

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HOOVER INSTITUTION
on War, Revolution, and Peace

FOUNDED BY HERBERT HOOVER, 1919

OTTŮV
SLOVNÍK NAUČNÝ.

ILLUSTROVANÁ
ENCYKLOPÆDIE OBECNÝCH VĚDOMOSTÍ.

SEDMÝ DÍL.

Dánsko — Dřevce.

S 18 PŘÍLOHAMI A 171 VYOBRAZENÍMI V TEXTU.

1893.

VYDAVATEL A NAKLADATEL J. OTTO V PRAZE.
TISKEM VLASTNÍ KNIHTISKÁRNY.

VEŠKERA PRÁVA SE VYHRAZUJÍ.

Nově příbylí spolupracovníci.

Bídlo Jar., kand. prof. v Praze	<i>Blo.</i>	Dr. Kvacala Josef, prof. bohosloví na univ. v Jurjevě	<i>JKv.</i>
Brix Jindř., úředník Sev.-záp. dráhy ve Smiřicích	<i>Brix.</i>	Novotný Frant., inženýr v Praze	<i>Nov.</i>
Červený Frant., prof. c. k. státní průmyslové školy v Praze	<i>Č-ý.</i>	Pažout Julius, adjunkt zem. archivu v Praze	<i>Přt.</i>
Feršman Václ., prof. král. vyšší hosp. školy v Táboře	<i>Frš.</i>	Philipp Julius, ředitel tkalcovské školy v Náchodě	<i>Ppp.</i>
Fiala Eduard, inženýr v Praze	<i>Faa.</i>	Procházka Frant., ředitel zem. banky v Praze	<i>Přa.</i>
Flajšhans V., suppl. prof. v Praze	<i>Flhs.</i>	Dr. Roháček Frant., adv. koncipient a redaktor v Brně	<i>Rhčk.</i>
Herles Frant., I. chemik cukrovaru ve Zvoleněvsi	<i>Hls.</i>	Dr. Roos Emil, koncipista zem. výboru v Praze	<i>Roos.</i>
Dr. Herrmann Karel, docent čes. univ. v Praze	<i>Hmn.</i>	Ryska Karel, konstruktér při stavbě strojů na čes. technice v Praze	<i>Rka.</i>
Holzer Robert, dekorační malíř král. čes. zem. divadla v Praze	<i>Hlž.</i>	Dr. Šafařovič Jaroslav, koncipista zem. výboru v Praze	<i>Šfě.</i>
Dr. Hostinský Otakar, c. k. řádný prof. esthetiky na čes. univ. v Praze	<i>Hský.</i>	Dr. Šulc Otakar, asistent chemie na české universitě v Praze	<i>OŠc.</i>
Dr. Hotowetz Rudolf, koncipista obchodní komory v Praze	<i>Htž.</i>	Tachecí Jan, prof. hosp. školy v Roudnici	<i>T-ci.</i>
Dr. Kadlec Karel, tajemník král. čes. zemského divadla v Praze	<i>-dlc.</i>	Tomek J., abs. historik na Rusi	<i>JKk.</i>
Dr. Kolářek Frant., c. k. řádný prof. mathem. fysiky na čes. univ. v Praze	<i>Klč.</i>	Václavek Jos., měst. inženýr v Praze	<i>Vcv.</i>
Kryšpín Vojtěch, říd. I. ob. šk. chlap. na Smíchově	<i>VKr.</i>	Dr. Vančura Jindřich, gymn. professor v Hradci Králové	<i>V-a.</i>

D.

Jména románská počínající předložkami *d', da, des, di, du* a pod., pokud nejsou uvedena pod písmenem D, sluší hledati pod začátečným písmenem slova následujícího, na př. Daguesseau viz d'Aguesseau, De Gubernatis viz de Gubernatis.

Dánsko (dán. *Danmark*), království evropské, nejmenší sice, ale poměrně nejlidnatější ze tří království nordických, obsahuje mimo vlastní království Dánské ještě vedlejší země Farské ostrovy (Farøer), Island, Gronsko a Západoindivické kolonie. D. v užším smyslu mezuje na jihu s pruským Šlesvikem, ostatně pak veskrze obklopeno jest mořem (Sever. m., Skagerrackem, Kategatem a Baltickým m.), obsahuje poloostrov Jutsko, velký počet (na 150) ostrovů mezi Jutskem a jižními končiny skandinávskými, dělicí moře Baltické od Severního, ostrov Bornholm v moři Baltickém a rozkládá se mezi 54° 33' 32"–57° 45' s. š. a 8° 4'–15° 10' v. d.; nejjižnějším bodem jest Gjedserodde na ostrově Falsteru, nejsevernějším mys Skagen v Jutsku, nejvýchodnějším břeh Bornholmu na 15° 10' v. d. (avšak nejvýchodnější bod vlastního souostroví dánského Saltholm v Öresundu dosahuje toliko ke 12° 47' v. d.), nejzápadnější Blaavandshuk při Sever. moři. Největší délka od Gjedserodde ke Skagenu obnáší 360 km (délka Jutska od Kongeay ke Skagenu 280 km), šíř a mezi Blaavandshukem a Saltholmem 300 km. Farské ostrovy leží mezi 61° 26'–62° 25' s. š. a 6° 10'–7° 40' z. d., Island mezi 63° 23'–66° 33' s. š. a 13° 31' až 24° 29' z. d., kolonie západoindivické (Ste Croix, St. Thomas a St. John) rozkládají se mezi 17° 40'–18° 25' s. š. a 64° 32'–65° 5' z. d. Rozloha veškeré říše Dánské obsahuje 232.896,7 km², z čehož připadá na vlastní D. 38.318,8 km², na Farské ostrovy 1333 km², na island 104.785 km² (z toho však pouze 42.068 km² jest obydleno), na Gronsko 88.100 km² (počítáno toliko území ledovců prosté) a na osady v Záp. Indii 358,9 km². Ve vlastním D-sku větší část rozlohy přísluší pevnině (Jutsku) se 25.242 km², kdežto ostrovy zabírají 13.037 km²; největší z ostrovů jsou: Sjælland s Amagerem (6990 km²), Fyn (3420 km²), Laaland (1189 km²), Falster (474 km²), Bornholm (584 km²), Langeland (288 km²), Moën (211,6 km²), Aerö (84,5 km²), Taasinge (69 km²). Rozvoj a členitost pobřeží dánského jsou velmi příznivý; mimo hranici šlesvickou v délce 90 km stýká se D. všady s mořem a délka pobřeží, která v hrubých obrysech na 4000 km se udává, zvyšuje se ještě značně hojnými a poměrně velkými zářezy, jež moře v poddajné pevnině vytvořilo, a pro něž obecně názvu

»fjord« se užívá (vedle toho pro širší zálivy též »Vig«, »Bugt«). Naproti tomu jsou pobřeží valnou částí nízká a písčítá, tak že mají málo dobrých přístavů a jenom hluboké fjordy tento nedostatek nahrazují; mimo to jest moře při pobřeží namnoze mělké s četnými písčiny, které obyčejně daleko do moře zasahují, k tomu pak druží se i obtížné proudy, tak že plavba ve vodách dánských není pohodlná a na některých místech možná toliko za pomoci lodivodů s místními poměry zvláště obeznámených. Z výhodného rozčlenění výše zmíněného činí výjimku záp. pobřeží Jutska. Od Blaavandshuku na jihozáp. poloostrova až k nejsev. bodu, mysu Skagenu, tvoří pobřeží v délce 375 km téměř souvislou křivku, která jenom na několika místech v široké záhyby se prohýbá. Jest to pobřeží nehostinné, nemající přístavu, tak že se mu dostalo názvu »Jernkyst« (železné pobřeží). Siřný proud podél pobřeží odplavuje bez přestání části pevniny, tak že na ochranu její nutno jest stavěti hráze, na místech však skládajících se z hornin tvrdších vznikly mysy do moře vybíhající, z nichž vynikají Blaavandshuk, Hanstholmen čili Rosshage, Bolsbjerg s vápencovým útesem zvaným Skarreklit, a Hirschals neboli Naesset a Skagens Rev nebo Grenen. Na místech, kde písek se nahromadil v duny, zvané v Jutsku »Klitter«, vytvořily se límány, jež úzkými průlivy souvisí s mořem, avšak pro mělkost svou neposkytují lodím útulku; nejdůležitější z nich jsou Ringkjöbingfjord s úžinou Nymindegab a Nissumfjord s úžinou Thorsminde. Dále na sev. vniká do pevniny úžina Aggerminde, nyní z velké části opět písek zanesená, a průliv Thyborönský, jež oba vznikly na poč. XIX. st. a spojily Limfjord s mořem Severním, a na sev. pobřeží rozkládají se široké, ale nehluboké zálivy Visgö Bugt, Jammer Bugt a Tannis Bugt. Pobřeží Severního moře jest postrachem plavců, neboť před ním táhnou se rovnoběžně s pevninou dvě veliké písčiny (od Skagenu po Hanstholmen a odtud po Blaavandshuk), nad nimiž moře nedosahuje 6 m hloubky (pravidelně z 4 m). Severových. pobřeží Jutska omývá Kategat (*Sinus Codanus*), který pro silné a nepravidelné větry i proudy je taktéž plavbě dosti nebezpečný. Pobřeží od Skagenu po Limfjord jest téhož rázu jako záp. pobřeží

Jutska, ploché a písčité, mající toliko dva široké zálivy: Aalbecký a Aalborský, kdežto dále k jihu nachází se již dosti přístavův a hlubších fjordů. Uprostřed tohoto pobřeží vyběhá do moře poloostrov Djursland, který na jižní straně je mocně rozčleněn a má tam zálivy Aebeltoft-Vig a Kalvø-Vig. Severně od Djurslandu vysílá Kategat do pevniny Randersfjord, Mariagerfjord a Limfjord; tento byl dříve jen fjordem, ale nabyv skrze průliv Thyborønský spojení s mořem Severním, stal se sundem a táhna se v délce 160 km skrze celé Jutsko (zde šíří se v několik pobočných fjordů a prostranných pánví, z nichž největší jsou Løgstør Bredning a Nisum Bredning), odděluje nejsevernější díl Jutska jako zvláštní ostrov od pevniny. Jižně od Djurslandu rozkládá se záliv Aarhuský a Horsensfjord. Podobného rázu jako jihových. pobřeží Jutska jest pobřeží největších dvou ostrovů Själlandu a Fynu; do Fynu vniká Odensefjord, ježž na vých. omezuje poloostrov Hindsholmen, do Själlandu Isefjord, rozvětvený v několik ramen, z nichž nejdělsí jsou na vých. Roskildefjord, na záp. Lammefjord. Záp. od Isefjordu vybíhá do moře poloostrov Själlandsodde a na sev. záp. cípu ostrova Rønaes a Asnaes, kteréž dělí Kallundborgfjord. Spojení mezi Kategatem a Baltickým mořem udržují průlivy Malý Belt, Velký Belt a Øresund. Malý Belt mezi Jutskem a Fynem zužuje se mezi Snoghøjem a Middelfartem na 300 m a vysílá do pevniny Vejleffjord, Haderslevffjord a Aabenraaffjord na straně jutské, Gamburgffjord na straně fynské; k plavbě užívá se ho málo, poněvadž má silné proudy a mnoho mělčin. Velký Belt mezi Fynem a Själlandem má také nepravidelné koryto, ale jest nehlubší (ptes 60 m) a nejšířší (18–30 km) z uvedených tří průlivů, nicméně lodí také málo jej vyhledávají. Ze zálivů jeho vynikají Kjaertemindefjord a Nyborgffjord na Fynu a Kallundborský fjord na Själlandě, na jihu pak, kde táhlým ostrovem Langelandem rozdělen jest ve dva průlivy, šíří se mezi Själlandem, Falsterem a Laalandem v záliv Smaalandský nebo Vordingborský. Nejpohodlnější cestou z Kategatu do moře Baltického jest Øresund, obyčejně jen »Sund« zvaný, mezi Själlandem a švédskou krajinou Skaane, toliko 75 km dl. Pobřeží Baltického m. jest rovněž silně rozčleněno; na Själlandě tvoří zálivy Kjøgeský a Faxøjský nebo Praestøjský a proráá se četnými úžinami mezi ostrovy; nejdůležitější z těchto úžin jsou Ulfund mezi Själlandem a Møenem, Grønsund mezi Møenem a Falsterem, Guldborgsund mezi Falsterem a Laalandem. Pobřeží Baltického m. jsou veskrze nízká a často bývají postižena zátopami; proto na některých místech chrání se hrázemi. p.

Geologie a horopis. Nehledíc k Farským ostrovům. Gronsku a k Islandu, skládá se D. ze tří částí: Bornholma, ostrovů mezi poloostrovem Jutským a Skandinávským a poloostrova Jutského. Bornholm, 584 km² veliký, náleží útvarem svým k jižnímu Švédsku a skládá se na severu ze žulové a rulové pecky,

k níž na západě připojuje se útvar kamenuhelný, křídový, jurský a miocenní. Ostatní části jsou původu mladšího; v době ledové starší vrstvy asi hluboko se potopily; neboť nacházíme pod ledovcovým pískem a hlinou jen křidu a miocén. Na ostrovech, až na severozápadní část Själlandu, kde miocén se vyskytá, převládá křida, tak že celá vrchní vrstva křidy nazývá se danien; ale i ledový útvar jest na povrchu dosti mocný, i leží u Skagelse na Själlandu 126 m vysoko; jinak jsou ostrovy nízkými planinami; na kterých se nízké kopce střídají s rovinnami, s četnými jezery a s rozsáhlými močály. Jediná malebná hora Aborre 141 m strní na vých. pobřeží Møenu a jest nejvyšším bodem na ostrovech vůbec, neboť Själland má 105 m až 110 m u Rønnede, Fyn 128–131 m (hora Trebjärk) a Falster jen 37 m. Poloostrov Jutský složen horopisně ze dvou částí: z křepčiny na východě a z nížiny na západě; východní část útvaru křídového porostlá jest lesem a také pokryta poli, nemá však žádného souvislého pohoří, neb hory tvoří osamělé skupiny. Nejvyšší hora jest Ejer-Bavne-høj 173 m, Himmelbjärg 153 m, Möllebjärg 138 m; na jihu Skamling 113 m, na severu Lysnet 131 m. K západu a k jihu, kde jest miocén, a k severu, kde jest jen diluvium, výška klesá a kopčina přechází v nížinu plnou močálů, dun a písčin, velmi neúrodnou a proto také málo zalidněnou. p.

Vodopis. Následkem vlhkého pojmání a hojných srážek má D. značné množství tekoucích vod, avšak pro malou rozsáhlost země a nepravidelné poměry horopisné nemohly se tu vyvinouti velké řeky; největší z nich má toliko 150 km délky a všechny řeky mají skromný název »Aa«. Pro dopravu a plavbu nemají významu, mimo Gudenua, největší řeku Jutska a D-ska vůbec, která však teprve musila pro plavbu býti upravena. Do Sev. moře vlévají se: Ribeeaa, vznikající stokem Fladsay a Gjelsay, Kongeeaa (65 km), ježž v délce 30 km tvoří již. hranici říše, Snedumaa, Vaardeaa (100 km, vlévající se do zál. Hjertínzského), na horním toku též Grinstedaa zvaná a vnímající v pravo Holmau, Skjerneaa nebo Lönborgaa (90 km 2400 km² úvodí), kteráž ústí do Kingkjøbingfjordu a vnímá v pravo Rindau a Vorgodoau, v levo Karstoftau a Ommeau, Stora (105 km, ústí v Nissumfjordu), Varbroaa, Uggerbyaa. Do Limfjordu vpadají od jihu Skireaa (60 km), Jordbroaa, Skalsaa, Simestedaa, Lerkensfeldaa, Lindemborgaa, od sev. pak Ryaa. K oblasti Kategatu náležejí v Jutsku Vorsaa, Gudena (158 km dl., 2800 km² úvodí), vnímající v levo Nørreua a vlévající se do Randersfjordu; do Malého Beltu pak vylévají vody své Grenaa a Vejleaa. Na Fynu vynikají Odenseaa (54 km) s přítokem Stavedsaa, dále Storeaa, Brendeeaa, Vindingeeaa. Na Själlandě nejdůležitější jsou Susaa, Tudeaa, Hallebyaa. Jezera jsou po celém království velmi hojna, zvláště v Jutsku, ale jsou veskrze jen malá a největší z nich dosahuje sotva 40 km² rozlohy. Důležitější jsou v Jutsku Mosské, Skanderborské, Saltenlanžské, Julské,

Haldské, Stubbeské a Fílské, na Fynu Arreskovské jez., na Själlandě Tisské, Arreské, Esromské, Fureské, Tuelské, Bavelsské, na Laalandě Maribské jezero. Průplavy mají toliko lokální význam; v Jutsku vynikají Silkeborgský průplav při Gudenaě a Frederiks VII.-Skivekanal, zřizeny ke kanalisaci Limfjordu, na Själlandě Danneskjoldský, Esromský a Frederiksværský, jimž má se zabrániti záplavám jezera Arreského a opatřiti vodní síla pro továrny, na Fynu posléze Odenský. Mnoho jest dosud bažin a rašeliníšť, nejvíce v Jutsku, jež zaujímají přes 3% rozlohy; největší z nich jsou Store Vildmose (69 km²) sev. od Limfjordu a Lille Vildmose (55 km²) jižně od Limfjordu při pobřeží zálivu Aalbeckého.

Podnebí. D. náleží do okeánického západoevropského oboru podnebního; teplota, vlhkost vzduchu, tlak barometrický a směry větru podmíněny jsou Atlant. okeánem. Následkem své přímořské polohy má D. teplotu značně vyšší zvláště v zimě (v lednu až o 10°), než jest teplota příslušná dle zeměpisné šířky. V lednu nachází se mezi isothermou -10° až 0°, v červenci mezi 15° až 17° a celoroční isothermou 7-8° C, ačkoliv jest D. o 5° dále k severu než Čechy. Vlhkost vzduchu jest stále velká, srážky vodní bývají dosti hojné, ačkoliv země nemá vyšších hor; spadávají na záp. straně D-ska do roka 80 cm, na vých. straně 60 cm vody. Deště padají nejčastěji a nejhojněji na podzim a v zimě; nejsušší dobou roční bývá jaro. Oblohu pokrývají velmi zhusta oblaky, atmosféra nachází se následkem silných rozdílných tlakoměrných a rovného terrianu celkem ve velmi silném, v zimě ve velmi bouřlivém pohybu. Větry převládají mořské od jihozáp. a od záp., zvláště na podzim a v zimě. V této době ustanoven jest směr větru barom. minimem na západní a jižní straně D-ska a barom. max. na jihozáp. a na vých. Evropy, letní dobou vyskytují se barometrická minima v sev. a vých. Evropě, barom. maxima převahou nad Atlantským okeánem. Ag.

Květona dánská jest v celku chudá (zahrnuje v sobě 1034 druhů rostlin jevnosných, Kodaň má 1019 druhů) a podobná květeně severoněmecké roviny. Oersted dělil ji na 5 pásem: 1. jih, 2. východ, 3. západ (Jutsko), 4. sever (Själland) a 5. střed (Själland a Fyn). 1. Jih (jih. Själland, Fyn, pak Möen, Falster, Laaland, Langeland) značí převaha dubových lesů a jižnějších bylin (*Physalis*, *Dipsacus*, *Crepis*, *Gagea*, *Scandix*). Na Möenu a Falsteru jsou keřiny *Hippophae rhamnoides*. Na Själlandu přibývá dubům 1/2 cm ročně, ale i zde vítězí nad nimi buky; jen na Langelandu třešně (*Cerasus avium*) pferůstá i buky. Západněji jest více javorů, malé ostrůvky jsou bezlesé. Borovice vyhynula až na kraj jezera Maribského. — 2. Východní Jutsko a vých. Fyn nemá javorův, za to má chvojky, tis a *Ilex aquifolium* (anglická podoba). Buk šíří se na újmu dubů, které zakrňují a šednou, chvojka duší mladé doubi. U Vejle je nejhezčí les (tis chvojka, ilex do 7 m), v severu u Limfjordu dáří se olše a bříza (*Betula verrucosa*). Na

vřesech, kde dřive byly borovice, jsou nyní chvojky, genisty a eriky; zde významny jsou *Arum maculatum*, *Centaurea phrygia*, *Arnica*. — 3. Západní Jutsko jest bezlesé jsouc písčinou neb močalem. Vyhytním lesů tvoří se spodní pássek železitý (ahl). Křoviny na dunách tvoří 4-8stopé dubovy, spolu i *Arnica*, orličník (*Pteris aquilina*, *Jasione*). Vřes sám (*Calluna vulgaris*) má mezi sebou jen lišej (*Cladonia rangiferina*), kde jest vlhčeji, rostou vaccinie, *Erica tetralix*, *Andromeda polifolia*, v močálech *Myrica Gale*. Sázeny jsou zde cizí borovice (*Pinus montana*, *P. austriaca*) i smrky, mezi nimiž roste mateřídouška, vrba, traviny (*Festuca*, *Psamma arenaria*), růže a lišeje. V močálech přímořských pohřbeny jsou borovice až 100' pod hladinou. Přiliv a odliv 8' výše zanáší močály ty pomalu (přibývá 1' za 6 až 50 let, dle místnosti). Význačnou rostlinou jest řasa (*Microcoleus chthonoplastes*), pak jsou tu solimilné byliny (*Salicornia herbacea*, *Kochia*, *Sagina maritima*, *Lepigonum maritimum*, *Chenopodium maritimum*) a posléze *Statice*, *Armeria*, *Triglochin*, *Artemisia*, *Plantago maritima*, konečně luka. — 4. Sever (Själland) je písek erratický, plný jezer a rašelin, v nichž rostou olše, břízy, chvojky, *Lobelia dortmanna*, *Thesium bracteatum*, *Primula farinosa*, mateřídouška, *Rubus chamaemorus*. I zde hubí buk zbytky dubů (u Jaegersprisů stojí strom mající 12 m v objemu). — 5. Střed (Själland a Fynu) nemá nic zvláštního, jeví se zde přechod ze severu k jihu, jen na křídě roste množství orchideí (*Ophrys myodes*, *Cephalanthera*, *Anacamptis*).

Zvřena je identická se zvřenou střední Evropy, zejména Německa, Hollandska. Viz Evropa.

Obyvatelstvo vlastního D-ska podle předběžných výsledků sčítání ze dne 1. ún. 1890 čítalo 2,172,205 duší, z čehož na ostrovy připadalo 1,129,844, na Jutsko 942,361 duší. Farské ostrovy mají 12,954 obyv., Island (1888) 69,224, Gronsko (t. r.) 10,221 a osady západooceánské (1880) 33,763 obyv., tak že celá říše čítá 2,298,367 obyv. Na 1 km² připadá v království průměrně 57 duší, avšak ostrovy jsou hustěji zalidněny (70 d. na 1 km²) než Jutsko (37 d. na 1 km²). Nejlidnatější jest Själland, kdež však hlavní město svým obyvatelstvem rozhoduje; nehledíme-li ke Kodani, náleží prvé místo Fynu se 75,65 duší na 1 km² (amt svendborský 73,4, odenský 77,9 duší), po něm následuje Själland a Falster se 73,1 na 1 km² (amt kodaňský 126,4, frederiksborský 62,5, holbaecký 56, soröjský 60,4, praestöjský 60,2), Bornholm se 66,4 a Jutsko se 37 dušemi, zde však opět vých. krajiny vyrovnají se ostrovům (amt aarhuský se 63,5 dušemi na 1 km²), střední a severní však již klesají (veleský amt 48, randerský 45,3, aalborgský 36,2, viborský 33,2, thistedský 40,9, hjörrinžský 39,2) a na jihozápadě posléze neúrodná vřesoviště a písčité končiny vykazují velmi řídké obyvatelstvo, tak že amt ribský má toliko 25,8 duší na 1 km², amt ringkjöbinský 21,7 duší. Proti r. 1880, kdy D. čítalo 1,969,039 duší, vzrostlo

obyvatelstvo o 10,32%, takže dlužno D. počítati k zemím s nejsilnějším vzrůstem obyv., neboť také pro l. 1850—80 udává Alwin Ooppel (Peterm. Mitth. 1886, 134) roční vzrůst na 1,328%. Z uvedeného počtu r. 1890 bydlilo 663.121 duší ve městech, 1,509.084 na venkově. Obyvatelstvo městské bez přestání rychle vzrůstá, kdežto obyvatelstvo venkovské klesá.

Zilot z 1000 obyvatelů

	r. 1840	r. 1860	r. 1880
v Kodani	96	104	139
v provinc. městech	111	133	147
na venkově	793	763	714

Přes tento rychlý vzrůst nemá D. velikých měst. Mimo Kodan a její předměstí měla r. 1890 toliko 2 města přes 30.000 obyv., totiž Aarhus (33.308) a Odense (30.277); 5 měst od 10—20.000 obyv. (Aalborg 19.503, Horsens 17.290, Randers 16.617, Helsingör 11.082, Fredericia 10.044 obyv.), 5 měst od 8—10.000, 47 mezi 5—7000. Domů obydlených počítalo se 317.570. Dle pohlaví bylo 1,059.222 mužů, 1,112.983 žen, dle věku z 1000 duší jest 338 dětí do 15 let, 90 mezi 15—20. rokem, 285 v nejlepší věku mezi 20—40. rokem, 191 mezi 40—60. a 96 přes 60 let. Co se pohybu obyvatelstva týče, obnášel počet

roku	sňatků	porodů	úmrť	přebytek
1885:	15.645	69.517	39.053	30.464
1886:	14.834	70.030	40.044	29.986
1887:	14.726	69.417	40.645	28.772
1888:	15.091	69.220	43.661	25.559
1889:	15.233	69.237	41.856	27.381
1890:	14.975	68.111	43.112	24.999

Z narozených dětí jest průměrně 3,5% mrtvých, nemanželských dětí jest 11%, číslo proti jiným státům evropským velmi vysoké (nejvíce na Fynu 13,5%); rovněž počet sebevražd přesahuje daleko ostatní země obnášeje 255 případů na 1 million duší. Ruch vystěhovalecký je značný: v l. 1869—81 vystěhovalo se na 61.000 Dánů, 1881—90 celkem 91.615 duší, r. 1891: 10.382 duše. Skoro všickni vystěhovanci dánští ubírají se do Spoj. Obcí sev.-amer. Naproti tomu r. 1880 bylo v D-sku 64.289 osob, jež v cizině se narodily, a to: 535 na Islandě, 212 v Gronsku, 225 na Farských ostrovech, 334 v dánských osadách záp.-indických, 24.118 ve Švédsku, 2823 v Norvěžsku, 22.007 ve Šlesviku, 11.145 v ostatním Německu, 454 v Anglii, 384 v Rusku, 182 v Rakousku, 138 ve Francii, 328 v ostatních zemích evropských, 512 v zemích mimoevropských. Nábožensky hlásí se (r. 1890) velká většina, totiž 2,149.153 duší ke státní církvi evangelické vyznání lutherského, vedle toho pak napočteno 1252 reformovaných evangeliků, 3647 římských katolíků, 4559 baptistů, 2301 methodista, 2609 Irvingiánů, 125 anglikánů, 117 kvakerů, 941 mormonů, 4080 židů, 1074 bez určitého vyznání a 384 duší náboženství neznámého.

V národnostních poměrech těší se D. vzácné jednotnosti, neboť mimo nepatrný počet cizinců jest veškeró obyvatelstvo dánské, ačkoli i fysické i dialektické rozdíly (jako na Själ-

landě, Fynu, v Jutsku) jsou dosti znatelný. Obyvatelstvo Själlandu, Moěnu a Falsteru jest malé postavy, má modré oči, ale tmavé vlasy, jest hovorně a oddáno ještě mnohým pověrám, avšak vyniká obratností a neohrožeností; cit jest u něho mocnější než rozum. Naproti tomu zdoluhavý, flegmatický Laalandan nemá pro jiné smyslu, leč pro svou půdu a její vzdělávání, jest velmi snášlivý a šikovavý k chybám jiných a projevuje velikou nechuť ke sporům a k válce; v řeči podobá se nejvíce sousedním Fyňanům, avšak nemá jejich živosti, duševní probudilosti a pilnosti. Dánové fynští pokládají se za jádro národa dánského, jsou mírní, přívětiví, velmi nábožní, při tom probudili a učeliví, naproti tomu mravnost nespočívá u nich na pevných základech. Obyvatelé Bornholmu mluví zvláštním zpěvavým přízvukem a s neobyčejnými vazbami i obraty; na severu shledáváme obyvatelstvo vysoké postavy, silné s modrými očima, plavými vlasy a silným basovým hlasem, jižní Bornholmané jsou menší, živější s hnědými očima a tmavými vlasy, všickni pak vynikají pracovitostí, při níž i jistou zchytralost projevují, neobyčejnou ctížádostí, mnohdy však též svévolí a vzdorovitosti i pověrčivosti. Dánové v Jutsku jsou lid věrný, poctivý a rozumný, zdoluhavý sice, ale ne lenivý a cituplný. Zeměpisec Malte Brun, původem Dán, charakterisoval lid dánský následovně: »Možno, že vlhké podnebí, hojně pokrmy masité, zvláště ryby učinily národ těžkopádným, trpělivým a málo přístupným. V dřívějších dobách nenasytný ve svých výbojích, nyní udatný, ale mírumilovný, málo podnikavý, ale pracovitý a vytrvalý; skromný a hrdý, pohostinský, ale ne úslužný, veselý a otevřený ve styku se svými soukmenovci, ale naproti cizinci poněkud chladný a obřadný; milující své pohodlí více než okázalé vystupování; spíše spořivý než vynalézavý, napodobovatel jiných národů, bystrý pozorovatel, hluboký, ale zdoluhavý a pedantický myslitel s dosti bohatou obrazností; věrný, romantický, nepřítel všeho, co náklonnostem jeho překáží, schopný sice úchvatného nadšení, ale zřídka kdy podléhající náhlému vzplanutí, jež rázem vítězství zjednává nebo obdiv vzbuzuje: pevnými svazky k rodné půdě a k zájmům vlasti připoutaný, ale poněkud málo pečlivý o národní čest; uvyklý na klidné poměry, kterých mu poskytuje monarchie, ale nepřítel otroctví a libovůle: toť obraz Dána.« Staré národní kroje mizejí znenáhla po celém D-sku a vyskytují se hlavně jen na odlehlých ostrovech, zejména u ženského pohlaví. Cizích živlů jest v obyvatelstvu dánském velmi málo. Obyvatelé ostrova Amageru jsou potomci Hollandanů, kteří za Kristiána II. byli povoláni do D-ska k provozování zahradnictví; zvláštním však zjevem jsou kočovníci jutských vřesovišť, tak zvaní Tatrové nebo Kjaeltringové, zvaní též Natmaendsfolk (noční lidé), kteří po zemi se potulují a kotlářstvím i žebrotou se živí. Často byli nazýváni dánskými cikány a možno, že jsou smíšenici tohoto národa s potulnými živly domácími; řeč jejich jest smí-

šenina zvláštní dánštiny s podivnými koncovkami a němčiny.

Co do zaměstnání skládalo se obyvatelstvo dánské r. 1880 z následujících tříd: Státní a obecní úředníci, učenci, umělci a jiní jim podobní 131.684, pensisté, kapitalisté a pod 44.347, rolníci 925.152, námořníci a rybáři 53.905, průmyslníci 451.219, kupci 134.272, dělníci 174.471, vrátní, poslové, služebníci bez stálého zaměstnání a pod. 21.000, v chudobincích žijící, trestanci, žebráci a p. 32.989. Z toho zjevno, že asi polovice lidí (47%) živi se orbou a skoro čtvrtina (23%) řemesly a průmyslem, ku kterým náleží též 9% dělníků; 7% živi se obchodem, 7% duševní prací, 3% námořnictvím a rybářstvím, 5% žije z kapitálu nebo ze státního zaopatření. Na venkově tvoří většinu obyvatelstvo rolnické, ve městech řemeslníci, průmyslníci a dělníci. Plavců a rybářů jest nejvíce ve městech provinciálních.

Nejdůležitějším pramenem výživy jest orba, která zaměstnává polovici obyvatelstva a poskytuje nejdůležitější zboží vývozní. Rozvoj její pochází z doby poměrně nové, neboť do konce stol. XVIII. nemohla zdárně prosperovati, poněvadž sedlák spoután byl nevolnictvím (*Vornedskab*), robotami, desátky a společenstvím půdy. *Vornedskab* byl sice od Bedřicha IV. odstraněn, ale místo něho zaveden *Stavnsbaand*, kterým sedlák byl nucen do jistého věku setrvati na statku pánově, aby tento mohl řádně stavěti k vojsku předepsaný počet branců. Teprve zrušením *Stavnsbaandu* r. 1788, odstraněním společného majetku r. 1781 a upravením poměrů robotních r. 1799 počala se orba utěšeně rozmáhati. Zároveň počaly se pořizovati nové knihy pozemkové, kterážto práce v pol. XIX. stol. dokonána; za základ vzata nejlepší půda země (mající v hloubce 47 cm 1/2 černé prsti, 1/12 hlíny, 1/12 písku a něco vápna), nalezená u vsi Karlslunde v amtu kodánském, stanovena v sazbě číslem 24 a podle výnosu jejího ustanoveno, aby 283 ha této půdy brány byly za 1 tunu tvrdého zrna (*Hartkorn*); v celém D-sku připadá průměrně na 1 tunu 96 ha, na ostrovech 55 ha, v Jutsku 145 ha. Zákon z 27. čna 1850 zrušil rozdíl mezi privilegovanými a neprivilegovanými statky a od té doby není mezi nimi rozdílu, leč co do velikosti a svobodnějšího neb omezenějšího držení. Větší statky jsou většinou buď lenní, svěfenské, majorátní nebo jsou majetkem nadací, a jenom velmi málo jest jich v držení soukromém; zřizovati další léna nebo fideikommissy jest zakázáno, a drobení velkostatků pokračuje dosti rychle; přes to však má šlechta v držení svém ještě 1/3 půdy, z čehož největší díl připadá na 80 fideikommissů (zřízených před r. 1840). Převážná většina statků skládá se z prostředních statků selských (1—12 tun tvrd. zrna) a domků (*Katner*), méně než 1 tuna; většina sedláků (*Gaardmaend*) jsou svobodnými držiteli statků, kdežto domkáři (*Husmaend, Katner*) žijí namnoze v podruží; vedle toho trvá v D-sku dědičný nájem. Vtělovati selský statek do velkostatku jest zakázáno, rovněž pak při parcelaci statku

musí zůstatí aspoň 2 tuny nedotknuty. Počet statků v samostatném držení vzrostl od r. 1849 velmi, hlavně přičiněním společností přátel rolnictva, zároveň pak stát na svých statcích poskytl nájemcům velmi výhodné podmínky k nabytí svobodného držení statků (zák. ze dne 8. dub. 1851), zároveň pak zavedl nucené pronajímání, dle něhož majitel musil pozemky, kterých sám nevzdělává, propůjčiti v nájem (doživotní). Následkem toho klesl počet statků, na nichž nucené pronajímání spočívá, s 8904 (1869) na 4901 (1884). Mimo stát získaly si velké zásluhy o povznesení orby hospodářské společnosti (76), zvláště královská společnost hospodářská a společnost pro vzdělání vřesovišť. Ze vši rozlohy zemské jest 80% půdy plodné, vřesoviště zaujímají 12.56%, blata a bažiny 3.1%, duny a písčiny 1.33%, kamenité území a jiná půda neplodná 0.7%, staveniště a nádvoří 0.66%, cesty, ohrady, vodstvo 1.61% a půda neznámého upotřebení 0.07%. Z plodné půdy připadá 30.36% na role, 38.27% na lučiny a 4.66% na lesy. Nejúrodnější krajinou království jest ostrov Falster, po němž následují Laaland, Langeland i některé části Sjællandu a vých. Jutska, pokud totiž sahají hlíny ledovcové, kdežto jihozáp. Jutsko, pokryté povstným ahlem (olovnaté i železité pisky se šterkem smíšené) a dunami, má na orbě účastenství nepatrné. Nejvíce pěstuje se oves a ječmen, potom žito, v úrodných končinách i pšenice; hojná jsou též zemčata, pohanka a luskoviny; r. 1889 obnášela sklizeň 1,760,000 hl pšenice, 5,857,000 hl žita, 7,783,000 hl ječmene, 11,094,000 hl ovsa, 2,522,000 hl pohanky a směsky, 10,100,000 hl zemčat; průměrný výnos půdy je značný a obnášel v l. 1885—89 z obyčejné tuny půdy (0.55 ha) při pšenici 17.79 hl, při žitě 12.08 hl, při ječmeni 13.9 hl, u ovsa 15.29 hl. Ačkoli výnos orby stále se rozmáhá, přece cena její při laciném obilí klesá; r. 1880 obnášela cena sklizeného obilí 286,900,000 korun, r. 1885 jen 210,500,000 a r. 1888: 201,500,000 k., a toliko r. 1889 stoupla na 211,100,000 korun. Průměrný výtěžek z tuny půdy činí 81 korun, a to v Jutsku 61 kor. na ostrovech 107 kor., z nichž zase Falster a Langeland se 125 kor. největší výnos vykazují. Vzrůstající výnos uhrazuje nyní jen s těžší spotřebou země, kdežto dříve D. pravidelně více obilí vyváželo (mimo pohanku a kukufici) než dováželo, udržel se v l. 1884—88 toliko vývoz ječmene a mouky, kdežto spotřebu pšenice, žita a ječmene nutno již uhrazovati z ciziny.

Lesy dánské byly v posledním století velice zhubeny, nyní však věnuje se jim svědomitá péče, tak že rozloha jejich vzrůstá zvláště v Jutsku a na Bornholmě. Náležíť D. k nejméně bohatým zemím na lesy, jež zabírají toliko 4.66 rozlohy, tak že velké množství stavebního dříví se musí dovážeti; lépe jsou na tom ostrovy s 9% lesů než Jutsko se 2.5%. Nejkrásnější hvozdy nalézají se v okolí Silkeborgu v Jutsku a v sev.-vých. končinách Sjællandu. Nejrozšířenějším stromem dánských lesů jest buk (70%), vedle něho však vysazují se nyní namnoze lesy jehličnaté, zvláště borové.

Chov dobytka hlavně v neúrodných krajinách Jutska živí obyvatelstvo a vývoz jeho stále stoupá. Dánští koně požívají ode dávna dobré pověsti zvláště jako koně tažní, hodící se výborně k účelům vojenským, a jsou důležitým předmětem vývozu. Na 100 obyv. připadá 18 koní, počet to, který toliko za Ruskem zůstává. Neméně rozsáhlý jest chov dobytka hovězího, ve kterém nad D. (75 kusů na 100 ob.) toliko Irsko předčí, a spojené s ním mlékařství, výroba másla a sýra. Vedle toho vynikající jest chov dobytka vepřového a ovec (obojí rovněž se vyváží). Při posledním sčítání dobytka r. 1888 napočteno 375.533 koní, 1.459.527 kusů hovězího dobytka, 1.225.196 ovec, 13.405 koz a 770.785 prasat; r. 1890 vyvezeno 16.217 koní, 139.522 kusů hov. dobytka (vedle toho vyváží se ročně prům. za 18.500.000 korun másla), 72.171 ovcí a koz a 111.018 prasat (vedle toho 5 mill. kg slaniny). — Včelařství kvete na Fynu a v Jutsku a r. 1881 počítáno 132.883 včelních úlů. Rybářství živí asi 1% obyv., ačkoli se nemůže měřit s rybářstvím norským a skotským. Nejdůležitější loviště dánská jsou při sev. cípu Jutska v obou Beltech a při severových. pobřeží Själlandu, nejnověji pak vzrůstá se též na záp. pobřeží jutském. Nejvíce loví se tresky, zejména treska baltická (*Gadus calarias*), platejs bradavičnatý (*Pleuronectes flossus*) i obecný (*Pl. platessa*), makrely, úhoří, lososi, sledi, pstruzi, tuňáci, jehlice rohozobá (*Belone vulg.*), kambala velká (*Rhombus maximus*), maran (*Raja*) a mořští raci; důležitý jest také lov sviňuch (*Delphinus phocaena*) u Middelfartu a v Isefjordu, jenž do roka poskytuje na 1000 kusů těchto mořských ssavců a z nich množství rybiho tuku; mořští raci loví se hlavně na pobřeží Severního moře. Lov ústřic provozuje se v Limfjordu, u Frederikshavnu a Ribe; umělá násada ústřic ve Velkém Beltě podnikaná vzala za své pro nepatrnou solnatost tamější vody. Přes tento rozsáhlý rybolov jest dovoz ryb větší než vývoz jejich.

Nerostné bohatství D-ska jest skrovné a následkem toho také hornictví nemá významu. Dobývání železné rudy na vřesovištích jutských pro nedostatek paliva a skrovný výnos úplně zaniklo, nyní pak v tomto odvětví těží se toliko neveliké množství jantaru na záp. pobřeží jutském, křídly, vápna, porculánové hlíny, cementu, zelené skalice, sanytru a špatného mramoru. Největší lomy vápencové jsou u Faxö na Själlandě, kdež z mocné vrstvy korálového vápna již ode 200 let se těží; na děje skládané v uhelná ložiska na Bornholmu nespílnily se, naproti tomu však má sev. pobřeží tohoto ostrova velké lomy žulové a u Rönne ložiska porculánové hlíny (roční těžek 160—180.000 g), která nejvíce do Německa se vyváží. Konečně zmínky zasluhují krásné čisté krystally z Bornholmu, tak zv. Bornholmské dýmanty.

Průmysl dánský má v poměru k orbě význam jen podřízený, ačkoli skoro čtvrtina obyvatelstva jest zaměstnána v závodech průmy-

slových a při řemeslech. Velký průmysl nemá v D-sku pro rozvoj podmínek příznivých, neboť země nemá stavebního dříví, železa, uhlí, nemá splavných řek ani velkého kapitálu ani rozsáhlého území pro odbyt svých výrobků. V posledních desetiletích některá odvětví průmyslová sice značně se vzmohla, zvláště taková, jež souvisí se zemědělstvím (cukrovarství, pivovarství, lihovarství, mlynářství, výroba tabáku), vedle nich pak průmysl textilní a strojnictví činí utěšené pokroky. Cukrovary dánské vyrobily r. 1874 jen 1,283.441 kg řepového cukru, avšak r. 1885 již 16,949.000 kg a r. 1886 11,768.000 kg; přes to však trvá péče ještě silný dovoz; lihovary vykazovaly roku 1880 420.000 hl výroby, ale r. 1886 jen 309.612 hl. Ačkoli výroba líhu rok od roku značně klesá, není to zjevem politování hodným, poněvadž největší část výroby v zemi se spotřebovala, tak že D. náleželo k zemím, kdež nejvíce kořalky požíváno. Veliký podíl na tomto úpadku má asi pivovarství, jež opět rychle rozkvétá; r. 1885 uvařeno 1,140.000 hl, r. 1889: 2,251.580 hl (téhož r. bylo v činnosti 382 závodů), r. 1891 2,185.600 hl, tak že D. již více piva vyváží než dováží (r. 1890 vývoz 16.989 hl, dovoz 2123 hl). Fabrikací tabáku zabývá se 80 továren, přece však dovážela země v l. 1885—89 průměrně 3,572.500 kg tabáku. Středem průmyslu jest Kodaň a mimo ní nacházejí se závody průmyslové toliko na několika místech země; vynikají tu továrny na stroje a slevárny v Kodani a ve Frederiksvaerku, několik továren porculán a fayenci v Kodani, továrny na sukno a rukavice ve městech východojutských a na Fynu zvláště v Randersu, Horsensu a Odense, papírny u Kodaně a Silkeborgu, dále loděnice, olejny, koželuzny, sklárny, cihelny atd. Poněvadž není průmyslové statistiky pro celou zemi, nýbrž toliko pro Kodaň, nelze udati přesné rozsáhlosti průmyslu dánského ani množství výroby jeho. R. 1880 udán jest počet závodů, jež užívají síly parní nebo plynové, na 720 s 20.000 koňských sil a 21.000 dělníků; r. 1884 počítáno nehybných parních kotlů 2776 o 29.815 koňsk. sil. Ve zprávách dozorců nad továrnami, ve kterých děti pracují, uvedeno r. 1887: 755 závodů, s 25.300 dělníky, z nichž bylo 2400 dětí od 10—14 let, 2600 od 14—18 let. Řemesla dánská těší se dobré pověsti. Také domácí průmysl jest pozoruhoden a vyniká tu předání vlny zejména v jutských vřesovištích (v okolí Silkeborgu), výroba plátna, punčoch, houní na koně, dřevěnek, hrncův a krajkářství v Ribe. Zákonem ze 29. pros. 1857 byla všechna řemesla prohlášena za živnosti svobodné a zrušeny cechy. Zvláštních zákonů dělnických v D-sku není, toliko stran továren a velkých závodů, ve kterých jsou děti zaměstnány, ustanovuje zákon z 23. kv. 1873, že děti do 10 let nesmějí býti do práce přijímány, od 10—14 let mohou pracovati toliko půl dne, a to nejvýše 6 hodin, od 14—18 let nejvýše 10 hodin, při čemž noční práce jest vyloučena. Zákon o zaopatření ve stáří podaný vládou na počátku let osmdesátých byl sněmovnou zamítnut, za to však upraveny

nemocenské pokladny a r. 1889 přijat zákon o pojišťování dělnictva proti úrazům.

Obchod spočívá na zásadách svobodné tržby. Celním zákonem z 1. ún. 1797 odstraněna mnohá vysoká cla i různé zákazy dovozu a vývozu a novým zákonem ze 4. čce 1863, který dosud jest v platnosti, odstraněna veškerá cla vývozná, sazby zjednodušeny a cla dovozná celkem snížena. Avšak zákon tento uvaluje zároveň clo na suroviny, kterých země k výrobě své nutně potřebuje a jichž doma nemá (stavební dříví, železo, uhlí), na důležité potraviny (sól, rýži) a j., tak že se vzrůstá hnutí požadující opravu celní a ochranu některých odvětví průmyslových, která v D-sku samém prospívají. Obchod soustřeďuje se skoro veskrze v Kodani a vzrůstá se stále, zejména obchod zahraniční, který v posledních čtyřiceti letech se zřetelně násobil. Cena obchodu dánského byla následující (v tisících korun):

roku	dovoz	vývoz	úhrnem
1886	211.614	166.747	378.461
1887	250.698	187.644	438.542
1888	278.364	195.225	473.589
1889	310.328	213.819	524.147
1890	307.031	233.838	540.869

Nejdůležitější zboží dovozně jest koloniální zboží, nápoje, kovy, dříví, uhlí, rýže a j., za to poskytuje D. cizíně krmný dobytek, máslo, sýr, kůže a kožišiny, tuk, zvl. rybí, vlnu, obilí, pivo a j. R. 1890 byla cena důležitějšího zboží dovozného:

Obilí	31,135.000	korun
Kovové zboží	26,788.000	»
Kamenné uhlí	22,511.000	»
Máslo čerstvé i přeřařované	19,194.000	»
Vlněné látky	19,111.000	»
Dříví	15,525.000	»
Bavlněné látky	14,846.000	»
Káva	12,996.000	»
Semena	8,644.000	»
Olejně pokruty	6,980.000	»
Kámen	6.388.000	»
Ryby	6,084.000	»
Cukr	5,535.000	»
Olej	5,526.000	»
Dobytěk	5,356.000	»
Kožené zboží	4,958.000	»
Hedvábné látky	4,527.000	»
Tabák	4,053.000	»
Maso	3,640.000	»

Cena vývozného zboží téhož roku byla:

Máslo	77,641.000	korun
Dobytěk	44,168.000	»
Slanina a uzené kýty	25,629.000	»
Obilí	14,538.000	»
Kůže	8,991.000	»
Veče	6,753.000	»
Ryby	6,237.000	»
Kovové zboží	4,295.000	»
Káva	3,580.000	»
Vlněné látky	3,059.000	»
Dřevěné zboží	2,733.000	»

Nejcilejší obchod provozuje se s Anglií, v níž D. má důležitého odběratele svých vy-

robkův, a s Německem, z něhož opět nejvíce dováží; obchod s Anglií vzrůchl se neobyčejnou měrou po válce německodánské r. 1864 na újmu Německa a teprve v nejnovejší době obchodní spojení s Německem opět vzrůstá. Účastenství jednotlivých států na obchodu dánském r. 1890 bylo následující (v korunách):

	v dovozu	ve vývozu
Velká Britannie	67,561.000	129.477.000
Německo	99.509.000	58.590.000
Rusko	27,116.000	2,853.000
Švédsko	42,842.000	22,313.000
Norsko	5,692.000	6,925.000
Nizozemí	7,139.000	932.000
Belgie	8,498.000	1,116.000
Francie	6.950.000	2,137.000
Island	2.363.000	2,804.000
Gronsko a Farské ostrovy	989.000	987.000
Spojené Obce severoamerické	21,346.000	2,176.000
Dánské osady v Záp. Indii	534.000	169.000
Jiné země	16,492.000	3,359.000

Nejdůležitější obchodní města jsou: Kodaň, Aarhus, Aalborg, Korsør, Helsingör, Frederikshavn, Esbjerg, Randers, Odense, Nakskov a Svendborg. Zásady svobodného obchodu, na nichž zahraniční obchod spočívá, ovládají také veškeren obchod vnitrozemský, neboť zákonem z 29. pros. 1857 byly všechny živnosti až rá nepatrné výjimky prohlášeny svobodnými a netřeba ku provozování jich zvláštního práku zpusobilosti. — Plavba ve vodách dánských jest velmi čilá, ačkoli musí zápasiti s velkými obtížemi. Nejnebezpečnějším plavbě jest záp. pobřeží Jutska, jak už svrchu uvedeno, avšak také Kategat, oba Belty a vůbec moře v okolí ostrovů pro mělčiny, skaliska a husté mlhy činí plavbu velmi nepohodlnou; proto také vláda vydržuje na všech nebezpečných místech majáky a světlárny, celkem 73, pak ochranné stanice a v přístavních městech zkušené lodivody.

Clo, které D. vybíralo ze všech lodí plujících skrze oba Belty a Öresund a jež pode jménem sundského cla jest známo, náleželo někdy k nejdůležitějším státním příjmům, avšak 14. bf. 1857 bylo dohodnutím námořních mocností za náhradu 60,952.650 korun odstraněno a D-sku uložena povinnost vydržovati na svých pobřežích potřebné majáky a světlárny. — Obchodní loďstvo dánské jest v poměru k velikosti země dosti značné a vzrůstá znenáhla sice, ale stále. R. 1889 bylo všech lodí 3344 o 270.941 tunách, r. 1890 3407 o 289.217 t., r. 1891 3543 o 302.194 t., z nichž bylo 330 parníkův o 112.788 t. a 3213 lodí plachetních o 189.406 t. a 1892: 3607 lodí o 310.952 tunách, z nichž bylo 353 parníkův o 117.054 tun. a 3254 lodí plachetních o 193.898 tunách. Z počtu toho náleží 94.95% vlastnímu D-sku, 0.87% Farským ostrovům, 2.92% Islandu, 1.26% esadám záp. indickým. Mimo to má D. ještě 11.323 lodí, jež plavbou pobřežní se zabývají a jejichž nosnost nepřesahuje 4 tuny

Největší počet lodí náleží přístavu kodaňskému (9,9% lodí plachetních, 52,8% parníků), potom následují Svendborg, Marstal a Fanø. Ruch plavební ve vodách dánských r. 1891 byl následující: Připlulo lodí mořsk. úhrnem 28.752 o 2,089 037 t. (14.801 lodí plachetních, 13 951 parníků), lodí pobřežních jest úhrnem 29.764 o 540.566 t. (15.719 lodí plachetních, 14.045 parníků); naproti tomu vyplulo lodí mořských úhrnem 28.748 o 555.269 t. (14.571 lodí plachetních, 14.177 parníků) a lodí pobřežních 30.991 t. (16.700 lodí plachetních a 14.219 parníků).

Důležitou podporou obchodu jsou banky a ústavy peněžní, v jejichž čele stojí národní banka (druhdý říšská banka) v Kodani s akciovým kapitálem 27 mill. korun a četnými filiálkami; mimo to má D. ještě 33 jiné banky akciové (mezi nimi i hypotheční a i směnečnou banku) a 12 spolkův úvěrních. Počet spořitelen na počátku r. 1881 obnášel 446 se 254.150.412 korunami vkladů; mimo to měly spořitelny 13.311.959 korun jmění.

Mincovníctví bylo úmluvou se Švédskem z 18. prosince 1872 a s Norskem ze 16. října 1875 upraveno pro všechny tři státy jednotně a zavedena zlatá měna, při čemž peníze jednoho státu mají stejnou hodnotu ve státech ostatních. Základní jednotkou jest koruna (= 56,25 kr. rak. čís.), dělíci se na 100 oerů. Zlaté mince razí se po 5, 10 a 20 korunách, stříbrné po 1 a 2 korunách, po 10, 25 a 50 oerech, bronzové po 1, 2 a 5 oerech. Z 1 kg čistého zlata razí se 248 dvacetikorun. — Míry a váhy zavedeny byly v nejnovější době metrické, avšak užívá se dosud starých dánských; délkové míry jsou: míle = 7532,48 m, stopa (*foed*) dělíci se na 12 palců a 144 čárek = 0,314 m, dvě stopy tvoří loket (*alen*) = 0,6277 m, 6 stop provazec; plošná míra jest čtvereční prut = 100 čtver. stopám = 9,85 m², polní měrou jest tuna = 560 čtver. prutů = 0,55 ha. Z vah obnáší cent (100 lib.) 50 kg, 1 lodní libra = 160 kg, lodní tuna 1000 kg, 1 pot = 40 kg. Island užívá vah norských. Obilí měří se na lasty à 22 tun à 1,3912 hl, tuna soli obsahuje 1,70037 hl, tuna piva 1,3139 hl, tuna másla 112 kg, tuna uhlí 120 kg. p.

Kommunikace jsou veskrze dobré i ve vnitrozemí, ačkoli většina měst leží na pobřeží nebo při fjordech a obchod i do vnitrozemí nejvíce po vodních cestách se běfe. Mimo několik již uvedených průplavů má D. 6588 km silnic (hlavní z nich mají 9—13 m šířky), z nichž 2993 km na ostrovy a 3595 km na Jutsko připadá. p. — Nejstarší železnice dánské jsou nyní na půdě německé, jako trať z Altony do Kielu (od r. 1844), z Elmshorna do Glückstadtu (od r. 1845) a j., tak že, jak nyní jdou hranice dánské, jest nejstarší železnice dánská z Kodaně do Roskildu dlouhá asi 31 km, užíváná od r. 1847. Větší díl dánských železnic pochází z let šedesátých a stavěn byl společnostmi soukromými, jež, jak přirozeno, vybraly si krajiny nejméně výhodné a nejlidnatější, kdežto železnicím státním, jejichž vznik připadá na r. 1880, zůstaly krajiny chudší a méně lidnaté.

Přes to musila správa státní dopláceti na železnice soukromé, což sestátňování jich usnadňovalo tou měrou, že jest nyní železnic soukromých toliko asi pětina. Dánské železnice měly koncem r. 1890 celkové délky 1986 km a jsou soukromé (*Danske Privatbaner*), o délce asi 404 km, a státní (*Danske Statsbaner*). Tyto tvoří dvě skupiny: själlandskou a jutsko-fynskou. Dánské železnice vykazují celkem velmi veliké koeficienty provozovací (státní přes 80%, soukromé až i 117,5%) a vynášejí tedy málo (státní r. 1888/9 jen 1,6%). Síť železniční spojuje namnoze lidi k dopravě vozů železničních (trajekty), jimž proto připadá úkol důležitý a jež jsou buď o jedné koleji na 8 vozů nebo o dvojitých kolejích na 16 vozů; lodi takové plují zejména přes Velký a Malý Belt, přes úžinu (Sund) Masnedskou a Odde-skou. Plk.

R. 1891 bylo v D-sku 238 poštovních úřadů, s 1145 zřízenčí. Dopraveno bylo 105.736.632 zásilek listovních; na 100 obyv. připadlo 2284 psaní a 2341 novin. Výtěžek pošty činil 2 957.300 zl. a výdaje 2,937.213 zl. — Telegraf čítal 166 státních a 207 soukromých stanic, 4497 km tratí s 12.224 km drátu a 391 apparátů. Telegrammů zasláno 1,502.965. Příjem obnášel 427.750 zl. a výdaje 538 868 zl. Hda.

Ústava. D. jest ústavní monarchie dědičná v král. rodě šlesvicko-holštýnsko-sonderbursko-glücksburském podle posloupnosti agnatické s vyloučením potomstva ženského (zákon o posloupnosti z 31. čce 1853), a státní zřízení jeho spočívá na základním zákoně z 5. čce 1849, jenž 28. čce 1866 byl revidován. Ústava tato uznává rovnost všech státních občanů, odstraňuje výsady plynoucí ze šlechtictví, titulů nebo hodností úředních, propůjčuje plnou svobodu vyznání náboženského, pokud toto není na újmu veřejnému pořádku, plnou svobodu tiskovou, spolčovaci a shromažďovací; toliko shromáždění pod širým nebem, která by vážně ohrožovala veřejný pokoj a bezpečnost, mohou býti zakázána. Král, jenž dovršeným 18. rokem stává se plnoletým (totéž platí i o mužských členech rodu král.), musí býti vyznání evangelicko-lutheránského, jest nezodpovědný, osoba jeho jest posvátná a nedotknutelná; avšak před nastoupením vlády musí státní radě odevzdati písemně přísedné ujištění, že všechna ustanovení základního zákona svědomitě bude zachovávat. Právev jeho jest jmenovati a propouštět ministry, osazovati úřady, vypovídati válku a uzavíratí mír i smlouvy obchodní, avšak bez svolení říšského sněmu nesmí žádnou část království odstoupiti nebo prodati, anebo vejíti v závazky, které by měnily platné poměry státopravní; dále svolává říšský sněm k zasedáním řádným i mimořádným, může jej odročiti, rozpustiti nebo sídlo jeho přeložiti, schvaluje zákony a nafižuje jejich prohlášení, v mimořádných případech může i o své újmě vydávati zákony, které však nesmí býti v odporu se základním zákonem a musí potom říšskému sněmu býti předloženy ke schválení, uděluje milost i zmírňuje tresty a dává raziti

peníze. Za královy nezletilosti, nemoci nebo nepřítomnosti vládne státní rada, dokud říšský sněm zákonem způsob vlády neupraví. Král má titul: král Dánska, Slovanů a Gotů, vévoda šlesvický, holštýnský, stormarnský, dithmarský, lauenburský a oldenburský.

Zákonodárná moc přísluší králi a říšskému sněmu, který se skládá z folkethingu a landstthingu. Folkething obsahuje nyní 102 poslance, ale počet jejich má býti upraven tak, aby na 16.000 obyvatelů vždy 1 poslanec připadal. Aktivní právo volební má každý samostatný, bezúhonný občan, který dovršil 30. rok svého věku, nežije v podruží, nepoživá podpory z fondů chudinských, není pod kuratelou a má aspoň rok před volbou stálé bydliště ve svém volebním okrese, pasivní pak právo volební má každý bezúhonný občan aspoň 25letý, jenž vyhovuje podmínkám výše uvedeným. Doba mandátu trvá 3 léta, volba jest přímá. Landstthing čítá 66 členů, z nichž 12 jmenuje král doživotně z osob, které již byly volenými členy říšského sněmu, 7 volí hlavní město Kodaň, 1 Bornholm, 1 lagthing Farských ostrovů a 45 ostatní části království v rozsáhlejších okresech volebních než pro folkething. Volba jest nepřímá (1 volitel na 120 voličů), avšak na největší poplatníky (v Kodani 4000 korun ročních příjmů zdaněných, ve venkovských městech 2000 korun nebo daň obnášející nejméně 150 korun) připadá poměrně větší počet volitelů; pasivní právo volební jest totéž jako pro folkething, doba mandátu trvá 8 let, avšak po 4 letech polovice členů z landstthingu vystupuje. Poslanci obou thingů dostávají denní plat a úředníci za poslance zvolení nepotřebují zvláštní dovolení. Říšský sněm tvoří folkething a landstthing, když se spojí v jediný sbor. Každý thing i říšský sněm volí si předsednictvo ze sebe, a k platnému usnášení jest potřebí přítomnosti nadpoloviční většiny. Folkething i landstthing mohou zákony navrhovati i přijímati, ustanovovati kommisce k vyšetření obecně důležitých záležitostí i požadovati vysvětlení od orgánů vládních a podávati adresy králi; rozpočet však a zákony potřebující dodatečného schválení předkládají se nejprve folkethingu. Návrh zákona, třikrát projednaný a přijatý, předkládá se druhému thingu ke schválení a dozná-li změny, musí býti vrácen thingu, z něhož vyšel; nelze-li dosíci dohodnutí, předloží se návrh smíšenému výboru obou thingů, jenž pak učiní příslušné návrhy. Ke změně základního zákona státního jest třeba mimo souhlas říšského sněmu zasedajícího ještě schválení říšského sněmu nově zvoleného a sankce královy. Král má absolutní veto naproti všem zákonům nově přijatým. Říšský sněm jest nedotknutelný; kdo na bezpečnost a svobodu jeho sahá, provinuje se velezrádou. Island má zvláštní sbor zákonodárný sbor (*althing*) a nevyšlá do parlamentu dánského vyslancův, Farské ostrovy mají pro své zvláštní záležitosti poradní sbor (*lagthing*), v západoindických pak osadách jsou dvě koloniální rady, jedna pro ostrov Santa Cruz, druhá pro Sv. Tomáše a St. Johna.

Moc výkonná přísluší králi, který ji vykonává prostřednictvím ministerstva; toto za předsednictví králova tvoří státní radu, na jejíž poradách také následník trůnu, je-li pinoletý, bývá účastenství. Ministerstvo skládá se z osmi odborů: zahraničních záležitostí, války, námořnictva, financí, spravedlnosti, vnitra, kultury a vyučování a pro Island (toto spojeno jest nyní s ministerstvem spravedlnosti); orba, průmysl, obchod, pošty a telegrafy, komunikace podřízeny jsou ministerstvu vnitra. Ministři jsou zodpovědní králi a říšskému sněmu a mohou býti obžalováni před říšským soudem. Tento skládá se z členů nejvyššího soudu a stejného počtu soudců, volených landstthingem z jeho členů na 4 léta. Mimo ministerstvo mohou býti králem po svolení folkethingu před tento soud pohnány též jiné osoby, obviněné z velezrády nebo zločinů státu nebezpečných.

Pro administrativní správu rozděleno jest D. v 18 amtů (9 v Jutsku, 9 na ostrovech), a to:

Amt	Rozloha	Obyv. r. 1890
Kodaň	1.208'7	152.711
Frederiksborg	1.353'7	84.689
Holbaek	1.680'7	94.226
Sorø	1.472'4	89.042
Praestø	1.673	100.647
Bornholm	583'4	38.765
Maribo	1.668'2	100.550
Svendborg	1.645'1	120.707
Odense	1.771'3	136.120
Vejele	2.331'5	111.904
Aarhus	2.477'4	157.204
Randers	2.434	110.453
Aalborg	2.896'4	104.801
Hjørring	2.815'7	110.603
Thisted	1.693'3	69.407
Viborg	3.032'6	100.783
Ringkjøbing	4.528'7	98.595
Ribe	3.032'6	78.611

Hlavní město Kodaň tvoří zvláštní správní obvod zaujímající 20¹/₂ km² se 312 387 obyv. Amty dělí se ve 126 herredů nebo birků (soudních okresů, 44 na ostrovech, 82 v Jutsku) a tyto opět v obce (*sogne*), počtem asi 1070 (počet není stálý). V čele amtu stojí amtman (v sídlech biskupských sluje stiftsamtman a má poněkud širší pravomoc v záležitostech církevních), herredy spravují herredští fojtové (*Herredsfoged*) nebo birkoví soudcové (*Birkedommer*). Kodaň jest vyňata z politické správy amtů a má svůj magistrát, skládající se z vrchního předsedy, jmenovaného od krále, 4 purkmistrů a 4 radů, kteří voleni jsou zastupitelstvem obecním; toto čítá 36 členů volených občanstvem za podobných asi podmínek, jakých vyžadují volby do folkethingu, jenom že při volbách obecních zaveden jest mírný census. Magistrát a obecní zastupitelstvo mají dohromady právo usnášení, nad nímž jako vládní orgán bď vrchní předseda, který přímo jest podřízen ministerstvu vnitra; také zvláštní policejní ředitelství má Kodaň. Venkovská města mají sice také samosprávu a vlastním soudnictvím (nižším), a magistráty i purkmistři je-

jich též moc policejní, avšak jsou podřízeni amtmannu.

Právo a soudnictví. Nejstaršími prameny dánského práva jsou okresní práva obyčejová, sepsaná většinou osobami soukromými. Povstala dle samostatných okresů majících vlastní thingy, jež hlavně přispěly ke tvoření práva. Nejstarší je právo okresu skaanského (*Skaanelagen*), jež pojímal i skandinávské kraje Halland a Bleking a ostrov Bornholm. Dánský i latinský text (tento spracován arcibiskupem lundským Ondř. Sunesenem r. 1201 až 1222) zakládají se na starší redakci, k níž přidány novější zákony a ustanovení; tvoří přechod mezi právem dánským a švédským. Právo sjállandské (*Sjállandske Lov*) zachováno ve dvojím zpracování z první polovice XIII. stol. (*Kong Valdemar's a Kong Erik's S. L.*). Právo jutské (*Jydske Lov*) je zákon vydaný králem Valdemarem II. na sněmě říšském ve Vordinborgu r. 1241, platilo také pro Fyn, Šlesvik, Als a j. kraje; působilo na ně právo skanské a církevní. K němu pojí se soukromá práce *Thorð Degns Artikler*, články je doplňující, pak glossy z XV. stol. Práva ta jsou rozdělena na knihy a hlavy. Vedle toho nalézáme církevní práva (*Kirkeret*): skanské arcibiskupa Eskilla (1137—78) a sjállandské biskupa Absalona; obě upravují poměry seelské na základě práva kanonického. — Práva městská dělí se na skupinu šlesvickou, k níž náleží právo města Šlesvika (1200 až 1202), tvořící také základ práva flensburského, přepracovaného několikrát koncem XIII. stol. Samostatnější byla práva měst Apenrade a Haderslebenu z téže doby. Práva ta potvrzována vévody a králi. Ve skupině jutské vyniká latinské právo města Ribe (1269), dané králem Erikem Glippingem klonící se k právu německému a spracované později dánsky jako všeobecné právo městské (1269), jež však platilo jen v úzkém obvodu, pak právo města Nyborgu (1271 či 1272). Kromě toho ještě některá méně důležitá práva. Ve skupině sjállandské obdržela Kodaň, podřízená biskupství roskildeskému, první právo r. 1254 od biskupa Jakuba Erlandsena a r. 1294 druhé právo od biskupa Jana Kraga, k níž pak přistoupila některá práva a výsady dané od králův. Podobně bylo se samostatným právem města Roskilde, jež sdělováno pak i jiným městům. Společné právo městské (*Bierkeret*) měla skupina skanská a ostrov Bornholm. Vzniklo koncem XIII. stol. v Lundu a rozmnoženo ve XIV. až XVI. stol. privilegii královskými. Všeobecná práva městská platila pouze podpůrně, jsou však vzata z práv jednotlivých měst a povstala většinou prací soukromou.

Z práv dvorských je *Withirlaxret* krále Knuta Velikého (z let 1018—36) nejstarší právní památkou dánskou; zachovalo se v redakci arcibiskupa Absalona (1178—1201) a platilo pro zámky královské i šlechtické jako pozdější i právo dvorské krále Bedřicha II (1562).

Zákonodárství říšské obmezovalo se zprvu na některá nařízení platná buď jen pro

některé kraje nebo pro celou říši, zvláště v oboru práva trestního (jako krále Knuda Valdemarssona r. 1200 a Valdemara II.). Zákony královskými upraveno právo námořské; tak dal Kristián III. spracovati právo visbyjské a Bedřich II. upravil dle něho celé právo námořské. Práva veřejného týkaly se zvláště kapitulace královské, jež králové vydávali stavům při volbách od začátku XIV. stol. Právo církevní a manželské za reformace změněno různými zákony Kristiána III. a Bedřicha II. Soukromé právo do mu královského uzákoněno r. 1665. Po různých pokusech Kristiána III. a IV., pak Bedřicha III. vydal Kristián V. všeobecný zákonník pro celou říši r. 1683 (*Kong Christian den Femtes Danske Lov*), který jest základem práva nynějšího a jedná v 6 knihách rozdělených na hlavy a články o soudu, náboženství, duchovenstvu, měšťanstvu, právu námořském, soukromém a trestním. Celkem zachovalo si dánské právo ráz národní a nepodlehlo příliš vlivu ani práva římského, ani církevního, ani německého.

Dodatečnými zákony a praxí vyvinul se nynější řád soudní, jež vyhovuje poměrům tak, že posud nedošlo ku reformě jeho ve smyslu zásad ústnosti a veřejnosti, slíbené základním zákonem z r. 1849. Pouze jednotlivé části upraveny znova, jako řízení úpadečného zákonem z 25. března 1872, dělení pozůstalosti a rozloučení společného majetku manželů (zák. ze dne 30. listop. 1874). Pro námořský a obchodní soud v Kodani platí řízení z pravidla ústní (zák. z 19. února 1861) a pro říšský soud, soudící ministry, zvláštní řízení (zák. z 3. března 1852). Jinak platí řízení písemné a odvolací (v Kodani 2 instance, jinde 3). Na venkově rozhoduje z pravidla jeden soudce sám, jak ve věcech soukromých tak i trestních. V městech provinciálních jsou soudy městské pro určitý obvod. Okresy venkovské rozděleny jsou na obvody soudní (*herred* nebo *birk*) se soudy okresními. Pro věci policejní jsou tam soudy policejní. Dvorský a městský soud v Kodani je sborovým soudem 1. stolice, podobně také trestní a policejní soud, v jednotlivých sekcích rozhoduje však někdy jediný soudce. Soud námořský a obchodní má předsedu právníka jmenovaného králem a přísedící z kruhů obchodnických a námořnických. Vrchní soudy zemské sborové jsou ve Viborgu pro Jutsko, v Kodani pro ostrovy, v Reykjaviku pro Island; pro soudy osad západoindických (Sv. Tomáš, St. John, Christiansstadt, Frederiksstadt) jest jediný vrchní soudce. Nejvyšší soud (*højeste Ret*) v Kodani skládá se z 12 soudců řádných a z členů mimořádných (bezplatných) a je pro soudy kodaňské 2. instancí. — Soudcové jsou nesesaditelní, mohou však býti dáni na odpočinek po 65. roku; jmenuje je král; musí býti zletilí, bezúhonní, státní občané, vykázati se zkouškou (u nejvyššího soudu ještě druhou zvláštní zkouškou) a skládají přísahu soudcovskou.

V soudním řádu civilním provedena důsledně zásada projednací kromě zvláštních řízení, jež soudce instruuje. Zástupcům stran jest se podrobiti zkoušce za podobných podmínek jako soudcům; strany mohou se však zastupovati samy nebo jednati poručníkem, příbuznými a zřizenci.

Řízení trestní ovládá zásada oficiálnosti; při žalobách soukromých jedná se dle pravidel řízení civilního a řízení je z pravidla vyšetřovací; ve věcech řeč. justičních nastává po předběžném vyšetřování t. zv. aktio, při něm vystupuje aktor a defensor (žalobce a obhájce); ve věcech policejních rozhoduje soudce hned po skončeném vyšetřování. Tresty vykonávají úřady správní. Trestní zákon ze dne 10. února 1866 připouští jen výjimkou trest smrti, jenž vykonává se stětím, rozhodli nejvyšší soud a schválili jej král zvláštní resolucí. Při věcech hrdelních přibírá soudce přisežné. Poroty slíbené základním zákonem dosud neprovedeny. Trest nucené práce vykonává se v káznici (2-16 let nebo doživotně), nebo v polepšovně (8 měs. až 2 roky). Ústavy takové jsou pro muže ve Vridsløselille blíže Kodaně a v Horsensu, pro ženy v Christians havenu. Vězení o chlebu a vodě, vězení s obyčejnou stravou vězenskou a vězení prosté vykonávají se v místních věznicích okresních, vydržovaných obcemi. Pro zločince státní je zvláštní vězení státní.

Směnečný zákon skandinávský ze dne 7. května 1880 pro Dánsko, Švédsko a Norsko, jenž nastoupil místo zákona ze dne 18. května 1825, zakládajícího se na právu Kristiána V. a na franc. Code de commerce, srovnává se většinou s ostatními moderními řády směnečnými hlavně s německo-rakouským, přijal zásady kongressů společnosti pro reformu a kodifikaci práva soukromého, rozhodl mnohé otázky dříve sporné a pro uznání jehož se mu dostalo v praxi i vědě, stal se podkladem ruské osnovy řádu směnečného; má 98 článků. — Srv. Hanel, Říšské i právní dějiny něm. 237, 247; Maurer, Geschichte der nordgerm. Rechtsquellen (Holtzendorff, Encycl. 321, 349); Goos-Hansen, Das Staatsrecht des Königr. Dänemark (v. Marquardsen, Handbuch des öffentlichen Rechts IV. II. 3., str. 71. 128-134, 158, 164). Pavlíček, Směnka a check 5, 21. H57.

Církevní záležitosti státní církve evangelicko-lutheránské podřízeny jsou králi jakožto nejvyšší duchovní hlavě země; tento přenáší ji na biskupy. Království rozděleno jest v 7 biskupství neboli stiftů (pro Sjælland, Amager, Møen, Bornholm a několik menších ostrovů, pro Laaland a Falster, pro Fyn, Langeland, Taasinge a Aerø, potom stifty aalborgský, viborský, aarhuský a ribsý), jimž podřízeno jest 72 proboštví a 1720 farností. Biskup själlandský pokládá se za primasa a pod jeho správou příslušejí též Farské ostrovy. Gronsko a osady západoindické, kdežto Island má biskupa zvláštního. Biskupové a dva profesori bohosloví z university kodaňské tvoří církevní radu pro království, kdežto v jedno

tlivých stítech duchovní vrchností jest biskup se stiftsamtmannem, oba pak s probošty stiftu tvoří duchovní soud (*Landemodet*), rozhodující o proviněních kněží. Ostatní vyznání požívají plné svobody, členové jejich mohou se bez překážky sdružovati v obce a jsou osvobozeni od dávek na náboženské účely jiných církví. Katolíci v D-sku mají 9 missií spojených v apoštolskou praefekturu, jejímž správcem jest biskup osnabrucký.

Školství dánské jest dobře opatřeno a vzdělání lidu stojí na vysokém stupni, tak že dospělé osoby, neumějící čísti a psátí, jsou vzácným zjevem. Nucená návštěva školy zavedena již r. 1814 a trvá od 7.—14. roku. Skoro všechny ditky školou povinné (na 300.000) vyučují se buď ve školách, buď soukromě; počet obecných škol v království obnáší 2940, počet učitelů a učitelek přes 3000, k jejichž vzdělání zřizeno 5 ústavů veřejných a několik soukromých. Střední školy čítají 13 gymnasií, 10 reálních gymnasií, 17 reálék a několik vyšších škol dívčích; v Kodani jest značný počet středních škol soukromých, které mají návštěvu skoro čtenější než ústavy veřejné. Universita kodaňská (založ. r. 1479), stojící v čele školství dánského, má 5 fakult (bohosloveckou, právnickou, lékařskou, filosofickou a mathematicko-přirodovědeckou) a v r. 1890 až 1891 čítala 104 profesory i docenty a 1820 posluchačů (od r. 1875 připuštěny jsou též ženy ke studiu universitnímu). K universitě připojena jest od r. 1829 polytechnika, mající 3 hlavní skupiny: pro užité vědy přírodní, mechaniku a inženýrství se stavitelstvím. Mimo tyto ústavy poskytují vyšší vzdělání bohoslovecký ústav a chirurgická akademie v Kodani, pak akademie v Sorø a Herlufsholm. Odborné školství zastoupeno jest ústavem pro zvěrolékařství, vyšší akademií hospodářskou (v Kodani a Odense), obchodní akademií, vyšší školou průmyslovou, zvěrolékařskou školou, školami lodnickými a plaveckými a nižšími školami rolnickými, průmyslovými i obchodními po venkovských městech, z nichž některé (zvláště obchodní) také pro ženy jsou zřizeny. Velký význam pro obyvatelstvo venkovské mají pokračovací školy (*Højskoler*), kterých v posledních desetiletích po celé zemi zřizeno bylo na 60. Zajímavé jest, že na všech školách veřejných jest již od dob Bedřicha VI. († 1839) tělocvik a někde i plování předmětem povinným. Vzdělání v uměních poskytuje umělecká akademie v Kodani. Z ústavů vědeckých a uměleckých vynikají královská (národní) knihovna čítající přes 500.000 svazků a na 20.000 rukopisů, universitní knihovna s více než 250.000 sv. a 5000 ruk., král. archiv, nordické a národopisné museum, zoologické museum, král. obrazárna, v níž hlavně dánští mistři jsou zastoupeni, a světoznámé museum Thorwaldsenovo. Z vědeckých společností zvláštní zmínky zasluhují král. dánská společnost věd, společnost pro pěstování nordických starožitností, společnost pro dánské dějiny, jazyk a literaturu, a zeměpisná společnost. R. 1882 vycházelo v D-sku 389 časopisů,

z nichž bylo 178 politických, a téhož roku vytištěno 2371 svazků knih a brošur.

Finance jsou ve stavu dosti dobrém, ačkoli od r. 1886 státní rozpočet i účetní závěrka pravidelně končí schodkem čím dále tím více vzrůstajícím, kdežto do té doby pravidelný přebytek zůstal ve státní pokladně. Ještě r. 1885—86 byl přebytek 3,632.333 korun, naproti tomu vykazovala účetní závěrka na

	příjmů	vydání
r. 1887—88	54,333 290 korun,	59,868.223 korun
r. 1888—89	55,934.903 >	60,162.412 >
r. 1889—90	57,456.170 >	62,329.181 >
r. 1890—91	56,976.375 >	66,287.089 >
r. 1891—92	54,500.000 >	59,000.000 >
(rozpočet)		
r. 1892—93	54,000.000 >	58,500.000 >
(rozpočet)		

Částečně jest schodek následkem menšího výnosu státních drah a nepřímých daní, avšak hlavní podíl mají na něm položky ministerstva války na opeňování Kodaně a námořnictva. Jinak jest v zemi blahobyt dosti značný, ačkoli se nemůže rovnati k poměrům v letech padesátých. Národní jmění pácilo se r. 1884 na 6—7 miliard korun; z daní státních na jednotlivce připadá průměrně 20, i s přírůžkami obecními asi 30 korun. Největším příjmem státním (45·1 %) jsou cla, potom (10·5 %) výnos státních statků a podniků (železnice, pošty a pod.). Podle účetního závěru na rok 1890—91 jevíly se finance dánské následovně:

Příjmy:	
Státní statky	570.104 korun
Státní lesy	268.854 >
Státní podniky (železnice, pošty, telegraf)	4.368.064 >
Přímé daně	9 659.772 >
Nepřímé daně	37.126.055 >
Přebytek z loterie	862 573 >
Příjmy ostrovů Farských	62.707 >
Různé příjmy	2.466.452 >
Splacené zálohy a pod.	1,591.794 >
Úhrnem	56,976 375 korun

Vydání:	
Civilní listina	1,000.000 korun
Apanáže	223.240 >
Ríšský sněm	370.000 >
Státní rada	106 616 >
Státní dluh	8,831.321 >
Rádné pense	2,471.597 >
Vojenské pense	996.369 >
Ministerstvo zahran. záležitostí	412.182 >
Ministerstvo kultu a vyučování	2,983.950 >
Ministerstvo spravedlnosti	3,653.571 >
> vnitra	3,288.032 >
> války	10,719.928 >
> námořnictva	6,560.521 >
> financí	3,285 094 >
> pro Island	94.664 >
Mimořádná vydání	13,752.927 >
Veřejné práce	6,510.097 >
Zálohy a pod.	1 026.980 >
Úhrnem	66,287.089 korun

Státní dluh dne 31. března 1891 obnášel úhrnem 186,610.922 korun, a to dluhu vnitřního 176,316.672 kor. a zahraničního 10,294.250 kor. Naproti tomu má stát aktivního jmění 68,826.059 kor.

Vojenství upraveno jest zákony ze 6. čce 1867 a 25. čce 1880. Armáda doplňuje se řádným odvodem, ustanoveným na základě všeobecné branné povinnosti. Služba vojenská, počínajíc 22. rokem, trvá 16 let, a to 8 let ve vojsku řadovém (1. výzvě), 8 let v záloze (2. výzvě), ale činná služba u praporu trvá u pěchoty toliko 6 měsíců, u jízdy 9 měsíců; část mužstva, jehož je potřebí k výcviku za poddůstojníky a ke službám garnisonním, zůstává poněkud déle ve službě, ale nikdy déle než 12 měsícův; později povolává se mužstvo každého druhého roku na třicetidenní cvičení. Druhá výzva kodaňská tvoří zvláštní oddíl pode jménem občanské gardy a také Bornholm má zvláštní zemskou obranu. Roční odvod obnáší průměrně 11.000 branců. V míru rozdělena jest armáda na 2 armádní sbory, kodaňský (pro země vých. od Velkého Beltu) o 2 brigádách a aarhusský (pro Jutsko a ostrovy záp. od Velkého Beltu) o 3 brigádách.

Síla dánského vojska v míru r. 1892 byla:

Generální štáb	25 důst.	16 poddůst.
10 pluků pěchoty =		
30 praporů a 1 prapor tělesné stráže 801 >	33.192 mužů.	
5 pluků jízdy = 16		
škadron . . . . . 139 >	2.420 >	
2 pluky polního dělostřelctva = 12 řadových baterií a		
2 prap. pevnostního dělostřelctva = 6		
setnin . . . . . 175 >	4.755 >	
1 pluk zákopn. = 6		
setnin . . . . . 61 >	1.366 >	

Úhrnem . 1201 důst. 41.749 mužů.

K tomu druží se ve válce 11 záložních praporů se 245 důst a 13,525 muži a 4 záložní baterie polní se 5 setninami pevnostního dělostřelctva, tak že branná moc D-ska ve válce obnáší 1495 důstojníků a 58,067 mužův. Brigáda obsahuje 2 pluky pěchoty, 1 pluk jízdy a příslušný počet dělostřelctva. Pěchota vyzbrojena jest zadovkami soustavy Krag-Jørgensenovy kal. 8 mm a pluk její má tři řadové prapory po 4 setninách a kadr pro záložní prapor, který za mobilisace z mužstva druhé výzvy se utvoří. Jezdecké pluky čítají po 3 škadronách a 1 škad. školní, která v mobilisaci má býti jádrem pro jízdu záložní. Dělostřelstvo (2 pluky po 6 batteriích) vyzbrojeno jest ocelovými taženými děly zadovými kal. 9 cm; baterie čítá 8 děl. Ve válce má prapor pěchoty čítati 1000 mužů, škadrona jízdy 120, polní baterie 163 a setnina pevn. dělostřelctva 400 mužů. Lodstvo t. r. čítalo 60 lodí o 43.430 tunách se 407 děly a 1137 mužů posádky, a to: 5 obrněnců se 102 děly, 3 pancéřové baterie s 24 d., 3 křižáky 1. a 2. tř. se 69 d., 5 křižáků 3. tř. s 46 d., 8 dělových člunů se 34 d.,

1 školní lodi s 52 d., 6 měřičských lodí s 18 d., 10 torpédových člunů 1. tř. se 40 d., 10 torpédových člunů 2. tř. se 14 d., 7 strážních člunů s 8 děly. Mimo to má D. 1 loď pro službu královskou, 3 starší parníky, 4 kasární lodi, 1 dozorcí loď, 16 dopravních lodí, 2 minonosky a j. Ve stavbě nacházejí se 2 křižáky 3. třídy a 1 torpédový člun 1. tř. Námořní pěchota čítá na 6000 mužů a stejný počet mužstva záložního. Opevněná města jsou Kronborg (u Helsingöru), Fredericia, Korsör, Frederikshavn a Hals, avšak jako pevnost 1. řádu má význam toliko Kodaň (v. t.); ona jest také nejdůležitější zbrojnicí D-ska i válečným přístavem. Ku vzdělání důstojnictva pro řádové vojsko slouží škola v zámku Frederiksborském, mimo to má D. ústav ku vzdělání poddůstojníků dělostřeleckých a zákopnických, školu ku vzdělání námořních důstojníků, školy pro stavbu lodí a lodní strojnictví, školu jezdeckou a tělocvičnou v Kodani, pak střeleckou školu v Christianshavnu.

Znak dánský (viz vyobr. č. 1055.) jest štít rozčtvrcený červeným, bíle lemovaným

Č. 1055. Znak dánský.

křížem danebrožským a má štít střední a štítek. Štítek jest rozpoltněn shora dolů a má v pravo dvě červená břevna ve zlatém poli (za Oldenburg), v levo zlatý kříž v modrém poli (za Delmenhorst). Střední štít skládá se ze čtyř červených polí: v nich nachází se nahofe v pravo bílý list kopřivový na třech rozeklaný (za Holštýn), v levo stříbrná labuť (za Stormarn), dole v pravo stříbrný obrněný jezdec (za Dithmarsy), v levo zlatá koňská hlava (za Lauenburk). Hlavní štít má nahofe v pravo tři modré korunované, nad sebou krácející lvy mezi devíti srdci červenými ve zlatém poli (za Dánsko), v levo dva modré korunované lvy nad sebou taktéž v poli zlatém (za Šlesvik); dolní pravé pole skládá se ze tří částí: nahofe nacházejí se tři zlaté koruny v modrém poli (za Švédsko), dole v pravo rozeklaná stříbrná treska v červeném poli (za Island), v levo pak bílý koezlec hnědě skvrnitý v modrém poli (za Farské ostrovy) a pod ním vztyčený bílý medvěd taktéž v poli modrém (za Gronsko); konečně dolní levé pole hlavního štítu jest rozpoltněno a má nahofe na zlaté půdě modrého lva krácejícího

po devíti červených srdcích (za Jutsko), dole pak zlatého korunovaného ještěra v červeném poli (za krajiny někdy slovanské). Nad štítem, jehož strážci jsou dva diví mužové kyji ozbrojení, umístěna koruna královská, pod ní na zlatém řetězu visí Sloní řád. Vlajka (Danebrog) jest červená a bílým křížem a počátečním písmenem jména krále uprostřed, válečná vlajka nemá písmene a je na okraji do cípů vystřižena. Národní barvy jsou červená a bílá. Z řádů a čestných odznaků má D. Sloní řád, Danebrožský řád a záslužní medailli zlatou a stříbrnou.

Jazyk náleží k jazykům germánským, a to ke skupině východogermánské, obsahující mimo gotský ještě jazyky nordické, jichž nyní rozeznáváme čtvero, každý s četnými podvěčnými. Avšak tyto jednotlivé jazyky nejsou zvláště staré, naopak svědčí runské nápisy ze stol. V.—X. v D-sku nalezené, přirovnáme-li je k nejstarším nápisům a jiným památkám ostatního severu, že až do X. stol. byl po celém severu jazyk jediný, řeč. staronordický. Teprve kolem r. 1000 rozštěpil se jazyk ten, a sice tím, že v dánštině a švédštině změnily se staré dvojhlásky *ai* v *e*, *au* a *ey* v *ö*, a tak vznikly skupiny švédskodánská a norskoislandská. V následujících třech stoletích, z nichž není téměř žádných zachovaných dánských památek jazykových, oddělila se dánština také od švédštiny. Její další vývoj lze naznačiti těmito čtyřmi obdobími.

Doba 1., starší (*aeldre dansk*), až do polovice XIV. stol. Kolem r. 1300 napsány důležité sbírky zákonů jednotlivých území dialektem, z nichž nejstarobylejší jest skanská, po ní själlandská a konečně jutská. Již v této době ztrácí jazyk mnohé tvary, rozdíl mezi nominativem a akkusativem, nordickou přehláskou působenou hláskou *u*, částečně i přehláskou působenou *i*; *h* před *l*, *n*, *r* se odsulo.

Doba 2., stará (*gammel dansk*), od polovice XIV. do pol. XVI. stol. Jest to doba plná důležitých přechodů, *k*, *t*, *p* přeměňuje se po samohláskách v *g*, *d*, *b*; *gh* v *j* nebo v *th* před samohláskami v *d* anebo *t*, *ld* splývá s *ll*, *ud* s *uu*, zároveň podobně jako v němčině seslábují se koncovky, tak že všechny přecházejí v polohlasné *e* (*ae*). Pravopis je zcela nepravidelný a pestrý. Neméně rázné jsou změny v zásobě slov. Následkem hojných styků s Německem, zvláště s mocnými obchodními městy severoněmecké Hansy, byla dánština zaplavena slovy dolnoněmeckými; nejen přejata celá slova, zvláště četná složená, i původní dánská přizpůsobila se příbuzným německým, přijala na př. německou odvozovací slabiku (*Retvished*, právníctví, místo *Retvise*) nebo vznikly tvary smíšené (*vaegt* za staré *vaet*, dle dolnoněm. *wicht*, váha) a dánské tvary nahrazeny německými (*dæl* za *deld*, díl). Tak změněna téměř celá zásoba slov, a až mnohý z těchto vetřelců později byl zase odstraněn, přeče stopy něm. vlivu od té doby jsou nevyhladitelné. Naproti tomu jeví se snaha po sjednocení různých nářečí jediným jazykem

spisovným: v písemných památkách jest pozorovati jakýsi zápas o tuto přednost mezi dialektem jutským a själlandským, až reformací rozhodnuto ve prospěch tohoto a on od té doby stal se spisovným jazykem nejen v D-sku, ale také v Norsku, které tehdy bylo s D-skem politicky spojeno. V době Kalmar-ské unie činěny pokusy, utvořiti společný jazyk švédskonorškodánský, které však zůstaly bez vlivu na dánský jazyk.

Doba 3., novější (*nyere dansk*, od polovice XVI. do pol. XVIII. stol. Překlad Lutherovy bible z r. 1550 (bible Kristiána III.) významává se upraveným pravopisem a čistým, plyným jazykem. Ač jest tu ještě mnoho archaismů, přece co do hláskosloví a tvarosloví jest od té doby jazyk dánský na téměř stupni. Změny jazykové týkaly se hlavně zásoby slov; podobně jako v Německu v XVII. st. znešvařen jazyk množstvím cizích slov a zároveň odvyklo se tou měrou psáti dánsky, že horlivý grammatik Peder Syv ve své mluvnici někde pro lepší porozumění píše celou větu po latině. V tomto zuboženém stavu na poč. XVIII. stol. shledal Holberg jazyk a jal se jím vyjadřovati všecko bohatství nových ideí, které hýbaly Evropou. Povedlo se mu to, od něho počíná nová literatura dánská a jen množstvím cizích slov (francouzských a latinských) liší se jeho jazyk od nynějšího.

Doba 4., nejnovější (*nyeste dansk*), od pol. XVIII. stol. do nynějška. R. 1747 vydal F. C. Eilschow dílo *Cogitationes de scientiis vernacula lingua docendis* (Myšlenky o pěstování věd jazykem mateřským) a zahájil tím boj za očistění jazyka od cizích slov; sám dle vzoru německého (Wolffova) utvořil řadu slov složených, která se po mnohých bojích se zastaralým zvykem konečně ujala. Sneedorf pokračoval v letech šedesátých v této snaze, a boj tak zajímal všecko veřejnost, že horlivý tento bruslč r. 1765 byl uveden i na jeviště. Vzorem při tvoření slov byla němčina, málo jen bylo vzato z mluvy lidu a ještě méně z ostatních jazyků nordických. Přes všecken posměch mohl r. 1799 horlivý purista Baden napsati, že valná část cizích slov jest nahrazena dobrými dánskými. Na zač. XIX. stol. dovedli filologové, jako Rask, vážiti již slova ze staronordického jazyka, a romantičtí básníci dodávali jazyku nebyvalého vzletu.

Již ve 3. období byla oblast jazyka dánského značně zúžena; mírem roskildským (1658) ztraceny všechny země jižní Skandinávie, které se pak pošvédštily. V Norsku pak národní hnutí vedlo k tomu, že jazyk nabýval stále osobitějšího rázu norského, tak že nyní již spisovný jazyk v obou zemích zásobou slov se značně liší a bude se asi lišiti vždy více. — Dosud lze rozeznati tatáž tři nářečí dánská jako v době prvé a poznati je dle toho, jak zachovávají koncovky: 1. východní na Bornholmu (*baera*), 2. ostrovní na Själlandu, Fynu a j. (*baere*) a 3. jutské na pevnině (*baer*). Nejstarší mluvnice dánská jest Pontoppidanova *Grammatica danica* (1668); důležitá jsou novější filologická díla Lökkeho (1855) a Knud-

sena (1856). Dánské spisy pro širší obecnost tisknou se dosud švabachem; dle německého způsobu pší se podstatná jména velkými začátečními písmeny; jinak pravopis není posud jednotný. O dějinách jazyka dánského jest velmi poučný článek L. Wimmera v »Nordisk Conversationslexicon«. Slovník dánský vydává akad. kodaňská od r. 1793; příručný slovník vydal Molbech (1833, 1859). Ks.

Literatura. Doba I. Nejstarší písemné památky D-ska (runské nápisy) náležejí ještě literatuře staronordické; literatura dánská v užším smyslu začíná teprve koncem XIII. st., neboť v tomto ještě bylo psáno výhradně latinsky. Cenu pro národní literaturu má z této latinské literatury historie dánská, kterou na zač. téhož stol. napsal Saxo Grammaticus, a která od stol. XVI. v překladech se stala oblíbenou četbou lidu. Ke konci XIII. stol. se psány sbírky zákonů. Ze XIV. stol. zaznamenati sluší rýmovanou kroniku, výtah to ze Saxa, a několik podobných děl prosaických. Peder Laale ke konci století sepsal sbírku přísloví latinských s přiměřenými dánskými, a tím zachovalo se velmi mnoho dánských přísloví až na naše dny. Všechny tyto spisy, jakož i rýmy kněze Michala, který touže dobou napsal tři větší básně nábož., jako o P. Marii a o stvoření světa, a prstonárodní knihy lékařské poskytují nyní látku pouze historii jazyka. Avšak vedle této psané literatury existovala ještě poesie lidová, nepsaná, žijící jen v ústech lidu; jsou to t. f. kaempeviser (zpěvy hrdinské), jež byly sebrány poprvé v XVI. stol., ale pocházejí bezpečně z doby starší. Zajisté již z XIII. století jsou písně o manželce Valdemara II. »o české Dagmarce«, z nichž také Svat. Čech čerpal osnovu své básně. Silná a zdravá poesie vane z mnohých těchto písní. V další literatuře rozeznati jest čtyři období, která počínají reformací, vystoupením Holbergovým, romantismem a realismem.

Doba II. Zavedení knihtisku na konci XV. stol. a současně založení university působilo příznivě na literaturu knihovou; reformace učinila literaturu theologickou záležitostí celého národa, a tak vzniklo mnoho spisů v jazyku domácím. Bible přeložena ne z originálu, nýbrž z německ. překladu Lutherova hlavně péčí Christierna Pedersena (1480 až 1554), vedle něhož vyniká mezi spolupracovníky Peder Palladius (1503—1560), kteřížto oba se přičinili, aby překlad byl plyný a ryzí. Mimo bibli překládány a vydávány písně a polemicke spisy. Také začátky dramatu jeví se ve hře o sv. Kanutovi, mysteriu zajímavém svou národní látkou. Jinak poesie v této době nejví obrazu utěšeného; jako jinde kvetla hlavně píseň církevní, napodobená většinou dle žalmů. Překlad dolnoněm. »Reineke de Vos« jest nejdůležitější světská báseň stol. XVI. Na zač. stol. XVII. vystoupil A. Arrebo (1587—1637), básník Hexaemeronu, otec renaissanční poesie v Dánsku, jež zajímala kruhy vznešenější a zvláště učené, ale v lid nikdy nevnikla; jako v jiných zemích

zvrhla se v pouhé veršovnictví příležitostně, oslavující i nebanálnější příběhy života, svatby, křtiny, pohřby, povýšení, dvorní slavnosti atd. Vynikající místo mezi těmito básníky zaujímá A. Bording (1619—77), vydavatel prvního dánského časopisu, veršovaného měsíčníku *Den danske Mercurius*, v jehož přechytlivých básních příležitostních aspoň verš vyniká svou plynutostí a lehkostí. On a zvláště Th. Kingo (1634—1703) líbovali si podobně jako renesanční básníci v jiných zemích (Euphuisté, Marinisté) v uměleckých, pro které sloh jejich nazván »den ziirlige Stil«. Přece Kingův církevní zpěvník pro D. a Norsko vzletnými písněmi svými náleží k nejlepším a nejpoutavějším evangelickým zpěvníkům vůbec. Lid, pro nějž tyto renesanční básně psány nebyly, líboval si v překladech románů středověkých, jež pomocí knihtisku v té době teprve došly hojného rozšíření.

Pěknější pohled než poesie poskytuje prosa této doby. Vědecká činnost jevila se především v teologii, která ovšem brzo ztratila styk s životem, jaký měla v době reformace, hlavně vinou přísné censury a orthodoxy. Na úzce vymezeném tom poli vynikali bystrostí a systematickou v XVI. století Hemmingsen (1513—1600), v XVII. Brochmand (1585 až 1652), kteří oba mimo spisy učené psali též zbožné knihy pro lid. Mimo teologii užito nově vytvořeného jazyka spisovného v plynulém překladě Saxovy kroniky, jež pořídil A. S. Vedel (1575) a jež stal se nejoblíbenější četbou lidovou. Týž vydal také poprvé staré zpěvy hrdinské a vzbudil tím lásku k dějinám vlasti. Podobně působil norského kněze Claussa Friisa překlad norských pověstí (*Heimskringla*), a tak dostala dánská historie již v této době směr k badání v pramenech staronordických, jehož nikdy neopustila. Na zač. XVII. stol. spisy a sbírky lékaře Ole Worma (1588—1654) vzbudily na novo zájem pro dávnou Skandinávii, stará literatura islandská byla téměř odkryta; ještě ku konci této doby napsal Th. Torfaeus (1636—1719) velkou historii Norska, a Peder Syv (1631 až 1702) vynikaje jako grammatik dánský, vydával písně lidové, přísloví a byl horlivým křesťanem jazyka dánského. Vedle filologie národní také klassická byla v době humanismu horlivě pěstována, a i zde vyskytla se řada spisovatelův a básníků, kteří obratně vládli jazykem latinským. Co do ostatních věd sluší jmenovati Tychona de Brahe (1546—1601), slavného astronoma; v anatomii a lékařství vynikal Casper Bartholin (1585 až 1629) a ještě více jeho syn Thomas Bartholin (1616—80); Ole Borch (1626—90) byl znamenitým chemikem; astronom O. Römer (1644—1710) první vypátral, že světlo potřebuje nějakého času, aby se od hvězd dostalo k nám, a vypočítal, ovšem nesprávně, jeho rychlost. Přece jazyk dánský utrpěl velkou škodu. Stol. XVII. bylo politicky i sociálně nešťastné pro D.; mírem roskildským ztratilo jih Švédsko, války jeho byly většinou nešťastny. K tomu se přidružilo, že Bedřich III.

(1648—70) zlomiv moc šlechty zavedl samovládu, což bylo neštětím pro literaturu dánskou, neboť stará šlechta dánská pěstovala a podporovala vědy i literaturu, kdežto dvůr byl ke vědám i poesii zcela lhostejný, a tak i vyšší kruhy se lidu a jazyku jeho odcizily. Jazyk měšťanů znešvařen množstvím cizích slov, na divadle střídaly se kusy německé a francouzské s italskými operami; na hry dánské nebylo pomyslení, i angličtí komedianti hráli po německu.

Doba III. R. 1722 francouzský herec, malíř a mechanik E. Capión vystavěl první stále divadlo v Kodani, na němž se hrálo střídavě německy a francouzsky. Tu někteří vlastenci pojali myšlénku, aby se na tom divadle hrálo také dánsky, i vyzvali také Ludviga Holberga (1684—1754), universitního profesora, který se byl právě proslavil satirami nezvykle pernými, jakož bylo komické epos *Peder Paars*, aby psal pro ně komedie. Vůdce tohoto hnutí byl Rostgaard, u dvora velmi oblíbený, jež patřil k největším podporovatelům vědy. Jeden z herců franc. vycvičil dánské začátečníky, s Capiónem sjednána smlouva a »dánské jeviště« otevřeno dne 23. září 1722 překladem Molièrova »Lakomce«. Ale již mělo D. svého vlastního Molièra; Holberg napsal svých prvních pět původních komedií, mezi nimiž komédie *Den politiske Kandestøber*: (»konváv - politik«) a *Jean de France*, skvělá to parodie cizáctví, bujícího v mládeži dánské. Tak na novém jevišti hned mocně se ozývalo dánské vlastenectví. Do konce r. 1723 napsal Holberg dalších deset kusů, které pak byly jádrem repertoaru divadelního. On spojil masky divadla italského s duchem Molièrovým, ale zůstal při tom přece původním, protože čerpal zvláštní sílu z líčení života nižších tříd dánských. Bylo to podivuhodné štěstí, že nové divadlo v krátké době první své činnosti mohlo se vykázáti řadou původních komedií ceny tak značné, že ovládly brzo i jeviště cizí, zvláště německá, a při tom tak národně dánských, že jim žádná současná literatura neměla co podobného postaviti po bok. Holbergova tendence didaktická, která již v komediích se jeví, neopustila ho v básních ostatních, jeho »Proměňnách« (*Metamorphoses eller Forvandlinger*) a jeho četných dílech prosaických, kterými chtěl, jak pravil, vzdělati dánský jazyk a poučiti své krajany. Bohatou činností svou skončil satirickými epistolami. Neohebným dotud jazykem dánským vyjádřil Holberg množství nových ideí, hýbavších tehda Evropou, a zůstal při tom zastancem všeho dobrého domácího. Avšak osudy dánského divadla přes to, že se mohlo vykázáti Holbergem, nebyly utěšené. Capión musil svoji privilej dáti v zástavu, a věřitel jeho střídal hry dánské s produkcemi akrobatů, které jim velmi škodily. Poměry hmotné byly stále horší, a r. 1727 již po druhé bylo jeviště zavřeno »Pohřbem dánské komedie« (*Den danske Komedies Ligbegaengelse*) od Holberga. Teprve r. 1747 bylo po dalších pokusech otevřeno »Polit. kon-

váhem« stálé jeviště dánské, pro které ještě působil Holberg ubývající silou svou.

Z vrstevníků Holbergových nikdo se mu nevyrovnal. T. Reenberg (1656—1742) psal básně nábožné a morální, pak satiry a písně pijácké a překládal z latiny. Ch. Falster (1690—1752) psal satiry, které byly velmi nadšené přijaty a mnoho se četly, zvláště proto, že káraly pošetilosti jen vznešených kruhů. Mimo tento směr rationalistický a moralisující stáli J. Sorterup (1662—1723), jenž napodobil staré zpěvy hrdinné básní o Bedřichu IV., A. Stub (1705—1758), vlastní tvůrce světské lyriky v Dánsku, H. Brorson (1694—1764), jenž psal žalmy.

Ku konci XVIII. stol. jest zase pozorovati čilý ruch literární. H. Biehlová (1731—88) první po Holbergovi psala zase originální hry pro jeviště, napodobeně dle her francouzských, a přeložila Cervantesa. J. Ewald (1743—81) vynikl v lyrice, v níž byl mistrem jeho Klopstock, ideál celé řady tehdejších mladých básníků, i v dramatech, skládaje pro nově založené jeviště satirické veselohry a dojemné zpěvy hry, jako *Balders Død* (Balderova smrt) a *Fiskerne* (Rybáři). Ewald byl skutečným básníkem hlubokého citu a ohnivě fantasie; mistrně ovládal jazyk v ódách antických rozměrů, kterým se naučil od Klopstocka, právě tak jako užívání nordické mytologie; toto však bylo u Ewalda oprávněnější než u Klopstocka, jenž nordickou mytologii pokládal za německou. Tuto skvělou dobu dánské literatury zakončuje J. Wessel (1742—85), který brzo po Ewaldovi vystoupil na jeviště svou nevyrovnatelnou parodistickou komedií *Kjaerlighed uden Strømper* (Láska bez punčoch), kterouž následovalo ještě několik dramát. Wessel právě jako Holberg pocházel z Norska. Jež po celou tuto dobu posilovalo dánskou literaturu četnými syny svými, ovšem v Dánsku vzdělání nabyvšími. K těm náleží také J. Brun (1745—1816), norský kazatel a básník, jehož tragédie *Zarine*, psaná na způsob staroklasické tragédie francouzské, zavdala Wesselovi nejbližší příčinu k jeho parodii. Z básníků podobně menšího významu budtež ještě uvedeni: J. Tode (1736—1806) »lékař, básník a přítel lidu«, z jehož čelných děl žije jen několik znárodnělých písní; Ch. Pram (1751—1821), Nor, který vzbudil obdiv hrdinskou básní *Staerkoddr*, vydával s K. Rahbekem (1760—1829) měsíčník »Minerva« (1785—90), jenž velmi působil na estetický soud obecnosti, Rahbek pak pokračoval v této činnosti a byl z prvních historiků literatury dánské; Ch. Tullin (1728—65), rovněž Nor, přidružil se k básníkům, líčícím přírodu (jako Thomson a Kleist) svou »Vznešeností přírody« (*Skabningens Ypperlighed*) a »Májovým dnem« (*Majdag*).

Vědecká činnost byla tou dobou hojně podporována, od pol. XVIII. stol. začala se i přesná věda pěstovati jazykem dánským; touže dobou spojoval se poprvé vkus a vtip s učeností, jež se starou těžkopádností pozbývala snad i poněkud vážnosti a důkladnosti, ale získala

tím širšího působení. Mezi ústavy vzdělávacími zvláště akademie sorójská, která pocházejíc ze XVII. stol., na zač. stol. XVIII. zanikla, avšak r. 1747 štědrostí Holbergovou znovuzřízena, měla řadu učenců mezi svými učiteli. V dějepisu vyniká Holberg sám četnými latinskými a zvláště populárními dánskými spisy, vedle něho K. Gram (1685 až 1748), zakladatel kritického dějepisu v D-sku. K jeho návrhu založena Kodaňská učená společnost (1742), v jejichž spisech vydal řadu svých prací; J. Langebek (1710—1775) založil společnost pro dánský jazyk a historii, jejíž orgán *Danske Magazin* vydával; on také založil sbírku *Scriptores rerum danicarum medii aevi*. E. Pontoppidan (1698—1764) působil jako theolog, historik, geograf a filosof. Populární filosofii osvětátskou pěstovali J. Sneedorff (1724—64), učitel v Sorø, brusič jazyka, vydavatel týdeníku dle vzoru Addisonova *Patriotisk Tilskuer*, pak J. Boye (1756—1830), odpůrce Kantův, a N. Treschow (1751—1833), Nor, nejpobulárnější z nich. J. Baden (1735 až 1804) byl grammatik a brusič. Mezi lékaři vynikal F. Bang (1747—1820), mezi přírodopisci Ol. Müller (1730—1784), jehož studie o nálevnicích byly epochální, a M. Vahl (1749—1804), slavný botanik. Počet spisovatelů byl ovšem mnohem větší, a účastenství ve hnutí duševním všeobecné. — Doba následující vlivem poměrů (francouzská revoluce a duch národnosti jí provázející naproti dřívějšímu kosmopolitismu, se strany druhé i idealistická filosofie německá) jest většinou dobou reakce proti směrům doby předešlé.

Doba IV. Směr XVIII. stol. nalezl posledního a nejduchaplnějšího zastance v J. Baggesenovi (1765—1826), jednom z nejduchaplnějších básníků dánských, jenž náleží zároveň literatuře německé, v níž vystoupil jako odpůrce romantiků. Nová doba dánské literatury je zahájena polemikou jeho s četnými spisovateli, kteří se ujali napadeného A. G. Oehlenschlägera (1779—1850), vůdce směru romantického, tvůrce národní poesie skandinávské. Nové hnutí národnosti nejeví se totiž výlučně dánským, nýbrž všeobecně nordickým, podobně jako později u Slovanů. Oehlenschläger náleží též literatuře německé, jeho směr zakládá se na něm. romantice, kdežto jeho dramátům byl Schiller a jeho pathos vzorem. Naproti cizáckému směru, jenž panoval v Německu, poskytly mu poetkou látku minulost vlastního národa, mytologie a pověsti staronordické. Tak vznikly po prvé chladně přijatém pokuse dramatu *Aladin* národní tragédie *Hakon Jarl*, *Axel og Valborg*, *Hagbarth og Signe*, *Palnatokke*, *Staerkodder*, *Erik og Abel*, k nimž se družily veselohry a zpěvohry *Frejas Alter* (Frejin oltář), *Tordenskjold* a *Corveggio*, pak řada epických básní skvělou formou psaných. Mocný vliv měl Oehlenschläger na mladší generaci. Když Baggesen po r. 1813 rozebral a posměšně překroutil jeho zpěvohru *Ludlams Hule* (Ludlamova jeskyně) a s větší ještě oprávněností parodoval jeho »Cestopis v dopisech domů« (*Rejse fortalt i Breve til mit Hjem*)

vodcem literárního skandinavismu, který války r. 1864 směřoval také k politické změně, a ač toho cíle nedosáhl, přece mocně ovlivnil a aspoň ve vědě a umění utvořil zjednotivě celek jednotný. Se švédským bás-

Tegnérem společno je Oehlenschlägerem, jehož pojetí starého severu, který značně se odlišil od moderního citu a sentimentalitě, je blízké Grundtvigovi, jehož hlavní činnost ležela v oblasti politické, než poetické, chtěl oživit národní duch, a proto nestal se populárním.

Oehlenschlägera sluší jmenovat z básníků ještě B. Ingemann (1789—1862), autor románů a básní, značí se všelidskou křesťanskou a sentimentální měkkostí, jež byla se Dánska po bombardování Kodaně, v Norska a finanční krizi. Proti jeho rodu vystoupil J. L. Heiberg (1791—1860), autor amat. básní P. A. Heiberga, polemickou z čehož hned po sporu Baggesenově

nový spor, protože Grundtvig ujal se vedení a byl za to od Heiberga poctěn káfiem (Nye A-B-C Bog). Heiberg stal se hlavním dramatikem dánského vaudevillu, jež dle francouzského vzoru od r. 1825 uvedl na jevišti.

Ještě většího vlivu způsobil ještě dohru sporu Baggesenova a kritikou Oehlenschlägera, přece básnil směřem romantického směru svůj *Elverhøj* (Vili-

J. Hauch (1790—1872) byl dramatik a kritiký zastance romantického směru proti Heibergovi, později vrhl se na vlastní dílo, v němž pracoval s větším štěstím.

Ještě většího vlivu vyvíjel život lidu jdy v době politicky mrtvé době obstarávali písněmi, a psal pěkné básně lyrické. K nej-

větším z ostatních četných romanopisců, v této politicky mrtvé době obstarávali adnou stravu duševní, patří také L. Kruse

(1839) a paní Th. Gyllembourgová (1856), choť staršího Heiberga. V lyrice vynikli: Poul Møller (1794—1838), jež dů-

ležitě pracoval též v klassické filologii; R. Heiberg (1796—1876) neustalí jeho bratr

Ludan-Müller (1809—76) uvedl do dánské poesie formy byronovské básně *Danserinden* (Tanecnice), a později mnohými ještě básněmi, z nichž vyniká *Amor og Psyche*. Životním jeho dlem byla filosofická báseň *Adam Homo*, v níž líčí cestu životem až k nejvyšším stupňům cti a uznání, pozbývající krok za krokem ideální lidskosti. V tomto nábožensko-filosofickém směru setrval pak ještě několika básněmi. — P. Ploug (* 1813) psal písně studentské a frašky ze studentského života, které vystřídal v pozdějších letech písněmi vlasteneckými a politickými. Ch. Molbech (* 1821), syn slavného lexikografa, psal básně lyrické a obrazy z cest. H. Kaalundovy (1818 až 1885) básně velmi se zamlouvaly obecnstvu a *Et Foraar* (Jaro) vyšlo v šesti vydáních. Ch. Richardt (* 1831) přešel od veselých písní studentských ve svém poetickém deníku z cesty do svatě země k básním nábožným.

Jako v poesii, jeví se nový duch i ve vědě; vzbudil-li romantismus všude směr historický, nemohlo býti jinak ani ve Skandinavii, kde ode dávna kvetla záliba ve studiu nordického starověku. Theologie, která velkým počtem bohoslovců mezi básníky měla v Dánsku zvláštní vliv také na krásnou literaturu, byla pěstována na začátku doby P. E. Müllerem (1776 až 1834), jež také upozornil na důležitost islandského jazyka pro studium starožitností nordických, pak F. Munterem (1761—1830), který se více zabýval studiem starožitností orientálních a teprve později přiblížil se k vlastnímu vůdci směru protirationalistického J. P. Mynsterovi (1775—1854), jež r. 1806 důrazně se opřel opravě bohoslužby ve smyslu rationalistickém, a od těch dob vystupoval jako bojovník za pravdu evangelia nejen přem, nýbrž mocněji ještě s kazatelnou. Mynster vychoval celou školu bojovníků proti racionalismu a náleží k nejdůležitějším mužům nejen pro vědeckou literaturu, ale i vůbec pro kulturní

Historie byla v této době zvláště horlivě pěstována. Vedle Grundtviga jest tu zmíniti se o Finnu Magnussenovi (1781—1847), Islandanu, jenž hojnými, ale ne vždy kritickými spisy pracoval o starožitnostech nordických. C. Rafn (1795—1864) studoval horlivě též obor a popularisoval výsledky svého učeného bádání; svými *Antiquitates americanae* poukázal na objevení Ameriky Normannem a založil r. 1825 nordickou společnost pro vydávání starých spisův (*Oldskrifteselskab*), která r. 1828 stala se královskou a vydala již přes sto svazků ze starých rukopisův a uveřejňuje časopis archaeologický a historický jazykem dánským a francouzským. — N. M. Petersen (1791—1862) vědecky odůvodňoval skandinavismus, jeho historie D-ska v době pohanské a staronordická mythologie jsou psány se zápallem a slohem poetickým. J. Worsaae (1821—85), organisátor muzeí dánských, uvedl archaeologii do země; on první se znalostí věcí dal vykopávati a vědecky pořádal nálezy. — K. K. Rask (1787—1832) založil dějiny jazyků nordických a patří k nejznamenitějším germanistům a linguistům vůbec. Rask spěchal do krajů podonských, aby tu vyhledal stopy »Asův«, a teprve, když nic takového nenalezl, cestoval dále do Persie a Indie. Vedle prací přesně vědeckých vzdělával zvl. jazyk dánský, jehož pravopis opravil a ustálil. Rozumí se, že i v D-sku takové opravy daly se za hluchých sporů. Ch. Molbech (1783—1857) byl historik politický a literární, vypracoval část velkého slovníku dánské společnosti nauk a vydal samostatně řadu znamenitých prací lexikografických. N. Westergaard (1815 až 1878) badal ve filologii indické a fránské, J. N. Madvig (1804—86) byl největší klasický filolog severu, vynikající grammatik a kritik textový. Schellingovu filosofii uvedl do D-ska na zač. století H. Steffens (1773 až 1845) a působil mocně na Oehlenschlägera, Grundtviga, Ørsted a j. F. Sibbern (1785 až 1872) byl jeho žákem a přívržencem. — R. Nielsen (1809—84) vyšel z teologie a jest zastancem dualismu vědy a víry, proti kterému Brandes vystoupil jedním z prvních svých spisů. H. Bröchner (1820—75) snažil se smířiti protivu vědění a věření. — Z pěstitelů věd přírodních zvláště vynikli H. Ørsted (1777—1851), znamenitý fysik, nálezece elektromagnetismu, botanik J. Schouw (1789—1852), činný též na poli politickém, zoolog J. Steenstrup (* 1813), jenž se snažil též užití výsledků vědy přírodní k objasnění historie národní, a chemik H. Thomsen (* 1826), proslulý svými studiiemi thermochemickými.

Doba V. Od r. 1870 stojí dánská literatura ve znamení G. Brandesa (* 1842), jenž ve všem jest pravým opakem starší generace dánských spisovatelů, z nichž mnozí vyšli z pastorských rodin a většinou sami oddali se téměř povolání. Naproti nim již svým původem židovským Brandes zastupuje moderní indiferentismus náboženský i jináči peněti národnosti a dějin. Po řadě kritických děl vystoupil r. 1871 se svými epochálními před-

náškami, vydanými později pod jménem *Hovedstrømninger*, vzbudil jimi dosti odporu, ale více ještě souhlasu a podnět k nové literatuře. Ukázal, že dánská literatura vězí dosud v reakci proti racionalismu, kterou ostatní literatury dávno překonaly. Byla to úplná reakce proti skandinavismu jako ideji, jež celá doba předešlá vypěstovala v poesii, theologii, historii a filosofii. A Brandes nejen zlomil vládu směru starého, on po celou téměř dobu od onoho vystoupení zůstal v čele literárního hnutí severského. Nebyloť mezi spisovateli »mladoskandinavskými« nikoho, jenž by aspoň na čas nebyl podlehl kouzlu osobnosti jeho. Všechny impulsy, které literatura nordická dostala v posledních dvaceti letech, vyšly od něho nebo působile jeho prostřednictvím. Ovšem mnozí spisovatelé později se ho zřekli, s jinými však úzké osobní spojení jeho nebylo nikdy přerušeno, na př. s Jacobsenem. V nejnovější době Brandes, který zahájil filosofickou svou dráhu překladem Millova »Poddanství žen« a uvedením Millova utilitarismu, hlásal na severu filosofii Nietzscheovu s ohromným úspěchem. Z básníků mnozí byli osobně probuzeni Brandesem, zvl. geniální H. Drachmann (* 1846), nejlodnější básník D-ska, který po desíti letech se ho zřekl ostentativně a zároveň i realismu, kterému ve směru revolučním byl dosud náležel. V poslední době ovšem r. 1892 rovněž ostentativně oznámil svůj návrat ku Brandesovi i ke směru jeho. J. Jacobsen (1847—85), záhy zemřelý básník, jevil se jedním z největších umělců mezi spisovateli nordickými. Vyšel z přírodních věd jako překladatel Darwinu, po přednáškách Brandesových vystoupil se svou jasnou psychologickou novellou *Mogens*; jeho *Niels Lyhne* je znám též v českém překladě. E. v. Brandes (* 1847), bratr Jiřího, vynikal v dramatech provedením psychologických a společenských problémů, ako v »Návštěvě« (*Et Besøg*), která i na německém jevišti působila hlubokým dojmem. Román a drama pěstuje H. Bang (* 1858). Ze starších básníků S. Schandorph (* 1836), jenž napsal v letech šedesátých řadu básní romantických, přešel od r. 1876 do tábora realistického a dostoupil tím teprve vrcholu svého tvoření.

linak jest v D-sku jako všude v literaturách současných mnoho jmen, mnoho talentů, mnoho spisův, o nichž však teprve budoucnost vytkne svůj konečný soud. Nejinak jest ve vědě hojně podporované, která i v této době může se vykázati mnohými pracemi významu většího než domácího. Celkem krásná literatura dánská jest v této nejnovější době zastíněna norskou, ke které v posledních dvou obdobích jsme již nebrali zřetel, ač mnohá její díla jsou psána spisovnou dánštinou a ve mnohých rozdílech není aspoň větší než mezi spisy anglickými a americkými. Rozhodně kryje produkce norská také potřebu dánskou. ba v našich dnech povstal dokonce dosti neutešený spor. Když totiž dánský kritik Scram vytýkal svým krajanům přednost norských kollegů, vypukla hlasitě nevole spisovatelů

dánských nad favorisováním autorů norských se strany divadel a nakladatelů kodaňských, kterou Brandes a jiní snažili se utišiti. Bohatší D. jest znamenitou zemí receptivní pro písemnictví norské, ale i produkce dánská jest na slušné výši, zvláště u přirovnání k národům podobně malým.

Dobry přehled dánské literatury poskytuje P. Hansen, *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1886). Pěknou anthologii jest: Sigurd Müller, *Haandbog i den danske Litteratur*. Ks.

Výtvarné umění. Když pravěká kultura, vynikající svými uměleckoprůmyslovými výrobky, ustoupila křesťanské, povstaly nejprve četné dřevěné kostely, jež však již ve XII. stol. nahrazeny byly kamennými (Ribe, Lund a Viborg). Od konce XII. stol. užíváno ku stavbám cihel, jako při románském chrámu v Roskilde (s četnými královskými hroby) a při gotických kostelích v Aarhusu (část ještě románská, viz vyobr. při hesle Aarhus), v Odense, Šlesviku a Maribu. Jako tyto stavby byla i malířská a sochařská výzdoba v nich četně se vyskytující z velké části zhotovována přivolanými cizinci, jako oltářní síň v Odense od Clausa Berga z Lubeka ze zač. XVI. stol.

Také v renaissanční době zůstává umění dánské závislé na cizině, neboť zámky Kronborg, Frederiksborg, Rosenborg a krásná bursa kodaňská, vesměs stavby z červených cihel s okrasami z pískovce, podléhají vlivům severoněmeckým a hollandským. Totéž pozorovati jest v malířství, o čemž svědčí velká činnost Hollanďanů K. van Mandera, Abr. Wuchtersa a ryjce Haelwegha. Ve 2. polovici XVII. století francouzské umění, jako všude jinde, vládne i v D-sku (Charlottenborg v Kodani od L. van Havena), kdežto na začátku XVIII. stol. také italské vlivy se hlásí (Frederiksborg u Kodaně od Platena), až konečně německé rokoko (Amalienborg od Eigtvedta, Hirschholm od Thury a Christiansborg od Haussera) nabývá vrchu. — Jako ve stavitelství tak i v malířství a sochařství střídají se postupem nizozemské, francouzské, italské a německé vlivy, jelikož z těchto zemí četní umělci do země povolávání byli. Vedle franc. malířů J. d'Agara a Ben. Coffrea, něm. mědiryjce Preislera, nizozem. sochaře Quellina, franc. sochaře Lamoureuxa a franc. stavitele Jardina vynikli brzy domácí malíři, jako Kroghk a P. Als.

Koncem XVIII. stol. počíná vlastní škola dánského umění, neboť rcení Dánové vstupují do řad světových umělcův. Akademie umění, r. 1754 založená, jejíž prvním ředitelem byl franc. sochař Saly, stala se střediskem, v němž působili jako učitelé sochaři Wiedewelt a Weidenhaupt, malíři Jens Juel (podob.) a Abildgaard (hist.), stavitel Harsdorff a j., kdežto ze žáků vynikli malíři Carstens, Lund, Eckersberg, Krátzenstein-Stub, Pauelsen, ryjec Clemens, architekt C. F. Hausen a zvláště sochař Thorwaldsen. — C. W. Eckersberg, žák Abildgaardův a později L. Davidův v Paříži, založil svým jednoduchým realistickým směrem velkou školu,

z níž téměř všichni dánští malíři v polovici XIX. stol. vyšli, jako Marstrand, Kuchler, Konst. Hansen a Roed. Jiný národní nadsněný směr, ovšem též od Eckersberga odvislý, zastupují umělecký historik Høyen, krajinář Skovgaard, Lundbye, Melbye, Soerensen, Exner a Vermehren.

V sochařství přirozeným způsobem Thorwaldsen, jehož význam svého času byl světový, působil dlouho na dánské sochaře (Thorwaldsenovo museum v Kodani) a zvláště dva jeho žáci H. E. Freund a H. V. Bissen se vyznamenali, kdežto Jerichau přivedl ku platnosti zdravý směr realistický. Jak čestné místo dánští umělci zauímají v naší době, dokazují jména umělců, zvláště stavitelů, z nichž bratři Christ. a Theoph. Hansenové svou rozsáhlou činností v Athénách, ve Vídni a v Kodani zvláště se proslavili; kromě těchto sluší jmenovati Hetsche, Bindesbølla, Nebelonga, Meldahl, Dahlerup, O. a W. Petersena, Fenger a Holma. — Malíři Bloch, Bache, Christensen, La Cour a Kroeyer a konečně sochaři Peters, Stein, Saabye, Evens, Chr. Freund a V. Bissen mladší jsou jen nejdůležitější z dlouhé řady dánských umělců. Mja.

Dějiny, pokud věrohodnými zprávami hist. jsou zaručeny, sahají asi do V. stol. po Kr. O dobách dřívějších a o obyvatelstvu země svědčí hojnost nástrojů kamenných, rohových a kostěných zejména z doby řeč. neolithické a některé zmluky u starověkých spisovatelů (Pytheas z Massilie). Z poloostrova Jutského pocházeli snad germanští Kimbrové (odtud název Kimberského poloostrova), kteří s Teutony koncem II. stol. př. Kr. řiši Římskou do velké tísně uvedli. Také Anglové a Sasové, kteří v pol. V. stol. Anglii osadili, pocházeli z velké části z nynějšího D-ska a sídla jejich zaujali potom Dánové, kteří dotud na Sjællandě a ve švédské Skanii přebývali. Staré pověsti heroické, které v XI. a XII. stol. na Islandě byly sebrány a kterých užil také kronikář Saxo Grammaticus (kol. 1200), vypravují nám o odvážných výpravách Vikingů a nájezdech jejich na cizí pobřeží, ale historické jádro jejich jest bájemi příliš obestřeno. Tolik však zdá se býti jisto, že obyvatelstvo D-ska v sociálních poměrech nelišilo se hrubě od ostatních kmenů gotských. Národ dělil se na muže svobodné a otroky, správa pak byla úplně patriarchální, neboť otec byl hlavou celé rodiny a také kmenové měli své náčelníky. Následkem toho dělilo se D. ve množství malých říší majících v čele krále, kteří však mimo vliv podmíněný osobními vlastnostmi měli jen moc nepatrnou, neboť všickni svobodní mužové scházeli se k veřejným shromážděním (thingům) a tam rozhodovali o všech veřejných záležitostech. Poněvadž pak vždy toliko nejstarší syn dědil otcovskou moc, byli mladší synové odkázáni na loupežné nájezdy a výboj, a neúrodnost země nutila vždy dostatečný počet mužův účastniti se těchto výprav. Z malých království dánských nejznamenitější jest to, jehož středem byla Ledra

nebo Lejre na Själlandě, kvetši v V. a VI. stol. a jejíž králové (zvl. Frode, Roar, Helge, Rolf Krake) vládli nad několika podřízenými králi kmenovými, v Jutsku pak nejslavnějším sídlem královským bylo Jellinge, a nejznamenitější jeho panovník Vermund Moudrý. Mezi nejstaršími králi dánskými připomíná se mimo to Harald Hildetand, který r. 695 padl v bitvě brávdalské proti švédskému králi Sigurdu Ringovi, načež vítězův vnuk Sigurd Hádí oko vlády nad Dánskou říši se ujal. Avšak potomci jeho vypuzeni jsou od Ynglingů z Norska přišedšich, kteří podporující Sasy proti Karlu Vel., dostali se ve styk se říši Francouk, zejména Siegfried, který r. 777 přijal Widukinda a jiné náčelníky saské před Karlem uprchlé, a Godfred, který se Slovany tuhé boje vedl a před vypuknutím války s Franky byl zavražděn, načež nástupce jeho Hemming uzavřel s Karlem mír tak, aby Ejdora byla hranicí mezi jejich říšemi. Brzo na to proniklo do země křesťanství, když jutský král Harald Klak hledaje proti jiným nápadníkům trůnu pomoci u Ludvíka Pobožného, zavázal se r. 813, že připustí do říše své věrozvěsty křesťanské, a sám r. 816 v Mohuči křest přijal; odcházejí pak z říše Francé odvedl s sebou mnicha Ansgara († 865), »apostola severu«, který stav se později biskupem hamburským a brémským, usilovně hleděl křesťanství šířiti, ale dodělal se výsledků jen nepatrných. Dánové pokračovali v námořním loupežnictví jako dříve, r. 881 objevili se až na Moselu a ačkoli Karel Tlustý od nich mír vykoupil, pronikli r. 885 přece skoro až k Paříži, teprve pak r. 891 král Arnulf zničiv hlavní moc jejich v bitvě u Levny, zkrátit poněkud bezuzdnost jejich. Kol. r. 900 sjednotil Gorm den Gamle (Gorm Starý † 940) Jutsko, ostrovy a jižní kraje nynějšího Švédska v jedinou říši, avšak byl rozhodným odpůrcem křesťanství, ačkoli manželka jeho Thyra Danebod, která spravujíc se synem Haraldem za osleplého manžela říši, pečlivou vládou a zbudováním hradby Danevirke k obraně již. hranic říše neobmezenou lásku lidu si získala, byla horlivou křesťankou; teprve r. 934 donucen Gorm výpravou Jindřicha I. připustiti křesťanství do země a zavázati se k ročnímu poplatku. Syn jeho Harald Blaatanď hleděl se zbaviti vrchní moci německé, avšak přemožen jest od Otty I. a brzo potom od Otty II., který pronikl až k Limfjordu a donutil Harald a r. 976 přijati křest. Od té doby zapouštělo křesťanství pevné kořeny mezi Dány a Harald dovolil zříditi 3 biskupství, avšak za to r. 986 vypuzen jest od svého syna Svenda, který se křesťanství zřekl, a brzo na to ve Švédsku byl zavražděn. Zmatků těch užil švédský král Erik Vítězný, zapudil r. 987 Svenda ze země a podržel D. v moci své až do smrti (kol. 1000). Svend mezitím na loupežných výpravách do Anglie vynutil na králi Ethelredu II. ohromné poplatky, oženil se po smrti Erichově s jeho vdovou a byv uznán od syna jejího Olafa, vyvrátil ve spolku se Švédy norskou říši Olafa Tryggwasona,

svého bývalého spojence, avšak brzo odevzda největší díl její synům Hakona Jarla. Pováždění Dánů v Anglii (13. list. 1002) pohnulo Svenda k nové výpravě, na níž do r. 1013 dobyl největší části ostrova, zůstaviv dokončení bojů svým synům, z nichž Harald III. obdržel D. a Knud (1014—1035) Anglii. Avšak již r. 1018 po smrti bratrově zdědil Knud též D., nabyl od císa. Konrada II. marky šlesvické až po Ejdora a zapudil r. 1028 Olafa Svatého s trůnu, spojil i Norsko s říší svou, tak že za panování jeho bylo D. velmocí, a králi právem přikládá se příměti »Veliký«. Pohanství za vlády jeho úplně potlačeno, a křesťanství všemožně podporováno; mimo to zavedeno do D-ska zřízení feudální po způsobu anglickém a zřízena osobní stráž královská (*Huskarle*), dvorské to rytířstvo, se zvláštními výsadami a vlastním soudnictvím, k němuž záhy připojili se četní členové rodu královského a mocnější rodové v zemi a tím položen základ ke zvláštnímu stavu šlechty. Velmocenské postavení D-ska netrvalo dlouho. Synem Knudovým Hardeknudem (1036—1042) vymřel po meči rod Skjoldungů, načež Anglie zvolením domácího krále na vždy přetrhla svazky s D-skem, a v D-sku na základě dědičné smlouvy Hardeknudem uzavřené nastoupil norský král Magnus, který však r. 1047 dosadil tam Svenda, syna Ulfa a Estridy, sestry Knudovy.

Svend Estridsen (1047—1076), zakladatel dynastie Ulfovců nebo Estridovců, znám jest hlavně svou náklonností k církvi a duchovenstvu, jemuž zjednal vynikající postavení v zemi; též upravil církevní záležitosti, zřídil několik nových biskupství. Z pěti jeho synů, kteří po něm v panování následovali (Harald IV. Hein 1076—1080, Knud III. Svatý 1080—86, Olaf III. 1086—95, Erik Ejegod 1095—1103, Niels nebo Mikuláš 1105—1132), vynikají toliko Knud a Erik Ejegod. Prvý byl rovněž velikým přítelem církve jako otec jeho, později stal se též patronem D-ska, ostatně však byl panovník svárlivý a málo oblíbený, tak že konečně svým nadřozváním duchovenstvu způsobil bouři a byl v Odense od Asbjörna Tolda zavražděn. Erik Ejegod vymohl na papeži Paschalovi II. zřízení arcibiskupství v Lundu a zemř. r. 1103 putuje do Palestiny na Cypru. Za vlády jeho vedeny také vítězné boje s polabskými Slovany, kteří pobřeží dánská plenili týmž způsobem jako dříve Dánové činili. Za slabé vlády krále Nielsa pokračoval v těchto bojích s velkým úspěchem Erikův syn Knud Lavard, tak že od císa. Lothara korunován za krále Slovanů, avšak r. 1132 od Nielsova syna Magna ze žárlivosti byl zavražděn. Národ roztrpčený tímto úskokem a novým vítězným postupem Slovanů, svrhl krále a povolal na trůn Erika II. (IV.) bratra zavražděného Knuda Lavarda; Niels sice vybojoval si panství opět, ale již r. 1132 jest ve Šlesviku úkladně zavražděn. Také Erik II. vzbudil ukrutností svou takovou nenávist proti sobě, že r. 1137 na shromáždění stavů byl zabit. V občanských válkách na to následujících mezi nápadníky trůnu Svendem Gra-

dem, Knudem a Valdemarem uchýlil se Svend r. 1152 do Němce a přijal D. v Meziboru od cis. Bedřicha I. v léno, avšak šlechta na shromáždění v Roskilde zvolila králem Valdemara, syna Knuda Lavarda, který došel obecného uznání, ačkoli se r. 1162 musil podrobiti lennímu závazku k Německu.

Valdemarem I. (1157—82) počíná pro D. nová, slavná doba. V zemi obnověn pokoj a pořádek, se Slovy bojovalo šťastně, při čemž loďstvo dánské bez přestání podnikalo nájezdy na území slovanská, a ostrov Rujana se slavným městem Arkonou r. 1169 dobyt. Syn a nástupce jeho Knud VI. (1182—1202), zeť Jindřicha Lva, odepřel císaři slib vasallský a pokračoval ve výbojích otcových s nemějším úspěchem; donutiv pomofanského knížete Bogislava k uznání vrchní moci dánské, podrobil panství svému i Bodrce v Meklenbursku a zmocnil se r. 1201 i Holštýnska a Hamburka, takže se nazýval králem dánským a pánem Slovanů. Důvěrným rádcem jeho byl lundský arcibiskup Absalon, který již na otce jeho působil vlivem neobmezeným. Za vlády Knudovy nastává též ve vnitřních poměrech dánských převrat. Obchodními styky s cizími národy uveden do země cizí mrav, hlavně francouzský a německý, k nimž šlechta přilhula, ale následkem toho upadal též starý mrav patriarchální. Na shromážděních lidu nabyta znenáhla šlechta rozhodujícího slova, kdežto stav selský pozbyl politického významu. Valdemar II. Vítězný (1202—1241) připojil Lauenburk ku své říši, r. 1215 obdržel v léno od Bedřicha II. všecky říšské země německé po Labe a Eldu, r. 1219 podnikl křížáckou výpravu proti pohánům v Estonsku a zvítězil nad nimi u Revelu (z této bitvy pochází dánská vlajka Danebrog), poněvadž pak zároveň Hamburk i Lubek vrchní moc jeho uznávaly a Stralsund r. 1209 založený byl bezpečnou oporou panství nad Rujanou i Pomofanskem a silnou hrází proti Německu, zaujímalo panství Valdemarovo skoro celé pobřeží Baltického moře od Travy až k zálivu Čuchonskému a D. bylo nejmocnější říši v severní Evropě. Avšak pyšná tato budova sřítla se rázem, když hrabě Jindřich Zvěřinský r. 1223 na ostrově Lyö již. od Fynu na honbě krále zajal; tu podrobené země uživše příležitosti oné z moci dánské se vymanily, a císař odstoupených zemí říšských opět se zmocnil; jedině Estonsko a Rujana zůstaly D-sku. Propuštěn byv po dvouletém zajetí na svobodu, Valdemar pokusil se r. 1227 opět dobytí ztracených zemí, ale hned na první výpravě do Holštýnska byl u Bornhövdu úplně poražen, načež vzdav se všech ctižádostivých záměrů věnoval se zcela vnitřnímu povznesení říše, zejména upravení zákonodárství, kterážto činnost zjednala mu v dějinách neméně slavné jméno než jeho války výbojné. Kdežto otec jeho šlechtě a duchovenstvu všady nadřezoval, hleděl Valdemar sesliti moc královskou na újmu šlechty, polehčoval břemena obecného lidu a vydal r. 1241 zákonník *Jydske Lov* (jutský zákon), počínající proslulými slovy

»Zákony jsou základem spořádaného státu«. Od pol. XIII. stol. klesala moc královská vždy víc a více v boji se šlechtou a duchovenstvem, někdy nejmocnější oporou králů, nyní však nejzarytějšími jejich nepřátely; ve sporech o nástupnictví mezi členy rodu královského domáhali se vyšší stavové stále větších výsad a statků i osvobození od daní, kdežto stav selský klesal v kruté nevolnictví, obchod pak a průmysl dostávaly se úplně v područí německé Hansy. Již syn a nástupce Valdemarův Erik IV. (VI) Plovpenning (1241 až 1250) musil si trůn vybojovati proti svým bratřím Abelovi a Křištofovi, mezi tím však Lubečané zmocnili se pevného Stralsundu, r. 1249 dobyli i Kodaně a zničili námořní moc dánskou. Abel (1250—52), jenž se dostal ku vládě zavražděním Erika, uvalil na sebe, ukládaje veliké daně, nenávisť lidu a způsobil povstání Severních Frisů, při němž byl r. 1252 zabit. Křištof I. (1252—59) mimo různé zápletky zahraničné počal zjevný boj s duchovenstvem, v jehož čele stál Jakob Erlandsen, arcibiskup lundský, a zápas ten stal se tím nebezpečnějším, že přidružily se k němu ještě spory o Jižní Jutsko (Šlesvik), který se dostal v úděl potomstvu Abelovu a takto poprvé byl od D-ska odloučen. Současně skoro propukly sváry se šlechtou, jejichž obětí stal se r. 1286 ve Flinderupu u Viborgu mladý nástupce Křištofův Erik V. (VII.) Glipping (1259 až 1286), jenž vládl s počátku pod poručnictvím své matky Markéty, ale r. 1261 od rujanského knížete Jaromíra a hrabat holštýnských ve Šlesviku byl poražen i zajat a toliko na zakročení svého strýce Albrechta Brunšvického r. 1262 na svobodu propuštěn. Syn a nástupce jeho Erik VI. (VIII.) Menved (1286—1319) pokračoval v zápasu se šlechtou (»vrahy královými« jak tehdy nazývána) a s duchovenstvem, v jehož čele stál násilný arcibiskup Jens Grand. Král dal sice arcibiskupa obžalovati z účastenství na vraždě svého otce a uvrci do vězení, avšak papež vyhlásil na D. interdikt, na krále pak klatbu, a konec tohoto boje o investituru byl též jako v jiných zemích, totiž vítězství církve; Erik Menved musil r. 1303 uznati papeže Bonifacia VIII. za soudce v tomto sporu a takřka podříditi se moci duchovní. Stejně nešťastny byly pokusy královny obnoviti dřívější moc dánskou nad Šlesvikem, Holštýnskem a Meklenburskem; koruna upadla při tom jen do obrovských dluhů, tak že veliká část statků královských byla při smrti Erikově pozastavována německým knížatům a jiným jeho spojencům. Vrcholu dosáhl neblahý stav říše za neschopného Křištofa II. (1320—32), jenž musil si korunu vykoupiti toliko volební kapitulací ve Viborgu (10. led. 1320), která stanovíc práva a povinnosti všech čtyř stavů (duchovenstva, šlechty, měšťanstva, stavu selského) omezovala značně moc královskou a propůjčovala rozsáhlé výsady velmožům říše; kapitulací touto vázání byli všickni následující králové, až moc šlechty v XVII. stol. zavedením absolutismu byla zlomena. Ze statků korunních

byly r. 1330 toliko Laaland a několik malých ostrovů v držení králové, a následkem toho nemohl král v podnicích svých rozvinouti náležitě moci. Pokus spojití Šlesvik opět s D-skem skončil úplnou porážkou Křištofovou u Gottorpa, a následkem toho vypuklo po celé říši povstání, jímž král donucen k ústupu do Němec, a na trůn povýšen Valdemar III. (1326—30), který však již po čtyřech letech koruny se vzdal. Křištof zmocnil se sice r. 1329 pomocí Lubeka, Holštýnska a některých velmožů opět vlády, ale při smrti jeho bylo D. na pokraji záhuby. Plných osm let panovalo bezvládní, šlechta čínila, co chtěla, města hynula pod přemocí Hansy a stav selský úpěl pod útisky šlechtickými.

Teprve Valdemar IV. (1340—1375), syn Křištofa II., dostav se k vládě potvrzením kalandborské kapitulace, obnovil vážnost moci královské a brzo mocí, brzo lstí sjednotil znenáhla zase všechny země dánské pod svým žezlem, tak že obnovy staré hranice říšské: na sev. Skagerrak a Götaelf, na jihu Ejdora. Za zásluhy své nazýván Atterdag (opět den), ačkoli současníci jeho, kteří často zakoušeli jeho přísnosti a bezohlednosti, dali mu příměří „Zlý“. Ale Valdemar nespokojil se nabývanými úspěchy; prodav r. 1346 dánské Estonsko za 10,000 hřiven stf. řádu Německých rytířů, dobyl na Švédsku ostrovů Ólandu a Gotlandu a přijal název krále Gotů. Tím však popudil na sebe nejen Švédy, ale i německou Hansu, která Wisby na Gotlandě počítala mezi svá nejdůležitější tržiště, a záhy stihla ho její pomsta. Ve spolku se Švédy a jutskou šlechtou vyplnili Hanseaté dvakráte Kodaň a velkou část země, dobyli 1369 Helsingöru a Nikjöbingu, donutili krále k ústupu do Němec a uzavřeli r. 1370 se stavy mír, kterým vliv a výsady její značně byly rozšířeny, král pak po návratu svém r. 1372 musil smlouvu tuto schváliti. V Kodani měli Hanseaté veškeren obchod ve svých rukou, tak že do XV. stol. nepřipomíná se tam domácí obchodník; mimo to však zřídili si rozsáhlé faktorie v Helsingöru a Roskilde na Sjællandě, ve Svendborgu na Fynu a ve Flensburce. Valdemarem IV. vymřel r. 1375 po meči rod Ulfovců a panství přešlo na jedinou dceru jeho Markétu, manželku norského krále Hakona. Markéta (1375 až 1412), jež náleží k nejvznešenějším postavám dějin nordických vůbec, vládla s počátku jako poručnice svého nedospělého syna Olafa, po brzké smrti jeho (1387) samostatně a dosáhla po smrti manželově r. 1380 též panství v Norsku. Takto spojeny D. s Norskem, kterýmžto svazek déle 400 let potrvál. Markéta přivtělila k nim také třetí nordickou říši, Švédsko, rozhodným vítězstvím v Falköpingu r. 1389 a dobytím Štokholma r. 1395 i vypuzením krále Albrechta Meklenburského. Aby spojení všech tří říší bylo zabezpečeno, svolala stavy všech zemí do Kalmaru, kdež stalo se r. 1397 předběžné dorozumění (Kalmarská unie) o přístích společ. volbách králů, před tím pak dala r. 1396 zvoliti za nástupce v panování Erika Pomofanského, vnuka své sestry Ingeborgy,

nejprve v D-sku, potom v Norsku a Švédsku. Skutečné, zákonné sjednocení tu neprovedeno, a připojení Švédska nebylo než dánským výbojem. Vzácné schopnosti vladářské, jimiž Markéta vynikala, dovedly sice udržeti jednotu, tak že r. 1404 i král Albrecht svých nároků se vzdal, avšak nespokojenost propukala stále zvláště mezi švédskou šlechtou (Norsko bylo občanskými válkami a boji o trůn tak vysíleno, že nemohlo pomýšleti na odpor), a záhy počaly se základy nové jednoty povážlivě viklati. Hansa, která ve spojení tří nordických království viděla veliké nebezpečství pro sebe, šířila i podporovala zejména ve Švédsku nenávisť a nedůvěru ke králům dánským a jejich náměstkům, a jenom vzájemná zárlivost švédských velmožů, z nichž jeden druhému nechtěl dopřáti koruny královské, zabránila, že unie hned po smrti Markétině se nerozpadla. Vedle toho moc královská v D-sku byla od šlechty omezena takovou měrou, že králové byli spíše předsedy říšských stavů než panovníky, a proto nová velmoc nordická nemajíc po smrti Markétině ani schopných vladářů, neměla trvání o mnoho delší než říše Knuda Velikého nebo Valdemara Vítězného. Hned nástupce Markétin Erik VII. (IX. 1412—39) musil zápasiti s nepokojí ve Šlesviku i ve Švédsku. Šlesvik hleděla již Markéta těsněji připoutati k D-sku upravením jeho lenních závazků, avšak hrabě Adolf VIII. ve spolku s městy hanseatskými vzdoroval Dánům tak šťastně, že mu příměřím v Koldingu r. 1411 a posléze mírem ve Vordingborce r. 1435 musil býti Šlesvik ponechán jako dědičné léno, ve Švédsku pak vypuklo povstání Dalekarlů vedením Engelbrekta Engelbrektssona a skončilo tím, že od Švédů zvolen domácí správce říše Karel Knutsson Bonde. O nic lépe nedařilo se králi v D-sku, kdež mezi velmoži způsobil takovou nevoli, že r. 1439 na shromáždění v Korsöru byl sesazen; odešel pak na ostrov Gotland, provozoval odtud loupežné nájezdy až do své smrti r. 1459. Nástupce jeho Křištof III. Bavorský (1439—48), poslední člen rodu Ulfovců, jenž sídlo královské přeložil z Roskilde do Kodaně, stal se sice králem v celé unii, ale nikoli tím způsobem, jak bylo smluveno v Kalmaru, aby totiž byl býval zvolen společně od vyslanců všech tří království, nýbrž přijat jest za panovníka v každém o sobě. Nový král hleděl sice obnoviti v zemi pokoj a blahobyt a zanášel se záměrem podvrátni úplné moc Hansy, avšak nedočkal se toho, zemřev bezdětek r. 1448. Smrti jeho bylo veta po unii Kalmarské, neboť Švédsko zvolilo si za krále říšského maršálka Karla Knutssona a dánská rada říšská zvolila králem Kristiána hraběte Oldenburského, jehož rod přes 400 let seděl na trůně dánském. Před nastoupením musil Kristián I. (1448 až 1481) šlechtě ve volební kapitulaci zaručiti svobodnou volbu krále a slíbiti, že bez jejího svolení nebude ukládati daní. R. 1450 došel uznání též v Norsku, ale pokládal za svou povinnost obnoviti unii, i podařilo se mu zapuzením Karla Knutssona r. 1457 opa-

novati Švédsko. Brzo na to po smrti světově uje Adolfa Holštýnského nabytí nejen Šlesvika, dánského to léna, nýbrž i Holštýnska (smlouvou v Ribe 1460), tak že náležel k nejmocnějším evropským panovníkům své doby, avšak musil oběma vévodstvím vydati zemská privilegia, v nichž výslovně bylo vytkáno, že země ty nikdy nemají býti spojeny s D-skem, nýbrž »na věčné časy« nedílně souviseti. Roku 1474 obdržel od císa. Bedřicha III. v léno Dithmarsy a založil universitu v Kodani. Svazek se Švédskem netrval dlouho; šlechta i duchovenstvo ve Švédsku byly nespokojeny s marnotratnou vládou dánskou a král marně se pokoušel zajetím arcibiskupa upsalského nespokojence zastrážiti, Karel Knutsson navrtil se do země a po delší válce občanské připravil Sten Sture starší, nástupce Knutssonův v říšské správě švédské, velkým vítězstvím v Brunkebergu nedaleko Štokholma Kristiána o naději, udržeti unii států nordických. Konečným dohodnutím ponechána Sten Sturovi vláda v zemi, kdežto král dánský podržel toliko právo užívati titulu a znaku krále švédského. Stejně dařilo se synu a nástupci jeho Janovi (1481 až 1513). Dosáhnuv r. 1483 uznání v Norsku a Kalmarským recessem i ve Švédsku, urovnal spor s bratrem svým Bedřichem o země šlesvicko-holštýnské a vytáhl potom s 30.000 mužů proti selské republice Dithmarsů, jejíž území byl již Kristián I. od říše Německé v léno obdržel, která však uznávala nad sebou toliko panství arcibiskupství bremského; avšak u Hemmingstedtu byli Dánové od Dithmarsů na hlavu poraženi, a porážka tato povzbudila k odboji i Švédy, kteří opět povolali v čelo státu Sten Stura s podmínkou, aby D-sku válku vyhlásil, zároveň pak propukly nepokoje v Norsku a boje s Hansou. S touto uzavřením mír 1512, ale konce války švédské král Jan se nedočkal. Syn a nástupce jeho Kristián II. (1513—1523) jest posledním králem unie. Jako předchůdcové jeho nastoupil v panství toliko v D-sku a Norsku; Švédsko spravoval Sten Sture mladší, až konečně u Bogesundu 1520 byl přemožen a smrtelně poražen a Štokholm otevřel králi brány; avšak Kristián ukrutností zmařil dobyté úspěchy. Pověstné »tokholmské krveprolití« dne 8. list. 1520, při němž král dal 94 předních šlechticů a duchovních hodnostářů na tržišti veřejně popravit, bylo podnětem k obecnému povstání, a r. 1523 zvolilo si Švédsko domácího krále Gustava Vasu. Tím bylo navždy přerušeno spojení D-ska a Švédska a zaseto mezi oba národy símé nenávisti, jejíž ovocem byly krvavé války opětující se potom po několik století. Při D-sku zůstalo toliko Norsko, které později při zavedení reformace sníženo se samostatné a rovnoprávné říše na pouhou provincii D-ska, a v postavení tom setrvalo po 300 let. I v samém D-sku nebylo panování Kristiána II: hrubě šťastno. Ačkoli král vynikal značnými schopnostmi a bystrozrakem, jak svědčí mnohé jeho zákony na prospěch obecného lidu vydané, tož odpor jeho proti šlechtě a prudká povaha, přecházející mnohdy až v šílenou ukrutnost,

přivodily konečně jeho pád. Ve snaze po neobmezené moci královské pustil se v zápas s aristokracií, s obchodním panstvím německé Hansy i s mocným duchovenstvem a hledal proti nim oporu ve stavech měšťanském a selském. V těchto snahách utvrzovala ho milostnice jeho Hollandanka Dyveke Bijlmsova a matka její Sigbrit, které král konečně odevzdal i správu cel, zejména cla sundského. Nicméně konec panství dánského ve Švédsku povzbudil i aristokracii dánskou k odporu proti králi a jutská šlechta nabídnuvši korunu královskou gottorpskému vévodovi Bedřichu, spojila se s městy hansatskými, jejichž vojsko a loďstvo plenilo dánská pobřeží. Kristián prchl se svými věrnými do Německa, kdež u svého švakra císaře Karla V. pomoci hledal.

Bedřich I. (1523—33) přijat shromážděním šlechty ve Viborgu za krále, musil jí však (24. března 1523) potvrditi stará privilegia a ponechati vládu i moc zákonodárnou říšské radě složené ze 23 velmožů. kteří nové členy sami navrhovali králi k potvrzení. Tím stalo se D. říší volební. S Gustavem Vasou uzavřel Bedřich r. 1524 mír v Malmö, jímž Bleking i Ronneby ponechány Dánům a také o ostrov Gotland učiněno narovnaní. Pomocí Lubečanů připraven i Sjælland k poslušenství krále a r. 1525 vzdala se i Kodaň. Mezitím však Kristián II. se svolením Karla V. najal si v Nizozemí vojsko, objevil se r. 1531 v Onslu (dnešní Kristianii) v Norsku, které se pro něho skoro celé prohlásilo, a chtěl se odtud pokusiti o dobytí D-ska, ale byl poražen i zajat, musil se úmluvou v Agershuusu 1532 vzdáti svých práv ke trůnu a držán potom v zajetí v Sönderborgu na Alsenu a v Kallundborgu († 1559). Bedřichem I. počíná v D-sku doba reformace. Mužové z lidu, jako Hans Tausen (»dánský Luther«), šířili nové učení a král podporoval je, ačkoli ve volební kapitulaci zavázal se duchovenstvu, že bude chrániti církev katolickou; vida však náklonnost lidu k učení evangelickému a získav pro reformaci šlechtu, které měla připadnouti část duchovenských statků, provedl na říšském sněmu v Odense (1527), že oběma vyznáním příznána plná rovnoprávnost, dovoleny sňatky kněží a volba biskupů učiněna nezávislou na kurii římské. Avšak král osadil záhy všecka biskupství přivrženci nového učení. Po náhlé smrti Bedřichovy strhly se mezi oběma náboženskými stranami urputné boje o volbu nového krále; sněm nemohl se o ničem dohodnouti, a mezitím, co Šlesvik a Holštýnsko na sněmu v Kielu zvolily si za vévodu Bedřichova syna Kristiána, spravovala D. po celý rok říšská rada, při čemž říšský hofmistr byl správcem říše, kancléř nejvyšším sudím a říšský maršálek vrchním velitelem vojska. Zmatků těchto užili Lubečané (Mejer a Wullenweber), aby moc D-ska ještě více omezili a Baltické moře úplně uzavřeli obchodu hollandskému. Proto hodlali na trůn dosaditi vypuzeného Kristiána II. a ve spolku s purkmistry kodaňskými i malöjským a hrabaty Kristofem Oldenburským a Janem z Høye způsobili tak zv. »hrabčci

válku« (*Grevens Fejde*), mezitím co současně v zemi zuřila občanská válka mezi šlechtou a duchovenstvem, městy a sedláky, katolíky a protestanty. R. 1534 vtáhl Krištof Oldenburský do Kodaně jako náměstek Kristiána II., ale v tomto nebezpečném dohodla se šlechta s biskupy jutskými a volbou jejich povolán za krále Kristián šlesvicko-holštýnský jako Kristián III. (1534—1559), který pomocí Gustava Vasy zvítězil nad Lubečany (mír hamburský 1536) a r. 1536 do Kodaně vešel. Za něho, horlivého lutherána, provedena v zemi reformace úplně, statky církevní konfiskovány, na říšském sněmě v Kodani r. 1536 prohlášeno vyznání lutherské za náboženství státní, a Bugenhagen od r. 1537 vypracoval nové zřízení církevní, které sice podrželo hodnotu biskupů, ale ve všem bylo úplně odvislé od vlády. S reformací nastal též převrat sociální. Hraběcí válka, ačkoli zdánlivě jest zápasem o moc královskou, ve skutečnosti jest toliko posledním pokusem nižších stavů vzepříti se brannou mocí aristokracii, a z boje tohoto vyšla šlechta jako vítěz. Moc její, která značnou částí statků duchovních ještě byla rozmnožena, od té doby stále se vzrná, tak že králové jsou spíše jen vykonavateli šlechtické rady říšské než vládci svobodného království, stav selský na místě očekávané svobody ocitl se v nejužším nevolnictví a města s duchovenstvem neměla nijakého politického významu, neboť zavedením reformace váha církve zničena. Blahodárným následkem reformace bylo povznesení vzdělanosti, poněvadž zabráním církevních statků nabyla vláda dosti prostředků k vydržování a zakládání hojných ústavů vyučovacích. Král vydal také nový, kratší zákoník, tak zv. »Koldinžský recess«. O Šlesvik a Holštýn musil se Kristián III. rozdělit s mladšími bratry Janem a Adolfe, při čemž mu připadl díl segeberský, spor pak se Švédskem o Gotland a dánský znak byl urovnán mírem v Brömsebro, jakož vůbec Gustav Vasa a Kristián zachovávali vespolek poměry přátelské. Avšak za mladých, popudlivých synů jejich dánských Bedřicha II. (1559—88) a švédského Erika XIV. poměry zcela se změnily. Po podrobení Dithmarsu r. 1559, které konečně ve spolku s vévodami holštýnskými provedeno a jež králi zjednalo velikou vážnost v říši Německé, vypukla r. 1563 sedmiletá válka se Švédskem, jejíž výsledkem bylo toliko vzájemné zpuštění země a jež ukončena r. 1570 mírem štetínským. Jinak byla vláda Bedřichova blahodárná, důchody královské rozmnoženy, vědy a umění, zemědělství, průmysl i obchod podporovány a ku povznesení jich povoláno do země mnoho pracovitých a zámožných Holanďanů vypuzených z vlasti. Syn jeho Kristián IV. (1588—1648) zvolený již za otceva živobytí r. 1586 za jeho nástupce, vládl do r. 1596 pod poručnictvím 4 rádců (ve vévodstvích německých jen do 1593). Válka se Švédskem, řečená kalmarská (1611—13), skončena mírem knöröddským beze ztráty pro D., za to však nešťastné bylo účastenství Kristiánovo

na válce třicetileté v Němcích, kdež protestantům dolnoněmeckým přispěl ku pomoci. Po porážce u Luttera (1626) zaplaveny Holštýn, Šlesvik a Jutsko drancujícími zástupy Valdštejnovými a bylo ještě velikým štěstím pro D., že mohlo loďstvem svým zabrániti vojnám císařským přechod na ostrovy. Mír lubecký (1629) zůstavil sice D. v původní jeho rozsáhlosti, avšak vážnost říše utrpěla výsledkem války těžkou ránu. Král snažil se sice povznesením průmyslu a obchodu rozmnožiti blahobyť země, založil Tranquebar v Indii, vydržoval si k udržení pořádku v zemi stále vojsko 5000 mužů, a hleděl přísným prohlédáním lodí zvýšiti výnos cla sundského, avšak toto zařízení způsobilo rozrůžky se Švédskem, jehož pokroky v Němcích Kristián IV. žárlivě sledoval. Ve válce odtud vzniklé vítězili sice Dánové na moři, zvláště ve slavné bitvě u ostrova Femby (1644), avšak na suché zemi porážel švédský vojevůdce Torstenson všechen odpor napořád a král nemohl ani postaviti dostatečné moci do pole, poněvadž mu šlechta a říšský sněm odepřely mimořádnou daň na zaplacení německých žoldnéřů. Následkem toho musilo D. mírem v Brömsebro r. 1645 postoupiti Švédsku Jemtland, Herjedalen, ostrovy Gotland a Oesel, a povoliti výrobkům švédským úplné osvobození od cla v Öresundu a obou Beltech; mimo to musil se syn Kristiánův Bedřich vzdáti všelikých nároků na Brémy a Verdy. Skončila tedy vláda Kristiánova pro D. nešťastně, avšak přes to jest on nejpoulnějším a nejoblíbenějším ze všech králů rodu oldenburského. Také vinu z pohrom, jež říši postihly, nelze mu přičítati, tato lpí na panovačném, zpupném šlechtě, jejíž vypínavost, sobeckost a bezohlednost vzrůstala v téže míře, jako zdatnost její klesala; a nenávisť naproti ní vzrůstala a propukala konečně zjevně i mezi občanstvem a duchovenstvem.

Za těchto poměrů nastoupil vládu chytrý a opatrný Bedřich III. (1648—70), druhý syn Kristiánův, který hned od počátku pomýšlel na to, využitkovati nevole lidu k sesílení moci královské na úkor šlechty, a v záměrech těch byl podněcován nadanou manželkou svou Žofí Amalíí. Také poměry v ostatní Evropě, v níž za příkladem Ludvíka XIV. rozhostoval se absolutismus, byly převratu příznivy. Ale král musil úmysl své skrývati k době příhodné, jaká kdy na králích dánských byla vynucena. Brzo na to podařilo se mu svrhnutí nejmilejšího předáka strany šlechtické Corfitze Ulfeldta, avšak úplný pád šlechty přivodily teprve nešťastné války se Švédskem. R. 1657 vypukla první válka; švédský král, Karel X. Gustav vtrhl rychle z Polska do Šlesviku a Jutska, přešel odtud přes zamrzlé Belty na Fyn i na Sjælland a stál na poč. r. 1658 před Kodaní. Mírem roskildským (1658) musilo se D. vzdáti krajín na vých. straně Öresundu (Skanie, Halland, Bleking, Bohus), mimo to Trondhjemu, Bornholmu, povoliti Švédsku úplnou svobodu celní a vzdáti se nároků na Ru-

janu. Přes to Karel X. nebyl s dobytými úspěchy spokojen a zamýšleje sjednotit všechny země nordické pod svým panstvím, obnovil po několika měsících válku. Šlechta dánská radila králi k povolnosti, avšak občanstvo vzchopilo se k odporu, útoky švédského vojska před Kodaně byly odraženy (1659), Hollandsko vypravilo pomocné loďstvo, a Švédové pro současné nepřátelství s Polskem, Braniborskem i císařem nemohli válčiti s náležitým důrazem. Mír kodaňský r. 1660 vrátil D-sku toliko Bornholm a Trondhjem, avšak když r. 1660 shromáždil se říšský sněm k poradám, kterak pomoci zubožené říši, byla moc šlechty již zlomena. Stav městský, jehož sebevědomí udatným hájením Kodaně znamenitě se povzneslo, a jenž v kodaňském purkmistrovi Hansu Nansenovi měl znamenitého náčelníka, a stav duchovní, jehož vůdcem byl själlandský biskup Svane, provedli přes odpor šlechty usnesení, aby D. stalo se říší dědičnou. Král pak, kterému uloženo, aby na místě dosavadní volební kapitulace propůjčil zemi novou ústavu, a od něhož očekáváno, že stavům ponechá účastenství na správě říšské, strhl aktou o suverenitě r. 1661 veškeru moc na sebe. D. proměněno tím v absolutní monarchii a »královský zákon« (*Kongelov*), který r. 1665 byl vypracován, ale teprve r. 1709 prohlášen, byl odtud po dvě století základním zákonem říše. Dřívější říšská rada byla zrušena a jednotlivé obory správní přikázány kollegiím (ministerstvům), kteráž nadále řídila se jediné vůlí královnou.

Absolutismus v D-sku potrvál do r. 1848. Samovláda královská zamezujíc částečně duchovní i hmotný rozvoj říše, uspávajíc znenáhla lid a odvracujíc jej od účastenství v záležitostech veřejných, zdržovala sice v mnohém směru pokrok země, přece však bylo lépe pro D., než kdyby bylo zůstalo hříčkou sobecké šlechty. Jakkoli základní zákon propůjčoval králi moc tak neomezenou, jaké tehdy neměl skoro žádný panovník v Evropě, přece králové při své dobromyslnosti, poctivosti a nevelkém nadání zřídka užívali moci sobě svěřené v větším rozsahu, a vláda jejich bývala prospěšna, jen když měli poctivé a nadané rádce. Největší ovšem převrat poměrů postihl šlechtu; poměry celého stavu změnily se po r. 1660 úplně; ačkoli podržela sociální výsady, přece musila se podrobiti dani z hlavy a od r. 1671 přednosti své sdíleti s novou dvorskou šlechtou (barony a hrabaty) která většinou se skládala z cizinců, najmě Němců. Stará dánská šlechta nevrle vzdalovala se ode dvora, jež dříve úplně ovládala. Počátek absolutismu za Bedřicha III. a nástupce jeho Kristiána V. (1670—90) byl celkem dobrý, neboť králové vedle snahy, upevniti neomezenou vládu vydržováním silného stálého vojska (24.000 mužů) a loďstva, užívali moci své k důležitým opravám v zákonodárství, a r. 1683 vydán společný zákonník pro celou říši pode jménem »dánský zákonník Kristiána V.«, r. 1687 norský zákonník. Rádcem obou králů byl jeden z největších státníků dánských Peder Schumacher, později na hraběte Griffenfeldta po-

výšený, který vedle své horlivé činnosti zákonodárné i zahraniční politiku řídil obratně (Oldenburg a Delmenhorst připadly r. 1667 králi a vévodovi gottorpskému, o kteréžto země delší spor vznikl, a r. 1688 dostal se jim Butjatingerland v léno od Lüneburka), avšak nemohl zameziti účastenství D-ska ve válce francouzsko-hollandské, v níž Švédové spojencem Francie, a ještě před koncem války jest svržen. Ve válce té, řečené »skanské«, připadl D-sku opět zápas se Švédskem a veden byl tentokráte s velkým úspěchem (vítězství Nielsa Juelsa v zálivě Kjögeském), avšak Francie držela ochrannou ruku nad Švédskem a D. přese všechny slavné skutky musilo úmluvou ve Fontainebleau (1679) přiznati vévodě holštýnsko-gottorpskému všechna jeho práva a mírem lundským (26 září 1679) navrátiti Švédsku veškery výboje. R. 1682 vtrhl Kristián opět do Holštýnska, tu však hrozili válkou nejen Švédové, nýbrž i vévodové brunšvičtí, Anglie i Holland, tak že smlouvou altonskou r. 1689 musilo D. navrátiti dobytý Šlesvik i ostrov Fembru, vévodovi holštýnskému. Nový pokus o zabránění Šlesvikovi i o dobytí dřívějších držav na půdě skandinávské učinil Kristiánův syn Bedřich IV. (1699—1730) účastně se války nordické. Dánské vojsko napadlo Šlesvik a Holštýn, avšak rychlý útok Karla XII. na Sjælland, kdež oblehl Kodaň, zastránil Bedřicha IV. tak, že v míru travendalském r. 1700 uznal úplnou rovnost vévody holštýnsko-gottorpského a zaplatil 260.000 tolarů náhrady. Když však Karel XII. byl od Rusů u Poltavy poražen, obnovilo D. válku; u Helsingöru byli sice Dánové poraženi (1710), avšak na moři pod Pedrem Tordenskjoldem osvědčili opět svou převahu, dobyli Brém a Verdů a také ve Šlesvikovi vítězili. Mír frederiksberský r. 1720 nezjednal D-sku zvláštních prospěchů, avšak urovnal prozatím otázku šlesvicovou tím způsobem, že vévodství toto spojeno s říší Dánskou jako léno na ni spadlé; vévoda gottorpský marně proti tomu protestoval, poněvadž Francie a Anglie držení země té D-sku zaručily. Mimo to získal Bedřich IV. v Záp. Indii k ostrovu sv. Tomáše ostrov St. John, a zabral Gronsko založením osad na tamějším pobřeží. Jinak byla vláda Bedřichova pečlivá a spofivá, tak že král umíraje zůstavil v pokladně král. několik millionů. Válka nordická byla poslední větší válečnou událostí, do níž D. v XVIII. stol. bylo zapleteno, a od té doby do konce století požívala země míru, tak že vláda bez překážky mohla se věnovati povznesení blahobytu. I provedeny rozsáhlé opravy ve školství i v zákonodárství za Bedřicha IV. a nástupců jeho Kristiána VI. (1730—46) a Bedřicha V. (1746—66); především podporovány obchod a průmysl, a to nejvíce prostředky v tehdejší době obvyklými, totiž ochrannými cly a monopoly, kdežto pro nejdůležitější zdroj národního blahobytu, pro orbu, nekonáno ničeho. Stav selský nacházel se duševně i hmotně v nejužší porobě, zejména na ostrovech. Nevolnictví (*Vornedskab*) bylo sice r. 1702 zrušeno, avšak již za pobožnostkářského

Kristiána VI. nahrazeno ztížením novým, kterým stav sedláků stal se právě tak neblahým jako dříve, totiž připoutáním k hroudě (*Stavnsbaandet*); tím sedlák byl nucen do určitého roku svého věku setrvat na rodném statku, aby pán mohl pro zemskou milici právě zřízenou stavěti dostatek mužstva; zákon ten zaveden po celé říši, kdežto nevolnictví panovalo toliko na ostrovech. Za rozmařilého Bedřicha V. útlaky stavu selského ještě se zvýšily a toliko několik prozíravých mužů, jako J. H. Bernstorff, uznávalo zhoubnost tohoto zřízení a i potřebu oprav ve všech oborech. I finanční poměry říše byly rozervány, k jejichž neblahému stavu přispěly hlavně stavby královny Žofie Magdaleny (christianborský zámek) a vydržování četného vojska za branné neutrality. V zahraničních záležitostech vyhnulo se D. v tomto období velkým zápletkám evropským, zejména sedmileté válce (zásluhou ministra Bernstorffa), ačkoli zuřila na samých hranicích říše. Současně rozřešil Bernstorff též otázku šlesvickou, která zůstávala stále nebezpečnou pro mír říše, pokud rod holštýnsko-gottorpský na svých nárocích setrval. Když pak rod tento dostal se na trůn ruský a zároveň Bedřich V. po smrti vévody holštýnsko-plonského Bedřicha Karla (1761) země jeho zabral, hrozila vypuknutí válka s Ruskem a toliko náhla smrt Petra III. r. 1762 jí zabránila. Na to státnickou obratností Bernstorffovou provedena r. 1765 oldenburská výměna *Mageskifte*, kterou carevna Kateřina II. vzdala se za rod holštýnsko-gottorpský nároků na Šlesvik i podílů svého na Holštýně a obdržela za to Oldenburg a Delmenhorst.

Nejzajímavější doba ve vnitřních dějinách dánských v XVIII. stol. doba to velkých oprav, spadá do poslední jeho třetiny. Slaboduchý syn Bedřicha V. Kristián VII. (1766—1808) ponechal s počátku vládu Bernstorffovi, avšak r. 1770 postaven v čelo vlády osobní lékař a oblíbenec královny Karoliny Mathildy Johan Frederik Struensee. Muž ten náleže k onomu druhu státníků, již řídili se zásadami francouzských encyklopedistů, jal se prováděti reformy bez ohledu na současné poměry dánské, a způsobil jimi více škody než prospěchu, ačkoli nutno mnohé z nich uznati za znamenitý pokrok; tak zavedena svoboda tisku, lepší pořádek ve financích i v soudnictví, zejména zřízení soudu dvorského a městského v Kodani, odstraněno právo útrpné a provedeno spravedlivější osazování míst úřednických, naproti tomu však opovrhování vším, což mělo ráz dánský (Struensee sám byl něm. původu), zrušení magistrátu kodaňského, bezohlednost, s níž opravy prováděny a konečně poměr jeho ke královně Karolině Mathildě způsobily v lidu odpor proti ministru. Nevole této užili nepřátelé nového povýšence, v jejichž čele stáli ovdovělá královna Juliana Marie, korunní princ Bedřich a vychovatel jeho Ove Högh Guldberg, a r. 1772 byl Struensee i s královnou z vypuceného rozkazu královského zatčen a s pomocníkem svým Brandtem r. 1773 po-

praven; královna, jež byla od manžela rozvedena, jest toliko na zakročení svého bratra, anglického krále Jiřího III., z vazby propuštěna. Dvouletá reakce, jež potom následovala pod správou Guldbergovou, pokládala za svou povinnost, rušiti vše, cokoli z doby Struenseovy pocházelo, opravy záslužné i méně dobré, a toliko jediná vlastnost její jest chvalitebna, totiž směr rozhodně dánský; tento jeví se hlavně v zákoně indigenátním, kterým odstraněno dosazování cizinců v úřady. Od r. 1774, kdy korunní princ Bedřich prohlášen byv za plnoletého ujal se vlády jako spoluvladař svého nemocného otce, nastala doba rozumných oprav a umírněného pokroku. Obklopen vynikajícími rádci, jakými byli O. P. Bernstorff, Kr. D. Reventlov a Kr. Colbjørnsen, ujal se poctivý Bedřich práce a přijal do programu svého i mnohé z dřívějších oprav Struenseových, na př. opravu soudnictví a zavedení svobody tisku. Rovněž vážně zabýval se rozřešením otázky selské a 1788 zbaven stav selský *Stavnsbaandet*, čímž učiněn počátek ku provedení rovnosti všech poddaných říše. Z ostatních zákonů, jež svědčí o humanitních zásadách prince-vladaře i jeho rádců, vynikají zrušení obchodu s černošskými otroky v dánských koloniích a emancipace židů. Zahraniční záležitosti spravoval O. P. Bernstorff neméně obratně než dříve jeho strýc. Za války Obcí severoamer. za svobodu uchránil obchod dánský pohrom válečných, účastnil se ve spolku se Švédskem a Ruskem branné neutrality proti přehmatům anglickým; také později dovedl se vyhnouti všem následkům franc. revoluce, a bylo neštěstím pro D., že Bernstorff zemřel právě v době (1797), kdy ho říše nejvíce potřebovala, neboť hned po jeho smrti stržena do víru bojů evropských.

Století XVIII. končilo šťastně pro D., blahobyť jeho se vzdmáhal a obchod vzkvétal, mezitím co většina ostatních států evropských krvácela v koalicičních válkách s Francií, avšak stoletím XIX. nastávali krušní dnové. Spory s Anglií stran prohledávání lodí vedly opět ke branné neutralitě mezi D-skem, Ruskem, Švédskem a Pruskem, načež Anglie na lodi oněch států ihned uvalila embargo a silné loďstvo anglické (54 lodí) pod Parkerem a Nelsonem objevilo se v Óresundu před Kodani. Nerozhodná bitva pod admirálem Fischerem na rejdě kodaňské skončila se sice čestně pro zbraně dánské, ale úspěchu neměla; když pak po smrti cara Pavla branná neutralita se rozpadla, povolilo D. smlouvou petrohradskou všem požadavkům anglickým, začež zrušeno embargo a vráceny dánské kolonie. Avšak od r. 1807 bylo D. úplně strženo do víru válečného hlavně vinou kolísavé politiky vlády, která kloníc se sympathiemi k Francií a vidouc prospěch svůj ve spojenství s Anglií, chovala se k oběma obojetně. Když pak po míru tyžském měly menší státy podle dohodnutí mezi Alexandrem I. a Napoleonem I. donuceny býti ke kontinentální soustavě a zejména D. mělo vydati své loďstvo, aby se ho užilo proti Anglií, vypravila Anglie r. 1807 rychle ke Kodani

loďstvo pod Gambierem a Cathcartem, žádat vydání loďstva v zástavu. Po odepření požadavku toho zmocnili se Angličané po třídenním bombardování hlav. města, zničili veškerá skladiště lodní a odvezli loďstvo jako kořist. Následkem toho spojilo se D. zjevně s Francií, ale sedmiletá válka s Anglií, k níž později přidružila se též válka se Švédskem o Norsko, zničila obchod dánský a přivedla finance jeho na mizinu. Mírem kielským r. 1814 postoupil král Bedřich VI. (1808—39), který po smrti svého otce Kristiána r. 1808 nastoupil, Švédsku Norska za švédské Pomofany a Rujanu, které však musil vyměnit Prusku za Lauenburk a 1 milion tolarů; s Holštýnskem a Lauenburkem přistoupil k Německému spolku. Z války vydlo D. jako stát malý a zchudlý; k uhrazení nákladu na vojsko vydávala vláda bez přestání nekryté peníze papírové a následkem toho musila r. 1813 prohlásiti státní bankrot, což vedlo ke zřízení říšské banky, která po pěti letech proměněna v národní banku od vlády neodvislou. V potomní době míru vracel se znenáhla blahobyt, podporovány obchod i průmysl a zlepšeny politická správa i školství. Zároveň však vzrůstaly se idee svobodomyšlné i touha po účastenství lidu na životě veřejném. S počátku však liberální strana chovala se zdržlivě z úcty ke starému, oblíbenému králi Bedřichu VI., který zárlivě bděl nad svými právy panovnickými, přece však D. nezůstalo nedotčeno hnutím, jež po Evropě způsobila červencová revoluce pařížská. Vláda povolila částečně lidu svolávat nařízenými z r. 1831 a 1834 provinciální stavy pro ostrovy (se sídlem v Roskilde, 70 poslanců), pro Jutsko (ve Viborgu, 55 posl.) a pro Šlesvik a Holštýn, zároveň pak uveřejnila rozpočet na r. 1835 a 1836; ačkoli členové těchto shromáždění stavovských pocházeli výhradně z vyšších vrstev společnosti a moc jejich byla velmi omezena, přece byl účinek těchto shromáždění dobrý, poněvadž v lidu probouzela zájem pro záležitosti státní a žurnalistika nabyla záhy velikého vlivu na veřejné mínění. Teprve po smrti Bedřicha VI. za vlády Kristiána VIII. (1839—48) vystoupila strana liberální zjevně se svými požadavky a skládala v nového panovníka veliké naděje, poněvadž tento jsa místopředsedou v Norvéžsku zastával se vždy zásad liberálních, zvolen byl r. 1814 za konstitučního krále norvéžského a vzdal se důstojnosti své teprve, když král švédský potvrdil ústavu, kterou si lid norvéžský byl vypracoval. Tím větší bylo sklamaní, když král Kristián nyní nejevil ochoty vzdáti se částečně své moci; nespokojenost lidu z toho vzniklá nedala se utlumiti dobrými zákony správními a strana liberální nabývala silné opory v národním hnutí dánském, jež bylo probuzeno otázkou šlesvickou. Obtíže v záležitosti této nebyly odstraněny ani r. 1721, když Šlesvik jako spadlé léno spojen byl s D-skem, ani výměnou oldenburskou. Vláda sama místo aby byla v zemi této podporovala živel dánský, činila pravý opak toho nadržujíc germanisaci, tak že polovice Šlesviku byla německá, když

separatistické snahy počaly se tam rozmáhati. Již Bedřich VI. odmítl ostře požadavky šlesvicko-holštýnského rytířstva, ale nařízení jeho z r. 1810 a 1829 k povznesení živu dánského neměly účinku. Po revoluci červencové žádán přímo samostatný Šlesvik-Holštýn, který by toliko personální unii byl spojen s D-skem, při čem dovoláváno se hlavně smlouvy říbské z r. 1460, v níž bylo slíbeno, že Šlesvik a Holštýn »zůstanou věčně pohromadě nerozděleny«. Vláda dánská odmítla sice tyto požadavky, avšak zavedením společných stavů provinciálních a zřízením společného nejvyššího soudu, čímž z obou zemí učiněn naproti království jednotný stát, hnutí toto spíše podporovala. Strana šlesvicko-holštýnská nabyla vrchu ve shromáždění stavů, a když vláda si ji hleděla nakloniti ústupky, pokročila v požadavcích svých tak daleko, že nechtěla ani dánského jazyka trpěti ve sněmovním jednání. Konečně odhodlala se vláda k rázným prostředkům a král prohlásil v otevřeném listě z 8. čce 1846, že nástupnictví v Šlesviku, Lauenburce, i v království jest stejné a přechází i na ženské potomstvo; avšak bylo již pozdě, neboť obě vévodství, agnátí král. rodu a Německý spolek zjevně proti tomu protestovali a nacházeli opory ve veřejném mínění v Německu. Vláda odpověděla na protest sesazením prince Bedřicha z Noeru, bratra praetendenta Kristiána Augustenburského, s místopředsedstvím, a svěřila správu obou vévodství energickému hraběti Moltkovi. Poslední léta vlády Kristiána VIII. uplynula takto v nepokoji a napjetí; násilná roztržka se Šlesvikem a Holštýnem byla neodvratna a také v království požadoval lid se vši rozhodnosti svobodnou ústavu.

Dne 20. ledna 1848 zemřel Kristián VIII. a nastoupil jeho syn Bedřich VII. (1848—1863), jenž 28. ledna 1848 zvláštním reskriptem přislíbil ústavu společnou pro království i pro vévodství; poněvadž však obě strany měly býti v nové sněmovně zastoupeny stejným počtem poslanců, nespokojilo prohlášení toto nikoho, neboť národní strana žádala pro D. podle počtu obyvatelstva větší počet poslanců, kdežto stavové šlesvicko-holštýnští nechtěli vůbec slyšeti o společné sněmovně s D-skem. Tu zvěst o únorové revoluci pařížské přivedla věci náhle k rozřešení; ve vévodstvích pokládali dobu tuto za vhodnou k násilnému provedení separatistických záměrů, a na shromáždění v Rendsburce 18. března usneseno, vypraviti do Kodaně deputaci, jež by žádala za zřízení samostatného státu šlesvicko-holštýnského a vtělení Šlesviku do Německého spolku; v D-sku pak na zprávu o tom po bouřlivé schůzi v kodaňském kasíně odebralo se několik tisíc občanů s magistrátem a obecním zastupitelstvem kodaňským v čele na zámek christianborský ke králi žádat ho, aby Šlesvik byl říši zachován a společnou, svobodnou ústavou těsně s ní spojen. Několik dní na to povoláno k vládě tak zv. »březnové ministerstvo«, v jehož čele stál hrabě A. W. Moltke a v němž zasedali přední vůdcové dřívější opozice, setník Tscherning

pro válku, pastor Monrad pro kultus a vyučování, advokát Orla Lehmann a Hvidt. Ministerstvo to zrušilo hned přísné zákony tiskové a odpovědělo rendsburské deputaci, že král nemá ani práva ani ochoty přistoupiti též za Šlesvik k Něm. spolku, nýbrž že zamýšlí spojení jeho s ostatním D-skem utužití, Holštýnsku však jakožto spolkovému státu Německé říše že zamýšlí udělití samostatnou svobodnou ústavu. Mezitím vypuklo ve Šlesviku-Holštýnsku povstání dříve, než došla odpověď vlády na deputaci holštýnskou, a 23. března sestoupila se v Kielu prozatímná vláda, jež dala osaditi pevnost Rendsburg; v ní zasedal též vévoda Kristián Augustenburský, který si byl v Berlíně zajistil pomoc Pruska. Dánské vládě nezbyvalo, než potlačit povstání mocí, a 9. dubna 1848 zvitčel generál Hedemann nad vojskem povstalců u Bovu nedaleko Flensburka a osadil Šlesvik. Tu však pruské vojsko s jinými sbory spolkovými (asi 20.000 m) vtrhlo do Šlesviku a spojilo se s povstanci, jejichž moc tím vzrostla na 39.000 mužů. Dánové byli u Šlesviku poraženi a Prusové pod Wranglem vtrhli již do jižního Jutska. Ale vítězství dánská u Nybelu a Dybbelu, hrozivé vystoupení Švédaka, jež nechtělo připustiti německý útok na Jutsko a postavilo proto vojsko ve Skanii i na Fynu, a konečně blokáda pruských přístavů dánským loďstvem přiměly Prusko k příměří v Malmö (srp. 1848). Ale již v dubnu 1849 obnoven boj, pruský generál Prittwitz zahnal Dány opět za Kongeau i na Als a po krvavém boji u Koldingu byla hlavní moc dánská pod generálem Bülowem obležena ve Fredericii; o něco dříve utrpělo též loďstvo dánské porážku u Eckernförde. Dánové však vpravili po moci značné posily do Fredericie, tak že Bülow 6. čce zvitčel nad obléhajícími Prusy, a několik dní na to uzavřeno druhé příměří, dle něhož v již. Šlesviku zůstalo vojsko pruské, severní krajiny osadil oddíl švédského vojska, kdežto správa země svěřena kommissi, v níž zasedalo po jednom Prusovi, Dánovi a Angličanu. V čci r. 1850 uzavřen konečně mír berlínský, kterým obnoven stav věcí před válkou, avšak strana šlesvicko-holštýnská, podporována i nadále Pruskem, strojila se k novému odporu. Rozhodná bitva u Istedu a menší boje u Mysunde i Frederikstadu povalily i tento odpor. Správa ve Šlesviku svěřena dánskému členu smíšené kommissi Tilliachovi, který poctivě hleděl uvésti v pořádek zmatené poměry a zvláště rozřešiti otázku jazykovou; to učinil tím způsobem, aby v severních dánských končinách byla dáňština jazykem obvyklým ve školách a kostelích, v německých krajinách na jihu němčina, ve středě pak v končinách smíšených aby oba jazyky vedle sebe byly rovnoprávné.

Mezi tím pracovalo ministerstvo o nové ústavě a předložilo návrh její ústavodárnému sněmu, který na základě všeobecných voleb sešel se koncem října 1848 v Kodani. Nové ministerstvo, v němž zasedali Madvig a Clausen a zvaného ministerstvo musilo odstoupiti pro

to s králem, poněvadž bylo ochotno Šlesviku na základě národnostní

hranice), provedlo základní zákon, jenž proměnil D. v konstituční dědičnou monarchii, přiznal výkonnou moc králi a zákonodárnou králi a říšskému sněmu, a dne 5. čna 1849 byl od krále podepsán.

Podle míru berlínského měl Něm. spolek pečovati o obnovení pořádku v Holštýně, a úlohy té podjalo se Rakousko přes nevoli a žárlivost Pruska. Prozatímní vláda rozpuštěna, a správa země vznesena na rakouského, pruského a dánského kommissaře, ale rakouské vojsko přece zůstalo v zemi vyčkávajíc, kterak vláda dánská naproti Šlesviku a Holštýnsku se zachová. Na dánské straně panovalo mínění, že základní zákon má se vztahovati i na Šlesvik, kdežto spojení s Holštýnskem, jakožto státem spolkovým, mělo býti mnohem volnější. Toho však nechtělo Rakousko a Prusko uznati, žádajíc ústavu, která by platila pro celou říši, t. j. nechtěly dopustiti, aby Šlesvik byl těsněji k D-sku připoután. V jednání o tom musilo D., nemajíc podpory ani Francie ani Anglie, stále povolovati, a konečně ministr zahraničních záležitostí Bluhme dohodl se s oběma mocnostmi v ten smysl, aby Šlesvik a Holštýn měly pro své zvláštní záležitosti každý své vlastní shromáždění stavovské, kdežto D. podrželo říšský sněm; dohodnutí to prohlášeno bylo novým ministerstvem Bluhmovým 28. led. 1852. Zároveň slíbila vláda předložiti novou společnou ústavu pro veškerý části říše. Jedinou výhodou tohoto dohodnutí bylo, že dřívější spojení Šlesviku a Holštýna bylo přerušeno a společná správa i společné soudnictví (trvajíc od r. 1834) odstraněny. Německý spolek byl s tím srozuměn a rakouské vojsko opustilo Holštýn.

Současně upravena důležitá otázka následnictví. Bedřich VII. byl bezdětek i poslední člen panující větve rodu královského a proto vyjednávalo s mocnostmi evropskými o upravení této otázky tak, aby celistvost říše při tom nevzala újmy. Největší část říše byla by přešla na ženského potomstvo panujícího rodu, kdežto v některých částech Holštýnska připadlo by nástupnictví rodu holštýnsko-gottorpskému, jehož nejstarší větví byl carský rod ruský. Londýnským protokolem z 2. srp. 1850 a smlouvou varšavskou mezi D-skem a Ruskem přeneseno nástupnictví v celé říši Dánské na novou dynastii; dohodnutí členů královského rodu, v němž princ Bedřich hesský, nejbližší příbuzný králův, vzdal se svých práv ve prospěch své sestry Luisy, zasnoubené s princem Kristiánem Glücksburským, schváleno traktátem londýnským v květnu 1852 ode všech velmocí a od vlády švédsko-norvéžské, načež Kristián Glücksburský prohlášen nástupcem trůnu. Vévoda Kristián August Augustenburský vzdal se prohlášením z 30. pros. 1852 svých práv za sebe i své potomstvo a postoupil augustenburské statky za peněžitou náhradu koruně dánské. Naproti tomu ve sněmovně dánské setkala se změna tato se značným odporem, tak že zákon o následnictví přijat teprve v čnu 1853. Ještě tužší opposice objevila se při jednání o novou společnou ústavu, která

prohlášením 28 ledna 1852 byla slíbena. Říšský sněm byl sice ochoten k nutným změnám základního zákona na prospěch společné ústavy, ale nechtěl přivolit ke změnám omezujícím svobody základním zákonem zaručené; a v této příčině šlo ministerstvo Ōrstedovo mnohem dále, než bylo třeba. Sněm odhlasoval ministerstvu votum nedůvěry a vláda odpověděla na to sesazením členů opposice s úřadů i stíháním časopisů opposičních. Když pak v čnu 1854 prohlášen návrh společné ústavy, dle níž říšská rada (určená pro společné záležitosti) měla býti namnoze jen orgánem poradním, strhla se v říjnu 1854 v říšském sněmu bouře a usneseno, aby ministerstvo bylo dáno v obžalobu před říšským soudem pro porušení ústavy, a zároveň podána adresa králi. Folkething rozpuštěn, avšak po volbách vrátila se opposice ve stejné síle, i povoláno nové ministerstvo, v němž mimo jiné zasedali Hall a Andrae a jež záhy s říšským sněmem se dohodlo. Dne 2. října 1855 prohlášena společná ústava, jež mnohem více zachovávala zásady základního zákona z r. 1849; také volby do říšské rady vykonány v Holštýnsku beze všech překážek. Avšak brzo po sestoupení říšské rady v březnu 1856 podalo 13 poslanců Šlesvicko-holštýnských adresu králi, v níž žádali, aby nová společná ústava avolební řád byly předloženy stavovským shromážděním v Holštýně a Šlesviku i rytířstvu v Lauenburce. Říšská rada zamítla sice tento požadavek, ale strana šlesvicko-holštýnská nedala se zastrašiti, vědouc dobře, že má silnou oporu v Německu, a skutečně v krátkém čase došly noty z Berlína i Vídně, jež zastávaly stanovisko oněch 13 poslanců a hrozily zakročením Německého spolku. Od té doby výměna not nepřestala až do násilného rozřešení celé otázky, a v tomto diplomatickém boji musilo D., nedocházejíc nikde pomoci, stále povolovati. Když pak chování Německa stávalo se vždy hroživějším, nabídla vláda dánská, v jejímž čele od r. 1857 stál Hall, holštýnským stavům návrh ústavy pro zvláštní záležitosti vévodství, ale stavové nechtěli o ní jednati, dokud společná ústava z r. 1855 dle jejich přání nebude revidována, při čemž výslovně žádali, aby jednotlivé části monarchie samostatně byly v ústavě repraesentovány. Současně vyzvalo Rakousko a Prusko spolkové shromáždění Německé, aby poměr Holštýnska k D-sku vzalo v úvahu; spolkové shromáždění vyslovilo se ovšem proti společné ústavě, poněvadž prý odporuje právům Holštýnska a Lauenburka, a krátce na to vyzvalo dánskou vládu, která v obou vévodstvích nezaváděla zákonů, kteréž by byly v odporu s právy těchto zemí. Ačkoli pak vláda stále činila ústupky, chystali se němečtí členové říšské rady dohnati spor ke krajnosti; Německo nenechalo jich na holičkách a spolkové shromáždění žádalo v květnu r. 1858 od dánské vlády určité prohlášení, kterak zamýšlí upravit záležitosti holštýnské a lauenburské, hrozíc jinak energickými prostředky. Ačkoli vláda vyslovila, že společnou ústavu, pokud se týče Holštýnska a Lauen-

burka, pokládá toliko za prozatímnou, pohrozil Německý spolek branným zakročením a Hall povolil. Dne 6. list. 1858 vydán manifest, kterým společná ústava z r. 1855 pro Holštýn a Lauenburk byla zrušena, a současně svoláni stavové holštýnští, aby se vyslovili o otázce ústavní. Stavové měli ujištění od pruského prince-vladaře, pozdějšího krále Viléma I., že bude podporovati jejich nároky, zároveň pak princ Bedřich Augustenburský, syn vévody Kristiána, protestoval proti zákonu o nástupnictví z r. 1853, ačkoli jeho otec slavně se byl zavázal, že mu nebude činiti překážek. Za těchto poměrů netajili se stavové holštýnští požadavkem, aby společná správa i soudnictví pro Šlesvik-Holštýn byla obnovena, a navrhli konečně zřízení čtyř zákonodárných sborů, jeden pro království a po jednom pro každé vévodství; konečně požadovali zrušení společného indigenátu pro celou monarchii. K takovým žádostem vláda svoliti nemohla, což roku 1859 vyslovila v otevřeném listě, a navrhla spolkovému shromáždění něm. aby spor rozřešen byl výborem, v němž by zasedlo 8 členů říšské rady dánsko-šlesvické a 8 členů stavovského shromáždění holštýnského. Německý spolek sice v březnu r. 1860 přistoupil na navržený výbor, ale vyhrázoval si, aby byl složen z delegátů říšského sněmu dánského a stavů šlesvických i holštýnských, čímž opět Šlesvik zatažen do sporů těchto. D. protestovalo proti vměšování se do záležitostí šlesvických, jakožto vnitřních záležitostí dánských, ale Prusko trvalo rozhodně na právu Něm. spolku zasahovati do správy Šlesviku, a prostřednictvím anglické D-sku nejen neprosπέlo, nýbrž pohnulo je toliko k novým ústupkům. Počátkem r. 1861 pohrozeno z Německa opět branným zakročením, tak že válka zdála se býti nevyhnutelna a vláda dánská chystala se k ní ze všech sil. Poslední pokus, jež D. v březnu 1861 učinilo, předloživši stavům holštýnským návrh ústavy společné a ústavy zvláštní, byl právě tak marný jako všechny předešlé. Tehdy však válka ještě nevyppukla, a bylo by jistě lépe bývalo, kdyby rozhodnutí bylo se stalo již tehdy za živobytí Bedřicha VII.; ostatní velmoci byly by se snad D-ska spíše ujaly, a výsledek války byl by asi jinak dopadl. Po nových a značných ústupcích D-ska, způsobených opět prostřednictvím Anglie, upustil Něm. spolek na ten čas od branné exekuce, ale nové vyjednávání vedlo zase ke starým sporům, neboť Prusko i Rakousko vměšovaly se do vnitřních záležitostí dánských. Brzo na to připojilo se k oběma mocnostem spolkové shromáždění německé, a nekonečná výměna not nastala znova. V království však nabývalo vrchu mínění, že nutno vzdáti se Holštýnska a toliko Šlesvik těsněji k D-sku připoutati; kdežto umírněná strana chtěla zachovati společnou ústavu z r. 1855, žádala liberální strana přátel rolnictva návrat k základnímu zákonu z r. 1849, který by měl míti platnost po Ejdoru. V srpnu 1862 vytasilo se Rakousko s Pruskem s požadavkem, aby společná ústava z r. 1855 byla zrušena, každá

část říše aby dostala zvláštní zákonodárné shromáždění se stejným počtem poslanců bez ohledu na počet obyvatelstva, aby jazykové poměry ve Šlesviku byly upraveny jako před r. 1848 atd.; také anglický ministr zahr. záležitostí lord John Russel postavil se po bok strany šlesvickoholštýnské. Tu pak již nebylo pochyby, že veškerá ochota naproti Něm. spolku nic neprospívá a že jde hlavně o spojení Šlesviku s Holštýnskem, i odhodlala se vláda odloučiti Holštýn od říše a vydala 30. bř. 1863 prohlášení o ústavních poměrech Holštýna a Lauenburka, jímž mnohé ze dřívějších záležitostí společných ponechány k samostatné správě, zejména samostatné vojsko. Ačkoli pak tímto prohlášením dostalo se oběma vévodstvím velikých svobod, strhl se proto přece po celém Německu ohromný hluk, Rakousko a Prusko protestovaly proti prohlášení, spolkové shromáždění německé prohlásilo je za neplatné a vyzvalo dánskou vládu, aby v šesti nedělích předložila návrh nové společné ústavy, dle níž by Holštýn a Lauenburk se Šlesvikem byly ostatní říši na roveň postaveny. Dánské vládě nezbyvalo než na počatě dráze bráti se dále, neboť podle dosavadní ústavy byla vláda nemožna, zvláště když němečtí členové stavovského shromáždění šlesvického r. 1863 složivše mandáty rozbili shromáždění a nové volby do říšské rady učinili nemožnými. Následkem toho předložila vláda v září 1863 říšské radě návrh základního zákona pro království dánské a vévodství šlesvické, který po prudkých debattách 13. listop. byl přijat. Byla to známá ústava listopadová, jež měla později dalekosáhlé následky. Zásada společného státu tu opuštěna, do ústavy pojata toliko D. po Ejdor, Šlesvik však nevtelen do království, neboť práva stavovského shromáždění tamějšího zůstala neumenšena; říšská rada měla podobné složení jako říšský sněm dánský, ale dostala mnohem rozsáhlejší pravomoc konstituční. Válka byla nezbytna, neboť na vyzvání spolkového shromáždění, aby do tří nedělí prohlášení z 30. března bylo odvoláno, odpověděla vláda, že sice přistupuje na diskusi o jednotlivostech, od celku však že neustoupí. V tom dne 15. list. 1863 zemřel král Bedřich VII., a jím vymřel rod oldenburský. Vnitřní správa Bedřicha VII. byla celkem blahodárná, ačkoli rozvoj D-ska nekonečným sporem s Německem bez přestání byl zdržován. Za něho zavedena svoboda tisku, provedeny úplná svoboda náboženství a emancipace židů a ustanoven občanský sňatek; školství zlepšeno, zvláště školství obecné, v Kodani zřízen námořní a obchodní soud, vypracován nový trestní zákoník, přijata v zásadě všeobecná branná povinnost a stavu selskému propůjčena též práva jako ostatním státním občanům. Pro hmotné povznesení země vykonáno velmi mnoho stavbou drah, zřizováním telegrafů a zavedením obecné svobody v živnostech. Velikou péči věnoval říšský sněm orbě, odstraniv roboty a usnadniv nabývání najatých pozemků ve svobodný majetek. Sundské clo, zřízení již zastaralé, zrušeno po dohodnutí s ostatními

státy námořskými. Nejzřetelnějším svědeckvím vzrůstajícího blahobytu bylo ubývání státního dluhu, jenž ze 250 mill. (po válce r. 1849) klesl na 208 mill. (1863).

Po Bedřichovi VII. následoval na základě smlouvy londýnské princ Kristián Glüksburský pode jménem Kristiána IX. (od 1863). Hned následujícího dne vzdal se Kristián Augustenburský svých práv ve prospěch svého syna Bedřicha, který jako Bedřich VIII. vystoupil s nároky na německá vévodství. V těchto vypuklo povstání a spolkové shromáždění německé, které londýnské úmluvy o nástupnictví nebylo uznalo, přidalo se na stranu praetendentovu; naproti tomu Prusko a Rakousko, jež uvedenou smlouvou bylo podepsalo, nemítalo ničeho proti poslušnosti, avšak vměšováním se do vnitřních záležitostí dánských hledělo přiměti spolkové shromáždění ku branné exekuci proti D-sku. Rusko, Anglie a Francie vyzvaly D., aby odvolalo ústavu, kterou Kristián IX. dne 18. list. byl podepsal, a 23. pros. vtrhlo spolkové vojsko do Holštýna, kdež Bedřich Augustenburský všude byl provolán za vévodu a 30. pros. zvolil sídlo své v Kielu. Nátlak Ruska a Anglie vynutil odstoupení ministerstva Hallova, avšak nové ministerstvo Monradovo neustoupilo od listopadové ústavy, jež 1. led. 1864 nabyla platnosti. Nyní následovaly události rychle po sobě. Rakousko a Prusko vyzvalo 11. led. spolkové shromáždění něm., aby D. bylo vyzváno k odvolání nové ústavy, jinak že rakouské a pruské vojsko osadí Šlesvik, a přes odpor spolkového shromáždění zasílaly obě mocnosti vládě dánské ultimatum. Ačkoli pak D. jevilo ochotu k povolnosti a žádalo jen prodloužení lhůty ke svolání říšského sněmu, nebylo mu vyhověno a válka byla nezbytna. Dne 21. led. 1864 vtrhlo pruskorakouské vojsko pod maršálkem Wranglem do Holštýnska, a když dánské vojsko, jež mělo obsazeny hradby dannevircké, na vyzvání nepřátelské jich neopustilo, překročili spojenci 1. ún. Ejdor. Po menších bojích u Mysunde, Jagelu a Övreselku opustilo dánské vojsko Dannevirke, poněvadž skrovný počet jeho nedostačoval k uhájení hradby té, a hlavní moc jeho soustředila se na poloostrově Sundevu naproti ostrovu Als v proslulých zákopech dybbelských, kdežto menší oddíl pod gener. Hegermannem-Lindencronem ustoupil do Jutska. Rakouské vojsko z vítězví u Vejle, osadilo znenáhla celé Jutsko až po Limfjord, kdežto Prusové oblehnuvše Dybbel, dobyli ho 18. dub. a zapudili odtud Dány na ostrov Als; avšak loďstvo dánské pod kapit. Suensonem z vítězví nad několika rakouskými loďmi pod Tegethoffem u Helgolandu. Několik dní před tím sjednala Anglie konferenci v Londýně, jež docílila měsíčního příměří; Prusko s Rakouskem žádalo úplnou samostatnost Holštýnska a Šlesviku a společnou ústavu pro ně, a spolkové shromáždění něm. trvalo na úplném odloučení vévodství pod panstvím Bedřicha Augustenburského. Poněvadž D. nemohlo na tyto podmínky přistoupiti, navrhla Anglie za podpory Ruska a Francie, aby sporné území

bylo rozděleno, avšak tu zase nebylo možno dohodnouti se o hranici, neboť Anglie navrhovala Čáru schleisko-dannevirckou, kdežto německé velmoci požadovaly čáru aabenraasko-tönderskou. Následkem toho vypuklo nepřátelství znova, a Dánové nechavše se na ostrově Alsů od pruské armády překvapiti, zahánějí jso na Fyn. Tím byla moc dánská zlomena, ministerstvo Monradovo, jež chtělo v odporu pokračovati až do krajnosti, musilo ustoupiti ministerstvu Bluhmovu, a to uzavřelo 1. srp. ve Vídni předběžný mír, jenž 30. říj. potvrzen; D. odstoupilo jím Šlesvik, Holštýn a Lauenburk Prusku i Rakousku a podrželo toliko říbský okres, ostrov Aerö a dva malé ostrovy fríské. V míru pražském r. 1866 (§ 5.) vyhradilo si sice Rakousko, aby severní končiny Šlesvika byly vráceny D-sku, kdyby se obyvatelstvo hlasováním vyslovilo pro spojení toto, avšak při vyjednávání o to kladlo Prusko podmínky nepřijatelné, a konečně v říjnu 1878 vymohlo si Prusko na Rakousku zrušení dotčeného odstavce.

Po nešťastném výsledku války, z níž D. vyšlo zmenšeno a ochuzeno, byla především žádoucí revize ústavy, neboť po ztrátě Šlesviku nebylo již třeba dvou ústav pro záležitosti společné a zvláštní. V říšském sněmu r. 1864 požadovala strana přátel rolnictva, aby společná ústava listopadová z r. 1863 byla zrušena a plná moc zákonodárná přenesena na říš. sněm, t. j. aby základní zákon z r. 1849 opět nabyl platnosti. Vláda však předložila návrh ústavy, který byl smíšeninou základního zákona z r. 1849 a ústavy listopadové. Tento návrh setkal se ve folkethingu s tuhým odporem. Vláda sice rozpustila jej r. 1865, avšak volby na složení jeho nezměnily ničeho, ministerstvo Bluhmovo musilo odstoupiti a nový návrh přijat teprve v list. 1865 za ministerstva Frijsova po dlouhém jednání, jež se týkalo hlavně složení landstthingu. Dne 28. čce 1866 potvrzen pak králem »revidovaný« základní zákon dánský z 5. června 1849, jenž v podstatě jest totožný se základním zákonem z r. 1849, ale liší se od něho ve složení landstthingu. Hmotně povznášela se země rychle, orba všemožně podporována, blahobyt vzrůstal se a v říšském sněmě vzaty v jednání práce zákonodárné, jež za sporův ústavních a za války odpočívaly. Vydány tu zákony obchodní, uzavřeny s cizinou smlouvy obchodní i poštovní, upraveny záležitosti vojenské i branná povinnost, avšak záhy ukázalo se, že boj za základní zákon státní nebyl ještě skončen, a poměry v říšském sněmu nabyly za nedlouho opět hrozné tvářnosti. Strana národně liberální, která před válkou měla postavení rozhodující, pozbyla dřívější vážnosti úplně, kdežto opposice, skládající se hlavně ze strany selské, vzrůstala se, až na podzim r. 1872 nabyla ve folkethingu většiny. Jádrem sporu bylo, zdali většina folkethingu jakožto sněmovny národem volené má míti vliv na složení vlády, kdežto strana vládní, opírajíc se o většinu landstthingu, míněni toto rozhodně popřela. Podnět ke zjevnému boji zavdal způsob, jakým byla upra-

vena obrana země; opposice zdráhala se povolovati větší výdaje pro vojsko i loďstvo a vzpírala se nejvíce rozsáhlým opevňovacím pracím kolem Kodaně, naproti tomu žádala, aby také bylo pečováno o obranu ostatních krajín, najmě Jutska. Spor obrátil se znenáhla proti celému rozpočtu. Ministerstvo Holsteinovo, jež v květnu 1870 vystřídalo vládu Frijsovu, nemohlo ničeho pořídití proti opposici, která tehdy se zorganizovala ve »spojenou levicí« a nabyvši r. 1872 většiny, zamítla rozpočet pro r. 1873. Folkething byl sice rozpuštěn, avšak nové volby zjednaly mu opět většinu; nové ministerstvo Fønnesbechovo, jež bylo dosti ochotno k ústupkům, musilo po 10 měsících odstoupiti, a v čnu 1875 nastoupilo ministerstvo Estrupovo, kabinet o velkostatkářský, jenž podnes řídí správu D-ska. Od té doby zuří neustále boj mezi vládou, opírající se o landstthing, a folkethingem, boj, který práce zákonodárné zdržuje, ba mnohdy úplně zastavuje, do něhož znenáhla zavlčen celý národ a v němž všechny strany pokročily mnohem dále, než původně zamýšlely.

Vláda zahájila boj hned na podzim předlohou mimořádných požadavků na obranu země; folkething byv pro odmítavé stanovisko naproti předloze v březnu 1876 rozpuštěn a dosáhnuv novými volbami tří čtvrtin hlasův opposičních, byl ochoten povoliti 30 millionův korun na obranu země, ale toliko za tou podmínkou, když bude upuštěno od opevnění Kodaně a věnována větší péče obraně pobřeží själlandského i zjednána dobrá opora strategická v Jutsku, konečně pak, jestliže potřebný náklad bude uhrazen novou daní z příjmův a ze jmění, avšak vláda na tyto výhrady přistoupiti nechťela. V nejbližším zasedání způsobil spor tento vážnou srážku, kterou přivodila vláda vloživši do rozpočtu na r. 1877—78 požadavky na obranu země. Folkething škrtil tyto položky, landstthing opět je přijal, a společný výbor z obou sněmoven zvolený nemohl docíliti dorozumění. Následkem toho, když doba zasedání sněmovního uplynula, vydala vláda, odvolávajíc se na § 25. zákl. zák. prozatímní zákon finanční (12. dub. 1877), do něhož však pojala toliko položky, jež oběma thingy byly přijaty. Následkem toho nabyl rozkol mezi opposicí, jež odporem svým chtěla krále donutiti k sestavování vlády parlamentární vyhovující většině sněmovny, a vládou i landstthingem rázu nesmířitelného. Zároveň však rozštěpila se opposice následkem sporův o způsob boje proti vládě ve dvě frakce: umírněnou levici a radikály. Prozatímní zákon finanční byl sice folkethingem zamítnut, avšak zároveň povolila sněmovna vládě rozpočet, který se zamítnutým zákonem byl skoro totožný. a rozpočet na r. 1878—79 vyřizen zákonnou cestou parlamentární ovšem jen proto, že vláda nepojala do něho položek na obranu země. Rozkol ve straně opposiční pohnul vládu v pros. 1878 k rozpuštění folkethingu, načež novými volbami vládní strana poněkud se sesílila, tak že napjetí v říšském sněmě se zmírnilo a r. 1880 dokonce přijaty dva důležité

zákony týkající se vojska i námořnictva. Avšak tento klid trval jen na krátko, neboť r. 1881 propukl spor s nemenší prudkostí. Dvojí rozpuštění folkethingu v r. 1881 opposici jenom sesílilo a obnovilo její jednotu. načež vláda vzdala se již naděje na většinu ve folkethingu a opírala se jako dříve výhradně jen o většinu landstthingu. Přese všechno nepřetržitě a tvrdší jednání v obou sněmovnách nebyl rozpočet na r. 1881—82 povolen; r. 1882—84 rozpočet sice schválen, ale za to zaujal folkething rozhodně odmítavé stanovisko v otázce opevňování Kodaně, která od r. 1882 opět vážně vzata v úvahu. Když pak nové volby do říšského sněmu zjednaly opposici ve folkethingu většinu více než čtyř pětina hlasův (83 ze 102), usnesla se tato na politice protestní, t. j. odmítala veškeré návrhy zákonů vládních na tak dlouho, dokud by ministerstvo neodstoupilo; téhož prostředkem užíval zase landstthing naproti návrhům ve folkethingu přijatým. Vláda však odpověděla podobným způsobem. Vloživši do rozpočtu nové velké položky na vojsko a loďstvo, předložila jej folkethingu, a když tento vůbec odepřel o předložení vládní jednání, kdežto landstthing zase vládu co nejhorlivěji podporoval, vydala podruhé r. dub. 1885 prozatímní zákon finanční. Tento však měl mnohem větší důležitost než r. 1877, poněvadž vláda pojala do něho nejen položky oběma sněmovnami schválené, nýbrž též takové, jež byly přijaty toliko landstthingem, zejména náklad na přípravné práce pro opěnění kodaňská. Když pak folkething v průběhu debattách protestoval proti tomuto porušení základního zákona, a zároveň rozčilení v lidu rozmohlo se takovou měrou, že na předsedu ministerstva Estrupa učiněn attentát (na kterém však opposice neměla účastenství), užíla toho vláda za záminku k odročení sněmu a k vydání jiných prozatímních zákonů, jako zákona policejního, zákona o zavedení četnictva, zákona proti přečinům tiskovým i zákona, kterým zapovědeno do země dovoz zbraní. Zároveň zahájeno několik politických processů, do nichž zapleten i předseda folkethingu Berg a odsouzen nejvyšším soudem na 6 měsíců do vězení. Ba věci dospěly tak daleko, že r. 1886 po zamítnutí prozatímního zákona finančního nemělo již ministerstvo času do konce říšského sněmu předložiti nový zákon a kráľ musil resoluci ze 26. dub. 1886 zmocniti vládu k vybirání daní a vypláčení běžných výdajů. Na r. 1886—87, 1887—88, 1888—89, 1889—90 a 1890—91 pomáhala si vláda stále prozatímním zákonem finančním a provádí při tom přes protesty folkethingu opevňování Kodaně, které se strany mořské jest úplně, na straně suchozemské jen z části hotovo. V této snaze byla vláda úsilně podporována svou stranou, která mimo položky rozpočtové upatřuje od r. 1885 prostředky k opevňování dobrovolnou daní na obranu vlasti, t. j. zakládáním tvrzí z příspěvků soukromých. R. 1887 při nových volbách učinila vládní strana některé pokroky, jež však proti zdrcující většině opposice byly bez praktického vý-

znamu, za to po rozpuštění folkethingu r. 1889 utrpěla ve volebním zápase úplnou porážku, tak že udržela toliko 24 mandáty; také při volbách do landstthingu r. 1890 doznala vláda jen ztráty. Ústavní spor trval dále v nezměněné urputnosti, ačkoli většina folkethingu upustila od protestní politiky jakožto bezúčelné a nepraktické a schválila některé předlohy vládní (zvýšení daně z piva, zrušení cla na uhlí, kávu a rýži). Zároveň však nabyl rozkol ve straně opposiční velkých rozměrů, tak že od poč. r. 1891 rozpadá se folkething dánský na tři skupiny: pravici (25 poslanců), umírněnou levici (37 posl.) a radikální »evropskou« levici (35 posl.), jejíž vůdcové byli Berg a Hörup. Rozkol ten vynikl zvláště nápadně na počátku zasedání sněmovního v říjnu 1891, kdy radikálové byli vyloučeni z předsednictví folkethingu (dosud byl jím Berg), a také za předsedu výboru finančního zvolen člen umírněné levice. Smrtí Bergovou (28. list. 1891) utrpěli radikálové krutou ránu, kdežto pravice s umírněnou levicí poněkud se zblížily; následky toho ukázaly se také při nových volbách do folkethingu koncem dubna 1892, neboť pravici dostalo se 30, umírněné levici 43, radikálům, jejichž vůdce Hörup podlehl, jen 28 mandátů.

P.
Literatura: Bergsøe, Den Danske Stats Statistik (Kodaň, 1844—53, 4 sv.); Erslew, Geographische Beschreibung des dänischen Staats (Šlesvik, 1853); Den Danske Stat en geographisk Skildring for Folket (Kodaň, 1855 až 1857); Berghaus, Schweden, Norwegen und Dänemark (Berlín, 1857); Baggesen, Den Danske Stat (2 vyd., Kodaň, 1860, 2 sv.); Gad, Udtog af Kongeriget Danmarks Statistik t., 1867; Trap, Statistik-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark 2 vyd., t. 1872—79, 2 sv.); Falbe-Hansen a Scharling, Danmarks Statistik (t., 1878—85); Grove, Danmark, Illustreret Rejsehaandbog (3 vyd., t., 1879, 3 sv.); Jonas, Schweden, Norwegen und Dänemark (7 vyd., Berlín, 1886); Otte, Denmark and Iceland (Londýn, 1881); Both, Kongeriget Danmark, en historisk-topografisk Beskrivelse (2 vyd., Kodaň, 1873—85); Jansen, Poleographie der cimbrischen Halbinsel (Stuttgart, 1886); Weitemeyer, Geografisk Handbog (Kodaň, 1886); Dänemark (t., 1889); Goos a Hansen, Das Staatsrecht des Königr. Dänemark (v Marquardsenově »Handb. des öffentlichen Rechts«, Freiburg v Br., 1889). Mimo to zprávy statistické kanceláře dánské, zejména Det statistik Tabelvaerk (od r. 1835). — Dějiny: Langebeck, Suhm a j., Scriptores rerum Danicarum (Kodaň, 1772—1878, 9 sv.); Monumenta histor. danicae; Rördam, Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie (t. 1871—84); Reedtz, Répertoire hist. et chronol. des traités conclus par la couronne de Danemark jusqu'à 1800 (t., 1826); Regesta diplomatica historiae danicae (t., 1847—85); Danske Tractater 1751 til 1879 (t., 1874—85, 4 sv.); Holberg, Danmarks Historie (t., 1732—35, n. vyd. 1856); Meursius, Historia danica (t., 1746); Suhm, Historie af Danmark (t., 1782—1823, 14 sv.);

Baden, Danmarks Riges Historie (t., 1829 až 1832, 5 sv.); Molbech, Fortællinger af den danske Historie (t. 1837—38, 2 sv.); Molbech, Den danske Rumkrønike (t., 1825); Dahlmann, Geschichte von Dänemark (do r. 1853; Hamburk a Gotha 1840—43, 3 sv.); Kjellgren, Danmarks Historie (Stokholm, 1862); Lundblad, Histoire de Danemark et de Norvège (Tours, 1863); Barfod, Fortællinger af Fædrelandets Historie (4 vyd., Kodaň, 1872—74, 2 sv.); Barfod, Kong Christiern IX. (t., 1888); Barfod, Danmarks Historie fra 1319—1670 (t., 1885—92, 3 sv.); Müller L. C., Danmarks Historie (2. vyd., t., 1876); Müller L. C., Danmarks Sagnhistorie (2 vyd., t., 1874); Allen, Haandbog i Fædrelandets Historie (8 vyd., t., 1881); Müller a Velschow, Saxonis Grammatici historia danica (t. 1839—58, 3 sv.), Müller P. E., Sagabibliothek (t., 1817—20, 3 sv.); Worsaae, Danmarks Oldtid (t., 1843); Petersen Danmarks Historie i Hedenold (2 vyd., t., 1854, 3 sv.); Oettinger, Gesch. des dän. Hofes von Christian II. bis Friedrich VII. (Hamburk, 1857—59, 8 sv.); Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1497 til 1536 (Kodaň, 1864—72, 2 sv.); Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt (t., 1874); Thorsøe, Den danske Stats Historie fra 1814 til 1878 (tamt., 1874—78); Sørensen, Den anden slesvigske Krig (t., 1875); Der deutsch-dänische Krieg 1864 vyd. gener. štáblem německým (Berlín, 1886); Holm, Danmarks-Norges indre Historie 1660—1720 (Kodaň, 1885—86, 2 sv.); Thrige, Danmarks Historie i vort Aarhundrede (t., 1889, 2 sv.); Thorsøe, Den danske Stats politiske Historie 1800—64 (t. 1873—89, 4 sv.); Fabricius, Illustreret Danmarks Historie for Folket (t., 1890, 2 sv.); Den dansk-tyske Krig 1864 vydáno gener. štáblem dánským (t., 1890—92, 2 sv.). Z historických časopisů důležité jsou: Danske Magazin til Historiens Oplysning (t., od 1797); Danske Samlinger for Historie (t., od 1865); Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie (t., od 1870); Historisk Tidsskrift (t., od 1870). Obsáhlou bibliografii dějin dánských obsahuje Allen, Haandbog i Fædrelandets Historie a výroční seznamy při »Hist. Tidsskrift.« — M a p y: Generalstabens topografiske Kaart over Kongeriget Danmark med Hertugdømmet Slesvig, v měř. 1 : 80.000 (Kodaň od r. 1845); Kaart over Jydland, v měř. 1 : 40.000 (t., od r. 1870); Maaleborde (měřické listy), v měř. 1 : 20.000 (dosud hotovo 838 listů); Generalkaart over Sjælland, Moen, Laaland og Falster, v měř. 1 : 160.000 (t., 1869); Fyen, Langeland og Aeroe, v měř. 1 : 160.000 (t., 1878); Generalkaart over Jydland, v měř. 1 : 160.000 (t., od r. 1880); Generalstabens Kaart over Danmark, v měř. 1 : 100.000 (t., 1889); Fysisk-geografisk Kaart over Danmark med tilhørende Bilande 1 : 480.000 (t., 1890); Geognosisk Oversigtsskort over de oeldre Dannelser i Danmark og skaane, bez měř. s textem. p.

Dánský průliv spojuje Sev. moře Ledové s Atlantským okeánem mezi Gronskem a Islandem; podél břehů gronských proudí tu od severu na jih studený proud

polární, podél břehů islandských část Golfového proudu.

Dansville [densvil], městys v severoamer. státě New-Yorku, hrab. livingstonském, při dráze erijské, 61 km již. od Rochesteru, ve velmi úrodném údolí, má ústav k léčení studenou vodou, 3625 ob. (1880).

Danšovice, Dančovice, ves na Moravě, hejtm. Dačice, okr. Jemnice, fara, škola a pošta Deštná; 35 d., 146 něm., 27 čes. ob. (1880).

Dantan: 1) D. Jean Pierre, sochař franc. (* 1800 v Paříži — † 1869 v Badenu). Byl žákem Bosiovým, pak studoval na akademii pařížské a zdokonalil se v Římě. Modeloval skoro výhradně portaity poprsní a nejlepší práce jeho jsou: Pierre Lescot, Soufflot, Bineau ve Versaille, Jean Bart v Louvru, Victor Hugo, Scribe, Auber, Cherubini, Verdi, Malibranová, Liszt a j. Zhotovil také bronzovou sochu Noildieua v Rouenu a sochu královny Viktorie. Proslul zvláště karikaturními soškami současných celebrit, u nichž dovedným způsobem kladl důraz na to, co je fysicky směšného ve fysionomii nebo postavě originálu, aniž však tím zrušil podobnost.

2) D. Joseph Edouard, malíř franc., syn před. (* 1848 v Paříži), žák Pilsův, počal v Saloně vystavovati již r. 1869, ale rozhodně pronikl až r. 1880 obrazem *Kout atelieru* (nyní v museu Lucemburském), za který vyznamenán 1. cenou. Vedle tohoto obrazu nejvíce vyniká jeho *Porada* (1888). Z ostatních jeho prací uvádíme: *Herkules u nohou Omfalý*; *Boží Tělo*; *Ve Villerville*; *Vdovec*; *Pohřeb dítěte*; *Meziakti o premiéře ve Franc. Komédii*.

Dante: 1) D. Alighieri [-gjeri], vlastně Durante Al., jeden z největších básníků světových (* v květnu 1265 ve Florencii — † 24. září 1321 v Ravenně). Děd jeho Cacciaguida byl z Florencie a pojal za choť Aldighieru degli Aldighieri z Ferrary; otec D-tův, právník, byl ve druhém manželství zasnouben s Bellou z rodiny neznámé, a ta byla matkou D-tovou. V devátém roce ztratil D. otce, a matka sama řídila prý jeho vychování a první studia. Později se uvádí jako jeho učitel tajemník republiky Brunetto Latini, autor franc. knihy »Trésor«, jakéhosi druhu encyklopaedie tehdejšího vědění a výtahu z této »Tesoretto«, didaktické to básně v jazyku italském (viz Péklo, zpěv XV.). V mládí svým byl D. v přátelském styku s předchůdcem svým, básníkem a filosofem Quidem Cavalcantim, malířem Giottem a učeným právníkem a básníkem Cinem z Pistoje, pak s hudebním skladatelem Casellou, který prý jej hudbě vyučoval (Očistec, II). V prvních pokusech básnických měla na něho formálně patrný vliv poesie troubadurská, v ohledu vnitřním pak mladistvá láska jeho k Beatrici, dceři bohatého měšťana Folka de Portinari, již poprvé viděl při májové slavnosti r. 1274. Beatrice se později provdala za Simona de Bardi a zemřela již r. 1290 ve stáří čtyři a dvacíti let; D. se oženil kolem r. 1293 s Gemmou z rodiny Donatů, když byl svá studia v Bologni a Padově dokončil. Úsadv se v rodišti svém, začal účastniti se politi-

ckých osudů vlasti. Novější kritika nechce tomu ani věřiti, že byl terciářem řádu sv. Františka, ani že již v mládí byl vykonal ne jedno diplomatické posláni; nemůže však popřít jeho osobní účastenství v bitvách u Campaldina (1289) proti Aretinským a při dobytí Caprony (1290) (viz Peklo zpěv XXII. a XXI). Jako občan byl prý zapsán kolem roku 1290 v cech lékařů a lékárníků. Roku 1300 byl zvolen jedním z priorů rodného města na tři měsíce. V té době vypukly v městě, jež celkem ke straně guelfů se klonilo, staré spory mezi stranou »Bílých« a »Černých«, kteréž měl srovnati kardinál Matteo d'Aquasparta z Říma vyslaný. Když se mu to nepodařilo a náčelníci obou stran vypuzeni byli do vyhnanství, poslán s válečnou mocí do Florencie Karel Valois, bratr Filipa IV., krále francouzského. Město chtějíc se vyhnouti posádce francouzské, poslalo k papeži Bonifacioví VIII. r. 1301 poselstvo, v němž i D. se účastnil. Avšak domů již se nevrátil. Za jeho nepřítomnosti zmocnil se města jeden z vyhnanců, Corso Donati, příbuzný básníkův, vpustil tam vojsko francouzské, a Černí zmocnili se vlády. R. 1302 dne 27. ledna byl D. s jinými třemi náčelníky strany Bílých odsouzen k peněžité pokutě 5000 lir a do vyhnanství na dvě léta. Rozsudek ten byl brzo na to ještě zrušen a pohroženo odsouzeným, budou-li depadeni, upálením, domy jejich byly rozbořeny a jmění připadlo obci. Osud svůj zvěděl D. v Sieně a pokus o dobytí města mocí vojenskou (1304), který se však nezdařil a na němž D. podíl neměl, skončil tím, že i D. odsouzen k doživotnímu vyhnanství. Nastala nyní D-tovi bludná pouť po Itálii, trvajíc plných osmnácte let (Ráj XVII.). Žil v Arezzu, v Bologni, v Padově, u dvora Malaspina v severní Toskaně, ve Veroně u dvora Cana della Scala, který byl dlouho jeho ochráncem. Die Boccaccia navštívil v době té i Paříž, kde prý poslouchal theologické a filosofické výklady Sigeru de Courtmay. Zvěst o volbě Jindřicha Lucemburského za císaře římsko-německ. r. 1308 lákala jej zpět do vlasti, viděť v císaři tom jediného zachránitele své vlasti (Očistec VI.). Dante psal listy císaři i Florentským (1310), jimž předpovídal osud Sagunta, uvítal korunovací Jindřicha v Římě a vzýval jej, by válečně proti Florencii zakročil. R. 1313 obléhal Jindřich VII. rodné město básníkovo, kteréž v odpověď na list D-tův vyhnanství jeho ve věčné proměnilo a i na syny jeho rozšířilo. Oběhání nemělo výsledku a než císař sebral nove síly, byl schvácen smrtí blíž Sieny (24. srp. 1313). S ním položeny do hrobu i všechny politické naděje a sny D-tovy, které od té doby se jediné oddal dokončení své velké básně. Žil u dvora Ugociona della Fagnuola v Pise, poslední léta ve Veroně u Canagrandy a v Ravenně u Quida Novella da Poenta. Zde prý žil se svým synem Pietrem a s celou rodinou. Tam též dokončil *Ráj*; r. 1321 byl prý poslán v diplomatické misi do Benátek, kde se roznemohl, - **vrátil se do Ravenny** zemřel a pochován italského kostela v kapli hřbitovní.

Známa je tvář básníka, která se celkem shoduje s líčením Boccacciovým a s obrazem, jak jej zvěčnil Raffael ve své »Disputě«. R. 1832 našel Misserini obraz jeho na současné medaili a r. 1840 objeveno bylo v kapli radnice florent. fresko Giottovi přičítané, kde D. jest vyobrazen ve věku mladistvém s růží v ruce. Krátce před 600. ročnící (v květ. 1865) básníka narození objeveny v Ravenně při nahodilé opravě hřbitovní kaple kosti D-tovy v bedně opatřené dvojím latinským nápisem z r. 1677, mramorová rakev byla otevřena a shledána prázdnou. Jediná dcera D-tova Beatrice zemřela prý r. 1350 v Ravenně jako jeptiška, syn Jacopo směl se vrátiti r. 1342 do rodiště svého a dostal i část statkův otcových. Napsal též komentář Božské komédie (znova Vernonem vydán r. 1845) a některé básně. Po meči vymřel rod D-tův r. 1547, po pfešlici přešel na rodinu Saregi ve Veroně. Sláva D-tova brzy se rozléta světem. R. 1483 dal mu Bernardo, otec kardinála Bemba, postaviti pomník náhrobní, který byl r. 1692 a 1750 restaurován. R. 1813 postavil Canova mramorové jeho poprsí v římském Pantheoně, r. 1829 postaven mu pomník v Santa Croce (Ricci, později následovaly sochy ve Florencii (od Pazzilli a Demigh), Veroně Zannoniho), Padově (Vely) a v Neapoli (Angeliniho). Padesát let po smrti D-tově zřízena byla ve Florencii stolice ku vykládání Božské komédie, kde první vykládal Boccaccio; Pisa, Bologna a Milán následovaly brzy tohoto příkladu. V době moderní vzrostla sjednocením Itálie sláva D-tova ještě více, básně jeho stala se skládkou národní a D. slaven jako předchůdce politické jednoty vlasti.

Spisy Dantovy. V pořádku chronologickém jest prvním dílem D-tovým *La vita nuova* »Nový život«. Sepsána vl. 1293—95 líčí mladou lásku básníkovu k Beatrici. Psána je částečně prosou, částečně veršem; prosa tvoří ku vzletným a hlubokým básním suchý komentář, jimž se jádro knihy s reálné půdy posunuje v říši allegorickou a symbolickou. Kniha jest v genu svém snad jediná v literatuře světové a byla dlouho nezaslouženě zanedbávána; některé sonety a kanzony v ní patřl k perliám lyriky vůbec. Znamenitá jest její modernost, nebo nikdo z básníků do D-ta, jak trefně Rod poznamenává, svou vlastní individualitu nepodrobil takovému rozboru. K Novému životu se pojí těsně některé lyrické básně *Rime* obsáhu filosofického, erotického i osobního. Jiným dílem formou Nový život připomínající jest *Il Convivio* čili *Il Convito* (Hostina). Dílo není dokončeno, mělo býti komentářem 14 kanzon eroticko-filosofických o poměru básníkově k Beatrici recte filosofii vykladajícím poměr ten ve smyslu allegorickém. D. vypracoval pouze čtyři traktáty, avšak i pak tři traktáty následující kanzony vykládající. Cešek měl býti akousi encyklopaedií veskerého současného vědomí, z něhož 300 kapitl i Dante pouze 74 vypracoval. Důležitější jest pojednání *De vulgari eloquio* původně latinsky *De vulgariloquentia*, vzniklé asi r. 1305—1307, dílo rovněž nedokončené ze 4 rozvržených knih (sou pouze dvě).

V díle tom horlí D. pro obecný jazyk domácí proti latině a jeví snahu po vytvoření jednotného jazyka spisového ze čtrnácti nářečí italských. V traktátu druhém pojednává o řeči a látce básnické, zabývá se formami básnickými, zvláště do podrobná kanzonou. V knihách, které scházejí, mělo býti pojednáno o rozdílu slohu tragického a komického a též rozebrána býti forma sonetu a ballady. Jiná kniha latinská *De monarchia* vznikla z potřeby politické; líčí a dokazuje potřebu monarchické vlády vůbec, dále že právem přísluší tato vláda národu římskému a tudíž konsekventně římskému císaři, a konečně, že autorita vladařova jest jediné odvislá od Boha. O jiných básních zvaných obyčejně *Rime spirituali* a obsahujících parafraze sedmi kajicných žalmtů a vyznání víry (*Credo D-tovo*), jakož i o dissertaci o *vodě a zemi* rozchází se hlasově novější kritiky považující je většinou za apokryfy. Konečně se připisuje D-tovi básnická korespondence latinská (z epístoly ve stylu eklog Vergiliových), již měl s latinským básníkem Giovanim di Virgilio. Listy D-tovy prosou psané vydal Witte ve sbírce *Dantis epistolae quae exstant cum notis* (Vratislav, 1827) a úplněji s novějším Heysoovým nálezem 9 listů Torri (Livorno, 1842—43).

Hlavním dílem D-tovým jest však veliká jeho skladba *Divina Commedia*, původně jen *Commedia* nadepsaná. Sepzáni její zabralo mu téměř polovici života; bylo mu 35 let, když počal pracovati o Pekle, a Ráj vyšel v posledních letech jeho života. Komédií nazval své dílo proto, poněvadž v obráceném poměru k tragédii lépe končí než začíná a vyjadřuje se slohem prostým, který dle pravidel staré poetiky sluší komédii. Epitheta »božská« dostalo se dílu od jeho obdivovatelů později (Benátské vydání z r. 1555). Báseň skládá se ze tří písní, z nichž má Peklo 34, Očistec a Ráj po 33 zpěvech, celkem je 100 zpěvů psaných formou terciny (*aba bcb cdc* atd.). Báseň líčí ve způsobě vidění cestu zabloudilého v lese básníka peklím, očistcem a rájem. Peklo prode za průvodu ochránce svého Vergilia, očistec za průvodu Vergilia a Statia a zde na konci cesty jest básník odevzdán pod ochranu Beatrice, která jej pak provádí rájem od hvězdy k hvězdě, až jej odevzdá sv. Bernardu, pod jehož vedením smí básník nahlédnouti ve věčné světlo, Boha. Celek (14.233 veršů) vyniká přísnou architektonikou a jest, co se umělecké komposice týče, bez odporu nejdokonalejší umělou básnickou skladbou vůbec. Cíl, jež má básník před očima, je trojí: morální, politicko-satirický a poetický, celek pak jest velkou oslavou Beatrice, zemělé milienky básníkovy, v jejich různých allegorických a symbolických obměnách. Allegorická stránka skladby byla všelijak vykládána. Báseň pojímána jako epopie lidského vykoupení, jako líčení postupu, jímž člověk obrací se od lásky smyslné k nebeské, od snah a směrů světských k životu kontemplativnímu a k blaženosti v Bohu. V době novější hlavně studiemi Marchettiho a Rossettiho kladena větší váha na allegorii po-

litickou a Božská Komédie ceněna hlavně jako zřecující satira na dobu básníkovu s otevřenou velkou perspektivou na budoucí politickou sjednocenost vlasti. Avšak čtena a pozorována i bez všech theologických, politických i kulturních vztahů zůstává se stanoviska ryzí poesie skladba D-tova dílem velkolepým, věrným obrazem nejen mohutné individuality básníkovy, nýbrž i celé doby jeho, mocnou syntesou lidského ducha v jistém období jeho evoluce, jakou v takové všestrannosti, obsáhlosti a zevrubnosti žádná předcházející, tím méně následující epocha dějin vykázať se nemůže. Ryze básnických, ve svém způsobu jediných, nedostižných míst je v Božské Komédii celé moře, a na nich ovšem vedle mistrné architektoniky celku bude vždy spočívati věčná mladost básně, která by bez nich dnes snadno byla jen kompendiem theologických pravd středověkých a historicko-kulturních podrobností. Politická stránka mohutné skladby zavedla některé vykladače příliš daleko, i po stránce theologické, ve které chtěli z D-ta učiniti již předchůdce církevní reformace. D. je však názory a přesvědčením ryzí katolík, stojící ve všem pod vlivem scholastiky sv. Tomáše Akvinského, a jeho invektivy proti papežství a světské vládě papežů jsou jen časové beze vsí perspektivy do budoucnosti. Schlosser ukázal k jiné zvláštnosti D-tovy skladby; jemu zdá se, že v Pekle převládá ráz plastiky, v Očistci malby a v Ráji hudby a tak by Božská Komédie, sama jsouc poesie, zrcadlila v sobě veškeré umění lidské, dostihujíc svou vysoce umělou stavbou i architektury. Podobných vztahů našlo se a našlo by se v díle D-tově ještě více, jako v každé opravdu veliké a symbolické básni, která na vlastní látce nepřestávajíc, jest obrazem nejen celé společnosti a doby, nýbrž i, jako zde, celého života skutečného i záhrobního.

Vydání, překlady, komentáře, literatura biografická. První známé vydání Božské Komédie jest z r. 1472. Četnými opisy z věku do věku vloudily se v původní text, který je ztracen, četné varianty a omyly. Z různých a dosti četných kodexů sestaviti text definitivní pokusil se první Witte. Avšak on pominul nejdůležitější otázku, stanoviti genealogii kodexů, bez které každá práce na tomto poli jest prací Sisyfovou. To postřehl první Scartazzini a po jeho stopách ubírali se Ernesto Monaci, němec kýdantista Täuber, jehož práce ve směru tom nazvati lze epochálními. K němu přidružil se Angličan dr. E. Moore. Vydání Božské Komédie vyšlo v XV. stol. 15, v XVI. 30, v XVII. 3, v XVIII. 31 a v XIX. 260. R. 1502 dle rukopisu Bembova vytisknuto vydání zvané *Aldina* čili *volgata*, kteráž se běže za základ všech dalších publikací Bož. Komédie. Vlivu této edice nevyhnul se ani Lombardi (1791) ani Dolce, nemluvě o Landinovi (1481) a Velutellovi (1544). I první vydání akademie della Crusca spočívají na něm. Po Lombardim, který první poznal nedostatky tohoto textu, šel dále Dionisi (1795) Jiná vydání pořídili: De Romani (1815—17), Volpi

(1726) a Venturi (1732), Zatta (1757—58), Zotti (1808—09), Biagioli (1817—19), Viviani a Poggiali (1807) a r. 1837 vyšlo vydání čtyř Florentanů na základě srovnání 20 různých kodexů. Vydání Foscolovo (1842—43 v Londýně) nesplnilo, co slibovalo. První opravdu vyříbené vydání na základě čtyř nejsprávnějších kodexů (Villani, Caetani, vatikánského a berlinského) uspořádal Witte spoléhaje při tom na nejlepší vydání starší (Aldinské 1502, Crusky 1595 a čtyř Florentanů 1837). Giuliani přidržel se opět volgaty až na nepatrné varianty. Výsledky dosavadního badání spojil ve svém vydání Scartazzini (Lipsko, 1874—82). Nejskvostnější vydání foliognské, Jesi, mantovské a neapolské reprodukoval lord Vernon v nádherném svazku, jež obstaral Panizzi v Londýně a Bonnu, 1858. Typografickou zvláštností jest *Danti* o vydání mikroskopické v Miláně (1878), nejmenší všech dosavadních (délka 5 1/2 cm, šířka 3 1/2 cm), nejnádhernější vydání Mondoviho z r. 1865. Ze starších vydání dnes již cenou více historickou vynikají Vindeliniana z r. 1477 s komentářem Benvenuta de Imola (správně Jacopa della Lana) a Nidobeatina (v l. 1477—78). R. 1886 a 1888 vydána byla Božská Komédie na rozkaz krále Humberta s netištěným dosud latinským komentářem Stefana Talice da Ricaldone z XV. stol., jež obstarali Vincenzo Promis a Carlo Negrone. Z menších spisů D-tových vydána byla *Vita nuova* i s kanzonami a životopisem Boccacciiovým ve Florencii r. 1576 a měla asi 30 vydání. Z těch nejlepší uspořádali markýz Trivulzio v Miláně (1827), Fraticelli (od r. 1839 5 vyd.), Giuliani (1868), d'Ancona (1872), Witte (1876) a zvláště Tom. Casini (1885). — *Convivio* vyšlo poprvé ve Florencii (1490) a v Benátkách (1521), znova vydal je Giuliani (1874). Kritické práce o něm psali Monti (1823), Witte (1825), Scolari, Ferrari (1828) a Selmi (1865). Lyrické básně vydali Cino a Novello s názvem *Canzoni e madrigali di D. r.* 1518 v Benátkách a v Miláně, pak v prvních 4 knihách sbírky »Sonetti e canzoni di diversi autori toscani« ve Florencii, 1527, Benátkách, 1532 a jako *Amori e rime di D. r.* 1823 v Mantově. Novější vydání podíleli Fraticelli a Giuliani. — *De monarchia* vyšlo tiskem v Basileji (1559), nové vydání obstaral Witte a Giuliani (spolu se spiskem *Di vulgari eloquio*). Sebraná menší díla s názvem *Opere minori* vydal ve 3 sv. Fraticelli ve Florencii (1861—62); v 5 sv. Giuliani (1868—82). Překladatelů Božské Komédie do nejrozumnějších jazyků je celá legie. Není snad jazyka kulturního, který by se nehonosil aspoň částečným překladem aneb aspoň překladem v prose D-tova vedlela. Nejstarší překlad do latiny podal mnich Matteo Ronto (1381), po něm Carlo d'Aquino (1728) a v hexametrech Gaet. della Piazza, (1848) Martinelli a Matté. Německo má celkem i s překlady fragmentů asi 30 překladů. Nejstarší ukázky překladu německého podal Meinhard (1763); Bachenschwanz (1767—69) prosou a Jagemann v jamech (1780 až 1785); z pozdějších překladatelů jmenování budtež: Schlegel (1795), Kannegiesser (1814 až

1821), Streckfuss (1824—26), Enk (1830—31), Philaethes (saský král Jan, 1839—40), Heigelin (1836), Kopisch (1840), von Berneck (1841), Graul (1843), Braun (1863), Blanc (1864), Witte (1865), v. Hoffinger (1865), Dörr (1867), Krigar (1870—71), Notter (1871), Bartsch (1877), Francke (1883—85), nejlépe snad Gildemeister (1888) a nejnověji Bassermann (1892). Jeden z prvních překladů vůbec je katalanský od Andrea Febrera (kol. r. 1428); do španělštiny překládali Villegas (1515), hrabě di Cheste (1868), Puigbó (1870), Sanjuan (1868) a Rosell (1871); do franciny Grangier (1596), Moutonnet (1776), Rivarol (1783), Artaud (1811—13), Fiorentino, Mongis, Brizeux, Ratisbonne, Ozanam, do staré franciny Litré; do angličiny Rogers (1782), Boyd (1785), Carey (1806), Howard (1807), Hume (1812), Weight (1833), Cary (1851), Dayman (1865), Rosselli (1865), Ford (1871), Minchen a Sibbald (1884), Butler (1885), Haselfoot (1887), Plumptre (1887), Longfellow (1865—1867), Wilstach (1888); do ruštiny van Dima (1842), Dimitrij Min (1855), Petrov (1871) a Minajev (1873); do dánštiny Molbech (1851), do portugalštiny Ant. José Viale (1854), do švédštiny Lovén (1856—1857), do hollandštiny Kok. Hacke van Mijnden (1867—73), Thoden van Velzen (1874—1875), ten Kate (1877) a Bohl (1878); do fečtiny Vergotin (1865) a Musurus Paša (1882—1886); do armenštiny Nazareth (1875); do hebrejštiny Formiggini (1869); do polštiny Ant. Stanislawski (1870), do rumunštiny Denusianu a Radulescu (1870); do maďarštiny János (1878) a Szasz (1887). První ukázky překladu českého provázené prosaickým celkovým přehledem podal v Musejniku r. 1854 Frant. Doucha s názvem »Květný výbor« atd., celé dílo přeložil ve formě originálu Jar. Vrchlický (první vydání v letech 1879—81; nové valně přepracované a opravené vydání vyšlo 1890—92). Mimo Božskou Komédii přeložil též i D-tův Nový život (1890) a Básně lyrické (1890).

Komentářů Bož. Komédie brzy se objevila celá řada. Nejstarší jest komentář Jacopa della Lana (psán před 1328, tištěn 1477), pak jiný zván »L'antico, buono a l'ottimo« (Torri, Pisa 1827—29); ve XIV. stol. florencký Anonymus (vydal Fanfani, Bologna, 1866), Boccacciův, Benv. Rambaldi z Imoly (Florenc 1892), Francesca de Buti a Guiniforta Bargige; z XV. stol. Landinův, ze XVI. Velutellův a Bern. Daniela z Lukky; z novějších vydali komentáře: Lombardi (1791), Costa (1819), Rossetti (Londýn 1826—27, jen 2 svaz. Peklo a Očistec obsahující a příliš politicky jednostranný), Tommaseo (1865), Bianchi (1868), Fraticelli (1886), Philaethes, Longfellow a Scartazzini (1874—1882), Casini (1889). Lev XIII. vydal vzácný komentář Fra Giovanni da Serravalle (1891).

O životě D-tově psáno bylo velmi mnoho od Boccaccia a Villaniho až k Brunimu, Filelfovi, Daniellovi, Fraticellimu, Troyovi a Balbovi veskrze na základě starých tradic. Kritické studium začíná teprve Giuseppe Pelli svými »Memorie per servire alla vita di D. A.«.

po něm Adolfo Bartoli, Todeschini, Isidor del Lungo a Scartazzini zahájili pravou methodou kritickou řadu prací v tomto směru definitivních. Z Němců, kteří se velmi mnoho studiem D-ta zabývali, vynikají Abeken, Blanc, Wegele, Hettinger, Scheffer-Boichorst, Paur, Witte a Scartazzini, z Francouzů Artaud de Montor, Fauriel, Dauphin, Scherer a nejnovější Rod. Z Angličanů: de Vericour, Mignaty, Botta, Rossetti, Adington, Olifant, John Symonds. Český spis obšírnější o D-tovi je od J. Blokše: D. Alighieri, jeho doba, život a spisy (Brno, 1892. Pomocí C. Akademie). — Bibliografie dantovské vydali: Colombi de Batines (Prato 1846), Alberto Bacchi della Lega (Bologna 1883), Biagi (1888), Ferrazzi (1871—1877), Jul. Petzhold (1876—1880) a Scartazzini (1881—83). — Z ilustrací Božské Komédie jsou neznámější Doréovy (135 obrazů), dále Flaxmanovy (Atlante Dantesco), nejnádhernější Scaramuzzovy (243 tab.). Mimo to ilustrovali aspoň z části D-ta Pinelli, Hoch, Cornelius, Genelli, Stürler, nepočítajíc celé řady jednotlivých obrazů, k nimž dala Bož. Komédie podnět neb látku. Celou látku Bož. Kom. graficky spořádal Caetani ve svém dílku »La materia della Div. Com. dichiarata in VI. tavole« (Řím, 1852 a 1878). Za příčinou soustavných studií podrobných o D-tovi, jeho době a dílech ustavila se u přiležitosti 600. ročnice jeho narozenin v Německu »Deutsche Dante-Gesellschaft« pod patronátem saského krále Jana a předsednictvím Witteho, která až do r. 1877 vydala 4 ročníky sebraných studií Dantovských. Podobná společnost jest v Cambridgei od r. 1881, její péčí vychází práci de Faye »Concordanza della Div. Com.« R. 1888 se ustavila podobná společnost ve Florencii pod patronátem krále italského. Od dubna 1889 vychází ve Veroně měsíčník »L'Alighieri, rivista di cose dantesche«, její rediguje F. Pasqualigo. —cky.

2) D. da Majano, ital. básník z XIII. stol. (kolem r. 1290), z Majana v Toskáne. Náležel do kruhu básníků Dantových a odpovídal též na jeden jeho sonet erotický. Zbožňoval dámu pode jménem Nina Siciliani (Nina di Dante), jíž zasvětil veškeré své písně, vynikající spíše umělkováním řeči a formy než pravým nadáním. Některé jeho básně lze čísti hlavně ve sborníku »Sonetti e canzoni di diversi autori Toscani« (Florencie, 1527) a v »Poeti del I. sec. d. lingua it.« (Flor., 1876). —cky.

3) D. (Danti) Peregrino, klášterním jménem Egnazio, dominikán, kosmograf a matematik (* 1537 v Perugii — † 1586 v Římě), od r. 1576—83 profesor v Bologni, pak biskup z Alatri v Římě. Postavil kolem r. 1576 v kostele sv. Petronia v Bologni veliký gnomon, by jím určil přesně šířku ekliptiky, poznav již dříve srovnáním vlastních pozorování s pozorováními předchůdců ubývání šířky ekliptiky. Zprávu o tom uveřejnil ve spise *De usu et fabrica Astrolabii* (Florencie, 1569, též italsky). Určení polední čáry nezdařilo se D-ovi úplně a teprve J. Dominik Caosini zdokonalil určení to r. 1695. D. sú-

částnil se též porad na zlepšení kalendáře zavedených Řehořem XIII. a k přání téhož papeže i výzdoby Vatikánu znázorněním starého a nového zeměpisu. Sepsal též *Commentario alle regole della prospettiva di G. Barozzi* (Řím, 1583) a j. Gs. Sa.

Danthonia DC. viz Triodia Brown.

Danti: 1) D. Vincenzo, sochař ital. (* 1530 v Perugii — † 1576 ve Florencii). Žák Michelangelův, vynikl sochou papeže Julia III. v Perugii, Stětím sv. Jana Křt. nad jižními dveřmi baptisteria ve Florencii a dokončením západních dveří tamže A. Sansovinem začatých. — 2) D. Egnazio (Peregrino) viz Dante 3).

Dantier [dantjé] Henri-Zephirin, spisovatel franc. (* 1810 v Noyoně). Zabývá se studiem o umění křesťanském ve středověku procestoval mnoho zemí a napsal: *Histoire du moyen âge* (Paříž, 1852); *Les Monastères bénédictins d'Italie* (t., 1866); *L'Italie, études historiques* (t. 1874); *Les femmes dans la société chrétienne* (t., 1878; 2 sv.).

Dantyszek Jan, vlastně Flachsbander (* 1485 v Gdansk — † 1548 v Heilsbergu), byl jedním z nejlepších básníků latinských své doby. Procestoval Palestinu, Syrii, Arabii a Řecko a posílán byl, když od Maxmiliána I. povýšen byl do stavu šlechtického s přídavkem »a Curiis« (von Höfen), v rozličných diplomatických jednáních, zejména do Španěl, Německa a Itálie. Stal se biskupem v Chelmu, kde zreorganizoval filosof. fakultu, a zemřel jako biskup varmiňský. Básně jeho, v nichž opěval dilem věci politické a válečné, dilem věci náboženské, vydány v Krakově v l. 1512—18; nově je sebral J. Boehm: *J. de Curiis Dantisci poemata et hymni* (Lipsko, 1764) a nejnověji vydány v Münsteru 1857. Nejlépe posoudil a ocenil ho Leon Czapliski: *De vita et carminibus J. de C. D-cii Vratisl.* 1855). Sa. red.

Danton [dāntōn] Georges, státník revoluce francouzské (* 1759 v Arcis-sur-Aube — † 1794 v Paříži), věnoval se studiu právníckému a při vypuknutí revoluce žil v Paříži jako nepatrný advokát, vynikaje ve známých kruzích toliko svou prostopášností. Jsa horlivým navštěvovatelem Palais-royalu, kde shromažďovali se nejvýstřednější živlové, svými prudkými řečmi získal si tam dobré jméno. Dle vzoru klubu jakobinského zařídil klub cordelierů (viz Cordeliers), jenž stal se střediskem nejradikálnějších revolucionářů. Po zjetí krále Ludvíka XVI. Danton naléhal sice na jeho sesazení, ale pro republiku se ještě nevysovil, aby si nerozhněval rodu Orleánského, kdyby mimo nadání veřejným míněním rod tento povolán byl na trůn. Když Lafayette brannou mocí rozehnal zástupy, které shromáždily se 17. čce na poli Martově, aby podepisovaly adresu na sesazení krále, D. jsa z hlavních podněcovatelů této bouře, po dva měsíce neobjevil se na veřejnosti. Při volbách do sněmu zákonodárného v Paříži propadl, za to stal se v pros. r. 1791 náměstkem prokurátorovým při obci. Od té chvíle nenávisť

jeho ke království neměla mezi i pracoval ze všech sil svých o jeho podvrácení. Při útoku na Tuilerie D. byl jedním z hlavních vůdců, začal při obnově ministerstva jmenován jest ministrem spravedlnosti. »Jak jsi se dostal do ministerstva?« tázal se ho známý. »Na prvé kouli,« odpověděl D., »která vletěla do Tuilerii.« Když vojska nepřátelská vítězně postupovala do vnitř Francie, prohlásil D. ve sněmě, že jen smělostí mohou se zachrániti, a že nezbyvá než nahnati nepřátelům strachu. Z rozkazu městské rady zajato jest několik tisíc podezřelých a vrženo do vězení. Sněm zrušil právě obec ze dne 10. srpna a k návrhu Vergniaudovu uloženo ministru vnitř, aby ve dvou dnech vyžádal si od ní účty o všech skvostech, které jí byly svěřeny. Členům obce hrozila záhuba, a ministr spravedlnosti, jenž nebyl bez viny, objevil by se před veřejností jako podvodník, kdyby došlo ku složení účtův. Příkladním D-ovým nález sněmu nebyl proveden, a vraždy zářijové svou ohromností učinily složení účtů nemožným. D. jsa zvolen za poslance do konventu, složil úřad ministerský a nyní všemi silami pracoval o odsouzení krále, pro jehož smrt také hlasoval. Když pak Dumouriez vítězně vnikl do Belgie, D. jest tam vyslán, aby ji zařídil republikánsky. K návrhu jeho zřízen g. bř. 1793 mimořádný dvůr soudní, z něhož vyvinul se pověstný soud revoluční. D. nebyl ukrutníkem ze zásady, nýbrž z potřeby; proto počal hlásati, že jest na čase, aby hrůza vzala konec a na její místo aby nastoupila smířlivost. To však nebylo po chuti Robespierrovi, jenž nekalé své záměry zakrýval zásadou spravedlnosti. Oba mužové spojili se ještě jednou na záhubu Girondinův, ale po jejich pádu nastal mezi D-em a Robespierrem nezhoditelný rozstrk. Konečně z návođu Robespierrova St. Just obžaloval D-a 31. bř. 1794 a provedl to, že byl s mnohými druhy svými zatčen. Postaven jsa před soud D. žádal na soudcích, aby žalobníci osobně se dostavili. Obrana jeho způsobila v posluchačstvu tak mocný dojem, že zdálo se odsouzení jeho nemožným. V nesnázích těchto Robespierre vymohl na konventu nález, aby obžalovaní, kteří by se neslušně k soudcům chovali, nebyli připuštěni k slovu. S porušením všech právních forem D. odsouzen jest k smrti a 5. dubna s Camilem Demoulinsem, Heraultem a jinými ještě soudruhy popraven. Křk.

Dantovské společnosti viz Dante 1)

Dantyszek Jan viz Dantiscus.

Danubius, lat. jméno ř. Dunaje.

Danvers [denver], též Peabody [pib-], město v severoamer. státě Massachusettsu, hr. essexském. západně od přístav. města Salem, založeno teprve roku 1867 od lidumila Peabodyho; má akademii věd, ústav pro choromyslné a 7043 ob. (1885), z nichž 2000 žijí se vyráběním obuvi, sléváním železa a koželuztív.

Danville [denvil], jméno četných měst v amer.: 1) D., hl. město hrabství boyho ve státě Kentucky, má státní ústav

pro hluchoněmé, presbyter. kolej a seminář, banku a 3074 obyv. (1885), do r. 1792 bylo hlav. městem celého státu. — 2) D., hl. město v hr. pittsylvanském, státu Virginie, na splavném Danu při hranicích sev. Karoliny, má mnoho továren na doutníky a tabák, 10.305 ob. (1890); po některou dobu bylo hlav. městem konfederovaných. — 3) D., hl. město hrab. vermillionského v Illinoisu, křižovatka pěti železných drah, založeno r. 1828, nabylo důležitosti pro velká ložiska uhlí v okolí a má 11.491 ob. (1890). — 4) D., hl. město hrab. montourského v Pensylvanii na ř. Susquehanně, založ. r. 1870, důležitý uzel žel. drah, má ústav pro choromyslné, železná huti a 8346 obyvatel.

Danz: 1) D. Johann Andreas, orientalista něm. (* 1654 v Sandhausenu u Gothy, † 1727 v Jeně). Vyučoval od r. 1685 v Jeně jazykům východním. Proslavil se jako přední hebreista své doby, aspoň v Německu, hlavně svou opětně vydanou grammatikou jazyka hebrejského (*Nucifrangibuium*, Jena, 1686, později jako *Literator ebraeo-chaldaicus* . . . a *Interpres ebraeo-chaldaicus* syntax, obě t., 1696 a opět), v níž s důkladností potud nevidanou snažil se postavit i hebrejštinu na vědecký základ. Méně cenný byl jeho *Aditus Syriae reclusus* (t., 1689 a opět). Jeho práce z oboru starožitností hebrejských obsaženy jsou většinou v G. H. Meuschenii N. T. ex Talmude illustratum (Lipsko, 1736) a v Thesaurus dissertationum ad V. T. Dk.

2) D. Johann Traugott Leberecht, církev. historik něm. (* 1769 ve Výmaru — † 1851 v Jeně). Byl professorem na univerzitě jenské a vydal kromě jiných spisů směru rationalistického: *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (Jena, 1816—26, 2 sv.) *Geschichte des Trident. Konzils* (t., 1846); *Universal-Wörterbuch der theolog. und religionsgeschichtlichen Literatur* (Lipsko, 1837); *Theologische Encyclopaedie* (Výmar, 1832).

Danzel [-nc] Theodor Wilh. aesthetik a liter. historik něm. (* 1818 v Hamburce — † 1850 v Lipsku). Habilitovav se roku 1845 v Lipsku, byl prvním přivržencem filosofie Hegelovy, z jejíhož vlivu se později vymanil. Napsal *Über Goethes Spinozismen* (Hamburk, 1843); *Über die Aesthetik der Hegelschen Philosophie* (t., 1844); *Über den gegenwärtigen Zustand der Philosophie der Kunst und ihre nächste Aufgabe* (ve Fichtově »Zeitschrift« sv. 12, 14, 15), pak literárně historické spisy náležející k jeho hlavním: *Gottsched u. seine Zeit* (Lipsko, 1848) a *G. E. Lessing, sein Leben und seine Werke* (t., 1850—54 a 1881). Sbírku jeho rozprav vydal O. Jahn (*Gesammelte Aufsätze*, t., 1885).

Danzi Franz, hudebník něm. (* 1763 v Mannheimě — † 1826 v Karlsruhe). Byl výborným violoncellistou a členem kurfürštské kapely v Mannheimě a později ve Mnichově, kdež jal se psáti zpěvohry (*Sylphe, Azakia, Triumpf věrnosti*), jež však neměly trvalého úspěchu, ani pozdější *Hubička, Půlnoc a Iphigenie*. Nedostávalo se D-mu původnosti, vy-

nalézavosti a výraznosti v charakteristice. R. 1797 stal se dvorním mistokapelníkem a později dv. kapelníkem ve Štuttgartě a v Karlsruhe. Skladby jeho přišly valně v zapomenutí; největší oblibě těšila se jeho cvičení zpěvní, kterých dosud užívá se s prospěchem.

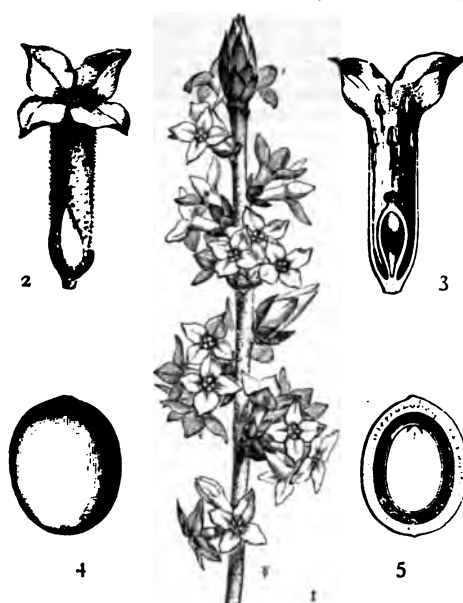
Danzig viz Gdansk.

Daoulas [daulà], hl. město kant. ve franc. dep. Finistère, arr. brestském (7 km záp., na dráze orléánské, má 823 obyv. (1886), malý mořský přístav, fabrikaci porcelánu, mlýny a znamenité zbytky románského opatství ze XII. st.

Dapedius, vymřelý rod ryb ganoidních značných rozměrů, s lesklými šupinami skelnatými a kostmi na hlavě bradavkami pokrytými. Ploutev ocasní téměř úplně homocerní. Zuby malé, vnější větší než vnitřní, na hranách sanice často ve dvě dělené. Osteologickou zvláštností na lebce jsou dva polokruhy kostí za dutinou oční (*circumorbitalia* a *postorbitalia*). Rod ten jest hojný v černém jurském útvaru a rozšířen po celém světě. Nejstarší známí zástupci jsou ze svrchního triasu. Pa.

Daph. Články zde neuvedené viz pod Daf.

Daphne L., lýkovec, rod z řádu *Thymelaeaceae*. Keře namnoze vždy zelené, s listy

Č. 1056. *Daphne Mezereum* L., lýkovec lékařský.

1) větevka s jarními květy, 2) květ zvěš., 3) týž v průřezu podélném, 4) plod zvěš., 5) týž v průřezu podélném.

střídavými, kožovitými, celokrajnými. Květy obojaké, pravidelné, s jednoduchým, čtvercivým, korunovitým, trubkovitým okvětím, do něhož vetknuto 8 tyčinek ve dvou kruzích. Semenník jediný, svrchní, kulovitou, skoro bezčnělečnou bliznou okončený, jednopouzdrý, jednovaječný. Plod kulovitá bobule, semeno se skrovným bílkem nebo bez něho. Celkem

asi 36 druhů v mírné Evropě a Asii domácích. V Čechách jen 2 druhy.

D. Mezereum L., lýkovec lékařský, vlčí lýko, divoký pepř (vyobr. č. 1056.). Keř až přes 1 m vysoký, se vzpřímenými větvemi a korou lesklou, světle žlutošedou. Listy měkké, vespod sivé, podlouhle kopinaté, dole klinovitě zúžené, sotva řapíčkaté, na konci větvi nahloučené. Květy rozvíjejí se brzo z jara před rašením listů sedice klasnaté po stranách holých větví. Okvětí pěkně růžové; bobule uzralé skvěle červené, zvící hrachu, v srpnu a září. Keře za kvetení překrásné, květy vůně silně sladce mámivé, již v březnu a dubnu dospívající. Roste v hájích a lesích, zvláště pohorských, po celé střední Evropě a Asii. I v Čechách jest velmi rozšířen. Kůra tohoto lýkovce jest velmi prudká, jedovatá, na kůži způsobuje puchýře, v ústech páli a barví žlutě. Zvláště dříve upotřebovalo se jí také v lékařství. Bobule jsou rovněž prudce jedovaté a obsahují bezpochyby týž, posud málo lučebně známý glycosid dafnin (*semina coccognidii*).

D. Cneorum L., l. vonný, nízký keřík s větvemi plazivými nebo polehavými a s listy menšími, podlouhle kopinatými, vždy zelenými, lysými. Květy až v květnu a červnu se rozvíjejí a sedí v konečných úhledných svazečkách: jsou červené a libě vonné. Roste v hájích a lesích v jižní a střední Evropě. V Čechách středních nalézá se sem tam roztroušen. Jest také jedovatý.

D. laureola L., keř vždy zelený, s listy kožovitými, velkými a květy žlutými ve visutých hroznech. Roste hlavně v alpských zemích, u nás často pro ozdobu v zahradách. — **D. alpina** L. má bílé květy; roste v Alpách. — **D. cannabina** Lour. v Nepálu domácí poskytuje domorodcům jemné, tuhé lýčí, z něhož robí nejen pletiva a látky, ale i trvanlivý papír. Těmuž účelu slouží v Zádní Indii **D. Lagetta** Sw. Bobulí středomořského druhu **D. Gnidium** L. upotřebovalo se dříve v lékařství jako bobulí lýkovce lékařského. Vskyž.

Daphne, planetoida objevená 22. května 1856 Goldschmidtem v Paříži; střední jasnost v opozici 10,5, průměr v kilometrech 96, označení (41). Gs.

Daphnia a **Daphniidae** viz Perloočky.

Dapifer (lat.), 1) D., jidloňoš, zvláštní otrok u Římanů k tomu určený, aby přinášel pokrmy na stůl; obyčejně však konal to struktor, otrok, jenž pokrmy přistrojoval a krájel. Cfe. — 2) D. ve středověku stolník = trukasas. Viz: Arciúřady II. 611 a Čechy VI. 479; v klášteřích nosič jídel.

Daponte Lorenzo, ital. librettista (* 1749 v Cenedě v Benátsku — † 1838 v Nov. Yorku), dobrodruh, kterého osud vlácel s místa na místo, bez určitého zaměstnání, bez jisté výživy. Nalézáme ho hned jako profesora v semináři treviském, hned jako divadelního librettistu ve Vídni, brzy jako majetníka ital. divadla v Londýně, brzy jako cestujícího kupce v New-Yorku, jindy jako domácího učitele, knihkupce, ba skoro žebráka atd. Že jméno jeho neza-

niklo, děkuje hlavně slávě Mozartově, jemuž napsal text k operám *Le nozze di Figaro*; *Don Giovanni* (k prvému jejímu provozování r. 1787 přibyl **D.** do Prahy, aby fídl zkoušky), *Costi fan tutte*. Jeho librett užíli také Salieri (*Axur*) a Cimarosa (*Il matrimonio segreto*). Jejich přední vlastností jest zpěvnost a lehkost formy, koncepce je dosti triviální. Svůj toulavý život vypsál **D.** v *Memorie* (Nový York, 1823—27).

Dapper Olfert, lékař a zeměpisec holl. († 1690 v Amsterdamě), vykonal rozsáhlé cesty zejména r. 1686 po již. Africe a napsal mnoho zeměpisných a dějepisných knih, použil k nim pramenů, nyní velmi nepřístupných a málo známých. Nejcenější spisy jeho jsou: *Historische Beschrijving der stad Amstrdam* (1664); *Herodot van Halicarnassus* (1665); *Beschrijving des afrikaensche gewesten van Egypten, Barbaryen, Lybien etc.* (Amsterdam, 1668); *Beschrijving van tweede en derde gezantschap naar China* (1670); *Beschrijving von klein Azië*; *Beschrijving van Africa, Syrië en Palestina of het heiligeland* (1677). Mimo to vydal r. 1675 mapu Afriky, jež sice rozsáhlost pevniny od záp. k vých. zveličuje, přemnohé údaje topografické na nepravé místo zaneseny má a v hydrografii hlavně vlivu Ptolemaiovu podléhá, přes to však jest nejlepším kartografickým spracováním Afriky ze XVII. století.

Dappeské údolí (franc. *l'allée des Dappes* [valé de dâp] něm. *Dappenthal*), údolí ležící 1250 m n. m. na záp. svahu hory La Dôle (1683 m) mezi Morezem a Gexem, náležející k franc. depart. Ain a Jura a ke švýc. kantonu vaudskému. Jest chudé, řídko obydlené a jen 6 km dlouhé, ale jméno jeho vyniklo dlouhotým sporem, v němž o ně byla Francie se Švýcarskem. Náleželo ode dávna ke kantonu vaudskému, až r. 1803 odstoupeno Francii, která o ně usilovala pro strategickou důležitost silnice jím a průsmykem faucilleským ke Genevě vedoucí a pevnostíkou Le Rousses sřezané. Vídeňský kongress sice vrátil údolí Švýcarsku, ale vskutku držela je nadále Francie, až r. 1862 smlouvou v Berně sjednanou **D.** ú. bylo rozděleno a spor urovnán.

Dapsang, druhá co do výšky hora světová v asijském pohorí Karakorumu, v záp. části Tibetu, 8619 m, na mapách také značkou K² označovaná.

Dapsy [dapši] László, maď. spisovatel (* 1843 v Miškovci), prof. geologie, zoologie a botaniky na budapeštském reformovaném gymnasiu. Získal si zásluhy překlady vynikajících cizojazyčných děl, zejména spisů Darwinových, Stuarda Milla, Alfea Todda a j. R. 1870 dal podnět k tomu, že přírodovědecká společnost maďarská jala se vydávati pravidelně spisy ze všech oborů věd přírodních a spisy vědy tyto popularisující. Bbk

Dar viz Darování a Donum.

D. jitt'ní (*donum matutinale*, *Morgengabe*), v právu něm. původně dar manžela učiněný manželce pravidelně nazejtří po svatbě. Zvyk, *d. jitt'ní udělití*, vyskytuje se zejména u Franků

velmi záhy (Greg. Tur. IX. 20) a v sepsáních národních práv germanských, zvláště franc. i longobardských dosti podobná ustanovení o **d-u** jitt'ním nalézáme. **D.** jitt'ní nejevil se snad uznáním panenskosti manželčiny, významu toho nabývá teprve ve XIII. stol. a v zemských právech, a to dosti sporadicky, XVI. stol. (na př. reform. bavorsk. pr. z. r. 1518 tit. XLV. čl. 7.). **D.** j. skládal se původně výhradně z movitostí, teprve v pozdějším právu středověkém určuje se ve smlouvách manželce druhy v důchodech z pozemků manželu náležejících nebo v určité části (pravidelně jedna třetina) oněch statků, jež manželé za trvání manželství společnou prací získají (*tertia pars collaborationis*), i nabývá tím povahy podílu vdovského. U šlechty něm. zachoval se d. j. až do dob nejnovějších (v Sasku do r. 1829), nemá však nyní již žádného významu, ačkoli ve starších občanských zákonnících (Cod. Max. bav. c. I. 6. § 16.; P. L. R. II. 1. § 206—7; Rak. ob. zák. § 1232.) ustanovení o **d u j-m** se ještě nalézají. Saský obč. zák. z r. 1863, jakož i návrh nového obč. zákonníka pro říši Něm. o **d-u j-m** již se nezmiňují. — 1.

Dár, arab., původně kruh, pak místo ohraničené, konečně místo vůbec, a sice jednotlivcovo (= dům) a celku (= osada, ale i území). Vyskytuje se jako častá součástka arabských jmen geografických, na př. Dár ben - Bráhím (= dům synů Ibráhimových, marocká tvrz na březích moře Atlantského), Dár ben - Deleimí, hlavní osada berberského kmene Aitbu-Lefáa v Marokku; ve smyslu země, říše, hlavně v Núbii a vých. Súdánu, na př. Dár - Fúr, t. j. území Fúru, a p.

Dará (* 1616 — † 1659), nejstarší syn Šáha Džehána, mogulského císaře v Indii. Proslavil se svou láskou ku vědě a byl k rozkazu bratra svého Aurangzíba ve vězení usmrčen. Překládal sám ze sanskrtu do perštiny, napsal perské dílo *Madžma- ul bahrein* (stok dvou moří) jako pokus o splynutí brahmanismu s islámem a konečně trojdílnou encyklopaedii lékařství (v rukopise v Paříži). Dk.

Daráb, Dárábdžird, město v perské provincii fársské, v úrodném horském údolí na horním Perstafu, jižně od Bachtegunského jezera (Niris), obkličeno háji oranžovými a datlovými. V okolí pěstuje se hojně tabák dárábský a j. plodiny, obyvatelstvo chová stáda ovcí a koz, a tká koberce. Jsou zde i solné doly. Vystavěno Dareiem I. Bývalo opevněno, ale nyní jest velmi zpustlé, majíc jen asi 4000 (dle jiných 12.000) obyv., mezi nimi mnoho Židů. Vyvází se odtud různé ovoce. Nedaleko jest karavanseráj do skály vytesaný a na jižní straně starobylý relief ve skále provedený na památku vítězství Šáhpúra (Sapura I.) nad cis. Valeriánem r. 260 po Kr. U hory svíčkové (Kúh-i-múmije) prýští se pramen petrolejový, známý již za doby Sásánovců. Smola, jež se z něho vypařuje, hledána v lékařství perském. (Viz Múmia.)

Darapti, scholastické jméno způsobu závěračího III. figury, ve kterém obě návěsti

jsou všeobecně kladné, úsudek sám pak částečně kladný, podle vzorce

$$a) M - P$$

$$a) M - S, \text{ z čehož následuje}$$

$$i) S - P.$$

Na příklad: Válka projevuje sílu národů, válka však jest veliké neštěstí — tedy někdy veliké neštěstí projevuje sílu národův. — Nebo se středním pojmem rozvedeným: Kruh a vržnice se snadno sestrojí; kruh a vržnice jsou křivky druhého stupně — tedy některé křivky druhého stupně se snadno sestrojí. Podrobnější zprávu viz ještě v čl. Indukce a Induktivní metoda. *Dd.*

Dár-Banda viz Banda 1).

Darboux [-bú] Jean Gaston, matematik franc. (* 1842 v Nimesu), od r. 1881 titul. prof. vyšší geometrie na fakultě věd v Paříži, jejíž byl r. 1889 děkanem. R. 1876 přitkla mu paříž. akademie věd velikou cenu za znamenité dílo *Mémoire sur les solutions singulières des équations aux dérivées partielles* (Mém. des sav. étr., sv. 27.) a r. 1884 zvolila ho za člena svého. D. vyniká zvláštním talentem expozice a generalisace, neobyčejnou průhledností ve svých výkladech, velikou rozmanitostí a hloubkou svých vědomostí. Od r. 1864 vydal asi 160 pojednání o geometrii, analýs, matematické fyzice, mechanice a astronomii. S Houčelem a Tannerym založil r. 1870 *Bulletin des sciences math.*, v němž bratři Em. a Ed. Weyr podávají referáty o článkách *Časopisu pro přest. mathem. a fyziky*. Mimo to vydal D. o sobě: *Sur les Théorèmes d'Ivory relatifs aux surfaces du second degré* (Paříž, 1872); *Sur une Classe remarquable de courbes et de surfaces algébriques et sur la théorie des imaginaires* (t., 1873); *Mémoire sur l'équilibre astatique* (t., 1877); *Sur le problème de Pfaff* (t., 1882); *Sur les différentielles des fonctions de plusieurs variables indépendantes* (t., 1882); *Leçon sur la théorie générale des surfaces et les applications géométriques du calcul infinitésimal* (t., 1887—91, 3 sv.). Konečně vydal s poznámkami a komentáři velmi originálními Bourdonovu analytickou geometrii (t., 1880) a Despeyrousov *Cours de mécanique rationnelle* (t., 1884—86, 2 sv.), pak sebrané spisy Fourierovy (t., 1888—90, 2 sv.). *AP.*

Darboy [darboà] Georges, arcibiskup pařížský (* 1813 ve Fayl-Billotu — † 1871 v Paříži). Stav se r. 1836 knězem postupoval pro úchvatnou svou výmluvnost a vlídnost tak, že r. 1859 byl již biskupem v Nancy, r. 1863 arcibiskupem pařížským, r. 1864 senátorem a r. 1866 členem cis. rady o vyučování. V koncilii vatikánském vystoupil rázně proti neomylnosti papežově a hájil práv biskupských; ale po prohlášení neomylnosti odporu zanechal a neomylnost uznal. Za války francouzskoněmecké zůstal v Paříži, byl však z rozkazu vlády komunistické, která ho obviňovala z tajného spojení s vládou versailskou, 5. dubna zatčen a 24. května ve dvoře vězení

La Roquette s farářem Deguerrym a se třemi duchovními zastřelen. Napsal: *Les Femmes de la Bible* (Paříž, 1848; 8. vyd. 1876); *Les saintes Femmes* (t., 1850; 4. vyd. 1877); *La vie de saint Thomas Becket* (t., 1860). Životopis jeho napsali Guillermin (t., 1888) a Foulon (t., 1889).

Darby John viz Darbysté.

Darbysté čili Plymouthští bratři jsou protestantská sekta, která v l. 1820—30 v Irsku vznikla. Založil ji John Darby, nar. v Irsku ke konci minul. století († 1882 u Londýna), advokát, potom anglikánský duchovní. Pochybuje o řádnosti apoštolské posloupnosti anglikánské církve a jejích svěcení, myslil, že vůbec po apoštolení není žádná řádná církev, a tudíž rozptýlené dtky boží dle slov Páně (Mt. 18, 20.) v malé sbory se shromažďovati a tak příchodu Páně očekávati mají. Přivrženci jeho sestupovali se v malé spolky jmenovitě v městě Ennisu v Irsku. »Bratři« nebo »Bratři v Pánu« rozšiřovali se v Anglii v Plymouthu, odkud sluli Plym. bratři, v Londýně, Exeteru a jiných městech. Odporem anglikánských duchovních byl Darby pohnut opustiti vlast, pobyl krátký čas v Paříži, odebral se r. 1838 do francouzských Švýcar a nabyl mnoho stoupenců v Lausanne a ostatním Vaudu. Sekta rozšířila se do Virtemberska a německý darbystý časopis »Der Botschafter des Heils in Christo« vychází od r. 1853 v Elberfeldě. Hlavní sídlo sekty jest Švýcarsko; r. 1883 bylo v německém Švýcarsku 15, ve francouzském přes 60 darbystých sborů. D. stojí v celku na půdě kalvinství, ale nemají žádné církevní úpravy, nepokládají křest za nutný ke spasení a očekávají brzkého příchodu Páně. *Dr. Kr.*

Darost [darsè] Jean, chemik franc. (* 1725 v Donazitu — † 1801 v Paříži), byl lékařem a vychovatelem syna Montesquieuova, později prof. lužby na Collège de France, členem akademie, senátorem a ředitelem proslulé továrny na porculán v Sèvresu. Zabýváje se chemií technologickou učinil mnohé praktické vynálezy, zejména ve sklářství, hrncářství a mydlářství. Připravil poprvé kovovou slitinu zvanou po něm, ačkoliv za vynálezce jejího omylem bývá označován syn jeho Jean Pierre Joseph D., jenž pouze pokračoval v pracích otcových. Viz Arcet.

Daroy [-rsi]: 1) D. Henri Phil. Gaspard, inženýr franc. (* 1803 v Dijoně — † 1858 v Paříži). Vystudovav na pařížské škole pro stavbu mostů a silnic, dostal se za inženýra do depart. jurského, odkudž za krátko přišel do depart. Côte-d'Or se sídlem v Dijoně, kdež pobyl do r. 1848 a postoupil za vrchního inženýra. Rodnému svému městu prokázal službu téměř neocenitelnou, rozluštil zdárně otázku opatření vody pitné zavedením pramenité vody ze vzdálí as 12 km a zařízením potrubí vodovodného v městě. R. 1842 vyznamenán řádem čestné legie, ale přes veškeré své občanské ctnosti, jež nejlépe osvědčil zamítnuv odměnu přes 50 000 franků za práce při vodovodu, byl r. 1848 osoučen a musil opustiti Dijon. Téhož roku povolán do Paříže za řídícího vrchního inženýra vodovodův a dlažeb, v kterémžto

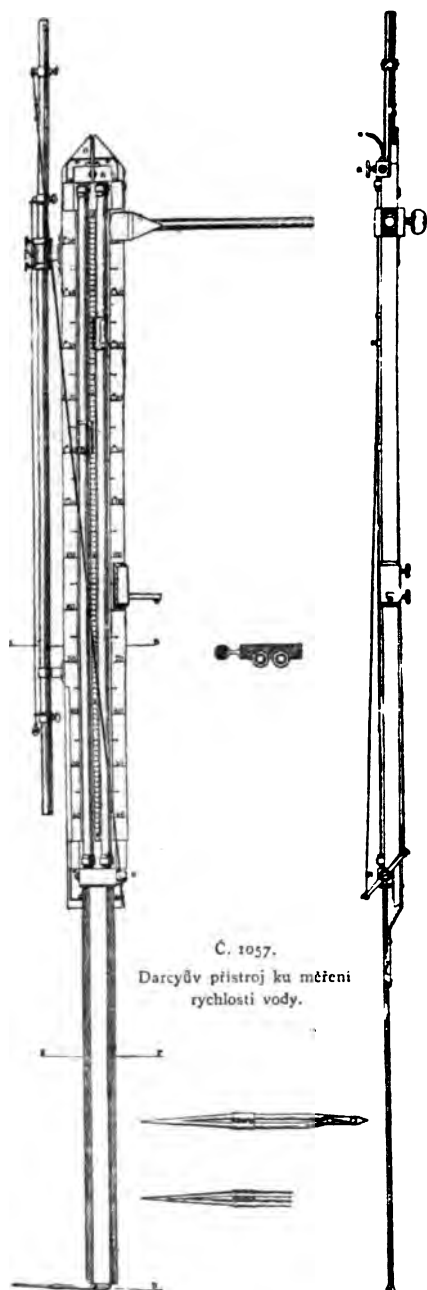

úřadě vykonal r. 1850 posláni do Londýna za příčinou studií o tamějších dlažbách a silnicích makadamovaných. Největší zásluhy zís-

ském r. 1855 k vyzvání akademie věd a nákladem ministerstva veřejných prací. Výsledky studií o pohybu vody v potrubí složeny jsou v *Recherches expérimentales relatives au mouvement de l'eau dans les tuyaux de conduite* (Paříž, 1857). Jiné jeho dílo *Les fontaines publiques de la ville de Dijon* (t., 1856) není pouhý popis prací dijonských, ale jest to vlastně kniha o vodárnictví, obsahující práce a studie přípravné vůbec, zásady, jimiž se řídití jest, a mezi jinými i výsledky pokusů o procezdování vody pískem, kterými dovedil, že výkonnost ceďáku (v. t.) jest v přímém poměru s výškou tlakovou a nikoli v poměru $\sqrt{h}$, jak se za to mělo. K měření rychlosti vody v otevřených tocích zlepšil trubku Pitotovu a sestrojil trubku D-ovu (viz D-ův přístroj). Studie o pohybu vody ve stokách otevřených nedokončil, překvapen byv smrtí. D. byl asi první, jenž zjistil působení drsnosti omočeného povrchu v rychlost vody, a měl v Bazinovi (v. t.) pomocníka a později nástupce nad jiné povoláného, kterýž příslušné práce uveřejnil pod názvem *Recherches hydrauliques, entreprises par H. D., continuées par H. Bazin* (Pař., 1865). Srv. *Annales des ponts et chem.* 1858, I. Plk.

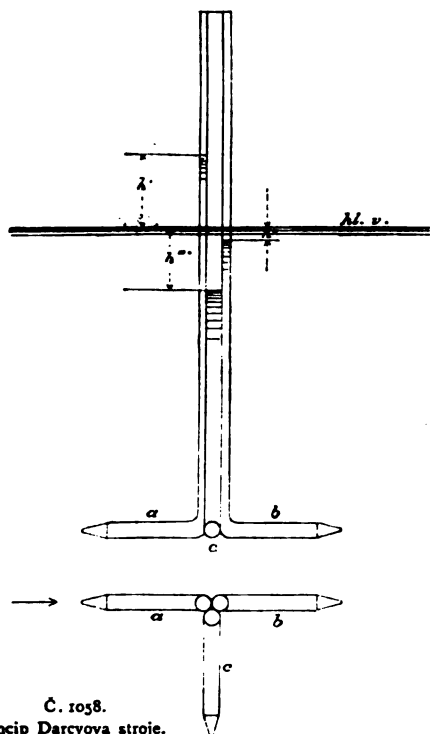
2) D. Denis, architekt franc. (* 1823 v Cateau-Cambresis), odevzdal se zcela studiu středověkých franc. památek církevních i světských. Vystavoval své práce na výstavách v Paříži, v Londýně a ve Vídni a získal si chvalnou pověst důkladného znalce. D. řídí opravu velkých katedrál v Evreuxu a v Reměši a dbá o zachování opatského chrámu v Saint-Denis.

Darcyův přístroj ku měření rychlosti vody (vyobr. č. 1057. a 1058.), zakládá se na zjevu, o kterém se následujícím jednoduchým pokusem přesvědčiti můžeme. Spojme tři trubky skleněné *a b c*, stejně dlouhé, nahore otevřené, na dolejší konci v pravém úhlu zahnuté a v tenký konec vytažené tak, aby zahnuté konce byly ve stejné výšce, dvě trubky *a b* svými ohnutými konci o 180° k sobě postavené a třetí *c* také svým zahnutým spodním koncem k oběma kolmo. Ponoříme-li takto spojené trubky do tekoucí vody tak, že jedna z obou svými zahnutými a o 180° k sobě položenými konci na př. trubka *a* proti proudu se postaví, pozorujeme, že ve trubce *a* zvedne se hladina vody o jistou výšku h' nad a spadne o jistou hloubku h'' ve trubce *b* a h''' ve trubce *c* pod hladinu vody v toku. Ve trubce *a* zvedne se hladina nárazem, ve trubkách *b* a *c* klesne snížením. Ve trubce *c* klesne více nežli v *b*. Z rozdílu dvou výšek můžeme souditi na rychlost tekoucí vody dle formule $V = \mu \sqrt{2g(h' + h''')}$ anebo $V = \mu' \sqrt{2g(h' + h''')}$. Při D-yovu pi volí se poslední případ, poněvadž $h' + h'''$ je větší nežli $h' + h''$ a dá se tudíž lépe měřiti. Pro každý přístroj musí se pokusy stanoviti μ . U D-yova p-e však jsou obě trubky vedeny proti proudu, avšak jen ústí trubky *a* je přímě proti němu, kdežto ústí trubky *c* je po straně objemky. V dolejší části jsou trubky měděné,

skal sobě D. svými studiemi o pohybu vody v potrubí a ve stokách otevřených: ve velkém měřítku konal je při průplavu Burgund-

v hořejší skleněné. Měděné trubky jsou v plechové pochvě s obou stran ostré. Skleněné trubky jsou připevněny na lať, na které mezi nimi je dělení na millimetry. Trubky měděné se skleněnými jsou spojeny mosaznou vložkou, ve které je kohout *R*. Nahore jsou skleněné trubky spojeny hlavou taktéž mosaznou s kohoutem *R* a trubkou mosaznou *O*. Přístroj je opatřen podporkou *G*, držadlem *H* a tyčí *J* s olovnicí ku podepření a snadnému držení. Na obou skleněných trubkách jsou posuvné noniové objemky *n* a *n'*, aby se daly ustálené hladiny vody v trubkách odečísti na desetiny millimetru. Kohout *R* slouží k uzavření vody

v trubkách, čímž se přerušuje oscillace hladiny. Kohout *R* s trubkou *O* slouží k vyssání a tím zvednutí hladin až do obou skleněných trubek, když se měří rychlost buď ve hladině nebo v malé hloubce pod ní, poněvadž by jinak zůstaly hladiny v trubkách měděných a nebylo by lze stav jejich odečísti. Při zavřeném kohoutu *R* možno měřiti i ve větší hloubce pod hladinou, poněvadž ve stlačeném vzduchu ve skleněných trubkách ukazuje se též rozdíl hladin, jako kdyby tlaku žádného nebylo, poněvadž trubky kohoutem *R* komunikují. Va.

Darda, hra v karty pro 2—3 osoby. Hraje se obyčejnými (německými) kartami a rozdává se nejprve po šesti listech, pak odkryje se trumf. Kdo ohlásí hru, tomu učiniti jest více ok nežli jeho protivníkovi, po případě dvěma

protivníkům společně. Nehodí-li se vyložený trumf nikomu do karty, může se trumf i voliti. Když někdo hru ohlásil, obdrží každý hráč ještě 3 karty a hra začíná. Nejvyšší kartou jest trumfový svršek čili »jas«, jenž platí 20 ok; pak následuje trumfová devítka (minelka) 14 ok; dále platí esa 11, desítky 10, králové 4, svršci (kromě jasa) 3 a zpodci 2. Jas s králem (bella) = 20. Tři karty téže barvy co do hodnoty po sobě jdoucí (na př. devítka, desítka, zpodek) zovou se *d.* a platí 20; takovéto »spojení« o 4 kartách platí 50. Konečně spojení o 5 kartách zove se »fús« a znamená výhru bez další hry (někde hraje se dál a fús platí 100), ač nemá-li některý spoluhráč »figuru« (4 karty téže hodnoty od devítky vzhůru, na př. 4 krále), což více platí než fús. Poslední štych platí 10 ok. Všecka spojení třeba ohlásiti na počátku hry, jen s bellou počkati se může až na konec.

Dárda, obec v Uhrách v baraňské župě, v pol. okr. baranyavárském, s osadami Uglyes a Einfang a samotami Topolyk a Schweizerai, má 391 domův a 2723 obyvatel (1890), poněvíc Němců, pak Srbův a Maďarů, chrám katol., pravoslavný a synagoga, okr. soud a berní úřad, stanice dráhy, poštu, telegr. úřad, spoi-telnu.

Dardanariát čili crimen Dardanarium nebo crimen annonae sula v Římě dle kouzelníka Daršana lichva obilní, a to také hromadění vlastního obilí v očekávání drahoty, zamezování dovozu nebo spolčování se k témuž účelu. *D.* trestán aedily pokutou (*multa*); *lex Julia de annona* uvalila na něj pokutu 20.000 sesterció. Později trestán *d.* ještě přísněji, zákazem dalšího obchodu, relegací, nebo nucenou prací (*opus publicum*). Císař Zeno zakázal spolčování podobné pod trestem zabavení jmění a doživotního vyhnanství.

Dardanellské zboží nazývá se fayenčové nádoby v Malé Asii zhotovované, z něhož výrobky kutahíjské již ve XIV. stol. proslaveny byly. Zvláště známy jsou džbánky s dlouhým hrdlem, mající zelenavou, žlutou nebo hnědou glazuru a obyčejně červenou malbu.

Dardanelly nazývá se úžina mořská mezi Malou Asií a polouostrovem Gallipolským (star. Chersonésem thráckým) spojující moře Aegejské s Marmarským (Bílým) v délce 65 *km* a v šířce 1350 *m* až 7 *km*. Pro obchod a pro obranu Cañiradu důležitá úžina tato chráněna jest množstvím tvrzí a pevností, počíná při mysu Jeni-šehrském (st. Sigeion) mezi pevnostmi Sedil-Bahrem a Kum-Kalesi, rozšiřuje se pak v největší šířku 7 *km*, obrací se za Canak-Kalesi na sever a po největším zúžení svém 1350 *km* (dle Kieperta) mezi Nagarou a Boghalym (st. Abydem a Sestem, památným to místem mosty Xerxovými a romantickými plavbami Leandrovými), na severovýchod a spojuje se u Gallipole s mořem Marmarským. Břehy evropské jsou skalnaté a dosti srázné, dosahující výšky 250—300 *m*, asijské však pozvolna k moři se sklánějí a jsou pokryty četnými zahradami, vinicemi a háji olivovými.

V úžině, jejíž hloubka od 6 m při březích roste do středu až na 50 m, pozorovati jest dvoji proud, svrchní, ubírající se do moře Aegéjského, a spodní směrem opačným do moře Marmarského; proud svrchní podporován jest četnými přítoky, z nichž důležitější jsou: Menderez-čáj (st. Skamandros), Kodža-čáj a Burga-čáj z Malé Asie a Suan-Dere, Kilia

vedla obchodní cesta k řeckým osadám na Černém moři. Města Sestos (v Evropě) a Abydos (v Asii) byla světoznáma, u přivozu mezi oběma zeměmi, a u nich také král Xerxes postavil svůj most. Od přenesení císařské residence do Cařihradu úžina nabyla nové důležitosti, ale při skrovných válečných prostředcích mohla býti uzavírána toliko loď-

C. 1059

Ovasy, Karak-Ova-Dere st. Aigospotamoi a Karaman-čáj z polouost. gallipolského. *Bka.* Dějiny. Starověké jméno tohoto průlivu je Helléspontos, středověké »rameno sv. Jiří« (*brachium Sancti Georgii*) dle jednoho hradu na asijském břehu, »úžina Abydská« neb »úžina Gallipolská« (*strictum Gallipolis*); od XV. věku ustálil se název D., mající původ od antického města Dardanu a středověkého přístavu Porto Dardano či Dardanello v Troadě. Za starého věku úd-

stvem. R. 1354 zmocnili se osmanští Turci přechodu, používše zemětřesení k obsazení Gallipoli na straně evropské. Brzo také použitím nové stělné zbraně začali úžiny uzavírat. Bajezid I. znova opevnil Gallipol, syn jeho Sulejmán I. vystavěl tvrz naproti v Lampsaku, Muhammed I. začal v Gallipoli strojit i válečné loďstvo, jež však r. 1416 zničeno od Benátčanů, Muhammed II. uzavřel Bosphoros hradem Rumili-Hisárem r. 1452, dobyl Cařihradu roku 1453 a v D-ách dal roku

1463 vystavěti u Abydu hrad Čanak-Kalé, řecky Dardanellia, nyní Kalé Sultánije, u Sestu hrad Kilid-Bahr, nyníšší tak zvané »vnitřní zámky«. Dobytím Cařihradu, Trapezuntu a roku 1475 i janovské osady Kaffy stalo se Černé moře »mare clausum«, zavřené kupeckým lodím netureckým. Benáťčané za mořských válek vždy znepokojovali D., pročez r. 1659 za Muhammeda IV. kromě starých dvou vnitřních pevností zřízeny dvě nové zevnější u samého vjezdu, Sedil-Bahr na již. cípu poloostrova Gallipolského a Kum-Kale ve staré Troadě. V černomořských poměrech nastal obrat proniknutím Rusův k moři; v září 1699 připlul vyslanec cara Petra Vel. do Cařihradu na fregatě z Azova. Od těch dob Turci se snažili všemožně uzavřít Bospor i D. Rusové však Azova neudrželi. Obrat nastal teprve za cis. Kateřiny II., kde ruské loďstvo z Baltu připlulo do Řecka a před D. V míru Küçük-kajnardžiském (1774) Porta byla nucena ruským lodím kupeckým povolití volnou plavbu úžinami z Černého moře ven a nazpět. R. 1784 v obchodní smlouvě byla pohnuta povolití totéž i císaři Josefu II. pro kupeckou plavbu rakouskou; jiným mocem tento požadavek však odvírala, majíc naději, že se i těchto dvou ústupků zbaví. Za egyptské expedice Bonapartovy car Pavel přistoupil ke koalici proti Francii, s níž válčila i Porta. tehda roku 1798 černomořské ruské válečné loďstvo proplulo kolem Cařihradu ven do Středozevního moře a r. 1800 se zase vrátilo, případ, který se již neopakoval. V míru roku 1802 kupecká plavba do Černého moře povolena také Francii, r. 1803 Anglii, r. 1806 Prusku. Brzo obchod černomořský přerušen novými válkami, r. 1807 19. února anglické loďstvo admirála Duckwortha prorazilo D-ami, provedlo před Cařihradem marnou demon, straci, aby Turky odvrátilo od spolku s Francií a r. 1. bř. projelo mezi tvrzemi dardanellskými zase zpět, celkem se ztratilo 763 mužův. Následkem toho Anglie v míru dardanellském 5. ledna 1809 byla nucena přistoupiti k požadavku Porty, že D. i Bosporus mají býti válečným lodím uzavřeny, což tehda poprvé ve smlouvách vysloveno a potom častěji obnovováno. V míru drinopolském 1829 Černé moře konečně otevřeno obchodní plavbě všech mocí bez rozdílu. Když car Mikuláš r. 1833 vysláním loďstva a vojska pod N. N. Muravjevem na Bospor zastavil postup vojsk egyptského místokrále Mehmeda Aliho proti sultánu Mahmúdovi II., uzavřena mezi Ruskem a Tureckem (v Hunkjâr-Iskelesi) smlouva na vzájemnou obranu, v níž se Porta zavázala uzavřít D. všem cizím válečným lodím. Bylo však zjevno, že úžiny budou otevřeny Rusům, co spojencům a ochráncům Turecka. Pro odpor ostatních velmocí Rusko r. 1840 se odřeklo této smlouvy. Dne 13. čce 1841 uzavřena v Londýně mezi tehdejšími velmocemi, Ruskem, Rakouskem, Pruskem, Anglií a Francií smlouva dardanellská, v níž uzavřeno Bosporu a D-ell pro neturecké válečné lodi dáno mezinárodní schválení. Po

krimské válce v míru pařížském 30. bř. 1856 schváleno posavadní uzavření úžin pro cizí válečné koráby, prohlášena neutralisace Černého moře s úplnou svobodou kupecké plavby a omezeno držení válečných lodí na něm i od Ruska a Turecka. Dle zvláštní pařížské konvence o úžinách od téhož dne sultán dovoloval lehkým válečným lodím velmocí, které jsou přiděleny vyslanectvím spřátelených mocí v Cařihradě anebo mezinárodní Dunajské kommissi, průjezd zvláštními ferry. Speciální konvence mezi Ruskem a Tureckem, též od téhož dne, pak omežila válečné lodi, které každá z obou mocí směla vydržovati na Černém moři na 10 lehkých parníkův. Za války německo-francouzské Rusko v říjnu 1870 vypovědělo tuto speciální konvenci, načež na mezinárodní konferenci v Londýně traktátem od 13. bř. 1871 články pařížské smlouvy, týkající se Černého moře, spolu s dodatečnými konvencemi zrušeny; avšak princip uzavření úžin (*la clôture des détroits*) pro válečné lodi podržen, s ustanovením, že sultán v čas míru smí úžiny otevřítí válečným lodím přátelských mocností v případě, že by toho uznal zapotřebí ku provedení míru pařížského. Za rusko-tur. války 1877—78 Rusové neměli na Černém moři ještě loďstva pohotové a byli tím oproti Turkům v nevýhodném postavení; v únoru 1878 anglické loďstvo bez povolení Porty proplulo skrze D. k ochraně Cařihradu. Berlínská smlouva 13. čce 1878 schválila uzavření úžin dle traktátu londýnského. V srpnu 1891 uzavřena smlouva mezi Ruskem a Tureckem, týkající se plavby ruských kupeckých parníků z Černého moře do sibiřských přístavův, hlavně tak zv. »dobrovolného loďstva«; kdykoli poplují ven trestanci s eskortou nebo nováčkové, Porta povolí průjezd na zvláštní ohlášení od ruského vyslanectví, kdežto při návratu vysloužilcův a rezervistův, bez toho neozbrojených, postačí k povolení pouhé ohlášení kapitána parniku u velitele pevnosti. Nota Porty o tomto sjednání od 19. září od velmocí přijata k vědomosti, při čemž však výslovně opakována traktáty vyslovená »clôture« D-ell pro lodi válečné. Nyní smějí skrze úžiny jen Turci své válečné lodi posílati sem i tam, cizí mocí jen lehké parníky k službě vyslanectví nebo tu i tam válečnou loď při návštěvě sultána od členů panujících rodin; ruské černomořské loďstvo, čítající nyní (1892) 6 obrněných bitevních lodí, 2 obrněné lodi k obraně břehův, 13 jiných parníkův a četnou flotillu torpédovou, smí se pohybovati jen v moři tom samém. (Konst. Jireček, Otázka úžin Cařihr., »Osvěta«, 1892.) KJk.

Dardanely malé, úžina ze zálivu Patraského do Lepantského v Řecku, býv. Rion a Antirion.

Dardania: 1) D. město mytické, 2) D., provincie římská, viz Dardanové.

Dardanos, dle starého řeckého mythu syn Zeva a Pleiady Elektry. Pocházejce z Arkadie nebo Kréty dostal se na ostrov Samothraku, odkudž (prý mořským proudem zahnán) přeplavil se do Malé Asie, kdež blíže území

pozdější Tróje založil v pohorí Idském mytické město Dardanii, jak prý dříve slula také Samothraké; tam přenesl samothracká mysteria, pokládán majitelem posvátných Palladii, ano i šifitelem kultu Kybely, jež jeho bratru Jasonovi porodila Korybanta. — Dle římsko-etruské pověsti pocházel z tuského města Korytha (Cortony), odkudž se přestěhoval do Asie. Jako otec Erichthoniův a děd Tróův jest zároveň zakladatelem královského rodu Trójského (Dardanovců) a předkem Aenea, jenž dle italské verse se vrátil do vlasti pradědovy. *klk.*

Dardanos, aiolská osada v Malé Asii při ústí Rhodia do Hellespontu, mezi Ilionem a Abydem, nyní úplně zničená, památna jest námořní bitvou mezi Athénany a Spartany r. 411 př. Kr., mírem, který tu r. 84 př. Kr. Sulla s Mithridatem zavřel, a tím, že po ní nazván jest Hellespont úžinou Dardanellskou č. Dardanellami.

Dardanové (*Δαρδάνοι* nebo *Δαρδάνιοι*); 1) D., obyvatelé mytického města Dardanie, Dardanem založeného, v pohorí Idském. Ježto od Dardana pocházel Ilos, zakladatel Tróje čili Iliu, název jejich přikládán též Trójanům. *klk.*

2) D., obyvatelé římské provincie u vnitru Balkánského poloostrova, národ pastýřský a horský, velmi bojovný, dle osobních jmen původu illyrského, žijící způsobem prvobytným. Zpomínají se od III. stol. před Kr. začínajíc v horním poříčí Vardaru, Ibru a Moravy. Byli velmi nepokojným sousedem králů makedonských a později Římanů, kteří s nimi a se Skordisky, keltským kmenem v dnešním Srbsku, vedli z Makedonie tuhé boje. Za Augusta země jejich přibrána do nové provincie Moesia superior. Za Diokletiána oddělena co zvláštní provincie Dardania, obsahující hořejší poříčí Vardaru a dnešní Kosovo pole. Hlavní města byla Scupi, jehož zříceniny objevil Evans blízko nynější Skopje, a Ulpiana, dnešní Lipljan. Dardania byla za římského panství romanisována a v nápisech jejich převládá latina (ne řečtina); z ní pocházel císař Justinián. V VII. stol. po Kr. obsazena od Slovanův a říši Cařihradské odňata. *KJk.*

Dárday Sándor, maď. práv. spis. (* 1842 v Baánu, jest poslancem na sněmu říšském. Vydal: *Kézikönyv a bíróságai végrehajások száma* (Přiruční kniha pro soudní exekutory); *Közjegyzék kézikönyve* (Přiruční kniha pro veřej. notáře, 2 sv.); *Igazságügyi törvénytar* (Sbírka zákonů justičních, 2 sv.); *Hitel, kereskedelmi és iparügyi törvénytar* (Sbírka zákonů obchodních a průmyslových). *Bbk.*

Dardistán (t. j. země Dardů, dříve Dardai), v nové době zavedený souborný název pro území při styku Himálaje a horstva Karakorumu s Hindu-Kušem. Jest to východní část země, označované na mapách jménem Káfiristán. Na západě ohraničen jest D. pásmem horským, které na severu zakončeno jest Čitrálem, na vých. řetězem, táhnoucím se mezi Indem a Krišnagangou s horou Diamerem (8114 m), na severovýchod pak územími

Rongdo a Balti. Celé území rozpadá se na četná, přítoky Indu svlažovaná údolí (střední výška 1500—2000 m), z nichž prozkoumána jsou pouze údolí od Gilgitu až po Jásin Haywardem (zavražděn zde roku 1870) a údolí od Gilgitu až po Hasoru Leitnerem (r. 1864). Dobré informace podali ovšem již Moorcroft, Vigne a Cunningham. Pěstují se zde pšenice, víno, broskve a flky. Pokud produktů minerálních se týče, jest D. jmenovitě bohat zlatem, o čemž zmiňuje se již Mahábhárata, jakož i staří geografové řečtí a římstí. Celá východní a střední část D-u, totiž údolí gilgitské až po Indus, jest od několika roků závislá na Kašmíru; ostatní část neodvislá má zvláštní jméno Jaghistán (t. j. země buřičů) a dělí se na severu v malá knížectví, na jihu pak v nepatrné republiky. Ze států těch nejdůležitější jsou Čitrál, Kúhistán, Gilgit, Surat, Bunnair, Hasora, Jásin, Astor, Čilas a j. Panující obyvatelstvem jsou Dardové, mluvící třemi nářečímí. Nářečím šiná mluví kmenové u Astoru, Gilgitu, Čilasu, Darelu, Kohli a Pahlasu; nářečím kádžana mluví se v Hanze a Nagheru, nářečím arnija v Jásinu a Čitrálu. Dardové jsou postavy poněkud vyšší než prostřední, štíhlé a dobře urostlé. Rysy obličeje jsou příjemné; černé, někdy i hnědé vlasy jsou kadeřavé, oči hnědé. Celkový ráz obličeje připomíná Semity, ačkoliv Dardové rozhodně jsou původu arijského. Jméno Dardů náleží pouze kasty nejvyšší, která sobě přikládá též jméno Šinové. Dardové jsou povahy bojovné a divoké, při tom však jsou inteligentní a poctiví. Ke zvláštnostem v jejich životě náleží ošklivost ku kravám a drůbeži, které pokládají za nečistá zvířata. Proto i mléko a maslo pokládají za potravu nečistou. Pšes to však chovají hovězí dobytek v počtu nutném pro práce polní. Jsou valnou většinou význavací islámu, avšak i buddhismu jsou oddáni někteří kmenové. Řeč jejich jest původu sanskritského, pomíšená však množstvím perských slov; užívají písma perského. Mimo Dardy žijí zde ještě tři jiné kasty, totiž Jaškánové, Kréminové a Dumové. Jaškáni tvoří hlavní část obyvatelstva a žijí se orbou. Drew pokládá je za čisté Dardy, čemuž odporuje Leitner, maje za to, že jsou směsencí z Dardů a praobyvatelstva. Takovýmto produktem smíšení jsou však bez odporu Kréminové. Nejzajímavějším prvkem obyvatelstva D-u jsou Dumové, kteříž rozšíření jsou též v Kašmíru, Pandžábu a Ladaku. Dumové liší se již fysicky od všeho ostatního obyvatelstva, jsouce pletí velmi tmavé, skorem černé, jako domorodci centrální Indie. Údů jsou hubených, postavy malé, vousu řídkého. Pokládání jsou za nečisté. Dle Drewa jsou potomky prabydlitelů, kteříž byli po příchodu Ariův podrobeni a v otroctví uvřzeni. Tráví dosud bídné život svůj, vykonávajíc práce pokládané ostatními kastami za nečisté. Srv.: G. W. Leitner, Results of a tour in Dardistan (Lahore, 1870); týž, On the races and languages of D. (Lond., 1870 Journ. Ethn. Soc.); F. Drew, The Jummoo and Kashmir Territories (tamtéž, 1875);

K. E. v. Ujfalvy, Aus dem westl. Himalaya (Lipsko, 1884).

Pke.

Dárdžiling: 1) D. okres ve východo-indickém kraji Kuč-Behárském pod viceguvernérem bengálským, mezi Nepálem, Sikkinem a Bhutánem; má na 3195 km² 155.129 obyv. (1881), prostoupen jest nepravidelně postupujícími, 1670—2000 m vysokými pásmy himálajskými, jejichž stráně až k vrcholu porostly jsou husté buky, duby, divokými kaštany, magnoliemi, stromovitým kapradím a rhododendry. Údolí, tekou Tislou zavlažovaná, jsou velmi úrodná, a mírné horské podnebí podporuje velice pěstování čajovníku, stromu chinového, bavlníku a nyní také kávovníku. Obyvatelé náležejí ke skupině nářečí tibeto-barmánských a jsou to: Lepčové, Bhutlové, Límbové a Nepálové, většinou vyznání buddhistického. — 2) D. okr. město a klimatická stanice čili sanatorium tamže ve výši 2180 m ra vahu mohutného výběžku Himálaje, spojeno želez. tratí s Kalkuttou, letní sídlo viceguvernéra bengálského, všech úřadů a bengálských Angličanů; má malebné okolí, mírné a zdravé podnebí s nepatrnou změnou denní a noční; v horkých měsících (červenci a srpnu dosahuje teplotura + 18° C., kdežto od června do září mnoho prší. Podnebí zdejší jest příznivo pro osoby trpící plícními a jaaterními neduhy a všeobecnou slabostí; proto vláda anglická zřídila tu, když r. 1835 rážza sikkimský jí toto okolí za roční důchod 300 lib. postoupil, vojenské sanatorium, a v dobách novějších velikou nemocnici pro vojsko, jež potřebuje změny vzduchu a zotavení. Srov. Feistmantl, Zeměpisný Sborník III 23.

Darebnice, ves v Čechách na bř. Orlice, hejtm. a okr. Vysoké Mýto (7 km sv.), fara a pošta Choceň; 4 d., 12 ob. č. (1890). Na blízku stával prý hrad Zítkov.

Dareikos (Δαρείος) 1) královský zlatý peníz staroperský, ražený dle způsobu lidského. Zaveden byl králem Dareiem I. D. vážil skutečně váhy 8.4 gr., dvě attické drachmy ve zlatě nebo dvacet drachem ve stříbrně; 300 d-ků součinilo talent měny eubojské. Mincovním jeho typem jest korunovaný lukostřelec, na jednom kolenně klečící, na druhém Artaxerxa II. již však spatřuje se na líci obraz králov. Jinak jsou d ky velmi řídky. — 2) Pro potřebu drobného obchodu ražen za dob perských i d. stříbrný, rovnající se cenou dvěma stříbrným drachmám attickým. Pšk.

Dareios (staropersky Dárajavauš, novopersky Dárá, hebr. Darjáveš, Δαρείος), jméno několika králů perských ve starověku.

1) D. Médský, připomínáný v knize Danielově, výbojce říše babylónské, jest smyšlenkou dob hellénistických.

2) D. I. Hystaspův, třetí velkokrál perský (asi 550 př. Kr. — † 486 př. Kr.). Byl synem Hystasy Achaimenovice z mladší větve tohoto rodu. Za dob Kýrových zaujímal při dvoře král. místo vznešené, při výpravě Kambysově do Egypta byl vůdcem osobní stráže a po smrti Bardijově, za bezděčnosti Kamby-

sovy, i čekancem trůnu. Mezitím spřiznil se s mocným knížetem Góbryou, pojav dceru jeho v manželství. Po smrti Kambysově postavil se v čelo hloučku Persanů, znalých podvodu Bardijova, a ve spolku s Góbryou a pěti ostatními knížaty sklád podvodníka v Šikajauvati (Tišri, 522). Pojav v manželství ženy Kambysovy, mezi nimiž i Kýrovy dcery Atossu a Artystónu, jal se za těžkých poměrův obnovovati říši Perskou. Nejprve královsky odměnil knížata perská a Peršany, kteří nepřidrželi se Bardije. Avšak satrapové Oroités v Lydii a Aryandés v Egyptě vedli si samostatně a rozsáhle kraje, zejména Babylónie, zjevně proti D-ioví vstaly. Odtud po 12 let bylo D-ioví zápasiti se vzpourou krajů podrobených, z nichž po třikráte vzbouřil se Babylón, v Médii pak za krále se prohlásil potomek Kyaxárův Fraortés. S hrstkou svých věrných devatenácti bitvami porazil D. povstalice, dal exemplárně popravovati jejich náčelníky, odstranil mezi bojem i Aryanda a Oroita a za vzpoury v Arachosii opanoval i pravé pobřeží středního a dolního Indu. Zvítěziv učinil Susy sídlem svým a zorganizoval říši, rozděliv ji na 20 satrapií, k nimž později ještě přibýly částky Arabie a Líbye, Aithiopie a Thrakie. V čele satrapie byl satrap (chšathrapdvan), maje moc správní i vojenskou a odváděje poplatek pevně vyměřený. Zvláštní úřady dvorské dozor měly nad satrapy, pro snazší pak dozor založeny král. silnice se stanicemi, po nichž jízdní poslové roznášeli rozkazy královy. Když takto moc perská konsolidována, D. obrátil zření své k Evropě, o níž měl podrobné zprávy od uprchlíků řeckých (Hippias, Démokédés). Výprava, vedená Démokédem, prozkoumala pobřeží řecká a jihoitalská, načež D. podnikl výbojnou výpravu proti evropským Skythům (asi r. 508 př. Kr.). Přes Bosporos u nyn. Stenie položen most, cestou podrobena Thrakie, Dunaj rovněž po mostě (kdesi u Izakče) překročen. Král Skythů rolnických Idanthyrsoz rozdělil vojska svá ve dva oddíly a ustupuje na sev., lákal D-ia do bezcestného vnitrozemí, kdežto král Skythů kočovných Skópasis ustupoval k severovýchodu. D. pronikl až k městu Gelónu nad Dněprem v zemi Budínů, Skythové však náhle spojili se a spěchali jinými stranami k Dunaji, kdež most zachráněn toliko přičiněním řeckých tyrannů. Tu pfinucen i D. k rychlému návratu, i byl Skythy až k Helléspontu pronásledován. Řekové králi věrní, mezi nimi milétský Histiaios, štědrě odměnění, vzdorná však města těžce pokutována, načež i madeonský král Amyntas I. poddati se pfinucen. Tou dobou podmanil satrapa Otánés sever. Sporady, zejména Lémnos, čímž učiněn počátek k útoku na Řecko evropské. Než výprava již chystaná zmařena povstáním Řeků maloasijských, k němuž dal podnět milétský tyrann Aristagoras, boje se pokuty za nezdar výpravy proti ostrovu Naxu (500 př. Kr.). Povstání toto bylo vítězstvím u ostrova Lady a vzetím Miléty r. 494 př. Kr. utiшено, a tu D. podnikl ještě dvě výpravy proti Řekům

evropským. Prvá, vedená r. 493 př. Kr. Mar doniem vrátila se z cesty, druhá, již r. 490 vedli Datis a Artafernés, dobyla sice eubojské Eretrie, avšak zmařena porážkou u Marathonu. D. chystal se ještě k výpravě třetí, tu však r. 487 př. Kr. vypukla vzpoura v Egyptě, jejíž konce se již nedožil. — D. jest z nejznámenitějších královských postav starověku. Méně jsa výbojcem, pevnou organisací při dvoře král. soustředěnou a řádným hospodářstvím finančním dovršil dílo Kýrovo i Kambysovo a dal říši Perské základy, které umožnily trvání její přes všechny nesnáze po dalších ještě 150 let. Ve všem chování jeho převládala chladná vypočítavost, dbalá toliko prospěchu státu a dynastie. Při tom byl uměnímilovný, jakož prokazují zbytky paláců jeho v Susách i v Persepoli a jeho hrob v Nachš-i-Rustamu. Prvých dvanáct let své vlády zvětšil velikým nápisem svým na skalách behistúnských (v Behistún). Jest pamětihodno, že historické podání perské o něm jediném z Achaimenovců zachovalo vědomí. Z četných synů zůstavil trůn svému a Atosinu synu Xerxovi.

3) D. II. Nothos neb Ochos, velkokrál perský, panoval 424—404 př. Kr. Jsa synem Artaxerxa I. z manželky práv královny nepožívající, stal se po vůli otcově ještě za jeho života satrapou v Hyrkánii a zasnouben s Parysatidou, dcerou Artaxerxovou. Když po smrti Artaxerxově Xerxés II. zavražděn bratrem svým a D-iovým Sogdiánem, D. obávaje se úkladů, nedostavil se ke dvoru, jakož jemu Sogdiános kázal, načež po libosti některých satrapů přijal hodnost královskou. Sogdiános lstně zajat a po radě Parysatidině ve žhavém popelu udušen, odkudž D. byl toliko nástrojem v rukou choti své. Vláda D-iova vyplněna vzpourami král. princův i satrapů, které s bezohlednou přísností pokořovány, a hnusnými vraždami palácovými, jichž strůjkyňi byla Parysatis. Za to byly poměry řecké D-iovi příznivy; za války peloponnéské opět možnost podána, aby obnoveno bylo panství perské nad Řeky maloasijskými. Proto podporoval D. nejprve Spartu proti Athénám na radu lydského satrapy Tissaferna a smlouvou z roku 412 př. Kr. uznala Sparta panství D-iovo nad Řeky maloasijskými. Když však Athény byly oslabeny, přestal D. na radu prý Alkibiadovu Spartu podporovati, chtěje, aby Řekové sami se bojem potírali a tak vysilovali. Teprve když r. 407 mladistvý syn D-iův Kýros mladší poslán do Malé Asie, obnoven spolek se Spartou znova. Kýros, jsa narozem, když již otec jeho byl králem, toužil po koruně; když pak viděl, že otec kloní se ku staršímu bratru Artaxerxovi, jehož spolčencem byl i Tissafernés, hledal okazale přátelství spartského, jehož přispěním doufal domoci se koruny. Celkem tudíž byla vláda D-iova šťastna; toliko v Egyptě nebylo lze pokořiti vzpouru v Deltě, jejímž náčelníkem byl Amyrtaios.

4) D. III. Kodomannos, poslední král perský ve starověku (336—330). Jsa synem Artánovým, byl vzdáleným příslušníkem kmene

královského a v mládí svém žil dosti nuzně. Za Artaxerxa III. vyznamenal se v boji s Kadusii a ve správě Armenie, načež po smrti Arsové kleštěncem Bagóas za krále jej provolal, domnívaje se, že bude za D-iovy vlády činitelem rozhodujícím (r. 336 př. Kr.). Za krátko však chtěl Bagóas D-ia otrávit, začož odpykal životem svým. Všecky zprávy velebí D-iovu způsobilost ku vládě, než říše Perská byla již tak zpuchřelá, že nebylo lze úpadku jejího zabrániti. Rozsáhlé přípravy, které Alexander Veliký konal, poučily D-ia, že nastává jemu boj o korunu, avšak v rozhodné chvíli mohl se D. spoléhati toliko na Řeka Memnona a jeho rady; hodnostáři perští buď nebezpečenství podceňovali, buď nedovedli jemu čeliti. A tak, když r. 334 př. Kr. Makedonové vpadli do Asie, utrpěla vojsa D-iova porážku nejprve na řece Graniku; podruhé král sám poražen u Issa a po návratu Alexandrově z Egypta u Arbél a Gaugamél (viz Alexander Veliký). Ježto Alexander všechny návrhy mřu důsledně zamítal a po třetím svém vítězství i hlavních měst se zmocnil, zbýval D-iovi toliko nerovný boj o korunu i život. Uchýlil se tudíž na východ, hledaje spásy rychlým útekem do Baktrie, byl však Alexandrem stíhán a konečně od bakterského satrapy Bésa zajat, kterýž sám králem se provolal. Alexander na zprávu o činu Béssově rychle spěchal do Baktrie, načež Bésos přepaden jsa, D-ia usmrtil (330 př. Kr.), který pak po rozkaze Alexandrově se vši poctou královskou byl pohřben. Pšk.

Dareiova hrobka, vzácná památka staroperského umění, kterou pro tělesné své zůstatky upraveni dal staroperský král Dareios I., jest jedna ze čtyř královských hrobek, vytesaných do skalní stěny na severozápadní straně řeky Pulváru blížce troskek persepolských. Ve značné výši, již bylo lze dostoupiti toliko pomocí strojů — Ktésias vypravuje, že nešťastnou náhodou při prvním spouštění lešení zahynuli rodiče Dareiovi — spatřuje se ohlazená skalní plocha ve třech nad sebou položených polích, z nichž prostřední na obou stranách šířkou druhá dvě překonává. Zpodní pole jest prosto všech ozdob. Prostřední pole má ve svém středu vchod do pravé hrobky a rozděleno jest symmetricky čtyřmi oblými sloupy a perskými hlavicemi v pět částí, vchod sám v to zahrnujíc, obě části po pravé straně a na levé straně část vchodu bližší pokryty jsou nápisy Dareiovými, které jsouce ve třech jazycích psány, pocházejí z konce vlády jeho. V nejvyšším poli nesou dvě nad sebou jdoucí řady mužských postav estrádu, na níž na trojstupňovém podstavci stojí Dareios v rouše královském před oltářem ohňovým, vyzývá ve vzduchu se vznášejícího boha Ormazda. Srv. Mádl, Dějiny umění výt. Pšk.

Dareiova vása (viz přílohu), překrásná jihoitalská amfora, nalezená r. 1851 ve hrobě v Canosse a chovaná nyní v národním museu neapolském. Výška této vásy obnáší 1,30 m, největší objem 1,93 m. Na přední straně vásy nalezáme hlavní obraz: přípravy k boji Per-

šanů s Helladou. Děj zde zobrazený odehrává se ve třech pruzích. Dějištěm horního pruhu jest Olymp. Vidíme zde obě sokyně, Helladu a Asii, ve společnosti bohů: Asie v nádherném rouchu, s vínkem a železem, vedle ní Klam (*Ἀκρίη*) v typu Erinyí, Hellas v prostém rouchu, vedle ní Athéna, dále Zeus, jenž Helladu přízni svou ujišťuje, pak Niké, jež ukazující pravici na Helladu, upozorňuje na ni Zeva, Apollón délský s labutí a Artemis sedící na jelenu. Tím, že vedle Asie stojí Klam a vedle Hellady Athéna, a že Niké prstem na Helladu ukazuje, vyjádřeno jasné, které z obou sokyň dostane se vítězství. V pruhu prostředním vidíme krále perského Dareia (odtud jméno D. v.) předsedajícího radě perských a řeckých (maloasijských) velmožů. Před králem stojí Peršan v obleku cestovním, jenž s pravici výstražně pozdviženou krále před vypořádáním války Řecku varuje. V dolním pruhu zobrazen jest pokladník perský, jemuž zástupci perských satrapií daně odvádějí; jeden odevzdává tři zlaté misky, druhý velký měsíc peněz, tři klečící pozvedají k pokladníku prosebné ruce. Na zadní straně vásy zobrazen zápas Bellerofontův s chimairou, na hrdle vásy zápas Řeků s Amazonkami a bakchická scéna obětní. Srv. Baumeister, *Denkmäler d. klass. Alt. I.* 408. Archäol. Anzeiger, 1892, str. 126. *Vý.*

Dár-el-Beidá viz Casablanca.

Darellího tinktura, výtažek z kořene rebarborového připravený s vínem malažským, k němuž některé aromatické hmoty se přidávají. *Jd.*

Daremborg [daránbér] Charles Victor, franc. lékař a filolog (* 1817 v Dijonu — † 1872 v Mesnil-le-Roy). Studoval medicínu v Paříži, 1841 promovoval, 1844 stal se bibliotékářem pařížské Académie de médecine, 1850 bibliotékářem knihovny Mazarinovy, 1871 prof. dějin lékařství na fakultě pařížské. Hlavním oborem činnosti D-ovy byly dějiny lékařství u Řeků a Římanů. Vynikaje důkladným vzděláním odborným a opatřen náležitými vědomostmi filologickými, D. vydal řadu spisů řec. a řím. lékařů se zdařilým franc. překladem a poznámkami. Z těch uvéstí jest překlad *Hippokrata* (*Oeuvres choisies d'Hippocrate*, Paříž 1843, 2 vyd. 1855), dále (s U. C. Bussemakerem): *Collection des médecins grecs et latins* (obsahující první souborné vydání všech spisů Orebasiových, t. 1851—76, 6 dílů), vydání *Galéna* (*Oeuvres anatomiques, physiologiques et médicales de Galien*, t. 1854—56), kritické vydání *Celsa* (Lipsko 1859) a vydání *Filostatova* *Γυμναστικός*; (Paříž 1858). Vydání spisů *Rusa* *efeského*, jež D. započal, dokončil po jeho smrti C. Ruelle (1879). Z ostatních spisů D-ových uvéstí jest: *Recherches sur l'état de la médecine chez les Indous* (t., 1867); *État de la médecine entre Homère et Hippocrate* (t., 1869); *Histoire des sciences médicales* (t., 1870, 2 díly); *Cours sur l'histoire de la médecine et de la chirurgie* (t., 1872). R. 1873 počalo vycházeti důležitě dílo: *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines d'après les textes et les monuments... ouvrage rédigé... sous la direction de*

Ch. D. et E. Saglio. Dílo vydává nyní Saglio sám; dosud vyšlo 16 sešitů. *Vý.*

Darénioe viz Loukov.

Daros Phrygius zove se skladatel latinského spisku o vyvrácení města Tróje (*historia de excidio Troiae*) psaného na konci starověku, jak z mluvy jeho souditi musíme. V úvodě čteme list, v němž auctor pod maskou Cornelia Nepota píše dějepisci C. Sallustiovi, že historii tuto z řečtiny přeložil; originál řecký že sepsal trójský kněz Héfaistův D. (ten připomíná se v Homérově Iliadě 5, 9), jenž vlastníma očima viděl, co v knize se vypravuje. Zda památka ta vskutku z řečtiny přeložena jest, není zjištěno; jiným zdá se podobnějším pravdě, že pisatel vážil z obšírnějšího pramene latinského. Dílko to, jinak bezvýznamné, hojně čítalo se ve středověku, kdy podávalo vítanou látku k různým vypravováním a básním o válce trójské. Srv. Dunger. *Die Sage vom trojanischen Kriege in den Bearbeitungen des Mittelalters* (Drážďany, 1869); Körting, *Diktys und D.*, *Beitr. zur Geschichte der Trojasage* (Halle, 1874). Posléze vydal historii Daretova Meister (Lipsko, Teubner 1873). *RNk.*

Dár-es-Salám (též Bandar-es-Salám), přístavní město na vých. břehu afrického, při ústí řeky stejného jména. jiho-záp. od ostrova Zanzibáru, východisko silnice vedoucí do bohaté krajiny Usaramo, sídlo missie katolické i evangelické. Přístav jeho, chráněn jsa útesem korálovým, je velmi dobrý. — Sultán zanzibárský postoupil město to s okolím východoafrické společnosti německé (1885), i bylo prohlášeno hlavním městem Německé Východní Afriky. Obchodem však ještě vždy nad ně předčí Bagamojo.

Dareste de la Chavanne [darèst d'la šavan]: 1) D. d. l. Ch. Antoine Elisabeth Cléophas, historik franc. (* 1820 v Paříži — † 1882), byl professorem v Grenoblu, r. 1849 v Lyoně a r. 1871 rektorem akademie v Nancy. Kromě hlavního díla poctěného velikou cenou Gobertovou: *Histoire de France* (Paříž, 1865—73), napsal: *Eloge de Turgot* (t., 1846); *Histoire de l'administration en France, depuis Philippe-Auguste* (t., 1848, 2 sv.); *Histoire des classes agricoles en France depuis saint Louis jusqu'à Louis XVI.* (t., 1853, 2. vyd. 1858); *Hist. de la Restauration* (t., 1879).

2) D. d. l. Ch. Rodolphe-Madeleine-Cléophas, bratr před., právník franc. (* 1824). Stal se r. 1847 advokátem u státní rady, r. 1877 radou soudu kassačního, r. 1878 členem akademie věd mor. a polit. Zabývá se franc. právem správním, pak dějinami práva řeckého a slovanského. Sps.: *Essai sur Fr. Hotman* (1850); *De la propriété en Algerie* (1852, 2. vyd. 1863); *Code des pensions civils* (1854); *Etudes sur l'origine du contentieux administratif en France* (1855—57); *La justice administrative en France* (1862); *Du prêt à la grosse chez les Athéniens* (1867); *Le traité des lois de Théophraste* (1870); *Une loi éphésienne du premier siècle avant notre ère* (1871); *Les inscriptions hypothécaires en Grèce* (1885); *Les anciennes lois de l'Islande* (1881); *Le Procès d'Hermias* (1883); *Les pa-*

pyrus gréco-egyptiens (1883); *Mémoire sur les anciens monuments du droit de la Hongrie* (1885); *Recherches sur quelques problèmes d'histoire* (1887); *Études d'histoire du droit* (1889), spis důležitý také pro slovanské právo. D. je přední právní historik francouzský, který současně obírá se světovou historií práva, tedy i historií práva slovanských národů. Psal také do »Journal de savants« a do »Revue historique de droit français«, jejímž spoluzakladatelem jest, a vydal komentované překlady Démosthena.

Daret [daré] Pierre, rytec a kreslič franc. (* 1604 v Paříži - † 1678 na zámku Luque u Daxu). V Itálii, kde strávil několik let svého mládí, obíral se malířstvím, ale později, když vrátil se do Francie, jal se rytí a vydal *Tableaux historiques*, řadu portrátů historických, pak množství rytin dle originálů van Dykových, G. Seghersových, Carracciových, Lesneurových, Caravaggiových a j. Byl nad míru plodným a práce jeho vynikají solidností. Některé jeho rytiny jsou zvláště důležité pro kulturní historii i. pol. XVIII. věku.

Dár Fertít viz Fertit.

Dár-Fúr, krajina ve střední Africe ve východ. Súdáně, dříve samostatný sultanát, potom provincie egyptská, nyní v moci máhdióvé, rozkládá se mezi 21° 45'—28° 25' s. š. a 11° 36'—15° 40' v. d. a mezuje na sev. s Libyckou pouští, na záp. s Vadájem, na jihu s Dár-Fertitem, na vých. s Kordofánem. Rozloha udává se na 450—500.000 km², často však rozumí se D-em toliko horské jádro celé země Džebel Marra. Povrchem svým jest D. většinou rovinatá step; jenom střed jest mocná hornatina, kdežto v ostatních částech kopce a hřbety většinou osaměle vystupují. Hlavní pohorí Džebel Marra jest veskrze původu sopečného, všady vykazuje lávu a žulu a vztyčuje se na jihozáp., kde jest nejvyšší, do 1830 m. Táhnouc se v délce 200 km od ssv. k jiz., vysílá na všechny strany odnože dosti vysoké, jež však znenáhla přecházejí v roviny. Vých. a sev.-vých. část země skládá se hlavně ze žuly, toliko mezi Fodžou a Fašerem vyskytuje se červený a bílý pískovec; na severových. objevují se také značnější pohorí Džebel Vanda, pískovcový Džebel Tagabo a žulový Džebel Medob (přes 1100 m) s četnými a význačnými stopami zaniklé činnosti vulkanické. Jižně od 12° s. š. rozkládá se širá alluviální rovina s tučnou černou půdou, z níž vynikají jednotlivé kopce osamělé jako vrcholy zasypaného pohorí a dosahují sotva 500 m výše (Kalaka 440 m, Sekka 370 m, Dango 460 m); místy objevují se na rovině této písečné duny, kdežto za doby deštivé mění se v nekonečné jezero. Vodopisně je D země chudá. Vody stále tekoucí má toliko Džebel Marra, a to jen ve vyšších polohách, ostatně však jest země veskrze rozbrázděna vyschlými koryty potoků a řek, ve kterých voda proudí toliko za deště (od července do září) a nedlouho po nich; nicméně i v ostatních dobách ročních rozvádějí vláhu vodou zpodní, která v nepatrné hloubce již se vytryskuje. Z koryt těchto (vádí)

směřují na záp. Vádí Sunot, níže Kadža a Kia zvané, a Vádí Azúm, spojující se v Bahr-es-Salámát, jenž vlevá se nepochybně do ř. Šarí. Jižní odnože Džebel Marry vysílají k této soustavě koryt Vádí-Saláh, vtékající do Vádí Azúmu a Vádí Tokmonu, pobočky Bahr-es-Salámátu. K jihu směřují Vádí Gendí, Vádí Njerle a Vádí Ibra, jež v území Dár-Kalaka se spojují a vlévají se do Bahr-el-Arabu, potom Vádí-el-Kúh a Vádí Gechára, směřující nejspíše též k Bahr-el-Arabu. Vádí Anka, temenící se na sev. svahu Džebel Marry, ústí se pode jménem Vádí Málík již. od Staré Dongoly do Nílu. Na sev. Vádí Abú Harrás ztrácí se v poušti. Podnebí jest horké, avšak v zimních měsících někdy klesá teploměr pod bod mrazu. Z užitečných nerostů vyskytují se v D-u železo (hlavně na vých.), měď, zlato, antimon, olovo a j., dobývá se však toliko ve skrovném množství železo a měď; soli nabývá obyvatelstvo luhováním solnaté hlíny a ze solnatých jezírek. Kde půda jest dostatečně zavlažována, vyniká bujným rostlinstvem (adansonie, tamarindy, citlivky, stromovitě cuphorbie, palmy, ve vých. končinách datlovník), ze zvířeny pak vyskytují se slon, nosorožec, lev, pardál, hyéna, šakal, pštros a j. Počet obyvatelstva páčen dříve Nachtigalem na 4 mill. duší, Mason odhadl jej nejvýše na 1,500.000. a to Fórú 750.000, Arabů asi 500.000, ostatních kolem 250.000 duší, nyní však jest D. dle udání misijnářů uniklých ze zajetí máhdióva skoro liduprázden. Jádro obyvatelstva tvoří Fórové nebo Fúrové, negři to se značným příměskem krve arabské, kteří obývají hornatý střed D-u. Arabové rozptýleni jsou skoro po celé zemi, hlavně ve městech, a náleží nejvíce kmenům Homr, Bag-gára a Zijádje. Mimo to rovněž po celé zemi žijí tu Tukrurové, na sev.-záp. obývají Fulbové, na vých. také Bertové, něco Bedžů a Bíšárů. Fórové povstali sloučením Dadžů, Tun-džurů a Zogávů; mají vlasy dlouhé a tuhé, nos dosti vypouklý, rty tenké, obličej dosti oválný, pleť hnědočernou, mnohdy však dosti světlou, a přebývají v t. zv. tokulech, t. j. chatrčích kuželovitých, zbudovaných z prosné sámy a obehaných trnitým plotem. Bohatí Fórové odívají se v šat z muslimů nebo anglického kalika a nosí mimo to ještě plášť a červenou tureckou kápi. zvanou »tarbuš«, kdežto chudší obyvatelstvo má šat toliko na trupu, ponechávajíc hlavu, paže a nohy nepokryty. Ženy nosí veliké stříbrné náušnice, náramky na rukou i na nohou a v nose kroužky. Jazyk Fórú sluje gondžara a jest značně promíšen živly arabskými; panujícím náboženstvím jest islám. Zaměstnáním obyvatelstva jest hlavně rolnictví a chov dobytka. V hornatých částech země lépe zavlažovaných pěstuje se pšenice, duchu (*Pennisetum typhoideum*), durrah (*sorghum*), kukuřice, boby, okurky, konopě, tabák, bavlník, indyč. Skalnatý a písčitéj sever a východ jsou méně úrodný než dobře zavlažovaný západ a jih, kdež vyskytují se lesy a hojně rostlin cibulovitých. Chov dobytka kvete hlavně na záp. a jihozáp.; nejvíce chová se skot, potom koně malí sice, ale velmi vytr-

valí, oslí, ovce, na vých. pak a na sev. na pokraji pouště chová se velbloud. Vedle orby a chovu dobytka provozuje obyvatelstvo různá řemesla, hlavně tkalcovství, barvířství, kože-lužství i kovářství a dár-fúrské hroty ke kopím, šipy, luky, hospodářské nářadí i kůže jsou velmi ceněny. Obchod před opanováním D-u mahdisty byl znamenitý a v D-u stýkaly se obchodní cesty mezi Egyptem, Pokonžím a záp. Sódánem; hlavními předměty tehdejšího obchodu byly klovatina, slonovina, volské kůže, kamence, pštrosí péra, bavlněné látky, nejvíce však otroci; jaké jsou nynější poměry obchodní, není známo. Pro politickou správu za sulta-nátu byla země rozdělena ve 4 prov. podle stran světových: Dár-er-Rih (sev.), Dár-er-Soba (vých.), Dár-er-Sajjid (jih) a Dár-er-Garb (záp.); každou provincii spravoval magdom, jedno-tivě pak vesnice měly zvláštní náčelníky. Za dob egyptského panství zavedena tu, pokud bylo možno, správa egyptská. — Zakladatelem sultanátu dár-fúrského uvádí se Dellil, jenž v XV. stol. zřídil si říši v pohorí Marra a nej-blížeším sousedství. V zápasech o trůn vznik-lych mezi vnuky Dellilovými zvítězil Tunsam nad bratrem Kurnem, který však záhy pod-lehl Sollonovi, synu Kurnovu. Sollon (1596 až 1636) zavedl v zemi pevný řád a učinil islám státním náboženstvím, nástupci pak jeho Meisa (1637—1682) a Ahmed Bekr (1682 až 1722) rozšířili hranice říše na vých. přes Kordo-fan a Sennár až k Nílu a Atbafé. Ale již po jeho smrti za sultánů Muhammeda Daury, Omara Léle, Abula-Ghasama a Muhammeda Tirába zmítána říše vnitřními nepokoji a ná-jezdy Vadájců, tak že ani schopný bratr Ti-rábův Abd-ur-Rahmán (1785—1799), jenž za sídlo své zvolil Fáser, nemohl zemi zjednatí pokoje. Za nástupce jeho Abd-ul Fadla (1799 až 1839) ztracen Kordofán. Po Muhammedu Hasinovi (1839—74) nastoupil Bráhím, poslední domácí sultán dár-fúrský. Poměry k Egyptu byly ode dávna napjaty a již Mehmed Ali vy-pravil vojsko proti D-u, který se mu dle jména podrobil, ale panství to ve skutečnosti neuznávalo, ba D. uzavřen jest úplně Egypta-nům. K úplné roztržce došlo pak, když Egyp-tané, zmocnivše se též horního Poníli za-kázali dovoz otroků z D-u a tím připravili zemi o nejdůležitější její příjem. V nepřátelství odtud vzniklém vtrhl Ismáíl paša do D-u, po-razil sultána Brahíma, jenž v boji zahynul, v bitvě u Menováci (1874) a učinil z D-u provincii egyptskou. Ale panství egyptské trvalo jen krátkou dobu. R. 1883, když vy-puklo povstání máhdiovo, povstali Fórové proti chedívovi, zajali egyptského guvernéra a prohlásili se za svobodné, ale záhy musili uznati neobmezené panství máhdiovo, k jehož říši dosud D. náleží. — Prozkoumána byla země od Browna na konci XVIII. stol., od Cunyho r. 1858, od Nachtigala 1873—74 a nejdůklad-něji pracemi egyptského generálního štábu. Srv. Perron, Voyage au Tounsy, par le cheikh Mohammed Ebn Omar el Tounsy (Paříž, 1845); Pfund, Reisebriefe aus Kordofan und Darfur (Hamburk, 1878); Nachtigal, Sahara und Sudan

(Berlín a Lipsko, 1879—89, 3 sv.), Mason-Bey, Dar-For (Peterm. Mitth. 1880, 377); Paulitschke, Die Sudanländer (Freiburk v Br., 1885); Buchta, Der Sudan (Lipsko, 1888).

Dargan William, inženýrský (* 1801 — † 1867), získal sobě svou činností při stavbě železniční sítě irské a stavbou skleněného pa-láce pro průmyslovou výstavu v Dublině r. 1853 znamenitou pověst a velké zásluhy. Ale on nebyl toliko navrhovatelem, nýbrž za-kládal také společnosti akciové ke skutečnému provedení a povzbuzoval skleslou mysl akcio-nářů nasazením vlastního jmění. Největší železnice, jejíž stavbu řídil, jest irská »Great-Southern-and Western«; dráha dublinská-wick-lowsko-wexfordská, as 69 angl. mil dlouhá, kteréž vystavěl as 50 angl. mil, byla větším dílem jeho majetkem.

D'Argon, zool. skratek = d'Argenville.

Darginot (Dargua, Dargva), skupina kmenů lesghických, obývajících na východním svahu Dagistánu ke Kaspickému moři se sklá-nějícím. Jest jich as 88.000 duší a rozděl-jují se na Kaitachy, obývajících v údolí řeky Rubas-čáj, Varkuny s Kubači na západ od Kaitachů a na Akušé na severu od obou prvních. Mezi sebou jsou rozlišení pouze dia-lekticky. Jméno D-ců jest označení zcela libo-volně volené, neboť jednotliví kmenové mají vlastní jména a přidávají k nim pouze ozna-čení Dargua, což znamená »společnost«. Dia-lekty D-ců tvoří severovýchodní, samostatnou skupinu jazyků lesghických.

Dargo, velká osada čechenská na středním Kavkaze, v oblasti Terské, okr. groznajském, na horním Aksaji, v l. 1839—45 stálé sídlo Šánilovo, jeho skladiště a zbrojnice, památná výpravou gen. hraběte Voroncova, jenž vy-pudiv Šánila z přepevných jeho postavení v Ičkerijském lese, obsadil aul D. od protiv-níka zatím opuštěný a spálený. Za výpravu tu Voroncov odměněn titulem knížecím.

Dargomyžskij Alexandr Sergejevič, hudeb. skladatel ruský (* 1813 na rodinném statku na Smolensku — † 1869 v Petrohradě). Příkladně záhy k hudbě, vzdělal se u Schober-lechnera v Petrohradě ve hře klavírní a ve skladbě tak, že již na počátku let třicátých slyšel jako dobrý pianista skladatel. Vy-studovav práva vstoupil ve službu dvorskou, ale od r. 1835 věnoval se úplně hudbě. Známost s Glinkou a Puškinem, jakož i celé teh-dejší literární hnutí nezůstaly bez vlivu na skladatelskou jeho činnost. R. 1839 vznikla první jeho opera *Esmeralda*, jejíž provozování ne-mohl se však domoci. Roztrpčen odejel za hranice, kdež seznámil se s Fétisem a Ha-lévyem. Teprve r. 1847 provozována »Esme-ralda« v Moskvě s úspěchem, jenž v Petro-hradě ještě se stupňoval (1851). Po té násle-dovaly opery *Toržestvo Vakcha* (Slavnost Bak-chova, poprvé v Moskvě 1867), *Rusalka* (po-prvé v Moskvě, 1856) a *Kamennyj gost* (ne-dokončena). Mimo to napsal množství písní (*O děva roža. Ja pomnju gluboko, Tituljarnyj sovětnik, Čerňjak, Och tich, tich, Paladin, Mně vsjo ravno* a j.) a skladeb orchestralních (*Malo-*

ruský kožděk, *Baba Jaga*, *Čuchonská fantasie* a j.). Hudba D-ského vyniká původností, ač v prvních skladbách patrný jsou ještě stopy vlivu francouzského. Síla jeho spočívá hlavně ve výrazu dramatickém. »Rusalka« jeví mistra v ovládní recitativu a deklamace, kteráž přednost D-ského stupňuje se v »Kamenném hosti« až do krajnosti recitativního dramatu. Zvláštní zásluhu má D. o ruskou píseň, kterou povznesl k umělecké dokonalosti, postaviv se jí po bok nejlepší skladatelům tohoto oboru vůbec. Z oper jeho »Rusalka« uvedena byvši v repertoar českého Národního divadla, setkala se s dobrým úspěchem. *Šnk.*

Dargun Lothar, právník polský (* 1853 v Opavě), vzdělav se na universitě krakovské, vídeňské a berlínské, habilitoval se r. 1882 pro německé právo na universitě krakovské, kde stal se r. 1885 mimořádným a r. 1888 řádným profes. téhož předmětu. Vedle četných rozprav v odborných listech domácích i zahraničních vydal samostatně: *Mutterrecht und Raubehe* (Vratislav, 1883); *O zabezpieczeniu robotników od wypadków* (Lvov, 1884); *Egoismus und Altruismus in der Nationalökonomie* (Lipsko, 1885, Sociologische Studien, sv. I.); *O źródłach prawa miast polskich w wieku XVI.* (Krakov, 1885, díl I.); *O zabezpieczeniu robotników w teorii i w najnowszym ustawodawstwie Austrii i Niemiec* (Krakov, 1888); *Studien zum ältesten Familienrecht* (díl I. Mutterrecht und Vaterrecht, Lipsko 1892) a j.

Dargun (něm. *Dargun*): 1) **D.**, městys ve Slovanském okrese (*Wendischer Kreis*) velkovévodství Meklenbursko-Zvěčfinského při jezere Klostersee teď zvaném. Má dva hrady, obvodní soud, průmyslovou školu, 2206 obyv. (r. 1890) a požívá dobré pověsti jako klimatické místo léčebn. Splavný průplav spojuje **D.** s řekou Tenou. — **D.** byl původně osadou slov. Čezpěňanů. Kazimír I., kníže pomorské, založil tu r. 1172 klášter, do kterého uvedl dánské cisterciáky z kláštera Esromu, které r. 1209 vystředali němečtí mniši z Dobřan. Klášter bohatě nadaný stal se střediskem snah poněmčovicích v celém čistě slovanském kraji, tak že v XIII. stol. některé osady již vedle slovanského i německé jméno mají. Poslední zbytky Slovanů vymizely tu asi během XIV. st. R. 1552 byl klášter protestanty zrušen, statků zmocnila se vláda a budova proměněna v lovecký zámek. Viz Perwolf, Germanizacija balt. Slavjan, 1876, 232—234.

2) **D.**, hrad župy darguňské (*Dargun pagus*), jež rozkládala se v jižní části Vagrie, na lev. břehu Travny až k Lubeku a snad i k moři. Kde **D.** stával, není známo. V župě Darguňské (na záp. její hranici) na hoře Alberg zvané, kde již obodrický král Knud Lavard k obraně země své tvrz zařídil, k návodu mnicha Vice-lina císař Lothar r. 1134 (?) pevnost novou vystavěl, jež Siegeberg (Segeberg) nazvána, užívaje pomoci Nordalbingů a některých Obodriců. Poslední, dle slov Helmoldových, dobře tušili, že sami na vlastní zkázu pracují. Ziskán založením Siegebergu pevný bod, o který Němci se opírajíce dál a dále do Darguňska, Vagrie

a vůbec Obodricka se drali. R. 1140 usazení v Darguňsku osadníci z Vestfálska a zbytky slovanského obyvatelstva pfinuceny na břeh mořský se přesídliti. V XIII. stol. jest kraj darguňský již poněmčen. — Helmold, Chronica Slavorum I. c. 53, 63 a j. *Pp.*

Darl (bot.) viz *Sorghum*.

Daribba, dutá míra egyptská = 2 ardebům. Viz *Ardeb*.

Darions [-ikus] viz *Dareikos*.

Dariel nebo *Darial* viz *Darjal*.

Darlón, okres v departementě panamském jihoamer. republiky Columbie, zaujímá šíji darienskou, východní část převlaky panamské, od zálivu a šíje Sv. Blažeje na vých. až po hranice departementu Cauky, prostoupen je kopcovinou hustě zalesnělou, jejíž nejvyšší vrcholy ledva přesahují prostou výšku 700 m. Z řek nejdůležitější jsou Tuira a Chucunaque, které se vlévají společným ústím, řečeným Darién, do tichomořské zátoky Sv. Michala. Tuira, která jest 270 km dlouhá a po délce 170 km splavná, má veliký význam snadným přechodem (průsmyk 142 m vys.) do poříčí Atrata (v. t.) a tudy do úmoří okeánu Atlantického. **D.** má počasí suché od prosince do dubna, deštivé ve druhé části roku. Obyvatel dle sčítání 1870 bylo 9594, dle odhadu 1881 12.000. Většinu obyvatelstva skládají Indiáni karibští Darienové. téměř neodvislí, kteří mají plantáže kávovníkové a kakaové a provozují plavbu pobřežní. Hlav. městem jest Yavisa nad ř. Chucunaque. — Kraj ten prozkoumán ve stol. XVII. od Potersona. V novější době daly se tam důkladné výzkumy, poněvadž pomyslelo se na možnost zříditi tam průplav spojující okeán Atlantický s Tichým (Atrato-Tuira). — Sr. Davis, Inter-oceanic railways and canals (Washington 1866); Stephan, Die Weltverkehrsstrassen zur Verbindung des Atlantischen u. des Stillen Oceans (Unsere Zeit, 1870); Pouchet a Sautureau, Examen comparatif des divers projets de canaux interocéaniques par l'isthme de **D.** (Pař. 1876); Arm. Reclus, Panama et **D.** (t., 1881).

Darlónský záliv jest část moře Karibského mezi zátokami Morosquillskou na vých. a zátokou sv. Blažeje na západě mezi 76 a 79° záp. d., zalévající se menším zálivem Urabským až po 7° 50' s. š. do pevniny jihoamerické. Do zálivu Urabského vlévá se Atrato. — Darienským zálivem sluje také vnitřní část tichomořského zálivu sv. Blažeje (77° 50'—78° 10' z. d. a 8° 10'—8° 25' s. š.), do níž vlévá se Tuira (Darién).

Darii, starodávný název syllogistického způsobu (modu) I. figury, ve kterém svrchní návěst jest všeobecně, spodní pak částečně kladná. Z nich vyplývá úsudek částečně kladný, jakž naznačeno vzorcem:

$$\begin{array}{l} a) M - P \\ i) \frac{1}{2} S - M, \text{ tedy} \\ i) \frac{1}{2} S - P. \end{array}$$

Na př.: Jednoduché myšlénky jsou snadno srozumitelné, a právě mnohé velké pravdy jsou jednoduché myšlén-

ky, z čehož následuje, že mnohé velké pravdy jsou snadno srozumitelné. Viz ostatně hesla sem příslušná jako Barbara, Syllogismus a j.

Dařilek, ves v Čechách, hejtm. Lanškroun, okr. a pošta Ústí n. O. (6 km s.), fara Libchava Dolní; 14 d., 80 ob. n., 4 č. (1880).

Darimon [-mōn] Louis Alfred, publicista a politik franc. (* 1819 v Lille) Vystoupil r. 1840 v »Revue du Nord« a r. 1850 byl již vrch. redaktorem v »Peuple«. Do »Presse« psal od r. 1853 články z politické oekonomie a finančnictví. Od r. 1857–69 byl poslancem ve sboru zákonodárném. S počátku stál ve skupině pěti (les cinq) proti vládě, ale r. 1863 odloučil se od ní, založil s Ollivierem stranu třetí (tiers-parti), vládě příznivější. Tak zblížil se ponezáhlou s vládou docela a patřil mezi oblíbené hosti pověstných pondělků císařovniných. R. 1870 odešel do ústraní. Z prvních jeho publikací uvádíme *De la réforme des banques* (1856) a výklad Krauseovy sociální teorie *Exposition méthodique des principes de l'organisation sociale* (1848). Pozdější jeho četné spisy zabývají se historií druhého císařství, zejména jednotlivých stran sněmovních. Jsou důležitým pramenem studia té doby.

Darlini, ve starověku kmen keltský v sev. vých. krajích Irska kolem řeky Argita, nyn. River-Banu.

Darinka, kněžna černohorská, dcera terstského velkokupce Kvekiče, roditelého z Herceg-Nového v Boce Kotorské, stala se r. 1855 manželkou knížete Danila (v. t.). Po smrti jeho (1860) zemi opustila a žila v okolnostech ne skvělých s jedinou dcerou svou Olgou v Benátkách. Zemřela v únoru 1892 a byla slavnostně pohřbena na Cetyni.

Dariny, ruský národní obřad svatební. Následuje po námluvách (*pomolvka*) a zakládá se v tom, že snoubenci vyměňují si dárky: nevěsta věnuje ženichovi prádlo vlastní práce, tento nevěstě ženský úbor na hlavu. Odtud pak dárnic a nazývá se nevěstina přítelkyně, která pomáhá jí štít dary pro ženicha a výbavu vůbec.

Dariole [-dl], franc., zákusky k čaji z másl. těsta, vajec, smetany a cukru připravované.

Darius viz Darcios.

Darjá (perské) moře, jezero, ale i velká řeka, na př. Darjai Neiriz (jezero N. u Šírázu), Amu-darjá (řeka Amu).

Darjal, malá pevnost na Kavkaze v guber. tifišské, též průsmyk téhož jména, také Kazbecký, ve starověku *Porta Caucasii* nebo *Cumana* zvaný; průsmyk vede úzkým údolím Tereku od Vladikavkazu do údolí Kuru u Tiflisu. Za cara Alexandra I. počala se tudy zřizovati s velkým nákladem známá velká gruzinská silnice vojenská, která dosahuje výšky 2672 m.

Darka nebo **Dafice**, staročeské jméno ženské.

Darkehmen (polsky *Darkiany*), krajské město v prus. vl. obvodu gumbiňském ve Vých. Prusích na ř. Angerapě a na žel. trati in-
stručsko-goldappské, má kraj. úřady a soud,

nemocnici, továrny na sukno a na zboží mo-
sazné, železářny, koželužství, chov koní, trhy
na koně a elektrické osvětlení, 3448 ob. (1890).

Dárkov (pol. *Darków*), ves a all. statek
ve Slezsku, okr. hejtm., fara a pošta Frýštát;
86 d., 614 ob. pol. (1880), škola, jodové lázně,
pošta a nádraží košicko-bohuminské dráhy.

Dár-Kuti viz Dár-Runga.

Darlaston [-lastn], město v angl. hrabství
staffordském u Wednesbury, sev.-záp. od Bir-
minghamu, má 14.422 ob. (1891), uhelné doly,
železářny a závody kovoližecké.

Darley [dárli] Felix O. C., ilustrátor
amer. (* 1822 ve Filadelfii). Vzdam se kupe-
ctví věnoval se umění a žije v Novém Yorku.
Již svými kresbami k Irvingovým humoristi-
ckým spisům (1850) povznesl se na předního
ilustrátora v Americe. Umění jeho dostoupilo
vrcholu v l. 1856–63, kdy ilustroval Juddovu
povídku *Margaret*, Hawthornovu romanci *The
Scarlat Letter* a romány Cooperovy a Dicken-
sovy. Vytvořil také několik samostatných
obrazů zvláště ze života amer. Indiánů. Po-
zději navštívil Evropu a vrátiv se vydal *Sketches
Abroad with Pen and Pencil* (1868) s vlast-
ním textem. Kromě toho ilustroval Lostin-
govy dějiny sev.-amer. soustátí a jest dosud
pilným příspěvatelem do obrázkových amer.
měsíčníků. D. svými četnými pracemi povznesl
úroveň uměleckého vkusu v Americe jako
nikdo před ním.

Darling [dári.] angl., miláček, drahoušek.

Darling, nejdlejší řeka australská, pravý
přítok Murraye, má jméno po Siru Ralfu
Darlingovi, který byl v l. 1825–31 guver-
nérem Nového Již. Walesu. D. sbírá všechnu
vodu stékající se záp. svahu východního po-
hoří australského mezi 26½° a 34° již. šíř.
Vznikáje stokem několika řek zřídelych,
pramenících v horách Novoanglických, teče
obloukem na sev. vypjatým na jihozápad.
V horním toku sluje Barwan, v části dolního
toku Calewatta. Přijímá s levé strany pří-
toky Meli (Gwydir), Namoi či Peel, Cas-
tlereagh s Macquariri a Bogan, s pravé
strany Moonii, Condamine (Balonne,
Culgoa) a Warrego. U Wentworthu (138 m
n. m.) padá do Murraye. — Délka toku jeho
páčí se na 1870–2370 km, velikost počtí na
320.000 km². Význam D-u trpí však velkým
nedostatkem vody za doby suché, kdy řeka
mění se v řadu nesouvislých, hlubokých ka-
luží. Za to při dobrém stavu vody parníky
dojíždějí po ní až do města Bourke, vzdá-
leného od ústí v přímé čáře 575 km. Po březích
D-u do nedávna byl pouze chov do-
bytka, ale od doby, kdy zjištěny byly v počtí
jeho doly na měď, zlato a stříbro, vzrůstají
při něm čilá města.

Darlingovo pohoří (*Darling-Range*) je
prahorní pásmo na západním pobřeží pevniny
australské, ohraničené řekami Collie na jihu
a Moore na sev. Táhne se rovnoběžně s po-
mořím doprovázeno na západ, kamž svažuje
se příkře, pruhem usazenin palaeozoických.
Skládá se ze žuly a ruly, povrch jeho jest
vlnitý, průměrná výše asi 650 m. Vrcholy nej-

vyšší jsou Mount William 1100 m a Keats 1097 m.

Darlington [-tn]: 1) D., město v severo-anglickém hrabství durhamském na l. břehu Teese, železniční uzel, má pěkný gotický chrám z XII. stol., učitelství seminář, tkalcovny, přádelny, slevárny, výrobu strojů, parostrojů, měděných a mosazných výrobků, provazů, usní, broušení optických čoček, 38.060 ob. (1891). R. 1825 vystavěna byla z D-u do Stocktonu jedna z prvních železných tratí vůbec. — 2) D., předměstí sydneyké v austr. kolonii Novém Již. Walesu se 2500 ob. (1881).

Darlington [-tn] William, botanik amer. (* 1782 v Birminghamu, Penn. — † 1863 ve West Chesteru, t.). R. 1806 odebral se do Indie jako loďní lékař a po svém návratu usadil se ve West Chesteru, kde založil přírodovědeckou společnost. Vydal *Flora Cestrica* (Filadelfia, 1837; 3. vyd. 1853), k níž sbíral materiál 24 léta, *Agricultural Botany* (1847) a mnohé jiné i historické spisy. Svůj bohatý herbář odkázal museu hrabství chesterského. Po něm nazvána jest rostlina hmyzožravá *Darlingtonia californica*.

Darlingtonia Torr., rod rostlin z řádu *Sarraceniacae* (v. t.).

Darma viz Dharma.

Darmesteter: 1) D. Arsène, franc. filolog (* 1846 v Château-Salins — † 1888 v Paříži). R. 1877 zaujal jako doktor filosofie místo učitele pro starou literaturu franc. a historii jazyka franc. na Sorbonně, r. 1880 byl jmenován mimořádným a r. 1883 řádným profesorem. Jeho grammatické spisy: *Traité de la formation des mots composés dans la langue franç. comparée aux autres langues romanes et au latin* (1875), *De la formation des mots nouveaux dans la langue franç. et des lois qui la régissent* (1877) a *Vie des mots étudiés dans leur signification* (1887) řadí se k nejcennějším ve filologii románské. Z menších článků sebraných v *Reliques scientifiques* (1890) jmenují se zejména studie o nepřizvučných samohláskách a pak o glossách a glossářích hebrejsko-franc., k nimž odnáší se také *Dictionnaire des gloses de Raschi* v pozůstalosti. Literární historie děkuje mu za práci o počátcích franc. epopoje: *De Floovante et de Merovingo cyclo* (1877) a anthologii ze spisovatelů franc. XVI. stol. sestavenou s Hatzfeldem. Z pozůstalosti vydáván *Dictionnaire général de la langue franç. depuis le XVIIe siècle*, rovněž s Hatzfeldem (1889 a násl.), a *Cours de la grammaire historique de la langue franç.* (1891).

2) James, bratr před., franc. orientalista (* 1849 v Château Salins). Pod Bréalem a Bergaignem věnoval se srovnávacímu studiu jazyků a náboženství Orientu, zvláště staré Perse. R. 1885 jmenován prof. na Collège de France, roku násl. poslán na filologickou cestu do Indie, na níž věnoval se mimo jiné i studiu afgánštiny. Vydal řadu cenných prací z filologie evropské i orientální, zde hlavně z oboru jazyků íránských, zejména: *Haurvatát et Amere-tát, essai sur la mythologie del' Avesta* (Paříž, 1874); *Ormazd et Ahriman, leurs origines et*

leur histoire (t. 1877); angl. překlad *Vendidad a Yašti* jako 4. a 23. svazek sbírky »Sacred books of the East« (Oxford, 1880 a 1877); *Etudes iraniennes, I*; historická grammatika perštiny, II. pojednání z dějin a literatury íránské a j. (Paříž, 1883); *Coup d'oeil sur l'histoire du peuple juif* (t., 1881); *Coup d'oeil sur l'histoire de la Perse* (t., 1885); *Le Mahdi depuis les origines de l'Islam jusqu'à nos jours* (t., 1885); *Les origines de la poésie persane* (t., 1887); *Lettres sur l'Inde* (t., 1889); *Chants populaires des Afghans* (t., 1888—90); *Les prophètes d'Israel* (1892); *Origin et développement de la religion* (překlad z Maxe Müllera). Z evropské filologie jmenujeme klassické vydání Shakespeara *Macbetha* a Byronova *Childe Harolda* (obě t., 1882); *Essais de littérature anglaise* (t., 1883), překlady: *La Chute du Christ* (1879) a *Mary Robinson poésies* (t., 1888) a *La Légende divine* (Paříž, 1890). Zmínky zaslouží i cenou počténé *Lectures patriotiques sur l'histoire de France à l'usage des écoles primaires* (t., 1881).

Darmota viz Bumelia.

Darmoty (maď. *Balassa Gyarmat*), veliká obec župy novoh. adské v Uhrách, sídlo soudní stolice, leží na l. bř. Ipoly, 66 km ssv. od Buda-Pešti. Má 3 chrámy (katol., pravosl. a evang.), okr. soud, berní úřad, spořitelnu, stanici žel. a 7738 ob. (1890), mezi nimiž úřední census počítá toliko 511 Slováků. Za válek tureckých stával tam pevný zámek. R. 1626 Ferdinand II. učinil tam mír s Turky.

Darmstadt (dříve Darmundestadt), hlavní a sídelní město velkovévodství Hesského, na potoku Darmu, při výběžku odenwaldském ve veliké písčité rovině, na železně trati mohansko-neckarské a hesské dráze Ludvíkově, má 56.503 ob. (1890) a skládá se ze Starého města, s úzkými, klikatými ulicemi, a Nového města, od Ludvíka I. založeného a pěkně vystavěného. Nejkrásnější místo jest náměstí Louisino, v podobě pravidelného osmiúhelníka, v jehož středu stojí pomník Ludvíka I., sloup 41,5 m vysoký se 172 schody uvnitř a se sochou velkovévodovou, 7 m vys. Vynikající budovy jsou: velkovévodský palác ve starém slohu francouzském s četnými sbírkami, nový palác s dvorskou knihovnou (na 500.000 svazků) a museem, stavovský dům, palác prince Karla, katolický chrám, veliká to rotunda o 28 korintských sloupcích s kupolí, městský chrám z XV. stol. s náhrobkem Jiřího I. († 1596) a hrobkou velkovévodskou, zbrojnice, divadlo, zemská nemocnice a j. D. jest sídlem panujícího rodu, ministerstev a všech vrchních a zemských úřadů, jako vrchního appellačního a kassačního soudu, generál. prokuratury, hl. berního úřadu, vrchní konsistoře, vrchního zemského a zemského soudu; má ústav polytechnický, gymnasium, reálné gymnasium, reálku, vyšší dívčí školu, školu hospodářskou, obchodní a průmyslovou, zemskou nemocnici, mnoho ústavů dobročinných, pěknou obrazárnu, sbírku rytin a odlitků, římských a egyptských starožitností, peněžní banku pro jižní Německo, banku pro obchod

a průmysl a filiálku říšské banky, továrny na stroje, lučebniny, tabák, svíčky, tapety, papír a na zboží bijouterní, průmysl pivovarnický, rozsáhlé zahradnictví a obchod se semeny. Z pomníků vynikají Liebigův blíže nádraží a velkovévodkyně Henrietty Karoliny v zámecké zahradě, také Boskett zvané. Okolí má mnoho zahrad a sadů. D. jest rodištěm Jana Mercka, generála von der Tann, Justa Liebiga a historika Gervina. D. připomíná se již v listinách VIII.—XI. stol., r. 1330 obdržel právo městské a r. 1479 připadl k Hessům. Roku 1820—22 konán tam obchodní kongress jihoněmeckých států, který měl sjednati společná cla i mýta, a v dub. 1852 uzavřena tu tak zv. »Darmstadtská koalice«, namířená proti pruské celní jednotě.

Darmyšl, Dalemyšl (něm. *Darmschlag*), ves v Čechách na úpatí Chlumu, hejtm. Tachov, okr. Písecká (14,5 km jv.), fara Prostiboř., pošta Bor; 58 d., 285 ob. n. (1880), fid. statek se dvorem Karla kn. Löwensteina-Wertheima.

Darnétal [-rntal], hlavní město kantonu ve franc. departementu Seine-Inférieure, na želez. trati amiensko-rouenské, v hlubokém údolí řek Robeku a Aubetty, jež zde ženou mnoho průmyslových závodů; má 6460 obyv. (1891) a značný průmysl textilní výroba suken, vlněných látek a kartounu, přádelny, koželužny, barvírny a j.

Darny [darné], hl. město kant. ve franc. dep. vogeském, arr. mirecourtském, na Vých. dráze, 38 km jv. od Epinalu; 1974 ob. (1891), výroba dřevěného a plechového zboží, kotlářství, kamenné lomy.

Darnica viz Dariny.

Darnis viz Derna.

Daruley [-li] Henry Stuart (* 1541 — † 1567), druhý manžel Marie Stuartovny, po otci, hraběti Lenoxovi, a po matce, rozené Douglasové, spřízněný s král. rodem angl. a skotským, byl sličně tváře a krásné postavy, ale povahy citizadostivé, výstřední, urputné a nesamostatné. Navrátil se r. 1565 z Anglie kde byl vychován, zalibil se Marii Stuartovně, i stal se 29. čce 1565 jejím manželem a obdržel v den před sňatkem titul královský. Utěšený poměr netrval dlouho a Marie odvrátila se od svého manžela, zvláště když dal zavraždit Vlacha Riccia a královnu po nějakou dobu držel v zajetí. Ani narození prince Jakuba VI. (I.) poměru toho nezměnilo, a Marie, třeba na oko s manželem se smířila, netajila se úmyslem o rozvod a podnítila tím v hraběti Bothwellovi myšlenku, zříditi tajný spolek k odstranění krále. Když r. 1566 onemocněl D. v Glasgowě neštovicemi, navštívila ho královna a dala ho převést do Edinburka, kde sama o něho pečovala v odlehleém domě zahrádním (*the kirk o' Field*). Na večer dne 9. ún. rozloučila se s ním a odebrala se do města ke svatebnímu veselí jedné z dvorních dam; o 3. hodině ranní vyhozen jest dům s králem do povětří; mrtvola královna na níž byly známky uškrcení, nalezena byla v sousední zahradě. Všeobecný úsudek obviňoval Bothwella a královnu z tohoto zločinu; ale spoluvina královny

dokázána býti nemůže. Titul lorda D-e přešel na mladší větev lennoxskou, která r. 1672 vymřela; teprve r. 1725 byl John Bligh povýšen na earla of D.

Daroca [-ka], okr. město v jihozáp. části špan. provincie Zaragozy, nad říčkou Jilokou, 75 km od Zaragozy na jihozáp., ve stř. věku velmi důležité místo království Aragonského, má nyní jen 3167 obyv. (1888). Tamější kollej piaristická z r. 1731 je z nejhezčích staveb v celé provincii.

Darolja, tak sluje tele, jež zámožnější Bojkové, vede-li se jim dobytek, dle starého zvyku udělují darem chudině, obyčejně vdovám, kdežto s touž intencí dané osiřelému děvčeti jako u věno sluje vinolja. Řř.

Darondeau [-dndó] Benoît Henri, franc. inženýr (* 1805 v Paříži — † 1869 t.), kdež studoval techniku, účastnil se vyměňování pobřeží, podnikl v l. 1835—37 cestu kolem světa za studiem hydrografickými a fyzikálními. Měl dozor nad různými pobřežními měřeními na Středozemním moři (na Sicilii, Sardinii, na italském pobřeží a j.). R. 1865 byl postaven v čelo sboru inženýrů-hydrografov francouzského námořnictva a jmenován členem »Bureau des longitudes«. D. uveřejnil 4 svazky fyzikálních pozorování ze své cesty; r. 1845 až 1847 vydal *Mémoires hydrographiques* a r. 1848—53 *Annales hydrographiques*; založil »Livre des phares de toutes les côtes du globe« a vydal značný počet map námořních.

Darony, u haličských Rusinů sladká zavařenina ovocná, již v létě pro ochlazení na dvorech ne pouze v Haliči, ale i v Bukovině a v Rumunsku podávají hosti na tácu ku sklence vody. Řř.

Darová, ves v Čechách, hejtm. Píseň, okr. Rokycany (13 km sz.). obec Kříž, fara Stupno Hor., pošta Břasy; 27 d., 149 ob. č. (1890), all. dvůr Zd. hr. Sternberka, kamenouhelné doly a dolování na skalici a žel. kyz. Samoty Sv. Anna a Dirka

Darování (*donatio*), v širším smyslu každá liberalita, v užším smyslu dobrovolné a bezplatné právní jednání, kterým jedna strana (dárce) zmenšením svého jmění druhou stranu (obdařeného) obohacuje, poskytujíc jí za tím účelem zisk majetkový, ježž tato se shodnou vůlí přijímá.

K podstatě d. náleží tedy mimo bezplatnost a dobrovolnost jednání objektivně, aby obdařený byl obohacen ztenčením jmění dárce, v subjektivním směru oumysl obou stran k výsledku tomu směřující (*animus donandi*). Jest tedy d. smlouvou v širším smyslu, která se však vtěluje v ono právní jednání, jímž působí se obohacení obdařeného. D. činí se na př. převodem práva vlastnického (*dando*), postupem pohledávky (*cedendo*), vzdáním se pohledávky (*liberando*), obligačním závazáním se dárce (*obligando*, slib darovací) a pod. Všude zde jest d. právním důvodem jednání (*causa*), k vůli němuž toto zvláštním předpisům se podrobuje. V tomto smyslu je d. zvláštním typem právních jednání. D. děje se mezi živými nebo na případ smrti, které závisí plat-

ností svou na tom, že darovatel nepřežije obdařeného.

I. **D.** mezi živými činiti může jen, kdo má právo bezplatně zřizovati (§ 944. obč. z.), dar přijati může pravoplatně každý, kdo může platně sobě nabyvati (§ 865. obč. z.). **D.** děje se oním právním jednáním, které způsobuje obohacení obdařeného obmyšlené dárce; a třeba tedy, aby to které jednání bylo platno. Záhy však stanovilo právo zvláštní podmínky platnosti **d.**, hlavně z důvodů národohospodářských, aby jmění v rodině bylo zachováno. Již *Lex Cincia* z r. 550 př. Kr., jen kuse zachovaná, zapovídala **d.** přes jistou míru (*super modum legis*), pokud se nestalo ve prospěch jistých osob z toho vyňatých (*exceptae personae*); později udílel praetor proti žalobě z **d.** excepce, čímž se **d.** učiněné přes míru stalo neplatným *ope exceptionis*. Neplatnost minula smrtí dárce, jenž daru neodvolal. Ustanovení ta dalším postupem práva pozměněna, až rozvoj ten v právu justiniánském dosáhl vrcholu předpisem, že, převyšuje-li suma nebo hodnota **d.** obnos 500 solidů, třeba zápisu v soudní protokol (*insinuatio*); nebyla-li forma zachována, jest **d.** neplatný, avšak jen pokud přesahuje tu částku. Výjimkou není třeba *insinuace* při darech, které činí panovník, které se činí panovníkovi a které slouží ku znovuzřízení stavění, ke zřízení věna nebo k výkupu zajatých. Dle něm. práva nelíšilo se **d.** od jiných převodů majetkových, zvl. v zemích rakouských i po recepci římského práva dle svědeckví spisovatelů ze XVI.—XVIII. století *insinuace* se nevyhledávala. Obnovené zřízení zemské stanovilo, že **d.** není zvláštní formou vázáno a musí býti ku platnosti přivedeno za života dárce. Teprve Theresiana přijala *insinuaci*; občanský zákonník pak vyhledával formy písemné při slibu darovacím, jinak byl nezálovatelný. Dle platného zákona z 25. čce 1871 č. 76. ř. z. vyhledává smlouva darovací bez skutečného odevzdání ku platnosti své notářského aktu. Formy té třeba však dle panujícího mínění pouze tam, kde **d.** se neplní hned smlouvou darovací, tedy jen při slibu darovacím. Slib darovací neformální zakládá pouze naturální obligaci (§ 1432.). Přijetí slibu v akt notářský pojmouti netřeba. Jiná práva moderní vyhledávají vždy zřízení notář. aktu (*Code civil*) nebo soudního zřízení (*Lanarecht*). Účinek **d.** řídí se obsahem příslušného právního jednání, nezakládá však nikdy universální sukcesse, třeba dárce daroval celé jmění své. **D.** budoucího jmění jest dle rak. práva jen potud platno, pokud polovici jmění nepřesahuje (§ 944. obč. z.).

Z pravidla **d.** jest neodvolatelné. Již ve starším říms. právu mohl však patron dar propuštění učiněný za jistých okolností odvolati; v justiniánském právu pak dopouští se odvolání daru obecně pro nevděk obdařeného, a v případě, že zrodí se dárce později dítě a **d.** je takové, že patrně by se nebylo stalo, kdyby dárce byl očekával potomstvo. Tato obecnoprávní zásada o odvolatelnosti **d.** při jata různým rozsahem i v novější zákony. Dle

rak. práva může dárce dar odvolati: a) pro nevděk obdařeného, t. j. pro takové zúmyslné ublížení dárce na těle, cti, svobodě nebo jmění, které tvoří skutkový povahu trestného činu; obdařený povinen jest vrátiti, čím v době nevděku ještě jest obohacen; od toho okamžiku pak rovná jej zákon držiteli obmyslnému; žaloba přechází na dědice dárce i na dědice obdařeného, pokud tito jsou z daru obohaceni, a pomíjí promlčením třiletým a prominutím nevděku (§§ 948., 949. obč. z.); b) částečně pro zchudnutí dárce, jemuž se potřebné výživy nedostává; dárce může tu na obdařeném a jeho dědicích požadovati zákonný úrok z daru, pokud hodnota jeho stačí (§ 947.); c) stejné právo přísluší zchudlému dárce v době **d.** bezdětnému, jemuž pak dítě se zrodilo (§ 954.). I třetí osoby mohou někdy **d.** v odpor bráti, a dle říms. práva dědic povinný pro obmezení dílu povinného skrze *querela inofficiosae donationis*, a věřitel dárce, obsahující **d.** *alienationem in fraudem creditorum*, skrze příslušné právní prostředky. Podobně má dle rak. práva descendent na díle povinném **d.** zkrácený právo k doplnění dílu povinného vrácení daru požadovati (§§ 951., 952.); věřitel pak zkrácený **d.** dlužníka může **d.** to v odpor bráti (§ 953., zák. ze 16. bř. 1884 č. 36.). Částečně pak odvolati mohou **d.** osoby, jimž dárce jest povinen výživou, pokud **d.** m újmu utrpěly (§ 950.), a děti, jež se dárce v čas **d.** bezdětnému zrodily a jimž potřebné výživy se nedostává; tyto mohou žádati jen zákonný úrok z darované hodnoty (§§ 954., 947.).

Jakožto zvláštní druhy **d.** uvéstí dlužno: a) remuneratorické, jež se děje z vděčnosti; b) s příkazem, z něhož obdařenému, jenž je přijal, vzniká závazek příkaz vykonati; c) **d.** sloučené s jiným úplatným jednáním (*negotium mixtum*); d) **d.** mezi manžely, jež bylo dle říms. práva neplatným, bylo-li učiněno za trvání manželství; sem náleželo však i **d.** mezi jedním z manželův a osobou, jež s druhým manželem mocí otcovskou jest spojena, a **d.** mezi osobami, které náležejí k rodině muže a ženy. **D.** to nabylo platnosti smrtí dárce za trvání manželství, ač nebylo-li dříve ovoláno. Ustanovení ta platí i v obecném právu a v právu francouzském; dle rak. práva však **d.** mezi manžely je platno (§ 1246.).

II. **D.** na případ smrti závisí dle vůle dárce na tom, že obdařený jej přečká a jest dle říms. práva volně odvolatelné. Ač jest **d.** to smlouvou, jejíž účinek nezávisí na dědicke poslopnosti a jež nepůsobí nikdy universální sukcesse, bylo znenáhla podrobeno právním pravidlům pro odkazy platným a mohlo býti, převyšovalo-li 500 solidův, učiněno nejen zápisem v soudní protokol, nýbrž i ve formě odkazu. Pro volnou odvolatelnost rovnalo starší obecní právo **d.** na případ smrti vůbec odkazu a pokládalo je za **d.** jen tehdy, zřekl-li se dárce práva odvolání. Tak i obč. zákonník, jenž sem však pojal též **d.**, jehož splnění má nastati po smrti dárce. Dle § 956. obč. zák. jest tedy **d.** na případ smrti, pokud si dárce vyhradil právo odvolání. od-

kazem; vzdal-li se dárce práva toho, jest d-m obyčejným, o němž vždy zřizena buď notářská listina. JT.

Darowski Mieczysław Weryha, vlastenec polský (* 1810 — † 1889), jako student krakov. university dal se r. 1830 k povstalcům a vynikl zejména v litevské výpravě Dembiňského, tak že povýšen za důstojníka a vyznamenán křížem »virtuti militari«. Po r. 1846 usadil se trvale ve Lvově, ale účastniv se bouří r. 1848 přišel při bombardování o vlastní příbytek. Později nezasahoval činně do polit. zápasův, ale horlivě šířil vlasteneckou ideu a přispěl nemálo k popoštění Lvova. Snaha jeho, spojit konservativní stranu s demokratickou, k níž názory svými se klonil, neměla zdaru. D. byl v polské společnosti vynikající a oblíbenou osobou. Ze svých dětí ztratil dva syny v polském povstání r. 1863.

Darquier [darkié] Augustin, astronom franc. (* 1718 v Toulouse — † 1802 t.). Jsa zámožným na své vlastní hvězdárně konal pozorování, jež uveřejnil pod názvem *Observations astron. faites à Toulouse 1748—98* (Avignon, 1777—98). Zvláště vytknouti sluší pozorování Merkura. Přeložil a vydal v Amsterdamě (1801) Lambertovy kosmologické listy o zařízeních soustavy světové. Uveřejnil i několik jiných literárních prací. Vrn.

Darre viz Polubny.

Dár-Bunga, distrikt súdánský, jižně od Vadáje, protékáný řekou Aukadebbe s přítoky. Obyvatelstvo černošské, velké a statné, živi se lovem na slony a nosorožce a obchodem se slonovinou, již zvláště bohat jest jižní kraj Dár-Kuti.

Dars, pomofanský poloostrov v prus. vl. obv. stralsundském, kr. franzburském, spojený úzkým pruhem země s Meklenburskem a oddělený od Pomofan jezerem Bodstedtským a Saašským, 77 km², se dvěma dědinami a s majákem na nejsevernějším místě, zvaném Darser Ort.

Dár-Saláh viz Vadáj.

Dartford (anglosas. *Darentford*), město v angl. hrabství kentském na řece Darentu, 24 km vých. od Londýna a na žel. trati z Londýna do Chathamu, zkvétá velmi průmyslem a obchodem; má 2 veliké ústavy pro choromyslné, pěkné kostely, valcovny, tiskárny, mlýny, papírnu, první v Anglii r. 1590 založenou, výrobu oleje a drátu a 11.962 ob. (1891).

Dartmoor [dártmúr], bažinatá planina v angl. hrabství devonském, 337 km² veliká, pustá a neúrodná, s řídkými pastvinami a s rozlehlými bažinami, nad nimiž strmí žulová skaliska, z nichž Yeo Tor jest 633 m vysoké; za to však chová v sobě mnoho nerostů, zvláště olova, cínu, železa, mědi a mnoho památek keltských. V údolích četných, ale krátkých řek vzniklo mnoho hornických míst, i konány tu byly pokusy, bažinatou půdu pomocí trestancův odvodniti a vzdělati.

Dartmouth [dártmöz]: 1) D., též Clifton-D.-Hardness [kliftn-d.-hár-], municipální město v angl. hrabství devonském při ústí řeky

Dartu do Kanálu, má pohodlný přístav pro 500 lodí, loděnice, čilé obchodní spojení se Středozezemským mořem a se severní Afrikou, vývoz vlněného zboží, ovoc. moštu a 5580 ob. (1881), živících se obchodem a rybářstvím. Z přístavu dartmouthského vydal se r. 1190 Richard Lví Srdce na výpravu křížáckou. — 2) D., město v sev.-amer. státě Massachusettsu, hr. bristolském, na zátocce Buzzardské, má 3430 obyv.

Dartmouth College [-möz khöldiz], jedno z přednějších učilišť sev.-amer. soustátí, v Hannoveru, New-Hampshire, založené r. 1769 původně pro Indiány a nazvané po earlu of Dartmouth, který v Anglii nejvíce přispěl k jeho uskutečnění. R. 1882 mělo 32 professory, 426 studujících a knihovnu o 52.000 sv.

Dartois [dartoà] François Victor Armand, dram. spisov. franc. (* 1788 v Beauvais — † 1867 v Paříži). Hlásil se za restaurace horlivě ke straně vládní, vstoupil do tělesné stráže král. a vydával protiliberální satirický časopis »La foudre«. R. 1830—36 řídil divadlo Variétés. Napsal veliké množství divadelních kusů, hlavně vaudevillů, dílem sám, dílem za spolupracovníctví obou svých bratrů, Ludvíka a Achilla. Jmenujeme jen některé: *Les fiancés; Le roi et la ligue; Charles de France; Le sceptre et la charrue; Le matin et le soir; Le coiffeur et le perruquier; Paris et Londres; La grisette mariée; Le curé de Champaubert; La gardeuse de dindons; Un domestique pour tout faire; Les saisons vivantes; Une nuit orangeuse; Les enragés; Paris à Pékin* a j.

Dartre [-tr] jest běžný francouzský název celé řady různých chorob kožních, asi taky, jako u nás lidové názvy lišeje neb oparu. Obyčejně značí d. choroby kožní nesdělné, buď horečné nebo bezhorečné, tvrdší, recidivující, po většině značí se vznikem kožních šupin. Někteří autoři pokoušeli se shrnouti choroby dartrické v celek jediný, asi podobný kruhu syfilidů tuberkulosních dermatos, tak zejména Willan a ještě r. 1864 Hardy, ale pokus se nezdařil, neboť vskutku nemají různé ty choroby stejného aetiologického základu.

Dartrismus čili diathesa dartrická jakožto chorobný stav celého těla podobně jako jsou jiné celkové choroby: diabetes, příjice, dna a pod. neexistuje. Jest to neurčitý pojem, u každého badatele jiný, obsahu nepřesného. Proto snaha současných dermatologův o vyměnění pojmu d. z vědy jest plnou měrou oprávněna. Peč.

Daru [dary]: 1) D. Pierre Antoine Noël Bruno, hrabě, státník franc. (* 1767 v Montpellieru — † 1829 na zámku Becheville). Za republiky byl vojenským kommissafem, za Napoleona stal se státním sekretářem a hrabětem; r. 1818 párem a r. 1828 členem akademie. Zabýval se poesíí a historií; hlavní díla jeho jsou: *Histoire de la république de Venise* (Paříž, 1819, 7 sv.; 4. vyd. 1853) a *Histoire des ducs de Bretagne* (t., 1826, 3 sv.). — 2) D. Martial Noël Pierre, baron, bratr před. (* 1774 v Montpellieru — † 1827 v Pa-

fíži), byl vojenským kommissairem a činným ve vojenské intendanci za Napoleona; napsal *Histoire de Rome pendant l'occupation française* (1809—14). — 3) D. Napoléon, syn Pierrův (* 1807 v Paříži — † 1890 t.), účastnil se horlivě života politického a přidal se ke straně republikánské; pro svůj odpor a protest proti státnímu převratu z. prosince 1851 byl uvězněn. Propuštěn vyhýbal se životu veřejnému, až r. 1869 zvolen byl do sboru zákonodárního, i zastával r. 1870 za Olliviera na krátký čas úřad ministra vnitra. Od té doby až do r. 1879, kdy ustoupil z veřejného života, byly mu svěťovány mnohé důležité referáty a práce v kommissích, jako 4. září 1870 pro zkoumání činnosti vládní a ku prozkoumání příčin povstání pařížského 18. bř. 1871. Napsal *Des chemins de fer* (Paříž, 1843) a důležité referáty o otázkách národohospodářských *Le comte Beugnot* (1865).

Dár-ul-harb (arab. = dům války), pro muslimy název každého území nemuslimského, ježto po jejich názoru sluší muslimům útočiti na ně, kdy jim libo.

Dáru-l-ohiláfet (arab. = dům chalífátů), residence chalífů; zvláště zván tak palác Bagdádský, vystavěný druhým chalífem Abbásovským Mansúrem.

Dár-us-seádet (arab. = dům blaženosti), název sultánova haremu, jehož vrchním dozorcem jest kyzlar agasy, hlava eunuchů, jeden z nejvyšších úředníků tureckých.

Dár-us-seltonet (arab. = dům moci), v Orientu název residence vladařské, zvláště pak i hlavního města říše.

Daruvar, Darovar (dříve Podborje, Iligje), městy a sídlo okr. soudu v župě pozežské ve Slavonii, leží v rovině obklopené pahorky a kopci nad říčkou Toplici, 18 km ssv. od Pakrace, při žel. dráze barsko-pakracké. Dělí se na Starý a Nový D., i přiléhají k němu Podborje Dolní a Horní. Má 5636 ob. (1890), 3 kostely, klášter milosrdných sester, krásný zámek, značný průmysl, zvláště hedvábnický. V okolí leží zříceniny opatství sv. Heleny, jehož titulu biskup djakovský požívá, pravoslavný klášter Pakro, zříceniny mnohých hradů, veliké lomy na mramor a nachází se množství starožitností z dob římských, kdy D. slul *Respublica Jasorum*, též *Thermae Jasorvenses*. D. má několik teplec indiferentních 40—46° C a dva ústavy lázeňské. Poloha místa jest příhodná, podnebí mírné. Lázně daruvarské jsou zvláště chorobám činným prospěšny. *red. Peč.*

Darvar Demetrios Nikolaos, spisovatel novořecký (* 1757 v makedonské Klisuře — † 1823 ve Vídni). Vzdělav se na Athoně ve starořečtině, přišel r. 1769 s otcem svým do Zemunu, studoval na srbskolatinské škole v Rumě, pak v Novém Sadě, v Bukureštu a v Lipsku. R. 1785 vydal ve Vídni německou mluvnici pro Řeky, načež v Zemunu zřídil a po 9 let spravoval řeckou norm. školu. R. 1794 zřídil ve Vídni školu pro mládež řeckou a spisováním praktických školních i vzdělávacích knih (původních i přeložených) získal si nemalé zá-

sluhy o školství novořecké. Psal starou i novou řečtinou, pak srbsky a německy. Z prací jeho uvádíme starořecký překlad Baumeistery metafysiky, kriticky spořádaný starořecký text Theofrastových »Povahopisů« (Videň, 1815), starořeckou a novořeckou grammatiku, novořeckou fysiku (1812—13, 3 d.), všeobecné dějiny (2 sv.) a novoř. encyklopaedii pro studující mládež (1820); pak spisy: *Der Stein des Anstosses oder von dem Ursprunge u. d. Ursache d. Spaltung d. griech. u. latein. Kirche* (Videň, 1789); *Blagouravje* (t., 1796); *Zercalo hristianskoje* (Budín, 1801); *Kivlja Ti-vejskago ikona* (t., 1801).

Darvar, město a distrikt, viz Dharvar.

Darw., přírodověd. zkratka = Charles Rob. Darwin.

Darwen, též Overe D., město v Lancashire v Anglii, na žel. trati z Manchesteru do Blackburnu, zkvětá stále průmyslem a obchodem, má 5 továren na papír, velkou přádelnu na bavlnu (*India mill*) o 100.000 vřetech, bělidla, výrobu čalounů, mosazného a železného zboží, cihel a hliněných trub, velkou knihovnu, ústřední skladiště z r. 1867, 34.192 obyv. (1891; a v okolí doly na uhlí).

Darwin [dárŭin]: 1) D. Erasmus, přírodopisec a didaktický básník anglický (* 1731 v Eltonu — † 1802 v Derby). Byl lékařem v Derby. Napsal básně: *The Botanic Garden* (1781); *Loves of the Plants* (1789) a *The Temple of Nature* (1803). Vydal také několik spisů prosou, z nichž nejdůležitější jest *Zoonomia* (1793). Dílem tím získal si jméno velikého fyziologa, ale soustava jeho jest bez pevného základu a plna nedůsledností. Někdy byl ve svých objevech velmi šťasten, jindy nad míru fantastický. Totéž platí o jeho verších, kde nadšení uprostřed spousty nahromaděných pojmů někdy propuká v pravou poesii. Život jeho napsala Miss Sewardová (1804) a jemu ke cti pojmenoval Rudge druh květin *Darwinia*. *Df.*

2) D. Charles Robert, vnuk před. a syn lékaře Roberta Waringa D-a (* 12. ún. 1809 ve Shrewsbury — † 19. dub. 1882 v Downu). Záhy přilnul vřelou láskou ku přírodě a byl pilným sběratelem; r. 1825 vstoupil na universitu v Edinburce, nemoha však obcovati sekcím lidského těla, obrátil se od studia medicíny r. 1827 do Cambridge ku přírodním vědám a pěstoval hlavně botaniku vedením prof. Henslowa. Četbou Humboldtových cestopisů vzrušen přijal r. 1831 nabídnutí kapitána Fitzroye, aby se účastnil na lodi »Beagle« plavby kolem země, nabyv krátce před tím akademické hodnosti Bachelor of Arts. Průběh této pětileté cesty (trvala od 27. pros. 1831 do 22. říj. 1836) popsal způsobem velmi zajímavým r. 1845 ve spise *Voyage of a naturalist round the world*; cesta jej vedla nejprve podél Brazílie a Patagonie, úžinou Magalhãesovou, podél západního břehu Jižní Ameriky, po četných ostrovech tichomořských a kolem Afriky zase zpět do Evropy. V nejbližích následujících letech pracoval o srovnání nasbíraného materiálu, o němž četná pojednání a větší díla sám uve-

fejnil. R. 1839 zasnoubil se se svou sestřenicí Emmou Wedgwoodovou, vnučkou slavného keramiky a zakladatele anglického průmyslu keramického Josia Wedgwooda, načež se roku 1842 uchýlil z Londýna do Downa u Farnborougha v Kentu, kdež na svém statku v zátíši žil výlučně vědě a své rodině, zastávaje jedině úřad »magistrate for the County«.

Uveřejniv několik geologických pojednání vydal r. 1839 souborné denníky a zápisky cestovní (Journal of researches in natural history and geology) jakožto 3. svazek díla o výpravě, vydaného kapitánem R. Fitzroyem. Zoologickou část výsledků spracovali vynikající odborníci: R. Owen (vymřelé ssavce), G. R. Waterhouse (žijící ssavce), J. Gould (ptáky), L. Jenyns (ryby) a Jhos. Bell (plazy) pod názvem »Zoology of the voyage of H. M. S. Beagle« (1840—48, 5 sv.). Geologická pozorování uveřejnil D. tou dobou troje: »O složení a rozšíření korálových útesů« (1842), kde podává první výklad o podivuhodných stavbách korálových, jehož správnost se dosud všeobecně uznává; »Geologická pozorování o sopečných ostrovech« (1844) a »Geologická pozorování o Jižní Americe« (1846), kterážto tři pojednání vydána byla též pod souborným názvem *Geological observations* (Londýn, 1846). Zvláštní píli a péči věnoval vývojeslovnému prozkoumání svýjonožců, tehdy ještě velmi málo známých; jeho dílo *Monograph of pedunculated and sessile Cirripedia* (t., 1851 a 1853, Ray Society) jest dosud základním spísem o tomto zvířecím řádu, o němž také ve spisech Palaeontological Society četná pojednání uložil. Všestrannost D-ova jest podivuhodná; neboť vedle odborných prací zoologických a geologických neměně jest četná řada spisů botanických. Zde to byla hlavně biologická stránka, kterou svému studiu podrobil; psal o pňivých pohybech rostlin, o dvojitvřnosti a trojitvřnosti četných rostlin, o poprašování rostlin hmyzem a j. Avšak vedle těchto prací zanášel se D. od svého návratu do vlasti zkoumáním o proměnlivosti druhů. Podnět k tomuto studiu přinesl si již ze své cesty; pravil o tom: »Když jsem byl na palubě »Beaglu«, věřil jsem ještě ve stálost druhův, avšak již tehdy měl jsem některé pochybnosti. Když jsem vstoupil na pevninu americkou, byl jsem překvapen některými zjevy v zeměpisném rozšíření obyvatelstva a geologickými vztahy zvířectva nynějšího k vyhynulému. Zdálo se mi, že tyto poměry poskytují poněkud světla o vzniku druhů, o tomto tajemství všech tajemství, jak je zove jeden z největších našich filosofů. Navrátiv se pak domů domníval jsem se, že se o této důležité otázce mnohé dá vyšetřiti trpělivým sbíráním a uvažováním všech fakt, jež by se tím směrem nesla. Založil jsem tudíž v čci 1837 zvláštní zápisník, do něhož jsem vpisoval vše, cokoli se té stránky dotýkalo. Ale přes to uplynuly dva nebo tři roky, nežli jsem sám nabyl nezvratného přesvědčení o proměnlivosti druhů. Když jsem konečně po pět let byl materiál sbíral, troufal jsem si, sepsati o té záhadě několik stručných poznámek, které

jsem později (1844) obsírněji rozvedl, připojiv k nim své úsudky, k nimž jsem tehdy byl dospěl. Od té doby jsem se nepřetržitě zabýval souvislým studiem této otázky.«

Avšak teprve r. 1859 vyšel D-ův základní spis o vzniku druhův (*On the origin of species by means of natural selection*); ve své skromnosti D. stále se obával, že ještě nenahromadil dosti důkazův o své domněnce. Když však Alfred Russel Wallace, angl. sběratel přírodnin, té doby na moluckém ostrově Ternatě, v únoru 1858 zaslal D-ovi rukopis »O snaze odrůd, odchylovati se neobmezeně od původního typu« se žádostí za posouzení jeho, tu teprve D., donucen svými přátely, současně předložil rukopis Wallaceův a své poznámky z r. 1844 na veřejnost v Linnean Society. Nové D-ovo dílo stalo se epochálním zjevem nejen pro přírodovědecké názory, nýbrž i pro metody a směry pracovní; ano o zásadách v něm vyřčených rozptěl se živý boj, jehož se vedle přírodovědcův účastnili také filosofové, jazykozpytci, anthropologové i theologové. Spis ten, jenž překladem vyšel také ve mnohých cizích řečech a několikerym vydáním, vzbudil na jedné straně nadšený souhlas, na straně druhé zase urputný odpor. A není divu; vždyť se tu jednalo o zásadu, která se brala za samozřejmou, již předem za nepochybnou a dokázanou, že totiž každý druh rostlinný a zvířecí od počátku (od stvoření svého) byl a jest nezměnitelným. Tomu zdánlivě nasvědčovala ostatně i denní zkušenost, anobrž i doklady historické, pokud se totiž týkaly obrazů zvířecích a zbytků zvířat i rostlin samotných. Naproti této denní zkušenosti a obvyklé nauce tvrdil D. a dovozoval svoje náhledy přecetným pozorováním a důvtipnými pokusy na domácích zvířatech, že druh zvířecí a rostlinný není stálým, nýbrž měnivým, že i v přírodě vládne podobné síly, vedoucí ke tvorbě odrůd, jako to při domácích zvířatech za výběru plemenného pozorujeme. Byla-li D-ova nauka pravá, padl s neměnitelností druhů také nadpřirozený původ jejich (stvoření, a nynější přírodniny znamenají toliko fasi okamžitý stav) v odvěkém vývoji ústrojně přírody. A právě pro dalekosáhlé důsledky D-ovy nauky dostávalo se jí zejména z kruhů theologických mnoho nepřizně, neboť právem bylo k tomu poukazováno, že také člověk týmž zákonům podroben býti musí, jako ostatní ústrojně tvorstvo. Ovšem fídil se boj hlavně proti oněm zastancům D-ovy theorie, kteří odvozovali původ člověka přímo od opic. D. zatím neunaveně hromadil materiál pozorováním, pokusem i přemýšlením; r. 1868 vyšel veliký dvojsvazkový spis *Variation of animals and plants under domestication*, jemuž r. 1871 následovalo dílo o původu člověka *The descent of man and on selection in relation to sex*, a na dovršení této theorie r. 1872 spis o výrazu tváře u člověka i zvířat (*Expression of the emotions in men and animals*). Založiv a doloživ řadou obsáhlých děl svoji nauku o měnlivosti starých a vzniku nových druhů (viz Darwinova nauka), obrátiv

se zase k oblíbenému svému předmětu, k biologii rostlin. Již r. 1875 zahájil »Masožravými rostlinami« (*Insectivorous plants*) nový směr experimentální fyziologie rostlin na poli do té doby téměř neznámém; dokázalťe nezvratně masitou živinu mnohých rostlin. Rovně důležitosti jest dílo, následující již r. 1876, o vlastním a cizím opelení květů (*Cross- and self-fertilisation of plants*), ve kterémž provedl důkaz o výhodách poprášení blizen cizím plemem, a dovršil rozsáhlé své studie o vzájemnosti hmyzu s rostlinami. Poslední botanické dílo D-ovo »O pohybech rostlin« (*The power of movement in plants*, 1880) vzbudilo v kruzích fyziologů botanických namnoze prudký odpor, ale právě tím zavdalo podnět k rozsáhlým a důkladným studiím v tomto směru. Na sklonku svého žití vrátil se D. zase k thematic, jemuž i první jeho spis byl věnován; vypsaltě »Tvorbu ornice působením červů« (*The formation of vegetable mould through the action of worms*, 1881). Při četných zamýšlených pracích, jichž ovšem již nedokončil, zastihla jej smrt. Pochován jest v opatství Westminsterském.

Názory D-ovy, ačkoli se s mnoha stran setkaly s nejprudším odporem, způsobily nejen v přírodovědě úplný převrat co do názorův i metod pozorovacích, nýbrž daly podnět k novým srovnávacím studiím také v četných jiných oborech vědeckých, při nichž bylo lze s prospěchem užiti zkoumacích method moderní přírodovědy. D-ovi dostalo se vzácného zadostiučinění, že se dožil úplného souhlasu téměř všech přírodopisců, že se kolem jeho nauky soustředila veškerá vědecká práce přírodopisná a že jeho method opatrného zkoumání a pozorování užívá se nyní ve všech vědách empirických. Pro veliké převraty, jež v přírodovědě způsobil, zove se Koperníkem ústrojně přírody. D. uvedl ve všeobecné užívání genetickou methodu, stopující postupný vývoj tvora, — reklamoval člověka za člena ústrojného tvorstva a připojil tím tělovědu a celou anthropologii těsně ku přírodovědě, kdežto dříve za část zeměpisu bývala brána, — jeho pracemi stala se zoologie vědkyní všech věd přírodních, obohacena byvši o celé odvětví embryologické či ontogenetické (v Darwinova nauka).

Povahy byl D. velmi skromné, až k úzkostlivosti. Jakkoli sám mnoho vyzkoumal, veliký kus světa a mnoho lidí shlédli, jakkoli nauka jeho netušené svity rozbfeskla po mnohých oborech: přece ji sám nepovažoval za definitivní rozřešení všech záhad, nýbrž byl si mezer a neshod jejich lépe vědom než sami protivníci jeho. Jeho skromnost zračí se nejlépe průpovědí, která D a řadí vedle Sokrata, Newtona nebo Kanta, když praví: »Ani nevíme, jak jsme nevědomí« (*We do not know, how ignorant we are*).

D-ovy spisy převedeny byly na mnohé jazyky jiné, ale v českém překladu nemáme ani jediného jeho díla. Životopisy připojeny bývají ke spisům, jež pojednávají o jeho theorii; obšírnou biografii vydal jeho syn Francis D. K poznání poměru mezi D-em

a A. R. Wallacem důležit je spisek A. B. Meyerův, Charles D. und Alfred Russel Wallace (1870). Pro seznání sympathické osobnosti D-ovy dobře poslouží článek J. Durdíka, Návrstěva u D-a (Osvěta, 1876).

3) D. George Howard, přírodoppytec angl. (* 1845 v Downu, hrab. Kent), druhý syn Ch. D-a, vzdělal se na univ. cambridgeské, věnoval se právům, později výhradně studiu věd přírodních, stal se prof. astronomie v Cambridgei a členem král. společnosti v Londýně. Vydal řadu pozoruhodných studií (částičně ve spisech královské společnosti), zejména o sňatcích z pokrevnosti, o vlivu změn geologických na osu zemskou, o dějinách země, o změnách na povrchu zemském, o zemětřešeních (spolu s bratrem svým Horacem), o dmuti moře a j. Jest z hlavních spolupracovníků časopisu »Nature« a účastnil se při novém vydávání díla Thomsonova a Taitova o přírodní filosofii (*Treatise on Natural Philosophy*) a s bratrem svým Francisem na vydání životopisu otceva.

4) D. Francis, botanik angl. (* 1848 v Downu, hrab. Kent), syn Ch. D-a, vystudoval v Cambridgei, kdež jest prof. botaniky. Zabývá se hlavně fyziologií rostlinnou a pomáhal otci svému při studiích jeho o pohybu rostlin. Vydal též obšírnou biografii svého otce, *The life and letters of Charles D.* (Londýn, 1887, 3 sv.; něm. vyd. od V. Carusa, Stuttgart, 1887; franc. vyd. od de Varignyho, 1887—88).

Darwinia: 1) D. Deunst., synonymum *Litsaea* (v. t.). — 2) D. Rafin., synon. *Sebania* (v. t.). — 3) D. Rudge, rod myrtokvětých rostlin, jejichž kalich má 5 širokých, celokrajných neb obrvených ústů, řídčeji ústý malé. Tyčinek 10 se střídá s krátkými staminodiemi; prašníky otvírají se na konci dérami. Zpodní semenník vybíhá v čnělku značně dlouhou, přímou, tence zakončenou, pod koncem dlouze huňatou. Mnoho drobných kvítků směstnáno ve strboulovité, velkolistým jakýmsi zákrovem obalené květenství. Známých asi 21 druhův australských těchto rostlin rozdělil Bentham a Hooker v podrody *Genetyllis* a *Schuermannia*, a to dle velikosti kalicha a květenství. Mnohé druhy D-í přestují se i u nás ve studených nebo méně teplých sklenicích. *Děd.*

Darwinova nauka (**Darwinismus**) podává o povstání ústrojného tvorstva a pomenáhlých jeho proměnách jediný induktivní výklad na základě pozorování a pokusů přírodovědeckých. Ačkoliv již dříve proslovena byla častěji domněnka, že druhy zvířat a rostlin nejsou neproměnlivými, nýbrž že se pomenáhlou mění (Erasmus Darwin, Goethe, Lamarck, Geoffroy St. Hilaire, Treviranus, Wells, Buch, Carus, G. Jäger a j. v.), přece podařilo se teprve Karlu Darwinovi podati toho četné a nezvratné doklady vědecké, kdežto jeho předchůdcové pro nedostatek zkušebního materiálu omezovali se toliko na proslovení domněnek. Hlavními zástupci této descendenční theorie před Darwinem byli francouzští zoologové Jean Lamarck

(1744—1829), jenž ovšem příčinu vývoje a proměny druhů vedle různosti vnějších podmínek životních hlavně dovedl pouhým užíváním nebo neužíváním některých ústrojů, z čehož prý následoval buď nenáhly jejich rozvoj, nebo jejich zakrnění, a Geoffroy St. Hilaire, jenž zase hledal jedinou příčinu všeho odrozování ve vlivu okolní přírody na tvorstvo.

Darwin založil svoji nauku jednak na proměnlivosti ústrojného tvorstva, jednak zase na dědičnosti znaků při potomcích. Přihlížeje pak dále k veliké nadprodukcii tvorův ústrojných dospěl ke známému principu boje o život.

Pozorováním a četnými pokusy na domácích zvířatech provedl Darwin důkaz, že každý druh rostlin i zvířat jest proměnlivým, že z čítného potomstva ani jediný člen nerovná se ve všem svému předku, nýbrž hned většími, hned menšími rozdíly se od něho liší. Jednotlivci, jež jménem jednoho druhu označujeme, bývají zejména u domácích zvířat (psů, holubů) velmi rozdílní; ale také při zvířatech divokých bývá tolik a tak velikých rozdílu, že je za místní nebo klimatické odrůdy zvláště uvádíme. Dřívější přírodopisci (Linné, Cuvier) brali každý druh za původně stvořený a neproměnlivý; odrůdy sice též uznávali, ale jen v mezích nejužších, nepátrajíce po příčinách a původu jejich. Doklady proti neproměnlivosti druhů nahromaděny byly hlavně pěstováním rostlin a zvířat, křížením jich při plemenění a přizpůsobováním nových odrůd různým okolnostem životním. Darwin běže odrůdu za nastávající druh, jemuž pro odštěpení neschází, než aby se dosti značně od původního druhu odrůdnil.

Princip dědičnosti byl již dávno znám všem přírodopiscům, kteří jen v tom chybovali, že brali dědičnost za stálou, kdežto Darwin dokázal, že právě nové vlastnosti, měnivosti povstale, přenášejí se dědičností na potomky rovněž, jako vlastnosti zděděné. Každý pěstitel zvířat i rostlin jest o tom z vlastní zkušenosti přesvědčen, vždyť se na tom zakládá povstávání a vypěstění nových odrůd. Nejlépe se podaří vypěstění nové odrůdy, užije-li se k plemenění rodičů, kteří novou vlastností zvláště vynikají; tím se vlastnosti nové odrůdy nejen upevňují, nýbrž i stupňují. Tak povstávají plemena čistokrevná. Křížením různých plemen zeslabují se zvláštní vlastnosti všech, pročež potomstvo stává se podobným původnímu tvaru.

Měnivosti a dědičnosti jsou všeobecné funkce ústrojné hmoty; účinek jejich ve všem jest opačný. Měnivosti oddalují se potomci dle tvaru i dle zvykův od svých předků, kdežto dědičností se vlastnosti předků na potomky přenášejí, a tím se měnivosti druhu omezuje. Dědičností zachovává se mnohá vhodná přizpůsobenina a přenáší se na potomky, přizpůsobivosti však se dědičnost částečně ruší, tak že se dědičností nevybavují nikdy ani shodné tvary, ani nezměněné řady funkcí životních, nýbrž obě vždy poněkud pozměněné.

Proto mládě nikdy není shodno, nýbrž toliko podobno svému rodiči.

Nejznamenitější vliv má boj obou těchto přírodních sil na postup embryonálního vývoje. Dědičností by se postup vývoje opakoval beze změny, přizpůsobivosti se však co možno zkracuje. Tak se posléze celý vývoj druhu zkrátí u každého tvora na stručné opakování toho postupu, jímž se původně každý druh zvířecí a rostlinný z nižších tvorů byl vyvinul. Tento postup jest zachován tím dokonaleji, čím věrněji byl dědičností přenášen, a tím více jest změněn, čím více a častěji se musil přizpůsobovati novým okolnostem.

Měnivosti a přizpůsobivosti tvorstva jeví se nejnápadnějším způsobem při účinku zevnějších vlivů na živočichy a rostliny. A tyto vlivy můžeme rozeznávati asi takto: 1. okolní prostředí, 2. podnebí, 3. potrava, 4. nepřítelé, 5. styky pohlavní při rozplemeňování a péče o potomstvo. — Podle prostředí vyvinulo se tvorstvo vodní a zemské, žijící na vzduchu; tím ovšem podmíněno jest veškeré dýchání, utváření vodního cevstva (u zvířat), způsob pohybu a rozličné přístroje hydrostatické u tvorstva plovoucího, — tím však i zrůzněn tvar a výkon čidel, hlavně ucha a oka, podle toho, šířili se zvuk a světlo vodou či vzduchem; prostředí působí přímo na povrch těla a to nejen mechanicky, nýbrž i tepelně a chemicky. Sem spadá při zemních zvířatech také vliv vlnění, hlavně podzemních. — Klimatické poměry mají na tvorstvo rovněž hluboký účinek, čehož doklady pozorujeme při studiu zeměpisného rozšíření tvorstva. Periodičnost tepelná, vlhkostní a světelná podmiňuje veliký počet zvláštních přizpůsobenin u rostlin i zvířat; sem hledí zimní spánek a stěhování zvířat v krajinách studených, letní spánek rostlin na stepích a v horkých krajinách se suchým létem, noční spánek citlivky a četných rostlin, hustá srst polárních zvířat, noční život zvířecí v horkých krajinách a j. v. — Potrava vyžaduje na zvířeti jednak bystrých čidel, přiměřené pohyblivosti, někdy také zvláštní rychlosti a vynikající síly, vždy pak nástrojů k jejímu spracování a strávení. Vliv potravy vidíme v chrupu ssavců, v dělce zažívaděl, v loveckých pudech dravců a hmyzožravců, zvláště jednostranný pak vývoj všech těchto okolností při larvách hmyzu, které se výlučně živí jedinou rostlinou; sem hledí též útočné zbraně šelem, příživníků, jedovatých hadů atd. Nejrozmanitějším přizpůsobeninám uvykly larvy oněch hmyzů, které ještě před úplnou dospělostí jsou nuceny hledati sobě potravu; z této vznikla při nich proměna, často velmi složitá (hmyz, žáby, ostnokožci, hlístové, prokel u cevnatých rostlin výtrusných a p. v.).

Jako každý tvor jest vyzbrojen k lovení potravy, bývá zároveň zase chráněn proti svým nepřítelům, kteří ho za potravu užiti chtějí; tak vznikly u pronásledovaných zvířat zkušenosti, strach a ochranné pudy, vytvořilo se ochranné zbarvení a napodobení zvířat chráněných, anobrž i předmětů neživých (mi-

světla, vyživují se ochranně zbraně a jsou to zevní jezyk, chlupate housenky, ježky a jiná semena, ať už vnitřní a j. — Přizpůsobiviny pozemnědovců jsou rovněž letavé a podivuhodné, mluvíme jen o vzájemnosti hmyzu a světla, hlemýžďů a polarek časových, obranná a obranná opatření bodův a semen, obranná zbraň parohy jelenů, usadla rohatců, snubní prvky bažantů, konců a snubní prvky peronožky zpět ramedků stadih, a konečně neobdoba opatření na přispěch potomstva, nižší stadi, misku usavů, vak i vad, stadi třetí i čtyř a ml. j.

Každý tvor má svým životním poměrům to nejdokonalejší přizpůsobení, čímž podmíněna jest tvorová jeho přiroda. Jakmile však nastane porušení této rovnováhy, mění se poměr životní podmínky každého tvora. Nastane mu nutnost, buď přizpůsobiti se novým okolnostem, nebo zhybnouti. I zvířat jest to samé, možnost vyčtenování. Ze prvý případ jest možný, tá se totiž pozorováním dokázat, aklimatace. Mz tu takové osobné změny, ovšem vedle nich také vrozené, to nenadobí, přímá přenášeny na celé potomstvo, a jeví se při dvou rodících, vylučování plam, jak i stopování. Tak pokračují stadi, která se od předešlých dráhu rozvádějí, přizpůsobují, ale přece stájnými znaky stadijím.

Avšak ani zdatnost, ani dědičnost nastávají by na újed povstání novin, trnutí, kýby, nebylo, že vyzkoušet, přilhu, pro kterou se nové znaky na odrážení, stápný, do té míry, až se stadi nový dráhu. A v tom, jak právě vědecká teorie Darwinovy, že každá přilhu, nastává a její účinek dokazuje. Když Darwin seznal spis M. J. Wagnera, An essay on the principle of population, or a view of its past and present effects on human happiness (Londýn, 1796), jediné, to geometrickém vzrůstání obyvatelstva, a také zásady také pro poměry ve zvířectvu, a rozmanitost. Tam byl přiveder k zásadě o boji životním *struggle for life*, v němž se utkává každý živok se sobě rovným, jakožto s konkurencí o potravu, o dlešit, o místo, o pohodlí, a vůbec o všechny společné zájmy. Jako pak ani zvířat ani rostlin, také nepřibývá, nleze jinak, než máti za to, že za každého tvora výhodného nastoupí zase jen jeden exemplár tenož dráhu. Právě tak počet zárodkův a miřdat u všech tvorů jest značný, u mnohých dokonce šířný, poznáváme z toho, že všechny ostatní zárodky musí zhybnouti dříve, než dosáhnou úplné dospělosti. Čáku největší, státi se nástupcem, avých předků, má mezi svými sourozenci za jisté ten živok, jenž některou výhodnou vlastností nad ostatní předčí, která jej činí způsobilým, aby si buď snáze potravu zaopatřoval, nebo nepřítelům lépe unikal, neb jinak nad svými konkurenty vítězil. Takovýto vynikající jednotlivec nejen že svoje zvláštnosti také přeneše na svoje potomky, nýbrž on zajiště také zanechá potomku největší počet, a tím podstatně přispěje k odzozování jejich od

tvorů původního druhu. Tento jev, jenž se může přirodě zdáti jako podlé jako při tomaci tvorení, imelo a účinné plemenění, nazývá Darwin přizpůsobivým výběrem, *natural selection*. Tento ukazuje joplnkem a přizpůsobivým nasenkem, jest m. j. stadi nezpůsobivých, jenž v životě a to, jest zároveň nezbytnou podmínkou rovnováhy v přirodě. Převládá většina zárodků, byne velmi záhy nedostatkem místa a světla i rostlin, nedostatkem tepla, vlhka a potrav, hlavně pak nepřátel. A proto jen ti tvorové, jevedou vzdorování nejlepe všem porušením, kteří laným okolnostem životním ne, lépe jsou přizpůsobeni. Dokonalá přizpůsobenost, kterou při každém tvoru seznáváme, jest tudíž výsledkem přizpůsobivého výběru. Necht všekoro tvorstvo, které by bylo biologickým poměrům to nejlepe akkomodováno, byvalo by buď živým přirody neustroje, buď nedostatkem potrav, buď konečně nepřátel. A každý tvor, výhodnými vlastnostmi vynikající, přeží jen o několik týdnů nebo měsíců své nedokonalejší přizpůsobené spoubravy, přeneše přece své vynikající vlastnosti na větší počet potomkův, a těm se znova v podobném poměru výhodné vlastnosti tímž směrem zvýší a rozmnoží. A takovým postupem zpevní se přizpůsobenina osobní na vlastnost dědičnou, státnou, rodovou. Toto odzozování podporuje se izolací nové odrůdy od starého druhu, proto vznikají hlavně odrůdy místní, lokální, na vstěhování, kteří se více nezměňují, s obyvatelstvem starého domova. Klada hlavní důraz na tuto okolnost sestrojil, Meric Wagner zvláštní teorii migrací, kterou sice nelze uznati ani za hlavní, tím méně za jedinou příčinu odzozování, která tak přece poskytlá některé pomůcky k vytvoření moderního názoru o zeměpisném rozšíření rostlin a zvířat.

Dříve, než teologický názor světový pobížel na život zvířat a rostlin se stanoviska účelnosti, Darwin zavedl do přírodovědy princip přírodnosti. Krtek má své hrabavé nohy nikoli proto, aby jimi mohl vydatně hrabat, nýbrž proto, poněvadž po dávno věky jen ti krtek v konkurenci podzemního živobytí mohli obstáti a vítězí, kteří tak dokonalým hrabavým ústrojem byli opatřeni: každé krtek, jenž by se narodil bez tohoto ústrojí, nebyl by života schopen a musí by býti hladem vymitěn. Čemu se dříve obdivovali pro nápadnou účelnost, to nyní vykládáme jakožto mechanickou nutnost, vyplyvající z boje o život, jenž po tisíce a milióny generací neustále pracuje o zdokonalení a přizpůsobení každého tvora k laným okolnostem životním. Nekoněná rozmanitost tvorstva se tím zcela přirozeně vykládá: vždyť právě různé organisování tvorové mohou mnohem snáze vedle sebe obstáti, aniž by si navzájem překáželi, nežli tvorové podobní, sobě konkurující. Z této různoměrnosti přizpůsobivosti dále vykládá se též úkaz děl i práce, jež na těle každého tvora stopování můžeme. Jenom nejjednodušší tvorové jednobuněční postrádají tohoto zařízení, ač i každá buňka již jest

zrůzňena v jádro, obsah, blánu atd. Čím pak složitějším se který tvor stává, tím jednostranněji pracují jeho tkaniva a jeho údy nebo články, tím dokonaleji pak jest každá část přizpůsobena svému výkonu, ponechávajíc práce ostatní zase ústrojům jiným. Touto cestou zrůzňuje se tělo a specialisuje se výkon. Zvláštní pozornosti zasluhuje, že nové výkony nevládnou hned předem samostatnými údy nebo ústroji; na př. plovací měchýř ryb přejímá při dvojdyšných i novou funkci dýchání vzduchu; kůže, která původně jest jenom čidlem hmatu, stává se na určitých místech vidomou nebo pro dojmy zvukové citlivou, ale teprve na mnohem vyšším stupni setkáváme se se zvláštním okem neb uchem.

Avšak nesmíme za to míti, že každý pokrok v dělení práce a v přizpůsobení jest i pokrokem tvaroslovným, jenž podmiňuje vyšší organizaci vnitřní nebo dokonalejší článkování vnější a tudíž i vřadění tvora do vyššího oddílu v soustavě. Jsou to jmenovitě hlístové a příživníci, kteří, pohlavně dospívající, stávají se dokonce tvory i mnohem nedokonalejšími než za doby své mladosti (příživné buchanky, rybí vši), a přece nabývají velmi dokonale přizpůsobenosti k životu parazitického (zpětná, regressivní proměna). Z téže příčiny bývají hmyzi na ostrovech buď úplně bezkřídlí, nebo mají křídla velmi malá, tak že větrem na moře zanášení býti nemohou. Podobným zjevem, jenž se stanoviska teleologického se vůbec nikterak ani vyložití nedá, jsou ústroje zakrnělé rudimentární. Theorii Darwinovou docházejí výkladu zcela srozumitelného a nenuceného. Jsouť to ústroje po předcích zděděné, ale neužíváním poněmáhu zmenšené a zakrsalé. Takovým zjevem jsou pahýly tyčinek v pestikových květech u různopohlavých rostlin, oční bulvy slepých zvířat jeskynních, zuby zárodků velrybích, kostrč a její svaly u člověka a velepoc, slepé střívkó a brzlík člověka a mn. j. Takovéto zbytky, v ničem užitečné, ale často dokonce škodlivé a nebezpečné, porážejí přímo názor teleologický; jsou to ústroje, v pravdě dysteleologické. — S účelností nelze též srovnati ony znaky, které se týkají barevné krásy a nádhery, zvuku, zápachu a chuti, vůbec všechny ty znaky, jež bychom mohli nazvati estetickými. Též o výklad těchto znaků Darwin se zdarem se pokusil. Poukazuje k tomu, že samečkové ptáků vynikají krásným zpěvem, barevností a nápadným peřím, dokládá četným pozorováním, že samice dávají přednost samečkům nejkrásnějším, zpěvákům nejlepšími. A tím se stává, že právě tito vynikající samci zanechávají po sobě nejvíce potomků a na ně svoje znaky přenášejí. Poněvadž pak i mladí samci nejdříve se podobají samicím a teprve dospívající nabývají oněch samčích ozdob, soudí Darwin, že v samicích věrněji zachována jest podoba původního druhu, od níž se samci teprve později odrodili. Týž výklad platí pro parohy jelenů, kly kanců, hřívu lví a pro všechny ony znaky, jimiž samci mezi sebou nebo se samicemi zápasí o přednost při ple-

menění. — Velezajímavý jest dále výklad o vzájemnosti hmyzu a květin, jímž dochází vysvětlení vůně a lepotvárnost i barevnost květů. Hmyz nejen ve květech nalézá potravu na pylu a medových šťavách, on prostředkuje zároveň poprašování blizny cizím pylem a při mnohých květech teprve jedině on umožňuje oplozování, k němuž by pro zvláštní postavení tyčinek a blizny nebo pro nesoudobné jejich dozrávání vůbec došlo ani nemohlo. Ježto pak do určitých květů vždy tytéž druhy hmyzu zalétají, vyvinula se na květech četná lákadla (libovůně, barva, medové šťavy, plátky korunní, květenství s neplodnými květy paprskovými) pro vítané navštěvovatele, ale vedle toho i nemálo překážek pro ty druhy, které rostlině nemohou platných služeb prokazovati (med v ostruhách, kryté medníky, hluboké a úzké trubice korunní, věnce v ústí korun, šklebivé květy a pod.). Nejpodivnějším zařízením honosí se ovšem ty květy, které se dokonce vyvinuly na hmyzolapky, z nichž buď vůbec ani vyvážnutí není, nebo teprve tehdy, když hmyz svému úkolu dostal (podražec a j.). Avšak i hmyz jest pro své poprašovací povolání náležitě a velmi rozmanitě vyzbrojen (kartáčky na nohách, sosáky a j. v.). Proti nepovolaným hostům chrání se rostliny vůbec žahavými chloupky, trny, pryskyřičnými výměšky, jedy a silicemi, ba mnoho jest i rostlin, které se spolčují s mravenci a tím docházejí ochrany před škůdci. O těchto velezajímavých poměrech psali též Bedřich a Heřman Müllerové, Delpino, Kerner a j.

Darwinismus, jenž hlásá odzrození tvorstva a poněmáhu vznikání nových druhů, důsledně běže za nejpůvodnější tvory jednoduché buňky a beztvárnou hmotu živočící, protoplasma. Z takovýchto prapočátků života vyvinovaly se jednak rostliny, jednak se tvořila zvířata. Darwinismus běže všechny tvory za členy téže rodiny, ovšem nekonečně četné a rozvětvené. Soustava stává se rodokmenem tvorstva. Žijící tvorové jsou posledními, zelenými ratolestmi dvojitého stromu, obou to říší ústrojných; uschlými větviemi jsou tvorové vyhynulí, — a v tom smyslu má ústrojná říše již velmi četné kmene uschlé. Vzory a třídy tvorstva lze přirovnati ke kmenům, řádům a čeledi k větvím obou stromů. Takovýmto názorem soustava nabývá teprve vědeckého podkladu a logického zdůvodnění. Pokrevenské příbuzenstvo jeví se homologiemi anatomickými a embryologickými, zevnější přizpůsobeniny pak analogiemi biologickými. Tak na př. jsou okončiny všech obratlovců homologicky stejnými útvary, nechť slouží výkonům jakýmkoli, jejich vnitřní podobnost jest po společném předku zděděna; naproti tomu červovitá podoba žíly, hadův a červů povstala týmiž podmínkami životními u zvířat velmi málo příbuzných. Pro rozeznání homologií a analogií jest vývoj tvora nejdůležitějším měřítkem; homologické shody objevují se při vývoji dvou tvorů již velmi záhy, třeba se později seslabovaly a zastíraly, kdežto analo-

gické podobnosti se vyskytují z pravidla až na samotném konci vývoje.

Rodokmen tvorstva té doby ovšem nelze ještě bezpečně sestrojiti, poněvadž se nám nedostává známosti o přechodních tvarech vymřelých. Dosud jest mezer příliš mnoho; ale co den jich ubývá, a každý nový nález doplňuje obraz tvorstva. *Palaeotherium* a kůň jsou nyní spojeny nepřetržitou řadou fossilních kopytnatců, *Archaeopteryx* jest pojídlem mezi ptáky a ještěry a j. v. Ačkoli pak od prvního pronesení této myšlenky nalezen byl velký počet nových zkamenělin, není mezi nimi jedině, která by se s genealogickým názorem soustavy nesnášela, za to jest hojně těch, které lze bráti za přímé potvrzení D-vy n-ky.

Avšak i na poli embryologickém téměř každý nález stal se sloupem D-vy n-ky. Již Karel z Baerů ve svých četných pracích embryologických poukázal k naprosté shodě mladých zárodků u příbuzných zvířat; ale Bedřich Müller r. 1864 ve svém spise »Für Darwin« vyvolal nejprve zásadu, kterou pak Arnošt Häckel dále rozšířil u velikou nauku a nazval ji základním zákonem životního rozvoje (biogenetisches Grundgesetz). Stopujeme-li jednotlivě stupně, jimiž se ve svém vývoji probírá každý tvor, snadno poznáme, že následují za sebou v určitém pořádku, že mají nejprve shodu se tvory nižšími, čím dále pak se blíží vývoj svému konci, že nám připomínají tvory vždy vyšší a dokonalejší. Na př. ssavci na nižším stupni vývoje podobají se rybám, poněvadž mají žaberní otvory. Valná většina všech zvířat po stadiu jednobuněčného vajíčka mění se na zárodek láčkovcovitý (*gastrula*), a později teprve na tvar vícevrstevný. Ano, když Kowalewski dokázal, že nejnižší obratlovec (*Amphioxus*, kopinavec) ve svém vývoji nápadně souhlasí se sumkami (*Ascidia*), brána jest tato shoda za platný důkaz společného původu jejich od týchž vymřelých předků. Ba souběžnost postupu embryologického s řadou domnělých předků téhož tvora stala se důležitou pomůckou k vyhledávání genealogických stvkův a systematické příbuznosti tvorstva vůbec. Postup embryologický vykládá se za stručně opakování celého vývoje rodového, jež se dědičností zachovalo, ale přizpůsobením tak značně přikrátilo. Ontogenie vyvinula se z fylogenie hlavně zkráceným děděním; ze životního průběhu předků opakují se při každém tvorě nejvěrněji a nejobširněji děje nejnovější, kdežto staré děje embryologické se vybavují tím neúplněji a zkráceněji, čím delší doba uplynula od oné doby, kdy předkové doživotně stanuli na tom či onom stupni vývoje. V paměti zvířecí hmoty zachovaly se tedy pouze hlavní osudy předků, a ty zhusta ještě pozměněné, když se totiž mládě musí přizpůsobiti okolnostem cizím, zevnějším; někdy musí záhy samo potravu vyhledávati (larvy žab, hmyzu), někdy dlouhé a nebezpečné cesty podnikati, nežli se mu podaří nalézti konečný útulek životní (larvy hlístův) atd. Za

tou příčinou bývá podoba mláděte velmi často pozměněna, zcela rozdílná od zvířete dospělého, ano setkáváme se tu často s ústroji provisorními, larvovými. Takový vývoj zoveme proměnou, mládě samo pak larvou. Stav larvy jest tudíž poměrně pozdní přizpůsobeninou mláďat, nikoli původním stavem zděděným. Někdy bývá do vývoje vloženo ještě stadium pupy, čímž se řada výpomocných stadií stává velmi rozmanitou (majka, puchýřníci, svíjonožci). Bojem o život u mláďat mění se prostý vývoj v proměnu. Poslední forma vývoje jest u každého tvora konečným výsledkem zápasu mezi dědičností po předcích a přizpůsobováním k zevnějším okolnostem životním. U jedněch druhů převládá dědičnost: to jsou druhy konservativní, u jiných působí zase vnější okolnosti příliš mocně, že měnivost nabývá nadvlády: to jsou druhy progressivní. K těmto náležejí všechny tvary vyšší, vyvinutější, k oněm pak tvorové nižší, jednodušší.

Avšak často naskytují se ve zděděném postupu embryonálním výjimky a nepravidelnosti; a to hlavně toho způsobu, že se vybaví některý dávný zapomenutý stav dřívějšího předka (*atavismus*). Takovým zjevem jest trojkopytnost koně, srstnatost člověka, lichožpeřené listy kalichové na růži, prorůstání lodyhy květem, plně květy a j. v.

Na základě shody ontogenické lze dobře souditi na příbuznost pokrevenskou, a tudíž i na blízkost systematickou.

Vědecká důležitost a filosofický význam Darwinismu neleží však jen v tom, že podává mechanický výklad ústrojně přírody, že na místo názoru o úmyslné účelnosti klade nový názor výhodné přizpůsobenosti — jeho účinek sahá daleko do všech věd příbuzných, ano i do mnohých, které na zdání s přírodovědou ani souvislosti nemají.

Srovnávací anatomie kofistila z Darwinova názoru velmi podstatně; vždyť jím teprve byl podán výklad o příčině, proč někteří tvorové mají sestrojení souhlasné, kdežto jiní sotva že v nehlavnějších částech a ve tkáních s nimi přirovnávají se dají. Jmenovitě Gegenbaur, Huxley a Kowalewski získali sobě na tomto poli zásluhy. Teprve nyní učiněn pokus zjistiti přírodovědecké postavení člověka; souhlasně všickni darwinisté berou veleopice a člověka za potomky společného předka, o jehož domnělých vlastnostech Darwin ve svém spise »O výrazu tváře« podal podrobnou studii.

Palaeontologie, jednak hlavní podpora Darwinismu, sama též učinila ve svých názorech veliký pokrok přispěním jeho. Postupný pořad, v němž se tvorové na zemi objevovali, stal se srozumitelným teprve nyní, když dokázáno, že to následovali po sobě potomci čím dále, tím dokonalejší. V rostlinstvu po řasách následovaly mechy, kapradiny, přesličky a plavuně, vesměs to rostliny výtrusné bez květův a semen, pak teprve přišly rostliny nabo-semenné, k nimž počítáme jehličnaté a cykasovité stromy, načež konečně povstaly rost-

liny krytosemenné, a to zase postupem od bezkorunných k prostoplátečným a k nejmladším srostloplátečným rostlinám. Podobně vznikali také živočichové, počínajíc od bezpáteřnatců a postupující k rybám, obojživelníkům, plazům a ssavcům i ptákům. I v jednotlivých třídách a řádech bylo lze do podrobnosti stopovati tento vzestupný pořad. Mezi ssavci byli nejstaršími vačnatci, nejmladšími pak opice s člověkem. Ano, při mnohých čeledích podařilo se sestaviti úplné řady fylogenetické, tak že ani mezer nezdálo; zvláště dokonalé jsou rodokmeny Ammonitů, Trilobitů, odrůd okružáka mnohotvárného (*Planorbis multiformis*) ze sladkovodního vápence Steinheimského. Největší však rozruch způsoben byl četnými nálezy lichokopytníků v Evropě a v Americe. Jimi rozšířena byla řada předků našeho koně na více než 50 členů pokračujíc od rodu Eohippus, Orohippus, Mesohippus, Miohippus, Pliohippus, Protohippus a Hipparion k rodu Equus; tím vyvozen původ koně od malého pětikopytníka, asi velikosti naší lišky, až k našemu velikému jednokopytníku dosud žijícímu. Všechny poněmáhle změny tu lze stopovati: zakrňování postranních prstů, přeměna kostí předloketních a podkolenních, změna chrupu a lebky, tak že si nelze dokladu různějšího prodescendenční teorii ani mysliti. A podobně vyšetřeny rodokmeny dravců, velbloudův a m. n. j.

Geologie již dříve byla přijala princip nenáhleho vývoje, zahrnuvší kataklasmovou teorii Cuvierovu. Darwinismem nabyla v tom nového posílení. — V astronomii poznáno také mítění slabších těles působením těžné síly těl větších. — Medicína v nauce chirurgické a hlavně při nemocech nakažlivých stojí úplně na půdě Darwinismu. Tím směrem braly se také práce Nägeliovy a Pasteurovy. — V lučbě dá se dokázati vespolný boj prvků mezi sebou.

Avšak nejrůznějšími okázal se býti vliv Darwinismu ve všech odvětvích anthropologie. Člověk stal se tu sám nejdělejší předmětem zkoumacím. Stránku psychologickou spracovali vedle Darwina hlavně Wundt a Preyer a založili nauku o vývoji pudův a ducha (psychogenesis). — Jazyk jakožto dědičnou i přizpůsobivou funkci lidskou probrali Schleicher, Pictet, Whitney a j. a okázali, že se formy a kmeny slovné vyvinuly po způsobu rodokmenovém, že se poněmáhle mění, že vyhynují a po novu se zase tvoří; a týmž poměrem povstávají také celé řeči, mění se a mizejí. — Fysiologie doznala spracování směrem Darwinovým pokud se smyslů týče Helmholtzem, po stránce paměti Heringem, po stránce fyzikální Meynertem, Bainem a Maudsleyem, po stránce pak psychologické Wundtem, Horwiczem a Spencerem. — Kulturní historii spracovali Hellwald, Caspari, Twisten, Strausz; sociologii Bagehot, Spencer a Liliensfeld, právníctví Post a Fick, medicínu Kühne atd. Proti Darwinismu vyslovili se buď rozhodně nebo částečně mezi jinými zvláště přírodozpytci L. Agassiz, Wigand, Bastian, Naegeli, Virchow, o jejichž náhledech viz pod příslušnými hesly.

Není téměř oboru lidského vědění, jenž by byl nekořistil z Darwinismu, z onoho vznešeného názoru, že příroda i člověk, a cokoliv on myslí a činí, že nic není předem hotově stvořeno, nýbrž se poněmáhle vyvinulo.

Vedle jmenovaných již spisů Darwinových (viz též jeho životopis) jsou tato díla nejdůležitější: Wallace, Contribution to the theory of natural selection (Londýn, 1870, něm. Erlanky, 1870); B. Müller, Für Darwin (Lipsko, 1864); Häckel, Generelle Morphologie der Organismen (Berlín, 1866); Weismann, Studien zur Descendenztheorie (Lipsko, 1875—76); Seidlitz, Die Darwinsche Theorie (t. 2. vyd. 1875); Häckel, Natürliche Schöpfungsgeschichte (Berlín, 7. vyd. 1879); týž, Anthropogenie (Lipsko, 3. vyd. 1877); týž, Naturanschauung v. Darwin, Göthe, Lamarck (Jena, 1882); Spencer, Principles of Biology (Londýn, 1876, něm. Štutg., 1876); Huxley, Evidence as to man's place in nature (t., 1863, něm. Brunšv. 1863); Lyell, The geological evidences of the antiquity of man (t., 1863, něm. 2. vyd. 1874); G. Jäger, Die Darwinsche Theorie (Videň, 1869); O. Schmidt, Descendenzlehre und Darwinismus (Lipsko, 3. vyd., 1884); Büchner, Sechs Vorlesungen über die Darwinsche Theorie (tamt., 4. vyd., 1876); Carus, Sterne, Werden u. Vergehen (Berl., 3. vyd., 1885); Spitzer, Beiträge zur Descendenztheorie und zur Methodologie der Naturwiss. (Lipsko, 1886); Eimer, Die Entstehung der Arten (Kassel, 1887); Lang, Mittel u. Wege phylogenetischer Erkenntnis (Jena, 1887); Weismann, Die Bedeutung der sexuellen Fortpflanzung für die Selektionstheorie (t., 1886); Hamann, Entwicklungslehre u. Darwinismus (Jena, 1892); Canestrini, La teoria di Darwin critica mente esposta (Milán, 1880); Romanes, Physiological Selection, an additional suggestion on the origin of the species (Journ. of Linnean Soc., Zool., vol. XIX., 1887); Wallace, Darwinism on exposition of the theory of natural selection (Lond., 1889, něm. Brunšvik, 1891). — Ostatně spočívá veškerá moderní literatura zoologická a botanická na základech Darwinismu, a že dosud ani jedině faktum se neobjevilo, které by se pomocí jeho nedalo vyložiti, jest spolu nejpádnější jeho podporou. U nás psali: J. Durdik, O učení Darwinově (Osvěta, 1871); L. Čelakovský, Úvahy přírodovědecké o Darwinově teorii (Osvěta, 1877 a 79).

Kř.

D. n. vzbudila také v zemědělství neobyčejný rozruch, poněvadž záhy poznáno, že základy, na nichž spočívá D. n., mohou se státi mocnými činiteli u veškeré výroby rostlinné i živočišné. Jmenovitě pěstitelé rostlin oddali se cele novému učení, jelikož ve krátké době se mohli přesvědčiti o správnosti střízlivých vývodů z teorie Darwinovy. Kterak zmohtněly od toho času cenníky našich zahrádníků, až tito byli přinuceni omeziti se pěstováním toliko málo rodů rostlinných (ale s četnými odrůdami) a vybíratí z jejich odrůd jen takové, jež by požadavkům nové doby vyhovovaly. Kterak zvelebilo se promyšleným výběrem naše semenářství, kterak pokročilo

řepařství, bramborářství, ovocnictví! A jako v pěstování rostlin D. n. ukázala se býti vešleplodnou, rovněž v chovu zvířat máme jí děkovati za mnohý pokrok, třeba bychom nikdy nedospěli k těm cílům, o nichž snili horkokrevní stoupenci D-vy n-ky. Dnes většina hospodářů a chovatelů zvířat vůbec s rozvahou přikročuje k plemenitbě: vybírá plemenivo, poněvadž známý jeho původ jest mu zárukou, že pozorované rodinné a kmenové vlastnosti budou na potomstvo přeneseny; všimá si individuálních vlastností (stavby těla, zdravotního stavu, věku) plemenníka i plemennice, nehledě jen k tomu, hodí-li se obě zvířata k páření a rozplozování, nýbrž dbá také o to, aby jejich útvary a výkonnost připovídaly stejné užitkování potomstva; a konečně jest zkušeností poučen, že tvary a výkonnost domácích zvířat jsou jen potud stálé, dokud se nemění podmínky, za nichž byly vznikly, a že se mohou změnit buď v jeho prospěch, buď v jeho neprospěch. — Vědomé, zdůvodněné počínání pěstitelů rostlin a zvířat jest praktickým výsledkem D-vy n-ky. Fý.

Darzens [-zán] Rodolphe, básník franc. (* 1865 v Moskvě v rodičů franc.). Přišel do Paříže v 19. roce uveřejnil sbírku básní *La nuit* (1884) směru baudelairovského. Od té doby vydal: *Psautie de l'amie* (1886); *Pages en prose* (1887); *Strophes artificielles*, básně v prose (1888), mimo veršovanou aktovku *L'amante du Christ*. René Ghil počítal ho r. 1886 ke své škole symbolické a harmonické (*école symbolique et harmoniste*). České ukázky podal Jar. Vrchlický v »Nedělních Lístech« 1888.

Das, skrácenina slova ďábel.

Daśaratha, jméno několika králů staré Indie; nejdůležitější jest D., otec Ráma (viz Rámájana m).

Dase Joh. Mart. Zacharias, počtář něm. (* 1824 v Hamburce — † 1861 t.). Již v 15. roce vynikal podivuhodnou hbitostí v počítání, pak cestoval po větších městech a počtářské jeho produkce vzbuzovaly sensaci. Ačkoliv neměl mathematických vědomostí, vypočítal Ludolfovo číslo na 200 desetinných míst (Crellův Journal XXVII); pak vydal *Tafeln der natürl. Logarithmen der Zahlen* (Annal. d. Wiener Sternwarte, sv. 34.). Od r. 1853 byl zaměstnán v pruském finanč. ministeriu. Po jeho smrti H. Rosenberg dokončil a vydal práci *D ovu Factoren-Tafeln für alle Zahlen d. 7, 8, u. 9. Million mit den darin vorkommenden Primzahlen* (Hamburk, 1862—65, 3 d.). AP.

Dáseň (*gingiva*), blanitý povlak zubního pásma horní i dolní čelisti, který má otvory pro zuby jsa přirostlý na jejich krčcích, totiž mezi zjevnou korunkou a kofenem skrytým v lůžku čelisti. D. jest značně krevnatá a citlivá hmota vazivová, v níž splynuly sliznice úst a okostice čelisti. St.

Dasent [déznt] sir George Webbe, spisov. angl. (* 1818 na ostrově Sv. Vincence v Záp. Indii). Vychován byl v Londýně a Oxfordě. R. 1852 stal se advokátem a zastával různé úřady v Londýně. Delší dobu řídil »Times« a »Fraser's Magazine«. Oddal se záhy

vážnému studiu norské literatury, za jejíž předního znalce v Anglii se pokládá. Vydal: *Translation of the Prose of Younger Edda* (Londýn, 1842); *Theophilus Eutychnianus* (polyglottní zprávu o legendě biskupa Theofila, 1845); *The Norsemen in Iceland* (1855); *Popular Tales from the Norse* (1859); *The Story of Burnt Njal* (překlad překrásné islandské ságy, 1861); *Tales from the Fjeld* (1873); *The Vikings of the Baltic* (povídka z X. stol., 1875). Napsal také romány: *Annals of an eventful Life* (1871); *Three to One* (1872) a *Half a Life* (1874). Mimo to vydal sbírku svých pojednání s názvem *Jest and Earnest* (1875). R. 1870 byl zvolen členem nejvyšší zkušební kommisce (Civil Service Commission) a r. 1876 povýšen do stavu rytířského.

Dash [daš] comtesse de, pseudonym spisovatelky franc., jejíž vlastní jméno jest Gabrielle Anne Cisternende Courtiras, vicomtesse de Saint-Mars (* 1804 v Poitiers — † 1872 v Paříži). Provdavši se přišla o všechno jmění a živila se spisovatelstvím. Jest od ní veliké množství románů lehkého, duchaplného slohu z ovzduší vyšších kruhů franc. v posledních dvou stoletích, jejichž milostné plotky, jimiž se hlavně obírá, podává s upřímností často neženskou. Jmenujeme jen: *Les amours de Bussy-Rabutin* (1850); *La pomme d'Eve* (1853); *La dernière favorite* (1855); *Les galanteries de la cour de Louis XV* (1861); *Comment tombent les femmes* (1867); *Les aventures d'une jeune mariée* (1870). Pouhý jejich výbor zabírá 60 sv. (naklad. Michel Lévy). V češtině vyšly *Marcelina* (»Obrazy života«, 1871) a *První láska císaře Josefa II.* (přeložila A. Melišová-Körschnerová, 1873). Zvláštní zmínky zasluhují *Portraits contemporains* (1859 až 1861) pod pseud. Jacques Reynaud.

Dasjská notace slove zvláštní druh písma hudebního, připisovaný Hucbaldovi (ve stol. X.), jenž odpomoci měl nedostatku písma neumového, totiž nepřesnosti v udávání výšky tónové a velikosti intervalů. Základem d-ské n. jest řecká »πρωσώδια διασεια«, znak to, podobající se liteře F († čili F). Hořejší vododorovné nožce tohoto znaku přidělil Hucbald různý tvar, brzy podoby ležatého S, jindy obloučku nahoru nebo dolů vypouklého a p., a různými opět představami znaků tak nabytých (polohou na pravo, na levo, ležatou polohou a p.) získal značky pro všech 16 tónů tehdejší soustavy tónové. Značky tyto slovou úhrnným názvem d. n., jež sice oproti staršímu písmu neumovému udává v písmě intervally zcela přesně, ale trpí za to novým nedostatkem citelným, neskytaje oku obraz melodie, její stoupání a klesání způsobem názorným, jak děje se při písmě neumovém. Str.

Dasjespiss viz Damani.

Daskabát, ves na Moravě, hejtm. Hranice, okr. Lipník, fara a pošta Oujezd Velký; 70 d., 416 ob. č. (1880). Itf. škola, mlýn s pilou.

Das mořský, smu nec (*Lophius piscatorius* L.), ryba tvrdoploutvá z čeledi ryb ramenoploutvých (*Pediculati*), jež mají

základní články ploutví prsních prodlouženy, tak že nejsou tyto ploutve upevněny přímo na těle, nýbrž na krátkých, statných ramenech. Všickni *d-i* (rod *Lophius* Art.) mají tělo lysé, hlavu velikou, ploskou a trny ozbrojenou, oči nahofé, tlamu širokou, ozbrojenou hustými zuby krátkými, ostrými, dovnitř ohnutými a pohyblivými. Na hlavě nalézají se přední 3 volné paprsky prvé ploutve hřbetní; ostatní 3 paprsky její spojeny jsou blanou, a za těmi jest ještě druhá ploutev hřbetní, rovněž krátká. Trup jest směrem na zad užší a užší, tak že před ocasem již se stran smačklý bývá. Ze 4 druhů rodu *Lophius*, veskrze ryb pobřežních, nejznámějším jest *d. m.*, ryba 60—180 cm dlouhá, barvy nahofé hnědé, na ploutvích tmavší, vezpod (i na dolejší straně ploutví) bílé, s ocasní ploutví černou. Ze tří těch paprsků přední ploutve hřbetní, které se již na hlavě nalézají, a jimiž ryba o své vůli pohybovati může, jest prvý nejdelší a na konci masitým, dvojlaločným přívěskem opatřen. *D.* na dně mořském ukryt zvolna jím pohybuje a přilákav vnaidlem tím drobné ryby, náhle širokou tlamou je hltá. Žije v mořích evropských; v Itálii maso jeho pojídají. *Br.*

Dasnloe, ves v Čechách, hejtm. a okr. Falknov (5,5 km jz.), fara a pošta Chlum Mariánský; 48 d., 273 ob. n. (1880), tř. šk., stanice buštěhradské dráhy; na blízkou naleziště železné rudy.

Dasny (něm. *Kronfeller*), ves v Čechách, hejtm. Budějovice, okr., fara a pošta Hluboká (4,5 km jz.); 36 d., 264 ob. č. (1880), tř. šk. a kaple sv. Jana Nep.

Dasové viz Tedové.

Dasra a Nasatja, pozdější názvy indických Dioskurů, známých také jako Asvinové (v. t.).

Dass Petter, norský básník duchovní původu skotského (1647—1708). Stud. v Kodani a stal se pastorem v Alstahaugu v Norsku, kde žil do své smrti. Zrýmoval látky náboženské, na př. Lutherův katechismus uvedl v příhodné zpěvy s melodiemi, pak Evangelia, Knihu Judith, Esther a Ruth. Nejvíce však působila v severním Norsku jeho *Nordlands Trompet eller Beskrivelse over Nordlands Amt* (Nordlandská trouba nebo popis nordl. kraje), která se stala oblíbenou četbou lidu a byla mnohokrát tištěna. Jeho zpěvy byly také zvláště v severním Norsku hojně napodobeny. Obecný lid v tomto kraji učinil z *D.* a jakéhosi Fausta vypravuje, že ve Vitemberku studoval černé umění a že donutil dábla k služebnosti. *Ks.*

Dassel, město v prus. prov. hannoverské, vl. obv. hildesheimském, kr. einbeckém na úpatí Sollingu při řece Ilme, má železnou huť, přádelnu, leštění kamenných desek sollingenských, zříceniny hradu, býv. sídla hraběcího, 1453 obyv. (1890); na blízkou státní hřebčinec Hunnearück.

Dassel, jedna z 12 rodin hraběcích, ze kterých sobě Sasové své vévody volili. Nejznamenitějším členem jejím jest Adolf Smělý, který za nepřítomnosti vévody Adolfa spra-

voval Holštýnsko, bojoval r. 1189 proti Jindřichu Lvovi a donutil ho konečně k míru. Rod vymřel r. 1329 hrab. Dětřichem (Dietrichem).

Dassler [-sié] Jean, ryjec medailí (* 1676 v Genevě — † 1763 t.). Z četných, dovedně provedených jeho prací důležitý pro nás Čechy hlavně pěkná jeho provedení medailí na české reformátory mistra Jana Husa a Jeronyma Pražského v řadě 24 nejslavnějších reformátorů; podobně ryl serii nejslavnějších mužů doby Ludvíka XIV. a XV. a králův anglických. Na pracích svých znamenal se I. D. *Faa*.

Dassouci, též d'Assouci [-susi] Charles Coypeau, básník franc. (* 1605 — † 1675), zajímavý zjev, repräsentant t. zv. Bohème littéraire XVII. stol. Svými fražkovitými básničkami a pěknou hrou na loutnu zjednal si na čas přístup ke dvoru. Později putoval z města do města jako toulavý zpěvák a byl několikrát uvězněn. Jeho paměti: *La prison de M. d'Assouci*; *Pensées de M. d'Assouci dans le saint office de Rome*; *Les aventures d'Italie*; *Aventures de M. d'Assouci* poskytl dosti látky ke studiu mravů tehdejší doby. Za to jeho plody poetické, parodie a burlesky dle vzoru Scarronova, nemají dnes pražádné ceny, ač *D.* sám nazýval se »cisařem burlesky« (*empereur du burlesque*).

D'Aste Tito Ippolito, ital. novellista a dram. spisov. (* 1844 v Janově), prof. italské literatury na technické ústavě ve Videmu. Napsal veršované novely *Rachele* (1870), *Aurora* (1872), *Arrigo* (1875), romány *Ermanzia* (1879), *Mercede* (1888) a na 30 dramát, většinou historických, a komedií, z nichž uvádíme dramata *Angelica* (1870), *Giovanni Cappadoce* (1872), *Regina e ministro* (1875), *Shakespeare* (1876), *Luigia de la Vallière* (1878) a komédie *La lingua non ha osso, ma fa rompere il dosso* (1872), *Cuor di donna* (1872), *Le colpe dei padri* (1878), *Madre* (1884), *Raggio di sole* (1885), *Amor di figlia* (1886), *Cristina* (1886), *Falsa fraccia* (1888).

Dastich Josef, filosof český (* 27. ún. 1835 v Čimelicích — † 21. bř. 1870 v Praze). Studia gymnasiální absolvoval v Pisku a roku 1855 postoupil na filosofickou fakultu pražskou. Tu mimo filosofii studoval zvláště matematiku a fysiku. R. 1857 sbor doktorů filosofické fakulty vypsal tři cenné úlohy pro studující téže fakulty, a to z filosofie, z dějepisu a z přírodopisu. Úloha první byla o filosofii Senekově v poměru k nauce stoické a křesťanské. Práce z prvního oboru byla zadána jen jediné (1858), ale obdržela první cenu (15 dukátů); byla to práce *D.*ova. Odbýv triennium universitní, podrobil se *D.* státní zkoušce pro učitelství gymnasiální, a sice podle bývalého řádu zkušebního zvolil skupinu filosofické propaedeutiky pro vyšší, matematiky a fysiky pro nižší gymnasium. Dosáhnuv aprobace více než rok na německém gymnasiu malostranském vyučoval, odbývá si svůj zkušební rok a suppluje několik měsíců nemocného prof. Krameriusa. Též byl učitelem na soukromém gymnasiu Jungmannově. R. 1861 habilitoval se za sou-

kromého docenta pro filosofii, tedy dříve ještě nežli byl r. 1863 povýšen na doktora filosofie. Habilitační spis jeho týkal se prací Schillerových ve filosofii a zejména v aesthetice. R. 1865 obdržel D. cestovní stipendium císařovny Alžběty (500 zl.) k dalšímu vědeckému vzdělání. I mohl podniknouti delší výpravu do Německa a do Švýcar, kdež hodlal blíže poznati proslulejší university a některé zástupce věd filosofických a přírodnických. Nejdéle se zdržel v Heidelbergu; tam v laboratoři prof. Helmholtze konal psychofysické pokusy a zejména vyšetřoval jeden zvláštní případ daltonismu. Práce sama pak vyšla v »Zasedacích zprávách« Král. české společnosti nauk roku 1867. Pak navštívil Curich, kdež hlavně obcoval s prof. Fickem, a konečně třetí hlavní cíl své cesty, totiž Gotinky, kdež jej přivítivě přijal i k jiným učencům uváděl prof. Heřman Lotze. D. měl při své vědecké výpravě na mysli především psychofysiku a zákony smyslného vnímání. Přese všechno důkladné oceňování nauky oné a pokusů sem spadajících nedal se strhnouti k negaci základní podmínky všech psychických zjevů, totiž nitra (*ψυχή*), a zůstal při vši fyziologii a fysice horlivým obhájcem samostatné duševědy. Z cesty své podle vlastního přiznání D. velikou kořist vytěžil, nejen poučení, nýbrž i rozšíření obzoru svého, i vešel v bližší styky s tak mnohým výtečným jménem. A ještě jednou, později, rok před svou smrtí, podnikl výlet do Německa, při čemž severní část procestoval a zejména spatřil Lipsko, Výmar, Hannover, Hamburk, Berlín, Kiel a plavbu několika mil po moři vykonal. R. 1866 D. byl jmenován mimořádným prof. na universitě pražské, a tak ustálily se konečně české přednášky o filosofii, která dříve veskrze latině a po německu vykládána byla. S velikou láskou a spokojeností oddal se D. významnému úřadu svému, sestavoval s plíši svědomitou své přednášky a ovšem i hojnější činnost literární rozvinul. Dosáhl obliby u studentstva akademického a mnoho nových přátel získal, zejména též vedle známosti svrchu jmenovaných Zillera a Allihna, tehdejších vydavatelů časopisů »Zeitschrift für exacte Philosophie«. Tento poslední i v Praze D. navštívil a hojnou s ním korespondenci pěstoval. Leč pohřbichu nedlouho D-ovi přáno těšiti se z činnosti této. Chatrného zdraví bývav, zemřel dne 21. března 1870 podlehnuv totiž, jak officiální list úmrtní zvěštoval, ochrnutí plic (*pulmonum oedemati succubuit*) jakožto konečnému následku zánětu pohrudnice; ale vlastní jeho nemocí podle lékařského nálezu byla milliární tuberkulóza.

Hlavním jeho příznivcem a podpůrcem byl prof. Robert Zimmermann (nyní professor ve Vídni a přespolní člen České akademie), jímž uveden byv do filosofie Herbartovy, sám jejím horlivým pěstitelem a šířitelem se stal. Po mnohých pokusích dřívějších, všemi směry podnikaných i Herbartovým (viz Cupr, Hyna a jiní) pojal on celou věc rázněji a uvedl

sobem nejplatnějším, totiž přednáškami, knihami a rozpravami v různých periodických spisech vydanými. V té hojně řadě Herbartovců, kteří vyšli z university pražské, byl D. prvním vynikajícím členem českým; bylot mnoho jiných, ba více nežli nyní studovavších skutečně nauky filosofické (vizme ročníky fysiky a logiky v Praze před r. 1848, oblíbení přednášky o filosofii, a četné posluchačstvo jejich), kteří sice jakožto spisovatelé na veřejnost nevystoupili, ale filosofii tuto si oblíbili a ji podstatou svého přesvědčení učinili. V Čechách jí upravil stánek Herbartovec Frant. Exner, jenž v l. 1831—48 vykládal filosofii na universitě pražské, a to s úspěchem znamenitým, tak že jí získal četné přívržence a universita naše stala se vedle Královce, Gotink a Lipska jednou z nejčelnějších stěpnic nauky Herbartovy, což vysvětlí se ne pouze tím, že jí prý vláda přála, nýbrž podstatněji její vnitřní pravdou, jejími skutečnými výtežky, její vážnou střízlivostí, její upřímnou snahou po vědeckosti a vzácnou nestranností v ohledu národnostním. Tytéž vlastnosti získaly jí půdu v samém Německu, tak že i tam mezi všemi rozhlášenými školami filos. zůstala nejkompaktnější a zdárně vzdělává se dále.

Odtud sluší pohlížeti na celou literární činnost D-ovu. Nejčelnější jeho publikace, vlastní dílo jeho života, jest kniha *Základové praktické filosofie ve smyslu všeobecné ethiky* (Praha, 1863), jež poslední vrcholní jev mravovědy po česku vypořádává. Po úvodě všeobecném, v němž výměr filosofie jakožto spracování pojmů a rozdělení jejího oboru v logiku, metafysiku a všeobecnou aesthetiku se podává, stanoví spisovatel vlastní podstatu ethiky jakožto mravovědy a pravou úlohu její. Pak následuje kritický pohled na dějinný vývoj mravovědy, která jakožto samostatný obor počíná Sokratem; následují Plato, Aristoteles, školy stoická a epikurská, ethika za vlivu křesťanského ve středověku, Augustin a Tomáš Aquinský, konečně Kant, rozlička mezi tím, co jest a co býti má, odmítnutí eudaemonismu, kategorický imperativ, ethika idealismu po Kantovi (Fichte, Schelling, Hegel), a konečně Herbart, výklad totiž mravních či praktických ideí, které jsou: idea volnosti, idea dokonalosti, idea blahověle (lásky či dobrotvivosti), idea práva a idea odplaty, jakožto idee jednoduché či základní. Aplikace těchto ideí na celek společenský vyžaduje jiného jejich pořadí, přichází sestorení ideí společenských či odvozených, odkudž temení idea soustavy právní, soustavy odplacovací, soustavy veřejné správy, soustavy osvěty a idea společnosti oduševněné. Konečně v posledním odstavci, jednajícím o vztazích skutečné vůle k ideám, probírají se starosvaté pojmy, činěné druhy základem mravouky, totiž ctnost, povinnost a mravní dobro, jakož i určuje se poměr nauk příslušných (ctnostisloví, povinnostisloví a statkosloví) k psychologii, theologii a dějepisu. Bohatý obsah knihy, látka její sama, týkající se nejsvětějších důležitostí lidských — mravnosti a veškerých otázek sociálních —

hojnost světla z ní proudící, její pravda, jež nás dostatečně zbrojí proti četným pokusům všelijakých novověkých sofistů, kteří přes tu chvíli mravnosti odzvánějí neb ji domněle znova zakládají, to vše Dův spis činí památným zjevem v literatuře naší. A ještě nyní působí jako nestárnoucí pravdivá myšlenka, osvěžující a orientující, zůstávající ve své hodnotě, přese všechny výtky, které se jí tím i uním zřetelem činí a také činiti mohou. Byl to zase po dlouhé době sterility první spis skutečně filosofický, hodný tichovroucího přivítání, ježhož se mu dostalo. A jako naše literatura básnická ohlašuje nové období své po reakci politické v létech padesátých almanachem »Májem« r. 1859, stalo se něco podobného pro literaturu filosofickou, jen o něco později, knihou D-ovou; ona byla u nás znamením doby a předvěstím hojnější činnosti i na filosofickém poli. I ostatní jeho práce tímž duchem se nesou... a tak nauka Herbartova nabyta zde přívrženců, porozumění i působení, jak pisatel těchto řádků sám na svých místech naznačil, zejména též v rozpravě v Časopise Českého Musea r. 1876 uveřejněné »O významu nauky Herbartovy, hledíc obzvláště ku poměrům českým«. Tyž fysicky více mladší než D., ale v studiích o rok před ním byl, mívaje s ním rozhovory o předmětech oběma blízkých, zvláště také o naší terminologii filosofické, jež potřebovala zdokonalení a ustálení, a o níž tehdy prof. Zimmermann sám se interessoval.

Z ostatních publikací D-ových jest nejzávažnější pojednání o Tomáši Štítném, jež mezi přednáškami a zprávami v Král. společnosti mák předcházely. Učebnice jeho pro obě nauky filosofické propaedeutiky, totiž logiku a psychologii, ač hojně a důmyslně psané, pro skutečné vyučování méně se hodily. To citil D. sám, a odhodlal se k radikálnímu spracování jedné z nich, a sice ve spolku s osvědčeným matematikem, professorem Janděčkou v Hradci Králové, jež mu ostatně i při matematické části jeho psychologie platnou službu prokázal. Jejich společnou práci vyšla učebnice logiky, jmény obou vyznačená, nyní na gymnasiích zavedená, na nížto každý zrak snadno pozná silný vliv Janděčkův. — Činně se D. účastnil v redigování časopisu »Krok« věnovaného přehledům a úvahám o zjevech vědeckých všech oborů, ve spojení se dvěma přáteli, kteří v českých kruzích mile známi byli a v literatuře se chvalně zapsali, s Novotným a Zouhkem. Ale podnik jejich neměl mnoho štěstí; »Krok« se udržel pouze na dva ročníky.

Veškerý literární publikace D-ovy, pokud jsou je co do času i do místa stopovati možná, jsou tyto následující: A. Knihy samostatně vyšlé. *Základové praktické filosofie ve smyslu všeobecné etiky* (Praha, 1863); *Filosofická propaedeutika* (Praha, Dr. Skřejtkovský, I. díl); *Logika* (1867, II. díl); *Psychologie, s úvodem do filosofie* (1867). — Rozpravy ve spisech periodických uveřejněné. V »Časop. Českého Musea« 1861: *O poměru zkoumání empirického k badání flo-*

sofickému; v »Živě«: *Proud galvanický a lučební jeho účinky* (1861); *O vzájemnosti fyzických sil* (1864); v »Kroku«: *Život a věda; Několik slov o imponderabilích; O původu klamů a mamů smyslových* (1865); *Novější výzkumy o podstatě ožonu; Nový thermoelektrický sloup; Něco z fyziologie a psychologie lidské mluvy; Úvaha o knize Dra. Aug. Smetany: »Der Geist, sein Entstehen und Vergehen«* (1866); v časopise »Zeitschrift für exacte Philosophie« *Metaphysik und exacte Naturforschung* (svaz. IV., 1864, str. 225); *Úvaha o dile Zimmermannově »Allgemeine Aesthetik als Formwissenschaft«* (sv. V., 1865, str. 419); v »Pojednáních« Král. české společnosti nauk: *Rozbor filosof. náhledů Tómy ze Štítného o pojmu krásy a o poměru víry k rozumu* (1862); *Über die neueren physiologischen Forschungen im Gebiete der menschlichen Sinne* (1864); v »Zasedacích zprávách« téže společnosti: *Über das Zustandekommen der räumlichen Gesichtsanschauung unter Berücksichtigung der physiologischen Mitbedingungen* (1865, II.); *Über einen besondern Fall von Rothblindheit (Daltonismus) vom psychologischen Gesichtspunkte* (1867). Konečně pochází od něho četné články větší a menší v Kobrově Slovníku Naučném, a sice zjevují se zejména od roku 1865 až do r. 1869, podepsané šifrou Dch. V rukopise zůstaly po D-ovi následující práce, které v držení chová bratr jeho p. Alois Dastich v Praze: *System der Philosophie Senecas und ihr Verhältniss zur Stoa und zur christlichen Lehre* (spis od doktorského sboru r. 1858 cenou poctěný; *Schillers Leistungen in der Philosophie und namentlich in der Aesthetik* (Dův spis habilitační z r. 1861); *Grundlegung der Aesthetik als Vorwissenschaft durch Kant, Herbart und Schiller; Čarodějnice a čarodějnictví; Poznámky z prvé cesty* (r. 1865) *po Německu a Švýcarsku*. Podrobnější příspěvky k životopisu D-ovu přinesly časopisy české po jeho úmrtí r. 1870, zvláště illustrované Květy Grégrový články, jež napsal přítel jeho, nynější zemský školní inspektor dr. Ant. Tille.

Dasychira, štětconoš, rod z čeledi bekynň, vyznačuje se tím, že sameček má tykadla dvojřadě hřebenitá, nohy přední dlouze vlnité a zadní holeně se z ostruhami; samička jest okřídlena a přední křídla nemají ve vnitřním rohu bílých skvrn. Housenky vyznačeny jsou na hřbetě rovně přistříženými štětčičkami chlupů a kukly jsou jemně pýřité, uloženy v zátočku dvojitém, s chlupy smíšeným. **D. pudibunda**, št. ořechový, má křídla přední bělošedá s temnými pruhy příčnými a třásněmi temně skvrnitými, zadní bělavá se šedým pruhem. Housenka má hřbetní pruh bílý nebo žlutý a ocasní štětčičku růžovou. Motýl létá začátkem června, housenka žije od července do října na ořešáku, dubu, buku a j. a škodivá velmi. V říjnu zalézají pod suché listy na zemi, kde se zakukluje. Sem náleží ještě štětconoš jedlový, jetelový a měsíčkový. Kpl.

Dasyllirion Zucc., rostlinný rod z čeledi Bromeliaceae s květy zdomými, z nichž prašné

mají 6listé, prostoplátečné neb u zpodiny srostlé okvěti, jehož 3 vnější plátky někdy kratší jsou vnitřních. Volné tyčinky mají prašný středem k nitce přirostlé, do vnitř květu nachýlené, zpouzdře a podélnou šterbinou se otvírající. Plod jest rsemenný, zhranný, s hranami široce okřídlenými. Květy bílé nebo skvrnitě, drobné, skládají hustou vrcholovou latu. Prašné květy mají u zpodiny tyčinek po 6 žlázách, zastupujících zakrnělý semenník. D. má stonk dřevnatý, listnatý, někdy i chocholem listů zakončený. Listy jsou čárkovitošídlovité, žlabovité, tuhé, po kraji ostnitě zubaté (ne-li pouze ostré) a na konci ve vlákna rozštěpené. Roste asi 6 druhů v Mexiku, z nichž většina i u nás se pěstuje a v létě i ven bývá vysazována. *D. acrotrichum* Zucc. má velmi vysoký stvol a na konci listů chumáč suchých vláken. *D. Hartwegianum* Zucc. vyniká stonkem, nad latou chocholem listů vyznačeným. *D. longifolium* Zucc. má listy i 1 m dl. *Déd.*

Dasymetr (fec., hustoměr): 1) D., přístroj fyzikální, vynalezený Guerikem, jenž jej byl nazval manometrem. D. skládá se z malého vahadla, na jehož jednom konci zavěšeno malé závaží kovové, na druhém pak dutá skleněná koule, několikrát větší. neprůdušně uzavřená, a celek upraven tak, že při normálním tlaku vzduchu obě hmoty navzájem se vyvažují, vahadlo tedy má polohu vodorovnou. Poněvadž však ztrácí každá hmota ve vzduchu, právě tak jako dle Archimedova zákona v kapalinách ze své váhy tolik, co váží vytlačený jí vzduch, zmenšuje se při menším tlaku barometrickém, t. j. při menší hustotě vzduchu, ztráta váhy u skleněné koule patrně více než u malého závaží, a proto vahadlo d-u kloní se na straně skleněné koule, a to tím více, čím více vzduch řidne a barometr klesá. Naopak jest tomu při stoupání barometru. Jazyček vahadla mohl by tedy ukazovati na upravené k tomu stupnici změnu tlaku vzduchového podobně, jako se děje na kovovém barometru. Ovšem musil by ke skutečnému upotřebení ve smyslu vynálezcově býti d. upraven na velikou citlivost a nalézati se při pozorování v úplném klidu. Pro tuto nepraktičnost neužívá se ho k tomu účelu, nýbrž pouze se jím ukazuje pod vývěvou platnost Archimedova principu kvalitativně i pro vzduch. *MP.*

2) D., strojek ke zkoušení pevnosti papíru, původně od V. Horáka v Nov. Městě u Vídně sestrojený (Horákov d.) a do nedávna nejčastěji k uvedenému účelu užívaný. Proužek papíru, 20—30 cm dlouhý, 1—3 cm široký, napne se do dvou čelistí vedených po desce vodorovné a naplná se pružinou pomocí šroubu potud, až se přetrhne. Největší napětí pružiny a tudíž i pevnost papíru udává při tom ručka po způsobu ručky hodinové se otáčející a na zvláštní stupnici číselnou ukazující. Strojek ten nahrazen jest nyní dokonalejšími strojkami, Reuschovým, Hoyerovým a jinými. *A. Vra.*

Dasypoda Latr., chluponožka č. kartáčnice, rod včel samotářských, význačný zvláště tím, že samičky mají zadní nohy po-

rostlé neobyčejně dlouhými a hustými chlupy ke snášení pylu. Hnízdí se v zemi, nejraději na písčitých, výslunných kopcích a mezích; z našich druhů nejznámější jest *D. hirtipes* F., chluponožka srstnatá, 11—13 mm veliká, rezavě nebo žlutavě chlupatá, s bílými příčnými páskami na černém zadečku; sameček jest o něco menší, štíhlejší a toliko rezavě chlupatý. *LD.*

Dasypodius: 1) D. Petr, linguista a lékař něm. v XVI. stol. Byl učitelem řečtiny ve Štrasburce, kdež zemř. r. 1559. Rodinné jeho jméno bylo Rauhfuß. Znám jest jako spisovatel slovníku lat. a řeckého. *Latinský Dictionarium latinogerman. et vice versa germ. lat.*, vydán po třetí ve Štrasburce 1537; zpracování jeho české pořídil farář jarošovský Tom. Rešel (Reschelius, Olomúc, 1859). Mimo jednotlivá slova podává i úslovi. V podobách velmi změněných slovník ten pak hojně vydáván v XVII. stol. (2. pol.) jako *Dasypodius catholicus*. R. 1539 D. vydal slovník řeckolat. *Lexicon graecolatinum in usum iuventutis Graecar. liter. studiosae dilig. congestum*, obsahující pouze lat. překlad řeckých slov. D. jest též autorem komédie *Phylargyros* a *De schola urbis Argentinensis* (Štrasb., 1556) *JNk.*

2) D. Konrad z Frauenfeldu, syn před. (* 1531 ve Štrasburku — † 1600 t.), kanovník a prof. matematiky ve Štrasburce. Velkých zásluh získal si vydávaje řecké matematiky. Jeho přičiněním znovu vystavěny byly tamější starodávné hodiny hvězdáfské a popsal je v díle: *Wahrhafte Darlegung des astr. Uhrwerkes zu Strassburg* (1578) a v *Horologii astronomici Argentorati descriptio* (1580). Z četných jeho spisů uvádíme: *Sphaericae doctrinae propositiones* (1572), *Hypotyposes orbium coelestium* (1568), *Dictionarium math.* (1573), první to slovník math. Srov. Blumhof, *Vom alten Mathematiker K. D.* (Gotinky, 1798), Wolf, *Biographien* III., 51. *La.*

Dasyprocta [-okta] viz Aguti.

Dasypus viz Pásovci.

Dasypus Václav, spisovatel z doby Rudolfa II., rodem Nymburčan (* asi 1555), bakalář a mistr svobodných umění, po roku 1580 farář v Hrušovanech a později v Prahově na Litoměřicku. Mimo latinskočeský kalendář (1591) znám jest od něho několik veršovaných skladeb latinských i řeckých, ceny jen skrovné, mezi nimi *Elegia de ultimo iudicio et mundi fine* (1583), v níž dle děsivé tehdejší domněnky předpověděn jest konec světa na r. 1588. Od dob Balbinových připsuje se tomuto D.-povi též *Dictionarium latino-bohemicum*, založené prý na slovníku Petra Dasypodia Štrasburského. *Thř.*

Dasyurus Geoffr., rod masožrav. ssa v c 0 vačnatých (*Marsupialia*) z čel. *Dasyuridae*. Podobou i povahou upomíná na naše pucholy a kuny, má tělo štíhlé, hlavu zašpičatělou, ocas dlouhý, nohy přední pětiprsté, zadní čtyřprsté se zakrnělým palcem. Chrup charakterisuje formule: $\frac{4 \cdot 1 \cdot 3 \cdot 4}{3 \cdot 1 \cdot 3 \cdot 4}$. Známo jest pět druhů obývajících pevninu australskou, Tas-

manii a Novou Guinei. Nejznámější z nich jest *D. viverrinus* Geoffr. (šlakol pucholovitý) žijící v Tasmanii a jihových. Australii. Jest velikosti kočky, plavohnědý, dole bílý a vyjmouc ocas bíle skvrnitý. Rád vyhledává lesy pobřežní, za dne ukryt pod kořeny, v dutinách stromů nebo ve skále, vychází v noci na lup a loví menší ssavce a ptáky nepohrdaje ani hmyzem. Navštěvuje často kurníky napadaje drůbež a bývá proto horlivě pronásledován, obyčejně do želez chytán. V zajetí snadno zvykne, není však zajímavý. Šc.

Dašev, ves ruská v kijevské gubernii, v lipoveckém újezdě, mající ok. 5000 obyv., památná vítězstvím rus. gen. Rotha 14. kv. 1831 nad polským vůdcem Kolyškem, kterým zabráněn byl povstalcům pochod na bezbranný Kijev. JTk.

Dašice, město čes. v hejtm. pardubickém, okr. holickém, na Loučné se 257 d., 2170 ob. česk. (1890); má 5tř. šk., pošt. telegr. a četnickou stanici, nádraží rak.-uherské st. dr., akc. cukrovar (surovina), měšť. pivovar, mlýn, továrnu na hnací řemeny a biče (vývoz do Ruska, Rumunska, Srbska a Bulharska), tov. na obuv, značnou výrobu zboží prýmkáského a dýmkových nátrubků a 6 vývr. trhů. Obyv. žije se rolnictvím a prací v průmysl. závodech. Ze staveb vyniká barokový farní kostel Nar. P. M. se starým renesančním oltářem a křtelnicí z r. 1559, radnice, v níž chovají se privilegia a pečeti ze století XVI. a XVII. D. mají pravidelné obdělé nám. a úhledný park. K městu náležejí předměstí: Velkolanický, jež r. 1878 na vysušeném rybníku t. jm. vystavěno bylo, Babína a Hedčany, kde bývaly tvrze. Za městem vykopány četné pohanské popelnice, svědčící o dávném založení D-ic. Na město povýšeny za Viléma z Pernšteina. Znak (vyobr. č. 1060.): štít, na něm v červeném poli český lev nekorunovaný, stříbrný. — Na vých. straně města, kde nyní jest pivovar a správcovství, byla někdy tvrz s předhradím. V zem. deskách r. 1318 jmenuje se Blažej, vl. z D-ic. R. 1350 byl zde již také chrám. V XV. stol. seděli na D-icích Mikuláš Dašický z Barchova,

Č. 1060. Znak města Dašic.

ale již r. 1507 Mikuláš Čeněk Dašický z Barchova prodal D. Vilémovi z Pernšteina, jenž je připojil k panství pardubickému. Potomek jeho Jaroslav prodal r. 1559 panství pardubické a s tím i D. Piramovi Kapounovi ze Svojkova; však již rok na to přešlo celé zboží pardub. v majetek koruny České. R. 1864 prodal stát panství pard. úvěrnímu ústavu, který pak velkostatek dašický odprodal svob. p. Janu z Libigů. Nyní jej drží markrabě Alexander Pallavicini. Zde narodili se círk. spisovatel Frant. Koutský a skladatel Ed. Nápravník.

Srov. D. a přifašené obce, napsal J. Nechvíle (Pardubice, 1882).

Dašičky z Barchova, jméno staročes. vladycké rodiny erbu kohouta (vyobr. č. 1061.) a jednoho původu s Cidlinskými ze Sluh, Králi z Dobré Vody a Strakami z Nedabylic.

Původisté jejich vesnice Barchov u Chlumce nad Cidlinou. Jedna větev jejich usadila se na Vyšehněvicích, zejména Mareš (1356) s manželkou Markétou a synové jeho Mareš (1396—1412, sedl. na Sušínách) a Jan (1403—1457).

Č. 1061. Znak Dašických z Barchova.

Janův syn Čeněk Vyšehněvský z B. připomíná se od r. 1437 jako pán na Vyšehněvicích; držel také Běrunice a zemřel ke sklonku téhož století (manž. Kateřina z Hustifan). Jediná dcera jeho Alžběta (manž.: 1. Jan Zdechavský ze Sekyřic, 2. Diviš Zehušícký z Nestajova) odkázala jmění své (Výkleky a Běruničky) do rodu Cidlinských (1528). Praotcem D-ich byl Mikuláš z B., jenž Dašice koupil (asi 1409) a skrze manž. Bětku také v držení Orle se dostal; až do r. 1421 měl účastenství v tehdejších běžích veřejných. Jeden jeho syn(?) Kalhot † již před r. 1437, druhý Trystram (1433 † j. 1454) seděl na Dašicích a zůstavil nezletilého syna Čeňka D-ckého z B., jenž asi r. 1460 let svých došel a pak r. 1507 Dašice prodal. Syny jeho bezpochyby byli Trystram a Jan. Onen seděl r. 1512 na Bolehošti, kterouž před smrtí prodal; synové pak jeho Mikuláš (1542—1585) a Čeněk již statků pozemských neměli. Jan (1513, † 1529) zakoupil se v Mýtě Vys. a držel také Běrunice. Z manž. Johanky z Tanfeldu zůstavil syny Jana a Čeňka a dceru Markétu († 1580 vd. Hamzovou). Onen zemřel záhy, tento ujal pak Běrunice a po mateři zdědil statek Veltrubský. Zemřel r. 1568, odkázav oboje statky Johance nezletilé dceři Janově. Tato vdala se pak třikráte (manž. 1. Jaroslav Bořita z Martinic † 1582, 2. Albrecht Leskovec z Leskovec † 1584, 3. Jan Václav z Lobkovic), a zemřela r. 1592, jsouc, jak se zdá, poslední této starožitné rodiny. ŠcK.

Daškovič: 1) D. (též Daškovice) Jevstafij, v některých pramenech Daškov Ostap, válečník ukrajinský (* v Poruči na Volyni — † 1535). Za svého mládí válčil s Tatarsy na hranicích polských, později s vojsky velkoknížectví Moskevského R. 1501 velel pod Mstislavem a utrpěl porážku; po té roku 1503 přešel s mnohými ruskými bojary do

služby moskevského cara a až následujícího roku žádal královský posel polský za jeho vydání, žádosti té nevyhověno. Později přijat od polského krále Sigmunda na milost, přešel do polsko-litevské služby a jmenován starostou důležitých pohraničných pevností Čerkas a Kaněva. D. během svého 27letého starostování na hranici litevsko-tatarské vynikal jako znamenitý »kozák« a vojenský hetman, chráně jednak hranice před neustálými (od r. 1453) vpády tatarskými, jednak napadaje Tatary při loupežných jejich výpravách na Moskvu a uchvacuje jim kořist. Tak zejména vynikl svými náběhy r. 1516, r. 1521 a r. 1523, kdy upadl do zajetí krímského, odkud po roce uprchl. R. 1556 odrazil s K. Ostrožským tatarský vpád na Kijev a několika nájezdy přiměl samého krímského chána Sáib-Gíreje k tažení proti Čerkasům (1532). Po 13denním obléhání smířil se chán s D-em, a Polskolitevská říše měla s této strany po delší čas pokoj. Dostaviv se r. 1533 na sněm do Piotrkowa navrhoval marně, aby zřídila se na Dněpru stálá stráž (2000 m. na ločkách, 800 jízdy) proti Tatarům, a v l. 1434—35 válčil ještě proti některým šajkám a zároveň na území ruském. D. pokládá se též za zakladatele pevnosti Čigirinu, pozdějšího sídla maloruských hetmanů. Cetnými svými výpravami, z nichž přinášel hojnou kořist, povzbudil mnohé k následování, zdokonalil způsob kozáckého boje a vychoval mnoho schopných a zkušených hetmanů i atamanů, kteří později dali pevný základ k tužší organizaci kozáctva JTk.

2) D. Nikolaj Pavlovič, liter. historik a dějepisec ruský (* 1852 ve volyňské gub.), studoval v Žitoměři a v Kijevě, kde dosáhl r. 1873 spisem *Knjaženije Danijila Galickago* hodnosti kandidáta a r. 1877 spisem *Iz Istoriji srednevekovago romantizma* (Kijev, 1872) magistra dějin všeobecné literatury, načež stal se docentem tamže. Vykonal studijní cestu po záp. Evropě, při čemž navštívil i Prahu, jmenován čestným doktorem a professorem kijevské university. Z jeho spisů jmenujeme ještě: *Bolochovskaja zemlja i jeja značenie v ruskoj istoriji* (1874); *Zamětki po istoriji litovsko-russkago gosudarstva* (Kijev, 1885); *Romantika Kruglago Stola v literaturach i žižni Zapada* (t., 1890. I. část). Množství jeho stati přinesly »Zápiski« kijevské university a »Čtenija« hist. spolku letopisce Nestora, jako: *Postепенnoje razvitije nauki istoriji literatury i sovremenyja jeja zadači* (1877); *Obzor učennoliteraturnoj dejatel'nosti A. A. Kotljarevskago* (1881); *Byliny ob Alešě Popovičě i o tom, kak ne ostalos na Rusi bogatyrej* (1883); *Proischoždenije i razvitije eposa o životnych* (1883); *Pervaja unija južozap. Rusi s katoličestvom 1246—1254*; *Provansalskoje znatnoje občestvo i trubadurki* (1884); *Srednevekovaja grekoslavjanskaja literatura i jeja otnošenija k zapadnojevropejskoj poeziji* (1887) a j.

Daško, pol. Daszko: 1) D. jinak Datko, Dedko a p., starosta země ruské za Kazimíra Velikého († 1370), proti němuž pobouřil stoje v čele odbojných pánů Mongoly v naději, že

sám stane se vladařem. Porážka Mongolů zničila jeho odvážné plány. — 2) D., kozácký plukovník ve vojstě Chmělnického, jehož jméno pro statečnost při hájení Stavišti proti Czarnieckému r. 1664 prokázanou žije v dumkách ukrajinských.

Daškov: 1) D. Ostap viz Daškěvič 1).

2) D., jméno knížecího rodu ruského, odvozujiícího původ svůj od potomků Kurikových a vymřelého r. 1807 Pavlem Michajlovičem. Jméno a statky jeho přešly na příbuzného hraběte Ivana Illarionoviče Voroncova. Odtud poslednější rod píše se nyní Voroncov D. Z rodu toho vynikla D-a Jekaterina Romanovna, kněžna, spisovatelka ruská (* 1743 v Petrohradě — † 1810 v Moskvě), jež pocházejíc z hrab. rodu Voroncových, nabyla pečlivého vzdělání v domě svého strýce kancléře a zblížila se s velkokněžnou, pozdější carevnou Kateřinou II., které prokázala platné služby při převratu r. 1762. Od r. 1759 byla zasnoubena s knížetem D-em. Upadnuvši pro svoji hrdost v nemilost, odebrala se za hranice a seznámivši se mimo jiné s Voltairem, Diderotem, Robertsonem a Adamem Smithem, doplnila své vzdělání a nabyla na edinburské univ. diplomu doktora práv, bohosloví a lékařství. Po svém návratě r. 1782 přijata na milost a jmenována ředitelkou akademie nauk, později předsedkyní ruské akademie, založené dle jejího plánu. Stanula v čele duševního hnutí tehdejší společnosti a seskupila kolem sebe hlavní spisovatele ruské, založila s nimi časopis »Sobesědnik ljubitelej russkago slova«, kde uveřejňovala i své práce, přispěla k vydání slovníku »Slovoproizvodnyj Slovarj«, pro nějž vypracovala písmena u, uu, uu, zřídila při akademii překladatelské oddělení a vůbec byla nápomocna rozvoji vědy i literatury. Vydala též almanach *Rossijskij teatr*, avšak uveřejnivši v něm *Knjažninovu tragédii »Vadim«*, podezřívána z revolucionářství a nepohodnuvši se již dříve s Potemkinem, upadla opět v nemilost a vzdálena r. 1793 ode dvora. Svě hodnosti podržela do r. 1796, kdy byla Pavlem vypořádána na rodniny statek v novgorodské gub. Z té doby pocházejí její *Paměti* (angl. vyd. Londýn, 1840; rus. od Hercena. 1859; něm., Hamburk, 1857; franc., Paříž, 1859), obsahující vedle zajímavých a věrohodných zpráv též udání pochybná. Alexander I. dovolil jí přesídliti se do Moskvy. Před smrtí věnovala mosk. universitě historickou sbírku přírodovědeckou, čítající přes 15.000 předmětů. D-á, ač byla žena ctižádostivá, jest pozoruhodným zjevem doby tehdejší. Svým politickým přesvědčením náležela ke stoupencům osvíceného absolutismu a v mněm neschvalovala reformy Petra Vel. Těžce nesla též tehdejší mravní úpadek a stavíc se na odpor rafinovanému požitkářství a smyslnosti, hledala ideál života v národním charakteru ruského lidu, ač v soukromém životě nesrovnávala se vždy s těmito zásadami. Literární práce její jsou ceny prostřední. Psali o ní: Illovskij (*Otečestvennyja Zápiski* 1859); Afanasjev (t., 1860) a j. U nás E. Jelinek (*Slovanské črty*, 1889). *Snk.*

3) **D.**, jméno starobylého šlechtického rodu ruského, jehož praotcem byl Tatar **D.** (1506 až 1534) a z něhož vynikl Dmitrij Vasiljevič **D.**, ministr spravedlnosti a spisovatel ruský (* 1784 — † 1839). Studoval v Moskvě a vstoupil do ministerstva zahraničních záležitostí, zřizoval mimo jiné r. 1820 ruské konsuláty v Levantě. R. 1826 byl již státním tajemníkem. Jmenován byl r. 1832 ministrem spravedlnosti, získal si zásluhu o zlepšení rus. soudnictví, zejména založením obchodních soudů a pod. Byl též členem státní rady a předsedou zákonodárného oddělení. V literatuře vynikl důvtipnými kritickými úvahami jako protivník Šiškova («Cvetnik», 1810) a jinými časovými články. Pozoruhodné listy jeho uveřejněny jsou v časop. »Bibliografičeskija Zapiski« (1859) a »Russkij Archiv« (1866, 1868).

4) **D. Vasilj Andrejevič**, anthropolog a archeolog ruský (* 1821 v Rjazani), vzdělav se na petrozavodském gymnasiu a soukromě, podíobil se zkouškou na moskevské universitě, načež vstoupil do kanceláře ministerstva vnitřních záležitostí a r. 1841 ku gen. gubernátoru v Moskvě. Té doby pracoval též horlivě v moskev. statistickém komitétu a vydal *Opisanije doščekoj guberniji v istoričeskom, statističeskom i etnografičeskom otnošenijach* (Moskva, 1843). R. 1860 byl jmenován zástupcem kurátora mosk. učebného okruhu a když Rumjancevské museum přeneseno z Petrohradu do Moskvy, stal se r. 1867 jeho ředitelem, a ještě t. r. dal podnět k památné anthropologické výstavě v Moskvě. Mimo jiné **D.** byl též od r. 1868 čestným předsedou kuratoria ústavů carevny Marie a od r. 1874 jest kurátorem moskevských ženských gymnasií téhož jména. Ačkoliv činnost **D.** a byla mnohostranná (jeho péči na př. zřízeny mnohé dobročinné ústavy v Rusku), hlavní zásluhu získal si jako správce Vefejného a Rumjancevského musea, které rozšířil zvláště oddělením ethnografickým, zvaným nyní »daškovským«, a stejně zvanou sbírkou podobizen ruských vlasteneckých mužů. Do téhož oboru spadá jeho dílo *Sbornik antropologičeskich statěj o Rossiji i stranach jej prilikaščich* (t., 1863). Šnk.

Dašková Jekaterina Romanovna viz Daškov 2).

Daškovka, městečko v rus. guber. mohylevské, újezdě bychovském, na pr. bř. Dněpru severně od Starého Bychova, památná vítězstvím Rusů pod gen. Rajeuským nad Davouštem 10. čce 1812; má 1000 ob., většinou židů.

Dašok, u Huculů stříška z prken v podobě trojkoutu, půdici přibitá na nízký sloupek. Stává při cestách u pramenů a studánek a nalézá se v něm nádoba k nabírání vody. Pod daškem často spatřuje se lavice k odpočinku. Není-li na frekventní cestě pramen, tehdy tam alespoň pro letní neděle, kdy lid z daleka za paren putuje na mši, uchystá konev s pitnou vodou nejbližší bydlící rodina, kterýmžto bohumilým skutkem míní dosáti odpuštění hříchův. Z téže příčiny kladou místy pod stříšku ovoce, chléb, jahody a j. **D.** na širých polích východo-

haličského Přikarpatí zastupuje roubená studně s náhadím k vážení vody, při níž obyčejně pne se vysoký trojramenný kříž. Kř.

Data, množ. číslo od Datum (v. t.).

Datames, syn Kamissarův z Karie, byl za statečnost svou v boji proti Kadusům jmenován od Artaxerxa Mnémóna satrapou kappadockým a požíval veliké důvěry královny. Byv konečně od závistníkův osočen, vzbouřil se proti králi a bojoval dlouho šťastně a s velikou obratností proti vojskům královským, až byl r. 361 př. Kr. od Mithridata, účastníka povstání, úkladně zavražděn.

Datarie římská (*Dataria apostolica*) jest nejdůležitější úřad pro vyřizování záležitostí takových, jež závisí na milosti papežově mimo obor svátosti pokání čili pro foro externo. Přednostou (prodatarius) bývá vždy kardinál. Někteří název ten odvozují odtud, že papež považuje se za vlastního přednostu **d.** a tudíž onen kardinál jest zástupcem jeho; jiní za to mají, že **d.** vlastně určena jen pro preláty římské a že tedy, stane-li se přednostou jejím kardinál, zove se prodatáfem. Méně důležité věci vyřizuje prodatáf, všechny důležitější však předkládá papeži k rozhodnutí. Papež podpisuje se křestným jménem svým nebo začátečním písmenem jeho, načež prodatáf připojuje datum (odtud název **d.**). Jiní úředníci jsou: Subdatáf a různí oficiálové. **D.** rozhoduje o slibech posvátných, o dispensích ve překážkách manželských, jakož i o věcech beneficiálních, a propůjčuje rezervovaná obroč. Bvy.

Dat, dicat, dedicat (lat.), zkráceně **d.** **d.**, **t. j.** dává, zašvécuje, věnuje, býval často se vyskytující nápis na chrámech a jiných místech bohoslužbě věnovaných. Za našich časův užívá se formule této ve spisech latinských k vyznačení dedikace (věnování) spisu vzácným osobnostem. Bvy.

Datel Jan, spisovatel český (* 1840 v Malešicích), absolvoval vyšší hospod. ústav v Libverdě, byl pak hosp. úředníkem na panstvích kníž. Ferd. Kinského, r. 1887 procestoval jižní Rusko. »Hospodáf« přinesl o této cestě řadu feuilletonů. Po návratu z Ruska až do r. 1891 vedl **D.** správu velkostatků: Zruč, Zbraslav, Hodkova a Ostrova, náležejících p. J. Šebkovi. Téhož roku povolán srbským ministrem obchodu a národního hospodářství do Srbska i jmenován ředitelem královského statku Topčideru a referentem ministerským; avšak nevráživost k cizincům, nedostatek peněžních prostředků, brzké odstoupení ministra Taušanoviče pochovaly plány Taušanovičovy, směřující k povznesení zanedbaného hospodářství, především organizací statků státních a zařízením jednoho vzorného hospodářství v každém ze 14 krajů království Srbského. A tak **D.** procestovav Srbsko a Bulharsko vrátil se zklamán do vlasti a sestavuje *Pravdivé vyličení národohospodářských poměrů v Srbsku a Bulharsku*. Od r. 1872 zabýval se **D.** včelařstvím, sestrojil a rozšířoval všemožně dobré úly i včelařské nástroje a co starosta »Včelařského spolku pro Čechy v Praze« volen

r. 1882 od pražských spolků do zemědělské rady král. Českého. Pro členy spolku napsal výbornou populární knihu *Praktický včelař*. Přispívá do různých časopisů hospodářských i včelařských a chystá k tisku populární psaná díla: *Chov skotu hospodářského a Chov koňstva*.

Datelov, Todolov (něm. *Todlau*), ves v Čechách, hejtm. Klatovy, okr. Nýrsko (8,5 km jv.), fara Děpoltice, pošta Dešenice; 17 d., 118 ob. n. (1890); samota Datelovský mlýn.

Dat Galenus opes, dat Justinianus honores, pauper Aristoteles cogitur ire pedes (lat.), Galenus (lékařství) dává poklady, Justinian (právnictví) čestná místa, Aristoteles (filosofie) musí chodit pěšky, dystichon povahy příslovné.

Dathe Johann Aug. (* 1731 ve Weissenfelsu — † 1791 v Lipsku). Byl od r. 1762 profesorem hebrejštiny v Lipsku. Hlavním jeho dílem jest nově, pěkně a důkladně, stálým výkladem provázené zpracování latinského překladu Starého Zákona vydané pod názvem *Pentateuchus ex recensione textus hebraici et versionum antiquarum lat. versus notisque philol. et criticis illustratus* (Halle, 1781); *Libri historici* (1784); *Jobus, proverbia Salomonis, Ecclesiastes et Canticum canticorum* (1789); *Psalmi* (1787); *Prophetae maiores* (1779); *Prophetae minores* (1773). Z ostatních prací uvádíme mimo vydání některých spisů cizích *Dathii opuscula ad crisin et interpretationem Vet. Test. spectantia* (Lipsko, 1796, vydání Rosenmüllerova). Dk.

Datohet [dačet], angl. dědina na Temži v hrabství buckinghamském naproti Windsoru, ve krásné poloze, známá ze Shakespeareových Veselých žen Windsorských.

Datí [daty], vznešený rod florencký, který vynikl několika spisovateli:

1) **D. Leonardo**, diplomat a bohoslovec ital. (* 1360 ve Florencii — † 1425). Účastnil se koncilu kostnického a vykonal některá posílání diplomatická, tak r. 1409 do Čech ke králi Václavovi IV., r. 1413 ke králi Sigmundovi, r. 1418 a 1422 k papeži Martinovi V. Od r. 1414 byl generálem řádu dominikánského. Sepsal: *Sermones quadragesimales* (Lyon, 1513) a *Sermones de flagellis peccatorum festinanter converti nolentium* (t., 1518).

2) **Goro** (Gregoris) di Staggio **D.**, bratr před., historik, básník a matematik (* 1363 ve Flor. — † 1436). Zastával v rodišti svém nejpřednější úřady. Sepsal latině ve formě dialogu dějiny milánského vojvody Jana Galeazza Visconti a jeho válek s Florenčany o 9 knihách, jež vytištěny byly teprve r. 1735 ve Florencii. Velmi zajímavá jest jeho báseň *Sphaera mundi* (Cosenza, 1478, Flor., 1482, 1513, Benátky, 1534 a častěji jinde), která dlouho byla přičítána bratrovi jeho Leonardovi, ale Gugl. Libri a po něm Brunet dokazují, že je dílem Gerovým. Oplývá podrobnostmi hvězdářskými, plaveckými a zeměpisnými. Zmiňuje se o pekle, které **D.** klade do středu země a udává průměr jeho na 7000 mil. Afriku, ač do jeho doby známa byla jen po mys Bojador, zobrazil na mapce jako ostrov.

3) **D. Agostino**, fečnk a historik (* 1420 v Sieně — † 1478 t.). Byl muž neobyčejného nadání a vědomostí, ale neměl zprvu výtečnosti, již osvojil si po příkladě Démostenově. V l. 1442—44 učil krásným uměním v Urbíně, potom v Sieně, kdež jmenován byl historio- grafem a došel nejvyšších úřadů. Spisy jeho vydal syn jeho Niccolò **D.** o názvu: *Augustini Datii Senensis opera* (Siena, 1503; Ben. 1516). Obsahují celkem 17 prací, mezi nimi: *Fragmenta Senensium historiarum libris tribus; Orationum libri VII; Isagogicus libellus pro conficiendis epistolis et orationibus*, spisek vytištěný několikrát, nejčastěji s nadpisem *Elegantiarum liber* či *Elegantiolae*. Za života Agostinova vyšly spisky: *De variis loquendi figuris* (Ferrara, 1471) a *De variis loquendi regulis sive poetarum praeceptis* (Kolín, kol. r. 1470).

4) **D. Giuliano**, básník a historik (* 1445 ve Florencii — † 1524). Žil v Římě, byl dlouhý čas zpovědníkem v Lateráně, později biskupem v S. Leoně v Kalábrii. Díla jeho mimo vnitřní cenu jsou důležitá jakožto vzácnosti bibliografické. Jsou to zvl.: *La storia di tutti e re di Francia* (Řím koncem XV. stol.); *Trattato di Scipione Africano* (t. 1494); *Trattato di S. Joanni Laterano* (t., kol. r. 1490); veršovaný kalendář nazvaný *La calculatione* (t., 1496) a *La passione di Christo historiata in rime volgari* (t., 1511, Ben., 1525). Koll.

5) **D. Carlo Roberto**, italský filolog a archaeolog (* 1619 ve Florencii — † 1675 t.). Studoval v mládí matematiku, fyziku a astronomii pod Galileim a Torricellim, později věnoval se studiu klass. archaeologie a jazyka italského (zvláště dialektu toskánského), v kterýchžto oborech zjednal si takové jméno, že mu Ludvík XIV. vykázal roční plat 100 louisdorů. Vedle studií obíral se zlatotectvím a získal tím značné jmění. R. 1640 stal se členem akademie della Crusca a účastnil se třetího vydání velkého jejího ital. slovníku. R. 1648 stal se prof. jazyků klassických ve Florencii. Úmyslem **D.**ovým bylo vydati veliké dílo o malířství řeckém ve 3 dílech, z nichž díl 1. (*Della pittura*) měl obsahovati výklad systematický, díl 2. část biografickou (*Vite dei pittori antichi*), díl 3. úvahy, doplňky a abecední přehled všech umělců starověkých. **D.** vydal však pouze díly 1. a 2., připojiv k nim několik statí z dílu 3.; dílo nepojednává však o všech malířích, nýbrž vlastně pouze o Zeuxidovi, Parrhasiovi, Apellovi a Protogenovi (Florencie, 1667, Milán, 1831). Zvláštěho uznání zasluhuje, že **D.** užil zde také hojně nápisů; pozoruhodný jest exkurs o nápisech, jimiž umělci staří opatrovali svá díla. **D.** jal se též vydávati sbírku vzorných prosaíků italských: *Prose fiorentine*, sám zpracoval však pouze díl 1.: *Orazioni di varii autori* (Florencie, 1661); ve sbírce té pokračovali Bottari a jiní (celkem vyšlo 17 svazků t., 1716—45). Listy **D.**ovy vydal **D. Moreni** (t., 1825), výbor prosaických jeho spisů pod titulem *Scelta di prose* vydal **B. Gamba** (Benátky, 1826), spis *Discorso dell'obbligo di ben parlare la propria lingua* vydal **P. Fanfani** (Florencie, 1870). Vy.

Datio in solutum [dácio -lútum], lat., dáni na místě placení, sluje plnění závazku (obligace) jiným způsobem, nežli jak mělo být plněno. Dle práva obecného může věřitel být nucen, aby přijal lepší a soudem odhadnuté věci dlužníkovy místo peněz (**beneficium d. l. s.**), jinak závisí d. l. s. na svolení věřitelově, jenž může při evikci věci tak dané buď vymáhati pohledávku, jako by dosud platna byla (dle prusk. Landrechtu pouze po dobu roční), anebo žádati za náhradu škody. Rakous. právo počítá d. l. s. k jedním úplatným (§. 1414.) připouštějíc ji tehdy, shodnou-li se strany nebo je-li plnění nemožným. Srv. Römer D. Leistung an Zahlungsstat., 1866.

Datis, rodem Méd, vešel r. 490 př. Kr. s Artaxersem druhé výpravě Dareia Hystaspa proti Řekům evropským; po spálení Erytrie poražen byl od Athéňanů pod Miltiadem na poli Marathonském.

Datisca [-ka] L., konopour, rostlina z čeledi lomikamenovitých (*Saxifragaceae*), serie *Datisceae*, poněkud podobná konopí, s nimiž má společně květy zdomé (nejsou-li polygamické) ve složených latách (ne-li vrcholících), dále tvárností prašných i pestíkových květů, podobným tvarem lístků a posléze pevným lýkem, jehož se jako vlákna užívá. Od našeho konopí liší se však mimo jiné tím, že její listy jsou buď licho-zpeřenosečné nebo zsečné, že prašný květ má 4—10zubý, krátký, srostloplátečný kalich a mnoho tyčinek, a že pestíkový květ složen jest ze 3—6zubého kalicha a různého počtu čnělek, na ipouzdrém vaječniku vynikajících. Mimo to jest lůžko květní podlouhle trubkovité a plod tobolka mnohosemenná, zuby se pukající. Ze dvou známých druhů jest veledůležitá *D. cannabina* L., k. obecný, v Mexiku domácí a odtud i do jiných teplejších zemí přesazená, poskytující nejen pevné vlákno, ale obsahující i zvláštní žluté barvivo, jímž na Východě barví hedvábní. Základem jeho jest glykosid datiscin ($C_{11}H_{13}O_6$), krystalující v bezbarvých, hedvábně lesklých jehlicích a listcích, rozpustných málo ve vodě a aetheru, značně za tepla v lihu a roztápějících se při 180° C. V žravinách rozpouští se žlutou barvou, rozředěnými kyselinami rozkládá se na glykosu a datiscetin ($C_{11}H_{13}O_6$). *Déd.*

Datisceae Lindl. (*Datisceae* Presl.), serie rostlin lomikamenovitých, rostoucích rodem *Datisca*, *Tetrameles* a *Octomeles* dílem v západní Asii a Nepálu, dílem na Javě nebo v Americe, buď jako byliny nebo statné stromy s listy roztroušenými, licho-zpeřenými nebo dlanitožilnými bez palistů. Květy jsou z pravidla zdomé, někdy obojaké nebo polygamické, zelené a drobné v latách nebo hroznech. Prašné mají pouze kalich 3-glaný a 3—15 tyčinek s dlouhými, podél se pukajícími prašnými na krátkých nitkách. Pestíkové květy jsou též bezkorunné, kalicha 3-8zubého a vaječnika spodního, ipouzdrého, se semenici nastěnnými a čnělkami buď jednoduchými nebo podvojnými, vláknitými a na vnitřní straně

bliznu nesoucími. Obojaké květy mají tolik tyčinek jako zubů kalíšních. Suchomázdřitá tobolka, okrajem kalicha věnčená a čnělkami zakončená obsahuje hojná, drobná, podlouhlá semena s válcovitým zárodkem, jehož dělohy jsou kratinké, ale kofinek prodloužené. Nástěnnými semenici přibližují se *D.* čeledím *Loaseae* a *Resedaceae*. *Déd.*

Datiscein viz *Datisca*.

Datisoin viz *Datisca*.

Datisi jest jméno syllogistického způsobu (modu) III. figury, ve kterém svrchní návěšt všeobecně kladná, zpodní návěšt a úsudek sám částečně kladné jsou, podle zobrazení:

$$\begin{array}{l} a) M - P \\ i) \frac{1}{2}M - S, \text{ tedy} \\ i) \frac{1}{2}S - P, \end{array}$$

na příklad: Přednost buď závist, mnohá přednost jest pouhé zdání, — tedy mnohdy pouhé zdání buď závist. Nejblíže tomuto modu stojí *Darii* a *Disamis* (viz t.). *Dd.*

Datismus, nesprávná mluva, jakéž prý užíval perský vůdce *Datis* (v. t.) nejsa hrubě mocen jazyka řeckého; pak též hrubý způsob řeči a hrubost sama.

Dativ (lat. *dativus*, od slova *dare*, dávat) v lat. i v našem sklonění třetí pád. *D*-em se označuje v jazycích indoevropských asi osoba či věc, v jejíž prospěch, vzhledem k níž, k vůli níž děj věty se koná: zřídka slouží d. k označení místního směru na otázku «kam». V pozdějších fásích jazykových užívání d-u prostého ovšem ustupuje z veliké části rčením předložkovým. *D*. splývá tvarem i užíváním v některých jazycích indoevropských s pády jinými, u jiných jazyků rozlišenými: tak v řečtině, v jaz. germánských (s lokálem, instrumentálem i s ablativem), časem v sanskrtě (s genitivem i ablativem); v čísle dvojném a a množném ostré rozlišení d-u od jiných pádů (instr., abl., lok.) je v jazycích našich dílem velmi pozdních dob (tak stěs. *očima* = *očím* i *očíma*); sanskrt má v č. dv. týž tvar pro d. instr., abl., v č. mn. pro d. abl.; v lat. č. mn. týž tvar zastává funkce d-u, abl., instr. i lok. Žnakem pravého d-u č. jed. (v řečtině u př. tento pád je často vlastně lokálem) v jazycích indoev. původně asi byla dvojhlaska *-ai* (= skrt. *-ē*, řec. *ai*, slv. *i* na př. pův. *sinēv-ai* = skrt. *sinav-ē* = slv. *synov-i*), kterou nelze všude jasně odloučiti, v č. dv. a mn. nebylo koncovky jediné: v slov. na př. máme koncovky počínající se *m* (*-ma* v č. dv., *-ms* v č. mn.), v sanskrtě koncovky s *bh* (*-bhjām* v č. dv., *-bhjas* v č. mn.). — Ze zvláštních vazeb dativních jest důležit d. absolutní (v cír. slovanštině, litevštině i řečtině), obdobný s abl. abs. (cír. sl. *i saštu jemu vs Bithanii*) i když byl v B. e), a d. s infinitivem (podmět, řídicí předmět inf. v d-ě: na př. *neni hanba nižšimu se pokožiti* = aby nižší se pokožil; stěs. *kúpichu polé pútníkom hriesti* = koupil pole, aby poutníky pohřbívali). *Ztř.*

Datle, plody palmy datlové (*Phoenix dactylifera* L.) viz *Phoenix*.

Datlová palma, *Phoenix dactylifera* L. viz Phoenix.

Datlové (viz přílohu tvoří zvláštní čeled šplhavců, ptáků statných s pevným a dlouhým, přímým a hranatým, u kořene brvami obrostlým zobákem. Tenký, dlouhý jazyk jest daleko vymrštělný. Krátké, silné nohy šplhavé mají dva prsty do předu u kořene srostlé, dva nazad obrácené. V křídlech jest 10 úzkých letek ručních, rýdovací péra klínovitěho ocasu jsou pevná a tuhá. Jsou krmiví. O tvrdá pružná péra ocasní opírají se i ve spaní. Jazyka má dva ržky dlouhé a pohyblivé, obloukovitě kollebky přes čelo až ku svrchnímu zobáku se táhnoucí, na něž zvláštní svaly mrštné se připojují. Nespolečenští lesní ptáci tito jsou as ve 325 druzích po celé zemi rozšířeni, vyjmouc Australii a Madagaskar. Po zemi jen nemotorně poskakují, tím obratněji šplhají po stromech; litají obloukovitě, někteří dosti těžce.

Živí se hlavně hmyzem, který vytrvalým tlučením zobáku do kůry starších stromů vyplašují a pak tenkým jazykem ze štěrbin vytahují. Do spuchřelých kmenů dlabou též vejčitou díru s kulatým otvorem, a snášeji tam jednou do roka bílá, jako porculán lesklá vajídka, na nichž samice střídavě se samcem sedává. **D.** vlastní vydávají z jara volavé a zvučné hlasy, a v čas páření zvláštní bubňující, vrčivý zvuk, který se rychlým tepáním na suchou větev působuje. Užitek, jaký přinášeji ničéním hmyzu lesu škodlivého, nevyvážá d'e novějších udání škodu, jakou způsobují stromům otloukáním a olupováním kůry.

Důležitější rody jsou: a) *Dryocopus*; datel černý, *D. martius*, dorůstá délky 48 cm; sameček má na temeni a v týle skvrnu karmínově červenou, samička jen v týle, jinak peří černé; živí se mravenci a jest stálým obyvatel větších našich lesů. b) *Dendrocopus*, strakopoud, jsou u nás čtyři druhy: *D. major*, str. velký, *D. medius*, str. prostřední, *D. minor*, délky 16 cm, str. malý a největší z evropských strakopoudů *D. leuconotus*, str. bělohřbetý, jenž jest tu vzácný, a spíše listnaté lesy severní a severových. Evropy vyhledává. Strakopoudi, jejichž základní barva černá má bílé pruhy, mají třetí letku ruční nejdelší. U nás v sadech a zahradách jest str. velký nejhojnější, střední má délku 21 cm c) *Arternus*; datel tříprstý *A. tridactylus*, jemuž vnitřní krátký zadní prst schází, vyskytuje se zde jen zřídka; obývá více na severu Evropy, někdy též v Alpách se vyskytuje. d) Rod *Picus*, se hřbetem zeleným, 4. a 5. letkou nejdelší, zastoupen u nás dvěma druhy: žlutou zelenou *P. viridis* všude u nás, více v sadech nežli v temných lesích hojnou, a o něco menší žlutou šedou *P. canus*, která u Prahy bývá tak hojná jako předešlá, ale jinak více severovýchodní Evropě náleží. **Bš.**

Datlovník viz Phoenix.

Dato = a dato (v. t.).

Datolith (z fec.), křemičitan borovápenatý SiO_2, Ca (B.OH), minerál monosymetrický. Jeho mnohoploché krystally jsou habitu rhombického, mají podobu krátkých

sloupečků nebo tlustých tabulek; nezřídka vyskytuje se v agregátech hrubozrnných. Zřetelné štípatelnosti nejeví; jest křehký, lomu nedokonale lasturnatého. $T=5-5.5$. $H=2.9-3$. Bezbarvý, mléčný nebo světle zbarvený nuance zelenavé, žlutavé, červenavé, jen zřídka fialové; lesku jest skelného, na lomu spíše mastného; jest průhledný až průsvitný. Dmuhavkou truzen jsa nadýmá se a snadno taje v čiré sklo. Kyselinami snadno se rozkládá, rosolovává. Potřísněn kyselinou barví plamen žlutozeleně. Obsahuje: as 37.5% SiO_2 , 21.8% B_2O_3 , 35% CaO a 5.7% H_2O . Rázem svým upomíná poněkud na minerál skupiny zeolithů. Vyskytuje se v dutinách zvětralých hornin vyvřelých v dioritu, diabasu, melafyru, mnohdy i v gabbru a hadci, po případě i v žule. Nejznámější naleziště jeho jsou: Chuchle a Radotín u Prahy, Andreasberg na Harzu, Theiss v Tyrolsku, Toggiana v Modeně, Arendal v Norsku, Bergen Hill v New Jersey, Lake superior a j. — Vlákniatá odrůda d-u, čínčí hroznovitě agregáty, zove se botryolith; vyskytuje se v dolu Oestre Kjenlie u Arendalu. **En.**

Datosměnka sluje směnka splatná jistý čas po vydání (datu), což se naznačuje slovy: a dato (v. t.), de dato, dato, po datu, od vydání, ode dneška a pod. (fr. *de date*) s udáním příslušné lhůty. Zvláštním druhem dneku jsou u s o s m ě n k v franc. práva Při určování splatnosti nepočítá se den vydání, je-li lhůta určena počtem dní (10 dnů po datu, čl. 32. odst. 1. sm. ř.); vydána-li směnka v zemi, kde platí starý kalendář (julianský), převede se datum na čas dle nového kalendáře a pak určí se splatnost směnky (čl. 34. sm. ř.). **Hř.**

Datovati, datem opatřiti viz Datum.

Datum (lat.), dáno. — Datem listiny rozumí se především vytknutí doby a místa, kdy a kde se stalo buď projednání toho, o čem listina svědectví dává, nebo vyhotovení (sepsání a spečetění) a odevzdání straně svědectví toho. Pro projednání toho, o čem listina svědectví dává, užívalo se vlastně slova *actum*, kdežto původně slovo *d.* značilo dání, odevzdání listiny straně. Datem listiny rozumí se však i celá formule čili řádek datovací, kde se ono vytknutí doby a místa nalézá, kdy a kde listina vznikla čili vydána byla. Někdy se datem jmenuje jen vytknutí času vyhotovení, nebo pověření listiny; často nazývá se slovem tím také jakékoli vytknutí časové, které nemá ani vztahu žádného k nějaké přsemnosti, a v tom smyslu se mluvívá o d. a datech nějaké události; konečně pak vešlo ve zvyk jmenovati datem všechny takové podstatné momenty, které k určení nějaké události, ano nějaké věci vůbec slouží anebo sloužití mohou. Již za císaře Konstantina Velkého bylo ustanoveno, že na všech císařských nařízeních, mají-li mítí platnost, musí státi čas a místo vydání jich (*consul et dies*), a nástupcové jeho rozšířili ustanovení to i na všechny listiny soukromé. Toto ustanovení přešlo pak i ve zvyk při listinách národů germanských a jiných a bývalo více nebo méně úplně zachovááno,

tak že datování bývalo jedním z podstatných požadavků při listinách. — Umístění data v listině řídilo se u Římanů dle druhu listiny: v listinách soukromých stávalo jméno císaře, za jehož panování listina byla vydána, jakož i vytknutí času a místa, kdy a kde se to stalo, na počátku čili v čele jejím, kdežto v císařských ediktech samých bývá d. na konci listiny. Tento poslední způsob umístění data přešel pak i do kanceláří panovníků středověkých a i pozdějších listin soukromých, a jen listiny od notářů psané (*instrumenta notariorum* nebo *notariatus*) mají skoro bez výjimky d. na počátku. — Datovací řádek býval ve starších časech oddělen od vlastního textu čili obsahu listiny a zaujímal z pravidla na dolejší kraji listiny celou šíři pergamenu. Ve starší době jest takovéto umístění data skoro veskrze v listinách panovníckých provedeno, v pozdější pak době (a v listinách soukromých již velmi záhy) připojeno bývá datování listiny bezprostředně k textu jejím — Jak výše vytknuto, mělo d. obsahovati vytknutí času a místa vydání listiny; ale velmi často scházívá jedno nebo druhé a někdy i obě udání. Příčinu toho hledati ve větší nebo menší zabývanosti osob, které se spisováním listin zabývaly, a ve větších nebo menších požadavcích časových na písemnosti vůbec anebo ten neb onen druh písemnosti. Vytknutí času vydané listiny dalo se v celku poznamenáním let, měsíců a dnů v roce a bývalo u rozličných národů a často i v téže kanceláři velmi rozmanité, kterážto poslední okolnost souvisela často s proměnami osobními, jež se v kanceláři udály. Léta dle narození Páně nevyskytují se v listinách před r. 800, dle indikce ne před r. 840. Poznámání měsíců a dne v nich dalo se v kanceláři Karlovců a v císařské kanceláři římské až do XII. věku výhradně dle kalendáře římského, odtud také dle svátků, což později zvsobecnělo. Jak tomu v Čechách bývalo, najde se v úvodu k Emlerovu spisu: *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české* (1876). *Ehr.*

Mnohdy, a to obzvláště v listinách notářských, bývaly místo i den určovány podrobněji (na př. *actum hora quasi vesperarum . . . in curia archiep. juxta gradum ligneum*), ale zvyk pozbyval časem stále pravidelnosti, až v novější době, hlavně již jen při listinách státnických, se udržel. — Občanský zákon v § 435., jenž v té části recipován byl knihovním řádem z r. 1871 (§ 27.), nařizoval datování toliko při listinách, jež mají býti základem zápisu do knih pozemkových; avšak nezbytnost datování právních listin vůbec vysvítala nepřímou z mnohých ustanovení obč. zákona (na př. §§ 884., 905. a pak contr. § 578.) a ze zákonů poplatkových. Pozdější zákony měly k d. listin více zření; tak je nařizují řád směnečný pro směnky, notářský řád pro listiny notářské a řád knihovní pro listiny vkladné. Kde ho zákon žádá, musí d. obsahovati místo, den, měsíc a rok; v jiných případech může jak místo tak určení doby opsáno býti dle vkusu vydavatele listiny, nikoli však mlhavě. Den a rok psáti stačí číslicemi, toliko v notářských li-

stinách musí vypsány býti písmeny. D. může státi jak v čele tak i na konci listiny. *Sd.*

D. ut supra, d. ut retro znamená, že d. je stejné jako nahoře nebo v zadu. Data (mn. č.) znamená to, co je dáno, údaje, jež tvoří základ nějakého počtu, u Euklida a jiných geometrů ony věty, které z jiných daných plynou, s nimi zároveň jsou dány.

Různost a změna data. Že nyní v různých zemích týž den téhož měsíce a roku různým datem se označuje, toho jsou dvě příčiny. První příčinou jest, že užívá se různých letopočtů. Ve většině zemí křesťanskokatolických užívá se letopočtu gregoriánského, u Rusů, Řeků, Slovanů řeckokatolického vyznání a u muhammedánských obyvatelů pouště Sahary letopočtu juliánského, u Židů židovského, u Muhammedánů arabského, u Koptů koptického atd.

Příčina druhá je, že země se točí a že určující čas vycházení musíme od některého poledníku jako prvního. Máme-li na př. v Praze poledne, je v Litomyšli (Vídni) o 2 stupně na východ ležící již 8 minut s poledne, v Chebu však o 2 stupně na západ teprve 11 h. 52 m. před polednem. Podobně se to má s půlnocí a poněvadž půlnoci počínající počítáme nový den, je patrné, že se tu musí jeviti rozdíl v d. Když v Praze bila r. 1891 dne 31. pros. dvanáctá hodina půlnocní, byl pro nás starý rok právě ukončen a nový začínal, v Litomyšli však měli již 8 m. po půlnoci a psali tedy r. 1892, 1. ledna, v Chebu pak scházelo ještě 8 m. do půlnoci 31. pros. 1891. Podobně shledáme, že bylo v týž čas v Irkutsku (90° na východ) již 6 h. ráno 1. ledna 1892, a kdybychom v myšlénkách se ocitli týž časem na 180. stupni na východ od Prahy, bylo by tam již poledne 1. ledna, a cestující tak dále směrem východním, stihli bychom do Prahy v témž okamžiku opět o půlnoci, ale dle našeho počtu byla by to půlnoc, kterou začínal 2. leden. Kdybychom naopak o sylvestrovské půlnoci ocitli se najednou ve Washingtoně neb v Novém Yorku (90° na západ), shledali bychom tam, že je 31. prosinec 6 h. večer, na 180. stupni na západ bylo by touž dobou poledne, a kdybychom odtud v myšlénkách dále na západ letěli a ocitli se opět v Praze, byla by tu opět půlnoc, ale počínal by právě 31. pros. Při tomto letu myšleném bychom tedy směrem východním den získali a čítali o den více, směrem západním bychom však den ztratili a čítali bychom při d. o den méně. Totéž bychom shledali ve skutečnosti, kdybychom kolem země cestovali a při tom vždy čas dle slunce určovali, jako při onom okamžitém oblétnutí země v myšlénkách získali bychom den cestující směrem východním a ztratili den cestující na západ. O tom věděli již Arabové a geograf Abul-Fídá na počátku XIV. stol. učil, že ze dvou osob, které by cestu kolem světa vykonaly a ke společnému východišti se vrátily, ten, který k východu se bral, o den více by čítal, a ten, jenž k západu, o den méně. Mezi vzdělanci evropskými tehda oně zkušenosti nebylo, a když Elcano, soudruh Magel-

háensův, vykonav první plavbu kolem světa u kapvernského ostrova Santiago přistal, byl nemálo překvapen uslyšev, že Portugalci na ostrově čítají již čtvrtěk 10. čce 1522, kdežto jejich počet udával středu 9. čce. Ačkoli benátský vyslanec u španělského dvora Contarini pravou příčinu toho zjevu udal, nebylo jeho vysvětlení všeobecně přijato. Z předchozího výkladu jde, že nějaké místo na odvrácené od nás polokouli zemské bude míti jiné d. dle toho, dostal-li se tam evropský kalendář od východu neb od západu; přišel-li objevitel

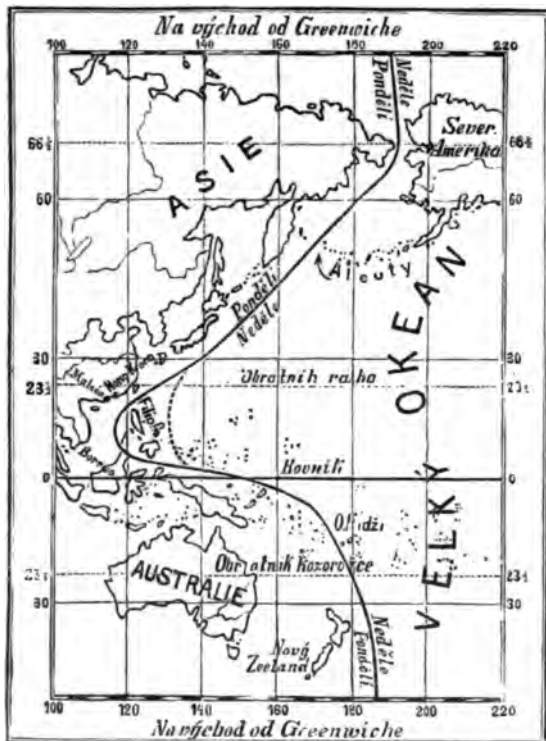
datum. Až do konce roku 1844 byla tato hranice západně od ostrovů Filipových; tyto ostrovy měly tedy datum východní, poněvadž Legaspi, podmanitel jejich, přišel ze španělské Ameriky. Ale to vedlo ke mnohým omylům. Na př. město Makao na pobřeží čínském (majetek portugalský) s datem západním a Manila na ostrově Luzonu jsou od sebe vzdáleny $7\frac{1}{2}^{\circ}$ v délce čili asi 30 m v čase a přece mělo západní Makao proti východní Manile o 1 den v datum více. Tyto okolnosti přiměly tehdejšího guvernéra Filipových ostrovů Narcisa Claveria, že ve shodě s arcibiskupem vydal dekret, kterým se den 31. prosince 1844 vynechává a ihned 1. ledna 1845 následuje, aby datum na Filipových ostrovech shodovalo se s datem Evropy, Číny a zemí ležících na východ od mysu Dobré naděje. Tím posunuta byla ona hranice na východ od Filipových ostrovů, jak na mapě naznačuje tečkovaná křivka. (Viz vyobr. č. 1062.)

Podotknouti sluší, že ostrovy Ladrony čili Marianské, příslušné k Filipovým, mají s nimi také nové datum. Ostrovy Boninské jsou nyní majetkem Japonska, mají tedy datum západní; o ostrovech Karolinských není spolehlivé zprávy, ale J. Benko tuší, že užívají také data západního. Kdyby se domněnka tato potvrdila, pak by celá hraniční čára narovнала se a souhlasila na moři se 180. poledníkem od Ferra nebo se 160. východním od Paříže. Vůbec by bylo záhodno, aby počínajíc novým stoletím rozhraní d. tvořil 180. poledník od Greenwich, jako již nyní činí námořníci provádějící při překročení 180. poledníka (Gr.) změnu data; plaví-li se na západ, vynechávají den, opačným směrem čítají týž den dvakrát.

Vrn.

Datura L., durman, rod rostlin srostloplátečných z řádu lilkovitých (*Solanaceae*), nejčastěji byliny, ale také keře a stromy s širokými, jednoduchými listy a velkými, jednotlivými, pravidelnými květy. Kalich dlouze trubkovitý, nahofe pětizubý, podél žebnatý, posléze od vytrvávajícího zpodu již oddělující a opadavý; koruna pěticipá, řasnatě v pupenu složená, dlouze nálevkovitá; tyčinek 5. Plod tobolka kulovitá, bodlinami porostlá, čtverchlopná, čtverpouzdrá a mnohosemenná; semena ledvinkovitá. — Asi 16 druhů rozšířených v mírných a teplých zemích (největší počet ve Střední Americe).

D. Stramonium L., durman obecný, panenská okurka, kravák, bugačka, mašlák (vyobr. č. 1063.), bylina jednoletá, s lodyhou až 1 m vysokou, kolmou, listnatou, nahofe rozestálé vícevětvnou. Listy velké, sytě zelené, měkké, snadno vadnoucí, vejčité, krátce řapíkaté, chobotnaté ostře zu-

Č. 1062. Hranice pro dni a datum.

od západu, tedy cestovali-li na východ, budou dni v témdni a měsíci o 1 den napřed. Portugalci a po nich Hollandané plavili se kolem mysu Dobré naděje a přišli tedy do svých nynějších osad ve Velkém okeánu od západu. Španělé přišli do Velkého okeánu od východu ze západního břehu Ameriky neb úžinou Magelhaensovou. Amerika sama přijala kalendář od východu a tedy i den v témdni a datum až na severovýchodní cíp, který osídlen byl Rušakem ze Sibíře. Když r. 1867 Aljaska od Spojených Obcí byla zakoupena, zaveden i tam kalendář americký. Ostrovy Sandwichské, Společenské a Přátelské mají d. z Ameriky. Celá Austrálie však, Nová Guinea, Nový Zeeland, ostrovy Indického archipelů, Čína a Japonsko mají datum evropské od západu. Na přiložené mapě naznačena je čarou hranice pro dni a

laté; květy sedí jednotlivě ve vidlicích větvičných, jsou velké, s pěknou bílou, vonnou korunou; zpod kalicha tvoří pod plodem rozšířený límeček. Tobolka velká, vejčitá, ježatá, zelená, v dolější části čtverpouzdrá, v hořejší dvojpouzdrá; semena přeletná na tlustých armenicích, ledvinkovitá, poněkud smačklá, asi 4 mm v průměru, mdlé černohnědá, jamkovitě svraskalá. Roste hojně na návších,

a větve fialové a korunu načervenalou a jest rovněž jedovatý. Oba druhy jsou důležité v lékařství.

D. alba N. v. Es., ve Vých. Indii rozšířená, jest až 2 m vysoká, s tobolkami nicími a nepravidelně pukavými. V Indii slouží v lékařství jako náš durman obecný. V Číně upravují z ní jed *wan tho lo hua* nebo *nao yong hua* zvaný. — *D. fastuosa* L. z Afriky a V. Indie

A Celá rostlina, zmenšena.
B Průřez plodem v dolější. a
C průřez v hořejší části.
D, F Semeno.
G Průřez.
H Bůrna.
J Zralá, rozpuklá tobolka.

C. 1063. *Datura Stramonium* L., durman.

rámech, podle cest a kvete v létě. Vlasť její není posud a jistotou známa, neboť jest za řáby naší hojně rozšířena skoro ve všech zemích teplejších. Někteří praví, že pochází ze střední Asie nebo z Egypta. Podivno, že Fernandez nalezl již v Mexiku. Do Evropy dostala se na konci XVI. stol. Byla zde původně jen pěstována v zahradách, odtud však brzo vnikla na místa nevzdělaná a zdivočela. Celá rostlina páchne mámivě odporně a jmenovitě v listech a semenech obsahuje prudce jedovatou látku daturin, jenž jest stejný s atropinem (v. t.). Požití semena nebo listů způsobuje omámení, ano i smrt.

S durmanem obecným často roste druh zcela podobný *D. Tatula* L., jenž má lodyhu

jest veliký druh s pěknými, velkými květy. Pěstuje se pro ozdobu v zahradách. — *D. Metel* L., roste na rumných místech v zemích kol Středozemního moře, v teplé Asii, Africe a Americe. Již Arabové připravovali z rostliny této nejen léky, ale i opojné nápoje, jak činí se posud v Indii. Opojný nápoj způsobuje omámení, ale zároveň pocit největšího blaha. I k různým neplechám od žen a jinak v Orientě se ho užívá. — *D. arborea* L., *D. suaveolens* H. B. a *D. sanguinea* R. P. jsou křovité nebo stromovité druhy s nicími, velkými květy a visutým, dlouhým plodem. Jsou domovem v Peru, Chile, Mexiku a u nás často ve sklenicích pro ozdobu pěstovány. Kladou je také do rodu *Brugmansia* Pers. Vský.

Daturin viz Atropin.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas (lat.), jest shovivava k havranům, ale p̄řísne odsuzuje holuby, verš Juvenalův (Sat. II. 36), jehož p̄říslovně se užívá o kritice, jež r̄zných autorů šetříc, o povahy klidné, nebojovně tím více péro si brousí.

Datyně: 1) D. Dolní, ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Těšín, pošta Bledovice Dolní; škola 373 ob. č. 85 pol. (1880). — **2)** D. Horní, ves t., okr. Frýdek, fara Vratimov (Ratimov) pošta Šenov: 655 ob. č. (1880); škola, dvůr a mlýn.

Daub Karl, evang. spekulativný bohosl. (* 1765 v Kasselu badenském — † 1836 v Heidelbergu), byl od r. 1794 prof. filosofie v Hanavě, od roku 1795 prof. bohosl. v Heidelbergu. Snahou jeho bylo smířiti filosofii s theologií, ba stotožniti obě. Jeho smýšlení prodělalo různé změny. Svě bohosl. spekulace nejdříve vzdělával na půdě Kantova kriticizmu, potom Schellingovy p̄řirodní filosofie a konečně Heglova učení o ideách. Tento trojí, postupně se měnící směr jest vyjádřen ve trojích hlavních spisech jeho v *Lehrbuch der Katechetik* (Heid., 1801), v němž odůvodňuje náboženství mravností, žádá katechismus práva a ctnosti p̄ed katechismem náboženským a stvořitele má toliko za symbol věčného trvání řádu světového, pak v *Theologumena* (t. 1806), *Einleitung in das Studium zur Dogmatik* (tam., 1810) a *Judas Ischariot* (t. 1816); D. pojednává o stvoření a smíření a dospívá ve spise »Judas«, jenž má ráz gnosticko-manichejský a původ zla vykládá, ku konstatování těchto pěti divů: trvání Božího, vzniku světa, vzniku zla, božského vydání zákona, vtělení Kristova; a konečně v *Die dogmatische Theologie jetziger Zeit* (t., 1833), kdež p̄řirovnává subjektivismus v theologii k sobectví, zjišťuje, že k dogmatu se musí přijíti naprostým pochybováním, a vyjadřuje heslo: svoboden od církve, ale věren k církvi. Sloh jeho jest nesmírně těžkopádný. D. byl spoluzakladatelem časopisu »Studien und Kritiken« 1805. Po smrti pak vydány jeho *Theologische und philosophische Vorlesungen* (Berlín. 1838 — 1844, 7 svazků). B.M.

Daub., zool. skratek = Louis Jean Marie Daubenton.

Dauba viz Dubá.

Dauban [dobān] Jules Joseph, malíř franc. (* 1822 v Paříži), žák Debayův, od roku 1849 ředitel musea v Angersu. Z obrazů jeho uvéstí sluší: *Kristus pod křížem* (1851); *Přijetí cizince u trapistů* (1864, v museu luxembourském); *Trapisté p̄ed večerí Páně se libající* (1865, v museu angerském); *Vzkříšení Lazara* (1867, v kostele sv. Bernarda v Paříži); *Paní Rolandová ubírající se p̄ed revoluční tribunál* (1869); *Fra Angelico da Fiesole* (1873). Zejména v Angersu nalézá se mnoho jeho prací, jako podobizny v museu, fresky v chrámě P. Marie, malby na plafonu slavnostní síně prefekturní a v divadelním foyeru (1871) a j.

Daubasse [dobas] Armand, francouzský básník (* 1664 v Moissacu — † 1727 ve Ville-neuve-sur-Lot). Byl hřebenářem a skládal, ač

sám ani čísti ani psátí neuměl, epigrammy a znělky v nářečí gaskoňském. Vydání: *Poésies patoises* (Villeneuve, 1796) a *Oeuvres complètes* (t., 1839).

Daubensee viz Dubenského jezero.

Daubenton [dóbāntōn] Louis Jean Marie, franc. p̄řirodovědec (* 1716 v Montbardu — 1800 v Paříži), studoval theologii a lékařství na Sorbonně a provozoval rok praž v rodišti svém, načež seznámil se s Buffonem, jenž svěřil mu vypracování anatomické části své velkolepé *Histoire naturelle*. Později stal se členem akademie věd a strážcem kabinetu p̄řirodnin, jehož sbírky zvelebil, jmenován dále professorem na Collège de France, zvolen členem Institutu, učil pak na Normální škole a stal se posléze prof. p̄řirodních věd při Museu. Pro Buffona vypracoval anatomickou část o ssavcích, po stránce p̄řesné vědecké nejcenější díle Buffonově. Při popisování dbal více p̄řesnosti vědecké než vzletnosti slohové, což bylo p̄řčinou, že s Buffonem se rozešli a nesmířili se až po letech. V soustavě obratlovců D. nebyl sice dosti šťastným (odděloval velryby od ssavců, hady od čtvernohých plazů), avšak tušil již důležitost srovnávací anatomie při studiu zbytků zvířat p̄ředvěkých. D. také záslužně pracoval na poli mineralogie, rostlinné fyziologie, zemědělství a chovu zvířat domácích, zvláště ovcí, o čemž napsal důkladný návod (*Instruction pour les bergers*, Paříž, 1782, 5. vyd. 1821). Množství prací uveřejnil D. ve spisech akademie, v pamětech společnosti lékařské, v Journal d. Sav. a v obou Encyclopedích. Š.

Daubeny [dōab-]. Charles Giles Bridle, chemik, botanik a geolog angl. (* 1795 ve Strattoně — † 1867 v Oxfordě). Stav se r. 1822 prof. chemie při universitě v Oxfordě, p̄řednášel vedle toho i o polním hospodářství. Hlavní práce jeho týkají se úkazů sopečných, rozboru vod minerálních a termálních, chem. složení různých látek rostlinných, na p̄říklad chlorophyllu atd. Množství prací uveřejnil v »Edinb. philos. Journal«, »Philosoph. Transactions«; »Geolog. Magazine« a j. Vydal též: *Essay on the geology and chemical phenomena of Volcanoes* (Oxford, 1824); *The active and extinct Volcanoes* (2. vyd., tam., 1848); *Introduction to the atomic theory* (3. vyd., t., 1850); *Lectures on agriculture* (t., 1841), *Essay on the trees and shrubs of the ancients* (tamtéž, 1865). P.

Daubigny [dóbiňi] Charles François, malíř a rytec franc. (* 1817 v Paříži — † 1878 tam.), žák svého otce, malíř miniatuř, později Pavla Delaroche. Cestoval 1835 - 38 po Itálii a hned po svém návratu vystoupil na veřejnost s několika krajinami, avšak teprve později dodělal se náležitěho úspěchu. Maloval nejvíce krajiny a sujemy vodní. Náležel ku p̄ředním representantům směru naturalistického. Snažil se vždy malovati krajiny bez poetických a subjektivních p̄římětků, podáváje p̄řirodu takou, jaká jest. K tomu účelu zúmysla vyhledával motivy p̄sté a jednotvárné. V pozdějších pracích spokojoval se s pouhými

bravurními skizzami, podává je jen všeobecný dojem. Četné jeho obrazy mají velikou cenu a dosud jsou hledány. Hlavní z jeho prací jsou: *Údolí d'Oisans* (1840); *Motiv z lesa Fontainebleauského* (1844); *Krajina Morvanská* (1848); *Louka ve Valmondois*; *Jež v Optevotském údolí* (1855); *Jaro* (1857 v Louvru); *Na břehu Oisy*; *Západ slunce*; *Východ měsíce*; *Ráno na Oise* (1866). D. také ryl, zejména několik listů dle Ruysdaela a 15 listů *Voyage en bateau* (Pař., 1862), s předmluvou od Fr. Henrieta (Pař., 1862). Srov. Fréder. Henriet, Ch. D. et son oeuvre (t., 1878).

Daublebský ze Sternecka viz **Doudebský**.

Daubrée [dobré] Gabriel Auguste, geolog a mineralog franc. (* 1814 v Metách), studoval na škole polytechnické a hornické v Paříži, byl delší čas horním inženýrem, pak prof. mineral. a geolog. na universitě štrasburské, později prof. a ředitelem na škole hornické v Paříži a jest nyní prof. geologie při Museu pařížském, generálním inspektorem dolů, členem akademie věd a velkodůstojníkem čestné legie. D. má veliké zásluhy o pokrok geologie i mineralogie, a to znamenitými výzkumy svými a prováděním metod, jimiž cestou pokusnou lze vysvětliti zjevy přírodní. Z takových studií jeho příkladem jmenujeme: O vznikání sloučenin železa ve vodách (pocetěno cenou haarlemské společnosti přírodov.), o pronikání vody horstvem sopečným a vlivu jeho na výbuchy a zemětřesení; o vzniku mnohých nerostů cestou umělou; o metamorfismu; o skladbě a vzniku meteoritů (jichž krásnou sbírku založil v Museu pařížsk.) a j. Vedle četných pojednání jeho uveřejněných hlavně v »Annales des Mines«, »Comptes r. de l'Acad. des sciences« a »Bulletin de la Soc. géologique« jmenujeme ještě spisy: *Description géologique et minéral. du depart. du Bas-Rhin* (Štrasburk, 1852, 6 tab.); *Observations sur le métamorphisme* (Paříž, 1858, něm. od Söchtinga, Berlín, 1861); *Recherches expérimentales sur le striage des roches* (t. 1858); *Rapport sur les progrès de la géologie expér.* (t., 1868); *Etudes synthétiques de géologie expér.* (t., 1879, něm. od Gurlta, Brunšvik, 1880); *Les météorites et la constitution du globe terrestre* (t., 1886); *Les eaux souterraines à l'époque actuelle, leur régime, leur température, leur composition* (t., 1887, 3 sv.); *Les régions invisibles du globe et des espaces célestes* (t., 1888).

Daucus L. em., mrkev, rod rostlin z řádu okoličnatých (*Umbelliferae* Juss.) s plodem se hřbetu smačklým, nažkami s 5 hlavními a 4 vedlejšími žebry. z nichž poslední jsou porostlá silnějšími ostny v 1—3 řadách stojícími. Bilek semenný jest na vnitřní ploše rovný, kraj kališní šzubý, plátky korunní nestejně, vnější v okolíčku větší, paprskující a do polou zklanc. Byliny 1—zleté, obyčejně štětinatě drsné s malými a úzkými úkrojky listů mnohonásobně zpeřených. Obal i obalíčky mnoholisté nebo žádné. Květy bílé, konečný kvítek okolíku

často hnědý. Celkem známo asi 20 druhů, z nichž nejobecnějším jest mrkev obecná (*D. carota* L.), bylina nejčastěji zletá na lodyze i listech srstnatá, s listy 2—3krát zpeřenými, lístky peřenoklanými, ušů čárkovitých a hroťitých. Okolík mnohopaprsečný s lístky obalu i obalčků četnými, obalnými, dlouhými a peřenodilnými. Ostny na vedlejších žebrech nažek v 1. řadě stojící jsou na dolejšku mázdovitě spojeny a šidlovité. Kvete od června do září na lukách a pastvinách po celé téměř Evropě. Kořen rostliny divoké jest tence větvenovitý, větvenatý, bělavý a tuhý. Pěstováním stává se větším, tlustším, vřetenovitým nebo zakulatělým, jen na konci slabě větvenatým a jest dužnatý, bledě žlutý až i žlutočervený. Poskytuje pak dobré zeleniny a píce zvláště pro koně; rozkrájená a pražená užívá se jako kávový surrogát. Čerstvě nastrouhaná mrkev slouží k obkládání otokův a zahustlá šťáva jest dobrým domácím prostředkem p oti kašli a chraptivosti. Vs.

Dáúd, arab. = David.

Daud., přírodopisný skratek = François Marie Daudin.

Daudebardia Htm., sklovatka, rod plžů pozemních z čeledi sklovatkovitých (*Testacellidae*); má před koncem těla nepatrný plášť, skořáčku nepoměrně malou, spleštilou, pištělí provrtanou, zevnitřní kraj obustí velmi protáhlý, přímý a ostrý, ústí skoro vodorovně, živočich jest masožravý, čelísk s schází, a páska jazyková má zoubky veskrze, stejné bodcovité. Neznámější jest *D. rufa* Fér., s. rudá, jež pořídku žije v lesích střední Evropy. Kromě té jest známo ještě asi 18 druhů. Ul.

Dáúd el Antaki (David Antiochijský), nejčelnější zástupce pozdní arabské školy lékařské (* v Antiochii — † v Mekce dle nezaručených zpráv r. 1576), spisovatel encyklopaedického díla pamětihodného na svou dobu, zvaného *Tezkira*, který mimo pathologii a terapii nemocí velmi důkladně pojednává o léčivech. Jiné spisy D-ovy o anatomii, nemocech očních a povšechné aetiologii jsou menší ceny. Mx.

Daudet [dodě]: 1) D. Erneste, romanopisec a historik franc. (* 1837 v Nimesi, přišel r. 1857 do Paříže, kde dostal místo v kabinetu vévody Mornyho, pak stal se kab. chefem senátu a redaktorem časopisu »Journal officiel«, později »Estafetty«. Z románů jeho jmenujeme: *Les Duperies de l'amour* (1865); *La Venus de Gordes* (1866); *Le roman d'une jeune fille* (1871); *Fleur de péché* (1872); *Un mariage tragique* (1873); *Le roman de Delphine* (1873); *Les aventures de Raymond Rocheay* (1875); *La petite soeur* (1875); *Henriette* (1876); *Marthe* (1876); *Zarah Marsy* (1878); *Al'entrée de la vie* (1892) a j. Z historických prací: *Le cardinal Consalvi 1800 1824* (1866); *La vérité sur l'essai de Restauration monarchique* (1873); *L'agonie de la Commune*; *La France et les Bonapartes* (1871); *Le ministère de M. de Martignac* (1875); *La terreur blanche* (1876); *Le procès des ministres* (1877); *Souvenirs de la présidence du maréchal de Mac-Mahon* (1880); *Histoire des conspira-*

tions royalistes du Midi sous la révolution (1881); *Histoire de la Restauration* (1882). V poslední době se rovněž pokusil na divadle (*Un drame parisien*, 1892), ale s nevalným úspěchem. Vydal též knihu biografickou *Mon frère et moi* (1882), líčící první literární debuty své a svého bratra Alfonsa. Jako romanopisec vyniká obratným sestrojením děje a napínavostí situací, schází mu však umělecká finessa jeho bratra, tak že romány jeho se zřídka pozvedají nad úroveň obyčejné lektury románů feuilletonových. Historické spisy jeho jsou ovšem poněkud strannicky zbarveny, avšak oplývají množstvím nových a vzácných údajů z novějších francouzských dějin politických.

2) **D. A l p h o n s e**, romanopisec franc., bratr před. (* 13. května 1840 v Nîmes), přesídlil se záhy do Paříže a stal se r. 1861 sekretářem vévody Morného, který poznal jeho talent a všestranně ho podporoval. Později oddal se zcela literatuře. První jeho básně *Les Amoureux* (1858) jako jeho první pokusy divadelní (více dialogisované básně pouze) nepronikly, teprve větší skladba *Le petit Chose, histoire d'une enfant* a později *Robert Helmont* a pak duchaplné *Lettres de mon moulin* (1869) založily jeho jméno. Od vydání románu *Fromont jeune et Risler aîné* (1876), který způsobil neobyčejnou sensaci a dobyl mu slávy světové, rostla řada úspěchů jeho každým novým dílem. Stojí A. D. vedle Emila Zoly v čele současné produkce románové ve Francii. Následovaly rychle za sebou romány: *Jack* (1876); *Le Nabob* (1877); *Les rois en exil* (1879); *Nouma Roumestan* (1882); *L'évangéliste* (1883); *Sapho* (1884); *L'immortel* (1888) a naposled *Rose et Ninette* (1891). Vedle těchto vážných obrazů moderní společnosti psal D. též romány humoristicko-satirické, skupiv kol dobrodružné postavy Tartarina z Tarasconu celý svět drobných příhod a žertů a postihnuv výtečně nadsazování jižní Francouzky tak charakterisující. Jsou to romány *Les aventures prodigieuses de Tartarin de Tarascon* (1874), *Tartarin sur les Alpes* (1886) a *Port-Tarascon* (1890). Současně s romány obrátil se D. k divadlu, ale nikoliv s plným zdarem. Poměrně největšího úspěchu dobyl zase »Fromontem a Rieslerem«, menšího úspěchu »Arelatkou« (*L'Arlésienne*, s rozkošnou hudbou Bizetovou) a kusem *Lise Tavernier*, k nimž druzí se komédie *La dernière idole* a *L'oeillet blanc* a drama *Sacrifice* nepatrného významu. Z doby poslední jsou hry *L'obstacle*, optimistická variace problému dědičnosti Ibsenových »Strašidel« a hra *Lutte pour la vie*, ku které látka čerpána jest z jeho románu »Immortel«. D. psal též řadu povídek, črt a novellek (*Contes du Lundi*), pak vydal své literární memoiry obsahující vylíčení jeho uměleckých počátků v Paříži: *Trente ans de Paris* (1888), studie o umělcích (*Femmes d'artistes*). D. začal jako poeta, jako krajinář a historik slunného jihu francouzského, jehož kraj a lid líčil s velikým smyslem pro detail i pro vnitřní citovou, nejednou až k sentimentalnosti se chýlící stránku jeho povahy. Později zatačil ovšem pozorovatel silně do pozadí poetu a v románech

většího stylu přiklonil se D. ke škole Zolově, ačkoliv si při veškeré drsnosti sujetů (Sapho) vždy zachoval onu sensibilitu, která jest jeho význačnou vlastností. Pařížské romány jeho, které jsou více studii mravů a doby než romány v obyčejném smyslu slova, vynikají ostrou kresbou charakterů, duchaplnou osnovou děje, často ovšem dosti chudobného, šťavnatosti koloritu místního, slohem elegantním a záživným. Pikantnosti dodává jim, že v hlavních osobách bývají líčeny současné vynikající osobnosti (Gambetta, Morny, členové Akademie franc. atd.), které však nezřídka se pod pérem autorovým zvrhnou v karikatury. To zvláště platí o jeho satir. románu »Immortel«. Poslední román Daudetův »Rose et Ninette«, stejně jako drama »Obstacle« jeví již patrné stopy únavy a vysílení, stopy to dlouhé nervové choroby autora, jemuž jest práce jaksi lékem a prostředkem k zapomenutí bolesti, kterou jeho zpytavý duch stále analyzuje a v pfišti své knize nadepsané *La Douleur* do podrobnosti vylíčuje. D. jest bez odporu z prvních mistrů moderního románu francouzského; nemá zdrcující velikosti Em Zoly, ale má za to více kaustické ironie a intimní poesie, aniž při tom upadá ve strojenou misty rafinovanost bratří de Goncourt. Humor prvních prací jeho ustoupil později kousavé satíře a bolestné ironii. Ze současných romanopisců jest D jedním z nejoblíbenějších, nejčtenějších a tudíž i — nejbohatších. Do češtiny se hojně překládá. Připomínáme: Fromont ml. a Risler st. (přel. Louis Schmidt v Ottově »Laciné knih. národní«); Nabob (J. J. Benešovsky-Veselý t.); Drobné povídky (Fr. Rosa v »Rodinné bibl.«); Podivuhodná dobrodružství neohroženého Tartarina z Tarasconu (Fr. Rosa, t.); Králové ve vyhnanství (J. Herzer v »Knihovně pro český lid«); Nouma Roumestan (Benešovsky-Veselý, t.); Jack (v Nár. Pol.); Arelatka (J. Herzer pro Nár. divadlo) a přibližně menší práce roztroušené po časopisech.

3) **D. A l p h o n s e M a d a m e** (Julia Allard), choť před. (* r. 1840), psala některé náčrtky a causerie, které vydala s názvem *Impressions de Nature et d'Art* (1879) a k nimž připojila některé básně, plné delikátnosti a jemného citu, pak drobné studie o moderní poesii francouzské, prozrazující ducha více vnitřního než kritického. — *chyť.*

Daudin [doděň] François Marie, zoolog franc. (* 1774 v Paříži — † 1804 t.). Sepsal: *Traité élémentaire d'ornithologie* (Paříž, 1799 až 1800, 2 sv.); *Histoire naturelle des reinettes, des grenouilles* atd. (t., 1802); *Histoire naturelle générale et particulière des reptiles* (t., 1802 až 1804, 8 sv.).

Dáúdnagar (Daoudnágur), město v provincii Patně v Přední Indii, na bohatém, pravém břehu řeky Sonu, přítoku Gangy, 100 km jz. od Patny, s 11.000 obyv. jest bídné na pohled, ale bohato průmyslem vlněným, bavlněným a hedvábnickým a důležitě jako trh obchodní.

Daugier [dožie] François Henri, misto-admirál franc. (* 1764 v Couteronu — † 1834).

hájl ostrova Belle-Isle proti Angličanům a vyznamenal se u Gdánska, Stralsundu a při útoku na Rujanu.

Daus, ostrov asijský v souostroví Filipově, v provincii Bohólu, mezi Bohólem a Cebú. Hlavní město ostrova, **D.**, má 7.330 oby.

Daule, okr. město v ecuadorské provincii Guayasu, sev. od Guayaquilu, na splavné řece téhož jména, v úrodném údolí, ve kterém daří se kakao, kávovník a cukrová třtina; odtud zásobuje se Guayaquil plodinami polními.

Dauletábád (Dowlatábád), pevnost a město v sev. části státu Haidarábádu. Město, druhdy veledůležitě, zalidněno nyní jen nepatrnou částí. Nad ně vyčnívá do výše 166 m ohromný balvan žulový srázných boků, na jehož temeni stojí stará tvrz. K ní vzhůru vede dlouhý, tmavý tunel, jež snadno jest obhájití. Nizám haidarábádský posud udržuje tam posádku.

Dauletšáh (Deuletšáh) ibn Alá-ud-daula Bachtíšáh al-Gází, perský historik literární ze Samarkandu († 1495). Jsa 50letý, počal psáti biografie básníků: *Težkeret-uš-šuará*, jež r. 1487 ukončil a věnoval mír-Alíšírovi (v. t.). Kniha jest z nejdůležitějších a nejrozsáhlejších sbírek biografických, třeba nedostává se jí kritičnosti a často i spolehlivosti. Rozdělena jest na 7 knih s dodatkem a obsahuje mimo 10 slavných básníků arabských (v úvodě) 140 životopisů básníků perských s anthologií jejich poesie v pořádku chronologickém, počínajíc Rúdagim. Zachována v hojných rukopisech (v Oxfordě 12, ve Vídni, Petrohradě a j.). Obširný přehled s výpisky podal de Sacy: *Notices et extraits IV.*, 220—272. Hammer spracoval, bohužel s hojnými chybami, na základě D-ově svou *Gesch. der schönen Redekünste Persiens*. Vydány jsou toliko jednotlivé biografie Firdeusiova, Háfizova a Anvariova s lat. překladem Vullersem v Giessenu, 1839 a 1868; Fattáhiova Dvořákem ve Vídni, 1889). Dk.

Daulis nebo Daulia, staré město v řecké krajině Fókis, na cestě z Orchomenu do Delf, na příkrém výběžku parnasském, dle pověsti od Thráků založené, bylo jako důležité místo strategické nejprve od Xerxa, podruhé od Filippa maked. rozbořeno, ale od Římanů zase obnoveno a opevněno. Zbyla z něho nyní malá vesnička Davlia a rozvaliny starých opevnění.

Daulé [dolé] Jean, mědiryjec franc. (* 1707 v Abbevillu — † 1763 v Paříži), byl žákem R. Hecquita, vyznamenal se podobiznamami dle Rigauda, C. van Looa, Pesna a Mignarda, obrazy dle Rubensa a van Dyka a jiných, konečně zvláště koketními genry dle Bouchera.

Daumas [domá]: 1) **D. Louis Joseph**, sochař franc. (* 1801 v Touloně — † 1887), žák Davida d'Angers. Přední jeho díla jsou: *Genius plavby* (1845); *Viktorie* (1848); *Římský ježdec*, na ženském mostě v Paříži (1840); *J. Gauthierova socha* v Touloně; *Jeremiáš nad zříceninami jerusalemskými* (1867); *Sv. Vincenc d. P. a opuštěné dítě* (1868); *Hannibal*

ukazuje svému vojsku Italii (1869); *Po válce* (1877).

2) **D. Melchior Jos. Eugène**, generál a spisovatel franc. (* 1803 — † 1871 v Camblandes), bojoval v Alžírsku a osvojil si studiem a pozorováním poměrů alžírských domorodců, jejich řeči, života a zvyků takové vědomosti, že byl jmenován správcem alžírského oddělení v ministerstvu vojenském. Napsal mnoho důkladných spisů o sever. Africe: *Exposé de l'état actuel de la société arabe, du gouvernement et de la législation* (Paříž, 1845); *Le Sahara algérien* (1845); *Le grand désert* (1849); *La Grande Kabylie* (1847); *Moeurs et Coutumes de l'Algérie* (1853); *Les chevaux du Sahara et principes généraux du cavalier arabe* (1855); *La Kabylie* (1857); *La vie arabe et la société musulmane* (1869).

Daumer Georg Friedrich, básník a filosof něm. (* 1800 v Norimberce — † 1875 ve Vircpurku), byl nejprve gymn. professorem ve svém rodišti, později oddal se docela pracím literárním; obecnou pozornost vzbudil zvláště svým přestoupením na katolictví. Byl totiž dříve smýšlení protikřesťanského a tvrdil dokonce, že křesťanství není pokrokem od židovstva, nýbrž obnovením pověřivé sekty židovské, která sloužila Molochovi a také prý lidí obětovala. Obrat dal se v něm prostřednictvím poesie; jednak zpracoval Háfiza a naučil se tu velebiti ženu, což ho vedlo ke kultu Panny Marie, o níž legendy vydával a básnil již dávno před tím, než se stal konvertitou (1858). Jeho poetická díla vlastní jsou málo významná. Uvádíme z četných jeho spisů: *Zuge zu einer neuen Philosophie der Religion u. Religionsgeschichte* (Norimberk, 1835); *Bettina* (t., 1837); *Die Glorie der heiligen Jungfrau Maria* (t., 1841); *Der Feuer- und Molochdienst der Hebräer* (Brunšvik, 1842); *Liederblüten des Hafis* (Hamburg, 1846); *Die Geheimnisse des christlichen Alterthums* (t., 1847); *Religion des neuen Weltalters* (t., 1850); *Frauenbilder und Huldigungen* (Lipsko, 1853); *Meine Konversion* (Mohuč, 1859); *Marianische Legenden und Gedichte* (Münster, 1859); *Das Christenthum u. sein Urheber* (Mohuč, 1864); *Das Wunder, seine Bedeutung, Wahrheit und Nothwendigkeit* (Řezno, 1874) a j. V jeho domě žil nějakou dobu také pověstný Kaspar Hauser (v. t.), o němž napsal *Mittheilungen über K. Hauser* (Norimb., 1832). Ks.

Daumesnil [domenil] Pierre, baron, generál franc. (* 1777 v Périgueuxu — † 1832 ve Vincennesu). Na výpravě egyptské zachránil Napoleonovi u St.-Jean d'Acre život, bojoval s ním až do r. 1809, kdy u Wagramu ztratil nohu, načež byl jmenován generálem a velitelem pevnosti Vincennes u Paříže, které r. 1814 proti spojencům uhájil a se teprve Ludvíkovi XVIII. vzdal. R. 1830 stal se jejím velitelem podruhé a rázností svou zachránil život uvězněných tam ministrů Karla X.; ku paměti jeho zřízen jest mu tam a v rodném městě pomník.

Daumet [dómě] Pierre Jérôme Honoré, architekt franc. (* 1826 v Paříži). Vzdělal

se na škole krásných umění a v Římě. R. 1861 provázel Leona Heuzeze na cestě archaeologické po Thracii, Makedonii, Thessalii a Epiru. Účastnil se publikace ministerstva veřejného vyučování o cestě té, za níž vyznamenán byl řádem čestné legie (1865). Od r. 1864 je ve službách městských v Paříži. Hlavní díla jeho jsou: palác justiční v Paříži, kteroužto stavbu do r. 1879 řídil s Dukem, potom sám, rekonstrukce zámku vévody d'Aumale v Chantilly, oprava dvoru appellačního v Paříži a paláce justičního v Grenoblu. Výsledkem jeho feckých studií jsou: Akropolis athénská; pohled na divadlo Heroda Attika (1880) a Propylaje athénské akropole (1881). D. r. 1885 zvolen členem pařížské akademie krásných umění.

Daumier [domié] Honoré, franc. karikaturista (* 1808 v Marseille — † 1879 ve Valmondois). Kreslil karikatury politických osobností pro Philiponův týdeník »La Caricature«, po r. 1835 omezil se na karikaturu mravů. Nejlepší sbírky jeho kreseb jsou: *Les bons bourgeois*; *Les beaux jour de la vie*; *Robert Macaire*; *Représentants représentés*; *Idylle parlementaire* a j. D. náleží k nejlepším karikaturistům francouzským. Jeho kresby politické vynikají porozuměním duševní osobitosti a vystihnutím komického momentu ve tváři; karikatury mravokárné pak vyznačují se sarkastickým humorem. D. kreslil velmi rychle, jen načrtaval, ale vždy charakteristicky.

Daumont [domon], úplněji *attelage à la d'Aumont*, též *al' anglaise*, čtverospřeží povoz bez kozlíku, jehož kočí sedí na povojním koni.

Daun, městys a hl. místo kraje v prus. vl. obv. trevírském, původní sídlo rakouského hraběcího rodu Daunů, má 5 železitéch kyselek a 833 ob. (1890). — Daunský kraj, protoupený Eifelem, má na 610 km² 27.482 ob.

Daun, starý rod šlechtický z Porýnska, pocházející z městečka Daunu, povýšen byl r. 1655 do stavu hraběcího. Vilém Jos. Ant. D. († 1706), jeden z podvelitelů Stahremberkových v obleženě Vídni (1683), obdržel inkolát český a založil 3 větve, z nichž nejmladší zachovala se na Moravě v držení panství Bítova, Skalce, Horní Kounice, Slatiny a Halinkova. Z nejstarší větve vynikají: 1) Wierich Filip Vavřinec kníže z Teana (* 1669 ve Vídni — † 1741 t.); vyznamenal se r. 1706 hrdinnou obranou Turina, načež jako vrchní velitel zmocnil se r. 1707 bez boje Neapolska, donutil r. 1709 papeže Klementa XI. k míru a stal se r. 1713 místokrálem neapolským. R. 1718 bojoval proti Španělům a zastával do r. 1733 úřad guvernéra nizozemského a potom milánského; v následujících bojích musil ustoupiti k Mantově, začež r. 1737 upadl v nemilost. — 2) Leopold Josef Maria, hrabě D., kníže Teanský, rakouský maršálek (* 1705 ve Vídni — † 1766 t.), syn před., jeden z nejlepších vojvodců Marie Terezie, vynikající ne tak smělými plány a jich prováděním, jako vytrvalostí, podrobnou vypočítavostí všech věcí a účinnou defenzivou, pro kterou byl právem

od svého životopisce z r. 1759 nazván »Fabiem Cunctatorem«. Pro rozvážlivost svou a pro velikou žehravost proti ostatním vůdcům, zvláště proti Laudonovi, vítězství svých řádně nevykořistil, ale o vojsko císařské získal si veliké zásluhy tím, že r. 1748 stal se tvůrcem a ředitelem kadetní školy ve Vídeň. Novém městě, ze které se r. 1751 vyvinula vojenská akademie. R. 1734—35 bojoval v Itálii, r. 1739 proti Turkům a ve válkách slezských pod Neipperkem a Khevenhüllerem proti Bedřichu II. Ve válce sedmileté jako maršálek porazil 18. čna 1757 Bedřicha u Kolína a byl za to vyznamenán prvním velkokřížem nově založeného řádu Marie Terezie. R. 1758 obdržel vrchní velení místo neschopného Karla Lotrinského, zahnal Bedřicha od Olomouce, porazil ho u Hochkirchu, opanoval r. 1759 Drážďany a zajal u Maxenu generála Finka s 15.000 mužů. R. 1760 vnikl do Slezska, ale byl v bitvě u Torgavy raněn, čímž byla bitva pro císařské ztracena. R. 1761 jmenován presidentem vojenské dvorní rady, převzal však znovu vrchní velitelství, vtrhl do Slezska, ale nemohl zabrániti pádu Svidnice. Po válce věnoval všechny síly své zdokonalení branné moci císařské. Na počest jeho obdržel r. 1888 pěší pluk č. 56. jeho jméno. — (Viz: Der deutsche Fabius Cunctator od. Leben u. Thaten des Gr. v. D.; Frankf. a Lipsko, 1759—60, 2 sv.). *Bka.*

Daunia, ve starověku západní část italské Apulie mezi ř. Frentem, Aufidem (nyn. Ofanto) a pohořím apenninským, větší část nynější prov. foggijské, nazvaná po králi Daunovi (viz Daunus); země velmi suchá a chudá na vodu, proto u Horáce *Daunus pauper aquae*.

Daunou [donu] Pierre Claude François, státník a spisov. franc. (* 1761 v Boulogne sur Mer — † 1840 v Paříži). Jako profesor na gymnasiu v Troyesu upoutal na sebe pozornost spisem *De l'influence de Boileau sur la littérature française* (r. 1787). V konventě spisem svým *Considérations sur le procès de Louis XVI* popíral konventu právo k odsouzení krále, zasazoval se o opravy ve školství a protestoval proti násilnostem strany jakobínské. Za to byl uvězněn. Po pádu Robespierrova stal se presidentem konventu, později rady pěti set, r. 1804 archivářem zákonodárského sboru, r. 1807 říšským a r. 1830 královským archivářem a před smrtí svou *pairem*. Hlavní jeho zásluha jest upravení vyučování, zákonův o tisku, o volbách a organizace kasačního dvora. Kromě jmenovaných spisů zmínky zasluhují: *Essai sur l'instruction publique* (1793); *Essai sur les garanties individuelles* (1818, 3. vyd. 1822); *Essai historique sur la puissance temporelle des papes* (1810); *Cours d'études historiques* (1844—49, 20 sv.).

Daunus, heros epónymos italské země Daunie, pozdější Apulie, přišel před Herkulem s bratry svými Iapygem a Peuketiem z Illyrie do již. Itálie, kdež založili říše: Messapii, Daunii a Peuketii, dohromady Japygii zvané. *klk.*

Dauphin [dofen], z lat. *delphinus*, titul velmožů feudálních ve Francii, jako hraběte viennského a hraběte auvergnského. Původ

jeho dosud není vyšetřeno. Obvyčejně se má za to, že pochází od delfinů, jež d-ové měli ve znaku. Víme však, že hrabata viennští dříve se titulovali d., než do znaku přijali delfina (viz Dauphiné). Když Humbert III. d. viennský zemí svou za krále Filipa VI. prodal koruně francouzské (1349), titul d. dáván synu královu, jemuž Viennsko či Dauphiné přikázáno bylo údělem. To pak byl syn králův prvorozený, tak že d. od doby té znamená korunního prince francouzského. Poslední d. byl vévoda Angoulémský, jenž titul ten přijal při dosednutí na trůn svého otce Karla X. — **Manželka d-ova** slula dauphine (dofin). *Sra.*

Dauphin [dofen] Albert, státník franc. (* 1827 v Amiensu). Byl advokátem a máirem amienským, r. 1867 senátorem a r. 1879 generálním prokurátorem appellačního dvoru v Paříži; pro vynikající vědomosti jeho v oboru finančním svěfovány mu referáty o rozpočtu r. 1885 a o veliké půjčce 900 mill. fr. r. 1886. V list. 1886 vstoupil do kabinetu Gobletova a byl do 17. kv. 1888 ministrem financí.

Dauphiné [dofiné], lat. *Delphinatus*, někdejší provincie francouzská mezi Rhónem, Alpami a Durancí. První historicky známí obyvatelé země byli plemene keltského. Přední mezi kmény tamními byli Allobrogové, již kol r. 120 př. Kr. podrobení od Římanů. Za vlády římské D. utěšeně zkvětal. Hlavní město Vienna slynulo stavbami uměleckými. V polovici II. stol. po Kr. vniklo do D. křesťanství, jehož apoštoly byli najmě sv. Pothinus a Ireneus. Za stěhování národů D. od vpádů barbarských celkem mělo pokoj. Teprve kol r. 443 přitáhli tam zbytkové Burgundů. D. náleželo k říši jejich až do pádu její r. 532, načež opanováno od Franků. R. 843 připadlo k říši císaře Lothara I., r. 870 zabral je Karel Holý, r. 879 přivtěleno k novému království Burgundskému neboli Arelatskému a r. 1032 učiněno zároveň s ostatním Burgundskem příslušenstvím říše Německé. — Království Arelatské za slabých králů svých poněmáhu se rozpadlo v biskupství a hrabství, jež na koruně závisela jenom dle jména. Jedním z hrabství takovýchto bylo Viennsko neboli později řečené Delphinatus. Hrabství to bylo v dědičném držení rodu, jehož členové si oblíbili jméno Guigo. Z těchto Guigo IV. († 1142) první se tituloval dauphinem a země jeho nazvána tudy D. Syn jeho Guigo V. zemřel r. 1162, potomků mužských nezanechal. Dcera jeho Beatrix provdala se r. 1184 za Huga III., vévodu burgoňského. Syn její Ondřej stal se zakladatelem druhé dynastie dauphinské i zemřel r. 1237, syna ostaviv Guiga VI. Dauphin tento první ve znak svůj přijal delfina. Synem jeho Janem I. druhá dynastie dauphinská r. 1283 vyhasla. D. připadlo sestře jeho Anně a choť jejímu Humbertovi de La Tour, jenž tudy byl zakladatelem třetí dynastie. Nový dauphin musil dědictví svého hájiti zejména proti vévodě savojskému. R. 1294 zajel do Paříže ku králi Filipovi Krásnému i stal se vasallem jeho. Zemřel r. 1307, a syn jeho Jan II. přátelství s Francií dále si hleděl. Syn a nástupce Janův

Guigo VII. (1318—1333) na utvrzení přátelství toho pojal za manželku dceru krále Filipa V. Isabellu. Padl ve válce proti Aimonovi, hraběti savojskému. Bratr jeho Humbert II. též se klonil k Francii. Zamítl titul krále viennského, jež mu nabízel císař Ludvík Bavorský, a r. 1349 prodal D. napotomnému králi franc. Karlovi V., načež odešel do kláštera. Od doby té vládli nad D. nejstarší synové králů franc. i titulovali se dauphiny. *Sra.*

Dauphins [dofen] sluli auctorové klassičtí, k rozkazu franc. krále Ludvíka XIV. zvláště vydaní pro dauphina (*in usum delphini*). Toto vydání klassiků řeckých a římských, ve kterém všechna choulostivá a dvojsmyslná místa byla vynechána, řídili přední učenci franc., hlavně Huet a Bossuet, a vytištěno celkem 64 svazků.

Dauprat [doprà] Louis François, franc. virtuos na lesní roh a skladatel (* 1781 v Paříži — † 1868 t.), byl žákem Kennovým na konservatoři pařížské, vedle toho i žákem Gossecovým a Catelovým ve skladbě, po té kornistou při opeře zprvu bordeauxské, později pařížské (1808—31). Do r. 1842 působil jako učitel hry na lesní roh při paříž. konservatoři. Napoleon I. vyznamenal ho titulem komorního virtuosu. D. napsal řadu koncertů pro lesní roh, symfonie a některé spisy theoreticko-paedagogické (Nauka o harmonii, Methoda vyučovací na roh altový a basový, Analytická theorie hudební) a j. *Str.*

Dauriao [dorjak] Linoel Alexandre, filosof franc. (* 1847 v Brestu). Od r. 1880 prof. filosofie na univ. montpeliérské. Uveřejnil: *De Heraclito Ephesio* (1878); *Des notions de matière et de force dans les sciences de la nature* (1879); *Les deux morales, la morale évolutionniste et la morale traditionnelle* (1884); *Sens commun et raison pratique* (1887); *De la réalité selon le sens commun* (1888). Náležel ke škole novokriticistické a snažil se rozřešiti záhadu racionelní kosmologie negací věčnosti a prostorové nekonečnosti světa, neobmezené skladitosti jevů a universálního determinismu.

Daurie, kraj vešlý ve svazek ruské oblasti zabajkalské ve východní Sibíři, prostírá se od hřbetu Jablonného k řece Arguni. Název má po tunguzském kmenu Daurů, který žil v těch stranách až do výboje ruského. Vůdce ruský Pojarkov, vyslaný proti nim z Jakutska (1643), nalezl je osazené ve městečkách a pevnůstkách dřevěných; spravovali se knížaty, zanášeli se orbou, chovem dobytka, sadařstvím, hornictvím a obchod vedli s Čínou. Po některých bojích s Rusy Daurové k rozkazu čínské vlády přesídlili se na pr. břeh Amuru a do poříčí řeky Sungari. Do bývalé domoviny dojíždějí dosud za obchodem, pro něž mají schopnosti značné.

Daurové, kmen tunguzský, viz Daurie.

Dauruské hory jest jméno, jež jedni dávají všem horám v jižní části oblasti zabajkalské, druzí toliko výběžku hřbetu Jablonného mezi Arguní a Šilkou, rozdělenému řekou Gasimurem na dvě pásma.

Dausch Konstantin, sochař něm. (* 1841 ve Waldsee ve Švábsku). Byl zprvu jen kameníkem a teprve později navštěvoval v Mnichově uměleckou školu. R. 1869 odebral se do Říma, kde r. 1875 zřídil vlastní dílnu. Tam modeloval mnoho portrátů, obrovskou skupinu *Samson a Delila* a mnoho předmětů mytologických i allegorických. Práce jeho mají vezdy jistý ráz ideální, avšak na úkor pravdy vyrůstají na poli antiky a klasicismu. Z ostatních prací ještě uvádíme: reliéfy *Čtyři roční počasí*; *Bakchantka*; *Mláďa a Stáří*, kolosální skupina; *Caritas*; *Siegfried s drakem*; *Merkur*; *Egyptanka Isidé se klanící* (1891); *Královská dcera egyptská* (1892), většinou majetek soukromý.

Daussoigne-Méhul [dosoah-meyl] Louis Joseph, skladatel a hudební theoretik franc., synovec Méhulův (* 1790 v Givetu — † 1875 v Lutichu). Byl odchovancem L. Adamovým ve hře klavírní, Catelovým a Méhulovým ve skladbě. Získav r. 1809 studijní římskou cenu žil nějaký čas v Itálii, načež stal se učitelem při konservatoři paříž., roztrpčen však malým poměrně úspěchem prvních svých děl dramatických, přijal r. 1827 místo ředitele konservatoře v Lutichu, v němž setrval až do své smrti. Jmenován též členem akademie brusselské. Vedle oper (*Robert Guiscard*, *Aspasie* a j.) napsal známou symfonickou báseň *Une journée de la révolution*, vědecké úvahy ve zprávách akademie brusselské a dokončil veškerá pozůstalá nedokončená díla strýce svého Et. Méhula.

Daut Johann, protest blouznivec, nar. ku konci XVII. století. Vyučiv se obuvnictví usadil se ve Frankfurtu n. M., kde mystická některá pojednání tehdejší doby a nedobře pojatá slova Písma sv. svedla jej k takovým náhledům chiliasmem a spiritualismem promíchaným, jež by vedly ke zrušení veškeré církve a zavedení socialismu, že byl vypověděn z Frankfurta. Jeho dva spisky: *Helle Donnerposaunen von denen bevorstehenden Gerichten Gottes über das römische Reich a Göttliche Betrachtungen über die Heuchelchristen und scheinheilige Pietisten* valně se rozšířily v Německu, ano i po Londýně. Napodobil způsob a řeč proroků, domnívaje se, že i ducha jejich vystihl. Neznámo, kdy a kde zemřel. Šo.

Dauthage Adolf, malíř podobizen a lithograf (* 1825), zák vídeňské akademie, vyučil se u Kriehubra důkladně lithografii a u Gsellhofera a Pettera malířství; v obou těchto technikách zhotovil četné podobizny, zvláště členů císařské rodiny, hodnostářů, učencův umělců; mezi členy císařské akademie také Fr. Palackého.

Dautresme [dotrém] Auguste Lucien, inženýr a politik franc. (* 1826 v Elbeufu — † 1892 v Paříži), zabýval se průmyslem a hudebnou a složil několik oper. R. 1876 zvolen byl za poslance a v l. 1885—88 spravoval v kabinetech Brissonově, Tirardově a Rouvierově ministerstvo obchodu; r. 1891 jmenován senátorem.

Dautenberg Jan Michael, spisovatel vlámský (* 1808 v Heerlenu — † 1869 v Brus-

selu), byl nejprve učitelem a od r. 1838 úředníkem brusselské Société générale. Vydal svazek básní *Gedichten* (Brusel, 1850), v nichž jeví se vřelý cit a vliv hlavně německý; pozdější jeho poesie vydány teprve po jeho smrti pod názvem *Verspreide en nagelatene gedichten* (Roztroušené a pozůstalé básně, tam., 1869, 2. vyd. 1875). Velmi záslužně působil k utvzení spisovného jazyka vlámského a orthografie; sem také náleží jeho *Beknopte* (stručná) *prosodie der nederlandsche sprack* (Antverpy, 1851). Maje na zřeteli vzdělání lidu svého, sepsal s van Duysem čítanku pro lid *Volksleesboek* (Brusel, 1854), pak *Verhaelen uit de geschiedenis van België* (Vypravování z dějin belgických, Gent, 1856, 3. vyd. 1867), kteréžto oba spisy významěny byly cenami král. akademie nizozemské. D založil též pedagogický časopis »De Toekomst« (Budoucnost) a byl spoluzakladatelem literární revue »Het Nederduitsch Tijdschrift«.

Dauw viz Zebra.

Davaine [-vén] Casimir Joseph (* 1812 v St-Amand-les-Eaux — † 1882 v Garches). Netouže po akademické dráze věnoval se výhradně vědeckému výzkumům, jež uveřejňoval převahou v »Comptes rendus«, vydávaných Společností biologickou. Za své vědecké zásluhy jmenován byl r. 1868 členem akademie lékařské a významěny od akademie věd několika cenami. Klassické jest jeho dílo o hlístech *Traité des entozoaires et des maladies vermineuses de l'homme et des animaux domestiques* (Paříž, 1860). Velmi čestné místo zaujímá v pathologii uhláku (*anthrax*), jsa na základě svých výzkumů jedním ze stvořců moderní bakteriologie; objevil, že tyčinkové útvary, jež kolují v krvi zvířat uhlákové zastřených, k bakteriidiím řaděny býti musí a jsou vlastními nosiči choroby uhlákové. Mr.

Davalla canariensis Sm., kaprad montypická z řádu *Polypodiaceae*, roste ve Španělsku a na Kanárech.

Davenant [dèvnant]: 1) D. sir William, básník angl. (* 1605 — † 1668), pocházel z Oxfordu a dle pověsti, bezpochyby liché, pokládá se sám a pokládán byl za levobočka Shakespearova. Život vedl dobrodružný, účastně se čile zápletek politických jakožto stranník rodiny královské, začež sice dosáhl šlechtictví, ale také dvakráte byl vězněn v Toweru. Od hrozící popravě uchoval ho prý Milton, jež po restauraci Stuartů zase zachránil D. Blouznivým jsa obdivovatelem Shakespearovým, D již před vypuzením Stuartův a hned zase po jejich návratu horlivě spravoval dvorské divadlo, sám složil 25 oper a veseloher a vypracoval návrh na změnu Shakespearovy »Boufe«, kterou s ním společně předělal Dryden, aby vyhověla vkusu časovému. Charakteristické pro pokleslost tohoto vkusu jest, že ideální báseň arcimistrova jimi proměněna jest v okázalý kus výpravni, plný povrchních efektů scénických. V divadle D. zavedl také dvě podstatné novoty: stálé herečky pro úlohy ženské, a pohyblivé dekorace. Mimo dramata D. sepsal též četné drobné básně a romantické epos

Gondibert. Všecky práce jeho nyní skoro úplně jsou zapomenuty. *V.M.*

2) D. Charles, syn před. (* 1656 — † 1714). Vynikl jako spisovatel v oboru národ. hospodářství a finančnictví. Hlavní jeho spisy jsou: *An Essay upon Ways and Means of Supplying the War* (1695); *Discourses on the Public Revenues and the Trade of England* (1698); *A Discourse upon Grants* (1700). Spisy jeho (sebrané r. 1771 v 5 dílech *The political and commercial works of Ch. D.*) jednají většinou o otázkách činných a politických; merkantilismus **D-ův** má formu mírnější: jest pro rozmnožení obyvatelstva příznivou bilanci obchodní, avšak proti obmezení tržby cizí a nesrovnává se ve všem s naukou merkantilistův o bohatství a drahých kovech. **D.** byl jako člen parlamentu v tuhé opozici proti vládě Viléma III. a kněžstvu, smířil se však s královnou Annou, která jej r. 1705 jmenovala gener. dozorcem přivozu a vývozu. — Sepsal také tragédii *Circe*.

Dávení čili vrhnutí zve se vytěšňování obsahu žaludku jícnem a ústy. Některá zvířata vytěšňují obsah žaludku do úst při výkonech fyziologických, na př. přeživavci. Včely naplňují takto voštiny medem. Ryby i někteří ptáci vymítají nezáživné látky ústy. **D.** jest výkonem zvrtným a centrum jeho sídlí v prodloužené míše. Způsobeno bývá: psychicky, představou věcí ošklivost budících, následkem výkonů závrať působících, pak vlivem činnosti středoběžných čivů z ucha, dutiny ústní, zejména od kořene jazyku a patra, podrážděním stěny žaludkové buď obsahem abnormním neb útvary chorými (vřed žaludku), drážděním stěny střešní (hlísty, leptadly), drážděním pobříšnice (při uskínutí kýly, zánětu pobříšnice), drážděním čivstva dělohy (d. těhotných). Mimo to vyskytá se **d.** i u lidí trpících kamenky žlučními a ledvinovými. Přímým drážděním ústředí dávičoho vzniká **d.** při překrvení i nedokrevnosti mozku, při tlaku na mozek nádory, výlevy, otřesením, pak následkem uraemické krve a vlivem jedů některých (apomorfinu). Zdali vzniká **d.** při některých chorobách infekčních: neštovicích, spále, tyfu, zánětu plen mozkových, zvratem či přímým podrážděním infekční hmotou, není rozhodnuto. Prostředky k **d.**, **Davidla**, působí na ústředí buď přímo nebo drážděním čivstva středoběžného (sírán mědnatý). Podráždění ústředí dávičoho přenáší se čivstvem odstředivým na svalstvo bránice, stěny břišní i na svalstvo žaludku. Žaludek rozevře česlo (kardii), při tom bránice se pevně smrští a smrsky stěny břišní obsah žaludku se vymítá. **D.** bývá mnohdy samo výkonem léčebným, odstraňujíc ze žaludku hmoty nadbytné nebo škodné, jindy jest příznakem nemoci buď zaživadel aneb ústrojí vzdálených.

D. krve jeví se při chorobách provázených krvácením do žaludku, tak při porušení sliznice žaludečné leptadly, při vředu žiravém, při rozpadání nádorů zhubných a při některých chorobách infekčních (žluté zimnici). **Závažnost d. krve** jest dle původní choroby různá.

D. lejna nastává při neprůchodnosti střeva (volvulu). Podráždění pobříšnice buď tu **d.** tak mocné, že nejen obsah žaludku, nýbrž posléze, když stěna střev ochabla, i obsah jejích následkem tlaku břišního svalstva ústy vymítán bývá. *Peč.*

D. těhotných, častý úkaz v prvé polo-
vici těhotenství a někdy první jeho známka, dostavuje se nejčastěji na lačný žaludek nebo dopoledne, někdy zvrhne se i to neb ono jídlo. Objevuje se častěji u žen poprvé těhotných než u jiných a častěji ve vyšších než v nižších vrstvách společnosti. Po 5. měsíci obyčejně přestává nebo se značně zmírňuje. Chuf a výživa obyčejně netrpí. Stupňuje-li se tak, že se dostavuje po požití jakéhokoliv pokrmu nebo nápoje a i při zcela prázdném žaludku, nazývá se neztišitelné nebo zhubné (*hyperemesis gravidarum*) a ohrožujíc i život, vyžaduje někdy umělého přerušení těhotenství. Vykládá se jako reflexní neurosa vzbuzená podrážděním nervů děložních nebo pohlavních vůbec. **D.** zhubné mívá častěji podklad hysterický. *Ra.*

D. žluči, t. j. hmot žluči promíšených, vyskytá se při násilném **d.** tehdy, kdy obsah dvanáctníku vytisněn byv do žaludku odtamtud jícnem se vyvrhuje. *Peč.*

Davenport [dév-n-], město v severoamer. státě Iowě, při prazích mississippských, založeno r. 1836, hlavní tržiště obilní pro všechny kraje při horním Mississippu. důležitý uzel drah ze St. Louis a Chicaga. má kolleji, 10 škol obec., mnoho peněžních ústavů, veliký železný most, silný obchod s obilím a 26.872 ob. (1890).

Daventry [dév'ntry], město v angl. hrab. northamptonském, na žel. trati londýnsko-liverpoolské, má výrobu obuvi, hedvábných punčoch, trhy na koně a 3939 ob. (1891); na blízku na Danes-Hillu zbytky největšího římského ležení v Britanii.

Davla Jan Antoni, papežský nuncius v Polsku (* 1660 v Bologni — † 1740 v Římě), opustiv benátskou službu vojenskou, vstoupil do stavu duchovního, stal se biskupem a po smrti Jana III. přibyl do Varšavy jako nuncius. Svoji obratností přispěl nemálo k volbě kurfirsta saského Augusta II. za krále polského, jež provázal do Saska. R. 1700 byl nunciem ve Vídni, kde pracoval k zažehnání války španělské. R. 1712 stal se kardinálem.

Davilá, dávičový kořen viz Ipekakuanha.

David (hebrejsky *David* = milovaný), jméno mnohých panovníků, bohoslovců, učenců, umělců a j., z nichž zvláště vynikli:

Panovníci:

1) D. (= milovaný), druhý a nejznámější král isráelský (1055—1015 př. Kr.), nadšený »žalmista Páně« a pro svá proctví o Messiaši též »král prorok« zvaný, a praotec Kristův podle jeho člověčenství, byl jako nejmladší syn zámožného Isaie z pokolení Judova v Běthléhémě, a jako jinoch pastýřský k rozkazu Hospodinovu od Samuele za budoucího krále v Isráéli místo zavrženého Saula

pomazán (I. Král. 17, 34). Ku dvoru královskému povolán, aby zádumčivého Saula hrou na harfu obveseloval, získal si v té míře jeho přízeň, že se stal jeho štítonošem (I. Kr. 16, 21). Zabiv ve válce s Filištiny obra Goliáše (I. Kr. 17), obrátil na sebe netoliko pozornost a přízeň národa, nýbrž získal si též trvalé přátelství syna Saulova Jonathana, který spolu se sestrou svou Michol zvanou a pozdější manželkou D-ovou tohoto chránil před úklady vlastního otce svého. Aby zachránil život svůj, byl D. nucen ve slujích se skrývat, s místa na místo prchat, ano i v cizíně útulku před Saulem hledati, shromáždív kolem sebe 400 ozbrojenců v jeskyni Odollam (I. Kr. 18—30). Ač v této době pronásledování dvakrát v pustinách Engaddi a Zif (k. 24. 26) mohl D. Saula zabít, neučinil toho ve své k němu velkodušnosti a účtě. Po smrti Saulově byl uznán v Hebronu nejprve pouze od pokolení Judova za krále a po smrti Isbosetha, syna Saulova, i od ostatních 11 pokolení izráelských Přeloživ sídlo své do Jerusalema, Jebusitům odňatého, kde na Sionu palác sobě vystavěl, dal za čašného panování svého mocí královské pevný základ a výboji rozšířil říši svou od moře Rudého až k Eufrátu a pod Libanon. Moudrými nařízeními uspořádal celou bohoslužbu a sám překrásnými žalmy svými přispěl k jejímu zvelebení; dav přenést archu úmluvy do Jerusalema chtěl kamenný chrám Hospodinu zbudovati, čehož však jemu, jakožto muži bojovnému a »muži krve«, tento nedovolil, vyhradiv dílo to jeho nástupci. Než přec všechny slavné činy své v oboru politickém, náboženském a společenském nezůstal D. bez poklesků. Jméno Bethsabée a list Uriášův upomínají na jeho cizoložství a vraždu spáchanou; ale zároveň i jméno Nathanovo a kající žalmy jeho svědčí o skroušeném pokání za hříchy tyto, za něž ztrestal jej Hospodin desaterým způsobem. Před smrtí svou ustanovil svým nástupcem Šalomouna. Dějiny D-ovy jsou velmi důležité pro dějiny zjevení božím a mají veliký význam pro politický, náboženský a messianský vývoj Izráele; nebot vedle zákonodárství Mojžíšova jsou hlavním základem, na němž se utvářelo v St. Zákoně království boží; a tudíž kdo v pochybnost je běže a typického jejich významu upírá, otfásá kořeny samého evangelia a křesťanství. Proto od dob Baylea, Voltaira, Reimera, Tindala, Josta, Thenia a j. závodily mezi sebou všechny odstíny racionalistické vědy, a v době nejnovější závodí s nimi protestantská kritika bibliická, aby v dějinách D-ových našla nesrovnalosti, odpory a největší mnohostrannou mravní pokleslost na osobě D-ově, aby tím znetvořen byl jeho obraz a dosavadních představách o něm u židů i křesťanův. Tak líčí D-a nespravedlivě a bez řádných dokladů na př. Duncker (Geschichte des Alterthums) jakožto »ctizádostivého vzbouřence«. Welzhofer (Allgemeine Geschichte des Alterthums) jakožto »proslaveného národního hrdinu, jenž bezměrnou ctizádostí svou, hanebnou zradou a vzpourou říši sotva sjednocenou uvrhl opět na po-

kraj záhuby . . . k němuž hrnula se opovržená chátka, tak že se stal vůdcem 400 loupežníků«. Co do ostatního charakteru svého byl prý »orientální despota, pln domýšlivé pýchy, ukrutnosti, lakoty, zhyralosti a prost všech knížecích ctností.« (?) Dle Renana (Histoire de peuple d'Israel) byl prý D. nesvědomitým dobrodruhem (*condottier*), pravým loupežníkem, jenž schopen byl největších zločinů, když stav věcí jich žádal; ano Renanovi jest to »divine comédie«, když adullamský loupežník vyšine se jednoho dne na »předobraz Vykupitele světa«. Avšak kdyby všichni tito a jiní kritikové stranicky a zúmyslně nestavěli charakter D-ův v nepřiznivě světlo, spatřili by v něm muže velmi šlechtného (II. Kr. 9), velkodušného (II. Kr. 19, 22), lidumilného, spravedlivého (II. Kr. 1; 14, 5), Bohu oddaného a neštěstí důstojně snášejícího (II. Kr. 16, 5), jenž dřítil o blaho říše, a stinné vady jeho by omlouvali neb aspoň vysvětlovali spíše lidskou křehkostí než zkažeností srdce, mrajejšími a nikoliv nynějšími nábožensko-mravními zásadami a zvyky na dvorech orientálních panovníků tehdy vůbec vládnoucími, jak to činí sami nestranní kritikové racionalističtí (Winer, *Biblisches Realwörterbuch*, 1833 I. 302). — Starší monografie o D-ovi napsali: Hess, *Geschichte Davids*; Stolberg, *Betrachtungen* (Hamburg, 1821 III.) a j.; novější: H. Weiss, *David und seine Zeit* (Münster, 1850); Msgr. Meignan, *David roi, psalmiste, prophete avec une introduction sur la nouvelle critique* (Paříž, 1889) a j.

Jrk.

2) D., car bulharský v X. stol., jehož dějiny jsou temné. Doba jeho padá asi mezi l. 968 a 983; bližší určení je nesnadné. Dle domácí legendy sídlil ve Vodenu blízko Solunu, avšak záhy přenechal vládu bratru svému Samuelovi, stal se mnichem a byl po smrti ctěn jako svatý; obraz »sv. Davida cara« spatřuje se i mezi freskami starých kostelů. Byzantský letopisec Kedrenos naproti tomu píše, že D. byl zavražděn od kočujících Vlachů (Rumunů) mezi Kosturem a Prespou. *KJk.*

3) D. II. (IV.), král Georgie zvaný Aghma Senebeli (t. j. obnovitel), r. 1089—1126, vypudil ze země loupeživé hordy tatarské a zbaviv se nadvlády perského, opanoval Tiflis, Sírván a Ani.

4) D. I., král skotský (1124—1153), syn Malcolm III., ujal se práv své neteře Mathildy proti Štěpánu Bloiskému a vtrhl válečně do Anglie, byl však r. 1138 u Northallertonu poražen.

5) D. III., král skotský, viz Bruce David.

6) D., poslední císař trapezuntský z dynastie Komnenské (1458—1461) F. 1461 na podzim Trapezunt náhle obležen od tureckého loďstva i vojska sultána Muhammeda II.; D. mohl se uhájit, neboť zimní bouře byly by loďstvo brzo pohnuly k odchodu, a město bylo dobře opevněno, ale jsa muž slabý a nebojovný, na sliby sultánovy raději se vzdal. Vykázaný mu statky v Makedonii u Sěru na dolní Strumě. R. 1463 Muhammed II. zachytil tajně dopisy jeho s Uzun-Hassanem, dal D-a

s celou rodinou přivésti do Cařihradu a nechal mu volbu mezi přijetím islámu nebo smrtí. **D.** volil smrt a krátce před rozhodnou výpravou sultánovou na Bosnu popraven spolu se sedmi syny a jedním synovcem. *KJk.*

7) D., negus habešský (1500—1540), nastoupil po otci svém Naodu za neutěšených poměrů, neboť sultán Selím I., opanovav Egypt a skoro celé pobřeží Rudého moře, ohrožoval zemi Habešskou. V největší tísni obrátil se **D.** o pomoc k portugalskému králi Emanuelovi, který také vypravil do Habeše svého posla Rodriga de Lima s odpovědí; ale za krátko propukly mezi habešskými a portugalskými bohoslovci spory a po nadšení pro Portugalce zavládla velická nespokojenost s jejich počínáním. Teprve po 6 letech, když útoky sultánovy s novou silou byly opětovány, opustil Rodrigo Habeš s plnomocenstvím, aby vyjednával s vládou o vyslání pomoci. Zároveň obrátil se **D.** k papeži Klementu VII., doprošuje se jeho pomoci a odvoláváje se na isráelského krále Davida, od něhož svůj původ odvozoval. Pomoc portugalská vypravena však byla teprve po dvanácti letech a došla Afriky právě, když **D.** od Muhammeda, pověstného sultána zeilakého, byl poražen, jeho rodina povražďena a přední města zničena i spálena. **D.** musil uprchnouti do hor Samenských, i zemfel tu v bidě, zanechav nezletilého syna Klaudia.

Filosofové, theologové a sektáři.

8) D. (Imasdaser), armenský peripatetický filosof řecko-orientální. Žil kolem r. 500 po Kr. Narodil se v Nerkenu v Armenii, vzdělání filosof. nabyt v Syriánuv škole v Athénách. Vrátil se pak do vlasti a rozšiřoval tam po celý život nauky filosofie řecké, vynikaje mimo to i jako theolog a grammatik. Spisoval v řeči armenské i řecké. Armensky napsal soustavná díla o filosofii: *Definice principů všech věcí* (tiskem vyšlo v Cařihradě, r. 1751), *Základy filosofie* kde vyvracel Pyrrhonský skepticismus, a *Výroky starých filosofů*. Pozoruhodny byly jeho komentáře k Úvodu Porfyriovu a ke Kategoriím Aristotelovým jež napsal armensky i řecky. K poslednímu dílu napsal řecká prolegomena velmi cenná jakožto povšechný úvod ke spisům Aristotelovým vůbec (otištěna v berlinském vydání Aristotela). Do armenštiny přeložil z Aristotela kategorie, π. εἰρηνηίας, výťah z obou analytik a j. Z filosofů armenských **D.** na prvním místě bývá jmenován, zvláště pak význam jeho pro styk světa západního s Východem je značný. Byl neznám až do počátku našeho století, kdy Neumann (1829) pozornost učeného světa k němu obrátil. Spisy jeho většinou jsou chovány jen rukopisně ve knihovnách florencské, římské a pařížské. Srv. Neumann, Mémoire sur la vie et les ouvrages de **D.**, phil. arménien du V. siècle (Journal asiatique, 1829). *Dna.*

9) D. sv., arcibiskup, syn knížete Sanddea z Keretiky v jižním Walesu (* v Staré Menevii ku konci V. nebo poč. VI. stol.). Jako jeho vychovatelé uvádějí se sv. Iltutus, hlavně však proslulý učitel Paulinus v Tygwyn ar Dáfu,

kde **D.** po deset let studiu sv. písma se věnoval. Byv vysvěcen vyhledal s některými druhy osamělé místo nedaleko rodného svého místa, založil klášter později Ty Dewi (Sv. **D.**) zvaný, který jako opat na drahně let řídil. Na sněmu krajinském v Brefi za příčinou šíření se pelagianismu v Britanii konaném proslul svou učeností, výmluvností a zbožností tou měrou, že byl jednomyslně zvolen za arcibiskupa caerleonského a primasa církve v Kambrii. Proti nájezdům pelagianů svolal synodu, jež s takým výsledkem bludy jejich vyvrátila, že se synodou vítěznou nazývá. Se svolením krále Arthura přeložil preston arcibiskupský do Menevie, aby odtud snáze na Irsko působiti mohl. Wales rozdělil na diécése. **D.** jest nejdůležitější osobností církve waleské. Životopis jeho sepsal poslední nástupce jeho na prestonu arcibiskupském Rycemarch (přepřeracován kolem r. 1200 Giraldem Ambrosiem). *Ksl.*

10) D. de Dinan († asi 1209), filosof scholastický, jeden z prvých, kdo pantheismus za středověku hlásali. Byl prý žákem Amalrikovým. Dva spisy se mu přičítají pod názvy: *Quaternuli a De tomis seu de divisionibus*, z nichž poslední byl snad toliko výťah z pověstného traktátu Jana Scota »De divisione naturae«. Oba spisy jako kacířské byly spáleny. O názorech myslitele tohoto řídkých jen zpráv dovídáme se ve spisech Alberta Velikého a sv. Tomáše Aquinského, kteří proti němu polemisují. Učil, jak se zdá, čirému pantheismu. Pišef sv. Tomáš o něm: »Hlásal, že tělo, duše i Bůh jsou jedna a táž věc i že všechny věci podstatou svou jednotný celek tvoří.« Dle svědectví Albertova na mnoze Alexandra Afrodisijského ve svých názorech se přidržoval. Žil dlouho na dvoře papeže Innocence III. *Dna.*

11) D. Alroi nebo Elroy též Menahem ben Salomo z Amarie, byl ve XII. stol. židovský blouznivec, který prostudovav v Bagdádu talmúd, kabbálu a literaturu arabskou, vydával se okolo r. 1160 za vykupitele židů v Persii žijících a dokazuje své domnělé božské poslání různými kejky chtěl soukmenovce své osvoboditi z poddanství perského a uvésti do Jerusálema Muhammedánům odňatého. Když proto sultán perský všechny židy zabiti chtěl, tu byl **D.** od tchána svého opit a ve spaní stat. Srv. Lent, De Judaeor. Pseudomessias, 52. *Jrk.*

12) D. Augšpurský, mystik něm. (* asi 1210 v Augšpurce — † 1271 t.), vstoupil do řádu františkánského a konal se svým žákem Bertholdem missionářské cesty po všech skoro krajinách německých a i po některých pomezích slovanských. Dle působení toho řídila se také spisovatelská jeho činnost: jak členům řádu svého tak lidu obecnému podával řečí prostou a jednoduchou nejvyšší zásady života duševního, jež vedou k dokonalosti křesťanské. Spisy jeho (*Formula de interioris hominis reformatione; De septem processibus religiosi; De haeresi pauperum de Lugduno; Der Spiegel der Tugend* a j.) důstojně se řadí ke spisům prvých mystiků tehdejších, zejména

sv. Bonaventury, jimž obsahem a výrazem velmi se podobají, jak nejlépe patrné na spise *Formula novitiorum de exterioris hominis reformatione*, jež oběma se připisuje; sv. Bonaventura bezpochyby ho v základě vypracoval, a D. pak obšírněji spracoval. Šo.

13) D. Rubení, dobrodruh v XVI. stol., jež vydával se za potomka Davidova a vzdával papeže Klementa VII. a dvůr španělský a portugalský, aby podnikli výpravu kř.žáckou k dobytí Palestiny. R. 1533 obrátil se ke Karlu V., který ho dal i se sudruhem jeho Šalomounem Melchem zatknouti; zemřel ve vězení španělském.

14) D. Joris (Jiří), vlastně Jorissoon (syn Jorisův), sektář (* kol. r. 1501 v Bruggách, † 1556 v Basileji). Stav se biskupem novokřtěnců v Deltě, prohlásil se sám za pravého mesiáše a založil sektu davidovců čili jorisovců, která upírajíc nesmrtnost člověka a zavrhuje manželství i přitvozený stud, přese všecko kruté pronásledování udržela se do konce XVI. stol. Vypuzen od úřadů ze země, vydal: *Apologii* a r. 1542 pověstný *Wonderboek* a odebral se do Basileje, kde žil pod jménem Joh. v. Brügge. Mrtvola jeho byla r. 1559 od kata veřejně upálena.

15) D. (Davidis) Franz, theolog sedmihradský (* 1510 v Kološi z rodiny saské), unitární superintendent a dvorní kněz Jana II., knížete sedmihradského, byl vynikající církevní řečník a vzdělaností nad své souvěkovce předčil; později stal se nevěrně unitárskému učení a založil v Sedmihradech náboženskou sektu davidovců. Křištof Báthory dalje uvězniti v hradě Děvě, kde zemřel r. 1579. Vydal: *Első rész a szentírásnak kulenkülen részéből völt Predikációkrak, Gyulafejérvár 1569*, kázání z bible starého zákona) a mnoho spisů polemických. Obšírný maď. životopis jeho vydal Alexius Jakob. Bbk.

16) D. Christian, evang. missionář a spoluzakladatel Herrnhutu (* 1690 v Zenklavě u Nového Jičína na Moravě — † 1751). Jsa tesařem vystěhoval se r. 1717, přestoupil k církvi lutherské a přiměl r. 1722 i jiné k stěhování do Lužice, kde na půdě hraběte Zinsendorfa na Hutberku u Berthelsdorfu první přiložil ruky k založení osady, později Herrnhut (Ochranov) zvané, kamž později i některé zbytky bratrské Jednoty z Moravy a Čech se přistěhovaly a Jednotu obnovily. Navštívil již r. 1729 za účelem missijním Livonsko. nastoupil r. 1733 spolu s bratrance Stachovými cestu do Gronska, kdež vedle dánské založil i herrnhutskou missii až do dneška trvajícím. Cestu tu vykonal opět r. 1746 a 1749. Rovněž vydal se na missijní cesty do Holandska (1733) a do amer. Pennsylvanie (1748). Složil mnoho cirk. písní; napsal: *Beschreib. u. zuverlässige Nachricht von Herrnhut* (1735). Sr. Cranz, *Alte u. neue Brüderhistorie* (1769). B.M.

Státníci, vojíní, učenci, spisovatelé.

17) D. Gans, rabbi viz Gans.

18) D. Jiří (* ve Zdicích asi v pol. XVII. stol. — † v Březnici 1713), odešel r. 1664 do

Brna a složil tu slavný slib řádu jeuit. r. 1682. Po pětiletém působení učitelském odebral se na missie do Vých. Indie a meškal také na Rusi; vrátil se po 4 letech, stal se praefektem v Březnici. Napsal *Medicus Hercynius* t. j. *Velkolesní hojitel* atd. aneb *Život sv. Vintře, sv. Štěpána a sv. Jindřicha* (Praha, 1713).

19) D. Karel, rytíř, rodem Pražan, byl za Karla VI. císa. radou, přešel však ke Karlu bavorskému a jmenován byv od něho krajským hejtmanem, zřizoval pro něho v Čechách zemskou obranu; proto po návratu císařských byl odsouzen k smrti, ale na popravišti r. 1743 dána mu milost. Napsal: *Scrutinium iuris feudalis in quatuor partes digestum* (Pr., 1728); *Gründliche Erweisung, dass J. röm. kais. Majestät, als König von Dalmatien u. Fürst von Istrien, die von d. Republik Venedig widerrechtlich anmassende Herrschaft über das Adriat. Meer pleno jure vindiciren berechtigt sei* (Norimberk, 1737).

20) D. Guramis Švili, básník gruzinský († kol. 1800), 17letý upadl do zajetí Lezginců, avšak uprchnuv, dostal se přes Astrachan do Moskvy. Později vstoupil k ruské armádě a účastnil se též výpravy proti Prusům r. 1757. K stáří oslepl. Zůstavil sbírku básní *Davitijani* nebo *Guramiani* (8000 veršů), v nichž s naivní prostotou a slohem prostonárodním líčí tehdejší stav své vlasti.

21) D. Martin Alois (* 8. pros. 1757 v Dřevohryzech — † 22. pros. 1836 v Teplé), studoval na gymnasiu tepelském, pak v Praze filosofii, matematiku a fysiku pod Herzem, Wydrou a Chládkem, stal se r. 1777 magistrem filosofie a přestoupil pak na theologii, zabývá se však i na dále matematikou. R. 1780 vrátil se do Teplé, ale r. 1783 poslán opět do Prahy, by pokračoval ve svých studiích mathem. a theologických. Týž rok vydal krátkou biografii *Das Leben Newtons*. R. 1785 účastnil se astronomických pozorování a výpočtů pod ředitelem Strnadem a stal se r. 1789 adjunktem pražské hvězdárny. Chtěje se zdokonaliti v pozorování konal D. mnohé cesty v cizině i v otčině a podal veliký počet nových zeměpisných udání (konstant) pro různá místa Čech. R. 1790 dosáhl hodnosti doktora filosofie, roku 1795 stal se mimořádným a r. 1800 řádným členem král. české společnosti nauk a zastával od r. 1806—1831 místo stálého tajemníka této společnosti a od r. 1832—33 úřad ředitele. R. 1799 suploval stolicí metafysiky a týž rok stal se po smrti Strnaiové ředitelem pražské hvězdárny a členem hospodářsko-vlastenecké společnosti v Čechách. V září r. 1801 podnikl D. cestu do Gothy ku svob. pánu Zachovi, kdež několik pozorování vykonal na hvězdárně na Seebergu; r. 1805 pozoroval na Pettfině v Praze v kooperaci s prof. Jungnitzem ve Vratislavi a generálmajorem von Lindenau ohňokmity (signály světelné) k určení rozdílu zeměpisných délek Prahy a Vratislavi. R. 1805 byl děkanem a r. 1816 rektorem university pražské. R. 1807 objednal 12palcový kruh s achromatickým dalekohledem od výtčného mechanika Jiřího v. Reichenbacha v Mnichově, vy-

konal r. 1818 cestu do Mnichova, aby navštívil nově zřízenou hvězdárnu v Bogenhausenu u Mnichova, a objednal v Mnichově pro pražskou hvězdárnu od Reichenbacha stroj univerzální. Navštívil několikrát hvězdárnu v Bogenhausenu, mechanický ústav Utzschneiderův v Mnichově a optický ústav Fraunhoferův v Benediktbeuernu. Z četných spisů uvádíme jen nejdůležitější, týkající se Čech: *Bestimmung der Polhöhe des Stiftes Tepl* (Neue Abh. d. k. böhm. Gesellsch. der Wiss., 1789); *Abhandlung über die Breite und Länge des Stiftes Tepl* (1793); *Polhöhe d. Stiftes Hohenfurt* (1793); *Polhöhe der k. prager Sternwarte, geprüft durch Sonnen- u. Sternhöhen* (Neuere Abh. der k. böhm. Ges. d. Wiss., 1795); *Geogr. Breite und Länge von Schluckenau etc.* (1797); *Geogr. Ortsbestimmungen des Marienberges bei Krulich und d. Annaberges bei Eger oder der östlichen u. westlichen Grenze Böhmens* (1799); *Geogr. Ortsbestimmungen des Stifte: Hohenfurth u. Mühlhausen oder der südlichen Grenze und Gegend Böhmens* (1800); *Geogr. Breite und Länge von Benatek* (1802); *Längenunterschied zwischen Prag u. Dresden mittelst Pulversignale* (Abh. 1804); *Längenunterschied zwischen Prag und Breslau* (1806); *Ueber d. geogr. Lage d. k. Stadt Melnik etc.* (1814); *Geogr. Ortsbestimmung von Wortlik und Drhowl* (1815); *Astr. Beobachtungen an der prager Sternwarte in den Jahren 1816, 1817; 1818—19; 1820—21; 22—23; 24, 25—26; 1827—28, 1830; 1831—32*; *Geogr. Breite und Länge von Břežina* (1823). Obširný jeho životopis podal Kulík v pojednáních české společnosti nauk; kritické ocenění jeho prací napsal Fr. J. Studnička. Gs.

22) D. Christian Georg Nathan, státník a statistik dánský (* 1793 v Kodani — † 1874). Byl od r. 1830 professorem státní vědy na universitě kodaňské a založil r. 1834 svobodomyšlný časopis »Fraedrelandet«, pro jehož směr zbaven r. 1836 professury; r. 1841 člen rady kodaňské, přešel později ke straně vládní, stal se r. 1849 vrchním dozorcem věznic, r. 1854 ředitelem statistické kanceláře, r. 1858 ředitelem banky a r. 1864—65 byl ministrem financí. Od r. 1848 byl členem říšského zastupitelstva.

23) D. Johannes, spis. vlámský (* 1801 v belg. Lieru — † 1866 v Levně), kněz, od r. 1834 prof. vlámského jazyka a belgických dějin na katol. universitě levenské. O vlámský jazyk, literaturu a vzrušení národního ducha získal si velké zásluhy jednak akademickými přednáškami, jednak zakládáním časopisů »Middelaer« = Prostředník, »Belgisch Museum«, a j.), hlavně pak četnými příručními knihami i většími díly grammatickými, pravopisnými, dějepisnými a literárně historickými. Z důležitějších jeho spisů uvádíme: *Nederduitsche spraakkunst* (3. vyd. Malin, 1839, 2 sv.); *Vaderlandsche historie* (Levno, 1840—64, 10 sv.); *Geschiedenis van de stad en heerlykheid van Mecheln* (t., 1854); *Nederlandsche gedichten met taal-en letterkundige aantekeningen* (t., 1869). D. vydal též překlad Čtvera knih o násl. Krista od Tomáše Kempenského (7. vyd. Levno,

1865) některé spisy Bilderdijkovy komentované a Maerlantovu rýmovanou bibli s úvodem, glossásem a poznámkami. K jeho počtům a následování ustavil se spolek »Het Davidfonds«

24) D. Jérôme Frédéric Paul, baron, státník franc. (* 1823 v Římě — † 1882 v Langoně). Sloužil ve vojstě franc. v Alžírsku a jako ordonnanční důstojník prince Napoleona ve válce krimské; od r. 1859 byl členem sboru zákonodárného a r. 1867 i jeho místopředsedou. R. 1870 dne 9. srp. podporoval horlivě návrh Duvernoisův a způsobil pád kabinetu Ollivierova, načež převzal v kabinetě Cousin-Montaubanově portefeuille veřejných prací. R. 1877—81 byl opět členem sněmovny. Napsal: *Réflexions et discours sur la propriété chez les Arabes* (Bordeaux, 1862); *Actualités et souvenirs politiques* (1874).

25) D. Armand, abbé, přírodopisec franc. a missionář v Číně (* 1826 v Espelettě). Poprvé cestoval v Mongolsku a výsledky cesty uveřejněny v »Nouvelles Archives du Muséum« (1867—70); na druhé cestě procestoval centrální provincie čínské a vých. Tibet (o výsledcích cesty viz články M. E. Blancharda v Revue des Deux Mondes, 1871), výsledky třetí cesty uveřejnil v knize *Journal de mon troisième voyage d'exploration dans l'empire chinois* (Pař., 1875, 2 sv.). R. 1875 vrátil se do otčiny. Na cestách svých nashromáždil bohaté sbírky přírodní, kteréž vědě přinesly mnohý užitek, zejména poznány jimi nové druhy živočišné. O osavcích jeho sbírek psal Alphonse Milne-Edwards v »Recherches pour servir à l'histoire naturelle des mammifères« (Pařž, 1868—74, 2 sv.), o ptáčích D. spolu s Oustaletem v díle *Les Oiseaux de la Chine* (tamt., 1877), o rostlinách M. A. Franchet v díle »Plantae Davidianae ex Sinarum Imperio« (t., 1884—90, 2 sv.). Některé výsledky svých cest uveřejnil D. ve zprávě franc. vyslanců v Číně, M. Berthemovi (Bul. Soc. d'acclim; duben 1865) a M. F. B. Forbesovi (Jour. North China Branch Roy. Asiat. Soc., VII., 1871—72), jakož i v lyonských »Missions catholiques« (1890—91).

26) D. z Rhonfeldu Emil, podmaršálek rak. (* 1837 v Praze), vstoupil jako chovanec novoměstské akademie r. 1855 do vojska, bojoval s vyznamenáním v l. 1859 a 1866, byl r. 1878 jako velitel 29. pluku při okupaci Bosny, stal se r. 1880 generálem, r. 1884 velitelem v Inšpruku, v říjnu 1890 místopředsedou dalmatským a majitelem 72. pěš. pluku.

27) D. Klement, čes. spisovatel paed. (* 1859 v Prostějově), odb. učitel na chlapecké měst. škole na Vsetíně. Napsal mnohé úvahy časové z oboru školského, genrové črty z dědin hanáckých, studie a j., překládal z franciny (Toeppfer) a z angličiny (Washington Irving). Samostatně vydal spisy: *Sbírka promluv a řečí příležitostných z oboru školského* (Holešov, 1888); *Meth. propracování učiva zeměpisného pro učitele škol obec. a měst.*; *O Moravě* (Brno, 1889); *O říši Rakousko-Uherské* (Holešov, 1889); *Methodické výklady učiva z astronomického zeměpisu* (Praha, 1892). Nyní seznamuje učitelstvo s vynikajícími plody nejnovejšími, zvláště z litera-

tury angl., franc. a německé, a to v listech »Komenském«, »Učiteli«, »Besedě Učitelské« a také do politických listů moravských píšící úvahami a překlady. Vck.

Umělci.

28) D. Gérard, nizozemský malíř (* ok. r. 1450 v Oudewateru — † 1523 v Bruggách). O jeho životě víme jen tolik, že byl r. 1484 členem cechu sv. Lukáše v Bruggách, kde pracoval pod vlivem Memlingovým. R. 1515 vstoupil do cechu antverpského. Pro radnici v Bruggách maloval velký obraz *Poslední soud*, nyní ztracený. Jeho hlavní dílo je *Panna Maria ve kruhu svatých* (nyní v muzeu rouenském). Mimo to dlužno uvést *Křest Kristův* v akademii brugg. a *Svatba v Káni galilejské* v Louvru. Některé obrazy kostelní jsou roztroušeny po museích evropských. D. byl velmi plodný a měl četné žáky.

29) D. Jacques Louis, franc. malíř, jeden ze zakladatelů moderní franc. školy malířské (* 1748 v Paříži — † 1825 v Bruselu). Byl žákem Vienovým, dobyl si záhy římské ceny za obraz *Láska Antiocha a Stratoniky*, načež odebral se r. 1774 s Vienem do Říma, kam tento jako ředitel franc. akademie byl povolán. V Římě studoval D. pilně staré obrazy, zejména práce Michelangelovy, Raffaelovy, Quida Reniho a Domenichina. První znamenitější dílo D-ovo byl obraz *Slepý Belisav*, za který byl r. 1780 jmenován mimořádným členem král. akademie; za obraz *Andromache oplakává smrt Iektorovu* (1784) postoupil na člena řádného. Obraz *Přísaha Horatiů* (1784, nyní v Louvru) objevený králem při druhém pobytu v Římě, vzbudil velikou sensaci, ani tak pro umělecké provedení, jako spíše proto, že revoluční idee tehda vznikající nalézaly v něm skryté opory. Potom následovaly sužety veskrze antické, jako *Smrt Sokratova* (1781), *Brutus* (1789), *Paris a Helena* (1788). Revoluce D. velmi činně se účastnil, byl členem národního konventu, přívržencem Robespierrovým a bylo naň vzneseno řízení všech státních uměleckých podniků, jehož podjal se s velikou energií. Činnost tato nevadila mu však nijak v práci a obrazy z těch dob *Umírající Lepelletier* a *Zavražděný Marat*, jež daroval konventu, visely po dlouhý čas v konventní zasedací síni. Na zákazku zákonodárského sboru maloval ohromný obraz *Přísaha v Mičovně*, jehož však nedokončil (nyní v Louvru). Jako ředitel uměleckých prací státních sice mnohé získal si zásluhy zachováváním různých uměleckých děl, ale také, jsa příliš horlivým reformátorem a chtěje všecko na nových základech postaviti mnohé památky umělecké zničil. Jsa zapleten v pád Robespierřův, byl po vítězství Thermidoristů jat a po sedm měsíců vězněn, a jen stěží podařilo se mu na přimluvu četných přátel a žáků nabyti opět svobody. Ve vězení počal již pracovati o obraze *Únos Sabineek* dokonč. 1799, nyní v Louvru a později maloval obraz *Leonidas v Thermopylách*. Když pak vystoupil Bonaparte, D. uchvácen jsa proudem obecným, nadchnul se pro mladého generála stejně hor-

livě jako dříve pro revoluci a obrazy svými jej oslavoval. Zejména jsou to *Napoleon na koni*; *Korunovace Napoleonova*, grandiosní to obraz (nyní v Museu versailleském); *Rozdělování praporů 1810* (t.); *Napoleon v cis. ornatě* a j. Napoleon v odměnu jmenoval ho »prvním malířem císařským«. Z těch dob pochází také podobizna papeže Pia VII., paní Recamierové, generála Gérarda a j. Po pádu Napoleonově byl D. proto, že byl v konventě hlasoval pro smrt Ludvíka XVI., z akademie vyloučen a vypověděn z Francie, načež odebral se do Bruselu, kde přes vysoký svůj věk pracoval velmi pilně, třeba již ne s takovým úspěchem, až do své smrti. Avšak i v Bruselu měl ještě veliký vliv na vývoj malířství a četné žáky. Poslední jeho obrazy mají opět za předmět scény mytologické, jako *Amor opouští Psychu*; *Venuše odzbrojuje Marta*; *Amor a Gracie* a j. Vláda franc. nepovolila ani převezení D-ovy mrtvoly do Francie, i pohřben v Bruselu. — D. působil velmi účinně na moderní umění vůbec, a zvláště na školu francouzskou, jejíž technické vzdělání jest jeho zásluhou. Byl reformátorem velmi energickým, často až brutálním, ačkoli tvůrčího talentu ve vlastním slova smyslu neměl, tak že význam jeho je více historický. Vycházeje z malířství akademického hledal ve formálním studiu antiky a v principech z toho abstrahovaných nový podklad pro malířství. Avšak neměl fantazie a půvabu a jeho pseudoklassické hist. obrazy jsou konvenční a chladné; za to hleděl především podati přesnou kresbu. Tím se stává, že obrazy jeho jsou poněkud jednotvárné; přes to vane jimi ideál humanity a filosofický, přísny nádech, pak jistá ušlechtilost a široký sloh. Četní žáci, mezi nimiž jsou: Gérard, Gindet, Isabey, Ingres, Léon, Robert a j., šířili jeho názory skoro po celé Evropě. — Srov. J. L. David, *Le peintre Louis D. (Paříž, 1880)*; Delécluze, *Louis D., son école et son temps* (t., 1855); Miette de Villars, *Mémoires de D. peintre et député à la convention nationale* (t., 1850).

30) D. Pierre Jean, zvaný d'Angers, franc. sochař (* 1789 v Angersu — † 1856 v Paříži). Otce jeho, řezbář, nejprve ho učil kresliti, načež D. přišel do Paříže, kde pracoval u sochaře Rollanda a později maje od rodného města roční podporu, u malíře J. L. Davida. R. 1811 dobyl reliefem *Smrt Epameinondova* ceny římské a odebral se do Říma. Tam pracoval v dílně Canovově. Vrátil se r. 1816 do Paříže zhotovil obrovskou mramorovou sochu Ludvíka Condé (na zámku Versailleském), která setkala se s takovým úspěchem, že r. 1826 D. byl jmenován členem Institutu. V l. 1828 a 1834 cestoval po Německu, při kteréž příležitosti zhotovil kolossální poprsí Goethovo (dar D-ův Goethovi, nyní v knihovně výmarské), Schellingovo, Danneckerovo, Tieckovo a Ranckovo. V l. 1835-37 pracoval o sochách v pařížském Panthéonu, v jehož štítu nacházejí se největší D-ovy práce: hautrelief se skupinou nejzasloužilejších mužů francouzských od dob revoluce kolem Francie. Také politického ruchu se

súčastnil a r. 1848 byl povolán do ustavujícího národního shromáždění. Po státním převratu 2. pros. byl však vypověděn a cestoval po Řecku, ale později opět směl se vrátiti. **D.** byl sochař velmi plodný a zhotovil celkem 46 velkých soch, 25 menších, přes 50 basreliefů, přes 30 kolosálních poprsí a přes 500 portraitních medailů (úplná sbírka v Louvru). **D.** hned první svojí prací, sochou Ludvíka Condé, plnou života a smělého, tehda neobvyklého pohybu, postavil se proti panujícímu klassickému směru a stal se později hlavním repraesentantem realismu ve francouzském umění. Vynikal zvláště vynalézavostí, lehkostí a geniálním pojetím, ač právě proto přecházela jeho činnost v dekorativní povrchnost. Také kresbě menších jeho prací nedostává se jemnosti a ostrosti. Při portraitech znamenitých osob, jež náležejí k jeho nejlepším pracím, často přehání rozměry lebeční a spíše symbolisuje než portraituje. Srv. H. Jouin, **D.**, sa vie, son oeuvre (Paříž, 1878); Oeuvres compl. de **D. d'Angers** (t., 1856—58); Eug. Marc, L'ouvre de **D. d'Angers** (t., 1873).

31) D. Félicien César, franc. skladatel školy novoromantikův (* 1810 v Cadenetu — † 1876 v St.-Germainu). Záhy byl vokalistou při dómě aixském, kdež po trpkém strádání stal se kapelníkem (1829). Ale již po roce vzdal se místa toho, aby na konservatoři pařížské získal sobě řádného, soustavného vzdělání hudebního; zde odchován byl ve skladbě **Fr. J. Fétisem** a ve hře na varhany **Fr. Benoistem**. Konservator opustil r. 1832 a vstoupil ve svazek St.-Simonistů, pro něž psal skladby sborové, r. 1833 však, když tato socialistická obec úředně byla rozpuštěna, odebral se v jejich službách jako missonář na východ, zprvu do Cařihradu, po té do Smyrny, Káhiry a jižní Syrie, odkudž po četných útrapách a pronásledováních vrátil se r. 1835 do Francie. Výsledkem této krušné pouti byla sbírka písní orientálních, vydaná pod názvem *Méloides orientales*. Nadšení **D.**-ovo pro svéráznou hudbu východu doznalo plného výrazu ve hlavním jeho díle, symfonické ódě *Poušť*, provedené s velikým úspěchem v koncertě pařížské konservatoře r. 1844. V l. 1845—46 vykonal uměleckou pouť po Německu, načež setrval v Paříži až do své smrti, stav se r. 1869 po **Berliozovi** bibliotékářem konservatoře pařížské. V této době věnoval se předem tvorbě dramatické, vytvořiv cenná díla umělecká *Perla brazilská* (1857), *Herculanum* (1859, opera, počtěná státní cenou 20.000 fr.), *Lalla Roukh* (1862); *Safir* (1865); *Konec světa* (neprovedeno). Z ostatních děl **D.**-ových, v nichž vesměs přiklonil se k novoromantickému směru **Berlioz-Lisztovu**, uvedena buďtež: oratorium *Mojžíš na hoře Sinai* a symfonická kantáta *Columbus*, mysterium *Eden*, 2 symfonie, 2 sonety pro dechové nástroje, 24 smyčcových kvintetů, písně a j. v. Jakkoli nesetkala se díla **D.**-ova (»*Poušť*« vyjmajíc) po většině pro látku méně přístupnou se zvláštním nadšením, sluší přesto pokládati jej za jeden z nejvyšších pozoruhodných zjevů na obzoru hudebního umění

francouzského ve věku XIX., a mezi stoupenci moderního směru programního zaujímatí bude vždy místo vynikající.

32) Ferdinand, něm. virtuos na housle a skladatel (* 1810 v Hamburce — † 1873 v Klostersu ve Švýcarsku). Byl v l. 1823—26 žákem Spohrovým v Kasselu, načež členem orchestru Königstadtského divadla v Berlíně, pak primádem kvartetního spolku v Derptě; odtud podnikal umělecké cesty po Rusku. Vrátil se r. 1835 do Německa, stal se profesorem při konservatoři v Lipsku, kdež vychoval množství žákův. Jako houslista vynikal ušlechtilým, plným a krásným tónem a elegantní, lehkou a zejména oduševněnou hrou. Stejně dovedným jako solista byl také jako hráč kvartetní. Valné zásluhy získal si o proslulé koncerty v lipském Gewandhause. Pro housle napsal 5 koncertů, variace, ronda, caprice a j., kteréž skladby náležejí k nejlepším pro Spohrovi napsaným. Také pro jiné nástroje psal koncertní skladby, sexteta, kvarteta a j. Zvláště také vytknouti sluší jeho snahu vzkrásliti cenné produkce starších mistrů, což stalo se zvláště vydáním skladeb francouzských a některých ze XVII. a XVIII. stol. pod titulem *Die hohe Schule des Violinspiels*. — Srv. Jul. Eckardt, **Ferd. D.** u. die Familie Mendelssohn (Lipsko, 1888).

David, hlav. město provincie Chiriqui v departementu Panamá jihoamer. republiky Columbie, leží poblíž hranic republiky Costariky, opodál zátoky tichomořské, feč. Bahia de **D.**, při 8° 28' s. š. a 82° 28' z. d. Má asi 8000 obyvj., chov výtečných koní, čilý obchod s tabákem a rýží a zlaté doly.

Davidis Franz viz David 15).

Davidia (*remedia emetica*) zovou se léky dávení vzbuzující. Podávají se pro vyprázdnění žaludku nebo jícnu, k odstranění hmot cizích buď nestavitelných nebo jinak škodných (jedů), někdy i k jiným léčebným účelům. Působí dávení buď podrážděním sliznice zažívací aneb účinkem na ústředí dávivé. Také emetin (*ipeca-cuanha*) dráždí zakončení čívu bludného ve sliznici žaludku a odtud zvratem dávení se působí, apomorfin anebo dávivý kámen vinný způsobují dávení někdy pouhým direktním podrážděním centra. Nehledíc k mechanickému podráždění měkkého patra a hltanu máme d.: apomorfin, dávivý vinný kámen (*Tartarus stibiatu*s), dávivý kofen (*Radix ipecacuanhae*), síran mědnatý, síran zinečnatý. Méně užívána a snad i zapomenuta jsou d.: *Scilla*, *Herba Violae tricolor*, *Radix Violae*, *Radix Vincetoxic*i, *Bulbus Cyclaminis*, *Herba Lobeliae* a j. **D.** projímavá (*rem. emetocatarthica*, název zastaralý) jsou léky, jež působí současně vrhnutí i průjem. *Peč.*

Davidov viz Davydov.

Davidovci: 1) **D.** nizozemští viz David 14). — 2) **D.**, antitrinitárská náboženská sekta v Sedmihradsku, jejíž původcem byl **Davidis** (viz David Fr. 15). Ve veřejném vyznání svém r. 1537 tvrdí, že Kristus toliko jako orodovník, Mesiáš a spasitel má býti ctěn, nikoliv však zvyván. **D.** se vyvinuli v židovskuy

smýšlející unitáře, nazvané Judaizantes, prohlašující Krista za pouhého člověka a proto mu všeliké uctívání odepírající. Z těchto se vyvinuli zase Sabbatáři (maď. *Szombatosok*), kteří si osvojili úplně židovské názory a obyčeje (svěcení soboty, obřizku, zdržování se pokrmů, zavržení Nov. Zákona, očekávání Mesiáše); tato sekta, jejíž hlavou byl kdysi Šimon Feči, kancléř knížete Bethlena Gabora, udržela se až do nejnovější doby přese všechno pronásledování; poslední zbytek, asi 30 rodin, přestoupil r. 1868 k židovství. *B.M.*

Davidovič, v polských pramenech Dawidowicz nebo Dawid, šlechtic litevský ze XIV. stol., proslulý zejména svými podniky za válek litevsko-křížáckých. R. 1314 odhal křížákům odstupující od Novgorodu všechny zásoby, tak že mnoho jich hladu pomfelo. Kol. r. 1322 v čele pskovského vojska zpustošil Estonsko až k Revelu a odvedl několik tisíc zajatých. Když Bratři Mečovi chtěli se pomstiti za tuto porážku, odrazil je opětně od Pskova. Jako zeť a vůdce Gedymina způsobil nemálo škody i Polákům. Navraceje se z tažení proti křížákům (kol. r. 1326), byl na Mazovsku z pomsty úkladně zavražděn.

Davidovič: 1) **D. Pavao**, svob. pán, rak. zbrojmistr (* 1737 v Budíně — † 1814 v Komárně). Bojoval ve válce sedmileté, o plosounost bavorskou v Belgii, přispěl k dobytí Šabce, hájil r. 1796 jižního Tyrolska a Vorarlberku, zvítězil dvakrát nad Vauboisem, ale pokusy, přispěti Wurmsrovi ku pomoci, se nezdařily. R. 1805 vyznamenal se u Caldiera a na ústupu arciknížete Karla do Uher.

2) **D. Dimitrije**, spisov. srbský (* 1789 v Zemunu † 1838 ve Smederevě), studoval v Karlovcích, pak práva a medicínu v Pešti, načež odebral se do Vídně a jal se tam horlivě pracovati ku povznesení srbské literatury, založiv r. 1813 s Frušicem časopis »Novine srpske iz carstvujuščega grada Vienne«, které řídil v l. 1817—22 sám. V l. 1815—21 vydával též výroční almanah »Zabavnik«. **D.** skupil kolem sebe všechny čelnější pracovníky srbské, tak že v jeho dvou publikacích sbíhal se všechen slovesný život srbský oné doby. O sobě vydal zde spisek *Dějanija k istoriji serb. naroda* (Videň, 1821). Opustiv r. 1823 Videň vstoupil do kancelářské praxe v Kragujevci a r. 1826 stal se tajemníkem knížete Miloše Obrenoviče. V této hodnosti třikrát navštívil Cařihrad a přispěl k uzavření výhodných smluv, za něž dostalo se mu vyznamenání od ruského cara. R. 1834 založil v Kragujevci politický list »Srpske Novine«, první v Srbsku, a později přenesl jej do Bělehradu, kde jal se vydávati i svůj »Zabavnik«. Později stal se ministrem vnitřních záležitostí a osvěty, po zrušení těchto úřadů knížecím senátorem. **D.** byl s Milošem Svetičem (Hadžičem) hlavním odpůrcem Vukova pravopisu a dokázal toho, že Vukovy spisy byly v Srbsku zakázány. Přes to zásluhy jeho o rozvoj srbského písemnictví jsou nepopíratelný. Srv. Hadžić, *Život D. D-a* (Bělehrad, 1846). *Suk.*

David Th. W. Rhys, advokát a indolog angl. (* 1843 ve White Hallu v Colchestru), od r. 1883 prof. pali a budhistické literatury na University College v Londýně. R. 1881 založil a od té doby řídí Pali Text Society, mající za účel pokud možno dokonalé vydávání památek buddhistických. Obírá se hlavně studiem buddhismu a uveřejnil: *Buddhismus* (Londýn, 1877); *Buddhist birth stories* (t., 1880); *Buddhist Sutta* (Oxford, 1881); *Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by Indian Buddhism* (Lond., 1881); *Vinaya texts* (s Oldenbergem, Oxf., 1881—85); *The question of King Milinda* (t., 1890). Mimo to vydání buddhistických památek »Sumangala« a »Digha Nikája«. O Ceylonu, kde zastával různé funkce soudcovské, sepsal: *Ancient coins and measures of Ceylon* (Lond., 1877).

David., přírodověd. skratek = Thomas Davidson.

Davidson [dévidzn]: 1) **D. Samuel**, evangelický bohoslovec (* 1808 v Ballymeně v Irsku — † 1885 v Londýně), stal se r. 1835 profesorem biblické kritiky v Belfastu, r. 1842 profesorem biblického písemnictví, orientálních řečí a dějin církevních na nově zřízené koleji independentů v Manchesteru. Když se **D.** úplně dal ovládati směrem hyperkritické negativní školy tubinské, musil se r. 1857 svého učitelského místa vzdáti, načež od r. 1862 až do své smrti byl examinátorem na universitě londýnské. Hlavní jeho isagogické spisy jsou: *Introduction to the New Test.* (Londýn, 1848—51, 3 sv.); *Treatise of biblical criticism* (2. vyd. 1855); *Introduction to the study of the New Test.* (2. vyd. 1882); *The canon of the Bible* (3. vyd. 1880). *B.M.*

2) **D. Thomas**, palaeontolog a geolog angl. (* 1817 v Edinburce — † 1885 v Londýně), vzdělav se doma a delším studiem ve Francii a v Itálii, věnoval se zejména zkoumání ramenonožců (*Brachiopoda*), o jejichž soustavu má neuvědoměnou práci. Vydal o předvěkých britských ramenonožcích veliké soustavné dílo *Monograph of British fossil Brachiopoda*, sv. I.—VI. (Palaeontogr. Society 1850—86. něm. vydal Suess, *Classification der Brachiopoden* v Denkschr. d. Wiener Akad. d. Wiss. 1856). Vedle mnoha menších prací v časopisech sluší ještě jmenovati jiné velké a krásné jeho dílo *Illustrations and History of Silurian Life* (Londýn, 1868). **D.** byl sekretářem geol. společnosti londýnské, vicepresidentem společnosti palaeontologické, r. 1870 vyznamenán král. společností zlatou medailí; vynikající měrou účastnil se zřízení musea brightonského a svěřeno mu spravování ramenonožců sebraných při výpravě »Challenger«.

3) **D. Lucretia Maria** (* 1808 — † 1825) a Margaret Miller (* 1823 — † 1838), básničky amer., sestry. Obě narodily se v Plattsburku u jezera Champlainského ve státě Novém Yorku, psaly záhy verše a zemřely na souchotiny. Starší zanechala na 300 básní, jež u výboru vydal prof. Morse s názvem *Amir Khan. and other Poems* (1829). Básně mladší (1841), obsahující *Tragedy of Aethia* ve dvou

dnech napsanou, opatřil Washington Irving zajímavým životopisem. Spisy obou sester sebrány v jeden svazek r. 1850.

Davidsonia, rod ramenonožců z příbuzenstva rodu *Strophomena* (v. t.) z devonského útvaru.

Davidsthal, místo v Čechách, hejtm., okr., fara a pošta Falknov (3 km sz); 24 d., 477 ob. n. (1880), stanice buštěhradské dráhy, sklárny na surové, zrcadlové a tabulové sklo, raffinerie skelné, strojnické dílny, hnědouhelné doly, v nichž r. 1891 dobyto 1,443-533 q uhlí.

Daviel Jacques, okulista franc. (* 1696 v La Barre — † 1762 v Genevě). Povoláním svým ranhojič, jenž vzdělání nabyt v Rouenu a v Paříži, konal v Provincii v době moru r. 1719 tak obětivé služby, že byl králem vyznamenán zvláštním pamětným penízem nadepsaným »pro peste fugata«. Když byl mor potlačen, odebral se do Marseillu, kde sobě získal v krátké době velkou pověst jako oční lékař a operatér. Odmítnuv čestná povolání ku dvoru lisabonskému, madriidskému, manheimskému a mnichovskému, usadil se r. 1746 v Paříži a záhy na to jmenován královským okulistou při dvoře versailleském. Roku 1750 počíná jeho vynikající operativní činnost, zejména co do vyjmutí šedého zákalu čočky, která trvalou jeho pověst založila. Methoda jím utvořená vyniká i originalností i jednoduhostí, nad to i neobyčejným zdarem, a byt i později změn doznala, zůstává myšlénka D-ova v zásadě nezměněna, tak že za vlastního tvůrce operace šedého zákalu pokládán býti musí. Pověst o jeho neobyčejném úspěchu při operaci shromáždila kolem něho klientelu z celé Evropy a přinesla mu čestná vyznamenání veškerých učených korporací tehdejší doby. Methodu svoji líčí D. v pojednání *Sur une nouvelle méthode de guérir la cataracte par l'extraction* (Mém. de l'Acad. de Chir. sv. II., 1756) a obhajuje ji ve spisku *Deux lettres sur les avantages de l'operation de la cataracte par l'extraction* (Pař., 1756). Mx.

Davies [dévizi: 1) D. sir John, vynikající právník a básník angl. (* 1570 ve Westbury, Wiltshire — † 1626 v Londýně). Odbyv právnícká studia věnoval se soudnictví a vstoupiv do parlamentu (1601) domohl se záhy vysokých úřadů. Již r. 1604 byl jmenován státním zástupcem v Irsku a po třech letech povýšen do stavu rytířského. R. 1613 řídil jednání irského parlamentu. Po návratu do Anglie vstoupil znova (1620) do nižší sněmovny a zemřel náhle, byv krátce před tím jmenován nejvyšším sudím v Anglii. Jeho *Reports of Cases Adjudged in the King's Courts in Ireland* (1615) jsou první soudní zprávy irské, jež vůbec tiskem vyšly. Z jeho různých spisů dlužno uvést *Discovery of the True Cause why Ireland was never Subdued entirely until the Reign of King James I.* (Londýn, 1612). Jako poeta znám je básní o tanci *Orchestra* (1596) a jinou o nesmrtnosti duše *Nosce Te ipsum* (1599), jež vyznamenávají se plným veršem a podivuhodnou jednoduhostí stavby. Jeho básnické spisy, obsahující kromě těchto

epigramy a chvalozpěvy na královnu Alžbětu, vydal Grosart (Londýn, 1876, 2 sv.). Drfl.

2) D. John (Davisius Ioannes), filolog angl. (* 1769 v Londýně — † 1732 v Cambridgei). Byl duchovním správcem ve Fan Dittonu, později kanovníkem v Ely a profesorem v Cambridgei. Nejdůležitější publikací jeho jest vydání filosofických spisů *Ciceronových* (Cambridge, 1736, 6 dílů); D. osvědčil se zde důkladným znalcem mluvy Ciceronovy, za to však konjektury jeho jsou sice duchaplné, ale libovolné a násilné. Dále uvéstí jest D-ovo vydání *Maxima tyrského* (t., 1703), *Caesara* (t., 1706, 1727) a *Minuciova dialogu Octavius* (t., 1707. Glasgow, 1805). Vy.

3) D. Thomas Stephens, matematik angl. (* 1795 — † 1851 v Shooter's Hillu), od r. 1834 prof. mathem. na král. vojenské škole ve Woolwichi. Napsal: *Researches on spherical geometry, polar triangles* (Lond., 1833); *Inquiry into the geometrical character of the hour lines upon the antique sun dials* (Edinburgh, Transactions, XII., 1834); *On the equations of loci traced upon the surface of the sphere as expressed by spherical coordinates* (tam.); *Geometrical investigations concerning the phenomena of terrestrial magnetism* (Philos. Transactions, 1835 a 1836); *Conjectures relative to the origin of the numerical hieroglyphics now in use* (Bath and Bristol Magazine, VIII., 1833); *The early history of the Mariners Compass* (Thomson's British Annual, 1837). Pozoruhodný jest jeho výklad sférické trigonometrie a zvláště originální jeho řešení úloh vydané pod názvem *Solutions of the principal questions of Dr. Hutten's Course of Mathem.* (1841). AP.

4) D. Herbert, lékař angl. (* 1818 v Londýně — † 1885), syn Thomasa D-a, klinického prof. při London-Hospitalu a autora rejeu v tehdejší, ale i v nynější době bystrá pozorování váženého spisu *Lectures on diseases of the Lungs and Heart* (Lond., 1835), působil jako jeho otec delší dobu co lékař i učitel v téže nemocnici. Mimo větší dílo *Lectures on the physical Diagnosis of the Diseases of the Lungs and the Heart* (2. vyd. 1854) sepsal dvě záslužná do anatomie a fyziologie spadající pojednání *On the Law, which regulates the relative magnitude of the Areas of the four Orifices of the Heart* (Roy. Soc. Proc., Londýn, 1870) a *On the form and area of the Heart's Orifices* (tamže).

Daviet [-vie] de Foncenex François, matematik (* 1733 v Thononu v Savojsku — † 1799 v Casale), byl velitelem sardinského loďstva, později brigádníkem pěchoty a guvernérem v Sassari. V turinské akademii věd, jejíž členem byl, uveřejnil *Sur les logarithmes des quantités imaginaires*, pak *Éclaircissements pour le mémoire sur les quantités imaginaires inséré dans le premier volume* (I., 1759), publikace, kterou D. se stal jedním z nejdůležitějších původců hyperbolických funkcí (srov. Günther, Die Lehre v. d. gewöhnl. u. verallgem. Hyperbelfunktionen, Halle, 1881). Dále uveřejnil: *Sur les principes fondamentaux de la mécanique* (turin. akad., II., 1762); *Récit d'une*

foudre ascendante éblouie sur la tour du fanal de Villefranche (Biblioteca oltramontana, 1789). Roku 1799 v Turíně vyšly D-ovy »Základní principy mechaniky«. Jeho práce jeví ducha veskrze originálního; někteří matematikové mají za to, že se jich účastnil Lagrange, důvěrný D-ův přítel. AP.

Davila Enrico Caterino, historik ital. (* 1576 v Pieve di Sacco — † 1631 byv zavražděn v San Michele u Verony). Jako páže dostal se ke dvoru franc. a byl svědkem bojů l. 1591—95. Přestoupiv do služeb benátských dosáhl velikého vlivu i byl místovladařem v Dalmacii a na Kretě. Sepsal důležité dílo *Storia delle guerre civili di Francia* (1569—98), které jest nejlepším pramenem ku franc. dějinám. Vydáno mnohokrát a přeloženo téměř do všech jazykův evropských.

Davillier [daviljé] Jean Charles, baron, archaeolog a dějepisc francouzský (* 1823 v Roueně — † 1883 v Paříži). Nabyv cestami vědeckými zvláště po Španělsku vzácných vědomostí o památkách uměleckých, vydal: *Histoire des faïences hispano-moresques à reflets métalliques* (1861); *Histoire des faïences et porcelaines de Moustiers, Marseille atd.* (1863); *L'Espagne* (1874) s vyobrazeními od G. Doréa; *Les arts décoratifs de l'Espagne* (1879); *Les origines de la porcelaine en Europe* (1883); životopis malíře Fortunyho a j.

Davin [-věň] Félix, spis. franc. (* 1807 — † 1836). Byl nějaký čas v Paříži spolupracovníkem »Figara«, načež v Saint-Quentinu založil sám časopis »Le Guetteur«. Napsal romány: *Wolfsturn* (1830, s Jindř. Martinem); *Le crapaud* (1833); *Une séduction* (1833); *Les deux lignes parallèles* (1833); *Ce que regrettent les femmes* (1834); *Histoire d'un suicide* (1835); *La maison de l'ange* (1835); *Une fille naturelle* (1836). Mimo to *Scènes de la vie privée* ze života Balzacova (1835).

Davidou [-viú] Gabriel Jean Antoine, architekt franc. (* 1823 v Paříži — † 1881 t.). Studoval na Ecole des beaux arts a na škole kreslířské a pracoval pak na pařížské prefektuře. R. 1849 obdržel druhou římskou cenu a r. 1855 stal se ředitelem zahrad a staveb v Paříži. Dle jeho plánu sdělány byly zdobné sady v Boulogneském lese, v Longchamps a na mnohých veřejných místech v Paříži. R. 1859 vystavěl krásnou fontánu St. Michel, později provedl okrasné práce v parku Monceaux, v zahradě akklimatační a j. Mimo to vystavěl (již r. 1850) divadlo v Etampes, dvě divadla na Place du château a posléze zhotovil plány na palác Trocaderský.

Davis [dévis]: 1) D. John, plavec angl. (* v Sandbridge u Dartmouthu — † 1605). Ve službách několika obchodníků londýnských vydal se r. 1585 k Sev. Americe hledat průlivu z Atlantského okeánu do Tichého; na této výpravě dostal se k jihových. břehu gronskému, který pokládá za novou zem a nazval »Land of Desolation«, a pronikl první průlivem mezi Gronskem a zemí Baffinovou až k 66° 40' s. š.; v l. 1586 a 1587 podnikl do tohoto průlivu, později po něm Davisovým na-

zvaného, nové dvě výpravy, pronikl skoro k 73° s. š., objevil mnoho ostrovův arktických, ale musil se vrátiti, nevykonav svého úkolu. R. 1591 provázal Cavendishe na jeho druhé cestě ku pobřeží patagonskému, objevil r. 1592 ostrovy Falklandovy a vstoupil později do služeb hollandských, ve kterých vykonal pět cest do Vých. Indie; na poslední cestě byl blíže poloostrova malackého 25. pros. 1605 v boji proti japonským loupežníkům zabit. — Napsal *The world's hydrographical description* (Londýn, 1595) a *The seaman's secrets* (t., 1595). Spisy jeho znova vydal A. H. Markam pod názvem *Voyages and works of J. D.* (t., 1880).

2) D. sir John Francis, angl. diplomat a sinolog (* 1795 v Portland Place — † 1890 v Hollywood Toweru u Bristolu). Jsa 18 let star odebral se do Kantonu jako ředitel obchodní stanice angl. i zůstal zde od té doby s malou přestávkou války opiové, staraje se o zájmy obchodu anglického, jehož byl od r. 1834 gener. dozorcem; od r. 1844 i guvernérem kolonie hong-kongské. R. 1848 vrátil se do Anglie a usadil se u Bristolu. D. jest z nejspolehlivějších zpravodajův o Číně, hlavně svým dílem *The Chinese, a description of the empire of China and its inhabitants* (Londýn, 1836, 2 d., poslední 1857, přeloženo do franc., něm. a holland.); dále *Sketches of China* (tam., 1841, 2 vyd. 1845, 4 d.); *China during the war and since the peace* (t., 1852, 2 sv.); *Chinese Miscellanies* (t., 1865). Neméně důležit jest D. jako překladatel spisů čínských, z nichž jmenujeme: *San-yu-low or the three dedicated Rooms* (Kanton, 1815); *Chinese novels* (Londýn, 1822); *Chinese Moral Maxims* (t., 1823); *The fortunate union a romance* (t., 1829, 2 sv.); *Hankoong-tsew or the Sorrows of Han* (t., 1829) a *Poesos sinicae commentarii: The poetry of the Chinese* (t., 1829, posl. 1870). R. 1876 zřídil při universitě oxfordské stolici čínštiny, jejíž nynějším držitelem jest Legge. Dk.

3) D. Jefferson, státník severoamerický (* 1808 ve hrabství christianském [nyni Todd] státu Kentucky — † 1889 v Novém Orleansu). Roku 1824 vstoupil do vojenské akademie ve West Pointu, kterouž opustil jako důstojník roku 1828. Skvěle účastnil se bojův s Indiány. Oženiv se s dcerou generála Taylora, usadil se (1835) na statcích zděděných po otci v Mississippi. R. 1845 zasáhl do života veřejného, přijav volbu do kongressu, v němž přidružil se ke straně demokratické, ale opustil jej, když vypukla válka s Mexikem o Texas (1846). Zvolen byl plukovníkem dobrovolníků mississippských, v jejichž čele dobyl si čestných vavříků pod Montereyem (1846) a u Bueny Visty (1847). President Spoj. Obcí Polk po zprávě vojevůdcově nabídl D-ovi důstojenství generála dobrovolnické brigády, ale D. nepřijal toho, poukazuje k tomu, že pouze autorita jednotlivých států může udíliti hodnost tu, nikoli vláda ústřední. Stanoviska tohoto — pravomoc států jde nad výkonnou moc vlády spolkové — D. přidržel se po všechen čas. Ve smyslu tom horlivě pracoval v senátě, kamž r. 1848 zvolen byl za stát Mississippi, ujímaje

se států jižních jmenovitě v otázce otrokářství. Místa v senátě vzdal se r. 1851, hodlaje ucházeti se o úřad guvernéra ve státě Mississippském. V řečech mluvených při této kandidatuře D. hájil pro státy již i právo nullifikační a právo secesse. Podlehł však kandidátovi spolkovému H. Footovi. Při volbě demokrata Piercea na stolec presidentský D. mnoho přičinil k vítězství jeho i byl r. 1853 jmenován od něho státním sekretářem pro vojenství. D. byl duší celého kabinetu; i na Piercea měl vliv rozhodující. O vojenství staral se velmi pečlivě: opatřil řádnou kázeň i výcvik, utvořil nové 4 pluky, zjednal nová děla, ustavil obranu pomohli, zavedl do pouští západních velbloudy jako zvířata tažná a vystrojil několik výprav výzkumných, kudy bylo by nejlépe vésti dráhu pacifickou; při tom však nadřezoval důstojníkům z jihu, zřizoval vojenská skladiště ve státech již., vykazoval tam válečnému loďstvu stanoviště a hleděl všemožně usnadnit odštěpení států jižních, ve kterémž duchu nástupce jeho v ministerství Buchananově (od r. 1857) pokračoval: tím lze vysvětliti, že tak snadno zásoby válečné padly v ruce odštěpenců, když konflikt vypukl. D. značně se oň přičinil s místa svého v senátě, kteréž zaujal zase r. 1857. Spor o otrokářství byl se totiž velmi přiosťil; D. odhodlaně zastupoval zájmy otrokářských států jižních. Ve věci té sever zvítězil r. 1860 volbou Ab. Lincolnu. Porad konaných za smírem (1860—61) D. se nesúčastnil a opustil senát, když stát Mississippi s některými jinými odštěpil se od Spoj. Obcí (v led. 1861). Kongress států jižních, konaný v alabamském Montgomery, zvolil ho prezidentem jižní konfederace na dobu 6 let. D. byl uveden v úřad ten dne 16. února 1861. Co vykonal na místě tom, zapsáno jest v dějinách Spojených Obcí. Zde budiž pověděno pouze tolik, že čtyřleté trvání konfederace jižní jest především dílem neúporné ráznosti, státnické obezletosti a vojenské zkušenosti D-ovy. Když Richmond, presidentské sídlo D-ovo, padl a vojsko jižní složilo zbraň (v dub. 1865), D. dal se na útek. Na hlavu jeho vysazena byla cena 100.000 doll. pro domnělou spoluvinu na vraždě Lincolnově. U Irwinsvillu D. s rodinou a posledními přívrženci padl do rukou nepřátelských (v květ. 1865) a vězněn ve tvrzi Monroe, kdež držán byl zprvu velmi přísně, později mírně a dne 13. květ. 1867 na záruku propuštěn byl ze žaláře. Soud konán byl nad ním (1868) v Richmondu, potom ve Washingtoně. D. byl sproštěn obžaloby, amnestován, ale zůstal vyloučen od veřejných úřadův. Odtud žil v ústraní. Řídil stavbu železnice v Texasu, v posledních letech byl ředitelem pojišťovací společnosti v Memfidě (Tennessee). Vefejně, ale jenom na krátko, vystoupil ještě roku 1887, když strana demokratická nabyla vrchu. Před tím byl vydal k obraně své spis *The rise and fall of the confederate government* (Nový York a Londýn, 1881, 2 sv.). — Srov. Alfriend, *The life of Jefferson D.* (Cincinnati, 1868); Pollard, *The life of Jefferson D. and secret history of the Confederacy* (Filadelfia, 1869);

Crawens, *Prison life of Jefferson D.* (Nový York, 1866). Koll.

4) D. Edwin Hamilton, archaeolog amer. (* 1811 ve státě Ohio — žije v Novém Yorku). Studoval v Cincinnati, usadil se (1837) jako lékař v Chillicotheu a r. 1850 byl povolán za profesora terapie na Medical College v New-Yorku. Je znám svým spisem *Monuments of the Mississippi Valley* (1848), v němž uložil výsledky svého 15letého kopání ve starých hrázích a mohylách údolí mississippského.

5) D. Nathan, cestovatel a archaeolog angl. (* 1812 — † 1882 ve Florencii). Věnoval se studiu arabské a hebrejské archaeologie, načež navštívil opětovně severní Afriku, prozkoumal starou Karthaginu a její okolí. Výsledky uložil ve spisech *Carthage and her remains* (1861) a *Ruined cities within Numidian and Carthagian territories* (1862). Cestopisného rázu jest *Tunis* (1841), o náboženství severní Afriky jedná ve spise *A voice from North and South Africa* (1844), poměry arabských kmenů saharských líčí v *Evenings in my tent or wanderings in Balad Ejjareed* (1854). Několik let vydával *Hebrew Christian Magazine*.

6) D. Henry Winter (* 1817 v Annapoli — † 1865 v Baltimore), amer. státník a vynikající právník a řečník, muž pevných zásad a odvahy nezdočné. Počínaje r. 1854, byl opětně členem kongressu. Vedle činnosti politické zjednal si zásluhu o emancipaci otroků; zasazoval se i o hlasovací právo pro černochoy. Reči jeho, vydané r. 1867 (*Speeches and Addresses*), obsahují i jeho životopis. Roku 1853 uveřejnil *The war of Ormuzd and Ahriman in the XIX. Century*.

7) D. Andrew Jackson, amer. spiritista a spisovatel, zakladatel t. zv. harmonial philosophy (* 1826 v Blooming Grove). Pět měsíců navštěvoval obecnou školu, načež pracoval do 12 let na farmě a na to učil se obuvnictví. Od r. 1843 znám jest jako spiritista poughkeepsijský dle svého magnetiséra Wrl. Levings-tona z Poughkeepsie. Tvrdil o sobě, že zdá se mu, že se duch jeho ve stavu spiritistickém rozšiřuje a stává schopným chápati nejtěžší věci a pojednávat o nich přiměřenou mluvou. R. 1845 počal svému příručím Fishboughovi diktovati pod vlivem magnetiséra Lyonsa z Bridgeportu řadu rozprav (celkem 157), jež vyšly r. 1847 jako *The principles of nature, her divine revelations and a Voice to Mankind*. Následovalo asi 30 spisů, povstalých spiritismem vyšším, t. j. vyvolaným vlastní vůlí D-ovou, jež jsou jen rozvedením aneb aplikací spisu uvedeného. Jeden z nich *The Magic staff* jest autobiografií D-ovou. Od r. 1860—64 vydával v Novém Yorku týdeník *Herald of Progress* a založil tam r. 1863 i zvláštní lyceum. (Srv. stař R. Gotschalla v *Unsere Zeit*, 1869.) — Hlavní spisy přeloženy do němčiny Neesem z Esenbecka a Willigem pod protektorátem Alex. Aksakova.

Davisův průliv, objevený r. 1585 angl. plavcem Johnem Davisem, táhne se mezi jihozáp. pobřežím Gronska a sev.-vých. během Baffinovy země v Sev. Americe a spojuje Baf-

finův záliv s Atlant. okeánem. Délka jeho obnáší 1800—2000 km, šíře 300—900 m, pobřeží pak na obou stranách tvoří množství fjordů a zálivů, z nichž největší jest Cumberland-Sund v zemi Baffinově. Průlivem směřuje dvojitý proud mořský: západní, táhnoucí se v nevelké vzdálenosti od pobřeží Baffinovy země, jest jen severní částí studeného proudu Labradorského a žene s sebou ledovcovou tříšť až k Novému Foundlandu, východní pak proud zv. Irvingerův vlažný, vniká z Atlant. okeánu do D-sova p u při pobřeží gronském od jihových. k severozápadu; prům. rychlost jejich obnáší 6.5 moř. mil za den.

Davith, král gruzinský, viz David 3).

Davits, Davitsův jeřáb, převíslý, totiž jeřáb na korábech, dřevěný nebo železný, sloužící k vytažení člunu z vody. Jest upevněn na vrchní palubě, a sice v takové výši aby zvednutý člun přečníval zábradlí lodi a mohl se tak pootočením jeřábu převést nad podlahu paluby.

J.Jd.

Davitt [dévít] Michael, zakladatel irské ligy (* 1845 v Straidu v hrab. Mayo), zažil mládí plné ústrků a bídy. Jako 4letý chlapec byl zároveň s rodiči vyhnán z najatého statku, ztratil v továrně v Lancashiru pravou ruku a později pro účastenství při spiknutí proti vládě odsouzen byl na 15 let do káznice. Po 7 letech byl propuštěn a založil po návratě svém z Ameriky r. 1877 ligu na ochranu a podporu pachtýřů irských, jejíž vedení r. 1880 postoupil Parnellovi. R. 1885 byl zvolen do parlamentu, ale volby nepřijal; po roztržce strany irské přidal se k odpůrcům Parnellovým a vydává od října 1890 časopis »Labour World«.

Dávivec, bot., viz Jatropa.

Dávivý kořen viz Ipecacuanha.

Dávka sluje v právu povinné, obyčejně se opakující plnění, zvláště dodávání přírodnin jako při břemenech reálních (v. t.) v právu soukromém, pak i platy dávané v oboru práva veřejného (církvního, finančního: jako daně, kolky, taxy) čili d-ky veřejné.

D. církvě jest plat, který se odvádí církví duchovními nebo laiky, buď pravidelně, buď mimořádně, a to za příčinou uhrazení nutných výloh církvě nebo na důkaz vděčnosti nebo závislosti na církví. Právo k d-kám tento odvozuje církev z toho, že jako společnost zevně organizovaná má zapotřebí prostředků hmotných, a že mnohdy vlastní jmění církvě nebo podpory státní nedostačují, a pak že všichni příslušníci církve přispívají mají k účelům církvě sloužícím jejich prospěchu. D-ky církvě byly v dobách prvního vývoje církvě odváděny dobrovolně, později, když moc a potřeby církve rostly, vyvínoval se znenáhla celý systém berní. Různití sluší d-ky odvádějí papeži biskupovi pak farářům a jiným duchovním Papeži, jemuž přísluší právo vypisovati církvě daně, odváděny byly annatá a servitia. svatopetrský haléř, t. zv. *census*, to jsou d-ky plynoucí z poměru feudálního nebo placené na důkaz oddanosti a uznalosti na př. se strany knížat, klášterů neb exemtních biskupství, jakož i d-ky

z komend; dále daně papežem zvláště vypsané z různých příčin, jako na př. k vypravení tažení křížáckého, ke zřízení škol a j. Platné právo zná nyní pouze d-ky za udělení pallia a taxy za dispensace, jakož i některé druhy annat. — Biskupovi odvádějí se na základě jeho práva plynoucího z t. zv. *lex dioecesis*: *cathedaticum* nebo *synodaticum*, *subsidiium caritativum*, *procuratio canonica*, *seminaristicum* neb *alumnaticum*, taxy a poplatky kancelářské při aktech biskupské správy. Dnešního právu již známy nejsou *quarta decimarum*, *legatorum* a *mortuarium*, dále *portio canonica*, *annalia* neb *annatae* a *jus deportuum*, platy absenční a stolní čili *mensální*. — Farářům a jiným duchovním nižším odváděly se oblace, prvotiny, stolné, desátky a stipendia mešní. Státové mnohdy upravovali tyto d-ky církvě na základě práva, odvozovaného z t. zv. *iura circa sacra*. — Církev evangelická zná poplatky stolné, útraty visitační a daně církvě. Jednotlivosti jsou udány pod příslušnými hesly. Hur.

D. v lékárnictví viz Dosis.

D. krmná, pícní, jest množství krmiva nebo váha jednotlivých živin (ve způsobě krmiva předložených), jež stačí k výživě jednoho kusu dobytka na celý den. Jde-li pouze o to, aby zvíře při své váze bylo zachováno, předkládá se mu d. záchovná; žádáme-li však na zvířeti určitou výrobu (práci, mléko, maso atd.), náleží mu d. výrobná. Vyměřovati tyto d-ky jediné na základě živé váhy zvířat bývalo pokládáno za zcela správné; nyní však víme, že lepším měřítkem jest velikost povrchu tělesného, a že nestačí všimati si jen druhu, kmene a věku zvířete, nýbrž že třeba též míti na mysli výsledek dosavadního krmení či okamžitý stav jeho vyživenosti. Jedním slovem: množství píce musí býti poměrné výkonům zvířete, hospodářským i fyziologickým. Poněvadž však velikost výkonů fyziologických nelze stanoviti bez vědeckého aparátu, nedovedeme také určití přesně pícní d-ku, a nezbývá než všimati si výsledků určitým krmením docílených, a vedle nich d-ku opraviti. Tato bývá pak vyměřována buď vahou jednotlivých krmiv, jež se osvědčila při krmení určitého druhu zvířat a jež mají skládati pícní d-ku, anebo, což jest správnější, vahou jednotlivých živin či součástí krmivních: bílkovin, tuků a uhlohydrátů. Totéž krmivo má totiž, pochází-li z různých poměrů, rozdílné složení a jeho součástky rozdílnou stravitelnost, a připadá tedy odvážití těmuž zvířeti jednou více, po druhé méně téhož krmiva při stejné pícní dávce, jako nutno tuto zvýšiti nebo snížití podle toho, jaké jsou výkony zvířete. Srv. Crevat-Dokoupil, Nový způsob krmení zvířat hospodářských (Chrudim. 1889) a dra J. B. Lambla, Kapesní kalendář hospodářský na r. 1893 (Praha). Fyž.

Davle, městys v Čechách na l. bř. Vltavy, níže vtoku Sázavy do Vltavy, v hejtm. smíchovském, okr. zbraslavském (10 km již.), má 86 d. se 687 obyv. č. (1890), 3řf. školu, řaru u sv. Kiliána, poštu, přístaviště paroplavební,

panský pivovar, z m'ny, filiálku papírny ve Vraném a porfyrové lomy. Obyv. žíví se lodářstvím, lámáním kamene, obchodem obilním a dřevním a hrncářstvím. Samota sv. Anna s kaplí, poutnické místo. **D.** byly snad již za Přemysla II. na městečko povýšeny a znakem nadány, kterýž později změněn; jest to štít v červeném poli a v něm na míse ozářená hlava sv. Jana Křt. (vyobr. č. 1064.). Výslovně jako městečko vyskytují se **D.** r. 1310 v bulle Klementa V., jsou však mnohem starší osadou, která náležela k nedalekému klášteru ostrovskému, s nímž sdílely své osudy a s nímž také v době novější dostaly se ke statku slapskému. (Viz *Ostrov* 1.)

Č. 1064. Znak městyse Davle.

Davor (též *da vori*), dle domněnky jméno božství ve staré jihoslov. mytologii, které Belostenec a Jambrešić překládají do latiny slovem Mars. Původ jeho jest nejasný. Jagić srovnává je s řeckými slovy *θύελλα* (vichřice) a *θυσία* (zvěšilá), jež příkládalo se Bakchantkám. (Archiv f. sl. Phil., 1886, 326.)

Davorija, národní srbsko-chorvatská píseň bojovného rázu. Jméno to souvisí se slovem *davor*.

Davorin, Jenko, hud. skladatel slovin. (* 1835 ve Dvorech u Cerklan v Krajině), vystudoval gymnasium v Lublani a Terstu poslouchal práva ve Vídni, avšak jsa nadaným hudebníkem přijal r. 1862 místo feditele zpěvu v pravoslavné obci pančevské. R. 1865 stal se sbormistrem »Pevackého društva« v Bělehradě a r. 1871 kapelníkem tamějšího národního divadla. Proslul četnými drobnými skladbami, z nichž mnohé znárodněly a rozšířily se po celém Slovanstvu, jako známý pochod *Naprej zastave Slave* (1860) V Bělehradě sehra na též s úspěchem jeho zpěvohra *Čarodějka* (*Vračara ili Baba Hruka*, 1882).

Davos, rom. Tavan, alpské údolí ve švýc. kant. grisonském, okresu oberlandquartském, romantické, protékané říčkou Landwasser, má 5 osad, z nichž **D.** am Platz se starou radnicí a mnohými starožitnostmi a **D-Dörfli** při jezírku téhož jména jsou pro stálé klima, (+ 23° C. prům. ročně), pro čistý, suchý vzduch bez mlh oblíbenými klimatickými místy lázeňskými pro prsní neduhy (r. 1891: 10.239 hostů); obě mají 4781 obyv. (1888). V údolí davoském rozkládaly se též statky hrabat tyrolských, až r. 1436 uzavřeli obyvatelé s okolními dědinami neodvislý »desitispolek«.

Davoût, Davoust [davù]: 1) **D. Louis Nicolas**, maršálek franc. (* 1770 v Annoux — † 1823 v Paříži). Vyznamenal se již v prvních bojích republiky pod Dumouriezem, provázel Napoleona do Egypta, dobyt r. 1799 Abúkiru a stal se r. 1800 divisionářem, pak velitelem granátníckých gard. V bitvě u Slavkova velel pra-

vému křídlu, porazil r. 1806 Prusy u Auerstedtu, přispěl k vítězství u Eckmühla a rozhodl smělým obehitím císařského vojska bitvu u Vagramu. Za zásluhy ty povýšen byl od Napoleona za vévodu Auerstedtského a knížete Eckmühlského. R. 1811 velel labské armádě, se kterou tvořil první sbor výpravy ruské a jejíž zbytky přivedl po nezdařené výpravě zpět. Zadržev pochod spojenců zničením mostů labských, obsadil 30. května 1813 Hamburk, ve kterém se udržel do 31. kv. 1814. Po návratu Napoleonově stal se ministrem vojenství a po bitvě u Waterloo postavil se v čele 60.000 mužů k obraně hlavního města, ustoupil však po uzavřeném smlouvě s Blücherem a Wellingtonem za Loiru a uznal Ludvíka XVIII., od něhož jmenován byl roku 1819 *pair*em. Jeho dcera, markýza de Blocqueville, vydala jeho *Correspondance inédite* 1790—1815 (Paříž, 1887). Viz *Chenier, Histoire militaire politique et administrative du maréchal D.* (Paříž, 1868). *Mazade: La correspondance du maréchal D.* 1801—1815 (Paříž, 1885; 4 sv.).

2) **D. Léopold Claude Etienne Jules Charles**, vévoda Auerstedtský, generál franc. (* 1829 v Escolives), synovec předešlého, po němž také s přívolením Napoleona III. obdržel r. 1864 titul vévodský. Ve válce francouzsko-německé byl plukovníkem 11. pěšího pluku, i upadl do zajetí. Po návratu svém bojoval proti komunně, stal se generálem, r. 1879 náčelníkem generálního štábu, 1880 velitelem 10. sboru v Rennes, 1884 velitelem 19. sboru v Alžíru, 1885 guvernérem v Lyoně, 1888 členem nejvyššího vojen. rady a 1889 inspektorem armády franc. Napsal: *Projet de réorganisation militaire* (Paříž, 1871).

Davus sum, non Oedipus (správněji *Davos*) jsem *Davus* (t. j. prostý otrok), ne *Oedipus* (známý svou chytrostí jakožto rozluštitel hádanky Sřinginy), nejmenschopen luštitel záhady, přísloví vzaté z Terentiovy *Andrie* v. 194. a užívané o lidech nevynikajících bystrostí duševní.

Davy [déví] sir *Humphry*, chemik angl. (* 1778 v Penzance, Cornwallu — † 1829 v Genevě). Vyučil se r. 1795 u chirurga a lékárníka, r. 1798 stal se chemikem na Pneumatickém ústavu dra. Bedoesa v Cliftonu u Bristolu, r. 1801 výpomocným učitelem a r. 1802 professorem chemie na Royal Institution v Londýně. R. 1812 složil úřad svůj a žil částečně jako soukromník v Londýně, částečně cestoval po Itálii a Francii. Od r. 1820—1827 byl předsedou Královské společnosti v Londýně. R. 1800 počal své elektrochemické pokusy a dokázal, že zdánlivý rozklad vody na žíravinu a kyseliny má svou příčinu jak v nečistotě vody, tak i v rozpustnosti nádob ve vodě. Svými pozorováními, že se kyseliny vylučují na pólu pozitivním a alkalie, kovy i vodík na pólu negativním, stal se zakladatelem elektrochemické teorie (1807). R. 1808 elektrolysoval hydrat draselnatý a sodnatý i obdržel kovový draslík a sodík. Byl to epochální objev v době té; dokázána rozložitelnost některých hmot

za prvky považovaných, ale zároveň i nerozložitelnost kovů. R. 1811 shledal D., že chlor jest látka jednoduchá. Kdežto od dob Lavoisierových kyslík byl pokládán za základní součást kyselin, shledává D., že podstatnou součástí všech kyselin jest vodík a že existují kyseliny bezkyslíkaté. D. studoval amalgam ammonatý i přijímá v něm gruppu amoniium, odkryl fosgen, euchlorin, pevný fosforovodík a j. R. 1815 získal si zásluhu o lidstvo konstrukcí svého bezpečného kahanu (viz Davyův kahanec). R. 1817 nalezl, že platinová houba, již poprvé připravil, ve styku s vodíkem a jinými plyny i parami způsobuje jich zapálení. D. napsal též spis o rybářství. Jeho sebrané spisy vydal bratr jeho John D., vojenský lékař a spisovatel, pod titulem: *The collected works of Sir Humphry D.* (Londýn, 1839—40, 10 sv.).

Bnr.

Davydov: 1) D. Stepan Ivanovič, církevní hudební skladatel ruský (* 1777 — † 1825), žák Sartiho, později ředitel hudby v carském divadle moskevském. Z jeho skladeb, tehdež velmi oblíbených, vyniká liturgie (mše) pro 4 hlasy.

2) D. Denis Vasiljevič, generallieutenant a spisovatel ruský (* 1784 v Moskvě — † 1839 v simbirské gub.), pocházející z vojenské rodiny vstoupil r. 1801 též do vojska a účastnil se jako pobočník knížete P. J. Bagrationa francouzské, švédské a turecké výpravy (1807—1809), při čemž získal četná vyznamenání. R. 1812 byl podplukovníkem, ale nejsa spokojen svojí podřízenou činností, obrátil se před Borodinem s prosbou ke knížeti Bagrationu, aby mu byl svěřen zvláštní oddíl ke drobné válce. Dáno mu 130 kozákův a husarů s 5 děly, a D. počal nájezdy své v týle francouzské armády, rozničil národní válku a za měsíc zajal přes 3000 Francouzů. Když pak franc. velitel Smolenska gen. Baraguay d'Hilliers poslal proti němu 2000 mužů s příkazem, aby dostali D-a živého nebo mrtvého, tento spojiv se s ostatními partyzány Orlovem-Denisovem, Fügnerem a Soslavinem přepadl oddíl nepřátelský u Ljachova a zajal jej. Potom sesílen dvěma kozáckými pluky přepadl u Kopsu jízdní oddíl o 3000 mužův a rozprášíl jej zajav celý dopravní oddíl špiže a stěliiva. Posledním jeho činem bylo obsazení Grodna, které hájil rakouský gen. Fröhlich se 4000 Maďarů, při čemž dostaly se do rukou Rusů zásoby v ceně přes million rublů. Později jako plukovník účastnil se D. pod gen. Wintzingerodem porážky Sasů u Kališe, avšak obsadiv 10 března r. 1813 o své újmě drážďanské předměstí Neustadt, zbaven byl velitelství. R. 1814 vyznamenal se jako velitel achttyrského husarského pluku v armádě Blücherově u La Rothière, načež jako gen.-major vtáhl do Paříže. Jmenován byv r. 1818 velitelem štábu 7. pluku pěchoty vstoupil po pěti letech do výslužby, ale r. 1826 účastnil se války proti Persii a porazil mezi jiným Peršany u Miraga. Za polského povstání r. 1831 jako velitel zvláštního oddílu 4 pluků dobyl Vladiměře volynské a přispěl k porážce Polákův

u Budziska. Konec života trávil na svém statku v simbirské gub. V literatuře znám jest některými populárními vojenskými a satirickými básněmi, jako: *Prizyv na punš; Gusarskij pir; Ja ljublju krovavj boj; Pěsnja starogo gusara; Sovremennaja pěsnja* a j. Zejména poslední jako ostrá satira na ruské liberály nadělala mnoho hluku. V celku D. ve svých básních jeví patrné nadání, ale nevyčníká ani hloubkou, ani propracováním verše. Satirické básně jeho jsou nejlepší. Z prosaických spisů jeho uvéstí sluší: *Opyt teoriji partizanskago dějstvija* (Moskva, 1821, franc. př. od Polignaca 1841); *Dnevnik partizanskich dějstvij; Moroz-li istrebil francuzskuju armiju* a pod. Zajímavé jsou též jeho paměti, vydané r. 1863 v Londýně a rusky v časop. »*Rus. Starina*« r. 1872. Sebrané spisy jeho vydány r. 1832 a později několikrát.

3) D. Ivan Ivanovič, filosof a paedagog ruský (* 1794 — † 1863), ukončiv r. 1811 universitní studia v Moskvě, dosáhl dissertací *O preobrazovaniji v naukach, proizvedennom Bekonom* doktorátu filosofie a stal se univ. professorem latinské slovesnosti a filosofie tamže. Po smrti Merzljakova přednášel též literaturu ruskou a odchoval mnoho vynikajících učenců. R. 1847 jmenován ředitelem hlavního paedagog. ústavu a r. 1851 stal se předsedou druhého oddělení akademie nauk. Od r. 1854 byl též členem ministerstva spravedlnosti. D. byl neunavně činným v oboru slovesnosti a filosofie a působil blahodárně jako paedagog a reformátor školství. Z jeho spisů jsou nejdůležitější: *Opyt rukovodstva k istoriji filosofiji* (Moskva, 1820); *De natura ac indole philosophiae Graecorum et Romanorum* (t., 1820 a rus. překl. t., 1820); *Načaljnija osnovanija logiki* (t., 1821); *O vozmožnosti filosofiji kak nauki* (t., 1826); *Commentatio de studiis humaniorum* (t., 1826) a j. Vydal též hojně učebnic a uveřejnil množství statí z oboru slovesnosti, jež částečně sebral v díle *Čtenija o slovesnosti* (t., 1837—38, 4 části). Jako filosof seznamoval mládež s učením Schellingovým, stotožňoval filosofii s pouhou psychologií a vycházející ze zásady, že filosofie každého národa musí prýštití se z hloubky jeho duše, popíral, že by německá filosofie mohla se přímo přenést na ruskou půdu.

4) D. Avgust Julianovič, matematik ruský (* 1825), vzdělával se na moskevské universitě a od r. 1859 byl na ní řádným prof. matematiky. Hlavnější jeho díla jsou: *Teorija ravnovėsija těl, pogruižennyh v židkost* (Moskva, 1848); *Sur le maximum du nombre des positions d'un prisme triangulaire, homogène, plongé dans un fluide* (1855); *Teorija kapilljarnych javlenij* (1851); *Supl. à la théorie des phénomènes capill.* (1855); *Priloženije teoriji vérojatnostej k mediciné* (1854); *Upotreblenije vyvodov teoriji vérojatnostej v statistiké* (1855). Napsal též několik učebnic.

5) D. Karl Juljevič, hud. skladatel a virtuos ruský (* 1838 v Goldingenu v Kuronsku — † 1889 v Petrohradě), studoval v l. 1854 až 1858 na fysikomatematické fakultě moskevské university, zabývá se při tom pilně hrou

na violoncello a odebral se pak do Lipska, kde u M. Hauptmanna osvojil si theorii hudby, načež od r. 1859 byl profess. tamější konservatoře a prvním violoncellistou divadelního orchestru. Vykonal uměleckou cestu po Německu, stal se r. 1861 členem petrohradského divadelního orchestru a solistou carského dvora, násl. roku professorem dějin hudby na konservatoři a posléze i jejím ředitelem (1876—87). Z jeho skladeb jmenují se na předním místě: *Fantasie pro orchestr Dary Tereka*; orchestrová suita, pianový kvintet, dvě kvarteta pro smyčcové nástroje; 4 koncerty pro violoncello s orchestrem a přes 100 písní a drobných skladeb salonních. Většina z nich vyniká krásným slohem, melodičností a originálností. Nemalých zásluh získal si D. také jako učitel a zakladatel zvláštní školy pro violoncello. Jako virtuos na tomto nástroji měl málo důstojných soupeřův.

6) D. Vladimír Nikolajevič, herec ruský (* 1849 v Mirgorodě v poltavské gub.), přelnuv již jako gymnasista k divadlu, vzdělával se za svých universitních studií v Moskvě zvláště u Samarina a r. 1867 hrál již titulní úlohy v Orle. R. 1879 vystupoval v Oděsse a odtud povolán ke společnosti státních divadel v Petrohradě, kde dosud těší se obecně přízni obecnstva. Vyniká zejména v charakterních komických úlohách a svými výkony v dílech Shakespeara, Molièra, Ostrovského, Gogola, Gribojedova a j. postavil se mezi herce prvního řádu. Pokusil se i v dramatických úlohách s úspěchem. Kritika chválí u něho zejména pravdivé pochopení charakteru a jemných odstínů citových. *Súk.*

Davyň viz Nephelin.

Davyňv kahanec, svítilna opatřená drátěným sítem, slouží k osvětlování prostor naplněných třaskavými plyny (uhelen, skladišt benzínu, petroleje a pod.). Vynalezl ji sir Humphry Davy (v. t.). Z mnohých druhův uhlí uniká množství lehkého uhlovodíku CH_4 , jenž smíšen se vzduchem a zapálen svítilnou horníkovou způsobuje děsné výbuchy. D. pozoroval, že drátěným sítem neproniká plamen, dokud se síto nerozžhává; ponoříme-li na př. do plamene svíčky síto kovové, jest plamen jako ustřižen a hoří jen pod sítem, ač unikají sítem plyny hořlavé. Zařízení D-yova k-nce viz na obr. č. 1065. A jest olejnice, do níž rourkou a lze olej dolévat, B kovové síto tvořící košík, jenž těsně spojen jest na dolním okraji s ochranným rámcem C a tím i s olejnicí. K čištění knotu slouží drátek D, který těsně prochází rourkou skrze olejnici. Vzduch k hoření oleje potřebný vniká tudíž ku plameni sítem, jímž ucházejí též plynné produkty hoření. Vrchní část drátěného košíku plamen nejvíce se zahřívá, pročež vždy bývá opatřena ještě menším sítkovým košíčkem. D. k. dlužno rozsvěcovati ve vzduchu čistém, než vstoupíme do ohroženého prostoru. Nachází-li se ve vzduchu menší množství (asi do 3%) uhlovodíku, jeví se na plameni kahance dvě nápadné změny: plamen obklopen jest modravě svítící vrstvou (aureolou) a jest

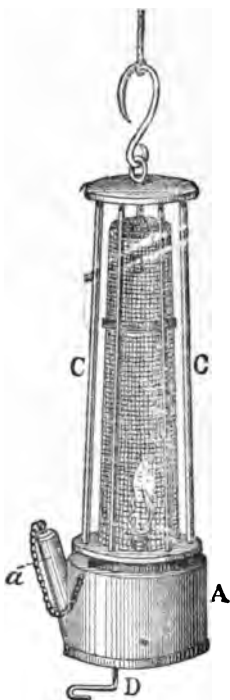
větší než obyčejně. D. k. varuje tudíž horníka, vstupuje-li do nebezpečných prostor; stoupá-li nebezpečí, roste aureola, až vyplňuje celý drátěný košík, který se tím konečně rozžhává a explozí zevní třaskavé směsi způsobí; plamen při tom obyčejně zhasíná nedostatkem kyslíku. Původní

D. k. má některé vady, dává málo světla (0,26 až 0,13 norm. angl. svíci) a nechrání již, je-li proud vzduchu rychlejší 122 m; tu plamen se uhýbá, rozpaluje drátěné chránidlo a vzněcuje třaskaviny. Vynalezeno tudíž asi 200 nových konstrukcí D-yova k-nce k dosažení větší svítivosti, větší jistoty ve vzduchu proudícím, k těsnému uzavření kahance, naplnil-li se celý plynem hořícím, a konečně k zamezení otvírání kahance v dole, čímž mnohá již neštěstí způsobeno. Veliká důležitost D-yova k-nce vedla k rozsáhlým výzkumným pracím kommissí (saské, pruské a anglické i jednotlivců (zvláště Marsaut). — Srov. Heizerling, Schlagwetter und Sicherheitslampen (Stuttgart, 1891). *Wald.*

Dawdon [dóaden] v. Seaham Harbour.

Dawe [dóav] George, malíř a ryjec angl. (* 1781 v Londýně — † 1829 t.). S počátku zabýval se ryjectvím, později teprve začal malovati a hned za první svůj obraz *Achilles při smrti Patrokové* dostal r. 1805 cenu král. akademie. Potom maloval podobizny s velkým úspěchem; zvl. vynikla jeho podobizna manželky Th. Hopea a několika proslulých účastníků bitvy u Waterloo. D. stal se pak modním portraitistou vznešené společnosti londýnské. Pozván od rus. cara, strávil 9 let v Petrohradě, kde maloval asi 400 podobizen ruských hrdin. Napsal životopis svého přítele George Morlanda (Londýn, 1807).

Dawes [dóas]: 1) D. Richard, filolog angl. (* 1708 — † 1766 v Henworthu). Studoval v Cambridge, r. 1738 stal se představeným grammatické školy v Newcastlu, později žil jako soukromník v Henworthu. Sepsal *Miscellanea critica* (Cambridge, 1745; posledně Londýn, 1827), kde jeví se důkladným znalcem grammatiky řecké. V syntaxi řecké dlouho platil canon Dawesianus, t. pravidlo D-em v *Miscellaneích* (str. 227. a 459.) stanovené, že $\delta\pi\omega\varsigma$ $\mu\eta$, $\mu\eta$, $\mu\eta$ $\acute{o}\upsilon$ a $\acute{o}\upsilon$ $\mu\eta$ nespojují se nikdy s konj. aoristu prvního aktiv. a mediál

č. 1065. Davyňv kahanec.

ného, nýbrž s indik. futura, až teprve G. Hermann, Ěreml. Kvíčala, Kühner a j. »pravidlo« toto vyvrátili. — Srov. Kühner, Ausf. Grammatik d. griech. Spr. (2. vyd., II., 2, 899). Vý.

2) D. Sophy viz Condé 7).

3) D. William Rutter, hvězdář angl. (* 1799 v Londýně — † 1868 v Haddenhamu u Londýna). Byl lékařem v Haddenhamu, od r. 1826 v Liverpoolu. Tu pak a od r. 1830 v Omskirku počal konati astron. pozorování a vydal r. 1835 seznam 121 hvězd podvojných. Od r. 1839—44 pracoval na hvězdárně Bishopově v Southu, později v Camden Lodge, v Kentu, od r. 1850 ve Watnigbury u Maidstonu a od r. 1857 v Haddenhamu. Ve všech těchto místech zařídil hvězdárny, konal pozorování a uveřejnil několik seznamů hvězd podvojných v memoirech londýnském astronom. společnosti (*Catalogue of microm. measurements of Double Stars*, 1867). R. 1850 objevil, že vnitřní kruh Saturnův je rozdělen, a zabýval se po 5 let touto planetou. Když později pro churavost vzdáti se musil nočních pozorování, jal se zkoumati povrch sluneční. Vrn.

Dawison Bogumil, polský, později něm. herec (* 1818 ve Varšavě — † 1872 v Drážďanech). Byl žákem Kudliczovým a debutoval již r. 1837 na divadle varšavském. Vzdělal se pak ještě na uměleckých cestách po Německu a Francii a vystupoval také na divadle hamburském a na dvorním divadle ve Vídni. Pak byl engažován v Drážďanech a posléze r. 1867 odebral se do Nového Yorku, kde dobyl skvělých úspěchů. K nejlepším jeho úlohám náležely Shakespearovské role: Macbeth, Othello, Kupec benátský, Richard III., Hamlet, pak Schillerův Wallenstein a Loupežníci, a zejména Mefistofeles v Goethově Faustu. Při D-ovi chválili oduševněný, silný orgán, pojetí úloh vždy duchaplné a originální, provedení pak až do nejmenších konsekvencí promyšlené. Z veliké duševní námahy stal se choromyslným.

Dawk viz Dak.

Dawkins [dōak-] William Boyd, geolog a anthropolog angl. (* 1838 v Buttingtonu), studoval v Oxfordě, stal se členem kommisce pro geol. výzkum Velké Britannie, později konservátorem musea, prof. geologie na koleji Owenově a předsedou geologické společnosti v Manchesteru. R. 1875 konal cestu kolem světa a pobyl delší dobu v Australii. R. 1882 jsa členem kommisce pro provedení tunelu pod průlivem La Manche, řídil práce geologické a o výsledcích podal zprávu (1883—84), r. 1883—85 súčastnil se prací pro provedení tunelu pod řekou Humberem, r. 1885 konal výzkumy anthropologické na ostrově Manu. Četná pojednání uveřejnil hlavně ve zprávách král. společnosti, geol. a anthropol. společnosti. Hlavní jeho spisy jsou: *Cave hunting. Researches on the evidences of caves respecting the early inhabitants of Europe* (Londýn, 1874, něm. od Spengela, Lipsko, 1876); *Early man in Britain and his place in the tertiary period* (t., 1880).

Dawley Magna [dōaly-], město v angl. hrab. Shropu při průplavě Severnském, má

kostel, několik kaplí, žel. huti, peci vápenné, cihelny, doly na uhlí a 6996 obyv. (1891).

Dawlish [dōališ], malebně položená ves a mořské lázně v angl. hrab. devonském na Kanále, jižně od Exeteru, s mírným a stálým podnebím a se 4210 obyv. (1891).

Dawson [dōasn] John William, amer. geolog a palaeontolog (* 1820 v Pictou v Novém Skotsku), studoval v rodném městě zejména geologii, provázel geologa Lyella na vědecké cestě po Novém Skotsku a studia dokončil v Edinburce. Ve vlasti své stal se dozorcem školním a přispěl platně ku zvelebení tamního školství, později jmenován professorem věd přírodních na universitě v Montrealu. Za své zásluhy vědecké stal se členem učených spol. v Americe i v Evropě, zvolen předsedou (1882) amer. společnosti pro pokrok věd, prezidentem král. společnosti v Kanadě, r. 1884 povýšen do stavu šlechtického. D. přispěl platně k rozšíření vědy geologické, zejména pracemi svými o geologii britské Ameriky Sev. Jeho objev domnělých nejstarších zbytků živočišných (*Eozoön canadense* v laurentinském vápenci) vzbudil dlouhý i zajímavý spor vědecký; o poznání nejstarších zbytků rostlinných má značné zásluhy. Populární spisy jeho přírodovědecké setkaly se se značným úspěchem; D. snažil se moderní badání přírodní uvésti ve shodu s učením biblickým a vystoupil jako odpůrce směru materialistického. Ze spisů jeho jmenujeme: *Acadian Geology* (1855); *Archæia, or Studies on the Cosmogony and Natural History of the Hebrew Scriptures* (1859); *The Air-Breathers of the Cold Period* (1863); *Hand-book of Scientific Agriculture* (1864); *Hand-book of Canadian Zoology* (1870); *Report on the Silurian and Devonian Flora in Canada* (1870); *The Story of the Earth and Man* (1873); *Science and the Bible* (1875); *The Dawn of Life* (1875); *The Origin of the World* (1877); *The Chain of Life* (1880); *Fossil Men* (1880); *Facts and Fancies in Science* (1882).

Dax, dříve A cqs, hlavní místo arrond. ve franc. dep. Landes, na Adouru a Jižní dráze, má 8403 obyv. (1891, obec 10.240), několik pozoruhodných chrámů, zvl. katedrálu Panny Marie, kostel sv. Vincence de Sentese s hrobem tohoto svěťce, jenž byl prvním biskupem daxským, a ionský chrám sv. Pavla, velký zámek ze XIV. stol. (nyní kasárny), divadlo, pěkný kamenný most a lázeňský ústav, kolej, ústav učitelský, museum, nemocnici a fabrikaci svíček, zátek a čokolády. Vyzáveji se odtud hlavně uzené kýty řečené »bayonneské«, prkna, dříví smrkové, vosk, med, jemné likéry a zboží majolikové. D. již za dob římských slynul jako místo lázeňské (*Aquæ Tarbeliceæ*) a pro své mírné a suché podnebí, jakož i pro značnou hojivost svých teplých sírných pramenů (25 až 70° C, proti rheumatismu, neuralgii, hypochondrii a j.) hojně bývá navštěvován. Zde narodili se slavný matematik J. Ch. de Borda, jehož památce zasvěcena zde věž, pak státník hrabě Robert Roger a bratr jeho Nicolas. — Arr. daxský má na 2291 km² ve 107 obcích a 6 kant. 108801 obyv. (1891).

Daxner Štěfan Marko, vůdce a spisovatel slovenský (* 1823 v Tisovci — † 12. dub 1892 v Turčanském Sv. Martině). Studoval pod Ludv. Štúrem v Prešpurce, vstoupil po krátké soudní praxi do advokátní kanceláře Alex. Bol. Vrchovského a otevřel r. 1846 sám advokátní kancelář v Tisovci, působil zcela ve směru Štúrově a účastně se horlivě politického ruchu národního. Opíraje se maďarským snahám, zvláště proti zneužívání gardy národní, připojil se ku povstání slovenskému a ukázal tu takovou ráznost a vytrvalost, že ho revoluční vláda maďarská odsoudila k smrti, které ušel jen tím, že byla revoluce potlačena. Po revoluci jmenován byl fiskálem ve stolici gemerské, pak stoličním soudcem ve Velkém Kálově, r. 1861 podžupanem gemerské stolice, odkud r. 1865 pro národní své smýšlení byl od Majlátha přeložen jako řádný přísedící sménečného soudu do Debrecína. Zde setrval do r. 1872, načež vystoupil ze státní služby, přestěhoval se do Turčanského Sv. Martina a působil tu velmi zdárně písmem a slovem ve prospěch živlu slovenského. Hlavní jeho zásluha jest sestavení *Memoranda*, sbírky to všech právních a spravedlivých požadavků slovenských, kteréž na sjezdě národní strany dne 6. a 7. čna 1861 v Turčanském Sv. Martině konaném obecně bylo přijato. Kromě článků v politických časopisech napsal *Poklad Jánošíkov* v »Orle tatranském« r. 1845 a *Statotný valach* v »Nitfe« r. 1846.

Day [dé]: 1) D. Thomas, spis. anglický (* 1748 v Londýně — † 1789). Stud. v Oxfordě a usadiv se na svých statcích v Essexu a Surrey vydával knihy obsahu básnického a politického. Nejznámějším stal se výtečným poučným spisem pro mládež *The History of Sandford and Merton* (1783—89, 3 sv.), jakož i podobným spisem menšího objemu *The History of Little Jack*.

2) D. Jeremia, matematik a filosof americký (* 1773 v New-Prestonu Conn. — † 1867 v New Havenu t.). Byl v l. 1801—17 prof. mathem. a fysiky a v l. 1817—46 ředitelem na yaleské kolleži. Sepsal mnoho pojednání mathem., zvláště pak pozoruhodna jsou dvě díla jeho o filosofii spiritualistické: *An Examination of president Edward's Inquiry as to the Freedom of the will* (1814); *An Inquiry of the self-determining power of the will* (1838, 2. vyd. 1849). AP.

3) D. Alfred, lékař a spisovatel hudební (* 1810 v Londýně — † 1849 tam), vzbudil pozornost dílem svým *Treatise on harmony*, naukou to o harmonii, vyvinutou na základě nové nauky generalbasové. Užívá v ní nových značek akkordických na místě generalbasu obecně rozšířeného, jejichž výhodu v tom spatřuje, že různé polohy a převraty téhož akkordu též ve značkách jasně vystupují jakožto různé obměny téže harmonie a ne jako tvary akkordické zdánlivě zcela nové, jak děje se při dosavadním generalbasu. Str.

Dayka Gábor (de Ujhely), básník maď. (* 1768 v Miškovci — † 1796), patřil ke škole řečené »klassické«, která brala si vzory ze

starých klassiků římských a řeckých a k níž náleželi zejména Virág, Kazinery, Verseggy. Básně jeho vydal Kazinery (Pešť, 1813), později Toldy (Budín, 1833). Bbk.

Daylesford [délsferd], město v australské kolonii Victorii, při řece Loddonu, spojené žel. drahou s Melbournem, stalo se pověstným svými doly na zlato; 3892 obyv. (1881).

Days of humiliation [dés of hjumiliéšn], t. j. dnové ponížení, v Anglii kající dnové: 30. led., výroční den popravy Karla I. r. 1649, a 2. září, den velikého požáru londýnského r. 1676.

Dayton [détń], hl. m. hrab. Montgomery sev.-amer. státu Ohio, na splavné ř. Miami, uzel 7 žel. drah (zvl. z Cincinnati do Toleda a z Pittsburku do Indianopole), zal. r. 1796, má 15 škol, theologický a učitelský seminář, sirotčinec, chudobinec, blázinec, dům vysloužilců s 5000 invalidy, soudní budovu, napodobení to Parthenonu, průmysl železářský (ročně za 5 mill. dollarů), papírnický, hrnčířský a bavlnický, 5 peněžních ústavů a 61.220 obyv. (1890).

Daza Hilarion, vlastně Grosolé, prezident bolivijský (* 1840 v Sucre; svrhl r. 1871 příznivce svého presidenta Melgareja, stal se za Moralesa ministrem vojenství, ale zmocnil se r. 1876 sám vlády a vládl neobmezeně. Roku 1879 ve válce sanytrové byl po bitvě u Tacny od vojska sesazen i uprchl do Anglie. (Viz Bolívie.)

Däzel [dél] Georg Anton (* 1752 ve Fürthu hornofalckém — † 1847 v Řezně) byl učitelem filosofie a matematiky na pážecím ústavě mnichovském, pak učitelem, z části i ředitelem lesnických škol v Mnichově, ve Weißenstephaně a v Landshutě. Vynikal hlavně v lesnické mathematice a první v Německu při vyměřování lesů zavedl metodu polygonometrickou. Vydal mnoho spisů lesnických, mathem., národohospodářských a přírodovědeckých, z nichž uvádíme: *Physiologie der Holzpflanzen und Forstbotanik* (1788); *Holz- und Forstpflege u. Forstbenutzung* (1790); *Tabellen zur Bestimmung des Inhalts unbeschlagener Baumstämme* (1791, 6. vyd. 1860); *Über Forsttaxierung u. Ausmittelung des jährlich nachhaltigen Ertrags* (1893); *Anleitung zur Forstwissenschaft* (1802—03, 2 sv.).

Dazio, ital., clo.

Dazio Grande, městys ve švýc. kant. ticinském na dráze sv.-gotthardské, která tu prochází dvěma velikými a šesti menšími tunely, v divoké roklí téhož jména, ve které Ticino tvoří několik vodopádů; 948 ob. (1885).

Dazule viz Astynomus.

Dažbog (Daždbogъ), bůžek pohanských Rusů. Dle svědectví Nestorova kníže Vladimír kázal modlu D-a vedle Peruna, Chorsa, Striboga a j. bůžků pohanských postaviti na chlumu uvnitř dvora věžního v Kijevě, později však přijav křest, všechny tyto modly zbořil a rozbil. Ve starých letopisech ruských D pokládá se za syna Svarogova a jmenuje se »slunce car« (Solnce carь, сынъ Svarogov, eže estь Dažbogъ; z toho je patrné, že D.

byl bůh sluneční, zosobněné slunce, což potvrzují i jinak písemné památky ruské, v nichž řecký Hélios slovem **D.** se překládá. V písni »Slovo o pluku Igorově« nazývá se Vladimír a Rusové **D-ovi** vnuci, což vykládá se jest z obecného zvyku, že panovníci i národové odvozovali původ svůj často od bytostí božských: s tím souvisí snad také epický název knížete Vladimíra »jasné slunečko«. Týž bůh pohanský znám byl i Jihoslovánům, a památka jeho zachovala se v srbské báchorce o **Dabogovi**, t. j. **Daj-bogovi**; rozumí se tu **Dabogem** sice ďábel, avšak tomu se nepodivíme uvážíce, že v národní tradici původní pohanská božstva proměněna byla vůbec v bytosti zlé (ďábly). Jagić se domnívá, že **D.** byl původně sluneční bůh Jihoslovánův, od nichž prý jméno jeho přešlo na Rus, hlavně působením glosátorů, kterým slovo **D.** slovanštěji znělo než obvyklý u Rusů název **Chors**. S jistotou to dokázati není možno, tak jako nelze přisvědčiti mínění **Famincynovu**, že **D.** z Němec prostřednictvím Slovanů polabských dostal se k Rusům. **Perwolf** dovolává se osobních jmen polských (**Dadzbog**, **Daczbog** a p.) tvrdí, že byl **D** i v Poisku znám; jiného důkazu nemá. Původem svým jest slovo **D.** složenina z **imperativu** slovesa **dáti** (**dažds** = **daj**, **dej** se slovem **bogъ**, v prvotném významu »bohatsví«, a tlumočí se obyčejně latinsky »**deus dator**«. Slunce poskytujíc svým teplem a světlem úrodu zemskou a všečen zdar, velmi případně sluje bůh — **dárce**, **dařitel**. — Srv. **V.** Jagić v *Archiv für slav. Philologie* V., 1—14; **G. Krek**, *Einleitung in die slav. Liter.*, 390—393. *Ml.*

D. C. nebo **d. c.** v hudbě = **Da capo**.

D. C. a D. C. fl., skratky botan. = **Aug. Pyrame** a **Alph. Louis Pierre Pyrame De Candolle**

Doeručka, **Barrandem** pojmenovaný rod mlžů ze spodního útvaru českého, příbuzný bezpochyby čeledi *Aviculinae*. *Pa.*

D. C. L., v Anglii = **Doctor of Civil Law**, doktor civilního práva.

Des. Dosne., skratka botanická = **Joseph Decaisne**.

d. d. = **de dato** (lat.), ode dneška; též **dicto die**, řečeného dne; také **dono dedit**, dal darem, založil.

D. D., v řím. nápisech = **Diis** (bohům); též **domus divina** (císařský dům); v Anglii **Doctor Divinitatis** (*Doctor of Divinity*), doktor theologie.

d. d. d. = **dat**, **donat**, **dedicat** (v. t.).

ddt., skratka = **dedit** (lat.), dal.

D-dur *re-maggiore* ital., *ré-majeur* franc., *D major* angl.). Stupnice z **D d.** jest základní stupnici tvrdou, zbudovanou na tónu **d**; poněvadž v základní stupnici tónovodu tvrdého připadá od 3. ku 4. stupni a od 7. k 8. interval půltónový, nutno proto tóny **f** a **c** v základní stupnici dnešní soustavy tónové o půltón zvýšiti, a slovou po té tóny tyto **fis** a **cis**, a **D d.**-stupnice **d e fis g a h cis d** (s půltóny od **fis** ku **g** a od **cis** k **d**). — **D-d.**-akkord jest souzvuk tónů **d-fis-a**. — **D-d.**-tónina jest tvrdá tónina, jejíž podkladem jest **D-d**-stup-

nice; má tudíž **D d.**-tónina předznamenány **2[#]** a jest enharmonicky totožnou s tóninou **Es-es-dur** (10[♭]), již ovšem praxe hudební nezná. *Str.*

De, předložka lat. = **ze**, **o**; též v jazycích románských, kde před samohláskou se obyčejně skrácujíc v **d'**, označuje šlechtictví na př. **De Rossi**, **D'Alembert**. Někdy splývá v jediný celek se jménem.

Dé, v Belgii, někdejší označení krychlového centilitru jako míry tekutin.

DE (Æ), monogramista, zručný rytec medailí, však jména dosud nezjištěného, jež v l. 1530—1540 v Čechách hlavně působil. Přecasto pracoval s jinými umělci společně, tak najmě s medailleurem a napotomním pražským mincmistrem **Ludvíkem Neufarrem**, s rytcem a vardejnem **Michlem Hohenauerem** a j. Znamenitější jeho díla jsou: tři portraitních medailí na **Ferdinanda I.**, portraitní medaille na **Maximiliana II.** jako korunního prince; několik portr. med. na **Štěpána a Vavřince** hrabata ze **Šliku**, na **Jana Bedřicha kurfiřta saského** a j. *Faa.*

Dea dia, v římské mythologii 'bohyň polstvo chránící, jako **Ceres** a **Tellus** **Dubový** a **vavřínový háj** jí zasvěcený nalézal se u 5. milníku po cestě **Campanské** od brány **Portuensis**; na návrší stál chrám stavby kruhové, obnovený ve II. stol. po Kr. O hlavní slavnosti na její počest konané viz **Arvalští bratři** a též **Acca Larentia**. Jméno její znamená »bohyň jasnou«. *klk.*

Dead letter office [**ded**-ofis], oddělení pošty britské a v Spoj. Státech severoamer., ve kterém se nedoručitelná psaní za tím účelem otvírají, aby zaslíatel mohl býti vyptán. *Hda.*

Deadwood [**dedvud**], m. v severoamer. státě **Jižní Dakotě** na pohoří **Black Hills** s 3777 ob. (1881). R. 1874 nalezeno v okolí zlato a stříbro, jež přivolalo sem hojně dobrodruhů. R. 1876 položeny prvé počátky města, jež vzmohlo se v krátké době k netušnému rozkvětu, třeba nemá nijakého vynikajícího průmyslu.

Deák: 1) **D. Ferencz** (**František**), maď. státník, politik a řečník (* 17. října 1803 v **Kehidě** [dle některých v **Sőjtöru**] zalanské župy — † 28. ledna 1876 v **Budapešti**). Pocházel ze staré šlechtické rodiny maďarské, studoval gymnasium v **Keszthelyi**, **Pápě** a **Kaniži** a práva na tehdejší akademii v **Rábu**. Skončiv studia, věnoval se v plném zanicení pro vlast a svobodu zcela politice a službě veřejné. Doba, do které první jeho veřejná činnost sahala, byla pro politický rozvoj v **Uhrách** nad míru důležitá; národní společnost maďarská počínala se v letech dvacátých probouzeti k novému ústavnímu životu, reformátorské agitace velikého **Štěpána Széchenyiho** počínaly znenáhla vnikati do širších vrstev lidu a proti zastaralému, nehybnému zřízení státnímu ve všech částech země počaly sejeviti snahy směřující k tomu, aby stará zřízení obrozena byla v duchu vymožeností moderní kultury, rovného práva všech před zákonem,

obmezení privilejí šlechty, rovnoměrného rozdělení břemen státních na všechny příslušníky státu bez rozdílu stavu, zlepšení zřízení soudního atd. Nadání D-ovo nemohlo naléztí úrodnější půdy pro další mohutný svůj rozvoj. Jt jako mladík, jak tehdejší zvyk dovozoval, mival často příležitost účastniti se schůzí a jednání zastupitelstva župy zalánské a jevilal již při těchto příležitostech jasný rozhled o věcech projednávaných a překvapující soudnost a bystrost ducha, tak že záhy v celé župě pro své rozsáhlé vědomosti a svůj společenský takt obecně byl ctěn a vážen. Nabyv tak praxe pro činnost sněmovní, byl r. 1833 na místě svého odstoupivšího staršího bratra Antonína zvolen poslancem na sněm zemský za župu zalánskou. Na tomto »dlouhém« sněmu, jenž v Prešpurku v l. 1832—1836 zasadal, zasazoval se hlavně o povznesení hmotného stavu rolnictva a vypracoval v druhé periodě sněmovní (1839—1840) ve spolku s hrabětem Aurelem Dessewffym a s Ladislavem Szalayem návrh trestního zákona pro Uhry, kterýž došel souhlasného uznání i všech ztraničních autorit právnických. Vždy logické pojmání podstaty věcí, rozsáhlé a důkladné vědomosti, neoblomná pevnost povahy a setrvání při vytknutých zásadách, spojená s moudrou umírněností, a nevidání před tím dar výmluvnosti samy sebou učinily již tehdeží D-a vůdcem liberální, reformní opposice. Stejnodobě a na vzajem těsně do sebe zasahující působení dvou největších mužů národa maďarského, reformátora Széchenyiho a organizátora Deáka, bylo národu maďarskému výchoďistěm k nové, šťastné době národního rozvoje a politického zmohutnění. V D-ovi postavil se Maďarům do areny politické muž, jenž, pokud se týkalo zásad programních, konstitučního zřízení, občanské svobody a volného vývoje národnosti sice nikde a nikdy nepovolil a u vyjednávání se nedával, ale vedle toho, uvažuje s moudrou umírněností a státnickou rozvahou všechny okolnosti, ve věcech podřízenějších a druhé řady vládě vždy vstříc vycházel a ku koncessím byl ochoten. Nezřídka obětoval menší, aby zachránil celek. Národ brzy postfehl tento jeho význam a zdobil jej přijmením »mudrce národa« (*a nemzet bölcse*). Na zemský sněm, který činnost svou koncem r. 1840 byl počal, D. již nešel, poněvadž on, přední a nejhrolivější zastance toho, aby i šlechta daním podrobena byla, nenalézal se v této, tehdeží nejakutnější otázce v souhlase s převážnou většinou svého, ještě v starších tradicích vězíchio voličstva župního. Nejsa zaměstnán přímo pracemi zákonodárnými (1843—1848), zatím doma tím usilovněji podporoval snahy své strany a její praktické podniky; nějaký čas trávil též v cizině, částečně aby získal dalších vědomostí a zkušeností, částečně též aby zotavil se v lázních. Když na jaře r. 1848 strana jeho v zemi nabyla úplně vrchu, a v Pešti se bylo utvořilo neodvislé, zodpovědné ministerstvo Batthyányovo, byl k vládě povolán též D., jenž převzav v tomto ministerstvu odbor spravedlnosti, po-

volal za svého státního sekretáře Kolomana Ghiczyho a za přednostu departementu pro práce kodifikační výtečného právníka a historika Ladislava Szalaye. V tomto postavení svém pojal úmysl podrobiti veškero dosavadní soudnictví v Uhrách všeobecně, moderní opravě a jal se v tomto směru energicky pracovati, ale nastalé běhy válečné zmařily tento jeho úmysl na dlouhá léta. Bez vášně a přidržuje se vždy jen cest zákonných, hlasoval D. v lůně ministerstva Batthyányova vždy s umírněnými členy kabinetu, kterými byli kromě předsedy Eötvös, Klauzál a Mészáros, a přimlouval se vždy jen za smírné dohodnutí a vyrovnání se s Rakouskem. Když však strana Kossuthova počala již vrchu nabývati, byl v září 1848 D. jmenován členem zemské deputace, která se odebrala do Vídně, aby s říšským sněmem jednala o dohodnutí. Po nezdaru této výpravy též D., ustoupiv straně Kossuthově, opustil pole veřejné činnosti a odebral se po rozejtí se uherského ministerstva na svůj venkovský statek do Kehidy. Posledním jeho krokem veřejným v této periodě bylo, že, když Windischgrätz se blížil, hlasoval ještě pro vyjednávání s ním a byl společně s Batthyányim a arcibiskupem Lonovicsem členem oné deputace, která se odebrala ke knížeti, aby s ním o smír jednala. Avšak úmysl ten potkal se s úplným nezdarem. Na to D. trávil celou ostatní dobu bouří politických na svém statku v pozorování věcí se dějících a zajisté též v přípravách k věcem budoucím. V dobách trudných, které po přemožení revoluce (podle nynějšího oficiálního pojmenování »boje za svobodu«, »szabadságharc« neb »boje za neodvislost«, »függetlenségiharc«) nad vlastní jeho se rozhostily, nepřestal D. v rezervě sice, ale vytrvale a vydatně pracovati o budoucím základě, na kterém později celá nynější budova konstitučního státu uherského se pozdvihla. Když vláda vídeňská po úplném přemožení revoluce na znovuzřízení státního pořádku v Uhrách pomýšleti se jala, volala D-a, aby prací těchto se účastnil; ale D. důsledně odmítal každé spolupůsobení za tehdejších okolností, poukazuje k tomu, že směr tehdejší politiky vládní úplně se příčí jeho zásadám. Též se dály pokusy získati D-a pro vstoupení na radu říšskou, ale bez výsledku. Když pak po válce italské roku 1859 nastala naléhavá potřeba upravití a zreformovatí státoprávní poměry v říši, svolána t. zv. sesílená říšská rada do Vídně, do níž po dlouhém zdráhání se též poslanci z Uher vstoupili. Výsledkem porad sboru tohoto byl diplom říjnový, kterýž také království Uherskému kynul jakousi nadějí do budoucna, že časem navrácena mu budou stará práva konstituční, ovšem se změnami, jaké diktoval nový stav věcí, v říši po událostech z r. 1848 nastavší. Tu bylo zcela přirozeno, že ztaky veškého národa obracely se tážavě k D-ovi jak se zachová; ale D. trvaje nezvratně na původních státoprávních základech, důsledně mlčel k věci a jen po různu vystupoval ve skvělých řečech svých pro

Dean [din', angl., děkan.

Dean [din] A mos, právník americký (* 1803 — † 1864), professor soudního lékařství a později historie v Albany. Napsal: *Lectures on political Economy* (1835); *Philosophy of Human Life* (1839); *Principles of Medical Jurisprudence* (1854). Hlavním však dílem jest jako sedmidílná *History of Civilization*, vydaná po jeho smrti, práce 33letého studia.

Dean Forest [din-], pahorkatá krajina v angl. hrab. gloucesterském mezi ř. Wye a Severnem, porostlá lesy bukovými a dubovými, má bohaté doly uhelné a železné, lomy mramorové a na kámen stavební, vývoz dřeva ke stavbám lodí, a 18.000 ob. (1881), kteří žijí rozdělení v 6 distriktech pod zvláštním guvernérem.

Dease [díz] Peter Warrens, plavec angl. († 1863 v Kanadě), byl úředníkem Hudsonsbaiské společnosti, připojil se r. 1825 k výpravě Franklinově, jež sledovala ř. Mackenzie od výtoku jejího z Velkého Medvědího jezera k ústí a potom pobřeží severoamerické až k útesu Návratu (*Return Reef*), a r. 1837 pokračoval se Simpsonem samostatně v této výpravě, při čemž prozkoumáno pobřeží na záp. až k mysu Barrowovu. Přezimovav u Vel. Medvědího jezera vydal se v l. 1838—39 opět se Simpsonem na východ a prozkoumal i kartograficky spracoval pobřeží až k mysu Britanii nedaleko poloostrova Boothie Felix, tak že po této cestě jen nepatrná část arktického pobřeží amer. zůstala neznáma. K počtě jeho nazvána úžina mezi Victoriinou zemí a pevninou amer. úžinou Deasovou.

Dea Syria viz Derketo.

Death Valley [déth vali], t. j. údolí smrti, pusté údolí skoro beze všeho rostlinstva v severoamer. státě Kalifornii na 36° — 36° 30' s. š. mezi pohorím Telescope a Funeral, s jezerem ležícím 37 m pod hladinou mořskou.

Deanville [dóvil], lázeňské místo ve franc. dep. Calvados, arr. pont-l'évêckém, při ústí ř. Touques, naproti Trouvillu. Táhne se po břehu mořském z km zdělí nad žulovým nábřežím a z budov jeho vynikají: nový románský chrám s freskami Bordieuovými, ústav hydrotherapeutický, Italský palác vystavěný knížetem Demidovem, kasino s angl. parkem, hippodrom a j. Jest hojně navštěvováno a má 2532 obyv. (1891).

Debaolage [debakláž], franc., vypravení prázdných lodí z přístavu; dohlížitelé při tom zaměstnaní slovou *debacleurs* [-klér].

Débalze [debez] Michael Alexandre abbé, cestovatel franc. (* 1845 v Clazay — † 1879 v Udžidži), oddal se stavu duchovnímu, avšak jsa výborným znalcem jazykův orientálních i východoafrických, vyhlédnut byl franc. vládou k řízení výpravy, která od pobřeží suáhillského měla projíti na pět pevninou afric. D. tedy vytrhl 24. čce 1879 ze Zanzibáru do vnitrozemí, prošel Usagaru Ugogo, Unjamvezi a dostihl Udžidži při vých. břehu jezera Tanganjiky. Odtud dorazil k severnímu cípu jezera, ale opuštěn nenadále od průvodců

svých, musil se vrátiti do Udžidži, kde zachvácen jest smrtí.

Deballage [-láž], franc., vybalení.

Débandade [débandád], franc. rozpuštění; ve vojsku nepořádek, nekázeň; boj po různu, na př. rozptýlených střelců. F.M.

Débandement [débandmān], franc., u vojska rozptýlení šiků a řad dříve sražených; **debandovati** = po různu bojovati; ochabovati. F.M.

Debans [dbān] Jean B. Camille, spis. franc. (* 1834 v Cauderanu u Bordeaux). Prvních úspěchů docílil malým satirickým časopisem »Le bonhomme« vydávaným v Bordeaux. Od r. 1859—70 byl spolupracovníkem různých žurnálů pařížských (*Figaro*, *Temps*, *Petit Moniteur*, *Mon. univ.*) v různých odborech, načež se oddal výhradně románu. Po novelách *Les drames à toute vapeur* (1869) náleží této periodě romány: *Le capitaine Marche-ou-Crève* (1877); *La peau du mort* (1879); *Le baron Jean* (1880); *Histoire des dix-huit prétendus* (1881); *Histoire de tous les diables* (1882); *Les malheurs de John Bull* (1884); *Les pudeurs de Martha* (1885); *Les duels de Roland* (1886); *Une terrible femme* (1887) a j. České ukázky podal A. Pulda ve Květech 1880 a 1881.

Debardage [-dáž], franc., skládání zboží s lodí nebo s plí, zvláště dříví. — **Debardeur** [-dér], lodní skladač; pak i oblíbená ženská maskara v obleku lodního skladače.

Debarquement [-rkmān], franc., vylodění, přistání k pevné zemi; **debarkovati**, vyloditi, vysaditi na zem (vojsko, zboží).

De Bary Heinrich Anton, botanik něm. (* 1831 ve Frankfurtě n. M. — † 1888 ve Štrasburce), zabýval se již záhy přírodovědou, studoval lékařství v Heidelbergu a v Berlíně a stal se lékařem ve Frankfurtě n. M. R. 1854 stal se docentem botaniky v Tubinkách, r. 1855 prof. botaniky ve Freiburgu, r. 1867 v Halle a r. 1872 ve Štrasburce. Právem jej nazvati sluší reformátorem nauky o nižších houbách. On vynalezl nové metody pozorovací, aby stupně vývoje nižších hub mohl nejen na přirozeném jejich stanovisku pozorovati, nýbrž aby je mohl i uměle pěstovati a tak zcela uzavřené řady vývojové sledovati. Tímto postupem dokázal, kterak cizopasně houby vnikají do rostlin a zvířat a vysvětlil, kterak houby tyto žijí ve zdánlivě zcela zdravých pletivech jiných organismů, což jindy vysvětlováno praplozením a j. způsoby. Z veliké řady jeho prací jmenujeme: *Untersuchungen über die Brandpilze und die durch sie verursachten Krankheiten der Pflanzen* (Berlín, 1853); *Unters. ü. d. Familie der Conjugaten* (Lipsko, 1858); *Die Mycetozoen* (t., 1859 a 64); *Recherches sur le développement de quelques champignons parasites* (Paříž, 1863); *Die gegenwärtig herrschende Kartoffelkrankheit, ihre Ursache u. Verhütung* (Lipsko, 1861); *Über die Fruchtentwicklung der Ascomyceten* (t., 1863); *Beiträge zur Morphologie und Physiologie der Pilze* (Frankfurt, 1864, 82); *Über Schimmel und Hefe* (Berlín, 1869—74); *Vergleichende Anatomie der Vegetationsorgane der Phanero-*

gamen und Farne; Vergl. Morphologie u. Biologie der Pilze, Mycetozoen u. Bacterien (Lipsko, 1884); *Vorlesungen über Bacterien* (t., 1885); *Handbuch d. Morphologie u. Physiologie d. Pilze, Flechten und Myxomyceten* a mn. j. Od r. 1867 redigoval s G. Krausem »*Botanische Zeitung*«, v níž nalézá se mnoho jeho příspěvků. *Pě.*

Debatta čili diskusse (franc. *discussion*) sluje rokování, rozprava konaná o nějakém předmětu dle určitých pravidel, zvláště v příčině pořadí jednotlivých řečí, nerušeného projevu mínění jednotlivcov (volnost slova), dozoru předsedajícího a disciplinární moci jeho. Při parlamentech a jiných sborech a korporacích, spolcích atd. bývají pravidla ta shrnuta ve zvláštní jednacím řád. Dle vzoru francouzského, jež sledovala většina parlamentů na pevnině evropské, dělí se d., skládá-li se návrh z více částí, v d-tu generální, všeobecnou, v níž se jedná o něm jako o celku, tudíž o zásadách jeho, a v d-tu podrobnou, speciální, kde se rokuje o jednotlivých ustanoveních nebo částech návrhu (odstavcích, člancích osnovy zákona). Tak i dle § 47. jedn. řádu sněmu království Českého při druhém čtení, kde se po skončené d-tě povšechně hlasuje, má-li se vejíti v d-tu podrobnou. Dle jednacím řádu říšsk. sněmu něm. bývá po všechná d. při předložkách rady spolkové a při osnovách zákona navržených poslanci, a to při prvním čtení, kde se jedná jen o zásadách osnovy, a při 3. čtení, kde je také podrobná d., jež vyplňuje celé čtení druhé, při kterém návrhy opravné nepotřebují podpory. Na sněmu českém takové návrhy vedlejší potřebují podpory zo členův a mají býti odevzdány písemně. Návrhy na konec d-ty (klotura, *clôture*) mohou se činiti kdykoli, ale nesmí se tím řečník vyrušiti; sluší o nich hlasovati hned bez dotazu o podpoře; před tím mají býti odevzdány písemné návrhy vedlejší, aby mohly býti zahrnuty do hlasování, jsou-li podporovány (čl. 50 jedn. ř.). Po skončené d-tě volí řečníci zapsání pro a proti po generálním (hlavním) řečníku; neshodnou-li se, rozhodne los. Zpravodaj nebo navrhovatel má poslední slovo. Mluví-li zástupce vlády po skončené d-tě, je rokování zase zahájeno. Po skončené d-tě dovolují se pouze krátké opravy věci tvrzených v d-tě (věcné opravy), v jiných parlamentech (říš. sněmu něm.) osobní poznámky (k objasnění nedorozumění). Často rozhoduje o pořadí řečníků los (pruská sněm. panská sněm. posl.). Pravidelně se střídají řečníci mluvící pro a proti (§ 52. jedn. ř.), mohou však místo postoupiti jinému, nemluvil-li již dříve; nepřítomný pozbývá slova. Zpravodajové kommissí a zemského výboru mluví s místa zpravodajského, ostatní se svého místa (§ 55.); čísti řeči a spisy směji pouze zpravodajové nebo zástupci vlády; poslanci potřebují ku čtení listin povolení sněmovního. Předseda, chce-li mluvit, musí se vzdáti předsednictví až do vyřízení věci. Bez d-ty jedná se o některých otázkách formálních (o pořadí podrobné d-ty, skrácení formálního řízení, návrhu na konec

d-ty, povolení ku čtení listiny). Při odchylce od věci volá maršálek sám nebo na žádost členů sněmu řečníka »k věci« a za neslušné nebo trestuhodné řeči »k pořádku«; stalo-li se tak opětně, může mu vzíti slovo se svolením sněmu (čl. 59. t.).

Débauche [deboš], franc., rozmařilý, nepořádný život, zhýralost; *débauché* [-šé], zhýralec, prostopášník; *débaucher* [-šé], vésti zhýralý, prostopášný život; *débaucheur* [-šér], svůdce.

Debe (Dembe) Wielke, ves v ruském Polsku, guber. varšavské, okr. nowomińském na pravém bř. Visly, památná vítězstvím Poláků pod Skrzyneckým nad 6. arm. sborem ruským gen. Rosena 31. bř. 1831.

Debellace (z lat.), úplné přemožení a porobení válečnického státu a jeho přivtělení ku státu vítěznému.

Debet, lat., jest dlužen, povinen, množ. poč. *debent*. Slovem tím naznačuje se v účetnictví každý dlužník (*debitor*), t. j. debituje se každý účet za hodnotu obdrženu neboli přijatou. Psává se česky: má dáti (mají dáti), rusky: dolžen, dolžny, *debet*; polsky: *winien*; srbsky: *duguje*; bulharsky: *da dava*; franc.: *doit* (*doivent*); italsky: *dare*; španělsky: *debe*; německy: *Soll*; angl.: *Dr.* — Naproti tomu označuje se jedenkaždý věřitel (*creditor*) slovcem *credit* množ. poč. *credunt*, t. j. kredituje se každý účet za hodnotu danou. Psává se po česku: dal (dali); rusky: *imějet*, *imějut*, *kredit*; polsky: *ma*; srbsky: *potražuje*; bulh.: *da zema*, *da zima*; franc.: *avoir*; ital.: *avere*; špan.: *haber*; něm.: *Haben*; angl.: *Cr.* Sčítáme-li na některém účtu osobním položky zapsané v d-u, dovidáme se sumy, kterou tato osoba za hodnoty od nás anebo na náš účet obdržené nám dluhuje; sčítáme-li na témž účtu osobním položky zapsané v kreditu, dovidáme se sumy, kterou osoba tato za hodnoty nám dané za námi pohledává. Shodují-li se obě sumy (*debetová* s *kreditovou*), říká se, že účet se ruší, t. j. osoba ta ničeho nám nedluhuje, aniž má čeho za námi. Rozdíl, o který se obě sumy rozcházejí, říká se *saldem* neboli *zůstatek*. Rozdíl tento je *saldem* aktivním, je-li suma *d-u* větší než suma *kreditu*; rozdíl tento je *saldem* pasivním, je-li suma *kreditu* větší než suma *d-u*. — Při účtech neosobních hmotných (na př. při účtě pokladnice, zboží, směnek a p.) značí strana *debetová* příjem, strana *kreditová* výdej. Při účtech neosobních nehmotných (na př. při účtě úroků, diskonta, mzdy, daní, nákladův obchodních a p.) značí strana *debetová* ztrátu, strana *kreditová* zisk. *Kh*

Debevec (Debec) Jan Ant., spis. slovinský (* 1758 v Lublani — † 1821 v Žužemberku v Krajně), beneficiát se katecheta na škole uršulinek v Lublani, byl první, jenž r. 1795 počal bohoslovceům lublaňským přednášeti mluvnici slovinského jazyka, v čemž však již r. 1797 ustati musil následkem tehdejších válek. Ta přestávka trvala až do r. 1817., když se zřídila řádná stolice slovinského jazyka na tamní bohosl. fakultě. *Sepsal: Kratki*

Navuki, Regelce inu Molitve za Sakrament Svete Pokore (Lublaň, 1783, 5. vyd. 1807); *Predgovor k I. zv. star. test.* (1791); *Krainische Grammatik* (1795—97); *Deutsch-Krainerisches Wörterbuch* ve 2 sv., obě díla v rukop. v seminářské knihovně lublaňské; *Majhina Prepovedvanja* (Lubl., 1809). Lo.

Dębica [dém-], okr. město v haličském kraji tarnovském, nad Vislokou, má 3576 ob. pol. (1890), většinou židů, školu, stanici žel., voj. posádku a zámek knížat Radziwillů.

Dębicki [dém-]: 1) D. Ludwik, současný konservativní publicista polský. Napsal velmi mnoho životopisů a monografií, z nichž uvádíme: *Człowiek w przebiegu wieków* (Krakov, 1865); *Polska w chwili pogromu* (Lipsko, 1865); *Kilka rysów z żywota i pontyfikatu Piusa IX.* (Lvov, 1868); *O prądach wieku* (Krakov, 1869); *Leon Rzewuski* (t., 1870); *A. Z. Helcel* (t., 1870); *Adam Potocki* (t., 1872); *Jerzy Kos. Lubomirski* (t., 1872); *Puławy* (Lvov, 1886); *Kardynał Czacki* (Krakov, 1888 a. j.).

2) D. Władysław Mich., spis. polský (* 1853 ve vsi Śmardzewě pod Zgierzem), vzdělával se na filos. fakultě ve Varsavě, později byl tam učitelem klass. jazyků, ale vstoupiv r. 1885 do semináře, vysvěcen byl po dvou letech na kněze a dosazen do Varsavy. Spisy jeho, jimž přáti by bylo více kritičnosti, čelí k otázkám filosofickým, a hlavním z nich jest *Neśmiertelność duszy jako postulat filozoficzny przyrodonoznawstwa* (Varsava, 1885, 3. vyd., 1889). Mimo to vydal: *Mysł i słowo, logika i gramatyka* (t., 1876, 2. vyd. 1887); *O zasadniczych różnicach psychicznych między człowiekiem a zwierzęciem* (t., 1876, 2. vyd. 1887); *O granicach poznania przyrody* (1874); *Prawo zachowania siły i zjawiska psychiczne* (1874); *Bezwyznaniowość, jej przyczyny i skutky* (tamt., 1885—86); *Postęp, szczyście i przemioty społeczne* (t., 1885—86). Snk.

Debidour [-dúr] Elie Louis Marc-Antoin, též Antonin, hist. franc. (* 1847 v Nontoronu), stal se r. 1880 prof. historie v Nancy a r. 1891 gen. inspektorem vyučování v Nancy založil Société de géographie de l'Est a »Annales de l'Est« a vydal mimo jiné: *La Fronde angevine* (1877); *Précis de l'histoire de l'Anjou* (1878); *Histoire de Du Guesclin* (1880); *L'impératrice Théodora* (1885); *Études critiques sur la Révolution, l'Empire et la période contemporaine* (1886); *Histoire diplom. del Europe 1814—1878* (1890, 2 sv.).

Debillitas (lat.), slabost, ochablost.

Debillemont [-bilmōn] Jean Jacques, skladatel franc. (* 1824 v Dijonu — † 1879 v Paříži), byl odchovancem Alardovým ve hře houslové, Leborneovým a Caraffovým ve skladbě na konservatoři pařížské. Četné opery, operety a ballety Dovy provedeny v Dijonu a Paříži; úspěchu dožily se *Le renégat*; *Le bandolero*; *Feu mon oncle*; *Le joujou*; *Astaroth* a j. Vedle oper pěstoval D. komposici sborovou a instrumentální (*Les vèpres siciliennes*), ano i literárně byl činným. Str.

Dębiński [dém-]: 1) D. Jakób (z Dębna), diplomat polský († kol. 1490), byl r. 1459

s poselstvím u Jiřího z Poděbrad, aby zamezil hrozící válku s králem Kazimírem, jež Jiří podezříval, že jako manžel dcery císaře Albrechta čině nároky na český trůn, poslal do Čech lupičské rotý, působící v zemi ohromné škody. D. ospravednil polského krále, uvaliv vinu na křižáky, přející si znesvátili Čechy s Poláky. Súčastniv se později boje proti křižákům, byl r. 1467 s Ostrorogem a Długoszem po druhé v Čechách a pracoval zde ke shodě Jiřího s papežskou stolicí. R. 1469 poslán jako korunní kancléř do Říma, aby získal český trůn pro Kazimíra, později súčastnil se tazení proti Uhrám, načež r. 1477 jmenován kastelánem krakovským. R. 1479 za nepřítomnosti královny spravoval říši.

2) D. Henryk viz Dembiński.

Debir viz Šalomounův chrám.

Debit [debì], franc. 1) D., odbyt, prodej zboží, zvláště prodej drobný, pak výčep nápojů (d. *de boissons*) a koncesse k němu, nebo výhradný prodej některého druhu zboží, zvláště v cizině. Prodavač takový sluje debitant. Poštovní d. jest u časopisů tolik co poštovní doprava; může býti časopisům cizím odňata výnosem ministerským. — 2) D. (v účtenictví) tolik co dluh, nebo debet (v. t.).

Debitní tolik co dlužní nebo konkursní, na př. d. massa = konkursní podstata.

Debitor, lat., dlužník.

Debitum, lat., dluh, povinnost. D. proprium, dluh vlastní, d. alienum dluh cizí, v. Constitutum. — D. coniugale manželská povinnost; d. feudale, manská povinnost.

Debla, staroč. jméno mužské.

Déblai [deblé], franc., odkopávka; ve hradebnictví: 1) odkopávání prstí na získání vodorovné plochy nebo navážení dobyté země jinam na hráz nebo násep; 2) místo, kde se pracuje takovým způsobem. FM.

Deblín, městečko na Moravě, na potoku t. jm., hejt. Brno, okr. Tišnov; 179 d., 1192 ob. č. 10 n. (1890), kostel sv. Mikuláše r. 1746 úplně obnovený, 3tř. šk., mlýny, cihelna a pošta. red. — D. připomíná se od r. 1234 jako majetek pánů z D-a (v. t.). Podací kostelní darováno r. 1294 skrze Dmitra z D-a, Kedrutu, jeho manželku, a tchyni jejich Vojslavu řádu Německému. R. 1356 drželi D. Jan a Procek z Lomnice, kteří se potom tak rozdělili, že Jan měl D. a Procek (jehož potomci se psali z Lomnice a z D-a) Louku. Jan zemřel okolo r. 1390, zůstaviv dceru Markétu (manžel Čeněk z Kunštátu a z Loučky), která D. strýcům svým Beneši, Vaňkovi a Čenkovi postoupila, ale bylo tu také věno Anežky († 1398), dcery Jencovy z D-a a manž. Hynka Jevišovského z Kunštátu. Toto, jakož i díly dotčených bratří získal v l. 1398—1412 Jan mladý z Lomnice, byv naposled od Anny, dcery Vaňkovy, na spolek přijat. Týž prodal r. 1415 hrad a ves D. s panstvím Arklebovi z Drahotouše, odjinud z Veteřova, který tu ještě r. 1437 seděl. Syn (?) jeho Jan spolčil se r. 1448 s Vaňkem z Boskovic, jenž ujal D. po r. 1450 (po smrti Janově) a zase okolo r. 1464 syny své na spolek přijal. Tito Václav, Albrecht, Jaroslav na místě

Ladislava nezletilého prodali hrad a městečko D. s panstvím (1470) radě kr. města Brna. *Sčk.* z **Deblína**, příjmení rodů moravských, jež mají po Deblíně u Brna.

1) Páni z **D.**, rod staropanský, jehož erb byl štít ve štítě tak, že vnitřní štít příčným pruhem rozdělen byl na tré a obruba nebo kraj mezi oběma jest čochován (viz vyobr. pečeti Arklébovy z r. 1291 č. 1066.). Předek

Č. 1066. Arklébova pečeť z r. 1291.

Ratibor z **D.** připomíná se poprvé r. 1234, kdež obdržel od Přemysla markr. část hornutných u **D.**, a připomíná se potom do r. 1245. Měl dva syny. Starší Arkléb z Dubna, odjinud z Brunšperka (1233—1286), býval podčeším (1233), purkrabím brněnským (1240 a 1286), od r. 1277 komorníkem bitovským († 1294). Mladší Jenc z **D.** (1234—1271) byl od r. 1256 purkrabím hradeckým a zemřel před r. 1287, zůstaviv kromě dcery Kedruty vdovu Vojslavu, která ještě r. 1304 žila a vše svoje klášterům rozdala, neb jediná dcera její Atka byla převořší u sv. Kateřiny v Olomúci. Arkléb († 1294) zůstavil z Budislavy nebo Buzky dceru Zdeslavu (manž. Markvart ze Slatiny † 1279) a syny Arkléba mladšího z Dubna (1281 až 1292) a Vítku z Loučky (1292—1322), o jejichž potomcích nevíme. Avšak poněvadž měli týž erb i Skoch z Hvězdlic (1263 až 1297, kom. brněnský) a syn jeho Onšík (1287) a r. 1252 se také synové Jencovi připomínají, k více se podobá, že rodina tato ještě tehda nevymřela.

2) Šramové z **D.**, rod napřed měšťský, pak rytířský a konečně hraběcí, jehož erb naposled byl štít klínem (jehož ostří k vrchu jest obráceno) na tři díly rozdělený; v klínu modrém na zeleném pahorku divý muž s dlouhou černou bradou maje na hlavě krvavou ránu (*Schramme*), hlavu a bedra vavříny ozdobené a v pravici buzikán železný. Ostatní dva díly jsou na příč na 4 pole rozděleny; v pravém horním žlutém jest kotvice železná o dvou zubech, v dolním pravém červeném jest rameno mužské se žl. rukávem meč držící a ránu krvavou na lokti mající. Tak je to i v levo, ale co bylo nahofe, jest dole. Nad štítem jsou dvě helmy s korunami, na nichž se znamení ve štítu (mezi křídly s kotvicemi divoký muž a mezi rohy loket mužský) opakují. Předek jejich Matouš Šram, měšťtín brněnský a

výběrcí ungeltu, obdržel r. 1573 s bratry svými Řehořem a Valentinem list erbovní, aby se psal z **D.** Vnuk jeho Gabriel (ze syna Tomáše a z Alžběty Brevinky z Hohenšteina) 30 let byl v povinnostech konšelských, potom kr. rychtářem v Brně, ve kterémž úřadě nemálo se přičinil při obhajování téhož města. Pro tyto zásluhy stal se r. 1645 kr. radou a povýšen do stavu šlechtického zemí dědičných tak, aby vynechávaje jméno Šram, psal se toliko z **D.** Syn jeho Maxim. František odbyv studia, stal se referendářem a assessorem u moravského tribunálu a byl milovníkem nejen dějin domácích, nýbrž i pilným sběratelem starých památek, jak svědčí obšírné jeho zápisky uložené v knihovně olomúcké. R. 1671 potvrzen jest stav jeho šlechtický pro Uhry a r. 1688 obdržel zde inkolát. Zůstavil (z manželky Marie Salomeny z Hofu) syny Maximil. Františka, Antonína Frant. Viléma a Františka Libora a pět dcer. Bratři tito povýšeni majestátem (1699) do stavu rytířského rodů starožitných a rozšířeni erb jejich erbem matčiným na ten způsob, jak nahofe popsáno. Nejstarší z nich Maximilian odbyv studia svá v Praze, stal se doktorem práv (1687), býval pak kancléřem a assessorem tribunálu moravského a naposledy referendářem a radou u české dvorské kanceláře. R. 1703 koupil Staré, r. 1713 Nové Hobzí, r. 1727 Chvalkovice na Moravě, kromě toho Heralc a Humpolec v Čechách a od císa. Josefa, jenž jej r. 1710 do stavu panského v král. Českém povýšil, dostal v léno hrad znojenský. Z moravských statkův s knihovnou, zbrojnicí a obrazárnou zřídil svěženství rodinné, v jehož držení měli následovati potomci, a kdyby těch nebylo, bratří jeho, kteří se byli oddali vojenskému stavu; kdyby pak rod Deblínský po meči měl sejít, mělo se svěženství toto obrátiti na založení ústavu pro kadety nebo mladé vojny, z českých a moravských šlechtických rodin pocházející († 1732). Syn jeho František Antonín byl jako otec jeho a děd pán paměti dějepisných a umění výtvarného milovný a sbírky zděděné, jež i se sbírkou zbraní a obrazárnou na hradě znojenském umístil, rozhojnil. Roku 1741, dne 20. ún., povýšen jest do stavu hrabského král. Čes. a zemřel r. 1757 dne 31. ledna zůstaviv dva syny, z nichž mladší vstoupiv do řehole františkánské, přijal jméno Benvenutus († 1816 v Mor. Třebové), starší Josef František ujal statky otcovské, ale zastřelen jest 21. čna 1784 v lese od pytláka. Poněvadž dědicův přirozených po něm nezůstalo, pomínulo svěženství, k němuž se připovídaly sice poslední po přeslici Eufemie hrab. Želecká z Počenic a Marie Anna, obě rozené z **D.**, ale spokojily se pak ročním platem 6000 zl. Nedlouho po smrti Josefově prodány statky a sbírky a z peněz stržených zřízeno 17 nadání kadetských (tak zvaných Deblínských) při c. k. voj. akademii v Novém Městě. Některé obrazy a knihy přivezeny do Vídně, mezi nimiž zejména vzácný rukopis grammatiky Blahoslavovy, kterou r. 1857 J. Hradil a J. Jireček vydali. *Sčk.*

Deblokovati, franc., ve voj. 1) zrušiti blokádu (v. t.) a odtáhnouti s obléhavším vojskem od pevnosti dotud obklíčené; 2) přinutiti oblehatele přátelské pevnosti, aby od ní odtáhl, vysvoboditi pevnost nepřátely obklíčenou.

Deblon, ves v Čechách, hejtm. chrudimském, okr. nasevckém, obec a fara Licibofice, 9 d. a 57 ob. č. (1890).

Debnia [dém-bňa] nebo De m n i a, ves v hejt. manství žydaczowském, okr. mikolajowském v Haliči, má veliké železné hutě, 3 žel. hamry, 1480 ob. rus. (1880).

Debno [dém-b-], starožitný erb polský, mající v červeném poli bílý kříž, pod jehož levým ramenem stojí W (viz vyobr. č. 1067.)

Č. 1067. Znak Debno.

Debo, jezero v záp. Súdáně v Africe mezi 15°-15° 30' s. š a 3° 40'-4° 30' z. d v území Mas-sině, asi 230 km jz. od Timbaktu; napájeno jest Nigirem, jenž na jv. do něho se vlévá hlavním tokem, pak na záp. břehu pobočným ramenem zv. Diaka, a na sz. břehu u Jovaru opět z něho vytéká.

De Bois [-boà] Eliseus, mincář, jenž v úctech pražské mincovny obecně jen »der Franzos« sluje. Byl ve službách J. Oldřicha z Eggenberka a dle všech okolností byl mincovních praktik velmi znalý. Za jeho dohledu raženy v pražské mincovně některé toлары Jana Oldřicha z Eggenberka, nesoucí letopočet 1630 a jako znaménko hlavu kančí. Z neznámých příčin raženy za jeho dohledu v pražské mincovně v l. 1630 a 1631 i mince vládní, které též opatřeny jsou mincovním znaménkem Eliášovým, kančí hlavou. Zdá se, že mincář ten ražby ty jen na zkoušku neb k výpomoci prováděl; nestálť on nikdy v úředním svazku s mincovnou pražskou.

Faa.

Debolecki [dém-bolěn-] Wojciech z Konojad, erbu Prawdzic, františkán († kol. 1647), byl kaplanem Lisovčků a účastnil se s nimi třicetileté války po straně císařově. Později vynikl spory se svým řádem a jako hlava řeholních bratrů pro výkup křesťanských zajatých. Jest autorem díla *Przewagi Elerów polskich* (Požnaň, 1623 a častěji, posl. v Krakově 1859 se životopisem autora od Moravského), které pojednává o taženích družiny Lisovčků v Polsku i v Německu jest důle-

žitým pramenem historickým. Ve spisku *Wywód jedynowładnego państwa świata* (Varš., 1633) snaží se dokázati, že nejstarším jazykem světa byl polský.

Děbolín (něm. Diebling), ves v Čechách, hejtm. a okr. jindřichohradeckém, má poštu, školu, kapli z r. 1782, stanici Českomor. příční dr. a 590 ob. něm. (1890).

Deboljaki N. G., filosof ruský (* 1842 v Petrohradě), ukončiv studia na hornické akademii, přednášel v l. 1882-86 metafysiku, logiku a psychologii v petrohradské duchovní akademii, později stal se předsedou paedagogického kuratoria ženského gymnasia kněžny Obolenské tamže. Z jeho spisů jsou nejčelnější: *Vvedeniye v učeniye o poznaniji* (Petrohrad, 1870); *O dialektičeskom metodě* (t. 1872); *Filosofija buduščago* (t., 1882); *Vopros o proischoždeniji čeloveka s točki zrenija biologiji i etiki* (t., 1883); *O vysšem blagě ili o verchovnoj cíli mravstvennoj dějatělnosti* (t., 1886); *Filosofija fenomenalnago formalizma* (t., 1892, I. díl. Mimo to zmínky zasluhuji četné jeho stati v časopisech, jako: *Očerki istoriji novoj anglijskoj filosofiji* (Pedag. Sbornik, 1875 a 1876). *Německaja filosofija v poslednja 50 lět* (t., 1876); *Istoričeskij vzgljad na otrošeniya filosofiji k naukě, iskusstvu i mravstvennosti* (t., 1877); *Filosofskija osnovy mravstvennago vospitanija* (t., 1879) a j. **D.** jest odpůrcem pozitivismu a v »Prvoumě« vidí nadsmyslnou osnovu všech zjevů.

Šnk.

De Boni Filippo, spis. ital. (* 1820 ve Feltre — † 1870 ve Florencii). Kněz, pak domácí učitel, r. 1846 musil prchnouti do Lausanny, odkud psal pamflety *Così la penso*, r. 1848 redigoval Mazziniovu »Italia del popolo«, po návratu Rakušanů do Toskánska byl švýcarským vyslancem římské republiky, po jejím pádu evropským zpravodajem brazilské »Tribuny«, r. 1859 vrátil se do vlasti a od r. 1860 náležel ke sněmovní levici. Nej-důležitější spisy: *Gli Eccelimi e gli Estensi. Storia del secolo XIII.* (Benátky, 1841, 3 sv.); *Sull'arte e sugl'artisti italiani* (Florencie, 1844); *Voci dell'anima* (Lausanne, 1846); drama *Domenico Veneziano e Andrea del Castagno* (Turin, 1851); *La chiesa romana e l'Italia* (Milán, 1863); *L'inquisizione e i Calabro-Valdesi* (t., 1864); *Ragione e dogma* (Siena, 1866); *Dell'incredulità degl'Italiani nel medio evo* (Milán, 1868).

Debórá (hebr., v čela): 1) **D.**, chůva Rebeke, která doprovázejíc svou paní do Kanaanu na cestě zemfela a pod dubem u Bethélu byla pochována; odtud nazváno místo ono »Dub pláče«. (I. Mojš. 35, 8.) — 2) **D.**, známá hebrejská prorokyně, která po smrti soudce Éhúda v době veliké národní zmalátnělosti a rozervanosti lid svůj soudila a Báraka slovem i skutkem povzbuzovala, aby v čele několika kmenů israélských osvobodil národ z jařma kanaanského krále Jábína, což se skutečně podařilo. (Soud. 4, 4-5. 32.)

Jrk.

Debordovati, z franc. přesahovati. Užívá se ve strategii a v taktice, na př.: Naše operační základnice d-duje (přesahuje) na obou

bocích základnici nepřátelskou. Postavení vojska k bitvě sešikované d-duje (přesahuje) pravým křídlem svým levé křídlo vojska nepřátelského a může je tedy snadno obejít. *FM.*

Debůřina píseň je z nejkrásnějších plodů poesie hebrejské (Kniha Soudců, k. 5.). Předmětem jejím jest dikůvzdání za vítězství dobyté v rovině Kisonské a Sisarské nad Kanaan-skými, kteří zle utlačovali národ israélský. Děj sám spadá do XIV. (XIII. stol.) př. Kr. Báseň uznává se obyčejně za nejstarší památku literatury hebrejské, ač nelze určití, je-li Debůřa její původkyní; novější kritika klade ji do doby mnohem pozdější než vypravování historické o téže události obsažené ve 4. kap. Kn. Soudcovské, jež poukazuje do doby restaurace; v jazyce, jež prvéjší považují za dialektický a archaický, shledává stopy vlivu aramejského. Zevnější formou svou *D. p.* rozpadá se v umělé strofy. Srv. Hollmann, Commentarius philol. criticus in carmen Deborahae (1818); Kemink, Com. de cant. D. (1840); Böttger, Com. exeg. crit. in D. cantum; A. Müller, Das Lied der Debora (Königsberger Phil. Studien, 1888) a j.

Débouché [débúšé], franc., ve vojenství ústí, východ z nějakého prosmyku neb ze kterékolí zúženiny v pozemí. — **Debouchovati**, vytáhnouti z prosmyku neb úzkého místa do volnějšího pole. Obsadí-li nepřítel vhodně protější území tak, že může vydatně páliť na debouchující voje, bývá těmto vynikání z úžiny velmi obtížno a spojeno se značnou ztrátou lidských životů. Proto nutno buď tento pohyb náležitě připravití možno-li obsazením výšin vedle prosmyku a palbou do odporce, nebo zúženinu obejítí jinou cestou. *FM.*

Debours [debúr], **deboursement** [deburs-mán], franc., výdaj; **debourseovati**, vydati peníze, zaplatiti, někoho založiti penězi.

De Bow [-bau]. **James Dunwoody** **Brownson**, statistik amer. (* 1820 v Charlestonu, Již. Karol. — † 1867 v Elizabethu). Oddal se záhy žurnalistice. Usadiv se v Novém Orleansu založil (1846) a řídil *De Bow's Commercial Review*, jež záhy stala se předním listem amer. jihuzápadu. Od r. 1848 přednášel národní hospodářství a obchodní statistiku na universitě Louisiánské. V l. 1853—55 redigoval a ukončil zprávu o sčítání lidu z r. 1850. O sobě vydal: *The industrial Resources of the Southern and Western States* (1853) a *Encyclopaedia of the Trade and Commerce of the United States* (1855).

Dębowiec [dém-b-]: **1** *D.* městys v hejt. a okr. jaselském v Haliči na l. bř. Wisloky, jižně od Jasla, má faru, školu, poštu, veliké tkalcovny na plátno a fletové hedvábí, bělidla příze, polní hospodářství a 1645 obyv. (1880). — **2** *D.* slezský viz *Dubovec*.

Debf, ves v Čechách, hejtm. a okr. mlado-boleslavský na Jizefe, obec Hrdlofezy, fara Kosmonosy, pošta Josefodol; kostel sv. Barbory, 3tř. šk., 2 cihelny, 61 d., 801 ob. č. (1890).

Debra (alb. *Divre*, slov. *Debra*, *Deborsko*, obyv. *Debrani*, *Debrali*) slove posud málo známá dolina Černého Drimu, mezi výtokem jeho z jezera Ochridského a spojením jeho s Bílým Drimem, mezi Šar-planinou na vých.

a strmými pásmy albanskými na záp. S prava padá do Drimu přítok Rádika. Jméno pochází od stslav. *dobr*, dolina. Dělí se na *D. ru* Horní a Dolní (alb. *Divre sipere* a *D. poštere*). Je to země málo schůdná, hornatá; Drim sám teče přes četné prahy v těsných roklich, mezi nimiž vynikají Veliká i Malá Grůka a Ure Dialit (dábľuv most). Jen na jihu jest otevřenější krajina s vinicemi. Největší část obyvateľstva jsou Albanci, mluvící zvláštní odrůdou severní albánštiny čili nářečí gegického, vesměs fanatičtí muslimané, lid bojovný a loupežný, jež Porta často bývá nucena vojenskými výpravami k poslušnosti přiváděti. Slované bydlí v jedné části Horní *D. ry* a v celé dolině Radiky; jsou křesťané, jen v několika vesnicích muslimané, tak zvaní Torbeši čili Ulufi. Nosí bílý kroj, chodí jako zedníci a stavitelé po celém poloostrově a slovou Mijáci. Nářečí jejich je rázu makedonskobulharského, dosti starobylé a má trojí člen; hlásí se k Bulharům, ale někteří se prohlašují také za Srby. V území jejich leží veliké vsi Galičnik a Lazaropole, jakož i větší klášter, sv. Jan Bigorský. Hlavní město *D. ry* jest Debra či Dibra (slov. *Debr*) asi se 2000 domy, většinou muhammedánskými, sídlo paše či mutessarifa, podřízeného valijovi bitolskému, se silnou tureckou posádkou, a řeckého biskupa. V sousedství se nalézají sírné teplice. — *D.* připomíná se pod tímto jménem již od XI. stol., ač pořídka. Od vědeckých cestovatelů posud málo byla navštívena. První krátký popis podal český lékař Jos. Müller (Albanien, Rumelien atd., Praha, 1844, 69). Později *D. ru* navštívili Hahn (Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, 1867), Angličan Tozer a přírodopyscec Rockstroh (překlad viz ve Světozoru, 1876). V domácím nářečí alb. i slov. napsána jest kniha Jiřího Puljevského, Rečnik od tri jezika s. makedonski, arbanski i turski (Bělehrad, 1875). *K. Jk.*

Debra Tabor, zvláštní okres v habešské krajině Amhafe, v prov. Begemederu, asi 60 km vých. od jezera Tany, jest vlastně táborem stálého vojska habešského a sídlem panovníkovým. Na kopci Samafe (2496 m) nachází se skvostný císařský stan, k němuž vede schodiště vytesané v čedičové skále; kolem roze-staveno několik děl a důstojníci ve skvostných úborech konají stráž u stanu. Naproti němu vypíná se stan chrámový, neméně bohatě upravený, v němž chovají se desky s desaterem. V *D. T.*ře udílí císař audience. Počet obyvatelstva kolísá velmi podle toho, mnoholi vojska je shromážděno; zvl. před válečnými výpravami shromažďují se tu davy kořistivých Habešanů, kteří vojsko provázejí.

Debraux [debró] Paul Emile, písničkář franc. (* 1796 v Ancervillu — † 1831 v Paříži). Bída nezabránila mu vlíti písním svým lehkost járeho veselí, tak že mnohé z nich, najmě pijácké a politické, pro něž byl několi-kráté uvězněn, přes slohovou nesprávnost znárodněly. Nejznámější jsou: *La colonne*, *Le Mont Saint-Jean*, *Fanfan la tulipe*, *La veuve du soldat*, *Soldat*, *l'en souviens-tu*, *Marengo*.

Nedostatek slušnosti zjednal mu jméno »Béranger de la canaille«. Béranger vydal jeho *Chansons Complètes* (1835—37).

Debrauz [debró] Alois, publicista franc. (* 1811 v Terstu). Studoval v Lublani, filosofii v Miláně, práva ve Vídni a v Paříži, načež praktikoval u soudu milánského. Brzy oddal se však v Paříži publicistice jako jeden z redaktorů »La Presse«, a máje hojně styky s rozhodujícími osobnostmi hrál úlohu politickou a později i diplomatickou. Všude vystupoval, a to ne bez úspěchu, jako rozhodný obhájce Rakouska, zvl. r. 1848, začež dostalo se mu uznání v Rakousku, jež jmenovavši jej odbor. radou v ministerstvu obchodu, světilo mu později i reorganisační konsulatů ve Francii a na sev. pobřeží Španělska, za kterým účelem cestoval r. 1853 po Španělsku, Portugalsku a Marokku. R. 1854 opustiv státní službu věnoval se znova publicistice. R. 1842 vydal spis *La Question de la Regence* atd. (Paříž); pak senační brožuru *Guizot et Lamartine; L'enseignement supérieur en harmonie avec les besoins de l'Etat* (1845), na základě jehož poslán studovat zřízení něm. a ital. universit za účelem reorganisaace právnických fakult francouzských. Dále uveřejnil *La question italienne* (t., 1849), články z »La Presse« ve prospěch Rakouska r. 1848, zajímavé zprávy z cesty podniknuté r. 1853 v »Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik« (1854, 2., 3., 5. sešit), diplomatické korespondence »Constitutionnelu« za války výchozí, *Le traité de Paris, ses causes et ses effets* (1856, život Napoleona III. a j. Vše, co **D** psal, působil senačně hlavně zprávami, jež vedli si obratně získati máje všude přístup otevřený.

Debray [debré] Henr y, chemik fr. (* 1827 v Amiensu — † 1888 v Paříži), byl praeparátorem v Devillově laboratoři při Ecole normale, pak prof. na lyceu Bonapartově a Karla Velikého, později prof. na Ecole normale a na Sorbonně, místopředsedou mezinárod. úřadu pro míry a váhy a členem Institutu. Pracoval s nevšedním úspěchem v chemii minerální a fysikální, částečně samostatně, částečně s Devillem. Z prvních jeho prací sluší uvést praktickou učebnici chemie elementární *Cours de chimie élémentaire* (4. vyd. 1882), pak studii o berylliu a jeho sloučeninách. Vynikající měrou účastnil se znamenitých prací Devillových o platině a kovech platinových Rovněž pokračoval v Devillových studiích o dissociaci a provedl nejdůležitější práci svou o dissociaci věpence. Krátce před svou smrtí uveřejnil s Jolym výsledek studií o rutheniu a jeho sloučeninách.

Debřec, též Dobřec, ves v Čechách, hejtm. a okr. rychnovském, obec Hraštica, fara Skuhrov; 37 d. se 324 ob. č. (1890).

Debrecín (maď. *Debrecen*), město v Uhrách v distriktu zátiském a župě hajduské, jejímž sídlem jest. Leží v písčité rovině a má městský vzhled a výstavnost jen na náměstí a v nejbližším jeho okolí, kdežto periferie, kteráž paprskovitě daleko do pusty vybíhá, má zcela ráz vesnický. Čítá 56.940 obyv. maďarských

(1890, mezi nimi jen 786 Němcův a 145 Slováků. Podle náboženství 42.208 reform. evangeliků, 8725 katoliků, 3999 židů, 1029 pravoslavných a 905 vyznání augšpurského. Jest typickým městem vnitrouherským. Z budov vyniká krásný chrám reform. evangeliků, chrám františkánův a piaristův a radnice. Pozoruhoden jest pomník básníka Csokonaye. Město samo má svůj organisovaný magistrát jako úřad politický, jest sídlem úřadů župních, královské soudní stolice, státního zastupitelství, finančního, tiskového a okresního soudu, ředitelstva katastru a finančního, advokátní, notářské, průmyslové a obchodní komory; má piaristické gymnasium, velmi četně navštěvovanou hlavní školu (jakousi akademii) reformovaných, vyšší reálku, školu obchodní a hospodářskou, sirotčinec, stálé divadlo, banky, společnosti akciové, veřejnou knihovnu (přes 40.000 sv.), ústavy dobročinné, nemocnici a j. Obyvatelstvo žije se vedle orby hlavně řemeslem, průmyslem a obchodem. Zejména kvete výroba látek vlněných, koželužství, obuvnictví, hřebenařství, soustružnictví, kožešnictví a výroba nábytku. Ve velkém se vyvážá do Uher proslulé debrecínské mýdlo a dýmky. Též jsou zde veliké továrny na připravování sanjtru, ledku k potřebám průmyslovým, pivovary a lihovary. Velké trhy výroční zprostředkují rozsáhlý obchod s hovězí a vepřovým dobytkem, koňstvem, slaninou, medem, obilím a kukuřicí. **D**. jest sídlem superintendenta reform. evangelikův a pro svůj velkou převahou protestantský ráz bývá nazýván zhusta »protestantským Římem«. V **D** ě křížují se dráha potiská a uherská severovýchodní. Vodních komunikací nemá a celá krajina trpí vůbec nedostatkem vody. Od r. 1751 jest **D**. král. svobodným městem. Ve válkách s Turky byl často pustošen a později, zejména od té doby, kdy téměř veškero obyvatelstvo po synodě zde konané r. 1567 ku protestantství přešlo, trpěl též třenicemi i pútkami náboženskými. Tak bylo zejména město r. 1686 generálem Caraffou, že přidržovalo se Tökolye, kruté ztrestáno. Když revoluční vláda uherská r. 1849 vojskem císařským ohrožována Pešť opustiti musila, uchýlila se do **D**. a, kde říšský sněm od 9. led. do 30. kv. zasedal a na kterémž prohlásil Andrassy neodvislost Uherska. Dne 3. čce 1849 dobyli **D**. a Rusové. *Bbk.*

Debrecínská pusta, zvaná též Hortobágy, část veliké nížiny uherské na pr. bř. Tisy kolem Debrecína ve výměře 950 km² ohraničena na východě a západě řadou 6 až 10 m vysokých Kumánských pahorků (*Kunhalom*), jest široká, četnými, klikatými a lině se vlekoucími potůčky a pro záplavu tiskou uměle zřizovanými příkopy prorvaná rovina, 121 m nad mořem, s půdou namnoze písčitou a s množstvím malých jezírek, bažin a kalužin, chovajících v sobě množství sody, která tvoří častokrát vrstvu až 13 cm tlustou a ve 3—4 dnech se obnovující. Všecky potůčky ty pojímá v sebe řeka Hortobágy a odvádí je do velikého Sárretu (bažinaté louky): v létě voda většinou vysychá. Bažiny zarostlé jsou rákosím

a vodními rostlinami, na nichž se také soda hustě usazuje; jižní část pusty jest úrodná, plodící pšenici, pohanku, proso a tabák, ale větší část její jest pouhá pastvina, na které pase se 50.000 kusů debrecinského dobytka; některé její části, jako pusta Zám, jsou úplně pusty. Beze stromův, obydlí lidských a bez živočišstva. Zajímavým úkazem přírodním na d-ské p-tě jest zrcadlení vzduchu zvané délibát, kdy za jasného dne promění se obzor pusty zdánlivě v moře s postupujícími vlnami v předu a s obrazem utěšených krajin, měst, stád a j. v pozadí. **D. p.** jest majetkem města Debrecína a každoročně odbývá se tu veliký trh na dobytek.

Debreceni Márton, spis. maď. (* 1802 v Magyar Gerömonostoru — † 1851) Byl spisovatelem v oboru hornickém a vydal několik děl, vynášel též dmychadla, zvaná hlemýžďovitá, k výhodnému vylučování stříbra z rud. V maď. literatuře trvalou zásluhu si získal svou velkou epickou básní *A Kióvi Csata* (Bitva kiovská, v 16 zpěvích), vydanou po smrti básníkově r. 1854 hrab. Emerichem Mikóm v Pešti. Děj její jest epizoda z prvních dějin osazení se Maďarů v Evropě a vyniká nejen krásou, čistotou a jednoduchostí jazyka, nýbrž i vzletem myšlének a dokonalostí formy. *Bbk.*

Debrít [debrí] **Mar c.**, publicista švýcarský (* 1833 v Genevě). Cestoval po Francii, Orientě a hlavně po Itálii, kde se delší dobu zdržoval v Neapoli a v Římě. R. 1865 vstoupil do »Journalu de Genève« a stal se r. 1886 sám jeho vrchním redaktorem. **D.**-ovy úvodníky politické a články literární i cestopisné jsou obrátěné péro. O sobě vydal: *Histoire des doctrines philosophiques dans l'Italie contemporaine* (1859); *La Suisse et la politique impériale* (1860); *Laura et l'Italie contemporaine* (1862); *La guerre de 1870, notes au jour le jour par un neutre* (1872); *Croquis à la plume* (1876). Často čítá se jeho jméno v »Revue chrétienne«, »R. de théologie«, »R. nationale« a »Bibliothèque universelle«.

Debrné, vsi v Čech.: **1) D.**, též Debrný (něm. *Döbrle*), hejtm., okr., fara a pošta Trutnov, má školu, prádelnu, 500 ob. n. (1890) — **2) D.** Horní nebo Žirecké (něm. *Ober-Döberney*), hejtm. a okr. Králové Dvůr, fara Chotějovice, pošta Vestřev, 254 ob. n. (1890). — **3) D.** Olešnice (něm. *Döberney-Oels*), hejtm. Vrchlabí, okr. Hostinné, fara Dolní Olešnice, pošta Vestřev, 2tř. šk., 457 ob. n. (1890). — **4) D.** Starobucké (n. *Allenbuch-Döberney*), hejtm. a okr. Králové Dvůr, fara a pošta Kocléřov, 1tř. šk., 686 ob. n. (1890), samota Hegerbusch.

Debrník, vsi v Čech.: **1) D.** (něm. *Def-fernik*), hejtm. Sušice, okr. Hartmanice, fara a pošta Eisenstein; zámek s kaplí P. Marie, dvůr kníž. Leopolda Hohenzollernského, mlýn s pilou, výroba rámcův a v blízké samotě Ferdinandsthale výroba skla dutého a zrcadlového a vápenice, 240 ob. n. (1890). — Původně byl **D.** jen skelnou hutí, náležeje k panství eisenšteinskému. R. 1776 koupil ji J. J. Hafensbraedl i s okrškem komorního lesa a utvořil samostatný statek, ježž nynější majetník opět

připojil k panství eisenšteinskému. — **2) D.** hejtm. Tábor, okr. a pošta Soběslav, fara Nedvědice; kaple P. Marie, 32 d. a 173 ob. č. (1890).

Debrno, Dobrnno, ves v Čechách, hejtm. slanské, okr. velvarský, obec Minice, pošta Králupy; mlýn válcový, 25 d. a 184 ob. č. (1890).

Debrnov Josef viz Srb-Debrnov.

Debrols van Bruyck [-roà van brajk]:

1) D. v. B. Jan, historik rak. (* 1751 v Praze — † 1830). Vystudovav práva stal se r. 1810 přísedícím dvorní studijní kommisie ve Vídni, r. 1818 dvorním radou, děkanem a rektorem univ. vídeňské; od r. 1816 byl přespolním členem královské čes. společnosti nauk. Vydal: *Almanach für Literaturfreunde* (Praha, 1791); *Actenmäßige Krönungsgeschichte Leopold II., des Königs von Böhmen, und Maria Louisens* (t., 1792, 3 seš.); *Urkunde über die Krönung des Königs v. Böhmen Leopold II.* (t., 1818).

2) D. v. B. Karl, spisov hudební a skladatel (* 1828 v Brně), konal ve Vídni nejprve studia právnická, po té však cele hudbě se věnoval. Vydal četné úvahy a studie aesthetickokritické, z nichž nejcennější jsou: *Technische und aesthetische Analyse des wohltemperierten Klaviers*; *Robert Schumann* (studii tou připravoval Schumannovi ve Vídni půdu); *Die Entwicklung der Klaviermusik von J. S. Bach bis R. Schumann* (1880). Kromě toho vydal četné skladby vokální a klavírní. *Str.*

De Bry, též **Debry** Jean Antoine, státník franc. (* 1760 ve Vervinsu — † 1834 v Paříži). Byl původně advokátem; za revoluce účastnil se obecného ruchu i byl zvolen do zákonodárného shromáždění a do konventu, kde hlasoval pro smrt královu. Potom stal se členem výboru pro obecné blaho, rady pěti set a r. 1799 plnomocníkem francouzským při kongressu rastadtském. Při přepadení plnomocníků těch dne 28. dub. od husarů císařských zachránil život svůj tím, že byv raněn, odvěkl se do příkopu, odkud unikl do Francie. Po pádu Napoleonově byl jako kralovrah odsouzen k vyhnanství.

Debuchovatí [debyšo-], franc., z houštiny vyraziti, ve vojenství postavení neb ležení opustiti; v mluvě myslivecké z pekáče nebo ložiska vyběhnouti.

Debure [debyr] Guillaume François, zvaný Jeune, knihkupec a bibliograf franc. (* 1731 — † 1782). Jeho znamenitá *Bibliographie instructive* (1763—68) a *Supplément à la bibliogr. instr.* (1769) spadají do prvních počátků franc. bibliografie. Nemenší zásluhu o ni má **D.**-ův bratřevc **D. Guillaume**, zvaný Aîné, svého času přední z knihkupců paříž., jenž sestavil přes 40 katalogů bibliografických.

Debureau [debyró] viz Dvořák.

Debuskop (č. prostě úhlová zrcátka) jest jakýsi proměnný kaleidoskop (v. t.). Na svislé ose dají se otáčeti dvě zrcadla a v úhlu mezi nimi jsou předměty, jež se svými obrazy v zrcadlech vytvořují tvary symmetrické. Měněním úhlu zrcadel mění se počet obrazů a cvšem i tvary jimi povstávající. *MP.*

Débusquement [debyskmān], franc., ve vojenství zahánání, zapuzení nepřitele z po-

stavení jemu příznivého; **debuskovati**, toto zahrnutí vykonati.

F.M.

Debut [deby], franc. začátek, zvl. však první vystoupení mladého herce na jevišti nebo první vystoupení herce nového, pak první vystoupení vůbec, na př. řečníkovo, kazatelovo atd. Odtud debutovati, ponejprv s něčím vystoupiti, debutant, začátečník, zvl. začátečník na jevišti.

Deco. Clánky, kterých zde není, hledej pod Dek.

Deco., bot. skratka = De Candolle.

Décade [dekád] viz Dekáda.

Decadence [dekadāns], franc., úpadek, zhoršení, úbytek.

Décadi [dekadi], franc., viz Dekáda.

Decaan [dekaan]: 1) D. Charles Mathieu Isidore, hrabě a generál franc. (* 1776 v Creully u Caenu — † 1832 v Ermontě). Vyznamenal se pod Moreauem na ústupu přes Rýn, rozhodl vítězství u Hohenlinden, hájil jako gener. guvernér ostrova Mauritia proti Angličanům, porazil r. 1813 dvakrát Angličany a marně snažil se po návratě Napoleonově pohnouti vojsko k věrnosti k Bourbonům.

2) D. Claude Théodore, generál fr., syn před. (* 1811 v Utrechtě — † 1870 v Metách), bojoval s vyznamenáním na bojišti alžírském, krímském a italském r. 1859, rozhodl u San Cassiana bitvu solferinskou a převzal 12. srp. 1870 velení nad 3. sborem, byl však 14. srp. v bitvě u Courcelles (Colombey-Nouilly) smrtelně raněn.

Decagnia viz Linnéova soustava.

Decaisne [dekén]: 1) D. Henri, malíř belg. (* 1799 v Bruselu — † 1852 v Paříži). Prvního učení nabyt v Belgii, později usadil se a zůstal v Paříži. Pracoval tam u J. L. Davida, Grosa a Girodeta. Maloval mnoho obrazů historických a portrátů historických osob; hlavní z nich jsou: *Slepý Milton diktuje svým dcerám Ztracený ráj*; *Anna Boleynova loučí se s dcerou Alžbětou*; *Dauphine ve vězení Templu 1795*; *Poslední chvíle Ludvíka XIII.*; *Vjezd Karla VII. do Rouenu 1445*; v paláci luxemburském v Paříži allegorie *Zákon a Sláva odměňující bojovníky*; v Bruselu *Belgie věnní syny o vlast zasloužilé a Hagar a Ismail na poušti*; *Indická rodina ve vyhnanství*; *Paria a Brahma*; portráty vévody Orléanského, J. B. Saye, paní Malibranové, Lamartina a j. D. snažil se přivésti ku platnosti jednoduchost a vážný i povznesený svůj charakter, kresba jeho jest pevná a správná; avšak k umělectví prvního řádu nedostává se mu právě originalnosti a vřelosti.

2) D. Joseph, botanik franc., bratr před. (* 1807 v Bruselu — † 1882 v Paříži). Byl správcem zahrady botanické, po té profesorem nauky o pěstování rostlin hospodářských při museu a pak při koleji Chaptalové. První práce jeho jednájí nejvíce o aklimataci cizích rostlin průmyslových, o pěstování rostlin hospodářských, další o anatomii, fyziologii a systematice rostlinné. Redigoval *Annales des sciences nat.*, v nichž též uveřejněno mnoho prací jeho. Hlavní díla: *Recherches anatomiques*

et physiologiques sur la garance (Paříž, 1837); *Rech. anat. sur la betterave à sucre* (t., 1839); *Histoire de la maladie des pommes de terre* (t., 1845); *Herbarii Timorensis descriptio* (tamt., 1835); *Le Jardin fruitier du Muséum* (t., 1871); *La flore des jardins et des champs*, s Lemaoutem (t., 1855—65); *Traité général de botanique*, s týmž (t., 1867).

Pé.

Decalo, ital., totéž co calo (v. t.); od toho dekalovati, vysychati, na váze tratiti (o zboží).

Decalogus, lat., desatero přikázání.

Decamerone [deka óne] viz Boccaccio.

Décampement [dékānpmān], franc., zrušení, vyzdvižení vojenského ležení neboli táboru; **decampovati** = odtáhnouti ze zrušeného ležení.

F.M.

Decamps [dekān] Gabriel Alexander, franc. malíř (* 1803 v Paříži — † 1860 ve Fontainebleau). Byl žákem Abela de Pujol, ale vzdělával se ještě více sám dle přírody. Pak cestoval po Východě a výsledkem této cesty byly obraz *Stráž vezírova a Honba na lodí*, jež v Saloně došly značného úspěchu. Ještě více líbil se jeho obraz *Noční hlídka* (1831), kterým postavil se v čelo romantické školy. Od těch časů pracoval v ústraní, jsa malířem nejen velmi plodným, ale práce jeho byly také velmi rozmanité: maloval genre, krajiny východní, zvířata a hory, obrazy historické i náboženské. Se zvláštní zálibou však pěstoval sužety orientální a pittoreskní, kde mohl rozvinouti všecku svoji dovednost v pestrém koloritu a energickém osvětlení. Sílu a svěžest světla slunečního z jeho vrstevníků nikdo lépe nedovedl podati. I obrazy z biblické historie přenášel do nynějšího orientálního světa. Mnohé z jeho obrazů přešly hned do sbírek soukromých, nebyvše ani vystaveny. — Z děl jeho ještě uvádíme: *Turecká stráž* (1834); *Děti hrající se řelvou* (1836); *Rozpustilá turecká školní mládež* (1842); *Turecká kavárna*, pak řadu genrových obrázků zvířecích, jako opice jako hudebníci, pekaři, kuchaři, známý obraz *Opičáci žralci*, satira na umělecké kritiky salonu; dále *Oblečení Clermontu* (1842), *Porážka Cimbrů* (1843), *scény ze života Samsonova* a j.

Decandolle [dekāndòl]: 1) D. Augustin Pyrame, botanik franc. (* 1778 v Genevě — † 1841 t.). S počátku zabýval se belletrií a poesii, avšak záhy opustil pole to a vstoupil na akademii genevskou, kde Vaucher vznítil v něm lásku k botanice. R. 1796 odebral se do Paříže poslouchat Cuviera, Lamarcka a j. R. 1802 zastupoval Cuviera na Collège de France a t. r. jmenován krajany v Genevě čestným professorem. R. 1804 světil mu Lamarck redakci nov. vydání *Flora française* (Paříž, 1804-5, 6 sv.), jež obohatil 6000 novými druhy, exaktní synonymikou a p. a v jejíž čele se nalézaly *Principes élémentaires de botanique*, jež vydány též o sobě (t., 1805). Toto dílo zjednálo D-ovi slávu evropskou. Od r. 1808, kdy stal se professorem botaniky a ředitelem botanické zahrady v Montpellieru, do r. 1816 vykonal mnohé cesty botanické po Francii i sousedních zemích. R. 1813 vydal spis *Théorie*

*

élémentaire de la botanique ou exposition des principes de la classification naturelle et de l'art d'écrire et d'étudier les végétaux (Montpellier, 1813; Pař., 1819), jehož vliv na rozvoj botaniky byl mocný. R. 1816 odebral se následkem pleťích royalistických do Genevy, kdež mu zřizena stolice věd přírodních a bot. zahrada. Zde vydán r. 1818 první a 1821 druhý svazek díla *Regni vegetabilis systema naturale*, ale dílo to založeno tak široce, že nemohlo býti dokončeno člověkem jediným, i vydáno znova v menších rozměrech. Vedle četných jiných prací položil zde též základ k nejvelkolepějšímu dílu popisné botaniky: *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis* (Pařiz, 1824 až 1874, 17 dílů ve 20 sv.; dodatky vydávají od r. 1874 Alphonse a Kazimir D-ové, v němž mají býti obsírně popsány a dle přirozené soustavy spořádány veškeré až dotud známé rody a druhy rostlin, dílo, jež dosud úplně dokončeno není, a v němž D. sám spracoval více než 100 rodin. D. vyvinul ve spisech svých teorii systematiky a zákony přirozené klasifikace tak jasně a důkladně jako nikdo před tím, a k tomu účelu opíral se o morfologická pozorování, jež hloubkou svojí a bohatostí myšlenek vše překonávají, co jiní botanikové vykonali. Též ve fyziologii rostlinné pracoval s velikým zdarem. Z velikého počtu prací jeho uvádíme ještě tyto: *Histoire des plantes grasses* (Pař., 1799—1803, 159 tab.); *Essai sur les propriétés médicales des plantes comparées avec les formes extérieures et leur classification naturelle* (t., 1804); *Synopsis plantarum in flora gallica descriptorum* (t., 1807); *Icones plantarum Galliae rariorum* (t., 1808); *Catalogus plantarum horti botanici Montpellierensis* (Montp., 1813); *Mémoire sur la famille des Légumineuses* (Pař., 1825); *Cours de botanique: Organographie végétale* (t., 1827); *Collections des mémoires pour servir à l'histoire du règne végétal* (t., 1828—38); *Physiologie végétale* (t., 1832; Roeserův německý překlad 1833) a j. Vedle tak plodné činnosti botanické zabýval se D. i politikou a otázkami sociálními.

2) D. Alphonse Louis Pierre Pyrame, botanik franc., syn před. (* 1806 v Pařizi), studoval na akademii genevské a věnoval se právnictví. Vydal četné práce statistické v »Bibl. univ. de Genève«, pak *Le droit de grâce* (Geneva, 1827) a *Les Caisses d'épargne de la Suisse* (t., 1838) a j. Vlivem otcovým přilnul k botanice, stal se po smrti jeho též nástupcem jeho, professorem botaniky a ředitelem botanické zahrady v Genevě. Vydal tyto spisy botanické: *Introduction à l'étude de la botanique* (Pař., 1835, 2 sv.; něm. překl. v Lipsku 1844); *Géographie botanique raisonnée* (Pař., 1855, 2 sv.), dílo velmi záslužné; *Lois de la nomenclature botanique* (t., 1867, něm. v Basileji, 1868); *Histoire des sciences et des savants depuis deux siècles* (Geneva, 1873); *La phytographie ou l'art de décrire les végétaux...* (Pař., 1880); *L'origine des plantes cultivées* (t., 1883); a *Darwin, considéré au point de vue des causes de son succès et de l'importance de*

ses travaux (Geneva, 1882); vydal též otcovy *Mémoires et souvenirs* (t., 1861) a j. v. Známé je též spolupůsobení jeho u vydávání otcova »Prodomu«. R. 1874 zvolen členem Akademie franc. po Agassizovi.

3) D. Anne Casimir Pyrame (* 1836 v Genevě) a Lucien (* 1838 t.), synové před., jsou též známí pracemi vědeckými. Onen byl spolupracovníkem otcovým v »Prodomu« a napsal mimo to: *De la production naturelle et artificielle du liège dans le chêne-liège* (Geneva, 1860); *Theorie de l'angle unique en phyllotaxie* (t., 1865); *Sur la structure et les mouvements des feuilles du *Dionaea muscipula** (t., 1876); *Anatomie comparée des feuilles chez les familles de Dicotyledones* (t., 1879); *Nouvelles recherches sur les Piperacées* (t., 1882) a j. Lucien D. přeložil z angl. Wallaceův spis o přirozeném výběru (Pař., 1872). Pě.

Decandria viz Linnéova soustava.

Decanus [deka-], lat.: 1) D. ve vojenství řím. představený desíti vojínů v jednom staně umístěných (*contubernium*); představený *contubernia*, jakožto nejmenšího oddílu vojského (srov. maked. dekady *σχημαί πεζεταιρῶν*), jenž ve IV. stol. po Kr. dostal starodávný název *manipulus*, ač byl jen desátou částí centurie. K desátnické hodnosti vybírání patrně starší a zkušenější vojini. — 2) D. viz Děkan. Čpk.

Decapage [dekapáž], franc., leptání, mofení, jest odstraňování nečistot s povrchu předmětů kovových, které mají býti galvanicky opatřeny povlakem jiného kovu. Ve mnohých případech odstraňují se mastnoty a jiné nečistoty nejistějším slabým vyžháním předmětu nebo, nenesení-li toho, vyvařením v sodě. Na to ponoří se předměty do kyseliny, a to: předměty železné a zinkové do zředěné sírové (zředění 1:50), předměty z mědi, mosazi a bronzu do silnější (1:10) kyseliny sírové; předměty z nového stříbra (pakfongu) do zředěné kyseliny dusičné (1:10). Při tom třeba se povrch jejich hřebelcem, což se opakuje potud, až povrch předmětů jest úplně metalicky čistý, načež se vymyje v čisté vodě. Předměty decapované přijdou co možno nejrychleji do galvanické lázně, aby zamezilo se škodlivé působení vzduchu. Při tom jest dbáti též toho, aby čistý povrch nepřišel ve styk s prsty; na takovém znečištěném místě kovový povlak špatně lpí. JJd.

Decapoda viz Desítinožci.

De Cara [deka-] Cesare, spis. ital. (* 1835 v Reggiu kalaberském), jesuita. Vyučoval v různých lyceích a seminářích a převzal r. 1881 redakci klerikální revue »Civiltà cattol.«, v níž uveřejnil celou řadu velmi pozoruhodných studií z oboru egyptologie, mythologie a linguistiky. Nejznamenitější z nich je velká monografie *Degli Hyksos o Re pastori di Egitto* (1889), od egyptologů vysoce ceněná. Soubor jiných článků kritisujících ostře vývody proslulého mythologa ital. A. de Gubernatis vyšel o sobě s tit. *Errori mitologici del professore A. de G.* (1883). Zaznamenáváme ještě: *Esame critico del sistema filologico e linguistico appli-*

cato alla mitologia e alla scienza delle religioni (1884); *Notitia dei lavori di egittologia e di lingue scientifiche pubblicati in Italia in questi ultimi decenni* (1886); *Del presente stato degli*

Č. 1068. Kládení jařem kolejových.

studii linguistici (1887); konečně tragédie *San Pietro a Clodoaldo principe di Danía*.

Decastello [deka-]: 1) D. František, paedagog český (* 1800 v Boroticích na Dobřívsku — † 1872 t.). Věnoval se učitelství a stal se r. 1823 učitelem v rodné své obci. Tam působil padesát let a o povznesení ducha národního v krajině té přičinil se rozšiřováním knih a zakládáním knihoven. Také v poradách učitelstva vikariátu přibramského konával po učně přednášky. Jeho práce literární uveřejňoval »Přítel mládeže«, mnohé věci zůstaly v rukop. — 2) D. Karel Emanuel, paedagog čes., bratr předešlého (* 1815 v Boroticích — † 1882 v Praze). Byl učitelem soukromým v Praze a po odchodu P. Mužáka z »hlavní národní školy budečské« povolán byl k ní r. 1850. Platných zásluh získal si hlavně zlepšováním vyučování názorného, o čemž svědčí netoliko většina prací jeho literárních, uveřejněných ve »Škole a životě«, nýbrž i hojná sbírka dřevěných modelů, již zhotovil a odkázal Novoměstské měst. škole v Praze. VKr.

De Castro [deka-] Eugenio, mladý moderní básn. port. Vydal dosud: *Crystalisações da morte* (1884); *Cauções d'abril* (1884); *Jesus de Nazareth* (1885); *Per umbram* (1887); *Horas tristes* (1888); *Oaristos* (1890); *Horas* (1891). Lyrík jemných tónů, dekadent francouzské přičuti. Sladká znavenost života prochvívá jeho verše. Vd.

Decatur [dík-]: 1) D., hl. místo hrabství maconského v severoamer. státě Illinoisu na Sangamon - Riveru, uzel četných želez. drah, má 6 veřejných škol, 3 banky, 7 časopisů, železné hamry, mlýny, ruční průmysl, v okolí po ní hospodářství a 9517 ob. (1885). — 2) D., místo v hrab. De-Kalb v Georgii, 1000 ob. (1880), památné vítězstvím generála Thomasa nad jižními státy pod Hoodem 27. čce 1864.

Decauvilleova železnice přenosná [dekovilova] byla vůbec první ze všech sou-

stav přenosných železnic, sestrojena jsouc r. 1876 francouzským hospodářem Decauvillem v Petit-Burgu. Určena původně pro účely hospodářské, má nyní širší užívání. Jest tak složena z kusů, že snadno nechá se sestavit i rozebrati a přenesti. Jednotlivé kusy, zv. jařma kolejová (*Feldbahnjoch*), skládají se vlastně ze dvou kolejnic 4 až 6 m dl. a mezi sebou pevně spojených čtyřmi příčnými prahy z ocelového, poněkud zvlněného plechu (vyobr. č. 1068). Na jednom konci každého jařma jsou obě kolejnice opatřeny ve svislé stěně dvěma otvory pro šrouby, na druhém konci pak dvěma připevněnými a poněkud přečnivajícími destičkami, vlastními to spojkami, jež obemknouce střední stěnu kolejnic sousedního jařma, mohou se dvěma šrouby přitáhnouti. Rozumí se samo sebou, že pro jařma přes 4 m dl. musí býti území aspoň tak daleko srovnáno, aby příčné prahy zcela doléhaly, jinak by se kolejnice značně prohýbaly. Aby se přenosná železnice mohla také v obloucích sestavovati, upravují se kratší jařma oblouková v různých

Č. 1069. a 1070. Sedlové vozíky k různé dopravě, na př. polenového dříví nebo cukru

poloměrech křivosti. Také pro odbočení z jedné koleji do druhé zřizeny jsou otáčidla a výhybky různých konstrukcí, ale vždy tak, že je lze rozebrati a přenesti. Rozchod koleji měří zpravidla 60, 50 nebo 40 cm, může však býti dle přání i větší. Podle účelu, jemuž taková železnice sloužiti má, jest žádoucí voliti kolejnice příměšeného průřezu, aby se neprohýbaly. K vozbě po D-ově ž-ci zřizují se pak vozíky nejrozmanitější úpravy, dle toho, k jaké dopravě slouží. Tak na př. k hojně rozšířeným vozíkům náleží tak zv. výklopný vozík korbový, při zemních pracích užívaný, dále

Č. 1071. Doprava kmenového dříví po Decauvilleově železnici.

vozik korbový k dopravě řepy, řebřinový k dopravě obilí, klanicový k dopravě dříví kmenového (viz vyobr. č. 1071.), sedlový k dopravě dříví polenového a j. (viz vyobr. č. 1069. a 1070.). Také vozíků k dopravě osob a zejména raněných vojnů v čas války bylo již mnoho vyrobeno. Vůbec pak užíváno přenosných železnic co nejrůznější nejen ve všech odvětvích

hospodářství, ale i v závodech průmyslových a při stavebních podnicích. Doprava na **D**-ově ž-ci p-né provozuje se buď silou lidskou nebo silou tahounů, v případech však ustálenější polohy takové železnice i silou parní. **D. ž. p.** doznala brzy po svém sestrojení rychlého napodobení nejen ve Francii, nýbrž i v Anglii a na celém kontinentu. Ze známých továrenníků a častech i zlepšitelů přenosných železnic budtež uvedeni aspoň: John Fowler v Anglii, bratři Kappe a spol., Studier v Berlíně, Lehman a Leyer ve Vídni, Haarmann v Osnabrücku, Orenstein & Koppel v Berlíně, Spalding v Jahnkově u Langenfeldu v Pomofanech, Dolberg v Rostokách v Meklenburku a j. Jen v Německu jest dosud přes 20 firem, jež se výrobou přenosných železnic obírají. Do Čech byly poprvé uvedeny r. 1878 strojinnou Martinka a spol. v Holešovicích, kteréž podnes přísluší výhradně právo k jejich výrobě v celém Rakousku. Různost všech těchto i jiných soustav vztahuje se především k různé úpravě jařem, zejména však k jejich spojení mezi sebou, a poněkud také k různé detailní úpravě vozíků. Ale ze všech nejjednodušší a tou dobou zejména v Rakousku nejoblíbenější jest přenosná železnice soustavy Dolbergovy, o níž viz Dolbergova žel. přenosná. — *—/f—*

Decazes [dekáz]: 1) **D. Elie**, vévoda z **D.** a Glüksberku (* 1780 v St. Martin-de Laye — † 1860 v Decazeville). Za císařství byl radou cis. soudu, sekretářem císařovny matky a krále holandského. Jeho náklonnost k Bourbonům a udržení pořádku v Paříži po bitvě waterlooské zjednaly mu přízeň Ludvíka XVIII., který ho jmenoval r. 1815 státním radou, policejním ministrem a r. 1818 ministrem vnitra. Tato přízeň královská, vystupování jeho proti výstřední straně royalistův a nestálost v náhledech politických vzbudily proti němu tuhý odpor, tak že po zavraždění vévody z Berri (20. ún. 1820), když byl veřejně prohlasován za původce vraždy, odebral se jako vyslanec do Londýna. Po roce 1830 hájil účinně zájmů rodiny Orléanské, ustoupil však r. 1848 z veřejnosti. — 2) **D. Louis Charles Elie Amanieu**, vévoda (* 1819 v Paříži — † 1886 na zámku La Grave v Gironde), syn před., byl 1843—48 vyslancem ve Španělsku a Portugalsku a r. 1871 zvolen do národn. shromáždění, kde byl vůdcem umírněných orléanistů. R. 1872 byl vyslancem v Londýně a 1873—77 ministrem věcí zahraničních; r. 1878 byla volba jeho do komory zrušena a **D.** vzdal se veřejné činnosti.

Decazeville [dekázvil], hl. m. kantonu ve franc. dep. aveyranském, arr. villefranche-ském, na pobočce dráhy Orléanské (Vivier-D.) se 6684 ob. (1891, obec 8871). Vzniklo teprve v tomto století kolem železářských závodů společnosti založené r. 1826 přičiněním vévody Eliáše Decazes, po němž také pojmenováno a jemuž r. 1871 zde zřízen pomník. V letech čtyřicátých a později, když stavěly se železnice francouzské, nabyla zdejší výroba železa netušených rozměrů, ale později značně ustoupila dobývání kamenného uhlí. Závody deca-

zevilleské živi přes 4000 dělníků, kteří za naší doby několikrát vzbudili obecnou pozornost nepokoji a velkými stávkami, zejména r. 1886.

Decobalus, t. j. král Dákův, nejmocnější král dácký za Domitiána a Trajána, jenž odklidiv spory zemí po smrti Boerebistové zmítající, zvelebil svou říši povoláním dovedných řemeslníků a zdokonalováním své válečné moci. R. 86—88 po Kr. porazil Oppia Sabina, místopředsedatele v Moesii, a vojevůdce Cornelia Fуска a donutil, třeba byl od Juliana u Tapae poražen, Domitiána k míru a k odvádění ročního poplatku (r. 90). Traján poplatek ten odeplál, přešel r. 101 do Dacie a ke konci r. 102 donutil **D**-la k uznání svrchovanosti římské. Když pak r. 104 **D.** učinil pokus zbaviti se panství římského, přitřhl Traján po druhé a vystaviv přes Dunaj dva mosty, porazil **D**-a u hlav. města Sarmizegethusy tak rozhodně, že **D.** v zoufalství sám se zavraždil, načež Dacie stala se provincií římskou.

Decem (lat.), deset.

Decembar (lat.), prosinec, býval u starých Římanů, kteří rok počínali březnem, měsícem desátým; odtud jeho jméno.

Decembrio [dečem.] Pietro da Candia, spisovatel ital. (* 1399 v Pavii — † 1477 v Miláně). Hájl po vyměnění rodu Viscontů marně republiky Milánské proti Frant. Sforzovi, přešel do služeb papežských a neapolských, až r. 1477 povolen mu byl návrat do Milána. Byl velmi plodný spisovatel a bystrý pozorovatel, jenž zanechal po sobě důležitou sbírku dopisů předních mužů své doby, mnoho rukopisů a *Vita Philippi Mariae ducis mediolanensis; Vita Franc. Sforciae; De bellis italicis; Peregrina historia* a j.

Decembristé, stoupenci Ludvíka Napoleona ve státním převratě 2. pros. 1851, jímž bylo mu hlasováním lidu svěřeno presidentství na 10 let, což vedlo ke zřízení druhého císařství r. 1852.

Decempeda (lat.), tyč nebo prut měřický, jinak pertica zvaný, délková míra římská, obsahující 10 říms. stop (2'96 m). Odtud pochází i decempedator = zeměměřič. *Cf.*

Decem primí (lat.), deset prvních. Tímto jménem zván byl v municipiích a osadách římských výbor rady městské (senátu). Jména členů jeho zaznamenána byla v seznamu senátu, kterýž skládal se zpravidla ze 100 členů před ostatními senátory; rovněž i důstojností vynikali tito výborci nad ostatní členy rady. Výboru toho užíváno bylo jako deputace senátu při rozličných posláních. Také činí se zmínka o předsednictvu desíti mužů ve stavu apparitorů, liktorův a praekondů. *Pk.*

Decemvirát, úřad decemvirů (v. t.).

Decemviri (lat.), desítipáni, členové desítičlenného kollegia, výboru, kteří k určitým účelům byli ustanoveni.

1) **D.** (consulari imperio) legibus scribendis byli v Římě nejvyšší roční kollegium úřední, které r. 451 př. Kr. zákonem Terentilia Arsy zvoleno bylo, aby římské právo obyčejové do té doby platné písemně zaznamenalo. Aby úkol tomu bez překážky mohli

dostáti, byly všechny ostatní úřady na dobu jejich činnosti suspendovány, oni měli moc neobmezenou ani právem odvolacím (*ius provocacionis*). O době trvání jejich úřadu není ve starých památkách shody. Fasty římské vyměřují jim lhůtu dvou let, dějepisci říší asi 2½ léta. D. prvního roku ujali se úkolu sobě svěřeného vážně a kodifikovali zákony, jež byly vryty do desíti desk kovových a v comitiích centuriálních schváleny. Po uplynutí roku odstoupili a nastoupilo nové kollegium, jehož členové, zvláště vůdce jejich, Appius Claudius, počínali si v úřadě velice zpupně, dopustili se mnohých přechmatů, ba pojali úmysl, moc tu si usurpovati, poněvadž po uplynutí úředního roku (450 př. Kr.) zůstali i na dále v úřadě (dle dějepisců). Úřadování druhého kollegia jest stálý attentát na práva občanů, až konečně (dle podání) zneužití moci úřední se strany Appia Claudia proti dceři jednoho plebeje způsobilo proti nim odboj vojska římského, které právě tehda bylo v poli na Algidu. Vojsko na volání otce zneučténé dcery přitáhlo k Římu a položilo se táborem na Aventině. Poněvadž pak počínání d. řů působilo obecnou nevoli, byl brzy mír zjednan za podmínek, že decemvirát byl zrušen a pod trestem smrti pro příště zapověděno voliti úřad podobný. Noví konsulové r. 449 př. Kr. M. Horatius a L. Valerius dokončili zákonodárství, připojivše k 10 deskám ještě dvě, a celé právo na 12 deskách kovových na fóru uveřejnili. To jsou zákony 12 desk (*leges XII tabularum*), základ veškerého práva římského. Vliv řecký při sepsání zákonů těch nelze upřít, ale zprávy starověké o poslání tří mužů do Řecka a zvláště do Athén, aby zkoumali tamější zákony, nejsou věrohodny; dle jiné zprávy byl prý Řek Hermodorus z Efesu přidělen d. řům jako tlumočnick. Připomenouti ještě dlužno, že d. řové první zavedli v Římě ražené peníze.

2) D. (st)litibus iudicandis jest starobylé kollegium soudcovské (plebejské?), které snad z doby zavedení tribunátu pochází. O postavení a funkcích těchto d. řů ve starší době nic jistěho pověděti nelze. Ve II. stol. př. Kr. byli voleni v comitiích tributních za předsednictví městského praetora. Soudili pře soukromé, zvláště pak pře týkající se svobody občanů. Bezpochyby že praetor process instruoval a na ně odkázal, aby učinili rozhodnutí. Augustus přidělil jim jinou funkci, totiž předsednictví při soudech centumvirálních (viz Centumvirii) ve sporech o dědictví za vrchního vedení praetorova. Byl to úřad nižší a patřil mezi t. zv. viginti(sex)virát.

3) D. sacrorum nebo sacris faciundis. Knihy sibyllské, v nichž dle pověsti obsažen byl osud říše římské, byly chovány ve zvláštním sklepení chrámu Jova Kapitolského, od dob Augustových ve chrámě Apollina Palatinského, pod dozorem kněžského kollegia, které do nich v času potřeby na rozkaz senátu a kollegia pontifického nahlíželo. Kollegium to skládalo se s počátku ze dvou členů, od r. 367 př. Kr. z desíti (5 členů patricijských, 5 plebejských), od doby Sullovy mělo 15 členů. Hodnost byla

doživotní. Mimo úkol uvedený obětovali při roční slavnosti Apollina a Diany (13. čce) a obstarávali hry zvané Terentini. Také jim byl přikázán kult Kybely (*magna Mater*) a Cerery.

4) D. agris dividendis, deset plnomocníků, kteří řídili dělení polností lidu vykázaných. Pk.

Decence (z lat.), způsobnost, mravnost; decentní, způsobný, slušný.

Decennium (lat.), desetiletí. Cfe.

Decentius Magnus, bratr císaře řim. Magnentia, byl jmenován r. 351 po Kr. caesarem a spravoval Gallii, byl však od alamanšského krále Chnodomara poražen, načež sám se r. 353 zavraždil.

Decentralisace jest soustava správní, jež zakládá se na principu autonomie tvořící takto protivu centralisace (v. t.). D. přeje co možná samostatnosti jednotlivých skupin společenských ve státě, nechť již zájmy místní nebo věcné skupinám těm jsou střediskem, a staví takto svobodu individuální na mnohem širší základ než soustavy revoluční, ku konci předešlého století vzniklé, kteréž kladly zcela jednostranně váhu toliko na sebeurčení co možná nejrozsáhlejší jak jednotlivého fyzického individua tak celého národa jakožto mechanického svazku těchto jednotlivců. Jelikož při d. ci hlavně na zřeteli máme zájmy teritoriální, spatřujeme v ní pravidelně snahu po samostatnosti jednotlivých zemí neb provincií oproti státní moci ústřední. Avšak princip d. možno sledovati i dále i domáhati se na jeho základě opět uvnitř země co možná nejširší samostatnosti jednotlivých její částí (okresů, obcí), a takto může se státi, že snahy decentralisační jednotlivých činitelů ve státě aspoň z části na vzajem se paralysojí. Nejlepším východištěm ze zmatku takto vzniklých zdá se pak býti, určí-li se míra d. hledíc ku historickým základům státu. Pk.

D. škol jest opakem centralisace (v. t.) škol, t. j. onoho zařízení, dle něhož zakládání, řízení a správa škol ve státě děje se z jediného středů, obyčejně z hlavního nebo sídelního města, dle zákonů a pravidel pro všechny kraje a obce stejně platných. Není pochyby, že stát má právo bdíti nad školami veškerými a udržovati v nich toho ducha a ten směr, který mu jest nejvíce na prospěch. To platí na prvním místě o takových školách, z kterých vycházejí nastávající úředníci a vůbec zřizenci státní. Za to na školách, které prostředkovatí mají vzdělání občanstva veškerého, jako zejména školy obecné, zvláště ve státech se dvěma nebo několika různými národnostmi, doporučuje se d. pokud lze největší, tak aby každý národ, každý kraj neb obec mohla odchovatí a vyučovatí dítky dle svých individuálních potřeb a zvláštností, jichž tuhá centralisace nedbá. Že by tato byla státu prospěšnější, jest omyl; kdo bedlivě věc uváží a stopuje historický vývoj školství v různých státech, shledá, že školy (zvláště nižší) jsou i lacinější i lépe vyhovují svému úkolu, poskytovatí přiměřeného vzdělání všemu oby-

vatelstvu, vymaní-li se z upřílišněného vlivu centrální moci státní. Kdekoliv občanstvo do-
dělalo se větší vzdělanosti a domohlo se po-
litické samosprávy, tam s úsilím stále rostou-
cím bojovalo proti centralisaci škol; a naopak,
školy zbavené přílišného poručnickování vydat-
něji působily ve vývoji řádných, mužných po-
vah i bystrých hlav. Bezohledná centralisace
vede k jednotvárnosti, jednostrannosti, k uni-
formitě a ztuhlosti, rozumná decentralisace
k samostatnosti, hybnosti, tvořivosti, výrobnosti.
Naléztí pravou míru mezi centralisací
a d-čí škol jest z nejdůležitějších úkolů politiků,
paedagogů i všech ostatních účastněných
činitelů. PD.

Decepcce (z lat.), klam, podvod; **de-
ceptor**, podvodník; **deceptorický**, podvodný,
šalebný.

Deception [disěpšn], ostrov souostroví
Jiho-Shetlandského v Již. Led. moři mezi ostr.
Livingstonem, Snow-Islandem a pobřežím Trini-
ty-Landu, od něhož jest oddělen úžinou
Bransfieldskou pod 63° 2' j. š. a 60° 45 z. d..
skládá se z podkovovitého pruhu země, jehož
šířka nepřesahuje 8 km, uprostřed pak rozkládá
se propadlý jícen sopečný, nyní mořem napl-
něný, jenž tvoří krásný přístav Fosterův.
Pobřeží na sev. jest vysoké a strmé, na jihu
nižší a vykazuje zvláště na vých. straně útesy
ledové až 100 m vysoké. Původu jest vulkani-
ckého, skládá se veskrze z lávy a popela,
na povrchu však pokryt jest korou věčného
ledu a sněhu; ale přes to činnost sopečná
neustává, neboť kolem Fosterova přístavu na-
chází se asi 150 činných jícňův, až 550 m vy-
sokých, a mezi spoustami ledu prýští se vřelé
prameny 60° C. Průměrná teplota roční ob-
náší —20° 5'. Objeveny tu kamenné uhlí, chal-
cedon a vápenc. Prozkoumán byl ostrov
hlavně od Henryho Foster a r. 1829 a od Smi-
leye r. 1842.

De Cesare [dečéz.]: 1) **D. C. Carlo**, publi-
cista a politik italský (* 1824 ve Spinazzole).
Od r. 1860 byl postupně vrchním tajemníkem
financí, zemědělství, průmyslu a obchodu a
radou vrchního účetního dvora. Roku 1871
zvolen do sněmovny, pak povolán za sená-
tora. Nehledíc k jeho mladistvým plodům bás-
nickým (*Le ore di solitudine* a *Le armonie*) a
románu *Il conte di Minervino* (1845), týkají
se jeho spisy buď politické ekonomie (*Il mondo
civile e industriale nel XIXo secolo*, 1857; *Della
protezione e del libero cambio*, 1858; *Le due
scuole economiche*, 1875), buď statistiky (*Sul
metodo statistico*, 1857), buď zákonodárství
(*Trattato delle prove in materia civile*, 1857)
nebo historie (*Del potere temporale del Papa*,
1861; *La Germania moderna*, 1874; *Le nuove
storie*, 1876). — 2) **D. C. Raffaello**, publi-
cista ital. (* 1845 ve Spinazzole). První jeho
žurnalistické práce přinesly »Patria«, »Nuova
Patria« a Bonghiova »Unità nazionale«, od-
kudž přispívá čile do římských žurnálův »Eco-
nomista d'Italia«, »Fanfulla« (pseud. Simmaco),
»Libertà«, »Rassegna settimanale«, »Giornale
degli economisti« a milánského »Corriere della
sera« (pseud. Fra Pacomio). Z jeho samo-

statných publikací mimo četné spisky národo-
hospodářské vyznamenávají se *Il conclave di
Leone XIII* (1837) a *Il futuro conclave* (1888),
jež i za hranicemi vzbudily ohlas.

Decetla viz *Décize*.

Decol (z lat. *decem*), složeno se jmény měř
a vah znamená desátou jejich část, na př.
deciar = $\frac{1}{10}$ aru, decigram = $\frac{1}{10}$ grammu,
decilitr = $\frac{1}{10}$ litru, decimetr = $\frac{1}{10}$ metru.

Deciati, kmen ligurský v jižní Gallii mezi
řekou Durancí a pobřežím; hlavní město bylo
Deciatum.

Decidence (z lat.), úpadek, ochabnutí.

Decidua, lat. *membrana caduca* (vyobr.
viz při čl. Děloha), název sliznice děložné
za těhotenství či březosti některých ssavců.
Nejsložitější poměry jsou u člověka. Jakmile
vnikne vajíčko do uteru, zdří sliznice a
zmnoží se její žlázy. Vajíčko usedne na ně-
kterém místě dělohy, načež zdřelá sliz-
nice utvoří kolem něho násep, jehož okraje
posléze obrůstají celé vajíčko. Odtud roze-
znává se sliznice děložná: 1. jakožto d. sero-
tina, t. j. sliznice místa, kde vajíčko usadlo;
2. jakožto d. reflexa, t. j. sliznice obalující
zevně vajíčko, a 3. jakožto d. vera, t. j. sliz-
nice ostatní dutiny děložné. JJ.

D jest význakem pouze některých ssavců,
jež Huxley označil jménem Deciduata,
oproti oněm, jimž d. schází a které se odtud
nazývají Indeciduata. U prvých jest spo-
jení zárodku s dělohou matčinou (pomocí pla-
centy) tak pevné, že uvolnění blány vaječné
(chorionu) za porodu bez porušení sliznice
možno není: následkem toho utrhuje se větší
nebo menší část d-ue a vyvrhuje se ven. U člo-
věka vybavuje se takto svrchní vrstva sliznice
z celé dutiny děložné, kdežto u ostatních ssavců
děje se to jen s onou částí, která přispívá ke
tvoření placenty. U indeciduatů není spojení
zárodku s dělohou matčinou tak intenzivní
(na př. u přezívaců pomocí kotyledonů, ná-
sledkem čehož zůstává sliznice dělohy při po-
rodu neporušena. **D. reflexa** jest platna jen
pro člověka a opice, kdežto u šelem pouze
v prvých počátcích se objevuje. Podrobnější
rozdělení Huxleyovo ssavců jest toto: a) Dě-
loha netvoří d-uu (Non-deciduata): 1. *Ungu-
lata*, 2. *Toxodontia* (?), 3. *Sirenia* (?), 4. *Cetacea*.
b) Děloha tvoří d-uu (Deciduata): 5. *Hyra-
oidea*, 6. *Proboscidea*, 7. *Carnivora*, 8. *Rodentia*,
9. *Insectivora*, 10. *Chiroptera*, 11. *Primates*. V.

Deciduata viz *Decidua*.

Decillion jest desátá mocnina milionu
(1,000,000¹⁰) čili šedesátá mocnina desítky
(10⁶⁰), tedy číslo šiciferné, napsované 1 se
60 nullami. St.

Decima (lat., desátá) v hudbě značí
desátý stupeň od jistého tónu v řadě diato-
nické čili tercii jeho vyšší oktávy. Může býti
jako terciie velká a malá, vyšší a nižší; vy-
cházějce z tónu c' obdržíme jako vyšší d my
tóny e² a e³, jako d-my nižší tóny As a A.
Akustické poměry v ladění přirozeném jsou
rozmanité; v trojzvuku c-g-e¹ činí d. c-e¹ po-
měr $\frac{2}{5}$, v trojzvuku c-g-es¹ poměr $\frac{1}{1}$, a j. —
Ve varhanářství značí d. (též decupla) po-

mocný hlas jednoduchý, jehož podstata v tom záleží, že, udeřím-li na určitý kláves, neozývá se tón jemu odpovídající, nýbrž jeho vyšší d. (totožná s tercií $3\frac{1}{2}$ v ladění 8'ovém); hlas tento však jako hlas samostatný velmi zřídka ve varhanách bývá zastoupen, jsa pravidlem obsažen v pomocných hlasech smíšených. *Str.*

D. v prosodii jest desítiveršová strofa původu španělského, rýmovaná dle schematu *abbaaccddc* nebo *ababaccddc*. Verše bývají tu čtyřstopé a trochejské, nálada lyrická. Po básníkovi Vic Espinelovi nazývána také *espinel*. Calderon skládal pěkné d-my. Časem pěstována také jinde, u nás na př. Fr. Douchou, a zvláště vyskytá se také v glossách (v. t.). *Hs.*

D. [desi-], bronzová mince španělská, platicí desetinu realu.

Decimace (lat. *decimatio*), odpravení každého desátého muže, trest vojenský; když celý oddíl vojska propadl pro vzpouru, zbabělost nebo pod. trestu smrti, vždy býval na hrde trestán z desíti vojínů pouze jeden losem vybraný, aby pykal za ostatní. U Římanů zaveden tento trest, jak se zdá, poprvé Appiem Claudiem, za dob cisařství používalo tohoto prostředku častěji, s tím však rozdílem, že vždy ze dvaceti (*vicesimace*) neb i ze sta (*centesimace*) mužů vylosován jeden na odpravení. Ještě i v novějších časech užíváno bylo d., odporující naší dnešní vzdělanosti, od přísnějších vůdcův a ve vojscích surovějších užívá se jí posud, kdežto v osvěcených vojscích rozhodně mizí. — **Decimovati**, vykonati d-ci. *F.M.*

Decimae viz Desátek.

Decimální viz Desetinný.

Décime 'desim', desetina. **D.**, drobný peníz francouzský, belgický a švýcarský (ve Švýcarsku sluje také *Batzén*). Ve Francii od r. 1796 ražena byla z mědi, od r. 1852 z bronzu. V Belgii r. 1861 nahradili měď čínským stříbrem. Ve Švýcarsku raží mince ty od r. 1851 z niklové směsi s přísadou stříbra. Legování francouzské přijaly pro mince stejné hodnoty, ale jiných jmen Itálie, Rumunsko, Srbsko a Bulharsko.

D. nebo *dixme* (desátek) nazývány byly ve Francii dávky, jež vybíral král nebo papež od duchovních, zvláště k výpravám křížáckým (*dime saladiné*) nebo válečným. Zneužívání jejich zvláště papeži avignonskými vedlo k odstranění jich; poslední vybírána r. 1469 za Ludvíka XI. Ve stol. XVI. zvány dávky poskytované králi dobrovolnými dary (*dons gratuits*); teprve za válek náboženských zavedeny zase d-s, jež zvláštní výběřci (*receveurs de décimes*) rozvrhovali na diocése (*département générale*) a v těchto na jednotlivé poplatníky (*régalment*).

D. de guerre zvána přírážka válečná za revoluce, pak r. 1855, a podržena, později i zvýšena, vyjmouc některé druhy daní.

Decimola v hudbě vzniká rozdělením určité hodnoty tónové v 10 částí místo 8, na př. čtvrtnoty v 10 not dvoutřicetkových, tak že hodnota každé dvaatřicetiny v tom případě jest o něco menší, než by pravidlem jí příslušela. *Str.*

Decimovati viz Decimace.

Decimový kontrapunkt jest druh dvojitého kontrapunktu, v němž dvojhlasá skladba o převratných hlasech tím způsobem jest zřízena, že přelohou jak vrchního hlasu do nižší decimy, tak spodního hlasu do decimy vyšší vznikají nové skladby dvojhlasé, vyhovující všem pravidlům správného vedení hlasův a harmonie. Vyplyvá arci z pojmu převratnosti, že při přelohách zmíněných hlasy místa svá musí zaměnití, t. j. přelohou do decimy stane se vrchní hlas spodním a spodní vrchním, což jenom tehdy možno jest, nevybočují-li hlasy ve hlavní skladbě navzájem z rozstupu decimového. Ostatně viz Kontrapunkt *Str.*

Decina [dečín], do r. 1870 obchodní váha ve státě církev. = 10 librám (*libbre*) = 339 kg.

Decise [decíz], město franc., viz Decize.

Decisio [-zio], lat., rozhodnutí, zvláště rozhodnutí sporné otázky právní soudem nebo zákonem. **D.** nesluly zákony, jimiž Justinian rozhodoval sporné otázky starého práva (*ius controversum*). Z r. 529 známo jich asi 80, z r. 530: 130, z r. 531 pak 100. Padesát z nich (*quingaginta decisiones*) seřaděno ve zvláštní sbírku, jež byla zaslána školám právním a posláta do codexu.

Decislon [désíz Ćn], franc., rozhodnutí některých úřadů správních (ministrů, conseilu d'état a de préfecture, prefektů, mairů). Pokud rozhodují se jimi spory stran, lze je v odpor bráti u conseilu d'état. Obvyčejně slují *arrêt* neb *arrêté* (v. t.).

Decisivní [-izi], z lat., rozhodující.

Decisivum votum (hlas rozhodující) v právu církevním přísluší na církevní synodě obecné a provinciální určitým účastníkům, rozdílem od hlasu pouze poradního (*votum consultativum*), jiným členům přikázaného. Na synodě diocésální nepřisluší, kromě biskupa, žádnému účastníku **d. v.** Při snesení kapitól kanovníků katedrálních i kollegiálních každý skutečný člen vykonává **d. v.**

Podle rakouského civilního řízení mají **d. v.** při soudech sborových všichni členové senátu, a jde-li o konečné rozřešení sporu, jež soudům těm podle pravomocnosti obchodní nebo horní přikázán jest, též přisouzeno jest přisedícím obchodníkům a horníkům. Předsedovi nepřisluší ve sporech nikdy právo zastaviti usnesení sboru soudců, jehož poradu byl řídil; ve věcech nesporných právo to má v jediném případě (§ 172. soud. instrukce). Arciť povždy jemu, na posledním místě hlasujícímu, přísluší, aby hlasem svým záležitost rozhodnul, jestliže k mínění jistému již přidala se polovice členů senátu, ať již ostatní přisvědčují vesměs jinému mínění anebo v názorech svých se rozcházejí. *Ott.*

Deciso [dečízo] ital., rozhodně, rázně, značka hudebního přednesu, objevující se též stupňována v *decisissimo*, velmi rozhodně, se vši rázností. *Str.*

Decius, jméno slavného rodu plebejského v Římě, z něhož prosluli: 1) Publius D. Mus. R. 343 př. Kr. byl tribunem ve jmění konsula A. Cornelia Cossa i vysvobodil smě-

losti a chrabrostí svojí pluky římské v horském údolí jakémsi Samnity obklíčené od pohromy. R. 340 byl konsulem a spolu s kollegou svým Titem Manliem Torquatem vyslán proti povstalým Latinům. S těmito Římané polem se utkali kdesi poblíže Capue. Tam P. D. M., jemuž ve snách zjevení se stalo, ta strana že zvítězí, jejíž vůdce sebe, jakož i vojsko nepřátelské posvětil bohům podzemním, učinil tak, a vrhnou se tam, kde seč byla nejlítější, padl a smrtí svou krajanům dobyl vítězství. — 2) Publius D. Mus, syn předešlého. R. 312 zvolen byl spolu s M. Valeriem za konsula, avšak pro nemoc ostav v Římě, zatím co kollega do války šel proti Samnitům, k žádosti senátu jmenoval diktátora, anať hrozila nebezpečná válka s Etrusky. R. 309 byl legátem diktátora Papiria Cursora, a spolu s M. Valeriem velel jízdě římské v bitvě proti Samnitům u Longul. R. 308 podruhé zvolen byl konsulem, porazil Tarquiniany a Volsiniany, následkem čehož Etruskové donuceni byli učiniti příměří. R. 306 byl magistrem equitum diktátora P. Cornelia Scipiona Barbata. R. 304 jsa censorem, spolu s kollegou Q. Fabiem Maximem zřídil triby městské. R. 300 přes odpor Appia Claudia Caeca zjednal plebejům přístup k pontifikátu a k augurátu (*lex Ogulnia*), načež i sám zvolen pontifikem. R. 297 po třetí jsa konsulem, porazil Apuly, spojení Samnitů, u Maleventa, a ježto Samnité nebezpečný proti Římanům spolek sjednali s Etrusky, Umby a Gally, P. D. M. jakožto rek a válečník osvědčený r. 295 po čtvrté zvolen za konsula. V bitvě u Sentina vedl levé křídlo, a to když vozy galskými uvedeno bylo v nepořádek, D. po příkladu otce svého bohům podzemním se zasvětil, vrhl se mezi nepřátele a tak smrtí dobrovolnou Římanům pomohl k vítězství.

Decius (C. Messius Quintus Trajanus D.), císař římský (249—251). Pocházel z chudé rodiny římské osazené v Bubalii nedaleko Sirmia (Srému). Stal se vojínem, významenal se, a za císaře Filipa byl senátorem, i poslán od něho do Moesie a Pannonie, obnovit tam kázně ve vojstě, které se bouřilo, chtělo mítí nového císaře. D. přibyv tam, od legii provolan imperátorem, avšak psal Filipovi, že přijda do Říma, důstojnost sobě vnučenou odloží. Než Philippus mu nevěřil, i táhl proti němu, avšak poražen a zabit v bitvě u Verony. D. po té vstoupil do Říma, než musil za krátko vydati se do války proti Gotům, již drancovali v Pobalkání. Král gotský Kniva zvítězil nad ním u Beroee a zmocnil se Filippopole. Když pak s kořistí zpátky se bral k Dunaji, postavil se mu D. kdesi v krajině bažinaté, i byl znova poražen a zahynul v seči spolu se synem, jež byl povýšil za caesara. První z císařův »illyrských« byl zároveň i prvním z těch, kdož padli v osudném boji proti návalu germánskému. D. hleděl vzkřísiti mravy a ctnosti starořímské, obnovil censuru a kázal pronásledovati křesťany, v nichžto spatřoval živél státu a společnosti antické ovšem nebezpečný. Šra.

Decius: 1) D. Nicolaus († 1541), jeden z nejprvnějších básníků církevních písní evanz. Píšísuje se mu píseň *Allein Gott in der Höh sei Ehr*, původně dolnoněmecky napsaná.

2) D. Konrad, sekretář arciknížete Ferdinanda rakouského, vydal něm. *Letopisy Rakouské 1273—1519* (Inšpruk, 1592).

Décize, též *Decise* [desiz], starověká pevnost Aeduů *Decetia*, hl. město kantonu ve franc. dep. Nièvre, arr. neveruském, na ostrově Loiry při ústí ř. Arona a na začátku Nivernaiského průplavu, stanice železniční, má 3666 obyv. (1891, obec 4977), velmi starožitný chrám sv. Aréa s kryptou ze stol. VII. a hrobem tohoto světce, býv. zámek vévod Neveruských (nyni nemocnice), rozsáhlou těžbu kamenného uhlí, sádry a vápna, průmysl sklářský, škrobafský a hrncířský a obchod se dřívím.

Deek [dek] Joseph Théodor, franc. továrník proslulý v oboru keramiky a faience (* 1823 v Gebweileru v Elsasku — † 1891 v Šévrech). Studoval fysiku a chemii, cestoval pak po Německu, Rakousku a Uhrách; r. 1847 vstoupiv do Vogtovy továrny v Paříži, stal se r. 1848 ředitelem státních dílen, r. 1855 ředitelem pařížské továrny na faiencová kamna. Úspěchy, jakých se dodělal svými výrobky, pobádaly jej k novým vynálezům v oboru keramiky (1859). První výrobky toho druhu jsou dle vzoru proslulé faience oironské (1861); brzy však našel i tajemství výroby faience perské, která vynikala ještě skvělejším lustrem nad původní, a jelikož dovedl pro své práce zjednatí si znamenité malíře (Hamonsa a j.), měly jeho výrobky velkou uměleckou cenu. Jeho tyrkisová modř řadí se mezi barvy keramické. Konečně přikročil i k výrobě čínské porcelánu. Na světové výstavě r. 1875 obdržel čestný odznak a důstojnický kříž čestné legie. Výsledky svých badání složil v díle *Faience* (1887). JId.

von der **Decken** Karl Klaus, baron, něm. cestovatel po Africe * 1853 v Kotzenu v Braniborsku — † 1865 v Bardefe v Africe, stal se r. 1853 hannoverským důstojníkem, ale r. 1860 vystoupil z armády a oddal se cele výzkumům zeměpisným. Po menší cestě po Alžírsku roku 1857 vydal se r. 1860 do Zanzibáru a nastoupil ještě t. r. cestu z Kiloe k jezeru Njasse, ale zradou arab. průvodců svých donucen k návratu; rovněž bezvýsledna byla druhá cesta do vnitrozemí. R. 1861 spolu s angl. geologem Thorntonem vydal se z Mombázy na záp. k jezeru Jipe a ke Kilimandžaru, při čemž zevrubně prozkoumány fysikální i národopisné poměry krajin Madžame, Lambunzu, Uru, Pokomo, Kilema, Kirua, Rombo i Moši, a věnována zvláštní pozornost národu Džagův. Z Kilemy slezli oba cestovatelé Kilimandžaro do výše 2530 m, avšak opuštění byvše od průvodce, musili se přes Kisuaní a Baramu vrátiti do Vangy na pobřeží; přes to výsledek cesty té byl cenný, neboť prozkoumány Kilimandžaro a jezero Jipe, a zjištěno, že feka Dafeta, jež jezerem tím protéká, jest horním tokem řeky Rufu (Pagani). R. 1862 s drem Kerstenem pronikl na novo ke Kilimandžaru,

šel jej do výše 4280 m a zjistil přesně polohu jeho, načež r. 1863 podnikl cestu podél pobřeží východoafrického na jih až za mys Daidago k ostrovu Ibu. Pobýváje potom některý čas v Evropě, vykonal přípravy k velké cestě, jejíž účelem bylo prozkoumatí tok a soutěči řek Tany i Džubu, a odebral se do Zanzibáru. Se dvěma jarníky pronikl r. 1865 do ústí Džubu, kdež o jednu loď přišel, a dostihl se druhou Bardery. Nad městem však porouchal se i druhý parník, a D., jenž odešel do Bardery hledat pomoci, jest od zástupu Somálů zavražděn. Vědecký materiál D.ův zpracoval s jinými odborníky Kersten a vydal popis jeho cest s názvem *Baron K. K. von der D's Reisen in Ostafrika* (Lipsko, 1869—79), ve 4 dílech, z nichž první dva obsahují líčení cest. 3. a 4. systematické zpracování přírodovědeckých sbírek.

Decker: 1) D. (Dekker) Thomas, dram. básník angl. (* 1570 — † 1640 v Londýně). Napsal četné kusy, jako: *Phaëton* (1597); *The Smeaker's Holiday* (1600); *If it be not Good, the Devil is in it* (1612); *Match me in London* (1612) a j., jež však nemají valné ceny. Ben Jonson napadl jej na jevišti satirou »The Foxtaster«, což D. způsobem neomalným jemu oplatil hrou *Satirornastix, or the Unbussing of the Humorous Poet* (1602). Ostatní jeho spisy, jako *The Gull's Hornbook* (1609) mají zajímavost jen jako obrázky ze současného života anglického. Sebrané spisy D.ovy s poznámkami a životopisem vyšly s názvem *Dramatic Works* Londýn, 1873, 4 sv.); výběr z nich vydal E. Rhys v »Mermaid Series« (1888).

2) von D. Karl, generál prus. a spisovatel (* 1784 v Berlíně — † 1844). Byl od r. 1800 důstojníkem, založil r. 1816 »Militärwochenblatt«, a s Blessem a Ciriacyem »Zeitschrift für Kunst, Wissenschaft u. Gesch. d. Krieger«, vydal pode jménem Adalbert vom Thale spisy zábavné a pod vlastním jménem *Die Artillerie für alle Waffen* (Berlín, 1816); *Geschichte des Geschützwesens* (t., 1819); *Der kleine Krieg* (t., 1844, 4. vyd.); *Taktik der drei Waffen* (t., 1854, 3. vyd.) a j.

3) de D. (též **De D.**) **Pierre Jacques** Franc., státník belg. (* 1812 v Zéle ve Vých. Flandrech — † 1891 v Bruselu). Usadiv se jako advokát v Gentu, dal spisem svým *Du patriotisme en faveur de la langue flamande* (Brno, 1840) podnět ke hnutí vlámskému a podporoval ve sněmovně poslanců v l. 1839—66 horlivě směr Nothombův. V l. 1855—57 byl členem ministerstva Vilaina XIV., i počínal si svědomitě a poctivě, chtěje sblížit stranu ultramontánů s liberální ku společné práci; ale pro odpor ultramontánů vzdal se úřadu a vstoupil u veřejnost teprve roku 1871, byv jmenován guvernérem limburským. Účastenství při podvodech Langrand-Dumoncauových připravilo ho o všechnu vážnost i o úřad. Pro spis *Etudes historiques et critiques sur les moeurs de piété en Belgique* (Brus., 1847) jmenován byl členem belgické akademie. Kromě toho vydal; *Religion et amour*, básně (Brus., 1835); *De l'influence du clergé en Belgique*

(t., 1843); *Quinze ans de 1830 à 1845* (t., 1845); *L'esprit de parti et l'esprit national* (t., 1852).

Declamando [dekl-], ital., značka hudebního přednesu, udávající, že ve zpěvní frasi netřeba přísně vázati se na určitou jednotu not, nýbrž přednáseti ji způsobem volným, přirozeným rytmem slovním, jako děje se při recitativu.

Declamationes [dek-ci-ó-], lat., cvičné řeči přednášené v rhétorských školách o daných themech. Tyto školy rhétorské, v nichž mladici návodem učitelů studovali vzorné spisovatele prosaické, byly původně řecké, a ještě r. 92 př. Kr. zmařili censoři pokus latinských rhétorů založiti školu v Římě. Avšak již v I. stol. po Kr. rozšířily se latinské rhétorské školy v Římě, v Itálii i v záp. provinciích. Rozšíření jejich pomáhala potřeba časová, shledávající jednak ve vytříbenosti slohové a obratnosti řečnické nezbytný požadavek vyššího vzdělání, jednak jakousi náhražku hledající za ztracenou volnost slova u veřejnosti na fóru a v senátě. Řečnická cvičení sama byla s počátku lehčí, tak řeč. *suasoriae*, t. j. monology složené s hlediště osob z dějepisů známých, v nichž rozebírány byly důvody pro nějaké důležité rozhodnutí nebo proti němu. Těžší byly tak řečené *controversiae*, t. j. sporné případy, v nichž žáci vystupovali jako žalobci a obhájci té nebo oné strany. S počátku (za Augusta a Tiberia) braly se za základ události, jež skutečně se zběhly neb aspoň zběhnouti se mohly; avšak znenáhla nabyly převahy vymyšlené případy, které daleko vzdáleny byly skutečnosti nebo jí přímo odporovaly, ač rozvážní učitelé předpisovali, aby při themech těch přihlíželo se k pravděpodobnosti. Stálými figurami těchto kontroverzí byli ukrutní tyranové, nelidští lupiči a zlí kouzelníci. Vůbec brouadány v řečech těch silně protivu, vymyšleny zákony, vyhledávány putavé situace, hrozné zločiny a jiné novoty, jimiž bylo lze u posluchačů dojíti hlučné pochvaly. Zvláště vítanou látkou byl spor povinností. Muž na př. zapudí choť pro cizoložství; syn jejich vyprosí si od otce peníze, aby mohl vydržovati si milenkou; zatím však živí jimi svou matku. Otec, dozvěděv se o tom, zapudí syna; tento se hájí. Sbirka kontroverzí a suasorií dochovala se od rhétora Annaea Seneky; též pode jménem Quintiliana máme snůšku temat, jež byla v rhétorských školách deklamována. Srv. Bernhardy, Grundriss der röm. Liter., 5. vyd., str. 312. a n.

Declaration of Rights [deklaréšn of raits], čili Bill of rights viz Britannie Velká IV. 691, 693, 694.

Declaratio Thorunensis [deklaráció-], t. j. prohlášení toruňské, jest symbolická kniha evangelicko-reformované církve, sepsaná reformovanými bohoslovci a čtená jako jejich prohlášení u věcech víry na náboženském sjezdě v Toruni r. 1645, jenž máje na vyzvání krále Vladislava IV. mezi všemi účastněnými náboženskými stranami v Polsku (bratrskou, reformovanou lutherskou a římsko-katolickou) sjednatí unii, nesmífil ani strany evangelické přes

účastenství Calixtova (v. t.) a Komenského. Spis ten nablý v Braniborsku r. 1664 symbolické vážnosti. *B.M.*

Decoctoinfusum [dekokt-], nálev, který připraven byl tím způsobem, že odvarem jisté části rostlinné ještě horkým močí se jiná část léčivá, pro kterou delší vaření se nehodí. *Jd.*

Decoctum [dekokt-], lat., odvar nějaké léčivé hmoty s vodou; jen výjimečně používá se na místě vody i tekutiny jiné. — **D.** Zittmanni, odvar kořene sassaparillového s jinými ještě přísadami. *Jd.*

Decomposita [dek-ó-z-] viz Složeniny.

Decompte [dekõnt], franc., účet, pořádkost (v obchodě); též srážka, odbyt zboží.

De Coppet [d'kopé] Louis Auguste, protest. spis. franc. (* 1846 v Paříži). Napsal *Histoire sainte* (1869), ale známější jsou jeho *Sermons* (1876) a *Sermons pour les enfants* (1880—86) věnované mládeži a duchovní poemata *Poésies de la Bible* (1880), *Les grandes scènes de l'Apocalypse* (1884) a *Les grandes voix* (1885). Jeho choť Marie roz. Puaux píše románky pro mládež.

Décor [dekór], franc., z lat. *decus*, ozdoba, okrasa, zvl. malířská, zlatnická, stukatérská uvnitř domů, na nádobách a j. (viz Dekor); též divadelní výprava, dekorace.

Decorated style [dekorétedstail], gotický sloh anglický z konce XIII. až do konce XIV. stol., vyvinul se postupně z angl. gotiky XIII. stol. (early styl). Vyniká velmi ozdobnými formami, jež zvláště v bujně článkovaných kružbách oken a ve sličných hvězdrových a síťových klenbách k platnosti přicházejí. Nejkrásnější díla toho slohu jsou chrámy v Exeteru a v Yorce. V XV. stol. se z něho vyvinul stil řečený perpendikulární. Ostatně viz *Architektura*, str. 684.

De Cort [-ko-] Frans, básník vlám. (* 1834 v Antverpách — † 1877 v Bruselu). Redigoval liberální časopis »Grodwet« a r. 1858 »Schelde« a stal se r. 1861 sekretářem generál. auditoriátu při vysokém vojenském soudě v Bruselu. Pak redigoval paedagogický časopis »De Toekomst« a vedle oblíbeného almanachu *Jan en Alleman* vydával sbírky písní, ve kterých líčil štěstí života rodinného tak jemně a cituplně, že vstoupil jimi do řady předních básníků lyrických. Jsou to: *De schoenste liederen van Robert Burn*: (Brussel. 1862); *Liederen* (Antverpy, 1857—59, 2 sv.); *Liederen* (Groninky, 1860); *Zing-zang* (Brus., 1866).

Decorum [dekó-], lat., slušnost, vážnost, důstojnost.

De Coster [-kos-] Charles Théodore Henri, belg. spis. (* 1827 v Mnichově — † 1879 v Ixelles), byl vojákem, pak žurnalistou a posléze profesorem na vojenské škole brusselské. Na základě velmi pilných studií lidu vlámského a starších spisů uveřejnil: *Légends flamandes* (Brussel, 1857, illustr. Rops), poutavé povídky s látkami většinou středověkými, co do jazyka velmi případně archaisované; *Contes brabantons* (t., 1861), podobné povídky, ale psané moderní frančtinou; *La légende de Thyl Uenspiegel* (t., 1868), mistrovský román s vý-

borným líčením krajin, mravů a obyčejů flanderských za doby inkvisice. Zajímavý jest též jeho román *Voyage de nocés* (t., 1872) a cestopis *Voyage en Zélande* (»Tour du Monde«, 1878).

Decourcelle [d'kursèl] Adrien, dram. spis. franc. (* 1824 v Paříži — † 1892 t.). Napsal značný počet dramát a vaudevillů, hlavně se spolupracovníky Barrière, Labichem, Dennerem, Clarettem a j. (*Je dine chez ma mère*; *Les petits moyens*; *J'enlève ma femme*; *La chasse au bonheur*; drama *Le père*). Do češtiny přeloženy: Hledá vychovatele (A. Pulda v Nov. div. repert. VI.), Nepatrné prostředky (Dr. Wassmann ve Vybr. hrách div. och.), Obědvám s matkou (Fr. Winkler, Nových div. her sv. 1.) a j. — Neméně plodným spisovatelem téhož oboru je jeho syn **D. Pierre** (* 1856 t.) se spolupracovníky Crémieuxem, Valabrèguem, Busnachem a j. Uvádíme: *Grain de beauté* (1880); *L'as de trèfle* (1883); *Le fond du sac* (1883); *La charbonnière* (1884); *Ciocio* (1887); *L'abbé Constantin* (1887) dle známého románu Halévyova, operettu *Madame Cartouche* (1886) s hudbou od Vasseura; *Le dragon de la reine*. Sepsal též román *Le chapeau gris* (1886) a causerie i novellky uveřejňované v »Gaulois« (pseud. Choufleury) a »Figaro«.

Decourt [dekúr] viz Dekort.

Decouvert [dekuvér], franc., nekryté, nedostatek; užívá se zvláště o prodejích, které konají na burse spekulanti à la baisse, protože nemají ještě žádané zboží, tedy prodávají nekryté (à d.) čili in bianco; kupují-li pak příslušné zboží, praví se, že se kryjí.

Decrais [-kré] Pierre Louis Albert, diplomat franc. (* 1838), byl advokátem v Paříži, r. 1870 při vyslanectvu brusselském, později prefektem v depart. Indre-et-Loire, Alpes Maritimes a Gironde, r. 1880 vyslancem v Bruselu, r. 1882 v Římě a od r. 1886 jest vyslancem ve Vídni.

Decrescendo [dekrešèndo], ital., silou ubývající, jest značkou přednesu hudebního, poukazující k tomu, že v určité frasi nebo části věty sluší znenáhla ubíratí síly; jest tudíž d. opakem crescenda (v. t.) a značí se v písmě not buď *decr.* nebo $\gt$. *Str.*

Décret [dekrè], franc., viz Dekret.

Decreta divina [-kré-], t. j. úsudky, předložení boží (Ep. Ef. 1, 11. Sk. ap. 2, 23. Žalm 2, 7) nazývá se v evang. dogmatice výraz rady boží za účelem zjevení slávy boží, zvl. při lidech; jsou vnitřní pohyby čili úkony boží vůle, dle kterých Bůh o tom, co v čase diti se má, od věčnosti určité ustanovil. Každý dekret božský jest svobodný, naprostý (absolutní), věčný (Ep. Efez. 1, 4), nezměnitelný, neodolatelný (Skut. ap. 5, 39), nepochopitelný (Ep. Řím. 11, 34, Iz. 55, 8) a první příčinou všech věcí. Uložení stvoření a prozřetelnosti jest dekret všeobecný, uložení spasení a zavržení lidí jest dekret zvláštní. *B.M.*

Decretales litterae [epistolae] viz Dekretálie.

Decretorius [-kre-], lat., rozhodující, rozhodný; d. annus, t. co normální rok (1624); d. dies (1. leden 1624), normální den.

Decretum (lat.) viz Dekret.

Decretum absolutum, naprosté, svrchované usouzení, t. j. boží (v. *Decreta divina*), nazývá se v evangel., zvláště reformované dogmatice předuložení čili předzřívání (viz *Prædestinace*) svrchovaností boží podmíněné, dle něhož Bůh z veškerého lidského pokolení, jež mělo býti stvořeno a mělo ve hřích klesnouti, jedny k životu věčnému, druhé k věčnému zahynutí předzřídil. **D. a.** jest jedinou a poslední příčinou vysvobození lidského anebo zanechání člověka v záhubě. Cílem jeho jest sláva boží. Jest věčným, z věčnosti do věčnosti pevným, nezpytatelným a nezměnitelným. Předmětem **d-ta** není člověk sám o sobě, ani člověk, kterýž měl býti stvořen, anebo člověk v stavu nevinnosti stvořený, nýbrž člověk padlý. **B.M.**

Décsi [děčí]: 1) **D. János**, spis. maď. (* asi 1560 v Décsi tolnánské župy — † 1611). Byl profesorem v Marošvásárhelyi a nejlepším prosaickým spisovatelem své doby. Přeložil obě díla Sallustiova (Sibiň, 1596), napsal římské a uherské právo a vydal pět tisíc příslaví a pořekadel řeckých a římských, dílo dosud pozoruhodné: *Adagiorum Graeco-Latino-Ungaricorum Chiliades quinque ex Des. Erasmo Junio, Jo. Alex. Cogn. Gilberto et aliis optimis quibusque Paraemiographis excerptae, ac Ungaricis proverbiiis, quoad ejus fieri potuit, translatae* (Bardějov, 1588). — 2) **D. Samuel**, spisovatel maď. (* 1748 v Rimavské Sobotě — † 1816). Byl z prvních, kteří na sklonku minulého století počali klesati dráhu jazyku maďarskému v žurnalistice a literatuře; redigoval ve Vídni časopis: *Magyar Kurír* (1787—1792) s historicko-statistickou přílohou *Magyar Almanak*, vydával brožurky na obranu jazyka maďar., zejména: *Pannoniai Phoenix, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv* (Panonský Phoenix, aneb z popela svého vzkříšený jaz. maď., Vídeň, 1790), a hlavní dílo své: *Osmanographia azaz a török birodalom természet, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának sa magyar királyok ellen viselt hadakozásainak leírása* (Osmanografie čili popsání říše turecké se stanoviska přírodního, morálního, církevního, občanského a vojenského, a vypsání válek tureckých proti králům uherským; Vídeň, 1788 až 1789, 3 sv., znova t., 1789—90). **Bbk.**

Decticus [dektikus] Serv., rod hmyzu rovnokřídleho z čel. kobylek (*Locustidae*), lišící se od kobylek vlastním tím, že má na 1. článku chodidel zadních noh zvláštní volné plátky předřizovací; tykadla jsou tenká a často velmi dlouhá, ústroje letací u některých druhů zakrnělé. Dle toho, jakož i dle jiných známek podrobnějších dělí se rod ten nyní v několik rodů menších, z nichž u nás celkem 8 druhů žije. Nejhojnější a zároveň největší druh náš jest **D. verrucivorus** L., kobylka kousavá, hojná v létě na strništích i na křovinatých stráních; jest od 30 až do 44 mm veliká, olivově zelená nebo nahnědlá, na těle i na krovkách hojně hnědě skvrnitá; křídla jsou čirá, zadeček vezpod žlutý, u samečků zakončený dlouhým šavlovitým kladélkem. **LD.**

Decubitus [deku-], lat., otláčení, proležení, snět trvalým tlakem vznikající. Tlak působí mechanicky stlačení cév, následkem čehož vzniká místní nedokrevnost i bezkrevnost a trvá-li dlouho, odumírá tkáň nejsouc vyživována. Hlavní příznak **d-tu** jest, že úmrtí nastává nejprve na místě stlačeném. Tak vzniká i na těle jinak normálním **d.** při nošení nesprávně přiléhajících obvazů, těsné obuvi atd., a to hlavně, kde pod koží hrboly kostěné se nalézají. Jestliže tělo nějak bylo oslabeno, po dlouhých chorobách, zejména infekčních a horečných, pak při některých nemocích mozku a míchy (apoplexi, nádorech mozku, zlomení páteře, zranění míchy), pak též v úplavici cukerné nastává **d.** mnohem rychleji než v poměrech normálních a pokračuje měrou úžasnou. Příčinou toho jest buď nedostatečná výživa a resistance tkání, jindy patrně abnormní složení krve i tkání tělesných (diabetes) a konečně i činnost čivů cerebrových a snad i výživných. Zejména náhlý **d.** při chorobách čivstva všichni autoři vlivem čivů vysvětlují. Při vzniku **d-tu** účastní se i činitelé vnější; nemocný uložený v lůžku čistém, kde prádlo často se střídá a záhyby jeho pilně se vyrovnávají, déle vydrží nejsa proležen než ubožák v loži nesrovnaném, potřísněném. Příznaky **d-tu** vznikají často podloudně, ježto nemocný bolestí z pravidla necítí. Na kůži objeví se místo zarudlé, jehož barva však brzy v sinalou se mění; teplota bývá tu spíše snížena. Barva znenáhla temní, citlivosti ubývá ba i mizí vůbec, okrslek mírně zduřuje. Pokožka počíná se zvedati, někdy i ve způsobu puchýře, a jakmile ji odstraníme, máme před sebou tkáň odumělou. Snět zachvacuje veškerý útvar těla, nešetí svalstva ni šlach nebo povázek a vniká až ku kosti. Zničením okostice může i kost stížena býti snětí. **D.** nejčastěji se jeví na místech, kde bezprostředně pod koží útvary tvrdé se vyskytují, tak nad křížem, nad chochliky, na patě, nad lopatkami, nad trny páteře, pak nad lokty i kolenoma. Ze rány takto vzniklé, jejichž kraje mají pramalou snahu jizviti, mohou býti zdrojem infekce celého těla, jest zřejmo a bývá sepsé koncem **d-tu**. Jindy provázen bývá **d.** nebezpečným krvácením z nahlodaných cév a konečně i rozrušením stěn dutin tělesných může se státi zhoubným. Léčení **d-tu** samého jest obtížno. Hlavní úkol lékaře i okolí nemocného, a to zejména v chorobách naznačených, jest pokud možno zabrániti vzniku **d-tu**. Nemocný musí býti uložen v lůžku pečlivě ustlaném, prostěradla nesmí býti sežmolena, záhyby veskrze nutno urovnati. Poloha nemocného budiž střídána a nutno ho i na druhé lože na čas přenést. Vše, s čím nemocný se stýká, budiž co možná čisto. Léčení **d-tu** samého spočívá v čištění ran snětivých a v jejich desinfekci, s čímž ovšem nutno spojit i léčení příčinné. **Peč.**

Decumana porta [dekumá-] nazývána při opevněném táboře římským brána na straně od nepřítelů odvrácené. Viz *Ležení*. **Čpk.**

Decumates agri viz *Agri decumates*.

Decuria [dekú-] lat., oddělení skládající se původně z desíti osob. Na d-ie rozdělovali Římané rádi mnohé větší celky, na př. jezdců, senátory, porotce; také děje se zmínka o d-ích pisařův, apparitorův a j. Pojmenování to zůstalo, i když později po rozmnožení jízdy d. obsahovala větší počet mužstva než deset. *Pk.*

Decurio (lat.): **1)** Načelník decurie, t. j. oddělení jízdy o 10 mužích. Turma o 30 mužích dělila se ve tři decurie, v čele každé byl d. a náčelník první decurie velel pak celé turmě. — **2)** V municipiích a osadách slove d. člen městské rady, která po latinsku často se nazývá *ordo decurionum* anebo *decuriones*. Postavení a funkce jeho odpovídají analogicky postavení a funkcím senátora v Římě. — **3)** Za doby císařské byl d. *cubiculorum* úředník císařského paláce, jehož činnost lze srovnati s funkcí vrchního komořího. *Pk.*

Decussatím [dekusá-], lat., na způsob římské desítky (X), křížem.

Decussis, velká římská mince měděná = 10 assům, opatřená značkou X (= 10 assů). Na anomálních d-sech bývá zobrazena okřídlená Victoria, stojící na dvojspěži, na obyčejných d-sech hlava Romy s přilbou, jejíž chochol končí hlavou ptáčí. *Srv. Mommsen, Geschichte d. römisch. Münzwesens, str. 286, 347, 384* *Vř.*

Decyusz [-uš] Jost Ludwig, původně Dietz, dějepisec polský (* kol. 1490 ve Vissemburce v Elsasku — † kol. 1576), usadiv se r. 1505 v Krakově, uveden byl ke dvoru a stal se tajemníkem krále Sigmunda Starého, který svěřoval mu různá poselství a povýšil ho do stavu šlechtického. Později zastával rozličné výnosné úřady. Zůstavitel 3 spisů: *De vetustatis Polonorum; De Jagellonum familia; De Sigismundi regis temporibus* (Krakov 1521). Přidrzuje se v nich hlavně Miechowity, jen v posledním píše jako očité svědek. Vydal též popis svatby Sigmunda s Bonou (t. 1518).

Děčana, Děčka, Děka staročeská jména ženská.

Děčané viz Čechy str. 250.

Děčany (něm. *Jetschan*), ves v Čechách, hejtm. litoměřickém, okresu lovosickém, fara Třebívlice, pošta Třebenice, 251 ob. č. (1890).

Děčany (starosrb. Děččani, Děččani, novosrb. Dečani plur.), veliký klášter, v srbských národních písničkách řečený »Visoki Dečani«, 3 hod. na jih od Peče na cestě do Djakovy a do Prizrena. na východním podnoží »Albanských Alp« pod horou Plješem. na horním toku potoka řečeného Dečanska Bistrica, přítoku Bílého Drimu. Rozsáhlé, jako hrad opevněné budovy leží mezi lesy kaštanovými, dubovými a borovými. Veliký kostel, ze střídaných vrstev různobarevného mramoru, je sv. Pandokratora; před klášterem nalezájí se dva malé kostelíky sv. Nikoly a sv. Dimitra. Celé okolí je nyní obydleno od muslimanských Albáncův, i sama blízká ves D. Klášter založil r. 1330 král srbský Štěpán Uroš III., který proto u lidu slove »králem děčanským«, v »župě zatrnavské« v krajině Chvoštň. Rozsáhlá zakládací listina Uroše III. s dodatky od

syna jeho Štěpána (Dušana), s hojnými zprávami historickými a právníckými, je tištěna u Miklošiče, Monumenta serb. str. 88—101. a úplněji (se snímky) od Milojeviče (péčí Novakoviče a Dučiče), Dečanske hrivovule, Glasnik bělehradský II. řady sv. 12. (1880). Pokud trval stát srbský, darování toto bylo doplňováno. Také za tureckých dob klášter se držel. Teprve postupem albánské kolonisace stal se osamoceným a v bouřích posledních let nejdou byl ve veliké tísní. Igumen archimandrit Rafail byl následkem sporův s Albánci vězen v Cařihradě 1889, až osvobozen intervencí ruskou a srbskou, načež zemřel na Černé Hoře. Z finančních tísní (statky rozebrali Albánci) osvobodila klášter několikrátě pomoc srbská. Mníchův je nyní asi 4—5. Popisy od mnichův Jurišiče (Dečanski prvenac, N. Sad 1852) a Serafima Rističe (Dečanski spomenici, Bělehrad, 1864) a v cestopisech Bouéa, Müllera, Hilferdinga, angličanek Irby a Mackenzie. *KJK.*

Děčín (něm. *Tetschen*), město a fideikom. panství v sev. Čechách na pr. bř. Labe při ústí Ploučnice, sídlo

Č. 1072. Znak města Děčína.

okr. hejtmanství a soudu, finanč. kommissarství, celního úřadu, okr. četnického velitelství, c. a k. státní pošty a telegrafu, má 6758 něm. a 787 čes. ob. (1890), děkanský kostel Pozdv. sv. Kříže, vystavený na způsob kostela sv. Petra v Římě, kostel sv. Václava a sv. Blažeje, školu obecnou 5tř.

pro chlapce, 5tř. pro dívky, 3tř. měšť. pro chl., 3tř. pro dívky, dětskou zahrádku, obch. pokr. školu hrnčířskou a plaveckou. Zámek (o 145 pokojích) s kaplí sv. Jiří, velikou knihovnou (přes 20 000 děl 70.000 sv.), obrazárnu a bohatým archivem. Vedle zámku rozsáhlá zahrada se znamenitým parkem, v němž se pěstuje přes 2000 druhů růží; rozsáhlý zámecký vinný sklep. Průmysl značný: pivovar, továrna na olej, veliká papírna zv. »Zámecký mlýn«, umělecký mlýn, plynárna, přádelna na bavlnu a mnoho menších závodů na výrobu zboží vlněného a bavlněného, silný obchod s obilím, dřívím a ovocem (vývoz hlavně do Německa a Ameriky); v D-ě jest spojitelná, pojišťovací ústav proti škodám z ohně; nádraží České sev. dráhy (Podmokly-Warnsdorf), Rakouské sev.-záp. dráhy (Praha-Děčín) a stanice sasko-české paroplavby (Litoměřice-Drážďany) Přes Labe železný most, spojující Podmokly s D-em. Hlavní výživou obyv. je obchod a plavba po Labi. D. s Podmokly, Schönsteinem, Těchlovicemi, Bünauburkem a Jilovým tvoří fideikommissní panství (mající 11.016'09 ha v ceně z r. 1801 za 1,267,378 zl.), rodiny Thun-Hohensteinské. Nyní je majetníkem Frant. hrabě Thun-Hohenstein. — Za znak má v červe-

nám polí českého lva, držícího třemi tlapami stříbrnou rybu (parmu), hlavou k sobě obrácenou (vyobr. č. 1072.). — Okr. hejtmanství děčínské obsahuje okr. benešovský, česko-kamenický a děčínský, a má 97.823 ob. (1890).

Dějiny D. byl od prastarých dob hradem a sídlem Děčanů, jejichž země se nazývala také Děckem. Týmž jménem nazýván byl také dekanát děčínský (r. 1341 lipský). V pamětech připomíná se **D.** poprvé r. 1128, když sem kněz Břetislav do zajetí dán a tu r. 1130 odlepen. Ze správcův hradu zdejšího připomínají se r. 1199 Bohuše a r. 1220 Markvart zlízezná, předek pánův z Lemberka a z Vartemberka. Za krále Václava I. přestavěn jest hrad po způsobu západním, což vykonal předek pánův ze Šumburka. R. 1283 jmenuje se **D.** mezi hrady, které zastaveny byly Otíkovi Braniborskému, byv pak z této zástavy vyvaden, zůstal v držení krále Václava II., kterýž t. r. ješkovi z Michalovic za jeho nároky na hrad a město **D.** dal slušnou náhradu. Václav III. dal **D.** dědičně Janovi ze Stráže odjinud z Vartemberka († 1316) a nejstaršímu synu jeho Vaškovi, avšak tento zdědiv rozsáhlé statky otcovské v sousedních krajinách ponechal **D.** a Střekov bratřím svým Janovi († r. 1368) a Benešovi († 1372). Tomuto a synovci Janovi Gastovi potvrdili r. 1370 císař Karel a král Václav **D.**, když jim bylo prvotní darování s hradem **D.** em shořelo. Synové obou bratří rozdělili se o panství, avšak Jan Gast dily ty okolo r. 1376 koupil († 1383). Nejstarší syn jeho Jan (1383—1410) učinil v **D.** jako i předkové a potomci jeho některá zbožná nadání. Za něho se okolí skrze příliv z Míšeňska valně němčil. Synové Janovi Zikmund a Jan (1426—1454) rozdělili se o **D.** držíce každý polovici panství. Onen zůstavil po sobě mnohou slavnou památku, ale jsa povahy nestálé a vrtkavé, ustavičně měl půtky, až pak r. 1438 byv obviněn ze zrady, z rozkazu krále Albrechta jst a ve vězení umořen. Synové jeho Jindřich (1440—1443) a Jan mladší (1443, † 1464) držel **D.** se strýcem svým Janem. Za nich byly ustavičné půtky v okolí. Jindřich opanovav zradou Valečov, zavlekl mateř i se ženou na **D.** Válce s Lužičany, znepokojoval také, jímaje a osazuje cesty, Pražany, kteří na něj r. 1444 se zemským mírem kraje litoměřického vytáhli. Byli tehda **D.** dobyt a zbořen, jak se někdy praví, není na jisto postaveno. Jan mladší stal se samostatným pánem, koupiv díl strýcův, jako i (1453) právo věnné po + Anězce ze Sternberka, mateř své, jež si byli Aleš a Zdeněk ze Sternberka na bráti Vladislavovi vyprosili. Synové jeho Kryštof a Zikmund rozdělili se r. 1471, tak že **D.** zůstal samostatným Zikmundovi († 1518). Ten prodal jej r. 1511 Mikuláši Trčkovici z Lípy, jemuž se tu pro množství německého lidu a zlé cesty nelíbilo, pročez odezdal r. 1515 **D.** s kamenickým a benešovským panstvím Hanušovi, Bedřichovi a Volfovi, bratřím z Solhauzu. Z těch Hanuš obdržel **D.** na svůj díl, prodal jej r. 1534 Rudolfovi z Býnu. On a potomci jeho jsouce

cizinci a práv domácích neznalí, utiskovali obyvatelstvo. Když pak pro náboženství opustili zemi, koupil **D.** Kryštof Zikmund svob. pán z Thunu, jehož potomstvu panství děčínské posud náleží. Za následujících válek přetrpěl **D.** mnohé svízele. Když r. 1631 Sasové do Čech vtrhli, osazen jest dne z. list. a velitel na hradě, de la Marche, poddal se. Sasové, vydírajíce okolí, osadili hrad Kryštofem Jindřichem ze Staupitz, vojenským hejtnanem, který tu do r. 1635 zůstával. Dne 27. čna t. r. odtáhli Sasové. R. 1639 vpadl sem švédský generál Pful z vojska Banérova, spálil předměstí a přemoh hejtmána Jana Schobera, osadil hrad nejv. lieutenantem Koppym a vydíral okolí. Když r. 1640 dne 3. dubna Jan Kryštof z Rublandu, cis. král. nejvyšší, město **D.** opanoval, bránil se Kopy na hradě udatně; po dlouhé, zkázonosné stělbě dobyto předhradí, a Švédové poddali se dne 13. května Rublandovi; nástupci ve velitelství Baltazar Schmidt (1640—1642) a Adrian Alchieri (1643—1644) řádili tu tak jako nepřátelé. R. 1645 osadil město Paykul, švédský generálmajor, ale marně obléhal na hradě c. k. velitele Stüblingera. Když Švédové r. 1648 Malou stranu Pražskou osadili, uzavřeno opanovati **D.**, aby mohli kofist v Čechách naloupenou volně odvážeti. Poslán sem tedy Kopy, švédský nejvyšší, jenž (6.—16. září) města a hradu se zmocnil. Švédové tu poručili až do 25. čna 1649. C. k. posádka zůstávala tu pak do r. 1658. R. 1668 začal hrabě Maximilián hrad zdejší přestavovati. R. 1680 vypuklo v okolí selské povstání ale udušeno brzo. R. 1741 osadili okolí Prusové a zůstali tu až do míru vratislavského (1742); po nich přišli Francouzové a osadili r. 1742 dne 17. října zámek. Když tito dne 30. list. skrze obranu zemskou k poddání přinuceni, osadil zámek c. k. hejtman v. Hochberg. Posádkou tu byli pak Trenkovi panduři (Chorvati); tyto Prusové r. 1744 zajali a tu až do r. 1745 zůstávali. R. 1756 osazen jest **D.** c. k. vojskem, ale dobyt za nedlouho od Prusů. C. k. velitel Laudon vypudil je, ale přišli zase za nedlouho a potyčky ty a takové trvaly až do r. 1757. R. 1778 osadil okolí Jindřich Pruský a vydíral je. V l. 1786—1792 zámek v nynější podobě přestavěn. R. 1813 zkoušel **D.** mnoho od vojsk za času bitvy chlumecké a ještě t. r. zámek opevňován, ac se císař Josef II. r. 1779 očitě přesvědčil o nedostatečnosti jeho jako pevnosti. R. 1866 osadili **D.** Prusové. Viz Fr. Focke, Aus dem ältesten Geschichts-Gebiete Deutsch-Böhmens (1879, 2. díly); kratší výpsání v Čas. Č. M. 1841 na str. 142—183. od V. V. Tomka. Sčk.

Děd v sociologii viz Příbuzenstvo. — **D.** v mytol. viz Dědek.

Děd (i Dědek, Dědon, Dědoš, Děduš), staročeské a prastaré jméno mužské, vlastně jen skratka (snad jména Dědomil, jež se zachovalo v pojmenování Dědomilic). Sčk.

Děd, hora v Jeseníku moravskoslezském ve skupení Praděda, 1378 m vysoká.

Děd u Jihoslovánů: 1) **D.** nazýval se u Bogomilů bulharských a u Patarenů bosen-

ských jejich biskup. V Bulharsku jest znám jen Petr Kappadokijský, δβδύτς srédecký neurčitého věku (Florinský ve Sborníku k počtě Lamanského r. 1883, str. 39). O bosenských děch XIV. a XV. stol. viz Račkého, Rad jugoslov. akademije VII., 163. a X., 183. — 2) **D.** byl dle listin XI. stol. název jednoho z dvorských úředníků krále chorvatského. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia; Smičiklas, Poviest hrvatska, I., 272. *KJk.*

Děd neboli **Dedo** (lat. *Dedi*), jméno markrabí míšeňských i lužických: 1) **D. I.** syn Dětfichův z rodu Buziců, vychovaný na dvoře Rigdaga, potomního markrabí míšeňského, vpadl r. 974 do Durynk, zahnal spojence císaře Otty II., biskupa žičického (Zeitz), unesl z Kalvy svou svekrušu Odu a odevzdal ji v manželství Mečislavu polskému; smřiv se s Ottou III., obdržel od něho léno Srstice (Zörbig) v majetek dědičný a stal se tak zakladatelem nynějšího královského a vévodského rodu saského. Roku 1009 byl nedaleko Tangermünde od severosaského markrabí úkladně zavražděn. — 2) **D. II.**, markrabí Východní marky (lužické), vnuk před. (* 1012 — † 1075), pojal v druhé manželství Adélu, vdovu po míšeňském markrabí Ottovi, která ho přiměla k tomu, aby žádal za durynská léna, kteráž dříve její první manžel Otta spravoval. Když jeho žádost nebyla vyplněna, vpadl **D.** r. 1069 do Durynk, zmocnil se měst Beichlingen a Scheidungen, musil se však vzdáti císaři Jindřichu IV. a vykoupiti svou svobodu ztrátou veliké části svých statků. Později smřil se sice s císařem, ale ztraceného markrabství svého zpět nedostal. Kosmas nazývá ho markrabím míšeňským snad proto, že byl poručníkem Ekberta II. — 3) **D. IV.**, syn hraběte Tímy etninského, založil r. 1224 klášter sv. Petra na Lauterberku, ale zemřel t. r. při návratě z Palestiny. — 4) **D. V.**, zvaný Tlustý, syn Konráda míšeňského, obdržel panství rochlické, se kterým r. 1185 bylo spojeno grojské a hrabství eilenburské. Za 4000 hřiven stříbra udělil mu císař Bedřich I. marku lužickou. Zemřel r. 1190.

Dedán (syr. *Dórón*), jméno dvou biblických starozákon. kmenů: 1. chámského či kúšitského, jenž ve vých. Arabii při Perském zálivu vedle Sabaeův obchod vedl hlavně se zbožím indickým (Ezech. 27, 20), dodáváje toto do Palestiny; 2. keturského čili semitského, který sídlil v sev.-záp. končinách Arabie blíž Edomitů; proto společně s těmito předpovídali mu proroci Is. 21, 13 a Jer. 49, 8 zkázu. — Někteří za to mají, že **D.** jest jméno pouze jednoho kmene smíšeného z potomků Chusových a Abrahamových. *Jrk.*

De dato, skráceně **d. d.**, ode dne vyhotovení.

Dědčín-Sedlnice v. Sedlnice Dědičné.

Dede-Agač, přístavní místo v tur. vilájetu drinopolském na sev. pobřeží Aegejského moře při zálivu Enosském, čítá na 10.000 obyv. Rozkvetlo znamenitě od r. 1872, kdy tu založen přístav, takže r. 1887 obnášel dovoz a vývoz jeho již na 16 mil. franků. Od té doby,

co drahou do Kulelü-Burgasu nabylo fádneho spojení s vnitrozemím, jest pro Vých. Rumelii a Thrakii důležitějším přístavem než sám Cañhrad; vyváží se odtud hlavně pšenice (r. 1887 za 5,320.000 fr.), hedvábné zámotky, semenec, víno, vlna a tabák, dovážejí se stroje, železné zboží, cukr (hl. z Rakouska) káva, petrolej, rýže, sklo a j. Roku 1887 kotvilo v **D.** i 1828 lodí o 618.538 tunách. Na blízku nacházejí se znamenité dosud ssutiny staré Trajanopole.

De Decker P. J. Franc. viz Decker 3).

Dědeček Josef, botanik český (* 1843 v Chlomku), studoval gymn. v Jičíně a přírodní vědy v Praze, r. 1867 stal se učitelem při české vyšší reálce pražské, po té na reálce v Pisku a od r. 1874 jest prof. při vyšší reálce karlínské. Uveřejnil mnohé práce botanické ve »Verh. der Zool.-Bot.-Gesellsch.«, v »Živě« r. 1867, v »Oest. Bot.-Zeitschr.«, v »Lotosu«, v pojednáních král. české spol. nauk a j., a zvláště spisem *Monografie mechů jatrovkovitých* (Archiv pro přírod. výzkum Čech, 1883 česky, 1886 něm.) přičinil značně k botanickému výzkumu Čech. Přispěl též mnohými nálezy do Čelakovského »Prodromu květeny české« a do Rivnáčova »Průvodce po Čechách«, populárně přírodovědeckými články do »Vesmíru« a methodickopoučnými do »Školy a Života«. Vedle toho napsal články přírodovědecké do »Průmyslové čítanky« (r. 1883), »Bibliotéky mládeže studující«, do Ottova »Slovanského kalendáře«, »Pražských hospodářských Novin«, »Archivu zeměděl.«, »Zlaté Prahy«, »Ruchu« a j. Dále vydal *Vínětky* k zakládání herbářův a *Obrázky z přírody*. V posledních letech věnuje se hlavně směru školskému, o čemž svědčí řada pojednání v »Kroku« a dvě pojednání v programech realky karlínské, tu zvláště studie *O znenáhlem zavádění realii do škol* (1886). Jest též spolupracovníkem našeho díla v oboru botanickém. *Př.*

Dědek, dle domnění některých bajepisů domový bůžek pohanských Čechů. Mínění toto zakládá se na zprávě Dalimilově, který praví o Čechu: »I bra sě lesem do lesa — dyetky své na pleci nesa.« Poněvadž totéž i Kosmas vypravuje řka, že praotec Čech na plecích svých přinesl do nové vlasti bůžky domácí (»penates«), a stanuv na Řípu, položil je na zem, domníval se Jos. Jireček, že má se u Dalimila místo dietky čísti dědky (dyedky), jako u Rusův sluje domácí bůžek dídko (v. t.), u Rusů děduška domovoj (viz Domovoj). Ale ježto všechny známé rukopisy Dalimila mají čtení dietky a také oba nejstarší překlady německé, jak rýmovaný tak i prosaický, mají na tom místě *Kinder*, nezdá se conjectura Jirečkova odvodněnou. — Srv. Jos. Jireček v ČČM. 1861, 358.; Prusik v Kroku VI. 35. *Ml.*

Dědek jest primitivní přístroj užíváný ku přidržování (sevření) dřeva, které se má opravovatí pořizem (osníkem). Nejhojněji užívá se ho při ruční výrobě šindele. *JJd.*

Dědek, ves v Čechách, hejtm. Pardubice, okr. Přelouč, fara a pošta Bohdaneč, obec Neratov; 25 d., 107 ob. č. (1890).

Dedekind: 1) D. Friedrich, spis. lat. a něm. (* 1525 v Neustadtu v Hannoveru — † 1598 v Lüneburce), byl evang. pastorem a zemřel jako superintendent. Mimo nepatrná něm. dramata reformační *Der christliche Ritter* a *Papista conversus* napsal lat. knihu *Grobianus, De morum simplicitate libri duo* (Frankf., 1549), již se proslavil. Spis ten měl již své předchůdce v Německu; zkušenost totiž, že četná poučení o poctivých mravích při stole, jež má něm. literatura již od XIII. stol., nemohla zabránit šířící se surovosti mravů, přiměla již v XV. století H. Kruga, že se dal opačnou cestou a učil ironicky, jak se chovati hodně surově. Hans Sachs zřymoval tento dialog »Die verkert disch-zuecht Grobiani« a r. 1538 vyšla i prosaická knížka »Grobianus Tisch-zuecht«. Nad tyto pokusy humorem znamenitě vyniká spis D-ův, rozšířený od té doby v přečetných vydáních a patiscích. Ještě více se šířil četnými překlady, čtyřmi německými, českými (Brno, 1748; Praha, 1761; Kutná Hora, 1764; Olomouc, 1768), maďarským i anglickým. V tom překonal »Grobianus« všechna básnická díla XVI. stol., neboť působil nejšíře a nejdéle. Spis ten je smutným svědectvím surovosti XV. a XVI. stol.; jisto jest, že kniha ne pro svou tendenci mravoučnou byla tak hojně čtena, nýbrž pro zálibu obecnstva v líčení káranych surovostí. — Srv. Hauffen, Caspar Scheidt, der Lehrer Fischarts. Ks.

2) D. Julius W. Richard, matematik něm. (* 1831 v Brunšviku). Stal se doktorem filosofie na základě pojednání *Über die Elemente der Theorie der Euler'schen Integrale* (Gotinky, 1852), r. 1854 habilitoval se na universitě gotinské, r. 1858 jmenován profesorem při polytechnice v Čurichu a r. 1862 profesorem vys. škol techn. v Brunšviku. D. vydal články v »Crelleově Journalu«, v publikacích král. společnosti gotinské, v »Comptes rendus« a j., táhnoucí se zejména k oboru teorií čísel. O sobě vydal spisy: *Stetigkeit u. irrationale Zahlen* (Brunšvik, 1872); *Ueber die Anzahl der Idealklassen in den verschiedenen Ordnungen eines endlichen Körpers* (t., 1877); *Was sind und was sollen die Zahlen?* (t., 1888), v němž jeví se snaha udělití arithmetice přesné zákony. Záslužně jest též D-ovo vydání děl Riemannových a cenné poznámky k II. dílu spisů C. F. Gaussových (Gotinky, 1863). Konečně vydal i Dirichletovy »Vorlesungen über Zahlentheorie« 3. vyd., Brunšvik, 1881) příčiniv vzácné dodatky, které obor tento valně rozšířily. AP.

Dedekorce (z lat.), zneuctění.

Dedemsvaart, průplav v sev. části provincie overyselské v Nizozemí, jež spojuje Zwartu a Hassetu s Vechtou u Gramsbergenu, 45 km dlouhý, z r. 1809, nazvaný dle svého původce van Dedema. Plavební ruch na něm jest velmi čilý, náklad lodí r. 1883 činil 508.119 m³. Na jeho březích v kraji dříve pustém rozkvetlo mnoho osad, zvláště ves Dede msvaart se 6644 obyv. (1879), tovární výrobou bramborové mouky a sirupu, vápenicemi, loděnicemi a obchodem.

Ottáv Slovník Naučný, sv. VII. 112 1893.

Dedenevo (Novospaskoje), ves ruská v moskevské gub., dmitrovském újezdě. Dle podání byl zde zabit chán Deden nebo Djuden, který r. 1295 zpusťošil okolí Dmitrova. Místní chrám chová mnoho starobylých a drahocenných památek.

Dedham, město v hrabství norfolckém v severoamer. státě Massachusettsu, jihozáp. od Bostonu, má 10 kostelů, radnici, národní banku, spofitelnu, vefejnou knihovnu, asyl pro propuštěné káranky, průmysl bavlnický, soukenický a 6641 obyv. (1885); založen byl r. 1635 a stal se oblíbeným sídlem bostonských obchodníků.

Dědlo, lat. *heres*, v histor. pramenech země České z XI. až XIV. věku, kromě jiných rozmanitých významů znamená sedláka takového, který po předcích seděl na usedlosti, jež byla jeho vlastnictvím, tak že mu nemohla býti odňata. Podobá se, že prvotně všichni byli osobně svobodní a seděli na majetku svobodném, nepoddáni a nepoplatní jinému než zeměpánovi; avšak kde se dějí o nich zmínky, tu již nezřídka jsou poddáni a poplatní vrchnostem, blíže se znenáhla sedlákům jiných tříd a jiného původu, ačkoli se pamatovalo, že povinnosti jejich nemají býti rozmnožovány. Srv. Dědinnici. Ktk.

D. v právu soukromém (rak. a řím.) jest osoba, jež byvši k tomu na základě některého z důvodů delačních — dědické smlouvy, testamentu nebo zákona (lépe jistého poměru, hlavně rodinného) — povolána, nastupuje bezprostředně v pozůstalost osoby zemřelé, buď celou nebo poměrnou její část (viz Dědictví). V tomto případě, je-li tedy více dědiců, mluvíme o spoludědicích. Tito mohou na př. v testamentech býti ustanoveni (adheritováni) stejným dílem nebo určitými podíly, určenými přímo nebo mlčky (jsou-li jmenováni společně, spojeni, *coniuncti*). Nehledíc k subjektivnímu dědickému právu, o konkrétní důvod delační se opírajícímu, vyhledává se způsobilost k dědictví. Z pravidla jest způsobilým každý, kdož schopen jest nabývatí práv, zejména osoby právnické, osoby počaté (*nascituri*), ano při fideikommissární substituci i nenarození s omezením vyloučeným v § 612. obč. zák. Výjimkou jsou absolutně nezpůsobilými: desertěři, zejména i branci, pokud se bez povolení vystěhovali (§ 544. o. z.), řeholníci, pokud složili slavné sliby chudoby (§ 538. o. z.), a poddáni cizích států v případě odvety (§ 33. o. z.); relativně, t. j. v příčině konkrétního dědictví, jsou nezpůsobilými osoby, které zůstavitele, jeho děti, rodičů nebo manžela v příčině cti, těla nebo jmění takovým způsobem se byly dotkly, že mohou podle trestního zákona odsouzeny býti, pokud nevychází z okolností, že jim zůstavitel byl odpustil (§ 540. o. z.); osoby, které před soudem k cizoložství nebo zprznění krve se doznaly nebo z něho usvědčeny byly, jsou mezi sebou z dědictví podle testamentu vyloučeny (§ 543. o. z.); konečně jsou vyloučeni všickni, kdož jakýmkoliv způsobem pravou poslední vůli zůstavitelovu potlačili (§ 542. o. z.). Způ-

sobilost posuzuje se vedle rak. práva podle doby, kdy dědictví připadlo (*Anfall, delatio hereditatis*, § 545. o. z.), tedy pravidlem podle smrti zůstavitelovy (dle říms. práva již podle doby zřízení testamentu) a musí trvati do odevzdání. Připadlé dědictví přechází pravidlem na d-e delátovy, nebyla-li totiž zřizena substitute, §§ 537., 809 o. z. (podle říms. práva jen výjimkou, t. zv. *transmissio*); ovšem se vždy předpokládá, že delát zůstavitele přečkal (§ 536. o. z.), s jedinou výjimkou, že testamentem povolane dítě zůstavitelovo zemřelo před ním, zanechávajíc descendenty (§ 779. o. z.). D. musí se soudně k dědictví přihlásiti (*Antretung der Erbschaft, aditio hereditatis*; I. 206); říms. právo rozeznává tu *heredes voluntarii*, kteří měli na vůli se hlásiti, a *h. necessarij*, kteří dědili *ipso iure*. D. má udati při tom určitě, z jakého delačnického důvodu tak činí a přihlašuje-li se bezvýmínečně nebo s výhradou inventáře (*cum beneficio inventarii*, aby docílil ručení jen do výše pozůstalosti), §§ 799. — 802. o. z., a musí své dědické právo vykázati, načež se mu dědictví odevzdá soudní odevzdací listinou (*Einantwortung*, § 797. o. z.). Věřitelé pozůstalostní mohou žádati, aby pozůstalost byla oddělena od jmění předluženého d-e (§ 812. o. z.), tak zv. *beneficium separationis* č. *separatio bonorum*, oddělení statků). Pozůstalostní řízení upravuje cis. pat. z 9. srp. 1854 č. 208. f. z. *Síkl*

D. království Českého v. Čechy 493.
z **Dědic**, příjmení Miloty z Benešova, známého z dějin za Přemysla II. a Václava II. Viz Benešovi.

Dedicatio [-ikáció], lat., slavnostní vysvěcení veřejné budovy, zejména chrámu, jež nařizováno bylo buď senátem nebo lidem a později císařem. Obřad sám vykonávali za asistence velkokněže vyšší úředníci (nejm. jeden z konsulů); někdy zvolil k tomu lid dva kommissáře (*duumviri aedi dedicandae*). Funkcionář chopil se veřejně a odkřikával přesně stanovenou formuli, již velkokněž předčítal. Ku konci lid hlasitým voláním vyslovil své blahopřání. *Cf.*

Dědice, vsi v Čech.: **1)** D., hejtm. Tábor, okr. Vožice Mladá, fara a obec Hoštice, pošta Sudoměřice, 170 ob. č. (1890). — **2)** D., hejtm., okr. a pošta Čáslav, fara Bohdaneč, 142 ob. č. (1890); byly zabaveny Janu Rud. Trčkov.

3) D., městys na Moravě při stoku Velké a Malé Hané, hejtm., okr. a pošta Výškov; 218 d., 1665 ob. č., 23 n. (1880). kostel N. Trojice (pův. XII. věku připomínaný) z r. 1753, 4tř. šk., panský mlýn, vojenská posádka. Nedaleko zříceniny hradů Dědic a Stajnova. D. náležely ve XIII. stol. pánům z Kravař a po nich zrádce krále Přemysla II. Milota psal se z D-ic (jinak z Benešova). — **4)** D., ves t. hejt. Znojmo, okr. Budějovice M., fara Újezd Vel., pošta Syrovice N.; 34 d., 220 ob. č. (1890).

5) D. (pol. *Dziedzice*), ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Bilsko, fara Čechovice; 105 d., 748 ob. pol., 22 č., 189 n. (1880), škola, pošta, žel. stanice a z mlýny. — Samota Ochodza (15 d., 132 ob.).

Dědická daň vybírá se z čistého podílu dědického nebo z odkazu. Liší se od poplatků

jež se odvádějí náhradou za úřední jednání při řízení pozůstalostním (na př. poplatek při sdělení soudního pořízení, poplatek za uschování soukromého posledního pořízení a pod.). Náleží dle předmětu k daním ze jmění, dle své povahy však k daním z obchodu, a odvodňuje se různým způsobem. Za důvod sociálněpolitický uvádí se, že stát jako vyšší článek svazku společenského má právě tak jako rodina zásluhu o rozmnožení jmění zůstavitelova, ježto působí při vzniku jmění i chrání jmění nabyté, a ježto jistě povinnosti, které dříve tížily rodiny, přešly na stát; to uznává prý se ve skutečnosti tím, že právo dědické po zákonu sahá jen do určitého stupně (na př. v Rakousku do 6. stupně), a že pak dědictví připadá státu právě tak, jako když dědicové jsou neznámi. Proti tomuto důvodu právem lze namítati, že státu poskytuje se placením ostatních daní dostatečná náhrada. Se stanoviska finančního odvodňuje se d. d. tím, že slouží k postižení takových důchodů, jež se vymykají ostatním daním, a tvoří takto nutný doplněk soustavy berní. D. d. může — dle Schäffleho — býti vybírána buď z pozůstalosti, tedy ze jmění, které nebylo vůbec dani podrobno, nebo podléhalo jí pouze nedostatečně (poplatek z podstaty pozůstalostní, *Erbmassengebühr*) anebo dle sumy, kterou každý jednotlivec dědi (poplatek dědický, *Erbengebühr*). Konečně uvádí se, že má d. d. za účel vyhověti požadavku spravedlnosti a důchody ze jmění stihati vyšší sazbou, nežli důchody z osobního výdělku, a že hodí se velmi dobře k účelům finančním, poněvadž nemůže býti přesunuta na jiné osoby, a jest výnosná, stíhající předmět v okamžiku, kde se snadno platí, když totiž dědici bez jeho přičinění přirůstá jmění. Námitky proti d-cké d-i jsou hlavně tyto: Úmrtí zůstavitele samo o sobě nemusí míti příznivý účinek pro dědice, zejména když zemře otec rodiny, jenž ne pouze ze jmění, nýbrž i vlastní prací rodinu svou vydržoval; tu jest pro rodinu úmrtí ztrátou. Některým dědicům nelze upřiti zásluhu o nabytí nebo rozmnožení jmění zůstavitelova, zejména členům rodiny ve společné domácnosti bydlivším, kteří tím nabývají jaksi nároků na dědictví. Konečně rodiny častým úmrtím stíhané jsou daní touto mnohem více stíženy než rodiny, kde úmrtí jsou řídká. Tyto nesrovnalosti možno odstraniti nebo aspoň zmírniti způsobem ukládání a vyměření d-cké d-ě, při němž jistě menší pozůstalosti vůbec od daně jsou osvobozeny, a dle něhož jest daň vyměřena dle stupňů příbuzenstva, tak že bližší příbuzní platí menší sazbu než příbuzní vzdálenější nebo dědicové cizí. — D. d. vyskytuje se již v dávných dobách. U Římanů byla zavedena zákonem Voconiovým, ale pouze na čas. Teprve za Augusta byla opět přes značný odpor Římanů zavedena jako nová daň zákonem zv. *lex vicesima hereditaria et legatorum* (viz Bernictví, 848), dle něhož každý Říman z připadlého jemu dědictví či legátu platil 5%; osvobození byli krevní příbuzní a pozůstalosti menší 100 000 sesterciů. Cara-

calla zvýšil sazbu na 10%, a rozšířil daň i na provincie. Za Justiniána se daň ta již nevykazuje. — V Rakousku byla d. d. známa již v době sedmileté války. Patentem ze dne 7. čna 1759 byla totiž zavedena za účelem kapitalisování stavovské půjčky a později podržena. Obnášela 10%, čistého jmění pozůstalostního; osvobozena byla dědictví mezi rodiči a dětmi, dědictví ve prospěch dobročinných ústavů a dědictví menší 500 zl., odkazy menší 100 zl. Nynější d. d., zavedená jakožto poplatek procentuální patentem z 9. února 1850 č. 50. ř. z. (zákonem poplatkovým), vybírá se v různých sazbách dle poměru zůstavitele k dědici: 1. mezi nerozlučenými manžely, mezi rodiči a jejich dětmi manželskými i nemanželskými, mezi zvolitelem nebo zvolitelkou a zvolencem, a mezi zůstavitelem a osobami, které se nalézají k němu v poměru služebném, činí sazba 1%, s 25% přírůžkou 1 1/2%; 2. mezi jinými příbuznými až včetně ku bratrancům 4%, s přírůžkou 5%; 3. ve všech ostatních případech 8%, s přírůžkou 10%. Je-li předmětem dědictví nebo odkazu věc nemovitá, musí se platit mimo tento poplatek ještě poplatek z převodu (tarifní položka gr. B popl. z.). D. d. platí se pouze z čisté pozůstalosti, která zůstane po srážce všech dluhů na ní vázoucích a nákladů na nemoc a pohřeb; odkazy nesmí si dědic sraziti z pozůstalosti. Povinným ku placení jest každý dědic nebo odkazovník; osvobození menších pozůstalostí není, ani ústavy dobročinné nejsou osvobozeny, pouze jisté nadace, najmě takové, jež jsou založeny k oslavě památky vládařovy. Viz *Aequivalent* poplatkový. — Ve Velké Británii jest čtvero d. d.: 1. *Probate duty*, která byla původně ustanovena pouze na dědictví na základě posledního pořízení, kde dle angl. práva nastává nutnost úředního stvrzení závěti formulí »*probatum est*« (odtud jméno daně), později byla však rozšířena i na dědictví zákonná. Dědictví až do výše 100 £ (po odečtení dluhů) nepodléhají dani; při dědictvích od 100—500 £ z každých 50 £: 1 £ = 2%, při dědictvích od 500—1000 £: 3 £ z každých 50 £. 2. *Account duty* (od r. 1881) k doplnění *probate duty* pro některé případy, zejména darování pro případ smrti a při substituci. Jméno pochází od povinnosti složití počet (*account*) u příslušného berního úřadu. Sazba táž jako shora. 3. *Legacy duty* vybíraná pouze z movitého jmění, a sice z dědičných a odkazních podílů při rozdělení na obdařené osoby v různých sazbách od 1—10% dle poměru příbuzenstva. 4. *Succession duty* zavedena v r. 1853 z nemovitého jmění dle stejných sazeb. — Ve Francii platí se d. d. z veškerého jmění movitého i nemovitého, i z cených papírů, a jest rozšířena na veškerý stupně příbuzenstva i v linii přímé. Sazba jest různá dle poměru příbuzenstva. Nápadná jest nepoměrně vysoká sazba 3% při dědictvích mezi manžely proti sazbě 1% při příbuzných v linii přímé a 1/2% v nejbližší linii postranní. Dluhy se nesrážejí. — V Německu, ač v jednotlivých státech něm. platí různé zásady, nevy-

měřuje se zde nikdy d. d. vícekrát, nýbrž pouze jednou a odvádí se onomu státu, v jehož obvodu zůstavitel měl poslední bydliště; zemskými zákony pak ustanoveno, že jmění, jež v cizině d. d. d. cké bylo podrobeno, jest od domácí daně osvobozeno. Pouze d. d. z nemovitostí platí se vždy v zemi, kde se nemovitosti nacházejí. Osvobození jsou od ní všichni descendent i ascendent i pozůstalý manžel; platí tudíž d. d. ckou pouze příbuzní postranní (kollaterálové) a osoby se zůstavitelem nespřízněné, a proto d. d. nazývá se dávkou kollaterální (*Kollateralabgabe*). Mimo to bývají jednotlivými zákony zemskými osvobozeny osoby, které žily se zůstavitelem ve společné domácnosti, stát, ústavy chudinské a dobročinné. Výše daně řídí se dle částky, s kterou se stal dědic bohatším, a roste progressivně, čím vzdálenější je stupeň příbuznosti dědice od zůstavitele. — Srv. v Scheel., *Die Erbschaftsteuer und Erbrechtsreformen* (2 vyd. 1877); Leser, *Brittische Erbschaftsteuer* (*Tübinger Zeitschrift*, 1881, 331); Trevor, *Taxes on succession* (1881); Vignes, *Traité des impôts de France* (4 vyd., 1880 sv. I.). *Klier.*

Dědická posloupnost sluje pořad, ve kterém dědicové bývají povoláni k dědictví. Viz i Dědické právo.

Dědická smlouva: 1) D. s. v právu něm. a slov. viz Dědické právo. — 2) D. s. v právu rak. jest úmluva, kterou se někdo se svým svolením (*consens*) za dědice povolává (§§ 1249—1254 obč. zák.). Jako testament, obsahuje i d. s. pouhý důvod delace (povolání k dědictví), ale ovšem jest onen právním jednáním jednostranným, tato oboplným, smlouvou. Z této vlastnosti plyne, že k uzavření třeba (na rozdíl od testamentu) svéprávnosti nebo schválení zákonného zástupce a soudu a že, což jest tu nejdůležitějším, jednostranné odvolání jest neplatno. Výjimky řídí se tu pravidly v příčině smluv platících (§§ 1251. o. z.). Vzhledem pak k tomu, že tu běží podstatně o povolání dědice, předpokládá se u zřizujícího způsobilost k pořizování vůbec (marnotratník může tedy s povolením soudu jen o čtvrtině svého jmění pořizovati, §§ 568 a 1253. o. z.); smlouva musí obsahovati povolání k celé pozůstalosti, nebo poměrnému její dílu (§ 532. 533. o. z.) a dědic musí býti v čas nápadu (*Erbansfall*) způsobilým děditi. Jinak nemá povolání za živobytí zřizovatele žádných práv, nýbrž může tento jměním svým mezi živými tedy vyjímajíc na případ smrti — volně nakládati (§ 1252. o. z.). Knihovní vklad d. cké s-vy se nepřipouští (§ 9. knih. zák.). Po smrti zřizovatele musí se dědic jako v jiných případech k dědictví přihlásiti (§ 533. o. z.) a nepominutelní dědicové mohou pro zkrácení povinného dílu jako při testamentu odporovati. Platná d. s. vyžaduje nyní formy notářského aktu (zák. z 25. čce. 1871 č. 76. ř. z.). Co do subjektu a obsahu jest d. s. valně omezena. Mohou ji totiž uzavřítí mezi sebou pouze manželé a (dv. dekr. z 25. čna 1817 č. 1340. s. sb. z.) snoubenci, buď že jeden druhého, neb oba sebe na vzájem za dědice

povolávají Avšak i osoby tyto mohou pouze o třech čtvrtinách svého jmění platnou d-ckou s-vu zříditi, čistá čtvrtina musí zůstatí volnou (§ 1253. o. z.); ovšem lze o této současně formou testamentu poříditi. — Podle římského práva úmluva, kterou se někdo dědicem zřizuje, neváže. (L. 5. Cod. de pact. conv. 5. 14. L. 15. 19. Cod. de pact. 2. 3.). *Síkl.*

Dědická žaloba viz Pozůstalostní řízení.

Dědické právo. Tak nazývá se soubor oněch právních norem, kteréž se týkají posloupnosti v ona práva majetková, kteráž smrtí dosavadního držitele svého nezanikají, nýbrž pouze pozbývají podmětu svého. V další řadě však lze říci, že není žádného oboru práva soukromého, v jehož rozvoji by se tak jasně zrcadlil veškeren vývoj hmotné i duševní osvěty národů, jako právě v rozvoji d-ho p-va. Proto též jak kulturní, tak i právní historikové i právní filosofové odevždy obzvláštní pozornost d-mu p-vu věnovali, tak že literatura tohoto oboru práva soukromého jest velmi bohata, ano i pokus státi se mohl, pozorovati rozvoj jeho s hlediska universálně historického (srv. Gans, Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung, Stutg., 1824 — 29, 4 sv.).

Rozvoj d-ho p-va mohl vůbec teprve tenkrát počíti, když nabyla osobnost jednotlivců i svoboda jejich v oboru majetkovém výrazu právního. Ve společnosti despoticky ovládané není podmínek pro rozvoj d-ho p-va, neboť despota jest jediným pánem po-daných svých i majetku jejich, tak že pouze na dobré jeho vůli nebo nedbalosti jeho orgánů závisí, zdali a komu snad majetek osoby zemřelé dostati se má. Skutečně též nenalézáme ani dnes ještě stopy jakéhos d-ho p-va u oněch divochů, u nichž despotismus v plné bezuzdnosti se ještě vyskytuje. Ani doba t. zv. patriarchálních řádů nejeví se ještě příznivou rozvoji d-ho p-va. V době té nalézají se v platnosti t. zv. řády rodové (viz Rod.), při nichž jednotlivec pouze jako člen rodu a pokud členem tím byl, v právu jakéhos významu požíval; sám o sobě, zejména byli z rodu pro zločin (zlosyn = zlý syn; *uzroñ*) vyloučen, naprosto postrádal svobody i práva. Subjektem práv majetkových byl tu pouze rod jako celek: smrt jednotlivého člena rodu měla podobně jako narození člena jiného pouze ten následek, že se tím měniti mohl podíl, jakýž měli ostatní členové rodové jednoty ve výtěžku společné práce i jiných důchodech, plynoucích z majetku všem společného.

Když však řády rodové mizeti počaly a na místo rodů jednotlivců rodiny nastupovaly,

tvořily se též přirozené podmínky pro vznik d-ho p-va. Svazek pojící členy rodiny ke společnému otci umrtím tohoto a rodina jeho rozkládala se v tolik i v obcru právním samostatných kruhů, kolik tu bylo osob, jež samy opět mohly založiti rodiny. Mezi tyto osoby rozkládal se též majetek otcovský. Tím vysvětliti sobě lze jak vznik d-ho p-va vůbec, tak i zjev, že jednak d. p., jakmile se vyskytovati počíná, jeví se jako d. p. zákonné, při němž upravení poměrů majetkových po smrti zůstavitelové právem samým tak jest opatřeno, že zůstavitel samovolným snad opatřením změny nějaké v ohledu tom ani způsobiti nemůže, jednak že majetek zemřelého dělí se rovnými díly mezi ony osoby, avšak též pouze ony, které samy rodiny založiti mohly, že tedy na př. dcery, osoby ne-duživé atd. z dědicství jsou pravidelně vyloučeny. Čím více dále nabývala v právu jednotlivá osoba významu jako pravidelný podmět právních poměrů, tím jasněji vystupuje též v oboru d-ho p-va moment svobody individuální v popředí a vlastníku, jemuž právo přiznává v míře vždy obsáhlejší volnost majetkem svým libovolně nakládati, přiznává se pozvolnu též oprávnění nakládati majetkem svým i pro případ smrti své, buďto tak, že určitou jednu nebo více osob za nástupce svého v oněch poměrech majetkových, jež smrtí jeho se nerozpadají, smlouvou nebo t. zv. závětí označuje, buďto, že z pozůstalosti své určitým osobám některé přesně vytknuté předměty již z předu určuje (odkazy). V dějinách d-ho p-va lze tedy rozeznávati tři hlavní doby: dobu, ve které žádné d. p. se ještě nevyskytuje, dobu t. zv. d-ho p-va zákonného, a konečně dobu vyskytující se při dědických. Arcit však poskytuje nám právní historie velmi málo příkladů takových národů, u nichž bychom mohli veškerá tato období stopovati; s druhé pak strany nelze říci, že by snad období tato přesně byla vzájemně ohraničena, jakož zejména i dnes ještě d. p. zákonné konkurruje s pořizeními pro případ smrti učiněnými. Že pak pořizení taková (dědické smlouvy, závěti) jsou zjevem mladším, toho doklady dosti četné poskytuje právní historie. I u Římanů, kde již zákon dvanácti desek (*lex XII tabularum*) svobodu pořizování stanovil, a kde právnícká terminologie tomu nasvědčovati se zdá, že závěti jsou útvarem starším, vysvítá opak toho ze samého způsobu pořizování pro případ smrti (*testamentum in comitiis calatis, t. in procinctu*), který jest totožným se způsobem, jakýmž zákony se stanovily, a který tudíž ukazuje pořizení jakožto výjimku z obecného pravidla, posloupnosti na základě svazků pfbuzenských (*lex specialis*). Zcela podobný zjev vyskytuje se i u jiných národů starověku. U Indů na př. teprve v právu dob pozdějších přiznává se pořizení pro případ smrti učiněnému platnost a pouze v tom způsobu, že otec již za života i plně síly předseval rozdělení statků svých. Podobně i u Židů jeví se závěti řádem pozdějším a vyskytují se původně jen ve formě

darování, pro případ smrti učiněných, avšak již za života darujícího působivých. I u Číňanů, kde volnost majetkem svým nakládati poměrně velmi záhy a měrou obsáhlou se byla vyvinula, jeví se pořízení, pro případ smrti učiněná, pouhým potvrzením těch poměrů, které po smrti pozůvajícího po právu samém beztoho nastoupiti měly. Libovolná změna poměrů těch jeví se přímo skutkem, kterýž veřejným trestem stíhat se má. U Řeků konečně, měl-li kdo syny, nemohl vůbec pořízovati závěti o jmění svém. Ano, i když tu synů nebylo, nýbrž jen dcery, mělo pořízení takové pouze tenkrát platnost, když se byl přijal dědic za syna, a toto přijetí bylo vlastně jediným obsahem řecké závěti (*διαθήκη*).

Velmi jasné lze stopovati d. p. ve všech shora uvedených obdobích dějin jeho u národů germanských, zejména u Němců, a u Slovanů, i budíž tedy tuto podrobněji vylíčeno.

D. p. německé. V době, ve které nalézáme poněkud bezpečnější zprávy o kulturních poměrech národů germanských, trvalo u nich ještě zřízení rodové, nebylo tudíž základem pro rozvoj d-ho p-va. Ještě zprávu Tacitovu (*Germania c. 20*) vysvětliti lze v ten smysl, že o nějaké dědické posloupnosti není tu řeči, nýbrž že po smrti jedné osoby ti, kdož nejbližšími jejími příbuznými, tedy členy rodu jejího byli (dětí, bratr, ujec, strýc), v držbě majetku jejího pokračovali. Pozvolnost, s jakou se dál rozklád řád rodových, vysvětluje, že i v dobách pozdějších, kdy již vlastnictví individuální bylo pravidlem, nejbližším příbuzným přiznávalo se právo, zameziti účinek jakékoliv dispozice majetkem, kteráž by mohla býti na úkor budoucímu jim případnutí jeho, dále pak, že nebylo lze jednostranným opatřením pro případ smrti zameziti přechod majetku na ty osoby, které podle svazku příbuzenského měly nejbližší nárok na majetek ten. Smrtí majitele statku odpadla pro nejbližší jeho příbuzné vlastně jen ona překážka, pro kterou tito nemohli se v plné míře ujmouti práva, již za života jeho jim příslušejícího. Nebylo jakéhos mezičasí mezi smrtí zůstavitelovou a nabytím dědictví (*hereditas jacens*); okamžikem smrti přecházela práva zemřelého na nejbližší příbuzné (*der Todte erbt den Lebendigen, le mort saisit le vif*), z nichžto bližší vždy vylučoval dalšího. Ani t. zv. právo *repraesentanti* nemělo místa, nedědil tedy vnuk pozůstalý po synu zemřelém za života otcova vedle strýce svého. Řád posloupnosti dědické byl tedy t. zv. *parentelní řád*, jehož podstata v tom záležela, že ti, kdož měli se zemřelým bližšího předka společného, vylučovali ty, kdož se zůstavitelem prostřednictvím vzdálenějšího předka byli spřízněni. Tříd posloupnosti bylo tolik, kolik se dalo stanoviti společných se zůstavitelem předků s potomstvem jejich; z pravidla však na nejvýše šest takových tříd se vyskytuje. Mezi více dědici stejně vzdálenými dělila se pozůstalost vždy rovným dílem; jen porůznu vyskytuje se jakási přednost toho neb onoho dědice před ostatními; tak na př. meč ode-

vzdáván nejbojovnějšímu atd. Důležitý vliv ohledně způsobilosti dědické jeví zejména rozdíl pohlaví. Dcery z pravidla vylučovány jsou z dědictví pozemkového, nebo nastupovaly pouze tenkrát, nebylo-li tu příbuzných mužských. Podobně i osoby nezuživé, mrzáci i blbci z dědictví jsou vylučováni; konečně i děti mimo manželství zrozené neměly d-ho p-va. Vdova pravidelně neobdržela určité části manželovy pozůstalosti, nýbrž pouze doživotní důchod, kteréhož však vstupujíc v druhý sňatek, pozbývala. Mimo to dědicové manželovi byli povinni poskytovat jí příspěvek na vychování dětí, s nimiž mohla též až do smrti své nebo do jejich zletilosti chlebiti společně. Nezůstalo-li žádných příbuzných po zůstaviteli, připadala pozůstalost zoměla královské. — Pořízení pro případ smrti se v ranním středověku ještě nevyskytují; avšak tvoří se již základy pro rozvoj jejich. Takovým základem byla především smlouva zvaná *adfathimus* (v. t.), v další řadě taková, z pravidla písemně vyjádřená opatření, kterými zůstavitel některým osobám, jež neměly nároku na dědictví, na př. dcerám, vnukům ze synů jeho zemřelých, nějaké předměty neb určité obnosy zanechával, anebo jednemu z dědiců za zvláštní služby větší obnos určoval, nežli by mu jinak připadal, anebo konečně církvi za blaho duše své jistě nadání činil (*ad piam causam, pro salute animae*). Arciť neměla opatření ta odporovati právům čekaněckým.

V pozdním středověku ustálily se poměry zákonného d-ho p-va v první řadě v tom směru, že jest pevně upraven řád posloupnosti. První tříd dědiců tvořili tu potomci. Oni nepotřebují ani nyní zvláště v pozůstalost se uvazovati, aniž bylo potřebí nějakého formálního odevzdání jim dědictví; jejich d. p. ani zůstavitelem samým skráceno býti nemohlo. Nebylo-li tu potomků, nastupují předkové. Případ, kdy předkové nabývají dědictví po potomcích, pokládá právo německé za žalostný (*tristis atque luctuosa*), proto též ani v památkách právních pozdního středověku přesných i souhlasných zásad o posloupnosti jejich nenalézáme. Přece však v celku se uznává, že předkové před pobočními příbuznými k dědictví se povolávají, zejména když se jedná o jmění přešlé od nich na zemřelého. Na místě třetím pozvání jsou k dědictví příbuzní poboční, pravidelně až do sedmého pokolení (*parentely*) tak, že pokolení bližší vylučuje vždy vzdálenější a polokrevní že ustupují plnokrevným příbuzným stejného pokolení. Někdy určovalo se též v případě dědictví pobočních příbuzných, že se má rozděliti pozůstalost mezi příbuzné se strany otcovy i matčiny dle původu svého (*paterna paternis, materna maternis*). nelze-li však původ ten určit, že mají mezi příbuznými stejně vzdálenými míti přednost příbuzní s otcovy strany před ostatními. Ostatně jeví se i tu ještě přednost pohlaví mužského před ženským, jde-li o dědictví pozemkové. Předměty, jichž užíváno k výzbroji rytířské, řečené rytířská úprava (*Heirgengede*), měly se dostati

nejbližšímu příbuznému po meči a podobně u osob selského původu nářadí polní, kdežto naopak svrchky, ženské potřeby plátna, šperky, nářadí ložní), tečené ženská úprava (*Gerade*), od vdovy případnosti měla nejbližší ženské příbuzné, v první řadě svobodně, nevybyté děti. Syn oddávší se stavu duchovnímu mohl taktéž pouze část ženské úpravy obdržeti. Movitá pozůstalost manželky, pokud netvořila ženskou úpravu, zůstala manželovi, a na vzájem měla i vdova nárok na podíl v movité pozůstalosti zemřelého manžela a na polovici veškerých záscb špičních, jež v době smrti manželovy v domě i ve dvoře se nalézaly (*Musstheil*). Po třicet dnů od smrti hospodářovy nemělo se ostatně v hospodářství jeho ničeho měniti, aniž směli věřitelé nastupovati na vdovu nebo na děti.

Požízení pro případ smrti vyskytují se v pozdním středověku především ve formě t. zv. smluv dědických, kterými se zakládal anebo vylučoval nárok dědický. První z obou těchto druhů (t. zv. afirmativní smlouva děd.) vyvinuly se z adfathimu, kdežto základy t. zv. dědických smluv záporných hledati sluší ve smlouvách, kterými syn, jemuž otec samostatně hospodářství byl založil a jej tím z moci své propustil, zřikal se dědictví otcova, aby toto přešlo výhradně na ostatní syny, v moci otcově zůstávši. Smlouvy afirmativní dědické uzavírány zejména též jako dědické sbratření (v. t.); dědické smlouvy záporné uzavíraly rodiny šlechtické, zejména často dcery za tím účelem, aby pojistily mužskému kmenu rodiny své přednost v dědění statků i práv rodinných. Jednostranným pořízováním jmění pro případ smrti právo něm. ani nyní ještě nepřálo, ztěžujíc je všelijak: nedopouštělo zřizování závětí na smrtelném loži, obmezovalo pořízení taková jen na nepatrné obnosy, svrchky atd. Jmenování dědiců taková pořízení ani obsahovati nemohla. Poněvadž však dědické smlouvy jednostranně byly neodvolatelné, snažila se obzvl. od XIII. stol. počínajíc jednotlivá města o to, aby výsadou panovníka říšského uděleno bylo měšťanům jejich právo, závětí o jmění svém pořízovati, a také církev, v jejížto prospěch přečasto závětí takové zněly, všemožně podporovala jejich zřizování i šetření se strany zákonných dědiců. Teprve počátkem XVI. stol. (notariátním řádem c. Maximiliána I. z r. 1512) zahájeno zdomácnění testamentů římsko-právních, jmenování dědice obsahujících, i v právu německém, a těmito testamenty vždy více vytláčovány jsou z užívání i smlouvy dědické.

V době nejnovější zachovaly se starší řady něm. d-ho p-va v první řadě ohledně dědění ve statky dědické, kmenové i lenní. Kdežto jinak zásady římského práva o univerzální sukcesi i svobodě pořízování vždy dejtými se stávaly. Za to však zjevně významnou z nedělitelnosti i z nezciizitelných statků pro lesk i moc rodin, vedly ke stanovení domácích závoji rodinných observancí, kterých staršího německého d-ho p-va

o přednosti kmene mužského před ženským i zvláštní řád posloupnosti v platnosti se udržely. Řád parentelní jest i v moderních zákonodárstvích uznáván. Ohledně statků selských konečně vedl jak zájem vrchnosti pozemkové, tak i obyvatelstva selského samého k tomu, že pro případ smrti zakazováno jest veškeré dělení statků selských. Zásada tato sice ustoupila v době nejnovější volné dělitelnosti pozemků selských, avšak na novo klesla již sobě dráhu názor, že volnost dělitelnosti pozemků takových v případě posloupnosti dědicke vede ke zchudnutí stavu selského, i vyvířají se druhdy přímo zákony, die kterýchž statky selské vždy jen na jednoho dědice mají přecházeti. V Rakousku zavedeny souzák. ze dne 1. dubna 1859 č. 52, t. z. zvláštní předpisy o dělení dědictví při rolnických usedlostech střední velikosti. — Srv. Sydow, Darstlig. d. Erbrechts 1828; Siegel, Das deutsche Erbrecht 1853.; Wasserschieben, Erbfolge 1870); tž. Successionsordnung 1880); Amira, Erbfolge u. Verwandtschaftsfigliedering 1874 a j.

D. p. slovanské. Dějiny národů slovanských dosvědčují vesměrže platnost řádů rodových v prvotních dobách kulturního rozvoje národů těchto a přirozeně tudíž i u nich d. p. v dobách oněch vůbec se nevyskytuje. Právo to pojí se i tu k rozvoji individualního vlastnictví; toto pak — zejména pokud se týče takových předmětů majetkových, jež ve právu nejdříve významu nabýti mohly, jako pozemků, nářadí polního a p. — teprve rozkladem řádů rodových nabývá významu. Jakož však rozklad tento ani u všech národů slovanských stejnou dobou, ani pojednou se neudíl, tak i důsledky jeho, zračící se v rozvoji d-ho p-va, ani pojednou, ani stejnoměrně nevystupují. Nejrychleji vyvinulo se d. p. v Čechách, kdežto u jižních Slovanů, kde zřízení rodové v zadruhách namnoze až do dob našich se zachovalo, d. p. poměrně nejpозději se vyvinovati počalo, a nejmírnější forma jeho, jevíci se v posledních pořízeních, i dnes ještě nezdomácněla. Jak hluboko byly zakořeněny názory o jednotě rodové, viděti na poli d-ho p-va zejména v řádu t. zv. spolků, vedle kterého dědicové společně k pozůstalosti povolani tuto společně bez jejího skutečného rozdělení drželi a užívali a kteréhožto spolky ještě ve XIII. i násl. stol. velmi zhusta se vyskytují. Rozklad řádů rodových měl dále v zápleti druhdy i vzájemné odcizení sobě rodin z rodů dříve sloučených; důsledně vyskytuje se někdy i ta zásada, že poboční příbuzní po sobě nedědí, nýbrž pozůstalost osoby bezdětné že stává se odúmrtí i připadá knížeti. Tak ustanovuje na př. úplná ruská pravda z r. 1113 čl. 103. Další důslednost řádů rodových i v tom se vyskytuje, že osoby pro zločin z rodu vyloučené zůstávají též vyloučené z dědictví a že děti nemanželské, jež taktéž v rod nenalezly, naprosto postrádaly práva dědického vůči svému zploditeli.

Jako v právu německém i u národů slovanských vyvinulo se d. p. nejprve ve formě zákonného či vlastně nápadního práva.

v němžto též posloupnost dle pokolení se upravuje a podobně i rozdíl mezi nemovitostmi a svrchky, jakož i rozdíl mezi dědinou a pozemky od zůstavitele samého teprve nově nabytými v d-m p-vu má značný význam.

Mezi příbuznými byli v přední řadě k dědictví povoláni potomkově zůstaviteli. I v právu slov. panuje obecně zásada, že bližší pokolení vylučuje vzdálenější a i právo repraesentativní se pravidelně neuznávalo. Mezi více stejně oprávněnými dědici dělila se pozůstalost rovným dílem, kterážto zásada tou měrou se hájila, že stanoveno, že nejstarší má dělit, nejmladší první díl voliti a kterýkoliv prostřední vyšším odhadem (*per plus offerentiam*) díl tento na se potáhnouti může. Zvláštní zásady vyvinuly se ohledně d-ho p-va potomků pohlaví ženského. V právu českém vyloučují již statuta ducis Ottonis (1189) zásadu, že dědictví otcovo připadá na dcery, není-li tu synů, v »úplně pravdě ruské« ustanovuje se totéž, avšak pouze ohledně pozůstalosti bojarské (čl. 104), kdežto dcery »smerdovy« (článek 103) i při nedostatku synů z dědictví otcova jsou vyloučeny. V právu srbském stanoví zákoník c. St. Dušana (1354) v míře velmi omezené jakési d. p. dcer ke šperkům nalézajícím se v pozůstalosti otcově, a to pouze, není-li tu synů (čl. 136). V právu polském však vyvinul se obyčej, patrně z Uher se rozšířivší (Decr. Andr. II. ai 1222), že dcery nevybyté, vedle synů pozůstalé, mají obdržeti dohromady jednu čtvrtinu pozůstalosti otcovy (*quarta puellaris*), kteroužto zásadu statut Litavský z r. 1529 výslovně potvrdil. (Rozd. IV., art. 7). V dobách pozdějších však d. p. dcer vždy více k platnosti přichází. V právu českém se dcery otce zemřevšího bez synů jmenují přímo dědičkami, i mají právo »vkráčiti ve všecko zboží otce svého i v jiná práva všechna pohlaví mužskému příslušná též jako syn« (Všehrd), v právu polském pak již za Vladislava Jagellonského r. 1423 ustanoveno, že dcery nemající bratrů mají míti přednost před ostatními příbuznými otce jejich i ohledně nemovitostí, a statut Mazovský z r. 1536 přímo stanoví, že v případě tom ani dřívější se odřeknutí dcer závazné moci míti nemá. Pouze vnukové po zemřelých synech mají míti na prostou přednost před dcerami. Konečně ve právu ruském, zvaném sudebník Ivana Vasiljeviče III. (1497), dcerám v nedostatku synů taktéž d. p. i k nemovitostem se přiznává (čl. 60).

Nezůstalo-li po zemřelém potomků, pozváno jest k pozůstalosti jeho poboční příbuzenstvo, taktéž tím způsobem, že bližší vždy vzdálenějšího vylučoval a stejně vzdálení že pozůstalost mezi sebou dělili rovným dílem. Přednost kmene mužského před ženským, jakož i příbuzných plnokrevných před polokrevnými vyskytuje se i v této třídě. Vedle toho však v některých právech, jako zejména právu polském, nabyla též platnosti zásada, že má se při zboží dědickém hleděti na původ jeho a pokud rozeznávati to lze, jmění od otcovských příbuzných na zůstavitele přešle

že opět se má navrátiti k otcovským příbuzným a podobně i jmění od matčinych příbuzných že mají nabyti příbuzní se strany matčiny. To nazýváno *resolutio fortunarum*. V polském právu i ve třídě pobočních příbuzných platily zásady o řečené »*quarta puellaris*».

Jakož konečně v právu německém, tak i v právu slovanském jeví se nastupování předků v pozůstalost potomků výjimkou, pravidlo tvoří i tu zásada ve statutu Wislickém (1347) vyloučená, že *filius vivente patre non habet alicuius rei dominium* a tudíž též se povždy uznávalo pravidlem *hereditatem descendere, non ascendere*. Ostatně vyvinulo se d. p. předků poměrně velmi pozdě, namnoze teprve v XVI. st. (v pol. pr. 1588), pravidla pak, dle kterých se posloupnost předků řídila, nebyla vůbec ustálena, nýbrž rozhodováno od případu k případu, až konečně zásady římského práva tu dříve, tu později jsou přijaty. Hlavní péče vynakládána tu na to, aby matka vdova po synu bezdětném snachou svojí nebyla zbavena výživy v domě syna svého. — V do va konečně dle práva slov. vůbec dědičkou muže svého nebyla; původně měla zajisté jen nárok na výživu v rodu i rodině zemřelého manžela. Přinesla-li v manželství věno, dostačující k výživě její vdovské, měla na tomto přestat; neměla-li však věna nebo nedostačovalo-li toto, mohla společně s dětmi svými chlebiti až do smrti své nebo »do stavu svého proměnění«, t. j. vstoupení v nový sňatek. — Pozůstalost osoby zemřevší bez příbuzenstva oprávněného k posloupnosti spadá ovšem na komoru panovníkovu jako odúmrt.

Posloupnost tato nápadní tvořila u národů slov. arci povždy pravidlo; zprávy týkající se pořízení pro případ smrti dokazují samy o sobě výjimečnosti jejich. Tak jako v právu něm. jeví se i u národů slov. smlouvy dědické, a to kladné či nabývací, i záporné či odřikání se dědictví. Jako kladné smlouvy dědické lze zejména též nazvati spolky, kterými sobě dvě osoby vzájemně pojišťují nápad dědický a které jednostranně ruší se více nemohly (Všehrd VI., 17). Smlouvy dědické záporné vyskytují se pak nejčastěji ve formě odřikání se dcer dědictví, jež by jim po smrti rodičů jejich připadnouti mělo, ve prospěch bratrů svých. Ovšem toto odřeknutí jevílo i ten následek, že, kdo dědictví druhého se byl odřekl, nedědil po něm ani tenkrát, umřel-li tento bez všíkého příbuzenstva jiného; pozůstalost spadla tu jako odúmrt do komory panovníčí.

Závěti, jakožto jednostranná, vždy odvolatelná pořízení o jmění svém pro případ smrti, v právu slovanském samostatně se nevyvinuly, nýbrž při jejich uvádění v obyčej veskrze patrným jest vliv církve. Počátky d-ho p-va testamentárního teprve v XIII. stol. se vyskytují, avšak teprve v XVI. stol. jeví se užívání závětí obecnějším. Že i tu závěti v první řadě neobsahovaly nic jiného než stanovení odkazů ve prospěch církve, jest přirozeno; proto též v Rusku nazývají se závěti »duchovní gramoty«, a církev tudíž také bděla nad

tím, aby dědicové šetřili vůle zemřelého, vyslovené v závěti. Závěti však dědice jmenovati mohl sobě původně pouze ten, kdo sám neměl přirozených dědiců, zejména tedy vlastních dětí; poněvadž pak v případě tom vlastně skrácován nárok panovníka na odumřel, vyžadováno druhdy ku pořízení závěti svolení panovníkova. Jakmile obyčej závěti pořizovati se ustálil, upravovány jsou též, druhdy velmi podrobně, jejich forma, podmínky platnosti atd. Ostatně vyskytují se i v právu slovan. dosti četná omezení vzhledem k sestavení i obsahu testamentů či kšaftů, jako zejména, že se smí jimi pořizovati pouze o statcích movitých, za plné síly tělesné i duševní. Ustně pořizovati bylo pravidelně naprosto zakázáno. — Srov. Hube (Župaňski), Gesch. Darst. d. Erbfolger. d. Slaven (1836); Maciejowski, Hist. prawodawstwa slow. (II. vyd. III. i V. sv.); Vocel, O staročeském d-m p-vu (1861); Hanel, O d-m p-vu polském (Právnik X.); O d-m p-vu ruském (t, XIV.). — L.

D. p. rakouské a obecné římské. V subjektivním smyslu je d. p. absolutní (nikoli však věcné, jak § 308 obč. z. mylně uvádí), to jest proti každému působící právo nastoupiti ve veškerost majetkových poměrů zemřelého (§ 532. obč. zák.). Právo toto opírá se musí o t. zv. delační důvod, jímž jest podle rak. práva v prvé řadě dědická smlouva, v druhé testament, ve třetí jisté poměry zákonem vyznačené, hlavně rodinné. Přednost náleží tedy dědici smlouvou povolánému; pokud jí není, nastává posloupnost z testamentu, a pokud není testamentu, posloupnost t. zv. ze zákona (*ab intestato*). Ostatek se tyto důvody delační na vzájem nevylučují, nýbrž mohou různí dědicové z různých důvodů, ano i jeden a týž z více důvodů děditi (na př. tři čtvrtiny ze smlouvy dědické a čtvrtinu z testamentu nebo ze zákona), § 534. o. z. Římské právo nezná smlouvy dědické, posloupnost ab intestato nastává pak vůbec jen tehdy, když není testamentu, t. j. zůstavitel *intestatus decedit*. Oba delační důvody se tedy vylučují (*Neque enim idem ex parte testatus et ex parte intestatus decedere potest*, § 5. J. de hered. instit., 2. 14.). O testamentu a dědické smlouvě viz zvláštní články; zde sluší přihlídnouti k posloupnosti ab intestato.

Ve starém civilním právu římském rozhodovalo v té příčině t. zv. přibuzenství civilní (*agnatio*), zakládající se na otcovské moci (*patria potestas*); povolání sluli *legitimi heredes*. Stav ten změněn byl však postupně ve prospěch přibuzenství krevního (*cognatio*) částečně praetorem (jenž udílel t. zv. *bonorum possessio*, kdež pak *bonorum possessor* nebyl sice dědicem, *heres*, nýbrž jen na místě dědicové, *heredis loco*, požíval však dědických žalob jakožto *actiones utiles* a kromě toho zvláštního *interdictum quorum bonorum*), částečně pozdějšími zákony (S. C. Orphitianum, S. C. Tertullianum), až konečně upraven Justinianem v Nov. 118. Podle této dělí se *cognati* ve čtyři třídy (*ordines*), z nichž bližší vylučuje vzdálenější (*successio ordinum*), totiž 1. de-

scendenty bez omezení stupně, 2. ascendenty a sourozence z týchž rodičů s jejich descendenty, 3. sourozence z jednoho z rodičů s jejich descendenty, konečně 4. veškeru ostatní postranní krevní přibuzenstvo. Uvnitř tříd nastupují za sebou jednotlivé stupně (*successio graduum*). Děti jsou vyloučeny, pokud žije jejich parens (rodič) k dědictví způsobilý. Adopce rovná se, ovšem s modifikacemi, přibuzenství krevnímu. Nemanželské přibuzenství zakládá dědické právo vůbec jen proti matce, děti z manželství putativního rovnají se po výte manželským. Dělení děje se pravidlem rovnou měrou (*successio in capita*); děti vstupující na místo otce odbrží dohromady jeho díl (*successio in stirpes*); z ascendentů připadá polovice otcovské, polovice mateřské straně (*successio in lineas*). V nedostatku přibuzných nastupuje pozůstalý manžel. Kromě toho přísluší jisté omezené, mimořádné právo dědické nemajetné vdově po majetném manželu, pak dětem zplozeným v konkubinátě (*liberi naturales*) po otci a na vzájem.

Právo rakouské přijalo číže lineární parentelní posloupnost. Obecná dělí se v pět navzájem se nevylučujících tříd, zakládajíc se 1. v manželském přibuzenství, 2. v legitimaci, 3. v nemanželském přibuzenství, 4. v adopci, 5. v manželství. Ad 1. Manželské přibuzenstvo, bez ohledu k pohlaví, dělí se v 6 linií či parentel (§§ 730—750. o. z.), a sice tvoří zůstavitel a veškerí jeho descendenti parentelu první, jeho rodiče s veškerými svými descendenty druhou atd. Přibuzní přes šestou linii nedědí (§ 751. o. z.). Bližší linie vylučuje vzdálenější naprosto (§§ 735. 738. 741. 744. 748. o. z.). Děti dědí stejným dílem (*in capita*), vnukům připadá podíl dříve zemřelého otce (*in stirpes*, dle kmenů), což se též u pravnukův atd. opakuje. Ascendenti dědí dle stran, otcovské a mateřské, vždy polovicí, na místě zemřelého nastupují potomci dle kmenů. Tak provedeno důsledně u všech šesti linií. Potomci dětí ještě žijících nemají dědického práva ab intestato (§ 732. o. z.), ani když otec jejich následkem své nezpůsobilosti (viz Dědic nedědí, leda že tato nastala nedovoleným vystěhováním. Nechce-li nebo nemůže-li některý z přibuzných děditi, přibývá podíl jeho spoludědicům (akkréscence). Ad 2. Manželským dětem rovnají se v příčině pozůstalosti alodiální děti pozdějším sňatkem (*per subsequens matrimonium*) legitimované (§ 161. o. z.) a děti z manželství putativního (pokud aspoň jeden z manželů bez své viny o překážce manželství nevěděl) § 160. 752. o. z.; d. p. po rodičích a ostatních přibuzných jest vzájemné. Děti, milostí vladařovou legitimované (*per rescriptum principis* § 162. o. z.) dědí alodiální pozůstalost po otci (nikoliv po ostatních členech rodiny), pokud k tomu cíli legitimovány byly. Také tu jest d. p. vzájemné § 753. 756. o. z.). V příčině statků svěfenských (fideikommiss) platí omezení §§ 160. 161. 753. o. z. Ad 3. Děti nemanželské dědí jen po matce a nikdy statků svěfenských. Též navzájem má toliko matka d. p. (§ 754. o. z.).

Ad 4. Děti adoptované dědí po rodičích vlastních i po zvoliteli; tento nemá však vzájemného d-ho p-va (§ 755. o. z.). Ad 5. Pozůstalý manžel obdrží — předpokládajíc, že manželství nebylo rozloučeno (u nekatolíků a židů), ani jeho vinou rozvedeno (§§ 759. 1266. o. z.) — jsou-li tři děti nebo více, rovný díl s nimi, je-li jich méně, čtvrtinu pozůstalosti; avšak jen k doživotnému užívání (successe singulární); není-li děti, dědí čtvrtinu pozůstalosti, a není-li vůbec dědiců, celou pozůstalost (§§ 757. — 760. o. z.). Kromě této obecně platí ještě mimořádná posloupnost ab intestato u světských duchovních, kdež připadá třetina chudým, třetina příbuzným a třetina kostelu, pokud u něho zůstavitel stále ustanoven byl, jinak též příbuzným. Pokud jsou příbuzní sami chudí, může jim také první třetina poměrně dána býti. (Srv. dv. dekr. ze 27. listop. 1807 č. 828. a ze 16. září 1824 č. 2040. s. sb. z. a v příčině členů Ném. řádu § 13. pat. z 28. čna 1840 č. 451.) Není-li vůbec dědiců, resp. nechce-li se dědicové známi přihlásiti, nebo nepřihlásili se neznámi přes vyzvání do roka, připadá pozůstalost jakožto od úmrtí (*bonum vacans*) státu. Dědicové mají však dědicovou žalobu na vydání pozůstalosti až do promlčení (§ 128. 130. cis. pat. z 9. srpna 1854 č. 208. říš. zák.). Viz i Dědic. *Sikl.*

D. p. po stránce hospodářsko-sociální. Jako všecko právo, tak i d. p. mění během dob svou podobu účinkem poměrů, potřeb a panujících názorů. Poměry a potřeby života hospodářského byly při tom vždy činitelem sice převážným, ale ne jediným — spíše lze říci, že na upravení d-ho p-va měly účinek všechny stránky života národního: zvláštnosti skladby společenské, náboženské zřetele, zřízení veřejnoprávní i hospodářské útvary. Vystopovati účinky ty vzhledem k rozličným historickým formám d-ho p-va náleží ke vědeckému úkolům dějzpytného badání. Že při úpravě d-ho p-va mohou rozhodné váhy nabyti i pohnutky politické, ukazuje na př. radikální proměna d-ho p-va, provedená ve Francii pověstným zákonem ze 17. nivóse II. (1792), kteráž namířena byla nepokrytě na rozbití velikých statků aristokracie nakloněné starým řádům. Pokud jde o nynější podobu d-ho p-va ve státech evropské osvěty, nedostačilo by pouze vysvětliti hospodářské, společenské a po případě třeba obecně politické příčiny její. Veškeré naše majetkové právo nynější, jehož článkem jest d. p., stalo se předmětem přikrych zásadních útoků se strany socialismu; nebylo žádné doby doposud, která by tou měrou byla proniknuta a rozrušena hesly po větší sociální rovnosti, při nejmenším po jistém vyrovnání panujících protiv majetkových. Každékoliv ze základních zřízení společenských se zkoumá s toho stanoviska, zdali a pokud dá se srovnati s požadavky nejlepšího rozvoje společnosti lidské, a také d. p. žádá sobě býti zkoumáno s téhož hledišť. Běží tudíž předem o zjištění zásadní oprávněnosti platného d-ho p-va a hlavních jeho tvarů. A tu staví se v popředí skutečnost, že k základním tva-

rům našeho zřízení náleží, že společenskou a základní osou, okolo níž točí se náš celý život hospodářský, jest individuální či osobní vlastnictví. D. p. pak jest prostředkem, jímž vlastnictví osobní převádí se s jedněch na druhé od pokolení k pokolení, což platí stejně v příčině jmění výdělkového či kapitálového (pozemků, dílen, strojů, nástrojů), jako jmění spotřebního (obydlí, nábytku, oděvu atd.). Tato funkce d-ho p-va byla záhy postřežena, když počaly se myslí zabývati rozporem mezi hesly společenské rovnosti a stavem skutečným. St. Simon († 1829) obrátil se proto zřejmě proti řečené funkci d-ho p-va, neboť spatřoval v ní prostředek, kterým se nerovnosti majetkové zachovávají a stupňují. Žák jeho Bazard († 1832) osnoval pak plán, dle kteréhož by se vlastnictví zděděné nahradilo vlastnictvím zásluhovým, a to tak, že by pozůstalost každá, bez ohledu na jakékoliv dědice v dosavadním smyslu, prostřednictvím státním odevzdala se lidem takovým, kteří by byli schopni, nejdokonaleji s ní naložiti. Sami další stoupenci směru toho obmezili jen nejasně vypracovaný program ten na požadavek: vyloučiti příbuzenstvo pobočné z posloupnosti a vysoce zdaňovati pozůstalost. Významnější jest zásadní odpor rozšířených nyní nauk socialistických, jež vrcholí ve snaze odstraniti vlastnictví osobní vůbec nebo aspoň více méně úplně je vyloučiti vzhledem na prostředky výrobní; v prvním případě odpadlo by i d. p. vůbec, ve druhém by — zvláště kdyby vyloučila se i sama obydlí z osobního vlastnictví — zůstalo obmezeno na podřízený obor předmětů sloužících ryze osobnímu upotřebování, jak na některých socialistických sjezdech bylo výslovně žádáno. Ostatně by, hledíc k zamýšlené soustavě společného vychování dětí nákladem veřejným, aspoň z té stránky potřeba dědictví odpadla. Není zajisté bez významné vnitřní spojitosti, že moderní socialismus s úplným převratem platného nyní práva majetkového spojitě usiluje i změnu práva manželského i dalekosáhlé obmezení výchovných práv a zodpovědnosti rodičů, což zavírá v sobě vskutku úplný rozklad obou těch institucí, z jejichž spojením vyrůstá nejpodstatnější část d-ho p-va. Dle toho, co bylo řečeno, nesmí tedy úvaha o zásadní oprávněnosti d-ho p-va ze jména spustiti se zřetele jako hlavní bod otázky dědičnosti prostředků výrobních (jmění výdělného).

Úkol té zásadní úvahy jest pro přítomnou dobu s jedné stránky usnadněn. Dnes totiž zpravidla nezasahují do něho již otázky o dědičnosti rozličných osobních poměrů (poddanství) nebo veřejných závazků (branná povinnost manská), kteráž někdy s posloupností v určité nemovitosti byla spojena; máme tedy co činiti pouze s dědickým přechodem práv a závazků hospodářských. Za to jest úkol ten s druhé strany znesnadněn ovšem zároveň přesně charakterisován dotčenou, již skutečností, že doba naše, jako žádná dříve, rozrušena jest prudkými vzájemnými nárazy

mínění o oprávněnosti a nutných mezích ideje společenské rovnosti. Ze stoho hlediště i kromě vlastního socialismu povstalo a trvá mnoho sporných mínění, dokazují na př. zase nejnověji posudky o upravení d-ho p-va navrženém v osnově občanského zákonníku německého. Všeiká zásadní úvaha o d-m p-vu musí vzhledem k tomu, co právě podotčeno, obírat se otázkou oprávněnosti jeho vůbec a určitých jeho tvarů jen se stanoviska nejlepšího mravního, intelektuálního a hmotného dobra společnosti lidské, pročez také označujeme ji zde jako hospodářsko-sociální. Při tom účtovat se musí se skutečností, že sice někdejší tuhé a široké svazky rodinných souvislostí, uvolněné již vývojem věků minulých, v nové době ještě více byly rozpoutány hlavně změněnými způsoby výrobního života a dopravy, a že mnohé úkoly, jež druhy spočívaly na svazcích rodinných, přešly na stát a veřejnoprávní sbory — ale přes to zůstala rodina ve svém zúžení základní společenskou jednicí a podmínkou nenahraditelnou pro splnění nejdůležitějších mravních úkolů lidských. Proto již z předu zamítnouti sluší jednostranný individualistický názor, jenž nedovedl d-mu p-vu dáti jiný podklad, nežli že spatřoval v něm pouhý důsledek osobní svobody hledíc k nakládání se jměním, spatřoval tudíž i v testamentární dispoziaci vlastní a »přirozenou« formu d-ho p-va, a v tak zv. zákonné posloupnosti tedy nic více, nežli surrogát domnělé vůle zůstavitelovy. D. p. zbudované na tomto východišti, samo dává zbraně útočnickům na platné společenské řády. Zásadní ospravedlnění d-ho p-va musíme hledati na jiné půdě. Potřeba, ano kulturní nutnost osobního vlastnictví vyplývá z poznání, že z existence osobního vlastnictví prýští se nejmocnější podněty pracovitosti a namáhání, sporiivosti, vynalézavosti a silný pocit samoodpovědnosti, tedy hlavní páky lidského pokroku hmotného a jimi podmíněného duševního. Avšak zrovna toto veliké sociální poslání osobního vlastnictví jest podmíněno souvislostmi rodinnými ve dvojm směru: 1) souvislostí členů sloučených dočasně v rodinném svazku a 2) souvislostí, která přese všecko neustálé odpadání a přibývání jednotlivých článků trvá mezi pokoleními minulými, přítomnými a budoucími. V prvním směru spatřujeme zejména ženu, dorůstající děti a mladší sourozence spolupůsobiti s hlavou rodiny při vzniku, vzrůstu, správě a zachování jmění. V širokých vrstvách malého a středního majetku má tento moment dosud váhu nepodcenitelnou. A ještě obecněji působí moment druhý; neboť zřetel na budoucí pokolení oživuje a povznáší horlivost žijících; v něm jest hlavní zdroj, z něhož dostává se zištným hospodářským pudům člověka mravního zušlechťení a bezděčného podřízení kulturním cílům lidským.

Ze součinnosti prve dotčené vzhází rodinnému kruhu, jenž se zůstavitelem byl bezprostředně sloučen společným žitím, jistý mravní nárok vzhledem k pozůstalosti; veliký dosah

motivů posléze naznačených činí zachování d-ho p-va jako prostředku ke převádění vlastnictví s pokolení na pokolení nutným v obecném zájmu společnosti lidské. K tomu druží se jako třetí nepodcenitelný důvod — zejména pro obor výdělečného jmění hospodářsky významný —, že odvaha podstoupiti díla hospodářská určení trvalého, tedy v život uvediti nové podniky a zvelebovati je osobními a hmotnými obětmi, ničím není tak živena, jako bezpečnou nadějí, že osud díla takového nevisí pouze na životu zakladatelově, že ono najde zasvěcené pokračovatele a strážce. To jsou hospodářsko-sociální důvody, o něž se opírá oprávněnost d-ho p-va. Ony však nás vedou zároveň k důsledku, že se stanoviska hospodářsko-sociálního jest základním tvarem d-ho p-va t. zv. zákonná posloupnost. Postavení posloupnosti testamentární naproti tomuto stanovisku vyplývá z následující úvahy: Pro velikou většinu případů, ve kterých o pozůstalost nějakou běží, bude sice platnost výše dotčených hospodářsko-sociálních důvodů (všech neb aspoň některého) nepochybná — avšak míra té platnosti bude patrně v každém jednotlivém případě nestejná, z čehož vyplývá nezbytnost doplniti soustavu zákonného d-ho p-va, založeného na rodinných souvislostech (pokrevnství, manželství), právem testamentárním. Jeho hlavním úkolem jest tedy, přizpůsobiti dispoziaci o pozůstalostech individuálním zvláštěm každého případu, což značí vlastně tolik, jako vybrati k posloupnosti osoby, vzhledem ku kterým výše dotčené důvody platí, a podle míry, jakou platí. Kromě toho připadá testamentu dvoji další úkol: 1. možno učiniti dispoziaci o pozůstalosti v těch výjimečných příhodách, kde vůbec v konkrétním případě žádného z naznačených hospodářsko-sociálních důvodů není (žádní příbuzní nebo manžel) nebo kde vedle nich ještě jiné sociální souvislosti (spolupracovníci nepřibuzní, ošetřovatelé, čeleď) ohledu vyžadují; 2. možno učiniti dispoziaci pro účely obecně prospěšné, o jejichž zvláštěm významu naproti otázkám o d-m p-vu ještě níže bude řeč. — Proto však, že se stanoviska zde zaujatého testamentárnímu d-mu p-vu přísluší zásadně jen povaha doplňující, vyloučena jest tím t. zv. neobmezená či naprostá svoboda pořizovací a za správnou uznati lze jen t. zv. pořizovací svobodu obmezenou či relativní, která sice úkolům testamentu právě dovođeným nepřekáží, ale nedopouští libovolného porušení těch závazků, na kterých celé hospodářsko-sociální oprávnění d-ho p-va spočívá, a bez nichž nebylo by pro toto právo jiného základu, než vratké zásady o svémoci individuí. Ochranu proti takovému zneužití moci pořizovací poskytuje t. zv. právo dílu povinného, jenž pro určité nejbližší příslušníky stanoví se jistou kvotou podílu zákonného, který by jim připadl — nebo francouzský způsob vyhrazení určité části pozůstalosti pro zákonné dědice, reserva dědická (*réserve héréditaire*), tak že dopouští se volně pořizeni pouze o zbytku (na př. při třech nebo

více dětí jen o čtvrtině). Byla sice naprostá svoboda pořizovací hájena ne pouze s individualistického hlediště, nahoře vzpomenutého, nýbrž naopak z důvodů domnělého utužení svazků rodinných seslenním autority otcovské (Le Play) — nicméně platnost této naprosté svobody v Anglii a Spojených Obcích dle zkušenosti k takovému výsledku nikterak nevedla. Ostatně i beze všeho ohledu na základní hospodářsko-sociální odůvodnění d-ho p-va dlužno též z úvahy ryze praktické zamítnouti absolutní volnost pořizovací, t. j. svobodu bezvýjimečného vydědění přirozených dědiců, neboť znamená to tolik, jako přisouditi pořizovateli moc, aby po případě uvalil na veřejný náklad (chudinský) břímě, k němuž podle povahy věci byla by povolána pozůstalost. Táž praktická úvaha vede ostatně v naší době mnohé k tomu, že považují i samo právo k naprostému vydědění nehodného dědice zákonného za nesprávné. S druhé strany ani zákonná posloupnost beze všeho omezení nebyla by odůvodněna. V poboční linii stávají se zvláště v přítomné době a předem zase v nejšířší vrstvě tříd méně zámožných všechny mravní a sociální pásy z příbuzenství plynoucí velmi záhy vetřnými, vadnou a hynou, tak že nemá pro naši dobu nejmenšího smyslu připouštěti v poboční linii zákonnou posloupnost dotud, dokud se dá vůbec nějaký stupeň příbuzenství dokázati. I ty z platných zákonů evropských, jež zákonnou posloupnost v poboční linii jen do určitých stupňů dopouštějí, jdou ještě mnohem dále, nežli odůvodněno jest za nynějších poměrů působnosti výše dotčených hospodářsko-sociálních momentů. Za to namnoze podceněn byl dosah platnosti momentů těch vzhledem k pozůstalému manželu. Francouzské právo, jež křivdy takové se dopustilo v »Code civil«, napravilo ji teprve zákonem z 9. bř. 1891.

Bylo-li v předcházejícím rozboru přihlíženo k pozůstalosti abstraktně jakožto k určité sumě hodnot bez ohledu na rozličné druhy majetkových kategorií (rolnické usedlosti, závodní průmyslové a j.), hovoří to jen duchu platných soustav d-ho p-va, pro něž po vzoru římskoprávním jest pozůstalost »celek práv a závazků zůstavitelových«. Starší právo domáčí spočívalo na jiných základech, a pokud jde o statky selské, zachovaly se odchýlné ty zásady u nás dlouho do XIX. stol. Konečně sice ustoupiti musily téměř stanovisku, které ve Francii proniklo již r. 1792. Ale uvolněné tak dělení pozemků, které pro počátek mohlo býti i obecně prospěšným usnadňujíc lepší obdělání, v dalším postupu ukázalo se býti nebezpečným z příčin národohospodářských, sociálních i politických zároveň. Ztrátcí majetek pozemkový, dojde-li dělení jeho jistých hranic — zrovna tak, jako když soustředění jeho v jedné ruce určitou míru překročí — nejenom svou plnou hospodářskou účinnost, ale pozbývá i způsobilosti vykonávati své sociálně důležité funkce (úpadek vlastního stavu selského — absenteismus majitelů latifundií s převládajícím pachtem). Proto

novější zákonodárné pokusy německé a rakouské v příčině usedlosti selských (středních statků) přivádějí do d-ho p-va znova rozdíl mezi pozůstalostmi středních hospodářů a jinými a v příčině prvých mezi usedlostí samou s příslušenstvím a ostatními částmi pozůstalosti. Již i ve Francii ozývají se podobné tendence (Cl. Janet, Hubert-Valleroux).

Nejsou sice v naprostém odporu se zásadami dosud vyvinutými, avšak směřují k jisté zásadně důležité modifikaci jejich některé theorie, již v době oživeného sociálního hnutí r. 1848 osnované (Pfizerem, Hilgardem, Bratrem), nověji pak i v kruzích právníků (Munzinger, Bluntschli, Baron a j.) i v kruzích národních hospodářů (Scheel, Wagner, Umpfenbach, C. Frantz) s větší menší rozhodností oživené, jež přisuzují státu — po případě též obci — právo spoludědické. Neboť prý pod ochranou státu jmění soukromá vznikají a se množí, na stát dopadá břímě velké řady péčí, jež druhy za silných ještě souvislostí rodinných připadaly rodině, a konečně stát působností svou, též v oboru národohospodářském stále se rozšiřující, vždy větší měrou i při tvoření majetku spolupůsobí. Proto má prý nárok jako spoludědic. Nárok svůj uskutečňuje v podobě daně dědické (kteráž se tedy odůvodňuje sociálně-politicky, nikoliv prostě finančně-politicky; srv. Daň dědická), po případě, pokud tu není jiného dědice, jako výlučný dědic právem t. zv. odúmrti. Konstrukce spoludědického nároku státu má v sobě cosi násilného, ježto staví stát na stanovisko soukromého společníka, jenž domáhá se náhrady za svou zásluhu. Prakticky vede k povážlivým důsledkům. Kde jest norma pro meze toho spoludědictví? Kde je příčina neuznati vlastně takových spoludědicův i více, když si představíme na př. složitě veřejnoprávní útvary jako stát spolkový, kde pak nadejde patrně konkurence spoludědická mezi říši a státem jednotlivým, k čemuž přistoupí jako další spolusoutěžitel obec a po případě — ne bez důvodu — i jiné samosprávné svazky. Rostoucí míra působnosti státu a veřejných hospodářství jiných nabyta již svého důsledku v rostoucí míře daní vůbec. Jména soukromá ovšem vskutku nepovstávají pouze zásluhou těch kterých jednotlivců. Kromě ni vždy působí soubor příčin více méně spletitých, které pro jedny přinášejí bez jejich zásluhy výsledky příznivé, jež u jiných, při stejné osobní zdatnosti, se nedostaví. A přece právě na takovýchto skutečnostech — jež zajisté jsou jen účinky určitých příčin, produkty zákonů žití společnosti ovládacích, avšak proto, že jsou na vůli jednotlivce nezávislé, pro něho »náhodami« — částečně zakládají se trvající nestejnomyšlnosti důchodové a majetkové. Při dani dědické je již rozhodné zvýšení v případech vzdáleného příbuzenství nebo nedostatku příbuzenství jest nezávadno, ba žádoucí a při t. zv. odúmrtích, jejichž výnos omezením zákonné posloupnosti v linii poboční rovněž by se rozmnožil, jest s tohoto hlediště důležitější, nežli umělá konstrukce spoludědických práv státu atd., vytčení účelu, jemuž mají příslušné sumy býti vě-

novány. A tento účel dán jest povahou věci samou: vyhraditi upotřebení všech dotčených statků pro zařízení, jež slouží a sloužiti mohou sociálnímu povznesení těch tříd, jež náhoda příznivých konjunktur tvoření jmění podporujících nestihla nebo více ani stihnouti nemůže. To jest vlastní jádro myšlenky vyjádřené s jedné strany právnicky neurčitým pojmem »dědictví lidu« (Umpfenbach) a právem spojuje se požadavek ten dobou nejnovější (na př. A. Mengerem) s otázkami o reformě d-ho p-va vůbec. Literatura: Scheel, Erbschaftssteuer u. Erbschaftsreform (1877); Berghoff-Ising, Das staatl. Erbrecht und die Erbschaftssteuer (1885); Ebner-Escherbach, Erbrechtsreform und Erbschaftssteuer (1891); Umpfenbach, Des Volkes Erbe (1874); Miaszkowski, Das Erbrecht u. die Grundeigentumsvertheilung (1882); A. Menger, Das bürg. Recht u. die besitzlosen Klassen (1890. Bf.

Dědické sbratření (*pactum confraternitatis*) nazývá se smlouva, kterou sobě vysoké rodiny, obzvláště panující šlechty v říši Německé pro případ vymření některé z nich vzájemně slibovaly právo dědické ke statkům i právům rodinným. **D-ká s.** vznikla ze snahy, předejiti následky neustálého dělení území zeměpánů, i uzavíráno tudíž především mezi rodinami spřízněnými nebo sešvácenými. Uzavírání smluv těchto dalo se původně (ve stol. XIV. i XV.) ve formě t. zv. soudního vzdání se statků pod podmínkou svobodného jich užívání až do vymření a přežití druhé rodiny. Tím blížila se **d-ká s.** spolkům dědickým (*ganerbinatus, Ganerbschaften*), taktéž již od XIV. stol. obvyklým, při nichž sobě rodiny šlechtické nebo rytířské vyhrazovaly společné užívání a vzájemné dědění statků nebo tvrdí společně nabytých. **D-ká s.** vyžadovala pravidelně potvrzení se strany císaře říše Německé, pokud se jimi obmezoval nápad len říšských na císaře i říši a svobodně jejich udělení. Na místo tohoto potvrzení nastoupilo dle článku VI konečné akty vídeňské (Wiener Schluss-Acte) ze dne 15. kv. 1820 přivoření Německého spolku. Státní právo nové říše Německé vyžaduje ku stanovení **d-kých s.** svolení všech agnátů smlouvajících se rodin i stavů; mělo-li by se uzavřeti **d. s.** mezi rodinou vysoké šlechty nynější říše Německé a nějakou rodinou knížecí mimo říši Německou, musilo by k tomu přistoupení svolení říšského sněmu. **D-ká s.** uzavřená za trvání staré říše Německé nepozbyla změnou státoprávních poměrů v tomto století platnosti své, pokud nejsou výslovně opačnou smlouvou zrušena, jakož se na př. stalo r. 1805 v příčině **d-ho s.** uzavřeného r. 1770, kterým Rakousko nabylo dědického nároku na Viterbersko. — I.

Dědický [dědy.] Bohdan, přední publicista a politik haličskoruský (* 1827 v Uhnově). Z mládí inul k aspiracím polským, teprve rok osmačtyřicátý jej povlastenčil. Studoval filosofii ve Lvově a pak ve Vídni, navštěvuje přednášky Miklosičovy a Kollárovy. Tehdy se stal spolupracovníkem »Vistynka dla Rusyni v austrijskoj državy«. Později redigoval »Zorju

halickou« a v l. 1855—57 přednášel polštinu a maloruštinu na gymnasiu v Přemyšli. K dovršení studií filosofických vrátil se do Vídne a odtud zasilal básně do časopisů »Halyckoruskij Vistynka«, »Otečestvennyj Sbornik«, »Ruskij Sion«. Proti návrhu J. Jirečka, směřujícímu k zavedení latinky na úkor azbuky, **D.** vystoupil dvěma brošurami. Po návratu do Haliče skupil kolem sebe veškeren literární svět haličskoruský, za jehož příspěvní mohl vydati sborník prací »Zorja halyckaja jako album na h. 1860«. V literatuře **D.** stal se tehdy rozhodující autoritou a politicky byl považován za vůdce národa. R. 1861 založil »Slovo«, list směru rozhodně ukrajinoфильského, háje v něm individualitu malorusku proti velikoruské a následkem toho nepřijal řád udělený mu carem Alexandrem II. Teprve r. 1866 přešel do tábora Starorusinů či Svatojursů propaguje odtud jednotu obou ruských národů. Předav redakci »Slova« r. 1871 Pločanskému stal se duší Lvovské Ruské Rady, spolku s týmiž tendencemi politickými, načež ujal redakci »Literaturného Sbornika« vydávaného haličskoruskou Maticí, dále uspořádal a zkatalogisoval bibliotéku Národního Domu ve Lvově, jež jest knihovnikem; kromě toho jest předsedou »Obščestva kačkovského«, hlavně jím ustaveného k vydávání populárně psaných knih pro lid. O sobě vydal dějiny Rusi (Malé), životopisy Kačkovského, Ant. Dobrjaňského, Letopis pro Haličany, slovník německomaloruský a různé stati uveřejnil po časopisech. Jeho péčí vyšly básně M. Ustyanoviče, O. Fedkoviče a Łysykeviče. Nejpodařenější z básnických prací **D-kého** jest epos *Buj-Tur Vsevolod*, psaný však jazykem, jež skladatel sám konstruoval a později nahlédnuv jeho nepraktičnost, vytvořil spisovný jazyk nový, blízký velikoruské, v němž na újmu lidového jazyka vydávají se publikace strany tak zv. moskalofilské. Řř.

Děditví ve vlastním smyslu (*hereditas*) jest bezprostřední nastupování ve veškerost majetkových poměrů zemřelého, tedy aktiv i passiv, pokud nejsou číže osobními, osobami, které k tomu vůlí zůstavitelovou (jednostranným testamentem nebo obapolnou smlouvou), anebo zákonem na základě jistých, hlavně rodinných poměrů, povolány jsou (posloupnost dědická, *Erbfolge*). Nastupování může se diti v celý majetkový kruh zemřelého, pozůstalost (*Nachlass*), anebo poměrnou její část (polovici, třetinu atd., *pars quota, nikoli pars quanta*), kde pak každý ze spoludědiců v podstatě k celku jest povolán, ale ovšem stejným nárokem svých spoludědiců (*coheredes*) co do objemu obmezen (*pro parte*). Jest tu tedy universální sukcese na případ smrti (*mortis causa*). Po dobu projednávání pozůstalosti (viz Dědic) pokládá právo pozůstalost jakožto jmění bezsubjektivní za právníckou osobu, kterou zastupují přihlášení dědicové (§ 547. o. z.) anebo soudem zřízený opatrovník. Odevzdáním pozůstalosti stává se dědic úplným a bezprostředním nástupcem a zástupcem osoby zemřelého v příčině celého jeho majetkového kruhu. Šikl.

D. v právu českém viz **Dědina**.

Dědictví (liter.). Zvláštním úkazem v naší literatuře jsou periodicky vydávané spisy obsahu vědeckého i zábavně poučného nákladem spolků **D.** zvaných. Kdežto na časopis předplácí se na měsíc, čtvrtletí, rok, načež všecek závazek k listu přestává, poutá **D.** k sobě dlouhou řadu let, doživotně, stále. Člen jeho opatří si za několik let malou knihovnu, peněz jednou složený zárukou se duchovním kapitálem a knihy přecházejíce v soukromý majetek jednotlivců stávají se jaksi stálými domácnými rádci a společníky. **D.** mi na tisíce knih rozšiřuje se mezi lidem, a to většinou knih dobrých jakožto protiváha spisům ledajakým. Vznik **D.** padá v dobu, kdy novověké písemnictví české dřímalo ještě v plenkách; ona pomáhala je křísiti k životu.

Nejstarší je **D. svatováclavské**, založené r. 1669 jesuitou Matějem Steyrem a jeho matkou Marií, které učinilo v nás první počátek pravidelného vydávání knih českých. V XVIII. stol. činila jistina 16.000 zl. Z ročních příjmů vydávány bible, legendy, kancionály, spisy katechetické a mravoučné, které se mezi lid zdarma rozdávaly nebo lacino byly prodávány. Když řád jesuitský r. 1773 byl zrušen, odevzdána jistina c. kr. úřadu komornímu. Dvorním dekretem z r. 1776 bylo po návrhu arcibiskupa Pfichovského nařízeno, aby z polovice úroků téhož **D.** školní knihy o katolické víře u jednatí chudým žákům, z druhé pak spisy náboženského obsahu lidu vůbec byly rozdávány. Od r. 1785 plynula však část úroku do normálního knihoskladu, část druhou obracela konsistof pražská na kupování užitečných knih, jež při kanonických visitacích bývaly rozdávány, pak na vydání Písma sv. Konečně bylo působením kardinála Bedř. ze Schwarzenberka vydáno r. 1859 nařízení ministeria kultu i vyučování, jimž jistina **D. sv. Václava** původnímu účelu svému byla vrácena.

D. to stalo se základem věrného apoštola v literatuře — **D. svatojanského**. Prostý kněz A. Haníkýř, exposita v Klokotech u Tábora, všimaje si bedlivě každého pokroku v probouzejícím se novověkém písemnictví, dával častěji na jevo žal svůj nad zrušením **D. sv. Václava** a k tomu poukazoval, jak velkého prospěchu duchovního by národ československý z dobrých knih mohl čerpati. Poradiv se s několika přátely a vlastenci, položil r. 1830 na oltář vlasti 1000 zl. stf., krušným sebezapřením za dlouhá léta ustřádaných, jakožto základní jistinu ke zřízení spolku pod názvem »**D. sv. Jana Nepomuckého**«, jehož účelem by bylo vydávati lacině a dobré vzdělávací knihy v jazyku českém. Částku tu zaslal Haníkýř konsistoři pražské žádaje, aby převzala na se péči o provedení úmyslu zakladatelova. Po stvrzení stanov svěřena jest správa **D. V. M. Pešinovi**, kapituláru kapitoly svatojanské, jež slovy a skutky rozšiřovati je neustával, až počet údů na 18 tisíc rozmnožil a tudíž právem názvu druhého zakladatele je hoden. Nyní má **D.** toto účastníky ve všech

krajích československých (přes 20.000 členů živých) a mezi všemi stavy. Vydané knihy jsou obsahu asketického, věroučného, historického, poučného, biblického i zábavného. Redakci řídili: Pešina, Frencl, Bradáč a Srdínko. Členský vklad 10 zl. Bible česká, postilly, kancionál s hlasem varhan, »Drahé kameny z koruny sv. Václavské« (2 díly), »Obrazy z dějepisu církve Páně« (2 díly), »Dějiny diecése pražské«, »Památky Staroboleslavské«, »Trnová koruna«, »Památná místa král. hl. města Prahy«, »Otcové a děti«, »Z města a ze vsí« zasluhují přední zmínky mezi spisy. jež **D.** vydalo.

Jako myšlénka Steyrova blahodárně působila, i když vlastní jeho založení utuchlo, tak šlechteté jednání Haníkýřovo bylo r. 1850 na Moravě příčinou založení **D. sv. Cyrilla a Methoda**, jež obralo si za účel, pečovati o zvelebení lidu moravského, zvláště o vzdělání jeho všestranné na základě víry katolické. Prostředkem k tomu mělo býti vydávání knih, a to nejen náboženských, nýbrž vůbec vzdělávacích a k duchovním potřebám století našeho přihlédajících, zvláště dějepisných, zeměpisných a přírodopisných, zábavných i hospodářských. Přední zásluhu o **D.** toto získali si hrabě Bedř. Sylva Taroucca, Frant. Sušil, B. M. Kulda, R. Šuderla, E. Karlik a Mat. Procházka. Členský vklad 10 zl., počet údů na 10 tisíc. Chmelíčkovy cestopisy, Kosmákovo »Kukátko« (5 dílů) a některé zdařilé životopisy svatých a světic rozšířily **D. Cyrillo-Methodějské** po vlastech československých.

Když r. 1860 konán v Praze valný sjezd jednot katolických, rokovaně po návrhu K. Al. Vinařického o zřízení spolku, jenž by měl péči o vydávání spisů vědeckých pro duchovenstvo, tak aby kněží českoslovanští v materštině bohoslovecké knihy čísti a z nich prospěch čerpati mohli. R. 1861 byl spolek ten skutečně uveden v život pod názvem **D. sv. Prokopa**. Jeho nákladem vydána již řada důležitých spisů, zejména výtečného exegety prof. Sušila »Výklady písma sv. Nového Zákona« (4 evangelia, skutky apoštolské, listy sv. Pavla, spisy sv. Otců apoštolských a Justina mučedníka). Dále vydán správný překlad katechismu sněmu tridentského od T. Herčíka, »Rukověť pro zpovědníky« od dra. Smolika, dvě monografie »Antonín Brus z Mohelnice« a »Martin Medek« od dra. Kl. Borového, »Učení mistra Jana Husa« a »Anthropologie katolická« od dra. Lenze, Desoldův překlad sv. Otce Ireneia »Patero knih proti kacířstvím«, Tertullianovo »Apologeticon« od Vojáčka a dra. Baura, »Padesát homilií sv. Makaria« od Vlčka, Beckovského »Poselkyně starých příběhů českých«, Kryštůfkův »Všeobecný církevní dějepis« (3 d.), monografie »Arnošt hrabě Harrach« od dra. Krásly, »Rozbor filosofie sv. Tomáše Akvinského« od dra. Hlavatého, »Starověda biblická« od dra. Mlčocha a druhé vydání Skočdopolova »Pastýřského bohosloví« (2 sv.) Počet členů as 1700; vklad 40 zl. Starostou dědictví sv. Prokopa byli: Vinařický, Stulc a dr. Borový. K vydávání bohoslovecké encyklopaedie

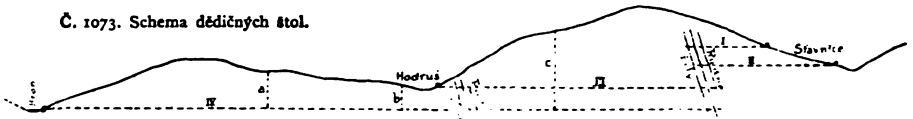
koná výbor tohoto dědictví již dlouho přípravy pilně.

O vzdělávání mládeže užitečným a přiměřeně zábavným čtením, šetřícím viry křesťansko-katolické a pravidel obecných škol, pečuje **D. Maličkových**, založené r. 1859 v Hradci Králové A. Šrůtkem, nyní sídelním kanovníkem a arcijahnem. Při dosti nákladném vydávání obrázkových knížek ušetřil zasloužilý zakladatel **D.** značné jistiny a zjednal mu již bezmála 50 tisíc živých údů. Členský vklad obnáší 2 zl. a podíly dávají se po 16 let. Povídky Pravdovy a Ehrenbergovy zasluhují v **D. M.** přední zmínky. — Za podobným cílem běže se **Zlatá kniha** neboli **D. sv. Ludmily** v Písku; rozděleno je na dvě: pro útlověké dívky do 12 let »Zlaté listky« a pro dospělejší až do 20 let »Zlaté klasy«. Každá knížka má část poučnou a zábavnou s ilustracemi. Členský vklad je 2 zl. za každé oddělení, za obě 3 zl. Původcem jeho a pilným šifitelem byl prof. Ant. K. Madiera, jenž od r. 1869 drahně let stál v čele spolku Zlaté Knihy dívek českých v Písku. Jř.

Dědičná činže, poplatek peněžitého nebo pravidelně se opetující dávka v přírodních, která se odváděla, když statek, z pravidla sel-

jimž přibývající hloubkou dolů, které se odvodňovati měly, na délce přibývalo. Tak na př. v okrese štávnickém v Úhrách zřízeno během věků čtvero **d-ných š-l** (viz vyobr. č. 1073.); první (**I.**) byla nejkratší, končíc se na svahu tamějšího pohorí; následující (**II.**) byla již delší (asi $\frac{1}{2}$ mile); a ústila se do štávnického údolí. Třetí (**III.**) svedena byla do opačně ležícího, ale hlubšího údolí hodrušského, čtvrtá (**IV.**) pak (známá **d. š. cis. Josefa II.**) podhloubila předešlou asi o 300 m a otvírajíc se do údolí řeky Hronu (u Žarnovic) dosáhla délky přes dvě rak. míle. Ražení této štolky trvalo (arci s přestávkami) celých sto let, ačkoli se kromě s obou stran pracovalo ještě ode tří pomocných šachet (*a, b, c*), které k vůli štolnímu podniku s velkým nákladem prohloubeny byly. Proslulé doly přibramské mají **d-nou š-lu** jen nepatrné hloubky a délky (sotva 100 m pod ústími tamních šachet). K obměšlenému (uprostřed t. stol.) ražení vydatnější **d-né š-ly**, která se do údolí vltavského ústí měla, nepřišlo, proto že mezitím zavládla pára, a vody z hlubokých dolů výhodněji se zdvihají pumpami poháněnými stroji parními. **D-né š-ly** mívaly ve starých hornických řádech zvláštní své zákony, kteréžto však z no-

Č. 1073. Schema dědičných stol.

ský, odevzdával se ve vlastnictví jiné osobě (*census reservativus*), anebo když někdo určitým kapitálem, vlastníku pozemku odevzdáním, sobě pojišťoval tento poplatek (*census constitutivus*). Za pravidelné odvádění **d-né č.** ručil zejména i pozemek a **d. č.** jevila se tu přímo břemenem reálním, k němuž každý právníký držitel pozemku byl zavázán. Statek selský, na němž povinnost k placení **d-né č.** vyhrazené vázl, nenalézal se v neobmezeném vlastnictví držitele svého a právě k uznání vlastnictví oprávněného sloužila též **d. č.** (*in recognitionem domini*). V Rakousku prohlášeny jsou cis. pat. ze dne 7 září 1848 i nař. ze dne 4. břez. 1849 **d-né č.** za výkupné a čl. 7. st. z. z. ze dne 21. pros. 1867 č. 142 zakazuje vůbec ukládání podobných břemen na pozemky, jestližeby měla býti nevykupnými. — I.

Dědičná štola (v hornictví), štola (podzemní chodba) na venek vybíhající a buď z jednoho nebo několika dolů dolové vody (přítoky) odvádějící, aby se buď vůbec (stroji, pumpami) zdvihati nemusily anebo z větší ještě hloubky) jen do mírnější výšky, totiž jen až na štolu, zdvihati mohly. Ražení **d-ných š-l** mívalo, pokud nebylo strojnictví ještě dosti vyvinuto, velikou důležitost a tvořilo někdy v tom kterém okrese hornickém samostatný podnik, jemuž dotyčné doly určité poplatky odváděti musily. V mnohých hornických okresech, zejména v krajích horských, vzniklo během několika století více stol dědičných,

věšších horních zákonů u nás i jinde zcela vymizely. J.Jd.

Dědičné služby zemské viz Čechy str. 546.

Dědičné statky. V právu německém nazývají se statky nemovitě, jež přešly na nynějšího vlastníka zděděním od příbuzných, zejména předků, nebo příkazáním jich pro případ smrti, **d-nými s.** (*bona aviatrica*), na rozdíl od statků nově nabytých (*b. acquisita*). Takovému **d. s.** nesměl vlastník jejich bez přivolení nejbližších dědiců svých zciziti. Zvláštní druh **d-ných s-ků** zachoval se v některých městech býv. hanseatských, v Hannoveru, pruském Porýní, Oldenburku a j. Tu značí **d. s.** jmění, které připadlo vlastníku od krevních jeho přátel buďto dědictvím, anebo jako odbyté, nebo posledním pořízením, i jest zcizení jeho v zájmu zákonných dědiců buďto naprosto vyloučeno, neb alespoň ve značné míře stříženo. Rozvoj těchto **d-ných s-ků** nebyl všude týž. Ve městech dolnoněmeckých mohou i movitosti nabyti povahy statků takových; zcizení jejich jest za života vlastníka dovoleno, avšak pouze z. zvanými jednáními mezi živými, nikoliv tedy na př. posledním pořízením, aniž dědicovou smlouvou. V právu saském vyvinuly se dále **d. s.** fečené rodové (*Erbstammgüter*), skládající se z pozemků pocházejících od dědů nebo vzdálenějších předků vlastnickových. Ohledně pozemků těch jsou sice poslední pořízením dovolena, nikoli však právní jednání mezi živými, zpravidla tedy ani prodej, ani

darování jejich na úkor nejbližších zákonných dědiců vlastnických. Těmto přísluší k obraně nároků jejich buďto t. zv. právo retrakční, anebo přímo žaloba revokační, kterou docíliti mohou přímo zrušení právního onoho jednání. K d-ným s-kům náleží v další řadě též svě-fenství.

—1.

Dědičné úřady sluly úřady, jež se dě-dily v jednotlivých rodinách. Náležely k nim zvláště arciúřady (v. t.). Srv. Čechy 479.

Dědičnost (*hereditas*) jest vlastnost (funk-ce) živé hmoty ústrojně (protoplasmatu), že se při rozmnožování na mláděti vybavuje ne- jen tvar a složení, nýbrž i výkon tvora sta- rého. Vybavování toto děje se u potomků v témž sledu a postupu, v němž se dotyčné vlastnosti vyvíjely u rodičů (d. souvěká); rovněž se vyvinují všechny údy a částky na témž místě a v témže počtu jako u starých (d. soumísná). Každá odchylka od tohoto pravidla pokládá se za zvrhlost neboli zrůd- nost.

Starší názory přírodovědecké (Cuvier) hlá- saly úplnou totožnost všech jednotníků téhož druhu dopouštějící odrozování jen měrou velmi obmezenou a popírající naprosto možnost, že by se tvořiti mohly nové druhy hromaděním a stupňováním odrozovacích znakův. Darwi- nem byl tento dogmatický předsudek na zá- kladě hlubokých studií a bedlivých pokusů vyvrácen (viz Darwinova nauka). Pečli- vým pozorováním snadno se přesvědčíme, že potomci týchž rodičů nikoli nejsou shodní, nýbrž toliko podobní svým rodičům i vespolek mezi sebou. Vybavuje se totiž jen část znaků velmi věrně a stále; jiné pak znaky bývají měnivé, často až do značné míry. Právem tudíž přirovnati lze d. k paměti. Věrnost pa- měti (stálost dědičná) jeví se tu tím větší, čím staršími jsou dotyčné znaky, čím déle se tudíž při tomto druhu na mláďatech opako- valy, a čím dříve v průběhu vývoje se obje- vují. Proto právě embryonální znaky vybavují se nejméně a sledem nejpřesnějším; kdežto všechny znaky pozdější, jevíci se teprve na tvorou dospívajícím, podléhají z pravidla četným vlivům zevnějším, začasté jimi bývajíce i ne- málo pozměňovány (znaky měnivé, dě- dičná nestálost. Z téže příčiny zachová- vají vnitřní znaky (anatomické) mnohem lépe svoji původnost nežli znaky vnější (morfo- logické), jak se o tom přesvědčujeme naukou o homologích a analogích zvířecích i rost- linných. Znaky, jež některý nedávný předek si teprve byl osvojil (znaky mladé), dědí se mnohem neschůdněji a podléhají mnohem větší měnivosti nežli znaky fylogeneticky starší. Mladší znaky obj- vují se proto též u věku mnohem pozdějším (obyčejně postembryonál- ním), pročez na ně má také mohutný vliv každé činidlo vnější (světlo, teplo, vlhko, po- trava, výchova atd.), jak o tom svědčí též možnost akklimatace. Vedle těchto znaků dě- dičných bývají u jednotlivců také znaky ne- děditelné, obyčejně tím jednotlivcem teprve osvojené (nahodilě zmrazení). Zvláštním zje- vem při d-i jest sdruženost neb výluč-

nost některých znaků; takovými jsou na př. znaky pohlavní (prvotní a druhotní). Tak u je- lenů parohy a hřiva na krku, bojovnost i síla tělesná, u laně zase plachost a nedostatek hřívý i parohův a p. Zvláště nápadně jeví se tato okolnost u některých obojáků (laterální hermafroditismus), při nichž pohlavní žlázy vyvinuty bývají na každé straně jinak; u těch každá polovice těla již jeví též jiný ráz ze- vnější: jedna strana jest samcem, druhá sa- micí, což bývá zvláště nápadno na př. u ro- háče a j. Avšak i při jiných znacích jeví se nápadná sdruženost; tak bývají u lidí sdru- ženy modré oči s plavými vlasy a jemnou pleť; vlasy a zuby bývají zase nezřídka v po- měru vylučovacím, — tak u lidí s vlasatou tváří a srstnatým tělem bývá chrup velmi ne- dokonale vyvinut. Zvláštní pozornosti zaslu- huji konečně takové znaky, které se při po- tomcích vůbec ani nevybavují; ty zoveme utajenými. Při pohlavním rozplodování uta- jují se na př. v každém exempláři pohlavní znaky jednoho z rodičův, ale nicméně se pře- ce přenášejí, byť se třeba v několikate teprve ge- neraci vybavily. U včel na př. pochází trubec (sameček) z neoplozeného vajíčka, a přece se v něm vybavují znaky samců po dědovi, jeli- kož otec nemá; podobně děje se pravidlem při rodozměně. Při plemenění domácích zvířat užívá se z pravidla samců (býků, kohoutův), a přece se jimi přenášejí i vynikající vlast- nosti samic, na př. dojnic a kvočen. — Vy- baví li se utajená vlastnost některého dávného předka, na př. trojkopytného koně, zoveme tento zjev atavismem (v. t.).

Podle převládání znaků různé d-i rozeznati lze druhy stálé a měnivé; onino spíše hynou, než by se vnějším změnám přizpůsobily, tyto pak snadno se mění podle podnebí, potravy nebo jiných okolností. Při těchto setkáváme se s množstvím odrůd, ano i s přechody druho- vými a rodovými: to jsou tvorové progres- sivní, kdežto druhy stále velmi snadno hynou (druhy regresivní) a vymírají. V soustavě mezi oběma jest značný rozdíl: čeledi měnivých (přizpůsobivých; tvorů obsahují četné druhy, hojnými přechody vespolek spojené (hlodavci, pěvci, hmyz, rostliny růžokvěté, křížaté a j.), kdežto čeledi stálých tvorů složeny bývají z druhů nečetných a velmi různých, patrně již vymírajících (chudozubci, kapradiny, plavané a j.). Kř.

D. jest skutečný zjev, pozorovaný denně v rostlinstvu a zvířené, u lidí vzdělaných i ne- vzdělaných, a to nejen v rodině, nýbrž i u ce- lých kmenů, že tělesné a výše i duševní zvláštnosti předků vyskytají se opět měrou menší nebo větší u potomků.

O d-i mluví se již ve Vedách a Avestě. V zákonodárných knihách Manuových čteme, že původně stvořeny byly čtyři typy lidí dle čtyř tříd a že vlastnosti otcovy na syny pře- cházejí. Také učení o hřichu dědičném uznává d. přiznáním, že dědí se kromě dobrých vlast- ností i nepravosti. Jeť tedy známost d-i prastará.

Že d. jeví se v rostlinstvu, jež rozmnožuje- jeme sazenicemi a očky, nelze se diviti: nový

člen jest zde vlastně bezprostředním pokračováním starého: záhadnější jest již věc při plodech povstalých z oplození semenného, kdy mužské a ženské buňky pohlavní, ač jsou také jen pokračováním rodičů, v nový zárodek splývají — zvláště u člověka, kdy d. individuálních vlastností otcových nebo matčiných bývá někdy na čas utajena, tak že na př. vlastností otcových u dcery sice neshledáme, za to však najdeme je u synů jejich, a naopak, kdežto přirozeně mají synové podobati se spíše otci a dcery matce. Opakem a tedy jaksi protějším obrazu d-i jest proměnlivost. Jsoutě nestejnost potomků mezi sebou a odchylky od rodičů, jež postupem života ještě se stupňují, ústrojně přírodě touž měrou nutny, jako podobnosti. A jako d., jež mnohdy prapropatrně tělesně i duševně zvláštnůstky: bradavky, posuňky, řeč, chůze, zvyky a obyčeje až k nerozeznání u potomků uchovává, představuje nám sílu zachovávající (d. konservativní), tak proměnlivost jeví se silou tvůrčí, způsobující, že nevyskytuje se ani u nejnižších rostlin a zvířat úplná stejnost, a dodávající světu pestrosti. D. uchovává nám druhy a plemena ať rostlin, zvířat nebo lidí hlavně tím, že mísí se pohlavně pouze jedinci téhož druhu nebo plemene, kdežto křížením a zúšlechťováním kříženců vznikají odrůdy nové.

Pokud zachovává nám d. dobré tělesné zdraví a duševní vlohly, dlouhý věk, vědecké a umělecké talenty po celé generace, dotud jeví nám svou líc — ona má však také svůj rub: a tím jsou choroby dědičné a dědičná náchyllost k onemocnění.

Choroby dědičné jsou tělesné i duševní, chorobné náklonnosti a j. — Nejčelnějšími z nich jsou choroby celkové, jež po dlouhou dobu ústrojí rodičů tížily, jako přjíce s následky svými, křivice, bolesti čívní (křeče) a j. Dědičná dispozice k určitým chorobám bývá ovšem největší tam, kde oba rodičové chorobou tou trpěli, pročez také sňatky mezi krevními příbuznými, jest-li podezření nějakého celkového onemocnění, nelze schváliti. Při tom však se pozoruje, že u dalších potomků dědičná náklonnost k onemocnění může se zeslabiti. Rovněž tak jest známo, že mnohé rodiny a kmény jsou dědičně od nemoci chráněny, což ovšem asi především přičísti dlužno způsobu jejich života, jakož i tomu, že chorobnému jedu navykli. Tak vzdorují černoši žluté zimnici, kočující Kirgizové krtičnatosti a tuberkulose atd. Avšak i nápadně nepravidelnosti mohou se děditi: tak známy jsou rodiny se šesti prsty, se srstí po těle a p., u nichž nepravidelnost ta do pátého kolena. ba i dále se dědila, až pak zcela zašla. — Z pokusů Brown-Sequardových, jež s morčaty konal, viděti jest, že dědí se i umělé zmrzačení, kteréžto dědičnosti však vyššími třídami živočišstva stále ubývá, kdežto jinak z pravidla dědí se jen zmrzačení povstalé dlouhotrvajícím chřadnutím.

Co se náchyllosti k onemocnění týče, dokládá Darwin ze svých pozorování u zvířat, že náchyllost ta, vypukla-li u někte-

rého rodiče před dospělostí pohlavní, na obě pohlaví přejíti může, kdežto, vypukla-li po dospělosti pohlavní, více prý platí témuž pohlaví a že často dědí se na jisté doby životní. K chorobám, jež před vyspělostí pohlavní propukají, a jež pak obě pohlaví dědí, patří především krtičnatost. Posunčina, padoucnice, jež vyvinují se mezi 10. až 20 rokem, přecházejí též rády na obě pohlaví, tak jako hostec kloubní, jenž přichází mezi desátým a patnáctým rokem. Nepravidelnosti, jako šesti-prstí, dědila v rodině jihoarabských Fadiův obě pohlaví, ruští a barmští kosmatci byli též vždy mužského i ženského pohlaví. Zajímavým zjevem d-i jest, že mnohé i nepatrné zvláštnosti fyziologické a patologické objeví se ne hned po narození, nýbrž teprve v jistém věku, kdy se i u předků poprvé vyskytly. — Zjev ten souvisí patrně asi s rozvojem pohlavním právě tak, jako vídáme u ptactva, že sameček vybarvuje se zcela teprve v době vyspělosti, nebo jako samci jiných zvířat dostávají teprve v době té parohy a jiné okrasy. — Že dále i choroby rodiči získané, způsobené zevními poměry, podnebním, špatným obydlím, nedostatečnou výživou, těžkým zaměstnáním, přecházejí mohou na děti, jest známo; tak blednice, vole a j., avšak d. zde jest pouze zdánlivá a mizí po čase, jestli rodiče poměry své změnili.

Na d-i nově získaných vlastností zakládá se možnost zúšlechťovati rostliny a zvířata. Tím totiž, že páří se samci a samice, u nichž jeví se největší proměnlivost týmž směrem, dědí se nejen jistý stupeň proměnlivosti, nýbrž i snaha proměnlivosti další tak, že pěstitelé mohou vypěstiti určité odrůdy takřka na zákazku. Zde tedy nastupuje jakási d. pokračující čili hromadící, z níž dovedeme si vysvětliti bohatost domácích našich zvířat a rostlin, ať již k užítku nebo k ozdobe a zábavě, a tím také sama příroda bezděčným výběrem pohlavním dosáhla přemnohých nových tvarů.

Co se příčin d-i týče, vyskytly se rozličné nauky, při čemž zajímavo jest, že nauka nejstarší jest spolu nejnovější, že totiž semeno z celého těla se odměšuje a tělesnou silou oživuje; símě každé části těla plodí pak opět touž část (Demokrit), a že oboje pohlaví ku stavbě nového organismu stejně přispívají (Hippokratés). Jest patrné, že dědí-li se i nově získané zvláštnosti všech částí těla ústrojného, musí při tom vždy působiti celková konstituce rodičů v jakost plodu, z čehož vysvítá oprávněnost nauky Darwinovy o pangenesi, dle níž všechny části bytosti ústrojné přispívají hmotně ke šťavám plodícím, jež pak kupí se v ústroje rozplazovací, ať již jsou to očka, výtrusy, semena nebo vajíčka. Závisí tudíž d. vždy na lučebných, morfologických a biologických silách buňček klíčivých, jež se při oplozování spojují, tak že vždy stav, v jakém jsou rodiče při plazení, rozhoduje o jakosti plodu. — Jiní, jimž nauka ta zdála se příliš materiální, soudí s Heringem, že d. jest jakýsi druh paměti hmoty, z níž ústrojný zárodek po zákoně biogenetickém vždy týmž způ-

sobem se rozvíjí jako jeho předci i s ústrojnými jejich změnami, jež poslední z nich získali. I zde sílí se prý paměť ta častějším opakováním.

Ať však vysvětlujeme si věc tak aneb onak, přicházíme vždy k přesvědčení, že d. jest biologický zábyv stále se opakující, jehož vždy přibývá tím, že v každé generaci opakuje se u jedince nejen to přijaté, nýbrž že přidává se vždy též něco z vlastního jeho života, čímž majetek potomků jaksi stále roste. — Přírůstek tento jeví se nejen zdokonalením těla, ale i mohutněním mozku. Pudy zvířecí dědičné vysvětliti lze si aspoň pouze takovouto tělesnou paměť, jež stává se druhou přirczeností častým opakováním. Podobně má se věc i s jistou zručností lidskou. Jež byvší pracně získána, pak hravě se koná a na potomky snadno přechází. Z názoru tohoto můžeme si také snadno vysvětliti, proč vyskytá se u potomků často zvrhlost neb upomínka na staré předky. Má-li totiž každá bytost postupně projiti všemi stavy předků, může z překážky nějaké zastaviti se na stupni druhém nebo třetím, čímž povstává podobnost potomka ne s otcem, ale s dědem nebo i dřívějším předkem, dědičnost zpětná, atavismus.

Srovnej: Darwin, Variation under domestication; Piorry, De l'hérédité dans les maladies; Ribot, L'hérédité psychologique; Büchner, Die Macht der Vererbung; Weismann, Über die Vererbung; Bollinger, Über Vererbung von Krankheiten; Hering, Über das Gedächtnis als eine allgem. Function der organisierten Materie; Lordat, Les lois de l'hérédité sont-elles les mêmes chez les bêtes et chez l'homme?; Petit, Essais sur les maladies héréditaires. Ch.

D. v chovu zvířectva. Dle Ribota jest d. biologický zákon, jímž veškeré živoucí bytosti jsou nakloněny ve svých potomcích se opakovati. Jsou vlastnosti, které se dědí s takovou jistotou, že jejich změnu nebo mizení dlužno pokládati za nepravidelnost nebo nemoc. Sem náležejí ty vlastnosti, které podmiňují charakteristiku druhu zvířecího. Vlastnosti, které pravidelně a nezávisle na vnějších poměrech, zejména na způsobu chovu zvířat se dědí a ponejvíce se jeví v osteologických, tvaroslovných zvláštlostech plemen. Lze považovati za přímo, bezprostředně zděděné. Konečně jsou vlastnosti, které podléhají patrně vnějším účinkům, zvláště působení chovu a hlídání zvířat, tak že velmi nejisté se dědí a nezřídka úplně mizejí. Tuto nejistotu d-i těchto fyziologických vlastností, na př. doživosti, lze vysvětliti tím, že se dědí zárodky jejich, které za jistých vnějších poměrů trvají utajeny, za jiných však dokonale se vyvíjejí. Celkem dlužno d. vlastností rodičů a prarodičů pokládati za pravidlo, nedědění jich za výjimku, která se vysvětluje tím, že jinak mocná dědivost bývá překonána nepříznivými poměry životními. Naše ovce ztrácejí na př. v tropických krajinách svou vlnu, krávy rázu hollandského, vychované v mírném, vlhkém podnebí, ochabují v teplém a suchém podnebí

značně ve své znamenité doživosti a p. Vlastnosti našich domácích zvířat se tedy dědí, dokud trvají poměry životní, za kterých vznikly nebo se vyvíjely. Změna těchto má v zápětí nejistotu d-i. Děditi se mohou nejen vlastnosti již od předků zděděné, nýbrž také vlastnosti od zvířat samotných nově nabyté a mezi těmi i choroby nebo zárodky těchto. Nezřídka se stává, že ze zvířat spálených jedno přenáší vlastnosti své s větší jistotou na potomky než druhé. Zvláštní tuto způsobnost, která zjištěna byla zejména u některých plemenníků, nazval Settegast dědičnou mocí individuální (*Individualpotenz*). Týž badatel má za to, že obě pohlaví přenášejí vlastnosti své stejnou měrou na potomky, v nichž pak souladně splývají, a sice tak, že mládě představuje střed vlastností rodičů, nebo že dědí buď zevnějšek neb útvar vnitřních ústrojů či jen jednotlivé části těla po otci nebo po matce. Vyskytnou-li se u zvířat vlastnosti, kterých u rodičů jejich neshledáváme a jichž také sama nenabyla, jimiž však prarodiče jejich se vyznačovali, slove zjev tento zvrhnutím zpětným čili atavismem. Často zplozují na př. zvířata atejné barvy potomky barvy jiné, kterou se vyznačoval některý předek jejich. Zvrhnutí zpětné se může vztahovati na dvě, tři a více pokolení, ano někdy i na celá století a tisíceletí. Koně, u nichž se objevují (jako se někdy stává) na některé nebo na všech okončích třetí prsty místo jednoho, zvrhli se po svých trojprstých předcích, jejichž zbytky odpočívají v horním miocénu nebo v dolním pliocénu. Bkt.

Dědičný pacht jest dědičné poživací právo k nemovitému statku za úplatu v poměru k výnosu jeho stanovenou a záležející v penězích, plodinách anebo konání služeb (§ 1122 o. z.). Zákon stoji na stanovisku mylné theorie předešlého století mluví tu nesprávně o t. zv. dělení vlastnictví (§§. 357—360 o. z.) rozeznává vrchní vlastnictví k podstatě čili substanci (*Obeveigenthum*) a vlastnictví k požitkům (*Nutzungseigenthum*, *dominium utile*), kdežto v podstatě pouze prvé jest vlastnictvím skutečným, druhé pak toliko věcným právem k věci cizí (*ius in re aliena*). **D p.**, upravený v §§. 1122—1149 o. z., nemá nyní po vyvazení pozemků (pat. ze 7. září 1848, č. 1180), jímž t. zv. vlastníci požitků selských statků úplného vlastnictví nabyli, již praktického významu. Škl.

Dědičný úročník lišil se od dědičného pachtěře (viz Dědičný pacht) tím, že zde úplata t. zv. vrchnímu vlastníkovi odváděná (dědičná činž) nebyla v poměru k výnosu statku, nýbrž, jsouc nepatrnou, sloužila toliko uznání vrchního vlastnictví (§§ 1123, 1124 o. z.). Také právo d-ného ú-a, nyní pat. ze 7. září 1848, č. 1180, již bez praktického významu, nebylo t. zv. vlastnictvím požitků (vedle vrchního vlastnictví), nýbrž v podstatě pouze *ius in re aliena*. Škl.

Dedignace (lat.), opovržení; **dedignovati**, někoho nebo něco za nehodna sebe pokládati, jím opovrhovati.

Dedikace (z lat.), zasvěcení, obětování, věnování, připsání na př. spisu, skladby a j.; **dedikovati**, věnovati, připsati (v. *Dedicatio*).

Dědina, původně veškeren majetek, který se určité osobě dostal dědictvím od předků jejich, tedy statek zděděný, *bonum paternum*, b. *aviaticum* (u starých Čechů *hereditas*). Poněvadž však okolnost zdědění v první řadě u nemovitosti, zejm. u pozemků hospodářských patrna byla i snadno dokázati se mohla kdežto u svrchků, z ruky v ruku přecházejících okolnost faktického ovládnání věci i ve právu rozhodovala, zúžil se význam pojmu **d.** záhy na statek zděděný nemovitý, tedy hospodářství s příslušejícím k němu polem i dvorem — *rura paterna*. V téměř smyslu užívá se v polštině slova *dziedzina*, v jaz. srbsk., chorv. a slov. *baština*. — Dále vzhledem k tomu, že u národů slovanských za dob, kdy u nich řády rodové byly v platnosti, celé rody bydlily uprostřed zděděných svých pozemků, nazýván též souhrn všech téměř rodu náležejících pozemků hospodářských s příslušnými k nim staveními obytnými i hospodářskými dědinou. Výraz ten pak uvolněním svazku rodového pozbyl původního svého významu genealogického i zbyl pouze význam místní vesnické obce, v jakém se dosud užívá výrazu **d.** hlavně na Moravě i v Polsku — *t.*

Dědina, vsi na Moravě: **1)** **D.** Břežná = Břežná (v. t.). — **2)** **D.** Nová viz Ves Nová.

Dědinka, někdy Oujezd Zadní (něm. *Dörfel*), ves na Moravě, hejtm., okr. a pošta Uničov, fara Medla; 20 d., 190 ob. n., 61 č. (1880) a blízku dobývá se želez. ruda.

Dědinná léta neboli zemská zove se ve starém právu českém doba vydržení práv věcných na dědině, t. j. na statku dědičném, po jejímž projití držitel nebo soukup jakožto správce nemohl býti více k soudu poháněn, neboť »d. l. vydržela«, a rovněž arci doba promlčení práva věcného k dědině, následkem kterého i oprávněný právo své ztratil a promlčel, nehlásil-li se k němu soudně. Doba ta činila 3 léta a 18 neděl a souvisela dle všeho s tak zv. trojstranným hospodářstvím, na jař, ozim a úhor rozděleným. *JČ.*

Dědinné právo vztahuje se k dědině v rozmanitých smyslech toho slova. Zřídka vyskytá se to slovo v tom smyslu, že znamená jistý určitý způsob držby statku, a sice snad ten způsob, jakým dědici a dědinníci drželi své usedlosti (*dědin jure, jure hereditario praediali alias právem dědinným*). V Moravě **d. p.** znamenalo právo vesnické, zvláště pak v tom právním obyčeji, že, chtěl-li poddaný sedlák se vyprodati a vystěhovati pryč pod jinou vrchnost, musil si opatřiti rukojmí, kteří za něho uručili **d. p.**, že on ve 14 dnech zapraví vše, co jest povinen pánovi nebo jiným lidem v dědině, v níž dosud bydlil. Srv. Čechy 516. *Klk.*

Dědinníci sluli v XV. věku a později takoví rolníci ve vesnicích mezi sedláky nebo na osamělých dvorech přebývajících, jejichž usedlosti byly svobodné, žádné vrchnosti nepo-

platné a nerobotné, oni pak sami, jako páni a vladykové, neměli nad sebou jiného pána než krále. Od drobné šlechty lišili se tím, že nepožívali šlechtického jména a důstojenství. Podle podoby jména soudí se, že **d.** byli potomci oně částky starověkých dědiců, kterým, když většina jich upadala v poddanství šlechty, podařilo se uhájití svého svobodného postavení. **D.** jinak sluli svobodníci (*libertini*). Také privilegiemi vznikali svobodní rolníci, kteříž **d.** ikům byli podobní, ač ne ve všem rovni; to byli jmenovitě nápravníci a dědiční rychtáři. **D.** iků od XV. věku stále ubývalo tím, že šlechta skupovala od nich svobodné dědiny a spojovala je se svými panskými pozemky; jiní zase rozmanitou nouzí bývali k tomu vedeni, aby dali se v poddanství svého šlechtického souseda. Srv. Čechy 485 a 516. *Klk.*

Dědnovo viz Dědnovo.

Dedit, skrácené **dát.** nebo **dt.**, lat., dal, zaplatil.

Deditio [dicio], lat., vzdání se na milost a nemilost.

Dediticii [-icii] sluli národově přemožení Římány, kteří mezi cizinci (*peregrini*) stáli na nejnižším stupni právním, odkázáni jsouc jen na zásady *ius gentium*. Jim rovnali se příslušníci obcí zbavených za trest občanství, pak někteří vyhnanci. Pobyt v Římě byl jim zakázán a dopadení-li tam, měli býti prodáni za otroky jménem státu, dle zákona *Aelia Sentia*. Dle ní považováni za **d.** ie (*dedititiorum numero*) též otroci trestani potupným trestem. **D.** nebyli způsobilými zřizovati testament; po smrti jejich nastala posloupnost intestátní jako po propuštění, který byl občanem, nebo jmenl případlo patronovi, jako po propuštění Latini, dle způsobu vady, pro který se stali z nich **d.**

Dědjuchin, město ruské v permské gubernii v solikamském újezdě, na lev. bř. Kamy. Tamější solný závod (od r. 1764 ve stát. správě) průměrně vyvábí ročně přes million pudů soli (r. 1871 2,477,743 p.) a dopravuje ji do gub. novgorodské a vjatské. Obyvatelstvo (4746, r. 1887) žije se téměř výhradně výrobou a dopravou soli a solným obchodem. *Fi.*

Dědkov: 1) **D.**, ves v Čechách, hejtm. Sedlčany, okr. Votice, fara Arnoštovice, obec a poš. Smilkov, se samotou Břežinou; 15 d., se 150 ob. č. (1890).

2) **D.** Dětkov, ves na Moravě, hejtm. a okr. Mezifčí Vel., fara a pošta Mětin; 34 d., 199 ob. č. (1880).

Dědnovo (Dědinovo), veliká osada na březích Oky v zaražském újezdě rjazažské gub., 25 km vých. od města Kolomny, památné tím, že v něm byla založena první ruská loděnice. Za cara Michaila Feodoroviče byly tam vystaveny velké lodě k převezení holštýnského poselstva do Persie a za Alexeje Michajloviče zbudovali tam hollandští řemeslníci první ruský vojenský koráb »Orel«. Obyvatelé **D.** va od pradávna živili se stavbou loděk a větších lodic pro obilí plavené po ř. Oce. Petr Veliký daroval jim za vzor velký člun, jenž posud chová se na památku v **D.** vě při kostele

sv. Trojice. Nyní se obyvatelé živi dobytkařstvem a obchodem obilním. *JTk.*

Dědo, jméno markrabí míšenských a lužických, viz Děd.

Dědo (prst), stará míra délková, která platí v Itálii 0'01 m, ve Španělsku 0'017 m, v Portugalsku 0'018 m.

Dedommagement [-ažmān], franc., odškodnění.

Dědoši, Dědošici viz Dadoši.

Dedoublement [dedublman], franc., po dvojení, název a pojem zavedený od franc. badatelů do morfologie rostlinně. Vyrozumívá se jim onen úkaz, když na místě jednoho údu, zvláště listu na ose stonkové, nalézají se údy dva (nebo někdy i více) těsně vedle sebe, buď volně nebo více méně spojené nebo srostlé. Zvláště v kruzích květních nalézá se někdy toto zdvojení; na př. ve květu křížatém u *Crucifer* po dvou postranních tyčinkách vnějšího kruhu následují něco výše ve druhém kruhu tyčinkovém čtyři tyčinky, ale nikoli stejně od sebe v kruhu oddáleny, nýbrž po dvou vpředu a vzadu vedle sebe, tak že se oba páry těch tyčinek se dvěma tyčinkami dolního kruhu i také se dvěma plodolisty následujícími křížem střídají. Z toho se soudí, že tyto páry povstaly rozdělením čili zdvojením tyčinek původně jednoduchých. Ale úsudk ten, ač téměř obecně za pravý přijatý, není všude, zejména u *Crucifer*, dosti bezpečný. Možno uvést důvody pro to, že přece ony 4 tyčinky jsou původní, jen že se po párech bliže k sobě sešoupnuly. To by pak byl d. nepravý nebo negativní. — Rozeznává se d. kollaterální, když podvojením vznikne několik údů vedle sebe v témž kruhu, jako právě u *Crucifer*, a seriální, když na místě jednoho listu a obyčejně z jednoho prvopočátku (primordia) vzniknou dva nebo více jich nad sebou, což se, pokud tyčinek se týče, pozoruje ve květu lip, slézovitých, třezalkovitých atd. Pozoruhodno jest, že zvláště tyčinky ve květech bývají dedublovány. Abnormálně jeví se někdy d. jako rozdělení nebo rozeklání čepelí listů vegetativních (lupenů), zvláště jsou-li listy vstřícné nebo do přeslenů sestaveny; tak u zimolézů, oleandru, olivy a j. *LČ.*

Dedublovati [dedub-], franc., zdvojení zrušiti, na polovici zmenšiti, ve dvě části odloučiti.

Dědov (něm. Nieder-Mohren), ves v Čechách, hejtm. Broumov, okr. Police, fara Starkov, ob. Javor; má poštu, zř. školu, nádraží, 474 ob. n. (1890).

Dědová, ves v Čechách, hejtm. Chrudim, okr. Hlinsko, fara a pošta Kameničky; 1tř. šk., cihelna, 89 d. a 424 ob. č. (1890), živících se polním hospodářstvím a plátenictvím; samoty Bahno a Ve Volšínách.

Dědovice, ves v Čechách, v hejtm. a okr. píseckém, fara a pošta Čížová, obec Vráž, 241 ob. č. (1890).

Dědoví Martin, generál rak. * 1756 v Hercegovce ve Srěmu — † 1822 v Petrovaradině, získal při dobývání Novi řád Marie Terezie, vyznamenal se při obležení Briburu,

Bělehradu, Cetyně, Kehlu a při provádění prací zákopnických v Ulmu, Zemuně, Šabci, Komárně a Tournay. Vyznamenán byl řádem Leopoldovým a stal se ředitelem fortifikace v Petrovaradině.

Deductio (lat.), odvedení, odvození, dovození, vývod. Viz Dedukce.

D. ad absurdum objevuje se také blízkými názvy »conductio ad absurdum« i »reductio ad absurdum« a znamená přivedení či svedení námitky na nějakou patrnou ne srovnalost, tedy důkaz nepřímý. Viz Absurdní, Apagoge, Dedukce, Důkaz. *Dd.*

Deductio deducendis (lat.) v obchodě: po srážce všeho, co se sraziti mělo: tež: když dokázáno vše, co bylo dokázati **Deductio impensis**, po srážce vydání, nákladu.

Deductio aere alieno (lat.), po odečtení dluhů.

Dedukce (lat. *deductio*): 1) **D.** v logice jest každý pochod, kterým z nějaké věty všeobecné odvozujeme větu zvláštní, opak to indukce (v. t.), jižto z vět zvláštních vystihuje se věta všeobecná. Tak, když na všeobecnou větu povýšeno bylo, že těla tíhnou k zemi, soudilo se o vzduchu, že také má váhu, třeba by bezprostředně smyslům zjevno bylo, že nepadá k zemi, nýbrž stoupá k výši. **D.** koná se závěrem (syllogismem) asi tohoto útvaru:

Těla tíhnou k zemi,
Vzduch jest tělo — tedy
Vzduch tíhne k zemi.

I nazývá se každý důkaz v této formě vedený také d-ci; spolehat on na větách jiných, ze kterých správným závěrem na jevo vychází. Ony věty jsou jeho důvody, a tudíž d. v českém sluje též dovození. Dovoditi zde znamená tolik jako dokázati objektivní platnost nějakého pojmu, oprávněnost požadavku nebo nároku. Konečně aby d. ještě vlastněji se odlišila od oněch dvou výrazů naznačujících také jiné myšlenkové pochody, užívají někteří pro ni slova vývod, vyvození, tak že pak sloveso dedukovati překládá se u nás třemi slovesy: odvoditi, dovoditi, vyvoditi. **D.** opírá se o své bezprostřední důvody, tyto zase na jiných spočívají, a tak posléze dojdeme k větám, které buď induktivním způsobem neb jinak (vizme věty všeobecné rázu neinduktivního) dostatečně zjištěny jsou, nebo důkazu nevyžadují, k větám nejvšeobecnějším čili k zásadám. Příklady deduktivního postupu myšlenkového podává nám v hoinosti nepřebírané skutečný život sám (všední myšlení), rovněž i věda v soustavnějším, rozvedenějším užití myšlení vědecké). Pravdu vyvozené věty zaručuje jednak jistota uvedených důvodů, jednak logická správnost závěru. Považovali jsme potud d ci v její nejjednodušší formě, totiž kdy se vyskytuje jediný závěr, a to pouze o dvou návštěch; těchto může býti i více, nebo závěr k závěru se družiti polysyllogismus; tak že vzniká celý řetěz článků deduktivních. Souhrn veškerých pravidel, kterými vyvozování spravovati se má a kterých se u vědách skutečně užívá, skládá celek metody deduktivní.

Poněvadž si obrazně představujeme všeobecné věty jakožto vyšší proti větám zvláštním, které níže stojí, jeví se nám **d.** jakožto postup s hůry dolů čili sestoupání (sestup), a její opak indukce jakožto postup z dola nahoru čili vzestoupání (vzestup). Odtud názvy: metoda sestupná (deduktivní) a vzestupná (induktivní). Obě metody jsou patrné v nejužším vztahu k sobě. Induktivní metoda hledá věty všeobecné, z nich pak metoda deduktivní vysvětluje případy zvláštní. Obě dohromady jsou oním znamenitým nástrojem, kterým domáháme se pravdy, a poukávají na sebe jako líc a rub. Všechny ostatní metody jsou jen jejich pozmeny látkou nebo jinými okolnostmi způsobené. Proto nemůže býti řeči o jakési absolutní přednosti jedné přede druhou. Stávalo se to ovšem, a sice zejména v dobách, kdy dříve byli zanedbávali jednu z obou metod nebo jí užívali špatně; pak přirozenou reakcí přišla doba jiná, kdy jednotliví duchové opět celým důrazem odkazovali k metodě druhé a v rozmachu svém překročili také pravý střed, zase ji nade družku velebíce. Jestliže, jak říkají, **d.** předpokládá indukci, tato zase pracuje **d.-ci** do rukou. Každá věda užívá obou metod, i jest ve svých počátcích induktivní, hledí však státi se deduktivní. Nejuplněji se to podařilo mathematice, jež však se nevzdává ani indukce, nýbrž jí zjevně i zakryté provozuje. V mathematice přistupuje k **d.-ci** ještě názor, čímž důkaz (v tomto případě *demonstrace*) nabývá význačné přesvědčivosti; v té věci zvláště se ukazuje na geometrii jakožto na vzor postupu názorně-deduktivního. Euklidovo dílo jest řada **d.-cí**; každá poučka vyplývá z pouček předchozích a sama stává se zase důvodem následujících. Vědy v nezadatelném pořadí se vyvozují od jednoduchých ke složitějším a určenějším pokračující, a skládají takto nejdokonalejší soustavu poznatků logickou páskou (deduktivně) souvisících. Proto se ona stala jaksi ideálem vědy a cílem tužby myslitelům, kteří zaujati jsouce její formální dokonalostí stále jí za příklad jiným naukám uváděli a ve svém odboru zejména podobný řád zavést si přáli. Na geometrii všechny jejich požadavky splněny a má tudíž slovo »geometrický« v ohledu metody též význam jako deduktivní, toliko ještě s dodatkem názornosti (demonstrativně-deduktivní).

Co se konečně týče názvu **d.** samého, stůž tu aspoň krátká ale obsažná poznámka z Frankova Slovníku věd filosofických: »Výraz **d.** ve smyslu, jež mu filosofie nyní přikládá, nebyl v užívání ani u starých spisovatelů latinských ani u scholastiků. Slovníkopisci neuvádějí ho a nalézáme jej teprve v posledním vydání Slovníka francouzské akademie (z r. 1835). To pochodí odtud, že právě jen v pozdějších dobách příslušný výkon rozumový výslovně vytčen byl jakožto zvláštní tvar a pojmenován slovem, které proukazuje jeho poměr k indukci.«

2) D. právní slují vývody právní, uvádění příčin k dokázání nějakého práva, tedy výklad právní otázky, zvláště v řízení soud-

ním, nebo závěrky, jež činí v procesu strany na základě důkazů nabízených, nebo provedených o jednotlivých okolnostech (faktech). V některých rádech soudních vyhrazen **d.-cím** právním zvláštní oddíl a ve zvláštních spisech důkazních jednáno o tom, zdařili-li se důkazy dříve vedený (viz Důkaz). V oboru práva veřejného podávají se **d.** právní ve spisech státních, a sebrány v četných sbírkách důležitých pro dějiny a pro dějiny právní.

Dedukovati viz Dedukce.

Deduktivní (z lat.) tolik co dovozovací, odvozovací, vývodný a vůbec k dedukci se vztahující. **D.** metoda viz Dedukce a Metoda.

Děduška (dědeček): **1) D.** sluje u Rusů prostonár. domácí duch, domovoj (v. t.). — **2) D.** ruského loďstva (děduška ruskago flota), člun Petra Velikého, v němž poprvé plul na Perejaslavském jezefe.

Dee [dí], jméno řek: **1) D.** v angl. hrab. Walesu, vzniká v hrab. merionethském na pohoří Berwynu, tvoří jezero Bala, pak značný oblouk na východ a vlévá se po toku 112 km dlouhém širokým, ale velmi zaneseným aestuariem do moře Irského. — **2) D.** ve Skotsku v hrab. Kirkcudbrightu, 74 km dlouhá, tvoří jezera Loch Ken, Loch **D.** a Long Loch a vlévá se do Solway Firthu. — **3) D.** tamže, vzniká v pohoří Cairngormském, teče divokým a romantickým údolím k Aberdeenu, kde se vlévá do Severního moře, jsouc 139 km dlouhá.

Dee [dí]: **1) D.** John Dr., jeden z předních alchymistův anglických v 2. pol. XVI. věku, který též u dvora císaře Rudolfa II. v Praze meškal Narodil se r. 1527 v Londýně, kdež byl otec jeho vinárníkem, studoval na universitě cambridgeské, pak v Nizozemsku a v Paříži, kdež seznámil se s astrologií a alchymii, kteréžto vědy po návratu do vlasti tak horlivě pěstoval, že v pověst černokněžníka přišel. Proto nedostalo se mu profesury na vysokých školách oxfordských, ano byl i zatčen jako čarodějník, kteréž vazby byl sprostěn, když v zimě r. 1558 náhodou se mu jakožto astrologovi podařilo předpověděti příznivé počasí v den korunování královny Alžběty. Tím dobyl si přízně panovnice této, která jej bohatě odměnila. Je si mohl v Mortlaku u Londýna dům zakoupiti a knihovnu založiti, která obsahovala zejména četné knihy a rukopisy astrologické a alchymistické. Odtud podnikal časté cesty po Evropě k vynikajícím alchymistům a zde také seznámil se s mladým alchymistou anglickým Eduardem Kelleyem (v. t.), s nimž vydal se r. 1583 do Prahy ke dvoru císaře Rudolfa II. a v krátce na to do Varšavy ke dvoru krále Štěpána Batoryho, kamž jej byl již v Londýně vojvoda Albrecht Laski pozval. Ve Varšavě hrozil však oběma alchymistům papežský nuncius inkvisičním soudem jakožto čarodějníkům, pročež spěchali na podzim r. 1584 nazpět do Prahy, kde španělský vyslanec don Guillem de San Clemente **D.** císaři představil. Vykonav před Rudolfem II. několik klamných transmucí a věnovav císaři své »zázračné zrcadlo«, jme-

nován byl D. dvorním alchymistou a císař, chtěje ho mít stále u sebe, vykázal mu nádherný přibytěk v král. hradě, kdežto Kelley vstoupil v alchymistické služby u pana Viléma Rožmberka na Třeboni. D. pracoval horlivě v laboratoři Rudolfově, misil se však brzo též v intriky politické. straně při tom protestantům, pročež očernili jej ministr Trautsohn a náčelník strany katolické pan Jifi Popel z Lobkovic u císaře, že mu čarodějnickými kejky svými po životě baží, a takž byl D. v červenci r. 1586 ode dvora i z celých Čech vypověděn. Po krátkém pobytu v Sasku vrátil se potají do Čech a našel útulek na Třeboni, kdež jej pan Rožmberk chránil i tehdy, když byl D. od císaře podruhé z Čech vypověděn. Po dvě léta pracoval v alchymistické laboratoři páně Rožmberkově, ale již r. 1589 povolala jej královna Alžběta nazpět do Anglicka, kdež jmenován byl rektorem kolleje v Manchestru. Za nepřítomnosti jeho byl v Mortlaku od rozhořčených sousedů dům jeho jako »čarodějnický« rozbořen a při tom zničena i vzácná knihovna jeho. Jelikož mu též v Manchestru pověst jeho jako černokněžníka mnohé nepřijemnosti způsobovala, žádal krále Jakuba, aby se mu před soudem zadostučinění dostalo, kterážto žádost jak od krále, tak i později od parlamentu oslyšena jest. Opuštěl tedy v rozhořčenosti své Manchester a přes vysoký věk svůj chtěl opět do ciziny odejít, roznemohl se však před odplutím na pevninu a zemřel v Mortlaku r. 1607, trávě poslední dny života svého v nedostatku, což bylo dokladem toho, jaká cena v jeho umění zlatodějném spočívala. Vydal několik spisů alchymistických, mathematických a hvězdářských a zanechal též mnoho rukopisů, jichž část jest zachována v universitní knihovně oxfordské.

2) D. Arthur, nejstarší syn před., věnoval se lékařství, ve kterém velice vynikal, ale obíral se též alchymí, tak že byl zaměstnán též v laboratoři císaře Rudolfa II. na Hradčanech, když jej otec jeho s ostatní rodinou svou r. 1585 do Prahy povolal. Odtud vyslal jej otec jeho na místě svém ke dvoru ruského cara Feodora, kde se stal tělesným lékařem carovým a sepsal velké dílo alchymistické, které r. 1631 tiskem vydal. Vrátil se po smrti otcově z Ruska do Anglie, byl tamže jmenován tělesným lékařem krále Karla I., ale po pádu téhož musil opustiti Londýn a zbaven byv svého důchodu dvorského, zemřel r. 1651 v Norwichi ve velikém nedostatku. *Svk.*

van Deelen Dirk viz van Delen.

Deep, vesnice pomofánská v prus. vl. obv. štětínské, kr. greifenberské, hojně navštěvované mořské lázně, záchranná stanice, rybářství, 400 ob. (1890).

Deering [dir-], též Dering Richard, varhaník a skladatel angl. (* v Kentu — † 1658 v Bruselu), odchován byv v Itálii, povýšen r. 1610 universitou oxfordskou na bakaláře hudebního, byl po té varhaníkem v Bruselu a od r. 1625 dvorním varhaníkem královny Jindřišky Marie. Zajímavým zjevem v hudebních dějinách jest D. tím, že jeho *Cantiones sacrae*

5 vocum cum basso continuo ad organum (1597) jsou nejstarším dochovaným dokladem continuo (viz Basso 1), ač tím ovšem není dokázáno, že continuo jest přímo vynálezem D-ovým. Ze skladeb jeho nejznámější jsou z sbírky zpěvů duchovních (*Cantica sacra*, 1618 a 1662).

Str.

Deer Lodge [dí lodž], hl. m. hrabství téhož jména v severo-amer. teritoriu Montaně na ř. Hellgate, v okolí zlaté doly, 941 ob.

Deés [dés], rum. Désiu, město v župě szolnok-dobočké v Sedmihradech, na stoku Malého a Velkého Sámoše, se 7728 ob. (1890), z nichž 5661 Maďar, 1791 Rumun a 203 Němci. Sídlo župních úřadů, krajského a okr. soudu, stoličného úřadu, měst. magistrátu, finanč. ředitelství, berního, pošt. a telegr. stavebního a sirotčího úřadu, školního inspektorátu, notariátu, štábu szolnok-dobočké praporu pš. honvėdů č. 4, fecko-or. rum. arcikněžství a protopresbyterátu, gen. ředitelství dráhy samošvoldské, jejíž obě trati (kološko-bystřická a nagy-báňská) se tu stýkají. Vynikající budovy: komitátní dům, radnice, got. chrám helvetský z XV. stol., kat. kostel, konvent františkánů, fecko-kat. kostel, nemocnice, měšť. a ob. škola a starý palác druhdy knížat Tökölych. Obyvatelé provozují obchod s obilím, vínem, dřívím stavebním, kožemi a dobytkem a zaměstnávají se výrobou zboží hrncířského, plátenictvím, dále vinařstvím, plavením dříví a dobytčářstvím. V blízkém okolí 5 solných zřidel. Vlečná dráha (4 km) vede do solných dolů v Deés-Akně. Založen byl D., původně Burgles zvaný, osadníky z Porýnska na sklonku 2. pol. XII. stol. *Dkl.*

Deés-Akna, městys sedmihradský v deéském okresu župy szolnok-dobočké, 4 km jihozáp. od Deése (v. t.), s nímž vlečnou drahou je spojen, má 2196 obyv. (1890), z nich 1233 Rumuny a 937 Maďarů, helv. a fecko-katol. kostel, obec. škola a horní úřad. Solné doly zdejší dávají do roka přes 170.000 q soli. Nedaleko 7 silných, solných pramenů; na dvou místech vykvétá též sůl ze země. *Dkl.*

De facto [-akto], lat., v skutku, ve skutečnosti, na rozdíl od poměru vyžadovaného právem, tedy od stavu právního (*de iure*). **D. f.** absque iure, svémocně a proti právu.

Defalte [-fět], franc., porážka vojska.

Defamace viz Diffamace.

Defatigace, z lat., únava.

Defaut [defó], franc., chyba, nedostatek.

Defaveur [-vér], franc., nepřítel; **defavorable** [-rábl], nepřítelivý.

Defectivum (lat., neúplné) jest slovo významem patřící ke slovům ohebným, jež však není běžno ve všech tvarech, jež mívají slova téhož druhu mluvnického; na př. č. *vece, páně, na, nate*. Dle různých nedostatků rozeznávají se rozl. druhy d-iv; na př. podstatná jména pomnožná, nemající tvaru jednotného (č. *kamna, kleště* a p.) atd. Po svém původě jsou d-va 1. původní, jež nikdy neměla všech tvarů (č. *na, nate*, některé číslovky a j.), 2. nepůvodní, vzniklá ztrátou ostatních dříve užívaných tvarů (č. *vece, páně* a j.). *Ztý.*

Defectus (lat.), nedostatek, vada. **D. missae**, nedostatek toho, čeho se vyžaduje k oběti mše sv. Jsou buď podstatné, při nichž posvěcení (konsekrace) neplatno jest, a nepodstatné, při nichž posvěcení jest platné ale nedovolené. Podstatné d-ty týkají se buď hmotnosti nebo formy nebo kněžského svěcení nebo úmyslu či intence. Aby totiž posvěcení bylo platné a oběť skutečně podána, musí užití se chleba pšeničného a vína přirozeného; hmotnosti ty musí býti nezkaženy a obětujícímu před očima; nad nimi musí pronésti se slova Kristova, jimiž sám při ustanovení mše sv. posvěcení vykonal (tedy formule celé, pouze spojka enim nepatří k podstatě). Posvěcení musí býti vykonáno od kněze platně svěceného s úmyslem (alespoň virtuálním) posvěcení vykonati. Schází-li některý z těch požadavků, jest posvěcení neplatno. Proto, zpozoruje-li kněz nedostatek v příčině hmotnosti, než jde k oltáři, a nemůže ho odstraniti, nesmí jíti k oltáři. Zpozoruje-li ho u oltáře ještě před pozdvihováním, musí jej doplniti; není-li to možno, musí opustiti oltář. Sezná-li nedostatek podstatný teprve po pozdvihování, musí doplniti jej, pokud možno; opustí však oltář, když fysicky nemožno jest mši sv. dosloužiti, nebo když obojí hmotnost jest neplatna a nemůže se nahraditi platnou hmotností. Sezná-li po proměnění chleba, že druhá hmotnost jest neplatna, a nemůže nahraditi ji hmotností platnou, pokračuje ve mši sv., ale vynechá slova i znamení týkající se scházející způsoby. Podobně počíná si při d-tu formy neb intence. — **Nepodstatné d-ty** čelí proti dovolenému a důstojnému slavení mše sv. a týkají se také buď hmotnosti nebo formy neb osoby kněze nebo mohou nastati při celebrování samém. I ty mají se odstraniti. Není-li to možno, jest knězi buď ve mši sv. pokračovati neb oltář opustiti dle toho, jak důležitý jest d a zda byl zpozorován před pozdvihováním nebo po něm. Předpisy či rubriky o tom obsaženy jsou na počátku missálu a zavazují podle důležitosti předmětu sub gravi nebo sub levi. *Sa.*

Defekace (z lat.), čištění. Zove se tak zvláště chemické čištění řepových šťav při výrobě cukru, které se děje přidáním vápna (defekační vápno) a jiných přísad. Rovněž i v jiných odvětvích průmyslových (na př. ve plynárenství) při přečišťování užívá se tohoto výrazu. *JJd.*

Defekce (z lat.), odpadnutí; ubývání síl.

Defekt (z lat.), nedostatek, vada, úbytek, schodek, zvláště nedostatek v pokladně, a to především v pokladně veřejné, pak i zpronevěření v úřadě.

Defektivní (z lat.), vadný, neúplný.

Defektivní řízení sluje v Německu vyšetření schodků v pokladnách veřejných a řízení konané v té příčině s úředníky veřejnými, objeví-li se schodek při penězích jim svěřených. Řízení provádí vyšší úřad dozorců, dopustili-li se úředník zpronevěření nebo hrubého provinění. Proti výroku konečnému může úředník

nastoupiti cestu právní, exekuci provádějí soudy.

Defenders [dif-], t. j. obhájci, tajný spolek irský, založený roku 1690 po bitvě na ř. Boyne, chtějící osvoboditi Irsko od vlády anglické v církevním i politickém ohledě. Po povstání v l. 1797—1798 krvavě potlačeném jméno spolku zahynulo, ale myšlenka jeho a snaha udržely se v O'Conellové Spolku spravedlnosti.

Defendovati (z lat.), hájiti; defendent, obhájce.

Defenestrace (z lat.), svržení s okna. Slovem tím označuje se zvláště osudná v dějinách českých událost dne 23. května 1618, kdy stavové protestantští z průčelního okna místodržitelské kanceláře vyhodili královské místodržitele Martinice a Šlavatu s pisárem Fabriciem Platerem.

Defense (z lat.), obrana. — **D. stavů** českých viz Čechy 227, 2. sl.

Defensionér, zemská obrana v některých státech německých v XVI—XIX. stol. zřízení na obranu země tak, že křechta stavěla jízdu, města pěchotu; zřízení to neosvědčilo se, proto v Sasku bylo odstraněno r. 1716, v Gothě r. 1814. Viz Branné zřízení.

Defensiva (z lat.), obrana, obranný stav (v. t.)

Defensivní (z lat.) obranný. — **D. alliance**, spojenství na obranu. — **D. kazarmáty** viz Kazarmáty. — **D. kasárny** viz Kasárny. — **D. linie** viz Čára obranná. **D. postavení** viz Postavení. — **D. válka**, válka na obranu. **D. zbraň** v. Zbraň. *F. M.*

Defensor (lat.), obhájce. — **D. fidei**, ochránce víry, titul, který anlický král Jindřich VIII. obdržel od papeže Lva X. za svůj spis, ve kterém proti Lutherovi hájil moci papežské, odpustků a sedmi svátostí. *red.* — **D. matrimonií**, obhájce manželství jest zřízenec úřadem církevním k tomu ustanovený, aby v rozepři o neplatnost sňatku manželského vedené všemi zákonitými prostředky zastával platnost sňatku, o nějž jde. Dle nařízení papeže Benedikta XIV. z r. 1741 musí při každé rozepři, kde o platnost či neplatnost manželství se jedná, d. matr. při každém soudním jednání přítomen býti, a veliký úkon soudní v nepřítomnosti d a vykonaný jest úplně neplatný. Byla-li v první stolici vyslovena neplatnost sňatku, jest d povinen; k vyšším stolicím se odvolati. Účelem zřízení tohoto, kteréž v rakouském zákonodárství světském taktéž přijato bylo, jak zameziti, aby sňatky manželské lehkomyšlností neb i zlomyšlností manželů tak snadno zrušeny a za neplatny prohlášeny býti nemohly. *Buv.*

Defensorové byli výbor evangelických stavů českých zřízený k ochraně zájmů náboženských strany své ve 2. pol. XVI. a na poč. XVII. století. Úřad d-rů zřízen byl 25. dne srp. 1575 ústním povolením krále Maximiána II. daným stavům na sněmě, od něhož král dožadoval se při svých velikých potřebách mimořádných značnější pomoci peněžité, čehož stavové lutheránští spojení s Bratřimi

českými chtěli užiti dílem ke schválení konfesse české (v. t.), dílem k navrácení sobě práva osazovati konsistoř strany pod obojí, jež král Ferdinand I. byl odňal stavům na sněmě r. 1562. Pro odpor stolice papežské král Maximilián povolil stavům jenom tolik, aby zřídili sobě jisté d-ry, kteří by drželi ruku ochrannou nad kněžstvem jejich, aby nikdo nemohl sáhnouti na ně. Stavové spokojivše se tím, zvolili 15 d-rů, po pěti ze stavů panského, rytířského a městského, jimž měli býti podřízeni superintendenti v každém kraji i všecko duchovenstvo evangelické. Když však král hned po sněmě prohlásil, že povolení nevztahuje se ani na Bratří české ani na města královská, jež na dále měla se spravovati konsistoři pod obojí, d. složili úřad sotva přijatý (1576). — Teprve majestátem cis. Rudolfa II. 9. dne čce. 1609, jimž povolena byla stavům konfesse česká, osazování konsistoře i správa university pražské, obnoven byl zase úřad d-rů volených jako předešle rovným počtem ze všech tří stavův, aby pečovali o vykonávání a hájení práv těch. Po smyslu tom d. učinili r. 1610 marnou přímluvu za měšťany obcí Broumova a Hrobu, jimž katolické vrchnosti jejich nechtěly trpěti nově vystavěných kostelů dle řádu evangelického. Když pak r. 1618 k rozkazu císařskému evangelický kostel broumovský byl zavřen a hrobský zbořen, byli to d., kteří svolali sjezd stavův evangelických ke sjezdu v kolleji Karlově v Praze, který po záповědi císařské skončil pověstným svržením mistodržících s oken hradu Pražského a zvolením výboru 30 direktorů jakožto nové vlády prozatímné (23. květ. 1618). Po bitvě bělohorské bývali d. byli mezi těmi, na něž vztahoval se dekret císařský ze 20. dne února r. 1621.

Koll.

Deference, franc. *déference* [deferãns], uctivost, povolnost, poddajnost.

Deferenční kruh (*circulus deferens*) jest kr. h. v němž se pohybuje střed kruhu epicykloidalného. Zaveden byl od Ptolemaia (viz Epicyklika).

La.

Deferens (lat.), totiž vas, viz Chamovo d. **Deferovati** (z lat.), oznámiti, uložiti na př. přísahu, nebo povolati někoho k dědictví (delace) nebo k poručníctví; **deferent**, strana sporná, jež druhé ukládá přísahu.

Defervescence (z lat.), klesání horečky a mizení příznaků průvodných. Viz Horečka.

du **Defand** [dydefã] Marie Anne, roz. de Vichy-Chamrond, markýza (* 1697 v Chamrondě u Charolles — † 1770 v Paříži). Provdala se r. 1718 ale po čtyřech letech zapudil jí manžel pro frivolní její život a odmítl i pozdější její pokusy o smír. Krásou a duchaplností svou povznesla du D-ová svůj salón na shromaždiště nejvybranější společnosti, které se účastnili přední současní literáti, jako Voltaire, d'Alembert a Montesquieu. Její náklonnost k milostným dobrodružstvím (s prezidentem Hénaultem, dá se omluviti módou doby. Kroužek jejich přátel se sice změnil,

ale neztencil, když oslepnuvši r. 1753 ubytovala se v klášteře sv. Josefa. Osaměla teprve po různici a rozchodu se svou společnicí, slečnou de Lespinasse, jež byla vlastně posledním lákadlem jejího salonu. Poslední část života oslazovaly jí toliko láska a přátelství Horace Walpolea. Sainte-Beuve nazývá du D-ovou po Voltaireovi nejryzejším klassikem prósy z té doby. To ovšem může se vztahovati jen k její korespondenci. Vydání: *Correspondance de Mme. du D. avec d'Alembert, le président Hénault, la duchesse du Maine etc.* (1809, 2 sv.); *Lettres à Horace Walpole a Lettres à Voltaire* (Londýn, 1810, 4 sv.), jiné vyd. v Paříži 1811—12 a 1824, 4 sv.); *Correspondance inédite de Mme. D.* (1859).

Deferník viz Debrník.

Défi, franc., vyzvání.

Défiance [dãns], franc., nedůvěra.

Défiance [difãjãns], hl. m. hrabství téhož jména v severoamer. státě Ohio, na splavné ř. Maumee, jihozáp. od Toleda, uzel žel. drah z Chicaga a Toleda vycházejících, má 10 kostelů, 6 škol, soud, divadlo, 3 banky, 3 týdeníky, výrobu pfeze. 2 mlýny, polní hospodářství a 5907 ob. (1880).

Defibrator, lat. (franc. *défbrateur*, něm. *Pulpenfänger*), přístroj odvláknovací, jimžto v cukrovarnictví surová šťáva třtinová nebo řepová zbavuje se zbytků dřevě třtinové, řízků a pod. vlákniny, které při téžení šťávy do ní strženy bývají. Takové mechanické zčištění cezením surové šťávy před přidáním vápna a před čením má značnou důležitost pro další zdar manipulací čisticích. V koloniálních cukrovarech třtinových užívá se zhusta d-u, jež sestrojil Faure v Paříži; pro šťávy řepové slouží buď jednoduchý sitový lapač řízků, nebo cedák Prokšův, Mikův a j.

DČ.

Defibreur (franc.), stroj sloužící k rozvláknění dřeva. Podstatnou částí jeho jest kamenný kotouč (brus), k jehož povrchu přitlačují se špalíky dřevěné (tlakem vody nebo jiným způsobem). Tímto obrušováním rozpadává se dřevo na dřív, z níž připravuje se látka na papír.

JJd.

Deficendo [içi], ital., zřídka užívané označení hudebního přednesu; mírněji, slaběji, co do síly tónu i v tempu.

Deficiens hyperbola (lat.) neboli schodková hyperbola jest podle Newtona (*Enumeratio linearum tertii ordinis*) křivka stupně třetího, mající asymptotu, k níž obě ramena různým směrem se přibližují. Rovnice její v pravoúhlých souřadnicích jest

$$xy^2 + ax^3 + bx^2 + cx + ey + d = 0,$$

kdež a jest pozitivní. Viz Křivky st. 3. *FStd.*

Deficiens numerus (lat.), číslo schodkové, jest podle staré nauky číslo celistvé menší, nežli součet jeho dělitelů. Opakem jeho jest numerus abundans neboli číslo nadbytkové, kde součet dělitelů jest čísla příslušného menší, tedy číslo větší. Mezi oba druhy tyto připadá pak numerus perfectus neboli číslo dokonalé stejné nebo rovnající se součtu svých činitelů. Má-li tedy číslo a

dělitele $\alpha, \beta, \gamma, \dots, \lambda$, určen jest podmínkou

$$a \begin{cases} < \\ = \\ > \end{cases} \alpha + \beta + \gamma + \dots + \lambda \text{ numerus } \begin{cases} \text{deficiens} \\ \text{perfectus} \\ \text{abundans} \end{cases}$$

Podle toho jest na př.

$$30 < 1 + 2 + 3 + 5 + 6 + 10 + 15 = 42 \text{ n. def.}$$

$$28 = 1 + 2 + 4 + 7 + 14 = 28 \quad \text{perf.}$$

$$105 > 1 + 3 + 5 + 7 + 15 + 21 + 35 = 87 \text{ abund}$$

Platí-li konečně o čísle a' , majícím dělitele $\alpha', \beta', \gamma' \dots, \lambda'$, že

$$a = \alpha' + \beta' + \gamma' + \dots + \lambda',$$

$$a' = \alpha + \beta + \gamma + \dots + \lambda,$$

tak že součet dělitelů čísla a' rovná se číslu a a naopak, slují čísla a, a' spřízněná neboli amicable s numeri, jako na př. platí o číslech 220 a 284, jelikož

$$220 = 1 + 2 + 4 + 7 + 14,$$

$$284 = 1 + 2 + 4 + 5 + 10 + 11 + 20 + 22 + 44 + 55 + 110.$$

Srv. Studnička, Nauka o číslech. FStd.

Deficient (z lat. *deficere* = pozbyti sil) jest v právu církevním duchovní, jenž pro vady tělesné, duševní nebo mravní stal se buď zcela nebo z části nezpůsobilým, aby konal práce povolání svého. V užším slova smyslu a dle názvosloví v Rakousku obvyklého nazýváme však d-y pouze duchovní světské, kteří byvše činnými ve správě duší, později k tomuto zaměstnání stali se nezpůsobilými. Při nezpůsobilosti pouze částečné mluvíme o polo-deficientu. Co týče se zaopatřování d-ů, nemáme v právu církevním všeobecných ustanovení a to proto, že žádný držitel úřadu církevního nesmí býti jedině pro nastalou nezpůsobilost k zastávání úřadu s tohoto mimo vůli svou sesazen, nýbrž dlužno v takovém případě zříditi pro nezpůsobilého obročníka vhodného náměstka na ten čas, po který nezpůsobilost trvá. Pokud by však šlo o takové duchovní, již posud úřadu v pravém slova smyslu nedosáhli, rovněž neshledalo právo církevní potřeby, poměry d-ů se všeobecného stanoviska upravovati poněvadž v příčině té úplně stačilo, že již při svěcení musil povždy býti vykázan stálý důchod, jenž stačí na uhrazení výživy posvěcencovy, stavu jeho přiměřené (t. zv. *titulus ordinace*). Přes to však ve mnohých diecésích došlo ku zřízení zvláštních fondů d-ů, utvořených ponejvíce z dobrovolných příspěvků držitelů výnosnějších církevních úřadů. Z těchto fondů uhrazoval se náklad na výživu d-ů zejména tenkrát, když nastala nezpůsobilost při držitelu úřadu důchodů tak skrovných, že nebylo lze uhraditi z nich současně náklad na výživu neschopného držitele úřadu a jeho náměstka, tak že onen i přes zmíněné ustanovení církevního práva nucen byl úřadu svého se vzdáti. Do nového stadia vstoupila otázka opatřování d-ů tím, že po konfiskaci velké části církevního jmění na sklonku XVIII. stol. utvořeny byly ze jmění takto získaného v mnohých státech zvláštní fondy státem spravované, sloužící všeobecným účelům církevním. Na tyto fondy přešla péče

o zaopatřování d-ů, při čemž ovšem míra platu, jednotlivým d-ům skýtaného, určovala se mocí státní. V Rakousku připadla péče dotčená zvláště též maticím náboženským jednotlivých zemí za vlády cís. Josefa II. utvořeným, naproti čemuž ovšem jmění fondů d-ů, které v jednotlivých diecésích dříve již byly, přivtěleno bylo těmto fondům náboženským. Plat d-ům z náboženského fondu skýtaný byl velmi skrovný. obnášelt pravidelně ne více než 210 zl. rak. měny. Teprve zákonem ze dne 19. dubna 1885. č. 47 ř. z. nastalo vydatné zvýšení platů těchto. a sice obdržel samostatný správce duchovní na výslužbě 300—600 zl. ročně, při čemž rozhoduje o výši pense uvnitř těchto mezi jednak doba služební, jednak řádný důchod úřadu, který d. posléze byl zastával. Výpomocní kněží obdržel jakožto d-i nejméně ročních 225 zl.; plat ten stoupá však za každých 10 let v činné službě strávených o 25 zl. až do nejvyšší míry ročních 300 zl. r. m. Pšk.

Deficiente pecunia, lat., za nedostatek peněz, část příslovecné věty d. p deficit omne (nedostávali se peněz, schází všecko), kteréž se roztržením slova pecunia žertovně užívá ve způsobě pentametru d. pecu, deficit omne nia.

Deficit (lat., nedostává se, nedostávájíci se), tolik co nedostatek, schodek, zvláště při rozpočtech veřejných.

Defigurace (z lat.), znetvoření.

Défilé, franc. průsmyk. Ve vojenství: 1. Každé úzké místo v území, kudy zástup vojenský může pohybovati se pouze ve tvaru úzkém, dlouhém, hlubokém proudovým a nelze mu postupovati širokým čelím. Sem náležejí cesty lesem (mýtiny), mezi vinicemi, zdmi a bažinami, ulice v osadách, úzká údolí, soutěsky, rokly, úvozy, úvaly, úsmuky, mosty a p. Takové zúženiny mívají pro vojenské poměry značnou důležitost, neboť může v nich neb u nich malá hrstka udatných vojinů vedená důmyslným vůdcem brániti se s dobrým úspěchem po nějaký čas proti nejlépejším útokům vojska mnohokrátě četnějšího. Často lze domoci se znamenitého účinku již pokažením, odkopáním cesty d-em vedoucí, zatarasením nejužších míst, popálením nebo pobouráním mostů, slovem vším, co činí d. nepříteli ne schůdným. Vojsko táhnoucí skrze d. musí jednati s nebystřejší opatrností, a nesmí zvláště na blízku nepřítelů odvážiti se s valným vojem do úžiny, dokud předvoj jí zkoumavě neprotáhnul a protějšího konce neobsadil, a postranní voje pro ochranu boků se nepostavily. — 2. Tažení zástupů vojenských nebo po vojensku sešikovaných jako Sokolů, vysloužilců, měšťanských sborů, hasičů a pod. ve přesně spořádaném pochodě kolem vyššího představeného, buď aby se mohl přesvědčiti o výcviku, oděvu, výzbroji a vzezření vojinů, nebo jemu toliko na počest. FM.

Défilement [-mān], franc., ve hradebníctví zvyšování hradebních náspů, aby nepřítel nemohl s výšín v naše postavení přečínvajících nahlížeti a střeliti do hradeb našich. Míru, jak vysoko se mají zvýšiti předprsné, určuje

důstojník hradebnický takto: Dá postaviti, kde toho potřeby vůči protějším vyvýšeninám, kolmo dvě latě, sám se postaví na zadní konec hradby, míří přes ty latě k vrcholu převyšujícího pahrbku a dá na latích naznačiti výšku vodorovnou latí vyměřenou. K té výšce připočte 2 m, což dá výšku celého náspu. Při hrazení čili opevňování ve krajích pahorkatých nebo hornatých jest to věc předležitou. *FM.*

Defilovati: 1) *D.*, u hradby zvýšiti předprseň (viz *Défilement*). — 2) *D.*, táhnouti přesně spořádaným pochodem kolem vyššího představeného (viz *Défilé 2*). *FM.*

Definice (z lat.), po česku vymezení čili v ý m ě r, udává vlastní obsah pojmu, totiž jiné pojmy, tak zvané znaky, z kterých onen se skládá (látka pojmu), i způsob, jakým znaky ty v jednotu spojeny jsou (forma pojmu), na př.: »Čtverec jest čtyřúhelník rovnoúhlý a rovnostranný«. I vyžaduje se, aby výměr udával všechny znaky podstatné čili nezbytné (tedy bytné, essentiální); sice kdyby vypustil některý z nich, stane se obsah pojmu definovaného chudším a tudíž rozsah jeho širším, než býti má. Vytýká se pak tato vada slovem, že výměr jest příliš široký, na př.: »Čtverec jest čtyřúhelník rovnostranný«; totéž také kosočtverec. Opačnou vadu má výměr příliš úzký, jenž udává více znaků, než jich v obsah definovaného pojmu náleží; tím obsah jeho stává se bohatším, ale rozsah užším, na př.: »Pravouhelník jest čtyřúhelník rovnoúhlý a rovnostranný«; toť by znamenalo jen čtverec, nikoli však obdélníky. Úsečnost výměru vyžaduje, aby v něm nebylo nic zbytečného udáváno, zejména žádný takový znak, jež z znakův už uvedených vyvoditi lze; sice by byl výměr nadbytný (*abundans*), jako: »Pravouhelník jest čtyřúhelník rovnoúhlý a pravouhelný«. Zde znak »pravouhelný« jest zbytečný; neboť an součet úhlů ve čtyřúhelníku obnáší 360° a úhlové ty jsou sobě rovny, musí každý z nich býti pravý. To lze ze správné úsečné d. »Pravouhelník jest čtyřúhelník rovnoúhlý« vyvoditi, ale uváděti v d-ci nepřístojno. Má tedy, jak patrnó, výměr obyčejně tvar souboru spojovacího, jehož podmětem jest pojem právě vyměřený (*definitum*) a přísudkem spoje- nina znaků jej vyměřujících (*definiens*), kterých býti může větší nebo menší množství. Stručnost výměru pak vyžaduje, aby, dá-li se několik z těchto znaků shrnouti ve svůj nejbližší pojem vyšší (rod = *genus*), tohoto se užilo v d-ci. Na př. znamenejme výměr: »Krychle jest tělo hranaté, omezené šesti stranami, a to stejnými i pravidelnými čtyřúhelníky«. Hranaté tělo však vůbec omezené stejnými a pravidelnými úhelníky jest tělo pravidelné; toto jest nejbližší rod pojmu o krychli, jež od ostatních druhů těl pravidelných se liší počtem svých stran. I vzejde výměr stručnější svrchního: »Krychle jest tělo pravidelné šestistranné«. Proto žádá starodávny předpis, aby výměr kde možno dál se udáním nejbližšího rodu (*genus proximum*) a druhovým znakem čili v ý z n a k e m (*differentia specifica*). Veleznámý tvar výměru dle toho

předpisu vůbec zní: »*A* jest *B*, které jest *C*«. Ovšem výměr takový daří se nejlépe v odbo- rech vědecky utvářených, které mají určitou terminologii (názvosloví) nebo nomenklaturu (jmenosloví), ku př. v chemii, v přírodopise, v mathematice, v právnictví. Ve správné d-ci podmět i celý přísudek, ač rozdílným způ- sobem prosloveny, mají stejný rozsah, jsou tedy pojmy rovn o m o c n ě (*aequivalentní*) čili z á m ě n ě n ě (*Wechselbegriffe*) a proto dovoleno jest, soud výměrem podaný prostě obrátiti, což na tvaru všeobecném provedeno vydá: »*B*, které jest *C* — jest *A*«. — Obratem provádí se pravá průba výměru a mnohý do- mnělý výměr dochází zde svého ortele. Tento obrat výměru napodobí hádanku, jež ro- něž udává známky, podle kterých posluchač hádá, až uhodne, »co to jest?« Ale hádanka jest vtip a spíše k fantasii směřuje, proto může hráje i pozastírati předmět svůj, užívati obrazů básnických, i vztahův nejpovrchnějších se držeti — kdežto výměr hru i vtip i přene- sené výrazy vylučuje a jen k rozumu a k sou- vislosti obsahové se táhne. Proto objasnění pojmu pomocí metafory či vůbec básnického obrazu není výměrem, či aspoň nedává vý- měru správného, na př.: »Naděje jsou snové bdičeho člověka«. Hojnost takových krásných, ale nesprávných výměrů shledáme v každém básníku. Rovněž jako básnický obraz, nepřis- pívá ani zápor (*negace*) ničím platným k vý- měření pojmu; neboť zde běží o to, co pojem jest, nikoli však o to, co není. Proto se předpisuje, aby výměr nekonal se pouhým zá- porem (*ne sit negans*), což jest tak samozřejmo, že věru dostačí poukázati na výstražné pří- klady lidové (»stehlík není strakapoun«), ač- koli jinak zápor bývá vydatným prostředkem k dorozumění. A konečně, jakož ani zápor ani obraz básnický nevydává správného výměru, tím méně pouhé opa k o v á n í pojmu, který de- finován býti má. Tu, co se má definovati (*defi- niendum*), už se předpokládá (*idem per idem*, kruh v d-ci). Opakování někdy koná se docela zjevně, čímž vzniká stejno ml u v (*tautologie*), ku př.: »Student jest, kdo studuje«; — jindy zakrytě, kdy ne sice slovo samo, ale synonym- um jeho se opakuje a záhadný pojem zase jen sám sebou se vykládá, čímž vzniká ro v n o- m l u v (*diallela*), ku př.: »Prostor jest sou- hrn všech míst«, nebo »Pohyb jest přechod s jednoho místa na jiné«. Obširnější soustavné spisy a učebnice logiky jednají o zvláštních druzích výměru. Tak zejména o výměru ro z- b o r n ě m (*analytickém*). Mnohé předměty jsou nám dobře známy a pojmenování jich zcela neobojetné; kdybychom je měli definovati — co jest dům, tráva, klobouk? — musili bychom dané pojmy jejich usilovně rozebrati, znak za znakem vytýkati, nežli by jich bylo dost, aby někdo jiný znamenal, to že dům, nebo tráva, nebo klobouk a p. Naproti tomu, když výměrem z jednotlivých znaků zjedná- va se celek po- mu dosud nebývalý, máme před sebou výměr syntetický (souborný), je- hožto příkladů svrchu podáno dosti. Zvláštní odrůda jeho jest výměr v z n i k o s l o v n ý

(genetický), jenž udává, jak vzniká předmět definovaného pojmu, ku př.: »Když na téže podstavě s obou stran sestrojím dva rovno-ramenné trojúhelníky, povstane deltoid.« — Jiným zřetelem uvádí se výměr verbální čili slovní, případ totiž, který se týče slova a výklad o něm činí. To však bývá buď tautologie nebo výklad etymologický, tedy v žádném smyslu pravý výměr. Od něho liší se výměr jmenný (nominální, *Namenerklärung*), jenž udává, co si za jménem jakožto známkou pojmu mysliti máme, tedy vlastní to výměr v ohledu čistě logickém. Můžet mi byti i uloženo, abych si myslil koně perutého (pegasa), tupohlý a spolu rovnostranný trojúhelník, druhý kořen z veličiny záporné a p. Předmět pojmu však výměrem takovým není zaručen: oprávněnost či platnost pojmu musí býti doložena (viz *Dedukce a Dedukovat*). K tomu však všeobecně logika sama nestačí, i přibírá zde jiné poznatky z obecné zkušenosti i z nauk vědeckých. Logika nerozhoduje, zda pojmu vymezenému odpovídá skutečnost, nýbrž jen, kdy mu odpovídati nemůže, totiž tenkrát, kdy v pojmu takto určeném vězí protimluv (*contradictio*). V logice pak výměru, který spolu zaručuje objektivní platnost (věcnost pojmu), říkají **věcný** (reální, *Sachklärung*).

Důležitost výměru vysvítá sama sebou v životě i v naukách. Onté podmínkou, že se můžeme na vzájem dorozuměti, shodu mezi sebou zjednávati (hádká ustává, kdy správný výměr svět), poznatky dobývati, sdělovati i hromaditi, a pokrok v myšlení možným činiti. Přesný výměr zůstane nezbytným požadavkem vědy, a nelze jí o pojmu ani dále jednati, dokud není vyměřen. Každý odbor myšlenkový chce pracovati jasnými, vyměřenými pojmy, jinak nastane změtení pojmů. V jistém ohledu i každý slovník naučný jest velká sbírka výměrů (v širším smyslu): nebo, co za každým jednotlivým heslem následuje, chce především stanoviti smysl slova. Dějiny věd i vyjednávání záležitostí lidských kladou váhu na potřebu výměru a všude se hlásí požadavek, aby při každém pojmu, o kterém se jedná, nezavadně určení byli jeho znakové.

Patrně, že snaze této na dvě strany hranice položeny jsou. Vyměřujice pojem užíváme k tomu jiných pojmův, a tyto zase podobným způsobem vyměřujeme, kterýžto postup nemůže jíti do neskončena. Posléze vždy přijdeme k pojmům, které z jiných pojmů více se neskládají, jsouce jednoduché, které se tedy nevyměřují, výměru nevyžadují ani nesnesou. A tak se praví: Vyměřovati možno pouze pojmy složené, což ostatně už výměr výměru samého (viz na počátku článku) zřejmě napovídá. Pojem jednoduchý má jen jediný znak a tento sám jest obsahem jeho, jež nějakou známkou opatřujeme a pomocí její pak se o něm dorozumíváme. S druhé strany nelze vyměřiti pojem příliš složitý, jenž má znaků více, než jich vystihnouti a vysloviti můžeme, jako jich mají konkrétní jednotliviny (vlastní jména). Jest tedy nevyčtené množství pojmu

nevyměřných a jiných trudno výměrných. I byly také sestavovány ve zvláštní třídě, aby se aspoň jakýsi přehled jich možným stal a zřejmo bylo, co se definovati může, co nemůže: důležité a poučné vodítko pro všechnu snahu definovací. Chtít všechno definovati jest pedantství, nechtěti nic definovati, jest lehkomyšlnost; jaké střední cesty vědecký duch držeti se má, z předchozích výkladů samo sebou vyplývá. Nicméně i v případech, kdy přesná d. možna není, musíme o pojmech se dorozumívati, a tu si pomáháme rozličnými prostředky jinými, tak na př. přímým ukázaním (demonstrace), neb názorem; ať někdo definuje červec — toho nelze, — ukázati na ni, spraví vše. K oném prostředkům dále náleží popis (deskripce), vyznačení (charakteristika), proti va (v pravo — v levo) i rozlička (distinkce), rozvrh rozsahu, což i rozlukou se diti může (na př.: »organismus jest buď bylina nebo živočich«), srovnání (komparace), výčet, umístění pojmu lokace) a podobné. Tak vznikají náhražky výměru, výměry v širším smyslu, přibližné, nedokonalé, nevědecké, ale průrazné, nevyhovující přísným požadavkům soustavné logiky, ale konající dobré služby v potřebách duševní vzájemnosti mezi lidmi. Ano někdy i čirá tautologie má svůj účín, jako když proti studentům, kteří nestudují, se vytkne s důrazem, že student jest, kdo studuje.

Více poučení o výměru poskytují obšírné učebnice logiky, četné práce monografické i příslušné výklady umístěné ve mnohých spisech odborných (matematických, právnických, přírodopisných a j.).

Dd.

Definiendum (lat.) sluje to, co se definovati má, pojem k vymezení uloženy, podmět hledaného výměru. Viz *Definic*. *Dd.*

Definiens (lat.) sluje přísudek výměru jakož i jednotlivý v něm obsažený pojem, kterým se definuje (pojem vyměřovací). Viz *Definic*. *Dd.*

Definitiva, **definitivum** (zlat.), konečné upravení otázky nebo poměru, na rozdíl od zatímného *provisorium*), na př. tolik co definitivní služba nebo smlouva.

Definitivní (z lat.), stálý, konečný, rozhodný, závěrečný, na př. d. soud, soud stálý, nezměnitelný; d. ustanovení v úřadě, ustanovení na stálo, trvalé, na rozdíl od zatímného čili *provisorioho*.

Definitor (lat.), název duchovních zřízenců feholních i světských, jimž po církevním právu v určitém obvodu jistý úřad svěřen jest. Pokud se týče zřízení feholního, jest to úřad dozorcí v obvodu *definitio* zvaném a zahrnujícím v řádech starších několik opatství nebo *praelatur*, v řádech pozdějších, najmě žebavých, část feholní provincie. **D-u** jest obvod svůj zastupovati ve shromážděních kapitolních, radou přispívati vrchním představeným a v zájmu feholních domů jemu svěřených potřebná opatření činiti. **D.** světský pořízen vedle práva partikulárního za pomocníka a zástupce děkana či vikáře; zejména na **d-u** jest pečovati, aby pozitky uprázdněného obločí církevního spravedlivě rozděleny

byly předchůdci, po případě jeho dědicům, a nástupci v obroči. *Da.*

Definitum (lat.) sluje podmět výměru čili pojem, který se definuje, pojem vyměřený (vymezený), vyměřitelný (viz Definice; pak vůbec, co lze vymeziti, v hranice určité uzavřiti. Protiva toho jest indefinitum (v. t.). *Dd.*

Definovatí, podati definici, pak vůbec vymeziti, určiti, stanoviti.

Deflagrator (z lat.), přístroj, jehož se užívá k zapalování různých látek elektrickou jiskrou; nejméně se ho užívá při zapalování podkopů. — Jinak sluje d. též Voltův článek zvláštního tvaru, nyní již neužívaný; veliká deska měděná, jež od stejné veliké desky zinkové jest oddělena vložkou soukenou, stočena jest ve spirálu a ponořena do zředěné kyseliny sírové. Výhodou uspořádání tohoto měl býti malý vnitřní odpor, jež článek takový skýtá. *Trr.*

Deflegmace (z lat.) jest chemická operace, kterouž líh zbavujeme flegmatu, přibouřiny, odhánějice destillací alkohol ethylnatý; nověji jest pojem ten širším spadáje zcela s destillací. Ku d-ci používáme přístrojů velmi důvtipně sestrojených, kterými páry tekutin prchájící zvolna se chladí až na teplotu varu látky nejtěkavější. Přístroj takový zove se deflegmator (v. t.). *Rn.*

Deflegmator (z lat., slouží v laboratoři ku pravidelné destillaci a skládá se ze skleněných násadek v řadu kuliček vyfouknutých a síťmi platinovými (a, b, c, d, vyobr. č. 1074.) vyplněných. Páry tekutin vystupující z kolbičky narážejí na síť platinovou, jež zahřívají; nejtěkavější pak část par dostane se těmi překážkami až ke trubičce odtoku a teče do chladiče, kdežto páry tekutin méně

tekavých chladí se sítkami a klesají zpět do kolbičky. Účinnost d-u závisí na množství kuliček, na velikosti chladičové plochy, na zdržování odtoku sražených par (kapilárnosti trubičky e), i ovšem na tempu destillace. **D.** vyobrazený jest Linne mannův. — **D-ů** používáme v laboratoři i v chemické technice; nejsložitějších používá se v lihovarnictví; na téměř principu spočívají d-y v průmyslu dehtovém. Jednodušších d-ů používáme při destillaci karbolové kyseliny (viz Fenol), nejjednodušších při destillaci vody. *Rn.*

Č. 1074.
Deflegmator.

Deflektometer viz Průhyboměr.

Deflektor (odchylovatel, odvoditel), pomůcka, kterou se škodlivé působení větru na komínech zamezuje, po případě v působení příznivé přivádí, skládající se z nástavku plechového, jenž má podobu kužele nebo pod. *JJd.*

Deflektovati (z lat.), odchytili se.

Deflogistický, nehořlavý, nezápalný. Slovo utvořené dle mylného názoru starých chemiků, že hořlavé látky jsou sloučeniny nějaké hmoty s flogistonem, který při hoření prchá, tedy nehořlavé. Nesprávnost názoru ukázal Lavoisier poznáv, že hoření jest děj slučování hmoty s kyslíkem vzduchu, nikoliv odlučování flogistonu. *Jd.*

Deflorace (lat.), odkvetení, zprznění panny nebo počestné vdovy Deflorace ní žaloba je žaloba, kterou zprzněná, jež obtěžkala *deflorata*, měla na zprznětele (*deflorator*) dle některých práv německých a mohla žádati, by ji opatřil výbavou, nebo pojal za manželku, nebo nahradil škodu jí způsobenou. Většinou žaloba ta již odstraněna. Rakouský zák. obč. (§ 1328.) poskytuje pouze právo k náhradě škody, totiž k náhradě útrat koutu a šestinedělí, byla-li osoba ženská někým svedena.

Defluvium capillorum [-kapilórum], lat., prcháň, mizení vlasů, viz Pleš.

Defoe [difó] Daniel, zakladatel moderního románu anglického (* 1661 — † 1731). Pocházel z Londýna a máje býti duchovním, vzdělával se z mládí v latině i jiných jazycích evropských. Ale sběhl se studií a účastnil se spiknutí Monmouthova. Proto prchl a delší dobu zdržoval se ve Španělsku, Francii a Německu. Potom vyučil se obchodu a kupčil s výsledky tak střídavými, že sám o sobě říci mohl: »třináctkrát jsem zbohatl a zase zchudl«. Přes to získav si důvěru krále Viléma III., vystupoval činně v politice. Ale za útoky, zejména na státní církev biskupskou, několikrát stíhán byl pokutami, vězením a pranýřem. Přízně dvora však nepozbyl a za královny Anny účastnil se roku 1707 vyjednávání o unii Skotska s Anglií. Později pohřchu vláde sloužil méně čestně na zapfenou, stavě se na oko jejím protivníkem. Za této činnosti veřejně zanedbával záležitost vlastní a nikdy nevybředl z nesnázi finančních. Pomáhal si mimo jiné také neobyčejně plodným a úspěšným pérem. Spisů jeho počítá se okolo 250. Většina jich byla obsahu politického a **D.** jimi dotekl se téměř všech předmětů časové důležitosti. První z nich *Letter on His Majesty's Declaration for Liberty of Conscience* vyšel r. 1687. Důležitý byl *An Essay on Projects* (1698), ve kterém načrtnuty jsou první popudy ke spolkům pojišťovacím, záložnám, bankám a j., myšlenky, které v pozdějších dobách byly uskutečněny. Z ostatních ještě satiry *The True-born Englishman* (1701), *The Shortest Way with the Dissenters* (1702) a *Hymn to the Pilory* (1704) pro říznost obsahu zasluhují povšimnutí. Když byl poprvé vězněn, **D.** založil a třikrát v témdni vydával časopis »Review«, jenž byl prvním vzorem listu obírajícího se rozhledy časovými. O vyjednávání unie se Skotskem sepsal zprávu, která je dosud nejdůležitějším té věci pramenem historickým. U věku 58 let, kdy jini z pravidla pomýšlejí na odpočinek, **D.** nastoupil na novou dráhu činnosti s nadějností a odvahou jinožskou. Na základě příběhu skotského plavce Alexandra

Seldcraiga čili Selkirka, který r. 1704 prchnuv, nebo dle jiných zpráv za nějaké provinění vyzázen byv ze své lodi, po 4 léta 4 měs zcela sám žil na jihoamerickém ostrově Juan Fernandezu, až r. 1709 od dřívějšího kapitána svého vysvobozen byv zase do vlasti se vrátil, D. sepsal a vydal povídku *Robinson Crusoe* (1719), jehož nevyrovnaný úspěch nejen v Anglii, ale ve všech zemích kulturních jest obecně znám. Všecka poutavost jeho záleží jen v neličené prostotě slohu a pravděpodobnosti vypravování. (Česky spracován od V. L. Mosera 1886 a j.) Rozhodným zdarem tohoto díla povzbuzen byv D. složil po té celou řadu prací novelistických, které všechny vynikají stejnou přesvědčivostí a pravděpodobností děje tak, že některé z nich (zejména *The Journal of the Great Plague of London* z r. 1722 a *The Memoirs of a Cavalier* z r. 1724) dlouho pokládány jsou dokonce i za prameny historické. Přes to poklesly v nepaměť, poněvadž látky jejich větším dílem jsou nedůstojny, líčence život nevěstek, zlodějův a pod. vyvrhelů lidské společnosti. Za to stálým pomníkem slávy D-ovy jest neumorný »Robinson Crusoe«, první vzor románů realistického, čerpaného ze skutečné pravdy života. VM.

Defoliace (z lat.), odlistění, opadání listů.

Defontaine [-tén] Antoine Jos. Chrétien, inženýr franc. (* 1785 v Donai — † 1856 v Paříži), posléze gener. inspektor mostů a silnic. Mezi odborníky vynikal při upravovacích pracích na Rýně, kdež pracoval od r. 1810, a to nejdříve na Dolním Rýně, později, když se stavby jeho osvědčovaly, i na Horním Rýně. D. užíval soustavně staveb haťových na ochranu břehů i na vytvoření pravidelného koryta (viz *Annales des ponts et chaussées* 1833), a to s takovým úspěchem, že mu bylo uloženo studovati, zdali by se nehodil způsob jeho i na úpravu jiných řek francouzských, a že i císař ruský dožádal sobě vyjádření jeho ve příčině úpravy Něvy a vyznamenal ho za to velkokřížem řádu sv. Stanislava a křížem komandéřským řádu sv. Anny. Později, když se počaly šířiti železnice, bylo D-ovi studovati některé hlavní trati, na př. z Paříže do Havru, do Orléansu a j., kteréžto studie přiměly příslušnou kommissi prohlásiti, že nebylo možno svěřiti je rukám zkušenějším a dovednějším. Plk.

Deformace (z lat.), změnění tvaru, přetvoření, znetvoření, zrůdnost.

D. ethnické jsou znetvoření, která sobě příslušníci celých národů samovolně a uměle způsobují a která jsouce u některých národů v obecném a stálém užívání, tvoří ethnický příznak toho kterého kmene. D. ty jsou povahou svou různé a možno k nim čítati nej-různější zvyky. Tak i způsobování umělých jizev, tatování, propíchování uší, nosu, rtů, pilování zubů a různé znešvařování údů pohlavních k nim náležejí. Většinou však vztahují se ethnické d. k lebce. D. hlavý jest velmi rozšířena; nalézáme ji v Malé Asii, v Malaisii, v Polynésii, v Eskymáků, hlavně však

v celé Americe. Skoro všichni kmenové Severní a Střední Ameriky, pak staří národové peruánští a kmenové karibští a brazilští de-formovali nebo deformují si dosud svoje lebky. Každá skupina neb i každý kmen měl vlastní způsob d., jichž rozeznáváno bylo až 12 způsobů, které však Morton uvedl na 3 typy, a sice d. způsobené stlačením, d. opětým zdvižením a d. trojlaločné, způsobené zdvižením. Stlačení způsobováno stuhami nebo destičkami dřevěnými, stuhami obalenými, dále obrazy z hlíny nebo pytlíčky naplněnými pískem. Američtí národové domnívají se, že d-cí nabývají jistých schopností. Sploštěním čela nabývají prý odvahy a bojovnosti, zdvižením lebečné klenby moudrosti a rozvahy. Někteří národové znetvořují si lebku proto, aby se podobali národům kteří nad nimi zvítězili, kdežto u jiných děje se tak za tím účelem, aby se různili od svých otroků. Pke.

Takovéto d. již v praehistorii byly dosti hojně pěstovány. V Evropě máme již řadu nálezů z různých zemí, nikde však není zvyk tento častěji dokázán mimo Kavkáz, Krim a Uhry. Na Krimu provozovali d. beze vši pochyby Gotové; hůře jest určití národ, kterému náleží řada nálezů uherských a bezpochyby též nálezy v Rakousích (dosud jest jich známo určitě 7: z Csongrádu, Ó-szóny, Pančeva, Lengyelu v Uhrách, v Székely-Udvarhely v Sedmihradech, ve Feuersbrunnu, Atzgersdorfu a snad i Badenu v Dolních Rakousích). V Čechách našel se nedávno ojedinělý případ d. umělé, ale asi neúmyslné v pohřebišti rázu merovejského v Podbabě u Prahy. Baer a Fitzinger přičetli tyto lebky Avarům, Broca Kymrům, Lenhossék je měl za tatarské, Anučin, Virchow a jiní správně uznávají, že otázku tu nelze ještě rozřešiti. D. působena byla jako u moderních divochů obvazem, který se dítěti v prvé době mládí dal na hlavu. Hlavní dvě díla o d-cích v době předhistorické napsal Jos. z Lenhosséku: »Die künstl. Schädelverbindungen im Allg.« (Pešt, 1878) a »Die Ausgrabungen zu Szeged-Óthalom atd.« (Videň, 1886). Nejnovější přehled všech nálezů podal dr. L. Niederle ve zprávách vídeňské anthropol. společnosti r. 1892, str. 1. Nle.

D. ve fysice, změna geometrické podoby nějakého tělesa, obyčejně podmíněná vlivem sil mechanických, elektrostatických a magnetických, jakož i teplem. Nejjednodušším druhem d. jest prodloužení jednotky délkové; k úplnému určení patří vědomost o směru prodloužení. Jsou-li právě uvedené charakteristiky v každém místě daného prostoru stejny, praví se, že prodloužení či dilatace jest stejnorodou. Ke snazšímu názoru představme si prostor rozdělený na úplně stejné rovnoběžnostěny rozměrů velmi malých, jejichž vzájemně kolmé hrany vytvořeny jsou trojí soustavou na vzájem kolmých vláken pružných. Stejným prodloužením vláken jednoho směru zvětší se stejnosměrně hrany rovnoběžnostěny veskrze v míře stejné, tak že, myslíme-li si hmotu prostor vyplňující pevně s vlákny spojenou, nabudeme snadné před-

stavy o tomto nejjednodušším druhu deformačním. Současně seznáme, že se takovou d-cí úhly rovnoběžnostěnu nemění, ba ani tenzite, jestliže hmotu i dle druhých dvou na vzájem i k prvému kolmých směrů stejnoměrně prodloužíme. Značíž e, f, g tři příslušná prodloužení jednotky, a, b, c hrany rovnoběžnostěnu před d-cí, abc krychlový obsah před $a(1+e); b(1+f); c(1+g)$ po d-cí. Jsou-li e, f, g čísla malá, lze zvětšení krychlové jednotky vyjádřiti součtem $e+f+g$. Jiný druh d. jest podmíněn změnou úhlů. Nejjednodušším deformačním prvkem této kategorie jest změna úhlů dvou protějších základů, zůstanou-li úhly ostatních čtyř netknuty. Jelikož prodloužení vylučujeme, zvětšil se jeden úhel základny o tolik, o kolik se sousední zmenšil. Krychlový obsah se proto touto d-cí nemění, a hotežší vzorec zůstává v platnosti i při neexistenci obou typů deformačních. Měrou d. o níž řeč, jest změna úhlu, t. j. odklon od 90°, druhou její charakteristikou prostorová poloha deform. základny. Vzhledem k tomu, že máme tři dvojice základů rovnoběžných, máme též tři na sobě nezávislé d. úhlové. Každou z nich možno si mysliti vzbuzenou dvěma stejnými proti sobě účinkujícími dvojicemi sil, tedy silami, jež účinkují rovnoběžně s hranami deformované základny tak, že z nich vznikají dvě protívětné dvojice (*shearing force*). — Doznají-li konečně body nějakého tělesa libovolného, avšak nepetržitého posunutí, můžeme d-cí tím v malém obvodu vzniklou za stejnorodou považovati. Lze dokázati, že částice zmíněného obvodu do svých nových poloh dostati se mohou, i. posuneme-li je bez d. v určitém směru co souvislý celek a určitý kus, 2. otočíme-li celkem kol určité osy o určitý úhel, 3. a udělíme-li jim trojí elementární d-cí typu prvého, a trojí d-cí typu druhého, vztahující tyto elementární d. ke třem navzájem kolmým, ostatně libovolně položeným osám. Mimo to možno dokázati, že existují tři určité na vzájem kolmé směry té vlastnosti, že dilatace podél nich v určité míře provedené nabražují úplně všech šest právě uvedených prvkových dějů deformačních. Směry ty zovou se hlavními směry dilatačními.

Deformita (z lat.), znetvoření, zrůdnost; d. kosti jest buď zrůdná nebo získaná. Může se týkati buď tvaru jednotlivých kostí nebo polohy jejich vzájemně. Příčinou d-ty mohou býti choroby kostí samé nebo nemoci svalstva a zřídka i nemoci šlach, vazů i kůže (při smrtelné jizevně a pod.) Mnohé d-ty jsou zrůdné, vznikajíce již během života nitroděložního. Takovou jest na př. d. nejčastější: noha koňská. D-ty páteře vznikají téměř výhradně v životě mimoděložním. D-ty tyto jeví se v zahnutí páteře a mohou se jeviti jako vybočení její na stranu neb ohnutí v zad (hrbatost). Hlavním činitelem při těchto znetvořeníích jest křivice (*rhachitis*), jejíž účinkem i jiné d-ty: kufí hrudí, růženec křivičný, zkriveniny dlouhých kostí končetin i jejich naloženín vznikají. Peč.

Deformní (z lat.), zrůdný, znetvořený zmrzačelý.

Defr. přírodopisný skratek, jimž označuje se Jacques Louis Marin DeFrance, franc. přírodopisec (* 1785 v Caenu — † 1850 ve Sceaux), jenž napsal: *Tableau des corps organisés fossiles* (Paříž, 1824).

Defraudace (z lat.), zpronevěření, pak zatajení zboží, podléhajícího dáвке veřejné (dani spotřební), zvláště clu (d. celní při podloudnictví). Trestá se obyčejně zabavením zboží (konfiskací) a pokutami, někdy i vězením. Srv. Důchodkové právo trestní.

von **Defregger** Franz, malíř něm. (* 1835 v Stronachu v Tyrolsku). Záhy obíral se malířstvím spravuje při tom statky svého otce, až r. 1860 rozhodl se jíti do Inšpruku studovat sochařství. Ale malíř Stolz seznáváve jeho vlohy k malířství poslal ho na mnichovskou akademii (1861). Vrátil se pak r. 1865 domů, D. maloval jen studie a portraity, načež roku 1867 vstoupil do atelieru Pilotyho, kdež zůstal do r. 1871 a kde konečně jeho vlohy náležitě se vyvíjely, nacházejíce v životě tyrolských venkovských vděčné látky k obrazům. Již první jeho práce *Poslední návrat lesníkův* (1867), *Speckbacher a jeho syn* (1868), *Vřali se do křížku* (1869) a *Dva bratři* (1871) získaly mu velmi dobrou pověst, která pozdějšími obrazy přešla v popularnost. Zvláště rozšířily jeho slávu *Výjev z tyrolského povstání z r. 1809* (1874 ve vídeňském dvorn. museu) a pendant jeho *Návrat vítězů* (1876 v berl. Nár. galerii), pak menší genrové obrazy z alpského života tyrolského. Také v malířství historickém zkoušel se D., ale v oboru tom nedospěl jednotné komposice dramatické síly a stejnoměrného koloristického zpracování, kterýžto nedostatek ostatně i v jeho menších obrazech pouze zakryt jest půvabem živosti postav a působivým dějem. K velkým obrazům historickým a genrovým náleží zejména *Ondřej Hofer na cestě k popravišti* (1878, museum v Královci), *Děvčata čtoucí dopis* (1879). Před bouří a *Dobytí červené brány v Mnichově* (ve mnichovské pinakothéce). Mnohem větší úspěch měly i pozdější menší obrazy, jako *Modlitba před jídlem* (v lipské obrazárně), *Loučení se salašnicí* (galerie drážd.), *Kovář kochelský* (mnich. Nová pinakothéka, 1881), *Vtančirně* (1882), *Salonní Tyrolan* (1882) a j. V pražském Rudolfinu nalézá se *Tyrolská rodina v salaši* (1872). D. jest z nejlepších souvěkových genristů něm. Venkovský život pojímá většinou s veselé stránky a líčí jej pravdivě a prostě, beze všech přibásněných přídávků. Roztomilé typy ženské dodávají jeho obrazům zvláštního půvabu. Od roku 1871 D. jest professorem akad. mnichovské.

Defréremy Charles, franc. orientalista a prof. arabštiny na Collège de France (* 1822 v Cambrai — † 1883 v Saint-Valery-en-Caux). Pod Reinaudem, Caussinem de Perceval a Quatremèrem studoval v Paříži východní jazyky, hlavně arabštinu a perštinu. Oběma náleží i činnost jeho vydavatelská a překladatelská, hlavně v oboru dějepisu a zeměpisu.

Jmenujeme z ní: Mfrchondovy *Histoire des sultans du Kharezm* (Pař., 1842, perský text) a téhož *Histoire des sultans ghourides* (t., 1844) a *Histoire des Sassanides* (t., 1845) obě v překladu; *Fragments de géographes et d'historiens arabes et persans inédits* (t., 1849—51, důležito pro jižní Rus a Kavkáz), překlad Chondemirovy *Histoire des Kháns mogols du Turkestan et de la Transsoxanie* (t., 1853 z perštiny); *Histoire des Seldjoukides et des Ismaéliens ou Assassins del' Iran* (1849) a *Nouvelles recherches sur les Assassins* (1855—60); se Sanjui-nettim *Voyages d'Ibn Batoutah dans la Perse, l'Asie centrale et l'Asie Mineure* (t., 1853—58, 4 sv., text s překladem z arabštiny, poslední vyšel dříve o sobě); Sadiho *Gulistan ou le Parterre des roses* (t., 1858, z perštiny); s baronem de Slanem *Historiens orientaux des Croisades* (1872, I. d.); sbírkou článků z oboru orientální historie vydaných v l. 1854—62 jsou jeho *Mémoires d'histoire orientale*, z. d. *Dk.*

Defrugovati (z lat.), plodnosti zbavovati, vysilovati (půdu zemskou).

Defter, arab., seznám, schematismus inventář; odtud **defterdár**, slovně držitel knih, knihvedoucí, druhdy nejvyšší finanční úředník turecký, jakýsi ministr financí, jehož úkolem bylo přijímat a účtovat státní příjmy a vydání (mimo jiné vypláceti i žold vojskům). Po reformě úřadů v Turecku, kdy svěřeno řízení financí zvláštnímu ministru (*málíje nářiri*), zůstal defterdár finančním ředitelem provinciálním (vilájetů). Ve Vých. Indii jest defterdár název nejvyššího domorodého úředníka různých kolektorátů v presidentství bombájském. **Defter-emini**, komu svěřeno vedení defteru, archivář; **defter-cháne**, archiv. *Dk.*

Defunctus [-ktus], lat., zemřelý; **defuncta**, zemřelá; **defunctio**, úmrtí.

Defururace viz Deskvamace.

Deg., zoologický skratek = Karl Degeer (de Geer).

Dega viz Deka.

Degagement [degažmã], franc., vybavení, vyhoštění, úleva, vzpřímení, nenucenost.

Degarnovati, franc., zbavit, oloupiti; ve vojenství: připraviti postavení o obhájce, odvolati s výšin dělostřelectvo, obnažiti boky čili křídla šiku, vzítí z pevnosti posádku. stěhivo neb jiné zásoby válečné a pod. *F.M.*

Degažovati, franc. *dégaizer* [dégažé], v yprostiti, osvoboditi; ve vojenství jmenovitě podniknouti s nějakým vojem pohyb jako pochod ku předu neb i skutečný útok s účelem, odvrátiti pozornost a snahu nepřítelovu od jiného sklíčeného zástupu vlastního a tomuto v postavení neschůdnému a nebezpečnému tak uleviti, jej útoku sprostiti. *F.M.*

Degeer, entomolog, viz Geer.

Degen Carl Ferdinand, matematik dánský (* 1766 v Brunšviku — † 1825 v Kodani). Jsa muž velmi učený a několika jazyků znalý, stal se r. 1793 učitelem princeů Kristiána (VIII.) a Ferdinanda, pak od r. 1802 učil při thedr. škole v Odense, r. 1806 stal se rektorem ve Viborgu a 1814 professorem mathem. universitě kodaňské. Uveřejnil mnoho

článků v publikacích akademie kodaňské a petrohradské, jejichž byl členem, pak v Bodeově »Astr. Jahrb.« a »Astr. Nachr.«. O sobě vydal *Codex Pellianus's tabula simplicissimam aequationis celebratiss. y² = ax² + b solution. pro sing. num. dat. valov. ab 1 usque ad 1000 in numer. rational. isdem integris exhibens* (Kodaň, 1817); *Tabularum ad faciliorem et breviorum probabilitatis computationem utilium enneas* (t., 1824). *AP.*

Degener (lat., zvrhlý, odrodilý).

Degener Paul, chemik něm. (* 1851 v Brunšviku), byl až do r. 1880 assistentem chem. ústavu lipské university a stal se pak přednostou chemické laboratoře spolku pro průmysl cukrovarský říše Německé v Berlíně, v kterémž úřadu přes sedm let působil. Na podzim r. 1887 založil si vlastní chem. laboratoř, kterou však r. 1889 zaměnil s koncessí lékárnickou v Brunšviku. V l. 1880—89 byl též docentem na král. hospodářské vysoké škole v Berlíně, v l. 1885—89 též docentem na tamější universitě. Po předsednutí do Brunšviku stal se rovněž docentem chemie na tamější škole technické a členem několika zkušebních komisí. O průmysl cukrovarský získal si D. trvalé zásluhy svými četnými vědeckými a odbornými pracemi, jež v německých i jinojazyčných časopisech byly uveřejněny. *Hls.*

Degenerace (lat.), zvrhl ost, jest process pathologický, charakterizovaný p eměnou až i rozpadem protoplasmatu a způsobený jednak nedostatečnou výživou, jednak účinkem látek toxických i jinak vlivy nervovými. Rozeznáváme d-ci amyloidní, kolloidní, tukovou, dužninovou, hyalinní a pigmentovou. O d-ci amyloidní viz čl. Amyloidní zvrhlost. — Při d-ci kolloidní tvoří se hmoty kolloidní, lesklé beztvárné. V širším smyslu jest d. koll. souhrn degenerací amyloidní, hyalinní a kolloidní, v užším pak smyslu ona zvrhlost, při níž z protoplasmatu buněk hmota kolloidní se utvořuje. jak vidíme ve žláze štítné, v kanálkách ledviny atd. — **D.** tuková (*adiposa*). Protoplasma buničné i jádro buničné se rozpadá v kapenky tukové. Orgány stížené touto d-ci jsou žluté zbarveny a křehké, lomivé. **D.** tato objevuje se při některých nemocech infekčních, při otravách (na př. kostlkem, otrušíkem). — **D.** dužninová (*parenchymatosa*); protoplasma buničné se zkalí i jádro, při čemž buňka nabubří; zkalené protoplasma rozpadá se v jemná zrncečka a buňka tím pochodem zachází, odumírá jako při d-ci tukové. **D.** duž. vyskytuje se opět při nemocech infekčních i akutních otravách. Má se za to, že jest předchozím stadiem d-ce tukové. — Při d-ci hyalinní, která zasahuje elementy buničné, jedná se o proměnu protoplasmatu ve hmotu homogenní lesklou, amyloidní hmotě docela podobnou, která však nedává výše uvedenou reakci mikrochemickou. **D.** hyal. pozorována při zánětech, v nádorech i při některých nemocech infekčních. Ukládá li se pigment zvenčí anebo krevní v některé orgány, na př. žlázy (lymfatické, játra a j.), pozorujeme,

Položení Krista do hrobu a Kalvarie, vynikajícími jakousi elegancí typů, dobyl sobě chvalného uznání. Na zakázku hr. Fürstenberga-Stammheima ozdobil (s Ittenbachem a Karlem i Ondřejem Müllerem) kostel sv. Apollináře v Remagenu freskami (1849—51), jež náležejí k nejlepším dílům D-ovým a k největikolepějším düsseldorfské školy vůbec. Po té dekoval kapli zámku Stolzenfelsu na Rýně a maloval mnoho obrazů oltářních. Z pozdějších jeho obrazů vytknouti jest *Z mrtvých vstání Kristovo* v mnichovském Maximilianeu. Od r. 1867 byl professorem na akademii düsseldorfské. D. zaujímá v malířství chrámovém vynikající postavení. Jeho postavy jsou prochnuty nábožným nadšením důšice vážností, hlubokým přesvědčením a vroucností, a způsob jeho malby vzdálen jsa prázdného asketismu tkví ve přirozeném pojetí ideálu.

Degérando [dežer-] Marie Joseph, filosof franc. (* 1772 v Lyoně — † 1842 v Paříži) jako studující účastnil se r. 1793 obrany svého rodiště proti republikánům, načež uchýlil se do Švýcarska a později do Neapole. R. 1797 přišel se svým přítelem Cam. Jordanem do Paříže, odkudž následoval ho do Německa. Nemaje jiného zaměstnání dal se na vojnu a bojoval ve vojstě Massenově. Spisem *Des signes et de l'art de penser* (Paříž, 1800, 4 sv.) počestným cenou akademie, obrátil na sebe pozornost a byl od Napoleona jmenován generál. sekretářem v ministerstvě vnitra. Pak vyřídil některá posláni ve Florencii a Římě, až stal se státním radou. Po návratu Bourbonů stal se pairem a zemřel jako mistopředseda státní rady. — D. vynikl zvláště jako historik filosofie a byl z prvních ve Francii, kdož psali dějiny filosofie vědecky. Také pro psychologii jsou důležité jeho úvahy o hluchoněmých, slepých a divoších. Z četných jeho spisů uvádíme ještě: *Considerations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages* (1801); *De la génération des connaissances humaines* (Berlín, 1802, korunováno berl. akademií); *Histoire comparée des systèmes de philosophie relativement aux principes des connaissances humaines* (Paříž, 1804, 3 sv., 2. vyd. 1822—47), nejlepší franc. dílo o dějinách filosofie; *Le visiteur du pauvre* (t., 1820, 2. vyd. 1826); *Du perfectionnement moral* (t., 1824, 2 sv.); *De la bienfaisance publique* (t., 1839, 4 sv.), v níž zabývá se otázkou chudinskou; *Éducation des sourds-muets de naissance* (t., 1827, 2 sv.) a j.

Deggendorf, okr. město bavor. vl. obvodu Dolních Bavor na l. bř. Dunaje nad ústím Isaru a na žel. trati eisenštejnsko-landshutské 322 m n. m., má 6 kostelů, mezi nimi poutnický u sv. hrobu, nemocnici, sirotčinec, blázinec, veliký most přes Dunaj (332 m), kraj. a okres. soud, výrobu sirek, papíru, sukna, plátna, zboží hrnčířského, piva, obchod s dobytkem, chmelem, dřívím a ovocem a 6250 ob. (1890). Na blízku jest vesnice Metten s benedikt. klášterem, založ. r. 792 od Karla Vel. a r. 1830 obnoveným, jež vydržuje seminář a gymnasium D., který připomíná se již r. 868,

byl r. 1266 od Přemysla I. dobyt, i stal se pověstným pro kruté pronásledování židů r. 1337.

Deglutice (z lat.), polknutí.

Deigo, obec v ital. prov. janovské, kraji savonském, na f. Bormidě, 22 km od Savony na sev.-záp., se 2012 obyv. (1881); stan. žel.; bod strategicky velmi důležitý. Vítězstvím u D-ga 16. dubna 1796 Massena otevřel si cestu z Rivieri do horní Italie.

Degoa viz Dikoa.

Degoržovatí (z franc.), z hrdla láhve se šumivým vínem (šampaňským) odstraniti kvavnice u zátky nahromaděné.

Degout [degú], franc., odpor, nechuf, ošklivost; **degoutantní**, odpor, ošklivost, nechuf vzbuzující.

Degradace (lat. *degradatio*), snížení na nižší stupeň důstojnosti. V právním smyslu sluší d-ici vůbec rozuměti újmu, která oproti trestům na majetku, svobodě, životu jako trest stihá jednotlivce, dotýkajíc se jeho zvláštního postavení, práv občanských, politických a j., jež mu dle právního řádu přísluší (d. občanská). Tak zvláště u úředníků znamená d. snížení úředníka vyššího postavení na místo stupně nižšího nebo propuštění jeho z úřadu, kteréž nastupuje z trestu následkem jistých provinění. Úředníky, kteří byli uznáni vinnými nějakým zločinem nebo byli osvobozeni jen pro nedostatek důkazů, kteří pro jiné překročení zákona odsouzeni byli aspoň k šestiměsíčnímu trestu na svobodě, kteří konečně upadli v konkurs a ve vyšetřování pro zaviněný úpadek, nebyli uznáni nevinnými nebo kteří byli pro marnotratnost dáni pod kuratelu, sluší pokládati ihned bez nálezu disciplinárního za úřadu zbavené dnem, kdy soudní rozsudek nabyl právní moci. Vyjímajíc tyto případy, nastupuje propuštění z úřadu jako trest disciplinární, když úředník pro nějaký přečin neb přestupek trestního zákona byl odsouzen k menšímu než šestiměsíčnímu trestu na svobodě nebo jen pro nedostatek důkazů byl osvobozen, když jiným nečestným jednáním pozbývá vážnosti a důvěry, když dopustil se služebního přečinu, jež dle zvláštních předpisů propuštěním se tresce, a posléze, když navzdor předchozím mírnějším trestům disciplinárním znova zanedbává a porušuje služební povinnosti. Kromě disciplinárních trestů dátky, peněžité pokuty a odnětí nároku na postup může úředníku po předchozím řízení uložen býti také trest disciplinární přesazením, a to buď v téže hodnosti na jiné služební místo s týmž nebo nižším platem anebo v nižší hodnosti na témž nebo jiném služebním místě opět buď se stejným nebo nižším platem. Úředníka, jež upadl v konkurs, jež nalézá se ve vyšetřování disciplinárním nebo trestním anebo když bezpečnost a vážnost úřadu toho žádá, stihá se sazením (*suspensio*), spojené se ztrátou platu. Řízení disciplinární ohledně úředníků a sluhů upravuje cis. nař. z 10. března 1860 č. 64. f. z. Úředníci soudní mohou býti z trestu přesazení na jiné místo, dáni do výslužby a ze služby propuštěni jen na základě nálezu příslušného disciplinárního

předchozím ústním řízení. (Zákon . kv. 1868 č. 46. ř. z.) *Sf.*

írkevní právu jest trest proti adu církevního vznesený v ten smysl, řadu svého se zbavuje, současně : prohlašuje za nezpůsobilého, iný úřad církevní. Posléze dotče- edkem liší se **d.** podstatně od pro- žení s úřadu církevního (*privatio* kteréž svrženému ještě ponechává ucházeti se o úřad jiný. **D.** jest í prostá (*verbalis*), jež obmezuje se zminěné účinky, anebo kvalifiko- *tualis*), jež stanovena jako trest za zvláště závažná, a při níž k těmto přistupuje též ještě ztráta všech vý- kněžskému vůbec právem církev- nutých. — Pokud se prostě **d.** týče, o v právu, aby mimo příslušného řibrán byl za soudce určitý počet aneb opatů nebo jiných církevních . **D.** aktuální řídí se předpisem fi- ntiřkálu (III., *degradationis forma*), skupu vinníkovu, aniž třeba jest při- osob výše zmíněných; za to před- : přítomnost světského soudce, jeuzí iný vydán býti má na strestání. vějšími zákony státními, jimiž vý- lní příslušnosti církvi byla odňata, no obřadové vykonání **d.** valně svého *Přk. Da.*

vojsku na poddůstojnicích, ve ně přokročilých i na důstojnicích, utrpí snížení na nižší stupeň anebo za sprostého buď dočasně nebo pro armádách pokročilejších důstojníci, věho trestu by zasluhovali, bývají propuštění, a jestliže nedosloužili nných let, vřadění do jiného pluku né dle rozsudku hodnotě poddůstoj- dokonce i za sprosté vojíny. **Degra-** io snížení, *d* i prověsti. *P.M.*

issovati [-gres-], z franc., z bavi ti

is [degra], tuková směs, užívaná ství k mastění koží tříslem vyděla- vodně byla látka tato vedlejší vý- jirchářství při vyluhování valcho- tuky napuštěných koží potaši; vy- směs dostala název **d.** Nyní vyrábí ě tím způsobem, že laciné surové volí, ovčí) natrou se rybím tukem a když byly na to nějaký čas na ležely, vylisují se Vylisovaný tuk í klišovitě součástky kůže, promíšen ýbím tukem a vodou (této průměrně), jest **d.** Kůže užívá se k výrobě a opět, až se rozpadne. *J.Jd.*

avovati, lat., tížiti, obtěžovati, ti.

š, franc., stupeň.

š Alajos, oblíbený belletrista a dra- d. (* 1820 v Lipě temešské župy), čnosti Kisfaludyovy. V létech osm- redigoval obrázkový týdeník *Ország-* jeho veseloher uvádíme: *Iparlovas* rešpurk, 1844.; *Eljegyzés álarcz alatt*

lovník Naučný, sv. VII. 22.2 1893.

(Zasnoubení pod škraboškou, Pešt, 1845); *Féle-* *ismert lángész* (Zneuznaný genius, t., 1846); *Férvés jegyes* (Manžel a ženich, 1848); *Segit-* *sünk egymáson* (Pomozme si, 1848). *Bbk.*

Degressivní daň viz Daň degr.

De Grey [gré], řeka v záp. Australii, pro- zkoumaná nejprve r. 1861 Gregorym, vlévá se do moře Indického na 20° j. š.; nemá sice stálé vody, ale břehy jsou úrodné a lučinami pokryty.

Degrossovati (franc.), z hruba něco vypracovati, zjemniti, připraviti pro práci jemnější (o zlatě a stříbře).

Degtjarev (též Dechtjarev) Stepan Anikijevič hud. skladatel ruský (* 1766 — † 1813 v Charkově), byl zpěvákem ve sboru hraběte Šeremetěva v Moskvě, navěč vzdělav se u Sartiho v Petrohradě a navštívil Itálii, stal se kapelníkem uvedeného sboru i domácího divadla hraběcího. Známo jest od něho přes šedesát z větší části církevních skladeb, z nichž zmínky zasluhují oratoria *Osvobození Moskvy r. 1612* na slova knížete Gorčakova (1811) a *Útěk Napoleona*. Z ital. přeložil Congediniho *Pravila dľa izučeniya muzyki* (1805).

Degummování viz Hedvábnictví.

Degustace (lat. *degustatio*), okoušení, ochutnání, byl v právu římském druh trhu na zkoušku, kde kupec si vyhrazoval, že víno koupené zkusí v přiměřené krátké lhůtě, a mohl ustoupiti od trhově smlouvy, ukázalo-li se víno zkaženým. Teprve schválením vína přešlo nebezpečenství na kupce. Jednotlivé podmínky **d.** jsou sporny, zvláště ústav ten nebyl však přijat právy pozdějšími.

De gustibus non est disputandum (lat.), o vkusu nelze se přítí; pořekadlo užívané při sporu úsudků o téže věci.

Děhel, botan., viz Angelica.

Dehet vzniká, kdykoliv destilujeme slou- čeniny uhlíkaté, tudíž i dříví, uhlí, celé kosti a j. Podle složení látek destilovaných jest i **d.** složení různé; dříví jest bohato ky- slíkem a i v dehtu dřevěm převládají slou- čeniny kyslíkaté, uhlí jest kyslíkem chudo, má vodík, dusík i síru, obsahuje tudíž **d.** slou- čeniny uhlíku s vodíkem, dusíkem, kyslíkem i sírou. Látky organické kosti prostupující jsou bohaty dusíkem, olej z kostí (*oleum ani-* *male Dippeli* č. *foetidum*) obsahuje sloučeniny dusíkaté. Technický význam největší má **d.** z uhlí a mezi těmi **d.** kamenouhelný. Čím více uhlí obsahuje vodíku, tím bohatší jest **d.** na uhlovodíky, tak zv. paraffíny; **d.** kamenou- uhelný pochází z uhlí bohatého uhlikem, jsou pak v něm uhlovodídy ze řady řecené benzo- lové většinou převážnou. Uhlovodíky ty jsou východiskem k tovární výrobě barviv syn- thetických či umělých. V průmyslu užívají dehtu z plynáren a kokoven. **D.** ten se destil- luje; unikají plyny, přechází benzol, toluol, xylyly (ku fabrikaci barviv anilínových) zásady pyridinové (k denaturování alkoholů), pak fen- ol (kyselina karbolová), naftalin, anthracen (na výrobu alizarinových barviv) a j. Zbývá látka černá, z níž vyrábějí smoly, cihly k topení (brikety) a j. — **D.** jest zá- kladem průmyslných odvětví theoreticky nej-

podrobněji prostudovaných, kteréž jsou jedním ze zdrojů národohospodářského rozkvětu Anglie, Francie i Německa. Tovární úprava dehtu čím dále, tím více stoupá v rozsahu: roku 1886 destillovalo se v Němcích asi 57.000 tun dehtu, dnes již 140.000; v Anglii spracovali r. 1886 okolo 450.000, dnes přes 1.000.000 tun. U nás jest využitkování d-u v prapočátcích, i používají ho posud jen k natírání, zejména lepenky, a k desinfekci. O dehtu jest literatura velmi rozsáhlá, nejvíce zasluhují zmínky souborné spisy: G. Schultz, *Chemie des Steinkohlentheeres* (2. vyd., Brunšvik, 1886-90), G. Lunge, *Die Industrie des Steinkohlentheeres und Ammoniaaks* (3. vyd., t., 1889). *Rn.*

D. skalní jest přirozený hustý roztok asfaltu v naftě, jenž činí přechod od nafty k mazavému asfaltu. Jest to polotekutá, za chladu takofka tuhá hmota barvy černohnědé, osoblivého zápachu, hořící čadivým plamenem, hutnosti menší 1. Obsahuje směs různých vyšších uhlovodíkův a něco látek bitumenních. Povstal nepochybně okysličením nafty (petrolea). Vyskytuje se na týchž místech jako nafta. *En.*

Dehetné (něm. *Dehten*), ves v Čechách, hejt. Tachov, okr. Přimda (8,5 km jv.), pošta Bor, fara Bernartice; 28 d. 139 obyv. něm. (1880), fid. dvůr Karla knížete Löwensteina-Wertheima.

Dehetník viz Vlkov.

Deho Georg, historik něm. (* 1850 v Revelu), od r. 1883 professor dějin umění v Královci a od r. 1892 na univers. ve Štrasburce; vydal: *Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission* (Berlín, 1877, 2 sv.); *Die Genesis der christl. Basilika* (Mnichov, 1883; s Bezoldem *Die kirchliche Baukunst des Abendlandes* (Stuttgart od r. 1884; dosud 3 sv.).

Dehl neb Delhi (t. j. práh), hl. město kraje a okresu téhož jména v indobrit. prov. Pendžábu, na ř. Džamně, bývalé sídelní město velikých mogulů indických, má 11 km v obvodu a jest na třech stranách obeháno vysokou zdí a chráněno četnými opevněními anglickými. Čtvrť evropská, ve které jest palác brit. guvernéra, soudní budova, kostel, arsenál a vojenské kasárny, jest dosti úhledná, čtvrť muhammedánská však jest velmi zanedbána, s domy špinavými a úzkými ulicemi až na ulici Čandri čák (ulice bílá, která jest prostranná a slouží za přední tržiště města, zvláště na shawly a vyšívané látky, který průmysl počíná v novějších dobách znova zkvétati. Z dob bývalé slávy zůstalo tu mnoho památníků, po většině v sutinách, pro které se **D.** nazývá také asijským Římem. Nejkrásnější památky jsou: bývalá residence mogulů v podobě čtverúhelníka, s četnými branami dvory, loubím, s nádherným sálem audienčním (*diván chás*) z bílého mramoru se čtyřmi pozlacenými kupolemi ve 32 sloupcích; tu stával pověstný paví trůn ze zlata se dvěma zlatými pávy, jejichž chvosty sestaveny byly z perel, rubínů, safírů a smaragdů; velká mešita (*džuma masjid*), nejkrásnější mešita asijská z bílého mramoru

a červeného pískovce s kupolí 37 m vysokou a s hlubokou studní ve skále vytesanou, sloužící k náboženskému umývání; černá mešita, jedna z nejstarších, věrne napodobení mešity v Mekce; Kutub minár, 76 m vysoký minaret při mešitě téhož jména; vodovod 178 km dlouhý, od Angličanů obnovený; množství náhrobků a zbytků různých staveb. **D.** jest středem obchodu pendžábského (roční oběh na 300 mill. zl. r. č.), muhammedánského života a má 193.580 ob. (1891), mezi nimi 95.484 hindů a 72.519 muhammedánů. Založeno bylo prý r. 3101 př. Kr., slulo Indraprestha a vynikalo svým objemem, bohatstvím a nádhrou. R. 1398 bylo od Timura skoro úplně zničeno, rozkvetlo však za krátko a bylo v r. 1526—1772 sídlem velikých mogulů. Roku 1803 obsadili je Angličané, ale ponechali titulárního mogula až do r. 1857, kdy muhammedáni způsobili povstání a prohlásili Bahádura šáha za císaře; tu povstání bylo potlačeno a zavedena správa pod zvláštním guvernérem. Dne 1. ledna 1877 byla tu královna anglická prohlášena slavnostně za císařovnu indickou. — Dehlijský kraj zaujímá pravý břeh Džamny, jest velmi úrodný a bohatý, má na 14 530 km² 4.433.680 ob. (1891) a rozdělen jest ve tři okresy: **D.**, Gurgaon a Karnal; v okrese dehliském žije na 3305 km² 643 515 obyv. z nichž 438.886 hindů a 130.645 muhammedánů.

Dehn Siegfried Wilhelm, theoretik a hud. paedagog něm. (* 1799 v Altoně — † 1858 v Berlíně), studoval práva a stav se 1823 úředníkem švédského vyslanectva v Berlíně, konal studia kontrapuntyká u B. Kleina a r. 1829 vstoupil v život hudební, v němž pak setrval až do smrti. R. 1842 jmenován bibliotékářem při hudebním oddělení knihovny královské. 1845 dočasným ředitelem chrámové hudby při dómě berlinském. R. 1848 král. professorem. Z cenných spisův **D.**ových vytčeny budtež: *Theor.-practische Harmonielehre* 1840); *Sammlung älterer Musik aus dem 16. u. 17. Jahrhundert* (ve 12 sešitech, 1837 40); *Analyse dreier Fugen aus J. S. Bach's Wohltemperiertem Clavier etc.* (1858); pohrobní dílo *Lehre vom Contrapunkt, dem Kanon und der Fuge* (1859, vyd. B. Scholz) aj. Učitelskou slávu **D.**ovu hlásají žáci jeho Tappert, Cornelius, Glinka, Kiel, Kullak, H. Hofmann, A. Rubinstein a j. *Str.*

Dehná viz Dahná.

Dehnice viz Dejvice.

Dehn-Rothfelser Heinrich, architekt něm. (* 1825 v Hanavě — † 1885 v Postupimi). Byl zprvu ve službách kurfüršta heského, pak professorem na uměl. akademii v Kasselu a r. 1880 stal se konservátorem uměleckých památek pruských v Postupimi. Napsal *Mittelalterliche Baudenkmäler in Kurhessen* (Kassel 1862 66); *Die Baukunst in der Ausstellung 1867 und die neueste Bauhätigkeit in Paris* (r. 1868); spolu s W. Lotzem *Die Baudenkmäler im Regierungsbezirk Kassel* (t., 1870) a *Das Gemädegaleriegebäude in Kassel* (t., 1879). Také prakticky byl činným a staveb galerii kasselskou.

Dehodencq [deodān] Edme Alexis Alfred, malíř franc. (* 1822 v Paříži — † 1882 t.). Byl žákem Léona Cognieta a již r. 1844 vystavil první své obrazy v Saloně. R. 1849 odebral se do Španělska, kde pak nejvíce se zdržoval obíraje si valnou většinou motivy ze španělských a severoafrických krajů, jež zvláště vábily jeho fantasií. V Madridě vystavil r. 1850 s velkým úspěchem obrazy *Mladí býci v Escorialu* (nyní v museu Luxemburském), pak maloval *Tanec cikánů v Alcazaru*; *Židovský koncert u kastelána*; *Modlitba v mešitě*; *Slavnost beránka*; *Židovská slavnost v Tetuánu*; *Maroťtí zajatci* a j. I po svém návratu do Paříže (1869) vracel se k těmto motivům (*Tanec černochoů v Tandže*, *Marocký pohádkář*, na výstavě pař. 1878). Z jiného oboru jsou obrazy *Charlotte Corday*; *Křiřtof Columbus*; *Probužení dcery Jairovy*; *Pochod gardistů* (1870), pak množství portrétů. Práce D-ovy, zvláště sujety španělské a severoafrické, vynikají pravdivostí, sytými barvami a smělým, efektním provedením.

De hodlerno die (lat.), ode dneřního dne.

Dehors [deór], franc. zevně, zevnějšek; v přeneseném smyslu také mrav, způsob. — V pevnostnictví zevní část hradeb.

Dehortace (z lat.), varování, zrazování s něčeho.

Dehortatorie viz Avokace.

Dehra Dún, okr. město v Přední Indii v Sev.-záp. prov. na 30° 15' s. š., stanice brit. měřičného úřadu (*Great Trigonometrical Survey*) s 18.959 ob. (1881). — Okres dehra-dúnský mezi horní Ganžou a Džamnou na již. svahu himálajském má mnoho lesů, ložiska uhelná, množství dobré, pitné vody, mírné podnebí, průměr. roční teplotu 12—13° C., důležité sanatarie: Landour pro vojsko a Massuri pro civilní obyvatelstvo (2134 m vys.), a 144.070 ob. (1881) na 3089 km², pěstujících hojně čaj a rýži.

Dehtarov, Dechtary, ves v Čechách, místní obec Ceteňov, hejtm. Čes. Lípa, okr. Mimoň (14 km vých.), fara Hlavice, pošta Osečná; 13 d., 64 ob. č. a n. (1880).

Dehtín viz Dechtín.

Dehtov, Dechtov: **1)** D. Horní, ves v Čechách, hejtm. Hradec Král., okr. Hořice (9 km sv.), fara a pošta Bílá Třemošná; 36 d., 282 ob. č. (1890); samota Hlinky. Na některých pozemcích kope se dobrý hrncířský jíl, jenž se do okolních měst rozváží. Sev. od D-a stráž pokrytá skalami, jimž lid říká z kamenělé stádo. — **2)** D. Dolní, ves t., 22 d., 147 ob. č. (1890). Obyvatelé žijí se tkaním bavlněných látek, méně rolnictvím.

Děhylov (pol. Dziegłów): **1)** D., ves a statek ve Slezsku, hejtm., okr. a pošta Těřín, fara Punców; 56 d., 499 ob. pol. (1880), 2 mlýny. — **2)** D., Dělhovo, Dělkov, ves t., nákladní stanice severní dráhy cíř. Ferdinanda, hejtm. Opava, okr. Klimkovic, fara Plesna Stará; 66 d., 561 ob. čes. (1890), fil. kostel P. Marie, pošta, nádraží, dvůr, mlýn a lomy na drobovou břidlici. R. 1400 držel D Stach z D-a a jeho potomci se ještě dlouho na D ě drželi.

Dech viz Dýchání.

Dechalander [deřalāndé], franc., někomu kupce, odběratele odlouditi; též odpuditi od sebe odběratele nevlídností, nepoctivým jednáním a j.

Dechales [deřál], též Deschales, De Challes Claude François Milliet, matematik a fysik franc. (* 1621 v Chambéry, † 1678 v Turině). Jsa členem řádu jesuitů, byl nejprve missionářem v Turecku, pak professorem hydrografie v Marseille, na to prof. mathem. a filosofie v Lyoně, konečně rektorem jesuitské kolleje v Chambéry. Byl odpůrcem Kopernikova názoru světové soustavy, přes to pokládal námitky činěné Morinem, Ricciolim a j. za bezdůvodné a vyvratitelné. Sepsal několik mathem. spisů vynikajících vzácnou jasností. Jeho vydání Euklida se dlouhou dobu udrželo jako učebnice geometrie ve Francii i jinde. D-ovo hlavní dílo *Cursus seu mundus mathematicus* (Lyon, 1674, 3 sv.; 2. vyd. 1690, 4 sv.) těřilo se neobyčejně veliké slávě, ačkoliv zvláště kniha první *Tractatus prae-mialis de progressu matheseos et illustribus mathematicis*, kde podává krátký nástin historie matematiky, není téměř než snůška omylů. Pozoruhodny jsou D-ovy pokusy volného pádu, kterými určil hloubku studně v kolleji jesuitské v Lyoně. Srv. Poggendorff (1879), pak Heller, Gesch. d. Physik (2. díl 1884). AP.

Dechamps [deřān]: **1)** D. Adolphe, státník belgický (* 1807 v Melle — † 1875 v Manage u Brusselu). Zvolen byv r. 1834 do druhé komory, pracoval horlivě skutkem a značnou výmluvností o zákonech školních a o obecném zřizení; roku 1841 spravoval provincii lucemburskou, až roku 1843 povolán byl za ministra veřejných prací, ve kterém úřadě získal si neocenitelné zásluhy o rozvoj železných drah. R. 1845—47 byl ministrem věcí zahraničních, hájil důrazně svého programu katolickodemokratického a setrval v opozici proti liberálům i po jejich vítězství r. 1847. Přispíval do »Journal de Flandres« a »Emancipation«, založil r. 1836 s Dedeckrem časopis *Revue de Bruxelles* a napsal: *Le second empire dialogues politiques* (Brussel, 1859); *L'empire et l'Angleterre* (t. 1860); *La convention de Gastein, la France et l'Allemagne* (t. 1865); *Les partis en Belgique* (t. 1866). — **2)** D. Victor, arcibiskup a kardinál malínský (* 1810 v Melle, † 1883 v Malině, bratr před., vstoupil do řádu redemptoristů a získal si svými missemi pověst slavného kazatele; r. 1865 stal se biskupem namurským a 1867 arcibiskupem malínským. Na koncilii vatikánském zastával se neomylnosti papežské, i obdržel za to r. 1875 klobouk kardinálský. Napsal mnoho spisů, zvláště polemických proti svobodným zednářům, a vystupoval příkře proti zákonu školnímu z r. 1879. Cennější jeho spisy jsou: *Infailibilité et le concile général* (Paříž, 1860); *La Franc-Maçonnerie* (t., 1875); *De l'opportunisme et de la défnition dogmatique de l'infailibilité du saint-siège en matière de foi* (t., 1869).

Décharge [deřarž], franc., sprostění, úleva, vyvazování. **1)** D. v právu a

účetnictví sluje sprostění toho, kdo má plnit nějaký závazek, zvláště pak skládati účty. Ve Francii a v Německu sluje tak hlavně uznání účtů složených a sprostění účetníka, nebo toho, kdo vede správu hospodářskou, dalších závazků, tedy tolik, co u nás absolutorium. *red.* — 2) Ve vojenství u střílných zbraní spuštění, výstřel, výpal, ponejvíce hromadný výstřel či výpal současný, což ve vojště rakouském sluje generaldécharge. *F.M.*

Decharžní zeď [deša-], d. obezdívka či podezdívka, zeď na úlevu, jakou obezdívány svahy příkopů při stálém hrazení tak, že za zdi hájíci násypu v jistých vzdálenostech vybudovány oporní pilíře jako podklad ku klenbám na příč ke zdi. Tyto klenby pak nesou tlak prsti, která bez nich by tížila hlavně dolní část zdi, tak že by tato musila býti nepoměrně silna. Také nepříteli nesnadněji jest prostřeliti do takové d. zdi průlom, protože prst může sřítiti se teprve, když zničeny oporní pilíře a klenby. *F.M.*

von **Dechen** Ernst Heinrich Karl, geolog něm. (* 1800 v Berlíně — † 1889 v Bonnu), studoval na univ. berlínské, prakticky vzdělal se v hornictví v Bochumu, Essenu a jinde, pak četnými cestami po cizině, působil při úřadech horních v Berlíně a Bonnu, byl prof. hornictví na univ. berlínské a zaujímaje vysoké úřady horní stal se posléze vrchním horním hejtnanem. Vědecká činnost jeho, rozsáhlá a úspěšná, týkala se geologie, mineralogie a hornictví; zvláště pěstoval geologii vzhledem k cílům praktickým, zjednal si zásluhy o geologii Porýnska a Vestfálska a vydal cenné mapy geologické. Vedle četných prací uveřejněných portžnu v odborných časopisech jmenujeme hlavní jeho dílo *Geologische Karte von der Rheinprovinz und Westfalen* (Bonn, 1855—1865, 34 listů s textem, tamtéž, 1870—84, 2 sv.) a násled.: *Geognostische Uebersichtskarte der Rheinlande* (s Oeynhausenum a Larochem, Berlin, 1825, 2 sv.); *Geognostische Karte der Rheinlande* (t., 1825); *Geognostische Uebersichtskarte von Deutschland, England, Frankreich und den Nachbarländern* (t., 1830, 2. vyd. 1860); *Das Siebengebirge* (Bonn, 1852, 2. vyd. 1860); *Sammlung der Höhenmessungen in der Rheinprovinz* (t., 1852); *Geognostischer Führer zur Vulkaneihe der Vordererifel* (t., 1861, 2. vyd. 1885); *Die nutzbaren Mineralien und Gebirgsarten im Deutschen Reich* (Berl., 1873); *Geologische Karte von Deutschland* (podnětem geol. německé společnosti, t., 1869 2 listy, s textem).

Dechenká jeskyně v prus. vl. obvodu arnsberském, k. iserlohnském, 276 m dlouhá, 4—6 m široká, s pěknými krapádky a četnými vedlejšími jeskyněmi, objevena byla r. 1868 při stavbě želez. trati lethmate-iserlohnské a nazvána byla po horním hejtnanu Dechenovi.

Dechifrování [dešif-], čtení písma chiffrované.

Dechové obrazy povstávají na deskách skleněných nebo kovových, na nichž po delší dobu ležel nějaký předmět; sejme-li se předmět a dechnu-li se na ni, objeví se

jeho obrysy. Zejména krásně objeví se ukaz ten, užije-li se jódované desky stříbrné, na niž, místo dechnutí, vedou se páry rtuťové. Obrazy objevují se i tenkrát, když předmět se desky ani bezprostředně nedotýkal, nýbrž jen velmi blízko byl umístěn. Fysik Moser, jenž ukaz tento poprvé pozoroval, pročez d. o. též Moserovými se nazývají, veden podobností, jaká se jeví při srážení rtuťových par na jódované stříbrné desce s pokusy Daguerrovými o fotografii, vložil si vznik dechových obrazů neviditelným zářením, jež od předmětů vycházejíc působí na desku podloženou podobně jako světlo na jódid stříbrnatý. Správněji vykládá týž ukaz Waidele, jenž vychází od toho, že kolem každého tělesa tvoří se vrstva zhuštěného vzduchu (podobně jako vzduchová atmosféra kolem země). Položíme-li nějaký předmět na desku, nastává na místech, kde se desky dotýká, jakési pronikání těchto vrstev, a následkem toho bude krátce po oddálení předmětu na těch místech, kde dotyk nastal, vzdušný obal poněkud jinak utvářen, než na místech, kde styku nebylo, kterýžto rozdíl jeví se srážením par vodních (dechem) nebo rtuťových. Ze výklad tento pravdě se velmi podobá, dokázal Waidele velmi mnoha pokusy, z nichž uvádíme, že, jestliže deska i předmět na ni vložený pečlivě se očistí (vypálí a leští), dechové obrazy se neobjevují, neboť obě atmosféry kolem těles se tvořící byly odstraněny. Položeno-li razítko, jež po delší dobu leželo v uhlovém prášku, nasyceném kyslíč-níkem uhlíčitým, na čerstvě vycištěnou desku kovovou, sráží se páry na místa, kde dotyk nenastal; vloží-li se však očistěné razítko na desku, jež delší čas na vzduchu ležela, objeví se obraz opačný. Radí se tedy ukazy tyto v obor adsorpce. (Pogg. Ann. svazek LVI., LVII., LIX., CVIII.). *Trr.*

Dechtáře: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr. a pošta Pelhřimov (6,5 km sv.), fara Chvojnov; 28 d., 164 ob. č. (1880). — 2) D., ves v Čechách, místní obec a pošta Čakov Velký, hejtm. a okr. Budějovice (13 km sz.), fara Pištin; 21 d., 107 ob. č. (1890), mlýn.

Dechtary, Dehtary: 1) D., ves v Čechách, hejt. Karlín, okr. Brandýs n. L. (5 km j.), fara Svěmyslice, pošta Počernice Horní; 24 d., 150 ob. č. (1890). D. náležely v XVI. stol. k nadání chrámu sv. Michala na Starém městě Pražském. R. 1615 seděl na D-rech Jan Laddecký z Gránova, po něm přešly na Ehrenfrieda z Berbisdorfu. Po bitvě bělohorské byly konfiskovány a dány staroměstským jezuitům. Potom držel je klášter sv. Augustina na Karlově v Praze, po jehož zrušení r. 1786 připadly náboženskému fondu. — 2) D., ves t., nad Mohelkou, místní obec Chvalčovice, hejtm. Turnov, okr. fara a pošta Český Dub (4 km jv.); 20 d., 114 ob. č. 1880. — 3) D. v okr. mi-moňském viz Dehtarov.

Dehtin, Dehtin, ves v Čechách, hejt., okr. a pošta Klatovy (5,5 km s.), fara Švihov; 21 d., 178 ob. č. 1880. mlýn.

Dehtov viz Dehtarov.

Dei, hodnota tur. viz Dej

Déianeira (*Δηϊάνειρα*), v řeckém mythu dcera krále Oinea a Althaje v Kalydóně, městě aitólském. Při smrti bratra Meleagra sama druhá z dcer zachována v lidské podobě na prosbu boha Dionysa, jenž se uvádí též jejím otcem, kdežto ostatní čtyři proměněny v perličky. Héraklés, byv vyzván Meleagrem v podsvětí, aby se ucházel o jeho sestru D-ru, odebral se do Kalydóna, kdež za týměž účelem díel bůh říční Achelóos. O jejich zápase viz Achelóos. V Kalydóně Héraklés s D-rou prodíel delší dobu; tam mu porodila syna Hylla, jimž se stala pramatelí dórských Hérakleovců. Když Héraklés při hostině políčkem zabil přisluhujícího hochu Eunoma, jenž ho polil vodou koupací, vystěhovali se do Trachíny; po cestě účastnila se s ním boje proti Dryopům, kdež raněna. I jinak se o ní vypráví, že se zabývala otěžnictvím i lovem. O dobrodružství s Nessem u řeky Euénu a smrti Hérakleovců s tím souvisící viz Héraklés. Poznávši, co nastrojila, sama se usmrtila. Hrob její byl prý blíže Hérakleje na Oitě. *klk.*

Déidameia (*Δηϊδάμεια*), v řecké mytologii: 1. dcera Bellerofontova, Euandrovi, králi lykckému, porodila Sarpédóna, udatného bojovníka před Tróji; zvána též Láodameia; 2. dcera Lykoméda, krále na ostrově Skyru, porodila Achilleovi Neoptolema, stavši se jeho chotí, když se vracel z Mýsské výpravy; dle pozdějších, když od matky skrýván mezi dcerami Lykomédovými, aby se neúčastnil výpravy trójské. *klk.*

Deldesheim, město v bavorském vládním obvodu rýnsko falckém na vých. úpatí hardtskéma a na žel. trati neustadtsko-vormské, má 2807 ob. (1892), pěstujících ovoce a víno a vedoucích čilý obchod se zavařeným ovocem a s bílým vínem, jež chutí a vůni náležejí k nejlepšímu vínům falckým. R. 1794 svedena tu byla potyčka mezi Francouzi a Prusy.

Déidier, abbé, matematik franc. (* 1696 v Marseillu — † 1746 v Paříži). prof. na dělostřelecké škole v La Fère. Napsal: *De la science des géomètres* (Paříž, 1739); *Mesures des surfaces et des solides par l'arithmétique des infínies* (t., 1740); *Du calcul différentiel et intégral* (t., 1740); *La mécanique générale* (t., 1741); *Du parfait ingénieur françois* (t., 1742); *Éléments généraux des parties des mathématiques nécessaires à l'artillerie et au génie* (t., 1745, 2 svaz.) a j. *AP.*

Déifkace (z lat.), zbožňování, vzdávání božské úcty člověku, zvířeti neb i věci neživé.

Déifobé (*Δηϊφóβη*) slula dle Verg. Aen. 6 36 Sibylla Cumská, dcera věštného boha mořského Glauka, jež sídlila blíže jezera Avernského v jeskyni, k níž Daidalos prý vystavěl chrám. Tam v nadšení psávala své věštby na listy, jež však nejmírnějším vánkem rozházeny jsouce, tážícím se nepodávaly žádoucí odpovědi. Aineiovi na jeho prosbu věstila ústně. *klk.*

Déifobos (*Δηϊφóβος*) dle řecké báje syn krále trójského Priama a Hekuby, jenž po smrti Paridové pojal Helenu za choť; při pádu

Tróje zavražděn Menelaem, ježž Helena sama v jeho komnatu prý uvedla. *klk.*

Déifontés (*Δηϊφόντης*), dle staré dórské pověsti syn Hérakleovce Antimacha, pojal za choť Hyrnéthu, dceru Hérakleovce Témena, jemuž při dělení Peloponnésu za úděl připadl Argos. Když synové Témenovi na otci pozorovali, že více přeje zeti a dceři, obávajíc se, aby D. se nestal nástupcem, přepadli ho v řece se koupajícího a zranili jej. Umíraje Témenos odevzdal D-tovi vládu, již mu však po čase přece vyrval Keisos, nejstarší syn Témenův. D. přestěhoval se do Epidauru, kdež mu Pityreus dobrovolně vládu postoupil. Hyrnéthó násilím jsouc od bratří do Argu unesena, od jednoho z nich (Falka), jenž ji v objetí držel, v zápase s D-tem zavražděna. *klk.*

Dei gratia (lat., z boží milosti), praedikát, který si arcibiskupové a biskupové přikládali již od V. stol. na znamení pokory a zbožnosti, že děkovati mají Bohu z úřadu svého. Totéž znamenají praedikáty divina gratia, Dei misericordia, iuvante (favente) Deo a j. Praedikátem Dei et apostolicae sedis gratia, který se vyskytuje již častěji ve stol. XII., ačkoli není neznámý ani v dřívějších dobách, měla naznačena býti i oddanost ke stolci papežskému, který má rozhodný vliv při osazování míst biskupských. *Hur.*

Od dob Pipina Krátkého užívali slov d. g. v titulu svém také panovníci frančtí a později všichni panovníci křesťanští, chtějíc tím naznačiti božský původ své moci vladařské.

Delker Johann (* 1822 ve Wetzlaru) a jeho bratr Karl Friedrich (* 1836), malíři zvířat, činní v Düsseldorfě; oba malují se zvláště zálibou a dovedností lovnou zvěř a honební výjevy.

Deiktický (z řec.), ukazovací, názorný. — D-cký nebo demonstrativná forma u čebná v tom záleží, že učitel žákům předměty ukazuje (řecky *δείκνυμι*, lat. *demonstro*), tak aby je svými smysly poznávali, zvláště pak očima viděli či na ně nazírali (proto se též nazývá forma názorná). Nelze ovšem všechno stavěti žákům na oči; co jest příliš veliké, nebo drahé, nebo vzácné, nebo konečně abstraktní, to znázorněno buď pokud možná obrazem, diagramem a pod. náhradami. Zavedením d-cké formy do škol zvláště obecných vyučování neobyčejně získalo a zdokonalilo se. Největší zásluha tu přísluší Komenskému. Kdežto dříve mládež učiti se musila věcem, o nichž mnohdy neměla pravého ponětí, působením Komenského předkládány jí smyslné předměty, aby je viděla, po případě i slyšela, ochutnala i ohmatala, a tak dovedla místo mechanického odříkávání tvořiti si samostatný úsudek o světě a jeho zjevech. — Viz též *Názor, Názornost*. *PD.*

Dellephila viz Lyšajová.

Delme, rameno Pregoly (v. t.).

Deimos, vzdálenější trabant Marsův, objevený se soudruhem Phobosem v srpnu 1877

A. Halle m ve Washingtonu pomocí největšího tehda dalekohledu, patřil k nejmenším tělesům soustavy slunečné; z přirovnání jasnosti jeho k jasnosti Marsově seznalo se, že průměr D-ův obnáší asi 10 km; od povrchu Marsa vzdálen jest D. kolem 2700 mill. Obíhá v 1 dnu 6 1/4 hod. kolem Marsa, běhá jaksi za Marsem, pro pozorovatele na Marsu zůstává proto dlouho v téže poloze vzhledem k obzoru jsa mnoho dní viditelný, aniž kdy zapadá, při tom méně neustále své fáse, tak že během dne přechází od nového měsíce opět k novému měsíci. Stojí-li na př. o poledni na jihu co nový měsíc, objeví se téměř na stejném místě večer co první čtvrt, o půlnoci co úplňk a ráno co poslední čtvrt; přitom kloní se nepatrně k západu. Elementy pohybu: délka uzlu 85° 34', délka perihélu 83° 32', sklon dráhy 25° 47', excentricita 0,0057. Polovice velké osy: 23.400 km. siderický oběh: 1 den 6 hod. 17 m. 54 s., střední denní pohyb: 285°. 165. Gs.

Deimos a Fobos (Δείμος, Φόβος) v řecké mythologii personifikace Strachu a Trasu (třm-ské Pallor a Pavor), sluhové a průvodčí válečného boha Area; též pokládáni za syny jeho a Afrodity. klk.

Deinarchos, řečník attický, poslední v řadě t. zv. desíti attických řečníků, narodil se v Korintu r. 361 př. Kr., ale usadil se v Athénách, kdež oddal se studiím rhetorickým a sám nemoha jako cizinec na řečníště vystupovati, zabýval se logografií, t. j. psal řeči pro jiné, což tehdy v Athénách nemálo se vyplácelo, tak že brzy dodělal se i velikého jmění i značné vážnosti. Ve zmatcích, které vlády v Řecku v dobách po Alexandru Vel. nezůstal nestranným, začež r. 307 musil odebrati se do vyhnanství a usadil se v Chalkidě na Euboiu. Zde zůstal patnáct let, až mu učitel jeho, peripatetik Theofrast, návrat do vlasti vymohl. Avšak i potom jako stařec 70letý horlivě účastnil se bojů politických: i byl na rozkaz Polysperchontův zavražděn. Ze 64 řečí, které D-chovi se připisovaly, máme zachovány jen řeči tři celé, které veskrze týkají se pře Harpalovy. Z nich patrně, že D se snažil, aby napodobil sloh Démostenův, což se mu však valně nedařilo a příčinou bylo posměšné předzívky jeho »ječmenný Démostenés«. Kur.

Deinhardtstein Johann Ludwig (* 1794 ve Vídni — † 1859 t.), spis. něm., studoval práva a stal se r. 1827 professorem aesthetiky na Theresianu a suppletem téže professury na universitě; nedlouho potom dosáhl též hodnosti místoředitele dvorního divadla a vrchního censora. Po r. 1848 zůstal činným jako rádece vlády ve věcech literárních a divadelních. Jelikož od r. 1829 49 řídil též rozšířený časopis »Wiener Jahrbücher der Literatur«, měl v době předběžné vliv dalekosáhlý, a kořili se mu všichni, kdož chtěli v Rakousku působiti literárně. Jahrbücher touto mocí svého redaktora velmi získaly, neboť i nejslovutnější spisovatelé se snažili státi se spolupracovníky jejich. Byli mezi nimi Goethe, Humboldt, Schlegel, Immermann, Grimm, Rückert, Hebbel, ze Slovanů Safarik,

Palacký, Miklosich a mn. j. Divadlo za jeho vedení kleslo s výše, na kterou je povznesl Schreyvogel. Jako censor nesnažil se D. nikterak, aby byl lepší než úřad jeho a proto r. 1848 stihla ho zasloužená nevole. Básnická činnost jeho obmezuje se na překlady z francetiny a na několik veseloher: *Hans Sachs* (1817); *Garrick in Bristol* (1832); *Gönnerschaften* (1838); *Zwei Tage aus dem Leben eines Fürsten* (1848) a j. s vtipným dialogem, ale bez hlubší ceny. České spracování dram. básně »Hans Sachs« a veselohry »Vdovec« pořídil J. K. Tyl (Pr., 1835 a 1837). Ks.

Deinokratés, snad z Makedonie, dvorní stavitel Alexandra Vel., proslul tím, že chrám Artemidy efeské Herostratem zapálený znova vystavěl, že zhotovil plány a řídil stavbu města Alexandrie a vystavěl pověstnou, velikolepou hranici Hefaistionovu (Diodor XVII., 115). Od D-ta pocházel snad také obrovský pohřební vůz Alexandra Vel. (Diodor XVIII., 26, 27). O smelosti plánů D-tových svědčí, že navrhl Alexandrovi, aby horu Athos přetvořil v kolossální klečící figuru, jež by v jedné ruce držela město, v druhé mísu, s níž by se vy-lévalo veškeró vodstvo hory Athonské do moře. Neprávem asi přičítaly se D-tovi již ve starověku některé stavby provedené prý z rozkazu Ptolemaia Filadella. Srv. Brun. Gesch. d. griech. Künstler, 2. vyd., II., 236. Vy.

Deinos, též dinos (fec.), nástroj soustružnický, pak okrouhlá, z hlíny vykroužená nádoba k pití. Cje.

De integro (lat.), z nova.

Delphon, rod trilobitů ze silurského útvaru, který vyniká svou zvláštní podobou. Průčelí jest kulovité, licní trny dlouhé, téměř vodorovně probíhající a jen poněkud na zad zahnuté. Trup má 9 článků, jejichž žebra vzájemně se nedotýkají, nýbrž na způsob trnů po stranách osy vynikají. I ocasní štít jest opatřen 2 dlouhými a ostrými trny. Jediny druh D. *Forbesi* vyskytuje se v liteňském vápenci (e.). Pa.

Deipnon (fec.), hlavní jídlo — náš oběd — u Řeků, za doby Homérovy v poledne, později k večeru, jehož Řekové nejraději požívali ve společnosti přátel. Vzhledem k úpravě a hojnosti jídel třeba rozeznávati prostotu dob starších od pozdějšího přepychu, různost kmenů a konečně povahu a zámožnost hostitelů. Zvláště pověstna byla spartská střídmost; na-proti tomu vytýkáno bylo Boiótům velké jedlictví; též Korintští, Argivští a Thessalové hodovali prý dobře. Nejvíce však prosluly labužnictvím a jemnou úpravou stolní některé obce řecké v dolní Italii a v Sicilii, jako Sybarité, Tarentští a Syrakusští. Opakem hostin sicilských byly — najmé v době starší — hostiny athénské prostou jednoduchostí vynikající; hlavní váha při nich kladena byla na společenskou zábavu, jež se rozproudila zejména při symposiu, kdy kolovaly číše ušlechtilého moku Bakchova. Byl pak průběh hostiny athénské asi tento: Když hosté, obyčejně počtem 6 a. sešli se v domě hostitelově, usedli na lehátkách, načež jim otroci (buď domácí

nebo jejich vlastní) odebrali sandály a nohy umyli. Potom ulehli, obyčejně po dvou na lehátko, oprárajíce se levým loktem o polštáře a pravou rukou volnou si ponechávajíce, aby jí pokrmy do úst mohli dávat. V době Homérově jídlo na stolicích sedíce; později zachovávali zvyk ten Kréťané a jiné ženy i dívky vůbec, pokud za zvláštních příležitostí — zejména o svatbách a rodinných slavnostech — hostiny se účastnily. Jinak jedly ženy, byli-li hosté v domě, pravidlem samy v komnatách ženských. Před počtím jídla podávána voda v umyvadlech, a hosté, umyváše si ruce, brali si rozkrájené pokrmy s malých třínohých stolků — každé lehátko mělo svůj stolec — prsty nebo lžicemi; vidliček a nožů se neužívalo; též ubrus a ubrousky nebyly známy; proto utírali si ruce měkkou střídou chlebovou, a při větší hostině podávána po jednotlivých jídelch voda, a ruce ručnickem utírány. Při jídle pilo se jen tolik, co k uhašení žízně nezbytně bylo potřebí. Vlastní popíjení zahájeno bylo při symposiu, jež obyčejně po hostině následovalo. Dálo se pak symposion tímto řádem: Po posledním jídle vypit byl doušek nesmíšeného vína na počest „dobrého ducha“, potom odneseny jídelní stolky, zametena podlaha a hostům voda k umytí rukou podána. Služebníci přinesli jiné menší stolky s okrouhlými deskami, na nichž dílem poháry, misky atd., dílem talíře s hojnými zákusky a pamlsky žížeň dráždicími byly postaveny. Hostům rozdávány věnce z myrty, růží, fial a břečtanu i vonné masti. Co zdobili se věnci na hlavě (někdy i na prsou) a natírali mastmi, mísili sluhové víno s vodou aspoň ve třech velikých měsidlech, odkud je číškami čerpali. Než však začalo se pít, ulilo se z každého měsidla, a to bohům olympským, héroům a Diovní ochránci. Míšení vína i úlitba provázeny byly často hrou na flétnu, a též kadidlo spalováno. Po úlitbě z prvního měsidla zpíván chvalozpěv (paian) na Dionysa; paian ten, jakož i úlitba opakovaly se, když později dalšího míšení bylo potřebí. Pítka ukončena úlitbou na počest Hermovi; avšak rozjaření stolovníci neodcházeli vždy domů na odpočinek, nýbrž táhli společně s flétnáčkami za svitu pochodní povykující městem (komos), zastavili se u dobrých přátel ještě popíjejících anebo u dveří mi lenek a tropili všeliké jiné nezbednosti a výtržnosti. *Cf.*

Deipnosofisté (fec.): a) Sofisté při hostinách učené řeči vedoucí. b) Spis Athénaiův *Δειπνοσοφισταί* (učené stolovníci) s počátku II. stol. po Kr., pro kulturní historii velmi důležitý. Viz Athénaios. *Zb.*

Deir (též Dér, Derr, arab. = klášter), hlavní místo Dolní Nubie na pr. břehu Nilu v úrodné, datlemi pozeňnané krajině, asi 200 km nad Asuánem, s 1200 obyv. a zbytky staroegyptského chrámu ze XIV. stol. př. Kr. — **D. el Kamar** (klášter měsícový), hlav. místo syrsko-tur. sandžaku libanónského, jihových. Beirútu, 900 m n. m. ve zdravé a krásné poloze s 8000 ob. (převahou Maronity, dále Drúzy a Židy). V okolí pěstuje se víno, chovají se

bourci a tkají hedvábné látky. R. 1860 pobili tu Drúzové 1000 křesťanských Maronitů. Popis své návštěvy v D-ru podává bývalý rak. ministr Kremer ve spise *Mittel-Syrien und Damascus* (1853). — **D. Zaferán** (kl. šafránový), klášter jakobitský nedaleko Mardína v tureckém vilájetu dijárbekrském v Mesopotamii, sídlo biskupa sekty Jakobitův.

Deisidaemonie (feck.) bázeň před daemony, pak bázeň boží, poněvadž daemoni jmíni u starých za bohy; též pověrčivost. *Zb.*

Deismus (lat.). čistě rozumová víra v božský řád světa, t. j. v osobního Boha tvůrce, který však ve stanovený jednou zákonný běh světa již nezasahuje, oproti víře v určitého Boha, jak jej zpodobují jednotlivá náboženství a jmenovitě náboženství křesťanské naukou o zjevení božím. Víra v takového osobního a zjeveného Boha křesťanského označuje se slovem theismus. Rozdíl obou slov jest stanovený, poněvadž obě významem svým jedno a totéž znamenají, ale ustálený nyní jedinkrát smysl nenechává různých těch pojmů více zaměňovati. **D.** stavě se proti zjevení, dogmatu a konfesionálnímu uctívání, váží pomysl toliko z čistých důvodů rozumových a z náboženského citu, známého to fakta psychologického. Nerozrušuje obsah citu toho, nepopírá předmět jeho jako atheismus, také jej nestotožňuje se vším mírem jako pantheismus, uchovává tedy jeho osobitost, ale nevztahuje jej k lidským účelům a popírá, že by jaká představa naše o něm s ním se kryla. **D.** jest rationalistický, poněvadž uznává lidský intelekt za dostatečný, aby bez pomoci zjevení k pomyslu Boha dospěl (kosmolog, a teleologickým důkazem), a volnověrný, poněvadž odpoutává se ode všeho, co kdy kterákoliv víra dogmatického o Bohu stanovila. Proto, že podle **d**-mu naše představy a zpodoby o Bohu jsou matné a neplatné, z toho nejde, že by Boha nebylo, důsledně však plyne opposice proti všemu náboženství stanovenému, a také v průběhu dob křesťanství a jmenovitě katolicismu vysazeny byly kritice se stanoviska tohoto. Přirozeně byla bible jakožto kodex zjevení kritickému rozboru deistův vysazena. V první pol. XVIII. stol. zakládají Angličané John Toland (jeho *Christianity not mysterious* pokládá se za jednu z předních angl. knih deistických), Anth. Collins, M. Tindal, Th. Morgan a státník lord Bolingbroke, dobře známý zjev v kulturní historii a filosofii **d**-mu anglického. *Zb.*

Deista, přívrželec deismu.

Deister, pohoří v prus. prov. hannoverské mezi Vesperou a Leinou, 23 km dlouhé, má pěkné lesy dubové a bukové, ložiska soli a uhlí a lomy na jemnozrnný pískovec (deisterský) hodící se výtečně ku stavbě; nejvyšší hora jest Höfeler (Hübler) 403 m.

Delta (z lat.), božství.

Deiters: 1) **D. Herrmann**, něm. spisovatel hudební (* 1833 v Bonnu), doktor práv a filosofie, od r. 1878 jest ředitel gymnasia poznaňského. Zabýval se neunavně studiem vědy hudební a výsledky uložil v cenných

spisech a monografiích, z nichž některé zvláště budtež zde jmenovány: *Beethoven-Biographie* (spracování Thayerova velkého rukopisného díla anglického, 1866-79). *Über die Quellen der Harmonie des Aristides Quintilian* (1870) a jiné studie o hudbě starořecké, četné vzácné studie životopisné a aestheticko-kritické v různých časopisech a sbírkách hudebních. *Str.*

2) **D. Otto Friedrich**, lékař německý (* 1834 — † 1863), pracoval v laboratoři Virchowově a r. 1858 habilitoval se v Bonnu. Zabýval se zejména histologií a vydal několik statí o histologii sluchových ústrojí, statí o histologii pruhovaných vláken svalových aj. *Peč.*

3) **D. Heinrich**, něm. krajinář (* 1840 v Münsteru). Vzdělal se v Düsseldorfě, dále na cestách po Holandsku, Belgii a Francii. Z obrazů jeho uvádíme: *Vestfálská vesnice* (1864); *Mlýn* (1876); *Dordrecht* (1866); *Holandská krajina* (1867); *Večer podzimní* (1877); *Večer zimní* (1878); *V lese u potoka* (1884); *V dubovém lese* (1888); *Na pastvě* (1890).

De iure (lat.), po právu, dle práva, jako protiva rčení de facto (vskutku, dle skutečnosti). *De facto et absolute de iure*, samovolně a bezprávně.

Dej., zoologický skratek = *Pierre Françoise Auguste hrabě Dejean*.

Dej (dei, dey) slul vrchní velitel janičarů, kteří r. 1600—1830 pány byli v Alžírsku. Správu země konal paša jmenovaný od Porty. Avšak od r. 1710 Porta pašu již nejmenovala. Proto ve správu se uvázal **d.**, kterého janičari volili a Porta potvrzovala. Volby **d-e** bývaly bouřlivy. Většina na menšinu obyčejně se chápala zbraně. **D.** nově zvolený od strany protivně tytýž zavražděn. Kdo byl zvolen, musil volbu přijmouti. Nový **d.** oděn byl parádním kaftanem i posazen na trůn, načež přísahal, že panovati bude dobře, a zejména, že bedliv bude toho, aby janičari řádně dostávali zold. Málo který **d.** panoval dlouho a málo který skončil smrtí přirozenou. **O.** musil ve všem po vůli býti janičarům, avšak ostatně směl si počínati libovolně, po tyranskou **D.** znamená: ujec. Turci totiž sultána pokládali otcem, Alžírsko matkou a **d-e** bratrem jejím. Panovníci tunisský a tripolský slovou vlastně **bej**, ale Evropané jim druhdy říkají **d.** Posledního **d-e** Husseina vyhnali Francouzi r. 1830, i žil potom větším dílem v Livorně. *Šta.*

Děj jest řada změn spolu souvisících, jejichž příčinou jest buď činnost lidská nebo činnost sil přírodních a je dle toho buď uvědomělý nebo neuvědomělý. Proti činu a jednání vyznačuje se tím, že i jakožto uvědomělý jest vždy něčím živelním, vycházejícím ze přirozenosti činného subjektu; proti příběhu jest **d.** více náhodný a týká se spíše života soukromého, rovněž proti události, při níž vyniká více přirozená živelní moc. Příběh i událost mohou býti částkami děje. — V každém díle literárním nebo scénickém jest **d.** rozvoj fakt, která mají přivoditi rozuzlení. Elegie a óda, jimiž vyjadřují se pouze city a představy, pak jisté genry pouze popisné obejdou se bez **d-e**, naopak básně epická, román a bařka jen

na **d-i** se zakládají. **D.** vyžaduje jednoty, rychlosti, postupu a zájmu, t. j. všechny epizody musí směřovati k **d-i** hlavnímu, který nesmí sejíti se zřetele; vypracování **d-e** nesmí zdržovati všeobecný pochod a posléze gradace události má udržovati zvědavost ducha až k rozuzlení **d-e**, aby byl zajímavým.

Dejan, sevastokrator srbský, v. Dragaš.

Dejanira, planetoida objevená 1. pros. 1875 Borellym v Marseillu, má střední jasnost v opozici 14,7, průměr v kilometrech 11, označeni Gs.

17) **Dejazet** [dežazé] Pauline Virginie, franc. herečka (* 1797 v Paříži — † 1875 t.). Vystupovala již jako pětileté děcko na jevištích dětských a později na velkých divadlech v Paříži, v Lyoně a v Bordeaux hrála úlohy chlapecké. V l. 1821—1849 byla členem různých divadel pařížských, zvláště Théâtre du Palais Royal povznesl se nejvíce jejím přičiněním. Také v Londýně vystupovala pohostinsku, všude s ohromným úspěchem. R. 1855 převzala řízení divadla Folies Dramatiques, jež přezvala Théâtre D. R. 1868 po skvělé činnosti 65leté vzdala se divadla, avšak vystoupila ještě jako 77letá stařena v představení pořádaném v její prospěch, jež vyneslo jí 60 000 fr. Hrála a zpívala ještě tak, že úspěch její byl pravým triumfem. V oboru soubrettek byla **D.** nejskvělejším zjevem svého času; vynikala fízou, uchvacující veselostí, vtípem sice někdy dvojsmyslným, ale nikdy urážlivým a mimo to i libežným hlasem. Nazývali ji nejpůvabnější a nejroztomilejší hřištníci, a nejbystřejší a nejvtipnější salonní dámou pařížskou. Vtipy její sebrány jsou ve sbírce *Le perroquet de D.*

Dejean [dežã]: 1) **D. Jean Françoise Airné**, generál franc. (* 1749 v Castelnaudary — † 1824 v Paříži). Válčil pod Pichegrum a Napoleonem, stal se r. 1800 předsedou ital. konsulty, r. 1802—1810 ministrem vojensství a r. 1812 předsedou vojenského soudu nad generály Malletem, Lahoriem a Guidalem. Pro přestoupení své k Napoleonovi po jeho návratě z Elby byl zbaven všech hodností, až r. 1819 byl rehabilitován.

2) **D. Pierre Françoise Auguste hrabě**, syn před., generál a entomolog franc. (* 1780 v Amiensu — † 1845), sloužil ve vojstě Napoleonově, naposledy v hodnosti velitele divíse. účastnil se výprav do Španělska, Německa a Ruska, vyznamenal se hlavně v bitvách u Ligny a Waterloo, kdež byl pobočníkem císařovým. Po pádu císařově žil ve vyhnanství do r. 1818, načež byv zpět povolán, zaujal později dřívější své postavení vojenské. Vedle činnosti vojenské zabýval se s úspěchem studiem hmyzů, zvláště brouků, a nashromáždil veliké sbírky, vydal důkladný jejich seznam *Catalogue des coléoptères de la collection de M. le comte D.* (Paříž, 1821, 3. vyd. 1837). Dále uveřejnil: *Histoire générale des coléoptères* (t., 1825 až 1839, 7 sv.) a s Boisdualem *Histoire naturelle et iconographie des coléoptères de l'Europe* (t., 1829—36, 5 sv.; ve vydávání pokračoval Aubé).

Dejekce (z lat.), v právu bezprávné vypuzení z držby, viz Držba. — **D.** v lékařství = výkaly.

Dějepis viz Dějiny.

Dějepisectví viz Dějiny.

Déjeuner (idežený), franc. snídaně, první jídlo denní, tolik co anglický *lunch*, odbývá se ve Francii od 12 do 1 hod. (také již od 11) a rovná se asi našemu obědu bez polévky. Skládá se obvykle z jednoho, dvou nebo více jídel masitých a z dessertu. Obchodníci, zvláště ti, jejichž obchody od obydli jsou vzdáleny, jako ve velkých městech, z pravidla nesnídají doma, nýbrž v hostincích, neboť i hodina polední náleží ve Francii k obchodní době pracovní. **D.** větší, které je svou bohatostí hlavním jídlem denním, slove *d. d'ina toire* [-toár] strojí se později než *d.* obvykle. **D.** à la fourchette [-fursět], snídaně na vidličku nebo přesnídávka, obvykle jednodušší masitá snídaně, u nás mezi 10.—11. hod. odbývaná.

Déjezpyt viz Dějiny.

Dějiny, historie (z řec. *ιστορία*, latin. *historia*) jsou vědou o vývoji lidí, pokud osvědčují se bytostmi společenskými a mravními. Předmětem její je tedy člověk jakožto část větších společností, dále společnosti tyto samy až po celek nejširší, lidstvo veškeré, ve svém citění, myšlení, konání, snažení, pokud mělo vliv na vznikání a trvání, proměňování se a zanikání oněch větších společenských svazkův a na vývoj kultury lidské. V omezení tomto spočívá podstata děje (fakta) historického. Avšak i neobyčejnější zjevy života denního stávají se předmětem pozorování historického, jsou-li typické, podávají-li nám vědomost o tom, co v určité době jistá třída lidí kulturně působila, nebo jaký byl stav tehdejší kultury. Látkou dějin jest minulost, nikoli však ona sama, nýbrž to, co z ní zbylo do přítomnosti, ať v upomínkách a zprávách, ať ve zbytcích trvajících dosud. Ležít zajisté kořeny přítomnosti v minulosti, tak že každý bod v přítomnosti po jistou míru jest minulý, stal se; čím dříve byl a jak se stal, minulo, ale minulost ta celá jest ideálně v něm; ve vztazích pak přítomnosti k minulosti tkvějí zárodky budoucna. Toto poznání — pojem vývoje — určuje tendenci dějin v době naší, dává jim vnitřní, jednotnou spojitost, činí je vědou. V poznávání historickém vývoj patří k věci samé. **D.** hledí pouze pátrati po něm, živě mu porozuměti a vyličiti jej. Pojem vývoje žádá, aby děje historické považovány byly za řadu zjevů souvislých. Schopnost v tomto směru je pozorovateli není lidem vrozena, je plodem pokročilého vzdělání; předpokládá názor 1. o jednotě člověčenstva, 2. že rozmanité projevy vůle lidí jsou ve spojení vnitřním a pod vlivem vzájemným i podmínek vnějších (fysických a j.), a 3. že pokračující změna vládne běhy lidskými. **D.** nám nejde o stanovení všeobecných typů, činitelův ani zákonů; jesti jim dbáti individualnosti lidské, pohnutek psychických i výkonů čistě ideálních; a pokud pocit — nehledě ani k různosti intensity — zůstane

funkcí immateriální, pokud zůstane záhadou samovolnost zpětného působení nitra lidského na dojmy zažitě zevně, potud *d.* nám zůstane nemožno hledati zákony po smyslu věd přírodních.

D. zřekly se illuse budovati budovy pořádku mravního, ale minulostí samou poučují nás o přítomnosti, dávajíce nám lépe poznávají sami sebe i ústředí, v němž žijeme, a učíce nás poznávati process, jakým duch náš se vyvinul. Ve smyslu tom lze zvatí *d.* svědomím, sebevědomím člověčenstva. Odhaluje-li nám básník ideální živly naší povahy, *d.* odkrývají nám všechny prvky reální, z nichž průběhem věků pomalu se utvářel duch náš.

Ohraničení. Pokud společnost lidská trvati bude, potud budou *d.* Do budoucna nemají hranic, a to nejen co se týče látky, nýbrž i poznávavosti lidské. Mez počáteční položití jest až k nejprvnějším, nejprostším stupňům vývoje společenského bytí lidstva, k samým počátkům vzdělání lidského. Není dob ani národů nehistorických; vymýtití výraz »prae-historický« jest vyloučiti ohraničení dějin na t. zv. národy kulturní.

Rozdělení. Pro jednotnost svou látka dějinná nepřipouští rozdělení systematického. **D.** dělití lze jenom thematicky a chronologicky.

1. Rozdělení thematické, t. j. pokud se týče rozsahu a jakosti látky:

A. Všeobecné *d.* (universální, světové), které hledí si lidí ve všech dobách a na všech místech po jednotné souvislosti jejich vývoje.

B. Specialisované či zvláštní *d.*:

a) specialisované co do jakostného rozsahu látky:

1. *d.* politické či občanské, které stopují vývoj státův a života státního;

2. *d.* kulturní, jež se zabývají vývojem společenských útvarů životních a výsledků práce vyšších hlavně ze soukromé činnosti lidí;

b) specialisované co do kvantitativního rozsahu látky:

1. *d.* jednotlivých zjevů státních specialisované v rozličné míře (*d.* skupin státních, jednotlivých státův, území politických, provincií, krajův, institucí státních a pod.);

2. *d.* jednotlivých území a míst (*d.* teritoriální, pokud území není jednotkou politickou; *d.* měst, klášterův a pod.);

3. *d.* jednotlivých skupin lidských (národů, kmenů, rodin a životopisy);

4. *d.* jednotlivých dob (na př. *d.* XVII. stol.);

5. *d.* jednotlivých souvislých řad dějů (*d.* válek husitských, revoluce francouzské a pod.);

6. *d.* jednotlivých kulturních zjevů a činností (*d.* náboženství, církevní, právní, stavovské, *d.* literatury, věd, umění, mravův, orby, průmyslu, řemesel, obchodu, her, universit, voleb biskupských a pod.).

Namncze výrazem *d.* myslivají se *d.* politické. A se stanoviska toho *d.* nazývány bývají politikou minulosti, politika pak *d.* namí přítomnosti. Proti tomu však doba nová činí mnoho námitek a nad *d.* politické vychvaluje *d.* kulturní. V pravdě *d.* politické i kulturní

jsou stejně oprávněná odvětví dějin, a jedny bez druhých existovati nemohou. Všeobecné d. kulturní leží daleko v budoucnosti a bude to pravý dějepis všeobecný; k němu přispějí stejnou měrou d. kulturní, jako politické. Nebude státi proti d-nám ostatním, a tyto proň nepozbudou ceny (Goll). Tak řeč. »všeobecné dějiny státní«, které přiřadí k sobě na způsob kompendia d. jednotlivých státův a důležitějších národů, d-nami všeobecnými nejsou. D. filosofické, vnášejíce do dějin pozorování filosofické, patří na stupeň přechodní k filosofii dějin.

II. Rozdělení chronologické. Poněvadž význačný tvar zjevů dějinných je posloupnost časová, rozdělení chronologické tkví v látce samé, i bylo ho užíváno již od rozšíření se křesťanství. Nyní běžné chronologické rozdělení na 3 doby: věk starý, střední a nový v principu založil Krištof Cellarius (1634—1707), ale epochy nejsou ustáleny.

Věk starý, počínající od dob nejdávnějších, téměř všichni dějepisci souhlasně končí rozpadnutím se západ. říše Římské r. 476 po Kr.

Věk střední jedni zakončují rokem 1453 (vybytí Cařihradu od Turků), druzí r. 1492 (objevení Ameriky), jiní r. 1517 (počátek reformace německé).

Věk nový mnozí zavírají počátkem veliké revoluce francouzské (r. 1789), počínající od tud dobu novější.

Methodologie. Látka historická nepodává se očitému pozorování přímo, nýbrž jen v pozůstatcích a zprávách namnoze všelijak přetvořených, ba někdy každá stopa vůbec zanikla. Tudy prvním úkolem metody historické, jehož se podjímá heuristika, jest látka sebrati. Druhá úloha metody je zjištění skutečnosti dějův, o nichž povědomí dochovalo se nám; prostředky toho kritika podává. Z pojmu vývoje plyne třetí výkon metody: poznati souvislost dějů zjištěných, což jest podstatou historického pojetí. Posléze jest prací metody výsledek badání vyličiti způsobem náležitým — podání historické.

Heuristiku, kritiku a pojetí, jež při práci historické nejsou odděleny, nýbrž ruku v ruce jdou, obyčejně však pouze heuristiku s kritikou shrnujeme podě jménem dějezpytu; podání historické i samo vypsání dějů nazýváme dějepisem.

Methodě historické jest bojovati se dvoji obtíží: jedna vězí v látce, druhá v poznávacosti naší. Pro obtíže ty skepse obrací se proti jistotě výsledků její a dospěla až k okřídlenému výroku: »L'histoire n'est qu'une fable convenue« (Bern. le Bouvier, 1657). Jistota historického poznávání spočívá ve zkušenosti, že dovedeme správně pochopiti jednání lidí ostatních a vyložiti si pohnutky jeho analogií s nitrem svým vlastním. Pokud látky se týče, d. osobují si zřejmost morální závislou na stálosti zákonů mravních, z nichž jistotu historickou podmiňuje hlavně tento: Člověk má mravní náklonnost poznávati a tvrditi pravdu i nedá se svěsti od ní leč affekty nebo zájmy mocnějšími. Jednak v okolnosti této, jednak

v neúplnosti látky vězí nejistota vědění našeho o dějích historických. Methoda podává poučení, jak jest uvarovati se chyb, a připouští mimo jistotu všechny stupně pravděpodobnosti, ba i možnosti, nazývajíce pravděpodobnými ději ty, pro něž mluví zprávy nebo nepřímé důvody závažnější, než jsou ty, které jim odporují, možnými pak ději ony, proti jejichž sběhnutí ani přímé, ani nepřímé důvody nemluví, kdežto bezpečných důvodů pozitivních pro ně se nedostává; vyžaduje však, aby badatel uvážil a zřejmě naznačil, až pokud jsou výsledky jeho jisty, pokud jen pravděpodobny nebo možny.

I. Heuristika opatřuje materiál ku práci historické. Materiál, z něhož d. čerpají své poznatky, nazýváme prameny, jichž rozoznati lze hlavně z skupiny: pozůstatky (totiž to, co bezprostředně zbylo z události, tedy také ta skrovná část dějů, které badatel každého času vidí jako svědek očitý), a tradici (co nějakým prostřednictvím nám o dějích je podáno). Pozůstatky, které daleky všeho úmyslu na upomínku a budoucnost, jsou pouhými zbytky dějů nebo činnosti lidské, jmenují se pozůstatky v užším smyslu (na př. řeči, jména, zvyky, mravy, myty, kulty, instituce, nařízení, zákony, ústavy; plody tělesných i duševních schopností lidských, jako jsou díla vědecká, umělecká, řemeslná, průmyslová; tělesné pozůstatky lidí; zříceniny; akta o jednáních: zápisy sněmovní, konciliů, soudní; řeči, relace, noviny, pamflety; listy i soukromé, účty, urbáře atd.). Pozůstatky, v nichž tkví také již úmysl zachovati upomínku na to, co se událo, třeba jen pro osoby účastněné, slují památníky (listiny právní, nápisy, náhrobky, pomníky, pamětní mince, mezníky; tituly, znaky atd.). Tradice podává nám paměť o minulosti, jak rozum lidský ji pojal. Lze rozlišiti tradici obraznou (výtvarné znázornění histor. osob a dějů), ústní (pověsti, přísloví, písně epické, vypravování, jež dlouhý čas kolovaly od úst k ústům, prve než byly napsány) a písemní (nápisy historické, kalendáře, rodokmeny, genealogie, letopisy, kroniky, paměti, životopisy, spisy historické). Umění heuristiky spočívá v tom, aby dovedla rozšířiti látku historickou, a to i na takové druhy předmětů, které dříve nebyly považovány za látku dějinnou. Postupnému rozšiřování látky d. děkují za valnou část pokroku, jehož se dodělaly, a v dalším rozšíření její tkvějí kořeny lepšího poznání minulosti.

II. Kritika má zkoumati děje, o nichž nás prameny zpravují, a buď zjištění skutečnost jejich, buď rozhodnouti o pravděpodobnosti, po případě možnosti jejich, buď dokonce zavrhnutí je. Zprávy o dějích, jež prameny podávají, slují svědectvími. Kritika především rozhodne, zda příslušnou zprávu vůbec lze připustiti jako svědectví — kritika vnější, nižší; potom posuzuje poměr svědectví uznaných k dějům samým, rozhodujíc o bezpečnosti, pravděpodobnosti, možnosti či zavržitelnosti jejich — kritika vnitřní, vyšší; posledním úkolem její je kritické

uspořádání látky. — Methodika kritiky poučuje nás o zásadách, pravidlech a umělých obrazech, jimiž lze dostáti úlohám jejím, ale mimo znalost jejich historikovi nutny jsou tyto vlastnosti: nezrušitelná láska ku pravdě dějinné, jasná mysl a hbitá správnost úsudku. Hlavními zbraněmi hist. kritiky jest porovnávání a kombinace.

Vnější kritice jde především o zkoušku pravosti pramenův i táže se 1. je-li pramen skutečně tím, zač se vydává; 2. je-li skutečně tím, zač dosud byl pokládán a 3. zda zůstal pramen tím, čím původně byl, či dají-li se poznati na něm změny nějaké. Při odpovědi záporné jde v případě prvním o padělek, ve druhém případě o klam, ve třetím případě o interpolaci. Padělky a interpolace jest vymýtiti z látky historické, pozná-li se však čas a účel jejich vzniku, mohou posloužiti tudy za cenný pramen historický. Poznáním klamu opravuje se mylné domnění předešlé. Interpolace nejhojněji vyskytují se v opisích, když něco buď vypuštěno jest z originálu, buď k němu přidáno. — Druhým úkolem kritiky vnější jest vnější určení pramenů, jemuž jde o vyšetření těchto otázek: 1. kdy a 2. kde příslušný pramen vznikl? 3. od koho pochází? 4. jakého druhu pramen jest? (rozbor pramenů). Rozbor pramenů stanoví, zda příslušný pramen je pramenem původním či odvozeným. Pramenem původním je ten, mezi nímž a dějem, o němž svědčí, stojí zkušenost bezprostřední. Prameny odvozené čerpají vědomost o dějích z pramenů jiných, ať původních, ať odvozených. Taková je přenos kritiky hist., že na př. Giesebrechtovi r. 1841 podařilo se z několika pramenů odvozených rekonstruovati jejich společný a ztracený na ten čas pramen původní, letopisy altajské, jež r. 1867 skutečně v té podobě byly nalezeny. Posledním činem kritiky vnější jest recenze a edice pramenů; jí jde o soudné obnovení textu pramenů písemných a uveřejnění jich.

Úkony vnitřní kritiky jsou: 1. určení vnitřní ceny pramenů, při čemž stanoví se povaha pramenův, individualita autora (zvl. okolnost, zda mohl pravdu zvědět a podati), vliv času a místa na autora a posléze míra spolehlivosti pramenů; 2. vzájemná kontrola svědectví pramenů, pod níž spadá kontrola dějů dosvědčených svědectvím jediným, která koná se zkouškou »vnitřní pravděpodobnosti« (úvaha, zda děj zpravený hodí se do souvislosti dějů známých) a »důvodem záporným« (argumentum negativum, arg. ex silentio; důkaz nepravdy čerpaný — velmi obezřele — z mlčení pramenů příslušných); 3. závěrečný soud o skutečnosti, při němž prvním pravidlem jest: »vota sunt ponderanda, non numeranda«.

Kritické uspořádání látky, vycházející z otázky, zda látka zjištěná obsahuje ony momenty, o nichž svědectví badatel hledá, či v jaké míře jest neúplná, má hlavně zjistiti mezery v materiálu historickém; tudy nestačí přihlížeti pouze k posloupnosti časové (re-

gesta, nýbrž jest urovnati látku po hlediscích rozmanitých, aby linie křížovaly se jak nejvíce (na př. podle místa, podle místa a času zároveň, po hlediscích věcných).

III. Pojetí hledic poznati souvislost dějů zjištěných vzhledem k vývoji všeobecnému, má vyhověti těmto požadavkům: 1. porozuměti dějům ve významu jejich pro souvislost — interpretace; 2. spojití je mezi sebou a s celkem — kombinace; 3. obrazotvornosti reprodukovati je — reprodukce; 4. poznati všeobecné podmínky spojení jejich.

Interpretace nejsnazší je při pozůstatcích; při tradici je přihlížeti k písmu a zevnějšku pramenů, k řeči a slohu, k povaze pramenův i jest interpretovati děje z doby a místa vzniku pramenů, z individuality autorovy atd.

Kombinace chce poznati jednotlivá data jakožto články v řadě vývoje; za cílem tím nelze jí bráti se cestou ani čistě deduktivní, ani induktivní; mnohdy poslouží jí intuice, inspirace, ale šťastný nápad ten jest jí kontrolovati všemi daty. Analogie užitě musí opírat se o znalost bytosti lidské i příslušné poměry. Svě konjektury a hypothesis (předpokládání fakt nedosvědčených, jež však dají se spojití s daty zjištěnými a vysvětlují je) kombinace buď podporuje nebo vyvrací důvody a priori založenými na základech metafysických, fyzických a mravních. Vůbec kombinace je duší badání historického i koná se jednak po hledisku času a místa, jednak po látkách.

K reprodukci, jež má nám sestrojiti představu dějů v jejich souvislosti, nutně potřebí jest obrazotvornosti; tato však je vázána tuhou kontrolou a danými daty. »Nadání všíti se do jiné doby a povahy cizího národu musí schopnost historickou osvědčiti přede vším jiným« (Gervinus).

Při pojetí podmínek všeobecných je dbáti podmínek fyzických, psychických (a to jak duševních podmínek jednotlivců, tak podmínek sociálně psychických) a kulturních. Zkoumání to dotýká se již úlohy filosofie dějin, která vyšetřuje základní podmínky a pochody, na nichž spočívá vývoj dějinný, předpokládajíc a hledajíc plán, po kterém by d. souvisely, určujíc každému zjevu historickému místo v něm i úlohu a odhadujíc cenu jeho po tom, jak sloužil k uskutečnění onoho plánu; ona spatřuje, tuší, nebo věští onen cíl, ke kterému proud dějin spěje a dospěje; hledí do budoucnosti a do dějin vnáší spojení teleologické, kdežto d. hledí si jen minulosti, pátrajíc po příčinách a následcích každého zjevu (Goll).

IV. Podání výsledku badání historického, ať slovem, ať písmem, spadá v obor estetiky, zvl. retoriky a stilistiky. Methoda hist. vyžaduje, aby výsledky nabyté podány byly nezkomořeny, nepřevráceny. Podání hist. bude tím správnější, čím lépe dějepisec bude si vědom a čím svědomitěji naznačí, co ví a co neví. Požadavkům estetickým má dostáti jen potud, pokud nejbližší účel dějin to

přípouští. — Obvyčné formy podání histor. jsou: forma vyprávěcí (a sice: čisté referující, pragmatická, genetická; monografická, biografická, katastrofická, forma vyšetřující napodobuje hledání, badání samo), forma diskusivní a podání didaktické.

Onen způsob podání, kde dějepisec varuje se pronést úsudek osobní a vlastní své názory, ve mluvě obvyčné nazýván bývá podáním objektivním; opak toho podáním subjektivním. Metoda historická jmenuje podáním objektivním podání ono, které nejvíce nebo ve značné míře vyhovuje metodicky vědeckým úlohám subjektivním jest jí to podání, které nedospělo dosažitelné míry skutečnosti.

Pomocné vědy. Historikovi je ku práci jeho třeba příprav velikých a jest mu užívati pomoci mnohých věd. Pomocnými vědami historickými po výtce — ač ne správné — jmenovány bývají tyto zvláštní disciplíny: palaeografie (nauka o písmu, diplomatika (nauka o listinách), sigastika (o pečetích), heraldika (o znacích), epigrafika (o nápisech), chronologie (o počítání času), genealogie (o roděch), numismatika (o mincích), archaeologie (o starožitnostech). Disciplíny ty slouží hlavně heuristice a kritice. Avšak i při těchto i při ostatních pracích metodických dějepisec neobejde se bez pomoci věd jiných, hlavně filologie (zvl. srovnávací jazykozpytu), dějin literatury a umění, zeměpisu (zvl. anthrop. geografie), anthropologie, ethnografie, psychologie (zvl. také psychologie sociální), filosofie (zvl. filosofie dějin), sociologie, národního hospodářství, vědy právní a státní, statistiky.

Vývoj dějepisectví závisí na tom, co kdy považovalo se za látku dějinnou a co z látky té chtělo se vědět. Odtud vyplynula tři hlavní stadia dějepisectví: 1. d. prostě vyprávěcí či referující, kde nebýl zájem jiný, než zvědět, co se událo; 2. d. pragmatické v širším smyslu či poučné, jež hledaly příčiny a následky událostí, čerpance odtud poučení mravní a j.); 3. d. vyvíjecí či genetické, jimž jde o vývoj společnosti a člověka společenského. Stadia ta nejsou od sebe přísně oddělena, trvajíce jedno vedle druhého až do d. b. našich.

Prvopočátky dějepisu leží jednak v pověstech, mytech, národních písničkách epických (zpěvy Homérovy, jednak v nápisech učiněných na památku událostí důležitějších nápisy assyrské, peršské, jednak ve krátkých záznamech pořizovaných pro účely praktické seznamy králův a nejvyš. úředníků státních, vítězův olympských, commentarii pontificum, kalendarie atd.). Počátek vývoje dějepisectví vlastního je zásluhou Řeků. Logografové tvoří přechod od pověstí k d-nám. Otec dějepisectví Hérodot (kol r. 440 př. Kr.) ptaje se tu a tam již po příčině dějů, stojí na přechodu k d-nám pragmatickým, je-liž pravým zakladatelem je Thukydides, a jimž po úpadku zaviněném školou Isokratovou Polybios dal jméno *πραγματικῆς ιστορίας* i směr. Řek. vě. a po nich Ří-

mané pěstovali je i ve formě paměti či memoirů (*ἱστορικὰ commentaria* i ve formě biografii. Přimknuvše se ke zmíněným záznamům praktickým, Římané vytvořili ve formě dokonalé annály (letopisy), jimž — jako pozdějším kronikám — jde hlavně o posloupnost časovou stadiem referující. Římané však zařadili d. do písemnictví krásného, a největšímu mistru jejich Tacitovi i při tehdejší rozloze říše Římské chyběl názor všeobecný o jednotě člověčenstva. Upadkem záp. říše Římské poklesl i dějepisectví; vymizel duch kritický a forma sama utrpěla. Středověk potlačil d. pragmatické; zbylo mu — až na několik pozdějších memoirů — pouze chudé kronikářství, které jen tam, kde kronikář vypravoval o své době vlastní, mívá druhdy stopy pragmatičnosti (Ekkehard z Aury, Otto Frisinský, Sigebert z Gembloux). Přibyl sice zásluhou křesťanství — ač jednostranný — názor o jednotě člověčenstva, ale zapomělo se vědomí, k němuž starověk byl došel, o vnitřním spojení a vzájemném působení rozmanitých konání a činností lidských. Něco ducha zdravého vniklo do kronikářství středověkého ve stol. XIV. z měst. Ale teprve humanismus — nejdříve v Itálii — vzkřísil zase kritiku historickou, již brzy potom hnutí náboženské dodalo pružinu nejmocnější; nepřátelé papežství hledali zbraně své v minulosti i počali zkoušeti ji kriticky. Jestliže schoiastické vitemberští nazývali dílo t. zv. centuriátů magdeburských (*M. Flacius Ebeling, Wigand, Faber* a j.) *Historia integrum ecclesiae Christi ideam secundum centurias complectens* (1559 až 1574) dílem zlatým jen proto, že pohltilo mnoho peněz, jest nazývati podnik ten dílem zlatým i pro následky vyplynulé odtud pro hist. kritiku. V dějepisectví samém, do něhož Machiavelli *Storie fiorentine* vnesl živel realistický, vyvinul se nejdříve dějepis pragmatický, a vedle něho bujeli počaly d. rhetorické, jimž více než na obsahu záleželo na dokonalosti a kráse formy. Stol. XVI. přineslo již první pokus v metodice historické: *J. Bodina Methodus ad faciilem historiae cognitionem* Paříž, 1506, spis podávající ač nese systematicky mnoho dosud platných zásad hist. kritiky. A na konci věku toho a počátkem stol. XVII. počalo se s edicemi sbírek pramenů *P. Pitheou, Schard, Freher, Goldast*. Stol. XVII. vyznačuje v dějepisectví důležité memoiry říšských státníků, v dějepysu řadu studií uvědoměných (*A. Duchesne, E. Baluze, J. Mabillon, Luc d'Achéry, Th. Ruinart, J. Belland, G. Henschen, D. Papebroch, D. Blondel, P. de Marca, P. Sarpi, H. Conring, S. Puffendorf, G. W. Leibniz*), jimž metodika pokročila spíše než pracemi theoretickými (pojednání *Francoise Fr. de la Mothe le Vayer a Némce G. J. Vessa Ars historica* v Lejždě 1722). Věk XVIII. prospěl historii jednak skepti, jednak čilším rozruchem duševním: kritika hist. vynesla na jevo skvělé sbírky pramenů, dala pevné základy palaeografii (*Montfaucon*) a diplomatice (*Foussin, Tassin*). Zásadní otázky metodické byly vyšetř. vny důkladněji, avšak

dosud i v methodice stálo se ještě pevně na stanovisku poučném (N. Lenglet du Fresnoy, *Méthode pour étudier l'histoire* v Paříži, 1713 a *Supplément t.*, 1740). V Itálii G. B. Vico (*Principii di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni* v Neapoli 1725) vyslovil pěkné myšlénky o vývoji lidstva, o totožnosti povahy při vši rozmanitosti národův a táže se, zda nedají se nalézt zákony pro rozličné běhy a převraty politické. Tudy stojí již na poli filosofie dějin. Disciplínu tuto valně vpřed posunuli encyklopaedisté francouzští zvláště Montesquieu (souvislost ústavy a zákonů jednotlivých národů s poměry politickými, morálními a sociálními; vliv ponebí na člověka; metoda srovnávací) a Voltaire (postupný vývoj kultury), který jí dal jméno. Ovšem požadavek století XVIII., aby lidstvo vrátilo se ke stavu prvotnímu, byl přič na přič veškeré historii, a přílišné akcentování nezměnitelnosti a totožnosti mravní fysiognomie člověka mělo v zápětí jednotvárnost a bezbarvost děl historických a tudy vznik i pomíjející rozkvět románu historického, avšak přechod od dějepiscův pragmatického k nazírání genetickému byl již zjednan, počalo se horlivě pracovat o dějise všeobecném (Gatterer, Schlözer) i kulturním, a pravidla vědecké metody začala se ustalovati a třbiti: J. M. Chladenius, *Allgem. Geschichtswissenschaft* (Lipsko, 1752); G. B. de Mably, *De la manière d'écrire l'histoire* (Paříž, 1778); J. Priestley, *Lecture on history and general policy* (1788). Sklonek věku XVIII. a stol. XIX. dovršily rozvoj filosofie dějin (Herder: směr ideálně filosofický; Kant, Fichte, Schelling, Hegel; směr sociálně přírodovědecký: Condorcet, Comte, Buckle, Stuart Mill, Spencer; směr prostředkující: Lotze) a přispěly jim značnou měrou k pokroku dějin, k němuž impuls daly také běhy politické a vědecké snahy vůbec (rozkvět metody filologické; sociologie, národní hospodářství, sociální psychologie, anthropologie). Dějepiscův počalo více než druhdy všimati si všech dob, všech národů, methodologie — zvláště působením pařížské školy diplomatické »Ecole des chartes«, vídeňského ústavu pro rak. dějezpýt a německých universit — nabyla rysův určitých, dovršila se bezpečnost i přesnost kritiky.

Literatura. Spisy starší sneseny jsou bedlivě v díle E. Bernheima, *Lehrbuch der hist. Methode* (Lipsko, 1889), dle něhož článek přítomný z většího dílu zpracován; mimo ně: Ch. de Smedt, *Principes de la critique historique* (Brussel, 1883); T. G. Masaryk, *Theorie dějin dle zásad H. T. Bucklea* (Praha, 1883); Seeley, *The expansion of England* (Londýn, 1883); P. Villari, *Arte, storia e filosofia* (Flor. 1884); J. Goll, *D. a dějepis* (v *Athenaeu* roč. VI. 1889 str. 74. sl.); L. Bourdeau, *L'histoire et les historiens* (Paříž, 1888); E. Gothein, *Die Aufgabe der Kulturgeschichte* (1889); Th. Kolde, *Ueber Grenzen des histor. Erkennens u. der Objektivität des Geschichtschreibers* (Erlanky, 1890; II. vyd. 1892); N. Karějev, *Suščnost istorič. processa i rol ličnosti v istorii* (Petrohrad, 1890); N. Fornelli, *Il metodo critico*

nella storia (Verona, 1890); P. Villari, *Saggi storici e critici* (Bologna 1890); týž, *La storia è una scienza?* (v *Nuova Anthologia* an. XXVI. Řím, 1891 str. 409. sl.); O. Lorenz, *Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben* (2 sv. Berl. 1886 a 1891); C. Albicini, *Politica e storia* (Bol. 1891); D. Schäfer, *Geschichte und Kulturgesch.* (Jena 1891); A. Dippe, *Das Geschichtstudium m. seinen Zielen und Fragen* (Berl. 1891); C. Charaux, *Les éléments de la pensée et les éléments de l'histoire* (Grenoble, 1891); B. Kneisel, *Die Weltgeschichte ein Zufall?* (Berlín, 1891); R. Mahrenholtz, *Wandelungen der Geschichtsauffassung und des Geschichtsunterrichtes besonders in Deutschland* (Hamb., 1891); O. Tommasini, *Scritti di storia e critica* (Řím, 1891); J. Lulvès, *Moderne Geschichtschreiber* (I. d. Čáchy 1892); G. Simmel, *Die Probleme d. Geschichtsphilosophie* (Lipsko, 1892); G. Grupp, *System und Geschichte der Kultur: I. das System u. Gesetze der Geschichte* (Paderborn, 1892); R. Lavollée, *La morale dans l'histoire* (Paříž, 1892); Jameson, *The history of historical writing in America* (Boston, 1892); G. Stöckert, *Der Bildungswert der Geschichte* (Berl., 1892); R. Rocholl, *Die Philosophie der Geschichte* (2 sv. Gotinky 1878 a 1893).

Koll.

D. práva mají úkol stopovati rozvoj práva jako jednoho z výrazů kulturního života národního, vyšetřiti poměry, za jakýchž se právní normy tvořily nebo na něž se vztahují, stopovati příčiny, pro které se rozvoj práva dál určitým svým směrem a právo nyní platné nabylo právě své individuální povahy i formy. D. právní přihlížejí buďto k rozvoji práva u jednoho určitého národa, a tu jest veledůležitým úkolem jejich, vyšetřiti, pokud právo jeho jeví se býti výplodem vlastní jeho činnosti duševní a vykazuje tedy jeho zvláštní národní povahu a pokud snad sobě v právo jeho proklestily dráhu názory právní cizí, zejména oněch národů, s nimiž onen náležal se v dlouhých, pro rozvoj kulturního jeho života rozhodných stycích. Tento druh historicko-právního badání nazýváme speciálními d. n. a m. i práva. Takovými spec. d. n. a m. i práva jsou na př. děje práva českého, polského, anglického, německého a j. Od těchto nutno lišiti takové badání, jež čelí k tomu, vytknouti následky vzájemných styků, jevící se na poli právní osvěty u národů, kteří geografickými i politickými okolnostmi po staletí ke stykům takovým byli puženi, nebo badání, které pozorujíc rozvoj práva několika národů, témuž hlavnímu kmeni náležejících, avšak od věků již samostatně národní individuality tvořících, též politickými osudy svými se různících, směřuje k tomu, aby vyšetřilo stopy kmenové oné přibuznosti i na poli právní osvěty a vytknulo ony příčiny, které podmiňovaly různosti ve právu jejich se vyvinuvší. Příklad prvního druhu právních dějin poskytují právní d. rakouské, kdežto právní d. slovanské nebo germanské náležejí v druhou kategorii takového právně-historického badání. Nazvati lze ony teritoriálními, tyto kmenovými

d-nami právními. Konečně lze právním d-nám přikázati též úlohu, aby stopovaly rozvoj práva vůbec, celkový tedy rozvoj práva v čase. Právní d. musí tu vyšetřiti zákony všeobecného rozvoje právního i vytknouti jednotlivá období tohoto rozvoje, čelícího k neustálému pojmovému zdokonalování práva vůbec. Takovéto badání právně historické nesmí se při sbírání věcného podkladu svého omezovati na některé pouze národy nebo věky, nýbrž musí přihlížeti k právu národů vzdělaných i nevzdělaných, k oněm, kteří přivedli právo své na vysoký stupeň rozvoje, i k oněm, u nichž nalézají se sotva kusé i nejasné náznaky o právu. Konečně mají tu právní d. najisto postaviti úděl, jakým každý národ přispěl ke zdokonalení práva v pojmu jeho, k utvoření takových forem právních, které zdokonalování tomu jsou poměrně nejméně na závalu. Takovýto způsob právně-historického badání nazývá se universálními či povšechnými d-nami právními a právě tento druh studia počíná se v době nejnovější vždy horlivěji pěstovati zejména v Anglii i Francii, avšak též v Německu. — Srv. Pastoret, *Histoire de la législation* (Paříž, 1817—1837, 11 sv.); Ch. Comte, *Traité de législation* (2. vyd., t., 1835, 4 sv.); Dareste, *Études d'histoire du droit* (t., 1889); H. S. Maine, *Ancient Law* (2. vyd., Londýn, 1863). Ve Štutgartě vychází od r. 1878 časopis, tomuto povšechnému badání právně historickému věnovaný: »Zeitschr. für vergl. Rechtswissenschaft«, založený od Bernhölta a G. Cohna. — I.

Dejka Jan Bohuslav, žurnalista hornolužický (* 1779 v Budyšině — † 1853), vydával v l. 1809—1812 lužické měsíční noviny pro lid pod názvy »Serbski powědaf a kurěr« (1809), »Serbow kurěr a powědaf« (1810) a »Serbow jenički nowinynošer«. D-kovy noviny byly prvním luž. časopisem vůbec; jejich předchůdce »Měsačne pismo k rozwučenju a wokřewjenju« (1790) nemá významu, byloť hned po vydání prvního čísla zakázáno. Za to tím vydatněji plnily úkol buditelský noviny D-kovy. Byl D., ač prostý tesař, muž velmi energický a vlastenec nadšený, o čemž svědčí vlastenecké epístoly, uveřejňované v jeho časopise. Tak ve článku »Jak si váží nynější Srbové ještě mateřského jazyka« obrací se rozhorleně proti národní vlažnosti přemnohých Srbův, a v kapitole »Co jest příčinou, že si Srb tak málo své mateřské řeči váží« ostře se vyslovuje o germanisačním systému lužického školství, a to tak rozhodným způsobem, jakým se málo kdo po něm o těch záležitostech psáti odvážil. Avšak také němečtí úředové takovým duchem se nesoucího listu dlouho nestrpěli: posledního ročníku vyšla pouze 4 čísla; další vydávání zakázáno. D. snažil se ve svých novinách očistovati jazyk lužický od četných cizomluvů a nesprávností, což se mu ovšem jen z části podařilo; bylť tenkrát spisovný jazyk lužický v největším úpadku. Před tím, než počal vydávati svůj časopis, vytiskl několik luž. drobností (jednotlivých písní, kázání a úvah), kteréž docházely značného rozšíření,

a vydával (r. 1808) i německý týdeník »Der sächsische Postillon« (v Lubiji). Po zákazu »Serbow jeničkeho nowinynošerja« nic více nepsal a nijak veřejně nepůsobil, ustoupiv zcela v soukromí. Teprve s probouzejícím se životem srbským v letech čtyřicátých přidružil se opět starý vlastenec D. k mladšímu pokolení a účastnil se pilně různých přípravných shromáždění předcházejících založení »Matice srbské«, k jejímž prvním členům se přihlásil. Čny.

Dejm ze Stříteže viz Deym ze S.

Dejokes, mědský Dajaukka, syn Fraortův, dle Hérodota první samostatný král mědský 699—646 př. Kr.), který pro moudrost svou a spravedlnost zvolen byv za soudce, obklopil se tělesnou stráží, prohlásil se panovníkem neobmezeným, upravil poměry své říše a založil hlav. město Ekbatana. Nástupcem jeho byl syn jeho Fraortes. Assyrské nápisy, uvádějící Dajaukku již ok. r. 715 př. Kr. jako náčelníka mědského kmene, jenž vzbouřil se proti Assyrům, jimi zajat a teprve r. 713 opět ve své náčelnictví byl dosazen, považují nproti zprávě Hérodotově Mamitiarsa za vlastního zakladatele říše Mědské.

Dejopeja, planetoida objevená 28. ún. 1878 Palisou v Pulji, má střední jasnost v opozici 12,4, průměr v kilometrech 55, označení (184) Gs.

Dejotarus, tetrarcha galatský, byl pro účinnou pomoc svou, kterou Sullovi, Lucullovi, Murenovi a Pompeiovi v Malé Asii prokázal, jmenován od senátu králem Malé Arménie. Ve válce mezi Pompeiem a Caesarem podporoval onoho, ale nabyt přízně Caesarovy na jeho výpravě proti Farnakovi. Přátelství to nepotrvalo dlouho, neb již r. 45. př. Kr. byl D. obviněn z úkladů životu Caesarovu strojených a zbaven panství, ale skvělou řečí Ciceronovou byl obhájen. Po smrti Caesarové přidal se ke straně Brutové; jeho pomocné voje bojovaly u Filipp, ale přešly k Oktaviánovi a Antoniovi, načež D. byl ve své panství znova dosazen, i zemřel r. 40 př. Kr.

Dějství (z rus.), tolik co jednání, akt v dramatu, viz Jednání.

Dejšina, Dyšina, far. ves v Čechách, hejtm. a okr. Plzeň (8½ km sv.); 74 d., 508 ob. č. (1880); kostel N. Trojice a sv. ap. Šimona a Judy (již r. 1352 plebanie), 3tř. šk., pošta, mlýn, cihelna, želez. hamry, továrna na hlinokové barvy. Samota Horomyslíce. Na jih od D ny pohřebiště s mohylami.

Dejurace (lat. *dejuratio*), od přísahnutí, přísahné stvrzení něčeho.

Dejvice viz Dehnice.

Dejvorec, botan., viz Caucalis.

Dek., slova zde scházející hledej v Dec.

Deka nebo Dega nazývají se v Habeši krajiny nad 2400 m nad mořem, s podnebním dosti chladným; nepřesahujeť teplota v létě přes 20° C., kdežto v krajinách nižších než 1600 m, Kola zvaných, panuje úmorné vedro. Přejedem mezi Kolou a Degou jsou krajiny mezi 1600—2400 m nad mořem, zvané Voina-Deka. (Viz Habeš.)

Deka, fec. deset, vyskytuje se jako předpona v různých slovech. zvl. při označení měr a vah metrických, kdež značí míry a váhy desateronásobné, jako dekagram = 10 gramů, dekalitr = 10 litrů, dekametr = 10 metrů atp.

Děka, Děkan, staroč. a prastaré jméno mužské. Odtud název Děčín.

Dekabrist (rus. dekabr. = prosinec), účastníci spiknutí v Rusku, kteří po smrti Alexandra I. r. 1825 chtěli prohlásiti proti Mikulášovi velkoknížeti Konstantina za panovníka a užiti této doby ke změně ústavy dle vzoru švýcarské a severoamerické. Dne 26. pros. (14. rus.) 1825 propuklo v Petrohradě povstání vojenské, ale bylo záhy potlačeno, 5 předních účastníků (Pestel, Muravěv, Rylejev, Beztužev-Rjumin, Kachovskij) popraveno provazem a na 120 odsouzeno k deportaci do Sibíře, odkud se jich r. 1856 po udělení amnestie Alexandrem II. jen málo vrátilo. Viz Andreas von Rosen, *Aus den Memoiren eines russischen Dekabristen* (2. vyd., Lipsko, 1874).

Dekáda (z fec.), desetice, soubor desíti věcí, zvl. dní. Ve francouzském revolučním kalendáři (*décadier*) rozdělen byl měsíc na tři dny (*décade*), z nichž každá končila se dnem odpočinku (*décadi*).

Dekadence viz Decadence.

Dekadenti viz Symbolismus.

Dekadický doplněk čísla je nedostatek jeho na nejbližší jemu dekadickou jednotku (mocninu desítky), na př. d. čísla 823 je 177. (1000 — 823 = 177). — **D. d.** zlomku desetinného jest zlomek, jenž s daným dává za součet 1. — V počtu logaritmickém brává se vždy místo negativní mantisy její d. d. na 1 nebo na 10. *St.*

Dekadika neboli dekadická číselová soustava viz Číselová soustava.

Dekady odporové jsou rheostaty v novější době užívané na místě rheostatů kuličkových staršího tvaru; význačnou známkou jejich jest, že neobsahují odpory různých velikostí, jak u starších rheostatů bývalo, nýbrž odpory mezi sebou stejné, na př. samé jednotky, jež lze jednoduším zařízením (obyčejně pohyblivou klikou) libovolně za sebou vepínati. Výhoda jejich spočívá jednak v tom, že nejjistý a často se měnící odpor, jaký i při větší opatrnosti skýtají kuličky rheostatu, jest odstraněn, hlavně však, že možná jest rychlejší a přesnější kontrola jednotlivých odporů, než bylo možno u rheostatů kuličkových. Viz ostatně Rheostat. *Tr.*

Dekáder (fec.), desetistěn

Dekagon (z fec.), viz desetiúhelník.

Dekagonální (z fec.), desetiúhelný.

Dekachord, název desítistrunné lyry starých Řeků, vzniklé postupným přidáváním strun k lyře původně čtverstrunné (tetrachord). Z tetrachordu vyvinul se pentachord, hexachord, heptachord, oktachord, enneachord, d., hendekachord, dodekachord, kteréž názvy přeneseny na souhlasné soustavy tónové, s nimiž takofka rostly, tak že původ jejich nástrojový časem úplně vešel v zapomenutí.

Původci d u jsou Ión a Hystiaios, kteří ku devítistrunné lyře Theofrasta z Pierie přidali strunu desátou. *Str.*

Dekalkační papír viz Otiskovací p.

Dekalog (z fec.), desatero zákonů, jest v katolickém bohosloví ustálený název desatera přikázání, jež Hospodin dal na hoře Sinai národu izráelskému, kteráž však v celém obsahu svém i v Novém Zákoně pro členy církve křesťanské závazna jsou. Přikázání ta jsou výkladem zákona přirozeného, jež Bůh každému člověku do svědomí vštípl. Z prvních tří přikázání učíme se povinností k Bohu, z ostatních sedmi povinností k bližnímu a sobě samému. *Byý.*

Církev evangelická pokládá d. za základní zákon celého Mojžíšova zákonodárství, za zákon mravní (k němuž připojuje se ještě zákon obřadný a občanský), jenž totožný jest se zákonem svědomí, souhrnně i úplně obsahuje všechny požadavky mravní k člověku, a tudíž závaznosti pro něho netratí, nýbrž jeho věčným pravidlem zůstává. **D.** musí býti vykládán ve smyslu Kristova kázání na hoře Ekv. Mat., kap. 5—7., dle litery i dle ducha. Žádnému člověku nelze požadavky jeho dokonale naplniti i není v tom smyslu žádného spravedlivého sebou samým (Ep. Řím., 3, 10). Teprve člověk milostí Boží v Kristu skrze víru ospravedlněný začíná s opravdovým úmyslem netoliko dle některých, ale dle všech přikázání božích živ býti. Účelem zákona božského při člověku jest poznání hříchu a tudíž ukázání cesty ku Kristu, kterýž jest konec zákona. Člověk v Krista právě věřící naplňuje zákon boží z vděčnosti, nikoli pro záslužnost, ne proto, aby byl spasen, nýbrž proto, poněvadž již jest spasen.

V příčině rozdělení d u panuje v církvi evang. různost dle toho, jaký rozsah se připouští 1. a 10. přikázání. Augšp. církev srovnávajíc se v tom s církví římsko-katol., považuje za první přikázání slova v 2. Mojž., 20, 2—6, za deváté slova: Nepožádáš domu bližního svého, a za desáté: Nepožádáš manželky bližního svého atd.

Reformovaná církev srovnávajíc se v tom s církví řecko-katolickou a sociální, jakož i s názorem starožidovským, má za 1. přík. v 2. Mojž. 20, v. 3.: »Nebudeš mítí bohů jiných přede mnou« a za 2. přík. v 4. násl.: »Neučiníš sobě rytiny atd.«, za 10. přík.: »Nepožádáš domu bližního svého, aniž požádáš manželky atd.« Toto rozvržení jest přirozenější z vnitřních důvodů a opírá se také o nejstarší svědectví (Josephus, Philo, Origenes). Dle toho první přikázání přiměřeně jedinosti boží zakazuje mnohobozství, druhé pak ctění tohoto jediného Boha v obraze a rytině, poněvadž jest bytností nadsmyslnou, duchem; v 2. přík. není tudíž výklad prvého, nýbrž něco zcela nového; dle toho se také poslední přikázání o žádosti neroztrhuje nepřirozeně ve dvě. Z těchto 10 příkáz. klade augšpurská církev na 1. desku 3, na 2. desku 7; reform. církev na 1. desku 4, na 2. desku 6, rozděluje je na povinnosti k Bohu a na povinnosti

k bližnímu. Avšak nejpřirozenější a duchu písem svatých nejpřiměřenější jest dle Philona rozvrh po pěti příkázáních na každou desku, tak že se povinností úcty (piety) k Bohu oddělují od povinností poctivosti k lidem, při čemž na 1. desku se klade příkázání 5. o úctě k rodičům, v nichž, jako v božích zástupcích (k nim náleží i vrchnost). Bůh chce býtí ctěn. Srv. Herzog Realencyklopädie f. Protest. Theologie und Kirche. *II. M.*

Dekameron, vlastně Decamerone, viz Boccaccio.

Děkan, z latin. *decanus* (v. t.): 1) Na universitě nazývá se d-em řádný profesor, který volbou sboru professorského byl postaven v čelo fakulty, a to na rok. Zástupce jeho má jméno proděkan. *PD.*

2) **D.** po církevní ústavě shledává se v různém úřadě a důstojenství: **D-em** za staršího diéccésálního zřízení slul duchovní správce čelnějších kostelů po diécési, jemuž příslušel dozor na duchovenstvo sousedních kostelů později založených; obvod dozoru podléhající zván byl děkanstvím. V tomto smyslu až dosud v některých provinciích církevních vikáři biskupští, v určitých obvodech či děkanstvích ustanovení, slují d-y. Jinde název d-a dává se za vyznamenání zasloužilých duchovních, anebo přechází na správce čelnějších far na děkanství povýšených. — V kapitolách kanovníckých d. jest hodnostář, jemuž s hodností po proboštovi nejpřednější přísluší moc spravovati zboží kapitoly, svolávati a říditi kapitolní schůze a péči míti o pořad bohoslužby. Povolání k hodnosti děkanství děje se po různých poměrech buď ustanovením papežským nebo jmenováním zeměpanským nebo volbou kapitoly. — Též sbor kardinálský má za náčelníka d-a, jímž z pravidla jest nejstarší kardinál-biskup ostienský. Vedle práva zastupovati sbor kardinálský a říditi jeho záležitosti přísluší kardinálu d-ovi již ze IV. stol. výsada užívati pallia a nově zvoleného papeže — nebyl-li dosud biskupem — posvětití za biskupa. *Da.*

3) **D-em** zove se také v některých částech evang. církve v Německu, ve Francii, nejnížší církv. hodnostář, duchovní náčelník a dozorce okresu (*classe* ve Francii), čemuž rovná se název seniora v Rakousku a superintendenta v Německu. V anglikánské církvi jmenuje se tak náčelník kapitoly. *BM.*

Dekanát (lat.), děkanství: 1) **D.**, církev. úřad děkanství. — 2) **D.** ve zřízení universitním úřadní místnost děkana.

Děkančice, ves v Čechách, místní obec Syrov, hejtm. Ledec, okr. Kralovice Dolní (10 km j.), fara a pošta Senožaty; 11 d., 48 ob. č. (1890).

Děkanovice, ves v Čechách, hejtm. Ledec, okr. Kralovice Dol. (5,5 km j.), fara a pošta Křivsoudov; 27 d., 181 ob. č. (1890).

Dekantace čili slévání slove operace, kterou oddělujeme tekutinu od pevných hmot v ní rozptýlených, když se tyto byly usadily. Čirá nebo (nejde-li o získání veškeré pevné hmoty) bezmála čirá tekutina slévá se po na-

kloněných stěnách nádoby nebo (nemá-li býtí nic ztraceno) vylévá se na cedítka nebo se násoskou odstraňuje, načež ssedlina zbavuje se posledního zbytku tekutiny buď cezením nebo vypíráním s jinou tekutinou a opětnou d-cí a filtrací. Účelu tomu slouží vlastní stroj dekantovací. *Fy.*

Dekapítace (zlat.), stěť hlavy. **D.** v porodnictví viz Embryotomie.

Dekapolis (Desítměsti) slulo území a spolek 10 (anebo více) samosprávných měst ležících hlavně severovýchodně od Jordanu kolem řeky Jarmuku od pohanů (Řeků a Syrů) většinou obydlých a od Římanů velikými výsadami nadaných. Jména těchto měst se různé udávají. Podle Plinia (Hist. nat. V, 18) náležela k **D-li** města: Damašek, Filadelfie, Rafana, Skythopolis, Gadara, Hippos, Dium, Pella, Galasa (Gerasa?) a Kanatha. Ptolemaios (Geogr. V. c. 15) přidává ještě Capitolas, Abida (Abila) a Adia (Edrei), ale vynechává Rafanu. Lightfoot (Horae hebr. et talm. 563) přidává ještě Caesareu Philippi a pronáší domněnku, že k **D-li** přináležely snad i Kafarkarnaim, Kafarzemach, Bethgoborim a Orbu. Dle Josefa Flavie (Bell. Just. III, 9, 7) byla Skythopolis největším městem **D-le**. *Jrk.*

Dekapovati viz Decapage.

Dekartovati (z franc.) v poštovníctví znamená vypracování pošty došlé u poštovního úřadu buď k vydání adresátům nebo k další dopravě. *Hda.*

Dekas (fec.), desítka.

Dekastichon (fec.), desítiverší, sloha o desíti verších.

Dekastylos (fec.), řecký chrám ozdobený v průčelí desíti sloupy, na př. chrám Apolónův v Milétu.

Dekatování sukna jest způsob úpravy sukna pomocí paření vodní parou, začatý asi r. 1820 v Anglii. Až do té doby upravovaná sukna nabývala lisováním za tepla silného lesku, který snadno pomíjel zejména ve vlhku a vlas se obnosil. Tento pomíjející lesk d-ím s. se odstraňuje a nahrazuje se mírným leskem trvalým, při čemž zároveň uvádí se vlas do polohy, ve které při nošení obleku velmi dlouho trvá; též nabývá látka na délku i šířku stálých rozměrů (nesráží se). Proto dekatovaná sukna jsou nejen úhlednější, nýbrž v užívání mnohem užitečnější. Způsob d. s. jest v různých továrnách poněkud od sebe rozdílný. Obvyčejně dekatuje se před ukončeným česáním. Sukno navine se na dutý válec z plechu měděného nebo mosazného, po obou koncích otevřený a ve stěně hustě dírkovaný, licem k válci obrácené; po navinutí sukna obalí se válec plátnem a ovine popruhem. Tak vloží se válec ten do nádoby, do níž se po jejím uzavření vpustí pára. Tato vniká od vnitřku válce do sukna a proniká je úplně na krátký čas (1/2 až 1/3 hodiny), dodávajíc mu lesku, který se ani další úpravou sukna (praním, barvením atd.) ani upotřebením netratí. *Alra.*

Dekeleia, nyn Tatoň, dědina attická, 120 stadií (22 km) severových. od Athén ležící, důležité strategické místo, kterého se

r. 413 př. Kr. na radu Alkibiadovu král. spart. Agis zmocnil, je opevnil a učinil východištěm všech válečných operací proti Athénám. Po tvrzí této nazývá se také poslední doba války peloponésské (413–404) válkou dekelejskou.

Deken Agathe, spisovatelka nizozemská (* 1741 v Amstelveenu — † 1804 v Haagu). Veliké nadání spisovatelské ukázala v románech, které s přítelkyní svou Alžbětou Bekkerovou (v. t.) společně vydala: *Histoire van Sara Burgerhart* (1782); *Histoire van Willem Levend* (1785); *Brieven van Abraham Blankaart* (1787); *Histoire van Cornelia Wildschut* (1793); vynikla však nad přítelkyní tu svými písněmi, ve kterých vyniká vroucí zbožnost a čistá láska; jsou to: *Stichtelijke gedichten* (Haag, 1775), *Liederen voor den boerenstand* (Lejda, 1804) a *Liederen voor kinderen* (t., 1804). R. 1884 byl jí a A. Bekkerové ve Vlissingenu postaven pomník.

Dekert Jan, politik polský († 1790). Jsa za sněmu čtyřletého presidentem varšavským, utvořil r. 1789 spolek měst, domáhaje se pro městský stav stejných práv se šlechtou. Aby zjednal myslence své příznivou půdu, vydal množství pojednání a brošur a dosáhl toho, že sněm slíbil vstí v úvahu práva měst. Zatím však šlechta rozpadla se na dvě strany vedení bratří Malachowských: Jacek zastával stanovisko starošlechtické, kdežto Stanislaw stál na straně městské. Avšak sňemovní většina vyslovila se proti záměru tomu. Teprve půl roku po smrti D-ově práva měst byla potvrzena. Polský národ uctil památku D-ovu tím, že r. 1791 ke křtu pohrobného jeho syna Jana, pozdějšího biskupa halikarnasského, vyslal svým jménem kmotry.

Dekhan viz Dekkan.

Dekkan (Dekhan, Deccan, sanskr. Dakšínapata, t. j. jižní cesta, strana nebo pouze Dakšín, t. j. jih), vysočina prostírající se na jih od Indoganzské pláň, tvořící vlastní tělo poloostrova Přední Indie. Má podobu rovnostranného trojúhelníku, obráceného vrcholem na jih. Na severu ohraničen jest pohořími Aravalijským, Vindhijským, Satpárou, Kajmírem a j., na západě Arabským zálivem, na východě Bengálským zálivem, na jihu vybíhá v mys Komorin. Tato vysočina dělí se na část položenou severně od řeky Narbady, to jest vysočinu Vindhijskou, pak část mezi řekami Narbadou a Tapsím s pohořím Satpárou a jeho východními výběžky, a konečně na vysočinu položenou na jih od řeky Tapti, t. j. D. v užším smyslu. Pohoří Aravalli táhne se z provincie Guzeratu v průměrné výši 610 m až do okolí Dehli. K jihovýchodu od Aravalli táhne se Čitorské pohoří, pásmo pahorků počínající u Čitoru a končící u Agry. Vindhija počíná u Barody v Guzeratu a táhne se ke Džabalpúru, odtud pokračuje podé jménem Kajmíru na lev. bř. řeky Sonu až k Sasseramu v Bengálsku. Původně se dříve jmenovaná pohoří čítala rovněž k soustavě Vindhije, s níž spojena jsou mělkými údolními a menšími planinami. K řece Narbadě spadá Vindhija velmi příkře a pouze na východě u pra-

menů Narbady souvisí s vlastní Dekkanskou vysočinou. Průměrná výška Vindhije jest asi 530 m, nejvyšší hora Džam Ghát měří 710 m. Vindhijská vysočina oddělena jest od ostatního D-u hlubokou průrvou řeky Narbady a údolím řeky Tapti. Na východě tvoří přechod pohoří Satpára, jež činí rozhraní vod mezi Taptim a přítoky řeky Godávari. Nejvyšší hora Satpáry, Dhúpgarh, má 1358 m výšky. Jižně od tohoto pruhu rozkládá se Dekkanská vysočina v užším smyslu, spadající na všech stranách strmými svahy, známými pod jménem Ghátů. Gháty severní (Indhyadri neb Adžantské pohoří) počínají v okolí Suratu a pokračující k východu tvoří rozhraní vod mezi Taptim a Godávarim. U Suratu počínají též Gháty západní čili pohoří Sahyádrí. Od břehů Arabského moře odděleny jsou š rokým (32 až 80 km) pruhem nižší hornatiny, t. zv. Západní pomofskou okrajinou, jejíž severní část sluje Konkan, jižní pak Malabar. Gháty západní pokračují jižním směrem až asi k 11° s. š., kde sbíhají se s Gháty východními. Průměrná výška jest 915 m, nejvyšší hora Tadiandamol měří 1747 m. Východní Gháty, počínající na pr. břehu řeky Mahánadí v Orisse odděleny jsou od břehů Bengálského zálivu pomofskou okrajinou 80–240 m širokou, zvanou ve své jižní části Karnatikem. Průměrná výška Ghátů východních jest 457 m. Oboje Gháty souvisí spolu pohořím Nilgiri, spadajícím na jihových. a jihozápadě srážnými svahy k pomofskému kruhu a k údolí řeky Kaveri. Průměrná výška jest 1982 m, nejvyšší vrch Dodabetta čítá 2671 m výšky. Palghátem čili průsmykem Koimbatúřským oddělena jsou od pohoří Nilgiri pohoří Anamáli, Pální a Travankor. Celek této hornatiny má podobu trojhranu, jehož vrchol obrácený k jihu končí vrchem Agastijou (1875 m) sev. od mysu Komorinu. Průměrná výška pohoří Anamáli jest 1626 m, pohoří Pální 2135 m. Od západu přístupna jest Dekkanská vysočina pouze průsmyky (gháty), z nichž nejdůležitější jsou Bor-ghát jižně od Bombaye ve výši 533 m a severně od Bombaye Thall-ghát ve výši 583 m.

Vlastní Dekkanská vysočina jest původu archaického, skládajíc se ze žuly, ruly, svoru a jiných hornin prahorálních. Místy pokryta útvary silurským, devonským, kamenouhelným, permským a triasovým. Vysočina tato rozrušena jest větřáním a částečně též vlivy mořskými, pohoří pak jsou jen zbytky méně zvětralé. Mimo to nacházíme v D-u usazeniny diluviální i alluviální a vyvřelé horniny, tak zvaný dekkanský trap, jehož původ klade se do doby mezi útvarem křídovým a třetihorami. Tyto vyvřelé zelenokamy pokrývají celý Berár od Narbady až po Bombay a směrem k jihu Nirmulem až do Naldrugu. Mezi Naldrugem a Bederem a na prostranství 160 km² severně i jižně od Bederu jsou značné kopce lateritové. Území v D-u pokryté trapem zaujímá skoro 520.000 km². Vyjímajíc kotlinu Lonářského jezera v Beráru není v celé této vulkanické krajině stopy po sopečných jílcích. Asi 32 km východně od Nirmulu jsou amfibo-

onymem Multatuli nabyté zkušenosti své v románu *Max Havelaar* (Amsterdam 1860), a vzbudil úchvatným líčením a odhalením nepravdivosti javských úřadů všeobecnou pozornost. Povzbuzen příznivým přijetím prvního díla, počal pracovat i o spisech politických, sociálních a filosofických, pronášeje v nich svobodomyšlné názory pečlivým slohem a zajímavým líčením. Tak vznikly: *Indrukken van den dag* (Arnheim 1860); *Minnebrieven* (Amsterdam, 1861; 5. vyd. 1881); *Ideen* (t., 1862 a 1875, 4 sv.); *Datgend en eenige hoofdstukken over specialiteiten* (Delft, 1871); *Millioenen Studien* (Amsterd., 1872) a j. Z dramát jeho nejoblíbenějším jest *Vorstenschool* (t., 1875) a *De twind daarboren* (t., 1862).

Deklamace (lat. *declamatio*) jest umělecký způsob přednášení slov básnických a řečnických. Vytvor básníkův i řečníkův nezbytně má zapotřebí d., neboť teprve slyšitelným sdělením je dílo samo dovršeno, záměr autorův plně uskutečněn. Némě čtení jest pouhou náhradou za hlasitý přednes. Jako každý projev umění výkonného i d. má činiti dojem dokonale i *improvisace*, t. j. přednášející musí mluvit tak, jako by podával vlastní své myšlenky v okamžiku, kdy právě se rodí, nikoliv ruzí, v hotovosti již odjinud přejeté a pracně snad naučené. Deklamuje-li původce textu sám (což v dobách nejstarších zajisté bylo pravidlem), není arci v pochybnosti o uměleckých záměrech svých, běží mu tudíž hlavně o dostatečné ovládnutí všech technických podmínek a prostředků d.: hlas musí býti rovinný a vytrvalý a přizpůsobovati se požadavkům zvláštním akustickým poměrům místním (druhá jinak dlužno mluvit v saloně, ve škole, na jevišti, ve sněmovně, s kazatelny, pod širým nebem); dále jen poddajný a ohebný hlas, jakož i hospodárny dech připouští obojstrannou rozmanitost a jemnost melodického spádu (výšky zvuku, rytmu a tempa (trvání) i dynamického odstínování (síly) mluveného slova, bez něž dobrá d. obejti se nemůže; žádá se ovšem také bezvadná výřečnost a konečně i průvodní posuňky (t. j. pohyby tváře a hlavy, po případě i rukou, jež bezděčně dostavují se skoro při každém přednesu slovním tou měrou, kterou cit se v něm obráží) alespoň takové, aby dojem slova nerušily. Nyní však jen výkon řečnický, jakožto projev po výtece osobní a příležitostní z pravidla zůstaven jest autorovi samotnému, kdežto deklamátorem básně jen velmi zřídka bývá původce její, obyčejně však osoba cizí, přednášející na základě textu psaného nebo tištěného. Obecně přímou naše (nehledě ovšem k pokusům již v starověku činěným, užívání všelikých uměleckých značek při odborném vyučování d-ci) přímých předpisů pro d-ci poskytuje nemnoho: leccos naznačuje interpunkcí, pomlčkami, podtržením nebo prokládáním jednotlivých slov a frází atd., ale způsob, jak to i všechno ostatní provádí se až do nejmenších podrobností v daném případě, podmíněn jest jednak zevrubným, všestranným prozkoumáním básně, vedoucím k pravému poznání záměrů

autorových, jednak bohatou zkušeností životní, která bystrého pozorovatele poučuje o veliké rozmanitosti slovního výrazu dle osobnosti a situací. Těmito dvěma cestami splňuje se první požadavek dobré d.: naprostá zřetelnost veškerého myšlenkového obsahu básně; nezbyvá-li pranic nejasného, neurčitého a plyne-li nad to vše opravdově a přirozeně z úst deklamátorových, dostavuje se bezpečně i přesvědčivost toho, co se přednáší: posluchač věří a sympatizuje. Touto přesvědčivostí mluveného slova dochází básnictví právě illuse aesthetické nejinak než řečnictví skutečného vlivu praktického. Na d-ci žádáme tudíž: 1. věcnou správnost toho, co se pronáší: jednotlivých hlásek, mluvnických tvarů, syntaktické stavby a logické souvislosti vět («frasování» pomocí důrazu slovního i větního a oekonomie dechu); 2. osobní charakteristiku toho, kdo mluví, dle pohlaví, stáří, letory, povahy, vzdělání (hlavně přiměřenou volbou polohy i barvy hlasové, síly a tempa řeči), při básních epických ovšem za patřičného šetření rozdílu mezi nesúčastněným vypravovatelem a osobami jednajícími, jichž řeči přímo se uvádějí; 3. situační charakteristiku způsobu, jak osoba ta za daných poměrů se vyjadřuje dle okamžitého stavu a celého průběhu nálady, citu, vášně, při čemž typické pro každý odstín duševního hnutí útvary melodické, rytmické a dynamické co nejdokonaleji přizpůsobiti se musí charakteristice osobní. — Cvičení se v d-ci jest podstatnou částí vzdělání řečnického a hereckého; v obou těchto uměních sdružuje se s. i s uměleckým posuňkováním čili mimikou (v. t.), která v herectví jest ovšem činitelem rovnomocným, v řečnictví však (jako i v přednesu epickém) toliko podřízeným. Cvičení, pokud vládý nad slovem se týká (po průpravě výřečnosti věnované), přirozeně začíná prosou, a sice větami nejprostšími, od nichž pokračuje k periodám uměle skládaným, pak k mluvě stilované, t. j. k verši, nejprve ovšem nerýmovanému, až na konec ocituje se u rýmované sloky. Podobně i charakterisování od předmětů reálních, které dokonale znáti lze z bezprostředního pozorování, nenáhle postupuje k úkolům zkušenosti méně přístupným a ideálnějším, především k fantazii odkázaným. — Dle směru, jenž v básnictví, zejména dramatickém, právě vládne, nabývá zároveň s herectvím i veškerá ostatní d. zvláštního rázu; tak na př. někdejší převaha dramatu rhetorických a pathetických vedla i k d-ci tohoto způsobu, tak že nyní namnoze se slovem d. mylně spojována bývá jakási přihana, jako by nezbytně znamenalo přednes emphatický, ba strojený i tam, kde na místě by byla mluva přirozená, nenucená. — Viz též: Herectví, Kazatelství, Přízvuk, Řečnictví, Verš, Výřečnost. — O d-ci jedná se ovšem ve spisech větších umění slovesnému věnovaných (poetikách, rhetorikách, aestheticách atd.); avšak i počet monografií o d-ci je dosti značný, ovšem dle míry interestů, jež národ

nebo doba obrací zejména k divadlu. Literatura nejnovější vykazuje i zvláštní odborný časopis: »La voix parlée et chantée«, jež 1890 v Paříži vydávati počal Arthur Chervin, nejpřednější nyní zástupce vědecké theorie d., od něhož vyšla též: »Prononciation française. Methode Chervin. Exercices de lecture et de récitation« (1879) a »La Methode Chervin pour corriger le bégayement et tous les autres défauts de prononciation« (1881). Viz též: O. Guttmann: »Gymnastik der Stimme« (2. vyd. 1867); R. Benedix: »Der mündliche Vortrag« (6. vyd. I., 4. vyd. II. a III. sv. 1888); týž: »Katechismus der Redekunst« (4. vyd. 1889); E. Paleske: »Die Kunst des Vortrags« (2. vyd. 1884). Z novějších spisovatelů českých o d-ci psali zejména Jos. Durdík v »Kallilogii čili o výslovnosti« (1873) a v »Poetice« (1881), E. F. Schmiedlechner v »Dramatické škole« (1877). Z naší literatury starší zasluhuje zmínky spis Jana Blahoslava († 1571) »Vady kazatelův« (vyd. dle rkp. žitavského Fr. A. Slavíkem 1876), v jehož kapitole o d-ci jednající zachován jest nejstarší snad pokus, melodii a rytmismu slova mluveného naznačiti hudebním písmem notovým. — V hudbě nazývá se d-ci i. umění skladatelského přizpůsobiti nápěv melodicky i rytmicky přirozenému spádu přívuku a postupu slova mluveného, čímž podmíněna jest především pravdivost výrazu, a 2. umění zpěvákovo v rámci této úpravy (připouštějící jen v recitativu jakousi volnost co do rytmu) k platnosti přiváděti účinnost slova jasnou, zřetelnou výřečností, náležitým odstíháním přívuku a důrazu a přiměřeným zbarvením hlasu. O d-ci zpěvákově jednající učebnice zpěvu, o d-ci skladatelově pak nauky o komposici. Viz též: nápěv, recitativ, zpěv. — V české hudbě d-ci dlouho nevěnováno dosti pozornosti; špatné překlady zpěvů jinojazyčných, theorie časoměrná přirozeného přívuku nedbající a konečně i mylné domněnky, že chyby proti d-ci, jež vyskytují se v písních lidových (ač ne tou měrou, jak namnoze se předpokládá), omlouvají i skladatele umělého, oslabily smysl pro správnost d.; z vynikajících skladatelů novějších teprve B. Smetana a Z. Fibich pěstovali ji s rostoucí péčí a zejména poslední dovedl ji k dokonalosti. O věci té první psala El. Krásnohorská: »O české d-ci hudební« (v »Hud. listech« 1871). Viz též zevrubnější rozpravu O. Hostinského »O české d-ci hudební« (1886). — Monografie o německé d-ci hudební: Louis Köhler: »Die Melodie der Sprache« (1853); W. Kienzl: »Die musikalische Deklamation, dargestellt an der Hand der Entwicklungsgeschichte des deutschen Gesanges« (1880). — O francouzské d-ci hud. jedná Mathis Lussy ve svém »Traité de l'expression musicale« (1877). — O poměru mezi d-ci (vůbec řečí mluvenou) a hudbou vždy uvažovali psychologové i aesthetikové; v době naší otázkou tou zabývá se zejména hudební věda anglická, buď původ hudby z mluvy odvozuji (jako Spencer), buď tvrzení to popírají (jako Gurney). Hský.

Deklamátor (lat.), kdo zabývá se uměním deklamace, zvláště přednášec básní a deklamováněk. — Dem zván někdy v Čechách pomocný úředník při deskách zemských, jež stranám za poplatek předčítal zápisy deskové.

Deklamovánky jsou básně i kratší povídky krasořečnické, jež hodí se k deklamaci. Mají vynikati nejen vhodností ku přednesu, nýbrž i obsahem zajímavým a lehkým. Značný význam měly d. na počátku a v prostředí našeho stol. u nás, kde předním účelem jejich bylo, aby šířily ve společnostech lásku k českému jazyku a národnosti vůbec. České bály, merendy, besedy a j. zábavy byly vhodnými pro ně příležitostmi. Obsah bývá tu vážný, tu žertovný. Prvá sbírka tohoto druhu jest *Krasořečník* aneb sbírka básní k deklamaci od S. K. Macháčka (Praha, 1823). Úspěch, s jakýmž se brzo potkala, roznítil záhy mnohé následovníky a především Fr. Jar. Rubesce, jehož šestisvazková sbírka *Deklamováněk a písní* vyšla v Praze 1837—1847, po druhé 1854, po třetí 1860 v Sebr. spisech jeho; dále V. K. Klicperu (*Deklamovánky*, t., 1841) a Jos. Burgersteina (*D. a písně atd.*, t., 1846 a 1860). Také Jos. K. Tyl skládal a vydal *Básně a dekl.* (sebrané v Sebr. spisech 1859), avšak nejdůležitější a literárně nejcennější sbírka z let šedesátých obsažena ve *Společenském českém Krasořečníku* od J. B. Pichla, kdež ve třech dílech, obsahujících přes 800 str., podán pěkný výbor ze světové poesie zvláště moderní (t. 1852—53). *Deklamace Schillera a jiných básníků německých* (t., 1854) jest pouze výňatek ze sbírky Pichlovy. Jiný název podobných sbírek jest *besedy*, podle společ. zábav tehdejších, v nichž deklamováno. Tak nazvána sbírka d nek vydaná v Kr. Hradci 1842, obsahující básně předních básníků čes., a *Besedník*, pořádaný J. Barákem, H. Přerhofem a J. R. Vilímkem (Praha, 1861 a 1862, přes 1000 stran). *Úplný besedník*, spoř. J. Bittner a J. R. Vilímkem (1876 a n.). V téže době objevily se již také zvláštní d. pro krásnou pleť, jako *Deklamátorka*, uspořádaná Ed. Valečkou-Merkliňským a J. V. Sedivým-Sukdolským (t., 1863) a *D. čili básně k besedám pro ženské*, sestavené Antonií Melišovou-Körschnerovou (t. 1862). Od let šedesátých vycházejí také hojně sbírky d-nek pro mládež, z nichž nejprvnější jsou *Malý krasořečník k užítku stud. mládeže* od J. V. Rozuma (t., 1852 a 1856), *D. čili básně ku přednášení pro děti*, sebrané Fr. Douchou (t., 1853), *Padesát d-nek pro mládež* od Jana Sklenáře (Král. Hradec, 1855) a *Krasořečenky ku prospěchu mládeže*, sestav. od J. V. Rozuma (Praha, 1857). Význam d-nek zvl. prvých dvou druhů jest pro dobu našeho národního a společenského života v době vzkříšení i v čase absolutismu Metternichova a Bachova velmi značný. Hš.

Deklarace (z lat. *declaratio*), projevení, prohlášení, osvědčení. Ve smyslu právním jest d. ohlášení učiněné o nějakém stavu nebo o nějaké skutečnosti, a může býti buď rázu soukromého nebo úředního. D-ci sou

kromou jest namě ohlášení, jež činí zasilatel povozníku neb adressátovi o ceně i jakosti zboží (d. zboží). Úřední d. děje se před úřady veřejnými a zakládá z pravidla povinnost ručení. Účel může býti různý, buďto prostě oznámení nějakého stavu, který vyžaduje úředního šetření, na př. oznámení, jímž dlužník = konkurasant sestavením aktiv a passiv prokazuje svou insolventci; anebo děje se za účelem vyměření daní nebo poplatků, na př. ohlášení majitele domu o výnosu nájemného (viz Domovní daň), neb ohlášení dědice o jmění pozůstalostním za účelem vyměření daně dědické (ohlášení nazývá se též přiznání) anebo ohlášení při dopravě zboží přes hranice zemské (t. zv. d. nebo opověď celní. Viz Celnictví 277).

D. česká, památné prohlášení 81 českých poslanců ze dne 22. srpna 1868, podané presidium sněmovnímu, v němž se oznamují přičiny, pro které nelze jim dostavití se do sněmu království Českého a účastniti se jednání jeho. V prohlášení odporují tomu, aby po zavedení dualismu utvořil se ze západní polovice říše stát nový, ve kterém by samostatná právní existence státu českého zaniknouti měla. Odvolávají se k protestu svému z 13. dub. 1867, v němž ohradili se proti vyslání poslanců ze sněmu Českého do říšské rady, kteréž nemohli přiznati právo měniti v čemkoli státní právo koruny České a proti všemu, co by říšská rada z království Českého neoprávněným způsobem obeslaná učiniti mohla na újmu státnímu i ústavnímu právu koruny České, proti právům národa českého a na skrácení samosprávy zemské; poukazují k tomu, že státní základní zákony a zejména § 19., týkající se pojištění rovného práva všech národností, není dosud proveden; konečně vytykají, že rada zemí předlitavských, do níž vstoupili ze zemí českých jen zastupcové menšiny, podnikla přes jejich protest nepřislušné jí úkony ústavadárné a prostřednictvím nebývalé delegace smluvila se o břemena, jež pak nésti mělo království České.

Proto vyslovují, že nemohou a nesmějí býti účastní jednání sněmu zemského většinou německého, který dle všeho nemůže míti jiného úkolu, než aby vzal na vědomost a tak fakticky uznal za skutek dokonáný, co učiněno bez jeho svolení. Právní a politické přesvědčení své formulují v 10 člancích, jejichž obsah v podstatě jest následující: Právní poměr mezi panovnickou rodinou a politickým národem českým zakládá se na smlouvě uzavřené mezi národem tím a Ferdinandem I., jest pro obě strany závazný a může se měniti platně jen novou úmluvou mezi panovníkem a národem správně a spravedlivě zastoupeným. Správné zastoupení národa jest to, jež zakládá se na řádě volebním, při němž by stejným všude užitím týchž pravidel rovné právo obou národností provedeno bylo také prakticky. Žádný repraesentativní sbor mimo český, tedy ani říšská rada, ani delegace, nemůže království České zavazovati právně, leda delegace zvolená vzhledem ke společným záležitostem říše

od sněmů zemí českých. Přenesení práva zákonodárného i ústavadárného na novou říšskou radu (cislajtánskou) považovati jest za oktrojírku, a poslanci sněmu českého nemají práva voliti nebo vstoupiti do této rady říšské a voliti tam delegaci. Země domu Rakouského až do r. 1848 nebyly státem jednotným, nýbrž zvláštními, ke společné dynastii v nestejných poměrech stojícími státy, spojenými v jednu říši na základě pragmatické sankce. Zejména země koruny České nebyly nikdy s ostatními zeměmi v nějaké unii reální, nýbrž byly se zeměmi těmito pojeny jen právem a na čas trvání společné dynastie bez újmy své osobnosti historické a státoprávní; byly s ostatními zeměmi jen ve spojení dynastickém.

D. stala se pak předmětem jednání sněmovního potud, že záležitost nedostavení se poslanců do sněmu přikázána byla devítičlenné kommissi zvolené dne 25. září 1868 k návrhu poslance dra. Kliera Kommissi skládala se z poslanců hraběte z Kokořova (předsedy), Karla svob. pána z Weidenheimu staršího (místopředsedy), Fürstla (zapisovatele), dra. Bannhansa, dra. Höflera, dra. Kliera, Wolfruma, dra. Wienera a dra. Schmeykala a učinila zpravodajem svým, drem. Schmeykalem, sněmu zemskému návrh, aby oněch 71 poslanců d-cí podepsavších, o nichž prokázáno bylo, že jim nejdéle do 12. září 1868 doručeno bylo vyvolání nejv. zem. maršálka, by se vzhledem k § 19. jedn. řádu do sněmu dostavili, prohlášeno bylo za vystouplé, a aby zůstaveno bylo předsednictvu sněmu zpravití o tom vládu za příčinou rozepsání nových voleb. Navržené prohlášení obsahovalo odůvodnění vycházející se stanoviska, že království České jest sídlem dvou stejně oprávněných kmenů národních a že nepřisluší poslancům toho neb onoho kmene, nýbrž jen sněmu zemskému zastupovati království, a že žádný z obou kmenů národních nesmí činiti jménem celého království nároku na státní právo národní a tudíž jednostranně; že shromážděný český sněm zemský nemůže uznávati nijakých jiných ústavních práv i nijakých jiných právních poměrů mezi královstvím Českým a ostatními částmi říše, než práva ta, která stanovená a založena jsou cis. diplomem ze dne 20. října 1860 a stát. zákl. zákony ze dne 21. pros. 1867, při jejichž sdělení zastoupeno bylo král. České zákonitě; že těmito základními zákony ve spojení s pragmatickou sankcí ustaven a založen jest právní poměr království Českého k dynastii a jiným zemím říše a že d. jest v přímém odporu s právy ústavními a se samosprávou Moravy a Slezska; že tudíž nesúčastnění se sněmu oněmi poslanci nemůže býti uznáno za ospravedlněné. Návrh kommissi byl pak ve schůzi konané dne 26. září 1868 ve druhém i třetím čtení přijat. Při čtení třetím hlasovalo se dle jmen a ze 129 přítomných poslanců náležejících k ústavadárnému velkostatku a k Němcům hlasovalo 128 pro návrh kommissi (všichni kromě knížete Ad. Auersperga, který jako maršálek nehlasoval). Z virilistů přítomen byl jen rektor

university. (O dějinné souvislosti viz Čechy str. 247.) *hda.*

D. v logice totéž co definice.

D. v poštovníctví, písemnost s údáním obsahu i ceny zásilek povozných, má za účel zameziti dopravu zásilek z dopravy poštou vyloučených, na př. látek hořlavých, třaskavých a p. Nepravé udání **d.** se tresce. U zásilek do cizozemska má **d.** za účel statistiku obchodní a celní, pročež zásilky takové mimo adresu průvodní ještě zvláštními d-mi celními opatřeny býti musí, které v Rakousku poštovní zprávou v řeči německé a franc. úředně vydány byly. Dle rozličných zemí, kam zásilka určena, jest i rozličný počet d-cí předepsán. *Hda*

Deklaranti: 1) **D.** v užším smyslu nazývají se poslanci, kteří podepsali deklaraci (v. t.) ze dne 22. srpna 1868; ve smyslu širším vůbec všichni, kdož hlásili se k politickému programu d-tů. **D-**ty ve smyslu užším byli: Dr. Frant. Palacký, dr. Fr. L. Rieger, dr. Brauner, dr. Sladkovský, dr. Trojan, dr. Klauďy, Vojta Náprstek, dr. Jos. St. Prachenský, dr. Jan Veřfík, J. Kleisl, Vinc. Vávra, dr. P. Stros, M. Kubiček, J. Zikmund, Václ. Pour, K. Stefan, Fr. Fátěk, J. Jilek, Ferd. Schulz, dr. Schováněk, Fr. Pokorný, Fr. Fiala, Jos. Slavík, Ant. Hons, Ant. Husák, Jan Kratochvíle, Karel Faber, V. Křížek, dr. J. Říha, J. Brzorád, dr. F. Švestka, Fr. Hartl, Em. Tonner, Jos. Wenzig, Fr. Kofínek, A. Kahles, dr. Karel Mattuš, dr. Jos. Frič, B. Hanke, J. Šípek, dr. F. S. Kodym, Ot. Zeithammer, Al. Oliva, dr. Kar. Roth, Ig. Moravec, V. Platzer, Jos. Klimeš, H. Zátka, dr. Grünwald, dr. Kralert, V. Kratochvíl, J. Janouš, V. Bradáč, dr. Em. Trmal, Fr. Pštross, dr. Zák, dr. Kofistka, dr. Jan Jefábek, dr. Ant. Porák, Ant. Schmitt, V. Zelený, dr. Jan Kučera, C. Hausmann, Jan Krejčí, St. Pollach, Jos. Macháček, dr. V. Reichert, dr. Jan Strakatý, dr. Ed. Grégr, dr. Jak. Škarda, dr. Gabriel, J. Götzl, R. Vilímek, Tom. Šobr, dr. Ant. Čížek, Karel Villani, dr. Bělský, dr. Ant. Fink, Karel Potůček, Ferd. Urbánek, Tuschner. Připomenouti sluší, že dopisem ze dne 1. října 1869, svěřčícím presidiu sněmovnímu, oznámili, že přistupují k deklaraci, poslanci: J. S. Skřejšovský, Fr. Celerin, dr. Julius Grégr, dr. Vavř. Svátek, dr. Rud. Jablonský, dr. Klíma, dr. Neuman, dr. Tyrš. Totéž učinil dopisem ze dne 7. října 1868 posl. Václavík. *hda.*

2) **D.** (*Kreuzzeitungsdeklaranten*) nazývali se v Prusku ti, kteří v č. sopise »Kreuzzeitung« protestovali proti výroku Bismarckovu 9. února 1876 v říšském sněmě učiněnému, že každý, kdo na zmíněný časopis jest předplacen nebo jej čte, má podíl na lži a obviňování, které časopis ten proti Bismarckovi, Camphauseni a Delbrückovi pronesl.

Deklatorie královské viz Čechy, 466, 530.

Deklinace (z lat.), ohýbnutí, odklonění, sklon. — **D.** v grammatice viz Sklonění. — **D.** magnetická viz Magnetická d.

D. v astronomii jest vzdálenost hvězdy od rovníku nebeského, měřená obloukem od

hvězdy k rovníku na kruhu proloženém póly nebeskými a hvězdou (na kruhu deklinacním). **D.** se čítá od rovníku na sever a jih od 0 do 90 stupňů; severní **d.** jest pozitivní (+), jižní negativní (—). K určení **d.** hvězdy měří se výška hvězdy při průchodu poledníkem. Prochází-li (kulminuje-li, hvězda na jihu od zenitu (nadhlavníku) ve výšce *h*, a je-li výška pólu pozorovacího místa φ , bude **d.** hvězdy $\delta = h + \varphi - 90^\circ$; kulminuje-li hvězda na severu od zenitu, bude $\delta = 90^\circ + \varphi - h$, v obou případech pro hořejší kulminace; pro dolejší kulminace hvězd cirkumpolárních bude $\delta = 90^\circ + h - \varphi$. Oblouk ležící mezi pólem a hvězdou měřený na kruhu deklinacním slove distance (vzdálenost) pólová (*Polaistanj*) hvězdy, a čítá se od pólu od 0° do 180°. **D.** a distance pólová se vždy doplňují na 90°, při čemž jižní **d.** jsou negativní. *Gs.*

Deklinacní bussola viz Magnetometr.

Deklinacní jehla viz Magnetická jehla.

Deklinatorium viz Magnetometr.

Deklinograf (též deklinometr), přístroj sloužící ke grafickému označování rozdílů deklinací hvězd, dle udání Knorrova konstruovaný mechanikem Fuessem. Skládá se ze dvou špicí ocelových, z nichž jedna je spojena s pohyblivým vláknem mikrometru, určeným k nařizování deklinací, druhá s pevnými částmi okuláru. V okamžiku nařizení hvězdy stisknou se obě špice na papír a známky způsobené stisknutím se později změní; vzdálenost známek obou špicí udává rozdíl deklinace. Popis s oceněním přístroje toho jest v Astronom. Nachrichten sv. 93 str. 363. Viz též Konkoly, Praktische Anleitung zur Anstellung astron. Beob. (1883). S velikým prospěchem užívá se **d-u** na hvězdárně berlínské. *Gs.*

Deklivní (z lat.), skloněný. **Deklivita**, sklonitost, svahovitost půdy.

Dekokce (z lat., *svafens*) jest nyní v pivovarnictví nejrozšířenější a nejobecnější způsob výroby sladiny. Slad semletý (tluč) do vody v kádi vystřeny přihřívá se vařící vodou z kotla várního. Část stírky takto temperované popustí se na kotel a uvede ve var, načež se vařicím tímto hustým mrutem (směs sladové tluče s vodou) zbylá část v kádi přihřívá, což se opakuje ještě jednou až dvakrát a vždy za pilného míšení, aby se docílilo stejnoměrné a ku konci žádoucí teploty celé břečky v kádi. Způsob výroby mladiny považováním mrutů nazývá se **d-cí**, vedle které jest ještě jiný způsob: infuse (v. t.) najmě v Anglii užívaný, kterýmž celá stírka přihřevkem náležitě teplé vody přivede se beze všeho považování hustých mrutů na stupeň účelné teploty, za které se děje extrakce sladu čili proces zcukrnatění. Snaha sládků čeli k tomu, aby vytěžili pokud možno dokonale všech k extrakci způsobilých součástí sladu (škrob. látky proteinové, soli anorganické) a vyrobili sladinu správného složení, vyhovující jak požadavkům manipulačním, tak i přání odběratelů piva, neboť úprava složení rozhoduje podstatně v průbězích ostat-

ních processů (kvašení) a přispívá tak k rázu a jakosti výrobku konečného. Promyšlenou prací ve varně vyrábí se z dobrého sladu správná taková sladina, ano lze zde i mnohý nepatrnější nedostatek jakosti sladu napravit, ovšem jen do jisté míry, nebo na př. ze sladu chudého na diastas i nejpečlivější korekci v provedení rmutování nedosáhli bychom sladinu na cukr bohaté. Dekokční způsob v základech svých ode dávna v pivovarnictví za-

vedený upraven byl prvně za použití teploměru v pevný řád Fr. O. Poupětem. Různosti v provedení d. spočívají jednak v počtu hustých rmutů (ovaňuje-li se jeden, dva nebo tři rmuty), pak v tom, považuje-li se vedle hustých rmutů k posledu řídká část stírky (bez mláta), tak zvaný jalový rmut, konečně v pozvolnějším či rychlejším zahřívání rmutů na kotlu a době jich považování (10 až 35 min.). Celé rmutování trvá 3 až 4 /, hodiny. Z při-

D e k o k t e	na tři husté (rmuty)	vařící vodou	na 35-40 C°	s 1. hustým (rmutem)	na 48-55 C°	s 2. hustým	na 60-68 C°	s 3. hustým	na 70-80 C°
	na dva husté a jeden jalový	vařící vodou	na 35-40 C°	s 1. hustým	na 48-55 C°	s 2. hustým	na 60-68 C°	s 3. jalovým	na 70-80 C°
	na dva husté	vařící vodou	na 48-52 C°	s 1. hustým	na 60-68 C°	s 2. hustým	na 75 C°		
	na jeden hustý	vystřídá se do kotla a celá stírka vyhřívá	do 68 C°	s 1. hustým	na 75 C°	Poznamenání. Z kotla se upustí jalová část na 68 C° vyhřáté stírky do kádě a ponechá se jen hustá k povareni.			

ložené tabulky, v níž typy dekokční uvedeny jsou, nejlépe vynikají podstatnější rozdíly a patrné z ní, že i výsledek t. j. sladina ve svém složení také se různí, kteréžto změny tou kterou hodnotou sladu se ještě zvyšují.

Vedle rozdílného průběhu pozvolnějším či rychlejším zahříváním rmutů na kotlu za stejných okolností získáme sladinu vykazující různý poměr ve svém složení, pokud se do týče maltosy a dextrinu, a tak pivo více nebo málo chlebnatější vyrábíme. Normální poměr maltosy k necukřím ve sladně jest 1 : 0.48 až 1 : 0.54. Jádrem rmutování jest proměna škrobu působením enzymů diastatických, které za příhodných okolností (vláhy a teploty) štěpí škrob v dextriny, isomaltosu a maltosu. Nejprve (dle K. Lintnera) rozpouští se účinkem horké vody nabitelný škrob a štěpí se v jednodušší komplexe atomové, v dextriny, z nichž zase některé snáze, jiné obtížněji rozlučují se v isomaltosu a maltosu, a závisí poměry jich od teploty rmutování a doby účinku diastasy. Čím více diastasy v břečce účinkuje a čím déle za teploty 60° C. na škrob již v maz proměněný, tím více vyvíjí se maltosy (cukru sladového), kdežto za teploty 70° C. příhodnější jsou okolnosti pro vývoj isomaltosy a dextrinu. Dle tohoto poznání můžeme průběh rmutování zaříditi, pokud má požadavkům kladeným vyhověti. E. Jalowetz v poslední době nalezl, že vedle diastasy přichází k platnosti ještě jiný enzym (glycas) ve sladu, který uvádí v řadu zplodin rmutování ještě dextrosu (0-12% sušiny sladové). Dextrosa jako snadno zkvasitelná součást přispívá rozhodně k charakteru piva, pokud a v jakém množství se ve sladně nalézala. — Průběh zcukrnatění kontrolujeme jódovým roztokem, abychom seznali, byl-li všecek rmutováním rozpuštěný škrob proměněn tak, že lze z něho dle názorů dnešních vyrobiti sladinu normálního složení. Dextriny jódovým roztokem červeně se barvící erythro-dextriny nemá obsahovati. V extrakt sladu nepřiblížili jsme se dosud žádoucimu stupni, neboť rozdíl výtěžku oproti rozboru chemickému obnáší 10 až 15%, i ná-

leží budoucnosti, aby značnou tuto ztrátu obmezila; dosavadní pokusy (Welz-Rittnera, G. A. Jeřičky, C. Zimmera, A. Kempeho, kteří doporučovali spracování sladové moučky), navedly k cíli. Vedle processů zcukrnatění dějí se při d-ci přeměny látek proteinových, ze sladu ve sladinu přecházejících (bílkovin v peptony jednak působením peptosy, jednak varem), jež rovněž za důležité se pokládají Chy.

Dekokt viz Decoctum.

Dekolletovaný (z franc. *décolleter*), obnažený, se šatem nahofe hluboko vystříženým; ve smyslu přeneseném nepokrytý, smělý, bez ostychu.

Dekolorace (z lat.), odbarvení, změna barvy pleti lidské. Barva pleti lidské jest podmíněna množstvím pigmentu v kůži uloženého a pak množstvím i jakostí krve. Normální změna barvy může nastati kolísáním obou těchto činitelů. Při chudokrevnosti povšechné, až již tělo vůbec málo krve chová (vykrvácení) anebo krev haemoglobinem jest chuda (chlorosa, blednička), nastává bledost až k bělosti se chýlicí. Podobně při smrštění se cev vlivem vasomotorů (mldoba) bledost se dostavuje. Jakmile však krev ke kůži mocněji přitéká, nastává zarudlost, až i značné zardění. Toto vzniká mechanickým, tepelným i reflexním podrážděním cévních čivů (po tření, tlaku, zahřátí určitého okrsku kožního; ruměnc z studu, z radosti). Hromaděním se krve žilné v kůži vzniká nádech modravý i siný, a mluvíme o zsnalosti kůže na př. při městnání se krve žilné následkem těsnivých obvazů, podvazků prstenů, při srdečních i plicních chorobách, ve smrti. Množství pigmentu kožního mění se vlivem tepla. Končetiny i líc lidí na slunci nebo při výhni pracujících osmahují. V nemoci Addisonově hromadí se v kůži nadobyčejně spousty pigmentu. Skvrny, jež zbužením pigmentu na omezených místech vznikají, zoveme čockami, smahami, naevi. Pigment může však i mizeti, čímž na př. šedivění vlasů z části jest podmíněno. Na kůži vznikají někdy okrsky bílé, chudé pigmentem. Příčinou zjevu tohoto bývají buď vlivy živné

(vitiligo neb útvary zánětné a jizevné (leukoderma přiřičné, neštovice a pod). Peč.

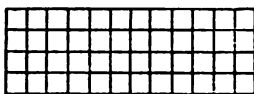
Dekolorimetr Payenův jest přístroj, jímž stanoví se odbarvovací síla spodia. Nachází zvláště v cukrovarství hojného upotřebení. Zdokonalený d. pochází od Ventzkeho. K témuž účelu užívá se též kolorimetru (v. t.). J.Jd.

Dekolorovati (z lat.), odbarvovati, barvu ztráceti.

Dekomponovati (z lat.): 1. rozkládati, zvláště v původní části, z nichž něco povstalo; 2. v tkalcovství viz Dekomposice

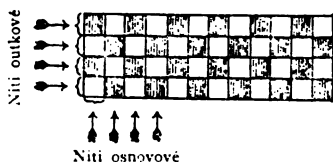
Dekomposice (lat. *decompositio*), rozložení, rozkád.

D. ve tkalcovství značí rozbor vzorů látek. Má-li se nějaká látka dle předloženého vzorku zhotoviti, musí se nejdříve naznačiti vazba látky té, to jest, jakým způsobem niti v látce té převazují, což děje se tím způsobem,

Č. 1075.

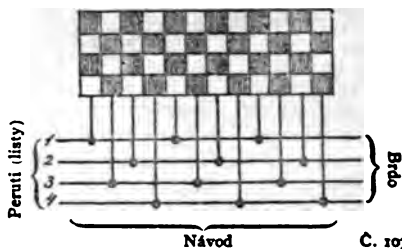
bem, že z daného vzorku jedna outková nit po druhé se vytahuje a převazování nití přenáší (kreslí, značí) se na čtverečkový papír (vyobr. č. 1075.). Povytáhne se první nit outková a hledí se, které niti osnovové jsou nad a které pod outkovou nití, všechny pak niti osnovové, které byly nad outkovou nití, naznačují se na papír tak, že se buď jeden nebo více čtverečků vyplní, tolik totiž, kolik nití osnovových po sobě nahoře (nad nití outkovou) bylo, niti však, které pod outkovou nití ležely, značí se tak, že čtverečky ony zůstanou prázdné. Tím způsobem značí se pak jedna outková nit po druhé potud, až jest celý vzor hotov. Příklad: Rozbor látky s vazbou plátina (vyobr. č. 1076.). Dle nakreslené vazby na papíře musí se pak naznačiti návod (vyobr. č. 1077.), totiž jak se mají osnovové niti do brda navlékati a kolik perutí (listů) ke zhotovení látky té jest potřebí. Dále musí se dle vazby a návodu naznačiti podvaz (vyobr. č. 1078.), který značí, kolik perutí a které při

Č. 1076.

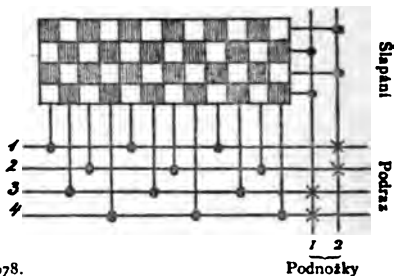
každém prohození outkové niti zdvihati mají a které dole zůstati musí, jakož se musí i naznačiti šlapání kterým se dozvíme, kolik podnožek ke tkaní jest zapotřebí a v jakém pořádku na tyto se šlape. (Při velkých vzorech zastupuje místo brda stroj Jacquardův a místo podnožek karty lepenkové, které se dle vykresleného vzoru vytloukají) Když toto vše správně provedeno jest, přikročí se k vypracování celého vzorku, při čemž musí býti udáno: 1 šifka látky; 2 šifka paprsku; 3 délka

látky; 4. délka osnovy; 5. hustota osnovy a outku v 1 cm; 6. třtiny v paprsku, po kolika nitech a ze kterých perutí do paprsku navá-

Č. 1077.

děti se mají; 7. z jakého materiálu látka ta zhotoviti se má, jakož i tloušťka jeho (bavlna, lněná přize, hedvábí, vlna, juta atd.); 8. výpočet, mnoho-li ku zhotovení látky té jest potřebí materiálu (přize); 9. vzorek ku snování (kladení nití barevných vedle sebe a v jakém pořádku); 10. totéž při nitech outkových; 11. výpočet, kolik hzdlařů přijde na každou perutí; 12. na jakém stroji látka pracována býti má; 13. jak stroj ten zařízen býti musí; 14. kterak osnova zatažena býti má; 15. kterak látka upravena býti má, totiž, jak musí látka ze stavu tkalcovského zušlechťena býti (buď

Č. 1078.

musí býti bílena, česána, mandlována atd.). Dle celého tohoto vypracování lze pak látku dle daného vzorku přesně zhotoviti. Ppp.

Dekompt, dekomptování (franc. *décompte*), srážka vzájemný účet kommissionáře nebo toho, jemuž svěřeno provéstí operaci bursovní; obsahuje zvláště náklady a poplatky, jež osoba taková zapravila.

Dekoncortovati, franc. rozladiti, z rovnováhy přivést, pobouřiti.

Dekor, slovo původně francouzské (*décor*), vešlo v užívání ve všech skoro literaturách p.o označení výzdoby keramických předmětů. Mluví se na př. o porcelánu s modrým d-em, nebo o fayenci rouenské s d-em »à la corne«. — Ve francíně slovo to značí také divadelní »dégor«, pak krajinu jako rámeč výjevu nějakého neb objektu a j. Sg.

Dekorace (z lat) okrášlení, ozdoba. Ve výtvarném umění znamená výzdobu předmětů drobných i velkých, jako na př. budov, i výzdobu prostorů, místností. Jest to slovo v pojmu příbuzné, ba skoro totožné se slovem ornament; avšak uvykli jsme vyrozumívati d-cí výzdobu hromadnou, složitější celek.

kdežto ornamentem vyznačujeme jen jisté zdobné jednotlivosti celku. Sř

D. v divadle jsou věrně obrazně znázorněná místa děje, jenž se na jevišti odehrává, se všemi podrobnostmi a s pravdivostí, jež umění a technika malířská poskytuje. (Srv. Divadlo.) Malbou dekorací zabývá se dekorační malířství.

D. skládají se z perspektu, t. j. ze zadní opony, na níž zobrazeno jest pozadí krajiny, města neb uzavřené místnosti a pod., dále z kulis, jež zobrazují pobočné stěny nebo popředí krajiny, a ze suffit, jež znázorňují stropy neb oblohu. Místo kulis a suffit užívá se často t. zv. oblouků. Aby malíř d-cí vzbudil u diváka dojem skutečnosti, musí dokonale znáti a ovládati perspektivu lineární i vzduchovou. Musí znáti též působení umělého světla večerního, jelikož při lampách mnohé barvy zcela jinak působí než při světle denním. Proto také dekorace, která s jeviště na diváka jako skutečnost působí, za denního světla nepřiznivě pestře vypadá. Podotknouti dlužno, že výška obzoru čili t. zv. horizontální linie v interieuru nejvýš 2 m, krajiny otevřené až 4 m bývá zvolena, a že na kulisách všechny horizontální linie pod obzorem musí býti rovnoběžny, aby směr jejich od podlahy jeviště se nelišil. **D.** malují se na plátně, které bylo dříve křídovým nátěrem potěno. Plátno se napne na podlahu malírny a malíř po něm chodě maluje štětkou d dlouhých násadkách. Malivem jsou barvy křídovou vodou rozdělané, které připouštějí rychlou práci a účinkem vzduchu neblednou. Tyto barvy mají tu vlastnost, že za mokra jsou mnohem temnější než za sucha, a jest k tomu třeba velké zkušenosti, aby malíř při malbě věděl napřed, jak která barva uschne, aby pak obraz nebyl příliš tmavý neb příliš světlý. Nejskvělejší jeví se nám dekorativní malířství při hrách výpravných, při feeriích, balletech, kde se užívá proměnlivých a pohyblivých d-cí. Při složitějších d-cích musí si malíř dříve zhotoviti model celé scénické úpravy jeviště, dle něhož potom pracuje ve velkém. Z českých dekoračních malířů nejznámější jsou Ullík, Kautský, Rob. Holzer, z cizích Brioschi, Burkhart, Quaglio, bratři Brücknerové. IIIř

D. znamená též čestné znamení, řád, ve Francii zejména řád čestné legie.

Dekorační malířství viz Dekorační malířství.

Dekorátor, franc. *decorateur* [tér], okrášlovatel, výzdobce, malíř dekorací (*peintre dec.*). — **Dekorovatí**, ozdobiti, okrášlití, vyznamenati řádem.

Dekoratívní jest vše, co se ve svém okolí nebo ve svém místě pěkně vyjímá. Mohou to býti předměty s umístěním proměnlivým anebo díla a předměty vzniklé již za tím účelem, aby zdobily určitá místa v určitém prostředí. Mluvíme o d-ch obrazech, sochách, tkaninách, kostýmech ba i osobnostech zrovna tak, jako o d. architektuře, o d-m nábytku a jiných věcech. Jde-li o předměty s umístěním proměnlivým, závisí ovšem na vkusu pořadatele, do jaké míry, a na povaze předmětu,

může-li se jím vůbec docílití d-ho účinku. Při vytváření předmětů k tomu ustanovených, dlužno uvážiti veškeré okolnosti, jež při konečném dojmu spolupůsobí. A proto nezřídka vyžadují úlohy d-ho umění od umělce nadání docela zvláštního, poněvadž každé nadání umělecké neumí počítati s podmínkami. Označujeme-li nějaký předmět sám o sobě jako d., vyniká zajisté takovými vlastnostmi, že se dá snadno vřaditi do nějakého celku, do nějakého sousedství, ve kterém bude pěkně vypadati. Na př. označíme tkaninu nějakou tehdy jako d., má-li barvu oku lahodící a při tom živou nebo sytou d-ť té míry, že ji v jakémkoli sousedství nic tak snadno nezastíní; nebo tabulový obraz — nástěnné obrazy, na př. fresky, jakožto na určité místo vázané dlužno vůbec za d. považovati — jmenujeme tehdy d-m, je-li barevně tak působivým, že jej žádné okolí snadno nepohlčí. Sř

Dekort (franc. *décourt, déduction, remise*, angl. *deduction, abatement*, ital. *diffalco, sconto*), v obchodě srážka z účtu, slevení, náhrada buď samovolná nebo smluvená nebo na zvyku (usus) se zakládající, když buď dodané zboží není náležitě jakosti, nebo nedostává-li se mu na míře a váze, nebo konečně zapraví-li se účet hned (rabatt). — Odtud **dekortovatí**, sleviti, odpočítati.

Děkov (něm. *Dehau*), far. ves v Čechách, hejt. Podbořany, okr. Jesenice (10 km sv.), pošta Hořesedly; 60 d., 415 ob. n. (1880), kostel sv. Jana Křt. (uvádí se již ve XIV. st.), 3ř. šk., řid. dvůr Karla hr. Wallisa a mlýn.

Děkovka (něm. *Diakowa*), ves v Čechách, hejt. Litoměřice, okr. Lovosice (0.5 km jz.), fara Dlažkovice, pošta Třebenice; 17 d., 43 ob. n., 9 č. (1880). Nade vsí stával hrad Oltařík nyní Hrádek zvaný, jenž náležel pánům z D ky.

Dekreditovatí viz Diskredit.

Dekrement (z lat.), úbytek, úpadek.

D. logaritmický jest matematická funkce veliké důležitosti pro veškerá měření kývavého pohybu dušeného. Hlavně vyskytuje se při spracování všech pozorování konaných s magnetkou, jejíž pohyb jest tlumen buď jen vzduchem, nebo také magnetoindukcí. Kýve-li magnetka ve vzduchu, stávají se její výkyvy — zvláště je-li tlumena indukovanými proudy — stále menšími. Pozorováním pohybu takovéto magnetky shledáno, že rozkyvu ubývá pravidelně, a to tak, že poměr rozkyvů po sobě následujících jest veličinou stálou. Ve vzorcích fyzikálních pak vyskytá se logarithmus tohoto poměru a sluje d. log. Určiti lze d. log. ze tří po sobě jdoucích odečtení bodu obratu kývající magnetky, a užívá se ho hlavně při Webrově metodě absolutního měření odporu a při měření proudů velmi krátce trvajících (při metodě souhlasných neb zvrátných nárazů) a při jiných absolutních metodách. (Seydler, Theor. fys. II.; Maxwell, Elektr. u. Magn. II.; Kohlrausch Leitfaden). Trr.

Dekrepitece jest technický výraz pro rozpraskávání některých krystalů, zahřívají-li

se, čehož příčinou jest tekutina v nich mechanicky uzavřená. Příkladem jest prskání kuchyňské soli na horké desce. *MP.*

Dekretní (z lat.), sešlý, vyžilý.

Dekresence (z lat.), ubývání, umenšování.

Dekret (lat. *decretum*), rozhodnutí, opatření úřední. V právu říms. slulo *decretum* opatření úřední učiněné po vyšetření věci, zvláště uvedení v držbu praetore (na př. *bonorum possessio decretalis*), pak rozhodnutí sporů císařem (viz *Constitutio principis*). Nejznámější z těchto je d. císaře Marka Aurelia (*decretum divi Marci*), jimž určeno, že věstí, který svémocně zabaví věci dlužníkovy nebo plnění na dlužníku vynutí, pozbývá pohledávky. Také rozhodnutí senátu, kollegií (na př. kněžských) a kollegiálních úřadů ve věcech veřejných nebo správních slula *decretum*. V právu processuálním, zvláště v obecném processu byly d-y rozhodnutí soudní, jimiž rozřešen spor celý (decisivní d-y) nebo některá otázka mezitímní (interlokuty) neb obyčejněji rozhodnutí, jež se týkala pouhého řízení processu, jako předvolání stran (*citatio*), a oznámení stranám (*decretum communicativum*). V řízení nesporném nazývána tak opatření soudní, jimiž jmenován poručník (d. poručenský) neb opatrovník, nebo jimiž zmocněn k určitému jednání. Název ten udržel se v praxi posud vedle obvyklého výměru. — V právu církevním užívalo se název *decretum* pro sbírku Gratianovu (viz *Corpus iuris canonici* 647). — V právu veřejném znamenal d. zastředověku rozhodnutí panovníkovo ve věcech zákonodárství nebo správy veřejné.

V právu českém slula tak od dob Ferdinanda I. nařízení královská, jež vydána všeobecně k návrhu místodržících nebo nejvyšších úředníků zemských a ne k podnětu danému určitou spornou záležitostí. Vydávala je jménem královým česká expedice dvorské kanceláře při dvoře české kanceláři na hradě pražském anebo ve věcech finančních dvorská komora české komoře. Na základě jejich vydávala pak česká kancelář na hradě pražském otevřené listy, jež sluly opět d-y, když obsahovaly nařízení všeobecná. Stavové moravští vyhrazovali si smlouvou uzavřenou se stavy českými r. 1611. aby se upustilo od vydávání nařízení ve způsobilé d-ě, a aby místo toho vydávány byly listy poselací psaní královská ve formě mířelů a šetrněšů. Smlouva ta stvrzena arcibiskupem Maximilianem jménem císařovým. V době pozdější mířel většinou rozdíl d-ů od četných jiných druhů nařízení, nazývaných velmi různým způsobem. Za Marie Terezie rozlišovány dvorské d-y obsahu lež zákonné předpisy a navenky pro gubernium a zapisovány do knihy *resolucio d-ě*, jimiž gubernium koresponduje s úřady soudními, nebo je vydávalo stranám. Srv. J. Čelakovský, *Č. diplomacie a diplomatičeské vědy*, 1866, str. 521, 522, 523. Od doby josefínské sledujeme ve sbírce zákonů a předpisůh některých d-ů nařízení říčních dvorských úřadů

(dvorské d-y, dvorské justiční d-y, d-y dvorské kanceláře, dvorské komory, dvorské studijní komise), gubernií nebo soudův appellačních, obsahující hlavně novelly nebo autentické výklady větších zákonů (soudního řádu a občanského zákonníka) až do r. 1849.

Nyní užívá se názvu d. pro výnosy úřadů správních o jmenování nebo propuštění zřizenců veřejných (d. jmenovací, propouštěcí), a vůbec o výnosech vydaných jednotlivým stranám; název ten není odůvodněn ani zákonem ani formou výnosů těch a je patrně pouze zbytkem dřívějšího názvosloví, jenž ve praxi se ještě udržel.

Ve francouzském právu správním zvány d-ty (*décrets*) od r. 1789 zákony usnesené národním shromážděním, jež král pak schvaloval; od r. 1792 nastalo místo schvalování toho pouhé prohlášení a název d. dáván pouze zákonům jistého druhu, zvl. těm, jimiž upravovány otázky podrobné, místní a osobní; ostatní zvány *loi*. Za direktoria a konsulátu název d. zmizel a zaveden opět prvním císařstvím pro nařízení moci výkonné, jež tu však často obor svůj překročila, tak že platnost některých d-ů Napoleona I. je sporná. Za restaurace nastoupil zase název *ordonnance* a název d. zaveden teprve r. 1848 prozatímní vládou, r. 1851 diktaturou a r. 1871 vládou národní obrany; mnohé d-y z dob těch mají moc zákonův. Od roku 1871 slují d-y nařízení předsedy republiky, vydané v mezích zákonův a spolupodepsané ministrem. Dělí se ve všeobecné *décrets réglementaires, généraux*, vydané za příčinou provádění zákonů po slýšení plena státní rady nebo na zprávu ministra a ve zvláštní *décrets spéciaux, individuels*, týkající se jednotlivých případův buď jako výkony vládní *décrets gouvernementaux* na př. svolání, odročení, uzavření sněmoven, prohlášení zákonů, nařízení bezpečnosti, nebo jako výkony správní (*décrets administratifs*), na něž lze si stěžovati u soudů správních. Některá nařízení správní na př. v příčině vyviastnění rozpočtu departementu mohou býti vydána pouze po slýšení státní rady (*conseil d'état*). D-y vyhláší se v *Journal officiel* a v *Bulletin des lois*.

Hř.

Dekretálie (*litterae decretales*) jsou papežské listy, umiž původně vyřizovány byly dotazy biskupů po tom, kterak určité poměry právní upravití sluší, a nichž se pak při řešení podobných případů užívalo v teže a sousedních dílech. V pozdějších dobách však nazývány d-ími právní předpisy od papežů vydávané a celou církev zavazující. Vztahají se arci vyhradně k palešit. stem církevním a nemohou býti v odporu ani s předpisy práva božského ani se zásadami mravůky. Lhostejno jest, zdaž bulletin nebo breve m vydány byly prohlášení jest nezbytno, stalo-li se však v s-ě kurtě, zavazuje již celou církev arci *et cetera*. D-í pouhá byt do sbírek soukromých viz Dionysius Exiguus, ve N. 11. st. do sbírek v podnětu stolice papežské sdílaných viz *Compilatio*.

nes antiquae), v nejbližším století pak prohlášeny jsou dokonce zákonníky d. soustavně seřadující (viz Corpus juris canonici). Odtud však k autentickému sebrání pozdějších d.ii nedošlo. Ott.

Dekretarz [-ař], ve starém Polsku slula tak soudní kniha, do níž zapisoval se rozsudek se všemi důvody a v té formě, v jaké doručoval se straně.

Dekretisté sluli ve středověku učitelé práva církevního, pokud přednášeli o dekretu Gratianově; pokud vykládali o ostatních částech corpus iuris canonici (sbírkách dekretálií), nazývání dekretalisty.

Dekretovati (z lat.) naříditi něco dekretem, potom vůbec rozkázati.

Dekurs (z lat.), pr ů b ě h, na př. nemoci.

Dekurse (z lat., b ě h, tok. — Dekursivní, splatný až po uplynutí lhůty, opak lhůt a splátek anticipátních.

Dol., skratek = deletur (lat.), budiž vymazáno, vnecháno; na korekturách tiskopisů znamená se pouze fecké ť (místo d.). — **D.** na rytinách = delineavit (lat.), nakreslil. — **D.** znamená též Delaware, stát severoamerický.

Delaage [dlaáz] Marie Henri (* 1825 v Paříži — † 1882 t.), franc. spisovatel kuriózních knih z oboru hermetismu, magnetismu a spiritismu: *Le sang du Christ* (1849); *Le monde occulte* (1850); *Perfectionnement physique de la race humaine* (1850); *Doctrines des sociétés secrètes* (1852); *Le monde prophétique* (1853); *L'éternité dévoilée* (1854); *Les ressuscités* (1855); *Le sommeil magnétique expliqué* (1856); *La science du vrai* (1882) a j.

De la Bèche [-běš], Henry Thomas sir, geolog angl. (* 1796 v Londýně — † 1855), sloužil krátký čas ve vojstě a věnoval se pak studiu geologickému. Podnikl vědeckou cestu do Švýcar, Francie a Italie, a vydal studii o jezere Genevském (ve *Philosophical Journal*, Edinburgh, 1820), vrátil se do vlasti, oddal se s Conybearem badání geol. a palaeontol., jejichž výsledkem byl zvláště objev plesiosaury. R. 1824 odebral se na své statky na Jamaica a konal zde studia geologická. Po svém návratu věnoval se dlouholetému záslužnému zkoumání geol. poměrů Anglie a vyhotovení příslušných map geol. Vláda podporovala ho, zřídil jí ústav pro výzkum geologický (*Geological Survey*) a učinil jí ho jeho ředitelem. Pod jeho dozorem vyšla pak řada důkladných prací a map geol., též jeho podnětem založeno museum praktické geologie v Londýně, na němž přednášel. R. 1847 stal se **D.** předsedou geol. společnosti, rok na to povýšen do stavu rytířského. Z četných prací jeho, z nichž zvláště velké oblibě se těšily praktické příručné knihy geologické, jmenujeme: *Geological notes* (Londýn, 1830); *Sections and views of geological phenomena* (t., 1830); *Geological manual* (t., 1831, něm. od H. v. Dechena, Berlin, 1832); *Researches in theoretical geology* (t., 1834, něm. od Rehbocka, Berl., 1836); *Geological observer* (tam, 1851 a další vyd., něm. od Hartmanna, Víd, 1853).

Delaborde [dlabórd]: 1) **D. Henri** Franç., hrabě, generál franc. (* 1764 v Dijoně — † 1833 v Paříži, byl již r. 1793 brigádníkem, bojoval ve Španělech (1793), na Rýně a v Bavořích, byl r. 1807 gubernérem lisabonským a r. 1808 hrabětem, po návratu Napoleonem jmenován pair'em; za druhé restaurace ustoupil z veřejného života.

2) **D. Alexandre Louis Joseph**, markýz, státník a spisovatel franc. (* 1774 v Paříži — † 1842 t.), bojoval jako emigrant ve vojsku rakouském, uznal však Napoleona I., i byl v jeho vyslanectví uchazejícím se ve Vídni o ruku Marie Louisy; za restaurace byl členem parlamentu. Napsal: *Itinéraire descriptif de l'Espagne* (Paříž, 1808, 5 sv.); *Voyage pittoresque et historique en Espagne* (t., 1807 až 1815); *Versailles ancien et moderne* (t., 1870). Hlavní jeho dílo jest: *Les monuments de la France classés chronologiquement* (t., 1815—36).

3) **D. Louis-Jules**, hrabě, syn před., právník a historik franc. (* 1806 v Paříži — † 1889 v Champitotu), byl advokátem, ale věnoval se studiu válek hugenotských a jsa katolíkem, naklonil se ku protestantismu a zastával se odloučení církve od státu. Nejraději zabýval se admirálem Colignyem, o němž vydal dílo cenou akademie francouzské poctěné: *Gaspard de Coligny, amiral de France* (1879 až 1882; 3 sv.). Kromě toho vydal: *Les protestants à la cour de Saint-Germain, lors du Colloque de Poissy* (1873); *Eléonore de Roye, princesse de Condé 1535—64* (1876); *Charlotte de Bourbon a Traité des avaries sur marchandises* (1858); *Liberté religieuse* (1840).

4) **D. Léon**, markýz, archaeolog franc. (* 1807 v Paříži — † 1869 t.). Cestoval po Východě, byl pak při rozličných vyslanectvích, stal se r. 1842 členem akademie, 1848 konservátorem v Louvru a r. 1856 generál. ředitelem archivů. Napsal: *Voyage de l'Arabie Fétrée* (Paříž, 1830—33); *Recherches sur la découverte de l'imprimerie* (t., 1836); *Histoire de la gravure en manière noire* (1839); *Voyage en Orient, Asie Mineure et Syrie* (t., 1837—62; 2 sv. se 180 tabul.); *Le palais Mazarin* (1847); *Les anciens monuments de Paris* (1846); *Les ducs de Bourgogne* (1849—51); *Catalogue raisonné des émaux* (t., 1853, 2 sv.); *Le Parthénon* (1854 se 30 tab.); *La Renaissance des arts à la cour de France* (1855) a j.

5) **D. Henri**, vikomt, malíř a spisovatel franc. (* 1811 v Rennes, sekretář akademie krásných umění a důstojník čestné legie, jenž svými spisy o umění výtvarném dobyl si chvalnější známosti než svými historickými obrazy. Nejznámější jsou: *Etudes sur les beaux Art en France et en Italie* (1864, 2 sv.); *Lettres et pensées d'Hippolyte Flaudrin* (1865); *Mélanges sur l'art contemporain* (1866); *Ingres, sa vie, ses travaux* (1870). Z obrazů jeho sluší uvést: *Hagar na poušti* (v museu dijonském); *Dobytí Damietty a Jerusalemského rytíře sv. Jana* (v museu versailleském); *Unučení Páně* (v hlav. chrámě amienském).

Delace (lat. *delatio*, udání. **D.** v právu soukromém jest povolání k dědictví, nápad

dědický. Viz Dědic. — D. v soukr. řízení soudním značí uložení přisáhy.

Delacour [dlakúr], Alfred Charlemagne Lartique zvaný dram. spis franc. (* 1815 v Bordeaux — † 1885 v Paříži). Byl lékařem, ale záhy (1849) věnoval se divadlu jako spolupracovník L. Thibousta, Labichea, Clairvilla, Grangéa, Hennequina, Siraudina a j. Náleží k plodným vaudevillistům franc., kteří zásobují repertoár pařížských divadel efemerními plody rozpustilé Musy. Kromě vaudevillů — jmenujeme *Coco*; *Le mari d'Ida*; *Le phoque*; *Poste restante*; *Les dominos roses*; *La reine des halles*; *Le mariage de Grosseillon*; *Le rêve de Malitou* — patří D-ovi operetty *Jeanne*, *Jeannette et Jeanneton* (hudbu složil Lacôme); *La Tzigane* (Strauss); *La nuit de la Saint-Jean* (Lacôme).

Delacroix: 1) D. Eugène, malíř franc. (* 1798 v Charenton-Saint-Maurice — † 1863 v Paříži) Byl žákem Guérinovým, ale záhy bral se vlastním směrem a stal se prvním repraesentantem školy romantické. Jeden z prvních jeho obrazů *Dante a Vergil*, jež r. 1822 vystavil proti vůli svého učitele (nyní v Louvru), dobyt úspěchů neobyčejných. Již na tomto obraze jeví se D-ova snaha po imponujícím účinku, ostrých kontrastech, ostrém světle a efektním koloritu, zhusta i na úkor kresby. Pak následovaly *Bitka na Chiu*, která ještě značí přechod k novému směru, *Tasso v bláznivci*; *Císař Justinian skládá Instituce*; *Marino Falieri* a 17 lithografií k *Faustu*. Ohromnou sensaci vzbudil *Sardanapal*, pro nějž kritika zasypala D-a trpkými výčitkami, který však přece měl skvělý úspěch. Ministerstvo vnitra uložilo mu malovat *Smrt Karla Bojáceného* a vévoda Ludvík Filip Orléanský *Richelieu sloužící mši sv.* R. 1831 vystavil opět v Salonu *Smrt biskupa lutišského* a pak *Svoboda vedoucí národ* (v Louvru), načež následovala řada obrazů válečných a historických: *Poitiers*, *Taillebourg*, *Kavel V. v klášteře sv. Justa*, *Boissy d'Anglas* a *Mirabeau a Dreux-Brézé*. R. 1832 D. odebral se v průvodu vyslanectva franc. k sultánu marockému, čímž jeho čilé obrazotvornosti dostalo se nové vydatné podpory, jakož svědčí obrazy *Arabská fantazie*; *Ženy alžírské v harému* (v Louvru); *Židovská svatba v Marokku*. Obrazy těmito vyvinul se zvláště D-ův kolorit, který jeví se také na vysokém stupni na obrazech historických z těch let: *Dobytí Cañhradu od křížáků*; *Smrt Marka Aurelia*, pak náboženských: *Kristus na kříži* a *Snění s kříže*. Mimo to ozdobil malbami salon řečený královský v poslanecké sněmovně, Apollónovu galerii v Louvru (*Boj Apollónův s Pythónem*) a kapli sv. Sulpice v Paříži. Také jako spisovatel byl D. činným a uveřejnil článek o Michel-Ange-loví v *Revue des deux monde* 1837. Teprve po své smrti došel náležitěho uznání. D-a charakterisuje imponující účinek, ostré kontrasty, často až přehnané, a silné světelné efekty. Obrazy jeho vynikají nezkrotnou silou a energií i pestrým hemžením postav, čímž liší se od chladného schematicismu klassické školy Davidy. V bohatém kolořitu, živé výraznosti a

smělé kompozici jest nedostižný. Za to však jeho obrazy postrádají zhusta správnosti, elegance a dokonalého provedení. Kdežto mladší, novotou chtivé pokolení malířské D-a zbožňovalo, starší škola Davidova valně jej podceňovala. Srv. Jul. Meyer, *Gesch. der modernen franz. Malerei* (Lipsko, 1867); V. H. Delaborde, *Eloge d'E. D.* (Pař., 1876); Moreau, *E. D. et son oeuvre* (t., 1873); Ph. Burty, *Lettres de D.* (t., 1880); Chesneau, *L'oeuvre complète d'E. D.* (t., 1885). Životopisy od Tourneuxa (t., 1886) a Vérona (1887).

2) D. Auguste, malíř franc. (* 1812 v Boulogne-sur-Mer — † 1868 t.), znamenitý aquarellista, maloval hlavně výjevy přímořské, ale i genry. Uvádíme: *Pohled na Tandže*; *Sierra Morena*; *Bouře*; *Odjezd na lov ryb*; *Návrat*; *Ženci italsí*; *Návštěva v klášteře*; *Procházká*.

Deladžní důvod sluje okolnost právem uznaná, následkem které někdo k dědictví se povolává. Viz Dědictví právo.

De Laet [de lát] Johan Jakob, spisov. vlámský (* 1815 v Antverpách — † 1891), založil r. 1844 v Bruselu list *Vlaemsch Belgie*, redigoval r. 1847—48 satirický list *De Roskam*, klerikální *Journal d'Avers* a r. 1851 *Emancipation*. R. 1863 zvolen byl do druhé komory, ve které přidal se ke straně klerikální a hájil zájmů vlámské národnosti. Psal nejvíce pod jménem Johan Alfríed mnoho spisů zábavných formy klassické; hlavní jeho díla jsou: *Het huis van Wezenbeke* (Antv., 1842) a *Het lot* (t., 1848); *De Kruisvaarder* (t., 1840); *Herman de Schalieдекker, eene Antwerpsche Legende* (t., 1844); *Doktor van Droomenveldt* (t., 1845); *Eene bruiloft in de XIVde eeuw, Antwerpsche legende* (1847); *Gedichten* (1848); *Palamedes, een Klinkdicht van Vondel* (1861); *Leven is liefde, een geächt in spraak-tang* (1874).

Delagojský záliv, část Indického okeánu na jihových. pobřeží afrického rozkládá se mezi 20° 50' — 26° 25' j. š. v portugalské kolonii mozambické, jest od Ind. okeánu odloučen úzkým poloostrovem, ostrovy Inyackem, Sloním ostrovem, Šefinou i Bangalinem, a vysílá z vlastního zálivu do pevniny na záp. a jih dva úzké zářezy. Název jeho vznikl z *Bahia de Lagoa*, Portugalci zovou záliv též *Bahia de Lourenço Marques* podle zakladatele stejnojmenného města (1545) na pobřeží delagojském, kdežto krásné okolí zjednálo mu jméno *Baja Formosa*. Délka zálivu 115 km, šířka 25—40 km. K ostrovům uzavírajícím vchod do zálivu druzí se čtyři větší mělčiny a několik útesů, avšak průjezdy mezi nimi mají dostatečnou hloubku i pro největší lodi. Jinak poskytuje celý záliv pohodlné a chráněné kotviště, a přístav sám jsa 11 km dl. a 15 km šir. má hloubku 3—13 provazců. Důležitost zálivu zvyšuje se ještě tím, že do něho ústí několik řek (Komati, Umbelosi, Tembe, Usutu nebo Maputa a Umfuzi), z nichž většina jest splavná. Pobřeží jest ploché a bažinaté, porostlé hustým lesem mangrovovým a má podnebí velmi nepřiznivě, jež Evropanům činí zde pobyt na delší dobu nemožným. Středem celého okolí

jest město Lourenço Marques, obehnané starou kamennou zdí 20 m zvýší, jež čítá asi 300 obyv. (bělochů, Arabů), kdežto domorodé obyv. kafsirské počtem několika tisíc duší obývá na nedalekých pahorcích Berejských. Město jest sídlem guvernéra a malé posádky, a má spojení paroplavební s Durbanem a Mozambikem (Castle-Mail-Linie), železniční i telegrafní (kabel do Durbanu). Obchod nemá dosud velikého významu, avšak vzrůstá se stále. Největší překážkou jeho rozvoje jest nedostatek prostředků komunikačních, nicméně budoucnost má D. z. značnou, neboť až bude delagojská dráha, jež se staví, dobudována až do Pretorie, stane se Laurencio Marques přístavem pro úrodnou a zlatonosnou Jihoafrickou republiku a Svobodný stát Oraňský, které tímto směrem vyhnou se vysokým člům anglickým v Natalu. Vláda Jihoafrické republiky odhodlala se r. 1876 provést stavbu sama; ale záměr tento zastrašil Anglii tak, že obávajíc se emancipace boerských republik od Natalu prohlásila okupaci Zavaalska, vzbudila tím válku a překazila stavbu. Teprve když smlouvami v Pretorii r. 1881 a v Londýně r. 1884 neodvislost Zavaalska uznána, obrácena opět pozornost k delagojské dráze; 31. říj. 1887 zahájena doprava na první trati v délce 86 km od pobřeží v Lourenço Marques až k prorvě řeky Komati v horách Lebombských a v další stavbě pokračuje se stále, avšak zvolna, poněvadž jest zápasiti s ohromnými překážkami v terénu. — D. z. objeven byl od Vaska de Gama r. 1498 na cestě jeho do Indie R. 1777 přistal v něm Hollandan Bolts s rakouskou lodí »Joseph und Theresia«, zabral okolí jeho pro Rakousko a zakoupiv ode dvou náčelníků kafsirských část území, založil faktorii a dvě tvrze na obranu její; avšak država tato za nedlouhou vzalo za své. V XIX. stol. byl o záliv stálý spor mezi Portugalskem a Anglií. Angličané od r. 1823 požadovali celou jižní polovici zálivu a počali již ji kolonisovati, avšak předseda francouzské republiky Mac-Mahon, dožadáný za soudce v této rozepři, rozhodl r. 1875 ve prospěch Portugalska. Přes to však Anglie chtějíc Jihoafrické republice úplně zameziti cestu k moři, vymohla si r. 1880 smlouvou lourenço-marquesskou na Portugalsku postoupení D-ského z-u, ale sněmovna portugalská úmluvu tu zamítla.

Delagrave [gráv] Ch., franc. firma nakladatelská v Paříži, pěstovavší původně literaturu staroklassickou, později literaturu pro nižší a střední školy, hlavně literaturu geografickou, konečně i literaturu zábavnou a obrázkovou. Nejrozšířenější francouzské publikace školské všech oborů vyšly nákladem této firmy, již dostalo se od r. 1867 vyznamenání všech větších výstav. Firma založena r. 1839 od Dézobryho a Magdaleina jako knihkupectví. D. (* 1842) vstoupil do ní r. 1865; od r. 1874 jest jejím vlastním.

Délaissement [délesmã], franc., opuštění, viz Abandon.

Délain [d'laín] Fr., firma knihtiskařská a knihkupecká, již zal. r. 1808 Jacques Aug.

D. (* 1774 — † 1852), koupiv tiskárnu a knihkupectví Barbou v Paříži (zal. 1704), jež slyulo krásnými vydáními klassiků latinských. Působením rodiny D-ů obsáhla firma brzy celý obor školský, vynikajíc zvláště vydáními klassiků starých i moderních, určenými pro školu. Syn zakladatele firmy Jules D. (* 1810 † 1877) účastnil se založení spolku »Cercle de la Librairie et de l'Imprimerie«, jehož byl předsedou, založil mimo jiné »Sbírku zákonů a aktů týkajících se školství veřejného« (od r. 1848, sám napsav i cenný komentář na výklad zákona o vyučování ze dne 15. břez. 1850. Pracoval pilně o právu auktorském. Zajímavou jeho publikací jest i *Tableau de la Typographie française et étrangère* na výstavě r. 1855. Syn Julesův Paul D. (* 1840), nynější spoluhlavitel firmy, vydal: *Inventaire des marques d'imprimeurs et libraires* (1888); *Etudes sur le librairie parisien du XIII. au XV. siècle* (1891) a zvláště *Lois françaises et étrangères sur la propriété littéraire et artistique* (s Lyon-Caenem 1890, 2 sv.).

Delambre [dlámbr] Jean B. Joseph, hvězdář franc. (* 1749 v Amiensu — † 1822 v Paříži). Oddal se studiu filosofie, ale Lalandem obrácen byl ke studiu hvězdářství. Když W. Herschel r. 1781 objevil Uranu, vypočetl D. proň tabulky. Podobně vypočetl později nově tabulky pro Slunce, Jupitera s družicemi a Saturna (uveř. v Paříži 1789, 1792, 1806 a 1817). R. 1792 stal se členem a r. 1803 tajemníkem Institutu, r. 1795 členem Bureau des longitudes, r. 1807 nastoupil prof. hvězdářství na Collège de France. Hlavní práce jeho jest měření stupňové mezi Dunkerkem a Barcelonou (s Méchainem). Práci tu vykonal v l. 1792—1799. Měření to mělo sloužiti za základ ustanovení normální míry (metru) a D. podává o ní zprávu v *Base du système métrique décimal* (Pař., 1806—10, 3 sv.). R. 1808 stal se pokladníkem university a r. 1815 šel na odpočinek. Z ostatních spisů jeho uvedeny budtež: *Méthodes analyt. pour la détermination d'un arc du méridien* (t., 1799); *Abregé d'astronomie* (t., 1813); *Astronomie théorique et pratique* (t., 1814, 3 sv.); *Histoire de l'astronomie* (1817—27, 6 sv., poslední svazek vydal po D-ově smrti Cl. L. Matthieu). Vrn.

De lana caprina rixari [-kapsrína-], lat. pořekadlo: o kozi vlnu (žabí chlup, t. j. věc nepatrnou) se pftí.

Delane [dílén] John Thaddeus, publicista angl. (* 1815 v Londýně — † 1879 t.). Zanechav studia právnického, vstoupil r. 1839 do redakce Timesů a byl od r. 1841—77 hlavním redaktorem téhož časopisu, který svými styky s vynikajícími osobami z kruhu politiků a literátů povznesl na list světový.

Delanges viz Deslanges Paolo.

Dělání hor, v hornictví, zvláště staročeském, značí dolování, pak provádění hornických prací, na př. dělání jam, štol, překopů, stfíd. Horník dělá na rudě, na skále, v horách, na dole a p.

Delany [lenj] Patrick, theolog irský (* ok. 1685 — † 1768 v Dublině). Vynikl uče-

ností, ač ne duchaplností, háje zjevení naproti různým odpůrcům hlavně ve spise *Revelation examined with candour* (Londýn, 1732 a 1735, 2 sv.). Z ostatní jeho činnosti (úvahy o polygamii, o králi Davidovi ve 3 svaz.) vynikají jeho *Sermons* (1744). Byl též váženým kazatelem. Ve spisech Swiftových, s nimž, jako i se Sheridanem žil v přátelských stycích, nalezají se i některé jeho básně. — Druhá jeho choť Mary D.-ová (* 1700—1788) vynikla jako malířka květin. Zanechala i *Autobiography and correspondence* (Londýn, 1861—62, 6 sv.), zajímavou pro poměry společenské a literární XVIII. stol.

Delaplanche [-plāňš] Eugène, franc. sochař (* 1836 v Belleville u Paříže — † 1891 v Paříži), žák Duretův. Slávu svou založil sochou *Evy* na vídeňské světové výstavě 1873, načež rychle následovala jiná velkolepá díla, jako *Sv. Anežka*, *Hudba*, skupina *Mateřské vychování*, *P. Maria*, a řada sochařských prací pro různé veřejné budovy v Paříži, jako *Bepečnost* pro radnici a *Francie věnce rozděvající* pro výstavní palác a j. V poslední době prováděl mnoho dekorativních prací v terrakottě. R. 1876 stal se rytířem čestné legie.

Delaporte [dlaport]: 1) D. Michel (* 1806 v Paříži — † 1872 t.). Proslul jako malíř karikatur a silhouet, ale octnuv se v nebezpečí oslepnouti, psal od r. 1835 pro divadlo dílem sám, dílem za spolupracovníctví Lubize, Honoréa, Cogniarda, Depeutya, Anicet-Bourgeoise a j. Mnohé z jeho kusů měly úspěch: *Les quenouilles de verre* (1851); *Les reines des bals publics* (1852); *Les trois fils de Cadet Roussel* (1860); *Un hercule et une jolie femme* (1861); *Ah, que l'amour est agréable* (1862); *Une femme qui bat son gendre* (1864); *Les ficelles de Montempoivre* (1864); *Le sommeil de l'innocence* (1865); *Les filles mal gardées* (1865); *Madame Ajax* (1866); *La bande noire* (1866) a j.

2) D. Marie, herečka franc. (* 1838 v Paříži), od r. 1855 člen Gymnase dramatique, od r. 1868 člen Michajlovského divadla v Petrohradě. R. 1868 uchýlila se do zátiší, zřídívši školu pro přednes dramatický, jakož jest i professorkou na Ecole normale de la Seine a Ecole Monge.

3) D. Louis Marie Joseph, námořský důstojník a cestovatel (* 1842), auctor ceněného cestopisu *Voyage au Cambodge*.

De la Rive [-rív] viz de la Rive.

Delaroche [-roš] Paul, malíř francouz. (* 1797 v Paříži — † 1856 t.). Počal studovati krajinářství u Wateleta, později malířství historické u Le Grosce. R. 1832 stal se členem Institutu a r. 1833 profesorem na akademii des beaux arts. Debutoval obrazem *Josabeth zachraňuje Joasa*, pak následovaly *Jeanne d'Arc ve vězení* a *Vincenc de Paula káže sirotkům*, ve kterých následoval již moderních ideí Delacroixovy. V obrazech *Smrt presidenta Durantiho* a *Miss Macdonald*, mnohem dokonalejších, jeví se již vynikající vlastnosti umělcovy, dokonalá svědomitost a solidnost u provedení a pravdivé podání předmětu. Tak *Smrt Alžběty* byla provedena až příliš do po-

drobností na úkor dojmu celkového. Znameníťch úspěchů dodělal se obrazy *Smrt vévody z Guise* a *Karel I. pohaněn syny Cromwellovými*, které maloval vrátiv se z delší cesty po Itálii (1834). V l. 1837—44 maloval veliký obraz nástěnný v École des beaux arts, řečený *Hénricycle*, apotheosu výtvarných umění, jež jest z nejlepších prací D.-ových a nového malířství francouzského vůbec. Mnoho různých prací D.-ových je roztroušeno po galeriích středoevropských. Význam D.-ův zakládá se hlavně v tom, že dovedl poeticky vystihnouti tragické momenty ze života historických osobností. Jeho obrazy chrámové, jichž je také valný počet, vynikají hlubokým citem a slavností náladou. Srv. J. Goddé, *L'Oeuvre de P. D.* (Paříž, 1858); Ch. Blanc, *Histoire des peintres* (t., 1865).

De la Rue Warren viz de la Rue.

Delassement [-asmāň], franc., odpočinek.

Delat (lat. *delatus*): 1) d v právu soukromém ten, kdo k dědictví je povolán, viz Dědic; 2) d. v soukr. řízení soudním strana, již uložena byla přísaha.

Delatio [-ácio], lat., viz Delace.

Delator (lat.), udavač, žalobník. jenž ze zisku udával takové přechýny, které stihaly se pokutou na jmění. Lidé nesvědomití a zistní provozovali udavačství za doby císařské femesně, ježto určitá část pokuty jim připadla. Mnohdy vydírali peníze již pouhou hrozbou, zejména šlo-li o žalobu z velezrády. Nekalé živnosti jejich dařilo se dobře, ježto nebylo nesnadno opatřiti si důkazy v domech, kde mnoho bylo otroků znajících všechna tajemství svých pánů. Zhoubné řádění d.-ů nepřestávalo, ač na liché obvinění tresty byly vyřazeny a i jinak proti nim nastupováno, poněvadž mnozí císařové aspoň neptímo nešvar ten podporovali. Cfe.

Delâtre [d'látr] Louis Michel James Lacour, spis. franc. (* 1815 v Paříži). Byl vychován v Itálii, r. 1831 vrátil se do Francie a od r. 1834 podnikal cesty do zemí evropských, seznamuje se s jejich literaturami. Psal také italsky (*Canti e pianti*, Riga, 1872; *Cento ed un sonetto*, Řím, 1886). Francouzsky vydal básně a krásnou prosu: *Chants d'un voyageur* (Lausanne, 1840); *Au bord de la Baltique* (Riga, 1842); *Chants de l'exil* (1843); *Acropole d'Athènes*; *Marathon*; *Promenade à cheval* (1853); *Idéal et réalité* (1872); spisy filologické: *Les cinq conjugaisons de la langue franç.* (1851); *La langue franç. dans ses rapports avec le sanscrit* (1852—54); *Les verbes irréguliers de la langue persane* (1853); *Inscriptions grecques de la Cilicie* (1855); *Mots italiens d'origine allemande* (1872); různé: *Jacques Ortis par M. Alex. Dumas* (1842); *Yelaguine, moeurs russes*; *Hariri, sa vie et ses écrits* (1853).

Delattre [-tr]: 1) D. Alphonse, orientalista belg. (* 1841 v Templeuve). Jsa členem tov. Ježíšova, věnoval se studiu bible a assyriologie, jimž náleží i hlavní jeho činnost literární: *De l'authenticité du livre de Daniel*

(1876); *Les Chaldéens jusq' à la formation de l'empire de Nabuchodonosor* (1877); *Les inscriptions historiques de Ninive et de Babylone* (1879); *Histoire de l'origine et du développement de l'empire des Medes* (Brussel, 1883) a j. Dk.

2) D. Alfred Louis, archaeolog franc. (* 1850 v Déville-les-Rouan). Činnost missionářská v Alžírsku vedla jej k pracím archaeologickým, kde zjednal si zásluhu nejen řízením výkopů v obvodu Karthaga a správou musea starožitností zde získaných, nýbrž hlavně pracemi archaeologickými, z nichž uvádíme: *Lampes chrétiennes* (1880); *Carthage et la Tunisie au point de vue archéologique* (1883); *Inscriptions de Carthage*, 1., 2. (1884—85); *Marques de potiers relevées à Carthage* (1884); *Le tombeau punique de Byrsa*; *Inscriptions chrétiennes de Carthage* (1885); *Fouilles à Damos-el Karita* (1886); *Archéologie chrétienne de Carthage* (1886); *Les Tombeaux puniques de Carthage* (1890). Dk.

Delatyn, městys v jihových. Haliči, hejtm. nadvorňanském, na levém bř. Prutu, který tu tvoří prahy a počíná býti splavným, má fecko-katol. faru, římsko-katol. lokálii okr. soud, státní doly na sůl (roční výroba asi 80 000 g), solné lázně k léčení syrovátkou, výrobu mýdla a svíček a 5171 ob. (1890), z nichž přes polovinu jsou Malorusové, řetinou židé; na blízkou vesnici Dora, oblíbené lázeňské místo (léčení syrovátkou), 1941 ob.

Delaudun [dloděň] Pierre, sieur d'Aigaliers, básník franc. (* 1575 — † 1629). Uvádějí se od něho: *Poésies* (1596); *L'art poétique français* (1597) a učená báseň heroická *Françiadé* (1603).

Delaunay [dloně]: 1) D. Georges Émile, spisovatel franc. (* 1815). Opustiv dráhu vojenskou vstoupil do Bibliotéky národní. Po básních *Illusions a Réalité* (1858) a několika salonních hrách (*Petit théâtre de Salon*, 1864) vydal řadu románů a novell: *Le banquet de la vie* (1872—73); *Marie de Sancenay* (1874); *Le retour* (1874); *Nouvelles* (1885) a j., též některé studie cestopisné nepatrného významu.

2) D. Charles Eugène, astronom, math. a mechanik franc. (* 1816 v Lusigny — † 1872 v Cherbourgu). R. 1850 jmenován prof. fyzikální a pokusné mechaniky na polytechnice a Sorbonně, r. 1855 stal se členem akademie věd, r. 1862 členem Bureau des Longitudes a r. 1870 ředitelem hvězdárny pařížské. Jeho doktorská thesa jedná o rozeznávání maxim a minim v otázkách počtu variačního. Dále podal studii o ploše rotační, jejíž průměrný poloměr křivosti v každém bodu této plochy jest stálý; hleděl stanovití mezi všemi křivkami stejného obvodu na libovolně dané ploše onu, jež omezuje největší plochu; pojednal o theorii přílivu a odlivu, o praecessi rovnodennosti a j. D. práce jsou uveřejněny v »Journal de l'École polyt.«, »Liouvilleově Journalu«, »Comptes rendus« a »Connaissance des temps«, dále psal populární články do »Annuaire du Bureau d. Long.« O sobě vydal *Cours élémentaire de mécanique* (9. vyd., Paříž, 1878); *Cours élémentaire d'astronomie* (5. vyd., t., 1870); *Traité*

de Mécanique rationnelle (6. vyd., t., 1878; něm. překlad od Krebsa, Wiesbaden, 1868; o knize té přišly dr. E. Dühring pronosl úsudek velmi chvalný); *Ralentissement de la rotation de la terre* (t., 1866); *Rapport sur les progrès de l'astronomie* (t., 1867); *Les Saisons* (t., 1868). Mezi nejznamenitější publikace astronomie náleží Dova *Théorie de la Lune* (t., 1860—67, z d.), za které dílo (nedokončené) počten jest zlatou medailí londýnské astron. společnosti. D. podal theorii perturbac způsobených sluncem v pohybu měsíce, která jest úplně úplná, zanedbáváje arci působení planet. Jeho metoda jest pozoruhodna se stanoviska analytického a různí se naprosto od method dosud užívaných; americký astronom Hill vzdává jí největší chválu. D. učinil též důležitý krok ku stanovení nerovnosti o dlouhé periodě v pohybu měsíce vznikajících následkem působení planet; však věc není zcela vyjasněna a úvahy D-ovy nestačí, aby úplně vysvětlily všechny malé nepravidelnosti měsíce, aniž by dosud všechny záhady pohybu měsíce byly uspokojivým způsobem objasněny. Tisserand (Bulletin Astr. svaz. 8.) nazval D. práci o theorii měsíce skutečným vědeckým pomníkem. AP.

3) D. Jules Elie, malíř franc. (* 1826 v Nantech — † 1891 v Paříži), žák Hip. Flan-drina. R. 1856 obdržel velkou římskou cenu, i dokončil studie v Římě. Ozvukem studií starých mistrů italských byl pak obraz *Přijímání sv. apoštolů* (1865, nyní v luxemb. paláci), dílo velkého klassického slohu, koloritu poněkud zastíněného. Z historických, mytologických a j. composic dlužno zaznamenati: *Mor v Římě*; *Smrt Nessova* (1869); *Kalvarie* (1870); *Diana* (1872); *Triumf Davidův* (1874); *Ixion vržený do Hadu* (1876). Ze znamenitých D-ových portrátů vynikají Ch. Gounod, H. Meilhac, herec Régnier a j. Súčastnil se také při dekoraci Velké Opery nástěnnými malbami, které vynikají majestátností, koncizností koloritu a ideálnímu půvabem; jsou to: *Musa historická* (zajímavé jména velkých skladatelů, *Orpheus a Euridika*, *Apollon dostává lyru a Amfion*. Srv. Marius Vackon, Elie D., *Galerie contemporaine*).

4) D. Louis Arsène, herec franc. (* 1826 v Paříži). Vystoupil poprvé v divadle Gymnase r. 1845 a byl r. 1846 engažován pro Odéon, načež r. 1848 získán pro Comédie française, jejíž skutečným členem se stal r. 1850. Roku 1877 jmenován professorem dramatické deklamacce na konservatoři, r. 1883 obdržel řád čestné legie a r. 1887 opustil jeviště, vstoupiv do výslužby. Byl pokládán za jednoho z prvních současných herců a zejména v úlohách milovnických neměl skoro až do 60. roku svého věku soka. Mimo repertoire klassický (Molièrovy »Učené ženy«, »Tartuffe«, Regnardův »Hráč«, Beaumarchaisova »Figarova svatba« a j.) vynikl zvláště v kusech moderních, Augierových, Vacqueriových (»Jan Beaudry«), Pailleronových, Sandových, Sardouových (»Daniel Rochat«) a j. Hugův »Hernani« a Flaminio v Mussetově »Svícnu« mají se za nej-dokonalejší jeho výtvoř. Vd.

5) **D. Ferdinand Hippolyte**, franc. spisovatel (* 1840 ve Fontenay — † 1890 v Paříži). Napsal několik filosofických děl, zejména zabýval se kritikou nauk křesťanských: *Du panthéisme et du spiritualisme dans leurs rapports avec les sciences physiques et naturelles* (Londýn, 1859); *Tempérament physique et moral de la femme* (1862); *Le cinquième Evangile de M. Renan* (1863); *Actes des apôtres* (1865); *Sur les origines du christianisme* (1872). K tomu historické a archaeologické spisy: *Histoire de la campagne de France 1870—71* (1861); *Moiens et Sybilles dans l'antiquité judeo-grecque* (1874); *Antiquités de Sanxay* (1883) atd.

Delaune [-lón] Etienne, franc. mědirýjec a zlatník, jenž patří k nejlepším renaissančním umělcům ve Francii. Žil asi v l. 1518—1583 v Paříži, ryl manýrou tečkovou četné listy dle Raffaela, Peuního, Abbata a j. a zanechal znamenitě kreslené návrhy k medailím a pracím zlatnickým.

Delavigne [dlaviň]: 1) **D. Germain**, dram. spis. franc. (* 1790 v Giverny — † 1868 v Paříži). Byl Scribeovým spolupracovníkem při četných vaudevillech a operních a operetních librettech: *Somnambule* (1819); *Le diplomate* (1827); *Le maçon* (1823); *Robert le diable* (1831); *Les Huguenots* (1836); *Les mystères d'Udolphe* (1852); *La nonne sanglante* (1854) atd. Se svým bratrem napsal libretto *Charles VI.*

2) **D. Jean François Casimir**, franc. básník, bratr před. (* 1793 v Hávru — † 1843 v Lyoně). Báseň *Dithyrambe sur la naissance du roi de Rome* (1811) získala mu přízeň Napoleona I. a místo v administraci nepřímých daní. Populárním učinily ho tři politické elegie *Messéniennes* (1813), prodchnuté hlubokým vlasteneckým citem a ohnivou výmluvností mladé duše. R. 1819 debutoval v Odéonu truchlhou *Vêpres siciliennes* s ohromným úspěchem. Následovala veselohra *Les comédiens* (1820). Tragédie *Paria* (1821) s chory dle vzoru Racinovy »Esthery«² připravila ho o jeho místo; náhradou povolal ho vévoda Orléánský za bibliotékaře v Palais-Royal. Po komédii *École des vieillards* (1823) byl jmenován členem akademie (1825). Pobyv rok v Itálii, odkud přinesl *Nouvelles Messéniennes*, byl neúspěchem komédie *La princesse Aurélie* (1829) sveden od klasicismu, jež dosud pěstoval, k modnité doby romantismu, jehož dramatická manýra označuje drama *Marino Faliero* (1829). V bouřlivém roce 1830 nadchl novou Marseillaisou *Parisienne* (hudba od Aubera). Ze stejné nálady vznikly poslední dvě *Messéniennes*, pak *Dies irae de Kosciusko a Varsoviennes*, revoluční písně Poláků. Novému směru patří dramata *Louis XI.* (1832), *Les enfants d'Edouard* (1833), komédie *Don Juan d'Autriche* (1835), truchlohra *Une famille au temps de Luther* (1836), komédie *Popularité* (1838), tragédie *Fille du Cid* (1839) a *Conseiller rapporteur* (1840). Poslední jeho dílo bylo libretto *Charles VI.* (s bratrem Germainem, hudba od Halévyho). D-ovy práce svědčí o pili bez neobyčejného nadání, jsou však půvabny a uhlazeny. Dramata nevynikají stavbou, ale lokál-

ním a historickým zabarvením poskytují dosti interessu.

De la Vrancea [-čea], Barbu Stefanescu řečený, novelistista rumun. (* 1858 v Bukurešti). Postavy v jeho novellách, jichž vydal dosud dva svazky s tit. *Parazitii* (1890—91), jsou většinou silně přehnaný a proto nepřirozeny.

Delaware [deleuér]: 1) **D.**, řeka v sev. vých. končinách Spoj. Obcí severoamer., vzniká na hranici států Pennsylvanie a Nov. Yorku blízko u 42° sev. šíř stokem vřídlných řek Oquaga a Popaktonu, jež obě mají prameny své v horách Catskilských ve státě Novoyorském. **D.** ubírá se tokem velmi klikatým až z Port Jervis na jihových., potom k Eastonu na jihozáp., posléze opět k jihových. a vlévá se na 39° s š. do zálivu Delawarského v Atlantickém okeáně; v délce 110 km jest hranicí mezi Pennsylvanií a Novým Yorkem, na to mezi Jerseyem a Pennsylvanií i Delawarem. Nežli dosahuje přímořské nížiny při Atlantickém okeáně, proráží na přič. Modré hory (*Blue Ridge*) hlubokými prorvami; z nich nejznamenitější jsou Water Gap na pomezí Pennsylvanie a Nového Jerseye, kdež řeka v délce 4 km promyká se hlubokou, skalnatou roklí, jejíž stěny až 424 m nad hladinou řeky se pnou, a prorva u Trentonu, kdež **D.** tvoří 25 peřejů a vodopád. Délka řeky obnáší 512 km, hloubka pod Filadelfií 7—12 m, při ústí 20 m. Nejdůležitější přítoky na pr. břehu jsou Lehig a Schuylkill, na levém Neversink. Široké, trychtřovitě ústí a příliv mořský daleko do toku říčního zasahující, činí **D.** splavným na 65 km vzhůru až po Filadelfii i pro velké lodě mořské, kdežto parní čluny plují pohodlně ještě dále až po Trenton. Poněvadž však plavba po něm na trati od Filadelfie k moři není prosta nebezpečností, pomýšlí se na to, aby ostrůvky v řečišti jeho Smiths, Windmill a Pettys Island byly odstraněny a od Filadelfie zbudován průplav k zálivu Delawarskému, čímž by ústí řeky pro plavu pozbylo významu. Mimo to průplav Delawarsko-Hudsonský a průplav Morrisso-Essexský spojují **D.** s Hudsonem a průplavy Unionský i Schuylkillský s Susquehannou. Objeven byl **D.** r. 1609 od Hudsona a pojmenován podle virginského guvernéra De la Warra.

2) **D.** (úřední zkratka Del.), stát Spoj. Obcí severoamer., mezi 38° 28' — 38° 50' s. š. a 75° 4' — 75° 46' z. d., po Rhode Islandu nejmenší, zaujímá sev.-vých. díl poloostrova omezeného zálivem Delawarským a Chesapeackým a mezuje na sev. s Pennsylvanií, na záp. a jihu s Marylandem, na vých. s Atlantickým okeánem, na sev.-vých. pak se zálivem Delawarským a Novým Jerseyem. Rozloha jeho: 5310 km². Pobřeží jeho jest ploché, bažinaté a nemá přirozených přístavů; jediný větší zářez mořský jest na jihu záliv Rehobothský. Povrch půdy jest rovinatý a stoupá znenáhla od pobřeží mořského na sev., kdež přechází v mírnou krabatinu, utvořenou odnožemi alleghanskými; geologicky skládá se na jihu z útvarů čtvrtohorních, střed jest terciární, na šíji poloostrova

řevládají vrstvy mesozoické, a nejzářší cíp na sev. vykazuje horniny archaické. Hlavní řekou jest pomezny Delaware; k němu, k Atlantickému oceánu a k zálivům Chesapeackému a Delawarskému spěje množství malých říček. Mnoho jest solnatých bažin, z největší části rašelinitých a spočívajících na půdě, jež zřetelně se jeví dnem bývalého moře; nejrozsáhlejší z nich jest Cypres Swamp, 20 km dl., vynikající bujnou vegetací, ale zlopověstný jako semenitě jedovatých plazův. Podnebí, vykazující průměrnou roční teplotu 12°C, jest mírné; severní končiny jsou velmi zdravé, naproti tomu v bažinatých krajích pobřežních vyskytují se často zhoubné zimnice. Na užitečné nerosty jest země chuda, květena i zvířena shoduje se úplně se sousedními státy. Obyvatelstva r. 1890 napočteno 168.493 duší. Zaměstnáním jeho jest hlavně zemědělství a průmysl. Podnebí delawarské svědčí orbě výborné a ze vši půdy, jež jest těžká půda písečná a velmi úrodná, věnováno jest 60% orbě. Rozsáhlá hospodářství pěstují hlavně kukuřici (r. 1890 bylo jí oseto 223.136 akrů s urodou 4.128.000 bushelů v ceně 2.064.008 dollarů, pšenici, zemčata, bataty, oves. Velmi vyvinuto jest též zahradnictví a sadářství, soustředěné nejvíce v okolí hlavního města Doveru, odkudž jmenovitě výtečné broskve a jahody v ohromném množství se vyvázejí. Lesy zaujímající 22% půdy, skupeny jsou nejvíce v nížinách na jihu a poskytují hojnost stavebního dříví. Nemění se věnuje se dobytku; r. 1891 počítáno v D. 23.000 koní, 4154 mezků, 56.409 kusů hovězího dobytka, 22517 ovcí, 51.185 prasat. Lov ryb a ústřic provozuje se měrou dosti rozsáhlou. Hornictví při malém bohatství nerostném skýtá toliko něco železa, dobývaného z hnědelu; vedle toho poskytuje země jil, porculánovou hlínu, sín a vápenec. Průmysl zastoupen jest hlavně ložnictvím, železářstvím, výrobou látek bavlněných, továrnami na kůže, vozy železniční, železné routry, papír, hnojiva, potom mlynářstvím a lihovarstvím. r. 1887 vyrobeny 14.473 galony čísteho líhu). Roku 1880 počítalo se v celém státě 746 průmyslových závodů se 12.638 dělníky. Obchod rovněž prospívá (vývoz v l. 1883—84: 533.347 doll.) a podporován výhodnou polohou při Atl. oceánu, sítí železniční i průplavní a hojnými ústavami peněžními. Délka tratí železničních 1890 obnášela 31454 km, obchodní loďstvo r. 1889 čítalo 195 lodí (164 plachetních, 31 parníků) o 19.109 tunách. Šíjí poloostrova protíná průplav v délce 21 km, tak že z Filadelfie mohou se lodi dostat až do Baltimore, aniž musí vyplouti na širé moře. Ústava z největší části pochází z r. 1831. Guverner, jenž není podruhé volitelným, a 9 senatorů volí se od lidu přímou volbou na čtyři léta, 21 poslanců na dobu dvou let; senátoři i poslanci dostávají po čas zasedání denní plat. Do kongressu Spoj. Obcí vysílá D. 1 poslance, do senátu 2. Současně jmenování guvernerem jsou nesasaditelní, pokud chování jejich jest bezúhonné. Volební právo aktivní i pasivní přísluší všem občanům bez rozdílu,

kteří dovršili 22. rok věku. Pranýř a bižování jsou dosud trestem zákonným. Administrativně rozdělen jest stát ve tři hrabství: New-castle, Kent, Sussex; hl. město jest Dover, ale největším městem státu Wilmington. Školství věnuje se veliká péče, přes to však vzdělání lidu zůstává za ostatními státy, neboť r. 1890 napočítáno v D. 175% analfabetů (nejvíce ovšem černochů). Roku 1889 počítáno dítek školou povinných (od 6—14 let) úhrnem 30 000, ale veřejné školy navštěvovalo 32.552 dětí, jež vyučovali 203 učitelé a 454 učitelky; vyšší školství zastoupeno jest jednou kolejí. Finance delawarské jsou dobře spořádány a stát máje značné důchody ze státních podniků vybírá jen málo daní; veřejný dluh r. 1890 obnášel jen 1.505.973 doll. — D. jest původem kolonie švédské a první osadníci (hlavně Švédové a Čuchonci, vyslaní sem k rozkazu Gustava Adolfa, založili si r. 1630 a 1631 první dvě tvrze u Lewesu při ústí delawarském a u Wilmingtonu. Roku 1655 zmocnili se osady této Hollandané, avšak již r. 1664 byla jim od Angličanů odňata a propůjčena Karlem II. vévodovi z Yorku. Tento pak zase r. 1682 postoupil celé země Williamu Pennovi, a od té doby až do r. 1775 byl D. částí Pennsylvanie, ačkoli od r. 1703 jako »dolní krajiny delawarské« (*Lower countries of the Delaware*) měl zvláštní správu. Za války občanské setrval D. při státech severních, ačkoli byl státem otrokáckým.

3) D., hlavní město soujmenného hrabství v severoamer. státě Ohio na Whetstone-riveru a na uzlu železničním, sídlo Ohio-Wesleyanské university, má léčivý pramen a 8224 ob. (1890).

Delawarové, vlastně Lenni Lenapové, indiánský kmen Sev. Ameriky, původu algonkinského. Považováni byli ode všech ostatních kmenů algonkinských za původní kmen algonkinský a nazývání proto »dědy«. Dle pověstí svých přišli z dalekého západu, zahrnali kmen Alligevů z území mississippského a obrátivše se pak dále na východ, usadili se na vých. pobřeží americkém na řece Delawaru, kdežto příbuzní kmenové zaujali území až k řece Potomaku na jihu a po řeku Hudson na severu. Před příchodem Evropanů vedli boje s Iroky spojení jsouce se svými příbuznými kmeny, najmě s Mohikány. V bojích těch D. byli poraženi a stali se »ženami«, t. j. nebojovníky. Tento stav D-rů jest zajímavou anomálií v historii severoamerických Indiánů. D. byli první kmen indiánský, s kterým přišli evropští osadníci ve styk. Tak již r. 1616 hollandští osadníci provozovali s nimi obchod. A již tehdež missonáři dodělati se mezi nimi značných úspěchů. Kvakerští osadníci pod W. Pennem zakoupili od D-rů část území a žili s nimi v poměrech nepřátelštějších. Roku 1742 D. byli Iroky přinuceni opustiti své území a uchýlili se na řeku Susquehannu; popuzeni však drsným jednáním Iroků, stali se bojovníky a účastnili se bojů mezi Francouzi a Angličany na straně francouzské. Tak jmenovitě bojovali ve známé bitvě u Braddocku (1755) a účastnili se spiknutí Pontiackého

(1763). R. 1774 zdvihli ukrutný boj proti bělochům, kteříž bez příčiny zavraždili jednoho z jejich pohlavárů. Vedeni jsouce Loganem znepokojovali a pustošili osady evropské, byli však konečně k míru donuceni. Během válečné té doby ustupovali stále na východ a již r. 1768 ocitli se až za Alleghanami. Ve válce revoluční spojila se část D-rů s Angličany, ostatní zůstali neutrální. R. 1781 bylo bělochy povražďeno beze vší příčiny mnoho pokřesťených D-rů, ostatní ze zoufalství uchýlili se do Kanady, kdež jejich potomci ještě nyní žijí. Bojovná část D-rů setrvala v nepřátelství proti Američanům a súčastnila se veškerých indiánských válek na konci minulého století. R. 1818 postavili smlouvou území své Spojeným Obcím a odstěhovali se do rezervace na White-riveru ve státě Missouri. Další smlouvou r. 1829 ustoupili na Kansas. Zde věnovali se orbě a v civilisaci značně pokročili. Později však jako jiní kmenové zatlačováni byli stále evropskými osadníky a odstěhovali se r. 1868 do teritoria Indiánského. Zde vzdali se svého kmenového zřízení a stali se občany Unie. Při příchodu Evropanů do Ameriky čítali na 6000 hlav, nyní jest jich sotva 1000 duší. Řeč jejich jest jedním z nejznámějších dialektů algonkinských. Literatura: Zeisberger David, Delaware Grammar and Dictionary (Filadelfia, 1827); Heckewelder, Narrative of the mission of the United Brethren among the Delaware and Mohegan Indians (t., 1820). *Pke.*

Delawarský záliv vniká z Atlantského oceánu do vých. pobřeží amerického mezi mysem May a mysem Henlopen a táhne se na sev.-záp. mezi státy Delaware a Novým Jerseyem až k ústí řeky Delaware. Délka jeho obnáší 90 km, největší šířka 50 km, nejmenší 7 km.

Dělbá práce. Každou téměř práci lze rozdělit na jednotlivá stadia, jejichž postupné vykonání způsobí onen celek výrobní, jenž byl účelem práce. Rozdělení pak výroby na taková jednotlivá stadia zove se obecně **d-bou p.**, která již dávno známa, vědecky však teprve Adamem Smithem pozorována byla. **D. p.** jest, jak patrně, technicky téměř všude možná, národohospodářsky však jen tehdy, je-li hospodárnou, t. j. vyrovná-li se aspoň práci nedělené ve svých účincích na náklad práce a kapitálu a jakost výrobku. Možno rozlišovati trojí **d-bu p.**: místní, časovou a osobní. *a.* Při místní **d-bě p.** jednotlivá odvětví výrobní jsou dle místních okresů od sebe rozdělena. Příčiny: přirozené podmínky výrobní (rozdíly ponebí, pudy; rybníctví jen u vod, pěstování vína jen ve vhodné půdě), blízkost surovin (pro sklárny, železárny, cukrovary), možnost naléztí větší odbyt (poněvadž je kraj lidnatější nebo jeho výrobky mají světové jméno: české sklo, solinzké nože), policejní předpisy netrpící jisté živnosti ve středů měst neb ohledně jejich soustředění na jistém místě (masné krámy, jatky, ovocný trh). Když tento způsob **d by p.** jeví se mezi různými zeměmi a státy, zove se mezinárodní **d bou p.** (An-

glie a Amerika navzájem vyměňují své tovary a plodiny polní). — *b)* Při časové **d-bě p.** jedna osoba výrobu několika předmětů v její různá stadia dělí, a stejná stadia u všech předmětů najednou vykonává, čímž uspoří čas spojený s opakující se změnou místa, nástrojů atd. *c)* Při osobní či individuální **d-bě p.** různé osoby vykonávají jednotlivá stadia výrobní, tak že jednotlivce omezuje se jen na jedno stadium, na př. na výrobu jediného druhu statků nebo jen na částečné spracování některého předmětu, který pak několika rukami prochází, než jest dohotoven.

Osobní **d. p.**, která se v nár. hospodářství zkrátka jen **d. p.** nazývá, jeví se již na prvních stupních vývoje lidského. Příčinou je poznání, že netřistěním sil na všechny možné výkony a soustředěním jich jen na určité konání vydatnost a dokonalost výkonů stoupá. Proto původně **d. p.** zaváděna mezi členy jedné rodiny (dle pohlaví atd.), pak mezi příslušníky jednoho kmene; z toho pak poněnáhu vznikly samostatné živnosti, jež pak i mezi sebou se dělí: kočár, než je dohotoven, prochází rukami koláře, kováře, sedláře, natěrače, sklenáře, čalouníka a j.). Ve velkých továrnách jest **d. p.** do nejmenších podrobností provedena. výrobek prochází rukami třeba padesáti dělníků, kteří vždy jiný, svůj určitý výkon na něm obstarávají. Ovšem jest i **d. p.** mezi výrobou a tržbou. **D. p.** jest hospodářsky možná jen tehdy, může-li každý jednotlivce svou práci býti úplně zaměstnán. Proto nemůže na př. v polním hospodářství **d. p.** úplně se vyvinouti, poněvadž za nepřiznivého počasí, v zimě atd. nebylo by pro pouhého mlatce, sekáče a j. práce. **D. p.** jest dále podmíněna možností dostatečného odbytu (ve vsi nemůže se užití obchodník jen prodejem papíru, proto bývá tam obchod se smíšeným zbožím); zde velmi důležitá rozsáhlá síť dopravních prostředků, jež možnost odbytu zvětšují. Čím dále věda pokračuje, tím více vynálezů pro technickou možnost dělby a tím rozsáhleji nahrazuje se práce lidská stroji, jejichž hospodářská možnost ovšem závisí na výpočtu, jaká práce se lépe vyplatí. Výhody **d-by p.** jsou: dělník, který vždy jen stejnou práci koná, stane se velmi obratným (dědičnost této dovednosti); čím jednodušší dělený výkon, tím rychleji se koná za stejný čas vyrábí se více, než při výrobě nedělené a tím rychleji se mu dělník přiučí (časnější vydělávání, kratší nebo žádná doba učební); zamezuje se ztráta času spojená s přecházením od jedné práce k jiné a s měněním nástrojů; lepší využitkování kapitálu, zejména nástrojů, jichž se stále upotřebuje, kdežto jinak začasť by odpočivaly; lepší využitkování kapitálu dle zvláštní jeho způsobilosti (na dobré půdě jen víno, chmel, viz shora **d. místní.**); možnost upotřebení pracovních sil dle jejich zvláštní kvalifikace nebo takových, jež by jinak nemohly býti zaměstnány (slaboši, mrzáci). Vším tím snižuje se cena výrobků a tím i zlepšuje všeobecný stav společnosti lidské. Ježto ukolení potřeb může býti dokonalejším. Vůbec jsou

výhodami **d** by **p**. technické usnadnění výroby a zlepšení i zlevnění výroby a výrobků. Ale **d. p.** provázena jest i mnohými neobdobnými následky, jež jsou zejména: stálá jednotvárnost práce otupuje ducha, škodí zdraví, zanedbává všeobecné vzdělání (zejména, kde již děti pracují, svádí ke smyslným rozkošem (alkoholism, smilstvo); dědičnost těchto duševních i tělesných vad, mravně zpustnutí celého obyvatelstva v okrsku továrním; jednostranné využitkování sil i ženských a dětských, z toho konkurence s vlastními muži, nadbytek pracovníků, nízké mzdy, chudnutí lidu; přílišná jednostrannost stěžuje možnost přechodu jinam, z toho velká závislost na podnikateli, nesnadnost naléztí výživu, zejména kde po zavedení strojů nastává obsáhlé propouštění z práce; hromadění lidu na jednom místě a jeho následky (epidemie atd.); snadnost výroby svádí k nadprodukcí (hospodářské krise atd.). Bezohledná **d. p.** utvořila by různé třídy lidí, jež by se pak navzájem potíraly. Proti všem těmto škodlivým účinkům **d. p.** v nejnovější době vystupuje stát ochrannými zákony (omezování práce žen a dítek, nedělní klid, pracovní doba v továrnách, pojišťování dělnictva a j.). *Htř.*

Delboeuf [-böf] Joseph Remi Leopold, filosof belg. (* v Lutichu 1831), universitní profesor v Gentu, pak Lutichu, kdež byl jmenován pro filologii, ač pracuje nejvíce o filosofii. Vydal: *Prolegomènes philosophiques de la géométrie et solution des postulats* (Lutich, 1860); *Essai de logique scientifique* (t., 1865); *Essai d'une théorie psychophysique sur la manière dont l'oeil apprécie les distances et les angles* (Brussel, 1865); *Recherches théoriques et expérimentales sur la mesure des sensations* (t., 1873); *La psychologie considérée comme science naturelle* (t., 1875); *Théorie générale de la sensibilité* (t., 1875); *La liberté et ses effets mécaniques* (t., 1881); *Déterminisme et liberté* (t., 1882); *Le sommeil* etc. (Paříž, 1885); *La matière brute et la matière vivante* (t., 1887); *De l'origine et des effets curatifs de l'hypnotisme* (Brussel, 1887).

Delbot Antonio, ital. stavitel, byl ku konci XVI. stol. činným při stavbě Bílé věže u chrámu sv. Ducha v Králové Hradci; vice o něm známo není.

Delbrück: 1) **D. Johann Fried. Gottlieb**, tajný rada prus. (* 1768 v Magdeburce, † 1830 v Zeitzu), byl vychovatelem Bedřicha Viléma IV. a císa. Viléma I. a vyvolal proti sobě pokusem o zavedení zповědi velikou nevoli.

2) **D. Martin Fried. Rudolf**, státník něm. (* 1817 v Berlíně), syn před., vstoupil r. 1848 jako rada do ministerstva obchodu a stav se r. 1859 ředitelem oddělení pro obchod a průmysl, zavřel několik pro Prusko výhodných smluv obchodních, jako r. 1862 s Francií, Belgií, Itálií a r. 1865 s Rakouskem, a provedl přes odpor vlády rakouské spojení středoněmeckých států v celní jednotu. Po r. 1866 pracoval o novém upravení celnictví a nabyt takového vlivu, že byl r. 1867 jmenován předsedou kancléřského úřadu a tím také správcem

Severoněmeckého spolku. R. 1868 stal se pruským státním ministrem, byl při konferencích versailských a vedl se zdarem vyjednávat se státy jižními o utvoření jednoty německé. R. 1876 vystoupil proti Bismarckovi v otázkách celních a přidal se 1. čna 1876, když byl z úřadu propuštěn, k opposici proti hospodářské politice Bismarckově. Napsal: *Der Artikel 40 der Reichsverfassung* (Berl., 1882) a brošurku *Deutschlands Getreideverkehr mit dem Auslande* (t., 1879) proti zamýšlenému clu na obilí.

3) **D. Berthold**, jazykozpytec německý (* 1842 v Putbuse), od r. 1869 prof. sanskrtu a jazykozpytu v Jeně. Vyniká pracemi o skladbě, zvláště vědecké. Uveřejnil m. j.: *De infn. graeco* (Halle, 1863); *Ablativ, localis, instrumentalis im Altind., Latein., Griech. u. Deutschen* (Berlin, 1867); *De usu dativi in carminibus Rgvedae* (Halle, 1867); *Syntaktische Forschungen* (t., 1871—1888, 5 sv.); *Das altindische Verbum aus den Hymnen des Rigveda* (t., 1874); *Vedische Chrestomathie* (t., 1874); *Einleitung in das Sprachstudium* (Lipsko, 1880 a 1884); *Die neueste Sprachforschung* (t., 1885). Dále chytá první srovnávací skladbu jazyků indoevropských (pro Brugmannův »Grundriss«). *Zty.*

4) **D. Hans**, historik něm. (* 1848 v Bergenu na Rujaně), byl v l. 1874—75 vychovatelem prince Valdemara pruskeho a jest professorem na universitě berlínské. Větší jeho díla jsou: *Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau* (Berl., 1880); *Die röm. Manipulartaktik* (t., 1883); *Die Perserkriege und die Burgunderkriege* (t., 1886); *Histor. Schriften* (t., 1886); *Die Strategie des Perikles erläutert durch die Strategie Friedrichs d. Gr.* (t., 1890); *Friedrich, Napoleon, Moltke* (t., 1892); kromě těch vydává *Staatsarchiv* a *Schulthessův Geschichtskalender*.

Delcourt [delkúr] Pierre Joseph (* 1852 v Ajacciu), reportér různých žurnálů pařížských (Evènement, Corsaire, Tribune, Lanterne, Nation), kde je znám pseudonymy Pierre Koiff, Paul Didier, James Bell. Napsal romány *L'agence Taboureau* (1881); *Ficelle, successeur de Taboureau* (1882); *Le secret de juge d'instruction* (1882); *Feu Tri-coche* (1883); *Le dernier des Parthenay* (1887) a j., pak studie ze života paříž. *Ce qu'on mange à Paris*; *Le vice à Paris*; *Le vol à Paris*, konečně *Le glossaire du langage dans le journalisme parisien* (1887).

Delcroix [-lkré-], ital., franc. du croire, angl. guarantee, „poskytnutí úvěru, sluje ručení za splnění. Corsaire, které přejímá osoba, jež uzavřela příslušnou smlouvu za jiného, na př. agent, cestující obchodní. Kommissi on á f ručí kommittentovi **d.**, to jest za to, že osoba, s níž uzavřel smlouvu, jí v skutku splní, jen tehdy, převzal-li ručení to výslovně, nebo žádá-li toho obyčej obchodní na místě jeho závodu; může pak za risko tím převzaté žádati zvláštní odměnu (*provisi d.*, čl. 370. obch. zák.).

Delcroix [delkroá] Désiré, románpisec a dramatik belg. (* 1823 v Deynze ve

Flandersku). Z prací jeho, vyznamenaných opět cenami, uvádíme: romány *Geld of liefde* (Peníze nebo láska, Brussel, 1855); *Morgen, Middag en Avond* (t., 1858) a dramata *Filipina Flanderská*; *Lena*; *Elisa* a j.

Deldevèz Eduard Marie Ernest, skladatel, spisovatel a dirigent franc. (* 1817 v Paříži), odchovanec konservatoře pařížské, kdež byli učitelé jeho Habeneck ve hře houslové, Berton a Halévy v kontrapunktu a skladbě. R. 1859 jmenován druhým a 1873 prvním kapelníkem Velké opery, vedle toho 1872 prvním dirigentem koncertů konservatoře, jejíž později stal se učitelem. Z děl jeho z úspěchem provedeny symfonie, kvarteta a jiné skladby komorní, ballety, velká díla vokální světská i církevní, kantáty a j. Kromě toho i literární činnost D-ova jest pozoruhodná, jak svědčí studie *Curiosités musicales* (1873) a *La notation de la musique classique comparée à la notation de la musique moderne*. Str.

Delestur viz Del.

Deleb. palma, viz Borassus.

Delecluze 'dekležj; Étienne Jean, malíř a spis. franc. (* 1781 v Paříži — † 1863 ve Versailles). Náležel k žákům malíře Ludvíka Davida a dobyt svými obrazy četných úspěchů, ale za nedlouho věnoval se výhradně spisovatelství. »Lycée«, »Moniteur«, »Journal des débats« přinášely jeho kritické referáty o výtvarném umění i ploděch literárních, při nichž stavěl se D. proti mladému romantismu na stranu klasicismu. D. byl obratný romanopisec (soubor, vyd. Romans, contes et nouvelles 1843); za nejlepší jeho práci má se *Mademoiselle Justine de Liron* (1832; *Florence et ses vicissitudes 1215—1760* (1837; *Grégoire VII, saint François de Assise, saint Thomas d'Aquin* (1844); *Roland ou la Chevalerie* (1845); *Dante Allighieri ou la Poésie amoureuse* (1848) a jiné menší články jsou literárně historické studie čestného významu. Pěkný obraz doby a intimního života D-ova pedává: *Louis David, son école et son temps* (1858) a *Souvenirs de sa vie, de 1800 à 1862*.

Delectatio [-ektácio], lat. záliba, slovo užívané r. v dogmatické od Jansenia a školy tečene Augustinské při nauce o milosti Boží; Jansenius učil, že člověk ztratil pídem Adamovým svobodu vůle své, nemá e sám se rozhodovati k tomu či onomu skutku, nýbrž jest uvrhán nezbytně určován zálibou buď hříšnou d. temnou, buď nebeskou d. celestní, přinejmenší, která z obou jest menší. D. reálná a vírná, buď k dobrému nebo ke zlému, tudíž k milosti účinná, zrna účinná, liší se od dostatečné, jen sufficientní, jen vyššího stupně, sly, že ten, ona jest silnější než opačná záliba hříšná, tudíž všude s. Augustinští (Berti, Norris a j.) umírnili tento náhled pravice, že dvoji touto zálibou byvá sice určen člověk ke skutku, avšak nikdy nezbytně, nýbrž mravně, t. milost Boží zpodobí v člověku takovou zálibu ke skutku dobrému, že člověk na lsti, ať svobodně, ke provedení skutku se rozhodne a opačné zálibě mravní vyjímá se opět od mravního skutku. Jansenisté naopak byli od

církvě zavrženi, protože popírá svobodu lidské vůle, druhý náhled není bludný, ale nevy-světluje to, k čemu byl určen, totiž pro jaký důvod milost účinná najisto vyvede učin, aniž by svobodu lidské vůle porušila, neboť ji nejen neruší, nýbrž zesiluje. — 2. V morálce d. *morosa* slove záliba, jakou člověk má v myšlénkách, představuje si nějaký skutek zlý, na př. smilstvo, aniž však je skutečně pácha a třeba ani úmyslu nemá je konati; není to však prostý pocit záliby, jaký mimoděk v člověku vzniká dříve, než rozum si toho povšimne a vůle zamítne nebo připustí, nebo i když si toho již vědomi jsme, ale vůle se tomu opě: nýbrž jest to vědomé a dobrovolné zdržování se v takové zálibě; proto je vždy hříšná. So.

Delecti [-ektí; v římském vojenství mužstvo (pěší i jízdné) pro statečnost, odvahu a obratnost vybrané z ostatních zástupů ke smělešimu a důležitějšímu podniku na dobu kratší nebo delší (*delecta manus, delectus eques, delecti pedites* atd.) Ve starořím. vojské byli d. jakožto zvláštní oddělení mimo legii a tvořili stráž vojevůdčovu. Zřizovati čtyři nebo větší sbory vybraných vojáků (t. zv. *επιλεκτοι*) bylo již u Řeků v obyčeji a zachovalo se i když od Římanů byli podrobeni. Črk.

Delegace (lat. *delegatio*) jest zřízení a pokud se týče vyslání zástupce k převezetí některého aktu, který by zmocňujícím samému konati náleželo. Připustnost a právní význam d. řídí se vůbec dle předpisů, jež platí v příčině zmocnění, a nemůže zvláště vyslaný zmocněnec (delegát) nikdy míti práv větších, než jaká přísluší zmocňujícímu (mandant) samému. V přeneseném slova smyslu užívá se pak namnoze výrazu d. k označení osob zmocněných samých, je-li vyslanou více, a v tomto smyslu mluvíme pak o d-ci jakožto o sboru zástupců k tomu nebo onomu účelu na určité místo vyslaných. r. Ve statutu právu rakouském nazývá se d-i zvláště onen sbor zákonodárný, jemuž spolupůsobiti jest při upravování poměrů celé říše Rakousko-Uherské. Sbor ten skládá se z vyslaných zvolených jednak říšskou radou zemí předlitavských, jednak sněmem uher-ským a název jeho tudíž není zcela správný, že čin ve takto zvolení níak nejsou zmocněnec oněch sborů, které je byly vyslaly, nýbrž reprezentují samostatný sbor zákonodárný, nejspíše níak vázání instrukcemi, jim třeba říšskou radou a pokud se týče uher-ským sněmem odděleným. Pouze v tom jeví se takis odvislost členů d. na sboru, který je byl vyslan, že ztráta členství ve sboru tomto počíná se i ztráta členství v d-ci a že po-volení k součinnému spádání členů d. udílí sbor základní, je-li souhlasně s d-ci shromážděn. Ie vše netýče se však funkcí d-ci, nýbrž pouze sližení je to, podobně jako zvolení poslaneckým tělem, avšak právo není na úkor samostatnosti činnosti jeho ve sboru, do něhož byl zvolen. Deletema přikázáno d cím spolu-nás hem v zákonodárství, pokud jde o celou říši Rakousko-Uherskou; poněvadž však vy-rovnání z r. 1867 téměř všechny funkce

zákonodárné i v oborech za společné prohlášených výslovně jednak říšské radě země předlitavských, jednak sněmu uherskému byly vyhrazeny, omezuje se vskutku činnost d-cí na důležitéjší funkce správní, jim v těchto oborech přikázané, najmě na upravení společného rozpočtu. Každá z obou d-cí skládá se ze 60 členů; z těch vysílají po 20 obě sněmovny panské a po 40 sněmovny poslanecké. O způsobu volby těchto členů bylo již na jiném místě pojednáno (viz Čechy str. 558). D. svolávají jsou každoročně císařem na místo jím určené; po přání uherského sněmu má se však tak diti střídavě do Budapešti a do Vídně nebo do jiného města předlitavského. Každá d. volí sobě ze středu svého předsedu a jeho náměstka, zapisovatele a ostatní funkcionáře. Porady koná každá d. o sobě, usnásějíc se absolutní většinou hlasů. K platnému usnesení potřebí přítomnosti polovice členů d., již se týče. By společný »zákon« k místu přišel, k tomu zapotřebí jest svolení obou d-cí a sankce císařovy, kdyby však po třikráte nekčlo k srovnalému usnesení obou d-cí, koná se k návrhu jedné d. schůze společná, avšak pouze k účelu hlasování o sporném předmětu. Při těchto společných schůzích střídají se předsedové obou d-cí. K platnému usnesení třeba jest přítomnosti dvou třetin počtu členů každé d., při čemž musí býti ze strany obou d-cí stejný počet hlasujících. K tomu konci vyloučí se losem, oč na některé straně více členů přítomno. Usnesení se d-cí císařem schválená uveřejňují se pak v úředních listech obou polovicí říše.

Přk.

D. v býv. království Lombardsko-benátském a Státě papežském byly úřední sbory vládní spravující jednotlivé obvody (provincie), jež pak samy sluly d-mi. Představený takové d. slul delegát a ve Státě papežském býval jím praelát. Kardinál vedoucí správu podobného obvodu slul legát a obvod jeho legace.

Hsř.

D. v právu církevním značí přikázání pravomocnosti s úřadem po právu spojené se strany vlastně oprávněného někomu jinému, aby ji vykonal. Arci vyloučeno, aby držitel úřadu ustanovil zástupce pro všechny záležitosti sobě svěřené. Ačkoli od časů nejstarších papežové a později biskupové delegovali moc svou, přijaly d. povahu obvyklého ústavu právního teprve ve XII. stol. Delegovati může každý, kdo vykonává pravomocnost řádnou (*ordinaria*), místo sebe klerika, jenž dvacátý rok již dokonal. Tento jen v určitých případech moc přenesenou dále přenášeti smí (subdelegovati). Vyloučena jest d., kterou by se jedině přenášelo konečné rozhodnutí případu. Bylo-li delegováno více osobám, může příslušným příkazem (*commissorium*) buď každá z nich o sobě povolána býti k výkonu, kdež pak předstížení rozhoduje, buď jen všechny pspolu. D. cí přikazuje se buď provedení jednotlivého úkonu, buď celé záležitosti nebo celého druhu věcí.

Ott.

D. v rakuském řízení soudním soukr. (též nesporném) znamená odněti právní

záležitosti soudu podle zákona příslušnému a vznesení jí (zahrnujíc v to i konečné vyřízení) na soud stejného stupně (ač snad jiného druhu) se soudem původně příslušným. Stává se tak z rozkazu vrchního zemského soudu; výjimkou z rozkazu nejvyššího soudu, jde-li o d-cí některého vrchního soudu nebo soudu I. instance z obvodu jiného vrchního soudu. Důvodem jest buď nutnost, totiž vyloučení nebo vytýkaná vadnost soudce, již jinak odpomoci nelze, buď vhodnost, na př. uspojení většího nákladu, bližší přístupnosti soudu delegovaného.

Ott.

D. v řízení trestním. Sborový soud druhé instance (vrchní zemský soud) může v obvodě svém a kassační soud může vůbec z příčin veřejné bezpečnosti, nebo jiných příčin důležitých (na př. v oprávném řízení) sám anebo k žádosti stran přikázati věc trestní jinému soudu téhož způsobu, vyslechnuv vrchního státního zástupce (pokud se týče generálního prokurátora). Stížnost k soudu kassačnímu na d-cí nařizenou vrchním soudem mají strany podati ve třech dnech po zpravení; odkládacího účinku nemá. D. může se týkati také soudů porotních a výjimečných (kromě stanného soudu) a nastati třeba ještě za hlavního přeličení, jež se pak ovšem musí znova provésti u soudu delegovaného. Srv. Storch, Řízení trestní rak., zž.

Hsř.

D. v právu soukromém záleží v tom, že osoba jedna (delegant) nařídí druhé (delegát), aby plnila osobě třetí (delegatát). D. zahrnuje tedy někdy v sobě novaci, na př. poukazuje-li věřitel (delegant) dlužníka, aby plnil na místo jemu věřiteli jinému a liší se pak od postupu (*cesse*) i tím, že pohledávka se nepřevádí. Nýbrž místo pohledávky, zaničující i se všemi právy vedlejšími (*akcessemi*), vzniká pohledávka nová: tu ovšem třeba svolení dlužníka, jež dalo se ve starém právu římském stipulací; aneb, svolil-li dlužník, aby jiný jeho věřitel místo něho se zavázal, což liší se pak od *expromisse*, že při této netřeba svolení dlužníka. Splněním d. může se někdy zrušiti také více pohledávek. — Moderní kodifikace nepřijaly většinou d. vůbec, anebo jednají o ní př. assignací (poukázce), jako rak. obč. zák.

Hsř.

Delegát viz Delepace.

De lege ferenda (lat.), vzhledem k zákonu příštím, vzhledem k tomu, jak by poměr nějaký příště zákonem měl býti upraven (vzhledem ku prospěšnosti, slušnosti atd.). Opak toho jest *de lege lata*, vzhledem k zákonu danému, vzhledem k tomu, jak zákon skutečně upravil nějaký poměr právní.

Delecko (z lat.), volba, výběr, odvod

Delektovati se (z lat.), pochtivati si si na něčem, míti z něčeho příjemný pocit, radovati se z nějakého požitku smyslového, baviti se. — **Delektace**, požitek, rozkoš.

Delémont [dlemōn] něm. Deleberg, okr. město švýcarské v kantoně bernském, v údolí Birsy, na železničních tratích basilejsko-belfortské a bielsko-basilejské, má zbytky římského chrám, obecné, sekundární školy a progymnasium v býv. biskup-

ském zámku), učitelský seminář, sirotčinec, průmysl hodinářský, bělidla a 3638 obyv. (1888). V městě a okolí železné doly a vysoké peci. — V okrese d. ském žije na 266 km² 13.979 obyv., téměř veskrze katol. Francouzů. van **Delen** (Deelen) Dirk, malíř holl (* kol. 1605 v Heusdenu — † 1671 v Arne-muyden) Byl žákem Fr. Halsa a maloval většinou architektury, interieury nádherných domů, síní a kostelů, do kterých malovali mu staffáží osob Palamedes, Dick Hals, Codde a j. Jeho díla jsou v Louvru, na mnohých místech v Nizozemsku, v Berlíně, ve Vídni, v Brunšviku, v petrohradské Eremitáži a j. Kresba jeho je správná, kolorit sice pestrý, ale jasný a lehký.

Dělenec viz Dělení v mathem.

Dělené kruhy jsou kruhy kovové, zřídka a jen výjmkou skleněné, buď plně kotoučovitě nebo prolomené, se 4—16 paprsky (žebry). Jsou hlavní součástí úhloměrných strojů měřících, jsouce na obrubě opatřeny dělením. Úhly čtou se z hruba ukazováčkem (indexem), jemnější pomocí noniů čili vernierů, nejjemnější čítacím drobnohledem. Před vynalezením noniového čtení užívalo se děleného pravítka šikmo k poloměru skloněného, jež se po kraji dělením pošinovalo (dělení diagonální č. Diggsovo). — Nonius pošinouje se buď po ploše kruhu, v kterémž případě kraj dělený nonia přes črtv kruhového dělení přesahuje, nebo jest umístěn v prodloužení plochy kruhové, dotýkaje se krajem dělené obruby. Čítacím drobnohledem zvětšují se intervaly dělení tak, že mikrometrem v očníci drobnohledu umístěným ceniti lze díky velmi nepatrné na kruzích poměrně malých. Angličané drželi se spíše velikých kruhů, užívající čtení noniem nebo slabě zvětšujícím drobnohledem, škola francouzská a německá šetří při rozměrech kruhů a užívá silnějších drobnohledů. Jako příklad největších užitých kruhů dělených může sloužiti kruh 2.4 m v průměru a 3.6 m Troughtonem pro hvězdárnu Dublinskou provedený. Přípravě přesných velikých dělených kruhu klade však materiál sám nepřekonatelné překážky a moderní škola užívá raději kruhů malých massivních, při nichž snáze jest zabrániti deformacím. Dělení samo ryje se na kruzích hrubých přímo do kovu, z pravidla do mosazi, jemné kruhy opatřují se páskem některého ušlechtilého stejnoměrného kovu, který se do kruhu zaklepá nebo zapájkuje a spolu s kruhem opracuje. Kovy nejužívanější jsou stříbro, argentan; několik velkých strojů hvězdářských má kruhy s pásky platinovými, též zlatý pásek a palladiový pásek se vyskytuje. Kruh sám je z mosazi nebo z bronzu; nověji užito bylo s velkou výhodou na kruhy průchodníků hvězdářských litiny železné, do níž zaklepán pásek palladiový. **Kruhy se čtením noniovým** jsou číslovány od 1. do 10. stupňům, kruhy se čtením drobnohledy nif se drobně od stupně k stupni. J.F.F.

Dělení v mathematice jest úkon potěrem ze součinu dvou čísel a jednoho hledáme druhé. Známý součin jest

dělenec (dividend), známý činitel slove dělitel (divisor); výsledek dělení jest podíl (quotient). Ku př. 28 : 7 = 4. Dělenec i dělitel mohou býti čísla nepojmenovaná a jest pak takovým i podíl. Je-li dělenec pojmenovaný a dělitel bezejmenný, jest to dělení v užším smyslu; podíl má pak totéž jméno jako dělenec: 28 kg : 7 = 4 kg. Dělenec i dělitel mohou býti též obě čísla pojmenovaná, a sice buď stejnojmenná aneb aspoň stejnorodá; úkon ten pak jest měření a výsledkem jeho číslo nepojmenované: 28 kg : 7 kg = 4. S.J.

D. v mechanice jest soustava črtů rozdělujících buď kruh nebo přímku na nějaký počet dílů, a máme tudíž d. kruhové rozděleným kruhem a d. přímé měřítkem přímočárým. Aby soustavy črtů snáze se čily, prodlužují se črtv, jež zakončují větší shluky dílků, a číslují se mimo to. Dělení kruhové může býti buď sexagesimální, když jest kruh rozdělen dle 360° na čtyři kvadranty po 90°, a noniem nebo drobnohledem čtou se pak minuty (') a vteřiny ("). nebo jest centesimální, když kruh dělen jest dle 400 na čtyři kvadranty po 100 »gradech«, noniem a drobnohledem udávají pak desetinné zlomky jednoho gradu (značka °). Dělení jest buď ryté nebo leptané; přímočárá měřítka a stupnice též zhusta bývají fotografovány na skle.

D. originální. Názvem tím označuje se d. základní, d. pravidla na kruzích dělených získané methodickým rytím, na rozdíl od d. kopírovaného, jež děleno jest již dle hctového d. kruhového přenášením. **D m orig.** získati možno na kruhu děleném buď přesným pūlením oblouků (Troughton, Reichenbach) pomocí jemných dotykových pakostrojů, neb tím, že okopírujeme d. z nějakého kruhu, systematickým vyměřováním pomocí čítacího drobnohledu stanovíme odchylky každého črtu od polohy správné a narýjeme nové základní d. správné (Troughton, Wanschaff). J.F.F.

D. v mluvnici. Značný význam má d slov na slabiky a d. vět a skupin větých. V obojím případě má d. účel buď theoretický, sloužíc k mluvnickým výkladům, buď praktický v písmě. Slova jednotlivá dělí se na slabiky dle způsobu svého skladu. Tu pak jest základem skladu slabiky samohláska nebo dvojháska nebo samohláskové l, r, a tím také základem d. Souhlásky nejsouce tak pevně spojeny se slabikami, nedají se také tak snadno dělití. Náslovné samohlásky patří ovšem vždy k samohláskám následujícím m. koncové ku předcházejícím; o středoslovných však nedá se často bezpečně říci, kam patří, poněvadž v mluvení stejně se druzí k slabikám předchozím i následujícím Tyto obtíže d. slova zvětšeny jsou ještě různými změnami souhlásek a slovy cizího původu, u nichž sklad není vždy dosti znám, a nad to, i když je znám, odporuje naší praxi. V celku však přece dají se postaviti tato pravidla praktická: 1. Slovo složené na tom místě, kde se stýkají členové složeniny, dělíme tak, aby souhlásky zůstaly při prvotných složkách: *zod-oboji*,

u-;draviti. 2. Při slovech nesložených patří souhláska jediná k slabice následující: *ne-dé-le*. Při skupině souhlásek rozhoduje původ, pokud jest patrný (kmen, přípony, koncovky); *škol-ní*, *sa-ti*, *hlás-ka*. Není-li původ dosti patrný, přestává důslednost a stálost pravidla i píšeme *la-ka* nebo *lás-ka* rovným skoro právem. Tato nerozhodnost jest ještě větší tam, kde skupina souhlásková smíšením neb vysutím se změnila: *čes-ky*, *če-ský* (m. češ-ský), *ob-lev*, *ob-vek* (m. ob-vlek). Také ve slovech cizích počestěných můžeme často psáti dvojako: *Alex-ander*, *red-akce*, i *Ale-xander*, *re-dakce* ať poslední způsob lépe se hodí českému duchu. Srov. J. Gebaura Mluvnici českou (větsi.) I. str. 45. sl. Mnohem významnější jest **d** v it a skupin větých, zvláště v písmě, oněmž viz Interpunkce. **Hš.**

D. v logice viz *Divise*.

D. pozemků v nár. hospodářství viz *Drobení pozemků*.

D. pozemků v geodaesii. Má-li se vyměřený pozemek rozdělit dle ceny své na dílce, nerozhoduje při tom jen plocha, nýbrž i jakost půdy (bonita), na které cena pozemku závisí. Rozeznává se dvoji d. pozemků: a) d. pozemku stejné jakosti (bonity) a b) d. pozemku různé jakosti. Je-li B_1 bonita pozemku jednoho a P_1 jeho plocha, tu cena jeho $C_1 = B_1 P_1$, a cena pozemku druhého $C_2 = B_2 P_2$. Má se tudíž

$$C_1 : C_2 = B_1 P_1 : B_2 P_2.$$

Srovnalost ta udává, v jakém poměru musí se plocha P_1 a P_2 rozdělit na 2 díly o ceně C_1 a C_2 . Je-li bonita stejná, platí srovnalost

$$C_1 : C_2 = P_1 : P_2.$$

Všakery úlohy o d. pozemků možno řešiti buď počtem nebo graficky. **D.** pozemků stejné bonity. Má-li se pozemek výměry P rozdělit v poměru $m : n : p$, rovnají se dílce f_1, f_2, f_3 :

$$f_1 = P \frac{m}{s}, f_2 = P \frac{n}{s}, f_3 = P \frac{p}{s},$$

kde $s = m + n + p$. Grafické řešení zakládá se na základních větách geometrie rovinné. **D.** pozemků nesterčné bonity. Různé bonity téhož pozemku vyjádří se bonitou $B = 1$ a tím i součiny B, P , a $B_2 P_2$, pro bonitu = 1. Je-li na př. $B_1 P_1 = a$, plocha pozemku za bonity = 1, tu naopak skutečná plocha pozemku bonity B_1 bude $P_1 = \frac{a}{B_1}$. Jinak řeší se úloha

jako v případě předešlém. **Nov.**

D. práce viz *Dělba práce*.

Deleniment (lat. *delenimentum*), prostředek upokojující, utišovací.

Delepierre [dlepjér] Octave, spisovatel belg. (* 1804 v Bruggách — † 1879 v Londýně). Byl advokátem, od r. 1849 generálním konsulem belgickým v Londýně a napsal mnoho spisů zvláště z oboru histor. a staré literatury: *Les traditions et légendes de Flandre* (Liège, 1834); *Précis des annales de Bruges* (1835); *Le roman du renard* (Brussel, 1838); *Galerie des artistes brugeois* (Bruggy, 1840); *De l'origine des Flamands* (t., 1841); *La Belgique illustrée* (t., 1841); *Examen de ce que renferme la bibliothèque du Musée britannique*

(Brus., 1846); *Histoire littéraire des fous* (Lond., 1860); *Historical difficulties and contested events* (t., 1868); *Revue des ouvrages écrits en centon* (t., 1868); *Essai historique et bibliographique sur les rébus* (t., 1870); *La parodie chez les Grecs, chez les Romains, chez les modernes* (t., 1870); *Supercherries littéraires* (t., 1872); *Tableau de la littérature du centon* (t., 1875); *L'enfer. Essai philosophique et historique* (t., 1877); upravil nová vydání starších spisů, na př.: *Aventures de Tiel Ulenpiegel* (Bruggy, 1840; 2 vyd.) a *Macaronéana, ou Mélanges de littérature macaronique*: Paříž, 1852) a vydával s B. Brunetem: *Bibliothèque bibliophile facétieuse*.

Delesse [dleklyz] Louis Charles, komunard a publicista franc. (* 1809 v Dreuxu, † 1871 v Paříži). Byl ducha bystrého a neuvěřitelného, způsobů jemných a aristokratických, ale smýšlení sociálně-demokratického, které až ve fanatismus přecházelo. Když r. 1836 pro revolucionářské pokusy musil opustiti Francii, založil v Charleroi časopis »Journal de Charleroi« a redigoval r. 1841 ve Valenciennu »Impartial du Nord«. Za revoluce r. 1848 byl na krátkou dobu gener. kommissářem v depart. Nord a Pas de Calais, načež počal vydávati v Paříži list »La Révolution démocratique et La Liberté républicaine«. Pro výstřední směr a pro pobuřující články byl **D.** stále stíhán, pokutován a r. 1849 odsouzen k deportaci; uprchnuv do Anglie, hájil snahy své v novém listě »Voix du Proscrit«; r. 1853 vrátil se tajně do Francie, byl však poznán a k desítileté deportaci odsouzen; r. 1859 byl amnestován i vydával r. 1868 týdeník »Le Réveil«, pro jehož směr často byl pokutován, ano r. 1869 k útěku z Francie donucen. Za války r. 1870 vrátil se do Paříže, zosnoval tu 31. října povstání proti provisorní vládě a vstoupil do národního shromáždění. Při vzniku komunity vzdal se mandátu a oddav se celou duší snahám kommunistickým, stal se, když 9. květ. rozehnal výbor pro obecné blaho, presidentem nového výboru. Když pozoroval, že pád komunity jest neodvratný, učinil 20. kv. návrh, aby veřejné budovy byly petrolejem zničeny a všickni rukojmí postřeleni. Dne 28. května padla poslední opora komunardů Buttes Chaumont, a **D.** nechtěje přežiti pádu komunity, postavil se na barikádě v Rue d'Angoulême proti útočícímu vojsku i padl, zasažen byv pěti kulemi. Vydal paměti o své deportaci: *De Paris à Cayenne* (Paříž, 1869).

Delesse [dles] Achille, mineralog a geol. franc. (* 1817 v Metách — † 1881 v Paříži), vzdělal se na škole polytechnické, konal po Evropě studijní cesty, učil na různých věd. ústavech ve Francii, byl gener. inspektorem dolů a členem akademie věd. Vydal cenné práce mineralogické a geologické, všimaje si zejména stránky chemické, studoval zvláště pseudomorfovy, metamorfovy skal, skladbu dna mořského a j. Vypracoval agronomické a hydrologické mapy krajiny z okolí Paříže, po dlouhou dobu redigoval »Revue de géologie«. Vedle četných článků uveřejněných v odborných časopisech sluší uvést spisy: *Etudes sur le*

chodě táhly se hřbitovy; na jihozápadě ležel posvátný okres Pylaia se synedriem. Nyní rozkládá se na místě města vesnice Kastri. Ze zřícenin zachovány zbytky zdi polygonální, základy chrámu a podzemní stavby, zbytky zdi peribolu; ostatní všechno zasypáno. Z výkopů nejznamenější jsou Wescherovy a Foucartovy; nejnověji podniká vláda francouzská nové ohledání celého terainu.

Založení svatyně popisuje se v hymnu homérském na Apollóna Bůh dá Trofóniovi a Agamédovi chrám delfský vystavěti a zabiv draka Pythóna, od něhož místo Pythó nazváno, ustanoví krétské plavce za své kněze, jímž v podobě delfina se zjevil Starší ještě zmínka jest u Homéra o thésauro (I, 405) a věštírny delfské (II, 79). Dle jiných pověstí měla ji původně Gé, pak Themis, Foibé a ta dala ji vnuku svému (Aisch Eum, Paus. X., 5, 3.). Mythy oba mají jen za účel vyložiti, jak věštby působené parami zemskými dostaly se v moc Apollónovu. Věštění dalo se tím, že kněžka (*prophetis, promantis*) posazena na trojnož skládající se z podstavce nad propastí stoicického, z kovové pánve s prolamovaným víkem, na níž bylo sedadlo věstkyně (Strabo IX, 5.). Pythia v starší době byla panna; až po únosu, jehož Echekratés se dopustil (Plut. de P. or. 22, 46), žena přes 50 let, života počestného, v oděvu panenském; za dob Plutarchových obyčejně dívka venkovská. Před věštěním umyla se v pramenu Kastalii, napila se z pramene Kassotského a brala do úst listy vavřínové (Luk. Hermot. c. 60). Zprvu věštěno jen jednou v roce v měsíci Bysiu (Pl. Quaest. gr. VII, 174.), později byly 2—3 Pythie a věštilo se po celý rok vyjmouc *ήμεραι αποπαύσεις*. Za doby Plutarchovy byla Pythie jen jedna, věštice jednou za měsíc (de def. or. 9). Požad tazatelů stanoven losem; před věštěním konali modlitby a obět, ověnění vavřínovým věncem, kterýž odkládali po návratu do vlasti. Obět podrobena doзору kněží; byla-li znamení přízniva, uvedena Pythie u přítomnosti tazatele, jenž kadidlo a koláče obětní obětoval, maje ratolest vavřínovou v ruce a hlavu zabalenu, pak několika *δσσαι* a kněze *προφητης* zvaného a posazena na trojnož, oděna jsouc v dlouhé roucho, majíc kothurny a vlasy rozpuštěny, ozdobeny krobyly (Pl. Pyth. or. 24). Stav Pythie byla extase, někdy skutečné šílenství (Plutarch. de def. or. 51). Výroky její byly v prose; sestavovány byly od kněží a později od zvláštních básníků do hexametru (Pyth. or. 25); hexametru tento byl charakteristickým pro ně; odtud i první Pythie Fémonoé za jeho vynálezkyňi pokládána (Paus. X, 5, 4). Již za starší doby byly některé věštby, zejména návodů o obětech a j. v prose, později byla prosa pravidlem. Nářečí ve veršovaných věštibách bylo epické, v prosaických delfské. Díkce byla již sama sebou často temná, jako vůbec ve staré poesii sakrální (Plut. Pyth. or. 21, 24); k tomu přistupují ještě nejasnosti schválně od kněží učiněné, jež sebral Cicero (de div. II, 56). Vlastní slova věšteb pocházela zajisté většinou od kněží; oni však snažili se tážajícím se ra-

dití, jak nejlépe uměli, čímž právě věštby takové vážnosti nabyly. Otázky byly již ode dávna většinou rázu soukromého.

Vliv delfské věštírny vidíme již u Homéra B, 519, I, 415, II, 79 (starší jméno bylo Pythó). V době historické vidíme, že dle rady Pythiiny jedná ve Spartě Lykurg (Her. I, 65), že dle ní Thalétos a Tyrtaios tam povoláni, že již dříve království rozděleno (Her. I, 52), jakož vůbec 4 Pythiové přísedící králů a gerusie byli ustanoveni, by výroky věštby Spartanům oznamovali. Také zřízení her olympických stalo se dle rozkazu delfského (Paus. 5, 15, 4.). Rovněž v Athénách nalézáme sbor zvaný *εξηγηται πυθόχορηγοι*, jenž výroky věštby, zejména v ohledu práva sakrálního vykládal a také zákonodárství Solónovo (Sol. 14) a Kleisthenovo obdrželo sankci z Delf (Paus. X, 161). Velmi důležité bylo působení věštby při zakládání osad, jež veskrze dalo se podle jejich nařízení. Postavení věštírny za válek perských, jež zprvu beznadějně odpovědi Řekům dávala (Her. VII, 140—143, 148, 169, 220; VIII, 36—39, Plut. Ar. 11), vykládá se tím, že kněžím záleželo, aby nepozbyli vlivu v Asii, možná že i zachránění věštírny před invasí perskou, o němž Her. podává legendu delfskou, stalo se vyjednáváním (Curtius), ač pravdě více se podobá, že sbor perský skutečně potřen. Co o Athénách a Spartě, platí též o ostatních státech (viz jejich thésaury); zajímavý jest vliv věštírny na cizí národy, čehož nejpatrnější příklady jsou: Kroisos (Her. I, 46—52, 54, 55, 92), jehož dary činí epochu v dějinách pokladu delfského, Římané za Tarquinia Superba a za války vejské (Liv. V, 15) a hannibalské (Liv. XXII, 57, XXIII, 11; Q. Fabius Pictor). Úpadek počíná válkou peloponnéskou; Sokratés sice odvolává se na věštírnu, za to však Periklés (Pl. Dem. 20) vystupuje proti ní, ježto Pythia ptála Spartanům, podporujíc je i penězi (přece však zabránila zboření Athén). Z téže příčiny i Epameinónas byl odpůrcem věštírny; rovněž Démostenés nazývá věstkyni přivrženkyňi Filippovou. Po vpádu galském, jenž šťastně u Delf odražen (Paus. VIII, 10., 4. X, 8., 2.), zdá se, že vliv se vzmoh; za doby Ciceronovy byl opět v úpadku (de div. II, 57.), což filosofové stoicři vykládali ubytím zázračné síly páry (ib. I, 19.). Nero poplenil věštírnu a konal v adytu lidské oběti, za Hadriána však nastala opět doba rozkvětu, o níž doklady máme u Plutarcha (zejm. de Pyth. or. 24—28). Mince delfské sahají do Caracally, Pescennius Niger ještě se věštírny dotazoval; pak nastává úpadek způsobený křesťanstvím. Konstantin vyloupil svatyni, tak že, když Julián se dotazoval o tažení perském, dána mu odpověď tato:

„Již nemá Foibos stánku, ne vavřínu věštebného, ne pramenu hovocického, zanikl i voda hovorná.“

Euseb. Vita Const. III, op. 54.

Theodosius věštby definitivně zrušil.

D. náležely původně ke spolků fókidskému (448); Spartané učinili je autonomními, což násl. roku Athénané zrušili, a r. 421 autonomie delfská mírem Nikiovým uznaná (I huk., 5, 18.).

Ve třetí svaté válce zmocnili se města opět Ekk. III. a pokládá chrámových užiti k vedení války. Hippokratem města obnovil Po r. 338 byl, ma dány zvláštní hlasy v amfiktyonii, jejíž středem D., tak se zří. staly se teprve v VI. st. po zločinu Krissy. později jako amfiktyonie celá, dostaly se v moc Antoiů, kteří posílali do města zvláštního správce *ἐπιμισθίας τοῦ τε ἰεροῦ καὶ τῆς πόλεως*. Za znovuzřízení amfiktyonie v době římské má D. dva hlasy. Shromáždění amfiktyonie konána na podzim a na jaře jako v Pythi, tak i v D-fech Bürgel. Pyllaisch delpische Amfiktyonie, 149; měla dozor nad chrámem a hrani Pythickými. Ústava města byla demokratická; v čele kolegia archontů stál archón *καὶ ἐξοχῆν* tak zvaný v starší době *πολίτευς*, pak se připomínají *ταυταί, υἱοὶ τοῦ*, shromáždění lidu zvané *ἡ πόλις* a rada *βουλή* její výbor dva *βουλευταί* na půl léta voleni a *πομπάρχης*. — Mimo uvedené již kněze připomínají se *ἱερεῖς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀδελφῆ*; pak *πρωτοῦσα, περιηγητής, ξυμὸς, ταυταί*. Četní byli i otroci chrámoví; od III. st. příkazováni byli chrámu otroci jen na oko, jsouce jinak svobodní (Cantius Anecd. Delph., p. 17). — Kalendář delfský má své měsíce zvláštní (Mommson, Delphika 119.). — Hlavní slavnosti delfské byly: ku počtu všech bohů olympekých, Theoxenia v Theoxeniu (elaféoliónu) ku počtu Apollónově theofania v bysiu (anthesferionu). Na oslavu založení věštiny konáno každého osmého roku *οὐρανοῦ μύθημα* (etymologie nejista, Mommson, 210), bezpochyby teprve od III. stol.; vystavěna chýže z listů představující doupě drakovo; průvod v čele s chlapcem, jehož oba rodiče byli na živě, Apollóna představujícím, zapálil ji a rozprchne se. Chlapec bloudil pak nějaký čas po krajině, vstoupil do slůžby a byl potom ve slavném průvodu veden k Péneiu; byv tam očištěn, vracel se do Delf. Srv. Stengel u Ivana Mullera Handbueh, V, 40—53, kdež i bojná literatura uvedena. Š.

Delfico [ko] Melchior, státník a národ. hospodář neapolský (* 1744 v Leognanu — † 1815 v Feramě). Byl členem neapolské státní rady, později (za Bourbonů) presidentem generální kommisie královských archivů. Napsal: *Memorie storiche della repubblica di San Marino* (Milan, 1804); *Ricerche sul vero carattere della giurisprudenza Romana e dei suoi cultori* (Neapoli, 1791 a 1801); *Pensieri sulla storia e sull'incertezza ed inutilità della medicina* (Forli, 1806 a opět). Srv. Mazzetti, Degli studi delle opere e delle virtù di M. D. (Feramo, 1815).

Delfin, zool., viz Ptiskavice.

Delfin (řeč. *delphos*, lat. *delfin*), v řeč. nautice a přístrojovědy. Na ráhu předního šikmo ku předu skloněného stěně upraven byl molutex kas leda a něh clova, ma se podobu řáby delph. jen při snázce sba ovan do lodí porážá se. d. t. h. u svoe proudu set dno a proupl. Srv. Blessing, Nautis der Alten, str. 11. b. h. v. v. k. a. v. c. t. Assmann v Par. meisterovych Penamaler des Class. Altertums, 1814.

Delfin v dělostřelectvu viz Dělo.

Delfin (*Delphinus*), malé souhvězdí na severním nebi u mlčné dráhy mezi Oriem a Pegasem. Jméno má po ptiskavici, jež Ariona z moře vynesla. Pezná se snadno po 4 nejjasnějších hvězdičkách, jež tvoří koshočtverec. Hei, uvádí v souhvězdí tom 31 hvězd pouhým okem viditelných. Z těch je nejjasnější α velikosti 3.3, pak α velikosti 3.7, γ , δ a ϵ 4. ζ a η 5., 14 jich je velikosti 6. a 10 ještě slabších. Hvězdy α , β , γ jsou pomnožné, při α je průvodce 10. velikosti ve vzdálenosti 35", při β 11. vel. ve vzdálenosti 325", a J. Herschel objevil průvodce 10.5 vel. ve vzdálenosti 15"; γ je také potrojná. Několik hvězd teleskopických je proměnných, označují se písmeny R, S, T, U.

Delfin, titul franc., viz Dauphin.

Delfinát viz Dauphiné.

Delfinie, slavnost konaná v Athénách v munichiónu (dubnu); založena prý Théseem, jenž odebíraje se na Krétu, položil ve svatyni Apollóna Delfinia, ochránce na moři, ratolest na oltář. Dne 6. munichiónu konal se prosebný průvod dívek do Delfinia, hlavní slavnost snad padala na den 7., posvátný Apollónovi. Slavností tou snad zahájena plavba na jaře.

Delfin viz Delphinin.

Delfinion, chrám Apollóna Delfinia v Athénách blíž Olympieia. U něho zasedal soud z ečetů se skládající, jenž soudil ty, kdo tvrdili, že spáchali vraždu nějakou jsouce k tomu oprávněni (*οὐδὲν δίκαιος*). Srv. I. Müller, Handb. d. klass. Alterthumswiss. III, 322, IV, 179. Š.

Delfino, město alb., viz Delvino.

Delfino, též Delfin, starý rod benátský, jehož vynikající členové jsou: **1) D. Giovanni**, dožie benátský (1356—1361), musil smlouvou 18. února 1358 v Zadru zavřenou postoupiti uherskému Ludvíku I. celé Dalmacie od středu Quarnera až k hranicím Drače se všemi právy na města a ostrovy a titul vévody dalmatského a chorvatského. — **2) D. Pietro** (* 1444 v Benátkách † 1525 t) byl generálem řádu kamaldolenského v Muraně a zanechal po sobě vzácnou sbírku 4000 rukop., vydanou v V. díle »Veterum scriptorum et monument. . . amplissima collectio. — **3) D. Zaccaria**, kardinál, byl od Pia IV. r. 1561 poslán s Fr. Commendonem do Němec, pohnout protestantů německých, aby obeslali církevní sněm tridentský. — **4) D. Giovanni**, básník ital. (* 1611 v Benátkách † 1699 ve Videmu). Byl senátorem, kardinálem a patriarchou aquilejským. Jeho čtyři tragédie (*Cleopatra, Lucretia, Creso, Medea*) vydal Comino (Tragedie col dialogo apologetico dell'autore non più stampato. Padova, 1733; Miscellanea di varie opere Benátský, 1710) obsahují šest filos. rozprav D-ových. — **5) D. Girolamo**, opatoval v r. 1717 na Nási A banie a Bosny, a v r. 1722 byl v Mletí poražen a tím byl přelonský pro Benátsky stracen.

Delfs Mezzel, něm. malíř (* 1823 v Segrebringu, Štýria v Antverpích a v Paříži. Se zvláštní krásou maluje scény ze života

válečného, hlavně z války německo-francouzské r. 1870 — 71. K nim druží se motivy lovecké, zvířomalba a p.

Delfshaven, dříve přístav města Delftu v nizozem. prov. Jižním Holandsku, od r. 1887 spojeno s Rotterdamem, rodiště P. Heina, jenž má tu pomník, výroba likérů, rybářství. 12.705 ob. (1887).

Delfská amfiktynie viz Amfiktynie nové

Delft, město v nizozem. prov. Již. Holandsku, na řece Schii a na žel. trati rotterdam-gravenhageské, spojeno průplavy s Maastrichtem, s Gravenhagem a Lejdou, má starý gotický chrám s hrobkou rodiny Oranienské a s pomníky Trompa, Heinsia a Leeuwenheeka, nový kostel z r. 1412—76, s věží 90 m vysokou, s pověstnou hrou zvonkovou (500 zvonů) a s pomníky prince Viléma I. a H. Grotta, palác, ve kterém r. 1584 zastřelen byl Vilém I., radnici z r. 1618 s cennou obrazárnou, polytechniku, ústav k vzdělání úředníků východoindické společnosti, školy kreslířskou, vyšší měšťanskou a dělostřeleckou, nemocnici, ústav pro choromyslné, divadlo, zbrojnici, výroba zboží fayencového, zbraní, líhu a likérů, octa, oleje, lití olovených kulí, bednářství, kožičářství, koželužství, silný obchod se všelikými výrobky, s mäslem a sýrem, podporovaný četnými průplavy a r. 1886 nově založeným přístavem a 29.022 ob. (1890) D. založen byl r. 1071 i trpěl mnohými nehodami, zvláště r. 1654 výbuchem prachárny, kterým bylo 500 domů zničeno a jest rodištěm H. Grotia, Heinsia a Leeuwenheeka.

Delftland, krajina v nizozem. prov. Již. Holandsku mezi Mósou a mořem, asi 300 km², velmi úrodná a bohatá na konopí, len, ovoce, vino a zeleninu.

Delftská fayence též **Delftské zboží**, hrncářské zboží z kameniny a fayence, jež se v četných továrnách holland. města Delftu a jeho okolí vyrábělo. Zejména počátkem XVII. stol. D. f. podobajíc se starému japonskému zboží porculánovému, v Holandsku mnohem dříve známému než v ostatní Evropě, těšila se evropské pověsti. Bylo to majolikové nádobí krásnou, s počátku modravou glazurou polevané (napodobení modravého porculánu nankingského), na které byly malby většinou též v modré barvě provedené. S počátku napodobeny tvary i kresby japonské, později nanášeny i domácí kresby hollandské (genry, krajiny, loďstvo, ano i podobizny), které pak opět napodobeny v samém Japanu. K původní barvě modravé přistoupily později i jiné barvy (červená, žlutá, hnědá, zelená), ač s nepoměrně menším zdarem. Výroba d-ské f. rozšířila se časem i na jiné továrny evropské. Teprve vzrůstem výroby nového porculánu evropského klesala (v pol. XVIII. stol.) výroba d-ské f.: počátkem XIX. stol. pak zanikly proslulé továrny delftské až na jedinou. Teprve v posledních letech rozmáhá se na novo výroba toho zboží nejen v Delftu, ale i jinde (v Belgii, Francii). Srv. Havard, Histoire de la Faience de Delft (Pař., 1878). *J.Jd. red.*

Delfzijl [-zajl], opevněné město nizozemské v prov. groninské, arr. appingedamském, na širokém výtoku Emže z Dollartu, s Groninkami železnici spojené, má výborný opevněný přístav, mnoho mlýnů, výrobu oleje, prken, dřevěného nářadí, vápna a cihel a 6642 obyv. (1891, obec), živících se hlavně plavbou a rybolovem. Zde počíná se Dlouhý průplav, vedoucí do Harlink, a nový Plavební průplav. D. pokládá se za klíč ke Groninkám a Frisům.

Delgada Ponta viz Ponta Delgada.

Delgado: 1) D., mys na vých. pobřeží afrického na 10° 40' j. š. v portugalské kolonii Mozambické nedaleko hranic Německé Vých. Afriky a při sev. konci průlivu Mozambického. Na sev. jeho straně vlevá se do moře řeka Rufuma, podle níž vzhůru vede do vnitrozemí cesta k jez. Njasse, na jih od něho rozkládá se záliv Tunghijský. — **2) D.** Cabo Delgado, nejsevernější okres portug. osady Mozambické ve vých. Africe; hl. městem jest Ibo na pobřežním ostrově t. jm.

Delgado Jiménez, špan. lyr. básník a spis. komedií († 1889). Jeho díla těšila se všeobecné oblíbě. Z dram. prací udržela se hlavně zarzuela *El gran mundo*.

Delhi: 1) D. ve Vých. Indii viz Dehli.

2) D. na ostr. Timoru viz Deli.

Delhioký nádor viz Alepská hlíza.

Dělhovo viz Děhylov.

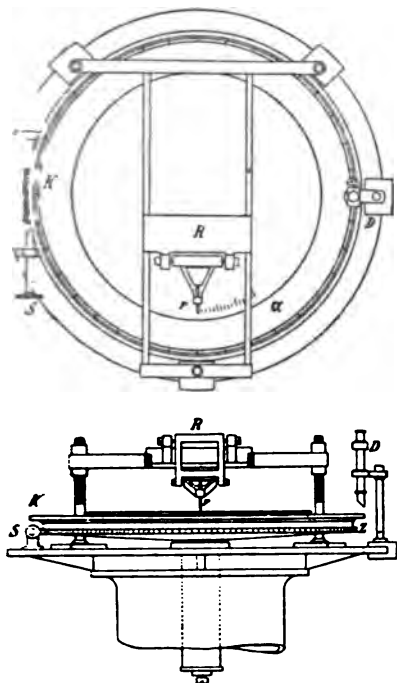
Deli (tur. = odvážný) sluli druhy v tureckém vojsku jednotlivci z jízdy, kteří, většinou opiem zpiti, zběhli na nepřítel se vrhali. Vůdce jejich slul d. baša. Byli to hlavně Albánci, Bosháci a Srbové; ozbrojeni byli jataganem a pistolí. D. bylo i jménem tělesné stráže velkovezírovy (jízdné v poli, pěší v Cařihradě), jež v zástupu 400—500, někdy až 2000 před velkovezírem se brala, když šel do divánu. *Dk.*

Deli: 1) D. také Sungo, sultanát malajský na sev. části vých. pobřeží ostrova Sumatry. 1500 km² veliký s břehem 30 km zděl; říčkami tekoucími na vých. do úžiny malacké dělen jest ve tři části: vlastní D., Longkat a Serdang. Důležit je výtečným tabákem, jehož hlavním trhem jest Amsterdam. Mimo to pěstuje se ořech muškátový, sandal, pepř. Značný jest vývoz zlata. Hl. město sultanátu sluje D. či Labusen-D. Sultanát, druhy knížectví D. ve stol. XIII. závisel na Ačínu, ve stol. XVIII. na Siaku. R. 1814 je sultanátem. Sultán roku 1862 uznal vrchní panství nizozemské a od r. 1873 nesmí činiti jakékoli koncesse v příčině pozemků. Nizozemská společnost kolonisační zavedla do země Čihany (kuli) za zvelebením zemědělství. — **2) D.**, též Dehli a Dilli, hl. místo portug. části ostr. Timoru v Malých Sundech, sídlo guvernéra, na sev. pobřeží v krajíně velmi nezdравé, s malou, severovýchodnímu monsunu přístupnou zátokou, s větším majákem. Místo samo jest zanedbané a neuhledné, ale důležité jest pro vývoz buvolů, vepřů, drůbeže, rýže a zeleniny a pro obchod s Činou; má 2500 ob. (1881).

storickým bodem ve vývoji výroby přesných nástrojů a tvoří základní stroj dotčeného závodu, který jej sestrojil. Pohřbichu jsou obtíže, jež se při konstrukci naskytují, a náklad tak značný, že jednotlivci pečlivě své zkušenosti skrývají a jest o dch s-ích jen velmi málo celkového uveřejněno; každý jest tu odkázán

Č. 1079. Dělicí stroj kruhový.

namnoze na zkušenosti vlastní. Některé stroje, jako ku př. Oertlingův (popsán ve »Fysice pokusné a výkonné« od Zengera), jsou provedením nedobře volené soustavy tak přeplněny mechanickými detaily, že se zcela neosvědčily a leží ladem. Historické zmínky zasluhuje právem též v létech čtyřicátých t. st. od Božka originálně sestrojený přímý d. s., chovaný ve sbírkách české polytechniky (viz Fysiku Zengerovu).

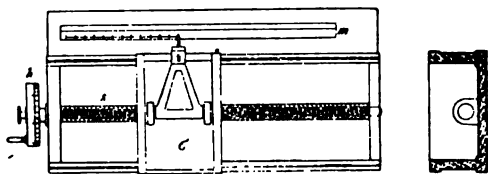
D. s-e kruhové (vyobr. č. 1079.) jsou téměř všechny sestrojeny dle typu Ramsdenova. Vodorovný masivní kruh *K* otáčí se na svislé mohutné ose. Pohyb tohoto kruhu, který jest na obvodě přesně dělen, zavádí obyčejně jemný, velmi přesný šroub obvodový *S*, jenž zabírá do přesně vypracovaných zářezů *Z* na obrubě kruhu. Otáčením zabírajícího šroubu o přesně stejné kusy pohne se i kruh o stejné intervally úhlové. Intervally tyto jsou vyjádřeny bezvadným dělením na ploše obruby kruhové α . Bratři Fričové obešli užití pohybu šroubem obvodovým, dosti nepohodlného, používše kývavé svory s kruhem soustředné, jež při každém kyvu zachytne kruh a pohne jím o daný interval, jehožto hodnotu možno měniti libo-

volně v mezích jednoho stupně. Kolem kruhu rozestaveny jsou dva nebo čtyři drobnohledy *D* 18- až 40krátě zvětšující, opatřené nitkami okulárovými, jimiž čte se přesná poloha kruhu před rytím každého črtu. Na kovové konstrukci, na které spočívá kruh, montován jest přístroj rycí, rydlo *R*; bývá zavěšeno na pevných kovových příčkách v podobě *T*, směřujících přes střed, na nichž rydlo možno přiblížiti nebo vzdáliti od středu přiměřeně průměru kruhu děleného. Rydlem uvádí se v krátký přímočarý pohyb ostré rýtko *r*, jež zatížením v určité fási pohybu zarývá črt. Rydlo může býti buď sáňkové σ , při němž rýtko pohybuje se pošínováním sáňek v přímém vedení, nebo kývavé *R*, při němž udělí se rýtku pohyb rovný kýváním dvou zakloubených rámečků. Poslední soustava správně provedena dává výsledky bezvadné. Rydlo uvádí se v pohyb rukou nebo pohání se mohutným strojem hodinovým, v kterémž případě sluje rydlem samočinným. Při dělení užívá se mnohých pomůcek, z nichž vytknouti sluší páku centrační, sloužící k soustřednému umístění dělených kruhů na d-m s-i, a písátko, jímž ryjí se drobnohledné číslice. Někteří umělci provedli stroje úplně samočinné, jež nepotřebují žádné obsluhy mezi dělením. Jmenujeme ze zdatilých takových strojův kruhový d. s. Simms-Troughtonův v Londýně. Ku pracím nejspíšejšímu sluší však omeziti samočinnost jen na výkony rydla, kdežto postavení kruhu od dílku k dílku nejpřesněji dovede cvičené oko ozbrojené drobnohledem. Dělení na obrubě kruhového d-ho s-e má důležitý význam, poněvadž se dle něho rozdělují všechny ostatní další kruhy. Dělení toto rylo se do nedávna půlením oblouků pomocí zvětšovacích pakostrojů (Reichenbach), práce, která trvala na velkých strojích mnohdy léta. Moderní dělení provádí se dle Troughtona tím, že naryjeme dělení velmi správně kopírováním z některého dobře rozděleného kruhu, kombinacemi drobnohledů stanovíme pak chyby, jež v dělení ještě vězí, a naryjeme pak druhé dělení na základě těchto měření opravené. Dělení takto získané co možná přesné, při jehož rytí třeba jest zachovávatí nejzvláštnější opatrnosti, jest dělením základním čili originálním. Chyby v dělení takovém nesmí přesahovati o 5 vteřiny úhlové a musí býti prosto jak periodických tak i nahodilých chyb. Narytí takového dělení vyžaduje průměrně pilné práce jednoho roku.

D. s-e přímé (vyobr. č. 1080.) možno rozvrhnouti na dvě skupiny; jednu k rozdělování měříték dlouhých (metrů, dvoumetrů), druhou k dělení délek malých (centimetry, millimetry) na veliký počet drobných jemných dílků. Část d-ho s-e přímého, kterou zavádí se pohyb od dílku k dílku, jsou pevné, masivní saně σ , na nichž pošínuje se deska s rydlem (u velkých strojů) nebo sáňky nesoucí destičku dělenou (jemné stroje mikrometrové). V prvním případě jest k masivní podložce pevně připojeno měřítko *m* rovnoběžné s pošínováním, v druhém jest rydlo nehybné a souvisí s podložkou stroje.

Ku pošinování sání užívá se buď jediného dlouhého šroubu s , jímž provádějí se hrubé i jemné postrky rydla, a v tomto případě užívá se téhož šroubu obyčejně též co elementu měřícího. Předpokládá se totiž, že otáčením šroubu o stejné kusy postupuje i rydlo o stejné kusy, což pro velkou část přímých měřítok možno pokládati za správné. Šroub bývá opatřen velkou dělenou hlavou h , na níž čtou se zlomky otoček, někdy i pomocným přístrojem kývavým, jímž možno otočiti šroubem o týž intervall mnohokrát po sobě. U jiných d -ch s -ů přímých jsou sáňky z hruba šňůrami posunlivé, jemně pak účinkuje krátký, jemný šroub. K těmto posledním strojům připojen jest vždy drobnohlédčítací, jímž zkoumá se pošinutí rýtky podle měřítka t. zv. normálu k d -mu s-i připojeného, jehožto správnost jest známa.

Stroje sloužící k rytí velmi malých, jemných měřítok (drobnoměru na skle) jsou minia-

Č. 1080. Dělicí stroj přímý.

turní d . s -e s krátkým šroubem o jemném výstupu (0.1 mm). Měřítka na nich dělaná nejsou delší $2-3 \text{ mm}$, rozdělováním možno však docílití nejzazších praktických mezí. Jsou to obyčejně stroje samočinné, hodinovým strojem zvolna poháněné. Proslulý Nobert dělil strojem z kruhového a podélného kombinovaným 1 mm na 1200 , některá dělení se 2300 črty na mm rovněž prý se mu zdařila. Výtečný malý stroj od Perreauxa v Paříži dělí 1 mm na 1500 dílků bezvadně a bylo by možno počet črtů zajisté ještě zvýšiti. K tomu dlužno připomenouti, že délky črtů tak jemných rovněž jsou malé a nepřesahují 5 mm , tak že kývavé pohyby mechanismu jsou málo patrný; rovněž i to zasluhuje zmínky, že nepatrné strojky ty spočívají na massivních fundacích a že dělí se na nich jen tenkrát, když jest ve vůkolí úplný klid, nejlépe v noci, poněvadž nejjemnější otěsy zemí se šifíci kazí čistotu črtů.

Neobyčejných výsledků docílil Rowland v Baltimore d m s -em, o němž tolik pouze známo, že jest to d . s . šroubem opatřený, tak pečlivě a namáhavě ve všech drobnostech propracovaný, že před jeho sestrojením byly výsledky jím skutečně dosažené za nedostizitelné považovány. Zhotovujeť jím Rowland pro práce spektroskopické sítě nesmírně husté, složené z črtů velmi dlouhých, tak že tvoří plochy až $4 \times 4 \text{ cm}$ i $10 \times 10 \text{ cm}$ a přece sítě nejhustší mají kolem 800 črtů na 1 mm . Sítě jsou rytý na leštěné zrcadlovině jemnou tliskou diamantu. V lithografii a poly-

grafii užívá se d -ch s -ů na podélné sítě a kruhová ryhování, jež v podstatě mají týž základ jako přesné d . s -e podélné, liší se však tím, že črty tažené jsou velmi dlouhé 0.5 až 0.8 m , rydla velkých rozměrů, všechny rozměry hřmotnější, různým těm účelům přizpůsobené. J.J.F.

Dělkový problém, úloha sestrojiti délku hrany krychle, jejíž obsah jest dvakrát větší obsahu krychle dané. Značí-li a délku hrany krychle dané, x krychle dvakrát větší jest $x = a \sqrt[3]{2}$ délka, o jejíž sestrojení jde. Táž relace jest mezi kterýmkoli rozměrem a tělesa a stejnělehlým rozměrem x tělesa podobného, dvakrát většího. Původ této úlohy hledati jest v potřebě, zhotoviti nádobu, míru atd., která majíc touž podobu, jako nádoba nebo míra určitá, jest obsahu dvakrát (obecněji n -krát) většího. Řekové zahálili původ její báje: Když prý v dobách Platónových vypukl v Řecku mor. Dělků tázali se orakula, jak by hněv bohů bylo usmířiti. Odpověděno jim, aby dvakrát zvětšili krychlový oltář Apollónův. Dělků domnívali se, že vyhověli věštbě, davše zhotoviti oltář udané velikosti v podobě pravouhého rovnoběžnostěnu; ale nákaza neochabovala. Na opětý dotaz orakulum odpovědělo, že oltář má podržeti podobu kostky. Nevědouce si v tom rady, obrátili se na Platóna, který je poučil, že bohům neide tak o zvětšení oltáře, jako o pokyn, aby Řekové stálých bojů zanechajíce, věnovali se

více vědám. V řešení problému odkázal je na své žáky Eudoxa z Knidu a Menaichma, kteří problém rozřešili užitím jakýchsi křivých čar. Platónovi připisuje se mechanické řešení pravítkem zvláště zařízeným. Báje tato zdá se býti mladší než d p , neboť již před Platónem zabýval se jím Hippokratés z Chia. Poznal, že jde při něm o sestrojení dvou středních měřický úměrných k délkám a a $2a$ dle rovnice $a : x = x : y = y : 2a$, z nichž vychází na jevo $x = a \sqrt[3]{2}$, ale návodu k sestrojení x nepodal. Apollónios užil k tomu kuželoseček, Nikomédés conchoidy, Dioklés cissoidy. Teprve Descartes a Newton poznali, že d p vyžaduje konstruktivního řešení rovnice kubické, jež nelze provésti užitím jen čar přímých a kruhových. Newton v přídatku ke své »Arithm. univ.«, v němž pojednává též o trisekci úhlu a řešení rovnice 3. a 4. st., užil k řešení d -ckého p -u conchoidy, Descartes analytické nauky o kuželosečkách. Z hořeních úměr jde totiž $x^3 = ay$, $y^2 = 2ax$, což jsou rovnice dvou parabol, značí-li x a y souřadnice rovnoběžné, na př. pravouhlé. Typ paraboly mají kromě počátku souřadnic ještě jeden společný reálný bod, jehož úsečka udává žádanou délku hrany. Místo jedné z těch parabol lze užití kružnice (vůbec lze užití kterýchkoli dvou kuželoseček svazku $x^2 - ay + z$ [$y^2 - 2ax$]), neboť sečtením oněch rovnic obdržíme $x^3 + y^2 = ay + 2ax$, což jest pro pravouhlou soustavu souřadnic rovnice kružnice procházející body společnými oněch parabol. Pracemi Descartovými a Newtonovými

všecká podstata d. ckého p-u pokládá se za ob-
pásněnou v té míře, že akademie franc. již roku
1775 rozhodla neposuzovati více prací o d-ckém
p-u jí podaných. Novější práce o tomto před-
mětu vyhledávají přibližná řešení: dvě taková
řešení, pocházející od dra. Buonfalcea, uve-
tejnil prof. Dr. F. Studnička v VIII. roč. Čas.
pro pěst. math a fys. Užíváním různých
třívek při řešení tohoto problému přispělo se
k pokroku geometrie. Mc.

Deliotum [-lik] viz Delikt.

Děldlo viz Interpunkce.

Deligace (z lat.), obvázáni (rány);
deligatura, obvazek.

Deligeorgis: 1) D. Epaminondas,
ministr řecký (* 1829 v Missolunghi — † 1879
v Athénách). Vystoupiv nejprve za revoluce
r 1862, získal si svou výmluvností ve sně-
movně mnoho přátel, tak že mu bylo po od-
stoupení Zaimisově r. 1870 svědčeno utvoření
nového ministerstva; r. 1872 stal se po druhé
předsedou ministerstva a získal státu bohaté
doly laurionské, ze kterých dosud soukromá
společnost italskofrancouzská těžila. Jsa pří-
telem míru, radil ku přátelským poměrům
s Portou. a stav se ministrem financí vzpíral
se za války ruskoturecké proti válečnému za-
kročení Řecka. Kdž r. 1878 nabyla vrchu
strana válečná, odstoupil a žil v soukromí.
Sebrané jeho řeči politické vydány byly v Athé-
nách r. 1880 ve 2 sv. — 2) D. Leonidas,
státník řeck., bratr před. (* 1840). Studoval
práva a stal se pak žurnalistou. Po smrti
bratrově zaujal r. 1880 jeho místo ve sně-
movně a v Delijannisově ministerstvu byl od
5. list. 1890 do 29. ún. 1892 ministrem věcí
zahraničních.

Deligiannis (Delijannis, Delyannis)
Theodor P., státník řecký (* 1826 v Kalav-
rytš). Vstoupiv do státní služby, podporoval
Óttu I. a jmenován byl po jeho odstoupení
od národního shromáždění ministrem věcí za-
hraničních. R. 1867 byl vyslancem v Paříži,
na to postupně ministrem kultu, financí a věcí
zahraničních, hlasoval r. 1877 pro válku s Tu-
reckem a jako první plnomocník řecký při
kongresse berlinském získal obratností svou
Thessalii a Epeiros které však po jeho od-
stoupení nebyly úplně zabrány. R. 1885 po-
staven byl znova v čelo ministerstva, i chtěje
vymoci na Portě postoupení Epeiru, jak na
kongresse berlinském bylo ustanoveno, počal
v zimě r. 1885-86 prováděti veliké a nákladné
zbrojení moci řecké, ale zakročením mocností
evropských byl jeho úmysl zmařen, načež D.
odstoupiv z úřadu, postavil se v čelo opozice
proti ministerstvu Trikupisovu. V říjnu r. 1890
je svrhl a sám nové ministerstvo utvořil, se
kterým až do 29. dubna 1892 řídil správu
království, načež pro nesnáze finanční musil
ustoupiti.

Deligny [deliňi] Edouard Jean Eti-
enne, generál franc. (* 1815 v Ballanu), po-
tlačil jako divisionář několik povstání v pro-
vincii oránské, řídil r. 1869 opevnování vo-
jenského tábora chálonského, bojoval u Metz
a napsal v zajetí německém spisek: 1870.

Armée de Metz (Paříž, 1871), ve kterém uva-
luje všecku vinu nezdaru na Bazaina; r. 1879
byl jmenován generálním inspektorem vojska,
ale již r. 1880 odstoupil.

Deligrad, v novějších dějinách srbských
proslulé místo v srbském kraji aleksinském,
na cestě mezi Aleksincem a Kruševcem, na
potoku Drenovačce. Opevněno bylo za po-
vstání r. 1804 kapitánem Žikou a proměněno
později od vojvody Dobrnjace v pravou pev-
nost, jejíž posádka r. 1808 odrazila tři prudké
útoky vojska tureckého. Do tohoto roku na-
zývala se Karvinhrad, Turci nazývali ji od
těchto bojů Delivar a Srbové D. R. 1813
udeřili Turci poznovu s velikou silou na D.,
a teprve po šestinedělním dobývání, když po-
sádka srbská v noci tajně odtáhla, zmocnili
se místa a hrady b o zepnutí pobořili. Ve
válce r. 1876 nabyl D. zase důležitosti. Milán
vydal odtud 30. čna válečnou proklamaci, ale
srbské vojsko zatlačeno bylo záhy až k D-u,
který jen příměří zachráněn byl před obsa-
zením tureckým. Deligradskou obec tvoří nyní
dědiny Jabukovac, Jaseenje a Vukoši-
novac.

Delija (turec. teléj), u Poláků svrchní
oděv, široký, volný kabátec s rukávy, zastu-
pující plášť nebo burku. Rytíři polští nosili
přes brnění d-je prošívané, bohatší ze šarlatu
a aksamitu se zlatými ozdobami.

Delijannis viz Deligiannis.

Delikátní, franc., chutný, dobrý;
jemný, útlocitný, citlivý. **Delikatessa**, jídlo
vzácné a velmi chutné, pochoutka, také jemný
způsob v umění, jemný, harmonický a ele-
gantní způsob provedení, při čemž vyloučena
je síla a nemůže tedy d. vyskytovat se v dí-
lech mužného sujetu. Podobizna dívky, soška,
obrázek genrový nebo miniatura musí býti
provedeny s d-tessou, nikoli však díla kolos-
ální.

Delikt, lat. *delictum*, přečin, poklesek. --
V právu římském d. ve vlastním smyslu
(*delictum privatum*) znamená ty činy trestné,
které stihaly se toliko žalobou civilní, jižto
žalující domáhal se toho, aby mu žalovaný
zaplatil určitou pokutu peněžitou (z pravidla
duplum nebo quadruplum). Sem náležejí hlavně
iniuria, damnum iniuria datum, furtum, jichžto
některé případy však v době císařské bylo
lze zároveň stíhati extra ordinem (viz Cri-
men). V širším smyslu výraz ten zahrnuje
činy trestné vůbec, t. j. kromě delicta pri-
vata i delicta neboli crimina publica. K
tomuto širšímu významu vztahuje se také
rozdělení na delicta juris gentium a delicta
juris civilis.

V literatuře práva trestního d. znamená
vůbec čin trestný. u některých však každý
čin bezprávný (Binding: die schuldhafte
normwidrige Handlung). Důležitější rozří-
dění d-ů (ve smyslu činů trestn. jest: 1. na
delicta communia (d-y obecné) a propria (d-y
zvláštní) dle toho, může-li jejich subjektem
býti vůbec každý příčetný člověk, nebo jen
určité třídy osob na př. vojíní, úředníci, živ-
nostníci atd.); 2. na dolosní a kulposní; 3. na

ninga na jeho cestě z Kamčatky do Ameriky. Vraceje se z této cesty zemfel v zálivu Avačskem. Vrn.

5) D. Jaques, abbé, viz Delille.

6) D. Léopold Victor, historik a palaeograf franc. (* 1826 ve Valognes), od r. 1874 ředitel rukopisného oddělení národní knihovny. Ze spisů jeho vynikají: *Etudes sur la condition de la classe agricole et l'état de l'agriculture en Normandie au moyen-âge* (Evreux, 1851); *Cartulaire normana de Philippe Auguste, Louis VIII., Louis IX. et Philippe le Hardi* (Caen, 1852); *Catalogue des actes de Philippe-Auguste* (Pař., 1859); *Recueil des jugemens de l'échiquier de Normandie au XIIIe siècle* (t., 1864); *Histoire du château et des sires de Saint-Sauveur-le-Vicomte Valognes*, 1867); *Actes normands de la Chambre des comptes sous Philippe de Valois* (Rouen, 1871); *Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque impériale* (nyní nationale, Pař., 1863—1881; 3 sv. a atlas); *Chronique de Robert de Torigni* (Rouen, 1872—73; 2 sv.); *Mandemens et actes divers de Charles V. recueillis dans les collections de la Bibliothèque nationale* (Pař., 1874); *Mélanges de paléographie et de bibliographie* (t., 1880); *Mémoire sur d'anciens sacramentaires* (t., 1886); *L'inventaire général et méthodique des manuscrits français de la Bibliothèque nationale* (t., 1876—78, 2 sv.) a j. Kdři též vydávání »Recueil des historiens des Gaules et de la France«.

Delisle de Sales [dlil de sál] Jean Claude Izouard, polygraf franc. (* 1741 v Lyoně — † 1816 v Pařizi), zabýval se satirou, badáním filosofickým a historickým i sbíral velikou knihovnu, ve které bylo mnoho spisů revoluce franc. se týkajících. První dílo *La philosophie de la Nature* (Pařiz, 1769, 3 sv.) vydal pod pseudonymem d'Ophélioť de la Pause, ostatní pod vlastním jménem; z těch nejdůležitější jsou: *Histoire des hommes* (t., 1751, 52 sv., 3 atlanty); *Histoire philosophique du monde primitif* (t., 1779); *Ma république: auteur Platon, éditeur J. de Sales* (t., 1791, 12 sv.); *A l'institut national sur la destitution des citoyens Carnot, Barthélemy, Pastoret, Sicard et Fontanes* (t., 1801); *Louis XV. et Louis XVI.* (t., 1803) a j.

Delišmunović, jméno šlechtické rodiny chorvatské, která vynikla zejména v bojích proti Turkům a vymřela v před. století. Připomíná se zejména Krsto D., jenž r. 1652 vynikl v boji u Kostańice.

Dělňtě viz Záhoř (okr. Žlutice).

Dělňt [dělň], franc., delikt, pak přečin (viz Crime). **Dělňt manqué** [mãnké] sluje v právu franc. pokus dokonáný, kde pachatel vykonal vše, čeho třeba k vykonání zločinu a kde účinek se nedostavil pro nahodilé okolnosti.

Dělňtel viz Dělení v mathem.

Dělňtelnost čísel je ta případnost, že v čísle jiné číslo jest obsaženo beze zbytku. Toto číslo »obsažené« nazývá se dělitelem nebo měrou prvního, ono, v němž druhé jest obsaženo, násobkem druhého. (O číslech kmenných, složených a souděných viz Číslo.)

Otáz Slovnik Naučný, sv. VII. 8.3 1893.

Sestavena jsou zvláštní pravidla, dle nichž lze poznati, zda je číslo jiným číslem dělitelné. Poznání takové stává se buď na základě d-i jisté části čísla, nebo na základě d-i ciferního součtu, nebo na základě d-i součtu jistých tříd, v něž číslo se rozdělí. Na př. viz Devítková zkouška. Ovšem jsou některá pravidla dělitelnosti (na př. 7, 13, 17 atd.) dosti složitá, tak že přímým dělením rychleji docházíva se cíle. Znaky d-i pro dělitele 2, 3, 5, 9 sestavil již počátkem XIII. věku Leonardo Pisanský (*Fibonacci*). Mich. Stifel ve své »Arithmetica integra« (1544) uvádí pravidla pro d. čísla 2—10. Bl. Pascal (1623—62) odvodil pak obecně podmínky d-i čísel z jejich cifer. D. čísel tvoří část theorie čísel. St.

D. ve smyslu fysikálním jest vlastnost hmoty, že možno ji dělití na dílky, jež s celkem i mezi sebou jsou stejnorodé. Děje se to tlučením, krájením, třením, štípáním a j. výkony mechanickými. Od dělení fysikálního jest rozlišovati chemické, při kterém nabývá se částí, různých se podstatně od celku i mezi sebou. Fysikální dělení, jak člověkem prováděné, tak přírodními ději způsobené, dostupuje někdy úžasné velikosti. Skutečné dělení má meze v nedostatečnosti našich prostředků a našich smyslů. Dílků menších než $\frac{1}{100}$ mm průměru nerozpoznáváme již hmatem, a dílků, jež mají zorný úhel menší než $\frac{1}{2}$ min, zrakem. Velikou dělitelnost pozorujeme na kovech, které se nechají vytáhnouti v tenké nitky a blánky. Tak zhotovil Wollaston platinový drát tlustý $\frac{1}{120}$ mm, viditelný jen když žhavěl; zlatý povlak na lyonských třásních má tloušťku $\frac{1}{120.000}$ mm, tak že 1 gr zlata dává 40 millionů dílků oku patrných; Outerbridge (r. 1878) docílil galvanoplastickou cestou souvislého zlatého povlaku $\frac{1}{90.000}$ mm tlustého. Blánka stříbrná tlustá 0 00015 mm propouští světlo ultrafialové, zlatá světlo zelené. Tloušťka její jest menší než délka vlny světelné. Rovněž tenké jsou vrstvy kyslíčniku železa na kalené oceli, nebo vyfouknuté mydlinové bubliny; tyto mají na místě, kde vzniká tmavá skvrna, tloušťku $\frac{1}{6000}$ mm (dle Reinolda a Růckera). I tkaniny jsou dokladem velikého umělého dělení hmoty. Libra bavlny byla v Manchesteru vytažena ve vlákno 270 km dlouhé, 1 libra konopí v Irsku ve vlákno 2305 km dlouhé; Ben Neven zhotovoval látky, ve kterých 10.000 ok šlo na 1 cm². — Jiného druhu příklady neobyčejného dělení jsou mikrometrické desky a mřížky pro ohybová spektra. Optik Nobert vyrýl na 1 mm až 4430 čárek (*Zeitschrift für Instrumentenkunde*, 1887), Rutherford v Nov. Yorku rozdělil 1 palec na 17.000 čárek, jež se teprve soonásobným zvětšením stávají viditelnými.

Ještě podivuhodnější dělení hmoty vidíme v přírodě. Prach atmosferický, jenž způsobuje modř nebes, musí dle Rayleigha (*On the scattering of light by small particles*, Phil. Mag. 1871 a 1881) býti drobnější délky vln světelných. Aitken (*Nature*) sledal na př.

v zasedací síni v Royal Society po zasedání v 1 cm³ při podlaze 400.000 prášečků, při stropě 3.500.000. v obyčejném pokoji, v němž po dvě hodiny plyn hořel, dokonce 46.000.000. Spektrální analýze dokáže přítomnost pouze

$\frac{1}{3.000.000}$ mg sodíku a $\frac{1}{20.000.000}$ mg lithia (dle

Cappela, Pogg. Ann., 1870). Mikroskopické bytosti, nedostupující mnohdy ani velikosti 0,0001 mm, mají ústroje a požívají potravy ovšem ještě daleko menší. Konečně barviva, látky světélkující a páchnoucí svou dělitelností převyšují vše pomýšlení a všechn počet a jsou zároveň dokazem nesmírné citlivosti smyslu pro jisté dojmy. Fosforem napíše se množství svítících písmen, a přece ho patrně neubude. Kapka indychu zbarví na 10 litrů vody, což dle Parrota předpokládá 30 billionů viditelných částic v 1 cm³; podobně fuchsin, karmín a jiná barviva: 10 kg růží poskytuje 1 g oleje růžového, dle toho jedna růže, jež váží 2 g, chová ho 0,2 mg; uváží-li se, že po několik hodin celou místnost svou vůní naplňuje, vysvítá jak nepatrné dílky čichem poznáváme. Pes po čichu stopuje člověka, kamzík z dálky myslivce vřtí. Keil (De materiae divisibilitate infinita r. 1714) vypočetl ze ztráty, kterou 1 cg látky asa foetida za šest dní utrpěl, že 1 cm³ může vydati 1200 billionů znatelných částic. Leslie (1828) dokonce vypočetl, že 1 cg pížma se takto nechá rozdělit na 53 quadrillionů dílků. Nastává otázka, může-li dělení hmoty jíti se do nekonečna, t. j. jest-li hmota veličinou spojitou jako čas nebo prostor, anebo skládá-li se z dílků, které již dělití nelze, a je-li tedy veličinou diskretní. Zkušenosti ji rozhodnouti nelze, poněvadž nám nedostatečně naše prostředky kladou jisté meze v dělení; rozumovým rovněž ne, poněvadž obojí lze si představit. Vědy přírodní ze mnohých důvodů přijímají obecné domněnku druhou že hmota skládá se z nedělitelných částic atomů viz Atom.

D. pozemků viz Drobení pozemků.

Delitsch Otto, geograf. něm. (* 1821 v Bernsdorfu -- † v Lipsku 1882. Studoval teologii, oddal se však později úplně zeměpisu, jehož byl od r. 1866 docentem, od 1874 m. professorem na universitě lipské. Vydal mimo jiné: *Kartographische Darstellung der Bevölkerungsdichtigkeit von Westdeutschland auf Grund hypsometrischer und geognostischer Verhältnisse* (Lipsko, 1866); *Geographie für Schule und Haus*, zpracování knihy Steinövy (t. 1866 a 1873); doplnky k Africa (1866) ve Stein-Hörschmannově *Handbuch der Geographie und Statistik*, v němž sám popsal horopis Německa, Paříže a Suezaru a popsal výbornou monografií Západní Indie a krajin kolem nížní točny (t. 1871); *Beitrag zur Methodik des geogr. Unterrichts*, 2. vyd. t. 1878; *Deutschlands topograph. Vortrags*, 1870; *elementar atlas velle taaly map německých a š. zaboží* a v r. 1874—75 redigoval zeměpisné atlasy a atlasy *Aus allen Welttheilen*.

Delitzsch, dříve Deleuz. (t. 1808) narozen v prus. t. obv. na zř. rodném. užívavka žel.

trati lipsko-dessavské a hallsko-ellenburské. na přítoku muldském Löbberu, má kr. úřady a soud, 4 kostely, reální progymnasium, ústav učitelský, dívčí a pokračovací školu, věznicí pro ženské káranky, výrobu punčoch, čbavi, doutníků, tezbářství, mlynářství, pivovarnictví, obchod se zeleninou, na blízkú vydatné doly hnědouhelné a 8949 obyv. 1890. D. jest původu srbského a jest rodištěm přírodopisce Ehrenberga.

Delitzsch: 1) D. Franz. protest. theol. g. bystrý excgét a učený hebraista. zviděně dokladný znatel literatury rabínské (1813 v Lipsku — + 1890 t. l.). Studoval teologii a východní jazyky v Lipsku. habilitoval se zde 1842, načež působil jako professor theologie a St. Z. v Rostokách (1846), Erlangách (1850 a Lipsku (od 1867). Hlavním dílem jeho jest překlad Nového Zákona na jazyk hebrejský, jimž D. vládl dokonale v mluvě i písmě. Vydán r. 1877 (7. vyd. 1886) a rozšířen za účely misijními hlavně mezi Židy haličskými a ruskými. K němu pojí se D.ovy výklady na jednotlivé knihy Starého Zákona (Habakuk, Lip. 1842; Jesajas, 3. vyd. 1879. Píseň písní 1851. Genese 1852, Žalmy 1859—60 2. vyd. Kniha Přísloví, Píseň písní a Kazatel: 1875; a Nového Zákona (vzorný výklad listu sv. Pavla k Židům t. 1857). Pozdější hebrejštiny týkají se: *Zur Geschichte der jüdischen Poësie* t. 1836); *Beiträge zur mittelalterlichen Scholastik unter Juden und Moslem* (t. 1841); *Jüdisch-arabische Poësie aus vornehmhammedischer Zeit* t. 1874), jakož i vydání Luzzattova hebr. zpracování Guariniho Pastor fido (Migdaloz, t. 1837). Filologii náleží: *Jesusan sine Protegomenon in Concordantias V. T.* t. 1838, o poměru semitských a indogerm. jazyků; *Handschriftliche Funde* (t. 1861—62, 2 sv., rukopisné studie k textové kritice Apokalypse; *Physiologie und Musik in ihrer Bedeutung für die Grammatik, bes. die hebraeische* (t., 1858); *Complutensische Varianten zum alttestam. Texte* (1878). Kulturních poměrů se týká: *Die Bibel und der Wein* (1887); *Jesus und Hillel* (Erl., 1867), *Handwerkerleben zur Zeit Jesus* (t., 1868, 3. vyd. 1879); *Ein Tag in Kafarnaum* (t., 1871, 3. vyd. 1889); *Durch Krankheit zur Genesung. cine jerus. Geschichte der Herodierzeit* (1873). Všeobecného rázu jsou: *Die biblisch-prophetische Theologie* t. 1845; s Casparim vydané: *Biblisch-theologische und apologetisch-kritische Studien* (Berl., 1845—48, 2. vyd.); *System der bibl. Psychologie* (t., 1855, 2. vyd. 1861); *Neue Untersuchungen über Entstehung und Anlage der kanonischen Evangelien* t., 1853; *System der christlichen Arologie* (t., 1869; *Sakrament des wahren Leibes und Blutes Jesu Christi* (Dražďany 1844 a opět a š.).

2) D. Friedrich, syn před. assyriolog něm. (* 1850 v Lipsku, honor. řádný professor assyriologie a srovnávací semitské filologie na univ. lipské. S počátku srovnávací filolog, věnoval se později jazykem semitským, hlavně assyriologii, jež je předním repraesentantem v Německu. Ze spisů jeho uvádíme: *Studien über indogermanisch-semitische Wurzelverwand-*

schafft (Lipsko, 1873, 2. vyd. 1884); *Assyrische Studien* (t., 1874; *Assyrische Lesestücke* (t., 1876, 3. vyd., 1885); *Wo lag das Paradies* (1881); *The hebrew language viewed in the light of Assyrian research* (Londýn, 1883); *Die Sprache der Kossaeer* (Lipsko, 1884); *Prolegomena eines neuen hebraeisch-aramaeischen Wörterbuchs zum Alten Testament* (t., 1886; *Assyrisches Wörterbuch* (t., 1877 a. n.), *Assyrische Grammatik* (Berlin, 1889), něm. i angl.; Společně s Hauptem vydává *Assyriologische Bibliothek* (Lipsko, 1881 a. n.) a *Beiträge zur Assyriologie und vergl. semitischen Sprachwissenschaft* (1889 a. n.). Přeložil a doplňky opatřil Smithovu The Chaldaean Account of Genesis. Lip. 1876. Dk.

Delius: 1) D. Christoph Traugott (* 1728 ve Wallhausenu v Durinsku — † 1779 ve Florenci) věnoval se v Tubinkách studiu práv, více však obíral se matematikou, filosofií a přírodními vědami. Přesídliv se potom do Uher zastával zde od r. 1756 různé úřady hánšské. Mimo jiné byl od r. 1770 i prof. metallurgie a praktické chemie na horní akademii v Štávnicích. R. 1772 povolán do Vídně, kde účastnil se organisace horního a mincovního departementu jako dvorní rada a referent pro záležitosti báňské a mincovní. Zde získal si veliké zásluhy o hornictví rakouské, v němž mimo jiné služby zavedl řadu praktických novot, pro státní hospodářství výnosných. Hlavním dílem D-ovým je posud cenný podrobný popis dolování v dědičných zemích rakouských vydaný k rozkazu cis. dvora nákladem 1000 dukátů pod názvem: *Anleitung zur Bergbaukunst nach ihrer Theorie und Ausübung nebst einer Abhandlung von den Grundsätzen der Bergcameralwissenschaft* (Vídeň, 1773, s mědirytinami, 2. vyd. 1866; franc. překlad Schreiberův v Paříži 1778, 2. sv. vydán k rozkazu a nákladem dvora francouzského). Z ostatní činnosti jeho uvádíme: *Abhandlung vom Ursprunge der Gebirge und Erzaederu* (Lipsko, 1770), obsahující mimo jiné popis zlaté rudy objevené D-em v Niagiay a pojednání o opálu, uveřejněné v spisech kr. č. spec. nauk, III. sv. předběžný: *Herrn Traugott Delius, k. k. wirklichen Hofraths, Nachricht von ungar. Opalen u. Weltaugen*, kdež i vykládá, jak z opálů se stává lapis mutabilis (Weltauge), a konečně zprávu podává o tamnějším chrysolithu, jehož jméno změnil za Opalchalcedon.

2) D. Nikolaus, učenec něm., zvláště známý jako kritik Shakespearův (* 1813 v Brémách — † 1888 v Bonnu). Studoval na universitě bonnské a berlínské, kde oddal se jazykozpytu. Navštívil Francii a Anglii a r. 1846 usadil se jako univ. docent v Bonnu, kde 1855 stal se mimoř. a 1865 řádným profesorem. S počátku přednášel sanskr., potom starofrancčinu a angličtinu, zvláště o Shakespearovi. Napsal o něm řadu knih, jimiž nemalý přispěl k lepšímu poznání velkého básníka v Německu. Jsou to hlavně: *Die Teutsche Shakespeare-Kritik* (Bonn, 1846); *Der Mythus von W. Shakespeare* (t., 1851); *Shakespeare-Lexicon* (t., 1852); *Das engl. Theaterwesen zu Shakespeares Zeit* (t., 1853; *Colliers alte hand-*

schriftliche Emenationen zu Sh. (t., 1853), jmenovitě pak velké kritické vydání Shakespearových děl (5. vyd. Elberfeld 1882 2 sv.) a j. Kromě toho psal četné časopisecké články o Shakespearu a staré literatuře francouzské. Z ostatních jeho děl dlužno uvést první vědeckou práci *Radices Practicae* (1839); Waceovu starou franc. báseň *Saint Nicolas* (1850); *Provençalische Lieder* (1853) a pojednání o sardinském nářečí ve XIII. stol. 1868.

Deljan Petr, praetendent na trůn bulharský za velikého povstání 1040—1041. Dle Byzantincův byl prostý Bulhar, ale vydával se za syna Gabriela, jednoho z posledních carův, a byl také od povstalců prohlášen za cara. Inutí pod jeho vedením činilo znamenité pokroky a povstalci v brzku opanovali všechny krajiny od Dunaje až do Recka, kde znepokojováni přistavy thessalské a samy Théby. Tu se zjevil v táboře bulharském Alusian (v. t.), pravý potomek staré dynastie. S počátku zůstalo velení v rukou obou co carův, ale brzo Alusian D-a dal zajati a oslepti. Než tento skutek mu myslí Bulharův nezískal, neboť úspěch založen byl od D-a samého, a naopak vedl k brzkému přemožení revoluce od byz. císaře Michaila IV. Paffagonce. KJk.

Deljanov, jméno šlecht. rodu ruského, pocházejícího bezpochyby z Persie a usedlého v Zakavkázii. S jistotou připomíná se z rodu toho teprve za Kateřiny II. David Artemjevič D., který později bojoval proti Francouzům (1807) a v národní válce za chrabrost jmenován generálmajorem. Strýc tohoto Christofor D. stal se zakladatelem druhé linie, mající rodinné statky v Bessarabii. Z rodu D-ových vynikl: D. Ivan Davydovič, ministr nár. osvěty v Rusku (* 1818 v Moskvě); ukončiv právnická studia na moskevské universitě, vstoupil r. 1838 do 2. oddělení carské kanceláře a účastnil se zde prací při kodifikaci zákonů a trestních nařízení. R. 1857 byl předsedou tajného komitétu zřízeného v příčině rozkolnictví a násl. r. jmenován tajným radou a správcem petrohradského učebního okruhu. Byv nějakou dobu členem hlavního censurního komitétu a ředitelem departementu v ministerstvu nár. osvěty, šel do výslužby, ale již r. 1861 stal se ředitelem petrohradské veřejné knihovny, r. 1862 opět správcem petrohradského učebního okruhu, načež r. 1866 jmenován zástupcem ministra nár. osvěty, násl. roku státním tajemníkem a konečně r. 1882 ministrem. V oboru zákonodárství D. byl učeně a pomocníkem Bludova, kdežto jeho činnost v oboru národní osvěty jde směrem hraběte D. A. Tolstého. Jsa přívržencem klassického systému, neupírá důležitosti i reálnému vzdělání. Jeho přičiněním provedeny též některé opravy universitního řádu. Šk.

Deljarju Michajil Danilovič, básník ruský (* 1811 v Kazani — † 1868 v Charkově), ukončiv studia carskoselského lycea, vstoupil do kanceláře ministerstva vojenství, ale když roku 1834 uveřejnil překlad básně V. Huga Krasavice, vzat do vazby a pro-

puštěn ze služby. Později byl opět v kanceláři minist. vojenství a třídím inspektorem Říševského lycea v Oděsse, avšak záhy vzdav se služby, usadil se na svém statku u Charkova. Literární činnost započal záhy a seznámiv se s Delvigem přilnul úplně k jeho směru. Sbirku básní vydal s názvem *Opyty v stichach* (Petrohrad, 1835). Jiné rozptýleny jsou po časopisech s pracemi Puškina, Zukovského, Kozlova a j. vynikajících spisovatelů. k jejichž literárnímu kruhu D. náleží. Mimo to přeložil do novorůstiny veršem »Slovo o piuku Igorově« a pořídil zdařilý překlad některých básní Ovidiových a Vergiliových. *Snk.*

Délka v geometrii jest velikost přímky čili rozměr velikiny prostorové v přímém směru. Měření vykonává se tím způsobem, že přímka určité délky míra se klade podél přímky měřené a udávájí čísla, kolikrát jsme míru přiložili, než jsme od počátku přímky dospěli k jejímu konci, sluje její měrnou d-kou. Přechází-li hybný bod z jedné polohy *a* do druhé polohy *b*, znamená vzdálenost ab délku a směr přímého pohybu postupného čili translace od *a* do *b*. D. přímky je dokonale určena svým bodem počátečním a bodem konečným, ona činí sama celý její rozměr. D-kou křivky rozumíme d-ku přímky, se kterou by ona křivka splývala, kdybychom si ji do přímého směru nataženu mysleli. Způsob, jakým důležo si při tom věsti a vypočtení její d-ky absolutní délky sluje rektifikace vzpřímení křivky. Základem grafického počítání jsou výkony, jež týkají se délek usazené přímek. *AP.*

D. zeměpisná místa určitého jest úhel tvořený rovinou poledníkovou tohoto místa s rovinou jiného poledníku, jež za základu (první bětme a měřime na rovníku obl. úkem ležícím mezi oběma poledníky. Čítá se od prvního poledníku od západu na východ od 0 do 90° nebo také na východ a západ od 0 do 180. Při čemž důležo lišiti východní a západní d-ku. První poledník jest libovolný a prokládá se při počtech astronomických hvězdárna, kde se ročně vydávají astronomické efemeridy (tedy Berlín, Greenwich, Paříž a Washington; pro mapy, karty zemské a globy brají se obyčejně za první poledník poledník ležící 20° na západ od Paříže, poledník ferrský, ačkoli padá něco západně od ostrova Ferrá. Konference evropských měřen. usazených r. 1884 v Římě a mezinárodní konference washingtonská z r. 1884 rozhodl se pro uplatnění poledníku greenwickského jako prvního vše. zeměpisného poledníka za východní ústání délek zeměpisných.

Věkšší body ležící na čimž přímém směru mají stejnou d-ku zeměpisnou a pominavši na kterém místě státní přímky na půli přímky, má každá ta v čimž zeměpisná d-ka stejná. Místu na čimž státní přímky ležící na čimž přímém směru mají stejnou d-ku zeměpisnou a pominavši na kterém místě státní přímky, má každá ta v čimž zeměpisná d-ka stejná. Místu na čimž státní přímky ležící na čimž přímém směru mají stejnou d-ku zeměpisnou a pominavši na kterém místě státní přímky, má každá ta v čimž zeměpisná d-ka stejná.

lek dvou míst jest tudíž třeba znáti pro tyž okamžik rozdíl správných časů místních.

Nejdůležitější metody k určeni zeměpisné d-ky dvou míst jsou v principu tyto: 1. Pozorují se na obou místech úkazy na nebi, které v tyž okamžik absolutní na obou místech jsou viditelné, pomocí správných časů místních; rozdíl obou místních časů úkazu jest rozdíl zeměpisných délek obou míst. Takovoto úkazy jsou zatmění měsíce a trabantů Jupiterových. Pozorování ta nedají se s velikou přesností konati a užívá se jich jen v nouzi. Benzenberg navrhl pozorování okamžiku zhasnutí létavic; pozorování lze přesně provésti, nesnadno však udati, kdy a kde na nebi létavice se vyskytnou, těžko též identifikovati jednotlivé létavice pro obě místa. k čemž třeba již přibližné znalosti rozdílů zeměpisných délek. — 2. Příhodnější a jistší jest pozorování umělých pozemských signálů — světlo-kmitů (*light waves*) — na obou místech; rozdíl pozorováních dob místních takovéhoto signálu dává bezprostředně rozdíl zeměp. délek míst. Za světlo-kmitů užívá se voler zapalování menšího množství prachu, ve line odráží se heliotropem sluneční světlo z jedné stanice na druhou, kde užívá se náhledů zakrývání světla heliotropu jako umělého signálu; na velké vzdálenosti dobré služby koná světlo elektrické. — 3. Hlavní udávající místní čas jednoho místa přenesu se na místo druhé, kdež se udání hodin sr. úas s místním časem; rozdíl obou udání jest rozdíl zeměp. délek obou míst. Metoda ta, odpracována již 1830 od Gamma Frisia, zavazena se do praxe teprve po zdokonalení mechanismu hodin a jest běžná u plavců na moři stav; postup chronometrů přesně se určí v přístavní stanici, srovnáním času chronometru na moři s určením času odvozeného z pozorování časového na některém místě obidř se rozdíl zeměp. délek místa od přístavu. I na pevnině užívá se dříve hojně této metody expedice s chronometry. Metoda ta předpokládá znalost postupu chronometru. — 4. Nejpřesnější metoda (asi na čimž jest americká metoda elektrického telegrafu) Míst. čas jednoho místa převádí se telegraficky na místo druhé, kdež se srovná s místním časem tohoto místa. Ve směřování d-ky dává se telegrafické signály z jedné stanice na druhou a opačně, a sr. v párá se s místním časem obou míst (metoda stan. čas.). Anž se pozorují na obou stanicích přímky, tyžé bod stroji přes. d-ku na čimž státní se telegrafický z obou stanic na čimž státní jedné stanice, kde čas státní jest určitý čas sr. s přesnými hodiny. Čas na čimž státní se sr. s přesnými hodiny, rozdíl obou stanic jest rozdíl zeměpisných délek. Míst. čas registrací současně na obou stanicích, obě státní se jednotlivo sr. s místním časem sr. s přesnými hodinami, rozdíl obou stanic jest rozdíl zeměpisných délek. Metoda k. K. G. Gaussa 1830: první pokus vykonán 1832 od Wallace mezi Wa-

shingtonem a Baltimorem, v Evropě od r. 1853 počínajíc provedena celá řada určování rozdílů zeměp. délek, hlavně na podnět evropského měření stupňového. — 5. Pozorování ukazů na nebi, jež sice na různých místech země se vyskytují v různý čas, jež však snadno jest převéstí na týž okamžik absolutní, jako: pozorování přechodů Merkura a Venuše před sluncem, pokrytí planet a hvězd měsícem, zatmění slunce — poskytují dobrá data k určování rozdílů zeměp. délek míst. Pozoruje-li se začátek neb konec ukazů těch na dvou místech dle jejich časů místních a vypočtou-li se pro obě místa příslušné doby ukazů pro střed země, dají rozdílly dob těch rozdíl zeměp. délek obou míst. — 6. Methody distancí měsíce od slunce, planet a jasnějších hvězd, zavedené Amerigem Vespuccim 1499, často užívají plavci na moři. V nautických ročnicích udána jest vzdálenost měsíce od slunce, hlavních planet a hlavních jasnějších hvězd pro každou třetí hodinu určitého meridiánu (prvního) pro střed země. Převede-li se vzdálenost měsíce pozorovaná na nějakém místě na moři dle místního času na distanci pro střed země a vyhledá-li se pro tuto distanci v nautických ročnicích příslušný čas prvního meridiánu, dá rozdíl pozorovaného času místního a času prvního poledníku rozdíl zeměpisné délky místa na moři proti prvnímu poledníku. — 7. Methoda vrcholení (kulminací) měsíce. Měsíc mění rychle svou rektascensí (za 2^m o 1'); jsou-li rektascense měsíce při vrcholení téhož dne známy pro dvě místa, může se z rozdílu jich upotobením známé rychlosti změny rektascense měsíce odvoditi rozdíl délek obou míst. Pozoruje se tudíž stroji passážními průchod měsíce a sousedních hvězd na obou místech. Methoda ta byla navržena Orontiem Finaeem r. 1544. Jiné metody a bližší rozbor viz: Brunnow, Sphärische Astr.; Herr, Sphärische Astr. a hlavně Sawitsch Načertanije praktičeskoj astronomiji (Petrohrad, 1833, něm. překl. Petersův v Lipsku 1878). Gs.

D. hvězdy na nebeské kouli jest oblouk ekliptiky mezi bodem jarní rovnodennosti a bodem, kde protíná ekliptiku největší kruh proložený pólem ekliptiky a hvězdou — kruh šířkový; — d. hvězdy čítá se od 0° do 360° ve směru od západu na východ. Gs.

Délkoměrství jest soubor všech způsobů určiti délku nějaké přímky nebo vzdálenost dvou bodů. O d. ve smyslu poslednějším viz Dalekoměr a Tachymetrie. Ve smyslu prvnějším rozeznáváme přímé (direktní) měření přímek, totiž měření přímky postupným kladením měříttek, latí měřických, řetězů a pásem měřických; a měření nepřímé (indirektní), obdržíme-li hledanou délku na cestě grafické nebo počtem trigonometrickým z jiných již změřených délek a úhlů. Mu.

Delcredere viz Delcredere.

Dellabella Ardelio viz Bella 3.

Dellák viz Dallák.

Dellál, arab., dohazovač, makléř.

Della Maria (též Dellamaria) Dominique, skladatel franc. (* 1768 v Marseillu — † 1800 v Paříži). Již v 18. svém roce provedl v Marseillu prvou svoji práci dramatickou. V l. 1786—1796 žil v Itálii, vzdělává se ve skladbě, nějaký čas i u G. Paesiella v Neapoli, načež vrátil se do Paříže, napsal s úžasnou rychlostí řadu oper namnoze komických (mezi nimi některé, jež napsány v několika nedělích, jedna dokonce za týden!), jež po většině s nadšením přijaty, vynikající jednak lehkým, nenuceným humorem, pikantní melodikou a francouzskou noblessou. Nejzdařilejší opery D. M-ovy jsou: *Starý zámek*, *Komická opera*, *Vězeň*, *Žlutý kabinet* a j. V rukopise zůstavil D. M. vedle četných různých skladeb zvláště skladby církevní. Str.

Dell'Armi Giuseppe, spisov. a básník ital. (* 1862 ve Florencii). Verše jeho uveřejňované v časopisech »Domenica fiorentina«, »Arte«, »Staffile«, »Vita nuova« a j. uvedeny byly namnoze v hudbu mistry Grazianim-Walterem, Matinim, Becuccim a Bacchinim. O sobě vyšly: *I'oci del sentimento* (1884), *Acordi minori* (1886) a *Poesie nuove* (1890).

Della Robbia, sochař viz Robbia.

Della-Vos Viktor Karlovič, technik ruský (* 1829 — † 1890), profesor Petrovské zemědělské akademie, v l. 1867—80 ředitel technického učiliště v Moskvě, později správce účetního oddělení v ministerstvu komunikací. Hlavní zásluhu získal si o systematické vyučování řemeslům a o organizaci odborných škol vůbec.

Delle [del], něm. *Dettenried*, hl. m. franc. kantonu v terr. a arrond. belfortském v krásném údolí Allainy blízce hranic švýcarských, má 2306 ob. (1891) a čilý průmysl (kloboučnictví, výroba oleje a třešňovky, mlýny a j.). Zde zuřily prostřed ledna 1871 boje mezi pluky východní armády franc. generála Bourbakiho a zástupy něm. arm. sboru gen. Werdera obléhajících pevnost Belfort. FM.

Delleani Lorenzo, malíř ital. (* 1840 v Pollone). Vzdělav se na akademii turinské, vystoupil poprvé s episodou z obležení Ancony, po níž následovala řada obrazů historických *Ezzelino da Romano při zkáze Vicenze* (1863); *Columbus vracující se z prvé cesty* (1865); *Konradin švábský v domě Frangipanů*, *Oliver Cromwell* (1870); *Korunovace dogaressy Kateřiny Grimani* (1878); *Processi fontanamorské* a j. Vedle historické malby pěstoval i krajinářství: *Procháčka na Arnu*; *Benátky v XVI. stol.*; *Poustečna*; *Stoletý stín* a j. Zvláště neobyčejného úspěchu dodělal se velkou krajinou *Quies* (1881) v Miláně, již pětkrát musil opakovati.

Delle Ch., přírodovědecký skratek italského anatoma a zoologa Stefana delle Chiaje.

Delligsen, městys v brunšvickém okr. gundersheimském na ř. Wispe, má továrnu na ševcovská kopyta a na dřevěné zboží, papírnu, obchod s přízí a s plátnem, železná hutě. hamry a 1723 ob. (1890).

Delling (nord. myth.) viz Dag.

von **Dellingshausen** Nicolai, baron, přírodovědec (* 1827 v Petrohradě), byl vychován ve sboru pátá v Petrohradě a vstoupil do vojska, z něhož však záhy vystoupil. Studoval pak přírodní vědy v Derptě a Heidelbergu, načež od r. 1854 žil na svých statcích a obíral se studii přírodovědeckými. Napsal *Versuch einer spekulativen Physik* (Lipsko, 1851), v němž vycházejí z prostoru a času vykládá podstatu hmoty a veškerenstvo přírodních zjevů cestou spekulativní, ale v souhlasu s mechanickou teorií tepla, která později přišla ku platnosti. Mimo to vydal: *Grundzüge zur Vibrationstheorie der Natur* (Reval, 1872); *Beiträge zur mech. Wärmetheorie* (Heidelberg, 1874); *Die rationalen Formeln der Chemie auf Grundlage der mechanischen Wärmetheorie* t., 1876—1877, 2 sv.); *Das Rätsel der Gravitation* t., 1880; *Die Schwere oder das Wirksamwerden der potenziellen Energie* (Stuttgart, 1884).

Del Lungo Isidoro, spis. ital. (* 1841 v Montevarchi. Studoval práva a byl profesorem na různých lyceích, naposledy ve Florencii, přijat za člena akademie della Crusca a obstarával s jinými třemi akademiky revisi Slovníku jazyka ital. Přední jeho dílo je *Dino Compagni e la sua cronaca* (Florencie, 1879-80), kde rozřešil kladně otázky authenticity kroniky Compagniovy. Je od něho dále celá řada studií o středověké literatuře ital. roztroušených po časopisech, zejména v Archivio stor. ital. a Nuova Antol., vydání klasických děl. *Versi* Florencie, 1858), *Leggende del secolo XIV.* (t., 1862), studie *Scritti storici di Enrico Cagnini* (t., 1876); *La critica italiana dinanzi agli stranieri ed all'Italia* (t., 1877); *Dell'esilio di Dante* (t., 1881); *Beatrice nella vita e nella poesia del secolo XIII.* (t., 1891) a j.

Dellys -li-, město ve franc. depart. alžírském, arrond. tízi-uzuském, vých. od Alžiru, s nímž spojeno jest žel. drahou, se širokou, ale před větry málo chráněnou řečnou, důležitá stanice vojsenská a hlavní tržiště Kabliu, kteří sem dovážejí kávu a olivy. Evropská čtvrť jest výstavní, má velké kasárny, nemocnici, uměleckou průmyslovou školu, pěknou mešitu, maják, obchod s obilím, olejem a se solí a 3078 ob. (1891), jako obec 11.104 ob. kabilského většinou muhamm. džán. **D** jest staré římské město Rusucurrus, jehož zbytky dosud jest viděti, a bylo r. 1844 od generála Bugeauda obsazeno.

Del Mar Alexander, nár. hospodář a statistik amer. (* 1850 v Novém Yorku — žije v San Francisku). Vrátil se z Evropy, kde byl studoval, do svých rodičů, psal řadu různých novic, zvláště o vědeckém úpadku ch. V r. 1866 byl ředitelem statistické kanceláře ve Washingtonu a r. 1872 nastoupil Ameriku na statistickém kongressu v Petrohradě. V následních letech prodáváním dělnické právy pacifistické stádo a sám est. ředitel v r. 1881 vých. školka žurnských. Ji spis. jeho dají uvésti: *Die Moral und Politik* (1882); *History and Theory of Taxation* (1883); *Principles of Political Economy* (1884); *Principles*

of the Rate of Interest (1872); *History of the Precious Metals* (1880) a *History of Gold-Mining in Brazil* (1882).

Delmas [-mà] Antoine Guillaume, generál franc. (* 1768 v Argentatu — † 1813 v Lipsku), účastnil se války americké, r. 1791 jako velitel praporu vyznamenal se v armádě rýnské a již r. 1793 byl brigádním generálem. Obležení Landavy zjednálo mu hodnost divisionáče, po té výborné služby konal v armádě severní, pak r. 1796 v armádě rýnské pod Moreauem, r. 1797 v Tyrolsku a později opět na Rýně. **D.** byl z oněch republikánských generálů, kteří netěšili se přízni Napoleonové, ano r. 1802 přišel u něho v úplnou nemilost a pak po deset let vzdálen byl vojenské služby. Přes to r. 1812 poraženému císaři nabídl svůj meč, v čele divise statně bojoval v Sasku a přispěl k vítězství u Lützenau, ale v bitvě u Lipska smrtelně raněn.

Delmatius viz Dalmatius.

Delme, řeka 59 km dlouhá, počíná se u Twistingu v hannoverském hrabství Hoyi, teče na sever Delmenhorstem a vtéká do Ochtu.

Delmenhorst, město ve velkovév. Oldenburském na ř. Delme a na žel. trati oldenbursko-brémské, má okr. soud, výrobu zátek, juty, plátna, doutníků, mýdla, lihovin, cihel, slevárnu, trhy koňské a 6828 ob. (1890).

Delminium, hlavní město illyrských Delmatů čili Dalmatů, po římském dobytí Dalmacie až do Nerona stanovité VII legie; r. 532 uvedeno jako sídlo biskupské. Starší spisovatelé polohu jeho hledali u Županice v Bosně, v dolině, která se za středověku nazývá Dilmno, Dumno, nyní Duvno. Mommsen je však klade do nálezu k osadě Trilje na středním toku Cetiny v Dalmacii. **KJk.**

Delmotte [-mòt] Henri Philibert Jos., dram. spis. belg. (* 1822 v Boudouře — † 1884 v Brusselu). Vzdav se úřadu vládního kommissaire v Nivellech, žil nadále v Brusselu, kde některé jeho dramatické práce provozovaly se s rozhodným úspěchem. **D.** snažil se utvořiti drama národní, i dařilo se mu zvláště řízení středních tříd. Divadelní jeho práce sebrány ve svazku *Comedies* (Brussel 1873). Vedle toho uveřejnil *Poesies* 1846 a mnoho článků ve spisech periodických.

Delnice, kn. město v župě močruško-řecko v Chorvatsku na žel. trati řecko-karlovecké, v hluboké kotlině Krasi na úpatí Drgomla, má okres. soud, školu, litárnu a 2763 ob. (1890), kteří se žijí živostí svou a polním hospodářstvem. Nežalost souměřují jím, ve starých lid. pověstích smíh. a jezero, které kdysi vyvěralo z něho a k tomu řeknickou.

Dělnická hygiena nazývá se praeventivními opatřeními, kterými se chrání dělníků, která se provádějí v státní průmysl. kó. obcí a podnikových společenstvích zaváděna. Týká se zejména zdraví a pracovních podmínek, které jsou důležitými faktory v rozvoji a blahobytu dělníků. V minulosti a potřebného opatření, která se provádějí v státní průmysl. kó. obcí a podnikových společenstvích zaváděna. Týká se zejména zdraví a pracovních podmínek, které jsou důležitými faktory v rozvoji a blahobytu dělníků.

tření ochranných pro rozličné způsoby práce a pro určité škodliviny, jimž dělníci jsou vydáni.

Opatřování pokrmů pro dělníky ovšem má své obtíže; neboť záleží na tom, aby cena zůstala levná, mzdě přiměřená, čímž se výběr omezuje, aby bylo množství dostatečné, tím pečlivě sytosti dosažen a jídla aby chovala látky k výživě nutně potřebné v náležitém poměru. Požadavkům tím hledělo se vyhovět použitím surovin jakosti méně hledané, avšak jinak hodnoty stejné, na př. druhů masa v jatkách za menší jakost prohlášeného, nebo masa koňského. Opatření podobná v jatkách služí na prospěch chudým i zámožným stejně a zvláště prodej koňského masa a pokrmů z něho připravených, jakož i užívání luštěnin místo bramborů, na výživné látky chudých, osvědčil se v krajinách průmyslových nejlépe. Neméně prospěšno jest prodávání kávy nebo čaje za nižší ceny, proto že chrání dělníky před nemírným požíváním lihovin. K účelnému slouží společné kuchyně, v nichž dělníkům se dostává chutné upravených jídel za výrobní cenu, pak konsumní spolky, kde se prodávají suroviny dobré jakosti za cenu výrobní.

Stejně nesnadno jest opatřování zdravých bytů pro dělníky svobodné a rodiny dělnické. V průmyslových místech nachází svobodný dělník útulek namože v noci hárkách, kdež panují velké zlořády kromě značných závad zdravotních. Obvdlí bývají přeplněna a místnosti nezděravé, vlhké a vzduchu nepřístupné pokládají se za dostatečné na noclehy. Proto jevila se nutná potřeba, aby při větších závodcích zakládaly se osady čili kolonie dělnické, kdež v domech zvláště k tomu vystavěných i rodinám i jednotlivcům dostává se zdravých bytů za nejmírnější ceny. Takové kolonie skládají se z malých přízemních domků pro jednu nebo pro 4 rodiny se dvorkem anebo zahrádkou, tak že všechny potřebné místnosti pro rodinu jsou pohodové (angl. cottages); anebo jsou to budovy velké, s byty stejně zařízenými, zvláště pro každou rodinu a s ložnicemi pro dělníky svobodné (angl. common lodging houses). Na osobu čítá se tu 10—14 m³ prostory. Stavebních společností pro byty dělnické jest v Anglii 2000. Krupp v Essenu, Dolfus v Mühlhüzech zařídili velkolepé kolonie dělnické při svých závodcích. Princ Albert postavil v Londýně, Napoleon III. v Paříži velkolepé domy pro dělníky; ve Spoj. Obcích severo-amer. jest zvláštní město Pullman City pro dělníky přesně dle zásad hygieny postaveno. Mnohé průmyslové závody poskytují dělníkům svým na čas přístřeší v dělnických kasárnách, kteréž snadno mohou býti semeništěm nemocí, jsou-li nepřiměřeně zatíženy a přeplněny. Záleží na tom, aby tu byly rodiny odděleny, ložnice odloučeny od společné místnosti, aby se mohly větrati, a aby záchody byly řádně upraveny a v dostatečném počtu. Říšský zákon rakouský ze dne 9. ún. 1892 osvobozuje obce, spolky a ústavy dělnické i továrníky daní státních, když postaví pro dělníky zdravé byty, jež se najímají

za 80 kr. až 1 zl. 75 kr. za každý čtvereční metr plochy na rok.

Zvláštním šatem k práci, sprchami a lázněmi nebo zařízením zvláštních místností v továrnách k umývání, lze dělníky nejen přimět k patřičné čistotě těla, ale i zachrániti je před mnohými nemocmi a zejména otravami vleklymi.

Zákon a státní moc nemůže ovšem ve všech jednotlivostech vystačiti, třeba tu vždy zvláštních ohledů se strany průmyslníka, a dále opatrnosti se strany pracovníka. K tomu třeba, aby dělníci byli poučeni o tom, jak se před nebezpečím chrániti mají; to státi se má ve školách obecných, opakovacích a průmyslových. Živnostenským inspektorům náleží, aby přihlíželi v dílnách škol průmyslových k bezpečným opatřením a opravám při strojích. V místnostech, kde se pracuje s látkami jedovatými, nesmí se jísti a jen zdraví lidé mají se k práci bráti. Lékaři úřednímu a živnostenskému inspektoru náleží, aby při živnostech koncessi podrobených ustanovili podmínky při výrobě a ochranná zařízení. Živnostník pak sám jest povinen, aby opatřil zařízení, jichž při strojích, v dílnách a při náčiní třeba k ochraně zdraví a života dělníků, a je udržoval, aby dbal o čistotu, větrání a dostatečné osvětlování a zejména o to, aby vzduch byl co možno prachu prost a škodlivé výpary zadržány (§ 74 živn. ř.).

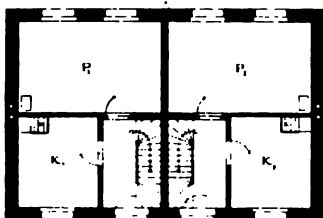
Mechanická opatření při strojích, náčiní a v dílnách k ochraně před úrazy a škodlivostmi při práci jsou rozmanitá a tvoří zvláštní nauku; týkají se na př. opatření při metacích kolech, kruhových pilách, schodech, transmissích atd., zařízení ventilačních a opatření proti vyvinování prachu při práci. V té příčině záleží nejvíce na tom, aby dělník byl co možno odloučen od místa, kde prach vzniká, buď přehrádkou na stroji samém, v níž se prach neb škodlivý plyn zadržuje a pak čerpadly na venek ssaje, nebo že se prach splachuje, na př. na brusy. Větrání dílny děje se v závodech, kde při práci mnoho prachu vzniká, zvláštními průduchy neb čerpacími komíny, do nichž se mechanickými přístroji (exhaustory) neb oteplováním vzduchu (aspirací) znečištěný vzduch ssaje. Takové přístroje ssací mají v dolech velký význam, neboť chrání horníky před zkaženými větry. Mnohdy možno páchnoucí plyny do ohniště svést i spáliti, na př. při suché destillaci. K osobní potřebě slouží respirátory, obyčejně hubky smočené ve vodě nebo v líhu, které se na ústech a nosu připevňují, aneb i látky tkané i surové, které se k práci potřebují, na př. bavlna, koudel, plátěné kousky. Přístroje ty obtěžují dýchání, vzbuzují pot a umdlení, a proto se jich málo užívá. Také přístroje, jimiž se čerstvý vzduch z venčí pro každého dělníka zvláště přivádí, na př. škraboška od Paulina a tubus od Brizé-Fradina málo se osvědčily. Pro dělníky jedy zaměstnanými, na př. kostikem, jest nejdůležitější udržování dokonalé čistoty těla zvláštním šatem při díle, lázněmi po práci, přiměřeně větrání dílen a zákaz požívání pokrmů v dílně.

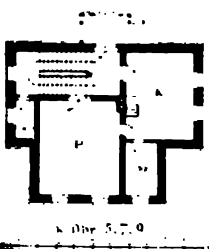
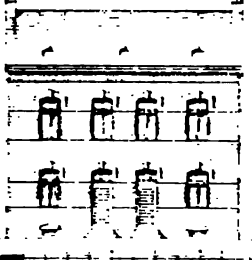
Dělnická obydlí.

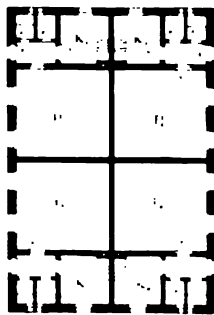
Obr 1. Pohled nálež. ku obr. 3.

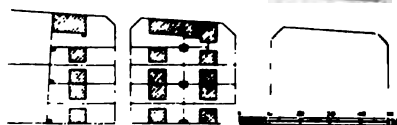
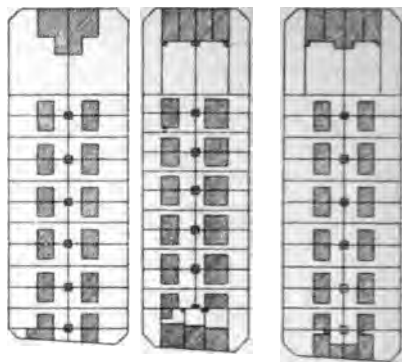
Obr 4. Jednopatrový domek v Luttichu s 4 bytych
Obrh Průčelí

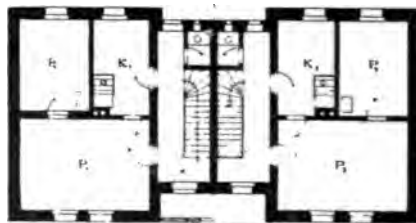
Obr 9. Jednopatrový domek s 2 bytych
P Pokoj K Kuch. s

Obr 7. Prizemí domek

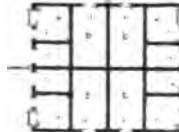

Obr 2. Dělnická osada v Luttichu.

Prizemí I Patro

Obr 5. Vedlejší budovy v Luttichu (včetně prázdné plochy pro 2 domky)

Obr 3. Jednopatrový domek sružený s 4 bytych každé s koupacími a vchody.

Obr 8. Jednopatrový domek s 2 bytych
P Pokoj K Kuch. s

Handwritten signature or mark.

svobodných pro jiné za mzdu pracujících nikdy ve starověku se nevyvinul. Se spory, jež v říši Římské v době znenáhleho společenského úpadku jejího propukaly mezi vládnoucí třídou zámožnou a massami chudého plebejstva, pokud běželo při nich o záležitosti majetkové, již proto novověká d. o. nemá podstatných znaků příbuzných, žeť tam běželo jen o boj za podíly na státních pozemcích, kdežto zde běží o boj za zlepšení celého společenského postavení a tím podmiňného kulturního bytu na základě práce, na kterémžto základě veliká část dělnictva nejen své, ale i postavení všech lidí vůbec chce mítí upraveno. Středověk, na kolik jde o rolnictví, žádného stavu dělnického nemá, neboť tu vše ovládá svazek poddanský; v městech sice s vývojem cechovní soustavy vznikla třída lidí osobně svobodných, u podnikatelů za mzdu pracujících, ale postavení její odchyľuje se od postavení nynějšího průmyslového dělnictva velmi podstatně, a teprve za úpadku cechovního při jisté části femesel naskytují se rysy připomínající blíže v některých kusech nynější d-ckou o-ku, ba vypadající takřka jako skrovná předzvěst její. Všecko vyrábětelstvo femesnické organisováno jest v místních korporacích, jimž přináležejí i tovaryši, spočátku naproti mistrům nečetní, jejichž podmínky pracovní a mezdní autoritativně upravují plnoprávní členové cechu, mistři. Cechovní organisace zaručuje tovaryšům zvláštními zařízeními zaměstnání, vylučující z něho každého jiného necechovního člověka, poskytuje jim tedy v jistých mezích právo na práci, přidávající je s druhé strany ku příspěvkům do pokladen pro zaopatření členů k práci neschopných. Sociální nadřazenost mistra a podřazenost tovaryše spočívá na pevných základech právním obyčejem upevněných, ano i mnohdy podrobnosti vzájemného oboru práv a závazku nejsou zůstaveny smlouvě, nýbrž spočívají na dotčených základech. Však služební poměr tovaryšů, který vyplýval z řečené sociální jejich podřazenosti pod mistry cechovní, byl jen stadiem přechodním; neboť poskytovalo cechovní zřízení na prvotních stupních svého vývoje každému tovaryši možnost státi se konečně samostatným podnikatelem, mistrem. Teprve když v rozvoji některých živností nastala ta změna, že počet tovaryšů naproti počtu mistrů značně se rozmnožil a když tito posléze s úspěchem se ubránili rozmnožení mistrů mistrovských, tak že pro část tovaryšů, více méně značnou, nebylo více naděje na mistrovství, když tedy tovaryšství přestává býti bezpečným průchodním stupněm a mění se v životní povolání, nastává jistá příbuznost postavení tovaryšského s postavením nynějších velkopřůmyslových dělníků. A také organisace tovaryšů, které vznikly důsledkem této skutečnosti, nabývají rázu příbuzného nynějším zjevům dělnického hnutí. Čím více zlořády v lůně cechů se zahostovaly a úzkoprsá snaha cechovních mistrů vyhrazující místa mistrovská svým rodinným příslušníkům znesnadňovala naděje tovaryšů

ostatních na dosažení práva mistrovského, tím více brala si z těch a jiných poměrů moc veřejná podnět k zasahování do poměrů živnostenských: nejenom že svémoc cechů při udělení práv mistrovských obmezovala, ale i poměr mistra k tovaryši předpisy o době pracovní, výši mzdy atd. autoritativně upravovala. Zatím pak i s jiné strany cechovní organisace živnosti se protrhávala, a to rozvojem fabrikace, státní správou účinně povzbuzovaným. Neboť dopouštěla přijímati do továren dělníky necechovní, též ženy, které v pracovníctvu cechovním z pravidla neměly místa, i děti. Tu ještě určitěji vyvíjel se poměr dělnický v nynějším způsobě, t. j. jako životní povolání. Podobně mělo se to i v odvětvích průmyslových, v nichž byla se zahostila t. zv. manufakturní organisace, kdež četné síly pracovní — dělci se po případě ještě zcela dle obvyklých rozřídění femesla na mistry, tovaryše a učně — zaměstnávány byly na účet kapitalistických podnikatelů, kteří strhnuvše na sebe stránku obchodnickou, stali se konečně i pány výroby samé. Zákony osvíceného absolutismu sice poměrů továrního dělníka si všímaly, ano i jisté ochranné snahy jevíly, přece však s druhé strany ve výrobním zájmu průmyslu továrního dosti shovívavě přihlížely na př. k zaměstnání dětí v továrnách. Tak připravoval se přechod k řádům novým. Hesla, jimž se mu klestila cesta, šifena byla západoevropskou státní a společenskou filosofií XVIII. věku a novou naukou národohospodářskou. Základní směr nauk těch byl individualistický, totiž společenská zřízení jakákoliv pokládala se za přirozená, trvání a zdar zaručující, zakládají-li na volném sebeurčení jednotlivců. V oboru politickém vrcholil tento směr v požadavku úplné svobody a právní rovnosti všech lidí, v oboru hospodářském v hájení svobody práce. Toto jakožto přirozené právo člověka hlásali oekonomisté francouzští v 2. pol. minulého věku, fysiokraté; domáhali se na tom základě zrušení cechů v živnostech, zrušení poddanství rolnického a všech jiných obmezení volného nakládání pozemky, odstranění úředních sazeb na potraviny a úředních tax mezdních atd. Na místo jakéhokoliv právně upraveného poměru služebního a jakéhokoliv autoritativního zasahování v poměry mezi podnikatelem a dělníkem měla nastoupiti smlouva úplně volná pro obě strany jakožto stejně oprávněné činitele. Hesla tato všechna pramenila se ze základního přesvědčení, že všecek život společenský má své vlastní přirozené zákony, jichž žádný zákon lidský zvrátiti nedovede; šetří-li jich prostě, jest zbytečným, nešetří-li, jest škodným. Ty přirozené zákony společenské dostačí, dá-li se jim jen možnost nerušeného působení, aby všem lidem již od narození jsou rovni a stejně nadáni, lze bylo rozvinouti své síly a schopnosti. Panství »přirozených zákonů« života hospodářského prý jedině jest s to, aby zjednálo všestranně nejlepší stav národohospodářský. V Anglii zjednal vítězný postup velkovýroby prů-

myslové zásadám této svobodné soustavy platnost tou měrou, že zrušení některých omezujících zákonů — jako na př. učňovského zákona král. Alžběty — bylo jen formálním spečetěním skutečnosti dávno utvrzené. Ve Francii zjednal jim veliká revoluce platnost, zároveň s novými politickými řády, jež provedla; na ostatní pevnině pak pronikaly zásady hospodářské svobody pomocí vlád samých, a to celkem dříve, nežli státní ústrojí samo ve smyslu liberálním se přetvořilo.

Na rozdíl od antické soustavy práce ne-svobodné, od soustavy korporativně vázanosti, jakouž vidíme skutečně v cechu, a její pozdější autoritativně korektury, snažila se doba nová založiti soustavu práce svobodné, a čím více zásady řečené vítězily, tím více vskutku ji uskutečňovala. Základem a podmnkou této soustavy jest řada rozličných jednotlivých svobod hláсанých jakožto »přirozená práva lidská« jíž před francouzskou revolucí, od ní pak uskutečněných a do všech moderních ústav v »základní práva občanská« pojatých, jakož jsou zejména: svoboda osobní, svoboda stěhování, usazování. Sama pak svoboda práce záleží v tom, že každý kdykoliv a kdekoli může zaměstnání dle vůle své si zvoliti a provozovati, a pokud chce cizímu účelu výrobnímu práci svou poskytovat, svobodně sám si rozhodne, u koho a v jakém druhu zaměstnání, i stanoví si tak smlouvou s určitým podnikatelem s obou stran svobodně uzavřenou i způsob práce, již konati bude, i podmínky provedení (místo, čas pracovní, poměr k jiným dělníkům atd.), způsob mzdy (časovou, akordní a j.) i výši její a trvání poměru pracovního (lhůtu výpovědní). Právo v řečených směrech nijak do obsahu smlouvy té nezasahuje, jen oboustranná moc hospodářská určuje výsledek její, vždy arci více méně pod vlivem mravu a obyčeje panujícího. Právo pouze chrání závazky vyplývající pro obě strany z obsahu smlouvy uzavřené. Práce námezdní dostává na těchto základech charakter zboží, jehož prodavači, dělníci, zabezpečuje právní řád úplně volný trh, zůstává mu, aby zjednal zboží svému odbyt co největší. Není ovšem bez významu, že věda národohospodářská právě v době té zcela jinak počala přihlížeti ku práci jako k činitele hmotného blahobytu národního. Kdežto druhy dle názoru řečených merkantilistických hlavní zdroj bohatství národů spatřován v drahých kovech, oceněna byla nyní, především pak v učení A. Smitha, právě práce jako základní jeho pramen a činitel. V plně svobodě hospodářské spatřována pak podmínka zabezpečující práci největší možnou míru výrobní účinnosti neboli produktivnosti. Ta stránka uvažování, tedy zřetel na dosažitelnou největší míru výrobní úspěšnosti práce, zastínila, pohřbila, v samé nauce všecky jiné stránky, se kterých mohlo se ku problému práce přihlížeti; i zákonodárství se jí dosti ochotně poddávalo a tím spíše arci podnikatelé v oboru rozvíjející se velkovýroby, protože právě to úplně hovělo zájmům jejich výde-

lečným. Že sluší hleděti na práci i s jiných ještě hledišť, nežli s hledišť výrobního, čili jinak, že zboží »práce« má své zvláštnosti, jež nedopouštějí stavěti je prostě s roveň se zbožím ostatním a prodavače jich, dělníka, s prodavači jakéhokoliv zboží hmotného, počalo se poznávati obecněji, když již hnutí dělnické bylo se dosti mocně rozproudilo. Tento zvláštní ráz práce, pokud jest zbožím, t. j. předmětem poptávky a nabídky, charakterisuje L. Brentano asi následovněm způsobem: a) kdežto každé jiné zboží má existenci vedle osoby nabízečovy úplně samostatnou, jest zboží »práce« nerozdílně spojeno s osobou prodavače svého, dělníka; kupec zboží toho, podnikatel, nemůže nabyti jeho leč tím, že nabude jistého práva nakládání samou osobou prodavačovou; b) nepříznivý moment pro nabízeče spočívající v řečené právě neodlučitelnosti přistupuje se tím, že v převážném počtu případů existence prodavače (dělníka) vůbec závisí na tom, aby zboží toto, z pravidla své jediné, odbyl, kdežto druhá strana jest ve výhodě kupce, jež »může počkati« a tím vynutiti pro sebe příznivější podmínky smlouvy. Ovšem s druhé strany skutečnost, že dělník jediné tímto svým zbožím vládně, usnadňuje mu i porušení smlouvy uzavřené, neboť exekuce proti němu jest nemožna, nemajíc čeho se chytiti.

Představíme-li si nyní trh pracovní se zřetelem na tyto zvláštnosti, obdržíme následující obraz: Stojí zde proti sobě dvě strany: kupci práce, podnikatelé, a prodavači její, dělníci. Mezi oběma skupinami panuje rozpor zájmů potud, pokud každá strana snaží se docílití pro sebe výsledku trhu co nejpříznivějšího. Mezi příslušníky každé z obou stran — dokud si je představujeme vystupující ojedinele, bez vzájemného dorozumění a pevné organizace — panuje soutěž, tedy rovněž spor prospěchův; každý podnikatel snaží se zjednatí si dělníků dost a pro své účely nejvhodnějších, a potud bude ochoten i své soupeře výhodnějšími podmínkami předstihnouti; každý dělník usiluje opatřiti si zaměstnání a výživu a tudíž ochoten jest, dle potřeby i za mírnější výminky toho se dodělati, t. j. smlouvou pracovní se podrobiti i těžším výminkám. Svoboda smlouvy pracovní zabezpečuje všem těmto sporným snahám volné zápasíště, ale vzpomenuť právě zvláštnosti práce jakožto zboží způsobují, že prodavači jeho jsou neb aspoň stanou se snadno na trhu činitelem slabším, neboť podnikatelé vládnou prostředky výrobními (kapitálem) a mohou tudíž snáze vyčkáti; také, zvláště v oboru výroby ve velkém, jest počet soupeřících na jejich straně menší. společná úmluva snazší. Naproti tomu jest nabídka dělníka, jež nemá majetku usnadňujícího vyčkání, sama sebou důtklivější, počet soutěžících větší, zjednání vědomosti o poměrech trhu pracovního tak a zač se pracuje (inde) pro něho nesnadnější a vyhledání příznivějších stanovišť obtížnější (nákladnost stěhování atd. Tento poměr stává se nejcitelnějším pro obor práce obyčejné čili

necvičené, totiž takové, jež zvláštní odborné přípravy nevyhledává (obyčejná nádennická), protože soutěž o možnost výdělků zde jest z pravidla nejmilsnější. Ačkoliv jest možno — a naskytuje se — i vykořisťování příznivých postavení trhových na straně dělnictva proti podnikatelství, přece omezuje se taková příhoda na výjimečné a z pravidla jen přechodné poměry, kdežto v celku silnější a obyčejnější jest možnost využití své převahy, v podstatě pracovního poměru založené, na straně podnikatelů, tím spíše, že oni jsou zároveň na trhu nabízející zboží pomoci najaté práce vyráběného a stojíce zde rovněž pod účinkem soutěže, tlačeny se cítí ke snížení nákladů výrobních, jejichž jedním živlem jest i mzda a její stlačení může býti buď absolutní nebo relativní (t. j. stížení výminek pracovních, zejména prodloužení dne pracovního při stejné mzdě). Starší zřízení živnostenské v soustavě cechovní k takovému něčemu mělo méně podnětu, neboť při odbytu místními monopoly zajištěném nebylo podobných zjevů soutěže; ostatně i řády jeho, určující dobu a jiné podmínky pracovní, utlumovaly snahy vykořisťovací. Soutěž nyní na všechny strany rozpoutaná způsobila sice mohutné pokroky výrobní techniky, ale docílila jich namnoze jen právě tím, že opravdu se uskutečnilo nebezpečí jednostranného přihlížení k práci jako k pouhému výrobnímu činiteli. V zemi nejmocnějšího rozruchu průmyslového, v Anglii, nejprve skutečnost ta vystoupila křiklavě, protože hromadně, a zemi té náleží také čest, že svými enketami záhy a se vši upřímností odhalila pochmurný obraz kruté prodloužované doby pracovní v továrnách a dolech, a to i pro ženy a děti a v práci noční atd. se všemi důsledky pro úpadek života fyzického i mravního v obyvatelstvu celých krajin. To byly nejpádňější důkazy, že uznání právní rovnosti a osobní i hospodářské svobody samo o sobě nedovede ještě zabezpečiti i hmotnou rovnost zbraní na kolbištích hospodářských.

K účinkům plynoucím z povahy svobodné smlouvy pracovní přistoupily pak zvláštní zjevy v novověkých poměrech hospodářských, které ovšem rovněž souvisí s nynější organizační výroby, ale nedotýkají se jen výše mzdy a ostatních výminek pracovních, nýbrž zejména i stálosti, zabezpečenosti pracovního poměru. Sem náležejí předem pronikavé změny ve výrobní technice (zavedení strojové výroby v některých odvětvích), zvláště pak kolísání odbytu pod účinkem spekulativní nadvýroby, nahodilých obrátů v konjunkturách a j.; těmi občas vrhá se část dělnictva v nekýženou prázdň, zůstává se soutěž o výdělek mezi dělníky, kteří v příslušné výrobě zaměstnáni zůstali, a nejvyšší míry dosahuje v řadách práce necvičené.

Vedle hmotné závislosti, rostoucí tou měrou, jakou kapitálu jako výrobnímu činiteli přibývalo významu, stala se tudíž nejistota výdělečných příležitostí příznačnou vlastností nynějšího pracovního poměru. Nezabezpečuje ani ve všech případech pro dobu práce konané

dělníku dokonalého hmotného opatření, dovedl pouhý systém pracovní svobody tím méně zajistiti úživu pro dobu přechodní nebo trvalé nemožnosti nebo nezpůsobilosti k výdělku (nemoc, krise, úrazy, stáří, předčasné úmrtí) — zde zůstala posledním útlukem veřejná pomoc chudinská, a to jen v praxi, kdežto nauka oprávněnost její jala se popírati (Malthus), majíc v individualistické jednostrannosti své za to, že zchudnutí pochází z pravidla z osobních vin, především z lehkovážného plození potomstva.

V prvních časech nové doby podařilo se sice ještě četným inteligentním a rázným jednotlivcům z kruhu dělnického zmoci se na podnikatele — ale čím určitěji rozdělávala se společnost na vrstvu vládnoucí hmotnými prostředky (kapitálem) a vrstvu jich nemající, tím fidčí byly úspěchy takových »selfmade-manů«; pro největší část námezdnou práci se živících zůstala tato výhradním povoláním životním, a nejen pro ně, nýbrž největší převahou i pro jejich potomstvo.

Tím, že počalo dělnictvo poměry ty sobě uvědomovati a příčinu všech svých svizelů — často arci i takových, na nichž samo nebylo bez viny — výhradně vyhledávati v platných právních rádech a v nedobré vůli tříd majetných, počala se vyvíjeti d. o., jejíž původ a zvláštní ráz jest sice tím, co bylo řečeno, v podstatě již naznačen, ale přece ne úplně vyčerpán. Sluší ještě k úplnému pochopení celé dočasné podoby její uvědomiti si předem veliký převrat, který způsobil pokrok vzdělání, rozvoj komunikace a usnadněné jím styky hospodářské na vývoj potřeb lidských. Vývoj potřeb lidských dostal nové mocné podněty. Nejen v nejzámožnějších ale i ve středních vrstvách společnosti probudilo se množství potřeb nových i zjemnilo se množství dávno bývalých a prostředky k jich ukojení se rozmnožily; obecný názor o tom, co ke slušnému životu přiměřeno, se rozšířil neboli jinak: obecná míra života se povznesla. Větší měrou nežli prostředky k jejich ukojení množily se i potřeby dělnických vrstev (zvláště zase tam, kde více se stýkaly se společenskými vrstvami ostatními, zejména ve velikých městech), a z rozporu toho — připisovaného rovněž až příliš jednostranně na vrub platných řádů a špatnosti majetných tříd — vstal nový zdroj protiv společenských. Nic tu nemohlo platiti poučování, že lidem vrstev těch a příbuzných druhdy v bývalých stolecích i hůře se vedlo; nebylyť takové prostředky konejšeni ani případny, neboť v době, jejíž základním heslem byla právní rovnost všech, i požadavky větší hmotné rovnosti se přirozeně hlásily, a ukazovalo se na velikou protivu mezi platnou měrou životní, mezi celým způsobem života a existence ostatních vrstev společnosti a tou měrou potřeb, kterou lidé ve vrstvách za mzdu pracujících skutečně ukojiti mohou. Konečně pak nezůstala bez účinku ani ta skutečnost, že týž duch rovnosti, ovládající celou dobu, jenž způsobil postupně zdemokratisování moderního

státu, zjednal více méně širokým vrstvám lidu účastenství v právech politických a zjednáva je vrstvám vždy širším. A tak vzbu- zena též ve vrstvě, jež se živi prací námezdní, žádost, aby nezastavil se proud ten před ní, nýbrž aby jda počáde dále, přinesl jí účasten- ství v držení moci politické a konečně pře- vahy nad vrstvami ostatními.

Míra, jakou vnikalo a vniká právě dotčené vědomí ve vrstvy dělnické, jest nestejna nejen vzhledem k celým státům a národům, nýbrž i vzhledem k jednotlivým oborům práce. Bylo již naznačeno, že v Anglii, zemi nejpředně- šího rozvoje velkopřmyslového a hornické velkovýroby, vyvinulo se nejprve. Také, když šířilo se dále na pevnině, zachvacovalo přede- vším průmyslové dělnictvo a to zase hlavně ve velikých městech a mohutnějších stře- diskách průmyslu. A v dělnictvu průmyslovém až doposud je hlavní praktické těžiště novo- věké d-cké o-ky, ač mnozí se úkazy, že již i v jiných oborech se ohlašuje podobnými zjevy, jakož viděli jsme v posledních letech na pracovních v dokách londýnských, na železničních zřizencích severoamerických a j. V zemědělském dělnictvu, jež prostoupeno jest mnohými živly vládnoucími kusem soukro- mého majetku pozemkového, a v čeledi, jež má bližší styky s rodinou zaměstnatelovou, proniká hnutí dotčené mnohem nesnadněji, jak ještě, pokud běží o zemědělství, na ber- línském sjezdu socialistickém r. 1892 bylo stýskáno. Vůbec však nikdy nevyšlo hnutí dělnické od těch skupin dělnictva, kterých existence jest nejtрудnější, nýbrž spíše od skupin lépe postavených a zpravidla zároveň vzdělanějších.

Z toho, co bylo uvedeno, vysvítá již, že jest to neoprávněnou jednostranností, prohla- šuje-li se — a to nejčastěji arci v projevech dělnictva samého — d. o. za pouhou otázku žaludkovou, t. j. otázku, jejíž rozřešení pod- míněno jest pouze zabezpečením vyšší míry mzdy a tedy vyšší míry hmotného po- žitku těm, o něž tu jde. Jak již řečeno, po- vstala novověká d. o. tím, že se přihlíželo ku práci pouze jako k výrobnímu prostředku, jemuž ničeho již není třeba nežli svobodného trhu. Ale protože moc nad výkonem jisté osoby nedá se oddělit od určité moci nad osobou samou, která nemůže býti posuzo- vána jen jako nástroj pracovní, vyplývá z toho, že nejen využitkováním pracovní síly nesmějí býti ohroženy podmínky fysického, mravního a rozumového rozvoje přiměřeného osvíceným názorem o úkolu a důstoinosti člo- věka jako jednotlivce a člena společnosti lidské, nýbrž že má právě pracovníctvo ná- mezdní v práci nalézti prostředek zabezpeču- jící jemu žádoucí rozvoj fysický, rozumový a mravní. Místo pouhé jednostranné otázky ho- spodářské stává se takto d. o. dalekosáhlou otázkou kulturní, jejíž zdárné rozřešení má přinést jen nové záruky lidského rozvoje a pokroku, kdežto každé nesprávné řešení je právě ohrožuje. Obsahem d-cké o-ky uvažo- vané s povznesenějšího hlediště jest tedy spo-

lečenské povznesení dělnictva zdokonalením života rodinného a výchovy dětí, zlepšením domácího hospodářství a bytu, usnadněním mravního a duchovního vzdělání vůbec. Mzdy, a po případě lepší mzdy dotýká se d. o., pokud tato jest k řečeným účelům prostřed- kem — jsou vrstvy dělníků, jež mají dosta- tečný k tomu výdělek a přes to nestojí mimo otázku dělnickou. I u nich běží o to, aby mzdy dostatečné nejen po čas výdělku bylo správně užito, nýbrž i aby přechodnou nebo trvale nastalou nemožností a nezpůsobilostí k vý- dělku dosažení účelů řečených nebylo ohro- ženo (dělnické pojišťování). U veliké většiny dělnictva bude arci větší výdělek prv- ním základním požadavkem i podmínkou všeho ostatního, i musí se třídy s nynějšími důchody nadprůměrnými, především pak s důchody ply- noucími z kapitálu, spřáteliti s myšlenkou ji- stých újem důchodových ve prospěch zlepšení důchodů ostatních, bez čehož nedá se žádné rozřešení otázky té mysliti, leda takové, jež bude spojeno pro ty vrstvy s újmami ještě většími, ale pak nejen pro ně, nýbrž nepo- chybně pro celý kulturní stav lidstva, úsilím celých věků vybojovaný.

Ještě bludnější nežli vykládání d-cké o-ky jako pouhé otázky důchodové bylo pojímání její jako nějaké záležitosti příbuzné s otázkou chudínskou. O to, co nazýváme dobročinností, při d-cké o-ze v přesném slova smyslu vůbec neběží. Dokud se sociální protivy nynější ne- vyvinuly, bývaly věci ty směšovány a mlu- vívalo se i v anglickém spisovnictví o »chudém pracujícím lidu« (*labouring poor*) povšechně. Ale vývoj výše vypsany dávno naučil nás roz- znávatí mezi třídou nevládnoucí prostředky výrobními a odkázanou na odbyt své práce, tedy mezi pracující třídou bez majetku (»čtvrtý stav«), a chudínou k výdělku nezpůsobilou, odkázanou na cizí pomoc, soukromou nebo veřejnou.

II. Prostředky k řešení d-cké o-ky. Již velikost úkolu sama, souvislost jeho s otáz- kami, jež týkají se celého uspořádání společ- nosti lidské, konečně rozhodný vliv, který jaké- koli rozřešení jeho máti musí na zvláštní zájmy všech rozličných tříd společenských — to vše již dostatečně vysvětluje nemalou rozdílnost názorů zde panujících. Na obou protivných křídlech stojí tu jednak starý důsledný libera- lismus (individualismus, jednak nauky a ná- zory, jež shrnujeme souborným názvem socia- lismus; společna jest oběma směrům poměrná jednoduchost rozřešení, ježto spočívá ono na určitém jednoduchém základním názoru, kdežto směrům uprostřed mezi oběma ležícím d. o. jeví se býti spletitým problemem, kterýž ne- dopouští rozřešení pomocí určité jediné zá- kladní zásady.

A) Důsledný liberalismus v oboru d-cké o-ky, jehož podstata vylíčena byla při výkladu o vzniku této otázky, jest stanoviskem tou dobou již jen poskrovnou a výjimečně háje- ným, od samých liberálních stran politických již více méně vědomě opuštěným; ano radi- kální křídla těch stran opustila v d-cké o-ze,

jako v sociálních a hospodářských věbec, důsledné liberální stanovisko nejvíce, neostýchající se v těch všech směrech ukládati státu úkoly den ode dne dalekosáhlejší, obor svépomoci a samozodpovědnosti jednotlivců více a více omezující. Dostí blízkým byl ještě staršímu důslednému stanovisku liberálnímu živnostenský řád rakouský ze dne 20. pros. 1859, ano i Severoněmecký spolkový z r. 1869, což každý na první pohled pochopí, přirovná-li ustanovení obsažená v našem živ. řádu z r. 1859, jež se týkají poměru zaměstnavatelů a dělníků (pomocníků atd.), k nynějším zákonům a nařízením v tom směru u nás platným. Důslední přívrženci staré liberální nauky zásadně drží se individualistických hesel revoluční právní a státní filosofie; tedy hájí společenské zřízení založené na osobním vlastnictví, svobodě pracovní a vůbec všeho hospodářského života, a zamítají tedy zásadně jakékoliv zasahování veřejné moci do záležitostí hospodářských a sociálních (leda k ochraně osoby a práv nabytých); pokud sami přece nemohli zneuznati jisté nepřiznivě stránky v nynějším společenském vývoji, připisovali je výhradně nedostatečnému ještě stupni inteligence a mravnosti a očekávali tedy spásu jedině od zdokonalení vzdělanosti a pokroku mravního. Jejich program k rozřešení d-cké o-ky vrcholil tedy v radě dělnictvu: vystříhejte se nemoudrého rozplemeňování, vzdělávejte se a — po případě ještě — spolčujte se! Kada prve dotčená, zajisté rozumně i mravně odůvodněná, zakládala se na přesvědčení, že dělnictvo, bude-li pry zvolněji se rozmnožovati nežli kapitál, dospěje omezenou nabídkou k vyšší mzdě. Ke spolčování přihlíží se jakožto ku prostředku svépomocné organizace hospodářských slabých. Důsledně dlužno sem počítati nejen svépomoc v podobě společenstev stravních, nemocenských a jiných výpomocných, nýbrž i svépomoc ve vlastním smyslu koaliční, t. j. sdružování a spolčování dělníků naproti podnikatelům za účelem zlepšení mzdy nebo podmínek pracovních. Ovšem nedospělo se všude k pochopení důslednosti tohoto stanoviska, neboť individualistická hesla pojímána byla někdy v nejužším smyslu, tak že na př. první republika francouzská krátce po vítězství ideí r. 1789, totiž zákonem ze 17. čna 1791, všeliká odborná spolčení dělnická zapověděla. Novější dobou, hlavně v letech padesátých a šedesátých, byl tlumočnickem svépomoci spolčovací, jakožto prostředku k rozřešení otázky dělnické Schulze-Delitzsch, známý též u nás svým bezděčným vlivem na vývoj českých záložen. Tak jako malí živnostníci pomocí společenstev surovinových (zásobních), strojových, skladních, úvěrních a j., tak mělo i dělnictvo skrze společenstva stravní (konsumní), nemocenská a j. zaopatřovací připravovati a vychovávat se k úkolu konečnému, k založení společenstev výrobních čili produktivních jejichž pomocí by společně stali se podnikateli v závodech způsobilych k soutěži s velkozávody jednotlivců. Zkušenosti zkálily mnohou sanguinickou naději ve

směru tom, ba dnes jest důvěra v tyto větve svépomoci otfesena přes míru slušnou; s větší, aspoň v jedné části pisemnictví (Brentano, Schulze Gaevernitz a j.), potkávají se odborné organizace dělnické ve způsobu anglických *Trades Unions* (srv. Dělnické koalice).

B) Na rozdíl od vylíčeného právě směru vyznačují se názory a nauky, jež označujeme souborným jménem socialismus (vlastní, pravý socialismus) tím, že všeliké společenské zlo přítomné zrovna přičítají na vrub základních zřízení nynějších, zejména osobního vlastnictví, svobody smluv atd. a spatřují jediný prostředek nápravy ve zrušení těchto zřízení a nahrazení jich jinými, které by zabezpečily rozdělení důchodů »spravedlivě« dle zásluhy osobní, získané výhradně prací (tedy s vyloučením všeho důchodu kapitálového a zisku podnikatelského). Nová zřízení mají cíli tomu sloužiti a označena jako poslední cíl socialistických snah v celé řadě programů usnesených na socialistických sjezdech, lze zahrnouti názvem kolektivismu, neboť má na místo osobního vlastnictví výrobních prostředků vstoupiti pospolitě (státní, obecní nebo tomu pod.), na místo podnikatelského vedení výroby řízení jeho společnou autoritou, na místo smluvené mzdy podíl ze společného vytěžku každému společnou autoritou dle »spravedlivé« míry přičtený (názory o podstatě té spravedlnosti rozcházejí se arci v samém táboře socialistickém velikou měrou).

Socialismus zjednal si zvláště během posledních desetiletí mocné rozšíření mezi dělnictvem a může tudíž býti touto dobou zrovna tak pokládán za program dělnictva k rozřešení d-cké o-ky, jako liberalismus charakterizovaný pod lit. A) mohl býti dříve pokládán za převládající program podnikatelstva, zvláště většího. Poukazujice v příčině vzniku i vývoje socialistických nauk a stran na zvl. článek tomu věnovaný (v *Socialismu*), připomínáme zde, že s historickým protivníkem svým, hospodářským liberalismem, má socialismus společnou chybu, t. j. nedostatečné ocenění nebo spíše optimistické přecenění rozumové moci a morální síly lidské. Znamenáť to ukládati lidské inteligenci úkol takměř nedostupný, když vyžaduje se od správy příštích pospolitostí socialistických, aby všelikou výrobu a vzájemný (mezinárodní) obchod tak v patrnosti měly říditi a ovládaly, aby vždy zůstaly zásoby vyrobené nebo výměnou opatřené v souhlasu s potřebami; ještě více pak ukládá se na jejich moudrost i mravní dokonalost, když dává se v ruce jejich rozhodnutí o spravedlivé míře důchodu jednotlivců, ale i na mravní sílu a potlačení všech sobeckých hnutí u těch, kteří mají se spokojiti trvale s takovýmto autoritativním přikazováním sobě důchodů. Důsledně vede každá taková soustava k potlačení osobní svobody ve všem oboru hospodářském a tedy všeho zdravého osobního počínání k vynálezům a pokrokům a všeliké mravní samozodpovědnosti jednotlivců. Zrovna tedy to, co náleží ke světlým stránkám nynějších řádů společenských, socialismus

zjevně podceňuje a nerozpakuje se nejpovážlivěji to podryti. Jeho nápadné podceňování práce duševní naproti pouhé hmotné práci výkonné (tuto má socialismus předem na zřeteli, mluvě o práci jako jediném zdroji hodnot) vedle vzpomenuťého právě ochromení ducha pokroku hrozí podvrácením celého kulturního stavu, vybudovaného úsilím minulých pokolení. Je-li socialismus v kolektivistické podobě zde naznačené, hledíc ke přítomnému velikému rozšíření nauk jeho, povážlivým kulturním nebezpečím, jsou jisté radikální jeho výběžky, mezi nimi i ten, jenž z programu vytčeného vylučuje jakékoliv autoritativní řízení a který tudíž v názvu »anarchismus« má správné jméno a ihned zároveň nejpřípadnější kritiku, dokonce jen nechorobnějšími poblouženímí myslí lidské. Zásluhou socialismu jest, že stoupenci, a zvláště první namnoze velice ideální hlasatelé jeho, svou — byť i často jednostrannou — kritikou přispěli nejvíce k poznání a posouzení platných řádů i jejich nedostatků, zavdávajíc podnět k opravným snahám. Byl a jest, lze poněkud eufemisticky říci, v tom směru socialismus stále živým svědomím společností. Ale tato zásluha, často přepínáním zakalená, nepříznivě vyvážena jest jakostí prostředků, jimiž socialismus svým heslům kleští dráhu, mezi tyto prostředky náleží zejména soustavné podrývání všeho pozitivního náboženství a šíření holého atheismu v širokých vrstvách lidu.

C) Třetí skupinu tvoří nauky a názory, kterým společno jest, že zrovna tak zásadně zamítají čirý individualismus jako socialismus, uznávajíc d-ckou o-ku vůbec za problem příliš složitý, než aby dal se rozřešiti pomocí výhradného uskutečnění jediného principu, jak to činí oba směry řečené. Zde naopak přisuzuje se platnost pouze relativní (tedy určitými předpokládáními podmíněná) jak zásadě volné samočinnosti jednotlivců, tak potřebě záměrné úpravy poměrů skrze moc veřejnou. Všecky sem spadající názory, návrhy a pokusy ukládají tudíž v oboru d-cké o-ky jisté úkoly moci veřejné (státu, samosprávným svazkům — zákonodárství, správě), jednak svépomocným opravným snahám všech tříd společnosti, nejprve těch arcí, jichž se věc nejbližší dotýká, dělnictva a podnikatelstva, ale v další řadě i vsí ostatní společnosti lidské, jejíž přítomné i budoucí blaho nebo neblaho nemalou měrou závisí na rozřešení té otázky. K tomu přistupují konečně i snahy vycházející z přesvědčení náboženského, jež usilují o proniknutí všech oprav sociálních mravním duchem náboženským, pracující k tomu, aby v duchu tom všechny vrstvy národa podjímaly se díla sociální opravy a veřejná moc aby činila v duchu tom svá opatření.

V mezích zde řečených panují ovšem, jak pochopitelné, odchylky v názorech, a to s odstíny tak mnohostrannými, že pokusy nějakého pevného rozřídění hlavních rozdílů mají význam jen jako prostředky k povšechné orientaci. Tak na př. Brentano rozeznává vedle

1. školy manchesterské (individualistické) a 2. socialistické ještě 3. reakcionářský směr sociálně-politický a 4. liberální směr sociálně-politický; každému dává zase jisté odrůdy, počítaje zejména ke směru socialistickému vedle sociální demokracie i t. zv. státní socialismus, a řadě naproti tomu i t. zv. křesťansko-sociální strany pod č. 4. Správněji z novějších E. v. Philippovich rozeznává 1. individualismus (staroliberalismus), 2. socialismus (kolektivismus a směry v základním vychodisti příbuzné), 3. strany sociální reformy, jež dělí na a) liberalismus reformatorický; b) konservativní neb autoritativní strany opravní; c) opravné strany křesťansko-sociální: a) katolický, β) protestantský směr. Dělitko, jehož tu použito pod č. 3., není arci také důsledno, neboť směry náboženské nejsou v zásadní protivě ke směrům dotčeným pod lit a a b; spíše právě část protestantského stojí na půdě liberálně-reformatorické, ovšem část jeho druhá a katolický směr veskrze spadá pod hledisté konservativních stran opravních. Zbývají tudíž dvě základní protivy: liberální a konservativní směr sociální opravy. Prve řečený rozeznává se od staroliberalního tím, že nelpí bezvýjimečně na heslech svobody hospodářské, přiznáváje státu právo k zasahování omezuji-címu a regulujícímu, avšak jen tak, že předem zasaditi se sluší o všeliké opravy sociální, ochranu dělnictva a jeho duchovní i mravní povznesení volnou organizací jednotlivců, a jen pokud jest ona neúspěšnou, má nastoupiti donucovací moc státu. Mnohem silnější přesvědčení o sociálním a hospodářském poslání státu chová směr konservativní. Má na zřeteli předem monarchický stát; jemu přisuzuje zvláštní sociální poslání, maje za to, že náleží k nejzrešenějším úkolům mocnářovými, aby stoji nad spory sociálních stran zasahujícími mocně i do zákonodárných sborů, řídil sociální politiku ve směru obecného dobra celého národa (»sociální království«). Proto mnohem ochotněji ukládají se tu státu v oboru sociální politiky úkoly dalekosáhlé. Nejpokročilejším programům sem spadajícím — jež schvalují převzetí mnohých důležitých ústavů, sloužících úkoji potřeb soukromých, státem nebo zemí (dráhy železné, některé banky nebo pojišťovny a j.) — a nerozpakujícím se ukládati státu, aby i způsobem zdanění vyrovnával protivy v rozdělení důchodů a jmění atd., dáno bylo jméno státní socialismus (*socialisme d'état*, *Staatssozialismus*) pro stanovisko jeho vlastního socialismu bližší. Nehledíce k tomuto krajnímu křídlu, můžeme povšechný rozdíl obou směrů dotčených — liberálního a konservativního — objasniti poněkud příklady. Tak prvý spatřuje v tom dosud přílišné omezení, když žádá se, aby zasahoval stát i v poměry pracovní, kde běží o mužské dělníky dospělé, a proto vzpírá se zavedení t. zv. normálního pracovního dne pro tyto (jen pro nedospělé a ženy), kdežto druhý až do těchto konců vede ochranu (srv. normální pracovní den pro dospělé dělníky tovární a dolové v Rakousku; čtené,

dosud marné návrhy v tom smyslu od konservativ. stran v Německu); liberální směr opíral se rozsáhle organisaci povinného pojišťování, jak ji provedlo Německo a po něm Rakousko. Co se týče směrů opravy sociální, kterým náboženské stanovisko dává určitý ráz, uznáno jest se samé strany protestantské (Uhlhorn), že jednotněji a také účinněji vystupuje se na straně katolické, neboť jednak v protestantismu přítomné doby i na vlastní náboženské půdě názory v nejednom směru se dělí a rozcházejí, jednak uznává se, že protestantismus do jisté míry vývoj liberalismu připravoval; proto bylo možno, že v lůně protestantských stran názory tak značně odchylné se objevily, jako na př. v Německu, kdež proti těm, kdož vůbec tomu odírají, že by církev měla se vměšovati do sociální politiky, jsou jiní (Stöcker, Todt), kteří zcela stojí na půdě »sociálního království«. Stanovisko katolické tou dobou vyjádřeno jest především a nejvýznamnější Encyklikou ze 17. května 1892. Nejvlastnější a nejdůležitější úkol křesťanského směru sociálního — v nynější době hrozivějšího sociálního nebezpečí také příznivěji již oceňovaný — zakládá se v působení na vnitřní život, na pohnutky konání lidského. Nerovnost důchodu uznává se, pokud se nezakládá na vykofistování a listivém obohacování; povinnost resignace, jež požaduje se od dělníka, nalézá svou protiváhu v povinnostech, jež ukládají se na podnikatele a hlavně bohatého, jenž pokládá se má pouze za správce jmění svěřeného ku prospěchu ostatních. Nepochybně jest, že úplným proniknutím zásad těch přestala by vlastně všechna otázka dělnická. Avšak v přesvědčení o nedosažitelnosti tohoto stanoviska ideálního uznává směr katolicko-sociální výslovně potřebu zevních organisací, kteréž z části vycházejí musí od státu samého (ochranné zákonodárství a j.), z části sluší se jim domáhati svépomocným spolčováním pro účely vzdělání, spotřeby a rozličné vzájemné výpomoci.

Pro lepší přehled o hlavních úkolech při řešení dělnické otázky třeba jest různiti život dělníka jednak v práci, jednak mimo práci.

Život v práci. Ze základního požadavku shora vytkčeného, že výrobní úkol dělníka nesmí býti na újmu jeho obecně lidským účelům, vyplývá především potřeba zachování v upotřebení sil pracovních určité meze co do stáří, pohlaví, zdravotních a bezpečnostních opatření v dílnách a při procesech výrobních; konečně třeba jest dostatečné míry mzdy a jistých ochranných v přičině způsobu její výplaty. Zkušenost dokázala příliš truchlivě, jak hřešeno bylo v době prvního rozvoje velkopřemyslu na fysickém, rozumovém i mravním vývoji celých pokolení předčasným užíváním dětí k pracím výrobním; ale fysickému vývoji dorůstajícího pokolení ubližuje se i nepřiměřeným prodlužováním pracovní doby mladistvých dělníků a vůbec upotřebením jich v odvětvích výrobních zdraví nebezpečnějších, jejichž vlivům mladý organismus snáze podléhá; i z mravních příčin sluší je z jistých

oborů práce vyloučiti a ženě poskytnouti ohled stejný — zejména i vyloučiti ji z práce noční nebo podzemní, a to hlavně zřetelem na prospěchy života rodinného; též třeba jest jí úlev v době těhotenství a šestinedělí. Avšak ani přepínání doby pracovní mužského dělníka dospělého není lhostejno z důvodu v úvodě naznačeného, jsouc bez ohledu na možné zvláštní újmy fysické za všech poměrů v odporu se stanoviskem lidským.

V přičině bezpečnosti zdraví a života některá odvětví a některé metody výrobní přinášejí s sebou trvale účinkující nepříznivé vlivy zdravotní (na př. výpary při pokládání zrcadel, výroby sirek, prach při broušení kovu neb skla); takto vznikají t. zv. nemoci s povoláním spojené či zkrátka nemoci živnostenské, proti kterým působiti lze jen opatřeními specifickými. Kromě toho bez ohledu na specifické příčiny, spočívající již v povaze výrobních odvětví nebo výrobních method, účinkuje způsob zařízení dílen se zřetelem na potřeby zdravotní (ventilace, čištění, světlo, počet pracujících v poměru ke prostoru a j.) na zdraví pracujících. Konečně právě novověkou výrobní technikou (stroje, mechanické motory) měrou před tím nebyvalou vzrostlo nebezpečí úrazu. Toto nebezpečí zase v různých odvětvích výrobních je nestejné, tak že v přičině úrazu lze mezi nimi rozeznávati rozdílné stupně čili třídy nebezpečnosti.

Mzda na půdě nynějších právních řádů pro převážnou většinu dělnictva upravuje se poměrem poptávky zaměstnavatelů a nabídky ze strany dělníků. Z příčin, jež byly úvodem vloženy, bývá nabídka obyčejně důtklivější než poptávka a tudíž proti této v neprospěchu. Z toho již se vysvětluje, že otázka, které jest možné maximum mzdy, bude prakticky méně závažná, nežli otázka o možném její minimu. Na trhu jakéhokoliv zboží hmotného jest, jak víme, jistá hranice (t. zv. náklad nutný), pod kterou cena nemůže trvale klesnouti, má-li nabídka se udržeti. Otázka jest, je-li taková nutná hranice i při ceně zboží zvaného práce, totiž při mzdě. Tu padá na váhu, že práce tomu, kdo ji nabízí, bývá zároveň životním povoláním, jehož vykonáváním a z pravidla jen jím zjednává si prostředků k dosažení všech svých lidských účelů. Ponecháme-li stranou všechny rozdíly, jež vznikají tím, že rozličné druhy práce vymáhají nestejnou a často dosti značnou míru přípravy a vzdělání, a vezmeme-li tudíž jen nejjednodušší příklad, práci obyčejnou necvičenou, tedy jest zjevno, že mzda, která by poskytla jen nezbytně nutnou míru okamžité úživy pro dělníka samotného (absolutní minimum), požadavku vytkčenému by nehověla. Musí tedy býti možno vytknouti a jako dosažitelný ideál stanoviti jisté minimum mzdy, které by po stránce hospodářské zabezpečovalo zachování potřebné nabídky práce (tedy dorost nahrazující řady odpadávajících), a po stránce ethické by možnou činilo též míru slušné existence lidské, kterou za nezbytnou musíme pokládati dle panujících názorů doby. Podrobnosti o tom

náleží do učení o mzdě. Zde dostačí podotknouti, že mzda, mající hověti požadavku dotčenému, musila by poskytnouti tolik, aby uhradila výživu a vůbec ukojení potřeb přiměřených platné míře životní pro dělníka a pro vychování rodiny průměrně četné, založené v normální čas, a to nejen pro dobu, kdy dotčený dělník k práci zůstane způsobilým a vskutku ji bude vykonávat, nýbrž i po čas přechodné nemožnosti výdělku (nemoci, doby nezaviněné prázdné), a pro dobu předčasně nebo normálně nastávající invalidity (úrazem, stářím), resp. v případě předčasně nastalé nezpůsobilosti, pro potřebné vychování sirotků. V jistých oborech práce námezdné, na př. u veřejných úředníků a zřizenců, dosahuje se úkolu toho prostě tak, že služné běží i po čas přechodné nezpůsobilosti a při nastalé úplné nezpůsobilosti nastupuje výslužné (event. vdovský a sirotčí plat) jako doplatek části služného zatím zadrželé a rezervované. K zabezpečení dotčené výživy po čas přechodné neb trvalé nezpůsobilosti k práci atd. pomocí příslušných a k tomu cíli rezervovaných částek mzdy dělnické jest potřebí arci zvláštních opatření, o nichž pojednáno na jiném místě (srv. Dělnické pojišťování).

Bylo ovšem již dávno známo, že mzda ve velikém oboru prací ke všem účelům řečeným nestačuje; ale nepokládalo se to za závadné, nýbrž vyvinulo se zvláštní učení, které vrcholilo v tom, že má chudinská veřejná podpora, poskytovaná osobám nezpůsobilým k práci neb sirotkům dělnickým, býti dodatečnou náhradou neobdržených částí mzdy. Leč nauka ta nedá se srovnati s platným zřízením společenským, ani s důstojností práce; ano okolnost, že vskutku chudinská podpora musí dosud namnoze býti takovou náhradou — a to zhusta zcela nedostatečnou — jest jedním z nejbolestnějších bodů d-cké o-ky.

Příčiny, pro které mzda nedosahuje často relativního minima shora naznačeného, jsou rozličné. K nejvážnějším náleží skutečnost, že právě v dělnictvu panuje náklonnost k nerozváznému, příliš rannému uzavírání sňatků a zakládání rodin, což se hospodářsky na nich nejvíce mstívá, neboť nabídka práce se tím příliš rozmnožuje, vychování a zejména lepší vychování znesnadňuje, tak že i dělník, jenž v tom směru svědomitěji si počíná, vinou soudruhů lehkovážnějších propadá s nimi stejnému osudu. K jiným příčinám stlačené mzdy náležívá i přílišné provádění dělby práce, jež dělníku z určitého zaměstnání vytrženému znesnadňuje nalezení nového; ještě častěji dělníkova neznalost poměrů výdělkových jinde neb obtíže přejítí na místa příznivější; nenáležitě opatřené prostředkování práce. Z povahy věci vyplývá, že již soutež dělníků hledajících zaměstnání, když zejména nedovedou se vhodně organisovati, sama o sobě mzdy stlačuje. Pramenem nepřiznivých účinků není ostatně jen převaha poptavatele nad nabízečem práce, neméně charakteristickým a velmi vážným pramenem béd jest nestálost poptávky po práci, jež souvisívá s kolísáním odbytu,

kteří zase nebývá vždy nezaviněno, spíše bývá způsobeno výstřednostmi konkurenčních zápasů, nadvýrobou atd. I pro spořádané dělníky bývají doby nezaviněné prázdné takto vznikající pramenem nesnázi a strádání, vedou k ochuzení a zadlužení, jehož účinky někdy i sebe delší doba pravidelného zaměstnání a výdělku nedovede vyhladiti.

Kromě výše mzdy zasluhuje i způsob placení její povšimnutí. Druhdy zavdávalo podnět ke steskům oprávněným, že bývali dělníci nuceni bráti mzdu v podobě potravin od podnikatele dodávaných v jakosti závadné, nebo přijímati poukázky na prodavače s podnikatelem o zisk smlouvené — s druhé strany arci není každé dodávání potravin podnikatelem závadné, ba naopak může, podobně jako poskytování bytu na účet mzdy, býti jen na rozhodný prospěch dělníkův.

Život mimo práci. Tu padá předem na váhu život domácí a rodinný, jednak se stanoviska hospodářského, jednak se stanoviska mravního. A zde též mnohem více než v oboru právě nyní probraném ostřeji se různí zla dělníky samými více méně zaviněná od nezaviněných. Nezaviněná jsou, pokud souvisí jediné s nedostatečnými poměry mzdy; obvyklé tendenční přepínání socialistické agitace svádí rádo na tuto příčinu všechny hospodářské a morální nedostatky dělnického života. K nedostatkům, o něž tu běží, náleží nespofádaná domácnost a špatný život rodinný, jenž mívá svůj původ v dotčených již nerozvázných sňatcích, v nedostatečné přípravě žen k hospodářství domácímu, v marnotratnosti mužů (píjactví, prohýření výplaty, modré pondělky), ovšem i v nedostatečích bytů — které jsou zdrojem mnohého neblaha zdravotního a morálního v první řadě pro mladý dělnický dorost — ale též v nutném odcizování ženy domácnosti a výchově, když musí jíti po výdělku. Na chatrných, soukromohospodářských vlastnostech, neprozíravosti a bezstarostnosti o budoucnost vlastní i rodiny, na malé míře snahy po zdokonalení a pokroku a na málo vyvinutých pudech mravních zakládá se u značné části dělnictva třešň a úpadek, kterým by sebe lépe vymyšlená soustava socialistická také nedovedla odpomoci, které by naopak v jakémkoliv zřízení společenském s neúprosnou nutností stejně se dostavily.

Pravda jest, že na mnohém tomto zlu mravním není bez viny ani nevyšímavost podnikatelů, kteří opominají — a to z nedostatečného pochopení vlastního prospěchu — pohlížeti na svůj poměr k dělníkům s jiné ještě stránky nežli se stránky ryze smluvní. A ani ostatní třídy společenské nejsou bez viny, pokud zájmům a potřebám zvláště vdělavacím a mravním nejčtetnější třídy národa nedovedou věnovati účinnější zájem a samy namnoze způsobem svého života, zvláště urážlivým přepychem uprostřed zející bídy, ukazují, že daleky jsou toho poznávati a konati uslechtilé sociální povinnosti majetku.

III. Z vylicení podaného vyplývá pak suma prostředků, kterými i na základech nyněj-

ších řádů společenských lze zasazovati se o rozřešení otázky dělnické ve smyslu znenáhleho odstranění panujících nedostatků a pozitivního povznesení třídy za mzdu pracující. Že není jiné odstranění možné nežli znenáhle, vysvítá již z toho, že oprava předpokládá nezbytně jisté mravní proměny v celé společnosti lidské — a tu všechny změny mohou býti jen pozvolné — a že dále po stránce hospodářské předpokládá zvýšení důchodu valné části dělnictva, tedy zlepšení poměrů mezdních, které zase nemůže býti způsobeno převratem nijakým náhlým již proto, poněvadž náhlý převrat uvrhl by celá odvětví výrobní v krizi, zejména při veliké spletnosti konkurenčních vztahů mezinárodních, která by pro dělnictvo znamenala zničení slepice, jejichž vejec ono si žádá. Dále vysvítá z vyličeného stavu věci, že dílo rozřešení dělnické otázky může býti vskutku jen úkolem mnohých činitelů, jednak moci veřejné, jednak dělnictva samotného i podnikatelstva a též ostatní společnosti; že konečně tím úspěšněji půjde před se, čím více v důležité při tom stránce mravní dařiti se bude uslechlými snážením náboženským v duchu míru a vzbuzení silného vědomí sociálních povinností ve všech třídách současných.

Pokud běží o stát, vidíme jej skoro v celém vzdělaném světě horlivě při díle. Ovšem není postup ten všude v podrobnostech shodný. Poměrně nejvíce shody jeví se v oboru, kterýž zahrnoval se dříve obecně názvem »zákonodárství továrního«, nyní však vzhledem k nastalému rozšíření širším názvem: »zákonů k ochraně dělnictva«. Sem náleží předpisy k ochraně dětí nedospělých a žen proti vykořisťování pravidelnými pracemi výdělečnými, a ochrana porůznu pokročila již až ke stanovení maximální pracovní doby pro mužské dělníky dospělé; dále opatření proti účinkům zdraví škodným a proti úrazům a zvýšené míře nebezpečnosti přiměřená úprava ručení z úrazů; ochrana proti skracování vnučeným placením naturaliemi atd. Zvláštní dozor odbornými zřízení (životnostní inspektoři) a jinými orgány bdí nad prováděním těch předpisů. — Druhou skupinu státní péče, ve kteréž však v rozličných státech ukazují se již podstatné odchylky zásadní, tvoří zákony a zařízení, jež mají dělníkovi zabezpečiti důchod a výživu v dobách přechodní a trvalé nezpůsobilosti k práci. Od pouhých povšechných normativů až k velkolepým organisacím podává nám tu zákonodárství evropských států pestrout rozdílnost stanovíš a úprav (srv. Dělnické pojišťování). Někdejší odmítavost zákonodárců naproti všem pokusům společné organisace dělnické nahrazuje novější dobou stát nejen zákonným uznáním práva obou stran, dělníkův i podnikatelů, na sdružování se ke společnému organisovanému hájení zájmů svých (dělnické koalice, podnikatelské koalice, *Trades Unions*, syndikáty dělnické), nýbrž snaží se těchto užití pro dílo sociálního míru pomocí sborů, stojících na plně právní půdě, složených z volených zástupců

dělnictva i podnikatelstva ku vzájemnému dohodnutí o podmínkách práce a jiných záležitostech z poměru prvního vyplývajících (*Congregation councils*, Dělnické výbory). Na skrovnou míru obmezen jest obor přímé působnosti státu, pokud běží o poměry dělnictva mimo dílnu a poměr pracovní. Obmezuje se tu takměř jen na péči o dělnické byty, prázdeň nedělní a vyučování dělníků nedospělých (školy tovární, povinnost k pokračovací škole). Konečně i se strany veřejné správy stále více pečuje se o prostředky k poznání poměrů dělnických statistickými i jinými vyšetřeními (enkety), což účinně doplňují písemnictví národohospodářské a příspěvky ze samých táborů dělnických. Zejména staly se v novější době zprávy t. zv. továrních nebo živnostenských inspektorů cenným pramenem poznání. Chybně by bylo ostatně hleděti na tato díla zákonodárná dosud provedená, i tam, kde jsou na ten čas nejintenzivnější (Německo, Rakousko), jako na něco hotového. Podnikají se ona všude s vědomím více méně jasným, že jsou jen částí stavby, kterou ještě přítomné pokolení a mnohé přísti musí dále budovati. Krátká doba posledních desetiletí vykazuje veliké pokroky, které se staly na dráze té; nejzjevnější jsou arci v oboru ochranných zákonů výše vzpomenutých a z části v oboru pojišťování dělnického.

Nepoměrně menší jest účinnost ostatních žvlů, o nichž byla řeč, že povolány jsou ke spolupůsobení. V dělnictvu jeví se stále více snaha směřující proti základům nynějších řádů společenských, a pouze tam, kde silny jsou pružiny svépomocné v řadách jeho, jako zejména v Anglii, přivedena na značný stupeň moci a síly odborná sdružení, sloužící hlavně organisaci nabídky a pojišťování (*Trades Unions*). Kruhy podnikatelů, zvláště větších — více ovšem naše nežli západoevropské — těžce dosud podrobují se důsledkům platných právních řádů, které spatřují v podnikatelstvu a dělnictvu dva smlouvající se úplně rovnoprávné činitele. Nejhrouběji zakořenilo se vědomí to v Anglii a nese dobré ovoce v jednániích výborů dělnických a podnikatelských o podmínky práce a mzdy. Na tom, do jaké míry dostojí své povinnosti nejen stát, ale i všechny vrstvy společenské kterým v zájmu vlastním a předem v zájmu zachování všech kulturních vymožeností záležitosti musí na smírném uklizení sociálních protiv, závisí budoucí osud vzdělaného světa.

Literatura. Ve výkazu tomto pominuty jsou spisy jednající theoreticky nebo kriticky o socialismu, o nichž bude dán přehled na příslušném místě. Vytyčeny jsou spisy charakteristické buď pro všeobecné studium dělnické otázky nebo pro určitý směr jeho, konečně i některé ze spisů podávajících obraz o dělnických poměrech států neb odvětví výrobních. Fr. A. Lange, *Die Arbeiterfrage* 1. vyd. (1865); Jul. Simon, *Le travail* (1868); Le Play, *L'organisation du travail* 1870; Scheel, *Theorie d. soc. Frage* (1871; týž, *Unsere socialpolitischen Parteien* (1875); Schoenberg, *Arbeitsämter*

(1871); Die sittlich religiöse Bedeutung d. soc. Fr. (1876); Brassey, Work and Wages (1872); Walker, The Wages Question (1877); Brentano, Das Arbeitsverhältniss gemäss dem heutigen Recht (1879); Oechelhäuser, Die soc. Aufgaben d. Arbeitgeber (1887); Schmoller, Zur deutschen Social- und Gewerbepolitik (1890); Herkner, Die soc. Fr. (1891); Schulze-Delitzsch, Kapitel z. e. deutsch. Arbeiterkatechismus (1863); Bamberger, Die Arbeiterfrage (1873, posléz uvedení dva pro směr staroliberální. V české literatuře starší stál na tom stanovisku ještě spis Fr. L. Riegro: Průmysl a postup výroby jeho (1860), Pro katolický směr soc.-politický: Ketteler, Die Arbeiterfr. u. d. Christenthum (1864); Hitze, Die soc. Fr. u. d. Bestrebungen z. i. Lösung (1877); Kapital und Arbeit (1881); Die Pflichten und Aufgaben der Arbeitgeber (1888); Ratzinger, Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen (1882); Claude Janet, Le socialisme d'état (1889). Pro směry protestantské: Todt, Der radikale deutsche Socialismus u. d. christl. Gesellschaft (1877); Stöcker, Die Bibel u. d. soc. Fr. (3. vyd., 1881); týž, Christlich-sociale Reden und Aufsätze (1885); Uhlhorn, Katholicismus und Protestantismus gegenüber der soc. Fr. — Z českého písemnictví: K. Adámek, Naše dělnictvo (1885); J. Vrba, Dělnictvo v boji za svá práva (1892). O poměrech dělnických v Čechách; A. Bráf, Studien über nordböhmsche Arbeiterverhältnisse (1881); J. Singer, Untersuchungen über die soc. Zustände in Nordböhmen (1885); o děln. poměrech jinde: Fr. Engels, Die Lage d. arb. Klasse in England (1845); Le Play, Les ouvriers des deux mondes (1857); Levasseur, Histoire des classes ouvrières en France ... jusqu' à la révolution (1867, 2 sv.); Ludlow and Jones, Progress of the working class 1832—67 (1867); Brentano, Arbeitergilden der Gegenwart (1874, 2 díly); týž, Die christlich-soc. Bewegung in England (1883); Alf. Thun, Industrie am Niederrhein (1879); Lavollée, Les classes ouvrières en Europe (2 vyd., 1884); Giffen, The progress of the working classes in the last half-century (1884); Schulze-Gaevernitz, Zum socialen Frieden (1890). Zprávy živnostenských inspektorů. Články v Schoenbergově Handbuch der pol. Oekon. 1. díl, ve Staatslexikon hersgg. von der Görres-Gesellschaft; Handwörterb. der Staatswissensch. a v Sayové Dictionnaire de l'économie politique. *Bf.*

Dělnické choroby jsou vady tělesné a porušení zdraví, kteréž ve zvláštním způsobu zaměstnání původ svůj mají, nebo se zvláštními poměry života dělníků souvisí. Vyskytují se nejen u dělníků v továrnách a závodech průmyslových, u horníků, ale i u řemeslníků a umělců, a sloužili-li obydlí za dílnu, netoliko u členů prací zaměstnaných, ale i u jiných členů rodiny. Choroby tyto jsou zvláště nápadny v krajinách, kde mnoho obyvatelstva stejným způsobem věživu hledati musí, a nyní čím dále více se šíří, protože v době nynější velký průmysl stále více pracovních sil vyžaduje.

Jest pochopitelné, že při zaměstnání, jež mnoho síly hmotné vyžaduje, přiházejí se zhusta úrazy, jejichž následky mohou býti buď chvilkové nebo trvalé. Zejména vydání jsou častým úrazům dělníci kovy pracující: kováři, zámečníci, dělníci v přádelnách, v kamenných lomech, při hospodářských strojích, v papírnách, ve mlýnech a v lučebných továrnách. Takové úrazy dle povahy své nemívají vždy následky trvalé, avšak ve případech, kde se týmž způsobem zhusta opakují, zavádávají podnět ke stálým změnám chorobným, jež pak u lidí téhož povolání zpravidla nacházíme. U dělníků, kteří nosí břemena buď na hlavě nebo na zádech, nacházíme po čase charakteristické zkřivení pateře, stejně u řemeslníků, kteří sehnuti konají práci, jako truhláři (vyhrbení pateře); u ševců, kteří při práci o hrudník se opírají, jest význačné zkřivení kosti hrudní; u sklepníků, pekařů, kteří stojíce práci konají, sploštění chodidel, zvláštní zkřivení nohou, mětky a vředy na bérčích; kýly, charakteristické skrčení (kontraktury) na ruce bývají u zámečnicků, zlatotepců a cihlářů (od tlaku potěhu zvláštní skrčení nohy u ševců); křeče v ruce u písafů, houslistů, švadlen, pianistů, šermířů, sazečů, ryjců, zlatníků, telegrafistů, zabalečů doutníků a p.; navní kosti (ganglie) na kolenu u těch, kdož při práci klečí, jako u služek a pokryvačů; lidé, již ve svém povolání plíce namáhají, běháním, silným mluvením, foukáním a p., mívají rozedmu plic, na př. poslové poštovní, trubači, učitelé, kazatelé.

Rovněž i na ústrojích smyslových vznikají při zaměstnání jistého druhu chorobné změny, jež mají svou příčinu v přílišném namáhání nebo v úrazech. Tak pozorujeme krátkozrakost u zlatníků, hodinářů, ryjců, švadlen a sazečů, kteří při práci na drobné věci zrak upírají; zákaly čočky a úbyt sítnice u dělníků, kteří stále do ohně hleděti musí, na př. u kovolíjčů, dělníků při vysoké peci a ve sklárnách. Horníci, kteří ve tmě pracují, trpí škuháním očí (*mystagmus*), choroby sluchové a hluchotu nalézáme zhusta u dělníků v kotlárnách, valcovnách, u mlynářů, topičů strojů.

Dlouhá řada dělnických chorob má původ svůj od zevních vlivů, jimž dělníci při své práci jsou podrobeni. Tak dělníci, kteří v silném vedru pracovati musí, mívají hostec kloubní (rheumatismus), bolesti nervové (neuralgie), obrny svalů v obličejí, opary na kůži a choroby žaludeční. Tyto choroby vidíme zhusta u řidičů strojů, u dělníků ve slevárnách při vysokých pecích, při vaření cukru. Sem náležejí choroby u dělníků pracujících ve zhuštěném vzduchu (v *caissons*), ve vlhku a ve vzduchu parami vodními nasyceném a dýcháním pokaženém. Také byla zvláštní choroba pozorována u dělníků v tunelech, kteří za velkého vedra ve vzduchu zkaženém pracovati musí; dělníci tito nápadně blednou, stávají se chudokrevnými, ztrácejí chuť k jídlu, trpí špatným trávením, průjmý, slábnou a chudnou na těle. U dělníků v tunelu Gott-hardském nalezen byl zvláštní cizopasník ve stěvě (*anchylostoma duodenale*).

Nejvýznačnější choroby dělnické mají původ svůj v tom, že se vyvinuje při práci drobný prach anebo plyny, jež na povrch těla působí a dýcháním do těla vnikají. Tyto působí pak podle svých fyzikálních vlastností na povrchu nebo v útrokách samých určité změny. Takový prach jest buď ústrojný nebo neústrojný, na př. prach z kamene nebo z vápna u kamenníků, brusíků drahokamů, hrnčičů, v továrnách na porculán, ultramarin, u dělníků při stoupách ve sklárnách; prach z uhlí u horníků v dolech uhelných; drobné částky železa u pilníků a sedláků, postřiháčů, v papírnách, kde se děje spracování odpadků ze šatstva, nebo kde se tyto látky k novému spřádání rozcupávají, kde se pěří čistí, tabák mele a p. Účinky prachu na tělo jsou podle jakosti jeho buď pouze mechanické, nebo jeví se známky prudkých, nejčastěji však vlekých otrav, tak zejména u kovů a jedovatých par. Drobný prach vniká do kůže, přichází odtud do miznic a do oběhu krevního; způsobuje opary, nežitý, vředy a novotvary na kůži. Dýcháním vejde do plic, zraní sliznici dychadel, způsobuje záněty průdušek i tkaniva plic, vniká do tkaně plic i miznic a tak je prosakuje, že jsou jím naplněna a ve své hmotě změněna (choroby inhalační). Chorobné změny jeví se příznaky vlekých katarhů dychadel, především pak průdušek, kteréž přinášejí s sebou rozšíření průdušek a sklípků plic, rozedmu (emphysem), anebo, což nejčastěji bývá, zadržávají podnět buď místním specifickým zánětem plic samých anebo k vyvinování tuberkulí. Tuberkulóza jest nejčastější nemoc dělníků trávicích v prachu.

Ukládání prachu do plic slove *pneumonoconiosis*, je-li to prach uhelný, *anthracosis*, je-li to prach železný, *siderosis*, je-li to prach kamenný, *chalicosis*, prach hlinitý, *aluminosis*, prach z bavlny, *pneumonia cottonensis*. I na jiných ústrojích kromě dychadel jeví se účinky prachu ústrojného vlekými záněty, tak na př. u knoflíkářů, kteří pracují s perleti, vyvinují se vleké záněty v dlouhých kostech (*Perlmutterkrankheit*). U dělníků při třídění a spracování hadrů, zejména v papírnách t. z. v. nemoc hadrářská, kteráž začíná co prudká nemoc nakažlivá a podobá se dle průběhu svého nejvíce sněti slezinné. Také jiné nemoci zvířat (zoonosy) přenášejí se na dělníky zaměstnávané se spracováním výrobků zvířecích a mají příčinu svou v přenesení jedu zvířecího. Tak u řezníků bývá i časté nákazy uhlákem, u kartáčníků, jirchářů a kožešníků objevuje se zhusta ozhlívka.

Jiná řada dělnických chorob vzniká tím, že vznikají při práci jedovaté plyny, nebo že se dostávají s tělem do styku, nebo že vnikají dýcháním jedovaté hmoty do těla, zejména

ústrojné jedy nebo jedovaté kovy. Působí-li najednou ve značné míře, povstávají otravy prudké; obyčejně však jeví se účinky po delším čase znenáhla pod příznaky vlekých otrav. Tak vidíme u lidí, kteří pracují ve vzduchu sirovodíkem znečištěném, příznaky nápadné chudokrevnosti (oligaemie), u horníků, kteří v uhelných dolech pracují, kdež se dostává do vzduchu značné množství kyseliny uhličitě (mrtvé větry), vyskytují se prudké otravy za příznaků velké tísně na prsou, závratí a křečí; při výbuchu stělného prachu dostávají podkopníci prudké bolení hlavy, silné poty, křeče, upadají v bezvědomí (*maladie des mineurs*); u koželuhů, jirchářů a čistíků stok jeví se mnohdy účinky plynů hnilobných a stokových (*mephitism*), a sice za příznaků prudkých anebo vlekých (*plombe a mitte*). Páry chlorové a kyseliny siřičité působí na dělníky v bělidlech; páry z rozličných kyselin vyvinují se u pozlacovačů a v lučebných továrnách, páry z fosforu v sirkárnách; tyto působí úmrtí kosti sáňové (*Phosphornekrose*). V továrnách na zrcadla, kde se připravuje amalgam ze rtuti, u kloboučníků, hotovitelů teploměrů, povstávají otravy rtuti (*mercurialismus*); při výrobě barev, u malířů, barvířů papíru, hotovitelek umělých květin bývají vleké otravy otrušivkem; u líců, lakýrníků, natěračů, brusíků drahokamů otravy olovem (*saturnismus*); v továrnách na barvy otravy anilinem a pod.

Mnohé zhoubné choroby celkové i nakažlivé mají původ svůj v sociálních poměrech dělníků a ve zvláštním způsobu jejich života. Jsou tím významnější, že zachvacují celé rodiny a překážejí tělesnému vývoji celé generace. Jsou to nepříznivé poměry obydlí, nedostatečná výživa, přepínání sil, zneužívání lihovin, dlouhá práce do noci, předčasná snátka, výstřednosti pohlavní, těžké práce v těhotenství a v útlém věku, nepořádek a nečistota. Vlivy takové ochabují tělo, činí je chorobám přístupným, podporují zmáhání nemocí nakažlivých, přijíče a hlavně tuberkulózy a bývají příčinou krátkého věku dělníků. V průmyslových krajinách jest obyvatelstvo méně na těle vyvinuto, než v krajinách, kde se orba pěstuje, a lidé nedosahují tam z pravidla tak dlouhého věku. — Avšak nejen u dělníků v továrnách jeví se choroby povoláním způsobené, mnohdy bývají i u femesníků a malých průmyslníků pozorovány, kteří buď v bytech aneb v nedostatečných dílnách pracovati musí. Trpí jimi často značně nejen dělníci, ale i ostatní rodina. — *lc.*

Dělnické koalice. Pojmem tím zahrnujeme všeliké úmluvy a spolčení mezi dělníky, které mají za účel docílení výhodnějšího upravení mzdy nebo jiných podmínek pracovních, na př. hodin pracovních. Mýlné jest pokládati stávkou za vlastní účel dělníků; stávka bývá pouze posledním a nejdůležitějším jejich prostředkem. Počátky dělnických kací lze stopovati až do cechovních dob středověkých. V počátcích rozvoje cechovního nebyl arci koaliční ruch živěn zotecnělým nějakým přesvědčením o protivě kapitálu a práce, nýbrž

příčiny povahy více nahodilě způsobovaly občasné pokusy sjednoceného vystoupení tovaryšů proti mistrům. Pocit řečené protivy dostavuje se až v době úpadku cechovního zřízení a zvláště v těch živnostech, ve kterých přestává tovaryšství býti jen stavem průchodním k mistrovství (srovn. Dělnická otázka). Ale teprve změnou nastalou v nové době v právním poměru podnikatelů a dělníků a rozvojem velkovýroby i dopravních prostředků dostalo se d-ckým k-cím nových vzpruh a snahám po obsáhlé pevné organizaci jejich příznivějšího podkladu.

Zákonodárství až do století našeho zapovídalo všeliký způsob koalicí a trestalo jejich strůjce i účastníky. Tak se potkáváme se zákazy v Anglii již od XIV. stol., kdež nejprve vydávají se příležitostně pro jednotlivé živnosti, r. 1549 ponejprv všeobecně; v XVIII. věku, když začíná se tam vyvíjeti velkovýroba, zase mezi l. 1720—92 opakují se hojně záповědi zvláště pro dělnictvo jednotlivých odvětví výrobních, až konečně vydán r. 1799 zákaz všeobecný pro dělníky i podnikatele, co do trestů r. 1800 ještě zosílený. Ve Francii již ve předešlých stoletích obracejí se královské výnosy proti koalicím, ale také ještě za revoluce r. 1791 vydán proti nim písňný všeobecný zákaz. Zákon tento, rovněž jako dotčené anglické z r. 1799 a 1800 a zákony ostatních států pevniny jim zcela obdobné, byl však již v příkrém odporu s duchem nových právních řádů, zbudovaných na zásadách volnosti osobní a svobodné pracovní smlouvy. Zůstávajíce upravení pracovního poměru svobodnému dohodnutí podnikatelův i dělníkův, nemohouce ostatně ani prakticky zameziti úmluvy podnikatelů, dopouštěly se zákony ty největší nedůslednosti, když zabráňovaly a pokutovaly společné úmluvy nebo spolčení dělníků, mající za účel posílení postavení jejich jakožto nabízců práce, kteréžto postavení dole z příčin výše vyložených samo sebou jest z pravidla slabší nežli poptavačovo. Proto přese všechno namnoze snadno pochopitelnou nechuť proti koalicím, vyvolanou násilnostmi spáchanými při stávkách, zjednálo si konečně platnost přesvědčení, že o svobodě práce a smlouvy pracovní nemůže býti dotud řeči, dokud zákony zabráňují nebo dokonce trestají i takové koalice, při kterých ani se nečiní nátlak nějaký na dělníky jiné, aniž jinak se porušuje pořádek veřejný.

Obrat nastal nejprve v Anglii. Tam totiž r. 1824 zrušena záповěď koaliční. Ve Francii nejprve Napoleon III. obmezil trestní ustanovení proti d-ckým k-cím na případy, kde jedná se podvodně, násilně a t. p., r. 1868 prohlášeno výslovně, že stejně, jako již trpěna byla odborná spolčení podnikatelů, trpěna budou i odborová spolčení dělníků, pokud nebudou se obírat politikou nebo nebudou skracovati svobodu pracovní jiným. V Německu od r. 1859 počínají se v rozličných státech rušiti staré záповědi koaliční (v Sasku na př. 1861 živnostenským řádem), až konečně právo koaliční obecně přiznáno v severoněm. (později

říšském) zák. živnost. z r. 1869 Rakousko následovalo — po veliké demonstraci dělnické sesnané ve Vídni r. 1869 před říšskou sněmovnou — zákonem ze 7. dubna 1870. Obecný charakter všech právě dotčených zákonů jest ten, že se sice d-ckým k-cím ani podnikatelským nebrání, pokud dbají mezi zákonných a neohrožují osobní svobody donucováním, násilím atd. Avšak závazky z úmluv takových vyplývající nejsou žalovatelný. Anglické a francouzské zákonodárství šlo přes stanovisko zákonů z r. 1824 a 1868 ještě dále. Tak anglické po podrobném vyšetření poměrů anketou z r. 1867 poskytlo obecně tamější organizaci koaliční — zvané Trades Unions — pevnější právní základ, přisoudivši jim způsobilost nabývati jmění (nemovitého ne více než 1 akr), dají li své stanovy úřadně registrovati a pokud vyhovují předpisu, aby každoročně oznamovaly úřadu stav členstva a jmění. Také franc. zákon z r. 1884 udělil dělnickým odborovým jednotám (syndikátům) právní způsobilost majetkovou, věc to, která u nás arci vyplývá již z předpisů práva spolkového.

Přes tuto shodu právních základů jest v dotčených státech vývoj d-ckých k-cí a přítomná podoba jejich i moc jejich sociální velmi nestejná. Přehlédnou-li se všechny známé jejich tvary a směry ve státech evropských i v Americe a v Australii, lze sestaviti asi následující charakteristické rozdíly d-ckých k-cí. Nejprve rozeznávají se koalice k účelům pouze přechodným (na př. za účelem určitého zvýšení mzdy s vyhrůžkou stávky v pozadí) od koalic, jež jsou povahy trvalé. Prvéjší jsou vůbec primitivnější formou koaliční; převládají-li v nějakém státě nebo národě, jest to svědectvím o nedokonalém ještě stupni organizace dělnické; čím tato jest pokročilejší, tím více převládají trvalé formy koaliční, jejichž nejvýznamnější typ tvoří dotčené již anglické Trades Unions. V rozdělených nyní následujících bude přihlíženo pouze ke koalicím povahy trvalé. Nevznikly snad teprve v době, když zákony počaly je dovolovati, nýbrž některé povstaly a trvaly mnohem dříve jako tajná spolčení dělníků téhož odvětví výroby, jejichž různá místní sdružení udržovala často dosti živé spojení vzájemné, jako na př. u textilních tiskařů. Převahou bývají trvalá dělnická spolčení koaliční zároveň odborovými, t. j. zahrnují pouze dělníky jednoho odvětví výrobního nebo několika málo příbuzných. Všeobecná, t. j. taková, jež zahrnují dělníky nejrozličnějších odvětví, z příčin snadno pochopitelných nemívají valné účinnosti, leda ve směřech úplně cizích vlastní povaze koalic zde miněných. Trvalé koalice, především jen odborové, mohou pak zase býti buď lokální, tak že se vztahují jen na dělníky jistého odvětví, v určité obci neb užším místním okrese, nebo mohou zahrnovati dělnictvo odborové na různých místech, třeba po celém státě neb i přes meze jeho. Jsou to pak koalice národní po případě mezi národní. S těmi stránkami nejvíce vyvinuty jsou anglické Trades Unions, zahrnující z pravidla velikým počtem dělníky

jednoho nebo několika příbuzných odvětví po celém státě, některé pak rozšířily své spojení i na kolonie zaokéánské. Přijímají však jen pracovníky cvičené (*skilled*) svého odboru, nikoliv pouhé nádenníky. To jest podmíněno pevnou organizací; ve hlavním sídle příslušného odboru je vrchní sídlo správy, výkonný výbor s generálním tajemníkem, a ve všech místech, kde je jistý minimální počet členů, zřízeny jsou místní odbory se svými zvláštními výbory. V jednotlivém podniku nebo místním odboru nesmí se zavést stávka, nedalo-li vrchní vedení k ní svolení, jinak nemají nároku na podporu. V žádném jiném státě evropském ani mimoevropském nedospěly d. k. k takovému stupni organizace a zároveň k takové míře ustálenosti i četnosti jako v Anglii. Francouzské *syndicats professionnels des ouvriers*, ani německé *Gewerkvereine*, ani rozličná obdobná sdružení v Spoj. Obcích severoamerických nevzomohly se dosud na něco jen přibližně obsáhlého, pevného a účinného. Proto i mezinárodní svazky koaliční, kteréž by m. j. sloužily současnému pořádání všeobecných stávek v různých státech, dosud se neuskutečnily; ale ovšem zjednáno spojení mezi anglickými Tr. Un. a společně sjezdy jejich zástupců. Teprve když koaliční organizace dospěje k té výši, na jakou zmohla se většina Trades Un. anglických, stává se nástrojem účinné organizace práce. Tuto organizaci provádějí prostředky následujícími: 1. vylučující soutěž v práci mezi dělníky svých odborů, vystupují naproti podnikatelům tím jednotněji a účinněji, čím větší počet dělníků těch odborů zahrnují; 2. sledují stav obytu a poměry cen svého odvětví výrobního a dle toho upravují požadavky mezdní v jednotlivých závodech i všeobecně pro celé odvětví; 3. usilují o příznivě upravení podmínek pracovních vůbec; 4. poskytují podpory při stávkách ve příslušném oboru výrobním pořádaných, byly-li uznány za důvodné; 5. přizpůsobují nabídku práce poptávce tím, že síly pracovní z míst, kde jich je přebytek, uvádějí tam, kde jich je potřeba, dávají dělníkům takovým i vůbec členům svým práci hledajícím podpory cestovní a berou vůbec zprostředkování práce do svých rukou.

Jiný důležitý rozdíl vzniká, obmezují-li se d. k. pouze na tyto řečené úkoly organizace práce, nebo přibírají-li si též jiné: sociální, kulturní atd. I v tom směru anglické Tr. Un. stojí nejvýše, neboť přijaly celý obor pojišťování dělnického (nemocenského, invalidního, vdovského a sirotčího), což nebylo bez dobrých účinků i v přičině větší rozvážnosti při pořádání stávek, neboť nemajíce pokladny stávkové odděleny od podpůrné, ochromují každou neúspěšnou stávkou svou způsoblost podpůrnou v oboru pojišťování.

Konečně závažný rozdíl panuje mezi d. k.ými k. mi, které spojují působnost s agitací socialistickou, a těmi, kteříž se jí vzdalují nebo se přímo staví proti ní. Tento rozdíl nejvýznamněji vystoupil již při vzniku t. zv. »Gewerkvereinů« v Německu, když počaly se v život

uváděti r. 1868 se strany liberální (dr. M. Hirsch) s úmyslem napodobiti anglické Tr. Unions, i zároveň se strany sociální demokracie (Schweitzer) s hlavním zřetelem k vydatnější agitaci socialistické a s ideou Lassallovských »výrobních společenstev«, jakožto cílem konečným; tyto posléze dotčené po náhlém rozkvětu rychle pozbyly významu, za to chopila se internacionála (internacionální společení dělnické) Marxem vedená řečených jednot v první řadě rovněž k účelům účinnější propagandy. Zvláštních úspěchů právě koalice s touto tendencí se nedoděly, neboť nemohlo ani býti záměrem socialistických vůdců, aby úspěšnou koalici se ukázalo, že je možno podstatně zlepšiti osud dělnictva svépomocí na půdě platných právních řádů. Naopak právě nejúčinnější organizace a také největších úspěchů co do mzdy a podmínek pracovních dosáhlo v Německu to odborné sdružení, které šlo důsledně jen za praktickými cíli svými, nesměšujíc tyto s jakýmkoliv jinými snahami, totiž sazečské. Ještě dříve než v Německu počíná vliv internacionály ve Švýcarsku. Anglické Tr. Unions dovedly celkem zabrániti tomu, aby svou organizací za praktickými cíli směšovaly se socialistickými záměry dále jdoucími; teprve v letech 1889, 1890 a 1891 počal se pokoušeti na kongressech jejich socialistický živel, aby je strhl také na to pole, ale na ten čas ještě s nevalným zdarem.

Z odvětví výrobních, jejichž dělnictvo sčastňuje se v trvalých formách koaličních právě vylíčených, na prvním místě stojí průmysl tovární a hornictví. Ve velkopřemyslu manufakturně organizovaném a v průmyslu ryze řemeslném z pravidla jen v městech větších daří se zříditi a udržeti odborné jednoty dělnické; v rolnickém dělnictvu podařily se jen zcela výjimečně koalice pouze přechodné (stávky roln. děln. v italské provincii mantovské r. 1884); v Americe Severní došlo též ke koalicím zřízeným železničích.

Naproti d. k.ým k. cím tvoří se přirozeně koalice podnikatelské, z pravidla také jen takové, jež zahrnují podnikatele stejného oboru výrobního, a jako oněm jest stávka posledním rozhodným prostředkem, tak těmto hromadně propuštění (*lock-out*). Takto vzniká u obou stran trhu pracovního organizace bojovní, v níž každá strana zbavuje se toho, co jí oslabuje ve sporu zájmů obapolných, totiž soutěže. Avšak tato organizace bojovní může se, když obě strany s úspěchem ne vždy stejným změnily své síly, státi základem organizace smírné v ten smysl, že obě strany jmenují zástupce ke vzájemnému vyjednávání o podmínkách práce a mzdy. Rozvoj zařízení příslušných nejvíce dosud pokročil v Anglii (srv. *Conciliation councils*). Bojovní stránka koalice vystoupí tu teprve pak, když k dohodě nedojde a ta nebo ona strana přes to potrvá při žádosti změny poměru pracovního.

Byl to zejména proslavený autor spisu o angl. Tr. Unions, Lujó Brentano, který kladl největší naději v rozvoj odborových jednot dělnických, zřízených dle vylíčeného

vzoru anglického a na smírné organizace jaksi nejpřirozeněji v nich vyrůstající. Spatřujet v tom cestu k žádoucím rozřešením otázky dělnické na půdě liberálnímu duchu nejvíce hovící, totiž na půdě sociální svépomoci. Avšak na pevnině prozatím ještě organizace dělnictva sama zůstává daleko za anglickými vzory a vzrůstající se socialismus snaží se obracet je k cílům zcela jiným, na jejichž podporu by to nebylo, kdyby v dělnictvu vzrůstalo se přesvědčení, že může takovými cestami svůj osud zlepšiti a dospěti k sociálnímu míru. Tím povážlivější by však bylo, kdyby se strany podnikatelů hledělo se na každý pokus trvalé organizace koalici s nepřizní, což dosud namnoze se děje, protože přesvědčení o společenské rovnoprávnosti obou stran, dělníků i podnikatelů, dosud k plné platnosti nepřišlo, ač to s neodolatelnou nutností vyplývá z platných našich řádů právních, jichž přece proti nájezdům socialismu chceme obrániti a zachovati. (Historii a statistiku pro jednotlivé státy viz pod hesly: Trades Unions, Syndicats, Gewerkvereine, Knights of labour.) Literatura: L. Brentano, Arbeitergilden der Gegenwart (1872); G. Howell, The Conflicts of Capital and Labour (1890); přehledy pro jednotlivé země viz Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bf.

Dělnické kolonie: 1. Tolik jako pracovníké kolonie (osady), kteréž jsou ústavy zřízené za tím účelem, aby v nich lidé bez zaměstnání jsoucí, ale k práci způsobilí i ochotní našli výživu, dokud se nepovede opatřiti jim práci zase u nějakého zaměstnavatele. — 2. Souborné skupiny domů dělnických poblíž závodů nebo výrobních středů (Srv. Dělnická hygiena, Dělnická obydlí).

Dělnické pojišťování. Kterak z povahy pracovního poměru v společenském zřízení nynějším vyvinuje se potřeba d-ho p., bylo již ukázáno ve článku povšechném o dělnické otázce. Svou technickou povahou náleží d. p. k té veliké větvi pojišťování, jež má za účel odvrátiti od jednotlivců a jejich rodin nebezpečí hrozící jejich hospodářské existenci následkem určitých událostí osobního života (na př. stáří, smrti), odkudž zve se toto rádo pojišťováním životním. Zvláštností charakteristickou d-ho p. jest, že pomocí jeho z výnosu práce dělníkovy zabezpečuje se jemu, kdyby pozbyl výdělků nebo zpusobilosti k němu, po případě rodině jeho, důchod nezávadný. Nezávadným jest na rozdíl od opatření prostředkem chudinské podpory, jež by jinak byla nevyhnutelnou a za nedostatku d-ho p. vskutku v případech řečených nastupuje, avšak jsouc v odporu s podstatou práce jako zboží (srv. Dělnická otázka) musí býti považována i bez ohledu na dostatečnost za způsob opatření zásadně závadný. Kdežto obyčejné pojišťování životní, pokud má účastníky z estatických tříd společenských, jest buď pojištěním důchodovým (na př. pojištění si jistý důchod doživotní od doby, kdy určitého roku stáří dosáhnu) anebo kapitálovým (na př. pojištění pro své po-

zůstalé určitý kapitál pro případ své smrti), celkem pak kapitálové při něm převládá — jest naopak d. p. v nejspříjemnější své podobě z pravidla pojišťováním důchodovým. Skutečností osobního života dělníkovy, které mohou býti předmětem d-ho p., dají se rozříditi ve dvě skupiny, totiž 1. nezpůsobilost k výdělku a 2. pozbytí výdělku (prázdeň). Do první skupiny spadají pak tyto větve: pojištění pro případ nemoci, úrazu, pro ostatní případy invalidity předčasné, pro invaliditu normální (stáří), konečně pro případ smrti (pojišťování vdovské a sirotčí, pojišťování pohřebného). Druhá skupina zahrnuje jednak t. zv. pojištění krizové, t. j. pro případ propuštění následkem nedostatku práce a pojištění prázdnové v užším smyslu neboli stávkové, když vzešla prázdeň pro neshodu dělnictva s podnikateli o podmínky práce. V dokonale této úplnosti d. p. není provedeno; rozlična jest míra, kterou skutečně jest v jedné neb druhé z obou řečených skupin v jednotlivých státech světa vzdělaného, i způsoby, jakými se provádí, jsou odchýlné. Odtud vysvětluje se veliká rozmanitost tvarův organizačních, jejichž rozdíly vystihnouti se dají následujícími rozděleními.

A) Podle toho, kdo pojišťovnu vede, může býti d. p. buď veřejné anebo soukromé. Veřejným jest, pokud stát neb nějaký svazek samosprávný sám pojišťovnu dělnickou zřídil a spravuje. Za příklad slouží státní franc. «Caisse de retraite» a «Caisse d'assurance en cas de décès», jež ovšem neobmezují se pouze na dělníky, i novější ústavy pro povinné starobní a invalidní pojišťování v Německu. Jakýsi střední tvar mezi veřejnými a soukromými tvoří nynější rakouské dělnické pojišťovny úrazové. Soukromé pojišťovny dělnické mohou býti zase buď podnikatelské (akciové) nebo vzájemné; avšak první způsob tvoří výjimku nejdříve (Akciové pojišťovny úrazové). V oboru soukromého pojišťování vzniká rozdíl tím, je-li pokladna spravována samostatně od súčasněných dělníků (výpomocné spolky nemocenské a j.) nebo podnikatelem aneb společně z obojí strany.

B) Největšího významu nabyl ve vývoji posledních let rozdíl pojišťování dobrovolného a povinného z veřejného donucení. Donucovací princip v oboru d-ho p. není zjevem teprve našemu věku vlastním, potkáváme se s ním již ve starých zřízeních cechovních a hornických, avšak teprve v našem věku a především zase smělou a velkolepou organizací německou dostalo se mu platnosti a významnosti do nedávna netušené. Ovšem zrovna se stanovíště platného zřízení vytýkána byla povinnému d-mu p. nedůslednost. V cechovním zřízení mohl tovaryš býti nucen ku příspěvkům do výpomocné pokladny, když se mu s druhé strany příslušnými zařízeními zabezpečovala i možnost výdělku, z něhož platiti musil příspěvky; kdežto při platné plně vzájemné svobodě smlouvy nynější doby žádých podobných garancí není, nehledě ani

ke krisím a občasným vážnutím odbytu, jež obírají celé houfy dělnictva o výdělek. Avšak rozhodující důvod pro d. p. povinné spočívá v těchto momentech: 1. ani při dostatečnosti mzdy není síla svépomocných snah a potřebných k tomu mravních a rozumových vlastností tak obecně vyvinuta v dělnictvu, aby bylo lze na ni spoléhati; 2. jen při nuceném pojišťování lze docílití tohoto doplnění mzdy, které vzniká z nucených příspěvků podnikatelských k d-mu p.; 3. zůstali-li se d. p. jen dobré vůli dělníků, zhorší se postavení těch, kteří se pojistí, naproti těm, kteří, nenesouce příspěvky pojišťovací, mohou levněji svou práci nabízet, tak že i oněm pojištění znesnadní a na konec musí i s nimi dovolávat se chudinské pomoci veřejné. Zásadně vyloučeno musí zůstatí pojišťování na základě veřejnoprávního donucení pro případ stávek, neboť státu nepřísluší zápas stran při smlouvě o práci a mzdu organisovati. V oboru d-ho p. povinného činí podstatný rozdíl, nucen-li jest dělník býti pojištěn u určité pojišťovny (pokladny), či zavazuje-li ho zákon sice k jistému způsobu pojištění, avšak ponechává mu jinak volnost ve volbě pojišťovny hovicí zákonným předpisům. Způsob prve dotčený může se státi sociálně velice povážlivým, když pojišťovna, jejíž členem dělník býti musí, jest spojena s určitým podnikem (pojišťovna závodová) tak, že členství a s ním i nárok podpůrný při ní se pozbývá vystoupením z práce při tom podniku. Zvláště není-li taková závodová pojišťovna pouze nemocenskou, nýbrž zaopatřovací (invalidní, vdovskou atd.), při níž nároku na podporu nabývá se pravidelnými dlouholetými vklady, stává se všechna svoboda smlouvy pracovní lichou, ježto připoután jest dělník k podniku, ale podnik ne k němu, neboť může dělník libovolným propuštěním býti připraven o plod dlouholetých vkladů. (Dříve stinná stránka rakouských závodových pokladen hornických.) Vyplyvá-li tudíž z podstaty jistého druhu pojišťování (úrazového, invalidního), aby dělník musil býti pojištěn při určité pojišťovně, musí býti tato zřízena tak, aby nárok na podporu nebyl závislým na poměru k jednotlivému podniku. Způsobu druhému povinnost pojišťovací s jistou volností výběru — vyhověno jest v některých směrech v nynějším nuceném nemocenském pojišťování dělníků v Německu a v Rakousku (srv. níže).

C) Jiné organizační otázky týká se rozdíl, jsou-li dělnické ústavy pojišťovací zřízeny odborově, t. j. zahrnují-li jen dělníky jistého odvětví práce neb několika příbuzných, anebo odborově, tak že dělníci nejružnějších oborů pracovních jsou pojištěni vespolek. Obojí způsob může zase býti buď lokální, zahrnuje-li dělníky jen jednoho místa neb úzkého místního okrsku, při odborovém třeba jen jediného závodu — anebo může působnost pojišťoven rozšiřovati se na větší teritoriální okrsky. V oboru odborově d-ho p. nejvíce vyniklo anglické v t. zv. Trades Unions (srv. Dělnické koalice). Z příčin odvozených z povahy věci

samé upravuje se pojišťování nemocenské obyčejně lokálně, ježto běží o snadnou kontrolu proti simulantům. Za to se vlastní zaopatřovací pokladny (úrazové, starobní, vdovské atd.) již proto zpravidla nemohou zařizovati pouze lokálně, protože solidní základ takového druhu pojišťoven předpokládá účastenství velikého počtu pojištěných. S tou výhradou může býti i pojištění zaopatřovací odborovým, jako jest na př. německé úrazové na rozdíl od rakouského, jež jest teritoriální neodborové.

D) Také v příčině způsobu vyměřování příspěvků pojišťovacích panují jisté rozdíly. Nejprve jest důležitý rozdíl soustavy rozvrhovací a prémiové. Rozvrhovací záleží v tom, že se všeliké náhrady během roku pojištěným k výplatě povolene na všechny súčasné přiměřeným podílem rozvrhnou, kdežto při prémiové z předu platí se pojistné vypočtené dle zásad pojišťovatelské matematiky. V prvním případě, pro který jest příkladem německé pojištění úrazové, musí zatím náhrady pojištěným zapraviti se z nějakého jiného pramene (v Německu poskytuje říšský úřad poštovní tuto zálohu); při prémiovém musí býti vyhrazena občasná revize premii dle nabytých zkušeností. V obém případě mohou nastati zase rozdíly co do poměru, v jakém jest výše příspěvků každého jednotlivce k míře rizika. Větve pojištění již vysoko vyvinuté a přizpůsobené dokonaleji soukromohospodářské zásadě o úměrnosti obětí a rizika vyměřují pojistné dle míry nebezpečí škody. Tak jako v požárovém pojištění předpisuje se větší pojistné z předmětu vydaného více nebezpečí ohně, tak i na př. v úrazovém dle míry nebezpečnosti těch kterých odvětví neb processů výrobních (třídý nebezpečí). I v pojištění invalidním, je-li dobrovolné, musí se premie dle míry rizika vyměřiti, jinak by vzešlo nebezpečí, že hlavně nezuživí atd. se přihlásí, v povinném invalidním naproti tomu (Německo) se k tomu nepřihlíží, příspěvky vyměřují se dle stejného měřítka pro všechny bez ohledu na míru rizika, aspoň dle let stáří v čas pojištění, ježto následkem obecného donucení jednostranně úmyslné vykořisťování jest vyloučeno, podrobně řetfení o stavu zdraví atd. bylo by příliš nákladné a sociálně-politický úspěch by touž měrou byl pochybnější.

E) Nastane-li případ, pro který se pojištění činí, může pomoc zabezpečená pojištěním poskytnouti se buď naturálně neb v penězích. Nejpraktičtější jest rozdíl ten v pojištění nemocenském, kde buď obdrží onemocnělý nemocenský plat anebo opatření v nemocnici. V ostatních oborech d-ho p. v nynějších poměrech bývá pravidlem, že plnění se strany pojišťovny dějí se v penězích.

F) Formálně závazným jest kenečie rozdíl, platí-li dělník pojistné sám, ze mzdy své, či platí-li je podnikatel »ze svého«. V oboru povinného pojištění jest pravidlem, že se ukládá aspoň jistá část podnikateli. Věcně náleží náklad na pojištění (srv. Děln.

otázka) k nákladům práce, ať plyne přímo ze mzdy či přímo od podnikatele, a jest tudíž vždy vlastně částí mzdy. To platí výslovně také o úrazovém pojišťování, ohledně kterého bylo tvrzeno (také v minoritním votu rak. posl. sněmovny), že moderní strojovní výroba míru nebezpečí úrazového pro dělnictvo zvýšila, a že tudíž náleží příspěvky k pojištění úrazovému k nákladům výrobním. Zajisté. Avšak náleží k té části výrobního nákladu, který spadá pod rubriku nákladu na práci, jenž má celý výrazu dojíti ve mzdě. Ukládá-li tedy zákon podnikatelům, aby nesli »ze svého« část příspěvků na d. p., vyjadřuje tím prostě, že dle přesvědčení zákonodávce míra mzdy placené průměrem není dostatečná, aby celý náklad na práci uhradila, a donucení dotčené věcně jest vynuceným zvýšením mzdy. Jinou povahu mají příspěvky z veřejných pokladen do pojišťoven dělnických, kteréž v Německu zamýšleny byly i při pojišťování úrazovém, avšak jako »komunistické« zamítnuty, na to však při invalidním péče přijaty. D. p. má právě nahraditi veřejnou pomoc (chudinskou) a má tudíž veřejný (na př. státní) příspěvek zde jen oprávnění, jako přechodný prostředek usnadňující přechod od závadné formy almužny k nezavadné formě důchodu ziskového pojištěním. Konečným cílem vývoje d-ho p. musí zůstatí plně hrazení všech příspěvků pojistných ze mzdy, ovšem dostatečně.

Veliký sociálně-politický význam d-ho p. nespočívá hlavně ani pro budoucnost v obmezení veřejných nákladů chudinských, nýbrž v tom, že závadnou formu almužny nahrazuje nezavadným důchodem, z výnosu práce plynoucím. Dělník nabývá vědomí, že budoucnost jeho není nejista a že je o ni postaráno z výnosu jeho práce; tím stává se d. p. neocenitelným prostředkem sociálně-politického vychování dělnictva, kteréž způsobilé jest smířiti ho s platnými společenskými řády. Proto jest další vývoj d-ho p. tak důležitou věcí v oboru dělnické otázky, že není v tom oboru nad ni důležitější. Ovšem nepodaří se tak snadno přivesti d. p. k úplnosti výše naznačené, a to ani v podobě d-ho p. povinného. Neboť u převážné části dělnictva nestačí mzdy k uhrazení všech potřebných příspěvků pojistných a kdyby stát chtěl všechny ty příspěvky pojednou uložití vyrabitelstvu, zvýšil by náklady výroby a ohrozil by její konkurenční způsobilost na útju dělnictva samého. Z toho vyplývá, že vytčen jest postup v provádění d-ho p., i zvláště povinného, samou povahou věci jistý sled, jednak dle oborů práce, jednak dle větví pojištění, a to v ten způsob, že mohou jednotlivá odvětví pracovním tím úplněji býti pojata v d. p., čím příznivější podmínky výdělkové bude poskytovatí stav příslušných odvětví výrobních. V oboru povinného d-ho p. ve směru řečeném nejdále postoupilo Německo zavedší povinné pojišťování nemocenské, úrazové a invalidní i starobní pro rozsáhlé skupiny dělnictva a rozšiřujíc na př. úrazové postupně dále na sku-

piny nové. Avšak neméně jest zřejmo, že tím více se usnadní provedení d-ho p., čím více se účinnou praevencí zamezuje možnost případů, na které se d. p. vztahuje. Tak zejména zmenšují se vůbec náklady pojištění, pokud běží o úrazy, dobrými opatřeními bezpečnostními, pokud běží o nemoci, předčasnou invaliditu i předčasně úmrtí dělníků, vhodnými zdravotními opatřeními v dílnách, péčí o byty dělnické a všeobecně zdokonalenou policií zdravotní. (Srv. Dělnické zák. ochranné.) Naproti tomu dohodnutí podnikatelů a dělníků o podmínky práce a mzdy i vhodně organizované zprostředkování práce (t. zv. bursy práce a tomu pod.) má též význam praevencí vzhledem na pojištění pro případ prázdně.

Nynější stav d-ho p. v Evropě. V Anglii vyvinuto jest velmi mnohostranné, ale vesměs na základě dobrovolném. Státní donucení pojišťovací neexistuje, podnikatelé namnoze k němu zavazují a je podporují. Zákonodárství podporovalo dobrovolné d. p. jen tím, že poskytovalo zvláštní výhody společným, jež byla ochotna podrobiti se určitým obecným regulativům. Hlavní typy d-ho p. v Anglii jsou: výpomocné spolky (*Friendly Societies*) a *Trades Unions* (srv. Dělnické koalice). Tyto posléze řečené mají pojištění co do oborů nejobsáhlejší, ač ovšem se stanoviska pojišťovatelské techniky někdy i dosti pochybné už proto, že nevedou rozličné větve pojištění přesně oddělené, nýbrž mívají pro ně všechny (i pro stávkové podpory) jedinou pokladnu. Kromě uvedených dvou skupin uvěsti sluší ještě ještě akciové pojišťovny (úrazové, invalidní, starobní atd.) a poštovní spořitelnu, jež rovněž pěstuje pojištění důchodové, avšak od dělníků jest používána malou měrou. Rozsah působnosti u výpomocných spolků, jež nejsou vesměs pouze dělnické, bývá někdy toliko lokální, někdy jsou i pro širší území určeny a mají pak více méně četné místní odbory. Co do správy jsou buď úplně samostatny nebo patronisovány, t. j. podrobeny buď vlivu podnikatele nebo jistých členů hmotně je podporujících, kteří sami nečiní nároku na podpory, ale mají účastenství ve správě. U patronisovaných bývá pojištění všestrannější, kdežto ostatní valnou většinou se obmezují na nemocenské výpomoci a pohřebné, majíce při tom namnoze systém rozvrhovací. Ty, které se podrobují zákonným regulativům, zapisují se do zvláštních veřejných rejstříků, mohou se nazývati »zapsanými« (*registered*). Povinnosti regulativy uložené obmezují se u obyčejných nemocenských jen na předkládání výkazů o stavu jmění; ty, které provozují pojišťování zaopatřovací (pro případ stáří a pod.), musí předložiti i svou prémiovou tabulku, zřízenou od pojišťovacího matematika, a každých pět roků pojišťovatelsko-technickou bilanci, aby bylo viděti, jsou-li s to, aby vyhověly svým závazkům naproti svým pojištěným. K tomu řadí se dosti podrobné regulativy pro spolky mající zvláštní místní odbory. K výhodám »zapsaných« spolků výpomocných zejména náleží: právo korporační; zákonná přednost jejich požadavků

správcům zemfelným nebo v konkursu; osvobození od kolků; jisté výhody, když ukládají kapitály při správě ho dluhu. Počet zapsaných, všech, tedy dělnických, odhaduje se pro dobu poslední 1000 asi s 10 mill. členů a 26 mill. lib. jmění.

Ve Francii do nedávna nebylo žádání státního donucení k tomu p. Teprve bylo schváleno sněmovnou poslanců návrh o povinném pojišťování hornických dělníků v ten způsob, že z příspěvků každého dělníka (3 1/2 % ze mzdy) a stejné veliké katecké případně část (2 1/2 % mzdy) ové pokladně nemocenské, ostatku užije pojištění dělníka na jméno jeho buď nějaké starobní nebo u nějaké státnímu dozoru podrobené. Stát rozdíl pro nemajetné třídy vůbec již roku pojišťovnu starobní (srv. *Caisse de secours pour la veillesse*) a r. 1868 pojišťovnu případ smrti a úrazu (*Caisse d'assurance de décès*), při kteréž pojištění úrazové je na pevné prémii bez ohledu na nebezpečí. U obou pojišťoven mohou dělníci pojišťovati buď přímo jedno nebo i hromadně prostřednictvím spolků nocných. U první užívají dělníci poměrně četnější nežli u druhé. Těžiště p. ve Francii nalézá se u spolčení nocných (*sociétés de secours mutuels*), podrobili se regulativum zákonným, i povahu uznávaných (*autorisées*) a jsou částny jistých výhod, zejména práv korních a státních příplatků. Hlavně u pojištění nemocenské, pohřební a proctívám řečených státních pojišťoven i sta- a pro případ smrti.

Značný ráz d-ho p. v Německu teprve sociálně-politickým zákonodár- let osmdesátých. Před tím bylo již čá- zavedeno povinné d. p. v rozličných ách a pod rozličnými výminkami, hlavně ely nemocenské; říšský zákon ze 7. dubna dal určitou organizaci pro vzájemné vý- cné pokladny »zapsané« (*eingeschriebene assen*). Avšak teprve zákony říšské čna 1883 o d-m p. nemocenském, ze 1884 o d-m p. úrazovém, a ze 22. čna o pojišťování invaliditním a starobním ly základ k nové jednotné a ve svém bu dosud jediné organizaci d-ho p. po- ho. K nemocenskému pojištění za- i jsou dělníci i závodní úředníci (s dů- sm do 2000 mark) zaměstnaní v odvě- fabrikace, řemesel, hornictví, dopravy oně podrobně vyjmenovaných; pro jiné, na zemědělské, může býti povinnost po- i zavedena usnesením obecním. Zákon nává sedm rozličných druhů nemocen- pokladen: 1. pokladny volné, kamž ná- zejména dotčené již »zapsané« a některé dosavadními zákony jednotlivých států ené; 2. závodové neb tovární, zří- ro dělnictvo jednoho závodu, má-li aspoň níků, 3. stavební, pro podniky sta- na čas trvání dočasných značných

staveb (železničních, silničních a t. pod.), 4. společenstevní, zřízené od společenstev živnostenských (jež arci — na rozdíl od našich — nejsou povinnými) pro příslušné tova- ryše a učně, 5. hornické, 6. místní, které zřizují se z usnesení obecního buď pro děl- níky téže živnosti v obvodu jedné obce nebo i pro dělníky více živností v téže neb více sou- sedních obcích, činí-li počet členů aspoň 100. V těchto pokladnách místních spočívá základ celého nemocenského pojišť.; k nim přistoupení nemusí, kdo přináležejí některé jiné z pokladen uvedených pod č. 2.—5.; 7. pro všechny k po- jištění nemocenskému povinné, pokud žádné z pokladen dosud uvedených nenáleží, ustano- veno jest pak nemocenské pojišťování obecní, t. j. se strany obce samé, jež k tomu cíli vy- bírá příspěvky od podnikatelů, které oni ze dvou třetin dělníkům svým se mzdy strhují. Pro každou z udaných kategorií nemocen- ských pokladen předepsána jest nejmenší míra podpory, kterou poskytnouti musí dělníku súčasnému (v nemocnění do 13 neděl, šesti- neděle po 3 týdny). Příspěvky, předepsané nejvýše 3 % ze mzdy placené, nesou ze 2/3 děl- níci, 1/3 zaměstnatel. — Úrazové pojišťování německé, zavedené původně pro užší ještě kruh dělnictva a závodového úřadnictva, nežli jest nyní v Rakousku úrazového pojišť. pod- roben, bylo zákony dalšími z 28. května 1885, 5. května 1886, 11. srpna 1887 a 13. srpna 1887 rozšířeno tou měrou, že pouze na malé živ- nosti a řemesla, domácí průmysl a obchod se nevztahuje a tou dobou asi 13 milionů osob pojištěných čítá (nemocenské jen asi 6 1/2 mill.); zejména zahrnuje všechno dělnictvo zemědělské. Náhrady pojištěným, kteří přišli k úrazu, nebo jejich pozůstalým upraveny podobně jako (dle toho příkladu) v Rakousku. Příspěvky pojistné nesou výhradně podnikatelé, toliko při nákladu léčebním za první 4 neděle, který jde na útraty nemocenských pokladen. súčasněno jest dělnictvo přímo, ježto do těch platí příspěvky. Organizováno jest pojišťování úrazové v Ně- mecku veskrze na základě odborovém, nositelé pojištění jsou odborová společenstva (*Berufs-genossenschaften*), zahrnující jedno neb více příbuzných odvětví výroby, kterých je celkem 64 pro živnosti průmyslové, stavební a dopravní, a z nich 28 se vztahuje na celý obchod říšský. Pojištění dělníků rolnických a lesnických děje se ve zvláštních odborových ústavech teritoriálních (na př. v Prusku v každé provincii jeden), kterých je dohro- mady 48. Náklady uhrazují se způsobem roz- vrhovacím až na malé výjimky. — Pojišťování invaliditní a starobní zahrnuje všechny mužské i ženské dělníky od 16. roku věku ze všech oborů povolání i závodové úředníky a obchodní pomocníky s důchodem 2000 mark nepřesahujícím, a to ve 4 třídách mezdních: I. s ročním důchodem do 350 mark, II. s roč. důch. 350—550 mk.; III. 550—850 mk.; IV. přes 850 mk. Za základ pro sazby bře se v I. třídě průměrný roční důchod 300 mk., v II. 500, v III. 720, ve IV. 960 mark. Každému zabez- pečuje se důchod starobní, dožije-li se po

zoletém přispívání 70. roku, nebo invalidní, bez ohledu na dosažený věk, stali se k výdělků nezpůsobilým, ač náleželi aspoň po 5 let již k pojišťování tomuto. Důchod invalidní vyměřen jest jistou minimální sumou, která až do určité nejvyšší výše stoupá každým týdnem skutečného placení příspěvku; týdenní příspěvek činí v I. třídě mezdní 14, v II. 20, v III. 24 a ve IV. 30 feniků. Nejmenší renta invalidní činí (s příplatkem státním) v I. třídě 114.70, v II. 124.10, v III. 131.15, ve IV. 140.55 mark; nejvyšší (po 50 letech konání příspěvků) v I. tř. 157, v II. 251, v III. 321.50, ve IV. 415.50 mark. Starobní renta vyměřena jest ve třídách uvedených na 106.40, 134.60, 162.80 a 191 mark. Příspěvky nesou z polovice pojištění, z polovice zaměstnatel, stát přispívá ke každé rentě 50 mark ročně. Správa děje se v ústavech teritoriálních, spravovaných orgány od státu jmenovanými za spoludozoru zástupců zvolených stejným počtem z kruhu pojištěných a zaměstnatelů.

V Rakousku upraveny jsou dosud jen dvě větve povinného d-cho p., totiž pojišťování nemocenské a úrazové. Dle zákona ze 30. března 1888 vztahuje se povinné pojištění nemocenské na všechny dělníky a úředníky povinné pojištěné proti úrazu a kromě nich na všechny, kteří jsou zaměstnáni v dolech na vyhrazené nerosty a v závoděch k nim příslušných, v podnikcích pod živnostenský řád spadajících neb jiných po živnostensku provozovaných, i při železnicích a plavbě vnitrozemské. Kromě toho dobrovolně přistoupení mohou se svými dělníky a se svolením jich podnikatelé rolnických a lesnických závodů, podobně i podnikatelé zaměstnávající dělníky, kteří ve svých domácnostech bez dalších pomocníků pracují. Zákon rozeznává tyto kategorie nemocenských pokladen: 1. okresní, jež zřizují se z pravidla pro celý obvod okresu soudního a pro všechny v obvodu tom k pojištění povinné osoby nenáležící k žádné z pokladen dále uvedených; 2. závodové, jež zříditi má právo podnikatel, jež v závodě jednom nebo více sousedních zaměstnává aspoň 100 dělníků; při závoděch pro zdraví nebezpečných může bez ohledu na počet býti k tomu donucen: 3. stavební, pro dočasné větší stavby na čas trvání jejich; 4. společenstevní, zřízené od společenstev živnostenských dle předpisů VII. hlavy živn. zákona; 5. bratrské při závoděch hornických; 6. spolkové zřízené dobrovolně na základě spolkového zákona, ač-li poskytují podpory nejmenší měrou v zákoně předepsanou. Tato nejmenší zákonná míra jest a) lékařské ošetření neb porodnická pomoc, léčební pomůcky; b) 60% denní mzdy obyčejných dělníků v okrese obvyklé, a to do 20 neděl (šestinedělkám po 4 týdny); c) dvacátá část denní mzdy pod lit. b) naznačené v případě úmrtí. Místo podpor naznačených pod lit. a a b. může býti poskytnuto léčení v nemocnici, a je-li nemocný živitelem příbuzných, po dobu léčení polovice nemocenského platu výše dotčeného. Příspěvky členu k nemocenskému pojištění

povinných nemají převyšovati 3%, mzdy při vypočtení nemocenského platu za základ vzaté, buď tedy obyčejné mzdy pod lit. b) naznačené nebo jiné, není-li menší. Z toho připadají na dělníka $\frac{1}{3}$, na podnikatele $\frac{1}{3}$, jen při zaměstnaných, kteří neberou mzdy (učňové), nese celý příspěvek podnikatel. Okresní nemocenské pokladny v každém obvodě pojišťovny úrazové jsou spojeny v jednoty, jež spravují společný fond rezervní (nejméně $\frac{1}{10}$ členských příspěvků z každé okr. pokladny), společně ukládají kapitál pro pokladny k jednotě patřící, kontrolují správu pokladen k jednotě náležejících a sestavují jejich statistiku. Pokladniční správu jednoty obstarává představenstvo úrazové pojišťovny; usnášení o společných záležitostech přísluší shromáždění delegátů okr. nemocenských pokladen.

Úrazovému pojištění dle zák. z 28. pros. 1887 podrobeni jsou všichni dělníci a výkonní úředníci v továrnách, v hutích, dolech na nevyhrazené nerosty, v loděnicích, skladištích a lomech i v závoděch příslušných (na př. vlečných drahách), v živnostenských podnikcích stavby provádějících, pak vůbec ve všech, jež vyrábějí látky třaskavé, a všech, jež užívají parních kotlů nebo motorů hnaných silou živelní neb zvířatí (což při hospodářských vztahuje se jen na osoby při takovém motoru zaměstnané a nebezpečí vydané). Byli-li pojištěný dělník úrazem vzniklým při provozování zraněn, záleží náhrada škody jemu tím vzešlé v důchodu, jež se mu od počátku 5. dne po nastalém úrazu po čas neschopnosti k výdělků vyplácí, a vyměřuje se dle určitých pravidel na základě výdělku jeho z roku posledního, a to při plné nezpůsobilosti k výdělků 60% toho výdělku, při částečné podílem menším až nejvýše do 50%. Nastala-li následkem úrazu smrt, záleží náhrada v pohřebném (nejméně 25 zl.) a v důchodu pozůstalých, jež vyměřuje se rovněž podílem výdělku vypočteného, jak řečeno, a to vdově (nebo vdovci k výdělků neschopnému) až do provdání 20%, manželským dětem do 15. roku 20%, nemanželským 10%, dohromady však vdově (vdovci) a dětem ne přes 50%; rodičům neb prarodičům, byli-li usmrceny jejich jediným živitelem, doživotně 20%. Způsob uhrazení není rozvrhováci jako v Německu, nýbrž premiový, t. j. příspěvky pojistné vyměřují se měrou podle tříd nebezpečí rozdílně odstupňovanou tak, aby soubor jich všech v každém roce dal celý kapitál dle pojišťovatelských pravidel k plnému zabezpečení povolených důchodů potřebný (soustava úhrady kapitálové). Z pojistného příspěvku vypadají cího na každého pojištěného dělníka nese 10%, on, zbytek podnikatel. Organizace pojišťoven úrazových v Rakousku provedena jest teritoriálně v ten způsob, že pro všechny k pojištění úrazovému povinné závody určitého území zřízena jest jediná pojišťovna úrazová. Takový jest pro celé Předlitavsko 7, tak že mimo děln. pojišťovnu úrazovou pro král. Česká obvodů všech ostatních objímají více zemí korunních (na př. úrazová pojišťovna

brněnská Morava a Slezsko). — Z teritoriální organisace však dopouští zákon výjimky, zřídí-li buď podnikatel jediného značného závodu nebo více spojených pro své dělnictvo pojišťovnu poskytující v případě úrazu aspoň tytéž výhody, jež zákon předpisuje, a jsou-li tu splněny všechny podmínky jistoty dle pravidel pojišťovatelských nezbytné. Zřízení povoluje ministr vnitra. Správu teritoriálních úraz. pojišťoven vedou představenstva složená stejnými díly ze zvolených zástupců podnikatelů, ze zvolených zástupců pojištěnců (dělníků, závodových úředníků) a ze členů od vlády jmenovaných. Za účelem volby představenstva jsou všechny větve výrobní, podléhající pojišťování úrazovému, rozděleny na 6 skupin, v nichž jednak podnikatelé, jednak pojištění volí po 1 členu představenstva a 1 náhradníka. Představenstvo volí ze sebe správní výbor pro běžné záležitosti. Spory vzešlé v příčině náhrady rozhoduje soud rozhodčí, složený z osob z části od vlády jmenovaných, z části od podnikatelů a pojištěných zvolených. Třetina ze sum u každé úrazové pojišťovny k rezervnímu fondu přikázaných případně společnému rezervnímu fondu všech úrazových pojišťoven.

Kromě povinného pojišťování nemocenského a úrazového ještě zmínky zasluhují bratrské pokladny hornické. Tyto byly již zákonem horním z r. 1854 upraveny jako nemocenské a zaopatřovací (pro invaliditu, stáří, pro vdovy, sirotky) a velikou většinou povstaly jako pokladny závodové, objemu často velmi skrovného, tak že po stránce pojišťovatelské nebyly náležitě zařízeny, ač podnikatelé značnou měrou k nim přispívali; kromě toho ale zavdávaly důvody ke stížnostem na nedostatek sociální vylíčené výše jako stinná stránka závodových pokladen. Zákon říšský z 28. čce 1889 za účelem odstranění vad těch předepsal zejména oddělené vedení pokladny nemocenské a pokladny zaopatřovací, vyměřil nejmenší míru provise pro členy, již úrazem, stářím neb chorobou k výdělků se stanou neschopnými (100 zl. ročně), i nejmenší míru provisi vdovských a sirotčích, zásadně vyloučil hrazení náhrad pouhým způsobem rozvrhovacím a konečně postaral se též o to, aby člen, vystupující z práce při závodu, nepřišel o podíl na jmění pokladny jemu vklady dosavadními dle pravidel pojišťovacích přináležející. Též dopouští nucené sloučení dvou neb více pokladen v jednu společnou, pokud ony o sobě dle pravidel pojišťovacích nebyly by s to, aby dostály svým požadavkům. Avšak opatření v zákoně tom učiněná pro přeměnu starých pokladen bratrských na nové nebyla dostatečná, čemuž odpomoci hledí zákony další (1891, 1892). Konečně zákon ze 16. čce 1892 přinesl pravidla pro výpomocné pokladny »zapsané«, neobmezující se ovšem pouze na dělnictvo.

Ve všech ostatních státech jest organizační působnost zákonodávce v oboru d-ho p. nevyvinuta a záleží zdar jeho na vydatnosti svépomocných snah a prohlédavosti podnika

telstva. V Belgii provádí se donucení správní cestou v hornictví, jinak spočívá d. p. skoro výhradně na výpomocných spolčeních, podobných francouzským. Ve Švýcarsku existovaly v několika kantonech již za starší doby povinné nemocenské pokladny tovaryšské, a novějšího času zase některé kantony zavádějí povinné pojišťování nemocenské, neobmezující se však jen na dělníky. Úrazovému pojištění, pro něž není dosti vhodných zákonných opor, slouží akciové ústavy. Pro pojištění prázdňové zřízena r. 1886 »všeobecná švýc dělnická pokladna rezervní«, jejíž působnost neudržela se na výši počáteční. Dobrá a hojná humanitní zařízení švýcarská nedají pocíťovati mezery panující tam v d-m p. — V Itálii sice poslední dobou nescházelo obsáhlých plánů na upravení rozličných dělnických pojišťoven, ale skutečněna byla jen »národní banka pro d. p. úrazové«, zřízená vlivem vlády pomocí několika spořitelna a bank, jež věnovaly jí garanční fond 1,500.000 lir; její správu vede spořitelna milánská. Úspěchy dosud skrovné. Jinak spočívá vše dosud na organisaci dobrovolné, které na podporu jsou zvláštní »patronáty pro pojištění a podporu dělníků v neštěstí« (Milán, Turin); ony působí v oboru d-ho p. zejména povzbuzováním a příplatky k pojistnému. V ostatních státech zůstaveno d. p. více méně výhradně svépomocným snahám dělnictva neb uznání podnikatelstva, jež na př. v Nizozemí vskutku jest horlivo (Werkgeversbond, zal. r. 1888, jež pojišťuje pro případ stáří). Skoro všude činí se náběhy k účinnější organisaci veřejné.

Literatura. Brentano, Arbeiterversicherung (1879); Arbeiterversicher.-Zwang (1881); Schäffle, Der korporative Hilfskassenzwang 2. vyd 1884; Hasbach, Das engl. Arbeiterversicherungswesen (1883); Baernreither, Die engl. Arbeiterverbände (1886); M. v. d. Osten, Die Arbeiterversicherung in Frankreich (1884); Pisa, Relations sur la prévoyance pour les accid. du trav. en Italie (1889); Vránek, Pojišťování dělnictva pro případ nemoci a úrazu (Praha). Obsírnější přehledy dle jednotlivých zemí jsou v Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bf.

Dělnické strany viz Dělnická otázka.

Dělnické zákony ochranné. Pojem a povšechný ráz zákonů těch byl vytyčen ve čl. Dělnická otázka. Ony novější dobou skoro ustavičně se mění, zdokonalují a doplňují. Proto podáme podrobněji pouze obraz přítomného stavu d-c kých z-nů o-ných v Rakousku a naznačíme jen některým příkladem odchylnou povahu ostatních. Nynější rakouska ochrana dělnická zakládá se na dvou zákonech, na zák. z 8. března 1885, kterým byl změněn a doplněn řád živnostenský z 20. pros. 1859, a na zák. ze 21. června 1884, jenž se týče práce mladistvých dělníků a žen, pracovní doby a klidu nedělního při hornictví. Počátky zákonodárství toho sahají až do minulého století, ale jsou tu skrovné a nesoustavné, neboť týkají se takměř výhradně učňů, dětí v továrnách zaměstnaných a klidu nedělního. Do horního.

zákona z r. 1854 nebyla pojata ještě zvláštní ochranná ustanovení pro dělníky, ač se zákon ten s jiné strany — pokud totiž běží o bratrské pokladny — dělnickými poměry zabýval. Živn. řád z 20. pros. 1859 obsahoval již podstatnější a soustavnější předpisy pro živnosti příslušné vůbec, a pro větší, zaměstnávající aspoň 20 dělníků, zvláště. Mimo všecku zákonnou úpravu zůstaly dosud z pochopitelných příčin dělnické poměry v rolnictví a lesnictví, při t. zv. domácím průmyslu, provozované jako zaměstnání vedlejší výhradně ode členů domácnosti, při železnicích a plavbě mořské i vnitrozemské. Rovněž nevztahují se předpisy zákonů výše řečených na osoby ve vyšších službách zaměstnané s ročním neb měsíčním služným, jako jsou dilvedoucí, faktori, účetní a t. p. Zákony nyní platné vylučují z pravidelných zaměstnání výrobních a) v živnostenských podnikcích děti do 12. roku věku; b) v závodech továrně provozovaných a v hornických pracích podzemních děti do 14. roku. Dovoluje se nproti tomu užívání k pravidelným pracím dětí od 12. do 14. roku, nevadí-li tomu povinnost ke škole: a) v živnostech netovárních, není-li to u újmy jejich zdraví a tělesnému vývoji, avšak nejvýše 8 hodin denně, a zpravidla ne od 8 hod. večer do 5 hod. ráno (tedy při práci noční); b) výjimečně při pracích hornických nadzemních, na žádost rodičů a se svolením báňského úřadu. — Mladistvých dělníků do 16. roku smí se v továrních závodech upotřebiti jen při výkonech lehčích, zdraví jejich neškodných; totéž platí i o mladistvých dělnících do 18. roku vzhledem k hornickým pracím nadzemním. Zapovězena jest noční práce mladistvých dělníků do 16. roku a žen vůbec v továrních závodech, rovněž naprosto podzemní práce žen v dolech. Kromě toho vyhrazuje se ministrům obchodu a vnitra, aby nařízením vytkli živnostenské práce nebezpečné neb zdraví škodné, při kterých mladistvých dělníků a žen buď vůbec není dovoleno užívání, neb jen podmienečně. Šestinedělký do 4, při hornictví zpravidla až do 6 neděl po slehnutí vylučují se z pravidelné práce živnostenské neb hornické (nadzemní) vůbec. Ovšem dopouští zákon z těchto pravidel výjimky, mohou ministři obchodu a vnitra z důvodů důležitých pro jisté živnosti připustiti buď přeložení doby pracovní mladistvých dělníků částečně na hodiny noční, nebo i vůbec dovoliti noční práci jejich, jakož i podobně noční práci žen. (Srv. v tom směru minist. nařiz. ze 27. května 1885, č. 84 a 86 ř. z. dopouštějící upotřebení mladistvých dělníků a žen v práci noční za určitých výminek: v želez. hutích, sklárnách, při čištění a appetuře peří, při výrobě strojních krajk, fezd, papíru, cukru a konserv, částečně přeložení při výrobě kos, ve sviárnách hedbávnických a při živnosti hostinské.) Do pěti let od vstoupení v platnost výše dotčeného zákona k ochraně dělníků hornických směly úřady báňské připustiti i podzemní práci žen, kde až dotud byla obvyklou. Přes výjimky tyto jest zjevný veliký pokrok zákonodárství našeho nejenom

proti předpisům z 2. polovice minulého století, jež dovolovaly užívání v továrnách dětí již po dokonání 9. roce, nýbrž i proti živnost. řádu z r. 1859, který na př. dopouštěl zaměstnávání v továrních závodech, byť i jen v pracích zdraví neškodných, lehčích a pouze se svolením obecního starosty, děti od 10—12 let. Podstatnou zvláštností nynějšího platného práva v Rakousku jest, že ono stanoví i pro dospělé dělníky tovární a hornické normální pracovní den. Nesmí totiž v závodech továrních pravidelně zaměstnání, nečítajíc v to přestávky pracovní, trvati déle než 11 hodin, v dolech skutečná práce ne více než 10 hod. a celá »šichta« vůbec ne více než 12, čítajíc v ně i dobu sestupu a výjezdu. I zde mohou se ovšem dovoliti dočasné odchylky a trvalé výjimky. (Min. nař. z 27. května 1885, č. 85.) K trvalým výjimkám náleží 12hodinná doba pracovní v závodech, jejichž provozování vyhledává práci nepřetržitou, jako na př. v cihelnách, vápenicích, cementárnách, cukrovarech, pivovarech, lihovarech atd. a pak v podnikcích, kterým z jiných závažných příčin může býti po slyšení komor obchodních delší doba pracovní povolena, avšak seznam jejich musí od 3 ke 3 rokům býti revidován. Povahou věci vyloučeny jsou z obecného pravidla práce, jež musí se započítati před pravidelným provozováním (vytápění parního kotle atd.). V hornictvu platí výjimka vzhledem k dólům vysoko v horách položeným (v zemích alpských), avšak nesmí počet 60 skuteč. pracovních hodin v témdni býti překročen. Dočasné odchylky — nehledíc k těm závodům, kterým pro dobu jednoho roku, k usnadnění přechodu na normální zákonnou dobu pracovní, byla dovolena 12hodinná práce — týkají se mimořádných poměrů, když na př. nastane nutná potřeba přechodného zvýšení výroby, nebo nastanou živelní pohromy a t. p. Prodloužení na čas do 3 týdnů povoluje živn. úřad 1. stolice. na delší dobu živn. úř. 2. stol. Neběží-li o delší než 3denní za měsíc z příčin naléhavých, dostačí pouhé ohlášení u živn. úřadu 1. stolice. Zákon upravil i přestávky pracovní, jež celkem mají činiti 1¹/₂ hodiny, z toho polední celou hodinu; netrvalí práce před polednem nebo po něm déle než 5 hod., není mezi tou dobou třeba přestávky. Kde technické překážky vadí, mohou ministři obchodu a vnitra zkrátiti přestávky pod míru zákonnou. Min. nařiz. z 27. kv. 1885, č. 82 ř. z. upravilo v tom směru pro četné živnosti přestávky pracovní podle individuální povahy jejich způsobem rozmanitým. Klid nedělní povinný jest nyní pro živnostenské práce všechny a pro hornictví, ovšem s výjimkami, které nařizovací cestou zavedeny pro závody, ve kterých provozování nelze přerušiti, pak kde to je odůvodněno ztetelem na potřeby konsumentů nebo zájmem veřejné dopravy. (Podrobné uvedení v min. nař. z 27. kv. 1885, č. 82 ř. z.) Při podnikcích továrních s nepřetržitou prací povoluje se, aby jednou v témdni trvala pro každou šichtu dělníků doba pracovní 18 hodin, nelze-li toho jinak docílit,

aby se dělníci v šichtách nočních a denních vystřídali. — Na kolik běží o zdravotní opatření dílen i ochranná zařízení proti úrazům, obmezil se zákon na všeobecná pravidla (§ 74), do kterých pojal i předpis, aby obydlí poskytovaná dělníkům od podnikatelů nebyla ve zdravotní příčině závadna. V mezích těch pravidel náleží živnostenskému inspektorovi dohlížeti ke všemu, čeho k usku-tečnění ochrany fečené je třeba, kdežto politickým úřadům náleží dáti potřebné nařízení, nespomohla-li domluva inspektorova. Politický úřad může v příčině ohlášených jemu nedostatků zdraví dělníků ohrožujících naříditi prohlídku skrze odborné znalce (lékaře, lučeb-níky), ježž náklady nese podnikatel, byly-li nedostatky vskutku zjištěny. Účinnější zabezpečení ochrany proti úrazům má na zřeteli i předpis zákona o pojišť. úrazovém, dle něhož náleží na pojišťovny úrazové, aby na nedo-statky a žádoucí opatření upozorňovaly živn. inspektory, k jejichž podnětu vydávati mají političtí úřadové r. stolice potřebné rozkazy. Předpisy dosavadní sotva postačí k účelné praevenci vzhledem k t. zv. dělnickým cho-robám, i bude třeba postarati se o vyplnění mezery zde zbývající. Proti původním usta-novením živn. řádu z r. 1859 jsou nyní nepo-měrně pečlivěji provedeny předpisy směřující k tomu, aby se zamezil t. zv. truck, t. j. skracování dělníků placením v naturalích. Nesnadný úkol, nepřipraviti dělníka o výhodu, kterou mu může poskytnouti dodávání bytu neb paliva, potravin, užívání jistých pozemků na účet mzdy se strany nezištného podni-katele, a ochrániti ho s druhé strany před vykořisťováním pod touto záminkou se strany nespovědomitého, rozřešil zákonodárce tím, že pustil se do kasuistiky dosti obsírné. Zákon připouští poskytování bytu, paliva, užitků po-zemkových, léků a lékařské pomoci, nástrojů a látek na účet mzdy, avšak jen, byla-li o tom zředu učiněna úmluva; dodávání stravy neb potravin jen za cenu nákladní. Poukázky na určité prodávárny, poskytování jiných před-mětů nežli uvedeny, a zvláště lihovin na účet mzdy a výplata mzdy v hostincích a nálev-nách jest zapovězena.

Povinnost vyvěsiti v místnosti výrobní t. zv. tovární č. pracovní řád a ve zná-most jej uvéstí každému dělníku nastupujícímu, platí pro továrny a všechny závody za-městňávající více než 20 dělníků ve společ-ných místech výrobních. Zákon předpisuje podrobně, co musí takovýto řád obsahovati, zejména o jednotlivých kategoriích dělníků a způsobu zaměstnání žen i dělníků mladistvých, o opatření školského vyučování pro tyto, o dni pracovním, počátku a konci doby pra-covní a přestávkách, o způsobu účtování a vý-platě mzdy, o právech a povinnostech dohlí-žitelů, o nakládání s dělníky v případě one-mocnění neb úrazu, o pokutách za pšestupky pracovního řádu a způsobu jich upotřebení, o lhátých výpovědních a případech, kdy bez výpovědi lze zrušiti poměr pracovní. O po-kutách fečených věsti sluší záznam. do

něhož nahlížeti jest volno úřadům i dělníkům; rovněž věsti musí podnikatel seznam děl-níků s udaji o každém dělníku jednotlivém, jež podrobně jsou předepsány. Knížka pra-covní zůstala povinnou pro všechny dělníky živnostenské jakožto legitimace a zároveň prostředek zabezpečující dodržení smlouvy pracovní jistou měrou, tedy jako prostředek sloužící aspoň z části k ochraně podnikatele.

Ochrana, která dle platných předpisů zá-konných nyní poskytuje se dělnictvu v Ně-mecku, spočívá na předpisech říšsk. zák. živn. během doby častěji změněných, poslední zák. z 1. června 1891, který v některých směrech něm. zákonod. s rakouským sblížil, z části ještě za ním zůstává, z části však je předstihl. Zejména zavedl pro továrny a dílny, doly, soiny, staveb. závody, loděnice atd. klid nedělní všeobecně, kdežto dosud jen pro mladistvé dělníky tovární byl závazným, vzhledem k ostat-ním pak platilo, že nemohou v neděli býti ku práci nuceni. Ovšem bylo i zde třeba, jako v Rakousku, stanoviti jisté výjimky a obme-zení. Zákonná ustanovení jsou mnohem po-drobnější než v Rakousku. Zápověď zaměst-nání, pokud jde o ž. e n y, vyslovena byla dosud pouze v příčině šestinedělek a práce pod-zemní; i byla některá obmezení jiná zůstavena pouze nařizovací cestě. Nyni zaveden jest obecně normální pracovní den 11hodinný pro všechny dělnice do 16 let, a zapovězena noční práce ženská vůbec (od 8¹/₂ hod. več. do 5¹/₂ ranní) v továrnách. Předpisy o pře-stávkách pracovních poskytují jisté výhody dělnicím obstarávajícím domácnost. Pojem mladistvého dělníka sám jest proti ra-kouskému šife vyměřen a předpisy zákonné v některých směrech podrobnější. Tak zejména vztahují se některá obmezující ustanovení na stáří až do 18 let; takoví nemohou býti za-městnání osobami úhonnými, může pro ně býti nařizována povinná návštěva školy pokračovací a při jejich zaměstnání dlužno míti zvláštní ohled na požadavky zdravotní a mrav-nostní. V továrnách mohou sice děti býti za-městnány zpravidla již od 13. roku, dokud školská povinnost nevadí, pro děti do 14. roku nesmí však doba pracovní býti delší 6 hodin. od 14—16 ne delší 10 hodin denně, i jsou vzhledem k nim dána zvláštní ustanovení o přestávkách pracovních. Výjimky od těchto předpisů o pracovní době jsou z části dány (pro určité obory továren) již v říšském zá-koně živnostenském, dočasně z příčin důle-žitých zůstaveny jsou správním úřadům. Roz-líčné odchylky pro určité druhy závodů byly podle povahy jejich vytčeny podrobněji ra-dou spolkovou. Zápověď noční práce platí pro mladistvé nyní stejným rozsahem jako pro ženy. Pracovní knížka zavedena jest pouze pro dělníky od 14. do 21. roku a to hlavně za tím účelem, aby tak byla usnadněna úřadní kontrola o zachovávání příslušných zákonných předpisů, kdežto pro dělníky od 12—14 roku zaveden jest pracovní list (Arbeitskarte), ježž vydává k žádosti rodiču nebo poručníků úřad obecní. O podnikatel povinen jest před

jich přijetím podati místnímu policejnímu úřadu seznam jich s udáním způsobu zaměstnání, počátku a konce denní práce i přestávek. Ochrana dělníků vůbec proti ohrožení zdraví a nebezpečí úrazu provedena jest nyní v Německu podrobněji nežli v Rakousku, a to v ten způsob, že správní orgány, spolková rada i rozličné dle zákonů jednotlivých států k tomu povolané úřady vydaly zejména určité předpisy ochranné, přiměřené povaze jistých zdraví nebezpečných odvětví výrobních (výroba sirek, olovnatých barev, doutníků, zrcadel rtuťových). Jest to zajiště správná cesta, má-li se do žádoucích podrobností provésti ochrana proti nebezpečím zdraví hrozcím již z povahy jednotlivých odvětví a výrobních jejich processů. Dozor prováděcí svěšen jest zvláštním inspektorům, kteří ale na rozdíl od rakouských dosud byli pouze inspektory továrními pro dozor na opatření v příčině mladistvých dělníků; nyní rozšířena jest působnost jejich na všechny osoby v dílnách zaměstnané. Pokud běží o ochranu proti úrazům, uloženo jest spolupůsobení společenstvům pro pojištění úrazové (srv. Dělnické pojišťovány), kterých dobré zdání sluší vyslechnouti, mají-li se zavéstí úřední předpisy k ochraně proti úrazům.

Anglické zákonodárství ochranné co do způsobu vývoje svého liší se podstatně od vývoje dělnické ochrany zákonné ve státech pevniny. Až do r. 1878 nemá žádné souborné kodifikace, nýbrž skládá se z velikého množství speciálních zákonů, daných pro jednotlivá určité odvětví výroby nebo skupiny jejich. Nejprve (r. 1802) obrací se k odvětvím, ve kterých vývoj novověký nejdříve zavedl houfné zaměstnávání dětí, totiž k přádelnám bavlnovým a vlnovým. Další vývoj běže se dvojím směrem: Jednak rozšiřuje se ochrana postupně na jiná odvětví, jednak zvyšuje a utužuje se míra ochrany již dříve dané. Z prvu zůstává omezena pouze na to vární výrobu. Zákonem z r. 1833 obsáhla již všeliký obor přádelnictví a tkalcovství, rozšiřuje se pak zákon z r. 1845, 1850 a 1860 na tiskařství látkové, barvírní, bělidla, výrobu krajek, konečně r. 1864 na to vární všelikého způsobu a teprve roku 1867 i na jiné dílny než tovární. V zákoně o továrnách a dílnách z r. 1878 shrnut jest pak celý dosavadní obor těchto speciálních zákonů v jedinou kodifikační práci doplněnou ještě dodatkem z r. 1883. K tomu řadí se zvláštní zákony pro obor hornický (1872, 1887) a všeobecné zápovědi trucku, výplaty mzdy v nálevnách a j. První zákony byly neúčinné neboť orgány samosprávy anglické nebyly způsobilé ani ochotny naléhati na provádění; obrat nastal teprve zavedením zvláštních továrních inspektorů (r. 1883), kteroužto institucí Anglie podala vzor, jehož chopilo se konečně i zákonodárství jinde. Pokud jde o dobu pracovní a zaměstnání při jistých výrobních odvětvích zdraví nebezpečných, obmezuje se anglické zákonodárství zásadně jen na děti (od 10.—14., výjimečně 13. roku, mladistvé dělníky (od 14., vý-

jimečně od 13. do 18. roku) a ženy. Děti jsou z jistých nebezpečných odvětví vyloučeny; pro ta, ve kterých zaměstnány býti mohou, a pro mladistvé ustanoveny jsou normální doby pracovní. Při tom upravují se anglické předpisy tak, že neudává se pouze dovolený nejvyšší počet pracovních hodin denních, nýbrž též sumou za celý týden a zároveň přesně se označuje hodina ranní, od které teprve práce smí počíti, a večerní, do které nejdéle smí trvati, a v sobotu odpoledne od 2. (v dílnách netovárních od 4.) hodiny není dovoleno chráněných osob zaměstnávat. Tak na př. nesmí děti v textilním průmyslu býti zaměstnávány jinak nežli buď v půldeních šichtách aneb ob den a pracovní doba v obém případě činí pro dítě polovici týdenní doby pracovní dělníků mladistvých neb žen. Pro dělníky mladistvé a ženy v textilních továrnách ustanovena jest týdenní doba pracovní na 56 $\frac{1}{2}$ hodiny (z toho $\frac{1}{2}$ hodiny na čištění — v jiných továrnách na 60 hodin); práce smí buď o 6 počítí neb o 7. a trvati do 6. nebo do 7., mezi kterouž dobou poskytnouti sluší celkem 2 hodiny odpočinku, a nepřetržitě nesmí nikdy trvati déle nežli 4 $\frac{1}{2}$ hodiny (v jiných továrnách 5). V dolech je zakázána podzemní práce žen a dětí pod 12 let; chlapci od 12—16 let mohou v celku týdně 54 hodin, denně ne více než 10 hodin býti zaměstnání, avšak v uhelných dolech dvanácti až třináctiletí buď ne déle než tři dny v témž dni po 10 nebo více dní jen po 6 hod. V příčině ochrany zdraví a proti úrazům rozeznává se anglické zákonodárství od našeho a německého po stránce formální tím, že upraveno jest tam vše zákonem do podrobnosti, takže obsahuje bohatou kasuistiku. Rozdíl ten dostatečně se vysvětluje různostmi v organizaci správy, kteráž v Anglii spočívá v rukou těch tříd, proti nimž se provádí dělnická ochrana. Zvláštností jest konečně zákon k ochraně dělnictva zemědělského z r. 1867, kterýž týče se pouze dělníků pronajímajících se pod vedením zvláštních podnikatelů v tlupách (*Gangs*), bylyť se právě zde zahostily nejtěžší zločiny mravní i zdravotní.

Ve Francii do r. 1841 nebylo žádné jiné zákonné ochrany dělnické kromě dekretu z r. 1813, jenž nedopouštěl užívati děti pod 10 let ku práci dolové. Zákon z r. 1841 upravil ponejprv předpisy o práci dětské ve větších podnicích průmyslových, zapověděv zaměstnávání dětí mladší osmi let a obmeziv pro děti ve věku 8—12 let pracovní dobu na 8, pro 12—16leté na 12 hodin denně. Rok 1848 přinesl ustanovení všeobecného normálního pracovního dne pro dělnictvo průmyslové v Paříži na 10, na venkově na 11 hodin, avšak ještě téhož roku změněna byla nejdelší dovolená doba pracovní vůbec na 12 hodin. Zákon ten vyšel docela z obyčejce. Po mnohých pokusech a nemalých protivenstvích skutečněna úprava nová teprve zákonem z 19. května 1874, který přinesl další obmezení. Zpravidla mohou děti teprve po dosažení 12. roce býti vůbec užívány k tovární práci, výjimečně po dosaže-

ném 10., kdež však nesmí denní doba pracovní býti delší 6 hodin, kdežto pro mladistvé dělníky od 12. do 16. roku ustanovena jest na 12 hodin, do kterých mají se počítati — dle panujícího mínění alespoň — i přestávky. Noční práce (od 9 večer do 5 ráno) v továrnách a zaměstnání v nedělních a v určitých dnech svátečních zakázána jest mladistvým dělníkům do 16. roku a svobodným ženám (ne vdáným nebo vdovám) do dokonaného 21. roku stáří. V dolech nesmí se užívatí mladistvých dělníků ve stáří od 12.—16. roku déle než 8 hodin denně a pouze k pracím lehčím, žen ne k pracím podzemním. Správní cestě jest vyhrazeno vytknouti živnosti nebo způsoby výroby, ku kterým nesmí se děti buď vůbec připouštěti nebo jen za určitých opatrností. V oběm směru pečují o dohled na provádění zákonů těch inspektori, dosazení jednak od státu, jednak od departementů. Takměř nepřehledná řada návrhů opravních za posledních 10 let neměla úspěchu, takže zůstává francouzské zákonodárství ochranné za všemi dosud uvedenými.

Od roku 1877 upravena jest ve Švýcařích ochrana dělnictva pracujícího v továrnách zákonem spolkovým, kdežto dříve spočívala výhradně na zákonodárství kantonálním a byla, ač z části záhy se vyvinovati počala, v různých kantonech zavedena velmi nestejně. Řečeným zákonem spolkovým vyšinulo se celé Švýcarsko mezi evropské státy v té příčině nejpokročilejší. Zabránuje dětem do 14 let všelikou tovární práci, chlapcům od 14 do 18 let a ženám vůbec práci nedělní a noční (s výjimkami, jež povoluje rada spolková). Pro všechny dělníky vůbec zaveden normální pracovní den 11hodinný (v sobotu a dny před svátkem nějakým jen 10) a do těch 11 hodin počítá se pro mladistvé dělníky od 14 do 16 let i doba vyučování školského (pokračovacího) a náboženského. Předepsaná jednohodinná přestávka polední rozšiřuje se pro dělnice, jež musí obstarávati domácnost, na 1½ hod. Ve všech ostatních státech evropských, také v Belgii, jest dosud zákonná ochrana dělnická méně vyvinuta, nežli ve výše uvedených. To platí zejména též o Uhrách, kdež živnostenský řád z r. 1872 položil některé základy.

Literatura. Pro Rakousko rozličná vydání živnost. řádu z doby po r. 1885; pro Německo: Zeller, Das Arbeiterschutzgesetz für d. deutsche Reich vom 1. Juni 1891 (1891). Pro Anglii: Bojanowski, Das engl. Fabriks- und Werkstättengesetz (1881). Pro Francii: Tallon, Manuel pratique et commentaire de la loi du 19. mai 1874 (1885). Přehledy pro všechny země v Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Porady a usnesení mezinárodního kongresu o ochraně dělníků v průmyslu a dolech, odbývaného r. 1890 v Berlíně, jsou obsaženy ve spise »Conférence internationale etc.« (Lipsko, 1890).

Dělo (u starých Čechů střelba, kus, puška, pol. *działo*, *armata*, rus. пушка, franc. *canon*, *pièce d'artillerie*, něm *Kanone*, *Geschütz*,

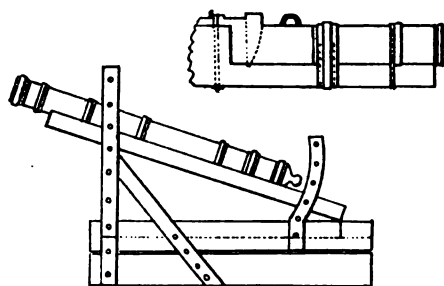
Stück), druh hrubé střelby obyčejně s jednou hlavní poměrně ke kalibru čili ráži značně dlouhou, upevněnou na loži čili lafetě.

Kdy bylo použito prvních děl, a jak byla sestrojena, nelze určitě udati, není však pochyby, že nejen střelný prach, nýbrž i děla byla mnohem dříve známa v Asii, než se dostala do krajin evropských. Někteří spisovatelé domnívají se, že Číňané znali děla již 200 let př. Kr., což tím odůvodňují, že stará čínská zeď je opatřena střílnami. Posvátné knihy Indů zmiňují se též o zbraních palných, a dle Dicna Cassia napodobil Caligula svými válečnými stroji nebeský oheň (blesk) a hrom. Arabové užívali prý r. 690 po Kr. před Mekkou zbraní účinkujících ohněm. Sem náležejí zajiště i byzantské ohnivě šípy zvané *falarika*, jichž užíváno za prvních válek křížáckých; r. 1073 užíval prý uherský král Salomoun děl před Bělehradem. Ve válce Tatarů s Číňany r. 1232 užívalo se děl zcela pravidelně. Ve střední Evropě užíli jich nejprve Tataři r. 1241 v bitvě u Lehnice proti Slezákům a Polanům, r. 1247 pak Maurové při obléhání Sevilly. R. 1301 zhotoveno d. v Amberku, r. 1305 děje se v Itálii zmínka o »kovových dělech«. Venturi pak dokazuje, že v Itálii stříleno z děl již r. 1311. V Gentu měli již r. 1313 d. Nepochybný důkaz použití děl máme z r. 1324 v kronice města Met, které tehdy obléhal český král Jan; při výpadu učiněném z města použito dvou děl oheň vrhajících. Též r. 1324 dala Benátská republika zhotoviti děla (*caumont*) a železné koule. R. 1327 užíváno děl proti Skotům a r. 1331 proti Alicantě ve Španělsku. Řád Německých rytířů měl již r. 1328 veliká děla. Ve Francii zjištěno užívání děl účty za prach pro děla před Puy-Guillaumem r. 1338, a r. 1340 zamezeno přistání Angličanů u Tréportu účinkem dvou děl obléžky nabíjených. V též roce znali děla také Nizozemčané (»divá Gréta« v Gentu, která majíc kalibr 1 m házela koule 680 liber vážící): r. 1342 užito jich u Algecirasu (kde se děje první zmínka o rozžhavených železných koulích) a r. 1346 u Křeščaku, kde prý Čechové poprvé děla poznali, což s tím se nesrovnává, že již okolo r. 1320 mnoho velkých měst mělo svá děla a Praha jsouc královským sídlem, na tu dobu náležitě byla opevněna. R. 1356 vypláceny v Norimberce účty za prach a kamenné koule pro bombardy; v též roce koupili Norimberští 12 těžkých kusů; r. 1359 měl Pedro IV. na své lodi velkou bombardu proti králi kastilskému. Hájek píše při r. 1373: »Toho času byl muž jeden v Čechách, kterýž dělal výborné zvony a děla, též i jiná rozličná díla od mědi, jemuž bylo jméno Václav Špeher.« R. 1378 lil Jan Aravský v Amberce tři kusy, z nichž největší vrhal kovovou koulí 127, druhý 70 a třetí 50 liber těžkou, na 1000 kroků dálky; týž s uměním svým velmi se tajil. R. 1380 užívali Benáťané proti Janovským děl, která obrželi z Německa. V Rusku dle Galicina prvních děl užito r. 1389; ve Švédsku děje se o nich nejstarší zmínka k r. 1400. U nás zvláště Žižka v bit-

vách u Hořic r. 1423 a u Malešova r. 1424 užíval s velkým prospěchem děl. Za výpravy do Uher byla zadnímu voji přidělena lehká děla, která zdržovala stíhajícího nepřítele. U Ústí n. L. r. 1426 počaly boj pušky kárové, umístěné před prvními řadami vozů husitských, a způsobily nepříteli velké ztráty. Čechové měli prý tam 180 děl, z nichž po desíti přiděleno zkušenému hejtmanovi, což jest první příklad baterií v moderním slova smyslu.

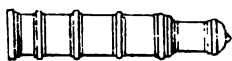
Jak první děla byla sestrojena, jest dnes ovšem věcí neznámou. Nejstarší ze zachovaných jsou zhotovena u kováře tím způsobem, že ze železné, nepřilíš silné desky příslušným ohnutím a svařením zhotovena byla roura, a tato podélně se obložila železnými tyčemi dobře k sobě přiléhajícími, přes tyto pak nasadily se rozžhavené železné kruhy jako

Č. 1081. Bombardy.

obruče. Nezdá se však, že se k těmto vztahuje nejstarší zmínka o »kovových dělech« (1305), spíše se podobá, že kovovými děly se rozuměla děla litá, oproti těmto »kovovým«, která ještě dlouho později se udržela. — Kovaná děla nejstarší doby byla poměrně krátká, a sloužila spíše jen k házení (kamenných nebo kamenných kulí), aniž se jimi mířiti mohlo. Dno jejich utvořeno tím, že do zadního otvoru velkými kladivý zatlučeny dřevěné čepy a klíny; vypálení dalo se zátravkou (zápalní dírkou), která blízko zadního konce byla vyvrtána a nahofe miskovitě (k nasypání prachu) rozšířena buď rozžhaveným železem neb uhlem; teprve později užíváno hubky nebo doutnáku.

Děla kovová neboli litá hotovena od zvonů, konváfů, a užíváno k nim pravidelně

Č. 1082. Srubnice.

mědi s přísadou desetiny cínu, kteráž smíšenina se udržela až na naše doby pod jménem dělovina (v. t.). Lité děl bylo v mnohém vzhledě pohodlnější a spolehlivější než kování, a dalo se zejména s prospěchem použiti, když dlouhá děla stále více oblíbená nacházela a kamenné koule nahrazovaly se železnými. Názvy tehdy obvyklé byly velmi nestejně, ba i nahodilě: tak na př. v Německu: *Pumhardt* (patrně zkažené *bombarde*, *Donnerbüchse*, *Feuer-*

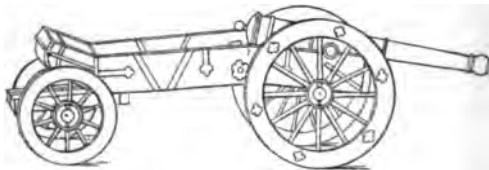
büchse, latinsky *Tormentum*, ve Francii *bombarde* (vyobr. č. 1081, od řeckého *βόμβος*, původní kotly či mořdítka, kuželovité vyhloubené, později hubicemi prodloužené) menší *bombardelle*, avšak již ok. r. 1300 vyskytuje se také název *canon*, původně asi italský (*cannone*, velká

Č. 1083. Tarasnice.

roura z lat. *canna*, rákos, trubice). V zemích rakouských výraz *Kanone* přijat teprve r. 1542.

Ku konci XIV. stol. předstihováno se takřka v hotovení děl velikých, a sice co do délky i co do průměru, rovněž i děl dlouhých při poměrně malém vývrtu. Největší a nejtěžší děla zvana obyčejně kusy těžkými nebo hrubými, a příkládána jim také vlastní jména; mimo to rozeznávaly se i co do velikosti a účinku rozličné druhy děl. Tak byly vedle hrubé stěbelby v Čechách okolo r. 1420 srubnice (vyobr. č. 1082.), srubničky, tarasnice (vyobr. č. 1083.), houfnice (vyobr. č. 1084.), harcovnice uvedené Vlčkem z Činova, později: čtvrtnice, kartouny, píšťaly a j., podobně i v Německu: *Hauptstücke*, *Donnerbüchsen*, *Metzen* (»čuby«, jednak žertem, jednak odvozením od ital. mezza bombardarda), *Scharfmetzen*, *Haubitzen*, *Karthausen*, *Basilisken*, *Rothschlangen*, *Feldschlangen*, *Tarrasbüchsen*, *Pischnallen* (patrně ze slova »píšťala«), *Falkaunen*, *Falkonetten*; ve Francii: *bombardes*, *serpentes*, *coulevrines*, *faucons*, *fauconneaux*, *veuglairs* atd. Co se vlastních jmen pušek dotýče, uvádí se v Čechách, že Táboři r. 1427 na zámku tachovském vzali veliké d., kteréž slove »Ch me-

Č. 1084. Houfnice.

lík«; jinde jmenují tutěž »pušku velikou Chmelík nebožtíka krále Václava« (nejstarší zmínka o děle v Čechách, o němž však více není známo). Jiná pojmenování pušek vyskytují se při obležení hradu Karlšteina r. 1422, totiž: Jaromířka nebo Jaromířice, největší Pražka (střelila koule 40—50liberní), nejmenší Rychlice (střelivší koule 20—30 lib.), Hovorka, Trubačka, prostřední velikosti (střelivší koule 30—40liberní, vesměs kamenné); Němci měli: *Weckauf*, *Drommeterin*, *Singerin*, *Nachtigall*, *Parlepauis*, *Buhlerin*, *der gestreifte Löw* a j., z nichž *der grosse Pumhart von Steyr* (z r. 1350) dosud se chová v c. a k. vojenském museu ve Vídni; ve Francii vyskytují se jména: *Salandre*, *l'Invincible*, *le Monstrueux*, *l'Aigle*, *le Dragon* a j.

Velikých kusů (bombard) užívalo se tím způsobem, že se při obléhání na určité místo přivezly, na zem složily, a zadním koncem o silné koly do země zaražené opřely, aby zpětným nárazem při výstřelu nebyly odhozeny, a stříleny z nich skoro výhradně kamenné koule. Zmenšením bombard povstaly houfnice (snad že bývaly při jednotlivých houfech, něm. *Hauptitz*, *Haubitze*), které byly pohodlnější a usnadňovaly aspoň částečně míření a i řízení směru střílení, a není pravdě nepodobno, že jich nejprve bylo užíváno v Čechách v době husitských válek. Tomu nasvědčuje jednak nepopiratelně český název, jakž i že od doby válek husitských požívali Čechové lechtivé pověsti nejzručnějších dělostřelců. Ještě delší děla byly tarasnice (od špan. *teraxca*, *teraxa*, had; zvané též *culebrina*, ve Francii *coulevrine*, v Itálii *serpentina*) s menším vývrtem, avšak velmi dlouhé. Tyto umožňovaly již spolehlivé míření a dosti jistou ránu, pročez v různých velikostech rychle se rozšířily, a stálým zmenšováním vedly až k sestrojení pušek nositelných čili těžkých ručnic. Těžké kusy a houfnice objevily se časem při obléhání pevných míst nedostatečnými, a kameni z nich metané nemělo žádoucího účinku. Voleny tedy opět moždíře (v. t.).

K. 1540 přijato ve střední Evropě pravidlem, ustanovovati průměr vývrtnu dle tíže kamenné koule vývrt vyplňující, načež se dle toho i děla rozřídila ve vlastní děla, kusy nebo pušky pro koule 40liberní a 12liberní, z nichž první jmenovaly se také čtvrtnice (již 1513) nebo kartouny (1515, *Kartkunen*, *Quartana*, *Quarantana*), pak v tarasnice (*Schlangen*), jež byly těžké, poloviční a čtvrtnice pro koule 24, 12 a 6 lib., a konečně v děla pro koule 6 lib., falkony a 3 lib. falkonety. -- Ve Francii zavedeny tehdež *Canons* pro 33, *grandes coulevrines* pro 15, *coulevrines batarde* pro 7, *coulevrines moyennes* pro 2, *faucons* pro 1liberní a *fauconneaux* pro 2liberní koule, kdežto těžké serpentiny a 66liberní bazilišky byly odstraněny. — V Itálii měli roku 1480 bombardy 300lib., moždíře 200- až 300liberní, komuny 50liberní, kartány 60- 100liberní, *passavolanty* 16liberní (pro železné, olovem oblé koule), bazilišky 20lib. (pro koule železné a bronzové), *cerbatany* 2-3lib., *espignardy* pro 10-15lib. kamenné koule. Mimo to lito tehdež zejména v Itálii a Francii ještě mnoho jiných druhů děl jmen přezoznamitých, jako: *cardinales*, *courtans*, *boites*, *crapaudeaux*, *flageolets*, *mouches* atd.

V té době ovšem dospělo dělostřelctvo již mnohého zdokonalení, zejména pokud se týče upevnění děl při střílení. Kdežto dřívě d. při výstřelu kladlo se bezprostředně na zem, anebo na přiměřené podklady, upevňovali je pozdější na silné klády, tak že do nich s polovici byla zahrubena; tyto klády se pak dle potřeby podkládaly. Tato původní a prvobytná lůžka, později koly opatřená, umožňovala snadnější převážení děl, a stále jsouce zdokonalována, vedla až k nynějším lůžkům či lafetám. K lepšímu upevnění v lůžku opatřována litá

děla v XV. stol. blíže obou konců po obou stranách silnými čepy, kterými se zpětný náraz při výstřelu na lůžko takřka rozdělil. Za panování Karla VIII. francouzského zdokonaleno toto zařízení tím, že místo čtyř čepů vylity asi uprostřed délky u těžiště děla pouze dva mnohem silnější čepy, jimiž se d. v lůžku dalo upevniti a zároveň na těchto čepech dle potřeby zvýšiti neb skloniti, čímž míření velmi bylo usnadněno. Zařízení to náležející k nejdůležitějším vynálezům v oboru dělostřelby, na kterém se zakládala veškerá pozdější zdokonalování lůžka. Rečený král Karel VIII. při tažení do Itálie měl již lafety na kolech a některé lafety již prý i opatřeny předky, t. j. kolesnami či hromoznami. Mnohem dříve již opatřována litá děla na hořejší straně dvěma polokruhovými násadci, k pohodlnějšímu uchopení při přenášení a řízení. Jelikož litá děla podobně zvonům byla na povrchu rozličně zdobena (nápis, znaky a pod.), dán i těmto kruhům úhlednější vzhled a tyto pravidelně upravovány v podobě delfinů, pročez také delfiny se nazývaly. — Občasné užívalo se také děl usněných (kožených), zhotovených tím způsobem, že kolem kovové roury silné usně se navinuly a obruči připevnily. Nejstarší takový kus spatřuje se ve zbrojnici benátské; jest to moždířek z r. 1380. Rovněž malé usněné d. se znakem medicéjským ze XVI. stol. chová se v modenské sbírce ve Vídni. Salcpurští užívali děl ze silných usně zhotovených r. 1525 a r. 1626 zavedl prý podobná děla Angličan Scott ve švédském vojiště. Avšak u Lipska r. 1631 děla ta se neosvědčila a záhy byla odstraněna.

Zvláštní druh děl byly tak zvané pušky vícehlavňové (brokové, *Hagelbüchsen*), u kterých spojeno bylo několik hlavních na jednom loži, z nichž najednou mohlo býti vystřeleno. Později nazvána děla ta varhanovými (*Orgelgeschütze*). Dle lafety nazývány též pušky kozové a kárové (*Bockbüchsen*, *Karrenbüchsen*). Velký pokrok ve zjednodušení děl a hlavně ve zdokonalení polních děl stal se ve Francii za krále Františka I. v XVI. stol. Též císař Karel V. učinil mnoho v tomto oboru. Ve 2. pol. XVI. stol. byla již děla lita ze železa. Po 30leté válce málo se pracovalo ve vývoji a zjednodušení děl, leč že do jisté míry byly zlepšeny moždíře a houfnice jako vlastní děla házečí.

Značného zdokonalení dosáhla v 2. pol. XVII. stol. děla mnohohlavňová, avšak brzo zavedena místo nich děla kartáčová (v. t.). V zařízení lafety dlužno podotknouti zavedení šroubového fidiálu (*Schraubenrichtmaschine*), vynalezeného okolo r. 1650 jakýmsi jesuitou ve Věšavě. — Velký pokrok v dělostřelctví učiněn také za Bedřicha II. v Prusku. On staral se hlavně o polní dělostřelctvo a zavedl lehkou houfnici co d. polní.

Rovněž v Rakousku nastal nový obrat v dělostřelctvu knížetem Václavem z Liechtenšteina, jenž r. 1744 jmenován byl gener. felditelem veškerého dělostřelctva. Děla jím zavedená udržela se v Rakousku až do ne-

dávné doby. Byla to polní děla 3-, 6-, 12lib., pak 12-, 18-, 24lib. děla batterijní, všechna zhotovená z bronzu. Pomocníkem jeho byl proslulý Francouz Gribeauval, jenž navrátil se do Francie, způsobil, že tam polní dělostřelectvo poprvé odděleno bylo od pevnostního. Hlavní proměny té doby jeví se ve snaze, dělati děla polní ještě lehčími a pohyblivějšími než dosud, a to zmenšením kovové tloušťky, skrácením hlavně a vyloučením všech zbytečných okras. Náboj byl snižen až na $\frac{1}{3}$, váhy stěly. Dlužno zde podotknouti, že r. 1793 v Rakousku poprvé zkoušena byla též horská děla 4liberní. Za válečných událostí v l. 1792—1815 je znamenatí v dělostřelectví malý pokrok. V Rakousku zřízena r. 1814 první pokusná raketní setnina, jejíž děla zřízena k vrhání prskounů raket, viz Congreve). Angličané použili raket u Waterloo.

V následující době sestrojil Francouz Paixhans děla ku střílení dutých stěl velikého kalibru, tak zvaná děla pumová (pumovnice). Napoleon III. zavedl r. 1852 12liberní d. granátové, které r. 1861 přijato bylo i v Prusku pod názvem krátké 12liberky. Tenkrát mělo se za to, že tímto dělem vynalezen jest jednotný vzor děla polního, který by spojoval všechny přednosti různých jeho druhů. Pro p vnosti pak byly zavedeny krátké 24liberky ke střílení granátů a použito i dříve jmenovaných děl pumových. Ale v brzkou počala hladká děla ustupovati novým, rýhovaným, neboť měla mnohé slabé stránky. Tyto jeví se čím dále více, především v nutnosti tak zvaného průduchu (*Spiegelraum*: mezi stělou a vnitřní stěnou hlavně, způsobujícího velkou nepravidelnost dráhy stěl, pak v kulové podobě stěl, která zase byla příčinou jejich nepostažitelných účinků, a to nejen co se týče donosu a dopadu, nýbrž i slabého působení u cíle.

O dělech užíváných v dobách novějších a nejnovějších lze říci tolik: Velikost děl podmiňuje jest velikosti stěl, pro něž jsou ustanovena, tato pak odporem předmětů, na které se jimi má střílet; nestejnost tohoto odporu nutí k veliké roznosti jak co do velikosti, tak i co do průměru kusů, jejich se má použiti.

Průměr vývrtu ve hlavní ráž, kalibr jednotlivých kusů určuje se buď dle ně stěly vývrt vyplněn, nebo dle skutečného svého průměru. V prvním případě platila dříve dvě pravidla, totiž norimberská nebo dělostřelecká váha dle kul kamenných, a váha vídeňská, posudní dle skutečné tíže železnej koule vývrt vyplněn. Poměr váhy norimberské k vídeňské byl bezmála 0,71. Přijetím metr. metrické nastala i v té příčině oprava, a ustanovuje se průměr v centimetrech, avšak i zde jen přibližně. Tak máv rakouská děla centimetrová skutečný průměr pouze 235 a metr. centimetrová na 60 mm atd.

Vzhledem ke způsobu použití rozdělujeme: děla horská, pro pevnostní obléhací, obhávací, batterijní, polní, a pobřežní a námořní. Horská děla jsou zřízena tak, že na mezích snadno přizpůsobených stěrkách hor-

ských se mohou dopravovati. Jsou tudíž velmi lehká, nebo mohou se rozložit, takže d., lože atd. na dva neb více mezků lze naložit. V Anglii jsou horská děla zřízena tak, že se i d. samo na dva nebo tři kusy rozšroubuje a opět sesadí. Polních děl užívá se hlavně v rovinách, pahorkatinách a mírnějším pohoří, všude, kudy lze jeti vozmo; vynikají nejen dostatečným účinkem, výbrž i snadnou možností pohybu; rozeznávají se v lehká a těžká polní děla. Při prvních jest hlavním požadavkem snadná přeprava a lehká obsluha, tak aby v první řadě mohla podporovati bojující pěchotu i jízdu. Těžká děla jsou jen o málo méně pohyblivá, a tvořivají jaksi zálohu, neboť užívá se jich teprve, když běží o rozhodné zasažení v bitvu, neb o zničení nepřátelských hradeb polních a pod. — Děla batterijní nebo bořící nejsou zřízena k rychlým pohybům, a užívá se jich jediné k dobývání nebo bránění pevných míst; proto jmenují se také děly obléhacími neb obhávacími. Tato děla pak nazýváme úhrnným jménem pevnostními. Děla bořící jsou děla jakéhokoli sestroje, která účinkují v bočích bašt a hradeb. — Pobřežní děla náležejí k největším strojům pozemního dělostřelectví a slouží k obraně rejd, přístavů, ústí velkých řek, mořských úžin, k ochraně plavby a rybářství na pomohi a k bránění pobřeží proti přistání nepřátelských lodí. — Námořní nebo lodní děla jsou zhusta ještě větší pobřežních; užívá se jich jediné na válečných lodích. — Děla se nazývají též dle vynálezce, jako děla Uchatiova, Lahitteova, Lahitolleova, Maximeova, Nordenfeldtova, Bangeova, Armstrongova atd.

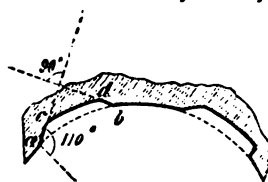
Hlavě děla zhotovena buď z děloviny, železa, lité oceli neb ocelovitého bronzu; má podobu dlouhého kužele od zadu k ústí se úžicím, nebo dvou k sobě nasazených skomolených kužele, nebo konečně válece ke skomolenému kuželu nasazeného. Na hlavní děla rozeznáváme: Hlavu, totiž sesílení ústí, hlavně u starších kusů na zabránění možnému roztržení nebo rozšíření ústí následkem vnitřního tlaku při vystřelu. Síla hlavy řídila se buď dle zkušenosti, nebo děláním okraj tak vysoký, jak toho mířila muška vyžadovala. Iake novější děla ocelová i jiná nejsou u ústí sesílena, jelikož při jakosti voleného materiálu není obavy před natržením ústí, mířila pak na stranu jsou přelážena. — Čepy po obou stranách kusu, jež u dělem jest upevnění tohož vlařetě, tak aby na nich mohi dle potřeby se zvyšiti nebo sklóniti. U děl a houfnic leží čepy málo před těžištěm, tak že se tyto přetřih na rádním k. nel sklón. Čepy stou na hlavní straně k ose vývrtu, osa jejich leží však u děl buď dle bezmála 0,71, u polních děl 0,75, vývrtu má se při vývrtu. Čepy musí býti tak silné, aby netrpěly zpětným nárazem při vystřelu mimo to jsou u nových děl pokryty ocelí. Hlavu a čepy viz na přiložené tabulice.) Čepy jsou zhotoveny se kruhovitě vyvýšeniny okolo čepů, které zapraňují posouvání se čepů v ložiskách. — Starší děla jsou na vrchní

straně opatřena dvěma kruhy neb uchy (del-finy), umístěnými před těžištěm hlavně a slou-žícími k pohodlnějšímu uchopení při přená-šení. Předovky bývaly na zadním konci opa-řeny ještě hruškovitou násadou, sloužící jednak k okrase, jednak za rukověť pro třetího muže při nesení děla. Zadovky a velká děla této hrušky nemají. — Zátravka (Zündloch) slouží k zapálení prachového náboje náleža-jícího se v zadku vývrtu děla, pročež jest do tělesa kusového vyvrtána tak, že zápalný oheň zasáhnouti musí nejzadnější vrstvy prachu. Do vlastního, dosti potorného vývrtu zá-travkového jest zašroubováno měděné jádro s menším vývrtem, čímž je zabráněno brzkému vypálení zátravky, a umožněno obnovení — Mířidlo. U starých děl mířeno pomocí pří-slušných zářezů na dnovém okraji a na hlavě kusu, z nichž slouží jeden co odzor či hledí, druhý jako muška, nebo jsou muška i hledí zvláště nasazeny. U nových děl jest muška i hledí umístěna na pravé straně hlavně, tak že i při značné elevaci lze pohodlně mířiti, aniž by řídlo překáželo.

Děla s hladkým vývrtem, u vzdělaných vojsk již mizející, slouží ke střílení silným ná-bojem prachovým; průměr jejich vývrtu jest po celé délce stejný, vývrt sám tedy válcov-ý. Na jejich místo nastoupila děla rýho-vaná (s vývrtem rýhovaným). Tato vyskyto-vala se pořídku již v XVII. a XVIII. stol., ale nabíjení ze zadu nedařilo se pro nedostatek prostředků technických. Teprve r. 1845 do-spěly pokusy majitele železných hutí barona Wahrendorfa u Akeru ve Švédsku a italského majora Cavalliho k jakémusi cíli. Wahrendorf předsevzal si umožniti nabíjení děl od zadu ke snadnější obsluze v krytých prostorech, zá-roveň odstraniti překážející průduch obklá-dáním železných koulí oloveným povlakem. Při svém závoru zadní část vývrtu uzavíra-jícím použil poprvé pružného kruhu, který zabráňoval plynům unikati do zadu. Závor ten byl válec vnikající ze zadu do vývrtu a upevněný válcovitým klínem, který prostu-poval ze strany hlaveň i závor a držán byl šroubovým zařízením. R. 1846 byl Wahrendorf ponuknut myšlénkou Cavalliho opatřiti hlavně děla ryhami, do kterých zasahovala válcovitá stfela s kuželovým hrotem, obalená na válcové části oloveným pláštěm, tak že se zarývala při točitém pohybu bez průduchu do ryh. Dle myšlénky Cavalliho, jehož stfely měly na místě oloveného pláště zvláštní násadce, byla skutečně r. 1847 v Itálii děla sestrojena a u Gaüty (1860–61) s prospěchem užitá. Pokusy tyto povzbudily činnost ve prospěch děl rýhovaných i ve Francii, Anglii a Prusku.

Ve Francii zavedena r. 1858 soustava Ca-valliho, vedení to stfely s průduchem a nabí-jení ze předu, která již r. 1859 dostala první zkoušku v ohni a pak došla s malými změnami velikého rozšíření; ale v l. 1870–71 po-zbyla jména svého úplně. Děla soustavy té, dle hlavního svého strůjce »Lahitte« zvaná, byla většinou z bronzu a měla 3–6 ryh, jejichž profil vidíme na vyobr. č. 1085.; stfely opa-

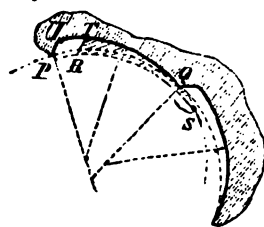
třeny byly oporami, křídly (franc. ailettes) řečenými, která při nabíjení musila býti tla-čena do ryh. Stfely pohybovaly se podél hrany *bd*, v zadní části vývrtu byly tlačeny zúžením

Č. 1085. Část příčného řezu děla Lahitteova.

jedné rýhy na delší hranu *ac*, na kterou přiléhaly též při pohybu stfely ku pře-du. Tato stěna jmenuje se proto vodicí hranou rýhy (Führungskante), kdežto *bd* sluje hranou na-bíjecí (Ladekante). To zvláštní zařízení mělo zmírniti kolotání stfely ve vývrtu a z tohoto odstraniti průduch.

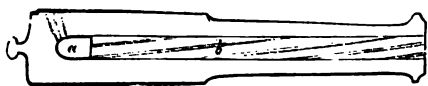
Na téže myšlénce spočíval též systém ra-kouských polních děl z r. 1863, která po zavrnutí dělové soustavy Lenkovy konečně byla zavedena. (Lenk použil na místě stfel-ného prachu stfelné bavlny.) Profil vývrtu jejich zobrazen ve vyobr. č. 1086. Přímá čára *UP* představuje

Č. 1086. Část příčného řezu rakouského polního děla vzoru 1863.

hranu nabíjecí, křivka *UQ* hranu vodicí. Stfela má souhlasný plášť cínzinkový. Ná-sadce stfely musily býti svou křivou plochou před vystřelením tla-čeny (upevněny) nabíjákem (Setzer) k vedoucí stěně. Tato poloha jejich jest vyobr. č. 1086. znázorněna trojhranem *RTS*. Tímto způso-bem obdržela stfela při pohybu jistou stejno-měrnou polohu a byla, jak se říká, soustře-děna (centrována). Profil ten zván profilem ryh obloukových. Profil délkový rakousk. děla polního z r. 1863 znázorňuje vyobr. č. 1087. (*a* prachovnice, *b* rýhovaná část vývrtu).

Vývrt s ryhami má vlastně dvojitý ráž (kalibr), neboť ryhami byl vývrt zvětšen přes

Č. 1087. Řez délkový rakouského děla polního vzoru 1863.

to, že zbytky původních stěn, jež poli na-zýváme, zachovávají průměr původní. Za příklad uvádíme 12centimetrové rakouské *d.*, jehož původní ráž obnáší 120 *mm* a z jehož 30 ryh má hloubku po 1,5 *mm*. Odstraněním poli (mezi ryhami) změnila by se tudíž ráž děla ze 120 na 123 *mm*. Podobně u děl 24 *cm* s hloubkou ryh 2,85 *mm* obnáší původní ráž 235 *mm*, ale kalibr ryh 240,7 *mm*.

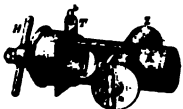
U předovek, kde při nabíjení nejen pra-chový náboj, ale i stfela sama celou délkou hlavně musila projíti, než ke komoře se do-stala, což stálo dosti namáhání, nebylo ovšem

snadno užití k rýhovaným dělům kulí nebo stfela větších, než byl původní průměr vývrtnu, pročez nebylo lze zužitkovati plně výhod s rýhovaním spojených. Proto byl průměr vývrtnu předovek rýhovaných po celé své délce stejný, tak že stfela jednou pohnutá nenalezla žádného značnějšího odporu. — U zadovek jest komora vždy hladká, a má obyčejně i větší

Č. 1088. Průřez komory (prachovnice) se závorem dle Wahrendorfa.

průměr než ostatní rýhovaný vývrt, tak že stfela opatřená olověnými neb měděnými obroučky při výstřelu se musí vtlačiti do zúženého vývrtnu, či spíše do ryh a dutinu vyplňující, nedá unikati prachovým plynům, tak že veškerá hnací síla na ní se soustředí. Z té příčiny musí býti rýhy upraveny tak, aby měděný neb olověný obal stfely snadno mohl do nich vniknouti a je vyplniti. Ryhami má stfela zároveň se svým pohybem ku předu nabyti pohybu kolem své osy; proto jsou rýhy v hlavní slabě šroubovitě taženy, tak sice, že šikmost jejich k rovnosti kolísá mezi 2–10 stupni. Jsou-li rýhy málo točeny, nedostihuje se výhody, které podává rýhování, při zátočce příliš silně nemá stfela času směr ryh sledovati, a vyletuje značně poškozena jako z hladkého vývrtnu. Obyčejně běže se při odhadování závitů (zátáčky) za měřítka původní průměr vývrtnu, a jeden závit na délku 50–55 průměrů bývá u ručnic pravidlem. U děl kolísá však zátáčka od délky 21 průměrů (děla z r. 1863) až do 71 průměrů (poběžní děla 24 cm). Ke snadnějšímu vtlačení stfely do ryh zařízeny některé hlavně dělové tak, že rýhy na blízkou komoru mají větší šířku a k ústí stále se úží, u jiných zase je zátáčka na začátku slabá, a čím dále k ústí, tím více jí přibývá. Takové zátáčky označují se znamením ležaté

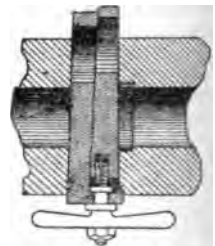
Č. 1089. Závor pístem dle Wahrendorfa.

osmy a připojením čísel konečné zátáčky, na př. ∞ až 45 znamená: zátáčka přibývající až na délku 45 průměrů. Takový způsob rýhování nazývá se »progressivním« (přibývacím). Počet ryh bývá velmi nesterjný, obnášeje u některých předovek pouze 3, u jiných 9; u zadovek kolísá mezi 12 až i více než 100. Také hloubka ryh není stejná.

O délce vývrtnu. U předovek jmenuje se vývrtem celá dutina od ústí až ke dnu, u komorových kusů od ústí až po komoru; u zadovek označují někdejší celou délku děla za vývrt, pravidelně však sluje vývrtem jen rýhovaná část dutiny, jež začínajíc u ústí, končí před ko-

morou. Délka vývrtnu vyjadřuje se buď v průměrech vývrtnu samého, nebo dle délkové míry. Na poměru délky k průměru zakládá se rozoznávání dlouhých, prostředních a krátkých kusů i různé pojmenování druhů. Z polních děl měly předovky délku 14 až 16 ráží, zadovky mají 15 až 23 (v Anglicku 28) ráží. U děl bořících rozhoduje účel o větší nebo menší délce. Děla pevnostní trpí, stfili-li se z nich za předprší, mnohem méně, než páli-li se stfily, pročez v tomto případě je nutno, aby hlaveň byla pošinuta dle své ráže 30 až 100 cm do stfily, nemá-li býti zničena účinkem plynů. Jinak rozhoduje jen možnost výsledku, a tu seznáno, že, použije-li se náboje v tíži $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{5}$ a $\frac{3}{12}$ váhy stfely, docieno nejlepších výsledků při délce 19, 21 a 23 průměrů.

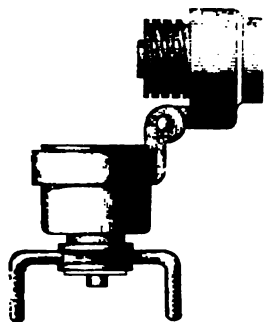
Tloušťka stěn y hlavně řídí se především dle tlaku prachových plynů, jemuž stěny kusů při výstřelu jsou vydány. Tento tlak, obnášející několik set atmosfér, účinkuje především v zadní části kusu, totiž v komoře, čím dále od komory, tím slabšímu tlaku jsou stěny vydány, pročez zde mohou býti o něco slabší, aniž jest se obávati, že by přílišným vnitřním tlakem se roztrhly. — Při ustanovování síly stěn jest tudíž především bráti ohled na tlak plynů a na pevnost kovu, z něhož kus zhotoven. Je-li kov velmi pevný, dostačila by ovšem mnohem menší tloušťka stěn a celý kus mohl by se pak státi mnohem lehčím. V té příčině jest nutno s kovem plýtvati, jelikož kusy v poměru k velikosti svých stfěl příliš lehké velmi trpí zpětným nárazem, který přenáší se zároveň na lože, a je brzy ničí. Proto u děl jest velmi důležitá jistá převaha na zadním konci, kterým doléhají na přístroj řídící, aby se jinak opěťovanými oftesy snadno neporouchal. U hladkých děl bronzových jest pravidlem, říditi tloušťku jejich stěn dle poměrné síly prachového náboje, tak že u děla pro náboj v tíži 0,28, 0,3, 0,4 a 0,5 váhy koule požadována tloušťka stěn u dna (na zadním konci) rovnající se 0,7, 0,75, 0,8 a 0,9 průměru koule (vývrtnu), kdežto tloušťka stěn za hlavou (u ústí) obnášela 0,4 až 0,5 tloušťky zadní.

Č. 1090. Závor dvojitým klínem dle Kreinera.

Toto vše týká se jedině předovek s hladkým vývrtem. U stfelen rýhovaných nalézá stfela ve vývrtnu mnohem větší odpor, čímž se vyvíjí větší množství prachových plynů, a tyto více se napínají. U rýhovaných zadovek zvyšuje se odpor ještě tím, že stfela svými obroučky neb obalem vtlačiti se musí do ryh a mimo to že při svém prodloužením tvaru nejen je těžší než koule stejného průměru, nýbrž že i plocha, na které se stěnami se stýká, jest nepoměrně větší, kterýmž odporem se vyvíjí ještě více prachové síly. U novějších

střelba užívá se obecně kovů pevnějších než dělovina a mimo to i způsob spracování zvyšuje velmi pevnost kusů z těchto kovů zhotovených, tak že, ač celkem šetří se pravidel po předvokách zděděných, přece není třeba přeháněti při silném napjetí plynů silu stěn, jelikož oproti většímu vnitřnímu tlaku staví odpor pevnější hmoty. Také zde zvyšuje se však nezdědká tloušťka stěn k vůli celkové tíži kusů, což v mnohém ohledu je nutno

Č. 1091. Závor s kloboukem dle Whitwortha.

pro zvýšenou tíži stěla a velkou jejich počáteční rychlost.

Závory u děl zadovek. Domněnka, že způsob nabíjení děla od zadu jest vy-možeností nové doby, jest mylnou, naopak jest nabíjení od zadu tak staré jako děla sama; nejstarší ze zachovaných děl jest zadovka, podobně jako většina jiných z XV. a XVI. stol. i z doby pozdější.

Výhodou zadovek jest: pohodlnější vpravení střelky i náboje do komory, rychlejší střelba a větší donosnost, jelikož střela do hlavně komorou vpravená, se vtačuje do vývrtu teprve při výstřelu. Kusy zařízení k nabíjení od zadu, jsou skoro vždy rýhované, rýhy sahají však od ústí pouze k místu, kde se nalézá střela před výstřelem: prostora za rýhami jest hladká, mívá větší průměr než rýhované vývrt a jmenuje se k o m o r o u. Dno komory tvoří z á v o r, který u různých soustav rozličně jest sestrojen. Závor musí býti sestrojen tak, aby, když náboj do komory byl vpraven, tvořil dno komory stejně spolehlivé, jako dno u kusů litých. Uzavření komory musí býti naprosto neprůdušným, čehož však nelze docílití jedině závorem, a proto se užívá ještě zvláštních prostředků. — Otvírání i zavírání komory budiž pohodlné, a závor sám co možná jednoduše sestrojen, jednak k vůli trvanlivosti jednak i proto, aby jediný muž zavírání i otvírání komory mohl obstarati. Z poslední příčiny nemá býti závor také příliš těžký, jakož i proto, aby tím příliš nevzrostla zadní převaha kusu. Konečně budiž závor zařízen tak, aby při míření nepřekážel, a aby při každé poloze děla byl k němu volný přístup. Z novějších závorů jsou nejdůležitější:

Soustava Wahrendorfova (vyobr. č. 1088. a 1089.), kde závor tvoří píst od zadu do vývrtu kusu vpravený a zde upevněný. D. totiž provrtáno po celé své délce. Na zadním ústí upevněn toulec T, v němž píst, zadní rozšířenou část vývrtu přesně vyplňující, ku předu i k zadu jest pohybliv. K otevření komory vytáhne se píst a otočí i s toulcem na příslušném kloubu k ke straně, že náboj lze

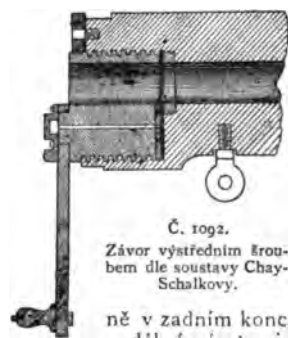
pohodlně vpravit do komory. Uzavření komory děje se přitocněním toulece a vstrčením pístu do vývrtu, v kteréžto poloze se píst upevní prostrčením příčné zásuvky z. Otvírání a zavírání komory vyžaduje u této soustavy dvou mužů. V Rakousku užito soustavy té u zadovek z r. 1861.

Soustava Kreinerova (vyobr. č. 1090.) s dvojitým klínem osvědčovala se skvěle, a také v nejednom státě s prospěchem byla zavedena, v Rakousku nedošla však uznání. Tento závor skládá se ze dvou na sobě pohyblivých klínů, tvořících tak společně čtverhrannou zásuvku, kterou lze pohybovati v příslušném otvoru za komorou ve hmotě kusu příčně k vývrtu. Silným šroubem lze oba klíny na sobě pošinovati, čímž zásuvka, kterou společně tvoří, následkem jejich šikmosti stává se silnější nebo slabší; nechá se snadno vytáhnouti ve svém ložisku, čímž komora se otevírá, a opět vstrčiti, načež sesílením v ložisku se upevňuje, tak že jednou plochou se opírá na zad, druhá pak doléhá na okraje vývrtu. Oba klíny jsou opatřeny průlomem, kterým se náboj vpravuje do otevřené komory; zvláštním stavným šroubem postaráno, že závor jen potud možno vytáhnouti, aby průlom obou klínů se nalézal v rovnosti s vývrtem kusu. K vůli neprůdušnosti při uzavření komoře jest tato vřadu opatřena měděným kruhem, na který závor doléhá.

Soustava Whitworthova (obr. č. 1091.). Zavření komory obstarává se kloboukem, který se našroubuje jako matice na zadní konec děla a sám tvoří dno komory. Při otevření komoře zůstává klobouk v kruhu, který na veřejkách se kloní dolů, po vpravení náboje do komory pak zdvižen, umožňuje opětně našroubování klobouku. U menších děl je klobouk opatřen rukovětí jako klikou, kterou se děje našroubování; u velikých kusů má tento závor dvě rukověti.

Soustava Chay-Schalkova (viz vyobraz. č. 1092.), závor šroubem. Tento závor, vynalezený liverpoolským továrníkem Chayem, záleží ve šroubu, umístěném výstředně v zadním konci děla tak, že jeho podélný vývrt v jedné postavě tvoří prodloužení vývrtu děla; přitáhne-li se šroub, stává se plná jeho strana za komoru a tvoří její dno. Schalk zlepšil tuto soustavu tím, že k vůli neprůdušnému uzavření opatřil okraje komory měděným kruhem. Otevření i uzavření komory vyžaduje vždy polovičního otočení šroubu; zátravka je vyvrtána v plné části šroubu.

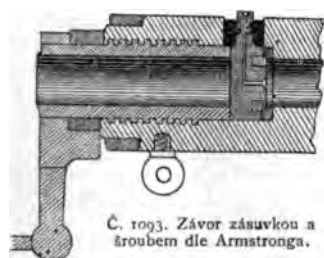
Soustava Armstrongova (viz vyobr. č. 1093.) záleží ve šroubu po délce provrtá-

Č. 1092. Závor výstředním šroubem dle soustavy Chay-Schalkovy.

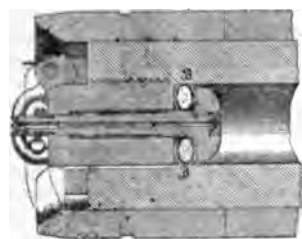
ném a zašroubovaném v rozšířeném vývrtnu zadního konce děla, tak že vývrt jeho rovněž jest takřka prodloužením vývrtnu děla. Před šroubem, v místech, kde končí komora, má jedna strana děla otvor, do něhož zapuštěna zásuvka, tvořící dno komory. Otevření komory děje se tudíž uvolněním šroubu a odtážením

zásuvky nebo klínu, načež se náboj vývrtem šroubu vpraví do komory. K uzavření komory zastrčí se opět zásuvka a přitáhne šroubem, tak že doléhá na měděný okraj komory. Zátravka je vyvrtána v klínu a zápalný oheň zasahuje náboj uprostřed. Zámek Armstrongův uznán všestranně za dokonalejší než Whitworthův a byl také v Anglicku zaveden. Ze se děla v praktickém použití neosvědčila, nespadá na vrub závoru, nýbrž na vrub nedobrého zacházení s ním, jakož i poněkud nešťastného provedení.

Soustava Schenkel-Eastmanova náleží mezi nejnevhodnější systémy, které se vyskytly v posledních desetiletích. Zámek tvoří šroub, který od zadu do rozšířeného vývrtnu děla je vpraven, a jehož závitky stejně jako závitky mateční v zadku děla jsou šestkrát přerušeny, tak že šroub o $\frac{1}{6}$ otočený pohodlně nazpět dá se vytáhnouti a podobně otočením o $\frac{1}{6}$ pevně přitáhnouti. Komora jest v samém šroubu a proto má šroub tíži bez mála jedné třetiny celého děla. Vyjmouc Spoj. Obce severoamer. nebylo jinde této soustavy použito.

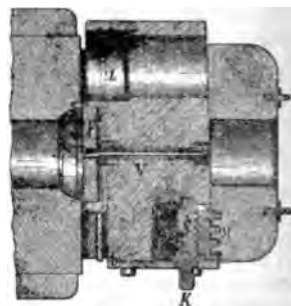
Francouzská děla (vyobr. č. 1094.) opatřena jsou závorem šroubovým, jehož závitky a taktéž i závitky matečné v zadním konci děla jsou třikrát přerušeny, tak že šroub o třetinu otočený nechá se volně vytáhnouti, načež se obrátí nastranu jako u soustavy Whitworthovy. Po vložení náboje (což ovšem vzhledem k závitkům v zadním konci vývrtnu je méně pohodlné) zastrčí se šroub opět a o třetinu přitáhne. Neprůdušnost při výstřelu způsobuje v závorovém šroubu umístěný píst, jehož hlava tvoří vlastní dno komory, a jest podložena ucpávkou Bangeovou, totiž kruhem ze skopového loje a lnu koudele s plátným obalem, uzavřeným mezi dvěma zinkovými miskami.

Č. 1094. Zámek šroubem u francouzského děla polního. BB Ucpávka Bangeho.

Největšího rozšíření nabyl klínový zámek Kruppův (vyobr. č. 1095.), rozšířený skoro ve všech státech světa. V Rakousku jsou veškerá Kruppova děla opatřena tímto závorem. Veškerý z ocelového bronzu zhotovené zadovky pak tímž závorem s nepatrnými změnami. Kdežto zámek Kruppův tvoří klín válcovitý, příčně k vývrtnu děla do tohoto zastrčený a pouze na přední straně opatřený plochou, která tvoří dno komory, jest klín rakouských děl čtverhranný a v uzavírací poloze se upevňuje stejně jako první silným šroubem, který v klínu samém jsa umístěn, zasáhá svými závitky do stěn zadního konce děla, a tak posunutí klínu zamezuje. Při nabíjení otočí se šroubem a klín vytáhne se k levé straně, až jeho průlom se postaví do rovnosti s vývrtem děla, tak že náboj pohodlně se do komory vpraví, načež se klín opět přitáhne, a otočením šroubu upevní. Zátravka jest u rakouských děl upravena nad komorou, u děl německých jest vyvrtána v závorovém klínu, a nalézá se prodloužením ve stěně děla tak, že, dokud zámek není spolehlivě uzavřen, nelze náboj vypáliti; mimo to je zátravka z venčí opatřena štítkem ochranným, aby při výstřelu nikdo z obsluhujícího mužstva nemohl býti poškozen vyprskujícím ohněm, kteréhož opatření děla rakouská nemají. Ač zámek klínem je velmi spolehlivým a plocha komoru uzavírací následkem poněkud šikmé polohy celého závoru pevně doléhá na okraje komory, přece třeba k vůli neprůdušnosti užití kruhu Broadwellova, který tlakem při výstřelu tak se roztahuje, že plyny unikati nemohou.

V Rakousko-Uhersku vzniklo r. 1870 a 1871 přesvědčení, že posavadní polní děla nemá dostatečné způsobilosti a že dokonalých zadovek nelze dosíci ani mnohými změnami na předovkách provedenými. Dlouho váháno a hledán vhodný materiál pro děla, i podobalo se již, že přijato bude dle vzoru německého děla Kruppova; tu r. 1874 vystoupil c. a k. generál Uchatius se svým vynálezem i ukázal, že z ocelovitého bronzu jim sestrojeného lze vyráběti děla rovněž tak pevná jako v Německu z lité oceli. Vynález jeho ochotně byl přijat, když po 2147 ranách z jednoho kusu Uchatiova neukázaly se žádné známky zeslabení jeho způsobilosti. V soustavě děla zachována sice hlavně myšlenka Kruppova, ale u nového materiálu použito všelikých vymožeností a zkušeností moderní techniky. Jistota trefení a působení střely, trvanlivost a elegance celé konstrukce pře-

Č. 1095. Zámek Kruppův klínem; zavřený.

škozen vyprskujícím ohněm, kteréhož opatření děla rakouská nemají. Ač zámek klínem je velmi spolehlivým a plocha komoru uzavírací následkem poněkud šikmé polohy celého závoru pevně doléhá na okraje komory, přece třeba k vůli neprůdušnosti užití kruhu Broadwellova, který tlakem při výstřelu tak se roztahuje, že plyny unikati nemohou.

V Rakousko-Uhersku vzniklo r. 1870 a 1871 přesvědčení, že posavadní polní děla nemá dostatečné způsobilosti a že dokonalých zadovek nelze dosíci ani mnohými změnami na předovkách provedenými. Dlouho váháno a hledán vhodný materiál pro děla, i podobalo se již, že přijato bude dle vzoru německého děla Kruppova; tu r. 1874 vystoupil c. a k. generál Uchatius se svým vynálezem i ukázal, že z ocelovitého bronzu jim sestrojeného lze vyráběti děla rovněž tak pevná jako v Německu z lité oceli. Vynález jeho ochotně byl přijat, když po 2147 ranách z jednoho kusu Uchatiova neukázaly se žádné známky zeslabení jeho způsobilosti. V soustavě děla zachována sice hlavně myšlenka Kruppova, ale u nového materiálu použito všelikých vymožeností a zkušeností moderní techniky. Jistota trefení a působení střely, trvanlivost a elegance celé konstrukce pře-

sahují všechny dobré vlastnosti starších polních děl.

Polní děla rakousko uherská vzoru 1875 (viz příl. A) jsou 8 a 9 centimetrová (lehká a těžká) a jen velikostí rozměrů se rozeznávají. Hlavě jest z ocelovitého bronzu, skládá se ze dvou do sebe přecházejících kuželů a nemá žádných okras. Na hlavní rozeznáváme předek, střed a čepy. Čepy mají 4hranné přilité očepky a jsou vyhloubeny. Muška i hledí (*Visir, Aufsatz*) jsou umístěny na pravé straně děla. Na vrchu děla je plocha kvadrantní, na níž se staví kvadrant. Ryh podélných jest 24; závit má délku 45 kalibrů. Příční průvrt v zadku jmenuje se průvrtem klínovým. Hlavně mají plošný závor klínový, na jehož levé straně zabraňuje zvláštní zařízení samovoinému otvírání za vozby. Na pravém konci klínového průvrtu přišroubován zevně na hlavní závor ní rámec. Svrchní a spodní strana klínového průvrtu má po dvou listách vodicích (*Führungsleisten*), mezi nimiž jsou vůdčí žlábký

(*Führungsnuthen*).

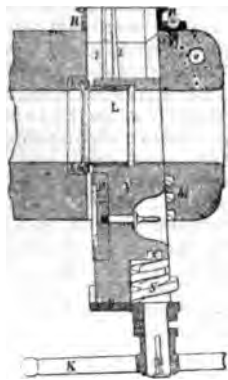
Před klínovým průvrtem jest prostora pro náboj (komora).

V zadní části se komory nachází

ce měděný kroužek a v něm lůžko pro kruh Broadwellův.

Ostatní částka vývrtu jest rýhována.

Závor ní klín pohybuje se v příslušném ložisku za komorou děla pouze jedním směrem. V poloze komoru uzavírající jest pojištěn vniknutím závitků šroubu *S* do vyhloubenin *M* v zadní stěně ložiska. Nahodilě uvolnění šroubu zamezuje se závor ní *k*. Má-li se komora otevřít, sklání se závor ní *k* a šroub *S* se klikou *K* o polovici otočí, načež se uvolněný klín vytáhne, až průlom jeho *L* přímo se postaví za vývrt děla a náboj od zadu pohodlně se může do komory vložit. (Vyobr. č. 1096.—1098.) Na to přistří se klín opět a polovičním otočením klikou *K* (tudíž v šroubu *S*) upevní, a zpětné otočení šroubu závor ní *k* zamezí. Šroub *S* má silné ploché závitky, které na jedné straně jsou ploše od-pilovány, tak že stačí poloviční otočení šroubu, aby buď veškerý závitky vnikly najednou do vyhloubenin v *M* a upevnily klín, anebo taktéž najednou z těchto vyhloubenin vystoupily, načež klínem volně se může pohybovat. Na místo, které při zastrčeném klínu tvoří dno komory, jest v klínu zasazena měděná deska *P*, která se připevňuje šroubem *p*. Deska vkládá se sem teprve před střelením, a jest nutno občasně ji měnit. K usnadnění toho jest klín na zadní straně vyhlouben, čímž jednak šroub *p* se stává pohodlně přístupným, zároveň pak

Č. 1096. Rakouský závor ní klínem; otevřený (průřez vodorovný).

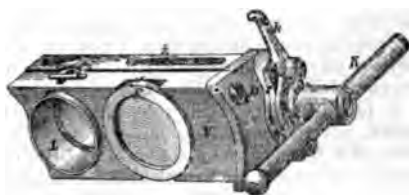
i klín sám, mající u velkých kusů značnou tíži, stává se lehčím. Pohyby klínu obmezují se stavným šroubem, který zasahuje do žlábků *f*. Aby bylo lze děl užívati ke střelbě, třeba je uložiti v lafety čili lože, na nichž se nalézá řídídlo a která stojí na kolech, polní a horská děla na dvou, těžší pevnostní,

U lafet polních děl jsou někdy mezi stěnamy či postranicemi lafety a koly sedadla pro dva dělostřelce obsluhovací. Aby děla polní mohla býti převážena hbitě a rychle mezi bitvou i na bezcestí přes zoraná role úprkem, pozdvihne se zadek čili dolní konec lože na hlomoznu či kolesnu (v. t.) dvojkolou, t. j. nahlomozí či nakolesí se a připevní a tak utvořený povoz čtverkolý tažen několika, 2 až 3 páry koní. Pro lepší znázornění zde na připojené tabulce A) vyobrazeno polní dělo rakouské odhlomozené a vyobrazeno polní děla cizozemská nahlomozená: ruské, francouzské, italské, anglické a německé.

Těžká děla pevnostní, oblahací (viz přílohu B) a námořní rozličných států vyvinula se v hlavní věci podobně jako děla polní. Zvláště podotknouti sluší vývoj krátkých děl a moždířů a dosažení velkých začátečných rychlostí dlouhými hlavněmi. Co se týče látky hlavně, tu dosáhl ocelovité bronzy pro děla těžká v novější době největší důležitosti; při velkých kalibrech však nalézají se ještě rozličné závady.

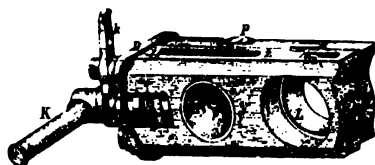
Rakousko chystalo se r. 1859 přijmouti nové hladké batterijní d., ale poznavši téhož roku přednost rýhovaných děl, přijalo tehdejší

pruskou konstrukci dle Warendorfa s malými změnami co děla 12, 15 a 9 centimetrová. Co se týče střeliva, bylo třeba změn větších, hlavně vzhledem k otázce šrapnelové. Roku 1861 byla nová děla veskrze zavedena. Hlavně jsou z litého železa, skládají se ze dvou kuželů beze všeho přechodu a mají poněkud zesílenou hlavici s předním výřezem hledítkovým. Nemají uch ani ozdoby. Rýhy mají obdélníkové, závit nepřetržitý, lože pro střelu a

Č. 1097. Rakouský klín závor ní, pohled ze zadu.

pruskou konstrukci dle Warendorfa s malými změnami co děla 12, 15 a 9 centimetrová. Co se týče střeliva, bylo třeba změn větších, hlavně vzhledem k otázce šrapnelové. Roku 1861 byla nová děla veskrze zavedena. Hlavně jsou z litého železa, skládají se ze dvou kuželů beze všeho přechodu a mají poněkud zesílenou hlavici s předním výřezem hledítkovým. Nemají uch ani ozdoby. Rýhy mají obdélníkové, závit nepřetržitý, lože pro střelu a

Č. 1098. Rakouský klín závor ní, pohled ze předu

patronu jest hladké. Mají Wahrendorffův pístový závor a lafety podobné jako děla hladká s malými změnami.

Vynález ocelovitého bronzu uvedl na novou dráhu též otázku děl pevnostních. Přednosti polního materiálu vzoru 75. vybizely zůžitkovati tohoto též pro těžká děla. Ač první pokusy v tomto směru úplně neuspokojily, přece povedlo se zvýšené obezřetlosti použití ocelovitého bronzu i pro veliké kalibry. Pokusy počaly r. 1878 a již r. 1880 přijata 12, 15 a 18centimetrová oblehací děla (viz vyobr. 12 a 18ctm. děla v přil. B a C), pak r. 1885 9, 15 a 21ctm. moždíře, potom 15ctm. moždíř obranný. Též 15ctm. děla námořní a 12 a 15ctm. děla nejmenších střílen a 28ctm. námořní moždíře zhotoveny z nového materiálu. Děla oblehací, 12 a 15ctm. jsou jen svými rozměry rozdílna a podobají se dělům polním vzoru r. 1875., jsou však před závorem sesílána svěracím kruhem, na kterém jsou přišroubovány klouby měřidla. Při 18ctm. dělu schází svěrací kruh, a hlaveň velmi krátká skládá se ze dvou kuželů. Vývrt opatřen vláskovitými ryhami, které počínají v prostoru nábojnám a končí postupným závitem. Děla vzoru 1880 mají zvláštní batterijní lafety s hydraulickou brzdou, moždíře železné sáně stěnové, oboje k vození upravené.

Hlavně obou děl nejmenších střílen rozeznávají se od hlavní děl oblehacích jen několika příklovy, které slouží k spojení s vedoucí šínou lafety a dvojstrannou, jen 750 mm dlouhou linií záměrnou, jejíž přední a zadní bod směru nacházejí se před osou čepů. Stojí-li dvě děla tohoto druhu v pancéřové věži, jako se obvyčejně stává, má v pravo stojící dělo plochý klínový závor na pravo se otvírající. Hlavní těch užívá se jen v lafetách nejmenších střílen vzoru 1880 a 1881. Námořní d. 15centmtr. má hlaveň 5'165 m dlouhou a váhu 6250 kg a 30 vláskovitých ryh s konstantním závitem. U tohoto děla zdařil se poprvé pokus opatřiti vývrt zvláštní rourou vykládací z dělovin, obsahující více mědi, a opatření to ukázalo se výborným prostředkem ke zvýšení pevnosti všech děl vz 1880 D., jehožto používá se v železné námořní lafetě na železném rámu. vrhá duté, 50 km vážící stfely až 7000 m daleko, a ty na vzdálenost 500—1000 m prorážejí pancíř až 25 cm silný.

Děla 24 a 28centimetrová systém u Kruppova jsou výhradně jen pro hradby námořní. Jsou dle známé již kruhové konstrukce sestrojena a spočívají ve zvláštních námořních lafetách (*Ausrennlafetten*) na železném rámu. 28centimetrové též v lafetách nejmenších střílen. Tyto jsou podobně zařízeny jako lafety 12, 15centimetrových děl nejm. střílen vzoru 1880; avšak třeba jest pro začátek v dolní části pohybu parní pumpy, která vykonává též pohyb věže a vytahování stfely. Stfely mohou se vrhati až do vzdálenosti 6900, po případě 8500 m, a 28centimetrové d. prorážejí za týchž podmínek jako u 15centimetrového děla námořního ocelový lodní pancíř 65 cm silný.

Děla lodní byla většinou táž jako děla pozemní, ovšem se změnami, jakýchž vyžadují rozdílné použití a míření. Tak byla zavedena děla Labitteova a vz. r. 1863., některá děla vz. r. 1861. a 1875., a v nejnovejší době děla materiálu vz. r. 1880. Každá námořní moc musila lodní děla objednat u firem zvláště v oboru tom pokročilých, aby nezůstala za jinými, tak u Armstronga a později u Kruppa. Lafety lodních děl slují raper ty, rámy jejich sánky. Stfely jejich jsou podobny stfelám pozemního dělostřelstva; duté stfely jmenují se z pravidla granáty. — V essenském závodě Kruppově sestrojeno pro námořní moc něm. d. kalibru 40 cm, zevně 10 m dlouhé s vývrtem 8'71 m dlouhým, vážící 720 q Ryh má 90 a střílí pancéřové granáty 777 kg vážící. Hlaveň leží v rámové lafetě z kujného železa o výši 2'96 m a míření děje se zvláštním hybostrojem.

Děla strojová. Americká válka r. 1861 až 1865 přivedla zase v užívání stará mnoho-hlavňová děla a opakovačky, a od té doby zabývali se sestrojem jejich vynálezci američtí, belgičtí, francouzští a švédští. Ve Francii byla zbraň ta skutečně zavedena a ve válce r. 1870/1 bylo jí s jakýmsi prospěchem užito. Děla strojová tředí se na kulometry (mitrailleusy), zařízené pro různé náboje, pak rychlostředná děla, která mají větší kalibr než ručnice a stfely ocelové plné neb duté; též metají zápalné granáty z litého železa. V Rakousko-Uhersku zkoušena hlavně mitrailleusa Gatlingova a Montignyho, kteráž poslední též r. 1870 definitivně přijata byla. Ač výsledky pokusů střílných batterií z 8 kusů této zbraně sestavené zcela uspokojovaly, přece byla Montignyho mitrailleusa z polního boje vyloučena a má jen za úkol, působiti při vyzbrojení pevných míst co boční dělo, ku kterémuž účelu ho lze užívatí bez lafety na zvláštním podstavci. Větší důležitosti došla děla strojová u námořnictva. Zde stala se tato hlavní obranou proti nejnovějšímu nepříteli lodí válečných — torpedu —, spyající své stfely jako krupobití na loďky, jež metají torpeda. Námořní moc rak.-uherská rozhodla se pro 25millimetrovou mitrailleusu od Nordenfelta a pro 47millimetrové (později též 37millimetrové) d. od Hotchkina. V novější době přijato v Americe vynalezené rychlostředné d. Maximovo. střílející s báječnou rychlostí. Z tohoto děla jest totiž možno automaticky za 1 minutu asi 600 ran vystřeliti.

Mnohé, čemu vyhnouti se v článku tomto bylo nutno k vůli stručnosti, obsaženo v jiných, člancích k střílné zbraně se vztahujících, zejména pak ve člancích: *Donosnost, Dostřel, Hlaveň, Kolesna, Kulomet, Lafeta, Moždíř, Mířidlo, Palné zbraně, Předovka, Řididlo, Střela, Zadovka* a jiné.

Bs. Ržk.

Za účelem lepšího přehledu jakož i srovnání podáváme zde souborné tabulky znázorňující jednotlivé kategorie děl rakouských, pak tabulku srovnávající děla rakouská s děly předních států evropských.

Pevnostní a pobřežní děla rýhovaná v Rakousku.

Pojmenování děl dle cm	Předovky			Zadovky								
	z r. 1863			oblehací z r. 1880			pobřežní			z r. 1861		
	hor- ské	polní		z ocelovitého bronzu			z oceli			železná		
	7	8	10	12	15	18	15	24	28	9	12	15
Průměr vývrtu . . . . . mm	74	81	101	120	149	180	149	235	280	91	120	149
Délka celého děla . . . . . mm	—	—	—	3100	3600	2225	5165	5320	9800	2040	2774	3086
Délka vývrtu . . . . . mm	—	—	—	2135	2330	1195	3703	3451	6380	1543	2144	2282
Počet ryh	6	6	6	30	36	40	30	32	64	18	24	30
Zatočení ryh dle vývrtu	21	21	21	∞-45	∞-45	100-30	75	71	∞-25	52	51	67
Tíže děla se závorem . . . . . kg	89	272	501	1700	3200	2030	6180	15500	37300	672	1488	2859
Náboj prachu . . . . . kg	—	—	—	4'8	7'8	3'2	14'5	24	106	0'6	1'1	2'15
Tíže granátu . . . . . kg	—	—	—	16'7	31'5	56	—	—	—	7	14'6	27'7
Dostřel granátem . . . . . m	—	—	—	7900	8400	5000	—	—	—	4600	5500	5800
Tíže granátu z tvrdé litiny . . . . . kg	—	—	—	—	38	—	—	139	—	—	—	—
Dostřel týmň . . . . . m	—	—	—	—	2000	—	—	4000	—	—	—	—
Tíže granátu ocelového . . . . . kg	—	—	—	—	—	—	51	132'5	345	—	—	—
Dostřel týmň . . . . . m	—	—	—	—	—	—	3000	4000	—	—	—	—
Tíže šrapnelu . . . . . kg	—	—	—	—	19'5	36'9	64	—	—	7'5	16'5	30'9
Dostřel šrapnelem . . . . . m	—	—	—	—	3000	3000	2400	—	—	2300	2800	2800
Tíže zápalné střely . . . . . kg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28'7
Dolet zápalné střely . . . . . m	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tíže duté střely se zápalkou . . . . . kg	—	—	—	—	—	—	—	42'5	118'5	296	—	—
Dolet téže . . . . . m	—	—	—	—	—	—	—	7000	6980	—	—	—
Tíže kartáče . . . . . kg	—	—	—	—	17'6	—	—	—	—	4'2	9'6	17'4
Dostřel kartáčem . . . . . m	—	—	—	—	700	—	—	—	—	—	—	—

Pevnostní a pobřežní děla s hladkým vývrtem v Rakousku.

Horská děla v Rakousku.

Označení v cm	D ě l a									
	bronzová		železná							
	polní z doby před r. 1859		obhájovací z doby před r. 1859		baterijní		pobřežní z roku 1859		granátová z r. 1859	
	lehká	těžká	lehká z r. 1859	těžká z r. 1859	lehká	těžká	lehká	těžká	granátová	granátová
12	12	12	15	15	19	15	15	24	24	
Průměr vývrtu . . . . . mm	118	118	118	148	148	186	149	149	241	241
Průměr vývrtu v kosofoře . . . . . mm	—	—	—	—	—	—	—	—	161	161
Tíže celého kusu . . . . . kg	580	759	1568	1915	2765	4515	406	881	3880	3880
Náboj prachu . . . . . kg	30	45	∞-45	∞-45	68'4	59	70	61'7	70	45
Tíže šrapnelu nebo granátu . . . . . kg	—	—	—	10'9	10'9	21	2'6	10'9	—	—
Dostřel šrapnelem nebo granátem . . . . . m	—	—	—	1400	1500	1500	1000	—	—	—

Průměr vývrtu . . . . . mm	66
Délka děla	1000
Délka vývrtu	605
Počet ryh	18
Hloubka ryh	1'25
Šířka ryh	8'5
Zatočení ryh dle vývrtu	30
Tíže děla se závorem . . . . . kg	89'38
Tíže lože bez děla	104'39
Úhrnná tíže	193'77
Náboj prachu k výstřelu	0'35
" " k házení	0'16
Tíže granátu	2'91
" šrapnelu	3'12
" kartáče	3'13
Dolet granátu házeného	2000
" " stfeleného	4000
" šrapnelu	2500
" kartáče	500

Námořní děla rakouská.

Pojmenování děl cm	Z a d o v k y										Předovky			
	z ocelov. bronzu se závorem s plochým klínem			z lité oceli, s Kruppovým závorem s kulatým klínem						ze želez. litiny dle vzoru Wahrendorfova		z kujn. železa dle vzoru Armstrongova		
	7	9	15	15a	15b	21	24 I. tř.	24 II. tř.	26	28	12	15	18	23
Průměr vývrtu . . . . . mm	66	87	149'1	149'1	149'1	209'2	235'4	235'4	260	280	120'4	149'1	177'8	228'6
Délka děla . . . . . mm	1000	2060	3775	3850	3850	4185	5320	4703	5720	6100	2774	3086	3302	3962
Délka vývrtu . . . . . mm	605	1460	2630	2625	2685	2667	3452	2929	3770	3967	2144	2282	2172	2642
Počet ryh	18	24	36	36	24	30	32	32	32	61	24	30	3	6
Zatočení ryh dle vývrtu	30	45	∞-45	∞-45	68'4	59	70	61'7	70	45	52'2	63'2	35	až 45
Tíže děla se závorem . . . . . kg	90	487	3400	4000	4000	8820	14860	14750	22000	7500	1490	2860	6604	12700
Náboj prachu pro ocel. granáty . . . . . kg	0'35	1'5	10	10	8	17	24	24	32	60	4'8	7'8	13	23
Tíže ocelov. granátů . . . . . kg	2'91	6'39	38'5	38'5	33'75	93'7	132	140	179'5	253	16'7	31'5	53'4	116
Náboj prachu pro granáty se zápalníkem . . . . . kg	—	—	10	10	8	14	20	20	27	60	—	—	6	14
Tíže granátů se zápalníkem . . . . . kg	—	—	31'5	31'5	30'5	78	119'5	119'5	160'7	221'5	—	—	55'8	120
Náboj prachu pro šrapnel . . . . . kg	0'35	1'5	10	10	6'5	—	—	—	—	—	16'7	32'5	—	—
Tíže šrapnelů . . . . . kg	3'12	7'08	31'5	31'5	30'5	—	—	—	—	—	19'5	36'9	—	—
Dostřel . . . . . m	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000

Polní děla předních států evropských.

	Rakousko		Německo		Rusko			Francie		Itálie		Anglie			
	8 cm	9 cm	lehk.	těžk.	lehk. těžk.	9	canon de	bronzo	oce	gliberní	16-				
	polní děla z r. 1875	polní děla	polní děla	polní děla	polní děla	polní děla	80 mm	90 mm	polní děla	polní děla	lehk.	těžk.	liber.		
Průměr vývrtu . . . . . cm	7.5	8.7	7.85	8.8	8.7	8.7	10.65	8	9	7	9	7.62	7.62	9.14	
Délka celého děla . . . . . cm	195	206	210	210	170	210	210	228	228	178	—	210	185.4	189.2	
Délka vývrtu (dle průměru)	19	16.8	19.7	16.7	13.6	18.5	14.75	21.1	18.2	17.7	—	17.3	19.9	20.7	
Počet ryh	24	24	24	24	24	24	24	24	28	12	—	24	3	3	
Hloubka ryh . . . . . mm	1.25	1.25	1.25	1.25	—	—	—	—	—	1.3	—	1.25	2.8	2.8	
Šířka ryh . . . . . mm	7	8.1	7.25	6.02	8.4	8.4	10.5	8	8	16.2	—	8.2	10.3	10.3	
Zatočení ryh (dle prům. vývrtu)	45	45	50	50	00-30	00-40	00-40	120-	104-	47	—	45	30	30	
Tíže děla i se závorem . . . . . kg	299	487	390	450	360	445	625	423	530	300	—	487	304	410	
Závor	plochý klin		kulatý klin		kulatý klin			šroubem		kul. plochý kul.		předovky			
Dělo je zhotoveno	z ocelovitého bronzu		z lité oceli		z lité oceli s pláštěm ocelovým			z lité oceli s přetažen. novější z ocel. kruhy		z děloviny s cel. bronzu		litá ocel		z lité oceli s pláštěm, z kujného železa	
Tíže úplně vyzbrojeného děla . . . . . kg	1917	2282	1800	1940	1835	—	2038	1595	2010	1280	—	1940	1681	1821	
Náboj prachu . . . . . kg	0.95	1.5	1.25	1.5	1.5	1.5	1.84	1.5	1.9	0.85	—	1.5	0.794	—	
Tíže granátu (duté střely) . . . . . kg	4.3	6.39	5.07	7	6.8	6.8	12.49	5.6	8	4.25	—	6.73	4.11	7.3	
Dostřel granátů . . . . . kroků	6000	6000	9000	9300	9000	9000	9000	9000	9000	7000	—	7000	4200	4900	
Tíže šrapnelu . . . . . kg	4.66	7.08	5.53	8.15	6.84	6.84	12.49	—	7.94	4.2	—	6.7	4.44	7.843	
Dostřel šrapnelu . . . . . kroků	3000	3000	3300	3300	4400	4400	4100	6000	6000	3400	—	3700	3700	3700	
Tíže kartáče . . . . . kg	4.77	7.49	5	7.5	7	7	12	3.8	8.18	4.72	—	7.49	4.16	6.88	
Dostřel kartáče . . . . . kroků	600	700	500	500	560	560	520	500	500	660	—	800	500	500	
Tíže zápalných střel . . . . . kg	3.64	6.069	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Počet děl v baterii	8	8	6	6	6	8	8	6	6	8	—	8	6	6	
Počet vozů s nábojem pro baterii	8	8	8	8	6	8	12	6	6	8	—	8	11	12	
Ke každému dělu	84	70	104	103.5	—	—	—	—	—	84	—	64	32	45	
přídává se) granátu	54	45	44	36.1	—	—	—	—	—	70	—	62	112	45	
) zápalných střel	6	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
) kartáčů	8	8	5.3	5.1	—	—	—	—	—	—	—	4	4	4	
Úhrnem pro každé dělo nábojů	152	128	153.5	135.5	165	—	1.6	165	154	160	—	130	148	100	

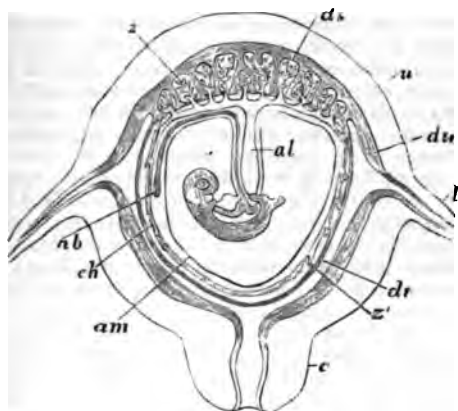
Délogement [-ložmã], franc., vystěhování, vypuzení — **Děložatí**, vypuditi z bytu; ve vojenství vypuditi nepřátelský zástup z jeho postavení, ať již palbou nebo přímým útokem blízkou zbraní, nebo pouze obratným pohybem. *FM.*

Děloha (*uterus*) v živočišstvu jest součást ženských pohlavních vývodů, nestejného ovšem významu morfologického u bezobratlých a obratlovců. U prvých jest to namnoze rozšířenina nebo postranní vakovitý vychlíplý vak z vejcovodů, v němž se vajíčka nashromažďují až do doby snášení. Tak známý jsou vakovité dělohy u hvězdovců (*Bonellia*, *Echiurus*), měkkýšů a hmyzů. Kde se vajíčka přímo snáší, schází d. — V urogenitální soustavě obratlovců základem samičích vývodů pohlavních jsou t. zv. svody Müllerovy, členící se ve vejcovody (*tuba*), dělohu a pochvu. Kde scházejí vývody pohlavní, jako u většiny ryb, není také d-hy a jikry se snáší přímo otvorem břišním (viz *Abdominální porus*). Pouze u žraloků jsou párovité dělohy, jakožto rozšířeniny vejcovodů, v nichž u žraloků vejcovodých tvrdě kožnatý obal, kdežto u žraloků živořodých připíná se zárodek na stěnu d-hy pomocí pravého koláčku děložního (*placenta uterina*). Vejcovody obojživelníků ocasatých nemají d-hy; pouze u živořodých mloků naduňují v jakési dělohovité rozšířeniny, podobné t. zv. d-oze žab (*Sieboldi*). Ani plazi nemají d-hy, s nimiž souhlasí i ptáci. Teprve

u ssavců nalézáme složitější poměry d-hy. Pouze u ptakořitných ústí oba vejcovody (bez d-hy) do kloaky, čímž upomínají na prvotné poměry plazů. U vaknatých tvoří vejcovody oddělené od sebe náдоры; jež se jakožto d-hy označují i otvírají se do dvou rovněž oddělených pochev. U všech ostatních ssavců s jednou pochvou nabývá d. různého tvaru, což závisí na proměnlivém způsobu srostu obou kanálků Müllerových. Rozeznává se: 1. d. dvojité (*uterus duplex*), kde se obě poloviny zcela oddělené do pochvy otvírají; 2. d. přehrádková (*u. bipartitus*), kde jsou obě poloviny pouze přehrádkou odděleny; tyto dva tvary jsou platny pro hlodavce a některé netopýry; 3. d. dvojrohá (*u. bicornis*), kde obě poloviny splynuly v jediný nádor, prodlužující se na pravo a levo ve vejcovody. Taková d. jest u ssavců nejrozšířenější; mají ji kytoviti, tuleni, kopynatci, hmyzožravci, šelmy a polopice. Posléze mohou rohy d-hy skoro úplně scházeti, a máme čtvrtý tvar d-hy: *uterus simplex*, platný pro člověka a opice. *V.*

U člověka jest d. (vyobr. č. 1099.) svalnatá nádržka, ve které oplozené vejce prodělává svůj rozvoj, až dožraje v dospělý, života mimoděložního schopný plod, jež pak bývá stažením stěn děložních vypuzen. Oplozené vajíčko dostává se do dělohy vejcovody, plod pak vychází z dělohy pochvou. U člověka dospělého je d. tvaru přibližně hruškovitého, z předu nazad sploštěna a spočívá skoro vodorovně na

horní i zadní stěně měchyře močového, v obyčejném stavu pak nad horní obvod dutiny pánevní nevystupuje. Rozeznávají se na ní: dno děložní (*fundus uteri*), nízká část mezi ústím obou vejcovodů, jež na panenské děloze tvoří ostrou hranu, na děloze rodivší však je sice vyšší, ale zaokrouhleno, dále tělo děložní (*corpus uteri*), totiž střední část a krček či hrdlo děložní (*cervix uteri*), jež bývá oddělen od těla mírnou zaškrbeninou. Krček děložní je dolním koncem pojat do horního dílu pochvy (*portio vaginalis*) a je tu rozdělen ústím děložním čili zevní brankou (*orificium uteri externum*) v přední a zadní pysk čili čípek, jež jsou jmenovitě v panenské děloze ostré, u dělohy rodivší však obyčejně v několik laloků roztržené. Štěrbinovitá dutina děložní (*cavum uteri*) je vtěle třístranná a hladkou sliznicí vystlána, hor-

Č. 1099. Schematický řez dělohou člověka se zárodkem (dle Longeta.

u stěna dělohy, l vejcovody, ds decidua serotina, du decidua vera, dr decidua reflexa, z klky zárodku ve vlastní placentě, z' klky chorionu, nenáležícího k placentě, am amnion, ch chorion, al stoněk allantois, ab váček pupečný, c cervix uteri.

ními rohy přechází v oba vejcovody (*orificium tubae uterinae dext. et sin.*), dolním koncem pak v průchod hrdla děložního (*canalis cervicis*), v němž vyvyšuje se sliznice děložní na přední i zadní stěně v řady šikmých řas, jež podobají se listu palmovému a nazvány byly stromem života (*arbor vitae* čili *plicae palmatae*). V poloze udržována je d. jednak vsunutím konce krčku děložního do pochvy, jednak vazy a pobříšníci, jež obaluje dokonale přední i zadní stěnu, přecházející odtud na měchyř močový a konečník, po stranách pak upíná se na postranní stěnu pánevní prostřednictvím širokých vazů děložních (*ligamenta lata uteri*), jež v sobě obsahují vaječník, vejcovod, oblý vaz děložní a vazy vaječnickové. Srč.

D. se stránky fyziologické. Od počátku pohlavní dospělosti až do doby ženského odkvětu (klimakterium) panuje na povrchu sliznice d-hy stále čilý život; při každé čmyře nejen poblanice (epithel, nýbrž někdy

i nejvrchnější vrstva sliznice při mírném krvácení se odlučuje a novou rychle nahrazuje (*membrana decidua menstrualis*). Stane-li se žena těhotnou, zvětšuje se d. znenáhla nejen přibýváním dutiny a jejího obsahu, nýbrž též mohutněním stěn následkem bujení vláken svalových, tak že ku konci těhotenství bývá 50krát větší a až 30krát těžší než d. panenská. Počátkem těhotenství změkne, zduří a zhubí celá, větším přítokem krve prosáklá sliznice d-hy tak, že dosahuje tloušťky asi 5 mm a sluje pak blána dočasná nebo padavá pravá (*membrana decidua vera*); část, na které je oplozené vajíčko uloženo, sluje blána padavá pozdější (*m. decidua serotina*); bující sliznice pak rychle malinké vajíčko se všech stran obrůstá, obklopuje a konečně v sebe uzavírá, a zove se blána padavá vchlípená (*m. decidua reflexa*); blána padavá tvoří se ze sliznice i při těhotenství mimoděložním. Při potracení a porodu bývá z dělohy vypuzena až na nejspodnější svou vrstvu, ze které v šestinedělí se záhy obrozuje sliznice nová. Mezi porodem stahuje se d. jako vydutý sval hlavně ve svých hořních částech a vypuzuje z dutiny své celý obsah: vody plodové, plod, lůžko i s mázdrami (viz Porod). — V šestinedělí ztrácí se ztučením vláken svalových znenáhla zhubnělá tkáň d-hy v těhotenství vzniklá, následkem čehož se d. v 8—10 nedělích ve všech rozměrech opět menší a k normální téměř velikosti a tvaru dospívá. — V klimakteriu č. v době ženského odkvětu zaniká s činností vaječnicků zároveň i veškerá funkce d-hy, kteráž pak znenáhla zakrsává, má tenké a plíhvé stěny, sliznici hladkou, téměř beze žlaz, misty jizvovitou; na místech, kde se dotýkají plochy sliznice epithelu zbavené (na brance a v klenbě poševní), vznikají u starých žen nezřídka různé srosteniny, zátvory č. atresie (viz níže), které způsobují někdy zadržetí výměšků děložních (*hydro-pyometra*). Senilní zakrsání d-hy, spojené s úplným zaniknutím čmyry, hledí se též operativně urychlití vyříznutím obou vaječnicků k vyléčení některých chorob ženských (hysterie, fibronysmů).

Choroby d-hy. I. Zrůdnosti spočívají na embryonálním nepravidelném vývoji, nebo na jednostranném i obojstranném zakrsání, nebo na nedokonalém splynutí základních orgánů genitálních, t. j. Müllerových svodů, jež jsouc původně od sebe odděleny a vedle sebe položeny, v dalším vývoji mají splynouti v d-oze a pochvě v jediný orgán. Z porušení vývoje M. svodů plynou různotvárné vrozené anomálie d-hy, z nichž nejčastěji pozorované jsou následující: Jsou-li oba M. svody záhy zakrslé, může nastati úplný nedostatek (defekt) d-hy, (*anhysteria*) nebo jen rudimentární tvar d-hy; pochva buď úplně schází, nebo končí slepě. Atrofuje-li předčasně jen jeden M. svod, vyvíjí se druhý normálně, čímž se přirozeně tvoří d. jednorohá (*uterus unicornis*), která má těleso podlouhlé, na vrcholu zašpičatělé a k jedné straně obloukovitě prohnuté, na jehož temeni končí jen jeden vejco-

vod. Roh druhé strany buď úplně schází nebo jest na konvexní straně jednorohé d-hy rudimentárně vyvinut. Pohlavní funkce mohou býti u d-hy jednorohé zcela pravidelné, kdežto těhotenství v rudimentárním rohu jest vždy velmi nebezpečno, končíc obyčejně ve 4-6. měsíci jeho puknutím. U žen majících d-hu jednorohou jest čmýra obyčejně pravidelnou, těhotenství může snadno nastati, k normálnímu konci dospěti a též se opakovati. Jestliže oba Müllerovy svody bez překážky dále se vyvíjejí o sobě, izolovaně, tak že nedojde k jejich splnutí v pochvě a d-oze v jeden orgán, povstává z toho řada t. zv. zdvojení d-hy, při nichž d. více nebo méně dospívá ku pravidelné velikosti a dokonalosti. Sem náleží: 1. D. dvojitá oddělená (*uterus duplex separatus* čili *didelphys*), kde obě d-hy leží vedle sebe a od sebe úplně odděleny. 2. D. dvojrrohá (*ut. bicornis*), při které obě d-hy jen v hoňení části od sebe divergují, v dolní pak v jeden celek splynuly; vzniká neúplným splnutím M. svodů a vypadá, jako by se byla po obou stranách vytvořila d. jednorohá; čípek bývá jen jeden (*ut. bicornis unicolis*), nebo každá polovina d-hy má svůj čípek. D. dvojrrohá může v obou polovinách svých býti oplodněna. Nejnižší stupeň zrůdnosti zdvojením jest 3. d. obloukovitá (*ut. arcuatus*), kde nalézáme uprostřed dna děložního jen nepatrné prohloubení, naznačující splnutí dvou polovin v jeden celek, a tvoří přečed k 4. d-oze přeřazené (*ut. septus* čili *bilocularis*), při čemž je d. zevně jednoduchá a pravidelného tvaru, uvnitř však má přeřádku, která ji rozděluje na dvě poloviny a která jest buď úplná, dosahující až k zevní brance, nebo neúplná a na způsob srpovité řasy jen naznačena. Pochva v těchto případech jest buď jednoduchá nebo dvojitá. Dále třeba jmenovati ještě nedokonalý vývoj d-hy (*ut. foetalis, infantilis*), jestliže d. setrvala u dospělé ženy na tom stupni velikosti, tloušťky a tvaru, jaký shledáváme u plodů ještě před porodem, nebo jaký nalézáme u dětí. S anomálií touto spojena jest vždy nezhoditelná bezčmýrnost a neplodnost. Někdy se týká nedokonalý vývoj pouze hrdla dělohy, které se buď vůbec nevytvořilo, neb zůstalo zakrslým (*ut. acollis et parvicollis*). Konečně sem patří vrozená atrofie d-hy (*atrophia ut. congenita*), při níž jest tvar zcela normální, avšak d. jest malá, má tenouké stěny a v příčině čmýry a oplození chatrnou funkci. Zde možno ještě léčením celkovým a hlavně místním (lázněmi, horkými injekcemi, masážemi a j.) tu a tam docílití nějakého úspěchu.

II. Zátvory, srůstění (*atresiae*) d-hy zřídka vrozené, spíše v pozdějším věku získané, bývají nejvíce v krajně branky zevní (na ústí d-hy), zřídka vnitřní. Příčinou jejich jsou nejčastěji těžké porody spojené s pohožděním, poraněním a se záněty dolní části d-hy, různě menší a větší operace na čípku. U starších žen po době klimakterické tvoří se zhusta atresie d-hy samodělečně a podmiňuje pak zadržetí výměšků hlenovitých a hnisa-

vých v děloze (*hydrometra, pyometra senilis*). U žen, které ještě čmýru mají, zadržuje a hromadí se při zátvorech čmýrná krev v d-oze (*haematometra*), která se proměňuje ve vak při každé čmýře rostoucí, naplněný tekutou nebo dehtovitě zhoustlou krví a způsobující značné obtíže, jež lze jen vhodnou operací odstraniti. (Viz Čmýra.)

III. Změny v poloze a tvaru d-hy. D. jest v dutině pánviční rozmanitými vazy, pobříšnicí, povázkami, hrází a celým dnem pánvičním tak pevně zavěšena, že se až do jisté míry může volně pohybovati a na krátko ze své polovice vybočiti. Příčiny d-hu na čas v různém směru dislokující jsou: příliš naplněný měchýř nebo konečník, zvýšený tlak břišní, zácpa, plynatost a j. Trvá-li však příčina, která d-hu z pravidelné polohy vypuzuje, delší dobu, nebo jestliže se často opakuje, tak že tím trpí pevnost dna pánvičního nebo vazy d-hu připevňující, stávajíce se podajnými, roztaženými, plihými; nebo, jestliže vazy samy nějakou chorobou utrpěly na své původní elasticnosti nebo pevnosti: bývá tím poloha d-hy trvale změněna. K tomu valně přispěti mohou různé defekty v hrází, vznikající nejvíce při prvním porodu. Při tom může následkem chorob d-hy nebo po zánětech a při novotvarech v sousedství d. sama doznati změny ve svém tvaru, které v příčině její funkce nejsou lhostejnými a které se změnami v poloze často se kombinují. Změny v poloze a tvaru d-hy jsou následující: 1. Snížení a výhřez d-hy (*descensus et prolapsus uteri*); 2. vyzdvížení d-hy (*elevatio ut.*); 3. sklon a ohnutí d-hy ku předu (*anteverio et antelexio*, též *antroversio et antroflexio ut.*); 4. sklon a ohnutí d-hy v zad (*retroversio et retroflexio ut.*); 5. sklon a ohnutí d-hy na pravou nebo levou stranu (*lateroversio et lateroflexio ut.*); 6. vchlípení d-hy (*inversio seu invaginatio ut.*).

Nejčastěji vyskytuje se snížení a výhřez, sklon a ohnutí na zad; některé — jako antelexie a retroflexie — mohou býti vrozeny; každá z uvedených deviací vykazuje řadu důležitých příznaků, někdy pro nosičky neuhu velmi trapných. Léčení jest velmi rozmanité a děje se hlavně mechanicky, orthopaedicky pomocí zvláštních kroužků (pessarů), bandáží, masážemi, injekcemi, lázněmi a různými gynaekologickými operacemi.

IV. O chorobách d-hy, které podkopávají její funkci, podmiňující různé nepravidelnosti menstruační, je: nečmýrnost, obtížnou a přílišnou čmýru, viz Čmýra.

V. Záněty prudké i vleklé mohou zachvátiti každou vrstvu a každý oddíl d-hy: nejčastější jest zánět vnitrobřány č. sliznice d-hy (*endometritis*), jež sluje též katarrhem d-hy nebo populárně bílým tokem a bývá omezen buď jen na hrdlo (*endocervicitis*) nebo zaujímá i tělo d-hy. Následkem vleklejšího katarrhu d-hy tvoří se erose na čípku oděrkům a vředům podobné, z nichž v dalším průběhu vzniknouti mohou novotvary jako: adenomy a karcinomy (viz VI.). Zánět vlastní

svalové hmoty č. dužniny dělohové sluje metritis, zánět serosního č. pobřišničního obalu d-hy perimetritis, a jestliže se rozšíří na celou pánevní pobřišnici — pelviperitonitis; zánět bohaté tkáně vazivové kol hrdla d-hy sluje parametritis. Veškerý uvedený zánět mohou se u žen dostavit v každé době: nejčastěji však po porodech, potraceních (hlavně tajených), po úrazech, poraněních a po gynaekologických operacích, jestliže při nich nebylo šetřeno asepse; u svobodných a sterálních žen bývá hlavní příčinou infekce gonorrhoeická. Jsou vždy trapné, často život ohrožují a trvajíce mnoho neděl i měsíců, způsobují dlouhotrvající i doživotní invaliditu. Léčení jest v první řadě profylaktické, účelc proti infekci sliznice a ran zvláště při potracení, porodu, v šestinedělí a při operacích.

VI. Novotvary d-hy. 1. Adenomy tvoří se bujením žlázových prvků sliznice, nebo zadržáním obsahu v jednotlivých zbytných žlázách (*ovula Nabothi*): visí buď na stopce (žlázové polypy), nebo mají širokou zpodinu; dosahující mnohdy i velikosti slepičího vejce, způsobují bolesti v životě, hlenotoky, časté, nepravidelné a hojně krvotoky a mohou zvrhnouti se v pokročilejším věku ve zhoubné rakoviny. — 2. Fibromyomy jsou nádory kulovité, vznikající v dužnině d-hy a skládající se z hladkých vláken svalových a ze tkáně vazivové; dle toho, jaká tkáň v nich převládá, jestli svalová nebo vazivová, slují myomy nebo fibromy. Časem dospívají obrovské velikosti vážíce 20 i více kilogrammů. Vznikají obyčejně v době pohlavní dospělosti, rostou zdlohavě a jen až do doby ženského odkvětu. Jsou jednotlivé nebo hromadné (10--20) a zaujímají buď jen hrdlo, nebo tělo, nebo dno d-hy, nebo jsou všude v různé velikosti zastoupeny. Uloženy jsou buď v nitru svalovém nebo pod sliznicí, nebo pod pobřišničním povlakem d-hy. V dalším průběhu mohou ze stěn d-hy různým směrem vyrůstati, visí pak jen na různé tlusté stopce a slují fibrosní polypy; chovají-li dutiny, tekutinou naplněné, slují cystofibromy (f. boubelovité). Podrobeny jsou četným patologickým změnám: zhubnutí, tukové zvrhlosti, ztvrdnutí, zápenatění, zhnisání i sesnětí. Svou tíží a tlakem způsobují ženám řadu svízeli: změnami v poloze a tvaru d-hy působí bolestivou a přehojnou čmýry, nepravidelné a často se opětuující krvotoky, jež bývají příčinou úporné anaemie, překážejí početí podmiňující neplodnost, nebo způsobují časté potracení a po porodu mnohdy neobyčejnou ztrátu krve. Fibromy podpobřišniční opět způsobují často ohraničené záněty pobřišnice a jsou-li na dolní, hlavně zadní části d-hy umístěny, ucpávají nebo zužují dutinu pánevní tou měrou, že v případě obtěžkáni jest porod cestou přirozenou úplně nemožný a musí břichořezem býti ukončen. Léčení jest buď paliativní, nebo radikální a jistější cestou chirurgickou. — 3. Carcinoma (rakovina), zhoubný novotvar, objevuje se poněkud v věku pokročilejším (mezi 40—60 r.). Zachvacuje v rozmanitých tvarech nejčastěji

hrdlo d-hy, řidčeji tělo její, rozšiřuje se odtud velmi rychle na sousední tkáň a útroby (měchýř a konečník), hubí je a způsobuje ve 2—3 letech po hrozných útrapách marasmus smrti se končící. V prvních počátcích se neprozrazuje nijakými nápadnými příznaky neb obtížemi; teprve když se tkáň jím zachvácená již rozpadává, dostávají se mimo hnusný výtok a krvotoky v posledních stadiích, když již i sousední útroby, hlavně pobřišnice, trpí, též i nesnesitelné bolesti. Poněvadž radikální vyléčení některých druhů rakoviny d-hy, podnikne-li se v prvních počátcích, ještě jest možno, zasluhují se strany žen veliké pozornosti jisté nepravidelnosti, jako: zakrvavělé nebo páchnoucí výtoky, přehojné čmýry, neb opětné objevení se čmýry po klimakteriu, které byvše záhy lékaři svěřeny, vedou ke zjištění prvních počátků rakoviny. Radikální léčení spočívá na úplném vyříznutí novotvaru buď amputací dolní části d-hy nebo na vyříznutí celé d-hy břichořezem (*laparohysterotomie* dle Freundta) nebo pochvou (*colpohysterotomie*), kterážto poslední metoda, poskytující mnoho výhod, nyní s úspěchem a nejvíce se pěstuje. Kde nelze již radikálního léčení provésti, nastává jen paliativní, které řídí se opět jen dle příznaků, neb ještě jest i chirurgické vyškrcání a žehání. — 4. Sarkomy d-hy rovnají se v příčině zhoubnosti, příznaků a léčení rakovinám, od nichž lze je rozeznati pouze vyšetřením drobnohledným. — 5. Haematomy (fibrinosní polypy) jsou zbytky mázřecího nebo lůžka, kolem nichž se nahromadily koncentrické vrstvy fibrinu. Způsobují krvotoky a odstraňují se snadno prstem nebo ostrou lžičkou. — 6. Tuberkulosa d-hy primární jest vzácností, kdežto druhotná pozoruje se dosti často při tuberkulosním zánětu pobřišnice, vejcovodů a při celkové tuberkulose. — 7. Echinococcus (měchožil) d-hy jest úkaz velmi řídký; objevuje se prvotně ve vazivu pánevním, odkud později na dělohu přestupuje.

VII. Choroby těhotné d-hy viz Těhotenství a Šestinedělí.

VIII. Roztržení d-hy, trhliny na hrdle, viz Porod a Ektropium.

IX. Krvácení kolem d-hy viz Haematocoele.

Operace d-hy: 1. K upravení různých nepravidelností ve tvaru a poloze d-hy zavádějí se do pochvy rozmanité konstruované a ze všelijakých látek zhotovené kroužkové přístroje, zvané pessary (v. t.). — 2. Do d-hy samé dlužno často vpravovati rozmanité léky nebo desinfekční prostředky buď ve formě pevné (v tyčinkách) nebo tekuté, k čemuž slouží zvláště upravené dvojité c-vky, aby tekutina v d-oze se nenahromadila a hned volně odtékati mohla. 3. Vyškrcání d-hy (*franc. curettage*) jest mohutnou therapeutickou pomůckou zvláště při zbytcích po potracení a porodu, při krvotocích, novotvarech a chronických zánětech nitroblány a koná se ostrou lžičkou. — 4. Alexandrova operace (v. t.) k napravení úporných retroflexí d-hy. — 5. Emmetova operace upravuje obnoveným se-

šitím trhlíny hrdla po porodu a z nich plynoucí obtíže: bolesti, hlenotoky a j. — 6. Hysteropexie a ventrofixace mají za účel připevniti dno d-hy stehy ku předním stěnám břišním, k vyléčení retroflexe a výchřezu d-hy. — 7. Porroova operace jest porodnický řez císařský (v. t.), spojený s úplným odstraněním d-hy. — 8. Císařský řez klassický (v. t.), vybavení plodu břichořezem a rozřiznutím přední stěny d-hy s následujícím sešitím obou ran. — 9. Částečné (amputace) neb úplné vyřiznutí (exstirpace) d-hy koná se při zhoubných novotvarech, fibromyomech a j. buď pochvou (*colpohysterectomia*) nebo prostřednictvím břichořezu (*laparohysterectomia*). Schg.

D-hy (*cotyledones*) v botanice jsou první listy na stonku mladistvé rostliny jevnosnubné, pohlavně zplozené a v semenu uzavřené. D-hy tedy jako celá klíčnicí rostlinka spočívají již připraveny uvnitř obalu semenného čili osemení. Obsahují-li semeno zvláštní výživné pletivo buněčné, totiž endosperm (nitrosemenní, bílek), leží d-hy spolu s celým klíčkem uvnitř nebo po straně jeho a povrchem svým se s ním stýkají; při klíčení zůstávají ještě nějakou dobu v semeni uzavřeny a povrchem svým vyssávají endosperm, jehož výživné látky (uhlohydráty) rostoucí lodyžce a kořenu přivádějí. Posléze obyčejně nad zem vystupují, a byly-li dřive bezbarvé, na světle a vzduchu zezelenají. Jestliže však semeno jest bezbílečné (bez endospermu), bývají d-hy velké, tlusté, nezelené, rezervními látkami (škrobem, olejem) naplněné, a obyčejně pak pod zemí zůstávají, sloužíce nadále ještě výživě mladé rostlinky, pokud tato nevyvinula další listy, jejichž činností assimilací může pak dále růsti a se vyvíjovati. Takovéto podzemní dužnaté d-hy mají na př. kaštan koňský, kaštan jedlý, dub, ořešák, hrách a jiné luštěniny a j. Tvar jejich bývá jednoduchý, zřídka laločnatý a slupce semene přiměřený (jak v ořechu vlaském). — Počet d-h na klíčku jest rozličný; u jednoděložných rostlin, jak již jméno naznačuje, jest vždy jen jedna, a sice k ose zárodku konečná d., ač neschází-li vůbec, jako u vstavačovitých. Dvojděložné rostliny mívají z pravidla dvě vstřicné, avšak výjimkou také více d-h; podobně nahosemenné, ale větší počet, od 8—15 v kruhu, jest tam častější. Zakrněním neúplným nebo dokonalým jedné d-hy stává se i dvojděložné embryo jednoděložným, zvláště je-li rostlina hliznatá, jako *Carum bulbocastanum*, *Ficaria*, *Corydalis*; kottvice (*Trapa*) má jednu velkou a jednu přemalinkou d-hu. Žádných d-h nemá v semeni klíčnicí rostlinka některých dvojděložných cizopasníc, jako jmelí, kokotice (*Cuscuta*), zárazy (*Orobancha*) a j.

Co se rázu a tvaru d-h nadzemních dotýče, bývají podobnější zeleným lupenům a též zelené; tvaru ovšem jednoduššího. Obyčejně jsou zcela jednoduche, nedělené vejčité až čárkovité, přisedlé neb řidčeji řapíkaté. Zajímavý jsou z d-hy buku, které jsou veliké, přítlouštělé, tmavozelené, vespod bílé, na zpodu přisrdčité a rovnovážně rozprostřené. D-hy s rozeklanou

čepelí vyskytují se velmi pořídku, a to u dvojděložnic, na př. u řeřichy (*Lepidium sativum*), *Erodium*, *Corydalis cava*, *Pterocarya* a j., rozdělení jich bývá však méně značné než na pozdějších lupenech. Opačný příklad poskytuje lípa, jejíž d-hy pětiklané jsou více rozděleny než její lupeny, které, jak známo, jsou celé, pouze zubaté a srdčité. Trvání jejich bývá na krátko, obyčejně záhy se zpodu stonku opadávají; dosti zhusta však trvají až i po několik měsíců, na př. v rodech *Scandix*, *Adonis*, *Veronica hederifolia*, *Urtica urens*, *Fumaria officinalis*, ano u hliznatých rostlin z rodu *Corydalis*, *Bulbocastanum* nahrazuje jediná d. v prvním roce zelené lupeny, jelikož se kromě ní v tom roce jiné listy nevyvinují. — Budiž ještě podotčeno, že se d-hy považují za zvláštní formaci listů, vedle formaci lupenů, šupin, listenů, květních listů, ačkoli, jak řečeno, jsou mezi sebou značně rozdílny, ježto se některé více lupenům, jiné pošvatým šupinám (u jednoděložných) podobají, a podzemní dužnaté vůbec od listové podoby se značněji odchylují. LČ.

Deloche [-loš] Jules Edouard Maximin, státník a historik franc. (* 1817 v Tulle), člen akademie pro linguistiku a archaeologii, byl úředníkem v Alžírsku a při ministerstvu obchodu, orby a veřejných prací. Důležitější jeho díla jsou: *Etienne Baluze* (Limoges, 1858); *Cartulaires de l'abbaye de Beaulieu* (Paříž, 1859); *De la Forêt royale de Ligurium* (t., 1859); *Description des monnaies mérovingiennes du Limousin* (t., 1863); *Etude sur la géographie historique de la Gaule et spécialement sur les divisions territoriales du Limousin au moyen âge* (1864); *Des monnaies d'or au nom du roi Théodebert I.* (t., 1886 a 1888); *Etudes de numismatique mérovingienne* (t., 1890).

Dělolijectví. Názvem tím označujeme výrobu děl, i přes to, že při práci té ne vždy umění lijecké (slevačské), nýbrž spíše kovářství a strojnictví mívá převahu. V novější době pravidelně jest spojeno s výrobou stěel pro děla. Nejdříve hotovila se děla z kujného železa, a sice tím způsobem že nejprve zhotovila se roura o tenké stěně a žádané délky i průměru, načež se železnými pruty jako dužinami obložila, tyto pak silnými železnými kruhy jako obručí se upevnily. Způsobem tím hotovila se zejména děla pro velké kamenné čili tesané koule, jakož i dlouhá děla pro malé olovené koule ještě v XV. stol., a tu a tam jednotlivě i daleko později. Ve XIV. stol. již vynalezeno slévání děl, čímž výroba jich značně přešla od kovářů na zvonáře a konváře, kteří zhotovovali vzorec nejprve ze dřeva, dle kterého se teprve prováděla forma. Pro obtíže, které by bylo působilo vrtání, lila se

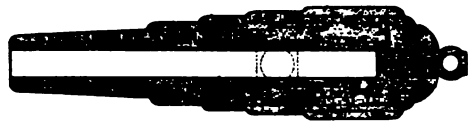

C. 1100. Dělo Kodmanovo.

vila se roura o tenké stěně a žádané délky i průměru, načež se železnými pruty jako dužinami obložila, tyto pak silnými železnými kruhy jako obručí se upevnily. Způsobem tím hotovila se zejména děla pro velké kamenné čili tesané koule, jakož i dlouhá děla pro malé olovené koule ještě v XV. stol., a tu a tam jednotlivě i daleko později. Ve XIV. stol. již vynalezeno slévání děl, čímž výroba jich značně přešla od kovářů na zvonáře a konváře, kteří zhotovovali vzorec nejprve ze dřeva, dle kterého se teprve prováděla forma. Pro obtíže, které by bylo působilo vrtání, lila se

děla i moždíte vždy dutě; ve formě samé upraveno totiž jádro stejného tvaru, jaká měla býti dutina děla, a tato vznikala již při lití samém. Křehkost železné litiny a obtížné zacházení s ní, jednak i nevhodnost jiných známých kovů vedly k vynalezení děloviny (v. t.). Některé tvary děl z 1. pol. XIV. stol. udržely se až do nedávna. Z těch uvádíme především hlavu děla, t. j. její zesílení při ústí, zabraňující možné jinak roztržení se děla následkem oťesení při výstřelu. Za hlavou jest dělo značně ztenčeno, aby bylo lehčí, v zadní své části musí značně býti zesíleno, aby vydrželo tlak plynů prachových. — Vrtání děl z plyných slitků začalo se za Maximiliána I., bylo však velmi namáhavé a jako veškeré takové ruční práce málo spolehlivé. — Když osvědčilo se rýhování hlavní ručními, trvalo ještě velmi dlouho, než užito téže výhody také u děl, poněvadž nebylo k tomu dostatečných strojů: teprve naše století honosí se rýhovanými děly soustavy vpravdě obrovské, a podobně jemu bylo ponecháno, nahraditi dělovinu a železo hmotami ještě trvanlivějšími.

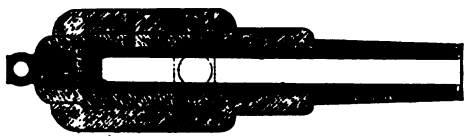
Jedním z nejcitelnějších nedostatků železné litiny jest, že vnější vrstvy děla obyčejným

Č. 1101. Dělo Armstrongovo.

způsobem hotovené měly vždy mnohem větší hutnost a pevnost než stěny dutiny samé, které byly měkčí, kdežto naopak je žádoucí, aby právě vnitřní vrstvy byly nejtvrší a nejpružnější. Tomu odpomohl na začátku čtyřicátých let t. stol. amer. podplukovník T. J. Rodman tím, že dal železná děla slévati na duté jádro (rouru), kterým procházel proud studené vody, čímž ochlazována hmota od vnitřku na venek. Aby ochlazování to postupovalo pravidelně, rozdělán v jámě kolem slitého děla oheň, kterým zevnější vrstvy se zahřívají co možná dlouho, tak že chlazení šíří se od vnitřních vrstev jen znenáhla na vrstvy další, tyto pak smršťující se, doléhají na nejnvnitřnější stále větším tlakem. R. 1852 navrhl William Armstrong vyrábění děl umělým složením a dal tím podnět k výrobě nynějších obrovských děl, kdežto sám pomyslel původně jen na děla obyčejného rázu; děla dle jeho návrhu hotovená pak za krátko byla zavedena v Anglii. Soustava Armstrongova spočívá v tom, že se na kalenou ocelovou rouru, která tvoří vlastní hlavě, navlékne větší počet kruhů z kujného železa, aby pevnost jejich stěn se zvýšila. Kruhy ty vyrábějí se tím způsobem, že pruty kujného železa se navinou šroubovitě na válec, na to až na svrný žár ohřejí a pod parním kladivem svaří. Vnitřní průměr kruhů dělá se o něco menší než vnější průměr roury, na kterou má býti nasazen. Před nasazováním rozžhaví se kruh

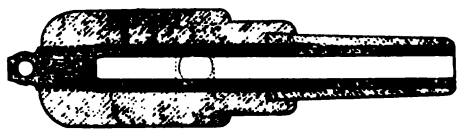
do červena; tím průměr jeho se zvětšuje, pročež jej lze poměrně mírným tlakem na studenou rouru nasaditi; vodou ochlazen smršťí se kruh a dolehne tak pevně, jako by tvořil s rourou celek. Jak z připojeného vyobr. č. 1011. patrno, podporují se i kruhy samy co do pevnosti navzájem; na zadním konci

Č. 1102. Dělo Fraserovo.

nalézá se pak nasazen dlouhý kruh, jehož vlákna jsou rovnoběžná s délkou děla, poněvadž právě v tomto směru třeba největší pevnosti. Vlákna všech ostatních kruhů mají k těmto směr příčný a pojišťují tudíž dělo před roztržením ve směru tečném. Velký poměrně počet upevňovacích kruhů zdražoval však velmi výrobu, pročež dána přednost soustavě zjednodušené dle Fräsera, který volil větší tíži děla a tudíž větší spotřebu železa, aby spracování zjednodušil. Fraser zvětšil totiž kruhy tak, že dostačují dva neb tři pro celou délku děla.

Slavného jména co do výroby děl získala si firma F. Krupp v Essenu, která výtečnou svou ocel pro tento obor zužitkovavši, na londýnské výstavě roku 1862 poprvé vystoupila s ocelovými děly. Kruppova továrna vyráběla děla sice již před r. 1858, ale teprve když poznána důležitost obrovských lodních a pobřežních děl, dosáhla jména světového. -- První děla Kruppova byla slévána a kována z jediných kusů oceli; teprve při výrobě velikých děl odhodlala se továrna taktéž pro umělou konstrukci, totiž zesílení vnitřní roury dvěma neb třemi vrstvami ocelových kruhů vykovovaných zcela (totiž beze svařování) a nasazovaných stejně, jako prve uvedeno, za tepla na rouru. -- V dělolijně ruelské ve Francii

Č. 1103. Dělo Kruppovo.

užívá se místo umělého chlazení plného železného jádra, které se později vrtáním odstraní, zároveň nedbá se tam opatrnosti ve Švédsku obvyklé, kde ochladnutí zvenčí zamezují množstvím písku, jímž kadlub jest obklopen a který tvoří vrstvu až přes metr silnou. U francouzského způsobu kov proti chladnutí zvenčí chráněn jedině kadlubem samým, tudíž vychladnutí nastává poměrně dosti brzo. -- Francouzská i švédská děla ze železné litiny, zvláště veliká děla, opatřují se kruhy z ocelových prutů šroubovitě svinutých, jež pak se svařují mezi válci. Za pravidlo slouží, že

stěny vnitřní roury mají míti tutěž tloušťku, co obnásí průměr vývrtu; kruhy mají tloušťku buď $\frac{1}{2}$, nebo $\frac{1}{4}$, vývrtu dle toho, nasazují-li se na sebe co jedna vrstva nebo jako dvě vrstvy. — V rakouském dělostřelctvu zavědenu velikou většinou děla z bronzu dle vynálezu Uchatiova spracovaného a tímto generálem nazvaného »bronzem ocelovitým«. Dělo Uchatiovo skládá se z několika do sebe vsunutých válců, které se co do pevnosti navzájem podporují.

V posledních létech vyskytlo se množství návrhů pro umělou konstrukci děl tím způsobem, že vnitřní roura sesiluje se buď nasazenými kruhy nebo válci (v Německu nazývají se tyto válce »pláštěm«, podobně i vrstva kruhů a dle toho jsou děla s jedním, dvěma nebo třemi »plášti«). Tvar i napětí jednotlivých kruhů nebo válců vypočítává se přesně, zejména dbá se o to, aby kruhy první vrstvy vrstvou druhou byly těsně spojeny, čehož se nabývá vhodným tvarem kruhů, jako dle způsobu de Bangeova ve Francii. Někteří vynálezci střídají kruhy s válci, jiní doporučují ovínování vnitřní roury ocelovým drátem, a to nejprve při značném napětí, ve vrchních vrstvách při menším. Drátu užívá se buď čtverhranného, nebo s jiným vhodným průřezem, aby mezi ním netvořily se nijaké mezery, nebo má drát konečně i takový průřez, že drát hořejší vrstvy zasahuje vždy do dvou drátů spodnějších, a tak jedna vrstva druhou podporuje, co do pevnosti způsobem nejspolehlivějším. a veškeré vrstvy tedy vzájemným zasahováním společně tvoří pevný celek. Nezřídka střídají se také vrstvy drátu s kruhy nebo válcem (pláštěm); na př. tak činí Longridge ve Westminsteru, taktéž Anderson v Londýně, kdežto na př. Woobridge ve Washingtoně dělo sesiluje podobně kladenými pruty, na které se teprv navlékají kruhy, kdežto zadní polovice je sesílena navitým drátem. Cassagnes v Paříži sesiluje pomocí železných neb ocelových kruhů, přes které teprve navléká plášť (válec). Lean a Coloney v New-Havenu hotoví děla z několika rour, jakož uvedeno u děl Uchatioových.

Děla železná a ocelová by na povrchu snadno zrezavěla, pročež se na nich způsobem umělým tvoří vrstva rzi, která řádně vyleštěna, chrání kov před vlivy povětrnosti lépe než jakýkoli nátěr.

Nejznamenitější dělolijny nynější doby jsou: c. a k. zbrojnice ve Vídni, F. Kruppova v Es-senu, W. Armstrongova v Elsviku (Angl.), carská dělolijna v Petrohradě, ve Francii dělolijna pro děla polní a horská v Bourges a pro námořní děla v Nevers-Ruelle, král. pruské dělolijny ve Špandavě, Siegburce, král. bavorská v Augšpurce a Ingolstadtě. V Itálii jsou znamenité dělolijny v Janově, Neapoli a Turíně, ve Španělsku v Seville a Trubii. V Čechách hotoví Em. Škoda v Plzni děla, která s cizozemskými prospěšně soutěží. Bs.

Delolme [-lm] Jean Louis, právník švýc. (* 1740 v Genevě — † 1806 v Seewenu). Byl advokátem ve svém rodišti, vypuzen však pro

demokratické smýšlení a spis: *Examen des trois points de droits*. Žil pak nuzně v Anglii a vrátil se do Genevy teprve r. 1775. Vynikl spisy o anglické ústavě: *Constitution de l'Angleterre* (Amsterdam, 1771 aj. — 1822, 2 sv.; angl. 1775, 1784, 1853); *A parallel between the English government and the former government of Sweden* (Londýn. 1772); dále sepsal *The history of the flagellants* (t., 1777); *An essay containing a few strictures on the union of Scotland with England* (t., 1787).

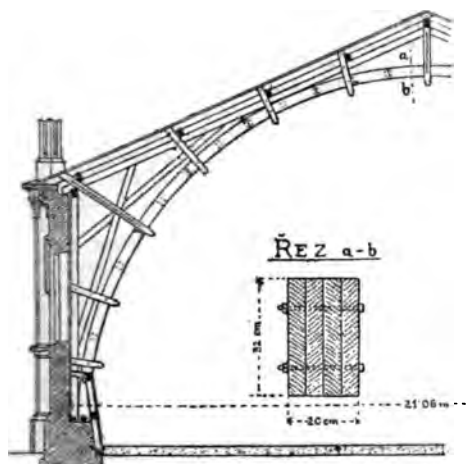
De Long George Washington, cestovatel amer. (* 1844 v New-Yorku — † 1881). Připojil se r. 1873 k výpravě, aby pátral po zmizelé lodi »Polaris«; r. 1879 vydal se jako velitel lodi »Jeanette« do Severního moře polárního pátrat po Nordenskiöldovi. D. zaměřil k zemi Wrangelově, ale »Jeannette« uvázla v ledových krách i byla jimi skoro po dva roky smýkána po moři, při čemž objeveny byly ostrovy »Jeannette« a »Henrietta«, severových. od ostrovů Novosibiřských. Když 13. čna 1881 »Jeannette« byla krami rozmačkána, uchýlil se D. s mužstvem na led, objevil ostrov Bennettův a dostihl konečně ústí Leny. Tu však byly čluny bouří mořskou rozežnány a D. s 11 druhy zemřel hladu, kdežto část mužstva vedena Melvillem se zachránila. Mrtvoly zahynulých byly teprve v březnu 1882 nalezeny. Viz: Melville. In the Lena delta (Boston, 1883; 2 sv.); Petermanns Mittheilungen 1882: Die Polarexpedition der Jeannette; The voyage of the Jeannette; The ship and ice Journals of G. W. de Long (Boston, 1883, 2 sv.).

Delonia viz Delvino.

Delord [dlór] Taxile, publicista franc. (* 1815 v Avignonu — † 1877 v Paříži). Přišel r. 1837 do Paříže a pobýval při »Vert-Vertu« a »Messengeru«, přešel r. 1847 redakci »Charivari«. Později pracoval ještě pro »Avenir national« a »Siècle« dílem o literatuře, dílem o politice. Ze samostatných publikací D-ových uvádějí se: *Physiologie de la Parisienne* (1841); *Histoire du second Empire* (1860—75, illustr. vyd. 1880—83), která objasňuje mnohá temná fakta; souborná vyd. jeho novinářských čl. *Matinées littéraires* (1860); *Les troisièmes pages du journal Siècle* (1861); div. hra *Fin de la comédie* (1854).

Delorme [dlorm]: 1) D. Philibert (* ok. 1515 v Lyoně — † 1570 v Paříži), jeden z prvních stavitelů franc. z doby renaissanční. Stavěl mnoho pro krále Jindřicha II. a po jeho smrti pro Kateřinu Medicejskou. Za hlavní jeho dílo pokládá se zámek v Anetu, r. 1552 vystavěný pro Dianu z Poitiersu v utěšeném slohu renaissančním, který sloučen s elegantními formami klassickými velmi vábně působil. Za revoluce byl zámek rozbořen a ve dvoje školy des beaux-arts v Paříži nacházejí se z něho některé zbytky. R. 1564 počal se stavbou Tuilerii, které založil co velkolepý palác s jedním velkým a čtyřmi malými dvory, ale architektura jeho prozrazuje již úpadek slohu renaissančního. Jeho nástupcem při této stavbě byl Jean Bullant. D., někdy též Philibert de l'Orme zvaný, jest autorem zkruží dodnes užívaných a jeho jméno nesoucích,

kteřé konstruoval tím způsobem, že složil dle oblouku zkruže vyřiznutá prkna v řadách vedle sebe stojmo tak, aby se spáry střídavě překládaly. Takto složená prkna utužil šrouby a kolíky. Vojenská jízdná u kasáren Josefských v Praze má za podporu krokvi D-ovy zkruže pro světlé rozpjetí skorem 20 m (vyobr. č. 1104.). D. napsal také dvě díla didaktická

Č. 1104. Delormovy zkruže ve vojenské jízdně poříšské v Praze.

o architektuře: *Novvelles Inventiones pour bien bastir et a petitiz fraiz* (Paříž, 1561) a *Le premier tome de l'Architecture de Philibert de l'Orme* (t., 1567).

Fka. red.

2) D. Marion, pověstná kráska francouzská, vlastně Marie Anna Grappin (* 1613 v Bloisu — † 1650 v Paříži). Přišedši z nepatrné visky u Châlons-sur-Marne do Paříže, vzbudila krásou svou takový obdiv, že mnohé vynikající osobnosti, jako Ludvík XIII., Richelieu, princové Condé a Conti, Saint-Evre-mont, Chévry a j., staly se rázem jejími cititeli a obdivovateli, ano mladý Cinq-Mars nabídl jí svou ruku. Tím nabyla D. politického vlivu a moci, a salóny její byly shromážděním předních členů Frondy; když pak tito byli zatčeni a týž osud i jí hrozil, učinila sama konec svému životu. Náhlé její zmizení zavdalo pak přičinu k domněnce, že D. uprchla do Anglie, odkud že se později vrátila a po dobrodružné pouti r. 1706 zemřela. Život její podal V. Hugovi látku k dramatu »Marion de Lormé« (1829) a Alfredu de Vigny k románu »Cinq-Mars«. Viz Eug. de Mircourt, *Confessions de M. D.* (Paříž, 1874).

3) D. Pierre Claude François, malíř franc. (* 1783 v Paříži — † 1859 t.). Při delším pobytu v Itálii studoval zvláště velké klassiky cinquecentisty, v jejichž duchu pak maloval své biblické a mythologické obrazy; jest pravý zástupce klassicistického slohu, který se v prvních letech XIX. stol. vyvinul. Z vynikajících prací jeho uvádíme: *Héro a Leander* (1814); *Z mrtvých vzkříšenu dceru Jairovy* (1817); *Kristovo sestoupení do předpekli* (1819, v pař.

chrámě Notre-Dame); *Eós unáši Kefala* (1822, v Louvru); *Hektor a Paris* (1824); *František I. zakládá král. kolej* (1847, ve Versailles).

4) D. Louis René, známý pseudonymem Saint Jura, kritik a romanopisec franc. (* 1848 v Paříži — † 1890 t.). Byl před válkou franc.-něm. úředníkem v ministerstvě orby a obchodu, po ní spolupracovníkem »Soiru«. Brzy objevovaly se jeho kritiky o umění a divadle, jakož i jeho romány a novelly v četných jiných listech pařížských, hlavně ve »Vie moderne«, »Gaulois«, »Paris illustre« a »France«. Pozoruhodné jsou zejména kritické studie *Gustave Doré* (1879) a *Les faïences de Delft* (1886), z románů: *Une coquine* (1879); *J'ai tué ma femme* (1880); *Cherchez l'amour* (1881); *Le petit Nab* (1881); *Une vie de la Polichinelle* (1881); *La mauviette* (1883); *Françoise de Rimini* (1884); *Le fils et l'amant* (1887).

Délös (Δήλος, nyní s blízkou Rheneif Dhili, sám pak Mikra Dhilos), památný ostrůvek v Kykladech, mezi Mykónem a Rheneif, od Rheneie toliko úzkým průlivem oddělený, skalnatá výspa, která zdvihá se nejvýše Kynthem (106 m) na vých. pobřeží a jediným toliko ručejem, Inopos ve starověku zvaným, jest zavlažována; plocha jeho pokrývá necelé 3 km². Nyní, nemaje stromů, nemá obyvatel, a počítá se k nomu kykladskému. Na městišti býv. města zřejmy jsou zejména zbytky Apollónova chrámu, divadla, gymnasia a stadia. — Dějiny. D. proslaven byl po celý starověk svými dějinami a významem náboženským. Jsa dle mythu jím na rodiště Apollóna a Artemidy, byl ode dávna z nejpřednějších sídel Apollónského kultu a vedle Samothraky nábožensky nejpřednějším ostrovem řeckým. Než teprve průběhem dlouhých dob stal se D. toliko obětistěm. Byl původně i sídlištěm, a sice zajiště pro výhodnou ústřední polohu takofka ve středu Kyklad, ve středu cesty mezi asijským a evropským břehem moře aegejského; odtud i četná jména jeho, jako *Ἀγάθουσα*, *Κύναιθος*, *Πυραπλις* atd. Nejstarší známí obyvatelé ostrova byli Karové, kteří se na něm usadili patrně za dob námořských výprav ve XIII. stol. př. Kr., byli však řeckým obyvatelstvem iónského původu vypuzeni. Odtud úzké styky s Athénami, které projevují se již pověstí hérojskou. Erysichthonios, syn Kekropův, první prý připlul z Attiky na D. s lodí posvátnou, Théseus při návratu z Kréty prý na D. lu hry slavně založil. Záhy stal se D. středem námořské amfiktyonie, k níž za Solónových dob již i Athény náležely. Členové amfiktyonie této vysílali každoročně na D. slavná poselstva k velikým slavnostem Apollónovým. Když Peisistratos po třetí zmocnil se panství, dal očistiti D., z něhož všechny mrtvoly odstraněny a nadále nařizeno, aby nikdo nebyl v okolí chrámu Apollónova pohřbíván. R. 506 uvedena na D. athénská kléruchie, ostrov pak takového již požíval významu, že ani Peršané za druhé výpravy (r. 490 př. Kr.) jeho se nedotkli. Když r. 477 př. Kr. založen athénský spolek námořský, učiněn D. jeho středem a sídlem spolkové

pokladnice, odkudž i spolek dělským zván bývá. Sídlem spolkové pokladnice zůstal **D.** nepochybně až do r. 454 př. Kr. Odtud byl **D.** politicky příslušenstvím Athén, kromě krátké doby po r. 404 př. Kr., kde činil **D.** autonomní obec s blízkým ostrovem Rheneis. Z politických ohledů však Athénané podporovali náboženské slavnosti na ostrově a z doby této pocházejí největší část velikolepých staveb chrámových i profanních, jejichž základy a umělecké zůstatky byly za dnů našich výkopy Francouzův objeveny. R. 426 př. Kr. nařídili mimo jiné, že nesmí na ostrově nikdo se narodit ani zemřít, chtějíce takto posvátnost jeho zachovati. Správa ostrova byla tehdy demokratická. Někdy po vítězství Chabriové u Naxa (r. 376 př. Kr.) upadl **D.** opět v moc athénskou, v níž potrvál až do r. 315 př. Kr. Tehdy stal se opět autonomním a v krátké době dočinil se velikého významu politického. Požívaje mocné ochrany egyptských Ptolemaiovců, stal se **D.** i svobodným přístavem, jenž záhy zastínil tržbou svou i Korinthos i Peiraieus. Zvláště otroci u velikém počtu na **D.** na trh přiváženi, i praví se, že některého dne až 10.000 otroků bylo na **D.** prodáno. Odtud i blahobyt obyvatelstva valně se vzámhal, což projevuje se nádherou všelikých stůl i jiných soukromých staveb, pěčí Francouzův odkopaných. Z vůle Římanův dostal se však **D.**, který se byl spojil za třetí války makedonské s Perseem, r. 166 př. Kr. znova v moc Athénanů, jichž příslušenstvím byl po té až dlouho do dob křesťanských. Blahobyt ostrova byl však zničen za I. války s Mithradatem pontským, jehož vojevůdce Menofanés město i ostrov strašně zpusťošil. — Za novějších dob obracela se k **D.** pozornost archaeologův francouzských, načež r. 1877 počaty výkopy, jimiž celé někdejší město se základy svých staveb a s přčetnými památkami nápisovými i výtvarnými, zejména z doby druhé autonomie ostrova, bylo seznáno. Srv. Homolle, Les archives de l'intendance sacrée à **D.** (Paříž, 1887). Attinger, Beiträge zur Geschichte von **D.** (Frauenfeld, 1887) a Schöffler, De Deli insulae rebus (Berlin, 1886). Pšk.

Dělostřelba: 1) **D.** (franc. *canonnade*), střílení z děl, z kusů hrubé či těžké střelby. **D.**-bou donosnou na značnější dálky než palba z ručnic přirozeně zahajevány a i končeny bitvy polní a při obléhání a hájení pevností, pak v bitvách námořních má **d.** hlavní, ba skoro výhradní váhu. — 2) **D.** (franc. *artillerie*), soubor neb oddíl těchto střelných zbraní, správněji hrubá střelba zvaná. F.M.

Dělostřelec, voják zabývající se částečně vyráběním, pak zachováváním, pobýváním, vozením a obsluháváním, t. j. upotřebením hrubých střelb. Dle těchto různých zaměstnání může býti **d.** zbrojný nebo technický, jenž pomáhá vyráběti a opatruje tuto zbraň, **d.** polní, zaměstnaný u děl polních. **D.** polní je zase buď vozní, jenž sedí na podsedním koni, vozí děla, obsluhuje, jenž hrubou střelbou bojuje, a ten opět může býti pěší při batteriích obyčejných, jízdní

při batteriích jízdních neb horský při batteriích horských. **D.** pevnostní při hrubé střelbě oblehací, bránicí atd. Srv. Batterie. Ve mnohých vojscích jsou i **d.**-lci pobřežní, a zvláštní **d.**-lci námořní. Ve vojstě rakouském užíváno pro hájení břehů mořských **d.**-lci pevnostních, a v námořnictvu rakouském náležejí **d.**-lci do všeobecného souboru námořnictva. F.M.

Dělostřelecká věda jest soubor všeho, co čífe odborně nutno věděti důstojníkům dělostřeleckým, tudíž o soustavách hrubé střelby, o jejím vyrábění, zachovávání a upotřebením proti nepříteli, o sestroji a působivosti střel náležejících do hrubých kusů, o vyzbrojení dělostřeleckém a pod. Hlavními věcmi jsou tu tudíž dělostřelba, ballistika, taktika pro dělostřelectvo, hradebnictví a válka pevnostní. F.M.

Dělostřelecké školy, učiliště nižší a vyšší pro odborné vědění dělostřelecké. V Rakousku je **d.**-cká š-la kadetní pro 345 učňů pod velením štábního důstojníka a technická akademie vojenská, společná též pro hradebnictvo pro 250 učňů pod velením plukovníka nebo generála; pak pro nejvyšší vzdělání vyšší běh dělostřelecký pro 40 důstojníků ve dvou ročnících pode správou technického a administrativního komitétu vojenského. Všecka tři učiliště sídlí ve Vídni. F.M.

Dělostřelecký park, soubor dělostřeleckých potřeb k jistému účelu válečnému shromážděných buď na souvozi naložených anebo soustavně ve skladišti seřaděných při obléhání nebo hájení hrazených míst. F.M.

Dělostřelectví, soubor veškeré vědy a veškerého umění, všech zařízení, řádů a pod. vztahujících se k dělostřelectvu a ke hrubé střelbě dělostřelectvem obstarávané. F.M.

Dělostřelectvo, artillerie, úhrn veškerých osob zaměstnaných hrubou střelbou, všech dělostřelcův v každém státě od nejvyššího dozorce nad dělostřelectvím přes podřízené jemu důstojníky až na prosté vojáky dělostřelce. **D.** je třetím ze tří hlavních druhů čili zbraní, ze kterých sestaveno každé spořádané vojsko. **D.** polní vozí a obsluhuje hrubou střelbu polní, děla poměrně lehčí, přidělená sborům bojujícím v širém poli a rozpadává se v **d.** pěší, kde obsluhovatelstvo kráčí za děly pěšky, v **d.** vozní, kde ředěné mužstvo se veze na zvláštních sedadlech na dělech a kolezných čili hlomoznách, a v jízdné, kde obsluhovatelstvo jezdí na koních. **D.** polní ve válce zahajuje na veliké vzdálenosti palbu do nepřitele, rozrušuje jeho šiky, připravuje tak útok a buď zdokonaluje porážku jeho stálým střelobitím za ustupujícím, aneb zadržuje vítězného v postupu příliš rychlém. Lehčí děla a přináležející k nim vozy se střelivem tažena silnými koni v dostatečném počtu, aby mohla následovati všechny pohyby vojska i na pozemí nepřiznivém, nescestném. Polní **d.** rozděleno ve všech téměř vojscích ve brigády a pluky, rakouské ve 14 brigád; každá brigáda složena z 1 pluku sborového a ze 2 samostatných

dvojbattery (batterijních divisi), pluky zase v divise, a tyto každá ve 2 batterie (viz Batterie). Ve válce každé divisi vojskové pěší přidělena jako d. divisiijní 1 divise d-va obyčejného, pěših, každé divisi vojskové jízdní 1 divise z batterie jízdních. Každý sbor armádní pak mívá jakožto d. sborové 2 až 3 divise batterijní. D. horské pro válečné podniky ve vysokých pohorích nesjezdných. Lehká děla tu nesena rozebrána, hlaveň a lafeta zvláště, na mezcích, vůbec soumarech po stezkách nejužších a nejzávratnějších. Děleno taktě v batterie D-vem záložním sluje oddíl určený teprve na rozhodnutí boje. D. pevnostní pro hrubou střelbu oblehací proti pevnostem nepřátelským nebo hájící v pevnostech vlastních a pro přechovávání střeliva a zbraní dělostřeleckých ve prachárnách, zbrojnicích a jiných skladech. Roztříděno na pluky, prapory a setniny; v rak. vojstě je 6 pluků d-va pevnostního o 2—3 praporech a ještě tři samostatných praporů. D. obléhací jest úhrn dělostřelců pro hrubé střelby a pro veškeren materiál určený k obléhání pevností. D. technické čili zbrojné zaměstnané v pevnostech, ve prachárnách, slevárnách, zbrojnicích, arsenálech a všelijakých jiných dílnách vyráběním zbraní, střeliva a pod. potřeb pro vojsko. Do d-va technického nebo zbrojního vtřídění přísluší řemeslníci a též rádi děle již sloužící jednotlivci k tužší a namáhavější službě polní již méně schopní, nebo zůstávají v místě a do pole netáhnou. V obvodu rak. vojska je 23 depotů technického d-va, dvě jeho továren na prach střelný a hlavním závodem dělostřelecká zbrojnice (arsenál) ve Vídni. D. pobřežní na hájení mořských břehů hrubou střelbou, jakož i d. námořní pro tutěž zbraň na lodích mají mnohé státy zvláštní, v Rakousku však působí při moři d. pevnostní a na lodích mužstvo námořní pro dělostřelbu zvláště vycvičené. Hlavní zbraň d-va jest samozřejmě hrubá střelba všelijakého druhu, na osobní však obranu bývá důstojnictvo a poddůstojnictvo ozbrojeno zbraní pobočnou dle vzorku jezdeckého a bambitkami nebo revolvery a prosté mužstvo krátkou zbraní pobočnou a v nejednóm státě mnohdy i ručnicemi. Za starších dob, téměř až do polovice XVIII. stol. tvořilo d. či puškastvo, jak původně zváno, zvláštní cech řemeslně a umělecky vzdělaných odborníků, kteří při tehdejšímu stavu všeobecné neukosti vojsk všelijak sebraných nad ostatní zbraně se pyšně vynášeli a k vojsku ani se nepočítali. Pokrok ve vzdělanosti i u ostatních členů vojska se dostavující slučoval poněkud od-

porné prvky. V rakouském vojsku d. má čáky s orlíčkem a žiněným chocholem, kabátce temnohnědé s výložky živě rudými a spodky u d-va polního a pevnostního modré, u polního do vysokých bot, u pevnostního pantalonu s červeným pruhem postranním; u technického d-va jsou pantalonu temnošedé a rovněž temnošedé jsou u všeho d-va pláště. FM.

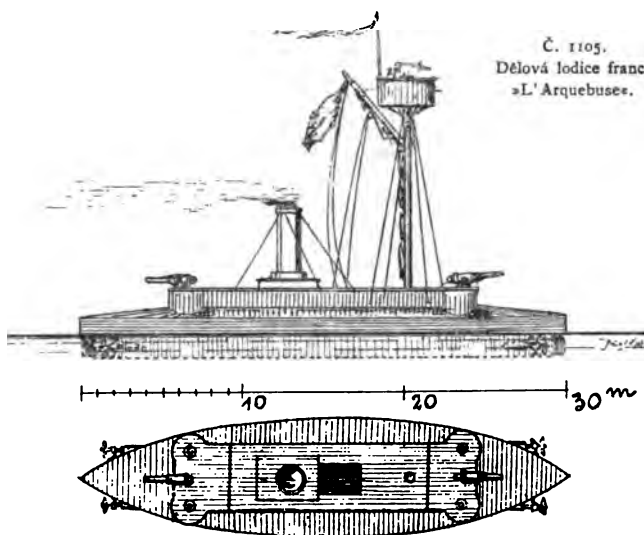
Dělostřelna viz Batterie c).

Dělouš (něm. *Tillisch*), ves v Čechách, hejtm. a pošta Ústí n. L., okr. Chabařovice (4,5 km sv.), fara Skorotice; 29 d., 189 ob. n. (1880), kaple Nejsv. Trojice, na blízku hnědouhelné doly.

Dělová lodice (angl. *Gun-boat*, franc. *canonnière*, něm. *Kanonenboot*) jest hromadný název válečných lodí menší únosnosti bez ohledu na to, sloužili-li k účelům obranným neb útočným v přístavech, na pobřežích nebo poříčích. Délka jejich obnáší 30 až 55 m, únosnost 210 až 1000 tun při starších neobrněných typech, 110 až 1000 tun při novějších obrněných. Rychlost jest poměrně malá, 8 až 10 uzlů (po 1850 m) při 200 až 1200 indikovaných koních stroje hnacího, který pravidelně bývá vrulový. Posádka 20 až 130 mužů.

Vyzbrojeni bývají d-vé l. pouze 1 neb 2 děly většího kalibru 10—30,5 cm a mimo to 1 i 2 děly malého kalibru (7—9 cm) vedle 2—4 mitrailleus nebo revolverových děl malého kalibru, 2,5—3,5 cm, kteráž poslednější jsou přenosná a často se umísťují i v koši stěžnovém zvláště k tomu cíli sestrojeném (vyobr. č. 1105.).

Rakouské d-vé l. starší konstrukce »Sansego«, »Kerka«, »Albatros« a j., mají 2 děla

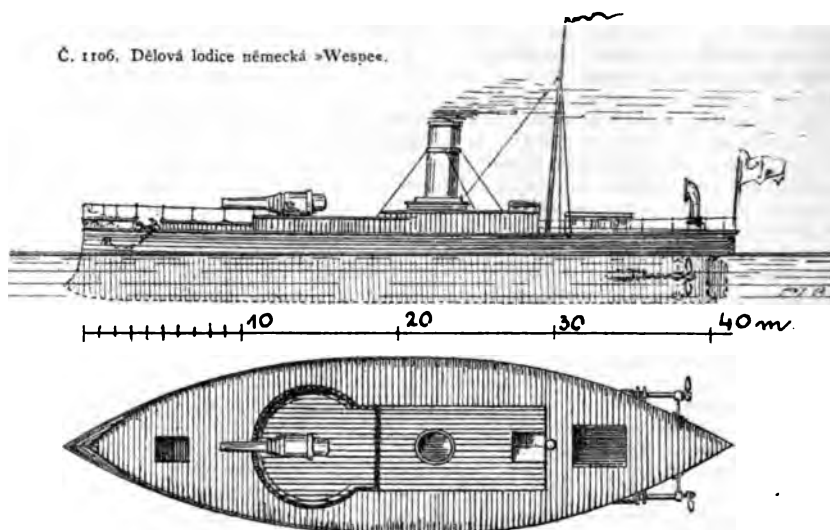

Č. 1105.
Dělová lodice franc.
»L' Arquebuse«.

12centimetrová a únosnost 360, resp. 550 tun; d-vé l. nové konstrukce »Zara«, »Spalato« a j. únosnosti 850 tun, mají 4 děla 9centimetr. (Uchatius, 1 dělo 7centim. a 2 Palmkrantzovy mitrailleusy, přeměněny v torpédové lodi. K obraně poříčí Dunaje slouží monitory.

Moderní d-vé l. jsou obrněny a obyčejně jen 1 dělem velkého kalibru opatřeny; celkem stavěny jsou jako velké obrněné lodi, jen že mají malou rychlost a nevelké zásoby požívatin i uhlí, a proto, ač jsou malé únosnosti (kol 1000 tun), přece mohou unést pasové pancéře 20 cm silné kol dokola hladiny vodní a mimo to klenutou pancéřovou palubu 50 mm mocnou. Málo jen vyčnívají nad vodou a poskytují tedy malou plochu za terč stříelám nepřátelským, což jest jejich hlavní výhodou. Tak německé obrněné d-vé l. typu »Wespe« (vyobr. č. 1106.) opatřeny 1 dělem 30,5 centim. s hlavní 6,7 m dlouhou 37.000 kg vážící, střílejícím přes obrubu (*en barbette*) obrněné věže. Délka 144 m, únosnost 1100 tun, pancéř pasový a věžový 200 mm, palubní 50 mm, rychlost 9 uzlů. — Francouzská d. l. typu

lodice typu »L'Arquebuse« (vyobr. č. 1105.) jsou 30 m dlouhé, únosností 109 tun, mají ponor 1,1 m a jsou opatřeny 2 děly 10 centimetr. a 3 mitrailleusami, z nichž 1 nalézá se ve stěžňovém koši stále a 2 přenosné na palubě napřed nebo vzadu; rychlost 9 uzlů. Za účelem transportu po pevnině rozděleny jsou ve 20 částí po 1,5 m délky. Jednotlivé díly spojeny jsou příčnými svorníky a utěsněny 5 milimetrovými kaučukovými pasy. Lodice tyto jsou dvojhodé, t. j. mohou plouti v před i v zad, aniž se otáčejí, neboť mají na každém konci vždy 1 nebo 2 vrtule a kormidlo. Jiný typ franc. kanoniéry pro osady »Berthe de Villers«, sestavený v Saint-Denisu firmou M. Claparède, noří se pouze 0,7 m, jest 35 m dlouhá, únosností 130 tun a má 2 stroje po 1 válci a po 75 koňsk. silách. Hnána jest

»Acheron« jest 55 m dlouhá, má 1500 tun displacementu, pancéře 200 a 50 mm silné a rychlost 13 uzlů; nese 1 dělo 27 centim. s hlavní 5,4 m dlouhou a 23.000 kg těžkou a 2 kusy 10 centimetrové. — Angličané takovýchto lodic nemají; obranou nesčetných přístavů jejich jsou pevnosti, jakož i ve vodách pobřežních vystavěné pancéřové věže. Ostatně mohou do všech přístavů, vesměs hlubokých, veškerí jejich velcí obrněnci vniknouti. Podobně jest i s rakouskou námořní mocí. — Rusko brání pobřeží své zvláštním typem lodí okrouhlých »popovky« zvaných; mimo to užívá monitorů a plovoucích batterií podobně jako veškeré téměř ostatní námořní moci k témuž účelu.

Vzhledem na koloniální politiku francouzskou vyvinul se zvláštní typ d-vých líc francouzských. Jsou to malé d-vé l. (*chaloupes canonières*), únosnosti malé a s malým těžponorem (aby mohly vniknouti do vod nitrozemních), s malými děly a bez pancéře. Tak pro Tongking, Nossi-Bé a Kočinčinu určené

2 koley, zcela mimo trup za zádi lodice vedle sebe uloženými na zvláštním visutém ráme; rychlost její jest 9 uzlů. Ve válce tongkingské byly lodice tyto mocnou podporou francouzských operací pozemních a sloužily mimo jiné i k dopravě pozorovacích balonů. Po.

Dělovina, kov, z něhož dělo jest zhotoveno, v užším pak smyslu slitina 90—91 dílů mědi a 9—10 dílů cínu, která formy při tuhnutí dobře vyplňuje, ve svém vnitřním složení je stejnorodou a vyznačuje se pevností, pružností i velkou tvrdostí. Přidáním více cínu stala by se d. ještě tvrdší, avšak křehčí, při méně cínu byla by měkkou a méně pevnou. První užití d-ny spadá do začátku XV. stol., avšak teprve ke konci téhož století slévala se z ní také těžká děla. Vedle d-ny hotoví se děla také z kujných kovů. Začátkem našeho století vynalezl Krupp v Essenu zvláštní způsob přípravování lité oceli, která se hodí výborně ke slévání těžkých děl; podobně i v Anglii užívá se lité oceli buď samostatně nebo spolu se železem kujným. Také pouhé litiny železné

někdy bylo k výrobě děl používáno. V létech šedesátých a sedmdesátých našeho stol. vy-
skytlo se několik druhů slitin, jimiž d. se měla
nahraditi. Nejlépe osvědčoval se bronz ře-
čený fosforový, podobný d-ně s přísadou
fosforu. Vyplňuje formy ještě lépe než d., je
pevnější, tvrdší a pružnější, tak že se ho
s prospěchem ke slévání děl použilo. Bronz
zvaný ocelový neb Uchatíův jest d., které
se příměřeným spracováním dodává větší hut-
nosti a pevnosti. Bs.

Dělový, co náleží k dělu, z děla je vy-
robeno nebo s dělem ve styku; na př. d-vá
koule, d-vá rána, výstřel z děla, d-vá
střela. D. křížek, rakouský odznak ustanov-
vený císařem Františkem I. a vyrobený z děl
ukofistěných r. 1813 na Francouzích a nosený
na levé hrudi jako řád oněmi vojny, kteří
onoho roku se účastnili války. — D. park,
viz Dělostřelecký park. — D. prach viz
Prach střelný. FM.

Dělový vrták viz Hlaveň (vrtání).

Dělovální [-loajál-], z franc., nepoctivý,
nevěrný.

Dělpoch [-pek] Jacques, chirurg franc.
(* 1777 v Toulouse — † 1832 v Montpellieru),
od r. 1812 professor chirurgie v Montpellieru.
Byl vedle Dupuytreny nejslavnějším chirurgem
francouzským a prakticky i literárně velmi
činným. Zejména důležité jsou výzkumy jeho
o sněti špitální; o tuberkulosní povaze Pot-
tovy choroby, pokusy jeho o protěti šlach.
Vykonal r. 1816 první tenotomii šlachy Achil-
lovy. Mimo to i zdokonalil některé metody
operací plastických. Peč.

Delphica [-líka] totiž mensa (lat.), u Ří-
manů zdobný stolek v podobě řecké trojnožky
s okrouhlou deskou, na němž vystavováno bylo
stříbrné náčiní k hostině potřebné, jako misky,
koflíky a j. Stolky ty byly často z drahého dříví,
někdy i z mramoru, bronzu, stříbra, zlata nebo
jiné vzácné hmoty uměle pracovány. V Pom-
pejích nalezeno bylo několik podobných stolků
mramorových i spězových. Cfe.

Delphin [-lífín] Gaëtan, prof. arabštiny
v Oráně (* 1857 v Lyoně). Napsal mimo jiné
s Guinem: *Notes sur la poésie et la musique
arabes* (1886) a *Fas, son Université et l'ensei-
gnement supérieur musulman* (1889).

Delphinidae [-lífin-] viz Plískavice.

Delphinii in usum viz Dauphins.

Delphinin, $C_{21}H_{33}NO_6$, alkaloid obsa-
žený v semenech rostliny *Delphinium staphi-
sagria* L. spolu s jinou zásadou rostlinnou
staphisagrinem $C_{21}H_{33}NO_5$. Jest to hmota
krystalická, silně alkalicky reagující, chuti
ostré, velmi jedovatá. Jd.

Delphinium L., stračka, rod rostlin
z řádu pryskyřníkovitých (*Ranunculaceae*
Juss.), zahrnující byliny 1., zleté i vytrvalé,
přímé s dlanitodílnými listy lodyžními a květy
úhlednými, zygomorfickými, nejčastěji modrými
nebo purpurovými, sestavenými v květen-
ství hroznovitá nebo latnatá. Kališních lístků 5,
korunovitě zbarvených a opadavých; zadní
z nich ostruhovitý. Korunních plátků 5—8,
ale jen některé vyvinují se náležitě, ostatní

zakrňují. Je-li všech lístků 5, vyvinují se jen
2 zadní, srůstají spolu a mají ostruhu, jež se
ukrývá v zadním ostruhatém lístku kališním;
je-li lístků 8, vyvinou se jen 4 zadní a z těch
jen z prostřední jsou ostruhaté a mezi sebou
volny. Tyčinky četné mají nitky zhusta na
spodu perozšířené. Měchýřky počtem 1—5
(nejčastěji 3) jsou přisedlé, mnohosemenné.
Známo úhrnem asi 40 druhů po severní polo-
kouli starého i nového světa rozšířených.
Všude v obilí obtížným plevem jest stračka
polní či kozí brada či svalník králov-
ský (*Delphinium consolida* L.), jednoletá by-
lina s listy mnohodílnými úkrojku čárkovi-
tých. Korunní plátek 1, vykrojený, dvojkřídý
a jednoostružný. Semenník 1, řídčeji 2—3. Květy
tmavě fialové na nitovitých stopkách sedící
sestaveny v řídké hrozny. Měchýřky lysé.
Kvete od června do srpna. V zahradách pěstuje
se pro ozdobné, pestrobarevné, v husté
hrozny sestavené květy statnější, z Orientu
pocházející s. znamenáná (*Delphinium Ajacis*
L.). V jižní Evropě, na př. v Recku, zvláště
na zdech roste všivec, hnidoš či kapu-
cínské semeno (*Delph. staphisagria* L.),
mající dva hořelí listky korunní ostruhaté,
3—5 semenníků a listy dlanité sdílné s úkrojky
celokrajnými nebo zklanými. Semen této rost-
liny (*Semina staphidis agriae*) pro jedovatý
alkaloid delphinin (v. t.) užívalo se někdy
v lékárnách na děláni masti proti hmyzu. Vs.

Delphinus, zool., viz Plískavice. —
D., titul, viz Dauphin.

Delphos, poštov. stanice v severoamer.
státu Ohio, hrabství vanwertském jihozáp. od
Toleda, železniční uzel; slévárny, dřevný prů-
mysl, 5500 obyv. (1890).

Delpino Frederico, botanik italský
(* 1833 v Chiavari), vzdělal se v rodišti svém
a na universitě janovské, byl nějaký čas úřed-
níkem finančním, záhy však upoutav na sebe
pozornost studii botanickými, byl povolán
do musea florenckého, stal se pak prof. na
lesnickém ústavu ve Vallombrose, na to prof.
na universitě janovské a později v Bologni.
Pracuje hlavně v morfologii a biologii rost-
linné, zvláště pak cenné práce vydal o ústro-
jích květních, o postavení listů, o opylování
květů hmyzem a j. Hlavnější jeho spisy jsou:
*Sugli apparecchi della fecondazione nelle piante
antocarpee* (Florence, 1867); *Causa meccanica
della filotassi quinquennale* (Janov, 1880); *Teo-
ria generale della filotassi* (t., 1883); *Zigomorfa
fiore e sue cause* (1887); *Funzione mirmecofila
nel regno vegetale* (Bologna, 1886—88, 2 díly).

Delpit [-pì]: 1) D. Édouard, spis. franc.
(* 1844 v Novém Orléansu). Usadil se ve Francii
r. 1868, byl krátký čas redaktorem montpel-
lierské »Union nationale« a podprefektem v Nér-
raku, načež se zabýval výhradně literaturou.
Nehledic k básni *Les mosaïques* (1871), jedno-
aktovce *La sentinelle* (1877) a dramatu *Con-
stantin*, psal hlavně romány: *Les faiseurs de
coups d'Etat* (1878); *Les théories de Tavernelle*
(1883); *Les représailles de la vie* (1883); *Les
souffrances d'une mère* (1885); *La revanche de
l'enfant* (1885); *Catherine Levallier* (1887):

Paul de Brussange (1887); *La vengeance de Pierre* (1888) atd. Neschází jim originalnosti formy ani myšlének, ale vadí jim často jednostrannost názoru.

2) **D. Albert**, franc. básník a románopisec, bratr před. (* 30. ledna 1849 v Novém Orléansu — † 4. ledna 1903 v Paříži). Po vykonaných studiích byl sekretářem Alex. Dumasa otce a spolupracovníkem jeho listů »Le Mousquetaire« a »Le d'Artagnan«, a účastnil se též války r. 1870 jako dobrovolník. Za básně vlastenecké *Les chants d'invasion* (1872) a *Le repentir, ou récit d'un curé de campagne* dostalo se mu cen akademických. První jeho romány a dramata: *Robert Pradel* (1874); *Le message de Scapin* (1876); *Les chevaliers de la patrie* (1877); *Les compagnons du roi* (1874); *Jean-Nu-pieds* (1874); *La vengeresse* (1876); *Le mystère du Bas-Meudon* (1877); *Le fils de joie* (1877) netěšily se valnému ohlasu. Teprve r. 1879 pronikl románem *Le fils de Coralie*, a to ve formě knihy i na jevišti. **D.** byl stálým spolupracovníkem »Revue des Deux Mondes«, kde vyšla poprvé většina jeho skladeb románových. Z těchto se ještě líbily rovněž později zdramatisovaný *Le Mariage d'Odetta*, *Le père de Martial*, *Comme dans la vie a Passionnement*, kterýžto kus však na divadle úspěchu neměl a byl příčinou básnickovy rozervanosti a choroby. **D.** stal se morfinistou a podlehl brzy nemoci. Z básní jeho pozdějších jsou některá čísla v cyklu *Les dieux, qu'on brise* zdařilé polemické verše plné odvahy a energie. Smrt zastala ho nad neukončenou básní *Jeanne d'Arc*. **D.** byl též spolupracovníkem »Figara« a bouřlivá jeho povaha zapletla jej často v tuhé polemiky, ano i souboje. Jako románopisec i dramatik patřil ke starší dumasovské škole, kde rychlý postup děje a efektní situace vítězí nad psychologii a přesným rozbohem nitra lidského, jako básník má význam podřízený. Český vyšel román »Boj srdce materského« (*Solange de la Croix-Saint-Luc*) v »Hl. Národa«, 1886 (Vrat. Březina) a drobnější novelly v »Květech«, 1886, v »Lumíru«, 1887, a jiné. — *chy.*

Delporte [-ortj, belz. geodaet (* 1844 v Tournay — † 1891 v Mayanze na Kongu), byl jako setník od r. 1875 činným v geodaetickém oddělení ministerstva války, a od r. 1878 při kartografickém ústavě vojenském. Zde obrátil na sebe obecnou pozornost, tak že r. 1890 vyslán do Afriky, aby vykonal přípravné práce pro přesnou vědeckou mapu Konga. avšak úkol svůj mohl splnit jen částečně. *Sepsal: Observations et calculs de la triangulation de 1er ordre* (1880 a 1885); *Notice sur les travaux nécessaires pour compléter le réseau géodésique* (1884) a *Cartographie et astronomie pratique* (1888).

Delprat [-prá, Izaak Paul, generál a matematik nizozem. (* 1799 v Haagu — † 1880 t. l.). Nabyv vzdělání na odborných školách pařížských, vstoupil do nizozem. vojska, stal se r. 1823 prof. matematiky a fysiky na vojenské akademii v Bredě a později jejím velitelem. V postavení tom a v ministerstvu

vojenství přispěl značně k reorganizaci výcviku a vychování vojenského a napsal mnoho spisů z oboru statiky, dynamiky a mechaniky. Hlavní jsou: *De drukking van aarde tegen bekleedingsmuren*; *De weerstand van balken en ijzeren staven*; *De gedaante der gewelven en de afmeting hunner rechtstanden*.

Delrieu [-rié] Étienne Joseph Bernard (* 1761 v Rodezu — † 1836 v Paříži). Zastával za císařství úřad ve správě cel a těšil se přízni Napoleonově. Napsal množství divadelních kusů, z nichž nejznámější jsou komédie *Le jaloux malgré lui* (1797) a tragédie *Artaxerxe* (1815).

Delsberg, město, viz Delémont.

Delta (srv. pfil.) slují v moderním zeměpise fysikálním částí pevniny zemské, které v období nejnovějším vznikly a stále ještě vznikají v mořích nebo jezerech nánosem řek do nich se ústících a jež rozšiřují pevninu na úkor moře. Jménem tím označováno původně od Řeků toliko egyptské území dolního Nilu, jenž vystupuje z těsného údolí svého, štěpí se v několik ramen, obmykajících rozsáhlou naplaveninu tvaru trojúhelníkového. Vrchol tohoto trojúhelníku jest u Káhiry, základnu jeho tvoří pobřeží mořské a Řekové podle podoby jeho s písmenem Δ dali mu jméno **d**. A název ten přenesen později na všecka ústí tvaru trojúhelníkového bez ohledu na jeho původ a geologické složení; hlavní váha kladena tu na rozštěpení řeky ve dvě nebo více ramen a v tom smyslu mluveno také o **d-tě** Cooper Creeku nebo řeky Amazonské, ačkoli u nich nejvíce se vzrůst pevniny nánosem říčním. Ale právě toto budování země pokládá moderní pojem **d-ty** za věc podstatnou. Štěpení řeky v ramena jest tu věcí vedlejší, poněvadž počátek **d-ty** nespadá vždy v totéž místo, kde řeka se dělí, a vznikání ramen a zanikání jich podrobena jest častým změnám; mnohé řeky (na př. Ebro) rozšiřují pevninu nánosem, ačkoli jediným korytem do moře se vlévají, a Kur i Dněpr původně vlévaly se do moře několika rameny, kdežto nyní mají koryto jediné. Jakkoli pak někteří badatelé zastávají se názoru, že k pojmu **d** jest nutno, aby ústí řeky bylo rozštěpeno v ramena, přece veskrze za hlavní podstatu jeho pokládají se poměry genetické. Podle toho lze také dělit řeky na takové, které k rozmnožení pevniny ničím nepřispívají, a na zemětvorné. První ústí se buď bez rozšíření koryta (Dueru), nebo s trychtýřovitým rozšířením ústí t. zv. aestuariem (Labe, Těmže); zemětvorné řeky mají ústí buď jednoduché (Ebro) nebo rozeklané, a to buď nerozšířené (Pád, Rýn) nebo rozšířené (Ganges-Brahmaputra). Rozsáhlostí a významem svým vynikají **d-ty** mořské daleko nad **d-ty** v jezerech vnitrozemských. Nížiny tyto obsahují veskrze půdu nad míru úrodnou a mají neobyčejnou hospodářskou důležitost. Největší bohatství Indie spočívá právě v náplavech říčních, zejména ganžských, v Číně největší výnos půdy poskytují spojené **d-ty** řek Hoang-ha, Pei-ha a Jang-tsekiangu; mississippské **d**., ačkoli namnoze je

dosud bažinaté, vydává již nádhernou úrodu třtiny cukrové a v Evropě nížiny dolnorýnská a pádská náležejí ke krajinám neúrodnějším. Proto krajiny ty bývají nejhustěji zalidněny a staly se kolébkami osvěty a vzdělanosti; tak vyvinula se v náplavech nilských vzdělanost staroegyptská, na Gangu indická a v deltách Hoang-ha a Jang-tse-kiangu soustředila se kultura čínská.

Počet delt není dostatečně znám; některé d-ty zanikají a nové se tvoří. R. Credner spočetl celkem 143 větší feky deltovorné, ústící se dletem v mořích, dletem v jezerech; rozděleny jsou po zeměkouli následovně:

	všude:	s deltami v mořích:	s deltami v jezerech:
v Evropě	54	38	16
v Asii	56	42	14
v Africe	12	11	1
v Americe	17	15	2
v Australii a Oceánii	4	4	—

Celkem feky deltovorné a feky s ústím otevřeným jsou si co do počtu rovny; avšak hledíme-li k jejich velikosti, shledáme, že mezi řekami přes 750 km dlouhými mají deltovorné rozhodnou převahu (48 ze 74), kdežto u kratších fek jest poměr opačný (toliko 22 fek deltovorných ze 71). Z uvedených 110 fek, jež budují d-ty své v mořích, připadá 65 na středomoří a toliko 45 na širý oceán. Pobřeží vynikající hojností d-t jsou zvláště sev. pobřeží evr. Ruska, pobřeží východosibiřské při Led. moři, jihových. pobřeží asijské, pobřeží kolem ústí Indu, severozáp. cíp Perského zálivu, pobřeží mozambické a zanzibárské ve vých. Africe, pobřeží hornoguinejské, břehy moří Středozemního, Černého, Baltického a pobřeží amerického Středomoří i sev.-záp. pobřeží amer. při Ledovém moři.

Vznik a vývoj d-t. Jestliže feka v toku svém bývá náhle stavena, což stává se nejvíce vtokem do vod stojatých, nebo z terénu značně nakloněného přechází do roviny, pozbývá značné síly transportující, a následkem toho množství částic, jež voda s sebou unáší, klesá ke dnu; poněvadž pak voda za normálních poměrů nemá dostatečné síly, aby usazeniny tyto dopravila dále, vzniká náplav, který přibíváním usazenin bez přestání vzrůstá. Když na př. horská bystřina dostane se do feky tekoucí v rovině, nebo do jezera, tvoří se z nánosů jejího při ústí malé vyvýšeniny, jež mají celkem podobu kuželovitou; to jsou d-ty oně bystřiny, jež přibírajíce nový nános, posunují se do jezera dál a dále, tak že znenáhla i celé jezero vyplní a promění je v pevninu. Týž úkaz objevuje se v moři; transportující síla feky při ústí přestává a pevné částice její usazující se na dně, tvoří nejprve písčiny a mělčiny, jež znenáhla přibíváním nánosů nad hladinu se vynořují. Vlévá-li se feka deltovorná do zálivu, vyplňuje znenáhla tento svým nánosem (d. vyplňující), avšak i potom pokračuje v činnosti své a buduje pevninu dále do moře (d. posunuté, vybíhavé), jestliže nepříznivé poměry (na př. silný proud pobřežní) činnosti této nezamezí.

Nánosem říčním řečiště se zvyšuje, po obou stranách tvoří se hráze, které však zvláště s počátku snadno se protrhávají. feka nemajíc v původním korytě dostatečného spádu, vyhledává si řečiště jiné atd. a tímto protrháváním hrází i změnou koryta vzniká štěpení hlavního toku, tak že často bývá d říční skupinou ostrovů, oddělených nepravidelnou sítí ramen; naproti tomu jiné části d-ty, kterým se dostává málo nánosů, bývají obklopeny hrázi a zůstávají jezery. U vysoké míře podporován jest vývoj d-t pobřežními přesypy. Příliv mořský valí k pobřeží šetrk a písek, odliv pak nemůže vždycky veškero množství jeho odnésti a tím způsobem nakupí se tyto přesypy v čáře rovnoběžné s pobřežím tvoříce laguny; když pak v pozadí těchto přesypů vlévá se do moře nějaká feka, stává se proud její mocně a usazeniny její vyplňují rychle laguny. Nejznámější příklady toho poskytují »haffy« Baltického moře, »étangy« na francouzském pobřeží, laguny benátské, černomořské »límany« a j. Znamenitým příkladem takového d-ty ohraničené naproti moři kosami jest ústí Nilu. Nil vléval se původně do moře asi v místech dnešní Káhiry a snad ještě dále k jihu, a před ústím jeho rozkládala se laguna omezená na sev. přesypy; feka pak nánosem svým vyplnila celou lagunu až na několik mělkých, bažinatých jezer, avšak za hráz přesypů pokračuje d. tato měrou jen nepatrnou. Podobný příklad jeví se na pobřeží benátském. Laguny benátské a chioggijské oddělené od moře »lidem« jsou zbytkem jediné velké laguny, která se táhla podél celého pobřeží od sev. k jihu a nánosem Pádu a Adíže uprostřed byla přepažena; řada mírných návrší táhnoucí se středem d-ty ukazuje dosud starou souvislost mezi lidem benátským i chioggijským a označuje bývalou hranici laguny v těchto místech. Poněvadž do sev. a již. části laguny vlévají se toliko malé feky, nebyla dosud v místech těch nánosem vyplněna, kdežto střed jest činností Pádu a Adíže již v pevninu proměněn a obě feky šíří své d. rychle za přesypem. Rovněž tak Dunaj postupuje do Černého moře. Ústí jeho bylo původně (dle Spratta) u dnešní Izakče v trojúhelníkovém zálivu černomořském, který na sev. ještě několik límanů vysílal, avšak nánosem říčním byl záliv vyplněn a d. dunajská postoupila značně ku předu za ostatní čáru pobřežní; jezero Razímské není než část Černého moře urvaná mu vzrůstem d-ty a propadne znenáhla téměř osudu, jakým dřívější záliv byl postižen. U Dunaje shledáváme též příklad d-ty podružné: kilijské rameno totiž postupuje samostatně dále v budování pevniny a rozštěpilo se již v několik ramen. Jiný příklad d-ty poskytuje Mississippi, kdež ani přesypy ani laguny nemají vlivu na vývoj její. Obrovské spousty vod »otce fek« přinášíjí do moře znamenité množství pevných částic, které do roka pění se na 28 milionů m³ a staví z nich v zálivě Mexickém mohutnou d-tu, jejíž rozloha 31.859 km² obnáší. Několik ramen zvaných »Bayous« odštěpuje se od hlavního toku, tento však sám

posunuje nános ku předu způsobem velmi zvláštním; vybudovav si po obou stranách úzké hráze do moře vybíhající, štěpí se posléze ve tři mocná ramena t. zv. »hrdla« (pass), z nichž každé má také uvedené hráze a novým náplavem stále je zvyšuje a ku předu posunuje. Mohutné tyto nánosy Nilu a Mississippi překonány jsou daleko náplavy veletoků asijských; spojená ústí Gangy a Brahmaputry zaujímají 82.594 km², avšak největší jest d. Hoang-ha a Pei-ha v Číně, jež ze všech fek nejvíce náplavu upášeji; Hoang-ho svými žlutými vlnami dal Žlutému moři barvu a jméno a Pei-ho u Tien-sinu valí k moři spíše spousty bahna než vody.

Nános, z něhož d-ty jsou vybudovány, skládá se u větších fek z písku a bahna, u menších fek pobřežních, zvláště na srázných březích, též ze štěrku. Nejhrubší částice klesají ke dnu již u samého ústí, jemnější pak teprve ve větších vzdálenostech od břehu; poněvadž však velká voda těžké nánosy dále zanáší než střední, vznikají podle velké, střední nebo malé vody střídavé vrstvy hrubších a jemnějších usazenin. Vedle nánosů říčního poskytuje materiál ke tvoření d-t též naplavené dříví, jež později se mění v rašelinu nebo lignit; konečně skrovnou měrou mají na d-tech úcastenství též látky zvířecí. Organické látky pokryté vrstvami písku a bahna tlejíce vyvinují plyny, které u některých d. (zejména při mississippské) mají dostatečnou rozpínavost, aby způsobily malé bahenní a plynové sopky (mudlumps). Mnohdy hojný nános říční zůstává stále pod hladinou mořskou, zvláště při otevřených ústích fek; tyto nánosy pak ukazují často tvar d-t tak rozhodně, že můžeme je právem označiti za podmořské d-ty. Mezi d-tou suchozemskou a podmořskou není genetického rozdílu; každá d. počíná nejprve jako d. podmořská a za jistých okolností může se v toto stadium opět navrátiti.

Údaje o rozloze d-ty jsou skrovná a nejvíce jen přibližným odhadem, poněvadž nelze vždy přesně stanovití hranici d-ty, a mimo to udané číslo mění se tu vzrůstem, tam ničením d-ty.

	Rozloha:	Délka:	Šířka:
Ganges a Brahma-putra	82.594 km ²	354 km	321·8 km
Mississippi	31.859 »	320 »	300 »
Nil	22.194 »	170·6 »	207·7 »
Dunaj	2 587 »	74·2 »	74·2 »
Rhône	750 »	—	—
Aude	200 »	—	—
Nigir	—	148·4 »	326·5 »
Memel	—	51·9 »	46·3 »
Volha (od Caricynu)	—	448 »	—
Ural	—	—	53·3 »

Mocnost nánosů v d-tách, který vrtním byl zkoumán, jest velmi rozdílná; někdy jest velmi obtížno zjistiti s bezpečností hranici mezi usazeninami říčními a mořskými, tak že udaje na př. o d-tě ganžské a mississippské velmi se liší. Tak shledána u Nilu průměrná mocnost nánosů 10 m, místy 14—15 m, u Rýna

přes 60 m, u Rhônu přes 100 m, u Pádu na některých místech až 172·5 m, u Mississippi v okolí Nového Orleánsu 9—16 m (nehledíc ovšem k modrému jilu, na němž nánosy říční spočívají a o němž je sporno, zdali jest též produktem činnosti říční), u Gangy blíže Kalkutty 16·7—19·8 m (avšak počítali se kunkarový vápenec také za nános ganžský, zjištěna mocnost přes 176·7 m). Zvláštním zjevem jest, že právě rozsáhlé d-ty Nilu, Gangy a Mississippi mají skrovnou mocnost, kdežto naproti tomu nenatrné mnohdy d-ty dosahují obrovské hloubky, na př. d. říčky Dranse u jezera Genevského, jehož mocnost zjištěna přes 300 m.

Nejnespolehlivější zprávy jsou o vzrůstu d-t, tak že na př. u Mississippi kolísají udaje o ročním vzrůstu mezi 20 m (dle Elleta) a 350 m (dle de Beaumonta). Velký podíl má tu také částečné ničení d-t mořem. Tak d. Neretvy v Dalmacii tvořivší druhy úrodné nížiny mění se v nezdravou bažinu a moře proniká stále do řečiště vzhůru. Nejbezpečnější udaje poskytují ještě místa a zachované stavby na př. Adria v d-tě pádské, která za prvních císařů římských byla ještě místem přístavním a nyní jest 35 km od moře vzdálena; také hradeb ravennských dotýkaly se druhy vlny mořské a nyní dělí město od nich pruh pevniny 6·5 km široký. U velkých fek nejrychleji asi roste d. mississippská, avšak nesterjně u všech hrdel. Na pádské d-tě dobře jest znatelný vliv člověka na vzrůst její; tento obnášel v l. 1200—1600 ročně jen 23 m, v l. 1600—1804 již 70 m; dříve ovšem nebylo rozsáhlé síti hrází, která řeku nutí, aby největší část svých nánosů odnášela přímo do moře. Podobně postupuje d. Nilu toliko o 4 m do roka, neboť pravidelné zátopy zbavují ho největší části pevných částic, jež vážnou na pevnině. Z veletoků asijských Eufrát a Tigris nejrychleji posunují svou d-tu do Perského zálivu, neboť od r. 1793—1853 postoupily ku předu o 3·2 km (dle Rawlinsona) a za 2500 let o 64·4 km. Kde klesání pobřeží pod hladinu mořskou se objevuje nebo moře jest zvláště bouřlivé, mohou d-ty zase býti zničeny. Jako d. Neretvy, tak také d. Rýnu propadla by zkáze, kdyby hrázemi nebyla chráněna. Emžská d., která ještě za dob římských existovala, zmizela úplně. Credner sestavil následující přehled průměrného ročního vzrůstu větších d-t: Terek 495 m, Mississippi 20—350 m, Pád 70 m, Rhône (středomořské ústí) 58 m, Eufrát a Tigris 54 m, Hoang-ho 30 m, Pei-ho 24 m, Dunaj 12 m, Arno 6 m, Nil 4 m, Rhône (ústí v Genevském jez.) 3 m, Tiber (ostijské rameno) 3 m, Hérault 2 m, Sáhún 2 m, Tiber (Fiomicino) 1 m.

Uložení vrstev v d-tách bývá pravidelně velmi mírně nakloněno. většinou jsou d-ty roviny úplně horizontální které povodněmi stále se zvyšují, kdežto směrem k moři přecházejí v bažinaté pobřeží.

Následky tvoření se d-ty jsou rozmanité a mívají účinky dalekosáhlé. Usazováním pevných částic tvoří se u větších fek po obou stranách hráze, jež způsobem v pravdě velkolepým vyvinuty jsou po obou stranách řeky

Mississippi od vtoku Ohia až k ústí; avšak zároveň zvyšuje se nánosem také koryto říční, a akmile se vyzdvihlo na roveň s krajinou okolní nebo ještě nad ni, stává se i při dosti nepatrných podnětech, že řeka hráze proráží a řečiště své úplně mění. V obrovských rozměrech zběhly se tyto proměny při dolním toku Hoang-ha, jehož nejstarší ústí nacházelo se daleko na severu čínském na záp. pobřeží zálivu Pečilského, ve XIII. stol. obrátila se řeka na jihovýchod do Žlutého moře, avšak r. 1756 z nenadání vrátila se opět do zálivu Pečilského. Podobný, velmi charakteristický zjev poskytují maloasijské řeky Sajhún a Džihán, jež za dob Xenofontových tekly v korytech daleko od sebe vzdálených a od té doby (teď ve 2300 letech) třikrát spojily dolní tok v jediné koryto a třikrát zase od sebe se oddělily. Mnohem hojnější než změna ceho toku říčního jest vznikání a zaničování ramen. Nil z původních sedmi ramen, jež Strabo uvádí, má nyní toliko dvě, při Kuru připomíná též zeměpisec 12 ústí, a nyní má tliko jediné. Nejlépe známy jsou tyto poměry v Pádu. Pád ústí se původně u Ravenny a teprve ve XII. stol. obrátil se na sever; rozštěpení řeky počíná již 126 km od ústí, kdež Forsetta odbočuje na levo k Tartaru a spojena s jinými vodami jako Canale Bianco k moři ubíhá; při druhém dělení odštěpuje se na pravo Po di Volano (někdy hlavní tok), jež kolem Ferrary teče (odtud vylítá na pravo Po di Primaro) a na severových. od Comacchia do moře se vlévá. Při třetím dělení odbočuje na pravo Po di Goro, a hlavní rameno Po della Mastra štěpí se dále v ramena, jichž 15 dostihne moře. Následkem vzrůstu d-t mohou řeky blízko sebe se ústící vespolek splynouti a řeky před tím samostatně stávající se pobočkami. O Dunaji, Dněstru a Dněpru uvádí Peters (*Die Donau und ihr Gebiet*), že nenahým vyplňováním Černého moře d-ty těchto řek navzájem splynou, t. j. že Dněstr a Dněpr stanou se přítoky dunajskými. To staio se již u Rýna, Mósy a Skaldy, jež dříve měly ústí samostatná, a poměrně záhy nastane i u řek, jež od Soče až k Pádu do Jaderského moře se vlévají; poněvadž d-ty pádské přibývá ročně asi o 1 km, možno souditi, že asi v 1000 letech široký ostroh pádský dostihne břehů istrijských, a po vyplnění laguny sev. od něho ležící stanou se všechny uvedené řeky pobočkami Pádu. Ganges a Brahmputra budovaly dříve d-ty své samostatně, nyní však mají ústí společné, v Zadní pak Indii Iravadi, Sitang a Sauten jsou síti ramen nad ústím vespolek sdruženy. Eufrát a Tigris vlévaly se každý samostatně do Perského zálivu, ale výhledem d-tv vznikl zvolna společný dolní tok Šat el-Arab. Podobně stal se též Red-River pobočkou mississippskou.

Dalším následkem postupu d-t jest vyplňování a dělení jezer. Spousty nánosů vsunující se do jezera odnímají mu znenáhla kusy rozlohy a zmenšují jeho hladinu, až jezero úplně vyplní. Množství jezer bylo tímto způsobem již zcela vyplněno, a geoloz dobře

pozná tyto staré půdy jezerní, jež jsou nyní buď bažiny, rašeliniště, nebo mokré lučiny. Postup ten lze výborně sledovati na jezerech alpských, jež všechna dříve sahala mnohem dále: Genevské jezero vyplněno jest až po St. Maurice, Čtyrkantonské jezero po Erstfelden, Brienzské po Meyringen, Bodamské do okolí Sarganzu. Dělení jednoho jezera na dvě patrně jest na jezerech Brienzském a Thunském, jež z jediné pápve nánosem Litschiny byla roztržena, na jezerech Curišském a Walenštátském, kteréž nános Linthy oddělil; dosud provádí tento postup bažinatá a nezděravá d. Addy v jezere Comském, jehož sev. část Lago di Mezzola znenáhla stane se jezerem samostatným. Avšak co d-ty na jedné straně jezerům na počtu odnímají, nahrazují zase na straně druhé uzavírající části moře a měnice je v jezera vnitrozemská. Záliv Latmijský na západním pobřeží maloasijském byl ve starém věku úplně otevřen a Milét při něm ležící bylo městem přístavním; avšak řeka Maiandros (Böjüik Menderez) vlévající se na sev. pobřeží tohoto zálivu do moře posunula znenáhla d-tu svou až na protější břeh a přerušivši spojení s mořem, proměnila vých. díl zálivu v jezero Akiz-čáj. A též osud hrozil zálivu Smyrenskému, jehož spojení s mořem bylo nánosem Gediz-čaje zúženo již na 700 m a plavební dráha musila býti stále prohlubována; jenom umělé odvedení řeky do moře Aegejského r. 1886 zachránilo přístav smyrenský. Konečně nános říční zabírá do pevniny ostrovy, které před ústím řek nebo blíže nich se rozkládají; tak památný ostrůvek Lade nánosem Maiandru spojen s pevninou a pne se nyní jako mys Santa Maria na pobřeží, a některé z ostrovů Echinadských při ústí Acheloa, Monte-Argentario na pobřeží italském nánosem Albegny, poloostrov Šan-tung na pobřeží čínském nánosem Hoang-ha a j. staly se tímž způsobem částmi pevniny.

Ale ne všechny řeky, jež do moře se vlévají, rozšiřují pevninu a budují d-tu třeba vodami svými unášely množství pevných částic. Mnohé znamenité řeky nejen nerozšiřují pevniny, nýbrž naopak mají ústí rozšířená (Labe, Temže, Gironde, Seina, Vesera a Tejo v Evropě, Ob a Jenisej v sev. Asii, Kongo v Africe, řeka sv. Vavřince a Amazonská v Americe). Otázka, které příčiny na jedné straně způsobují tvoření d-t a na druhé straně ústí rozšířená, není dosud rozřešena. Vyložiti úkaz tento účinkem faktoru jediného pokoušeli se již mnozí badatelé, ale s výsledkem nedostatečným, neboť na pobřežích rozhodně deltovalých shledáváme řeky s otevřeným ústím (Limpopo a Džub vedle Zambezi) a na druhé straně zase d-ty na pobřežích jinak d-t prostých (Rýn, Šat-el-Arab, La Plata). Dosud nezjištěn ani jediný faktor, který by výhradně podmiňoval jeden nebo druhý tvar ústí; Gironde, která 66krát více nánosů do moře odnáší než Visla, nemá d-ty, a rovněž Labe a Vesera při silnějším spádu mnoho pevných částic odnášejí, ale beze zřejmého výsledku, naproti tomu

Dunaj a Níl líně valí se ku předu, zůstávají největší části svých nánosů ve vnitrozemí a přece budují d-ty. Nemůže se tedy spád řeky pokládati za rozhodující faktor při vzniku d-t, ale také příliv a odliv, mořské proudy, pobřežní náspy, hloubka moře, větry atd. nemají samy o sobě vlivu na tvoření d-t. Příliv a odliv ruší velmi často d-ty, ale přes to vidíme na pobřežích se silným přílivem a odlivem d. Gangy, Indu, Nigiru a zejména Šatel-Arabu, naproti tomu Murray a Columbia, jež dmutí mořské jen nepatrně zasahuje, mají ústí otevřená. Totéž platí o mořských proudech; v obvodu proudu Mozambického ústí se Zambezi s d-tou a Limpopo bez ní a stejné poměry panují mezi Orinokem a Amazonskou řekou na pobřeží jihoamerického, omývaném proudem rovníkovým. Pobřežní náspy podporují sice rychlejší vývoj d-t zadržováním usazenin, avšak nejsou podmínkou jejich vývoje, neboť mnohé d-ty postupují dále za tyto náspy. Ani hloubka moře nepadá na váhu; v hlubokém moři mezi Janovem a Toulonem budují pobřežní říčky novou pevninu, kdežto Temže vlévající se do mělkého moře svými nánosy způsobuje toliko mělčiny a písčiny. Větry sice zesilují proud řeky a tím její nosnost, ale majíce směr protivný zdržují vývoj d-t, přes to však zabránit mu nemohou. Konečně v nejnovější době vystoupil Rud. Credner s hypotézou, že d-ty vznikají pravidelně tam, kde pobřeží mořské znenáhla se zdvihá, kdežto na pobřežích klesajících prý d-ty scházejí, kterýžto úkaz zejména na jezerech vnitrozemských se jeví; výjimek z tohoto pravidla neuznává a úkazy hypotese té odporující vykládá z příčin místních. Jisto, že v d-tách Pádu, Memelu, Rýna, Gangy, Mississippi při vrtání nalezena ložiska rašeliny a stromy v postavení neporušeném, což nelze vyložit jinak než náhlým klesnutím pevniny nebo zdvižením hladiny mořské, a rovněž nepochybně jest, že pobřeží klesající jsou d-t skoro prosta, nicméně vlivu rozhodujícího změnám tímto přiznati nelze. Jsouť udaje o klesání a zdvihání pevniny tak nespolehliví a právě při nepevném náplavu vyskytuje se tolik klamů, že tento základ pro další podrobné badání jeví se býti nedostatečným; především nechává hypotese tato nevysvětlenou nápadnou hojnost d-t v mořích středozemních. Proto žádná z příčin uvedených sama o sobě nemůže býti uznána za rozhodující faktor při vzniku a zeměpisném rozšíření d-t; účinkujíť tu v každém jednotlivém případě příčiny rozmanité, při čemž ovšem zdvihání a klesání pevniny má úlohu vynikající. Srv. Credner, Die Deltas (Gotha, 1878, Ergänzungsband zu Peterm. Mittheil.); týž, Die Reliktenseen (t., 1887—88, 2 sv.); Pumpelly, On the Delta plain . . . of the Yellow River (Americ. Journ., 1868); Tylor, On the Form. of Deltas etc. (Geol. Magaz. 1872); Hilgard, On the Geology of the Delta and the Mud-lumps of the Passes of the Mississippi (Amer. Journ., 1871).

Delta, territorium ve Spoj. státech veku zuelkých v Jižní Americe, v deltě orinocké,

většinou úrodná nížina, hodící se zvláště k chovu dobytka, 65.647 km² se 7222 ob. (1891), většinou Indiánů kmene Guaraunů; hl. město jest Pedernales při zátoce Vagre.

Delthil [-til] Camille. básník a publicista franc. (* 1834). Založil a rediguje list »Feuille villageoise«. Vydal básně: *Les caprices* (1858); *Poèmes parisiens* a *Les rustiques* (1876); *Martyrs de l'idéal* (1882); *Lambrusques* (1884); *Les sensations* (1887) a histor. drama *L'hérétique* z válek albigenkých.

Deltidium viz Ramenonožci.

Deltoid čili různoběžník souměrný jest čtverúhelník, jenž skládá se ze dvou rovno-ramenných trojúhelníků (*acd* a *abc*) o společné půdici a nestejných výškách. V každém d-u stojí úhlopříčné (*ac* a *bd*) na sobě kolmo a průsečík jejich *p* jednu úhlopříčnu (*ac*) rozpoluje. AP.

Deltoiddodekaëder (z fec.) viz Dvanáctistěn.

Deltoides, příd. slovo lat., deltovitý, v anatomii tolik co trojstranný (*triangularis*, *Δ-ειδής*) na př. *m. musculus d.* na klenbě pletní, přirostlý zpodinou trojúhelníku na klíčku a na lopatce a temenem nad prostředkem kosti ramenní; *ligamentum d.* um, mocný vaz boční kloubu chodidlobércového, přirostlý temenem na vnitřním kotníku kosti holenní a zpodinou na zanártní kosti hlezenné, patní a ložkové. SI.

Deltour [-túr] Nicolas Félix, literární historik franc. (* 1822 v Paříži). Učil na různých lyceích, jmenován r. 1871 inspektorem akademie, r. 1875 stal se odborným chefem ve Wallonově ministerství vyučování, r. 1878 vrchním inspektorem středních škol, r. 1890 dán na odpočinek. Vydal hlavně: *Les ennemis de Racine au XVIIe siècle* (3. vyd. 1879); *Histoire de la littérature grecque* (1884); *Histoire de la littérature romaine* (1889).

Deltová slitina skládá se z 56—57 % mědi se 40—42 % zinku a $\frac{1}{2}$ —1 $\frac{1}{2}$ % železa; obyčejně obsahuje též přísadu malé množství manganu, niklu, olova a fosforu. Jest ode dávna známa, ale přišla druhy z užívání, až r. 1883 Angličan Alex. Dick opět ji sestrojil a tímto jménem označil. Železo jest v ní velmi důležitou součástí. **D. s.** má barvu zlatovou, je skoro jako nejtvrdší ocel tvrdá a při tom jako kujné železo houževnatá, kyselým vodám trvale vzdoruje, za červeného žáru jest kujna i vátelna, dobře se též slévá. Užívá se jí k hotovení různých dílů strojních, ozdob a j. AVra.

Deltuf [-tyf] Paul, franc. básník a románo-pisec (* 1825 v Paříži — † 1871 t.), vydal básně *Idylles antiques* (1851); romány a novelly *Contes romanesques* (1852); *Récits dramatiques* (1853); *Les pigeons de la Bourse* (1857); *Les petits malheurs d'une jeune femme* (1860); *Mlle Fruchet* (1860); *Jacqueline voisine* (1861); *La femme incomprise* (1863); *La comtesse de Silva* (1864); *L'ordonnance de non-lieu* (1866); *Les tragédies du foyer* (1867) a historické spisy *Essai sur les oeuvres et la doctrine de Machiavel* (1867); *Théodoric* (1869).

Delubrum (lat.), vlastně místo očištěné, zejména část chrámu římského, kde stála socha božská neb oltář; v širším smyslu označován tím slovem vůbec chrám. Cfe.

Deluo [delyk] Jean André, geolog a meteorolog franc. (* 1727 v Genevě — † 1817 ve Windsoru), proslul svými pracemi o změnách v ovzduší, jakož i barometrickým měřením výšek. Byl r. 1770 členem veliké rady genevské, brzo na to odebral se však do Londýna, kdež stal se r. 1773 předčítatelem královským. R. 1798 jmenován prof. filosofie a geologie na universitě v Gotinkách; nebydlil tam však stále, nýbrž střídavě v Berlíně, Hannoveru, Brunšviku a Londýně. Ze spisů jeho jsou důležité: *Recherches sur les modifications de l'atmosphère, ou théorie des baromètres et des thermomètres* (Geneva, 1772, 2 sv., 1784, 4 sv., něm. od Gehlera v Lipsku 1776); *Lettres physiques et morales sur les montagnes et sur l'histoire de la terre et de l'homme* (Haag, 1778-80, 6 sv.); *Nouvelles idées sur la météorologie* (Paříž, 1787, 2 sv., něm. od Wittekoppa v Berlíně, 1788); *Lettres à Blumenbach sur l'histoire physique de la terre* (L. 1798); *Introduction à la physique terrestre par les fluides expansibles* (t., 1803, 2 sv.); *Voyage géologique dans le Nord de l'Europe* (Londýn, 1810, 3 sv.); *Voyage géol. en Angleterre* (t., 1811, 2 sv.); *Voyages géol. en France, en Suisse et en Allemagne* (t., 1813, 2 sv.). Podrobný životopis viz v R. Wolfových Biographien zur Kulturgesch. d. Schweiz (Curich, 1855—62, IV. sv.).

Déluge [delyž], franc., potopa. Viz *Après nous le d.*

Deluse, lat. *delusio*, posměch, klam; **délusorický**, klamný, podvodný.

Delvau [-vó] Alfred, spis. franc. (* 1825 v Paříži — † t. 1867). Před únorovou revolucí byl krátkou dobu sekretářem ministra Ledru-Rollina a vydal časové publikace *Histoire de la révolution de Février* (1850) a *Les murailles révolutionnaires* (1851), sbírku prohlášení, plakátů atd. z téhož období. Od převratu státního zůstal pouze literátem, přispíval do »Rabelaisa«, do »Figara« (pseud. Junius), upravoval středověké romány rytířské pro »Bibl. bleue« a psal zajímavé studie ze života pařížského, brzy v celistvější, románové formě, brzy více anekdoticky: *Grandeur et décadence des grisettes* (1848); *Les dessous de Paris* (1860); *Histoire anecdotique des cafés et des cabarets de Paris* (1862); *Les amours buissonnières* (1863); *Les Cythères parisiennes* (1864); *Mémoires d'une honnête fille* (1865); *Histoire anecdotique des barrières de Paris* (1865); *Henri Murger et la Bohème* (1866); *Les heures parisiennes* (1866); *Le grand et le petit trottoir* (1866); *Les plaisirs de Paris* (1867); *Les lions du jour* (1867). Mají do dneška čtenáře, zvláště pro své ilustrace. I lexikograficky důležitý jsou *Dictionnaire érotique moderne* (1864) a *Dictionnaire de la langue verte* (1866). *Les sonnets de sonnets 10.40—1866* (1867) je slušná literární historická studie. V »České bibl.« 1889 přeložena jeho novella »Tisic a jedna«.

Delvaux [-vó] Lorenz, sochař nizozemský (* 1695 v Gentě — † 1778 v Nivelles). Byl žákem G. Heydelberga a Plumiera, žil 1717 v Londýně, 1722—34 v Itálii, načež stal se 1734 dvorním malířem cis. Karla VI. a později císařovny Marie Terezie. Hlavní jeho díla, vynikající veskrze silným pojetím a správností kresby: kazatelna v kathedrále gentské, kazatelna v Nivelles, sochy sv. Antonína, sv. Petra a Pavla, v kostele sv. Albina v Naumuru, obrovský Herkules s kancem v rotundě brusselského musea.

Delvauxit, $[PO_4]_2(Fe)_2(OH)_2Ca$. Žag. vodnatý zásaditý fosforečnan vápenato-železitý, nazvaný od Dumonta dle chemika Delvauxa, minerál hlizovitý, povrchu hroznovitého nebo ledvinitého, na povrchu barvy obyčejně žluté nebo žlutohnědé; lomu rovného nebo lasturnatého, na lomu barvy kaštanové až červenohnědé, smolného lesku. $T=3$. $H=2.7$ Na vzduchu vysychaje snadno se rozpadá. Zbaven vody hygroskopické obsahuje as 20% P_2O_5 , 52.3% Fe_2O_3 , 8.5% CaO , 19.2% H_2O . Vyskytuje se v hlinách diluviálních v okolí pražském u Vysočan, Vinoře, Ouval, jako průvodce železných rud v útvaru silurském u Nenačovic a Nučic, a u Mezihoří blíže Benešova v ložiskách limonitu v prahoných břidlách. Z citlivých lokalit jmenujeme dlužno: Berneau u Visé v Belgii, Dollinggraben u Lubna ve Štýrsku. Dana nazval nučický d. na počest Em. Boříckého boříckitem. En.

Delvenau, přítok labský na pr. bř., tvořící částečně hranici meklenburško-holštýnskou, jest 72 km dlouhý, od Möllnu až k ústí v průplav upravený a od r. 1398 průplavem stecknickým s Travou spojený.

Delvig: 1) D. Anton Antonovič, bar., básník ruský (* 1798 v Moskvě — † 1831 v Petrohradě), nabyl vzdělání v carskoselském lyceu zároveň s Puškinem, jehož byl důvěrným přítelem až do smrti, a záhy projevil nadání básnické, ačkoliv ve škole nevynikal. Ukončiv lyceum, vstoupil do služby hornického departementu, později byl pomocníkem Krylova, knihovníka petrohradské veřejné bibliotéky, r. 1825 sloužil v ministerstvě zahraničních záležitostí. Jsa osobně znám s tehdejšími zástupci ruské literatury, zejména z mladší generace (Bariatynskij, Glinka, Gnědič, Jazykov, Pletněv, Puškin, Vjazemskij a j.), učinil svůj dům střediskem celého téměř literárního světa petrohradského a jal se vydávati se svými přáteli výroční almanach »Sévernyje cvěty« (1825—32), který setkal se s dobrým úspěchem. Před svojí smrtí založil »Literaturnaju gazetku« (1828). Jako básník jevil v první době vliv Horatiův, později přilnul ke vzorům řeckým a vyličil život Řekův ve svých idyllách, z nichž jsou nejlepší *Kupaljščicy* a *Konec zolotago věka*. V lyrických básních a popěvech jest veskrze anakreontikem, básníkem citu, avšak bez síly a jadrnosti výrazu. Nejlepší z nich majíce formu národní písně znárodněly, jako *Son*; *Skučno děvicě vesnoju žit odnoj*; *Solovej moj, solovej*; *Na javu i v sladkom sně*

a j. V celku **D.** náležel k básníkům druhé řady, ač mu jako příteli Puškinovu, na nějž měl nemalý vliv, a jako muži, jenž tehdejší spisovatelstvo dovedl soustřediti, a s jehož jménem spojují se drahocenné literární vzpomínky, náležel vynikající místo v literatuře ruské. Soubor básní jeho vyšel r. 1829 v Petrohradě a po druhé r. 1830. Posledně vydal jej Suvorin ve své sbírce »Deševaja Biblioteka«. Nejlepší životopis sepsal V. P. Gajevskij (»Sovremennik«, 1853—54). První svazek jeho almanachu »Sév. cvěty« vydal opět Bartenev (Moskva, 1881). Do češtiny básně jeho překládali F. L. Čelakovský (Dvoji cesta; Na smrt Venevitinova; Těžko stále pannou býti; Žádané vdovství), V. Kosmák (Romance) a j. *Šnk.*

2) **D. Andrej Ivanovič**, technik ruský (* 1813 — † 1887), vzdělav se ve vojenském technickém učilišti stal se r. 1832 poručíkem a pak dozorcem při stavbě moskevského vodovodu. Jako kapitán účastnil se pak stavebních prací při tulské zbrojnici, načež byv přidělen ke komunikačnímu velitelství, stal se r. 1861 hlavním inspektorem a správcem železnic. V l. 1867—71 byl předsedou v radě ministerstva komunikací, v l. 1869—87 senátorem a po 10 let předsedou carské technické společnosti. Vydal: *Rukovodstvo k ustrojstvu vodoprovodov* (Moskva, 1857); *Opisanije vodosnabženija, ustrojennago v 1856 g. v vojennom lagerě na Chodynskom polě* (Petrohrad, 1857); *Izslědovanija Ğ. Darsi o dviženiji vody v trubkach* (t., 1859); *Moskovskije vodoprovody* (Moskva, 1860) a j. **D.** první vypracoval statut pro ruské železniční školy, z nichž moskevská nazvána »delvigovskou«. *Šnk.*

Delvigne [delviň] Henri Gustave, důstojník franc. (* 1799 v Hamburce — † 1876 v Touloně). Vstoupiv do vojska franc., pracoval horlivě o zdokonalení palné zbraně a vynalezl pušku taženou, která později zavedena byla u sborů mysliveckých nejen ve Francii, ale i v Rakousku. Napoleon III. jmenoval ho důstojníkem čestné legie, ale **D.** neúčastnil se života veřejného, zabývá se zdokonalováním palné zbraně a vynalezáním ochranných prostředků, z nichž nejdůležitější jest raketní jeho dílo. Napsal: *Recherches sur le feu de l'infanterie* (1826); *Exposé d'un nouveau système d'armement pour l'infanterie* (1836) a *Sur l'emploi des balles cylindro-coniques évidées* (Paříž, 1848—49).

Delvino (Delfino, Delonia), město ve vilájetě Janinském v již. Albanii, starověké Helicranum. Leží 70 km sev. od Janiny, 20 km od břehu mořského na přítoku řeky Kalefiktikas. Má rozpadlé staré hradby, zříceniny zámku, několik mešit a 6000 obyvatelů (s třetí díl muhammedánů), živících se pěstováním olivy, sadařstvím a obchodem. Silnice spojuje je s přístavem Khimarou (antická Chimaera), někdy pověstným sídlem pirátů.

Dema [doma] či Dim, řeka východoruská, 420 km dlouhá, pobočka Rjely, přítoku Kamina, vyvěrá na Obščim Syrtu v gub. orenburské, teče stěpí nejprve obloukem na jih,

pak směrem sev.-vých.; ústí blíž Ufy. Jest chuda vodou, téměř bez ryb. Po březích její dobývá se měděná ruda (doly karkalinské) a nalézají se kosti mamutů. Při ní bývalo hlavní sídlo chánů nogajských.

Démádés, státník a řečník athénský, vrstevník a soupeř Démostenův, narodil se v Athénách z rodu nízkého. Velikým nadáním řečnickým, vtípem a schopností mluvit bez přípravy stal se v brzku osobností obecně známou, ale působil pohoršením svou prostopádností, pro kterou mnohokrát před soud byl poňhán, ba i atimíř trestán. V bitvě u Chaironeie bojoval r. 338 př. Kr. po boku Démostenově, avšak byl s velikým množstvím krajanů zajat. I vypravuje se, že skvělou řečí a důvtípem učinil takový dojem na Alexandra, že jej i soudu propustil. Pravda však jest asi ta, že Alexander znaje **D.**-a, jej peněží pro sebe získal, aby v Athénách pro stranu makedonskou působil. To činil **D.** od té doby s velikou horlivostí, ba nestoudností k veliké zkáze vlasti své. Když Alexander pokoušel město Théby a Athény stréstati se hotovil, uprosil ho **D.** — ovšem zase jen za peníze — a dokázal toho, že Démostenes, hlavní vůdce vzpoury, vydán nebyl vítězi. Po smrti Alexandrově zůstal ve službách makedonských, avšak ani jeho přátelé, znajíce jeho ničemnost a podplatnost, mu nedůvěřovali, a když r. 318 poslán byl k Antipatrovi, aby s ním o nějaké záležitosti vyjednával, byly u něho nalezeny dopisy, z nichž na jevo šlo, že **D.** Antipatrovi úklady strojí. I dal ho Antipatros odpravit. — **D.** byl řečník obdařený velikými schopnostmi a skvělým vtípem, ale nedostávalo se mu základu mravního. Neří jisto, zdali napsal řeči své, aspoň již Cicero nezná žádně. *Knř.*

Demagog (z řeč. vůdce lidu). Oproti apathii širších vrstev lidu vždy vyskytali se lidé, kteří stotožňující svůj vlastní zájem se zájmem tříd utlačovaných, snažili se buď výmluvností neb skvělými skutky strhnouti lid za uskutečněním svých snah, nesoucích se k převratům v dosavadním ústrojí veřejném nebo společenském. Při tom ovšem není vyloučeno, že úmysly takových d. byly šlechtěné; avšak již od těch dob, kdy v Athénách po smrti Perikleově jirchář Kleón uchopil se pomocí prodajné a nemravné luzy řízení záležitostí veřejných, jež dopomohlo mu ke značnému bohatství, přikládá se slovu **d.** význam člověka, jenž za úmysly ryze sobeckými snaží se zvrátiti dosavadní poměry právní sváděním lidu na bezcestití. Prostředky, jichž **d.**ové užívají, ovšem musí býti přizpůsobeny poměrům časovým a povaze lidu, má-li agitace míti úspěch; za starších dob působily tu ponejvíce řeči na vhodných místech pronášené, dary na penězích a jiné výhody lidu skýtané a někdy i skutky válečné, kdežto za našich dnů vedle immunity poslanecké najmě svobody tisku bývá někdy zneužíváno **d.**y na rozpoutání vášní lidu a k využitkování jich na vlastní prospěch. *Přk.*

Demanda, pohoří španělské soustavy iberské v provinciích burgoské a logroňské, mezi

řekami Arlanzonem na západ a Najerillonem na východ, značně vysoké, kryté sněhem po větší část roku. Nejvyšší vrcholy jsou: San Lorenzo v prov. logroňské (2305 m) a cerro de San Millán v prov. burgoské (2132 m), mezi nimiž je průsmyk Puerto de la D.

Demande [dmãnd], franc., prosba, žádost, otázka; v hudbě zovou tak Francouzi vůdce (*dux*) fugového, t. j. téma fugové, jak objevuje se předem samo o sobě na začátku fugy v určitém hlase a po té i zdějí ve skladbě již vícehlasé. *Str.*

Démánoher [demãné], franc., hudební technický výraz, značící vlastně posouvání ruky na krku nástrojů smyčcových při přecházení z jedné polohy do jiné a značí vůbec tolik, co měniti polohu. — **Démánement**, technický výraz při hře klavírní, vztahující se ku překládání jedné ruky přes druhou, ať již právě přes levou nebo naopak. *Str.*

Démánová, maď. *Déménfalú*, ves v uher. župě lipťovské, okr. sv. mikulášském s 335 ob. slov. (1890), proslulá svými ledovými a krápníkovými jeskyněmi, z nichž nejznámější jsou: Černá nebo Dračí jeskyně, jejíž půda jest skalnatá a ledem pokryta, a jeskyně Benfíkova s překrásnými krápníky v podobě sloupů, jehlanů a ztuhlých vodopádů.

Démant viz Diamant.

Demantelovati (z franc.), hradby sbořiti, bezbranným učiniti.

Demantius [-cius] Christoph, něm. skladatel zpěvů chrámových i světských (* 1567 v Liberci — † 1643 ve Freiberce), stal se kantorem zprvu v Žitavě (1596), po té ve Freiberce v Sasku (1607). Některé duchovní písně D-ovy udržely se v evangelické církvi až po dnes. Z četných sbírek, jež vydal, uvádíme magnifikaty a žalmy (*Trias precum vespertinarum*, 1602), motetta (1610), mše a introity (1619), dále válečné zpěvy (*Timpanum militare*, 1600), přečetné množství písní (*Neue teutsche Lieder*, 1615, 72 *auserlesene Tänze mit und ohne Text*, 1601), zpěvy pohřební (*Threnodiae*, 1611 a 1620) a j. Kromě toho napsal spis z oboru metodiky zpěvní *Isagoge artis musicae* atd. (1605). *Str.*

Demaratos: 1) D., král spartský (520–491 př. Kr.), syn Aristonův. vystoupil proti svému spolukráli Kleomenovi I. a zmařil mu r. 491 zjímání náčelníků perské strany na Aigině. Kleomenés, navrátil se do Sparty, spojil se s Leotychidem, strýcem D-ovým, a prohlásiv za souhlasu delfského orakula, že D. jest podvrženým synem Aristonovým, svrhl ho s trůnu. D. uprchl ke dvoru perskému, vyzýval Xerxa k válečnému tažení proti Recku a provázal ho na jeho výpravě, sloužil mu radou a svými zkušenostmi. — 2) D. bohatý občan korintský, jenž před Kypselem uprchl do Itálie a usadil se ve městě Tarquinii; byl otcem krále Tarquinia Priska

Démárohos, náčelník dému v Athénách, od dob Kleisthenových bezpochyby ročně volený. D-chové vedli přehled pozemků a seznam obecní, svolávali schůze dému, spravovali

statky, vybírali pokuty a měli dozor při pohřbech a zabavení statků. *Sý.*

Demarkace (z franc.), odhraničení, vytčení mezi dvěma stranám proti sobě bojujícím.

Demarkační, k demarkaci se vztahující. — **D. čára** jest hraniční čára, která dle ujednání mezi dvěma mocnostmi nebo válčícími vojsky nesmí býti překročena ani tou, ani onou smlouvající se stranou. V čas války bývá d. čára stanovena na dobu příměří nebo vyjednávání o mír. Obyčejně ustanovují se tu dvě čáry, pro každou stranu jedna, pruh území mezi oběma čarami jest neutrálním, žádná totiž z obou stran nesmí naň vkročiti. Takové d. čáry stanoveny byly na př. po míru basilejském ze dne 17. května 1795 mezi armádou prusko-hesskou a francouzskou, roku 1813 ve Slezsku mezi vojsky francouzskými s jedné strany a pruskými i ruskými s druhé strany. Ve válce rakousko-pruské 1866 vytčeny d. čáry pětidenním příměřím ze 22. čce a mikulovským příměřím ze 26. července. Příměřím mezi vojskem německým a obhájci Paříže z 28. ledna 1871 stanoveno bylo, že pruh území mezi pařížskými pevnostmi a hradbami pařížskými má oběma stranám býti uzavřen. Též po skončené válce u provedení smlouvy o mír aneb i v čas míru bývá d. čáry užívány. Tak na př. rozhodl papež Alexander VI. bullami ze 3. a 4. kv. 1493 spor o nově objevené zámořské země v ten způsob, že Španělsku náležeti mělo vše, co jest 100 mil na záp. a jih od ostrovův Azorských a Kapverdských; spor odtud vzniklý mezi Španělskem i Portugalskem urovnán smlouvou ze 7. čna 1494 s tou změnou, aby d. čára táhla se 317 mil (370 *leguas*) od řečených ostrovů. Prelimináriemi míru ze 26. února 1871 čl. I. vzdala se Francie všech práv na území nalézající se na východ od d. č. ve smlouvě vytčené. Též zvláště stanovená hranice dvou území jazykových bývá nazývána d. čarou, tak na př. hranice stanovená r. 1848 v Poznaňsku ohledně jazykového území německého a polského. *Roos.*

D. zánět (ohraničující z.) jest zánětlivý process, který se vyskytá kolem cizích těles, kolem odumřelé tkáně. Účel jeho jest opouzdití cizí těleso, neb ohraničiti, zastaviti process nekrotisující. *Iiva.*

Demarne [mãrn] Jean Louis, malíř franc. (* 1754 v Brusselu — † 1829 v Paříži), žák Briarův, maloval krajiny oživené různou zvěří, selské výjevy a pod. ve způsobu Berghema, van Ostada a Teniersa. Hlavní jeho díla nalézají se v Louvru jsou: *Pošta na silnici*; *Před zájezdni hospodou*; *Před selskou svatbou*.

Demarquay [-arké] Jean Nicolas (* 1811 v Longuevalu — † 1875 t.), chirurg. franc., který pro svoji originalnost dovedl si zachovati čestnou paměť. Již prvými pracemi, které oceněny býti musí po stránce anatomicko-pathologické (o roztržení šlachy trojhlavého svalů stehenného), jakož i malou monografií o konkrementech dušejů nosních se byl doporučil. Z větších pojednání chirurgického

odboru dlužno pojmenovati: *Mémoire sur la section sousmouqueuse du sphincter anal* (1846); *Des tumeurs de l'orbite* (1853). Větší monografie: *Maladies chirurgicales du pénis* uveřejněna r. 1877 po jeho smrti. Se Saint-Velem spracoval společně velké dílo: *Traité clinique des maladies de l'utérus*. Badavý duch D-ův, který všestranným lékařským vzděláním vynikal, osvědčil se také na jiném poli: plodem experimentálních studií jest záslužné dílo o teplotě živočišné (1874). V *Essay d'une Pneumatologie médicale* zakládá léčení ústrojí dýchacích methodou inhalační.

Mx.

Demarteau [-tó] Gilles, kreslič a ryjec franc. (* 1722 v Lutichu — † 1776 v Paříži). Vynašel aneb alespoň zlepšil manýru zvanou crayonovou a reprodukoval tímto způsobem velmi vhodně kresbu křídovou napodobujícím velmi věrně mnoho obrazů původních od Bouchera, Cochina a Hueta. Celkem zanechal asi 600 rytin, mezi nimiž nejstarší: *Zelenářka a Odpočinek v poli* dle Hueta, *Allegorie na sňatek Ludvíka XVI. a Marii Antoinetty* dle Guérina, pak řada portrátů. Vydal též katalog vlastních prací. Značka prací jeho *D* a kladivo (franc. *marteau*).

Démas, učenník a průvodčí sv. Pavla, jenž sice za jeho prvního uvěznění v Římě při něm věrně setrval r. 63—64 (Kolos. 4, 14; Filem. 24), ale za druhého okolo r. 67 a téměř na konci života apoštolova jej opustil »zamilovav sobě tento svět a odešel do Thessaloniky« (II. Tim. 4, 9).

Jrk.

Demaskovatí, franc. *démasquer* [déma-ské], larvu, škrabošku odnití, objeviti, ve vojenství odhaliti, odkryti na bojišti, odstupem stranou jednoho zástupu nebo sboru překvapně jiný, o němž odpůrce nevěděl, nejčastěji dělostřelstvo, batterie, vyjeti s tímto z úkrytu za křovím, lesem, pahrbkem a pod.; avšak též odstraněním vlastního jezdectva v popředí byvšího objeviti netušenou pěchotu k palbě hotovou.

FM.

Demat, Demath, viz Diemat.

Dematophora (*necatrix*) jest parazitická houba, a to bezpochyby nepohlavní stadium konidiotvorné nějakého Askomycetu. Způsobuje zhoubnou chorobu vinných keřů, která se vyskytuje ve Francii, Švýcarech a Badensku a známa jest tam pode jmény: *pourridié de la vigne*, *blanc de racines* nebo *champignon blanc*. Nákaza sídlí na kořenech, kteréžto pak nejen že jsou obaleny podhoubím fečené plísně, nýbrž i značně hluboko prorůstají do kůry a dřeva hubními vlákny (hyphami). Napadené kořeny záhy odumírají, a poněvadž se podhoubí skrze půdu šíří z nemocných kořenů na zdravé, může brzy celá v půdě vězící část révy státi se obětí D-ry. Následkem toho ovšem réva chřadne, žlutne a usychá. Mycelium D-ry stěhuje se půdou a přechází i na kořeny révy sousedních, nebylo-li záhy učiněno opatření záchranné. Toto záleží v tom, že keře sežloutlé, D-rou zničené, se vykopají a spálí, načež se místo, kde stála réva, kol do kola přikopem obežene. Kruh ten musí sahati dále, nežli kam až se nemocné kořeny prostírají. Odpo-

ručuje se pak, zemi proniklou myceliem D-ry po nějakou dobu (několik let) neosazovati révou vinnou, pokud totiž mycelium v půdě nevezme za své. Zajímavost jest, že ve viničích D-rou zpustošených také broskve, mandle nebo švestky, které tam náhodou stály, nemoci podlehly a pomřely. Také boby, řepa a brambory onemocňují na místech D-rou stížených. Proto není radno, půdu takovou, má-li povahu svou infekční ztratiti, osazovati uvedenými rostlinami kulturními. Nákaza D-rou způsobená podobá se na pohled nákaze fylloxerou způsobené, zvláště proto, že se také šíří od jednoho místa v kruhu, i byla dříve skutečně častěji s ní zaměňována. Když se poznala pravá příčina choroby, mělo se za to, že snad houba fečená jest téhož původu jako václavky (*Agaricus melleus*), známá houba ničící naše lesní stromy. Ačkoli D. tvoří na některých místech kořenů svazky a ploché pasy rozvětvené, podobné rhizomorphám, od václavky přece jest speciifcky rozdílna. Má totiž schopnost z mycelia vyháněti po případě četné a hustě pohromadě stojící plodonose 15 až 2 mm výšší, barvy černohnědé, na konci bezbarvé, složené z mnohých vláken souběžných, které se na vrcholu latovitě rozvětvují a na postranních hrbolcích po jednom vejčitém výtrusu nepohlavním (*conidium*) odštěpují, čehož mycelium václavky nikdy nečiní.

lé.

Demávend (*Mons Jasonius*), vyhlásil sopka a nejvyšší hora (6120 m) v pohorí elbursské v Persii (v provincii mazenderánské) sev.-vých. od Teheránu, od 4300 m pokrytá věčným sněhem, má četná vřídla až 65° C.; ve vesnici téhož jména na úpatí hory zdržuje se v horkých měsících letních dvůr perský. Na horu vystoupili mimo jiné von Tietze a r. 1891 von Sven Hedin.

Dembea, část vysočiny habešské v Africe, nad 1900 m vysoká, s jezerem téhož jména čili Tanou, bohatá na prameny, na lučiny a na půdu ornou. Na ní leží město Gondar ve výšší 1904 m. Do jezera Tany vlévá se z ní feka D.

Dembia, feka v Senegambii v záp. Africe, vzniká jižně od města Labi ze dvou pramenů, Kokriny a Kokula, a vlévá se do zátoky Sangaréah. Údolím jejím vede dobrá cesta od Atlantského okeánu do středu země.

Dembloa viz Dębica.

Dembiński Henryk, generál polský (* 1791 v Krakovsku — † 1864 v Paříži). Vzdělav se v inženýrské akademii ve Vídni, vstoupil r. 1812 jako prostý voják do polského sboru, vyznamenal se u Smolenska a získal si u Lipska kříž čestné legie. Po pádu Napoleonově spravoval otcovský stateček v Krakovsku do r. 1830, kdy přidal se k revoluci a bojoval jako plukovník proti Rusům u Grochova a zadržel Dibiče u Kuslewa. Po bitvě u Ostrolenky protloukl se s malým zástupem do Litvy a pronikl středem nepřátel v srpnu 1831 do Varšavy, kde byl s jásotem uvítán a jmenován guvernérem a nejvyšším velitelem, kterýž úřad však musil za krátko postoupiti

Krakowieckému. Po pádu Varšavy musil ustoupiti se sborem Rybiňského do Pruska a uchýlil se do Paříže, kde, až na krátký pobyt v Egyptě r. 1833, setrval až do r. 1848. Tohoto roku vystoupil poznovu u veřejnost, pracoval oshodě mezi Slovany a Maďary, byl při slovanských sjezdech ve Vratislavi a v Praze a přijal konečně vrchní velitelství nad vojskem maďarským. Po prohrané bitvě u Kapolny vzdal se na žádost maďarských důstojníků vrchního velitelství, ale v červnu 1849 obdržel poznovu velitelství nad severním sborem proti Rusům. Když však jeho plán, vpadnouti do Haliče, byl vládou maďarskou zamítnut, ustoupil D. poznovu, načež byl od Mészárose jmenován generálním ubytovatelem armády, ve kterém úřadě fídlil také ústup armády tiské k Szegedinu a bitvu u Sirku (Szöregu, 5. srpna). Ustoupiv odtud k Temešváru, byl tu na hlavu poražen, i uprchl s Košutem do Vidína a později do Paříže. Napsal: *Mein Feldzug nach und in Lithauen und mein Rückzug von Kurszany nach Warschau* (Lipsko, 1832); totéž obšírněji jako *Memoires sur la campagne de Lithuanie* (Strasburk, 1832); *Considerations sur la guerre en général et sur la guerre d'Espagne en particulier* (Paříž, 1836). Jeho *Pamiętnik* vydal Boszczyński (Poznaň, 1860). Srv. Danzer, D. in Ungarn, nach den hinterlassenen Papieren des Generals (Videň, 1874, 2 sv.).

Dembowski: 1) D. Antony Sebastyan, biskup kujawský, diplomat polský (* 1682 v Zambrowě — † 1763 v Bętkowě), získav náklonnost kancléře Ondřeje Żaluského a jeho nástupce Szambeka, stal se později důvěrníkem krále Augusta II. V l. 1731—33 jako sněmovní poslanec vystupoval ve prospěch saské dynastie proti Stanislavu Leščínskému a po volbě tohoto uchýlil se do Drážďan. Navrátil se s novým králem Augustem III. do vlasti a byl kancléřem, ale ztrativ manželku vstoupil do stavu duchovního a stal se r. 1737 biskupem. Vedle několika náboženských spisů napsal *Mémoires sur le gouvernement de Pologne* a několik polských komedií, chovaných v petrohradské veřejné bibliotéce.

2) Jan, důstojník polský (* 1775 v Góře — † 1823 v Miláně), válečil jako kapitán v povstání Kościuszkově, po r. 1794 vstoupil do francouzské služby a vynikl v Illyrii, Španělsku a Italii. Dosáhnuv hodnosti generála, byl mistním velitelem v Miláně a guvernérem Ferrary.

3) D. Edward, spis. polský (* kol 1810 — † 1846), založil r. 1842 se Skimborowiczem ve Varšavě list »Przegląd naukowy« a vydal spis *Piśmiennictwo polskie w zarysie* (Poznaň, 1845), v němž dělí literaturu na pokrokovou a zpátečnickou a spisovatele oceňuje se stanoviska politicko-společenského. Za bouří krakovských (1846) padl ve srážce s rakouským vojskem.

4) D. Ercole, sv. pán (* 1812 — † 1881 v Gallarate v Italii), velmi pilný pozorovatel hvězdářský. R. 1852 založil si malou observatoř v Neapoli, kdež pilně pomocí svého pětistopového dialytu (od Plössla) pozoroval.

Hlavní činnost zahájil však r. 1870, v kterémž se do Gallarate přestěhoval. Zde neunaveně měl pomoci svého sedmipalcového dalekohledu hvězdy podvojně. Daleko přes 6000 měření uveřejnil již za svého života ponejvíce v »Astron. Nachr.« Vainá část čeká uveřejnění a redakce. La.

Démégorie (fec.), vlastně řeči k lidu, sluly u starých rhetorů řeči pronesené ve sněmu (ekklesii).

Demel: 1) D. Johann v. Elswehr, slez. poslanec na říšské radě (* 1825 — † 1892 v Těšíně), byl notářem a od r. 1861 purkmistrem těšínským, náměstkem zemského hejtmana a stálým členem zemského sněmu, poslanecké sněmovny v říšské radě a v delegacích, kde náležel k vynikajícím řečníkům levice, zvláště v otázkách zahraničných styků a poměrů se týkajících, jsa zároveň zarytým protivníkem požadavků všech národů neněmeckých. — **2)** D. Jan Rudolf viz Deml.

Déménagement [-nažmaň], franc. stěhování.

Deménfalu viz Demanová.

Dementi [demaňti], usvědčení ze lži, či nepravdy, třebas i nevědomě propověděné. **Dementovati** nějakou zprávu značí prohlásiti ji za nepravdivou.

Dementia = Blbost (v. t.). — D. paralytica viz Paralyssa.

Demeny [demny] Paul, básník franc. (* 1844). Rediguje literární časopis *La jeune France*. Vydal básnické sbírky *Les glaneuses* (1870), *Les visions* (1873) a báseň *La robe de soie*, napsal veršovanou aktovku *La flèche de Diane* a spracoval Al. Tolstého »Smrť Ivana Hrozného«.

Demer, řeka belgická, 93 km dl., vzniká v Campině nedaleko Tonger a protéká provincie Limburg a Brabant omývající města Hasselt, Diest (zde stává se splavnou) a Aorschoot, načež u Werchteru vlévá se do Dyly. Značnější přítoky D-u jsou: Mangelbeck, Herck, Velká a Malá Geeta, Velpe a Zwart-Water.

Demerara nebo **Demerary: 1)** D., řeka v britské Guayaně 270 km dlouhá, vlévá se u Georgetownu do Atlantského okeánu; v horním toku svým tvoří četné prahy a peřeje; ve středním a dolním jest splavna. — **2)** D., hrabství v brit. Guayaně, se 112.260 ob., po obou březích řeky D-ry, hojně zavlažované, s podnebím pro Evropany nezdravým a vlhkým, ve kterém daří se dobře kávovník, cukrová třtina, bavlník, tabák, indych, barevné dřevo a rostliny tropické. Ve vnitřní části, která pokryta jest pralesem, obývají výhradně Indiáni různých kmenů; v ostatních částech Angličané a mnoho propuštěných otroků, zvl. černochů; hl. město Georgetown.

Demeritní domy (z franc. *démérite* = provinění) jsou církevní ústavy, určené za vězení duchovních provinilých a z trestu zbavených úřadu neb obročí. Důvodně právo církve, vězňiti nehodné sluhy, novějším zákonodárstvím valně jest omezeno státními ustanoveními, jež upřela církvi moc, rozsudky k platnosti přiváděti prostředky donucovacími. Da.

Demerse (z lat.), pohroužení, potopení. **Demesse** [d' mes] Henri, spisov. franc. (* 1854). Od r. 1876 přispívá do žurnálů pařížských a do čelných publikací uměleckých a biografických. Jeho romány jeví obratné péro, zejména: *Le vin, le jeu, la femme*; *Les récits du père Lalouette*; *Gant-de-fer*; *Un martyre*; *La petite Dufresnoy*; *La fiancée du condamné*; *Le baron Chocquart*; *Le bâtard parricide*; *Monsieur Octave*; *Le stigmat rouge*; *Les mères rivales*; *L'affaire Lebel*; *Les trois duchesses*; *Le testament du général*; *Zizi*. Pro divadlo napsal: *Partie brouillée* a *Le drame des Charmettes* (z románu *Le baron Chocquart*).

Déméter. v řecké mytologii dcera Kronova a Rheina, zosobněná matka země (*Ζημίτηρ* = *Γῆ Μήτηρ*), původkyně plodivské síly země, liší se však od jinak souznačně Gaje čili Rhee tím, že zavedla zemědělství, pokládána též za zakladatelku veškerého spořádaného života lidského, jemuž dala náležitá zřízení (odtud *θεσμοφόρος*), konečně **D.** jako jiná chthonická božství jeví úzký vztah k podsvětí hlavně dcerou svojí Persefonou, jež s matkou společně ctěna pod názvem *δέσποινα*. Středem mytů a kultu jejího jest únos dcery její Hádem, vládcem podsvětí, o čemž píše obsírní homérský hymnus na **D.**-tru. Arkadské legendy udávají Persefonu dcerou **D.**-try Erinye, jež násilím od Poseidóna udolána; obyčejně však pokládána za dceru Zéva, jemuž **D.** dobrovolně se poddala. Tato *Κόρη Ζημιτήρας* v útlém mládí na louce s družkami květiny sbírajíc, právě když utrhla květ narkissu, symbol to smrti, Hádem, jenž vystoupil náhle ze země, unesena do podsvětí. Za místa únosu udávány květnaté louky, v jejichž blízkosti se nalézaly vody bezedné nebo jeskyně, které pokládány za vchod do podsvětí: taková byla místa u homérské Nysy, u Eleusiny a Hermiony, u Knósu na Krétě, u karské Nysy, u Hérakleie na Pontu, u Hipponia v Itálii a zvláště u Henny na Sicílii. **D.** výkřikem dečinným jsouc upozorněna, jme se prostovlasá, se strhaným závojem, v černém hávu hledati dceru s hořící pochodní v ruce po zemi i po moři, ve dne v noci. Devět dní takto probloudila, nepřijímajíc ni pokrmu, ni nápoje, až konečně od Hekaty a Héliá zví o únosci. Tato **D.** bloudící sluje *Ζηώ*, též *Αχαιά*, v Arkadii *Ἐπιρὺς*. Zoufajíc skrývá se v pustině horské nebo mezi lidmi, tak že Zeus proto, že všude neúroda nastala, byl nucen zjednatí smlouvu mezi **D.**-trou a únoscem. **D.** nechce však dříve vydati ze země plodiny (býtí *ἀνησίδωρα*), než by své dítě spatřila; Persefoně však zatím v podsvětí již pojedla granátového jablka, znamená to plodnosti a manželství, nemohla se tedy navždy od chotě odloučiti. I usneseno, že část roku trávití má v Olympu, zbytek v podsvětí. **D.** spokojila se s rozsudkem tak, že přišť sama doprovázela dceru k podsvětí (*Ζ. κατάγουσα*). Lidem však i pobyt **D.**-třin na zemi byl ke spáse: neboť naučila je vzdělávati zemi a uspořádala život jejich dle jistých pravidel.

Plodiny zemské jakožto dary **D.**-třiny slují *Δημήτριοι καρποί*. **D.** jest dárkyně pšenice (*σποράσφορος*), ječmene (*τείδαρος*); v Syrakusách ctěna jako *Σιτά*; v Sikyoně zavedla mák (*μηκώνη*), ve Feneu luštiny (*όσπρια*). **D.** však také působí příhodně pro plodiny zemské počasí (*ώρηφόρος, ευετηρία*), sesílá sluneční teplo (*έλληγηρις, καθστεις*) a potřebnou vláhu (*όμπρια*). Dle barvy zralého obilí sluje *ξανθή* a *φοινικόπερα*. Sama pomáhá při požívaní obilí (*άμια*), vázání ve snopy (*άμειλλοσφορος*), mlácení (*άλωσις*), při ukládání ve stodolách (*σφορις*), konečně při mletí a pečení chleba (*ιμαλις, μεταλομασος*). **D.** chrání také stromy, stáda, obzvl. býka populuzního. Ji připisuje se vynalezení všech výkonů rolnických i nářadí k tomu potřebného. Dary tyto udílela lidstvu buď sama, nebo prostřednictvím smrtelníků, jež si zvláště oblíbila. Takovým byl eleusinský hérós *Τριπτολεμος* (= třikrát orající), na nějž přešla báje o Démofóntovi (v. t.); **D.** jej poslala na okřídleném voze hadím po všech zemích, aby lidstvu dal plodiny zemské a naučil je orbě a zřízenímu životu. Podobně za prvního rolníka pokládán, dle Hom. *Odysseu* 5, 125 Iasión, jemuž **D.** porodila Pluta, začez Iasión od Zéva bleskem zabit. K stejnému významu poukazuje i jméno Erysichthona (= zemi rozrývajícího), ač jinak báje o něm jest jádra záhadného. V Knidu ctěn v témže vztahu *Τριπας*. Slavnost obžinek **D.**-tře konána v Attice v měsíci poseidedónu pode jménem *άλωια*, jinde sluly *Θαλίσια* (na Kóu). Rovněž jí platila slavnost *προσηόσια*, začátkem podzimku za novou setbu. *Επιλείδια* vztahovala se snad k ní, jako ochránkyni stodol. Na památku zavedení orby pole rarské u Eleusiny zoroan posvátným pluhem jednou za rok (t. zv. *εερός άροτος*). — **D.** jako dává vzrůstati plodinám zemským, tak přispívá lidstvu v jeho tělesném vývoji (odtud *κουροσφορος*) a zušlechtivši mysl jeho orbou, uspořádala život jeho rodinný i pospolitý dle jistých pravidel — *θεσμοί* (odtud *θεσμοφόρος*). Slavnost *θεσμοφόρια* jí konána v Athénách v měsíci *πυανεψιόνu*, a to jen od žen plnoobčaneč, jež byly řádnými manželkami občanů athénských a požívaly pověsti neposkvrněné. Z toho zjevno, že v prvé řadě slavnost se týkala **D.**-try jakožto ochránkyně žen a manželství. Slavnost trvajíc od 9—13. *πυανεπς*, začala v den *στίμια* zvaný průvodem do dému halimuntského u předhoří Kóliás, kdež po 2 noci v *themosforiu*, chrámu **D.**-try a Kory, konány tajné noční bohoslužby; dne 11. byl návrat do města, 12. *πυαν*. tráven při postě a ve smutku bez obětí. Posledního pak dne, *καλλιγένεια* zvaného, uspořádány hody s tanci a různými žerty. Za každý démos konaly oběti a vypravily hody dvě k tomu zvolené představené. *Thesmoforie* slaveny též v Argu, jinde (jako v Troizeně, Megafe) vyskytá se příjmi **D.**-třino *thesmoforos*. **D.** tře dostávalo se vzhledem k jejímu kulturnímu významu též náležité počty při hromadách obcí řeckých, jež konány zpravidla po žních; to platí hlavně o amfiktyonii sócké v Thermopylách, od níž ctěna **D.** přijímá *Αμφικτυονις* (či *Πολαία*).

třiná vztah k podsvětí, vyjádřený příjmím *Persephona*, vyplývá z podobnosti života lidského rodou vůbec, v nichž se jeví stále střívniku i zmaru. Tato *D.* ctěna ve spojení s *Persephona*, *Hádem*, *Hermem*, *Erinyemi* ště s *Dionysem* *Iakchem*, jichž obou stejně Inul ke stránce allegorické a orgické. Středem kultu jejího byly eleusinské mysterie (v. t.). — Kultus *D.* třiná, jakož k nejstarším vůbec, tak záhy rozšířil se do oblasti, kde *Rekové* obývali, od Malé

Verrem 4, 109). Za dob starých vystupuje na monumentech v popředí mythos, jenž uvádí *D.* trů ve spojení s *Poseidonem*: tak na př. na jedné váse nalezené v Athénách pronásleduje *Poseidón* v podobě hřebce prchající *D.* trů. Zde podána lokální báje arkadského města *Thelpusy* (E. Müller, *Drei griech. Vasen.*, Curich, 1887, tab. II, 3, 4). Na starších vásách nenasnadno jest *D.* trů rozeznati od *Kory*; pouze *kalathos* jest jistým attributem *D.* třiná. Z doby *Feidiovy* pochází slavný reliéf eleusinský, kde *D.* spojena jest s *Korou* a *Triptolemem*. *D.* odevzdává *Triptolemovi* klasy obilné, *Kora* stává mu na hlavu věnec. Zde zobrazena jest *Kora* v téměř typu jako *D.*; tato jest charakterisována žezlem, *Kora* pochodní. Z pozdějších umělců jsou pro upravení typu *D.* třiná zvláště důležiti *Damofón* messénský a hlavně *Praxitelés*. *Damofón* zhotovil dvě sousoší: *D.* trů a *Sóteiru* s vedlejšími figurami pro *Megalopolis*, *D.* trů a *Despoinu* rovněž s vedlejšími figurami pro svatyni *Despoiny* u *Akakésia*. Od *Praxitela* bylo sousoší představující *D.* trů, *Koru* a *Triptolema* v Římě (*Plinius*, *Nat. hist.* 36, 23). Nejkrásnější socha *D.* try jest *D.* knidská (vyobr. č. 1107.), nalezená r. 1858 *Newtonem* v *Knidu* a chovaná nyní v britském museu. Ponevadž socha tato jeví velikou podobnost s výtvy *Praxitelovými* (srv. na př. zrak bohyně snivé do dálky upřený) a ponevadž *Praxitelés* pracoval pro *Knidos*, soudí *E. Curtius* velmi pravděpodobně, že socha knidská jest buď dílem *Praxitelovým* aneb aspoň dílem jeho školy. Bohyně zobrazena jest sedíc na stolci, hlava jest zlehka otočena na pravou stranu, formy těla jsou matronální, hlavně široká prsa poukazují k původnímu významu *D.* try jako bohyně země, výraz obličeje jest laskavý, jemný (*Friederichs-Wolters*, *Gipsabgüsse* 1275). — Celkem rozeznáváme dva typy *D.* try: starší představuje *D.* trů jakožto mocnou bohyni mysterií, s výrazem tu vážným, velebným, tu jemným a přívětivým, jakožto původkyni setby, zdaru obilného, ochránkyni svazku manželského. Tento typus bohyně repraesentovala socha, od níž máme 6–8 replik, z nichž nejnámější jest socha musea *Kapitolského* (*Baumeister*, *Denkm. d. klass. Altertums*, str. 414, vyobr. 455). Originál těchto pozdějších kopií klade *Overbeck* na rozhraní V. a IV. stol. př. Kr. Mladší typus repraesentuje hlavně slavná socha knidská. Tento typus liší se od předešlého tím, že ve tváři bohyně vyznačen jest tklivé bol nad ztrátou *Persefony*. Velkou podobnost se sochou knidskou jeví rovněž sedící socha bohyně chovaná na *Kapitolu*. Na jiných sochách představujících *D.* trů stojící charakterisována jest bohyně zahalením zadní části hlavy, dlouhou pochodní, hrstkou klasů nebo máku, hlavně však širokým himatiem, jež poukazuje k *D.* tře jakožto bohyni mysterií. Sem mohla by se počítati socha *D.* try ve starém museu berlínském č. 83, kdyby atributy bohyně (v pravé ruce klasy, v levé pochodeň) byly správně doplněny, což však jest zhola nejisto (*Beschreibung der ant. Skulpturen*, Berlin, 1891, str. 42–43), a pak

Č. 1107. Démétér knidská.

ž po *Sicilii*, a přešel též úplně na italskou bohyni *Ceres* (v. t.). — Attribute *D.* třiná jsou mák, *narkissos* a pochodeň; oběti obilí, kráva a svině. Mystickým symbolem jeví se had (v zemi žijící a se obrozující). *klk.* v umění řeckém objevuje se poměrně pozdě. Nejstarší typy *D.* třiná repraesentance a hlavně terrakotty nalezené v *Sicilii* a j. *D.* bývá zde spojována ve skulpturách s *Persephona* nebo s *Persephona* a *Iakchem* a charakterisována velikým modiem, utem jejím bývá vepřek (*Gerhard*, *Ant. erke*, tab. 95–99, *Panofka*, *Terracotten*, 1–59). Prastará kovová socha *D.* try nalezena v siciliském městě *Henné* (*Cic. in*

de Sloydnik Nautný, sv. VII, 1/4 1893).

socha nalézající se v majetku knížete del Drago. Z maleb nástěnných, na nichž **D.** jest zobrazena, nejznámější jsou: malba pompejská z casa del naviglio, jež představuje **D.**-tru sedící na stolci opatřeném opěradly; v pravé ruce drží **D.** hořící pochodeň, v levé hrst klasů; hlava bohyně ozdobena jest věncem klasovým, po levé straně trůnu stojí pletený košík naplněný klasy. Formy těla jsou bujné, pravá ruka, levé ramé a část prsou obnaženy (Baumeister, str. 417); dále malba pompejská z casa dei Dioscuri, jež představuje **D.**-tru stojící (Helbig, Wandgem. lde, čís. 176). Na vásách bývá **D.** velmi často zobrazena, jak vysílá Triptolema s darem svým, klasy obilními, dále ve scénách, kde zobrazen jest únos Persefonin, její návrat na svět a opět sestup (kathodos: do podsvětí atd. Na sarkofazích zobrazena bývá, jak hledá Persefonu jedouc ve vzduchu na voze tu okřídlenými hady, tu koni taženém. **D.** v pestrém himatiu: Brunn, Certosa, str. 54. Srv. Overbeck, Griech. Kunstmythologie, 4. díl; Baumeister, Denkm. d. klass. Altertums, str. 411 až 424. 13.

Demeter Dimitrija, spisovatel chorv. (* 1811 v Záhřebě — † 1872 t.), pocházející z řec. rodiny makedonské, usadivší se v Chorvatsku, vzdělal se v Záhřebě a studoval filosofii ve Štýr. Hradci, medicínu ve Vídni a Padově, a r. 1836 usadil se jako praktický lékař v Záhřebě. Záhy však jako horlivý stoupence Gajův přilnul ke hlavním zástupcům literárního hnutí řec. illyrským, věnoval se cele literatuře a vynikl zejména epicko-lyrickou básní *Grobničko polje* (>Kolo, 1842), tragédií *Tenta* (1844), několika dramaty (*Ljubav i dužnost; Krona osveta* a j.), v nichž napodobuje básníky dubrovnické, a konečně i jako novellista (*Otac i sin; Iva i Neda; Metej; Jedna noć* a j.). Mimo to vydával od r. 1839 časopis »Danica« a almanach »Jiskru« (1844—46: a byl jako tajemník záhřebského místodržitelství odr. 1856 redaktorem úředních »Nar. Novin«. Namalou zásluhu získal si o chorv. divadlo, jehož rozvoj těsně poutá se k jeho jménu. Jako předseda výboru pro národní divadlo v Záhřebě podporoval je hmotně i duševně a jako dramaturg pečoval o dobrý repertoar, přeložil množství divadelních her, jež vydal s názvem *Istor igrokača* (Záhřeb, 1840—42). Složil též libretta k operám Lisinského *Ljubav i žloba* (1846) a *Prin.* Sbírkou svých dramatických prací vydal s názvem *Dramatička pokušenja* (1838 a 1844, 2 sv.). R. 1861 pořídil chorv. překlad básní bána Jelčiće. Nejlepší jeho práce (*Grobničko polje* a tragédie *Tenta*) vydala r. 1891 chorvatská Matice s úvodem a životopisem autora od V. Markuraniće a F. Markoviće. V obou **D.** vyniká bujnou fantasií, byronovským romantismem, jistotou dramatického výrazu, bystrým názorem na minulost a láskou k svému národu. Jeho poetická a ohnivá daverija *Prosto zvalom ptica leti* (Volně vzduchem ptáče letí) a *Pjesma Jelačića bana* znárodněly. *Srk.*

Demetoka viz Dimotika.

Démétrias, opevněné město v thessalské krajině Magnesii na zátocce Pagassejské, za-

ložené jako klíč k Řecku r. 290 př. Kr. od Démétria Poliorkéta, prosulo záhy čilým obchodem a jako sídlo makedonských králů. Tu přistal Antiochos Veliký za války své s Řmany. R. 196 př. Kr. bylo od Římanů dobyto a r. 86 po Kr. rozbořeno; u zřícenin vznikla nynější ves Gorica.

Démétrios (*Δημήτριος*), jméno několika králů hellénistických ve starověku. 1) Z rodu Antigonova: 1) **D.** Poliorkétés, syn makedonského strátéga a později krále Antigona (* 337 př. Kr. — † 283 př. Kr.). Již za pacholetských let účastnil se po boku otcově bojů mezi nástupci Alexandrovými. V nešťastné bitvě u Gazy r. 312 byl již vrchním velitelem a podal důkazy vojevůdcovské způsobilosti, porážku pak maličko později odčinil vítězstvím nad Egyptany u syrského Myunta, načež vypraviv se do Babylóna proti Seleukovi, města se sice zmocnil, ale nebyl s to, aby trvale je v moci své podržel. R. 310 vypudil rekovně Egyptany z Kilikie, r. 309 osvobodil Halikarnassos a r. 307 vypravil se do Řecka, aby kraje jeho, zejména pak Athény, vytrhl z moci makedonské. Se 250 lodmi a 5000 tal. zlata přistal z nenadání v Peiraieu a prohlásil, že přichází osvobodit Athén z moci tyrannů. Démétrios Faléurus prchl, město pak s jásotem vítalo osvoboditele svého. Makedonská posádka v Munichii a v Megarách obležena, mezi obléháním pak zavítal rytířský i záletný **D.** ku sličné Kratésipolidě v Patrách, při čemž však ocitl se v nebezpečnosti života. Po pádu Megar a Munichie vešel vítězoslavně do Athén, kdež obnovil demokratickou ústavu a lidu daroval ohromné množství obilí a dříví na stavbu lodí. Za to dostalo se jemu od lidu neobyčejných poct; dvě nové řily, Démétrios a Antigonis, zařizeny, **D.**-iovi i otci jeho vzdávány pocty královské. Další podniky řecké zmařeny novou válkou v Asii. **D.** odplul na Kypros a tam dobýval nově vynalezenými stroji města Egyptany osazená, začez nazván. Dobývatelem* měst (*Πολιορκητής*). Zvítěziv nad loďstvem egyptským, obdržel od otce svého r. 306 název královský. R. 304 vrátil se do Řecka a rychle se zmocnil vši země, načež v Athénách uvítán slávou a lichocením nemírným, tak že mu i božské pocty vzdávány; **D.** však jméno své poskvrnil prostopášnostmi, jimiž neušetřil ani Parthenóna. Zaviniv prudkostí svou porážku u Ipsa, rozvinul po smrti otcově neobyčejnou energii v obraně. Když mezi vítězi nastala nedůvěra, spojil se **D.** se Seleukem (306), načež znenáhla **D.** usmířil se se všemi protivníky a nabyl panství v Kilikii a Foinikii. Odtud hodlal si založiti znova mocnou říši a r. 297 vytrhl do Řecka, kdež i Athény dobyl, zmocnil se r. 294 Makedonie a r. 288 strojí se s ohromným vojskem do Asie, než v rozhodné chvíli opustilo jej vojsko a **D.** prechaje do Řecka, v Kilikii přinucen vzdáti se Seleukovi (r. 286), načež r. 283 zemřel v zajetí v Apameii nad Orontem. Srv. Plutarch, **D.** — 2) **D.** II., syn Antigona Gonnaty a vnuk **D.**-ia Poliorkéta, král makedonský od r. 240—230 př. Kr., vedl stále války jednak s Aitóly a

Achaii, proti nimž v Peloponnésu podporoval tyranny, jednak s národy balkánskými. —

3) **D. III.**, mladší syn maked. Filipa V., byl po bitvě kynoskefalské r. 197 př. Kr. vyslán jako rukojmí do Říma, odkud po vypuknutí války s Antiochem byl propuštěn. Když Filippos dal obyvatelstvo města Maronea povraždit, byl **D. r. 184** znovu vyslán do Říma, aby pohнул senát ke smíru. Vešel ve styky s předními osobami, vymohl otci odpuštění a navrátil se do vlasti s nadějí, že senát bude podporovat jeho nároky na trůn makedonský proti staršímu bratru Perseovi. Proto zastával se usilovně přátelství s Římany, byl však od Persea, který záměry jeho prohlédl, osočen a na rozkaz Filippův, když Perseus předložil padělané listy **D-iovy** k senátu římskému, r. 181 př. Kr. otráven. — **B)** Z rodu Seleukova: 4) **D. Sótér**, syn Seleuka Filopatora a bratr Antiocha IV., jehož byl v Římě rukojmím. Když nastoupil v Syrii Antiochos V., ušel **D.** tajně z Říma a zmocnil se r. 161 př. Kr. panství v Syrii. Po celou dobu vlády své válčil nešťastně s Makkabejci, načež, když z nemírnosti pití počaly se u něho objevovati příznaky šílenství, svrhl ho s trůnu Alexander Balas r. 150 př. Kr. **D.** zahynul na útěku. —

5) **D. Nikator**, syn předesešlého, r. 147 př. Kr. zapudil s trůnu uchvatitele Alexandra, než měl těžké boje jednak s Makkabejci, jednak se stoupenci Alexandrovými. Na výpravě proti Parthům s počátku vítězil, později však upadl v zajetí i se synem svým Seleukem r. 140 př. Kr., kdež čestně držán. Když však bratr a nástupce jeho Antiochos Sidetés strojil se k výpravě proti Parthům, propuštěn **D.** ze zajetí, kterýž r. 130 znova v panství se uvázal. Avšak na výpravě proti Egyptanům zahynul, nepochybně r. 127 př. Kr. *Přk.* — 6) **D. III.**, zvaný Eukairos, též Euergetés a Filométór, čtvrtý syn Antiocha VIII. Grypa, uprchl, když se Antiochos Eusebés celé Syrii zmocnil, k egyptskému Ptolemaiovi a jeho pomocí nabyt r. 90 př. Kr. veliké části Syriie. nad kterou společně se svým bratrem Filippem vládl, sídle v Damašku. Podporoval Židy proti tyranu Alexandru Janneovi a obrátil se proti bratru svému, chtěje mu jeho území odejmouti. Byl však od Parthů a Arabů, které Filippos ku pomoci zavolal, poražen a odveden r. 88 př. Kr. do Parthie, odkud již se nevrátil. *red.*

7) **D.**, král baktriánský (190—165 př. Kr.), syn a nástupce Euthydémův, přiměl Antiocha Vel. k míru a pojav jeho dceru za manželku panoval mocně a silně a rozšířil území své o Arianu, Arachosii a počítí indské až k ústí Indu. Nazývá se také králem indickým.

8) **D. z Alópeky**, řeč. kovolijec, jehož činnost spadá do doby okolo 80. olympiady (1. pol. V. stol. př. Kr.). Mimo sochu Athény, jež uváděla se pode jménem músiké (*μουσική*), poněvadž hadí na agidě Athénině při dotknutí jako struny zněti, uvádějí se od něho ještě tři portraity, a sice athénského hipparcha Simóna, stařícké Lysimachy, jež byla 64 let kněžkou Poliadinou, a korinthského vojevůdce Pelicha. Tato poslední portraittní socha byla

nejslavnějším jeho dílem. Všechny portraity **D-iovy** vyznačovaly se podáním až úzkostlivě naturalistickým: byloť cílem **D-iovým** podati skutečnost bez ohledu na nejpřednější princip umění, totiž krásu (srv. Quintilian 12, 10.). **D-iovy** umělecké nápisy viz Loewy, *Inscriphen griech. Bildhauer*, č. 62—64; Overbeck, *Gesch. d. griech. Plastik*, 3. vyd., I, 383. 137.

9) **D. Faléřský**, řecký státník, řečník a filosof, narodil se kolem r. 345 př. Kr. v Athénách (ve Faleru, odtud jeho příjmi) a nabyt vzdělání svého u peripatetického filosofa Theofrasta. Za nadvlády Kassandrov r. 317 svěřeno mu bylo řízení obce athénské kterou po plných deset let tak vzorně spravoval, že mu od Athéňanů množství soch a pomníků bylo věnováno. Ale změna vlády a vrtkavost lidu athénské byly příčinou, že r. 307 vlast svou musil opustiti. I odebral se do Théb a za nedlouho potom do Alexandrie ke králi Ptolemaiovi a vydatně jej radou podporoval při zařizování knihovny alexandrijské. Avšak nástupce jeho Ptolemaios Filadelfos vypudil jej, a **D.** odebral se do vyhnanství, kdež zemřel r. 283. — **D.** sledoval ve filosofii svého učitele; byl nejen státníkem a řečníkem, ale i přítelem věd a umění a pracoval v oboru dějepisu, grammatiky a filosofie. Z četných jeho spisů žádný se nám nedochoval. *Kur.*

10) **D. Farský**, za illyrské královny Teuty místodržitel ostrova Korikyry, přešel v první válce illyrské k Římanům a vedl po odstoupení Teutině poručnickou vládu nad jejím synem Pinneem. R. 219 př. Kr. odpadl od Římanů, byl však od Aemilia Paula poražen a ze země vyhnán; uprchl do Makedonie ku Filippovi V. a radil mu. obdržev zprávu o bitvě u Cannae, aby zavřel s aitólským spolkem mír a spojil se s Hannibalem, což také r. 215 se stalo. Pokoušel se také, aby nabyt zpět ztraceného panství, ale zemřel r. 214 př. Kr.

11) **D. Alexandrijský**, 11. biskup v Alexandrii, nástupce Juliánův († 231 nebo 232), měl veliký vliv na rozvoj školy katechetické. Jemu přičítá se podnět misii indických. Známý isou styky jeho s Origenem, jehož byl zprvu příznivcem, potom nepřitelem.

12) **D. Kydónský**, bohoslovec a spisovatel byzantský věku XIV. († po r. 1384). Pocházel dle jedněch ze Soluna, dle jiných z Cařihradu. Na dvoře cis. byz. Jana Kantakuzena zastával důležité úřady i následoval ho, když vzdal se trůnu (1355), do kláštera manganského. Odtud odebral se do Itálie. Delší čas žil v Kydonii na Krétě. Sepsal mnoho spisů náboženských; přeložil »Summu« sv. Tomáše Aquinského a spisy sv. Augustina. Tiskem vydány byly hlavně ty spisy **D-iovy**, které jsou částečně prameny historickými, na př. *Monodia* (žalozpěv nad Reky povražděnými ve vzbouření lidu v Solunu r. 1343), 2 listy jeho k Nikérovvi Gregoras a Filotheovi a 2 řeči o nevzdávání Gallipole Turkům.

Demetrius, jméno knížat ruských; viz Dimitrij.

Demetz [mes] Frédéric Auguste franc. lidumil (* 1796 — † 1873). Byl radou

soudním (1832) a vládou vyslán studoval vězňství v Sev. Americe, Nizozemí a Belgii, založil roku 1839 agrární kolonii v Mettray u Toursu a pečoval především o polepšení mladistvých zločinců. Sepsal: *Projet d'établissement d'une maison de refuge pour les prévenus acquittés* (1836); *Lettre sur le système pénitencier* (1838); *Rapport sur les pénitenciers des États-Unis* (1839); *Résumé sur le système pénitencier* (1838) a zprávy o ústavu v Mettray *Rapport sur les colonies agricoles* (1856) a *Notice sur la colonie agricole de Mettray* (1862), jež vedly k zakládání podobných polepšoven v Evropě.

Demeulemeester [-mélme-] Jos. Charl., ryjec a aquarelista belg. (* 1771 — † 1836 v Paříži), žák Berwickův, odešel r. 1806 do Říma, kde zvláště dle Raffaela pracoval. R. 1817 jmenován profes. ryjectví v Antverpách. Vydal r. 1825 prvý (jediný) sešit obsahující čtyři rytiny Raffaelových obrazů s výkladem. Pokračování přerušeno jeho smrtí.

Demí [dmi], franc., polovice, půl.

Demidov, jméno šlechtického rodu ruského, který získal si nemalé zásluhy o rozvoj hornictví v Rusku a později proslul ohromným bohatstvím, dobročinností a podivinstvím. Vynikl z něho zejména:

1) **D. Nikita**, zakladatel rodu (* 1656 — † 1725), pocházející z nízkého rodu slul původně Antufjev Demidovič a vyučiv se kovářství, založil si vlastní závod v Tule. Šťastnou náhodou seznámil se s Petrem Velikým, který poznav jeho dovednost, počal obdivovat u něho válečné zbraně a poskytl mu prostředky, aby svůj závod mohl rozšířit a zdokonalit. D. získal úpinou důvěru a lásku carovu, tak že tento listinou r. 1702 věnoval mu státní železárně na Urale při řece Nevjě (permská gub., jakaterinburský újezd), založené r. 1698, zároveň s pozemky na 30 verst kolem, aby rozmnožil dodávky pro vojsko upotřebuje při tom výhradně domácího železa, stejného co do jakosti se švédským, které následkem stálých válek se Švédskem bylo příliš drahé, a při tom vycvičil domácí mistry. D. ukázal se hodným carské milosti, během tří let splatil železem dle ujednané ceny hodnotu závodů, zvelebil hornictví na Urale, založil čtyři nové závody a sám nabyl ohromného bohatství, tak že novorozenému velkoknížeti Petru Petroviči přinesl »do vínku« 100.000 rublů a drahocenné zlaté věci, nalezené v Sibíři. Bohatství jeho získalo mu též mnoho nepřátel, z nichž zejména Vasilij Nikitič Tatiščev osočil D-a u cara, ale ten uznal zásluhy tulského kováře, jmenoval jej svým kommissářem, r. 1720 udělil mu osobní šlechtictví a zůstal mu přítelem do smrti.

2) **D. Akinfij Nikitič**, syn předešlého (* 1678 — † 1745), byl kovářem při tulské zbrojnici svého otce, jenž r. 1702 poslal ho na Něvjanský závod, který pak Akinfij spravoval do své smrti. Skvělý rozvoj hornictví na Urale jest hlavní jeho zásluhou: založil dílem s otcem, dílem sám 10 nových závodů a znamenitě je zařídil, v Sibíři odkryl bohatá olovená, měděná

a stříbrná ložiska, mezi nimi znamenité Změjinogorské doly, čímž položen základ k hornímu průmyslu na Altaji. Bohatství po otci zděděné rozmnožil do ohromných sum a závody své povzněl na výši požadavků současné techniky. Připravovaly se zde nejen vojenské zbraně a náboje, ale i listové železo, plech, kotvy, měděná a železná nádobí, zvony a pod. Mimo to D. stále vyhledával nová odvětví průmyslu, tak že jeho závody staly se střediskem i četných maloživnostníků, kteří uchylovali se sem z celého Ruska. Jediný Něvjanský závod zaměstnával přes 15.000 dělníků. Za své zásluhy D. povýšen do stavu šlechtického a jmenován státním radou.

3) **D. Prokopij Akinfijevič**, syn před. (* 1710 — † 1786), proslul svoji dobročinností a podivinstvím. Tak na vychovatelský dům v Moskvě věnoval přes million rublů, na založení obchodního učiliště v Petrohradě 250.000 rublů a mnoho ve prospěch jiných dobročinných ústavů. O jeho výstředních kouscích, plynulších z nadbytku svobodného času a peněz a dotýkavších se mnohdy osob blízkých dvoru, zachovalo se v lidu množství anekdotických zpráv. Kousky tyto svého času budily veliké pohoršení, tak že akta o nich byla pod šibenici veřejně spálena rukou katovou. Zděděné bohatství ještě rozmnožil, ačkoliv prodal Savvě Jakovlevu 6 závodů, mezi nimi i Něvjanský. R. 1771 navrhl vládě, aby zřídila spojitelnou a podporoval je. V Moskvě založil botanickou zahradu, jejíž popis vydal Pallas (Moskva, 1786). Jmenován skutečným státním radou.

4) **D. Nikita Akinfijevič**, bratr před. (* 1724 — † 1789), v mladých letech byl stále při otci; později sblížil se s velkoknížetem Petrem Fedorovičem (pozdějším carem Petrem III.), kterého podporoval penězi. Za to vyznamenán od něho řádem sv. Anny, který však Kateřina II. mu odňala. Záhy však vrátivši mu řád jmenovala ho státním tajemníkem. D. založil několik nových závodů a zanechal svým potomkům ohromné bohatství, zejména Niže-Tagilský závod, kde později nalezena zlatá a platinová ruda. R. 1771—73 cestoval po zemích evropských a vydal o cestě té denník dosud zajímavý (Moskva, 1784). S pracovním lidem zacházel hrubě, při tom však byl přítelem umění a dopisoval si s Voltairem.

5) **D. Pavel Grigorjevič**, vnuk D-a 2. (* 1738 — † 1821), nabyl pečlivého vzdělání a procestoval skoro celou Evropou. Na gotinské universitě a freiberské akademii studoval přírodní vědy a metallurgii, u Linnéa zabýval se horlivě botanikou. Navrátil se r. 1762 do Ruska, prozkoumal domácí minerální ložiska, načež jmenován radou hornické kommisce, později státním radou. Když Alexander I. vydal r. 1802 provolání o zřízení ministerstev a dovolával se v něm též součinnosti a oběti se strany jednotlivců, D. založil v Jaroslavi vyšší učiliště, nynější právnické lyceum, zvané »Demidovským«, věnovav k tomu účelu 120.000 rublů v hotovosti a 3578 duší. Mimo to věnoval 100.000 rublů moskevské univer-

sítě a stejnou částku k založení universit ka-
zaňské a tobolské. Svoje museum, obsahující
knihovnu, rozsáhlou sbírku mincí a medailí,
bohatý herbář a množství předmětů přírodo-
vědeckých, oceněné znalci na 300.000 rublů,
daroval též moskevské universitě. Roku 1812
mnoho z něho vzkalo za své. V soukromém
životě **D.** vynikal skromností a pro své vzdě-
láni byl obecně ctěn a vážen. S mnohými
učenci, jako Buffonem a Linnéem, jemuž po-
psal některé ruské živočichy, byl v přátelské
korrespondenci. Zanechal též německý spis
o svých cestách a studiích. Alexander I. dal
raziti k jeho počtě zlatou medaili a v Jar-
oslavli odhalen mu r. 1829 pomník.

6) **D. Nikolaj Nikitič**, syn **D** a 4., tajný
rada (* 1773 — † 1828 ve Florencii), v mládí
proslul marnotratností, avšak později byl roz-
umným hospodářem a statky své značně zve-
lebil. Bojoval jako adjutant Potemkinův proti
Turkům a vlastním nákladem vypravil fre-
gatu na Černém moři. Roku 1812 zřídil na
svůj groš celý pluk, s nímž připojil se
k armádě. Roku 1813 vystavěl v Petrohradě
čtyři mosty z litého železa a věnoval mo-
skevské universitě drahocennou sbírku věde-
ckých předmětů v náhradu za ztráty v době
požáru. Svě závody na Urale náležitě zdoko-
nalil a na Krimu založil vinice, morušové a
olivové sady nákladem millionu rublů. Ke konci
života byl vyslanecem ve Florencii, kde založil
rozsáhlou opatrovnu pro sirotky a starce,
nadav jí značnou základní jistinu, začež na
veřejném náměstí, nazvaném Demidovovým,
postaveno mu mramorové poprsí.

7) **D. Pavel Nikolajevič**, syn předešl.
(* 1798 — † 1840, vzdělav se na Napoleono-
vém lyceu v Paříži, účastnil se válek r. 1812—14,
načež r. 1826 jako rytmistr šel do výslužby.
Od r. 1831—34 byl gubernátorem v Kursku,
kde v době cholery vynikl lidumilností. Petro-
hradské akademii nauk věnoval fond, z něhož
udílejí se od roku 1831 každoročně úroky
(5000 rub.) za nejlepší ruské spisy jako »De-
midovské prémie«.

8) **D. Anatolij Nikolajevič**, kníže San-
Donato, bratr před. (* 1812 ve Florencii —
† 1870 v Paříži), nabyl skvělého vzdělání a
sloužil v ruském ministerstvu zahraničných
záležitostí. Opustiv záhy službu žil hlavně
v Paříži a v San-Donatě u Florencie a dojížděl
na Ural jen na proslulé hony a hody. Máje
přes dva milliony ročních příjmů, věnoval
velké částky k dobročinným účelům, jako půl
millionu rublů k založení pracovny v Petro-
hradě (*Demidovskij dom trudjaščichsja*), dvě stě
tisíc rublů k založení Nikolajevské dětské ne-
mocnice tamže a pod. S několika francouz-
skými učenci a umělci podnikl cestu po jižní
části Ruska, kde mezi jiným odkryta uhelná
ložiska, a vydal její popis *Voyage dans la Russie
méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Va-
lachie et la Moldavie* (Paříž, 1839 a 1841, 4 díly)
skvozně *Album du voyage* (t., 1840). Jeho
uměleckých a vzácných předmětů ce-
nolik millionů rublů. Roku 1840
veznou Mathildou, neteří Napo-

leona I., a slibiv, že dá vychovati děti ve víře
katolické, upadl v nemilost u ruského dvora.
Po pěti letech dal se s manželkou rozvésti
a zaručil jí roční příjem 200.000 rublů. Velko-
kníže toskánský udělil mu knížecí titul San-
Donato, v Rusku neuznaný, dle městečka téhož
jména, kde **D.** založil továrnu na hedvábí. Za
východní války r. 1853—54 věnoval státní po-
kladně million rublů, začež Mikuláš I. jmenoval
ho skutečným státním radou.

9) **D. Pavel Pavlovič**, kníže San-
Donato, syn před. (* 1839 ve Výmaru —
† 1885 ve Florencii), studoval práva a byl při
vyslanectví v Paříži a ve Vídni, načež usadil
se v Podolském Kamenci, později v Kijevě.
Zde byl nějakou dobu čestným smírčím sou-
dem a starostou města. Za turecké války
(1877—78) byl mimoř. plnomocníkem Čer-
veného kříže. Usadiv se r. 1880 v Petrohradě,
zabýval se žurnalistikou, založil časopis »Ros-
sija«, záhy zaniklý, a vydal brošuru *Jevrejskij
vopros v Rossiji* (1883). Jeho dary k dobro-
činným účelům v Rusku, ve Francii a Italii
jdou do millionů. V dějinách umění získal si
jméno stavbou rozkošných letohrádků a dvorců.
Byl prvním z rodu **D-ů**, jehož knížecí titul
byl uznán i v Rusku. Viz Gr. Spasskij, Ži-
zneopisanije Akinfija Nik. **D**-a; K. Golovščikov,
Rod dvorjan **D**-ych. V. V. Ogarkov, **D**-y (Pe-
trohrad, 1891) a j.

Demiglace [dmi glas], franc., druh zmrz-
liny s přísadou ovocných šťav.

Demijohns [demidžons], franc., silné skle-
něné láhve, opletené loupáným vrbovým prou-
tím k rozeslání různých tekutin. *Lé.*

Demilune [dmilýn], franc., půlměsíc,
hradba polokruhová, jakou zakládali za staro-
dávná až do vynálezu stříelného prachu před
branami hlavního náspu, aby ukryli a ubránili
vchod do ohrazeného města. Později půl-
měsíce proměnily se v nynější raveliny
(v. t.). *FM.*

Demimonde [dmimōnd], franc., polo-
svět, název pro lépe vychovanou část dá-
miček pochybné pověsti, které se od svých
sprostých družek prospěšně liší elegancí ústroje
a chování. Zaveden byl divad. kusem »**D.**«
Alex. Dumasa ml. (1855), jenž ho užil pro
zvrhlé ženy »oddělené od počestných žen ve-
řejným pohoršením, od kurtisán jméním«.

Deminitio capitis [-úcio kap. v. Caput.

Deminitivum (z lat.) viz Zdrobnělé
slovo.

Demirelief [dmi-], franc., ve výtvarném
umění: práce polovypuklá.

Demir Hisar viz Valovišta.

Demíri viz Damíri.

Demir Kapu (tur.) viz Železná brána.

Demisse (z lat.), francouz. *démision*,
vzdání se úřadu, užívá se zvláště o mini-
strech, kteří skládají úřad svůj opět do rukou
náčelníka státu, a to ve státech konstitučních
dle pravidel parlamentárních, jakmile se do-
stali do vážné neshody s většinou parlamentu,
pokud se týče stranou, které náležejí, s ostat-
ními ministry, nebo s náčelníkem státu. Ve
státech absolutistických řídí se d. ministrů po-

všechnými zásadami o propuštění státních úředníků ze služby. **D.** úředníků působí teprve, když přijata nadřízeným kompetentním orgánem. **D.** i presidenta republiky přijímají sbory parlamentární, jež mají právo jej voliti, na př. ve Francii kongress obou sněmoven (assemblée nationale). Ve Francii mluví se o **D.** také při senátorech a poslancích, vzdávají-li se mandátu, což musí se díti určitě a buď osobně ve schůzi příslušného sboru nebo listem vlastnoručně podepsaným.

Demissionář (z lat.), úředník, důstojník, jenž ze služby se poděkoval.

Demiteinte [dmitěnt, franc., polostín.

Demitour [dmitúr, franc., poloviční obrat.

Demitzas Margarites G., novofecký klass. filolog (* 1830 v Ochridě v Albanii). Studoval v Athénách a v Berlíně, načež dosáhnou hodnosti doktora filosofie při universitě lipské ustanoven rektorem v Monastiru (1862) a Solunu (1865). Od 1869 řídí vlastní ústav v Athénách, jsa současně professorem na tamějším ústavě učitelek. Napsal asi dvacet spisů o zeměpisu a dějinách Recka, z nichž jednotlivé i cenami evropskými poctěny. Jmenujeme na př. Chronografi a topografi Makedonie (poctěna cenou v Paříži), Cestu Egyptem (poctěna cenou v Benátkách), Dějiny rodiště **D.**ova Lychneidonu (Ochridy), o rodu Skanderbegově, Kritické příspěvky ke Strabónovi a j.

Démurgos (fec. *δημιουργός*) dělník, řemeslník, pak vůbec kdo užitečným zaměstnáním se zanášel, věstec, pěvec, sochař, lékař a pod. V některých řeckých státech, zejména dórských, v Korinthě, Elidě, Argu, Mantineji, Achaji, Thessalii a j., byl **d.** titul členů úřadu obecního. Funkce jejich byly asi různé, určitéji známe jen působnost jejich v achajském spolku; tam bylo jich 10, tvořili radu stratéga a řídili s ním shromáždění. Návrhy ku shromáždění musily býti od nich schváleny. Také padesátičlenná rada arkadského spolku nazývala se **d.-goi** (Gilbert, Griech. Staatsalterth. 1. vyd. II., 113, 327). — Ve filos. smyslu tvůrce světa. U Platóna **d.** bůh, jenž ve své lásce tento svět, který všech jest nejlepší, stvořil. U gnostikův jedna z personifikovaných sil praboha nejvyššího, která tento svět stvořila, ale od boha toho celou řadou jiných aeónů oddělena jest a ve své nedokonalosti není s to, aby dokonale chtěla a odpor hmoty přemohla. (Viz Gnosticism.) **Zb. Š.**

Demjansk. újezdné město novgorodské gubernie v Rusku na ř. Javonu. Obyvatelstvo (1345 duší r. 1888) žije se hlavně rolnictvím, drobným průmyslem a obchodem.

Deml Jan Rudolf (* 1833 v Prostějově). Studoval v Olomúci, později v Praze a ve Vídni, a r. 1857 stal se prof. chemie a přírodopisu na něm. realce v Olomúci. Vynikl zvláště horlivou činností jako předseda tamějšího českého hospodářského spolku, který za jeho vedení rozvinul činnost v dalekém okolí, při čemž **D.** působil jako hospodářský kazatel. Příčiněním jeho a jeho švakra Frant. Kramáře založila

Hospodářská jednota olomúcká (společně se zahlinickou) r. 1864 rolnickou školu v Pterově, a příčiněním **D.**ovým r. 1876 rolnickou školu na Hradisku. **D.** redigoval hospodářský časopis »Hospodář Moravský«, který po několika letech, r. 1871, se proměnil v hospodářsko-politický časopis »Pozor«, a ten dosud vychází. Dále vydal četné populární brošury hospodářské (poučení o reklamaci ve příčině daně pozemkové). Také při zakládání rolnických akciových podniků a pod. měl vynikající účasť. Jeho podnikem založena »Ústřední záložna rolnická«, která se stala střediskem rolnických záložen na Moravě, právě tak jako mnohé venkovské cukrovary, sladovny a pod. I politicky vystoupil **D.** činně, byv zvolen r. 1867 a 1871 do zemského sněmu moravského za poslance okresu olomúcko-prostějovského a r. 1873 za okres prostějovsko-plumlovský. Zde zjednal si platnou zásluhu o zřízení česk. real. gymnasia v Telči. Pterov, Telč a řada jiných míst vyznamenala jej za jeho činnost čestným měšťanstvím. R. 1883 dal podnik ke zřízení česko-moravského spolku selského pro Moravu v Olomúci.

Demme: 1) **D.** Hermann, lékař něm. (* 1802 v Altenburce — † 1867), byl po krátkou dobu ordinariem a chirurgem v Alexandrově nemocnici ve Varšavě, r. 1833 navštívil Paříž a potom stal se professorem anatomie na nové zřízené universitě curijské. Později povolán do Bernu za profesora chirurgie a ředitele kliniky chirurgické. — **2)** **D.** Karl Hermann, syn před. (* 1831 — † 1864), stal se v Bernu doktorem a habilitoval se za docenta patologické anatomie. Později obíral se též chirurgií a r. 1859 ve válce italské byl činným v ital. nemocnicích vojenských, kdež se se slavným chirurgem Luigim Portou z Pavie seznámil, jehož dílo o drcení kamene močového do němčiny přeložil. Sám podal původní práce o sněti, tetanu, transfusi, o náhlém zánetu kosti, zánetu jazyka a j. — **3)** **D.** Rudolf, bratr předěšl., rovněž lékař (* 1836 v Bernu — † 1892). Navštívil mnohé university cizozemské, byl assistentem u Valentina, pak u Biermera, po čemž vstoupil do Jenne rovy dětské nemocnice v Bernu, kde později se stal professorem a přednostou kliniky a polikliniky pro nemoci dětské. — *chl.*

Demmin, slov. *Dymín* a *Tymín*, krajské město v prus. prov. pomohánské, kraji štětinském na soutoku ř. Pčny s Trebelou a Dolenicí (Tollense) při hranicích meklenburských, má gymnasium, vyš. dívčí školu, zimní hospodářskou školu, nemocnici, národ. banku, jatky, továrny na stroje a sukno, 3 želez. sievárny, zvonářství, bělidla, pivovarnictví, pálení cihel a vápna, výrobu punčoch a koženého zboží, obchod s obilím, vínou, máslem, vápnem a uhlím, chov dobytka, zvl. krav, 10.852 obyv. (1890). **D.** jest původ slovanského a připomíná se již v listinách IX. stol.; slynul obchodem a bohatstvím, ale zakoušel mnoho útrap, tak r. 1148 byl spálen od Erika V., r. 1164 dobyt od Jindřicha Lva, r. 1211 od Valdemara II. Po válce 30leté dostal se Švé-

dům a r. 1720 Prusku. V demminském kraji žije na 983 km² 46.288 ob. (1890).

Demmin August, archaeolog něm. (* 1823 v Berlíně. Vystudovav v Paříži, vydal se za studiem archaeologickým na cesty po Evropě a po záp. Asii a usadil se r. 1873 s velikými svými sbírkami ve Wiesbadenu. Vydal: *Guide des amateurs d'armes et armures anciennes* (Paříž, 1869; něm. *Die Kriegswaffen in ihrer hist. Entwicklung*, Lipsko, 1885); *Encyclopédie des beaux-arts plastiques* (Paříž, 1872—80, 5 sv. a 6000 obr.); *Guide de l'amateur de faïence et porcelaines* (4. vyd., t., 1873, 3 sv.); *Keramikstudien* (Lipsko, 1883), několik dramát a románů.

Demmler Georg Adolf, architekt a politik něm. (* 1804 v Ostrově — † 1886 ve Zvětině). Jsa ve státní službě zvětinské, zhotovil mnoho plánů k velkým stavbám dvorním a státním (divadlo, radnice, zámek a arsenál ve Zvětině). Když pak z příčin politických byl propuštěn, nastoupil cestu po Evropě, na něž strávil 6 let. Stavba velkověvodského zámku ve Zvětině, kterou v letech čtyřicátých započal a v utěšené francouzské renaissanci prováděl, tím zastavena i dokončena později Štulerem a Strackem. Později byl D. politicky činným, a to na straně sociálně-demokratické proti zastaralým národohospodářským řádům cechovním. Byl též spoluzakladatelem Nationalvereinu r. 1859, Genevské ligy míru a strany lidové ve Stuttgartě r. 1868. R. 1877—78 byl posáncem na sněmu říšském. red. Fka.

Demobilisace, výkon demobilisování, viz Demobilisovati.

Demobilisovati, z francouz. *démobiliser* — „líze“, po válce uvést vojsko z činnosti válečné v poměry míru a z počtu před vojnou rázně zvýšeného na stav čili soubor, jaký má zůstatí po čas pokoje; tudíž zastaviti válečné příplatky, propuštění přebytečné mužstvo na dovolenou nebo starší vojáky úplným odpuštěm, prodati přebytečné kořisto, uložiti materiál ve válece sloužící do skladů a poslati velitelstva, štáby a pluky, vše ztenčené, do posádek mírových. FM.

Democritus Christ, viz Dippel.

Demodex viz Trudník.

Démódokos (Δημόδοκος = lidu vítaný), dle Odysseje proslulý slepý pěvec řaiaků na Schérii. Za pobytu Odysseova při hostině opěval spor Odysseea a Achillea před Trójou, při závoděch mezi křepčícími jinochy pěl o lásce Areia a Atrodity, na vyzvání Odysseova pak při hostině o koni trójském a zbožení Tróje. klk.

Démofón (Δημόφων): 1) Dle staré attické báje syn Théseův a Faidfin, jenž s bratrem svým Akamantem bojoval před Trójou. Když totiž Théseus od Menesthea z Athén vyhnán byv, na Skýros se uchýlil, poslal syny na Euboii k Elefenorovi, s nímž táhli k Tróji (dle jiné verze dostali se tam s Menestheem). Při dobývání Tróie nalézali se mezi reky, kteří se skrýli v koni trójském, a shledali se pak s Anthrou, matkou Théseovou, s níž po ukončené válce se vrátili do Athén. Protože Menestheus před Trójou padl, rozdělili se bratři

o vládu losem. D. obdržel od Dioméda a Odysseea trójské palladion buď dobrovolně, nebo když Diomédes a Argejští z Tróje se vracející ve Paleru přistali a nepoznávše krajiny, ji pustošili. D. přichvátav a neznaje odpůrcův, palladion jim odňal, při čemž padlo několik Argejských a jeden Athénčan. D. byl proto před zvláštní soud pohnán; odtud zřízen v Athénách soudní dvůr ἐπι παλλαδίου pro neúmyslné zabití. Za jeho kralování přišel do Athén Orestés, právě když slavena bakchická slavnost, jež od té doby přezvána Choes (χοῆς). D. dopomohl k vítězství Hérakleovcům proti Eurystheovi je stíhajícímu, jenž sám v bitvě padl. V Athénách měl svatyni. — 2) D., syn eleusinského krále Kelea a Metaneiry. Když Déméter bloudíc do služby u nich vstoupila, byla by jej v ohni nesmrteľným učinila, kdyby přestrašená matka nebyla křikem obřadu přerušila. Ježto však báje tato přenesena na Triptolema, vyprávělo se o D-tovi, že při očistě v ohni zahynul. klk.

Demogeot [-ožó] Jacques Claude, liter. historik franc. (* 1808 v Paříži), od r. 1843 prof. na lyceu sv. Ludvíka v Paříži, později mimoř. profesor při Sorbonně. Hlavní jeho dílo jest velmi oblíbená *Histoire de la littérature française* (1851, 22. vyd. 1886), vedle níž uvéstí sluší: *Les lettres et l'homme de lettres au XIXe siècle* (1856); *La critique et les critiques en France au XIXe s.* (1857); *Tableau de la littér. franç. au XVIIe s.* (1859); *Notes sur diverses questions de métaphysique et de la littérature* (1877); méně cenná jest jeho *Histoire des littératures étrangères considérées dans leurs rapports avec le développement de la littér. franç.* (1880—83, 3 sv.). D. vydal též listy Plinia ml. s úvodem a pokusil se, ač s nevalným výsledkem, i v básnictví uveřejniv: *Contes et nouvelles en vers* (1862, pod pseudonymem Jacques) a epicko-lyrickou sbírkou *Paris nouveau* (1857).

Démogerontes, u Homéra rada králů (obyč. pouze gerontes), jinak βουλευφόροι, ἡγήτορες ἢ δὲ μετόντες. Členy jejich jsou někteří ze šlechty, obyčejně starci, kteří již do války nechtěnou. Shromažďují se obyčejně v paláci královském a po hostině na útraty obecně ustrojené radí se s nimi král o všech záležitostech státních. Rady jejich může sice nedbati, přece však klade se veliká váha na to, aby jednal ve shodě s nimi; zejména při soudech rozhodoval král pravidelně dle jejich hlasování. Št.

Démografie (z fec.), lidopis, popsání lidu, t. j. obyvatelstva na určitém území, na př. ve státě a rozdíle od národa majícího společný původ (ethnografie, národopis). Po příkladě Achilla Guillarda (*Éléments de statistique humaine ou démographie comparée*, 1885) užívá se názvu toho zvláště ve Francii pro statistiku obyvatelstva. Někteří obmezují pojem d. na popisnou nauku o lidu a státu, nebo naznačují tím Rümelin historický směr statistiky (Achenwallův). Engel rozumí d. i vyličení státních společenských a osobitých vlastností a poměrů lidu na rozdíl od demologie. (Zeitschr. des preuss. stat. Bureaus XI., 1871).

Demoiselle viz Damoiselle.

Démokodés, lékař řecký v VI. století př. Kr., byl nejprve ve službách aiginských a athénských; později získán byl od Polyrkrata samského za 2 talenty ročně a dostal se po jeho pádu do Sus k Dareiovi, kterému vyhojil vymknutou nohu a královně Atosse nádor na prsou. Když jat touhou po domově prosil za své propuštění, vystrojil Dareios na radu Atossey dvě lodi, s kterými měl D. prozkoumat pobřeží řecká. V Tarentě však D. uprchl, usadil se v Krotóně, založil tu první řeckou školu lékařskou, obcoval důvěrně s Pythagorou, ale byl r. 504 př. Kr. zabit v povstání proti pythagorejské aristokracii.

Demokracie (z řec. *δημοκρατία* = vláda lidu) jest státní forma, jejíž podstata záleží v tom, že moc vládní drží celý národ sám, nikoliv jednotlivce (jako v monarchii) nebo některá vynikající třída (jako v aristokracii). D.ii dělíme opět na ryzou neb absolutní, kdež národ přímo osobně se účastňuje ve výkonu vlády, a na nepřímou nebo repraesentativní, ve které lid vykonává vládu zastupci ze svého středu zvolenými; při této ovšem záleží velmi na upravení řádu volebního, na jehož základě jedině lze posouditi, v jaké míře v tom kterém státě princip d. jest proveden, poněvadž všeobecné hlasovací právo bez veškerých rozdílů stavu, majetku, pohlaví, stáří atd. i nejhorlivějším přívržencům d. vždy zůstane nedostižným ideálem. Užívajíc nyní slova d. nemyslíme nijak na zvrhlou jakousi formu zřízení republikánského, jak činil Aristotelés, nazývaje d. cii onu odrůdu lidovlády (*politeia*), kdež ti, jimž svěřena nejvyšší moc, hledí jí vykořisťovati ve prospěch svůj osobní; vysvětlujíc se ono starší názvosloví tím, že Aristotelés vůbec při každé státní formě pro zvrhlé její odrůdy měl pojmenování zvláštní. Ačkoli dle toho, co bylo svrchu pověděno, o d. cii vlastně mluvíti lze toliko při zřízení republikánském, nazývají přece mnozí i v monarchii demokratickým onen směr, jenž přeje co možná rozsáhlému vlivu širších vrstev lidu na upravování záležitostí veřejných, a tvoří pak pravidelně demokraté nejkrajnější křídlo strany liberální. V pravdě však jest souvislost snah liberálních a demokratických toliko částečná, pokud totiž oba tyto směry domáhají se rozšíření svobody politické, t. j. co možno rozsáhlého pozitivního účastenství lidu ve vládě; naproti tomu neprospívá d. nijak svobodě individuální, t. j. co možno volnému pohybování se jednotlivce ve vlastním jeho oboru, nýbrž vede spíše naopak k valnému omezení svobody jednotlivcovy mocí státní, což zejména zří se v programech sociálních demokratů, které s liberální naukou jsou v přímém odporu, hlásajice i zrušení soukromého vlastnictví ve prospěch všemohoucnosti moci státní. Ostatně nesmí se vždy z pojmenování stran v jednotlivých oblastech souditi na určitý, tomu odpovídající směr politický, čímž zejména se vysvětluje, že v Sev. Americe právě strana poněkud kon-

servativně zbarvená nese název strany demokratické.

Demokrat, přívrženec snah demokratických, viz Demokracie.

Démokritos, filosof řecký, z města Abdéry, iónské to osady v Thrákii, narozen asi r. 460 př. Kr., dosáhl vysokého věku (př. 90 a snad více let). Bohatých svých prostředkův užívati uměje k svému vyššímu vzdělání konal obsáhlá studia i cesty daleké, tak že o něm výslovně se zvěstuje, že poznal svět a množství mužův učených za jeho doby žijících. Obzvláště prospěl v mathematice a v přírodnictví, a věru náleží mezi nejznamenitější přírodopytce starověku, není-li z nich přímo největší. Z četných jeho spisů zachovaly se nám tituly (*Μέγας διάκοσμος*, *Μικρός διάκοσμος*, *Περί εὐθυμίας*, *Περί ἰδεῶν*, *Περί νοῦ*, *Τροπήρια* a j.) a některé zlomky. I co do spisovatelské stránky slyňuly jeho spisy, zejména jasnost a vzletem slohu. Jako Hérakleitos, filosof plačící nad osudem a počínáním člověka, se trdil, tak postavený proti němu D. všechnu zpodilost lidskou humoristicky pojímal, pročel mu již ve starověku říkali »filosof smavý«. Jakožto křpe věduci dovedl zajisté správně tepati skutky a mravy svých krajanů, o čemž dochovaly se mnohé rozkošné historky, anať Abdéra tehdy proslulá byla jakožto řecký Kocourkov. Mimo to však celá jeho filosofie měla za svůj cíl, vésti k takové vyrovnané náladě a člověka povznášeti nade všechny vášnivé stavy myslí, k blahomyslnosti. smí- me-li tak po česku říci, k euthymii. Tímto výtěžkem životospřávy své, roztomilým humorem, více slávy došel a známějším se stal nejširším kruhům čtenářstva, které jinak o jeho významu ve filosofii theoretické ani potuchy neměly. I jest D. také jedním z vynikajících, typických velikánů řeckých.

Ke jménu jeho poji se filosofický pomysl nedohledné důležitosti: atom, atomismus (v. t.). Ovšem uvádí se při něm vždycky také Leukippos, starší (o 40 let) jeho soudruh (Leukippos a D. jakožto původci atomismu); avšak ježto o Leukippovi málo víme (ani otčina ani doba jeho není zjištěna), tak že někteří o jeho historické jsoucnosti zrovna pochybovati se jali, všechno určování, jaký podíl měl Leukippos při zavedení atomismu, děje se jen hypotheticky, tak že, co se o dvojici jejich vypravuje, v ohledu vlastně historickém nese jen druhý.

Obširnější dějepis myšlének filosofických vyličuje, kterak atomismus v Řecku znenáhla se připravuje, a jakých snah duševních bylo třeba, nežli myslitelé donuceni byli, sáhnouti k onomu rozhodnému prostředku, jak vysvětliti proměnu ve světě nám se zjevující. Jakkoli jednoduchou se nám nyní myšlénka atomismu zdá, vyslovení její jest plodem dlouhého vývoje, my však zde omezíme se jen na prosté vypsání hlavních rysů hotové nauky.

Těla skládají se z nejmenších částic, kterých dále rozdrobovati nelze, z atomů či nedrobů. Všechna proměna záleží v tom, že atomy se sestupují (shlukují) nebo rozesťupují

(rozptylují). Atomu samého změna nikterak se netýká, každý jest přísně nezměnitelný, trvalý a nezničitelný. Atomy nevznikly a nezániknou. Mezi sebou liší se atomy svou velikostí, svým tvarem (podobou) a svou tíhou. Pokud se týče celého shluku atomů, těla, rozeznáváme dále množství jejich (čím více atomů, tím větší tělo, za okolností jinak stejných), pak jejich pořádek (na př. AN jest něco jiného než NA) a konečně polohu (as jako se liší N a Z, pokud toto jest ležatě N). Atomy jsou absolutně tvrdé a nestlačitelné, každý zůstává vždy stejně veliký, ale mají rozličnou váhu, totiž vzdorují více méně každému posnutí; váha zde vystupuje ne jakožto výsledek přitahavosti, nýbrž jakožto setrvačnost hmoty. Nemají určitých kvalit (jsou ni ja ké = *ἄπολοι*), či jiným slovem atomikové jim přisuzovali rozdíly, jen co se týče ličnosti (kvantity), antická atomistika jest atomistika kvantitativní. Atomy pohybují se v prázdném prostoru směry a rychlostmi různými. Hyb atomům jest zrovna tak podstatný jako velikost, tvar a nedělitelnost; hyb náleží v pojem atomu a nemá žádné zvláštní příčiny, jest bezpříčinný jako atom sám. Ani jednoho ani druhého nemůžeme odvodit z něčeho dřevnějšího. Atomy jsou již prvotně v hybu (atomismus kinetický) a vzhled jejich jest jako chumelenice. A toté základní pomysly, z něhož se objasní svět: není nic jiného než pohybující se atomy a prázdný prostor (*τὸ κενόν*). Atom do atomu může vrazit, jej s dráhy odchyliť, hyb jeho zrychlití nebo zdržeti, a tak dotykem, rázem, strkem, tlakem naň působiti, tedy vždy přímo a názorně. Každé jiné působení mezi těly jest zprostředkováno tímto způsobem. Když tělo na tělo působí do dálky, jest vzájemnost mezi nimi vždy zjednána pohnutými atomy. Přímého působení do dálky není. Hyb ani síla nejde prázdným prostorem. Když atomy skluknuvše se skládají tělo, zůstane mezi nimi mnoho prázdného prostoru (průliny, pory, čímž vysvětluje se prolínavost. Průliny mohou býti zvětšeny nebo zmenšeny; na tom zakládá se stlačitelnost a roztažitelnost těl. Podobným způsobem dále vysvětluje se množství známých úkazů, tak že v pomysle o atomech máme v rukou nejpohodlnější vzorec, pod nějž všechno dění zahrnouti a přehlédnouti lze. Všechna proměna v posledním ohledu jest hyb atomů, nikoli přechod kvality v jinou kvalitu. Pravidla vyšetřiti, podle kterých se spojování a rozpojování atomů děje, jest cílem všeho zvidání. Tím způsobem převádíme úkazy na příčiny jejich, totiž na předchozí úkazy jednodušší, ze kterých nutně následují, čili vysvětluje je po mechanicku. A jako jednotlivé úkazy v malém podrobuje si myšlenka atomismu i celek, odvažuje se k domněnce o zařízení a vzniku světa. Pohlížíť naň jako na stroj (mechanický názor světa) a zásadu tu do všech záhybů provésti hodlá. Na počátku byly atomy pohybující se v prostoru; i stane se, že dva do sebe vrazí, čímž vzniká vír, hyb vířivý, otáčení. Následkem toho ještě více atomů v onen vířivý hyb

se dostává; atomy podobně se shlukují a odělují od různých, jako se děje při vání vymláceného obilí neb otfásáním nádoby, ve které lehčí i těžší předměty promíšeny jsou. Tu stejně těžké sbíhají se v jednu vrstvu, nad ní pak se kupí lehčí a lehčí. Tak povstává složitá skupina atomů, přibírajíc jiné atomy, rozčleňujíc se dokonaleji a se vyvinujíc, — zkrátka svět. Není důvodu tvrditi, že se tak stalo na jediném místě, i učí atomikové, že jest světů neomezeně mnoho, nejrůznějších tvarů a stavů (*innumerabiles mundi*).

V případech, kdy proměnu převádíme na hyb atomů, poznáváme, co opravdu jest, poznáváme jasně. Něco jiného jest, když těla na nás působí; řkouce, že tělo jest sladké, naznačujeme jen dojem svůj, ale nepoznáváme jasně, nýbrž temně, čijeme. Všechny ostatní dojmy nejsou nic v přírodě, nýbrž jsou stavy našeho čiti, tedy v naší představě, imaginaci, fantasii. I liší D. dva způsoby lidského poznání, opravdové čili jasné (*νόησις*) a temné, totiž čiti (*αἰσθησις*). Tu vystupuje závažný rozdíl mezi určeními kvantití (číslo, velikost, tvar, hyb) a vlastnostmi v užším smyslu čili kvalitami (barva, chuť, vůně, teplo). My tělům kvality sice přikládáme, ale ony jsou naše subjektivní stavy, zjednané v nás nějakým způsobem, jehož jasně nepoznáváme, a závislé nějak na poměrech kvantitativních. Z toho činili důsledek, že všechny tak zvané kvalitativní rozdíly konečně převésti možno na rozdíly v kvantitě. A to jest význak atomistiky starofecké, proti všem napotomním pokusům atomistiky kvalitativní.

Poznáním, že vlastnosti těl jsou subjektivní stavy člověka čijícího, vstupuje v přemýšlení lidské nový, zvláštní kvas. Když kvalita záleží na mně, bude snad pro druhé individuum jinak: nežli pro mne. Oko jen poněkud změněné vidí barvu jinou; dojem fídl se zřizením orgánu, a tudíž možno pochybovati, čije-li druhé individuum totéž, co já. Tu zasazuje páku svou stará skepsis, jež možnost poznání ohrožuje, ale ve svých námitkách tolik pravdy chová. Toho pomyslu zmocnili se sofisté a vykofistili ho ke svým účelům. Zde sofistika s atomismem co nejuže souvisí, a snad působení mezi nimi vzájemné bylo, tak že sofistika asi měla podíl ve formulování psychofysického idealismu. Ano, mnozí dějepisci celou nauku odtud pojímajíc kladli atomiky k sofistům. Avšak atomikové nešli tak daleko; oni o subjektivnosti pocitu sice věděli, ale uznávali věcnou, objektivní jsoucnost něčeho, o které se můžeme dopřítí pravdy. To jsou právě atomy a jejich vztahy prostorové. Pohybování atomů jest to, co se skutečně děje. Ježto žádného jiného dění není, a též dění duševní na pohyb atomů se převádí, tak že žádný vlastní duševní princip se nepřipouští, a ježto atomy jsou částčky hmoty: sluje celý tento názor o světě atomismem materialistickým, jenž jakožto metafysická domněnka či jakožto jeden možný způsob, kterak pojímati svět, byl plným vědomím a důsledně vypracován, od D. do filosofie uveden.

Základní princip duševědy D-tovy jest, že duše skládá se z atomů ohenných, jakožto nejjemnějších, nejhladších a nejpohyblivějších. Kuch jejich jest všechna duševní činnost. Vdechující čerpáme je ze vzduchu do sebe a výdechem z části je vracíme; v tom záleží celé tajemství oživení těla. V tom smyslu atomikové duši uznávají, ba nešetí s duševním kapitálem, všemu živému duši připisujíce. Ji také za něco hodnotnějšího pokládají proti tělu, jež pouze stánek (stan, τὸ στήθος) její jest. Atomy duše jsou rozšířeny celým tělem a dýcháním se tam udržují. Ustáním dechu atomy ohenné, jako ostatní, se rozptýlí; rozpadne-li se stánek, rozpadne se i majitel jeho, s obydlím obyvatel, a duchová bytost člověka přestane, její složky však trvají dále. Z předmětu, jež vnímám, odlíná se jeho obrázek (εἰδωλον) setkaný také z atomů a dochází až k čidlu mému, do něhož vniká. Pomocí těchto obrázků vysvětluje se paměť i myšlení jakožto další pochod, způsobem nad míru názorným; vysvětlují se i tajemné mimořádné zjevy duševní, i víra v bohy povstala jimi. Daemonové a boží »zjevují se«, a což divno, že, ačkoli nic není než atomy a prázdno, přece D. bohům popřává jsoucnosti i bytu. Zdržují se prý mezi jednotlivými světy, v mezisvětí (*intermundia*), ale o ty světy se nestarají.

Prostá a upřímná jest mravouka D-tova. Radí člověku, aby se co nejvíce radoval a co nejméně trutil. Avšak poukazuje i ke způsobu, jak toho lze dosáti, a dává zevrubnější návody. Člověk totiž má jen to chtíti, čeho domoci se může, a vzdáti se přání pošetilých, spíše učiti se a zvykati, aby hlavní radosti sám ze sebe čerpal. Hledme ne na ty, kterým se lépe, nýbrž na jiné, kterým se hůře vede než nám. Proto doporučuje D. ovládati vášně i žádosti (předpokládal, že to může člověk) a všeho přílišna se vystříhati. Vášně, toté jako bouře v duši, pohyb násilný a prudký, omamující a útrapu působící. Pravý stav duše jest pohyb něžný, nenáhlý, střídmost, spořádanost, rozumné užívání světa, klid duševní jakožto výslední z toho všeho nálada, blahomyslnost (*εὐθυμία*), nerozčílenost či neroztrásenost mysli (ataraxie, skojenost (obraz její: moře klidné). Právě lidé pošetilí nedovedou ani užiti svého života; bohové dávají člověku jen dobré věci, vlastní jeho nerozum mu přivodí strast. Vždy však hlavní klade váhu na požitek duševní (umění, vědy, přátelství) proti rozkoši tělesné. Poznání poskytuje největší elást, a zvláště se o D-tovi uvádí slovo, že by raději volil učiniti jediný výzkom nežli získati Perskou říši. Z výpovědi mravoučnické od něho pochodících vysvitá i jeho osobní povaha a vlastní ušlechtilá životospráva. Jsoutě na př.: Bláženost nesídí v bohatství, nýbrž nitro naše jest sídlo daemona. Ne z bázně, ale poněvadž tak jest slušné, máme se zdržovati špatnosti. Dobro jest nejen nečhešiti, ale ani toho nechťiti (klade zde důraz na smýšlení, na čistotu vůle a na vnitřní jakost člověka. Křivdu páchatí činí člověka bídnejším než křivdu snášeti. Sebe přemoci jest nekrásnější vítězství, sobě pod-

lehnouti jest největší hanba. Štědrý jest, ne kdo hledí k odplatě, nýbrž kdo si předsevzal dobročiniti. Počátek hříchu jest neznalost lepšího. Život bez svátků, dlouhá cesta bez hospod. Muži moudrému všechna zem schůdna, neboť duše dobré vlast jest ten celý svět (ale tím D., jak výslovně dodává, nezabavuje člověka povinnosti k obci a státu).

Tak stojí zde úplná dovršená ta budova atomismu. Nezabylým hlasem odtud zní pravda, že neodmluvná daná mnohost a proměna zjevů poukazuje na prvotnou mnohost jsoucna samého. Pluralismus pronikl. Nauka o atomech jest největší výtěžek filosofie řecké před Platonem, a ani tento ani Aristotelés nad něj nevynikají. Význam jejich spočívá v jiných oborech a v ohromném vlivu, jež měli na tolik století budoucích. Aristotelés, zejména co se týče přírodnictví, má svou zásadnou důležitost v přírodopise, ale jako v mechanice nedostihl Archiméda, tak ve vlastní fysice D-ta. Tento rozřešil problém proměny, a to způsobem tak přesným, že se ho drží přírodověda podnes, kdežto Aristotelés spokojil se vyloužením verbálním (proměna = přechod z možnosti ve skutečnost). Pomysl D-tův zůstal zakryt a nedoceňen, proud filosofie bral se jinudy. Dlouhou dobu o atomismu nevěděli, teprve novověk pocítil jeho potřebu. I uvedl jej v novou vědu zase Petr Gassendi s příslušnými pozměněními. Od té doby pak vzdělávání do podrobná i co se týče konfigurace hmoty i pchybu vůbec, jehož rozmanité druhy přírodopyt objevil nebo stanovil (vlnění, kmítání a to ještě tolikere druhy). Atomismus pronikl úplně ve fysice, do lučby jej uváděli Robert Boyle a Dalton, a po všech rozmanitých pokusech, jimiž povstaly četné odstíny jeho, vrací se věda v důležitých určeních k jeho starému útvaru. Vyvracování, které se se strany jedné větve filosofické tak úsilně provádělo, nezmožilo ničeho proti němu; dynamismus ani monismus ho přesně vědě nenahradí a o průrazném vítězství jeho poučí každého i dosti povrchní pohled do nynější optiky, lučby i biologie. Zajisté obsahuje atomismus kus skutečné pravdy, byť ne celou pravdu, a záhada jeho stojí dnes tak, že nikoli odstraniti jej, nýbrž zdokonaliti a zlepšiti, jest úlohou filosofického přemýšlení, které k tomu užívá výtěžků všech nauk speciálních. Jeden z takových pokusů zlepšovacích jest Leibnitzův monadismus (v. t.). Na tomto se ukazuje, že materialismus není nerozlučně spojen s atomismem a že tedy vyvrácení onoho není koncem tohoto. Objasňovati všechny námitky proti atomismu činěnc, vytykati jeho kusost, jeho přechmaty, nesrovnalosti a naivnosti, kterých se dopouští, jakož i vykládati rozmanité útvary jeho, které se průběhem času vyskytly, nemůže ovšem býti úkolem stručného nástinu našeho, ale každý obsírnější dějepis filosofie, jakož i svrchu jmenovaných věd přírodních podává podrobné zprávy. Mimo to stává množství monografií o D-tovi, o sobě vydaných i ve sbornících literárních, a konečně se ho zmocnila i belletrie (Wieland a j.).

Co se posléze týče zlomků pozůstalých z jeho spisů. slyne sbírka jich neúplněji pořádaná a vysvětlivkami, doklady i daty životopisnými opatřená: Fridr. Guil. Aug. Mullach, *Democriti operum fragmenta* (Berl., 1843). *Dd.*

Demolder Eugène, současný novellista belg. Vyznačuje se jemností, graciosní, ač úmyslnou naivností a podivuhodně propracovanou jednoduchostí. Uvádíme: *Contes d'Ypedanne* a *Le reniement de Saint Pierre*.

Démologie (z fec.), lidozpyt, nauka o lidu (obyvatelstvu) jistého území, na rozdíl od národa, majícího společný původ, značí dle Engla (*Zeitschr. d. preuss. stat. Bur. XI., 1871*) nauku o vzniku, podstatě a změnách státních a jiných lidských pospolitostí, lišíc se od démografie tak, jako ethnologie od ethnografie.

Demolovati, z franc. *démolir*, bořiti, bourati zdi, náspy, domy atd., ať hrubou stělbou mezi bojem anebo nástroji femeslnými, toto nejvíce k účelům hradebnickým. *F.M.* — V oboru stavitelství mohou se d. všechny práce, které byly stavitelskými femeslníky postaveny; nejvíce se však tohoto terminu užívá při pracích zednických a tesařských a obyčejně se tím rozumí rozboření celého objektu až do základu. *Fka.*

Démon viz Daemon.

Démónax z Kypru, kynický filosof (nar. asi 50 — zemř. okolo 160 po Kr.). Učители jeho byli kynikové Agathobulos a Démétrios a stoikové Epiktétos a Timokratés, z čehož si vyložíme, proč, ačkoli se hlásil ke kynismu, přece vlastně byl eklektikem, a proč příkrost kynismu mírnil zejména stoicismem. Filosofie jeho nebyla theorií, jako spíše jen prakticky uskutečňovanou mravoukou. Zásadou vůdčí mu bylo, že k blaženému životu nutno, aby byl člověk úplně svobodný, tím však že jest pouze ten, kdo v nic nedoufá a ničeho se neleká, jsa přesvědčen o malichernosti a pomijejcnosti všeho, krátce, kdo ničím nedává se poutati. Proto **D.** zůstal neženat a v pozdním věku se stoickým klidem úmyslně hladem se umožil. Byl oblíben pro svou laskavost a vlídnost. Život jeho vylíčil za starověku neznámý autor, jehož spis se mylně pak Lukianovi přiřítal (srv. J. Bernays, *Lukian u. d. Kyniker*, Berlín, 1879), nověji o něm jednal A. Recknagel (*Comm. de D-ace philosopho*, Norimberk, 1857) a zlomky spořádal a probral Fritzsche (*Lipsko*, 1866). *Ča.*

Demonesi, Demonesoi viz Prinkip-ské ostrovy.

Demonetisace jest zrušení jistého druhu mincí a vybavení jich z oběhu. Může se týkati jen jednotlivé kategorie mincí z jakýchkoli důvodů pro oběh nepraktických (nyní v Rak.-Uh. bývalé spolkové tolary a čtvrtzlatníky); ale důležitější jest, když se týče všech kategorií mincí určité soustavy, buď že se jen číslo mění, nikoliv však kov měnový (Rakouská přeměna čísla konvenčního na nové, t. zv. rakouské, následkem mincovní smlouvy s Německem ze 24. ledna 1857 a cíř. pat. z 19. září 1857), anebo že se mění zároveň i kov měnový. Nejdůležitější evropskou d.-cí toho druhu byla v XIX. st.

německá, nařízená zák. říšk. ze 4. pros. 1871 a 9. čce 1873 za účelem přechodu od měny stříbrné k ryzí měně zlaté, avšak pro veliké ztráty, jež povstaly z klesání ceny stříbra, tou d.-cí spoluzaviněného, dosud úplně neprovedená; zůstalot po zastavených prodejkch stříbra (1879) ještě v oběhu asi za 400—450 mill. marek starých tolarů. Při úpravě měnové rak.-uherské z r. 1892 zůstala otázka d. dosavadních stříbrných kurantních mincí měnových zásadně nerozřešenou, ježto stříbrné zlaté a dvouzlaté zůstaly v oběhu v zákonném kursu z a 4 korun, každá d. mincí měnových, čítajíc v to i drobné, děje se nákladem veřejným. *Bf.*

Demonstrabilní, z lat., dokazatelný. **Demonstrace** (lat. *demonstratio*) ve svém prostém slovním smyslu znamená ukázování, rozuměj přivedení věci před smysly člověka, kterého s ní obeznámiti chci. Tak učitel přírodopisu popisuje bylinu a spolu ji žákům ukazuje; podobně se děje ve všech odvětvích popisovacích i vypravovacích, a doporučuje se d., pokud skutečné předměty její v moci máme, jakožto říznější prostředek didaktický nežli pouhý popis (*descriptio*). Ano i pokus (*experimentum*) spadá v rozsah pojmu d., jsa vyznačen jakýmsi děním, probíhajícím před okem mým. Co se mi ukazuje, to zírám a odtud opatřuji si názor věci, jenž jest tím úplnější, čím více smyslů se dotýká. I zakládá se hlavně na d.-cích vyučování názorné. Náhražkou názoru jest obraz, jehož vyučování názorné s oblibou užívá, když předmět mu není po ruce. (»Svět v obrazech« jakožto almagest onoho vyučování.) V ohledu logickém a vědoslovném znamená d. úplný důkaz (v. t.), při kterém vedle pojmové dedukce (v. t) ještě názornost smyslná nebo rozumová spolupůsobí, jako na př. v mathematice. Konečně d. jest tolik co průjev, projádění myšlenky, náhledu, záměru i co z kouška, průba, odpor . . . a zabíhá užíváním svým rozmanitě do veřejného života. *Dd.*

D. v životě politickém značí všelike okázalé jednání, jímž jedna nebo více osob společně, anebo též vláda, pokud se týče, její organové projevují nepřimo své stanovisko vzhledem k určité politické otázce. Způsoby d. jsou nejrůznější, na př. přívrženci některé strany opouštějí okázale síň sněmovní nebo zdržují se hlasování při projednávání některé otázky; sem náležejí též oslavy určitých politických osobností nebo památky dnů politicky významných, i naopak vzdalování se podobných slavností a pod. *Roos.*

D. ve vrozenství pohyb na oklamání nepřítelů. od útoku líčeného (klamného, zdánlivého), vypočteného rovněž na okálení odporce. tím se lišící, že po útoku líčeném obyčejně nastává skutečná šarvátka třeba na jiném bodu bojiště. kdežto d. nemívá v zápětí opravdu boj, nýbrž má jen zastrašiti. Liší se skoro podobně i od diverse. *F.M.*

Demonstrandum, gerundium latin. slovesa demonstrare; quod erat d., což se mělo dokázati, jest překlad řecké věty *ὅπου εἶδει δεῖξαι*, kterou Euklid končil každý svůj

důkaz matematický. Skráceně psává se tato věta *q. e. d.*

Demonstratio (lat.), dovození, důkaz, objasnění. — **D.** ad hominem totéž co argumentum ad hom. (viz Argument) — **D.** ad oculos, důkaz do očí bijící, zřejmý.

Demonstrativní (z lat.), ukazovací, názornující, dovozující; nápadný, schvalný. — **D.** ná forma učebná viz Deiktický.

Demonstrativum (t. j. pronomen), ukazovací zájmeno.

Demonstrator (lat.), ten, jenž demonstruje, ukazuje.

Demonstrovati (z lat.), ukazovati, dokazovati, demonstraci prováděti.

Demontovati, franc. *démonter* [-ōnté], vlastně s koně sesaditi, opěšalým učiniti, pak vůbec nepotřebným učiniti. Ve strojnictví znamená **d.** rozebrati jednotlivé části stroje. — Ve vojenství značí **d.** učiniti neschopným k další službě dělo nebo vůbec vojenský povoz postřelením buď hmoty samé, jako kol, náprav a pod. nebo koní. **D.** nepřátelská děla, hlomozny nebo vozy se střelivem náležívá mezi nejdůležitější úkoly dělostřelctva. Při obléhání pevností zařizují se na demontování dělstva v pevnosti zvláštní batterie demontovací. *red F.M.*

Démopolitai, noví občané athénské proti starým (*γενεῖ, φύσει πολιταί*), byli vřadění do fyly, demů, fratrií, požívali veškerých práv jako staří, nesměli však zastávati archontátu ani kněžských úřadů. Udílení občanství dalo se usnesením lidu pro zásluhy o lid athénský ve IV. stol. ve 2 ekklesiích, z nichž ve druhé musilo býti 6000 občanů přítomno; ve III. st. musil se ještě každý nový občan před soudním dvorem podrobiti dokimasii. *Šr.*

Demoralisovati, znemravniti, nemravným příkladem předcházeti; **demoralisace**, znemravnělost, pokazení mravů.

De mortuis nil nisi bene, lat. pořekadlo = o mrtvých nic (nemluv) než dobře.

Démos, místní okresy athénské Kleisthenem zavedené, jenž chtěje zlomiti moc šlechty, spojil několik skutečných míst v jeden **d.**, město pak Athény samo a jeho předměstí v několik demů rozdělil. Všichni, kdo právě té doby byli v demu usedlí, stali se usedlými jeho občany (*δημόται*), kterážto příslušnost byla dědičná. Kdo si zakoupil pozemky v jiném demu, než kam patřil, nazýval se *εγκλιμένος* a musil platiti daň zvanou *εγκλιτικόν*. Původně bylo demů 100, počet jejich však vyrostl až na 190. Velikost jejich byla nestejná (Acharnai, největší démos, stavěly za války peloponneské 300 hoplitů; shromáždění demotů v Halimuntu čítalo za Démostenovy doby 73 členy). Mezi demoty přijímán byl mladík dokonav sedmnáctý rok po tajném hlasování demotů; potom zapsán do seznamu zvaného *ληξορχικόν γράμματιον*. Démy měly svoji vlastní správu, své pozemky, přijímy a vydání hlavně na oběti a počty. Kromě toho odváděli se dle nich hoplitové a námořní vojsko, rozdělovalo se theorikon, později pak vybírala se *εισφορά* Zdá se, že i padesát buleutů

z každé fyly bylo poměrně na jednotlivé démy rozděleno. Mimo démarcha a pokladníky (*ταμίαι*) demu byli ještě jiní úředníci zejména pro kultus; měl každý **d.** svého héroa epónyma a zvláštní slavnosti. Úředníci byli podrobeni dokimasii. Shromáždění demů (*ἀγορά*) mělo mimo přijímání a případné vylučování demotů na péči volbu úředníků, appellaci z jejich trestův a budget demu. Také udílelo počty vzhledem k demu takové, jako ekklesie vzhledem k celému státu. Busolt v Müllerově Handbuchu IV., 146. *Šr.*

Démostenés: 1) **D.** nejslavnější řečník attický (* asi 384 př. Kr. v Athénách — † 322 na Kalaurii). Když chlapci bylo sedm let, zemřel mu otec a zanechal jemu a mladší sestře jeho značné jmění 14 talentů, ale neschopní poručníci svěření své téměř o celý majetek připravili. Proto **D.**, jakmile dospěl, žaloval prvního poručníka a ač dokázal toho, že byl odsouzen, přece nedostal náhrady žádné a byl nucen psáti soudní řeči pro jiné. Ač zaměstnáním tímto značného jmění v brzkou si získal, přece toužil po slávě státnické. Ale příroda macešsky o něho se postarala; byl slabého dechu, neobratných pohybů a nedovedl pry ani vysloviti hlásky *r*. Neuvěřitelnou však pílí, o které mnoho bajek se vypravuje, překonal úplně veškeré tyto vady, zmohutněl v největšího řečníka athénskému a stal se záštitou vlasti proti nejnebezpečnějšímu nepříteli, makedonskému králi Filippovi. Tento seznav již dříve za svého pobytu v Thébách rozervanost řeckých obcí, pevně si umínil státi se náčelníkem Hellénův a sledoval záměr tento neodvratně, ani lsti ani podvodu se neštítě. Vraždou dostal se na trůn, který mu nenáležel; odstranil soupeře tu násilím tu klamem; zvláště Athénanům sliboval hory doly, aby soupeře jeho nepodporovali a jemu v dobývání měst pobřežích nepřekáželi; ale jakmile úmyslu svého dosáhl, na vyplnění slibu ani nepomyslel málo dbaje Athénanů, kteří válkou spojenickou (357—355) byli zaneprázdnění. Krátce potom vypukla krutá válka desítiletá (356—346), která nazývá se všeobecně válkou svatou a jejíž jeviště byla Fókis, Boidótie a Thessalie. Zdá se, že král sám tuto válku nastrojil, aby doma měl ruce volnější a aby konečně mohl se státi rozhodčím. Za tím účelem napadal města přímořská, která ještě Athénanům na pobřeží chalkidickém a thráckém patřila, a k říši své je připojoval. Proto ozval se proti němu **r. 351 D.** v t. zv. první řeči proti Filippovi radě ke svornosti a k zařízení výpravy proti králi a spolu označuje i náklad. Výsledku, zdá se, že řeč tato neměla, a Filippos v klidu zmocnil se všech oněch měst pobřežních. Konečně přitřhl i k největšímu s Athénami spojenému městu Olynthu **r. 349** žádaje za jeho vydání. Olynthští prosili v Athénách za pomoc, **D.** vše ve třech řečech olynthských za ně se přimlouval, ale vše nadarmo; jednou poslali Athénané výpravu nedostatečnou, podruhé sice vydatnou, ale pozdě. Olynth se vzdal a byl od krále úplně zničen (348). I zanevřeli Athénané na

Filippa, avšak tento posly svými a podplacenými občany athénskými chlácholil lid namlouvaje mu, že by rád s Athénany mír uzavřel. I šli poslové do Makedonie, král vlídně je přijal a i samého D-na úlisností svou podvedl slibiv, že své posly pošle do Athén, aby od nich přijali přísahu na mír. Tak se i stalo a krátkozrací Athéňané přísahali na mír, mezi jehož podmínkami též byla ta, že, kdo co při přísaze míti bude, to mu jako majetníku bude přičteno. Hlavní zásluhu o ničemný tento mír měli podplacený Aischinés (v. t.) a jakýsi Filokratés, po němž i mír ten filokratejským sluje. Když D. viděl, že mír i přes zrazování jeho jest uzavřen, snažil se, aby i Filippos co nejdříve přísahou byl vázán a aby poslové athénští co nejdříve ke králi dorazili. V poslanectvě tom byl i D. i Aischinés. Tento zmafil všechny pokusy D-novy a dokázal toho, že vyslanectvo velmi pomalu se ubíralo do Makedonie za tím zrádným účelem, aby král měl čas podrobiti si celou Thrakii, k jejíž podmanění vytrhl, jakmile o přísaze Athéňanů se dověděl. Teprve když celé Thrakie dobyl, vrátil se do Pelly a zde přísahu na mír složil. Potom provázal poslanca a rád uposlechl prosb podplaceného Aischina, aby ukončil válku svatou, prošel Thermopylami, obsadil Elateii, zničil Fókejské, spojení Athéňanů, svolal shromáždění amfiktyonů do Delf, vyloučil ze spolku Fókejské a sám jejich dva hlasy si přisvojil, lid hrozil válkou, ale D. v feči o míru důrazně zrazoval nyní od války. Zatím Filippos na všech stranách hleděl poškoditi moc athénskou, zvláště na Peloponnésu, kde podněcoval dávnou nenávisť Messéňanů a Argejských proti Spartě, tak že D. v druhé feči proti Filippovi hleděl posílům z Messenie dokázati, že Filippos jest hlavním jejich škůdcem, a ke smíru se Spartany je přiměti. I na jiné straně, na thrackém Chersonésu, Filippos štvál města, bývalé kolonie athénské, proti jejich metropoli a z té příčiny zapletl se ve válku s athénským vůdcem Diopieithem, jenž tam osadníky vedl. Žaloval sice na Diopieitha, jako by od něho mu bylo křivděno, ale D. ujal se ho v feči o věcech chersonských, a to s tím aspoň výsledkem, že Athéňané Diopieitha neodvolali. Ale podporovati jej nechtěli i vedlo se Athéňanům stále hůře, tak že D. v třetí feči proti Filippovi již patrně dává na jevo rozmrzelost svou nad neuvěřitelnou netečností svých spoluobčanů. Tím zmohtněl Filipp a svoboda Řecka kva pem blížila se ke konci. Roku 339 Filippos vyzván byl od amfiktyonů, aby ztrestal Amfissany pro jakousi svatokrádež. Ihned s vojskem velikým vtrhl do Boiótie. Athéňané tušíce zlý úmysl králův k radě D-nově sebrali vojsko a táhli proti němu, byli však r. 338 v osudné bitvě u Chaironeie poraženi, a tím svoboda Řecka vzala za své. Filippos svolal schůzi všech Řeků do Korinthu a dal se prohlásiti za vrchního velitele všech vojsk ře-

ckých za tím účelem, aby vedl válku proti Peršanům. Současně snažil se jeho náhončí Aischinés zničit D-na, i uvaloval vinu všeho neštěstí na něho, ale marně: Athéňané jeho osočování prohlédli. Rok na to D. získal si velké zásluhy při opravování městských hradeb, a proto navrhl jakýsi Ktésifón, aby D. ověnčen byl v divadle jako vzor vlastence. Proti tomu zdvihl se Aischinés a žaloval návrh jako protizákonný. Šest let protáhla se pře a dostala se před porotu teprve r. 330 za panování Alexandra Velkého. D. hájil Ktésifóna slavnou řečí »o věnci« a zvítězil tak skvěle, že Aischinés propadl atimíř a dobrovolně z vlasti odešel. V létech následujících nastal v Athénách poněkud klid mezi stranami, jenž teprve r. 324 byl přerušen. Toho roku totiž jakýsi Harpalos uprchl s penězi od Alexandra do Athén, kdež vzporu proti králi roznítili se snažil. Když pak král za vydání Harpalova žádal, D. obžalován byl (a to, pokudž z bezúhonné jeho povahy souditi lze, křivě), že Harpalem dal se podplatiti. Odsouzen byv příčiněním strany makedonské k pokutě 50 talentů a nemoha ji zaplatiti, odešel do vyhnanství. Ale když r. 323 Alexander v Babyloně zemřel, D. opět do Athén se vrátil a vybízel spoluobčany své k dobytí bývalé samostatnosti. Avšak vůdce Alexandrův Antipatros sebrav na rychlo voje, táhl proti Athéňanům a zvítěziv r. 322 u Lamie žádal za vydání Hypereidova a D-novo. Hypereidés byv chycen dne 5. října t. r. odpraven; D. utekl se na ostrov Kalaurii blíže Troizény do chrámu Poseidónova a když pochopově Antipatrovi až tam za ním vnikli, požil jedu, jež stále s sebou nosil, a mrtev klesl k zemi u oltáře Poseidónova dne 12. října 322. Athéňané postavili mu na počest sochu kovovou s nápisem:

Εἴπερ ἴσῃν ῥώμην γνώμη, Ἰημόσθετες, εἶχεσ, Οὐποτ' ἄν Ἑλλήνων ἤρχεν Ἀρης Μακεδών.

Veškery řeči D-novy (celkem 61, z nichž však mnoho podvržených) rozdělití lze na dvě třídy: řeči poradní a soudní. Poradní řeči jsou tyto: o symmoriích, za Megalopolany, o svobodě Rhodanů, 3 řeči olynthské, 3 řeči proti Filippovi, o věcech chersoneských. Ze soudních řečí nejdůležitější jsou: o věnci a o křivém poslanectvu. Ve slohu řečníka toho jest největší mohutnost a působivost, jevíci se v dokonalém přizpůsobení formy k obsahu a v nepřekonatelné logické souvislosti, jaké nedostihl žádný řečník jiný. Jen v jedné věci nedostihl D. svých soupeřů Aischina a Demada, neznaje mluvit bez přípravy, a zakusil proto častých výčitek od svých protivníků.

Vydání: Ed. princeps Aldina 1504, vyd. Hier. Wolfa (Basilej, 1549, a j.), Reiskeovo v Oratores graeci (Lipsko, 1770), Schäferovo (t., 1821), Dindorfovo se scholiemi a poznámkami starších vydavatelů (Oxford, 1846—51, 9 dílů) a textové vydání téhož ve sbírce Teubnerské (nyní již ve 4. vyd., upraveném F. Blassem), J. Bekkerovo (1824) a Sauppeovo (1843). Výbor řečí D-nových s něm. poznámkami po-

dali Westermann a Rehdantz, s franc. poznámkami H. Weil (2. vyd. Paříž, 1881, 1883). Řeč o věnci vydali Dissen (Gotinky, 1827), se scholiemi a krit. apparátem J. H. Lipsius (Lipsko, 1876), s něm. komentářem Blass (t., 1892). analýsi řeči té a rozbor podal W. Fox (t., 1880). Řeč o věnci a o parapresbii vydal Vömel (t., 1856 a 1862), řeč proti Leptinovi vydal F. A. Wolf (Halle, 1790), řeč proti Meidioví Brettmann (5. vyd., Berlín, 1862). Výbor devíti poradních řečí D-nových s komentářem vydal český Ed. Kastner, bez komentáře Skřivan; český překlad těchto řečí a řeči o věnci Ed. Novotný. *Kur.*

2) D., syn Alkisthenův, vojevůdce athénský ve válce peloponnéské, získal r. 426 př. Kr. slavnými svými vítězstvími nad Sparťany, Aitolý a Ambraky zbraním athénským převahu na západním pobřeží řeckém, opanoval r. 425 přístav Pylos, porazil Sparťany, obklchl je na ostrůvku Sfakterii a učinil tím obrat ve válce. R. 413 vyslán byl s 73 loďmi a s 8000 mužů na Sicílii i vnikl za vítězného hláholu do přístavu syrakuského, zmocnil se útokem návrší u Epipol, ale váhavostí Nikiiovou a zmatkem povstalým v noci ve vojsku athénském utrpěl porážku. Po nešťastném pokuse Nikiiově upadl do zajetí syrakuského i byl s Nikiou k smrti odsouzen. Dle některých zpráv sám se zbavil života, dle jiných byl zavražděn.

Démotický (řec. δημοτικός) = lidový. D-cké písmo, u starých Egyptanů písmo dialektu lidového vyvinuté a obměněné asi v VIII. stol. př. Kr. z písma hieratického, jež bylo, právě jako jeho starší útvar, písmo hieroglyfické, písmem dialektu posvátného toliko kněžím užíváno. Název d. pro písmo to nalézá se poprvé u Hérodota II. 36. Naproti písmu řeckému, jako oficiálnímu písmu doby Ptolemaiovců. slulo písmo d-cké i písmem enchórickým, t. j. vnitrozemským, domácím. V egyptských památkách samých zove se písmo to knihovým naproti písmu hieroglyfickému a hieratickému. zvanému písmem bohů. Blíže viz pod Egypt, Písmo. *Dk.*

Demotika viz Dimotika.

Demours [-múr]: 1) D. Pierre, ophthalmolog franc. (* 1702 v Marseillu — † 1795 v Paříži). Pomáhal Petitovi při anatomických jeho studiích a zejména badal o anatomii oka a obohatil současnou vědu o mnohá fakta. Popsal vnitřní basální blanku rohovky, jež od té doby nese jeho jméno. Avšak následkem toho zabředl v dlouhý prioritní boj s Desce-metem. Výsledky svými praktickými nabyl D. značné pověsti, že posléze jmenován královským okulistou a členem akademie. *Peč.*

2) D. Antoine Pierre, ophthalmolog, syn před. (* 1762 v Paříži — † 1836 t.). Byl okulistou králů Ludvíka XIII. a Karla X. a čestným členem akademie lékařské. On první v ophthalmologii užil belladonny k rozšiřování zornice a byl mezi prvními, kdož v očním lékařství zaváděli zornici umělou. Uveřejnil mimo jiné: *Observations sur une pupille artificielle* (Paříž, 1801); *Traité des maladies des*

yeux (t., 1818, 3 sv.); *Précis historique et pratique sur les maladies des yeux* (t., 1821).

Dempster Thomas, filolog a právník skotský (* 1579 v Cliftbogu — † 1625 v Butri u Bologně). Působil jako prof. jazyků klassických na Collège de Navarre v Paříži, pak v Toulousu a Nimes, později jako prof. římského práva v Pise a konečně jako učitel jazyků klassických v Bologni. Hlavní jeho dílo jest *De Etruria regali*, vyšlé ve Florenci teprve r. 1723 s dodatky a doplňky F. Buonarrotiovými. Dílo D-ovo obrátilo pozornost učenců k etruským dějinám a umění, ale ovšem zavdalo též podnět k fantastickým teoriím o vysokém stáří a universalitě etruského umění. O Müller věnoval v úvodu svého spisu »Die Etrusker« dílu D-ovu čestnou zmínku. Dále uvéstí jest D-ovy doplňky k dílu, jež sepsal J. Rosinus (Rossfeld): *Romanarum antiquitatum lib. X* (Basilej, 1583, posl. Amsterdam, 1743), *Calendarium Romanum* (v 8. díle Gra: viová Thesaurus antiq. Roman.), *De iuramento lib. III* (Bologna, 1623); vydání *Claudiana* (Flèche, 1607) a *Coryppova* epu »de laudibus Iustini« (Paříž, 1610) nemají valné ceny. Skotských dějin a literatury týkají se spisy: *Apparatus ad historiam Scotiae seu Catalogus scriptorum Scotiae* (Bologna, 1622); *Historia ecclesiastica gentis Scotorum* (t., 1627) a *Menologium Scotiae* (t., 1627). *Vý.*

Demtis demendis, latin., po ubrání toho, co má se ubrání.

Demulcentia (lat.), skupina léků mechanicky účinkujících tím způsobem, že obalují část zánětem stíženou a chrání ji tak před vlivem škodlivin. Jsou to hlavně kolloidální hmoty, tuky a hmoty tuky obsahující. Poně-vadž bolesti mírní, obdržely léky ty název d., jinak také protectiva, z nichž ostatně mnohé spadají i do jiných skupin. *Jd.*

Demunck (de Muncck) Ernest, znamenitý violoncellista (* 1840 v Brusselu), syn rovněž vynikajícího violoncellisty král. divadla v Londýně Franç. D-a (* 1815 — † 1854), vyučence Servaisův. Konal se skvělým úspěchem koncertní cesty po Anglii, Skotsku, Holandsku a Francii a jmenován koncertním mistrem velkovév. dvorní kapely výmarské. R. 1879 pojal za manželku proslulou zpěvačku Charlottu Pattiovu. Napsal koncerty, etudy, fantasie atd. pro violoncello, z nichž však nemnoho vydáno tiskem. *Str.*

Demut, bot., viz *Thymus vulgaris* L.

Demuth: 1) D. František, česko-mor. orientalista (* 1730 v Brně — † ku konci XVIII. stola). Vstoupil r. 1747 do řádu jesuitského, stal se doktorem filosofie a theologie a přednášel, snad i studoval v Praze jazyky orientálské, o nichž také napsal dvě díla: *De antiquitate linguae chaldaicae seu syriacae dissertatio* (Praha, 1763) a *Adagia Arabica* (t., 1764). Také vydal *Oratio de memoria defunctorum sodalium* (t., 1767).

2) D. Karel Jos., dějepisec čes. (* 1807 v Táboře — † 1889 v Praze), studoval práva v Praze, načež přidělen co praktikant zemsk. soudu pražského r. 1825. Dostav se odtud záhy k zem-

ským deskám, zabral se do studia starého rodopisu i práva českého a uveřejnil několik článků rodopisných v různých časopisech, mezi nimi zvláště v »Libuši« 1843 popis staré svatováclavské pečeti, jež jeho sádrovými i cínovými odlitky v hojnou známost vešla Roku 1844 jmenován ředitelem zemských desk v Brně. Pílí i důmyslem svým vzorně zdokonalil instituci sobě svěřenou, zvláště vynalezením nových pozemkových tabulek, jejichž praktičnost doporučena i na statistickém sjezdu londýnském (1857) a jež r. 1860 schváleny pro všechny podobné ústavy. Jeho péčí zachováno mnoho důležitých památek starobylosti českomoravské, zejména knihy půhonů a nálezu soudních a protokolů desk zemských, jež r. 1850 od úředníků věci neznalých odsouzeny ke zničení. Ve starých svých studiích D. i tu pokračoval a ovocem jich jest *Kniha Tovačovská* (v. Tovačovský z Cimburka Ctibor), první to vydání předčlenité památky českomor. právnictví podle rukopisu desk zemských v Brně (v Brně, 1858), pořízené nákladem historicko-statistického odboru c. k. moravsko-slezské společnosti. Spis opatřen důkladnou předmluvou o životě Ctiborově a přídavkem 70 listů souvčých, obsažených v též rukopise. D. přičinil se také o vydání předčlenitých zemských desk moravských od r. 1348—1480, k němuž sepsal důkladný jich dějepis *Geschichte der Landtafel im Markgraftume Mähren* (Brno, 1857). Za tyto zásluhy dostalo se mu skvělého uznání a zlaté medaile rakouské i belgické a vyznamenán ryt. křížem řádu Frant. Josefa. Od r. 1862 působil co ředitel při deskách zemských v Praze, kdež r. 1875 při odchodu na odpočinek povýšen za šlechtice.

Den přirozený, opak noci, jest doba pobytu slunce nad obzorem. Délka určitého dne závisí na zeměpisné šířce místa; bez ohledu na refrakci jest na rovníku d. přirozený vždy 12 hodin dlouhý. Mezi rovníkem a póly jest délka dne přirozeného proměnlivá, dvakrát v roce v době rovnodennosti (21. bř. a 23. září) jest délka dne vsude 12 hodin. Pokud slunce má severní deklinaci, jest d. delší než 12 hodin pro severní a kratší pro jižní polokouli; pro jižní deklinaci slunce jest d. kratší 12 hodin pro severní a delší pro jižní polokouli. Nejdélší a nejkratší d. jest v době slunovratu 21. čna a 21. pros. Pod kruhy polárními trvá nejdelší den 24 hod., nejkratší 0 hod., t. j. pro tyto krajiny slunce jednou v roce nezapadá a nevychází; pro místa pásma studeného trvá stálý den tím déle, čím blíže pólů tato leží. Stálý d. začíná, když deklinace slunce se rovná $90 - \varphi$, když φ jest zeměpisná šířka místa, a trvá přes slunovrat až deklinace slunce se opět rovná $90 - \varphi$. Pro pól začíná stálý d. již pro deklinaci slunce rovnou nulle, t. j. od rovnodenní do 2. rovnodenní, tedy celý půlrok, pro severní pól od 21. března do 23. září, pro jižní od 23. září do 21. března.

D. občanský jest doba uplynulá mezi dvěma průchody slunce poledníkem místa.

Při dnu občanském rozeznávají se 4 doby denní, ráno, poledne, večer a půlnoc, určené průchody slunce obzorem a poledníkem. Začátek dne občanského čítá se od půlnoci. Řekové počínali den západem slunce, rovněž i židé a muhammedáni čítají d. od západu slunce. Římané čítali d. od půlnoci. Gs.

D. hvězdný jest doba, během které se země jednou okolo své osy otočí, během které nebeská koule kolem světové osy se otočí. D. hvězdný dělí se ve 24 hodin po 60 minutách po 60 sekundách. Začíná (jest 0^h hvězdného času) v okamžiku, kdy prochází bod jarní rovnodennosti poledníkem; jest 1^h , 2^h , 3^h atd. hvězdného času, když úhel hodinový bodu jarní rovnodennosti obnáší 15° , 30° , 45° atd., všeobecně jest pro každý okamžik čas hvězdný roven úhlu hodinovému bodu jarní rovnodennosti vyjádřenému v čase.

D. pravý sluneční jest doba, jež uplyne během dvou po sobě sledujících kulminací slunce. Počíná v okamžiku, kdy slunce prochází poledníkem a pro každý okamžik jest pravý sluneční čas roven hodinovému úhlu slunce vyjádřenému v čase. Dne 21. března prochází slunce bodem jarní rovnodennosti, v tento d. budou tudíž téměř v též čas kulminovati (procházet poledníkem) slunce a bod jarní rovnodennosti, splyne pak začátek dne hvězdného téměř se začátkem pravého slunečního dne. Poněvadž však slunce se denně v ekliptice téměř o 1° od západu na východ pohybuje, bude hned následující d. bod jarní rovnodennosti již asi o 4 minuty časové dříve procházeti poledníkem než slunce a to urychlování začátku dne hvězdného proti dnu slunečnímu bude se každý d. opakovati. Z toho plyne, že začátek dne hvězdného během roku po sobě všechny hodiny dne slunečního proběhne. — Délka pravého slunečního dne jest proměnlivá a nemohou tudíž naše hodiny, jejichž mechanismus předpokládá pohyb stejnoměrný, řídit se pravým časem slunečním. Abychom obdrželi stejnoměrnou míru časovou, závislou na denním pohybu slunce, myslí se střední slunce (druhého) pohybující se stejnoměrně v rovníku tak, aby procházelo současně body rovnodennosti se středním sluncem jiným (prvním), jež se pohybuje stejnoměrně v ekliptice, při čemž současně prochází s pravým sluncem přísluním a odsuním. Doba uplynulá mezi dvěma po sobě sledujícími kulminacemi středního slunce (druhého) slove d. střední sluneční (občanský), jenž začíná, když toto střední druhé slunce prochází poledníkem. Střední (občanský) čas pro každý okamžik jest roven hodinovému úhlu druhého středního slunce.

V astronomii dělí se střední d. sluneční od poledne počínajíc od 0 do 24 hodin; v životě občanském však od půlnoci, a to u většiny národů ve dvou stejných periodách od 0 do 12 hodin (dopoledne a odpoledne). (Ostatně viz Čas.)

D. světový začíná na celé zemi v okamžiku, kdy v Greenwichi jest půlnoc; navržen

na konferenci r. 1884 ve Washingtonu pro interní službu dopravní. *Gs.*

D. (lat. *dies*) ve smyslu právním viz Čas 865.

D. v hornictví nazývá se povrch zemský oproti dolu; denní jest vše, co na povrchu zemském se nalézá, na rozdíl od slova dolní (důlní), t. j. podzemní. *Čka.*

D. ve vojenské prostomluvě jistá denní služba, trvající 24 hodin buď od ranního oznamu dnešního do ranního oznamu zejtřejšího, aneb od poledne dne jednoho zase do poledne dne příštího, t. j. od jednoho střídání stráží do druhého. Desátníkem, důstojníkem ode dne nazývá se onen, který má tu službu u setniny, v četnějších posádkách několika divisí mívají pro celou posádku **d.**, totiž vrchní jakousi dohlídku nade službou všeobecnou generalmajorové a plukovníkové střídavě. — **D.** odpočinku, za pochodu vojenských pěšky nebo koňmo na silnicích každý **d.** třetí (při obyčejných pochodech v míru) nebo každý čtvrtý (při pochodech úsilných (na př. do války, do boje) určený na oddech mužstva a koňstva a na opravu sedřených neb jinak poškozených věcí, hlavně obuvi a podkov. Též po delší dopravě po železnici neb po lodi vsouvány přiměšeně samozřejmě ve větších teprve přestávkách dny odpočinku. *F.M.*

Denacionalisace (z lat.), odnárodnění.

Denain (deněň), hl. místo kantonu ve franc. dep. Nord, arr. valencienském, na Skaldě a na Sev. dráze, 9 km jihozáp. od Valenciennes, město teprve v novější době dolováním na kamenné uhlí rozkvetlé, má 18.258 ob. (1891), vysoké peci, valcovny, hamry, cukrovary, lihovary, pivovary, loděnice a celní úřad. Dne 24. čce 1712 zvítězili zde Francouzové pod Villarsem nad Rakušany pod hr. z Albemarle. kterouž rozhodnou bitvou urychlil mír utrechtský.

Denar, *denarius nummus* (viz přílohu), stříbrný peníz římský, zaražený kol r. 296 př. Kr. Do té doby měl Řím jen peníze měděné, původně lité, jež se nepočítaly, nýbrž vážily, a sice na *assy* č. římskou libru (= 327.4 gr) po 12 uncích (= 27.3 gr), každá unce po 24 skruplech (= 1.14 gr). Ražené mince zavedeny za prvního decemvirátu před r. 430 př. Kr., kterýžto úřad s ražením souvisel. Během času váha měděných mincí ustavičně klesala, až r. 268 př. Kr. stanoven *as* na třetinu původní své váhy (4 unce). V této době vyměnil Řím měděné číslo mincovní za stříbrné, a jednice tohoto byl **d.**, t. j. deni asses, tak že se **d.** hodnotou svou vyrovnal 10 assům mědi (ovšem již, jak uvedeno, zlehčeným). Hodnota **d-u** vyznačena na minci samé číslem X; jeho polovici říkalo se *quinar* (se značkou V, t. j. pět assů), a polovici tohoto se *sesterc* (se značkou II S, t. j. 2 assy a polovice č. *semis*). Původně se razily z římské libry čistého stříbra 72, později 82 **d-y** (= 4.54, 3.89 gr). Jakkoli již r. 217 př. Kr. do čísla denarového zavedena první mince zlatá (*aurus*) a vedle ní v oběhu zůstávaly mince měděné (bronzové):

zaujímal nicméně stříbrný **d.** vždy čelné místo v obou velikých dobách státu Římského, totiž v republice i v císařství. V době republiky za panování konsulů vybíjeny byly až do císa. Augusta **d-y**, jimž říkáme konsulní či rodninné, poněvadž se na nich již od počátku vyskytují jména rozličných rodin římských jako správce mince, o něco později pak jména individuální, s prvu zkrácená, během času až příliš rozvláčná s přemrštěnými tituly nepatrných lidí na sklonku republiky. — R. 104 př. Kr. svěřeno bylo sice mincovnictví třem nižším úředníkům, řečeným »*triumviri*«, nicméně teprve za války spojenců (91—88 př. Kr.) stalo se mincovnictví stálým úřadem republiky, který nejen tuto přetval, nýbrž udržel se až do III. století po Kr. — V poslední době republiky vedle obyčejných **d-ů** vyskytují se zhusta **d-y** s okrajem zoubkovaným (*serrati*), aby ořezávání jich se zamezilo. Vedle **d-u** zaražen již r. 217 př. Kr. nový peníz stříbrný, tomuto velice podobný, a nazván *victoriatas* (illyrská drachma), jeho polovice pak *semivictoriatas*. Na rubu obou vyličeena bohyně Victoria, věncíci rozličné symboly vítězství; na lici prvního jest hlava Jovišova a druhého hlava Appolinova s písmenem S (= *semis*, polovice). Oba druhy razily se velmi zhusta až do konce II. století př. Kr. a dostalo se jim jako **d-ům** valného rozšíření. V době císařství změnilo se lícení na **d-ech** tím způsobem, že na místě bohů, bohyň a vůbec bytostí vyšších, vyobrazených na **d-ech** republiky, spatřujeme zde hlavy císařů, jejich manželek, spoluvládců a p., tedy celkem obrazy lidí smrtelných. První panovník, kterému římský senát dovolil, aby na **d-ech** dal svůj obraz vylíčiti, byl Julius Caesar. V dlouhé době od císaře Augusta až do rozdělení státu římského na západní a východní dozal d. nejedné proměny zejména ve své hodnotě vnitřní. Za císaře Nerona (54—68) vážil pouze $\frac{1}{96}$ lib. (= 3.40 gr) a jeho nástupcové ubírali mu ustavičně stříbra, tak že **d-y** císa. Septimia Severa (193—211) jsou téměř z polovice měděné. Císař Caracalla (211—217) razil sice **d-y** váhy $\frac{1}{64}$ lib. (= 5.43 gr), avšak bylo v nich více mědi nežli stříbra. Od Claudia Gothského (268—270) počínajíc nebylo již téměř žádných stříbrných **d-ů**, nýbrž měděné střížky pokrývané stříbrnou mázdrou. Veškerý tyto zlehčené **d-y**, zejména císa. Nervy (96—98) a jeho nástupců, nazvány jsou *argentei Antoniniani*. Teprve císař Diokletian (284—305) povýšil hodnotu **d-u** dobrého stříbra na $\frac{1}{96}$ lib., jakou měl za Nerona. V dobách následujících ustupoval **d.** jednak *quinarům*, jednak minci zlaté, kteréžto oba druhy vybíjeny hustěji zvláště od té doby, kdy Konstantin Veliký (324—337) zarazil zlatý *solidus* váhy $\frac{1}{72}$ lib., a sice nejen ve východní, nýbrž i v západní říši. Na **d-ech** římských jsou od počátku veškerý opisy pouze v jazyku latinském, a též později, když Římané v cizích zemích založili kolonie, jest též jazyk na tamějších **d-ech** panujícím. Nicméně řeckým městům, kterých Římané dobyli, ponechána volnost užívati na svých mincích

jazyka feckého. Teprve za císaře Galliena (260—268) zrušeny byly veškeré mincovny feckých měst a zaraženy nové v rozličných provinciích; na všech těchto d-ech jsou opisy pouze v jazyku latinském.

V římské Gallii, na dolejší Rýně, zakládala se (od r. 420 po Kr.) znenáhla nová říše později Franská nazvaná. Jakkoli Frankové stali se dědici kultury římské vůbec, nerazili ani Childerich I. (Childebert † 481), ani jeho nástupce Chlodvik (481—511) vlastní zemské mince, užívající vedle obchodu směnného mincí někdejších císařů římských, též d-ů a zlatých solidů císař. Anastasia (491 až 518) a Justiniana I. (527—565), kteřížto jako držitelé části Gallie ponechali si zde mincovnictví vůbec ve své správě. Teprve Childebert, syn Chlodvikův, po dobytí Burgundska r. 534 razil první mince merovejské, a sice zlaté v západní Gallii (Neustrii) a stříbrné d-y v Gallii východní (Austrasii). Když pak Germáni dostali v Gallii převahu, a r. 687 Pipinem Heristalským Austrasie u Testri slavila vítězství, zaražen zde d. jako jednice čísla stříbrného, které za prvního Karlovice Pipina Krátkého (752—768) prohlášeno za státní. Hlavně z těchto končin kleslo si během času křesťanství cestu na sever a východ, a kamkoli proniklo, zavazovala každá země obchodní své spojení s pokročilejším západem, a přijala odtud číslo stříbrné, jehož jednicí byl rovněž d. Dokud po rozdělení říše úmluvou verdunskou (843) byla Francie v pevných rukou Karla II. Lysého (843—877), nerazil v ní nikdo d-ů kromě panovníka. Jediný známý případ udál se nedlouho na to, když se oddělil od Franské říše Boso, zeť císaře Ludvíka II., jenž založil království Dolnoburgundské (879 až 887), zcela neodvisle vybijel d-y s titulem REX. Jinak to bylo v říši, která se dostala podíllem Ludvíkovi Německému (843—876). Již za tohoto, častěji však za Ludvíka Dítěte (899—911) zadávalo se právo raziti d-y biskupům a hodnostářům církevním jedině za tou příčinou, aby v tomto stavu, nikoli dědičném, získána byla opora proti dědičnému stavu panskému. Jako jediná výjimka připomíná se od některých numismatiků světský hodnostář Radulf čili Hrotold (837—874), vévoda srbšského území a falckrabě v Rezně (*dux Sorabici limitis et comes palatinus in civitate Regina*), který razil d-y z vlastní své moci, ačkoli jiní přepisují tytéž Arnulfovi Bavorskému (907 až 937), který s počátku sice mincoval též v Rezně, později však, byv Konradem I. odtud vypuzen, razil mincovnu v Salcpurku. Tolik jisto, že samostatné mincovnictví vévodů vůbec počátek vzalo v Bavorsku, a nejstarší d-y že zde raženy v Rezně. Z ostatních hrabat a vévodů v zemích západních, kteří vedle císařů, nechť se svolením těchto nebo bez něho, začali vůbec raziti první své vlastní d-y, připomínáme tyto: Ve Švábsku (vévodství Alamanském) razil nejstarší mincovnu Heřman I. (926—948), a sice v Breisachu a v Curichu, pak vévoda Liudolf (949 až 954) v Augšpurce; ve Francích (pouze

v Míšni) markrabě Ekkart I. (985—1002); v Sasku vév. Bernhard I. (973—1011) a v Em-dách (Amethis) hrabě Heřman († 1086), bratr saského vévody Ordulfa; v Dolních Lothringkách (Nizozemí): hr. Balduin IV. (986 až 1036) ve Flandersku, hr. Reinhard V. (1013 až 1030) v Henegavsku, hr. Albert III. (1037 až 1105) v Namuru a Dinantu (Deonantu); v Porýnsku: falckrabě Jindřich (1045—1061) v Rýnské Falci, Gottfrid II., vévoda Hořejšího Lotrinska (1044—1046) v městě Meeru, Adolf III. (1093—1133) v hrabství Bergu, Theodorich (984—1026) v Andernachu, a Karel, vévoda Dolejšího Lotrinska (976—991) v Trevíru; ve Frísech pak hr. Ludolf (do r. 1038). Mimo to razil první panské d-y v Normandii vév. Richard (943—996) a ve Francii Hugo hrabě pařížský (před r. 987).

Císařové římsko-němečtí zaraželi ovšem mincovny ve všech zemích, jimž panovali. V říši Německé od Karla Vel. (800 až 814) až do Jindřicha V. (1105—1125) vybijeli pouhé d-y, dále pak až do Bedřicha III. (1314—1325) d-y a brakteaty. V Itálii, a sice ve vévodství Milánském, razil d-y Karel Veliký a jeho nástupcové až do Bedřicha I. Barbarossy (1152—1190); v Benátkách Ludv. Pobožný (814—840) a Jindřich II. († 1024); v Parmě Filip Švábský († 1218) a Bedřich II. (1215—1250); v Piacenze Konrad III. (1137 až 1152); v Modeně též Bedřich II.; v Pise Bedřich I. a Bedřich II.; v Bologni Jindřich V., a vévodství Lucca vykazuje d-y od Oty I. (961—973) s přestávkami až do Karla IV. (1355—1378), ovšem valně pozměněné.

Stopující počátek d-u v zemích slovanských přicházíme ke Slovanům polabským. D-y těchto (zvané »vendické«) nápadny jsou nejen svým prostým, až příliš jednoduchým zevnějškem, nýbrž více ještě tím, že na nich není žádoucího opisu, tak že jich ani určitěmno kmeni, ani zemi nebo panovníku přidělití nelze. Pouze proto, že se v rozličných nálezech vyskytly častěji s německými a jinými d-y určitých panovníků, klade se počátek jejich do druhé polovice X., větším dílem však do XI. stol.

V Čechách razil první d-y Boleslav I. (935—967) dle vzoru starších d-ů fezenských. Příčina toho bylo obchodní spojení s Bavorskem již v době mnohem starší, které zajisté se stalo čilejším, když v IX. stol. pokřtěn byl vévodský dvůr český a naše země v záležitostech církevních přidělena diácese fezenské. Těmito vzájemnými styky dostaly se první fezenské d-y do naší vlasti (o čemž nás poučují nálezy nejstarších našich d-ů, mezi nimiž ony bývají), a Boleslav I. dal zcela obdobně na svých d-ech vyraziti po jedné straně kaplici bez obvodu a kříž na straně druhé, vyměňiv pouze opis REGINA CIVITAS na oněch za PRAGA CIVITAS na svých. Jméno vévody nachází se vždy kolem kříže na d-ech obou zemí. Později místo kříže položen buď meč nebo stěla po jedné a kaplice ponechána po druhé straně; ještě později na

místě kaplice vyražen meč a na místě kříže dva meče vodorovně proti sobě obrácené. — Boleslav II. (967—999) ponechal na svých d-ech s počátku líčení starší; během času se toto změnilo, a sice tak, že se na nich nachází buď kříž — ruka; dva meče proti sobě položené — kaplice s písmeny V V; ruka — kaplice; pták — dva meče; ruka — pták; anebo ruka — poprsí (poprvé obrácené obyčejně ke straně levé, mající před obličejem křížek, opis kolem buď PRAGA CIVITAS nebo OMERIZ PRAGA. — Vdova po Boleslavu II. Emma razila d-y na Mělníce, na nichž poprsí jako prvé s opisem + ENMA + REGINA a ruka s opisem + CIVITAS + MELNIC Po smrti Boleslava II. vystřídali se sotva v pěti letech čtyři vévodové na stolci českém, z nichž Boleslav III. a Jaromír dosazeni dvakrát, a mimo ně zde panoval Vladivoj a Boleslav Chrabrý. Boleslav III. (999—1003) připsal se d-y, na nichž jako na předešlých buď ruka — poprsí, kolem něhož ZANTA WISEGRAD; kříž s opisem MIZLETA PRAGA — kaplice; ruka — kříž; ruka — kaplice, kolem níž NACUP PRAGA CIVITAS anebo kříž — kříž. — Vladivoj (od léta 1002 do počátku ledna 1003) má na d-ech kříž — kříž s předešlým opisem MIZLETA PRAGA. Zdalí Boleslav Chrabrý (od konce února 1003 do konce srpna 1004) v Čechách razil d-y čili nic, stanoveny nebyly, ačkoli se mu jeden druh, na němž vyobrazena hlava zptíma hledící, přikládá. Z doby Boleslavů pocházejí též menší mince, asi půldenary (oboly). — Za vévody Jaromíra (1003—1012) setkáváme se s některými d-y, na nichž líčení dosud nebyvalé, totiž poprsí Kristovo, provedené po způsobu byzantském, ačkoli starší jeho d-y zavazují líčení na d-y jeho předchůdců (na př. kaplici); pozdější jeho d-y jsou typy zcela nových a v opise poprvé se vyskytuje jméno českého patrona SCS WENCEZLAVS, které odtud téměř na žádném českém d-u jeho nástupců neschází. — Oldřich (1012—1037) již jako úřední kníže, nepochybně žatecký, razil d-y s byzantským poprsím Kristovým, po jehož stranách položena písmena R — R jako skratky slov Rex Regnantium, kterýžto titul (vypsany) sledávám poprvé na mincích cís. Basilia I. (867—886). Ostatní d-y Oldřichovy a ještě více jeho syna Břetislava I. (1037—1055) vyznačují se neobyčejným bohatstvím rozmanitých typů; líčení na nich jest veskrze svérázné. Ačkoli ruka, která matrice ryla, nebyla jemná, uměla přece necht na poprsí, na celé postavě nebo na jezdcí vyznačiti oděv, ozdoby na něm, škorně s řemenky a roucho církevní tak zřetelně, že v líčení tom jediný poklad nám zachován pro poznání kroje českých osob vznešených XI. stol. — Asi do r. 1050 razil Břetislav I. jako jeho předchůdcové d-y široké, průměru 19—21 mm. V posledních letech, z příčin dějinami domácího mincovnictví neobjasněných, začal raziti d-y tlustší, zmenšiv při tom jejich průměr na 18 až 15 mm. Váhou se tyto od předešlých o mnoho neliší, ale ovšem celým provedením

obrazů na nich, které jest nápadně jednodušší a hrubší. Rovněž takového ne-li horšího provedení jsou d-y vévody Spytihněva (1055 až 1061). Jeho nástupce Vratislav II. (1061 až 1092) má d-y poněkud úhlednější, ale při tom menší a lehčí. Do r. 1086 spatřuje se na nich hlava nekorunovaná, vévodská, kdežto na pozdějších, které vybijel jako král, poprvé na českých d-ech vidíme hlavu korunovanou. Vévoda Kunrat panoval r. 1092 pouze několik měsíců a nerazil v Čechách vůbec žádných d-ů, any dosud známé d-y s jeho jménem pocházejí z Moravy (o čemž dále). — Břetislav II. (1092—1100) a Bořivoj II. (v první době od 1100—1107) pokračovali ve vybíjení d-ů, jež se od předcházejících posledních valně neliší, leda snad lehčí váhou. Teprve za Svatopluka Olomúckého (1107—1109), který protrhl poslušnost vévodů z větve české, začínají d-y nabývatí rázu jemnějšího, jenž k neobyčejně dokonalosti v čisté rytbě dospěl za Vladislava I. (1110 až 1125). Celé nad míru mistrné provedení v líčení osob a zvířat na d-ech tohoto vévody nemá páru vůbec mezi současnými d-y evropskými. Z první výpravy křížácké do svaté země (1096—1100) doneseny prapodivné zvěsti též do Čech o zápasech se lvy, draky a jinými nestvůrami, jak to vše na d-ech Vladislava I. vidíme. Též kresba a provedení na d-ech Bořivoje II. (v druhém období 1117—1120) zcela se druží svou úhledností k d-ům současným, any ještě za Soběslava I. (1125 až 1140) na pěkné rytbě mnoho neztratily. Nápadný jest však obrat k horšímu při d-ech Vladislava II. jako vévody (1140—1158), a ještě více jako krále (1158—1173), neboť jsou nejen mělkého rázu s opisem málo zachovaným, nýbrž i lehčí v zrnu. Jako zvláštnost dlužno vytknouti jediný d., ražený na paměť korunovace téhož a jeho manželky s nápisem v celém poli na lici: REX | VLAD ISLA US a na rubu: IV | DITA | REGI | NA. Jeho nástupcové Soběslav II. (1173—1178), zejména pak Bedřich (1178—1189) zanechali nám d-y velmi neúhledné rázu ledabylého a špatného zrna. Vévoda Kunrat, jinak Ota (1189—1191) zavedl d-y větší předešlých a lepší v zrně; jeho nástupcové Václav II. (1191—1192), Jindřich Břetislav (1193—1197) a Přemysl Otakar I. (1192, 1197, král od r. 1198 až 1230) zrna opět ubrali, tak že jakost jejich d-ů klesla až na 18¹⁰⁰⁰, a jsou mnohé čtverhranné a celkem při tom tak ledabylo raženy, že opisů na málo kterých sledáš. Již z této obecné chatrnosti d-ů, vedle kterých žádné jiné zemské mince vůbec nebylo, dobře lze souditi o tehdejších bídných poměrech, plných svárů a nepokojů v rodině Přemyslovců. V letech asi 1210—1215 vzaly v Čechách d-y za své a na místě nich raženy brakteaty (v. l.).

K těmto d-ům, které vybijel každý český vévoda ze své svrchovanosti, druží se d-y rozličných členů vévodského rodu, kterým vykázaný byly úděly zejména na Moravě, a kteří mincovali jedině z povolení panujícího vévody českého. Břetislav I. za živobytí

svého otce dobyt na Uhřích a Polanech : 1029 Moravy, stal se zde prvním úředním nižetem a razil d-y se svým jménem na jedné a s opisem SCS PÉTRVS na druhé straně. Od té doby, kterémukoli členu z rodu Přemyslova dostalo se úředu na Moravě, každý z nich vybijel zde d-y, necht již v pozdější době ile zákona seniorátního na český stolec dojedl, anebo se naň nikdy nedostal. Úřední knížata sídlili a razili d-y v Olomúci (s opisem tamějšího patrona S. WENCEZLAVS), v Brně (SCS. PÉTRUS) a ve Znojmě (S. NICOLAVS). — Vratislav, bratr vévody Spytihněva, byl v l. 1054—1061 úředním knížetem v Brně a proto má d-y s opisem S. PÉTRVS. Ota I. Sličný razil d-y v Olomúci (1061 až 1087) se jménem sv. Václava. Kunrat I. ako úřední kníže znojemský a brněnský minoval v Brně (1061—1092) a na d-ech jeho est jméno sv. Petra; jako český vévoda (od 10. ledna do 6. září 1092) d-ů nemá. Svatopluk, syn Oty Sličného, razil v Olomúci 1095—1107) a později jako vévoda v Praze, i proto na všech jeho d-ech jest jméno sv. Václava. Když se Kunrat I. stal vévodou českým, rozdělil svou državu na Moravě tak, že svému staršímu synovi Oldřichovi († 1115) dal úřední brněnský a mladšímu Litoltovi († 1112) znojemský; každý z nich ve svém úřadě vybíjel d-y se jménem patrona svého úřadu. Druhý syn Oty Sličného Ota II. Černý Otík podělen byl úředem olomúckým, když bratr jeho Svatopluk se dostal na trůn český; vybíjel zde d-y v l. 1107—1125 a mezi tím stal se správcem též úřadu brněnského (1123 až 1125 † 18. ún. 1126). Mincování d-ů na Moravě trvalo ještě na počátku XIII. stol. za Dějoliců.

Průměrná váha d-ů Boleslava I. vyádná v milligramech byla 1075, obolů 575; Boleslava II. 1202; Boleslava III 1132; Vladivoje 928; Jaromíra až 1205; Oldřicha 910; Břetislava I. 983; Spytihněva 975; Vratislava II. až 900 dokud byl vévodou, a 860, když byl králem; Kunrata 580 (moravské), Břetislava II. 720, Bořivoje II. v době první 715, Svatopluka až 850, Bořivoje II. v druhé době a Vladislava I. až 1050; Soběslava I. 980; Vladislava II. 120; Soběslava II. na počátku až 1100, později 110; Bedřicha 1157; Kunrta Oty 1212; Václava II. 1186; Přemysla Otakara jako vévody 1212, jako krále 1200. — Jakost d-ů těch dokud dosud vyšetřena) měnila se nepoměrně více nežli jejich váha. Za Boleslavů a Jaromíra držela v průměru $\frac{900}{1000}$, za Oldřicha $\frac{1000}{1000}$ až $\frac{1000}{1000}$, za Břetislava $\frac{1000}{1000}$ až $\frac{1000}{1000}$. Asi téže jakosti jsou d-y vévodů pozdějších, která poklesla však za Vladislava II. jako krále na $\frac{800}{1000}$, a níže, a odtud byla ustavičně horší, až za Václava II. byly d-y pouze jakosti $\frac{1000}{1000}$; Otakar I. zlepšil je jako vévoda na $\frac{1000}{1000}$, a ako král na $\frac{1000}{1000}$, ačkoli vedle nich vybíjel též d-y jakosti $\frac{1000}{1000}$. O d-ech úředních knížat na Moravě může se vůbec říci, že průměrně byly lehčí d-ů českých, a sice Vratislava II. mg 582, Oty Sličného 612, Břetislava II. 520, Svatopluka 553, Vladislava I.

610, Litolta 650, Otíka 644 a Soběslava I. 617. Tato průměrná lehčí váha má svou příčinu v tom, že d-y některých knížat jsou menší a tenčí obyčejných váhy pouze 400—450 vedle jiných 680—750 mg. Jakost moravských d-ů dosud přepálením vyšetřena není pro vzácnost jednotlivých kusů.

Z ostatních zemí slovanských připomenouti sluší Polsko, kde první d-y razil Boleslav Chrabrý (992—1025), též v Kijevě (1018 až 1019) spísmeny kyrillskými БОЛЕСЛАВЪ. Po něm vybíjeny byly nepřetržitě ještě za Boleslava IV. Kadeřavého (1148—1173), a později spolu již s brakteaty až do Leška VI. Černého (1279—1289). — U jižních Slovanů vzaly zjištěné d-y svůj počátek později nežli u předěšlých a jsou nejen větší a proto těžší, nýbrž líčením na nich, necht Spasitele, necht panovníka, jest vesměs rázu byzantského. Nejstarší dosud známé d-y náležejí bulharskému caru Asěnovi I. (1186 až 1196), který též, jakož po něm nejedni jeho nástupci, vybíjel půldenary. Na všech ztíme obraz Spasitele v celé postavě, po jedné a buď jednu nebo dvě osoby stojící po straně druhé. Nápisy na nich, nebo spíše uncialky, skratky a p., jsou veskrze srbské a celé d-y váží od gr 1—1'50, jejich polovice pak od gr 0'55 až 0'65. Takové známy jsou ještě od Petra II. (1196—1201), Jana Asěna II. (1218—1241), Michala II. Asěna (1245—1258), Světoslava (asi 1291—1322), Michala III. (1323 až 1330), Jana Sracimíra (1371—1397) a poslední pouze půldenary od Jana Šišmana (1371—1395). — První srbské d-y zarazil Vladislav I. (1234—1241) a po něm vybíjeli, necht celé, necht polovice, jeho nástupcové až do Štěpána Georgjeviče (1458—1476). Velmi rozmanitého rázu jsou d-y Štěpána Uroše I. (1241—1272) a Štěpána Dragutina (1272—1316), na nichž po jedné straně Spasitel buď stojí nebo sedí a na druhé buď jedna osoba nebo dvě; na jiných Spasitel a přilba, nebo car a přilba, někdy i pouhý nápis v celém poli. Rovněž bohatého výběru jsou d-y Štěpána Dušana jako krále (1321 až 1331) i jako cara (1346—1355); na větším jich počtu jest nápis srbský, avšak na jiných už latinský; razil též d-y v Kotoru s obrazem sv. Trifonia. Následník jeho Štěpán Uroš car (1355—1367) má nejedny d-y s opisem srbským, avšak nemalý počet s latinským, a na některých jsou opisy v obou těchto jazycích; razil též v Kotoru. Car Lazar (1371 až 1389) a Štěpán Lazarovič (1389—1427) vybíjeli d-y a půldenary s podobným líčením jako předěši; teprve Georgij Brankovič (1427—1456) pozměnil je tím způsobem, že jest na nich buď Spasitel a lev, lev a nápis nebo pouhý monogram po každé straně. Poslední d-y srbské razil jmenovaný již Štěpán Georgjevič. Vedle uvedených panovníků razili též d-y někteří srbsí velíkáři, z nichž Jiří II. Stracimirovič (1385—1404) zanechal nám rozmanité typy. Mimo Spasitele a některého patrona, na př. sv. Vavřince, vidíme na nich rodné štíty. Váha d-ů arb-

ských kolísá mezi 1—2 gr a půldenarů mezi 0·37—0·55 gr. — Bosenské nejstarší d-y razil bán Štěpán I. Kostromanič (1290 až 1313). Líčení na nich celkem se od předešlých neliší, any mají po jedné straně Spasitele sedícího na prestole a po druhé buď bána stojícího nebo sedícího, buď rodinný štít. Četné d-y a půldenary vybijel Štěpán Tvrdko I. jako bán (1354—1376) i jako král (1376—1391). Nejedny známy jsou též od jeho nástupců, mezi nimiž Štěpán Tomáš (1443—1461) zavedl d-y s opisem slovanským GOS. TOMAS. QRA. BOSN, na nichž hlava svatého a koruna; poslední půldenary razil Mikuláš Uj-lak Iločki (1471—1477). Sluší připomenouti též d-y a půldenary Hrvoje, bosenského vévody a knížete Splitského (1403—1415), které rozmanistostí typů vynikají. Bosenské d-y váží gr 1—1·80, půldenar gr. 0·55—1.

Království Uherského nejstarší d-y známy jsou od Štěpána I. (1000—1038) a udržely se výhradně až do Kolomana (1095 až 1114). Nástupcové tohoto razili ponejvíce již oboly a půloboly až do Bely IV. (1235 až 1270), později samé oboly, vedle nichž z dob Oty Bavorského (1305—1308) též poslední d-y se vyskytují. — V Korutanech byly v XI. až XIV. stol. dvě slavné mincovny, totiž ve Frisachu a u sv. Víta, kde vybijeli d-y nejen vévodové korutanští, nýbrž i někteří arcibiskupové salcpurští, kdežto jiní své právo vykonávali ve starobylé mincovně salcpurské. — V severní Evropě v týchž stoletích vybijeny rovněž stříbrné mince dvojstranné, jimž však jedni říkájí solidi a jiní d-y. — V Anglii jsou takové známy od Athelstana (924—940) s poprsím po jedné a křížem po druhé straně; od Edreda (946—955) s křížem a nápisem; Edgara (959—975), Ethelreda II. (979—1014), na nichž poprsí jako na českých d-ech Boleslava II. atd., jichž stopovati lze až do Eduarda II. (1307—1327). — V Irsku vybijeny byly d-y již za krále Sitrika (989—1022) s poprsím po jedné a křížem po druhé straně; d-y z dob následujících nemají určitého opisu, který se na nich zřetelně vyskytuje teprve za anglického krále Eduarda I. (1272—1307) a Jindřicha VI. (1422—1461). — Ve Skotsku podobné mince razil král David I. (1124—1158) s poprsím a křížem. Malcolm IV. (1153—1165) atd. až Robert I. (1306—1329). — Dánské d-y nejstarší razil král Kanut III. (Hardeknut, 1035—1042), na nichž opřilbené poprsí a kříž, pak Magnus Dobrý (1042—1047) atd. až Krištof II. (1319—1334). — Ve Švédsku vyskytuje se drobná stříbrná mince (obolus?) již v IX. stol., d-y jsou nad míru fidele od krále Filipa (1080) a záhy ustoupily brakteátům. — V Norsku razil d-y Harald III. (1047—1066), na nichž tři štítky v trojúhelníku postavené a kříž, a po něm ještě Svercherus III. (1192—1210).

Srv. Th. Mommsen, Geschichte des römischen Münzwesens; H. Donnerberg, Die deutschen Münzen der sächs. u. fränk. Kaiserzeit; Sim Ljubić, Opis Jugoslavenskih novaca;

Jos. Smolík, O mincovnictví v západních zemích atd. (Památky archaeol. XI.); též, Nález denarů českých a českomoravských u Rakvic na Moravě (t., XIII.).

Denarius (latin.), denar (v. t.). — **D.** grossus nazýván v Čechách v obchodě též groš pražský čili kopový. — **D. corantalia** nazýván nejstarší český groš početní, jakých dosud jen skrovný počet v numismatice české znám. Nejstarší taký známý groš pochází z doby Jana Lucemburského, jest měděný velikosti pražského groše, v líci nese stejnorodenný kříž, kol něhož v minuskulí nápis: **D. corantales**, v rubu pak českého lva, kol něhož místo obpisu spatřuje se 14 hvězd. — **D. rationum**, groše dávkové či ceichy nazývány někdy v Čechách mince či známky, jichž buď na trzích nebo ve branách používalo na různé dávky z obchodování vyplývající.

D. sancti Petri, haléf svatopetrský co určitá dávka k stolici apoštolské zavedená v říši Anglické králem Mercie Offou († 796) a potvrzená králem Ethelwulfem (r. 855) odváděla se pravidelně s malými výjimkami až do času Jindřicha VIII. (r. 1532). Daň tato, již od majetných rodin vybírali příslušelo biskupům, obnášela za času Řehoře VII. (r. 1073) asi 200 liber saské měny. Mimo Francii, kdež Řehoř VII. z každého domu jeden denár ustanovil za dávku papežskou, odváděl se **d. s. P.** též ve Skotsku, ve Švédsku, Dánsku a Norsku. Za našich dnů **d. s. P.** jest milodarem, jež na podporu papežovu sbírají bratrstva zvláště k tomu zřízená.

Denaro, danaro, v bývalých severoitalských státech nejmenší peníz = $\frac{1}{100}$ liry nebo $\frac{1}{12}$ solda, vůbec $\frac{1}{100}$ mincovní jednotky. V Piemontsku a Lombarďsku jednotka váhová pro hedvábi. Od r. 1853 má dle ustanovení obch. komory turinské svitek hedvábných nití 459 m; číslování označuje váhu takového svitku v půldecigrammech, jež nepravdě slovou ještě **d-ri**. — **D.** zvána též v Toskánsku (do r. 1861) míra = $\frac{1}{240}$ lokte čili 2·432 mm.

Denationalisovati [-naci-], z lat., odnárodniti, oloupiti o národnost.

Denaturace, denaturování (z latin.), operace, kterou se mění některá látka, ne sice v podstatě, avšak kvalitativně přece tak, že již není k jistému účelu způsobilá, na př. k jídlu nebo pití. Operace provádí se hlavně vzhledem ke zdanění a provádí se z pravidla na soli a lihu, které jako požitaviny pro lidi jsou dani podrobeny, k účelům hospodářským a průmyslným, buď zcela sprostěny daně nebo podrobeny dani mírnější. K **d-ci** soli slouží hořké prášky, červená hlina, některé soli hořké, popel; k **d-ci** lihu zásady pyridinové.

Zvláštní význam má **d.** při státní dani z kořalky. Dle § 6. zák. z 20. června 1888 č. 95 ř. z. jest konsumní daně sprostěna kořalka, které se užije k živnostenským účelům, počítajíc k nim i výrobu octa, k vaření, topení, cídění, osvětlování, k léčebným a vědeckým účelům. Z alkoholu, jež bez daně dodá se živnostenským účelům dle předpisů

platných, platí se kontrolní poplatek 1/2 kr. z litru alkoholu. Aby se mohlo však užiti líhu k takovému účelům daně sprostěným, vyhledává se povolení úřadu finančního první instance. Povolení to závisí na podmínce, že lih takový byl především učiněn nezpůsobitelným k požívání — denaturován. D. vykonává se za přísné kontroly úřední a sluší při tom šetřiti podrobných nařízení a podmínek obsažených v regulativu v příl. D k výnosu ministeria fin. ze dne 10. srp. 1888 č. 133 ř. z. (§ 27.). Předpisy tohoto regulativu doplněny a pozměněny byly výnosy minist. fin. ze dne 15. srp. 1889 č. 130 ř. z., 5. dub. 1890 č. 59 ř. z. a 8. list. 1890 č. 197 ř. z., které veskrze týkají se prostředků, jimiž lih lze denaturovati. Dále změněn částečně regulativ výnosem téhož ministerstva ze dne 1. říj. 1891 č. 151 ř. z., pokud jde o kontrolu octřafů, kteří k výrobě octa užívají kořalky daně prostě. Zmíniti se sluší o tom, že nehodí-li se lih denaturovaný k některému účelu lékařskému nebo vědeckému, může dle regulativu zem. úřad finanční výjimečně přivoliti k upotřebení líhu denaturovaného a konsumní daně prostého za šetření jistých podmínek. Z uvedených předpisů jde na jevo, že d. není skutečností, která by sama o sobě ospravedlňovala nárok na sprostění daně konsumní, nýbrž jen kontrolním opatřením, aby lih smělo se užiti k účelům daně prostým. Zdali d. zakládá nárok na osvobození od komunální dávky z lihovin dle zřízení obecního, jest sporno; vzhledem k vyličené povaze d. a k samostatné povaze obecních dávek ze spotřeby tekutin lihových správným jest asi nahléd, že d. nároku takového nezakládá. Ovšem mohou výborové obecní z důvodů vhodnosti osvobození takové uděleti, povinnost jejich k tomu nelze však najisto dovoditi. *hda.*

Denaturalisace (z lat.), vzdání se státního občanství.

Denbigh [dénbi], město v angl. hrabství denbighském ve Walesu, v údolí ř. Clwydu, na úpatí příkrého vrchu, má zříceniny starého zámku, latinskou školu, blázinec, obchod s plodinami zemskými a s dobytkem, dříve také čilou výrobu usní, obuvi a rukaviček a 6412 ob. (1891). — Denbighské hrabství přistupuje až k Irskému moři, 1720 km² s 117.950 ob. (1891), jest útvaru silurského, hornaté s vrchy 500—800 m, po většině pouhou pastvinou; za to údolí řek Clwydu, Elwy, Conwaye a Dee jsou velmi úrodná, krásná, s mírným a zdravým podnebím, a dosti zalidněna. Z nerostů vyskytá se kamenné uhlí, železo, zinek, olovo, měď a něco stříbra; obyv. žije se chovem dobytka, zvláště koní a ovcí, průmyslem a obchodem.

Dender: 1) D., též Dendre v Belgii, vzniká ze dvou pramenů u Athu se spojujících, teče 105 km dlouhým od Aalstu až k ústí v průplav upraveným tokem na sever a vlévá se u Dendermonde do Skaldy. — 2) D., přítok Nilu, viz Dinder.

Dendera, ves v Egyptě, sev. od Theb na l. bř. Nilu od Arabů Berbe zvaná, blíže nyn.

města Kene, má na blízku zříceniny star. města Tentyris nebo Tentyra zvaného s chrámem bohyně Hathory (viz přílohu), nejlépe zachovanou to památku stavitelství egyptského. Ze dvou zvěrokruhů (zodiaků), za výpravy Napoleonovy na stropě v předšíně a v chrámě objevených, na kterých jest slunovrat při znamení raka, soudilo se na veliké stáří tohoto chrámu a vyvinula se o předmětu tom celá literatura, až Champollion r. 1822 ze jmen císařů římských Augusta, Tiberia, Claudia, Nerona a Domitiána, která písmem hieroglyfickým v menším zvěrokruhu zaznamenána jsou, dokázal pozdější původ chrámu. Chrám, 81.5 m dlouhý a 43 m široký, založen byl za Ptolemaia XIII., dokončen až na předsíň za Kleopatry, která jest na zadní stěně chrámové se synem svým Caesarionem vyobrazena; zvěrokruh v síni chrámové vztahuje se nejspíše k narození Caesarionovu r. 46 př. Kr. Předsíň, jak z feckého nápisu nade vchodem vysvítá, zřícena byla za Tiberia asi v l. 32—37 po Kr. Za chrámem Hathofiným stojí pěkně zachovalý chrám Isidy za Nerona vystavěný. Viz Aug. Mariette, Dendérah, description générale du grand temple (Paříž, 1871—75. 4 sv.). Dümichen, Baugeschichte des Denderatempels (Strasburk, 1877); Riel, Der Thierkreis u. das feste Jahr zu D. (Lipsko, 1878).

Denderleeuw, obec v belg. prov. Vých. Flandrech, arrond. oudenardském na Denderu, má 2669 ob. (1887), kteří se žijí krajkářstvím.

Dendermonde (franc. Termonde), pevnost v belgickém prov. Vých. Flandrech při ústí ř. Denderu do Skaldy, na žel. trati malinskogentské a lokeren-brusselské, má kostel P. Marie s obrazy od Van Dycka, de Crayera a st. Teniera, okr. soud, akademii pro kreslení a stavitelství, biskup. seminář, veřej. knihovnu, obrazárnu, ústav pro choromyslné, přádelny zvl. na pokrývky, bělidla, průmysl mydlářský a provaznický, obchod s krajkami, konopím a obilím, pěstování lnu a 9298 obyv. (1891). Město zakoušelo mnoho útrap válečných, r. 1667 osvobozeno bylo od obléhajících je Francouzů jen umělou záplavou; r. 1784 dal Josef II. hradby strhati, ale r. 1822 byly obnoveny. — Arrond. d-ský má 112.006 obyv. na 974 km².

Dendersko-waesská železnice v Belgii vede údolím ř. Dendry a předobře vzdělávaným krajem waeským, patří nyní k belgickým železnicím státním a skládá se v podstatě z trati z Athu přes Grammont, Denderleeuw, Aalst do Dendermondu a z trati z Brusselu přes Denderleeuw, Aalst do Wetterena na trati z Dendermondu do Gentu. Stavěla se na základě povolení ze dne 13. kv. 1852 kapitálem 22 millionů franků, má délku 108 km a jest veskrze o dvojných kolejích. Vozbu obstarával hned počátkem stát, který r. 1876 železnici zakoupil naproti 70 ročním splátkám po 2,383,540 fr., ale již r. 1877 změnil smlouvu a zaplatil společnosti najednou umluvenou sumu 55,608,000 franků. *Pfk.*

Dendevil V. D., rus. gen., viz Dandevil.

Dendre, feka, viz Dender.

Dendrity jsou kresby mnohdy velmi jemné, stromkům, křovinám neb mechu podobné, které vnikáním roztoků kyslíčků železa nebo manganu podle kapilárních trhlín a puklin v nerostech nebo horninách se vytvořily; řidčeji nacházíme některé nerosty jako achát mechový, úplně d. prostoupené. Dříve mělo se za to, že d. jsou původu organického.

Dendrobatae, agamy (v. t.) nebo též leguáni pokřovní. Slovo D. má v systematické ještětlustojazyčných (*Crassilinguia*) význam dvojí. Znamenáť poprvé podčeď pravých agam, jež dělíme na agamy pokřovní (D., na př. *Draco* L., *Calotes* Cuv. a j.) a pozemní (*Humivagae*, na př. rody: *Agama* Daud., *Stellio* Daud., *Moloch* Gray). Tyto agamy pokřovní mají ovšem zuby narostlé (*Acrodontes*). Jednak dáváme jméno D. podčeďdi leguánů, dělice i tuto čeleď (*Iguanidae*) na leguány pokřovní (na př. *Iguana* Laur., *Basiliscus* L.) a pozemní (*Phrynosoma* Wieg.); ti zase mají zuby přirostlé (*Pleurodontes*). Obojí ti ještětlustojazyční pokřovní (D.) v tom se srovnávají, že mají tělo štíhlé, se stran smačklé, nohy celkem útlé a dlouhé, tenký ocas; naproti tomu ještětlustojazyční pozemní (v obou čeledích podčeďdi *Humivagae*) mají tělo oblé nebo ploché, někdy dosti zavalité, okončiny nevysoké a ocas krátký. Druhy bývá čeleď agam naopak prostě rozdělena na agamy pokřovní a pozemní a teprve tyto podčeďdi každá zase na dvě skupin: na ještětlustojazyční (j. starého světa) a přirostlé (j. americké).

Dendrobium Sw., rod vstavačovitý (*Orobanchaceae*), má velmi rozmanité druhy, počtem asi 300, s velkými, pěkně barevnými a často vonnými květy, rostou v tropických lesích jižní Asie, v Polynesii, Australii a Japanu. Jako jiné exotické vstavačovité pěstují se zhusta ve sklenicích.

Dendrocoela (*Dendrocoelidae*), ploštěnky větvoštělné, skupina ploštěnek (*Turbellaria*) s rozvětvenou rourou zaživací. Viz Ploštěnky.

Dendrocoelum tvoří jediný rod planárií, v našich vodách zastoupený jedním druhem (*D. lacteum*), délky až 20 mm, šířky 5 mm, značně sploštělého těla barvy bělistvé, zřídka jinobarevné; na předním konci nalézají se ouškovité výběžky, blíže okraje čelního umístěny jsou dvě černé skvrny oční. Zaživací roura jest rozdělena ve tři hlavní větve, z nichž přední nalézá se sčtým podružným větvením v polovině těla; ostatní dvě větve obstupují rourovitě a značně protažitelný jícen a táhnou se až na zad. Otvor pohlavní jediný na břišní straně vede do společného prostoru pro všechny ústroje pohlavní. D. klade kokony na spodinu předmětů vodních, hlavně kamenů, pod nimiž žije. V kokonu tvaru vejčitého nalézá se více zárodků, jejichž vývoj bez proměny dokonává se i v 3 až 4 týdnech. Živí se buď krví jiných červů štětinatých nebo látkami již ztělujícími a jest velmi hojně ve vodách stojatých i tekoucích ba i hlu-

binných téměř po celé Evropě, Asii a Americe.

Dendrocometes [-kom-] viz Acinety.

Dendrocoopus [-oko-] viz Datlové.

Dendroctonus [-okt-] viz Lýkožrouti.

Dendrocygna Swainson, rod kachen (*Anatidae*, zahrnující asi deset druhů, namnoze nedostatečně známých, kteří žijí v krajinách tropických. Vyznačují se dosti dlouhým zobákem, u kořene ztloustlým, po stranách rozchlíplým, jenž zakončen silným nehtem, křídly krátkými a tupými, ocasem prostřední délky a zaokrouhleným, nohami statnými, zakončenými dlouhými prsty. Jsou dobří plavci a letci, živí se potravou živočišnou i rostlinnou a škodivají prý někdy na polích kukuřičných. S oblibou zdržují se na stromech blíže vod, bílá svá vejce snáší do dutých stromů nebo do opuštěných hnízd vodních ptáků. Z druhů jsou známější: *D. fulva* Sw., vyznačující se barvou ryšavou, obývající v Již. Americe a *D. viduata* L. (kachna marañonská) živě bíle, černě a hnědě zbarvená, jsoucí domovem v Již. Americe, na Antillách, v teplé Africe a na Madagaskaru. V době novější setkáváme se s ptáky těmito častěji v zahradách zoologických, vyžadují zde však pečlivého ošetřování, jsouce proti zimě značně choulostivi. Šc.

Dendrodus, vymřelý rod ryb ganoidních s okrouhlými šupinami skelnými, s břišními ploutvemi třapcovitými a se zuby, jejichž látka sklovitá (dentin) v záhybky složena jest (dendrodontní). Dosahuje značných rozměrů a má na hlavě celistvý pancíř bezu švu. Otisky rodu toho jsou hojny v ruském útvaru permakém.

Dendrochirota, sumýši (*Holothurioidea*) s tykadly rozvětvenými, jedna z čeledi sumýšů plazivých (*Pedata*), jejíž příslušníci mají tykadla kolústní rozvětvená. Náleží sem rody: *Cucumaria*, *Ocnus*, *Colochirus*, *Psolus*, *Thyone*, *Thyonidium*, *Phyllophorus* a j. Jedním z nejobyčejnějších druhů jest na př. *Cucumaria Planci* Br. (*C. dolioleum* Ant.), obecná v moři Středozemním.

Dendrolagus Müll. et Schleg., rod ssavců vačnatých (*Marsupialia*) z čeledi klokanů (*Macropodidae*). Má stlačené tělo, hlavu krátkou s ušima zašpičatělými, ocas dlouhý, nohy přední silné a málo menší zadních. V chrupu má svrchní fezáky na rozdíl od rodu *Hypsimys* stejné délky a svrchní špičák, jenž některým z téže čeledi schází, malý, avšak zřetelný. Druh *D. ursinus* Müll. (šplhoun medvědovitý), žije na Nové Guinei a dorůstá délky 1'25 m, z čehož na ocas připadá asi polovice. Srst má dlouhou, hustou a leskle černou, špičky bolců, obličej a spod těla jsou hnědé, lice žlutavé. Šplhá a skáče hbitě a obratně po stromech. Živí se listím, pupeny, plody a p., v zajetí snadno krotne. Šc.

Dendrolithy viz Dendrity.

Dendrologie, nauka o stromovi a křovinách ve smyslu zahradnickém. Zabývá se studiem povahy každého jednotlivého druhu stromovi zvláště, zkoumá a určuje jeho požadavky co do půdy, polohy i upotřebení a za-

bývá se popisy druhů původních i nejrozmanitějších forem a odrůd. **D.** je základem nejen theorie, ale i praxe pro všechny slohy sadovnícké. Obsahuje veškeru stromoví a křoviny ozdobné i divoké, veškery jehličiny, vůbec všechny dřeviny, které se ve svobodě daří, pouze stromoví ovocné, jakožto plodina, jest vyjmutu. Podobně jako prodromus květeny vztahuje se jen k určité oblasti, i d., čím menší pás v sobě zahrnuje, tím je jednodušší a přesnější. Proto také nebylo by možno na př. stanoviti d-ii Rakouska, poněvadž stromy na jižním svahu Alp úplně vytrvalé v severnějších částech Rakouska zpravidla zmrzají. Mluvití možno zde pouze o d-ii Čech a pod. Z takového rámce nejsou pak ovšem vyjmuty ani dřeviny cizokrajné, ať jsou odkudkoli, jen když snáší naši zimu. **D.** rozeznává především tři skupiny dřevin: s listem padavým, vždy zelené a jehličiny; co do vzrůstu pak stromy velké, polostromy, keře a polokeře a konečně dřeviny otáčivé a šplhavé. Pro každou potřebu zahrady sestaveny zvláštní výběry, stromy pro stromofaři, lesíky, stromy jednotlivé, keře vysokorostoucí i nízké pro obruby, osamělé, krycí a za podrost se hodící. Tolikéž sestaveny výběry i do různých půd: jiné dřeviny sázejí se do půdy těžké, jiné do lehké, písčité nebo humosní; jiné do nížin, na svahy, na výsluní i do stínu, do sucha, do mokra, vůbec pro každý případ upotřebení stromů a keřů v sadech určuje d. přesné zákony. Studium neobmezuje se však pouze na uvedené povahopisné rozdělení, nýbrž jde ještě dále a stanoví pravidla pro ostatní směr. Tak rozeznávají se dřeviny velkolisté, květné a pestrolisté. Pro každou barvu, tvar listů a dobu květní stanoveny zvláštní zákony, dle nichž zahradník-sadovník luštění musí sobě přikázané úlohy při zakládání nových sadů a zahrad, aby věděl, jaký obraz vysázené dřeviny po čase mají poskytovat. Za účelem studia stromů a křovin určených k pěstování zakládají se zvláštní zahrady pokusné (*arboretum*). Ve studiu d. vynikli nejvíce Angličané a Francouzi, nověji též Němci. Botanická zahrada v Kewu, pařížská »Jardin d'acclimatation«, jakož i zahrady v Mužakově (Muskau, v Lužici, knížete Pückler-Muskau) a Zoeschenu mají jména světová pro své sbírky dendrologické. V Čechách máme větší sbírky dřevin v Sychrově a na Hluboké. Velká jest literatura dendrologická, zejm. francouzská díla obrázková jsou nádherná a cena některých sahá do tisíců franků. Z dendrologických spisů německých mají díla Kochova, Dickova, Diepelova cenu trvalou. Pokud se případného obchodu týče, pěstují a nabízejí v Čechách četnější sbírky dřevin závody Korselt a spol. v Turnově a J. F. Valter v Chuchli. Jak široké pole působnosti studium d. poskytuje, poučuje nás pouhé nahlédnutí do ceníků závodů těchto, kde na př. první uvádí přes 100 druhů dubů.

Fln.

Dendrometr, z řec., dřevo měř., nazývá se každý přístroj, který slouží k určování výšky a po případě tloušťky stromů. V lesnictví užívá se nejvíce d-u Winklerova. Jiné

d-y sestrojili Sanlaville, Faustmann (zrcadlový hypsometr), Pressler (Messknecht) a j. Zakládají se na řešení podobných, pravoúhlých trojúhelníků a úměrnosti jednotlivých stran. *Nov.*

Dendrophis Boie, rod hadů úžovkovitých (*Colubriformia*) stejnojmenné čeledi (*Dendrophidae*, hadi stromoví), význačný dlouhým, štíhlým a se stran smačklým tělem, podlouhlou, ploskou hlavou s vyniklým, tupým čenichem a tenkým ocasem značné délky. Oči jsou vyniklé, veliké hřbetní šupiny atředních řad největší, zuby svrchní čelisti stejně dlouhé. Oběma posledními znaky liší se rod **D.** od příbuzného rodu *Ahaetulla* Gray. Zástupci rodu žijí namnoze v Indii a na okolních ostrovech (Indové nazývají je žokari), vyznačující se skvělostí barev a čilými pohyby. Rádi vyhledávají krajiny hornaté a loví na stromech v mládí hmyz, později menší obratlovce. Nejnámější druh jest **D. picta** Schleg. až 1·3 m dl., na hřbetě kovoleskle hnědozelený, dole žlutavý, po stranách s páskou žlutou, černě olemovanou. *Sc.*

Dendrophyllia Blainv., rod korálů dírkových (*Madreporacea*) z čel. *Eupsamidae*, tvoří stromovitě rozvětvené kolonie, kalichy polypů jsou válcovité nebo kuželovité, stěny jejich se zrnitými žebry, se sloupkem (*columella*) houbovitým, namnoze nad kalich vynikajícím s příčkami četnými těsně shloubenými a tenkými. Polypi různě zbarvení mají četná, válcovitá nebo kuželovitá tykadla. Známé jest 12 druhů živých a asi 6 vyhynulých (ve třetihorách). Obyčejný druh jest **D. ramea** M. Edw., v koloniích až 50 cm vys., s kalichy 8-14 mm v průměru) vždy po dvou proti sobě postavenými, s polypy krásně sírově zbarvenými. Žije v moři Středozemním, zvláště hojna jest kolem Madeiry, v zálivu Neapolském a j. *Sc.*

Deneb, hvězda α Cygnu (v souhvězdí Labuti) velikosti 16. Posice pro 1893, 0: rectascense 40h 37m 47s, deklinace + 44° 53' 53". Má téměř nepatrný vlastní pohyb. *La.*

Denegatio justitiae (lat.), odepření spravedlnosti, záležel v tom, že soud věc platně naň vznesenou zúmysla nevyřizuje. Stížnost na to podána buď u nejbližšího představeného onoho soudu, jenž zatvrzele tím způsobem sobě počíná, po případě u vyšších úřadů dohled nad soudy sobě podřízenými vykonávajících. Dobře lišiti sluší d. j. od záporného konfliktu kompetenčního. *Ott.*

Denětice (něm. *Tenetitz*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Chomútov (9 km j.), fara Hrušovany, pošta Hofetice; 21 d., 162 ob. n. (1890).

Denevice (něm. *Dennewitz*), ves v prus. vl. obv. postupimském, kr. jutrobožském, na žel. trati z Vitemberka do Berlína, památná vítězstvím prus. generála Bülova nad franc. maršálem Neyem dne 6. září 1813; odtud obdržel Bülow přídomek »von Dennewitz«.

Denežka viz Deňga.

Denfert-Rochereau [dãnfēr rošró] Pierre Marie Philippe, plukovník franc. (* 1823 v St.-Maixent — † 1878 ve Versaillech). Bojoval r. 1849 v Itálii a 1853—55 ve válce krim-

ské. R. 1870 úsilně hájil tvrze Belfortu a teprve na výslovné vyzvání vlády pařížské vzdal se 18. ún. 1871, obdržev volný odchod s celou posádkou a se všemi počtami. Byl členem národního shromáždění a r. 1876 sněmovny poslancecké. Pohřben byl na státní útraty. Jeho redakcí vydán byl Thiersův a Laurenciův spis: *Histoire de la défense de Belfort* (Pař., 1871). Ku jeho a Thiersově počtě byl v Belfortě r. 1884 odhalen pomník.

Deňa (též denezka), od tatarského *tenge* (peníz), drobná mince ruská, původně stříbrná rozl. hodnoty s obrazem sv. Jiří a nápisem, později měděná a bronzová v ceně $\frac{1}{4}$ kopějky. Ujala se na Rusi za Dimitrije Donského. Mat. Hosius († 1589) ve své »Kronice Mozkevské« praví, že »dzienga« byl peníz »obdlouhý, k vejci nápodobný«. Na jedné straně měl »obraz člověka nahého na koni sedícího a kopím draka bodoucího«, na druhé jméno velikého knížete. Petr Veliký kázal r. 1700 raziti je z mědi, načež od r. 1721 razily se v jiné způsobě až do Mikuláše I., který r. 1828 tyto drobné peníze zrušil a stříbrnými $\frac{1}{4}$ kopějkami nahradil. D-gy slují nyní u Rusů peníze vůbec.

Dengeně (Dinčič, Dinzis), syn Attilův, založil po porážce a smrti staršího svého bratra r. 454 nad Netadem novou říši Hunskou na Černém moři, konal odtud vpády do vých. říše Římské, až r. 469 byl poražen a zabit; usečená jeho hlava byla pak v cařihradském hippodromu ukazována.

Dengiz, též deniz (tur. moře), jméno některých jezer v Záp. Sibíři: 1) D. viz Balkašské jezero. — 2) D., jezero v oblasti akmolinské, jihozápadně od Akmolinska, přes 2000 km², s mnohými písčitými ostrovy a s přítokem Nurou, přicházející z oblasti semipalatinské.

Dengue (*Rheumatismus febrilis exanthematicus*, horečka dandyův), nazývá se epidemická choroba zachvacující houfně zejména obyvatelstvo horského pasu, chřipce podobná, průběhu celkem mírného. Nejstarší zmínky o ní datují se z let 1780 (Filadelfia i Káhira). D. objevuje se v Záp. Indii, v Brazílii a Jižní Americe, v Asii, Indii, Persii, Číně, často se dostavila na ostrov Mauritius, i v Zanzibáru a Egyptě několikrát se objevila a r. 1889 vznikla i ve Smyrně a v Cařihradě. Choroba dostavuje se náhle a současně stíhá většinu obyvatelstva tak, že ho mnohdy jen několik procent ji mine. Příznaky vznikají rychle: rheumatické bolesti i zduření zejména malých kloubů ruky i nohy, bolesti svalné, při tom mrazivění se stídá s horkostí a horečka dostihuje dosti vysokého stupně. Bolesti se zvětšují, těkají i po trupu, po pateři, i pohyb očí pro bolest jest omezen. Jazyk jest suchý, žíznivost zvýšena a nemocný jest značně mdlý a chabý. Na kůži nemocných objevuje se nejprve mírná rudost a třetího dne obyčejně počíná naskakovati osutina, spalničká, spále neb i kopřivce podobná. Někdy dostavuje se pak úleva, ale horečka zpravidla ještě neklesá. Obvyčejně vznikají doušky bo-

lesti nebo přidružuje se i zánět hrdla, mouchy, zduření pŕišnice i jiných žlaz. Po šesti dnech zpravidla mizejí bolesti, horečka i příznaky ostatní a nastává olupování se kůže, ale pocit únavy i sesláblosti trvá ještě po dobu značnou. Nemoc končí téměř vždy uzdravením. O příčině její mnoho se neví. Objevuje se téměř výhradně v městech, a to často nejprve v okrcích přeplněných, hygienicky zanedbaných, ačkoli někde i okresy dobře assanované předem zachvátila. V krajinách netropických vyskytuje se obyčejně v létě nebo na podzim. Epidemie trvají několik měsíců, mizejí prý vůči hledě, zavládlo-li chladné počasí. Někteří autoři (Laughlin) tvrdí, že našli v krvi nemocných mikroorganismus choroboplodný. Léčení jest čistě symptomatické. Peč.

Denham [dénhem]: 1) D. sir John, básník angl. (* 1615 v Dublině — † 1668 v Londýně). Studoval na Trojické koleji v Cambridgei, kde dosáhl i hodnosti akademické. V té době zkusiv na sobě záhubnost náruživé hry v karty, napsal pojednání proti karbanu *Essay on Gaming*. Oddav se pak literatuře, složil truchlohu *Sophy*, jež byla nad zásluhu příznivě přijata (1641) v divadle Blackfriarském. Jméno opravdového poety pojistil si básní *Cooper's Hill* (1643). R. 1647 vstoupil do tajných služeb Karla I., musil však, když se to prozradilo, prchnouti do Francie (1648). Vrátil se do vlasti (1652), byl za přichylnost ke dvoru různými úřady odměněn a jmenován rytířem řádu bathského. Na sklonku života sešlel, nešťastně se oženiv; pozdravil se však na krátko a napsal ještě oslavnou báseň na úmrtí Cowleyovo. Pohřben byl ve Westminsteru. Verše jeho vynikají uhlazeností a původností rozměrů. Sebrané spisy D-ovy byly vydány 1684 (6. vyd. Lond. 1719).

2) D. Dixon, cestovatel anglický (* 1786 v Londýně — † 1828 ve Freetownu). Jako člen výpravy Clappertonovy a Oudneyovy dorazil roku 1822 přes Tripoli a Murzúk k jezeru Čadskému, určil jeho polohu a žil v hl. městě království Bornu; na výpravě proti kmenu Fulbů upadl do zajetí, ze kterého však unikl a zabýval se zkoumáním jižního pobřeží jezera Čadského, i pronikl r. 1824 až za řeku Šarik f. Sere. Téhož roku navrátil se přes Tripoli do Anglie a jmenován místodržitelem osady Sierry Leone, kde však záhy zemřel. Zprávy jeho o těchto výzkumech uveřejněny byly v »Narrative of Travels and Discoveries in Northern and Central-Africa« (Londýn, 1826).

Denhardt Klemens a D. Gustav, bratři a cestovatelé němečtí (* v Zeitzu), podnikli v r. 1878—79 s G. A. Fischerem výzkumnou cestu k ústí ř. Tany v území Vitu ve východ. Africe a pojali úmysl, získati území to pro něm. obchod. R. 1885 pomoci zřízeného výboru »Tana« dostihli po mnohých překážkách ústí Tany, koupili od sultána tamějšího nejprve 150 km² území, potom 1300 km² s pobřežím 60 km dlouhým a postavili se pod ochranu německou Gustav prozkoumal r. 1887 krajiny na západ od jejich území ležící, Klemens vrátil se do Německa a postoupil za 200.000 marek

práva svá nově vytvořili se něm. společnosti »Vitu«. Zprávy o cestách jejich jsou v »Mittheilungen d. geogr. Gesellsch. in Hamburg«, 1876—79; v Pettermannových »Mittheilungen« r. 1881 s mapou; v »Zeitschr. d. Gesellsch. f. Erdkunde« v Berlíně, 1884 a v »Deut. Kolonialzeitung«, 1886.

Denhoff, německý rod (Dönhoff, v. t.), usedlý v Polsku, z kterého vynikli:

1) **D. Jerzy Olbracht**, biskup krakovský (* 1648 — † 1702), nabyv vychování v Římě, vstoupil v Piotrkově jesuity (1677) a získav přízeň krále Jana stal se kancléřem královny Marie Kazimíry a r. 1688 kancléřem koruním. Po korunovaci Augusta II. přijímal hold od pruských měst (1698). Proslul jako výmluvný kazatel.

2) **D. Jan Kazimierz**, kardinál (* 1653, † 1697). Po vítězství u Vídně r. 1683 poslán byl s korouhví Muhammedovou do Říma, kde zaujal místo vyslance polského. Jeho péčí uvedeni r. 1685 Trinitáři do Polska. Vydal spis *Droga do życia pobożnego* (Krakov, 1679) a v rukopise zůstavil *Opisanie bitwy pod Parkanami* a listy o tehdejší politice a vojenství.

3) **D. Stanisław**, polní hejtmán litevský († 1728 v Gdanskú), po smrti krále Jana III. podporoval usilovně volbu kurfiřta saského a za války švédské zvolen byl maršálkem konfederace šedomierské, stal se téměř diktátorem. Za přichylnost k Augustovi Švédové něžili jeho statky, ale král stědře ho odměnil roční pensí 60.000 zl. ze státní pokladny. V lidu obvil oblíben pro svoji panovačnost. Oddav se úplně Sasům, byl na němém sněmě r. 1717 zhaven moci. S druhou manželkou Sofií Sienawskou nabyl velkých statků, jež přešly pak k rodině Czartoryských a staly se oporou smah politické strany řečené familia (v. t.).

Denia, okr. město ve španěl. prov. Alicante, na moři Středozezemím, 72 km od Alicante na sev.-vých., má 11.574 obyv. (1888), výrobu lihových nápojů, slaměných klobouků a přádelny na hedvábí. Město jest výstavné, má stanici žel., přístav takřka bez významu. V okolí pěstují cukrovou třtinu a muškátová vína. — **D.** založena byla od Řeků z Massilie; slula *Hemeroseopio*, později *Diana*. Odtud Sertorius bojoval proti Římanům, a posláni byli vyslanci k pontskému králi Mithridatovi, aby zvedli válku proti Římu. R. 715 padla do rukou arabských. Za války o nástupnictví španělské **D.** první z měst španělských prohlásila se pro Karla Rakouského. *Koll.*

Denier (franc. denar), jednotka váhy při určování stupně jemnosti hedvábí. Ve Francii bývá se za jednotku 1 d. = 1275 g, v Piemontě 1281 g a v Miláně 1224 g.

Denierová váha, přístroj sloužící ku stanovení jemnosti hedvábí, t. j. tenkosti nitky hedvábných, což slove číslováním hedvábí (*filage*). Váha přadena délky 9600 pař. loktů (*aines*) neboli 11.400 m vyjádřena v denierech (viz **Denier**) dává stupeň jemnosti (*titer*) jednoduchého nebo tkaného hedvábí. Hedvábí novější se na hřidel, jehož obvod rovná se 1 pař. lokti (12875 m), a síce navine se vždy

400 závitů t. j. $\frac{1}{36}$, celé délky 9600 loket a zváží se v granech. 1 gran = $\frac{1}{24}$ denieru, t. j. 9600 loktů váží tolik denierů, kolik navinutá délka váží granů. Jednoduchá kokonová nit váží z až 35 denierů. Počet ovinutí kontroluje se ručkou, na kterou je převod z hřidele tak uspořádán, že postoupí o jedničku, když se hřidel stokrát otočí. *JJd.*

Denisse Friedrich Heinrich Suso, theolog a filosof něm. (* 1844 v Imstu v Tyrolsku — žije v Římě). V Št. Hradci vstoupil do řádu dominikánů (1861), dokončil svá studia v Římě na koleji sv. Tomáše Urbinského (1869) a působil pak v Št. Hradci jako učitel náboženství v klášteře dominikánském i jako kazatel při dómě. V době té byl i literárně činným. Kromě různých vědeckých statí vydal: *Die katholische Kirche und das Ziel der Menschheit* (1872); klasobraní z německých mystiků XIV. stol. *Das geistliche Leben* (1874); *Der Gottesfreund im Oberland und Nicolaus von Basel* (1875); *Das Buch von geistlicher Armut* (1877) a v. j. R. 1880 byl jmenován druhým archivářem ve Vatikáně, kdež upravuje k tisku nové vydání spisů Tomáše Aquinského, jichž 1. díl vyšel 1882. Z jeho pozdějších děl dlužno jmenovati *Geschichte der Universitäten im Mittelalter* (Berlín, 1885, 1. sv.). O tohoto roku vydává s Ehrlem »Archiv für Litteratur- und Kirchengeschichte des Mittelalters«.

Denina Carlo Giacomo Maria, spis. ital. (* 1731 v Revellu — † 1813 v Paříži). Zakusiv pro svou svobodomyšlnost v Itálii nepřijemnost, byl od Bedřicha II. jmenován legačním radou a professorem na berlínské akademii. Polský král Stanislav povolal ho odtud za kanovníka ke hl. chrámu varšavskému. Vrátil se r. 1801 do vlasti za knihovníka turinské university, získal si **D.** přízeň Napoleonovu, jenž ho učinil svým bibliotekářem v Paříži. **D.** byl pilný historik i literární historik, jehož spisy o literatuře franc., ital. a něm. jsou důležitými prameny pro literaturu XVIII. stol. Jmenujeme na př. *Discorso sopra le vicende della letteratura* (1760, s dodatky 1785); z dějepisných vůbec *Delle rivoluzioni d'Italia* (Turín, 1769—71, 3 sv.). Psal také francouzsky. Epos *La Russiade* k oslavě Petra Vel. nemá ceny.

Denis (něm. *Dönis*), ves v Čechách při Nise, hejtm. Liberec, okr. Chrastava (9 km sev.-záp., fara a pošta Hrádek; 176 d., 1491 ob. n., 25 č. (1890), 2ř. šk., barvírna a apretura bavlněných látek.

Denis St., město franc., viz Saint-Denis.

Denis: 1) **D. Michael**, básník a bibliograf něm. (* 1729 v Schärdingu — † 1800 ve Vidni), vstoupil do řádu jezuitského a stal se r. 1759 prof. na Terezianu, pozbyl však úřadu toho zrušením řádu a vedl na dále dozor nad knihovnou Garelliovskou. R. 1784 stal se kustodem dvorní knihovny a zůstal jím do své smrti. Již v mládí seznal plody starší a částečně novější literatury německé a jal se je napodobovati, studoval jazyky hebrejský, chaldejský a italský, složil latinské školské drama a r. 1753 veselohru německou. Za války sedmi-

letě oslavoval po způsobu Prusa Gleima písněmi válečnými vojsko rakouské, ač nevalně šťastně. Dílo *D-ovo*, které vzbudilo obecný obdiv, byl překlad zpěvů Ossianových něm. hexametry (1768). Tím *D.* uvedl novější směry něm. poesie do zemí rakouských, podobně i bardskou lyriku svými *Gesammelte Lieder von Sined* (1772). Zrušením řádu byl velmi roztrpčen a psal již jen básně příležitostně, mezi nimi píseň na smrt Marie Terezie, jež byla často tištěna. Učené práce jeho jsou: *Einleitung in die Bücherkunde* (1777); *Die Merkwürdigkeiten der Wiener öffentl. Garrellischen Bibliothek* (1780); *Buchdruckergeschichte Wiens* (1782); *Codices mss. theologici bibliothecae palatinae Vindobonensis latini alterumque Occidentis linguarum* (Viedeň, 1799—1802, 2 sv.). *Ks.*

2) *D. Paul*, inženýr a architekt něm. (* 1795 v Mohuči — † 1872 v Dürkheimě). Po studiích na polytechnické škole pařížské vstoupil r. 1817 v Bavořích do státní služby a trávil r. 1832—33 na cestách po Belgii, Francii, Anglii a Sev. Americe. Nehledě k jeho účasti v ministerské komisi bavorské při stavbě mohansko-dunajského průplavu, má přední zásluhu o stavbu četných drah něm., tak první německé z Norimberka do Fürthu, mnichovsko-augsburské a Taunské V hodnosti okr. stavebního rady od r. 1842 řídil stavbu železničních tratí falckých a dráhy wormsko-mohučské. Jeho dílem je také síť Východní dráhy bavorské, jejíž ředitelství mu r. 1856 svěřeno.

Denis [dení]: 1) *D. Jean Ferdinand*, franc. cestovatel a spis. (* 1798 v Paříži — † 1890 t.). Cestoval důkladně Jižní Ameriku, hlavně Brazílii, rovněž Španělsko a Portugalsko, r. 1838 jmenován bibliothekářem v ministerství vyučování, r. 1841 konservátorem a r. 1865 administrátorem knihovny sainte-geneviévské. Výsledkem jeho cest jsou studie o zemi, mravech, historii i literatuře poznávaných krajín: *Le Brésil, histoire, moeurs et coutumes des habitants de ce royaume*, (s Tournayem 1831—22); *Buenos Aires, le Paraguay* (1823); *La Guyane* (1824); *Scènes de la nature sous les tropiques et de leur influence sur la poésie* (1824); *Résumé de l'histoire du Brésil* (1825); *Résumé de l'histoire litt. du Portugal et l'hist. litt. du Brésil* (1826); *Camoens et ses contemporains* (1841) a j.

2) *D Ernest*, dějepisec a slavista franc. (* 3. ledna 1849 v Nimes). Pocházejí z rodiny kalvínské, která souvisí se starými Camisardy cevennskými, za mládí svého slyšel o hrůzách »bílé reakce«, již málem by za obětí byli padli prarodiče jeho. R. 1867 přijat byl na pařížskou Ecole normale supérieure, i oddával se studiím historickým. Již tehdy vynikal smýšlením republikánským a r. 1870, když se ukázalo, k jaké katastrofě císařství dovedlo Francii, vstoupil do 7. praporu mysliveckého, s nímž účastnil se tažení sboru Vinoyova (ústup od Mezières ku Paříži a obrany hlavního města 1870 71). Po válce *D.* stal se mimof. učitelem historie (*agrégé d'histoire*) i poslán do Bastie na Korsiku. Ale touha po

vlasti a po práci vědecké již o prázdninách přivedla *D-a* zpět do Paříže. Právě tehdy od ministra vyučování zřízena byla stipendia cestovní a příležitost ta umožnila *D-ovi* studijní cestu do Čech. Sem vedla ho jednak náboženská náklonnost, ježto jako upřímný přítel svobody svědomí chtěl poznati vlast a národ, z něhož vyšel předchůdce reformace, jednak vědecké snažení mladší generace francouzské, jež cítíc nevědomost svou, přála si učiniti jakousi přehlídku Evropy a zvláště světa slovanského. Zažádal tudíž za stipendium, aby v Praze věnovati se mohl studiu českých dějin, jazyka a písemnictví. Obržev je, ubíral se do Čech, ač byl připraven k vědecké cestě té co možno nedostatečně. Speciálních studií o dějinách českých posud nekonal; o postavení českého národa v Rakousku četl dosud toliko ve spise Laveleyově a v některých studiích Legerových; z jazyka českého neznal ani slůvka a sotva dovedl pronésti několik vět německých. V Praze strávil *D.* tři léta (1872—1875) věnuje se studiu jazyků slovanských a badání o dějinách českých. Přijat byv laskavě od Palackého, užíval vzácných rad jeho při studiu doby husitské, přátelsky a s mnohým užitkem obcoval s Konst. Jirečkem, jenž k tisku připravoval své dějiny bulharské; vedením Vrchlického seznamoval se s tajnostmi a těžkostmi českého jazyka, a sotva přemoženy byly první obtíže, čeština byla základem, na němž *D.* seznamoval se s ostatními jazyky slovanskými. V Praze získal si mnoho upřímných přátel, z nichž na předním místě věčně vzpomíná na rodinu Pinkasovu. Ký div, že *D.* dobu pobytusvého v Praze pokládá za nejšťastnější svého života. S uspokojením pravým pohlížeti mohl na výsledek studií svých. Do Francie vrátil se mladý slavista, jenž osvojil si dokonale jazyk český, seznámil se důkladně s ruštinou, bez obtíží četl polsky i bulharsky, mimo to přinášel s sebou vědeckou práci o Husovi. Tehdáž Francie ocitla se v tuhém boji proti reakci: strana royalistická usilovala všemožně dosíci vítězství při volbách. *D.*, jenž v říjnu 1875 poslán byl za profesora dějepisu na lyceum v Chambéry, záhy vyhlášen za nebezpečného republikána a sprostěn úřadu. Roku 1876 téměř celý byl zabaven boji politickými a nebyl dalek úmyslu ucházeti se o mandát poslancecký. Na štěstí zachován však práci vědecké, když r. 1876 vláda, nyní konečně republikánská, nabídla mu místo na lyceu bordeauxském. Tu dokončil spis svůj o Husovi a válkách husitských i podal jej fakultě pařížské. Na základě jeho povýšen byl za doktora filosofie (*docteur-ès-lettres*), čímž uděleno mu právo přednáseti na fakultě. Od té doby plyne život *D-ův* pokojněji. R. 1879 jmenován byl učitelem (*maitre de conférence*) na fakultě bordeauxské, potom professorem cizích literatur v Grenoblu, odkud r. 1886 vrátil se na fakultu bordeauxskou za profesora historie, kde dotud zdárně působí. — Vědecká a publicistická činnost *D-ova* soustřeďuje se hlavně v historiografii české. Již první veliké dílo: *Huss et la guerre des Hussites* (Paříž, 1878)

ukázalo všechny přednosti vědeckého badání a uměleckého tvoření nadějného historika: bohatou znalost literatury příslušné, zručnost v ovládání pramenů historických, samostatný soud, hlubokou reflexi, ušlechtilou snahu po nestrannosti, živé i názorné líčení a zvláště úchvatné charakteristiky vynikajících osob v dějích pohnutlivé doby husitské. Zvláště zdařilá jest část první o Husovi a době jeho (str. 1—170), ve které D. užil výsledků monumentálního badání Tomkova, tak že znamená veliký pokrok v historické literatuře francouzské naproti starším pracím Lenfantovým a Bonnechosovým. Spis ten vyznamenán cenou 2000 franků od akademie francouzské. (Obsírnější úvahu o něm podal Dr. J. Kalousek v »Osvětě«, 1879.) Spisy: *Les origines de l'Unité des Frères Bohêmes* (Počátky Jednoty bratrské, Angers, 1885) a *Georges de Podiébrad. La Bohême pendant la seconde moitié du XV. siècle.* (Jiří z Poděbrad. Čechy v druhé pol. XV. stol., Paříž, 1887) jsou duchaplné essaye, studie vykonané k velikému dílu o konci samostatnosti české. V první studii výborné jest pojetí a ocenění Jednoty jakožto dědičky opravných snah Husových, v druhé výtečná charakteristika Jiříka Poděbradského, jenž zbaven sice kouzla romantického, jakým stkví se v dějinách Palackého, nicméně nepozbývá ani v D-ově pojetí realistickém významu svého jako vzor národního krále. Ku pracím těmto přiléhá latinské pojednání D-ovo o rádcí a diplomatickém jednání Jiříkově Marinim, rodem Francouzi z Grenoblu: *De Antonio Marini.* I nejmilejší naděje u očekávání literárních kruhů českých předstihl D. druhým velkým dílem o dějinách českých: *Fin de l'indépendance Bohême* (Konec samostatnosti české, Paříž, 1890). První svazek (str. 433) obsahuje dobu Jiříka Poděbradského a Jagellonců; druhý svazek (str. 563) dobu prvních Habsburků. Na základě všestranné a dokonalé znalosti historické literatury domácí i cizozemské D. podává podrobný sociologický rozbor událostí, jež vedly k záhubě a pádu státu Českého na poč. XVII. stol. V katastrofě bělohorské vidí poslední článek vnitřního úpadu národa českého, jehož jednotlivé fáse stihá a podrobně vyličuje od doby velikého převratu, jaký ve věcech náboženských, politických, sociálních a národních znamená válka husitská. Vyličuje tudíž nejen politické dějiny, ale podává i důkladné dějiny náboženské, dějiny společenského bytu národa českého v době státní samostatnosti, dějiny národnosti, řeči a literatury české za doby XV. až XVII. stol. Užívaje moderní metody srovnávací a širokého rozhledu v politických i kulturních dějinách evropských, dbaje podivuhodně nestrannosti v líčení zápasů náboženských i v oceňování bojův ústavních a jazykových, stkvěje se mistrným uměním stilistickým, zvláště v líčení povahopisném vynikajících osob dějinných, vzbudil obecnou chválu a podiv kritiky české i cizí. (Podrobný rozbor celého díla podán v »Athenaeu« r. 1891; srv. úvahy »Osvěty« 1891 a »Casop. Matice Moravské« 1891). Náklá-

dem Bursika a Kohouta dostalo se i obecnému českému překladu celého díla spisu D-ova z pera dra J. Vančury (1893). Zatím D. koná přípravy k vyličení novějších dějin českých, jež učiniti chce ve dvou dílech, tak že v jednom obsažena bude doba nejhlubšího úpadu českého národa od r. 1618—1791, ve druhém doba vzkříšení a nového života duševního a politického od r. 1791—1891. Podaří-li se vykonati tento záměr, dostane se literatuře francouzské velkolepé trilogie historické, kde vzdělaným cizím národům nejpovolanějším a nepřátelštějším přem vyličen bude dějinný význam národa českého v obou pro dějiny evropské nejdůležitějších událostech, v reformaci náboženské a v renaissanci slovanské, i vzbuzeny sympatie, jaké »vším právem příslušejí potomkům prvních vítězných obránců svobody«. Mimo dějiny české hledí D. rozšířiti ve Francii známost historie i duševního života ostatních národů slovanských. Z té příčiny přeložil výborné kompendium Pypina a Spasoviče o dějinách literatur slovanských, jehož první díl vydán v Paříži r. 1881, druhý zůstává ještě v rukopise. V rukopise chová D. také překlad dějin bulharských od Konst. Jirečka. Četné články kritické uveřejnil D. v »Revue critique« a v »Revue historique«; v »Annales fakulty bordeauxské« pokusil se o jakýsi nástin filosofie dějin východní Evropy, předmět, k jehož zevrubnějšímu přepracování ještě se chystá. Cíl jest účastenství jeho jakožto spolupracovníka různých časopisů politických (»Républ. franç.«, »Radical« a j.). D. s chloubou hlásí se k oné starší generaci (»Les Vieilles Barbes«), jež vychovaná byvši na výsluní poesie Viktora Huga doufá ve vítězství zásad, pravdy a svobody. Nadšením pro tyto idee vysvětlíme si též zápal jeho pro věc kmene slovanského. V řadě slavistů, jimiž honosí se vysoké školy evropské, professor D. vědeckými spisy svými zaujímá již dnes jedno z nejpednějších míst.

1-a.

Denis d'or [d'ní dór], nazýval se nástroj klavírní, jež vynášel r. 1730 Prokop Diviš, farář v Příměticích u Znojma. Nástroj měl 790 strun a 130 proměn, mezi nimiž hlasy skoro všech známých nástrojů strunných a dechových. Nástroj byl zhotoven jen o jednom exempláři.

Denisov: 1) D. Andrej, rozkolník ruský (* 1675 — † 1730), pocházel dle jedněch z rodu knížat Myseckých, dle jiných z prosté rozkolnické rodiny oloněcké gub. a vychován byl v nenávisti k pravoslavné církvi. Nabyv vzdělání na bohosloveckých školách v Kijevě a Moskvě, odešel r. 1692 na řeku Vyg a tam s Damiou Vikulicem založil klášter Vygorěcký, z něhož r. 1705 převedl všechny ženy do nového kláštera na ř. Lekse, učiniv zde abatýší svoji sestru Solomiji. Oba kláštery záhy prosly po celé říši vzorným pořádkem, nábožnými a velkolepými službami pšně dle starého řádu, tak že v krátkém čase usadilo se zde na 40.000 rozkolníků bezpopovských. Mniši vzdělávali pole, sbírali staré knihy, zakládali knihovny, zřizovali školy pro rozkol-

nické zpěváky, malíře, pisáře a učitele. Význam klášterů vzrostl tou měrou, že vláda poslala sem r. 1722 mnicha Neofita, aby vyjednával s **D-em** o společné body, načež tento napsal znamenité *Otvěty* (Odpovědi), známé pod jménem vygorěckých, oloněckých a polockých a obsahující vyznání víry rozkolníků. Mimo několik spisů na obranu těchto pochází od něho ještě znamenité *Nadgrobní slovo ekklesiarchu Petru Prokopijevu*, v němž vypsal dějiny oloněckých poustev a životopisy jejich zakladatelů. **D.** dopisoval si též s carevnou Žofíí Alexejevnou a podporoval její ctižádostivé plány. Korrespondence tato chová se dosud u vygorěckých rozkolníků.

2) **D. Semen**, bratr před. († 1740), byl spoluzakladatelem kláštera vygorěckého a činným pomocníkem bratrovým ve věcech rozkolu. Napsal spisy *Historija o otčech i stradalčech soloveckich a Rossijskij vinograd*.

3) **D. Fedor Petrovič**, generál donských kozáků († 1803), byl původně prostým kozákem. Alexander I. povýšil ho r. 1801 na hraběte. Nemaje mužských potomků **D.** odevzdal statky a titul svému vnuku Vasiliji Vasilijeviči Orlovu, pročež tento rod sluje nyní Orlov-D.

Denivka, bot. viz *Hemerocallis*.

Denivky (*Hemerobiidae*, čeled z podřádu *Planipennia*, řádu hmyzu sítkokřídleho, mají tykadla štetinkovitá nebo růžencovitá, ke konci ztenčená. Křídla v klidu střežovitá mají velmi četné žilky příčné zvláště v políčku pokrajním. Larvy jsou podlouhlé, dosti ploché, se zadečkem porozšířeným; mají v ústech veliké duté čelisti. Důležitější rody jsou: *Cirrysopa* (zlatoočka) a *Hemerobius* (denivka); prvá jest větší, celkem barvy zelenavé, má tykadla štetinkovitá, v políčku krajním žilky většinou jednoduché a jen jedinou větev prvé žilky podélné (radia). Samička snáší vajíčka na konci tenké stopky upevněná na listy. **D-ka** jest menší, má tykadla růžencovitá, v políčku krajním žilky vidličnaté a první v oblouku napětí zahnutou; radius pak má nejméně dvě větve. Larvy jako u zlatooček živí se mšicemi a některé pokrývají se jejich vyssátými kožkami. *KpK.*

Deniz (tur.) viz *Dengiz*.

Denizlū, okr. město v tureckém vilájetu aidinském v Malé Asii, blíže žel. trati z Aídinu do Dineru, uprostřed zahrad, má čilý obchod, výrobu maroquinu a 3000 ob. V sandžaku denizlūském daří se víno, ovocné stromoví a žije tu na 2000 ob. (1880).

Denk: 1) **D. Johannes**, sektář něm. v XVI. stol., byl rektorem v Norimberce, odkud byl již 1524 pro rozšiřování učení novokřtěnců vyhnán. Se souvěrcem svým Hetzerem pofidil ve Štrasburce překlad žalmů *Wormser Propheten* (Worms, 1527) a našel konečně útulek v Basileji, kde r. 1527 zemřel. Přijav učení novokřtěnců, žádal, aby novokřtěnec při křtu odřekl se sedmi lidských dáblů a přijal sedm dobrých duchů božských: proto nazývali se stoupenci jeho *Daemoniaci* (v. t.) nebo *Denkiáni*.

2) **D. František Jan**, spisovatel český (* 1818 v Plzni — † 1850 v Klatovech), kterýž povzbuzen svým přítelem Fr. Rubešem stal se zakladatelem »Slovanské Lípy« v Plzni r. 1848 i přispěl tu k založení čes. listu »Posel ode Mže«. Také sám, ač byl úředníkem státním nejprve v Plzni, potom v Klatovech, dopisoval do rozličných novin a zůstavil množství rukopisů, jež vydati chtěla jeho rodina, vystěhovalá do Ameriky.

Denklingen, obec v prus. vl. obv. kolniském, kr. waldbrölském, má rolnickou školu, doly na leštěnec olovnatý, puchérnu, výrobu stělného prachu a papíru, 4059 ob. (1890).

Deňky (*Tamias Illig*), rod hlodavců z čeledi veverovitých (*Sciuridae*), vyznačující se od příbuzných hlavně tím, že má torby licní až k záhlaví sahající a že v čelisti hofení schází přední stolička. Tělo jest menší a méně štíhlé než u naší veverky, hlava podlouhlá, čenich krátce vyčnívající, oči velké, uši krátké, ocas kratší těla a pětiprsté nohy se čtvrtým prstem delším ostatních. Srst jest krátká a dosti drsná, ocas řídce chlupatý. Náleží sem málo druhů obývajících v severovýchodní Evropě, sev. Asii a Sev. Americe. Jsou to čilá, hbitá zvířata, jež hrabou si chodby pod zemí s obydlím a zásobárnou. Živí se plody rostlinnými, hlavně obilím a ořechy, a škodivají na polích a ve stodolách. Dávají též dobrou kožušinu. V zajetí dlouho vydrží, avšak málo krotnou. Znamější druhy jsou: **D-ka sibiřská** (*T. Pallasi* Baird, *T. striatus* Pall.), jinak *bundurug* (správně tur. *burunduk*) zvaná, žijící v severových. Evropě a severní Asii, má tělo 15 cm, ocas 10 cm dl., jest na vrchu těla žlutavá, s pěti nestejně vzdálenými černými pruhy podélnými na hřbetě, dole šedobílá, na vrchu ocasu černá, na zpodu žlutavá. — **D-ka americká** (*T. striatus* Wagn., *T. americanus* Kuhl, haki), stejné velikosti jako předešlá, žijící v Sev. Americe. Jest na vrchu červenohnědá, vezpod bělavá, přes oči táhne se černohnědá, bíle lemovaná páska a podél boku na každé straně široký bílý a černoohnědě lemovaný pruh. *Šc.*

Denner: 1) **D. Johann Christoph**, hotovitel hudebních nástrojů a vynálezce klarinetu (* 1655 v Lipsku — † 1707 v Norimberce). Zabýval se hotovením dřevěných nástrojů dechových, ve kterémž oboru získal sobě záhy věhlas, zdokonaliv mezi jinými *fa:ot* a *šalmaj*, a po té ze *šalmaje* vytvořiv nový nástroj orchestrový, t. klarinet. Nástroje **D-ovy** a nástupcův jeho prosluly po všem hudebním světě. *Str.*

2) **D. Balthasar**, něm. malíř podobizen (* 1685 v Altoně — † 1747 v Roztokách), byl učněm umělců jen prostředních, avšak velikou pilností, zvláště v Berlíně, dokázal toho, že při všech německých dvorech jeho podobizny byly oblíbeny a že je nyní velmi často nalézáme v něm obrazárnách. Se zvláštní zálibou prováděl hlavy starců a stařen často s přesností a podrobností tak neuvěřitelnou, že každá vráska i každý vlásek ve tváři jest vyznačen; avšak skutečně uměleckého pojet

a pročitelnosti se těmto obrazům nedostává. Ovšem jest také mnoho jeho podobizen širokým štětcem malovaných.

Dennery, také **d'Ennery** [denrí], vlastně **Adolphe Philippe**, dram. spisovatel franc. (* 1811 v Paříži). Byl původně advokátním pisárem, pak malířem a žurnalistou, posléze sepsal drama *Emile* (1831), výhradně dramatickým spisovatelem, jenž v lehčím i vážnějším genu požívá značné obliby. Jeho plodů čítá se na sta, mezi jeho spolupracovníky jmenují se Desnoyer, Al. Dumas, Anicet-Bourgeois, Cormon, Grangé, Plouvier, Clairville, Crémieux, Jul. Verne, Lemoine, Dumanoir, Dugué a j. Uvádíme: dramata *L'honneur de ma fille* (1835), *Le tremblement de terre de la Martinique* (1840), *La grâce de Dieu ou la nouvelle Fanchon* (1841), *Le marché de Londres* (1845), *Marie-Jeanne* (1845), *L'Angelus* (1846), *Les oiseaux de proie* (1854), *L'histoire d'un drapeau* (1860), *La prise de Pékin* (1861), *La comtesse de Lérins* (1876), *Une cause célèbre* (1877), *Les deux orphelines* (1875, stejnojmenný román 1887), *Diana* (1880), *Martyre* (1886, také román); vaudevilly *Le changement d'uniforme* (1836), *La dette à la bamboche* (1841), *Halifax* (1842), *Les Bohémiens de Paris* (1842), *Paris voleur* (1844), *Le mari anonyme* (1847), *Les mémoires de Richelieu* (1853), *Cartouche* (1858), *La chatte merveilleuse* (1862), *Les amours de Paris* (1866), *Les mariages d'autrefois* (1877); féerie *Les 500 diables* (1854), *Rothomago* (1862), *Aladin ou la Lampe merveilleuse* (1863), *Les mille et une nuits* (1881); pověstně výpravné hry, psané s přispěním J. Verna, *Le tour du monde en 80 jours* (1874), *Les enfants du capitaine Grant* (1878), *Michel Strogoff* (1880), *Voyage à travers l'impossible* (1882) (sebrány v *Les voyages au théâtre*, 1881); operní texty *Le premier jour du bonheur* (1868) a *Rêve d'amour* (1870) s hudbou od Aubera, *Le tribut de Zamora* (1881, Gounod), *Cid* (1885, Massenet) a mimo naznačené romány ještě *Les remords d'un ange* v »Petit journalu«. Do češtiny hojně se překládá (»Cesta kolem světa za 80 dní« v Div. ochot. sv. 119 i o sobě, »Dva sirotci« v Div. ochot. sv. 144, »První den štěstí« a j.).

Dennewitz viz Bülow r) a Denevice.

Dennice (jitřenka, *Phosphorus Lucifer*, *Morgenstern*) slove obyčejně planeta Venúše (zřídka také Merkur), nalézá-li se tato po své dolení konjunkci se sluncem západně od slunce a tudíž ráno slunce při východu předchází (před sluncem vychází). Někdy také užívá se názvu **d.** o planetách Marsu, Jupiteru a Saturnu, když na východě před sluncem vycházejí. Gs.

D. hvězda bývá v národní tradici slovanské často zosobňována. Představuje se jako krásná dívka, která sedí na zlatém stolci, na hlavě má červenou hedvábnou plenu, v ruce drží jehlu ocelovou a navléká nitku hedvábnou, rudožlutou. Bájí se o ní, že rozsevá rosu, která se pokládá za její slzy; napájí také koně sluncové chladnou vodou. Vynikajícím nevědním leskem bývá vzývána od dívek, aby jim udě-

lila část své krásy. Milenci se vůbec k ní v potřebách svých obracejí. K ní vztahují se též rozličná říkadla od nemoci, zvláště od bolesti zubů, žloutenice a stříl. V národních písních slovanských vyskytují se hojně metafory, v nichž **d.** představuje se jako žena slunce nebo milenka měsíce. Ml.

Dennice, almanach, viz Jakub Malý, Frant. Ladislav Čelakovský a Josef Chmela.

Denník, lat. *diarium*, jest zápisný sešit nebo kniha, do níž si kdo zaznamenává, co se mu za den pamětihodného nebo zajímavého přihodilo nebo naskytlo. Dle obsahu svého může býti **d.** buď obchodnický neb umělecký nebo cestopisný a pod. Zvláště důležitý jest denník studentský, do něhož si chlapec nebo mladík studující zapisuje nejen každodenní události školní i mimoškolní, ale i myšlenky své o zveřejněných literárních, o knihách přečtených, jakož i výňatky z dobrých spisovatelův a pod. Jest to jakýsi druh autobiografie, i nemálo přispívá k sebrání a soustředění mysli mladického věku. náchylného k roztržitosti; pro dospělého člověka jest takový **d.** takřka zrcadlem vývoje sil intelektuálních i ethických. Nezřídka bývá **d.** i důležitým zdrojem historickým, nebo vynikajícím dílem uměleckým, obzvláště když jako Goetheovo »Aus meinem Leben, Wahrheit u. Dichtung« spojuje zajímavé vyprávění a líčení s lepým slohem. — Jakýmsi druhem **d.** u jsou mnohá »Vyznání« (*Confessiones*) autobiografie, *memoiry* a pod. mužů proslulých. PD.

D. v účetnictví jest kniha příruční (*manual*, *memorial*, *strazka*). Bývají však názvem **d.** označovány velmi různé knihy účetní. Při kameralistickém způsobu účtování slují **d.** y nebo *journaly* knihy, do nichž zaznamenávají se změny ve stavu jmění v pořádku chronologickém, na rozdíl od knih hlavních, v nichž stejná látka účetní uspořádána jest soustavně dle rubrik (**d.** peněžní neboli důchodenský, **d.** naturální); v jednoduchém účetnictví hospodářském označují se názvem tím zásobníky a rejstříky (**d.** sýpký, krmiva a stělna, dobytka, mzdy dělnické atd.); v účetnictví dvojitém bývá **d.** -em nazývána kniha, do kteréž zaznamenávají se případy obchodní na úvěru spočívající, tedy hotovou platbou nevyrovnané (*prima nota* čili *memorial*), nezřídka však také t. zv. *sborník*, t. j. kniha, ve kteréž shrnují se záznamy z knihy pokladní i *prima nota*, aby odtud přeneseny byly do knihy hlavní. Frš.

D. dohodcův viz Dohodce.

D. lodní [franc. *journal de bord*, angl. *ship's logbook*, ital. *diario*]; vede se na lodích za tím účelem, aby každé doby z něho patrným byl stav lodi a její poloha. Dělí se ve dvě části, v **d.** přistavní a plavební. Do onoho zaznamenává se, kdy mužstvo na loď vstupuje nebo ji opouští, s udáním jmen jednotlivců a jejich měsíčního platu, kdy, a jaký náklad byl převzat, jak a na kterém místě v lodi byl uložen, dále počet a pohlaví cestujících v mezpalubí a v kotcích, konečně

nor lodi na přídě a zádi. Uvidí se v něm také stručný popis nářadí k astronomickým a jiným výpočtům, zejména stav chronometru, rozdělení teploměru a tlakoměru, jakož i případné jejich vady. Též o stavu sextantů a oktantů, map, zejména pak kompassu vzhledem k místní přitažlivosti a deviaci (odchylování). Též stav plachet a čerpadel jakož i stav poživatin a paliva vidný jest z denníku. D. plavební počíná rozdělením mužstva lodního na dvě stráže a zaznamená se do něho, kdy kotva byla vytažena a usazena, kdy lodivod na loď přibyl. Dále zaznamenávají se v něm práce každého dne vykonané, jaké plachty na lodi v poledne byly rozvinuty a jaké se během dne přidaly nebo ubraly. Dříve, než loď ztratí zemi z obzoru, musí se stanovit její poloha jedním nebo dvojím zaměřením (peilováním, v. t.), v době nejasného počasí pomocí hloubkoměru. Tento stanovený bod jest východištěm lodního výpočtu a odtud od poledne k polední stanovi se poloha lodi rychloměrem (log), jakož i astronomickým pozorováním. K tomu cíli měří se každou hodinu rychlost pohybu lodního a vykonaná dráha vzhledem k rozchylu lodi a odchylce kompasu zanášejí se do d-u rovněž jako vykonané výpočty a pozorování zeměpisné délky, poloha k azimutu, kteréžto výpočty v poledne se uzavírají. Každého dne v 7 hod. ráno, ve 2 hod. odp. a

v 9 hod. več. činí se na tlakoměru a teploměru pozorování o tlaku vzduchu, o teplotě vzduchu a vody, o vzhledu oblohy, o tvaru oblak, o větru, počasí a pohybu moře. Vzhled oblohy se označuje O při úplné jasnosti, 1, když z desetiny atd., 5, když z polovice, a 10, když úplně jest zatažena mraky. Tvar oblak znamená se skrácenými Ci. (Cirrus, běráččí peřivá oblaka), Cu. (Cumulus, hromadní oblaka), St. (Stratus, vrstevnatá oblaka), jakož i složeninami, jako Ci.-Cu., Ci.-St., Cu.-St. atd. Větr a počasí označuje se znamenými: O, t. j. ticho, lehký vánek, loď bez vlády, pohyb až 1 moř. míli (0.5 m za vteřinu); 1. t. j. čerstvý větrík pro vedení všech plachet, rychlost 2—5 mil; 2. t. j. tuhý vítr pro spodní plachty při podkasaných košnicích, rychlost až 7 mil; 3. t. j. bouře s těsně podkasanými košnicemi; 4. t. j. vichr, orkán, jen pro bouřné plachty. Směr větru zaznamenává se dle stupňů kompassových. O stavu ovzduší, dešti, mlze, sněhu, bouři, krupobití, mrazu činí se obyčejně poznámky plnými slovy nebo začátečními písmeny. D. musí býti veden čistě, bez oprav, a když tyto jsou nutny, musí býti učiněny tak, aby chybný záznam původní byl čitelný. Do lodního d-u zaznamenává se mimo to vše, co se cestou pozoruhodného stane, setkání se s lodmi jinými, výměna zpráv, chování mužstva a j. Sg.

Výťah z denníku lodi na cestě z Anglie do Madeiry.

Hodin	Směr	Větr	Rozchyl	Uzlů	Poznámky
1	J k V	Z	1/2	6	Odchylka z č. k Z. Tuhý vír s bouří. Podkasané košnice. Korunní plachty svinuté. Druhé podkasaní košnic.
2				6	
3				6.5	
4				5	
5	SZ k S	Z	1/2	5	Bouřlivo. Zpodní plachty svinuté.
6				4	
7	JJV	JZ	1	3	
8				2	
9	J k V	JZ	5	1	Vše podkasanó.
10				1	
11				1	Bouře se tiší, plachty se rozvinují. Chronometr 8 ^h 47 ^m 40 ^s . ☉ 33° 10'.
12				2	
13	Z k J	JV	2 1/2	3	Výsledky: 1. Přibližná délka opuštěná 10° 15' Z. 2. Polední šířka opuštěná 40° 0' 2" S. 3. Odchylka 22° 52' Z = 2' Z. 4. Šířka dosažená rychloměrem 41° 39' 9" S. 5. Změněná délka 1° 39' 7" Z. 6. Dosažená šířka pozorovací 41° 19' 8" S. 7. Šířka chronometru 41° 27' 1" S. 8. Délka pozorování 12° 4' 4" Z.
14				3	
15				4.5	
16	Z k S	JZ	1	4	
17				5	
18		SZ	1	7	
19	JZ k Z			7	
20			1/2	7.4	
21	J k Z	SZ		8	
22			0	8	
23	SSV			7	
24			1/2	6.5	

Hlavní směr J k Z 1/2 Z. Ujeto 49.5 n. m. Mys Finistere J 3/4 Z. 208 n. m.

Místo lodi dle obyčejného počtu 41° 39' 9" s. š. 11° 54' 7" z. d.

Místo lodi dle astronom. výpočtu 41° 27' 1" s. š. 12° 4' 4" z. d.

Na Atlantském okeáně, ve čtvrtek, poledne 28. června 18..

Sg.

Zákony námořské určují, jak se má d loďní vésti. Něm. zák. obch. (čl. 485—89) ustanovuje, že má jej vésti kormidelník za dozoru plavcova (kapitánova); oba musí zápisy denně podepisovati. Kromě událostí shora uvedených má se zaznamenávati také výška vody u čerpadel, změny v příčině mužstva, usnesení rady loďní, trestné činy spáchané na lodi, disciplinární tresty, narození a úmrtí. Některé zemské zákony sprostily malé lodi (pobřežní) povinnosti, vésti podrobný d. Dle code de commerce (čl. 224. 242.) má kapitán vésti d. (registre) číselovaný a parafovaný soudcem obchodním anebo mairem; d. má obsahovati usnesení učiněná za plavby, výdaje, příjmy a události týkající se jeho služby, a má v přístavi býti vidován. *red.*

Denník, též bachor, zool., viz Přeživavci.

Denní kruh jest kruh na zdánlivé nebeské kouli rovnoběžný s nebeským rovníkem, kterýmto kruh hvězdy při zdánlivém pohybu denním na nebi během 24 hodin hvězdných opisují. Rovník jest největší d. k., kruhy obratníky jsou d. k-y slunce ve dnech slunovratu a polární kruhy jsou d. k-y pólů ekliptiky. *Gs.*

Denník Vídeňský viz Votka Jan a Jiřeček Herm.

Denning J. William, astronom angl. (* 1848 v Braepdownu). Pomocí svého 10palcového zrcadlového dalekohledu objevil několik vlasatic, zejména vlasatice ze 3. října 1881. 23. čce 1890, 30. bř. 1891 a 18. bř. 1892. Prvá z nich jest periodická s oběhem 8,8 roků. Kromě toho pilně pozoroval Jupitera a mlhavy. Nad jiné jsou důležitý jeho seznamy meteoritů z let 1875 až 1880, jichž nad 12 000 pozoroval a v 918 radiantů seřadil (viz Montly Notices, květen 1890). **D.** jest pilným přispěvatelem vědeckých i populárních časopisů anglických. Jeho nejlepší dílo jest *Telescopic work for starlight evenings*. *La.*

Denní oblouk jest nad obzorem ležící část denního kruhu hvězd. Pro hvězdy s deklinací 0 (v rovníku) jest d. o. roven 180 stupňům, pro hvězdy s deklinací jižní jest d. o. na severní polokouli menší než 180, pro hvězdy s deklinací menší 90° méně polární výšky (zeměpisné šířky) místa jest d. o. větší než 180° (Pro jižní polokouli jsou obrácené poměry.) Je-li deklinace hvězdy rovna 90—φ, kdež φ jest zeměpisná šířka místa, jest d. o. roven 360°; a je-li deklinace hvězdy větší než 90—φ, pak hvězda nikdy nezapadá, zůstává stále nad obzorem, jest circumpolární. Značí-li t poloviční d. o. a δ deklinaci hvězdy, platí vztah: $\cos t = -\operatorname{tg} \delta \operatorname{tg} \varphi$. *Gs.*

Denní parallaxa viz Parallaxa.

Denní plat viz Diéty.

Denní pořádek. Aby zachován byl náležitý pořádek v jednání sborů zákonodárných (parlamentů, sněmů, říšské rady atd.), sdělává se předsednictvem dotyčného sboru soupis předmětů, kteréž v určitém sedění sboru mají se projednati. Soupis takový nazývá se d-m p-dkem a sděluje se zpravidla před dotyčným seděním se členy sboru zákonodárného (depu-

tovanými, poslanci a j.). Význam jeho záleží v tom, že v té které schůzi sluší jednati z pravidla o jednotlivých předmětech v témž pořádku, v jakém uvedeny jsou v d-m p-dku, a že ve schůzi téže nemá býti jednáno o jiných věcech, než které dány jsou na d. p. Výjimky bývají jednacímí řády připouštěny, pokud se týče t. zv. návrhů nutných. Přechodem k d-mu p-dku o nějakém návrhu nazývá se v mluvě sborů zákonodárných zamítnutí téhož návrhu. Návrh lze zamítnouti bez udání důvodů, čemuž se říká jednoduchý přechod k d-mu p-dku; někdy jest zamítající usnesení sboru opatřeno důvody, což se nazývá přechodem k d-mu p-dku s důvody (motivovaným přechodem) čili zkrátka a méně správně motivovaným d-m p-dkem. Podotknouti sluší, že názvů těch užívá se někdy i o jednání různých jiných shromáždění, která v něm zachovávají způsoby parlamentární. V jednání spolků a samosprávných sborů místních, okresních neb odborných nahrazen bývá d. p. programem schůze. *hda.*

Denní rozkaz vojenský obsahuje veliká nařízení na příští den nebo po případě i na delší čas pro ten který sbor, pro tu kterou posádku, ohlášení všeobecná a pod. U vyšších velitelstev pravidelně se vydává při dopoledním oznamu a tak u nižších vždy o něco později až konečně u setnin, batterií a stejnocenných poddílů vojensky seřikovaných se prohlašuje v neděli a ve svátek již o 2. hod., ve všední dny obyčejně o 5. hod. odpolední a jen výjimečně později. **D m r-em** zakončeno zaměstnání a vojínům, pokud nejsou ve službě nebo ve trestu, pak volno vyjít si po svých záležitostech a zábavách. *F.M.*

Dennis John, dramatik a kritik anglický (* 1657 v Londýně — † 1734 tamt.). Studoval v Cambridgei, načež cestoval po Francii a Italii, a vrátiv se do vlasti, podporoval ostrým pérem whigy proti politickým jejich odpůrcům. Vešel v přátelské styky s Drydenem, Wycherleyem a jinými předáky tehdejší doby, jimiž povzbuzen by, učinil různé pokusy dramatické, spracovav některá starší dramata, jako *The Comical Gallant* (dle Shakespearových Veselých žen Windsorských) a *The Invader of his Country* (dle téhož Coriolana). Psal také bezohledné kritiky, jež jej zneřádkovaly téměř se všim současným spisovatelstvem. Pope odpověděl mu v »Essay on Criticism« a posléze »zatratil jej k věčné slávě« ve své »Dunciadě«. **D.** na sklonku svého života oslepl a žil u veliké chudobě. Výbor jeho spisů vydán r. 1718 ve 2 sv.

Denní směnka je směnka, v níž doba splatnosti jest ustanovena určitým dnem. Může to býti den kalendářní (kde jest určen den, měsíc a rok, na př. 31. břez. 1893), neb určitý svátek nebo den výroční (o sv. Janu Křtiteli 1893, o dušičkách 1893). Nebo může směnka býti splatna počátkem — *primo* (1.), prostředkem — *medio* (15.) nebo koncem — *ultimo* (28., 29., 30., 31.) určitého měsíce a roku (na př. ultimo února 1893 — 28. února 1893). Nebyla by však splatnou směnka, která

by byla splatnou: o sv. Janu 1893, o velikonočních 1893, během srpna 1893, během roku 1893, protože není určitého dne. Není-li při dnu splatnosti udán rok, považuje se směnka za platnou, je-li den ten pozdější nežli den vydání; však otázka je spornou. — Směnka stává se pak dospělou dotyčného dne.

Denobilitace (z lat.), odejmutí, ztráta šlechtictví, nastává dle rakouského trestního zákona ze dne 27. kv. 1852, č. 117, odsouzen-li šlechtic k trestu smrti nebo těžkého žaláře. Ztráta šlechtictví musí v tomto případě výslovně vyřčena býti v trestním rozsudku a týká se jedině odsouzeného, nikoliv jeho manželky nebo dětí manželských, zplomených před tímto rozsudkem (§ 27 a). Ustanovení to nebylo zosťeno trestní novellou z 15. list. 1867, č. 131. hda.

Denominace (lat. *denominatio*, pojmenování): 1) **D.** v rhetorice slove zjev, kdy osoba nebo věc pojmenována jménem jí nevlastním, avšak přece s ní úzce souvislým a jí charakterisujícím, na př. Slavný Stagírta (místo Aristotelés), Péléovec (m. Achilleus) a j. — 2) **D.** v evang. církvi název církev. strany nebo sekty, zvláště v Americe.

Denominativum (t. verbum), lat., časoslovo od jména (podstatného nebo přídavného) odvozené, na rozdíl od časoslov původních.

Donon [-nōn] Dominique Vivant, baron, kreslíř, literát a diplomat franc. (* 1747 v Givry u Châlons-sur-Saône — † 1825 v Paříži). Opustiv studia právnická, oddal se umění a literatuře (v Comédie Française provozován jeho kus nevalné ceny *Julie ou le Bon Père*, 1769). Přijemnými způsoby nabyl velké přízně i u dvoru, kde začal býti činným také v diplomacii; byl při vyslanectvu v Petrohradě a ve Švýcarsku, odkudž navštěvoval často Voltaira ve Ferneyi a kde maloval obraz *Le déjeuner à Ferney* a podobiznu Voltairovu. Jakožto člen vyslanectva strávil v Neapoli sedm let a s abbéem Saint-Nouem vydal *Voyage pittoresque de Naples et de Sicile* (Paříž, 1788) a sám *Voyage au Sicile* (t., 1788). Vystoupiv ve služeb diplomatických, žil střídavě ve Florencii, v Benátkách a ve Švýcarsku, a teprve když Napoleon táhl na Egypt, provázal jej a vydal po té nejcněnější svoje dílo *Voyage dans la Basse- et la Haute-Egypte* (t., 1802, 2 sv. i později) a účastnil se valnou měrou vydání díla »Description de l'Egypte«. Jako gener. inspektor museí znamenitě obohatil pařížský Louvre, zejména z různých válečných kořistí Napoleonových. R. 1815 zbaven svých úřadů, žil nadále v ústraní. Napsal pak *Notice sur Gérard Audran* (t., 1809), monografii z dějin ryjectví, kterýmž uměním sám horlivě se zabýval, následuje v tom Rembrandta. Rytiny, jež chystal pro velké dílo o ryjectví, vydal později Amaury Duval s vysvětlujícím textem pod titulem: *Monuments des arts du dessin chez les peuples tant anciens que modernes*. Srv. La Fizelière L'oeuvre originale de Vivant D. (Paříž, 1872—73).

Dénouement [denúmán], franc., rozuzlení (v dramate rozuzlení děje), rozřešení.

De novo (lat.), z nova.

Dens (lat.), zub.

Densimetr viz Hustoměr.

Densita (z lat.), hustota.

Densusianu [-šian]: 1) **D.** Aron, spiscovatel rumunský (* 1838 v Densusi v Sedmihradec). R. 1870 vydával čas. »Orientul latin« a psal pak do mnoha jiných listů. R. 1885 vyšla jeho *Istoria limbii și literaturii rom.*, svědomitá, ale jednostranná, právě tak jako i *Cercetari lit.* (Jassy, 1887). Z jeho básní *Valea vieții* (1892) nejzdařilejší jsou básně psané v duchu národním, zvláště politické. Více, nežli na nich, zakládá si **D.** na své národní epopeji *Negriada* (I. díl 1879, II. 1884 v Bukureštu), jejíž předmětem je založení rumunského státu báječným Negrem. Mimo to četné překlady, filologické a mytologické články a j.

2) **D.** Nicolae, dějepisec rumun., bratr před. (* 1846 v Densusi). Po několikaleté advokátní praxi v Brašově usadil se r. 1877 v Bukureštu, kde se oddal studii historickým, podnikaje časté cesty do archivů sedmihradských, chorvatských a italských. Nejdůležitější jeho práce je *Publicațiunile istorice ale literaturii Rum.* (1882—89), kde kriticky rozebírá a oceňuje celou dosavadní rumunskou literaturu historickou. R. 1886 světila mu bukureštská akademie vydávání pramenů rumunský dějepyt, kterýžto úkol plní **D.** sbírkou *Documente privitoare la istoria Rumănilor*. Ze samostatných histor. spisů **D.**ových jmenují se hlavně: *Revoluțiunea lui Horia in Transilvania și Ungaria* (1884) a *Monumente pentru istoria terei Făgărașului* (1885). »Publicațiunile« přeloženy v »Jahresber. der Berl. gesch. Gesellsch., 1885 a 1891.

Denšólk byl v Rusku za Petra Velikého a později asi tolik, jako nyní křídelní pobočník. K hodnosti této povolávají osoby výhradně ze šlechtického rodu. Nyní rozumí se **d-em** voják z nepravidelného vojska přidělený důstojníku k posluze. Zaměňuje se znenáhla na sluhu s určitým platem.

Dent [dān], franc., zub, pojmenování mnohých hor v Alpách savojských a v Jufe, jako: **D.** Blanche 4364 m a **D.** d' Hérens 4180 m v Alpách Penninských, **D.** de Morcles 2936 m a **D.** du Midi 3285 m u St. Maurice, **D.** d' Oche 2425 m na jihu jezera Genevského; **D.** de Brentaire 2356 m, **D.** de Lys 2015 m, **D.** de Ruth 2238 m v kantoně freiburském a j.

Dent Eduard J., umělecký hvězdárský hodinář, člen kr. astr. společnosti v Londýně († 1853 v Londýně), z jehož dílny vyšly mistrovské vzácné chronometry. Vynalezl přístroj k určování času diploidoscop (v. t.). Napsal: *A description of the diploidoscope or double reflecting meridian and altitude instrument* (Londýn, 1845); *On a chronometer with a glass balance spring* (1834); *On a new chronometer compensating balance* (1842); *On a new portable azimuth compass* (1846). Gs.

Denta, městys v uher. župě temešvárské, okr. dettském, na řece Berzavě, jejíž řeciště tu jest upraveno v průplav Berzavský, a na

žel. trati temešvársko-baziášské, má 3188 ob. (1890), z nich 1077 Rumunů a 776 Srbů, kteří pěstují ve velikých rozměrech rýži.

Dentagra (lat. fec.), zubní dna.

Dentales viz Zubnice.

Dentalina jest rod dírkonožců (*foraminifera*) z čeledi *Lagenidae*, který má jednoduché komůrky, sestavené do řady zahnuté a tím liší se od příbuzného rovného rodu *Nodosaria*. Stěny komůrek jsou jemně dírkovány. Zajímavé jest, že některé druhy mají stěny komůrek složené ze splených zrnek pisku (agglutinované) a tím se blíží k starším typům Litnoid, s kterými jsou spojeny hlavně pomocí rodu *Nodosinella*. **D.** počíná v kamenném vápenci a jest zastoupena odtud počínajíc ve všech útvarech, hlavně pak v křídovém a třetihorním a dosud žije v mořích. Pa.

Dentalium L., kelnatka, rod měkkýšů mořských, již tvoří třídu předonožců (*Scaphopoda*). Živočich jest pohlaví odděleného, hlavy ani oči není, tykadla jsou četná, nitkovitá, na konci paličkatá, chodidlo trojlaločné; jako a plžů jest i tu čelist a páska jazyková. Skořápka jest trubkovitá, oblá, na obou koncích otevřená a poněkud prohnutá. **D. entale** L., k. obecná, jest asi 3 cm dlouhá a žije ve Středozezemním moři. Známé jest asi 40 druhů žijících a 90 druhů vymřelých. Ul.

Dentaphon [-afon], sluchový přístroj podobný audifonu (v. t.).

Dentaria L., kyčelnice, rod rostlin z řádu křížokvětých (*Cruciferae* Juss) s rodem *Cardamine* (v. t.) nejbližnější a také zblsta s ním spojovaný, lišící se od něho chloupkami nejvýše jen slaboulníkem nervem středním opatřenými a oddenkem dužnatým, bílým a četnými bílými šupinami zubatým. Druhy sem počítané rostou hlavně ve vlhkých, hornatých lesích. V našich lesích záhy z jara nápadnou jest nám řeřicha cibulkatá či zubová bylina (**D. bulbifera** L.) svými přírodními, růžově fialovými květy; dolní listy lodyžní jsou 2—3jarmě pefenosečné, hořejší zčetné i nedělené a mají ve svém úžlabí po jednom černavém, dužnatém, cibulkovitém pupenu. S ní často rozkvátá na podobných místech řeřicha devítelistá (**D. enneaphylos** L.), mající toliko 3 v přeslen sblížené, špičkaté a trojené listy lodyžní s listky vejčítokopinatými, nestejně pilovitými a hrozen listvní s květy nícími, žlutavobílými. Vs.

Dentatus viz *Curius Dentatus*.

Dente Marco, zvaný Marco da Ravenna, ryjec ital. (* ok. 1490 v Ravenně — † 1527 v Římě rukou zákeřnickou). Byl z posledních žáků Marka Antonia Raimondiho, jehož tak výtečně dovedl napodobovati, že na mnohé práce i jeho jménem se podepisoval. Kreslič nebyl valný, ale rydlo vedl velmi lehce a rychle; také technika jeho byla pečlivá. Rył mnoho obrazů Raffaelových, Raimondiových a Romanových.

Dentelles [dãntèl], franc. (vlastně zoubky), drhané krajky. — **Dentellure** [-lúr], zoubkovaná, vroubkovaná práce, krajkovi.

Otčiv Slovník Naučný, sv. VII. 7/4 1893.

Dentex Cuv., rod ryb tvrdoploutvých z čeledi *Pristipomatidae*, ryb to okounovitým (*Percidae*) velmi podobných, ale zubů na patce nemajících. Ryby rodu **D.** mají tělo podlouhlé, se stran smačklé, šupinami drsnými (ctenoidními) pokryté, přední kost vička žaberního hladkou, v ústech mezi drobnými zoubky větší zuby kuželovité, krátké ploutve prsní, obě ploutve hřbetní (tvrdou i měkkou) v jedinou splynulé, ocasní ploutev vykrojenou. Ze 13 druhů, žijících v Atlantském oceáně, v Středozezemním a Rudém moři, buď tu uveden jen **D. vulgaris** C. V., jehož tělo mívá délku 70—80 cm a barvu modravou s leskem stříbrným a s nepravidelnými černými skvrnami na hřbetě. V hořejší i dolejší čelisti má jen po 4 větších zubech zakřivených. Domovem jest v moři Středozezemním a v Atlantském oceáně, zvláště kolem Kanárských ostrovů; maso má jedlé. Br.

Dentice (lat. *dentitio*) čili ozubatění jest pochod, kterým zuby jednak se tvoří, jednak pronikají dásní na venek. Jest tedy ozubatění pochodem fyziologickým, který se mylně čítá od doby, kdy první zub se ukázal. První stopy zubů shledáváme u plodu as 6—7 týdnů starého, a při narození jsou již utvořeny všechny zubní míšky a uloženy v čelistech. **D.** probíhá ve 2 obdobích: prvé, kdy se v čelisti tvoří zuby, což vede ke ztluštění a překrvení dásně (v obecné mluvě „nalévání se zoubků“), druhé vede ku pronikání zubů skrze dásně, což se děje mezi 4. a 7. měsícem mimoděložního života („řezání se zoubků“).

První zoubky nezůstávají po celý život, nýbrž se časem za jiné vyměňují při t. zv. druhé d-ci. První ony zoubky nazýváme mléčnými čili mléčnickými, druhé stálými, poněvadž trvají po celý život. Počet zubů mléčných není týž, jako zubů stálých, neboť skládají se z 8 řezáků, 4 špičáků a 8 lícnic, tedy celkem ze 20 zubů. Řezání se mléčnicků postupuje v určitém pořádku a vždy ve skupinách, které po volné, týdny i měsíce trvajících době po sobě následují. Mezi 4. a 8. měsícem, obyčejně počátkem 7., vyskytují se první mléčné zuby, a to řezáky, nejprve střední dolní, pak po krátkém mezidobí následují střední hořejší. Někdy se prořezují právě naopak: dříve hořejší, pak dolejší řezáky. Po 3—9 nedělích ukazují se postranní (zevní) řezáky hořejší, a brzy na to dolejší. Obyčejně proniká dásní jeden řezák po druhém, vzácněji najednou po páru. Na konci 1., nebo poč. 2. roku objevují se přední 4 lícni zuby, častěji dříve dolejší než hořejší. Po dlouhé přestávce, mezi 18. a 24. měsícem prořezí se špičáky (t. zv. oční zuby), hořejší častěji dříve a obyčejně jeden po druhém. Posléze, ku konci 3. roku, obyčejně později, pronikají 4 zadní lícni zuby, obyčejně dříve dolejší než hořejší a po páru. Tím jest prvá d. ukončena, a to ve většině případů po uplynutí 2 1/4 roku.

Řezání se mléčnicků probíhá většinou beze známek, tak že rodiče ani nevědí o d-ci právě probíhající; někdy se však vyskytují příznaky nepřijemné, více méně prudké, jako svědění

dásní, protože dítě jeví snahu do něčeho kousati, prsty do úst strkati, a libuje si, čistíme-li jeho ústa. Jiným příznakem jest hojně slinění, které se objevuje dříve, nežli se mléčník prořeže, a obyčejně při řezání se prvních zubů bývá silnější, později někdy ani nebývá. Další příznaky jsou: zvýšená teplota v ústech, překrvení, zduření a citlivost dásně, následkem čeho dítě má žízeň, menší chuť k jídlu, průjmy, vrhnutí, kašel, mrzutost, plačtivost i křeče.

Při druhé d-ci vedle výměny zubů mléčných prořežují se zcela nové zuby. Během 5. nebo 6., nejvíce v 7. roce pronikne 1. stolička, která značí počátek druhé d. Po objevení se tohoto zuby nastává výměna mléčných zubů, a to v 8. roce středních, v 9. postranních řezáků, v 10. roce prvních, v 11. druhých lícnicích zubů, ve 12. roce špičáků, ve 13.—16. roce prořeže se 2. třenovec, kterým se také končí druhá d. Třenovec 3., t. zv. »zub moudrosti« čili »pozdňák«, proniká mezi 16.—28. rokem, někdy až ve 30. Zub ten doplňuje počet na 32, a sice 8 řezáků, 4 špičáky, 8 lícnicích zubů a 12 třenovců. Druhá d. probíhá z pravidla bez obtíží, poněvadž je cesta pro zuby již upravena d-ci mléčníků. Zárodek zuby stálého nalézá se totiž pod zubem mléčným, a vzrůstem svým působí naň tlak, čímž tento jest neustále zvedán do výše, a zároveň ho od kořenu ubývá.

Ozubatění podrobeno často nepravidelnostem, a to co do času, počtu, seřazení a vlastností zubů. Další odchylky spočívají ve stupňování příznaků d-ci provázejících, tak že u dětí citlivých vzniká kašel, rýma, zánět průdušek, zácpa, u jiných průjem, bolení hlavy, horečka a p. Je-li dítě nemocno, ať již onemocnělo náhlou, nebo vleklou nemocí, snadno nastává odchylka v d-ci, obzvláště snadno při křivici a krticích. Omylem jest každé onemocnění, vzniklé za doby d., vykládati jako následek její a vyčkávatí, že při ukončení ozubání opět zmizí. Při pravidelné d-ci netřeba zvláštních opatření, jen radno jest čistiti pilně ústa; při nepravidelnostech nezbyvá, než vyhledati lékaře. Nr.

Dentin viz Zub.

Dentinoid viz Odontom.

Dentista (z lat.), zubní lékař.

Dentitio [-ticio], lat., viz Dentice.

Denton and Haughton (dentn end hótn), město v angl. hr. Lancasteru, na žel. trati z Manchesteru do Sheffieldu, má kamenouhelné doly, výrobu klobouků a 13.093 ob. (1891).

Dentulinus Vít z Turtelšteina, vynikající právník (* kol. 1570 v Roudnici — † 21. října 1613 v Praze), prokurátor při hořejších soudech v Praze. Byl muž nevšedně vzdělaný a značně zámožný, jenž vedle rozsáhlé praxe rád vyhledával styky s učenými literáty tehdejšími a přízni svou začasté jim se zavděčoval; za to býval od nich při různých příležitostech, zejména při ženitbě r. 1594 s Marketou Rufovou a 1606 s Annou Lipnickou latinskými verši dosti hlučně osiavován a též dedikacemi skladeb vyznamenáván R. 1601 měl účastenství v poradách týkajících

se některých oprav v koleji Karlově; nejštědřeji však podporoval školu u sv. Jindřicha, kdež byl farním osadníkem, a také na kostel tamější v posledním odkaze pamatoval. Na sklonku života dna v nohou jej velmi trápila. Kámen s nápisem z hrobky, kterouž krátce před svou smrtí poříditi si dal, u sv. Jindřicha

Č. 1108. Znak Dentulina z Turtelšteina.

dosud se spatřuje. Literární činnost D-nova byla jen nepatrná. R. 1598 povýšen do stavu šlechtického s přídomek »z Turtelšteina« a obdržel za erb: v červeném štítě hrdličku stříbrnou, jejíž krk proboden zlatým šípem; z klenotu vedle fašrných červenostříbrných vyčnívá v zeleném věnci šestihránná zlatá koruna. Z přibuzných jeho bratr Martin byl duchovním správcem v Dobrovici na panství Henyka z Valdšteina. — Viz též Archaeol. pam. VIII., str. 613 a Čas. Č. M. 1880 str. 356. Thř.

Dentulus (Zoubek), latin. pojmenování pražského arcibiskupa Moravana Mat. Zoubka z Bílenberka (v. t.), jak vykládá se v lat. pohřebním kázání (Dens leoninus pusillus etc.), vydaném r. 1675 klášterem břežnovským. Obvyklý název Sobeck nebyl by tudíž nic jiného, než pravopisná proměna moravského Zóbek a českého Zoubek. Thř.

Dentura, z franc. denture, chrup, o zubí.

Dentzel Georges generál franc. (* 1755 v Türeckheimě — † 1828 ve Versailles). Byl původně pastorem v Landavě, stal se však členem konventu a byl poslán k armádě rýnské, kde přísně vystupoval proti pruským úplatkům. Za Robespiera byl uvězněn, stal se pak členem rady starců a za Napoleona brigádníkem a baronem.

Denudace (z lat. denudatio = obnažení) značí ve fyzikální zeměpisu a geologii odnášení částic uvolněných na povrchu zemském a ukládáním jich s míst výše položených na místa nižší. Konečným účelem všeliké d. jest, aby veškerý vyvýšeniny povrchu zemského vzniklé dislokacemi a účinky vulkanismu byly srovnány a vytvořena rovina denudační. Horizontální písčité a kamenité pouště označované názvy Serír, Sebcha, Hamáda jsou výsledkem činnosti denudační, »Bad Lands« ve Wyomingu, Dakotě, Coloradě tvořily druhy

lirou, rovnou planinu, která nyní silami denudačními jest rozervána ve tvary nejrozmanitější, a Musketo prolašuje o pouštích turkických, že jsou taktéž výsledkem d. Postup d. jest různý podle klimatických a meteorologických poměrů jednotlivých krajín, jiný v tropech, jiný v krajínách polárních a jiný opět v krajínách erodovaných nebo na pobřeží mořském. V tropech pokračuje zvětrávání velmi rychle, ale není tam dostatek sil, jež by uvolněné částice rychle odstranily, takže d. jest poměrně skrovna. Naproti tomu veliké účinky jeví d. ve velehorách, kdež nejen jsou činný veškerý síly, jež podmiňují rychlé zvětrávání, nýbrž i značné rozdily ve více podporují odstraňování zvětralého materiálu do nížin. V pralesích jest d. nemožná, poněvadž bujně rostlinstvo veškerý odloučené částice zadržuje, naproti tomu v poušti vítr veškeren písek hravě unáší. Intenzita d. jest největší na velehorách, pokud se pnou nad hranici rostlinstva, ve středohorách jsou účinky její značně slabší a nejskrovnější v nížinách. V krajínách polárních sice mráz skaliny rozrušuje, avšak toliko nejmenší částice odplavovány bývají vodou a velké balvany zůstávají ležeti právě tak, jako na poušti, kdežto ve velehorách i tyto se odstraňují. Podle podnebí jednotlivých krajín jsou také rozdílny mechanické síly, jež při d-ci v prvé řadě působí; vedle tíže jest veledůležitým činitelem voda ve stavu tekutém i pevném (ledovce) a to nejen jako síla transportující, nýbrž též jako činitel erodující, a konečně proudy vzdušné. Hledíce pak k jednotlivým těmto faktorům a působení jejich na povrch zemský, rozeznáváme d-ci fluviatilní (účinkem vod tekutých), d-ci glaciální (účinkem ledu a ledovců) a d-ci aeolickou (účinkem vzduchu). Účinky vody jako síly denudující závisí jednak na spádu množství vody, jednak na jakosti a uložení zvětralých hornin. Příkrý svah a řídké rostlinstvo podporují odlachování částic uvolněných; naproti tomu vedle uvedeného mechanického rozrušování přispívá voda rozsáhlou měrou k chemickému rozkladu hornin a tento process jest zase bujným rostlinstvem (hlavně v mírném pásmu a v tropech) značně podporován. Rovněž ledovce odstraňují značné množství hlíny, písku, šterku a p. ze svahů a temen horských do údolí. Avšak nejmocnější činitelem denudačním jest mechanická síla větru, jež obrovské spousty částic v podobě jemného prachu přenáší s místa na místo; a tato aeolická d. rozvíjí se v obrovských rozměrech v krajínách s nepatrným množstvím srážek dešťových, kde rostlinstvo skoro úplně schází. Proto také d. v pouštích jest nyní předmětem bedlivého studia. V poušti není pravidelných srážek a jenom zřídka dostávají se lijáky; avšak právě tyto lijáky, jež spadají s velikou prudkostí, rozvíjejí neobyčejnou sílu transportující, stupňovanou ještě tím, že rozrušené horniny v poušti skládají se ze sypkého šterku a písku a nejsou vespolek splepeny hlinou a bahnem: účinky pak těchto krátkých ale prudkých lijáků bývají mnohem

mocnější, než kdyby množství vody jejich bylo rozděleno na několik deštivých dnů. Jest tedy denudující síla dešťů v poušti veliká, avšak vyskytující se jen velmi zřídka zůstává za účinky, způsobenými velkým rozdílem mezi teplotou denní a noční. Lysý povrch skal, prostý všeliké pokryvky prsti a nechráněný rostlinstvem, jest při suché atmosféře, jaká v poušti panuje, vydán úplně účinkům teploty. Nerušená insolace (vnikání, vssávání slunečních paprsků) nerovnoměrným zahříváním způsobuje na povrchu skal a balvanů odprýskávání částic šupinovitých nebo lasturovitých, a tento úkaz zvaný desquamací objevuje se právě tak na různých vápencích jako na žule. Naproti tomu zvětrávání pochodem lučebním jsouc odkázáno na přítomnost vody jakožto činitele vysoce důležitého, má v poušti význam toliko místní, a naskytuje se hlavně jen ve stínu, kde vlaha se rychle nevypařuje a delší dobu může účinkovati (v dutinách, puklinách, úzkých roklích, na zpodu skal, kam paprsky sluneční nepadno pronikají); teprve během tisíciletí bylo by pozorovati na místech takových zřetelné účinky denudační. Zvětrání způsobem uvedeným nevyskytuje se na větších plochách, nicméně přece vytváří na skalách tvary pozoruhodné, na př. okrouhlé díry, jeskyně a zejména prosulé skály tvaru hřibovitého. Vedle insolace a občasných lijáků jest vítr nejdůležitějším činitelem při utváření povrchu zemského v pouštích, a jemu připadá zde též úloha, kterou v krajínách na srážky bohatých vykonává voda ať již tekutá, ať zmrzlá. Vítr vyniká tu činností jak transportující tak denudující. Odnášeje vše, cokoli insolací, prudkými lijáky a zvětráním na skalách bylo uvolněno, zabraňuje hromadění odloučených částic, vystavuje nové nerozrušené plochy skal účinkům insolace a kupí písek s výšin odnesený v údolích, při čemž vertikální a vírovitý jeho pohyb jest geologicky veledůležitým faktorem při vývoji kotlin a údolí, na druhé pak straně mechanické působení písku větrem unášeného, omítajícího lysé skaliny, vyvíjí značnou činnost denudující. Odvívání písku větrem, zvané deflace, jest nejdůležitějším pochodem denudačním v poušti. Denudující činnost větru jest v poušti mnohem mocnější než činnost vody, poněvadž tato z veliké části jest závislá na nerovnostech povrchu zemského, kdežto vítr denuduje i na úplně rovinně, když na ní shledá materiál uvolněný. Vůbec činnost větru má na utváření povrchu pouští vliv největší; bez deflace by d. v poušti ihned zanikla, poněvadž rozrušování kamení děje se toliko na povrchu, kdežto vítr nemaje překážek v pokryvce rostlinné, odkrývá odnášením uvolněných částic stále nové plochy pro činnost faktorů rozrušujících. Celkem tedy možno o d-ci v poušti říci tolik: Insolace a zvětrávání mají činnost přípravnou a poskytují materiál pro deflaci; erodující a transportující činnost vody přichází k platnosti sice jen zřídka, ale dostaví-li se, jest účinek její tím intenzivnější. Srv. Neumeyer, Erd.

geschichte sv. 1., str. 368 n. (Lipsko, 1886); Zittel, Beiträge zur Geologie und Palaeontologie der Libyschen Wüste (Kassel, 1888); Walther, Die Denudation in der Wüste und ihre geologische Bedeutung (Lipsko, 1891); Geikie, On the Denudation now in Progress (Geolog. Magazin, 1868); Penck, Über die Erdziele der Denudation (1892).

Denunciace (latin. *denuntiatio*), oznámení, udání, výstraha. 1) **D.** v právu římském slula výstraha daná ženě svobodné dle *Claudianum senatusconsultum* (v. t.). — 2) **D.** v práve římském a obecném jest oznámení, jež cessionář učinil dlužníkovi o postupu, aby dlužník nemohl již plniti postupujícímu věřiteli. — 3) **D.** v římském právu processuálním bylo ústní obelání žalovaného, jenž k soudu se nedostavil, ač zvěděl o obelání. — 4) **D.** v právu trestním tolik co udání. — **Denuntiatio litis** viz Interventio ve sporu.

D.-ci zove se též udání trestního skutku a provinilce vrchnosti církevní. Rozeznává se: **d.** evangelická (*evangelica*), jež po smyslu evangelia (Mat. k. 18. v. 15—17.) tím způsobem se děje, že udavač marně napomenuv předem soukromí, pak před svědky, potom teprve zprávu k vrchnosti vznáší, a **d.** soudní (*judicialis*), udání učiněné příslušnému soudci, při čemž však z pravidla nevychází udavači povinnost průvodu, jak žalobci se děje. Soudní udání podnět dává ku trestnímu řízení jako obžaloba a inkvisice. **Da.**

Denunciant (z lat.), udavač; **denunciát**, udání, obvinění; **denuncovatí**, udání.

Denver, hl. město v hrabství Arapahoe v severoamer. st. Coloradě na South-Platte-Riveru a na vých. svahu Skalných hor, uzel železných drah, založeno bylo roku 1858 od zlatokopů, vzrůstá se však každým rokem; kdežto r. 1870 mělo 4759 ob., v r. 1880 již 35.630, napočítlo se r. 1890 obyvatel 106.713; jest moderně stavěno, má katedrálu, 16 kostelů, veliký a krásný operní dům, 3 divadla, vodovod, universitu, veřejnou knihovnu, mnoho peněžních ústavů, mincovní a celní úřad, továrny na železné a ocelové výrobky, výrobu strojů, skla, mnoho parních pil, bohatá ložiska zlata a stříbra v okolí, a veliký obchod se všelikými předměty, tak že jest středem obchodu skoro celého západu.

Denza Francesco, astronom italský (* 1834 v Neapoli). Vstoupiv do řádu barnabitů, studoval v Maceratě a Římě, r. 1857 dosáhl doktorátu filosofie v Turíně a od té doby vyučoval fysice a mathematice v Montcacherii, až 1889 povolán za ředitele nově zřízené hvězdárny vatikánské, kdež dosud působí. Vydal mnoho, najmě meteorologických pojednání, mezi kterými periodická publikace *Bolletino meteorologico* (od 1866) nad jiné vyniká. Dílko jeho *Le armonie de Cieli* dočkalo se již 3. vydání. Psal mimo jiné: *Elementi d'aritmética* (Turin); *Le meteori cosmiche* (Milán); *Istruzioni per le osservazioni meteorologiche* (Turin); *Le stelle cadenti* (t.); *Le aurore polari* (t.); *La meteorologia in Italia* (Řím);

Leggi della variazione dell' elettricità atmosferica (Turin); *La meteorologia e la fisica terrestre* (Řím).

Denzel Bernhard Gottlieb, paedagog něm. (* 1773 ve Štuttgartě — † 1838 v Esslingách). Vystudovav theologii **D.** stal se vychovatelem ve Frankfurtě, 1802 farářem v Schaffhüzech, r. 1806 v Pleidesheimu (ve Württembersku) a r. 1011 v Esslingách, kde byl také jmenován inspektorem učitelského semináře a později praelátem. **D.** jest přívržencem Pestalozziovým a zároveň zastancem mnohých zásad didaktické Komenským vyslovené. Žádá, aby dítě beze zření k určitému povolání vedeno bylo k tomu, co náleží ku vzdělání obecně lidskému a čeho člověk ve svých přirozených a společenských poměrech potřebuje. Zvláště o školu obecnou v Německu získal si **D.** zásluhy. Hlavní jeho spisy jsou: *Die Volksschule ein methodischer Lehrkursus* (1817); *Einleitung in die Erziehungslehre* (Štuttgart, 1826—34, 3 d.) a *Entwurf des Anschauungsunterrichts* (9. vyd., 1880).

Denzí [-nci] Antonio, ital. herec a skladatel na poč. XVIII. stol., jež štědrý přítel umění Frant. Ant. Sporck z Benátek do Prahy povolal, aby řídil jeho soukromou operu, kterouž velkým nákladem vydržoval. **D.** vypravil zde asi 60 zpěvoher, z nichž pozoruhodna jest hra *Praha nascente da Libussa e Primislao* (Praha rodící se z Libuše a Přemysla), která jsouc věnována české šlechtě doznala úspěchu neobyčejného.

Denzinger: 1) **D.** Heinrich, katolický bohoslovec (* 1819 v Lutichu — † 1883 ve Vircpurre, bohoslov. studia dokončil v Římě a stal se 1848 professorem dogmatiky ve Vircpurre, náležeje k těm, již katol. učení podávali pozitivním způsobem dřívějším, totiž z písma a tradice na základě rozhodnutí církevních; on zejména přispěl k vítězství nad stranou rationalistickou. Sepsal: *Die spekulative Theologie Günthers* (1853); *Vier Bücher von der religiösen Erkenntnis* (1856); *Enchiridion symbolorum et definitionum* (1854—74 pětkrát vydána) a *Ritus Orientalium, Coptorum, Syrorum et Armenorum* (1863). Mimo to napsal též některé drobnější spisy a vydal tiskem některé spisy dávných bohoslovců (*de Rubeis*, Prud. Maran a j., viz Migne, *Patrum latinorum opera* CXLII.).

2) **D.** Franz Joseph, architekt (* 1821 v Lutichu), studoval na universitě vircpurské, pak na polytechnice a akademii v Mnichově. Vstoupil do státní služby, přijal však místo za civilního stavebního inženýra v Rezně, kdež vložen na úloha vystavěti dům, což během desíti let skvělým způsobem provedl. Rovněž byla mu svěřena stavba požárem zničeného chrámu a farní věže ve Frankfurtě n. M. Jiné znamenitější stavby jeho jsou: lázeňský dům saliny v Chyžici, chemické laboratorium university v Erlangách, farní chrám v Burgauslích, městský archiv a chrám sv. Tří králů ve Frankfurtě. R. 1880 vstoupil do státních služeb bavorských a žije nyní v Mnichově, jsa vrchním stavebním radou.

Deo annuente (lat.), s božím svolením, dopuštěním.

Deoband (Deobund), město v okr. sarunpurském v indobrit. Severozáp. provinciích na 29° 41' s. š., velmi živé a čilé, provozující obchod s obilím a zelinami, die tračce z nejstarších měst indických (3000 let staré), má 22.116 obyvj.

Deo consilium (latin.), u boha (jest) rada

Deodand (z lat. *Deodandum*), co sluší Bohu. V středověku nazýváno tak jmění propadlé, jež za příčinou způsobené škody mělo se dáti poškozenému nebo dědicům jeho, státu nebo k účelům dobročinným. Po právu staroanglickém pokládána za d. [diodend] veřejná pozůstalost samovrahova. *Byť.*

Deodara viz Cedrus.

Deodat (Bohdan), jméno omylem dávané Thiddagovi, biskupu pražskému. Viz Thiddag. *Vac.*

Deodat Jiří (* v Damašku v pol. XVII. stol. — † kol. r. 1740 v Praze), zvaný po rodině také Damascenus nebo Gorgos Hatalah il Damški, prvý pražský kavárník a kn. spisovatel. V obchodních záležitostech svého otce pobyl v mládí svém v Africe (v Káhirě a Tripoli) a naučiv se italsky navštívil roku 1699 Řím, kde od vyznání armenského přestoupil ke katolicismu. Podnětem antiochijského patriarchy Ignacia Petra, s nímž v mládí se seznámil, chtěl se státí missionářem, avšak nechal toho, když Ignacius mezi tím zahynul, i zůstal v Římě, jež opustil po 4 letech, aby si prohlédl Evropu. Setkav se r. 1704 ve Vídni s jakýmsi krajanem svým, nechal se jím přemluvit k odvážným obchod. podnikům, při nichž zámán od přítele toho, ztratil všechno jmění. Nouze a rada známých zavedly jej do Prahy a učinily ho prvním kavárníkem v Praze, kde posud kávu jen v lékárnách prodávali. V pestrém oděvu nosil D. skrovnou svou kavárničku po ulicích, ale záhy dařilo se mu tak výborně, že zařídil si kavárnu na Starém Městě (na rohu Liliové a Jesuitské ul. v domě č. 191 řeč. u Koznovů neb U zlatého hada), kde nabyl i práva měšťanského. Vzkvétání jeho obchodu, později značně rozšířeného, zmařili mu židé, rozhněvaní četnými jeho polemikami s pamflety. Těmi připraven D o úvěr, dluhy jeho skoupeny a on sám úplně ochuzen, tak že v nedostatku umřel. Jako celý život tohoto dobrodruha, tak i jeho něm. a lat spisy nábožné a mravoučné jsou podivným zjevem již svými dlouhými tituly. Vedle několika rukopis. děl chovaných v pražském archivu zbyly po něm 4 listy obsahu namnoze jesuitsky mravoučného a polemického: *Proverbiu arabicum: Men amanak la tachunoh Vamen chanak le tamenoh; id est: Qui fidei tuae se committit, idem serva, et qui fidem frangit, cave ne fidas. Sapiens Magnati Consilium, ut idoneum filio vorideat fidumque praefectum, in quodam facto nimadversum, quod Tripoli etc. contigit et interea fuit Arabico descriptum idioma* (Praha, 1712); *Der wahre Wegweiser ist die Forcht Gottes etc.* (t., 1719); *Speculum veritatis, sive*

colloquium inter Hebraeum et Georgium Deodatum Damascenum (t., 1714); *Kurtze Vorstellung und Erklärung derer drei vornehmsten in der ganzen Welt befindlichen Glauben. Nämlich des Christlichen. Jüdischen und Mohametanischen* (t., 1734). Také dvě jeho ryté podobizny, starší a mladší, po něm zůstaly.

Deo favente (lat.), z přízně boží.

Deo gratias [-gracias] (lat. Bohu díky), formule liturgická, kterou se Bohu díky činí za obdržení dobrodiní, a to: a) při mši sv. po epištole, po *Ite missa est a Benedicamus Domino* a po posledním evangeliu; b) v breviři při jitřní na konci každého čtení (lekce) vyjmouc na zelený čtvrtek, veliký pátek a bílou sobotu, po kapitolách a po Benedicamus Domino, a na konci lectio brevis při primě a doplňku. Ve starých dobách církve užívalo se jí zhusta i mimo liturgii, jmenovitě v Africe, kdež se stala i rozeznávacím pozdravem mezi katolíky a donatisty (tito užívali formule *Deo laudes* = Bohu chvála) a kde proto *Deo gratias* vyskytalo se zhusta i jako jméno křestní. *Sa.*

Deogratias, příjmi bratra laika ze řádu kapucinského, který klášterním jménem slul Felix. Nar. 1515 v Cantalice v Umbrii, přijat byl ve 30 letech do kláštera a po noviciátě poslán do Říma sbírat almužny pro řád, což po 40 let konal trpělivě a s veselou tváří, děkuje za každý dar slovy: »Deo gratias!« Zemřel r. 1587. Římané vážili si skromného mnicha, jež papež Klement XI. pro zbožný život r. 1712 prohlásil za svätce. *Vac.*

Deo juvante (lat.), s pomocí boží.

Deóls [deól], též Bourg de D. neboli Bourg-Dieu, obec ve franc. dep. Indre, arr. châteaurouxském, na ř. Indře, 1 km sev. od Châteauroux, má zajímavé zbytky býv. opevnění, starobylého opatství benediktinského (věž velkolepého chrámu rom. r. 1844 pobořeného) a kryptu z V. stol. se sarkofagem sv. Lusora; 2321 obyvj. (obec 2657, 1891), výroba lučebnin, pěstování hedvábí. D., latin. *Dolum*, bývalo hlav. městem vévodství Dolního Berry. Papežové sídlivší ve Francii rádi pobývali ve zdejším opatství.

De omnibus rebus et quibusdam aliis (lat.), o všech věcech a (ještě) některých jiných (mluviti, psáti), frase, jež odvozuje se od podobné věty Giovanna Pica hraběte Mirandolského = mluviti, psáti o věcech nenáležejících k předmětu, o němž se jedná, s vedlejším pojmem neladnosti (bez ladu a skladu).

Deonerace (z lat.). sproštění břemene, ulehčení.

Deontologie (fec.), nauka o povinnostech, u J. Benthama označení ethiky nebo morální filosofie.

Deoprajág, poutnické místo v Garhválu v indobrit. Severozáp. provinciích, na soutoku ř. Bhágíratí a Alaknandy, který odtud nazývá se Gangou, na 30° 8' s. š., s prastarým chrámem Ramašandy, vystaveným v podobě vysoké pyramidy a velikých, maltou nespojených balvanů. Poutníci očišťují se od svých hříchů

koupající se ve třech nádržkách skalních, protože proud Gangy jest příliš prudký.

Deosai, Deotsai (t. j. rovina bohů), pustá, neobydlená vysočina mezi Kašmírem a Baltim (Malým Tibetem), 3660—4000 m vysoká, jen řídkým vrbovím tu a tam porostlá, obklopená horami přes 5000 m vysokými, z jejichž ledovců vznikají četné prameny a potoky.

Deotyma viz Łuszczewska Jadwiga.

Depa (depo, dipo): **1**) D. dělková míra v nížozemské části Sumatry = 1,8288 m; — **2**) polní míra na ostrově Pulo-pinangu (britská Zadní Indie) = 4 čtverečním hastám = 0,8364 m².

Depaotlo (lat.), vyrovnání.

Deperateanu [-cian] Alexandru, básník rumunský (* 1835 v Deparati — † 1865). Navštívil pro své vzdělání Německo a vrátil se na svůj statek, byl nějaký čas podprefektem. Pod Cuzou byl zvolen za poslance. Sbírkou básní *Doruri și amoruri* (1861) stal se jedním z nejvýznačnějších básníků novější rumunské Plejady. Opěvává lásku, venkov, vlast a dosahuje někdy unášející mohutnosti cítěného vzletu. Řeč není všude stejně pečlivá a je přeplněna neologismy.

Deperoleux [-rsié]: **1**) D. Antoine, matematik a mechanik franc. (* 1703 v Cessous, † 1768 v Paříži). Naučil se matematice v koleji jezuitské v Lyoně, přišel do Paříže a zjednal si záhy pověst jako přesný strojítelem hodin slunečných, a práce jeho velmi hledána. Při tom studoval matematiku a vydal pak *Tables astronomiques* (Paříž, 1740); *Traité de trigonometrie rectiligne et sphérique, avec un traité de gnomonique et des tables de logarithmes* (t., 1741). V násl. letech zabýval se, vyzván vládou, opravováním Halleyových tabulek úmrtností, a brzy potom vydal spisy z oboru arithmetiky národohospodářské, dosud důležité: *Essai sur la probabilité de la durée de la vie humaine* (t., 1746); *Réponse aux objections contre l'essai sur la probabilité* (t., 1746); *Additions à l'essai etc.* (t., 1760). Pak vydal *Mémoire sur la possibilité et la facilité d'amener auprès de l'Estrapade, à Paris, les eaux de la rivière d'Yvette* (2. vyd. s dodatky t., 1777), kterýžto projekt později uskutečněn průplavem Quercským. D-ova pojednání o mechanice užité, z nichž mnohá mají velikou cenu vědeckou, vyšla v l. 1735—1768 v memoirech akademie věd v Paříži. Nejdůležitější jsou tyto: *Sur une machine à élever les eaux* (1735); *Sur la courbure qu'on doit donner aux ondes, dans les machines pour mouvoir les leviers ou balanciers* (1747); *Description d'un niveau* (1748); *Sur la conduite des eaux* (1750); *Sur une source qui donne, vers la fin d'été, plus d'eau la nuit que le jour* (1754); *Mém. dans lequel on prouve que les aubes des roues, mues par les courans des grandes revieres, seroient beaucoup plus d'effect, si elles étoient inclinées aux rayons etc.* (1759); *Sur le tirage de chevaux* (1760). D. byl členem několika akademii a královským censorem. Jeho snaha pro obecné dobro zjedнала mu přijetí »citoyen philo-

sophe«, jež Voltaire mu přičknuv ve svém románě »*Homme aux quarante écus*«, jehož D. jest hrdinou. AP.

2) D. Antoine, mathem. franc., synovec před. (* 1753 v Cessous — † 1799 v Paříži). Vzdělav se na koleji Navarrské v Paříži, již 17letý vyučoval mathematice a byl pak profesorem fysiky a chemie na ústavech sekundárních a konečně na Ecole centrale du Panthéon. Mimo jiné sepsal: *Notions du calcul géométrique et d'astronomie* (Paříž, 1778); *Traité des annuités ou rentes à terme connu* (t., 1781); *Dissertation sur le moyen d'élever l'eau par la rotation d'une corde verticale sans fu* (Amsterdam, 1782); *Dissertation sur les globes aérostatiques* (Paříž, 1783). AP.

Département [-rtmañ], franc. (špan. a portug. *departamento*), rozdělení, odbor; značí zvláště odbory v úřadech, na př. jednotlivá ministerstva. Ve Francii a na příkladě jejím v některých státech románských, zvl. jihoamerických, znamená vyšší obvod správní (kraj). Zákonem ze dne 22. pros. 1789 rozdělena Francie na místě dřívějších provincií na d-y a tyto na distrikty (později *arrondissements*), skládající se z kantonů. R. 1790 (dekr. ze dne 26. ún.) zřízeno 83 d-ů, většinou dle biskupských diocésí, a nazvány jmény čelných řek, pohoří a pod. Výboji vzrostl počet jejich r. 1811 na 130, r. 1815 klesl na 86, r. 1860 připojením Savojska a Nizy přibylly 3 a r. 1871 po míru Frankfurtském ubylly 3, tak že jest jich nyní 86 vedle teritoria Belfortského a 3 d-ův alžírských. D. spravuje prefekt (*préfet*), jež zastupuje generální sekretář; jemu po boku stojí rada prefekturní (*conseil de préfecture*, viz V. sv., 588) jako sbor poradní a nižší správní soud, kdežto záležitosti samosprávné vede rada generální (*conseil général*, V. 589). D. je právní osobou (dekr. z 9. dub. 1811); k veřejnému jmění jeho náležejí silnice departementní (*routes départementales*), dráhy místní a některé budovy veřejné (sídla, úřady). Žaloba na d. musí býti z měsíce před podáním ohlášena a odvodněna prefektovi. Důchodem d-u je výnos jmění jeho, příspěvky k silnicím vicinálním, na něž d. dohlíží, poplatky za čištění průplavův a řek nesplavných, dávky z vod mine-rálních. Řádný rozpočet tvoří vedle toho ještě příjmy z přírážek (*centimes additionnels*, V. 295) a dávky školské; mimořádnému rozpočtu patří dary, odkazy, zápůjčky; tyto mají se uzavíratí na umovení (annuity). K řádným vydáním náležejí náklady na umístění úřadů (prefektury, gen. rady, četnictva, soudu porotního, civilního a obchodního), na silnice departementní a vicinální, ošetřování choromyslných a nalezenců, zdravotnictví a školství; k mimořádným nákladům na stavby úřední a na umovení dluhů. Rozpočet sestavuje prefekt; gen. rada se na něm usnáší a upraví se dekretem. Stát má dozor nad finančním hospodářstvím d-u. D. bývá sídlem arcibiskupa nebo biskupa, divisionáře nebo brigádníka komory obchodní, rektora nebo inspektora akademie, ředitele daní přímých, cel a důchodků, pošty a telegrafu;

soudu porotního; obvod soudního dvoru apelačního obnáší několik d.ů. *Hs7.*

Departementní kommissee (*commission départementale*) viz Conseil (général) V., 589.

Departioe (z lat.), rozdělení.

Depazea. Jménem tím označovalo se dřive a označuje se v praxi dosud několik nesamostatných řodů houbových, které jsou toliko článkem v vývoji různých Pyrenomycetů (zvl. řodu *Sphaerella*), jevíce se v podobě zvláštních plodnic nepohlavních a malovýtrusných, známých pode jménem spermogonie. **D.** jest houba parazitická a její mycelium způsobuje na listech rozličných rostlin skvrny, kteréžto liší se od skvrn jinými houbami způsobených tím, že na nich povstávají četná drobná spermogonia, zapuštěná více méně do substance listové. Výtrusky obsažené ve spermogoniích (feč. *spermatia*) jsou nad míru četné a jednobuněčné, uvolňující se teprve zrušením hořejší partie spermogonií. **D.** škodí mezi jiným také listům rozličných bylin kulturních, na př. řípy, špinátu, rybízu, malin a ostružin atd., nejsouc právě zhoubnou. *lč.*

Depekorace (z lat.), ubývání dobytka, výraz, jež zavedl a upotřebil prof. dr. J. B. Lambl svým spisem »Depecoration in Europa« (Lipsko, 1878) pro svou theorii o poměru hospodářského zvířectva k lidnatosti krajín. Dle této theorie musí nastati a nastává v každé krajíně, t. j. na dané rozloze pozemkové, ubývání dobytka za jistých příčin a podmínek národohospodářských, ku kterým v přední řadě čítá Lambl přibývání lidstva, jakéž skutečně ve všech téměř zemích se děje. Rozeznává d. ci absolutní (naprostou), když dobytka v určitých obdobích vůbec ubývá, a d. ci relativní (poměrnou), když počet nebo živá váha veškerého dobytka oproti stoupajícímu počtu lidstva v určitých obdobích poměrně klesá. Ku vystavení své theorie pobádan byl Lambl hlavně učením některých odborníků hospodářských, kteří usilovali o rozmnožování dobytka v usodlostech hospodářských hlavně za tím účelem, »aby bylo více hnoje«, kteroužto bludnou nauku Lambl s úspěchem porázel jakožto národohospodářsky i hmotně nesprávnou, ano škodlivou. *JL.*

Dependence (lat.), závislost, příslušenství. — Ve filosofii jest d. čili závislost poměr mezi oběma členy soudu hypotetického: Je-li *A*, jest *B*. Klad položky *B* závisí na kladu podmínky *A*. Na př.: Je-li válka, jest draho. Závislost položky jest závislost kladu. Kladem podmínky klade se vždy položka, zamítnutím položky zamítá se i podmínka. Žádný závěr však nenásleduje z kladu položky, ani ze zamítnutí podmínky. I v soudě kategorickém (*A* jest *B*) závisí přísudek na podmětě; jest to však jiný druh závislosti. Pojem *B* jest znakem, vlastností podmětu *A*, poměr jejich jest přívlastnost (*inhaerentia*). Přívlastnost či přímětnost jest druhem závislosti. Proto lze každý soud kategorický vysloviti formou hypotetickou, ale obráceně nelze každý soud hypotetický vyjádřiti kategorickým, neboť není každá závislost přívlast-

ností. Závislost kladu trvá i mezi prostředky a účelem, prostředky jsou podmínkou účelu. Závislost mezi příčinou a účinem jest závislost příčinná, příčinnost, zákonnost nebo kausalita. Zákonnost předpokládáme při vysvětlování všech zjevů přírodních. Dostačující podmínka změny nebo vztahu, t. j. faktum, ze kterého je lze odvoditi, jest jejich věcný důvod (*Realgrund*). Příčina jest věcným důvodem účinu. Věcný důvod jest pojem nadřaděný, příčina pojem podřaděný. Věcný důvod (*ratio essendi, fendi*) jest něco jiného než důvod logický (*ratio cognoscendi*). Kausalita reálná nesmí se zaměňovati s poměrem logickým důvodu a následku. Závislí-li zjev *A* na jiném zjevu *B* tím způsobem, že mění se dle určitého zákona *A*, když se mění *B*, říkáme, že *A* jest funkcí *B* [$A = f(B)$]. Na př.: Intenzita galvanického proudu jest funkcí síly elektromotorické, odporu a vodivosti drátu. Výška duhy jest funkcí výšky slunečné. Závislost příčinná jest zajímavým a velmi nesnadným problémem filosofickým. Již ve starověku Pyrrhón z Elidy a v novém věku Hume zaujali proti pojmu kausalitě stanovisko skeptické. Kant považuje zákonnost za formální podmínku vnímání zjevů, základní pojem rozumu, jako kategorie ostatní. Moc její nesahá dle něho do říše věcí o sobě, má tedy dle Kanta zákonnost platnost omezenou. Pojem zákonnosti nevzniká ze zkušenosti, jest a priori. Schopenhauer dokazuje apriornost pojmu toho z neodvratné jistoty, jakou zákonnost ve zkušenosti předpokládáme. Herbart vykládá, jak pojem zákonnosti nutně vzniká v myslí, jakmile si uvědomíme spory obsažené v pojmu změny, a přichází k náhledu, že jest základem kausalitě sebezachování bytostí v spolubytí. J. St. Mill stanoví pravidla, dle kterých lze s pravděpodobností usuzovati zákonnost ve zjevech. Pravidla ta jsou abstrahována z konkrétních případů dějin vědy. *Pro.*

Dependentní (z lat.), závislý.

Dépense [depáns], franc., výloha, náklad.

Dépêche (franc. *dépêche*), rychlozvěst, bylo pojmenování nutných a důležitých psaní a listin, které byly zvláštními kurýry dopravovány. V novější době jmenovaly se tak telegrafické zprávy vůbec, jež se nyní prostě telegramy zovou. *Hda.*

D. v právu mezinárodním jsou veřejné listy, jež zasílá vyslanec své vládě, neb od ní přijímá. **D.** takové zasílá vyslanec ministr zahraničních záležitostí s příkazem, aby sdělil obsah jejich ministru zahraničnímu cizího státu a opis jejich mu odevzdal; tento odpovídá pak d. ší zaslanou vyslanci svého státu, jenž je pověřen v dotyčném státě cizím. **D.** mi nazvány zprávy ty, protože dopravovány rychlými posly (kurýry). Tajné **d.** bývají psány písmem šifrovým.

Depilace (z lat.), odstraňování chloupků a vlasů na abnormálních místech rostoucích za účelem kosmetickým nebo léčivým. K účelům léčebným vytažeme vlasy churavě proštěpcem epilačním, anebo kde běží o současně vytažení většího množství vlasů, možno nej-

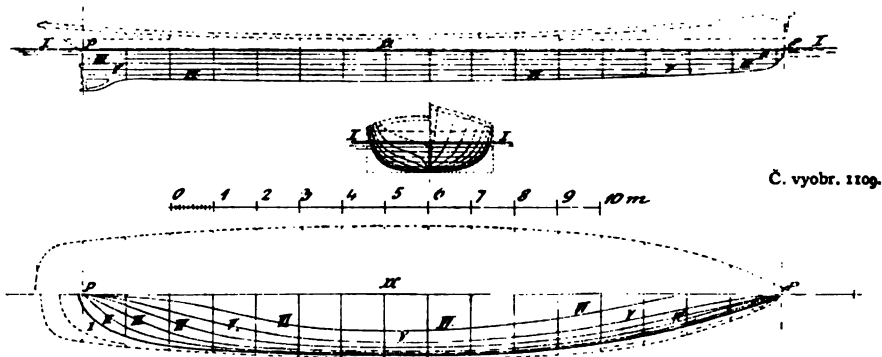
prve přilepiti kus náplasti lepkivé, silně natřené, načež strhnuvše ji i vlasy přilepené zároveň vytrhujeme. Způsob tento jest ovšem poněkud hrubý. K dokonalému zničení vlasů na místech abnormních rostoucích nepostačí však jediné jejich vytažení, neboť míšek vlasový i potom opět nový vlas produkuje. Nutno tudíž i míšek zničit, k čemuž slouží elektrolytické leptání. Do míšku vnoří se jehla, spojená s negativním pólém batterie, i vznikne chemický rozklad tkání, jímž míšek se rozruší. Výsledky elektrolysy této však nejsou vždy absolutní. Kde pouze vlasy nad kůží již vyniklé rozrušiti chceme, užíváme t. zv. depilatorií; jsou to prášky, jež s vodou v pastu smíšený byvše, vlasy rozpouštějí. Hlavní jejich součásti bývají: natriumsulhydrát, calciumsulhydrát, siričik barnatý, auripigment, vápno a j. Peč.

Depilatorium viz Depilace.

Déplacement [-asmán], franc. (ital. *dislocamento*). Myslíme-li si vodu kol plovoucího

Ve stavbě lodí užívá se slova **d.** pouze jako objemu té části trupu lodního, která pod vodu se noří, anebo jako váhy vody sladké nebo slané stejného objemu. Vyjadřuje se pak **d.** dle toho v m^3 nebo v tunách po 1000 kg . Tak na př. trup lodní ve vyobr. č. 1109. různými fezy naznačený má pouze část pod vodu se nořící plnými obrisy vytaženou a jest tedy krychlový obsah tohoto plně vytaženého tělesa **d-em** trupu; v uvedeném případě obnáší $16.6 m^3$ čili pro sladkou vodu jest **d.** onoho trupu 16.6 tun.

V loďaství vůbec užíváno slova **d.** jako hrubá únosnost lodí, to jest vlastní váha lodí zvětšená o cizí náklad (čistá únosnost čili nákladnost lodí). Tudíž vlastní váha lodí zvětšená o nákladnost její, dává celkovou či hrubou únosnost neboli **d.** Tu pak vyjadřuje se **d.** v tunách francouzských po 1000 kg neb anglických po 1016 kg , v ruských pudech po 16.4 kg (62 pudů = 1 angl.

tělesa zcela zamrzlou a těleso samo z ní vytaženo, zůstane po něm stopa — jako otisk — v podobě dutiny. Objem této dutiny nazývá se pak objemem **d-u** nebo zkrátka **d-em** onoho plovoucího tělesa. Naplníme-li dutinu tuto vodou stejné hustoty, jakou měla voda zamrzlá, a myslíme-li si dále tuto opět roztálou, nevzniká žádná změna v rovnováze hladiny vodní, nýbrž tato zůstává ve stejné výši, jako byla před zamrznutím, nesouc těleso plovoucí. Nahrazuje tudíž váha oné do dutiny vlité vody úplně váhu tělesa plovoucího a jest stejná co do objemu i váhy s oním množstvím vody, jež nořící těleso vypuditi musilo z místa zaujatého prve, než mohlo plovati.

Za příčinou této stejnosti zaměňuje se často objem a váha vody vypuzené s váhou plovoucího tělesa a jmenuje se tato též **d-em**; ano i vertikální složka hydrostatického tlaku na ponořený povrch plovoucího tělesa vzhůru působící, která těleso v plování nadlehčuje a vztlakem či výnorem (*Auftrieb*) slove, zaměňuje se s původním významem **d-u** jen proto, že v jedničkách váhy vyjádřena co do velikosti **d-u** se rovná.

tuna) neb v německých *Lasten* po 2 lodních tunách nebo po 1965.5 kg .

Vlastní váha obnášívá u lodí obchodních $\frac{1}{3}$ celého **d-u**, u válečných dřevěných až 50%, u železných 35—40% celkové únosnosti. Čím menší vlastní váha, tím větší může býti náklad při témž noru, resp. při témž **d-u**. Lodi stejné váhy mohou míti různý tvar části ponořené, tedy i tvar jejich **d-u** může býti různý (na př. plochý ponton, široká pramice, ostrá jachta) a přece musí obsahy kubické těchto různých tvarů býti stejné, pokud plovou ve vodě stejné hustoty (buď sladké nebo mořské). Jestliže však loď přejde ze sladké do mořské vody, potřebuje menšího objemu **d-u** v m^3 než ve vodě sladké, bude i méně se nořiti, poněvadž krychlových metrů slané vody po 1026 kg méně jest třeba ku vyvážení stejné váhy lodí než kr. metrů sladké vody po 1000 kg . Naopak bude se loď z moře do řeky vypluvši více nořiti než ve vodě slané.

Přirozeno jest, že čím více loď se noří, tím více vody její trup vypuzuje, tím více své **d.** zvětšuje, tím více nákladu unáší. Největší možné **d.** nastává, když loď — s uzavřenými pobočními otvory — až po okraj se noří. Tu pak dosažena právě mez únosnosti. Za-

tížili se pak loď ještě více buď novým nákladem nebo nabráním vody přes okraj (při pohybu nebo vlnobití), musí se loď ponořit, poněvadž vlastní váha, zvětšená o náklad, převyšuje již hodnotu největšího d-u. Aby se takovému přetížení menších lodic (prámů, pramic, člunů a j.) čelilo, předpisují orgány bezpečnosti veřejné jakési nejmenší dovolené vyčnívání okraje lodi nad vodu pro největší zatížení, t. zv. volný okraj (*Freibord*). Přináležející k tomu značka na obou bocích lodi (cejch) v určité vzdálenosti pod okrajem umístěná leží právě v hladině vodní, když loď nejvíce zatížená se noří.

Výpočet d-u dle lodních plánů provádí se vypočtením krychl. obsahu ponořené části trupu, což pro nepravidelný tvar její (vyobr. č. 1109.) třeba provést integrací. Myslíme-li si ponořenou část trupu rozdělenou vodorovnými řezy (vodoryskami) na nízké hranolky o výšce $d\zeta$ a o půdiciích

$$P = \int \gamma \cdot d \cdot x,$$

obdržíme integraci těchto na výšku a s patřičným vymezením

$$D = \int P \, d\zeta = \iiint \gamma \, dx \, d\zeta$$

žádané d . v kubické míře, kde γ šířky, x délky a ζ hloubky, resp. výšky značí. K vůli kontrole provádí se pak totéž rozdělením tělesa pobočnými řezy (bokoryskami) na hranolky o výšce dx a o půdiciích

$$B = \int \gamma \cdot d\zeta$$

a integraci těchto na délku, jakož i patřičným vymezením, obdržíme

$$D = \int B \cdot dx = \iiint \gamma \, d\zeta \cdot dx.$$

týž výsledek.

Prakticky provádí se tato integrace s dostatečnou přesností pomocí Sympsonova pravidla. Na př.: jest určení d. lodice ve vyobr. č. 1109. t. zv. konstruktivním plánem znázorněně, plove-li na vodoryse I. (jak také kresleno). Plochy vodorysek $P_1, P_2, \dots, P_7$ určené známým způsobem dle Sympsona, jsou tu v m^2 , $35'824, 33'2 \dots 0m^2$

1	$P_1 = 35'824$	$\frac{1}{4}$	$17'912$
2	$P_2 = 33'200$	2	$66'400$
3	$P_3 = 30'103$	1	$30'103$
4	$P_4 = 26'458$	2	$52'916$
5	$P_5 = 21'758$	1	$21'758$
6	$P_6 = 13'759$	2	$27'518$
7	$P_7 = 0'00$	$\frac{1}{4}$	$0'000$

znásobeno $2 \times \frac{216'607}{433'214}$

znásob. $\frac{d\zeta}{3} = \frac{0'115}{3}, \dots 16'607m^3 = 16'607 \text{ tun},$

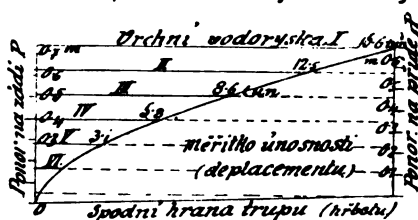
kde $0'115m$ jest stejná vzdálenost vodorysek $P_1 \dots P_7, d\zeta$.

Jest tudíž d. lodice ve sladké vodě na vodoryse I plovoucí $16.607kg = 16'6 \text{ tun}$; ve vodě slané, jejíž m^3 váží na př. $1026kg$, bylo by d. při tomto ponoru větší, a sice

$$16'607 \cdot 1026 = 17'038kg = 17'038 \text{ tun}.$$

Samozřejmě jest, že při menším noru jest d. menší. Stupnice únosnosti, resp. křivka

d-u (vyobr. č. 1110.), udává pak znázornění různých d-ů pro různé nory. Pořadnice této parabolické křivky udávají velikost d-u v tunách pro přináležející ponory jako úsečky v metrech nanášené. Tak na př. vidno z vyobr. č. 1110., že lodice ve vyobr. č. 1109. na-

Č. vyobr. 1110.

kreslená (k níž toto měřítko únosnosti patří) má únosnost (hrubou) či d. $12'5 \text{ tun} = 12.500kg$, nořili se až po vodorysku II (t. j. nořili se $0'625m$ na zádi a $0'58m$ na přídě); nořili se však až po vodorysku I (jak nakresleno), jest d. $16'6 \text{ tun}$. Takovéhoto měřítko únosnosti užívá se nejen při výpočtech stavby lodí, ale i na lodích obchodních i válečných při přejímání nákladů a pod.

Jiné měřítko užívané bývá stupnice k určení přírůstku noru pro jistý daný náklad a naopak k určení velkosti přípustného nákladu pro určitý daný přírůstek noru. Oba přírůstky ty mění se dle toho, pluje-li loď na větší (co do plochy) nebo menší vodoryse. Na př.: Lodice vyobr. č. 1109. zvětší nor o $21mm$, přistoupí-li 10 osob à $70kg$ na palubu, avšak jen tehdy, pluje-li zatížena na vodoryse I, která měří $35'324m^2$ plochy. Naproti tomu odlehčí-li se těž lodice tak, že až na vodoryse IV (pouze $26'458m^2$ měřící) pluje, přibude vstoupením týchž 10 osob à $70kg$ (tedy přírůstkem téže váhy) na palubu již $26mm$ na noru. Naopak třeba jest v prvním případě (na vodoryse I) $333kg$ ku zvětšení noru o $10mm$, kdežto ve druhém případě (lodice na vodoryse IV plovoucí) již $270kg$ k témuž zvětšení noru o $10mm$ stačí. Po.

Deplacování (v lučbě) znamená vytlačování roztoku nějaké soli roztokem soli jiné, nebo za jiným účelem vytlačování vytaženiny z jisté suroviny vytaženinou rozředěnější nebo pouhým rozpustidlem. Jd.

Déplaisance [deplézáns', franc., odpor, nechut; déplaisir nelibost, nuda.

De plano (lat.), z rovna, zkrátka, bez všelikých obtíží.

Déploiement [deploamán', franc., ve vojenství rozvinutí zástupu, vojska, sboru a pod. ze tvaru dlouhého, hlubokého a úzkého pro pochod nutného, t. j. z proudu (*colonne*) v šik nebo čelí široké, oddíl vedle oddílu, abychom zaujali postavení, ukázali nepříteli sílu a přivedli ke platnosti střešnou zbraň. — **Deployovatí** (*déployer*), rozvinouti se tímto způsobem ze proudu v čelí. FM.

Depok, ves na ostr. Javě, blíž Batavie. má seminář ku vzdělávání domorodců za katezele a učitele.

Depolarisace, odstranění polarisace, na př. optické difúzním odrazem na mdlých plochách. Dřive slula přeměna lineárně polar. světla v eliptické nebo cirkulární (na př. při odrazu na kovech) rovněž d.cí. — **D.** galvanická, magnetická. *Kčk.*

Děpold, staročeské vlastní jméno z lat. Theobaldus.

Děpoltice (něm. *Depoldowic*), farní ves v Čechách, hejtm. Klatovy, okr. Nýrsko (6,5 km jihových.), pošta Dešenice; 32 d., 222 ob. n. (1890), kostel sv. Isidora, 2 tř. šk.

Děpoltol, vedlejší větev rodu Přemyslova v Čechách, jejíž pozdější osudy jsou dosud málo známy. Zakladatelem jejím jest Děpolt I., syn knížete Vladislava I. a markrabiny Rejčky z Berku. Žil na dvoře staršího bratra svého Vladislava II. (I.), a celý život jeho jest nepřetržitým důkazem bratrské lásky a oddanosti. Když 25. dubna 1142 Vladislav poražen byl na hoře Vysoké v Čáslavsku a svěřil manželku svou, stolec knížecí a Prahu Děpoltovi, uhájil jich tento proti Konrádovi znojenskému, až se Vladislav s pomocí německou navrátil. Za odměnu obdržel asi krajinu Jemnickou na Moravě, později pak župu čáslavskou, chrudimskou a vratislavskou. Uprfmý poměr ten nebyl ani zkalen, když Děpolt spojiv se s moravským Vratislavem a Konrádem, přepadl biskupa Jindřicha Zdíka a stížen byl klatbou církevní. Vladislav pohnul ho, že vydal se do Říma, aby dosáhl rozhrěšení, a svěřil mu roku 1147, když sám se vydal na výpravu křížáckou, správu celé země České. Děpolt jako správce zemský počínal si velmi moudře, staral se o pokoj proti zbojníkům zemským, zajal a uvěznil Soběslava, syna Soběslava I., který vešel do země, chtěl se trůnu zmocnit. Na to poslán byl ve mnohých důležitých posláních ke dvoru císařskému a po narovnání Vladislava s císařem velel roku 1157 pomocnému vojsku českému proti Polákům a dobyl vojsku císařskému smělým útokem přechodu přes Odru u Hlohova. Na památné výpravě italské r. 1158 po přechodu vojska českého přes Addu zaneprazdňoval Milánské tak dlouho, až zbudován byl most pro vojsko císařské. I na ostatních výpravách býval velitelem pomocných sborů českých, tak r. 1160 v bitvě u Carcana a r. 1161 znova před Milánem, ukazuje všude velikou statečnost, ale také cit pro spravedlnost a poctivost. Když Milánští žádali ho za prostřednictví a stížn jeho slibu vypravili do tábora cis. své poselstvo, ale toto od císařských bylo zajato, rozhněval se Děpolt tou měrou, že se svým sborem císaře opustil a do Čech se navrátil. Císař usmířoval jej sliby a dary, a skutečně již r. 1162 vydává se Děpolt v čele 300 odděnců s Bedřichem, synem Vladislavovým, do Itálie, dívá se na pustošení Milána a odváží odtud, jak Dobner se domnívá, velikou kořist a kovový svícen z chrámu Šalomounova. R. 1165 provázal Vladislava k cis. dvoru v Altenburce, r. 1166 jest v ležení u Boyneburka a jest svědkem na privilegii, diocési magdeburské přem udělenému, r. 1167 velí opět sboru

českému v Itálii, kde ho, brzy po biskupu Danielovi († 9. srpna), mor do hrobu sklátil. Kostí jeho byly přeneseny do Čech, ale neznámo, kde byly pochovány. Dle Balbina měl za manželku Sibyllu z Wittelsbachu a dvě dítky: Hedviku († 1210), provdanou za Bedřicha hrab. z Brennu a Děpolta II. Ten, dle zpráv muž vloh znamenitých, nastoupil v úředu otcovském a vládl pokojně, zachovávaje přátelské styky s knížetem Bedřichem; vyskytuje se jeho jméno na darovací listině knížete kláštera ve Valdsasích r. 1181 a v Plasích r. 1183 a kníže ujímá se ho velmi všele proti biskupu pražskému Jindřichu, když ho stíhal klatbou pro to, že trpěl ve svém území úředníkům svým libovolně nakládati se zbožím církevním. Přátelský tento poměr zakalil se z neznámé nám příčiny, neb r. 1185 dovídáme se, že Děpolt II., maje býti na rozkaz knížecí zajat, uprchl ze země a po 4 léta, neznámo kde, se zdržoval. Teprve po nastoupení Konráda Oty r. 1189 vrátil se do vlasti, ujal se dřívějšího svého úředu, žil s Konrádem v přátelství a byl od něho vypraven ku pomoci císaři Bedřichu I. na 3. výpravě křížácké, zhylnul však před Anconou, zachvácen byv morem r. 1190. Po sobě zanechal tři syny: Děpolta, Boleslava a Soběslava. Děpolt III. byl dle zprávy z r. 1194 s bratrem Soběslavem panošem u knížete Břetislava Jindřicha; po jeho smrti opustil dobrovolně, aneb snad Přemyslem vypuzen, Čechy a zdržoval se na vysokém učení v Magdeburce, kde nechal přemluvit se od Filipa Švábského a přijal od něho Čechy lénem. Proto přišel do Čech, a spojiv se s bratrem svým Soběslavem, který dorozuměl se s protivníky Přemyslovými, nastrojil i v úředu svém vzpouru, která však byla od Přemysla I. potlačena, a oba bratři jsou vypuzeni. Nepřátelství to netrvalo dlouho, neb již na počátku r. 1205 povolání jsou oba zpět, úděl jejich byl jim vrácen, ano jest i o část Kouřimska a o hrad Kouřim rozmnožen. Ještě r. 1205 jest Děpolt přítomen na sněmě zemském, a podpisuje důležité listiny, ano r. 1212 svěčuje Přemysl I. jemu »svému věrnému« důležitou župu plzeňskou v opatrování. Po prohlášení však zákona nástupnictví na trůně dle pořádku prvorozenství r. 1216, čímž zbaveni byli D. naděje na trůn, poměry se změnily. Nejprve chovali se D. klidně, teprve když Přemysl I. vzbudil proti sobě odpor duchovenstva a biskupa pražského, a když hlášána byla křížácká výprava do Prus, vystoupil Děpolt se svými úmysly. Přijav kříž, počal sbírati branný lid, ale místo proti Prusům obrátil se na zboží královské, pustošil je a zmocnil se kteréhos hradu. Přemysl I. nepřikládal tomu váhy, stěžoval si jen u papeže Honoria III., který r. 1217 nařídil biskupu pražskému, aby Děpolta církevními tresty donutil vydati hrad. Děpolt vzdoroval rozkazu tomu do r. 1218, kdy vydal se s biskupem vratislavským do Prus. Po návratu svém choval se klidně, doufaje, že Přemysl udělí rodu jeho Moravu údělem. Když však po smrti Vladislava moravského Přemysl Moravu sám

podržel a po dvou letech druhému synu svému Vladislavovi odevzdal, povstal Děpolt a Boleslav, kdežto Soběslav kolem r. 1214 zemřel, poznovu válečně. O válce této domácí máme temnou zprávu u Dalimila. Přemysl vytrhl do údělu D-ců, svedl u Kouřimi bitvu, ve které Děpolt zahynul, dobyl Kouřimě, a Boleslav musil ke konci r. 1223 odebrati se do vyhnanství do Slezska, kam odebrala se také vdova po Děpoltovi Adéla sulzbašská, sestra Konráda a Jindřicha, knížete slezského a vratslavského, a s ní pět jejich synů: Soběslav, Boleslav, Bořivoj, Přemysl, Děpolt IV.; zdá se však, že úděl jejich v Čechách byl jim zachován. Boleslav starší zemřel neznámo kdy a kde, Děpolt věnoval se stavu duchovnímu a stal se kanovníkem v Magdeburce, Přemysl zemřel brzo po Adéle. Soběslav, Boleslav a Bořivoj mladší vstoupili do služeb Jindřicha, knížete vratslavského, krakovského a hlohovského. Boleslav bojoval r. 1233 v Polsku, stal se velitelem pevnosti Buynu a ztratil život dne 9. dubna 1241 u Lehnice proti Tatarům. Bořivoj zhynul smrtí násilnou při přepadení hradu Srému od polského Vladislava r. 1238, Soběslav byl správcem hradu lubuckého, provázel knížete Jindřicha ve válku polskou roku 1225, žil po pádu hradu lubuckého od durynského Ludvíka IV. na dvoře svého strýce; poslední zmínka o něm děje se r. 1247. Další stopy po nich mizejí, původ rodu Švihovského a Řizemburského od D-ců nemůže býti dokázán. — Srv. Dobner, *Histor. Nachrichten von dem herzogl. Geschlechte der böhmischen Theobalde* (1787); R. Kreutz, *D. z rodu Přemyslova a osudy jejich* (Progr. slov. gymn. v Olomouci, 1886); H. Kohn, *Die böhmischen Theobalde* (Mitth. des Vereins f. Gesch. der Deutschen in B. Praha, 1868). *Bka.*

Děpoltovioe (něm. *Tüppelsgrün*), far. ves v Čechách, hejtm. a okr. Karlovy Vary (9 km sev.); 91 d., 687 obyv. n., 11 č. (1890), kostel sv. Michala arch., zřt. šk., pošta, all. statek, zámek (z r. 1846), dvůr, parostr. pivovar a sladovna Morice svob. pána z Königswarterů, hnědouhelné doly.

Deponens (v čísle mn. *deponentia*, lat., vlastně »odkládající«, krytočinné) jest v jazycích, rozeznávajících tvaroslovně rozličné rody slovesné, sloveso, jež při významě činném má tvary střední (mediální) nebo trpné (passivní): »odkládá« střední nebo trpný význam. V jazycích indoevr. některá *d-entia* jsou původu prajazykového (na př. skt. *sačati* řec. *ἔχειν*, lat. *sequitur*, ir. *sechethar*), jiná vyvinula se ve zvláštním žití jednotlivých jazyků; všechna pak bývala asi původně pravými středními nebo trpnými slovesy a nabyla činného významu změnami významovými. *Zlý.*

Deponent (z lat.), ukladatel, viz Depositum.

Deponentia [-ncia] viz Deponens.

Deponovati (z lat.), uložiti k uschování a opatrování; též protokollárně před soudem vypovídati.

Depopulace (z lat.), zbavení obyvatelstva, vyhubení. Viz Populace.

Déport, franc., průtah, odklad. Slovo to přijato bylo v obchodní mluvě k označení rozdílu mezi kursy cenných papírů pohotově (*au comptant, per Cassa*) a za čas v určité době (*à terme, auf Lieferung*) dodatelných, když se jeví ve prospěch majitele zboží. Tento rozdíl nahrazuje totiž majiteli jistých cenných papírů spekulant, který je byl prodal na čas (k mediu nebo ultimu) v domněnce, že se mu podaří před tou dobou v nižším kursu je zakoupiti a k určené lhůtě dodati. Nezíská-li jich však do té doby, hledí splnění závazku ku příští lhůtě odložití a nemaje zboží zaprodaného pohne buď kupce papírů, aby ku dospěší lhůtě na dodání netrval, anebo přiměje jiného majitele takových papírových hodnot, aby je za něho dodal, závazným slibem, že mu je ke lhůtě příští v levnějším kursu opatří. **D.** platí se tehdy, objeví-li se při vyrovnávání bursovních uzávěrek na čas (při likvidaci) nedostatek jistých cenných papírů. Čím citelnějším tento nedostatek, tím větší **d.** zaplatí ona část spekulace, která takové papíry na prázdno (*à découvert, in bianco*) byla prodala (spekulace *à la baisse* čili kontremína). Příklad věc objasní: Spekulant prodal na prázdno akcie úvěrního ústavu k ultimu července a nepřikročil ku koupi úhradní do lhůty určené. Nedostává se mu tudíž zboží, které dodati má. Při likvidaci stály akcie ty pohotově 311.25. Kontremína měla převahu, objevil se nedostatek zboží a platil se **d.** 50 kr. z kusu za měsíc, což znamená, že se spekulantu prodloužila lhůta k dodání do ultima srpna, když se byl zavázal dodati akcie ty potom v kursu 310.75. Kontremína neplatívá však **d.** ve všech případech. Je-li při likvidaci s dostatek zboží, docílí prodloužení svého závazku (prolongace) někdy zúplna hladce, t. j. bez **d-u.** Objeví-li se však nadbytek zboží v tom kterém druhu papírů, dostává ještě sama náhradu řečenou report (v. t.) za to, že odvádějíc přebytečné zboží na svou uzávěrku, zbavuje rozpaků ony spekulanty, kteří nemajíce peněz, zboží na čas zakoupili a při likvidaci sami převzítí nemohou. *Přa.*

Deportace (lat. *deportatio*, vyvezení ze země) záležela u Římanů v doživotním vyhoštění na ostrov a působila ztrátu občanství římského (*capitis deminutio media*), spojenou se ztrátou jmění; trest tento nastoupil v době císařské na místo staré *aqua et igni interdictio*.

V novější době zavedena **d.** různými státy a sloužila vedle vlastního účelu svého, ano často v prvé řadě účelům kolonizačním. Tak v Anglii r. 1619 zavedena **d.** do Ameriky, r. 1788 do Austrálie, ale v tomto století ku protestům vzkvétajících osad obmezena, r. 1858 pak **d.** zločinců (*convicts*) do zámořských osad formálně odstraněna.

Ve francouzském právu je **d.** trestem užívaným výhradně při zločinech politických a záleží v nuceném doživotním pobytu v zámořském území republiky, ustanoveném k tomu zákonem. **D.** rozlišuje se v **d-cí** jednoduchou (*simple*) a zosťvenou (*aggravée, dans*

une enceinte fortifiée). **D.** zavedena r. 1791, avšak do r. 1850 osoby, odsouzené k trestu tomu, chovány ve vazbě ve Francii ve tvrzí Mont St. Michel, tak že **d.** v skutku rovnala se vazbě. Zákon z r. 1850 určil za místo **d.** ostrovy Tahuta a Nuka-Hiva v Tichém oceáně, do r. 1870 však jen velmi zřídka trest tento vykonáván. Když r. 1871 přes 3600 účastníků komuny odsouzeno k **d.-ci**, nastala potřeba upravit výkon trestu, což stalo se zákonem ze dne 23. bř. 1873, jenž posud platí. Dle zákona toho vyvážejí se osoby k **d.-ci** odsouzené na Ile des Pins v Tichém oceáně. Kolonie trestní podrobena guvernérů Nové Kaledonie, v poslední řadě ministru práv a ministru námořnictví; pravomoc trestní nad deportovanými koná soud vojenský. Deportovaní mají značnou svobodu, užívají v osadě práv občanských a mohou nabytí i práva spravovati jmění své ve Francii se nalézající. Mohou vykonávati řemeslo, k žádosti své obdrží také pozemky od státu s počátku prozatímně, po pětiletém bezúhonném chování pak v plné vlastnictví. Rodina deportovaného smí jej následovati. Kdož odsouzen k **d.-ci** zotřesen, jsou chování na poloostrově Ducos, podrobeni přísnějším pravidlům a mohou nabytí pozemků teprve po pěti letech; výkon práv občanských povoluje se jim ne samým zákonem, nýbrž zvláštním rozhodnutím úředním.

D. jakožto trest v technickém smyslu, na nějž uznává vždy soud, liší se od **d.-ci**, kterých užila výkonná moc různých vlád proti odpůrcům politickým cestou administrativní zvláště po červencových událostech r. 1848 a po státním převratu r. 1851 a 1852, kdy přes 38 000 osob do osad vypovězeno. Trest **d.-ci** podobný je transportace při zločinech sprostých a relegace při návratu k zločinu.

Mimo Francii zaveden trest **d.** i v Rusku (Sibiř), Španělsku (Filipovy ostrovy) a Portugalsku (Moçambique); zvláště v Rusku **d.** na Sibiř jeví značné hospodářské úspěchy kolonizační. *JT.*

Déporté (franc.), deportovaný, zločinec odsouzený k deportaci.

Deposice (lat. *depositio*), složení.

D. v právu církevním jest církevní trest pro katolické duchovní, záležející ve ztrátě úřadu. Trest tento měl za následek i ztrátu ostatních práv příslušících duchovním, pokud každý duchovní musil míti nějaký úřad; **d.** nazývána tehdá i degradací. Když však později úkon svěcení stal se nezávislým na úřadě, stala se ztráta úřadu i samostatným trestem. **D.** znamená pak od konce stol. XII. trest, kterým duchovní ztrácí úřad, obročí a právo, vykonávati funkce svátostné, jakož i dále způsobilost, nabývati jiných úřadů a obročí; ale práva i výsady stavu duchovního zůstávají na dále zachována. Na **d.-ci** biskupa uznati může pouze papež. Při **d.-ci** duchovních nižších příslušným jest biskup, generální vikář na základě zvláštní plné moci a vikář kapitoly při uprázdněném stolci biskupském. **Důvody, pro které lze nalézt na d.-ci**, nejsou právně přesně stanoveny; ale stává se tak při

zločinech sprostých a při hrubém porušení povinností úředních a duchovních. Deponovaný má býti držán v církevní vazbě. **D.** ipso facto nastává jen málokdy, na př. při vraždě. Účinky **d.** mohou ovšem býti zrušeny dle zásad platných při zrušení církevních trestů vůbec. Rehabilitace deponovaného jest aktem jurisdikčním. Poměr států k tomuto trestu církevnímu různí se nyní vůbec dle stanoviska, které zaujímá stát příslušný oproti církevní moci trestní. *Hnr.*

D. v právu soukromém a v řízení soudním značí uschování cenných věcí, zvláště složení k soudu, jež v případech zákonem výtčených má účinky placení. Srv. Depositní řízení.

D. (fec. *κατάθεσις*), uložení, v liturgii církevní znamená den úmrtí, nikoli den pohřbu. Výraz **d.** vyskytuje se již v nápisech ze III. st. a zachoval se po všech středověk; v liturgii mše za zemřelé vyskytuje se zvláštní formulář mše »in die obitus seu depositionis«, v den úmrtí, pak in die tertio (třetího dne koná se obyčejně pohřeb), septimo, trigesimo depositionis, v třetí, sedmý a třicátý den po smrti. *Byř.*

D., středověký název pro přijímání do různých společností a cechů, zvláště pak ve studentské mluvě přijímání nováčků (beanů neb bakchantů) do sboru studentského. Dělo se zvláštním úředníkem nebo starším studentem (depositorem) za předsednictva děkana artistické fakulty a provázeno bylo různými, ne právě uhlazenými obřady, jimiž mělo se naznačiti odložení nevázanosti a nabytí uhlazenosti nasazení a sražení bakchantského klobouku se dvěma rohy, vytrhnutí bakchantského zubu, ohoblování a pod.). Po obřadech přiveden bean k děkanovi, který vložil mu do úst sůl (moudrosti) a polil jej vínem. Deponovaný obdržel pak listinu depositní, na jejíž základě rektorem immatrikulován. **D.** vyskytuje se na německých univerzitách již v XV. st. a udržela se do počátku XVIII. st., kdy počíná mizeti. Srv. *Orationes duae de Ritu depositionis* (Štrasburk 1666, nově 1879 s vyobrazeními). — U učňů dalo se přijímání podobné zvláštními hrami slavnostními, jež zvány depositní hry.

Deposita (z lat. *depositum*, uschované), věci dané v uschování, zvláště peníze (depositní), cenné papíry, skvosty složené u soudu (viz Depositní řízení) neb úřadu veřejného, neb u bankéře a peněžního ústavu (vklady, srv. Banka depositní 238), kde se vede o peněžích uložených (deponovaných) depositní účet (konto) a vydává o nich depositní (deponní) list.

Depositář viz Depositum.

Depositio viz Deposice.

Depositní (z lat.), schovací, schovaný.

D. řízení jest částí řízení nesporného, zahrnující úkony, jež týkají se složení peněz, skvostů, veřejných a soukromých dlužních úpisů a cenných papírů (výjimkou též jiných listin) do soudní schránky, dále bezpečného uschování a vydání věcí těch. Složení nastává buď k žádosti osob, jichž se týče, buď z povin-

nosti úřední. Přijetí do schránky soudní a vydání nastane po příkazu písemném, jež vydává příslušný soud a jež vykonává berní úřad anebo zvláště zřízený schovací úřad (v městech hlavních, kdež jsou různé soudy). O tom, kdy vklad do schránky a kdy vydání jeho dítí se může, nařizují zákony o právu hmotném a předpisy o řízení soudním; o tom, kterak soudově a úřady schovací postupovati mají v záležitostech depositních, rozhoduje nařízení ze dne 16. list. 1850 č. 448 ř. z., s nímž shodují se zvláštní instrukce, vydané pro samostatné úřady d. Zájmy všech osob, pro které složení se stalo, podle pravidel těchto chráněny jsou hlavně zařízením bezpečných místností, k uschování depositů, spoluzávěrou uschovaných věcí dvěma úředníky, vedením podrobných knih d-ch, z nichž výtahy vážíti lze, a vyznačováním v nich žádostí, dovolávajících se omezení změny nebo zániku práva k jednotlivým úhrnkům deposit pro tytéž účastníky složených (tak zv. podstatám d-m) až do vyřízení žádostí těch soudem, revísemí konanými od úřadů představených a zvláště tím, že vedle ručení přednosty a kontrolora úřadu d-ho rukou nerozdílnou za ztrátu deposit, stát jakožto rukojmí a platce ze vkladů práv jest. Úřad schovací k ochraně svého zájmu vklady d. soudu zasláné sám přijímá, aniž je soud prve byl rozbánil, dále originál povolení k vydání deposita, předloženy tím, komu svědčí, ponechá sobě po výkonu a žádá důkaz totožnosti osoby jeho svědky, není-li úřadu osobně znám. Za uschování platí se do státní pokladny zvláštní poplatek, jehož výše řídí se cenou věcí uschovaných a dobou, po kterou deposit trvala. Deposit, k nímž se nikdo po 30 let nehlásil, po marné provedené ediktální citaci účastníků připadají státní pokladně. *Ott.*

Také notáři jsou státem ustanoveni, aby v uschování brali listiny všeho druhu, zvláště také směnky a poslední pořízení bez obmezení, peníze pak a cenné papíry jen na určitou dobu a jen pak, když jim za příčinou úředního úkonu svěřeny byly k tomu, aby někomu je vydali nebo k úřadům složili; u notářů lze také složiti záruku vyšší nabídky pro předražbu nemovitosti. Notář musí na vše, co v uschování jemu odevzdáno nebo zasláno jest, vydati stvrzenku; vydání nebo vrácení věcí uschovaných dá pak si zase potvrditi ve spisech svých. Peníze a cenné papíry musí notář uschovávat ve zvláštních balíčcích od jeho peněz oddělených a nemůže-li ve lhůtě jemu určené vykonati to, k čemu peníze nebo cenné papíry přijal, musí je pak hned tomu, kdo je složil, vrátiti nebo k soudu složiti. Totéž s nimi učiní notářská komora jež na činnost notářů v oboru tomto dohlíží, najde-li cizí peníze nebo cenné papíry u notáře zemfeleného, sesazeného nebo přeloženého. *Sd.*

D. čili depotní směnka je směnka, jež má sloužiti pouze k utvrzení závazku, kterou se tedy věřitel dává záruka (kauce), že dlužník splní pohledávku. Užívá se k tomu obyčejně směnky vlastní a indossace její vylučuje se

slovy »nikoli na řad« (rektasměnka), proto že d. směnka nemá za účel, aby byla dále postupována; nýbrž věřitel má ji podržeti, až dlužník zaplatí a teprve kdyby neplatil, ji žalovati. Smének takových užívá se hlavně při poskytování běžného úvěru (v obchodě kontokorrentním), výjimkou i při uložení peněz u peněžních ústavů (bank).

D. peníze, úřad atd. viz Deposita.

Depositiorium (lat.), místnost nebo jen pokladna k uložení uschování věcí cenných (viz Deposita), spisů a papírů a j.

Depositum (*Verwahrungsvertrag*, §§ 957. až 970. obč. zák.) jest smlouva o uschování a opatrování věcí movité (fím. právo) anebo i nemovité (rak. pr. § 960. o. z.) ve prospěch ukladatele (deponenta) a sice bezúplatně (fím. pr.) nebo i za úplatu (rak. pr. § 969 o. z.). Uschovatel (depositář) jest pouze detentorem věcí. Římské právo rozeznávalo u věcí zastupitelných mimo to t. zv. d. nepravidelné (*irregulare*), kde depositář stával se vlastníkem s povinností navrátiti jiné věci téhož druhu (*tantumdem eiusdem generis*). Podle rak. práva přechází d. úmluvou, že depositář může uloženy věcí užívati, resp. skutečným použitím u věcí zastupitelných v zápůjčku (*mutuum*) s povinností vrátiti *tantumdem eiusdem generis*, u věcí nezužitelných pak v půjčku u (*commodatum* § 959. o. z.). Podle fím. práva bylo d. kontraktem reálním, odevzdání věci náleželo totiž ke skutkové podstatě kontraktu. Náš obč. zák. zachoval toto stanovisko, jež v podstatě jest již nelogickým, protože přijal zásadu, že i bezforemní úmluva vůbec váže a rozeznává od skutečné smlouvy o uschování, jež odevzdání věci předpokládá, smlouvu o vzetí do uschování, jež jest sice závaznou, avšak spadá de lege lata pod ustanovení § 936. o. z. — Vzájemná práva a povinnosti u d-ta jsou tyto: Uschovatel povinen jest věc opatrovati. Byl-li čas určen, nemůže věc dříve vrátiti (leč by nepředvídanou náhodou věcí bezpečně nebo bez vlastní škody opatrovati nemohl § 962. o. z.), ale ovšem může deponent i dříve věc požadovati. Nebyl-li čas smluven, může se kdykoliv vypověděti (§ 963. o. z.). Návrat musí se státi ve stavu, v jakém věc odevzdána byla (§ 961. o. z.), aniž může depositář věc pro jakékoliv vzájemné nároky zadržovati (srv. L. 11. Cod. depos. 4. 34.). Depositář ručí z každé škody zaviněné, z nezaviněné pak, pokud by u deponenta nebyla věc zšla, jen tehdyž když byl věcí sám užil, ji bez potřeby a povolení u třetí osoby užil, nebo návrat zadržoval (§§ 964. 965. o. z.). Obětovati svoji vlastní věc, aby svěfenou uchránil, depositář povinen není (§ 964. o. z.), učinil-li tak, může požadovati náhradu (§ 967. o. z.). Byl-li zámeček nebo pečeť, pod nimiž věcí deponovány byly u depositáře porušeny, má se, pokud tento opak neprokáže, za to, že porušení stalo se jeho vinou, a deponent připouští se k přísaze o všech okolnostech, z nichž výše jeho škody plyne (§ 966. o. z.). Deponent musí naopak nahraditi depositáři zaviněnou jim škodu a náklad potřebný k zachování věci a

rozmnožení trvalých užitků (§ 967. o. z.), po případě poskytnouti smlouvenou úplatu (§ 967. o. z.). Vzájemné nároky deponenta a depositáře na movité věci promlčují se ve 30 dnech po vrácení věci (§ 967. o. z.). Dle těchto ustanovení posuzují se práva a povinnosti sekvistora. Podle § 970. o. z. ručí i hospodští, plavci a povozníci za vrácení věci, které cestujícími nebo jakožto náklad jim nebo jich služebnictvu odevzdány byly, jako depositáři. (Srv. Receptum.)

Deposodovati (z franc.), z bavit i držby, jmenovitě též zbavití panovníka vlády buď dosazením jiného nebo odstraněním vládní formy monarchické vůbec. Příklady deposedace č. depossesse panovníků poskytují Francie, Itálie, i Německo po válce r. 1866 (Jiří hannoverský). Vládní jednání panovníkova, předsevzatá v mezích stávajících zákonů, nepozbývají deposodováním platnosti, což vyplývá ze zásady, že panovník jest pouhým repraesentantem státu. Deposodovaným panovníkům a jejich rodinám přiznávají pravidelně ostatní státové i na dále čestná práva panovnická. Těchto práv požívali na př. i po deposodování švédská královna Kristina (sesazena 1654, † 1689), polský král Stanislav Leszczyński (1709–66), španělský král Karel IV. (1788–1808); francouzský pak král Karel X. (1824–30, † 1836), jakož i Jindřich vévoda z Bordeaux (hrabě Chambord) byli v Rakousku účastní i privilegovaného soudu nejvyššího maršálka.

Dépôt [depó], franc., svěřené zboží, sklad, skladiště.

D v obchodě značí věci uložené (depositum) u bankéře neb ústavu peněžního buď jako vklady zavžené (na př. balíčky zapечатé) nebo jako vklady otevřené. Při oněch vybírá se skladně dle prostoru nebo dle váhy a ručí se za jistotu cenu, obyčejně jen, byla-li na d-u naznačena. V příčině vkladův otevřených rozhodují především stanovy dotyčného ústavu; jedná-li se o cenné papíry, pečuje ústav o to, aby úroky nebo dividendy byly v čas vybírány, vylosované papíry byly vyměněny atd.; poplatek za uschování vybírá se dle ceny papírů jistým procentem.

D. ve vojště: 1. Skladiště hmotných potřeb vojenských a číste válečných, hlavně oděvů, výzbrojí, zbraní, stfeliva. Tak jsou d-y oděvní, dělostřelecké, zákopnické, hradebnické, vozatajské a j. — 2. Shromáždění koňstva nově koupeného pro vojenskou službu, t. j. d. remont. — 3. Ústav na přechovávání hřebců, kteří odtamtud rozepisáni koncem února každého roku na 4 měsíce — určenou dobu plemenění koňstva a připouštění k nim klisen — po stanicích hřebčích na venkově. D-y hřebců liší se od hřebčinců tím, že jsou v nich pouzí hřebci, kdežto ve hřebčincích jsou též kobyly a hřibata. — 4. D-y doplňovací jsou místa, kde nováčkové z těch kterých okresů se shromáždí v čas války neb za jiných okolností mimořádných ve zbraní se cvičí. — 5. D-y augmentační, skladiště na augmentační zásoby (v. t.).

D. v archaeologii. Častěji nachází se buď v pouhé zemi nebo v hliněných, bronzových nádobách množství praeistorických předmětů obyčejně bronzových, což d-em nazýváme. Podobné d-y jsou buď poklady, které majetník z nějaké příčiny ukryl v zemi, nebo jsou to skrýše potulných obchodníků, kteří v dobách dávných s bronzovými věcmi obchodovali, pokažené nebo staré věci kupovali a za nové vyměňovali, a aby nemusili celý těžký náklad stále s sebou voziti, část po části v zemi uschovávali a teprve na zpáteční cestě všecko sbírali. Tím se vysvětluje, že se často nachází mnoho kilogrammů vážící poklad bronzových věcí, ale věci úplně rozlámaných a pokažených, jindy zase nedodělaných. D-y patří nejčastěji době řečené bronzové, z dob pozdějších jsou řídké. V Čechách nalezeny byly na př. u Křténova, na Pasece u Písku, u Plavnic, na Stráži u Radčtic a j. Do pozdější doby patří známý nález duchovský. Velmi bohaty na d-y jsou země uherské. Tam jich bylo nalezeno přes 150 a některé až 400 kg váhy (v Hammersdorfu v Sedmihradech).

Dépôt de la guerre [depó d'la gèr] též dépôt général d l. g., zvláštní oddělení ve francouzském ministeriu vojenství r. 1688 od ministra Louvoisa zřízené, aby sbíralo a uspořádalo listiny, mapy a pomůcky ku poznání vojenských dějin francouzských. Oddělení to nabylo veliké důležitosti jednak velikými sbírkami map, plánů a listin, zvláště o válkách republiky a prvního císařství, jednak publikacemi svými a vydáváním map. Tak r. 1793 dokončilo mapu Francie od Cassiniho, v l. 1817 až 1875 vydalo velikou gener. mapu Francie na základě nového přesného měření trigonometrického v měřítku 1:80.000 a redakcí generála de Vaulta dějiny válečnictví francouzského 1677–1763 ve 125 sv. Nyní tvoří **D**. paté bureau generálního štábu a dělí se v oddělení kartografické a vojensko-historické.

Depotní směnka viz Depositní sm.

Dépôts de mendicité [depó de mândisité] služí ve Francii ústavy, jež měly původně býti donucovacími pracovnicemi pro žebráky, staly se však z veliké části útulnami, zvláště pro starce a invalidy. Napoleon I. nařídil dekretem z 5. čce 1808, aby v každém départementu zřízen byl d., v němž by žebráci nuceni byli k práci. Ústavy ty se však neosvědčily a po r. 1817 klesl počet jejich ze 65 na 10 (1830); proměněny většinou v jiné ústavy dobročinné. Za druhého císařství se opět rozmnožily (r. 1870: 40, r. 1891: 28, vedle 7 určených pro města nebo určité účely). Vydání činila (1886) 1,307.602 fr., příjmy 1,236.052, z čehož připadá na příspěvky departementů 861.847 fr. a obce 374.205 fr. Osob chováno v nich 5389, z těch pracovalo 2866; práci průmyslovou konalo 1875 s průměrným výdělkem ročním jen 56 fr. a práce zemědělské 991 (výdělek 73 fr.). Vzhledem k tomu a ku mnohým nedostatům ústavů těch navrhl Conseil supérieur de l'Assistance publique zrušení jich a nahrazení pracovnicemi. Hst.

Depping Georg Bernhard, historik franc.-něm. (* 1784 v Münsteru — † 1853 v Paříži). Usadiv se v Paříži, zabýval se studiem historickým a linguistickým a vydal: *Les soirées d'hiver, les merveilles de la nature en France* (Paříž, 1811: 9. vyd. 1845); *Histoire des expéditions maritimes des Normands et de leur établissement en France au Xe siècle* (t., 1826); *Histoire du commerce entre l'Europe et le Levant depuis les croisades jusqu' à la fondation des colonies d'Amérique* (t., 1832, 2 sv.); *Les Juifs au moyen âge* (t., 1834); *Histoire générale de l'Espagne* (t., 1811, 2 sv. nedokončeno); *Romancero castellaño* (Lipsko, 1844); pokračování Licquetovy *L'histoire de la Normandie* (Rouen, 1835); *Correspondance administrative de Louis XIV.* (Paříž, 1850—53); *Geschichte des Krieges der Münster und Köllner im Bündnisse mit Frankreich gegen Holland 1672-74* (Münster, 1810) a životopis svůj: *Erinnerungen aus dem Leben eines Deutschen zu Paris* (Lipsko, 1832).

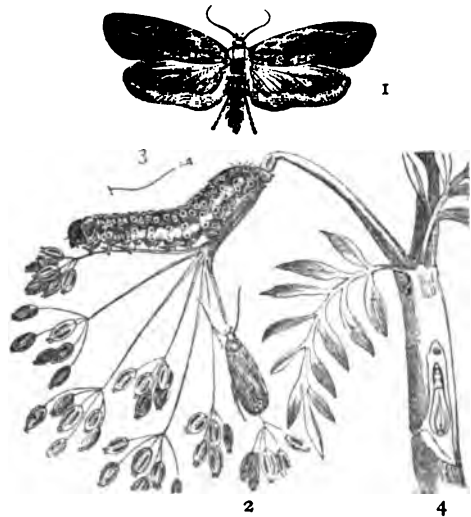
Deprehense (z lat.) uchopení se, postižení. 1) D. v právu trestním: postižení osoby podezřelé z trestného činu. Forum deprehensionis je soud postižení, soud příslušný proto, že obviněný postižen v obvodu jeho. — 2) D. v právu soukromém: uchopení se věci s úmyslem nabytí držby její. Viz Držba

Deprés [-pré], (vlastně de Prés) Josse č. Josquin, též pod jménem Jodocus Pratensis (č. de Pratis) v dějinách hudby proslulý žák Okeghemův (* kol. 1450 — † 27. srp. 1521 v Condé). Rodiště jeho není určité známo; hlásí se k tomu města Condé, St. Quentin, Cambrai a j. D. byl z prvu vokalistou a pak představeným kůru v St. Quentině, za papeže Sixta IV. (1471—1484) zpěvákem v kapli Sixtinské a učitelem kontrapunktu v Římě. Později byl dle domnění krátce kapelníkem v Cambrai a posléze proboštem kapituly condéské. D. jest nejskvělejším repraesentantem druhé školy nizozemské, nejslavnějším kontrapunktikem všech dob, jenž hravě řeší nejobtížnější problémy umění kontrapunktického, jimiž hemží se výtvořiny nizozemské. O účtě, již těšil se v době svého působení, svědčí, že souvěkovci svými zván byl «knížetem hudby» (*princeps musicae*). Přirovnávajíc D. a k ostatním mistrům druhé nizozemské školy, zříme jako nepodcenitelnou jeho přednost, že umění kontrapunktické, byť i začasť hovělo názorům doby, přece není u něho samo sobě účelem, nýbrž pouze prostředkem výrazu hudebního. On první pilně hleděl obsahu zpívaného slova dodatí náležitý výrazu, ano hudební charakteristika v tom vzhledě u něho začasť budí obdiv, přecházejíc v pravou tónomalbu. Dnes ovšem díla D-ova jsou zapomenuta. Ohromný, neskončený vývoj, jehož doznala hudba od jeho dob, nový styl homofonní, jenž vynořil se ve věku XVII. a rozkvětu dospěl netušeného, změněný vkus, požadavky pozdějších dob atd., vše to působilo, že díla jeho i všech mistrů školy nizozemské poněmáhlu ustupovala do pozadí. Doba moderní

nedovede dokonale oceniti, co umění a síly leží ve výtvořech D-ových; k tomu nevyhnutelně nutna jest důkladná znalost dějin hudebních a literatury, a znalost všech oborů nauky o skladbě. Z děl D-ových na prvním místě uvéstí sluší mše (tištěno jich pouze 10, četné rukopisné chovají se v různých bibliotékách). Některé z nich jsou pravými divy práce kontrapunktické. K nejznamenitějším z nich náleží *Missa L'homme armé super voces musicales*, *M. La sol fa re mi*, *M. Pange lingua*, *M. Da pacem* a j. Motett D-ových jest veliké množství; po většině jsou 6-, 5- a 4hlasé, než začasť i mnohohlasé (na př. známý obrovský kanon 24hlasý pro 6 sborů čtverhlavých). Světské písně D-ovy jsou oproti motettům rázu lehčího, vynikajíc přese vši učenou, nejednou kanonickou práci jakousi nepopíratelnou grácií. I po stránce zvukové jeví D. veliký pokrok oproti ostatním skladatelům své doby, získáváje různými kombinacemi hlasů překvapujících, tehdaž neznámých efektů zvukových. D. odchoval množství žáků, v jejichž skladbách veskrze vane duch jeho, ovládať napotom veškeru produkci hudební až na dobu Palestrinovu.

Str.

Depressaria Haw., rod drobných motýlků z čeledi molů (*Tineidae*), širokými křídly a temnější barvou podobných poněkud malým můrák z rodu osenic (*Agrotis*). Housenky molů těchto žijí se zvláštní zálibou na rostlinách okoličnatých a složnokvětých, a některé druhy škodivají nemálo na rostlinách hospodářských. Z těchto uvádíme na př. *D. nervosa* Haw. (*Haemylis daucella* Tr.), mol kmínový (vyobr. č. 1111.), jenž má přední křídla narudle

Č. 1111. *Depressaria nervosa* Haw., mol kmínový.

1. Mol s rozestřenými křídly zvětš., 2. mol v klidu v přiroz. vel., 3. housenka jeho zvětš., 4. kukla jeho v dutině lodýni v přiroz. vel.

šedohnědá, na žilkách černě poprášená a při předním kraji bíle skvrnitá, křídla zadní pak šedohnědá se širokými třásněmi; šířka křídel

rozepjatých činí asi 21 mm. Housenky jeho jsou velmi pestré, zelenavé s oranžovými proužky a černými skvrnami, na hřbetě mají řady černých, bíle obroubených bradavek; objevují se zvláště hojně na kmíně, jehož květy i mladé plody velmi hubí, jindy ovšem i na různých jiných, neužitečných rostlinách okoličnatých. Zapřádají se v lodyhách kmínových, někdy i 30–40 v jediné silnější lodyze, řidčeji v okolí květních nebo na zemi. — *D. depressa* Haw., mol mrkvo-
vý, jest na těle žlutavý, s předními křídly červenohnědými a u okraje bělavě přepásanými; jest o něco menší (16–19 mm) a housenky jeho ožirají podobně květy mrkvo-
vé. LD.

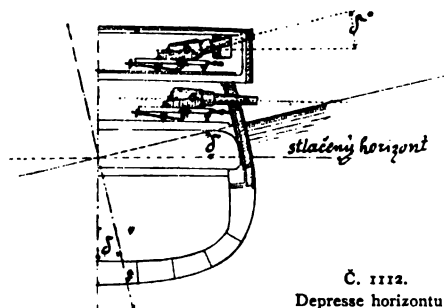
Depresse (z lat.), stlačení, snížení, duševní ochabnutí, sklíčenost.

D. (podzor, *Kimmtiefe*) v astronomii jest úhel, o který převyšuje zdánlivý horizont horizont pravý. Určuje se ze vzorce

$$\cos \beta = \frac{R}{R+h}$$

kdež *h* znamená výšku oka nad horizontem a *R* poloměr zemský. Pro 100 m jest $\beta = 19' 26''$, pro 1000 m $1^{\circ} 1' 15''$. **D.** mění se značně následkem refrakce (v. t.). Při měření výšek hvězdných na moři nutno bráti na *d*-si ohled. Srv. Studnička, Všeobecný zeměpis (Praha); Baumgartner, Der Horizont (Berlín, 1843); Kästner, Weitere Ausführungen d. math. Geographie (Gotinky, 1795); Grunnert, Ueber Kimm und Kimmtiefe (Arch. f. Math. XXII.). La.

D. horizontu (*Depression de l'horizont*, *Dip of the horizon*, *Kimmtiefe*), stlačení horizontu slove v námořnictví odchylka nové vodorysky, na níž loď při skloněném boku pod větrem pluje, oproti vodorysce, na níž před skloněním vzpřímena plula, viz vyobr. č. 1112., kde *d*. úhel d. hor. tvoří. O tento

Č. 1112.
Depresse horizontu.

úhel musí na př. děla v závěťfi — na straně skloněného boku — míti vztyčeny hlavně, mají-li při nakloněné lodi v horizontále střiletí, jako při lodi vzpřímené; v návěťfi pak — na straně vztyčeného boku — musila by se děla o týž úhel *d.* horizontu skloniti, aby v horizontále střílela. Po.

D. barometrická jest území, na kterém tlak vzduchu jest menší než v celém okolí; střed jeho slove barometrické minimum, oproti území, kde tlakoměr výše stojí než v celém okolí a které se nazývá barometrické

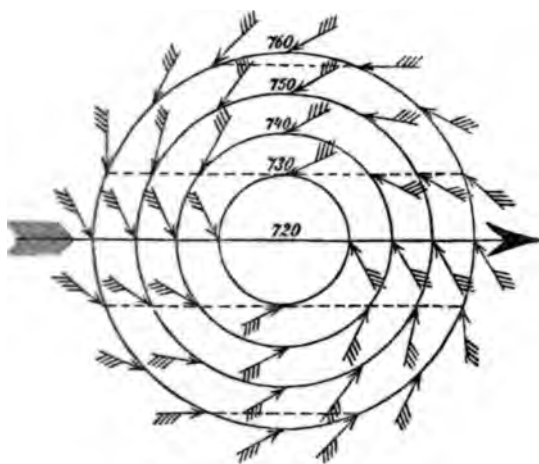
maximum. Od středu, kde tlak nejnížší, tento na všechny strany stoupá. Rozdělení tlaku zobrazuje se isobarami, jež spojují místa rovného tlaku. Tyto bývají kolem barometrického minima křivky uzavřené, více méně kruhovitě neb eliptické. Nežádka, více méně pokrají *d.* objevují se v nich záhyby, výběžky, kolem menší částí *d.* Nestejné rozdělení tlaku vzduchu jest příčinou větrů (viz Vítr); aby se porušená rovnováha v atmosféře vyrovnala, proudí vzduch s míst tlaku vyššího na místa nižšího tlaku a to tím rychleji, čím jest větší spád tlaku neboli gradient barometrický; tento měří se rozdílem tlaku na dvou místech vzdálených od sebe 1° rovníkový, t. j. 15 zem. mil nebo 111 km; řidčeji brává se gradient pro 1 míli zeměpisnou. Následkem rozdílu tlaku váł by vítr kolmo na isobary ku středu *d.*; avšak následkem otáčení se země kolem osy její odchyluje se vítr na severní polokouli k ruce pravé, na jižní k levé, jako se odchyluje rovina kyvu při pokusu Foucaultově a to nejen ve směru poledníku, ale i ve směru kruhů rovnoběžných. Proto pohybují se částice vzdušné do barometr. minima v čarách spirálových, které isobary protínají v úhlu ostrém. Síla odstředivá, která při tomto otáčení kolem středu vzniká, ještě více je od směru dostředivého odchyluje a to tím silněji, čím pohyb rychlejší. Tak vzniká kolem středu *d.* pohyb vířivý. **D.** s větry v ní vznikajícími slove též cyklonem. Naopak z barom. maxima vycházejí větry na všechny strany, a slove toto se svou soustavou větrů anticyklonem. Čím hlubší jest *d.*, tím prudší a bouřlivější v ní panují větry. Vyobr. č. 1113. ukazuje schematicky směry větrů kolem barometrického minima a vyobr. č. 1114. zobrazuje přibližně spirálové dráhy vzdušných částic k jeho středu. Tyto pohybují se na severní polokouli obráceně jako ručičky na hodinách, tedy proti slunci; na jižní polokouli ve směru opačném. Blíže středu *d.* jsou gradienty největší, isobary nejhustší, vítr nejprudší, jest tedy odchylka dráhy vzdušných částic od isobar největší; tyto pak krouží skoro v isobarách kolem středu, jak to bývá zvláště u cyklonů tropických (viz Cyklony). Protože se vzduch ku středu *d.* stále hrnc, musí by se brzy rozdíl tlaku vyrovnati; avšak *d.* trvávají několik dní; proto má se za to, že vzduch ve středu jejich do výše vystupuje, nafoře pak odtéká stranou, v jisté vzdálenosti opět k zemi sestupuje a způsobuje vyšší tlak vzduchu, barometrické maximum. Tomu nasvědčuje též pohyb cirrových mraků, jak zejména Clement Ley ze svých pozorování ukázal. **D.** barom. obyčejně nesetrvávají na témž místě, nýbrž mění svou polohu, postupující v mírném pásmu nejčastěji od východu k západu, též k severovýchodu, řidčeji k jihovýchodu, velmi zřídka od východu k západu. Jisté dráhy sledují se zvláštní oblibou (Bebber, Handb. d. ausübenden Meteorologie II. 1886.

Rychlost postupná bývá nanejvýš 1110 km za den,

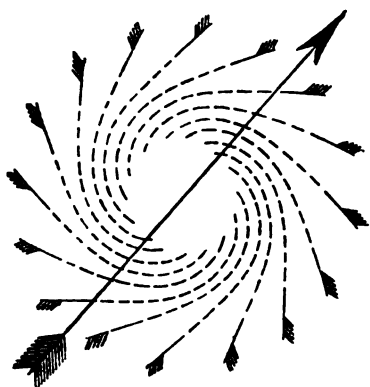
nad severním Atlantským okeánem 700 km, v Evropě 642 km (asi 74 m za 1 vteř.); v létě jest menší než v zimě. Hlubší d., spojené s bouřlivějšími větry, mají též větší rychlost postupnou.

Přechází-li d. přes místo nějaké, mění se na něm směr větru. Pro místa, jež se nacházejí na sev. polokouli na jižní straně d., přechází větr, jak viděti z obr. č. 1113., od jihových.

teplota a vlhkost; vyskytují se zde zhusta srážky; v zadní a severní části, kam vnikají větry z krajin polárních, severozápadní a severní, vyjasňuje se a teplota klesá. V Sev. Americe jest tomu naopak; zde v severní části přináší větry východní, přicházející od Atlant. moře z Golf. proudu, vyšší teplotu a srážky, větry na jižní straně přivádějí vzduch suchý, jasné počasí a ochlazení. V přední

Č. 1113. Směry větru kolem barometrické deprese.

Č. 1114. Dráhy částic vzdušných ve víru kolem deprese.

části klesá tlak vzduchu, jak se blíží střed d., v zadní opět stoupá. Tvar povrchu zemského a blízkost moře mají na celý průběh rozhodný vliv. Každý přechod d. jest tudíž provázen celým kruhem změn povětrnosti. Tato jest tudíž v pásmě mírném a studeném velmi závislá na střídání se barom. minim a maxim (cyklonů a anticyklonů). (Viz Povětrnost.) Vznik d-sí vysvětluje se obyčejně místními poměry teploty a vlhkosti vzduchu. Jestliže vzduch nad jistou částí povrchu zemského se silněji zahřívá než kolem do kola, stává se lehčím a vystupuje do výše. Pohyb vzduchu ve středu d. přirovnává se ku proudění jeho v kórních. Tím se plocha rovného tlaku vyzdvihuje a při povrchu zemském nastává nižší tlak. Dle této teorie, nazvané konvekční, kterou zejména Ferrel rozvinul a k platnosti přivedl, předpokládá se, že v celém sloupu vzdušném ve středu cyklonu jest teplota vyšší než kolem do kola. I ve vyšších vrstvách jeho udržuje se dle ní na větší výši teplem povstálým kondensací par vodních. Avšak v nejnovejší době ukázal J. Hann (Denkschriften d. Wiener Akad. d. Wissensch. 1890), že ve skutečnosti jest opak toho. Pozorování na vysokých stanicích pozorovacích ukazují, že v cyklonech jen při zemi jest vyšší teplota, v celém ostatním sloupci vzdušném pak jest teplota nižší než v sousedním anticyklonu, což dokazuje, že to není pouze teplota, tudíž specifická váha vzduchu, která způsobuje jeho vystupování uprostřed d. a sestupování v anticyklonech.

Se soustavou větrů v cyklonech bývají spojeny určité stavy povětrnosti. Na přední a jižní části d., kam zapadají větry jižní, stoupá

Považujet pak Hann a Bezold vznik a postup cyklonů za částečné zjevy všeobecné cirkulace, jež má svůj původ ve velkém rozdílu teploty krajin rovníkových a polárních. Myšlenku tu v jiné formě již dříve vyslovil a zastával Faye (viz Cyklony).

Literatura. Will. Ferrel, An Essay on the Winds and Currents of the Ocean (1856), pak A popular treatise on the winds (1890); Loomis, Contributions to Meteorology; Mohn, Det norske meteorologiske Stormatlas (1860); Sprung, Lehrbuch der Meteorologie (1885); van Beber, Handb. der ausübenden Meteorologie; V. Bezold, Zur Theorie der Cyklonen a Thermodynamik der Atmosphäre (Sitzungsb. der Berl. Akad. der Wissensch., 1890—1892); Jul. Hann, Denkschriften der Wiener Akad. der Wissenschaften (1890). Pka.

D. kapillární viz Kapillarita a Barometr 348.

D. v zeměpise značí části povrchu zemského, jež leží pod hladinou mořskou. Nejrozsáhlejší a nejhlubší d. vykazuje Asie. První místo zaujímá tu Kaspické moře, jehož hladina leží 26 m níže než hladina Černého moře; ale k d-si kaspické náleží také okolí tohoto moře, jež zejména sev. podél Volhy a Uralu prostírá se až k 50° sev. šíř., tak že veškerá d. tato zaujímá 743.348 km². Kaspické moře není nejnížší částí této d., neboť jezera Kumyš-Samanská leží podle Goebela ještě 19.49 m pod mořem Kaspickým. Mrtvé moře a široké údolí Jordánu jest nejhlubší d-sí absolutní. Jezero Meromské (Bahr-el Hüle) leží dle Bertona 6.4 m pod hladinou moře Středozemního (dle jiných však 83 m nad hladinou jeho), jezero Tiberias má již výšku —212 m (nejhlubší místo jeho —462 m podle Lorteta, Dragages profonds excavés dans le Lac de Tibériade en mai 1881 v Comptes rendus, sv. 91), ústí Jordánu do Mrtvého moře —394 m (dle Kitchenera). Skoro polovice království Nizozemského (14.757 km²) jest umělou d-sí a byla by zatopena mořem, kdyby hráze jí nechránily; přirozená hranice Severního moře táhne se tu přes Brugy k Antverpám, potom na sev. vých. přes Langeweg, Utrecht a Naarden k jezeru Zuiderkému, dále přes Nunspeet, Zwolle, Meppel, Dokkum k Nicuwe Schans; veškerou území mezi touto čarou a mořem nachází se pod hladinou mořskou, vyjmajíc jen některé umělé vyvýšeniny. Také okolí zálivu Dollartského a jednotlivé části v maremmách toskánských jsou d. V Africe rozkládají se d. na jihu pohoří Atlasu kolem šottů Gársy a Melgigu (tato d. pokládána do nedávna za mnohem rozsáhlejší a zajímala u vysoké míře technické kruhy francouzské, majíc býti zaplavena a spojena s mořem Středozemním), v poušti Libycké, kdež oása Aradž nejhlouběji pod hladinou mořskou se nachází, a na vých. pobřeží při úžině Báb-el Mandebské (jezero Asalské, jez. Abhebádské). V Americe Údolí smrti (Death Valley) v poušti Mohavské, údolí Coahuilské, poušť Coloradská s jezírkiem Dry, která jest vysušeno částí zálivu Kalifornského, odtrženo nánosem Colorada, a okolí Georgetownu v jižní Americe jsou d.

značné hloubky. V Austrálii jezero Eyre s okolím pokládá se zhusta za d-si, avšak udaje o výšce jeho tak kolísají, že s bezpečností d-si stanoviti nelze. Nejdůležitější d. a poloha jejich pod hladinou mořskou jsou následující: v Asii Kaspické moře —26 m, Mrtvé moře —394 m, jezero Tiberias —212 m, Bahr-el Hüle —64 m; v Evropě Dregter Land v Nizozemí —2 m, okolí Dollartského zálivu —15 m, Kependorfské jez. na Fembe —2 m; v Africe Šott-el-Aslúdzé —2 m, Šott-el-Gársa —20.97 m, Šott-el Melgig —31.51 m, Vádí Natrún —2 m, Hořká jezera na šíji suezské —30 m, Birket-el-Kárún —40 m, Ráján —60 m, jezero Sitrah —15 m, oása Barthem —20 m, oása Siva —29 m, oása Uttia —30 m, oása Aradž —75 m, Raa-Abudži —8 m, jezero Aolebodd —61 m, Birket-el-Asal —174 m; v Americe Death Valley —33.5 až —90 m, Coloradská poušť (Dry) —100 m.

Uvedené d. jsou veskrze tak zv. d. absolutní, t. j. takové, jejichž povrch pod hladinou mořskou se nachází. Avšak vedle nich dlužno uznávati též d. nezjevné (kryptodeprese). Jsou to pánve jezerní, jejichž povrch sice leží nad hladinou mořskou, ale dno jejich nachází se mnohdy ve značné hloubce pod mořem. Tím staví se Kaspické moře za první d-si na zeměkouli vůbec jak co do rozlohy své, tak co do hloubky, neboť při absolutní d-si —26 m obnáší úplná d. —1124 m, kdežto u Mrtvého moře, které obyčejně za největší d-si se uvádí, obnáší tato toliko —793 m. Největší takovouto d-si vykazuje Bajkalské jezero v Asii, totiž —896 m. Značnější z těchto nezjevných d-sí jsou:

	Výška nad hladinou moře:	Největší hloubka:	Depresse:
Ladožské jezero	5 m	375 m	370 m
Loch Lomond (Skot.)	6	192	186
Vel. Medvědí jez.	13	26	13
Vranské jezero	13	82.3	69.3
Lagarfljöt (Island)	26	110	84
Champlainské jez.	27	120	93
Lake Windermere	35	73	38
Oněžské jezero	35	179	144
Wenerské	44.3	86	41.7
Aralské	48	67.5	17.5
Gardské	69	82.5	75.6
Jez. Ontario	72	225	153
Wetterské jez.	88	126	38
Mjösen	121	452	331
Lago di Bracciano	166	290	124
Huronské jez.	176	229	53
Michiganské jez.	176	265	89
Hofejší jez.	182	307.5	125.5
Lago d'Iseo	192	340	148
Lago Maggiore	197	375	178
Comské jez.	214	414	201
Lago di Lugano	271	279	8
Albanské jez.	293.5	340	46.5
Waikatipu (N. Zealand)	305	396	91
Bajkalské jez.	477	1373	896

Srvn.: Credner, Reliktenseen, I. d., str. 18 a násl. (Gotha, 1888); Přehled d-sí a poměr jejich k podnebí podal A. Kirchhoff na sjezdě

durynské zeměpisné společnosti v Jeně roku 1881.

D. ve vojenství jest snížení ústí děla pod vodorovnost na postřelování předmětů nízkou položených, stojících anebo se pohybujících. Úhel, pod kterým se tak děje, zove se úhel depresivní. Za starších dob málo hybných lafet mluvilo se zvláště o lafetách depresivních, které dovozovaly větší d-si. Nyní s lafetami nanejšvůž zdokonalenými dávno d. nečiní obtíž.

D. šedého zákalu (*depressio cataractae*) jest operativní sešnutí zkalené čočky oční dolů do sklivce pomocí špičaté, nepřilíš tenké jehly, kterou operující vbodne několik milimetrů zevně od okraje rohovky, pošine a nasadí jehlu uvnitř oka na hořejší okraj zákalu a tlačí dolů. Operace ta byla od pradávna vykonávána až do začátku tohoto století; ve středověku a ještě nyní v zemích Balkánského poloostrova prováděna od kočujících šarlatánů. Poněvadž však čočka zůstává v oku, dostavuje se obyčejně oslepnutí. Proto právem bylo od operace té zcela upuštěno.

D. duševní, sklíčenost myslí. Naladění myslí je závislé netoliko na zevních poměrech a okolnostech, ale také na výživě nervstva. Následkem toho již za poměrů normálních velmi často sami nevíme, co nám schází, cítíme se stísněnými, truchlivými, a jindy zase beze známých důvodů cítíme se rozjařilými, veselými. I normálně tedy podléháme nemotivovaným náladám exaltačním a depresivním. Sklíčenost myslí je provázána nechutí k jídlu i jakýmkoli jiným požitkům, nechutí ku přemýšlení, ku práci a jakýmkoli jiným výkonům. Jsme netroufalí, vidíme všechno v černých barvách, podceňujeme svoje schopnosti, zveličujeme svoje slabosti a poklesky. Normální d. může vymizeti sama změnami ve výživě a dá se i uměle rozptýliti zevními, rozradostňujícími vlivy. O chorobné sklíčenosti mluvíme, má-li abnormální zdroje, je-li její trvání neobyčejně provleklé, nemají-li rozptýlivé okolnosti na ni vlivu, a je-li provázána patologickými úkazy. Chorobná d. může přýštit z chorobných představ, ale může vyplynouti ze všeho logického motivu z porušení výživy mozkové. Takovou pozorujeme v průběhu pferozmanitých nemocí duševních. Ona může zde po celou dobu choroby převládati a skýtati jí zvláštní ráz, tak na př. v melancholii, kde jest d. nejvýznamnějším, kardinálním symptomem, všechny ostatní zastíňujícím; v jiných nemocech, na př. v paralysii, může se s jinými náladami střídati. Ku průvodčím zjevům abnormální d. patří značná znesnadněnost, ztíženost všechněch funkcí nervstva. Melancholikovi líknavě líhnou se myšlenky; každá dlouho tkví ve vědomí, nežli jiná nahradí její místo. Odtud jeho pocit pusté prázdnoty ve hlavě, pocit děsné nudy. On také těžko si něčeho všimá, těžko chápe, a co vnímá, působí mu jen trapný bol. Začne věřiti jednak ve svoji naprostou neschopnost a jednak začne domnívati se, že celý svět zeskaředěl, že všechno se kolem nepřítivně změnilo. Poněvadž se ne

šťastným cítí, myslí, že nešťastným jest. Pátrá po příčině. Vzpomene si na některý snad bezvýznamný přestupek z minulosti, anebo si začne vymýšleti hříchy nespáchané, tone v žalobách na sebe, trpí mamem hříšnosti. Chorobná sklíčenost duševní jeví se i fysickými úkazy; výživa těla chřadne, člověk trápí na váze, je stížen trvalým nechutenstvím, špatně tráví, špatně spí. Nechuť k pohybům může se stupňovati až k úplné ztrnulosti (*stupor*). Kfr.

D. v hudbě, technický výraz pro taktovou thesis č. těžkou dobu taktovou.

Depresivní střelba, střelení z děla pod vodorovnost sníženého. Viz Depresse ve vojenství.

Depressor (*m. depressor*) jest drobný sval v obličeji, jenž některou jeho část stahuje dolů. Staněk nazval proto tyto svalky dolůtahači. Lépe se zamčívá stahovači na rozdíl od svěračů (*constrictores*) a zavěračů (*sphincteres*). Jsou na př. d. *alae nasi* (stahovač nosového křídla), d. *septinarium* (st. přepážky nosových dírek), d. *anguli oris* (st. koutku ústního), d. *labii inferi oris* (st. pysku dolního). Ostatně viz Obličej.

Depressorium, depressor slove v chirurgii nástroj rozličné úpravy, kterýmž se ústroj některý, jazyk, děloha a jiné stlačuje, aby ústroj ten neb okolí jeho přístupnějšími se staly.

Dépre [*depré*] Louis, spis. franc. (* 1837 v Lillu). Je přispěvatelem četných časopisů provinciálních i pařížských a vydal větší počet románů a novell: *Rosine Passmore* (1861); *Les demi-vertus* (1862); *Si jeunesse pouvait* (1863); *Contes accéléérés* (1865); *Amours du nord et du midi* (1866); *Le va-et-vient* (1866); *La mort de l'énigme* a *Le fusillé* (1868); *Lucie* (1869); *Eucharis* (1870); *La fraynoise* (1871); *Maurice Legrandier* (1872); *Contes de mon pays* (1874); *Nouvelles anciennes* (1876); *Mademoiselle Delyvoix* (1880); *Trois amours* (1881); *Trop sère* (1882); *Folle jeunesse* (1885); *Le premier ami* (1886); *De part et d'autre* (1888). V čem však **D.** zvláště vyniká, jsou jeho reflexe, dojmy a nápady: *Mémoires de n'importe qui* (1875); *Comme nous sommes* (1876); *Le voyage de la vie* (1882); *Vous et moi* (1887). Pczoruhodny jsou jeho upominky z cest: *Windsor, le château* (1863); *De Liège à Anvers* (1866); *En Autriche* (1869); *Chez les Anglais* (1879).

Depretis Agostino, státník ital. (* 1813 v Mezzaně - † 1887 v Stradelle). Usadiv se jako advokát ve Stradelle, přilnul celou duší ke snahám mladé Italie a působil horlivě po celý život ke sjednocení Italie v jedno království. R. 1848 zvolen byl do sněmu sardinského, založil v Turině časopis *«Il Progresso»*; r. 1859 stal se civilním guvernérem v Brescii a r. 1860 po zdražené výpravě Garibaldiho na Sicilii, které se také osobně účastnil, místo-diktátorem sicilským v Palermě, ve kterém úřadě přispěl platně svými nařizeními k trvalému připojení tohoto ostrova ku království Italskému. R. 1862 vstoupil do ministerstva Rattazziova jako ministr veřejných prací a zůstal od té doby v popředí ruchu politického

buď jako předseda, buď jako člen četných ministerstev a přispěl značně ke zbudování nynějšího státu italského a k upravení jeho poměrů, postaral se o rozmnožení sítě železniční a telegrafní, odstraniv nenáviděnou daň z meliva, prosadiv reformu řádu volebního a zvýšiv výdaje na vydržování branné moci. R. 1866 spravoval ministerstvo námořnictví, převzal však po porážce lodstva ital. u Visu ministerstvo financí a stal se po krátké době ministerstva Cairoliova r. 1878 ministrem vnitra a věcí zahraničních. R. 1879 musil ustoupiti Cairolimu, ale již r. 1881 povolán jest znova ku vládě a byl od 29. čna 1885 presidentem min. rady a ministrem vnitra, a po katastrofě dogalské (1887) ministrem zahranič. věcí. Vynikal jako obratný, elegantní řečník, dovedl se velmi dobře přizpůsobiti poměrům a proudu časovému a na žádost krále Humberta obnovil 13. břez. 1887 smlouvu s Německem a s Rakouskem (trojspolek). Reči jeho vydali Zucco a Fatunato v Římě r. 1891.

De Pretis-Cagnodo Sisinio, svob. pán, státník rak., viz Pretis-Cagnodo.

Deprez [-pré] Marcel, franc. elektrotechnik (* 1843 v Châtillon-sur-Loing), vzdělal se na vyšší škole hornické, zabýval se záhy mechanikou a elektřinou a vyznamenav se studiem v těchto oborech, stal se důstojníkem čestné legie, členem akademie věd a profesorem elektrotechniky na Conservatoire des arts et métiers v Paříži. D. proslul hlavně pokusy o přenášení síly elektrické na velké vzdálenosti a mnohými znamenitými vynálezy v oboru elektrotechniky. Theoreticky pojednal o přenášení síly elektrické k praktickému upotřebení v řadě úvah v »Comptes rendus« pařížské akademie a odborném časop. »Lumière électrique«, prakticky provedl pak pokusy poprvé v Mnichově (1882), pak v Paříži, Grenoblu (1883) a konečně mezi Paříží a Creilla Chapelle (1885) v čele společnosti podporované domem Rothschildovým. Pokusy ty nevedly sice k trvalému výsledku, ukázaly však poprvé možnost přenášení síly elektrotechnické na veliké vzdálenosti. Z vynálezů D-ových sluší zvláště uvéstí výborný galvanometr, jež s d'Arsonvalem konstruoval, praktický ampère-metr a originální interruptor cívek indukčních. D. s úspěchem zabýval se teorií strojů dynamoelektrických (hlavně v řadě studií uveřejněných v »Lumière électr.«), ukázal, jak užívání metody grafické dovoluje souditi bezprostředně o ceně výsledků obdržených při pokusech se stroji dynamoelektrickými, a jeho theorie křivky poprvé Hopkinsonem užívané a D-em nazvané charakteristikou strojů dynamoelektrických došla mezi elektrotechniky při praktickém posuzování strojů elektrotechnických všeobecného upotřebení.

Deprimovati (z lat.), stlačit, stisknouti; též na duchu stísňiti.

Deprivatio (lat.), oloupení, zbavení zvláště obročí, totéž co depositio.

De profundis (lat.), z hlubokosti, jest počátek 129. žalmu, jež náleží mezi žalmy kajicné (*psalmi poenitentiales*). Obzvláště na-

skytuje se žalm ten při obřadech pohřebních a v hodinkách za zemřelé. *Byť.*

Deprosso Anton, něm. skladatel a spisovatel (* 1838 v Mnichově — † 1878 v Berlíně), byl žákem král. hudební školy mnichovské, J. Herzogovým (ve hře klavírní) a J. Stantzovým (ve skladbě). R. 1861 stal se učitelem klavíru při konservatoři v Mnichově, r. 1864 v Gothě. V l. 1871—75 žil opět v Mnichově, r. 1875 usadil se v Berlíně. Z děl D-ových uvéstí sluší oratorium *Die Salbung Davids*, opery *Pfalzgraf Otto Heinrich*, *Lord Rochester*, písně, skladby klavírní a j. D. napsal též četné úvahy a články theoretické. *Str.*

Deptford [détferd], předměstí londýnské na pr. břehu Temže, do Jindřicha VIII. část Greenwich, později Deep-Ford-Strand zvané, skládá se z nižší části při Temži, s ulicemi úzkými a špinavými, a z hořeni, výstavně, sídla to londýnských obchodníků, má nemocnici pro námořníky, sirotčinec, útulek pro vdovy, zásobovací úřad angl. námořnictva, veliké jatky, které zásobují Londýn masem, výrobu zboží porculánového a fayencového, loděnice, cílý obchod a 201.326 ob. (1891). Jest zde též velkolepá ústřední stanice pro elektrické osvětlení Londýna.

Depurace (z lat.), vyčištění. — D. ve právnictví jest výmaz závad knihovních. Kdo zcizí nemovitou věc, na které váznou knihovní závady, není dle zákona povinen, dříve břemena tato dáti vymazati; povinnost taková bývá však smluvena, ač nepfevezme-li nabyvatel dluhy na statku váznoucí na srážku smluvené úplaty jakožto osobní dlužník. Podobná úmluva jest nevlastní smlouvou ve prospěch posavadního oprávněného, jež nabývá žaloby na nabyvatele jakožto na osobního dlužníka, jakmile k smlouvě výslovně nebo mlčky přistoupí. Pokud úmluv takých není, je nový nabyvatel, ne sice jakožto osobní dlužník, nýbrž jakožto vlastník zavadené nemovitosti povinen snášeti výkon obsahu práv knihovních. Ostatně souvisí d. s právem nabyvatelovým, žádati na předchůdci za správu. *JT.*

Depurantia (t. remedia), prostředky, léky na moč ženoucí a pot vypuzující. *Jd.*

Deputace (z lat.), poselstvo, slují osoby vyslané nějakým sborem, aby za něj přednesly nějakou prosbu, nebo vyřídily věc sboru toho se týkající. Zvláště se užívá slova toho o poselstvu, jež má panovníku odevzdati adresu sněmovní. Dle § 82. jedn. řádu pro sněm král. Českého směji se d. k nevj. dvoru vypravovati pouze se svolením nejvyšším; členy jejich volí sněm ze sebe a d-ci vede nejvyšší maršálek zemský nebo náměstek jeho, nebo člen zvolený nadpoloviční většinou hlasů d. — D., jež r. 1861 přednesla J. Veličenstvu prosbu, aby se dal korunovati za krále českého, skládala se z nevj. maršálka Alberta hrab. z Nostitz-Rienka, náměstka jeho dra Waňky, kard. arcibiskupa Bedřicha z Schwarzenberků, hrab. Leopolda Thuna, kníž. Vinc. Auersperga, hrab. Jarosl. Sternberka, Ludv. Ehrlicha, Ant. šlecht. Starka, Ondř. Haase šlecht. z Vranova, drů Pa-

lackého, Riegra a Braunera. — Adressa sněm. z r. 1865 podána jako r. 1861 nejm. maršálkem hr. Rothkirchem-Panthenem. Adressy r. 1866 a 1870 i z r. 1873 (blahopřání k 25letému jubileu panovnickému) podány deputacemi; prvá jmenována nejm. maršálkem, druhá a třetí skládající se z něho, jeho náměstka a 18 členů, zvolena sněmem, a to r. 1873 v důvěrné schůzi. Členy deputace r. 1870 byli: hr. Jindř. Clam-Martinic, dr. Grünwald, dr. Klaudy, kn. Jiří Lobkovic, Jos. Müller, ryt. Jan Neuberg, dr. Palacký, dr. Rieger, kn. Adolf Schwarzenberg, dr. Sladkovský, Jos. Stangler, hr. Lev Thun, kn. Thurn-Taxis, dr. Trojan, Em. Tušner, Václ. Zelený, Ot. Zeithammer. — Jiné d. nesmějí se vpusťeti ani do schůzí sněm., ani do oddílů nebo kommissí (§ 81 t.); také zemský výbor nemá přijímati d.-ci. Podobná ustanovení platí v příčině rady říšské (§ 14., 15. zák. z 12. kv. 1873, č. 94. ř. z.).

D. říšská. Tak nazýval se v říši Německé původně výbor ze stavů říšských zvolený k tomu účelu, aby vyřizoval záležitosti sněmem říšským jemu svěřené. Zvláště náleželo d.-ci říšské zastupovati sněm říšský v době, kdy nebyl shromážděn, tedy od ukončení jednoho sezení až do zahájení nového. D. taková nazývala se řádnou d.-cí říšskou i skládala se ze dvou kollegií, z kollegia knížat-voličů (*Kurfürsten-Kollegium*) za předsednictví arcibiskupa mohučského a kollegia stavovského (*Koll. der Reichsstände*) pod předsednictvím arcivévody rakouského. Kollegium toto čítalo původně deset, později 24 členů. Hlavním úkolem d. říšské byla pravidelné visitace říšského soudu komorního, která vždy na novo měla zjednati nápravy v nadmíru zdlouhavém i nedokonalém jeho řízení, avšak marně. Mimo to jednaly d. říšské též o mirech říšských, o opatřeních čelících k pojištění platnosti zásad t. zv. věčného míru zemského z r. 1495 a p. Když se r. 1663 sněm říšský stal permanentním, vice se tedy nerozházal, odpadla potřeba řádné d. říšské a sněm říšský volil odtud dle potřeby t. zv. mimořádné d. říšské, jež měly jednati o otázkách sněmem říšským jim předložených a sněmu pak návrhy předkládati. Nejdůležitější takovou mimoř. d.-cí říšskou byla ta, která následkem míru Lunévilského ze dne 9. ún. 1801 v Rezně 24. srp. 1802 se sestoupila k tomu účelu, aby vyměřila odškodnění oněm zeměpánům říše Německé, kteří následkem míru onoho území svá na levém břehu Rýna se nalézající a nyní franc. republice přivtělená ztratili, a kterým celá říše náhrady poskytnouti měla. Výsledek činnosti deputace této jevil se v t. zv. hlavním snešení říšské d. (*Reichsdeputations-Hauptschluss*) ze dne 25. ún. 1803 (viz Německo, dějiny), které vlastně celou ústavu říše Německé podvrátilo a další trvání říše nemožným učinilo. — I.

D. v městech německých jsou výbory skládající se ze členů magistrátu nebo sboru obecních starších neb i měšťanů, jimž přikázána správa nebo dozor v příčině určitých oborů správy obecní.

Deputát (z lat.) slove úhrn požitků naturálních, udílených dělníkům ke stálé službě ustanoveným (čeládce), služebníkům i úředníkům vedle platu na penězích, jakožto předem vyjednaná odměna za službu. Za d. dávají se hlavně věci z hospodářství vlastního pocházející (zrní obilné a luskovinné, brambory, mléko a pod.), dle potřeby však i jiné (sůl, palivo, svitivo a pod.). Obyčejně vydává se d. po určitých lhůtách v množství přesně ustanoveném; mnohdy vyměřuje se však některá část d.-u neurčitě (na př. dříví tolik, kolik se spálí), nezřídka pouze jako právo k užitkům, jejichž míru deputátník vlastním přičiněním může zvýšiti; mohou na př. býti části d.-u užitky nějakého kusu dobytka hospodáři náležejícího a hospodářovou pící živého (»deputátní kráva«), nebo může deputátníkovi k používání ponechán býti pozemek (»deputátní pole«) atd. — Potřeba odměňovati služby z většího dílu d.-em jeví se, jakmile dělnictvo ženaté, ke stálé službě zjednané a na statku usídlené nemá snadné příležitosti, kdykoli za cenu přiměřenou koupiti, čeho k živobytí nutně potřebuje; proto jest zejména v krajinách odlehlejších a rozsáhlými velikostky vyplněných obyčejem, jednati čeládku na d. V krajinách s drobnějšími statky a hojnými osadami, v nichž kdykoli koupiti lze, čeho k živobytí třeba, přestává udílení d.-u býti nezbytným a bývá zavrhováno, jelikož obmezuje v jistých směrech volnost hospodáře jakožto výrobce i deputátníka jakožto spotřebovatele. Přes to však poskytuje částečné odměňování služeb d.-em za všech okolností některých výhod, z nichž nejpodstatnější jsou tyto: 1. D.-em zabezpečuje se dělnictvu v každém případě slušné ukojení nejdůležitějších životních potřeb, jež jinak ohroženo jest kolísáním cen tržních i různými neblahými příhodami. 2. Za slušné, d. nahražující, nelze na trhu koupiti tolik zboží, kolik d.-em se dává, nýbrž alespoň o tolik méně, kolik obnáší výdělek překupníků. Hospodář odbude při odměňování služeb d.-em jistou část výrobků svých na statku samém a uspoří tudíž výlohy spojené s jejich dopravou na trh a prodejem. Plyne tedy z d.-u úspora čeládky i hospodáři. 3. Ježto d. skládá se v podstatě z výrobků domácích, stává se čeládka d.-em účastnou výsledků vlastní práce své a jakost sklizených plodin má pro ni důležitost nemenší, než pro hospodáře samého. Tím sblížují se zájmy čeládky se zájmy hospodářovými a čeládka poutá se, zvláště ponecháno-li jí zároveň k užívání pole deputátní a pod., větší měrou ku statku, než odměňují-li se služby její pouhými penězi. Odměňování d.-em dlužno přesně lišiti od zlopravěstné »soustavy truckové«, při které dělnictvo místo vyjednané mzdy dostává zboží nebo poukázky na zboží. — D. znamená také tolik co *Apanage* (v. t.). Frs.

Deputatus (lat. vyslaný) v církvi řecké zřízen byl k tomu, aby při slavné bohoslužbě s hořící svíci doprovázel jahna nesoucího k oltáři neb od oltáře knihu evangelií a dary obětí. Po tomto úkonu d. jmin jest též po-

chodníkem či světlošem (*lampadarius, ceroferarius*). Úřad d-tův není však zvláštním svěcením. Památno, že císařové konávali úřad tento v den svého korunování, jdouce průvodem s obětími dary k oltáři. — V církvi západní d. jest pomocníkem děkanův po děcési, máje v menších obvodech, v něž děkanství větší rozdělena jsou, dozor na duchovenstvo a lid věřící; v úřadu svém jest d. prostředníkem děkana, na němž více méně závisí, prostředkuje v obvodu svém biskupská nařízení a podáváje děkanovi zprávy o kázni a církevním životě. (Srv. Děkan.) *Da.*

Deputovaný, vyslaný, člen deputace; zvláště tak sluší (*député*) ve Francii poslanci departementů, kteří dle ústavy Ludvíka XVIII. ze dne 4. čna 1814 (*charte constitutionnelle*) tvořili komoru poslanců (*chambre des députés des departements*); od doby též užívá se tohoto názvu pro poslance vůbec.

De Quincey [dekuinsi] Thomas, spisovatel angl. (* 1786 v Manchesteru — † 1859 v Edinburce). Vzdělání nabyt na universitě oxfordské, kde pojal i osudnou náklonnost k opiu, již nedovedl se nikdy zcela sprostiti. Opustiv kollej (1808), usadil se v Cumberlandu, uprostřed jezer, které s jinými duchem příbuznými literáty učinili i literárně-historicky zajímavými. Od r. 1843 žil ve víscé Lasswade u Edinburka. Jeho *Confessions of an Opium-eater* (1822), dále *Autobiographical Sketches* (1853) a pohrobní spis *Suspiria de Profundis* jsou autobiografické obrazy velikolepé fantasmie a hudební lahody řeči. Nad všednost vynikají i jeho přečetné *essays*, v nichž formou brilliantní a vždy duchaplně pojednává o nejrozmanitějších předmětech, hlavně z oboru filosofie a kritiky. Napsal také *The logic of Political Economy* (1844). Spisy jeho byly vydány v Bostonu (1851, 20 sv.) a Edinburce (1862 14 sv.); výbor z nich vydal Bennett (1889), výbor pak z *essays* Masson (1888). Kromě toho vyšly *Posthumous Works* (Londýn, 1890). Život D-tův popsali Page (1877), Masson (1881). Japp (1891) a j.

Dér, Derr viz Deir.

Dera, Derát též Edreát, hlavní město Hauránu viz Edrei.

Deradžát, kraj v indobrit. prov. Pendžábu mezi Indem a pohorím Sulejmánským, nížina přiměřeně zavlažovaná a z větší části úrodná; rozdělen jest ve 3 okresy: Bannu, Dera-Gází-Chán a Dera-Ismáil-Chán a má 45.792 km^2 s 1,137.572 ob. (1881).

Dera Futtí Chán, město v indobritském kraji Deradžátu v Pendžábu na ř. Indu, má průmysl bavlnický, hedvábnický, obchod s indychem, opiem a cukrovou třtinou, 5000 obyv. (1881).

Dera Gází Chán, okr. město v indobrit. kraji Deradžátu v Pendžábu, na pr. břehu Indu, důležitá stanice obchodní zvláště pro Afganistán a Belúdzistán, má veliké trhy, píedění a tkání bavlny a hedvábí, výrobu oceli, obchod s látkami hedvábnými, bavlněnými, s obilím a se solí, 22.309 ob. (1881). V okrese žije na 11.699 km^2 363.346 ob. (1881).

Dera Ismáil Chán, okr. město v indobritském kraji Deradžátu v Pendžábu na řece Indu, má průmysl bavlnický a hedvábnický, silný obchod se zeměmi fránskými a 22.164 obyv. (1881). V okrese žije na 24.076 km^2 441.649 ob. (1881).

Dérasonnement [derezonmān], franc., nerozumné mluvení, tlachání, nejasný úsudek.

Deráj, těžká, hedvábná (atlasovitá látka) původu středoašijského.

Deráje též Dereya, Dería, pět opevněných vesnic v arabském Nedždu na cestě od Rudého moře k zálivu Perskému, záp. od Er-Rijádu, vystavěných ve zříceninách města téhož jména, které bývalo do r. 1817 sídelním městem sultána nedždského a střediskem sekty Vahhábovců a mělo na 60.000 ob. R. 1817 bylo za výpravu egyptského místokrále Mehmeda Aliho zcela rozbořeno. Vesnice mají nyní asi 1500 obyv.

Dérangement [-rānžmān], franc., nepořádek, zmatek, rušení. — V math. d. čili převrat sluje v nauce o přestavách neboli permutacích nepřirozené postavení dvou prvků čili elementů po sobě, přičicí se jich řadě původnímu. Značíme-li je obecně symbolem a_k , při čemž ukazovatel číslem k vyznačený udává, na kterém místě prvek tento v přirozené řadě

$$a_1, a_2, a_3, a_4 \dots$$

stojí, jest ve skupině nějaké posloupnosti prvků $a_k \dots a_{k+i}$ přirozená, $a_{k+i} \dots a_k$ však převrácená, představujíc tedy převrat. Podle toho na př. obsahuje skupina

$$a_2, a_3, a_5, a_1, a_1$$

převratů pět a sice jednotlivě

$$a_3 a_1, a_2 a_1, a_5 a_1, a_2 a_1, a_4 a_1,$$

kdežto skupina týchž prvků

$$a_1, a_5, a_3, a_1, a_1$$

jich čítá šest a sice jednotlivě

$$a_1 a_1, a_2 a_3, a_5 a_1, a_2 a_1, a_3 a_1, a_4 a_1.$$

Podle počtu převratů v nějaké skupině se vyskytujících rozeznáváme pak co do rázu skupiny sudé od lichých; zde jest počet převratů lichý, onde sudý, což i z předcházejícího příkladu se vysvětluje rozdílným počtem převratů 5 a 6. Zároveň tu patrné, že ráz skupiny se změní, zamění-li se v ní dva prvky za sebe, jelikož se takovou změnou buď stávající převrat ruší anebo nestávající zavádí, jakož i z předcházejícího příkladu jde na jevo, jelikož přidáním jednotky k číslu sudému (lichému) vzniká číslo liché (sudé). *FStd.*

Dérangeovatí [derānžovati], franc., v nepořádek uvéstí, zmásti; býti d-ván, býti v nepřiznivých poměrech finančních.

De rato (lat.), dle usnesení.

De Rays, marquis, viz Liki-Liki.

Derbe, městečko v Lykaonii v Malé Asii blíže Ikonía, které tím nabylo biblické důležitosti, že sv. Pavel na své první apoštolské cestě (Skut. ap. 14, 6) i druhé (16, 1) sem přišel, mnoho obyvatelů ku křesťanství obrátil a na jejich doporučení Timothea (16, 1-4) a později též Gaia, zde narozeného (20, 4) za své učenníky a průvodčí přijal. Později bylo v D. i biskupství založeno. *Jrk.*

Derbend (pers., z á v o r a) viz B e n d. Jest jménem míst položených na průsmycích, z nichž nejznamenitější jest **D.** (v Orientu zv. Báb-el-avbáb, t. j. brána bran, neb Báb-el-hadfdí, t. j. železná brána) přístavní město na záp. břehu Kaspického moře, v dagistánské oblasti, na 42° 4' s. š. a 45° 33' v. d. **D.** uzavírá průsmyk Derbendskou bránu, táhnoucí se mezi mořem a výběžkem Tabasarských hor. Je to jediná příhodná přirozená cesta ze stepí předkavkazských za Kavkáz. **D.** má vzhled velmi romantický, domy rozestavené v dlouhém, úzkém pruhu na úbočí vrchu, jsouc na 4,5 km dlouhé. Na severu a jihu chráněno jest vysokými zdmi a citadellou Naryn-kale. Z památných budov vyniká krásná ruská katedrála; vedle toho jest tam kostel armenský a pět mešit. Zámek býval sídlem mocných chánů a zachovaly se z těch dob mnohé komnaty, vyzdobené s orientálským přepychem; vedle jest rozsáhlá zahrada se všelikým jižním rostlinstvem a s rozkošnými perskými kiosky. Obyvatelstvo (14. 185 r. 1836) jest pestré; vedle Rusů usazeni tam Kymkové, Arméni, Židé, Turkmeni i zástupci různých kmenů horských; žijí se rolnictvím, řemesly, rybnářstvím a obchodem. Za městem rozkládá se muhammedánský hřbitov se vzácnými kufickými nápisy a mausoleem, v němž pohřbeno 40 hrdin s vůdcem svým Selmán ben-Rabjou. V **D.**-u jsou úpravné veřejné lázně a vodovod, kterým se přivádí zdravý nápoj z hor. Západně od města táhnou se rozvaliny zdi zvané Dag-bary (v. t.). Petr Vel. opanoval **D.** r. 1722, ale již r. 1736 vrácen přístav Persii, pak znova byl dobyt r. 1796. ale trvale připojen k říši ruské až r. 1806. — Derbendská zeď viz Dagbary. *Fr.*

Derbendži (tur, strážce průsmyků), název vojska, jehož úkolem bylo hájiti průsmyky evropského Turecka (nejdůležitější epirský a thessalský) Byli to většinou řečtí Arnaviti. Náčelník jejich, obyčejně rumelský paša, slul **D.** paša.

Derborenoe [-rañs], Lac de **D.**, viz Diablerets.

Derby: 1) **D.** hrabství ve střední Anglii na 53° s. š., jest prostoupeno na záp. pohořím High Peak, které na sev. přechází v hory Penninské, s holými vrchy, rozsáhlými bažinami, hlubokými údolními, divokými roklemi a mnohými jeskyněmi (Peakova, Eldenova, Poolova); na východě a na jihu přechází v plochou nížinu, dosti úrodnou a zavlažovanou ř. Trentem, do něhož se vlévá Derwent, Dove a Soar, Rotherem a Deem. Podnebí v horské části jest drsné, v nížině mírné a zdravé; polní hospodářství, až na chov dobytka, jest méně výnosno, za to však vyskytá se kamenné uhlí (přes 8 mill. tun ročně, železo, měď, stříbro, olovo, zinek, jíl na dýmky a cihly, porculánová hlína, mangan, baryt, mramor, alabastr, stavební kámen a mnoho minerálních vod (Matlock, Buxton, Tideswell). Z odvětví průmyslných kvete zvláště hedvábnictví, soukennictví, bavlnictví a krajkářství, výroba porculánu, běloby, barev, papíru a

výrobnů železných; obchod pak podporován jest četnými želez. drahami a průplavy. Na 2665 km² žije v hrabství 527.886 ob. (1891). — 2) **D.**, hl. město tohoto hrabství v romantickém údolí řeky Derwentu, spojeno železnými drahami a průplavy se všemi předními městy anglickými, má gotický chrám všech Svatých z dob Jindřicha VII., katolickou katedrálu, latinskou školu (z nejstarších v Anglii), presbyt. ústav Magee College, filosofickou společnost, založenou r. 1783 od Erasma Darwin, knihovnu, museum, nemocnici, blázinec, divadlo, park, četné továrny na látky hedvábné a bavlněné, na sukno, kartoun, punčochy, porculánové nádoby, na plech, jehly, drát, stroje a broky, na bělobu a barvy, slevárny, výrobu předmětů z mramoru, zvláště sloupů, a z alabastru, velmi čilý obchod se všemi jmenovanými výrobky, pomník chemika Cavendishe a 94.146 ob. (1891). Na blízku jest Chatsworth, letní sídlo vévod Devonshirských. — 3) **D.**, předměstí liverpoolské, také West-**D.** zvané. — 4) **D.**, město v hrab. New Haven v severoamer. státu Connecticutu, záp. od New Havenu s 11.650 ob. (1885).

of **Derby**: 1) Edward Geoffrey Smith Stanley, Earl of **D.**, státník angl. (* 1799 v Knowsley Parku na Lancastersku — † 1869 t.). Studoval v Etonu a Oxfordě. Do sněmovny byl zvolen nejprve za Stockbridge (1820), potom za Preston (1826); později zastupoval Windsor a Lancastersko. R. 1827 byl jmenován státním podtajemníkem pro osady, přešel však, když se ustavilo ministerstvo Wellingtonovo (1830), ke straně whigů, v jejíž kabině, majícím v čele earla Greye, stal se státním tajemníkem pro Irsko. Zde pevnou rukou potíral opoziční snahy po odtržení Irska od Velké Britannie a zreformoval církevnictví zrušením z arcibiskupství a 10 biskupství. R. 1833 byv znova jmenován státním tajemníkem pro osady, provedl předlohu o zrušení otroctví v Záp. Indii Rok na to pobouřiv se jako protestant úspěchem Wardova návrhu, dle něhož přebytek jmění státní církve irské měl býti věnován světským účelům, vystoupil ještě s jinými soudruhy z ministerstva Greyova, a od té doby, ač nepřijal nabízeného mu úřadu v kabinetě Peelově (1834), lnul ke straně konservativní. Teprve po 7leté opozici vstoupil do druhého ministerstva Peelova (1841), vzdal se však osadního tajemnictví, když sir Robert Peel se rozhodl zrušiti obilní cla (1845). R. 1846 postavil se v čelo ochranné opoziční, která vedena v nižší sněmovně lordem Bentinckem a Disraelim, vládě tuze, ač bezúčelně odporovala. **D.** byl nyní pokládán za vůdce velké konservativní strany. R. 1851 zaměnil svůj dosavadní titul lord Stanley za titul earl of **D.** Po Russellově odstoupení sestavil konservativní ministerstvo, které utrpěvši hned při rozpočtu svého ministra financí, Disraeliho, porážku, podalo žádost za propuštění (1852). Když pak padla i koaliční vláda Aberdeena (1855), svěřen **D.**-ovi znova úkol zříditi ministerstvo, ale pokus ten se nezdařil. Po druhé stal se předsedou ministerstva, když

lord Palmerston se poděkoval (1858). V tom období prosadil důležitou India Bill, kterouž vláda Indické říše přenesena s Východo-indické společnosti na anglickou korunu, a předložil parlamentu osnovu zákona na změnu volebního řádu, již však sněmovna zavrhla. D. rozpustil parlament a odvolal se k zemi; avšak nová sněmovna vyslovila jeho kabinetu nedůvěru, a on se poděkoval. Po třetí dosáhl moci r. 1866, načež ve spojení s Disraelim provedl předlohu volebního řádu z r. 1867. Dva roky na to hnětem starobou vzdal se ministerského předsednictví ve prospěch Disraeliho. Poslední velkou řeč v parlamentě měl proti Gladstoneově předloze, týkající se odložení irské církve od státu (1869). D. byl obratný, duchaplný řečník, a jeho přednes plný ohně a vášně; proto říkali mu v Irsku »škorpiion Stanley«. V literatuře pojistil si čestné místo věrným a poetickým překladem Iliady (Londýn, 1864; 10 vyd. 1876).

2) Edward Henry Smith Stanley, Earl of D., syn před., státník angl. (* 1826 v Knowsley Parku — žije v Londýně). Vzdělání svého nabyl v Rugby a Cambridgei. Jevil záhy smysl pro politiku. V parlamentě zasedal od r. 1850 do otcovy smrti, kdy přijal jeho tituly. Již na počátku své politické dráhy náležel k předním členům mírných konservativců v dolní sněmovně. R. 1852 stal se v otcově kabinetě státním podtajemníkem zahraničních záležitostí. Rok na to vystoupil s návrhem na upravení indických záležitostí, jenž v podstatě byl přijat r. 1858. Téhož roku vstoupil do druhého ministerstva svého otce jako státní tajemník pro Indii, a za jeho dohledu přešla vláda Indie s Východo-indické společnosti na korunu anglickou. Jako státní tajemník pro zahraniční záležitosti (1866—68; 1874—78) získal si jména pilného a spolehlivého úředníka. R. 1878 nepohodnuv se s kollegy svými ve pfičinné okkupace Cypru, vystoupil z Beaconsfieldova kabinetu a rok na to na dobro se odtrhl od konservativců. V ministerstvě Gladstoneově stal se pak tajemníkem pro kolonii (1882), jímž zůstal do odstoupení liberálního kabinetu (1885). Když Gladstone znova domohl se moci (1886), D. nesouhlasiv s jeho irskou politikou, neobdržel již místa v ministerstvě, načež přešel k liberálním unionistům, k nimž náleží.

Derby, angl. *Derby-race*, jsou největší plemenné dostihy koňské v Anglii a vůbec na světě. Založil je Earl of Derby r. 1780 pro tříletá hřibata, hřebce i kobyly, a po něm byly také pojmenovány. D. odbyvá se na závodišti v Epsomu, na Epsom Downs, 20 km jihozáp. od Londýna, na dráze asi 1.5 angl. míle dlouhé, vlnité a nerovné; za koně nedobrych nohou je dráha nebezpečná; počíná stoupáním a končí spádem. Závody bývají ve středu před svatodušními svátky (také po nich) a den ten, aný *Derby-day*, lze pokládati za národní tek londýnský; jež zvykem k dostihům ať již na jakémkoli prostředku dopravním, ké pěšino lidi se převeliké množství. ý čas bývaly d-ské dostihy pro aristokra-

cii mužskou, kdežto dámy jezdily na dostihy zvané *Oaks*, založené také od lorda Derbyho r. 1779 pro tříleté kobyly a pořádané v pátek před svatodušními svátky v Epsomu; v sázku dáváno tu místo peněz 12 párů rukavic. Od těch časů však, co princezna Walesská navštěvuje d., ztratily *Oaks* svůj velkosvětský ráz. Při d. zvítězili dosud jen třikrát koně cizozemští a rovně třikrát kobyly, jež jen zřídka závodí se účastní. Vítězovi vynáší cena 6000—7000 lib. st., nepočítaje v to vyhrané sázky. Nověji jméno d. přikládá se velkým dostihům i jinde pořádaným.

Derbyš, poslední car astrachaňský, vyhnán byv r. 1551 vlastními poddanými, dosazen opětně pomocí Rusů r. 1554, ale kdž počal s těmito válku, poražen r. 1567 Čeremisinovem, i prchnul do Azova.

Deršák Jan Th. dr., učený theolog slovenský (* 1785 v Čace, stol. Trenčinské — † 1842 v Budíně), od r. 1810—14 professor biblického studia v Trnavě, na to professor východních řečí na univ. peštské do r. 1826, kdy jmenován kanovníkem ostřihomským a r. 1837 i voleným biskupem příštinským a radou u kr. náměstnické rady v Budíně. Vynikal učeností i dobročinností. Z činnosti jeho literární uvádíme: *Institutiones linguae arabicae* (Videň, 1816); *Parallela linguae aramaicae institutio* (Pešt, 1835), konečně latinskou Reč (*Sermo*) k oslavě 200letého trvání university peštské (Budín, 1836).

Derebegové, t. j. knížata údolí, kdysi dědiční panovníci a vrchní velitelé vojska v Malé Asii pod vrchní vládou sultánovou. Povinnost jich bylo stavěti vojsko, jinak byli neodvislí; moc jejich byla za Muhammeda II. úplně zničena. Nyní vyskytují se d. již jen v Kurdistánu, a i to jen de jména.

Derecako [derečke], městys v Uhrách v biharské župě s 8272 obyv. národnosti maď. Jest sídlem polit. okresu téhož jména a okres. soudu. Má katol. a evang. chrám a synagogu, spořitelnu, občanský čtenářský spolek, stanici telegraf. a poštu. Obyvatelstvo živí se z velké části orbou, chovem dobytka, zejména vepřového a též řemeslem.

De rege optime merito (lat.), o krále nejlépe zasloužilému, heslo neapolského řádu Františka I.

Dér el-bahri (arab., chrám při vodě), název slavné zříceniny chrámové v Thébách na záp. kraji nilském (viz Théby).

Derelikce (lat. *derelictio*), odřeknutí se věci, opuštění věci vlastním, který se zároveň vzdá fyzické držby její. Opuštěná věc (*res derelicta*) je bez vlastníka, může býti přivlastněna (okkupována) kýmkoli. V obecném právu je sporno, mohou-li služebnosti (na př. požívání — *ususfructus*) býti zrušeny d-cí; panující názor se tomu opírá.

Derelinkovati, zanechatí něčeho, odřici se, vzdáti se nějaké věci. Viz Derelikce.

Dér-el Kamar viz Deir.

Derenbourg [-ráňbúr] vlastně Derenbourg: 1) D. Joseph, orientalista německý, vynikající znatel literatury židovsko-rabbínské

(* 1811 v Mohuči). Studoval v Giessech a Bonnu, byl vychovatelem v Amsterdamě, odstěhoval se 1839 do Paříže, kde byl od r. 1852 korektorem Národní tiskárny hlavně pro tisk orientální. Roku 1871 povolán do akademie a 1877 zřízena mu na École pratique des hautes études profesura literatury talmúdické. Hlavním jeho dílem jest *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine d'après le Talmud et les autres écrits rabbiniques* (Paříž, 1867). Z ostatních prací jmenujeme: *Les fables de Lokman* (text, t., 1846); *Les séances de Hariri* (s Renaudem t., 1847—52); *Manuel du lecteur* (t., 1871); *Deux versions hébraïques du livre de Kalilah et Dimnah* (s překl. t., 1881); *Les parterres fleuris, grammaire hébraïque en arabe* (tam., 1877—86). Jest jedním ze spolupřevatelů sbírky »Corpus inscriptionum semiticarum« (pro nápisy himjarské 1889—92, z seš.). Sám vydal i arabské nápisy Alhambry. Dk.

2) Hartwig, syn před., franc. orientalista (* v Paříži, 1844), od 1875 professor arabštiny na École des langues orientales. Hlavním oborem jeho jest studium arabské grammatiky o sobě i v poměru k ostatním jazykům semitským. Z prací jeho jmenujeme: *Le livre des locutions vieuses de Djaválíki* (Lipsko, 1875); *Opuscules et traités d'Aboul-Walid Merwán Ibn Djanáh*, s francouz. překladem, společně s otcem (Paříž, 1880) a hlavní dílo *Le livre de Sibawaihi* I. a II. (t., 1881—85). Z ostatní činnosti na poli arabském uvádíme: *Le diván de Nábíga Dhobyáni*, s překladem (t., 1869); *Les manuscrits arabes de l'Escorial* (t., 1884); *Chrestomathie élémentaire de l'arabe littéral*, společně s J. Spirem (t., 1885); *Ousáma Ibn Mounkidh, un émir syrien au I. siècle des Croisades* (t., 1886); *Ousáma poète* (t., 1886); *La science des religions et l'islamisme* (t., 1886); *Silvester de Sacy* (Lipsko, 1886). Mimo arabštinu pěstuje D. literaturu nápisovou, hlavně nápisů sabských: *Études sur l'épigraphie du Yemen* (Paříž, 1884, I. a II.); *Les inscriptions phéniciennes du temple de Seti à Abydos* (s překl. t., 1886); *Les monuments sabéens et himyarites du Louvre*; s otcem, překlad a výklad (t., 1886); *The Glaser collection in the British Museum* (Londýn, 1888). Přeložil i Nöldekeovy literární dějiny Starého Zákona (Paříž, 1873). Dk.

Derenburg, město v prus. Sasku, vlád. obvodě magdeburském, kr. halberstadtském, na ř. Holzemě a na žel. trati blankenbursko-halberstadtské, bývalé hlavní město hrabství; evang. chrám, výroba cukru, zboží koženého a čalounů, lihovary, nemocnice, 2952 ob. (1891).

Derenčin: 1) D. Mirko, bán chorvatský († 1493). Když Jakub paša k rozkazu sultána Bajazeta napadl některé rakouské země a r. 1493 vracel se od slavonské hranice, žádaje volného průchodu chorvatským územím, D. udeřil na Turky dne 11. září, avšak oddíl jeho byl poražen, on sám padl do zajetí, a poněvadž se nechtěl poturčiti, byl mučen a vězněn na osamělém ostrově, kde po třech měsících zahynul. Porážku zavinila nesvornost Chorvatů, neboť někteří chtěli Turky přepadnouti v le-

sích, kdežto D. dával přednost boji v otevřeném poli.

2) D. Marijan, současný právník chorvatský, rodem z Rieky, získal si jako předseda právníckého oddělení zemské vlády v Záhřebě nemalé zásluhy o chorvatské právnictví a vynikl též jako odborný spisovatel. Sepsal zejména komentář státního chorvat. práva. V krásné literatuře znám jest pod pseudonymem Milivoj Primorac. Napsal zejména dramata: *Tri braka*, *Slijepac i njegova žena*, *Primadona* a j. První bylo sehráno s úspěchem v Záhřebě r. 1891.

Dereser Anton Thadäus, něm. bohoslovec ze řádu karmelitův (* 1757 ve Fahru v Bavořích — † 1827 ve Vratislavi), po obyčejných studiích učil v Heidelbergu, pak východní řeči a bibl. hermeneutiku v Bonnu, kdež několika menšími spisy hájil t. zv. svobodu německou proti římské stoli. Na to 1791 dostal se do Štrasburka, kdež za Robespiera nechtěl se zřici náboženství a kněžství, byl uvězněn; po pádu Robespierově učil 1797 opět v Heidelbergu a 1807 ve Freiburgu, ale pro pohřební řeč na velkovévodu Karla stíhán, usadil se v Luzernu, kdež pro své racionalistické a osvětářské smýšlení byl pronásledován. R. 1815 dosazen do Vratislavě, kdež trval ve stálých sporech se světskou a duchovní vrchností. Jsa vychován v duchu racionalismu a osvětářství, pomáhal při každém pokusu o odtržení církve něm. od Říma a přísahal též na ústavu francouzskou, ač jinak byl zbožný a pro víru i vězení trpěl. Přeložil bibl. do němčiny z původního textu (Frankfurt, 1820 a n., 3 d.), vydal breviř pro jeptišky, některé výklady Písma sv. a dvě hebr. mluvnice (Freiburg, 1812 a Frankfurt, 1813) a j. Do češtiny přeložil Fil. Neděle dva jeho spisy: »Náboženství ve výkladech a rozmlouváních« (Brno, 1808, 4 d.) a »Katolická modlitební knížka« (t., 1814). Šo.

Derevce, u Rusínů v Haliči jehličnatý stromek (též větve) až 2 m vysoký a ověšený stužkami, péry s drůbeže, barvínkem, obilnými klasy, opozlátovanými ořechy, jablky, květim, kalinovými hrozny a t. p., jenž stroj se v předvečer oddavek, ač misty teprve druhý den z rána nevěsta zve přibuzné na d. Stroj se v bytu nevěstině, existuje-li však ještě d. ženichovo, strojívá se jedno u nevěsty, druhé u ženicha a u obou současně. Toto strojení po výtce souvisí s vitím svatebních věnečkův barvínkových a nejdříve je začíná strojiti otec, po něm dle stáří druzí členové rodiny, jinde je stroj přibuzní a po nich ostatní svatebčanky. ve třetím případě pouze ženy a děvčata, ale vždy za zpěvu případných slok. Dci vykázána úloha při některých obřadech svatebních, na př. je nese mládenec ve svatebním průvodu ženichově, když po oddaykách se ubírá do bytu nevěstině; odtud potom obě d. odnášejí zase k ženichovi, u něhož stojí na stole již do konce svatby, načež se uklidí na ovocný strom v zahradě. — D. pohřební jest v užívání na haličskobukovinském pomězi při pohřbech osob svobodných. Jest po-

dobně vyzdobeno jako d. svatební, ale má na vršku žlutou voskovou svíčku a pod ní za cíp uvázaný šátek. Při dívčím pohřbu nese je v průvodu děvče, při mládenčím mládenec. Na hřbitově vsadí d. do hlav zasypaného hrobu.

Derevljané viz Drevljané.

Derevnja [dě-ňa], u Rusů ves bez chrámu, kdežto ves s kostelem sluje selo.

Dereya (arab.) viz Deráje.

Derfelden Vilem Christoforovič (Otto Wilhelm von D.), rus. gen. jízdy, šlechtic estonský (* 1735 — † 1819). Sloužil v jízdním pluku císař. tělesné stráže do r. 1770. kdy jmenován plukovníkem a velitelem Tverského karabinného pluku v armádě Rumjanceva ve Valašsku. Súčastnil se mnohých vítězných bitev a vyznamenal se v oddílu kn. Volkonského, chráničího dodávky zásob a skladiště armády před stálými útoky tatarského chána. Byv pak přidělen k divisi general-majora Veismana v Bessarabii, účastnil se všech odvažných jeho vpádů za Dunaj (1771—73). Byl též při porážce Turků a dobytí jejich ležení při říčce Kara su, při bojích pod Silistrou, při vítězství u Kúčük-Kajnardži, pak pod vedením gen. Ungerna při druhém útoku na ležení u Kara-su a při dobytí Bazardžika, r. 1774 pod gen. Kamenským u Babadaga a Kozludže, a při sevření Šumly, r. 1775 povýšen za brigádníka, r. 1777 za gen. majora a 1784 za gen. lieutenanta v ukrajinské divisi. R. 1789 vynikl jako velitel 4. divise Rumjancevovy armády vítězstvím u Maksimeni u Galce, kde zajal samého seraskera Ibráhíma pašu, t. r. pomohl Suvorovu zvítěziti u Fokšan a r. 1790 byl velitelem poloviny Suvorovova sboru u Brajlova. Za povstání polského zaujav Grodno a po té Bialystok, rozdvojl síly povstalců a súčastnil se platně dobytí Prahy a Varšavy, začež stal se generálem en chef a dostal 20.000 rublů. Car Pavel, velký jeho příznivec, povolal jej k sobě do Petrohradu a r. 1799 světil pod jeho ochranu velkoknížete Konstantina Pavloviče, s nímž D. odebral se k ruské armádě do Itálie. Suvorov světil mu sbor 10.000 mužů a D. byl pravou jeho rukou, zvláště v bitvě u Novi a přechodu přes Alpy, v němž komandoval jednu z obou kolon, bera se šťastně přes Novaru, Belinzonu a Airolo Obdržel za to řád sv. Jana Jerusalemského. O dalších jeho činech není nic známo. *JTk.*

Derfflinger Georg, též Dörfeling, polní maršál braniborský (* 1606 v Neuhořenu v Hor. Rakousích — † 1695 v Gusově v Branibořích). Syn chudého sedláka, bojoval ve stavovském vojsktě na Bílé hoře, přešel k Sasům a Švédům, vykonal směle poselství k Jiřimu I. Rákóczymu a prospěl Švédům roku 1642 u Breitenfelda a při vpádu jejich na Moravu. R. 1655 vstoupil jako generál jízdy do služby braniborského kurfiršta Bedřicha Viléma a prokázal mu platně služby na poli válečném i diplomatickém; tak rozhodl vítězství u Fehrbellina (1675), vzal Rujanu a Stralsund (1678), porazil Švédy po smělém přechodu přes zamrzlou zátoku Kuronskou u Tilže a zorganizoval

braniborskou jízdu. Roku 1674 povýšen na říšského hraběte.

Derfle (něm. Dörfel), far. ves na Moravě, hejt. a okres Hradiště Uher., pošta Kunovice; 96 d., 505 ob. č. (1890), starý kostel románský Nar. P. M., škola.

Derfiloo, ves na Moravě, hejt. a okres Znojmo, fara Načeratice, pošta Strachotice; 44 d., 221 ob. n. (1880), kaple Poč. P. Marie a 1tř. škola.

Derflík, Derflík (něm. Dörfles), ves na Moravě, hejt. Třebová Mor., okr. fara a pošta Jevičko; 49 d., 341 ob. č. (1880), škola.

Derg, jméno dvou jezer v Irsku: 1. D. (Lough), t. j. červené jezero na hranicích hrabství Tipperary, Galway a Clare, utvořeno řekou Shannonem, 37 km dlouhé, 3—9 km široké a uprostřed až 24 m hluboké, obklopeno na jihu malebnými horami, má mnoho ostrůvků, z nichž Inis Cealtra, t. j. svatý ostrov, má několik zřícenin klášterních a hrobů starých náčelníkův irských. — 2) D. v hrabství Donegalu blíže hranic tyronských, 142 m nad moř. s pustými, nehostinnými břehy a s četnými ostrůvky. Na sv. ostrov, na kterém byl prý očištěn svatého Patricka, putuje ročně na tisíce Irů, kteří modlitbou, postem, bděním a mrskáním těla kají se tu ze svých hříchů. Z jezera vytéká řeka téhož jména do f. Mourne.

Deria (arab.) viz Deráje.

Derivace, z lat. *derivatio*, odvození, odvod. — D. v math. viz *Diferenciální počet*. — D. v grammatice viz *Odvozování*, odvozenina. — D. u hrubé stěelby odchylka otáčivé stěelby v pravo nebo v levo od kolmé roviny myšlené dělkovým středem či osou hlavně u děla nebo vůbec u hrubě zbraně stěelné.

D. v lékařství. V dobách, kdy nemoci vysvětlovány byly přítomností různých »ostrostí« v těle, snažili se lékaři dráždivými léky škodliviny tyto do určité útroby neb ústrojí sehnati a odtud vymítnouti. Počinání toto zvalo se d. cí a léky i prostředky k těmž cíli derivantia, léky odvodivé. Vykonzována d. ledvinami, stěelvem i kůží. Podávány léky močopudné, projímavé i dráždidla kožní. Tato účinkovala buď působíce překrvením kůže, jako teplá voda, hořčičný olej, křenové placky, jindy způsobovala i zánět, jako španělské mouchy (vesicatory) a někdy i k prudším prostředkům saháno, jako k sázení baněk a nasekání kůže, provlékání žíně, spálení kůže moxou (rychle vznětlivým chomáčem vláken rostlinných) neb i žehátky. Moderní lékařství užívá některých těchto odvodivých léků dosud, ale nikoli aby donnělou škodlivinu z těla vyloučilo, nýbrž jen k docilení překrvení či zánětu, jehož vlivem: chorobu základní hojiti se snaží. *Peč.*

Derivační počet v. *Diferenciální p.*

Derivantia [-ncia] viz *Derivace* v. *lékařství*.

Derivat, lat. *derivatum*, v grammatice viz *Odvozenina*. — D. v chemii, sloučenina odvozená určitým pochodem chemickým ze základního tělesa jednoduchého nebo složeného.

Derivativní způsob nabyvací viz Akvisice 672.

Derkaš, hra rusínských chlapců v Haliči, podobná naší hře na slepou bábu.

Derketo (syrské Atargitis), fecké jméno starokanaanejské bohyně rodící síly přírodní. Dle Hérodota, který ji stotožňuje (I. 105) s Ἀφοδιτή οὐρανία, ctěna hlavně a nejdříve v Askalónu, odkud rozšířil se kult její Foiničany na Cypr a Kythéru. Vedle Askalónu byla Hierapolis hlavním místem jejího kultu. I v Palestině měla svůj chrám v Aštarót Karnaim, zničený později Júdou Makkabejským. Zsvěcen jí byl kozel, holubi a ryby, veskrze živočišné plodnosti vynikající. Zobražována jako žena, jejíž dolní polovice vybíhala v zahnutý ocas rybi (symbol plodnosti). Identifikována s Astartou. Dle fecké pověsti byla matkou Semiramidy, již zplodila se syrským jinochem. Mužský protějšek její byl Dágon (v. t.). Dk.

Derkos Ivan, křesitel chorv. národa na počátku XIX. stol. Vydal latinský spis *Genius patriae super dormientibus filiis*, v němž zkoumá fečí slovanské a shledává ve nich příbuznost s feckou, latinskou a německou, trpce želí, že mluva slovanská jest dosud služkou sester svých a slovy horlivými pobádá Slované ke společné práci na poli osvěty.

Derkyllidas, vůdce spartský, pro lstivost svou také »Sisyfos« zvaný, přiměl r. 411 př. Kr. města Abydos a Lampsakos ke spolku se Spartou. R. 399 převzal po neschopném Thimbrónovi velitelství proti Peršanům, zmocnil se Larissy a hájil účinně pobřeží proti Farnabazovi a Tissafernovi. R. 397 odevzdal vrchní velitelství Agésilaovi, zůstal však ve vojsku a zachránil Spartanům po porážce jejich u Knidu r. 394 města Abydos a Sestos. Posledně připomíná se r. 390, kdy vystřídán byl Anaxibiem.

Derma (fec.), kůže.

Dermanyssus Dug., rod roztočů (*Acarina*) z čeledi *Gamasidae*, s tělem malým, vejčítým, vrásčítým a měkkokožným, jež kryto štítem hřbetním, složeným ze dvou desk původních. Kusadla prvního páru mají samečkové klíšťkovitá, samičky bodavá, kusadla druhého páru nitkovitá. Nohy všech čtyř párů jsou stejně vyvinuty, 6členné, zakončeny dvěma drápkami a terčkem přisavným. Larvy jejich jsou šestinohé. Ve dne se skrývajíce v sousedství ptáků, napadají je v noci a usídlující se na kůži jejich, ssají krev. Řídčeji sídlí stále na těle hostitelů, rozmnoží-li se přílišně, způsobují hubenění a mohou poněkud i smrt způsobiti, jak pozorováno u drůbeže a bažantů. Náhodně a nikoliv trvale mohou se usaditi na těle člověka, koní (v sousedství kurníku), psů, koček a j. Z druhů jsou známější: *D. gallinae* de Geer (čmelík kuří) napadající kury, s tělem červenohnědým, o 6 až 0,7 mm dl. Ve dne skrývá se v děrách a šterbinách kurníků. Vodou vřelou, práškem hmyzím a sirouhlikem dá se zahubiti. *D. avium* de Geer (čmelík ptačí), napadající zvláště menší ptáky chované v zajetí, jest větší předešlého a skrývá se za dne ve šter-

binách rákosových bidélek klecí. *D. hirundinis* de Geer (čmelík vlaštovčí) jest z uvedených největší (1,4 mm dl.), cizopasí na vlaštovkách a ukrývá se za dne v jejich hnízdech. Sc.

Dermaptera viz Škvoři.

Dermatalgia (z fec.) bolest kožná. Bolest provází velmi mnohé zánětné příznaky kožní, ale d-ii nazývá se zpravidla jen bolest, která není provázena příznaky zánětu. Jeť to čistá neuralgie kožní. Z pravidla bývá omezena okrskem přesným a dostavuje se v přestávkách, zřídka bývá stálou. Různění d-ii na idiopathické a rheumatické není odůvodněno, ježto vůbec příčiny i mechanismu samovolně vznikající bolesti kožní hrubě neznáme a pojem rheumatických chorob není tak přesně stanoven, abychom se stanoviska klinického i aetiologického projevy rheumatické od jiných dovedli určitě různiti. Peč.

Dermatios [-ikal, léky působící na kůži nebo léky proti kožním nemocem. — **Dermatický**, na kůži se vztahující, kožní.

Dermatitis (fec.-lat.), zánět kožní viz Kůže (zánět).

Dermatocoptes, **Dermatodectes** v. Zákožky.

Dermatogen viz Histiogeny.

Dermatohelys viz Dermochelys.

Dermatol, zásaditá sloučenina vizmutu s kyselinou gallovou, žlutý, nevonný prášek, jenž rány nedráždí, není jedovat, působí vysušení, vyčistění i desinfekci vředů. Doporučí se v lékařství náhradou jodoformu. Užívá se ho jako zásepny neb i v masti. Peč.

Dermatologie (fec.) slove nauka o nemocech kožních. Zahrnujeme pak do ní popis oněch nemocí na kůži se objevujících, které buď samostatně na kůži vznikají, nebo se jeví jako příznaky onemocnění ostatního celého organismu. D. jest z novějších lékařských věd, ježto teprve sklonkem před. století a sice Plenkem a Lorrym počíná, co věda samostatná, která však dnes může se úplně rovnati s ostatními vědami lékařskými. Nelze sice upřítí, že řídce zprávy o kožních nemocech vyskytují se již v starší době, avšak postrádají souborného shrnutí a oněch vědeckých rozhledů, které moderní d-ii učinily tím, čím jest. Tak víme, že v bibli čte se přesný popis malomocenství a jiných kožních nemocí, že dále i v lékařství indickém a ve zbytcích papyrův egyptských nalézáme stopy popisů nemocí kožních. Poněkud obšírněji zaměštnává se lékařství fecké, především spisy školy Hippokratovy, s popisy jednotlivých prvotních výkvětků, ze kterých se obraz kožních onemocnění skládá, tak že i většina pojmenování, tedy nomenklatura dermatologická, vzhledem k těmto prvotním výkvětkům z doby Hippokratovy pochází. Z římských lékařů hlavně veltus ve spisu svém »De medicina« ve 3., 5. a 6. knize pojednává o nemocech kožních. Souvislost však kožních nemocí s onemocněním vnitřních orgánův a pojem t. zv. konstitutionálních nemocí kožních zůstal starším lékařům již pro nedostatečné jejich

Některé živočichové žijí výhradně jen v kůži lidské, tak svrabovec lidský (*Sarcoptes scabiei hominis*), trudník tukový (*Demodex folliculorum*), veš kšticí i šatů (*Pediculus capitis et vestimentis*), muňka (*Phthirus pubis*) a blecha (*Pulex irritans*). Jiní cizopasníci jen občas na člověku se zdržují, usazují se též na jiných živočiších. Jsou to: Svrabovec obecný (*Sarcoptes scabiei communis*), čmelík ptačí (*Dermanyssus avium*), klíšťové (*Ixodes ricinus*, *reduvius*; *Argas reflexus*, *persicus*, *americanus*), stínka (*Cimex lectularius*), blecha písečná (*Sarcopsylla penetrans*), ovádi (*Tabanus*, *Chrysops*, *Pangonia*), komáři (*Culex pipiens*, *Simulia colombacensis*, *S. pertinax*), pijavky (*Hirudo medicinalis*, *officinalis*; *Haementaria mexicana*). V zárodku nebo ve stavu nevyvinutém zdržují se občas v kůži lidské: Měchofep (*Cysticercus*

podkožního. Vlastní d., totiž nalití většího množství vodního roztoku solného pod kůži, doporučil Cantani při léčení cholery. — Dávka jíím udaná dosahovala 1000—1500 g na jedno vltí. Peč.

Dermestes viz Kožojed.

Dermochelys Blainville (*Dermatochelys* Wagler, *Sphargis* Merrem), rod želv, zástupce čeledi *Dermochelyidae* a jediný živoucí představitel podřádu želv bezštítných (*Athea* Cope), význačných tím, že jejich rozšířená žebra nesrůstají dohromady, netvoříce pevného štítu hřbetního (*karapax*); břišní štít (*plastron*) jest slabě vyvinut, nemaje liché desky (*entoplastron*), a v kůži na hřbetě a někdy i na břiše umístěny jsou kostěné desky, mosaikovitě sestavené a někdy (u vyhynulých tvarů) souvislý kruhový tvořící (*exoskeleton*). *D. coriacea* L. (želva

Č. 1115. *Dermochelys coriacea* L., želva kožnatá.

cellulosae), měchožil (*Echinococcus*), motolice (*Distoma hepaticum*); ze škrkavek: vlasovec medínský (*Filaria medinensis*), vlasovec lidské krve (*Filaria sanguinis hom.*), roup (*Oxyuris vermicularis*); pak larvy některých much (*Musca domestica*, *cadaverina*, *vomitaria*, *Sarcophila Wohlfarti*). Mimo to *Lucilia hominivorax* v Americe, *Stomoxys calcitrans* a *Glossina morsitans* (Tse-tse) v Africe a j. Nahodile cizopasí někdy na lidské kůži některé druhy *Dermatodectes* i *Symbiotes*, pak *Leptus autumnalis*, *Kritoptes monounguiculosus* i *Clothilla inquilis*. Tito nevyhledávají sice lidské kůže, avšak když na ni vnikly, mohou ji poškodit a způsobit chorobné příznaky. Peč.

Dermbach, městys ve velkovév. Sasko-výmarském na řece Felde s 1090 ob. (1890), kdež se vyrábějí zátky, sudy a dřevěné dýmky. Má trhy na vepřový dobytek. Dne 4. čce 1866 svedena tu bitka mezi Prusy a Bavorsy; tito ustoupili.

Dermenchysis (fec.), neuzívané synonymum subkutanni injekce čili vstříknutí

kožnatá, vyobr. č. 1115.), jediný druh, jedna z největších našich želv (přes 2 m dl., až 600 kg váhy), vyznačuje se vedle uvedených znaků též tím, že jí schází i štít rohový, namnoze vyvinutý u želv ostatních, tak že tělo kryto na hřbetě i na břiše jen koží značně tlustou, jež na hřbetě je srdčité podoby, nesouč 7 podélných hřebců, na břiše pak jest měkká, ohebná a u mladých jedinců s pěti podélnými hřebci. Hlava jest kryta štítky, rohovitě pouzdro svrchní čelisti ozbrojeno dvěma trojhrannými hroty, umístěnými mezi třemi hlubokými zářezy. Nohy jsou podoby veslovité, přední delší zadních, prsty na předu prodloužené a vůbec bez drápů. V kostě hlavy a nohou jsou význačně odchytky vzhledem k želvám ostatním. Barva těla jest hnědá, žlutou promíšená. *D.* žije v oceánu Atlantském, Indickém a Tichém. Nahodile objevuje se na evropském pobřeží oceánu Atlantského, i v moři Středozezemním. Žije se rybami, raky a měkkýši, vyniká silou, v nebezpečí vydává pronikavý křik. Samice kladou na pobřeží několi-

kráte do roka mnoho vajec, a v té době se v Brazílii a Indii chytají. Maso jest prý podezřelé, z vajec připravují olej. **D** zdá se býti jediným dosud žijícím členem bezštitných želv (*Atheca*), jež patrně samostatně se vyvíjely vedle skupiny druhlé, želv oštitěných (*Thecophora Cope*). Vyhytné její příbuzné vynikaly značnou velikostí a objevují se již v triasu evropském rodem *Psephoderma*, v křídě severoamer. r. *Protostega Cope* (*P. gigas* C., 4 m. dl. z křídly v Kansasu), v křídě italské r. *Protosphargis* Capellini a ve třetihorách evropských a severoam. rody *Psephophorus* H. v. Meyer a *Esophargis* Lydekker. Srv. G. A. Boulenger, Catalogue of the Chelonians atd. (Londýn, 1889); Cope, Tertiary Vertebrata I. Rep. United St. Geol. Surv. (Vol. III., 1884). Sc.

Dermoid (z řec.) jest nádor vrozený, který se vyskytuje buď jako útvar kystosní (dermoidní kysta) nebo jako plochý nádor (d. otevřený). Stěna nádoru má složení pokožky a proto vidíme, že kysty dermoidní vyplněny jsou mazem žlutavým, v němž chlupy, někdy i zuby se nalézají. Otevřené d-y na př. na spojivce, v měchyři močovým podobají se docela kůži a mohou mít i chlupy. Kysty dermoidní nalezeny ve všech orgánech, nejčastěji v kůži a ve vaječniku. Hva.

Dermophyt (z řec.) cizopasník rostlinný na kůži živočichů, viz Dermatomykosis. Peč.

Derna nebo **Darnis**, přístavní město tri-polské na severových. pobřeží Barky, v hlubokém, velmi úrodném, ale nezdramém údolí, má mnoho zahrad, vinice, melky a málo chráněný přístav, 2 tvrze, měřita a 7800 ob. (1885).

Dernburg: 1) **D.** Heinrich, právník něm. (* 1829), habilitoval se r. 1851 v Heidelbergu, stal se r. 1852 v Říchu mimoř. a r. 1855 řádným professorem; r. 1862 povolán do Halle a zastupoval universitu r. 1866 v panské sněmovně, kde jako člen liberální strany podporoval Bismarcka. R. 1873 stal se prof. práva fím. a pruského v Berlíně a povolán opět do panské sněmovny. Sps.: *Gesch. und Theorie der Kompensation* (1852; 2. vyd. 1868); *Das Pfandrecht* (1860—64, 2 sv.); *D. Institutionen des Gaius* (1869); *D. Vormundschaftsrecht d. preuss. Monarchie* (1875, 2. vyd. 1876); *Lehrbuch des preuss. Privatrechtes* (1871—80, 3 sv.), jeho hlavní dílo, jehož jednotlivé svazky opět vydány, a v němž přihlíží k právu římskému a obecnému; *D. preuss. Hypothekenrecht* (s Hinrichsem, 1877); *Pandekten* (1884, 3. vyd. 1886). R. 1851 založil časop. »Kritische Zeitschrift f. d. gesam. Rechtswissenschaften«.

2) **D.** Friedrich, bratr před., publicista něm. (* 1833). Byl advokátem v Darmstadtě; jako poslanec a vynikající člen hesské strany pokrokové zastával se Pruska a bojoval proti politice Dalwigkové. R. 1871 zvolen do říšského sněmu, kde patřil ku straně národních liberálů, r. 1875 stal se hlavním redaktorem berlínského čas. »Nationalzeitung«. Účastní se cesty něm. korunního prince do Španělska, sepsal *Des deutschen Kronprinzen Reise nach Spanien und Rom* (1884), pak *Russische Leute* (1885) a *Berliner Geschichten* (1886).

3) **D.** Josef a Hartwig viz Derembourg.

Děrné, Drnné (něm. *Tyrn*), ves ve Slezsku, hejtm. Opava, okr. Bilovec, fara a pošta Fulnek; 105 d., 433 ob. n., 227 č. (1880), škola a 3 mlýny.

Dernschwam (tak se sám psal) Hans, něm. cestovatel, průvodce cis. vyslance Busbequa do Cařihradu a Amasie k sultánu Sulejmánu II. 1553—1555, který tuto cestu popsal ve velmi rozsáhlém německém denníku, slohem sice velmi beztvárným, ale s množstvím velice důležitých pozorování zeměpisných, národopisných a hospodářských. Rukopisy v Bahrenhausenu v Bavorsku, ve Wolfenbüttelu a v Praze v českém museu. Výtah od prof. H. Kieperta 1887 v »Globu«, díl 52 (i zvláštní otisk); zpráv. týkajících se Balkánského poloostrova, využil Konst. Jireček (Heerstrasse, 1877; Cesty, 1888). Osudy autorovy jsou málo jasny. Dle jedné zprávy byl narozen r. 1494 v Mostu (in Bruxi), dle jiné nazýval se i »Joannes D. a Radiczin«. Jisto je, že byl dlouho úředníkem Fuggerův, hlavně v hornických městech v sever. Uhrách a že pro ně sbíral i řecké rukopisy (viz předmluvu Hieronyma Wolffa k Nikéforu Gregorovi). K. Jk.

Dernuška, u Rusů chatrč, chýže pokrytá drnem nebo zemí.

Derosace (lat. *derogatio*) je částečné zrušení zákona novým zákonem, na rozdíl od úplného (*abrogace*). Může se dít výslovně, nebo nastává mlčky, odporují-li ustanovení nového zákona dřívějším předpisům (*obrogace*), kdežto při dodatcích ku dřívějšmu zákonu, jimiž se tento nemění, se mluví o *subrogaci*.

Derogatorní klausule čili Derogační kl. viz Clausula derogatoria.

Derosne [derón] Charles, lékárník franc. (* 1780 v Paříži — † 1846 t.), objevil r. 1803 první organickou zásadu narkotin, aniž však poznal její chemickou povahu, připisuje alkalickou reakci zbytku alkali, ke sražení zásady potřebovaného. Velké zásluhy měl o lihovarství a cukrovarství. J. J.

Derosnova sůl viz Narkotin.

De Rossi: 1) **D.** Pellegrino Luigi Odoardo, hrabě, státník ital. (* 1787 v Carraře — † 1848 v Římě). Byl professorem trestního práva v Bologni, musil však později pro spojení své s Muratem opustiti Itálii, i usadil se v Genevě, kde r. 1819 stal se professorem římského práva a r. 1820 členem veliké rady. Jako poslanec genevský ve švýc. sněmě vypracoval r. 1832 návrh nové ústavy (*Pacte Rossi*) a vyslán byl do Paříže k upravení zákonů polské emigrace se týkajících. Přestoupiv do služeb francouzských, stal se r. 1834 učitelem politického hospodářství na Collège de France, a členem akademie, r. 1839 páirem a 1846 vyslancem v Římě. Pro horlivé podporování reformních snah Pia IX. byl úřadu svého zbaven, i vstoupiv do nově utvořeného ministerstva papežského, spravoval obor vnitřní správy a policie, byl však 15. list. 1848 od fanatika Santa Constantina zavražděn, což bylo znamením k revoluci. Napsal mimo jiné; *Traité*

du droit pénal (Paříž, 1829, 4. vyd. t. 1872); *Traité du droit constitutionnel français* (tamt., 1836, 2. vyd. t. 1877); *Cours d'économie politique* (t., 1829—41; 4. vyd. t., 1865).

2) D. Gian Battista, archaeolog ital. (* 1822 v Římě, jest advokátem při papežské kurii, prof. na universitě římské a předsedou papežské archaeol. akademie. Oddal se záhy studiu památek z dob prvního křesťanství a prozkoumal katakomby římské. Epochální jeho díla jsou: *Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores* (Řím, 1857); *La Roma sotterranea cristiana* (t., 1864—77, 3 sv. s vyobr.) a *Mosaici cristiani* (tam., 1872—85, 14 seš.). Od r. 1863 vydává: *Bulletino di Archeologia cristiana*. Seznam všech jeho děl uveřejněn jest ve spise na oslavu jeho jubilea vydaném: »Albo dei sottoscrittori per la medaglia d'oro in onore del commendatore G. B. d. R.« (Řím, 1882).

Derotremata, jinak Cryptobranchiata (v. t.).

Dérouté [derulé] Paul, spis. a politik franc. (* 1846 v Paříži). Studoval práva, která opustil pro literaturu a cestování; navštívil Egypt, Itálii, Španělsko, Rakousko, Holandsko a Německo. První jeho plody byly nevalné básně v »Revue nat.« a drama *Juan Strenner* (1869). Ve válce r. 1870 vyznamenal se neobyčejnou udatností, byl zajat a jen lstí unikl. Sloužil ještě dalších šest let u vojska, vydal působivé *Chants du soldat* (1872) a *Nouveaux chants du soldat* (1875), které brzy ve vojště zdomácněly, a vystoupil teprve, když si při pádu s koně nohu zlámal. Svou vojenskou povahu zachoval i napotom, jak dokazuje hlučné drama *L'hetman* (1877) a básně *Marches et sonneries* (1881), doplňující Písně vojenské. Drama *Le Moabite* (1880) a kantáta *Vive la France* k hudbě Gounodově jsou poslední jeho básnické práce. Od r. 1882 zabýval se **D.** napařad jen politikou, založil Ligue des patriotes (vlastenecká liga), která hlásala neodkladnou odvetu proti Německu, vyjednával z téže pohnutky v Rusku, Turecku a Řecku, založil žurnál »Drapeau« a přimkl se konečně k Boulangerovi, jemuž zjednal horlivou podporu ligy. R. 1889 dostal se do sněmovny, zakročení vlády proti Boulangerovi (v. t.) prohlášen za ústupek Německu a rozvinul propagandu ligy ve smyslu svých zásad tou měrou, že ministr Tirard viděl se nucena ji rozpustiti; **D.** sám byl odsouzen k pokutě pro revolucionářské rejdy. Ve sněmovně vynikal bouřlivými interpellacemi a hlučnými výstupy. K jeho literárním pracím dodáváme bezvýznamné *Le premier grenadier de France*, životopis Latourův (1866); *Avant la bataille* (1886), o reformě vojska; *Le livre de la Ligue des patriotes* (1887) a j. Srv. Claretie: P. **D.** (Paříž, 1883).

Déroute [derút], franc., nepořádek, rozklad, zkažka; slova toho užívá se hlavně o vojsku poraženém, rozptýleném a na nezřízeném ústupu, ano na útěku jsoucím. *F.M.*

Deroy [deroà] Bernhard Erasmus, generál bavor. (* 1743 v Mannheimě — † 1812

v Polocku), pocházel z rodu de Roye z Pikardie v XVII. stol. vystěhovalého. Bojoval ve válce sedmileté, později ve válkách francouzských, fidiu obranu Tyrolska proti domácímu obyvatelstvu a r. 1812 velel s Wredem pomocnému sboru bavorskému na výpravě do Ruska. V bitvě u Polocka byl smrtelně raněn. **D.** zorganizoval pěchotu bavorskou, i byl obecně vážen a pro svou starostlivost o vojáky od nich »otcem **D.**« nazývávan. R. 1856 postaven mu byl v Mnichově pomník. Srv. Heilmann, *Leben des Grafen v. D.* (Augšpurk, 1855).

Derpt, něm. *Dorpat*, viz Jurjev.

Derr viz Deir.

Derriey [derié] Charles, franc. rytec pečeti a písmolijec (* 1808 v Moissey — † 1877 v Paříži). Vyučiv se písmolijectví u Didota v Paříži, věnoval se později fezáni pečeti. Pro obě zřídil si r. 1839 vlastní ústav, pro písmo sestavil i sám několik strojů. Písmo **D.** ova těšila se světové pověsti.

Derry: **1) D.**, hrabství a město v irské prov. Ulsteru viz Londonderry. — **2) D.**, město v hrab. westmorelandském severoamer. státu Pennsylvanie, na dráze pennsylvanské, se 6909 ob. (1881).

Deruta, městečko v ital. provincii a kraji perugijském, od níž leží 15 km na j., na lev. břehu Tiberu, s 5096 obyv. (1881), pověstně výrobou majoliku, která však v době novější upadá.

Deruzda, tolik jako bříza.

Dervan, dle zprávy Fredegarovy (c. 68.) vůdce kmene srbského. Byv dříve Frankům poddán, když Samo u Vogatisburka zvítězil nad nimi, trhl se od dřívějších pánů a Samovi dal se v ochranu (r. 630). Sídla kmene jeho jest hledati nejspíše mezi Labem, Sálou a horami Krušnými. Šafařík, *Sebr. spisy*, II. 529; W. Boguslawski, *Dzieje Slow.* III. 22. *Pp.*

Dervarios [-ič] Kálmán de Egyházbükk, historik, archaeolog a belletrický spisovatel maď. (* 1827 v Gutorföde Zalánské župy). Z hlavních jeho děl zasluhují zmínky: *Adatok Zalamegye történetéhez* (Příspěvky k dějinám župy Zalánské); *Zrinyi Miklós a Költő halála* (Smrt básníka Mikuláše Zriňského), v němž vyvrací historickými doklady až dosud ustálenou legendu, dle níž usmrtil Zriňského kanec při honu.

Derváz (Darváz), chánát turkistánský, viz Turkistán.

Dervenákl, soutěska v Morei při hoře Kleoné na cestě mezi Argem a Korinthem. V list 1822 zaskočeno tu bylo tur. vojsko pod Dram-Alim od Řeků pod Kolokotronisem a skoro nadobro potfeno.

Derwent: **1) D.**, okres. město v banjaluckém kraji v Bosně, v krásné a úrodné rovině při Dolní Ukraňe a na bosenské trati brodsko-dobojské, má několik džamií, pravoslavný chrám, okr. soud a 4449 ob. (1885) většinou muhammedánů. — V okrese d-ském žije 30.835 ob., z nich 7497 muham. — **2) D.** (též Derbend), jméno několika obcí v Bulharsku, z nichž jest čelnější **D.** u Staré Zagory, ves se 249 domy a asi 1055 obyv., známá též z po-

slední rusko-turecké války. Srv. Stara Zagora.

Derviš, slovo perské, jež přešlo do všech jazyků nového Orientu, slovně »u dveří se pla-

žením říše turecké, ostatní již za sultánátu tureckého, a sice nejstarší za Osmána r. 1319 (řád nakšbendiů), nejmladší r. 1750 za Ahmeda III. (řád džemáliů). Rády tyto neměly a nemají

Č. 1116. Dervišové tančí.

zící, jdoucí ode dveří ke dveřím, pak nuzný, potřebný a sice milosti boží, odtud vůbec člověk zbožný, jenž z lásky k Bohu světa se zřídá, a člen mysticko-náboženského řádu zvláště. Muhammed prohlásil sice, že v islámu není mnišství, ale jinak znám jest jeho výrok »Chudoba moje jest pýcha moje«. Možno-li tedy souditi, že instituce d-ů aspoň ve svých počátcích jest původu cizího (snad indického, odkud přes Persii dále do islámu pronikla), tož osvědčila se pro hloubavého a samotářského orientála velmi přitažlivou. A tak setkáváme se s ní i v islámu nedlouho po smrti prorokově čile rozkvétající. Za původce života asketického v islámu pokládá se přímo zeť Muhammedův chalífa Ali (jmenuje se i Abú Bekr). Naproti tomu vypravuje tradice muslimská, že zjevil se r. 37 po smrti prorokově archanděl Gabriel Uvaisovi v Kamu v Jemenu a vyzval jej, aby z lásky k bohu odflkl se světa a věnoval se askesi. Uvais uposlechl prý a v upomínku na proroka, který v bitvě Ohodské ztratil dva zuby, dal si vytrhati všechny zuby, žádaje téhož od svých stoupenců. To byl počátek, který našel hojně následovníků. Vystupovali zakladatelé nových řádů s mírnějšími podmínkami a dnes čítá se v islámu na 72 různých řádů dervišských (tarik), z nichž asi polovice zastoupena jest v Turecku. Dvanáct z těchto řádů povstalo ještě před zalo-

nijakého styku s duchovenstvem, jež pohlíželo na ně nevrážlivě, také stát nenáležel celkem k příznivcům jejich pro politický význam, jaký někdy měly, třeba jednotliví vladaři d-e podporovali a hojně legáty je obdarovali. Hlavní oporou jejich byly a jsou posud massy lidu, jež dovedly zmafiti všechna opatření proti nim podniknutá. Z nich (hlavně ze zámožných řemeslnických cechů měst orientálních) doplňují se posud z největší části členové i příznivci řádů dervišských. Nejdůležitější z řádů mimo uvedené již přívržence Uvaisovy jsou nejstarší olváni (zakladatel Olván † 766), adhemí (zakl. Ibráhím ibn Adhem † 777), bestámí (zakl. Bájézd Bestámí † 874), zakátí (zakl. Sirri Zakátí † 907), kádírí (zakl. Abdul Kádír z Gilánu) z r. 1165, ru fáí (zakl. Sejjid Ahmed Rufát) z r. 1182, n ũ r b a ch ší (světlo skytající), zakl. Šihábuddín Zohráverdí († 1205), z nichž vyšel i slavný perský mystik Dželáluddín Rúmí, zakladatel řádu mevleví (1273), dále nakšbendí (zakl. Muhammed Nakšbend r. 1319), sadiovcí (Sadí, založil Sad-ud-dín Džabarí r. 1335), beктаší (zakl. Hádží Bektaš r. 1357), beirámí (zakl. Hádží Beiráam † 1471) a současně s ním v Egyptě založený řád bedewí (beduinský, pro něj výhradně určen); z pozdějších gulšeni či rúšeni z r. 1533, šemsí z r. 1601 a poslední džemáli z r. 1750 (zakl. Džemál-ud-dínem). Rády tyto rozšířeny jsou

po celém území islámu v Turecku, Persii, Arabii a Egyptě, nyní nejvíce ve Střední Asii. Členové řádů bydlí společně v klášteřích (*tekje*, též *chánika*), jichž jest v jediném Cařihradě asi 200, většinou v bezženství (členové ženatí, bydlící mimo klášter, mají povinnost několik nocí v týdnu trávit v klášteře), a konají společně pobožnosti a jiná cvičení náboženská (posty, mrskají se a p.), mají však povinnost, buď zcela neb aspoň z části starati se o svoji výživu a šat. Odtud různé zaměstnání v různých řádech. Tak jsou na př. členové řádu *kádiríjje* většinou rybáři, členové řádu *mevlevé* v i náležeji třídám úřednictva civilního, *begtašii*, jediný žebrařív řád, rekrutoval se z vojáků, hlavně janičarů, po jichž rozpuštění i sám rozpuštěn sultánem Mahmúdem II. r. 1826. Jiní, jako na př. *sadiovci*, *rufáiovcí* a j. jsou kejklíři, polykající nože a pojídající oheň, a zaklínači hadů, již za peníze své umění ukazují a pod. Členové jednotlivých řádů liší se od sebe nejen zevnějškem, ale i povahou své bohoslužby. Zde rozeznávají se hlavně dvě kategorie, t. j. *d-ů řvavých* (vyobr. č. 1117.), hulákajících (dle způsobu přednesu při bohoslužbách, jakými jsou na př. *kadarí*, *rufáii*, *bedeví* a j.) a *tančící* (jakými jsou na př. *mevleví*, vyobr. č. 1116.). Poslednější provázejí svá náboženská cvičení (*zikr*) tancem mystickým, při němž jednotlivci na téměř místě 5—7 minut (někdy i celé hodiny) nepřetržitě se otáčejí, s rukama na prsa skříženými, po té nad hlavou vyzdvíženými, až sklesnou bez vlády. — Oděvem *d-ů* jest dlouhý, vlněný, zřídka lněný kabát, tmavé barvy a nad ním až po kotníky sahající, široká, tenká sukně barvy tmavozelené, na hlavě nosí *d-ové* vysokou, homolovitou čepici plstěnou (*kuláh*) nebo turbany různého tvaru. Oznakem jest *teber* (sekera umrtvování náruživostí), *chirka* (vlastně hadr, pytlík z jehněčí kůže), *asá* (zakřivená hůl neb ohnuté železo s umělou rukojetí) a *keškub* (šál) Mimo to nosí *růzence* (*tesbih*) se 33, 66 neb 99 kuličkami, na nichž recitují několikrát denně atributy boží (tak zvaná krásná jména boží). Povahy jsou mírné, dobročinné, k jinověrcům, zvláště křesťanům, snášliví. V čele kláštera stojí *pír* (= stařec, starší), arabsky *šeič*. Nejdůležitější řády nynějšího Orientu

jsou za Oxem *nakšbendí*, před Oxem *mevleví*. *Mevleví* mají hlavní svůj klášter o 500 celách s generálem řádovým v Kónii. V klášteře žije však toliko 100 *d-ů*, ostatní jsou stále na misiích. Generál jmenuje šeičy všech klášterů, a od té doby, co přivtělena Kónie říši Turecké, opíná šavli Osmánovu nastupujícímu sultánovi. Arabský název *d-e* zní *fakír* (v. t.). Srv. Brown P., *The dervishes or oriental spiritualism* (Londýn, 1868); Vambéry, *Sittenbilder aus dem Morgenlande* (Berlín, 1876). *Dk.*

Derviš paša, generál turecký (* 1817 v pomácké vsi Turskim Izvoru), vzdělal se na vojenské škole cařihradské a na pařížské *École des Mines*, byl potom professorem chemie a fyziky na vojenské škole v Cařihradě a již r. 1849 jmenován byl divisionářem. Porté prokázal platné služby na poli válečném i diplomatickém. Roku 1854 byl kommissarzem v du-

Č. 1117. Dervišové rvoucí

najských knížectvích r. 1862 velitelem armádního sboru proti Černé Hoře, vojenským administrátorem v Syrii, kde potlačil nebezpečné povstání Drúzů, a r. 1875 generálním guvernérem v Bosně a Hercegovině, kde svou bezohledností a krutostí povstání ještě více roz-

nítíl. R. 1877 účinně hájil Batumu proti Rusům, načež, získav sobě přízeň sultánovu, jmenován byl r. 1880 gener. guvernérem v Macedonii a r. 1881 kommissašem v Albanii, ve kterémž úřadě přemohl silou a lstí ligu albánskou. R. 1882 odeslán byl do Egypta zjednat pořádek, ale po nezdařeném posláni byl dán do disponibility.

Derviz Ivan Grigorjevič, předseda 3. skupiny ruských železnic (* 1838 ve Staré Rusi — † 1887 v Moskvě), vystudovav v Petrohradě práva, vstoupil r. 1859 do služby státní ve kteréž setrval do svého zvolení za předsedu správní rady železnice kursko-kijevské r. 1868, postoupiv průběhem doby za náměstka předsedy civil. soudu samarského. Jelikož se za správy D-ovy zlepšily poměry železnice dotčené tou měrou, že nepotřebovala užívati státní záruky, stal se D. hledaným mužem a železnice rjazaňsko-kozlovská a moskevsko-rjazaňská zabezpečily si součinnost jeho při své správě. Vývoj železniční sítě způsobil r. 1869 sdružení ruských železnic ve 3 skupiny; jedna zahrnula trati tihnoucí do Rigy, druhá obsáhla trati směřující k Moskvě a k Petrohradu a třetí pojala železnice, zprostředkující vozbu s přístavní stanicí libavskou (nikolajská, moskevsko-kurská, kursko-kijevská, kursko-charkovsko-azovská, donecká, jekaterinská, libavsko-romnyjská, poviselská a j.). Zvolen za předsedu skupiny třetí, postaral se D. o zavedení rozmanitých zařízení, prospěšných při provozování, na př. o zvláštní vozy na dopravu zboží snadno zápalného, o spořádání dopravy uhlí doneckého, o úmluvu ve příčině výměny vozů, o plombování vozů nákladních, o zřízení zkušebné stanice na palivo a j. D. ovi děkovati jest za první větší soustavné výkazy o rus. železnicích, jež vydal r. 1875 pod názvem »Statistická data o provozování 30 rus. železnic« a r. 1876 o 43 rus. železnicích. *Plk.*

Derwent, t. j. voda, jméno některých řek: 1) v Anglii: a) D., 80 km dlouhý přítok řeky Trentu v hrab. Derby, vzniká na High-Peaku, přijímá Wye a jest od města Derby splavný; b) D. v hrabství Yorkském, vlévá se po 96 km dlouhém toku do Ouse; c) D. v hrab. cumberlandském, vzniká v Cumbrian Mountains, protéká horskými jezery Derwentwaterem a Bassentwaithem a vlévá se u Workingtonu do zátoky Solwayské; d) D., přítok ř. Tyne, tvoří hranici mezi hrab. durhamským a northumberlandským 2) D., hlavní řeka na ostrově Tasmanii, vytéká z jezera St. Claire, teče klikatým, 204 km dlouhým tokem na jihovýchod a vlévá se u Hobarttownu širokým aestuariem do Tichého okeánu.

Derwent Conway viz Inglis H. D.

Derwentwater též Keswick Lake. jedno z nejkrásnějších jezer v angl. hrabství cumberlandském, také »drahokam« zvané, protéká ř. Derwentem, 5 km dlouhé; má skalnate, divoromantické břehy, podivuhodné plovcoucí ostrůvky s četným rostlinstvem, bohatství ryb, zvláště pstruhů, štik, okounů a úhořů: pověstno jest vodopády Bodoreskými, jež opěvoval Southey.

of **Derwentwater** James, earl, poslední mocný přívrženec Stuartů v Anglii. Pocházel ze staré rodiny Radcliffů, usazené v Northumberlandu, a byl vychován ve Francii. Po otcově smrti (1705) ujal se rodného panství v Dilstonu, odkud nepřestával po severních hrabstvích Anglie šířiti nenávisť ke králi Jiřímu I. Byv proto pronásledován zosnoval ve spolku s několika skotskými přátely vzpouř a zmocnil se Lancasteru; ale u Prestonu utrpěl krutou porážku (1715), byl jat, do Londýna odvezen a později jako velezrádce stat na Tower Hillu, maje teprve 28 let.

Deryngowa Moryja, tragédka polská (* 1857 ve Vilně), projevivši z mládí náklonnost k divadlu vzdělala se v Krakově a r. 1871 přijata k divadlu lvovskému, kde setrvala do r. 1876 hrajíc s počátku naivní, později vážné úlohy a těšíc se trvalému úspěchu. Uchýlivši se pak do Varšavy vynikla i zde, ač vystupovala v úlohách slavné tragédky Modrzejewské. Z rozsáhlého jejího repertoaru vytknouti sluší úlohy Sylvie (Syn pouště), Ofelie a Julie, v nichž vyniká původním pojetím, pravdivostí i kouzlem poesie. V l. 1879 a 1882 vystupovala též v českém divadle v Praze (Markéta, Julie, Deborah, Amalie) a došla neobyčejné obliby.

Deryzda viz Galium Aparine L.

Deržavin Gavrijil Romanovič, básník a státník ruský (* 1743 v Kazani — † 1816 v Ivance v novgorod. gub., pocházející z nebohatého rodu, odvozujiícího svůj původ po meči od murzy Bazarima, jenž přestoupil ze Zlaté ordy do služeb velkoknížete Vasilu Temného, dán byl v Orenburce, kam se otec jeho z ohledů služebních přesídlil, do ústavu Němce J. Roseho a zde osvojil si hlavně německý jazyk. Po smrti otcově vrátil se s matkou do Kazaně, světen pěti vojenských učitelů a roku 1759 dán s bratrem do gymnasia, kde seznámiv se se spisy Tredjakovského, Sumarokova a Lomonosova, snažil se záhy je napodobovati. Z ostatních předmětů oblíbil si nejvíce kreslení a když r. 1760 ředitel Verevkin předložil kurátoru J. J. Šuvalovu mezi jinými též kresby D-ovy, zapsán Gavrijil Romanovič do inženýrského sboru, ale omylem r. 1762 povolán proti své vůli k preobrazenskému pluku do Petrohradu a účastnil se s ním převratu dne 28. čna 1762 a korunovačních slavností Kateřiny II. Navštívil r. 1770 Kazaně, byl na zpáteční cestě zadržen v karanténě za příčinou šířícího se moru, při čemž dal spáliti všechny své listiny a rozsáhlý svazek veršů. Roku 1773 účastnil se jako důstojník po boku generála Bibikova tažení proti Pugačevu a vynikl smělou odvahou, začež později jmenován plukovníkem a odměněn 300 duši na bílé Rusi. Pobýv delší dobu v ležení u hory Čitalagaje, napsal zde *Čitalagajskija ódy* (1776). Té doby složil též dvě písně na počest Petra Vel., z nichž jedna (*Rossija v slavu oblečena*) stala se velmi populární. Navrátil se do Petrohradu, vstoupil do státní služby a jmenován exekutorem prvního odboru v senátě. Čtení knih západních

skeptiku způsobilo mu dočasnou duševní rozháranost, zápas mezi vírou a pochybnostmi, jež skončil vítězstvím víry (*Uspokojennoje zverije*, 1779). Od r. 1778, kdy pojal za choť vzdělanou ženu, kterou nazývá v básních »Plénirou« (okouzlující), nastává druhé období jeho života a činnosti. K domlouvám literárních přátel N. A. Lvova, V. V. Kapnisty a J. J. Chemnicera D. počíná bráti se samostatným směrem a rychle spěje k vrcholu svého rozvoje, jak svědčí nejlepší jeho báseň *Felica*, napsaná r. 1782 na podnět pohádky Kateřiny II. »O careviči Chloru« a otištěná bez vědomí autora v »Sobesědniku« Daškové (1783), kde uveřejněna i nejlepší jeho óda *Bog* (1784). První proslavila autora po celém Rusku a básník odměněn za ni od carevny sláhou tabatěrkou a 500 dukáty, druhá získala mu slávu daleko za hranicemi. Neshodnuv se s knížetem Vjazemským, gen. prokurátorem senátu, D. šel roku 1784 do výslužby, ale ještě téhož roku jmenován gubernátorem oloněckým a násl. roku gub. tambovským. Zde získal si zásluhu o společenský život pořádaje divadla a hudební večery, ale neshodnuv se ani zde s představenstvem, zbaven hodnosti své a pobídn před soud (1788). Teprve r. 1791 získal znova přízeň carevny a jmenován státním tajemníkem, později senátorem a konečně předsedou obchodního kollegia (1794). Při tom byl stále literárně činným skládaje hlavně ódy (*Na bezsmertije duši; Blagodarnost Felicé; Videnije Murzov; Na vzjatije Ismajila; Velmoža; Moj istukan* a j.) a překládaje žalmy, v nichž určuje si pravidla pro své veřejné postavení (*Pravednyj sudja; Radost o pravosudiji*). Oželiv ztrátu první choti básní *Lastočka*, oženil se r. 1795 podruhé a opěvuje druhou choť pode jménem »Milena«. Smrti Kateřiny II., jejíž věk a skutky byly hlavním pramenem jeho nadšení, končí nejlepší období jeho tvorby. Za Pavla I. jmenován správcem kanceláře vrchní rady, ale nejasa s tím spokojen upadl v nemilost. Později jmenován skutečným státním radou a státním pokladníkem, načež za Alexandra I. byl krátkou dobu ministrem spravedlnosti (1803). Vstoupiv do výslužby žil v létě na svém statku *Zvance*, v zimě v Petrohradě a zabýval se stále spisovnictvím skládaje verše (*Zvanskaja žižn; Zima* a j.); tragédie (*Irod i Marianna; Jevpraksija; Temnyj*) a překládaje z Horatia, Schillera, Rousseaua, Racina (*Fedra*) a j. Roku 1811 založil se Šiškovem literární spolek v Petrohradě (»Besěda ljubitelej russkago slova«) a práce zde čítané vydal souborně s názvem *Čtenije* (1811 - 15, 20 knih). D., zvaný »pěvcem Kateřiny II.«, jest jediným ruským básníkem XVIII. stol. v pravém smyslu slova. Jeho lyrické nadání vložilo v ruske veršovníctví poprvé jiskru poesie. Přivyknuv již z jinošských let pohlízetí na věk Kateřiny jako na dobu velikých činů a slávy Ruska, vystihl plněji a správněji než jiní poetickou stránku jejího panování, stal se její ozvěnou (*Prinošenije*) a podal ve svých ódách poetický letopis jejího panování. Vedle toho Böh, pravda a lidská

důstojnost jsou předmětem jeho básní. Ve filosofických názorech nejde dále nad zlatý střed (*Na uměrennost*), při čemž opěvuje vítězství věčné neznámé ideje nad pomíjejícím a práchnivějícím. D. byl první, jež uvedl do svých básní »zábavný ruský sloh« a dovedl spojení vznešený, vážný tón s hravým a zábavným. Tato zvláštnost dodává některým ódám satirického rázu (*Felica; Velmoža; Na ščastije*). Vůbec snaha po prostonárodním slohu jest z význačných jeho předností. Při tom však básně jeho trpí nedostatkem umělecké míry, délkou a nerovností. Pravá poesie stfídá se s fečnickými obraty a suchým rozumováním. Prosa jeho jest těžkopádná. Ke státní službě D. měl schopnosti, ale nedostávalo se mu klidu, rozvahy a trpělivosti. Řídě se vždy potřebami života, nevážil si kancelářských formálností a do všeho vkládal ducha života a pravdy. Odtud vznikaly jeho neshody s úřednictvem. Nebyly výsledkem nesnášlivé povahy D-ovy, jak myslila Kateřina, ale vznikaly z jeho úcty k zákonu a povinnosti, z přímého doznání vlastního přesvědčení. Spisy D-ovy vydány byly mnohokrát. Nejlepší a nejúplnější jest vydání petrohradské akademie redakcí J. A. Grota se životopisem a rozбором (Petrohrad, 1864—83, 9 dílů, zkrácené t., 1868—78, 7 dílů). Nejlepší charakteristiku básníka podal Bělinskij, Chmyrov, Dobroljubov, P. Ivanov a P. Galachov. Do češtiny byla přeložena óda »Böh« (»Vlastimil«, 1841 a »Slov. Poesie«, 1874, přeložil J. V. Kamarýt) a báseň »Slavik« (»Květy«, 1886, přel. R. Pokorný).

Šuk.

Des, franc. *ré bémol*, ital. *re be molle*, angl. *d flat*, v hudbě tón vznikající snížením tónu *d* o malý půltón. V ladění temperovaném jest *d*. totožno s *cis*, v ladění přirozeném jest *d*. ($\frac{27}{32}$) o komma $\frac{62}{64}$, vyšší než *cis* ($\frac{32}{31}$), kdežto v ladění pythagorejském opakem jest *d*. o komma nižší nežli *cis*. V notovém písmě značí se *d*. tím způsobem, že před notu udávající tón *d* položí se znaménko $\flat$. — **D.-dur-akkord** jest souzvuk tónů *des-f-as*; **d.-moll-akkord** souzvuk tónů *des-fes-as*, ježž však praxe hudební nezná, užívajíc místo něho *cis-moll-akkordu* (souzvuku *cis-e-gis*). — **D.-dur-stupnice** vzniká přenesením základní stupnice tónovodu tvrdého na tón *d*. a zní *des es f ges as b c des*; **d.-moll-stupnice** v praxi ustupuje *cis-moll-stupnici*. — **D.-dur-tónina** jest tvrdá tónina s předznamenáním 5 $\flat$, jež v temperované soustavě totožnou jest s *cis-dur-tóninou* (se 7 $\flat$). — **D.-moll-tónina**, nemá praktického významu; měla by předznamenána 8 $\flat$, a pro velikou tuto její složitost užívá praxe místo ní *cis-moll-tóniny* *Str*.

Des, město sedmihradské, viz *Deés*

Desagrésable 'áblj. franc. nepřijemný.

Desaguadero: 1) D., řeka v jihoamer. republice Argentině, tvořená odtokem z lagun guanacašských v provincii San Juan, na dalším toku odděluje provincii Mendoza od San Luisu, až posléze vody její roztékají se v pampě. Bravě tvořice močál 37 km dlouhý a 35 km

široký, jímž za sucha lze projít, ale za počasí deštivého utváří se tam nespočetná směs dravých řek, lagun, jezer a ostrovů. Z území toho rozcházejí se dvě nové soustavy říční: na sev. teče Bebedero, který činí při 33° 30' již. šíř. velikou lagunu, na jih obrací se Salado, přítok řeky Colorado. — 2) D., řeka v jihoamer. republice Bolívii, vytéká z jižního cípu jezera Titikaky, protéká vysokou planinou ústřední směrem j.-vých. a přijavši řeky Mauri, Patacamaya, Caracollo a j., vlévá se do jezera Aullagas, z něhož tokem podzemním teče do laguny Cienaga de Coipasa. Má býti upravena ku paroplavbě.

Kollb.

Desaignes [-zén], městys ve franc. depart. ardèchském, arr. tournonském, kant. lamastreském na ř. Douxu, původu římského, má prot. kostel vystavěný ze zřícenin chrámu Dianina, výrobu hedvábí, obchod s obilím a vínem, minerální pramen a 559 obyv. (obec 3600, 1891).

Desains [-zén]: 1) D. François Edouard, fysik franc. (* 1812 v Saint-Quentinu — † 1865 v Paříži). Zde byl od r. 1842 prof. na lyceu sv. Ludvíka. Z prací jeho uvádíme důležitá pojednání: *Mém. sur la chaleur spécifique de la glace* (1845); *Mém. sur la fusion du phosphore* (1848); *Mém. sur la polarisation de la lumière réfléchie par le verre* (1851), vesměs v Ann. Chem. Phys., a *Mém. sur l'application de la théorie des phénomènes capillaires* (1852 v Comptes rendus). AP.

2) D. Paul Quentin, fysik franc., bratr před. (* 1817 v Saint-Quentinu — † 1885 v Paříži), od r. 1853 prof. fysiky na Sorbonně. Výzkumy jeho jsou velmi četny a týkají se skoro veskrze tepla. O teple zářivém vydal řadu pojednání, která ukazují obdobnost mezi teplem a světlem; jest to dílo ohromné důležitosti netoliko se stanoviska fysiky, ale i filosofie. D. byl znám nejen svou výtečnou methodou vyučovací, nýbrž i jako velmi obratný experimentátor. Na École pratique des hautes études, zařazen r. 1869, zařídil velmi účelně laboratorium fysiky, které pak napodobeno bylo v cizině. Napsal *De l'action de l'iode sur le xanthate de potasse* etc. (Ann. Chim. Phys. XX. díl, 3. serie); ostatní práce za spolupracovníctví Provostayova jsou tyto: *Recherches sur la chaleur latente de fusion de la glace* (t., 1843); *Notes et mémoires sur les lois du rayonnement de la chaleur* (t., 1844, 1846, 1848); *Mém. sur les anneaux colorés* (t., 1849); *Mém. sur la détermination du pouvoir absorbant des corps pour la chaleur rayonnante* (t., 1850); *Mém. sur le pouvoir rotatoire qu'exercent sur la chaleur l'essence de térébenthine et les dissolutions sucrées* (t., 1850); *Mém. sur la polarimétrie de la chaleur* (t., 1851); *Mém. sur la diffusion de la chaleur* (t., 1852); *Équilibre de la température dans les enceintes* etc. (Comptes rendus, 1853); *Réflexion de la chaleur obscure sur le verre et sur le sel gemme* (t., 1853); *Recherches sur les substances diathermanes* (t., 1853); *Sur un fait relatif à l'échauffement d'un fil de métal par le courant électrique* (t., 1853); *Détermination des pouvoirs*

émisifs à des hautes températures (t., 1854). Mimo to vydal *Traité de physique* (Paříž, 1855). AP.

Desaix de Voygoux [dezé d'voagú] Louis Charles Antoine, generál franc. (* 1768 v Saint-Hilaire d'Ayat — † 1800 u Marenga) ze staré rodiny šlechtické, vstoupil do vojska republikánského, ve kterém svou statečností, důvtipem a rázností dosáhl r. 1793 důstojnosti generálské. Zvláště vyznamenal se r. 1793 u Weissenburka, útokem svým na Lauterburk, na ústupu Moreauově r. 1796 a v hájení předmostí u Kehlů 1797. Poslán do Itálie, spřátelil se s Bonapartem, provázal ho do Egypta, obsadil Horní Egypt, odkud teprve po uzavření konvence El-Arišské (24. led. 1800) povolán byl do Evropy a přidělen k armádě italské. Přitřhnuv v čele své divise dne 14. čna 1800 k Marengu, zastavil ústup vojska francouzského a hrdinným útokem rozhodl vítězství, které však zaplatil svou smrtí, i pohřben byl na rozkaz Bonapartův ve chrámě hospice na hoře sv. Bernarda. Pomníky postaveny mu byly na »Place des Victoires« v Paříži, ve Štrasburce, v Kehlů a nad jeho hrobem. Srv. Marthe Becker, *Études historiques sur le général D.* (Clermont, 1852).

Dés-Akna viz Deés-Akna.

De Sanctis [-ákt-]: 1) D. S. Luigi, doktor bohosl., konvertita církve evang. v Itálii (* 1808 v Římě — † 1869). Byl původně kat. mnichem, farářem a professorem bohosloví v Římě, ba po nějaký čas i theologickým vyšetřujícím soudcem ve službách inkvizice, až probuzen biblickým studiem sám před inkvizicí stál a výstrahu přijal. Roku 1847 přestoupil k církvi evang. a prchl na Korfu a Maltu, kde se stal farářem a vydával časopis »Il Cattolico cristiano«. Pobyt od r. 1850 v Geněvě, kde sepsal většinu svých traktátů, navrátil se r. 1852 do Itálie, byl ve valdénské církvi farářem v Turině a Janově, posléze r. 1868 professorem na bohosl. škole ve Florenci. Po nějaký čas byl také členem svobodné církve italské. Vydával časopis »Eco della Verità« a oblíbený kalendář; sepsal franc. spis »O papežství a jesuitismu«. BM.

2) D. S. Francesco, kritik ital. (* 1817 v Morfe — † 1883 v Neapoli). Z jeho děl vynikají hlavně *Storia della letteratura italiana* jdoucí jen do XIV. stol. (3. vyd. 1878, Neapol, 2 sv.) a studie: *Saggi critici* (4. vyd., 1881 t.); *Saggio critico sul Petrarca* (1869 t.); *Nuovi saggi critici* (2. vyd., 1879). Analysuje v nich také literární zjevy cizí, starší i modernější. Studoval původně práva, ale obrátiv se k filosofii, přijal učitelství úřad na neapolské vojenské škole della Nunziatella a založil po několika letech vlastní soukromý ústav vzdělávací, svého času valně proslulý. Roku 1848 byl státním podsekretářem správy vyučovací v Neapoli, po návratu Bourbonů na tři léta uvězněn, pak vypověděn z vlasti uchýlil se na Maltu, meškal později v Turině a v Curichu, až r. 1860 vrátil se do Neapole, kde mu svěřeno ministerstvo vyučování. Týž úřad zaujal r. 1861 v ital. kabinetě Cavourově Po

jeho pádu vyučoval znova v Neapoli a založil list »L'Italia«. R. 1878 stal se po třetí ministrem osvěty v kabinetě Cairoliově. Srvn. F. D. S. e la critica letteraria (Milán, 1887).

3) D. S. Giustino, dram. spis. italský (* 1853 v Chieti). Je ředitelem lázní v Portoferraiu a napsal několik kusů, z nichž některé udržely se na repertoiru: *L'emigrazione* (1874); *Domenico Veneziano* (1875); *La viola del pensiero* (1876); *La moglie amante del marito* (1877); *Un marito per mia figlia* (1877); *L'inondazione di Roma* (1879); *L'ambizione accesa* (1879); *Flirtation* atd. Vyšly většinou v neapolské »Ape dramatica« a milánské »Galleria teatrale«.

Désappointment [-zapověntmá] franc., zklamání.

Desargues [-zàrg] Girard, geometr franc. (* 1593 v Lyoně — † 1662 t.). Věnovav se stavu vojenskému, seznámil se při obléhání pevnosti La Rochelle s Descartesem, pak usadil se v Paříži a zde s Pascalem, Robertem, Gassendim a jinými učenci utvořil společnost, jakousi soukromou akademii věd matematických, a sepsal hlavní svá díla, jimiž řadí se mezi zakladatele novější geometrie. Současníci pokládali jej za prvního geometra a Poncelet právem jej nazval »Mongem své doby«. D. zabýval se též gnomonikou, stereotomií i architekturou: Konec života strávil ve svém rodišti, jehož radnice dle plánů D-ových zbudována. Spisy jeho dlouho byly rozptýleny a téměř neznámy, až je Chasles vyhledal. Jsou to zejména: *Méthode univ. de mettre en perspective les objets donnés réellement, ou en devis avec leurs proportions, mesures, éloignements etc.* (Paříž, 1636). V dile tom poprvé užito vlastností průmětů centrálních ke studiu geometrických útvarů a vyslovena tu základní věta o trojúhelnících homologických. Ještě znamenitější jest druhý spis D-ův: *Brouillon project d'une atteinte aux événements des rencontres d'un cône avec un plan* (t. 1639). Zde vysloveny principy týkající se úběžných (nekonečně vzdálených) útvarů prostoru a základy theorie involuční. Souborné vydání děl D-ových uspořádal Poudra (*Oeuvres de D.*, t. 1864, 2 sv.) Sd.

Desátek jest dávka, která se odváděla k jistým účelům veřejným jakožto aliquotní část hrubého výnosu výroby, najmě hospodářské. Název pochází z toho, že dávka ta pravidelně vměřena byla desátým dílem řečeného výtěžku. D. odváděl se ponejvíce k účelům církevním a dávka ta zobecněla tou měrou, že církevní právo dokonce vytklo domněnku, že každý pozemek zavázán jest církevním dtkem, pokud by vlastník jeho nedokázal, že dávky té jest prost z určitého právního důvodu neb pokud by nebyl zřejmě vykázán převod práva dtku na některou osobu světskou. Z výtěžku dtku měl se hlavně uhrazovati náklad na vydržování budov kostelních; ovšem byla povinnost, odváděti farářů d., na nutnosti opravy těchto budov zcela nezávislou, avšak z tohoto určení dtku odvozovala se důslednost, že každý, kdož nabyl práva dtku dříve církvi náleževšího, postížen

jest zmíněným břemenem stavebním. Že dávka dtku tak zevšeobecněla, k tomu přispěla ovšem valně ta okolnost, že již ve starém věku nařizeno bylo židům odváděti d. ve prospěch levitů; namnoze vyhradila sobě také církvev při prodeji neb jinakém převodu statků církevních d. ve svůj prospěch. V době, kdy převládalo hospodářství přírodní a kdy toliko málo kapitálu při výrobě prvotní bylo upotřebeno, nebyla dávka dtku hrubě těžko počítována; věc ta změnila se však, když zaváděno bylo hospodářství peněžní a když hospodáři byli nuceni k uhrazení potřeb rostoucího počtu obyvatelstva přejíti k výrobě intenzivní, kteráž se vyznamenává rozsáhlým upotřebením kapitálu i práce při výrobě. Jest na bíledni, že při stávajícím dtku přechod k intenzivnímu hospodářství byl velmi stížen, poněvadž nákladné meliorace půdy a veškero zvýšení nákladů výrobních na docílení většího výtěžku nemohly vlastníkovi pozemku přinésti žádoucího prospěchu, když nucen byl odváděti oprávněnému určitou část hrubého výtěžku, bez ohledu na náklad výrobní, který on vyhradně ze svého nésti byl zavázán. Není tudíž tomu se diviti, že již ve středověku ozývali se hlasově ve prospěch zrušení neb vykoupení dtku, avšak tyto snahy pro odpor církvev nasetkaly se vůbec s výsledkem a pouze tam, kde obě strany v tom souhlasily, došlo k nápravě ve smyslu naznačeném. Teprve patentem ze dne 7. září 1848 došlo u nás současně se zrušením svazku poddanského a vykoupením závad vyplývajících z tohoto poměru též k úplnému zrušení dtku, což za příčinou pochybností vzešlých později pak ještě výslovně bylo prohlášeno § 3. cis. patentu ze dne 4. března 1849 č. 152 ř. z. Ministeriálním nařízením ze dne 27. června 1849 č. 119 z. z. byly pak pro Čechy blíže stanoveny modality tohoto zrušení a sice bylo prohlášeno, že d. náleží mezi ony dávky, které patentem ze dne 8. září 1848 proti mírné náhradě již byly zrušeny, ve příčině kterých tedy se nejedná více o otázku budoucího vykoupení, nýbrž pouze o vyšetření této mírné náhrady (§ 22. tohoto min. nař.) a sice měla se náhrada vyšetřiti na základě průměrného přírodního výnosu dtku v letech 1836 až 1847, který se převedl na peníze dle cen z r. 1824 (§ 24. tamtéž). Náhrada takto vyšetřená se kapitalisovala a zapravila oprávněným ústavům odevzdáním vyvazovacích dlužních úpisů, kdežto povinnici zapravovali náhradu tu fondu vyvazovacímu pomenáhlou ve formě ročních annuit. Konkordátem ze dne 5. listop. 1855 bylo v čl. 33. ustanoveno, že d. tam, kde posud pozůstává, má býti dále vybrán, kde však byl již zrušen, že má aspoň náhrada, oprávněnému přiřknutá, náležitě býti pojištěna. Ustanovení to bylo však bezpředmětné, poněvadž dle řečeného d. toho času již byl zrušen a vyšetřená náhrada na základě předpisů vyvazovacích již dříve plně jistoty požívala. Další akce vyvazovací, kterou nám pak značí zákon ze dne 11. května 1869 č. 87. z. z., nedotkla se více dtku, nýbrž nezměnitelných

dávek naturálních ke kostelům, farám a školám, a zákon ten má s naší otázkou činiti jen potud, že § 16. jeho poskytl ještě dodatečně možnost, provéstí výkup d-tku ve smyslu dřívějších vyvazovacích předpisů zrušeného, posud však ve veřejných knihách vězícího. Z toho též vyplývá, že zastavení dalšího výkupu ve smyslu posléze dotčeného zákona, jež stalo se zákonem ze dne 27. února 1885 č. 16. z. z., není na závalu provedení výmazu d-tku, pokud by některý ještě ze starších dob v knihách veřejných byl zapsán.

Přk.

D. horní (*Bergzucht*) byl dle staršího horního práva poplatek z dolování, který se státu odváděl a zpravidla také skutečně činil desátou (zřídka dvacátou nebo jinou) část vytěženého minerálu nebo výrobku z něho zhotoveného. Nyní d. horní ustoupil zdanění všeobecnému z příjmu a výroby. Kromě těchto dávek zachoval se podnes ovšem nepatrný poplatek z propůjčených měr a sice v Rakousku za rozlohu jedné dolní míry (45.116 m²) ročně 4 zl. r. č.

Čka.

Desaterák, desátník (v mysl. mluvě) jelen, obyčejně 5 roků starý, mající na parozích deset výsad (výrůstků tupě zašpičatělých)

črn.

Desátír (arabský plurál perského slova *destúr* = pravidlo života), normy, pravidla, název staroperské sbírky předpisů životních a náboženských, pochodící prý od 15 staroperských mudrců (Abbáda, Džemšída, Zerdušta a j.). Sepsána jest vlastním (uměle dělaným) jazykem tak zv. mahábádským, jemuž připojen novoperský překlad pochodící prý od posledního z 15 proroků Sásána V. O d-u zmiňují se perské spisy XVII. stol., později však sbírka tato ztracena a znova nalezena prý r. 1778 v Ispáhánu Pársem Káusem a vydána jeho synem Mollou Fírúzem s anglickým překladem: »D., the sacred writings of the ancient Persian prophets in the original tongue (Bombay, 1818, 2 díly); avšak tento text považuje se za podvržený.

Dk.

Desátník, franc. *caporal* (z toho české kaprál), ve vojscích téměř všech nejnižší poddůstojník, původně představený nad desíti muži, nyní nad pólčtetou neb rojem. Ve vojstě rakouském nosí d. jakožto odznaky hodnosti své na čáce, pokud druh vojska jeho vůbec nosí čáky (u hulánů na čapce., jednotný pruh ze žluté vlny a na límcí u kabátce nebo bluzu na každé straně po dvou hvězdičkách z bílého sukna. U myslivců vojenských sluje d. podmyslivcem.

FM.

D. horní býval úředník, jež od těžkých vybíral desátek. **D.** v myslivectví viz Desaterák.

Desaugiers [dezožjé: 1) **D. Marc Antoine**, hud. skladatel franc. (* 1742 ve Fréjus, † 1793 v Paříži), ač ve skladbě byl samoukem, získal sobě zdařilými pracemi dramatickými fídké popularity. Žil od r. 1774 v Paříži v důvěrném styku s Gluckem a Sacchinim. Z oper jeho, vynikajících svěžestí a živou melodikou, největší obliby došly *Malý Oidíp*; *Dvě sylfidy*; *Bezděčný lékař*; *Přestrojený milovník* a j. Vedle

toho napsal kantátu *Hiérodrame* na oslavu výročí dobytí bastilly, jež z rozkazu vlády provedena ve chrámě Notredamském. Záslužnou prací **D-ovou** byl francouzský překlad **G. Manciniova** díla o zpěvu koloraturním: *L'art du chant figuré* (1776).

Str.

2) **D. Marc Antoine Madeleine**, syn před., písničkář a dramatik franc. (* 1772 ve Fréjus — † 1827 v Paříži). Vystoupiv ze Semináře sv. Lazara, spracoval pro svého otce dle Molièra komickou operu *Médecin malgré lui* (Bezděčný lékař, 1791). Na ostrově Haiti, kam doprovázel sestru a švakra, byl zajat od vzbuřených černochů a jen náhodou vyvázl. R. 1797 vrátil se do vlasti, živil se jako učitel hry na piano, byl členem, ba i předsedou společnosti Caveau (v. t.) a posléze 1815–22 ředitelem divadla Vaudeville. Písně **D-ovy**, (*Chansons et poésies diverses* 1808–16 a 1827, ve výboru od A. de Bougy 1858 a od A. Delveaua 1859) daleko nedostihují cenou písní Bérangerových a Debrauxových, ač svou dobou stejně byly oblíbeny. Frašek a komedii **D-ových** je značně množství, mezi nimi: *Le mari intrigué* (1806), *Un diner par victoire* (1807), *Les petites Danaïdes*, parodie opery Salierovy (1817) a j.

Desault [dezól] **Pierre Joseph**, chirurg francouzský (* 1744 v Magny-Vernais — † 1795 v Paříži). Do učení vstoupil k domácímu ranlékaři, po té navštěvoval vojenské nemocnice v Belfortu a r. 1764 odebral se do Paříže, kde v Collège de chirurgie a v nemocnicích za vedení Petita, Moranda, Louisa, Sabatiera vědomosti své rozšířiti a zdokonaliti se snažil. R. 1766 pořádal kursy anatomické, později kursy chirurgické, r. 1776 stal se členem Collège de chirurgie, r. 1782 přednostou chirurgického oddělení v Charité a odkud povolán po 6 letech za přednostu chirurgického oddělení nemocnice Hôtel-Dieu. **D.** vynikal tu horlivostí obdivuhodnou a to jako lékař i jako učitel. Oddělení jeho stalo se první klinikou chirurgickou ve Francii a přednáškám jeho, v nichž vedle chirurgie i anatomii vždy věnoval patřičnou pozornost, naslouchali i četní cizinci, jež oprávněná chvalná pověst **D-ova** do Paříže byla přivábila. R. 1794 jmenován **D.** professorem na École de santé, kteráž zřízena byla sloučením fakulty lékařské s collegiem chirurgickým. — **D.** učinil v chirurgii mnohé nové objevy, udal nové operativní výkony a obvazy, kteréž dosud jsou v platnosti. Svými kursy anatomicko-chirurgickými stal se tvůrcem chirurgické anatomie ve Francii. Práce literární a výklady jeho uveřejněny byly v »Journal de chirurgie« a v »Traité des maladies chirurgicales«, jež s Chopartem redigoval. Zvláštní jejich vydání opatřil Bichat. -chl.

De Sauss., přírodop skratek pro Henri F. de Saussure.

Dezavue [dezavé, franc., zapření, neuznání, odvolání, nepřiznání se k něčemu.

Desavouovati [dezavuo-], z fr., neznati se k něčemu, neuznati, zapřítí, odvolati.

Desbeaux [debó] **Bernard Émile**, spis. franc. (* 1849 v Paříži), byl žurnalistou a od

r. 1884 je sekretářem divadla Odéon. Napsal několik komedií (*Agence matrimoniale*; *Le triangle de la mort*; *Les Dumacheff*; *Le procès de Franc-fleurs* s Clairvillem a Cogniardem), romány (*Le mystère de Westfield*; *La petite mendicante*; *Les mangeurs d'or*), hlavně však proslul svými vhodnými a pěknými knihami pro mládež: *Le jardin de Mlle. Jeanne*; *Les pourquoi de Mlle. Jeanne*; *Les parceque de Mlle. Jeanne*; *Les trois petits mousquetaires*; *La joie de la maison*; *Les découvertes de M. Jean*; *Les campagnes du général Toto*; *Les projets de Mlle. Marcelle*; *La maison de Mlle. Nicole*; *Le secret de Mlle. Marthe*; *L'aventure de Paul Solange* a j.

Desbordes-Valmore [debord-valmor], roz. Marcelline Josephé Félicité Desbordes, básnička franc. (* 1786 v Douai — † 1859 v Paříži). Ztrativši při cestě do Zadní Indie matku, vrátila se opuštěná do Francie, kde majíc 16 let vystoupila na divadle lyonském. Brzy byla angažována k pařížské Opéra-Comique a později k Odéonu, kdež se provala za herce Lanchantina, řeč. Valmore. Vystoupivši ještě na různých divadlech mimo Paříž, vzdala se svého umění a provázela jen manžela na jeho cestách. Získala si obliby svými básněmi, které dýší čistým, zbožným citem a lahodnou melancholií. Jsou to: *Élegies et romances* (1818); *Élegies et poésies nouvelles* (1824); *Les pleurs* (1833); *Pauvres fleurs* (1839); *Bouquets et prières* (1843). Napsala dále romány: *L'atelier d'un peintre* (1833); *Une railerie de l'amour* (1833); *Violette* (1839) a několik knížek pro mládež. Srv. Sainte Beuve, Mme. D. sa vie et sa correspondance (1870). Některé básně její zčeštil Jar. Vrchlický ve »Světové poesii« XVIII a »Ladě« 1889.

Desbouts [debù] Louis, rus. Debu Lev Lvovič, lékař (* 1740 ve Fontainebleau — † 1814), jsa vojenským lékařem vstoupil r. 1781 do ruské služby. V Rusku získal si zásluhy hlavně tím, že zakládal nemocnice, zavedl zde poprvé očkování a odhalil léčivé vlastnosti některých rostlin ruské květeny. Z jeho spisů uvádíme: *Trattato di Chirurgia*; *Trattato dei tumori in generale*; *Corso d'anatomia*; *Sopra il regime russo*; *Delle devande russe*; *Réflexions sur l'opération et le traitement de l'hydraule*; *Traité de chirurgie*. V l. 1787–1814 vydával časopis, v němž uveřejňoval své zkušenosti.

Descabezado [-ska-], sopečný massiv Andů chilských v Již. Americe při 35° 35' již šíř. mezi řekami Teno a Maule a průsmyky Planchón (2507 m) na sev. a San Martín na j., s vrcholy D-dem (3888 m), Azulem (3760 m), Coloradem (4039 m) a Petorkou (3330 m).

Descamizados [-ska-], t. j. bezkošilci, název výstřední strany demokratické r. 1820 ve Španělsku, žádavší na Ferdinandu VII. vrácení ústavy z r. 1812.

Descamps [dekān]: 1) D. Jean Baptiste, malíř franc. (* 1706 v Dunkerku — † 1791 v Rouenu) Učil se v Antverpách, načež byl žákem Largillionovým v Paříži. Potom usadil se v Rouenu jako učitel kreslení. Maloval vět-

šinou genrové scény z venkova i života maloměstského, které bývaly sice oblíbeny, avšak na druhé straně setkávaly se s prudkým odporem. Stal se mnohem více známým svými spisy *Vie des peintres flamands, allemands et hollandais* (Paříž, 1753–63, 4 sv.), kteréž dílo, ač namnoze nekritické, dlouho bylo hledaným pramenem. *Sur l'utilité des établissements d'écoles gratuites de dessin en faveur des maitres* (1767) a *Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant*, s popisem uměleckých děl flanderských a brabantických.

2) D. Guillaume Désiré Joseph, malíř franc. (* 1779 v Lille — † 1858 v Paříži). Studoval u Vincenta v Paříži, pak delší dobu v Římě a v Neapoli, kdež stal se dvorním malířem Muratovým. Maloval pak nejvíce obrazy kostelní a mnohé kostely neapolské mají dosud jeho obrazy, také sv. Eustach v Paříži. Z histor. obrazů zasluhuje zmínky jen portraitní obraz krále Murata, vstupujícího na loď, pak obraz *Ženy spartské povzbuzují své muže a syny proti Pyrrhovi*, v museu Lillském.

3) D. Gabr. Alex viz Decamps.

Descartes [dekārt] René, latině zvaný *Renatus Cartesius*, filosof franc., narodil se 31. bř. 1596 z rodu starého a vzácného. v místě Lahaye (v krajině Touraine). Později na rozeznanou od staršího bratra podle zemanského statku svého uváděn jest s praedikatem »Seigneur du Perron«. Prvního vzdělání nabyl na škole jesuitské v Laflèche (v prov. Anjou) a dokonal své studia v Paříži. Mohutný pud, poznati země a lidi, hnal ho do světa. D. chopil se ovšem prostředku tehda oblíbeného u mladých šlechticů, ale vykořistil jej vznešeným způsobem, stále se vzděláváje a přemýšleje: věnoval se totiž dobrovolně zaměstnání vojenskému, nejdříve v službách prince Morice Oranžského a pak r. 1619 kurfiřta Maximiliána bavorského. S vojskem tohoto byl i přítomen v bitvě Bělohorské dne 8. list. 1620 a druhý den po bitvě přitáhl s vítězi do Prahy, kdež trávil několik měsíců. Po té prošel s císařským vojskem různá místa v jižních Čechách, na Moravě a v Uhrách a konečně vystoupiv z vojenské služby r. 1621 domů se vrátil, odkudž urovnáv záležitosti rodinné několik cest vykonal (mezi jinými také do Itálie), až r. 1629 trvale přesídlil do Holandska. Nechtěje býti vyrušován návštěvami a jinými nároky společenského života měnil často bydliště i byt svůj, v lidnatém kraji nizozemském hledaje a nacházeje samoty, aby se mohl úplně oddati studiím vědeckým a klidnému vypracování svých filosofických záměrů. Neboť jak sám dokládá — právě v hojném davu jednotlivců mizí, zůstane nepozorován a chráněn proti dotěrné všímavosti, jež v malých místech člověka pronásleduje. Zde za dvacetiletého pobytu složil a z části tiskem vydal všechna svá rozvázně připravovaná díla. Odtud také proniklo jméno jeho v učené kruhy evropské, a sláva, které nehledal, našla ho i v jeho úkrytu. D. viděl svou nauku růsti, prospívati, počet jeho žáků a při-

vrženců se množil, ale také námitky a odpůrců. Nic nebylo střízlivé mysli jeho tak daleko jako mam mučedníci, a proto se polemikám a zejména srážkám s mocnostmi uznanými opatrně vyhýbal, ač se jich neubráníl. V Haagu seznámen byl s učenou a zvěduchtivou princeznou Eliškou, nejstarší dcerou Bedřicha Falckého (krále českého), s nížto o filosofii své jednával a si dopisoval; ano i svá »Principia« jí věnoval a svou knihu »Traité des passions de l'Âme« vlastně pro ni napsal. Roku 1649 do Štokholma povolán byv královnou Kristínou, jež chtěla blíže stýkati se s filosofem a poznati jeho nauku v rozmluvách s ním samým, došel sice úspěchu a cti, ale nezvyklý způsob života a drsné podnebí severní podřely útlé zdraví jeho. Po čtyřech měsících svého pobytu v Štokholmě D. ochuravěv zánětem plic zemřel 11. února 1650 a pochován tam na hřbitově katolickém. Tělo jeho po 17 letech přeneseno do Francie a uloženo v kostele sv. Genovéfy, napotomním Pantheonu pařížském.

D. svou filosofii počíná pochybováním. On byl poznal vše, co mu tehdejší učenost podatí mohla, ale nic neposkytlo mu žádoucího světla. Podobně i skutečný život, v němž se nořil, ukázal mu jen směsici povah a náhledů, ale žádné jistoty; lidé i smysly nás klamou. Všude zastal jen nesvár a rozštěpenost v tábory, které s sebou zápolily, nikde jednoty a nepopíratelných výsledkův. Jediná věda činila výjimku, matematika. I položil si D. vysoký cíl, projíti totiž od pochybnosti k jistotě a zavést k tomu konci nový způsob ve filosofování, jenž by jasnost i jistotu matematické metody sloučoval. Jeho pochybování bylo všeobecné a hluboké; myslitel nesmí žádnou větu jakožto pravdivou přijmouti od jiného, dokud se sám o její pravdě nepřesvědčí. Ani podání ani obecné mínění, ani zvyk a vychování nesmí míti vlivu na jeho vědecké rozhodnutí. Chtějíce každému klamu na stopu přijíti, radí D., abychom i každou větu, kterou jsme posud za pravou měli, pochybě podrobili, ano záhodno prý mysliti si, jakoby nás jakýsi zlý duch podváděti chtěl, tak že bychom stále měli býti na strážích a všechno v pochybnost bráti. Kdybych však i o všem pochyboval, něco zbude, o čem pochybovati nelze. To jest pochybování samo. Ono jest vůbec jakési dění duševní, které s rozmanitými svými útvary zahrnuje se také sloven myšlení. O myšlení nemohu se tázati, zdali jest; neb otázka tato jest myšlenka a tedy potvrzením sebe samy. O každé činnosti mohu pochybovati; o tom, že myslím, nikdy; pochybování samo jest myšlení. V něm jsem si bezprostředně jist své jsoucnosti. Kdybych všecken obsah jakožto věc pochybnou ze svého myšlení vymýtil, ta věta konečně zůstane: Myslím, jsem (*Cogito, ergo sum*). Tak opatřil si D. pevné východisko. Pochybováním přišel k vlastní bytosti co k nejjistějšímu poznatku — já existuji jakožto myslící bytost. Tuto učinil počátečním bodem celé filosofie, položil důraz na zkušenost vnitřní (sebezření, sebe-

vědomí). V tom spočívá význam jeho a za tou příčinou kladou jej dějepisci filosofie v čelo myslitelů novověkých. On člověka odkazuje k člověku, a zve-li tohoto subjektem, má jeho soustava ráz subjektivismu. Já jsem si bezprostředně jist své jsoucnosti, že totiž existuji co bytost myslící, kdežto všechno ostatní může býti v pochybnost vzato, i vlastní tělo moje, ostatní lidé, nebe, země — o existenci toho všeho prozatím nejsem přesvědčen. o nich mohu věděti, jen pokud je myslím, totiž je představuji. Všechno to může býti představou pouhou (ideou) v bytosti mojí, ale věcnou existenci míti nemusí (idealismus).

Nyní bylo snahou D-ovou, aby jasnou jistotu východiska svého přenesl na další poznatky filosofické. Marně se ohlížel po nauce, v níž by tento požadavek byl vyplněn. Toliko matematika mu zůstala jakožto vzor vědy onomu požadavku vyhovující. I žasne, že na této pevné podstavě posud nic vyššího zděláno nebylo, než odbory mechaniky. Východiskem matematiky jest několik zásad, které každému bez důkazů vysvětlují, a na ně pak všechno další dokazování bezpečně spoléhá, vydávajíc poučky rovněž tak jasné a jisté. Těchto dvou prospěchů chtěl pro filosofii dosíci — východisko měl (*Cogito, ergo sum*), nyní šlo o to, jak dále. Jak poznáme na věc, že jest skutečně pravda? D. si odpověděl: Když tu větu tak jasné a zřetelně prohlédám jako větu matematickou. Abstrakce však šla o krok dále, vynechala matematiku a zevšeobecnila ono pravidlo. I praví D.: »Mohu stanoviti za všeobecné pravidlo, že všechno to jest pravdivé, co velmi jasné a zřetelné pojímám.« Toté D-ovo pověstné sudidlo (*critérium*) pravdy. Když vykládáme slova »jasné a zřetelné« v období s porozuměním matematickým, jest sudidlo to zajisté oprávněno. Každou poučku matematickou mohu tak proniknouti, že mi nezbude nic temného v ní, sleduji ji až k zásadám, zřím její souvislost s jinými větami a přece ji od nich různím a zírám její pravdu jako duševním okem patrně před sebou (intuitivně). věta jest mi jasná i zřetelná. Tak to podle přání D-ova mělo býti i ve filosofii. Píde se pro ni po jistotě připadl na matematiku, což jest další význam jeho snahy: všeobecná vzornost matematiky (matematicčnost jeho filosofie). Na základě svého východiska a sudidla, methodou matematickou hodlá nejdůležitější věty filosofické dokazovati důvody rozumovými, tedy na příklad, co dříve jen na víře spoléhalo, má nyní uznáno býti rozumem, — chce tímto rozumováním nejen empirii pronikati, nýbrž překročiti meze možné zkušenosti a dokázati zejména náboženské základní články o jsoucnosti Boha a nesmrtnosti duše. I sluje tento směr (ve filosofii a theologii) racionalismus.

Mezi představami svými shledávám jednu, která ode mne pochoditi nemůže. To jest představa o nejdokonalější, neskončené bytosti. Té představy příčinou nejsem já, poněvadž jsem bytost konečná, omezená. Neexistují tedy já sám, nýbrž ještě něco jiného, co jest

oné představy dostatečnou příčinou, a to jest právě bytost neskončená, nepodmíněná, Bůh. Existence jeho jest mi tedy jistější než existence věcí konečných. Já v sobě shledávám představu o Bohu, avšak nepřišla mi ze světa smyslného, pouhou činností smyslův, nýbrž jest mi vrozena, od počátku v bytost mou vložena. D. praví: »Bůh tvoje mne ideu tuto do mne vložil, aby byla jako známka umělce dšlu jeho vtíštěná.« Mimo to, jestliže já v přítomném okamžiku sebe existovati vím, nenásleduje z toho, že také existovati budu v budoucím okamžiku, leč by mne příčina jakás udržovala a takořka na novo tvořila. Síly podobné v sobě samém nejsem si vědom, já sebe stvořiti a udržeti nemohu, ano vím, že veskrze závisím na příčinách, ty zase na jiných, a tak dále, až se dojde ku příčině poslední, nezávislé, která k žádné prvotnější více neukazuje, prapříčina všeho, což jest — Bůh. Konečně D. dodává obměnu důkazu ontologického. Táhna se k svému sudidlu pravdy dí, že to všechno k věci náleží skutečně, co si jasně a zřetelně s pojmem jejím spojeno představuji. V pojmu bytosti nejdokonalejší zahrnuta jest jsoucnost její; neboť jest jasně a zřetelně, že bytost, která ř jsoucností neměla, nebyla by nejdokonalejší. Nemohu jsoucnost od oné představy odloučiti, nýbrž musím onu s touto mysliti. Bůh dle pojmu už existuje nutně; jako z pojmu trojúhelníka vyplývá, že součet vnitřních úhlův jeho rovná se 180°, tak z ideje o Bohu jsoucnost jeho. Jedna z nutných vlastností jeho jest pravdivost (*veracitas*). »Chtíti klamati buď o zlomyslnosti svědčí nebo o slabosti, tudíž v bytnost Boží nespadá.« Touto pravdivostí podpirá i své sudidlo pravdy, ano z ní plyne, že jasný a zřetelný poznatek nemůže býti křiv. Na základě jistoty o existenci Boha a jeho pravdivosti soudí D. dále, že všechny naše jasně a zřetelně představy mimo nás zvěstují nám něco skutečného, zevnější svět, těla a bytosti jiné, že tyto nejsou pouhými představami a přeludy našeho nitra, jak tvrdí extrémní idealismus. Idea o Bohu D-ovi zaručuje objektivní jsoucnost světa zevnějšího. Jako všechno dění na tělech má svou podstatu, hmotu, tak i dění duševní má podstatu: ducha. Význak hmoty jest rozestřenost, rozsáhlost v prostoru, význak ducha jest myšlení. Všechny ostatní vlastnosti mohou si od hmoty odmysliti, rozestřenost zůstane, a tak D. hmotu skoro svedl na pouhý prostor; — a zase od ducha mohou vše odmysliti, jen myšlení zůstane. Jakožto myslícího sebe přímo znám, záleží tedy má podstata ne v těle, nýbrž v duchu. Podstatu pak vymezuje takto: »Podstatou nic jiného nemůžeme vyrozumívati než věc, která tak existuje, že žádné jiné věci nepotřebuje k existování.« Takových podstat stanoví dvě, docela různých, na sebe nepřevoditelných, rozestřenou a myslivou, tudíž jest jeho soustava dualismus (hmoty a ducha). Přes to vykládá dále: »A tak sice podstata, která docela žádne jiné věci nepotřebuje, v pravdě jen jediná může pojata býti, totiž Bůh; ostatní nejinak než přispěním Božím existovati mohou.

Hmota a duch jsou samostatné podstaty v poměru k sobě, ale závisejí na Bohu. Pročež jim praedikát podstat tímže smyslem (*univoce*) nepřislouší jako Bohu, ony jsou podstaty podružné. Tím vyznačen jest nejen dualismus soustavy jeho, ale též idea Boha. Bůh není členem oné dvojice, nýbrž jest nad ní — a zoveme-li dvojici tu se všemi zjevy jejími světem, vysvítá, že Bůh není v něm obsažen, nýbrž že jest nad světem. A teď se teprve může doložit, že filosofie D-ova jest theismus.

Ježto podstata duše lidské záleží v myšlení a prostorovost od ní vyloučena jest, nemůže býti rozdělena, jest nezahladitelná čili nesmrtnelná. Pojímám duši co podstatu myslící zcela jasně a zřetelně, aniž nucen jsem nadati jí prostorem, jenž jest dělitelný; proto mocí přijatého sudidla pravdy duše existuje a existuje tak, jak si ji myslím. Ona nezajímá prostoru a s tělem souvisí bezprostředně jen v jediném bodě v mozku. Bod ten jest tak zvaná šišimka čili žláza šutková (*Zirbel-drüse, glans pinealis*). Člověk jakožto spojený čili jednota obou podstat jest bytost dualistická (člověk z těla a duše nesmrtnelné). Vespolečné působení obou podstat zdá se při úplné různosti jich vyloučeno býti; avšak ono jest a to přispěním Božím (*assistenta divina*). Odtud vynikají v napotomní filosofii ony usilovné pokusy, objasnití bližší nepopíratelnou stávající vzájemnost mezi tělem a duší.

Jako všechny úkazy přírodní tak vysvětluje D. i tělesný život člověka, zvířete i rostliny toliko po zákonech hybu. Proto odpřel (proti učení Aristotelovu), že duši přislouší také úkon vyživovací, jež vysvětloval ovšem čistě mechanicky. Duše má dle něho jen úkon myslící, jenž v sebevědomí se projevuje, — a nic jiného. Proto popíral také, že by zvířata měla duši; co se na těle zvířecím děje, musí se pojímati obdobou stroje. Zvíře prý jest živoucí stroj, automat bezduchý. Tělo člověka rovněž tak, jen že se k němu druží nesmrtnelná duše, *toto coelo* rozdílná od těla dělitelného, tedy smrtelného.

Tak D. položil základ k vysvětlování zjevů hmotných i duševních, k fyzice i k psychologii. Jakož podstatou hmoty jest rozestřenost, takoř ona jest tatáž celým světem; může míti podobu a stavy zevnější (pohyb), ale žádných stavů vnitřních, žádných sil a žádného působení do dálky. Tělo jen tlakem a rázem hyb svůj sděluje tělu druhému. Kde prostor, tam hmota, a jako prostor i ona dělitelná do neskončena. Není prázdného prostoru, ale také není atomů. Neboť i nejmenší částička hmoty zaujímá prostor jakýs, a byla by dělitelná, tedy ne atomem. Nicméně obsahuje D-ova nauka o hmotě i výhody atomistiky; neboť fakticky skládá se hmota z malých tělísek, která pro své potřeby můžeme pokládati za atomy a spolu je mysliti jen Bohem dělitelné (nauka korpuskulární). Všechna změna jest pouze změna místa (pohyb). Z pohybu a dělitelnosti hmoty následují všechny úkazy přírodní. Při vysvětlování jich musí býti všechny zřetele smrtelné vyloučeny a jen čistě při-

činnosti se dbáti. D. vyhledává nikoli účely (*causae finales*, nýbrž činné příčiny (*causae efficientes*). Jeho přírodosloví jest rozhodně mechanistické. Každé tělo trvá v tom stavu, v jakém jest, nemohouc o sobě ničeho změnit. Totéž zákon setrvačnosti v nejšířším formulování. On jest oprávněnou reakcí proti oduševnění hmoty, které se druhy provádělo. Hmota byla rejdištěm daemonů a skřítků; ti musili býti zahnáni, nežli se člověk zmocniti mohl panství jich a přírodu zpytovat. Místo nich byl uveden zákon, jemuž hmota — bez libovůle tajemných mocností — bez výjimky podrobena jest. D. zbavil přírodopzpyt substanciálních forem, nevystižitelných mohutností i skrytých kvalit (jichž užívala scholastika) a hmotě ponechal jen atribut prostoru a trpnost. Všecka síla pochodí od Boha, hyb s'vořením samým už dán, a ježto Bůh jest nezměnitelný, soudí D., že Bůh nejen udržuje hyb, nýbrž jej i ve stále velikosti zachovává, že totiž velikost (čili quantum) hybu (součin z hmotnosti a rychlosti *mc*) u vesmíru zůstává tatáž. Duše může pouze směr hybu změnit, ale nikdy jeho velikost. Ze zásoby jeho čerpáme, pomocí strojův svých jej v jiná místa řídíme, ale zploditi ho nemůžeme. »Dejte mi hmotu i hyb, a sestrojím svět!« Výrokem tím naznačil D. fysikálnost svého přírodosloví. Jako úkazy hybu na nebi i na zemi, jako tělo lidské a zvířecí, tak celá příroda jest mechanismus, v němžto vše děje se podle zákonů hybu. Mysleme si hmotu z počátku v úplném klidu. Bůh dodal jí prvního postřku, a ježto prostor pln jest hmoty, rozšíří se postřk a sdělí všem částem. Ty postupují směrem přímocárým, však jedny překážejí druhým, odchylují se z přímé čáry opisující křivky. Tak povstává pohyb krouživý, vír (*tourbillon*). Na základě theorie vírové vysvětluje D. pohyb těl nebeských, světlo, tíhu. Jako automat-zvíře, tak i vír byl předmětem četných při a účených hádek, zejména mezi Descartesovci a přívrženci Isaka Newtona. Ale takového snižování, jakého se mu dostalo, nezasloužil, myšlénka ta zůstane pozoruhodna jako ona podobná při Démokritovi, ano v novější době někteří přívrženci D-ovi chtějí v jeho výrazech viděti jakousi anticipaci vítězné nauky vi brační; vír jest prý předvěst kmitu.

Tak ačkoli s jedné strany D. utvrdil ono rozdělení (duch a hmota) a dokonal zcela abstrakci, že duše jest jen myslící bytost čili že to, co v nás myslí, jest pro sebe, něco oddělitelného od celého člověka: přeče s druhé strany snaží se důsledně podle svého návodu mechanistického všechno to, co v duši při spojení jejím s tělem se děje, vysvětlovati důsledně po mechanisticku, totiž podle zásady příčiny a účinu. I ziednal místo pro pravou psychologii vysvětlovací, jež hledá zákony duševního dění bez ohledu k pomyslům metafysickým a setkával se na její půdě s fysikou a s fysiologií, ač jinak obor její od těchto co nejpřísněji lišil. Hluboce vnikl v pravé jádro člověka a ukazuje se býti bystrým znatelem přirozenosti lidské. Ve svém pojednání *Des*

passions de l'âme třídí všechna hnutí myslí a hodlá převést je na šestero základních tvarů. Jsou to: 1. podiv, 2. láska, 3. zášť, 4. chtíč, 5. radost, 6. trud. Nejušlechtlejší hnutí myslí jest láska k Bohu. Všechna ostatní záleží v uvědomění jakési dokonalosti, ctnost pak v ovládnání vášní rozumem, a tak blahé životní závisí na vnitřních hnutích člověka. Žádné hnutí samo o sobě není zlým, ale každé může míti dobré a zlé účiny.

Ethiku D. soustavně sice nevzdělal, ale k ní ve spisech svých zejména také v psychologickém právě dotčeném po různu trefnými poznámkami a výklady přispěl. Vyhlašuje sám metafysiku za kořen, fysiku za kmen a ethiku pak za jednu ze tří hlavních větví všeho vědění (mechanika [technika], medicina, moráika). O mravouku ovšem bylo postaráno náboženstvím křesťanským, a mohla se tedy péče filosofova obraceti skoro výhradně k filosofii theoretické. Nicméně najde se u něho dosti míst, kde se svého stanoviska podrobněji se vyslovuje o smýšlení a povinnostech člověka, a zabíhá až k nejpraktičtějším předpisům soukromého chování, k jakési prozatímné morálce či vlastně životosprávě, jako jsou pravidla v »Kozprávě o methodě« uvedená (věrným zůstati zákonům a víře vlasti své, — z různých náhledů současně vznikajících, přijmouti vždy ty mírnější, — vystřihati se všech excessův a také všech závazkův, které by byly na úkor osobní svobody a nezávislosti, — býti pevným a důsledným jak v jednání tak i v náhledu svém, o kterém se člověk už rozhodl, — spíše zápolit s samým sebou než s osudem, a spíše chtíti změnití své žádosti nežli řád světa zavedený a j. p.). I byla několikrát z výroků takových sestavena jakási *Ethica Cartesianiana*, jež však není soustavou mravovědou, nýbrž pouhou životosprávou a obsahuje též motivy starověké, zejména stoické (ku př. o ctnosti a blaženosti).

Ale D. významně zasáhl i do jiných nauk speciálních. Ve fysice jest přímo pokračovatelem Galileiho a tedy jedním z původců novověké vědy fysikální, svým radikálním stanovením zásady setrvačnosti, provedením principu mechanistického i v říši organické, svou kosmologií, i jednotlivými pracemi v optice, v hydrostatice i aerostatice («Kartesianský čerťček» jest hoden zmínky). Též v anatomii a ve fysiologii tenkrát vlastně vznikající horlivě a samočinně se účastnil (zákon pohybů reflexních čili odrazových, oběh krve, embryologie a jiné záhady). Matematiku, jak z nástinu celého vysvitá, zvláště pěstoval. Tu pochodí od něho zejména metoda neurčitých koeficientů, zvaná poučka D-ova; upozornil, že i záporné koefeny rovnic mají svůj dobrý význam, a ukázal, jak vykládá je; poznal souvislost mezi znaménky členů rovnice a kořenů jejich, že totiž každá rovnice má nanejvýš tolik kladných kořenů, kolik stfíd, a nanejvýš tolik záporných, kolik sledů v znaménkách; podal své zvláštní řešení rovnic čtvrtého stupně, probral nauku o tečnách křivek a sestrojil jejich, rozřešil množství určitých úloh geometrických.

jakověz tehdy matematikové sobě na vzájem zasilávali, a konečně, což jeho největší na tomto poli zásluhou, pojal znamenitou myšlénku: formami algebraickými vyznačovali vztahy prostorní a tak počítáním řešiti úlohy geometrické (užívání algebry na geometrii) a zkoumati vlastnosti křivek či útvarů prostorních vůbec přetřásáním čili rozbořem rovnic, které vyjadřují bytnost jejich, udávající vztahy mezi abscissou a ordinatou všeobecného bodu (D. strůjce analytické geometrie).

Totě stručný nástin filosofické soustavy D-ovy. On jest reformátorem východiska a metody; co se týče vlastního jádra, činí D. totěž, co všichni filosofové: sestruje na základě všeho, co ví neb co jeho doba obsahuje, názor světa, počíná však odjinud, nežli se činilo před ním, a pokračuje jinak. Trest jeho filosofie může býti vyčtena jakožto upravený názor křesťanského lidstva: vychází ze sebevědomí, připojuje k tomu ideu Boha, stanoví a uznává podstatnou různost mezi přírodou a duchem jakožto dvou Bohem stvořených jestot, považuje člověka za jednotu jich obou, dokazuje nesmrtnost duše a vedle prospěšných rad své životsprávy přijímá celou mravou křesťanskou. D. začíná řadu filosofů racionalismu na pevně evropské (D., Spinoza, Leibnitz) a určuje tedy vývoj soustav nejznamenitějších. Hned při svém vyniknutí vzbudila nauka jeho veliký ruch, získala přívržence a protivníky, tyto poslední zejména jednak mezi jesuity, kterýmž jeho výzev k pochybování i racionalistický způsob se povážlivým zdál, jednak mezi materialisty zřejmými i pokrytými. Co se týče odhadu domácího, tam skuteční znatel dějin filosofie se shodují, že D. jest posud nejčelnější filosof Francouzův. O úspěchu a osudech nauky jeho viz článek Kartesianismus.

Spisy D-ovy: I. *Essays Philosophiques*, v nichž byly obsaženy: a) *Discours de la methode pour bien conduire la raison et chercher la verité dans les sciences*, b) *Dioptrique*, c) *Météores*, d) *Géométrie*. Lejda, 1637, latíně 1644. — II. *Meditationes de prima philosophia* (Amsterdam 1641). — III. *Principia philosophiae* (t., 1644). — IV. *Traité des passions de l'áme* (t., 1650). — V. *Traité de l'homme* a spolu *De la formation du foetus* (t., 1668). — Pohrobně vydány od přívrženců D-ových ještě jiná menší pojednání, jakož i sbírka listův jeho, velice poučná. Sebrané spisy vyšly latíně v Amsterdamě 1670—83, francouzsky od V. Cousina v Paříži 1824—26. Jednotlivé z nich o sobě vydávány, se zprávami více méně podrobnými o jeho filosofii a zásluhách v přírodovědy i v mathematice. O jeho životě psali Tepelius (Norimberk, 1674), Bayle (Amsterdam, 1681) a Baillet (Paříž, 1691), mimo to četní spisovatelé dějin filosofie, tak zejména Fr. Bouillier v díle »Histoire de la philosophie Cartésienne« (t., 1854, 3. vyd., 1868), Damiron »Histoire de la philosophie du XVII. siècle«, Kuno Fischer v knize »Geschichte der neuern Philosophie« díl I. (nově vydán), jsou asi nejhlavnější. Co se týče lite-

rárních zjevů o filosofii D-ově vůbec neb jednotlivých látkách jejích nelze zde podávati jich výčet, dlužno však v té příčině odkázati k Überwegovu Dějepisú filosofie, kdež výkaz literatury tak pečlivě proveden, že k němu se nyní táhnou i Francouzi sami. Že spisové D-ovi z franciny a z latiny do jiných vzdělaných jazyků hoině překládáni, netřeba zvlášť vytýkati: částečný výkaz překladův též v uvedené knize shlédnouti možno. — Po česku psáno o D-ovi v »Časop. čes. Musea«, 1851, a sice jeho životopis od J. Hanuše, pak od téhož článku v Kobrově Slovníku Naučném, a příslušný výklad o nauce jeho v Dějepisném nástinu filosofie novověké od J. Durdíka (Praha, 1870). — Konečně máme ve svém jazyce dva hlavní spisy D-ovy a to *Discours de la methode* (Rozpravu o methodě), již dr. Jiří Guth (Praha, 1892) a *Meditationes de prima philosophia* (Úvahy o první filosofii), jež Jan Slavík (Praha, 1889) přeložil.

Descartesův list (*folium Cartesii*), křivka 3. stupně, kterou Descartes v listu k Mersennovi uvádí za příklad proti Fermatově teorii tečen (Renati, Des Cartes Epistolae omnes, Frankfurt 1692 P. III. epist. 49.). Rovnice křivky v pravouhlé soustavě souřadnic jest $x^3 + y^3 - 3axy = 0$; z ní patrné, že křivka má bod dvojný, jehož tečny kolmo na sobě stojí. Reálná asymptota křivky jest $x + y + a = 0$. Teorii této křivky česky napsal A. Kolářík (Časopis pro pěst. math. a fys., 1878). *Sd.*

Descemet [desemě] Jean, lékař franc. (* 1732 v Paříži — † 1810), professor anatomie a botaniky na universitě pařížské, známý pracemi o sestrojení oka, objevil zadní basální membranu rohovky oční, která na počest jeho *membrana Descemetii* zývá jest; viz jeho disertaci: *An sola lens crystallina cataractae sedes* (Paříž, 1758). *Mx.*

Descemetitis, též *demoursitis*, *keratitis postica*, *keratitis punctata*, *hydatoditis*, *hydromeningitis* atd., zánět blány Descemetovy, jest neduh rohovky, který býval za samostatný pokládán a již r. 1801 Wardropem popsán. Pozorujeme při něm na zadní stěně rohovky skupiny malých tečkovitých zákalů, zvláště v dolní polovině této blány, kterýžto nález zjistiti můžeme zvláště použitím šikmého osvětlení neb orthoskopem. V novější a nejnovější době většina okulistů popírá existenci d-itidy vůbec a dotyčné tečky prohlašuje za praecipitáty zanětlivých produktů, z duhovky nebo řasnatého tělesa přichozích a skládajících se z kulatých buněk lymphoidních se skrovnými zrnky barviva. Nelze však popírati, a sám pisatel tohoto článku má ve své bohaté sbírce toho doklady, že endothel blány Descemetovy může rovněž tak bujeti, jako bují endothel předního pouzdra čočky a tvoří zanětlivé produkty, kde pak mluvíme o zánětlivém processu řečeném phacohyemenitis nebo capsulitis. Se stanoviska histologického tedy d. existuje, a kdybychom jí popírati chtěli, musili bychom týmž právem popírati phacohyemenitidu: musíme však doznati, že útvary takové jsou nálezy velmi vzácné, a že valná

většina svrchu uvedených tečkovitých zákalů jsou skutečně praecipitáty iritické nebo kyklické. Se stanoviska klinického rovněž musíme doznati, že žádný z novějších exaktně pozorujících okulistů nepozoroval dítidy samostatně probíhající, nýbrž že spatřujeme ji vždy jen sdruženou buď s hlubokým zánětem rohovky (*keratitis interstitialis sic dicta punctata*), která jest umístěna v nejhlubších vrstvách rohovkových, nebo ještě častěji se syrovatečným zánětem duhovky a tělesa fasnatého (*iritis seu iridokyclitis serosa*), pročež příčiny, průběh a terapii její teprve u těchto neduhů uvedeme. Schl.

Descemetova blána viz Blána Desc.

Descendance (z lat.), příbuzenství potomků (descendentů) vzhledem ku předkům, potomstvo.

Descendenční theorie viz Darwinova nauka a Evoluční theorie.

Descendenti (lat. *descendentes*), potomci, příbuzní v pokolení sestupujícím, viz Ascendent.

Descensus ad inferos jest lat. vyznačení článku víry, že Kristus sestoupil do pekel čili předpeklí t. j. onoho místa, v němž duše spravedlivých očekávaly zaslíbeného vykoupení; odtud Kristus duše spravedlivých vysvobodil a do království nebeského uvedl. Do předpeklí sestoupila duše Ježíše Krista, když sv. tělo jeho v hrobě odpočívalo. Byý.

Descente [desánt], franc., sestup; ve vojenství sestup vojska obléhajícího pevnost do příkopů této s účelem stéci hradby po žebřících anebo dostatí se dovnitř průlomem ve zdi vystřeleným (brèche). K tomu třeba v contrescarpě vykopati úvoz, kterýž pak sám rovněž nazývá se d. FM.

Des Cloizeaux [dekloazó] Alfred Louis Olivier Legrand, mineralog franc. (* 1817 v Beauvaisu), podnikl vědeckou cestu po Německu, Rusku a Skandinávii, zastával pak úřad učitecký na ústřední škole umělecké a průmyslové, pak na vyšší normální škole v Paříži, později zvolen za člena akademie a jmenován professorem při museu pařížském. Jest též důstojníkem čestné legie, členem předních akademií evropských a kommandérem ruského řádu svatého Stanislava. Vědeckou činností svou náleží mezi nejpřednější mineralogy současné, jsa autorem znamenitých studií o optických a krystallografických vlastnostech nerostů, jež v mnohém ohledu jsou směrodatné. Provedl přesná měření na krystallech mnohých nerostů, první ukázal na důležitost vlastnosti optických vzhledem ke stanovení soustav krystalových, objevil cirkulární polarizaci na rumělce, popsal ve znamenitém pojednání triklinický silikat mikroklin a j. Hlavní jeho práce jsou: *Mémoire sur la cristallisation et la structure intérieure du quartz* (1855); *De l'Emploi des propriétés optiques biréfringentes en minéralogie* (1857); *Leçons de cristallographie professées à l'École normale* (1861); *Manuel de minéralogie* (1862—1874, 2 sv.); *Nouvelles recherches sur les propriétés optiques des cristaux naturels ou artificiels* (1867); *Mémoire sur*

l'existence, les propriétés optiques et cristallographiques et la composition chimique du microcline (1876). Vedle toho napsal četná pojednání do odborných listů, zvláště do *Annales de physique* e. d. ch. a *Ann. d. mines*. Podniknuv cestu na Island, byl přítomen velkému výbuchu sopky Hekly (1845), jež později popsal.

Descloizit, $VO_4(Pb, Zn)Pb.OH$. zásaditý vanadičnan zinečnato-olovnatý, nazvaný od Damoura dle franc. mineraloga Des Cloizeauxa. Minerál rhombický, krystaluje ve srostlicích: $T = 35$, $H = as 6$. Barvu má olivovou až černozelenou. Se sodou dává na uhlí zrnko olovené. Naleziště: Obir v Korutanech, La Plata v Argentině, Ajudita v Sierfe di Cordoba. Příbuzný nerost, rovněž velmi vzácný, obsahující též měď, zove se cuprodescloizit: $VO_4(Pb, Cu, Zn)Pb.OH$. En.

Desclot [dekló] Bernardo, katalonský dějepisec XIV. stol. Jeho kronika o životě a činech Petra III. aragonského vydána v *Chroniques étrangères relatives aux expéditions franç. pendant le XIIIe siècle* (Paříž, 1840; Orléans 1876) od Buchona, část o dobytí Majorjorky od J. M. Cuadrada (Palma, 1850); přeložena i do španělštiny (Barcelona, 1690 a ve zlomku Madrid, 1793). Žnova prý vyjde v *Bibl. de escritores arag.* a v *Bibl. catalana*. Sr. *Revista de España* 1880, 45; *Romania* X, 233.

Descoudres [decúdr] Ludwig, malíř něm. (* 1820 v Kasselu — † 1878 v Karlsruhe), byl žákem Schnorrovým v Mnichově, vzdělal se dále v Düsseldorfě a Italii (1844 až 1845), načež byl r. 1854 povolán za profes. do Karlsruhe. Z jeho obrazů, jež se vyznamenávají ideálními pojmutím, správnou kresbou a efektním koloritem, sluší jmenovati: *Tancující Italové*; *Francesca da Rimini*; *Sv. Marie Magdalena*; *Ifigenie*; *Klanění se pastýřů*; *Sv. ženy před křížem*; *Kristus na kříži* a j.

Describe (descr.), lat., opiš, značka, již se užívá za příčinou ulehčení a skrácení při koncipování; znamená, že se má v čistopisu opsati některá blíže označená stať z konceptu neb odjinud. Šf.

Deseado Puerto (Port Desire), hluboká zátoka Atlantského oceánu na pobřeží patagonském na 47° 42' j. š., do níž se vlévá řeka D., dříve jako Desire naznačovaná. Jest to velmi dobrý přístav, v němž Španělé založili malou pevnůstku, ale záhy ji opustili, tak že krajina kolem jest neobydlena a hodí se jen za pastvisko. Před zátokou jest několik ostrůvků s vrstevmi guana.

Deselligny [desejní] Alfred Nicolas Pierrot, státník franc. (* 1828 v Paříži — † 1875 t.). Byl správcem hutí v Creusotu a jako přívrženec strany bonapartistické přispěl k pádu Thiersovu. V kabinetě Brogliově byl ministrem veřejných prací a 1873—74 ministrem obchodu.

Deseine [-sén] Louis Pier., sochař franc. (* 1749 — † 1822 v Paříži, obdržel r. 1778 druhou, r. 1780 první cenu; z Říma se navrátil stal

se r. 1791 členem akademie. Jeho hlavní díla jsou: *Uložení Spasitele do hrobu*, kolosální skupina 6 figur v kostele sv. Rocha v Paříži; *náhrobek kardinála de Belloy* v Notre Dame v Paříži, *pomník věvodů d'Enghien* ve Vincennách, *sochy Héby a Bakcha* a mnoho poprsí, jako *Ludvíka XVI.* a *XVIII.* a j.

Desenzano sul Lago [-zencáno], město v ital. prov. a kr. Brescia v jihozáp. cípu jezera Gardského se 4220 obyv. (1881), a přístavem při jezeře nejčastěji navštěvovaným; čilý průmysl i obchod (obilní), stanice železniční. Zajímavý železniční viadukt z červeného veronského mramoru jest o 15 obloucích 400 m dlouhý. Odtud 5 km na východ poloostrov Sermione (staré Sirmio) na sev. konci s jeřskyní Catullovou, zbytkem prý letohrádku římského básníka Catulla, který ostrov ten opěval. Na záp. břehu poloostrova silná tvrz (Castello) se mnoha věžemi, vystavěná ve XIV. stol. veronským rodem della Scala.

Deseroc (z lat.), sběhnutí, uprchnutí.

D. v právu soukr., opuštění manžela druhým manželem. Je-li svévolným, může opuštěný manžel žádati u katolického vyznání za rozvod a za poskytování výživy (alimentaci, § 109. obč. zák., viz Alimentární povinnost, 874), u křesťanských vyznání nekatolických za rozloučení manželství, nedostaví-li se manžel opustivší, jehož bydliště je neznámo, během roku, ačkoli byl soudem veřejně k tomu vyzván (§ 115, t.).

Deseret, t. j. včela, název severoamer. státu Utah v posvátných knihách Mormonů.

Deserticus Joannes Innocentius, kardinál a historik uherský (* 1702 v Nitě — † 1765 ve Vácově). Vstoupil do řádu piaristického, odebral se jako generální asistent řádu do Říma, studoval tu pilně prameny k uher. dějinám a získal si náklonnost Benedikta XIV., který povýšil ho za kardinála a poslal v důležitých věcech k valašskému vévodovi Konst. Maurokordatovi. Usadiv se ve Vácově, **D.** sepsal důležitá díla: *De initiis ac majoribus Hungarorum commentaria* (Budapešť, 1748—59, 5 sv.) a *Historia episcopatus dioecesis et civitatis Vaciensis* (Pešť, 1770).

Desertas, skupina tří ostrovů v okeáně Atlantském jihových. od portug. ostrova Madeiry, k níž politicky patří; služí: Deserta Grande, Chao a Bugio. První z nich, 10 km dlouhý a $\frac{1}{2}$ km šir., má výborné pastviny.

Deserteur [-tér], z franc., sběh, uprchlík vojenský.

Deservitní rok, v. Annus deservitus.

Deset je základem soustavy dekadické. Jakožto jednotka řádu prvního zapisuje se tudíž v soustavě té arabskou jedničkou s nulou v pravo připojenou: 10. (Viz Číselná soustava a o tom, jak označuje se d. v jiných cifrových soustavách, Číslice.) Přirozené zvoleno d. i základem soustavy logaritmické (viz Basis a Briggs) a pro usnadnění a urychlení počtu měnitelem v soustavách měr i vah (na př. metrických u nás užívaných), v soustavách mincovních atd. Viz Desetinný. *St.*

Desetina, franc., daň z příjmu, v. Dixième.

Desetinný (decimální) značí poměr nebo vztah k 10. — **D-né** míry a váhy jsou ty, při nichž měnitelem mezi jednotlivými rody je 10 nebo mocnina 10. **D-ná** soustava měr a vah skýtá značné výhody a úlevy při výpočtech, ježto na základě shody měnitele se základem naší soustavy číselné (10) lze každé několikajmenné číslo pro míru nebo váhu napsati bez obtížných redukcí jako jednomenné **d-né** číslo, na př. $3\ m\ 5\ dm\ 7\ cm = 3\cdot57\ m$; $9\ ha\ 48\ a\ 5\ m^2 = 9\cdot4805\ ha = 94805\ a$; $2\ kg\ 8\ dkg\ 3\ g = 2\cdot083\ kg$. Na tuto výhodu **d-ných** měr a vah ukazoval již Stevinus, avšak teprve počátkem našeho věku zavedeny obecně ve Francii (zákonem ze dne 29. 11. 1800). Tyto **d-né** míry a váhy, jejichž základem je metr, pro výhody svrchu řečené znenáhla uzákoněny téměř ve všech státech evropských (mimo Anglii, Rusko a Turecko), státech střední a jižní Ameriky, Egyptě a j.; v Rakousku zavedeny po zákoně z 23. čce 1871 dnem 1. led. 1876 všeobecně. Z týchž důvodů praktických jako při míře a váze zaváděno **d-né** rozdělení při mincích. — **D.** zlomek je ten, jehož jmenovatelem je mocnina desítky. Zlomky **d-né** zapisují se dle soustavy desítné neboli dekadické (viz Číselná soustava). Označí-li se místo jednotek tečkou položenou v pravo nahoře za cifrou, znamená číslice na prvním místě v pravo za tečkou tou desetiny, na druhém setiny, na třetím tisíciny atd. Tečka slove tečkou **d-nou**. V levo od ní napsáno je číslo celé, v pravo zlomek **d.** Místa, na nichž napsán je zlomek **d.**, nazýváme místa **d-ná**. — Zlomek **d.** je buď konečný nebo nekonečný, dle toho, je-li počet jeho míst **d-ných** konečný nebo nekonečný. Nekonečné zlomky skrácují se na jistý (potřebný) počet míst, a udává se tak jejich přibližná hodnota (na př. Ludolfovo číslo = $\pi = 3\cdot14159\dots$). Zlomek **d.**, v němž jistá soustava číslic stále se opakuje, slove periodickým (občíslným) a soustava těch číslic perioda (občísli). Každý periodický zlomek **d.** lze vyjádřiti konečným zlomkem obyčejným ($0\cdot545454\dots = \frac{54}{99} = \frac{6}{11}$; $2\cdot41666\dots = 2\cdot\frac{416}{1000} = 2\cdot\frac{104}{250}$), pročež jej nelze k nekonečným počítati. — Číslo napsané dle soustavy dekadické vůbec, zvláště pak číslo složené z celých jednotek a zlomku **d-ného** jmenuje se číslo **d-né**. — Pro jednoduchost v zapisování i počtu — pracujeť se jako čísly celými — zobecněly zlomky **d-né** v praktickém užívání. Na výhodu **d-ného** rozdělení jednotky ukázal již Regiomontanus v díle »Tabula dissertationum« (1467). Po něm Kr. Rudolff (1526) učil, že číslo dělí se 10, 100 . . . , oddělí-li se čárkou tolik míst, kolik má dělitel null. Vlastním však vynálezcem zlomků **d-ch** sluší pokládati Simona Stevina, jenž ve své »Practique d'arithmétique« (1585. vyzývá vládu, by zavedla **d-né** rozdělení měr, vah i mincí, »aby všechny počty bylo lze prováděti celými čísly«. Sám pak zapisuje čísla **d-ná** tím způsobem, že klade za jednotky celků (později nad ně) $\odot$, za desítky $\textcircled{1}$, a vůbec za každou cifru na místech

d ch (resp. nad ní) příslušného udavatele řádového v kroužku, na př. 407(0)3(1)4(2)6(3)

①②③
= 4 0 7 3 4 6 = 407346. — Tečku d-nou zavedl asi dle svědectví Keplerova J. Bürgi kolem roku 1592, pročež uvádějí jej také někteří jako vynálezce zlomků d-ch, kdežto jiní jmenují jím J. Beyera na základě spisu »Logistica decimalis« (1603).
St.

Desetiúhelník (dekagon) jest část roviny omezená 10 úsečkami. Má 10 stran, 10 úhlů, 35 úhlopříček. Zvláště pozoruhoden jest desetiúhelník pravidelný; strana jeho rovná se většímu dílu poloměru opsané kružnice dle zlatého řezu rozděleného.

Desèze [-zez]; Raymond, obhájce Ludvíka XVI. (* 1748 v Bordeaux — † 1828 v Paříži). Proslavil se obhajováním markýzky Anglure a generála Besenvala, byl vyzván, aby s Malesherbem a Touchetem obhajoval Ludvíka XVI.; úkol svůj provedl v konventě 26. pros. 1792 fečí tak skvělou, důraznou a bezohlednou, že byl jako přivřenec králův uvržen do vězení. Ludvík XVIII. jmenoval ho r. 1814 prezidentem kassacího dvoru, r. 1815 páirem a 1817 hrabětem.

Desfont., přírodopisný skratek = René Louiche Desfontaines.

Desfontaines [defontén]: 1) D. Pierre François Guyot, spisovatel franc. (* 1685 v Roueně — † 1745 v Paříži). Tento odchovanec, pak i člen řádu jezuitského, jež však záhy opustil, redigoval »Journal des savants« od r. 1724—27 a vydal s Fréronem, Destreém, Granetem a j. kritické spisy: *Le nouveliste du Parnasse* (1731—34, 5 sv.); *Observations sur les écrits modernes* (1735 a násl., 34 sv.) a *Jugements sur les ouvrages nouveaux* (1744—45). Známe je hlavně svým sporem s Voltairem, jehož díla, zvláště dramatická, strannicky napadl nedbaje, že mu má děkovati za své vysvobození z bastilly, kam se dostal pro výstřední život. Spor ten, k němuž se odnáší *Voltairemanie* (1738), skončil zahanbujícím odvoláním D-ovým, který od té doby byl pokládán za utrahačného pamfletistu. Od D-a uvádějí se ještě *Dictionnaire néologique* (1726), překlady ze Swifta (1727), z Vergilia (1743, 3 sv.) atd.

2) D. René Louiche, přírodopisec franc. (* 1750 v Tremblay — † 1833 v Paříži), vystudoval lékařství v Paříži, na návrh akademie franc., ježž byl členem, podnikl výzkumnou cestu po sev. Africe a stal se pak profesorem botaniky při Jardin des Plantes v Paříži. Zvelebil značně sbírky botanické a uveřejnil řadu cenných bot. spisů, hlavně o rostlinách exotických; psal též o nových druzích ptactva. o krystallografii a j. Ze spisů jeho sluší uvést: *Flora atlantica* (Pař., 1798—1800); *Tableau de l'école de botanique du Muséum d'hist. nat. de Paris* (t., 1804; 3. vyd. s názvem *Catalogus plantarum horti regii Parisiensis*, 1829; dodatek 1832); *Histoire des arbres et des arbrisseaux, qui peuvent être cultivés en pleine terre sur le sol de la France* (t., 1809, 2 sv.); *Choix des*

plantes du Corollaire des instituts de Tournefort (t., 1808, 70 tab.); *Voyage dans les régences de Tunis et d'Alger, 1783—1786*, vydal Du-reau de la Malle (Pař., 1838, s tab.).

3) D. Aimé Joseph Louiche, inženýr franc. (* 1803 ve Vonèche — † 1867 v Paříži). Opustiv pařížskou školu mostovou, přidělen byl r. 1827 ke stavbě podélného průplavu Oise-ského, kdež se vyznamenal bystrým rozumem a horlivostí ve službě; r. 1836 byla mu odevzdána stavební služba v okrese compiegne-ském, a r. 1844 jmenován byl vrchním inženýrem a svěřena mu služba plavební na Marně, k čemuž se pak přidružila stavba průplavu z Vitry do Sv. Diziera a počátky prací na průplavu z Aisny do Marny, celkem 600 km vodních cest, jež spravoval po 20 let. Na Marně užil svých důmyslných jezdů pohyblivých (viz Desfontainesův jez), jež překvapují každého pozorovatele jednoduchostí konstrukce a snadností, s kterou se dají sklopiti a vztyčiti. Skromnosti D ově přičítati jest, že znamenitý ten vynález nevyvesl mu než zlatou medaili výstavní, že přes veškerý své zásluhy o obecné dobro ještě r. 1863 nebyl generálním inspektorem, zůstav tak i za mladšími, a že teprve potom dostalo se mu této hodnosti při povolání do rady mostové a síniční. Pfk.

Desfontainesův jez (*barrage à tambour, Trommelwehr*) jest pohyblivý, pokloповý jez hydrostatický, jež provedl L. Desfontaines poprvé r. 1857 na Marně u Damery. Poklop z plechů a úhelníků točiti se může o úhel 90 stupňů kolem vodorovného, na podezdívce jezu nepohybně upevněného hřídele, ježž jej dělí tak, aby povstal jeden díl as o $\frac{1}{10}$ nižší druhého; nižší díl poklopu zůstává viditelný, ale díl vyšší pohybuje se těsně v dutině podezdívky, která má tvar $\frac{1}{4}$ válce kruhového a kryta jest nahoře železnými deskami, dobře upevněnými. Do této dutiny může se pustiti vrchní voda (před jezem), aby tlačila buď na přední stranu zpodního dílu poklopu nebo na zadní stranu, nebo se může spojití tato dutina s vodou zpodní (pod jezem), k čemuž jsou zřizeny v pilíři omezujícím otvor jezový, průtoky zavřitelné stavidly (před lety) nebo kohoutem čtyřcestným (nyní). Spojí-li se dotčená dutina $\frac{1}{4}$ válcová s vodou vrchní, aby tlačila na přední stranu zpodního dílu poklopu a zároveň prostor zadní s vodou zpodní, vztyčí se poklop, při čemž viditelný vrchní díl jeho se pohybuje proti vodě, a pustí-li se vrchní voda, aby tlačila na zadní stranu zpodního dílu poklopu, a spojí-li se prostor přední s vodou zpodní, sklopí se poklop do polohy vodorovné a otvor hrazený jest dokonale volný. D. j. jest jednou z nejdůmyslnějších konstrukcí stavitelství vodního, obsluha záleží toliko ve vytažení a spuštění stavidla neb otočení kohoutu čtyřcestného, což nepůsobí jeznému žádného namáhání; důkazem výborného se osvědčování jest, že na počátku mívaly poklopy šířky 15 m a díl viditelný výšky 1 m, kdežto v letech 1883—86 provedeny byly na Mohaně na uzavírání propustí vorových poklopy o šířce

12 m. při nichž díl viditelný má výšky 181 m. Viz J. c. z.

Desfosses [defos] Joseph Romain, admirál franc. (* 1798 v Gouesnonu — † 1864 v Paříži). Byl při vzetí Alžíru (1830) na výpravě proti Vera Cruzu, zavřel jako velitel na Madagaskaru r. 1844 důležitou obchod. smlouvu s Maskatem a byl v l. 1849—51 ministrem námořnictví. R. 1859 velel franc. loďstvu na Středozemském moři, zakročil proti Marokku pro pohánění franc. praporu a r. 1860 jmenován admirálem.

Des Fours-Walderode [defúr.] z Mont-Athienville, hraběcí rodina nyní v Čechách a na Moravě uselá, původu lotrinského, jež po smrti Ludvíka D. a, vyslanec a rady Rudolfa II. rozdělila ve větev lotrinskou a českou. Zakladatelem této jest Mikuláš D. (* 1661), jenž vstoupiv do vojska císařského, bojoval na Bílé Hoře, stal se generálem Valdštejnovým a obdržel od něho Hrubý Rohozec a Malou Skálu v léno a Semily a Sloupno do državy. R. 1634 byl jmenován podmaršálkem a povýšen 30. dub. 1634 do stavu hraběcího. Syn jeho Albrecht Maximilian († 1683), generální strážmistr, zřídil s přivolením Leopolda I. r. 1678 majorát v Čechách. František Václav D., cis. generálmajor, pojal za manželku Antonii hraběnku Walderode z Eckhausen. Syn jeho Josef zdědil po dědu svém, posledním hraběti Walderode, majorátní i alodělní panství jeho v Čechách a na Moravě a spojil jméno a znak Walderode se svým; r. 1831 zdědil po druhé větvi rohozecké Hrubý Rohozec a Smržovku. Frant. Vincenc D. zanechal panství dvěma synům, z nichž Theodor Gabriel D. (* 1841, jest majitelem Desfosských fideikommissních statků Hrubého Rohozce a Smržovky v Čechách i Křetína na Moravě, Artur Maxm. Fr. D. majitelem Podstaty, Dřínova a Vrchoslavic na Moravě.

Desgodins [degoděn], abbé, missionář franc. ve vých. Tibetu, od r. 1809 v Paříži R. 1855 vydal se na své působíště v Tibetu (do Bongy na Lohitu, levém přítoku Brahmaputry), kde odtud působil, podnikaje mimo to i cesty z Tibetu do Číny (Ssi-ču-enu). Zprávy o svých výzkumech v krajinách dotud zcela neznámých uveřejňoval v pařížském *Bulletin de la société de geogr.*. Souborně vydány synovcem jeho pod názvem *La mission du Tibet* (Paříž, 1872), úplněji v 2. vyd. vyšlém pod názvem: *Le Tibet d'après la correspondance des missionnaires* (t., 1885). Dk.

Desgoffe [degof] Alexandre, malíř franc. (* 1805 — † 1882 v Paříži). byl žákem Ingres a žil r. 1837—42 v Itálii. Více než svými krajinami, z části historickými, jako *Argus hlídá lo* (1838) a pohledy na římské a neapolské okolí, proslavil se obrazy náboženskými a historickými, zvláště *Kristem na hoře Olivetské*; také několik kostelů, pak bibliotéku sv. Genovéfy a Nár. knihovnu v Paříži vyzdobil malbami.

Desh., zoolog. skratek = Gérard Paul Deshayes.

Deshabillé [dezabijé], franc., domácí, noční šat dámský.

Deshayes [deé] Gérard Paul, franc. zoolog (* 1795 v Nancy — † 1875 v Boranu), vystudoval ve Strasburce, účastnil se několika cest výzkumných, hlavně do Alžírska a působil řadu let na stoliici zoologie při Museu pařížském. Zabýval se úspěšně studiem bezobratlých živočichů, zvláště pak měkkýšů živých i předvěkých a uveřejnil o nich četné a cenné práce, zvláště: *Description des coquilles fossiles des environs de Paris* (Pař., 1824—37, 3 sv.); *Traité élémentaire de conchyliologie* (t., 1834—58, 3 sv. s atl.); *Histoire naturelle des mollusques* (jest částí díla *Exploration scientifique de l'Algérie*, Pař., 1845, 2 sv.); *Description des animaux sans vertèbres découverts dans le bassin de Paris* (t., 1856—67, 8 tab.); *Conchyliologie de l'île de la Réunion-Bourbon* (t., 1863) Redigoval též stať o měkkýších v Cuvierově *Règne animal* a pokračoval v díle Férussacově *Histoire des mollusques terrestres et fluviatiles* (t., 1838—51).

Deshima viz Desima.

Deshoulières [deuljér] Antoinette, roz. du Ligier de la Garde, básnička franc. (* 1638 v Paříži — † 1694 t.), žena vysoce vzdělaná, jež záhy zaujala důležité místo v soudobé literatuře. Psala idylly, eklogy, ódy, epistoly, madrigaly atd., byla nazývána *desátou Musou* a stýkala se s předními literáty. Byla členem padovské akademie dei Ricovrati a akademie arleské. Přátelstvím ke Corneilleovi dala se svěsti ke strannictví pro *Phèdre* Pradonovu proti Racineově; odtud Boileauův útok v 10. satíře. Nabubelostí stylu a pře mrštěností citů skutečně upomíná na známé *précieuses* z hotelu Rambouilletova, ač zejména její idylly nepostrádají ceny básnické a sem tam jako v *Prière* (1686) prokmitne opravdový cit vyjádřený nevšední formou. Její dramatické práce nezaslouhují širší zmínky. Souborná vydání jsou z r. 1687, 1695, 1747 a 1749. Nejúplnější jest vydání Crapeletovo (Pař., 1799), obsahující také básně její dcery Antonie Theresie D. (* 1659 — † 1718).

Deschales viz Deschales.

Deschamps [desaň]: 1) D. Eustache, básník franc. (* 1340 ve Vertus v Champagni, † 1410). Byl postupně panošem, poslem a zbrojnošem Karla V. Karel VI. učinil ho kastelánem hradu Fismes a rychtářem v Senlis. D. cestoval po Flandrech, Německu, Čechách, Uhrách, Lombardsku, ano i po Syrii a Egyptě. Pro snědou pleť dostalo se mu názvu *Morel*. Konec života strávil v zapomenutí, strádaje hmotnými nesnázemi. D. zůstavil na 1175 ballad mimo básně jiné. Právem byl nazván *chroniqueur morcelé* (úryvkovitý kronikář), neboť jeho básně psané hrubozrným, revytřibeným slohem, podávají věrný obraz mravů té doby a jsou často bez historického komentáře nerosrozumitelný. Dlouhá báseň *Miroir de mariage* (1865, Tarbé) je prudký útok na ženy. Napsal též dvě frašky. Vydání částečná jsou z r. 1832 (Crapelet), 1849 (Tarbé), úplné počalo r. 1878 (Société des anciens textes français).

2) D. Léger Marie, franc. filosof (* 1716 v Poitiersu — † 1774). Ač materialista a atheista

spřátelený s Voltairem, Rousseauem, Helvéticem, d'Alembertem, setrval v řádu benediktinů. Zůstavil jen tři díla: *Lettres sur l'esprit du siècle* (Londýn, 1768), *Voix de la raison contre la raison du temps* (1771) a hlavní *La vérité ou le vrai système*, kde vykládá celou svou filos. soustavu. Jedni vidí v ní pokažený spinozismus, jini zárodky Hegelova idealismu (srv. Beaussire, *Antécédents de l'hégélianisme dans la phil. franç.*, 1865). Základem jeho theorii je zásada, že vesmír je bytost, která existuje, podklad, jehož odstíny jsou bytosti citíci, v praxi je komunistou.

3) D. de Saint Aman Emile, spisov. franc. (* 1791 v Bourges — † 1871 v Versailles), známý též pode jménem Emile. Byl úředníkem v ministerstvu financí. První rozhodnější úspěch literární měly veršované komédie *Selmours* a *Tour de faveur* (1818), jež sepsal za spoluprac. H. de Latouche. Přimkl se ku prvním zástupcům školy romantické a psal do jejího orgánu »*Muse française*« básně i prosaiská pojednání pod pseud. Jeune moraliste. Také *Études franç. et étrangères* (1828) obsahují původní i přeložené básně nového směru. D. vydal též dvě sbírky novell *Contes physiologiques* (1854) a *Réalités fantastiques* (1854), překládal se zdarem Shakespeara a psal libretta, později jen verše příležitostné. Za svou literární pověst děkuje více škole, které náležel, nežli skutečné hodnotě svého péra. Úplné vyd. 1872—74.

4) D. Antoine Fr. Marie, řečený Antony, bratr před., básník franc. (* 1800 v Paříži — † 1869 v Passy). Náležel jako bratr ke kroužku romantiků. Trpěl častými záchvaty šilenství; odtud dojmavá melancholie některých jeho veršů. *Trois satires politiques* (1831) náleží mezi nejlepší plody toho druhu. Lyricky vynikají *Dernières paroles* (1835) a *Résignation* (1839). *Poésies* (1841) obsahují básně jeho a jeho bratra. Ovocem D-ovy cesty po Italii je *La Jeune Italie* (1844).

Deschampsia Beauv. [dešãnsia], metlice, rod rostlin z řádu trav (Gramineae) s klásky dosti malými, zkvětými (řidčeji se třetím nedokonalým kvítkem), sestavenými ve volnou nebo staženou latu. Plevy skoro stejné, asi jako květy dlouhé; pluchy na konci zoubkované mají na hřbetě rovnou, štětinkovitou osinu. Obilka lysá, od hřbetu smáčknutá, na vnitřní straně ploská. Známá asi 20 druhů rozšířených ve všech studených i mírných krajinách, jakož i na horách tropických krajin. Na suchých pasekách, v hájích i na vřesovištích hojně se v celé Evropě vyskytuje metlice křivolaká (*D. flexuosa* Trin.), vytrvalá travina na $\frac{1}{2}$ m vysoká s latou volnou, větví přímo odstálých a vlnovitě zprohýbaných. Klásek zkvětý, hoření krátce stopkatý; pluchy zašpičatělé mají osinu daleko čnější. Poskytuje picní bylinu prostřední jakosti a daří se i na půdách písečných. Na mokřých a bažinatých lukách roste zhusta metlice trsnatá (*D. caespitosa* L.), s latou obšírnou, rozkladitou, klásky 2—3květými a pluchami uťatými, nad dolejškem s osinou rovnou, malinko

čnější. Mladá poskytuje dobré píce, starší má však stébla tuhá. Hodí se ku zlepšování bažinatých luk, kdež jest nejlepší picní rostlinou. V.

Deschanel [deša-]: 1) D. Emile Auguste Etienne Martin, spis. a politik franc. (* 1819 v Paříži). Byl r. 1850 zbaven svého místa na vyšší škole normální pro publikaci *Catholicisme et socialisme* a rok na to vypovězen pro zásady propagované v listech republikánských. Po návratu r. 1859 psal horlivě do »*Journal des débats*« a »*National*« a dostal se r. 1876 do poslanecké sněmovny. R. 1882 byl jmenován profesorem moderní lit. franc. na Collège de France a doživotním senátorem. Jeho články v »*Liberté de penser*«, »*Indépendance belge*«, »*Revue indép.*«, »*Revue des deux mondes*« a j. jsou jen část jeho spisovatelské činnosti, jež vykazuje vydání *klasiků*, četné spisy z kulturní historie (*Les courtisanes grecques*, 1859 atd.) a studie literární: *Causeries de quinzaine* (1861); *Études sur Aristophane* (1867); *A bâtons rompus* (1868); *La physiologie des écrivains et des artistes* (1864); *Le romantisme des classiques* (1882).

2) D. Paul Eugène Louis, politik franc. syn před. (* 1856 v Brussele). Opustil r. 1882 kariéru administrativního úředníka, kterou skvěle začal, a dal se voliti do poslanecké sněmovny. Stal se však poslancem teprve r. 1885 a vyznamenává se od té doby na »parlamentární tribuně« bystrým úsudkem a energickou výmluvností. Pro svou řeč o franc. politice v Orientě r. 1888 byl od sultána vyznamenán řádem medžidie. Býval spolupracovníkem v »*Journal officiel*« a »*Revue pol. et lit.*«, od r. 1877 je členem redakce »*Journal des débats*«. O franc. koloniální politice napsal: *La question du Tonkin* (1883); *La politique franç. en Océanie*, s předmlouvou Lessepsovou (1884); *Les intérêts franç. dans l'Océan Pacifique* (1887). Mimo to: *Orateurs et hommes d'état* (1888) a *Essais de philosophie politique* (1889).

Deschmann viz Dežman.

Desiderata, dle jinych Berterad, též Ermengard, dcera longobardského krále Desideria, kterou r. 770 pojal Karel Veliký proti radě papeže Štěpána IV. za manželku; ale již r. 771 ji zapudil a po přemožení Desideriově do kláštera zavřel. — D viz Desideratum.

Desiderativum (verbum), lat., v grammatice časoslovo vyjadřující touhu po nějaké činnosti nebo stavu.

Desideratum, plur. Desiderata (lat.), věci pohřešované, scházející, jichž zjednání jeví se žádoucím.

Desideria (Désirée) Eugénie Bernhardine (* 1777). Jsouc dcerou kupce marseilleského Claryho († 1860), sestrou choti Josefa Bonaparta, provdala se r. 1798 za Jana Bernadotta, potomního krále švédského. Roku 1844 ovdověla. Srv. Hochschild Désirée reine de Suède et de Norvège (Paříž, 1888).

Desiderio da Settignano [ziderio-inãno], sochař ital. (* 1428 — † 1464), zák. Donatellův. Jeho díla vynikají živostí a přesností slohu. Hlavní jeho práce jest náhrobek Karla

Marsuppiniho, kancléře republiky Florencké, ve chrámě Santa Croce ve Florencii, se sochou zesnulého a půvabnou ornamentikou, pak nástěnné tabernakulum v San Lorenzo tamže a posléze z četných poprsí *Marietta Strozzi* v berl. museu. **D.** náleží k nejušlechtlejším mistrům první italské renaissance.

Desiderium, lat., přání. — **Desideria pla**, zbožná (tolik co nesplnitelná) přání.

Desiderius (franc. Didier, dva svatí: 1) **D.**, biskup nantesský v V. stol., jak se podobá, přítel sv. Jeronyma a příznivec křesťanského dějepisce Sulpicia Severa. — 2) **D.**, arcibiskup vienneský, mučenník († 608). Znepřáteliv se s Brunhildou, královnou austraskou, poslán r. 603 do vyhnanství. Když po čtyřech letech se vrátil, dala jej Brunhilda zatknouti, při čemž od luzy byl zabit u dveří chrámových.

Desiderius, vévoda toskánský a od r. 756 král longobardský. Když po smrti Aistulfově povýšen byl na trůn, Rachis, někdejší král longob., jenžto se byl uchýlil do kláštera Montecassinského, vystoupil proti němu, chtěje se opět uvázatí ve vládu. Avšak papež Štěpán II. přiměl ho k návratu do kláštera, začez **D.** sv. Petru slíbil Faenzu, Ferraru, Imolu, Osimo, Anconu a Bologni. Faenzu a Ferraru vskutku vydal, ale s odevzdáním měst ostatních odaloval. Proto papež Pavel stěžoval si na něj u Pipina Krátkého, jakožto patricia Stolice Apoštolské, kterého **D.** tolikéž urazil, podmaniv sobě vévody spoletského a beneventského, jižto se byli dali pod franckou ochranu. R. 760 zjednáno narovnání. **D.** slíbil, že papeži dá, což jeho jest, a Pipin vzdal se vrchní moci nad Spoletskem a Beneventskem. Syn Pipinův, Karel Veliký, působením matky své Berthy, aby nepřátelství mezi Franky a Longobardy pomínulo, za manželku pojal dceru **D.**-iovu Desideratu (Ermengardu); avšak za nedlouho Karel ji zapudil, a přátelství Franků s Longobardy se rozpadlo. Nemělo také rozumného základu: Longobardi zajisté chtěli míti Řím, jenžto se nacházel pod franckou ochranou, a Frankové ode dávna již chtivými zraky pohlíželi po Italii. **D.** rozlživ se na Karla, příležitosti hledal ku pomstě. Koncem r. 771 zemřel bratr Karlův Karloman, a **D.** ujav se rodiny jeho žádal, aby papež Hadrián I. syny Karlomanovy pomazal za krále. Žádosti této papež odepřel, načež **D.** vrazil do Tuscie a chystal se proti Římu. V nebezpečenství tomto papež obrátil se ku Karlovi o pomoc a zároveň pohrozil **D.** iovi klatbou. **D.** sice odtáhl, avšak měst, jež papeži slíbil aneb odňal, nevrátil, následkem čehož Frankové r. 773 na pochod se dali do Italie. Král longob. zatarasiv průsmyky alpské a zároveň na povstání Sasů proti Karlovi počítaje, bezpečnou měl naději, že zvítězí. Avšak půda pod ním byla podemleta, kněžstvo brojilo proti němu a národ jeho byl nesvorný a znemravnělý. Zrada a zbabělost způsobily, že průsmykův alpských nehájeno a že vojska francká bez valných překážek dostala se do pádské nížiny. **D.** zavřel se v Pavii a syn jeho Adelchis ve Veroně.

Tato po šesti měsících dobyta a rodina Karlomanova, již tam zajali, odvedena do Francie; Adelchis pak zachránil se útekem do Cafihradu. O něco později padla Pavia (774). Vzdale se hynouc hladem a morem. **D.** s chotí a dcerou zajat, odveden do Francie a vsazen tam do kláštera Corbieského. A to byl konec říše longobardské.

Šra.

Desiertas viz Kanárské ostrovy.

Designace (z lat.), poznamenání, ustanovení; **designovati**, určití, ustanoviti.

Designatio personae (lat.) znamená v církevním právu označení kandidáta pro určitý uprázdněné obřochi hlavně tenkrát, když kandidáta neoznačuje, kdo obřochi uděluje, nýbrž jiná osoba (viz Collatio). *Hur.*

Designator (lat.), pořadatel při hrách v cirku, kterýž také rozděloval ceny. *Srov. Dissignator.*

PK.

Designollův prach [-siňol-] stělný skládá se z pikranu draselnatého, dusičnanu draselnatého a uhlí. Jeho síla trhací jest 10kráté prudčí nežli obyčejného prachu trhacího. Ve Francii užívá se ho při torpedových lodích. *J.Jd.*

Desikace, lat. *desicatio*, vysoušení.

Desima, též *Deshima*, úměle z písčiny utvořený, 200 m dlouhý a 70 m široký ostrůvek u vchodu do přístavu města Nagasaki na japan. ostr. Kiusiu, na kterém v l. 1637—1639 dovoleno bylo Portugalcům a 1641—1854 Holanďanům vésti obchod se zeměmi japonskými. Nyní obývají na něm většinou Evropané.

Desinfekce (z franc), rušení nákazy, jež má za účel ničiti hmoty infekční (nakažlivé), jest opatření ochranné na potlačení a odvrácení nemoci infekčních. Snaha, učiniti infekční hmoty neškodnými, jeví se již ve starších dobách, jakož svědčí na př. spalování předmětů, jež náležely osobám prudkými nakažlivými nemocmi zachváceným nebo rozdělování ohňů k čištění vzduchu od hmot infekčních. Ale teprve rozkvětem vědy bakteriologické v novější době opatření desinfekční nabyla náležitého ocenění a řádného podkladu. Když totiž bakteriologickému badání podařilo se vypěstovati čisté kultury mikroorganismů pathogenních a vočkováním jich vyvolati i u zvířat dotyčné onemocnění infekční, bylo možno dále zkouseti, jakým způsobem bylo by lze takové specifické mikroorganismy nejsnáze zhubiti, a pátrati, které hmoty nebo media jsou jejich nositeli nebo přechovávateři. Otázky tyto byly přesným badáním uspokojivě rozřešeny a výsledky jejich tvoří základ moderní d.

Působivost prostředku desinfekčního jest v prvé řadě odvislá od následujících činitelů: a) od koncentrace neb intensity prostředku, b) od doby, po kterou působil, c) od druhu mikroorganismů a d) od stadia jejich vývoje. O prvních třech činitelích není třeba se šifiti, poměry ty vyrozumívají se samy sebou. O čtvrtém dlužno zejména poznamenati, že mnozí mikroparasiti schopni jsou vytvořovati zvláštní útvary: tak zvané spóry čili výtrusy (analogické plodům výše organizovaných rostlin), které se vyznačují

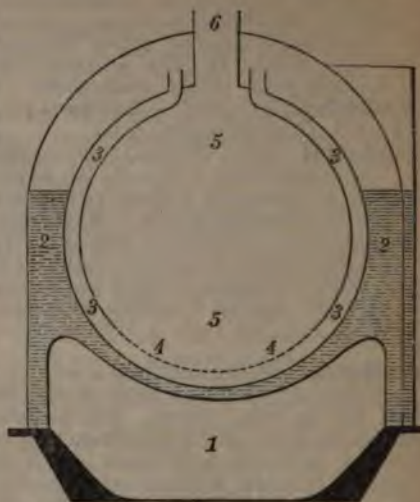

velikou resistencí proti všem škodlivinám, které na ně působí, tedy i proti prostředkům desinfekčním. Z toho plyne, že zhubení mikroorganismů tvořících spóry vyžaduje prostředků desinfekčních mohutně působících, a že jen takový prostředek má jistou universální působnost, který jest s to, aby usmrtil spóry mikroorganismů pathogenních. Kromě požadavku jisté působivosti žádá se ještě od infekčních prostředků, aby byly laciné a nepoškozovaly předmětů desinfekci podrobených. Prostředků k d-ci používáme trojích: a) fyzikálních, b) chemických, c) mechanických.

a) **Prostředky desinfekční fyzikální.** Mikroorganismy infekční lze jistě usmrtiti následujícími fyzik. prostředky: plamenem neb ohněm, vařením, horkou parou a horkým vzduchem. Ohně ničí každou organickou bytost, tedy i mikroparasity. Širší používání tohoto prostředku jest však tím omezeno, že poměrně málo předmětů beze škody může býti podrobeno jeho působení, na př. některé předměty kovové, po případě s velkou opatrností předměty skleněné nebo porcelánové. Ohněm ničíme ovšem předměty nemající značnější ceny, jako slámu ze slámníků a j. Vařením půl hodiny trvajícím usmrcují se i velmi resistantní zárodky infekční, jako jsou spóry sněti slezinné. Na d-ci chrchlí tuberkulosních stačí vaření 10–20 minut, na výměty tyfové nebo prádla jimi pokálené vaření 10–15 min. trvající. V horké proudící páře při teplotě 100 až 105° C hynou spóry sněti slezinné za 15–20 minut. Na základě četných pokusů bylo dále zjištěno, že pomocí proudící horké páry objemné předměty, jako sbalené nebo svázané šaty, do nichž spóry sněti slezinné vpraveny byly, bezpečně a poměrně v krátké době desinfikovány byly. Proudící horká pára poskytuje totiž tu výhodu, že působením jejím teplota i ve středě objemných předmětů dosahuje výše potřebné k usmrcení pathogenních mikroparasitů.

D. horkou parou provádí se zvláštními přístroji desinfekčními, jichž v novější době veliký počet byl sestaven. Každý skládá se z těchto dvou podstatných částí: z části sloužící k vyvíjení páry (topeniště s kotlem) a z komory o železných stěnách k pojmnutí předmětů k d-ci určených. Nejznámější z nich

jsou přístroj desinfekční Schimmelův, Thursfieldův a Schäffer-Walckerův. Oba posléze

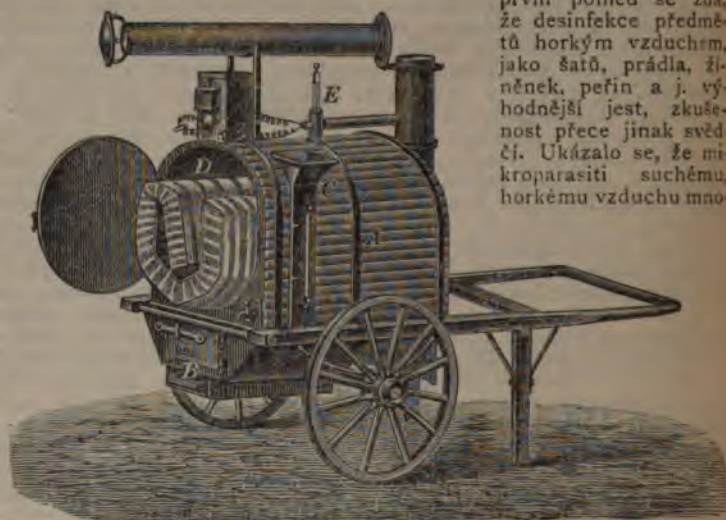

Č. 1118. Thursfieldův desinfekční přístroj v průřezu.

1. topeniště, 2. vodní plášť, 3. parní roury, 4. otvory, jimiž pára vniká do prostoru desinfekčního, 5. prostora desinfekční, 6. odvodná roura pro páru.

jmenované jsou převozný a podáváme jejich vyobrazení č. 1118., 1119. a 1120.

Také horkým vzduchem lze usmrtiti bezpečně i pathogenní zárodky nejtužší odpor činící. Než i když na první pohled se zdá, že desinfekce předmětů horkým vzduchem, jako šatů, prádla, žiněnek, peřin a j. výhodnější jest, zkušenost přece jinak svědčí. Ukázalo se, že mikroparasiti suchému, horkému vzduchu mno-

Č. 1119. Desinfekční přístroj Thursfieldův.

A plášť kotlu, B topeniště, C otvor a roura, kterou se nalévá voda, D prostora desinfekční, E teploměr.

hem větší odpor kladou než horké páře. Tak na př. výtrusy bakterií snesou teplotu 140° C i více hodin. D. horkým vzduchem vyžaduje tudíž nejen vysoké teploty, nýbrž

tato musí dlouho působiti, čímž však opět předměty desinfikované se kazí a porušují; ostatně teplota ve středu objemnějších předmětů teprve po dlouhé době nabývá oné výše, které ku zhoubě mikroparasitů jest potřebí. Proto se v novější době od desinfekce suchým horkým vzduchem upustilo a provádí se tato jen horkou parou.

b Desinfekční prostředky chemické. V novější době volíme k *d*-ci sublimát (chlorid rtuťnatý), kyselinu karbolovou, kreolin, lysol, minerální kyseliny (solnou a sírovou) a žíravé vápno. Sublimátu používá se v roztoku vodním v poměru 1 : 1000 nebo 1 : 2000. V této koncentraci ubijí sublimát i nejresistentnější výtrusy nejdéle do 10 minut. Závadou jest, že přítomné látky bílkovinné jeho desinfekční působnost obmezují, vstupující s ním v chemické sloučenství. Nehodí se tudíž k *d*-ci hnisu, chrchlů nebo jiných hmot obsahujících bílkoviny nebo sloučeniny příbuzné. Lze ho však s prospěchem užiti k *d*-ci rukou, podlah, dveří a j.

Nelékařským kruhům dlužno připomenouti, že sublimát jest krutý jed. Kyseliny karbolové používá se v roztoku vodním 3 až 5%. V koncentraci této usmrcuje velmi dobře mikroparasity, jež spór nevytvorí, nehubí však spór sněti slezinné i když několik dnů na ně účinkuje. Užívá se jí s prospěchem k *d*-ci ran, rukou, chrchlí, stolic tyfósních nebo choleryových. V roztoku alkoholovém nebo olejovém postrádá vlastností desinfekčních. Rovněž výpary z otevřených nádob kyselinou karbolovou naplněných při obyčejné teplotě se vyvíjející nemají zhoubného vlivu na mikroparasity ve vzduchu obsažené. Vnitřně užita jest kyselina karbolová rovněž krutým jedem. — Kreolinu užívá se v roztoku 5 dílů, lysolu 2 dílů na 100 dílů vody. Roztokem kreolinu třeba před upotřebením potřepati. Lysolu a kreolinu užívá se k *d*-ci podobným směrem jako kyseliny karbolové. — Vápno žíravé v 1/10%, roztoku vodním hubí velmi jistě četné mikroparasity pathogenní. Užívá se ho obyčejně ve způsobě 20%, vápenného mléka zejména k *d*-ci výmětů nebo záchodových jam. Z minerálních kyselin upotřebuje se k témuž účelu kyseliny solné a sírové v roztoku vodním 1 : 10. — Zbývá ještě promluvit o dvou plyn-

ných prostředcích desinfekčních a sice o kyselině siřičité a chlóru, kterými ještě do nedávna prováděna *d*. obydlí. Kyselina siřičitá doporučovala se tím, že jí lze lacino opatřiti spalováním síry. Spalovalo se jí v místnosti 20 g na 1 m³. V novější době provedeny pokusy ku zjištění desinfekční způsobilosti dýmů kyseliny siřičité; ale výsledek byl nepřízniv, tak že se nyní od prostředku tohoto úplně upustilo. Mocnější účinek má chlór, který s parami vodními ve vzduchu obsaženými hubí jistě mikroparasity, má však vadu, že v míře ještě větší než kyselina siřičitá hubí předměty *d*-ci podrobené.

c) Prostředky desinfekční mechanické. Jimi nelze vlastně docíliti zahubení mikroparasitů, nýbrž toliko oddálení z předmětů, které infekčními hmotami jsou zneči-

Č. 1120. Desinfekční přístroj Schäffer-Walckerův.

F topeniště, *H* hadovitě roury na vyvíjení páry, *I* teploměr, *h* dveře ku prostoru desinfekční.

štěny. Zde dlužno uvéstí očišťování předmětů podezřelých kartáči, utěrky a pod. nebo řádně umývání mýdlem a vodou. Často mechanické toto očištění provádíme před vlastní *d*-cí horkem nebo prostředky chemickými.

Provádění *d*. Aby účel *d*. dosažen byl co nejdokonaleji, musíme věděti: *a*) při kterých nemocích jí užito býti má, *b*) co při které nakažlivé nemoci desinfikovati máme, a *c*) který z uvedených způsobů k *d*-ci jednotlivých podezřelých předmětů neb hmot voliti dlužno. Nezbytna jest *d*. při těchto nemocích: při asijské choleře, neštovicích, tyfu skvrnitém, zvratném a difterii. Při tyfu střevním, spále, dysenterii, osypkách, tuberkulose, kašli zádušném podle úsudků běžných není *d*. přímo nutna, ale žádoucí. Provádění *d*. týká se: *a*) živého člověka, zejména jeho rukou, jestliže jest v podeření, že jest nositelem infekčních zárodků; *b*) těl lidských nebo zvířecích zhubených infekčním onemocněním; *c*) výmětů nebo výměšků nemocných, o kterých zjištěno,

že chovají choroboplodné mikroorganismy těla; d) předmětů, které ze znečištění nakažlivě onemocnělou osobou podezříváme; e) přibytků nebo vůbec všech uzavřených místností, v nichž pobývali lidé neb i zvířata nakažlivou nemocí trpící. Šaty a předměty člověka živého desinfikují se horkou parou, povrch těla koupelí a řádným umýváním. D. rukou provádí se tak, že kartáčem a mýdlem se veškera nečistota zejména za nehty odstraní, načež následuje umývání roztokem kyseliny karbolové nebo sublimátem v koncentraci dříve naznačené.

D. mrtvých těl lidských neb zvířecích nejjistěji by se podařila spalováním. Skutečně pak v novější době s mnoha stran objevuje se snaha nahraditi způsob nynějšího pohřbívání mrtvol jejich spalováním. Dosud však provedení záměru potkává se s velkými překážkami jednak náboženskými, jednak trestněprávními. Účelné opatření mrtvol infekčních před vložením do rakve lze však alespoň tím způsobem provésti, že mrtvola neumytá zaobalí se do prostěradla sublimátem (1:2000) navlhčeného. Ani spalování zvířat, nakažlivou nemocí zhybnulých, nelze v praxi prováděti, a to pro nedostatek přístrojů k tomu potřebných. Polévají se tudíž mrtvá těla zvířecí k umenšení nebezpečí nákazy tekutinami desinfekčními, zejména vápenným mlékem, a zakopávají hluboko v zemi.

Chrchle, hnís, hmoty zdávané lze desinfikovati smíšením se stejným dílem 5% kyseliny karbolové, načež po 6 hodinách vylíjí se do záchodu. Též možno užiti k tomu stejného dílu kyseliny sírové nebo solné (10%). Chrchle mohou býti také vařením za přísady sody desinfikovány. — Ku d-ci výmětů lze s prospěchem užiti 20% vápenného mléka. Způsob d. předmětů nebo věcí následkem styku s nemocným podezřelých lidí se jejich povahou. Věci bezcenné, jako sláma z lůžka, obvazky, papíry, hadry, nejlépe jest spáliti, předměty skleněné, porcelánové, kovové vyvařiti. Peřiny, žíněnky, šaty, prádlo, koberce, záclony a p. desinfikují se horkou parou v přístrojích svrchu popsanych, které zakoupiti a v činnosti udržovati jest ovšem povinností obcí. — Stěny a strop přibytku obilné vápnem desinfikují se novým vápenným nátěrem (vápenným mlékem). Jde-li o stěny tapetované nebo klišovými barvami malované, děje se d. mechanická a to přetírání chlebem; upotřeбенý chléb se spálí. Podlaha, dveře, okna desinfikují se buď sublimátem (1:1000) nebo kyselinou karbolovou (3—5:100). Nábytek napouštěný nebo hlazený, zrcadla desinfikují se měkkým hadrem navlhčeným 2—3% roztokem kyseliny karbolové, načež se suchým šatem ihned osuší. Zadní a krycí desky nebo nábytek nehlazený umývají se 2—3% kyselinou karbolovou.

Kdyby provádění d. v případě vypuknutí infekčních nemocí ponecháno bylo toliko obyvatelstvu samému, nedalo by se snadno mysliti, že by valný úspěch mělo. Poněvadž však v obcích hustě zalidněných, kde jest styk

mezi obyvatelstvem velmi intenzivní a tudíž nebezpečí obecného rozšíření nákazy tím větší, a provádění racionální d. svrchované jest potřebno, nezbývá, než aby obec sama provádění se uchopila, zatřicující ústavy desinfekční opatřením potřebnými přístroji a pomůckami s orgány v d-ci vycvičenými, jimž by v čas potřeby s důvěrou svěditi se mohlo provedení d. věcí nebo přibytků. V té příčině zejména obec Berlínská provedla směrodatná a vzorná zařízení a organizaci, i jest si přáti, aby jinými veleobcemi hojně byla následována. *Kl.*

D. na železnicích má za účel zamezovati šíření se nemocí nakažlivých, ničením mikroskopických organismů. Ve všech skoro zemích vydány jsou zvláštní předpisy, jak jest d-ci prováděti na železnicích; v Rakousku platí zákon ze dne 19. čce 1879 s prováděcím výnosem ministerstev vnitra, práv a obchodu ze dne 7. srpna 1879, jakož i jiné prováděcí předpisy, a v Uhrách zákon XX. z roku 1889.

D. na drahách jest předepsána: a) při dopravě osob a zavazadel; b) při dopravě dobytka a produktů zvířecích. Pokud týče se dopravy osob, železnice jsou povinny koupé a chodby vozů, ve kterých byly dopraveny osoby stížené nakažlivou nemocí (jichž dopravu dráha nesmí odmítnouti), jakož i za epidemii v zemi samé nebo sousední po zvláštním nařízení vládních organů desinfikovati. Děje se to způsobem tím, že koberce, záclony, polštáře a povlaky desinfikují se parou ve zvláštních skříních, do kterých se pára za mírného tlaku vhání. Šatstvo a prádlo takých nemocných desinfikuje se vykuřováním. D. cestujících, přicházejících z krajín stížených nakažlivou nemocí, neprovozuje se nyní nikde obmezujíc se v tomto případě pouze na koupé, chodby a záchody v pohraničních stanicích, a někdy i na pouhé dotknutí se ručních jejich zavazadel štětkou namočenou v nějaké desinfekční tekutině. D. záchodů ve stanicích děje se hlavně roztokem kyseliny karbolové; touž látkou desinfikují se na stanicích též nakažlivé odpadky.

Pro dopravu dobytka platí asi tato zásada, na konferenci vídeňské r 1872 u přítomnosti zástupců všech čelnějších států smluvená (ale platně neuzavřená): «Veškery předměty, jichž užilo se při dopravě koní, dobytka hovězího, skopového a vepřového, buďtež bez výjimky před novým upotřebením desinfikovány; podobně naloženo budiž s předměty slouživšími k dopravě produktů, pocházejících z dobytka podezřelého nákazou.» Dle této zásady upraveny státy příslušné zákonodárství. Zejména v Rakousku platí tyto předpisy: D. má se konati: 1. horkými parami pod tlakem nejméně 2 atmosfér, zaváděnými do všech částí a spar vozů; anebo 2. vodou na 70° C. ohřátou, ke které se přimíchá 0.5% kalcinované sody nebo potaše; tímto roztokem se pak všechny části vozu řádně mají vymyti, až zápach dobytčí úplně jest odstraněn; anebo 3. postřikáním a pak mytím podlahy a stěn vodou, ve které jsou rozpuštěna 2% kyseliny karbolové

a 5%, skalice železné. (Na místě této možno užití též 3% chloridu zinečnatého.) Ve vozech, které nesnesou čištění vodou nebo parou, umyje se podlaha a strop dokonale louhem, načež desinfikují se vápnem chlórovým anebo směšeninou 1 dílu chlórového vápna a 2 dílů kyseliny solné (čímž se uvolňuje chlór), a ještě jinými lučebními prostředky. Vykufování vápnem chlórovým dějí se při zavřených dveřích a oknech aspoň po 12 hodin. Nádobí, kterého se užívá při dopravě dobytka k napájení a krmení, desinfikuje se spálením horkou parou nebo důkladným vydrhnutím louhem. Ostatní nářadí čistí se jako vozy. Při čištění vozů nashromážděný hnůj, sláma a jiné odpadky sbírají se do žump a polévají se hned vápennou vodou nebo roztokem kyseliny sírové. Za epidemii musí se tyto odpadky obyčejně páliť. Místa, kde se dobytek nakládá a skládá, pak můstky a schůdky, též rampy když politický úřad zvláště nařídí, polévají se 2% roztokem kyseliny karbolové aneb posypávají se fenylanem vápenatým. Podobná zařízení pro d-ci platí v Uhrách a jiných zemích.

Na velkých drahách, které mnoho dobytka dopravují, zařizují se k čištění a d-ci vozů zvláštní stanice a tam se výkon ten pro celou železnici centralisuje. Tato stanice musí mít patřičnou, potřebě vyhovující délku a několik kolejí k pořádání vozů na rozličné dráhy a směry, a musí býti položena tak, aby vozy po dopravě dobytka domů se vracející nemusily konati k vůli čištění a d-ci zbytečnou objížďku. Bývá to na křižovatkách drah nebo na pohraničních stanicích. Pro menší potřebu jsou poblíže stanic k d-ci ustanoveny zvláštní, stranou ležící koleje, kde se lučebním způsobem desinfikuje. Každá železniční společnost má jedno nebo více takových míst.

Zařízení větší stanice desinfekční bývá asi takovoto: Mezi dvěma kolejemi, jejichž délka řídí se množstvím vozů, které se mají denně čistiti, jest umístěno dřevěné nebo zděné podium as 1·8 neb 2 m široké a 1·12 m nad kolejnicí vysoké, jehož okraje na obou stranách od osy kolejí 1·58 m vzdáleny jsou, a na těch postaví se ve vzdálenostech as 10 m kádě na vodu. Pod kolejemi na obou stranách podia, na kterých stojí vozy, jež se desinfikovati mají, a při kterých se doporučuje, aby náležely některé soustavy železné vrchní stavby (systém de Serres a Battig se k tomu hodí), poněvadž dřevěné pražce tam brzo berou za své, položí se dobrá nepropustná, do cementové malty položená dlažba z tvrdého kamene, z dobře pálených cihel nebo chatotových plotničků, se značným svahem ke stocě, v ose kolejí umístěné. Ze stoky splývá voda k čištění upotřebená do odváděcích kanálů do řeky nebo do žump ústících. V dělších vzdálenostech od sebe vedle kolejí pro čištění jsou vyžděné žumpy povozům přístupné, do kterých se pevnější hnůj odváží a tam desinfikuje, než se odveze. Poblíže jsou též jámy na hašené vápno k d-ci určené.

Po svrchu uvedeném podiu vedou se trouby s teplou vodou do kádí nebo přímo k čištění

a desinfikování vozů hadicemi, pak trubky s parou k d-ci, neb ohřívání vody v kádích. Poblíže tohoto zařízení stojí budova pro malý parní kotel, parní stroj s čerpadlem nebo pouze pulsometr, a nad tím plechový vodojem dle potřeby 5 až 30 m³ obsahu; mimo to vyhloubí se studna, nelze-li vodu odjinud přiváděti. Voda ve vodojemu (as 3 m nad kolejnicí) k účelu čištění vozů se parou předhřívá a pak do kadeček vpuští, nebo se voda může bezprostředně z parního kotla hnáti k podiu a k d-ci, umístí-li se výpustná roura z kotla pod hladinou vody. Trouby vodní na podiu upevněné opatřeny jsou hydranty, aby se mohla voda hadicemi přímo zaváděti do vozů. Totéž platí o přímém zavedení páry. Nezbytno jest také zbudovati byt pro pumpaře a strážníka stanicíky a kasárny pro dělníky při d-ci vozů zaměstnané. Kde stationárního zařízení kotla a vodojemu není, pouští se pára a voda z lokomotivy vhodnými přístroji do roury vodního i parního na podiu upevněného. Na malých stanicích staví se vedle kolejí malý kotlík na ohřívání vody a d. koná se lučebním způsobem výše naznačeným. Ba.

Desinfekční látky, metody, ústavy viz Desinfekce.

Desinfektol, umělá hmota antiseptická, podobná kreolinu, jejíž lučebné složení není určito. Tekutina hnědá, zásaditá vodou se emulgující; 5% roztok d-u účinkuje rovně jako 12·5% roztoku kreolinu, 5% kyseliny karbolové a 2% sublimátu (Beselin). Peč.

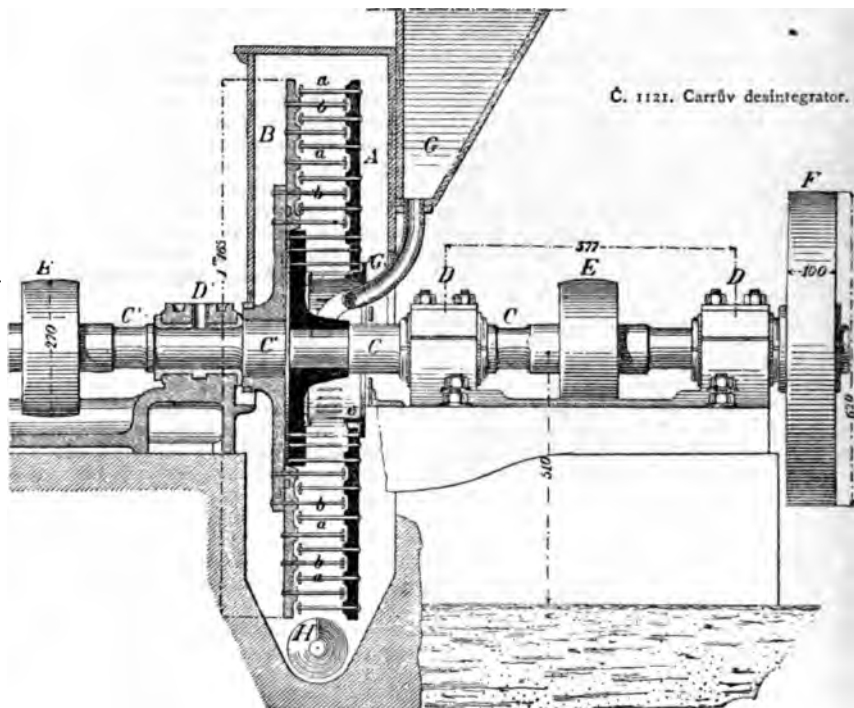
Desinfikovati, ničiti nákazu.

Desintegrator (vyobr. č. 1121.) jest stroj sloužící ku zdobňování sypkého materiálu, jehož účinek založen jest na rázu (čímž liší se od ostatních zdobňovacích strojů). Materiál, který se má zdobňovati, padá mezi účinné nástroje, které se velkou rychlostí pohybují. Užívá se d-u k drčení křemenného pisku (k formování a pod.), k rozměňování kameného uhlí na prach, v horních úpravárnách k zdobňování rud, k drčení tříslovin, ku mletí obilí a j. Vynálezcem tohoto způsobu rozměňování jest Carr, jehož d-u nejvíce se užívá. Materiál, který přichází nádobou G do stroje, vnesen jest centrifugální silou mezi dva systémy ocelových tyčí a b. upevněných v soustředných kružicích na dvou deskách, z nichž jedna A upevněna na hřídeli C, druhá B na hřídeli C'; hřídele otáčejí se opačnou rychlostí, tak že jednotlivá zrna zasažena jsou součtem obvodových rychlostí tyčí. E a E' jsou křemenné kotouče, na něž přenáší se pohyb od motoru, D ložiska, v nichž hřídele jsou uloženy, F setrvačnick. Počet obrátek jedné desky v minutě jest 300 až 1200 dle jakosti zdobňovaného materiálu, na př. k drčení kameného uhlí na malá zrnka jest počet otáček 300, k rozdrčení na uhelný prach 600 otáček; při mletí obilí užívá se 1000—1200 obrátek v minutě. Aby se rozdrtila zrnka křemenného pisku, jest třeba takového počtu obrátek, aby tyče každého systému měly obvodovou rychlost 30 m, t. j. aby zrnka zasažena byla rychlostí 60 m. Při Carrově d u p-

sobí však značnou ztrátu efektu víry vzduchu při tak velkých rychlostech vznikající. Vada tato odstraněna jest při d-u Carterově, kde užito jest 5 silných ramen na ose upevněných a v plechové nádobě uzavřených. Zrnka rozměšovaného materiálu vrhána jsou rameny proti stěně nádoby, čímž se rozdrcejí. Stroj tento hodí se zvláště k drčení křehkých látek, jako jsou kosti, chlazeného smyruku a křemene.

Desio [dézio], městečko v ital. provincii milánské kraji monzském 7 km od Monzy na

Desítinožol, desítinožf koryši (*Decapoda*), řád koryšů pňookých (*Thoracostrea* či *Podophthalmata*). Hlavohrud jejich má statný krunýř, namnoze pevný, tvrdý, vápnem proniknutý a se všemi články hrudními srostlý. První tři páry hrudních noh slouží za nožky kusadlové, ostatních pět párů namnoze klepíkatých a bez vnější větve (*exopoditu*) sloužíc k chůzi charakterisuje celý řád (odtud d). Zadek jejich jest buď vyvinutý, buď zakrsalý a pak částečně nebo úplně pod hlavohrud složený, nohy zadku jsou dvojvětvé,

sev. záp., se 6347 obyv. (1881), známé množstvím vill uvnitř i v okolí; nejkrásnější je villa Traversi-Antona, jejíž zahrada počítána je mezi přední v celé Italii. Stanice železniční. U D-ia 20. led. 1277 Otto Visconti zvítězil nad Torriany.

Desipere in loco (*dulce est*), Horatius Carm. IV, 12, 28, býti nerozumným (t j rozpustilým, bujným) na (pravém) místě (= v pravý čas) jest příjemno.

La Destrade [dezirád], jinak Deseada (t. j. kýžený, jak nazval jej Columbus, který odkryl jej jako prvý ostrov na své druhé cestě 3. list. 1493), od 1815 franc. ostrov Malých Antill, vých. od Guadeloupu, má na 27 km se 1398 obyv. (1888), zabývající se hlavně rybolovem a pěstováním bavlny, dobrou pitnou vodu, zdravé podnebí, maják, je však bez přístavu. Jest pokryt řetězem hor vápencových s hojnými jeskyněmi, půda jeho suchá a jen z části vzdělaná. Francouzi usadili se zde poprvé 1728.

často částečně zaniklé, sloužící u sameček k nosení vajíček, u samečků částečně k páření. Vývoj děje se přímo nebo proměnou, při níž jen řídce se vyskytuje stadium naupliové, obecněji však stadium zoëy a stadium mysi-sové. Řád jest mnohotvarý i bohatý, zahrnuje četné čeledi, rody a druhy; dělí se na dvě, dle některých na tři skupiny: dlouhorepí či raci vlastní (*Macrura*), krátkorepí či krabi (*Brachyura*) a měkkorepí (*Anomura*). Šc.

Désiu, město sedmihr., viz Deés.

Desjardins [dežarděn]: 1) D. Martin, vlastně Martin van den Bogaert [gárt], sochař nizozemský, jenž ve Francii byl činný (* 1640 v Bredě — † 1694 v Paříži). Usadil se mlád v hlavním městě franc., kdež se stal r. 1675 profesorem a r. 1686 rektorem umělecké akademie; v pařížských a versailských zámcích a kostelích zachovala se četná jeho díla, z nichž vynikají poprsí *Mignardovo* a

Colbertovo. Jezdecké sochy Ludvíka XIV. od něho zhotovené byly v revoluci zničeny.

2) D. Abel, historik franc. (* 1814 v Paříži — † 1886 v Douai). Byl profes. v Angersu, posléze v Douai. V l. 1852—54, poslán byv od ministerstva, dlel za histor. studiem v Itálii a výsledek cesty té jest sbírka diplomatických listin: *Négociations diplomatiques de la France avec la Toscane* (Paříž, 1859—85). Kromě toho vydal: *Etudes sur Saint Bernhard* (Dijon, 1849); *Vie de Jeanne d'Arc* (Paříž, 1854; 3. vyd. 1885); *L'esclavage dans l'antiquité* (Caen, 1857); *Charles IX.* (Douai, 1874); *Maximes d'un homme d'Etat du XVIe siècle* (t., 1877); *La vie et oeuvre de Jean de Bologne* (Paříž, 1883) a j.

3) D. Ernest, franc. epigrafik a historik (* 1823 v Noisy-sur-Oise — † 1886 v Paříži). Působil jako prof. dějepisu v Angersu, Dijonu, Alençonu, Máconu, na lyceu Bonapartově v Paříži a konečně jako prof. geografie na Ecole normale. R. 1882 suploval stolicí L. Renierovu pro řím. epigrafiku, 1886 stal se jeho nástupcem na Collège de France. Podnikl tři vědecké cesty po Itálii, jednu po Egyptě. Získal si veliké zásluhy o geografii starověkou a řím. epigrafiku. Z hojných spisů jeho uvéstí jest vydání tak zv. tabula Peutingeriana (*La table de Peutinger*, Paříž, 1869 nn.) s obšírným, ale neukončeným komentářem; *Géographie de la Gaule d'après la table de Peutinger* (t., 1869), dílo početné cenou franc. akademie; *Monuments épigraphiques du Musée national hongrois* (Pešť, 1873), obsáhle to publikace řím. nápísů z dolní Panonie; *Desiderata du Corpus inscr. Latinarum III. Le musée épigraphique du Pest* (Paříž, 1874); že v tomto polárníckém spisu D-ově nalézají se vedle mnohých skutečných oprav též omyly a nesprávnosti, dokázal Mommsen v *Ephemeris epigraphica* II., 353; *Géographie historique et administrative de la Gaule romaine* (t., 1876—85, 3 díly), nejdůležitější dílo D-ovo. Z menších spisů uvádíme: *Atlas de géographie ancienne d'Italie* (t., 1852); *Topographie du Latium* (t., 1854); *Voyage d'Horace à Brindes* (t., 1855); *Parme, les antiquités, le Corrège* (t., 1856); *Du patriotisme dans les arts* (t., 1862); *Aperçu historique sur les embouchures du Rhône* (t., 1867); *Technologie archéologique* (t., 1873). Veliké množství drobných jeho prací roztroušeno jest po odborných časopisech franc. Srv. *Biograph. Jahrbuch für Alterthumskunde*, 1886, 253.

Desjaterik, u Rusů míra, váha, součet deseti jednotek, jako váha o 10 librách. pytel obilí, krup a j. o 10 čtnerikách, svíčky po 10 na libru a pod.

Desjatina, plošná míra ruská = 2400 čtv. sáhů čili 10925 ha neboli 18981 rak. jitrům.

Desjatskij, u Rusů policejní sluha z lidu vůbec, hlídač 10 domů, pomocník starostův, druh posla při zemské policii, podřízeného někdy sotskému. V době žní a někde dle zvyku stále zastává úřad ten i žena zvaná desjatskaja.

Deskojazyční viz Taenioglossa.

Deskripce (lat.), popis, vylíčení.

Deskriptivní geometrie viz Geometrie.

Deskvamace (z lat.), slupování se pokožky.

1) D. v lékařství. Nejvrchnější část pokožky otírá a slupuje se v částečkách malinkých bez ustání; ale poněvadž slupiny jsou mikroskopicky malé, nevšímáme si d. této. Po delší lázni lze stopovati na místech, která denně se nemyjí, zejména pak na stehnech, na ramenech, že vrchní vrstva pokožky se odloučila pod způsobou drobtů, jež třením kůže válcovitých tvarů nabývají. Na hlavě ve kšticí slupuje se pokožka zejména ve věku mužném u některých lidí nadměru, a tělo novorozeněte pokryto jest mazem, jenž skládá se vlastně jen z bunic rohovitých, odloučených a ztučnělých. Toť jsou příklady d. za poměrů normálních. Zánět kůže a zejména vrchních její vrstev bývá vždy provázen či sledován d-cí. Tak pozorujeme při všech náhlých osutinách, spalničkách, spále, růži, po červení, při lišaji na povrchu nežitů, po spálení i po omrznutí atd., že pokožka se slupuje. Někdy se loupe kůže v malých otrubovitých luptech, i mluví se tu o defurfuraci, jindy se slupují i veliké cárky souvislé, třebaš celý prst i celá ruka v jednom. Choroby, jejichž příznakem jest d., nazývaly se druhy pityriasis, a rozeznávali autoři, ač-li kůže byla normální, bílou (*pit. alba*), byla-li kůže zanícena, rudou (*pit. rubra*). Nám jest d. jen příznakem, netvořic chorobnou podstatu o sobě. Kde slova pityriasis užíváme, tam máme na mysli určité aetiologicky i klinicky přesně vyznačené typy chorobné. Peč.

2) D. v geologii viz Denudace.

Deskvamativní zánět plic vyznačuje se hojným odlupováním výstelky alveolární; není však zánětem samostatným, nýbrž zjevem, který přistupovati může k různým patologickým processům plicním, jako jest chronický oedem, pneumonie, aseosní tuberkulóza a j. Hva.

Desky (něm *Brettern*). ves v Čechách, obec Ličov, hejtm. a okr. Kaplice (6.5 km jv.), fara Malonty, pošta Benešov Něm.; 42 d., 6 ob. č., 224 n. (1890).

Desky, dcky, dsky, plur. slova deska, dcka, dska značící původně předměty ploché, mající větší délku a šířku nežli tloušťku, ohraničené rovnými, obyčejně hladkými plochami, lat. *tabulae* (srv. *diavos*, staroněm. *disk*, novoněm. *tisch*). Co do látky bývají to předměty nejvíce dřevěné, ale též kovové, kamenné a j. Desky nejčastěji užívá se k obejmutí jiných předmětů, nebo co podkladů jiných předmětů, ale též se na nich psávalo nebo písmo do nich vrývalo, a v tom smyslu chceme si desk (tabulí) povšimnouti. Na deskách psávalo se jak v obyčejných potřebách života, tak i když se jednalo o věci zvláštní, vynikající, památné, hlavně pro širší kruhy lidí důležitost mající, v kterémžto případě mívaly d. velké rozměry. Z kovových desek čili tabulek známy jsou ze starého věku zvláště *tabulae nonestae*

missionis, diplomy veteránů římských z bronzu zhotovené, dvanáct desek zákonů římských (XII tabulae), ve středním věku d. olovené větších nebo menších rozměrů, ve starých hrobech někdy nalézané, do nichž jméno zesnulého vryto bývalo někdy i s některými poznámkami (na př. v hrobě sv. Vojtěcha v kostele Pražském) a v jiných hrobech téhož kostela Z kamenných desek písmem opatřených připomenouti hlavně sluší dvě d., na nichž napsáno bylo desatero přikázání Mojžíšových, a d. Fasti Capitolini nebo consularae zvané, na nichž se nalézala jména nejvyšších úředníků římských (konsulů, diktátorů, velitelů jízdy), z nichž se některé zlomky zachovaly. Dřevěné desky rozměrů větších nebo menších písmem opatřené mívaly účely rozličné; z nejstarších jsou dřevěné destičky v hrobech egyptských, kde každá mumie měla svou destičku, na níž bylo napsáno jméno její. Nejčastěji však užívány byly ke psaní d. voskem potažené neb d. povoskované, cerae, tabulae ceratae, δέλτος, δελτίον, πυκτίον. Destičky takové podobaly se našim bifidlicovým tabulkám, majíce jako tyto povýšený okraj kolem do kola a prohloubený prostředek vyplněný měkkým voskem, do něhož se písmo rafijí vrývalo. Takových destiček bývalo k sobě po stranách kroužky neb provázky neb femínky i více připraveno, čímž povstal codex, caudex (diptycha, triptycha, polyptycha, duplices, triplices, multiples). Voskované desky sloužily nejvíce k zaznamenání věcí trvalého zachování nevyžadujících, na př. k psaní účtu, na concepty, na dopisy, ke školním a stílístickým cvičením, ale někdy též i právní věci na nich psávané, zvláště dlužní úpisy, kvitance a p. Ve starém věku užíváno voskovaných desek při psaní nade vše pomyšlení, avšak zvyk ten udržel se hojně i ve středním věku a v některých solných dolech až do předešlého, ano i nynějšího století. Dostalo-li se našemu slavnému ústavu desk zemských jména od takovýchto voskem potažených desek, na nichž záznamy soudní se dály, anebo, jak se spíše pravdě podobá, že se jisté zápisy soudu zemského na listy neb čtverlisty psané (quaterni) ve zvláštěních deskách k tomu určených ukládaly, čemuž by nasvědčovalo rčení »vložití do desk«, »vklad do desk«, »imponere in tabulas«, to neumíme pověděti.

Ehr.

D. dvorské, později manské nebo lenní (tabulae curiae, Hofstehentafel) byly původně soudní protokoly vedené při královském dvorském soudě o právních jednáních a řízeních, jež spadala do příslušnosti tohoto soudu. Před soud dvorský náleželi ve XIV. stol. zejména úředníci a služebníci královi, jeho manové, rychtáři ze vsí, násilníci a výbojnici a všichni lidé, jež král na dvorského soudě odkázal. Když pak ku konci XIV. stol. pravomocnost dvorského soudu přešla částečně na soud komorní, obmezoval se dvorský soud čím dál tím více pouze na záležitosti manské čili lenní a dostal se na čas do odvislého postavení k soudu zemskému. D. dvorské proměnily se tu v d. manské čili lenní, do nichž zapisovány byly

manské statky a právní poměry statků těch se týkajících podobně jako byly zřizeny d. zemské pro statky svobodné (nehledě ovšem k dalšímu jejich významu). Oboje d. zemské i dvorské vedeny byly dlouho (až do r. 1549) jediným úřadem desk zemských. Tím se také vysvětluje, že po formální stránce zařízeny byly celkem d. dvorské podobným způsobem, jako d. zemské. Z doby nejstarší se nám dvorské d. nezachovaly. Nejstarší knihy (kvaterny) nás došlé vznikly v l. 1380 a 1383, tedy v době, kdy manský ústav počal již klesati, proživ nejskvělejší svou dobu ve XIV. stol. Od té doby uchovávaly se manské d. asi úplně. Byly r. 1541 při známém pražském požáru s knihami soudu komor. zachráněny. Celkem zachovalo se 156 kvaternů dvor. desk. Jako do desk zem., tak zapisovala se i do desk dvor. nejružnější právní jednání, právní předpisy a skutečnosti, jakož i listiny. Při tom byla působnost desk dvor. čili lenních arci daleko obmezenější než působnost desk zemských. Kdežto do těchto zapisovaly se mezi jiným zejména zákonodárné akty platné pro celou zemi (jako snesení sněmovní, majestáty králů, výsady), vztahovaly se d. dv. pouze na poměry lenní. V tomto rámci byla však působnost jejich velmi obšírlá. Zapisovala se do nich jednání sporná i nesporná, královské a úřední předpisy, úřední zprávy, soudní nálezy a povolení, různé smlouvy a jiné listiny, svědecké výpovědi, formule manských přísah a přísah úředníků dvorských, důležité skutečnosti týkající se dvorského lenního soudu, na př. jeho obsazení, atd. Všehrd (»O právních země české«, VIII, 31) vypisuje působnost dv. desk takto: »Jsú dvojje nebo troje: jedny, v kterýchž manové dědictvie svá manská jedni druhým prodávají, trhem kladú, a také, kdež jedni druhým dědictvie manská zastavují, věnují a jiné vklady dělají; item, kdež dědictvie svá manská jedni druhým po smrti své zapisují, zápisy nápadní dělajíce. Jiné jsú, kdež se výprosy odúmrtí králových a nápadův rozličných na KMst připadajících zapisují, když KMst odúmrtí některý na JMst příšlú komu ráčí dáti, anebo nápad který, kdyby kdo proti zemi nebo proti KMsti učinil a statek takového pro ten účinek na JMskú by připadl«. Ve XIV. a XV. stol. byly předmětem zápisů hlavně spory o přímá léna koruny České a povolání odúmrtí statků zpupných i manských. Prvé d. zvaly se deskami pŕhonnými (libri citationum), druhé povolacími, proklamačními (libri proclamationum). Nejstarší kvatern pŕhonný jde od r. 1383, nejstarší proklamační od r. 1380. Brzo přibýly k těmto deskám nové dvojí kvaterny: d. trhové (libri contractuum) pro smlouvy trhové a d. zápisné (libri obligationum) pro smlouvy hypotekární. Nejstarší kvatern trhový, zvaný liber terrae, pochází z r. 1414. Nejstarší kvatern zápisný z r. 1383 se ztratil a zachovalo se jen jeho pokračování od r. 1445. Dvorské d. pŕhonné zařizeny jsou podobně jako zemské knihy pŕhonné. Ani d. trhové (a podobně i zápisné) neliší se valně od trhových desk zemských. Toliko ten rozdíl se vyskytá, že

poznámeno jest, že král dal k prodeji (nebo zástavě) manského statku své svolení, a že novému man u vydán byl list manský. Bylo ustanoveno, že »žádný man nemůž trhem, zástavů, zápisem ani věnem ve dsky manské klásti než s povolením královským«. Pouze d. proklamační mají dle povahy věci zvláštní formu. Nejčtenější zápisy daly se do nich ve XIV. a XV. stol. Když však se r. 1497 vzdal král Vladislav II. práva k odúmrťm, obmezila se v tomto směru působnost dvorského soudu na míru nepatrnou, a jiné zápisy byly na předním místě. Prvé tyto čtyři druhy kvaternů rozmnožily se novými knihami, když se jich mnoho počalo zakládati ve stol. XVI., XVII. a zejména v první pol. XVIII. stol. za Karla VI. Jednotlivé kvaterny nesou různé nápisy, které však zhusta s obsahem knihy se nekryjí, tak že nejsou úplně spolehlivým vodítkem, dle něhož zápisy by bylo možno rozdělit. Sluší spíše přihlížeti k obsahu a dle něho kvaterny druhově roztřídit. Mnoho kvaternů nazváno jest »deskami pa mátnými«. Prvý kvatern založen byl již r. 1542, ale nejvíce jich pochází ze stol. XVIII. V deskách památných zapsána jsou nejrozličnější právní jednání, listiny, předpisy, soudní rozhodnutí a právní skutečnosti, tak že mnohé zápisy jejich řadí se k původním, trojí kvaternům: půhonným, trhovým a zápisným. Pokud jednotlivé kvaterny nelze zařadit do těchto tří druhů knih neb aspoň v souvislost s nimi je uvést, možno je počítati za zvláštní druh desk a nazvati je knihami příručními. Těch jest nejvíce. — V XV. a XVI. stol. vybavily se mnohé manské statky ze svazku lenního a osvobodily se. Byly tudíž zapsány do desk zemských, jakož zase po r. 1620 proměněno bylo 116 statků svobodných v manské a přepsáno z desk zemských do dvorských. Postupně propuštěny byly statky tyto až na jeden opět z poměru lenního. Vedle desk dvorských vedeny byly několikery manské knihy jistého hradu neb kraje. Jsou to d. Karlsšteinské (při deskách dvor. chová se nejstarší register z r. 1605), Trutnovské (od r. 1445 - 1539), registra Kladská (od r. 1472 do r. 1505), chovaná ve státním archivu slezském atd. Na Moravě a v Opavsku byla n-mnoze právní jednání a záležitosti manské zapisována do desk zemských. Jen pro many biskupství olomúckého vedeny byly samostatné knihy půhonné a trhové, a sice u manského soudu v Kroměříži. Nejstarší kvaterny tohoto manského soudu zachovaly se od r. 1388 a jsou v arcibisk. archivu v Kroměříži. V knížectvích dolnoslezských a v obou Lužicích vedeny byly u každého manského soudu zvláštní lenní knihy (*Gunstbücher*) ve formě register. Kromě všech těchto manských knih vedeny byly ještě zvláštní d. pro léna ležící mimo říši Česku (*feuda extra curtem*), jako v Chebsku, Ašsku, Bavorsku, Sasku a vůbec v říši Německé. Koncem XV. stol. zřízen byl pro ně zvláštní úřad, t. zv. hejtmanský v německých lén. Kvaterny jejich počínají se teprve koncem věku XVI. a psány jsou veskrze německy.

Celkem jest jich 48. Když pak r. 1651 působnost hejtmanskví něm. lén přenesena byla na soud appellační, vedeny byly knihy českoněm. lén u appellačního soudu až do r. 1835, od kteréž doby přešly k soudu zemskému. Naproti tomu vedeny byly dvorské d. o českých lénách intra curtem až do r. 1783 neustále u dvorského soudu. Když však dv. dekretem ze 14. dub. 1783 všechny zvláštní soudy byly zrušeny a místo nich pouze zemský soud a místní soudy ponechány, a pro česká manství zřízen zvláštní nejvyšší úřad lenní, vedeny byly dvorské čili manské d. u tohoto úřadu. Nyní chovají se podobně jako knihy o českoněmeckých lénách společně s deskami zemskými u zemského soudu. Zápisy do nich přestaly zrušením svazku manského (nejprve částečně zákonem ze 17. prosince 1862 a pak úplně zák. ze 12. května 1869. Srov. VI., str. 477). — Co do jazyka úředního činěny byly do dvorských desk v nejstarší době zápisy latinské. Již v XV. stol. — v první polovici ještě zřídka — objevují se zápisy české, jsou však až do r. 1495 pouze výjimečné. Od této doby stávají se výhradními. Za králů z rodu Habsburského zmáhají se též zápisy německé (několik jich vyskytá se již na samém počátku XV. stol.), jsou však ve značně menšině naproti zápisům českým ještě po celou 1. pol. XVII. stol., ačkoliv obnoveným zřízením zemským dochází německý jazyk rovného práva s českým. Zápisy české převládají ve většině kvaternů ještě po celé XVII. stol. a táhnou se daleko do stol. XVIII., řidnouce ovšem čím dále tím více. Ještě za Karla VI. dosti se jich vyskytuje, za Marie Terezie jsou však již řídou výjimkou a za Josefa II. ustupují docela vkladům německým. Převahu němčiny nesluší však posuzovati jen podle některých kvaternů, nýbrž dužno přihlížeti k různým druhům desk. Kde záležel jazyk zápisu na panovníkovi — jako to bylo při zápisích královských nařízení — nabyta záhy němčina převahy. Kde však strany samy měly na jazyk úřední vliv, udržovala se čeština velmi dlouho ještě ve stol. XVIII. Zajímavé jest, že sami soudcové vlivem dlouholetého zvyku zachovávali práva jazyka českého, i když němčina stála v popředí. Dokladem toho jest kvatern č. 79, nadepsaný »*Protocollum sessionum*« VII. de anno 1739. Zápisy jdou v něm od r. 1739 až do r. 1783. Ačkoliv předmět soudního jednání zapsán jest v tomto kvaternu obyčejně německy a jen výjimečně česky (dle toho, jakého jazyka strany před soudem užívaly), uváděna jest hlava protokolu až do r. 1774 neustále jazykem českým, a druhdy i závěrek protokolu napsán jest česky (»A nebyvše tenkrát tu co k přednesení, odložen soud král. k terminu...«). Teprv od r. 1774 psány jsou protokoly veskrze německy. — Podobně jako d. zemské jsou neocenitelným pokladem pro zemské právo české a jeho dějiny, stejný význam mají pro lenní právo d. dvorské. Uvážili-li se, že české manské právo vědecky nikdy spracováno nebylo, ba že nikdy nestal se ani pokus vydati zákoník pro lenní poměry, a uvážili-li se dále, že manské právo

těšilo se velmi obsáhlé autonomii, jakož i že pro každého mana platily vedle všeobecných zásad lenního práva ještě speciální předpisy. nelze nijak pochybovati, že prozkoumáním manských desk objasněn bude v mnohem směru právní český život. — Nemožouce dopodrobna o jednotlivých druzích kvaternů se rozepisovati, uvedeme je aspoň z většiny dle obsahu zápisů. Ke knihám půhonným (*libri citationum*) patří: č. 18 (od r. 1383), č. 19 (od r. 1407), č. 30 (od r. 1488), č. 31 (od r. 1526), č. 33 (od r. 1455), č. 34 (od r. 1496) — poslední dva kvaterny obsahují zároveň výpovědi svědecké — č. 42 (od r. 1539), č. 43 (od r. 1535). Ke knihám půhonným možno přiřaditi knihy exekuční, v nichž namnoze též žaloby se vyskytují. Nadepsány jsou kvaterny práv ve dení nebo práv vedení a žalob atd. Náleží sem: č. 58 (od r. 1626), č. 59 (od r. 1665), č. 60 (od r. 1683), č. 86 (od r. 1760 až do r. 1808). Žaloby a exekuce zapsány jsou dále v těchto kvaternech: č. 81 (od r. 1731 až do r. 1742), č. 82 (od r. 1743 až do ledna 1767), č. 83 (od r. 1767 až do r. 1782), č. 84 (od r. 1782 do r. 1785) — všechny tyto kvaterny mají nápis »manuale decretorum, missivarum et citationum« a obsahují, jak již nápis ukazuje, kromě žalob četné jiné zápisy —, č. 87 (od r. 1676 až do r. 1779), č. 88 (od r. 1780 až do r. 1838). Sem řadí se též knihy z vodů (*libri inductionum*): č. 23, z r. 1437 a č. 80, z r. 1707 (kdež vyskytují se též zápisy dekretů, konsensů a j.). S knihami půhonnými souvisí knihy výpovědí svědeckých, knihy svědomí: č. 33 (od r. 1455 do r. 1495), č. 34 (od r. 1496 do r. 1538), č. 35 (od r. 1502), č. 36 (od r. 1522), č. 37 (od r. 1548), č. 38 (od r. 1565), č. 39 (od r. 1663). Jiný druh tvoří kvaterny trhové. Patří sem: č. 61 (*liber terrae*) od r. 1414, č. 62 (od r. 1482; v kvaternu tomto vyskytá se též mnoho jiných zápisů) a j. Trhové smlouvy přicházejí též v kvaternech zápisných (zejm. v č. 65) a jiných, na př. v č. 98 (od r. 1728 až do r. 1810). Ke kvaternům zápisným náleží: č. 25 (od r. 1445), č. 63 (od r. 1501 až do r. 1536), č. 64 (od r. 1536 až do r. 1671), č. 65 (od r. 1651 až do r. 1683), č. 66 (od r. 1682 do r. 1778). Později vyskytují se dlužní úpisy v různých kvaternech, na př. v č. 98 (který jest nadepsán *Goldener Gedenk-Quatern der Kontrakte und Vergleiche*) od r. 1728 do 1810, zejména pak v č. 101 (*Erster gesprengter Quatern der Obligationen und Cessionen* od r. 1728 do 1827 a v č. 101 lit. A (*Zweiter gespr. Quatern d. Oblig. u. Cess.*) od r. 1827 do r. 1850. S oběma těmito druhy desk souvisí kvaterny, do nichž se zapisovaly smlouvy nebo jednostranná právní jednání mající za následek převod manských statků nebo pohledávek a j., iako poslední pořizení, smlouvy postupní, narovnání, kvittance atd. Zápisy takovéto roztroušeny jsou v různých kvaternech, jako v č. 98, č. 99, č. 100, č. 101, č. 101 lit. A, č. 103 a j. Kvaternův proklamačních zachovalo se pět (č. 13—17 a sice z let 1380, 1395, 1410, 1453, 1481. — Ostatní kvaterny možno nazvati knihami příručními.

Částečně chovaly se jimi v patrnosti zejména právní předpisy a důležité skutečnosti manských statků se týkající, částečně byly též úřední seznamy, sloužící vnitřní úřední potřebě. Patří sem: č. 1, kniha starého pána z Rožmberka, právní formule a j.; dále několik knih nadepsaných »manuale zasednutí královského soudu« (kde jsou zapsáni nejvyšší dvorní lenní soudcové a radové, a sice č. 44 od r. 1501 do r. 1650, č. 45 od r. 1651 až do ledna 1684, č. 46 od r. 1684 do r. 1693, č. 47 od r. 1693 do r. 1739, č. 79 (protocollum sessionum) od r. 1739 do 1783. Jedenáct knih, a sice č. 2—12 z let 1410, 1417, 1419, 1457, 1482, 1624, 1659, 1666, 1672, 1683 nesou nápis protokolly a obsahují různé zápisy, kteréž tuto na nečistě byly zapisovány (jakožto prvě zápisy) a odtud pak do jiných kvaternů dle druhu přepsány. Většinou jsou přetřhány. Podobný jest kvatern č. 41 od r. 1501 nazvaný též protokolem. Kromě těchto prvých protokollů založeny byly v XVIII. stol. jiné kvaterny, rovněž protokoly zvané. Knihy tyto jsou skutečnými podacími protokoly, s jakými se u našich soudů setkáváme, s tím arci rozdílem, že kromě doby podání (praesentata) uvádějí též stručný obsah zadaných spisů a krátký návrh vyřízení (*conclusum*). Jen výjimečně bývá vyřízení uvedeno obšírněji. Těmito protokoly jsou: č. 73 (od r. 1709 do června 1728), č. 74 (od července r. 1728 do pros. 1736), č. 75 (od r. 1737 do června 1748), č. 76 (od července 1748 do pros. 1753), č. 77 (od r. 1764 do března 1777), č. 78 (od března 1777 do r. 1817). Ke knihám příručním náleží též některé kvaterny desk památných, jako na př. č. 67 (od r. 1542; zapsány jsou tu listy, kterými propouští král ze svazku manského mnohé statky a j. v.), č. 68 (od r. 1623; zapsána jsou tu přijetí lén, poručenství atd.), č. 69 (od r. 1691; podobného obsahu jako č. 68), č. 72 (od r. 1709; obnovení přísah), č. 99 (od r. 1728 (na hřbetě udáno jest nesprávně 1782; poručenství) a j. V několika kvaternech zapsány jsou královské listy a reskripty. Z nich nejstarší jest č. 52 od r. 1341 (kromě listů královských vloženy jsou tu též relace od soudu buď komorního nebo purkrabství pražského; ku konci kvaternu vyskytují se též úmluvy), č. 26 od r. 1454 (zapsány jsou tu listy, kterými král uděluje manské statky, jež na něho po něčí smrti připadly, jinému) a č. 27 od r. 1496 (na hřbetě udáno jest nesprávně 1453). Pozdější listy královské zaznamenaný jsou kromě jmenovaného již č. 67 v těchto kvaternech: č. 53 od r. 1589 (listy, kterými král propouští lenní statky ze svazku manského; zápisy jdou tu od Rudolfa II. až do Ferdinanda III.; vloženy jsou též některé listy Maximiliánovy), č. 54 od r. 1651 (listy od Ferdinanda III. do Leopolda I.), č. 55 od r. 1660 (od Leopolda I. až do Karla VI., do r. 1724), č. 56 (od r. 1682 do r. 1727). Též na počátku kvaternu č. 57 (od r. 1683) náležá královské listy, dále však zapsány jsou tu zprávy podávané od dvorského soudu ke královskému dvoru. Další zápisy tohoto druhu přicházejí ve třech památných kvaternech:

č. 94 (od r. 1726 až do února 1751), č. 95 (od r. 1750 do r. 1764) a č. 96 (od r. 1764 — na hřbetě nesprávně udáno 1746 — do r. 1783). Kromě císařských nařízení a rozhodnutí jakož i guberniálních dekretů zapsány jsou tu důležité zprávy (relace), týkající se vzájemného poměru k úřadům. Relace komorníka z let 1654 a 1688 zaznamenány jsou v kvat. č. 49 a 50. Několik knih nese název kvaterny zprávy. Zaznamenány jsou v nich zprávy podávané nejvyšším lenním soudem k císař. místodržitelství a jinam. Kromě uvedeného již č. 57 přicházejí zápisy tohoto druhu v kvaternech: č. 70 (od r. 1683), č. 89 (od r. 1725 do r. 1736), č. 90 (od r. 1730 do r. 1746), č. 91 (od r. 1753 — na hřbetě udáno jest nesprávně 1755 — do r. 1767), č. 92 (od r. 1768 do konce října 1778), č. 93 (od r. 1778 až do konce září 1783). — Různá soudní nařízení, rozhodnutí a povolení, zejména konsensy ke zcizení, k výměně, k zastavení lenních statků atd. zapsána jsou v kvaternech nazvaných manuály dekretů, konsensů, missiv. Jsou to: č. 48 (od r. 1697), č. 80 (od r. 1707 do r. 1732), č. 81 (od r. 1731 do r. 1742), č. 82 (od r. 1743 do ledna 1767), č. 83 (od r. 1767 až do r. 1782), č. 84 (od r. 1782 do 1785), č. 85 (*manuale consensusum*, od r. 1772). — V několika kvaternech obsaženy jsou výpisy z desk zemských. Jsou to č. 20—22 a 40. — Z ostatních kvaternů uvádíme: č. 24 desky Trutnovské, počínající r. 1445, č. 28 a 29. *registra omagiorum castri Wissegradensis* od r. 1406 a 1416, č. 32 *registrum antiq. cancellarium* z r. 1454, č. 51 registra smědovická od r. 1560, č. 71 kvatern manství fridlandských od r. 1624 (obsahuje samé lenní listy fridlandského vévody Albrechta z Valdšteina), č. 104 *Quatern der Kontrakte der Karlsteiner Lehen* od r. 1755, č. 107 *Quat. der Urkunden über die Herzogth. Troppau und Jaegerndorf* od r. 1806, č. 111—114 knihy manské Karlšteinské (*libri feudorum Carlsteinensium*) od r. 1605, 1624 a 1734, č. 115 *liber rescriptorum decretorum et memorabilium domini Carlsteinensis et Milinensis* od r. 1734 a ještě 5 jiných kvaternů týkajících se manství karlšteinských, č. 147 a 148 *Instrumentenbuch des Lehensfürstenthums Olmütz* a č. 156 *Lehensrepertorium*. — Z desk českoneckých lén nejstarší jest *Belehnungsbuch* z r. 1576 a 1599, *Lehensrescriptenbuch* z r. 1651 a 1692 a pak Poppův *Abhandlungsbuch über deutschböhm. Lehen* od r. 1636, 1639 a 1645. — dlc.

D. krajské. Jako při vyšších soudech vedly se druhy v Čechách též při cúdách krajských protokolly soudní neboli zemské d. krajské (*tabulae terrae cudarum, provinciarum vel districtuum*), do kterých se činily úřední záznamy o právních jednáních před cúdami předsevzatých neb dokonaných. Pokud se dá souditi ze zachovaných na naše časy zbytků takovýchto desk, jež se druhy při krajských úřadech hradeckém, nymburském, mělnickém, plzeňském, zateckém, litoměřickém, čáslavském a i. vedly, zapisovala se do nich úřední svědectví jak v záležitostech sporných tak i nesporných podle

toho, jakou kdy kompetenci měly krajské cúdy (VI. str. 510). Od které doby takového soudní zápisy při cúdách se dály, nevíme. V dekretech Břetislavových z r. 1039 ukládá se již arcijahňům za povinnost, aby jména zločinců kastelánovi neb knížeti písemně oznamovali, a z toho dá se souditi, že duchovenstvo, jež dlouho výhradně pěstovalo známost písma, snad dosti záhy účastnilo se též konání soudní moci i po krajích, obstarávajíc též písařství při cúdách. Určité zprávy arci o písařích krajských a o soudních deskách, které psali, máme teprve z doby krále Jana. Pokud se poměru desk krajských k deskám zemským týče, zdá se býti pravděpodobno, že d. krajské druhy se počítaly k menším deskám zemským a že do nich jako do pňhonných desk (v. D. zemské) kromě záznamů processuálních zapisovala a utvrzovala se nějaký čas též jiná právní jednání držitelů menších svobodných statků, zemanův a svobodníků, před úředníky krajskými předsevzatá a jich osob a »dědin« se dotýkající. Ne bez přičiny zvaly se d. krajské též zemskými deskami a písaři cúdní byli společně s ostatními úředníky krajskými podřízeni nejr. úředníkům zemským. Následkem udělování imunit a jiných proměn v soudnictví pravomoc cúd krajských se tenčila, zápisy o statcích svobodných dály se vždy více do desk pražských, jež společně s soudem zemským nabývaly rostoucí vážnosti, a následovně d. krajské pozbývaly svého dřívějšího významu. Neustanovování časem při nich ani samostatní písaři, nýbrž vedení jich svěřováno písařům města, ve kterém byla cúda. Tak na př. královna Eliška a opět Karel IV. r. 1348 svěřili měšťanům mělnickým správu tamějších desk krajských (*stylum, regimen et annotationem tabularum terre*). Po válkách husitských dle všeho zaniklo soudnictví cúd krajských a s ním i ústav desk krajských. Toliko v kraji hradeckém při tamějším purkrabství vedla se i na dále »registra úřadu purkrabství kraje hradeckého«. (Teige, Úmluva, str. 148), avšak nezachovala se na naše časy. Připomínají se z nich r. 1598 »registra zelená dobrovolných zápisův« a r. 1610 »registra bílá nálezová« a víme o nich, že je vedl písař radní města Hradce. Byly to protokolly soudu purkrabství hradeckého, do nichž sotva v tu dobu dály se nějaké vklady svobodných statků se týkající. Naproti tomu v zevnějších krajích: v Trutnovsku, Kladsku a Loketsku vedly se při tamějších soudech krajských a manských i nadále soudní protokolly neboli d. a to dle všeho pro oba druhy těch soudů společně. D. kraje trutnovského z l. 1479—1539 českým jazykem vesměs psané zachovaly se nám v originále v úřadě desk zemských (č. 23 desk dvorských), kamž byly roku 1539 k rozkazu kr. Ferdinanda I. odevzdány a mají převahou povahu desk manských. O deskách kraje loketského mluví se ještě v privileji císaře Ferdinanda I. z r. 1561, v kterém se obci města Lokte povoluje, aby k městu přikoupila do 3000 kop gr. »statku pozemského a platu, však bez

statkuov lénních a manských, kteréž by toliko mužskému pohlaví pod léno náležely«, a přikazuje se »sudím a soudcím zemským kraje loketského, aby Loketským toto povolení s tím statkem a platem v registra a desky zemské krajské vloženo a vepsáno podle pořádku bylo« a to tak, »aby sudí téhož kraje loketského relátorem k registróm a dskám toho kraje byl a jim to do desk, jakž pořádek jest, vložil bez zmatkuov a všelijaké odpornosti«. Konečně na Moravě a v Opavsku z desk krajských vyvinuly se během času d. zemské, pročež o obojím druhu desk níže bude promluveno (viz D. zemské). JČ.

D. zemské (dsky, *tabulae terrae*, *registrum judicii terrae*, *Landtaffel*). Mezi úředními knihami veřejnými, kterými ve středověku podporovaly se úkoly soudnictví a správy, jimiž zabezpečovala se obyvatelstvu veřejná i soukromá jeho práva a z nichž během času vyvinuly se jednak registraturní knihy archivů státních, jednak moderní pozemkové a hypotekární knihy, náleží vynikající místo prosulému ústavu d. našich zemských. Nikoli proto, že by snad v jiných zemích křesťanských nebyly se vedly podobné úřední knihy a že by tedy snad toliko a nejprve u nás, nebo že by docela samostatně ústav takovýto úředních akt se byl v našich zemích vyvinul; nýbrž proto, že ústav deskový nalézá se po staletí v těsné souvislosti s celým právním životem našim, veřejným i soukromým, přiveden jest postupem času k takové dokonalosti, že se právem nazýval »jedním z nejvyšších klenotův země české« a že v mnohém ohledu předčil významem svým mnohá toho druhu zařízení jiných zemí nebo se jim aspoň vyrovnal. Onť zajisté po staletí tvořil zrcadlo našeho zemského práva, základ svobod a práv země i její obyvatelů; onť nemalou měrou přispíval zabezpečováním vlastnictví a podporováním úvěru k udržování svobodných statků v rukou domácích obyvatelů zemských. Podle vzoru jeho zařizovaly i zdokonalovaly se nejedny úřední knihy v zemích našich, na př. knihy městské už ve XIII. století, jakož i v zemích vůkolních, zejména v Polsku, Braniborsku a v dědičných zemích rakouských, jak to dnes předními učenci je vyloženo a uznáno. Na základech, na nichž spočíval, vybudovány jsou zejména pozemkové knihy nyní vedené skoro ve všech zemích domu rakouského. Že arci i cizí instituce na jeho vývoj v starším i novějším čase vliv měly, nikdo nepopírá. Nestálť deskový tento náš ústav za všech časů na stejné výši dokonalosti, nýbrž i on podléhal zákonu pokroku, stále se polepšoval a stával složitějším. Maje svůj základ v prostých zápisech soudních, kterými se pověřovala processuální a jiná právní jednání před soudem zemským, jakož i sdruženým s ním úřadem desk zemských, rozvětvil se během času na několiké druhy úředních knih, v nichž zápisy za různých časů měly nestejnou formu a povahu. Vždy ale pisáť zemský, králem dosazený, nebo zástupce jeho mistopisáť, kteří sami nebo za pomoci jiných pisáť vedli tyto

protokolly soudní, ručili za jejich věrohodnost. Při tom d. zemské sice v některých zemích přivtělených spočívaly na stejných základech jako v Čechách; avšak přece vykazují také poněkud odchylný vývoj, takže sledující zevnější osudy a vnitřní zařízení desk, musíme též k tamějšímu partikulárnímu vývoji přihlídnouti.

1. O tom, kdy d. zemské v Čechách počátek svůj vzaly, různá mínění byla vyslovena. Není nemožno, že některá jednání předsevzatá na soudě sněmovním se stručně protokollovala a že i nálezy tu vynesené se připisovaly do protokolů soudních, kterým se d., *tabulae*, říkalo; avšak dokladů na to není. Nejstarší zápis v deskách (in registro), jehož znění se nám na naše časy zachovalo, pochází z r. 1287, arci v něm mluví se už o starším zápisu deskovém. Nedá pak se o tom pochybovati, že už od polovice XIII. století, kdy za Přemysla Otakara II. vedle úředníků dvorských jmenují se úředníci zemští, kdy soud sněmovní přetvořil se na soud zemský a kdy vedle kancléře a notáře dvorského jmenuje se r. 1257 první *notarius generalis regni Bohemiae* nebo *totius terrae Bohemiae* jménem Přiznabor, že od té doby při soudě zemském zajisté se vedly zvláštní knihy soudní, do kterých zapisovaly se půhony neboli citace, nestání stran, nálezy, úmluvy a další processuální úkony, jakož i záznamy o právních jednáních před soudem zemským předsevzatých neb dokončených. Knihy tyto nazývaly se v listinách z r. 1306, 1309 a 1312 »*tabulae terrae*« a praví se, že do nich nálež soudů zemského byl zapsán, »jakož jest obyčej« a zase, že do nich trhové smlouvy o zboží aneb o úrok na statku pojištěný slavnostně byly zapsány, jakož to žádá právo zemské (Emler, *Regesta* II., str. 605, 952 a 893 a III. 27; též Tadra, *Summa Gerhardi* str. 241: *vendicionem hereditatis in terre tabulis annotari, sicut terre juris est*). Patrně tedy název d. jest staršího původu a spisovatel horního práva kr. Václava II. z r. 1300 měl zajisté ústav tento na mysli, když předpisoval pisáři hornímu, aby ve dsky *in tabulis vel in actis*) zapisoval pilně slovo od slova půhony a nálezy, jakož i vše, cokoli se před soudem děje (omnia, quae coram iudice aguntur). Řečené protokolly soudu zemského nazývaly se ve XIV. století též deskami půhonnými (*tabulae citationum*), a šťastnou náhodou zachoval se nám kus původního kvaternu takovýto desk z l. 1316 až 1320 v archivu Jindřichohradeckém (nyní v Českém museu), ze kterého můžeme nabyti jakéhosi poučení o formě a povaze zápisů deskových. Seznáváme z něho, kterak pisáť psal půhony na složky podle začátečných písmen jmen původu neboli žalobců, jak se také v pozdějších časech dalo, kterak k půhonům připisoval nálezy i ostatní záznamy processuální, kterak kromě toho na prázdná místa vepisoval časem i jiné zápisy, týkající se zejména práv věcných k statkům svobodným a kterak po několika letech takovoto složky po čtyřech arších čili dvojlistech (odtud quaterni)

do kůže čili desk dával svazovati. Z tohoto starého kvaternu půhonného zachovaly se nám toliko složky s písmeny B, D, H, L, P a W a jedna složka, na kterou půhony o hlavu zvláště se psaly; avšak jak řečeno, ve složkách abecedních roztroušeny jsou také některé jiné zápisy, z nichž zvláště jsou pozoruhodny ty, které se týkají statků dědičných neboli dědin. Můžeme z nich, jakož i z několika starších zachovaných nám zápisů s jakousi bezpečností souditi, že v ten čas bylo už obyčejem buď před králem nebo před soudem zemským v suché dny nebo prozatímně i před úřadem desk zemských učiniti přiznání o prodejkách a postupech dědičných statků, jakož i o některých jiných jednáních právních statků těch se týkajících a že přiznání takováto jsou pak do desk zapisována, aby tím způsobem o předsevzatém právním jednání pro případ sporu neb popírání zjednálo se bezpečnější svědectví, nežli jaké mohli poskytnouti svědkové neb listiny. Bylatť to úředně pověřená svědectví pro budoucí paměť, jež byla »nejmocnějším průvodem«. Svědectví taková arci v ten čas týkala se rozmanitých právních jednání osob, příslušejících před soud zemský, tedy hlavně takových jednání, při nichž šlo o nabytí neb pozbytí věcného práva k svobodným statkům; avšak i takových jednání, jež měla jiný účel a obsah. Hlavním důvodem zápisu bylo zabezpečiti nabyté právo před popíráním, avšak i jiné důvody vedly k tomu, že zvláště věcná práva k statkům tímto způsobem do desk pravidelně jsou zapisována. O statcích, které tímto způsobem do desk byly zapsány, nemohlo se na př. pochybovati, že jsou svobodny. Obyčej tento měl dle všeho také za následek, že od r. 1320 začaly se vedle knih půhonných psáti zvláštní d. trhové (*libri contractuum*, pozdější *Kaufquaterne*), aby do nich se zapisovala v chronologickém pořádku veřejná prohlášení před soudem zemským učiněná stran prodejků, postupů, srážek atd. větších statků dědičných, jejichž cena sto kop převyšovala. Časem arci psala se takováto přiznání předběžně i do desk půhonných a teprve v čas zasedání soudu zemského přepisovala se do desk trhových. Kromě toho do desk půhonných a v starší době i krajských kladly se v této formě asi nadále menší statky dědičné. Takováto kladení pak práv věcných k statkům do desk stávalo se asi záhy povinným. Souviselať se zařízením tím dle všeho ta okolnost, že už r. 1321 a opět r. 1326 na soudě zemském vyneseny jsou obecné nálezy (Emler, Reliq. I., str. 401 a 403), že »ktož svého zboží žádnému (sc. dskami) nezapíše a přátel žádných nedielných nemá, to zboží pravě a spravedlivě na krále přichází«. Vlastník statku mohl tudíž právoplatně disponovati o něm toliko zápisem do desk a chtěl-li nabyvatel svobodného statku ochrániti se před nárokem, že statek jeho není svobodný nebo ochrániti se před tím, aby král na statek po smrti prodávajícího nesáhnul právem odumrtým, musil přiměti soukupa svého, by před soudem zemským

v čas suchých dnů nebo před úřadem desk zemských učinil veřejné přiznání o prodeji a postupu statku takového a přiznání to bylo arci zapsáno do desk zemských, čímž právní jednání bylo úředně pověřeno, utvrzeno a dokonáno. Pouhé svědectví listiny neb svědků v takovémto případě přestávalo se považovati za postačitelé. Podobně chránil se zápisem do desk nabyvatel statku proti nárokům třetích osob, jichž práva po projití dědičných let (v. t.) od zápisu deskového počítány se promlčovala. Následkem toho zápis do desk (notitia) o takovémto přiznání soukupa pozvolnu stával se obvyklou a také potřebnou formou bezpečného nabývání a zcizení práva na svobodných statcích; »dědičné« zápis během XIV. stol. v pravidelných dobách neměl toliko formální, nýbrž i materiální povahu právní, neměl toliko povahu prostředku průvodního nýbrž i povahu konstitutivního jednání právního. Zejména za Karla IV., kdy písny pořádek v celé správě zemské byl udržován, zásada takového nuceného neboli obligatorního vkládání práv věcných k statkům do desk asi sotva byla brána v pochybnost, jak i Rád práva zemského i Majestas Carolina i moravská instrukce desková z r. 1359 dokazují. V napotomných časech arci často určitějšími slovy je tato zásada vyslovována. V letech 1389, 1397 a 1408 zejména soud zemský vynesl opěté nálezy, že »nad dsky paměti žádné jiné není a desk žádný nemuož přesvědčiti« a Ondřej z Dubé dovolává se nálezu panského, »že o staré držení dědin nedopustějí (soudcové zemští) svědkův, neb chtě, aby bylo dskami tvrzeno«. Z té doby také, jakož i z doby císaře Sigmunda zachovaly se nám mocné listy, kterými králové zmocňují šlechtice, aby mohli o svém majetku na případ smrti pořizovati a v kterých dokládá se, že takové pořízení má míti tutěž moc, jako by bylo dskami zemskými utvrzeno, aniž pak »obyčej království Českého má tomu býti na překážku, totiž ten, že statky zemského, které nebyly někomu darovány deskami království Českého (per tabulas regni Bohemiae), mají na krále spadnouti.« Nicméně asi ve XIV. stol. dosti hojně užívalo se též listů k pojištění věcných práv k statkům dědičným v dle zápisů deskových, a také nebyla všechna věcná práva k těmto statkům do desk asi zapisována, zejména zapisování neboli zastavování statků v určitých sumách dalo se dosti dlouho ve formě listů, nechať držení a užívání zboží zápisného na zástavního věřitele ihned přecházelo, nebo nechať při tom se vymíňovalo uvázání statku zastaveného s komorníkem pro nezaplacení dluhu v ustanovené lhůtě.. V této věci ku konci panování císaře Karla IV. stala se důležitá další reforma, že začaly se psáti zvláštní d. zápisné (*libri obligationum*, pozdější *Schuldverschreibungsquaterne*) a to v větší, do kterých vcházely dlužní zápisy na zboží veliká a statky znamenité, náležející pánům a vladkám, a menší, do kterých přiznání o zástavách menších statků dědičných méně zámožných to zemanů, dědinníků a jiných svobodníků do sto kop se za-

pisovala. Dle všeho i tu deskový záznam zápisného zboží nabýval větší moci průvodní, nežli jakou měl pouhý list zápisný. První zpráva o deskách zápisných menších (černých) pochází z r. 1372 (DZ. 251, B. 24) a jest pravděpodobno, že v ten čas i větší d. zápisné se psaly. D. ty podobně jako d. půhonné označovaly a pojmenovávaly se dle barvy vazeb na hřbetě, kdežto deskám trhovým dostávalo se pojmenování po místopisáři, za kterých byly psány. (Tak nejstarší kvatern desk trhových zval se *primus Zdislav* po místopisáři Zdislavu z Dobré, za jehožto úřadování a s jehož jménem tři kvaterny trhových desk byly napsány.) Ku konci XIV. stol. činil pak se rozdíl mezi deskami většími (*majores tabulae terrae*, ku kterým počítaly se d. trhové a větší zápisné a deskami menšími (*minores tabulae terrae*), jež tvořily d. půhonné, menší zápisné a jiná příruční registra soudní. Rozdíl ten souvisel s vedením a uschováváním desk. Větší d. psával místopisář království Českého, a dopsané měly se chovati v sakristii kostela Pražského v truhlicích na tři zámků uzavřených a zapečetěných, takže toliko v suché dny, kdy čtyřikráte do roka odbýván byl soud zemský, jsou slavnostně otevírány a obecně přístupny učiněny. Výjimku činily ty d. »zápisuov velikých«, které písař zemský s povolením soudu zemského »pro potřebu na každý den v své moci zachovával a kvaterny od rokuov do rokuov«. Naproti tomu menší d. psal písař menší a ty ostávaly stranám napořád přístupny v úřadě nejm. písaře zemského neboli desk zemských. Do těch proto mohla se také zapisovati právní jednání mimo suché dny předsevzatá, jež se v čas soudu teprve do desk trhových na pergamenu přepisovala čili »ingrossovala«. Úřad písaře zemského obyčejně na hradě Pražském se nalézal, avšak před válkami husitskými přenesen je do domu v ulici Svatojilské, kterýžto dům (nynějši něm. technika čp. 241—1.) obec Staroměstská r. 1422 se zvláštním svolením královým zakoupila, aby se tam d. zemské (menší) chovaly a také soudy zemské odbývaly. Nazýval se proto v XV. stol. »u desk zemských«. Větší d. zemské ostaly dle všeho na hradě Pražském a byly na počátku válek husitských z rozkazu císaře Sigmunda na Křivoklát převezeny a když ten r. 1422 vyhořel, odneseny jsou nejprve do Plzně a pak na Karlštejn. Některé z nich dostaly se též za hranice do Vídně nebo do Prešpurka. O osudu menších desk nemáme zpráv, že však s nimi ve válkách husitských nevalně šetrně bylo zacházeno, dokazuje právě znužilý starý kvatern půhonných d., jenž se do archivu jindřichohradeckého dostal a tak na naše časy uchoval. Na sněmu Časlavském r. 1421 bylo si stěžováno na to, že Sigmund schoval tajně d. zemské; avšak císař omlouval se, že tak učinil s panským povolením a při Jihlavských námluvách r. 1436 zavázal se, že je zase vrátí a dle zdání rady zemské na jednom místě v Čechách položí, by tam králům a zemi bezpečně ležely a za-

chovány byly. Poněvadž pak ve válkách husitských statky prodávány se před svědky prodeje i jiná právní jednání potvrzovaly listinami, někdy též do knih městských zapisovaly, vyneseno jest r. 1437 panský nále, že sice takovéto listy a zápisy mají podřídit platnost, avšak že musí ve dsky zemské bý vloženy »vedle řádu a práva země této«, sice pozbudou veškeré moci. A když v únoru 1437 zahájeny jsou opět soudy zemské a obnověn též úřad desk zemských, tu začaly se psati nově d. zemské týmž způsobem, jako před válkami husitskými. Většina starých desk převezena je do Prahy a uložena společně s menšími deskami v úřadě desk zemských, jenž z počátku v domě nejm. písaře zemského se nalézal, od r. 1442 až asi do konce XV. stol. v příbytcích místopisářů, tak že d. z místa na místo jsou přestáňeny. Toliko nějaká čásť větších desk ostávala na Karlštejně.

Snesením zemským z r. 1440 opět jsou soudové zemští zastaveni a od té doby kladly se do desk toliko z usnesení sněmu. Stěžováno si na to, že tím zvláště chudším zemanům velká zádava se činí. Teprve r. 1454 je opět soud zemský znova osazen a na sněmu před tím usneseno, aby »listové, kteříž jsou po smrti krále Václava slavně paměti zděláni, ježto jsou jedni druhým zdělali na které zboží, buďto trhem neb poručenstvím«, do roka do desk byli kladení. Od té doby zase se vedly d. pravidelně a ještě za panování krále Ladislava zavedena jest v nich ta novota, že vedle posavadních druhů desk začaly se psati tak zv. d. památné (*quaterni memoriarum*, *Gedenkquaternen*), z nichž se nám zachovaly výpisy od r. 1456 jdoucí. Stávalo se druhdy, že na posledních listech kvaternů půhonných úředníci zapisovali některé důležitější záznamy, »memoriae« nebo »památky« řečené, zatímže to zápisky, o nichž na nejbližších soudech nebo sněmích dále se mělo jednati a jež tudy v paměti úředníkům desk měly ostati. Když pak se r. 1455 zakládal nový kvatern desk půhonných, tu uzavřeno odděliti tyto památky do zvláštního kvaternu a od té doby zapisovaly se do památných desk všechny důležitější zápisy a to tak hojně, že bylo téměř tolik kvaternů památných jako trhových. Mnozí měli prý za to, že »což se těmito památnými deskami zapíše, jest trvalejší, pevnější, jistější, nežli by se dskami ostatními zapsalo« (Viehrd). Zejména však zapisovaly se do těchto desk majestáty, sněmovní snesení, nálezy obecné a zvláštní a i paměti úředníků, tedy nejdůležitější prameny zemského práva, které druhdy ve XIV., snad i XIII. století do desk půhonných a pak i trhových se vpisovaly. Zapisování: to dále se čím dále tím hojněji a pravidelněji, tak že zápis do desk stával se též obvyklou formou utvrzování a vyhlásování takovýchto právních pramenů. V těchto dobách tudy d. zemské neměly toliko formu a povahu protokolů soudních (akt), kterými pověřovaly se processuální úkony a zabezpečovala se soukromá práva držitelů statků dědičných, nýbrž i veřejných knih registra-

turních, do kterých král i stavové ze sněmu i soudu dávali vepisovati neb registrovati normy právní jimi vydané, vysílající k deskám relátory neboli posly, aby na takovéto vklady do desk vedli dozor a je jejich jménem pověřovali. D. zemské stávaly se tím způsobem též soupisem královských, zemských a stavovských práv a svobod, obecně přístupným svodem důležitých pramenů zemského práva a tudý bezpečným základem všeho práva a řádu v zemi. Když r. 1467 následkem války krále Jiřího s Matiašem zastaveno jest opětně řádné působení soudu zemského, tu i d. zemské jsou zavřeny a teprve r. 1473 stalo se na sněmu Benešovském snesení, aby u desk zemských každému se dály potřebnosti. Od té doby a tudý i nějaký čas po r. 1485, kdy zase práva šla, postupování a zapisování statků dále se před úřadem desk zemských a kromě toho prováděly se zápisy do desk na relaci královskou nebo sněmovní. Po uzavření míru Olomúckého roku 1479 žádali páni, kteří se posud přidrželi strany Matiašovy, aby se stalo řádné opatření s deskami zemskými, s tímto prý »klotenem zemským, takměť jedním z nejvyšších a nejpilnějších, ježto se všech dotýče, chudého i bohatého«. Stěžovali sobě, že »dsky zemské neslušně a velmi lehce se chovají, úředníci větší i menší malou pilnost i péči o ně mají, je s jednoho místa na druhé a na třetí přenášejí a tak s nimi po »podružství chodí, ježto by skrze takové zanedbání vši zemi mohla veliká škoda i hanba dojíti. Někteří úředníci desk v těch válkách i úřad musili opustiti a tak sedláci prý svých práv pilněji chovají, než svobodní stavové. Žádali proto, aby d. bezpečně byly chovány vedle starého práva na hradě Pražském, kdež písař zemský má s nimi bydlení své míti a jinde nic a aby »v městské moci« více nebyly. Kteréž by pak byly dokonány a napsány, ty ať se schovávají pod pečetmi a pod zámky nejvyšších úředníkův zemských v sakristě kostela Pražského, jako druhdy bývalo. Žádost tato byla mnohem důrazněji opakována následkem bouře pražské r. 1483, když stoupencům krále Vladislava delší čas přístup ke deskám byl vůbec zabráněn. Tu žádáno na Pražanech, aby d. ven z města na hrad vydali, avšak Pražané dlouho odírali tomu, dovozující. že v jejich městě »nejjistěji a nejpodobněji« d. se chovají. Pokud byly uchovávány v bytě místopísaře zemského a stály pod správou tohoto úředníka, jenž býval obírán ze stavu městského, byly skutečně v moci městské a oligarchické záměry šlechty po obmezení práv obyvatelstva nešlechtického narážely na nepřekonatelné překážky. Šlechta chtějíc přivésti k platnosti zásadu, že může práv svých přičiniti a ujíti, usilovala o to přivésti úředníky desk zemských do odvislosti k sobě, d. vůbec »v panskou moc« dostati a obmezení jejich veřejnost, tak aby jenom se svolením nejv. úředníkův dovoleno bylo stranám činiti sobě z nich výpisy a aby ani úředníci desk s obsahem desk sebe i jiné nescznamovali. Příhodná chvíle k provedení těchto záměrů na-

stala, když koncem února 1497 kr. Vladislav navštívil Prahu. Místopísař tehdejší, slavný Viktorin ze Všehrd, který byl šlechtě trnem v oku, poněvadž psal na díle o právech země České na základě desk, ujímaje se práv obyvatelstva nešlechtického, obžalován jest před králem, že všetečně změnil obvyklou druhdy formuli, »přiznal se před úředníky Pražskými« ve formu »přiznal se před pány úředníky desk zemských« a král propustil jej pro tuto všetečnost z úřadu. Tím snaha Všehrdova vymaniti desky z vlivu nejv. úředníkův zemských zmařena. Napotom větší d. zemské, pokud byly dopsány, převezeny jsou na hrad Pražský a tam dány jsou v opatrování nejv. úředníkům zemským, kdežto menší d. ostávaly síce v městě, avšak vrchní jich správu obdržel nejv. písař zemský, člen to stavu vladyckého. Na nejbližším na to sněmě v květnu 1497 stalo se pak snesení, aby »staré dsky nahofe zuostávaly na hradě Pražském a jestliže by jich kdo potřeboval, aby úředníci s ním nahoru šli a jemu je čtli, kdybykoli potřeboval« a dále, aby »úředníci menší, kteřížkoli dsky v moci mají, žádnému výpisuov z desk nevydávali bez povolení krále JMti nebo soudu zemského nebo pánuov úředníkuov větších« a také aby se v deskách bez povolení těchto úředníků »nevertovati«. Tím šlechta dosáhla, po čem toužila; ona dostavši d. ve svou moc, mohla nyní veřejnost jich dle vůle své obmezovati a obsah zápisův v nich měniti. Proti tomu marně Všehrd ve svém díle horlil, dokazuje, že od starodávna byly a dle práva také mají »dsky země České každému býti svobodné, pánu, vládce, měšťaninu, dědinníku, manu i sedláku« a že každému mají výpisy z nich vydávati se beze všech odporův, a třebas by někdo i všechny d. sobě přepsati chtěl, tudý arci i úředníkům desk má se dovoliti s obsahem jich se seznamovati. Zřízení zemské z r. 1500 potvrdilo všechna snesení sněmovní z posledních let, kterými veřejnost desk se obmezovala a následkem kterých d. měly se státi zápisníkem vyšších dvou stavův s pozbytím povahy zemských knih obecných. Kdežto druhdy bylo právem zemským to, co bylo zapsáno v deskách, nyní mělo platiti nové právo vyššími stavy ve formu zřízení zemského uvedené a ze zápisův deskových měly podržeti pouze ty platnost, které tomuto novému právu neodporovaly. V tom teprve v následujících letech na prospěch moci královské a stavu městského nějaká náprava byla zjednána (viz Čechy, 460). Brzo pak po r. 1500 úřad desk zemských nalézaje se pod správou nejv. písaře zemského přesídlil se do králova dvora u Prašné brány na Starém městě, jež král opustil, a počátkem prosince r. 1512 přeložen jest na hrad Pražský, tehdy právě dostavený. V úřadě desk zemských v samostatných místnostech ubytovaném chovaly se nyní větší i menší d. pohromadě, větší d. jsou arci zvláště uschovávány a toliko v čas soudu zemského otvírány.

Za krále Vladislava, právě když byl místopísařem Viktorin ze Všehrd, stalo se též na

sněmu obecním 13. bř. 1495 k návrhu kraje Hradeckého důležité usnesení, že všechny vklady ve desky zemské, v trhové nebo zápisné, památné i pŕhonné, mají býti toliko česky psány a jenom majestáty a jiné listy, kdyby byly latinsky nebo německy sepsány, že mají v jazyku původního sepsání do desk se vkládati. Přicházeli už od doby kr. Václava IV. stále hojněji český jazyk v deskách k platnosti, nyní měl v nich obdržeti výhradně panství. Všehrd v knihách devaterých odůvodňoval proměnu tu tím, abychom prý »jazyk svůj, poněvadž jsme Čechové, i třeli i rozšifovali, nebo jsou toho i jiní národové pilní, a německy se učíce, abychom česky i psali i mluvili, a v obyčejích dobrých a českých trvajíce, abychom se v horší neměnili«. V témže spise pak pronesl se o významu a bezpečnosti desk zemských v tato slova: »Listové se potracují a mol a oheň i zloděj jim uskoditi může, ale deskám starost neškodí a molův a ohně neznají, na vodu, na železo, na zemi žádné péče nemají, zlodějům se smějí, věrná stráž všech věcí do nich zapsaných i vložených bezpečně sobě svěřeného chová nejen nám toliko a dětem našim, ale jich dětem i těm, kdož se narodí z nich«. Bohužel slova tato nebyla prorocká! Ona ukazují toliko, s jakou nezlomnou důvěrou pohlíženo k tomuto skladišti veřejných i soukromých práv v Čechách a která ani za možné nebylo pokládáno, aby tento základ všeho právního života v zemi mohl vzíti zkázu. Tím hroznější musil býti dojem, který způsobil pád starostlavného tohoto ústavu, když z. června 1541 stravný požár, který uchvátil větší část Malé strany, Hradčan i hradu Pražského, zničil též d. zemské. Dle zprávy kronistů při ohni tom na hradě »shofela veliká světnice soudná, shofely oboje dvěfe do sklepů ke deskám i také pokojové, kteří byli nad sklepem, v kterých byly desky zemské. A to když hofelo, domnívali se mnozi, žeby nějaké jiskry odtud do sklepů k zemským deskám vletěly a zapálily; odkudkoli tam se oheň dostal, desky zemské shofely a také některé summy peněz, při těch deskách složené, porušené byly«. Jediný kvatern pŕhonný červený od r. 1539 psaný náhodou zachoval se, zůstav při starostovi komornicím. Dle četných zpráv, jež se nám o starých deskách zachovaly, shofelo takto nejméně 12 desk pŕhonných, 51 kvaternů desk trhových, 13 větších zápisných, 15 menších zápisných, 7 kvaternů desk památných a celá řada příručních register soudních (kvaternův obeslání, knih žalobních, ubrmanských, kvaternů škodních, kv. relací, register svědomí, desk komornicích, knih úročních, kv. listů poselacích atd.), tedy daleko přes sto kvaternů deskových, ve kterých dle výpočtů vydavatele pozůstatků desk těchto shofelých Josefa Emlera nalézalo se nejméně 66.000 zápisů, když mírně se počítá. Ztráta tato byla a jest arci nenahraditelná; avšak přece asi dvacátý díl toho, co bylo zapísáno ve shofelých deskách, zachoval se nám v přepisech anebo ve výpisech ze starých desk a jsou to na štěstí celkem důležitější zápisy,

jejichž znění v celosti neb u výtahu známe a jež oprávnili Palackého k výroku, že duch starých desk přece na naše časy se zachoval, třeba jejich tělo bylo zhynulo. (J. Emler vydal z pozůstatků těch ve dvou dílech zbytky desk pŕhonných a části desk trhových do r. 1500; pozůstatky ostatních desk, zejména památných a zápisných k tisku dávno jsou připraveny. Týž pojednal v aktech učené společnosti r. 1867 též o názvech a obsahu kvaternů shofelých desk, jakož i o pramenech, které obsahují pozůstatky starých desk.) Na nejbližším sněmě, který se sešel 5. pros. 1541, projevil Ferdinand I. lítost nad tím, že d. shofely »ke škodě králi stavům i všem obyvatelům« a vyzval stavy, aby hned k vyzdvížení nových desk přistoupili, by chudý jako bohatý k spravedlnosti své přicházeti a právo průchod svůj tak, jak i prve, míti mohlo. I stalo se usnesení o »nařízení pohofelých desk zemských« na též sněmě takové, aby každý držitel statku na předchůdci svém vyžádal sobě ústní prohlášení při deskách a na tom základě nový vklad do desk si pořídil anebo aby předložil listinu, kterou mohl prokázati právo vlastnické nebo jiné věcné k statku deskovému. Pakli by ten, jenž mu statek prodal anebo jakkoli jinak ve staré desky kladl, po napomenutí, aby mu ve desky kladl, tak neučinil, měl ho obeslati před úředníky desk zemských a kdyby nestál a ve desky nekladl, měl na něho sánné právo si vymoci. Jako tato tak i jiná ustanovení řádu deskového z r. 1541 nedávají pochybovati o tom, že kladení do desk věcných práv k dědičným statkům považovalo se v ten čas, jako už před tím, za obligatorní. I založeny jsou nové kvaterny trhové, zápisné a památné, aby se do nich staré zápisy, pokud kde jaké po ruce byly, opět vkládaly a aby napotom kvaterny ty po starém způsobu se dále vedly. Poněvadž mnozi z předěšlých držitelů, od nichž práva ke statkům byla nabyta, nebyli více na živu a držitelé nemohli se jinými průkazy vykázati, založeny jsou pro ně zvláštní »registra communitatis, kde sobě sami kladou«, do nichž mohli tedy taci držitelé sami sobě klásti. Vklady jejich jsou pak po tři léta a 18 neděl (viz Dědinná léta) veřejně na soudě zemském vyhlašovány a když nikdo neodporoval, jsou vepisovány do druhých desk communitatis. Rovněž bylo psáno dále do zachovaného kvaternu desk pŕhonných od r. 1539 a založena nové ostatní registra, která písaři menších desk k potřebám sněmu i soudu zemského i úřadu desk vedli. Mezi nimi zvláštní důležitosti nabyla kvaterny artikulu sněmovních a relací ze sněmu, které staly se později součástí státního archivu českého neboli tak zvaného menšího archivu stavovského, k němuž ovšem i jiné knihy a listiny stavovské při deskách ukládané se počítaly. Úřad deskový podržoval po r. 1541 povahu i soudního dvoru i kanceláře sněmu a soudu zemského, jakož i archivu státního; kvaterny sněmovní zejména byly registraturními knihami sněmu zemského, do nichž akta sněmovní

i na dále za přítomnosti relátorů královských a sněmovních se kladla, tvrdila a vyhlašovala. Z ostatních knih soudních kvaterny listů poselacích soudů zemského a kvaterny obelání měly povahu rovněž register tohoto soudu; kdežto kvat. listů přiznání, kvat. relací od soudu komorního, purkrabského a jiných soudů, registra škodní, registra platů komorních, kvat. rozepří na suplikaci poddaných, od roku 1548 též registra starostova, do kterých processuální úkony, zvláště úmluvy a ostatní stupně exekučního řízení se zapisovaly, podržovaly povahu úředních akt a pokud strany celé listiny do nich dávaly si přepisovati, též úředních kopií. Přehled v rozmanitých těchto knihách udržoval se pak pomocí rejstříků dosti pečlivě vedených. V nařízení o vyzdvižení desk povoleno bylo také stranám, že mohou staré nálezy, jež se jich týkají, do desk sobě opět vkládati; rovněž ovšem nové nálezy na soudech zemských větším i menším vynášené zapisovaly se do desk trhových, zápisných i památných, jak se kam nejlépe hodily; avšak klásti opět do desk staré nálezy cizí a obecné bylo stranám zakázáno, neboť soudcové zemští bez ohledu na staré nálezy mají prý každému »spravedlivé rozsudky činiti podle jednoho každého průvodu práva a zřízení zemského«. Rovněž nechtěl Ferdinand I. svoliti k tomu, aby staré majestáty královské, leč pokud se týkaly statků královských a zápisných, a stará snesená sněmovní novým vkladem do desk opětnou sankci obdržely Stavové na sněmích r. 1543 a 1545 důrazně žádali, aby privilegia zemská, sněmy i jiné zemské potřeby, kteréž předešle v deskách byly, zase do desk zemských povolil vložit; avšak nedomohli se na něm ničeho jiného, nežli že toliko některá sněmovní snesení z doby Jagellonské jsou do desk zapsána a že zvolena byla komise, které uloženo zregistrovati pro desky zemské listiny a svobody zemské, které se chovaly na Karlštejně, aby nebylo potřebí po každé po originály na Karlštejně posílati. Po přemožení odporu stavovského r. 1547 použil Ferdinand I. tohoto přepisování privilegií zemských k důkladnému přehlednutí jich, takže do dvou kopií privilegií, jež koncem roku 1547 byly dopsány, přišly pouze ty majestáty, které nestály v cestě záměrům Ferdinandovým po změně ústavy zemské. Z kopií těch jeden byl uložen ve dvorské kanceláři a druhý u desk zemských, aby tam společně se zřízeními zemskými každému byl přístup. Teprve v novém zřízení zemském z r. 1549 (čl. X., 16) bylo opět povoleno, že každý může před soudy ukazovati i cizí nálezy k své při, jakž bývalo za starodávna, a tak nálezy nové vnesené a do desk zapsané obdržely opět moc praejudikátů. Staré nálezy však cizí a obecné, mnohá privilegia a snesená sněmovní z dřívějších dob nebyly nikdy více do desk vloženy a tedy pozbývaly platnosti. Takovým způsobem shoření desk zemských mělo za následek též závažné změny v právu a ústavě, jež nejlépe objasňují těsný svazek,

v jakém ústav tento k ústavnímu právu země se nalézal.

Od času tohoto znovuzřízení desk až do doby Josefské nebylo na zevnějších formách deskového zřízení celkem mnoho měněno. Na sněm r. 1543 stala se některá opatření, aby d. budoucně před požárem nebo jinou zkázou byly uchráněny. Sklep, ve kterém se chovati měly, hleděno co nejdůkladněji upravití a kromě toho nařizeno, aby se psaly dvakrát, tak aby jeden jejich přepis na Karlštejně mohl býti chován a to proto, jestli by jaký pád opět jednou na desky přišel, aby mohly druhé býti před rukama. Tím způsobem bylo také prvních 26 kvaternů trhových desk do tak zv. pergamenových karlsšteinských kvaternů přepsáno; avšak brzo bylo od přepisování toho pro nákladnost práce upuštěno. R. 1554 úřad desk zemských odstěhoval se do Plzně a r. 1583 a 1613 do Tábora pro morové povětrí v Praze panující a po ten čas vedly se tam zvláštní kvaterny »morové«. Po bitvě bělohorské nařídil Ferdinand II. 20. září 1623, aby všechny vklady a zápisy deskové za Bedřicha Falckého učiněné byly z desk vymazány. Za tím též účelem založeny jsou kvaterny pro napravení desk a kvaterny pro cizozemce, aby sobě do nich konfiskované a jim postoupené statky mohli zapisovati. Další převraty a změny, kteréž způsobeny byly obnovením zřízením zemským z r. 1627 v právu zemském, dotkuly se arci i desk zemských. Úřad desk zemských stal se úřadem královským a d. pozbyly dřívější povahy stavovské, což se jevílo zejména v tom, že zápisy zákonův a nařízení děly se toliko na relaci královskou, nikoli stavovskou (J 8) a že následkem toho kvaterny relací ze sněmu přestaly se psáti. Od té doby vklady do desk mohly se činiti netoliko českým, nýbrž i německým jazykem (C 2 a J 6); některé kvaterny, na př. sněmovní, podle jazyka jsou odděleně vedeny; způsobilost k deskám byla vyhrazena jenom katolíkům a sice netoliko osobám dvou vyšších stavů, svobodníkům a měšťanům i obcem privilegovaných měst (m. Pražských, Kutné Hory, Plzně a Budějovic), nýbrž se svolením krále i korporacím církevním a světským duchovním. Zavedení písemného řízení na soudě zemském, větším i menším, na místě řízení ústního mělo za následek, že do protokolů soudních nepšlo se více celé líčení pře, nýbrž zaznamenávaly se toliko stručně spisy a průvody od stran vedené. Na místě půhonných desk psaly se kvaterny žalob a obelání k soudům a bývalé nálezy soudní, obecné i zvláštní, musily ustoupiti výpovědím a vyměřením soudů. Vklady do desk a výnosy z nich daly se od té doby namnoze už na základě listin, které se do desk slovně přepisovaly, toliko žádalo se stále ještě osobní přiznání před úřadem desk. Následkem toho postupem času, zejména během XVIII. stol., d. trhové a zápisné nabývaly povahy úředních kopií listin neboli, jak se později říkalo, knih instrumentních; k záznamům úředním o prohlášení před soudem, kteréžto záznamy

byly náležitostí právního jednání, jímž nabývala a pozbývala se práva ke statkům, přistupovalo intabulování listin, jež zvláštní registrátoři obstarávali. Při tom uznávalo se i nadále (J 9), »že co tak s přiznáním před úředníky menšími ve dsky zemské vloženo a zapísáno bude, to tak bez všelikého odporu a ouskoku zůstávati má, poněvadž desk zemských žádný přesvědčiti nemůže« a »kdo by se o to pokusil a svědky proti dskám chtěl vésti, že dvě neděle ve věži má seděti«. Deklaratorie z r. 1640 (čl. Ee 5—17) mnohem pak určitějšími slovy zásadu povinného vkládání věcných práv do desk zemských a souvisící s tím zásadu veřejnosti a spolehlivosti desk, jakož i zásadu přednosti vkladů v nich dle časové posloupnosti vyslovily, poskytující deskovému držitel i věřiteli mnohé výsady před »pokoutným« držitelem a věřitelem. Ustanovují, že »jakož to od starodávna bylo, též budoucně statkové pozemství nejináče, nežli dskami zemskými zavozování, dávání a směňování býti mohou, takže kdyžby někdo druhému statek svůj pozemský zastaviti aneb zapísati chtěl, tehdy toho jináč než dskami zemskými učiniti nemá a nemůže« a že také »tím způsobem žádně právo jmění a držení ani jaké převedení panství na někoho na statku pozemském místa nebo platnosti míti nemá nikterakž, lečby to dskami pojištěné a upevněné bylo«. Při listech zástavních, jež do desk mohly býti vloženy i bez přítomnosti věřitelovy, žádalo se výslovně pojmenování zástavy a doložka, že věřitel může list dáti intabulovati. Podobně uznávala se povinnost klásti do desk kšafty, listy věnné a smlouvy svaatební, tyto zejména když šlo o pojištění dluhu na statcích a dědicům rovněž uloženo oznámiti u desk ujetí zděděných statků. Nabyvatel statku vůbec nepřijímal dluhův, které nebyly v deskách zapísány a aby se udržela evidence hypotekárních dluhů, nařizovalo se, že zástavy mají se per juxtam v kvartnosti zaznamenávat na tom místě v kvaternu trhovém, kde je statek vložen. Ferdinand III. kromě toho úředníky desk zemských povýšil na rady královské, chtěje tomu, aby »vzácnost desk v svém náležitém způsobu zachována, rozmnožena a na potomky přenešena býti mohla, poněvadž královské dsky zemské každého času jak od předků jeho tak i stavův v veliké vážnosti a jako za největší království tohoto klenot držány bývaly«. Kromě toho v instrukci deskové ze dne 21. listop. 1652 vyměřil jednotlivým úředníkům desk jejich povinnosti, ustanoviv, že ingrossátor větších desk má do památných desk zapisovati majestáty, privileje, svobody, resoluce, missivy, inhibice, relace, konsensy, testamenty a jiné listiny, které z dvorské kanceláře české nebo z kanceláře místodržitelské úřadu desk dodány budou a zase ingrossátor menších desk že má přepisovati do zvláštních kvaternův propisice a snesení sněmovní, plné moci, dílčí cedule, relace soudou komorního a purkrabského. Skutečně v této době celá řada nových kvaternův začala se psáti, tak r. 1622 kvatern relací

r. 1628 kv. krídy, r. 1639 kv. vyměření rad a úředníků menších desk, r. 1644 kv. dědičných přísah a nobilitac, roku 1645 kv. rozdílných výpovědí mezi věřiteli, r. 1646 kv. moratorii a oblatio-num bonorum, r. 1647 kv. novell, deklaratorii a reskriptů, r. 1655 kv. ceduli dílčích a odhadů. V ten čas také d. trhové rozděleny jsou na kv. vkladův a odevzdání statků, na kv. kšaftův a poručenství, na kv. smluv svaatebních a zápisů věnných, na kv. addirování neboli ujítí (nastupování) statků zděděných, a na kv. majestátův a konsensův královských. V čas opanování Prahy Sasy r. 1632 a Svědy r. 1648 vedly se zvláštní kvaterny deskové v Budějovicích. Švédský generál Königsmark zmocniv se hradu Pražského, chtěl d. zemské do Švédska odvézti; avšak na prosbu kanovníka Kryštofa Reinholda upustil od toho. Odvezl s sebou toliko některé knihy a listiny, které později vláda švédská k naléhání vyslance Antonína Jana hraběte Nostice zase navrátila. Císař Karel VI. v deskové instrukci ze dne 18. března 1712 uložil nejvyšším úředníkům, aby pilně k deskám dohlíželi, a kromě toho nařídil místopisáři desk zemských, aby vždy první řádku každého zápisu vlastní rukou napsal, by do desk nic proti jeho vědomí se nekladlo. Kromě toho instrukcí zavedeny jsou zvláštní kvaterni conditionum neboli prozatímních praenotací dluhů na statcích a nařizeno, aby se dlužní zápisy v deskách více nemězovaly, nýbrž per juxtam poznamenávalo, že kvitancemi výmaz jich byl povolen. Následkem toho od roku 1747 vedly se zvláštní kvaterny kvitování, a když císařovna Marie Terezie reskriptem ze dne 19. března 1755 povolila, aby i věřitelům, kteří nemají způsobilosti k deskám a jsou poddanými jejími, dlužní jich pohledávky dskami se pojištovaly, a když napotom rozhodnutí své vyložila v ten rozum, že se vztahuje »na lutherány, kalvinisty, starověrce, schismatiky i na židy, avšak že pro židy mají býti zvláštní kvaterny založeny«, tu začaly se od téhož r. 1755 zvláštní kvaterny pro židy psáti.

Ústav desk zemských po všechny časy přispíval k povznesení hypotekárního úvěru, a okolnost tato měla za následek, že během XVIII. stol. ve mnohých ostatních zemích rodu Habsburského d. zemské podle vzoru českých desk zemských se zaváděly. Tak r. 1730 ve Stýrsku, 1746 v Korutansku, 1747 v Krajině, 1754 v Rakousích nad Enží, 1758 v Rakousích pod Enží, 1769 v Gorici, 1772 v Terstu a Pfimofí, 1780 v Haliči a 1790 v Bukovině a sice tak, že do některých z těchto zemí posláni jsou úředníci českých desk, aby ústav deskový tam po způsobu českém zavedli. V patentech, kterými se to dělo, výmluvnými slovy líčí se, kterak deskami českými byl upevněn obecný úvěr a veřejná důvěra obyvatelstva v trvalost poměrův majetkových. V Doiních Rakousích již před tím vedly se při soudě zemského maršálka pa-

nihy zemské, do kterých se zapisovaly úpisem osobami stavovskými v majetku statků jich pojištěných, a počátkem toho začal se vésti při témže soudě hlavní index neboli hlavní kniha (*Hauptschuldenbuch*), aby se zjednal dluhů na statcích pojištěných. Zařídil se dobře se osvědčovalo, když maršálské bylo zavedením knih instrumentních a císaře Josefa II. pomýšlelo se pak na desky české takovouto hlavní knihou rakouského doplniti. V ten čas český i v jiném ohledu doznal značné proměny. Když byly vydány řády a exekuční r. 1781, odpadla potřeba starých kvaternů deskových, a dvorským dekretem ze dne 7. ledna 1782 bylo gubernium, že při novém upravení v Čechách úřad desk má se zaříditi rakouských desk, tudy že mu nemá slušeti vykonávání soudní moci ani exekuce soudní, nýbrž že úřad ten má se obmezovati na vedení deskových, na intabulace, extabulace a vyextraktů z knih na základě písemného řízení šlechtického soudu zemského. Iž pak, jak se v dekretu tom pravilo, desky jsou též veřejným archivem země, do nich zapisují se všechny listiny a spisy, týkající věcí veřejných a ústavy zemské, jest gubernium, aby podalo návrhy, při reorganizaci na základě dvorského dekretu ze dne 14. dubna 1783 provedené zrušen jest úřad desk zemských, pokud byl samostatným soudním, soudní jeho působnost kázána jest novému zemskému soudu, desky zemské jsou podřízeny jako registrace Správu desk, kteréž t. r. z hradu a jsou přeneseny, obstarával od r. 1783 registrátor desk zemských s toliko. Brzo na to 28. srpna 1784 sdělena byla ústřednímu senátu při nejvyšším justičním úřadě v Praze, aby v Čechách a na Moravě desky byly hlavní a dlužní knihy, jaké při rakouských trvají, a nejvyšším úřadem dvorským dekretem ze dne 14. února 1785 českému soudu spis registrátora rakouských desk na základě zřízení dolnorakouských s vyzváním, aby soudě sestavena byla kommisie, do které povoláni byli též zástupcové gubernia,

známost zemského práva českého, osnovu »zřízení desk českomoravských podle vzoru dolnorakouského«. Osnova ta předložena je císaři 10. září 1789, který jí 15. pros. t. r. schválil s tím doložením, aby zřídily se v Čechách a na Moravě kommisie z místopředsedův a radů zemského soudu, které by dle této osnovy desky zařídily, avšak aby byl vydán zvláštní patent o deskách a aby »stávající archiv říšský« byl i na dále zachován a veden. Umrtím císaře Josefa II. protáhlo se provedení této záležitosti. Dvorským dekretem ze dne 23. dubna 1791 nařídil nástupce jeho císař Leopold II. nové prozkoumání Běšínovy osnovy zákonodárnou kommisí při soudě apelačním zřízenou a svob. p. Běšín, který se v dubnu 1791 stal nejvyšším soudcem zemským patrně za tím účelem, aby provedl reformu deskového zřízení, účastnil se také horlivě prací této zákonodárné kommisie zemské. Osnova jeho byla též sesíleným výborem zemským 19. listopadu 1792 předložena stavům českým se všemi přílohami, jež se týkaly »zlepšení řízení deskového«, jakož i s dějinami desk zemských, které Běšín sepsal. Stavové soudce z nejvyššího vyzvání aby vyslovili mínění o osnově zákonodárné, požádali jej jakož i sekretáře zemského soudu Procházkou, aby jim v soukromých poradách podal vysvětlení o zamýšlené reformě a v sezeních sněmovních dne 21. a 28. ledna 1793 odbývaných vyslovili souhlas s osnovou »o zařízení českých a moravských desk podle vzoru rakouského«, procházejíce jeden §. po druhém, a zejména souhlasili úplně se zavedením hlavní knihy. Toliko ve dvou věcech pronesli odchýlné mínění. Navrhovali, aby v hlavní knize a v extraktech neuváděla se cena hypotéky a aby »instrumenta quoad mobilia« i nadále zapisovala se do knih instrumentních. Konečně snesli se svob. p. Běšínovi, který jednotlivá ustanovení i ve sněmu vykládal, vysloviti díky za práci jim prokázanou. Na základě těchto porad dokončil Běšín roku 1793 osnovu patentu o deskách zemských v Čechách a na Moravě, která k návrhu nejvyššího justičního úřadu císařem Františkem 22. dubna 1794 jakožto společný zákon pro Čechy a Moravu byla schválena a vyhlášena. Dle tohoto zákona, doplněného deskovou instrukcí ze dne 5. července 1796, pro každý deskový statek, jenž byl v katastru jako

ského (= st) a sice menšího na rozdíl od většího archivu Svatováclavského (viz Archiv, 693). Napotom všechny listiny, na jejichžto základě vklady do hlavní knihy se daly, přepisovaly se do jediných toliko kvaternů neboli knih instrumentních v chronologickém pořádku a to netoliko smlouvy, kšafy atd., nýbrž i rozsudky soudní, pokud se týkaly deskových statků. Zapisovatelé do těchto knih instrumentních listiny, jež se týkaly movitostí, nebylo povoleno. D. zemské nabyly tím převahou rázu knih pozemkových a hypotekárních, kterou arci i druhdy měly; stará stezejní zásada našich desk, že toliko zápisem do desk, nyní zápisem do hlavní knihy, možno nabytí věcných práv k statkům, došla při tom opětnoho uznání; nicméně i význam veřejnoprávní desk, ač ustoupil do pozadí, přece potrvál až do nedávné doby. V § 42. řádu deskového z r. 1794 bylo totiž ustanoveno, že v Čechách i na Moravě má se archiv tím způsobem oddělit od desk, aby v království Českém úředníci desk kvaterny, které tvoří součást archivu královského, i nadále vedli; avšak že zapisování listin do těchto kvaternů má se díti toliko s výslovným přivolením gubernia, kterému také náleží dávatí svolení k vydávání výpisů z nich. Na Moravě dle téhož § 42. měl archiv býti odevzdán stavům, a jim náleželo rozhodovati o zápisech a výpisech z něho. Stavové čeští však vymohli sobě záhy na to totéž právo, jaké stavům moravským bylo povoleno. Dvorským dekretem ze dne 20. června 1795 bylo jim přiznáno, že mají dávatí svolení k vyhotovování výpisů ze stavovského archivu při deskách chovaného a k zapisování listin do něho, a dalším dekretem ze dne 10. čce t. r. prohlášeno, že zemský archiv, jenž byl od desk oddělen, má se stavům království Českého přenechatí, pročž že má každý obracetí se přímo na české stavy a nikoli více na král. zemské gubernium, kdykoli jde o listiny tohoto archivu. Zapisovaly se pak až do r. 1847 do kvaternů stavovských korunovační přísahy, snesení sněmovní, reversy na povolené berně, diplomy šlechtické, udělování inkolátu, přiznávací listy k zemi, dědičné přísahy infulovaných opatů, dvorské dekrety o propůjčování dědičných i jiných úřadů zemských, o jmenování biskupů a praelátů, též kšafy osob stavovských, jež nedržely statky deskové atd. V novější době (dekretem ze dne 19. ún. 1868) kvaterny menšího stavovského archivu byly odevzdány do archivu zemského nově zřizového; avšak důležité listiny státní, jež v první řadě náležely do archivu stavovského, na př. pragmatická sankce, míry, erbovní listy atd. ponechány jsou beze vsí příčiny v úřadě desk zemských, a kromě toho v tomto úřadě chovají se mezi staršími instrumentními knihami mnohé kvaterny, o kterých není pochybnosti, že náležejí ke kvaternům stavovského archivu. Okolnost ta spravedlňuje přání, aby všechny starší d. zemské byly přeneseny do archivu zemského a tam spojeny v jedno s deskami menšího archivu stavovského tak, aby vědeckému badání staly se přístupnějšími. Předpokládalo by to arci,

aby archiváři zemskému bylo se strany státu uděleno právo archivní. Odkazující ohledně dalšího vývoje desk zemských k čl. Knihy pozemkové, chceme zde ještě dopřátí místa seznamu kvaternů desk českých z l. 1541—1794, jak je sestavil dr. Josef Teige a nám laskavě k uveřejnění zapůjčil.

Jsou to: A) Desky větší.

I. Kvaterny trhové: Pro obnovení zápisů z výpisův založený kv. černý 1542—44 (v. 2.); z výpisův pod pečeti červený I. 1542 až 1543 (v. 3); červený II. 1544—1606 (v. 6); kde sobě sami kladou communitatis 1542—52 (v. 250), červený 1554 (v. 252), načež po prošlých létech zemských vepsány v dsky communitatis druhé 1550—1613 (v. 251). Pravidelnou řadu tvoří kv.: černý 1541 (v. 1), červený 1542 (v. 4), červený 1543 (v. 5), černý 1544 (v. 7), bílý 1546 (v. 8), brunátný 1549 (v. 9), žlutý 1551 (v. 10), modrý 1553 (v. 11), černý v moru založený 1554 (v. 253). Ilový 1555 (v. 12), zelený 1557 (v. 13), bílý 1561 (v. 14), žlutý 1564 (v. 15), červený 1567 (v. 16), bílý 1570 (v. 17), modrý 1573 (v. 18), hřebíčkový 1576 (v. 19), tělný 1578 (v. 20), blančkový 1580 (v. 21), šerý 1583 (v. 22), zelený 1585 (v. 23), černý kropený 1587 (v. 24), sivý 1589 (v. 25), fialový 1591 (v. 26), rudý 1593 (v. 27), rozinový 1595 (v. 127), plavý 1597 (v. 128), popelatý 1599 (v. 129), růžový 1600 (v. 130), šedivý 1602 (v. 131), zlatý 1603 (v. 132), nebeské barvy 1606 (133), stříbrný (v. 134), lazurový 1610 (v. 135), stříbrný druhý 1612 (v. 136), červený 1614 (v. 137), papouškový 1616 (v. 138), karafiátový 1617 (v. 139), višňový 1620 (v. 140), žlutý nový 1622 (v. 141); současně kropený pro cizince 1622 a proměnné barvy pro cizince 1626—28 (153 a 154), zelený nový napravení desk 1623 (v. 254), měděný 1624 (v. 142), zlatý druhý 1628 (v. 143), zl. třetí 1630 (v. 144), bílý v městě Budějovicích českých 1632 založený (v. 255), zelený 1635 (v. 145), tělný druhý 1637 (v. 146), těl. třetí 1640 (v. 147), citronový 1643 (v. 148), citr. druhý 1645 (v. 149), bílý druhý v Budějovicích založený 1649 (v. 256), zlatý černý v čas švédské moci 1649 (v. 257), pomerančový 1650 (v. 150), stříbrný třetí 1651—52 (v. 151). Na to obsah rozdělen do těchto oddílů: a) trhových vkladů a odevzdání statků od l. 1650—1794 v kv. č. (v. 551, 152, 466—77, 549, 550), b) kšaftův a poručenství z let 1653—1795 (v. 261—279, 258, 260, 357—378, 455—65; st. 41); c) smluv svatebních a zápisův věnních od 1658 až 1794 (v. 381—388); d) addirování (hlášení se k dědictví) z l. 1651—1794 (v. 478—89); e) majestátů 1652—1794 (v. 552 až 569); f) konsensů královských ku trhům: kv. trh. fialový druhý 1652—92 (st. 34).

II. D. zápisné větší: a) Shofelé zápisy obnoveny v kv. červeném výpisův 1542 až 1551 (v. 84) a běžně pokračují: Ilový 1541 (v. 83), červený 1545, zelený 1551 (v. 86), bílý 1558 (v. 87), černý 1566 (v. 88), popelatý 1576

(v. 89), žlutý 1581 (v. 90), brunátný 1590 (v. 91), rozinový 1597 (v. 92), fialový 1602 (v. 93), zlatý 1608 (v. 94), stříbrný 1613 (v. 95), hřebíčkový nový 1622 (v. 96), hf. druhý 1634 (v. 97), fialový 1650 (v. 98) atd. až do r. 1794 (v. č. 99—111, m. 241, v. 205—34, 329—55, 428—54, 522—548, 617); b) pro nemající na dědinách pozemních zřízen kv. tulipánový nový r. 1675 (m. 240); c) pro židy r. 1755 (m. 618) a druhý r. 1789 (v. 619); d) kvaterny kvitování šedivý první až šestý 1747—56 (v. 807—12), žlutý první až šestý z r. 1758—71 (v. 813—18), zelený první až šestý 1771—80 (v. 819—24), modrý první až šestý 1781—1788 (v. 826—31), červený první až šestý 1789—94 (v. 777, 785—86, 778, 779).

B) Desky menší, též stavovské.

III. D. zápisné menší. Obnovení shořelých v kv. červeném výpisův 1542—57 (v. 249), pokračování řady tvoří: lvoový (plavý) 1541 (m. 226), červený 1544 (m. 227), zelený 1547 (m. 228), plavý 1551 (m. 229), žlutý 1554 (m. 230), bílý 1557 (m. 231), popelatý 1560 (m. 232), černý 1566 (m. 233), hřebíčkový 1572 (234), tělný 1580 (m. 225), rudý 1592 (m. 236), stříbrný 1609 (m. 237), pomerančový nový 1622—1780 (m. 238), zápisův dlužních a hypotek per modum contractus zdělaných rozinový 1674 (m. 239).

IV. D. památné. Pro obnovení desk zřízeny: kv. červený 1542—44 (v. 42) a šerý výpisův 1544—95 (v. 45). Běžnou řadu tvoří kv.: černý 1541 (v. 41), červený 1543 (v. 43), červený 1544 (v. 44), černý 1545 (v. 45), žlutý 1547 (v. 47), bílý 1549 (v. 48), zelený 1550 (v. 49), brunátný 1552 (v. 50), tělný 1554 (v. 51), lvoový 1556 (v. 52), modrý 1557 (v. 53), žlutý 1559 (v. 54), bílý 1561 (v. 55), popelatý (v. 56), černý 1564 (v. 57), bílý 1566 (v. 58), hřebíčkový 1568 (v. 59), zelený 1570 (v. 60), červený 1573 (v. 61), rozinový 1575 (v. 62), plavý 1577 (v. 63), blankytný 1578 (v. 64), černý 1580 (v. 65), brunátný 1583 (v. 66), rudý 1584 (v. 67), červený 1586 (v. 68), pomerančový 1588 (v. 69), modrý 1589 (v. 166), lazurový 1590 (v. 167), fialový 1591 (v. 168), papouškový 1592 (v. 169), zlatý 1594 (v. 170), stříbrný 1596 (v. 171), sivý 1597 (v. 172), višňový 1598 (v. 173), bílý kropený 1600 (v. 174), karamátový 1600 (v. 175), zelený (třetí) 1601 (v. 176), železný 1602 (v. 177), růžový 1604 (v. 178), černý nový 1605 (v. 179), bílý nový 1606 (v. 180), žlutý nový 1607 (v. 181), červený nový 1608 (v. 182), lazurový druhý 1610 (v. 183), stříbrný druhý 1611 (v. 184), růžový druhý 1612 (v. 185), modrý nový 1613 (v. 186), nebeské barvy 1614 (v. 187), pomerančový 1615 (v. 188), hřebíčkový nový 1615 (v. 189), lvoový nový 1616 (v. 190), blankytný druhý 1617 (v. 191), papouškový 1618 (v. 192), mořské barvy 1620 (v. 193), rozinový druhý 1622 (v. 194), rudý druhý 1623 (v. 292), ořechový 1624 (v. 293), popelatý druhý a třetí 1627 a 1628 (v. 294—95), černý 1629 (v. 296), zlatý třetí 1630 (v. 297), zelený (čtvrtý) 1630 (v. 298), kropený druhý 1635 (v. 299), zelený pátý

1637 (v. 300), měděný první 1639 (v. 301), zelený zlatý 1641 (v. 302), liliový nový 1643 (v. 303), zelený cypřišový 1645 (304), zelený cypřišový druhý 1648 (v. 305), růžový 1650 (v. 306), ořechový dr. a třetí 1651, 1652 (v. 307—08), měděný dr. a třetí 1654, 1655 (v. 309 až 310), zelený šestý 1656 (v. 311), nebeské barvy druhý až šestý 1658—65 (v. 312—16), mořské barvy druhý až šestý 1667—74 (v. 317 až 318, 389—91), zelený cypřišový třetí až šestý 1676—80 (v. 392—95), růžový čtvrtý až šestý 1682—85 (v. 396—98), bílý liliový druhý až šestý 1687—94 (v. 399—403), zlatý čtvrtý až šestý 1695—98 (v. 404—06), měděný čtvrtý až šestý 1700—03 (v. 407—09), pomerančový třetí až šestý 1705—10 (v. 410—13), stříbrný třetí až šestý 1711—15 (v. 414, 490—92), modře zlatý první až šestý 1717—23 (v. 493—98), tělný druhý až šestý 1726—31 (v. 499—503), višňový druhý až šestý r. 1733—39 (v. 504—08), železný druhý až šestý 1740—50 (v. 584—89), žlutý červený druhý až šestý 1752—57 (v. 589 až 931), papouškový třetí až šestý 1759—66 (v. 594—97), granátový první až šestý 1768—77 (v. 598—603), lvoový třetí až šestý 1781—88 (v. 604—06, 684), tygrový první až šestý 1789 až 1795 (v. 686—90).

V. Kvaterny artykulů sněmovních.

a) česky psaných: červený 1541—82 (st. 1), bílý 1583—1602 (st. 2), zelený 1603—10 (st. 3), černý 1611—15 (st. 5), červený druhý a třetí 1627—59 (st. 6—7), modrý první až pátý 1660—1738 (st. 8—12). b) německy psaných: železná barvy první až šestý 1627 až 1732 (st. 13—18), zelený druhý 1736—1844 (st. 19—23).

VI. Kvaterny relací ze sněmu: červený 1541—49 (st. 42), bílý 1549—56 (st. 43), brunátný 1556—62 (st. 44), bílý 1562—75 (st. 45), fialový 1575—82 (st. 46), žlutý 1582 až 1589 (st. 47), zelený 1589—94 (st. 48), modrý 1594—99 (st. 49), tělný 1599—1600 (st. 50), zlatý 1603—06 (st. 51), stříbrný 1606 až 1610 (st. 52), černý 1611—15 (st. 53), zelený 1615—20 (st. 54).

VII. Kvaterny dědičných přísah, nobilitac a přijetí do stavu. a) složení dědičné přísahy (iuramentum fidelitatis): břeškovský první až šestý 1644—1719 (st. 55—60), šarlachový první 1720—83 (v. 680—83); b) nobilitace a erbů dání: nový kropený 1657 až 1731 (st. 38), druhý 1732—1767 (st. 39), třetí od r. 1769 (st. 40); ve spojení s dědičnou přísahou a přiznáním se k zemi až do r. 1868 (st. 61—63); c) přiznání se k zemi a k stavu: kv. trhový třetí fialový 1692—1730 (st. 35), čtvrtý 1730—1771 (st. 36), pátý 1772 až 1824 (st. 37); d) kv. průvodů na stavy, pro ty osoby, které od JMKské buď do stavu přijaty neb approbací stavů obdržely: nový rubínové barvy 1694—1747 (st. 31).

VIII. Desky půhonné: a) červené z roku 1539 (m. 1), bílé 1541 (m. 41), brunátné 1545 (m. 91), zlaté 1549 (m. 96), tělné 1551 (m. 85), černé 1552 (m. 21), hřebíčkové 1553 (m. 119), červené 1554 (m. 2), bílé druhé 1555 (m. 42), lvoové 1556 (m. 129), zlaté 1558 (m. 97), černé

1559 (m. 22), červené 1560 (m. 3), černé 1560 (m. 23), popelaté 1561^a (m. 125), lvové 1563 (m. 130), bílé třetí 1564 (m. 43), červené 1566 (m. 5), bílé čtvrté 1568 (m. 44), proměnlivé 1569 (m. 158), proměnlivé druhé 1570 (m. 124), modré 1572 (m. 108), bílé páté 1754 (m. 45), bílé šesté 1575 (m. 46), modré 1577 (m. 110), brunátné 1578 (m. 93), hřebíčkové 1580 (m. 120), popelaté 1581 (m. 126), pomerančové 1582 (m. 170), brunátné 1583 (m. 94), bílé sedmé 1584 (m. 47), černé 1595 (m. 25); b) d. pūhonných a obeslaných při: černý 1591 až 1598 (m. 24), černý druhý 1601—1616 (m. 26), č. třetí 1617—20 (m. 29); c) d. pūhonné pro židy: rozmanité barvy z r. 1644 (m. 159); d) důhony: kv. z r. 1589 (m. 73), lvový z r. 1600 (m. 131).

IX. Kvaterny obeslaní: a) obeslaní o vklady: zelený 1542 (m. 76); b) obeslaní ke dni úternímu 1541—1623 (m. 31, 118, 117, 133); c) červený 1541 (m. 9), červený 1554 (m. 10), zelený 1555 (m. 77), žlutý 1563 (m. 100), červený 1574 (m. 11), zelený 1577 (m. 78), hřebíčkový 1580 (m. 122), žlutý 1581 (m. 101), červený 1596 (m. 12), červený 1610 (m. 14), blankytný první až pátý 1623—1773 (v. 738—742); d) obeslaní rozličných knáležum a výpovědém JMstí: bílý 1541 (m. 63), zlatý 1589 (m. 89), černý 1562 (m. 32), kv. z r. 1608 (m. 79); obeslaní a žaloby k soudu zem. většimu: α) české: proměnné barvy první až čtvrtý 1628—1670 (m. 152—55); β) německé: popelaty první až pátý 1629—1757 (m. 212—15, v. 825); e) před úředníky menší: lvový 1542—43 (m. 132); f) obeslaní ke 4, 6 a 12 nedělím: bílý první až čtvrtý 1631—1732 (v. 743—46); g) obeslaní ke 4 a 12 nedělím: z r. 1596—1821 (m. 34, 146, 173, 174, v. 242—48); h) obeslaní k 6 nedělím: fialový 1650 (m. 189), 191, 13, 127, 117, 175); ch) obeslaní ke 12 nedělím: červený 1609 (m. 146); i) obeslaní k 6 nedělím: fialový 1650 (m. 189); j) obeslaní k sirotčím dnům: blankytný 1595 (m. 172), pomerančový nový 1623 (m. 146); k) obeslaní k jistému dni: 1601—1660 (m. 116, 66, 33, 67, 134, 80, 81); l) obeslaní k přijímání peněz a vyčítání: bílý 1560 (m. 64); m) kv. rozepří na suplikaci podaných: žlutý 1591 (m. 224), žl. druhý 1602 (m. 225), kropenatý bílý první až čtvrtý 1624 až 1784 (v. 691—94); n) septimae litis: černý žlutý první a druhý 1671—1724 (v. 582 až 583).

X. Jiné knihy soudní: a) kv. listů poselacích soudu zemského: žlutý 1542 až 1582 (m. 128), brunátný 1583—1606 (m. 95), zelený 1607—23 (m. 183), dunajské barvy první až šestý 1624—1735 (m. 177—182), zelený druhý a třetí 1741 a 1748 (m. 184, 185); b) kv. relací JMstí pánů a vlydyk ze soudu zem. většiho zeleně zlatý 1680 (m. 221); c) listů přiznání: štráfový 1542 (m. 171); d) kv. relací od soudu komorního: hřebíčkový 1541 (m. 123), kv. od r. 1552—64 (m. 217), černý 1564—84 (m. 218), zelený 1584 až 1610 (m. 219), žlutý 1610—46 (m. 107), po-

merančový druhý až čtvrtý 1646—1739 (v. 579—81), kropenatý první 1753—57 (v. 736—7); e) relací žalob a obeslaní komorního soudu a úřadu purkrabského: zelený stříbrný první až třetí 1718—1756 (v. 576—78); mocí generálních a relací od soudu purkrabského: bílý konvalinkový první až šestý 1645—1751 (v. 421—426), balsaminový první z r. 1707 (v. 477); f) registra platů komorních: černý 1541—62, 71—73 (st. 24), reg. z r. 1574—97 (st. 25), reg. z r. 1598—1661 (st. 26); g) registra škodní: mřížový 1542 (150), lvový 1545 (m. 134), mřížový 1550 (m. 151), lvový 1557 (m. 135), černý 1562 (m. 30), žlutý 1571 (m. 102), žlutý 1579 (m. 103), červený 1590 (m. 17), zelený 1600 (m. 75), zlatý 1606 (m. 90), červený 1617 (m. 18), červený druhý 1647, třetí 1706—62 (m. 19, 20); h) registra starostova: zelená 1548 (m. 68), zelená 1558 (m. 69), tělná žlutá 1563 (m. 157). Tohoto roku rozděleny na ch) reg. star. pūhonná (k odporům): žlutá modrá 1564 (m. 162), tělná 1565 (m. 86), červená 1566 (m. 164), červená 1568 (m. 6), proměnlivé barvy 1570 (m. 156), modrá 1573 (m. 109), rudá 1576 (m. 136), brunátná 1578 (m. 73), zelená 1579 (m. 71), červená 1580 (m. 4), šupinatá (?) 1583 (m. 160), brunátná 1583 (m. 94), tělná 1585 (m. 7), červená 1588 (m. 8), šupinatá (?) 1591 (m. 161), rudá 1593 (m. 137), višňová 1597 (m. 190), zelená 1599 (m. 72), modrá 1601 (m. 111), tělná 1605 (m. 87), tělná 1606 (m. 88), zlatá 1608 (m. 98), zlatá 1609 (m. 99), žlutá modrá 1610 (m. 163), černá 1611 (m. 27), bílá osmá až čtrnáctá 1612—21 (m. 48—54), černá 1623 (m. 28), višňová 1620 (m. 208); i) prá v vedení: bílá 1564 (m. 168), červeně zelená 1567 (m. 148), žlutá kropenatá 1570 (m. 165), zelená 1573 (m. 166), tělná 1576 (m. 82), bílá zelená 1578 (m. 167), rudá 1580 (m. 139), červeně žlutá 1583 (m. 147), tělně zelená 1586 (m. 149), modrá 1589 (m. 112), bíle modrá 1591 (m. 143), rudá 1593 (m. 140), tělně žlutá 1595 (m. 176), višňová 1597 (m. 207), zelená 1599 (m. 74), modrá 1601 (m. 113), červená 1603 (m. 39), tělná 1605 (m. 83), bílá červená 1607 (m. 142), žlutá 1608 (m. 104), černá 1610 (m. 35), bílá druhá 1612 (m. 55), černá 1613 (m. 36), bílá třetí až osmá 1614—24 (m. 56 až 61), bílá modrá 1625 (m. 145), rudá 1628 (m. 141), pergamenová 1630 (m. 62), červená 1634 (m. 40), modrá 1643. Zde opět se rozdělují, a to na k) prá v vedení a úmluv: žlutá 1657 (m. 105), žlutá druhá 1678—1782 (m. 106); l) na prá v vedení soudní (panování atd.): modrá 1645 (m. 114), zelená 1651 (v. 116), nebeské barvy 1664 (v. 114), popelaty první a druhý 1666—76 (v. 115—6), popelaty v čas moru 1680 (m. 222), růžový první až šestý 1685—1727 (v. 117—122), modrý bílý první až šestý 1733—1769 (v. 123—236), červený karmasinový první až třetí 1775—1786 (v. 237—9). Pouze zvody obsahují citronový kv. první a druhý 1677—1726 (v. 240—41); m) registra depositi: bílý červený 1577 (m. 192), bílý černý 1583 (m. 193), bílý, červený, zelený (m. 194), zelený 1589 (m. 195).

červený 1597 (m. 196), zlatý 1602 (m. 197), stříbrný první až pátý 1618—1690 (m. 198 až 202); n) kv. přísah poručníkův: české, pomerančový nový 1642 (m. 210), něm., bílý nový 1644 (m. 211); o) kv. odporůních pfi a o mordy: červený 1590—1618 (m. 209), modrý první až šestý z r. 1623—1757 (m. v. 710—15), zvláště pak odporůních pfi kolumbinový první až čtvrtý 1721—86 (v. 716—19); p) kv. deposití svědomí listovního: zelený 1605 (m. 204), bílý 1620 (m. 205); q) kv. kridy: zelený nový 1628 (m. 188), brunátný třetí až šestý 1783—94 (v. 415—418). K tomu náleží i černěžlutý první z r. 1793—94 (v. 515); r) kv. moratorium: sedý nový z r. 1646 (m. 216), pomerančový nový 1650—96 (m. 217). ř) Z desk památných povstaly: kv. cedulí dílčích: zeleně zlatý druhý až šestý 1655—76 (v. 70—74), karafiátový druhý až šestý 1677—97 (v. 75—9), ořechový čtvrtý až šestý 1697—1708 (v. 80—82), rozinový třetí až šestý 1708—25 (v. 195—98), skořicový první až šestý 1726—53 (v. 199 až 204), lazurový třetí 1754—63 (v. 319—22), narcisový první až šestý 1766—80 (v. 323 až 328), fialkový druhý a třetí 1791—94 (v. 419 až 420). s) Kv. relací: nebeské barvy první až třetí 1622—31 (v. 620—22), pomerančový nový 1637 (v. 623), rozmarinový nový a druhý 1641, 1645 (v. 624—5), zeleně zlatý první až šestý 1650—76 (v. 626—31), modrý zlatý první až šestý 1689—1707 (v. 632—37), červený druhý až šestý 1712—1728 (v. 638—42), zlatý druhý až šestý 1731—45 (v. 643—47), rozmarinový třetí až šestý 1748—54 (v. 720—23), nebeské barvy čtvrtý až šestý 1758—66 (v. 724—26), ranunkulový první až šestý 1769—80 (727—32), hyacinthový první až třetí 1782 až 1794 (v. 733—35). š) Kv. rozdílných výpovědí mezi věřiteli: kroupený tulipánový první až šestý 1645—1732 (v. 516—21), kopřivový první až šestý 1735—51 (607—612), bodlákový první až čtvrtý 1763—94 (v. 613—16). K tomu druží se černě žlutý první 1793 (v. 515). ť) oblatio bonorum: tristaminový první až šestý 1646—1785 (v. 509—514). u) Kv. odhadů: lvoový druhý až šestý 1655—94 (v. 28—32), železný první až šestý 1694—1708 (v. 33—8), měděný druhý až šestý 1709—1715 (v. 39—157), ořechový první až šestý 1716—1738 (v. 158—63), slaměný první až šestý 1739—47 (v. 164—5, 280—3), olověný první až šestý 1748—57 (v. 284—9), bílý věličkový 1776—94 (v. 290—1, 379, 380). v) Kv. odhadů pro nezaplacení subsidii extraordinarii JMCské r. 1706 až 1709, černě liliový (st. 32). w) Kv. listů odhadních kroupenatý 1726 (m. 242). x) Kv. listů obranních zeleně zlatý 1724 (m. 186), zeleně zlatý druhý 1760 (m. 187). y) Kv. conditionum bílý první až šestý 1713—49 (v. 648—53), kroupený první až šestý 1744—62 (v. 654—59), květinový první až šestý 1766 až 1779 (v. 660—665), trnkový první až šestý 1781—89 (v. 666—671), ananasový první až šestý 1790—93 (v. 672—77), hnědý první a druhý z r. 1794 (v. 678—9).

XI. Miscellanea. a) Kv. novell a deklaratorii: červený karmasinový první až

čtvrtý 1647—1781 (m. 249—52), b) informací a relací: rozinový první a druhý 1651—1814 (st. 27, 28), c) manuale decretorum: 1711 až 1787 (m. 243—48, v. 571—75), d) manuale reskriptů: slunečné barvy 1723 (st. 33), z r. 1748 (m. 253), e) manuale proclamationum z r. 1762 (m. 254), f) zasednutí JM. pánův a vladyk do soudu zem. většího: tělný první a druhý 1676—1774, g) kv. vyměření rad a úředníků pražských menších desk z.: duhový první až šestý 1639—1738 (v. 695—700), červený korálový první až šestý 1748—1779 (v. 701—706), aurikulový první až třetí 1781—1794 (v. 707—9), h) manuale foundationum (v. 570).

II. Na Moravě následkem toho, že soudnictví zemské nebylo dlouho soustředěno na jednom místě, a že soud zemský v těsném trval svazku jednak se sněmem zemským, jednak s cúdami krajskými, odděliv se od cúd i sněmu mnohem později nežli v Čechách, dál se vývoj desk zemských pozvolněji a poněkud jináče nežli v Čechách, ač vliv českého zřízení deskového na moravské zřízení byl vždy velmi značný. Ve XIII. století v době zasedání cúd krajských zejména v Olomúci, Brně, Znojmě a Opavě odbyvaných scházela se do těchto měst šlechta s úřednictvem z celé země ke sněmům neb sjezdům, jež byly zároveň soudy zemskými neb panskými. Sněmům těm časem král neb markrabí, časem hejtmán nebo komorník zemský předsedali, kdežto cúdám předsedal purkrabí nebo komorník příslušné cúdy. Písaři krajští, o nichž už r. 1288 zmínka se činí, zapisovali asi do protokolů svých cúd neboli do desk půhony k cúdám a též k takovýmto soudům panským, jakož i nálezy, processuální úkony a právní jednání před cúdou jejich i před soudem panským předsedat. Protokoly jejich soudní měly tedy povahu desk krajských i zemských. V jedné listině z r. 1303 praví se, že pojištění věna na statku svobodně bylo zapsáno na lepší toho svědomí do veřejných desk cúdy olomúcké, ku které prý se kloní všechny kraje moravské (in tabulas publicas Olomucensis zude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant). Místo to arci nesmí se bráti slovně; avšak je důležitým dokladem veřejnosti desk cúdních a ukazuje na snahu povýšiti cúdu a d. olomúcké na zemský soud a na d. zemské moravské. Podobně úsilí dá se však stopovati také při cúdě brněnské a při tamějších deskách. Již v době krále Václava II. snaženo se, sjednotiti cúdy na jižní Moravě aspoň tím způsobem, že jmenování jsou společní úředníci pro několik cúd, na př. r. 1281 komorník znojenský byl zároveň komorníkem cúdy bétovské, od r. 1314 komorník cúdy brněnské, jež se pokládal za hlavního správce desk krajských, byl zároveň komorníkem cúdy znojenské a začal se psáti komorníkem cúd (camerarius cudarum) atd. Kromě toho král Jan r. 1327 udělil klášteru starobrněnskému právo ustanovovati písaře při cúdě brněnské, aby vedl tamější d. zemské (tabulas terre) se všemi právy a důchody, jakých i jiní písařové cúdů nebo zemští ode

dávna užívají. Klášter však dle všeho toho práva neužíval. Takovým způsobem d. cůdy olomúcké a brněnské nabývaly v starší době povahy spojených desk několika cůd, poněvadž se do nich zapisovaly netoliko případy před cůdou projednáváné, nýbrž i vážnější pře a jednání předsevzatá na soudech panských neboli zemských v Olomúci a Brně v čas zasedání cůd odbývaných. I prodeje statků svobodných i jiné některé změny v právech věcných k těmto statkům psaly se asi do obojích desk podle toho, v kterém kraji statky ty se nalézaly, ačkoli obvykle vydávaly se o právních takovýchto jednáních pořáde ještě též listy pod pečeti stran. Kromě toho však stávalo se, že prodeje, směny, darování, zástavy, postupy, rozdíly a spolky statků dály se též před správcem komory moravské, komorníkem zemským, jenž v nepřítomnosti krále neb markraběte v zemi byl časem také hejtmánem zemským. Nastaly-li pře o statky, tu prý svědectví tohoto komorníka rozhodovalo, takže strana ztratila právo k statku, když komorník proti ní svědčil. Šlo tu patrně o fiskální zájmy, zejména o právo odúmrtné k statkům, jako v Čechách, jež asi na prospěch komory markraběcí v rozsáhlejší míře bylo vykonáváno, nežli se slušelo. Karel IV. dosvědčuje r. 1359, že se takovýto zlořád udržel až na jeho časy, když byl markrabím na Moravě, a to na velikou urážku spravedlnosti poněvadž svědectví komorníkovo už za nález platilo. Proto se svolením šlechty české a moravské usiloval už před r. 1346 zjednatí v tom nápravu takovou, aby se po způsobu českém (*juxta morem Boemie*) zřídily jedny trhové d. zemské, jež by se na bezpečném místě chovaly pod klíči tří nejv. úředníků zemských, komorníka, sudího a písaře, a aby do těchto desk po slavnostním otevření jich dvakráte v roce u přítomnosti nejv. písaře zemského a menších úředníků desk kladly se všechny smlouvy, jež se týkaly svobodných statků, jakož i aby se v ten čas činily výpisy a výmazy z desk. Kdyby někomu nastávala potřeba mimo čas zasedání soudu zemského právní jednání předsebrati, jež se týkala statků svobodných, povolovalo se mu, aby tak činiti mohl před zeměpánem anebo hejtmánem zemským; avšak napotom svědectví těchto hodnostů nemělo více postačovati, nýbrž jim náleželo poslati některého kmeta jako posla k písaři zemskému aby učinil na relaci vklad do desk při nejbližším zasedání soudu zemského, kdy d. trhové měly se otevírati. Každá smlouva, jež se týkala statků svobodných a nebyla do desk tímto způsobem vložena, prohlášena je za neplatnou, tak že vklad do desk výslovně za náležitost právního jednání stran statkův a za podmínku pravoplatnosti jednání takového v tomto nařízení je uznán. Poněvadž pak se to dalo podle vzoru českého, nelze pochybovati o tom, že Karel IV. nebo předchůdcové jeho totožné zásady v tabulárním zřízení českém již prve k platnosti přivedli. Ačkoli Karel IV. tento statut deskový ve Vratislavi 9. února 1359 z královské moci české potvrdil, přece zřízení jediných

desk zemských pro celou Moravu nestalo se tehdy skutkem, nýbrž i nadále psala se dvoje soudní registra v Olomúci a Brně a k těm přišly dvoje trhové d. Toliko od té doby nepfestalo se pomýšleti na sjednocování soudnictví zemského, jakož i na jednotné zřízení ústavu deskového i na Moravě. Soud a sněm zemský tvoříce »jedno zemské právo« i nadále zasedaly dvakráte v roce v Olomúci a dvakráte v Brně, užívajíce register soudních tamních cůd k svým potřebám, kteréžto cůdy stávaly se současně menšími soudy zemskými. Vedle register soudních, při nich vedených, kterým se knihy půhonné a nálezové (*libri citationum et sententiarum*) říkalo, začaly se 26. července 1348 z rozkazu kr. Karla IV. psáti nové d. trhové v Olomúci a 1. srpna 1348 druhé v Brně. Při tom vklady statků do těchto poslednějších desk dály se nějaký čas až do r. 1369 ještě odděleně podle čtyř krajů: brněnského, znojenského, jemnického a jihlavského a teprve od té doby dály se pohromadě z celé západní Moravy, pokud hleděla k zemskému soudu brněnskému. Sousředení desk ze severovýchodní Moravy při cůde olomúcké patrně už před r. 1348 bylo provedeno. Komorníci a cůdaři cůdy olomúcké a brněnské začali se také od té doby psáti nejvyššími komorníky a cůdaři, kdežto od r. 1350 proboje cůdy a d. jediný písař zemský byl ustanovován, kterýž se považoval za přednostu dvou úřadů deskových v Olomúci a Brně, jakož i všech menších úředníků při nich ustanovených. Upomínkou na dřívější poměry bylo, že písař zemský toliko se svolením nejv. komorníků směl zapisovati do trhových desk, a že tyto d. pojmenovávaly se dle nejv. komorníků cůdy buď olomúcké buď brněnské a nikoli dle místopísařů, jako v Čechách. (Nejstarší kvatern trhových desk olomúckých nazývá se tudy: *Liber d. Johannis de Krawar, camerarii supremi czude Olomucensis* a nejstarší kvatern brněnský: *Liber d. Erhardi de Kunstat primus* z l. 1348—1350.) Každý z nejv. komorníků hleděl pak k tomu, aby za jeho úřadování vedl se aspoň jeden samostatný kvatern, který by byl ozdoben jeho erbem i jinými skvostnými malbami. Trhové d. moravské zachovaly se nám od samého založení r. 1348 v nepřetržité řadě až na naše časy. chovajíce se podnes ve starodávných truhlicích zemských při zemském soudě v Brně. R. 1856 překročilo se na vydání starší jich části do roku 1466 sahající nákladem země Moravské tiskem. D. ty mají převahou povahu úředních akt, do kterých činily se úřední záznamy o právních jednáních před soudem zemským ohledně statků předsevzatých neb dokončených a toliko výjimečně mají povahu register neb kopií listů zeměpanských nebo soukromých v téže příčině vydaných. Poněvadž soud panský byl jeden a týž, nechat zasedal v Olomúci nebo Brně, a poněvadž jemu náleželo souditi zejména pře o svobodné statky, vzešel záhy obyčej, jak víme z listiny z r. 1493, že se takovéo pře v Brně vyřizovaly a že v Olomúci »desk olomúckých nerozsuzovali, ale vý-

pisy z nich berúc ku právu brněnskému do Brna nosili jsú. Zápisy v deskách a výpisy z nich byly tedy i na Moravě obvyklým a to nejdůležitějším průvodním prostředkem při sporech o deskové statky, a prameny starší doby sotva připouštějí pochybnost o tom, že vkládání statků do desk i na Moravě považovalo se za povinné. Pokud se knih půhonných a ostatních register soudních týče, zachovaly se na Moravě toliko zbytky jich na naše časy. (Demuth počítá asi 80 knih moravského archivu zem. k nim.) Na počátku tohoto století totiž jakýsi Romagni, ředitel moravských desk zemských, neuměje čísti staré latinské a české písemnosti, a chtěje podati příklad nevzdělanosti a surového smýšlení, poslal starozitné knihy soudní a sněmovní po putnách k uzenářům a hokynářům. Tím způsobem zejména starší knihy soudní vzaly za své; nějaká část knih půhonných a nálezových olomouckých zachovala se od r. 1374 a brněnských od roku 1406 a pozůstatky tyto našly v archiváři Brandlovi pečlivého vydavatele. Patrně z nich, že obsah soudních register byl celkem týž jako v Čechách, že vedle půhonů k soudu panskému a k dotyčné cůdě menší a vedle jiných zápisů práva formálního i hmotného se týkajících psaly se do nich a to čím dále tím hojněji důležité prameny zemského práva moravského: snesení neb zřízení sněmovní, nálezy panské a to zvláštní i obecné (stálé nebo na věčnost), panská naučení do Opavska neb Krňovska daná, přísahy a paměti úředníků atd. Postupem času oddělila se z nich některá registra, zejména registra nálezová (od r. 1475), knihy naučení hejtmanu nebo komorníku daných, knihy odhadné, kn. poklidové atd. Snesení a jiná akta sněmovní začala se od r. 1518 psáti do zvláštních »Památek sněmovních«, jež jdouce v nepetržité řadě až do konce XVIII. století chovají se posud v mor. archivu zemském. Konečně při úřadě hejtmanském vedla se zvláštní registra hejtmanská, do kterých spolky neb stupky dočasně se psaly, jakož i postranní pře o čest a rozepře poddaných a vrchnostmi před soudem hejtmanským vedené. I ta registra chovala se u desk, jako v Čechách registra soudu komorního a jiných soudů královských. D. zápisné nevedly se v starších časech na Moravě. V nálezu z r. 1494 výslovně se praví, že v markrabství není toho obyčeje, aby se jaké zástavy dskami ujišťovaly, ještě v XVI. a na počátku XVII. století zápisy neb listy zástavní toliko ukládaly se u »práva zemského«, aby, jak se čte v zřízení moravských, pán dědičný mohl složením sumy zástavní u soudu dědictví své vyplatiti i proti vůli zástavního věhitele a list zápisný zpět obdržeti. Kdežto soudní registra zvala se i na Moravě menšími dskami, poněvadž je psal menší písař, trhové dsky zvaly se většími, jsouce psány rukou zemského písaře. V soudních knihách už r. 1405 český jazyk ztlačil jazyk latinský; kdežto do vlastních desk trhových teprve od r. 1480 začaly se z usnesení sněmu vklady výhradně českou

řečí vepisovati a to »pro menší práci a lepší rozum těm, kteří latině neumějí, neb mnozí latinu k svému rozumu vykládali, protož aby prostý rozum český stál. Ve válkách husitských i v napotomních nepokojích domácích často nešly d. zemské a musily je nahrazovati listy neb zápisy před hejtmanem zemským; avšak vždy zase navracováno se k starému pořádku. Po uzavření smlouvy olomoucké začaly se r. 1480 psáti nové dvoje d. v Olomouci a Brně a hejtman zemský Ctibor z Cimburka ve své »knize Tovačovské« brzo na to sepsané zachoval nám paměť o všech fáděch, které se za jeho času při deskách moravských zachovávaly. Praví, že »dsky jsú všeho práva konec a všech jistot jistota«, že mají »všem známy býti a před žádným netajeny« a že »ve dsky nemá nic pokůtně kladeno býti, neb na tom jich největší moc jest, že do nich zjevně jde a svobodně všecko«. Odtud také víme, že registra půhonná a nálezová ostávala v úřadech obou desk v určité dny v roce obecně přístupna a když zahájen byl soud zemský v klášteře některém, že je mívál písař zemský při sobě. D. trhové nebo zemské chovaly se v památných truhlicích zemských v hlavním chrámě biskupském v Olomouci a v kostele sv. Petra v Brně a po vzdání soudu přinášeny jsou slavnostním způsobem do světnice soudní, aby do nich nové vklady na základě cedulí připravených neboli rekognic se dály, a aby výpisy z nich stranám se vydávaly. Když se tak stalo, vloženy jsou d. opět do truhlic a uzamčeny a zapečetěné odvezeny jsou s velkou slávou na místa, odkudž byly vzaty. Poněvadž přinášení výpisů z desk olomouckých k soudu brněnskému činilo obtíže, mínil král Vladislav sjednotiti d. v Brně. Listem ze dne 14. září 1493 ustanovil, že nadále má býti toliko jeden nejv. komorník a jeden nejv. sudí zemský, jakož i jedno menší právo, že soudy ze všech krajův moravských dvakráte v roce v Brně mají se odbývati a že »dcky z Olomouce mají býti sneseny k brněnskému právu a oboje dsky na jednom místě spolu býti, a tu ležeti a se chovati podle svolení země«. Kromě toho měly d. hned, jakmile soud byl zasezen, se přinášeti a tu před soudem otevírati, aby byly každému přístupny, načež po vzdání soudu mělo se prováděti vepisování a vymazování vkladů do nich, vyhledávání v nich »veřejné čtení nových vkladů podle starodávného obyčeje. Nicméně i tentokráte odpor jedné části šlechty, též asi duchovenstva a města Olomouce, zmařil takovéto »desk v hromadu snesení«. D. psaly se i na dále dvoje, toliko od té doby ustanovování jsou jeden zemský komorník a jeden sudí vedle jediného písaře zemského pro oboje d. a tedy pro celou Moravu, a kromě toho d. trhové otevírály se hned na počátku soudu a ostávaly po čas celého zasedání soudu v Olomouci i Brně každému přístupny. V XVI. stol. i od bývalého slavnostního přenášení a otevírání desk se upouštělo; když se soudcové k soudu sešli, první den přineseny jsou d. trhové a před zahájením soudu čtení jsou nejprve vkladové, kteří byli

po předešlém soudu ve desky vložení, a po vzdání soudu zapisovaly se nové zápisy do desk a to písaři menšími v zastoupení písaře zemského. Povinností písaře zemského ostávalo vydávati lidem k potřebě pŕhony, nálezy a jiné výpisy z desk.

Po r. 1620 způsobeny jsou v deskách moravských celkem tytéž proměny, jako v Čechách. Všechny vklady v čas povstání jsou vymazány a německý jazyk vedle českého připušten ke deskám, načež během XVIII. stol. úplně je opanoval. Za císaře Ferdinanda III. konečně provedeno je sjednocení desk moravských tím způsobem, jak již Karel IV. i Vladislav zamýšleli je provéstí, a při tom d. moravské jsou zcela podle vzoru desk českých zreformovány. Když bylo reskriptem ze dne 25. list. 1641 nařizeno, aby soud i d. zemské z Olomouce do Brna byly přeloženy, vydány jsou v deskové instrukci ze dne 2. ledna 1642 podrobné předpisy, jak sjednocené takto d. moravské mají dále se chovati a vésti. Instrukce nazývá je »znamenitým klenotem zemským a veřejným archivem«. Mají sice býti v klenutých místnostech pod klíči písaře zemského, místokomorníka a místosudního pečlivě uschovávány, avšak při tom nicméně po celý rok dva dny v týdnu každému ostávají přístupny. K větším deskám počítá instrukce: královské kvaterny zemské neboli majestátův a d. trhové; k menším deskám: kvaterny dlužní nebo zápisné, které začaly se nové vésti, kvaterny soudní (pŕhonné a nálezové), kv. svědomí a kv. exekuční či odhadů. Kromě toho ukládá úředníkům desk, aby i na dále vedli památky sněmovní a zvláštní knihy památné neboli diaria o všem, co se při deskách důležitě děje. Do kvaternův majestátův a do památek mají se zápisy vkládati toliko na relaci královskou; do trhových desk toliko se svolením nejv. úředníků zemských. Při tom připouští se, aby do trhových desk smlouvy a jiné listiny statků deskových se týkající podle pěti krajů odděleně se psaly; ostatní kvaterny, zejména knihy soudní a dlužní měly se vésti společně pro celou zem. Zásada povinného vkládání do desk, na Moravě posud toliko ohledně změny v právu vlastnickém a v některých věcných právech k statkům uznávaná a prováděná, rozšířena jest nyní i na práva zástavní k statkům. Právoplatnost a účinnost každého zastavení statku teprve zápisem do kvaternu dlužního nastávala. Rovněž i nastupování pozůstalosti, smlouvy manželské, kšafty atd., pokud se týkaly statků, musily býti do desk zapsány. Slovem, vliv českého zřízení deskového i v této instrukci moravské všude je patrný. D. trhové, které dle této instrukce do Brna jsou sneseny, považovaly se za staré d. a počítalo se k nim 38 kvaternův olomouckých a 35 brněnských. D. trhové, které se od r. 1642 začaly psáti, zvaly se deskami novými a napsáno je do r. 1794, kdy i na Moravě při deskách hlavní kniha je zavedena, desk trhových kraje brněnského 11, kr. hradištského 8, kr. jihlavského 5, kr. olo-

múckého 11 a kr. znojenského 9 kvaternů; kromě toho 45 kvaternů dlužních nebo zápisných, 7 kv. pro cizí a židovské dlužníky od r. 1755—1794, 12 kv. majestátů, 86 knih památních a neznámá řada knih soudních, z nichž větší část, jak řečeno, vzala za své. Instrumentní knihy psaly se na Moravě i po r. 1794 až do r. 1848 podle pěti svrchu zmíněných krajů. Památky sněmovní, knihy majestátův a vše ostatní, co patřilo k archivu zemskému, odevzdáno jest r. 1791 stavům moravským.

III. V Rakouském Slezsku musí se činiti ohledně deskového zřízení rozdíl mezi Opavskem a Krňovskem na jedné a Těšínském na druhé straně. a) V Opavsku, které ve XIII. stol. bylo krajem moravským, psaly se při cúdě tamější v stejný asi čas protokoly soudní, jako při ostatních cúdách moravských. Jmenuje se aspoň r. 1288 písař kraje opavského. Když pak Opavsko stalo se r. 1318 zemí danou v léno Přemyslovců Mikulášovi jakožto knížeti opavskému a když tam odbývaly se soudy zemské, větší i menší, tu do soudních desk psaly se pŕhony a nálezy cudy větší i menší, jakož i všechny jiné zápisy, s kterými v deskách českomoravských jsme se setkali. Ještě ve XIV. stol., nejspíše brzo po r. 1348, založeny jsou vedle těchto soudních knih zvláštní trhové d., do kterých toliko v čas zasedání soudu zemského vklady se daly. Když r. 1377 Opavsko je rozděleno, tu v oddělené od něho zemi, v Krňovsku, začaly se při tamějším soudě zemském psáti zvláštní d. a to soudní i trhové, což je dokladem, že v tu dobu v Opavsku samém zajisté oboje d. se už vedly. Kromě několika zpráv o těchto starých knihách zemských ničeho se ráz z nich ze XIV. stol. nezachovalo. Při obležení Opavy Tábori r. 1431 shofely d. opavské až na jedinou knihu pŕhonů, která se r. 1410 psáti začala a šťastnou náhodou pohromě ušla. Následkem toho založeny jsou r. 1431 nové d. trhové neboli zemské, které se od této doby v nepřetržitě řadě zachovaly a nyní při zemském soudě opavském se chovají. Na první stránce nejstaršího kvaternu deskového čte se pamět, že onoho r. 1431 »po neštěstí ohně a vyhoření města Opavy, při kterém zemské knihy staré i nové jsou shofely, osvícené kníže a pán Opavský, kněz Přemek, pro potvrzení pravdy a řádův zemských kázal psáti, založiti a založil tyto knihy nové svému knížectví, řádům, právům a svobodě podle běhu, řádu a práv českých a moravských s radou, vůlí a prosbou pánův, zeman a manů svých, kteří jsou tam byli«. Po zápisu tomto přicházejí v knize té četné »obnovy« vkladů ze starých desk shofelých a současně nové vklady, jež se po zasedání soudu do desk daly. Pokud se jazyka týče, čtou se tu zápisy toliko české a ze zmíněného nejstaršího kvaternu pŕhonného je patrné, že od r. 1419 začalo se vedle latiny užívati při soudě opavském jazyka českého, který pak od r. 1431 stal se výhradním jazykem soudu a desk v Opavsku, tudy mnohem dříve nežli na Moravě a v Čechách.

Deskám půhoným (pohonským) a nálezovým říkalo se v Opavsku knihy přední, poněvadž často se jich kromě záznamů processuálních též k jiným zatímným zápisům užívalo, kdežto vlastní zemské d. trhové zvaly se knihy neb d. zadní. Často totiž, když soud nezasedal, uzavíraly strany smlouvy ohledně statků před knížetem nebo hejtmánem zemským, a kníže vydal posly ku předním knihám, aby se stal do nich zatímný vklad a aby, až d. zadní v čas soudu budou otevřeny, právní jednání pak i do nich dále se zapisovalo slovo do slova tak, jak v předních knihách stojí psáno. Odpírala-li súčastněná strana (prodávající atd.) sama tak učiniti, vykonal vklad do zadních desk, v tyto »pravé knihy«, ze snesení soudu zemského a k žádosti nového nabyvatele práva k statku sám písař zemský, tak že zápis do desk zadních (trhových) pokládán i v Opavsku za dodržení předešlé formy jednání právního, jež se týkalo statků svobodných. R. 1478 stalo se svolení zemanů opavských, že d. mohou i mimo čas soudu se otevírati a od té doby prozatímně vkládání statků do knih předních neboli půhoných přestávalo. Jinak obsah i forma zápisů v deskách těchto opavských jest tatáž jako v deskách českomoravských, zejména do knih předních i zadních psaly se důležitější prameny zemského práva opavského: listy královské a knížecí, sněmovní snesení, nálezy, naučení soudů moravských, paměti úřednické atd. R. 1430 zapsáno bylo do předních knih nařizení knížete Přemka komorníku, zemanům a manům soudu opavského, aby »zástavy v knihy zemské psány nebyly, než věnné zástavy mohou psány býti i na věno«; avšak v XV. stol. nebylo zákazu toho přísně šetřeno, neboť přicházejí v nich též zástavy statků po způsobu českém. Naproti tomu vkládaly se do desk zadních též zvody, odhady a přidělení statkův a od XVI. stol. počínaje soud dával svolení ku vkladům do desk ve formě naučení komorníkovi, jež i v Opavsku byl správcem trhových neb zadních desk, jež proto také *libri camerarii* se zvaly. Od r. 1466 oddělily se od půhoných knih zvláštní knihy nálezové neb pamětní, a v XVI. stol. začaly se pak psáti zvláštní knihy sněmovní a knihy hejtmanské nebo knihy rokův, do kterých pře na soud hejtmanském vedené, zvláště o čest a spory lidu poddaného s vrchnostmi jsou zapisovány. Ku knihám těm v XVII. stol. přibýly ještě protokoly soudovní, knihy posudkové atd. Z desk opavských nejpečlivěji byly chovány d. zadní. Ukládaly se do truhlice zemské, ku které měli komorník, sudí, písař a dva zemané klíče a truhlice tato v starších časech svěfovala se »věrné ruce« purkmistra a rady opavské, po r. 1620 chována je ve sklípku v klášteře minoritském, kdež soud zemský zasadal, a snášena v čas soudu do světnice soudní. Následkem toho zachovalo se 37 kvaternů těchto zadních desk opavských z l. 1431 až 1802, kteréhožto roku byla v Opavsku hlavní kniha založena. V deskách těch až do r. 1747 užívalo se výhradně českého jazyka, jež však

od té doby německému jazyku ustupoval, až záhy docela ustoupil. D. přední a ostatní knihy soudní a sněmovní chovaly se druhy v úřadě písaře zemského, po r. 1742 pohazovány jsou však s místa na místo, až se octly ve stodole knížete Lichtenšteina, kdež je r. 1858 ředitel Lepař nalezl a do zemského domu převezl. Zachovalo se z nich a chová se nyní v zemském archivu opavském: 39 knih půhoných a nálezových z l. 1410—1780; 7 knih pamětních (register zemských, knih předních všech věcí pamětihodných) z l. 1561 až 1780, avšak v první knize pamětní jsou též výpisy ze starších knih od r. 1466 jdoucí; 14 knih sněmovních z l. 1575—1712; 13 protokollů soudovních z l. 1637—1756; 7 knih posudkových z l. 1612—1696, 1 kniha svědomí z r. 1777; 7 knih roků soudu hejtmanského z l. 1574—1653 a 3 úřední protokoly hejtmanství zámeckého z l. 1690—1747. V deskách opavských podržel český jazyk mnohem déle výhradnou platnost, nežli v deskách českomoravských. Když císař Leopold I. minil vydati pro Opavsko, kdež platilo doposud staré právo moravské, obnovené zřízení zemské, tu chtěl i německému jazyku vedle českého zjednati na soudě a v deskách platnost. Stavové žádali však, aby do desk psaly se listiny toliko českým jazykem sepsané nebo do něho přeložené, a císař resolucí ze dne 27. čna 1673 svolil, aby úředním jazykem soudu zemského a desk ostala čeština; avšak stranám, jež znají jenom německy, aby bylo dovoleno užívati svého jazyka a pro listiny německé aby se zřídil zvláštní kvatern. Následkem toho v deskách půhoných přichází první německý půhon teprve r. 1727 a v deskách trhových a památných r. 1747. Od té doby ustupoval český jazyk německému, až po r. 1751 již toliko v nadpisech se ho užívalo. Vydání starších desk opavských k tisku připravují ředitel Prasek a professor Zukal.

b) Z desk knížectví Krňovského, které se od r. 1377 psaly týměž způsobem jako v Opavsku, zachovalo se při soudě opavském 15 desk zadních neboli trhových z l. 1404 až 1802 a z ostatních knih soudních a památních v zemském archivu opavském toliko: dvě knihy půhonův a nálezů (česky psaná kniha z l. 1556—1583 a německy psaná z l. 1686 až 1740), jedna pamětní kniha z l. 1556—1626 a jedna kniha sněmovní z l. 1692—1742. Z knih těch jest patřno, že i v Krňovsku český jazyk v l. 1426—1654 byl panujícím a napotom brzo ustoupil něm. jazyku, jež druhy v l. 1404—1426 s latinou se o panství dělil. Stavové krňovští v XV. a XVI. stol. obdržovali od králů českých a knížat svých potvrzení, že mají užívati týchž práv jako stavové čeští a moravští, a k právům těm počítalo se příslušenství jejich před domácí soud zemský, vedení při něm desk zemských a užívání českého jazyka v záležitostech zemských. Znám je spor, který v té příčině vedli s knížetem svým Jiřím Fridrichem, markrabím Ansbašským z rodu Hohenzollernského, jež r. 1560 zastavil zasedání soudu jejich zemského a nazíval jim,

aby se spravovali jeho soudem dvorským a majíce s jeho úřady a soudy jednati, aby toliko německého jazyka užívali. Vyzval je též, aby mu odevzdali privilegia svá i d. zemské, by mohl rozhodnouti, která práva jejich může ještě ponechati v platnosti. Stavové však velmi statečně ujali se svých ústavních práv i českého jazyka. Vydati d. zemské, které se chovaly na radnici krňovské, rozhodně odepřeli, dovozující, že d. mohou se otevřítí toliko při zahájeném soudu zemským a u přítomnosti úředníků zemských. Vladařové knížecí nedbali však tohoto odporu, nýbrž nařídili zemskému komorníku Beneši z Drahotuš, aby vydal d. a když netoliko odepřel tak učiniti, nýbrž i radu krňovskou napomenul, aby se opěla každému násilí, tu dali jej zatknouti a 4. červ. 1565 překročili sami k vylámaní truhlice zemské, ve které se chovaly d. zemské, a zmocnili se jich i privilegií proti všemu řádu a právu. Stavové krňovští obrátili se se stížnostmi na markrabího, jenž sobě vedl jako nejhorší absolutista, přímo k císaři Maximilianovi II. a ke stavům českým. Zalovali, že je markrabí chce přivésti do stejné podřízeného postavení se stavy slezských knížectví, ve kterýchžto knížectvích platí manské právo a kde knížata neslušnými řády obyvatelům práva jich zkracují. Oni jsou tak svobodni, jako Čechové a Moravané a proto nechť markrabí šetří jich práv, navrátí privileje a d. zemské, obnoví soud zemský, nečině mu více žádných překážek v konání spravedlnosti dle práva moravského a nechať zanechá je při užívání českého jazyka ve stavovských i soudních věcech. Císař shledal větším dílem stížnosti stavů oprávněny a česká kancelář královská učinila 17. února 1570 oběma stranám návrhy na urovnání sporů, jež konečně jsou i knížetem i stavy přijaty. Soud zemský znovu je osazen a soudil i nadále dle moravského práva; avšak před ním, jakož i před soudem knížecím mohlo se užívatí českého i německého jazyka. Změny v držení statků měly se klásti i nadále do desk zemských; avšak zároveň poznamenávají též v úředních registrech soudu dvorského. Vedly se tudy i napotom v Krňovsku zadní d. po starém způsobu, a to až do r. 1654 českým jazykem. Zдали kromě toho vydávaly se z knížecí kanceláře listy na potvrzení změn v právech majetkových zemanův a zдали tyto listy přepisovaly se do registraturních knih, jako se to dalo v knížectvích slezských, neumíme pověděti. Soudě dle zápisů deskových, nedálo se tak. Po rozdělení Slezska zřízen je r. 1743 pro Opavsko a Krňovsko jediný zem. soud, při kterém se vedly dvoje trhové d. krňovské i opavské až do založení společné hlavní knihy a jedné knih instrumentních r. 1802.

c) V knížectví Těšínském byl vývoj knih veřejných podstatně jiný; avšak konečně i zde vliv českého ústavu deskového přišel k blahodárné platnosti. Dle zřízení těšínského z r. 1592 vedla se při zemském soudě v Těšíně v XVI. stol. registra půhonův a obvinění a knihy náležův a výpovědí;

avšak změny v držení statků nepaaly se ani do těchto, ani do kterých jiných při soudě vedených knih. Soudní registra spravoval soud zemský, s nímž na soudě zasedali maršálek a kancelář knížecí, nikoli komorník a písař zemský. Úřad desk zemských nebo menší soud byl v Těšínku neznám; soud zemský byl mnohem spíše knížecím nežli stavovským soudem. Věcná práva ke statkům utvrzovala a prokazovala se v Těšínku nikoli zápisem do desk, nýbrž smlouvami stran knížetem potvrzovanými. Následkem toho nemohli držitelé svobodně se statky nakládati, nýbrž potřebovali ku každému zcizení neb zastavení jich svolení knížete. Byl to zbytek ještě manského svazku, v kterém druhdy statky v Těšínku ku knížeti stály, tak jak tomu i v jiných zemích slezských bylo. Zřízení těšínské (l. 18.) proto předpisovalo, že kdo uzavře jakoukoli smlouvu o statek, má ji pořádně na papír uvéstí a kanceláři knížecí k potvrzení předložiti, neboť »listy pergamenové, potvrzení věelijaká na prodeje, na dědičné statky a smlúvy, věn stvrzení, zdavku, stupku (spolku), vyřčení (vyřky, přiznání) i sice jiná potvrzení z kancelarii knížecí vycházeti mají«. Kancelář v starších časech ponechávala si asi jeden exemplář takového potvrzení na zámku; aspoň v těšínském archivu zámeckém zachovala se několik set takovýchto listů pod pečeti knížecí vydaných ze XIV. až XVI. stol. Ale v XVI. stol. přepisovala se tato potvrzení do zvláštních knih registraturních, kterým se knihy zemské nebo zámecké, též matriky kanceláře knížecí říkalo. V zápisech takovýchto nepřiznává se před soudem posavadní držitel statku, že jej prodal atd., aniž klade nástupci statek do desk, nýbrž kníže dosvědčuje, že nabyvatel statku »poníženě jej prosil, aby mu listem knížecím smlouvu kupní potvrditi ráčile, a že tudy v souhlasu s radou knížecí ji potvrzuje. V případě sporu list knížecí byl průvodním prostředkem a kdo jej ztratil nebo jinak o něj přišel, musil dle zřízení prokázati pokojně a pořádně držení i užívání statku před vrchností a soudem zemským, načež kancelář podle uznání soudu vydala mu nové stvrzení. O průvodní moci knih zemských aneb o povinném zapisování smluv do nich zřízení těšínské nemluví. Teprve od r. 1784, kdy za císaře Josefa II. byl obnoven převodský soud zemský v Těšíně, začaly se přepisovati kupní smlouvy nikoli více knížecí listy) slovně do protokolů, které se při tomto soudě vedly a povahy instrumentních knih nabyly, s intabulační doložkou, že vévodský soud zemský je potvrdil a že do protokollu pro větší jistotu kázal je vložiti. Konečně r. 1806 založena byla i v Těšínku po způsobu českomoravském hlavní kniha a té byl dán nápis: *Landtaffel des Herzogthums Teschen* (d. zemské vévodství Těšínského). Ze starých do té doby psaných soudních a zámeckých knih zachoval se některý počet při krajském soudě těšínském; avšak většina jich vzala za své, neboť i v Těšínku barbarsky zacházelo se se starými knihami. Ze soudních knih zachovaly se: jediná

kniha pŕhonnŕv a obvinŕnŕ z l. 1565—96, soudnŕ protokoll z l. 1616—37 a tŕi knihy zŕmkovŕ vŕpovŕdnŕ z l. 1612—35, 1669, 1695 a 1700—1721. Zŕpisy v tŕchto knihŕch jsou vesmŕs ŕeskŕ, neboŕ tŕšŕnskŕ zŕfzenŕ, kterŕ cŕsařovna Marie Terezie v plnŕm znŕnŕ 20. ŕervna 1750 (orig. u kraj. soudu v Tŕšŕnŕ) potvrdila, ustanovuje v ŕl. XVIII. a XIX., ŕe pŕed soudem ŕesky aneb tomu jazyku srozumitelnou ŕeŕi a nejinŕc ode vŕech cizŕch i domŕcŕch mluveno a pŕe vedeny bŕti majŕ: i nŕlezovŕ a vejповŕdŕ ŕeskŕm jazykem ŕinŕni, vypovŕdŕnŕ a psŕnŕ pod sekretem p. maršŕlkovŕm aneb pana sudŕho vychŕzeti, do knih zapisovŕnŕi a stranŕm od pana kanclŕfe vydŕvŕnŕi bŕti majŕ. Protokollŕ konfirmaŕnŕch na koupi pozemskŕch statkŕ (matrik, knih zemskŕch nebo zŕmeckŕch) zachoval se celkem 21 z let 1549—1806 a zapsanŕ do nich kopie knŕžecŕch listŕ jsou aŕ do ŕasŕ cŕsaŕe Josefa II. vŕtšinou psŕny ŕeskŕm jazykem. Prvnŕ nŕmeckŕ zŕpis vyskytuje se r. 1731, v dobŕ cŕsařovny Marie Terezie uŕivŕ se nŕm. jazyka ŕim dŕle hojnŕji, aŕ koncem XVIII. stol. zatlaŕuje se ŕeskŕ jazyk docela, aŕkoli v Tŕšŕnsku nejdŕle ze vŕech zemŕ ŕeskŕch ostŕval v uŕivŕnŕi pŕi tamŕjšŕm soudŕ zemskŕm.

Literatura: Vŕehrd, *Knihy devatery* (1495—1508); Balbin, *De tabulis regni Bohemiae* (Riegger, *Materialien V*, 1788); Ramhofskskŕ, *Kurzer Bericht vom Ursprung der preiswŕrdigsten bŕhm. Landtafel als des kostbarsten Kleinods des hŕchst berŕhmten K. Bŕhmen* (1755); Feigl, *Verfassung der Landtafel in Bŕhmen* (MS. 1770); Auersperg hr., *Von den verschiedenen Gerichtshŕfen des K. Bŕhmen* (III. dŕl, 1816); Hasner, *Handbuch des landtŕflichen Verfahrens im K. Bŕhmen* (1824); Palackŕ v Archivu ŕeskŕm II, III a IV a v ŕŕm. 1831, 1835 a 1863; H. Jireŕek tamŕe 1862 a 1864, tŕŕ v Codex j. boh. II 2; Maloch v Riegrovŕ Nauŕnŕm Slovnŕku (1862); Schmidt, *Geschichte der Privatgesetzgebung* (1866); Haan, *Studien ŕber Landtafelwesen* (1866); Emler, *O zbytcŕch desk zemskŕch v r. 1541 pohofelŕch* (1867); tŕŕ s Dvorskskŕm, *Nejstarŕi zbytky desk zem. pŕhonnŕch* (1868), dŕle v ŕŕm. 1870 a *Pozŕstatky desk zemskŕch* (2 dŕly 1870 a 1872); Randa, *Pŕehled vzniku a vŕvinu desk hlavnŕ v ŕechŕch a na Moravŕ* (1870), *Prŕvo vlastnickŕ* (1871), v *Grŕnhutovŕ* ŕasop. 1879 a *Eigentumsrecht* str. 361 (1884); Johnny, *Geschichte der ŕst. Pfandrechtspraenotation* (1870); Maasburg, *Die Entwicklung des Instituts der öffentl. Bŕcher in Bŕhmen* (1877); Czychlarz, *Zur Geschichte des bŕcherlichen Besitzes im bŕhmisch-mŕhrischen Landrecht* (1883); Krasnopolski v *Grŕnhutovŕ* ŕasopise 1881, 1883 a 1884 a *Krit. Vierteljahrschrift* 1885; Œelakovskŕ v *Tomkovŕ Sbornŕku* (1888) a *O domŕcŕch registrech* (1890); Tadra, *Kancelŕfe* (1892); Teige, *Œmluva* (1893); Šembera v ŕŕm. 1846; Chlumeckskŕ, *Chytil a Demuth, Die Landtafel des M. Mŕhren* (1856, 2 dŕly); zejmŕna pŕedmluva Demuthova k tomuto dŕlu o deskŕch moravskŕch a opavskŕch

zvlŕstŕ tŕŕ vydana; Brandl, *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonnŕ a nŕlezovŕ*, 5 dŕlŕ (1872—1892); Œvody ke knihŕm Tovaŕovskŕ a Drnovskŕ (1878) a v *Glossarium* (1876); Tiller ve *Schriften der mŕhr. Gesellsch. fŕr Landeskunde IX* (1856); Lepař, *Beitrŕge zur älteren Geschichte Schlesiens* (1863) a *Historickŕ hovory o naŕem Slezsku* (1881); Prasek v *Osvŕtŕ* (1881), v programech ŕ. gymnasia Opavskŕho (1884—90) a v *Historickŕ topografŕi zemŕ Opavskŕ* (1889); Kamenŕŕek v *Œas. M. Moravskŕ* (1891 a 1892). JĀ.

Desl. (Desl gch.), skratek pŕfirodovŕdeckŕŕ = Jac. A. Eudes Deslongchamps [delŕnŕŕ], zoolog a geolog v Lutichu, jenŕ psal o lŕtkovcŕch, a Eug. Eudes Deslongchamps, professor v Caŕnu, jenŕ psal spisy palaeontologickŕ.

Deslandes [delŕnd] Raymond, dram. spis. franc. (* 1825 v Yvetotu — † 1890 v Nizze), spolupracovnik Labichea, Grangŕea, Busnacha, Aairvillea, Decourcellea, Delacoura a j. (komŕdie *On dira des bŕtises*, 1853; *Les comŕdiennes*, 1857; *Les domestiques*, 1861; *Un mari qui lance sa femme*, 1864; *Un gendre*, 1866; *Le commandant Frochard*, 1873; drama *Antoinette Rigaud*, 1885).

Deslanges tŕŕ Delanges [delŕnŕŕ] Paolo, matematik ital. (* 1750 v Orzinovi — † 1810 t.), byl kapitŕnem sboru inŕenŕrŕ republiky benŕtskŕ, pak professorem mathem. na vojenskŕ ŕkole ve Veronŕ, pozdŕji fideitem hydraulickŕ kommise. V memoirech Societ. italskŕ uveřejnil v l. 1786—1810 asi 15 zajŕmavŕch pojednŕnŕ ze statiky, hydrostatiky a o kvadraturŕ kruhu. AP.

Deslys [delŕs] Charles, romanopisec franc. (* 1821 v Pařŕi — † 1885 t.), pŕvodnŕ obchodnŕ cestujŕc a herec. Vzbudiv novellou *Les bottes vernies de Cendrillon* (1853) pŕknŕ nadŕje, zaplavil brzy literŕrnŕ trh spoustou feuilletonovŕch romanŕ velmi nestejnŕ ceny. Jmenujeme jen: *La millionnaire* (1852); *Mlle. Bouillabaisse* (1853); *Les rŕcits de la grŕve* (1866); *La maison du bon Dieu* (1875); *La revanche de Marguerite* (1879); *Miss Eva* (1882); *La comtesse rouge* (1883); *La mŕre aux chats* (1884); *L'oncle Antoine* (1885).

Desm., pŕfirodovŕdeckŕ skratek, kterŕm oznaŕeni zoologovŕ Anselm Gaŕtan Desmarest a jeho syn; pak anatom Charles Desmoulins (oznaŕen tŕŕ skratkem Desmoul.), mŕstopŕedseda Linnŕovŕ spol. v Bordeaux, jenŕ psal o jeŕovkŕch; botanik Jean B. Henri Joseph Desmaziŕres (* 1786 v Lillu — † 1862 v Lambersartu), jenŕ psal o travŕch francouzskŕch.

Des M., pŕfirodovŕd. skratek znaŕcŕcŕ franc. ornithologa O. des Mursa.

Desmalgie (fec.), bolest ve svazech kloubnŕch.

Desman viz Chochul.

Desmanthus W., subolec, rod luŕtŕnatŕch rostlin z ŕeledi citlivkovŕtŕch (*Mimosaeae*), serie *Eumimosaeae* s listy dvakrŕt zpŕefŕnŕmi, u prvnŕho pŕru listkŕ na řŕpku ŕasto ŕlazoŕnŕmi. Kvŕty nakupenŕ v chudŕch

stopkatých úžlabních strboulech jsou polygamické, 5četné, s plátky prostými nebo srostlými a s 10 nebo žádnými tyčinkami, kteréžto pak jsou jako staminodie vyvinuty a jako plodné tyčinky volny. V čárkovitém, smačknutém, zchlopním lusku jsou vejčitá sploštělá semena. **D.** obsahuje asi 8 druhů tropických, hlavně amerických, z nichž **D. virgatus** W. ve všech teplých končinách se objevuje. Pro ozdobné květy a listy pěstují se některé druhy i v teplém skleníku. *Déd.*

Desmarées [demarè] Georg, malíř švéd. (* 1697 ve Stockholmu — † 1776 v Mnichově). Byl žákem a později spolupracovníkem Meytensovým, potom bydlil v Amsterdamě, v Benátkách, kde dokončil svoje studia pod návodem Pinzettovým, a konečně od r. 1731 v Mnichově, kde stal se kurfirštšským dvorním malířem. Pracoval skoro o všech oborech malířství, nejvíce však portraity, zvláště podobizny členů panovnických rodin německých. Jen portrátů rodiny bavorské zhotovil padesát. Provedení **D**-ovo je lehké a svižné, kolorit pestrý, ač trochu ledabylý.

Desmares, provdaná de Champmeslé [demar de šanmelè] Marie, herečka franc. (* 1641 v Roueně — † 1698 v Auteuille), provdávši se za herce a dram. spisovatele Champmesléa, debutovala r. 1669 na paříž. divadle Maraisově v úloze Hermiony (Racinova »Andromacha«) se skvělým úspěchem a slavila později největší triumfy na jevištích v hotelu de Bourgogne a v ulici Guénégaud. Racine, jehož byla milenkou, vychoval z ní první herečku své doby; sám napsal pro ni role Beneniky, Monimy (tragédie »Mithridate«), Iphigenie, Phedry. Její krása, majestátní postava a okouzující hlas získaly jí přezně dvora a všech vynikajících současnů. Vyznamenávala se mohutným výrazem vášně, svůdnou něžností a hlubokou proctěností svých úloh. Hrát přestala až 4 léta před svou smrtí. — Také její neř. D. Christine Antoinette Charlotte (* 1682 v Kodani — † 1753 v Saint-Germainu) byla herečkou prvního řádu jak v oboru tragickém, v dramatech Racinových, Corneillových, Boursaultových, Quinaultových, tak v oboru veseloherním, v komediích Regnardových, Destouchesových, Jolyových. Vzdala se však umělecké dráhy již r. 1721.

Desmarest [demarè]: 1) **D. Nicolas**, přírodovědec franc. (* 1725 v Soulaines — † 1815 v Paříži), vzdělav se v Paříži, upozornil na sebe geolog. studií, v níž poprvé vyslovil domněnku o bývalém spojení Anglie s Francií (*Ancienne jonction continentale de l'Angleterre à la France*, Amiens, 1753), rovněž první prohlásil, že skály čedičové jsou původu sopečného. Vládou vyslán častěji za účelem vědeckým a za studiem průmyslu do různých krajín franc. i do ciziny, zastával pak úřad inspektora státních podniků průmyslových a značně přispěl k povznesení průmyslu franc. Od r. 1771 byl členem akademie, r. 1792 byl uvězněn, za císarství svěřena mu stolice věd přírodních na nových vysokých školách centrálních. Vedle četných jeho pojednání (zvláště

geologických) uveřejněných v aktech akademie jmenovává sluší: *Conjectures physico-mathématiques* (Pař., 1766); *L'Art de fabriquer le papier* (t., 1789); *Dictionnaire de géographie physique* (t., 1798—1828, 5 sv., tvoří část »Encyclopédie méthodique«). — 2) **D. Anselm Gaétan**, syn před., zoolog franc. (* 1784 v Paříži — † 1838 v Alfortu), prof. na zvěrolékařské škole v Alfortu. Psal s úspěchem o savcích, ptácích a vyhynulých korýšcích: *Mammalogie* (Pař., 1820—23, 2 díly); *Histoire naturelle des oiseaux* (t., 1805); *Histoire naturelle des crustacés fossiles* (t., 1815).

Desmarets [demarè]: 1) **D. Nicolas**, markýz de Maillebois, finančník franc. (* kolem 1650 — † 1721). R. 1683 jmenován intendantem finančním, avšak brzy po smrti strýce svého Colberta upadl v nemilost pro úklady svých nepřátel a propuštěn. R. 1708 jmenován k návrhu Chamillartovu nástupcem jeho v ministerstvu financí. Přes nepřiznivou dobu válečnou a neúrodu zvýšil příjmy státní obzřetnou organisací daní a byl by zavedl úplný pořádek ve státních financích, kdyby smř Ludvíka XIV. nebyla záměry jeho zmařila. Vladaf Filip Orleánský propustil jejr. 1815, načež **D.** žil v soukromí na statku svém. K ospravedlnění svému proti útokům St. Simona podal vladafovi spis *Mémoire sur l'administration des finances*, důležitý pro pohnutí finanční dějiny doby tehdejší. *Hsq.*

2) **D. Henri**, skladatel franc. (* 1662 v Paříži — † 1741, t.), byl zprvu hudebním členem při dvoře Ludvíka XIV., dav se však tajně oddati s dcerou kapelníka Gervaisa a k smrti byv odsouzen, uprchl do Španěl, kdež stal se kapelníkem Filipa V. R. 1714 vrátil se **D.** ze zarvatních ohledů do Francie, jmenován kapelníkem vévodv Lotrinského v Lunevillu, a sňatek jeho později uznán za platný. Z děl **D**-ových na prvním místě stojí opery (*Circé*, *Iphigénie en Tauride*, *Vénus et Adonis* atd.), po té četná motetta. *Str.*

Desmarets de Saint-Sorlin [demarè de seň sorleň] Jean (* 1595 v Paříži — † 1676 t.). Těšil se značně přízni Richelieuově, na jehož popud skládal divadelní kusy, ač neměl prážádného nadání. Nejlepší z nich je komédie *Les visionnaires* (1637), ve které karikuje paní de Sablé, de Chavigny a de Rambouillet; Molière sám má reminiscence z ní ve »Femmes savantes« a »Fâcheux«. Po smrti svého protektora oddal se životu výstředně nábožnému, psal polemiky proti jansenistům a v současných sporech hájil moderní literaturu proti staré (*Traité pour juger des poètes grecs et latins*) na základě pokroku, jež přivodilo křesťanství. Z té idee vznikla báseň *Clovis* (1654, 26 zp., ve vyd. 1660 jen 20 zp.). Měl mnoho protivníků, mezi jinými Boileaua. **D.** byl prvním kancléřem francouzské Akademie. Sloh **D**-ův je správný, ale beze všeho vzletu.

Desmarres [demar] Louis Auguste, okulista franc. (* 1810 v Paříži — † 1882 v Neuilly), věhlasný strůjce některých operativních metod na oku a spisovatel velkého díla o chorobách očních: *Traité théorique et pratique*

des maladies des yeux (Patiš, 1847, 2 vyd. 1854—58, 3 sv.) Mx.

Desmidiaceae v. Dvojčatkovitě řasy.

Desmichels L. A. viz des Michels.

Desmin, $Si_2O_3 \cdot Al_2$ (Ca, Na, K₂). $6 H_2O$, vodnatý křemičitan hlinitovápennatý. Minerál skupiny zeolithů (puchavců). Krystaluje ve tvarech monosymetrických, ve rostlicích habitu rhombického; obyčejně jeví se v paprskovitě stebelnatých agregátech, ve skupinách vějířovitých, svazčitých nebo snopkovitých a vyznačuje se velmi dokonalou štípatelností dle klinopinakoidu. $T = 3:5-4$. $H = 2:1-2:2$. Jest bezbarvý nebo barvy mléčné, žlutavé nebo červené, průsvitný nebo poloprůsvitný; na plochách štěpných vyznačována se krásným leskem perleťovým. Dmouchavkou truzen mocně se nadýmá a nespádně taje v lubináté sklo. Kyselinami snadno se rozkládá, vylučuje SiO_2 v podobě silického prášku. Obsahuje as 57.5% SiO_2 , 16.4% Al_2O_3 , 8.9% CaO (CaO) zastoupen bývá silikem ($Na_2O + K_2O$ 2—3%), 17.2% H_2O . Vyskytuje se v čediči u České Lípy, Č. Kamenice a jinde v Čechách. Známější jeho naleziště jsou: Údolí Fassy, Rezbanya, Andreasberg na Harzu, Arendal, Faröry, ostrov Staffa, Kilpatrick ve Skotsku, Bernsfjord na Islandě. En.

Desmitis (fec.), zánět svazů kloubních.

Desmoceras, rod ammonitů se skořápkami téměř hladkými nebo jen jemnými žebry na povrchu ozdobenými. Žebra ta jsou souběžná s obústím. Skořápky vždy jsou široce paprskovité a mívají patrné známky po zaškrceninách. Čára švu jest jemně rozčefena a několik pomocných laloků vyvinuto. D. jest velmi hojný v křídlovém útvaru. V Čechách zastoupen jest jen z druhu *D. Austeni* z bělohorské opuky a *D. planulatum* z malnického řasáku. Pa.

Desmodium gyrans L. (*Hedysarum gyr.*), poleček východoindický z řádu motýlokvětcových (*Papilionaceae*), echolostivá rostlina teplejších skleníků. Má červené květy a trojčetné listy, jež svými pohyby za dne i v noci staly se pamětihodnými. Hlavní řapík jest dosti dlouhý, za dne dosti široce odstálý zároveň i s konečným velkým podlouhle eliptickým listkem konečným a dvěma malými listky postranními. K večeru ukládá se celá rostlina ke spánku; hlavní řapíky se vzplimují, ale listky jako bezvládně svisají dolů. Ráno vrací se rostlina opět v posici denní. Vský.

Desmodium Wied, z ubatec, rod letounů hmyzožravých z oddělení netopýřů řasonosých (*Phylloporrhina*) a z nepatrné čeledi téhož jména (*Desmodina*), jejíž rodové (vesměs jihoamer.) mají nepatrný blanitý výrostek u chřípí, bez hofejšího kopinatého konce (prosthemu); korunky stoliček činí jedinou břítkou hranu a ocas schází. Rod D. má boltce vel ké, od sebe vzdálené. víčko (*tragus*) dlouhé, špičaté a vně zobkované, výrostek nosový podoby V (vykrojené), ve chrupu i (řezacích z) $\frac{1}{2}$, (z mládí $\frac{3}{4}$), c (lýly) $\frac{1}{2}$, m (stoličky) $\frac{3}{4}$, a mezi stehny blánu ozounkou. Z. svazkovitý (*D. rufus* Wied)

má nahofe srst tmavohnědou, poněkud do šeda, vezpod světlejší, šedou a lesklou a blánu letací téže barvy jako hřbet; boltce, paže a nohy pokryty srstí jen řídkou, pod níž barva pleťová prosvítá. Tělo dorůstá délky 6.5 cm a šířky (s letadly rozepjatými) 37 cm. Zubatci žijí v severních končinách jižní Ameriky a v Brazílii; ukrývají se v jeskyních a dutých stromech, koušou větší živočichy, koně, osly, skot, ba i drůbež, aby jim krev ssáli; nedovedou jim však příliš ublížiti. Br.

Desmoflogosis (fec.), zánět svazů kloubových.

Desmoid jest starší název pro pevnou formu fibromu (viz Nádory vazivové).

Des Moines [dé moàñ]: 1) D., splavná řeka 480 km dl., vznikající v severoamer. státě Minnesotě z malého jezírka, teče státem Iowou a vlévá se u města Keokuku do Mississippi. Úvodí 38.000 km², splavnost pro parníky po město Des Moines. — 2) D., hl. město severoamer. státu Iowy, na soutoku řek Des Moinesu a Raccoonu v hrab. polckém, uzel železných drah, založeno roku 1846. Jest pravidelně stavěno, vyniká pěknými budovami, jako nádherným kapitoem, budovou poštovní, 15 kostely, 8 mosty; má universitu, státní knihovnu o 30.000 sv, mnoho škol obecných, gymnasium, ústav pro 3000 sirotků, několik peněžních ústavů, 15 časopisů, vodovod, plynárnu, továrny na stroje, váhy, na zboží vlněné a bavlněné, papírny, olejny, mlýny, pivovary, slevárnny, v okolí uhlí, hrnčířskou hlinu, vápno a 50.093 ob. (1890).

Des-moll viz Des.

Desmologie (z fec.) v lékařství nauka o obkvacích.

Desmomyaria, řád salp (*Thaliacea*) se svaly pasovitými, na rozdíl od salp se svaly prstencovitými (*Cyclomyaria*, viz Doliolum). Srv. Salpy.

Desmoncus Mart., houžeň, rod palem zpeřenolistých z tribu kokosníkových (*Coccolineae*), rostoucí asi 14 druhů zvláště v Brazílii, okolních státech a též v Surinamu, popínaje nebo prolétaje se jako palmy rákosové štíhlým tenkým rokytem mezi jinými stromy pralesů. K tomu přispívají mu zejména hojné, často hákovité trny, hustě rozložené nejen po délce větve, ale zvláště na konci listů v úponku vyběhajících. Květy jsou idomé, na rozvětvené palici podepřené znásobným toulcem. V pestíkových květech jest po 6 šupinovitých stamínodích a po 3 pouzdrém semenníku s 3 špičatými, nazpět ohrnutými bliznami. Peckovice však jsou zpouzdré, isemenné, skoro kulaté. Většina druhů pojmenována dle povahy trnů listových, jako: *D. macroacanthus*, h. velkotrná; *D. oxyacanthus*, h. ostrotrná; *D. polyacanthus*, h. mnohotrná; *D. orthoacanthus*, h. přímo trná a j. Mimo drobné, méně důležité plody, poskytuje D. hlavně rákosovité rokyty, jichž tuzemci k různým účelům užívají. Děd.

Desmond, irský titul hraběcí, jehož nabytla mladší větev rodu Fitzgeraldů (1329). První hrabě z D-u, Maurice Fitzgerald,

dosáhl v zemi velikého vlivu a když Eduard III. zavedl v ní čistě anglickou správu, vznítit vzpuru, jež však byla záhy potlačena. Jeho syn Gerald Fitzgerald, hrabě z D-u, skládal francouzské verše († 1398). Thomas Fitzgerald, osmý hrabě z D-u, byl místokrálem v Irsku, ale posléze pro velezrádu popraven v Droghedě (1468). Gerald Fitzgerald, poslední (patnáctý) hrabě z D-u, spojil se s Filipem II. proti Alžbětě Anglické, byl pak po svém přemožení statků i titulu zbaven (1582) a rok na to stat. Titul jeho přešel na sira Richarda Prestona a s tohoto, jelikož zemřel (1628) bezdětek, na George Feildinga. Syn jeho William Feilding, druhý hrabě D., obdržel po svém strýci i titul hraběte z Denbigh. Rudolf Feilding (* 1859), nynější (devátý) hrabě Denbigh, jest zároveň osmý hrabě D.

Desmopathie (fec.), nemoc svazů kloubových. — **Desmopathologie**, nauka o nemocích svazů kloubových.

Desmoul, přírodověd. skratek pro jméno franc. zoologa Charl. Desmoulina.

Desmoulin [demulēn] Bénéoit Camille, politik franc. (* 1760 v Guise — † 1794 v Paříži), věnoval se studiu právnickým, opustil však dráhu tu a stal se spisovatelem nevalně vynikajícím. Jsa dítkem doby své, byl schopen citů nejšlechternějších a mrzkostí nejnhusnějších, podle toho, jestliže politické ideály jeho setkávaly se s podporou nebo odporem u jeho vrstevníků. Jsa pilným navštěvovatelem Palaysroyalu, rozpálil shromážděné tam zástupy, že vyhašoval propuštění Neckra za znamení ku nové noci Bartolomějské, i vyzval je, aby se ozbrojily. Na to lid vypáčil zbrojiské krámy a ukofistiv druhého dne v Invalidovně veliké množství zbraně, udeřil na Bastillu a dobyl jí 14. července. Aby zjednal názorům svým rozšíření, počal vydávati časopis »Révolutions de France et de Brabant«, který pro řízný tón svůj těšil se veliké oblibě. R. 1790 pojal za manželku Lucilu Duplessisovu, dívku krásnou a bohatou, kterou náruživě miloval. Ve vzbouření dne 10. srpna, jímž královský trůn byl podvrácen, měl s přítelem svým Dantonem vynikající účastenství, začež stal se tajemníkem v ministerstvu spravedlnosti a při vraždách zářijových hodoval se svými přátely, nic nestaraje se o osud nešťastníkův. Vyslán jsa od města Paříže do konventu, hlasoval pro smrt králova s přídavkem: »Snad příliš pozdě pro čest konventu«. V boji proti Girondinům, jež ve spise svém *Histoire des Girondins* zasypal posměchem a potupou, stál na straně Hory, ale po jejich pádu, když Robespierre strhl na sebe rozhodující moc, počal brojiti proti výstřednostem revoluce v časopise »Le vieux Cordelier«, jež ku konci r. 1793 počal vydávati. Proto Hébert, proti němuž hlavně zařídil útok svůj, obžaloval ho v konventě, že zamýšlí obnoviti království, a Robespierre navrhl při té příležitosti, aby všechna čísla časopisu toho byla spálena. »Spáliti není dokázati,« odpověděl D. a v novém čísle dotíral ještě horlivěji na Robespiera a jeho př-

vržence. Z popudu Robespierrova St. Just obžaloval spolu s Dantonem i D-a a příčiněním jeho oba jsou odsouzeni a dne 5. dub. 1794 popraveni. Choť D-ova, která nadarmo doprošovala se u Robespiera o život svého manžela, rovněž popravena dne 13. dubna. Claretie vydal spisy D-ovy ve 2 svazcích v Paříži r. 1874 a vyličil život jeho ve spise: Camille D., Lucile D. (Paříž, 1873). *Křk.*

Desmurgie (fec.), v lékařství zastaralý název pro část chirurgické terapie jednajících o obvazech a j.

Desn, přírodověd. skratek pro jméno franc. botanika Josefa Decaisnea.

Desná, Děsná, ves v Čechách na soujm. potoku, hejt. a okr. Litomyšl (9 km jz.), fara Mladočov, pošta Oujezd Dolní; 100 d., 539 obyv. č. (1880), kaple sv. ap. Petra a Pavla, zřt. šk. a statek deskový města Litomyšle.

Desná neboli Tisá (něm. *Thess*), prudká řeka moravská, vznikající na Jeseníku ze dvou bystřin ve výši 1265 m, teče romantickým údolím kolem Viesenberka na jihozápad a vlévá se po 42 km dlouhém toku asi 8 km pod Šumberkem do Moravy.

Desna, jméno ruských řek: 1) D., levý přítok Dněpru, vzniká sev. ode vsi Jelni, protéká guberniemi smolenskou, orlovskou a černigovskou v délce 105 km; pofiči její 86.853 km². Stává se splavnou od vpádu říčky Strjany, od Brjanska stačí také větším lodím, hlavně jenom na jaře, parníky plují po jejím dolním toku až do Kremenčuku. Přítoky splavné na pravé straně Sudost, na levé Vitina, Bolva, Navla, Nerusa, Sejm. — 2) D., l. přítok ř. Bugu již., vzniká na záp. svahu Avratynských výšin u Sošenska a protéká kijevskou a podolskou gub., dosahující délky 62 km. *Ft.*

Desnoa, nejstarší sídlo velikých županů srbských, někde v okolí dolní Driny, kde jsou dosud vesnice Desno a Desić a kde r. 1426 v listině císaře Sigmunda připomíná se hrad Thysnitza. Někteří domnívají se, že jest to Trstenic.

Desnikij: 1) D. Semen Jefimovič, právník ruský († 1789), studoval na moskevské universitě, později v Glasgowě, kde nabyl doktorátu práv. Přednášel pak římské a ruské právo na moskevské universitě, kde r. 1768 jmenován professorem. Sebrané jeho spisy vydány byly r. 1819 a 1823. V literárním světě proslul zejména svými fečmi při veřejných schůzích universitních, jež vynikajice krásou a čistotou jazyka, dotýkaly se mnohých vážných otázek a budily živý zájem tehdejší společnosti. Nepopíratelnou zásluhou D-ckého jest, že zřekl se latiny a jal se první vykládati práva jazykem ruským, tak že bývá nazýván otcem ruských právních věd. Jsa chovancem angl. university přilnul k anglickému zákonodárství, stavěl posvátnost zákona, jeho rozumnou vládu a rozvoj citu zákonnosti nad sílu meče, zahrnoval příkré a nespravedlivé obyčeje římského práva, posmíval se německým učencům, příkládajícím veliký význam scholastickým podrobnostem a vynalézajícím množství neužitečných systémů, a viděl v rovno-

právnosti mužův a žen jeden z jasných důkazů výbornosti nové civilisace. U Rusů chválil, že mají zákony vydány v národním jazyku, a proto že netřeba k nim velikých komentářů. Byl zvolen členem ruské akademie v Petrohradě, vzal na sebe vypracování právnícké terminologie pro akademický slovník. Přeložil též několik angl. spisů a byl lektorem angl. jazyka v Moskvě.

2) D. Michajil, kazatel ruský (* 1761 v Moskvě — † kol. 1840), byv vysvěcen r. 1785 na kněze, vstoupil do kláštera a záhy proslul jako kazatel, tak že car Pavel povolal jej do Petrohradu ke dvoru. Později D. stal se metropolitou novgorodským a petrohradským. Kázání jeho vyšla s názvem *Besědy* (Petrohrad, 1821—24, 9 d.).

Děs noční u dětí jest choroba nervová, v záchvatech se jeví, význačná tím, že dítě z klidného, hlubokého spánku pod příznaky živého strachu náhle se probudí, pomateně mluví a snadno upokojiti se nedá. Tyto příznaky poukazují k tomu, že toliko mozek jest zachvácen. Příčinou toho jsou připravující se nemoci mozkové, hnutí mysli (děs, strach), porušené trávení, přeplněný žaludek, obtížná dentice, rozčilující nápoje a jedy (káva, ruský čaj, lihoviny; semena rulíku, belladonna), horečnaté nemoci, zejména t. zv. horečnaté osutiny. D. n. vyskytuje se hlavně u dětí slabých, nedostatečně živěných, nedokrevných a citlivých. Nejvíce stihá dívky mezi 2. a 6. rokem, bez rozdílu pohlaví, zvláště ve 4. roce. Nerozumné vychování má veliký vliv. Záchvat vypuká z pravidla v prvních třech hodinách spánku. Dítě se náhle posadí nebo vzpřími s pronikavým výkřikem, mluví nesrozumitelně, pláče nebo křičí. Výraz obličeje jest ustrašený, na čele hojný pot, oči jsou obráceny ve sloup, nebo vyvaleny, líce zardělé, srdce prudce tepe, dítě se chvěje, hází sebou, chytá se osoby blízko stojící. Každé chlácholení je marno. Mnohdy dítě žádá, aby se odstranila příčina strachu: pes, kočka, haď, strašidlo; ale znenáhla se upokojí, poznává přítomné, a konečně usne. Další spánek jest opět klidný a pevný. Ráno procitne čile a vesele, nevědouc o záchvatu. Výjimečně bývá touž noc více záchvatů. Záchvaty se vracejí obyčejně za jakous dobu (osmidenní i delší), ráz jejich není vždy týž. Teprve po několika týdnech nebo měsících nemoc naprosto ustupuje. Není-li příčina závažná, končí nemoc příznivě. Jedni vykládají d. n. za samostatnou chorobu nervovou, neurosu, jiní za přecházející podráždění mozku, zejména středu zra-
kového.

Desnoiresterres [denoartèr] Gusta v te Brissoys, spis. franc. (* 1817 v Bayeuxu — † 1892 v Paříži). Založil 1841 s Luthereauem měsíčník »La province et Paris«, jež 2 léta redigoval. Byl spolupracovníkem četných časopisů pařížských. Napsal několik románů: *La pensionnaire et l'artiste* (1839); *La chambre noire* (1843); *Jarnowick* (1844); *Mademoiselle Zacharie* (1846) a j. Důležitější jsou jeho studie o literatuře a mravech XVIII. st.: *Cours*

galantes (1859—64); *Voltaire et la société franç. au XVIIIe siècle* (1867—76, 8. sv.); *Gluck et Piccini* (1872, 2. vyd. 1875); *Grimod de La Reynière et son groupe* (1877); *Iconographie voltairienne* (1879); *Épicuriens et lettrés* (1879); *La comédie satyrique au XVIIIe siècle* (1884); *Le chevalier Dorat et les poètes légers du XVIIIe siècle* (1887).

Desnoje bratstvo čili Sionská zvěst, ruská sekta molokánská, rozšířená v permské gub. a na Uralu. Byla založ. dělostřeleckým důstojníkem Iljinem v létech padesátých našeho věku, a představuje směsici duchoborského mysticismu, hrubého materialismu, židovského racionalismu a fantastických ponětí o bratrské lásce. Základem k novému učení posloužila Iljinu apokalypse. Jako duchoborci tak i Iljin popírá potřebu vnější církve, chrámův a úcty k svatým a ostatkům. Boha pokládá za nesmrtného člověka, a nevhodnější bohoslužbou jsou mu tance a slavnostní průvody. Zsvěceným dnem má býti sobota, obřizka má býti povinnou, a vepřovina jest pokrmem nečistým. Iljin očekává tisícileté říše blažených a proto již nyní dělí lidstvo na spravedlivé, stojící po pravé straně (odtud i název sekty d. = stojící po pravici) a nespravedlivé na levé straně. Sídem příští říše sionské, kteráž bude republikou (!), má býti Jerusalema, a všichni lidé ovšem si budou rovni, neboť nebude »králův ani generálův, nebude policie ani soudův, nýbrž všude svatost mezi lidmi«. Iljin byl r. 1856 deportován do Soloveckého kláštera na Bílém moři, ale fantastické jeho učení nalezlo dosti přívrženců.

Desnoyers [denoajé]: **1) D.**, vlastně Boucher-D. Aug. Gasp. Louis, mědirýjec franc. (* 1779 — † 1857 v Paříži), jehož listy zvláště dle obrazů Raffaelových vynikají jednoduhostí a důkladností; jediné všeobecné nemrav tehdejší doby, staré mistry moderním směrem opravovati, zmenšují poněkud velký jejich dojem. Z rytin jeho uvádíme: *Krásná zahradnice* (1804), jež založila jeho slávu. Vydal: *Recueil d'estampes gravées d'après des peintures antiques italiennes* (Paříž, 1821, 34 listů). *Vierge au linge* a *Vierge au poisson* vedle jiných (madonna Folignská, della Sedia, San Sisto, madonny domů Tempi a Alba, sv. Kateřina Alexandrijská), *Navštívení P. Marie* (1839), nejlepší rytina *D-ova Proměnění Páně*.

2) D. Jules Pierre François Stanislas, geolog a historik franc. (* 1800 v Nogent-le-Rotrou — † 1887). Byl bibliotékářem při Museu v Paříži, spoluzakladatelem a sekretářem geologické a historické společnosti francouzské, 1862 zvolen za člena akademie. Vedle četných prací uveřejněných v různých časopisech jmenujeme: *Mémoire sur la craie et sur les terrains tertiaires du Cotentin* (Mém. Soc. hist. nat., Paříž, 1825); *Observations sur les terrains tertiaires du nord-ouest de la France* (Bull. Soc. géol., 1835); *Recherches géologiques et historiques sur les cavernes à ossements* (t., 1845); *Note sur la coexistence de l'homme avec l'éléphas meridionalis* (Comptes rendus de l'Ac. etc., 1863); *Bibliographie historique de la France*

(1834); *Sociétés littéraires de la France* (1841); *Topographie ecclésiastique de la France pendant le moyen âge et dans les temps modernes jusq'en 1790* (t., 1853—54); *Sur le sort des enfants trouvés en France, antérieurement à saint Vincent de Paul* (t., 1856).

3) D. [denoajé] Louis Claude Joseph Florence, spis. franc. (* 1805 v Replonges — † 1868 v Paříži). Původně advokátní pisar, založil 1828 v Paříži opposiční list nazvaný střídavě »Sylphe«, »Lutin«, »Trilby«, 1832 humoristický »Charivari«, 1836 s Armandem Dutacquem »Siècle« a 1854 »Messager des dames et des demoiselles«. Jako spolupracovník při některých vaudevilledch užíval pseudonymu Derville. Vyzámenával se zdravým humorem, který valně přispěl k oblíbě jeho románů pro mládež: *Les aventures de Jean-Paul Chopart* (1836); *Les aventures de Robert-Robert et de son fidèle compagnon Toussaint Lavenette* (1840); *Gabrielle* (1846); *Mémoires d'une pièce de cent sous* (1847).

Desodorisace (z lat., odstranění zápachu) jsouc předchůdkyní desinfekce, měla na zřeteli tytéž cíle jako tato, totiž činiti hmoty infekční neškodnými. Prostředky desodorisáční, jichž k tomu konci používáno, byly důsledkem theorii, které dříve v přřčině vzniku infekčních nemocí panovaly. Mělo se totiž za to, že hmoty infekční tvoří se při rozkladných pochodech v organických látkách. Považovaly se pak dále ty rozkladné pochody za nejnebezpečnější, které mají ráz redukční neboli hnilobný, při nichž totiž vyvinují se jakožto konečné produkty ammoniak, sířrovodík a j. velmi smrduté sloučeniny plynné. Přirozený důsledek této nauky byl, že veškery prostředky, kterými bylo možno odstraniti zápach hnilobu provázející nebo potlačiti ji samu, byly považovány za antiinfekční, t. j. nakažlivé hmoty rušící. Takové prostředky užívané v praxi k zamezení šíření nákazy byly: a) prostředky plynné, které se nechaly na vzduch nebo předměty nakažlivými hmotami podezřelé působiti, jako chlor, ozon, kyselina siřičitá, kys. dusíková; b) pevné nebo tekuté, které se přidávaly k organickým hmotám, v nichž rozkladné hnilobné pochody probíhaly, jako nadmanganan draselnatý, kyseliny minerálné, síran železnatý, žíravé vápno, rašelina, prst (zejména k obsahu záchodových žump). V novější době se však názory o podstatě a vzniku infekčních nemocí, z výzkumů bakteriologických vyplývající, valně změnily a rozšířily, i dokázalo se pak mezi jiným, že někdejší metody desodorisáční z největší části nestačí k dokonalému zničení hmot infekčních, pathogenních to mikroorganismů. Bylo tudíž nutno pátrati po jiných, které by účelu, zničení pathogenní mikroorganismy, úplně vyhovovaly. Prostředky ty byly skutečně nalezeny a tvoří základ moderní desinfekce. Jest přirozeno, že současně, co metody desinfekční infekční hmoty jistěji hubící docházely většího rozšíření a uznání, metody desodorisáční se opouštěly. Nyní užívá se tudíž prostředků desodorisáčních ve veřejném zdravotnictví

poskrovnu, a to tehdy, jde-li toliko o odstranění neb umenšení zápachu bez současně desinfekce. Tak na př. k odstranění zápachu záchodových žump dosud přidává se prst nebo rašeliny k obsahu jejich. Tím, že totiž občas přisype se náležitě množství prsti nebo rašeliny, obsah žumpy stává se do jisté míry sypkým a porovitým a tudíž pro vzduch přístupným, čímž ráz rozkladných pochodů mění se v oxydační a následkem toho tvoření smrdutých rozkladných produktů buď z části nebo zcela se potlačuje.

Desolación (Tierra de D.), angl. Desolation-land [-lěšlend], nejzáp. z ostrovů jihoamerického archipelagu Ohnivě země, pustý a neobydlený, tvoří jihozáp. břeh úžiny Magelhaesovy, v níž má bezpečná kotviště mezi nimi nejlepši přístav Mercyův.

Desolátní, lat. *desolatus*, zpustošený, pustý, smutný, neutěšený.

Desolda František Jan, filolog a theolož český (* 1811 ve Švihově — † 1885 v Teplé). Odbyv studia v Klatovech a v Plzni, vstoupil do řádu praemonstrátského. R. 1837 byl vysvěcen na kněze a působil pak jako kaplan v Leticích a Dobřanech. Zjednav si zákonitou kvalifikaci pro třídy grammatikální, působil od r. 1847 jako prof. jazyka českého, později jako ředitel na něm. gymnasiu v Plzni a získal si velikých zásluh tím, že probuzoval vlastenecké vědomí v české mládeži na ústavě studující. D. podal některé zdařilé překlady auktorů řeckých: *Platonova Faidóna* (1867), *Euthyfróna a Írótagora* (1871 v Bibl. klasiků řec. a řím.), 1. knihy *Dila Thukydidova* (Pardubice, 1885); a otců církevních (*Sv. Jana Zlatoústého šestero knéh o kněžství*, Praha, 1854), v Blahověstu podal překlady ze sv. Basilia, Rehofe, Cypriana, napsal některé modlitební knihy české (*Manna, Maria, máti naše; Svatvné sionská* a j.) a dokončil Frenclovo vydání Biblí české. Srv. Osvěta, 1885, 1111.

Desombiaux [dezoňbió] Maurice, spis. belg. (* 1868 v Beauraingu), z předních zástupců moderního literárního hnutí v Belgii. Jeho polemiky v »La jeune Belgique« srš jiskrami duchaplné břitkosti a ohněm mladého nadšení pro ideu. Básnickými sbírkami *Chant des jours lointains* (1888), *Grisailles* a *Le triomphe du verbe* (1890) staví se do řad současných škol francouzských. Také v novelli stice zaznamenávají se od něho mnohoslibn začátky.

Desor Eduard, přírodopzpytec švýcarský (* 1811 ve Friedrichsdorfu v Hessích — † 1883 v Nizze), studoval práva v Giessenu a Heidelbergu, ale pro svobodomyšlné smýšlení musl přchnouti do Paříže, kde přeložil první dí Ritterova zeměpisu a pod Beaumontem a Prévostem studoval geologii. Pak odešel do Švýcarska, kde s Agassizem účastnil se výzkumů geologických a palaeontologických, studuje s ním ze jména ledovce a předvěké ježovky. Za studien geologickým, zvláště za výzkumem bludných balvanů cestoval po Skandinávii, r. 1847 odebral se za Agassizem do Ameriky a oddal se zde geol. výzkumům kolem Hořejšího jezera:

v Pennsylvanii. R. 1852 vrátiv se do Švýcar, stal se prof. geologie v Neufchâtelu. V zimě r. 1863—64 podnikl s Escherem von der Linth a Martiusem cestu do Alžírsku a do Sahary, r. 1866 předsedal prvnímu sjezdu anthropologickému v Neufchâtelu. Město Neufchâtel zvolilo jej do velké rady, kteréž předsedal, napotom zvolen do shromáždění federálního a r. 1873 za presidenta rady národní. Vědecká činnost D-ova byla obsáhlá a důkladná, vynikl hlavně jako geolog, zejména rozšířil známosti naše o geologii Alp. Jako palaeontolog zvláště o předvěkých ježovkách napsal cenné spisy. Vydal: *Excursions et séjours dans les glaciers et les hautes régions des Alpes* (Neufchâtel, 1844—45, 2 sv., něm od Vogta, Frankf., 2. vyd., 1847); *Synopsis des Echinides fossiles* (Paříž, 1857—59, s atl.); *De l'orographie des Alpes dans ses rapports avec la géologie* (1862); *Der Gebirgsbau der Alpen* (Wiesbaden, 1865); *Aus Sahara u. Atlas. Vier Briefe an J. von Liebig* (t., 1865); *Echinologie helvétique* (společně s Loriolem, Paříž, 1872); *Le Paysage morainique* (Neufchâtel, 1875). D. zabýval se horlivě i praehistorickou archaeologií Švýcarska. Podnět k tomu dalo mu objevení kolových staveb v jezerech švýcarských r. 1853. Sepsal o tom mimo jiné *Palafittes ou stations lacustres du lac de Neufchâtel* (Paříž, 1865) a s L. Favrem *Le bel âge du bronze lacustre en Suisse* (t., 1874). Sc.

Désordre [dezórdr], franc., nepořádek, zmatek, různice.

Desorganisace (z lat.), opak organisace, zničení organisace, rozrušení, rozklad, nepořádek.

Desormes [-zdr̩m] Charles Bernard, fysik franc. (* 1777 v Dijonu — † 1862 ve Verberie), repetitor chemie na škole polytechnické, později továrník chemických výrobků. Vědecké práce konal nejvíce společně se svým zetěm, prof. Clémentem. Určovali specifické teplo ledu, pak vzduchu, porovnávali s tímto kapacitu tepelnou vodíku a kyslíčkovu uhličitou, dále vyšetřovali poměr měrných tepel plynů při stálém tlaku a při stálém objemu, ježž určili na r. 1857; poprvé stanovili absolutní nullu teploty, soudíce, že na základě ubývání objemu při ochlazování plyny by při teplotě 266 66° C pod bodem mrazu neměly žádného objemu a tudíž žádného tepla. Novější theorie tepla pozměnila to tím způsobem, že předpokládá, že při absolutním nullovém bodě rychlost molekul jest rovna nulle. Práce tyto uveřejnili r. 1819 v pojednání: *Du zéro absolu de la chaleur et du calorique spécifique* (Journal de Physique sv. 89). Mimo to měřili latentní teplo vodních par (v Regnaultových Relations des expériences v Mém. de l'académie sv. 21), sestrojili zajímavý přístroj pro přisávání desky, proti které se rourou vzduch žene, úkaz zvaný aerodynamické paradoxon (Annales de chim. et de phys., 1827). Roku 1848 D. zvolen byl v depart. oiseckém do Konstituanty, kde náležel k protivníkům Ludvika Napolena. Pka.

Desoxydace, odkysličování viz **Oxydace**.

Desp., přírodověd. skratek pro jméno franc. botanika J. R. P. Desportesa (* 1704 — † 1746).

Despekt (lat.), opovržení.

Despeñaperros, též **Puerto de D.**, průsmyk v Sierře Moreně na hranicích Andalusie a Nové Kastilie, se sráznými roklemi a žel. tratí z Valdepeñas do Cordovy. R. 1809 sevřeno tu bylo od Španělů vojsko francouzské, což mělo za následek kapitulaci generála Duponta s 8242 muži dne 21. července 1809 u Baylenu.

Desperace (z lat.), beznadějnost, zoufalost.

Desperados (špan., zoufalci), španělští přívrženci výstřední, podvrtné strany radikální, neuznávající zákonů.

Desperátní (z latin.), beznadějný, zoufalý.

Despériers [deperjé] Bonaventure, spis. franc. (* ok. 1500 v Arnay-le-Duc — † 1544). Původně katolik, pak kalvín, posléze svobodomyšlník, skoro atheista. Dostal se ke dvoru Markéty Navarrské, která ho učinila svým sekretářem; o její přizeň připravil se později svou vlačností náboženskou. Jeho básně, jimiž se přimyká k Marotovi (ballady, epigramy, rondely) jsou těžkopádné, pedantské, temné. Tím lepší je jeho prosa: *Nouvelles récréations et joyeux devis* jsou povídky rabelaisovského ducha, prostého, často smělého zauzení, lehké, vtipné, roztomilé. Satirickým bičem ohání se *Cymbalum mundi*, dialogy rázu Lukianova, ve kterých ostře napadá jednotlivá vyznání; vzbudily tak prudkou bouři, že prý D. vyvázl jen sebevraždou. Srv. Louis Lacour, *Oeuvres franç.* de B. D. (1856) a Ad. Chenevière, B. D., sa vie, ses poésies (1885).

Despeyrous [depejru] Théodore, math. franc. (* 1815 v Beaumont-de-Lomagne — † 1883 v Toulouse), prof. na fakultě věd v Dijonu, později v Toulouse a ředitel observatoře tamější. Napsal 30 zajímavých pojednání o elliptických funkcích, řešení rovnic, theorii permutac, aberrací světla a jiné (Lionville Journ., Mém. de l'Acad. de Toulouse) a *Cours de mécanique rationnelle*, ježž Darboux vydal s poznámkami (Paříž, 1884—86, 2 sv.). AP.

Desplacos [deplas] Louis, mědirytec franc. (* 1682 v Paříži — † 1739 t.). Vynikal zvláště jako kreslič a ryl historické obrazy a podobizny podle starých mistrů italských, pak dle vrstevníků Le Bruna, Jouveneta, Watteaua, Nattiera a j. Nejlepší a dosud cenné jeho rytiny jsou: *Uždravení nemocných*; *Ukřížování*; *Snění s kříže* dle Jouveneta, ve kterýchž reprodukcích předčil i originál; *Triumf Vespasiána a Tita* dle Giulia Romana; *Moudrost provázena Herkulem* dle Pavla Veronese, *Orfeus* dle Rubensa a j. dle Carracciů, Raffaela, Parrocela a jiných. Rytiny D-ovy vyznamenávají se přesnou kresbou a plastikou.

Despoblado (špan. = neobývaná pustina): 1) **Los D-s** de Murcia, široká pláň ve Španělsku mezi Sierrou Sagrou a ř. Segurou ne-

obydlená, stále zeleným křovím pokrytá. — 2) D. de Sechura, poušť v severozáp. části Peru. — 3) D. na východě od Atacamy v Chile a v Bolívii, nad 3000 m vysoká, studená a neobydlená planina.

Despoina (δέσποινα), v řečtině tolik co paní, velitelka, byl název v mythologii přikládáný mnohým bohyním: nymfám, Afrodité, Athéně, Artemidě, Kybele, Hekatě, obzvláště Démétře a Perséfoně, jež ctěny společně pod názvem δέσποινα. *klk.*

Despois [depoà] Eugène André, spis. franc. (* 1818 v Paříži — † 1876 t.). Vzdal se po prohlášení císařství profesury na lyceu Ludvíka Vel., protože nechtěl přisahati nové vládě, a živil se pracemi literárními až do r. 1870, kdy přijal místo úředníka v bibliotéce Sorbonny. Jeho překlady pro «Bibliothèque latine-franç.», účast na Cousinově vydání Abélarda a literární kritické články v »Liberté de penser« nejsou tak důležité, jako vynikající studie: *Les lettres et la liberté* (1865) o Ludvíku XIV., Napoleonu a j.: *Le vandalisme révolutionnaire* (1868), kde hájí revoluci proti výtce nevzdělanosti; *Le théâtre français sous Louis XIV.* (1874).

Desponsatus (lat.), snoubenec; **desponsata**, snoubenka. — **Desponsatio**, zasnoubení. D. Beatae Mariae Virginis, zasnoubení blahoslavené Panny Marie.

Desportes [deport]: 1) D. Philippe, básník franc. (* 1546 v Chartres — † 1606 v Bonporté). Požíval přízně krále Karla IX., pro kterého složil báseň *Rodomont* a ještě více jeho nástupce Jindřicha III., s nímž navštívil Polsko; psal oběma básně pro jejich milenky a oddával se s nimi hýřivému životu. Byl jmenován postupně opatem ve Vaux-de-Carnay, Tironě, Josaphatě a Bonporté a kanovníkem při Sainte-Chapelle, ač na kněze vysvěcen nebyl. Užíval ostatně vlivu a bohatství svého na podporu mladých literátů. D. navštívil velmi záhy Itálii a podleh ve své tvorbě básnické vlivu mistrů italských tak daleko, že mnohé jeho plody jsou toliko spracováním originálů italských. Trpěl vůbec nedostatkem původnosti a citu, za to, zejména ve znělkách a kanzonách milostných, vyniká formou přímo virtuosní a vyrovná se svým vzorům harmoničností, lehkostí a plyností verše. Předčí v té příčině i nástupce svého Malherba. Vydal většinu svých básní souborně 1573, *Psaumes* 1592. Poslední úplné vydání uspořádal Alfr. Michiels r. 1858.

2) D. François Alexandre, francouzský malíř (* 1661 v Champigneulu, — † 1743 v Paříži), r. 1695 šel do Polska, kde se stal dvorním malířem a svými podobiznami krále Jana Sobieského, královny a několika velmožů dobyl si veliké slávy. Avšak již r. 1696 byl povolán Ludvíkem XIV. ke dvoru franc., kde zůstal i za Ludvíka XV. u veliké vážnosti. V obrazárně Rudolfiny v Praze jsou vystaveny jeho dvě zátěši, mrtvý zajíc a mrtvý divoký králík s různou pernatou zvěří.

Despot (δεσποτης) byl v byzantské říši původně titul samého císaře, za pozdního

středověku však se stal titulem dvorským, jež od císaře udílen nejvíce příbuzným rodu císařského. Za Palaiologův nejvyšší hodností byly: despot, sevastokrator, kaiser. Titul d. nalezáme v XIII. a XIV. století i u dvora carův bulharských a srbských. Ve XIII.—XV. věku se jím označovali také panovníci neodvislí, zejména epirští, srbsští a morejští. V Srbsku název d. udělen od Byzantinců 1402 po bitvě Angorské knížeti Štěpánu Lazarevičovi, po němž jej přejali i Brankovič. Za dob osmanských název »d. efendi« byl nebo z části i ještě podnes jest turecký titul křesťanského biskupa. *KJk.* — D., despot, v moderním smyslu: vláda absolutní, neomezená, násilná a vůbec člověk, jež zpupně a bezohledně moci své nad podřízencem zneužívá.

Despot Ivan, básník chorvatský (* 1851 v Zaostrogu v Dalmacii — † 1886 ve Splitě), studoval gymnasium v Senji, bohosloví v Makarsce a Šibeníku, načež působil jako profesor v různých místech, až stal se farářem v Samatrině na ostrově Brači. Vydal o sobě několik sbírek básní, jako: *Uporuka Pavla Šubića Bribirskoga*; *Put u Lovčen*; *Prve Iskre*; *Malo žrnja*, v nichž vyniká jako nadaný básník vlasteneckého rázu, věřící pevně v lepší budoucnost své vlasti. Jeho nadšení přitáhlo z hluboké znalosti rodného kraje a jeví se skutky v podpoře všech vlasteneckých podniků. Hojně básní jeho rozptýleno jest po časopisech. Přeložil též ze Smilea *Charakter* a z Cantúa *Zdrav raqum a posteno srce*. *Sak.*

Despotát, země nebo říše, v níž vládá despot.

Despotismus jest vláda po libovůli bez ohledu na právní řády a pravidla mravní. Despotický možno vládnouti nejen v monarchii, nýbrž i v republice; pravidelně ovšem myslíme při despotii na monarchii absolutní, ve kteréž vladař vykonává svou moc libovolně, máje se prosta mezi zákonů. Vskutku však nezabavuje ani možnost, zákon kdykoliv o své ujmě měniti, povinnosti šetřiti zákona, pokud skutečně po právu změněn nebyl (viz: Absolutismus). Garancii proti d-mu neposkytuje nijak s dostatek účastenství širších vrstev lidu ve vládě; naopak shledáváme často, že nebezpečí d-mu v demokracii jest mnohem větší, než stojí-li v čele státu osvícený samovládc. Účinně čeliti lze d-mu pouze úplnou samostatností soudů, jimž spravedlnost jest konati; je-li soudce nesesaditelný a na vládě i zastupitelstvu lidu nezávislý, není se d-mu co obávati. Proto také snahy všech despotů jak urozených tak i lidových vždy v první řadě směřovaly k obmezení samostatnosti soudů, kteří jejich choutkám překáželi. *Přk.*

Despoto-dag viz Rhodope.

Despotović Ivan, jesuita (* 1638 v Čakovci v Chorvatsku), profesor na vysokých školách ve Št. Hradci, Vídni a Trnavě. Za povstání Tökölyova (1683) musil prchnouti z Uher, načež navštívil Itálii, Čechy a j. země usadil se v Záhřebě, kde byl představeným jesuitské kolleje, později prokurátorem a konečně představeným rakouské prov. jesuitův.

Despotović-Čusić Miletije, bojovník srbský († 1890 v Jagodině), bojoval r. 1848 pod Kničaninem proti Maďarům a r. 1854 jako dobrovolník v srbsko-řecké legii na Krimu tak statečně, že obdržel řád svatojirský. Na žádost knížete Miloše byl přijat do svazku ruské armády a postoupil r. 1867 na plukovníka. R. 1870 postavil se v čelo povstání bosenského a byl postrachem Turkům, až po bitvě u Černého Potoka musil překročit na území dalmatské, kde byl zajat a později v Linci internován. Teprve po ukončeném povstání byl do Srbska propuštěn.

Despréaux viz Boileau-Despréaux.

Després [deprè]: 1) **D. Denis**, chirurg franc. (* 1806 — † 1860), byl lékařem v Paříži. Udal modifikaci cevkování při zbytnělosti prostaty, způsob vhloubení vyvinutého stehna, metodu otevření hliz prostaty z konečníku. Uveřejnil práce o pupečné kýle, vyšetření poslechem dutiny břišní, o kýlofezu a j. *Peč.*

2) **D. Eugène Armand**, syn před., chirurg a politik franc. (* 1834 v Paříži), vrchní chirurg ve velké nemocnici de la Charité, nyní člen municipální rady pařížské a sněmovny, zasazoval se horlivě o to, aby ošetřování nemocných svěřováno bylo výlučně laikům. Přispívá do »Gaz. des hôpitaux« a vydal řadu prací o různých chorobách (růži, kýle, nádorech svalových, všedech děložních, syfilidě a jejím léčení, o trestu smrti se stanoviska fyziologického a j.); s Bouchutem vydal *Dictionnaire de thérapeutique médicale et chirurgicale* (1867, 5. vyd. 1889).

Despretz [deprè] César Mansuète, fysik franc. (* 1792 v Lessines v Belgii, † 1863 v Paříži). Byl repetitorem chemie na škole polytechnické v Paříži a po té prof. fysiky na kolleji Jindřicha IV. a r. 1837 stal se prof. fysiky na Sorbonně, kterýžto úřad zastával do své smrti. R. 1841 jmenován členem Institutu. Činnost svou vědeckou nejvíce věnoval nauce o teple; četná jeho pojednání vyšla ponejvíce v »Annales de chimie et de physique«, později též v »Comptes rendus«; r. 1823 o latentním teple par (*Sur la chaleur latente de diverses vapeurs*, Ann. d. Ch. e. d. P. sv. 24.), později o téměř předmětu: *Sur l'accroissement avec la température de la quantité totale de la chaleur contenue dans un même poids de vapeur*. Dále konal pokusy o množství tepla povstalého při spalování a o teple živočišném; pojednání o tom (*Recherches sur les causes de la chaleur animale* z r. 1824) bylo akademií korunováno. Důležitá jsou jeho vyšetřování o vodivosti těles (*Sur la conductibilité des corps solides à des corps liquides*, Ann. d. ch. e. d. Ph. sv. 19.) a *Sur la propagation de la chaleur dans les liquides* (t., sv. 36). Vyšetřoval platnost zákona Daltonova pro různé páry (1827), roztažitelnost vody, jejíž maximum hustoty stanovil na 4° C, a roztoků vodných (*Sur le maximum de la densité de l'eau pure et des dissolutions aqueuses*, 1839 a 1840), zabýval se bodem mrazu a tání vody čisté a vody mořské, přechlazením vody, již přechladil až na 20° pod nullou (Comptes R. sv. II.), kor-

rekcemi na teploměru (Pogg. Ann. sv. 41.), seznal vystupování bodů základních u teploměrů, zkoušel tavením těžko tavitelných těles, jako křemíku, bóru, rhodia, uhlíku žárem Voltova oblouku (Comptes R., sv. 28. a 29.). R. 1827 poprvé pokusy s Oerstedtovým piezometrem ukázal, že zákon Boyle-Mariottův nemá obecné platnosti, že různé plyny tímž tlakem nestejně se stlačují a že objemu plynů neubývá rovnoměrně s tlakem rostoucím (*Sur la compression des gaz* v Ann. d. Ch. sv. 34.). V akustice jest znám vyšetřováním mezi slyšitelnosti tónů (*Observations sur la limite des sons graves et aigus*, 1845), stanovil malými ladičkami horní mez na 36.864 kmitů. I do jiných oborů fysiky zasáhla jeho činnost. Se-psal též učebnice častokráte vydané: *Traité élémentaire de physique* (Paříž, 1825); *Éléments de chimie théorique et pratique* (t., 1828). *Pka.*

Desprez, skladatel hud., viz Deprés Jos.

De Spuches Ruffo Giuseppe, kníže di Galati, básník a archaeolog ital. (* 1819 v Palermě — † 1884). Byl presidentem královské kommisie pro starožitnosti a krásná umění na Sicilii, pak palermským starostou (sindaco) a posléze poslancem na ital. sněmu. Obrátil na se pozornost již r. 1838 překladem Sofokleova »Oidipa krále«. Také později vydal četné dobré překlady z řečtiny (Euripidovy tragédie). Ostatní jeho literární činnost záleží ve spisech filolog. a archaeolog. (*Discorsi filologici*, 1860; *Lettere illustrative di una greca iscrizione trovata in Taormina*, 1863; *Epigrafi inedite ed altri oggetti archeologici*, 1865; *Di due vasi grecosiculi*, 1866; *Relazione di alcuni oggetti archeologici*, 1871; *Alcuni scritti*, 1881 a j.) a v původních básních italských, latinských a řeckých: *Poesie* (Neapol, 1868, 2. vyd., Palermo, 1880); *Carmina latina et graeca* (1877). Vyznačují se elegantní formou a jemným citem. Sebrané spisy v 5. sv. 1892 ve Florencii. Ukázky jeho poesie podal Jaroslav Vrchlický v »Poesii italské nové doby«.

Despumace (z lat.), sebrání pěny.

Desquamatio [-áció], lat., viz Desquamace.

Desrousseaux [derusó] Alexandre, franc. písničkář (* 1820 v Lillu — † 1892 t.). Byl úředníkem v městské kanceláři lillské. Vydal 5 sv. písní psaných podfečím lillským s tit. *Chansons et pasquilles lilloises* (Lille, 1851-85, nové vyd. 1891, 4 sv.); složil k nim většinou také nápěvy. Kreslí s podivuhodnou realističnou věrností a s jímavou prostotou scény z domácnosti, ze všedního a intimního života obyčejných občánků. Mnohé z jeho písní znárodněly. Od D-a uvádí se ještě album 50 melodií. *Sous les saules* (1854 s C. Faucomprém), řada almanachů *Almanachs chantants* (1859-61) a folkloristické články *Moeurs populaires de la Flandre franç.* (Lille, 1889, 2 sv.). D-a nazývají Jasminem nebo Mistralem severu a básníkem malých. *Vd.*

Dessa nazývá se na ostr. Javě obec, která jako ruský mír aneb jihoslovanská zadruga zachovává zásadu o společnosti a nedělitelnosti jmění.

Dessaix [desé] Joseph Marie, generál franc. (* 1764 v Thononu — † 1836 v Marc-lazu), studoval lékařství v Turíně, vstoupil však do národní gardy pařížské a navrhnul r. 1792, aby zřízena byla allobrožská legie, stal se velitelem jednoho jejího praporu a významenal se u Lodi a Rivoli. R. 1798 byl zvolen do rady pěti set; r. 1809 stal se divisionářem a 1810 velitelem amsterdamským. R. 1814 vyhnal rakouské vojsko ze Savojska, zač nazýván byl Bayardem Savojským. Jeho synovec D. Joseph uveřejnil: *Etude historique sur la Révolution et l'Empire en Savoie. Le général D., sa vie politique et militaire* (Paříž, 1879).

Dessalines [-lín] Jean Jacques, císař haitský (* 1758 v Les Cormiers na Haiti — † 1806). Byl otrokem ve franc. části ostrova, i vyznamenal se za povstání r. 1790 tou měrou, že byl od Toussainta l'Ouvertura jmenován generálem. Zahnav r. 1803 franc. generála Rochambeau, stal se v lednu 1804 gener. guvernérem franc. části ostrova a dal se 2. pros. t. r. v Port-au-Prince prohlásiti za císaře pod jménem Jakub I. R. 1805 vydal novou ústavu, byl však pro svou skupost a ukrutnou mysl nenáviděn a 17. října 1806 zabit v povstání, které vzbudili Christophe a Pétion.

Dessau David, stenograf dánský (* 1819 v Horsensu v Jutsku — † 1893 v Kodani). Studoval práva a r. 1842 přestoupil k žurnalistice. R. 1848 vydal se, vládou jsa podporován, ke Gabelsbergerovi do Mnichova, aby se přiučil jeho soustavě, kterou se zdarem převedl na jazyk dánský; od r. 1849 byl činným v parlamentě jsa stenografem, od r. 1865 pak přednostou stenogr. služby říšského sněmu dánského; zároveň vycvičil hojně žákův jak dánských, tak i švédských, norských, ano i ču-chonských. V Kodani založil spolek těsnopisný. Jeho učební kniha vyšla poprvé r. 1853 pod názvem *Lærebog i Stenographi*, skrácena pod titulem *Kortfattet Lærebog i Gabelsbergers Stenographi* (4. vyd., 1886). Mimo to sepsal několik brošurek obsahu propagandistického. Př.

Dessauer Josef, skladatel něm. (* 1798 v Praze — † 1876 v Mödlingu). Hře klavírní učil se u Tomáška, theorii a skladbě hudeb. u D. Webra. Na naléhání svých rodičů oddal se stavu obchodnickému a vykonal také několik cest. Když při tom v Neapoli jeho skladby, canzonetty a jiné skladby vokální, setkaly se se skvělým úspěchem, vrátil se do Prahy a zcela hudbě se věnoval. Potom přestěhoval se do Vídně. Ze skladeb jeho největší obliby došly písně, méně dafilo se jeho operám, z nichž *Návštěva v St. Cyru*, *Paquita*; *Lidwina* a j. sice vldně byly přijaty, ale neudržely se. Uvésti dlužno ještě jeho *Rimembranze di Napoli* pro piano, *Capriccio z Normy* a 6 canzon italských a německých.

Dessava, něm. *Dessau*, hl. město ve vévodství anhaltském na l. bř. Muldy, 3 km od jejího ústí do Labe, v široké rovině, křižovatka žel. tratí köthen-vitemberské a magde-bursko-lipské, sídlo panujícího knížete, všech zemských a krajských úřadů, finanč. feditel-

ství, konsistoře, obchodní komory, zemské banky, filiálky říšské banky, živnostenské banky, spořitelny a mnohých vědeckých, vychovávacích a dobročinných ústavů, z nichž jmenovati jest: gymnasium, real. gymnasium, učitel. seminář, vyš. dívčí školu, knihovnu, školu hudební, kromě krajské 4 jiné nemocnice, ústav pro idioty, chudobinec a j. Obyvatelů má 34.658 (1890). Ulice jsou široké a výstavné; z budov vynikají: gotický chrám P. Marie z r. 1554 s obrazy obou Čranachů a s hrobkou vévodskou, katol. kostel sv. Petra a Pavla s obrazy na skle od Baudriho, vévod. zámek ve slohu renaissančním s mnohými sbírkami a s cennou obrazárnou, v níž zastoupen jest: Van Dyck, Leonardo da Vinci, Rubens a Tizian, radnice, divadlo, palác kor. prince; náměstí ozdobena jsou pomníky: W. Müllera, M. Mendelssohna, vévody Leop. Bedřicha od Kisse, císaře Viléma I., pomníkem na památku sjednocení Anhaltska a na památku padlých ve válce r. 1870—71. Průmysl jest značný a prováděn jest v 60 různých závodech a továrnách; hlavní výrobky jsou: stroje, tapety, papír, sukno, niti, lih, cukr, pivo a mouka. Obchod podporován jest peněž. ústavu, žel. drahami a přístavem Wallwitz-hafen r. 1868 na Labi založeným. V okolí města jest mnoho parků, zahrad a výletních míst, zvláště Georgium se zoologickou zahradou a zámek a park Luisium. — **D.** dříve Dissouve, též Desso a Dessov zvaná, založena byla asi za Albrechta Medvěda, v listinách však připomíná se teprve r. 1213; od r. 1603 jest sídelním městem a proslulo vítězstvím Valdšteinovým nad Mansfeldem r. 1626 a r. 1774 od Basedowa tu založeným Filanthropinem. **D.** jest rodištěm básníka W. Müllera a filosofa M. Mendelssohna. — V dessavském kraji žije na 424.59 km² 65.626 ob. (1890).

Dessavský Leopold, kníže, zvaný der alte Dessauer, viz Leopold I. anhaltsko-dessavský.

Dessavský most, vystavěný přes Labe od Roslavu k Dessavě, jest památný vítězstvím Valdšteinovým dne 25. dubna 1626 nad Mansfeldem

Dessavský poohod, válečný poohod původu italského, složený po vítězství v Cassana (1704, 1705) a nazvaný po knížeti Leopoldu Dessavském za jeho vítězného vjezdu do Turina r. 1706.

Dessendorf (Děsná), ves v Čechách, hejt. Jablonec, okr. a pošta Tannwald (4 km s.), fara Albrechtsdorf; 237 d., 2096 ob. n., 10 č. (1890), 4t. šk., starok. expos., továrna na porculán, skelná raffinerie, papírna, výroba baviněných látek.

Dessert [desér], pamlsky zakončující oběd nebo večeři, jako jemně pečivo, čerstvé, sušené nebo cukrované ovoce, sýr, máslo, zmrzlina, cukrovinky a pod. *Fá.*

Desservanti (*curés desservants*). Obecným právem církevním, jež sněm Tridentský do- tvrdil reformační úchvalou (XXIV. 13 de reform.), stanoveno, aby obročí farní a duchovní úřad s ním spojený farářům propůjčoval se neodvolatelně, tím smyslem, že farář zákonitě

ustanovený nemůže s úřadu býti sesazen a obročí zbaven leč pro právní příčinu, kanonickým processem na jisto postavenou. Nápadnou výjimkou z tohoto ustanovení jsou d. faráři dočasní (*parochi amovibiles*), zastávající duchovní správu při farách výpomocných (*parochiae succursales*), jež počátkem XIX. stol. vznikly ve Francii, Belgii a Porýnsku. — Za revoluce francouzské ustanoveno totiž (*constitution civile du clergé*), aby řádné fary v místech čítajících méně 6000 duší zrušeny a místo nich jen duchovní správy výpomocné zařizovány byly. Konkordátem r. 1801 smlouveno mezi sv. Stolicí a vládou francouzskou, že biskupové za souhlasu vlády při farách novým ohraničením na místo starých zřízených ustanoví duchovní správce, jimž státem dostatečná výživa (kongrua) opatřena bude. Aby z tohoto slibu lacinou vyšla, přičinila vláda o své ujmě ke konkordátu t. zv. organické články, v nichž mezi jinými ustanoveno, že dotaci státní dostanou jediné faráři ve větších městech (*parochi regionarii*), ale nikoli duchovní ostatní, kteří držíce osady podřízené, mají zůstatí pouhými výpomocnými správci na hlavních farách úplně závislími. Tohoto nedůstojného postavení uchránění byli menší duchovní správci tím, že biskupové, opatřivše je samostatnou pravomocí farářskou, na roveň je postavili farářům hlavním až do té výjimky, že světiti jim duchovní správu jen do odvolání (*ad nutum*), kteréž pořízení později došlo i schválení vlády, již předem jen o to šlo, aby co možno nejméně bylo farářů (*curés*) s nárokem na dotaci státní, ostatně však lhostejno bylo, co práv duchovenských se dostane správcům menším. — Duchovní takto zřízení označeni jménem d-tův, a duchovní správy jim svěřené nazvány fary výpomocné — *succursales* — názvy to vzaté z mluvy právní, jež označuje jménem *deservitor* dočasné správce far (administrátory, provisory) a jménem *succursalis* fary v kanonické podřízenosti jsoucí. Patrná neshoda v právním postavení d-tův, prohlášených za řádné faráře, ač nedostalo se jim farářské neodvolatelnosti (*perpetuitas officii*), nutně zavdala podnět k úvahám, kterak odchylka od obecného zákona tolik důležitá, možná byla po pouhém zřízení biskupském? — Obecný názor kanonistů řeší záhadu tuto důvodným výkladem, že zřízení d-tův dostalo se vůči naléhavým poměrům alespoň nepřímého schválení sv. Stolice, a tím vážnosti právní, jak z toho vysvitá, že ani tehdejší papežský legát kardinál Caprara nepopřel se onomu ustanovení, aniž kdy později odmítnut byl kurií římskou názor o řádném farářství odvolatelných d-tův, ačkoliv různé dotazy biskupův a akta sněmův provinciálních v této příčině častou příležitostí jí podávaly, ohraditi se proti takovému pojmání věci. Ostatně svědčí reskript kongregace koncilu Tridentského, daný 1. května 1835 k dotazu, jež biskup lutišský vznesl k Řehoři XVI., že odvolatelnost d-tův za prozatímné ustanovení míti sluší na tak dlouho, než poměry připustí, aby v té věci po obecném právu ná-

prava se stala, a že vůli jest sv. Stolice, aby biskupové ne bez důležitých příčin odvolávali d-ty ze správy jim svěřené.

Dessewffy, též *Desewffy*, *Dezsöffy*, *Desseoffy* [dezeři], starý uherský rod šlechtický, později hraběcí, odvozuje svůj původ již z dob sv. Štěpána. R. 1525 připomíná se Jan, velký župan požežský a nejvyšší strážce dveří, r. 1549 kapitán severních žup uherských. Karel prchl po vzpouřích Rákóczyových do Francie a syn jeho Mikuláš byl generálem ve franc. vojsku. Štěpán významoval se v bojích po boku Eugena Savojského a Laudona a † 1742 jako generál jízdy. V dobách novějších vynikli z členů této rodiny hlavně: — 1. Hrabě Josef D., maď. spis. (* 1771 v Krivé šáryšské župy — † 1843). Vynikal velikým vzděláním a náležel oproti klassicistům k t. zv. básnické škole lidové. Jeho básně vynikaly lehkou formou, vzletem myšlének i opravdovým citem. Vycházely po různu v časopisech »Aurora«, »Hebe« a »Minerva« a nalézají se sebrané v jeho liter. pozůstalosti: *Irodalmi Hagymányai* (Pešť, 1860 až 1863 I.—III.). R. 1825 počal vydávati v Košicích revui *Felsőmagyarországi Minerva* (1825 až 1836), věnovanou pěstování jazyka, literatury, aesthetiky, poznávání starých i moderních klassiků, poesii, předkladům poetickým, tedy hlavně směru humanistickému. List ten vycházel po jedenáct let a zaujímá v rozvoji literatury maď. místo vynikající. D. vystupoval literárně v popředí i v oboru národohospodářském a zaujal v něm stanovisko starokonservativní proti reformátorským snahám Széchenyiovým. Hlavním dílem jeho v oboru tom jest: *A hitel taglalata* (Analýsa úvěru); kromě toho vydal sbírku pojednání známou pod názvem: *Bárfai levelek* (Bardejovské listy). D. byl členem maď. akademie a vynikajícím akademickým řečníkem. — 2. Aristid D., generál honvédů (* 1803 v Čakci abaujské župy — † 1849 v Aradu). Sloužil původně v rakouském vojsku, z něhož vystoupil r. 1838 jako rytmistr na odpočinek. R. 1848 vstoupil do řad maď. honvédů, u nichž se r. 1849 stal generálem. Měl účast hlavně v bojích v jižních Uhrách. Po přemožení revoluce byl 13. října 1849 v Aradu vojenským soudem k smrti odsouzen a zastřelen. — 3. Hrabě Aurel D., maďarský státník (* 1808 — † 1842), syn Josefa D-ho. Byv zvolen do sněmu, byl záhy z hlavních vůdčích politiků a publicistů maďarských doby předbřeznové a postavil se v čelo strany konservativní proti tehdejšímu destruktivním snahám stoupenců Košutových. On zaujal stanovisko spíše kritisující a obranné, než iniciativní a útočné, byl »závažím ve stroji hodinovém, jež chod jeho nerušilo, ale mírnilo a regulovalo«. Jsa znamenitým publicistou, založil r. 1841 proti Košutovu »Pesti Hirnapu« časopis »Világ« (Svět), ale nerovný boj proti převaze Košutově nebylo mu dáno dlouho vésti, neboť již roku následujícího zemřel. Jako řečník mohl by se přirovnávati jediné k Deákovi. Sněmovní řeč a pozůstalá díla vydal bratr jeho Emil (Pešť, 1843), který redig. po něm časop. »Világ«

pod názvem **D. A. gróf hátrahagyott munkái és országgügyi beszédei.** — 4. Emil **D.**, bratr předešlého, maďarský státník a publicista, polit. i národohospodářský spisovatel (* 1812 v Prešově — † 1866). Vstoupil po smrti bratra svého v čelo strany konservativní. O poměrech agrárních, komunikačních a finančních pojednával na dobu svou s nevídanou až potud v Uhrách důkladností a s překvapující prozíravostí vypočítavého rozumu. Většina reformačních návrhů a názorů jeho uložena jest v řadě pojednání: *Alföldi levelek* (Alföldské listy, Budín, 1842). R. 1847 vydal památný spis: *Fiűessűnk mennyit becsűlettel elbűrűnk magunknak, magunkért* (Piatme tolik, co s poctivostí sneseme sobě a pro sebe), v němž pojednával o ústavech úvěrních a podobných. Téhož roku vydal též odborný spis o celních a obchodních záležitostech uherských. V době revoluce žil v zátíši a byl od roku 1855 čtyřikrát předsedou maď. akademie věd. *Bbk.*

Dessi (Dissi, angl. Valentia), malý, 9 km dlouhý, hornatý ostrůvek v Rudém moři při pobřeží habešském u vchodu do zátoky Annesbayské, má hojnost dobré pitné vody, dobrý, od větrů chráněný přístav a bujně rostlinstvo. R. 1840 postoupen byl od krále tigrského Francii, která se ho však po r. 1859 vzdala, načež ujala se ho Itálie a zřídila tu osadu Erythreu.

Dessin [-sěň], franc., kresba; v užším slova smyslu vzorek, zvláště vzorek tkanin, čalounů, vůbec kresba se opakující. Viz *Tkalcovství.* — **Dessinateur** [-tér], fr., kreslíř vůbec, v užším smyslu kreslíř vzorků.

Dessoff Felix Otto, dirigent a paedagog něm. (* 1835 v Lipsku — † 1892), byl odchován v lipské konservatoři Ign. Moschelesem a Plaidyem (ve hře klavírní), Mor. Hauptmannem a Jul. Rietzem (ve skladbě), byl pak dirigentem při různých divadlech (v Altenburce, Düsseldorfě, Cáchách, Magdeburce), po té kapelníkem dvorní opery vídeňské a spolu učitelem při tamější konservatoři (1860—1875), načež stal se dvorním kapelníkem v Karlsruhe. Jest autorem četných skladeb komorních, orchestrových, klavírních, písní i j. *Str.*

Dessoir [-oár] Ludwig, vlastně Leop. Dessauer, herec něm.-žid. (* 1810 v Poznani, † 1874 v Berlíně). Oddav se divadlu r. 1825, hrál nejprve mladistvě hrdiny a milovníky v Poznani, Mohuči (1831) a Wiesbadenu, v Lipsku (1834) a ve Vratislavi. Na umělecké pouti r. 1837 prodlél v Praze i ve Vídni a zvláště v Pešti. R. 1839 přijal engagement v Karlsruhe, kde se proslavil tou měrou, že jako repraesentant úloh charakterních v tragédiích Shakespearových, Schillerových, Goetheových i novějších povolán do Berlína, kde pusobil jako repraesentant klassického dramatu do r. 1872, kdy nervovou chorobou přinucen vzdát se činnosti herecké. Hlubokost pojmání, procítěná, úchvatná hra, zvláště pak mohutný pathos, zjednaly mu plného uznání. I prvá jeho choť **D-ová Theresa**, roz Reimannová (* 1810 — † 1866) hrála s úspěchem

role hrdinné a veselé milovnické role (v Hannoveru, Lipsku a Mannheimě) právě tak jako syn Ferdinand **D.** (* 1836 ve Vratislavi), původně milovník, jenž působil také v Praze a nyní jest repraesentantem charakterních rolí vážných, hlavně však směšných v Petrohradě.

Dessolle [desòl] Jean Jos. Paul Aug., markýz, generál a státník franc. (* 1767 v Auchu, † 1828 v Montluchetu). Bojoval r. 1796—97 v Itálii a r. 1799 s rozhodným štěstím proti vojsku císařskému v Grisonsku a ve Veltlinu. Jako náčelník gener. štábu u Scherera a Moreaua vyznamenával se rázností a obezřetostí, o čemž nejlepší důkaz podal u Hohenlinden r. 1800 a při přechodu přes Inn. Od Napoleona byl vyznamenán četnými úřady a r. 1808 poslán byl do Španěl, kde umírněností svou získal si uznání obyvatelstva. R. 1814 jmenován byl od provisorní vlády velitelem národní gardy, přiměl s Talleyrandem v noci z 5. na 6. dub. cara Alexandra I. k uznání práv Bourbonů, a opíral se rozhodně proti obnově císařství. Proto byl od Ludvíka XVIII. jmenován páirem a státním ministrem a r. 1818 ministrem věci zahraničních a markýzem. V úřadě svém hájil vytrvale konstituce, vynikal spravedlností a pravdomluvností, tak že byl nazýván všeobecně »ministrem poctivcem« (*le ministre honnête homme*). Nemoha shodnouti se s úmysly vlády, odstoupil r. 1819 a přidal se k opozici.

Dessus [desý], franc., technický výraz hudební, značící vrchní hlas v hudebě vokální i nástrojové, na př. *d. de violon* vysoký hlas houslový, t. j. nástroj z čeledi houslových, jehož rozsah obzemeje se na vyšší oktávy (budiž zde upozorněno, že i dnešní veliké nástroje smyčcové, kontrabas a violoncello, tolikéž náležejí dle svého vývoje historického do čeledi houslových). **D.** bývaly zvány vůbec smyčcové nástroje vysoké polohy, k nimž družily se nástroje poloh postupně nižších, zvané *taille, haute-contre, basse-contre* a pod. *Str.*

Děst (z pers. *dest* = ruka), u Rusů míra papíru, rovnající se naší staré knize, t. j. 24 archům (srv. franc. *main*).

D'Este: 1) D'E., rod italský, viz *d'Este.* — **2) D'E.**, jméno potomků pocházejících z tajného (1793) manželství vévody Augusta Bedřicha z Essexu (syna anglického krále Jiřího III.) a lady Murrayové (dcery skotského hraběte Dunmorea), dané jim r. 1806, když manželství to vyšetřila na jevo, bylo prohlášeno za neplatné. Lady Murrayová obdržela titul *d'Ameland* s ročním důchodem 4000 lib. sterl. Vévoda z Essexu, třeba s ní již nežil, zachoval jí věrnost až do smrti (1842). Syn jejich sloužil u vojské a marně namáhal se dosíci uznání své příslušnosti k rodině královské. I on zemřel neoženiv se (1848).

Desterro (Nossa Senhora do **D.**), hlavné město brazilské provincie Santa Catharina v Již. Americe, na záp. břehu ostrova Ilha de S. Catharina, při 27°30' j. š., nazývané po malebnou polohu rájem brazilský, má 11.000 obyv., z nichž je mnoho cizinců, zvl. Němců.

V přístavě jeho sta lodí má místo, ale větší lodí kotvívaly na druhé straně průlivu při pevnině. V příjemném okolí množství vill. — Založeno bylo r. 1640 od Fr. Diaza Velha. *Koll.*

Destillace (z lat. *destillare*, odkapati) jest stará manipulace chemická, kterouž odděluje teplem bez rozkladu těkající látky od netěkavých nebo méně těkavých. Aristotelés znal d-ci vody mořské, alchymisté vymysleli pro d-ci rozmanité nádoby. Rozeznáváme různé případy d.: páry těkající srážejí se jakožto tekutina (destillát jest tekutý), nebo tuhnou páry v látky pevné (síra, naftalin). V posledním případě nazýváme d-ci spíše sublimací. I co do vývoje par jest nám rozeznati případ, kdy destillát již jako taký byl v původní směsi obsažen (voda vedle solí d-ci poskytuje vodu destillovanou), a případ jiný, kdy destillát jest zplodinou více méně složitých reakcí chemických. Destilluje sílici terpentivovou s jódem, nabýváme v destillátu směsice uhlovodků. Jestliže ze hmoty pevné dobýváme d-ci rozkladem pomocí tepla destillátu tekutého, nazýváme pochod d-ci suchou. Nejdůležitější případ d. suché jest tvoření se dehtu ve plynárnictví z kamenného uhlí. Vodní pára (zvláště přehřátá), pára alkoholu strhují s sebou látky, které by buď destillovaly samy o sobě při teplotě vysoké, nebo se vůbec d-ci rozkládaly. Okolnosti té používají chemikové, odhánějice s parami vody neb alkoholu mnohé těkavé, příjemně páchnoucí principy bylinné. Aby surovina byla co možno nejpříznivěji využívaná, opakuje se d. aneb udržuje se po delší dobu, k čemuž opět zapotřebí jest zvláštních přístrojů. D. provádí se v nádobách z nejrůznějšího materiálu podle toho, v jaké míře látka původní, nebo páry z ní ve hmoty výrobné působí; máme nádoby destillační z platin, mědi, olova, cínu, železa, skla, porcelánu, kameniny a j. Ubíhá-li z látek směsice par při rozličných teplotách těkajících, hledíme zdržováním par na velikém povrchu donutiti pouze nejtěkavější, aby došly chladiče (deflegmatory). Přerušujice podle stupňů těkavosti d-ci takovou, sbíráme v jímadlech část destillátu po části — i nazýváme d-ci tu frakcionovanou či přerušovanou. Destillovati lze pod tlaky různými i takměř ve vakuu i pod tlaky velmi zvýšenými; dle toho třeba poříditi různé přístroje destillační. *Rn.*

Destinace (z lat.), určení.

Destinatář (z lat.), osoba, pro kterou jest určeno nějaké jednání. D. v právu obchodním při dopravní smlouvě příjemce zboží, osoba, které má býti dodána zásilka zboží. — D. ve finanční vědě (při přesouvání daní) osoba, která má dle úmyslu zákonodárcova býti stížena nějakou daní.

Destinézit viz Diadochit.

Destinonův způsob sbírání smetany záleží v ustávání mléka při 15° C na plochých, natřených anebo polévaných litinových mísách, spočívajících na podezdívce. Po vyloučení se smetany nahnou se mísy a smetana se hřeblem sebere a do podložené nádoby, na kolejkách pohybované, shrábne. Výsledky jsou uspokojivé.

Způsob ten pochází z Holštýnska, kde také zdomácněl. *Fý.*

Destinovati (z lat.), určití, ustanoviti.

Destouches (detúš): 1) D. André Cardinal, franc. skladatel operní (* 1672 v Paříži, † 1749 t.), jenž prvou svoji operu *Issé* napsal jakožto autodidakt (1697), když byl celý svůj život před tím strávil v armádě jako mušketýr. Opera tato setkala se u krále Ludvíka XIV. s takou přízní, že odměnil královsky D-a, zároveň prohlásil práci tu za nejznamenitější dílo od dob Lullyových. R. 1713 jmenován D. král. vrchním skladatelem hudebním a generálním inspektorem opery, a r. 1728 po Francineovi ředitelem opery. Pozdější dram. práce D-ovy jeví patrně klesání tvůrčí síly. *Str.*

2) D. (vlastně Néricault) Philippe, dramatický spis. franc. (* 1680 v Toursu — † 1754 ve Fortoiseau). Po velmi dobrodružném mládí dostal se za sekretáře do franc. vyslanectví ve Švýcarsku. Úspěch jeho prvních veseloher získal mu přízeň vladce vévody Orléanského, jenž ho přidělil vyslanci londýnskému. Po návratu byl přijat do Akademie. Konec života strávil v ústraní na svých statcích u Meluna. Z četných jeho komedií nejceněnější je *Le glorieux* (1732), kde užil styků vřelých s bohatými měšťany za terč satiry; kresba současné společnosti je stejně dobrá, jako stavba, vtipy a živý, přirozený dialog. V jiných je nepravdivý, přehánějí a jeho komika je suchá. Do češtiny přeložen jeho *Le dissipateur* (Marnotratník, Ochotník div., sv. 21) a *Le tambour nocturne* (Noční bubeník, Brno, 1881). *red.*

3) von D. Joseph Anton (1767—1832), bavorský úředník a básník dram., většinou rytířských her ceny nevalné. *Ks.*

4) von D. Franz, něm. skladatel a virtuos klavírní (* 1772 v Mnichově — † t. 1844), žák J. Haydnův, stal se r. 1797 hud. ředitelem v Erlankách, 1799 koncertním mistrem ve Vídni, 1810 učitelem theorie v Landshutě, 1826 kapelníkem v Hamburce a po té v Mnichově. Z četných děl D-ových uvádíme: klavírní koncerty a sonáty, písně, z nichž mnohé téměř znárodněly, ouvertury a entreakty ke dramátům Schillerovým, Kotzebuovým a j. opery (*Die Thomasnacht, Der Teufel und der Schneider, Das Missverständniss*) a j. *Str.*

5) D. Paul Emile, malíř franc. (* 1794 v Dampierre — † 1874 v Paříži). Byl žákem Davidovým, Guérinovým, Grosovým a Girodetovým a vystupoval nejprve s malbami historickými a náboženskými; později maloval genry. Proslul hned s počátku své tvorby obrazy: *Z mrtvých vstání Lazárovo; Ježíš na hoře Olivetské; Seherazáda; Marie Stuartovna v zámku Lochleven*; ke hlavním jeho dílům náleží: *Scéna ze Svatby Figarovy; Amor lékařem a Odjezd do města.*

Destra (roz. mano) it., dextra (manu) lat., pravice, značka hudebního písma, objevující se ve hře klavírní a udávající pravidlem, že jisté fráse nebo pouze jednotlivé tóny, jež polohou svojí příslušely by spíše ruce levé, sluší provésti pravou rukou. Běte se obyčejně zkráceně d. nebo d. m. *Str.*

Destrée [destré] Jules, advokát a spisovatel belg. (* 1863 v Marcinelle v Henne-gavsku). »Journal des trib.« a »Revue prat. des sociétés commerc. et civiles« přináší od něho články právnícké a národohospodářské. Důležitější jest jeho kritická činnost v »La jeune Belgique« a novellistické práce *Lettres à Jeanne* (1886), *Imagerie japonaise* (1888), *Les chimères* (1889) a j. vyznačující se jemnou raffinovaností myšlenek i slohu. Jeho bratr Georges D. nastoupil rovněž literární dráhu pod šťastnými auspiciemi.

Destrem Jean Marie, publicista a novellista franc. (* 1842 v Poitiersu) je od r. 1872 sekretářem redakce »Rappel«. Z jeho publicistických prací vytkají se: *Rochefort et la Commune* (1871); *Les déportations du consulat* (1878); *Les déportations du consulat et de l'empire* (1885). Novelly D-ovy v různých časopisech i o sobě (*Drames en cinq minutes*, 1887), román *Le cinq mille francs de Rosalie* (1884) a veselohra *Faites entrer* (1886), ač formy nedosti pečlivé, vynikají skvělým humorem.

Destrukce (z lat.), rozboření, zničení. **Destruktivní**, bořivý, ničivý. — **Destruovatí**, rozbořiti, zničiti.

Destanis: 1) D. Gavriilo Spiridonovič, liter. historik ruský (* 1818), sloužil při asijském departementě jako překladatel z novoféctiny a od r. 1860 byl jmenován na universitě petrohradské. Z jeho spisů mmenujeme: *Istoričeskija skazačija inoka Komnina i inoka Prokla* (Petrohrad, 1858); *Skazačija Proska Ponijskago*; *Vižantjskije istoriki Deksiippi i drugije* (t., 1860); *Istoričija Prokopija Kesarijskago* (t., 1862) a j. Mnoho jeho statí a rozborů rozptýleno je po časopisech.

2) D. Nadežda Alexandrovna, spisovatelka ruská (* 1827 — † 1866), přibývši r. 1838 s matkou do Petrohradu, seznámila se s knížetem V. R. Odojevským a jinými literáty a věnovala se rovněž literatuře. Z prací její nejdůležitější jsou *Sbornik ruskich narodnych pesen i poslovic dlja junosťstva* (1861) a *Derevnja* (1869), sbírka povídek pro mládež o venkovské přírodě a rolnickém životě.

Destár (perské), pravidlo, norma; u Parsů jméno vrchního kněze, který má takřka býti normou pro ostatní. V tureckém užívání znamená d. sbírku zákonů a nařízení.

Destutt de Tracy [destyt de trasi]: 1) D. d. T. Antoine Louis Claude, hrabě, filosof franc. (* 1754 v Paříži — † 1836 t.), zakladatel racionální větve ideologie. Byl pokračovatelem Cabanisovým, jenž založil větev fyziologickou. Předním úsilím jeho bylo i v duchovnědých užití metody přírodovědecké. Filosofie nemá dle něho jádra svého ni v metafysice ni v psychologii, nýbrž v ideologii čili nauce o ideách, jež je jedinou vědou člověku dostupnou. V názorech svých o hierarchii věd spoléhá na d'Alemberta a je předchůdcem Comteovým v třídění. — Idee čili představy naše samy vyvozují se toliko z pocitů. Sensibilita je základ vši bytosti lidské, z ní vyvíjí se a vzrůstá celý život duševní, jenž rozlišuje se v pět základních schopností: citivost (*sen-*

sibilitě), paměť (*mémoire*), soudnost (*jugement*), vůle (*volonté*) a hybnost (*motilité*). Abychom poznávali svět mimo sebe, nestačí pouhá citivost, neboť tato nechová v sobě rozdílu nitra a vnějšku; je třeba, aby přistoupil k ní samovolný pohyb, jímž narážejíce na odpor, přesvědčujeme se o existenci tvarů prostorových. Hybnost je mu jaksi šestým smyslem, jenž odkrývá nám vlastní příčinu počátků našich. Vůle lidská je závislá na přemnohých okolnostech povahou bytosti lidské daných a na jistých výkonech organických. Proto jest ideologie vlastně částí zoologie a svoboda lidské vůle pouhou ilusí. Grammatika i logika jsou pouhé aplikace vědy základní, ideologie. Grammatika (*grammaire*) je dodatkem k ideologii, jsouc naukou o znameních (*signes*), jimiž představy své vyjadřujeme. D. zkoumá řeč v nejširším smyslu, rozeznává je bedlivě řeč přirozenou, záležející v posuňcích, od řeči umělé, slovné. Znamení slovná jsou důležitým orgánem pochodu myšlenkového, ano podmiňují myšlení samo. Vada jejich však v tom záleží, že často slovy se spokojujeme, k představě jimi označené nepřihlížejíce. Slova stávají se tu pouhými schématy bez obsahu vnitřního. Ve shodě s názorem své doby D. pokládal řeč za umělý výtvar lidské vynalézavosti, nikoli za produkt přirozený. Proto věřil v její zdokonalitelnost hlavně co do logičnosti a preciznosti. V logice hlavní péči věnoval výkladu soudu a závěru, a připojoval se tu k Lockeovi. Základní soud, z něhož všechny ostatní vyplývají, jest, že cítíme a tím myslíme. Vsoudě není identity mezi podmětem a přísudkem, nýbrž podmět obsahuje v sobě přísudek. Pravda pro poznání lidské záleží ve shodnosti vzájemné soudů našich mezi sebou, omyl vzniká nedokonalostí paměti naší, jež nedovede udržeti následné souvislosti soudů těch. Celá theorie noëtická se nese směrem idealistickým. Takto celé filosofické dílo D-ovo jest jaksi dějinami ideí našich, obsahující jejich vznik z citivosti, vyjádření v řeči a skupení vzájemné v soudech a závěrech. Avšak i ke stránce volní bytosti lidské měl D. bedlivý zřetel v pracích svých. Vůle lidská má původ v žádostivosti, analýse této je proto jádrem morálních spisů D-ových pojata jsouc úplně analogicky názorům jeho logickým a noëtickým. Žádost každá má na člověka dvojitý účinek: působí cit slastný nebo strastný a pohání člověka k jednání. Poznávání potřeby naše a shodnost jich nebo neshodnost se základními zákony bytosti lidské jest úkolem morálky, nalézati prostředky, jimiž potřebám těmto by se vyhovělo, jest úkolem národního hospodářství, říditi pak city a žádosti lidské tak, aby z nich vzešlo blaho individua a celku, jest úkolem zákonodárství čili vědy o vládě (*science du gouvernement*). Takto ideologie ve smyslu D-ově objímá veškeren život duševní a vrcholu dochází ve studiu společnosti, jsouc pravou prvou filosofii a nahrazující metafysiku, která pozbyla všeho úvěru. Základní myšlenka Comte-ova takto již u D-a je vyjádřena. Vedle Comtea

však na D-ovi nejvíce je závislý Maine de Biran, jenž ho následoval zvláště v thesi své o významu hybnosti pro život duševní. — **D.** pocházel z rodiny skotské. S počátku věnoval se povolání vojenskému a dosáhl až hodnosti plukovníka. Za revoluce franc. přidal se ke straně revoluční, zasedal ve sboru ústavodárném vedle Lafayettea a hlasoval pro zrušení výsad šlechtických. Za doby hrůzovlády byl uvězněn. Ve vězení pojal čtením děl Condillacových a Lockeových vůdčí myšlenky svého předního díla. V říjnu 1794 vrátil se do Auteilu u Paříže, kde v krátkce za doby konsulatátu shromáždil kolem sebe společnost předních myslitelů z pravidla ideology nazývaných. Za doby Napoleonovy i Bourbonů zůstal věren svobodomyšlným svým zásadám. Spisy vydal tyto: *Mémoire sur la faculté de penser. Eléments d'idéologie* (Paříž, 1801—15, 5 sv., 3 vyd. 1817); *Commentaire sur l'esprit des lois de Montesquieu* (1819); *Grammaire* (1803); *Logique* (1805); *Traité de la volonté et de ses effets* (1819). Sr. M. Ferraz, *Histoire de la philosophie pendant la révolution* (Paříž, 1889); Fr. Picavet, *Les idéologues* (t., 1891). *Dna.*

2) D. d. T. Antoine César Victor, hrabě, ministr franc. (* 1781 v Paříži — † 1864 na zámku Paray le Frésil), sloužil pod Napoleonem I., r. 1827—48 byl členem komory franc. a 1848 49 ministrem námořnictví. Vydal *Lettres sur la vie rurale* (Paříž, 1861). Manželka jeho Marie d. T., roz. Newtonova, napsala: *Essais divers, lettres et pensées* (tam., 1852—55, 3 sv.).

Desubas [-zyba] Mathieu, reform. kočující kazatel církve pouště ve Francii; nazýval se vlastně Mat. Majal [mažal], narozen v Desubas. Byl roku 1746 v Montpellieru popraven jsa 26 let star. Sr. V. Piper, *Zeugen d. Wahrheit*, sv. 4.

Desuetudo (lat.), odvyknutí, značilo v právu římském zrušení nebo změnu zákona pozdějším obyčejovým právem, odporujícím jemu (*in desuetudinem abire*). Císař Konstantin odstranil tento účinek práva obyčejového.

Desultores (lat.), římskí krasojedci, kteří v círu na vycvičených koních všeliké jezdecké kousky provozovali. Jméno to označuje vlastně jezdce, kteří v prudkém trysku přeskakovali s koně na koně nebo s koně dolů se spustivše opět nahoru se vyšvihli. Také seskakovali u cíle na konci hippodromu se svých koní, načež chopivše se uzdy, vedle koní dále běželi. *Cfe.*

Desultorioký, na způsob desultorů přeskakující, tékavý, nestálý, nedůsledný, od hlavních věcí odbočující (na př. řeč).

Desv., bot. skratek = A. N. Desvaux.

Desvaux [devò] Auguste Nicaise, botanik franc. (* 1784 — † 1856 v Angersu), byl ředitelem bot. zahrady v Angersu, zanechal bohatý herbář a napsal: *Phyllographie ou histoire naturelle des feuilles* (Paříž, 1809); *Nomologie botanique* (Angers, 1817, 1832); *Flore de l'Anjou* (t., 1827); *Statistique naturelle de Maine-et-Loire* (t. 1834); *Traité général de botanique* (Paříž, 1838—39, dil I.).

Desverges [devěřž] Marie Jos. Ad. Noël, orientalista a archaeolog franc. (* 1805 v Paříži — † 1867 v Nizze). Pocházejí ze staré rodiny normanské, věnoval se v Paříži studiu orientálnímu hlavně za tím účelem, aby mohl použití orientálních pramenů ke studiu otázky usazování se Normanů. Proto podnikl i r. 1842 cestu do Neapole a Sicilie. Na jiné cestě navštívil Recko a Orient, načež usadiv se ve své ville u Rimini v Italii oddal se zkoumání starověku etruského. Ze spisů jeho jmenujeme: *Abul-Fidův Vie de Mahomet* (vyd. s překladem a poznámkami, Paříž, 1837), *Ibn Chaldúnova L'Histoire de l'Afrique sous la dynastie des Aghlabites* (text s překl., t. 1841), konečně *Histoire del'Arabie* (t., 1847); *L'Etrurie et les Etrusques* (s atlasem, t., 1864. 2 sv.). výsledek rzletého kopání, a *Essai sur Marc-Aurèle d'après les monuments épigraphiques* (t., 1860). Přispíval též do Didotovy »Nouvelle Biographie générale« (dějiny římské). *Dk.*

Desvres [dévř], hl. m. kant. ve franc. dep. Pas-de-Calais, arrond. boulogneské, na Sev. dráze (Boulogne-St.-Omer), má zříceniny tvrze r. 1677 pobožené, kryptu z IX. stol. (místo poutnické), výrobu sukna, vlněných látek, koží a chvalně známého cementu, minerální pramen a 4801 oby. (1891).

Deswert viz de Swert.

Deszozyński [deščin-] Józef, hud. skladatel polský (* 1781 ve Vilně — † 1844), byl kapelníkem u maršálka hr. Rokického a jako plodný skladatel zůstavil mnoho dobrých prací, z nichž nejvíce se cení jeho *Polonezy*.

Deszkiewicz [deščevič] Jan Nep., grammatik polský († 1869); hlavní jeho díla z oboru polského jazykozpytu jsou: *Rozprawy o języku polskim i jego gramatykach* (Lvov, 1843); *Gramatyka języka polskiego* (Rzeszów, 1846); *Treść gramatyki polskiej* (t., 1865); *O pismo-wnictwie polském* (Krakov, 1869). Badání jeho nese se směrem více méně fantastickým.

Děš viz De es.

Deša (Деса), veliký župan srbský za císaře Manuela Komnena (1143—1180), zmíněný u Kinnama a u letopisce Dioklejského (»Dessa filius Urossi«). Ale zprávy o něm jsou velmi nejasné. Vasiljevski, Grot a j. jej ztotožňují s velikým županem Štěpánem Nemanjou, jehož životopisy o věcech před r. 1180 podávají zprávy rovněž jen nejasné; ale proti té identifikaci mohlo by se leccos namítati. *KJk.*

Dešenice, Deštnice, městečko v Čechách na potoku na Šumavě, hejtm. Klatovy, okr. Nýrsko (3 km jv.); 144 d., 3 č., 972 ob. n. (1890), kostel sv. Mikuláše (ve XIV. stol. již farní a r. 1676 restaurovaný), 3ř. šk., pošta, stanice rak.-uh. st. dráhy, panský zámeček a pivovar a 3 mlýny. **D.** byly původně samostatné panství a uprostřed vsi na tvrzi seděl staročeský zemanský rod hojnými statky v okolí nadaný. Po Dešenických z D., kteří zde ještě v XVI. stol. seděli a jejichž potomci bydlili potom v Klatovech a nešťastnými obchody o jmění své přišli, usadili se na D-cích Předenicové z Předenic, v XVII. st. Tlukrové Vrabští z Vrabí, v XVIII. st. hr. Kolovratové,

Krakovští, dále hr. Morsinové a hr. Palm. Za všech těchto majetníků městečko zkvétalo a i hojnými právy nadáno. Nynější majetník Leop. kn. Hohenzollern-Sigmaringen připojil D. k panství bystřickému. Zakladatelé D-ic byli národnosti české a horliví husité, jakž tomu svědčí kaple za městečkem vystavěná, dosud »husitskou« zvaná.

Dešenští z Dešenic nazývali se dva staročeští vladyčtí rodové, kteří statek a ves Dešenice v okrese nýrském na Plzeňsku drželi. Starší vladykové z D. byli stejného rodu a erb s Kanickými z Čachrova: Racek z D. patronoval s otcem Vilémem v Dešenicích r. 1380, a roku 1408 Drslav z D. tam seděl. D. z D. novějšího původu měli za erb hlavu jelena paroháče a první z nich nám známý Jan z D. držel Dešenice a Bukovou v letech 1512—25; koupil od Jana Volhema Černěkovského z Čirnperku les na Týnecku u Klatov, který si r. 1544 synové jeho Jiří a Volf na místě svém i na místě Jana a Jiříka, sirotků po zemřelém Václavovi z D. bratru svém do desk vložili. Volf byl poručníkem Václavových dětí Jana a Jiříka, kteří pak bydlili v Praze; zde D. z D. drželi dům, ale záhy vymřeli.

Dešná: 1) D. Dešné (*Döschen*), far. ves na Mor., hejt. Dačice, okr. Jemnice; 84 d., 36 ob. č., 320 n. (1880), kostel sv. Jana Křt., 2tř. šk., pošta a all. statek bar. Alf. Vraždy z Kunewaldu. — **2) D.**, ves t., hejtm. Holešov, okr. a pošta Vyzovice, fara Všemína; 22 d., 138 ob. č. (1890).

Dešné: 1) D. far. ves na Moravě, hejt. Mor. Třebová, okr. Jevíčko, pošta Brněnec; 31 d., 222 ob. č. (1890), kostel sv. ap. Petra a Pavla, 1tř. šk., žel. doly. — **2) D.**, v hejt. dačickém, viz Dešná 1). — **3) D.** v hejt. opavském viz Dešné 3). — **4) D.** v hejt. litovelském viz Dešné 2).

Dešnev Semen, starosta donských kozáků, vydal se r. 1648 od ústí Kolymy se 4 lodmi hledat řeky Anadyru a obeplul při tom nejvýchodnější cíp Asie. Jest tedy objevitelem průlivu Beringova, avšak zpráva o této důležité výpravě odpočívala v archivě jakutském, až r. 1758 G. F. Müller (*Sammlung russischer Geschichte*, sv. III.) na světlo ji vynesl. Z této neznalosti výpravy D-ovy jest vyložití, že později byl Bering pokládán za objevitele zmíněného průlivu, který také po něm nazván.

Dešnice viz Deštnice.

Dešov: 1) D. Velký, ves na Moravě, hejt. Znojmo, okr. Budějovice Mor., fara Oujezd Vel.; 96 d., 521 ob. č. (1890), kaple P. Marie, 2tř. šk. a pošta. — **2) D.** Malý, ves t.; 29 d., 218 ob. č. (1890); kaple sv. Josefa. V XV. st. nazývali se odtud Jan, Otto a Mikuláš z D-a; r. 1498 dostaly se oba D-y k Bitovu.

Děšť (perské): **1) D.**, rovina daleko široko se táhnoucí, také poušť. Tvoří součástku jmen zeměpisných v Persii, Belúdzistáně na př. dešti Kevír (solná poušť v prostřed Íránu) a p. — **2) D.** též d-i górán, poušť divokých oslů, krajina v již. Belúdzistánu (chánát Ka-

latský), svažovaná řekou stejného jména (též Nihing zvanou). Táhne se od Gvadaru po perský Belúdzistán.

Děšť jest vodní srážka padající ze vzduchu k zemi. D. se tvoří, když vodní páry v hojně míře ve vzduchu se nahromadily a v parném stavu udržeti se nemohouce v kapalnou vodu se srážejí. Vzduch při určité teplotě může pojeti jen určité množství páry vodní a do vzduchu nasyceného nemůže vnikati žádná pára, leč by se teplota jeho zvýšila. Klesne-li však teplota vzduchu parami nasyceného. zhušťuje a vylučuje se část páry tvořic srážky vodní mlhy, oblaky a d. Množství vyloučené vody bývá tím větší, čím více byl vzduch parami nasycen a čím více se ochladil. Hojně kapalně páry vodní vyžaduje ochlazení vlhkého vzduchu ve značném obvodu. Pára kapalná, přecházejíc v drobné vodní kuličky »mlžinky«, jejichž průměr byl vyšetřen od 0'0006 až 0'045 mm. Dle Rittra skládají se kuličky kapalně páry vzniklé z jádra, z obalu vodního a vzduchového. Na tvoření se a na vzrůst kuliček vodních má patrný účinek prach buď původu kosmického nebo terrestrického ve vzduchu stále se nalézající, tím způsobem, že na povrchu částic prachových usazuje a sráží se pára vodní dříve, než jest vzduch parami nasycen. Aitken tvrdí, že pevné částice vzduchové jsou jádrem, na kterém se pára vodní sráží, a že by bez těchto nebylo ani mlh a oblaků, ani deště. Ostatně není dosud děj kapalně páry vodní náležitě objasněn, neboť Hazen naproti tomu shledal, že lze ve vlhkém a úplně čistém vzduchu vyvoditi mlhu. Vyskytuje-li se velké množství malinkých částic vodních, spojují a slučují se v mlhy a mnohotvárné oblaky, vznášející se ve vzduchu a pohybuující se s větrem. Oblaky se stále mění, rozplývajíce se přechodem do teplejších vrstev vzduchových a vzrůstajíce příchodem do chladnějších vrstev. Trvalým srážením vodní páry houstnou oblaky, drobné mlžinky spojují se v hrubší kapky, nebo se tvoří při teplotě pod 0° ledové jehličky, jež stávajíce se těžšími a překonávající odpor vzduchu, klesají k zemi, při čemž splývají a přibírají níže ležící částice a čím delší cestu konají, tím větší jsou. Drobné kuličky vodní proměňují se v kapky zvětšením blány nebo spojením setkávajících se částic. Původní elementy oblačné se spojují, narážejíce na sebe buď při padání k zemi nebo při prudších pohybech vzduchových. Tvrdí se též, že na vzrůst a vývoj kapek v oblacích má značný účinek elektrina. Oblaky, z nichž padá voda, mají zvláštní tvar a nazývají se oblaky dešťovými, »mračny«. Rozeznáváme hlavně dva druhy oblaků, ze kterých přívá: nimbus, hustý, temný oblak s rozervaným krajem, přinášející obyčejně trvalý d., a cumulo-nimbus, oblak bouřkový, vystupující v podobě kup do značné výše, v jehož středu vyskytuje se často liják. Vývoj deště v oblacích nebo proměnu mlžinek v kapky vodní lze pozorovati v horách. V hořejší poloze oblaku vyskytuje se pouhé mžení, v prostřední poloze husté padají drobné kapky,

v dolní poloze velké krůpěje od sebe vzdálené. Též lze v horách pozorovati, že na hoře sněžívá, dole pak pouze prší; sníh přecházející do teplejší vrstvy vzduchové proměňuje se v d. zvláště na jaře a v létě. Na velikost vodních kapek má účinek vlhkost vzduchu a výška oblaků; z vysokých oblaků padají veliké, z nízkých drobné kapky dešťové. Při letních lijavcích dosahují kapky velikosti zrn hrachových, při jarním mžení velikosti malinké krupičky. Velikostí kapek řídí se rychlost, kterou kapky dopadají na zem. Menší kapky průměru 1'0 mm mají rychlost dopadu 5'7 m, kapky průměru 2'0 mm, rychlost 8'1 m, kapky průměru 3'0 mm, rychlost 9'9 m za vtefinu. Vzduch padáním kapek dolů stlačený nemůže dosáhnouti stejné rychlosti ani při bouřkách. Pro rozličnou velikost pršících kapek rozeznáváme: mžení nejčastěji za chladných dní, když kapky sotva jsou patrné, pršku a deštiček, když jsou o něco větší, d., když se rozeznávají jednotlivé kapky, lijavec, když veliké kapky prudce padají, průtrž mračen, když voda nepadá v kapkách, ale celým proudem lije a žene se k zemi. Přival jest silný d. s větrem.

D. vzniká hlavně ochlazením vzduchu. Klesne-li teplota vzduchu pod bod rosný t. j. pod bod, při kterém jest vzduch parami nasycen, nastane srážení a vylučování páry vodní. Nejrychleji a v rozměrech nejrozsáhlejších ochlazuje se vzduch, když vystupuje do výše a rozprostraňuje se. Výstupem do výše klesá teplota vzduchu dle toho, jak jest vlhký. Vzduch úplně suchý ochlazuje se dle Hanna o 1° C. na 100 m, vzduch úplně vlhký pouze o 0'5° C. Vystoupí-li na př. úplně suchý vzduch, původně 15° C. teplý, od hladiny mořské do výše 3000 m, ochladí se o 30°, tak že bude mít v naznačené výši teplotu -15° C., kdežto teplota vzduchu vlhkého klesne vystoupením o 3000 m pouze na 0°. Rychlému ochlazení úplně vlhkého vzduchu vystupujícího do výše zabraňuje teplo srážení páry vodní uvolněné, jež podporuje jeho výstup, tak že vzduch vlhký dosáhne větší výše než vzduch suchý. Kapalnění páry vodní nastává klesnutím teploty pod rosný bod; pára ve vzduchu obsazená sráží se v nižší poloze, čím vlhčí jest vzduch. Známá-li jest původní teplota, vlhkost, jakož i rychlost vystupujícího proudu vzduchového, může se ustanoviti množství srážek ochlazením ze vzduchu vyloučených. Má-li na př. vzduch parami nasycený teplotu 15° C., jest tlak páry vodní 12'1 mm a váha páry v každém m³ 12'7 g. Vystoupí-li vzduch o 1000 m výše, klesne jeho teplota na 10° C., tlak páry na 9 mm a váha v 1 m³ na 9'4 g. Ochlazením vzduchu o 5° C. bylo vyloučeno z každého m³ 3'3 g vody. Množství vyloučené vody jest nejen závislé na ochlazení vzduchu, nýbrž také na rychlosti, s jakou vystupuje vzduch do výše. Jest-li rychlost kolmo vystupujícího proudu 1 m za vtefinu, neboli 3600 m za hodinu, vystupuje nad prostorem 1 m³ 3600 m³ vzduchu, z něhož se vylučuje srážek vodních 3600 × 33 = 11'9 kg.

Výška vyloučené srážky vodní, kdyby veškerá spadla k zemi a neudržovala se částečně v podobě oblaků, byla by 12 mm. Patrně může způsobiti vydatný d. i mírné vystoupení vlhkého vzduchu při teplotě poměrně nízké. Ochlazení vzduchu a množství srážené páry lze též ustanoviti velmi snadno, když vzduch vystupuje po šikmých stránkách horských. Vystupování jest v tomto případě závislé na sklonu, tak že na př. při úhlu 9° jest potřebí rychlosti 10 m za vtefinu, aby vzduch vystoupil o 1 m výše. Není-li vystupující vzduch parami úplně nasycen, ochlazuje se rychle, pokud neklesne teplota na bod rosný; dosažením tohoto bodu a kapalněním páry vodní ubývá teploty pomaleji; množství vyloučené vody lze určití i v tomto případě. — D. povstává též, když teplá a vlhká vrstva vzduchu s chladnějšími se promíchávají a přiměřeně ochlazují. V dřívější době pokládáno bylo promíchávání nestejně teplých vrstev vzduchových za hlavní zdroj atmosférických srážek, avšak z různých pokusů se shledalo, že tímto způsobem nemohou povstati vydatné a rozsáhlé deště, nýbrž pouze mlhy a oblaky. Promícháme-li na př. 1 m³ vlhkého vzduchu s teplotou 15° C. se stejným množstvím vzduchu parami nasyceného s teplotou 0°, obsahuje tato směsina 2 m³ vzduchu 12'7 + 4'9 = 17'6 g páry vodní neb 8'8 g v 1 m³. Jelikož promícháním klesla teplota na 7'5° C. a vzduch při této teplotě může obsahovati nejvýše 8'0 g páry vodní, musí se z každého m³ 0'8 g vody vyloučiti. Ve skutečnosti jest množství vyloučené vody menší, než bylo ustanoveno výpočtem, jelikož se ochlazení zmírňuje teplem při kapalnění páry uvolněné. — Mimo to pokládá se též silné a prudké otfesení vzduchu za příčinu deště. Velmi starý jest náhled, že velkými bitvami a silnou střelbou z děl působí se d.; avšak účinek palby na vznik deště není dosud dokázán nade vši pochybnost. Také pokusy konané v novější době zvláště v Americe, aby způsobil se umělý d. explozí různých látek, nepodaly důkazu o tom, že by otfesením vzduchu vznikal d. Naproti tomu mohou velké požáry působiti deště tím, že jednak nad nimi vystupuje vzduch do výše, kde se rozprostraňováním ochlazuje, jinak, že se jimi dostává veliké množství prachu a kouře do vyšších vrstev atmosféry a tím se kapalnění páry vodní usnadňuje.

Prouděním vzduchu dostává se vodní pára ve velkém množství z moře na pevninu, kde se ochlazením proměňuje ve vodu a zavlažuje půdu. Nejhojnější deště jsou ve spojení s vlhkými proudy vzdušnými, vystupujícími do výše, jak shledáváme: a) za teplého a klidného počasí dobou odpolední v létě, b) nad barometrickými minimy, c) když vítr věje přes nerovný povrch zemský.

a) Vystupující proudy vzdušné vznikají, když za teplého dne letního rozředuje se vzduch a rozprostraňuje se. Vystupování vzduchu děje se bez překážky, bývá-li atmosféra klidná. Nad místy zvláště oteplenými utvoří se malé místní deprese barometrické, jež bývají oborem velmi

hojného deště. Mohutné oblaky kupové, bouřky s prudkými lijáky mají původ svůj ve výstupu silně otepleného a vlhkého vzduchu. Největší účinek na vystoupení vzduchu má teplo v horkém pase; tam jsou též odpolední bouřkové lijáky nejvíce rozšířeny. Blíže rovníku v oboru nejteplejšího vzduchu jest pás »bezvětrí« s hustými oblaky a silnými lijavci, téměř denně se opakujícími.

b) V barometrických minimech vzduch vanoucí se všech stran k jejich vyplnění vystupuje poněkud do vyšších a fidčích vrstev, kde se rozprostraňováním ochlazuje. D. nachází se zhusta ve spojení s nízkým tlakem vzduchu proto, že se v barometrických minimech při cyklonálním proudění vzduchu vyvinuje silný proud výstupný. Deště nebývají po celém cyklonu stejnoměrně rozděleny; nejhojnější deště vyskytují se obyčejně ve středu cyklonu, kde vystupuje vzduch nejvýše, nebo na straně k moři obrácené, odkud přicházejí do cyklonu větry nejvlhčí. Nachází-li se cyklon na dráze od Atlantského oceánu na severu Čech, padají nejhojnější deště na jeho přední čili východní straně při větrech jihozáp., pohybuje-li se střed cyklonu na jihu Čech, žene se nejvíce páry vodní do něho větrcem severozápadním a severním a nejhojnější deště nalézají se na jeho zadní čili západní straně při tlaku vysokém a stoupajícím, jako v září r. 1890. Též vyskytují se často deště na pokraji cyklonů, v menších depressích barometrických, jež obíhají zvláště ve velkých a nepravidelně vyvinutých oborech nízkého tlaku. Běh depressí sekundárních označen bývá úzkým pasem deště a bouřkami. Vyskytují-li se deště na východní neboli přední straně deprese, padají při tlaku klesajícím, na straně západní přší při tlaku stoupajícím. Ve střední Evropě prší zvláště v teplejší době častěji při stoupání než při klesání tlaku, přitokem těžkého mořského vzduchu na pevninu. Hojnost deště není závislá na hloubce barom. deprese; v mělkých depressích padá d. stejně hojně jako v depressích hlubokých. Postupem cyklonů dostává se d. daleko od moře na pevninu. Nejsilnější deště vyskytují se v oboru nízkého tlaku nebo v jeho sousedství; deště celinové, po celé zemi rozšířené, též rozsáhlé bouřky jsou ve spojení s barom. depresemi. V malých tornadech a cyklonech vystupuje vzduch tak silně, že ani velké kapky a kroupy hned k zemi neklesají. Ferrel vysvětluje průtrž mračen tím, že spousty vody udržují se delší dobu ve vzduchu a že když prudké otáčení částic vzduchových rychle se zastavuje, jako na př. v horské krajině, hrne se zkapalněná pára vodní dolů v celých proudech. Tornady, tromby, vodní smrště (tropické cyklony na mořích) jsou jaksi kondensační nádoby, jež chrlí veliké spousty vody.

c) Vzduch vystupuje do výše, když horizontální proud vzduchu naráží na vysoké břehy nebo na pásma horská. Výstupem na hory stává se zvláště vlhký vítr deštivým. Obyčejně větry mořské přinášejí mnoho páry z moře na pevninu, jako v Evropě větry jiho

západní, západní a severozápadní. Větry těmito dostává se hojného deště zvláště svahům horským, obráceným k moři, v pase mírném svahům a břehům západním, v pase horkém, kde věje passát, svahům a břehům východním.

D. elektrický. Spojí-li se voda, vytékající nálevkou, jež vybíhá v úzkou rouru, nebo cedníkem a malými dírkami, vodivě s konduktorem elektriky nebo s třenou tyčí kaučukovou, rozstříkává se paprsek vodní v kapky jako d. elektrický. Totéž se pozoruje dle Tyndalla (Sedm přednášek v Royal Instit., 1883) na jemném písku (slidovém posypátku). Výjev vysvětluje se odpuzováním těles stejnoměrně elektrických. Podobné úkazy jeví se, přiblíží-li se k paprsku vodnímu, kolmo vzhůru vytryskujícímu těleso elektrické v místě, kde se tento počíná rozpadávati v kapky a se kalí, jak poprvé pozorovali P. Gordon 1855 a Fuchs r. 1856. Paprsek se k elektrickému tělesu nachýlí a je-li toto silně elektrické, rozstříkává se ještě více, rozšiřuje se trsovitě. Je-li však těleso slabě elektrické nebo je-li vzdáleno, tu naopak přestává se rozpadávati v kapky, zůstane a vystupuje o něco výše. Že se rozpadávání v kapky zpozdí, pozoroval lord Rayleigh (Beiblätter zu Wiedem. Ann. 1879) při okamžitém osvětlení elektrickou jiskrou. Výjev ty vysvětluje na základě svých pokusů Beetz (Pogg. Ann., 1871) influencí; elektřina téhož druhu, jakou má přiblížené těleso, jest odpuzena do nádoby s vodou a do země, nestejnomená nahromaduje se na vnějším povrchu paprsku, kde se v kapky rozpadává, a tyto jsou od vnitřních neelektrických částí přitahovány, čímž vzniká zúžení paprsku. Při silné influenci i vnitřní části nabývají elektřiny stejnojmenné, tak že rozstříknutí se podporuje. L. Rayleigh tvrdí, že slabým elektrovaním nezamezuje se tvoření kapek, ale podporuje se splývání krůpějí již utvořených, což pokusem tímto potvrdil: Dva vodorovné, ze dvou sousedních direk vytryskující paprsky se odpuzovaly, nesplývajíce v jeden; spojil-li však jeden se slabě elektrickým tělesem, ihned splýnuly dohromady. Malé znečištění vody (na př. slabá přísada mýdla) rovněž rozpadání se paprsku na kapky zamezuje; avšak silná influence i zde přivedla rozstříknutí jeho. L. Rayleigh má za to, že elektřina má důležitý vliv na splývání kuliček vodních, z nichž se mraky skládají, a tudíž na povstávání deště. Dokud kuličky ty od sebe se odrážejí, zůstávají malými a nenastává d., když však působením elektrickým splývají dohromady, tvoří se větší kapky a nastává d. Pka.

Deštná: 1) D., město v Čechách na potoce r. jm., hejtm. Pelhřimov, okr. Kamenice n. L. (10 km jz.); 237 d., 1431 ob. č. (1890), kostel sv. Oty, radnice, 5tř. šk., pošta, četnická stanice a 2 mlýny. Obyv. živí se rolnictvím a řemesly. Týdenní a 6 výroč. trhů, zvláště na dobytek. V D-ně jsou lázně s kaplí sv. Jana Křt., okolo r. 1509 objevené, nyní skoro již zapomenuté; Balbín o nich se zmiňuje, klada je hned po Teplicích a Karl. Varech.

V okolí dolovalo se na žel. rudu, která se dovážela do hutí ve Včelnicce a Kamenici, ale pro nedostatek komunikace a velikou soutěž obě zaniklo. — **D.** připomíná se v listině Vítka, syna Jindřicha Vítkovce, zakladatele hradu Jindř. Hradce, kterouž zde Německým rytířům daroval 10 lánů s rybníkem, mlýnem a řekou. Tito pak zde se usadivše, bezpochyby kostel v **D-né** založili, jenž nyní je stavba z části gotická, z části baroková. Kol r. 1300 jmenuje se **D.** místem trhovým, a okolo r. 1360 dosazen na zdejší faru Michal Zeletavský jako farář. Od hr. Slavatů a pánů z Rožmberka, kteří byli majetníci **D-né**, obdrželo městečko rozličné výsady a privileje, jako i právo k výročním a týdenním trhům. R. 1795 lehlo město požárem, při čemž i farní matrika a městský archiv shořely. R. 1774 a 1846 opět město úplně lehlo popelem. Na městečko povýšena a městským znakem nadána **D.** v XV. st. od pánů z Rožmberka (Vítkovců), jejichž rodinný znak jí byl propůjčen, totiž červená pětilistá růže v poli stříbrném. Znak ten jest totožný se znakem města Bavorova (vyobr. č. 484.). — **2) D.,** Deštné, far. ves t. na úpatí hory Velké Deštné (1144 m n. m.) v Orlických Horách, hejtm. a okr. Nové Město n. M. (14 km vých.); 55 d., 436 ob. n., 5 č. (1890), kostel sv. Matěje Magd. (z r. 1726), ztř. šk., pošta, několik horských mlýnů, pila, bělidlo, pálení dřevěného uhlí a smůly. Na blízkém vrchu poutnická kaple P. Marie. Obyvatelé živí se hlavně tkalcovinou. — **3) D.,** Deštno (něm. *Töschel*), far. ves t., hejtm., okr. a pošta Dubá (2,5 km jz.); 58 d., 335 n. ob. (1890); kostel sv. Václava, ztř. šk., fid. dvůr, mlýn.

Deštné: **1) D.,** ves čes. v hejtm. novoměstském, viz Deštná 2).

2) D., Dešné (něm. *Döschna*), ves na Mor. hejtm. Litovel, okr. Konice, fara a pošta Brodek Něm.; 120 d., 20 ob. č., 730 n. (1880), mlýn, tkalcovství.

3) D., Dešné (něm. *Dorf-Teschna*), ves a moravská enklava ve Slezsku, při potoku t. jm., hejtm. a okr. Opava, fara Jakartovice; 143 d., 950 ob. (1880), fil. kostel Navšt. P. Marie, škola, pošta, 3 mlýny a all. statek Jos. Richtra, továrna na lih, lom na břidlici a mlýn. Samoty: Kukukhof, Neuhof, Dolní mlýn a Šratnov.

Deštnice: **1) D.,** Deštnice (něm. *Teschnitz*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Žatec (11,5 km j.), fara Nečemice, 81 d., 5 č., 570 n. (1890); fil. kostel Navšt. P. Marie, ztř. škola, pošta a all. zámek, dvůr Ant. Drehera. Stávala zde tvrz. Nedaleko samota Nová Hospoda. — **2) D.** v hejtm. klatovském viz Dešenice.

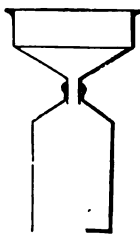
Deštník. Obyčej chrániti se proti dešti a slunci střešovitým úborem byl znám ode dávna hlavně u národů východních. Přes to, že Schultze (*Modenarrheiten*, 130, 131) při výkladu o dějinách **d-u** hájí německého původu jeho, podobá se pravdě miněni obecně rozšířeně, že evropské úpravě **d-u** byla vzorem úprava **d-u** čínské. Byla to ve 2. pol. XVII. stol. úprava neumělá. Kostra sestavena

z prutů dřevěných a povlečena pestrou látkou papírovou. Teprve okolo 1. pol. XVIII. věku neohrabané pruty dřevěné byly nahrazovány kovovými a povláceny trvanlivější látkou, na začátku pravidelně voskovaným plátnem, pak látkami pruhovanými. V Čechách r. 1787 již touží spisovatel úvah o Praze, že se tu nošení **d-ů** rozmohlo zvláště u mužů z míry. Každý prý si jen **d.** pořizuje, vznešení i prostý lid. Obrázky z této doby poučují, kterak po ulicích pražských potulovali se prodavači **d-ů** s neohrabanou holí, nabízejíce o překot prostě sestrojené **d-y** a slunečníky. Pokud se týče obvyklého lidového názvu českého »paraple«, jest to svědectvím, že při šíření obyčaje nositi **d.** (franc. *parapluie*) měla vliv móda francouzská. Zbt.

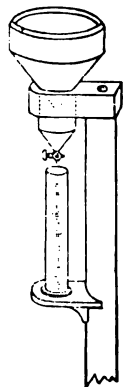
Deštno viz Deštná 3).

Deštoměr (ombrometr, též hyetometr, pluviometr neb udometr) jest přístroj, kterým se měří výška spadlých srážek vodních. Nejjednodušší a nejstarší takový přístroj skládá se z nálevky, kterou se déšť zachycuje, z láhve vodojemné, ve které se voda

sbírá, a z úzké skleněné roury opatřené stupnicí, kterouž se zachycená voda měří. Přístroj byl časem velmi zdokonalen a vyskytuje se nyní v různých velikostech i tvarech. Na četných stanicích deštoměrných v Čechách užívá se **d-u**, jenž skládá se z plechové nálevky, plechové nádoby vodojemné a skleněné odměrky. Déšť zachycuje se (vyobr. č. 1122.) do nálevkovité kruhové nádoby, mísy, jejíž otvor má průměr 0,358 m a plochu $\frac{1}{10} m^2$. K trubce nálevky jest připojeno zvláštním kroužkem hrdlo láhve vodojemné tvaru obyčejného. Mísa má též dva čepy, za které se zavěsí tak, aby celý přístroj visel co možno nízko nad zemí. Odměrka jest skleněný válec, jenž jest tak rozdělen, že jeden díl značí výšku deště jednoho mm a jeden dílek výšku $\frac{1}{10} mm$. Déšť padající do mísy sbíhá dolů rourou do nádoby, kde na dně stojí. Nálevkovitým zúžením hrdla jest chráněn před vpařováním. Po dešti se láhev sejme a voda se z ní vlije do sklenice. Při mnohých **d-ech**, zvláště kde jest nálevka s láhvi jedinou nádobou, vypouští se obyčejně voda kohoutkem do odměrky (vyobr. č. 1123.). **D-y** různí se hlavně velikostí a tvarem nádob, do kterých se déšť chytá. Nádoba má nejčastěji kruhový otvor různé velikosti od $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{20}$ až $\frac{1}{50} m^2$. Velkým **d-ům** poněkud vadí, že se část vody ztrácí smáčecím nádobou v malých **d-ech** se však nezachycuje všechna voda při krátkých deštích

Č. vyobr. 1122.

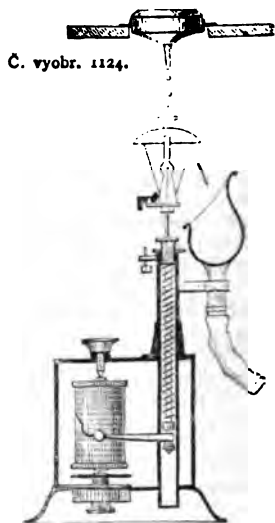
Č. vyobr. 1123.

s velkými a řídkými kapkami. Výsledky celkové však se valně neliší, ať již se měří dešť malým nebo velkým d -em, jak bylo nedávno zjištěno při pokusech měření deště s přístroji různé konstrukce a různé velikosti. V dešťoměrných sítích s velkým počtem stanic dává se přednost d -ům nejjednodušším, jež bývají nejlevnější. Záleží hlavně na tom, aby okraj nádoby dešť chytající byl ostře zakončen a aby se během času nezkrivil; malé zahnutí má již za následek, že se nezachycuje veškeren dešť nad otvorem padající. — Odměrka jest obyčejně válcová skleněná roura, jež má průměr několikrát menší než nálevka proto, aby se mohla přesně ustanoviti i výška drobného deště. Nalije-li se voda ze širší válcové nádoby do nádoby užší téhož tvaru, zvětší se výška vody o tolik, o mnoho-li jest průměr menší. Jest-li průřez odměrky zkrátíme menší než průřez nálevky, vystoupí výška 1 mm vody na 20 mm , přejele-li se do odměrky. Když pak rozdělí se tento sloupec na 10 stejných dílků, rovná se 1 dílek o 1 mm . Stupnici na odměrce lze ustanoviti též tím způsobem, že se z velikosti otvoru nálevky vypočte množství V při výšce 1 mm ; toto množství se odměří a několikrát za sebou nalije do odměrky, a výška se označí vždy čárkou. Poměr výšky vody V v odměrce válcové s poloměrem r k výšce v v nálevce téhož tvaru s poloměrem R lze ustanoviti též výpočtem z rovnice $r^2 V = R^2 v$.

K podrobnému a důkladnému poznání poměrů dešťových jest potřeba měření množství deště v kratších lhůtách nebo též při různých směrech větru. Za tím účelem sestrojeny byly d -y automatické »ombrometrografie« zapisující samočinně spadlé srážky vodní. Z četných d -ů toho druhu, zavedených na hlavních stanicích meteorologických, uvádíme starší ombrometrograf Kreilův, sestávající z nálevkovité nádoby zavěšené na páce a z roury, kterou se voda do nádoby přivádí. Voda v nádobě vyzdvihuje páku, jež uvádí v pohyb tužku pišící po papíře, pohybovaném hodinovým strojem. Pokud neprší, kreslí tužka čáru rovnou, při dešti křivou. Ombrometrograf Hottingerův (vyobr. č. 1124.) spočívá na principu váhy na péře. Dešť zachycený v hořejší nádobě s otvorem 250 cm^2 padá do nálevky, jež naplněna sama se sklání a vyprazdňuje; voda tlačí váhou na péro, spojené s tyčí, na níž jest upevněna tužka na horním kraji bubínku; za deště klesá tím níže, čím jest nálevka plnější, až při úplném naplnění klesne na dolní kraje. Posunutí tužky o 100 mm odpovídá váze 300 cm^3 vody neboli výšce 20 mm . K roztání sněhu užívá se plamene svíčky. U většiny registrujících d -ů uvádí se mechanismus v pohyb váhou spadlé vody a zaznamenává nepřetržitě její množství. K přístroji velmi složitým náleží ombrometrograf Kungův, sestrojený na principu váhy sinusové. U Fuessova dešťopisného přístroje bývá tužka pišící známky uváděna v pohyb elektrickým proudem, způsobeným při vyprazdňování nádoby. Registrující d -y bývají též často připojovány k anemometrům.

Velký účinek na měření deště má umístění d -u; často zakládají se značné rozdíly ve výškách deště, jež shledáváme na místech nepřilíš vzdálených, jen na nepřilízivém postavení d -ů. Máme-li dosici přesných a spolehlivých výsledků v měření deště, musíme umístiti d co nejpřilízivěji. Pro různost příbytků a místních poměrů pozorovatelských jest stejné umístění d -u na všech ombrometrických stanicích nemožno, avšak z dosavadní zkušenosti možno určití pravidla, dle kterých za jistých okolností lze vyvoliti pro d místo nejpřilízivější. Především budiž d -em zachycována voda, padající pouze ze vzduchu a nikoli se sousedních střech, zdí a stromů. Přístroj budiž postaven na prostoru volném, na př. v zahradě nebo na dvoře v patřičné vzdálenosti od předmětů rušících pravidelné proudění vzduchu a tím padání deště. Dále nebudiž postaven ani příliš vysoko, ani příliš nízko; nejlépe vyhovuje výška $1\text{—}2\text{ m}$ nad zemí. Nachází-li se otvor d -u příliš nízko, dostává se

tam při vánicích sněh od země, nachází-li se příliš vysoko, nezachycuje se při silných větrech veškeren dešť. Pokusy se shledalo, že d -y poskytují tím méně vody, čím výše se nalézají. Ubývání deště s přibývajícím výškou d -u nezakládá se však ve zvětšování padajících kapek, nýbrž v sesilování větru do výše, jež pak kapky od otvoru d -u odvádí a též sněh z mísy vyhazuje. Kolem d -u vytvořuje se pohyb vířivý, když vítr na přístroj narážející jest nucen vyhledati si dráhu nad ním a kolem něho. Větretem bývá dešť přenášen přes otvor d -u umístěných zvláště na vysokých střeších a na pahorcích, přes které bývá nucen vystupovati do výše. D -em postaveným v Praze na střeše Klementina ve výši 22 m získáno bylo prům. roční množství srážek o 50 mm čili o 11% menší než dole ve dvoře. Pokusy, vykonanými blíž Berlína se zjistilo, že měření deště, zvláště pak sněhu v zimě bývá nejvíce znesnadňováno větrem; d -y postavené na místech, kde vál vítr nejsilněji, poskytovaly nejméně deště. Výsledky správné docíleny byly pouze s d -y, jež byly náležitě chráněny před větrem, ať se nalézaly na prostoru volném, nízko při zemi nebo výše. Na ochranu před větrem doporučuje Jevoň, aby se umístil v zemi d . s velkou plochou zachycovací,

Nipher opatruje celý d. ochrannou nálevkou, čímž odvádí se vítr na d. narážející dolů a zamezuje nepravidelný pohyb nad otvorem. Hellmann odporučuje, aby se volně prostranství, na kterém jest d. postaven, opatřilo ochranným plotem.

Dem ustanovuje se výška vrstvy spadlé vody na povrch zemský. Množství deště vyznačuje se výškou, po kterou by spadlá voda nad zemí sahala, kdyby neodtékala, se neodpařovala a do země se neztrácela. Roční množství deště 50 cm znamená, že by veškerá voda, jež spadla během roku ze vzduchu, pokrývala povrch do této výše. V tomto množství jest obsažena nejen voda dešťová, nýbrž i voda z rozpuštěného sněhu, krup a krupěk. Srážky tyto měří se dohromady s deštěm a udávají se pouze vedle počtu dní se srážkami také dni se sněhem a s kroupami. Sníh má hutnost $\frac{1}{10}$ až $\frac{1}{12}$ vody a roztaje před měřením. Tání sněhu provádí se tím způsobem, že se buď narype do jiné nádoby, aneb že se v nádobě vodojemně přenáší do teplejší místnosti. Jinak lze urychlití těž tání sněhu, když se do nádoby nalije určité množství horké vody, jež se pak odečítá od množství získaného. Aby odnesením láhve vodojemně nebylo při sněžení zachycování sněhu přerušeno, užívá se na mnohých stanicích dvou stejných d-ů, jimiž se sníh střídavě odměňuje. Při měření sněhu jest větší opatrnosti potřebí než při měření deště, jelikož při vánicích nepadá sníh pravidelně, tak že nelze zachytiti a přesně ustanoviti veškeré množství na určitou plochu padající. V novější době věnuje se též zvláštní pozornost pokrývce sněžné, jež chrání osení před tuhými mrazy a hojně zásobuje řeky vodou; pozoruje se systematicky výška a rozšíření pokrývky sněžné po kraji, jakož i doba, po kterou se udržuje. V horách zaznamenává se též pravidelně posunování se sněžné čáry. Z klimatologických ohledů jest žádoucí, aby s deštoměrstvím bylo spojeno pilně a pravidelně pozorování bouřky a krupobiti, mlhy, rosy, mrazu a ledu.

Srážky vodní měří se nejméně jednou za 24 hodiny. Jest sice žádoucí, aby měření provedeno bylo ihned po každém dešti, jelikož se však časté měření nedá provésti na všech stanicích, bylo ustanoveno určovati celodenní množství srážek vodních. Doba měření určena byla kongresy meteorologickými mezi 6—8 h. ráno, aby se mohlo užiti výsledků při sestavování každodenních map povětrnostních. Množství naměřených srážek připsuje se ke dni předcházejícímu, jenž z větší části náleží k této vytčené lhůtě 24hodinné. Jak často padal déšť nebo sníh, udává se počtem dní, ve kterých přišlo nebo sněžilo. Ale nebývá vždy snadno rozeznati deštivý den od suchého, zvláště spadlo-li jen několik kapek vody, a ustanoviti přesně celkový počet všech dní se srážkami, jak o tom svědčí často velmi různá udání dvou pozorovatelů na témž místě. Aby bylo možno přirovnávati výsledky, jest nevyhnutelné potřebí, určovati dni se srážkami všude stejným způsobem. Proto bylo ustanoveno,

aby byl počítán za deštivý každý den, ve kterém naměřeno bylo alespoň 0.1 mm srážek. Hann přimlouvá se též, aby se počítaly dni se srážkami nad 1.0 mm. Z naměřeného množství vody za určitou dobu a z množství deštivých dní ustanovuje se průměrně denní množství čili houška deště z poměrů deštivých dní ke dnům měsíce nebo roku vůbec, vypočítává se »pravděpodobnost deště«.

K podrobnému výzkumu deštopisných poměrů jednotlivých míst a krajin jest potřebí velmi četných stanic ombrometrických, nalézajících se v rozličných polohách a rozličných výškách. Déšť náleží k nejproměnlivějším úkazům vzduchovým, neboť spadá v různých letech různé množství vody. Též rozdělení deště na povrchu zemském jest velmi nestejně; často vyskytují se místa a krajiny s hojným deštěm v těsné blízkosti krajin suchých. Jelikož má měření deště vedle vědeckého významu též veliký význam praktický zvláště pro polní hospodářství a lesnictví, pro vodní stavby, pro zásobování měst vodou atd., založeny byly sítě deštoměrných stanic v Anglii, ve Francii, v Německu, v Rusku atd. V Čechách přičiněním prof. Studničky založena byla již r. 1873 hustá síť ombrometrická, jež náleží k nejpřednějším, majíc více než 700 stanic. Ag.

Deštopis. V rozdělení hojnosti deště na povrchu zemském jeví se veliká rozmanitost; kdežto v některých krajinách prší stále a sucho bývá výjimkou, nepadá v jiných krajinách téměř žádný déšť. Na celém povrchu zemském jsou deštopisné poměry závislé na četných činitelích místních a vyskytují se značné rozdíly v hojnosti deště někdy na dosti malém prostranství, zvláště v krajinách hornatých. Proto jest zobrazování deštopisných poměrů na mapách velmi obtížno, neboť vyžaduje hojných pozorování z četných stanic ombrometrických za dlouhou řadu let. Deštopisnou mapu celého povrchu zemského se všemi podrobnostmi nelze dosud sestrojiti pro nedostatek pozorování, neboť nebylo dosud ještě provedeno úplné měření deště na okeánech, v krajinách neobydlených a neznámých; rozdělení deště může býti vyznačeno pouze v hlavních rysech. Na přiložené mapě sestrojené na základě novější deštopisné mapy Loomisovy, mapy Hannovy, Wildovy a j. jsou vytčeny roční výšky deště v jednotlivých dílech zemských a na větších ostrovech do 25, 50, 100 a nad 200 cm. Za chudé na déšť můžeme pokládati krajiny, ve kterých spadá do roka méně než 50 cm vody, kdežto v krajinách hojně zavlažovaných sahá průměrná roční výška spadlé vody nad 100 cm. S tímto množstvím setkáváme se hlavně v pase horkém, kdežto v pase studeném klesá roční výška deště pod 50 cm. Jest tudíž patrné ubývání hojnosti deště s rostoucí zeměpisnou šířkou od rovníku k točnám. Na starších mapách deštopisných byla země rozdělena na deštové pasy s ročním množstvím deště od rovníku k točnám pravidelně klesajícím z 250 cm v pase horkém na 75 cm v pase mírném a na 40 cm v pase studeném. Novými výzkumy však se

zjistilo, že jest ubývání deště s rostoucí šířkou velmi nepravidelné; vyskytují se zvláště na obratnicích nedostatky dešťů, tak že k cborům hojného deště připojují se těsně obory s deštěm nepatrným, zvláště na polokouli jižní a v sev. Africe. Hojnost deště nemění se pouze zeměpisnou šířkou, nýbrž jest též závislá na jiných činitelích. Jak z mapy viděti, ubývá též hojnosti deště směrem od moře na pevninu a vyskytují se velké pouště zvláště uprostřed rozsáhlých pevnin. Horám opět dostává se více deště než rovinám a nížinám, i bývají hojně deštěm zvlažovány hornaté krajiny uprostřed pouští se nalézající. Vitr roznáší páry vodní a deště z moří po pevninách; kde panují větry vlhké, jest nadbytek vláhy; stále vanoucí suché větry vysušují zemi, čínice ji pustou.

Nejhojnější jsou deště v horkém pase, kde vystupuje do vzduchu stále mnoho páry vodní z moří zaujímajících 75% celého pasu. V pase »bezvětří«
vyskytuje se dešť téměř každého dne. Na pevninách podél rovníku vystupuje roční výška deště všude nad 100 cm neboli nad 1 m. Velmi rozšířeny jsou hojně deště v oborech asijských a australských monsunů. Na ostrovech rovníkových, na jižním pobřeží Číny, na západ. pobřeží Zadní Indie, na severu Bengálského zálivu a na pobřeží malabarském sahá prům. roční výška deště nad 200 cm. Největší dosud známé množství deště objevuje se na jižním svahu hor himálajských, na záp. pobřeží Přední a Zadní Indie, kamž přinášíva letní monsun hojně páry vodní ze zálivu Bengálského. V Cherrapunji v pohoří Kasíjském sahá průměr. roční množství deště do výše 1200 cm (12 m). V záp. Ghátech, v Arakáně a Tenasserimu, na Malace a na ostrovech rovníkových vyskytují se místa s roční výškou deště od 400—600 cm, jako Mahabaleswar 663, Sandoway 538, Buitenzorg 482, Oenarang 481, Padang 458 cm. Jelikož přichází dešť v Indiích s monsunem jihozápadním, jsou pobřeží západní mnohem deštivější než pobřeží východní. V Australii vyskytují se hojně deště s roční výškou nad 100 cm pouze na severových. pobřeží, na záp. straně Nov. Zealandy a na některých hornatých ostrovech. V Africe jest pás hojného deště následkem rozčlenění pevniny značně zúžen zvláště na jihu od rovníku. Nejvíce prší na pobřeží Sierra-Leonském nad 300 cm, v rovníkové části pobřeží guinejského nad 200 cm, na ostrovech Mauritiu a Réunionu vyskytují se některá místa s roční výškou deště 400 cm; na ostrově Madagaskaru vykazuje pouze východní polovice množství deště nad 100 cm. V Americe táhnou se vysoké hradby horské podél Tichého Okeánu, kdežto pobřeží atlantské jest mnohem nižší. Passáty, vanoucí z Atlant. okeánu a přinášející páry vodní, mohou se volně rozšířiti po větší části pevniny. Celá nížina amazonská jest hojně zvlažována. Nad 200 cm vystupuje množství deště v některých částech pobřeží atlantského na vých. svazích Andů, na atlantské straně pevniny středoaamerické a na četných ostrovech západoindických Veracruz dostává do roka deště 456 cm, As

pinwal a Cayenne 300 cm, Cordoba 287 cm. V pase mírném vyskytují se deště s množstvím nad 100 cm jenom po různu; nejrozsáhlejší území zaujímají v Sev. Americe podél mexického zálivu a pobřeží atlantského. Ačkoliv jest Sev. Amerika na atlant. straně poměrně nízká, sahá tam obor deště nad 100 cm daleko na pevninu, jelikož bývá vzduch hojně zvlažován parami vystupujícími ze zálivu Mexického. Mnoho deště spadáva též na pobřeží tichomořském od 41° s. š. až k Aljaisce výstupem západ. větru na hory. V Již. Americe jest velmi deštivé západ. pobřeží od 38° j. š., kde na př. v Ancudu spadáva ročně vody až do výše 350 cm. V Evropě prší nejhojněji ve vyšších polohách horských, kde vitr mořský vystupuje do výše jako na skalnatých pobřežích podél Atlant. okeánu, v Alpách, v Krase a j. Na pobřeží norském má Bergen prům. roční výšku deště 225 cm, na záp. pobřeží skotském a anglickém Glangrooe 326 cm, Ben Nevis 357 cm, Seathwaite 387 cm; Serra da Estrella v Portugalsku na sev. straně 350 cm. V Alpách a v Krase, kam přinášíjí větry vanoucí z moře Středozemního páry vodní, vyskytují se některá místa s tropickým množstvím srážek, jako Tolmezzo s 244 cm, Krehovše s 281 cm, Hermsburg 364 cm, Cirkvice s 424 cm. Nad 100 cm sahá též roční množství deště v některých částech Karpat, Krkonos (na Sněžce do výše 140 cm), Šumavy, Durynského a Černého lesa. V Asii mimo Indii a Čínu spadáva mnoho vody na Kavkázě blíže Černého moře, na jihozáp. pobřeží Kaspického moře, v již. Japanu a na jižním cípu Kamčatky. — Do oboru s ročním množstvím deště od 50—100 cm náležjí vých. území Spojených států severoamerických, Mexiko, Aljaska, jižní cíp Gronska, větší část Evropy, v Asii Přední Indie a tichomořská část vých. Asie, sev. Japan a Kamčatka. Mimo to vyskytují se ještě území s hojností deště nad 50 cm v sev. a východ. Australii, v sev. a jižní Africe a v již. Americe. Rozsáhlá území s roční výškou deště od 25—50 cm vyskytují se hlavně v Asii a v Sever. Americe, menší území shledáváme v Africe a v Australii. V Evropě připojuje se k velikému území asijskému s malou hojností deště sev. část Skandinávie, vých. část Ruska se stepí jihoruskou. Mimo to nedosahuje roční množství deště výšky 50 cm na některých menších územích nalézajících se ve stínu dešťového větru, jako na planinách poloostrova pyrenejského, ve střed. a sev. Čechách, na jihovýchodě Moravy, v nížině uherské. Pouště a stepi s ročním množstvím deště pod 25 cm jsou v Africe Sahará a Kalahari, v Asii Arabie, Persie, mimo to krajiny severní a vnitrozemské, v Australii vnitrozemská část pevniny, v Sev. Americe okolí velkých jezer a část arktického souostroví, sev. Kalifornie a Arizona, v Jižní Americe pobřeží tichomořské od 4—34° j. š. a jihových. Patagonie. Naznačené krajiny náležají se buď ve studeném pase, ve vnitrozemí od moře vzdáleném, ve stínu větrovémanebo v oboru suchých větrů. Saharu vyaušují stále větry severní, které nepřinášíjí žádného deště,

jelikož nejsou nuceny vystoupiti do vyšších, chladnějších pater. V Sahare jsou deště velmi nepatrné a nepravidelné; mnohdy uplynou měsíce i léta bez deště, pouze na stepích okolo Sahary spadáva 10—20 cm vody. Jiho-východ. cíp Afriky jest suchý proto, že jest horami chráněn před jihových. passátem, přinášejícím dešť z Ind. oceánu a že se na té straně dotýká pevniny chladný proud mořský. V Arabii, v Persii a Belúdzistánu věje jako v Sahare stále suchý vítr severní. Ve středoa-sijské sníženině kolem jezera Aralského a Kaspického, v Tibetu a na vysočině mongolské panuje sucho, protože jsou tyto země pásmy horskými odloučeny od moře. V arktické Asii má vzduch jako v arktické Americe nepatrné množství páry vodní následkem velkého chladna. V Australii připravují vysočiny, vystupující na východ. kraji, vnitrozemské ro-viny o vláhu; mimo to oteplují a vysušují se mořské větry, jež převládají v létě, příchodem na pevninu. Velká solná poušť s pouští kalifornskou v Sev. Americe nachází se ve stínu větru. V Již. Americe má poušť na západním svahu Andů od 4—34° j. š. původ v chladném proudu mořském a ve stínu passátu jihovýchodního, poušť na východním svahu tohoto pásma ve stínu západního.

Z deštopisné mapy Loomisovy ustanovil Murray prostřední výšku a množství deště, připadající na jednotlivé pasy a na jednotlivé díly zemské. Největší množství deště do roka dostává se pevninám od 10° j. do 10° s. š. do výše 150 cm. V oborech vysokého tlaku za obratníky prší méně: od 20—30° j. š. 66 cm, od 30—40° s. š. 56 cm, v prostředních pasech šířkových od 40—50° j. š. 106 cm a od 40° do 50° s. š. 57 cm. Jednotlivé díly zemské bez ostrovů dostávají ročně následující množství vody:

Již. Amerika	167 cm	30.424 km ³
Afrika	83 »	24.255 »
Sev. Amerika	73 »	15.890 »
Evropa	62 »	6.015 »
Asie	56 »	23.295 »
Australie	52 »	4.035 »

Voda padající nad velikými pevninami v ročním množství 103.910 km³ sahala by celkem do výše 81 cm, kdyby se neodpařovala, nevnikala do země a neodtékala do moří. Množství vody odcházející každého roku řekami z pevnin do moří udává Murray na 24.600 km³ (do Atlant. oceánu na 16.400 km³), Reclus na 28.000 km³, Vojejkov na 16.800 km³. Poměr odtékajícího množství vody k množství padajícímu není na celém povrchu stejný, nýbrž mění se hlavně dle zeměp. šířky; jest nejmenší 0.14 mezi 20—40° s. š., 0.22 mezi 20—40° j. š. a největší 0.30—0.35 mezi 40—60° s. š. Celkem odchází řekami do moře z veškerých spadlých srážek vodních 1/5 až 1/4. Obvykle odhaduje se koeficient odtoku na 0.30; správnější jest však přijati za koeficient 0.25.

Rozdělení deště na roční doby jest v různých částech povrchu zemského velmi nestejně. V některých krajinách objevuje se

dešť ve všech měsících, v jiných pršívá pouze v některých měsících, kdežto v ostatní době panuje sucho. Rozeznáváme hlavně deště periodické, jež se objevují v určitou dobu roční, a deště neurčité, jež se vyskytují nepravidelně po celý rok. Deště prvního druhu shledáváme většinou v pase tropickém a subtropickém při stálých větrech, deště neurčité v pase mírném a studeném, kde se vyskytují různé směry větru. V pase tropickém povstávají nejhojnější deště výstupem pflíš otepleného vzduchu do výše. Po obou stranách rovníku od 5° j. š. a 5 s. š. jest teplota vzduchu nejvyšší a vystupuje vlhký, parami nasycený vzduch stále do výše, kde se ochlazuje. V tomto rovníkovém pase, jenž slove pasem kalmovým, jelikož tam panuje bezvětří nebo slabý vítr, objevují se prudké lijáky s boufkou v době odpolední téměř celý rok. V ostatních částech horkého pasu dostávají se deště jenom v určitou dobu, když přichází slunce do nadhlavníku. V tuto dobu hřeje slunce nejvíce; silné rozředění vzduchu má za následek, že se passát utišuje a že místo něho nastává bezvětří, nebo se dostávají slabé větry, vanoucí kolem malých barom. depressí, jež se vyvinuly výstupem vzduchu nad místy nejvíce oteplenými. Pokud věje passát, bývá obvykle jasno a sucho, po utišení passátu dostávají se jako v pase kalmovém odpolední boufky s prudkými lijáky. Pás dešťů zenitálních rozprostírá se celkem od 5—28° sev. a již. šířky. Jelikož mezi obratníky bývá slunce dvakrát do roka v nadhlavníku, vyskytuje se po obou stranách pasu kalmového, kde uplyne delší doba od jednoho nejvyššího postavení slunce ke druhému, dvojitá doba deště. Tropické deště vyskytují se dvakrát do roka pouze v některých krajinách, nikoliv v souvislém pase kolem celé země. V tropech nerozděluje se rok dle postavení slunce, nýbrž dle deště a dle sucha, pravidelně se střídajícího. Ačkoli jsou deště tropické letní, jež se objevují za nejvyššího postavení slunce, sluje v mnohých krajinách letem (*verano*) doba sucha, jakožto doba pěkného počasí, kdežto doba špatného počasí a deště nazývá se zimou (*invierno*). Nestejným oteplováním pevnin a moří vznikají rozdíly tlakoměrné a následkem toho větry »monsuny«, střídají se se s roční dobou. V létě, kdy bývá nad chladnějším mořem vyšší tlak vzduchu než nad teplejší pevninou, věje nad touto mořský monsun, jenž poskytuje hojný dešť zvláště krajinám, nad kterými se povznášá do výše. Znamé jsou hojnými dešti monsuny africké, australské a asijské. Dle rozdělení moří a pevnin sahají letní deště monsunové v některých částech povrchu zemského daleko za hranice pasu tropického. Passát přicházejí z vyšší zeměp. šířky do nižší jest celkem větrem suchým, avšak může se státi vlhkým a deštivým, věje-li delší dobu nad mořem a vystupuje-li pak na vyvýšenou pevninu. Na rovinách tropických, nad kterými věje passát po celý rok, jako nad Saharou, pršívá velmi zřídka. Na pobřežích hornatých a na svazích horských ve vnitrozemí, po kterých vystupuje passát

se strany mořské přicházející, pršíva hojně. V tropech jsou hlavně východní strany pevnin a pásem horských, dostávající deště passátové, pokryty bujnějším rostlinstvem než strany západní. Jelikož jest passát větrem pravidelným, plínáší deště trvalé, jež nejsou závislé na roční době, jako ostatní deště tropické. — V subtropickém pase mají oceány jiné rozdělení deště na roční doby než pevniny. Nad oceány posunuje se passát pravidelně se sluncem; v létě jest obor passátu rozšířen až ke 40° zem. šířky; v této době nebývá žádného deště v oboru passátu nebo v oboru polárních větrů, vycházejících z vysokého tlaku nad 40° se rozprostírajícího. Dešť dostavuje se teprve ústupem passátu k rovníku, nejdříve v severní části, později v zimě i v již. části pasu subtropického. Zimní deště vyskytují se hlavně nad oceány a nad západ. částmi pevnin. Do oboru zimních dešťů náleží hlavně Středoz. moře se sousedními zeměmi, v Sev. Americe Kalifornie a Oregon, na již. polokouli Chile, Kapsko, jihozáp. Austrálie a sev. část N. Zealandy. Nad pevninami jest tlak vzduchu v zimě vyšší než nad mořem, v létě naopak nad mořem nižší. Vitr věje v zimě z pevniny na moře, v létě ustupuje opět suchý vítr kontinentální vlhkému větru mořskému. Léto jest nad pevninami subtropického pásu dobou mokrou, zima dobou suchou. Letní deště vyskytují se zvláště na východní straně pevnin jako ve Spoj. Obcích severoamer., v Číně, ve vých. části Kapska, v Natalu a Argentině. Spojené Obce severoamer. a Čína náležejí následkem letních dešťů k neúrodnějším zemím povrchu zemského. Kde se v pase subtropickém objevují deště dobou zimní, jako v okolí Středoz. moře, jest potřebí umělého zavlažování. — Deště vyskytující se neurčitě ve všech dobách ročních, sledáváme v pase mírném a studeném, kde není stálých větrů. Směr větru, dešť a pěkné počasí střídají se postupem barometrických minim a maxim z moře na pevninu. Ve všech dobách ročních dostavují se vlhké mořské větry, větry jihozáp. a západ. na severní polokouli, na již. polokouli větry západ. a severozápadní. Nad oceány a nad sousedními pevninami pršíva nejhojněji na podzim a v zimě, kdy se následkem rychlého ubývání tlaku barom. směrem k točnám dostavují nejčastěji na sev. polokouli větry jihozáp. a na jižní polokouli větry severozápadní, na pevninách naproti tomu převládají deště jarní a letní s boufkou, jelikož v tuto dobu bývá tlak nízký a teplý vzduch, obsahující mnoho páry, vystupuje do výše. Nad moři dostavuje se nejhojnější dešť s velkými vzduchovými víry v zimě, nad pevninami s výstupnými proudy vzduchovými v létě. Rozdělení deště na roční doby jest nad pevninami vegetaci příznivo, neboť v letním pololetí od dubna do září, kdy bývá přiroda nejoživnější, spadává skoro dvakrát tak velké množství srážek než v pololetí zimním, v době odpočinku rostlinstva. Na horách, kde mnoho sněžíva, jsou srážky vodní stejnoměrněji rozděleny na roční doby než na rovinách. V polárních

krajinách jsou deštopisné poměry dosud velmi málo známy; letní kontinentální deště mají převahu v polární Asii, v Americe a ve východním Gronsku, podzimní a zimní deště na Islandu a v západ. Gronsku.

Rozdělení deště na jednotlivé doby dne jest též různé v rozličných částech povrchu zemského. V horkém pase spadává obyčejně nejvíce deště odpoledne v době největší horka, kdy bývá porušena rovnováha vzduchu směrem kolmým. Maximum deště dostavuje se buď současně s maximum teploty neb o něco později. Lijáky s boufkou v nejteplejší době denní mají původ svůj ve výstupném proudě vzduchovém. Na hojně srážení páry vodní působí též rychlé ochlazení vzduchu, jež nastává po západu slunce, takže ve mnohých krajinách bývají deště večerní nejhojnější. Kde passát anebo monsun vystupuje na hory, pršíva obyčejně nejhojněji v noci. Noční maximum deště objevuje se též v některých částech pasu mírného, jako na př. v západní Evropě; jinak v tomto pase pršíva nejhojněji v době nejvyššího tepla odpoledního nebo za nejrychlejšího ubývání teploty večer. Na rozhojnění deště v pase mírném má též účinek ranní minimum teploty, takže se zhusta vyskytují dvě maxima hojnosti deště během dne. Nejméně pršíva uprostřed noci a před polednem. Z množství spadlé vody během 24 hod. určujeme sílu a prudkost deště. Ze mnohých příčin jest potřebí znáti neprudší lijáky, jež se v určitých krajinách vyskytují. V tropech obsaženo jest ve vzduchu hojně páry vodní a bývají celkem jednotlivé lijáky vydatnější v pase mírném, ačkoliv i zde při průtržích mračen spadávají veliké spousty vody. Největší množství deště 104 cm za 24 hod. bylo naměřeno v Cherrapunji. Na tomto místě bývá každého roku denní množství deště alespoň 51 cm. Obyčejně panují v krajinách nejbohatších na dešť též lijáky neprudší. V Purně v sev. Bengálsku spadlo při cyklonu 13. září 1879 89 cm vody. V Madrasu vydal největší liják 52, na Ceylonu 48, v Hong-kongu 34, v Sandakanu na Borneu 36·8, na Jamaica 30 cm. Pobřeží australské honosí se též prudkými dešti; v Sydneyi spadlo za den 52 cm, ve Windsoru 31 cm vody. Uvedené denní výšky deště jsou výjimečné, pouze v jednotlivých případech se vyskytující; jinak nebývá denní maximum 20 cm obecným ani v tropech. V pase mírném poskytují jednotlivé lijáky až 30 cm vody jako v N. Yorku, Patersonu a j. V již. Americe vykazuje maximum deště Buenos Ayres 22·9, Montevideo 21·6 cm, v Asii Peking 25·1, Polemidia na Cypru 15·2 cm. V Evropě sledáváme veliké lijáky zvláště v Alpách a v Kráse; byloť pozorováno největší množství deště za den v Genevě 16·8, v Hermsburku 23·3, na Bernardinu 25·0, v Církvici 26·1, v Dubrovníce 29·9 cm. V nejdeštivějších krajinách horských blíž Atlant. oceánu vykazuje největší denní množství Ben Nevis 13·6, ostrov Skye 15·7, Seathwaite 17·2, Serra da Estrella 29·2 cm. V zemích jihoevropských, jako v již. Francii a v Itálii, pozorovati jest dosti často

maxima deště nad 20 cm. Ve středních Čechách, vystoupilo denní množství nad 20 cm, na Sněžce na 22,7, na Velké Praze na 20,4, u Labské boudy na 21,3 cm. Takových spadlo při průtrži mračen 12 cm 1 hod., v Kbelech 18 cm za 2 1/2 hod. Výrost jednotlivých lijákových jest závislá na hornatém rozčlenění krajin, vydatnější deště padá nad povrchem kopcovitým a hornatým na rovinách, ačkoli se i na níže severočechské a ruské vyskytují deště s množstvím 15 cm za 24 hod. V našich krajinách počítá se za silný déšť, když za 24 hod. spadne vody do výše 4 až 5 cm.

posuzování a přirovnávání deštopisných úhrnů třeba nejen znáti, mnoho-li deště spadne, nýbrž také, jak často prší v jednotlivých měsících a letech. Počet dešťivých dní jako množství deště závislý na mnohých okolnostech; obyčejně v nejdešťivějších částech země zemského počítá se též nejvíce dešťivých dní do roka. V pase kalmovém pršívá 1 den denně, jelikož se však tento pás pohybuje se sluncem, nebývají blíže rovníku mnohé dny v roce dešťivé. Jinak nebývá počet dní s deštěm příliš veliký, 100 až 130, protože jest déšť omezen na určité množství roční. Zvláště pás subtropický, kde padá v krátkých lijákách, vykazuje malý počet dní s deštěm, méně než 100 do roka. Mimo vyskytují se v horkých pasech rozsáhlé období, kde pršíva velmi zřídka. V pase mírně studeném objevuje se déšť ve všech částech roku a jest proto počet dní dešťivých i v něm, než v pase tropickém a subtropickém, se rozhojňuje se. počet dní se zeměpisnou šířkou a nadmořskou výškou. V nižších polohách Čech počítáme prům. do roka 140—150 dní s deštěm, v vyšších polohách až 180 dní s deštěm. V pase mírně studeném na velkých kontinentálních nížinách. Z poměru počtu dešťivých dní za měsíc a za rok ku počtu dní, které a roku vůbec ustanovuje se pravděpodobnost deště. Určování její jest zvláště důležité. Pro vývoj vegetace má význam časté a pravidelné zavlažování, než řídké a nepravidelné zvlažování jednotlivými lijáky, po kterých se voda rychle vypaří. Na stepích jihu ruských jest pravděpodobnost deště celkem 0,22, v Čechách a v Rusku 0,43, v Anglicku 0,46 až 0,50. Během roku bývají dosti značné; ve středních Čechách na př. připadá ze 100 dní dešťivých téměř na 50 dešť, kdežto v západní části na 33 dní. Na nížinách kontinentálních, bývají deště řídké a parna letní veliká, mají snadno nedostatkem vláhy a velkým uvolněním půdy stepi a pouště, ačkoli jest půda dobrá.

Pravděpodobnost deště kolísá na celém povrchu země rok od roku značnou měrou, léta s nadbytkem deště střídají se všude s suchými, vykazujícími nedostatek deště. Pravidelnost hojnosti deště ustanovuje se odami spadlého množství vody v jednotlivých případech, v měsících neb letech do celoročního množství normálního. Ačkoli

jest proměnlivost v hojnosti deště v rozličných částech povrchu zemského velmi různá, přece vyskytuje se všude jakási pravidelnost ve střídání se suchých a mokrych let. V novější době shledalo se, že následují obyčejně celé řady suchých let za řadami let mokrych. Na základě velmi četných ombrometrických měření zjistil Brückner, že se na všech pevninách pozemských vyskytují delší nebo kratší periody sucha a mokra, že v tomto století byly nejhojnější deště všude kolem let 1815, 1850 a 1880 a že nedostatek deště panoval kolem r. 1830 a 1860. Délku celé periody s dobou sucha a mokra ustanovil Brückner dle dosavadního pozorování průměrně na 36 a 37 let. Rozdíly mezi množstvím spadlého deště v letech mokrych a mezi množstvím v letech suchých bývají větší uvnitř pevnin než blíže moří. Ve středních Čechách následovala v poslední době po dlouhé řadě suchých let od r. 1856 do r. 1875 též dlouhá řada let mokrych od r. 1876—91. Nejsušší 5leté období od r. 1861 až 1865 vykazovalo nedostatek ročního množství deště 5,8 cm; nejmokřejší období od r. 1886 do 1890 nadbytek 7,5 cm; rozdíl hojnosti deště těchto dvou období páčí se na 13,0 cm. Při rovnání nejmokřejšího roku 1890 k nejsuššímu 1864, vyskytuje se rozdíl 35,9 cm, jenž činí 79% celého normálního množství deště. K saekulárním proměnám v hojnosti deště druží se proměny ve množství vody tekoucí a stojaté na povrchu zemském. V době mokra mají hojnost vody prameny, řeky a jezera; nadbytkem vody vznikají snadno povodně. V době sucha zvláště v krajinách chudých na dešť vysychají prameny, potoky a řeky, jezera a bařiny mizejí na celou řadu let, voda i ve větších řekách evropských klesá až o 1/2 m. Trvalé sucho má za následek neúrodu a hlad zvláště ve vnitrozemí, znesnadnění plavby na řekách atd. Příčiny těchto důležitých proměn nelze dosud určit s jistotou; jest známo pouze, že v době sucha jest teplota vyšší, rozdíl tlakoměrný mezi mořem a pevninou jsou větší než v době mokra a že při menších rozdílech tlakoměrných vniká více páry vodní z moří na pevninu.

Ag.

Dešťovka, voda dešťová, jest vodní pára v ovzduší sražená a proto velmi čistá; obsahuje toliko cizí látky v ovzduší obsažené, zvláště po dlouhém suchu. Shledáváme v ní kyslík, dusík, čpavek, kysličník uhlíčitý, soli amoniaté, kyselinu dusičelou a dusičnou, soli žiravin a žiravých zemin, zejména vápenaté a hořečnaté. Mimo to dešťovka stahuje též s sebou drobnou ústrojence, jejich zárodky, výtrusy nebo částičky plující v ovzduší a druhdy též velké množství pelu rostlinného, zvláště v době květu sosenového (dešť sirnatý). Sloučeniny dusičnaté, které d. s sebou z ovzduší přináší, jsou důležité při výživě rostlinstva.

Bkt.

Dešťovky čili žížaly jsou červi kroužkovití z podřadí chudoštětinných (*Oligochaeta*), žijící z největší části ve vlhké zemi (výjimkou vodní rody *Criodrilus* a *Alma nilotica*) a rozšířené po všem povrchu zemském.

Tělo jejich jest skoro veskrze válcovité, ve články rozděleno, z nichž prvý bez štětín, otvorem ústním a zvláštním lalokem čelním č. praestomiem opatřený, označuje se jakožto hlava. Jen některým exotickým rodům (*Diachaeta* a j.) schází lalok čelní. Všecky segmenty za hlavou následující jsou ozbrojeny štětínami kratičkými a háčkovitými, zřídka rozeklanými (*Urochaeta*), jež buď ve 4 svazcích (po 2), buď ve více méně dokonalých kroužcích (*Perichaeta* atd.) na segmentech jsou rozděleny. Ze smyslových orgánů nejlépe jsou známy pohárky hmatací, hlavně na laloku čelním a předních segmentech umístěné. Ve hřbetní čáře těla, vždy mezi 2 segmenty, nalézají se zvláštní otvůrky, pory hřbetní, jimiž d. ob čas vypouštějí tekutinu tělní. Dýchání děje se celým povrchem těla, k čemuž přispívají vlasečnice cevní, hojně v pokožce rozvětvené. Ústa vedou do mohutného vakovitého jícnu, jež mohou d. vychlípiti, k potravě se přisávající. Hltan nadužuje ve zvláštní vole a mimo to ústí do něho několik párů žláz, jež vylučují tekutinu vápennou, sloužící snad k rozpouštění neústrojných látek, jež d. s potravou polykají. Mimo to jest ještě zvláštní svalnatý žaludek. Cevní soustava d-vek jest složita, neboť mimo dvě hlavní větve, hřbetní a břišní, přistupuje ještě u valné části rodů céva podnervová, jež oblouky postranními spojuje se s cevou břišní a hřbetní. V určitých segmentech (v přídě těla) nadužuje několik párů postranních cev v mohutné pulsující orgány (t. zv. postranní srdce). Nefridie honosí se mohutnými stažitelnými vaky konečnými, jež buď na břiše, buď po stranách, buď konečně na hřbetě na venek ústí. Pohlavní orgány jsou umístěny dle různých čeledí v určitých segmentech u všech domácích druhů — mimo *Allurus* — prostírajíce se od 9—15 segmentu. Jsou to dva páry varlat v 10. a 11. kroužku, vaječnky v 13. kroužku, ústí chamovodů na venek v 15., vejcovodů na 14. segmentu. Dva (též 3) páry zásobáren chámu (*receptacula*) v 10. a 11. (12.) segmentu. Zevní pomocný orgán pohlavní jest opasek, k němuž vedou od 15. článku 2 dlouhé lištny. Páření děje se za noci nad zemí a jest následkem hermafroditismu oplození obojstranné. Individua se přiloží k sobě břišními plochami ve směrech opačných, tak že opasek jednoho individua objímá končinu 10. a 11. článku (kde se nalézají zásobárny chámu) individua druhého. Sperma plyne pak od 15. článku mezi lištnami až na opasek, odkudž se jím receptacula druhého individua naplňují. Mimo to mohou se tvořiti i zvláštní zevní spermatofory. D. kladou najednou jedno nebo několik málo vajíček do velikých, mléčnatou anebo rosolovitou hmotou bílkovou naplněných kokonů; embrya žijí se touto látkou. Život domácích druhů jest dobře znám; v zemi vrtají díry užívající k tomu přídly těla jako nebozízku a zemi vyvrtanou neustále požirající. Do vyvrtaných děr zatahují veškery předměty (listí, papír, peří atd.), buď jimi se živíce, buď díry ucpávajíce.

Vy d-vek skládají se z jemné země, již

nakupují ve způsobě vnutných výrobků, často, u druhů cizozemských, rozměrů značných. Dle Darwina působí tak d. ku tvoření ornice, jakož i vrtáním děr usnadňují zakofeňování rostlin. Na druhé straně však znesnadňují růst bylin, ježto jejich jemné kofání podryvají. Zdá se, že světélkování jest všeobecnou vlastností d-vek; bylo pozorováno z domácích druhů nejvíce u dešťovky mrvní (*Allophophora foetida*), z cizozemských u *Photodrilu* a to nejen za teplých letních nocí, nýbrž i za mrazu. Světélkuje netoliko určité místo (dosud podrobně nejištěné) na těle, než i veškerou hlen, jež d. vylučují. — D-vek domácích (čeled *Lumbricidae*) známe v Čechách celkem deset druhů, z nichž 3 rodu *Lumbricus*, 1 *Deidrobæna*, 5 *Allophophora* a 1 *Allurus*. Cizozemských rodů jest veliké množství a rozdělují se na 5—6 čeledí. Největší druhy žijí v Australii (*Megascolides australis* 25 m, v jižní Africe (*Microchaeta*) a na Ceyloně (*Megascolex*). V.

Détaché [-ašé] (franc.), odrážení, značí v hudbě totéž co staccato, t. j. hrátí úhozem odráženým, po úhozu ihned pružně odsaniti.

Détachement [détašman] (franc.), menší oddíl poměrně většího zástupu vojenského, odeslaný od velitelství tohoto zástupu, a od něho za zvláštním úkolem odloučený, po čas této své činnosti do jisté míry samostatný. Takové d-y lze vyslati pro různé účely, co předvoj, co zadní voj, na ochranu boků, na dobývání odlehlejšího předmětu, na obejití nepřátelského postavení, na provázení zajatců a jiných doprav, jako spíže, píce, stělivu a pod., ke shánění kontribucí atd. — **Detašovatí**, vpraviti, odeslati d. — **Detašovaná hradba** viz Hradba. F.M.

Detail [-táj]. franc., podrobnost, část nějakého celku a též obraz této součástky, na př. d. stroje, stavby a j. Obyčejně užívá se názvu d. pro podrobné a geometrické obrazy důležitých součástí nějaké konstrukce, zhotovený ve velkém měřítku tak, aby veškery podrobnosti z výkresu byly patry. — **Obchod** e n. d. [an-], obchod drobný, v malém. Nov.

Detailista (z francouz.), obchodník v malém.

Detaille Edouard Jean Bapt., malíř franc. (* 1848 v Paříži), znamenitý ličitel života vojenského. V 17. roce stal se žákem Meissonierovým, s nímž po dvou letech cestoval po jižní Francii a přinesl odtud první pozoruhodný obraz *Kyrysníci okovávají své koně*, načež následovaly rychle: *Zastávka bubenníků* (1868); *Odpočinek při cvičení* (1869); *Kavárna za direktorátu*; *Incroyablové v Luxemburku* a j. R. 1869 opustil atelier Meissonierův a dodělal se hned r. 1870 prvního velkého úspěchu v Salonu obrazem *Srážka kořáků s čestnou gardou r. 1814*, jenž co do podrobného provádění jest skutečně divem. Války francouzsko-německé účastnil se D. jako sekretář generála Pajola a Apperta, při čemž měl příležitost poznati život válečný dle hrozně skutečnosti. Jeho *Vítězové* r. 1872 první skvěle svědčili o vážném studiu vlasteneckého malíře, avšak obraz ten přese všecku technickou

výtečnost nebyl z ohledů politických přijat do Salonu, nýbrž jen soukromě za největšího účastenství obecnstva vystaven. Za znamenité dílo *Návrat* stal se D. r. 1873 rytířem čestné legie (r. 1881 důstojníkem č. 1.), od kteréžto doby výstavy pařížské co rok se honosí některým jeho obrazem. Jmenovitě ještě musí uvéstí tato jeho díla: *Kyrysničci u Morsbronna* (1874); *Vojsko na pochodu* (1875); *Na obhlídce* (1876); *Pořdrav raněným* (1877); *Bojaparte v Egyptě*; *Obrana Champigny* (1879); *Rozdělování praporů* (1881); *Večer rejonu ilský* (1884) a velký noční výjev *Sen* (1888). R. 1891 získalo museum luxemburské obraz *Útok prvního pluku husarů r. 1807*, jenž náleží k jeho největším výkonům, D. vydal též sbírku kreseb a aquarellů: *Armée française* (1885—88). D. není tak dramatický a náruživý jako Neuville, za to však vyniká vzácným pozorovacím talentem a s přesností, které žádný detail neujde, podává své typy vojenské jako málo který malíř živě, vždy s fysiognomií jejich kraje. Umělec vzácné hloubky, pojmutí a výraznosti, jest zcela zvláštní, blíží se Meissonierovi a přece nemůže býti jmenován malířem bitev, jelikož líčí více vojsko na pochodu, přehlídky, cvičení, typy vojnů a p. — Jest to pravý malíř francouzského vojska.

Detailní (z franc.), drobný, podrobný, v malém (na př. obchod).

D. důstojník (franc. *officier en second*, a. du *détail général*, angl. *executive officer*, něm. *Gesamtdetail-Offizier*), též první důstojník, jest na brodě lodi vyzbrojené po veliteli nejpřednější důstojník námořní. On jest výkonným orgánem velitele, jež i v nepřítomnosti jeho zastává a za nějž v potřebě též velení převzítí musí. Poněvadž d. důstojník v úřadu svém s celým postupem služby na lodi vyzbrojené nepetržitě obeznámen býti má, vyžaduje služba jeho mimo odborné vědomosti též jistého stupně výkonné energie či mohutnosti, aby vlivem jeho veškera lodní posádka v stále čilosti, povinné služební činnosti a vzorném pořádku byla udržována. D. důstojník jest jednak představeným celé posádky lodní — štábu i mužstva — bez ohledu na hodnost neb služební poměr, jinak však i sám k štábu náleží a s jednotlivými členy jeho v přátelském, ba kamarádkém poměru stojí a obcuje, tak že vedle přísného provádění služby též ještě všem ostatním na brodě lodi se vyskytujícím zvláštním poměrům vyhověti musí; jeho úkolem jest tu nastalé nesrovnalosti a protivy vyrovnávati, tam trvalým dozorem, onde napomenutím nebo poučením, případně i nezlomnou přísností a nestranností žádoucí soulad, moralitu a disciplinu mezi posádkou udržovati. D. důstojník jest též přednostou důstojnické jídelny, spravuje paušální peníze, kontroluje administrativní vedení a čítování, řídí výchovu kadetů i mužstva posádky lodní, vede protokoll trestů a sestavuje konduktní listiny poddůstojníků. Po.

D. poddůstojník při námořnictvu jest nejvyšší a nejstarší poddůstojník každého odboru, na př. kormidelního. Jest mu na starost

odevzdáno všechno odborové náčiní, o jehož uschování a zachování na lodi přísluší jemu se starati. On řídí také vyučování mužstva a jest vůbec bezprostředním představeným všeho mužstva oboru jeho přiděleného. Sg.

D. kancelář, ve vojscích za dob válečných onen orgán u nejvyšších velitelství (jako u vrchního armádního, u armádních velitelství, výjimkou někdy pro zvláštní případy i u velitelství armádních sborů, zvláště samostatně činných), který obstarává a vyřizuje všechny záležitosti čistě vojenské, vyjmouc takové, které se týkají strategických a taktických operací a věcí vojensky technických. D. k., četnější u velitelstev vyšších, méně četná u nižších, spravovaná vyšším štábním důstojníkem ze sboru gener. štábu a mimo něho se skládající z jednoho majora, několika setníků téhož sboru, z několika důstojníků tomu sboru přidělených a pro manipulaci z několika důstojníků ze pluků neb armádního souboru, jedná tudíž dle výše uvedeného o osobních záležitostech a povyšování důstojnictva všech stupňů, o denní vnitřní službě, o doplňování pluků, zástupů a pod., o výcviků těchto doplňků, vede v patrnosti početní nebo číselný stav čili soubor všech součástí podřízené armády, přejímá, zaznamenává a odesílá zajaté ve vojně atd. Po válce při demobilisaci rozpouštěny také d. kanceláře. FM.

D. měření jest podrobné určení polohy všech bodů a objektů buď měřickým stolem t. zv. protínáním ku předu, ze dvou co do polohy již určených bodů nebo určení polohy všech objektů vzhledem ku přímčkám spojujícím body základní pravouhelnými souřadnicemi nebo měrami příčnými. Z novějších způsobů nejvíce jest rozšířeno d. měření na základě síti polygonální a trojúhelníkové (metoda trigono-polygonometrická). K d-mu měření možno někdy použiti i dalekoměrů (viz Tachymetrie).

D. nivellování má za účel stanoviti každou změnu terrainu v určitém rozsahu. Provádí se na základě přesného nebo generelního nivellování, kterým stanoveny byly výšky základních bodů. Na základě těchto známých výšek stanoví se výšky všech ostatních bodů v daném rozsahu.

D. plán jest geometrické zobrazení části povrchu zemského v měřítku větším, aby patrný byly veškery podrobnosti jednotlivých budov. D. skizza jest jen zběžný náčrtek k d-mu plánu. Nov.

Detaš viz Jedlečí.

Dětanovice, Jetanovice, ves v Čechách, hejtm. Strakonice. okr. a pošta Horažďovice (7 km sev.), fara Bor Malý; 30 d., 336 ob. č. (1890).

Detašovací přístroj (franc. *Appareil pour amener les embarcations*, angl. *Boat lowering apparatus*, něm. *Bootsstreichapparat*), slouží na lodích ke spouštění člunů na vodu a k opětnému jich zdvihání. Jsou to nejčastěji jeřáby (vždy 2 pro jeden člun) opatřené lanovými kladkostroji. Jeřáby ty mají podobu přímého nebo zahnutého trámce, jsou šikmo

nebo z přímá umístěny a nehybně neb v lůžkách otáčivě nabocích lodí upevněny. V prvním případě zůstává člun trvale i za bouře na jeřáběch zavěšen; aby pak za jízdy nebo bouře se nehoupal, jest pevnými opasky k jeřábům přitažen nebo jinak zajištěn. Těžší čluny, zvláště parní, umísťují se mezi jízdu a za bouře na zvláštních tuhých sedlech na palubě na blízku příslušných jeřábů. Takový člun nutno před spuštěním otočnými jeřáby prve z paluby vyzvednouti, otočením jeřábů přes okraj lodí posunouti a teprve na vodu spustiti, kdežto při prvním způsobu člun po odebrání zajišťujících opasků ihned ke spuštění jest připraven.

De te fabula narratur, citát z Horatiových Satir I. 1., 69—70, o tobě se příběh vypravuje, t. j. vztahuje se to i na tebe, třeba nejsi výslovně jmenován.

Detektiv (z lat. *detegere*, odkryti), zřízenec policejní k vypátrání zločinů, instituce původu francouzského, kde zejména ve století XVII. užíváno zřízenců těch i k účelům a piklům politickým. V době novější sledujeme instituci d-ův obzvlášť vyvinutou v Anglii a v Americe, odkud přijata byla v jiných státech evropských. U nás jsou d-ové zřízeneci přidání a podřízení policejním úřadům nanejvíš feditelstvím, aby je podporovali při udržování veřejného pokoje, pořádku a bezpečnosti. Hlavním úkolem d-ů jest býti nápomocnými při pátrání po těch, kdož se dopustili porušení zákona, kromě toho náležejí též d-ům podávati zprávy policejním orgánům o různých zločinech, o přáních obyvatelstva a j. za účelem odpomoci. D. koná službu v šatě občanském opatřen jsa pro případ potřeby listem legiti mačním znějícím na jméno a zvláštním odznakem. Při výkonu služby požívá též zákonné ochrany jako osoby úřední a vojenské strážce. Policejní úřady, jimž d-ové jsou podřízeni, upravují jejich poměry a vydávají příslušná nařízení. Pro Vídeň zřízen byl polic. dek. ze 4. bř. 1872 č. 662 zvláštní ústav t. zv. agentů civilních, jichž úkol jest totožný s úkolem d-ů.

Detektor (z lat., z rádce), jest přístroj na různých závěrech, hlavně na d-ích, který otevření jich akusticky oznamuje a tudíž prozrazuje. Takové přístroje jsou z větší části elektrické; při zavřených d-ích přerušen jest dotyk ve vedení, kdežto otevřením jich způsobené spojení proudu elektrického uvádí v činnost zvonítko.

Détel, dětelina, viz *Trifolium pratense* L.

Detela Frant, spis. slovinšský (* 1850 v Moravěch v Krajině), feditel gymnasia v Novém Městě v Krajině. Napsal do vídeňského a lublaňského „Zvonu“ a pak pro Matici Slovinšskou několik povídek a románů, z nichž zejm. vynikají: *Malo življenje*; *Veliki grof*; *Kiselo grozdje*, *Prihajač*, *Pegam in Lambergar*. Lo.

De tempore (lat.), v pravý čas

Detence (lat. *detentio*): 1. v právu soukromém majitelství, faktická moc nad věcí, viz *Držba*; 2. držení někoho ve vazbě (poli-

cejní, vyšetřovací, nebo trestní). V právu franc. (*détention*) značí pevnostní vazbu, zavedenou r. 1832 pro zločiny politické; užívalo se jí nejvíce po době komuny.

Dětenice, Dětinice, ves a panství v Čechách, hejtm. Jičín, okr. Libáň (3 km záp.), fara Osenice; 118 d., 772 ob. č. (1890), 3řt. šk., pošta, stanice Čes. obch. dráhy, starobylý zámek s kaplí sv. Rodiny a sv. Jana Nep., dvůr, pivovar, cihelna, majetek to řádu maltézského v Praze, stranou mlýn. V zámku veliká sbírka zbraní z křížáckých tažení a několik děl z ostrova Rhodu a Malty, bibliotéka, sbírka vysoké zvířat a v zámecké kapli vzácné obrazy. Bývalý archiv zámecký přenesen do kláštera malt. řádu v Praze. *red.* — *Dějiny*. D. patřily od r. 1052 kostelu staroboleslavskému a ok. r. 1295 z části k biskupství pražskému. Asi tehdy usadil se tu Beneš syn Jaroslava Turnovského (1234—1269), jenž se stal pradědem pánů z D-ic, větve to pp. z Valdšteina. Poslední z nich, jenž D. držel, byl Beneš Bílý (1378), nebo synové a příbuzní jeho asi na 3 větve rozdělení seděli na okolních, potom i vzdálených statcích. Od poč. XV. st. seděli na D-ích bratři Jan a Vilém z Okoře (tento až 1424). Z potomních držitelův jsou známi jen Jan Beckta (1440) a Jan Valkoun z Adlaru (1454). Ok. r. 1503 prodal Natanael Černín z Černína tvrz, dvůr a ves D. Viktorinovi Křineckému z Ronova, jehož potomci tu do r. 1623 seděli (viz *Křinecký*). Tehdá zabrány D. Jirkovi Křineckému z Ronova a prodány Albrechtovi z Valdšteina, který jich ihned Adamovi z Valdšteina († 1638) postoupil. Syn tohoto Karel Ferdinand prodal D. r. 1650 Janovi Kryšt. z Valdšteina, jehož potomstvu až do poč. XVIII. stol. náležely. Pak nabyl D. Karel hr. Bathiany, jenž je zdědil po manželce své Anně Barboře z Valdšteina († ok. 1725). Od tohoto koupil D. r. 1760 Jan Kristián hr. z Clamu a Gallasu, jehož potomstvu do r. 1797 náležely. Tehdá je koupil Jakub svob. p. Wimmer, c. k. plukovník a r. 1808 získal je Jan Filip svob. p. Wessenberg. R. 1873 koupil panství Dětenické řád rytířský sv. Jana čili maltánů.

Détente [-tãnt], franc., oslabení, ochabnutí; u ručních zbraní střelních: spoušť; srv. puška, spuštění; v diplomatické mluvě d. označuje příznivější poměr mezi dvěma státy následující po vzájemném napjetí.

Détention [detãnsiõ] franc., v a z b a (pevnostní), viz *Detence*.

Detentor (lat.), majitel, kdo má skutečnou moc nad věcí (detenci) viz *Držba*.

Detergentia (lat.) totéž co *abstergentia* (v. t.), též léky rány čistící.

Deteriorace (lat.), zhoršení, zkáza, zvl. zhoršení věci, jehož se dopustil někdo užívaje jí, pročež jest povinen nástupci nebo vlastníku nahraditi škodu tím způsobenou. Opakem d. je zlepšení (*meliorace*).

Determinace (z lat. *determinatio*, vymezení, určení) v ohledu logickým sluje určování pojmu vyššího přidáváním dalších znaků, čímžto vznikají pojmové obsahem bo-

hatší, co do rozsahu však užší, totiž tak zvaní pojmové nižší. Tak mnohoúhelník připojením znaku čtyř stran determinuje se ve čtyřúhelník, tento připojením rovnoběžnosti stran v rovnoběžník, dále připojením pravosti úhlů v pravoúhelník a konečně připojením rovnosti stran ve čtverec. Uvádí se tedy d. jakožto výkon myšlenkový stojící proti abstrakci (v. t.) a opačným směrem postupující. Jako abstrahováním přicházíme k pojům vyšším a vyšším (k nadřaděným, co do obsahu chudším, tak determinováním k pojům nižším a nižším (podřaděným), ale bohatším, až konečně k určitým jednotlivinám (tento čtverec, *nomen proprium* člověka). Dd.

D. v ohledu psychologickém jest určitost vůle pohnutkami (motivy). Dokud více jich na mysl působí, váží člověk hodnotu jedné každé, rozvažuje; teprve, když jeden důvod z obsahu duše nebo ze světa zevnějšího vrch obdrží, rozvažování se ukončí, člověk se rozhodne čili ustanoví se na něčem (determinuje se). Rozhodnutí děje se tedy vždy nějakým důvodem, ač ovšem v případech složitých, kdy veliké množství pohnutek do mysli se vtírá, člověk si jednotlivých neuvědomí jasně a dá se — jak říkáme — určití citem. Opětováním téhož pochodu v případech podobných dosáhne člověk zručnosti ve svém rozhodování (»naučí se určitě chtítí«) a dovede přistě snadněji, aby rozhodl nad směrem vůle své, čili aby rozvažou se určil. Pak teprve může říci, že nepodléhá prvnímu popudu, nýbrž že má vůli svou, že jest volný. Ona zručnost jest právě podstatou volnosti (svobodné vůle). Na tomto stanovisku volnost jest nikoli výsada rozhodovati se bez důvodů, nýbrž možnost rozhodnouti se podle důvodů rozumových, po případě nejlepších, či voliti rozumě, zjednatí souhlas mezi rozumem a vůlí. Vychováním a životem veden zjednává si člověk rozmanitá pravidla pro jednání své (zásady praktické, maximy), tak že zjeví-li přistě případ podobný, člověk řídí se příslušným pravidlem, rozhodne se v určitou stranu, ano při náležité znalosti člověka i případu můžeme už zprvu předpověděti, jak se člověk zachová, »co v tomto případě učiní«. Člověk takový jest ve svém jednání určený (determinovaný), i můžeme »s ním počítati«. Poněvadž pak bezděky k jednání takému chvála se pojí, dostává zde slovo »determinovaný« i příchutí ethickou, majíc význam jako rozhodný, určitý, vyslovený, pevný, důsledný, statečný proti člověku nerozhodnému, kolísavému, vrtkavému, chabému, »třtině větrem se klátící«.

Dd.

D. v ohledu matematickém jest omezení úlohy, totiž vytčení hranic čili podmínek, za kterých úloha určitá ještě k rozřešení dána býti může čili kdy sestavení útvaru žádaného možno a kdy nemožno jest. Tak na př. úloha sestavení kruhu, který by třemi danými body procházel, vede k d-či, že oni bodové nesmějí ležeti na jediné přímce, či kladně řečeno, že spojovací přímky jejich musí tvořiti trojúhelník.

Dd.

Determinant jest algebraický součet součinů, povstávajících z daného součinu permutováním všech jednotlivých činitelů, jimž se při tom dostává hodnoty na místě řadovém závislé, součinu pak označení pravidlem znaménkovým se řídícího. Toto pravidlo stanoví, že permutace sudá, obsahující sudý počet převratů, má označení +, lichá tedy — (Viz Dérangement, převrat.)

Podle toho se na př. obdrží permutováním prvků a, b, c

součiny	$\begin{pmatrix} a & b & c \\ a & c & b \\ b & c & a \\ b & a & c \\ c & a & b \\ c & b & a \end{pmatrix}$	příponou opatřené	$\begin{pmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_1 & c_1 & b_1 \\ b_1 & c_1 & a_1 \\ b_1 & a_1 & c_1 \\ c_1 & a_1 & b_1 \\ c_1 & b_1 & a_1 \end{pmatrix}$	a označené	$\begin{pmatrix} + a_1 b_1 c_1 \\ - a_1 c_1 b_1 \\ + b_1 c_1 a_1 \\ - b_1 a_1 c_1 \\ + c_1 a_1 b_1 \\ - c_1 b_1 a_1 \end{pmatrix}$
---------	--	-------------------	--	------------	--

Podle počtu činitelů v původním součinu obsažených udává se stupeň d-u příslušného; a poněvadž skupina n prvků poskytuje permutováním $1. 2. 3. \dots n = n!$ skupin, obsahuje d. stupně n -tého, tedy $n!$ členů, z nichž polovice má označení +, polovice pak —, jelikož každou permutací zplodí se jeden převrat. Ježto pak každý činitel daného součinu n faktorů přichází při permutování z původního místa svého postupně na všechna místa ostatní a tedy po každém přestoupení dosáhne jiné hodnoty, což obyčejně přiměřenou příponou číselnou se označuje, vznikne z něho n , tedy z n činitelů původních $n \cdot n = n^2$ hodnot, tak že podle toho jeví se nám d. n -tého stupně symbolem δ_n označený býti zvláštním algebraickým výrazem z těchto n^2 hodnot složeným, a tedy d. stupně $1. \delta_1$ jest pouhým činitelem samotným.

Zavedeme-li tedy označení činitelů $a, b, c, \dots$ dle místa příponami $1, 2, 3, \dots$, bude podle toho původní součin dvou a, b_2 , permutovaný pak $b_1 a_2$, algebraický součet dle znaménkového pravidla sestavený, neboli d. $2^2 = 4$ prvků a_1, b_1, a_2, b_2 stupně 2., čítající $2! = 2$ členy, konečně

$$\delta_2 = a_1 b_2 - b_1 a_2 = a_1 b_2 - a_2 b_1.$$

Podobně vznikne, má-li se zření ke 3 činitelům, algebraický součet dle znaménkového pravidla sestavený neboli d. $3^2 = 9$ prvků $a_1, b_1, c_1, a_2, b_2, c_2, a_3, b_3, c_3$ stupně 3., čítající $3! = 6$ členů, totiž:

$$\delta_3 = a_1 b_2 c_3 - a_1 c_2 b_3 + b_1 c_2 a_3 - b_1 a_2 c_3 + c_1 a_2 b_3 - c_1 b_2 a_3.$$

při čemž i patrné, že spojování n členů po dvou se též obdrží buď se zřetelem ku příponám

$$\delta_3 = a_1 (b_2 c_3 - c_2 b_3) + b_1 (c_2 a_3 - c_3 a_2) + c_1 (a_2 b_3 - a_3 b_2),$$

nebo se zřetelem ku písmenkám

$$\delta_3 = a_1 (b_2 c_3 - c_2 b_3) + a_2 (b_3 c_1 - c_3 b_1) + a_3 (b_1 c_2 - c_1 b_2),$$

tak že tu d. stupně 3. vyjádřen v obou případech součtem 3 členů, představujících součiny z faktorů jednoho s d-čem stupně 2., což vyjádří se symbolicky vzorkem

$$\delta_3 = \Sigma \pm \delta_1 \delta_2.$$

Obsahuje li původní součin faktory 4, na př. a, b, c, d , obdrží se z něho permutováním $1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 4! = 24$ členů, tak že příslušný d bude

$$\delta_4 = \begin{vmatrix} + a_1 & b_2 c_3 d_4 & - b_1 & a_2 c_3 d_4 \\ - & b_2 d_3 c_4 & + & a_1 d_3 c_4 \\ + & c_2 d_3 b_4 & - & c_3 d_3 a_1 \\ - & c_2 b_3 d_4 & + & c_2 a_3 d_1 \\ + & d_2 b_3 c_1 & - & d_1 a_3 c_4 \\ - & d_2 c_3 b_4 & + & d_2 c_3 a_1 \\ + c_1 & a_2 b_3 d_4 & - d_1 & a_2 b_3 c_4 \\ - & a_2 d_3 b_4 & + & a_2 c_3 b_1 \\ + & b_2 d_3 a_4 & - & b_2 c_3 a_4 \\ - & b_2 a_3 d_4 & + & b_2 a_3 c_1 \\ + & d_2 a_3 b_1 & - & c_2 a_3 b_1 \\ - & d_1 b_3 a_1 & + & c_2 b_3 a_1 \end{vmatrix}$$

což bychom i se zřetelem k tomu, že společný faktor prvních veličin a_1, b_1, c_1, d_1 představuje pokaždé d . stupně 3., symbolicky vyjádřiti mohli součtem 4 členů

$$\delta_4 = \Sigma \pm \delta_1 \cdot \delta_3.$$

Zároveň pak tu patrno, že možná součet 24 členů těchto vyjádřiti jiným spojením členů, totiž

$$\delta_4 = \begin{pmatrix} (a_1 b_2 - b_1 a_2) (c_3 d_4 - d_3 c_4) \\ - (a_1 b_3 - b_1 a_3) (c_2 d_4 - d_2 c_4) \\ + (a_1 b_4 - b_1 a_4) (c_2 d_3 - d_2 c_3) \\ + (a_2 b_3 - b_2 a_3) (c_1 d_4 - d_1 c_4) \\ - (a_2 b_4 - b_2 a_4) (c_1 d_3 - d_1 c_3) \\ + (a_3 b_4 - b_3 a_4) (c_1 d_2 - d_1 c_2) \end{pmatrix}$$

tedy symbolicky co součet 6 členů výrazem

$$\delta_4 = \Sigma \pm \delta_2 \cdot \delta_2,$$

kdež arci liší se první δ_2 od druhého δ_2 .

A takto postupujíce obdrželi bychom z n faktorů

$$a, b, c, \dots, k, l$$

součin příponami lokalisujícími opatřený

$$a_1 \cdot b_2 \cdot c_3 \dots k_{n-1} \cdot l_n,$$

tak že by příslušný d . stupně n -tého byl

$$\delta_n = \Sigma \pm a_1 b_2 c_3 \dots k_{n-1} l_n,$$

při čemž operační symbol $\Sigma \pm$ značí algebraický součet všech $n!$ členů permutováním z daného součinu vzniklých a podle znaménkového pravidla označených. Mimo to bychom pak vylučováním společných faktorů si zjednotili mohli místo součtu $n!$ členů jen součet

$$(n)_1 \text{ členů dle vzorce } \delta_n = \Sigma \pm \delta_1 \cdot \delta_{n-1},$$

$$(n)_2 \text{ } > > > \delta_n = \Sigma \pm \delta_2 \cdot \delta_{n-2},$$

$$(n)_3 \text{ } > > > \delta_n = \Sigma \pm \delta_3 \cdot \delta_{n-3},$$

všeobecně tedy

$$(n)_k \text{ } > > > \delta_n = \Sigma \pm \delta_k \cdot \delta_{n-k},$$

značí-li se symbolem $(n)_k$ binomický součinitel známý.

Vzorec poslední, z něhož patrno, že d . stupně n -tého se dá rozložit v alg. součet členů, představujících součiny d -ú stupně k -tého s příslušnými d -y stupně $(n-k)$ -tého, vyjadřuje prvou základní poučku determinantní a sluje rozkladným vzorcem Laplaceovým. Zároveň pak z něho jde na jevo, jak by se dal rozšířiti, kdyby se každý z jeho dvou faktorů podobným způ-

sobem dále rozložil, tak že by všeobecně obdržel tvar

$$\delta_n = \Sigma \pm \delta_\alpha \cdot \delta_\beta \cdot \delta_\gamma \dots \delta_k,$$

platí li o příponách těchto nových

$$\alpha + \beta + \gamma + \dots + k = n.$$

Aby se zavedlo přiměřené označení d -ú, má se především na zřeteli počet činitelů neboli prvků n v něm obsažených, jež se do čtverečného schematu sestavují a s pravé i levé strany kolmou čarou svírají, tak že se píše

$$\delta_n = \begin{vmatrix} a_1, b_1, c_1, \dots, l_1 \\ a_2, b_2, c_2, \dots, l_2 \\ a_3, b_3, c_3, \dots, l_3 \\ \vdots \\ a_n, b_n, c_n, \dots, l_n \end{vmatrix} = \Sigma \pm a_1 b_2 c_3 \dots l_n,$$

kdežto označení poslední přihlíží jediné k algebraickému součtu d -em vyjádřenému.

Vedle tohoto Cauchym zavedeného způsobu se hojně též užívá způsobu Binetova, kladoucího pouhé závorky místo symbolu $\Sigma \pm$, tak že se píše

$$\delta_n = (a_1 b_2 c_3 \dots l_n).$$

Jiný způsob, zejména Sylvestrem navržená tak zvaná umbral notation, užívá písmen označujících prvky a číslic udávajících jejich umístění, kladouc

$$\delta_n = \begin{pmatrix} a & b & c & \dots & l \\ 1 & 2 & 3 & \dots & n \end{pmatrix}.$$

A tak by možná bylo uvéstí ještě celou řadu více méně přiměřených a užívaných způsobů, jakými se d -y zapisují. Velmi prospěšno tu jest užiti k označení prvků dvojí číselné přípony, tak že první značí prvek, druhá jeho umístění, jak již Leibniz ukázal, čímž pak zvláštní označení prvku stává se zbytečným a tedy zavedená písmenka neb i jiná značka jest pouhým nosičem přípon. Podle toho se píše $\delta_n = \Sigma \pm 1_1 2_2 3_3 \dots n_n$. Zvolíme-li však za nosiče p , bude

$$\delta_n = \begin{vmatrix} p_{11}, p_{12}, p_{13}, \dots, p_{1n} \\ p_{21}, p_{22}, p_{23}, \dots, p_{2n} \\ p_{31}, p_{32}, p_{33}, \dots, p_{3n} \\ \vdots \\ p_{n1}, p_{n2}, p_{n3}, \dots, p_{nn} \end{vmatrix},$$

při čemž pohodlně rozlišovati možno prvky řádkové, mající první příponu stejnou, na př. p_{13}, p_{15} , a prvky sloupcové, mající druhou příponu stejnou, na př. p_{3n}, p_{5n} a podle toho rozeznávají v d -u řádky a sloupce neb vodorovné a kolmé řady. Tímto způsobem psaní se též velmi snadno vyměří umístění prvků ve schematě čtverečném, jelikož na př. p_{37} značí prvek stojící v třetím řádku a sedmém sloupci. A tu snadno se též rozeznávají některé druhy vzájemného umístění prvků, jako na př. příčkové, soulehlé a protilehlé. Podle toho slují prvky

$$p_{kk} \quad (k = 1, 2, 3, \dots, n)$$

příčkové čili diagonální a soubor jich před-

stavuje přičku čili diagonalu hlavní, kdežto prvky p_{ij} , $i + j = n + 1$ jsou v přičce vedlejší; prvky mající jednu příponu stejnou jako p_{ik} , p_{jk} nebo p_{ki} , p_{kj} slují soulehlé, kdežto prvky p_{ij} , p_{ji} slují protilehlé.

Na tomto základě mluví se o d-u s přičkou (hlavní) prázdnou, kde všeobecně $p_{kk} = 0$, a sluje d. souměrným nebo symmetrickým, kde protilehlé prvky sobě se rovnají, tak že

$$p_{ik} = p_{ki} \quad (i, k = 1, 2, 3, \dots, n)$$

kdežto d., jehož protilehlé prvky jsou stejné hodnoty, avšak opačného označení, takže

$$p_{ik} = -p_{ki} \quad (k, i = 1, 2, 3, \dots, n).$$

sluje protiměrným neboli symmetrálním (*symétrique gauche*).

Z toho plyne dále, že protiměrný d. s přičkou prázdnou stupně lichého jest co do hodnoty nullou, stupně sudého však představuje čtverec.

K těmto dvěma druhům d-ů připojití sluší d. přesouměrný neboli persymmetrický, u něhož jsou stejné hodnoty prvků, jichž součet přípon jest týž, tak že všeobecně platí

$$p_{ij} = p_{kl} \quad i + j = k + l.$$

Takovým jest na př. d. stupně 4.

$$\delta_4 = \begin{vmatrix} a & b & c & d \\ b & c & d & e \\ c & d & e & f \\ d & e & f & j \end{vmatrix}.$$

Zvláštního druhu jest d. kyklický, jehož řádky vznikají z řádku prvního tak zvanou záměnou kyklickou, tak že skládá se jen z n prvků, jest-li st. n -tého. Podle toho jest tedy na př. d-em kyklickým stupně 3.

$$\delta_3 = \begin{vmatrix} a, b, c \\ b, c, a \\ c, a, b \end{vmatrix} = 3abc - a^3 - b^3 - c^3$$

Zvláštního složení jsou d-y, jichž prvky vznikají derivováním veličin proměnných aneb jich funkcí. Jsou-li prvky každého následujícího řádku derivacemi nebo diferenciály prvků řádku předcházejícího, sluje d-em derivačním neb diferenciálním. Podle toho jest na př.

$$\delta_3 = \begin{vmatrix} u' & v' & w' \\ u'' & v'' & w'' \\ u''' & v''' & w''' \end{vmatrix}$$

derivačním d-em stupně 3., značí-li u, v, w různé funkce téže proměnné; a d. v nauce o křivkách prostorových úkol důležitý hrající

$$\delta_3 = \begin{vmatrix} dx & dy & dz \\ d^2x & d^2y & d^2z \\ d^3x & d^3y & d^3z \end{vmatrix}$$

jest podle toho diferenciálním d-em proměnných x, y, z .

Jsou-li prvky jednotlivých řádků různými prvními derivacemi funkcí více proměnných, tak že tolik jest řádků, kolik daných funkcí, a v každém řádku tolik prvků, kolik proměnných čítá funkce, sluje d-em funkcionálním

nebo po prvním svém pěstiteli d-em Jacobiho (Jacobian). Jest-li na př.

$u_k = f_k(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$, ($k = 1, 2, 3, \dots, n$) bude příslušný d. funkcionální, značí-li podle Jacobiho symbol ∂ částečné derivování,

$$J_n = \begin{vmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1} & \frac{\partial f_1}{\partial x_2} & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n} \\ \frac{\partial f_2}{\partial x_1} & \frac{\partial f_2}{\partial x_2} & \dots & \frac{\partial f_2}{\partial x_n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \frac{\partial f_n}{\partial x_1} & \frac{\partial f_n}{\partial x_2} & \dots & \frac{\partial f_n}{\partial x_n} \end{vmatrix}.$$

Sestaví-li se konečně z $\frac{1}{2}n(n+1)$ druhých derivací funkce u proměnných d. souměrný, sluje d-em Hesseho (Hessian), taktéž po svém prvním pěstiteli tak zvaným. Jest li tedy na př.

$$u = F(x, y, z,$$

bude příslušný d. Hesseho

$$H_3 = \begin{vmatrix} \frac{\partial^2 F}{\partial x^2} & \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial y} & \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial z} \\ \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial y} & \frac{\partial^2 F}{\partial y^2} & \frac{\partial^2 F}{\partial y \partial z} \\ \frac{\partial^2 F}{\partial x \partial z} & \frac{\partial^2 F}{\partial y \partial z} & \frac{\partial^2 F}{\partial z^2} \end{vmatrix}.$$

Hlavní poučku determinantní vyjadřuje rozkladný vzorec Laplaceův, jelikož z něho možno všechny ostatní vyvinouti. Z těchto pak vyniká tak zvaný theorem multiplikační, an praví, že součin dvou d-ů jest opět d-em a sice stupně téhož, jakýž se vyskytuje u činitele vyššího, takže na př. d st. 5. s d-em st. 3. poskytne co součin opět d., a sice st. 5. Jestli tedy podle Binetova označení

$$\delta_n = (a_{11} a_{22} a_{33} \dots a_{nn}),$$

$$d_n = (b_{11} b_{22} b_{33} \dots b_{nn}),$$

bude součin obou těchto d-ů

$$d_n = (c_{11} c_{22} c_{33} \dots c_{nn}),$$

kdež prvky c_{ij} skládají se z prvků a, b podle vzorce

$$c_{ij} = a_{i1} b_{j1} + a_{i2} b_{j2} + \dots + a_{in} b_{jn}.$$

Za třetí fundamentální poučku z nauky o d-ech platí konečně pravidlo, určující poměr d-u původního k d-u přidruženému čili adjungovanému vůbec a vzájemnost příslušných subdeterminantů zvláště. Zjednáme-li si ke všem jednotlivým prvkům a_{ij} d u

$$\delta_n = (a_{11} a_{22} a_{33} \dots a_{nn})$$

příslušné subdeterminanty A_{ij} a sestavíme-li z nich d. téhož složení a stupně

$$\delta'_n = (A_{11} A_{22} A_{33} \dots A_{nn}),$$

sluje d. tento přidruženým k d-u danému neboli původnímu. A tu platí o jich poměru k sobě, že

$$\delta'_n = \delta_n^{n-1}.$$

Sestavíme-li pak podobně k subdeterminantům soustavy původní

$$\delta_k = (a_{11} a_{22} a_{33} \dots a_{kk})$$

doplňkový subdeterminant přidružený

$$\delta_{n-k} = (A_{k+1,1}, k+1, A_{k+2, k+2} \dots A_{nn}),$$

platí všeobecně

$$(a_{11} a_{22} a_{33} \dots a_{kk}) \delta_n^{n-k-1} = \delta_{n-k}'$$

což i pro $k=0$ vyjadřuje hlavní vzorec předcházející a pro $k=n$ ($\delta_0 = 1$) obsahuje výměr

$$\frac{(a_{11} a_{22} a_{33} \dots a_{nn})}{\delta_n} = 1.$$

Nauka o d-ech, kterouž se technická stránka mathematických výzkumů tak podstatně zdokonalila a zjednodušila, jest plodem našeho století, ač původem svým sáhá o více nežli 100 let nazpět. Neb již Leibniz vytkl pojem d-u u soustavy tří rovnic stupně prvního i při jich řešení i při eliminaci; po něm pak Cramer proslavil se přímým řešením rovnic lineárních zvláštním pravidlem po něm zvaným, jež připravovalo cestu k dalšímu rozvoji, hlavně Lagrangem způsobenému. Až do konce předešlého století byla však praktická stránka, řešení různých úkolů algebraických pomocí výrazů determinantních, věcí hlavní. kdežto theorie teprve na počátku století našeho byla vyvinuta, pojem i název d-u staven a vlastnosti jeho bez ohledu ke stránce praktické vytčeny, což provedl Cauchy, tak že mu sluší název zakladatele této nauky. (Viz: Studnička. Augustin Cauchy als formaler Begründer der Determinanten-Theorie, Aktenb. d. K. böhm. Ges. d. Wiss. 1876). Po něm pak soustavným pojednáním »De formatione et proprietatibus determinantium« ve známém časopise Crelle'ově r. 1841 uveřejněným příspěvkem Jacobi ke zdokonalení a rozšíření nauky o d-ech, načež r. 1851 dostalo se jí prvního spisu samostatného »Elementary theorems relating to determinants« od Spottiswoode a, jehož následoval r. 1854 Brioscchi spisem i do němčiny přeloženým »La teoria dei determinanti«; velmi důkladného zpracování a zvláštního rozšíření doznala pak spisem roku 1857 od Baltzera vydaným s názvem »Theorie und Anwendung der Determinanten«, podle něhož i u nás r. 1865 vzdělal Pokorný spis svůj »D-y a vyšší rovnice«. S vyššího hlediska jedná o této nauce spis. Salmon »Lessons introductory to the modern higher Algebra«, jemuž se dostalo i četných překladů, kdežto Muir ve své »Theory of Determinants« (1890) snaží se úplnosti a historickou správností vyčerpati vše, co dosud o d-ech bylo uveřejněno. Ze samostatných spisů českých sluší uvést Studničkův »O d-ech« (1870) a Zahradníčkův »Prvé počátky nauky o d-ech« (1879); o historické stránce této theorie jedná Studnička »O původu a rozvoji nauky o d-ech« v Časop. pro pěst. v math. a fys. r. V. V nejnovější době dostalo se této nauce širšího podkladu anglickou teorií matic (matrix), již u nás s nemalým prospěchem pěstuje Ed. Weyr, tak že stává se nauka o d-ech i s tohoto hlediska nanejvýš zajímavou a důležitou. *FSId.*

Determinativa (z lat.), pravidlo při určování, určovací (v období se slovy regulativa, normativa, direktiva a p.).

Determinativní (z lat.), určovací, omezovací, rozhodovací, co má jakýsi vztah k determinování. *Dd.*

Determinato, ital., značka přednesu hudebního, vymáhající určitého, pevného, markantního výrazu, aby každý rhythmický útvar ve všech svých částicích přesně, rázně vystupoval. *Str.*

Determinismus (lat.). Zkušenost učí, že člověk, když něco chce, má k tomu určitou příčinu více méně uvědomělou. Náhled, že tomu vždycky tak jest, čili že jednání člověka jest veskrze příčinami určováno (determinováno), i kdyby si jich člověk ani vědom nebyl, vytýká se jménem d-mu a objasňuje nejlépe svou protivou, totiž i n d e t e r m i n i s m e m, jenž učí, že člověk ve svém chtění na oněch příčinách nezávisí a libovolně (*liberum arbitrium, libertas indifferentiae*) i proti nim rozhodnouti se může. Podle toho, jaké ony příčiny jsou, vyskytuje se několik útvarů d-mu. Určuje-li člověka nějaká zevnější, temná, avšak neodolatelná moc, vzniká d. fatalistický (fatalismus, předurčenost); tento náhled hlásá se ve známých průpovědích, že člověk, dělej co dělej, svému osudu neujde; »bylo mu to souzeno«, jakož i v obtěžkaných výrazech jednotlivých, jako jsou osud, nutnost themarmené), fatum, kismet a j. Jiný útvar hlásá, že onou určovací mocí jest sama příroda, a že cokoli člověk koná, probíhá podle týchž zákonů přírodních nutně jako dění na každém jiném organismu, na bylině na příklad, ano ještě neobojetněji řečeno, jako na stroji (*l'homme plante, l'homme machine*); totéž d. naturalistický (v materialismu). Je-li onou mocí Bůh, jenž jakožto bytost všemohoucí, vše-vědoucí a napřed vědoucí všechny příčiny, tedy i pohnutky činů lidských ovládá, vzniká d. theologický (praedestinační). Konečně může člověk určovati vůli svou důvody rozumovými, což mu sice není vrozeno a hotově dáno, ale vývojem rozumu a sebevědomím se dostavuje. Kojenec, dítě nevinné, člověk na myslí chorý, neb opojený podléhá úplně mechanismu přírodnímu, neurčují svého jednání podle rozumu a nejsou zodpovědní. Ale člověk dospělý, zdravého smyslu a rozumu jest si vědom pohnutek svých — a čím jasněji, tím určitěji rozhoduje se podle nich, má vůli svou čili jest volný, což rozum předpokládá. Tak vzniká d. rozumový (intel'igenční, intelektuální, psychologický), jenž především drží určenosť vůle, ale vede ku pravému ponětí o svobodě lidské, jakožto svobodě vnitřní oproti svobodě zevnější, občanské, politické a p. Tato vnitřní svoboda vztahuje se k osobě chtějící; tato chce a určuje, má svou vůli, jest tedy volná (mající vůli), totiž osoba určuje vůli podle motivů rozumem vlastním uznaných. Tak si člověk znenáhla volnosti své dobývá, vzdělává se, zdokonaluje ve svém chtění, stává se bytostí přičetnou, mravoschopnou a za své činy zodpovědnou. Český jazyk přichází to-

muto poněti o vnitřní svobodě významně vstříc slovem volnost, které věc mnohem správněji vyjadřuje než německé *Willensfreiheit*. Nikoli vůle jest volna (toté nepřistojno říkati asi jako chtíti chtít), nýbrž člověk má svou vůli jest volný. Pravý smysl výrazu »svoboda vůle« lze tedy vytknouti spíše jako »svobodu nad vůlí«. Tak d. rozumový stanoví pojem svobody, stejně vzdálený od strojnictví (materialismu) jako od čarodějství a přece neporušuje čelné zásady metafysické. že »nic nestane se bez příčiny«, nepřetrhuje souvislosti příčinné a vyhovuje všem potřebám zákonnosti a mravnosti: kdežto absolutní indeterminismus zde příčinnost přetrhuje a pokud vůli samé odnímá pohnutelnost či zdůvodnitelnost (motivita), potud ji klade mimo obor možného na ni působení, a tím vzdělání vůle, vychování a polepšení ohrožuje.

Při všech hádkách mezi d mem a indeterminismem záležel vše na tom, jak se stanoví pojem volnosti, a ježto o této jedná se v metafysice, v ethice, v psychologii, a mimo to ještě přistupují zřetele náboženské (věrouky): jsou otázky zde se vyskytující ovšem velmi spleťité, tedy obtížné. Povázíme-li ještě, že všechny skoro termíny, kterých se při probírání otázek oněch užívá, bývají mnohomyslné, pochopíme, proč se přichází k rozřešením tak rozdílným, sobě často skutečně, jindy jen zdánlivě odporujícím. Tolik však nyní vyjednáno jest, že d. nezáleží v popírání volnosti, jako s druhé strany, že k uhájení volnosti není potřeba utíkati se k indeterminismu čili že stotožniti jedná d. s nevolnictvím, jednak indeterminismus s volností, jest nyní věci překonanou, ač ostatně neurčitost příslušných výrazů ještě dále ploditi bude hojná nedorozumění. »Přehlédneme-li tuto síť výpovědí sebe navzájem potakajících i popírajících, poznáme snadno, že zrovna jako náhledům nejprotivnějším dovoleno jest týchž vzorcův užívati, tak zase náhledům sobě nejbližej stojícím užívati vzorců nejodchýlnějších: svoboda to, které si myslitelé o svobodě také co nejhojněji dopřávali« (Volkman, Psychologie II. 481). Proto jest především potřeba, záhady sem spadající zjednodušiti, je čistotně jednu od druhé odlišiti a v řešení jich ethiku nemísiti s metafysikou a s psychologií.

Zevrubnějšího poučení o d-mu poskytují rozvedené učebnice dotčených nauk filosofických. Nejpřesnější a nejjasnější zpracování těch věcí však nalézáme v soustavě Herbartově, jež ke všem starším pokusům o lidské vůli zřetel má a stanoviskům nejmodernějším vyhovuje. Říznou průbu na svou nauku o vůli učinila soustava tato v paedagogice, kdež psychologie (znalost lidského nitra jakožto dané látky, která vytvářena býti má) a ethika (mravní vzory, ku kterým vytváření směřuje) se stýkají. Vlastní přelíčení d-mu a indeterminismu počíná u církevních otců (zejména Tertullian, Augustin) vlivem dogmat náboženských, a drží se po celou scholastiku. O těchto úsilných snáhách myšlenky podávají zprávu

dějiny církevní (literatura o celku jakož i o jednotlivých zjevech přehojná). V době podescartesovské náleží spor ten k nejproslulejším látkám filosofickým a vrcholí v pokuse Kantově zprostředkovati mezi oběma pomysly stanovením svobody transcendentální, jež jest vlastně trestí indeterminismu, a rozlišením mezi charakterem domyslným a zkusným (viz Durdík, Dějiny filosofie nejnovější — Kant. Literatura po Kantovi neustává obíratí se problémem tím a celkem ukazuje se patrný směr k d-mu rozumovému. Příspěvky k objasnění věci zde najde ještě pod hesly Indeterminismus, Libovůle, Praedestinnace, Příčetnost, Svoboda, Volnost, Vůle ap. *Dd.*

D. theologický čili dogmatický, t. j. nauka, že člověk ve svém náboženském a mravním konání naprosto jest určen (determinován) vnějšími a vnitřními, nutčnými pohnutkami, kteréž nejsou v jeho moci, nýbrž v moci boží, vyskytuje se různě modifikován i v evang. věrouce a řeší velebítný problém svobody lidské vůle i na poli náboženském, vyslovený otázkou: Jest to výsledkem svobody lidské či milosti boží, jestliže člověk u Krista dochází spasení? Stanovisko praedeterminismu čili abstraktního d-mu zaujali reformátoři Wiklif, Hus, Luther, Zwingli, Calvin svou naukou (Augustinovou) o partikulární praedestinnaci (v. t.) čili o předzřivení božím některých ke spasení a popřeli všeliký význam lidských rozhodnutí, svobodu lidské vůle, hříchem naprosto porušené, any účinky milosti boží při obrácení člověka, jeho znovuzrození i posvěcení, na počátku, v průběhu i konci spasení jsou naprosto neodolatelná a neztratitelná; tak zvláště zástupcové (Calvin) supralapsarismu, jimž i poklesnutí člověka v hřích jest prozřetelností boží předzříváno. Důvodem byl jim důraz, který položili jednak na bezzáslužnost člověka, jednak na svrchovanost boží. Ovšem Calvin přisvojuje člověku padlému jakousi formální volnost, ale ne materiální schopnost k dobrému; ba dle něho i někteří zavržení docházejí (přijetím prostředků milosti) dočasné víry, ovšem bez setrvání až do konce, poněvadž nejsou ke spasení determinováni. Ani d. supralapsarismu není úplně absolutní. Jest pozoruhodno, že kalvinští praedestinnatisté energicky ethiku byli vzdělali. Přívrženci nauky o universálním vyvolení k spasení (Arminiani v reform. církvi a lutherská církev) přisvojují člověku možnost svobodného se rozhodnutí a Bohem předvedené užití prostředků milosti, tedy samourčení (d. konkrétní nebo ethický). Synergismus, jenž vznikl podnětem Melancthonovým, učí mechanickou součinnost svobody a milosti. Rationalismus neuznává pelagianský vůli lidskou za porušenou, ba ani za zeslabenou (semipelagiansky) a stojí na stanovisku indeterminismu, úplně svobodné vůle. Snahou evang. dogmatiků, jak reformovaných, tak lutherských, jak starých, tak zvláště moderních jest: milost boží vytknouti jako jedinou příčinu spasení, avšak vyhnouti se naprosté negaci svobodné vůle (fatalismu), ale také jí nepřeceňovati (pela-

gianismus), vyloučení všechno záslužné spolu-působení člověka (synergismus a semipelanismus) a přece zachování jeho zodpovědnost a význam vůle lidské zjednatí platnost. To činí hlavně pojmem svobodné vnímavosti lidské a tím, že stanoví samoobmezení boží všemohoucnosti a vševedoucnosti (poněvadž Bůh nejen působí, nýbrž i dopouští) a že rozděluje milost boží ve trojí postupnou: »milost předcházející«, kteráž člověka nenutí, nýbrž osvobozuje, v něm tvoří praedisposici ke znovuzrození, svobodnou vůli jeho obnovuje a způsobuje rozhodnutí se k pokání a k víře (anebo k opaku), načež »milost působící« výhradně uděluje člověku nový život, znovuzrození (mystické vtělení se Kristovo), při čemž jest člověk úplně receptivním, až konečně »milost spolupůsobící« opět k vůli člověka se obrací, kterýž silami přijaté milosti má součinně s Bohem dělati dílo posvěcení. Ke správnému řešení této otázky náleží položití důraz na svrchovanost nejen moci, nýbrž i lásky boží a uznati význam osobnosti (jasnost božské, pravdivost lidské osobnosti, a vzájemné osobní na sebe působení). Srv. Herzog, Theol. Realencycl. 1. vyd. čl. Determinismus a Vorherbestimmung; Ebrard, Christl. Dogmatik (1851); Luthard, Die Lehre vom freien Willen u. seinem Verhältnis zur Gnade (Lipsko, 1863); Witte, Freiheit d. Willens (1882); Kittel, Sittl. Fragen (1885). *BM.*

Determinista, přivrženec determinismu.

Determinovaný tolik co určený, určitý, rozhodný, ohraničený, v zřetelné meze uzavřený. *Dd.*

Determinovatí tolik co ohraničiti, omeziti, určiti, rozhodnouti, ukončiti, uzavřiti, s rozličnými odstíny významu v názvech nyní užívaných; viz Determinace, Determinismus a hesla Termin s příslušnými derivaty. *Dd.*

Detersiva (lat.) totéž co detergentia (v. t.).

Detestovatí (z lat.), zapřisahati, proklínati, hroziti se něčeho; **detestace**, proklínání, dovolávání se Boha.

Dethronisace (novolatincky), svržení s trůnu.

Dětinec nebo kremeník nazývali starší Rusové vnitřní pevnosti měst č. citadelly (kreml), poněvadž jejich stálou posádkou byly bojar-ské děti.

Dětinice viz Dětenice.

Dětinov viz Guntramovice.

Detinovatí (z lat.), míti detenci, viz Držba

Dětkovice: 1) **D.**, ves na Moravě, hejtm. a okr. Prostějov, fara a pošta Uherčice; škola, 135 d., 670 ob. č. (1880). Zde stával hrad a svob. dvůr, který do XIV. stol. náležel rodu z **D.**-ic; r. 1542 dostaly se městu Prostějovu. —

2) **D.**, ves t., hejtm. Kroměříž, okr. Zdounky, fara a pošta Švabenice; 1 tř. šk., 74 d., 376 ob. č. (1880). — 3) **D.**, ves t., hejtm. Litovel, okr. Konice, fara a pošta Klady; 17 d., 113 ob. č. (1880).

Detlef Karl viz Bauer 14).

Dětmar, první biskup pražský (975—982), byl rodem Sas, stal se mnichem benedikt. kláštera sv. Jana Křt. v Magdeburce, potom dvorním kaplanem českého knížete Boleslava II., který váže si služeb učeného mnicha a jeho dokonalé znalosti řeči slovanské, obral jej za biskupa. Císař Ota II. potvrdil v té hodnosti **D.**-a a metropolitu mohučský Willigis posvětil jej v elsaském místě Brumptě (někdy v létě r. 975). V dubnu r. 976 účastnil se **D.** biskupské schůze v Mohuči. V Čechách zavedl kostelní desátky, světil chrámy na mnohých místech a křtil pohanské obyvatelstvo. Byl povahy mírné a shovíval moudře věcím své dědice, čehož prý želel potom na smrtelném lůžku. Zemřel dne 2. ledna 982. *Vac.*

Dětmarovlec (*Dittmannsdorf*), far. ves ve Slezsku, hejtm. Frýštát, okr. Bohumín; 223 d., 1297 ob. č., 239 pol., 20 n. (1880; kostel sv. Mafí Magd., škola, pošta a 2 mlýny.

Detmold, hl. a sídelní město v knížectví Lippe, na severových. úpatí lesa Teutoburského, nad ř. Verrou a na žel. trati detmold-herfordské, v krásném okolí, skládá se ze Starého a Nového města, jest sídlem vlády, sněmu, všech zemských úřadů, soudův a konsistoře, má pěkný knížecí zámek ve slohu renaissance-ním s velikými, krásnými sady, 3 kostely, gymnasium, reál. progymnasium, učitelský seminář, školu průmyslovou a vyšší dívčí, přírodovědecké museum, vefejnou knihovnu, divadlo, chudobinec, sirotčinec, ústav pro hluchoněmé, zemskou nemocnici a káznici, 3 továrny na knoflíky a doutníky, na blízkém Grotenburce (388 m) pomník Arminiův z r. 1875, a 9737 obyv. (1890). **D.**, v jehož okolí asi poražen byl r. 9 po Kr. římský Varus a svedena byla nerozhodná bitva mezi Karlem Vel. a Sasy r. 783, obdržel r. 1350 právo městské i byl r. 1447 od českého vojska v službách kolínského arcibiskupa Dětřicha dobyt a vypálen. Narodili se tu básníci Grabbe a Freiligrath.

Detmold Johann Hermann, politik a spis. něm. (* 1807 v Hannoveru — † 1856 t.). V parlamentě frankfurtském r. 1848 přidal se ku pravici, vystupoval proti straně usilující o národnostní sloučení Německa a utvořil r. 1849 na krátkou dobu nové ministerstvo, ve kterém převzal obor ministra spravedlnosti a vnitřních věcí. Napsal humoristické spisy: *Anleitung zur Kunstkenerschaft* (Hann., 1833); *Randzeichnungen* (Brunšvik, 1843); *Thaten u. Meinungen des Herrn Piepmeyer* (Frankfurt, 1849).

Dětoch, staroč. jméno mužské, někdy v Čechách i na Moravě oblíbené. Obměny Dětan, Děton, Dětolec, Dětel. *Sčk.*

Dětochov viz Lštín.

Detonace (z lat.), výbuch. **D.** chemická viz Explose.

D. v hudbě jest vada přednesu vokálního (o přednesu nástrojovém řídčeji výrazu toho se užívá), jež v tom záleží, že zpěvák buď při jednom pouze tónu déle vydržovaném nebo celé větě neudrží se na přirozené výšší tónové, nýbrž klesá hlasem, čímž vzniká nelad s hlasy ostatními nebo průvodem. Příčiny **d.**

mohou býti rozmanité, pravidlem však jest nedostatek školy, resp. vadné zacházení s hla- sem; za jistých okolností i poměry prostoro- vé, vliv počasí, vada sluchová a p. spolu- působí při d-ci.

Detonator (detonační zápalka) jest zápalka (kapsle), kterou se uvádí v explozi dynamit, nitroglycerin a jiné třaskaviny k trhání skal užívané. Jest to válcovitá nádobka z ten- kého měděného plišku 10 až 20 mm dlouhá a 5 až 6 mm v průměru; naplněna jest $\frac{1}{4}$ až $\frac{1}{2}$ třaskavé rtuti (nebo jinou silně výbušnou látkou). Zápalka ta tvoří konec šňůry zápalné neb končí v ní oba dráty elektrického zapa- lovacího stroje a vložená jest do třaskaviny. Oheň šňůrou přivedený (neb elektrická jiskra) působí výbuch třaskavé rtuti v zápale a tím i explozi veškeré trhací látky.

J.Jd.

Detonse (lat. *detonsio*), ostřihání vlasů (u mnichů), viz Tonsura.

Detractis detrahendis (lat.), po odražení toho, co má se odraziti; **detractis expensis**, po odražení výloh.

Detraotus realis (*gabella hereditaria*), lat., poplatek, který musil se platiti, kdykoli nějaká pozůstalost ze země dostati se měla, tedy zejména, když po smrti cizince v tuzemsku jeho pozůstalost měla se vydati dědicům by- dlicím v cizozemsku, nebo když pozůstalost tuzemcova z tuzemska do cizozemska se ode- vzdávala. Vznik tohoto ve středověku vše- obecně se vyskytujícího poplatku souvisí s t. zv. právem cizinců (srv. *Albanagii ius*), dle něhož cizinec za ochranu jemu poskytovanou panov- níku země, v níž na čas bydlel, musil posky- tovatí poplatek. D. r. zachoval se až do dob nejnovejších, v nichž prokletila sobě dráhu zásada, že cizinci v tuzemsku vůbec též práva občanská a tytéž závazky mají, jako občané tuzemští, ač nevyhledává-li se k požívání těchto práv jmenovitě státního občanství. Poplatek jako d. r. z pozůstalosti zadržovaný obnášel druhy až celou třetinu pozůstalosti. Mezi státy Německého spolku zrušeno jest vybírání d. r. čl. 18. německé akty spolkové ze dne 8. čna 1815, a v nejnovejší době mezinárod. smlouvami d. r. skoro všeobecně jest vymezen. Pouze v případě t. zv. recipocit by se i d. r. vybrati mohl. (Srv. St. z. z. ze dne 21. pros, 1867, č. 142 ř. z. čl. 4.)

— I.

Detrakce (z lat.), stržení, odnětí, zba- vení nebo jen zmenšení. — **Detrahotati**, strhnouti, odstraniti, odejmouti, zmenšiti, sní- žiti.

De Traux [detró] Maximilian, plukovník rak. (* 1766 v Antverpách — † 1817 ve Víd. N. Městě), byl od r. 1811 profesorem stavitel- ství na vojenské akademii ve Víd. N. Městě, a věnoval se hlavně kartografii, i dospěl v ní ke značné dokonalosti, neb mapy jeho vyni- kají správností a jemným provedením, zvláště: *Carte des Bouches de Cattaro et du Monténégro* (Víd., 1808); *Karte v. Dalmatien u. dem Gebiete v. Ragusa* (t., 1815); *Carte de la Dalmatie* (t., 1829); *Neueste General- u. Postkarte von ganz Deutschland* (t., 1829, 6 listů). Z věde- ckých prací jeho důkladnější jsou: *Politisch-*

milit. Geschichte des gegenw. Krieges gegen Frankreich mit allen offiz. Berichten des Wiener Hofes (Benátky, 1799—1800, 6 sv.); *Abriss der bürgerlichen Bankunst* (Vid. N. M., 1813 s vyobr.).

Detrekó-Varalja v. Plavecký zámek.

De tribus impostoribus (lat.), o třech podvodnících, titul knížky r. 1598 tištěné, brojíci se stanoviska hrubého materialismu proti křesťanské víře, pojednávající o Ježíši, Mojžíšovi a Muhammedovi, kterýmiž prý celý svět byl podveden. Z podobného výroku ob- vinil již r. 1239 papež Řehoř IX. encyklikou císaře Bedřicha II., čehož mu však nemohl dokázati, ač Bedřich dle smýšlení svého toho zajisté byl schopen. Spis ten vydán častokráte, posléze r. 1846 s něm. překladem od E. Wel- lera, bez překladu r. 1876.

B.M.

Dětřich, vlastní jméno, něm. *Theodorich*, později *Dietrich*.

1) D. Berunský (*Dietrich von Bern*) na- zývá se v pověsti německé Theodorich Ve- líký, hlavní hrdina její. Pověst vznikla patrně u Gotů východních, rozšířila se však záhy na všechny kmeny německé. Hlavní odchylkou od historie byl zcela změněný poměr k Odo- akrovi; dle pověsti D. pocházal z Itálie, pat- rně aby byl považován za zákonného panov- níka, Odoaker za pouhého usurpatora. Myšleno při tom na pobyt Alarichův v Itálii, jehož byl D. dědicem. D. prchne tedy před Odo- akrem ze země své a nalézá útolek na dvoře Attilově. Osud otce jeho Theodemira, který tam žil skutečně a pak jeho vlastní vyhnan- ství v Byzantské říši zavinily tento anachro- nismus. Teprve po třicetiletém vyhnanství vrací se s vojskem hunským, porazí Odoakra u Ravenny (Raben) a mstí se na něm. Epi- sodou z tohoto návratu jest nejstarší rhapsodie německá, píseň o Hildebrandovi z VIII. stol. Odoaker byl však později zapomenut, a místo jeho zaujal — což jest anachronismus ještě horší — Ermanarich, král ostrogotský, který r. 375 se usmrtil v zoufalství nad útokem hun- ským a jež pověst velmi záhy proměnila v ukrutníka zahynuvšího pomstou. I jinak ještě pověst o D-ovi změněna: přes všelikou pomoc Hunů a přes to, že nad zrádným svým strý- cem Ermanarichem zvítězí a potrestá zrádce Witege (historického Vidigoja), D. vrací se z Itálie s nepořízenou; nepřítel mu ušel, a sy- nové Attilovi padli v boji. Teprve po smrti Ermanarichově dochází vlády v říši své. S hi- storií se to naprosto neshoduje, vyjmouc snad, že Attilovi synové skutečně padli v boji proti gotským národům. Heinzel vykládá to tak, že D. byl pojat do pověsti o Nibelunzích, kteří na dvoře Attilově v přítomnosti D-ově jsou zavražděni. Jelikož dle této pověsti staršího znění Attila hned po smrti Nibelungů byl sám zavražděn, nemohl již pomáhati D-ovi, aby dobyl své říše zpět; z vítězného boje stal se nezdařený pokus. D. stkví se v pověsti jako vzor osobního hrdinství, věrnosti k svým spo- jencům a manům, šlechtivosti i proti nepřá- telům. S tím jsou však v odporu rysy jiné, které z něho činí démona; on dýše oheň, neumírá, nýbrž za živa vjíždí v podsvětí, jsa

synem dábla samého. Nejspíše arianismus Theodorichův a jeho lhostejnost k náboženství poddaných zavdaly příčinu k tomuto vypravování. — Již v X. stol. vypravují kronikáři o Dovi jako hlavní osobě pověstí německých, které až do nových dob lze sledovati; Leibniz na př. uvádí je jako vypravování chův. Také v poesii staroněmecké, pokud čerpá z podání domácích, zaujímá D. přední místo. Nejobsáhlejší sbírku pověstí o něm pořídil autor skandinávský ve XIII. stol. dle vypravování dolnoněmeckého prosaického sagou, zvanou dříve dle vedlejší osoby »Vilcinasaga«, nyní správněji »Thidreksaga« (pověst o D-ovi). Německé básně (částečně snad z XII., většinou ze XIII. stol.) o něm jsou: 1. Dětřichův útek a 2. Bitva u Ravenny, nejspíše obě od téhož básníka, Heinrich der Vogler zvaného; vypravují osudy hrdinovy až do návratu k Attilovi. 3. Hildebrand. 4. Alphartova smrt, líčící osudy věrných druhů D-ových kmene Wülfingů, a zradu Witegovu. Jiná řada básní vypravuje báchorkovitě o výpravách mladého Da za vedení vychovatele jeho mistra Hildebranda; jsou to: 5. D-ovy boje s draky (zvané též »Virginal« nebo D. a jeho druzi čili D-ova první výprava). 6. Sigent a 7. Eecke líčí boje se dvěma obry, 8. Laurin čili Malá růžová zahrada boje se silným trpaslíkem. D-ovým hrdinům (bojovnímu mnichu Ilšanu, zuřivému Wolfhartu a j.) pozdější básně daly měřiti se s reky porýnskými (Sigfrid, Hagen, Volker a j.) v básních 9. Biterolf a Dietleib a 10. (Velká) Růžová zahrada, ve které D. svým ohnivým dechem i Sigfrida přemůže. I jinak s touto pověstí spojeny všechny ostatní; i v Nibelunzích vystupuje D. a merovejský D. (Wolfdietrich) nazván jeho praotcem. — V Čechách byl D. znám velmi záhy; Dalimil vypravuje, že Němci Hynka z Dubé zvali D-em Berunským. Ve XIV. stol. zpracovány také německé básně o něm, a sice Laurin (O Jetřichovi Berunském otiskl z Baworowského rukopisu Brückner v Archiv f. slav. Phil. XI) a Růžová zahrada, z níž jen zlomky se zachovaly (Patera v ČCM., 1881). Srv. Richard Heinzl, Über die ostgothische Heldensage. S. B. d. K. k. Akad. Wien CXIX (1889); Deutsches Heldenbuch I, II, V (Berlin, 1866—1873). Ks.

2) D. z Hradce (lat. *Theodoricus*), třetí syn Vítka z Hradce, věnovav se duchovnímu stavu. zvolen kanovníkem v Olomouci a po smrti Brunona ze Schaumburka zvolen r. 1281 biskupem olomouckým. Za něho rozmnožen byl počet kanovníků o 5 nových praebend. Jeho příčiněm znova povznesen chrám sv. Petra v Brně k důstojnosti chrámu kollegiálního a obnoveno ustanovení kapitoly s proboštem v čele. Podobá se sice pravdě, že již v první pol. XII. věku chrám sv. Petra byl chrámem kollegiálním, ale později věc ta v zapomenutí vešla a teprve D-em opět ku platnosti přivedena. Zemřel 10. října 1302. *Byl:*

3) D., arcibiskup magdeburský (1361 až 1367), jež kroniky uvádějí s příjmím Kagelbert, Kogelwyt, Gugelweit, z čehož vznikla domněnka, že narodil se v Čechách na hradě

Kugelweitě, pocházel z městečka Stendalu ve Staré Marce, kde otec jeho Arnold z Portic byl suken kraječem. V útlém mládí vstoupiv do cisterciáckého kláštera v Leníně, osvědčil se záhy dobrým hospodářem a proto r. 1347 povolal ho biskup braniborský Ludvík z Naueudorfu ke dvoru svému. D. zastával v Braniboru nejprve hodnost protonotáře, později stal se oficiálem a hofmistrem biskupovým; aby mohl zastupovati Ludvíka také v úřadě biskupském, odebral se ke dvoru papeže Klementa VI. do Avignonu, kde 18. pros. 1346 dosáhl hodnosti biskupa sarepského in partibus. Když r. 1347 biskup Ludvík zemřel, ucházel se D. marně o stolec jím uprázdněný a odebral se pak na Moravu, kde stal se koadjutorem Jana VII., biskupa olomouckého. Tu seznámil se s Karlem IV., který počínaje r. 1350 neustal mu prokazovati četná dobrodíní a užíval často služeb jeho v nesnadných záležitostech politických. Již 23. kv. 1351 uděleno D-ovi biskupství šlesvické. Jež 18. ún. 1353 zaměnil s mindenským; r. 1356 byl by rád toto zaměnil za kostnické, což se však navzdor přímluvám císaře Karla nepodařilo; za krátko však vymoohl císař, že 27. ledna 1360 propůjčeno D-ovi hojně nadané proboštství vyšehradské potud, pokud by ostal biskupem mindenským, konečně 18. čna 1361 transferován papežem na arcibiskupský stolec v Magdeburce, kde 17. pros. 1367 zemřel. V letech 1352—62 věnoval D. veškerý svůj zájem Karlu IV.; nejprve po celá dvě léta dlel při dvoře papežákem v Avignoně, kde bylo jeho úlohou odstraniti překážky, které stály v cestě ozdobení Karla IV. korunou císařskou, pak provázel krále římského na cestě do Itálie. z níž opět po dvakráte s důležitým posláním vypraven do Avignonu, byl svědkem korunování Karla IV. v Římě, v průvodu jeho účastnil se slavnostního vjezdu do Prahy dne 15. srpna 1355 a setrval pak až do konce r. 1362 při dvoře císaře, maje veškeru finanční správu země České a od r. 1360 i celé říše Německé ve svých rukou. Karel IV. vysoce cenil zásluhy neobyčejně nadaného muže a odměňoval je skvěle; nejprve dal mu hrad Orlik k doživotnímu držení, r. 1357 také hrad Parkštejn s městem Weidenem, 4. čce 1357 propůjčil mu Orlik s příslušenstvím jako manství ušlechtilé. 16. dubna 1360 ku přímluvám D-ovým povýšil bratrovce jeho Dětřicha z Portic do stavu panského koruny České a 7. čna t. r. udělil mu hrad Orlik s mýtem na Vltavě i hrad Hauenštejn, jež byl pro něho biskup koupil, v manství a ustanovil ho téhož dne purkrabím vyšehradským. Maje hojně příjmy, zejména také z proboštství vyšehradského, žil D. v Praze po způsobu knížecím nejprve v domě jeptišek u sv. Ducha na Starém městě, od r. 1360 ve vlastním domě na tržišti svatohavelském, nyní Stará rychta zvaném (č. 404—I), kromě toho měl v samém sousedství Prahy u Butovic hrádek zvaný Kugelweit. Aby zachoval památku jména svého v Čechách, založil 13. října 1357 a hojně nadal klášter cisterciácký ve vsi Skalici blízce Kouřimě. Byv povýšen na arcibiskupský stolec

v Magdeburce, opustil D. Čechy a odebral se do své diecése, již v ohledu duchovním i světském výtečně spravoval. Při tom byl ve prospěch císařův neunavně politicky činným a zejména položil pevný základ k získání marky Braniborské koruně České, které vešlo ve skutek málo let po smrti jeho 1375. Srv. V. J.

zřetelem k umělé a slavnostní malbě královské kaple na Karlštejně, kterouž byl dómýslivě a umělecky vyzdobil, sprostuje všech berní a poplatků, jež ze dvorce svého v Moříně povinen by byl odváděti. V listině té nazývá Karel IV. D-a »svým věrným a milým« a »malířem a dvořanem svým«. Podobá se pravdě, že již

Č. 1125. Sv. Augustin, malba temperová od Dětřicha, dvořního malíře Karla IV.

Nováček, D. z Portic, přední rádce Karla IV. (ČČM., LXIV., str. 459). Nk.

4) D. (Theodoricus), vynikající pražský malíř doby Karla IV. R. 1359 uvádí se jako malíř dvorní a zároveň jako majitel domu na Hradčanech, kdež i v r. 1368 se připomíná. V knize bratrstva malířů pražských vyskytuje se v prvním seznamu z let šedesátých XIV. stol. pochodicím s titulem »primus magister«, z čehož souditi lze, že byl tehdež i představeným téhož bratrstva. Nejdůležitější zpráva o něm vyplývá však z listiny Karlem IV. dne 28. dubna 1367 dané, v níž jej panovník se

sám dvorec v Moříně, vsi nedaleko Karlšteina ležící, byl mu udělen před tím s ohledem k jeho pracím na tomto královském hradě. Královská kaple, k níž zpráva se táhne, jest ona skvostná a obdivuhodná kaple sv. Kříže. Veškeré stěny kaple obloženy jsou zpodem hlazenými kameny a ostatek obrazy na dřevě malovanými technikou temperovou. Uprostřed stěny oltářní nacházel se největší ze všech obrazů, nyní v c. k. umělecko-historických sbírkách dvorních chovaný, kdež neprávem Mikuláš Wurmserovi se připisuje. Obraz představuje Ukřižovaného a P. Marii a sv. Janem. Pod místem,

kde obraz tento se nacházel, vyobrazen Ecce Homo, svaté ženy k hrobu se blížíci a dva andělé. Ostatní obrazy celé kaple představují až na malé výjimky poprsí svatých, světic, prorokův a andělů. Také z těchto obrazů byly dva odvezeny do sbírek právě uvedených, mezi nimi sv. Augustin (obr. č. 1125.). Základní myšlenka celého cyklu jest zobrazení sídel nebeských, a tím způsobem, jak nás do nich již bratr Kolda v proslulém Passionálu abatyše Kunhuty uvádí. Obrazy tyto mají větším dílem půdu zlatou, i nimby, emblemy, z části i roucha svatých stkvějí se zlatem a stříbrem. Ve tvářích, jež patrně mají typ domácí, převládá vážnost a důstojnost, ve kterouž někdy přimíšena zasmušilost; na lících světic mírnost a jakási melancholie. Tvary jsou široké a měkké, kolorit jasný a klidný; vůbec není nikde znamenati ostrých přechodů, obrysy mizejí pod barvou a postavy vystupují reálně z jinobarvých plochy, kteráž jest jim pozadím. Technika temperová jest zde k takové dokonalosti přivedena, že obrazy ty druhy za olejomalby a prvotiny malby v oleji byly pokládány. Ve výklencích okenních nacházejí se v kapli kromě maleb tabulových též stěnomalby bohužel valně porušené. Představují jednak výjevy ze života Kristova, jednak scény ze zjevení sv. Jana. Kromě těchto maleb zračí na Karlštejně též malby v kollegiálním chrámu Panny Marie v pravo od hlavního oltáře ráz maleb D-ových. Představují členy rodiny panovnické. Stopy činnosti D-ovy nebo základ jeho lze sledovati též v chrámě svatovítském v Praze. Nejrozsáhlejší stěnomalby zachovaly se v kapli sv. Václava, kteráž i jinak úpravou svou blíží se kapli sv. Kříže. Zbytky maleb zachovaly se v dómu též v bývalé kapli sv. Šimona a Judy, v kapli valdšteinské a kapli sv. Jana Nepomuckého, dříve sv. Erharta a Ottilie, v níž arcibiskup Jan Očko z Vlašimě r. 1367 oltář založil. Zřetelně jeví se způsob D-ův i na některých deskových obrazech, jmenovitě na votivním obraze arcibiskupa Očka, někdy v proboštském chrámu rodnickém, nyní v obrazárně přátel umění v Rudolfině chovaném; pak na obraze *Ukřižování* v klášteře Emauzském. I u jiných obrazů z doby Karla IV. a Václava IV., ano i v pracích malířství drobného patrna jest příbuznost s výtvy D-ovými, jenž jest nejvýznačnějším zjevem malířství českého doby Karlovy.

Chl.

5) D. (Dietrich), jméno mnohých markrabí míšeňských: **D. 1.** v pamětech *Theodoricus de tribu Burici*, zakladatel rodu vitinského v r. 982 v bitvě u Basantella v Kajejho jest Dedo I. (v. t.). — **2. D.** obdržel k dědictví otcovskému g a Susly; byl r. 1034 zavražděn Škarda II. — **3. D.** z Eilen-z Landsberka (* 1130 — † 1185), a míšeňského a vnuk před., zdědil burburské. vystavěl hrad Landsberg r. 1180 klášter v Dobroluhu (Dobri-... bratry spojencem císaře Jindřicha Lva, proti úrakém zvláště

pruďce vystoupil, proto že též vyzýval Slované v pádu do Dolní Lužice. — **6) D. I. Stišněný,** markrabí míšeňský (* 1156 — † 1221), druhorozený syn Otty Bohatého, porazil r. 1194 staršího bratra svého Albrechta, který nespokojen nespravedlivým rozdělením země, r. 1190 zmocnil se Mišně; r. 1195 vydal se D. do Palestiny, když však r. 1196 obdržel zprávu o smrti bratrových a o úmyslech císaře Jindřicha VI. Mišně se zmocniti, vrátil se přestrojen do Němce, sloučil po smrti Jindřichově Mišně s hrabstvím Weissenfelským a ve sporech o korunu německou podporoval nejprve Filipa, potom Ottu IV. a přešel konečně k Bedřichu II. Byl úhlavním nepřitelem Přemysla Otakara I., jenž zapudil manželku svou Adélu, sestru D-ovou. R. 1212 znepřátelil se s Lipskem, zmocnil se 1216 lší města a ztrestal je krutě, tak že pravděpodobna jest zpráva, že D. byl ze msty otráven — **7) D.** (* 1242 — † 1285), druhý syn míšeňského Jindřicha Osvíceného, obdržel Landsberg, ale musil o majetek svůj s bratrem svým Albrechtem dlouho bojovati. Po zvolení Rudolfa Habsburského zůstal věren straně Přemysla Otakara II.; smířil se však s císařem r. 1277, když učinil mu mnohé ústupky. Dcera jeho Gertruda byla provdána za Bolka minsterberského. D. získal si veliké zásluhy o Lipsko.

8) D. III. mladší, Diezmann, lantkrabě durynský (* 1260 — † 1307), syn Albrechta Nezpůsobného, vychován byl u D-a z Landsberka a vedl s otcem svým dlouhé spory a války; roku 1279 nabytí území Plisenského, r. 1288 Lužice a 1291 Osterlandu, země na vých. od Sály, a hájil samostatnosti země proti císař Albrechtovi, kterého r. 1307 blízce Altenburka porazil. Král Bedřich August II. postavil mu r. 1841 v Drážďanech pomník od Rietschla.

9) D., kníže anhaltsko-dessavský (* 1702 v Dessavě — † 1769 t.), sloužil ve vojsku pruském a vyznamenal se r. 1741 u Molvic a 1745 u Hohenfriedberka; r. 1750 opustil službu vojenskou a řídil 1751—58 správu knížectví anhaltsko-dessavského ve jménu nezletilého Leopolda III.

Dětřichov (Dittersdorf): 1) D. ves na Moravě, hejt. Litovel, okr. a pošta Uničov, fara Renoty; 40 d., 61 ob. č., 190 n. (1880). —

2) D. Jetřichov, také Mostecká, ves t., hejt. okr. Mor. Třebová, fara Město Staré; škola, 79 d., 500 ob. n. (1880). — **3) D.** ves t., hejt. okr. Šternberk; 88 d., 678 ob. n. (1880), fil. kostel sv. Jiří, škola, pošta a žel. stanice.

4) D. ves ve Slezsku, hejt., okr. a fara Frývaldov, pošta Hora Andělská; škola, 38 d., 278 ob. n. (1880).

Dětřichovice: 1) D. moravské v. Větkovické. — **2) D.,** Jetřichovice (*Dittersdorf*), ves ve Slezsku, hejt. Opava, okres a pošta Vítkov, fara Březová; 162 d., 568 ob. č., 286 n. (1880), fil. kostel Nanebevz. P. Marie, škola a 2 mlýny. — **3) D. (Dittersdorf),** far. ves t., hejt. okr. Bruntál, pošta Bretnov; 80 d., 592 ob. n. (1880), kostel sv. Michala, škola a mlýn.

Détriment [-mãñ], franc., z lat. *detri-mentum*, újma, škoda, zkáza.

De tripode dictum (lat.), promluveno s trojnožky, obraz vzatý ze starověkých věšteb o něčem, co prosloveno jako roz-hodné.

Detritus (lat., drť), v lékařství trosky hmoty ústrojně vznikající úmrtím její a předcházející před rozkladem v prvky chemické. Hmota buněčná, odumře li v ústředí vzdušném nebo vodném, rozpadá se ve spoustu tělísek bez určitého tvaru, vodou buď rozpustných nebo tučných. Útvary normální i chorobné, jakmile přestaly s dostatek býti vyživovány, mění se v d. Sřed tuberkulu, hlívy, rozpadlých nádorů, povrch vředů a j. skládají se z d-tu. Po smrti celý organismus rozpadá se v drť, jež konečně v základní látky, kyslík, vodík, kyselinu uhličitou, vodu a j. se roz-lučuje. *Peč.*

D. čili drť zovou se též hrubší nebo jemnější úlomky větráním hornin povstale, jež vodou nebo jinak dopravují se na jiná místa, usazující se dle své poměrné váhy, větší blíže místa původu, menší u větších vzdálenostech. Dalším větráním této drti, podporovaným orbou a hnojením, tvoří se zemina stále jemnější, jaká svědčí kořínkům rostlinným a jejich výživě. **D.** jest důležitou součástí orné půdy, neboť na něm spočívají významné fyzikální vlast-nosti její, zejména chování se k teplu, vodě a vzduchu; taktéž má význam ve statistice půdy, opatřuje nepřetržitou náhradu vyčerpaných živin rostlinných. *Fy.*

Detroit [-troj] Karl viz Mehmed Ali paša.

Detroit, hl. město v hrab. Wayne v se-veroamer. státě Michiganu, na řece téhož jména, spojující jezero Erie a S. Clair, jedno z nejdůležitějších měst Spoj. Obcí, uzel 7 žel. drah. Jest pravidelně a moderně stavěno, má četné parky, ulice široké, rovné, od radnice jako paprsky vycházející, krásné budovy, z nichž vyniká radnice a tržnice na Poli Martově (*Campus Martius*), 139 kostelů a kaplí, 92 roz-ličných škol (roku 1887), veřejnou knihovnu o 100.000 svazků, několik nemocnic, 4 sirotčince, 2 nalezince, ústav choromyslných, 4 di-vadla, káznici, elektrické osvětlení, 8 národ-ních a 2 státní banky, 11 spojitelen a mnoho peněžních ústavů, znamenitý průmysl ruko-dělný i tovární (ve 919 továrnách), jenž za-bývá se výrobou strojů, zboží železného, oce-lového, měděného a mosazného, usní, běloby a tabáku. Obchod, zvláště s dobytkem, kožemi, vlnou, obilím a dřívím, jest podporován pří-hodným přístavem a zvláštním lodstvem, které r. 1889 mělo 281 loď, mezi nimi 119 parníků o 127.430 tunách. Roční obrat peněz páchí se na 125.000.000 dollarů. Město založeno bylo r. 1619 od vystěhovalců z Plymouthu a ná-leželo Francouzům, kteří na jeho ochranu r. 1761 založili tu tvrz Fort Ponchartrain; r. 1763 postoupeno jest Angličanům. R. 1805 úplně vyhořelo, ale brzo se povznoslo. R. 1830 mělo 2222 obyv., r. 1870 79 557 a r. 1890 205.876 obyv.

De Troy [troj] Jean François, malíř franc. (* 1679 v Paříži — † 1752 v Římě). Byl žákem svého otce, portretisty (François D.), načež se odebral do Itálie. R. 1719 stal se profesorem akademie v Paříži, r. 1738 ředitelem franc. akademie v Římě, kdež zůstal až do své smrti. Maloval sice mnoho obrazů mytologických, historických a biblických, ale nejvíce vynikl v genrech, jež jsouce vzaty ze současné doby rokokové mají cenu také kulturně historickou. Díla jeho roztroušena jsou po obrazárnách veřejných i soukromých ve střední Evropě, zejména v Louvru, v Pešti, v Berlíně a j.

Détroyat [detrojá] Pierre Léonce, public. franc. (* 1829 v Bayonně). Súčastnil se výpravy krímské a čínské, provázel císaře Maximiliána do Mexika, kde byl chefem jeho vojenského kabinetu, a vstoupil po návratu do redakce »Liberté«, již r. 1869 pro sebe zakoupil. Účastnil se války německo-francouzské v hodnosti generála. »Liberté« opustil r. 1876 založiv »Bon sens«, načež redigoval »Estafette« a založil »Réforme« a »Jour«. R. 1885 konečně koupil »Constitutionnel«, jež proměnil v orgán ryze republikánský. Značný zájem vzbudily jeho publikace o neúspěšnosti francouzské kolonisace v Zadní Indii: *La France dans l'Indo-Chine a Nos possessions françaises dans l'Indo-Chine* (1887). Publicističkého rázu jsou dále *La cour de Rome et l'empereur Maximilien* (1867); *L'intervention franç. au Mexique* (1868); *Du recrutement, de l'organisation et de l'instruction de l'armée franç.* (1871); *Le sénat et le scrutin de liste* (1881); *La France, l'Allemagne et l'Angleterre* (1884); *Les chemins de fer en Amérique* (1886). K tomu operní libretta *Henri VIII.* (hudba Saint-Saënsa 1883), *Pedro de Zalamea* (B. Godard 1884), *Aben-Hamet* (Th. Dubois 1885) a jednoaktovka *Entre l'enclume et le marteau* (1870).

Detrusorium (lat.), sestřkovadlo, nástroj z kostice na způsob sondy opatřený na svém jemném konci hubkou. Nástrojem tímto sestřkují se do žaludku věci spolknuté a p. jež v jícnu uvázly a nahoru dostatí se nemohou

Detrusor urinae, totiž *musculus* (vypuzovač močový), je souborný název pro svalovinu měchýře močového, jež svým stažením vypuzuje v měchýři nadrženu moč. Její vlákna sice optádají měchýř močový všemi směry, jsou však většinou směru podélného, začínají se v předu na předních vazech měchýřových (*musculi pubovesicales*), u muže také na žláze předstojné, a přecházejí přes vrchol měchýřový na stranu zadní, kdež končí se u muže na žláze předstojné, u ženy pak v přední stěně poševní. Jeho antagonistou je vnitřní a zevní svěrač cibelový (*musculus sphincter vesicae internus et externus*). *Srč.*

Dětská literatura zahrnuje v sobě s po-minutím »školských knih« tak řečených všechny spisy, jež určeny jsou k poučení nebo zábavě mládeže. Spisy ty jsou dvojí: buď napsány jsou pro učitele, rodiče a vychovatele vůbec, aby jich užívali při vzdělávání mládeže (na př.

sbírky pořekadel a přísloví, povídky pro školy, hádanky, mravní naučení a pod.), buď dávají se přímo dětkám do rukou, aby četajíc v nich příjemně se zaměstnávaly a naváděly k dobru.

D. I. česká viz Čechy str. 329.

D. I. ruská. Ráz d-ské l-ry ruské není dosud veskrze samostatný. I mnozí původní spisovatelé napodobují často cizího ducha, hoví příliš moralisující tendenci, nasládlé sentimentálnosti a hrdinnému romantismu (Išimov, Kruglov, Makarova, Šmidt-Moskvitinova a j.). K tomu nedostatek soustavné literárně-paedagogické kritiky zavinil, že i v Rusku obchodní spekulace vrhla se na d-skou l-ru daleko větší měrou nežli v jiných oborech. Avšak přes to v novější době d. I. ruská počíná se utěšeně rozvíjetí a zároveň s tím uchylovati se na samostatnější cestu. Mnoho v tom oboru vykonal geniální myslitel L. N. Tolstoj, který zabývá se na svém statku sám výchovou mládeže, měl příležitost poznati náklonnosti dětské duše a z této zkušenosti vyvázil řadu pěkných črt, článkův a bajek, jež uveřejnil dílem ve svém časopise »Jasnaja Poljana«, dílem v oblíbených a velmi populárních *Knížkách dlia čtenija*. Ze starší doby nelze pominouti mlčením zejména rozšířené bajky »dědušky« Krylova, které náležejí dosud k nejoblíbenější četbě všeho mladého pokolení ruského. I z předních pěstitelů ruské slovesnosti (Puškina, Klcova, Lermontova, Majkova a j.) mnohé práce jsou dětem přístupny a ruská d. I. vykazuje v tomto ohledu několik cenných sborníků a chrestomatí, jako B. Basistova, kněžná A. G. Četvertynské (skvostný, slovanským písmem tištěný *Sbornik stichotvorenij*), A. Filonova, A. Galachova, L. Polivanova (z krásné literatury) a J. Gureviče, A. Ovsjanikova, B. Pavloviče (z literatury poučné) a pod. Ostatní činnost spisovatelů pro děti soustřeďuje se hlavně v časopisech, z nichž jest nejstarším *Dětskoje čtenije*, založený r. 1785 N. I. Novikovem a vycházející pak za součinnosti N. M. Karamzina a A. A. Petrova do r. 1789. Úspěch jeho byl takový, že v l. 1799—1819 všechny části několikrát se pletiskovaly. Ke konci let padesátých počal znova vycházeti redakcí A. N. a později V. P. Ostrogorského, jenž vynikl zejména jako popularisátor vážné myšlenky. V posledních letech řídil jej na slovo vzatý paedagog D. D. Semenov, autor knihy *Otčestvovėdenije* a vážných statí vychovatelských. Z pozdějších časopisů zasluhuje zmínky především *Žurnal dlia dětėj* M. B. Čistjakova a *Igrušečka*, založený asi před 15 lety T. P. Pasekovou, spisovatelkou proslulé knihy *Iz daljnich let* a později redigovaný Tuřajevou-Tolivėrovou. Dobré pověsti a značnému úspěchu těší se též *Rodnik*, pro děti středního stáří, a *Semja i škola* pro dospělejší. V celku ruská literatura vykazuje asi 10 časopisů pro děti. Mimo uvedené již spisovatele d-skou l-rou se zabývající zasluhuji zmínky ještě: Avenarius, Barancevič, Kaigorodov (pišící populární črty z přírodních věd), Kirpotěnko, Kot-Murlyka (prof. Vagner), Ljaskide, Ljalila, Miropoljskij, Vas. Němirovič-Dan-

čenko, Pozňakov, Rogova, Sacharov (seznamující dětky se životem mnichů athoských), Simonova (pišící povídky ze života Ostákův a Vogulů), Smirnova, Sysojeva a j. Z ilustrátorů nejoblíbenějšími jsou Karazin a Michajlov. Z nakladatelských firem stojí na prvním místě Devrien, jenž vydal již celou řadu nádherně ilustrovaných knih od popisu klassického života až k povídkám ze života ruského lidu, Granstrem, seznamující dětky zvláště s vynikajícími zjevy skandinávské poesie a vědy, Pavlenkov, vydávající hlavně populárně poučné spisy, a konečně Suvorin. Z cizích literatur d. I. ruská má překlady všech čelnějších spisův hodičích se pro dětský věk.

Šnk.

D. I. polská počíná se rozvíjetí hlavně od I. polovice 2. stol. První obrátili pozornost k tomuto oboru Klementyna Hoffmannová (z Taňských) a E. Estkowski. Hoffmannová zakusivši na sobě všechny nevýhody cizího vychování, jala se záhy pracovati ve prospěch mládeže a stala se hlavní zakladatelkou d-ské l-ry v Polsku. Z jejich prací měly největší vliv na mládež *Pamiętka po dobrej matce* a zejména její časopis »*Rozrywki dla dzieci*« (1824—28, 10 dílů), v němž uveřejňovala úryvky z předních polských spisovatelů, jejich životopisů, povídky, cestopisy a pod., přihlížejíc pilně při tom k životu polského lidu, k jeho podání, obyčejům a písním. Estkowski jsa na slovo vzatým paedagogem, obrátil pozornost především na nízký stupeň tehdejšího vychovatelství a založiv časopis *Szkołka dla dzieci*, podal v něm vzor listu pro výchovu mládeže. V šlepečích předešlých krácela zejména Pavlina Krakówová, jež ve svých pracích *Pamiętniki młodej siostry*, *Rozmowy matki z dziećmi*, *Więcy domowe*, *Powieści z dziejów*, *Powiastrki prawdziwe* a j. vynikla jako obratná vypravovatelka a spolu s Karol. Wojnarowskou, autorkou užitečných prací vychovatelských, líčící ve svém proslulém díle *Pierścionka babuni* celý divčí život, postavila se přímo po bok Hoffmannové. Ke stránce vychovatelské přihlížel též Stanisław Nowosielski, který zřídil ve Varšavě vychovatelský ústav dle zásad českého paedagoga F. J. Svobody, napsal několik spisů poučných a zábavných, jako *Bajki i powiastrki*, *Świat dziecięcy*; *Złote nasionka* a pod. Ze starších pěstitelů d-ské l-ry zmínky ještě zasluhuji: Anna Nakwaska, autorka spisu *Owiedziny babuni czyli powieści dla zabawy grzeccyńnych dzieci*, jenž měl veliký vliv na vychování polských dívek; Józef Chociszewski (Tworzymir), vydavatel časop. *Przyjaciel dzieci* a autor spisů *Kilka powieści i opowiastr*, *Powiastrki i wierzytyki*; Jan Chęciński, vydavatel několika původních i přeložených povídek; Władysław Ludwik Anczyc (pseud. Kazimierz Góralczyk), jenž psal divadelní kusy i povídky pro mládež a v l. 1865—67 redigoval časopis »*Przyjaciel dzieci*« (napsal: *Księga najpamiętniejszych odkryć geograficznych dla młodziecy*; *Mały zbiorek ku zabawie i pożytkowi*; *Przy* a mn. j.); Józef Grajnert, který vedle povídek pro lid vydal hlavně *Dobre dzieci zacin ludzie*; *Mały i wielky świat dziecięcy* a pod. V no.

vější době pěstovali se zdarem d-skou l-ru zejména Seweryna Pruszkowa, jež vydávala časopis »Rozrywki dla mlodocianego wieku« (1857—60, 14 dílů) a napsala též *Powieści dla młodzieży* a *Nowe powieści dla dojralszej młodzieży*; dále Marya Julia Zaleska (*Wieczory czwartkowe; Listki i ziarnka; Świątek Zosi; Przygody młodego podróznika w Tatrach*); Teresa Jadwiga Pape, z jejichž prací jsou nejčelnější *Chwile rozrywki; Ze świata rzeczy-wistego i ze świata fantazyi; Obrázky dziejowe dla młodzieży*. I Józef Kraszewski náležel d-ské l-fe zejména svým spisem *Bajeczki*. Konečně budtež uvedeni ještě Władysław Nowicki (*Szlachetna zabawa*), Wanda Malecka, vydávající čas. *Rozrywki dla dobrych dzieci* a Jan Kanty Gregorowicz, redaktor časopisu *Przyjaciel dzieci*, dosud vycházejícího. Kromě uvedených již časopisů polská d. l. vykazuje celou řadu listů pro mládež, z nichž uvedeny budtež *Biblioteczka dla dzieci* a *Biblioteka dla młodzieży* (několik); *Czytelnia dla młodzieży; Gwiazdka; Kolęda; Magazyn; Noworocznik; Pamiętnik; Skarbięc* a j. Šnk.

D. l. francouzská vykazuje již v době starší několik znamenitých plodů, jež se dosud překládají do všech evropských jazyků. Mimo obecně známé bajky Lafontaineovy i Florianovy a Fénelonovy »Příhody Telemachovy« patří tam povídky Perraultovy *Contes de ma mère, l'Oye ou Histoire du temps passé*, proslulá »skladiště« Marie Le Prince de Beaumont (*Magasin des enfants; Le nouveau magasin français; Le magasin des adolescents*) a četné povídky Ducray-Duminilovy, jako *Fanfan et Lolotte; Alexis; Petit Jacques et Georgette; Victor; Coelina; Les petits orphelins du hammeau*. Naivní rozmarnost a svěží komika, která je vyznačuje, charakterisují také většinu novějších povídek pro mládež a odlišují je svou nenuceností prospěšně od obdobných spisů jiných národů. Svou oblíbeností závodí s nimi »romány dobrodružné« (*les romans d'aventures*), jichž nejtýpictejší a nejznamenitější vzory podal Jules Verne. K němu řadí se důstojně M. Guéchet (*Passe-partout et l'Affamé*), André Laurie (*Le rubis du Grand-Lama*), Jacques Naurouze (*Bardeur-Carbansan*), Lucien Biart (*Pierre Robinson et Alfred Vendredi; Les voyages involontaires*), A. Assolant (*Aventures merveilleuses mais authentiques du capitaine Corcoran*), K. May (*L'empire du dragon; Les pirates de la mer Rouge*) a j. Dosti pěstitelů mají ovšem také povídka vlastenecká (E. Armala, Bathild Bouniol, Joseph Montet), tendenčně mravoučná (Mle. Rose Sennet, Paul Jauhannaud, abbé Laurent, Mme. Desbordes-Valmore, Mme. de Grandmaison), pohádky (Charles Ségard), knihy zábavně naučné, básně a hlavně divadlo, které čítá několik běžných sbírek, jako *Théâtre des débutants, Le théâtre des jeunes gens, Saynètes et scènes comiques à l'usage des écoles* atd.; přední spisovatelé tohoto oboru jsou Aigueperse, A. de Chauvigné, C. Dorsan, E. Gouget, M. Guerrier de Haupt (*La comédie au pensionnat*), E. Millerand (*Comédies pour la jeunesse*), Ratisbonne (*La*

comédie enfantine) a j. V poslední době je znáti silný vliv katolický i na poli d-ské l-ry; výhradně v jejich službách jsou na př. časopisy *L'ami des enfants* a pro děvčata určený *Le moniteur littéraire*. Z ostatních předčtených časopisů uvádíme jen *L'écolier illustré*, ilustrovaný týdeník pro chlapce i dívky, *Mon journal*, týdeník pro děti od 8—12 let a *Saint-Nicolas*, časopis pro chlapce i dívky, k nimž připojujeme četnější sbírky spisů pro mládež: *Bibliothèque d'éducation et de récréation; Bibl. de Mlle. Lili et de son cousin Lucien* (čítá již na 150 svazků); *Bibl. du petit Français; Petite bibl. blanche; Collection Ch. Delagrave* (přináší knihy určené za ceny); *Magasin ill. d'éducation et de récréation* redigovaný J. Vernem, J. Hetzelem a J. Macéem; *Musée des enfants* (z let 1887—89) atd. Poněvadž zájem pro franc. literaturu u nás všestranně vzrůstá, podáváme přehled nejlodnějších franc. spisovatelů pro mládež z 2. pol. našeho století; jsou to: Aigueperse (*Marguerite*), Arsène Alexandre (*La soeur de Pierrot*), E. Armala, Alfred d'Aveline, J. Aymard, Mme. C. Barbier, Mme. Angélique Bazin, Beaudrand, J. B. Berger, P. Berquin, Julien Berr de Turique (*La petite chanteuse*), M. Bertin, P. Blaise, Martial Blanc (*Le roi de l'ivoire*), Pierre a Antoine Blanchard, Mme. Camille Bodin, D. Bonneau (*Le martyre d'une mère*), Mme. de Bosguérard (*Braves coeurs; Les vacances chez grand'mère*), J. N. Bouilly (*Le dévouement filial*), A. C. Bouyer, S. de Cantelou (*Les orphelines de Saint-Cloud; Sans mère*), Mlle. Carpentier, T. Castellan, A. Castillon, A. Chalamet, G. de Chaumont (*Aventures d'un petit oiseau; Trois ans dans les pampas d'Amérique*), H. de Chavannes (*Le cerf-volant*), Mme. Colomb (*Contes de vacances*), Marie Cortez, Mlle. J. Delafaye-Bréhier, E. Delauney (*Le marchand d'antiquités, Pauvre enfant*), Felix Delaville, Mme. Armand Delille, C. Delon (vesnické povídky), Mme. C. Demoulin (*Une école où l'on s'amuse*), Charles Desbeaux, Deschanel, Mme. Z. Deslongchamps, Ch. Deslys, F. Desplantes (*Ce que Paul apprit à la pêche; Les défenseurs de la patrie*). G. Desvoges, Clovis Détranchant, Mme. Louise Diard, R. Dombre (*Histoire d'un ours bien léché*), Mme. Dorval, Victor Doublet, Maxime Du Camp, Du Campfranc, P. Du Château, Alph. Duchesne, Alex. Dumas st., M. Du Meyrien, Eudoxie Dupuis, P. Durandal (*Le second voyage de Passe-partout*), Mme. Emery, F. d'Éthampes (*La cruche brisée, La passerelle*), Mme. Celine Fallet, Charles Farine, Césarie Farrenc, Emma Faucon, Fernand-Hue (*Autour du monde en pousse-pousse; Les préventions de Suzanne*), G. Ferry, Franç. Fertault, Mlle. Filleul de Pétigny, Mlle. Z. Fleuriot (*La vie en famille*), Mme. Eugénie Foa (*Contes à ma soeur*), C. de Folleville (cesty po mofi), H. de Font-Réaulx, N. Fortoul, Ernest Fouinet, L. Garneray, Mme. de Genlis, F. C. Gérard, Étienne Gervais, G. Giles (*La flûte enchantée; Le nain vert*), Henri Gillet, A. Girard, Just Girard, J. Girardin (*Contes à Jeannot; Le neveu de l'oncle Placide*), Mme. Antoinette

Grandsard, Jean Grange, abbé Guénot, Léon Guérin, Guerrier de Haupt, hrabě a hraběnka Guizot, C. Guyon, R. Halt, L. Hameau (*Jours d'épreuves*), Hannedouche, P. A. Henry, E. d'Hervilly (*Roman de jeune fille*), Marie de Jorel, Mme. Juliane (*Histoire d'une orpheline*), Laurent de Jussien, Ed. Laboulaye, Paul Lacroix, A. Lançon, P. Largillière (*En vacances à la campagne; Le collier d'étoiles*), Ed. Lassené, Mme. Josephine Lebasu d'Helf, Emile Lecerclerq, André Leconteur, Adrien Lemercier (*Les derniers jours de Pompéi*), J. Lensia (*La magicienne*), A. Létrade, M. Levray, Magbert, K. Mainard, Mme. Marie Mallet, Arthur Mangin, Pierre Marcel, Marie Maréchal, J. P. de Marguerie, Pierre Marsal, Mme. de Martineau Chesnage, L. M. Maurice, L. Michelant, G. Montagnac (*Le géant des oiseaux*), Mme. de Montigny, Raul de Navery, C. Normand (*Biographies et scènes historiques des temps anciens et modernes*), Mlle. Nottret, Eugène Nyon, Stéphanie Ory, E. Parmentin, Mlle. M. Poitevin (*Fleur sauvage*), Ad. de Resbecq, B. H. Révoil (črty zeměpisné a národopisné), comtesse de la Rochère, Edme Rousseau, H. de Ruilly, A. E. de Saintes, George Sand, Mme. A. de Savignac (*Les petits garçons; Les petites filles*), hrabě Phil. de Ségur, hraběnka de Ségur (*Jean qui grogne et Jean qui rit*), Achille Simon, C. Simon (*Contes de Shakespeare; Le petit duc*) A. de Solignac, R. Sosta (*Le témoin muet*), Frédéric Soulié (*Contes choisis, La sapeur de dix ans*), P. Souriau, Em. Souvestre, J. Stahl, V. Tissot (*La prisonnière du mahdi*), Mlle. M. Trécourt, C. Wirth, Mme. de Witt. Pozoruhodno jest, kterak klasické spisy franc. literatury přízpusobují se pro mládež; tak upravil Gautier slavnou *La chanson de Roland*, L. Régly, H. de Burat, de Burgy Lesageova »Kulhavého ďábla«, A. de Beauchainais a Ch. Delattre Buffona atd. *Vd.*

D. I. italská rozvíjí se v nové době mnohobitně; četné časopisy i sbírky spisů (bibliotéky) vydávají se, jako: *Giornale dei fanciulli, Giornale per i bambini, Mondo piccino, Biblioteca del Mondo Piccino, Nuova biblioteca per i bimbi, Biblioteca illustrata per i ragazzi, Biblioteca delle Giovanette* (pro dívky dospělé) a j. Co do hodnoty spisů nelze ovšem d-skou l-ru ital. přirovnávat k literatuře anglické; italské spisy pro mládež namoze mají posud příliš ráz začátečnický, a mnohým bylo by nejen v ohledu paedagogickém, ale i aestheticckém leccos vyčítati (rozvláčnost, přílišnou tendenčnost a j.). Avšak neschází i zde spisů cenných i spisovatelů a spisovatelek zdatných; jmenujeme jen ze spisovatelů Emmu Perodiiovou, Cordelii (pseudonym »Amica dei bimbi«), Idu Bacciniiovou, Margheritu Speroniiovou, Rosalii Piattiiovou, Pavlinu Conti Carrotiovou, ze spisovatelů Petra Thouara, Karla Anfossa, Jindř. Fiorentina, Karla Colodiho, Achilla Tedeschia a j. v. Pozornost všeobecnou vzbudil v poslední době překrásný spis Edm. de Amicis *Cuore* (Srdce), též do češtiny přeložený. Po Edm. de Amicis zasáhl do literatury pro mládež i jiný spisovatel pro dospělé, totiž Pavel Mante-

gazza; vydal spis *Testa* (Hlava), v němž hledí jaksi dokázati přednost výchování rozumového před výchováním citovým, výchování přirozeného před školským, ač jinak, jak spisovatel sám podotýká, nemá býti žádným protispisem díla »Srdce«. Hojně pěstují se v d-ské l-ře italské též spisy zábavně poučné, i divadla pro mládež. Pokud se týče ilustrací italských, nedostihují daleko ilustrací v dětských časopisech našich a nad to jsou časopisy ty nepoměrně dražší. Spisovatelé italské cítilce sami, že jejich d. I. ještě nedostoupila žádoucí výše, překládají hojně z literatur cizích, hlavně z anglické. *Pobr.*

D. I. španělská živí se většinou překlady z francouzštiny. Z domácích současných spisovatelů pro mládež vyniká Estevez jak povídkami mravoučnými (*Niña infiel y perro real*) a dobrodružnými (*Vuelta al mundo por un joven norte-americano*), tak knihami naučnými (*La familia desconocida*) a pohádkovými (*Cuentos y leyendas*). Mimo něj pěstují mravoučnou povídku: José Menendez (*Educacion de la infancia*), Miguel A. Perez (*Figuras americanas*), Miguel de Toro (*Lecturas infantiles*), Jaen y Rosales (*Cuentos morales*); zábavně naučné knihy: E. Zerolo (*Historia de la maquina de vapor*); pohádky a pověsti: Mora (*Leyendas españolas*); dětské divadlo: J. B. Enseñat (*Comedias infantiles*). Ze starší doby těší se až dosud nezmenšené oblibě bajky Samaniegovy v četných vydáních; také jiná klassická díla upravují se pro mládež (*Quijote de la juventud* a j.). Z běžných sbírek dětských spisů lze uvésti hlavně: *Albumes para niños, Biblioteca selecta para niños* a *Bibl. selecta para la juventud*. *red.*

D. I. portugalská nemá širšího významu, nevyvinuvši se dosud nad úroveň primitivních mravoučných a naučných spisů. Jen pro úplnost uvádíme některé její novější přestitele, jako jsou: Aranha (*Leituras populares, instructivas y moraes*), Barboza (*Exemplos de virtudes civicas e domesticas*), Caeil, A. J. de Cunha, Deus, Junqueiro (*Contos para a infancia*), Motta (*Quadros de historia portugueza*), de Stoltz (*A casa do saltimbanco*). *red.*

D. I. anglická. Vynikající místo v d-ské l-ře náleží Angličanům, u nichž tento obor písemnictví vyniká nejen množstvím spisů, ale i kvalitní hodnotou. Nikde nevnikli spisovatelé tak hluboko do života dětského jako právě v Anglii. Líčení myšlének, citů, hovorů a vůbec všeho počínání dětského jest ve spisech anglických tak mistrně přirozené, že viděti z toho, že pracují tam o literatuře dětské jen spisovatelé řádu prvního a že pracují se zálibou. Spisy anglické prosty jsou vši přepjatosti a nechutného moralisování; zbožný duch, jakým namoze jsou proniknuty, nikde není pouhým pobožnostkářstvím a tendence jejich bývá obyčejně uslechtilá — také nikde nestaví se čtenáři dotěrně v cestu vyplývající sama sebou. Ze spisů anglických dosud poměrně málo u nás překládáno; v době nejnovější Eliška Krásnohorská přeložila krásné dílo »Malý lord« od F. H. Burnettové. Po-

zoruhodno, že v d-ské l-fe anglické velmi četné zastoupeny jsou spisovatelky. Podočknouti také sluší, že Angličané mají četné časopisy pro mládež od věku útlého až do dospělosti, na př.: *The Nursery, Young People, Little Folks* a j. Na konec uvádíme jména vynikajících spisovatelů a spisovatelek z oboru d-ské l-ry: Miss Yong, Maria Louisa Charlesworth, Charles a Mary Lamb, Bridget a Julia Kavanagh, Lady Barker, kap. Marryat, Emma Marshall, Mis Georgina, M. Craik, Maria Edgeworth, Mrs. Craik (Miss Mulok), Mrs. Henry Wood, Edward S. Ellis, Evelyn Green, Miss Wetherell, kterážto poslední napsala výborné dílo pro dívky dospělejší *The wide, wide world*. Dětské časopisy angl. vypravěny jsou překrásně, ilustrace namnoze umělecké, při ceně poměrně nízké; majíť ovšem mnoho tisíc drobných odběratelů ve všech pěti dílech světa. *Chrb.*

D. l. německá. Počátkem XIII. stol. napsal Walther von der Vogelweide básničku »Nieman kan beherten«, která nejen obsahem, nýbrž i formou nasvědčuje tomu, že byla určena pro děti. Snad by se podobný ojedinělý zjev ještě tu a tam dal zjistiti. Luther v povídkách pro svého Honzička uhodil na pravý dětský tón, ale začátky vlastní d-ské l-ry vyvinuly se teprve v době pokusů paedagogických. Starší školské hry mají spíše za účel vycvičiti studující ve volném chování a mluvení, což platí celkem ještě o školských hrách Chr. Weisse. Teprve v pol. XVIII. stol. vzmáhá se d. l.: učenec Adelung vydával r. 1761 první časopis dětský v Lipsku; s větším úspěchem následovali ho filantropové nejprve J. H. Campe vydav 37 svazků pro děti, mezi nimiž největší úspěch měl Robinson mladší, upravení a zároveň dialogické probírání románu Defoëova, který dosáhl daleko přes sto vydání. Tři romány »Objevení Ameriky« vyšly málem třicetkrát. Podobným směrem Ch. G. Salzmann napsal *Unterhaltung für Kinder und Kinderfreunde* (4 sv.). Největší úspěch měl Ch. F. Weisse svým časopisem pro děti *Kinderfreund* (1776—82, 24 sv.) a jeho pokračováním. Weisse také psal dětská dramata, v nichž děti byly též osobami jednajícími, kterýžto druh zahájil Pfeffel svými *Dramatische Kinderspiele* (1769). Takových her bylo pak veliké množství; ze známých básníků napsal jich mnoho Houwald, a také v Praze vydal v l. 1819—22 Payer *Theater für Kinder*. Cena těchto her, v nichž po vyloučení všech vášní a nezpůsobů vystupovaly samí malí andělé, rozplývající se láskou a něžností, nebyla ovšem valná. Na vyšší stupeň hleděl literaturu tuto povznést Herder svými *Palmblätter*, vydanými s Liebeskindem. Po nich zvláště Glatz, Löhr, Wilmsen a Jacobs působili v této starší d-ské l-fe. — Doba romantická obrátila jednak pozornost k četbě prstonárodní a dala dětem nedocenitelné dětské báchorky Grimmovy; zároveň vyskytla se literatura pro mládež se směrem hlavně náboženským. V tom směru působil zvláště Chr. Schmid (1768—1854) citovaný obyčejně jako

původce spisu *Ostereier*, mimo nějž napsal ještě přes 60 podobných knížek. Jeho spisy byly často přeloženy, zvláště do jazyka francouzského. Ve směru protestantském podobně působili Krummacher, Stöhr, Barth a j. Nástupci jejich v době o něco pozdější jsou známí též českým čtenářům: G. Nieritz (1795 až 1876) a Fr. Hoffmann (1814—1882), spisovatelé nesčetných povídek pro mládež; k nim se druží Ottilie Wildermuth, Thekla von Gumpert a celá řada novějších. Tito spisovatelé nejen povídky spisovali, nýbrž i poučnou literaturu pro děti upravovali, v čemž má něm. d. l. několik pěkných děl od Schwabových pověstí až ke Grubovým obrazům zeměpisným. Zvláštní drasticko-komický směr poesie dětské zahájil H. Hoffmann svým *Struwwelpeter*, který byl mnohokrát napodobován — V novější době d. l. v Německu přehraje všecku míru; nejen že se spisují povídky a poučné knihy pro mládež, že časopisů dětských jest velmi mnoho, ještě celá řada spisovatelů upravuje vlastní a cizí dějiny románů dle způsobu Freytaga, Dahna a Ebersa, přistřihuje pro ně osvědčená díla literatury německé a světové, což jest přímo škodlivé. Ještě větší škodu působí, že se literatura tato nezastavuje na hranicích dětství, nýbrž podává své odvary také mládeži dospělé, zvláště ženské. Pověstně *Backfischchens Leiden*, klesající svým navádním k zevní způsobnosti na úroveň století XVII. byly hojně napodobovány. O d-ské l-fe něm. bylo nedávno bez valného odporu vysloveno, že by mohla zcela zmizeti, aniž by tím poesie něčeho ztratila. I obhájci přiznávají, že jest tu mnoho plev mezi zrním. O velikém objemu literatury té svědčí, že vyšlo o ni již několik prací bibliografických, z nichž nejlepší jest Mergetova *Geschichte der deutschen Jugendliteratur* (1882). *Ks.*

Dětská obrna. Obrny čili ochrnutí, jeví se nám jako svalová nehybnost, zakládají se v dětském věku jako u dospělých v porušeném převodu hybných čivů. Převod ten jest buď jen oslaben (neúplná obrna) nebo zcela zničen (úplná obrna). Jak u dospělých, tak u dětí jsou obrny podmíněny chorobami, které probíhají buď v ústředním nebo v obvodovém nervstvu, nebo též ve svalech. Dle toho — také u dětí — rozeznáváme obrny původu mozkového, míšního a obvodového. Ráz i tvar jich jest pak různý jako u dospělých. Jako zvláštní druh obrny, vyskytující se ve věku dětském, jest d. o., jež na sebe obrátila pozornost jednak neobyčejně častým vyskytováním se ve věku dětském, jednak pro závažné následky své. Poněvadž pitevní podklad nebyl dlouho vypátrán, označovala se tato obrna jako »essentiální«. Nyní, když ve případech pitvaných shledány byly zánětlivé změny v předních rozích sedé hmoty míšni, zove se d. o. spinální čili míšni, též »polio-myelitida přední, prudká«. D. o. vyskytuje se skoro výhradně u menších dětí, hlavně v 1. a 2., vzácněji ve 3. a 4. roce, ještě vzácněji po 6. roce. Příčina jest dosud neznáma. Nemoc ta neušetří ani zdravých, ani chorých dětí,

a vyskytuje se stejně často jak u hochů, tak u děvčat. Nastuzení, uleknutí, úraz, zoubkování a pod. uvádějí se za příležitostné příčiny. Někdy vzniká po nakažlivých (infekčních) nemocích: spále, ospykách, neštovicích, tyfu. V nejnovější době podkládá se jí jakýs pochod infekční neznámého původu. **D. o.** vzniká někdy náhle, bez předběžných příznaků; dítě uléhá večer zcela zdrávo, spí celou noc a ráno se probouzí s obrnou té které končetiny. Jindy předchází horečka, nucení k dávení, dávení, podráždění čivstva, ano i křeče celkové (psotník). Na počátku bývá obrna rozsáhlá, stíhá jednu nebo více končetin, obyčejně obě končetiny jedné strany; po uplynutí několika dní nebo neděl mizí znenáhla obrna, tak že se omezuje na končetinu jednu, a pak na jednotlivé svaly. Nevymizí-li obrna v průběhu asi 9 měsíců, trvá pak na vždy. Zachvácené svaly jsou vždy chabé, a t. zv. šlachové zvraty scházejí. Citlivost kožní, jakož i výkon svěračů měchýře močového a konečnicku jsou neporušeny. V dalším průběhu vyskytnou se úbyt svalový, který 14 dní po vzniku obrny již se ukazuje, rychlé klesání dráždivosti svalstva i nervstva ochrnuté končetiny na podráždění elektrické, a porušení výživy, jevíci se hubením, nápadnou chladností kůže a zadržným vzrůstem dotyčné končetiny. Ježto trvalá **d. o.** se omezuje na jednotlivé svaly, vyvinují se časem jednotlivé staženiny působené činností zachovalých svalů a tím i zkomoleniny. Život dítěte nebývá sice obrnou ohrožen, ale nemoc ta jen výjimkou mizí beze zbytku. Léčení děje se výhradně elektřinou, ale má toliko úspěch, je-li zavedeno v čas a rukou zkušenou. Nr.

Dětské divadelní hry, které mládež s dospělými nebo sama pro poučení, zábavu neb ušlechtnění provozuje, mají ve výchově jako báchorky a bajky své příznavce i odpůrce. Příznavci doporučují je uvádějice: 1. že jsou náhradou za dobrý příklad, a míní, má-li divadelní hra vlastnosti dobré četby pro mládež, děj přiměřený, živý, jasný, poutavý, rychle se vyvíjející a je-li dobře provedena, mnohem mocněji působí než pouhé vypravování nebo vlastní četba, i může býti v pravdě velmi dobrou pomůckou vychovatelskou; 2. děti učíce se přiděleným jim úlohám, cvičí svou paměť a snažice se představit osobu mluvící a jednající, učí se správnému přednášení, a bývá s podivem, jak mnohý takový »herec« úkol svůj provádí, že někdy citem jsa překonán, i řečí mocně to prozrazuje; 3. hrající nabývají vnější uhlazenosti a dobrých způsobů v obcování společenském i výřečnosti, a diváci berouce si příklad z pěkných vzorů, jež byli na divadle viděli, snaží se vésti si podobně. Za zdařilé hry pro dětské divadlo pokládají se: *Budečské jeřičky*, *Mladí pastýři betlemští*, jež majíce ráz mythický, posvátný, v každé příčině ušlechťují; pak pěkné hry Frant Pravy: *Kvál Liliputánský* (také v zem. divadle pražském několikrát již provedeny), *Slepá babička*, *Učitel ve francouzském zajetí* a j. p. — Odpůrci her divadelních namítají:

D-skými **d-mi** hrami pobuňuje se příliš mysl mládeže, máš se mnoho času, kterým jinak užitečněji mohlo by se naložit, děti učí se marnivosti, domýšlivosti, pyšce, licoměrnosti a přetvářce, probouzí se v nich náklonnost ke druhému pohlaví a pud pohlavní se dráždí, učením se úlohám divadelním zanedbávají jiné své povinnosti; smělost a odvaha, již na jevišti nabývají, může snadno vzrůst v všetečnost, prostofekost i drzost. — Uváživše oboje důvody a prohlédajíc k tomu, že již Komenský v důležitém a dosud málo oceněném spise svém »Schola ludus« zajímavé hry žákům svým vydal, soudíme, že **d. d. h.** mohou býti mocnou pomůckou vychovatelskou, provozují-li se pro zábavu nebo poučení, ušlechtnění dítěte samých a nikoli pro parádu nebo ze zřetnosti, nepřekážejí-li ostatnímu učení a dobrému dítěti vedení, jsou-li věku a schopnostem mládeže zcela přiměřeny, bezúhonnou, pořádkají-li se jen zřídka, jaksi slavnostně, a fidi-li je zkušný, obezřelý paedagog. — Ku hrám těmto druží se divadlo sloutkami, které též dobře jsouc řízeno, může mládež pobaviti, poučiti, ušlechťiti, vyberou-li se hry dobré, vábné; neboť dítěti nevidí se tu loutka býti loutkou, nýbrž tvorem živým, který sám chodí, rukama pohybuje, mluví a jehož každé hnutí, každé slovo dítě bedlivě sleduje i v paměti dlouho podržuje. V literatuře naši napsali vhodné hry pro toto divadlo Žofie Podlipská, Jar. Květnický a j. — Zvláštním druhem loutkového divadla jest divadlo obrázkové, které zvláště malým dětem slušné i poučné zábavy poskytnouti může. Bývá upraveno jako kniha; otevře-li se prvý list, vznikne jeviště a objeví se herci z papíru vystříhaní, nepohybliví. Text jest na straně před jevištěm. I takových několik dobrých her českých bylo již vydáno. Zn.

Dětské moučky jsou výživné směsi, které určeny jsou napomáhati při výživě kojenců, nebo po případě úplně nahraditi mléko mateřské, ačkoli posledního účelu **d-skou m-kou** jen s těží možno dosáhnouti, poněvadž forma suchého prášku vyžaduje přísady, kterými se **d. m.** od složení mléka značně odchylují. Přirovnáme-li složení mléka mateřského, obsahující vody 89—87%, pevné hmoty 13—11%, v ní tuku 3·63%, kaseínu a albuminu 2·34%, cukru 5·55%, soli 0·23%, ke složení **d. m.**, shledáváme, že tato má velký nadbytek uhlohydrátů. Jsou totiž **d. m.** vysušené směsi mléka s moučkou bisquitovou a mají v průměru dle Gubera asi následující složení: vody 5—10%, soli 1·5—3%, tuků 4—7%, albuminátů 9·5—18%, rozpustných uhlohydrátů 35 až 55%, nerozpustných uhlohydrátů 15—35%, cellulosity 0·5—1%. Hodí se lépe ku pozdější výživě dítěte než v době nejprvnější, a jest radno, aby se teprve ve třetím měsíci dítěti za pokrm podávaly. U nás snad nejvíce se potřebuje **d ská m-ka** Nestléova z Vevey; podobné složení má **d-ská m-ka** firem »Angloswiss cond. Milk Co« v Chamu, Gerber & Comp v Thunu, Faust a Schuster v Gotinkách. Malto-leguminosa **H** z Liebigů jest poměrně bohatší na bil.

koviny a podobá se jí d-ská m-ka, kterou vyráběl v r. 1877 Schvan v Jablonném. *Jd.*

Dětské nemoci. Počet nemocí věku dětskému výhradně příslušejících je skrovný, neboť téměř všechny d. n. pozorovány byly také u dospělých. Některé choroby vyskytují se mnohem častěji, jiné zase řídkěji u dětí než u dospělých, mnohé u dětí ani se neobjevují; dále některé nemoci daleko zřejměji jsou vyznačeny u dětí než u dospělých, a vůbec průběh nemoci v dětském věku jest jinaký než v dospělém. Hledíce k těmto zvláštnostem, nazýváme d-skými n-cmi ony, které buďto dětskému věku výhradně příslušejí nebo rozhodně častěji u dětí se vyskytují a jiným způsobem probíhají než u dospělých.

D. n. jsou vrozené nebo získané. Ony vznikají nepravidelným vývojem jednotlivých částí těla plodového, tyto působením nějaké škodliviny buď na plod, jinak správně se vyvíjející, nebo na dítě mezi porodem a po něm. K chorobám získaným náležejí zděděné, rodinné choroby. Nemoci, jež pokládati lze aspoň za zvláštní d. n., připadají hlavně na stáří, pokud jest dítě novorozencem, kojencem; proto se také choroby novorozencův a kojencův odlišují od ostatních d-ských n-cí. Řídíce se tím, podáváme krátký přehled d-ských n-cí:

I. Nemoci novorozenců a kojenců. Nemoci, které novorozenec s sebou na svět přináší, jsou především rozmanité z r ů d n o s t i, jichž příčinu hledati dlužno dílem v anomálním vývoji plodu, dílem v zánětech, kterým plod byl podleh: nedostatek, nedostatečný vývoj, přesmeknutí a vysmeknutí vnitřních útrobu z normální polohy, tolikéž čidel a údů, nedostatečné spojení symmetricky založených polovin některých ústrojí (patra, horního pysku, páteře, šourku), ale i nedostatečné scelení některých průvodů a otvorů, které v jisté době plodového žití sceleny býti mají (otvory žaberní, v přepážkách srdečních), dále hyperplasie, hypertrofie a deformity údů a prstů spadají pod toto záhlaví. Některé zrudnosti nesnášejí se životem (zrudnosti mozku, srdce), jiné život ohrožují, jiné přenášejí se do dalšího věku. Ale plod normálně vyvinutý a k mimoděložnímu žití uzpůsobilý jeví známky tělesné choroby, která mu vstřípena byla rodičí, zejména matkou, i celkovou slabost, která na svědčuje rovněž neúživosti a fyzické sešlosti rodičů a strádání matky: ditko rodic se s nápadnou celkovou slabostí a atrofií, zmírá pak často záhy po porodu. Přijíce se matkou i otcem přenáší na plod a uhostuje se v rozmanitých orgánech. Matka postižená neštovicemi a spálou vstřepuje ditku v lůně nákazu, dítě se rodí se stejnou chorobou nebo jeví známky prošlé choroby. Jinak porod sám ohrožuje z rozmanitých příčin ditko vybavující se z lůna mateřského. Těžkým porodem, ať přirozeně se skončí neb uměle proveden jest, octne se ditko v rozmanitém nebezpečí. Stlačení hlavy, lbi i jejího obsahu umožňuje krvácení do polebice, do plen mozkových (*cephal-haematoma externum a internum*); poslední tisíc mozek, ditko ohrožuje zdánlivou smrtí.

Zdánlivou smrt (*asphyxie*) způsobuje také tísnění pupečního provazce a stížení oběhu krevního mezi matkou a plodem, ale i vrozená slabost dítěte. Stlačení nervů periferyckých pevně staženou dělohou i manipulace operační při těžkém porodu, pokud vadnou polohou plodu zaviněn jest, způsobují obrnu lícní, ramene a případně i zlomeniny údů. Jsou-li rodidla hnisotokem zastižena, získá rodící se ditko nebezpečný hnisotok oční. Po porodu vyskytují se hnisavý zánět pupku, krvácení pupeční, žiutenice novorozenců, krvácení žaludeční a střešní, jsouce uzpůsobeny infekcí pupeční rány a šířením se zánětu zatsrujícími cévami do jater a přivodivé žíly vrátnicové, dílem septickou nákazou. Zaklíčení úst a ztrnutí novorozenců (*trismus a tetanus neonatorum*) dostávají se po opadnutí pupeční šňůry a jsou rovněž zaviněny infekcí rány pupeční. Nedostatečná čistota dětských úst, ale i prsu mateřského, špatné mléko mateřské, podávání přípravek chovajících hmoty kvasivé umožňuje vznik moučniny; katarrh sliznice ústní usnadňuje infekci vznik žaber (afth.). Nestravnost, flatulence, zácpa i průjmy kojence zakládají se dílem na nedostatečné jakosti mateřského mléka, dílem na předčasném odstavení a umělem živění. Ditko v pozdních letních měsících odstavené onemocňuje a hyne často prudkým katarrhem žaludkovým a střešním (*cholera infantum*), poněvadž živeno bylo špatným, zárodky infekce nesoucím kravským mlékem. Ditko dostávající zuby trpí rozmanitými chorobnými zjevy, jež zvratnou činností nervů vyloženy býti musí: průjmy, katarrhy ústrojí dýchacích a křečovými záchvaty (božcem č. psotníkem).

II. Nemoci prvního dětského věku. Zdárný vývoj ditka po odstavení vyžaduje celou řadu příznivých podmínek: fyzickou i psychickou způsobilost ploditelů, zdraví matky v těhotenství, přiměřené diaetické odchování od prvního dne žití, čistý vzduch, dostatek kyslíku a slunečního světla; přiměřená péče pokožky, otužování těla a pohyb otužují mladistvý organismus. Jsou-li uvedené podmínky nedostatečné, vzniká celková slabost, nedostatečný odpor tkání a značnější vnímavost pro choroby celkové, infekční a útrobné. Děti příjinných rodičů prozrazují rozmanité úkazy zděděné infekce, při nejmenším jest vzrůst nedostatečný a náchylnost ke krticím velká; u dětí rodičů tuberkulosních jeví se rozmanité příznaky krtic (skrofulosy) ve žlázách mizních, pokožce, ve vazivu podkožním, v sliznicích, kostech, oku, nosu atd.; děti alkoholiků vyvíjejí se nedostatečně po duševní stránce, bývají blbě a fyzicky zchátralé. Špatné hygienické poměry podporují nedokrevnost, krtičnatost, křivici. Prvý dětský věk jest zvláště náchylen k jistým druhům infekčních chorob: ospykám, spále, pravým a planým neštovicím, zarděnkám, mázdřivce, zánětu průšních žláz, zádušnému kašli, ale nezávisle od dědičného zastižení také k tuberkulose, která v prvním dětském věku hlavně v omozečnicích a mozku se uhostuje. Nervstvo v té době se upevňující

klade škodným vlivům skrovný odpor; týž jest tím menší, jestliže děti od rodičů jistou slabost nervovou zdědily, neb slabost ta špatnými diaetetickými a hygienickými poměry udržována bývá. Proto rozmanité chorobné projevy činnosti nervové a rozmanité nemoci ústředního čivstva v dětském věku: božec, křeče jednotlivých svalů a sousvalstev, noční děšení, noční pičkání, křeč hlasivky, posunčina, padoucnice, zánět plen mozkových a některých oddílů míchy. Nedokrevnost, křivice, krtičnatost, rekonvalescence po celkových, infekčních chorobách uzpůsobuje slabost tkání a tím nedostatečný odpor vůči zánětům a infekcím místním: tím se vysvětlují katarhy rozmanitých orgánů zejména dychadel a zažívad. V dětském věku střevo snadno pohostuje rozmanité hlísty: tasemnici, škrkavku a roupa; osutiny místní (ekzem, lišej, opar, koptivka, puchýřina, intertrigo) spočívají dílem na anomaliích konstitucionelních, dílem na infekci, nedostatečné péči pokožky a vlivech čivových. Nr.

Dětské nemocnice jsou ústavy, ve kterých se výhradně jen dětem nemocným poskytuje ošetřování a léčení. Jejich potřeba vyplývá již z následujícího: mnoho nemocných dětí zůstává po celý život zmrazačelých nebo hyne, poněvadž pro špatné domácí poměry nedostává se jim patřičného ošetřování; dále velká náchylnost k onemocnění a úmrtnost v dětském věku nakažlivými epidemickými nemocmi (zejména náhlými osutinami) vyžaduje jejich izolace od dětí zdravých, konečně ze mnohých důvodů se odporučuje, aby nemocné, jmenovitě starší děti, nebyly s dospělými nemocnými v téže prostofe ošetřovány. Ale přes to, že se dávno uznalo, že nemocným dětem třeba jest zvláštního léčení a opatrování, došlo k pořízení ústavů podobných teprve v době novější. Pravidla, jimiž se řídí stavba a vnitřní zařizování nemocnic pro dospělé, mají také platnost při stavbě a vnitřním zařizování d-ských n-ic. Necht d-ská n. zřízena dle soustavy korridorové, křídlové nebo pavillonové, žádá její zvláštní účel, vyhnutí se velkým prostorám. Nejlépe vyhovují pokoje stačící nanejvýše 5 dětem a dveřmi od sebe oddělené. Zřízení takové má výhodu, že v případě nutnosti místnosti lze izolovati nebo spojit. Při takovém zařizení snadno jest oddělovati nepokojné a křičící děti, těžce a lehčeji nemocné i rekonvalescenty. Hlavní výhoda však spočívá v tom, že rychleji lze provésti čištění a desinfikování malých pokojů nežli síní velikých. Organizace d-ských n-ic žádá, aby se jak pro nakažlivé, tak i pro jiné choroby zařídily zvláštní pokoje pozorovací a tak nákaze dětí jiných se zabránilo. Poněvadž počet dětí vleklými chorobami stížených větší bývá než dětí prudkou chorobou zachvácených, žádají se na moderních d-ských n-cích otevřené verandy v prostředním spojení s pokoji pro nemocné, aby děti za příznivého počasí čerstvého vzduchu užívati mohly; pro dívky, které na lůžko nejsou poutány, zvláštní prostranné pokoje nebo

chodby k volnému pohybu v letní i zimní době. — Nemocné děti potřebují více prádla i ošetřovatelů nežli dospělí, pročez musí býti d-ská n. opatřena hojností prádla i hojným počtem opatrovnic a ostatní služebnictva. Má-li všemu tomu býti vyhověno, je potřebí velkého nákladu. — D. n. dosavade zřízené js. u většinou ústavy soukromé, vydržované spolkem nebo kapitálem od dobrodinců složeným. Dle velikosti fondu řídí se pak velikost i zařizení ústavu samého, jakož i příjem nemocných; ošetřování je buď bezplatné, na účet vlastního fondu, nebo za náhradu poskytovanou obcemi, zemí nebo státem. Většinou přijímají se do d-ské n. dívky určitého stáří, obyčejně od dokonaného 1.—14. roku. Děti mladší přijímají se jen výjimečně a kojenci jen v ústavech, kde zvláštním listem zakládacím neb ustanovením o kojné jest postaráno. Z pravidla skládá se každá větší d-ská n. z oddělení pro vnitřní, chirurgické, oční a jednotlivé nakažlivé nemoci, vyjímajíc neštovice. Obyčejně udílí se dětem mimo ústav se nalézajícím lékařská rada i případně léky zdarma v určených hodinách, totiž jest s ní spojeno ambulatorium. Poněvadž největší počet nemocných dětí hlásících se o přijetí do d. n. skládá se z dětí vleklými chorobami (křivici, skrofulosou, záněty kostí, kloubův, očí, uší) stížených, bylo by záhodno zříditi ve spojení s d-skými n-cmi také chorobnice, t. j. ústavy, ve kterých by se takové dívky po měsíce a léta ošetřovaly a zároveň vyučovaly. Takovýto chorobinec ve spojení s d-skou n-cí hodlá zříditi v Praze spolek za tím účelem se ustavivší a působící. — V Rakousku jsou d. n. ve Vidni, Budapešti, Krakově, Štýru, Hradci a Brně. V Praze byla d-ská n. zřízena pomocí dobrodinců E. Kratzmanem r. 1842 ve Spálené ulici v domě u sv. Lazara. R. 1854 byl ústav ten Loeschnerem, který řízení jeho po Kratzmanovi převzal, přeložen do budovy na Karlově náměstí, č. p. 1359/II., kde se pode jménem »Kaiser Franz Josef Kinder-Spital« až posud nalézá. V r. 1891 byla zařizována hlavně k účelům vyučovacím česká dětská klinika s 35 lůžky. Nejprvnější a dosud největší d-ská n. v Evropě jest pařížský »Hôpital des enfants malades«. Nr.

Dětské sanatorium jest ústav léčebný pro děti sešlé na výživě nebo stížené vleklou nemocí. V dětských nemocnicích nabyto zkušenosti, že většina dětí přicházejících ku přijetí trpí chorobou vyžadující dlouhé doby léčení. Kdyby se všechny přijímaly, přeplnila by se dětská nemocnice a stala by se útulnou pro vleklé choroby čili chorobníci, a pravý její účel by byl zmařen. Děti trpící vleklou chorobou nehodí se také proto ku přijetí do dětské nemocnice, že jsouce velmi náchylny k nakažlivým nemocem, jim snadno padají za obět. Aby však takovýmto dítkám nebylo odepřeno dobrodinní náležitého opatrování a léčení, vznikla d-ská s-ria. Kdežto chorobnice jsou ústavy pro zaopatření dítek zachvácených nejvíce chorobami nevyléčitelnými, jest úkolem d-ských s-ri poskytnouti ošetřování a lé-

čení dětem, jejichž nemoc ponejvíce ještě lze vyléčiti. Jsou to buď samostatné ústavy soukromé, nebo filiálky dětských nemocnic a poněvadž dobrý vzduch a zdravé podnebí jsou hlavní podmínkou d-ského s-ia, zřizují se v krajinách lesnatých nebo hornatých, v lázeňských místech nebo na březích mořských. Jest jich dosud počet skrovný a prozatím zřizovány jen pro křivičnaté, krtičnaté a chudokrevné děti, jakož i pro děti se pozdravující. Nejvíce ústavů těchto má Anglie a Francie.

V Rakousku jest ústav takový pro děti se pozdravující ve Weidlingau u Vídně, pro krtičnaté děti v Rabce u Krakova, v Gradě (Istrie). Nr.

Dětské zahrádky (*Kindergarten*) jsou v Německu a Švýcarsku vychovávací ústavy pro mládež škoie nepovinnou (od 3 do 6 let), jejichž původcem byl Bedř. Fröbel (v. t). U nás jsou známy pod jménem Mateřské školy (v. t), jež však třeba rozeznávat od opatroven (v. t). Š. 7 A.

Detta (*Gedu*), městečko v župě temešské v Uhrách na ř. Berzavě, stanice želez. trati kikiňsko-baziáňské, sídlo okresního a berního úřadu, má 3552 obyv. (1890) pěstujících rýži a čilý obchod.

Dette [det], franc. dluh, hlavně státní.

Dettelbach, město v bavor. vl. obvodu Dolních Francích, okr. kitzingenském na řece Mohanu, má ženský klášter s vychovatelským ústavem, krásnou radnici ve slohu starogotickém (1485), novogot. poutnický kostel z r. 1613, okres. soud a 2113 ob. (1890), kteří provozují polní hospodářství a pěstují výborné víno (dettelbašské). U města františk. klášter se slavným poutnickým chrámem P. Marie, kamenné lomy a četné mlýny.

Dettenried viz Delle.

Dettingen, dvě vsi: 1) D. v bavor. vl. obv. Dolních Francích, severozáp. od Aschaf-fenburku na ř. Mohanu a na žel. trati aschaf-fenbursko-hanavské, má továrnu na ocet a sirky a 768 ob. (1890). Dne 27. čna 1743 zví-těžilo tu tak zvané pragmatické vojsko pod anglickým Jiřím II. nad franc. maršálkem Noaillem. — 2) D. ve virtember. Černoieském kraji, okr. urašském, má velkou továrnu na papír, přádelny a tkalcovny, výrobu lepu, vno-hrady a 3322 ob. (1890).

Detto, též dito (ital.), řečené, zvláště výše řečené v smyslu totéž; skráceně do.

Detwa viz Dětva.

Detumescence (z lat.), opadávání otoku.

Detunata (rum.), t. j. hřmící hora, jméno dvou hor čedičových, prostupujících neogé-nový útvar v sedmhradském Rudohofě, 11 km vých. od Abrudbánye. D. góla (holá), dostu-pující výše 1182 m, pne se na západ. straně stěnou přes 100 m vysokou nad rozsáhlým prostranstvím, pokrytým troskami nesčíslných sloupů čedičových, jež větráním od hory se oddělívše, s hromovým rachotem do hloubky se fitívají. Odtud jméno hory. Čtyř-, šesti- a osmiboké, někdy kulaté, až 35 m vysoké temné sloupy čedičové jsou ve směru svislém v ně-

kolika patrech nad sebou nakupeny, dodáva-jíce tím strmé stěně hory podobu obrovských varhan. Asi 2 km odtud, toliko sedlem hor-ským oddělena, vypíná se druhá, něco nižší kupa čedičová, D. flokoáza (rum.), t. j. ko-strbatá nebo huňatá, která jedličím hustě jest porostlá. Se sedla, obě D-ty dělicího, rozkošná vyhlídka na hory Vulkánské a Korábijské, Dimbu a Rosióru. Pro tyto přírodní krásy jest D. a celé malebné okolí její četné turisty navštěvována. Dkl.

Detur (lat.), nechť se dá (totiž lékární-kem). Na receptech skrácuje se D.

Dětva (maď. *Gyetva*, něm. *Detwa*), městys v uher. župě zvolenšské na ř. Slatině a na žel.

Č. 1126. Dětvan.

trati ze Zvoleně do Miškolce, má katolický kostel a 6096 obyv. slov. (1890), kteří obý-vají v roztroušených domech a zabývají se hlavně chovem dobytka (ovec) a výrobou ovčieho sýra. Čtyřikráte do roka obdývají se tu trhy na dobytek; nejhluchnější trh bývá svatojirský. Dětvané (vyobr. č. 1126.) přes všecky útisky se strany maďarské zachovali svůj národní ráz a jsou dosud vzorem pravé mužné krásy. Jsou silné, jako ze železa uko-vané postavy, nezřídka přes 2 m zvýší, čer-ného, jiskrného oka, ze kterého sálá mužná odvaha a nezkracená hrdoť; vlasy mají černé, dlouhé, zpředu ve 4 vrkoče (kaečky)

spletené; vrkoče ty jsou jejich největší chloubou a pýchou. Oblékají se v konopnou košili, sotva k bokům sahající, se širokými, otevřenými a červeně vyšivanými rukávci, a v krátké gatě z téže látky, dole bílými třásněmi ozdobené; kolem holého pasu nosí široký opasek, mosaznými »prackami« (přeskami) ozdobený. Na nohou mají krpce, které jsou černými řemenky přivázány a přes košili přehazují kabanicu, v zimě oplecko, krátký lajblík s kožešinou na vrch, a širicu (větší kabanicu); hlavu pokrývají kloboukem koží lemovaným a čtyřmi stěpaci ozdobeným. Jsou myslí odvážené, nehrozcí se žádného nebezpečství; proto z nich vybíral si Matias Korvín svou loveckou družinu a doplňoval svůj černý pluk (*legio nigra*). Život a mravy Dětvanů ličí pěkně a věrně B. Němcová ve své stati: Kraje a lesy ve Zvolensku; Ondřej Sládkovič vybral si odtud postavy k své básni »Dětva« a Jar. Věšín k roztomilým svým obrazům ze života slováckého.

Detvan, slovenský spolek v Praze, založený r. 1882 v době, kdy slovenská studující mládež pro svou národnost v Uhrách pronásledována, počala se větším počtem shromažďovati v Praze na různých školách, hlavně vysokých. Účelem spolku jest vedle ušlechtilé zábavy vzdělávati se zvláště v řeči a literatuře slovenské. Prvým předsedou byl Jaroslav Vlček. R. 1892 vydal spolek na památku svého desítiletého trvání almanach »Detvan«, obsahující výbor prací, jež členové spolku předčítali ve schůzích spolkových, a dějiny spolku.

Deuben [dayb.], ves v saském hejtmánství drážďanském na Červené Bystřici (*Weisseritz*) a na žel. trati kamenicko-drážďanské; výroba sametu, vodního skla, smaltu, šmirglu, nádob ku tavění kovů, parní cihelny, barvírny, koželužství, v okolí továrny na stroje, kamenouhelné doly; 6864 ob. (1890).

Deubler [dayb.] Konrad, rakouský »kmostr Rozumec« (* 1814 v Goisern u Išlu — † 1884 na svém statku Malepartus u Primesbergu). Byl synem chudého horníka, který nestaral se o vzdělání svého syna. Vlastní píli dohonil D. vše v pozdějším věku, ano osvojil si vědomosti, které získaly mu přízeň i vynikajících spisovatelů a učenců, kteří vyhledávali jeho společnost ve Skalním mlýně nad Hallstadtem, později jako hostinského ve Wartburku u Goisern, konečně na jeho statku v Primesberce. Jeho originelní dopisy, ještě více jeho obcování s lidmi zjednaly mu daleko široko pověst prototypu osvíceného rolníka. V l. 1853—57 uvězněn byl pro velezrádu. Srv. Dodel-Port, Konrad D. Tagebücher, Biographien und Briefwechsel des oberösterreich. Bauernphilosophen (Lip., 1886, 2 sv.); Feuerbach, Das philosophische Idyll.

Deukalión, v řecké báji syn Prométheův, praotec Hellénův, jediný se svou chotí Pyrrhou, dcerou Epimétheovou a Pandófinou, unikl potopě, kterou Zeus zničil »kovové pokolení« lidské pro jeho zlobu. Po 9 dní a 9 nocí trávili na vodách v truhle jakési dle návodu

Prométheova urobené, načež přistanou k hoře Othrys nebo na Parnass a poděkují Zevovi přijmím *Φύξις* za záchranu; žádajíce pak ho za nové lidstvo, obdrží rozkaz házeti za sebe kosti matčiny, t. j. kameny zemské; z kamenů D-ových vzniknou mužové, z Pyrrhových ženy. Jakožto trvalé sídlo D ovo uvádějí se obzvláště Opus, Delfy a Athény. Mythos tento, jež zcela jasně upomíná na podobné zprávy o potopě u národů jiných, původ svůj měl asi v Dódóně, odkud se rozšířil po celém Řecku. D. se tak stal praotcem národa Hellénského, jež prý nazván po jeho synu Hellénovi, kmenové pak jednotliví po jeho vnučích Aiolovi a Dórovi a pravnucích (synech Xuthových) Achaiovi a Iónovi. V báji o vzniku ostatních lidí tkví etymologická hříčka (*λάας*, kámen — *λαός*, lid) ve spojení s podobnými zprávami o vzniku pralidí z kamenů u jiných národů. Osoby D-ova a Pyrrhina vykládají se jako zosobněné vodstvo (*δευώ*) a červená (*ροφέα*) země.

Deûle [dél], řeka ve franc. dep. Pas-de-Calais a Nord, temení se nedaleko Souchez, 15 km sz. od Arrasu, zve se s počátku Carenncy a Souchez a teče nízkým, bažinatým, ale velmi průmyslným údolím k Lillu, pod nímž u Deulemontu vlévá se do Lysy, jsouc 85 km dlouhá a majíc celkem nepatrný spád 9 m. Větší svou částí jest kanalisována (již ve XII. st., hlavně pak od Vaubana k obraně Lillu), tvoříc horní svou částí Lenský průplav a dalším svým tokem Deûleský průplav, jež spojuje řeku Scarpu (u Fort de Scarpe) s Lysou (u Deulemonta). Tento průplav pochází dílem již z r. 1692, skládá se z trati od tvrze Scarpské do Marquetty 52 km dlouhé, z trati z Marquetty do Deulemonta 13 km dl. a z odbočky ze Séclina do Wavrina 5 km dl., má hloubku vody 2 m a celkem 7 plavidel komorových. Má velikou důležitost jako cesta obchodní. Ročně se po něm plaví přes 4 mil. tun nákladu, zejména uhlí (přes 2¹/₂ mil. tun), obilí, olej, lín a měří roční výkon přes 100 mil. tunokilometrů.

Deulino, ves ruská v gub. moskevské, v újezdě dmitrovském památná mírem uzavřeným zde s Poláky 1. pros. 1618, v němž polský princ Vladislav zřekl se nároků na ruský trůn a Michal Fedorovič uznán carem i od Poláků.

Deus (lat.), b ů h.

Deusededit (č. Bohdal : 1) D., jinak A deodatus I., sv., papež v l. 615—618, rodilý Říman. Řídil církev za nepokojné doby války císaře Héraklia proti Peršanům, zeměřesení a moru. Pečoval o lepší hmotné opatření a důstojnější postavení duchovenstva a dovolil mu také sloužiti v týž den druhou mši sv. (*binace*).

2) D., kardinál, právnícký spisovatel ve 2. pol. XI. stol. Horlil v boji o investituru pro reformy papeže Řehoře VII. a sepsal *Libellus contra invasores et simoniacos et reliquos schismaticos*. Řehoř VII. povýšil jej za kardinála. Nástupci jeho Viktorovi III. připsal D. r. 1086 sbírku církevních zákonů (*Collectio canonum*,

vydána Martinuccim v Benátkách 1869), spis o čtyřech knihách (o římské církvi, o duchovenstvu, o záduší a o církevní imunitě, k němuž užil jednak původních listin a úchval synodálních, jednak i starších sborníků právnických. Zemřel za papeže Paschala II. (1099 až 1118).

Deus ex machina, t. j. bůh ze stroje divadelního na jevišti se objevující a do děje dramatického rozhodně zasahující, jest výraz, jenž se odnáší původně k jisté zvláštnosti v osnově řecké tragédie, zvláště Euripidovy. V tragédii řecké děj dramatický neobmezoval se na jednání lidské, nýbrž značné účastenství tu měly též osoby světa božského. Vůle jejich se snahami a činy smrtelných hrdin přivozovala zápletku dramatického děje a určovala jeho rozluštění. Pokud básník uměl obojí živel, lidský i nadpřirozený, tak spojuje, aby děj kusu dle uměleckých požadavků dramatické oekonomie přiměřeně k charakterům jednajících osob a vůdčí ideje vniternou mocí svou vznikal, se zauzloval a rozluštil, nelze se stanoviska řeckých názorů nic namítati proti zasahování božstva v divadelní děj. Ale jinak má se věc, když následkem chatrně zosnovaného děje nastává konečně taková situace, s níž si básník neví jiné rady, než že povolává na pomoc boha nějakého, aby mocným svým rozhodnutím přeřel nepohodlný uzel. Takovému rozluštění tragického konfliktu jest pouze vnější, mechanická a váží tolik co náhoda, které v románech a divadelních kusech novějších, jakosti chatrnější aneb i povahy komické, bývá podobný rozhodující úkol svěřován; také zde nějaká osoba nebo náhlá událost, jež bez důvodův umělecké nutnosti, jako na zavolání se dostavuje a žádoucí obrát a ukončení vlekloucího se děje sama sebou přivádí, zove se **d. e. m.** Takový mechanický prostředek hojně se objevuje v době klesání řeckého umění tragického a jest vedle pověstných prologův příčinou nejvážnějších výtek činěných po stránce aesthetické Euripidovi. *Sdk.* — Jinak i ve všedním životě užívá se slov **d. e. m.** jako pořekadla při nenadálém objevení se některé osoby, již nikdo nečekal (na př. pomocníka v nouzi), nebo při neočekávaném rozřešení nějaké zápletky.

Deus Fidius viz *Dius Fidius*.

Deus in adiutorium, lat., Bože ku pomoci (t. mé vzeš) jest počátek druhého verše žalmu 69. Slova ta spojená se znamením sv. kříže tvoří začátek každé z hodiněk církevních v breviáři. Obvyčej ten nalézá se již u mnichův nejstarší doby na západě a vešel v obecné užívání od času sv. Benedikta.

Deuske, nizozemská malá váha pro zlato, stříbro a peníze = 2 asům = 9,61265 cg, již užívalo se do r. 1821.

Deus omen avertat (lat.), bůh odvrátí zlé znamení, uchovej bůh.

Deus-Ramos João de, lyrik portugalský (* 1830 v São Bartolomeu). Studoval v Coimbre práva, usadil se 1862 v Beji, kde založil a re-

digoval časopis »O Bejense« a byv r. 1868 zvolen za poslance svého rodiště, přesídlil se do Lisabona. Jest z nejlepších moderních lyrikův portugalských pro svůj ohnivý temperament, skvělou formou a národního ducha svých básní. Sbírkou *Flores do campo* (Lisabon, 1870), *Ramo de flores* (Porto, 1870) a *Folhas soltas* (Porto, 1876) stojí na výši současné poesie jiných národů. Pozoruhodny jsou paedagogické spisky, jak učiti mládež čísti *Cartilha maternal e o apostolado* (Lisabon, 1878) a *A cartilha maternal e o apostolado* (t., 1879). Posléze jmenujeme *Diccionario prosodico de Portugale Brazil* (3. vyd. Porto, 1887).

Deussen [daysn] Paul, něm. filosof, vynikající zvl. pracemi o filosofii indické (* 1845 v Oberdreisu), studoval v Bonně, Tubinkách a v Berlíně, nyní jest profes. na universitě v Kiele. Vyd. *Die Elemente der Metaphysik* (Lipsko, 1877, 2. vyd. 1890); *Das System des Vedánta* (t., 1883); *Der kategorische Imperativ* (t. 1891); ze sanskr. přeložil *Die Sútras des Vedánta* (t., 1887).

Deut viz *Duit*.

Deuteragonístés (řec.), u starých Řeků druhý herec, jenž sice uměním prvním herci (protagonístés) se nevyrovnal, ale výkony svými nad třetího herce (tritagonístés) valně vynikal. Hrál úlohy druhého řádu představuje osoby, jež k hlavnímu reku dramatu byly často v protivě, povahu jeho omezující nebo podmiňující.

Deuterogamie (z řec.), druhé manželství, opětne ožení neb provdání se.

Deuterokanonické knihy zovou se v církvi katolické knihy bibličké St. Z., jež nepřijaty původně ve starožidovských kánón bible, nýbrž teprve v Septuagintu a po ní ve Vulgátu jsou pojmuty. Jsou to I. a II. kniha Makkabejská, Ekklesiastik, kniha Moudrosti, Tobiáš, Judith, Báruch s epistolou k Jeremiášovi, jakož i dodatky k Danielovi a knize Esther. Srov. Bible IV., 7. — Kritikové protestantští zovou d-ckými i knihy N. Z., jež dle soudu jejich nepocházejí přímo od apoštolů, jako na př. list k Hebraeům.

Deuterolog, v řeckém herectví totéž co Deuteragonístés.

Deuteronomion (řec.), druhý zákon, název daný řeckými překladateli páté knize Mojžíšově. Jest překladem hebrejského mišné tóra. Zvána tak vzhledem k zákonodárnému textu tvořícímu hlavní podstatu knihy (kap. XII.—XXVI.) a jevícím se býti takřka druhým (novým) vydáním zákonů obsažených v knihách předešlých. Ostatním obsahem jeho jsou dva hovory Mojžíšovy, uvádějící Isráelci na mysl dobrodiní Jehovou mu prokázaná a nabádající ho k poslušnosti (I—XI) a podobné hovory Mojžíšovy XXVII—XXX. o odměně a trestu božím. Kapitoly XXXI—XXXIV. mají hlavním předmětem designaci Josuovu za nástupce, zpěv Mojžíšův téhož obsahu jako proslovy Mojžíšovy a požehnání Mojžíšovo, konečné zprávy o smrti Mojžíšově a chválu jeho. O době povstání, spisovateli, povaze skladby a poměru ku knihám před D-iem, zvláště

Exodu, Levitiku a Numeri, názory se rozcházejí. Kniha jedná o 40. roce po vyjití z Egypta a sice jeho jedenáctém měsíci a sedmi prvních dnech měsíce dvanáctého. Redakce knihy datuje dle těch, již považují knihu za celek z vlády Hiskiovy (725—696) nebo nástupce jeho Manasse (695—640), jini Josiáše (638 až 608). Druzí, již oddělují hlavně partii IV. 44 až XI. od následujícího (Eichthal), odkazují původ knihy do doby restaurace (po exilu), třeba neupírají státi jednotlivých částí. Srv. Ed. Richm, *Die Gesetzgebung Mosis im Lande Moab* (1854); Dahlet, *Jérémie et le Deutéronome* (1872); Kleinert, *Das Deuteronomium und der Deuteronomiker* (Bielfeld, 1872); G. Eichthal, *Mélanges de critique biblique* (1886); Wellhausen, *Die Composition des Hexateuch* (1889); M. Verne, *Essais bibliques* (1891) a j. *Dk.*

Deuteropathické jsou nemoci, jež vyskytují se jako průvodní zjev nemoci jiných.

Deuteroplasma viz *Protoplasma*.

Deuterósis (fec.), opakování; d-osy židovské, fecký terminus pro výklady a doplňky psaného zákona židovského.

Deuteroskopie (z fec.), dvojenectví, slove vůbec pověra, že duše může se i mimo tělo zjevití tak, že někdo může býti buď sám viděn jinde, na dvou místech, nebo že může viděti sama sebe. Zvláště ve Skotsku a v sev. Anglii je pověra ta rozšířena pode jménem *Second sight*. Některé osoby prý dovedou nazarati do budoucna a zejména poznati duševním okem ty svoje známé, kteří jsou blízci smrti, buď že vidí jejich pohřeb nebo je samy v kostele. Viděti sama sebe znamená rovněž brzkou smrt. Také v Německu věří se v tuto pověru, kterou tam zovou *das zweite Gesicht*; osoba mající tento dar pokládá se za nešťastnou, poněvadž musí vídati strašidlo, kdykoli se zjeví. Ve Francii a zejména ve Vendéi věří, že kdo brzy má zemřít, může viděti svůj vlastní pohřeb, svůj pohřební vůz nebo loďku s rakví a veslaře volajícího jméno jeho. Psychologická možnost d. leží v anormální, často chorobné a snadno dědičné silné obraznosti, která se stupňuje v hallucinaci. Srv. Johnson, *Journey to the western Isles of Scotland* (Londýn, 1775); G. C. Horst, *D. (Frankf., 1830)*; Walter Scott, *Letters on demonology and witchcraft*; Carus, *Vorlesungen über Psychologie* (Lipsko, 1851); Mayer, *Die Sinnestäuschungen* (Videň, 1869); Du Prel, *Das zweite Gesicht* (Vratislav, 1882).

Deutinger [dayt] Martin, filosof něm. (* 1815 v Langenpreisingu v Bavorsku — † 1864 v Pfäferských lázních ve Švýcarsku). Studoval v Mnichově filosofii a teologii, a byv posvěcen na kněžství, stal se docentem filosofie na lyceu ve Frisinkách, r. 1846 professorem na univ. v Mnichově. R. 1847 byl přezesazen do Dölling. Od r. 1852 žil v Dölling. Hlavní jeho dílo jest *Grundlinien der positiven Philosophie* (Rezno, 1845—49), kdež buduje veškeru filosofii na principích křesťanských; z ostatních jeho spisů uvádíme: *Geschichte der griechischen Philosophie* (t., 1852—1853) a *Über den gegen-*

waertigen Zustand der Deutschen Philosophie (t., 1866). Na základě zásad Baaderových hledal rekongiaci mezi vírou a vědou duchu prý myšlením nalézá pravdu, tvoří krásno a usku-tečňuje dobro. Srv. Kastner, *D-s Leben und Schriften* (Rezno, 1864).

Deutsch (dayč; 1) D. Immanuel Oscar, orientalista něm. (* 1829 v Nise — † 1873 v Alexandrii). Pocházel ze židovské rodiny, v níž záhy si osvojil (od strýce) důkladnou znalost hebrejštiny a chaldejštiny. Dokončiv svá studia na universitě berlínské, odebral se (1855) do Londýna, kde stal se úředníkem při knihovně Britského musea. Zvučného jména orientalisty získal si výtečnými studii o talmúdu a islámu, jež uveřejnil v *»Quarterly Review«*, jakož i různými články o věcech egyptských a chaldejských, jimiž přispěl do *Smithova »Dictionary of the Bible«*. Ina velikolepém díle *»Phoenician Inscriptions«* účastnil se hojnou měrou. Hodlal napsati velké dílo o talmudu, zemřel však předčasně. Jeho liter. pozůstalost vyšla s názvem *Literary Remains* (1874). — 2) D. Nik. Manuel, malíř, viz Manuel.

Deutsch-Altenburg, farní ves v Dol. Rakousích, v okr. hainburském na Dunaji, má krásný got. chrám sv. Petra a Pavla z XIII. st., zámek s museem vzácných starožitností, teplé sírné lázně a 1252 ob. (1890); nedaleko stá-valo římské Carnuntum.

Deutsch-Bleiberg viz Blajberk 2).

Deutschbundesort, ves v Čechách, hejt. Falknov, okr. Loket (9 km sz.), fara a pošta Lomnice u Lokte; 26 d., 147 ob. n. (1890).

z Deutschenberka Basilius Daniel, česko-latinský spisovatel (* 1585 v Něm. Lipči na Slovensku — † 1628 v Praze). Studoval na universitě pražské, r. 1609 stal se bakalářem, i přijal místo rektorské na škole sv. Mikulášské na Malé Straně. Již tehdy počal obrátiti se horlivě studiem věd přírodních, jakož svědčí *Theses de pestilentia*, jež zastával r. 1610 před Mr. Jakubem Žaboniem z Vyšetína, a zvláště dvě rozpravy *Disquisitio physica de spiritibus corporis animati* a *Disputatio de plantis* (vyd. 1611). Z příčin, jak se zdá, praktických opustil však Basilius tuto dráhu, jakkoli ještě r. 1612 dal se povýšiti na mistra svobodných umění, opustil školu (1613), studoval práva a již r. 1614 vydal dissertaci *Quaestiones aliquot ex utilissima materia successionum ab intestato cum quibusdam philosophicis miscellaneis* k dosažení doktorátu práv. V té asi době se také oženil i stal se měšťanem malostranským. Vědecká jeho pověst byla asi dosti skvělá, neboť již r. 1614 v říjnu dovoleno mu přednáseti matematiku v kolleji a doma na jeho žádost a r. 1615 povolán universitou za profesora; přednášel o fysice, mathematice i hvězdárství a vydával také *minuce a pranostiky*, z nichž známa pouze jediná z roku 1615, dedikovaná Juliovi Šlikovi, tehdy rektoru universitnímu. Ale ani při tom nezůstal a již r. 1618 přednášel o hebrejštině a vydal první díl spisu *Principia ss. linguae hebraicae*. Jakkoliv téhož roku povýšen také na prorektora pražské akademie, počala jeho vědecká sláva vadnouti.

R. 1618 vydal totiž český spisek *Soud hvězdářský o kometě, která se po velkém proti sobě patření slunce s Hladoletem 28. list. 1618 vyskytla*. Tu pak ozývaly se hlasy o jeho nepokročlosti ve vědě, nestálosti a j. Že tato byla přední vlastností praktické a zistné jeho povahy, ukázalo se brzy, totiž r. 1622, kdy přestoupil ke katolicismu, vida, že půda pod protestanty se propadá. Za nastalých však bouří výtky ty umlkly a již od r. 1620 vedl Basilius proboštství kolleje Karlovy. Po bitvě bělohorské setrval v obraně university se vzácnou smelostí a obětavostí, až byla odevzdána jesuitům (1622) Tu ji sice musil opustiti, ale brzo stal se primátorem malostranským, pak sekretářem dvorské kanceláře a posléze r. 1627 radou nad appellacemi. Erbu a přídomek z D. nabyt někdy mezi l. 1609—1612. Kromě jmenovaných spisů napsal ještě některé pfeležitostné básně latinské: *Varia carmina in laudes amicorum* (Praha, 1612); *Carmen ad almam matrem academiam illustri praeside ornatam* (t., 1613); *Carmina gratulatoria in electionem rectoris magnifici J. Chr. Fünfkirchen a Fünfkirchen* (t., 1616) Viz J. Jireček, Rukověť s. v.; Fr. Dvorský, Paměti o školách českých s. 541 a 446 pozn.

Deutsch-Eylau [-ajlau] viz Jílava.

Deutsch-Kahn viz Kamonín.

Deutschkatholiken viz Novokatolíci.

Deutsch-Kilmes viz Chloumek Německý.

Deutsch-Krawarn viz Kravaře Německé.

Deutsch-Kreuz, maď. Német-Keresztúr, městys v uherské župě šoproňské, má 2867 něm., 236 maď. a 4 slov. ob. (1890) a kyselku »Pramen Rudolfov«.

Deutsch-Krone, krajské město v Záp. Prusích, vl. obv. marienwerderském při jezefe Radunském, má krajské úřady, okresní soud, gymnasium, vyšší dívčí školu, nemocnici, lihovarnictví, rybnářství, v okolí veliké lesy dubové a 6964 ob. (1890). — V kraji deutschkronském žije na 2156 km 65.707 ob.

Deutsch-Landsberg viz Landsberg Německý.

Deutsch-Leuten viz Lutyně Něm.

Deutsch-Liptsch viz Lupka Něm.

Deutschmeister slul v řádu Německých rytířů nejvyšší správce všech řádových okresů v říši Německé; po saekularisování řádu nazývá se tak od r. 1530 nejvyšší správce celého řádu vůbec.

Deutz, kdysi samostatné město, od 31. bř. 1888 okres městské obce Kolína n. R., na pr. břehu rýnském, tvoří předmostí pevnosti kolínské, s níž spojen jest lodním a železným, 412 m dlouhým mostem, má katol. farní chrám se skvostnou schránkou na ostatky sv. Heriberta ze XII. stol., evangel. kostel sv. Jana, vodovod, plynárnu, továrny na stroje, železniční vozy, doutníky, fayencové zboží, pozlacené lišty, na bělobu, suřík a klejt, dělostřeleckou dílnu a 17.650 ob (1885). D slulo do konce IX. stol. Divitia a mělo kamenný most od Konstantína r. 308 vystavěný.

Deutzendorf, ves v Čechách, hejt. Teplice, okr. Duchcov (5,5 km sev.-záp.), fara a pošta Osek; 27 d., 164 ob. n., 21 č. (1890), na blízku uhelné doly.

Deutzia scabra Thnb. (*D. crenata* S. Zuc.), japonský keř z řádu *Philadelphaceae*, u nás v zahradách obecně pro ozdobu sázený. Má listy velmi ostře drsné, čistě bílé květy ve vzpřímených květenstvích. — Podobný, ale mnohem útlejší druh *D. gracilis* Sieb. Zuc., pfeozdobný, jest nyní i v kofenáčích oblíbeným keříčkem, jenž časné z jara rozkvetá. *Vský*.

Deux [dé], franc., dva, dvě; d. à d. po dvou; à d. mains, pro dvě ruce.

Les Deuxième bois (le deziém boa), též bons bois, franc., druh koňaku.

Deux Fonts [dé pôn], franc. jméno města Zweibrückenu.

Deux-Sèvres [dé sévr] viz Sèvres.

Deva, sanskr. totéž co lat. *Deus*, řecké *Zeus*; litevské *Dievas* = bůh, božstvo. Etymologie slova vede nás ku kofenu, jehož základním významem jest pravděpodobně pojem světla. Ženský tvar *devi* = bohyně. Maha deva velký, nejvyšší bůh, titul boha Sívy, maha devi, nejvyšší bohyně, titul bohyně Bhavání nebo Parvati, jeho choti. Slovo d. může však znamenati i modlu, pak vysoce postaveného člověka vůbec, hlavně vladaře, ale i brahmána. Deval (z *deva-alaja* = bož: dům) = chrám (hinský).

Deva, město na řece téhož jména ve španělské prov. guipuzcojské na zálivu Vizcayském, velmi navštěvované mořské lázně s 3267 ob. (1877).

Déva, něm. Diemrich, rum. Gyéva, hl. město a sídlo župních úřadů, župy hunyadské v Sedmihradech, na l. bř. Maroše a na trati Brašov-Arad uher. stát. drah; čítá (1890) v 816 domech 4657 ob., z nichž 2187 Maďarů, 1996 Rumunů, 415 Němců a 18 Slovanů. D. je sídlem pol. okr. úřadu, finanč. ředitelství, kraj. a okr. soudu, státního poš. a telegr., berního a stavebního úřadu, školního inspektorátu, notariátu, štábu hunyadského praporu pěších honvédů č. 2., řecko-or. rum. arcikněžství, helv. dekanátu; má státní vyšší reálku, st. učitelství ústav, měšť. a ob. školu, římsko-kat., řecko-or. a helvetský kostel, konvent kapistránů, nemocnici, akc. spořitelnu, akc. úvěrní banku, úvěrní záložnu »Hunedióra«, státní hlavní skladiště tabáku, několik továren, živý obchod, drobné živnosti; v okolí pěstuje se dobré víno a ovoce. Na blízku solná zřídla. Na jihozáp. na zámeckém kopci zřícenina děvského hradu, jenž původně k ochraně záp. hranic země založen jsa, sloužil hlavně v bojích XVI. a XVII. věku za pevnost, později až do r. 1849, kdy neopatrností maď. povstalců do vzduchu byl vyhozen, za státní vězení. Ve starověku stálo tu město Dakopolis, a byl zde dle pověsti král Decebalus pochován; v okolí nalézají se starožitnosti z doby dakorománské. V Dév nar. se r. 1500 helv. reform. Matiaš Bíró (v. t.). *Dkl*.

Děva, Děva na byla prý bohyně jara a úrodv pohanských Slovanů. Dokázati toho nelze; Długosz jmenuje sice mezi bohyněmi po-

hanských Poláků také Dziewanu, kterou klade na roveň Dianě, a které prý ženy a dívky obětovaly věnce, zdá se však, že název ten jako bohyně Marzany (v. t.) od něho byl vyhájen z pouhých obřadů jarních na neděli Laetare, při nichž, jak známo, vily se věnce a vrhala se soška květinami (dziewana-divizna) ozdobená do vody. Jiných zpráv o ní nemáme. Srv. Hanuš, Děva, zlatovláska bohyně pohanských Slovanů (Z pojednání král. č. společ. nauk č. V. sv. XI.); Brückner v Arch. f. slav. Phil. XIV. 174—178. *Ml.*

Děva, Děvka, Děvana, Děvule, staročeská jména ženská.

Devaccani [-aká-] Giacomo, ital. stavitel na zač. XVII. stol. v Čechách činný. Z nařízení císařovny Anny, manželky Matiašovy, řídil od roku 1617 stavbu poutnického chrámu P. Marie ve Staré Boleslavi, jenž náleží k nejstarším stavbám bohatého slohu jezuitského v Čechách.

Děva-dáši, ind. boží služky, viz Bajadéra.

Devaluace neboli devaluace zákonná jest zákonné snížení nominální hodnoty jistého druhu peněz. V našem věku, kde mincovnictví vzdělaných států spočívá obecně na základech správných (viz čl. Peníze), byly d. prakticky důležité pouze při tak zv. měně papírové, t. j. při státovkách nebo bankovkách za kov nesměnitelných, prohlášených za zákonné platidlo, a to v těch případech, když oběh jejich následkem finančních tísní států byl takovou měrou rozmnožen, že byla hodnota jejich hluboce offesena. Když takový stav, vyjadřující se obecným značným vzrostem cen a vysokým stavem ažia mince, delší dobu potrvál, způsobilo by vzetí z oběhu výměnou za kov v hodnotě nominální nejenom veliké břímě finanční, nýbrž i nové pošinutí majetkových poměrů zejména na ujmu všech dlužníků, kteří své závazky podstoupili v době trvajících nízké hodnoty papírové měny. Historie 18. a 19. věku vykazuje mnohé případy zákonných d-cí peněz papírových a to v ten způsob, že byla hodnota jejich nominální zákonně snížena na míru přiměřenou asi poslednímu průměrnému stavu ažia a ony v tom poměru zaměněny za nové peníze papírové buď přímo směnitelné za kov nebo k záměně takové určené. Tak stalo se r. 1796 s pověstnými assignáty první francouzské republiky, jež byly zaměněny v poměru 30 : 1 za nové, t. zv. mandáty, v Rakousku pak s t. zv. bankocetlemi, když byl oběh jejich se rozmnožil od r. 1762 do konce r. 1810 z 1 milionu na 1060 mil. zl. a ažio mince konečně dostoupilo až 800—900 ‰, zaměněny r. 1811 za t. zv. listy směnné (*Eintlösungsscheine*, »šajny«) poměrem 5 : 1. Však ani v tomto ani v onom případě nebyly nové peníze papírové za kov vyměněny, nýbrž dále rozmnoženy, tak že francouzské mandáty klesly pak v úplnou bezcennost, kdežto rakouské »šajny« po rozličných jiných pokusech nápravy opětovou d-cí byly zaměněny za směnitelné bankovky nové »ené »národní banky« poměrem 250 : 100.

(Srv. čl. Banky.) V Rusku byly v l. 1843—1851 »assignaty« zaměněny za nové »kreditní biletý« poměrem 350 : 100; ony však již od r. 1812 jen dle své hodnoty kursovní měly oběh nucený, tak že to zák. d. v pravém toho smyslu vlastně nebyla. Za to poskytl dějiny americké v 18. věku hojně příklady zákonných d-cí. Protivou d-cí zákonných jsou ony způsobu nápravy měnové, při které se hodnota papírových peněz ještě ne valně pokleslá určitými opatřeními na roveň s mincí přivede a ony pak směnitelnými učiní. (Srv. Měna papírová.) Lit.: Wagner, Die österr. Valuta (Videň, 1862); Die russische Papierwahrung (Riga, 1868); Summer, History of American Currency (New-York, 1878); Bráf, Náprava měny (Českomor. Nár. hosp., 1885). *Bf.*

Děvalvára, místo v pohoří Araváli a sice na poloviční výši nejvyššího jeho vrchu Guru Sikar (1723 m). Známé je svými čtyřmi chrámy, tvořícími rozsáhlou stavbu v podobě kříže. Dva největší z nich jsou z bílého mramoru. Větší z nich pochází z r. 1031 po Kr., vystavěn džajnským kupcem z Ankulvary a zasvěcen džajnskému světci Rišabhanáthovi, druhý z r. 1236 zasvěcen jest světci Nemínáthovi.

Děvana viz Děva.

Děvanágarí (sansk., asi [písmo] »božského města«), ono z písem indických, jichž ku psaní a tisknutí sanskrtu se v Přední Indii i v Evropě (zde vedle latinky) nejčastěji užívá. I prákr a některé dialekty novindické píší se tímto písmem. D. píše se od levé ku pravé a jest jako ostatní příbuzná písma indická písmem slabikovým: spřežky souhlásek píší se jako monogramy, složené ze znaků rozličných písmen, samohlásky označují se znaky diakritickými. O původě d. viz Indická písma. *Zř.*

Devantière [dvanfiér], franc., jízdectý kabát dámský, z předu i ze zadu rozevřený. Dámy sedí v sedle jako páni.

Devaporace, lat., odpařování, v. Pára.

Devapragaja viz Deoprajág.

Devas, poplatný stát v britské Centrální Indii, v oddílu záp. Málvy, 22° 42' — 23° 5' sev. šíř., 749 km² s 138.662 ob. (1891) pod 2 knížaty z kmene Mahrátů.

Devastace, lat., zpusťování.

Děvatá (sansk.), nižší božstva, jako geniové místa, osady, rodiny, jednotlivých osob a p. v Přední Indii, uctívána zejména u nižších, neárijských vrstev obyvatelstva indického. *Zř.*

Devaterník, botan., viz Helianthemum.

Devatero odění, botan., viz Allium Victorialis L.

Devaux [devó] Paul L. Isidore, státník belg. (* 1801 v Bruggách — † 1880 v Bruselu). Byl rozhodným bojovníkem za neodvislost belgickou od Hollandska a názory své pronášel v časopise »Politique«, který r. 1824 založil. Jmenován byv r. 1830 od provisorní vlády členem výboru, vypracoval s Nothombem návrh ústavy a jako státní ministr radil r. 1831, aby na trůn povolán byl princ Leopold koburský. R. 1840 založil liberální list »Revue

nationale de Belgique«, zastupoval město Bruggy na anémě, ale r. 1875 oslepl. Napsal: *Mémoire sur les guerres médiques* (Brussel, 1874); *Études politiques sur l'histoire ancienne et moderne* . . . (t., 1875); *Études politiques sur les principaux événements de l'histoire romaine* (t., 1880, 2 sv.). Srv. Juste, Paule D. (Brussel, 1831).

De Vaux [devò] Thiery, generál rak. (* 1748 v Petit Faily — † 1820 ve Vidni), vstoupil r. 1768 do císa. vojska, vyznamenal se osobní statečností, prováděním prací zákopnických zvláště před Bělehradem, u Hiltninga a návrhy k opevnění soutěsky Bovecké a Komárna.

Dávánaya [áha], městys v Uhrách v župě Jazygů a velkokumánské, v hořejším tiském pol. okresu, má 12.154 maď. obyv., lat. i prot. farní chrám a synagogu, stanici dráhy a živý obchod. Bbk.

Devay Matiaš, zakladatel reformované církve v Uhrách, viz Bíró 1).

Devčič Ivan, spisovatel chorv. (* 1857 v Gospići, byl učitelem v několika obcích, po smrti v rodišti svém. V časop. »Hrv. Vila«. »Vienac« a »Balkan« uveřejnil hojně drobných črt a povídek, jako *Luka Labus*; *Ivan smedaljom*; *Kapetan Frano*; *Dva uvela cvietka*; *Kriomčar*; *Starac Luka*; *Dva groba*; *Slučaj*; *Za dva stotinjaka*; *Zašto*; *Kako se je osvetio* a j. Psal též feuilletony a r. 1886 stal se redaktorem »Ličanina«. O sobě vydal *Crtice iz života*. Některé jeho drobnosti přeloženy do češtiny J. Kadlcem v »Hl. Nár.« 1886 a j.

Deve Bojan (tur., krk velbloudí), táhlá vyvýšenina vých. od Erzerúmu v tur. Armenii, na které dne 4. list. 1877 od rusk. generála Heimana poražen byl Muktar paša se ztrátou 2500 padlých a raněných a 600 zajatých.

Devecser [-ečer], městys v Uhrách v župě vesprimské, 36 km záp. od Vesprima, sídlo stoličného úřadu; žel. stanice, 4339 obyv., z nichž 4265 maď. (1890).

Develle [devèl] Jules Paul, ministr franc. (* 1845 v Bar le-Duc), byl advokátem, r. 1870 byl při hájení Verdunu, 1873 stal se podprefektem v Louviersu, 1876 prefektem depart. Aube, členem sněmovny franc., r. 1885 za Freycineta ministrem orby, r. 1886 místopředsedou sněmovny a r. 1890 znova ministrem orby, v kterémžto úřadě byl horlivým zastancem ochranných cel. Týž úřad podržel r. 1892 v ministerstvě Loubetově a v dubnu 1893 v kabinetě Dupuyově přejal obor zahraničních záležitostí.

Développement [dévlopmán], francouz., rozvinutí. Ve vojenství vyvinutí jmenovitě bojových sil ze proudů v šik, rozestavení, rozřazení jich. Srv. *Déploiement*. Též rozvinutí, obsáhlost značnějších opevnění, nebo pobřeží, státních nebo zeměpisných to hranic podle moře, a i po souši. — Abstraktně znamená d. též vysvětlení, objasnění. F.M.

Develtovo, ves ve vilenské gub. u Vilko-měte, známá celodenním bojem rus. generála Kuljneva (4 prap., 4 škadř., 3 koz. sotně a 6 děl) s celým armádním sborem franc. maršála

Oudinota 16. čna 1812. Rusové ustoupili teprve, když Witgenstein byl již šťastně přepravil ustupující ruskou armádu přes řeku Svengu JTk.

Deventer, město a bývalá pevnost v nizozemské prov. Overysseleu při ústí Schipbeeku do Ysselu, na žel. trati zwolle-arnhemské a d.-amsterdamské, má pěkné sady na místě býv. hradeb, got. kostel sv. Lebuina s pěknými malbami na skle a s hrobkou z XI. stol., jiných 5 kostelů. radnici s památným obrazem od Terburga, soudní budovu, gymnasium, vyšší měšť. školu, školu řemeslnickou, kresliřskou, stavitelskou, hudební a šermířskou, knihovnu, hvězdárnu, nemocnici, chudobinec, blázinec, slevárny a žel. hutí, výrobu koberců, mýdla, doutníků, tabáku, pověstných medových koláčů (deventerské koláče), hliněného nádobí, loděnice, trhy na dobytek, silný obchod s obilím, máslem, sýrem, masem, dobytlem, vlnou a s rybami a 23.067 ob. (1890). Založeno bylo v VI. stol., slulo Daventria, přistoupilo v XIII. stol. k německé Hanze a sly-nulo svými školami, na kterých vzdělal se mezi jinými Tomáš Kempenský. D. jest rodištěm Jakuba Gronova a Jindřicha z D-u.

van Deventer: 1) D. Hendryk, proslulý porodník (* 1651 v Haagu — † 1724), 23letý, nemaje ani přípravného vzdělání, dal se jako pomocník lékařský v učení u praktického lékaře Waltera v Hamburce. Přisvojiv sobě některé vědomosti chirurgické, farmaceutické a therapeutické, konal praxi chirurgickou a porodnickou ve Frisech. Nabyv jako orthopaed dobré pověsti, byl tělesním lékařem dánského krále Kristiána V. do Kodaně pozván. R. 1694 odebral se do Hollandska a získal v Groninkách, neznaje slova latinského, hodnosti doktora. Collegium medicum v Haagu, kam se uchýlil, neuznávalo nejprve jeho diplomu, a proto založil ve Voorburgu ústav orthopaedický, ve kterém hojl důvtipnými metodami rozmanité vady tělesné, tak že vším právem za strážce moderní orthopaedie považován býti může. Když mu po několika letech provozování povšechné praxe bylo dovoleno, věnoval se výhradně porodnictví, v němž na svou dobu i ve směru vědeckém neobyčejně vynikl. Úsudky jeho o zúženě pávni platí do dnešní doby, neméně i mnohé jeho racionální pokyny při porodu, jimiž své vrstevníky předčil. D. sepsal hollandským jazykem několik záslužných porodnických děl, převezených ještě za jeho žití do cizích jazyků. Mx.

2) M. L. van D., historik nizozemský (* 1831 — † 1892), obdržel místo v ministerstvu věcí zahraničních i byl po několik let gener. konsulem v Riu de Janeiro. Napsal *Het jaar* (Haag, 1856); *Gedenkstukken van Johan van Oldenbarnevelt en zyn tijd* (t., 1860 až 1866, 3 sv.); *Geschiedenis der Nederlanders op Java* (t., 1886); *Het engelsch gezag in Java* (t., 1891); dokončil *Jongeovo dílo*: *De opkomst of het nederlands gezag in Oost-Indie* (t., 1884 až 1886, 3 sv.).

Dévény viz Děvín.

De verbo ad verbum (lat.), od slova k slovu.

Devereux [devré] viz Essex.

Devergie [dverží], Marie Nicolas, lékař fr. promovovaný r. 1811, získal si jména jakožto syfilidolog několika spisy 1812—1836 vydanými, jimiž proti zneužívání rtuti čelil, a vydav společně s Bardem, Cullerierem, Desruellem a Gamou *Clinique de la maladie syphilitique* (1826—31 s atlantem). Peč.

Devéria: 1) **D Achille**, malíř a lithograf franc. (* 1800 v Paříži — † 1857 t.). Jsa žákem Girodetovým studoval horlivě zvláště mistry florencské; avšak neblahé poměry hmotné nutily jej obrátit se ilustrováním a lithografií. Vydal řadu dámských portrátů, typů, modních obrazů a pod. Později maloval náboženské obrazy, svého času velmi hledané; avšak přeládlá a sentimentální jejich manýra se nezamlouvá. Roku 1848 byl jmenován konservátorem rytin v Národní knihovně v Paříži a podjal se nového seřadění sbírek s valným úspěchem.

2) **D. Eugène François Marie Jos.**, malíř franc., bratr pfeďel. (* 1805 v Paříži — † 1865 v Pau). Byl také žákem Girodetovým a pak hlavně svého bratra Achilla. Obrazem *Narození Jindřicha VI.* vstoupil v řadu prvních malířů školy romantické; avšak nedovedl se udržeti na své výši a zabídl ve práce na zakázku, jichž ovšem měl hojnost. Ve Versailles zhotovil veliké malby nástropní, zejména *Ludvík Filip skládá přísahu před sněmovnou; Bítva u Marsaglie 1693; Dobyti Savernu 1536* a j., pak v Museu franc. v Louvru: *Puget odkrývá svoji skupinu Milóna Krotónského před Ludvíkem XIV. a Marií Terezií*. V obrazech těch jen málo je stop po velikém talentu kompozičním a po pečlivém provedení, jaké jeví se v *Narození Jindřicha IV.* **D.** pfeďel na protestantskou viru, byl od r. 1836 farářem v Pau.

Devereux [devré] Walter, rodilý z Irska, r. 1634 setník u dragounů Buttlerových v armádě Valdšteínově. Toho roku stal se pověstným tím, že 25. ún. účastnil se náhlé exekuce, provedené na hradě Chebském na generálu Kristiánovi z Ilova, plukovnících Vilému z Vchynic a Adamu Trčkoví, i rytmistru Neumannovi, přívržencích knížete Fridlandského. Pak téže noci vykonal s 12 dragouny svými zavraždění samého knížete. Za to povýšen byl na plukovníka a dáný mu konfiskované statky Trčkovské, Dobrovítov, Chlum a Krehleby v dědičnou držbu; ale měl z toho vyplatiti po 12.000 zl. jiným účastníkům oné exekuce. Avšak odtud neměl utěšené chvíle a po čase ulehčoval svému svědomí životem kajícím. Maje byt svůj v Praze, svěťoval se nejráději krajanu svému P. Waddingovi, členu kolleje u sv. Klimenta, kteréž kolleji činil mnohá dobrodini. Zemřel v moru roku 1639 (Bilek. Děj. konfiskací v Čechách po r. 1618, Praha, 1882. — Schmiedl, Hist. Soc. Jesu, IV., 629). *JVa.*

Deverra byla bohyně starořímských Indigitament chránící šestinedělky před Silvanem vedle Intercidony a Pilumna. Názvy odvozeny odtud, že dva mužové v prahu domu se-

kyrou a palicí udeřili a pak pometlem je oči stili (*deverrere*).

Devès [-vé] Pierre Paul, ministr franc. (* 1837 v Aurillaku). Usadil se jako advokát v Béziersu a zvolen byv r. 1876 do sněmovny, vstoupil do republikánské levice a stal se r. 1879 její předsedou. Za Gambetty (od list. 1881 — 27. ledna 1882) byl ministrem orby, za Duclerka do 28. ún. ministrem spravedlnosti a strážcem pečeti, a převzal odbor týt v kabinetě Fallièresově do února 1883.

Devestitura (z lat.), odnětí léna. — **Devestovati**, léno odniti.

Devětdenýk, rusínská přezdívka Mazurům (kolonistům); vznikla z důminky, jako by Mazur po narození devět dní neviděl. Řř.

Devětil, botan., viz Tussilago Farfara L.

Devex (lat.), svislý, srázný; **devexita**, sráznost, svah.

Deveza viz Žirafa.

Devlace (z lat., odbočení s cesty) v nautice jest odchylka směru magnetické čnělky od magnetického poledníku, která nastává působením magnetických a železných částí lodních na kompass. Velikost **d.** mění se nejen během času, ale i zeměpisnou polohou a pohybem lodním. **D.** vyjadřuje se vzorcem

$$d = A + B \sin K + C \cos K + D \sin 2K + E \cos 2K$$

kdež **K** znamená úhel směru a **A až E** koeficienty **d.** Speciálně zove se hodnota **A d.** konstantní, hodnota $(B \sin K + C \cos K)$ **d.** semicirkulární a konečné hodnota $(D \sin 2K + E \cos 2K)$ **d.** quadrantální. **D.** lze částečně kompenzovati methodou Airyho, dvěma vhodně umístěnými magnety. Zbývající část zanášá se buď do tabulek nebo znázorňuje se graficky (Dromoskop a Papierův diagram). Srv. S. Florian, Theorie und Praxis der Deviation und Compass-Compensation (Pulje, 1887); Lashober und Gelic, Handbuch der Navigation (t., 1890); Albrecht und Vierow, Lehrbuch der Navigation (Berlin, 1886); F. J. Evans a A. Smith, Admiralty manual for the deviation of the Compass. *La.*

D. v námořském právu sluje úchylnka od vytčeného směru lodi, jež má tenkrát právní následky, stala-li se svévolně nebo proti smlouvám. Důležitá je při smlouvě o dopravu na moři, při pojišťování lodí a zálohách na cenu jich nákladu (t. zv. pětčky lodní). Velitel lodi (kapitán) ručí za každé zavinění své (*culpa levis* čl. 478, 483 obch. zák.), tudíž i tehdy, když bez potřeby změni směr plavby nebo navštíví přístavy, do nichž jeti neměl, nebo v nichž se lodi při podobných jízdách nezastavují, nebo změni-li pfeďepsaný pořad, v němž má do přístavů zajeti. Není ovšem svévolné **d.** byl-li plavec k tomu donucen mocí zevní (bouří, větrem, blokádou přístavu určeného), nebo musil-li tak učiniti, aby se vyhnul nebezpečí (ledovcům nebo za války křižákům, lupičům námořským), zvláště však musil-li loď opravití a doplniti zásoby, jež bez viny jeho došly. Takové okolnosti musí ovšem dokázati (deníkem lodním, svědky, znalci). Při tom je lho-

stejno, byla-li cesta úchylkou onou prodloužena nebo skrácena; plavec nemusí se brát směrem obvyklým, nýbrž má se držeti směru, který je přiměřeným vzhledem k jeho cíli, pak k počasí, tedy k větru a podobným vlivům zevnějším. Svévlná d. při plavbě, na níž dána půjčka lodní, působí, že plavec ručí věřiteli osobně, pokud tento není zaplacen z předmětů zastavených, leč by plavec dokázal, že nestalo se tak následkem d. (nýbrž na př. pro jiné pohledávky požívající přednosti čl. 694 obch. zák.). Při pojištění námořském neručí pojistitel za nehody nastalé po d-ci, protože jí bylo zvětšeno nebo změněno nebezpečí, jež pojistitel nese. Účinek ten výjimkou nenastává, je-li jasno, že d. nemohla působiti na pozdější nebezpečí, nebo byla-li d. způsobena nutností (nehodou, vyjmouc takovou, za kterou pojistitel vůbec neručí, na př. nebezpečím válečným, jež výslovně vyloučeno při uzavření smlouvy pojistné), a konečně přiměl-li plavce k d-ci požadavek lidskosti (zachránění lidí vydaných v nebezpečí). Některé podmínky pojistné (hamburské, brémské) výslovně určují, že při určitých plavbách dovoleno zajetí do některých přístavů. Dle práva anglického a franc. (čl. 351 code de comm.) neručí pojistitel vůbec za škodu nastalou po d-ci.

Devise, Dejvice, Dehnice, ves v Čechách, hejt. a okr. Smíchov (3 km sz.), fara Sárka (u sv. Matěje), pošta Bubeneč; 134 d., 3115 obyv. č. (1890), 5tř. šk., pivovar, sladovna, továrna na cihlové výrobky, menší statek, zámek, dvůr proboštství sv. Vítského v Praze. Na blízkou vyskytá se železná ruda.

Devíce: 1) D., Děvín, Dívčí Hrady, něm. *Maidburg, Maidenberg*, ssutiny hradu na nejvyšším (severním) vrcholu (550 m) Palavských hor sev. Mikulova. Na menším vrcholu (jižním) jsou zbořeniny hradu Rosenšteina. Nad Mikulovem pak samým pje se výšina Turolдова, památná svými rozsáhlými a snadno přístupnými jeskyněmi. Hrad D. byl ve XIII. věku zeměpanským; uvádí se v listinách r. 1220 purkrabí děvický Štěpán z Medlova, z prvních zakladatelů proslulého rodu Pernšteinského na Moravě. R. 1222 již se vyskytuje něm. jméno D-ic Magdeberk. Začátkem XIV. věku vyskytá se purkrabí Hynek z Dubé, roku pak 1334 udělil král Jan Lucemburský hrad D. v léno Janu Hartvitovi z Lichtenšteina. Hrad býval pro svou strategickou důležitost (proti Rakušanům) ode dávna vždy dobře opevněn a vyzbrojen, ale r. 1643 Švédý dobyl, načež byv zanedbán rozpadl se v ssutiny.

2) D., Děvčice, Dívčí Hrady, něm. *Maidelberg*, ves ve Slezsku, hejt. Krňov, okr. Osoblaha, fara Pitare; 47 d., 357 n. obyv. (1880), škola, pošta a nadační statek řádu maltánského. D. připomínají se již v XIII. s. s hradem, v l. 1591—93 znova zřízeným, kdy D. dostaly se Hynkovi z Vrbna, který je přenechal Janu Sedinickému z Choltic. Za Ferdinanda II. byly zabaveny, dostaly se později řádu něm. rytířů a r. 1768 řádu johannitů.

Děvičja krása (dívčí krása) u Rusů, květina ozdobená stužkami v pěkném květináči, kterou družky nevěstiny staví na svatební stůl ke cti nevěstině s prosbou, aby svatebčané ocenili děvičju krásu. Tito odměňují je za to penězi.

Děvičnik, děvič večer, u Rusův obřad loučení nevěsty s družkami jejího mládí večer před svatbou. Nevěstě rozplétají vrkoče, stužky v nich opletené rozdělují mezi sebe, pějí obřadní písně a vedou ji do bání (koupele).

Deviennes [-ièn] François, franc. virtuos na flétnu a fagot a plodný skladatel (* 1750 v Joinvillu — † 1803 v Charentonu). Působil v různých orchestrech v Paříži, kromě toho byl učitelem při konservatoři, přílišným námáháním však přivodil sobě duševní chorobu, již v charentonském ústavě pro choromyslné podlehl. Napsal skolu pro flétnu, pak 11 oper, množství koncertů pro nástroje dechové, skladeb komorních, suity (až pro 12 dechových nástrojů) a j.

Devier Anton Manuilovič, státník rus. († 1745), pocházející z Portugalska vstoupil za Petra I. do ruské služby a r. 1778 jmenován policejním ředitelem v Petrohradě. Obviněn byv ze spiknutí proti Menšikovu, vypovězen roku 1727 do Sibíře, kde setrval do r. 1742, načež přijat opět na milost a dosazen do svého úřadu.

Děvík, Děvek, Děvík, staročeské jméno mužské.

Devil, angl., ďábel, jméno, jímž australští osadníci označují vačnatého ssavce šlakola medvědovitého (*Sarcophilus ursinus*).

Deville [devil] Jean Achille, archaeolog franc. (* 1789 v Paříži — † 1875 t.). Stal se r. 1827 berním v Rouenu, později ředitelem tamějšího musea starožitností a dopisujícím členem Institutu. Přeložil metricky Vergiliovu Eklogy (Rouen, 1827) a sepsal: *Essai historique et descriptif sur l'abbaye de Saint-Georges de Bocheville* (t., 1827); *Histoire du Château-Gaillard* (1827); *Les Tombeaux de la cathédrale de Rouen* (2. vyd. 1837); *Histoire du château et des sires de Tancarville* (1834); *Hist. du château d'Arques* (1839); *Observations sur l'achèvement de l'église Saint-Ouen de Rouen* (1844); *Revue des architectes de la cathédrale de Rouen* (1848); *Chants bucoliques* (Paříž, 1856); *Considérations sur Alésia des Commentaires de César* (1859); *Essai sur l'exile d'Ovide* (1839); *Hist. de l'art de la verrerie dans l'antiquité* (Paříž, 1874).

Deville, Sainte-Claire D. [sént klér dvil]: 1) S. C. D. Charles, geolog a meteorolog franc. (* 1814 na ostrově sv. Tomáše v Antillách — † 1876 v Paříži), studoval na škole hornické v Paříži, cestoval za účelem vědeckým na Antillských a Kapverdských ostrovech i v Itálii, zastupoval nějaký čas geologa Eliea de Beaumont na Collège de France, byl členem akademie věd, organizátorem a gener. inspektorem meteorologických stanic francouzských. Vydal cenné práce geologické, meteorologické a chemické, z nichž sluší uvést: *Études géologiques sur les îles de Ténériffe et de Fogo* (1846);

Voyage géologique aux Antilles et aux îles de Ténériffe et de Fogo (1847); *Modifications éprouvées par le soufre sous l'influence de la chaleur* (1852); *Sur les variations périodiques de la température* (1866); *Coup d'oeil historique sur la géologie et sur les travaux d'Élie de Beaumont* (1878).

2) **S. C. D. Henri Etienne**, chemik franc., bratr před. (* 1818 na ostrově sv. Tomáše — † 1881 v Paříži). Byl krátkou dobu professorem chemie na Collège de France, jinak soukromým učencem. Zabýval se chemií minerální a fyzikální. Uveřejnil s Wöhlerem klassickou práci o sloučeninách boru a různých modifikacích tohoto prvku, dále o siliciu. Veliké slávy získal si v letech padesátých nalezením nové metody ku přípravě zluvinia ve velkém. Sestrojil aparát k tavení platiny a kovů platinových i jejich slitin ve kvantech netušeně velikých i studoval chemii kovů těch. Tím umožněno zhotovování bezvadných bloků slitiny platinové s iridem k normálním metřům a kilogrammům. Nejdůležitější ze všech jsou klassické práce D-ovy o dissociaci: rozkladu chemických sloučenin horkem, při čemž se mu důmyslnými metodami podařilo oddělit jednotlivé produkty rozkladu, na př. kyslík a vodík z vody dříve, nežli se mohly opět sloučiti. Též sestavil D. důmyslné metody i přístroje k určování hutnoty par za teplot velmi vysokých. Mnohé z prací jeho provedli s ním společně Debray, Troost a Hautefeuille. D. vystupoval až do konce života svého proti teoriím moderní chemie. *Bnr.*

Déville les Rouen [devil lé ruān], město ve franc. depart. Seine Inférieure, arrond. rouenském, severozáp. od Rouenu, má továrny na předení a tkání hedvábí a na potiskování kartounů, bělidla, papírnu, slevárnu, valcovny, výrobu strojů, mýdla a lučebnin a 5245 ob. (1891).

Devilova pec jest malá přenosná pec, které užívá se v laboratořích k pracím, při nichž je třeba vysokého žáru. Jest to válec ze železného plechu vyobložený žarovzdorným materiálem a opatřený dirkovaným dnem, k němuž přiléhá větrná komora. Ruda, která se má roztaviti, vloží se do kelímku a s tímto na dno peci, ostatní prostor vyplní se palivem (obyč. koksem). Do větrné komory měchem dmýchaný vítr vniká otvory ve dnu mezi palivo, čímž lze vyvoditi velmi vysoký žár, při kterém i platina se taví. K tavení této užívá se však zvláštní plynové tavěcí pícky, jejímž vynálezcem rovněž jest Henri Etienne Deville. *JJd.*

Devil wood [ūūd], dřevo z amerického stromu *Olea americana* Mchx. (v. t.).

Děvín, jméno hradův a měst v zemích slovanských.

1) **D.** (později i **Dívčí hrad**), někdy hrad na vrchu nad Zličovem u Prahy, k němuž se poutá pověst o Dívčí válce (v. t.). Prvotní dřevěný hrad již za dob Kosmových (1120) byl zašel a proto se od těch dob jen hora **D.** připomíná; Soběslav I. daroval r. 1130 kapitule vyšehradské clo, kteréž se pod **D-em** vy-

bíralo z vorů. Podobná nadání na clo pod horou **D-em** učiněno r. 1211. Když však se dostal v držení zboží zličovského Štěpán z Tetína, postavil na hradišti hrad kamenný, z něhož zbyly praskrovné zbytky. **D.** drželi po něm synové jeho Štěpán a Ješek, kteří prodali v l. 1361—76 **D.** a Zličov klášteru kartouzskému na Újezdě. Za té doby až do r. 1449 bezpochyby **D.** zpustl a zboží jeho nazývalo se zličovským. Zastaveno jest r. 1421 Václavovi z Langberka a koupí dostalo se r. 1449 obci Většího města pražského. Od té doby několikrát se připomínají zříceniny **D-a**, poněvadž je Pražané rádi měli za terč při zkoušení střelby (na př. 1513). Jméno **D-a** zatím vyhynulo z paměti lidu a teprve když vypravováním Hájkovým pověst o Dívčí válce znovu oživila, dáno mu jméno Dívčí hrad (nebo Dívčí hrady), a tak se nazývá i ve všech trhovských smlouvách o statek hlubočerský až do r. 1669. (**D.** v české literatuře viz Dívčí válka.)

2) **D.**, někdy hrad u Mimoně, jehož zříceniny posud stojí. Založen byv ve XIII. st. byl nějaký čas v držení královském, ale roku 1283 dán výměnou za jiné statky Janovi z Michalovic, jehož potomek Beneš jej prodal (v l. 1311—34) Janovi proboštu vyšehradskému. Nedlouho potom dostal se v držení pp. z Vartemberka (v. t.), zejména Vaňka a synův jeho Jana (1367—80) a Vaňka (1367—79), ale stálým bydliskem stal se teprve, když jej ujal Janův syn Petr (1389—1426). Ze tří synův tohoto ujali **D.** Jan a Markvart (pro třetího Beneše postaven hrad na Stohánku), ale ti jej zapsali r. 1429 strýci svému Benešovi z Vartemberka a na Jablonném, ač jej ještě potom podrželi v moci, a od Beneše přešlo pak to právo na dceru jeho Kateřinu. Ok. r. 1444 dály se odtud veliké škody do Lužice, pro kterouž věc **D.** r. 1444 od Lužičanův obležen, ale nedobyt, ač okolí jeho strašně zpuštěno. Od r. 1471 vyskytuje se v držení **D-a** Kryštof z Vartemberka, ale týž prodal jej okolo r. 1490 Kryštofovi z Talkenberka, pánu slezskému. Od tohoto koupil jej Jan z Vartemberka, ale prodal jej zase s Ralskem (1516) Jitce z Landšteina, manželce Jáchyma z Bibršteina. Po nějakém čase dostal se **D.** v držení Bedřicha z Bibršteina († 1530), po němž následoval syn jeho Karel, jenž části rozsáhlého panství k **D-u** patřícího rozprodával. Zbytek s hradem **D-em** zdědil syn jeho Adam, jenž jej zastavil sestře své Evě vd. Bendlové († 1603), ale nemoha jej ani vyplatiti ani udržeti, prodal r. 1604 hrad **D.** s pěti vesnicemi Janovi Myllnerovi z Mylhauzu a na Mimoni. Syn tohoto Jan účastniv se povstání, ujel r. 1620 ze země, pročež statky jeho Mímoň a **D.** zabrány a odevzdány r. 1621 cizozemci Janovi Hofmanovi z Cejdláru, radě kurfiršta Šaského, a r. 1626 konečně doprodány; poněvadž pak Hofman r. 1631 za vpádu šaského se provinil, zabrán jest mu tento statek a puštěn r. 1633 Albrechtovi z Valdšteina ke knížectví Fridlandskému. Po zavraždění knížete navrácen jest zase Hofmanovi (1636), jehož syn Jan Zikmund jej

prodal roku 1651 Janovi Putzovi z Adlers-
thurnu. R. 1620 byla krajina okolní Slezáky
zpuštěna, při čemž **D.**, v XVI. stol. s velkým
nákladem obnovený, velkou zkázu vzal. Od té
doby pak, co spojen byl s Mimoni, držitelé
na něm nebydli, ač stavení se až do konce
XVII. stol. v dobrém stavu udrželo. *Sčk.*

3) **D.** na Moravě viz Děvice 1).

4) **D.** v Gorici viz Duin.

5) **D.** (maďar. *Dévény*, něm. *Theben*), mě-
stys v uher. župě prešpurské při ústí Moravy
do Dunaje, proti dolnorak. městu Hainburku,
stanice paroplavební společnosti, má katol.
kostel, synagogu, 336 domů a 1867 ob. (1890),
z nich 422 slov., 1235 něm. a 63 maď., kteří
živí se polním hospodářstvím, zahradnictvím,
vinařstvím a lodnictvím. U **D.**-a končí na pr.
břehu dunajském Litavské hory a na levém
počínají Karpaty; údolí, které mezi oběma
horstvy povstalo asi průlomem moře pannon-
ského do alpské kotliny vídeňské, tvoří bránu
z Rakous Dolních do Uher a nazývalo se již
v dávných dobách »branou uherskou« (*porta
hungarica*). Západně od městyse při ústí Mo-
ravy vypíná se srázně nad řekou mohutná
skála vápencová, velmi rozrytá a rozbráz-
děná se sříceninami staroslavného hradu **D.**-a.
Z hradu zachována jest věž na osamělém
skaliku u řeky a pak tak zv. věž jeptiščina,
ostatní stavby jsou v rozvalinách. O původu
hradu neví se ničeho; vynikající poloha skály
nad Dunajem vybízela již jistě v dobách nej-
starších k tomu, aby založena tu byla pozo-
rovací a ochranná stanice; i jest pravdě-
podobno, že ji Kvádové asi obsadili a upevnili.
Později náležel hrad k říši velkomoravské
a na něm (dle zpráv fuldenských letopisů,
čemuž se však s mnohých stran odporuje) byl
r. 864 obléhán Rostislav moravský od Ludvíka
Němce a donucen ke vzdání se pod nezná-
mými podmínkami. Po zničení říše Velko-
moravské byl **D.** opanován od Maďarů; r. 1233
byl i s městečkem spálen od Bedřicha Bojov-
ného a r. 1272 dobyt od Přemysla II. Do
XVI. stol. náležel hrabatům Svatojirským z Pe-
zinku, načež darován byl od Ferdinanda I.
uherskému palatinu Štěpánu Báthorymu; roku
1609 koupil jej od císa. Matiaše Jan Keglevics,
který jej v brzku zastavil rodině Palocsaiů;
r. 1635 přešel **D.** konečně v majetek rodiny
Palfyů. R. 1809 byl od Francouzů prachem
vyhozen do povětří. Za hradem a za městysem
vypíná se »Veliká čili Děvinská homole«,
514 m vysoká, na které r. 1809 Francouzové
měli pozorovací stanice a se které rozevírá se
rozkošná vyhlídka.

6) **D.**, novější překlad německého jména
Magdeburg (v. t.).

Devins Josef Mikuláš, svob. pán, polní
zbrojmistr rak. (* 1732 v Mantově - † 1798
ve Vídni). R. 1758 slezl v noci hradby svíd-
nické, přispěl též r. 1761 k dobytí této tvrze,
ve válce o poslušnost bavorskou, jsa velite-
lem samostatného oddílu armády Laudonovy,
provedl důmyslný a odvážný zpáteční pochod,
kterým se spojil s hlavní armádou, fídlil ve
válce s Turky dobývání pevnosti Dubice, do-

byl 20. čna 1790 pevnosti Cetyně, začež do-
stal velkokříž řádu Marie Terezie, a velel
r. 1795 v Itálii. Postoupiv pak vrchní velení
hr. Wallisovi, stal se r. 1797 gener. inspekto-
rem Vojenské hranice.

Devisa jest buď nějaké znamení obra-
zové (franc. *emblème*, angl. *badge*) nebo heslo,
nebo obojí zároveň, jehož užívá se zejména
v heraldice k označení nějaké osoby, národa
nebo politické strany. V posledním případě
slovo heslo neboli průpověď emblem prováze-
jící a jej vysvětlující jádrem **d**-sy; většinou
však **d.** jen jako heslo se vyskytuje. **D**-is uží-
vali již Řekové, a v Aischylově tragédii »Sedm
proti Thébám« vystupují všichni hrdinové
s **d**-mi na štítech. Později také Spartané
a Sikyónští užívali **d**-is. Hojněji vyskytují se
d sy ve středověku, zvláště ve střední a jižní
Evropě u šlechty, kněžstva, stavu měšťan-
ského i obcí. Při různých slavnostech psány
byly na praporech, branách, stanech a j., ba
i na lodích; jindy i na domy, nade dvěma při-
bytků, na náhadi a stromy upevňovány. Ve
starých knihách heraldických dosud mnoho
d-is se zachovalo, a bývají psány nad erby
nebo pod nimi na úzkých vliajících stuhách.
I nyní tvoří zhusta dodatek ke znakům rodin,
měst i krajů, a zejména mocnářovně nastupu-
jící vládu volí sobě hesla. Tak mají svoje
d-sy: Rakousko *Viribus unitis*, Anglie *Dieu et
mon droit* a *Honny soit qui mal y pense* (d.
řádu podvazkového), Francie *Liberté, Egalité,
Fraternité*, Bavorsko *Gerecht und beharrlich*,
Brunšvicko *Nunquam retrorsum*, Prusko *Suum
cuique*, Španělsko *Plus ultra*, Itálie *Fert, fert,
fert*, Portugalsko a Brazílie *In hoc signo vinces*,
Virtembersko *Furchtlos und treu*, řád jesuit-
ský *Ad majorem Dei gloriam*, řád čestné
legie *Honneur et patrie*, řád zlatého rouna *Je
suy empris*. Heslem císa. Karla IV. bylo *Opti-
mum aliena insania uti*, pánů z Lobkovic *Popel
jsem a popel budu*, Palackého *Svíj k svému
a vždy dle pravdy*, Ludvíka XI. *Qui s'y frotte
s'y pique* pod svazkem trnů, Filipa II. špan.
Jam illustrabit omnia pod vycházejícím slun-
cem, kdežto Ludvík XIV. měl slunce plné
s **d** sou *Nec pluribus impar*. Od **d**-sy dlužno
lišiti válečný pokřik (*Cry de guerre*), který
také zhusta k erbům se přidával. Srv. v Ra-
dowitz, *Die Devisen und Mottos des späteren
Mittelalters* (Stuttgart, 1850); Chassant et
Tausin, *Dictionnaire des Devises historiques et
héraldiques* (Paříž, 1878, 3 sv.); Dielitz, *Die
Wahl- und Denksprüche, Feldgeschrei etc.*
(Zhořelec, 1882)

D. v obchodě neboli cizí směnka jest
směnka, jež jest výplatna v cizích, zvláště
bankovních a bursovních městech, tedy v cizí
valutě. **D**-sy jsou nejdůležitějšími pomůckami
k vypořádání mezinárodních plateb. **D**-mi
stává se zbytečno netoliko zaslání hotových
peněz, ale ušetří se jimi i výměna peněz do-
mácích za peníze cizí. Mezinárodní směnka,
má-li býti předmětem tržby, musí honositi se
takovými podpisy, jež propůjčují jí jistoty co
největší. **D**-mi vypořádají se dluhy v cizině,
a to rimessami, nebo vybírají se jimi pohle-

dávky v cizozemsku, a to trattami. Poněvadž d-sy znějí na cizí valutu, mají cenu jiným druhem peněz vyznačenou, kteráž jmenuje se kurs devisový, kurs cizích směnek neboli měna směnečná. V obchodě d-mi, t. j. při kupování a prodávání cizích (totiž na cizí valutu znějících) směnek, jakož vůbec v obchodě se směnkami mluví se o papírech krátkolhůtých (krátkodobých) a dlouholhůtých (dlouhodobých). Směnkou krátkolhůtou rozumíme směnku, která, ode dne koupě počítajíc, dospívá nejméně v 5 a nejdéle v 15 dnech. Čítá-li doba dospělosti směnečné 42—60 dní (6 neděl až 2 měsíce), nazýváme toto období prostřední lhůtou. Při směnce dlouholhůté předpokládá se, že, ode dne koupě nebo dodání počítajíc, dospívá ku placení za 75—92 dní (za 2 $\frac{1}{2}$ —3 měsíce). Směny, jež dospívají později než ve 4 měsících, nazývají se předobými. Kurs devisový v Rakousko-Uhersku uvádí se ve zlatých rak. čísla za každých 100 (při d-sách londýnských, t. j. směnkách v Londýně splatných, za každých 10) cizích jednotek peněžních, jež jsou splatny *a vista* (při předložení). Proto říká se tomuto kursu *vista-kurs* neboli měna na viděnou. Na jiných místech bursovních, na př. v Amsterdamě, Berlíně, Frankfurtě, Hamburce, Londýně, Paříži a j., dvoji kursy uvádějí se při d-sách, a to za směny se lhůtou tříměsíční, dvoj- nebo tříměsíční, a za směny s krátkou lhůtou. Vůbec na jednotlivých místech směnečných je málo shody co do lhůt, za které kursy se uvádějí. Podle toho, jak v tržbě s nějakým obchodním místem prodlením času vytvořila se jedna určitá lhůta směnečná (na př. 3nedělní), nebo vytvořilo se několik lhůt (na př. lhůta krátká i dlouhá), stala se pak lhůta ta v kursovním lístku obvyklou, t. j. stala se pravidlem pro záznam kursovni. Rozumí se, že čím pozdější je dospělost (skadence) nějaké směny, tím větší bude nejistota její hodnoty závislá na míře diskontní. Při d-sách arci třeba míti zření k diskontové míře platné v jejím místě platebním, a nikoli platné v místě domácím (tuzemském). Dejme tomu, že banka anglická zvýšila by míru diskontní, tož zmenšila by se u nás přiměřeně přitomná hodnota dvoj- měsíční d-sy londýnské, poněvadž — kdyby se v Londýně měla vyměnit za hotovost se srážkou úrokovou — dostali bychom nyní za ni méně liber sterlinků, než bezprostředně před tím. Avšak obyčejně, je-li domácí míra úroková nižší, vyrovnává se ihned aspoň částečně ono klesnutí kursu tím, že domácí kapitál ujme se oněch směnek dlouholhůtých, aby buď podržely se do jejich dospělosti a tím kořistilo se z vyššího úroku, nebo by prodaly se opět, až kurs, snad při opětném snížení míry diskontové, se zvýšil. Proto v obchodě spekulacním s d-mi přihlíží se i k poměrům diskontním jak domácím tak i cizozemským. Pokud obchod s d-mi má za účel vypořádání platby mezinárodní, jest obchodem zprostředkovacím (prostřednickým), pokud má za účel vyhledávání zisků z rozdílů kursovních, jest obchodem arbitrážovým. (Viz Arbitrage). K/h.

D-sy v cukrářství služí přřpovědi, hesla nebo veršiky obyčejně na malých prouzcích k cukrovinkám přikládané nebo i cukrovinky samy.

Devitková zkouška je způsob, jímž lze se přesvědčiti o správnosti výpočtu při čtyřech základních operacích. Vyplývá z těchto vlastností čísla devíti: 1. číslo dělené 9 dává týž zbytek, jako součet prostých hodnot jeho cifer 9 dělený. 2. Součin dvou nebo několika čísel dělený 9 dává týž zbytek, jako součin zbytků jednotlivých těch činitelů dělených 9; netřeba ovšem dělit tu 9 čísla sama, nýbrž dle 1. toliko jejich ciferné součty. — Z poučky 1. plyne d. z. pro sčítání a odčítání. Součet cifer sčítanců 9 dělený musí dáti týž zbytek co ciferný součet sumy (dělený 9),

$$\begin{array}{r} \text{na př.: } 8.943 \\ 5\ 708 \\ 4.832 \\ \hline 5.684 \\ \hline 25.167 \end{array}$$

Součet cifer sčítanců 84, ciferný součet sumy 21; oba tyto součty děleny 9 dávají zbytkem 3. Totéž pravidlo platí pro odčítání, pokládá-li se menšitel za záporného sčítance. Rozdíl součtu cifer menšence a menšitele musí tedy dáti při dělení 9 týž zbytek jako ciferný součet rozdílů. Při tom sluší případný zbytek negativní nahraditi pozitivním, jenž doplňuje onen na 9.

$$\begin{array}{r} \text{Na př.: } 78.305 \\ 36.786 \\ \hline 41.519 \end{array}$$

23 — 30 = — 7 rozdíl součtu cifer menšence a menšitele;

$$\frac{-7 : 9 = -1}{2 \text{ zbytek.}}$$

20 součet ciferný rozdílů;

$$\frac{20 : 9 = 2}{2 \text{ zbytek.}}$$

D. z. pro násobení je důsledkem poučky 2. Dělime totiž ciferné součty jednotlivých činitelů 9 a znásobíme zbytky; součin zbytků dělený opět 9 musí dáti týž zbytek jako ciferný součet součinu činitelů 9 dělený,

$$\text{na př.; } 78.365 \times 4693 = 367.766.945$$

Cif. součty činitelů dělené 9 dávají zbytky 2 a 4, jejich součin 8 dělený 9 dává zbytkem 8. Součet cif. součinu (53) dělený 9 dává zbytkem tolikéž 8. — **D. z.** pro dělení koná se takto: Stanoví se zbytky, jež vznikají, dělí-li se dělec, dělitel, podíl i zbytek 9. Součin zbytků dělitele a podílu zvětšený o zbytek zbytku musí dáti při dělení 9 týž podíl jako dělec,

$$\begin{array}{r} \text{na př.: } 897.356 : 437 = 2053 \\ 195 \text{ zbytek.} \end{array}$$

Při dělení 9 je

$$\begin{array}{r} \text{zbytek dělece } 2 \\ > \text{ dělitele } 5 \\ > \text{ podílu } 1 \\ > \text{ zbytku } 6 \end{array}$$

$5 \times 1 + 6 = 11$, což dává zbytek 2, a zbytek dělece je také 2. Tato d. z. pro dělení za-

kládá se na obou svrchu naznačených vlastnostech čísla devíti a na poučce, že dělenec rovná se součinu dělitele a podílu zvětšenému o zbytek.

Devítník či neděle d., lat. *septuagesima*. Na svátky velkonoční připravovali se katolíci křesťané od nejstarších dob předhodím, kteréž nyní nazývá se postním časem. Toto předhodí jest původu apoštolského a trvalo v některých krajinách 40, v jiných 50, 60 až 70 dní. Odtud vzešly lat. názvy neděl: *Septuagesima*, *Sexagesima*, *Quinquagesima*, *Quadragesima*. V našem jazyku nazývá se neděle Sept. d., t. j. devátá neděle před velikonočí a dvě následující neděle nazývají se první a druhá po d-u, načež následuje popeleční středa a šest neděl postních. Dem rozumí se též devítidenní pobožnost (lat. *novena*), která ke cti P. Marie nebo některého svěťce se koná za účelem vyžádání sobě zvláštních milostí od Boha.

Devitřikace (z lat.). Udržuje-li se sklo účinkem horka po delší dobu v tekutém stavu a nechá-li se pak zvolna chladnouti z tohoto roztaveného stavu, ztratí svoji průhlednost, přeměněno jsouc ve hmotu neprůhlednou, která známa jest pod jménem Reaumurův porculán (*entglastes Glas*). Process tento slove d. (*Entglasung*).

Devítáky, pseudonym spisovatele čes. Josefa Procházky († 1856).

Devitte Jakov Jakovlevič, inženýr († 1809), byl 23 léta ve službě hollandské, načež r. 1783 přestoupil do ruské služby a provedl v Rusku množství staveb, jako opevnění Rigy, Revelu, prohloubení prahů v řece Vindavě a Libavě a pod. R. 1800 byl hlavním správcem státních železnic. Pochází od něho též průprav mezi Dněprem a Dvinou a Berezinský průplav.

Devizes [divaizes], staré *Castrum Divisarium*, město v angl. hrab. wiltském na průplavu kennet-avonském a na žel. trati londýn-bridolské, má pěkný kostel P. Marie, museum, obilní bursu pro 3000 osob, radnici, blázinec, výrobu šňupavého tabáku, hedvábných a vlněných látek, hospodářských strojů, sladovny, veliké trhy na obilí pro západní Anglii a 6426 obyv. (1890).

Devoce (lat. *devotio*, věnování, zasvěcení), úcta a oddanost vůbec, k Bohu pak zvláště, tudíž i nábožnost, účinná to náklonnost a hotovost povinnou poctu vzdávati Bohu jakožto svrchovanému pánu všech věcí a bytosti nejvyšší dobrotivé, kteréž vše dobré předem děkovatí máme. Vzniká uvažováním božské velikosti, dobrotivosti a prokázaných dobrodiní, jakož i vědomím vlastní závislosti na Bohu a bývá někdy spojena s jakousi vnitřní zálibou a radostí. Viz též *Devotio*. Sa.

Devoir [devoár], franc., povinnost.

Devol, antický *Apsus*, za středního věku slula řeka albanská, která nyní toliko na horním toku až k ústí řeky Beratské s leva (Ljumi Beratit čili Osum) tak se nazývá; dále u ústí slove Semeni (Semani). Pramení se na pohorí Grammu, protéká kotlinu s bažinatými

jezery u města Korče (fec. Korytza) a obtékajíc horstvo Tomoru ze severní strany vlevá se do moře Jadranského v bažinaté přímořské rovině Albanie mezi městy Dračem a Valonou, blízko zřícenin starořecké Apollonie. Jméno čte se již od XI. st. (*Δεβολις*, Деволь). Tehdá bylo na horním toku i město téhož jména. Křížáci vykládali si název jako *flumen Diaboli* a píšou je i *flumen Daemonis*. Ústí slove Dievalo ještě v listinách dubrov. a bernátských XIII.—XV. stol.

Devoluce (z lat. *deolvere*, spadnouti), jest instituce církevního práva, záležející v tom, že v případě váhavosti některého orgánu církevního u předsevzetí úkonu jemu náležejícího spadá právo k úkonu tomuto na orgán, jemuž váhavý jest přímo podřízen. Tak tomu jest zejména při obsazování úřadů církevních, a mluvíme pak o obsazení »iure devolutionis«, když orgán vyšší nějaký úřad obsadil na místě orgánu podřízeného, který tak opominul učiniti ve lhůtě k tomu zákonem vyměřené. Pravidelně, ač nesprávně mluvívá se o d-ci také v tom případě, když váhavostí někoho, kdož oprávněn byl navrhovati pro úřad církevní osobu k tomu způsobitou, dotčené obmezení odpadá pro toho, kdož úřad obsaditi jest oprávněn; tak na př. tenkrát, když patron v čas praesentaci podati opominul a když následkem toho biskup nabývá práva, úřad dle volného svého uznání propůjčiti. D. nastává pravidelně již samým skutkem, že podřízený orgán opominul činu, k němuž byl oprávněn, a netřeba tudíž v příčině té zvláštního nálezu. Zvláštní předpisy o d-ci platí pro ten případ, když při uprázdnění stolice biskupské kapitola opominula do 8 dnů zaříditi vikáře kapitolního.

D. v processuálním právu znamená, že rozhodnutí o prostředku právním (odvolání, stížnosti) přechází na vyšší úřad (instanci); mluví se tu o devolutivním účinku (effektu) odvolání atd.

Devoluční válka jest první loupežná válka Ludvíka XIV. r. 1667—68, nazvaná tak proto, že Ludvík, chtěje se po smrti tchána svého Filipa IV. zmocniti části špan. Nizozemí, dovolával se brabantského práva devolučního, dle kterého dcerám z prvního manželství, tedy jeho manželce Marii Terezii, příslušelo bližší právo dědictvé, než synům z druhého manželství, tedy Karlu II. Nedbaje toho, že manželka jeho se před sňatkem výslovně odřekla všeho dědictví, vtrhl, když Karel II. jeho požadavek odmítl, do Nizozemí, obsadil Charleroi, Tournay, Donay, Oudenaarde a Lille, ale na dalším postupu zastaven byl tak zv. triplealliancí mezi Anglií, Holandskem a Švédskem, která donutila ho 2. května 1668 k míru v Cáchách, jímž ponechána mu byla výše jmenovaná města, pak Courtrai a franc. Flandry.

Devoluy [-lyi], slehlé horstvo Kottických Alp, zvedá se největší částí v depart. Hautes-Alpes (arr. gapském), ale nejvyšší vrchol, Aubiou (2793 m), má v dep. isèreském. Kromě tohoto největší výše dosahují Mont Ferrand (2761 m) a Pic de Bure (2712 m). Městečko

St. Etienne-en D. nad f. Souloisou jest hlavním místem této nad míru pusté krajiny, jejíž obyvatelé (asi 3000 duší) tvrdí, že prý jsou potomkové Saracenů, v VIII. stol. zde se usadivších.

Devomovati (z lat.), vyplíti, vyvrhnouti.

Devon, hrabství a hraběcí rod angl., viz Devonshire.

Devon viz Devonský útvar.

Devonport [-děvn-], opevněné město přístavní v angl. hrab. devonském při ústí řeky Tamaru, do r. 1824 Plymouth Dock zvané, na záp. straně Plymouthu, má 7 kostelů, latinskou školu, knihovnu, potravní úřad, kasárny, vojenskou nemocnici a vězení, veliký námořní arsenál, zřízený Vilémem II., loděnice, hotovení lan, plachtoví, kotev lodních, pivovary, mydlárny, krásné veřejné procházky, silný přívoz (přes 1 million liber sterl. ročně) a 54.736 ob. (1891).

Devonshire [děvnšír], angl. hrabství mezi průlivem Bristolským a La-Mancheským, hraničící na vých. s hrab. somersetským a dorsetským, na záp. s cornwalským, má 6698 km² se 631.767 ob. (1891); jest skoro výhradně vysocinou, prostoupenou na sev. devonským Exmoorem (479 m), na záp. Dartmoorem a na vých. skupinou Black Down (220 m). Pobřeží jest příkré, má však množství příhodných zátok a přístavů, jako Barnstaple a Morle Bay a mořské lázně Ilfracombe na severu a Tor Bay na jihu. Z řek teče Torridge a Taw na sever, Teign, Ex a Otter na jih. Půda jest písčité a bažinatá, ale na jihu, kde jest podněbí velmi mírné, a v údolích úrodná a příhodná k polnímu hospodářství, štěpařství a k chovu dobytka. Na nerosty jest země bohatá; vyskytuje se tam olovo, stříbro, zinek, měď, železo, břidlice, hlína porculánová a hrnčířská. Obyvatelstvo žije se polním hospodářstvím, rybolovem, dolováním, výrobou a vývozem másla, sýra a smetany. Hlavní město jest Exeter.

of **Devonshire** [děvnšír] čili pouze **Devon**. rozvětvený rod angl., jehož původ sahá do normanské invase. Prvním earlem of D. byl Richard de Redvers († 1137), jehož vnučka Mary de Redvers zasnoubila se s Robertem de Courtenay, čímž hraběcí titul devonshirský přešel na tento starý rod francouzský, usedlý v Anglii od časů Jindřicha II. Z Courtenayů jsou důležitější: Thomas Courtenay, 6. earl of D., který ve válce obou růží byl utracen (1461); jeho bratr padl o 5 let později, a celá rodina zbavena titulu i statků. Jindřich VII. vrátil je (1485) svému oblíbenci Edwardu Courtenayovi, jehož vnuk Jindřich byl rovněž oblíben u dvora, ale později, upadnuv v nemilost u Jindřicha VIII., sťat (1539). Jeho syn Edward byl posledním Courtenayem, který nesl titul earl of D. Nynější earl of Courtenay, William Reginald (* 1807) pochází ze vzdálené linie, jež teprve r. 1831 vymohla si právo na titul earla Devonshireského. Z Edwarda Courtenaye přešel na rod Cavendishů, kdy Jakub I. propůjčil jej Williamu Cavendishovi (1618) v u-

znání jeho zásluh o kolonizaci Virginie a Bermud. Vnuk tohoto, William, nadšený přívrženec Viléma Oranienského, byl od Viléma povýšen na markýza Hartingtona a vévodu z D-u (1694); za královny Anny zastával také úřad nejvyššího hofmistra, kterážto důstojnost stala se pak v rodině téměř dědičnou. Jeho mladší vnuk Charles je otcem slavného chemika H. Cavendishe; starší pak, William, 3. vévoda z D-u, byl místokrálem irským (1736—45). I 4. a 5. vévoda z D-u, oba Williamové (* 1720 — † 1764; * 1748 — † 1811), působili v Dublině jako místokrálové irští, poslední jako rozhodný odpůrce dvorní politiky irské. Jeho obě manželky účastnily se živě politických záležitostí: první Georgiana, dcera hraběte Spencera, jež slyňula stejně krásou i duchem († 1806), a druhá Elizabeth Hervey, dcera hraběte Bristola, která po manželově smrti usadila se (1815) v Římě, kde její dům stal se proslulým střediskem učenců a umělců. Syn před. z prvního manželství, William Spencer Cavendish, 6. vévoda z D-u (* 1790. — † 1858), byl korunovačním vyslancem v Moskvě (1826), kde osobně se spřátelil s carem Mikulášem. I on podporoval umění a vědu, sám pak vydal monografii svého sídla *Handbook of Chatsworth and Hardwick* (1846). Po jeho smrti přešlo vévodství na jeho bratrovce Williama Cavendishe (* 1808), který byl kancléřem universit londýnské (1836 až 1856) a cambridgeské (1862) a r. 1858 jmenován lord-lieutenantem hrabství Derby. Jeho nejstarší syn Spencer Compton Cavendish, markýz Hartington, jest nyní vůdcem liberálních unionistů.

Devonshire junket [dėvnširdženkit], obvyklý v Anglii pokrm z mléka a silné kofalky.

Devonský skot chová se v Anglii na severu Devonshiru a ve vých. částech hrabství sussexského, herefordského i leicesterského. Odtud rozšířil se pro svou vynikající způsobilost k žru a výborné maso skoro po celé říši Britské. Dle rozřídění M. Wilckensa náleží k plemeni alpskému krátkohlavému a podle Sansonova k plemeni irskému (*bos taurus hibernicus*). Hlava jest malá, krátká, útlá, s velkýma přivětivýma očima, tak že se podobá hlavě srněi a nese poměrně dlouhé, tenké, stranou a ku předu obrácené rohy. Boltce jsou silné a husté porostlé srstí. Silná šije se pojí k trupu se stran poněkud plochému, který spočívá na vysokých nohách se slabými stehny. Hřbetní čára jest na zad poněkud zvýšena a končí ve vysoce nasazeném ohoně. V novější době nacházejí se všude již četné chovy d-ského s-u tvarů valně zušlechtěných se širokou hrudí a tunovitým, velmi masitým trupem na nižších, silnějších, svalnatých nohách. Kůže jest tlustá, měkká a pružná, pokryta srstí rudou tmavších nebo bledších odstínů bez nejmenšího bílého odznaku, který jest chovatelům čistokrevných zvířat trnem v oku. Mulec, víčka oční a rohy jsou žluté, jako kůže. Výška na kohoutku obnáší 1.20 m a živá váha krav 500—550 kg. Krávy dojí sice velmi málo, ale za to velmi tučné mlé-

ko. Nejvíce vyniká skot tento způsoblostí k tahu a k výkrmu. Voli jsou hbití a vytrvalí a chodí ve své domovině při práci nezřídka klusem. Vykrmují se velmi snadno; poskytují maso jadrné, šťavnaté a prorostlé žlutým, velmi chutným tukem, tak že v tom předčí veškerý ostatní rázy. Převezen do krajiny, jejíž podnebí se odchyluje nápadně od podnebí anglického, ztrácí záhy své dobré vlastnosti a hyne snadno plícními nemocmi.

Bkt.

Devonský útvar jest mohutná soustava břidlic a vápenců, které kladou se mezi útvary silurský a kamenouhelný. Původně vymezen byl Murchisonem a Sedgwickem v hrabství Devonském v Anglii. Zkameněliny jsou v d-ském ú-u celkem ještě podobny zkamenělinám útvaru silurského, hlavně pokud se týče korálů a ramenonožců. Z korálů nejvíce zastoupeny jsou rody *Cyathophyllum* (viz přílohu vyobr. č. 17.), *Favosites*, *Cystiphyllum*, *Heliolites* a j.; význačnými pro d. ú. jsou rody *Calceola* a *Pleurodictyum* (přil. obr. č. 16. a 18.), *Graptolithi* jsou jen nepatrně někde (na př. v Čechách) zastoupeni. Z ostnokožců setkáváme se podobně jako v útvaru silurském ponejvíce s lilijicemi, kdežto Cystoidea, řída v siluru tak bohatá, v d-ském ú-u znenáhla mizí. Význačné pro d. ú. jsou rody *Cupressocrinus* (přil. obr. č. 21.) a *Ctenocrinus*. Z ramenonožců jsou význačné tvary *Stringocephalus* (přil. obr. č. 13.) a *Uncites* (přil. obr. č. 14.), jež siluru úplně scházejí; jiné rody v siluru hojně a důležitě stávají se podřízenějšími jako *Strophomena*, *Orthis* a j. Nejrozšířenější v d-ském ú-u jsou *Spirifer* (přil. obr. č. 15.), *Rhynchonella*, *Athyris* a *Atrypa*. Z mlžů jsou rody *Pterinea*, *Grammysia*, *Cardiola* a j. hojnými; břichoňožci nejsou četní, rod *Murchisonia* (přil. obr. č. 20.) jest neobyčejnějším, z ploutvonožců setkáváme se hlavně s hladkými skořápkami rodu *Styliolina*. Větší díl hlavonožců přechází sem ze svrchního silurského útvaru, jiní počátkem d-ského ú-u vymizeli, jiní vystupují zde poprvé. Nejdůležitějším a nejvýznačnějším znakem d-ského ú-u jest vyskytnutí se ammonoid, které zastoupeny jsou goniatity v rodech *Anarcestes*, *Aphyllites* (přil. obr. č. 19.), *Gephyroceras* a j., a pak druhým zástupcem svým rodem *Clymenia*, který ve značné hojnosti naplňuje svrchní oddělení devonu evropského. Korýši zastoupeni jsou hlavně trilobity, kteří, ač jsou dosti četní, přece nedosahují takové rozmanitosti a hojnosti jako v siluru. Nejčastěji nalézájí se *Phacops*, *Dalmania* (přil. obr. č. 9.), *Bron-teus* (přil. obr. č. 8.), *Homalonotus* (přil. obr. č. 10.), *Cryphaeus* (přil. obr. č. 11.) a *Cheirurus* ve tvarech, jež částečně se liší některými zvláštnostmi morfologickými od druhů silurských.

Obratlovci zastoupeni jsou v d-ském ú-u rybami ganoidními, zvláště pancetěm opatřenými. *Cephalaspis* (přil. obr. č. 5.), *Pteraspis*, pak také i význačnými rody *Asterolepis* (přil. obr. č. 1.), *Holoptychius* (přil. obr. č. 6.), *Osteolepis* (přil. obr. č. 7.) a *Glyptolepis*. Podobně důležití jsou jeseterovití *Pterichtys*,

Coccosteus (přil. obr. č. 3. a 4.) a j. Z dvojdýšných poprvé vyskytuje se *Ceratodus*.

D. ú. v Čechách uložen jest souhlasně na siluru a počítají se nyní sem vápence lochkovské, měňanské, bránické, břidlice dalejské, vápence hlubočepské, břidlice srbské, hollánské a hostinské (étage F-H), které dříve Barrandem ke svrchnímu silurskému útvaru kladeny byly (viz Čechy, geologie). Dosud však ani hranice mezi d-ským ú-em a silurem, jehož nejvyšší pásmo tvořeno jest vápenci budňanskými (e_2), ani poměrně stáří jednotlivých devonských vrstev našich vzhledem k obdobným uloženinám v cizině určitě ustanoveny nejsou. Nejspodnější lochkovské vrstvy našeho d-ského ú-u mají ještě graptolithy, kdežto svrchní vápence chovají v sobě zvířenu hercynskou, která znamená jest vyskytování se některých význačných zkamenělin. Jsou to zejména pancetě ryby *Coccosteus* (přil. obr. č. 4.), ostny, které postaveny byly přede hřbetní ploutve ryby *Machaeracanthus* (přil. obr. č. 2.), dále goniatiti (přil. obr. č. 19.), někteří trilobiti (přil. obr. č. 8. a 9.), množství ramenonožců, mezi nimi i význačný devonský rod *Stringocephalus*, pak břichoňožci, četní mlži, korále a mechovky.

Ve Slezsku a na Moravě vychází d. ú. na den v jesenických horách, odkudž se táhne přes Štramberk až k Brnu ve vrstvách, které, jak se podobá, náležejí střednímu a svrchnímu devonu. Dále i u Rittberka a Čelechovic u Prostějova známy jsou stringocefalové vápence. Podobně v Haliči u Krakova a jinde jest d. ú. zastoupen, na Slovensku v Uhrách chová v sobě množství rudných loží a žil.

V Německu nejlépe znám jest d. ú. na Rýně, kde tvoří soustavu záhybů přehozených a souběžně k jihovýchodu směřujících v mocnosti až 7000 m. Někde přidává se k němu i kamenouhelný útvar. Zpodní d. ú. na hranicích belgických tvořen jílovitými a písčitými břidlemi téměř bez vápence. Nejstarší stupeň *Gedinien* složen jest z fylitické břidlice pískovců a z arkosy, dále následuje křemenc *taunuský* s hojným *Spirifer primaevus*, dále břidlice hunsrúcké, jež chovají v sobě lavice krycích břidlic a mají bohatou zvířenu. Jinde jsou oba poslední oddíly zastoupeny siegenskými drobami. Následují mohutné koblencké vrstvy, které na zpodu obsahují droby s rody *Strophomena*, *Homalonotus* a j., uprostřed mohutné křemence, dále pak svrchní břidlice drobové s četnými zkamenělinami. — Střední d. ú. na Rýně jest většinou vápenitý a počíná mohutnými vápenci kalceolovými s korálem *Calceola sandalina*, který zvláště v pohoří Eifelském přehojný jest. Nahoře přechází stupeň ten v pevné vápence a dolomity stringocefalové s ramenonožci *Stringocephalus Burtini* a *Uncites gryphus* a konečně ve krinoidové vrstvy s rody *Cupressocrinus*, *Rhodocrinus* a j. Místní rázy těchto oddělení jsou pak paffratský a elberfeldský vápenc, jakož i wissenbašské vrstvy, jež chovají v sobě zvířenu podobnou naší z vrstev měňanských (f_2). — Svrchní

d. ú. rozděluje se ve dvě části. Zpodní část rozličně bývá vyvinuta, obsahuje vápenité břidlice a nad nimi vápenc s hojnými ramenonožci, jinde tvoří mocné útesy korálové zvané i bergským vápencem. Svrchní část pak sestává z cypridinových břidlic plných otisků skořepatce *Cypridina serratostrata* (přil. obr. č. 12.) a nahoře pak z mohutných vápenců plných hlavonožce *Clymenia*. — Obdobné uložení jest pak také v jiných krajinách německých. V pohoří Harzu nazvány byly nejsvrchnější vrstvy vápenné i břidličnaté hercynem a byly pak přímo s našimi uloženími devonskými srovnávány.

V Rusku jest d. ú. mohutně rozšířen, a sice ve 4 pánevích, z nichž severní z Kuronska a Livonska guberniemi pskovskou, petrohradskou, novgorodskou až k Bílému moři zasahuje, druhá v okolí měst Orla a Voroněže se prostírá, jiná po březích řeky Pečory na venek vystupuje a poslední konečně západní svah Uralu tvoří. Při Východním moři vyvinuty jsou červené pískovce s bohatou zvířenou, která obsahuje nejen ryby, nýbrž i ostatní zkameněliny jinde pouze v břidlicích se vyskytající. Zpodní oddíl d-ského ú. u není však v Rusku vyvinut, nýbrž jen střední a svrchní oddělení. Na Uralu jsou vápence jak vnějškem tak i zkamenělinami svými našim vápencům měňanským úplně podobny.

V Anglii d. ú. má dva rozlišné rázy. První ráz skládá se z břidlic, pískovců a vápenců a rozprostírá se v hrabstvích devonském, somersetském a cornwallském, a souhlasí celkem s uloženími porýnskými. Druhý ráz obsahuje mohutné červené pískovce (*old red sandstone*) plné prazvláštní zvířeny, která téměř výlučně sestává z ryb. Tento ráz vyvinut jest v již. Walesu a Herefordshiru a zasahuje až do Skotska a na ostrovy Orkneyské.

Ve Francii znám jest d. ú. na severozápadu a pak na jihu. V Bretagni možno rozoznati všecka tři oddělení, rovněž i na jihu v okolí Cabrièrů. Podobné usazeniny známy jsou i v Pyrenejích. — Ve Španělsku a Portugalsku rovněž vyskytují se černé břidlice, vápence i pískovce stáří devonského. Dále jest pak d. ú. znám ze Sibíře, Altaje, Číny, pak z Malé Asie, Bosporu, ze sev. i jižní Afriky. V Sev. Americe jest mohutně vyvinut ve 4 pásmech a leží zde podobně jako v Čechách souhlasně na silurských vrstvách. Dělí se na 10 oddělení. Pa.

Devorace (zlat.), spolknutí, pohlcení.

Devoti Giovanni, kanonista ital. (* 1744 v Římě — † 1820 t.), stal se doktorem práv, advokátem kurie papežské, a u věku 20 let professorem církevního práva na Sapienci. Pro výtečné schopnosti své povýšen r. 1789 za biskupa v Anagni; r. 1804 jmenován titul. arcibiskupem v Carthagu. Stal se tajemníkem papežských brev a členem několika kongregací římských. Hlavní jeho spis: *Institutionum canonicarum libri IV.* (Řím, 1785), výtečné to dílo vydáno pětkrát v Římě a mimo to i v jiných městech. Druhé dílo pod názvem: *Juris canonici universi libri V.* vyšly toliko

3 díly, obsahující tři první knihy dekretálů.

Devotio (lat.): 1) Obětování či oddání se podzemním bohům pro blaho vlasti. Kdo odhodlal se k velkodušnému tomu činu, říkal po velkokněži formuli k účelu tomu zvláště složenou. Z dějin římských známi jsou zvláště oba Deciové, otec a syn (Liv. VIII, 9; X, 28), již posvětili se za blaho krajanů svých zemi a bohům Manům. — 2) Zaklínání a pak i kouzelná formule, již některá osoba, nepřátelské město neb i celá země měla odevzdána býti podzemním bohům, t. j. záhubě. — 3) D. viz Devoce. Cfe.

Devotní (z lat.), oddaný, poníženy, zbožnostkářský.

Devoty Josef Frant., spisovatel český (* 1780 v Hradci Králové — † 1865 v Pardubicích), kaplanoval v Heficích, Bydžově, Malíně a Sedčici, kde stal se r. 1817 farářem, r. 1824 čest. kanovníkem vyšehradským a r. 1833 dosazen na faru mikulovickou u Pardubic, odkud po dvacetiletém působení odešel na odpočinek do Pardubic. Vydal tiskem *Právní bývalé řehole cisterciánské Sedleckého kláštera* (Praha, 1824); *Vyobrazení chrámu Svatoborského v Hoře Kutné* (t., 1828) a několikero modlitebních knih (*Zbožné rozjímání, Vroucí modlení a zpěvy* a j.). Jř.

Devrient (vlastně De Vrient), proslulá rodina něm. herců a divadelních spisovatelů.

Náleží k ní: 1) D. Ludwig, nejgeniálnější mezi nimi (* 1784 — † 1832). Měl býti kupcem, ale přidal se ke kočující společnosti divadelní a hrál pak v Dessavě a Vratislavi; Iffland získal ho r. 1815 pro jeviště berlínské, a tu D. stal se miláčkem obecnstva. Pitky, o nichž četné anekdoty se zachovaly, a vůbec život nepravdělný sklátily ho do předčasného hrobu. Vrozená geniální charakteristika a humor byly nedostížnými přednostmi D-ovými. D. stal se sám předmětem literatury: H. Smidt napsal »Devrient Novellens«, R. Springer román »Devrient und Hoffmann«, Holtei líčí jej v románě »Die Vagabunden«.

2) D. Philipp Eduard, synovec před. (* 1801 — † 1877, vystoupil jako barytonista, přešel však později k činohře. R. 1844 převzal vrchní režii drážďanského divadla; ale po dvou letech vzdal se úřadu toho a věnoval se praktickému herectví a spisovatelství. R. 1852 převzal vrchní ředitelství dvorního divadla v Karlsruhe, které podržel do r. 1870. Mezi spisy jeho vyniká *Geschichte der deutschen Schauspielkunst* (1848—74, 15 sv.); jiné spisy dramaturgické jsou: *Über Theaterschulen* (1840); *Das Nationaltheater des neuen Deutschlands* (1848); *Das Passionsspiel in Oberamergau* (1851); *Meine Erinnerungen an Felix Mendelssohn-Bartholdy* (1869). Z jeho dramát udrželo se na jevišti libretto *Hans Heiling* (český překlad od A. E. Mužika) s Marschnerovou hudbou. Sebrané spisy vyšly v 11. sv. v Lipsku 1846—74.

3) D. Gustav Emil (* 1803 — † 1872), bratr před., byl původně též zpěvákem. Od r. 1831 do 1868 působil slavně na dvorním

divadle v Drážďanech, přerušuje svou činnost cestami uměleckými. V Drážďanech ujal se mocně mladého básníka O. Ludwiga a získal si o něho mnoho zásluh.

4) D. Otto (* 1838), syn Phil. Eduarda, působil zvláště při jevišti v Karlsruhe; od roku 1873—76 byl režisérem divadla výmarského a uvedl tu na jeviště spracování obou děl Goethova »Fausta«, jež také vydal tiskem (1877). R. 1884 stal se ředitelem divadla oldenburského. Uveřejnil dramata: *Zwei Könige* (1867); *Tiberius Gracchus* (1871); *Kaiser Rothbart* (1871); jubilejní hru *Luther* (1883), pak *Zwei Shakespeares-Vorträge* (1869).

Dewalquea Sap. Mar. Jménem tím označují se velké, zpeřené listy v křídě evropské (také v Čechách) často se objevující. Někteří kladou je do příbuzenstva rodu *Helleborus*, druzí (a to pravděpodobněji) do řádu *Araliaceae*.

De Wette Wilh. Martin Leberecht, theolog něm. (* 1780 v Ulle u Výmaru — † 1849 v Basileji). Studoval v Jeně, kde nějaký čas přednášel na fakultě filosof. Pak působil jako professor bohosloví v Heidelbergu a od r. 1810 v Berlíně, kde však následkem soustranného listu, jež psal matce Kotzebuova vraha, byl s učitelské stolice sesazen (1819). **D. W.** žil pak ve Výmaru, kde ve spise *Akten-sammlung über die Entlassung des Prof. De W.* (1820) vyložil veřejnosti své stanovisko v této záležitosti, své pak náboženské přesvědčení podal v románu *Theodor, oder die Weihe des Zweiflers* (1822, 2 sv.). T. r. byl povolán na bohosl. fakultu v Basileji, kde přednáškami i kázáním dobyt si obecné úcty. Jako theolog získal si platné zásluhy o vědy biblické. Hlavní jeho spisy jsou: *Beiträge zur Einleitung in das Alte Testament* (1806—7); *Commentar über die Psalmen* (1811); *Lehrbuch der hist.-krit. Einleitung in die Bibel Alten u. Neuen Test.* (1817—26); *Lehrb. der Christl. Dogmatik* (1813—16); *Vorlesungen über die Religion, ihr Wesen u. ihre Erscheinungsformen* (1827); *Das Wesen des christlichen Glaubens* (1846) a j. Kromě toho obstaral kritické vydání Lutherových listů: *Briefe, Sendschreiben und Bedenken Luthers* (1825—28, 5 sv.) a s Augustim přeložil bibli do němčiny (Heidelb., 1809—12, 6 sv.). Životopisy jeho napsali: Hagenbach (Lipsko, 1850), Wiegand (Erfurt, 1879), Stähelin, **D. W.** nach seiner theol. Wirksamkeit u. Bedeutung (Basilej, 1880).

Dewez J. Wilhelm (* 1826 v Karl. Varech), absolvoval práva v Praze, vstoupil r. 1848 za praktikanta k poštovnímu inspektorátu v Karl. Varech, přišel pak jako akcessista do Prahy a r. 1851 za konc. adjunkta do Vídně. R. 1859 založil telegrafní korrespondenční kancelář, r. 1866 stal se v minist. obchodu sekretářem, účastnil se uzavření smluv poštovních s Německem, Řeckem, Itálií, Švýcarskem, Rumunskem a Srbskem, začež vyznamenán řádem Frant. Josefa. R. 1873 stal se minist. radou, r. 1876 odborným přednostou a gener. ředitelem pošt a telegrafů. Byv pak r. 1890 dán na odpočinek, povýšen do stavu šlechtického. *Hda.*

De Winno Lievin, malíř belg. (* 1821 v Sentě — † 1880 v Bruselu). Byl žákem Devigneovým a vynikl jako portraitista. Mistrně dovedl ovládati šedivé tóny a střízlivě podával podobu, ač velmi věrně. Z podobizen jeho k nejlepším patří: *král Ludvík I.* (v bruselském museu), *hrabě a hraběnka Flanderská*, amer. vyslanec *Sanford* a j.

De Witt viz de Witt.

Dewittland [-lend], dřívější název sev.-západ. pobřeží australského, nynější North-westdivision, na počest prvního objevitele Viléma de Witt r. 1628.

Dewsbury [djúsbery], město v anglickém hrab. yorském na f. Calderu a na žel. trati leedsko-sheffieldské; tkání vlny, ruční výroba kobereců, v okolí doly na uhlí, 29.847 obyv. (1891).

Dexamenos (Δεξαμενός) slul dle fecké báje král v Ólenu v Achaji. O jeho dceru Mnésimachu ucházel se kentaur Eurytión, byl však od Héraklea, jehož právě od Augeia se vracejícího **D.** o pomoc požádal, zabit. Báje tato velmi se podobá báji, která Héraklés Déianeiru, dceru Oinea Kalydónského, zbavil námluv Achelóových; a vskutku asi **D.** (= pohostinný) a Mnésimaché (= bojovná) byla původně epitheta Oinea a Déianeiry; když pak na jejich základě vznikly nové osoby, místo Achelóa položen Eurytión, celá pak nová podobná báje přeložena do Ólena. *klk.*

Dexiograffe (fec.), psaní od levé strany k pravé.

Dexippos: 1) **D. P. Herennius Dexippus**, dějepisec fecký z Athén z doby poklaskické, římské periody před Konstantinem. Domohl se nejvyšších úřadův (archón epónymos r. 262 po Kr.) a vyznamenal se jako vojevůdce proti Herulům, kteří činili nájezdy do Řecka a pobitím 3000 barbarů pomstil se za dobytí Athén. Vynikal také jako rhétor. Díla jeho historická: *Tá μετ' Αλέξανδρον* (4 knihy), z nichž čerpal Eustathios; *Συυθικά* o válkách gothských ve III. stol.; *Χρονικά* (12 knih), kde pominuv mytická vypravování, vyložil hlavní události dějin feckých až do císaře Claudia II. (r. 270) zkrátka a pečlivě dle olympiad, archontův a konsulů. (Pokračování toho díla ve IV. stol. podal Eunapios.) Dílo to bylo velmi rozšířeno a oblíbeno; zachovány zlomky. Fótiós chválí **D.**-pa a srovnává s Thukydidem co do jasnosti a důstojnosti přednesu; ale Niebuhr vytýká ve slohu mnohé drsnosti a chyby. *Hčk.*

2) **D.**, fecký filosof novoplatonský (IV. st. po Kr.), žák Iamblichův. Napsal spis o nesházích, jež působí výklad kategorií Aristotelových, pod názvem *Δεξιππου Πλατωνικού φιλοσόφου εις τας Αριστοτέλους κατηγορίας άπορίας και λύσεις*. Forma spisu je rozmluva mezi autorem a žákem jeho Seleukem, věcně pak nepovznáší se nad názory Iamblichovy. Spis ten uveřejnil Spengel r. 1859 v »Monum. saecul.« akademie mnichovské. *Dna.*

Dextera (dextra; lat., pravice.

Dextrale (lat.), ve starém Římě náramek, protože nošen většinou na pravé ruce.

*

Dextran ($C_6H_{10}O_5$)_n nalézán časem v nezralé řepě cukrovce a pak v melase. Vznikává ve šťávě cukerné i vůbec ve šťávách bylinných následkem zvláštního kvašení slizkého, někdy při kvašení mléčném. Látka beztvářá, ve dvou modifikacích se objevující, v jedné ve vodě nerozpustné, slizké, ve druhé jakožto gummi rozpustné. Zředěnými kyselinami poskytuje dextrosu. *Rn.*

Dextri (též *destri*, lat.) nazývána ve středověku prostora přiléhající ku chrámu nebo klášteru, kteráž do vzdálenosti asi 30 kroků byla vytyčena šikmými kříži (jež za starodávna *Dex* nazvány) a požívala práva útočištného či asylového. *Bvy.*

Dextriny jsou uhlohydraty, s nimiž stýkáme se na cestě, zcukerňující škrob. I fermenty i kyselinami dojdeme na konec ze škrobu k cukrům: maltose neb dextrose, při pochodu vzniká řada d-nů, látek beztvářých, které pozměňují barvu modrou, jedem na škrobu vyvolanou (reakci jodovou), v zabarvení violově modré, violově, violově červené, červené. Podle reakcí těch jmenují je amylo-dextrin, erythrodextrin atd. Podle účelu, za nímž škrob rozkládáme, připoustíme, aby poměr d-nů k cukrům vznikajícím byl různý, vyrábíme-li dextrosu nebo maltosu, vyhýbáme se vznikání d-nů; pivovarství musí část d-nů pivu zachovati, v lihovarství, kde o d. neběží, přeměňují je povlovně diastasou a zkvasí. Poměr d-nů a cukru ze škrobu závisí při tom na teplotě zcukernění, při vyšší teplotě (65–70°) vzniká více d-nů, při nižší teplotě (pod 64°) více maltosu. V obchodu vyskytují se d. získané též pražením škrobu u velkých otáčivých hubnech přehřátou parou vodní při teplotě 150–160°; i užívají jich k zahušťování mořidel, při appretuře, k lepení. D. otáčejí velmi silně rovinu světla polarisovaného v pravo, odtud jméno jejich. *Rn.*

Dextrocardia [-kar-], přesmeknutí srdce s levé do pravé poloviny hrudní, jest zrozeným i získaným úkazem. V prvním případě se z pravidla vyskytuje zároveň s přesmeknutím útroh břišních, tak že játra na straně pravé, slezina na straně levé uloženy jsou (*status inversus viscerum*). Výjimečně nalezeny bývají v srdci přesmeknutém zřídmosti jiné, zejména přesmeknutí velkých, ze srdce vycházejících a do srdce ústících cev. Čistá d. nemá žádného vlivu na zdraví. Získaná d. jest obvyklým úkazem při mohutných výpotcích a plynatosti levého vaku pohrudničního a přestává s vyléčením nemoci. Jen když pro soudobý zánět zevního listu osrdečnickového osrdečník byl srostl s pohrudnicí pravou, setrvá srdce navždy ve vadné poloze. *Mr.*

Dextrosa viz Cukr str. 761.

Dey viz Dej.

Deyl Jan, oční lékař český (* 24. čna 1855 ve Vysokém Veselí n. C.), studoval gymnasium v Jičíně, studia lékařská konal na universitě ve Vídni a v Praze, kdež byl r. 1880 na doktora povýšen. Dalšího lékařského vzdělání nabyt co lékař král. zem. ústavu choro-

myslných a v c. k. všeob. nemocnici co operační chovanec prof. Weisse, co sekundární lékař prof. Eiselta, Picka, primáte Smolera, a co první sekundář na vnitřním oddělení prof. Hally a na očním oddělení prof. Hasnera, jež po odchodu jeho na čas co zástupce samostatně vedl. V l. 1883–87 byl asistentem při oční klinice prof. Schöbla a r. 1887 habilitoval se za docenta očního lékařství na české universitě, načež na delší cestě zdržoval se na očních klinikách v Berlíně, Gotinkách, Marburgu, Giessenu, Štrasburku, Heidelbergu, Vircburku, Mnichově a v Paříži. Sepsal: *Tic convulsif* (1883), *O panophthalmii* (1885), obě v »Cas. čes. lék.«, a *O vymezeném zánětu rohovky a souvislosti jeho s příjicí* (práce habilitační). *O poměru příjice k oku* (»Cas. čes. lék.«, 1887), *O tupozrakosti alkoholové a tabákové*, práce s novými pozorováními o této chorobě, která mylně byla v Čechách za fídkou považována. C. k. čes. akad. věd: *Práce se zcela novými výzkumy o aetiologii a anatomii chalařia a experimentální studia na žlazách Meibomských*. D. jest též spolupracovníkem »Otova Slov. nauč.«.

Deym ze Stříteže (Deym chybně podle starého pravopisu a bývalé výslovnosti na místě Dým),

Č. 1127. Znak Deymů ze Stříteže.

jméno staro-české rodiny někdy vládycké, nyní hrabské, jejíž erbem jest husa barvy stříbrné v pravo obrácená a na zeleném pahrbku stojící na červ. štítě, s helmici s korunou, pokryvadly stříbrnými a červenými a touž husou nad korunou (vyobr. č. 1127.). Jméno mají po vši Stříteži u Milevska a s příjmením jich poprvé se vyskytuje Oldřich Dým z Dobřeměřic (1385), jenž byl i poručníkem sirotkův po Bohuňkovi ze Stříteže. K témuž rodu asi také patřili Dobeš († 1383), Budilov († 1395), Čáslav z Rohozova (1383–93), Mrakeš (1383–1415) a Beneš ze Stříteže (1415). Střítež byla ještě r. 1469 v držení Dýmův, ale jmen jejich neznáme. Poslušnost jejich počíná teprve od počátku XVI. stol. Praděd Mikuláš D. z S. (1492–1539) koupil Čimelice se zvlémi na horách Piseckých a získal Rakovice. Zůstali po něm synové Jan, Jindřich, Petr a Aleš, z nichž nejstarší jest pradědem nynějších D-ův. Petr (1534–41) zemřel záhy, Jindřich 1534–77 snad neměl potomkův a Aleš (1541–90) sedě s bratrem na Čimelicích, skoupil s ním v l. 1570–77 mnohé ves-

nice od panství Zvíkovského jako Rakovice, Krsice, Nerestce a Cerhonice. A) Pošlost čimelická. Alšovi synové z Kateřiny Býčkovny z Nezpečova byli Jan starší, Jindřich mladší, Mikuláš, Petr a Vilém. Jan seděl napřed na Čimelicích a potom skoupil díl bratra svého Jindřicha nerestcecký a krsický a měl statek ten r. 1623 propadnouti, ale že statek byl zcela vypálený, navrácen t. r. dětem jeho Janovi, Petrovi, Adamovi Jiřimu, Barboře a Anně, poněvadž na něm matka jejich Markéta z Gerstorfu měla velkou pohledanost. Později držel jej Adam sám a když před rokem 1636 zemřel, dědila jej sestra Barbora Měsíčková a prodala jej. Mikuláš, třetí syn Alšův, dostal za díl Cerhonice, které r. 1623 propadl. Petr, bratr jeho (1597–1647), držel Rakovice, jež pak dostaly se dětem jeho Janovi Jiří († 1649), Kateřině Čabuzské, Anně (manž. Vilém Alex. Běšín) a Evě Trankvilové, avšak dcery zdědivše je po smrti bratrově, prodaly též statek r. 1653. Vilém (syn Alšův nejmladší) ujal Čimelice za díl a odsouzen roku 1623 k manství (manž. Markéta z Moren). Když r. 1629 zemřel, zabrán jest statek jeho, ale koupila jej r. 1630 Eva Plotova ze Stříteže († 1663), tak že Kateřině dceři Alšově jen nějaké peníze slíbeny. Z téže pošlosti bezpochyby také pocházeli někteří Dové, kteří r. 1623 pro chudobu pokuty byli osvobozeni (snad synové Jindřichovi a Mikulášovi). Z nich Adam a Václav odešli r. 1628 pro náboženství ze země a ještě jednou (1631) se na krátký čas se Sasy navrátili. — B) Pošlost čížovská Jan (1534–69) držel s počátku Rakovice a jiné vesnice od Zvíkova zastavené, ale r. 1560 koupil si Čížovou s vesnicemi. Zůstavil tři syny Mikuláše, Jindřicha, Václava. Václav seděl r. 1589 v Dol. Poříčí, Jindřich řečený napřed starší, potom nejstarší koupil asi r. 1593 Milenovice, jež r. 1623 propadl; syn jeho Václav Jindřich, hejtman na Brandýse (1637), obdržel z něho r. 1652 nějaké peníze a tři dvorce v Milenovicích po matce pocházející. Mikuláš, nejstarší syn Janův, držel Čížovou s manž. Alénou z Hodějova a zplodil syna Jana ml. (1603–29), jenž byl r. 1623 pokuty osvobozen a roku 1625 Stěžov koupil. Kromě dcer (Kateřiny manž. Adama z Kalenic a Anny Bynové) měl syny Jindřicha, Mikuláše a Adama (1631–36); od obou prvních pocházejí dvě pošlosti rytířská a hraběcí. a) Pošlost rytířská: Jindřich prodal r. 1631 Stěžov a držel Božovice s Čížovou († 1639), ale statky ty byly tak zadluženy, že přišly do prodeje; nicméně je Mikuláš, jenž je koupil, tak uvvedl, že je mohl zase odevzdati synům Jindřichovým Václavovi Mikuláši a Beneši Maximiliánovi. Tito se rozdělili r. 1659, ale Václav po smrti bratrově podědil vše a zůstavil synům svým dvěma. Mladší Jan Jindřich dostal za díl Čížovou (1685), již prodal bratrovi, a zemřel r. 1701. Starší Jan Petr koupil Oldřichov a Čížovou, avšak tuto prodal r. 1715. Zdědil r. 1710 s bratrem po sestře Aléně Magdaleně Kocové Přestanice a zemřel r. 1717 (manž.

Kateřina Františka Jakrdovská z Sudic). Po Janu Jindřichovi byly děti Jan Štastný na dvoře Rohanové († 1748), Jan Václav (m. Konstancie Přichovská † 1756), Lidmila (Rhenova) a Markéta. Jan Josef, syn tohoto Václava, byl r. 1748 ve službách vojenských a zemřel tuším bez potomků; Jan Petr († 1717) zůstavil kromě dcery Anny Barbory (Strojtické), syny Karla Josefa, Jana Václava jinak Jakuba, Václava Jana a Josefa Mikuláše. Tento poslední (* 1710 — † 1788) neměl s manž. Josefou Janovskou z Janovic potomkův. Karel (1717 atd. manž. Marie Karolina Gerardova † 1735) jako i syn jeho Leopold († 1772) neměli statkův. Leopold měl s manž. Annou Františkou Bechynkou z Lažan několik dětí, z nichž Frant. Xaver, poslední této pošlosti, zase ke jmění přišel skrze manželku svou Barboru Lamotte de Frintroppe, jsa pánem na Jesenném a od r. 1820 také na Mlazově. Měl několik dcer, z nichž nejstarší Amalie vdala se za známého dobrodince Václava Veitha († 1849), kterýž s ní ujal statky Jesenný a Mlazov. Když pak paní tato zemřela, oženil se r. 1833 se sestrou její nejmladší Emerikou, dámou spanilomyšlnou a dobrou Češkou (* 1806). Jediný z této pošlosti Jan Štastný († 1748) povýšen jest majestátem roku 1733 dne 17. března do stavu panského rodů starožitných, ale neměl potomkův. b) Pošlost hraběcí. Mikuláš D. z S. koupil r. 1630 Drhovli od mateře Kateřiny z Kalenic, prikoupil r. 1633 Brloh, držel také od r. 1640 Čížovou a býval hejtmanem kraje prachenského († 1650). S manželkou Eliškou z Mítrovic měl z syny a dcery Kateřinu († 1654, manž. Jan Vilém Bzenský z Prorubě, † 1679), Johanku a Saloménu. Starší syn Jindřich Mikuláš seděl na Drhovli, ale zemřel bezdětek, tak že statek tento spadl na bratra Jana Viléma, kterýž po otci držel Brloh († 1685). Tento měl syny Přibíka Františka a Václava Hynka (t. Ignáce), kteří oba r. 1708 dne 20. října do panského stavu rodův starožitných povýšení byli. Onen (cís. rada a soudce zemský) ujal r. 1687 Drhovli, již prodal r. 1696, pak seděl na Šeberově a byl hejtmanem kraje kouřimského. Poněvadž zemřel r. 1719 bezdětek, dědil po něm bratr Václav Hynek (1685 ještě nezletilý), jenž ujal Brloh a jej r. 1696 prodal, ale potom skoupil drahně statkův totiž Červ. Záhoří, Vodici, Nadějkov, Starcovou Lhotu, Hoř. Stankov, Přestanice, Liběnice, Jankov a dům v Novém městě praž., z nichž některé po jeho smrti pro dluhy prodány. R. 1730 povýšen do stavu hraběcího král. Českého a zemřel r. 1747. Z manželství svého s Marií Růženu Vernierovou měl prý 16 dětí, z nichž některé přečkal živobyťm). Od tří synův jeho pocházejí troje větve posud kvetoucí. aa) Větev bavorská. Václav Přibík (něm. Adaukt, * 1699) přidržel se r. 1741 Karla Albrechta bavorského, pro kteroužto přichylnost požíval i později přízně dvoru bavorského († 1761). První manž. měl Evu Lidmilu Brandšteinovou z Opurku (zemřela 1725), jejíž potomstvo hned vymřelo.

Otce přečkalo pět synův, z nichž nejstarší Přebík stal se kanovníkem ve Florencii, třetí Ignác byl v bavorských službách vojenských a † 1787 v Ingolstadt. Bratr jeho Jan Nep. († 1789) měl syna Josefa, který se r. 1802 nadobro usadil v Bavořích a tu se stal generálmajorem a velitelem dolnobavorské domobraný. Vnuk jeho Josef (* 1845) jest král. bavorským komořím, dědičným říš. radou král. Bavorského a drží statky svěfenské Arnstorf, St. Mariakirchen a Ruhestorf a má kromě dcer i syna Václava (* 1833). Ostatní potomstvo Josefovo po meči vymřelo. *bb*) Větev hostinská. Zakladatelem jejím byl Antonín Josef (nar. 1700 — † 1727), syn Václava Hynka, kterýž z manželství svého s Annou Dorotou svob. pí. Schumanovou zůstavil syna Jana Václava († 1779). Tento měl s manž. Marií Antonii hr. de Magnis kromě dvou dcer syna Františka, kterýž koupil r. 1799 Hostinný s obojí Čermnou a kromě toho i Vodici a Dol. Buky držel. U vrstevníků požíval veliké úcty jako pán dobročinný a podporovatel všeho šlechtického. Po jeho smrti († 1832) vydali o něm v Plzni pochvalný spis profesoři Sedláček a Zauper (1834). Z manželství Františkova s Marií Gabrielou hr. Sařgočovou (* 1782, vd. 1803) pocházeli synové František, Mauric a Albert Rudolf. Mauric (* 1808) byl radou gubernia lvovského, stal se r. 1845 hejtnem měst Pražských a poslán r. 1846 jako vládní kommissar do Krakova právě opanovaného. Ve sněmě kroměřížském zastupoval okres boleslavský a oddav se po jeho rozpuštění soukromí, zemřel r. 1852. Albert (* 5. pros. 1812) v ruce národním r. 1848 velmi působil, nakládaje na Národní Noviny; také byl majitelem sboru národní obrany Svornosti, jejímž velitelem byl svob. p. Villani, býval předsedou výboru Svatováclavského a později místopředsedou Národního výboru. R. 1849 volil jej okres bydžovský za poslance do říšského sněmu kroměřížského, po čemž ustoupil z veřejného života a žil v zátíší. Starší jeho bratr František († 1872) oddal se službám vojenským, pak držel Hostinný a s manž. Lidmilou z Valdšteina (* 1816, vd. 1836) zplodil syny Ferdinanda, Františka a dcery Gabrielu a Lidmilu. Ferdinand (* 1837) drží statek Lesence v Uhrách, jest rytířem řádu něm. a c. k. komořím. František (* 1838) drží Hostinný, jest c. k. komořím, skut. tajným radou, c. a k. vyslancem při kr. dvoře britském (od r. 1888) a členem panské sněmovny. Od r. 1870 jest ženat s Annou hr. z Schlabrendorfu, držitelkou statků některých ve Slezsku pruském. Kromě z dcer má syny Františka (* 1871), Konstantina (* 1873) a Jana (* 1881). *Sepsal: Friedrich Graf D. und die österreichische Frage in der Paulskirche* (Lipsko, 1891). — *cc*) Větev nemyšlská. Praotec její Bernard Václav (* 1704, syn Václava Hynka) zemřel ok. r. 1758, zůstaviv z druhé manželky své Marie Anny Malovky z Malovic syny Jana Filipa, Jana Ferdinanda, Jana Josefa a Jana Václava Kazimíra, kteří všichni se pak oddali službám vojenským, a dcery

Marii Viktorii a Marii Filipinu. Viktorie (vdaná Golcova) koupila r. 1791 Nemyšl. Jan Kazimír byl v l. 1803—22 presidentem nad appellacemi v Praze, od r. 1807 také nejv. hofmistrem, též tajným radou, držel do života Nemyšl († 1830, 5. pros.) a zůstavil z manž. Marie Barkocové ze Sály († 1811) dcery Viktorii a Karolinu, kteréž držely Vlasenici. Jan Josef (* 1750), důstojník u kyrysníků, po souboji, když se domníval, že zabil soupeře svého, ujel ze země, přijal jméno Müller a živil se v Hollandsku a Neapolsku, děláje obrázky z vosku. Zalíbiv se dly svými Karolině královně neapolské, dělal pak odličky soch a poprsí, kteréž r. 1796 ve Vídni pozornost vzbuzovaly a svou uměleckou cenou i císaři Františkovi tak se zalíbily, že Jan Josef zase přijat na milost († 1804). Z manž. své Josefy hr. Brunšvikové († 1821) zůstavil syny Bedřicha a Karla. Tento (* 1802 — † 1840), měl s manž. Pavlinou ze Seiffertů syna a dceru Marii Blanku, která ještě žije. Bedřich (* 1801), muž sice svobodomyšlný, Čechům nepřál a dal se voliti r. 1848 do parlamentu frankfurtského. Držel Liblice a Nemyšl, která naň spadla po Janovi Kazimírovi a zůstavil († 1843) z dvojího manželství (1. s Kateřinou de Casteras † 1825, 2. s Karolinou hr. Buquoiovou) syny, z nichž hrabě Šťastný (* 1832 — † 1892), major ve výslužbě, držel Nemyšl; syn JUDr. Bedřich. c. k. komořím, poručík v záloze a konceptní praktikant u zemské vlády solnohradské, Otakar (* 1847) slouží u c. k. úřadu nejv. komornictví a František (* 1849) jest vládním radou pruským a má syny Karla a Ervina. *Sčk.*

Deynze nebo Deynse, město v belg. prov. Vých. Flandrech na Lysu a na žel. trati courtray-gentské, má pěkný gotický chrám P. Marie, výrobu krajek a hedvábných látek, borovičky, škrobu, dřeváků, silný obchod s obilím, dobytkem a lnem a 4637 ob. (1889).

Deza Didak, druhý gener. inkvizitor špan. a spisovatel bohosl. (* 1444 v Toře v Leoně, † 1523), vstoupil do řádu dominikánského a stal se r. 1479 prof. bohosloví na universitě salamancké. Ferdinand a Isabella ustanovili ho za vychovatele prince Juana, na to stal se biskupem rychle po sobě na 4 místech a r. 1505 arcibiskupem v Seville. Byl důvěrným rádcem královně a po smrti Torquemadové (1498) ustanoven za vrchního inkvizitora pro Kastilii, a rok na to i pro Aragonii. R. 1500 vydal *Statuta sive instructiones a variis s. tribunalis ministris observandae* a 1504 *Statuta alia*, aby správně a dle vytknutého řádu prováděna byla inkvisice, jež tehdy hlavně proti židům čelila. Práví se, že jeho působením r. 1502 vydan byl král. rozkaz, aby Maurové v Kastilii a Leonu žijící buď se pokřestili nebo vyklidili, a Isabella na jeho návrh zavedla inkvisici i v Granadě, by se zamezily rejdy maurské. Působení Dezovo netrvalo dlouho, neboť když lid bouřil se proti Lucerovi, krutému inkvizitoru cordovskému, a D. nechtěl svoliti k jeho sesazení, obrátila se nevole proti němu a on přinucen se poděkovati (1507). Juan Ant. Llo-

rente líčí Dezu jako člověka krutého, jenž 2592 lidí dal upáliti; avšak i protest. dějepiscové Prescott a Irwing uznávají Dezovy ctnosti, zejména mírnost a dobročinnost, a Prescott praví, že číslice Llorentovy jsou položeny buď jen z pouhého domyslu nebo na základě listin padělaných. Bohoslovecké spisy Dezovy jsou: *Defensorium doctoris angelici*, pak *Praelectiones novarum defensionum*, v nichž hájí náhledy sv. Tomáše Akv. proti skotistům. Zemřel brzo po svém ustanovení za arcibiskupa toledského a primasa španělského, nedosednul na stolec tento. Šo.

Dezertér, dezentér, franc. deserteur (v. t.).

Dézna, městys v Uhrách v aradské župě, v okresu borošbešském; má 1054 rum. a maď. obyv., farní chrám pravosl. a poštu. Zde nalézají se železné huti a silný pramen kyselky na blízkou. Zbytky starého hradu téhož jména. Bbk.

Dezobry Charles Louis, spisovatel a knihkupec franc. (* 1798 v Saint Denisu — † 1871 v Paříži), založil s Magdeleinem r. 1829 knihkupectví a nakladatelství, vydával díla z oboru historie, zeměpisu a klassické filologie. Závod jeho převzal později Charles Delagrave. **D.** napsal a vydal: *Rome au siècle d'Auguste* (Paříž, 1835, 4 sv.); *Dictionnaire général de biographie et d'histoire* (t., 1857, 2 sv.); *Dict. génér. des lettres, des beaux-arts et des sciences morales et politiques* (t., 1862).

Deželló Gjuro, spisovatel chorv. (* 1838 v Ivaníci). R. 1850 odebral se na studia gymnasijsní do Záhřebu a zde v arcibiskupském sirotčinci, jehož byl chovancem, založil studentský časopis »Smilje«, jenž až podnes vychází. R. 1857 začal psáti do časopisů: »Nevene«, »Katol. list«, »Gospod. list« a »Narodne Novine«. Vystoupiv r. 1861 ze semináře, oddal se právnickým studiím a po té advokacii; avšak r. 1869 přijal službu u magistrátu v Záhřebě, kde od r. 1871 zastává úřad rady a zástupce místního soudce. Od r. 1862—64 redigoval »Nar. Novine« s přílohou »Danice«, po té politický denník »Domobran«, a vydával belletr. týždenník »Dragoljub«. V r. 1869 byl prvním redaktorem illustrov. časop. »Vience«. Od r. 1883 do r. 1885 redigoval »Občinar«. Od r. 1863 vydává kalendář »Dragoljub«, od r. 1875 kalendář »Uredovnik«, konečně »Hrvatski ročník« i »upisnik«, jehož vyšlo dosud 6 ročníků. Z četných jeho spisů uvádíme: *Životopisi* (Iv. Kukuljevič, M. Bogović itd.), 1861; *Zpěvník anebo sbírka rado pjevanih pjesama* (1862); *Iskrice za školske prvake* (1864); *Hrvatska kuharica* (1864); *Viška bitka*, povídka (1866); *Poviest narodnog doma u Zagrebu* (1866); *Dragušica*; *Spisi Zdravka Niemčiča* (1866); *Narodna svetkovina tristogodišnjice sigetskoga junaka* (1867); *Kaptolska glavna učiona ili nova bitka varošana i kaptolaca u Zagrebu* (1870); *Po stanak vatrogasnoga društva u Zagrebu* (1870); *Zagrebačko vatrogasno društvo u savezu s uža jamnim osiguravajućim zavodom proti vatři* (1874); *Hrvatsko-njemački i njemačko-hrvatski rječnik* s Iv. Filipovićem a Lj. Modcem (1875);

Duša, historicko-filosofická rozprava (1877) a *San*, histor.-filos. rozprava (1878); *Hrvatska narodnost ili duša hrvat. naroda* (1879); *Oubčevnik za dobrovoljne vatrogasce* (1882); *Obća bolnica kod milosrdne braće u Zagrebu* (1883); *Buržanci*, román (1885); *Zaštita životinja od mučenja* (1885); *Zulejka*, román (1890). Mimo to napsal mnoho článků a povídek původních do různých časopisů a překládal z italštiny, frančtiny, ruštiny a sloviny. Nejen na poli literárním, nýbrž i v povolání svém získal si velikých zásluh o město Záhřeb, zejména o rozvoj a zvelebení hasičství a o spolkový život tamější. Od r. 1881 jest rytířem řádu Fr. Jos. I. Fn.

Deževa, ves a zříceniny hradu na planině t. jm. ve Starém Srbsku, okresu novopazarském, 8 km sz. od N. Pazaru, někdy oblíbené sídlo Nemanjičů. V okolí jest hojně památek z doby srbského carství. Sev.-záp. odtud zachovaly se zbytky slavného kláštera Djurdjevi Stubovi.

Dežma, na Slovensku = desátek; **dežmar**, výběrčí d-my.

Dežman: 1) **D.**, též Deschmann Karel, slovinšský a něm. spis. (* 1821 v Idrii — † 1889 v Lublani). Absolvoval gymnasium v Lublani, započal studia na lékařské fakultě vídeňské, těžkou nemocí však zdržen, přestoupil pak na právnickou fakultu, z níž se r. 1849 jakožto doktorand do Lublaně vrátil. R. 1851 a 1852 byl suppletem tamního gymnasia i vyučoval mimo to ve zvláštním běhu až do r. 1856 polnímu hospodářství. R. 1852 zvolen byv za kustoda zemského musea v Lublani, spravoval ústav ten až do své smrti vzorně a obětavě. V **D**-ově životě a veřejném působení třeba rozeznávat dvě doby; do r. 1861 totiž byl **D.** vlasteneckým Slovincem, odtud pak až do smrti nadšeným Krajincem. V oně první době byl čilým spolupracovníkem »Novice«, »Slovenije« a »Koledarčka«, a zvláště dru Bleiweisovi byl pravici při redigování »Novice«. Psal uslechtilé i jadrné veršem i prosou. Jeho básně vyznamenávají se hlubokým citem, prosa pak svědčí o důkladném vzdělání vědeckém. Do Wolfova něm.-slovinšského slovníku podal sám veškero přírodovědecké názvosloví. Jakožto rozhodný národovec před r. 1861 působil mocně na vnímavější povahy lublaňských gymnasiistů, shromažďoval okolo sebe nadnější z nich a čítaje s nimi srbské nár. písně, budil v nich národní cit a lásku slovanskou. Když pak r. 1861 vystoupili dr. L. Toman a dr. E. H. Costa do popředí národního hnutí, stal se **D.** jejich zjevným nepřitelem — onomu asi z pouhé řevnivosti, tomuto pak pro hrubou literární urážku — i šel v nenávisti proti oběma tak daleko, že ji přenesl i na veřejné politické pole, kdež na úkor slovinské národnosti všecky snahy slovinských národovců potíral. Hlavní působiště k tomu nalezl ve svém úřadě jakožto župan lublaňský (1871 až 1873) zvláště v zemském sněmu a výboru, pak jako poslanec na říšské radě (1873—79), kdež s odpůrci slovanských národů hlasoval a zejména Tomanovy snahy na úkor slovinské

národnosti podvracel. Nebyv od r. 1879 do říšské rady dále volen, věnoval se úplně zájmům krajinského zem. musea, kdež všechny vzácnosti země krajinské v jednotný obraz uvedl, i praví se o něm, že po Valvasoru nebylo nikoho, kdo by tuto zemi co do dějin a co do přírody byl tak důkladně znal, jako D. V době této své musejní činnosti přispíval mnohými zajímavými články o Krajině z oboru přírodních věd a starožitností do rozličných něm. publikací, zejména do zpráv vídeňského geologického ústavu, tamní akademie, tamního antropolog. spolku, alpského spolku a j. Zdá se však, že na sklonku jeho života láska ke slovinskému národu znova se probudila, když 2. pros. 1888 slavnost otevření nové musejní budovy v Lublani zahájil slovinským jazykem a nadšenými slovy mládež k vlastenecké lásce rozněcoval. (Srv. Ljub. Zvon, 1889.) Lo.

2) D. Ivan, spisovatel chorvat. (* 1841 v Rjece — † 1873), vystudovav gymnasium v rodišti, věnoval se lékařství na universitě vídeňské a r. 1865 dosáhl doktorátu, načež usadil se jako praktický lékař v Záhřebě, kde záhy zaujal vynikající postavení mezi chorvatskými vlastinci. Hlavní jeho liter. práce jsou: *Smiljan i Kovičja* (Záhřeb, 1865), epická báseň o 12 zp., psaná v duchu národním, zároveň největší romanticko-epická báseň chorvatská; *Poletar* (t., 1868), sbírka menších prací z prvního období jeho tvorby; *Rječnik lječničkoga narivlja* (t., 1868); *Lječnička izvješća za praktičnu porabu lječnikov* (t., 1868). Vedle toho napsal mnoho větších i menších básní epických (*Zrinjski*; *Ljudevit Posavski* a j.) a poučných článků do různých listů, zejména do »Vience«, jež od samého vzniku (1869) stále podporoval. Ve svých novellistických pracích, z nichž zejména cení se povídka *U Mokricah*; *Donato Donati*; *Nurnberžki vječnik*; *Domorodac dakako*, vyniká jako bystrý pozorovatel národního života a horlivý vlastimil. D byl obratným překladatelem a znalcem slovanských literatur. Napsal též libretto *Ban Leget*. Na zemském sněmu zastával se národních práv Chorvatů. Psal o něm F. Marković (Vienac, 1885). Šnk.

Dežurnyj, z franc. *de jour* [de žúr], správněji *du jour*, v ruském vojsku generál nebo plukovník, jemuž svěřen jakýsi dozor původně denní; nyní důstojník jmenovaných stupňů u velitelství činné armády, náčelník odboru čili orgánu nazývaného ve vojenství rakouském detailní kancelář (v. t). FM.

D. G. = *dei gratia* (lat.), boží milostí, z boží milosti.

d. h. = *de hodierno* (lat.), ode dneška.

Dhafar viz Dafár.

Dháká viz Dakka.

Dhákán viz Dekkan.

Dhalíp (Dhulíp) Singh, syn Randžita Sinha, panovníka Síkhů v Pendžábě. Po smrti Randžitově r. 1839 a po zavraždění všech dospělých členů jeho rodiny byl D. povýšen na trůn a po zakročení Angličanů r. 1846 byl i od nich uznán ráždou. Za povstání Síkhů r. 1848 a po porážce jejich od lorda Gougha

v ún. 1849 u Gudžarátu odřekl se D. dne 9. bf. 1849 ve slavnostním shromáždění trůnu, Pendžáb přivtělen jest k držávám britským, D. obdržel roční pensi 58.000 lib. st. a odvezen do Anglie, kde dostalo se mu pečlivého vychování. R. 1886 podnikl cestu do Indie, chtěje získati ztracené panství, byl však na rozkaz místokrálovů na cestě zadržen, zbaven pense, načež žil na Rusi a v Paříži, až v novější době dostalo se mu na jeho žádost i odpuštění.

Dhaman, předivo z lýka východoindické rostliny *Grewia oppositifolia*.

Dhamar viz Dámár.

Dhammapadam, v literatuře jazyka Páli název kanonické knihy, jež požívá velké úcty a vážnosti ve světě buddhistickém. Obsahuje ve 26 kapitolách (*vagga*) mravoučné výroky, jež charakterisují co nejvěrněji ethickou stránku nauky Buddhovy. Kommentar Buddhagoša z V. stol. po Kr. vypravuje události, při nichž Buddha jednotlivé výroky učinil. D. vydáno Fausböllem v Kodani 1855. Něm. překlad od A. Webra (Indische Streifen I. 112 a n., Berlín, 1868), angl. od Maxa Müllera v Sacred Books of the East X. (Oxford, 1881). Uvedený komentář přeložil Rogers (Buddhaghoshas Parables, Londyn, 1870).

Dhan, váha bengálská, viz Dán.

Dhángarové, kmen v Přední Indii, viz Oráonové.

Dhanvantari, indický polobůh, jenž jest jakýsi bůh lékařství, objeviv se jako král Divodasa mezi lidmi, měl mnoho žáků, z nichž jeden, Susruta, napsal prý »Ayurvedu« (knihu života). Jj.

Dhar: 1) D., poplatný stát v indobrit. Centrální Indii, v agencii Záp. Málvé mezi 22–23° 8' s. š., prostoupený pohořím Vindhijským a protékáný ř. Narbadou a přítoky čambalskými, má půdu dosti úrodnou, plodící rýži, tabák a olejnaté rostliny, 4506 km² s 151.877 ob. (1891, mezi nimi 115.051 hindů, 12 269 muham. a 3087 džajnů. D. přijal r. 1819 protektorát anglický; r. 1857 byla však pro vzpouru část území od Angličanů anektována, část dána panovníci bhopálské, nad zbytkem dosazen mladý kníže Anand Rao Puar s právem adopce, a nárokem na 15 ran z děla. — 2) D., hlav. město ve státu t. jm., obehnané hliněnou zdí, čítalo v době rozkvětu 100.000 ob., nyní však klesl počet na 15.224 ob. (1881), mezi nimi 11.858 hindů.

Dharma (sanskř.), jméno rodu mužského, jež u Indů označuje souhrn světských i náboženských povinností člověka a vedle prospěchu (*artha*) a lásky (*káma*, t. j. lahody všech smyslů) jest jeden ze tří základů života pozemského. Odtud *dharmasútram* (soupis předpisů), *dharmasástram* (zákonník), *dharmasála* (soudní síň, nyní hospital a p.) a j. D. či Dharmadéva slul v pozdních dobách i zosobněný bůh ctnosti, jenž však nikdy neměl zvláštního významu v ind. náboženství a bajesloví; pokládán za syna Brahmanova. Zty.

Dharná baithná též dharná déná, starý zvyk indický doložený již literaturou vědeckou, ale rozšířený i jinde v zadním Ori-

entu (Číně). Nyní v Indii Angličany přísně zakázán. Slovo znamená seděti dharnu a záleží v tom, že věřitel chtěje vynutiti si zaplacení pohledávky, posadí se přede dvěma dlužníky a sedí zde bez jídla a nápoje ani se odtud nehýbaje, dokud nedojde zaplacení. Ve stejné situaci nalézá se ovšem i dlužník, jemuž tím způsobem každý východ je zamezen. I brahmáni užívali způsobu toho, by dosáhli něčeho (zadostučinění, pomsty a p.), co žádným jiným způsobem nemohli vynutiti nebo provésti. Ozbrojeni jedem, dýkou nebo jiným vražedným nástrojem, hrozí použití jich, kdyby osoba uzavřená pokusila se rušiti je v jejich postu, čímž i ona nucena jest se postiti.

Dharvar, hl. město okresu t. jména v císařství Indickém, prezidentství bombayském na 15° 27' s. š. a 75° 3' 30" v. d., 230 km vých. od Goe, má stará opevnění, která ještě na poč. XIX. stol. byla silná, nyní však jsou zanedbána, katolickou a evangelickou missii, několik vzdělávacích ústavů a 27.191 obyv. (1881: 19.709 hindů, 6545 muhammedánů, 618 křesťanů, 217 džajnů, 24 parsů), kteří provozují rozsáhlý obchod s bavlnou. S Bombayem, Gooou a Bangalúrem má D. spojení železniční. D. byl částí říše Mahrattské, r. 1778 dobyt jest od majurského sultána Hajdar-Aliho, avšak r. 1791 odňat mu od Angličanů, tehdy spojenců mahrattských. Po rozpadnutí říše Mahrattské dostal se s jinými krajinami Angličanům. — Okres dharvarský náleží k jižní divisi prezidentství bombayského a má na 11.745 km² 882.907 obyv. (1881), z nichž jest 769.349 (87 %) hindů, 100.622 (11,4 %) muham., 10.526 (1,2 %) džajnů a 2356 (0,3 %) křesťanů.

Dhau (dau, dhaw), arab., lodi různé velikosti, zcela nebo z polovice kryté, nebo i úplně otevřené (menší) s 1—3 stěžni a plachtami upevněnými z pravidla po jedné na straně každého stěžně. Při bezvětří užívá se velkých vesel. Lodi krytých užívá se k dopravě otroků.

Dhaulagiri, Dhavalagiri, Dholagiri [-džiri], hora ve středním Himálaji na území nepálském pod 28° 41' 8" s. š. a 83° 28' 7" v. d. pne se do výše 8176 m, náležejí takto k nejvyšším temenům zeměkoule. Od r. 1818 do 1848 pokládána za nejvyšší horu světa vůbec a nazývána »indickým Montblankem«, avšak r. 1848 zastíněna jest Kančincingou a později ještě více Gaurisankarem a Dapsangem v Karakorumu

Dheune [dén], řeka střední Francie 65 km dlouhá, vzniká jiv. od Creuzotu, horním svým tokem jest částí Centrálního průplavu, pak tvoří hranici mezi departementy Saône-et-Loire a Côte d'Or a u Verdunu vlévá se do Saóny.

Dhlib., přírodověd. skratek = A. G. Dahlbom.

Dhofár viz Dafár.

Dholera (Dholarra) město v indobrit. prov. bombayské, okr. ahmadábádkém na poloost. Gudžarátě, na řece téhož jména, vlévající se do zátoky Kambhayatské. Dokud

ústí řeky D-ry nebylo zaneseno písek, byla D. důležitým městem přístavním a v l. 1862 až 1865 hlavním vývozním místem pro bavlnu, jež na trhu dholerskou byla nazývána. Dosud kvete tu předení a tkání bavlny a vývoz surové bavlny do Anglie. D. má 10.301 ob. (1881).

Dholiana viz Doliana.

Dholpur, domorodý stát v Rádžputáně ve Vých. Indii mezi 26° 22' až 26° 57' s. š. a 77° 16' až 78° 19' v. d., hraničí na sev. se severozáp. provinciemi, na záp. s Bartpurem a Karauli, na jihových. s Gvaliorem, kdež řeka Čambal tvoří přirozenou hranici, a zaujímá 3106,8 km². Z 249.657 obyv. (1881) jest 229.050 hindů, 18.097 muham. a 2483 džajni. Panovník zvaný »maharána« má moc nad životem i smrtí svých poddaných, nárok na počtu 15 ran z děla a neodvádí vládě indické poplatku; jinak ovšem podřizen místokrálovskému agentu pro Rádžputánu. Dynastie pochází ze kmene Džátů, ačkoli ve všem počtu obyv. toliko 3932 Džátů žije. Hl. městem jest D. na levém břehu Čambalu, 60 km již. od Agry, při dráze z Agry do Džhánsi vedoucí s 15.833 obyv. (1881). Lukindar Singh byl první panovník dholpurský, s nímž Angličané přišli ve styk, odtud pak byly vzájemné poměry brzo přátelské brzo nepřátelské. R. 1805 upraveny hranice D-u naproti Gvalioru a r. 1857 účastnil se maharána povstání indického potud, že poskytoval útočiště uprchlým povstalcům. Nynější maharána zove se Nihál Singh.

Dhor-el-Chodib viz Dahr-el-Kodib.

Dhrá viz Drá.

Dhrtaráštra viz Mahábháratam.

Dhulla, hl. město okresu khádešského v indobrit. prov. bombayské, má značný průmysl bavlnický a 18.449 ob. (1885).

Dhulip Singh viz Dhalip Singh.

Di, chemická značka pro Didym.

Di... řecká předpona = dvě.

Dia, řecká předložka = skrze.

Dia, též Standia, ostrůvek 13 km² veliký při sev. pobřeží Kréty, 12 km severových. od města Megalókastra (Candia), má skály vápencové, až 265 m vysoké, lomy mramorové a alabastrové a mnoho příhodných přístavů, ve kterých lodi do Megalókastra plující skládají svůj náklad, protože přístav městský jest velmi mělký.

Diabas jest zřejmě zrnitá až celistvá směs živce trojklonného (obyčejně labradoritu) a augitu, vedle nichž se co vedlejší součásti naskytují magnetovec, železo titanové a jehlice apatitu; v mnohých odrůdách pozorována též tmavá slída, olivín a křemen, někdy kyz železný. Složením svým mineralogickým sblíží se d-y jednak s čediči živcovými, jinak melafyry, liší se však od hornin těchto nepřítomností skelného neb poloskelného tmelu a svým geologickým stářím. Živce i augity bývají v d-ech proměněny, ony v kaolinovou, tyto v zelenou, chloritu podobnou hmotu, kteráž nazvána viriditem. Barva d-ů jest obyčejně tmavě zelená až černě zelená, pročež služí též zelenokamy augitovými oproti dioritům, ze-

lenokamům amfibolovým. Někdy jsou živce nebo shluky krystalů živcových velikosti značnější, jindy jsou augity porfyricky vyloučeny. odrůdy takové slují diabasporfyr a augitporfyr; dutiny vyvětráním živců nebo augitů vzniklé bývají naplněny vápencem nebo jinými produkty rozrušených součástí, a tím vznikají diabasové mandlovce. D-y celistvé nazvány diabasovým afanitem. D-y prostupují buď v podobě žil staršími sedimentárními útvary, lze je až do karbonu sledovati, nebo tvoří mohutně pokrývky. Uvnitř jeví d-y zhusta složitou deskovitou nebo zvláště kulovitou. V Čechách jsou d-y zvláště v útvaru silurském dosti rozšířeny, tak u Chuchle, Radotína, Beřouna a j. Žily rudné okolí příbramského vznikly, jak se zdá, v puklinách, které byly vytvořeny vyvěřením d-ů, hojně se tu objevují. V Německu jsou d-y zvláště vyvinuty v Sasku, na Harcu a v Nasavsku. Největší rozšíření jeví d. ve Skotsku a ve Skandinávii.

Diabasis (fec.), průchod, přechod.

Diabelli Anton, něm. skladatel hudební (* 1781 v Mattsee v Salcpurku — † 1858 ve Vídni). Chtěje dokončiti studia theologická vstoupil do bavorského kláštera Raitenharchu, odkudž zasilal svoje skladby Mich. Haydnovi na posouzenou. Po zrušení kláštera r. 1803 vzdal se úmyslu státi se knězem a odešel do Vídne. Tam vyučoval hudbě a později založil obchod s hudebninami, jež r. 1854 prodal C. A. Spinovi. Z četných skladeb Dových zvláště cenné jsou jeho skladby instruktivní na 2 a na 4 ruce (sonáty, sonatiny a j.), jichž podnes s prospěchem při učení se užívá. Z ostatních jeho skladeb dosud provádějí se zvláště ve Vídni jen skladby kostelní, ač jsou slohu příliš lehkého.

Diabetes (fec.), úplavice močová. Se slovem tím setkáváme se nejprve u Aretaia a Galéna, kteří o chorobném vylučování cukru moči neměli potuchy, ale příznaky významnější úplavici cukrovou, zejména nápadné vyměšování moči znali. Cukr v moči objeven byl teprve r. 1674 Angličanem Willisem a nález ten byl tudíž podnětem k rozeznávání jiné s hojnějším odměšováním moči sloučené choroby, prosté úplavice močové (*D. insipidus*) a chylurie, od vlastní úplavice cukrové (*D. mellitus*).

D. insipidus, jinak polyuria essentialis, prostá úplavice močová, charakterisována jest dvěma příznaky: neobvyklým vyměšováním moči a neukrotitelnou žízni. Nemocní ve 24 hodinách vypijí 10—20 litrů vody a vymočí stejné množství moči, která jest vodnatá a nápadně nízké specifické váhy, nechovajíc ve veškerém denním množství více výmětných hmot než moč zdravého člověka ve stejné době. Výživa těla netrpí, duševní výkony jsou normální, příznaky nervové bývají postrádány, chuť k jídlu není zvýšena, zácpa za to pravidlem. Nemoc počínajíc náhle trvá velkou řadu let, aniž by zdraví ohrožovala, ano osoby jí stížené mohou dosíci vysokého věku. Příčina choroby té jest ne-

objasněna; vrací se dědičně v rodinách (Weil napačítal mezi 91 pokrevními příbuznými jedné rodiny 29 osob trpících touto nemocí), po případech vzniká po prudkém duševním hnutí, úrazech lebky, při chorobách mozkových. Experimentem lze výstřední odměšování moči vzbuditi zraněním pudy čtvrté komory mozkové na určitém místě, v sousedství části, jejíž porušení močení cukru budí.

D. mellitus, úplavice cukrová, cukrovka, vyskytující se převahou v zralejším věku, není významným onemocněním; dříve vnucovaly se pouze těžší, s nápadnějšími příznaky sloučené případy, ale bedlivý výzkum moči odkrývá úplavici cukrovou u lidí zdánlivě dokonalemu zdraví se těšících. Příznaky, ze kterých těžší formu úplavice cukrové usuzujeme, jsou následující: nápadné množství moči vyloučené ve 24 hodinách (z 1500 cm³ vzroste na 3 až 8 litrů denně); velká žízeň závislá na množství vyloučené moči; hladovost vedle snadného i obtížného trávení. Ačkoli nemocný mnoho jí, schází na výživě a rychle hubne. Laik příznaky ty z pravidla přesně oceňuje; vyšetřování moči rozmanitými výzkumnými metodami, která vysokou specifickou váhu má, objevuje velké množství hroznového cukru, 4—8%, t. j. 300—500 g za den. Cukr vyskytuje se netoliko v moči, nýbrž i v jiných výměšcích a ve veškeré tkáni, poněvadž krouží v krvi.

Při těžké formě úplavice cukrové pozorovati jest další zjevy, podmíněné svrchu popsanými podstatnými příznaky: suchost pokožky a sliznic, podráždění průvodů ústrojí močových, kaz zubů, zákal čočky, zvláštní na tresť ovocnou upomínající zápach z úst, neuralgie, rozmanité osutiny a záněty pokožky (prurigo, ekzemy, nežity, karbunkel, růže), úmrtí končetin, záněty vnitřních orgánů, tuberkulósu plic atd. Jen v řídkých případech propukne d m. s veškerou prudkostí a tehdy v době velmi krátké zhubí nemocného příznaky toxickými, jež zahrnuty jsou pod názvem *coma diabeticum*: nemocný stěžuje sobě na prudké bolesti v nadbřišku, zastížen jest dušností, obluzuje se; teplota tělesná klesne nápadně (až po 30° C), nemocný upadá v bezvědomí a zmirá. Příznaky ty vztahovány bývají k otravě kyselinou diacetovou, která při úplavici cukrové ve velkém množství se tvoří, dílem též k zadržení výmětných hmot v krvi, jestliže průběhem choroby vznikly zánětlivé změny v ledvinách. Onemocnění většinou počíná skrytě, ztěžujíc se krok za krokem; po několika měsících nebo letech dochází pak ku klassickým symptomům a zchátrání organismu. Ale jistě úkazy již dříve pobízejí lékaře, aby dbal vyšetřování moči na cukr: trapné svědění pokožky osutiny kožní, neuralgie stehenná, rychlý kaz zubů, hojně nežity, rychle se vyvíjející tuberkulósa, ale i dech páchnoucí po kyselině diacetové — tehdy množství cukru v moči bývá již dosti značné. Další průběh utváří se jako v prvním případě; zkušenost pak učí, že množství cukru v moči vzrůstá, jestliže nemocný cukr a škroboviny po-

jídá; ale vyměšování jeho by také potrvalo, kdyby nemocný na pouhou masitou stravu se obmezil, a z toho vyplývá, že organismus cukr hroznový netoliko z uhlohydrátů nýbrž i z bílkoviny vyrábí; jestliže podobná metamorfosa trvale se udržuje, vysvětluje se tím nejen nápadné hubnutí těla, nýbrž i nebezpečný ráz d-tu. Trvalé vyměšování cukru bývá pozorováno netoliko u lidí hubnoucích, nýbrž i dobře živých a tučných (úplavice cukrová tučných lidí). Lidé ti udržují se ku podivu dlouho — vyměšování močí nevybočuje nápadně z fyziologických mezí; moč jest ovšem sehnaná, vysoké specifické váhy, ale chová jen 1–2 % cukru; chuť k jídlu nebývá nápadná, žížeň mírná; při tom se vyskytují jakási psychická a fyzická chabost, neuralgie, osutiny kožní atd. a právě tyto příznaky pobádají k výzkumu moči. Jestliže osoby ty se vystřihají cukru a škrobovin, cukr v moči se uskovní a vymizí a snad v některých případech nemocný se vyhojí; jindy skrovné vylučování cukru se udržuje po celou řadu let, nemocní dosahují i vysokého věku — ale každým okamžikem může se lehké toto onemocnění v těžší přeměknouti. Tolik o průběhu choroby, jejíž vlastní podstata nám dokonale známa není.

Do moči přechází cukr z krve; skrovné stopy (1 %) lze v ní vždy nalézt, při d-tu množství jeho vystoupí až na 5 % a s touto hyperglycaemií dostaví se teprve jeho příznaky. Klade se tudíž otázka, z jakých příčin tak značné množství cukru v krvi se vyskytuje. Cukr v těle pochází v prvé řadě ze škrobovin a cukru naší potravy; hmoty ty slinami, šťavou mikterovou a mizou střevními bývají přeměněny v cukr hroznový, který krví vrátnicovou do jater převeden a v buňce jaterní ve formě glykogenu složen bývá. Soudobně co glykogen v buňce jaterní se ukládá, bývá jistá část v cukr hroznový zase přetvořena a do krve žíly jaterní splavena. Než buňka jaterní dovede také vytvořiti glykogen, po případě cukr hroznový ze hmot bílkovinných, tuků a glycerinu, které do oběhu jaterního byly vstoupily, posléze však glykogen vzniká z hmot rozštěpu, kterých buňka tkanivová ke své výživě využívat nemůže a které krví do jater se vrací. Přeměna glykogenu v cukr předpokládá dle některých zvláštní ferment jaterní, dle jiných přiměřené množství kyslíku v oběhu vrátnicovém; cukr z glykogenu se tvořící, pokud běží o normální poměry, záhy v krvi se spaluje, dílem bývá k výživě tkání využíván. Za pravidelných poměrů tvoření se glykogenu a jeho převedení v cukr drží sobě rovnováhu. Rovnováha ta však může býti porušena následujícím způsobem: Z cukru přivedeného játrám jen jistá část se přetvoří v glykogen, jiná část přechází přímo do krve v takovém přebytku, že ani pro tělo využítkována býti nemůže a tudíž do výmětů přechází — neb játra vyrábějí sice glykogen z veškerého jim poskytnutého materiálu, ale převádějí jej v cukr rychle a ve velkém množství. Na tomto místě počná pak záhada,

neb nevíme, proč nastávají podobné převraty v činnosti jaterní; pomyslíme na jakousi neuzpůsobilost buňky jaterní, kterou nemůžeme odůvodniti — odtud mnohotheorii, které podstatu d-tu vysvětliti mají a málo uspokojují. V záhadu tu vrhá jisté světlo experiment Clauda Bernarda, který zraněním čtvrté komory mozkové na určitém místě dovedl vzбудiti vylučování cukru močí (glykosurii), trvající potud, pokud podráždění místa toho nepominulo. Je z toho vidno, že vyměšování cukru močí vlivem nervovým podmíněno jest, o čemž by jisté klinické zkušenosti doklad podávaly: na př. dědičnost úplavice cukrové, vznik její po rozmanitých vlivech působících přímo i nepřímě na nervstvo, vyskytování se glykosurie při prudkých chorobách mozkových a i míchových, neurosách atd. Předpokládali bychom jisté porušení nervů trofických a vasomotorických, a Pavy, nejlepší tou dobou znatel d-tu, poukazuje přímo k porušené činnosti nervu útrobného (*nervus splanchnicus*), který cévám jaterním dává vlákna vasomotorická; obrnou vasomotorů uzpůsobeno bývá živější proudění krve játrami, buňce jaterní velké množství kyslíku přivoděno a tím živější převod glykogenu v cukr umožněn. Tím však není vysvětleno, proč hyperprodukce glykogenu a cukru děje se na úkor výživného materiálu tkaňového. Claude Bernard tvrdí, že buňka jaterní zdvojí svoji činnost, aby cukr vyloučený nahradila, okrádajíc organismus o jeho výživu; Bouchard hledí na vznik úplavice cukrové s jiného stanoviska: vidí v ní nedostatečnou assimilaci výživného materiálu, nedostatečné využitkování cukru buňkami tkaňovými. Cukr nespotebovaný hromadí se v krvi a přestupuje pak do výmětů. Běží tu tedy o lenivou a obmezenou celkovou výživu, jaká se v jiném směru také vyskytuje při povšechné tučnosti. Změny v játrách při d-tu nejsou ustáleny ani podstaty, větší dosah mají patologické změny mikteru, které při úplavici cukrové časem se vyskytují: soudí se pak, že nedostatečné neb chorobné odměšování žlázy té vinu má na d-tu, ale zdá se, že patologickými procesy žlázy uzpůsobeno bývá podráždění vláken čívu soucitého a jeho ganglií a že d. za těch okolností podstatou svoji jest nervového původu.

Léčení d-tu v lehčích formách děje se s úspěchem, v těžkých se máj s účelem. Výhradní masitá dieta sloučená s požitkem hmot, ze kterých cukr vytvořen býti nemůže, alkalie, hydrotherapie, opiové praeparáty, arsenik a jiná léčiva nervinotonická — tof nejdůležitější, co by o léčení pověděno býti mohlo *Mx.*

Diabetik, chorý nemocí diabetes.

Diable [djabl], franc., ďabel.

Diablerets [djablerè], franc., Dáblí hory, vysoké horstvo na záp. konci bernských Alp, na rozhraní švýc. kantonů bernského, vaudského a valiského, vybihající ve skalní rohy a pískré, rozervané vápencové stěny. Na severu mají D-ty sedlo Pillonské (1550 m), na jihu průsmyk Chevilleský (2049 m), na východě Senetschský (2234 m). Hlavní jejich vrcholy

dosahují výše: Dôme 3246 m, Point 3217, Mitre 3201, Oldenhorn 3124, Tête-Ronde (Houille) 3043, Sex Rouge 2977, Senetschorn 2946 a Tour Saint-Martin 2913 m. D-ty známy jsou několikerým sesutím mohutných skalních spoust, jež zasypaly pěkná údolí, zejména r. 1714 a 1749. Roku posléze uvedeného strhly se horské massy pod průsmykem Chevilleským a zasypaly pastvinu Derborence se 40 chatami; na místě tom pak zahrazením horských pramenů vzniklo Derborencské jezero (*Lac de Derborence*) ve výši 1432 m, jež zaujímá 15 ha a z něhož vytéká Lizerna. Postrašený lid bál, že v horách těch řádí ďábel, a odtud jejich jméno.

Diablerie [djableri], franc., ďáblůvství, čertovina; ve starší literatuře franc. zvány tak krátké hry, v nichž hlavní osobou byl ďábel, jeden neb více (grande d. mělo 4).

Diabliesse [djablès], franc., ďáblice.

Diablotin [djablotén], franc., čertíček; v obchodě ocukrovaná kulička čokoládová.

Diabla (fec.), pomluva.

Diabolický (z lat.), ďábelský.

Diabolismus (lat.), ďábelství, dílo ďáblov, skutek zlým duchem provedený.

Diabolista (z lat.), zaklínač ďáblů.

Diabologie (z lat.), nauka o zlém duchu či ďáblu. Viz Daemonologie.

Diabolus (lat.), fec. *διάβολος* (= pomluvač), ďábel.

Diabotanium (t emplastrum), náplast připravená vařením oxidu olovnatého s mastným olejem a šťavou různých rostlin, k čemuž přidá se pryskyřice a j.; lék doby starší. *Jd.*

Diabrosis (fec.), rozežráná tkaniv buď leptadly nebo zhoubnými pokračujícími nádory, jež se rozpadají. Haemorrhagia per d-sim, krvácení vzniklé nahlodáním cev a útvarů patologickými nebo činiteli lučebnými. *Peč.*

Diaacetová kyselina = Acetocetová kyselina (v. t.).

Diaconia [-akó-], lat., původně církevní služba jahnů, majících předem péči o chudé a později i přísluhu slova božího a křtu. Na usnadnění oné péče zřízeno bylo v Římě již za nejstarších dob původně sedm, během času více — až 21 — chudinských obvodů a v nich zvláštní chudinské domy, rovněž d. zvané, kde rozdávala se almužna a chudí i nemocní přijímání byli v zaopatření. Z kaplí těchto d-í vzrostly časem titulní chrámy kardinálů jahnů. *Da.*

Diaconium [-akónik-], lat., přístavba chrámová podobná našim sakristiím, již užíváno bylo k různým účelům. D. při větších chrámech najmě stoličnicích — t. zv. d. maius — sloužovalo k uvitání biskupů duchovenstvem k přísluže hotovým, k uschování obřadních rouch a nádob, a k přípravě duchovních; d-ika při menších kostelích — d. minus — užívali duchovní za shromáždění, kde oblékali se v roucha obřadní. Nejednou v d-iku dály se synody, ba i za vězení provinilých duchovních bylo ho užíváno. *Da.*

Diaconus viz Diakon.

Diadelphia viz Linnéova soustava.

Diadema (lat.), diadém, hedvábná nebo vlněná úzká páska okolo čela, odznak moci královské. Nejznámější jest modrý, bšle protkaný diádem, jímž perští králové ovíjeli svůj turban. Císařové římsí pamětlivi jsouce nelibosti, již Antonius vzbudil vsadiv o Luperkaliích Caesarovi diádem na hlavu, zdržovali se této ozdoby lidem nenáviděné, a teprve Diokletian ji zavedl. Dále označovány slovem tím také páska a obroučky ze zlatého plechu posázené perlami a drahokamy, jimiž paní římské zdobily své vlasy. *Cfe.*

Diadocha (fec. = následování); v lékařství přechod jedné nemoci v jinou.

Diadochit, $[PO_4]$, $[SO_4, H]$, Fe_2O $[OH]$, zásaditý sulfatofosfat železitý. Minerál mikrokryštalinný, monosymmetrický, jevíci se pravidlem v podobě hlíz ledvinitého povrchu. Jest lomu nerovného, barvy světle žluté, bělavé nebo žlutohnědé, obyčejně mdlý, velmi měkký, hutnosti 1.9–2.9. Dmouchavkou truzen nadýmá se a taje na hranách v černé poněkud magnetické zrno. Kyselinami se rozpouští. Chemický rozbor: asi 16.7% P_2O_5 , 18.8% SO_3 , 37.5% Fe_2O_3 a 27% H_2O . V přírodě provází obyčejně delvauxit, i vyskytuje se na místech při delvauxitu uvedených. Z českých lokalit jmenovati sluší ještě Stodůlky u Smíchova, Vraž u Berouna, Malé Pílepy, Jáchymov a Hředly u Rakovníka. Hlízy z diluválních hlin okolí pražského ukázaly se býti směsí d-u a delvauxitu. — Čistý, pouhý diadochit z Visé v Belgii nazývá se vědecky destinézit. *En.*

Diadochové (fec. nástupci) nazývají se vůdcové Alexandra Velikého, kteří po jeho smrti rozdělili se r. 322 př. Kr. poprvé a r. 321 po druhé o jeho říši a založili samostatná panství. R. 306 přijali po příkladě Antigony a Démétriové titul královský, ale vedli mezi sebou stále kruté spory a války. Teprve r. 301 po bitvě u Ipsu poměry se poněkud ustálily. Doba 322–301 po Kr. nazývá se dobou d-chů. Vynikající d. jsou: Perdikkas r. 321 zavražděný, Ptolemaios, zakladatel říše egyptské, nadaný Eumenés, jenž obdržel Paflagonii, Antipatros, Lysimachos, Seleukos, jenž obdržel Babylonii a zřídil království syrské, Antigonos se synem svým Démétriem a j. Viz Droysen, *Gesch. d. Hellenismus* (2. vyd., Gotha, 1878).

Diadosis (fec.), popuštění, ustání (nemoci).

Diadumenos viz Polykleitos.

Diaerese viz Diairesis.

Diaeta, diaetické léčení a j. viz Dieta, dietické l. a j.

Diaf., články zde neobsažené hledej pod Diaph...

Diafanní (z fec.), průsvitný. D. čili průsvitné obrazy neboli diafanie jsou obrazy, které přicházejí k platnosti teprve proti světlu. Jsou to obyčejně imitace maleb na skle z illuminovaných nebo pestře potištěných lithografií, jež potřeny jsouc fermeží,

t. zv. d-m lakem, jsou přilepeny na sklo nebo položeny mezi dvě skleněné desky; slovou také lithofanie. — **D.** rytiny jsou kresby, jež kreslí se rydlem na desce s leptaným a začouzeným povlakem; desky pak se užívá jako negativů, z nichž podle návodu Salièrsova lze fotograficky obdržeti kopie. — **D.** nádobí jest nádobí zlacené a potažené skelným povlakem.

Diafanometr (z fec.), přístroj navržený od Saussurea, kterým se měří různé stupně průhlednosti vzduchu. Skládá se ze dvou bílých desk, jejichž délkové rozměry jsou v poměru 10 : 1 (u Saussurea 12 : 1). Obě jsou ve svém středu opatřeny černým kruhem, jehož průměr činí asi pětinu průměru desky. Postaví se vedle sebe v jednu stranu tak, aby sluncem byly stejně osvětleny. Vzdalujeme-li se od nich, mizí černý kruh při jistém zorném úhlu a to napřed na desce menší; u desky větší měl by mizeti ve vzdálenosti desetkrát (po příp. 12krát) větší. Ve skutečnosti mizí však pro neúplnou průhlednost vzduchu dříve. Dle toho, v jaké jest to v tom onom případě vzdálenosti, lze posuzovati různé stupně průhlednosti vzduchu. Měření vedle Saussurea nejvíce jím prováděli bratři Schlagintweitové. Průhlednost vzduchu vyjadřuje se koeficientem e m průhlednosti t. j. číslem udávajícím, kolikátá část světla vnikajícího projde vrstvou vzduchu tlustou jednotku délky (1 cm). Wild ukázal (Pogg. Ann. 1868), že při měření průhlednosti vzduchu d-em jest přihlížeti i k tomu, že se zřetelnice oka při nahlížení na předměty blíží zužuje, na vzdálenější rozšiřuje. Použil sám ku přesnějšímu měření průhlednosti vzduchu polarisačního fotometru (viz Müllerovu Kosmische Physik). De la Rive nazíral dalekohledem se dvěma objektivy na dvě bílým papírem potažené stěny, nacházející se v různé vzdálenosti, jichž obrazy se úplným odrazem do okularu vedle sebe odrážely; aby bližší jevila se tak jasnou jako vzdálenější, svírá se šterbina na objektivu proti bližší desce postavenému potud, až se jeví tak tmavou jako vzdálenější deska. *Pka.*

Diafanorama (fec.), tolik co diorama, perspektivické obrazy krajin s předmětovou dekorací a umělým osvětlením.

Diafanoskopie (z fec.), pro záření, zkoumání průsvitnosti tkání k účelům diagnostickým. Že tkáň těla našeho jsou průsvitny, snadno se přesvědčíme, pohlížíme-li na rozsvícenou ruku proti silnému světlu. Následkem značnějšího návalu krve k průsvitné tkáni kolísá intensita její barvy. Jestliže ve tkáni stejnoměrně tkví těleso jinorodé, pevné, nebo vznikl-li nádor útvaru různorodého, mění se průsvitnost toho místa. Pozorování to vedlo k d-ii. Cazenave r. 1845 zkoumal rouru močovou rourkou, při čemž místo zkoumané zevně ozařoval. Později i měchýť močový pomocí d. vyšetřovali. Čermák zkoumal r. 1860 hrtan při osvětlení vnějším pronikajícím do vnitř. Methoda prozařování dosud při určování chorob varlat, hydrokely, haematokely, i některých nádorů se praktikuje. Jiný způsob d. spočívá

v zavádění světelného zdroje do vnitř těla a zkoumání vnějším. Tak činil Bruck 1867 a Lazarevič 1868. Leč metody tyto nenabýly valného rozšíření. Důležitý jsou hlavně tím, že vedly znenáhla k vypracování Nitze-Leiterovy metody endoskopické, při níž zdroj světelný tkví v těle, ale do osvětlené útroby nazíráme bezprostředně. *Peč.*

Diafonie (fec.) jest v Aristoxenově hudební theorii fečké název pro harmonický intervall, v němž individualita každého z obou zvuků zřetelně vystupuje; významem svým blížila se tedy d. dnešní dissonanci, ač zahrnovala v sobě též obě tercie a sexty. — V theorii středověké, stol. IX. počínajíc, značí d. prvý útvar vícehlasého zpěvu, totiž poprvé zpěv v paralelních kvintách a kvartách (>organum<), později s podmínkou t. zv. >motuum varietas<, občas vystupující, t. j. pro rozmanitost nechť hlasy vedle pohybu paralelního šetří též protipohybu a pohybu straného. *Str.*

Diafora (z fec.) jest figura fečnická, se silující výraz jednou položený tím, že hned jej opakuje s charakteristickou poznámkou potvrzení, pochybnosti atd., na př.: Za mnou mužové, ač jste-li muži, za mnou ku pomoci vlasti!

Diaforit, Sb S, (Pb, Ag)₂, síroantimoničnan olovnatostříbrnatý. Vzácný minerál tento jest téhož chemického složení jako freieslebenit, od něhož liší se jenom svým tvarem krystalovým. **D.** jest rhombický, kdežto freieslebenit jest minerál monosymetrický. **D.** krystaluje v drobných srostlicích zřejmě ryhovaných, jež jeví štipatelnost dle ploch prismatických. Jest lomu lasturnatého až nerovného, tvrdosti větší 2, hutnosti 5.9. Vyniká skvostným leskem kovovým, barvu má olověnou, bývá též žlutavě nabělý; vryp lesklý, černošedý. Na uhlí truzen snadno taje, dýmá, činí žlutý, olověný povlak a poskytuje posléze stříbrné zrnko. Obsahuje stříbra as 23%. Vyskytuje se jen pořídku v Příbrami, u Bräunsdorfu v Sasku a u Felsőbánye v Uhrách. *En.*

Diafragma (fec. přička, přepážka) jest kruhový výřez z tenkého plechu s otvorem určité velikosti, který v dalekohledech a mikroskopech jest umístěn tak, že zadržuje paprsky od okrajů čoček přicházející. Tím činí valnou část sférické a chromatické aberrace čoček neškodnou. *La.*

D. zovou se ve fysice též hmoty průlinčité, jichž se užívá při člancích konstantních a jež obě kapaliny oddělují, elektrický proud přece propouštějíce. Jsou buď původu organického jako blány, kůže, dřevo, jež kladou nevalný odpor elektríně, ale za to snadno působí endosmosu, anebo ještě častěji jsou původu neorganického z látek průlinčitých, jako z hlíny málo pálené, třeba že kladou elektríně odpor větší. *red.*

D. v anatomii: 1. **D. bránice** v. t. — 2. **D.**, název útvarů plochých buď svalných nebo blánitých, uzavírajících některé dutiny tělesné, tak **d. oris** = sval jazykočelistní,

d. pelvis přepážka na zpodině pánve tvořená příčnými svaly hrázky a příslušnými blánami. *Peč.*

Diafthora (fec.) = zkáza, zvl. zkažení vzduchu. — **Diafthroskop**, přístroj ke zkoumání zkaženého vzduchu.

Diafunu, země záp. Súdánu pod 15° s. š. a mezi 11 a 12° z. d., na pr. břehu f. Tarakotu, jež nedaleko odtud vtéká do Senegalu. Hlavní místo Tambakara.

Diafysis (z fec.), střední část dlouhých kostí mezi oběma epifýsami. Ve věku dospělém jsou veškeré tyto části v jedno spojeny, avšak v dětství jsou odděleny chrustavkami. *Peč.*

Diagenesis (fec.) nazván v geologii pochod, jímž vrstvy povstalé původně uložením se měkkého bahna tvrdnou a mění se v horninu krystalickou. Voda pomocí diffuse napájí uloženiny i takové, které propouštějí vodu jen nepatrně, a ukládá v nich nerostné částky, jimiž jest sama přesycena. Částky tyto spojují se s hmotou vrstev v chemické sloučeniny buď stejnoměrně rozvržené nebo tvoří někdy jen shluky, pecky a rozličné konkrece v prostředí jinorodém. Původcem theorie o d-si jest bav. geolog Gumbel. *Pa.*

Diaglyf, diaglypt (z fec.), obrazy do plochy vyhloubené, opak anaglyfů (viz Relief).

Diagnosa (z fec.), určení choroby. Podmínkou zdárné činnosti léčebné jest určení, jakou chorobou nemocný trpí. Různé příznaky, jež nemocný jeví, poznati, zvažiti, méně důležité vyloučiti, a převéstí vše na chorobný výkon, ústroj jediný, jest cílem d-sy. **D.** tato nazývá se klinickou. **D.** anatomická buduje se následkem nálezu pitevního. Kdežto anatom na změny ústrojí přímo nazírá, podávají se klinikovi příznaky v mnohém ohledu teprve z druhé ruky, a praemissy, z jakých soudí ten i onen, jsou různé. Klinik má před sebou organismus živoucí, činný, soudí, nemoža začasté direktně změn anatomických postřící, z vadného výkonu o změně anatomické, anatom nazírá ve zřícenině organismu, i soudí ze změny útrob na obměněnou druhdy jejich činnost. V některých případech změna činnosti některého orgánu nebývá provázána změnou tkani našimi prostředky stanovitelnou, tu mluvíme o funkcionálních chorobách. Tu nenalzáme vysvětlení anatomického. Jindy zase značné poměrné změny anatomické nejsou provázány žádným příznakem vadné funkce, nejeví se nijak na povrch, vady tyto nejsou klinicky patrný. Příklad prvních: některé neuralgie, mnohé choroby duševní; druhých: některé zrudliny života ne nebezpečné, některé lhostejné, stajené nádory. **D.** jest soudem logickým na základě určitých praemiss; není k ní potřebí inspirace, jak druhdy se tvrdívalo, a d-sy »bleskové«, kdy jediným pohledem se určuje, co nemocného tíží, jsou jen tehdy obdivuhodny, jsou-li správný a zakládají-li se na rychlém přehlednutí a proniknutí příznaků chorobných. Rádný lékař vždy buduje d-su cestou přísné indukce, určuje i uvažuje váhu příznaků. A aby toho docílil, nutno mu znáti symptomy chorob, uměti je dokázati a nepře-

hlédnouti nic důležitého. K d-se vede lékař anamnesa (v. t.), totiž výzkum živobytí nemocného, prve než choroba se objevila a poměrů zdravotních rodiny i okolí jeho. Mimo to třeba oceniti subjektivní příznaky, jež nemocný naznačuje. Hlavní zdroj návštěví však jest objektivní výzkum těla chorého, jež nazíráním, měřením, váhou, měřením teploty, poklepem, poslechem, ohledáním citlivosti, zkoumáním elektrickým, cestou chemickou, mikroskopickou atd. získati se snažíme. Kdybychom dovedli v každém případě hodnotu všech jednotlivých příznaků číselně vyjádřiti, byla by d. jen úkolem početním a vyplývala by zřejmě. Ježto však vážnost mnohých známek dle osobního náhledu různých pozorovatelů jest různá, vzniká často nesouhlasnost v poznáních klinických, jež teprve nožem anatomův se vyjasní. *Peč.*

Diagnostika, nauka o určení choroby, probírá jednotlivé příznaky chorob učíc je hledati a váhu jejich stanoviti.

Diago Francisco, učenec špan. (* v Babelu, prov. Valencie — † 1615). Vstoupil do řádu dominikánského, byl prof. theologie v Barceloně, později převorem dominik. kláštera sv. Onufria a posléze jmenován od Filipa III. historiografem Aragonska. Napsal řadu histor. monografií, mezi jinými: *Historia de la provincia de Aragon de la orden de predicadores* (Barcelona, 1599); *Hist. de los victoriosissimos antiguos condes de Barcelona* (t., 1603); *Annales del reyno de Valencia* (Valencie, 1613) jdoucí do r. 1276, a j.

Diagometr, přístroj, vynalezený Rousseauem k určení poměrné elektrické vodivosti kapalin. V podstatě byl to Zamboniův sloup, jedním pólem spojený se zemí, kdežto druhý pól spojen byl s kovovou miskou, do níž nalévaly se kapaliny vždy do stejné výše. Do kapaliny vnořeny byly stále dva dráty, jeden vybíhající v kuličku, druhý nesoucí magnetku úchylkovou, jenom slabě namagnetovanou a zcela blízko u kuličky postavenou. Elektřina proešedší ze sloupu kapalinou do obou drátů učinila ovšem i kuličku i magnetku stejnorodě elektrickými a tak způsobila odchylku magnetky, což stávalo se prudčeji nebo váhavěji dle vodivosti kapaliny. Podle doby potřebné k ustálení se magnetky posuzována poměrná vodivost zkoumaných kapalin. *MP.*

Diagonál, hustá vlněná keprovaná látka na dámské pláště i na mužské obleky; kepr tvoří na látce šikmé čáry. *Lš.*

Diagonála (z fec.), úhlopříčka, jest úsečka spojující dva nesousední vrcholy mnohoúhelníka nebo mnohostěnu Trojúhelník nemá žádné d-ly, čtyřúhelník má dvě. Má-li mnohoúhelník n stran, má $\frac{n(n-3)}{2}$ úhlopříček. *Sd.*

Diagonální, úhlopříčný. **D. rovina mnohostěnu** jest rovina položená třemi vrcholy, které nenáleží jedné stěně. U hranolu zvláště slove d ta rovina, která prochází dvěma nesousedními hranami pobočnými. Rovnoběžnostěnný má 6 rovin d-ch, kteréž protínají se v jeho středě. *Sd.*

Diagonální metoda měření polí zakládá se na tom, že měří se nejen délky stran pozemku, který tvoří obdélník anebo mnohoúhelník vůbec, nýbrž i jeho diagonály. Tím rozdělí se pozemek na samé trojúhelníky, kde měřeny jsou všechny tři strany. Z těchto stran trojúhelníka vypočte se jeho plocha a součet ploch všech trojúhelníků dá plochu celého pozemku. Pozemek lze grafickým způsobem zobraziti vynesemím jednotlivých trojúhelníků v daném měřítku. Způsob tento nazývá se též měřením trojúhelníkovým anebo měřením pozemku měrami příčnými a křížovými.

Diagonální zvrstvení, v geologii ono uložení, při kterém dvě nebo více vrstev uložených nad sebou nesouhlasně (diskordantně) složeno jest z četných, mezi sebou rovnoběžných poloh, které následkem tohoto nesouhlasného zvrstvení na některých místech v rozličných úhlech se sbíhají, jinde zase rozbíhají.

Diagoras: 1) D. z Melu zvaný *Ἄθεος*, neznaboh; současník básníka Pindara a Bakchylida kolem l. 460-420 př. Kr. Skládal dithyramby, paiany, hymny, enkomia ne bez politického často obsahu. Z usnesení lidu athénské ho pro rouhání vyhnán a spisy jeho spáleny, ač jeden zachovaný zlomek nezdá se neznabožství jeho nasvědčovati (*θεὸς θεὸς πρὸ παντὸς ἔργου βορσίου νομῆ φέρει' ἀπειράταν*). *Hčk.*

2) D. athlét, pocházel ze starého rodu na ostrově Rhodu a jsa vrstevníkem Pindarovým, byl z nejskvělejších zjevů mezi řeckými athlety. Zvíteživ ve čtyřech velikých národních slavnostech — v Olympii, v zápasech pythijských, isthmických a nemejských — byl tak řečený periodonikés. Vedle toho dobyl mnoho vítězství o hrách v Athénách, na Aigině, v Megarě a Rhodu. Za to došel pocty neobyčejné. Socha jeho postavena byla v Olympii a Pindaros velebil jej ve svém 7. zpěvu olympijském. I potomci D-roví ozdobili skráně své hojnými vítěznými věnci. Když jednou dva synové jeho ověnění byli v Olympii jako vítězové, položili prý své věnce na hlavu otcovu a nesli jej středem jásajícího množství. Tu zvolal prý jakýsi Spartan: »Umfi, Diagoro, neboť do nebe nevstoupíš.«

Cfe.

Diagraf (z řec.), nástroj k mechanickému kreslení perspektivních obrazů.

Diagramm (z řec.), výkres, nákres, nárys vůbec, jest geometrický obrazec, který slouží k přehlednému znázornění zákona, dle kterého se mění jistá veličina závislá na změně jiné veličiny. Obvykle nanášejí se hodnoty základní veličiny na přímkou jistého směru, na přímkou kolmou pak příslušné hodnoty veličiny závislé. (Viz d-y na příloze ku čl. Čechy str. 115.) D-ů takových užívá se nyní téměř v každém závodě a ústavu k znázornění statistických poměrů jeho; kromě toho v meteorologii, fysice a jiných vědách. V technických vědách zvláště řeší se pomocí d-ů různé úlohy. Zejména ve strojnictví počítá se na základě t. zv. d-ů pistových práce strojů (parních, vzduchových a j. motorů, práce pump, dmy-

chadel a j.). Ku kreslení takových d-ů pistových strojů již hotových užívá se indikátoru (v. t.), i lze vyčísti z těchto indikátorových d-ů, pracuje-li stroj správně (viz Parní stroj). Indikátorů užívá se ku kreslení d-ů též při jiných přístrojích, na př. při tlakoměrech, kde indikator poháněný hodinovým strojem kreslí křivku, z jejíhož tvaru jest viděti, jak měnil se tlak vzduchu v průběhu jisté doby. Podobně při hornických strojích užívá se indikátoru ku kreslení d-u rychlosti těžby v průběhu jednotlivých výtahů. — Jiný druh d-ů jsou d-y polární, kde základní veličina jest úhel a hodnoty závislé veličiny nanášejí se na příslušné paprsky. Těchto d-ů užívá se ve strojnictví ku konstrukci rozvodu (d-y rozvodové) i jinde.

JJa.

D. v hudbě zovou se čáry, ve kterých se píší noty; po případě i celá partitura.

Nejčastěji užívá se jména d. v didaktice o výkresu nebo skizze takové, která neznázorňuje věc konkrétní celou, jak se jeví zraku pozorovateli, nýbrž jen rysy a znaky podstatné, význačné, a to nejen předmětů konkrétních, ale i pojmů abstraktních. V přírodopise na př. lze znázorniti oběh krve v těle zvířecím, květenství a pod. několika čarami, právě jako v dějepise rodokmeny, v mluvnictví souvislost vět atd.; mapy zeměpisné jsou též jen d-y. Ve vyučování jsou d-y velmi důležitý doplňující názory, zvláště kde spojitost mezi částmi dosti nevyzniká, nebo jest ukryta, nebo konečně jen se má domyslití (na př. v logice poměr pojmů k sobě, naznačených kruhy). Nejčastěji užívá se k d-ům pouhých přímek, ale též lomených a křivých čar, zvl. kruhů, fídicí ploch; někdy spojuje se několik pomůcek najednou, a kromě čar a čárek užívá se i teček, barev, čísel atd., jako na př. v kartogrammu. — D-y v moderním školství velmi jsou oblíbeny, přispívajíce valně ku porozumění pojmů abstraktnějších. Značný počet jich obsahuje sbírka E. Ráče a K. Mikoláška »Návrhy d-ů a jiných pomůcek učebních pro školy obecné a měšťanské« (1889 a 1890).

PD.

D. květu viz Květ.

Diagrydium viz Scammonium.

Diahot, t. j. veliká řeka, na francouz. ostrově Nové Kaledonii na vých. od Australie, vlévající se po 150 km dlouhým toku do zátoky Harcourtské na sev. cípu ostrova ústím 1500 m širokým. Při dolním toku u místa Manghine jsou bohaté doly na zlato a měď. Viz Lemire, La colonisation franç. en Nouvelle Calédonie (Paříž, 1878).

Diachenium, dvojnážka viz Plod.

Diachord, též dichord (z řec.), středověký nástroj smyčcový, nejspíše jakási miniaturní dvojstrunná »trumscheit« (tympansichyza) se 2 otvory na vrchní desce tvaru písmene C, položenými proti sobě podél obou strun. Do stol. XIV. sahají určitější zprávy o tvaru tohoto nástroje; zdá se však, že původ jeho spadá již v dobu předkřesťanskou, kdež byl asi odrůdou monochordu a napomáhal především theoretickým a matematickým studím intervallů, nemaje ve praxi hudební místa. *Str.*

Diachorésis (fec.), průjem, stolice. — **Diachoréitka**, prostředky pro stolici.

Diachylon (z fec.), totiž emplastrum, náplast vařením kysličníku olovnatého a tuku připravená (empl. d. simplex) nebo ještě s přísadami (empl. d. comp.). Původně v době staré při vaření přidávány místo vody odvary ibiše a slizu.

Diairesis, diaeresis (fec. διαίρεσις, rozvedení): 1) D. v mluvnici rozvedení slabiky jediné ve dvě, vokalisováním souhlásky *v* či *j* aneb dvojslabičným vyslovením dvojhlásky. V jaz. feckém a latinském, kde především se mluví o *d-si*, počítají se sem případy, kde výslovnost dvojslabičná je vl. starší než jedno-slabičná (na př. fec. *παῖς* u Homéra za pozd. *παῖς*, lat. *Romāi* za pozd. *Romae*), anebo kde jest činiti jen s metrickou licencí na ujmu skutečné výslovnosti (na př. lat. *silua* m. *silva*)

2) D-sí v metrice sluje zejména přerývka verše, kde konec slova spadá v jedno s koncem taktu (stopy): na př. v hexametu *ἔκρα-
σῆγε | λίε βοβὴκ μῦθνέ, ἡλῶν | ῥῆτε πανεν-
σκου* (Čelakovský); také rozvedení jediné dvoj-
dobé části taktu na dvě krátké slabiky (na př. rozv. *iambu* — či trochaje — v *tribrachys* — a *j*).

Diaka viz Debo.

Diakauстика. Světelné paprsky, zvláště sluneční, sbíhající se zlomeny průhledným útředím, na př. skleněnou čočkou, nesejdou li se v jediném bodě, vytvořují na ploše je zachycující zvláštní křivku, která nazývá se *d*. Při čočkách jest příčinou *d-ky* odchylka sférická, pro kterou paprsky sluneční byvše zlomeny, nesbíhají se v jednom bodě, t. j. v ohnisku. nýbrž v jakési zakřivené ploše, která na stěně jest v průřezu jakožto křivka. *MP.*

Diaklyma (fec.), kloktadlo.

Diakodion (z fec.), totiž co syrupus. připravený z výtahu nezralých makovic. *Jd.*

Diakon, jahen (z fec. διάκονος. přísluhoval), po ústavě církve katolické jest člen nejnižšího řádu v hierarchii božským právem založené (sněm Trid. XXIII. can. 6.) Hierarchický stupeň jahenství zřízen byl na základě plné moci od Krista přijaté samými apoštoly (Skutk. apošt. VI. 1—6) původně k tomu, aby *d-i* bděli nad rozdáváním milodarů věřícímu lidu; avšak již při prvních jahnech shledávána vedle péče chudinské též činnost kazatelská a křestní, k níž přibyla časem přísluha při bohoslužbě, hlavně při mši sv. a rozdávání sv. přijímání, ba i účast v správě duchovní. Po právě novějším přísluší na *d* a přísluhovati při oltáři, křtiti a kázati (srov. Pontificale Rom. de ordinatione diaconi: *Diaconum enim oportet ministrare ad altare, baptizare et praedicare*). K úřadu tomu uschopňuje se *d*. svátostnou mocí, přijatou skládáním ruky a modlitbou biskupovou ve svěcení jahenském, jež požaduje při svěcení mimo jiné bezúhonnou pověst, stáří dokonaného 22. roku sněm Trid. XXIII. kap. 2. de reform.) a ukládá posvěceným bezžen-

áž do sněmu Tridentského (XXIV. can. 9.) Znakem jahenského úřadu a důstojenství jest orarium či stola, kterouž *d-i* původně nosívali splývající s levého ramene, avšak nyní — od XII. stol. — s levého ramene přivazují k pravému boku; mimo toto roucho odevzdává biskup *d-ům* při svěcení též knihu evangelní s mocí hlásati slovo boží. Zvláštního významu v církevním životě nabyli časem *d-i* fímští, jimž dostalo se následkem působení jejich při biskupském stolci fímském — stěžejích (*cardo*) to církve — jména *d-ů* kardinálův. (Srv. Diaconia.) *Da.*

Církev evangelická obnovila již v době reformační úřad *d-ů* čili jahňů ve způsobu původním dle ustanovení ve Skut. ap. kap. 6. K praktickému provedení došlo se v církvi reformované více nežli v církvi lutherské, ačkoliv Luther sám si přál obnovení diakonátu ve smyslu starocírkevním a některé církevní řády lutherské i ustanovení *d-ů* v sobě chovají. Calvin považoval jahenství za nevyhnutelný článek církevní organizace a správy presbyterni, i rozeznával sběratele a správce almužen od skutečných opatrovníků nemocných a chudých. Dle toho církve reformovaná nejen v círk. řádech a symbolických knihách s velikým důrazem o jahenství se zmiňuje, nýbrž je i uskutečňuje, ukládajíce péči o chudé a nemocné ve sboru starševstvu (presbyterstvu) jako celku a zvláště jednotlivým jeho členům — laikům. V Nizozemí jest tato péče o chudé svěřena světským úředníkům církvi zodpovědným. Ve staré Jednotě bratrské tvořili *d-i* druhý stupeň církevního povolání mezi stupněm učňů (akolutů) a stupněm kněží, dále starších (seniorů, biskupů) a přináleželo jim jako mladším posvěceným pomocníkům kněžským: kázati, mládež cvičiti, kalich podávati a chudé almužnami opatrovati (viz Lasického Obraz Jednoty od Komenského, vyd. Spolek Komenského v Praze, 1869, kap. 5. a Gindely, Dekrety Jednoty, 1865, str. 27). Za našich dnů nazývají se *d-y* v Ochranské církvi mladší duchovní, v církvi lutherské německé pomocní kazatelé nebo druží, třetí faráři ve sboru (archidiakoni, subdiakoni), v anglikánské církvi ordinovaní duchovní nejnižšího stupně, s významem a s povinnostmi, jak byly ve staré Jednotě bratrské.

V nejnovější době objevily se dobročinné snahy evang. diakonie ve formě organizace nové mimo útvar církve, a sice ve službě tak zvané vnitřní missie. Popud k tomu dal evang. bohoslovec Wichern, zakladatel vnitřní missie v Německu, jenž při své útluně pro mravně zanedbané dívky, založené r. 1833 v Hamburku a pojmenované »Rauhes Haus«, zřídil spolu ústav *d-ů* čili »dům bratrský«, kterýž dal podnět k založení mnohých podobných ústavů v Německu, Anglii a Francii. Účelem těchto bratrských domů jest vychovati mladé muže různého povolání, 20—30 let staré, v křestanské charakteru pro službu lásky a svobodného hájení slova božního (vnitřní missie): v útulných, sirotčincích, nemocnicích, ústavech pro choromyslné, trestnicích, v městských missiích,

v útulnách pro tovaryše, ve školách, na kazatelských stanicích, v diaspoře atd. Pokud se týká organizace, jest hospodářská správa v rukou správní rady, vnitřní správu má bohoslovec. Prostředky k dosažení cíle jsou: Mimo účastenství v bohoslužbách a konání prací v domácnosti ústavní hlavně vyučování, kteréž jest dle okolností povšechně vzdělavatelné nebo má ráz náboženský a v příčině budoucího povolání věcně účelný. Ústav, kterýž zprostředkuje povolání chovanců vystupujících do práce, zůstává střediskem, domovem všech bratří-dů již v práci postavených. Různé bratrské ústavy d-ů tvoří jednotu. Podobné sdružení ženské jest v ústavech diakonek (v. t.). Srv. Th. Schäfer, Die Diakonie in ihrem ganzen Umfang dargestellt; Uhlhorn, Geschichte der christlichen Liebesthätigkeit (1886, 3 sv.). *B.M.*

D. v církvi pravoslavné jest duchovní osoba vysvěcená biskupem, která nemůže však udíleti svátostí, ale pomáhá jen knězi (*svjaščennik*), čte při mši modlitby (*ektenije*), evangelium a pod. Může se ženiti, ale jen jednou.

Diakonky, diakonky či jahenky v církvi katol. zřízeny byly k jistým církevním službám, najmě k přísluze při křtu a obsluze nemocných ženského pohlaví. Již v listech apoštola Pavla (k Řím. 16. r. a I. k Tim. 5. 9.) zmínka se činí o služebnicích těchto s podmínkou, aby to byly vdovy jednou provdané, nejméně 60 let staré a pověstí počestné; později připouštěny též panny — od II. stol. — a mladší vdovy ve stáří 40 let (sněm Chalced. can. 15. r 451). V službu církevní uváděny d. skládáním rukou, jež ale nebylo svěcením, nýbrž pouhým žehnáním, tak že zůstaly osoby k tomu vyvolené pouhými laičkami. Vzhledem k původnímu ustanovení o vdovství zvány d. zhusta jen »vdovami« a zřízení jahenek »vdovstvem« (*viduatus*). Z vážných příčin povstaly záhy různé synody v církvi západní proti zřízení tomuto, až d. v VIII. stol. na západu vymizely úplně. *Da.*

V evangelické církvi byl v době reformace, rovněž jako apoštolský úřad diakonů, obnoven i úřad d-nek (Řím. 16., 1.) pro posluhování z křesťanské lásky chudým a nemocným, zvláště ženám pomoci žen. Nejhojněji se ženská, církevně zřízená diakonie prováděla v reformované církvi, na př. v Amsterdamě, kde d. od r. 1550—1800 byly činny, posluhující ve sboru a vychovávající dívky osiřelé. Zvláštního významu nabyly d. v církvi Mennonitů (Novokřtěnců). V nejnovější době ženská diakonie byla zorganizována na půdě dobrovolné lásky mimo organizaci církve, avšak jako její pomocnice. a to podnikem faráře Theod. Flidnera, jenž seznal dílo d-nek u Mennonitů a napodobil je, zřídil r. 1836 v Kaiserswerthě na Rýně první ústav d-nek čili sester, čímž vyhověl snahám podobným Gossnera, Löheho, Fröhlicha v Drážďanech, Amalie Sievekingové. Brzo následovalo zřízení mnohých nových ústavů v Německu, Francii, ve Švýcarsku, Holandsku, ve Švédsku, Sev. Americe, Anglii, v Galineukirchenu hornorakouském,

v Budapešti a Sibini sedmihradském, kteréž počtem 57 vždy ve 3 letech od r. 1861 v generální konferenci v Kaiserswerthě se sestupují. Působíště sester jsou tato: v nemocnicích, chudobincích, po sborech soukromě, v sirotčincích, ústavech vychovatelských a školách, v dětských zahrádkách, útulnách pro děti, pro služebné a dělnice, v ústavech pro blbě a padoucnici stížené, v ústavech pro choromyslné, slepce, v asylech magdalenských, ve vězeních, pensionatech a j. V čele ústavů jest výbor, správu vnitřní má farář, jemuž jest po boku představená; k těmto ve větších ústavech druží se sesterská rada. Přijímány bývají panny a vdovy křesťanský smýšlející 18- až 36leté po šestinedělním pobytu v ústavu na několik zkušebných let, v nichž vyučovány a vychovávány bývají theoreticky (vyučování náboženské, všeobecně vzdělavatelné, odborné, lékařské) a prakticky (v nemocnicích, školách). Po uplynutí zkušebné doby skládají chovanky slib poslušenství a věrnosti a bývají zřízeny na d., avšak mohou kdykoliv z nutných příčin vystoupiti. Za svou práci nesmějí od žádného přijímati mzdy nebo darů. Ústav zůstává všem sestram domovem, do něhož se zase uchylují v starobě a nemoci. Viz Th. Schäfer, Leitfaden der inneren Mission (1887); Weibliche Diakonie (1880—1887); Wasfield, Presbyt. deaconesses (Presbyt. Rev. 1889). *B.M.*

Diakonovítina, ruská sekta popovská. Počátkem XVIII. stol. popovština měla dvě hlavní střediska: Kerženec v nižgorodské gub., kde byl hlavou rozkolníkův diakon Alexander, a Větku v černigov. gub., kde byl náčelníkem mnich Feodosij. Mezi těmito dvěma náčelníky a jejich přívrženci vznikl nejprve spor o způsob kadění při bohoslužbách a zavdal příčinu k rozpadnutí se popovcův ve dvě skupiny, diakonovskou a větkovskou. Později vznikaly mezi oběma skupinami nové různosti, zejména uznala d. čtverkonečný kříž za pravý, kdežto větkovci uznávali jen kříž osmikonečný. Nejdůležitější pak rozdíl vznikl již ve stol. XIX., když popovština přeběhla pravoslavné popy přijímala v rozkol tak zv. druhým činem, t. j. opětováním svátosti biřmování, kdežto diakonovci se spokojovali, odřekli-li se nově získaný pop svých dosavadních bludův (t. j. oprav Nikonových). **D.** stojí ze všech rozkolnických sekt pravoslavně nejbliže. *Hbý.*

Diakopa (fec.), roztnutí, v lékařství sečná rána zvl. na lebce; též podélná zlomenina kosti.

D. v rhetorice jest vid fečnický, povstávající vloženými slovy, přetruhujícími průběh řeči, na př. Rozvaž, ó člověče, rozvaž dobře u sebe... Srovn. *Imésis*.

Diakos Athanasios, vlastně Diakonus A., kněz a hrdina novofecký (*1788 — †1821), přidal se k četám bojujícím proti panství tureckému, byl palikarem u statečného Odyssea a po téhož smrti jeho nástupcem a armatolem livadijským. Roznítil povstání ve vých. Řecku, upadl však u Alamany blíže Thermopyl do tureckého zajetí a byl, když nechtěl přijati

islám a zraditi své druhy, krutě umučen. Tragická jeho smrt opěvána jest v písničích národních i oslavována v dramatech.

Diakovar viz Djakovo.

Diakrise (z fec.), rozlišování, rozoznávání.

Diakritická znaménka v písmě slouží k označení rozdílů zvukových, kde nestačí k němu samy základní znaky písma. Potřeba jich zejména, kde ku psaní užívá se písma utvořeného dle potřeb jazyka cizího, různými zvuky chudšího (jako my užíváme písma latinského). Vyvlejí se pak d. z. obyčejně v dobách pozdějších, kdy mocnější rozvoj písemnictví dává cítiti více posavadní nedostatky písma. D. z. jsou velmi rozmanité: k písmenům přidávají se body, čárky, kroužky, klíčky atd. nejrozumnějším způsobem, písmena se protrhují (na př. *ł* vedle *l* v polštině) atd. Zvláště jazykozpyt užívá hojně d-ckých z-nek ku přepisování různých zvuků písmem latinským. D-ckými z-ky vznikají časem i nová písmena; tak lat. *G* v. *C*, fr. *ç* v. *c* a p. D. z. v písmě českém zavedl Jan Hus, jenž čárkou počal označovati dlouhé samohlásky a bodem (*ě* = *é*, *í* = *i* atd.) ony souhlásky, jež my označujeme klíčkou; klíčka místo bodu počíná se vyskytovat počátkem XVI. stol. Před Husem tyto rozdílly se buď neoznačovaly, anebo užívalo se rozl. skupin (na př. *č*, *čs*, *čz* a p. = *č*). Zlý.

Diaktinismus ve fysice znamená prostupnost některé hmoty pro paprsky chemicky účinné. U vysoké míře jeví se d. při vodě, křišťálu, kamenné soli, bezbarvém živci a j. MP.

Dialektika (z řeck. *διαλέγομαι*, o zmlouvám) znamená původně umění rozmlouvati a vésti hovor. Již u starých filosofů řeckých spojoval se s tím slovem smysl příbuzný tomu, jež později přikládali logice, totiž: vyvinovati pravidelným rozumováním vědeckým správné pojmy. Umění to zdokonalil Sókratés a žáci jeho, zejména dialektikové (Eukleídés, Zenón) tak řečení, kteří slyneli obratností odkrývati vady v myšlení, a Platón, jemuž byla d. metodou filosofického přemýšlení, nesoucího se k přesným pojmům logickým. Když však sofisté počali užívati d-ky tím způsobem, že logickými formami jen na oko správnými hleděli odpůrce oklamati a nepravdě dodati zdání pravdy, d. upadala v nevážnost a kladena zhusta na roven se sofistikou. — Za středověku d. zvláště působením spisů Aristotelových pilně pěstována a pojata též mezi sedmero svobodných umění, spojena jsouc s grammatikou a rhetorikou v trivium (počátečné učení). Obsahovala stará pravidla logická, filosofii scholastickou rozvedená a zjemněná, ale nejjednodušší obírala se syllogismem i správným i klamným. — V novější době nabyla d. zcela zvláštního smyslu německým filosofem Heglem. Od té doby rozumí se slovem tím buď správné a rychlé užívání logických zákonů v praktických případech, anebo s přihanou umění obratně vymýšleti důkazy a důvody jen zdánlivě platné (sofistické) PD.

Dialektikon viz Dialogismus.

Dialektikové viz Dialektika.

Dialektologie jest část jazykozpytu, jež obírala si za úkol studium dialektů. Úkol její je dvojit: jednak má co nejjednodušší vyličit všechny rozdíly jazykové, jež nalézáme na území jednotlivých jazyků, jednak má dle větší a menší příbuznosti seskupiti různé dialekty v rozličné skupiny. Úkolu tohoto dojíti lze jen v živoucích fásích jazykových, pokud dialekty lze sledovati v mluvě lidu: d. dob starších (na př. starořecká), jejichž dialekty známe jen ze zachovaných památek, zůstana vždy neúplnou. Zlý.

Dialekty (řeck. *διὰλεκτος*, rozprávka), nářečí, jmenujeme rozličné obměny jazyka v podstatě téhož, jaké nalézáme v rozličných částech území, na němž jazykem oním se mluví. Pojem d-tu v běžném smyslu slova není určitě vymezen: nevíme z předu, jaká míra rozdílnosti jazykových opravňuje nás, mluvit o zvláštním d-tu, ani při jaké míře těchto rozdílností počíná se útvary, jež bylo by nazvati jazykem zvláštním, ne pouze d tem jazyka jediného. Kde se vyvinulo písemnictví, kladou se hranice různých jazyků obyčejně v souhlase s územím, na kterém je v užívání určitý jazyk spisovný; někdy mluví se o témž útvaru jazykovém jako o d-tu i jako o zvláštním jazyce dle názorů individuálních, politických i jiných (na př. o maloruštině). Rozdílnosti dialektické jeví se mohou na všech stránkách jazykových: na znění jednotlivých hlásek, na přízvuku, na zásobě a významu slov, na mluvnických tvarech i jejich užívání atd.; nejzávažněji jeví se po stránce čistě zvukové. D. vznikají i zanikají z rozl. příčin: vznikaly šířením jazyka politickým, zeměpisným rozdělením jednotlivých částí téhož kmene, bránícím živějšímu vzájemnému styku, smíšením jedné části kmene s kmenem cizím atd., a udržovaly se jako jiné zvláštnosti národopisné, když příslušníci jediného d-tu později se rozšířili tak, že dostali se ve styk s příslušníky d-tu jiného: jen velmi nenáhle zanikají d. působením tohoto styku, jakož i spisovného jazyka, jehož hlavními šířiteli vedle literatury jsou škola a chrám. Dle těsnější vzájemné příbuznosti různých d-tů mluvíme i o hlavních d-tech čili dialektových skupinách, jež podobně jako celý jazyk v tyto hlavní d. rozpadají se v d. vedlejší podřecí. — K jazyku spisovnému stojí d. nespisovné v postavení podřízeném, ale jen tím, že spisovný jazyk zajímá vyšší místo jakožto společné pojítko literární a společenské různých částí jednoho národa. Jazykozpytci jsou d. nespisovné rovnoprávnými i rovnocennými jazyku spisovnému, jenž stal se jím působením momentů rozličných zase jen z nějakého d-tu. D. nejsou výsledkem porušení jazyka spisovného, nýbrž výsledkem samostatného vývoje, a jelikož vyvíjely se bez překážek, jež požadavky spisovné jednotnosti kladou volnému vývoji jazyka spisovného, a u větší ryzosti než jazyk spisovný, jenž snáze porušuje se smíšením s d. jinými a s cizími jazyky i teoriemi mluvnickými než d. nespisovné, poskytují jazykozpytu z pravidla materiál bezpečnější než jazyk spisovný. Ja-

zyku spisovnému jsou d. zdrojem, z něhož rozhojňuje se dle potřeby zvláště po stránce lexikální: zejména po stránce zvukové a tvaroslovné jazyk spisovný ovšem nesmí ustupovati d-tům, má-li se uchovati v žádoucí rylosti. Literární plody dialektické nalézáme v první řadě v slovesných plodech lidových (písň, pohádky, přísloví atd.); umělé plody dialektické vznikají především, pokud není uznán dialekt jediný za společný spisovný (na př. ve starém Řecku, v polské Litvě a j.); po ustálení jazyka spisovného užívá se d-tů v písemnictví jen výjimkou buď z příčin uměleckých (na př. B. Němcová) nebo vědeckých, anebo z příčin praktických, kde jazyk spisovný se příliš liší od mluvy lidové (na př. časem v Německu).

Dialemma (fec.), přerušení, přestávka.

Diallag viz Pyroxen.

Diallela, chybný logický závěr, při kterém důvody položky položkou samou se zdůvodňují. Schema: *A* jest, proto že jest *B* a *B* jest, proto že jest *A*. Závěr tedy nepostupuje, otáčeje se stále kolem jednoho bodu.

Dialog, slovo původu řeckého, znamená tolik co rozmluva, rozhovor (staročesky rozmlouvání) mezi dvěma nebo několika osobami skutečnými nebo smyšlenými. Mluvě dodává d. zvláštní živosti, jasnosti, zajímavosti, dobře charakterisuje i buď mocně illusi; pro tyto přednosti před popisem, líčením a vypravováním nabyla tato forma, původně ústní a obyčejná, zvláštního významu v literatuře básnické, fečnické i vědecké, a v tomto významu slova d. posud hojně se užívá téměř ve všech vzdělaných jazycích. Podle účelu, kterýž ovšem má také vliv na zvláštní jeho utváření, jest d. theoretický neboli vědecký a básnický. D. vědecký hledá svým zvláštním způsobem vědeckou pravdu, rozbírá a zkouší její přesnost důvody i námitkami, konstatuje ji a vykládá neobyčejně názorně, přesvědčivě a zajímavě. Tohoto druhu jest d. sókratický, nazvaný tak po Sókratovi a na výši uměleckou vypěstovaný Platónem v geniálních jeho dílech filosofických. D. básnický slouží účelům poetickým v nejšířším slova smyslu svou živostí, zajímavostí a zvláště tím, že dobře lze jím charakterisovati osoby jednající. Vrcholem jeho jest d. dramatický. V této formě prosluly humoristicko-satirické d-y Lukianovy. D. fečkový hojně napodoben, především od Římanů Cicerona (*De natura, De oratore, De amicitia*) a Tacita. Ve středověku a novověku rovněž oblíben a hojně napodoben podle spisů klassických a zároveň zabarven formami scholastických disputací. *Podkoní a žák, Svár vody s vínem, Spor duše s tělem, Tkadlecěk*, Tomáš ze Štítného (*Řeči besední*) a celá dlouhá řada jiných »rozmlouvání« citovaných v Jungmannově Historii literatury české jsou toho postačitelým svědectvím aspoň v literatuře naší. Přesněji zachována forma klassická i umělecký ráz u spisovatelů, jako na př. v *Colloquiis* Erasma Rotterdamského; Petrarky (*De vera sapientia*), Macchiavelliho; Leopardiho; Malebranche;

Pénéloha (*Dialogues sur l'éloquence*), Voltaira, Montesquieua, Renana, Taina, Lessinga, Herdera, Jacobiho, Schellinga, Wielanda, Berkeley, Jos. Jungmanna, K. Havlíčka, J. Kosiny (*Hovory olympské*), Sv. Čecha, dra Frt. Studničky a j. — Ve starořeckém dramate značil d. slova mluvená proti chorům, ve zpěvohe (opeře) jest položen proti částem zpívaným. Někdy uvádí se d. pouze co protiva monologu.

Hš.

Dialogická forma učebná, též rozprávečí nebo rozmluvná, jest, jak slovo samo ukazuje, způsob vyučovací, při němž učitel se žákem hovoří, nejen vykládáje a dotazuje se, ale i dovoluje žáku, aby sám se tázal. Tím způsobem se předmět učebný mnohem důkladněji proběže, a účastenství žákovy jest mnohem živější a vydatnější, než když učitel jen přednáší a žák jen poslouchá (akroamatická forma), anebo když se onen jen vptává a žák jen odpovídá (erotematická forma). Při d-cké f-mě žák nechová se trpně, nýbrž samostatně pracuje zároveň s učitelem, a proto s výsledkem daleko důraznějším. Proto sluší jí dávatí přednost, kdekoli a pokud možno, i na nižším i na středním stupni škol; na vyšších učilištích užívá se jí v seminářích, vědeckých repetitoriích a pod., kde se posluchači navádějí k samostatné práci vědecké. Sloučením d-cké f-my učebné s methodou genetickou vzniká forma sókratická, jež otázkami případně dávanými hledí vylouditi z duše žákovy nový nějaký poznatek. PD.

Dialogismus (dialektikon), z fec., slove figura fečnická, povstávající tím, že fečník, aby živěji dokazoval neb zamítal, postaví si v feči své otázku a sám na ni odpovídá. Skupením několika takových otázek po sobě vzniká hypofora (v. t.), na př.: Pánové, jak si myslíte toto dostiučnění? Náhradu za ztracený čas? Neznám takové. Náhradu za popíranou čest? Té nabývá obžalovaný jen tím, že jej soud viny sprostuje; ale tato náhrada není úplna. (Řeči Dra. Frt. L. Riegra I. 149.)

Dialogit, CO_3MN , uhličitán mangannatý. Minerál šesterečný krystallující v klenčích, jejichž plochy bývají sedlovitě zakřiveny, též tvoří zhusta tvary kulovité a hroznovité. Štěpný jest dle ploch klenčových; $T=3.5-4.5$ $H=3.3-3.6$. Barvy jest růžové, malinové neb i žluté červené, lesku skelného nebo perleťového, obyčejně málo průsvitný. Neroztápí se, v kyselinách jen zvolna se rozpouští, rychleji za tepla, při čemž silně šumí. Čistý d. obsahuje $Mn O 61.72\%$ a $CO_3 38.28\%$, mívá však skoro vždy přimíšené (Mg, Ca, Fe) CO_3 . Pěkné odrůdy nacházejí se u Kapnika v Uhrách, u Nagyágu v Sedmihradsku, u Freibergu v Sasku, u Oberneissenu a Wissenu v Nassavsku a j.

En.

Dialypetalae (Choripetalae) viz Prostoplátečné.

Dialysa (fec.) rozluka, v gram. a rhet. totéž co diairesa a asyndeton; v lékařství, rozklad, ubývání sil končící smrtí.

D. v chemii jest pochod, jímž oddělujeme látky krystallisace schopné (krystalloidy) od

koloidů, látek beztvarych, kteréž stěnou (diafragmatem koloidním, papírem pergamenovým) procházeti nemohou. Látky krystalické procházejí snadno, i sbíráme je v nějaké tekutině, kteráž jest právě oním diafragmatem od roztoků krystaloidů i koloidů oddělena. D. zakládá se na studiích Grahmových, i poskytuje chemikům pracujícím s výslazy hmoty organisované (ať zvířecí nebo bylinné) dobré pomůcky k dělení látek bílkovitých (koloidních) od cukrů, solí, kyselin atd. Ku provádění d-sy slouží chemikům dialysatory, nádoby z gutaperče nebo skla, jejichž dno jest z papíru pergamenového. Vleješ-li do dialysatoru na př. moč, projdou dnem čisté soli i močovina, kteréž odpařením ihned získáš. Ostatně viz Osmosa. Rn.

Dialysator viz Dialysa.

Dialytická metoda eliminační byla od Sylvestra poprvé vyložena ve »Philos. Magaz.« č. 101. (1840), a zývá tak proto, že rozlučuje relace, spojující různé kombinace mocnin proměnné vyloučenou býti mající, tak že hrají úlohu jednoduchých neznámých a tedy se pak lineárně eliminují. Jest-li na př. vyloučíti x z rovnice obsahující mocniny

$$x^m, x^{m-1}, x^{m-2}, \dots,$$

a z rovnice podobné, obsahující mocniny

$$x^n, x^{n-1}, x^{n-2}, \dots,$$

násobí se první po sobě jdoucími mocninami

$$x^{n-1}, x^{n-2}, x^{n-3}, \dots,$$

a druhá podobně řadou mocnin po sobě

$$\text{jdoucích } x^{m-1}, x^{m-2}, x^{m-3}, \dots,$$

čímž se obdrží soustava rovnic, obsahující neznámé

$$x^{m+n-1}, x^{m+n-2}, x^{m+n-3}, \dots$$

a čítající podmínek v počtu

$$2 + n - 1 + m - 1 = m + n,$$

tak že se z ní všechny tyto veličiny neznámé eliminují lineárně a výsledek objeví se determinantem nulle se rovnajícím.

Abychom podle toho vyloučili x z rovnic kvadratických

$$\begin{aligned} a_0 x^2 + a_1 x + a_2 &= 0, \\ b_0 x^2 + b_1 x + b_2 &= 0, \end{aligned}$$

zjednejme si násobením 1. mocninou x ještě

$$\begin{aligned} a_0 x^3 + a_1 x^2 + a_2 x &= 0, \\ b_0 x^3 + b_1 x^2 + b_2 x &= 0. \end{aligned}$$

načež vyloučením tří lineárních neznámých

$$x, x^2, x^3$$

ze čtyř těchto rovnic nestejnoměrných obdržíme co výsledek eliminace determinant 4. stupně nulle se rovnající tento:

$$\begin{vmatrix} 0, & a_0, & a_1, & a_2 \\ 0, & b_0, & b_1, & b_2 \\ a_0, & a_1, & a_2, & 0 \\ b_0, & b_1, & b_2, & 0 \end{vmatrix} = 0;$$

rozdělíme-li jej podle Laplaceovy poučky rozkladné (viz Determinant), bude tedy výsledek eliminace míti tvar

$$(a_0 b_2)^2 - (a_0 b_1)(a_1 b_2) = 0,$$

kdež užito Binetova způsobu značení determinantů, nebo ve formě rozvedené

$$(a_0 b_1 - a_1 b_0)(a_1 b_2 - a_2 b_1) - (a_0 b_2 - a_2 b_0)^2 = 0,$$

což zároveň vyjadřuje a stanoví podmínku, již hovoří koeficienty obou rovnic kvadratických, mají-li společnou hodnotu kofenovou. Že způsob tento jest co do provádění eliminace velmi jednoduchý, poznává se z výsledku jeho; ale jde-li o další užití jeho, stává se tím nepohodlnějším, čím vyšší jest stupeň příslušného determinantu. Ostatně viz Eliminace. FStd.

Dialytický dalekohled jest achromatický dalekohled s jednoduchým objektivem (předmětnicí) ze skla korunového (*Crown-glass*), a oddělené čočky korekční ze skla flintového. První d. d. s odděleným trojnásobným objektivem sestrojil Plössl r. 1832; z dílny Plösslový vyšla celá řada větších a menších strojů (i kukátek) dialytických, vynikajících ostroti obrazů a mocností světelnou. Bližší viz Dalekohled. Gz.

Diamagnetismus a Diamagnetometr viz Magnetismus.

Diamant (démant), krystalovaný čistý uhlík C, jest nejcennější drahokam, honosící se v míře svrchované všemi přednostmi, jimiž vynikají drahokamy vůbec, vyznamenávaje se nejvyšší tvrdostí, nejskvostnějším leskem, úplnou průhledností a čírotí. K nejvyšší tvrdosti jeho vztahuje se jeho jméno *ādāmaḥ* = nepřemožitelný; staroindicky zval se *azira* (nezrušitelný), hebrejsky *jachalom* (vrták). Krystaluje ve tvarech soustavy krychlové, obyčejně v osmistěnech neb osmačtyřicestěnech, nezřídka ve srostlicích. Prosté krystally jeho jsou omezeny plechami, jež jsou pravidlem vypouklé. Na plochách osmistěnných pozorovati lze mnohdy trojstranné, na krychlových čtverstranné prohlubinky.

D. vyznačuje se dokonalou štipatelností dle ploch osmistěnných, tak že jen nesnadno postihnouti bývá plochu lomu lasturnatého. Jest křehký; $T = 10$. Hrany mají vyšší tvrdost než plochy. Lesk jeho tvoří přechod od šedého ke kovovému a zove se *démantový*. D. jest průhledný, buď čirý nebo světle šedě, zelenavě, žlutě zbarvený, jen vzácně má barvu sytější červenou nebo modrou; na plochách řezem způsobených jest barvy ocelové, řázu polokovového; též přirozené krystally barvy šedé mají lesk polokovový. Vynikaje mohutnou lámavostí světla, a nevšedně mocným rozptylováním paprsků světelných, září zvláště na kusech obroušených při příznivém osvětlení překrásnými barvami duhovými. Vydán byv na delší dobu insolaci, světélkuje po té ve tmě. Električnosti nevodí; třením stává se elektrickým. Hutn. = 3.5 — 3.6 (obyčejně 3.52). V proudě kyslíku shoří jasným plamenem v kysličník uhličitý CO_2 , zůstává jen stopy popela; přeruší-li se spalování, tuť se nám jeví po ochlazení, jako by tenkou vrstvičkou tuhy byl povlečen. Poprvé spálen byl prostřednictvím dutého kovového zrcadla r. 1694 v akademii věd ve Florencii za Kosmy III.,

vévody toskánského; již Newton soudil z veliké lámavosti světla, že jest *d.* spalitelný. Úplně však pozvolně okysličuje se též směsí dvojjchromanu draselnatého a kyseliny sirové. Pouhými kyselinami se nemění.

Odrůdy *d.-u.* Kouličky slohu paprskovitě vláknitého zovou se bort. Zrnité agregáty

vyváží se té doby carbonado. V lokalitách brazilských vyskytuje se buď ve volných krystallech v sypkých vrstvách s křemenem, provázen jsa různými minerály, anebo jest zarostlý v křemencovém slepenci s temně hnědým železitým tmelem nebo v itakolomitu. Nyní jsou naleziště brazilská již *d.-em* velmi

C. 1128. Nejznámější diamanty vybroušené.

1. Pitt nebo Regent, 136 $\frac{1}{4}$ kar. — 2. Kóh-i-núr, tvar nový, 106 $\frac{1}{4}$ kar. — 3. Kóh-i-núr, tvar starý, 186 $\frac{1}{16}$ kar. — 4. Hvězda Jihu, 125 kar. — 5. Hope, 44 $\frac{1}{2}$ kar. — 6. Florentin, 135 $\frac{1}{2}$ kar. — 7. Sancy, 53 $\frac{1}{2}$ kar. — 8. Zelený diamant dráždanský, 48 $\frac{1}{2}$ kar. — 9. Velký Mogul, 367 kar.

barvy černé, neprůhledné, hutnosti 3·01—3·4, zůstávající as 2% popela, nazývají se carbonado (*carbonat*).

D. vyskytuje se jen na několika místech povrchu zemského, obyčejně již na nalezištích druhotných. Nejstarší jeho naleziště, nyní již vyčerpaná, jsou v přední Indii, najmě v okolí Golkondy. R 1727 nalezeny byly první *d.-y* v Brazílii v provincii Minas Geraes u Tejuka (Diamantiny), později v provincii Bahii; odtud

chuda. — Té doby jsou v obchodě nejrozšířenější *d.-y* jihoafrické zvané kapské, pocházející najmě ze země Griquú, kdež těží se od r. 1867. Dle A. Knopa jest matečná hornina těchto *d.-ů* serpentinu velmi příbuzna. Roční výtěžek v Jižní Africe činí průměrně as 3 mill. karatů v ceně asi 40 mill. zlatých. Za posledních 20 let vyvezlo se *d.-ů* z Jižní Afriky více než za tři čtvrti milliardy zlatých. Z lokalit diamantových jmenovati jest ještě

Australii (tam nalezeny první d-y r. 1862), Ural (od r. 1829), Mexiko, Kalifornii, Georgii, Sev. Karolinu. — V Čechách byl r. 1869 nalezen u Dlažkovic mezi pyropy; dosud však nebyl nalezen navzdor bedlivému hledání druhý exemplář. — Velmi zajímavo jest, že d. v době nejnovější postihnout byl jako součást některých povětroňů. V té příčině nejpamátnější jest kamenný meteor nazvaný urejlith, jenž spadl 22. dne září r. 1886 ve vsi Novém Úreji v kraji krasnoslobodském, v gubernii penské. Dle výzkumu Jerofejova a Latšínova obsahuje povětroň ten, vážící 17 kg, asi 1°/₁₀ d-u.

D. pro účely klenotnické se brousí; uděluje se mu obyčejně výbrus buď brillantový

žezlo cara ruského. Florentin, pěkný brillant barvy nažloutlé, váží 133¹/₂ kar. a jest majetkem pokladu císařského rodu rakouského Hvězda Jihu, nalezen r. 1853 v Minas Gerais v Brazílii, vážil 254 kar., broušen ve tvaru brillantový, má váhu 125 kar. a náleží panu Halphenovi. Hope, krásný modrý brillant váhy 44¹/₂ kar., jest nyní majetkem vévodkyně z New-Castle. Sancy, briollet vážící 53¹/₂ kar. v pokladu cara ruského. Nasak, 78¹/₂ kar. majetek lorda Westminstera. Paša, 40 kar. náleží místokráli egyptskému. Džihángi Šáh (svět držící vládce), 115¹/₁₀ kar., v pokladu šáha perského. Zelený d. máť d. dánský, 48¹/₂ kar. Velký Mogul. Máť

Č. 1129. Výtahové stroje v diamantových dolech.

nebo rosetový. Cena jeho jest velmi nestojná, řídí se vahou, průzračností, barvou a krásou výbrusu; nejdrahocennější jsou d-y sytě zbarvené. D-y vážící 10–20 karátů (jeden karát asi 205 mg) jsou dosti vzácné; váhy větší 20 kar. zovou se solitaires.

Největší známé d-y vybroušené, z nichž mnohý má svoji celou velmi pestrou historii, jsou (vyobr. č. 1128.): Pitt neboli Regent, jenž váží 136⁷/₈ kar. (sur. vážil 410 kar.), velmi zdařile broušený brillant, úplně bezbarvý, pochází z ložiska u Parteauu nedaleko Golkondy a náleží republice francouzské; od r. 1887 jest vystaven v Louvru v Paříži. Kóh-i-núr (hora světla), původně co nepravidelná routa broušen, vážil 186¹/₁₀ kar., byl r. 1852 v Amsterdamě v brillant přebroušen a váží nyní 106¹/₁₀ kar., náleží královně anglické. Orlov, nepravidelná routa váhy 194³/₄ kar., zdobi

nebo Darjái-núr (moře světla), 367 kar. majetek jakéhosi rádce na Borneu a j. Veliké d-y nalezeny byly též v Jižní Africe, tak Stewart (289 kar.) v mineralogické sbírce dvořana něho musea ve Vídni.

Kromě k ozdobě klenotův užívá se d-u a to krystallových úlomků ku řezání, vrtání i rytí jiných drahokamův a k řezání skla. Bort v podobě prášku slouží k leštění d-u. Carbonado hodí se znamenitě k vrtání skal. Vznik d-u jest nám dosud záhadným, v příčině vysloveny jsou pouhé domněnky. Uměle připraviti d. v zřetelných partiích dosud se nepoštětilo. Zprávy o strojení d-u v době poslední novinami šířené ukázaly se býti bez podstaty.

Literatura: H. Jacobs & N. Chatrier, Monographie du d. (1880); Ed. Jannetaz, Fontenay, Em. Vanderheyem, A. Constanc

D. et pierres précieuses (1881); E. W. Streeter, Precious stones and gems (1879); King, Natural history of precious stones; P. Groth, Grundriss der Edelsteinkunde (1887); K. E. Kluge, Handbuch der Edelsteinkunde (1860); A. Schrauf, Handb. d. Edelsteinkunde (1869); C. Doelter, Edelsteinkunde (1893). En.

Dobývání d-ů děje se ryžováním jako u zlata. V Brazílii v prov. Minas Geraes odvádějí potoky, ve kterých d-y hledají, z původního koryta, na to svrchní vrstva oblázků (*cascalho bravo*) se odstraňuje, a spodní vrstva diamantonosná (*cascalho virgem*) se ryžuje; děje se tak namnoze rukou na mělkých misách (*bateas*) jako na řešetě. Vedle toho užívá se

můstcích (vyobr. č. 1130.). Postup ten pozorovati jest nejlépe na kopanině kimberlejské, která sice zaujímá plochu nejmenší, ale jsouc nejnýnosnější, soustřeďuje nejvíce diggerů. Na malém prostranství kolem dolů nemohla se směstnati všechna vyťahovadla a proto stavěna lešení o několika patrech a ve skupinách, tak že až 30 diggerů najednou může hlínu z dolů vyťahovati. Nyní jest hráz na kraji dolů pokryta velkými stroji výtahnými. Nekonečný počet drátěných lan, křížujících se vespolek všemi směry, poskytuje podivuhodný obraz, tak že se zdá, jako by prohlubeň byla potažena obrovskou pavučinou. Vyvážená půda ryžována byla původně v kolébkách (*cradle*) a když veškery

Č. 1130. Diamantová kopanina kimberlejská r. 1872.

také t. zv. »kolébek« a strojů složitějších. V Indii ryžuje se týmž způsobem. V Kapsku, nejbohatším nyní nalezišti d-ů, nabylo jich dobývání obrovských rozměrů. Původně se vykopaná hlína hned na místě od d-ů vykopů (*diggerů*) vypírala a přebírala, avšak když jednotlivé podíly (*claims*) znenáhla značně se prohloubily, a dusný vzduch i vysoká teplota v dolech učinily tam práci pro bělochy nemožnou, přibrání dělníků domácích ke kopání hlíny, jež po kladkách v kožených vědrech dopravována na povrch. Kde bylo půdu vyťahovati nad jinými dělníky nebo stěny byly nakloněny, zřizena vyťahovadla složitější, k jejichž pohybování záhy přibrání koně (vyobr. č. 1129.); takovýchto strojů jest dosud mnoho v činnosti, ale z veliké části užívá se již strojů parních. Okovy s hlínou d-ů odsobírají se na okraji dolů na lehkých

hlinité příměsky byly odstraněny, přebíral se zbytek hned na místě na podlouhlém stole železným pravítkem (*scarper*). Při tom přehledly se mnohé d-y, zejména malé, takže hlína již přebraná prodávala se dále, a novým přebráním dodělal se kupec mnohdy značného výtěžku. Nyní užívá se složitých strojů ryžovacích hnaných mnohdy i parou. V těchto strojích odstraňují se všechny příměsky hlinité, takže zbudou toliko zrnité kamenky, zbytek pak zbavuje se v kádích s vodou posledních příměsků hlinitých, načež každého večera síty se vyťahuje a přebírá.

Obchod s d-y jest velmi odvážný a závisí jednak na hojnosti produkce, jednak na chuti odběratelstva, jednak na všeobecných poměrech hospodářských, obchodních krisích atd. Není snad druhého odvětví obchodního, jež by tak bylo podrobeno kolísání jako ob-

chod s drahokamy, a často již se stalo, že kameny vzácné velikosti, krásy, čistoty a pečlivého broušení klesly v několika měsících na polovinu původní ceny. Před takovým překvapením jest ovšem v novější době obchodník chráněn, poněvadž ihned bývá zpraven o změnách poměrech v nalezištích, na tržištích i o kolísání na trhu klenotnickém. Vyžaduje pak obchod s d-y vedle značného kapitálu též důkladné odborné znalosti všelikých vlastností d-u i obeznanost s fluktuacemi trhu a se stoupáním i klesáním produkce. Cena d-u proti dobám dřívějším klesla, ačkoli klesla také cena peněz a poptávka značně vzrostla. Příčinou toho jest u d-u, který zabírá dvě třetiny všeho obchodu s drahokamy, objevení nových nalezišť a intenzivnější dobývání. Benvenuto Cellini v »Trattato dell'oreficeria« sděluje, že r. 1534 prodáván byl karat broušeného d-u za 150 zl. našich peněz, r. 1609 byla dle Boetia de Boot cena jeho 130 ital. dukátů, dle Taverniera 80 zl.; stejnou asi cenu zachoval si d. během stol. XVII. na trzích hollandských a hamburském. Příčinou tohoto klesání cen byla snazší doprava námořní po objevení cesty do Indie, neboť veskery d-y pocházely tehdy z Indie. Objevení bohatých ložisek diamantonosných v již. Brazílii mělo na cenu d-ů toliko nepatrný vliv, neboť r. 1750 platilo se za karat 180 zl., naproti tomu obecná nouze za revoluce franc. a v dobách válečných po ní způsobila, že při prodávání korunních klenotů franc. r. 1795 stanovena cena karatu na 60 zl. Od počátku stol. XIX. cena d-ů stoupala, takže r. 1830 platilo se za karat 90 zl., r. 1860 130 zl., r. 1865 již 225 zl., nyní pak jest průměrná cena 270—300 zl. D. samojediný udržel si nejstálější cenu mezi drahokamy, nepodléhal vrtochům módy, ale jsa dítkem luxu, odkázán jest na veliký přebytek drahých kovů; proto také ohromné poklady stříbra i zlata v XVI. st. z Ameriky do Evropy přivážené a výtěžek dolů kalifornských i australských vyhnaly cenu jeho do výše, právě tak jako obecné zchudnutí za válek na konci XVIII. a poč. XIX. stol. ji stlačily. Také poměr mezi nabídkou a poptávkou zůstal celkem v rovnováze, neboť při objevení ložisek brazilských byly kopaniny indické skoro vyčerpány a zvýšená výroba po objevení kopanin jihoafrických vyrovnala se zase větší poptávkou. Jenom v nejnovější době byl trh poněkud zaplaven d-y kapskými. O výtěžku brazilských kopanin zejména v letech dřívějších nemáme spolehlivých zpráv; v letech 1850—1870 vyváželo se do roka průměrně 170.000 karatů v ceně 2.350.000 zl., ale v posledních letech klesl výtěžek tento na 80.000 kar. jednak proto, že doly jsou vyčerpány, jednak že následkem zrušení otroctví musily býti mzdy dělníků značně zvýšeny. Hlavním středem obchodu s d-y pro kopaniny v Minas Geraes jest Rio de Janeiro, kamž zprostředkovatelé (*capangueiros*) dopravují na trh d-y v kopaninách skoupené; zde přicházejí na trh většinou jen krásné, čisté kameny první vody. Pro d-y z kopanin u Sincorry jest hlavním tržištěm Bahia. V jižní Africe na-

cházejí se pole diamantová v území Záp. Grigou a uvedla na trh ohromné množství d-ů. Koncem let šedesátých činil roční výnos 12.500.000 zl., v l. 1872—73 obnášel měsíční výnos jen v Kimberleyi 3—3,5 mil. zl. a r. 1876 žilo v Kimberleyi 4000 obchodníků s d-y (*Diamond keepers*) a na 20.000 diggerů, nepočítaje v to domorodé dělníky. Celkový výnos kopanin jihoafrických obnášel v l. 1867—82 podle nízkého odhadu na 2000 kg d-ů v ceně 180 mil. zl. Když však na přeplněném trhu cena d-ů klesla a stálým prohlubováním kopanin náklad při dobývání vzrůstal, ochladla horlivost diggerů; r. 1887 pracovalo se již jen ze 3238 claimech a majitelé jejich spojili se ve 4 společnosti s kapitálem 100 mil. zl., nyní pak přičiněním londýnského Nathaniela Rothschilda sdruženy jsou ve společnost jedinou, pro niž v dolech pracuje na 10.000 domorodých dělníků pod dozorem 1200 bělochů. Společnost tato obmezila poněkud těžbu a vyhnala tím cenu d-ů do výše. D-y z jednotlivých nalezišť jihoafrických jsou rozdílny co do barvy i co do velikosti; čisté kameny první vody poskytují ryže v řece Vaalu u Klipdriftu (jinak jsou málo výnosny), pročez všechny d-y jihoafrické vydávají se obyčejně za *Riverstones* (řiční kameny), z bývalých ryží u Waldecku. Plantu pocházejí největší d-y kapské, ale jsou poněkud zažloutlé, d-y pak ze suchých jam (*dry diggins*) bývají zřídka čisty, zejména z kopanin u Du Toitspanu přicházejí kameny zažloutlé, jež jsou jinak velké a krásné vykrystallovány.

K ocenění d-u jest třeba důkladných vědomostí odborných i znalosti různého pozorování vzhledem k velikosti, váze, čistotě, lesku a j. Podle jakosti rozeznávají se 3 druhy: d. úplně čistý bezbarvý, bez všeliké vnitřní pískvrny jest kamenem první vody; drahokam takovýto musí býti »čistě bílý«, t. j. úplně bezbarvý, a v této příčině jsou nyní při hojnosti materiálu požadavky mnohem přísnější než dříve. Při zkoumání čistoty položí se d. na bílý papír a dechne se naň; když pak se omže, objeví každé zbarvení zcela zřetelně. Je-li však barva d-u sytá, krásně zelená, růžová nebo zamodralá, má takový kámen pro svou vzácnost mnohem větší cenu než d. čistý. Má-li d. nádech žlutavý nebo obsahuje-li bubliny a trhliny sotva znatelné, označuje se za kámen druhé vody; konečně pak d-y s většími vadami, nedokonalým broušením a nepěknými odstíny barev řadí se do třetí vody čili do braku, který má sotva třetinu ceny. Také broušení má veliký vliv na cenu d-u. Určiti cenu nebroušeného d-u jest mnohem obtížnější než u broušeného zboží. Povrch drahokamu brání namnoze poznati uvnitř malé trhliny (*cracks*), záděry (*flaws*), ledovité skvrny nebo neprůhledné vložky, a přece vada sebe menší má na cenu d-u vliv rozhodující. Proto vkládá se d. do oleje nebo benzolu, kdež nabude průhlednosti. Slabé zbarvení nemá na nebroušeném d-u významu, poněvadž při broušení pravidelně mizí, ale často stává se, že právě při broušení objeví se zbarvení zcela

jiné. V tom tedy spočívá jiná nesnáž při určování diamantové suroviny. Velmi důležitou okolností při odhadování d-u nebroušeného jest nezbytná ztráta na váze broušením, která pravidelně činí 40 %, mnohdy však až 50 % původní váhy. Vyžaduje tedy každý brilliant dvojnásobné váhy suroviny; a připočítají-li se k tomu náklady na broušení, úroky, kommissionářské poplatky atd., možno pro surovinu stanovit sotva čtvrtinu ceny zboží broušeného. U velkých d-ů padá velmi na váhu také to, že mnohdy po dlouhou dobu zůstanou neprodány, jako na př. »Hvězda jihu«, jež byvši zastavena u několika bank, musila jim konečně býti ponechána za nahromaděné úroky. Určování ceny dalo se dříve dle indického pravidla čtverečného, t. j. počet karátů povýšil se na druhou mocnost a násobil potom cenou jednoho karatu; nyní však způsobu tohoto se neuzívá. Má-li se odhadnouti cena d-u zasazeného v kov, děje se to při pravidelnosti nynějšího broušení podle obvodu. D. s průměrem obvodu 7 mm má přibližnou váhu 1 karatu, 8 mm 2 kar., 9,5 mm 3 kar., 11 mm 4 kar., 12 mm 5 kar., 15 mm 10 kar. Brillanty zvláštní velikosti (*solitaire, nonpareil, paragon*) nemají určité ceny tržní, nýbrž cenu relativní, která vedle velikosti závisí na barvě, vodě a broušení; cena velkých d-ů v nejnovější době klesla, poněvadž Kapsko v l. 1870—80 dodalo na trh více solitairů než před tím Brazílie za 150 let. Dříve zasazoval se d. do zlata a ku zvýšení lesku dával mu černý podklad; poněvadž pak zlato dodávalo mu žlutavý nádech, zasazuje se nyní do stříbra a to až jour, poněvadž d. o sobě jest nejčistší a nejkrásnější.

Velkoobchod s d-y má v Evropě hlavní sídlo své v Londýně, kdež spočíval v rukou několika obchodníků; tito skrze své agenty kupovali surovinu v kopaninách a dávali ji brousiti. Nejlepší brusiči d-ů jsou dosud v Amsterdamě. Nyní jest postup jiný. Amsterdamské brusírny opatřily se dostatečným kapitálem, vystoupily činně na trh a kupujíce nerozříděnou surovinu v zapečetěných partiích, brousí ji, načež brilliantované zboží za limitovanou cenu prodávají kommissionářům opět v partiích nerozříděných. Teprve kommissionář rozděljuje toto zboží dle vody, váhy atd. a ustanovuje cenu karatu v poměru k ceně limitované. Na to teprve přichází d. do drobného prodeje. p.

O broušení d-ů viz Broušení, 770.

D-ů užívá se také ve strojnických dílnách co řezacích nástrojů k osoustruhování lisovacích válců, zhotovených z papíru. Jež na svém povrchu mají nabyti takové hladkosti, že sloužití mohou k leštění papíru, tkanin a p. Rychlost řezová obnáší 1'8—2'0 m v sekundě. Krystall diamantový zasazen jest pomocí cínové pásky v rukojeti železné. — Podobně upraven jest d. sklenářský, sloužící k řezání skla; nástroj vede se však pouze rukou a sice tak, že jedna hrana krystallu leží ve směru řezu. A Vra.

D. fahlunský hotoví se ze slitiny cínu s olovem, jež vyznačuje se velmi silným leskem,

pročež užívá se jich k hotovení divadelních ozdob. A Vra.

D. nepravý čili umělý (*strass*) jest lehce tavitelné sklo čiré barvy, jež světelné paprsky silně láme. Připravuje se ze 40 dílů křemene, 50 dílů kysličníku olovnatého, 9 dílů drasla a 1 dílu kamence. Slouží k hotovení nepravých drahokamů. A Vra.

D. v typografii slove jeden z nejmenších druhů písma dle franc. systému 4 body silného, dle Haasova systému 2 čtvrtpetity. Písmo to jest nejnižším stupněm v postupující škále t. zv. kuzelek typů. Sci.

Diamante: 1) D., sopka v předhorách andských v jihoamer. republice Argentině při 34° 41' j. š. 2300 m vysoká. — 2) D., feka vznikající poblíže horského jezírka D., na sopce Maipo v argentinské provincii Mendoze, přítok řeky Salada s pr. strany. — 3) D., nově zřízený departement argentinské provincie Entre Rios, plodící velmi mnoho obilí. Hlavní město jeho, D. leží na levém břehu Parany při 32° 10' j. š. a 60° 40' z. d. Založeno r. 1836, má 1300 obyv.

Diamante Juan Bautista, dramatický básník špan. (* 1626 v Madridě — † ku konci XVII. stol.). Byl rytířem řádu johannitů a strávil konec života v přísné askesi. V dram. literatuře špan. je nástupcem Viléma de Castro. R. 1670—74 vyšly jeho Comedias počtem 24, nejlepší z nich *El honrador de su padre* s látkou z legendy o Cidovi a jeho sňatku s dcerou asturského hraběte Lozana přijata byla do sbírky *»Tesoro del teatro español«* (Paříž, 1838). Také látky ostatních kusů zcela charakterných vzaty jsou z národních romancí a kronik. Je dokázáno, že celé scény a množství detailů přejal z Corneillea.

Diamantin, sněhobílý, přejemný prášek připravený z páleného jílu (země hořečnaté); slouží v hodinářství k leštění drobných předmětů ocelových. A Vra.

Diamantina, kraj. město ve brazilském státě Minas Geraes v již. Americe, při 18° 10' j. š. a 43° 30' z. d., na horním toku řeky Jequitinhonha, položeno jest amfiteatrálně na záp. svahu Sierry do Espinhaco a má 18.000 obyv. Prvotně slulo Tejuco. Nynější jméno má po diamantech v okolí hojně nalézáných. Ve městě je znamenitá brusírna diamantů, jichž mnoho se vyváží.

Diamantiní Guiseppe nebo Giovanni, malíř a rytec ital. (* 1660 ve Fossombrone — † r. 1708 nebo 1722 v Benátkách). Různé oltářní obrazy tohoto mistra jsou dosud v kostelích benátských a připomínají velmi manýru Salvatora Rosy. V galerii dráždanské jest od něho *David s hlavou Goliášovou*. Z rytin D-ových, jež vynikají půvabnými attitudami a formou, nejlepší jsou: *Pět Mus; Bacchus; Ceres a Venuse; Merkur a Argus; Svatba v Káni Galilejské*.

Diamantino, město ve státě Matto Grosso ve Spoj. Obcích brazilských 220 km sev. od hl. města Cuyaby na vrchovisku Paraguaye v krajině nezdravé; založeno bylo r. 1730 od zlatokopů a bylo od r. 1746 střediskem na-

lezišť d'émantův. Nyní však jeví stopy úpadku a čítá toliko asi 2000 duší, většinou Indiánů, kteří se živi sbíráním vanilky a ipekakuanhy.

Diamantov, pseudonym ruského básníka B. N. Almazova.

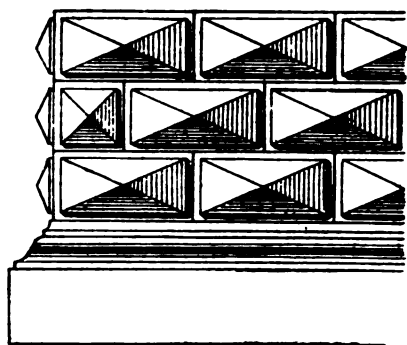
Diamantová barva viz Diam. nátěr.

Diamantování. V románském slohu bývají častěji žebra listů ornamentových ozdo-

Č. 1131. Diamantování žebra listových.

vena malými kruhovými za sebou seřazenými prohlubněmi, které slovou diamanty (vyobr. č. 1131.). D-m, franc. *Bossage à pointe de*

Č. 1132. Diamantování rustiky.

diamant, nebo *Bossage à facettes* v renaissanci slove rozčlenění nástěnné rustiky kvádry o hladkém, do facetty seřazeném povrchu (vyobr. č. 1132.). Fka.

Diamantová svatba viz Svatba.

Diamantové písmo viz Diamant v typ.

Diamantový nátěr slouží k natírání železných předmětů, aby se chránily před zrezavěním. D. n. jest směsina jemně mleté tuhy s fermeží ze lněného oleje; obyčejně se mísí tak, že ku 2 dílům dle váhy tuhy přidají se 2 díly surového lněného oleje a 1 díl přeřazeného lněného oleje bez klejtu oloveného. Fka.

Diamantový nebozez slouží k vrtání do kamene a užívá se ho zvláště, jde-li o vyhledání rud, uhlí, soli, vody, petroleje a p. ve velkých hloubkách pod povrchem zemským; sestromen byl poprvé Rud. Leschotem v Genevě r. 1864, točí se při vrtání velmi rychle (200- až 300krát za minutu) a tlačí se do vrtu jen lehounce, tak že díru vlastně vybrušuje; tím se d. n. podstatně liší od nebozezu Brandtova, jenž při práci točí se pomalu kolem své osy a velmi mocně tlačí do vrtu (viz Brandtovo vrtadlo). Vybruš-

vání může zabíratí buď celou průřezovou plochu díry, nebo pouze plochu prstenovitou, tak že zbude uprostřed jádro, čep, a jsou tedy dva druhy d-ch n-ů; onen vyznačen vyobr. č. 1133, tento vyobr. č. 1134., při čemž se připomíná, že míry připsané jsou centimetry; v žádném případě však není nebozezem jediný diamant, nýbrž 8 i více černých brazilských diamantů zvicí hrachu jest zasaženo v kusu oceli příhodně upraveném tak, že strany hrotité věží v oceli a širší plochy obráceny jsou ven, poněvadž diamanty nemají rýti, ale brousiti; mimo to rozděleny jsou po spodní ploše nebozezu tak, aby byl každý na jiné kružnici a tedy při otáčení se nebozezu každý brousil svou vlastní cestu, jakož i aby některé diamanty vystupovaly z obvodu nebozezu a vybrušovaly tak díru o něco větší, nežli jest tloušťka nebozezu. Ubroušené hmoty (kámen i nebozez) tvoří jemnou moučku; ta se odstraňuje tím způsobem, že se styčením (viz Vrtání z e m n) a nebozezem žene proud vody, který ryhami na spodní ploše ocelového dílu nebozezu vychází na dno díry, oplachuje je a vystupuje spolu s ubroušenými hmotami kolem nebozezu a kolem styčení až na povrch (vyobr. č. 1134. viz šipy); jest tedy jinou podstatnou věcí při vrtání d-m n-em, aby bylo styčení duté a to shora dolů. Na dotčeném ustavičném a současném vyplavování výbrusu spočívá postup vrtání d m n-em, mnohdy až překvapující, jenž měřivá za minutu v křemenci 25 mm, v žule 50 až 75 mm, v pískovci 100 mm. Vrtá-li se d-m n-em, upraveným dle vyobr. č. 1134. a je-li kámen celistvý, vstupuje obvrtaný čep do dutiny nebozezu, až se otfásáním vrtáku ulomí a zachytí pak buď na zvláštním kroužku v dutině nebozezu zapařtěném, nebo na vnitřním okraji nebozezu, jak viděti na vyobr. č. 1134.; když pak trubka nebozezu jest naplněna, vytáhne se nahoru a vyprázdní; v takovém případě dají vytažené kusy vedle sebe nastavené geognostický průřez na příslušném místě ve skutečné velikosti. Při vrtání d-m n-em u Českého Brodu, jež se provedlo nákladem Rak.-uher. spol. státní dráhy za příčinou vyhledání uhlí kamenného r. 1874 na hloubku 684 m a kdež užito nebozezu vyobr. č. 1134., vytaženy souvislé kusy pískovce permského na 4 m dlouhé. Někdy by se kamenný čep neulomil sám sebou a užívá se pak zvláštních přístrojů ulamovacích a vytahovacích. Diamanty musí se zasaditi tak, aby nevypadly neb se nevytlouply; za tím účelem naznačí se na ocelovém spodním dílu nebozezu místa, kam se vyhledané diamanty zasadí, aby měl každý svou práci, při čemž se větší dávají na okraj; pak se vydlabou důlky pokud možno přesně dle tvaru příslušných diamantů, aby tam těsně zapadly, a mezerky, které přes to vše zůstanou, vyplní se měděným drátem, příhodně vytepaným; na to se udělá ostrým dlátkem (želízkem) kolem dia-

1:5

Č. 1133. Diamantový nebozez.

mantu v oceli rýha a sežene při tom ocel ke kamenům, tak že je ještě pevnější sevře ano i pokryje a na nebozezu jest viděti jen malé hrbovky; při vrtání se obrousí nejdříve ocelový povlak na diamantech, potom teprv diamanty i ocel, ve které jsou zasazeny. Viděti z toho, že zasazování diamantů vyžaduje práci nadměru přesnou; snáze to jde, jestli se po způsobu Lavrdona nejdříve na diamantech srazí cestou galvanickou měď, která je obemkne tak těsně, jak toho nemožno ručně dosáti, a s tou se zasazují do pravidelných otvorů v ocelovém nebozezu. Vyloupne-li se při vrtání nějaký diamant, pozná se na drkotání nebozezu a na tom, že vrtání nepostupuje, pokud se diamant neroztříští nebo nevytáhne. K vytažení diamantů vyloupnutých užívá se pistu, na jehož spodní ploše jest vrstva vosku; přitlačí-li se takový pist na dno díry, zatlačí se diamant do vosku a vytáhne s pístem nahoru. Cena diamantů řídí se velikostí, ale především poptávkou a kolísá mezi 25—250 zl.; nejlepší jsou brazilské, kdežto diamanty sibiřské a jihoafrické se snáze štípají a tedy nejsou trvanlivé. D-vé n-y mají průměr 5—60 cm a stojí as 1200—1800 zl. *Plk.*

Diamantový příkop, ochranný příkop, odlučující, ve hradběnictví nevalně široká ale poměrně hluboká strouha, vykopaná před samými zemi krenelovanými nebo přede vchody do hradeb, aby zabránila přístupu bezprostřednímu. *F.M.*

Diamantový tmel je zvláštní tmel sloužící ku scelení roztloučených nádob skleněných a porcelánových. Jeho příprava jest dosti složitá a různá. Obvyčejně hotoví se z měchyře jeseterního, jenž se rozřeže, ve vodě namočí, do husta svaří, s líhem smísí a plátnem procedí; k tomu přidá se ještě roztoku mastixu v líhu a klf ammonia-kového, až jest z toho hustá kaše. Užívá se ho za tepla; také stmelované díly se ohřejí. *A.Vra.*

Diamastigosis (fec.), bičování, zkouška tělesné a duševní chrabrosti jinochů spartských, kteří byli každoročně u oltáře Artemidy zvané Orthia neb Orthosia bičováni do krve, nesmějíce při tom hlesnouti; nezřídka stávalo se, že bičování tak dlouho trpěli hrdinně, až klesli mrtví. Kdo v tomto bolestném závodu nejdéle vytrval, slul *βαρμωνίας* (vítěz u oltáře). Původ obrádu jest asi náboženský. *Hčk.*

Diamer v Himálaji viz Nanga Parbat. **Diametr** (fec.), průměr kružnice, každá tětíva jdoucí středem. Všechny průměry kruhu jsou stejné, každý skládá se ze dvou stejných poloměrů. **D.** křivky vůbec jest linie obsahující středy rovnoběžných tětív této křivky. Průměry křivek 2. stupně (elipsy, hyperboly a paraboly) jsou přímé. Dva přímé průměry, z nichž každý pólí tětívy rovnoběžné s druhým, slovou sdružené (*diamètres conjugués*). Dva k sobě kolmé průměry kružnice jsou takovými průměry sdruženými. Také v ellipse a hyperbole jest nekonečně mnoho průměrů sdružených. — **D.** plochy jest linie obsahující středy rovnoběžných řezů této plochy. Průměry ploch 2. stupně jsou přímé, na př. průměry koule, elipsoidu atd. *Sd.*

Diametrální (z fec.), průměrový, ale i na průměr vzdálený, odtud v přímém opak u něčemu, pravý opak něčeho.

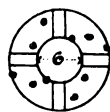
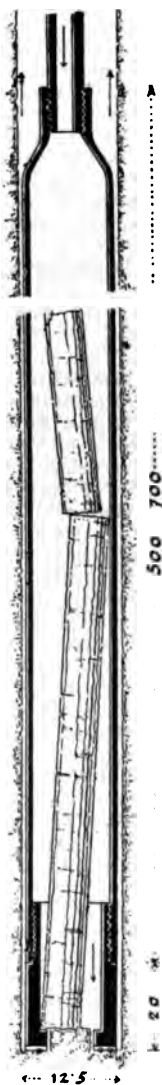
D. číslo, u starších arithmetiků (na př. Stifela) číslo vyjadřující obsah obdélníka, jehož strany i úhlopříčka mají hodnoty racionální. Mají-li na př. strany obdélníka délky 8, 15, jest úhlopříčka jeho 17, pročez $8 \cdot 15 = 120$ d. č.

D. plocha jest taková, která obsahuje středy rovnoběžných tětív jakékoli plochy dané. U ploch 2. stupně jest **d.** plocha rovinnou. Tak na př. každá rovina jdoucí středem plochy kulové, neb elipsoidu jest rovina **d.** Každému průměru plochy 2. stupně (viz **Diametr**) sdružena jest určitá rovina **d.**, pólící tětívy s ním rovnoběžné. *Sd.*

Diamorfósa (z fec.), přetváření se, nabývání určitého tvaru.

Diamorum (z fec.), syrup z moruší připravený.

Diana jest v římské mythologii bohyně, jež se v historické době úplně podobá řecké Artemidě, dosvědčené bohyni měsíce, původu však jest ryze italského. Etymologie názvu (koř. *div*, *dianus* adj. buď k *diuum* jasné nebe, nebo *dies*, den) poukazuje k významu: bohyně nebes nebo dne, tedy bohyně světelná vůbec (srv. Jupiter Dianus). Proto **D.** podporuje vzrůst rostlin, pokud volně v přírodě bují. Ctěna zvláště v lesích a hájích na horách (**D. nemorensis**): u Sabinů, od Aequů v doubravě Algidské, od Herniků blíže Anagnie, v území Osků na hoře Tifatské, v Latiiu blíže Tuscula v bukovém háji Corne zvaném a obzvláště v háji Aricijském blíže jezera, jež slulo *speculum Dianae*, konečně v Římě vedle jiných míst (jako v třídě patricijské, cyperské, na Caeliolu) obzvláště na Aventinu. **D.** chrání též plodistvou sflu zvířat. Sem hledí mythus, jenž se vyprávěl o rozích zavěšených v před-

1 : 10
Č. 1134.
Diamantový nebozez.

síní svatyně aventinské: Sabinovi jakémus, jenž ve svých stádech měl krávu obzvláštní krásy a velikosti, věštěno, že obec, jejíž příslušník krávu D-ně obětuje, domůže se vlády světové. Sabin zavedl ji na Aventin, ale poslán od kněze k řece očistit se, kdežto kněz zatím sám krávu bohyni obětuje. Leč ostřeji význam ten, jakož i bohyně lovu vyvinul se z obdoby řecké. D. jakožto Lucina neb Genitalis (srv. Juno Lucina) přispívá též plodnosti lidí (*diem dat infantibus*); proto ženy v těhotenství k ní se utíkají, obětující jí ověnčené hlavy ženské. stuhý, pochodně a zaslubující se nápisy. V Aricii vedle ní ctěna Egeria, jejíž jméno (= *egerens*) poukazuje k téže funkci. D. jakožto Sospita chrání též život lidí vůbec; k ní se zvláště utíkají otroci. Proto také záhy celé obce i spolky obcí dávaly se v její ochranu. Toho rázu v nejstarší době byl kult D-ny Algidské. D. Aricijská společně ctěna od osmi obcí latinských (Tusculum, Aricia, Lanuvium, Laurentum, Cora, Tibur, Pometia, Ardea), až konečně Řím převzal dohled nad kultem jejím. O Idech Augustových konala se hlavní slavnost s průvodem pochodňovým časně z rána kolem jezera. Chrám D-ny Aventinské, založený Serviem Tulliem, byl společnou svatyní Latinů a Římanů a společně v něm jednou do roka D-ně obětováno. Dedikační den chrámu (ld. Aug.) zvláště od otroků oslavován (odtud *servorum dies*), jakož i Servius Tullius byl původem *servus*. Avšak velmi záhy v mytech, kultu, literatuře i umění D. italská úplně splynula s Artemidou. D. jest pak dcerou Jovovou a Latóninou, sestrou Apollónovou. Zvyk, dle něhož kněz aricijský (*rex nemorensis*) musil předchůdce svého zabiti, pročež úřad ten přenecháván později uprchlým otrokům, vykládán z kultu Artemidy Tauropoles, jejíž obraz prý Orestem přivezen od Aricie. Hérós Virbius, rovněž v Aricii ctěný, jest prý řecký Hippolytos, jehož D. pomocí Asklépiovou na živu zachovala a v háji svém ukryla. Praetor Genucius Cipus, jemuž prý, když táhl z města, narostly rohy, znamená to budoucí moci královské, srovnáván s řeckým Aktaionem. D. měla účast na lectisterniu (j. r. 399). Jako D. Victrix ctěna vedle Apollina Palatinského a jako Trivia (srv. *Ἐκάτη τριπλοδύτης*) na Tifatě. Chrámů později jí zřizovány (j. r. 179 u cirků Flaminiova) po způsobě řeckém. Rovněž o hrách saeculárních (srv. Horat. Carm. saecul.) jeví se úplně v podobě řecké. *klk.*

Diana, planetoida objevená 15. bř. 1863 Lutherem v Bilku; střední jasnost v opozici 10,6, průměr v kilometrech 76; označení 78. *Gs.*

Diana (nebo Luna) ve starší chemii označení stříbra.

Diana (*Cercopithecus Diana* Erl.), opice z rodu koček odanů (*Cercopithecus*), jejíž vlasti jest Guinea, viz Kočkodani.

Diana, franc. *réveille*, ranní stráž na palubě vyzbrojené lodi; trvá od 4--8 hod. ranní.

Diana Francouzská a Poitierská viz Diane de France a Diane de Poitiers.

Diana Versaillská viz Artemis.

Diana Antonio, kasuista, muž velmi učený a od svých vrstevníků vážený (* 1590 v Palermě — † 1663 v Římě), vstoupil do řádu theatinů, zastával mnohý důležitý úřad a byl za papežů Urbana VIII., Innocence X. a Alexandra VIII. examinátor episcoporum. Sepsal 150 pojednání, v nichž řešil různé případy života lidského co do ceny mravní, a sice způsobem mírným, ano někdy až volným, tak že až i laxismu někdy se přibližuje, aniž by však laxistou byl. Kartusián Martinus de Alcolea srovnal spisy D-novy a tiskem vydal ještě za jeho živobytí pod názvem *Resolutiones morales*, jinak též *Summa Dianae* zvané (1629 až 1656). *So.*

Dianaberk, ves v Čechách, místní obec Ves Nová, hejtm. Tachov, okr. a pošta Přimda (8 km jz.), fara Ves Nová; 15 d., 157 ob. n. (1890), 1tř. šk., kaple, dvůr a lovecký zámek Jindř. hr. Kolovrata Krakovského.

Dianahof viz Schwarzach.

Diantria viz Linnéova soustava.

Diane de France [dián de frãns], vévodkyně z Montmorency a Angoulému (* 1538 v Piemontě — † 1619 v Paříži), poboční, později legitimovaná dcera franc. Jindřicha II. a Filippiny Ducové z Piemontu. Byla velmi pečlivě vychována a poprvé provdána byla r. 1553 za Horace Farnese, druhého syna Ludvíka parmského a r. 1557 za Františka z Montmorency. Měla veliký vliv na dvoře královském, zachránila manžela svého před osudem noci Bartolomějské, učinila narovnánu mezi Jindřichem III. a Jindřichem Navarrským, požívala veliké vážnosti u Jindřicha IV. a řídila vychování Ludvíka XIII.

Diane de Poitiers [dián de poatjé], vévodkyně z Valentinoisu (* 1499 — † 1566 na zámku Anetu), provdala se ve 13. roce svého věku za Louisa de Bréze, velkého senešala normanského, a upoutala po smrti manželově r. 1531 svou sličností a duchem svým prince Jindřicha tak, že jí učinil svou milostnicí a stav se králem vévodkyní a vystavěl jí krásný zámek Anet u Dreuxu. Byla smýšlení přísně katolického a zjednala kardinálu Guisovi rozhodný vliv na dvoře. Po smrti králově r. 1559 musila opustiti dvůr, i žila opuštěna na svém zámku. Její dopisy: *Lettres inédites de D. d. P.* vydal G. Guiffrey (Paříž, 1865).

Dianella Lamk., rostlinný rod z čeledi liliovitých tribu *Dracaeneae* s okvětím 6lístým, korunovitým, se 6 tyčinkami nitek ohnutých, na konci ztloustlých a prašníků koncem přirostlých. Květy jsou obyčejně modré v konečném hroznu nebo latě. Plod jest bobule. D. obsahuje asi 21 druhů bylin teplekrajných i subtropických vytrvalých s mrcašatými kofeny a dlouhými, čárkovitými, pološpatými listy. Rostou v Africe, Australii, Asii, Nové Kaledonii a j. a jsou i v našich sklenicích známy druhem *D. coerulea* Sims., *D. longifolia* R. Br., *D. ensifolia* Red. a *D. divaricata* R. Br. Poslední druh nemá stonku. *Déd.*

Dianemometr (z řec.), přístroj vynalezený Deprezem a Garnierem v Paříži, který udává všechna data potřebná ke konstrukci šoupátkového rozvodu parního stroje, aniž třeba kresliti rozvodový diagramm. *JJd.*

Dianemoskop (z řec.) jest přístroj prvně konstruovaný při horním závodu v Přebírami, později též zemělým inženýrem Staňkem akc. strojírny dřive Breitfeld, Daněk a spol., kterým lze stopovati činnost rozvodových šoupátek parního stroje (s expansí i bez expance) vzhledem k pohybu kliky parního stroje a přesně (i s ohledem na konečnou délku ojnice) určití všechna data potřebná ke konstrukci rozvodu, tak že nahradí úplně rozvodový diagramm. Staňkův d. popsán a vyobrazen ve Zprávách spolku arch. a inž. v král. Českém, 1876. *JJd.*

Dianini kněží viz Dianin řád.

Dianin řád založen byl ve středověku v Německu a v Normandii pro vynikající lovce, kteří při udělování řádu byli loveckým tesákem pasování na rytíře; v Normandii byli i Dianini kněží, jak zvaní neženatí lovci, kteří společně žili na loveckém dvoře. V XVIII. stol. vznikl v Neapolsku pod protektorem královským též řád pod jménem *Ordine di Diana Cacciatrice*, ale zašel ještě téhož stol.

Dianin strom (*arbor Dianae*) sluje elektroliticky vyloučené stříbro, jež usazuje se na katodě voltmetru na stříbro v podobě trsů neb stromků, jež stále rostouce, utvoří konečně metalické spojení katody s anodou a tím přesné účinkování voltmetru poruší. Objektivně ukazuje se úkaz ten obyčejně elektrolýsí olova i roztoku octanu olovnatého (*arbor Saturni*). *Trr.*

Dianoea (δίανοια, myšlení) je v Platónově filosofii ona schopnost duševní, jíž člověk dovede pravdy matematické pochopovati. Poznání matematické je Platónovi nejvyšším druhem všeho poznání vědeckého vůbec, neboť matematické zákony zprostředkují mezi ideou jakožto skutečným jsoucнем a smyslým jejím jevem. Aristotelés však a pozdější školy filosofické užívají slova toho v širším smyslu o přemýšlení vůbec. *Dna.*

Dianoecologie (z řec.), u Schopenhauera nauka o myšlení.

Diano Marina, přímořské město v ital. prov. Porto Maurizio na zálivě Janovském a na žel. trati z Janova do Porto Maurizia, má veliké háje olivové, výrobu oleje, lomy na lithografický kámen a 2040 ob. (1880). R. 1887 utrpělo velice zemětřesením.

Dianthus L., hvozdič, rod rostlin prostoplátečných z řádu *Caryophyllaceae*. Byliny obyčejně vytrvalé, řidčeji jednoleté nebo křovité. Listy čárkovité, kýlnaté, trávovité, lodyha uzlovitě článkovaná, jednoduchá nebo větvitá, květy obojaké, jednotlivé nebo ve svazečky nahloučené, pod kalichem župinovitými listenci v rozličném počtu opatřené. Kalich válcovitý, hustě podél žilkovaný; na konci pětizubý, korunní plátky počtem 5 vodorovně rozestřené dlouze a úzce nehetnaté s podélnými lístnami, ale bez zoubků korun-

kových; čnělky dvě dlouhé, tyčinek 10; tobolekka jednopouzdrá, mnohosemenná, na konci čtyřmi zuby pukající, semena štítovitá. — Asi 200 druhů rozšířených hlavně ve vých. zemích středomořských. Květy často vonné jsou velmi živě zbarveny a proto mnohé druhy pěstují se pro ozdobu v zahradách. Jinak praktického významu nemají. V Čechách roste jen 6 druhů: *D. Carthusianorum* L., *D. Armeria* L., *D. superbus* L., *D. silvaticus* Rchb., *D. caesius* Sm., *D. deltoides* L. Nejobyčejnější ze všech jest *D. deltoides*, také u lidu slzičky P. Marie zvaný, s květy nachově červenými, bíle tečkovanými, jednotlivě na větvích rozestavenými. Roste všude na mezích a pahorcích a kvete v létě. *D. caesius* roste na skalách, ale dosti vzácně; tento tvoří husté, sivé trsy, z nichž vynikají slabé lodyžky 1—2květé. Květy jsou bílé až růžové a silně vonné. Sází se také v zahradách. *D. superbus* je ze všech nejzdobnější svými velikými plátky korunními, mnohokráté úzce rozděpenými, bílými nebo růžovými. Lodyha až stopu vysoká, nahoře větvitá. Roste na suchých lukách a kvete v červenci a srpnu. *D. Carthusianorum* L., kar t o u z e k obecný na vyprahlých pahorcích, skalách a písčinách, liší se ode všech jmenovaných květy v hlavičkovité svazečky nahloučenými. Kvítka jsou krvavě červené. — V zahradách a kořenáčích jest obecně oblíben statný, vonný druh *D. Caryophyllus* L., jež jest domovem v jižní Evropě. Sluje vůbec karafiátem a pěstuje se vesměs plnokvětý v nejrozmanitějších odrůdách. U nás požívají nejlepší pověsti karafiáty klatovské. Na záhonech nezřídka seje se čínský karafiát *D. chinensis* L. s květy sice sotva vonnými, ale za to převelikými a nádherně barevnými. *D. barbatus* L. z jižnější Evropy bývá také v zahradách; má statnou lodyhu a živě barvené drobné kvítka u velikém množství sestavené do velikých svazků. *Vsky.*

Diantre [-ãnr], franc., eufemistické slovo za diable, ďábel; ve smyslu adj. tolik, co prokletý, prozluklý; adverb. d. i u všech všudy!

Dianuom (lat.), syrup ořechový.

Diapalma (totiž emplastrum), náplast ze staré doby, která se připravovala vařením tuku a oleje palmového s kyslíčkem olovnatým a síranem zinečnatým. *Jd.*

Diapasma (řec.), vonný prášek bylinný.

Diapason (řec.) byl ve starořecké hudbě název oktávy, nejdůležitějšího to intervalu z Aristoxenových symfonií; jiný název vedle d. jest harmonie. U Pythagoreovců má d. též název antifonie a liší se tak od homofonie (primy) a symfonii v užším smyslu (kvinty a kvarty). — V novější nauce hudební má d. význam rozmanitý, značí: mensuru nástrojův, jejich rozsah, po té normální oktávu se zřetelem na absolutní výšku tónovou, dále normální ladění, pařížské ladění, »komorní tón« ($a' = 435$). posléze i ladičku samu. — Ve varhanářství franc. a anglickém jest d. zhusta pojmenováním varhanních rejstříků, zvaných jinak principál, oktáva a kryt (na př. double-

4. *ff.*, violín d. 2 = houslový principál
ff., open d. 2, stopped d. 2, double-
 d. 2; dis. d. = dvojitá, jest vešlejším
 hlasem superobřevy. Str.

Diapetosis (tec.), pronikání stěn cévních
 krváčkami blízmi nebo rudými. Viz Zánět.

Diapente (tec.), síla v starých a střed-
 věkých epikurovských hudebních kvinta. D.
perfecta, kvinta čistá, d. *imperfecta*,
 kvinta zmenšená, d. *superflua*, kvinta zvět-
 šená; pak d. *cum semitonio*, malá sexta,
 d. *cum tono*, velká sexta, d. *cum semidi-
 tono*, malá septima, d. *cum ditono*, velká
 septima, d. *cum diatessaron*, oktáva a d.
cum diapason, duodecima.

Diaper [dajper, angl., nástěnná malba
 neb obložení stěn plátnem, jejichž vzorky mají
 kontury buď jen omalované nebo vykrabáné
 neb i jako plochý reliéf držené. Fka

Diaph., články zde neobsažené hledej
 pod Diap.

Diaphoenicum (z fec.), datlový syrop.

Diaphoresis, diaphoretica (z fec.), viz
 Diapnoia.

Diapnoia, fec. (synonym diaphoresis),
 umělé zvýšená dýchací činnost kožní, po-
 ceut. **Diapnoia** (syn. diaphoretica, totiž
 remedia), prostředky dýchací nemoc kožní
 zvýšit, na pot ženoucí. Péc

Diaporésis (z fec. *ἀπορία*, rozpak),
 figura řečnická, vznikající tím, že řečník staví
 se, jako by nevěděl, kde počítí, kde přestati,
 co říci a pod., chtít tak naznačiti důležitost,
 spolehlivost, palčivost svého předmětu i své roz-
 čilení, hněv, radost, rozpačitost atd.

Diapsalma (fec.), mezi zpěv, vpádnutí
 sboru chorového do žalmu intonovaného
 kůdem.

Diapsósis (fec.), soudní jednání konané
 od členů demů athénských (démotů) buď
 z usnesení celého národa ve všech děmech
 na vypátrání těch, kteří nezákonitým způ-
 sobem vyloučili se v právo občanské, nebo
 někdy z usnesení jednotlivého demu ve pří-
 slušném demu zatřene, kdy na př. ztratily
 se seznamy občanské (*ἑταροφύλαξις*)
 a bylo proti někomu důvodně podezření, že
 neprávem vydává se za občana. Demoté za-
 važovali se přísahou, že budou nestranně hla-
 sovati, odevzlati jednothvě a tajně kamenky
 své do osudí. Kdo odsuzovacímu výroku de-
 motů se podrobil, pozbyl občanského práva
 bez dalších následků trestních; kdo však od
 rozvolání se odvolal k soudnímu dvoru helénů
 byl prodán do otroctví, nestěže heléna potvr-
 čila to sádek demotů. Hč.

Diaptonus viz Buchanka.

Diaprosia (z fec.) viz Brachie.

Diaria (lat., totiž *diarius*), denní, denně
 se pětící zpráva.

Diario romano (ital., denní knih misky,
 kniha psaná každým denem v roce
 1569 v Římě, v níž se vyznačují imperatorská
 činy a toky. Mnoho ovšem z toho bylo
 zničeno, avšak vskřítilo se v 18. století
 znovu, a to vskřítilo se v Římě a v
 jiných městech, kde se psalo a psalo se
 v 18. století, a to vskřítilo se vskřítilo

bohoslužebných, jež se konají v římských ko-
 stelích, kaplích i oratořích buď každé denně,
 týdně, vždy v neděli, čtvrtek, pátek, měsíčně,
 nebo mimořádně. Mimo to obsahuje též postní
 seznam znamenitějších obrazů P. Marie, před
 nimiž se jednou v měsíci záležitosti církve
 modlitbami slavně doporučují přimlouvám P.
 Marie, a tabulkový přehled, kdy se podle různé
 doby roční zvoni kirkání. Dle něho zařazeno
 jest ono počítání dne na 24 hodin, podle něhož
 odpolední služby b. v diu ustanoveny jsou. Sz.

Diarium, lat., denník.

Diarrhoea (z fec.), průjem.

Diarthrosa viz Kloub.

Dias: 1) D. Bartolomeu, plavec, viz

Diaz. — 2) D. Balthazar, dram. spis.

portugalský v XVI. stol. z ostrova Madeiry.

O jeho životě ví se jen, že byl slep. V dram.

literatuře náleží do školy Gil Vincenta a jeho

duchovní hry (autos) o králi Salamounovi,

sv. Alexiovi, sv. Kateřině a j. do dnes se

tisknou. Proslulá je jeho tragédie *Marquez*

de Mantua založená na romancích špan. —

3) D. Antonio Gonçalves, básník bra-

zilský (* 1823 v Caxiasu — † 1864). Studoval

v Coimbre filosofii a práva, působil nějaký čas

v Maranhau jako státní zástupce a odebral se

záhy do Ria Janeira, kde rozvinul čilou lite-

rární činnost. Pověst, kterou si získal, do-

pomohla mu k místu profesora dějepisu na

univerzitě Petra II. V l. 1851—55 zastával dů-

ležitý úřad v zahraničním ministerství, načež

trávil tři léta v Evropě za posláním vědeckým

a další čtyři léta při výpravě do prov. Ceary

a k ústí řeky Amazonské za účely historicko-

ethnografickými. R. 1862 musil se zotavení do

Evropy; na zpáteční cestě zemřel krátce,

nežli se loď ztroskotala. Vydal tři básnické

sbírkky *Primeiros cantos* (Rio de Janeiro, 1846);

Segundos cantos (1848); *Ultimos cantos* (1850)

a epos *Os Tirimbas* (Lipsko, 1857). Souborně

vyd. *Cantos* (4. vyd. Lipsko, 1865). Jeho básně

nesou zřejmě stopy vlivu evropského, ale

s druhé strany prožívá jimi jakýsi ideální

kultus divokosti. Nejlepší mezi nimi jsou bal-

lady, romance a zpěvy o životě divochů, sklá-

dané bezvadnou formou, originální co do látky

a pojetí a prochnuté půvabem přirozenosti.

Že neznárodněly, zavinila právě dávka evrop-

lovice dává schisma. — V jiném významu značí **d.** i schisma jisté praneprané hodnoty v matematické teorii intervallů. Tu skýtá **d.** hodnotu 0,016296, jež s desetkrát menší hodnotou schismatu (0,001624) společně dává komma Didymické č. syntonické (viz Didymus), jež opět činí $\frac{1}{12}$ kommatu pythagorejského.

Diaskeuasis (fec.), přepracování, revise nějaké památky písemné. Jménem diaskeuast označují někteří učenci (na př. Bergk, Kirchoff, Fick, Wilamowitz) muže, kteří staré části Iliady a Odysseie, jež stály k sobě v poměru velmi volném, v jednotný celek spojili tím, že některé části vypustili, jiné přepracovali a jiné nově připojili.

Diaspaura (z fec.) znamená v hudbě tolik co caesura, pauza mezi dvěma částmi nebo verši písně, článkující je v souměrné části.

Diaspor, $AlOH$, hydrat hlinitý. Minerál rhombický, krystally jeho mají ráz tabulkovitý, obyčejně jeví se v agregátech lupenatých. Vyznačuje se velmi dokonalou štipatelností ve směru brachypinakoidu; jest velmi křehký $T = 6 - 6.5$ $H = 3.3 - 3.5$. Lesku jest skelného, na plochách štěpných perleťového, průhledný až průsvitný, bezbarvý nebo světle zelenavé nebo modře zbarvený; kusy zbarvené jeví trichroismus. Dmuchavkou truzen mocně se rozprašuje v jemné šupinky, jest neroztopitelný, kyselinami jen skrovnou měrou se rozpouští. Solucí kobaltovou zkropen a vyžihán byv, krásně zmodrá. Obsahuje 85.1% Al_2O_3 a 14.9% H_2O . Vodu pouští teprve v červeném žáru. Nalezště: Kozí Brod na Urale, Stávnice v Uhrách, Unionville v Pennsylvanii a j.

Diaspora (fec. rozptýlení) znamená především v době po zjetí všechno židovstvo mimo zemi Kanaan, zvláště v Mesopotamii, Medii a Babylonii, v provincii Asijské, v Egyptě (Alexandrii) a Římě, kde Židé tvořili četné církve, dobyli si výsad různých a měli své četné školy (synagogy). Zvláštním zjevem byl židovský chrám v Leontopoli egyptské. Počet proselytů byl velmi četný. — **D.** nazývají se také křesťané mezi pohany žijící (1 Petr 1, 1). Ochranovská církev pojmenovala tak bratry mimo církev žijící. V novější době jest to společný název všech jednotlivých evangeliků, ve velké vzdálenosti od sboru uprostřed katolíků žijících, ba i celých církví. Členům a církvím v **d.** oře věnuje se v novější době větší pozornost za účelem zachování jich evangelického vyznání a to shromažďováním jich, vysláním k nim cestujících kazatelů, zakládáním kazatelských stanic a filiálce, zřizováním škol a chrámů. Spolky na prospěch evang. **d.** ry jsou: Gustav-Adolfský spolek (r. 1832) po vší zemi přes všechny různosti národnostní a konfesionální rozvětvený, s centrálním sídlem v Lipsku, Protestantsko-církevní pomocný spolek ve Švýcarsku se sídlem v Basileji od r. 1842, Podpůrná pokladna v Rusku, se sídlem v Petrohradě (r. 1850) a lutheránský »Gotteskasten«. Evang. **d.** v Čechách jest rozsáhlá a rozmno-

žena českou **d.** rou v Chorvatsku, v Rusku a v Americe; zvláště do této stěhují se z Čech za účelem organisování sboru bohoslovci. **B.M.**

Diasporometr ve fysice nazván byl aparát Rochonem sestrojený k vyměření, jaký lámací úhel dáti jest dvěma hranolům z různého skla, aby dosáhlo se achromatismu. **M.P.**

Diastaltický (z fec., opak systaltický, rozstupující, roztahující se.

Diastase (fec. διάστασις), rozstoupení, mezera, odloučení, rozpor.

D. v chemii jest látka dusíkatá, nalézající se v obilí, která přeměňuje škrob v cukr, maltosu a dextriny. **D.** si lze vyníti ze sladu buď vodou nebo slabým líhem, chemické složení její jest, jak se zdá, dle různého původu různé. **D.** v nejužším smyslu slova znamená vždy **d.** si ze sladu, i používáme sladu pro tu jeho diastatickou mohutnost v pivo- i lihovarnictví, kdež nerozpustný téměř škrob nám štěpí v cukr rozpustný i alkoholického kvašení schopný. Účinnost **d.** se závisí na teplotě prostředí, v níž působí, i na čase; průmysl reguluje ku svým účelům oba ty faktory diastatické působnosti účelně. Význam **d.** a fermentů podobných v rozvoji života bylyiny jest veliký. **Rn.**

D. kostí jest rozstoupení se kostí, kteréž před tím těsně vzájemně přiléhaly, tak **d.** symfysy nebo **d.** kostí lebních. Přemístění při **d.** si není tak značné, aby se o vykloubení nebo podvrtnutí, luxaci mohlo mluviti. **Peč.**

Diastema (fec.), mezera, v starořecké hudbě totéž co intervall (v. t.). — **Diastematický** vlastně tolik co s mezerami, tedy dodrženy, protažený.

Diastimetr (z fec.), dálkoměr (v. t.).

Diastole (fec.) jest volnost v časoměrném měření slabik, která jeví se tím, že slabika krátká, padne-li na ni důraz (zdvih, ictus) ve verši může pokládána býti za dlouhou. U některých slov stala se volnost ta nutností, na př. ἀθάνατος (— — —), poněvadž by jinak slova v metru daktylském nebylo lze užiti; jinde (zvláště v Homéru) zdánlivá **d.** vysvětluje se přirozeně tím, že v dobách pozdějších vypadla hláska obyčejně v násloví, na př. ἀτὰρ εἰρηαι místo *Feiρηαι*; jinde pak jest pouze skutečnou volností, na př. *Omnia vincit amor; et nos cedamus amori.* **Rn.**

D. čili diastolika v hudbě slula u starých theoretiků (asi od Farlina 1589 počínajíc) nauka o odstavcích a interpunkcích, pak o článkování hudebním, skládání motivů, úryvků, odstavců v periody a věty.

D. fyziolog., rozšíření komory srdeční, následující na systolu, viz Srdce (pohyb).

Diastopora, rod mechovek kruhoústých s trsy plíživými, tu více, tu méně na cizích předmětech přirostlými, obrysu ledvinitého nebo listovitého a s buňkami odstředivě seřazenými. Ústí buněk zaujímají téměř celý průměr buněk a jsou jednoduchá nebo málo protažená. Rod hojný v jurském a křídovém útvaru; z Čech známo z křídového útvaru 15 druhů. Řidčeji vyskytá se v třetihorách a dosud zastoupen jest několika druhy

v mořích. Viz F. Počta, O Mechovkách z korycanských vrstev (1892). *Fa.*

Diastremma č. **diastrofé** (fec.), vyvrá cení, vyvrtnutí, zškivení (tváře).

Diastrofé viz Diastremma.

Diastylis viz Cumacea.

Diastylis (fec.), sloupoví, u něhož šitka jednotlivých interkolumnií rovná se trojnásobnému průřezu sloupů (Vitruvius 3, 2).

Diasyrmus (z fec.) jest ve stilistice opakem hyperboly. Jako tato přehání skutečnou či domnělou pravdu, předmět atd. nadsazujíc, tak d. přehání nápadným snižováním, zmenšování, namnoze za účely komickými a satirickými. Ve slavném díle Jonath. Swifta *Gulliver's Travels* jest vedle hyperboly skvělý doklad d-mu ve velikém slohu.

Diatessaron (fec., εὐαγγέλιον διὰ τεσσαράρων), apokryfní evangelium, harmonie to evangelii vzdělaná na základě čtyř evangelii od Tatiana v době, kdy již byl gnostikem. Proto jsou v něm vynechány rodokmeny Ježíše Krista (Mat. 1, Luk. 3) a všechna místa vztahující se k lidskému původu Kristovu. Užívali ho po nějaký čas i pravověrní křesťané, jmenovitě v Syrii. Byl sepsán dle jedné syrsky, dle jiných řecky a potom do syrštiny přeložen, ale originál ztracen. Také do arabštiny byl přeložen a překlad ten zároveň s latinským vydal r. 1888 P. Aug. Ciasca. *Sa.*

D. v hudbě slula u starých a středověkých spisovatelů čistá kvarta. Slovo Diatessaronaře značilo u starých theoretiků postupovati v paralelních kvartách.

Diatéské (διαθήκη, ustanovení, úmluva): 1. zjevení boží ku spáse lidstva učiněné, poněvadž má ráz úmluvy mezi Bohem a člověkem (mezi Bohem a národem israélským — úmluva stará nebo Starý zákon — a mezi Bohem a veškerým lidstvem — úml. nová); 2. knihy Starého a Nového zákona, poněvadž ona zjevení obsahují, vypisujíce podmínky, zákony a dějiny úmluvy mezi Bohem a lidstvem. *Sa.*

Diathermanní (z fec.) jsou látky paprsky tepia propouštějící, průteplivé; název zavedený Melloniem. Viz Teplo.

Diathermansie (z fec.), průteplivost, viz Teplo.

Diathesa (z fec.), slovo nyní méně užívané než druhy, značí etymologicky totéž co dispoice. V různých dobách lékařství mělo však různý význam. Nám značí d. jistý chorobný stav celého těla z jediné příčiny plynoucí, následkem jehož organismus při vnějších příčinách, jindy indiferentních, chorobně reaguje. Tak na př. d. krvácivá značí abnormní konstituci, kteráž při každé příležitosti se projevuje krvácením nesnadno utišitelným. **D. cukerná**, abnormní stav výživný, počíná objevováním se cukru v moči a jeví se zvláštní chabostí organismu, jenž podléhá již při jinak dosti nepatrných insultech. Podobně **d. dnavá**. Lidé těmito d-mi stížení mohou býti zdánlivě zcela zdraví, bez všech příznaků choroby, ale není možno i v tomto případě tělo jejich považovati normálním. Jest

nedůtklivé, choulostivé, reaguje abnormně, mnohdy nevypočítatelně. Autoři mluví též o tuberkulosní, rakovité d-se a pod. a naznačují tím stav, kdy tyto původně jedním místem omezené choroby po těle veškerém se rozptýlily. *Peč.*

Diatit jest tmel ze směsi stejných částí šelaku a jemné moučky infusoriové. Poprvé připraven hyl Merrickem.

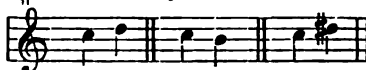
Diatomaceae viz Rozsivky.

Diatomioký (z fec.), v mineralogii jedním směrem lehce dělitelný.

Diatomin viz Rozsivky.

Diatomová země (bacillariová země) sluje moučka v přírodě se vyskytující, složená ze samých křemičitých pancířkův rozsivek (Diatomaceae), t. zv. moučka diatomová (*Bergmehl*). Ostatně srv. Rozsivky. *Ľ.*

Diatoniokým slove druhy každé spojení tónů, tedy melodie nebo harmonie, které se pohybuje v tónech předepsané stupnice tvrdé nebo měkké, jindy vůbec postup k sousednímu tónu buď prostému nebo změněnému ♯ nebo ♭; na př.:

Chromatické jsou po té postupy k tónu soujmennému změněnému však znaménky ♯ nebo ♭; na př.:

Posléze enharmonické kroky jsou ty, jež zdánlivě postupují sice v písmě k tónům sousedním nebo docela o tercii rozdílným, kdež však zvýšením neb snížením co do výšky tónové oba tóny spadají v jedno; na př.:

Řekové nazývali d. tónový postup v tetrachordu, skládající se z jednoho pultónu a dvou tónů celých: *efga, hcde*. Tento jediný přešel z hudby řecké do hudby západní.

Diatresis (fec.), provrtání; **diatretický**, provrtaný, propíchnutý, též vysoustruhovaný.

Diatreta, scil. vasa (lat.), skleněné nádoby prolamované nebo dírkované. Byly to vejčité čiše (bez nohy), obestřené kolem ve vzdálenosti několika čárek prolamovanou síť, jež jemnými skleněnými proutky nebo nitkami s vlastní nádobou byla spojena. Neobyčejně umělecké čiše ty, jichž několik exemplářů se dochovalo, opatřeny byly někdy nápisy, podobnými nitkami k nádobě připevněnými. Barva síti, písmen a vlastní čiše byla větším dílem rozdílná. O způsobu zhotovování nejsou posud mínění ustálena: někteří míní, že síť zvláště byla pracována a pak k čiši přiletována, jiní zase soudí — a to pravděpodobněji — že celá nádoba vykroužena byla z pevné hmoty skelné, k čemuž ovšem potřebí bylo nadobyté trpělivosti a obratnosti. Srv. Blümner, *Das Kunstgewerbe im Alterthum* (I., 105). *Cfe.*

Diatribé (fec.), původně učená zábava, rozmluva, pak učená rozprava, pojednání (hlavně pojednání z oboru kritiky). Srv. na př. slavnou »Diatribé in Euripidis perdit. fabul. reliquias« při Valckenaerově vydání Eur. Hippolyta (Lejda, 1768).

Diatrimma (fec.), v lék. vlk fitní.

Diatypósis (fec.), vlastně vytvoření, v básnictví a fečnictví živé a názorné vyličení něčeho.

Diaulos (fec.): 1) D., hudební nástroj viz Aulos. — 2) D., dvojběh záležející v tom, že zápasník doběhnuv cíle, opět se obrátil a touž dráhu bez oddechu zpět vykonal. Do závodů olympijských byl prý zařazen v 14. olympiádě (r. 724). Cfe.

Diavoletti, diabolini (ital.), dáblíčkové, pocukrovaná zrna anýzová, napuštěná olejem skoficovým a hřebíčkovým; též pocukrovaná afrodisiaca připravená z kantharid.

Diavolo, ital., ďábel.

Diaz: 1) D. Bartolomeu, plavec portugalský, pocházel z proslulé rodiny námořnické z prov. Algarve, nabyt vychování na dvoře krále Jana II. a důkladnými studii i stykem s vynikajícími muži své doby zejména s kosmografem Martinem Behaimem vzdělal se na znamenitého námořníka. Vypraven byv r. 1486 se dvěma loďmi, aby pokračoval ve výzkumech Diega Cãa na pobřeží afrického a vyhledal říši domnělého kněze Jana, sledoval záp. pobřeží jihoafrické, zabíraje končiny ty pro korunu portugalskou, avšak u zálivu sv. Heleny zachvácen jest bouří mořskou a hnán na jihovýchod, až se dostal do studených proudů mořských. I obrátil se k východu, aby se opět dostal k pobřeží africkému, ale nenačnuv po několika dnech země, poznal, že jižní cíp Afriky již minul; i obrátil se k severu a dostihl v zálivu Algoiském (jež nazval Angra dos vaqueiros) pevniny africké, která odtud směrem k vých. se táhla. Přes odpor mužstva, jež nabádalo k návratu, pokračoval v cestě a dorazil až k ústí řeky Křovácké (dle Ruga Velké Rybí řeky), kterou nazval Rio do Infante. Když pak pobřeží stále jen k vých. se táhlo a na sev. nezahýbalo, musil D. mužstvu povoliti. Na této cestě teprve spatřil srázný mys, kolem něhož byl mořskou bouří zahrán, a nazval ho mysem Bouřlivým (*Cabo tormentoso*), avšak král Jan, postřehnuv dobře veliký význam cesty D-ovy pro spojení s Indií, přebral jej mysem Dobré Naděje (*Cabo de Buena Esperanza*). Prozkoumaj pak v okolí mysu některé zálivy, přibyl D. v prosinci r. 1487 opět do Lisabonu objeviv asi 1900 km pobřeží dotud neznámého. Ačkoli od krále byl zahrnován různými poctami, přece vrchní velení nové výpravy r. 1497 svěřeno Vascovi de Gama, a D. v postavení podřízeném měl loďstvo jeho provázeti toliko ke tvrzi St. Jorge de la Mina na pobřeží guinejském. Později jsa pouhým lodním kapitánem v loďstvu Cabralově, byl s ním účasten při objevení Brazílie, ale na další plavbě do Indie nedaleko mysu Dobré Naděje při bouři mořské se 4 loďmi zahynul ve vlnách (v kv. r. 1500).

Ottův Slovník Naučný, sv. VII. 185 1893.

2) D. Miguel († 1512), původem Aragonec, byl průvodcem Kolumbovým na druhé jeho výpravě, objevil na Haiti r. 1495 ložiska zlata a měl značné účastenství v založení města S. Dominga, které však později pro odpor proti místodržiteli Bobadillovi musil opustiti. R. 1506 připomíná se jako guvernér ostrova Porto-Rico.

3) D. Juan, bohoslovec evang. z Cuenzy. Studoval v Paříži, kde četl spisy Lutherovy, a byl později žákem Calvinovým v Genevě, náleže k těm četným Španělům, kterým císař Karel V. otevřel cestu do Německa a k pramenům reformace. Jsa právě s Bucerem na cestě do Řezna k náboženskému sjezdu a nechtěje úplatkem k návratu do církve katol. dáti se získati. byl ve Štrasburce r. 1546 úkladně zavražděn podnětem vlastního svého bratra Alfonsa, advokáta římské kurie. D. sepsal *Christianae religionis summa*. Srv. Orloj, evang. kalendář (Praha, 1884). B.M.

4) D. de Novaes Paulo, generál portugalský, vnuk Bartolomeův, jmenován byl správcem Angoly, dobyl veliké části území a založil tu město San Paolo de Loanda; zemřel r. 1589.

5) D. Juan Martin, obecně »Empecinado« (smolobarevný) zvaný, generál špan. (* 1775 v Castrillo — † 1825 v Madridě). Byl vlastním strůjcem drobné války (guerilly) proti Francouzům, i jmenován za to generálem. Za Ferdinanda VII. upadl však v nemilost a když proti obnovení absolutní moci panovnické roznitil povstání lidu, byl po ukončení revoluce zatčen a popraven.

6) D. Porfirio, president republiky mexické (* 1828), velel severní armádě proti císaři Maxmiliánovi, porazil generála Marquesa, vzal r. 1867 útokem Pueblu a donutil po dvouměsíčním obléhání hl. město ku vzdání. Po smrti Juarezově chtěl rozniceným povstáním dosáhnouti presidentsví, musil však podrobiti se presidentu Lerdoovi; r. 1876 však porazil a vyhnal presidensta, nastoupil sám na jeho místo (1877—1880), staral se o pořádek v zemi a podporoval snahy liberální. Za presidentsví Gonzalezova byl r. 1881 ministrem veřejných prací; r. 1884 zvolen byl presidentem po druhé, r. 1888 po třetí a r. 1892 po čtvrté.

Diaz de Escobar Narciso, básník špan. (* 1860 v Malaze). Studoval v Granadě práva a ohlásil se záhy lyrickými básněmi, které mu zjednaly valné obliby. Jeho jméno čte se v četných časopisech špan. S rozhodným úspěchem potkala se jeho dramata: *Un episodio morisco; Las juvenes del día; Por un pensamiento; Por ella; El anillo de pelo; Dos maridos y una esposa; Dos para una*. Za spolupracovníctví jiných vydal řadu zdařilých obrázků z Malagy.

Diaz de la Peña Narcisse Virgile, malíř franc. (* v Bordeaux 1809 — † v Mentonu 1876). Maloval zprvu krajiny a obrazy historické, potom genry. Zvláště vynikal jako kolorista v krajinářství, ale v genru nedostává se mu dokonalosti v kresbě. Hlavní díla jsou: *Bitva u Medina Celi; Park v zámku Stirlingu;*

několik Partii z lesa Fontainebleauského; Orientalka v seráji; Venuše a Adonis; Amor pokouší koupající se dívku a j.

Diazeuxis (fec.), lat. *disjunctio*, rozluka; v hudební soustavě starofec. zváno tak rozhraní dvou tetrachordův, nemajících společného tónu, tetrachordů to »mesón« a »diazeugmenón« *e f g a h c' d' e'*, kdež d. spadá mezi tóny a a h. Jest tedy d. opakem synafy, jež značí společný tón na rozhraní dvou tetrachordův, na př. tetrachordů »hypatón« a »mesón« *H c d e f g a*, kdež tón e vykazuje synafu. *Str.*

Diazolátky jsou dusikaté sloučeniny chemické vynikající stupnicí — $N = N -$. Upravujeme je působice kyselinou dusíkovou (dusany) v soli aminů organických:

$CH_5.NH_2.X + NO_2H = OH_2 + C_6H_5.N = N.X$ (kdež X jest radikál nějaké kyseliny). Jsou to látky explosivné, nedávno jen theoreticky zajímavé, dnes předmět rozsáhlého průmyslu skvostných barev. Jejich reaktivnost jest tak precizní, že lze barviva vyrobiti z roztoku d-tek či aminů neboli fenolů přímo na tkanivu. *Rn.*

Diazóma (fec.) slula v divadle feckém poschodí nebo patra, v něž hlediště hlavními chodbami bylo rozděleno. Týmž jménem (též *praecinctio*, *balteus*) označována zeď, která v zadu za příčinou akustiky v přiměřené výšce k úhlu, v němž hlediště vystupovalo, byla zřízena (srv. Cavea). *Cfe.*

Dibblovka jest stroj secí, z něhož semeno nevypadává proudem nepřetržitým, nýbrž proudem ve stejných intervalech přerušovaným, tedy po špetkách, které se ve stejné vzdálenosti rozsazují. Proto nazývá se také strojem špetkovacím anebo strojem sázecím. *Frš.*

Dibdin: 1) D. Charles, skladatel a básník angl. (* 1745 v Southamptonu — † 1814 v Londýně). Sotva 16letý složil operu *The Shepherd's Artifice*, provozovanou v Coventgardenském divadle, jehož později se stal hudebním ředitelem. Velké oblibě těšily se hudební zábavy »The Whim of the Moment«, jež v Londýně zavedl r. 1789. R. 1805 vzdal se veřejné činnosti, a vláda v uznání jeho zásluh o literaturu udělila mu roční podporu 200 lib. st. D. napsal mnoho divadelních her a několik románů, dále povrchní dějiny angl. divadla a veliké množství písní, z nichž *Sea Songs* jsou dosud oblíbeny u anglického námořnictva (jmenovitě *Poor Jack a Poor Tom Bowling*); nově byly vydány s obrazy Cruikshankovými (1850; nejnov. vyd. 1877). — I jeho dva synové Charles D. († 1833) a Thomas D. († 1841) psali písně a dramata.

2) D. Thomas Frognall, bibliograf anglický, bratrovec před. (* 1776 v Kalkuttě — † 1847 v Kensingtonu). Vzdělav se v Oxfordě věnoval se nejprve právnictví, potom bohosloví a r. 1804 byl vysvěcen na kněze (anglik.). Nějaký čas žil v Althornu, kde rovnal knihovnu earla Spencera. V posledních letech

byl královským kaplanem v Kensingtonu. Hlavní jeho díla jsou: *Introduction to the Greek and Roman Classics* (Glocester, 1802); *Specimen bibliothecae Britannicae* (Londýn, 1808); *Bibliomania, or the Bookmadness* (1811); *Bibliotheca Spenceriana* (4 sv., 1814–15); *Typographical Antiquities* (4 sv., 1810–19); *The Bibliographical Decameron* (1817); *A Bibliographical, Antiquarian and Picturesque Tour in France and Germany* (1821); *The Library Companion* (1824); *Reminiscences of a Literary Life* (1836, 2 sv.); *A Bibliographical, Antiquarian, and Picturesque Tour in the Northern Counties of England and Scotland* (1836). Veškeré tyto spisy, z nichž mnohé vynikají nevšední typografickou úpravou, poskytují množství vzácného, avšak v podrobnostech ne vždy věrohodného materiálu. D. založil také Roxburgh Club, jehož úkolem jest pořizovati nová vydání starých vzácných knih.

Dibič-Zabalkanskij Ivan Ivanovič též Dlebič, hrabě a generál ruský (* 1785 ve Velké Lípě ve Slezsku — † 1831 v Kleczewě v Pultavsku). Vzdělav se v kadetní škole berlínské, vstoupil do vojska ruského a bojoval udatně u Slavkova, Jílavy a Friedlandu. Pilným studiem nabyl značných vědomostí válečných, které prokázal jako vrchní ubytovatel sboru Wittgensteinova a při pronásledování armády franc. když 30. pros. 1812 přiměl generála pruského Yorka ke konvenci Taurogenské, kterou též vystoupil proti Napoleonovi. Jako generální ubytovatel sboru Barclaye de Tolly ve Slezsku působil při uzavření tajné smlouvy Reichenbašské (14. čna 1803) a při konferencích Trachenberských (9.–11. čce). Na to bojoval u Drážďan, u Chlumce a u Lipska, kde byl povýšen za general-lieutenanta, a rozhodl svým naléháním na Alexandra I., že vojsko spojenců neustalo ve svém pochodu na Paříž. Po návratě Napoleonově byl jmenován náčelníkem generál. štábu při prvním sboru, na to pobočníkem carovým, jehož důvěru si získal tou měrou, že ho provázal na všech jeho cestách i do Taganrogu, kde byl svědkem jeho smrti r. 1825. Pro ráznost svou při potlačení povstání dekabristův (v. t.) došel přízně u nového cara Mikuláše I., který ho povýšil do stavu hraběcího a světil mu ve válce turecké (1828–1829) po dobytí Varny vrchní velitelství na místě Wittgensteina. D. zanechav pozorovací sbor před Silistrou, porazil dne 11. čna 1828 Turky u Kulevče, po pádu Silistry oklamal Turky zdánlivým pochodem k Šumenu a provedl smělý přechod přes Balkán; se 30.000 Rusů dobyl 23. čce 1829 opevněného ležení tureckého u Mesembrie. 30. čce Aitosu a 19. srpna objevil se před Drinopolí, která se mu nazejtřf vzdala se všemi zásobami a s velikou kořistí válečnou. Smělými pochody k Cařihradu přiměl sultána vyjednávat i konečně 14. září 1829 zavřítí mír Drinopolský. Za odměnu byl D. povýšen na maršálka a obdržel čestné příjímí »Zabalkanský«. Po vypuknutí polského povstání vtrhl v čele 150.000 ruského vojska do Polska, zvítězil, ale s velikými ztrátami,

25. ún. 1831 u Grochova, neodvážil se útoku na předmostí u Prahy a přeložil po vítězství u Ostrořky (26. květ.) hlavní stan svůj do Kleczewa, kde 10. čna zemřel cholera, dle jiných otrávením. Srv. Belmont (Schlimberg), Graf D. (Dráždany, 1830); H. Stürmer, der Tod des Gr. D. (Berlín, 1832); Bantyš-Kamenskij, Životopisy ruských generálů (Petrohrad, 1841).

Dibil ben Alí al Chuzáí († 860), výtečný satirický básník arabský na dvoře chalífa Mamúna v Bagdádu, přítel básníka Buhturího. Sbírkou svých kasíd a satir uložil v Dívánu.

Diblo, lat. jméno Dijonu.

Díblík jest drobný tvar slova dábel. Ve staročeských slovnících latinské názvy *penates*, *domestici* *dii* tlumočí se slovem *d-ici*, z čehož je patrné, že starým Čechům *d.* jako souznačný skřítek (v. t.) značili bůžky domácí. Také pozdější spisovatelé stotožňují je s latinskými *penaty* a *lary* vypravující o nich, že v domácnosti se zdržují, domy, koně a jiný dobytek opatrují. Z některých písemných zpráv souditi možno, že se jim zvláštní úcta prokazovala a oběti jim konány, aby popřáli domácnosti štěstí. Věřilo se též, že v noci po domě těkají, rozmanité žerty tropí, lidi dráždí a děti ve snu děsí. Jako jiné démonické bytosti pokládáni byli také *d-ici* za duše dětí zemřelých beze křtu; proto asi přikládána jim byla podoba malinkých dětí. Pověry o nich zachovaly se dosud v lidu. Srv. Č. Zíbrt, Skřítek v lidovém podání staročeském (Praha, 1891). *Ml.*

Díbolia Latr., rod malých broučků z čeledi mandelínek (*Chrysomelidae*), přibuzných dřepčíkům (v. t.), od nichž se liší hlavně vidličnatě rozpoltěným, dosti velkým trnem na konci holení; zadní nohy jsou též skákové, se stehny značně stlouplými a chodidly vkloubenými na špičce holení. Z 5—6 druhů našich důležitější jest *D. cryptocephala* Koch., dřepčík řepkový, 3—4 mm veliký, podlouhle vejčitý, silně vyklenutý, kovově hnědý, s tykadly, holenými a chodidly červenavě žlutými. Žije na různých rostlinách křížokvětých a škodivá také někdy na zelí, kapustě, řepce a zahradních fialách. *LD.*

Díbón: 1) *D.*, město v pokolení Júdově. —

2) *D.*, město v Zajordánii vých. od Mrtvého moře v pokolení napřed Gadově, pak Rubenově, později zmocnili se ho Moábští a král jejich Měša učinil je jako své rodné město hlavním městem říše Moábské; Isaiáš a Jeremiáš přihlížejí k němu častěji ve svých proroctvích. *D.* jest nynější zřícenina Díbán 1 hod. sev. od Vádí el-mudžib (Arnona). Zde nalezl miss. Klein r. 1868 slavný nápis krále Měši (nyní v Louvru). *Sa. Red.*

Dibong, v indobrit. prov. assamské jen v dolním toku svém dosud známá řeka, spojující se u Sadije s Brahmaputrou.

Dibra viz Debra.

Dibrachium, vidlan viz Květenství.

Dibrachys nazývali staří metrické spojení dvou krátkých slabik v jakousi stopu, ale neprávem; neboť dvě slabiky krátké metrické stopy tvořiti nemohou. *Knr.*

Dibranchiata, hlavonožci dvojžábří, řád hlavonožců (*Cephalopoda*) s jedním párem žaber. Viz Hlavonožci.

Dibs (arab., med), zhuštělé ovocné šťávy, jmenovitě hroznový syrop.

Dio . . . články, kterých zde není, hledej pod *Dik* . . .

Dioasarohia, nejstarší jméno Pozzuoli.

Dicalciumfosfat [dik-] čili prvý kyselý fosforečnan vápenatý, $PO_4 Ca H. z H_2 O$, vzniká při setkání se kyseliny fosforečné s uhličitánem vápenatým (v půdě) a kromě jinými ještě způsobu, zejména z monocalciumfosfatu, obsaženého v superfosfatech, působením malého množství vody neb uhličitánu a fosforečnanu vápenatého, jakož i některých jiných solí, jež v každé ornici nalézáme. Proto hnojíme-li superfosfatem, povstává v půdě, dle okolností, více nebo méně *d-u*, sloučeniny to ve vodě nespodněji rozpustné než jest sloučenina v superfosfatu obsažená. Tento děj zdá se býti nevhodným v přičině výživy rostlinné; ale není tomu tak. *D.* v půdě se utvoří jest velmi jemně rozptýlen a při tom ve větším množství vody rozpustný, zejména však drží-li tato kysličník uhličitý neb ústrojné (a neústrojné) kyseliny; mimo to jest kyselina fosforečná, rostlinám nezbytná, tímto dějem zachována i ve svrchních vrstvách půdy, kdežto by jinak byla spláchnuta do zpodiny. Jen pro ty vlastnosti dospěly superfosfáty té přizně, jaké se v polním hospodářství těší. (Viz: Zpráva o hospodářsko-chemickém výzkumném ústavu v Táboře 1883; Stoklasa, O povaze a vlastnostech monocalciumfosfatu, Praha, 1890—1893). *Fy.*

Dioaledoni [dika-], jižní větev Piktů.

Dioanitolum [dika-], řec. *διαναίσιον*, jest stříbrné žezlo, asi 1 metr dlouhé, které při slavných příležitostech nosí se před cařihradským patriarchou jakožto odznak jeho pravomoci. Téhož *d-ia* pod jménem »mazza« nebo »clava argentea« užívá se i v římské církvi ve slavných průvodech, jichžto se účastňují kardinálové, na znamení jejich moci. *Jrk.*

Dioasterium [dika-], řeco-lat., původně místo soudní, později sám soud. Viz *Dikastérimon*.

Dioentra spectabilis L. (*Diclytra spect.*), srdečník, oblíbená zahradní vytrvalá bylina z řádu dymnivkovitých (*Fumariaceae*). Lodyhy má šťavnaté, kolmé, až 1 m vysoké, na hoře větvitě, listy sivě zelené dvakrát řepodílné, květy krásné, velké, srdčité, růžové, seřazené do dlouhých nících hroznů. Liší se od rodu *Corydalis* hlavně tím, že jsou oba korunní zevní plátky vakovité stejně prodlouženy. Pochází ze severní Číny a po Evropě rozšířila se v zahradách asi r. 1848. — *D. formosa* severoamerická jest o mnoho menší, s listy více dělenými a květy menšími, užšími; vzácnější v zahradách. *Vskyž.*

Diocephalus (lat.) viz *Dikefalos*.

Dioeras, rod mlžů z čeledi rudistů, jenž má misky obyčejně velmi nestejně a na způsob rohu zatočené. Svaz leží v úzké rýze na zadním okraji zámkovem a vine se odtud po zevnějšíku až k vrcholů misky. Otisky svalové

jsou ploché nebo i na listách. Pravá miska má zuby, levá pouze jeden. Místo zvířeti určené jest poměrně malé a skořápky velmi mohutné. **D.** jest nejstarší zástupce čeledi *Rudistae* a má ještě několik znaků, které později v jednotlivé větve se rozloučily. Přisedá tu levou tv pravou skořápkou, kdežto potomci jeho již přisedají veskrze jen skořápkou s jedním zubem. Uspřádání zámku jest normální, t. j. levá skořápka má jeden zub, pravá dva. **D.** je významný pro útvar jurský a to pro stupně oxfordien, kimmeridgien a tithonien. Pa.

Diceratový vápenec, pojmenovaný tak dle hojného vyskytání se skořápek rodu *Diceras*, tvoří v bílém jurském útvaru v Německu několik poloh (zvláště u Kelheimu v Bavorsku). Pa.

Dicoey [dýsi] Eduard, žurnalista angl. (* 1832 na Leicestersku). Vzdělav se v Cambridgei, kde dosáhl akademické hodnosti, věnoval se žurnalistice a žije nyní v Londýně. Přispíval mnoho do »Fortnightly Review«, »Macmillan's Magazine« a j. periodických listů, načež psal výhradně pro londýnský denník »Daily Telegraph«, také jako zvláštní zpravodaj z války italské (1859), americké občanské, šlesvicko-holštýnské (1864) a pruskorakouské (1866). Později vstoupil do redakce »Daily News« a r. 1871 stal se redaktorem liber. nedělníka »Observer«. Samostatně vydal *Rome in 1860*; *The Schleswig-Holstein War* (1864); *Six Months in the Federal States* (1863); *The Battle-Fields of 1866*; *A Month in Russia* (1867); *The Morning Land, the Story of a three month's Tour in the East* (1870); *England and Egypt* (1881); *Victor Emanuel* (1882) a j.

Dioliplinarians [disiplinériens], angl., t. co puritáni.

Diock Michl ze Sct. Annaberka, z nejvýmluvnějších delegátů horníků Jáchymovských při jednání prvního horního řádu pánů ze Šliků, r. 1518 schváleného. Faa.

Dickens [dikns] Charles, romanopisec angl. (* 7. ún. 1812 v Portsmouthu — † 9. čna 1870 v Gads-Hillu u Rochesteru). Otec jeho byl písařem v platebním úřadě námořním a brzy přistěhoval se do Londýna, kde **D.** strávil skoro celý život. Dětství jeho bylo velmi neradostné; jako chlapec desítiletý zaměstnán byl v dílně na černidlo na boty. Teprve asi od 12. léta věku začal řádně chodit do školy a asi patnáctiletý dán jest na »učení« k advokátu. Nenalézaje hrubě záliby v tomto povolání, jal se pěstovati těsnopis a zdokonalil se v něm tak, že byl po té z nejdárnějších zpravodajů sněmovních, slouže nejprve časopisu »The True Sun«, potom »Mirror of Parliament«, konečně »Morning Chronicle«. V prázdných chvílích pilně pozoroval život londýnský, jenž povzbudil ho k první činnosti literární. Z něho v měsíčníku »The Old Monthly Magazine« a v »The Evening Chronicle« vydal celou řadu »náčrtků«, jež r. 1836 sebrány jsou ve dva svazky pod názvem *Sketches by Boz*. (Pseudonym ten vznikl za

dětství **D.** ova, jenž žertem jmenoval nejmladšího bratra po známém synu Goldsmithova vikáře Wakefeldského [Moses] skratkem *Moos* a nosem vyslov. *Boz*.) Náčrtky tyto jsouce plny humoru a vtupu zjednaly mladému pisateli jméno tak zvučné, že nakladatelé Chapman & Hall ještě téhož r. 1836 uzavřeli s ním smlouvu o vydávání »Dobrodružstev členů londýnského klubu zábavného: *Pickwickovců*«. Pro větší úspěch črty byly ozdobeny obrázky od Seymoura a hlavně od Hablota Browna, jenž si dal jméno *Phiz*. Co *Boz* psal a *Phiz* zobrazoval, vyspělo v dílo, jež přes nehrubě zdařilou osnovu ohromnou bohatostí a novotou děje, překypujícím vtípem, srdečným humorem, rázovitou charakteristikou pojednou původce postavilo nade všechny současné romanopisce. **D.** zanechal odtud těsnopisu a oddal se jedině na literaturu, uvázav se u vydávání Bentleyova časopisu, v němž od nov. r. 1837 počal vycházeti druhý román jeho *Oliver Twist*, děj z »protizákonného života« v Anglii, který vyličen jest s defoeovskou pravdivostí příhod i charakterů. V l. 1838 a 1839 vydán *Nicholas Nickleby*, dovedně zosnovaný a pestrý obraz života ve středních stavech angl., v němž nejvíce působí satira na žalostné do té doby poměry v některých soukromých školách venkovských, která příčinu dala i k jejich nápravě. Mezidějem o kočující divadelní společnosti principála Crummesa **D.** zároveň osvědčil, že se zálibou stopoval také život divadelní. Sám leckdy vystupoval po ochotnicku a r. 1836 sepsal frašku *The Strange Gentleman* a operettu *The Village Coquetts*. Po jaru r. 1840 vydány jsou pod společným názvem *Master Humphrey's Clock* povídky *Old Curiosity Shop* a *Barnaby Rudge*. První poutá mohutným obrazem vášně, která lomcuje starým karbanikem až po kraj hrobu, a hluboce jímavým charakterem vnučky jeho, dítěte, jež v soužení vede si duchem a láskou ženy dospělé. Smrt její z **D.**ových popisů pathetických jest snad nejúchvatnější. Druhá povídka z téhož rámce *Barnaby Rudge* opírá se o fatické bouře protipapeženské, jež v Londýně se strhly r. 1780 a tuto vypsány jsou s mohutností úchvatnou. Roku 1841 **D.** navštívil Skotsko a rok po té Ameriku. Přijat byv od literátů se slávou neobyčejnou, přece nesmlčel v cestopise *American Notes for General Circulation* slabých stránek ve společenských poměrech amerických a za sarkasmy své utřil pak od amer. časopisectva hojně jízlivých nájezdů. Vymstil se tím, že v románě *Martin Chuzzlewit* (1843) vplel epizodu o Americe plnou nejpěrnější satiry. O vánocích t. r. čtenářstvo uvítalo nejšťastnější snad plod musy **D.**ovy, pohádku *A Christmas Carol*, a odtud až po r. 1847 **D.** o každých vánocích vydal povídku podobnou, vždycky zdařilou, ačkoli jen *The Chimes* (1844) a *The Cricket on the Hearth* (1845) k první »Koledě« rovnati se mohou humorem a pathosem. R. 1845 **D.** pobyl v Italii. Po návratu svém zarazil nový deník politický »The Daily News«, v němž

uveřejněny a později v jediný svazek sebrány jsou *Pictures from Italy*. Později podávány náčrtky téhož rázu ze Švýcarska a z jižní Francie, kde D. několikrát trávil dobu letní. R. 1848 přinesl třísvazkový román *Dombey and Son*: »příběhy škrobeného, na peníze hrdého obchodníka«, o dvě léta později dokončeno dílo stejných rozměrů *David Copperfield*, román do jisté míry autobiografický, poněvadž D. pojal do něho mnoho podrobností z vlastního života, zejména neradostné dětství, pokus o povolání právnické, zpravodajství sněmovní a konečně úspěšnou činnost romanopiseckou. Již po roce vydáno nové dílo *Bleak House*, jehož děj z veliké části založen jest na neblahých následcích nekonečné pře o dědictví před soudem kancléřským. Od r. 1850 D. vydával oblíbený belletristický časopis »*Household Words*«, jehož název později změněn v »*All the Year Round*«. Pro tento sepsal dějiny vlasti pro mládež *A Child's History of England* a poutavou menší povídku ze života v městě továrním *Hard Times*. V týchž letech D. jal se po všech značnějších městech Anglie, Skotska, Irska a Ameriky veřejně předčítati avá díla a vrozeným nadáním mimickým podporován jsa, docházel skvělých úspěchův ideálních i hmotných, ale také namáháním hrubě škodil svému zdraví. R. 1856 vydal zase větší román *Little Dorrit*, o tři léta později *A Tale of Two Cities*, jež oba řadí se mezi nejzdařilejší práce básníkovy. Rok 1860 přinesl řadu zábavných náčrtků s názvem *The Uncommercial Traveller*, r. 1861 zase román *Great Expectations*, který však přes leckteré stránky výborné asi jest ze všech D-ových plodů nejslabší. I poslední úplně dílo, román *Our Mutual Friend* z r. 1865, ač podává obvyklou rozmanitost charakteristiky, bohatý děj výborně zosnovaný a zdárné líčení života londýnského, není prousto slabostí sensačních. Ještě jednou umělec doma i v cizině vůbec velebený jal se vydávati dílo nové, obšírně založený román *The Mystery of Edwin Drood*, ale nebylo mu popřáno jej dokončiti. V březnu l. 1870 měl poslední čtení v Londýně a vydal první sešit nového díla a v červnu téhož roku raněn byv mrtvicí zemřel. Po jednomyslném přání národa slavně pochován byl ve chrámě Westminsterském. D. bez odporu jest dosud největší romanopisec anglický. Všecka díla jeho zpodobují život skutečný, na nějž pohlízejí středem ušlechtilého humoru; z toho života vybírají děj bohatý, pestrý, střídavě vážný a směšný, jej upřádají osnovou poutavou, ale vyjmou-li se díla poslední, nikoli sensačně napínající. Charakteristika osob vyniká všemi dokonalostmi, jež možno žádati. Zvláštní půvab spočívá obyčejně i na osobách vedlejších, od štěstí více méně zanedbaných, jimž D. jako náhradou zvláštní péči, ba lásku věnuje. Citům čtenáře D. vládne mocí neodolatelnou, což jest odtud, že sám vžíjí se v děj líčený a čtenáře veň vtahuje, že sám cítí soustrast, kterou v něm budí, jež charakteru jednající jsou jemu jako čtenáři osoby skutečné, s nimiž jako by byl obcoval včera ještě do pravdy. Vytýkává se

mu, že v charakteristice leckdy karikuje a v pathetických částech zase, že zabíhá až v plačtivou měkkost. Obojí jest poněkud oprávněno, ale vysvětluje se, ne-li omlouvá snadno. Chtěje živě a jasně zpodobiti slabosti a zvláštnosti svých reků, snadno spouští se tu i tam dále, nežli jest potřeba, a jedním druhým rysem charakter zkrucuje, a měkkost jest jen důkazem vroucího, dětinně prostého citu, a zajisté všude upřímně míněna, nikoli pouze strojena. VM. — České překlady: *Oliver Twist* aneb mládectví sirotka, přel. M. Fialka (Praha, 1843—44, 2. d.); *Štědrý večer*, přel. týž (t., 1846); *Zvony*, přel. týž (t., 1847); *Dombey a syn*, přel. J. Váňa (t., 1883); *Tomáš Becket*, přel. L. Prusíková (v »Klat. Listech« 1883); *Cvrček u krbu*, přel. G. Dörfel (»Č. Polit.« 1885); *Nikudy ven!*, přel. D. Hanušová (»Čes. bibl. rod.«, 1887); *Koleda*, přel. J. Váňa (»Naším dítětem«, 1889—90); mnoho drobnějších prací D-ových roztroušeno po časopisech. *Langton, The Childhood and Youth of C. D.* (Londýn, 1891); *Forster, The Life of C. D.* (t., 1872—74, 3 sv., něm. od Althausa, Berlín, 1872—75); *Ward, D.* (t., 1882); *Riminer, About England with D.* (t., 1883); *Marzials, Life of C. D.* (1887); *Kitton, C. D. in Pen and Pencil* (1890); *Zollinger C. D. der Humorist* (Basilej, 1887); *Pemberton C. D. and the Stage* (1888); *Clark, Characters from the Works of C. D.* (Londýn, 1892); *Kitton, Dickensiana* (t., 1886); *Prerces, The D.-Dictionary*, slovník k D-ovi (Boston, 1872). Vydání: *Library Edition*, 30 sv. (Lond., 1860); *Charles D. Edition* 19 sv. (t., 1867); *Household Edition*; v *Tauchnitzově Collection of Br. A.*

Dickenson (Dickinson) [-sn] Edm., jazykozpytec angl. (* 1624 — † 1707), tělesný lékař krále Karla II. Z činnosti literární zasluhuje zmínky na bohatých vědomostech filologických založené, ač jinak fantastické spisy: *Delphi phoeniciantes* (Oxf., 1655), odvozuující řeckou mytologii z bible, a *Physica veter et vera* (t., 1702) odvozuující zásady kosmogenické a fyzické z knih Mojžíšových.

Dickinson [dikinsn]: 1) D. William, rytec angl. (* ok. 1746). Rytiny jeho dle Correggia, van Dycka, Reynolda a j. jsou hledány amatery.

2) D. William Howship, lékař a spisovatel angl. (* 1832 v Brightonu). Studovav v Cambridgei a Londýně, stal se (1861) kurátorem patologického musea svatojirské nemocnice v Londýně a 1869 vrchním lékařem při tamější dětské nemocnici. Mimo četná pojednání v odborných listech uveřejnil: *On the Action of Digitalis upon the Uterus* (1855); *On the Pathology of the Kidney* (1859—61); *On the Function of the Cerebellum* (1865); *On the Pathology and Treatment of Albuminuria* (1869); *Kidney and Urinary Diseases* (1876, 2 sv.); *On the tongue as an indication in the Disease* (1888).

3) D. Anna Elisabeth, řečnice amer. (* 1842 ve Filadelfii). Byla původně učitelkou. Na veřejnost vystoupila poprvé přednáškami o právu a bezpráví žen, jimiž dobytla si zvuč-

ného jména. Dostalo se jí za to místa v mincovně Spoj. Obcí (ve Filadelfii), které však ztratila, když byla na počátku občanské války generála Mc. Clellana prohlášila za zrádce. Po té věnovala se cele agitaci politické, již prokázala republikánům dobré služby. Po skončené válce obírala se výhradně ženskou emancipací, najmě hlasovacím právem žen. Napsala také román *What Answer* (1868). V letech sedmdesátých vystoupila v různých úlohách v městech jako herečka, ale bez úspěchu.

Dickson [diksn] Oskar, svob. pán, obchodník švédský, jenž podporovav Nordenskiöldovy cesty, získal si velké zásluhy o poznání polárních končin (* 1823 v Göteborgu). Pochází z rodiny skotského původu. Studovav na vyš. obchodním učilišti v Lubeku, vstoupil do otcova obchodního domu, jehož stal se společníkem r. 1850. Tři léta před tím strávil jako disponent rodinných statků v Norrlandu, kde časté honby probudily v něm zájem pro zeměpisné výzkumy. V l. 1868, 1870, 1872, 1875 a 1878 přispěl pak velikými částkami k Nordenskiöldovým polárním výpravám, začež od university upsalské jmenován čestným doktorem a od vlády povýšen do stavu šlechtického. Byl také členem komitétu pro Skandinávskou výstavu v Štokholmu r. 1866.

Dicksonia L'Her., stromovitá kaprad z řádu *Cyatheaceae*. Ostěry skládají se ze dvou stejných rozevirajících se chlopní. **D. Culcita** L'Her. roste na Kanárských ostr. a Azorech; tato má kmen jen asi 10 cm vysoký. **D. antarctica** Lab. jest domovem v Australii, Tasmanii a N. Zealandě; kmen až 13 m vysoký a 60 cm v průměru. Listy až přes 4 m dlouhé a 1½ m široké. **D. Blumei** Moor. na Javě, poskytuje také obchodní paku kidang. — V arktickém a českém cenomanu nalézají se často kmeny kapradinové, jež Heer vztahuje k rodu *D*. Dříve známy pod jménem *Protopteris punctata* Strb. Vsklyž.

Dicksonův přístav, bezpečný a před větry chráněný přístav v sibiřské gubernii jenisejské, vých. od ústí Jeniseje, objeven a pojmenován byl tak na počest O. Dicksona r. 1875 od Nordenskiölda. V l. 1882–83 byl mezinárodní stanicí výprav polárních.

Dickstein Samuel viz Dickstein.

Diclinia [dikl-], dvojožné viz Linéova soustava.

Diclytra [dikl-] viz Dicentra.

Dicotyledoneae, **Dicotyledones** [diko-] viz Dvojděložné.

Dicotyles [diko-] viz Pekar.

Dicquemare [dikmár] Jacques François abbé, přírodopysce francouzský (* 1733 v Havru — † 1789 t.), byl profesorem fyziky v Havru a zabýval se úspěšně přírodopisem, zeměpisem a astronomií. Studie jeho o měkkých a láčkovcích, zejména pak o aktiních značil pokrok ve znalosti těchto zvířat. Byl též malířem. Řadu studií uveřejnil v časopise »*Journ. de physique*« (1772–89), dále vydal *Idee générale de l'astronomie* (Pafíž, 1769, nové vyd. 1771); *Description du cosmoplane* (t., 1769); *Index géographique* (t., 1769); *Essay*

toward elucidating the history of sea anemones (Londýn, 1774, též franc.).

Dicraneae [dik-ee] Schpr., dvojhrotcovité, jsou čeledi listnatých mechů vrcholoplodých, obsahující průměrně velké nebo drobnější, pospolitě v trsech rostoucí druhy. Listy všech jsou široce neb úzce dlouze kopinaté, na spodní části hladké nebo ku konci bradavičnaté, pletiva u spodiny hexagonálního, pravouhelného nebo čárkovitého, v křídélkách čepele však a v jejím konci čtvercového. Na delším štětu jest úkosná, nachýlená, zřídka přímá tobolka s čepičkou kápořitou. Obústí složeno ze 16 kopinatých, na dvě rozštěpených, podél vráskovaných a přelivnými listy vyznačených bradavičnatých zubů. Z obecnějších rodů **D**-ně zastoupen u nás nejčastěji rod: *Dicranum* Hedw. a *Dicranella* Schpr. Méně četné druhy má domácí rod *Cynodontium* Schpr., *Dichodontium* Schpr., *Dicranodontium* Br. et Schpr., *Trematodon* Michx. a *Campylopus* Brid. Stanoviska všech hledati dlužno zvláště v hornatějších polohách ať na skalách, na lesní prsti nebo na lukách. *Déd.*

Dicranella [dik-] Sch., rod listnatých mechů vrcholoplodých z čeledi *Dicraneae*, jenž zastoupen jest u nás nejen na dobré prsti i rašelinné, ale i zvláště na vlhkých pískovcových skalách několika drobnými druhy (na př. **D. heteromalla** a *subulata*); pouze **D. squarrosa** Schpr. jest statnější rostlina našich Krkonoš, kde obývá v horských ručejích. Listy všech jsou dlouhé, uzounké a lysé. Tobolka jest vejčitá nebo podlouhlá, hladká nebo ryhovaná s zuby v obústí v ramena různé délky rozštěpenými. *Déd.*

Dicranodontium [dik-cium] Br. et Schpr., rod listnatých mechů vrcholoplodých z čeledi *Dicraneae*, vynikající širokou žilou listovou, značnými žlutohnědými buňkami v křídélkách spodiny čepeleové a zvláště štětem v oblouk ohnutým s přímou tobolkou. Obústní zuby jsou až ku spodině rozštěpeny. **D**. roste u nás druhy **D. longirostre** Br. A. Schpr. a **D. aristatum** Schpr. První jest hojnější zvláště na Krkonoších a jejich předhoří nejen na prsti, ale i na zpráchnivělé kůře a na pískovcových skalách; druhý přebývá zejména na pískovcích krajiny broumovské. Oba skládají husté trsy rezavou plstí spletené. *Déd.*

Dicranum [dik-] Hedw., dvojhrotec, rod listnatých mechů vrcholoplodých z čeledi *Dicraneae* se stonky v poduškovitých skupinách nebo hustých trsech pospolitě rostoucími, přímými nebo vystoupavými a hustě obrostlými listy dlouze kopinatými, zhusta k jedné straně ohnutými. Stonky jsou buď jednoduché nebo rozvětveny, lysé, nebo rezavou ne-li i bělavou plstí hustě pokryty. Listy jsou hladké a lesklé; zřídka hustě bradavičnaté. Tobolka na delším štětu jest přímá nebo nachýlená, hladká nebo proužkovaná a šidlovitým zobanem dlouze zakončená. Čepička jest kápořitá, u spodiny celokrajná. **D**. roste po Evropě asi 25 druhů na kamenech, kůře

stromů, na suché zemi i v bažinách. Z oněch objevuje se jich většina i v Čechách a to zejména vůbec v lesích obecný *D. scoparium* Hedw., dvojrbolec chvoštátý, po té méně hojný *D. falcatum* Hedw., *D. majus* Turn., *D. palustre* Br. et Sch., *D. spurium* Hedw., *D. undulatum* Turn. a j. Pro vzrůst hustě poduškovitý hodí se *D.* za příjemnou ochrannou vložku do meziokní na dobu zimní. *Děd.*

Dicsö-Szent-Mártón [diče-sent-], městys a sídlo župních úřadů župy malokokelské v Sedmihradecch na řece Malé Kokle, má (r. 1890) 2421 obyv., z nichž 1542 Maďarů, 581 Rumunů a 75 Němců; je sídlem pol., okr., berního, pošt., státního stavebního úřadu, školního inspektorátu, okr. soudu, notariátu, fecko-kat. dekanátu a seniorátu církve unitářské. Má římsko-kat., fecko-kat. a unitářský chrám, obec. školu a župní spořitelnu. *Dkl.*

Diota [dikta] viz *Dictum*.

Diotamnus L. [dik-], třemdava, třevdava, třemdala či jesenka, rod rostlin z řádu routovitých (*Rutaceae* Juss.) s kalichem pětilupenným, opadavým, korunními lístky 5, nehetnatými a nestejnými, z nichž 3 hořeni jsou vzpřímeny, z postranní odstálé a i dolení sehnutý. Tyčinek 10 sehnutých, semenník 5pouzdrý, slabočlý a kol do kola terčem žlaznatým obklíčený má i čnělku teninkou, sehnutou a malou bliznou zakončenou. Plod tobolka spouzdřatá s pouzdry na vnitřním úhlu se pukajícími. Vnitřní chrupavkovitá vrstva každého pouzdra puká se dvojlhopně a odděluje od zevní vrstvy. Na výslunných stráních domovem jest v Evropě střední a jižní a mírné Asii tř. bílá (*D. albus* L.), bylina vytrvalá s lodyhou přímou na i m vysokou, listy lichospeřeny, 3- až 6jařnými, lístky elliptičnými, drobně zubatými a průsvitavě tečkovanými. Hrozen květní prodloužený, doleji složitý, silně žlaznatý. Koruny světle růžové, nachově žilkované, zřídka bílé. Kvete v květnu a červnu. Pro úhledné, velmi aromatické květy pěstuje se d. jako ozdoba květin v zahradách. Celá rostlina má vůni silnou, omamující, pocházející od aetherického oleje, jenž za velikého tepla v takovém množství ze žlaz květních částí se vypařuje, že možno jej někdy zapáliti. Bílý kořen byl druhdy officinální, ale sušený nemá ceny. Včely navštěvují rády vonné květy. *Is.*

Dictator [diktá-], lat., slul za starší doby římské magister populi, zřídka též praetor maximus, po fecku *στρατηγὸς αὐτοκρατορ* nebo jen *αὐτοκράτορ*. Diktatura byl úřad mimořádný, kterého bylo užíváno, kdykoli se viděla potřeba, aby veškero imperium soustředěno bylo v rukou jediného muže t. j. za povážlivých vnitřních bouří nebo vypukla-li nebezpečná válka zahraniční. Zda již hned na počátku republiky k možnosti tohoto úřadu bylo přihlíženo (jak soudí Mommsen), či povstal-li teprve později z příčiny ani antikvátům římským ani nám neznámé (Herzog), nesnadno rozhodnouti. Poprvé bylo užito tohoto úřadu v prvním desetiletí trvání repu-

bliky. Diktatura jest obnovení moci královské. Doba, po kterou d. směl v úřadě setrvati, byla vyměřena na šest měsíců, ale z pravidla se stávalo, že d. vykonav úkol, za příčinou kterého byl jmenován, ihned úřadu se vzdal. Rozhodnutí, kdy třeba k d-u se uchýliti, spočívalo fakticky v rukou senátu. Z pravidla na základě snesení senátu jmenoval d-a jeden z konsultů (který, o tom stalo se mezi oběma buď dohodnutí nebo rozhodnuto losem) mezi půlnoci a jitem, vykonav dříve auspicie. Při jmenování nebyl konsult legálně vázán žádným omezením, ale v době rozkvětu moci senátu volba osoby nedála se bez jeho spolupůsobení. Od polovice II. stol. př. Kr. bylo obyčejem jmenovati d-y jen bývalé konsuly (*consulares*). Nový d. jmenuje hned velitele jizdy (*magister equitum*), jehož hodnost rovná se praetorské a který jest mu zcela podřízen. Plnou moc vojenskou d formálně obdržel lege curiata de imperio v komitiích kuriálních. Ostatní úředníci neskládají svých úřadů, ale jsou d-ovi podřízeni. Odznaky d-ovy jsou: stolice kurulská, toga praetexta a 24 liktoři, kteří »fascēs cum securibus« (svazky prutů, v nichž zatčeny byly sekery) i v městě před d-em nosili na znamení neomezené jeho moci. Diktatura byla s počátku přístupna pouze patriciům, později však i plebejům. První plebejský d. jmenován byl r. 356 př. Kr. Moc d-ova nebyla s počátku omezena ani právem provokace, ani intercessi tribunskou, kteréžto omezení stalo se teprve později, snad poč. III. století př. Kr. R. 363 př. Kr. jmenován byl d. za účelem politicky indiferentním, k obhájení náboženskému, aby totiž zatloukl roční hřeb v chrámě Jova Kapitolského; potom i k jiným úkolům, jako na př., aby doplnil senát, vystrojil hry, předsedal v komitiích a j. Výjimečný tento úřad byl u lidu vždy v nenávisli a po druhé válce punské jen zřídka byl d jmenován. Pozdější diktatury, Sullova a Caesarova, mají s diktaturou právě vypsanou pouze jméno společné, pod kterýmž tyto mužové strhli na sebe protizákoně nejvyšší moc ve státě. Diktatura Caesarova tvořila přechod k monarchii. Zákonem Antoniovým z r. 44 př. Kr. byla diktatura pro všecku budoucnost odstraněna. Srv. A. Dupond, *De dictatura et de magisterio equitum* (Paříž, 1875); H. Martin, *Sur l'origine et le sens primitif du mot dictator* (*Revue critique*, 1875, 127); Pardon, *Die röm. Diktatur* (Berlín, 1884); E. Servais, *La dictature* (Paříž, 1886). *Pk.*

D. Latinus Latinská diktatura jest pokračováním latinské důstojnosti královské, lišíc se od ní pouze omezením časovým (na dobu roční). **D. Lat.** slul náčelník albanského spolku. Byl-li d. albanský stálou hlavou tohoto spolku, nebo jestli v náčelnictví střídali se d-ové rozličných měst lat., jest nejisto. Úkolem jeho bylo vésti jednání spolkové, stanoviti dobu svátků latinských (*feriae Latinae*), vykonávati jisté funkce kněžské a j. V některých municipích latinských na př. v Aricii, Caere, Fidenách, Lanuviu a Nomentu udrželi se d-ové ještě do pozdních dob, kdy již

většina měst v čele správy měla úředníky jiné. Srv. C. Lorenz, De dictatoribus Latinis et municipalibus (Grimma, 1841); Henzen, Bulletin dell' Inst. 1851—1858; Annali dell' Inst. 1859.

Dictée musicale [dikté myzikál], franc., hudební diktando, cvičení ve psaní hudebních vět dle pouhého sluchu. Ačkoli vyžaduje výborného a jasného sluchu, jakož i dobré, věrné a rychlé paměti, lze přece metodickým postupem docílití znamenitého výcviku a lehkosti, a d. m. jest proto závažným paedagogickým prostředkem při vzdělání hudebním. Na konservatoře uvedl je zejména Ambroise Thomas. Viz A. Lavignac, Cours complet théorique et pratique de D. m. (Paříž, 1882); Goetze, Musikalische Schreibübungen (Lipsko, 1882).

Dictionaire [diksióner], franc., slovník; d. de poche = slovník kapesní.

Dictionarium [dikci-], lat. = slovník.

Dicto anno [dikto], lat. řečeného roku

Dicto die (lat.), řečeného dne.

Dictum [dikt-], lat. (plur. dicta), výrok, slovo, přísloví. **D. biblicum**, výrok biblický; d. classicum, výrok klassický, hlavní. **D. de omni et nullo**, zásada logická, která značí, že co platí nebo neplatí o rodu, platí nebo neplatí také o druhu neb o jedinci, na př.: Ssavci mají teplou krev, velryby jsou ssavci, proto velryby mají teplou krev. **D. de reciproco**, také zásada logická, která značí: je-li nebo není-li něco tím neb oním, musí býti věc nebo bytost, která má vlastnosti toho neb onoho, a naopak má-li něco takové a takové vlastnosti, musí to býti věc nebo bytost, jejímž znakem vlastnosti ty jsou, na př.: mají-li velryby teplou krev, musí existovati zvířata teplotekvná, nebo nemají-li ssavci křídla, není žádný ssavec ptákem. *red.* — **D. ta probantia**, t. j. výroky stvrzující, doklady (též d. ta classica, sedes doctrinae, loci classici) nazývají se v evang. dogmatice uvedené doklady biblické, které buď v učebnicích věroučných (katechismech) na přiměřených místech jsou vloženy, nebo jako zvláštní sbírka jsou vydány. Ony vedly ve staroevang. dogmatice ku vzdělání pojmu zvaného »jasnost písma svatého«. Výklady těchto (v. Semler, Histor. u. krit. Sammlungen über die sogen. Beweistelle in d. Dogmatik, 1764—68) daly formálně podnět ke vzniku biblické dogmatiky. *B.M.*

Dictum et promissum [dik-], lat., vyřknuté a slíbené, také ve množ. č. dicta et promissa, značí výrok prodavačův učiněný kupci, že věc prodaná má určité vlastnosti. Nemá-li věc vlastností slíbených výslovně nebo mlčky, je prodavač práv dle zásad o správě.

Dictum factum [dik-fak-], lat. řečeno, vykonáno, jak řečeno, tak se stalo.

Dictyocaris [diktyoka-], rod koryšů z oddělení *Phyllocaridae*, vyznačující se velikými rozměry hřbetního štítu, někdy až přes 30 cm dlouhého. Štít ten jest celistvý, nedělený, trojúhelný, v předu přirostlý a vzadu uťatý a okraji ryhou ozdobený. Povrch jeho jest

hrubě sfťovaný. Ostatních částí těla neznáme. O zajímavé příbuznosti čeledi, k níž rod tento náleží, viz *Nebalia* a *Phyllocaridae*. *Pa.*

Dictyonema [dikt-] jest vymřelý rod slimýšů polypovitých (*Hydroidea*), který má trsy v podobě košíčků, složených z četných větví spolu přičkami spojených. Větve ty posázeny jsou buňkami polypovými, které jsou hustě seřaděny k sobě, tak že podobají se zubům pily. Jednotlivé větve nemají pevné osy a tím liší se od graptolitů. Otisky vyakytují se v kambrickém a silurském útvaru. *Pa.*

Dictyophyllum [dik-] Fr. Br., kapradiny fossilní z doby mesofytické v Evropě na několika stanoviskách nalezené.

Dictyopteris [dik-] Bronze., fossilní kapradiny z doby palaeozoické.

Dictyota [dik-] jest *Fucoidea* (hnědá řasa) z řádu *Dictyotaceae*, jenž jest blízko příbuzný s pravými chaluhami (*Fucaceae*). Od těchto rozeznávají se *Dictyotaceae* tím, že rozmnožují se kromě pohlavním způsobem (antheridiemi a oogoniemi) též nepohlavně, t. j. dvěma až čtyřmi nepohyblivými buňkami t. zv. tetrasporami, pak tím, že mají vejcorody čili oogonia nepohřížená od zvláštních dutin, nýbrž volně na povrchu stélky roztroušená, anebo častěji ve skupinách shloučená, a konečně tím, že jejich samčí ústroje (antheridie) produkují nehybné buňky samčí, kdežto *Fucaceae* mají pohyblivé, brvami opatřené spermatozoidy. Druhy rodu *D.* jsou ploché, listovité, bez jakéhokoliv žebra nebo nervu, vidličnaté nebo zpeřeně dělené, v tom případě s čárkovitými úkrojky; pohlavní exempláře mají na obou plochách stélky umístěné hromádky plodní (skupiny vejcorodů čili oogonií). Řasy z rodu *D.* jsou zastoupeny ve všech mořích světa. Ve Středozeemím moři vyskytuje se zhusta *D. dichotoma* a *D. fasciola*. Obě tvoří časté více nebo méně podřiznou součást mechu hlístového (*muscus helminthochortus*), směsi různých řas mořských, domnělého to prostředku proti hlístům. *lé.*

Dictys [dik-] z Gnóssu, města na ostrově Krétě, označuje se za původce denníku (*ephémeris*) jednajícího o válečných událostech před Trojí. Byl prý průvodcem Idomenea, krále krétského, jenž účastnil se výpravy Řeků k Tróji, i zaznamenal na palmových listech v řeči foinické, čeho na výpravě té se dožil. Kniha jeho prý nalezena za císaře Nerona v jeho hrobě a z rozkazu téhož vladaře na řečtinu přeložena. Než z různých okolností jde na jevo, že před koncem I. stol. po Kr., ač byla-li kdy řecky psána, složena býti nemohla. Ku konci III. nebo na poč. IV. stol. byla od jakéhosi Lucia Septimia na latinu přeložena, dle mínění však mnohých badatelů od něho sama vzdělána, pod názvem *Dictys Cretensis ephemeridos belli Troiani libri sex*. Památka ta některými rukopisy nás došla; podobně jako spisek Daretta fryžského o vyvrácení města Tróje (viz *Dares*) byla ve středověku pramenem různým básníkům při výkladě báje o zhubě Tróje, čímž nabyla jakési důležitosti. — Poslední vydání Meiste-

rovo (Lipso, 1872). Srv. Dunger, Die Sage vom trojanischen Kriege in den Bearb. des Mittelalters und ihre antiken Quellen (Drážďany, 1869); G. Körting, Diktys und Dares (Halle, 1874).

Dicyan viz Kyan.

Dicyemidae jsou mikroskopičtí nálevníkům nebo volně plovoucím larvám motolic podobní cizopasnici v ledvinách hlavonožců. Pro svou velmi jednoduchou ústrojnost kladou je někdejší (Van Beneden) mezi prvoky a metozoa (pode jménem mesozoa), jiní dle zevní podoby d-dů s mladými turbellariemi čítají je mezi hlísty ploché. Dle toho, že d. jen ze 2

Č. 1135.

Dicyema microcephalum.

Č. 1136.

Dicyema truncatum.

vrstev buněčných se skládají, několika epiblastických a jedné veliké hypoblastické, nutno je přiřaditi jako neprimitivnější skupinu k láčkovcům. Táhle, válcovité neb vřeténkovité tělo jest na povrchu buď zcela, nebo jen částečně obrveno. Pohlaví jsou oddělena; samečkové mají v předních svých buňkách 2 lesklá těliska. Samičky jeví se ve 2 tvarech, z nichž jedny samičky čili tak zvané zárodky červovité, druhé pak samečky, čili t. zv. zárodky nálevníkovité živorodě plodí. — Dosud známý 4 rody se 12 druhů, jež se rozdělují na 2 čeledi: vlastní *D.* a *Heterocyemidae*. Druhá čeleď tím jest zvláště význačna, že schází zástupcům jejím oddíl hlavový. Čeleď první zahrnuje dle Whitmana dva rody, *Dicyema* a *Dicyemina*, druhá čeleď má dva rody se dvěma druhy, *Cynocyema polymorphus* cizopasíci na cho-

botnici veliké (*Octopus vulgaris*) a *Microcyema vespa* cizopasíci na sepíi obecné (*Sepia officinalis*). Z druhů první čeledi největší dosud známý druh jest *Dicyema macrocephalum* (vyobr. č. 1135.), dl. 5—7 mm, nejmenší *Dicyema truncatum* (vyobr. č. 1136.), dl. 0.5 až 0.75 mm. Poprvé zmiňuje se o těchto cizopasnících Cavolini (1787), po něm Krohn (1830) a Kölliker; teprve však novější badatelé pokusili se s úspěchem osvětliti nad miru zajímavou jejich ústrojnost, mezi jinými zvláště Ed. van Beneden a Whitman Srv. Ed. van Beneden, Recherches sur les Dicyemides (Bull. de l'Acad. Belgique, 1876); C. O. Whitman, Contribution to the Embryology, Life, History and Classification of the Dicyemids (Mitt. a. d. zool. Station zu Neapel. T. IV, 1882). V. Šc.

Dicyonodon jest rod vymřelých želvoještěrů (*Anomodontia*), kteří postavou jsouce ještě měli lebku podobnou lebce želvi. Obratle nebyly dosud spojeny se svrchním trnem, aniž prostoupeny provazcem hřbetním, chordou. Zpodní čelisti želvi, bezzubá, svrchní měla dva tesáky bez kořenů. Důlky oční ozdobené kruhem pevných desek (kruhem sklerotikálním). *D.* obýval sladké bažiny a vody a dosahoval značných rozměrů. Lebka sama měřívá až 60 cm v délce. Nalezen byl v triasovém útvaru jižní Afriky. Pa.

Dicyopellium Nees, rostlinný rod z čeledi vavřínovitých s květy zdomými, z nichž prašné jsou neznámé. Pestíkový květ má 6laločné stálé okvěti, 12 neplodných tyčinek po 4 v přeslenu, z nichž vnější jsou plátkovité, vnitřní šupinovité, a 1 semenník, z něhož se vyvine bobule objatá okvětim a staminodiemi, a usazená na rozšířeném 6hranném lůžku. Plod tento suchý a vonný poskytuje koření známému hřebíčku podobné. *D.* roste jediným druhem *D. caryophyllatum* Nees v Brazílii jako strom, o němž se dlouho domníváno, že dává pravé růžové dřevo. Déd.

Dičkop viz Kopy Dívčí.

Did: 1) *D.* v mytol. slov. viz Dičko. — 2) *D.* u Malorusů viz Diduch. — 3) *D.*, hajilka haličskoruská. Dívka sedící v kole družek představuje d-a. Kolo se otáčí a zpívá Oj vstaň didu na nížky, varty baba peričky!

D. vstane a poskakuje; podobně si vede při pobídce na kaši, maso a j. pokrm. Naopak vyzván k nějaké práci, arcit opět zpěvem, hofekuje, což kolo vyjadřuje písní, že d. rozbolívá, zažuryvá a oproti prvějšímu rozskakává, rozhulává. Na závěrku hajilky kolo d-a nabádá k celování děvčat: tehdy vyvrstív se některou náhle políbí. Řř.

Didaché tón apostolón, jeden z nejstarších spisů křesťan. (t. j. učení apoštolského písemnictví). Viz Apoštolské sbírky t. j. Doctrina apostolorum. K literatuře tam uvedené dlužno dodati vydání Hitchcock & Brownova (2. vyd., Nový York 1885), Schaffovo (2. vyd., t., 1886) a zvláště Rendel Harrisovo (Baltimore, 1887) s úplnou fotografií textu rukopisného.

Didaktická metoda viz Didaktika a Methoda.

Didaktické básnictví zahrnuje v nejširším slova smyslu, jak to již označuje etymologie (*διδάσκω* = učím), velmi hojná a rozmanitá básnická neb básním se podobající díla. v nichž básník učinil si předním cílem a povinností poučovati čtenáře buď přímo neb nepřímou. V tom smyslu kladeny sem vedle básně naučné v užším významu také satira, bajka, různé básně gnomické, paromythie, allegorie atd., a d. b. považováno pak za zvláštní druh vedle lyriky, epiky a dramatiky. Moderní theorie aesthetické a poetické zavrhuji právem takové nelogické třídění, přiznávajíce pouze, že didaktický (naučný) živel zabarvuje svým zvláštním, avšak často i málo poetickým způsobem různé básně epické, lyrické neb dramatické, výše zmíněné, podstaty jejich neměně (viz bajka, satira, allegorie, parabola, přísloví, gnoma, epigram atd.). Ve smyslu užším značí d. b. ty výtvořiny básnické, v nichž básník odívá v půvabné, příjemné a průhledné roucho poesie buď pravdy vědecké a morální nebo navedení technické, tedy díla toho druhu, jaká známe od Lucretia (*De rerum natura*), od Hésioda (*Práce a dnové*), od Horatia (*Epistola ad Pisones de arte poetica*) a j. Co se týká aesthetické ceny tohoto druhu básnického, nesrovnávají se hlasy různých básníků i theoretiků; většina, jmenujeme jen Goetha, Vrchlického, pokládá d. b. za druh nižší, povahou předmětu i účelem snižující a omezující vznešenost a svobodu poesie, kdežto jiné, neméně proslavené authority (Herder, Scherer, z části i Brandes, Carriere a j.) stavíce na trůn poesie vedle krásy také pravdu důsledně prohlašují d. b. v jeho nejvznešenějších výtvořech za druh ostatním aspoň v theorii rovnocenný. Nevykazuje-li pak historie d-ho b. tak velkých děl jako druhy ostatní, neleží vina tak v jeho předmětu a tendenci, jako spíše v pozoruhodném a významném zjevu, že nevstoupil v kruh jeho horlivých pěstitelů posud žádný veliký genius básnický. aby proň stvořil příhodnou formu i vzor. Pohled na moderní román a drama v literatuře ruské, francouzské, dánské a j. zdá se věru nasvědčovati, jako by i ta doba nebyla daleka. V historii d-ho b. sledujeme se s pozoruhodným zjevem, že básníci, až na skrovné výjimky, zvl. moderní, následovali namnoze až příliš věrně jisté ustálené formy poesie klassické. jakkolivěk jest dosti pravděpodobno, že d. b. patří mezi nejstarší druhy a tudíž nejpůvodnější zárodky vši poesie a literatury (Scherer), jak tomu svědčí staré literatury, na př. indická a hebrejská. Nejznámější výtvořiny a zároveň vzory literaturám ostatním podali Řekové, zvláště Hésiodos (*Theogonie*; *Práce a dnové*). Filosofické básně Xenofanovu, Parmenidovu, Empedokleovu vytvořila jednak neznámost a nevyvinutost prosy, jednak úzký tehdy svazek básnického nadšení s filosofií, ale přes to horlivě napodobeny i později jak od školy alexandrijské tak od Římanů, vykládajících astronomii, medicínu, přírodovědu, zeměpis, filosofické systémy grammatiku, dogmatiku, morálku,

poetiku, kuchařství a mnohé jiné vědy, umění i femesla ve svých skutečných i domnělých básních. Aratos, Eratostenés, Nikandros, Archestratos, Dionysos, Numenios, Marcellus, Oppian, Héliodóros dosti repraesentují tuto řeckou školu a zvláště její kuriosity až do císařů byzantských. Římané se svou světoznámou praktičností, jež patrně zabarvila všechn jejich život a zvláště poesii, byli učelivými jich žáky. O tom svědčí Ennius, Cicero, jenž překládal Arata. Lucretius Carus, kterýž vykládal duchuplně a místy sezanicením básníka epikureismus v básni *De rerum natura*, a zvláště Vergilius (*Georgica*), Ovidius (*Fasti*; *De arte amandi*) a Horatius (*Epist. ad Pis.*), kteří d-mu b. dodali vskutku umělecké formy a uvedli je ve značnou oblibu. Volgius Rufus, Aemilius Macer, Manilius (*Astronomicon*), Germanicus, Columella (*Hortus*), Ausonius, označují již zřejmý úpadek a rovněž didaktikové křesťanští jako Prudentius, Dracontius, Avitus, Rutilius, Terentianus Maurus, Rufinus, Albinus a mnozí jiní stojí hluboko pod nimi. Středověk a novověk celou svou povahou a zvláště poměrem ku klassickým literaturám byl rovněž veden ku d-mu b., jak ukazuje skvělý příklad Giordana Bruna. Květa pak didaktická poesie, jmenovitě za dob úpadku poesie a rozkvětu racionalismu, jako ve Francii, Anglii a Německu v XVIII. stol. Boileau (*L'art poétique*), Racine (*La Religion*), Voltaire (*Discours sur l'homme*; *Loi naturelle*), Saint Lambert (*Peinture*), Demoustier (*Lettres à Emilie sur la mythologie*), Delille (*Les trois regnes de la Nature*) jsou nejslavnější didaktikové francouzští, Akenside (*Pleasures of imagination*), Dryden, Pope (*Essay of criticism*; *Essay on man*; *Moral essays*), Young, E. Darwin angličtí, Freidank, Seb. Brant, Th. Murner, Opitz, Bodmer, Gleim, Haller, Lessing, Wieland, Goethe, Tiedge a Fr. Rückert němečtí. V literatuře ruské proslavil se Lomonosov (*O poljě stekla*) a Cherskov (*O poljě nauk*), v polské F. X. Dmochowski (*O słuce rymotwórctwój*), K. Koźmian (*Ziemiaństwo*) a Adam Mickiewicz (*Warcaby*). V literatuře české zasluhuji vedle některých středověkých zjevů (jako na př. *Rada otce synovi* a částečně Jana Amosa Komenského *Labyrintu světa*) býti jmenováni: F. J. Čelakovský a B. Jablonský. Hš.

Didaktika (řec. *ἡ διδασκαλία*, totiž *τέχνη* = umění vyučovací), vyučovatelská, jest ona část paedagogiky neboli vychovatelství, která obírá se vyučováním v nejširším slova smyslu. Jakožto theorie nebo nauka odůvodňuje i odhaduje všechny takové poznatky, zákony a pravidla, jež týkají se učby, a pořídá je v soustavu; jakožto umění nebo praxe jest skutečným výkonem vyučovacím, spravujícím se buďsi vědomě buďsi nevědomě oněmi poznatky a zákony. Někdy se však užívá slova d. v témž skoro významě co slova „paedagogika“, i shrnuje se v ní všechno, co se týče nejen učby, ale výchovy vůbec. — Úkolem d-ky jakožto části paedagogiky jest, rozhojňovati vědomosti i dovednosti žáků a tak rozšiřovati jejich obor myšlenkový, ale toliko

látkou takovou, která by je opravdu vzdělávala, t. j. i rozum jejich bystřila, i cit a vůli zušlechťovala. Jen o této »vychovací« učbě užívá se z pravidla slova **d**.

Při vyučování rozeznávají jest 1. to, čemu se žáci učí, a to jest látka učebná neb učivo; 2. způsob, jak se učivo žákům má podávat. Co se učiva týče, **d**. zkoumá a odvažuje jednotlivá odvětví vědecká i zručnosti umělecké, určuje jejich důležitost vzdělavatelskou, vykazuje jim místo v osnově učebné a pořádá i rozděluje na jednotlivá období (rozvrh neb dispoziční učiva). Co se týče postupu při vyučování, **d**. vyšetřuje, jakým způsobem by se měly poznatky poskytovat žákům, by přijímány byly co nejochotněji a co nejlépe. O tom pojednává se v tom oddílu **d**-ky, jemuž se říká didaktická metodika, i rozeznává se tu forma, metoda a technika učebná (v. t.).

Dle stanovisek, se kterých se dějí výklady o učivé, rozeznává se trojí **d**: 1. **D**. objektivní, jež přihlížejíc pouze k souvislosti obsahu, podává poznatky jen dle požadavků logických; hodí se mládeži dospělejší, zvláště na vyšších učilištích. 2. **D**. progressivní, jež upravuje látku dle různého stáří žáků, přihlížejíc k větší neb menší dospělosti a zkušenosti jejich; jinak tudíž tutéž věc vykládá na obecných, jinak na středních školách. 3. **D**. sexuální, jež má zřetel k různostem obého pohlaví a dle nich, co kterému se hodí, vybírá a utváří. — Nejzdařilejší a neznámější **d**. netoliko v české, ale ve světové literatuře jest **d**. Komenenského. **PD**.

Didam, ves v nizozem prov. geldernské hr. arnhemském, na žel. trati arnhem-doetinchemské, má 3835 ob. (1887), kteří se žíví obchodem a polním hospodářstvím. V místě tomto byl prý pochován Drusus.

Didaskalia (fec.), od *didaskalein* (totiž *διδασκαλέω*) = uvést drama na jeviště, byla jakási repertoria provedených dramát a zprávy o nich. V archivu athénském totiž ukládala se úřední akta o závodech dramatických s udáním básníků, kusů, choregů a prvních herců, jakož i výsledek závodů a archón, za něhož závod se konal. S rostoucím zájmem na divadelních představeních dostavila se i snaha, památku na závody dramatické ještě jinak zachovati. Proto byly zprávy ty na kamenných deskách vyrývány a v divadle a v posvátném okrsku Dionysově postaveny. Z těchto nápisů a ze zpráv v archivu sestavovány byly chronologicky uspořádané seznamy tragických a komických závodů a vydávány ve zvláštních spisech i s poznámkami a výklady. Spisy ty nazývaly se rovněž jako ony desky **d**. Aristotelés složil prý první na základě oněch pramenů knihu o **d**-ích, a mnozí badatelé následovali příkladu jeho, používajice buď přímo oněch veřejných památek anebo sbírek předchůdců. Byli to zejména Dikaiarchos, Kallimachos, Ératosthenés a Aristofanés Byzantský. Ze snůšek badatelů těch čerpali pozdější grammatikové a scholiasté, od nichž dochovaly se nám ve starých obzazích tragodií a komedií zprávy o době provozování, o závo-

dicích básnicích a vítězích. Řeků následovali v té příčině i Římané; a byl to najmě Attius, jenž seznamy dramatických představení sestavoval. Srv. literaturu uvedenou u Müllera: Lehrbuch d. griechischen Bühnenalterthümer, 375—376. **Cfe**.

D. v literatuře maloruské jest poučení o sedmi svátostech, sepsané Silvestrem Kosivem a r. 1637 vytištěné v klášteře Kutejenském. Druhé vydání bylo pořízeno roku 1653. **Rř**.

Diday [didéj]: 1) **D**. François, švýc. malíř krajin (* 1812 v Nemejnetu — † 1877 t.). R. 1824 na účet genevské obce odebral se na cestu do Italie, potom na studium do Paříže do atelieru Grosova. Vrátil se domů, jal se malovati alpské krajiny a se zálibou volil bouře ve vysokých horách za předměty. Klidnější motivy brával ze břehů jezera Genevského. Obrazy jeho vynikají pravdivostí a efektním světlem. V Genevě založil školu, jejíž nejznamenitější žáci byli Guignon a Calame. K nejlepším obrazům **D** ovým náleží *Mlýn v Montreux*; *Salaš v údolí Meyringenském*; *Ledovce Rosenlauri*; *Návrat rybářů za bouře na jezeře Genevském*. Pod názvem *Croquis* vydal v Genevě r. 1844 8 lithogr. krajin.

2) **D**. Charles J. P. Edouard, lékař franc. (* 1812 v Bourgu dep. Ain), vrchní chirurg nemocnice Antiquailleské v Lyoně, vynikající syfilidolog. Z četných jeho spisů uvéstí jest: *Traité de la syphilis des nouveaunés et des enfants à la mamelle* (1854); *Exposition critique et pratique des nouvelles doctrines sur la syphilis* (1858); *Histoire naturelle de la syphilis* (1863); *Thérapeutique des maladies vénériennes et des maladies cutanées* (1876).

Didelphys viz Vačice.

Diderot [-ró] Denis, franc. filosof a spisovatel (* 1713 v Langres — † 1784 v Paříži). Pocházejce z rodiny řemeslnické vstoupil ve věku desíti let do jezuitské kolleje v rodném městě, ve studích pak pokračoval na Collège d'Harcourt (nyní lycée St. Louis) v Paříži. Záhy zdráhal se proti úmyslu svých vychovatelů a vlastního otce vstoupiti do stavu kněžského, usadil se v Paříži a zde za poměrů velmi nuzných věnoval se oblíbeným studiím literárním a matematickým. Tento život plný útrap a nesnáží trval deset let. V té době živil se hlavně matematickými hodinami nebo — skládáním kázání. R. 1743 pojal za manželku dívku nemajetnou (Anne Antoinette Champion) proti vůli vlastního otce. Téhož roku vydal Stonyanovy řecké dějiny v překladě francouzském. Nakladatelům svým učinil návrh, by vydali velkou franc. encyklopaedii, dílo původní a samostatné, jehož potřeba té doby ve franc. veřejnosti byla pocífována, tak že pokusy již se činily, přeložiti dílo cizojazyčné, Chambersovu Cyclopaedii. Návrh **D**-ův byl přijat a redaktory jmenováni on a d'Alembert. Vláda k podniku tomu měla velikou nedůvěru, a zvláště některé menší spisy, obsahu choulostivého, jež **D**. mezi tím uveřejnil (*Pensées philosophiques*, *Bijoux indiscrets*, *Lettre sur les aveugles*), způsobily, že r. 1749 byl jat a

přes čtvrt roku vězněn ve Vincennech u Paříže. První sešit slovníku vyšel r. 1751, a v několika měsících rozprodán ho dva tisíce svazků. Po té rozvinul D. činnost zimní v různých oborech spisovatelských a zaujal vynikající místo v tehdejší literárnímu ruchu franc. Po vyjití 7. svazku Encyclopédie zdvihla se pravá bouře odporu v kruzích klerikálních, a velké to dílo mělo jako kacířské státi se obětí plamenů. Dvůr, parlament, Sorbonna vystoupily proti podniku. Obhájci ubývalo, sám d'Alembert dal se zastrašiti a zřekl se účastenství. D. jediný vytrval a neohrožeností svou dokázal za účinné podpory šlechtice Ludvíka de Jaucourt, že v díle po krátké přestávce mohlo býti pokračováno. R. 1765 konečně za různých bezpečnostních úzkostlivých opatření se strany vlády vydána celá Encyclopédie (*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 28 sv., doplněk o 5 sv. vyšel v Amsterdamě r. 1776—77 a *Table analytique* ve 2 sv. v Paříži r. 1780). Hmotné poměry Dovy v této době byly neutěšeny. Chtěje pojistiti dospělé dceři své věno, zamýšlel prodati knihovnu svou. O tom se dověděla císařovna ruská Kateřina II., i kázala vyplatiti Dovi za knihy jeho 15.000 fr. Mimo to vykázána mu roční renta 1000 fr. a vyhrazeno doživotní užívání knihovny; později renta byla nahrazena darem 50.000 fr. R. 1773 podnikl D. cestu ke dvoru císařskému do Petrohradu a pobyl tam od září 1773 do února 1774. Sychravé počasí severní málo mu svědčilo, a proto vrátil se přes Hollandsko do Paříže. kde věnoval se výhradně činnosti literární. Napsal zvláště dva pozoruhodné romány *Jacques le fataliste et son maître* a *La religieuse*, r. 1778 pak uveřejnil *Essai sur les règnes de Claude et de Néron*, práci pozoruhodnou, jež původně měla býti toliko úvodem k Lagrangeovu překladu děl Senekových, ale vzrostla ve studii samostatnou. D. zemřel raně by mrtvicí. — V názorech svých vědeckých a filosofických jeví se nám D. povahou velmi nestálou, tékavou. V povšechném vývoji jeho názoru možno rozeznávati trojí období: Nejprve jeví se nám věřícím křesťanem ve spise *Principes de la philosophie morale ou essai sur la verité et sur la vertu* (1745). Opíraje se tu hlavně o názory Shaftesburyho ukazuje, že ctnost nezbytně je sloučena s vírou v boha, sama pak je jedinou podmínkou pravého blaha. Hájí ve spise tomto oprávněnost theismu naproti deismu, nesmrtnost i samostatnost duše lidské a svobodu vůle. Dvě léta na to změnil již názory své a vydal r. 1747 malý spis *Promenade d'un sceptique*, který hned po vyjití byl konfiskován a teprve r. 1821 v sebraných spisech Dových uveřejněn. Je to parodie na sv. písmo Starého i Nového zákona i na všechny školy filosofické s výsledným názorem, že neexistuje ni dobro ni ctnost ve světě, a že slast i sobectví jsou jediné platná hesla. Scepticismus tento byl přechodem ke druhému období života D-ova, v němž hlásí se otevřeně k deismu. Děje se tak v *Pensées philosophiques* (1748). Spis ten. jenž nejprve byl na rozkaz

parlamentu spálen a teprve později v novém otisku vyšel, je namířen proti Pascalovi a tvrdí, že rozum nesmí se podvoliti zjevení. Metafysika rovněž nepodává nic dokázaného, v přírodní vědě však, jak Newton ji odhalil, lze nalézti nepopírné důkazy o jsoucnosti boží a pevnou oporu deismu. Náboženství třeba zvoliti to, které nejvíce ve člancích svých s požadavky zdravého rozumu se shoduje. Přechod ke třetímu období označují spisy *Lettre sur les aveugles* (1749, fyziologie smyslů) a *Lettres sur les sourds et muets* (1751, o původu řeči): víra v boha není mu nutností, nýbrž pouhou věcí náhody a shody lidí mezi sebou. Určité pak konečné názory Dovy jsou vyjádřeny ve spise *Pensées sur l'interprétation de la nature*, vydaném r. 1754. Opírá se tu o Leibnize tvrdě, že duše skládá se z atomů citlivostí opatřených. Není tvůrce nebo boha mimo svět, nýbrž hmota veškerá jest živa, oduševněna, obdařena jsouc všeobecnou sensibilitou. Na nižších stupních oduševněnost tato jest jakoby spoutána, čím výše, tím více nabývá převahy a nadvlády nad hmotností. Podobné názory vykládá i ve spisech: *Sur la matière et le mouvement* (1770) a *Entretien entre d'Alembert et Diderot ou le rêve de d'Alembert* (napsáno r. 1769, vydáno r. 1821). Konečným slovem vývoje D-ova jest jakýsi naturalistický pantheismus. »Vesmír jest veliký celek, individua jsou živly jeho, bůh pak jednotná duše vše pronikající a oživující.« — D byl duch plný síly a tvořivosti, činnost jeho byla velmi rozsáhlá, ale příliš rozptýlena; byl veliký člověk i znamenitý myslitel, fyziolog, romanopisec, dramaturg i kritik. Úplné vydání jeho spisů pořídil Nageon r. 1798 v 15 svazcích, byla v něm však ještě některá díla vynechána; druhé vydání obstarali Briere a Walferdin (1821—22 v 21 sv.). Nové vydání (*Oeuvres complètes*) vyšlo v Paříži r. 1875. Srv. E. Bersot, D. (1851); Ph. Damiron, Mémoire sur D. (1852); K. Rosenkranz, D's Leben u. Werke (Lipsko, 1866, 2 sv.); A. Collignon, D., sa vie et ses oeuvres (1875); E. Scherer, D., étude (1880); John Morley, D. and the encyclopaedists (Londýn, 1878 a 1886, 2 sv.). Dna.

Didesa, řeka africká, vzniká v krajině gallské, sev.-záp. od Čaly, teče směrem severových. a spojivši se s Jabusem vlévá se po levém břehu do Modrého Nilu.

Didier [didjé] Jean Charles Henri, spis. švýc. (* 1805 v Genevě — † 1865 v Paříži). V l. 1826—27 redigoval »Courrier du Leman«, cestoval pak delší čas po Itálii, Španělsku a Africe a pobýval v Paříži při různých žurnálech a v Polsku s posláním politickým. navštívil Východ. Oslepnuv, vzal si život. Svě cesty a zkušenosti získané o mravech a zvycích poznanych krajů popsal ve knihách: *Une année en Espagne* (1837); *La campagne de Rome* (1842); *Promenade au Maroc* (1844); *Raccolta*, mravy sicilské a kalaberské (1844); *Séjour chez le schérif de la Mecque* (1856); *Cinquante jours sur le Nil* (1859); *Les nuits du Caire* (1860). První počátek literární činnosti Dovy jsou však básně *La harpe helvétique*

(1825) a *Mémoires helvétiques* (1827, nejlepší), k nimž přistoupily *La porte d'ivoire* (1848) a sonety *Helvetia* (1854). O nemenší obratnosti jeho péra svědčí různé romány a novelly: *Chavornay* (1838); *Le chevalier Robert* (1838); *Thécla* (1840); *Les amours d'Italie* (1859). Jeho žurnalistické činnosti náležejí: *Rome souterraine* (1833) o Itálii pod vládou rakouskou a brožury *Question suisse* (1845) a *Question sicilienne* (1849).

Didion [-ōn] Isidore, generál a matematik franc. (* 1794 v Thionvillu — † 1878 v Nancy). Ze školy polytechnické vstoupil k dělostřelectvu a tu postupoval, až se stal r. 1863 brigádním generálem. V l. 1837—46 byl professorem na »Ecole d'application de l'artillerie et du génie« v Metách, před tím také examinátorem na škole polytechnické v Paříži. **D.** s generálem Piobertem přispěl značně k rozvoji ballistiky. Mimo společné publikace, které vydal s Piobertem a Morinem, uveřejnil též v »Comptes rendus« mnoho pojednání z oboru mechaniky pouhé a užité. Samostatně uveřejnil *Traité de ballistique* (Paříž, 1848, 2. vyd. 1860); *Cours élémentaire de ballistique* (t., 1852, 3. vyd. 1859); *Lois de la résistance de l'air sur les projectiles* (t., 1857); *Calcul de probabilités appliqué au tir des projectiles* (t., 1858); *Calcul des pensions dans les sociétés de prévoyance* (Mety, 1865); *Progrès des sciences et de l'industrie appliquées à l'artillerie* (Paříž, 1875). **AP.**

Didius Julianus, císař římský r. 193 po Kr., plným jménem Marcus D. Salvius Julianus Severus zvaný, potomek proslulého právníka Salvia Juliana, dosáhl přízní matky Marka Aurelia vysokých úřadů a byl po zavraždění císaře Helvia Pertinaxa od praetoriánů, když slibil každému z nich 2000 zlatých peněz, za imperatora prohlášen. Illyrské legie prohlásily však L. Septimia Severa. **D.** podlehl a byl po 66denním císařování z rozkazu senátu popraven.

Dídka (Did, Dido) jest jméno domového bůžka u Bojků v Haliči. Představuje se v postavě panáčka Němce, t. j. ve fraku, v krátkých úzkých zpodcích a s kloboukem na hlavě. V ústech má zapálenou dýmku a svítí děsně zelenýma očima. Zjevuje se také v podobě psa, kočky, myši a j. Bydlí v peci nebo v krbu. Hospodáří, který si ho najme, přináší užitek; pase a hlídá dobytek, dohlíží na pole, sbírá roje včel, loví ryby a nadhání zvěř. Spokojuje se za to starými šaty, koutěčkem ve světnici a nesoleným jídlem. Po smrti hospodáře, který si ho najal, slouží s počátku dědici jeho beze smlouvy, ale neuzná-li jeho služeb nebo nepřijme-li jich, dělá v noci v celém domě nesnesitelný povyk, až přinutí hospodáře, aby se odstěhoval. **D.** opouští pak také dům a stěhuje se obyčejně do močálův a bažin, kde žije s jinými **D.**-ky divoce, jsa zlým, potměšilým a mstivým. **D.**-vé na svobodě slavivají hluchně svatby a dny porodů (babiny); tanec a veselá hudba jejich rozléhá se široko daleko. Mnohdy zvou také lidi, aby jim při tom hráli; jídlo a peníze, které jim dávají, mění se venku

ve smetí a střepey. **D.**-ka si lze vychovati z dospělého vejce, které se pod práh síně zakope, až po devíti letech **D.** se z něho vylíhne a hospodáři slouží. Hospodář nasativ se jeho služeb, může ho prodati jinému nebo ho vyhoditi na veřejné místo v láhvičce nebo v něčem jiném. — U Huculů v Haliči říká se mu Did o nebo Diduch. Má malé neohraibané tělo, hlavu velikou s dlouhými vlasy a s šedivou bradou. Povahy jest posměvačné, spojené s dobromyslností. Nejraději se zdržuje na bezovém keři. O koledě Huculové pálí Dida, o čemž viz Diduch. Srv. Čas. Č. Musea 1839. 56; 1841. 64—65. **MI.**

D. představuje se také v postavě malounkého, svižného sedláčka, v červené rohaté čepici, v červeném kabátci a v červených zpodkách. Až do kuropění sedává u přelízek, po plotech a na křížovatkách, přepadaje mimojdoucí, s nimiž někdy zapřádá hovor, aby je přelstil: příkladně zamění si svou zdánlivě krásnou dýmku s člověkem, jenž pak v ní ráno pozná kus bláta na dřívku. Křesťanství setřelo s **d.**-ka takřka všechn sled pohanský, vytvořivši z něho biblického čerta, jenž z panovačnosti začal vojnu se Stvořitelem, ale z vůle boží se pod každým čertem prolomilo nebo, tak že popadali na zem a dopadše rozutekli se do bažin, tůní, jezer, roklí a pod., jimiž se vchází do pekla. Tudy vylézají na svět, najímají se do služeb pozemšťanů, sužují je a t. p. tropí rejdy. Množí se jako lidé, jsou záletní, moudří, boháti. Trvale se nasazují do starých pecí, bezových keřů, rozvalin a j. **Řř.**

Dido čili Elissa byla dle podání řeckého dějepisce Timaia dcerou krále tyrského Mutto (u Naevia Mettes), jež měla po smrti otcově společně vlastní s bratrem Pygmalionem; tento však zvolen byl od lidu sám za vládce. **D.** zasnoubila se se strýcem, knězem Herkulovým, jenž slove u Tim. Sicharbas, u Verg. Sychaeus. Toho Pygmalion, touže po jeho pokladech, zahubil, aniž sám pokladů nabyt. **D.** předstírajíc, že se chce k bratrovi přeploviti, obdržela od něho lodi, po nichž i s poklady, provázena jsouc nespokojenci tyrské šlechty, prchla přes Kypros, kdež vystěhovalci unesli 80 panen, do Afriky. Pygmalion na prosby matčiny a hrozby bohů upustil od pronásledování. **D.** od domorodců vyprosivši si tolik země, co by obsáhla kůže býčí, dala tuto rozřezati na úzké pruhy, jimiž obsaženo značné území. Uvolivši se okolním národům platiti roční poplatek, založila na místě, kde nalezena koňská hlava, město, jež pak nazváno Carthago (u Řeků Καρχηδών, též Βύραα). Když král mauretanský (mauretanský) Iarbas požádal Didonu za její ruku, tato, nemohouc jinak žádosti jeho se vyhnutí, vyžádala si tříměsíční lhůtu a davši zříditi hranici, jako by chtěla obětovati za chotě svého, sama se na ní usmrtila. Vergilius dle vzoru Naeviova uvedl Aenea na jeho bludných cestách do Karthaginy. **D.** vzplanuvši k němu láskou, vzpírá se zprvu vášni své, ježto byla slíbila choti svému věrnost zachovati; když však i sestra Anna v náklonnosti její nic hříšného neshledává, zasnoubila se s ním, byvši

prve návodem Venefiným a Junoniným s ním na lovu za bouře v jeskyni svedena. Aeneas však na rozkaz Jovův musí od toho svazku upustiti a jme se tajně k odjezdu se chystati D., marně pokusivši se jej zdržeti, káže Anně zříditi hranici, na níž prý hodlá všecky památky po Aeneovi spáliti, aby se pak pomocí kouzel čarodějky lásky své sprostila; načež se na hranici sama usmrtí. — Historické jádro báje této tkví pouze v tom, že město Karthago založeno Tyrskými před VIII. stol. př. Kr., kdy nastala kolonisace řecká. Kdežto pak Movers (Phoenizier) chce lišiti mytickou D-nu a historickou Elissu, Meltzer (Gesch. d. Karth.) soudí, že osobnost její vyvinula se z jakési ochranné bohyně města, o níž pak báje dále rozprávějí mezi Řeky sicilskými, až konečně k vůli rozporu mezi Římem a Karthaginou uvedeny ve spojení s bájí o Aeneovi. *klk.*

Dido, planetoida objevená 22. října 1879 Petersem v Clintonu ve Sp. Obcích; střední jasnost v opozici 11,6, průměr v *km* 76, označení Gs.

Didon [-dōn] le Père Henri, kazatel a theol. spisovatel franc. (* 1840 v Touvetu). Byv vychován v semináři grenobleském, vstoupil do řádu dominikánského, kde se stýkal s Lacordairem, a složil r. 1862 slavné sliby, byl poslán do římského kláštera Minervina, aby doplnil své vzdělání pro úřad kazatelský. V Římě nadchl se filosofií sv. Tomáše Aquinského, načež vrátil se do vlasti, zahájil kazatelskou činnost svou v Saint-Germain-des-Près r. 1868 výklady o významném sociálním úkolu mnišstva. Ve válce franc.-německé horlivě se staral o raněné; do téže doby spadá jeho pohrobni řeč pronesená nad pařížským arcibiskupem Darbozem v Nancy. V l. 1872--76 žil v Marseille, odkud pocházejí jeho rozpravy o zpovědi a o vlastenectví. Přesídliv se do pařížského kláštera Saint-Jean-de-Beauvais, vzbudil živou pozornost a všeobecnou účast kázáními v kostele sv. Rocha a ještě více, stav se převorem dotčeného kláštera, úvahami o nerozlučitelnosti manželství a neoprávněnosti rozvodu v kostele Saint-Philippe-du-Roule (1879). Pro jeho soud o poměru mezi církví a moderní osvětou důležitá jsou kázání »o církvi před společností moderní« konaná r. 1880 v kostele nejsv. Trojice; odkazuje vědě svět zjevů a vyhrazuje víře obzor nedostupný pro zkušenost. Ale těmito svými názory, jimiž hleděl náboženství srovnati s moderní civilizací, octl se v rozporu se Syllabem Pia IX. a musil se odebrati do Říma, aby se ospravedlnil u papežské stolice. Nedostav se ani ku slyšení, byl generálem řádu odstraněn do kláštera corbarského na Sicílii. Odtud podnikl po čase cestu do Palestiny a odebral se r. 1882 na university německé, aby seznal theologickou kritiku dějepisnou. Zpřítiven zkušnosti podal v knize *Les Allemands* (1884). Na kazatelně objevil se znova r. 1891 v kostele sv. Magdaleny s rozpravou o »církví a papežství«. Nejzávažnější dílo D-ovo je jeho životopis Kristův *Jésus-Christ* (1892), psaný s tendencí proti spisu

Renanovu a novějšímu Réglovi. Vyniká znamenitým vylíčením společenského prostředí Spasitelova a seznamuje nás podrobně s náboženskou a politickou organizací národa židovského, s jeho doktrinami filosofickými, předsudky, způsobem života, mravy a zvyky. Slohem staví se po bok předním mistrům prosy. Tiskem vyšly ještě: *Qu' est-ce qu' un moine? quel est son rôle social* (1868); *Discours sur la confession* (1872); *Discours sur le patriotisme* (1872); *L'enseignement supérieur et les universités catholiques* (1875); *L'homme selon la science et la foi* (1875); *La science sans Dieu* (1878); *Indissolubilité et divorce* (1880, nové vyd. 1892), kde již před 13 lety v předmluvě prohlásil republikánskou formu vlády za srovnatelnou s katolickým přesvědčením.

Didot [dídó], rodina franc. knihtiskářů a knihkupců. Vynikající členové její jsou: **1)** D. François (* 1689 v Paříži — † 1757 t.), zakladil r. 1713 v Paříži knihtiskárnu a knihkupectví. — **2)** D. François Ambroise, syn před. (* 1730 — † 1804), sestavil a lil krásné litery, po něm D-ovy zvané, vynalezl knihtiskářský lis o jednom talhu a dal r. 1780 návod k výrobě velinového papíru. — **3)** D. Pierre François, bratr před. (* 1732 — † 1795), založil velikou papírnu v Essonu. — **4)** D. Pierre (* 1761 — † 1853), převzal po smrti otce svého Franc. Ambroise závod a povolal do něho, aby mohl vydávati úhledná a krásná díla, nejlepší malíře a ryjce, i vydal skvostné: *Éditions du Louvre* (Vergilia, Horatia, Racina a Lafontaine); *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte* (1812), Viscontiovu řeckou a fim. ikonografii a j. — **5)** D. Firmin, bratr před. (* 1764 — † 1836), chtěje vydati Calletovy logaritmy, postaral se o zlepšení stereotypie, i byl pro své zásluhy jmenován rytířem čestné legie. Vydal mnoho cenných děl a překládal z řečtiny a latiny a napsal tragoedie *Annibal* (1817) a *La reine de Portugal* (1824). Na počest jeho přijala rodina jeho za rodné jméno Firmin-D.

6) Ambroise Firmin-D. (* 1790 v Paříži — † 1876 t.). Studoval pod Boissonadem jazyky klassické, pak cestoval po Východě, stal se příručím při franc. vyslanectví v Cařihradě, později vstoupil v proslulý knihtiskářský závod svého otce, jež od r. 1827 se svým bratrem Hyacinthem řídil. O rozkvět svého závodu získal si veliké zásluhy různými důležitými vynálezy typografickými, vedle toho rozvinul rozsáhlou činnost spisovatelskou v oboru klass. filologie a typografie, tak že r. 1873 zvolen členem franc. akademie. Z velkolepých publikací literárních, jež ze závodu jeho vyšly, uvésti jest nové vydání H. Stephanova »Thesaurus linguae graecae«, dále »Bibliothèque des classiques grecs avec la traduction latine en regard«, »Encyclopédie scientifique en Morée«, Du Cangeovo »Glossarium mediae et infimae latinitatis«, »Bibliothèque latine-française«, »Encyclopédie moderne«, nové vydání slovníku akademie franc., souborné vydání Piranesiových spisů ve 29 svazcích skoro s 2000 tabulek atd. Z vlastních prací jeho uvádíme franc. překlady *Thukydidy* (Paříž, 1833)

a *Anakreonta* (t., 1864); dále *Essai sur la typographie* (t., 1852); *Essai typographique et bibliographique sur l'histoire de la gravure sur bois* (t., 1863); *Observations sur l'orthographe française* (2. vyd. 1868); *Étude sur Jean Cousin* (t., 1872); *Alde Manuce et l'Hellénisme à Venise* (t., 1875). Po jeho smrti vyšly: *Les graveurs de portraits en France* (t., 1877, 2 díly); *Les Drevet (Pierre, Pierre-Imbert et Claude), catalogue raisonné de leur oeuvre, précédé d'une introduction* (t., 1876).

7) **Hyacinthe Firmin-D.** (* 1794 — † 1880 v Daudonu), zřídil při papírně v Mesnilu knižtiskárnu, ve které zaměstnával hluchoněmé a dívky, vydal se syny a účastníky svými Alfredem Firmin-Dem (* 1828) a Pavlem Firmin-Dem (* 1826, který poslední o vyrábění papíru získal si veliké zásluhy, mnohá díla, jako *Thesaurus linguae graecae* (1831, 9 sv.); *Encyclopédie moderne* (44 sv.); *L'univers pittoresque* (66 sv.) a j. — 8) **Firmin-D.** Alfred (* 1828) byl od roku 1876 majitelem závodu, i předal jej synům svým Moricovi, Renéovi a Lucienovi Herbertovi. Srv. Wallon, *Notice sur la vie et les travaux de Ambrose F.-D.* (1886); Brunet F.-D. et sa famille (1871).

Didovod u Malorusů jest výrostek, zvykle dítě nezdrané, uprchlík rodičům, jenž z lásky k toulce světem najímá se za průvodce slepým žebřákům, po výtce zase jenlyrníkům, v jejichž šlepěje dříve nebo později vstupuje. Řř.

Didrachmon (řecky *διδραχμον*), dvojdrahma, řecká mince stříbrná v ceně našich 78 kr.

Didrik viz *Chrysococcyx*.

Didron [-ron] Adolphe Napoléon, archaeolog franc. (* 1806 v Hautvillersu — † 1867 v Paříži), byl při král. knihovně, zřídil r. 1849 ústav pro církevní malbu na skle a r. 1858 továrnu na výrobu kovových předmětů slohu středověkého. O studium středověké archaeologie získal si velkou zásluhu svými *Bulletin archéologique du Comité des arts et monuments* (Paříž, 1840—47) a *Annales archéologiques* (t., 1844), dále spisy: *Histoire de Dieu, iconographie des personnes divines* (t., 1843); *Manuel d'iconographie chrétienne, grecque et latine* (t., 1845); *Iconographie des chapiteaux du palais ducal de Venise* (Benátky, 1857); *Manuel des oeuvres de bronze et d'orfèvrerie du moyen âge* (1859); *Verrières de la Rédemption à Notre-Dame de Chalons-sur-Marne* (1863); *Iconographie de l'Opéra* (1864).

Diduch, též did, u Malorusů sluje snop obilí, jež hospodář krátce před štědrovečerním stolováním staví na lavici v obrazovém koutě světnice; po případě tak sluje seno i sláma, jimiž v tu dobu postlány lavice, stůl i zem světnice. Obvykle na Štěpána nebo v den po něm, někdy však až po Novém roce d. vynáší se buď do vrat, buď na zahradu, kde před slunce východem se spaluje, když se bylo dřívě z něho navázalo povísel, jimiž se ovazují stromy, aby vydaly hojně ovoce. Planoucího d-a všichni domácí přeskakují k vůli zdraví, ač jest několik versí výkladu. Po stránce

mythologické d. prý jest přežitkem věku slovanskopohanského, ačkoliv pravdě podobně zvyk paleně d-a upomíná spíše na dička (v. t.). Řř.

Didunculus [-nku-] Peale, holub zejkozobý, jediný rod čeledi *Didunculidae* (počítán druhdy i v čeled *Carpophagidae*; **D.** t. j. blbounek zván pro domnělou přibuznost s blbounem). Má na rozdíl od blbounův ocas i perutě pravidelně vyvinuty; ode všech ostatních holubů liší se úpravou zobáku, jenž jest asi zdělí hlavy, vyšší nežli širší, nahoře již od kořene dolů zakřiven, na konci jako u dravcův ohnut a má na okraji dolejší čelisti po každé straně po 3 vrubech; uzdičky jsou lysé. Tělo je statné; v nedlouhém křídle jest 3. letka ruční nejdelší a nejkrajnější letky před letkami loketními (upevněné na zakrnělém palci) bývají velmi dlouhé. V zaokrouhleném ocase jest 14 rýdovacích per. Nohy jsou kráčlivé, nad patou lysé. Jediný druh toho rodu znenáhla vymírající jest *D. strigirostris* Gould. (vyobr. č. 1137.), »manumea« domorodců na Plaveckých ostrovech (Samoa), kdež jest domovem. Délka těla bývá 33 cm; barvu má na hlavě, hrdle a vespod zelenavou, na hřbetě do červena hnědou, letky tmavošedé, zobák a lysiny kolem oka oranžové a nohy červené. Z řečeného souostroví jsou vlastní jeho ostrovy Upolu a Savaii; žije tam v lesích na vysokých stromech, jejichž plody se živí. Nejen lidé, ale zvláště zdivočelé kočky mnoho jich hubí, tak že jsou stále vzácnější. Br.

Didus viz *Blboun*.

Didyoktj viz *Dědickij*.

Didym (znam. *Di*). Mosander nalezl r. 1839, že sloučeniny ceria, dosud za látku jednoduchou a homogenní považované, obsahují v sobě vedle skutečného ceria sloučeniny nového prvku, jež nazval lanthan. Frakcionovanou krystalisací síranu lanthanového získal r. 1841 bezbarvé sloučeniny pravého lanthanu a růžové soli prvku nového, jež nazval d. (*διδυμοι*, blíženci). Dlouhou dobu byl d. pokládán jako cer za kov grupy magnesiové — dvojmocný — s atomovou vahou okolo 96. Teprve Mendělejev ku konci let šedesátých prohlásil na základě svého zákona periodického d. jakožto analogon ceria za trojmocný, tak že $Di = 144$. Tento náhled potvrdil Hillebrand, určil s Bunsenem specifické teplo kovového d-u. Kovový d. získán jmenovanými chemiky a Nortonem elektrólýs chloridu d-u roztopeného pod vrstvou chloridu alkalí. Fyzikálními vlastnostmi podobá se velmi ceriu. Sloučeniny d-u mají barvu krásně růžovou a vyznamenávají se absorpčním spektrem, prostoupeným řadou temných pásem. Ve sloučeninách svých jeví se d. hlavně jakožto kov trojmocný. Oxid šedý nebo namodralý jest Di_2O_3 , chlorid $DiCl_3$, síran $Di_2(SO_4)_3 + 8H_2O$ atd. **D.** tvoří zajímavý hnědý superoxyd, jehož sloučenství dlouho nebylo lze zjištit. Teprve referent r. 1881 nalezl, že jeho formule jest přibližně Di_2O_8 , že však různé frakce d-u dávají superoxyd různého složení, čímž poprvé dokázána složitá povaha d-u.

Tím se také dá vysvětliti, že praeparáty různé přípravy vedly k atomové váze $d-u$, kolísající mezi 141—147. Studium absorpčního spektra dokázal 1883 referent v obyčejném $d-u$ přítomnost samaria. Úplný rozklad $d-u$ na dva různé prvky provedl r. 1885 Auer von Welsbach ve Vídni. Jeden z prvků nazval praseodidym ($Pd = 143.6$), jenž dává soli barvy zelenavé, druhý neodidym ($Nd = 140.8$), jenž dává

semena. **D.** obsahuje 40 druhů bylin stonku prodlouženého nebo skráceného s listy roztroušenými (někdy 1 nebo 2) a s vrcholky jednotlivými nebo ve svazky shloučenými. Rostou v tropické Asii a Okeánii, a pěstují se zvláště druhem **D. crinitus** Hook., s květy žlutými a s listy na lici aksamitovými, na rubu nachovými, **D. Humboldtianus** Gardn. (beze stonku) s květy lilákovými a **D. macrophyllus**

Č. 1137. *Diduaculus strigirostris* Gould., holub zejkozoby.

soli krásně růžové. Každý z obou prvků má v solích svých absorpční i jiskrné spektrum, které jest částí spektra $d-u$. Tím nezdá se býti rozklad $d-u$ ukončen, i jest v něm alespoň ještě jeden prvek, jenž nazván byl »dysprosium«, charakterisovaný jednou čarou absorpční. Prakticky používá se $d-u$ jakožto příměsí k cirkonovým košíčkům při plynovém světle Auerově.

Bur.

Didyma viz **Didymoi**.

Didymocarpus [-oka-] Wall., rostlinný rod z čeledi *Gesneraceae*, serie *Cyrtandreae*, jenž má dlouhou nebo krátkou dvojpyšskou korunu s trubkou buď prodlouženou nebo bříchatou a s dvojmocnými ne-li pouze dvěma tyčinkami, jejichž divergentní prašníky jedním koncem splývají. Semenník volný, prodloužený, bez terče nebo s terčem jest 1pouzdrý se dvěma nástěnnými mnohovaječnými semenícema. Tobolka zchloupní chová četná, vřetenkovitá

Wall. s květy fialovými i v našich sklenicích.

Děd.

Didymoi (**Didyma**), nyní Hieronda, místo na pobřeží maloasijském, 15 km od Miléta vzdálené a ve starověku pověstné chrámem a věštírnu Apollóna didymského. Správa této věštírny byla dědičná v rodě Branchovců (*Βραγχιδαι*), odtud nazývá se věštírna často též branchidskou. Věštila zde kněžka, jež pitím vody z tamního pramene v exstasi byla uvedena, profét (*προφήτης*) oznamoval pak výrocky její těm, kdož žádali o věštbu (*Iamblichos de myst.* 3, 11). Věštírny didymské dotazoval se dle zprávy Hérodotovy (I. 46) též Kroisos a ještě Seleukos zaslal sem bohaté dary (*Corpus inscr. Graec.* č. 2852). Starý chrám Apollónův byl zničen od Peršanů r. 494 př. Kr. Brzy potom dali Milétští chrám znova vystavěti architektky Paióniem a Dafnidem, avšak stavba ta nedošla nikdy svého ukončení. Tento

nový, jak se zdá, hypaethrální chrám byl zbudován z mramoru a byl dipteros o 10 sloupích v průčelí a 21 sloupích na straně podélné. Na místě, kde chrám se nalézal, stojí dosud dva 19 m vysoké sloupy s architravem, a mimo to zachovaly se na místě hojně zbytky architektury. Posvátná silnice, vedoucí od přístavu Panorma (nyní Kuvella) až k svatyni didymské, byla ozdobena lvy a sedícími sochami mužskými a ženskými. Celkem zachovalo se nám 10 těchto mramorových sedících soch, jež pocházejí z doby okolo 60. olympiady a chovají se nyní v britském muzeu. Muži i ženy — v nadživotní velikosti — sedí ztrnule, bez života na trůnech, nohy jsou těsně k sobě přimknuty, ruce leží na kolenou. U jedné zachovala se též hlava, bohužel úplně porouchaná. Formy těla jsou vždy měkké, okrouhlé, někdy dokonce bujné. V těchto postavách vidíme zřejmě vliv umění assyrského (Friederichs-Wolters, Gipsabgüsse č. 6 a 7, Overbeck, Gesch. d. griech. Plastik, 3. vyd., I, 93-96). Jakožto původce jedné sochy označen jest nápisem uměleckým Eudemos, jiné Terpsiklés; jedna socha představuje dle nápisu Charéta, syna Kleisiova, vládce Teichussy. — Srv. Gelzer, De Branchidis (Lipsko, 1869); Rayet et Thomas, Milet et le golfe Latmique (Paříž, 1877 nn.); C. T. Newton, A history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae (Londýn, 1862-63, 2 díly s atlasem). Vy.

Didymos: 1) D. z Alexandrie, proslulý grammatik starořecký, žijící ku konci republiky římské a za vlády Augustovy, jež filologickou učenosť alexandrijskou převáděl a šířil mezi Římany. Pověstný jest svou produktivností, pro niž dostal přijmení Chalkenteros (Χαλκέντερος, železný) a Bibliolathas (βιβλιολάθας), poněvadž napsal spisů tolik, že později vlastních svých děl nepoznal; starověké zprávy udávají, že napsal 3500 knih. Ale s produktivností touto nikterak v poměru nebyl důvtip: D. jest pilný sběratel, obdivuhodně pílil, ale nekritický a nesamostatný. Přece však byla jeho práce pro pozdější spisovatele velmi důležitou a význam relativní má i pro nás. Jisto, že dochovaná nám scholie k Homérovi, Pindarovi, Sofokleovi, Euripidovi, Aristofanovi z větší části jdou na práce D-movy a jím na př. na Aristarcha. Ze spisů jeho uvéstí sluší velká díla lexikografická λέξεις τραγικαί, κωμικαί, Ἰπποκράτους, pak literárně-historická περί λυρικών ποιητῶν, Συμποσιακά (čili Σύμμικτα), dále περί παροιμιῶν (o příslovích), ξένη ιστορία (= sbírka podivuhodných věcí). — Zlomky z něho zachované vydal M. Schmidt (Lipsko, 1854). O něm viz Wilanowitz-Möllendorff, Euripides Herakles I, 157 a Arth. Ludovich, Aristarchs Homerische Textkritik nach d. Fragm. d. D. (Lipsko, 1885). Ča.

D. získal si též o vědu hudební zásluhu dílem svým o harmonice, zachovaným však jen v úryvcích. V něm poprvé stanovil podnes platný rozdíl mezi velkým celým tónem (♯) a malým (♭) oproti teorii pythagorejské, jež rozdílů takého nečinila, uznávajíc pouze

celý tón ♯. Důsledkem tohoto objevu D-mova jest odchylná hodnota jak pro diatonický půltón (♯♯) vzhledem ku hodnotě Pythagorové (♯♯♯), tak i pro chromatický (♯♯♯) oproti Pythagorovu (♯♯♯♯). Rozdíl mezi velkým a malým celým tónem (♯♯) slove podnes kommate didymický č. syntonický. Str.

2) D., přijmení sv. apoštola Tomáše, řecký překlad hebr. jména Thómá (bližencec).

3) D. sv., mládenec alexandrijský, jež sv. pannu Theodoru z domu hanby osvobodiv, na rozkaz soudce Procula po statečném vyznání jména Kristova odpraven byl (304). Dle svědectví sv. Ambrože spěchala Theodora, uslyševši, jaký soud nad D-mem vyneseno byl, aby se za něho dala odpravit, načež oběma na rozkaz soudcův sražena hlava. Památka sv. D-ma koná se 28. dubna. Ksl.

4) D. zvaný Slepý, žák Origenův (* ok. r. 308 v Alexandrii — † 395 t.). Přes to, že v mladém věku oslepl, nabyt nevšedního vzdělání a přes 50 let (340-95) byl učitelem exegete a křesťanské filosofie na škole katechetické v Alexandrii, jejíž byl náčelníkem, jedním z posledních. Byl horlivým odpůrcem arianismu, ale přece i s učitelem svým Origenem byl synodou Lateránskou 649 vyhlášen za kacíře a to pro svůj spis Περὶ ἀρχῶν. Ze spisů jeho zachovalo se málo a potud jsou to jen latinské překlady Liber de Spiritu Sancto (vyd. v Kolíně n. R. 1531 a v Helmstedtu 1614), Breves Enarrationes in Epistolas catholicas (Lyon, 1677); Adversus Manichaeos (Ingolstadt, 1604). Souborně vydali jeho spisy Mingarelli (Bologna, 1769) a Lücke (Gotinky, 1829-30). Srv. Mingarelli, Veterum Testimonia de D-mo Alex. caeco (Řím, 1764); Guericke, De Schola, quae Alexandriae floruit catechetica (Halle, 1824-25).

5) D., lat. Didymus Gabriel, druh Lutherův (* 1487 v Jáchymově v Čechách — † 1558), který studovav v Praze a ve Vitemberce a vstoupiv r. 1502 do řádu augustiniánského, stal se ve Vitemberce magistrem a knězem. Byl z prvních, kteří se k novotám luth. připojili. Když říšský sněm Vormský r. 1521 luth. kázání zapověděl, odebral se D. do Čvikova, kde nalezl pro nové učení úrodnou půdu. Po té odebral se do august. kláštera ve Vitemberce, aby odstranil mše sv. a hlásal proti klanění se svátosti oltářní. Jsa proto obžalován, ušel trestu pod záštitou kurfiřta saského umělým výkladem svých slov. Na sjezdu augustiniánů míšeňských a durynských r. 1522 přičinil se o to, aby mnichům dovoleno bylo opustiti klášter, což sám hned učinil a v šat světského kněze se oblékl. Spojiv se po té s Karlstádem, s odpadlými mnichy, studujícími a měšťany, bofil ve Vitemberce oltáře, kazil obrazy a ničil sochy. Proto obrazoborci dle něho nazváni Gabrieliti. S Karlstádem vypověděl válku studiím, chtěje veškery školy odstraniti a zrazuje od jejich návštěvy. Když saský kurfiřt nemile to nesl, utekl D. do Dübenu, načež pod ochranou Lutherovou stal se kazatelem v Altenbouru a pak v Torgově, v kterémž posledním úřadě podepsal r. 1537

šmalkaldské články. Pro neposlušnost a vzdorovitost byl od kurfiršta Morice saského svého místa zbaven a umřel v bídě jako soukromník. Ksl.

6) **D.** (Didymus) Faventinus, pseudonym Melanchthonův.

Didynamia, dvojmocné v. Linnéova soustava.

Die [dí], hl. město arrond. ve franc. dep. Drôme, na soutoku Drômy a Meyrossy, na pobočce žel. trati valence-montélimarské a na patě hory Glandazu (205 m), v širé, úrodné rovině, má býv. katedrálu (částečně z XI. st.), zajímavé zbytky z doby římské (brána sv. Marcela, sloupy býv. katedrály, oltáře, části vodovodů a j.), konsist. chrám reform., biskupský palác (nyní radnice) s velmi starou mosaikou, na náměstí pěknou fontánu se sloupem Bonapartovým, výrobu hedvábného a vlněného zboží, papíru a koží, obchod s dřívím, hedvábím a výborným bílým šumivým vínem (*clairette de Die*) a 3257 (obec 3729 obyv. (1891). Na blízku minerální prameny u Romayeru; parní lázně pryskyřičné. **D.** jest starověká *Dea Augusta Vocontiorum* a bývala sídlem biskupským již od IV. stol. až do r. 1276, pak opět v l. 1687—1794. V letech 1604—84 byla zde protestantská akademie. — Arrond. dieský má v 9 kant. a 117 obcích na 2348·36 km² 54900 (1891) obyv.

Die Saint, viz Saint-D.

Diebling viz Děbolín.

Dieburg, kraj. město v hesské provincii starckenburské na ř. Gersprenze a na žel. trati darmstadt-aschaffenburgské, má z kostely, kapli P. Marie, proslulé místo poutnické, z zámky, krajské a berní úřady, káznici, koželužství, hrnčířství, obuvnictví, výrobu plechového nádobí a zboží a 4491 (1890) ob.

Diécsální statuta čili dekreta tolik jako snesení diécsní synody.

Diécese (z řec. *διοίσις*) bylo označení pro různé správní obvody církevní a sice: 1. pro obvod církevní, který se tvořil na Východě z několika metropolitních obvodů stojících pod vyšším církevním zřízením; 2. **d.** znamenalo také co nyní provincie, t. j. obvod metropolitní; 3. užíváno ve stejném smyslu jako parochia pro správní obvod biskupský a 4. značilo správní obvod venkovského kostela, asi tolik co nyní značí parochia V nynějším názvosloví znamená **d.** pouze správní obvod biskupský (viz Biskup a Biskupství). Hur.

Diécsní synoda (lat. *synodus dioecisana, episcopalis; concilium episcopale; congregatio synodalis; capitulum; presbyterium*) jest biskupem svolané shromáždění duchovenstva diécese biskupské. Jako zvláštní právní ústav vyskytuje se **d. s.** teprve tenkrát, když soustředění duchovní správy v městě biskupském přestalo a na venkově zvláštní správa duchovní byla zřízena, což se stalo na Východě as koncem III. stol., na Západě v V. století. Před tím tvořilo veškerou duchovenstvo biskupské diécese presbyterium biskupské; od doby této patřilo k presbyteriu pouze ducho-

venstvo kostela biskupského. Jak presbyterium, tak i **d. s.** byly pouze sborem poradním, ovšem že nabyly někdy synody, které konány tu častěji, tam řidčeji, vlivu i rozhodujícího. Čtvrtý sbor Lateránský (1215) nařídil obecně, že biskupové pořádati mají **d. s.**du pod trestem suspence aspoň jednou do roka, a sice po zakončení sborů provinciálních. Nicméně synody tyto pravidelně se neodbyvaly. Sbor Tridentický (sess. XXIV. c. 2 de reform.) předepsal pak obligatorně, že **d. s.**dy svolávají býti mají jednou do roka. V XVI. stol. bylo dosti šetřeno ustanovení tohoto, ale během století XVII. a XVIII. **d. s.** takřka mizí, což lze vysvětliti snahou biskupů po úplné samostatnosti, zdokonalenou organizací hierarchickou, možností rozšiřovati tiskem biskupská usnesení, světským zaměstnáním biskupů, jakož i zaváděním státního placeta a rekursu *ab abusu* (I 105.). Mezery v organizaci církevní takto povstalou vyplňovala mnohdy shromáždění děkanů venkovských, ve Francii porady řečené *conférences ecclésiastiques*. Pokusy obnoviti **d. s.**dy daly se pak koncem XVIII. století v Toskaně a v Německu, zde též po obnově organizace církve katolické v tomto století, avšak bez trvalého výsledku. Po r. 1848 volání po pravidelnějším pořádku synod opět se vzmohlo; do doby této spadají synody konané v Praze r. 1863 a 1873, v Budějovicích r. 1863, 1872 a 1875, v Králově Hradci a Litoměřicích r. 1863, v Mariboru r. 1883. Též v Belgii, Francii, Uhersku a Španělsku opět se synody scházely, ovšem ne tak čile jako v Sev. Americe. Na sboru Vatikánském po dané návrhy stran oživení **d.**ch **s.**od vyřizeny nebyly. Dle platného práva přísluší svolání synody biskupovi konfirmovanému po vyslyšení dobrého zdání kapitoly, gener. vikáři na základě zvláštního splnomocnění biskupského, kapitolními vikáři jen, když uplynul rok od zasedání poslední **d. s.**dy; praelati nullius práva takového obecně nemají, ale ovšem papežský legát. Na synodu dostaviti se mají všichni, kdož vedou duchovní správu, všichni přednostové klášterní z příslušné diécese, kteří nejsou podřízeni kapitolám generálním, kapitola katedrální, třeba jsou zastoupena náměstkou, a pak osoby k tomu oprávněné právem partikulárním neb obyčejným a osoby biskupem zvláště k tomu vyzvané; sem přísluší generální vikáři, arcipřistové a venkovští vikáři, kapitoly kolegiální, beneficiální prostí a někdy i klerikové vyšších svěcení. Laikové jsou z pravidla vyloučeni. Svolání synody děje se zvláštním svolacím listem. Pouze papežským privilegiem nebo právem obyčejným může se po právu státi, že nedostavují se na synodu všichni oprávnění, nýbrž jen určitý jich počet zvláštním způsobem stanovený, kdyby veškerenstvo oprávněných bylo přespřilíš četno. Kdo na synodu se nedostaví nebo jí svévolně opustí, může býti trestán arbitrárně. Synoda má biskupskou správu podporovati, což se děje tím, že se na ní publikují usnesení sborů provinciálních neb obecných nebo nařízení biskupská, že se kon-

trouje provádění zákonův, že se biskup předsvědčuje osobně o způsobu vedení správy, a že se činí návrhy pro sbory provinciální. Na synodě mají se voliti synodální examinátoři pro konkurs farní a pak též *iudices in partibus* konkurenčně se synodou provinciální. Na d. s-dě ma jediný biskup hlas rozhodující, ovšem v mezích svého práva zákonodárného, kdežto celé shromáždění jest pouhým orgánem poradním. Biskup však musí dříve consilium své kapitoly vyslechnouti, chce-li vydati dekrety synodální. Synoda trvá 3—4 dni; aby vše mohlo býti vyřízeno, ustanovují se *congregationes speciales* (kommissé) za účelem porad, kdežto v *congregationes generales* (plných sezeních) se věci vyřizují. Na veřejných schůzích (*sessiones publicae*), které se konají v kostele. děje se pak definitivní ukončení všech záležitostí, zejména uveřejňování příslušných ustanovení provinciálních nebo synodálních. Dekreta synodální publikují se jako ustanovení biskupská; prohlášením na synodě stávají se závaznými, aniž je Řím dříve approbuje. V dobách dřívějších bylo odbývání synod mnohdy závislým učiněno na svolení vládním, ano vysílání byli i státní kommissaři na synody tyto. Nyní jsou pouze v Bavorsku, Štýrsko-Lotrinsku a ve Francii podobná omezení. V Rakousku státních omezení není co do pořádání synod; biskupové mají pouze učiniti vládě příslušné oznámení a předložiti jí exemplář tištěných synodálních ustanovení alespoň současně s jich vydáním. Srv. Benedikta XIV. de synodo diocesana (viz Benedikt XIV.) a Hinschius, K. R. III., § 178. a 182. Sbírka synodálních jest veliká řada. (Srv. Acta conciliorum.) Hnr.

Dieci [dieci] viz Inquisitori di stato.

Dieckhoff August Wilhelm, evang. bohoslovec rázu přísně lutherského (* 1823 v Gotinkách), stal se v rodišti svém professorem r. 1854 a jest od r. 1860 prof. histor. bohosloví na vysokém učení v Rostokách. Vydával s Kliefothem r. 1860—64 »Theologische Zeitschrift« a sepsal: *Die Waldenser* (1851); *Evang. Abendmalslehre im Reformationszeitalter* (1854); *Die evang. Lehre von der heil. Schrift* (1858); *Der Sieg des Christenthums über das Heidenthum* (1863); *Luthers Lehre von der kirchl. Gewalt* (1865); *Schrift u. Tradition* proti Kettelerovi (1870), v němž D. vyvrací římské učení o neomylném učitelském úřadě; *Staat und Kirche* (1872); *Die kirchl. Trauung und ihre Geschichte* (1878); *Die Menschwerdung des Sohnes Gottes* (1882, proti Ritschlovi); *Der Ablassstreit* (1885); *Die Schrift und das gepredigte Wort Gottes* (1886); *Bekehrung u. Praedestination* (1886); *Luthers Lehre in ihrer ersten Gestalt* (1887); *Leibniz's Stellung zur Offenbarung* (1888); *Das Wort Gottes* (1888); *Inspiration und Irrthumlosigkeit der Heiligen Schrift* (1891). B.M.

Diele Charlotte, přítelkyně W. Humboldta (* 1769 — † 1846 v Kasselu), dcera faráře Hildebranda, jež po třiletém nešťastném manželství dala se rozvesti se svým chotěm D-em (1801) a ztrativil ve válečných ne-

pokojích všecko své jmění (1813), obrátila se o radu a pomoc na tehdejšího pruského ministra W. Humboldta, který jí podporu vy-mohl a s ní si až do své smrti (1835) dopi-soval. Korrespondenci tu, obsahující mnohé zajímavé literární posudky, vydala paní z Lüt-zowů s názvem *Briefe an eine Freundin von W. v. Humboldt* (Lipsko, 1847). Nověji vy-dány: *Briefe von Ch. Diele, der Freundin W. von Humboldts, an Karl Schulz*, s úvodem od G. Lothholza (Lipsko, 1883). Srv. Piderit a Hartwig, Charlotte D. (Halle, 1884).

Dieledenhofen viz Thionville.

Dieffenbach Lorenz, filolog, ethnolog a belletrista něm. (* 1806 v Ostheimu v Hessích, † 1883 v Darmstadtě). Působil jako učitel, kněz, bibliothekář, ano i politik a od r. 1876 trávil poslední léta svého pohnutého života v Darmstadtě. Z rozmanité jeho liter. činnosti uvádíme: *Ueber die jetzigen romanischen Schriftsprachen* (Lipsko, 1831); *Ueber Leben, Geschichte und Sprache* (Giessen, 1835); *Celtica* (Stutg., 1839—42, 2. sv.); *Mittelalt.-hochdeutsch-böhm. Wörterbuch* (Frankf., 1846); *Vergl. Wörterbuch der goth. Sprache* (t., 1846—51, 2 d.); *Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis* (t., 1857, supplement k Ducangeovi, nové spracování *Novum glossarium atd.*, t., 1867); *Origines Europaeae* (t., 1861), *Vorschule der Völkerkunde und der Bildungsgeschichte* (t., 1864); *Hoch- und niederdeutsches Wörterbuch* (s Wülckerem t., 1874—85); *Völkerkunde Osteuropas* (Darmstadt, 1880, 2 d.). Též uveřejnil *Gedichte* (Giessen, 1840—41, 2 sv.); *Novellen* (Lipsko, 1856—65, 2 cykly) a řadu románů.

Dieffenbach: 1) D. Joh. Fried., něm. chirurg (* 1795 v Královci pruském — † 1847 v Berlíně). Jsa od r. 1832 professorem v Berlíně, vynikl jako operatér, v čemž děkuje mu věda zdokonalení, hlavně zjednodušení starých a náleze nových method operačních, zejména v oboru plastické chirurgie. Napsal *Chirurgische Erfahrungen* (Berlín, 1829—34, 4 sv.), *Vorträge in der chirurg. Klinik der königl. Charité zu Berlin* (t., 1840, vydal C. Th. Meier) a hlavní dílo *Die operative Chirurgie* (Lipsko, 1844—48, 2 sv.), vedle řady monografií o transfusi krve, léčení koktavosti, silhání a j.

2) D. Ernst, něm. geolog (* 1811 v Gies-senu — † 1855 t.), vzdělav se ve vědách pří-rodních, nuce byl pro politické smýšlení opustiti domov, odebral se do Francie a účastnil se r. 1839 expedice do Australie. Později stal se prof. geologie v Giessenu. Ze spisů jeho sluší jmenovati: *Travels in New-Zealand* (Londýn, 1843, 2 sv.); *Description of the Chatham Islands* (t., 1843).

3) D. Georg Christian, evang. boho-slovec, * 1822 ve Schlitzu hesském, kde jest od roku 1871 vrchním farářem a professorem. Vynikl jako spisovatel pro děti svými *Kinderlieder* (Mohuč, 1852, opět vydány, přeloženy do hollandštiny a Kernem komponovány); *Glückliche Kinderzeit* (2. vyd., Brémy, 1885); *Gedichte* (Berlín, 1857), 2. vyd. pod názvem *Lied und Leben* (Wolfenb., 1880); *Aus vier Reichen* (Gotha, 1887); *In der deutschen Früh-*

lingszeit (Hannover 1871); *Aus dem Kinderleben* (1878 a 1881, 2 seš.); *Fröhliche Jugend* (1886); *Nesthächchens Zeitvertreib* (Brémy, 1888). K nim druží se činnost asketická. Vydal: *Ev. Haus-agende* (4. vyd., 1878); *Wort und Sakrament* (3. vyd., 1884); *Ein Hochzeitsstrauß* (5. vyd. 1888); *Chr. Gedenkbuch* (2. vyd., 1880); *Bibel-andachten* (1879); *Ev. Hausandachten* (1883); *Evangelien-Postille* (1885); *Epistel-Postille* (1886); *Passionale* (1889); *Ev. Krankenblätter* (1871). Vydává od r. 1884 obrázkový měsíčník: »Für unsere Kleinen«; od r. 1883 »Sammlung von Kinderschriften«. **BM.**

4) **D. Anton Heinrich**, malíř německý (* 1831 ve Wiesbadenu). Učil se zprvu sochařství, v němž později v Paříži u Pradiera se zdokonaloval; r. 1856 vstoupil na malířskou akademii düsseldorskou a do atelieru Jordanova, potom znovu studoval malířství v Paříži. Motivy svoje volí D. ze života venkovského lidu a obrazy jeho jsou zdařile komponovány vynikajícím silným koloritem. K nejlepším náleží: *Myslivecká latina*; *Den před svatbou*; *Vánoční stromek*; *Návštěva u kojné*; nejnovější *Překvapení* (1891).

Dieffenbachia Schott, rostlinný rod z čeledi aronovitých s květy dvojakými, jednodomými v palicích, toulcem svinutým zcela obalených a k těmuž, jak dalece nese květy pestíkové, po jedné straně přirostlých. Na dolní části palice jsou roztroušeny květy pestíkové, na hoření pak hustě směsná květy prašné. Tyto mají po 4—5 tyčinkách, jejichž prašníky srostlé jsou ve společný sloupek. Pestíkový květ má 3—5 staminodií a 2—3laločný nízký semenník s přisedlou 2—3laločnou bliznou. Bobule jest 1 až 3pouzdrá a 1—3semenná. D-ie jsou byliny jiho- a středamerické se stonkem dole často položeným a tam kofeny vysilajícím, ku konci listnatým. Listy jsou peřenožilné, eliptické nebo podlouhle kopinaté, celokrajné, dole pošvité a dlouze řapíkaté. Pro bujnost někdy i pestrých listů a palmovitý nebo dračincovitý vzrůst, jakož i pro snadné rozmnožování pěstují se hojně v teplém skleníku druhy: *D. humilis* Poepp. et Endl., *D. lineata* Koch et Bouché, *D. macrophylla* Poepp. et Endl., *D. robusta* Koch, *D. Seguire* Schott a některé j. podobně jako příbuzná *Calladia*. **Déd.**

Diège [diěž], řeka 50 km dl. pramenící se v sev. části franc. dep. Corrèze, vzniká na vysočině millevacheské (920 m n. m.), teče k jihových., posléze klikatým, 200 m hlubokým úžlabím a pod Bortem vtéká z pravé strany do Dordogné (375 m n. m.).

Diégésis (διήγησις, narratio, vyprávění, vyličení) zvána v rhetorice jedna z pěti hlavních částí soudní řeči (kteréž jsou προοίμιον, διήγησις, πίστις, λύσις, επιλογος; prooemium, narratio, probatio, refutatio, epilogus; úvod, vyprávění, důkazy, vyvrácení, závěrek), obšírný výklad sporné věci, celého jejího průběhu se všemi podrobnostmi. D. měla býti: 1. jasna (σαφής, lucida, perspicua), aby soudce nabyl zcela určitého obrazu o věci, již měl rozsuzovati; 2. stručna (σύντομος, brevis),

aby dlouhým výkladem věci zbytečných nebyl zmaten; 3. pravděpodobna a přesvědčiva (πιθανή, verisimilis, probabilis) bez vnitřních odporů. **Hčk.**

Diego Garcia, největší ostrov v brit. souostroví Cagosském v Indickém oceáně.

Diego Ramirez, pusté a neobydlené souostroví jihozáp. od mysu Hooranova, 56° 29' j. š., náležející k Ohnivě zemi.

Diego Rodriguez, též Rodriguez, 110 km² veliký ostrov v Indickém oceáně, vých. od Mauritia, objevený r. 1645 od Portugalců, od r. 1810 anglický. Jest velmi úrodný, hojně zavlažovaný a má zdravé a mírné podnebí. Daří se tu rýže, kukuřice, všechny tropické rostliny, na břehu výtečné ústřice a želvy, ale uvnitř ostrova jest ohromné množství krysa. Ostrov má 1900 ob. (1888), většinou to osadníků z Mauritia.

Diego Suarez (záliv) viz Antomboka.

Die hodlerno, lat. dnešního dne.

Diektroh, okres. město druhdy opevněné ve velkovodství Lucemburském na ř. Saufe, má okr. soud, gymnasium, cukrovarnictví a pivovarnictví, parní pily, cihelny, obchod se sukny a kožemi, 3500 ob. (1890). Starý kostel z IX. stol., nový románský sv. Vavřince s Pietou od Achtermanna.

Diel August Friedr., pomolog něm. (* 1756 v Gladenbachu — † 1839), byl lázeňským lékařem emkým a napsal řadu spisů z oboru ovocnářství, jež posud podržely svoji cenu. Zejména přijata všeobecně jeho klasifikace druhů ovocných, jež jest i základem systému pozdějších (Leucas). Sepsal: *Anleitung zu einer Obstorangerie in Scherben* (Frankfurt, 1798 a opět, 2 d.); *Versuch einer systemat. Beschreibung der in Deutschland gewöhnlichen Kernobstsorten* (t., 1799—1819, 21 seš.); *Syst. Verzeichniss der vorzüglichsten in Deutschland vorhandenen Obstsorten* (t., 1818 a 1829—33); *System. Beschreibung der in Deutschland vorkommenden Kernobstsorten* (Stuttgart, 1821 až 1832, 6 sv.).

Dielektrická konstanta, D. tělesa hmoty, viz Dielektrikum.

Dielektrikum jest název, jež pro hmoty, obyčejně elektrickými izolatory zvané, zavedl M. Faraday. Nejdůležitějšími hmotami dielektrickými jsou ze hmot tuhých síra, sklo, paraffin, ebonit, kaučuk, kamenná sůl, slída a j., z kapalin petrolej, sírouhlik, aether ethylnatý, alkohol, lučebně čistá voda, oleje organické a j.; plyny lze vesměs za d-ka považovati. Dle starších teorií o elektřině nepřičítalo se hmotám dielektrickým žádného významného významu; celý význam jejich dle teorií těch spočívá v tom, že elektřina z jednoho vodiče na druhý přecházeti nemůže, jsou-li vodiči obklopeny hmotou dielektrickou; náboje, na vodičích se nalézající, působí na se skrze d. na dálku, při čemž jest lhostejno, jakou hmotou dielektrickou oba vodiči od sebe jsou odděleny. Na nesprávnost věty poslední upozornil již r. 1775 Cavendish, jenž ukázal, že d. může míti značný vliv na elektrický stav vodičů, práce jeho však nebyly náležitě oce-

něny, až teprve když počaly se šířit Faradayovy názory o elektřině, jimiž hmotám dielektrickým dostalo se vynikajícího významu. Dle názorů těch, nyní již téměř všeobecně uznávaných, považuje se za vlastní sídlo elektřiny ϵ , nikoli vodič. Elektrovaním uvede se ϵ v násilný stav, jevíci se jako napětí mezi jeho částicemi. Napětí toto, od částice k částici působící, rozloženo jest v ϵ -ku dle zcela určitých zákonů, z nichž lze je v daném případě počtem neb graficky stanoviti; podél jistých křivek, ϵ -kem prostupujících, jeví se napětí, kolmo k nim pak objevuje se tlak, tak že snahou elektrovaného ϵ ka jest, podél silokřivek se skráciti, kolmo k nim pak se rozšířiti.

Dielektrické hmoty liší se od vodičů tím, že jsou schopny napětí řečeného, kdežto ho vodiče schopny nejsou; nalézají-li se tedy vodič v ϵ -ku, jemuž elektrovaním sděleno jisté napětí, ruší se napětí to všude tam, kde vodič s ϵ -kem hraničí. Toto náhlé porušení dielektrického napětí jeví se pak jakožto »náboj« vodiče. Jsou tedy vodiči pouze přerušením ϵ -ka. Napětí v ϵ -ku šíří se od částice k částici, jest tedy působení na dálku názory novějšími vyloučeno. Jak bychom si dielektrické napětí asi představiti měli, o tom dosud jednotného přesvědčení není. Maxwell velikým dílem svým o elektřině sice dokázal, že výklad elektrického stavu mechanickým napjetím jest možný: jakým způsobem však by vyložiti se měl, ponecháno dalším hypotézám. Z těchto nejčastěji uvádí se hypothesis Mossattiho, založená na Poissonově teorii magnetické indukce, dle níž se ϵ skládá z vodivých molekul, obklopených nevodivým prostorem. Velmi zajímavá jsou též mechanická »znázornění« dielektrických hmot, jak je podal Fitzgerald, Lodge a j.

Proto že postupuje napjetí v ϵ -ku od částice k částici, má jakost ϵ -ka značný vliv na elektrický stav vodiče, v ϵ -ku se nalézajícího. Jsou-li na př. oba polepy deskovitého kondensátoru při různých pokusech od sebe odděleny různými hmotami dielektrickými (sklem, sírou, ebonitem), objeví se na nich napjetí pokaždé jiné, i když nabijeme kolektor pokaždé týmž množstvím elektřiny. Tento vliv ϵ ka na kapacitu kondensátoru vyznačuje se veličinou, pro každé ϵ . charakteristickou, zvanou specifická induktivní kapacita nebo dielektrická konstanta; jest to číslo udávající, kolikrát větší jest kapacita kondensátoru, užije-li se jistého ϵ -ka (síry, ebonitu, skla a pod.), nežli užije-li se jako ϵ -ka suchého vzduchu, jenž se volí základem srovnávání, a jehož dielektrická konstanta tedy volí se za jednotku. Číselné hodnoty pro dielektrické konstanty nejdůležitějších hmot uvedeny jsou níže. Dielektrická konstanta každé látky mění se teplotou. Každému ϵ -ku náleží vedle dielektr. konstanty ještě jedna význačná konstanta: elektrická vodivost, jež ovšem jest velmi nepatrná. Dle badání nejnovějších podobá se, že obě uvedené konstanty nemají žádného vzájemného vztahu, jakž také Maxwell v teorii své uvádí.

Proto že, jak pokusy ukazují, vzduchoprázdný prostor jest nevodícím, nutno míti za to, že jest vyplněn jakousi látkou, schopnou dielektrického napjetí. Maxwell studoval podrobně otázku, není-li možno považovati světelný aether za tuto, veškeren prostor vyplňující a dielektrického napjetí schopnou látku, i shledal, že kdyby tomu tak bylo, zajisté by úzké vztahy existovaly mezi úkazy elektrickými a světelnými; tak by postupná rychlost světla v jistém prostředí rovnala se rychlosti, s kterou postupuje změna dielektrického napjetí (elektrický rozruch). Dále vyplynul z úvah těch důsledek, že by mezi konstantami charakterisujícími totéž ϵ . opticky i elektricky, tedy mezi indexem lomu světla n a dielektrickou konstantou K , existoval vztah

$$K = n^2$$

Konečným výsledkem dedukcí Maxwellových bylo, že lze světlo považovati za děj elektromagnetický (elektromagnetická theorie světla). Oba uvedené vztahy doloženy jsou již hojnými experimenty. Ve příčině vztahu druhého zdálo se do nedávna, že u některých organických hmot dielektrických se vztah ten nejeví, ale nejnovějšími pracemi neshoda tato tak přesvědčivě se vyložila, že pravděpodobnost theorie Maxwellovy přibližuje se již jistotě.

V následující tabulce uvedeny jsou dielektrické konstanty některých hmot dielektrických, zároveň pak, na dotvrzení uvedeného vztahu, hodnota čtvorce indexu lomu pro paprsky velmi dlouhých vln.

Látka	K	n^2	Pozorovatel
Ebonit	2 86	—	Elsass
Paraffin	2 2	2 04	Winkelmann
Sklo	5 38	5 42	Arons a Rubens
Petrolej	2 07	1 96	»
Olej terpent. . .	2 23	2 13	Hopkinson
Olej ricinový .	4 67	4 20	Arons a Rubens
Olej olivový . .	3 06	3 13	»
Benzol	2 198	2 196	Silow
Vodík	1 000264	1 000276	Boltzmann
Kyslíčník uhel. .	1 000690	1 000692	»
Voda	76	73 44	Arons a Cohn

Index lomu pro vodu zde uvedený ($n = 8.57$) našli jmenovaní pozorovatelé pozorováním lomu elektr. vln o délce vlny 3 m. — Viz: Seydler, Theoret. fysika, díl II.; Poincaré, Electricität und Optik, jakož i jiná veliká díla o elektřině jednající

Trr.

Dielmann Jakob Fürchtegott, malíř německý (* 1809 v Sachsenhausenu — † 1885 v Cronbergu). Byl žákem Prestlovým a lithografa Vogla, načež navštěvoval akademii v Düsseldorfě, kdež zůstal až do r. 1842; pak žil ve Frankfurtě n. M. Maloval genry z lidového života a to technikou nad míru jemnou a půvabnou: aquarely jeho jsou namnoze jemné jako miniatury. Z obrazů jeho uvádíme: *Babička a její vnuci*; *Kovárna na vsi*; *Vesnický holič*, *Děti přede dveřmi chrámovými*. Mimo to maloval také krajiny a obrazy architektonické.

Diels Hermann, badatel v oboru dějepisectví filosofie starověké (* 1848 v Biebrichu),

professor na universitě v Berlíně. Zanáší se především studiem pramenů filosofie antické. Nejznamenitější plod jeho velikého důvtipu a pile jsou *Doxographi graeci* (Berlín, 1879), jimiž zahájena nová epocha v badání historicko-filologickém a památek klassické filosofie (viz Doxografové). Po jeho příkladu celá řada mužů v Německu (Usener, Wilamowitz-Moellendorff a j.), v Anglii, Itálii pečlivým a methodickým studováním fragmentů filosofie starověké velmi prohloubila a opravila naši znalost zejména filosofů, jejichž díla se nedochovala. Z ostatních četných prací D-ových připomenuty buďtež vydání »Simpliciova komentáře« k Aristotelovým *Physikám* (Berlín, 1882); *Sibyllinische Blätter* (Berl., 1890) a články v »Archiv für Gesch. der Philos.«, jehož spolu-redaktorem jest od počátku. Ca.

Diemat nebo **Demath**, též **Demat**, stará míra polní v různých krajinách severního a severozáp. Německa, kolisající mezi 180 až 432 m.

Diemel, nesplavný, 80 km dlouhý přítok Vesery, vpadající do ní u m. Karlshafenu.

van **Diemen** Anton, gener. guvernér holland. osad ve Vých. Indii (* 1593 v Kuylenburce — † 1645 v Batavii). Úprchnou pro dlouhý do Vých. Indie, dostoupil svou obratností hodnosti gen. guvernéra a upevnil šťastnými válkami a obchodními smlouvami hollandský vliv v této zemi. R. 1642 vypravil Abela Tasmana na výzkumnou cestu do Jižního moře, na které objevena byla pevnina australská a ostrov jihových. od Austrálie, ku počtě D-ově nazvaný *Vandiemensland*.

Diemberbrook [dimerbrúk] Isbrand, slavný lékař nizozemský (* 1609 v Montfoortu, † 1672 v Utrechtu), studoval v Lejdě a byl pak dlouho praktickým lékařem v Nimvegách, kdež sepsal slavný svůj spis *De peste* (Arnhem, 1646). Stav se r. 1649 professorem anatomie v Utrechtě, vrhl se pak hlavně na práce anatomické a vydal r. 1672 hlavní své dílo *Anatome corporis humani* (Utrecht, 1672, Lyon, 1688 a j.), ve kterém se zabývá také chirurgickou anatomii. J.

Diemermeer [dímmer] neboli *Watergraafsmeer*, obec na jihových. straně Amsterdamu, v nejlubším polderu hollandském (5 m pod hladinou moře), oblíbené výletní místo obyvatelů amsterdamských, má 1012 obyv. (1880) a školu zahradnickou.

Diem perdidí (lat.), t. j. ztratil jsem den, dle Suetonia (Titus 8.) výrok říms. císaře Tita, když jednoho dne nikomu nic dobrého prokázati nemohl.

Diemrich, město sedmihr., viz Déva.

Diener Karl, zeměpisec něm. (* 1862 ve Vídni), stal se r. 1883 doktorem filosofie. r. 1886 habilitoval se na vídeňské universitě za docenta tiskáckého zeměpisu a r. 1893 za docenta geologie. R. 1885 podnikl vědeckou cestu do Syrie, kdež se zabýval hlavně geologií Libanonu a Antilibanonu, r. 1886 zanášel se podobnými studii v centrální planině francouzské i v Pyreneích a v následujících letech v záp. Alpách. Vykonav r. 1891 cestu po

Skalných horách ve Spoj. Obcích severoamer., řídil r. 1892 k žádosti akademie věd ve Vídni a indické vlády vědeckou výpravu ve středním Himálaji v krajinách Kumaonu, Hundesu a Gurhwalu. Mimo značný počet pojednání ve zprávách akademie vídeňské, zeměpisné spol. vídeňské i berlínské, geol. spol. něm. Hášského geol. ústavu a v Petermannových »Geogr. Mitth.« a j. vydal o sobě větší práce *Libanon*, *Grundlinien der physischen Geographie und Geologie in Mittelsyrien* (Vídeň, 1886) a *Der Gebirgsbau der Westalpen* (Vídeň, Praha, Lipsko, 1891); k tisku chystá dílo o středním Himálaji.

Dienger Joseph, matematik něm. (* 1818 v Hausenu), byl professorem matematiky na polytechnice v Karlsruhe. ale r. 1868 vzdal se tohoto místa a jest od r. 1879 ředitelem tamějšího obecního zoopatřovacího ústavu. Četné jeho práce táhnou se skoro ke všem částem matematiky; uveřejnil velikou řadu svých studií v *Crelleově »Journalu«*, v publikacích Král. české spol. nauk a akademii vídeňské, »*Nouvelles Ann. de Mathém.*«, »*Annali dei scienze math. e fisiche*«, Grunertově »*Archivu*« a j.; pak vydal: *Grundzüge der algebr. Analysis* Karlsruhe, 1851; *Die ebene Polygonometrie* (Stuttgart, 1854); *Handb. der ebenen u. sphär. Trigonometrie* (t., 3. vyd., 1867); *Die Differential- und Integralrechnung* (3. vydání, 1868); *Ausgleichung d. Beobachtungsfehler nach der Methode der kleinsten Quadratsumme* (Brunšvik, 1857); *Abbildung krummer Oberflächen aufeinander u. Anwendung ders. auf höhere Geodäsie* (t., 1858); *Integration der partiellen Differentialgleichungen* (Stuttg., 1862); *Studien zur analyt. Mechanik* (t., 1863); *Theorie der ellipt. Integrale und Funktionen* (t., 1865); *Theorie und Auflösung der höh. Gleichungen* (t., 1866); *Grundris der Variationsrechnung* (Brunšvik, 1867). V poslední době obrátil svou pozornost k otázkám pojišťování a jeho bystré mathematické kalkulace uveřejněné v *Masuisově »Rundschau der Versicherungen«* a j. řadí ho v Německu k nejprvnějším matematikům tohoto oboru. R. 1866 jmenován byl členem Král. české spol. nauk. AP.

Dientzenhofer viz Dintzenhofer.

van **Diepenbeek** Abraham, malíř vlámský (* 1596 v Bois-le-Duc — † 1675 v Antverpách). Začal se u svého otce učiti malbě na skle a zhotovil zejména pro kathedrálu antverpskou *Skutky milosrdenství* a j. Potom vstoupil do atelieru Rubensova, jehož byl nejoblíbenějším žákem a jemuž při jeho obrazech pomáhal. Roku 1641 stal se ředitelem akademie antverpské. Na cestě po Anglii pracoval pro Karla I. a vévodu Newcaselského, pro něhož kreslil a ryl obrazy do spisu o equitaci. Kostely a musea belgická mají od něho obrazy kostelní, z nichž uvádíme *Sv. Bonaventura u vytržení v museu antv.*; *Pohřeb Kristův* (v Brunšviku); *Zasnoubení sv. Kateriny* (v Berlíně); *Milenci s Amorem* (v Louvru) a j. Maloval také pěkné podobizny a na sklonku svého života kreslil kartony čalounické a ilustroval knihy, zejména 59 obrazů

pro *Tableaux du Temple des Musées* (Paříž, 1655; poněkud změněné vyd. z r. 1735 v Amsterdamě čítá 60 listů).

Diepenbrock Melchior, svobodný pán, kardinál a kníže-biskup vratislavský (* 1798 v Bucholtu — † 1853 v Javorníku rak. Slezsku). Súčastnil se r. 1815 jako důstojník zemské obrany polního tažení proti Francii a oddal se právníckým studiím v Landshutu, načež na podnět učeného biskupa Sailera obrátiv se k theologii, byl r. 1823 na kněžství vysvěcen a jmenován tajemníkem Sailerovým v Řezně. Nedlouho potom povýšen na kanovníka a r. 1835 na děkana kapitoly řezenské a r. 1842 na gener. vikáře. R. 1845 zvolen od vratislavské kapitoly za biskupa. Jako biskup zaváděl přísnou církevní kázeň, staraje se o vychování a náležité vzdělání duchovenstva, posílaje missonáře do jednotlivých obcí k poučení lidu, projevuje štědrost svou k chudým a ošetřuje nemocné, když v Horním Slezsku vypukl tyfus z hladu. R. 1849 byl jmenován prov. apoštolským delegátem pruské armády a r. 1850 povýšen k hodnosti kardinálské. Jako spisovatel vynikl již r. 1826 překlady z Calderona, Lopea de Vega a j., jež vydal pod názvem: *Geistlicher Blumenstraus aus spanischen und deutschen Dichtergärten*; dále uveřejnil: *Heinr. Susos, genannt Amandus, Leben und Schriften* (4. vyd., Řezno, 1884); *Flämische Stillleben* dle H. Conscience (t., 1845); *Predigten, výborná kázání* (t., 1841). Jeho *Sämmtliche Hirtenbriefe* vydány v Münsteru (1853). Život jeho popsali nástupci jeho Förster (Vratisl., 1859, 3. vyd. v Řezně, 1878) a Reinkens (Lipsko, 1881).

Diepholz, městys v prus. vl. obv. hannoverském, na ř. Hunte, v krajině močálovitě a bažinatě, na žel. trati osnabrúck-brémské, sídlo krajských úřadů, má učitelství ústav, tkalcovství, plátenictví, výrobu hospodářského nářadí, doutníků, chov hus a vepřového dobytka, 2875 ob. (1890). — Kraj diepholzský jest většinou bažinatý (*Diepholzer Moor*), s rozsáhlými rašeliništi a vřesovišti, hodí se nejspíše k chovu dobytka a má na 630 km² 35-731 ob. (1890).

Dieppe [diép], hl. město arrond. a pevnost 3. řádu ve franc. dep. Seine-Inférieure, při vtoku řeky Arques do průlivu La Manche, stanice Záp. dráhy, skládá se z vlastního města jež Arques odděluje od rybářského předměstí Polletu, a z předměstí Barre, jest důležitým místem obchodním a proto sídlem několika konsulův a má 22.770 ob. (1891), krásné got. chrámy sv. Jakuba a sv. Remigia, starý zachovalý hrad na příkré vápencové skále (nyní kasárny), konsistoriální chrám reform., nejhlubší a nejbezpečnější přístav na Kanále s majákem a batteriemi, obecní kollej, námořnickou a krajkářskou školu, radnici s věř. knihovnou, museum, divadlo, bursu, mořské lázně se skvěle zařízeným láz. ústavem a kasinem, vodovod, sirotčinec pro děti námořníků, nemocnici, lodnice a hippodrom. Zvláštním průmyslem města jest umělecké truhlářství a soustružnictví (zboží kostěné zvl. ze slonoviny); vedle toho měrou

velmi rozsáhlou pěstuje se zde tabáčnictví a vyrábí se zboží železné, plátno, kartáče, ledek, cukr, olej a provazy. Výnosný jest též lov sledů, makrel a ústřic. **D.** provozuje hlavně obchod s Anglií a zeměmi skandinávskými, a r. 1885 činil dovoz (uhlí, železo, dříví) 28 mill. franků, vývoz (cerealie, olej, tkaniny) 63 mill. franků. V **D.** narodili se: obchodník J. Ango, námořník Duquesne, jehož pomník stojí na Place national, pak zeměpisec Bruzen de la Martinière a fysik Salomon de Caus. — **D.**, lat. *Deppa* (z vláms. *deep*, hluboký) vzniklo prý kolem hradu, jež Karel Vel. založil proti Normanům, a záhy stalo se prvním přístavem Normandie, sokem Rouenu. Ve válkách anglicko-franc. stálo věrně na straně angl., a když pak Normandie spojens Francií, rozkvetlo v mocné město námořní, jehož obyvatelé prosluli jako dovední loďaři a podnikaví plavci, kteří zakládali osady v Indii, Kanadě (Québec) a Guinei. V XVI. stol. rychle se zde rozšířil protestantismus, a proto po odvolání ediktu Nanteského město značně osiřelo; dříve již mor v l. 1668 a 1670 mnoho obyvatelstva pohubila konečně r. 1694 admirál Barelav srovnal **D.** se zemí. Požáru bombardováním způsobenému unikly jen tři budovy: hrad a oba gotické chrámy. Za Ludvíka XIV. počalo se město znova stavěti, ale na dlouho zůstalo pouhým rybářským přístavem, až v nejnovější době, zvláště přívalem hostů lázeňských, opět se rozmohlo.

Dieppenbeck viz Diepenbeeck.

Diepraem [díprám] Abraham, malíř holl. (r. 1648 žil v Dordrechtě — † 1676 (?) v Rotterdamě), žák Stoopův a Sorghův, maloval nejvíce pod vlivem Ostadových genry, z nichž *Zamilovaný párek* nalézá se v pražském Rudolfině.

Dierauer Johann, historik švýc. (* 1842 v Bernecku), od r. 1868 professor a od r. 1874 městský knihovnik ve Sv. Havle, napsal: *Beiträge zu einer kritisch. Gesch. Trajans* (Lipsko, 1868); *Ruotker und d. Aufstand v. 953* (t., 1871); *Müller-Friedberg. Lebensbild eines schweiz. Staatsmannes* (Sv. Havel, 1884); *Geschichte der schweiz. Eidgenossenschaft* (ve sbírce Heeren a Uckertově, Gotha, 1887—91); *Briefwechsel zwischen J. R. Steinmüller u. H. K. Escher v. d. Lint* (Sv. Havel, 1889).

Dierb., botan. skratek, jímž značen jest Joh. Hein. Dierbach (* 1788 — † 1845), prof. botaniky v Heidelbergu, jenž zabýval se systematikou a floristikou rostlin a sepsal: *Flora Heidelbergensis* (Heidelb., 1819—1820, 2 díly); *Beiträge zu Deutschlands Flora* (tam., 1825—33, 4 díly) a j.

Dierdorf, městys v prus. vl. obv. koblenském, kr. neuwiedském na Holzbachu, má zámek knížete z Wiedu s krásným parkem, ústav pro umělý chov ryb a 1470 ob. (1890); kteří zabývají se koželužstvím a chmelářstvím. R. 1797 zvítězil tu Ney nad vojskem císařským.

Diergardt Friedrich, svob. pán, průmyslník něm. (* 1795 v Mörsu — † 1869), založil r. 1813 se svým švagrem Th. Kautzlerem

v St.-Tönisu (u Krefeldu) továrnu na aksamit, kterou r. 1816 přeložil do Viersenu, kdež byla pod jeho vedením velkého významu pro průmysl porýnský. Dílny jeho nacházely se ve 43 místech okresů düsseldorfského a cášského. V továrně viersenské zaměstnáno bylo 3000 dělníků. Výrobky ty závodily čestně s francouzskými a anglickými a předčily je brzo na světovém trhu. Značným vlivem svým záslužně přispěl k založení železniční sítě porýnské a účastnil se mnoha velkých průmyslových podniků. R. 1860 povýšen do stavu šlechtického.

Dieringer Franz, theolog něm. (* 1811 v Rangendingách v Hohenzollernsku — † 1876 ve Veringendorfu). Hned po svém vysvěcení na kněze r. 1835 stal se professorem bohosloví ve Freiburgu, r. 1840 ve Špíru a r. 1843 prof. dogmatiky na univ. bonnské, aby čelil proti Hermesovi, jenž učení katol. sestavoval na zásadách Kantových a Fichtových. R. 1853 stal se kanovníkem v Kolíně n. R. a vydatně opíral se směru Güntherovu, z Vidně tam zanesenému, dokazovati totiž z pouhého rozumu všecko učení křesť., ano i všechna tajemství jeho. Byl navržen na stolec biskupský v Paderbornu r. 1856 a v Trevíru r. 1864, ale jelikož se netěšil zvláštní oblíbě, ze seznamu navržených opět vypuštěn; když pak i při obsazování arcibiskupství kolínského římská stolice proti němu rozhodla, zanevřel **D.** na ni, a proto odmítl r. 1868 pozvání, aby účastnil se prací předběžných pro sněm vatikánský. Ač dosti ostře nyní mluvil proti neomylnosti papežově, již dříve byl hájil, přece podrobil se usnesení sněmu a odstoupil na faru ve Veringendorfu. Vydal: *System der göttl. Thaten des Christenthums* (Mohuč, 1841); *Der h. Romäus und die Kirchenverbesserung seiner Zeit* (Kolín n. R., 1846); *Kanzelvorträge für gebildete Katholiken* (1846); *Lehrbuch der kath. Dogmatik* (1847—1865, pětkrát vydané). Mluvil a psal velmi jasně, ač ne tak důkladně, a hlavní jeho zásluha není, že psal, neboť jeho díla byla brzo zatlačena jinými důkladnějšími. nýbrž že jiných povzbuzoval k dalším pracím.

Diersheim, ves v baden. kraji Offenburském, okr. kehlheimském, na pr. bř. Rýna se 767 ob. (1890). Tu překročili Francouzové přes Rýn r. 1703, 1705 a 1799 a 20.—21. dub. 1797 zvítězil tu Moreau nad vojskem císařským.

Diervilla T., rostlinný rod z čeledi zimolezovitých (*Caprifoliaceae*) rostoucí keřovitě ve vých. Asii a v sev. Americe a pěstovaný též v sadech střední Evropy druhem **D. canadensis** Willd. a **D. splendens** Carr. (**D. sessilifolia** Schutt.). Květy, podobné květům velmi přibuzné, u nás v sadech dobře známé Weigelie, mají baňkovité lůžko s hrdlem zúženým, od něhož vybíhá sklaný kalich a trubkovitá skoro pravidelná koruna, jejíž přední plátek od ostatních aspoň barvou se liší a u zpodiny žlázou jest opatřen. Tyčinek 5; semenník zpouzdrý, pouzder úplných nebo neúplných a čnělka nad tyčinky vynikající s bliz-

nou hlavatou. Plod tobolka pouzdrosečná s okřídlenými semeny. Květy citronové stojí v konečných, zřídka úžlabních vrcholcích. **D. canadensis** má větve z pravidla jednoduché, zkrfvené nebo položené s větvkami úhrannými, často nachovými a s listy řapíkatými. **D. splendens** má větve přímé, větvykky stříbrosedé, oblé a listy sedavé. Oba keře rozmnožují se odnožemi a řízků a hodí se k upevňování svahů.

Děd.

Dierx Léon, básník franc. (* 1838 na ostr. Réunionu). Jest úředníkem v ministerstvu vyučování. Vydal sbírky: *Aspirations* (1858); *Poèmes et poésies* (1864); *Lèvres closes* (1867); *Poésies* (1872); *Les amants* (1879). Souborné vyd. *Poésies complètes* (1889—90, 2 sv.). Mimo to napsal saynětu pro 2 osoby *La rencontre* (1874). **D.** patří mezi parnassisty a svou básnickou díkci i svými formami připomíná Leconta de Lisle. Se zvláštní melancholií a přímo truchlivou láskou k přírodě pojí se u něho rozkošnická smyslnost a filosofující pantheista rozzechvívá někdy strunu vroucího vlastenectví (*Les paroles d'un vaincu*, 1871).

Dies (lat.), den. Jednotlivé dni kalendáře římského liší se od sebe rozličnou povahou. Rozeznávají se: 1. **D. festi** (sváteční dnové) a **profesti** (všední); rozdíl mezi nimi byl pouze náboženský. 2. **D. fasti** a **nefasti**. **D. fasti** byly dni, ve které praetor mohl souditi, **nefasti** ty, ve které z rozličných příčin činnost soudní byla zastavena. Většina dní v roce (237 neb aspoň 235) byly **fasti** a dle nich pojmenován a potiori také kalendář římský. **D. comitialis** jest ten, ve který mohly comitie se konati. Dni ty byly veskrze **fasti** (**fasti comitiales**), ale ne všechny **d. fasti** jsou comitiales, poněvadž v kalendářích římských připomínají se také **d. fasti non comitiales**. 3. **D. religiosi** (**infausti, vitiosi, atri**), v nichž pro jisté pověry za nevhodné se pokládalo něco důležitého podnikati a **d. puri**, v nichž takové závaty nebylo. Ke dnům neblahým náleželi také dnové po Kalendách, Nonách a Idách (t. zv. **d. postriduaní**), jakož i dnové, ve kterých národ římský stihlo neštěstí, na př. **d. Alliensis**, den památný velikou porážkou Římanů skrze Gally nad říčkou Allíí 18. čce r. 390 př. Kr. die obyčejného datování. Srv. Huschke, Das alte röm. Jahr (Vratislav 1869); Th. Mommsen, Die röm. Chronologie (Berlín, 1859); O. Hartmann, D. röm. Kalender (Lipsko, 1882).

Pk.

D. v církvi katol.: **D. absolutiois** (den rozžhešení), zelený čtvrtek, poněvadž v něm veřejní kajníci byvali rozžhešováni z trestů církevních a opět uváděni ve spojení s církví; **d. adoratus** (den klanění se), veliký pátek, poněvadž v něm pokleknutím koná se pocta kříži; **d. ater** (černý), den všední jakožto den černě označený; **d. cineris** neboli **cinerum** (d. popela), popeleční středa, ve kterou se v katol. církvi sype věčícím popel na hlavu v význam kajnicnosti a pomlječnicnosti; **d. competentium** (d. způsobilých), zelený čtvrtek, ve kterýž za první doby církve činili veřejné vyznání víry ti, kteří měli býti pokřtěni ve svatvečer veliko-

noční; **d. consecrati** (dni zasvěcené), zvláště vánoce; **d. crucis** (d. kříže), velký pátek; **d. depositionis**, den pohřbu; **d. ferialis** u Římanů den sváteční, v němž se neúfadovalo a bohům obětovalo; u křesťanů den všední, ježto každý den má býti zasvěcen zdržováním se zlého a konáním dobrého; **d. dominica** (d. Páně), neděle; **d. florum** (d. květin) č. **ramorum** (d. ratolestí), květná neděle; **d. incarnationis** (d. vtělení), svátek zvěstování Panny Marie 25. bř.; **d. indulgentiae** (d. odpuštění), zelený čtvrtek; **d. reconciliationis** (d. smíření), zelený čtvrtek; **d. rogationum** (dni prosební); **d. salutaris** (d. spasitelný), velký pátek; **d. sancti** (dni svatých), doba postní, zvláště poslední týden v postě; **d. spiritus** (d. Ducha), hod boží svatodušní; **d. stationarii** (dni stání), dnové polopostní (středa a pátek), v nichž věřící první doby křesťanské až do tří hodin odpoledne nejedli; **d. supplicationum**, dni prosebné, kajicné; **d. suprema**, den poslední, soudný; **d. viridium** (zelených), zelený čtvrtek, poněvadž ten den kajicníci opět v církev byli přijímáni a tak z uschlých ratolestí církve zelenými se stávali. *Sa.*

D. v právním smyslu viz Čas, 865; **d. civilis** (den kalendářní) značí dobu od půlnoci k půlnoci; **d. intercalaris**, den přestupný, pak **d. prior** a **d. posterior** viz Bisextum; **d. utilis**, den způsoblý k jedné soudnímu, viz Čas nepřetržitý 866 a Lhůta; **d. cedens** značí den, kdy právo a závazek povstává, a **d. veniens**, kdy lze právo provést, na př. žádati za splnění pohledávky, odkazu (d. *legati cedit* nebo *venit*).

D. canicularis čili *caninus*, den psi; **d. criticus**, den kritický, rozhodný; **d. exemptus**, den prázdný; **d. exeuntes**, poslední dni měsíce; **d. intrantes**, prvé dni měsíce; **d. Jovis**, čtvrtek; **d. legalis**, občanský den (24 hodin); **d. Lunae**, pondělí; **d. Martis**, úterý; **d. Mercurii**, středa; **d. non** (juridici), dni nesoudní (v Anglii dni, kdy soud nezasedá); **d. Sabbati** neb *Saturni*, sobota; **d. Solis**, neděle; **d. solutionis**, den splatnosti; **d. Veneris**, pátek.

Dies., přírodovědecký skratek = K. M. Diesing.

von **Diesbach**, stará šlechtická rodina bernská; z členů vynikají: **1)** Nikolaus v. D. (* 1430 — † 1475), získán byv od Ludvíka XI., přiměl švýc. spříseženstvo, že vystoupilo proti burgund. Karlu Smělému a proti Savojsku, dobyl několika pevností savojských, bojoval u Ericourtu ve Franche Comté, ale při obléhání Blamontu zachvácen byl nakažlivou nemocí, které v Pruntrutě podlehl. Jím počíná podplácení úřadů švýcarských peněz francouzskými. — **2)** Sebastian v. D. († 1538) byl velitelem švýc. sborů ve službách francouzských v Milánsku a v Pikardii, r. 1522 bojoval v nešťastné bitvě u Bicokky; r. 1529 byl vrchním velitelem bernským proti pěti katol. kantonům švýcarským; byl obviňován, že pro náklonnost svou ku straně katolické zavínil porážku u Kappelu r. 1531. — **3)** Joh. Friedrich hrabě z D-u, kníže Sv.-Agatský, generál císařský (* 1677 ve Freiburgu švý-

carském — † 1751 t.). Osvědčiv se ve vojště francouzském zvláště v Holandsku, přešel r. 1695 do vojska císařského a zřídil pluk švýcarský, bojoval ve válce o špan. dědictví. Proti Turkům vyznamenal se u Petrovaradína, při obležení Temesváru a Bělehradu, v Itálii jako velitel tvrze Melazza a 1719 při dvojitě útoku na Messinu, načež povýšen do stavu knížecího a jmenován guvernérem syrakuským. V bitvě u Parmy r. 1734 velel pravému křídlu a byv těžce poraněn, vystoupil z vojska jako polní zbrojmistr.

Diesbach Jan, spisovatel český (* 1729 v Praze — † 1792 t.), vstoupil do řádu jezuitského a byv povýšen na doktora filosofie, přednášel od r. 1763 na universitě pražské filosofii a fysiku dle zásad Boskovičových, až r. 1770 stal se professorem dogmatiky. Působil jako vychovatel arciknížete Františka, potomního císaře, a hraběte Browna a zabýval se kromě prací filosofických studiem genealogickým a historickým. Zmínky zasluhují: *Tabularium Boemo genealogicum Bohuslai Babini recognitionem et usque ad aetatem nostram continuatum* (Praha, 1770); *Memoriae posthumae Episcoporum Reginae-Hradecensium* (t., 1771); *Syn-tagma Kolowrateum* (t., 1767).

Dies diem docet (lat.), (jeden) den (druhý) den učí = každý den přináší nové poučení.

Diese [diéz], franc., viz Diesis.

Dies fixa (lat.) v liturgii sluje den ustálený ku svěcení církevního svátku, jenž po závadách liturgických v den vlastní (d. *propria*) svěcen býti nemůže. Za den svátku vlastní z pravidla pokládán úmrtní den světcův, t. zv. *natalitia* (narozenniny), ana smrt spravedlivých považuje se za zrození ku slávě nebeské; naskytá-li se co rok překážka, pro niž nelze oslaviti světe v den tento, zamění se za jiný nejbližší volný a den záměnou takto ustanovený jest pak d. f. svátku. Tato záměna (*mutatio*) platnost má buď pro celou církev nebo dotýká se jednotlivých diecézí, kdež ustanoviti den takový za d. f. přísluší biskupům. *Da.*

Diesing Karl Moriz, rakouský přírodopisec (* 1800 v Krakově — † 1867), studoval lékařství ve Vídni; byl zde assistentem botaniky, konservátorem sbírek přírodních, za zásluhy své stal se členem akademie vídeňské a jiných učených společností. Zabýval se studiem červů, zejména cizopasných a vydal o nich záslužné dílo soustavně *Systema helminthum* (Viedeň, 2 díly, 1850 a 1851, nákladem akademie věd) a řadu pojednání ve spisech akademie vídeňské a v odborných časopisech.

Dies interpellat pro homine (lat.), den upomíná místo člověka, je právní úsloví, značící, že při závazcích (obligacích), kde je doba platební určena, nastává prodlení dlužníkovy (*mora debitoris*), nesplní-li dlužník v čas, třeba nebyl věžitelem upomenut.

Dies irae (lat.), den hněvu. Tak slove a těmi slovy počíná sekvence, jež podnes říká a zpívá se v katolické církvi při zádušní mši sv. Skládá se ze 17 trojveršových přizvučných

slok, jejíž tři verše vždy jedním rýmem jsou zdobený. Oplývá též hojnými a význačnými assonancemi. Mluva jest úsečná, prostá a přece vznešená, důrazná a dojmavá. Tak jeví se zejména ve 2. sloce:

»Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus.«

Jak výrazně a důrazně vniká toto časté a táhlé *u* do sluchu, jako by hrůzu posledního soudu Božího chtělo v duši vzbuditi! A jak líbezně zní oproti ní slova závěru: »Pie Jesu Domine dona eis requiem!« Závěr sekvence jest šestitřádkový odpěv či výpěv, jenž rýmuje se dle vzorce *aa, bb*. Pro dokonalou její formu básnickou bylo vždy nesnadno, ba nemožno rovněž tak dokonale přeložiti tuto sekvenci. Sám výborný překladatel Sušil přiznal, že názvuk původu napodobiti se mu nepodařilo. Též dr. Lüft vyznal o německých překladech, že žádný z nich nedostihl síly, velkoleposti a prostomyslnosti originálu. — Jako text vyniká i nápěv (*cantus firmus*) této sekvence. Podnes nikdo k ní nesložil lepšího, ba ni takového nápěvu. Velký mistr hudební H. Berlioz vyznal, že nelze v hudbě ničeho srovnati s účinkem chorálního *D. i.* Skladba této sekvence přisuzována byla několika básníkům. Ponejvíce a pravdě nejpodobněji přisuzuje se Tomášovi z Celana, jenž žil v 1. pol. XIII. st. (viz Tomáš z Celana). *Kd.*

Diesis (fec.), franc. *dièse*, ital. *diesi*, výraz vědy hudební, značící ve slovném překladě rozdělení, vztahuje se v hudební teorii starofecké předem k matematickému dělení celého tónu ve dva intervaly půltónové, a to: *d. č.* *limma* = půltón diatonický a *apotomé* = půltón chromatický (na př. *c — des + des — d = c — d*, nebo *c — cis + cis — d = c — d* a p.). V teorii pythagorejské skýtá *d.* hodnotu $\frac{1}{2}$ a *apotomé* $\frac{1}{4}$, rozdíl mezi oběma («komma») pak $\frac{1}{4}$. Rozlišováním velkého celého tónu a malého Didymem vzniká pro *d.* hodnota $\frac{1}{2}$ a pro *apotomé* $\frac{1}{4}$. — V jiném významu objevuje se *d.* při rozlišování tetrachordů hudby fecké v diatonický, chromatický a enharmonický. Tu značí *d.* intervall čtvrttónový: »pyknon« v enharmonickém tetrachordu skládá ze 2 *d-sí*, »spondeiasmos« zvyšuje 2. stupeň enharmonického tetrachordu o 3 *d-se*, zaměňuje jej ve chromatický. »eklysis« snižuje 3. stupeň tetrachordu chromatického o 3 *d-se*, mění jej v enharmonický, »ekbolé« zvyšuje 2. stupeň tetrachordu enharmonického o 5 *d-sí*, čímž vzniká tetrachord diatonický. — Posléze slove *d.* též znaménko zvyšovací $\frac{1}{2}$, vyvinuvší se ze středověkého *b-quadratum*. *Str.*

Dieskau Karl Wilh., generál pruský (* 1701 u Halle — † 1777 v Berlíně), zabýval se studiem palné zbraně. měl světenou péči o výzbroj a zřídil na rozkaz Bedřicha II. nová děla, po něm *D-ova* děla zvaná, která vyznačovala se menší vahou.

Diespiter viz Iuppiter.

Diessenhofen, okr. město ve švýc. kantone thurgauském na l. bř. Rýna, 407 m n. m.

má 1841 ob. (1888), kteří pěstují révu, tabák a chmel, provozují koželužství, barvířství, doutníkářství a j, obchod s vínem a dobytkem. V listinách uvádí se již r. 757. Roku 1264 dostalo se ku panství habsburskému, v l. 1460—1798 tvořilo samostatnou republiku. R. 1799 svedeny tu potyčky vojska ruského a císařského proti Moreauovi, jenž musil ustoupiti. *D.* jest rodištěm kronikáře Jindř. z *D-u.*

von **Diessenhofen** Heinrich, kronikář něm. (* 1303), ze staré rodiny, žil r. 1333—37 při dvoře papežském v Avignoně nejspíše jako kaplan papeže Jana XXII., načež se stal kanovníkem v Kostnici a doplnil r. 1345 církevní dějiny Ptolomaea Lucenského o 25. knihu, ve které podává zprávy o Janu XXII., Benediktu XVI. a Klementu VI. Kniže přidány jsou poznámky o letech 1344—61. Vypravování jeho jest suché, bez spojitosti a bez úvah, má však důležitost proto, že *D.* byl osobním svědkem mnohých jednání v Avignoně, tak že u mnohých zpráv i den udává. Z mnichovského rukopisu vydal C. Höfler otisk v *Beiträge zur Gesch. Böhmens* (Praha-Lipsko, 1865) a J. Fr. Böhmer ve 4 sv. *Fontes rerum germanicarum* (Stuttgart, 1868).

Diest [díst], opevněné město belgické v prov. Brabantě, arrond. levenském, na Demefe, stanice Velké centrální dráhy (Antverpy-Lutich), má chrám sv. Sulpice s náhrobkem Filipa Viléma, nejstaršího syna Viléma Mléčlivého, kollej, kreslířskou akademii, ústav pro choromyslné, tovární výrobu vlněných látek, klobouků, punčoch a strun, destillerie, pivovary, koželužny, bělidla, barvírny a 8218 obyč. (1890).

Diestel Ludwig, evangel. bohoslovec směru prostředkujícího (* 1825 v Královci — † 1879 v Tubinkách), byl professorem starozákonní exegese na vysokém učení v Greifswaldě r. 1862, v Jeně r. 1867 a v Tubinkách r. 1872. Byl r. 1872 původcem liberálního »Jenského prohlášení« v záležitosti faráře Sydowa. Ač jedinstv náboženství israélského a význam jeho pro spasení uznává, žádá svobodu kritického badání a kloní se k názorům svobodomyšlnějším. Mimo množství pojednání, zvláště v Encyklopaedii Herzogové a Schenklové Bibl. Slovníku a mimo práce při revisi Lutherovy Bible jsou hlavní jeho spisy: *Geschichte d. Alten Testaments in d. christl. Kirche* (Jena, 1869); *Segen Jakobs in Genesis 49. histor. erläutert* (Brunšvik, 1854); *Die Sintflut und die Flutsagen d. Alterthums* (2. vyd., 1876). *BM.*

Diesterweg: 1) *D.* Wilh. Adolf, matematik něm. (* 1782 v Siegenu — † 1835 v Bonnu), kde byl od r. 1818 prof. mathem. na univ. Z činnosti jeho uvádíme: *De methodo tractandi capita arithmeticae practicae* (Heidelberg, 1808); *Geometr. Analysis* (t., 1815, Bonn, 1834); *Lehrbuch der Trigonometrie* (t., 1824); *Geometr. Aufgaben nach d. Methode d. Griechen* (Berlin, 1826); *Beiträge zu der Lehre von den positiven u. negativen Größen* (Bonn, 1831) a j. Mimo to spracoval spisy Apollonia z Pergy *De sectione determinata*

(Mohuč, 1822) a *De sectione spatii* (Elberfeld, 1827).

AP.

2) **D. Fried. Ad. Wilhelm**, paedagog něm., bratr před. (* 1790 v Siegenu — † 1866 v Berlíně), po studiích universitních v Herbornu a Tubinkách působil jako učitel a professor v Mannheimě, ve Wormsu, Frankfurtě a Elberfeldě, načež r. 1820 stal se ředitelem učitelského semináře v Mörsu, r. 1832 v Berlíně; na tomto místě vzorně působil do r. 1847, kdy pro trvalé neshody se zpátečnickou vládou pruskou odebral se na dovolenou, která r. 1850 se proměnila v trvalý odpočinek. Od r. 1858 působil jako poslanec na pruském sněmě potíraje zpátečnické regulativy školní. Jeho veliký vliv na učitelstvo nejen německé, ale i rakouské počíná se od r. 1832, kdy založil »Rheinische Blätter«, z nichž vybrané články jeho dosud se často otiskují a čítají, poněvadž vane jimi novodobý duch a psány jsou jasnou, odhodlanou a vřelou řečí. R. 1834 vydal výbornou knihu *Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer*, která v předešlých vydáních se rozšířila a působila ve dvojměr, pro šíření zdravých zásad methodických a pro dobrou literaturu paedagogickou, kterou »Wegweiser« kriticky pořádal; v též směru literárním ještě více působil jeho *Paedagogisches Jahrbuch*, r. 1851 založený. Jeho učebnice čtení, měřictví, zeměpisu, jazyka a počtů hověly vůbec uznáním zásadám methodickým, rozšířily se v předešlých vydáních a stále ještě zachovávají čestné místo ve spoustě methodické literatury německé. V theorii paedagogické byl **D.** stoupencem Pestalozziho, jehož zásady šťastně zjednodušil a popularisoval; také r. 1846 k podnětu **D.**ovu oslavena památka tohoto mistra jeho způsobem trvalým, založením dobročinných nadací a spolků vychovávacích. V ohledu správy školství hájil ve svých spisech emancipaci školy od církve s důrazem i s úspěchem. Učitelstvo mělo v něm vždycky statečného zastance a upřímného obránce, jemuž odvděčilo se r. 1860 založením nadace k vydávání spisů **D.**ových a spisů v jeho duchu sepsaných. Český překlad spisů **D.**ových přestal na jednom sešitě roku 1872. *Kka.* — Sr. Langenberg, **A. D.** sein Leben und seine Schriften (Frankfurt, 1867–68, 3 d.); Rudolph, **D.**'s Leben (Essen, 1874–77, v 5 vyd. Wegweiseru) a téhož **A. D.** der Reformator des deutschen Volksschulwesens im XIX. Jahrh. (Berlín, 1890); K. Richter, **A. D.** nach seinem Leben u. Wirken (Videň, 1890); Krause, **A. D.** und seine Verdienste um die Entwicklung des deutschen Volksschullehrerstandes (Borna, 1889); Scherer, **A. D.**'s Paedagogik (Giessen, 1890); Pohlandt, **D.**'s Verdienste um die Lehrerbildung (Lipsko, 1890); Lüttge, **A. D.** in seiner Bedeutung für die Hebung des Volksschullehrerstandes.

Diesthemius Petrus viz Every·Man.

Diéta, rozvrh pokrmů a nápojů, stanovení času jídla pro zdravé i choré; též ocenění jednotlivých látek živných a normální jejich spotřeby u člověka. Viz Výživa. *ch.*

Diéta, denní plat. viz Diéty.

Dietenberger Johann, katol. bohoslovec německý (* kol. 1475 ve Frankfurtě n. M. — † 1537 v Mohuči), studoval v rodném městě, vstoupil do tamního klášera dominik. a již r. 1510 jmenuje se v listinách převorem téhož kláštera. R. 1517 byl poslán do Trevíru, kdež vykládal Summu sv. Tomáše Akvinského, 1533 stal se professorem bohosloví na vys. školách v Mohuči, v kterémžto úřadě setrval až do smrti. Byl velmi učený a byl horlivý obhájece víry katol. proti reformaci. Na říšském sněmu augšpurském 1530 hájil vyznání katol. proti předloženému vyznání augšpurskému, drobnějšími spisy o mši sv., o zpovědi, o sli-bech a p. vyvracel jednotlivá tvrzení protestantů, ve spise *Fragstück an alle Christgläubige* (Kolín n. R., 1530) vykládal a odvodnil úhrnem vše, co protestanti z učení katol. popírali; přeložil též pismo sv. do jazyka něm. a 1534 tiskem vydal (bylo pak brzo po sobě asi 40krát vydáno), kterýžto překlad se podobá překladu Lutherovu, protože oba užili dřívějších překladů něm. Sepsal též katol. katechismus, jeden z nejprvnějších, jež v řeči něm. vyšly, a jež mnohé synody německé schválily. *So.*

Dieterici: 1) **D. Karl Fried. Wilh.**, statistik a národ. hospodář něm. (* 1790 — † 1859). Súčastnil se pod Blücherem 1813–16 válek s Francií, kde spřátelil se s některými franc. učenými, jako Laplacem, vstoupiv pak do správy státní stal se r. 1818 vládním radou v Postupimi. R. 1820 přidělen ministerstvu vyučování, kde zreorganizoval školství veřejné, roku 1834 stal se professorem státních věd v Berlíně a 1844 ředitelem kanceláře statistické. Byl tajným vrchním vládním radou od r. 1831 a členem několika akademí. Sepsal: *Die Waldenser u. ihre Verhältnisse im brandeb. preuss. Staate* (1831); *De via et ratione oeconomiam politicam docendi* (1835); *Geschichtl. und statist. Uebersicht der Universitäten im preuss. Staate* (1836); *Statist. Uebersicht der wichtigsten Gegenstände des Verkehrs u. Verbrauchs im preuss. Staate u. im deut. Zollverbande* (1838, 1842–57); *Volkswohlstand im preuss. Staate* (1846); *Ueber Auswanderungen und Einwanderungen* (1847). Vydával i *Tabellen und Nachrichten über d. pr. Staat* (od 1851) a *Mittheilungen des stat. Bureaus* (od 1848). Jeho *Handbuch d. Statistik d. pr. St.* (1858) dokončil syn jeho Karel (1861). Hlavní zásluhou **D.**ho je zdokonalení statistiky správní a podporování sjezdů statistických. *Hs.*

2) **D. Friedrich H.**, syn před., přední znatel arab. filosofie (* 1821 v Berlíně). Studoval v Berlíně, Halle a Lipsku theologii, později východní jazyky, habilitoval se r. 1846 v Berlíně, načež odebral se přes Londýn a Paříž do Káhiry a strávil zde rok studiem arabštiny u domorodého šeicha. Po té cestoval po Egyptě, Sinaii, Palestině a Syrii, načež se vrátil přes Cařihrad a Athény (1850) a stal se mimoř. prof. arabské literatury na univ. berlínské. Výsledkem cesty jsou: *Reisebilder aus dem Morgenlande* (Berlín, 1853 2 d.). Původně studoval grammatiku a poesii arabskou (*Mutanabbi und*

Seifuddaula (Lipsko, 1847), grammatika *Al-fyya* od Ibn Málíka s výkladem Ibn Akflovým, text 1851, překlad něm. 1852 t. a *Carmina Mutanabbii* s výkladem Váhidiiovým (Berl., 1858—59); později věnoval se výhradně filosofii arabské, již spracoval v řadě znamenitých prací. Jmenujeme: *Der Streit zwischen Mensch und Thier* (Berlín, 1858, text arabský 1879 a arab.-něm. slovník k němu a ke koránu, Lipsko, 1881); *Die Propaedeutik der Araber* (Berl., 1865); *Die Logik und Psychologie der Araber* (Lipsko, 1868); *Die Anthropologie der Araber im X. Jhrh.* (t., 1871); *Die Lehre von der Weltseele* (t., 1873); *Die Naturanschauung und Naturphilosophie der Araber im X. Jhrh.* (2. vyd. t., 1876); *System der arab. Philosophie im X. Jhrh.* (I. *Macrocismus* t., 1876; II. *Microcismus* t., 1879); *Der Darwinismus im X. und XIX. Jhrh.* (t., 1878); *Die sogen. Theologie des Aristoteles* (arab. t., 1882, něm. 1883), překlad arab. ztraceného řeckého originálu; *Die Abhandlungen der Ichwan-essafá in Auswahl* (t., 1883—86, 3 seš.; *Philosophische Abhandlungen des Alfárabi* (arabský text Lejda, 1890). Uvádíme i *Chrestomathie ottomane* (Berlín, 1854, grammat., chrestom., slovník), dále román ze života orientálního *Marjam*. Dk.

Dieterich Johann Friedrich, malíř něm. (* 1787 v Biberachu — † 1846 ve Stuttgartě), navštěvoval uměl. školu ve Stuttgartě, kdež se také po pětiletém pobytu v Římě (1818—22) usadil a od r. 1833 byl professorem. Z jeho náboženských obrazů vynikají *Abrahámov příchod do zaslíbené země*; *Křtistus v Emausích*; *Sen sv. Martina Tourského*; *Vzkříšení Pána Ježíše a Křtistus na hoře Olivětské*; zámek Rosenstein u Stuttgartu vyzdobil výjev z mythu o bohu Dionysovi.

Dieteris (fec.), dvojletí; dietérický, dvojletý.

Diéterle [-erl] Jules Pierre Michel, franc. malíř dekorací (* 1811 v Paříži — † 1889 t.), byl od r. 1848 ředitelem uměleckých prací v Sèvresch a nabyl slavného jména jako malíř keramický; z ostatní jeho činnosti vyniká zvláště dekorace divadla avignonského z r. 1869.

Diétetické léčení. Určování diety děje se ve všech chorobách dle platných zásad všeobecných, ponechávajících dosti vůle a svobody pro podrobná nařízení, jak ve zvláštních případech se nutnými okáží podle stavu choroby a zejména podle individuality chorého. Podrobné rozebrání diety v jednotlivých chorobách spadá ve speciální patologii a terapii. Čisté d. l. provádí se ve zvláštních ústavech v celé řadě chorob a dále stanoveno jest přesně pro případy otylosti Bantingem, Ebsteinem a Ortelem, jakož i pro případy úplavice cukrové. Viz Otylost, Úplavice cukrová. ch.

Diétetické ústavy vznikly tu i tam na základě léčby Schrothovy v Lindewiese v Pr. Slezsku, kterouž samu pokládají lze za matku těchto ústavů. Hrubá empirie Schrothova, kterouž poněkud modifikovanou i nové d. ú.

přijaly, záleží v důsledně prováděné dietě suché a ve stále se opakujícím zavínování chorých do tří prostěradel ve studené vodě smočených. Léčba rozpadá se na přípravnou, vlastní a přechodnou. Přípravná ujímá na jídle a zejména na nápoji; chorému dovoleno jednou za den se napítí a to nikdy mezi jídlem, a nikdy vody samé. Ve stravě přechází se rychle k výhradně rostlinné a omezuje se konečně na suchý chléb, houskovou polévku, vařenou rýži a housku do vína smočenou; zároveň podrobuje se chorý shora dotčenému ovinování. Po několik dnů podávají se pouze suché housky a jen při naprosté suchosti úst dovoleno malounko vína. Každý 2. neb 3. den něco polévky, masa nebo jafny, něco vína, jak toho stav nemocného žádá. Teprve po několika dnech dojde na nápoj. Léčba ta zasahuje hluboko v hospodářství organismu; tep nezřídka klesá až na 45—40 úderů v minutě i dostavují se i jiné známky a příznaky. V d-ckých ú-vech léčí se chron. otrava rtuť, zastaralé vředy, katarrhy žaludku i stfev, přejice, choroby ledvin, hypochondrie, hysterie, záducha a j. D. ú. jsou v Drážďanech (Dr. Kadner) a v Mnichově (Dr. Steinbacher); v obou posledních užívá se Schrothovy lěthy zmírněné. ch.

Diétetika (z řec.), nauka o dietě, o tom, kterak zdraví zachovati; v širším smyslu nauka, kterak život spořádati, aby člověk byl zdravým, mravným a šťastným.

Dietfurt, město v bavor. vl. obv. Horní Falci, okr. breitengrieského při ústí Labery do Altmühly, má 4 kostely, františkán. klášter, 11 pivovarů, papírnu, železné hamry, výrobu hřebíků a 1141 ob. (1890). Dne 4. břez. 1703 zvítězilo tu vojsko císařské nad Bavorsy.

Diether, mladší bratr Dětricha Berunského, jehož výprav se účastnil. Usmrcen Witegem u Rabenu. (Srv. Dětrich Berunský.)

Diether z Isenburka, arcibiskup mohučský (* 1412 — † 1482 v Aschaffenburgu), byl povahy nestálé a slabé. R. 1459 zvolen byl za arcibiskupa mohučského, i zavázal se zápisem z 3. pros. 1460, že voliti bude Jiřího Poděbradského na království Římské pod tou podmínkou, aby nepřijímal večeře Páně jinak, než všichni ostatní králové křesťanští. R. 1461 postavil se v čelo patriotické strany v Němcích, která opírala se nemravným požadavkům kurie římské, a když byl pro nezaplacení dluhu svého v Římě dán do klatby církevní, vypsal sjezdy do Bamberka a Norimberka, aby stěžoval si do papeže a císaře před knížaty a městy celé říše Německé; byl však dekretem papežským z 21. srpna 1462 sesazen, načež válčil sustanoveným na jeho místo Adolfem Nassavským. Po jeho smrti byl r. 1475 znova zvolen a r. 1476 od Sixta IV. potvrzen, načež zanechal věci politických a věnoval se správě své diocése, vystupoval přísne proti nekatoликům, založil v Mohuči universitu a vystavěl arcibiskupskou residenci. Srv. C. Wenzel, D. von Isenburg, Erzbischof von Mainz (Erlanky, 1868).

Dietikon, město švýcarské v kantonu curijském s 1923 ob. (1888). Masséna zvítězil zde 25. září 1799 nad Rusy.

Dietl Josef (* 1804 v Podbuži v Haliči, † 1878). Věnoval se nejprv studiu filosofie ve Lvově a pak medicíny ve Vídni. Byv r. 1829 za doktora lékařství povýšen, stal se r. 1841 primářem a r. 1848 ředitelem nemocnice na Vídeňce; r. 1851 povolán byl za profesora a ředitele kliniky lékařské do Krakova, v které hodnosti setrval do r. 1865. R. 1861 zvolen byl do zemského sněmu a pak do říšské rady; r. 1866 stal se prezidentem města Krakova. v krátké době na to jmenován byl členem panské sněmovny a r. 1872 zvolen za předsedu krakovské akademie. Četná pojednání medicínská uveřejnil v polských a německých odborných listech. — **D.**, oddaný přítel Škodův, byl bystrý kritický duch a svou výmluvností nad jiné povolán hájiti vynikající vědecké stanovisko nové pathologicko-anatomické školy vídeňské. Ohradiv se ostře proti staré dogmatické empirii léčebné, zavrhl tento směr terapeutický jako irrationální a formuloval pak v řadě článků uveřejněných v »Zeitschr. d. Gesellsch. d. Aerzte in Wien« nezbytnost vědecké, na přírodovědných základech spočívající terapie; ale i ve svém boji proti staršímu léčebnému směru podává důkazy, že kritika a skepsis s pozitivními terapeutickými snahami se snáší. O tom podávají důkaz systematické studie ochrnní a i jeho velevýznamný spis o venesekci při zánětu plic, v kterém starou dogmatiku o pouštění krve ubíjí. **D.**ova snaha byla, v souhlasu s učením nové školy, pokud poměry tomu připouštěly, léčení léky a terapii chirurgickou nahraditi, jak také na četných místech v klinice chorob mozkových podotýká. *Mx.*

Dietleib von Steler, hrdina básně Biterolf und Dietleib (v. t.).

Dietmar, biskup meziborský, viz Thietmar.

Dietmar von Aist, něm. minnesänger XII. stol., od něhož jen málo básní je zachováno. V listinách rakouských vyskytá se **D.** v. **A.** v l. 1143—70; v r. 1171 byl již mrtev. Je však sporné, je-li básník totožný s tímto rytířem, ježto básně nejsou tak archaické, jak by se dle onoho letopočtu očekávalo. Snad byly také později přepracovány, nebo některé mu neprávem připsány. Vydali je Lachmann, a Haupt ve sbírce »Minnesangs Frühling« 32—41. *Ks.*

Diétní třída. Ve službách státu nalézá se veliký počet úředníků, kteří mezi sebou liší se důstojenstvím i platem. Aby zjednáno byl jednoduchý a jednotný náhled pro stanovení poměru nadřadnosti, souřadnosti a podřadnosti různých kategorií úřednictva a pro posouzení významu, jaký stát službě toho neb onoho druhu přikládá, bývá úřednictvo státní vřaděno v určitý počet tříd platem od sebe se lišících. Třídy tyto nazývají se třídami hodnosti, t. platu nebo d-mi t-mi. Název poslední zakládá se na tom, že v jednotlivých třídách vyměřeny jsou úředníkům státním za

jistě kromobyčejné práce diéty vyšší nebo nižší dle hodnosti úředníka. Název tento byl v Rakousku až do r. 1873 úředním; od r. 1873 zní zákonně pojmenování třída hodnostní (*Rangklasse*); avšak podnes užívá se zhusta názvu staršího. Dle říš. zákona z 15. dubna 1873 č. 47 řadí se všichni placení úředníci státní (nikoliv zřizenci nižší, zejména sluhové) v jedenácte tříd hodnostních s rozdílným služným dle následujícího schématu:

I. třída	. 12.000 zl.		. 1.800 zl.
II. »	. 10.000 »	VIII. třída	. 1.600 »
III. »	. 8.000 »		. 1.400 »
IV. »	. 7.000 »		. 1.300 »
	. 6.000 »	IX. »	. 1.200 »
V. »	. 5.500 »		. 1.100 »
	. 4.500 »		. 1.000 »
	. 3.600 »	X. »	. 950 »
VI. »	. 3.200 »		. 900 »
	. 2.800 »		. 800 »
	. 2.400 »	XI. »	. 700 »
VII. »	. 2.200 »		. 600 »
	. 2.000 »		

Praktikanti, aspiranti, auskultanti atd. mají adjuta (podpory), nikoliv služné, ač co do čestných práv a pořadu služebního staví se z pravidla na roveň třídě XI. Význam tří stupňů platu v třídách V.—XI. záleží v tom, že do vyššího stupně platu v téže třídě postupuje se vždy po uplynutí 5 let. Kromě základního služného požívají úředníci státní po dobu činné služby ještě zvláštních přídavek, jež se ve výslužné nečítají a které nazývají se v třídách I.—IV. přídávky funkčními, v třídách V.—XI. přídávky aktivitními. Přídávky funkční obnášejí v I. tř. 14.000 zl., v II. tř. 10.000 zl., v třídě III. stanoveny jsou různými obnosy pro různá místa úřední mezi 1000 a 10.000 zl. (největší funkční přídavek v třídě této má český místodržitel 10 000 zl.); rovněž ve IV. tř. jsou funkční přídávky různé od 1000—4000 zl. Přídávky aktivitní v každé třídě hodnostní (V.—XI.) vyskytují se ve čtyřech stupních dle velikosti a drahotních poměrů sídla úředního. Na prvním stupni jest Vídeň a aktivitní přídávky činí zde: V V. tř. 1000 zl., VI. 800, VII. 700, VIII. 600, IX. 500, X. 400, XI. 300 zl. Aktivitní přídavek stupně druhého obnáší 60 % vídeňského, stupně třetího 50 %, stupně čtvrtého 40 % přídávku téže třídy platného pro Vídeň. Ve stupni druhém řadí se v zásadě místa s obyvatelstvem přes 50.000, v třetím místa s více než 10.000 obyv., v čtvrtém ostatní; vláda však může jednotlivá místa vzhledem k drahotným poměrům vřaditi do 2. neb 3. stupně přídávku aktivitního, což děje se zejména s předměstími větších měst a místy lázeňskými. Učitelstvo na státních ústavech vyučovacích a úřednictvo knihoven má platy upraveny zvláštními zákony, a sice jsou platy jeho z pravidla menší, než platy ostatních úředníků státních téže třídy hodnostní; přídávky aktivitní jsou však celkem stejny; za to však má státní učitelstvo pět pětiletých přídavek po 200 zl.

V jednotlivé třídy hodnostní řadí se zejména následující místa úřední: 1. předseda

ministerstva; 2. ministr, I. prezident nejvyš. soudu, prezident říš. soudu, předseda správního soudu, předseda nejv. účetný; 3. místopředseda, II. prezident nejvyš. soudu, předseda vrchního zemsk. soudu; 4. zemští předsedové (presidenti), odborní přednostové v ministerstvech, předsedové senátu nejv. soudu, policejní prezident ve Vídni, vicepresidenti pražského, vídeňského a Lvovského finančního zemského ředitelstva, generální prokurátor při nejv. soudě; 5. ministerská rada, dvorní rada, generální advokát při nejv. soudě, ústřední inspektor živnostenský, polic. ředitel v Praze, předseda ústř. statist. komise, místopředseda zem. školní rady, předseda námořního úřadu, přednost pošť ředitelství v Praze, báňský hejtman, místopředseda vrchního zem. soudu, předseda zem. soudu; 6. odborní rada v ministerstvu, místopředseda vrchního zem. soudu, předseda zem. soudu; 7. ministerský rada, dvorní tajemník, živnostenský inspektor, okr. hejtman, stavební rada, policejní rada, mimořádný profesor vysokých škol, ředitel střední školy, kustos univ. knihovny, poštovní rada, lesní rada, báňská rada, rada zem. soudu, stát. zástupce, finanční rada, kontrolor hlavní zem. pokladny, vrchní účetní rada; 8. ministerský místopředseda, tajemník místopředsedy, tajemník vládní, vrchní kommissař policejní, vrchní inspektor stráže bezpečnosti, vrchní inženýr, ředitel univerzitní kanceláře v Praze, skriptor, poštovní tajemník, pošt. vrchní kommissař, hlavní pošt. správce, lesní inspektor, lesní rada, vrchní báňský kommissař, radní tajemníci a jejich příručí u soudů, okresní soudce, substitut stát. zástupce, řed. zemských desk, finanční tajemník a finanční vrchní kommissař, finanční inspektor, vrchní berní inspektor, hlavní berní, účetní rada, řed. pomocných úřadů; 9. ministerský koncipista, okresní kommissař, okresní lékař I. třídy, policejní kommissař, okr. inspektor stráže bezp., inženýr, dvorní koncipista, kvestor univerzitní, amanuensis, učitel středních škol, inženýr, cejchmistr, pošt. kommissař, pošt. kontrolor, správce pošt. úřadu, příručí finanční prokuratury, lesní kommissař, báňský kommissař, soudní adjunkt (příručí), knihovní zem. desk, finanční kommissař, berní inspektor, vrchní kommissař finanční stráže, správcové celních úřadů, vrchní celní kontrolor, oficiál vrchn. celního úřadu, evidenční inspektor, vrchní zeměměřič, účetní revident, příručí ředitele pomocných úřadů; 10. místopředseda koncipista, vládní koncipista, stavební příručí, příručí cejchmistra, poštovní koncipista, pošt. oficiál, příručí horn. úřadu, knihovní pozemkových knih, příručí zem. desk, finanční koncipista, koncipista finanční prokuratury, pokladní oficiál, kontrolor berního úřadu, kom. finanční stráže, kontrolor a oficiál celního

úřadu, cukrovar. oficiál, evidenční zeměměřič I. třídy, účetní oficiál, kancelářský oficiál; 11. asistent různých úřadů, berní příručí, žalávník, okr. zvěrolékař, kancelista, evidenční zeměměřič II. tř.

Důstojníci a úředníci vojenští mají zcela obdobné třídy hodnostní čili pořadové (*Rangklassen*), ale od několika let služebně nazýváno nejmenovati tyto již d-mi t-mi, kterýžto výraz vyobcován na dobro ze všech řádů a pravidel, (viz hodnostní třídy). Podotknouti sluší, že právě jako pro státní úřednictvo, mohou se podobné hodnostní nebo dietní třídy zaříditi pro úřednictvo jiných korporací veřejných a i pro úřednictvo soukromé, kde ve službách těchto zaměstnavatelů nalezá se větší počet úředníků. Při úřednictvu zemském v Čechách, na Moravě a ve Slezsku není podobných jednotných tříd hodnostních, jako ve službě státní.

Dietriol, Dietricy, viz Dietrich 4).

Dietrich (= kníže lidu), lat. Theodoricus, jméno něm. hrdin, knízat a j., viz Děťfich.

Dietrich: 1) D. Sixt (Sixtus Theodoricus), věhlasný německý skladatel z dob polyfonie nizozemské (* mezi 1490—95 v Augsbuře — † 1548 ve švýc. Sv. Havle), působil r. 1517 ve Štrasburce a rok po té jmenován správcem školy v Kostnici; od r. 1540 žil ve Vitemberce. Nejvýznamnějším dílem D-ovým jest sbírka *Magnifikatů* na základě všech osmi modův církevních (1535), dále *Novum ac insigne opus musicum* atd. (1541), sborník to 4hlasých antifon, četná motetta a německé písně (ovšem sborové písně polyfonní v tehdejší slohu) a j.

2) D. Veit, též Vitus Theodorus, tajemník Lutherův (* 1506 v Norimberce — † 1549 t.), studoval ve Vitemberce, r. 1527 až 1536 byl Lutherovým tajemníkem a od r. 1536 kazatelem v Norimberce, rozšiřuje horlivě reformaci. Přeložil několik spisů Melancthonových a sepsal sám v duchu Lutherově: *Agendbüchlein für die Pfarrherren auf dem Land* (1543).

3) D. Dominicus, ammeister (primátor) štrasburský (* 1620 ve Štrasburce — † 1692 t.). Pocházel z přistěhovalé rodiny lotrinské, i oddal se zcela službám rodného města, pečuje od r. 1660 jako ammeister, aby přísně zachovávanou neutralitou ušetřeno bylo útrap válečných. Se stejnou horlivostí opíral se tomu, aby dle výroku reunii byl Štrasburk přivtělen k Francii, ale musil konečně 30. září 1681 v Illkirchu podepsati kapitulaci, kterou přivtělení stalo se skutkem. Pro vlastenecké smýšlení své a pro víru protestantskou musil léta 1685—89 trávit ve vyhnanství.

4) D. Christian Wilh. Ernst, také Dietrici, Dietricy, malíř a rytec něm. (* 1712 ve Výmaru — † 1774 v Drážďanech). Byl žákem svého otce a krajináře Thiela; dokončil studia v Itálii a stal se dvorním malířem, pak professorem na akademii drážďanské. Velmi dovedně napodobil realismus mistrů hollandských a vynikl zejména jako krajinář;

nedovedl se však zhostiti jisté manýrovnosti. Největší část jeho četných maleb i rytin je v Drážďanech. Jakožto rytec vynikl více než jako malíř (přes 200 rytin). V Praze zastoupen jest v Rudolfinu *Podobiznou muže a Vodopádem*, v Nosticově obrazárně *Poustevníkem* a v kostele p. Marie Vítězné na Malé Straně oltářním obrazem *Umírající sv. Terezie*. — Sr. von Linck, *Monographie der von Dietrich radierten ... Vorstellungen* (Berlín, 1846).

5) D. Philipp Friedrich (* 1748 v Štrasburce — † 1793 v Paříži), pravnuček D a 3), byl v l. 1790—92 prvním mairem. Pro adresu, ve které s městskou radou ozval se proti násilnostem dne 20. čna a 10. srpna 1792 spáchaným, byl obžalován z vlastizrady a z nálezu soudního tribunálu 29. pros. 1793 popraven. Zabýval se mineralogií a napsal: *Description des gîtes de minerai et des bouches à feu de France* (Paříž, 1786—90, 6 sv.). V domě D-ově dne 25. dubna 1792 Rouget de Lisle přednesl shromážděné společnosti svou marselaisu.

6) D. Friedrich Christoph, rytec (* 1779 v Hohenlohe-Öringenu — † v Lodži), vyučiv se v Augšpurce, Dessavě, Amsterdamě a Berlíně rytectví, usadil se r. 1816 v Poznani, později ve Varšavě, stal se lovčím býv. knížectví lowického a v této hodnosti založil dle vlastního plánu proslulou a dosud zachovalou oboru ve Skierniewicích, nyní majetek ruských carů. Z jeho rytin jmenujeme: *Hroby královské* (24 obr.); *Sbor kapucínů campanellských*, vyznamenaný výstavní medailí varšavskou; *Pohledy na Varšavu* v »Przewodniku« Jos. Krasínského; *Intříek kostela sv. Jana* ve Varšavě a pod. Mnoho jeho prací roztroušeno je po polských časopisech.

7) D. Josef, svob. pán (* 1780 ve Vídni, † 1855) ze staré rodiny, která dodávkami pro vojsko nabyla velikého jmění. D. získal si zásluhu o Rakousko udržuje v době kontinentálního systému čilé spojení se všemi městy přístavními a obstaráváje v l. 1813—15 s velikou přesností a rychlostí dodávání potravin, stfeliva a všech potřeb pro armádu císafskou. I vědy a umění podporoval vydatně; mezi jiným zakoupil Schönfeldovu sbírku starožitností, obsahující cenné věci ze sbírek Rudolfových. R. 1824 povýšen do stavu uherských svob. pánů.

8) D. Franz Ed. Christoph, německý protest. theolog a filolog (* 1810 ve Strauchu v Sasku — † 1883 v Marburce), působil po celý život v Marburce, od r. 1859 jako řádný prof. starozákonní theologie. Z prací jeho jmenujeme: *Abhandlungen für semit. Wortforschung* (Lipsko, 1844); *Abhandlungen zur hebr. Grammatik* (t., 1846); *Codicum syriacorum specimina* (Marburg, 1855); *Zwei sidonische Inschriften* (t., 1855); *Morgengebete der alten syr. Kirche für die Festzeiten* (t., 1864, překlad); *De Sanchoiathonis nomine* (t., 1872). Uspořádal 5—7 vyd. Geseniova slovníku hebr.-chaldejského. Z činnosti mimoorientální uvádíme: *Altnordisches Lesebuch* (Lipsko, 1843, 2. vyd. 1864); *Kyne-*

wulff poetae aetas (Marburg, 1860) a *Ueber die Aussprache des Gothischen* (t., 1862). Dk.

9) D. Adolf Fryderyk, rytec pol., syn D-a 6) (* 1817 v Poznani — † 1860), učil se nejprve u svého otce, později na fakultě pěkných umění varšavské university. Známé jest od něho množství drobných rytin náboženského obsahu; z větších: *Krakovská svatba*; *Saské náměstí* ve Varšavě; *Pomník Stefana Czarnieckého*; *Náhrobek Boleslava Smělého* a j. Vydal též dílo *Nova metoda do nauki pisania pięknym charakterem* (též franc. a něm.).

10) D. Albert Hermann, skladatel něm. (* 1829 v Goltu u Mšně), žák Rietzův a Hauptmannův v Lipsku, pak Schumannův v Düsseldorfu, r. 1855 stal se městským kapelníkem v Bonnu a r. 1861 dvorním: kapelníkem v Oldenburce, potom v Kolíně, Lipsku a j. Skladby jeho, na nichž patrný jest vliv Schumannův a z nichž mnohé byly provedeny v lipském »Gewandhause«, jsou: symfonie, ouvertury, koncerty, písně, hry klavírní, pak opera *Robin Hood* a j.

11) D. Anton, malíř něm. (* 1855 v Míšni), studoval r. 1847 na akademii drážďanské a u Schnorra z Carolsfeldu, r. 1859 odešel do Düsseldorfu a r. 1862 do Italie. Nejlepší jeho obrazy jsou: *Rudolf Habsburský u mrtvolý krále Přemysla Českého*, za který dostal akademické cestovní stipendium, *Faust a Markéta ve vězení*, pak fresky v žitavském Johanneu a ve Křížové škole (Kreuzschule) v Drážďanech.

12) D. Auguste Edgard, spis. franc. (* 1846 v Nancy). Již v době studií věnoval zvláštní pozornost literatuře, hlavně německé, cestoval od r. 1878 půl třetího roku v Rak.-Uhersku (také po Čechách a Moravě), seznámil se osobně s předními spisovateli této říše a navrátil se do Paříže, usiloval co možná rozšířiti známost německé literatury mezi svými krajany. K tomu směřují četné překlady (z nich *Bojéna, la servante morave* Ebner-Eschenbachové) a články ve »Vie litteraire«, »Revue des idées nouvelles«, »Revue du Nord« a j. Ne bezcenné jsou jeho studie *Les maitresses de Louis XV.* (1881) a *Rouget de Lisle et la Marseillaise* (1882). Vydal též *Poésies de Jacques Richard* (1885), plody básníka záhy zemřelého, a k nim *Jacques Richard et la Presse* (1886).

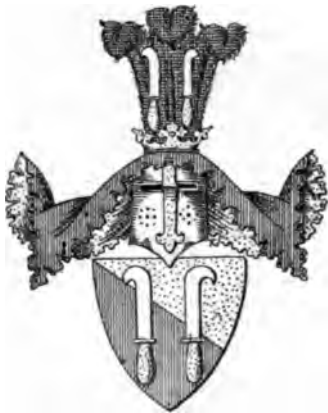
Dietrichson Lorentz Henrik Segelcke, norský básník a historik umění (* 1834 v Bergách). Studoval původně theologii a stal se docentem historie umění, konservátorem u národního musea v Štokholmě a konečně professorem v Christianii. V jeho umělecko-historických pracích jeví se snaha obnoviti spojení mezi uměním a řemeslem zvláště v jeho *Den norske Traeskaererkunst* (Norské řezbářství). Mimo značný počet aesthetických spisů norských a švédských napsal německy *Antinoos* (1884). Básnická jeho díla jsou novelly, obrazy z cest *Fra min Vandrings tid* (Z doby mého cestování, 3 svazky; a dramata původně švédsky napsaná *Madonnebilder* (Obraz madonny, *En arbetare* (Dělník), *Karl Folkunge*. Jeho manželka Mathilda D., roz. Bonnei.

rová, dobyla si genrovými svými obrazy chvalné pověsti. Ks.

Dietrichstein viz Vrabsko.

z **Dietrichšteina**, jméno rodu starožitného, později v důstojnosti hrabské, naposledy knížecí zůstávajícího, jehož počátky se do XI. stol. (ač-li právem) stopují. Prvotní erb (vyobr. č. 1138): na štítě pošikem z pravého horního rohu klevému dolnímu rozděleném, svrchu zlatém, ze zpodu červeném dva nože vinařské vzhůru podle sebe postavené a konci ohnutými ven obrácené se zlatými rukovětmi. Při povýšení do stavu hraběcího dostal se erb tento jako

Č. 1138. Prvotní erb pánů z Dietrichšteina.

štítek do prostředku a čtyři pole štítu vyplněny erby Hollenburským (kuřít pazour), Thalberským (kříž), čišnickým korutanským (krokev) a Murmberským (had), nad štít pak dáno 5 helmic s patřičnými klenoty. Po rodu Pruskovském a Lesliovském přijaty do erbu i erby těchto dvou, tak že měl štít tři části od prava k levu postavené, Pruskovský, Dietrichšteinský a Lesliovský erb, 5 helmic s klenoty, dva zlaté gryfy štít držící, plášť a klobouk knížecí. — Rod Dietrichšteinský odvozuje se od Dietrichův, kteří byli many biskupa bamberského, a od hrabat z Friesachu a Zeltsbachu (spřízněných prý s knížaty korutanskými), z nichž jeden postavil hrad Dietrichstein. Nepřetržitá posloupnost začíná Pankrácem z D., jenž bojoval r. 1492 s Turky, r. 1506 obdržel dědičné čišnictví v Korutanech a r. 1508 zemřel. (Manž. Barbora z Thurnu.) Skrze syny jeho Františka (* 1476 — † 1550) a Zikmunda (* 1484, † 1533), kteří oba (1514) do stavu říšských pánů vyzdvižení byli, založeny jsou dvě pošlosti rodu tohoto, od onoho linie Weichselstätt-Rabenstein, od tohoto linie Hollenburg-Finkenstein. A) Onano skrze syny Františkovy rozdělila se v pošlost Rabensteinskou a Ebenavskou, které se zase dělily ve větve. Z oné byla starší větev Valdšteinská, která byla později ve stavu hrabském a držela též dědičné lovčanství ve Štýrsku. Ji podělila druhá větev Rabensteinská, též hrabská. Z pošlosti Ebenavské byly dvě větve. Ebenavská, jež vy-

mřela záhy, Hollenburská, která r. 1631 povýšena do stavu říš. hrabství. Z této pocházel Jan Douglas hrabě z D., majitel Hollenburka, Finkensteina atd. († 1861), poslední vůbec z této pošlosti. B) Zikmund († 1533) sloužil horlivě císaři Maximiliánovi, od něhož za to statky darován, a zůstavil syny Zikmunda Jiří († 1593) a Adama († 1590), kteří dvě větve nové založili: a) větev Rakouská přestoupila na víru protestantskou, ale vnuk zakladatelův Gundakar († 1690) stal se zase katolíkem, povýšen jest s bratrem (1656) do stavu říšských hrabat a r. 1684 říš. knížat. Usadiv se v Čechách koupil r. 1676 Budyni a Libochovice s Pátkem, r. 1680 Vlachovo Březí. Skrze první manž. svou Isabellu Konstancii, hr. z Kvestenberka († 1685), dostal se v držení Nepomyšle. Ze všech těchto statků zřídil svěřenství rodinné, kteréž odkázal knížeti Ferdinandovi z větve mladší. Větev tato vymřela r. 1825. b) Větev českomoravská nebo Mikulovská. Adam zůstal věrným věře katolické a jsa ve službách císařů Ferdinanda, Maximiliána a Rudolfa, platně působil v tehdejších běžích veřejných, jsa při zdělení smluv Pasovských a Augšpurských, rovněž jako posel císařský v Římě (1561), kdež marně pracoval u papeže, aby dosáhl svolení k přijímání podobojí a zrušení coelibatu kněžského. Od Maximiliána II. vyslán byl jako posel ke dvoru madridskému maje uloženo, aby krotil neshledivost Filipa II. Tu také byl, když Don Carlos, syn králov, zemřel (1568) a zůstavil psanou zprávu, ve kteréž se poměr mezi otcem a synem dobře objasňuje. Nejlépe se vydatila cesta jeho do Uher, kamž poslán r. 1572, aby jednal se stavy o korunování Rudolfa II. R. 1575 získal panství Mikulovské, kteréž se stalo jádrem všech statků Dietrichšteinských v Čechách a na Moravě. Kromě důstojenství děd. čišnictví v Korutanech měl i důstojenství nejv. hofmistra císaře Rudolfa, od něhož prý asi 600 dopisů dostal (byly prý dříve na Mikulově), řád zlat. rouna a kalatravský. Za manželku měl Španělkou Margaritu vévodkyni Cordonskou. Zemřel dne 5. února 1590 a podle dovolení císařského (18. března 1591) pohřben jest v kostele sv. Víta u nohou císaře Maximiliána mezi mříží, která okolo hrobu králů udělána jest. Měl dva syny. Starší Zikmund povýšen jest do stavu říšských hrabat a zemřel r. 1600 (manželka Johanka de Scala), mladší František jest bez odporu nejznamenitější osobnost tohoto rodu. Sčk.

František Seraf. z D., kardinál, biskup olomoucký (* 22. srpna 1570 v Madridě — † v Brně 19. září 1636). Vychován pod dozorem otců tovaryšstva Ježíšova napřed v Praze, potom na německé kolleji v Římě, kdež obrátil na sebe pozornost některých kardinálův a papeže Klementa VIII., který jej přijal ke svému dvoru jako tajného komoří. Záhy stal se kanovníkem ve Vratislavi a v Olomúci. R. 1592 císař Rudolf II. jmenoval ho kolleg. proboštem kapit. litoměřické, kdež se usadil. Vysvěcen na kněze byl teprve r. 1597 od arcib. pražského Zbyňka Berky z Dubé. Byl neobyčejně oblíben u pa-

peže i u cis. Rudolfa II. a jesuitům cele oddán. R. 1597 (4. kv.) povolal ho papež do Říma, a D. byl všude jeho průvodčím i rádcem a vykonal mnohá poselství. R. 1599 (3. března) jmenoval ho papež kardinálem knězem s titulem »S. Silvestri in campo Martio«, kterýž titul si změnil v »B. Mariae trans Tiberim«. Téhož roku 26. kv. kapitula olom. zvolila ho ne bez odporu, ale za horlivého přičinění papežova i císařova jednohlasně biskupem olomouckým; papež sám ho vysvětil. Téhož roku (21. čna) stal se D. legátem »a later« a když přijel do Olomouce, potvrdil mu císař titul knížete biskupa, který měl již Stanislav Pavlovský, jeho předchůdce. Prohlédl diécési a zvisitoval kláštery s dovolením papežským, zvl. klášter žďárský, který byl velmi zpustlý. R. 1602 zachránil od zrušení klášter Rajhradský. Byl největším bojovníkem své doby proti reformaci. Zaváděl všude řádné kněžstvo a zřizoval kláštery jako ohniště katolictví. R. 1604 založil františkánský klášter v Kroměříži, r. 1606 dal vystavěti kapuc. klášter v Brně, r. 1611 podobný klášter v Mikulově, r. 1616 františkánský klášter ženský při kostele sv. Josefa v Brně, r. 1617 kapucínský klášter ve Viškově, r. 1625 (22. srpna) založil kolleg. kapitulou v Mikulově při kostele sv. Václava a opatřil ji dostatečnými příjmy. R. 1628 hr. Caesar z Gollů vystavěl na jeho přímělu kapucínský klášter ve Znojmě. R. 1631 založil D. piarist. kollej v Mikulově (8 členů) se školou a v Lipníku zřídil piaristický noviciát k výchově členů řádových a učitelů. Jsa podporovatelem věd a umění, založil bibliotéku v Kroměříži a zvl. cennou knihovnu v Mikulově, která byla od Švédův obrána. R. 1622 zřídil v Mikulově i svou vlastní tiskárnu.

Proti nekatolíkům na Moravě vystupoval všude pšisně; na panství svém mikulovském sice je trpěl, ale jen aby je mohl obrátiti. V té příčině byl příkladným životem svým podřízenému kněžstvu vzorem. Kázal slovo boží, sloužil mše svaté, bos vodil procesi, v postní době denně sedával u sv. Jakuba v Brně ve zpovědnici a p. Lid divil se takovému církevnímu hodnostáři, který obětoval se správě duchovní jako podřízený kněz. Při jeho kázáních bývali často přítomni i nekatolíci se svými rodinami. Řádů církve katolické hájil neústupně. Zastavil na Moravě ponenáhlu všude přijímání pod obojí způsobou z rukou katol. farářů. Při právu zemském prosadil po r. 1600 katolickou přísežní formuli »na pannu Marii a všechny svaté«. Žádný sňatek nebyl požehnan, leč když snoubenci přijali tělo Páně pod jednou, a žádný nekatolík nesměl býti pochován v posvěcené zemi. Největší oporu při protireformaci měl v řádu tov. Ježíšova, jež také neustále podporoval. Olomoucké universitě, kterou jesuité měli v rukou, přidal několikrát po 500 tol. ročních příjmův a postaral se, aby mohli dostavěti svůj dům v Brně. Ve Znojmě jim daroval dva domy. V lidu úkol jesuitů jménem jeho zvl. po bitvě bělohorské vykonávali kapucíni a františkáni, jež on právě uvedl na Moravu. — Při volbách papežských

jako kardinál byl čtyřikrát. Dvakrát r. 1605, po třetí r. 1621, po čtvrté r. 1623, kdy málem by byl býval sám zvolen za papeže.

Pro dům Dietrichšteinský zakoupil mnohé statky: r. 1623 Polnou a Přibislav v Čechách za 150.000 zl., Vlasatice za 79.000 zl., Dol. Kounice za 111.406 zl., Nové město za 285.000 zl. a u Mikulova v Dol. Rakousích Steinabrunn; r. 1625 koupil v Jihlavě tři domy, které později vyměnil za jiné a na tom staveništi zbudoval si palác. R. 1630 koupil pro svůj rod Pouzdřany a Uherčice. K bisk. statkům přikoupil Chropín.

Velmi význačná jest jeho činnost politická. Žádný z biskupův a arcibiskupův moravských nezasáhl do dějin Moravy tak mocně jak on. Vedle Karla at. ze Zerotína, s nímž ovšem jako s českým bratrem velmi častě měl potyčky, jest v zemích českých nejznamenitějším politikem celého století. I jméno evropské lze mu přiložiti. Císařové Rudolf, Matias a Ferdinand II. měli v něm obezřelého a důvtipného rádce. Také mu zcela důvěřovali. R. 1600 byl poslán od cis. Rudolfa II. k papeži Klementu VIII., aby u něho vymohl pomoc proti Turkům. U stavů moravských, pokud náboženské spory nebyly ještě přiosťeny, byl jakž takž oblíben; aspoň r. 1602 byl zvolen i za náměstka zemského hejtmana. Vádila mu posud nejvíce neznalost jazyka českého. Stavové moravští nechtěli ho proto připustiti k zasedání soudu zemského a nedovolili mu mluvit ani německy ani latinsky, nejvýše skrze tlumočnicka. On sice protestoval, ale povolil a česky se naučil. Vliv na poměry moravské vůbec a náboženské zvláště měl tak mocný, že ve vlastním táboře jeho vznikli závistníci a nepřátelé, kteří ho hned r. 1602 u cis. Rudolfa přivedli v nemilost. Císař stal se k němu nedůvěřivým a přestal ho v protireformačních snahách podporovati, ačkoliv kardinál snažil se císaře ohmččiti dary. I mezi duchovenstvem byli mnozí, kteří zase papeži o kardinálu podávali nepřiznivě zprávy, hlavně, že s biskupským jménem špatně hospodaří. Náměstnictví zemského hejtmana bylo mu odňato a dáno českému bratru J. Bruntálskému z Vrbna (v září 1602). Kardinál však v zápase tom přece zvítězil, a císař i papež záhy naklonili se mu tím více a trvale. Boj proti nekatolictví byl spory těmi zastaven sotva na několik měsíců. R. 1603 kardinál byl již opět v plné práci protireformační a provedl, že i poslední dva nejvyšší úřady zemské byly osazeny katolíky. R. 1595 nebyl v držení nejv. úřadů zemských ani jediný katolík, r. 1603 ani jeden nekatolík. Ve všech důležitějších komisích, jež od sněmu mor. v různých záležitostech voleny bývaly, kardinál měl téměř pravidelně předsednictví a hlas rozhodující.

Za povstání Bocskaiova kardinál poprvé osvědčil i značné vojenské nadání. R. 1605 vtrhl osobně se svým najatým vojskem do Uher a pomáhal dobyti Skalice, tak že odvráceno aspoň od Moravy nelidské plenění. R. 1606 jmenoval Albrechta ml. Sedlnického z Choltic velitelem své jízdy, kterou byl

k ochraně Moravy najati dal, ač byl ve značných finančních nesnázích. Sám byl vrchním vůdcem mor. posádek na Slovensku (uherském). Vůbec jeho zásluhy o Moravu v době té byly tak pozoruhodny, že cis. Rudolf II jmenoval ho vrchním hofmistrem, tajným radou a obnovil mu jako biskupu olomúckému právo raziti mince.

Neвшední jeho politické nadání objevilo se r. 1608, když byl prostředníkem mezi cis. Rudolfem a bratrem jeho Matiašem. Smlouva Libeňská jest částečně také jeho dílem, ačkoliv sjezdu Ivančického na Moravě se nesúčastnil a od stavů moravských prohlášen byl za nepřitele země. Po smlouvě r. 1608 byl u Rudolfa i Matiaše stejně oblíben. Králi Matiašovi zrazoval r. 1608 povolovati na Moravě volnost náboženskou, a stavy moravské zapřisahal listem ze dne 26. čce 1608, aby nevyhovovali žádostem vyznavačův augšpurského vyznání, nýbrž aby přenechali vše na vůli Matiašovi, «který znamenitým rozumem a vtípem od pána Boha obdařen býti ráčí». Kdyby prý však stavové přece povolili, že by on »žádáním způsobem k takovému povolení a indulgenci, by pak i biskupství a život ztratiti musel, připustiti a dovoliti ho nemohl.

R. 1611 byl opět prostředníkem mezi Rudolfem a Matiašem, jsa v čele poselstva moravského na gener. sněm do Prahy vyslaného, a dne 23. května korunoval Matiaše za krále českého. Dne 1. pros. t. r. oddal ho také s arcikněžnou Annou, dcerou Ferdinanda Tyrolského a 12. čna 1612 korunoval jej za císaře německého. V těch dobách byl neustálým rádcem Matiašovým ve smyslu přísně katolickém, ale při veškerém jednání svém byl velmi opatrný. Tím se vysvětluje, že podařilo se mu nejen na statcích rodinných, nýbrž i na statcích biskupských zavésti katolickou duchovní správu, při čemž pro nedostatek řádných kněží užíval členů tov. Ježíšova a jiných řeholí. Nekatolíci hlavně na statcích biskupských se bouřili, poněvadž duchovní statky byly čítány ku statkům komorním; odvolávali se tedy na majestát. Avšak kardinál svou vytrvalostí zlomil i tento odpor zvláště katolickými missiemi, které pořádaný velmi okázale po celé Moravě. Od r. 1612 měl v protireformaci horlivého pomocníka v arciskupu pražském Janu Loheliovu, s nímž také prosadil r. 1617 volbu Ferdinanda Štýrského za krále českého. Dne 19. čna t. r. korunoval ho v Čechách a 28. srpna 1619 v Německu.

Po defenestraci české r. 1618 byl Frant. z D. s Karlem st. ze Žerotína, Albrechtem z Valdšteina, Karlem z Lichtenšteina a některými jinými pány moravskými na straně císařově proti stavům, kteří nejpříkřeji vystupovali právě proti němu a proti Žerotínovi. Stavové vnikli v Brně až do jeho paláce na Vel. náměstí. Kardinál »prosil na kolenou« a stavy poněkud uchlácholil, byl však jejich věznem. Dne 7. srpna 1619 vyhlášen byl na sjezdu v Brně za nepřitele země, statků svých zbaven a z Moravy »na věčnost« vypovězen. Manové jeho byli sprostěni přísahy a ozná-

meno jim, že statky jejich »v dědičné jsou obráceny« a že budou v desky zemské zapšány. R. 1620 darováno kardinálovo panství Mikulovské, Kroměřížské a Hulínaké Ruprechtovi Falckému a Chropín od biskupských statků jeho manželce. Kardinál, jenž také zbaven i s vyšším duchovenstvem moravským místa na sněmě, uchýlil se z vězení brněnského na Mikulov, a když mu byl odňat, utekl do Vídně. Po bitvě bělohorské měl ve Vídni u sv. Štěpána slavnostní kázání na poděkování za vítězství a způsobil, že Ferd. dal stavěti na Bílé hoře kostelík P. Marie Vítězné. Jinak přimlouval se za mírné resty povstalců, jmenovitě moravských. Dne 20. pros. 1620 vedl s Karlem st. ze Žerotína moravské posl. stvo k císaři prosit za mílest a odpuštění. V lednu 1621 při císařské poradě o povstání českém horlil hlavně za sesílení duchovního vlivu na Moravě, požadoval pro duchovenstvo první místo mezi stavy a navrholo prostředky ku protireformaci. Gubernátorem Moravy a plnomocným nejvyšším kommissarem jmenován byl od Ferdinanda II. v lednu 1621, ačkoliv se s počátku zpěchoval hodnost tu přijati. Poněvadž mu právě bylo vypraviti se k volbě papežské do Říma, zastával ho kancléř český Ladislav Popel z Lobkovic a Maxm. kníže z Lichtenšteina. Dne 3. března 1621 byl již na zpáteční cestě z Říma ve Vídni a hned na to ujal se vlády na Moravě. Všecky biskupské i rodinné statky byly mu navraceny, a poněvadž byly zpuštěny, snažil se je opět zvelebiti. Činnost jeho byla i nyní vzhledem k císaři konejšiva, ale v zájmu církve katolické bojovná. Hned v březnu t. r. vyloučil za pomoci podkomorního moravského všechny nekatolíky z městských rad a zavedl opět všude katolickou přísežní formuli. Dne 4. čna 1621 dostalo se jeho působením náčelníkům nekatol. stavů moravských amnestie, která byla 7. září prohlášena; jediný p. Václav Bitovský z Bitova byl na Moravě popraven. Mír s Bethlenem Gáborom umluven byl na kardinálově zámku mikulovském.

Frant. z D. vynasnažil se obyvatelstvo moravské ušetřiti hrůz i béd válečných a netrpěl, aby vojska císařská dopouštěla se násilí Roku 1621 15. čce nařídil z Brna, aby Albrechtu Euseb. z Valdšteina, nejvyššímu nad 2000 jízdnými a regimentem pěším německého lidu, přicházelo se na Moravě ochotně vstříc, a kde se s vojskem položí, tam aby dobrovolně spíše byla dovážena, pak že vojsko nebude mítí příčiny drancovati. A skutečně, když Valdštejn položil se u Hodonína, měl všeho dosti. Kardinál staral se i o to, kolik každý voják denně stravy a peněz má dostati, a zač se mu má libra masa prodávati. Poněvadž pak obyvatelstvo bylo nad míru ochuzeno, zastavil do sv. Jíří r. 1621 všechny exekuce.

Při protireformaci na Moravě byli mu nápomocni: J. Arn. Plateis z Plattenšteina, kanovník a pozdější biskup olomúcký, pak též kapituly kanovníci Karel z Hüttendorfu a Jakub de Magno. Všichni vypuzení členové řeholí moravských vrátili se opět do země a

ujali se i práce duchovní i statků světských, které jim dříve byly odňaty. Dne 28. září 1622 kardinál vydal rozkaz, aby novokřtenci Moravu opustili »za to, že prý Bedřicha, zimního krále, když Moravou jel, do hospod přijímali«. K vystěhování dána jim čtyřnedělní lhůta. Brzo potom došlo i na jiná vyznání, zvláště na České bratry ani Karla st. ze Žerotína nevyjímajíc. Poněvadž pak kardinál zvěděl, že mnozí novokřtenci opět na Moravu se vracejí a katolictví jen na oko vyznávají, zosílil dřívější mandát svůj r. 1623 z Mikulova tím, že nařídil, aby buď upřímně ke katolictví se přihlásili a dítky své ke křtu nosili, anebo ať je nikdo pod trestem smrti na statcích svých netrpí. R. 1624 dne 30. list. nařídil opět jménem císařským, aby se vystěhovali praedikanti z kraje olomouckého a dne 27. prosince t. r. vypověděl nekatolické kazatele z celé Moravy. Dne 22. bř. 1625 nařídil, že ve městech moravských mají býti trpění jen katolictví měšťané; konečně r. 1628 (9. bř.) vydán byl působením jeho protireformační a vypovídací rozkaz všemu obyvatelstvu moravskému vůbec, tak že v desíti letech po bitvě bělohorské nebylo na Moravě aspoň na oko žádných nekatolíků.

Současně s protireformací kardinál jako nejvyšší kommissář vyšetřoval s kommissáři zvláště k tomu zřizenou vinu nekatolických stavů moravských a provedl jménem císaře r. 1622 konfiskace jmění v tom způsobu, že zabavil statků v ceně 37,656,759 mor. tolarů, z čehož dostal od české dvorní kanceláře panství Lipník a Hranice. Od 9. list. t. r. zasedala na Mikulově zvláštní krídlová kommise, u níž se hlásiti měli všichni, kdož měli nějaké nároky na konfiskované jmění. Když r. 1623 kardinál odebral se po čtvrté do Říma k volbě papežské (při čemž svěřen mu také úkol smířiti papežskou kurií s bisk. Khleslem a vyprositi císaři peněžitou podporu), zastupoval ho na Moravě mistogubernátor p. Lev Burian Berka z Dubé a z Lipého. V té době konfiskační záležitosti na Moravě byly již úplně spořádány, a kardinál pak listem ze dne 7. bř. 1624 dal oznámiti, že bude na Mikulově prohlášen gener. pardon, a sice účastníkům rebelle ze znojemského a jihlavského kraje dne 18. bř., z kraje brněnského 26. bř., z kraje olomouckého a hradištského 15. dubna. Z vděčnosti císař Ferdinand povýšil ho 26. bř. t. r. do stavu knížat říše Německé s dodatkem, že smí adoptovati si dědice téhož titulu i všech práv.

Velikou péči kardinál měl také o to, aby všude v zemi byl úplný pořádek a bezpečnost. V té příčině neušly jeho pozornosti ani podřízenější nepřístojnosti. Tak r. 1625 žádal jménem císaře, aby všichni celní a mýtní vykázáli se do osmi neděl svými výsadami k vybírání cel a mýt. Dne 26. ún. t. r. nařídil, aby úřady s největší přísností vystupovaly proti potulným četám žoldnéřským a 3. dub. učinil výzev, aby zajatí křesťané moravští vybaveni byli z moci turecké výplatou z peněz sirotčích. Organisoval také dovážku obilí i ci-

zlemi povozy na pomezí hrady do Uher, což vykonal nejvyšší profiantmistr p. Václav Šubíř z Chobíně.

V červnu 1625 císař Ferdinand II. i s manželkou svou proděl u něho na Mikulově po celé tři týdny a radil se s ním hlavně o dalších krocích ve příčině polit. a náboženských změn v zemích českých. Jisto, že kardinál měl také vynikající účastnictví při úpravě obnoveného zřízení moravského, které bylo vydáno r. 1628. R. 1629 sestavil zvláštní kommissi ve příčině urovnání dluhů země i měst moravských. Věřitelé měli spokojiti se povlnným uplácením. V posledních letech činnost kardinála poněkud ochabla; hleděl si hlavně záležitostí rodu svého. Dne 7. srpna 1629 dostalo se rodu z D. práva zaváděti libovolně na panstvích svých týdenní a výroční trhy. R. 1631 přibuzný kardin. Maximilián z D. povýšen byl i s prvorození své linie do stavu knížecího. R. 1633 kardinál poželhal ještě sňatek Ferdinanda III., potomního císaře, se španělskou infantkou Marií a r. 1634 napsal poslední (třetí) závěť, v níž pamatoval štědrými odkazy na svoje nedokončené podniky a za majorátního pána rodu z D. adoptoval jmenovaného již Maximiliána z D. Rodové statky prohlásil za nedílné.

Když roku 1636 Ferdinand II. odcestoval k říšskému sněmu do Řezna asi na čtvrt roku, ustanovil v Uhrách a v Rakousích za regenta syna svého arciknížete Leopolda, jemuž dal k ruce pět rad. Předsedou tohoto kollegia byl kardinál Frant. z D. Celkem zdřav vrátil se z Vídně do Brna ku sněmování, ale zemřel zde nenadále dne 19. září 1636. Křk.

Již roku 1615 byl František z D. pořízen učíní, aby po smrti jeho přešlo jmění na synovce Maximiliána (* 1596) a substituována i tohoto sestra Markéta Františka. Druhé pořízení učiněno r. 1634. Po smrti strýcově zdědil Maximilián rozsáhlé statky jeho, Polnou, Žďár a j. Tyž byl již r. 1629 obdržel větší palatinat, r. 1631 povýšen jest do stavu říšských knížat, tak aby název ten vždy nejstaršímu synu náležel, a r. 1654 uveden jest do rady říšských knížat. Zemřel r. 1655 zůstaviv z manželství svého s Annou Marií kněžnou z Lichtenšteina syna Ferdinanda Jos. a dcery (z nichž Anna Františka vdána byla r. 1647 za Valtera z Leslie). Ferdinand (* 1636) oženil se r. 1655 s Marií Alžbětou kněžnou z Eggenberka, získal od císaře Leopolda hrad Trasp ve Švýcařích a založil ústav šlechtičen v Brně. Zdědiv r. 1690 Budyni, Libochovice, Pátek, Nepomyšl a Vlachovo Březí, vyrovňoval se bohatstvím předním páni v Čechách a na Moravě. Zemřel r. 1698. Syn jeho nejstarší, Leopold, ujal po smrti otcově všechny statky nápadní, kteréž se dostaly po brzké smrti jeho († 1708) druhému synu Valterovi Františkovi († 1738, manž. r. Zuzana Liborie Morkovská ze Zástřizli na Boskovicích, † 1691, z. Karolina Max. Pruskovská z Pruskova, † 1734). Valterův syn Karel Maximilián (* 1702 — † 1784) zdědil roku 1769 po svém dědu Jiřím Kryštofovi

z Pruskova nejen statky jeho Pruskov a Chfelic, nýbrž i příjmení a znak, tak že se od té doby psal z D. a z Pruskova a erb Pruskovský ke svému připojil (manž. Marie Anna Josefa hrab. Khevenhüllerová, † 1764). Bratr jeho Jan Leopold (* 1703 — † 1773) držel Boskovice a jiné statky na Moravě a byl tudíž presidentem nad appellacemi. Karlův syn Karel Jan (* 1728 — † 1808) převzal svěfenské statky ještě za živobytí otce a jeho dobrou vůlí (1781) a opustil tedy státní služby, jimž se byl v mladých letech oddával (byl vyslancem v Kodani a provázal císa. Josefa na jeho cestách). Statky Pruskovské prodal r. 1782 králi pruskému, za to dědil r. 1802 po vymření hrabat z Leslie Novoměstské panství v Čechách a Horní Ptuj ve Štýrsku i s příjmením a erbem, jež ke svému příjmení a erbu připojil. Poněvadž nucen byl v míru Lunevillském Trasp vzdáti ke Švýcarsku, obdržel za to podle usnesení říšské deputace (1803) říšské panství Nový Ravensberg, jež však r. 1806 dáno pod vrchnost viremberskou a tomuto konečně odprodáno (manž. 1. Marie Kristina Josefa hr. z Thunu, † 1788, 2. Anna Baldaufová, † 1815). Bratr jeho František Karel (* 1731 — † 1813) držel Boskovice, Bzenec a jiné statky na Moravě, kteréž zdědil po něm syn jeho Frant. Josef. Karlův syn Frant. Josef (* 1767 — † 1854) sloužil r. 1793 ve válce proti Francouzům, při čemž se při útoku na pevnost Valenciennes vyznamenal. Jako císařský vyslanec býval v Petrohradě, Berlíně, Mnichově a v Petrohradě, oženil se s Alexandrinou, dcerou hraběte Šuvalova, r. 1800 učinil příměří v Parsdorfu a r. 1801 poděkoval se ze služeb státních. Po smrti otce svého uvázal se v statky rodinné, k nimž později zdědil (1825) statky větve rakouské a dal se zase potřebovati r. 1809—1815 jako c. k. dvorský kommissar v Haliči. Přebýval potom také v Anglii a stal se r. 1850 pro svou dobročinnost a horlivost pro vědy čestným obč. nem vídeňským. Bratr jeho Mauric Jan (* 1775 — † 1864), rytíř řádu sv. Jana, oddal se od r. 1791 službám vojenským, dostal se r. 1799 do zajetí (v Miláně a v Paříži) a sloužil pak až do pádu Ulmu (1805), po čemž se bavil uměním a vědami. Jako nejv. hofmistr vévody Zákupského (1815) řídil jeho vychování a zastáváje pak všelijaké úřady dvorské, horlivě pracoval o povznesení dvorského divadla. Po smrti bratrové ujal nápadní statky Hallenburské a měl nastoupiti potom také v držení svěfensství českomoravského, z něhož se však, přechvav svého syna, poděkoval. Přechvav živobytím všechny mužské členy rodu toho, zemřel jako poslední mužský potomek a s ním vyhasl tento rod, kterýž po sobě zůstavil mnohou vděčnou památku; neboť Františkův syn Josef (* 1798 — † 1858), jenž založil českou průmyslovou jednotu, z manželství svého s Gabrielou Vratislavovou z Mitrovic pozůstavil jen dcery Terezi (* 1822, manž. Jana Bedř. hr. z Herberšteina † 1861), Alexandrinu (* 1824, manž. Alexandra hr. z Mensdorffu a Pouilly † 1871), Gabrielu (* 1825,

manž. Alfreda knížete z Hatzfeldu) a Klotilda (* 1828, manž. Edvarda hrab. z Clamu a Galasu), kteréž se o bývalé statky nápadní rozdělily (totiž 1. Budyni, Libochovice, Vlachovo Březí, statky některé na Moravě, v Uhrách a Hor. Rakousích, 2. Mikulov, 3. Lipník, 4. Polnou a Žďár). Cís. kabinetním listem ze dne 23. pros. 1868 a majestátem ze dne 20. bř. 1869 přenesen jest název rodu Dietrichšteinského i titul knížecí na rod Mensdorffský. — Mnozí členové rodu Dietrichšteinského významanáni byli řádem zlatého rouna a jinými řády a důstojnostmi mnohými. Šk.

Srv. Res gestae gentis Dietrichsteinianae T. I. (Olomúc, 1621); von Benedikt, Die Fürsten von Dietrichstein (Št. Hradec, 1848); Feyfar, Die erlauchten Herren auf Nikolsburg (Vídeň, 1879).

Dietrichšteinské mincovnictví. Sigmundu Ludvíku z Dietrichšteina (z pulgavské nebo mladší štýrské větve) byl císařským rozhodnutím ze dne 22. ledna 1637 udělen nejen říšský palatinát, právo udělovati šlechtictví a právo horní, nýbrž i právo mincovní. Práva toho napotom užil Sigmund Ludvík, hojně dáváje v l. 1639—1652 ve své mincovně jak na zlato tak na stříbro mincovati. Raženy tu desítidukáty, pětidukáty a dukáty, pak půldukáty a čtvrtidukáty, též toлары a dvoutolary, půltolary, pak groše a krejčary. Z ostatních Dietrichšteinů využil ještě práva mincovního Karel Ludvík (* 1673 — † 1732, který r. 1726 toлары a jich díly raziti dal; konečně pak Ferdinand kníže z Dietrichšteina, dáv v l. 1695—1696 raziti dukáty a toлары. Nemalé účastenství v záležitostech zemědělských mince — ovšem spíše ke škodě země české — měl i kardinál biskup olomúcký František z Dietrichšteina. Jak z listin a zachovalých mincovních raitunků patrno, byl kardinál činně účastněn při škodném mincovním podniknutí pověstného De-Witteského konsortia a patřil mimo Karla knížete z Liechtenšteina, Albrechta hraběte z Valdšteina, Jana Oldřicha z Eggenberku, Hanuše De Witta a žida Jakuba Basseviho k nejčelnějším členům patnáctiadvacího tohoto družstva, jež v l. 1622—1623 od vlády císařské za stanovený plat mincovny v Praze, Kutné Hoře, Jáchymově, Brně, Olomúci a Vídni najato mělo, v době té pak mince hodnoty velmi chatrné u značném množství raziti dávalo ke škodě nejen země, nýbrž i vlády samé. Jakožto biskup olomúcký dával i v biskupské mincovně Dietrichštein hojně raziti, než i tu manipulováno všelijak a ražená mince v zrnu a stříži své zlehčována. pročez později jako mince neberná namnoze zdvižena a z oběhu brána byla. Olomúcké toлары Dietrichšteinské jsou nyní mince velmi vzácné. Foa.

Dietrich von Hermannsberg Emanuel, generál rak. (* 1771 v Malíně v Belgiu — † 1857 v Badenu u Vídne). Vstoupil do císař. dělostřelectva, bojoval ve všech taženích proti Francii od r. 1793—1814 a v bitvě u Asperu se dvěma batteriemi 22. května po 5 hodin odrazil útočící kolony francouzské, začež vy-

znamenán řádem Marie Terezie. R. 1854 jmenován generálmajorem a velitelem dělostřelecké brigády v Pešti.

Dietsch nebo Dietzsch, rodina umělců norimberských z XVIII. stol. Hlavou její byl Johann Israel (* 1681 — † 1754). Jeho šest synů a čtyři dcery veskrze věnovali se malířství a vynikli z nich zvláště Johann Christoph, aquarellista, jenž maloval krajiny, květiny a ovoce; pak dcery Barbara Regina (1706 až 1783), malířka květin a ptáků, byla povolána k několika dvorům za kabinetní malířku, nepřijala však žádné z těch nabídek; Margareta Barbora (1726—1795) pracovala v téměř oboru; mimo to zabývala se i rytím a vydala veliké dílo: křoviny a stromy z okolí Norimberka, s textem od Schrebera.

Dietsch Heinrich Rudolf, filolog a historik něm. (* 1814 v Mylavě — † 1875 v Stötteritzu). Klassickou filologii studoval v Lipsku pod G. Hermannem, pak působil jako prof. na gymnasiích v Halle, Hildburghausenu, Grimmě, jako ředitel ve Plavně a konečně v Grimmě. Z filologických publikací **D**-ových uvéstí jest především vydání *Sallustia* (vyd. s lat. komentářem, Lipsko 1843 až 46, 2 díly, kritické vyd. t., 1859, textové vyd. vyšlo po čtvrté r. 1874, vyd. Catiliny s něm. poznámkami t., 1864). Méně váhy mají vydání *Eutropia* (t., 1849 a 53), *Nepota* (t., 1850 a 69), vybraných listů *Ciceronových* (t., 1854) a *Hérodotova* (t., 1859, 2. vyd. opatřil Kallenberg). Z historických prací **D**-ových uvéstí jest učebnice: *Lehrbuch der Geschichte* (t., 1847—51, 2 díly, některá oddělení již ve 3. vyd.), *Grundriss der Geschichte* (t., 1854, 3 díly, 10. vyd. opatřil G. Richter, 1883—1887) a *Abriss der brandenburgisch-preussischen Geschichte* (5. vyd., 1882). Od r. 1848—62 byl spoluredaktorem časop. »Jahrbücher für Philologie u. Pädagogik. Srv. Neue Jahrbücher, sv. 114, str. 110. Vyř.

Diéty (z řec.), denní plat, sluje náhrada denní, poskytovaná zřízcencům, zvláště veřejným funkcionářům obyčejně za služby konané za mimofádných poměrů (kromě bydliště nebo sídla úředního).

D. poslanců zavedeny jsou ve většině států; není jich však v Německu, v Itálii a Anglii. V některých zemích dostávají poslanci kromě nich také náhradu cestovního, jinde místo denních diét plat úhrnný (paušál, *aversum*), jenž činí na př. ve Francii 9000 fr. ročně, ve Spoj. Státech severoamerických 5000 dollarů na období zákonodárné a pro předsedu 8000 dollarů. **D**. poslanců na sněmu království Českého stanoveny usnesením sněmovním ze dne 20. dub. 1861 částkou 5 zl. denně kromě cestovního zvláště likvidovaného (pro poslance rady říšské volené dříve sněmem 8 zl., vedle cestovního paušálu na cestu do Vídně a zpět po 20 zl.). — Nejvyšší mírou cestovního je náhrada za jízdu ze stálého bydliště poslancova k nejbližší stanici železniční a zpět, jízdní lístek I. třídy na dráze tam i zpět a plat za fiakra v Praze. Není-li spojení železničního, platí jízdná cena obvyklá v místě. Kdo bydlí v Praze a předměstích,

nemá práva požadovati cestovního (usnesení sněm. ze 17. říj. 1882). **D**. berou se ode dne zápisu do praesenční listiny, přetrhují se udělením dovolené, nikoli však nemocí, je-li oznámena nejv. maršálkovi (§ 20. jedn. řádu sněm.). **D**. byly na r. 1891 rozpočteny částkou 53.100 zl., cestovné 4000 zl. a činily vskutku (za 41 dní) 45.275 zl., resp. 4291 zl. 76 kr. Členům poslanecké sněmovny říšské rady náleží dle zák. ze dne 18. června 1861 č. 63 ř. z. denní plat 10 zl. po čas přítomnosti v radě říšské a cestovné 1 zl. 32 kr. za 10 *km* (nař. min. z 31. července 1876 č. 105. ř. z.). Platu toho nemůže se žádný člen vzdáti. — V Uhrách mají poslanci vedle diét i roční příbytečné. Srv. Čechy 552. red.

D. úředníků jsou náhrady, které poskytují se úředníkům za zvláštní výdaje na byt, obsluhu, palivo a stravu, jakéž jim vzchází, jsou-li nuceni u výkonu úřadu svého cestovati a náhrady tyto se vyměňují bez ohledu na skutečná vydání úředníka určitými okrouhlými obnosy za den. Vedle těchto platů nahrazují se cestujícímu úředníku ještě vydání za použití dopravních prostředků. V příčině rakouských státních úředníků sluší rozeznávati dva druhy diét: jednak d. pravidelné, jednak t. zv. denní příplatky, kteréž týkají se však jen úředníků od V.—XI. třídy hodnostní. **D**. pravidelné poskytují se úředníku, cestuje-li u výkonu služby mimo okres úřední, nebo koná-li t. zv. cestu dvorní, byť i v okrese úředním. Vyměněny jsou, jak následuje:

I. třída hodnosti	zl.	20.—
II. » » »		17.50
III. » » »		15.—
IV. » » »		12.50
V. » » »		10.—
VI. » » »		8.—
VII. » » »		6.50
VIII. » » »		5.—
IX. » » »		4.—
X. » » »		3.50
XI. » » »		3.—

Auskultanti, praktikanti, aspiranti, elevové mají diéty dle XI. třídy. Na základě zvláštních předpisů mají úředníci úřadů politických, sborových soudů I. instance, okresních soudů a okresních úřadů finančních, konají-li kommise či cesty mimo své sídlo úřední, avšak v úředním okrese, nárok na t. zv. denní příplatky, jež obnášejí: v V. tř. hodnosti 7 zl., v VI. tř. 5 zl. 50 kr., VII. tř. 4 zl. 50 kr., VIII. tř. 3 zl. 50 kr., IX. tř. 3 zl., X. a XI. tř. 2 zl. 50 kr. Úředníci finanční strážé mají v náhradu za cestovní výlohy ve svém okrese roční paušál. Úředníci stavební, svěšen-li jim výkon nějaké stavby mimo sídlo úřední, mají místo diét stavební přídavek. Podotknouti sluší, že předpisy v d-tách týkají se jen úředníků, nikoliv sluhů. **D** platí úředníkům stát; jestliže však výkon úřední týkal se zájmů strany soukromé, jest tato po případě povinna nahraditi je státu. hJa.

Dietz, město prus., viz Diez.

Dietz: 1) **D**. Feodor, histor. malíř něm. (* 1815 v Neunstettenu — † 1870 v Grayi). Stu-

doval v Karlsruhe a Mnichově, kde dekoroval pokoje královny v paláci královském. V l. 1837 až 1839 studoval v Paříži u Horace Verneta a Alauxe. Potom žil v Karlsruhe, až r. 1862 stal se profesorem na akademii krásných umění v Mnichově. Jako delegát karlsruheského pomocného spolku odebral se r. 1870 na bojiště do Francie, kdež zemřel. Z obrazů jeho, vynikajících smélou, energickou komposicí, originelní fantasií a bohatostí motivů, jichž kolorit však zhusta je temný, dlužno uvést: *Smrt Piccolominiova* (1835); *Smrt Pappenheimova* a *Smrt Gustava Adolfa u Lützenu* (1835); *Napoleon u Wagramu*; *Badenští husaři na Berežině* (1842); *Noční přehlídka* (1853).

2) D. Justus viz Decyusz.

Dietzler Václav, král. účetní rada za časů Josefa I.; spravoval v l. 1710—11 Pražskou mincovnu, ale jen co mincmistr zatímní. Mince za jeho provisoria v pražské mincovně ražené mají značku P. M. (*Prager Münze*). *Faa*.

Dietzsch viz Dietsch.

Dieu [dié], franc., bůh.

Dieu, zem. franc., viz d'Yeu.

de Dieu [dié] Louis, franc. orientalista (* 1590 ve Vliessingách — † 1642 v Lejdě), studoval a později i působil jako kazatel a profesor v Lejdě. Vynikl jako kazatel a jako znatel jazyků východních, hlavně semitských, pak i studiem bible, v níž mnohým sporným místům dal pravý překlad. D. první studoval jazyky vých. se stanoviska srovnávacího, také napsal prvou perskou mluvnici (*Rudimenta linguae persicae*, Lejda 1639). Z činnosti na poli semitských jmenujeme: *Compendium grammaticae hebraicae* (t., 1626), srovnávací *Gram. trilinguis, heb. syr. et chald.* (t., 1628), *Critica sacra sive animadversiones in loca quaedam difficiliora Vet. et Novi Test.* (Amsterd. 1693). *Dk.*

Dieu et mon droit [dié e mōn droà], Bůh a moje právo, heslo v erbů anglickém.

Dieulafoy [diélafoà]: 1) D. Georges, kliník franc. (* 1839 v Toulouse), professor interní pathologie na fakultě pařížské. Hlavně zvelebil aspirační léčebnou metodu a sestrojil racionální přístroj k vyčerpání patologických výměšků. Za snahy své uveřejněné ve větším spisu: *De l'aspiration des liquides morbides* (1872) odměněn byl institutem lékařství cenou Monthyonovou. Povšimnutí zasluhuje také menší jeho spisek: *De la thoracocentèse par aspiration dans la pleurésie aiguë*. Dále sepsal *Manuel de pathologie interne* (1882, 2 sv.). *Mx.*

2) D. Marcel Auguste, archaeolog franc. (* 1843 v Toulouse). Zaměstnáním technik, vydal se r. 1881 se svou ženou Jeanne-Paule-Rachel Mayre rovněž z Toulousu (* 1851) na archaeolog. cestu do Persie, jež svým způsobem a svými výsledky vzbudila hojně hluku v Evropě. Na druhé cestě odkryl r. 1885 v Susách palác Dareia I. a Artaxerxa II. a předměty uměleckými, jež zde nalezl, vyzdobil zvláštní sňh v Louvru. Výsledkem jeho cesty jest dílo: *L'art antique de la Perse* (Paříž, 1882—88, 5 d.), *L'Acropole de Suse* (1890—91, 2 d.); od ženy jeho, jež pro své zásluhy dekorována řádem čestné legie, pochází *La Perse, la*

Chaldée et la Susiane (t., 1886); *À Suse, journal de fouilles* (t., 1888); román *Parisatis* (t., 1890), počtěný cenou akademie, a *Rose d'Hadra* (t., 1890). *Dk.*

Dieulefit [diélefi], hl. m. kantonu v dep. dróměskem, arr. montélímarském, nad řekou Jabronem, má 3546 obyv. (1891), konsistoriální chrám protest., učitelský ústav prot. minerální lázně a velmi čilý obchod, zkvétajíc tovární výrobou sukna, prádla hedvábného i bavlněného, koží, inkoustu, zboží hrncířského a lanýžových konserv. Nedaleko (4 km) velká krápníková jeskyně řecená Baume de Saint-Jaumes [bóm de sěň žóm].

Dieu le veut [dié l'vé], Bůh to chce, heslo křížáků.

Dieuze [diéz], starověké *Decempagi*, středověká *Dosia*. hl. m. kantonu v něm. Lotrin-kách, v kraji chateau-salinském, na f. Seille a na dráze avricourt-bensdorf-metské, má celní úřad, velmi staré a rozsáhlé solny (19 km²), tovární výrobu lučebnin (ledku, solné kyseliny a j.), punčoch, plátna. hospodářského nářadí a klibu, obchod se solí a sodou a 5786 obyv. (1890). Rodiště franc. spis. Edm. Abouta.

van **Dieven** Pieter též **Dievus**, historik belg. (* 1536 v Levně — † 1581 v Malině). Zaměstnán při magistrátě rodného svého města, sbíral a pořádal listinné prameny k dějinám města a země. Sepsal *De antiquitatibus Galliae Belgicae, adde, qualis sub imperio romano* (Antverpy, 1566); *Rerum brabantiarum libri XIX.* (t. 1610); *Opera varia* (Levna, 1757).

Dievenow, východní rameno oderské, oddělující ostr. Volyň od pevniny. U Kamínu rozšiřuje se v kamínský Bodden a vlévá se mezi vesnicemi Vých. a Záp. Dievenowem, velmi navštěvovanými to láznými mořskými, do moře Baltického ústím, pískem velmi zaneseným; proto se ho při plavbě neuzívá.

Diewald Johann Nep., kartograf něm. (* 1774 v Salcpurku — † 1830). Přijav roku 1818 korekturu map pro závod Schneidra a Weigela v Norimberce, zhotovil mnoho map, mezi jinými zvláště mapu Korutan a Štýrska, Krajiny a Istrie, Čech, jednu o jednom, druhou o čtyřech listech, Tyrolska, Švýcarska a jednotlivých kantonů švýcarských.

Diez nebo Dietz, kraj, město v prus. vl. obv. wiesbadenském na f. Lahně a na žel. trati wetzlarsko-koblenském, má tři kostely, reál. progymnasium, vyšší dívčí školu, nemocnici, krajské úřady a soudy, horniční úřad a ředitelství, trestnici, bývalou to residenci knížat Nassavsko-diezských, později Nassavsko-oranienských zvaných, pokročilé štěpařství, peci na pálení vápna, sádry, výrobu barev, doutníků, mouky, mramoru, obchod s obilím a ovocem, 4602 ob. (1890). Na blízku hrad Oranienstein, nyní škola kadetní. D. založen byl od Karla Vel. r. 790 a nazýval se původně Theodissa.

Diez [dic]: 1) D. Johann, prodavač od-pustků, viz Tezel.

2) D. (Dietz) Friedrich Christian, romanista něm. (* 15. bř. 1794 v Giessenu —

† 29. kv. 1876 v Bonnu). Předběžného vzdělání nabyl na paedagogiu svého rodného města, kde byl jeho učitelem klassických jazyků Gottlieb Welcker. Muž ten vzbudil v mladém D-ovi zájem pro literatury románské, především italskou. S týmž Welckrem setkal se D. později jako posluchač na univ. v Giessenu a v Gotinkách, ano konečně stal se jeho kolegou na univ. bonnské. Ke studiu románských jazyků byla mu dále podnětem jednak výprava do Francie r. 1814., již se účastnil jako dobrovolník, jednak okolnost, že pak ve Frankfurtě seznámil se s attachém vyslanectví španělského, u něhož se učil španělštině. Nejhlavnější však pobídkou ke studiu nových jazyků byla pro něho škola romantická, která přiměla též Uhlanda, aby se obíral studiem starofranc. básnictví epického. Prvním plodem těchto studií byl metrický překlad starošpan. romancí (Frankfurt, 1818). Toho r. byl upozorněn Goethem na dílo Raynouardovo »Choix de poésies orig. de Troubadours«, jež se stalo pro něj jak pramenem poučení tak i pobídkou k dalšímu badání. R. 1821 dosáhl hodnosti doktorské univ. Giessenské na základě pojednání o původu a vývoji básnictví starošpanělského, když byl dokázal, že jest jako lektor jazyků ital., špan. a portugalského povolán do Bonnu. Zde se záhy na to habilitoval a stal se r. 1823 mimoř. a r. 1830 řádným prof. jazyků románských, i působil tam až do své smrti. Život D-ův plynul klidně zcela jsa zasvěcen vědě; cest do ciziny nepodnikal, pouze r. 1824 odebral se na nějakou dobu do Paříže studovat staré rukopisy. Též jest pro jeho povahu charakteristické, že po celou dobu svého působení na universitě nepřijal nikdy žádného úřadu akademického. Přehlédneme-li pak řadu jeho děl, naplní nás podivem, že je mohl vykonati, jsa po celý svůj život stížen krutým neduhem očním. Obor jeho činnosti byl velmi rozsáhlý; dle vlastního přiznání nejraději pěstoval dějiny literatury. Sem spadají tato díla: *Allspanische Romanzen* (1821); *Über die Minnenhöfe* (1825), *Poesie der Troubadours* (1826); *Leben u. Werke der Troubadours* (1829) jakož i kratší pojednání z r. 1863 *Über die portug. Kunst- und Hofpoesie*. Avšak vedle studia literatury věnoval pozornost svou též stránce grammatické a lexikální složiv díla, která proslavila jeho jméno jako zakladatele filologie románské. Jest to především jeho *Grammatik der roman. Sprachen* (Bonn, 1836—38, 3. vyd. 1870—73) ve 3 svazcích obsahujících: I. hláskosloví, II. tvarosloví, III skladbu jazyků rom. Dilem tím, k němuž povzbuzen byl pracemi J. Grimma, byl položen pevný základ k historickému studiu jazyků románských, jím stvořen rámeček, v němž pozdější badatelé jednotlivé části podrobněji vypracovali, ano v jednotlivostech, zakládající se na pramenech daleko bohatších, i popravili; ale celkem zůstala D-ova mluvnice jazyků rom. až dosud dílem, od něhož všem badatelům v oboru tom jest vycházeti. Jemu přísluší též zásluha, že oproti mylným domněnkám pojal rumunštinu mezi jazyky románské,

ačkoliv právě zde více než kde jinde v jednotlivostech třeba přiložiti ruku opravnou, ježto prameny, z nichž D. vědomosti své o jazyce tom čerpal, byly jednak chudé, jednak i nesprávné. Druhým veledílem D-ovým jest jeho *Etymologisches Wörterbuch der rom. Sprachen* (1. vyd. 1853, 5. vyd. 1887). Zde poprvé se dostalo jazykům rom. důkladného spracování etymologického, založeného na přesné metodě vědecké. Skládá se ze čtyř oddělení, jež obsahují: I. slova všeobecně románská, pod heslem obyčejně italským, II. slova jen italská, III. slova jen francouzsko-provençalská, IV. slova jen špan.-portugalská. Jak úžasné množství slov obsaženo jest v díle tom na pohled nepřilíš objemném, viděti nejlépe z indexu, ježž pisatel těchto řádků uveřejnil nejprve r. 1878 a pak ve druhém, o sepsání etym. rozšířeném vydání z r. 1889, kde pouze románská slova zaujímají 234 str. o dvou hustě tištěných sloupcích, což činí kolem 30.000 slov románských, k čemuž pak se přidružilo v druhém vydání 140 str. čili přes 15.000 slov cizích, citovaných buď jako etyma nebo za příčinou srovnání z různých důvodů. Ze bez klíče toho nesnadno užívati díla D-ova, vysvitá jednak již z uspořádání jeho svrchu výtčeného, jednak z okolnosti, že nemožno vždy u každého slova uhodnouti, pod jakým heslem a ve kterém ze čtyř oddělení se nalézá. — Kromě těchto monumentálních děl sepsal D. celou řadu menších prací, týkajících se metriky a kritiky textů, vynikajících rovněž přesností a methodou v pravdě vědeckou; tak vydal r. 1846 *Altromanische Sprachdenkmale*, r. 1852 *Zwei altrom. Gedichte*, 1865. *Altrom. Glossen*, ano ještě r. 1876 vyšlo dílko *Romanische Wortschöpfung*, jež mělo tvořiti doplněk jeho prací grammatických a lexikálních. V jeho poučných recensích jeví se vždy tón klidný, čistě věcný, a rovněž s vděčností přijímal opravy poklesků a nedokonalostí svých děl. Jaké účt se těšil u četných svých žáků, vysvitá též z toho, že po jeho smrti založeno z dobrovolných příspěvků, jež došly ze zemí různými národy obývaných, nadání nesoucí jeho jméno, z jehož výtěžků se odměňují občas práce obzvláště záslužné v oboru filologie románské. Dnes po padesáti letech od prvního vydání mluvnice románské vzrostlo zrno D-em zasazené v mohutný kmen; na všech téměř universitách jsou stolice filologie románské, četné časopisy vědecké jsou výhradně věnovány jazykům a literaturám románským, nesčetné texty starší vydávají se jak v otiscích diplomatických, tak i vydáních kritických, ano publikace v oboru tom jsou tak četny, že se ukázalo býti nutným zaznamenávati ve zvláštní měsíčně vycházející bibliografii rom. všechny nové zjevy v oboru tom. — Srv. E. Stengel, *Erinnerungsworte an Fr. D.* (Marburg, 1883); K. Sachs, *Fr. D. und die rom. Philologie* (Berlín, 1878); Ugo Canello, *Il prof. Fred. D. e la filologia romanza* (Florence »Rivista Eur.« 1871), jakož i články citované v dílku Sachsově. Dr. J.U.J.

3) D. Feodor viz Dietz.

4) **D. Wilhelm**, malíř něm. (* 1839 v Bayreuthu). Studoval v Bayreuthu a na mnichovské akademii. Ilustroval nejdříve Schillerovy Dějiny třicetileté války a kreslil pro mnichovské »Fliegende Blätter«, Scherrovu »Germanii« a j. listy. Obrazy těmi, vynikajícími historickou věrností a svěžestí, upoutal na sebe obecnou pozornost. Roku 1871 stal se professorem na mnichovské akademii, kdež působil zvláště na rozvoj koloritu školy mnichovské. Maloval nejvíce aquarelly. Z obrazů jeho nejlepší jest *Piknik v lese* (v berl. nár. galerii); *Cestující společnost v XVII. stol.*; *Excellence na cestách*, *Klanějíci se pastýři*.

5) **D. Robert**, sochař něm. (* 1844 v Pössnecku), byl žákem akademie drážďanské a Schillingův, zabýval se zprvu ornamentální plastikou, později však svými genry dobyl nemalého úspěchu.

Dieze, feka nízož., viz **Dommel**.

Diezel [dícl]: 1) **D. Joh.**, prodavač odpadků viz **Tezel**. — 2) **D. Karl Emil**, něm. spisovatel lesnický (* 1779 v Irmelshausenu v Bavořích — † 1860 v Schwebheimu u Schweinfurthu). Jako výtečný lesník podal řadu prací, z nichž nejznamenitější jsou *Erfahrungen aus dem Gebiete der Niederjagd* (Offenbach, 1849, 6 vyd., v Berlíně, 1887).

Diezmann viz **Dětřich III**.

Difalco [-lko], ital. odrážka, srážka; v obchodě se zbožím, nikoli směnečném, totéž co **disconto**.

Difamace (lat. *diffamatio*), pomluva, nařčení, pak v právu processuálním vychloubování se nějakým právem. — **Difamat**, totiž osoba, proti níž vychloubování směřuje, může donutiti chlubiče (**diffamanta**) žalobou vyzývací čili provokační, by nárok svůj prokázal. **red.** — **D.** v právu kanonickém jest pověst kolující o určité osobě co domnělém původci nějakého zločinu. V trestním řízení kanonickém **d.** zavdává podnět soudci k vyšetřování, jehož účelem jest zjistiti, že trestný čin opravdu spáchán byl, a osoba rozkřičená v pravdě jeho původcem. Způsob, jakým soudci z příčin **d.** věsti si jest, podrobně vyměřen papežem Innocencem III. (srov. cp. 14., 19., 24. XV. 1. *de accusationibus, inquisitionibus et denunciationibus*).

Da.

Difference (z lat.), rozlišování, rozdíl; v logice známky, jimiž liší se věc od věci nebo druh od druhu; v matematice rozdíl dvou veličin.

D. čili evove slovou v církevní hudbě jistě ustálené frase melodické, jimiž může končiti melodie určitého modu žalmového. Jestli různých melodií žalmových vůbec pouze osm (dle 8 modů církevních), některé z nich však vykazují několiké varianty v závěrečné frasi; aby tudíž přednášejícímu bylo jasno, dle kterého způsobu má melodie v závěru přednáseti, přičiňují se ke každému žalmu noty příslušné závěrečné frase, jimž podkládá se slovo evove (samohlásky to slov *saculorum amen*).

Str.

Difference elektrická viz **Elektrická difference**.

Differenciál viz **Differenciální počet**.
Differenciální a Differenciální (z lat. lišný, rozdílový. Hesla zde neobsahují viz pod příslušným jménem podstatným, na **D. galvanometr** viz **Galvanometr**.

Differenciální barometr. Tak pojmenován byl přístroj ke měření tlaku vzduchu, určen k zastoupení obyčejného rtuťového barometru pro měření výšek, vynalezený Augustem a zdokonalený Koppeem, jehož základní částí je šlénkou jest, že objem vzduchu v pevné, dobře pohyblivé zátce (na př. rtuť) uzavřené mění se zároveň s tlakem vzduchu zemského. Aneroidy, spočívající na této myšlence, základní, zatlačily **d. b.** úplně.

Differenciální brzda jest brzda pásu při níž konce pásu připevněny jsou k pevným tím způsobem že při brzdění jest jen jeden konec tažen kdežto druhý poněkud uvolněn jest. Výhoda tohoto zařízení záleží v tom, že již velmi malou silou docílí se tření potřebného k zabrzdění. Užívá se jí při jeřábcích a jiných zdvihacích přístrojích.

Differenciální diagnosa či rozlišení (z lat. poznání zove se vzájemné rozlišování nemocí (jedné od druhé), jež mají společné symptomy velmi podobné.

Differenciální induktor ve fyzice přístroj Doveův k určení rozdílu síly dvou proudů, indukovaných okamžikovým výbojem elektřiny z *batterie* Leydenské. — Také **Faday** nazval tak přístroj, jímž zkoumal rozložení se elektřiny v plynech a v kapalinách.

Differenciální metoda pro galvanické odpor viz **Galvanický proud**.

Differenciální počet učí vyhledávání diferenciálů daných funkcí (v. t.) na základě tomto: Závise-li hodnota proměnné veličiny na hodnotě jiné proměnné x způsobem a novým symbolicky výrazem funkcionální

$$y = f(x),$$

a zvětšíme-li hodnotu nezávisle proměnné x o malou veličinu Δx zvanou (Δ zastupuje slovo difference), tak že hodnota odvislé proměnné y se změní — zvětší nebo zmenší o veličinu Δy zvanou, bude tedy, jakož předpokládáme,

$$y + \Delta y = f(x + \Delta x),$$

z čehož pak plyne se zřetelem k dané relaci

$$\Delta y = f(x + \Delta x) - f(x),$$

tak že poměr obou těchto změn

$$\frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}$$

vyjádřen jest co podíl mezi rozdílem daných hodnot odvisle proměnné y , totiž

$$f(x + \Delta x) - f(x),$$

a rozdílem příslušných dvou hodnot nezávisle proměnné x , totiž

$$(x + \Delta x) - x = \Delta x.$$

Poněvadž této proměnné možno přidati postupně a nepřetržitě všechny číselné hodnoty mezi $-\infty$ a $+\infty$ ležící (∞ což s ∞ bol čísla nekonečně velkého zavedl John W.

r. 1665), tak že rozdíl dvou po sobě jdoucích hodnot jest veličina nezměnitelná, tedy menší nežli kterákoli veličina malá, což vyjadřujeme též rčením, že se do nekonečna blíží nulle, že má za mezní hodnotu čili limitu 0, stanovíme zároveň platnost

$$\lim \Delta x = 0,$$

že příslušná změna odvisle proměnné y , vyjádřená obdobným symbolem Δy , má současně též nullu za limitu. A tu tedy stanovíme, že nekonečně malá změna neodvisle proměnné x způsobuje úměrnou nekonečně malou změnu odvisle proměnné y , načež limita poměru těchto diferenciál nazývá se poměrem příslušných diferenciálů, tak že platí a se píše (d zastupuje slovo diferenciál)

$$\lim \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{dy}{dx} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x};$$

jiný pak způsob označení užívá symbolu

$$\frac{dy}{dx} = f'(x) = D_x f(x),$$

což zavedl Lagrange a Cauchy (D_x zastupuje rčení: derivace podle x).

Jakož funkce $f(x)$ jest danou neboli původní, sluje funkce $f'(x)$ odvozenou neb její derivací. Nauka, podle níž se stanoví $f'(x)$ funkci $f(x)$ příslušné, sluje pak počet derivační. A poněvadž z poslední relace plyne $dy = f'(x) \cdot dx = D_x f(x) \cdot dx$,

obdrží se diferenciál odvisle proměnné co součin derivace příslušné funkce s diferenciálem neodvisle proměnné, tak že nauka, podle níž se stanoví diferenciál daných funkcí, jest předmětem počtu diferenciálního. Z čehož patrno, že počet derivační a diferenciální se v podstatě od sebe neliší.

Jestli tedy na př.

$$y = 2x^2 + 3x + 4,$$

bude podle tohoto výměru napřed $y + \Delta y = 2(x + \Delta x)^2 + 3(x + \Delta x) + 4$, načež obdržíme bez vymezení

$$\frac{\Delta y}{\Delta x} = 4x + 3 + 2\Delta x,$$

a přejdeme-li k limitám, konečně

$$\frac{dy}{dx} = 4x + 3,$$

což představuje derivaci předložené funkce, z níž plyne

$$dy = 4x dx + 3 dx$$

co její diferenciál.

Velmi dobře objasňuje nový tento pojem význam jeho v nauce o křivkách rovinných Vyjadřuje-li rovnice

$$y = f(x)$$

v pravouhlých souřadnicích nějakou křivku, jejíž část souvislou představuje AB v obraze vedlejším, tak že $OC = x$, $CA = y$, $CD = \Delta x$, $DB = y + \Delta y$, obdržíme, vedouce $AE \parallel CD$

a pojme bod A přímkou s bodem B , $\sphericalangle BAE = \sigma$, tak že $EB = \Delta y$ a tedy

$$\operatorname{tg} \sigma = \frac{BE}{AE} = \frac{\Delta y}{\Delta x}.$$

Blíží-li se pak bod D do nekonečna bodu C , tak že $\lim \Delta x = 0$, blíží se bod B taktéž do nekonečna bodu A , čímž sečna AB sváží se do pevné polohy AT , tečnou bodu A dané, úhel σ pak přechází v úhel $TAE = \tau$, jejíž svírá tečna AT s osou úseček, tak že konečně bude

$$\lim \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{dy}{dx} = f'(x) = \operatorname{tg} \tau.$$

Derivace naší funkce značí tedy trigonometrickou tangentu úhlu, jejíž svírá tečna příslušného bodu s osou úseček. Jestli pak $\tau = 0$, tečna tedy rovnoběžnou s osou úseček, jest příslušná pořadnice buď větší nebo menší nežli pořadnice předcházející a následující, tak že příslušný bod křivky jest tu vrcholem, funkce pak dosahuje současně hodnoty maximální neb minimální. Kdyby na př. určiti bylo úhel, jejíž svírá tečna křivky známou rovnici

$$y = 2x^2 + 3x + 4$$

dané s osou úseček v bodě, jehož $x = -1$, obdržíme dle dřívějšího výsledku

$$y' = 4x + 3,$$

dosadíme-li tam za x tuto hodnotu, $y' = -1 = \operatorname{tg} \tau$, z čehož patrno, že $\tau = 135^\circ$. A kdybychom chtěli věděti, pro jakou hodnotu úsečky vyskytuje se u předložené křivky vrchol, maximum nebo minimum pořadnice, učiníme

$$y' = 4x + 3 = 0,$$

z čehož plyne $x = -\frac{3}{4}$, tak že dosadíme tuto hodnotu do rovnice křivky, zjednáme si pro příslušné y hodnotu $2\frac{1}{8}$.

Z čehož i pochopitelno, jak vedlo všeobecné řešení úkolu tangentního a úkolu maxima nebo minima k ustálení pojmu derivačního a vyvinutí počtu diferenciálního.

Poněvadž možno derivaci dané funkce nějaké všeobecně považovati za funkci původní a k ní vyšetřiti příslušnou derivaci, obdrží se tímto způsobem derivace druhá, jakož i podobně derivace třetí, čtvrtá. ..., n -tá a tudy též diferenciál druhý, též diferenciál-diferenciál zvaný, pak d . třetí, čtvrtý, ..., n -tý.

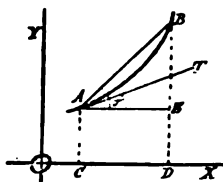
Podle toho máme na př. pro

$$f'(x) = 4x + 3$$

příslušnou derivaci druhou

$$\frac{d f'(x)}{dx} = \lim \frac{4(x + \Delta x) + 3 - (4x + 3)}{\Delta x} = 4,$$

načež třetí a všechny další derivace jsou zde nullou, poněvadž derivace veličiny stále jest vůbec 0.

Způsob, jak označují se takovéto vyšší derivace neb diferenciální poměry, totiž

$$\begin{aligned} \frac{d^2y}{dx^2} &= y'' = f''(x) = D_x^2 f(x), \\ \frac{d^3y}{dx^3} &= y''' = f'''(x) = D_x^3 f(x), \\ &\dots\dots\dots \\ \frac{d^k y}{dx^k} &= y^{(k)} = f^{(k)}(x) = D_x^k f(x), \end{aligned}$$

vede pak k označení vyšších diferenciálů a sice

$$\begin{aligned} d^2y &= f''(x) \cdot dx^2 = D_x^2 f(x) \cdot dx^2, \\ d^3y &= f'''(x) \cdot dx^3 = D_x^3 f(x) \cdot dx^3, \\ &\dots\dots\dots \\ d^k y &= f^{(k)}(x) \cdot dx^k = D_x^k f(x) \cdot dx^k. \end{aligned}$$

Předložena-li však proměnná ζ , závislá na dvou neodvisle proměnných x a y , jako na př. závisí váha nějakého tělesa i na jeho velikosti i na jeho hutnosti, tak že závislost tu všeobecně vyjádřena výrazem symbolickým

$$\zeta = F(x, y),$$

nutno rozeznávat dvojího druhu změny její a sice souvislé se změnou pouze jedné proměnné x nebo y a souvislé se změnou současnou obou proměnných. První případ neposkytuje nic pojemně nového, jelikož se proměnná, k níž se změna nevztahuje, může považovati soudobně za stálou; a tu jsou tedy příslušné derivace vyjádřeny vzorcem

$$\begin{aligned} \frac{\partial \zeta}{\partial x} &= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{F(x + \Delta x, y) - F(x, y)}{\Delta x}, \\ \frac{\partial \zeta}{\partial y} &= \lim_{\Delta y \rightarrow 0} \frac{F(x, y + \Delta y) - F(x, y)}{\Delta y}. \end{aligned}$$

Takovéto derivace slují částečné čili partiální a označují se zvláštním tvarem litery ∂ , jakž poprvé učinil slovný matematik Jacobi r. 1841.

Druhý případ poskytuje pak úplný diferenciál, skládající se ze součtu částečných diferenciálů podle vzorce

$$d\zeta = \frac{\partial \zeta}{\partial x} dx + \frac{\partial \zeta}{\partial y} dy.$$

A podobně skládá se diferenciál funkce u proměnných, $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ zvaných,

$$u = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$$

ze součtu n částečných diferenciálů podle jednotlivých těchto proměnných podle vzorce

$$du = \sum_{k=1}^n \frac{\partial u}{\partial x_k} dx_k.$$

Jak se má odvozená funkce k funkci původní, o tom poučuje nás její ráz vůbec a jakost průběhu hodnot odvisle proměnné zvlášť, tak že tu vyskytuje se veliká rozmanitost případů od supposice svrchu stran nepřetržitosti vytečené se odchylujících. Aby-

chom uvedli aspoň jednu různost typickou, ustanovme pro funkci

$$y = (-a)^x$$

podle základního pravidla derivaci; budeť tu

$$\begin{aligned} \frac{dy}{dx} &= \lim_{\Delta x} \frac{(-a)^{x+\Delta x} - (-a)^x}{\Delta x} \\ &= (-a)^x \lim_{\Delta x} \frac{(-a)^{\Delta x} - 1}{\Delta x} = (-a)^x l(-a), \end{aligned}$$

kdež platí, jak známo,

$$l(-a) = l a + (2k + 1) \pi i,$$

z čehož patrnó, že výsledek jest vyjádřen veličinou soujennou.

D. p. jest vynálezem věku nového. Po některých více méně šťastných pokusech, řešiti všeobecně úkol tangentní a maxima neb minima (v. t.), jakéž poskytl zejména Fermat († 1665), sestavil Leibniz v Němcích, Newton pak v Anglii, každý svým způsobem a skoro současně, zvláštní nauku, jak se z dané funkce nějaké vyvine její funkce odvozená, při čemž ukázáno, jak možno nového algoritmu tohoto, d. p. zvaného, užití k řešení úkolů dříve jmenovaných. Zároveň pak i řešili úkol obrácený, jak se k danému výrazu diferenciálnímu vyhledává neznámá funkce původní. Jejíž derivace tedy objevuje se v předloženém výrazu diferenciálním, čímž položeny základy počtu integrálního (v. t.), pomocí jehož řešeny pak též všeobecné úkoly kvadratury se týkající neboli obrácené úkoly tangentní, jež taktéž v XVII. stol. byly předmětem četných výzkumů mathematických.

Newton byl s vynálezem svým dříve (r. 1666) u cíle sobě položeného, uveřejnil však teprve r. 1687 i theorii i praksi v klasickém spise svém »Philosophiae naturalis principia mathematica«, kdežto Leibniz již r. 1684 zcela jasnou theorii svou podal ve sborníku vědeckém »Acta Eruditorum« tehdež v Lipskě vycházejícím a po celém učeném světě rozšířeném v pojednání »Nova methodus pro maximis et minimis, itemque tangentibus, quae nec fractas nec irrationales quantitates moratur et singulare pro illis calculi genus«. A tak se na kontinentě s věcí ujala i Leibnizova terminologie, jako na př. pojmenování diferenciálů (»Newtonova fluxe«), načež další rozvoj počtu tohoto na veličinách nekonečně malých založeného a proto i počtem infinitesimálním zvaného proveden zejména dvětipnými pracemi bratří Bernoulliů během st. XVIII., v němž konečně zbudoval slavný Euler svými klassickými spisy »Institutiones calculi differentialis« (1753) a »C. integralis« (1768) tuto nauku v rozměrech na ten čas nejrozsáhlejších. V našem pak století rozšířen obor p. d. zavedením proměnných soujenných, k němuž položil základ napřed Cauchy (1825) a po něm Riemann (1851), tak značně, že od té doby nový rozvoj jeho sluší počítati. Literatura o p. infinitesimalním jednajíc jest obrovská. V naší řeči se odporučuje: Studnička »O původu a rozvoji počtu diferenciálního a integrálního«,

(v Praze, 1879), a **Studnička** »Základové vyšší matematiky«, z nichž I. sv. »O počtu diferenciálních« vyšel r. 1878 v II. vyd. Pro první studium se taktéž doporučuje dvojdílný spis Schlömilch »Compendium der höheren Analysis« nebo velmi stručný, ale přesný Harnack »Elemente der Differential- u. Integralrechnung«, konečně důkladný Bertrand »Calcul différentiel« nebo Todhunter »A treatise on the Differential Calculus«. *FStd.*

Diferenciální rovnice vyjadřuje podmínku, již se vyhovuje derivacemi (v. t.) neznámé a hledané funkce; řešiti neb integrovati ji znamená pak stanoviti neznámou funkci tuto. Poněvadž jsou derivate buď úplné nebo částečné, jsou d. r. podle toho druhu dvojitá. Další jich třídění děje se podle nejvyššího stupně derivate v nich obsažené. Jestli tedy hledaná funkce tvaru

$$y = f(x),$$

bude příslušná rovnice stupně n -tého

$$F\left(x, y, \frac{dy}{dx}, \frac{d^2y}{dx^2}, \dots, \frac{d^ny}{dx^n}\right) = 0.$$

Jestli však hledaná funkce tvaru

$$z = f(x, y),$$

bude příslušná rovnice stupně n -tého

$$F\left(x, y, z, \frac{\partial z}{\partial x}, \frac{\partial z}{\partial y}, \frac{\partial^2 z}{\partial x^2}, \dots, \frac{\partial^n z}{\partial y^n}\right) = 0.$$

Jestli na př. vyhledati funkci jedné proměnné, rovnající se své derivaci první, jest integrovati rovnici

$$\frac{dy}{dx} - y = 0,$$

a řešení tu poskytuje relaci

$$y = Ae^x.$$

kdež A jest stálou veličinou libovolnou; neb derivujeme-li, obdržíme

$$\frac{dy}{dx} = Ae^x = y.$$

Jest-li v druhém případě vyhledati funkci

$$z = f(x, y),$$

vyhovující podmínce

$$y \frac{\partial z}{\partial x} + x \frac{\partial z}{\partial y} = z,$$

obdrží se příslušným integrováním

$$z = (x + y) \varphi(y^2 - x^2),$$

kdež φ značí funkci libovolnou; neb derivujeme-li, obdržíme, krátce značíce,

$$\frac{\partial z}{\partial x} = \varphi - 2x(x + y)\varphi',$$

$$\frac{\partial z}{\partial y} = \varphi + 2y(x + y)\varphi',$$

čímž předložené podmínce vyhověno.

Případ střední nastává, hledá-li se více funkcí jediné proměnné, vyhovujících současně neboli simultanně soustavě daných rovnic s úplnými derivacemi těchto odvisle proměn-

ných podle jediné neodvisle proměnné vzatých. Jestli na př.

$$\varphi\left(x, y, z, \frac{dy}{dx}, \frac{dz}{dx}, \dots\right) = 0,$$

$$\psi\left(x, y, z, \frac{dy}{dx}, \frac{dz}{dx}, \dots\right) = 0.$$

nutno integrováním stanoviti

$$y = \Phi(x), z = \Psi(x), \text{ a p. d.}$$

Hledá-li se na př. dvě funkce proměnné x , vyhovujících rovnicím

$$\frac{dy}{dx} + 7y + 4z = 0,$$

$$\frac{dz}{dx} - 5y - 2z = 0,$$

obdrží se příslušným integrováním

$$y = C_1 e^{-2x} + C_2 e^{-3x},$$

$$z = -\frac{1}{2} C_1 e^{-2x} - C_2 e^{-3x},$$

kdež C_1, C_2 značí stálé veličiny libovolné; neb tu jest

$$\frac{dy}{dx} = -2C_1 e^{-2x} - 3C_2 e^{-3x},$$

$$7y = 7C_1 e^{-2x} + 7C_2 e^{-3x},$$

$$4z = -5C_1 e^{-2x} - 4C_2 e^{-3x},$$

tak že součet členů na pravé straně stojících rovná se identicky nulle, jakož toho vyžaduje daná podmínka první, atd.

Jak již z tohoto stručného výkladu jde na jevo, jest integrování rovnic diferenciálních složitým úkolem obráceným čili inverzním a poskytuje proto u provádění svém velmi mnoho různých obtíží, tak že nauka o tomto předmětu jednající, již se počet integrální zakončuje, jen ve svých počátcích jest dostatečně vyvinuta, avšak dosud poskytuje mnoho vědně látky dalšímu badání. Literatura příslušná jest velmi rozsáhlá, nejvíce roztroušena po rozličných sbornících vědeckých, tak že spisů samostatně jen o tomto předmětu jednajících není valně mnoho. V naší řeči máme: Studnička »Základové vyšší matematiky«, III. díl. »O integrování rovnic diferenciálních« z r. 1867; z cizích spisů se doporučuje z angličtiny do němčiny přeložený a rozmnožený Forsyth »Differentialgleichungen« a z francitiny přeložený a taktéž upravený Mansion »Partielle Differentialgleichungen«. Stručný výklad poskytuje též 7dílný spis: Laurent »Traité d'analyse.« *FStd.*

Diferenciální vzorec viz Diferenciální počet.

Diferencio-diferenciál viz Diferenciální počet.

Diferenční clo (franc. *surtaxe d'entrepôt*, něm. *Differentialzoll, Unterscheidungs Zoll*) jest takové clo, které se na předměty téhož druhu zboží ukládá sazbou různou z pravidla menší, kdežto při clo pravidelném předměty stejného druhu zboží podrobeny jsou stejnému poplatku. Různost tato řídí se buď dle směru dopravy, dováží-li se totiž zboží po suchu nebo po vodě, buď dle původu, přichází-li totiž zboží přímo

ze země výroby nebo nepřímou cestou obchodní jinými zeměmi. Tak bývá uloženo menší clo na zboží, které přichází po moři, nežli na zboží téhož druhu, které se dopravuje po suchu; děje se tak zejména proto, aby se podporovala domácí plavba a obchod námořnický. V Rakousku na př. platí se z pravidla ze 100 kg kakaa 24 zl., z kávy nepražené 40 zl., z čaje 100 zl., přivážejí-li se však po moři, činí sazba pouze 20 zl., 37 zl., 90 zl.; z koření platí se o 5 zl. ze 100 kg méně při dopravě po moři, nežli při dopravě po suchu. Dříve poskytovány úlevy celní též při bezprostředním přívozu ze země výroby nebo z kolonií do státu mateřského. V novější době zavádí se d. c. na základě zvláštních smluv mezinárodních ve formě snížení sazby celní, jímž poskytuje se zvláštní výhoda obchodním spojením některých států. Difference při sazbě celní může vzniknouti též tím, že se ze zboží, které se přiváží na cizích lodích, platí mimo clo v tarifu předepsané ještě zvláštní poplatky t. zv. vlnková přírážka (*surtaxe de pavillon*). D. c. zavedeno nejdříve ve Francii v první polovici tohoto stol. v míře velmi rozsáhlé, a celní řád francouzský obsahuje vedle obecního (generálního) tarifu ještě zvláštní smlouvený (konventionální) tarif platný pro státy, s nimiž »nejpříznivější« výhody celní smlouveny byly. Rakouský celní řád (nejnověji vydaný nař. minist. z 31. ledna 1892 č. 19 ř. z.) obsahuje vedle sazby všeobecně platné také zvláštní (nižší, *diferenční*) sazbu pro státy, »jímž největší výhody zaručeny byly«. Takovými státy jsou dle nejnovějšího opraveného seznamu (viz výn. min. z 25 kv. 1892 č. 79 ř. z.) Americké Spoj. Obce, Britannie Velká i s koloniemi, Bulharsko, Dánsko, Egypt, Francie, Itálie, Liberia, Německo, Nizozemsko a kolonie, Persie, Řecko, Srbsko, Španělsko, Švédsko a Norvéžsko, Švýcarsy, Turecko. V Německu bylo d. c. navrženo r. 1880, najmě A. G. Mosle žádal, aby všechen nepřímý přívoz mimoevropského zboží byl podroben větší dani, ježto by prý tím obchod i plavba byly zvelebeny. Návrh ten setkal se však se značným odporem a d. c. provedeno pouze jako v Rakousku ve formě snížení sazby celní pro některé státy. Srv. A. G. Mosle, *Der Unterscheidungszoll* (Brémy, 1880); W. Lexis, *Die neueste Literatur über den Unterscheidungszoll* (v Hildebrandových »Jahrb. f. Nationalök. u. Stat.«, Jena, 1881 str. 282).

Diferenční obchod uzavírá se bez úmyslu koupěné zboží převzítí nebo prodané dodatí. Při d-m o-ě počítá se pouze na zisk, jenž plynouti má z rozdílu cen jistého druhu zboží, platných v době uzavěrky a v likvidační den ujednané lhůty. Předmětem d-h o-u stávají se zejména cenné papíry, pak všechny druhy zboží, jichž jest veliká spotřeba, jako obilí, káva, cukr, petrolej, železo, bavlna a j., které bývají smlouvány na dodávky pozdější. Dohodnou-li se kontrahenti, že povstalý rozdíl v cenách uhraditi se má na hotovosti, jsou d. o-y po stránce právnické smlouvami odváznými a co takové nepoživají skoro nikde

ochrany zákona, nejsou totiž soudně zažalovatelný. Výjimku činí v Rakousku a Německu pouze d. o-y uzavřené pod rouškou opravdovosti na veřejných bursách v určeném čase bursovním, týkají-li se druhů zboží na těchto bursách úředně zaznamenávaných. Tu se nepřipouští námitka nežalovatelnosti, jako by d. o-y takto uzavřené byly pouhou smlouvou odváznou. Bylo by také nekonečně obtížno d. o-y na bursách až ku dospělosti stopovati a po jejich vyrovnání (*arrangement*) nedostatek reálních úmyslů dokazovati. Spekulace, které se ve způsobu d-ch o-ů na bursách provádějí, oživují nemálo bursovni trhy a přispívají, třeba po výstřednostech, na konec přece jen k ustálení pravé ceny toho kterého druhu zboží. D. o-y jsou sice ve své podstatě více sázkami nebo hrou, někdy až příliš odváznou, dlužno však přece pohlížeti na ně jako na skutečné hospodářské činitele rozdílně. Spekulace založené na prozíravosti obchodnické, při kterých běží o včasné využitkování časových, peněžních aneb úvěrních poměrů, předvídané konjunktury některého druhu zboží, příznivého nebo nepříznivého vývoje některého podniku, výsledku žní atd., pokud pohybují se v mezích rozumných, nepřiči se nikterak zásadám poctivého vedení obchodu, a třeba je tudíž rozeznávati od pouhých odvázných sázek na slepo, při kterých není ani schopnosti k jasnému posouzení věci a kde jen štěstěna se vyzývá. *Přihka.*

Diferenční počet viz Rozdílový počet.

Diferenční řada viz Rozdílová řada
Diferenční tarif: 1) D. t. sluje železniční sazba, kteráž, přirovnána k sazbě obecně a normální pokládané, při stejnorodých úkonech dopravních pro stejné jednotky vzdálenosti vyžaduje různé taxy základní. D. t-y vyskytují se po výtce v tarifní soustavě soukromohospodářské. Jeť za vlády této soustavy předním pravidlem pokud možno podrobná specialisace úkonů dopravních, k tomu směřující, aby pro každý jednotlivý úkon, neb aspoň pro skupiny úkonů stejnorodých taková sazba byla vyměřena, která by připouštěla vznik největšího dosažitelného zisku. Při řečené specialisaci běže se pak zřetel nejen ku povaze zásilky, kvalifikovanosti úkonu dopravního a k osobitým vlastnostem transportanta (zásada klasifikační a individualisační), nýbrž i ke transportní délce (zásada diferenční). Tento poslední zřetel vede k rozlišování tak zv. základních tax, totiž podílů, jež v jednotlivých třídách tarifních z celkové sazby prostým dělením vypadají na jednotku vzdálenosti. Podnět k rozlišování tomu leží v difference, jež mezi svěstojnými výlohami dvou nebo více jinak stejnorodých úkonů dopravních vzniká působením různé transportní délky. Při rostoucí vzdálenosti totiž kvocienty svěstojných výloh klesají a naopak. Příčina leží v tom, že rostoucí vzdálenost koná přímý vliv jen na svěstojné výlohy měnivé (v souhrnu svěstojných výloh jen as 25 % obnášející), zatím co na svěstojné výlohy stálé jest působnost

transportní délky celkem nepatrná. Aplikace jevu tohoto tvoří podstatu svrchu uvedené tarifní zásady diferenční, jejíž plodem jest pak **d. t.** Hlavním typem tohoto jest tarif stupňový. Sestrojuje se tím způsobem, že dráha rozdělí si celou délku své trati v určitá pásma čili stupně, z nichž každý čítá jistý počet vzdálenostních jedniček (kilometrů), načež pro každý stupeň vytknou se na jedničku transportní délky připadající, stupeň od stupně klesající taxy základní. Množství stupňů, jakož i výšky základních tax pro ně určené vyměřují se pro každou tarifní třídu o sobě. Stupnice čili škála pro jednotlivé tarifní třídy vzniklá označuje se ve všech literaturách již zdomácnělým názvem *barème* (počítadlo). Různé základní taxy, stupeň od stupně klesající mají za následek, že ze zboží téže třídy vypadají při různé délce dopravní na tutéž jedničku vzdálenostní různé podíly sazební. Vizmež příklad: *Barème c. k.* rakouských státních drah vykazuje dle tarifu, dne 1. čce 1892 platnosti nabytšího, ve vozové třídě **C** následující základní taxy:

Za 100 kg a 1 km platí se při vzdálenosti	
1—50 km . . .	0·21 krejcarů
51—150 > . . .	0·15 >
151—300 > . . .	0·11 >
přes 300 > . . .	0·10 >

Dle toho činí tarifní sazba příkladně za dopravu 100 km na vzdálenost 100 km 18 krejcarů ($50 \times 21 + 50 \times 15$). Při vzdálenosti 400 km obnáší však sazba ta jen 51 krejcarů ($50 \times 0·21 + 100 \times 0·15 + 150 \times 0·11 + 100 \times 0·10$). Kdyby se ve druhém případě počítalo touže základní taxou, jež resultuje pro případ prvý (0·18 kr. za 100 kg a 1 km), obnášela by tarifní sazba pro vzdálenost 400 km nikoli 51, nýbrž 72 kr., tedy o 21 kr. více. Tímto rozdílem charakterisován jest tarif stupňový jakožto **d. t.** Účinky **d-ho t-u** citelný jsou zvláště při dopravě zvané lomené. Jeť na dopravní čáře *a b c* součet sazeb *a b + b c* působením stupňového tarifu mnohem větší nežli sazba *a c*. Ještě značnější jsou účinky nazečtených diferencí při četných tarifech výjimečných, jmenovitě při výjimečných tarifech svazkových (smluvených pro určité druhy zboží nebo pro určité směry mezi dvěma nebo více podniky železničními), při jejichž tvorbě moment větší vzdálenosti zjednáva si obzvláště pronikavou platnost. Důvodem ku vzniku **d-ch t-ů** bývá jednak soutěž (zvláště cest vodních), jednak snaha, aby dráha prostředkem snížené sazby získala i takové (po výtce dlouhé) transporty, které by jí jinak ušly, jednak konečně i ohledy dopravně politické (usnadnění vývozu neb i přivozu), po případě též jiné zřetele správy veřejné (neúroda, nouze). Pokud neběží o poslední uvedené dva motivy (ohledy dopravně politické a zřetele správy veřejné), lze celkem říci, že působnost **d-ch t-ů** jest národohospodářsky zavřitelna, neboť různost zeměpisných vzdáleností se jimi křivuje a tím přirozené podmínky výroby celých obvodů přesunují. Sluší ostatně podotknouti, že pojem

d-ho t-u jest dosud v literatuře velmi neustálen. (Srv. J. Fořt, *O tarifnictví drah železných*, Athenaeum, 1890).

2) **D. t.** je sazba pro diferenční clo (v. t.).

Diferenční tón slove v akustice tón, jehož kmitočet roven jest rozdílu kmitočetů dvou zaznívajících tónů, z nichž vzniká; tak dáva na př. kvinta $c' - g'$ d. t. *c*, an relativní kmitočet kvinty činí poměr 2:3 a tudíž d. t. (3—2) bude v tomto případě vzhledem ku svému kmitočtu roven jedničce, jež odpovídá nižší oktávě tónu *c'* (viz též *Kombinační tón*). Z objevu **d-ch t-ů** teží především varhanářství, nahrazujíc nákladné a pro své ohromné rozměry nepohodlné hlasy 32'ové kombinací dvou hlasův, 16'ového s 10'ovým, jež vydávají d. t., odpovídající hlasu 32'ovému (na př. $C_1 - G_1$ dáva d. t. C_2); jesti pokusy zjištěno, že **d. t-y** varhanní v subkontra-oktávě vyznačují se při přiměřené intonaci zvláštní intenzitou, takže lze jimi samostatný rejstřík 32'ový s úspěchem nahraditi. Str.

Diferentismus (lat.), tolik co determinismus (v. t.).

Diferentní (z lat.), různý, rozličný, nestejný.

Diferovati (z lat.), lišiti se, rozcházet se, nesrovnávat se.

Diffesse (lat. *diffessio*) v právu procesuálním popření pravosti listiny. *Diffessní* písaha byla v obecném procesu písaha, kterou vydatel listiny dotvrzoval, že nebyla vydána ani jím ani s jeho svolením někým jiným.

Difficile est satiram non scribere (lat.), nesnadno jest nepsati satiru. Výrok Juvenalův (*Satiry I.*, 30), jehož se užívá při pozorování velké početlosti.

Difficultas (lat.), obtíž, nesnáze.

Diffugia Leclerc, rod kofenonožců (*Rhizopoda*), obecně rozšířený ve vodách sladkých. Má schránku ze zrněk křemenných, někdy též z krupův rozsvěk setmelových hmotou ústrojnou. Plasmatické tělo vyplňuje většinu schránky a otvorem na přídě schránky vysílá ven nečetné laločnaté a průhledné pseudopodie, pomocí jichž se pchybuje a potraviny nashromáždjuje. Uvnitř těla nalézají se jádro a stažitelná vakuola často ve větším počtu, jakož i obyčejně hojně přijatá potrava, skládající se hlavně z drobných řas sladkovodních. Množení děje se dělením, při čemž nový jedinec vytvořuje sobě schránku z materiálu, jenž nashromážděn byl v plasmě starého jedince. Též konjugace dvou jedinců častěji byla pozorována, avšak podrobný průběh její dosud málo jest prozkoumán; rovněž bývá pozorováno encystování se uvnitř schránky. Druhy jsou četny s častými přechody a rozeznáváme je podle tvaru a podrobnějšího uspořádání schránky, tak **D. globulosa** Duj. se schránkou kulovitou, **D. pyriformis** Perty se schránkou hruškovitou, **D. acuminata** Ehrbg. se schránkou vzadu hrotitou a j. Některé druhy přízpusobují se životu ve vlhkém písku a mechu. Sc.

Diffuovati (z lat.) roztéci se, diffuence, roztok.

Difformita (z lat.) = deformita (v. t.).

Difrakce. Jméno to dal Grimaldi (v XVII. stol.) zjevu světelnému, jím prvním zkoumanému, jež nyní nazýváme inflexí čili ohybem světla. MP.

Diffundovati, lat., rozliti, rozptýliti, prolinati, pfenesené promrhati.

Diffuse (z lat., rozliti, rozšíření), prolinání jest samovolné vzájemné se pronikání a míchání dvou těles kapalných, plyných nebo tuhých, která na sebe lučebně ne působí. Stýkají-li se bezprostředně, sluje d. volnou, pronikají-li do sebe skrze průlinčitou stěnu, slove obyčejně diosmosu.

D. volná kapalin (hydrodiffuse). Nají-li se opatrně na sebe dvě kapaliny hustší dolů, řidčí nahoru, tvoří sloupce od sebe oddělené; na rozhraní počnou ihned do sebe přecházeti, hustší oproti tiži stoupá, řidčí klesá, což trvá potud, až nastane stejnoměrná směs. U kapalin, z nichž aspoň jedna jest barevná, lze postup okem sledovati. Velmi pěkně se to ukazuje, dá-li se na roztok skalice modré načervenaly roztok dvojchromanu draselnatého; tvoří dva sloupce různé zbarvené, jejichž rozhraní jest ostře vyznačeno tenoučkou vrstvou zelenou, v níž se počinají míchat; tato roste tou měrou, jak obě kapaliny do těla prolinají. U barevných tekutin čini se dle W. Thomsona postup viditelným tím, že se zapouští do nádoby řada dutých skleněných kuliček, jejichž specifické váhy jsou mezi specifickými vahami kapalin. S počátku všechny vznášejí se na rozhraní, pak se oddělí a svou polohou udávají hustotu směsi v různých výškách. Bublínky vzduchu se na nich neschávají zachytiti. Jsou četné dvojice kapalin, které do sebe vůbec nediffundují a také se nenechají smíchati, jako rtuť a voda, olej a voda a jiné, u kterých d. přestává, jakmile jisté množství těžší kapaliny do řidčí přešlo, konečně takové, které se míchají ve všech poměrech. Záležít to na tom, jest-li přilnavost obou kapalin k sobě menší nebo větší než přitažnost mezi molekulami téže kapaliny. Při tomto míchání nastává buď zmenšení objemu (kontrakce), na př. u vody a líhu, kdež ukaz ten nejzvrubnější byl vyšetřován, nebo zvětšení (dilatace), jako u vody a kyseliny sírové. Dle Umova vždy jedno nebo druhé se vyskytuje.

D-si kapalin pozoroval již Priestley, jí se zabýval Dalton, Berthollet, jméno zavedl Frankenheim (1835) podle obdobného děje u plynů; přesné pokusy provedl nejprve Graham r. 1829, pak 1850—62, jehož práce jsou sebrány ve knize *Chemical and physical researches, collected and reprinted* (1876). Dal na dno skleněného válce pod sloupec vody vrstvu diffundující tekutiny a vyšetřoval po jisté době složení sloupce v různých výškách. Vedle něho a po něm četní jiní badatelé ukaz vyšetřovali po stránce pokusné, užívajíce různých method k jeho pozorování, jako hydrostatického vážení Fick (Pogg. Ann. 1855),

Beilstein, Beez, nebo optické metody, určující hustotu v různých vrstvách stálením roviny polarisační, jako Hoppe, Seyler, Voit (Pogg. Ann. 1867), Johannisjanz, nejnověji Dojes (1877), nebo metody elektrické H. F. Weber (1871, Wied. Ann.), metody fotometrické Wróblewski (Wied. Ann. 1881), Wiedenburg (1890), Grahamovy metody Schumester, (1879), Stefan, de Heens Coleman a j. Spracování theorie po stránce mathematické podali Fick, Stefan (Ber. d. Wien. Ak. 1878 a 1879), Dojes.

D. kapalin podobá se vedení tepla, načež, jak se zdá, poprvé upozornil Berthollet. Sloupec prolinajících do sebe kapalin poskytuje po nějaké době všechny stupně sehnanosti od nejsilnější na dně až k nejslabší na povrchu, což u zbarvených jako u roztoku skalice modré a vody jest viděti na odstínech barvy, od nejsytější na dně až k nejbledší na povrchu, podobně jako v tyči kovové na jednom konci zahříváné od tohoto teploty k druhému rovnoměrně ubývá. Teplo se při tom šíří od konce teplejšího ke chladnějšímu. Rovněž tak dle Ficka (r. 1855) kapalina postupuje z místa, kde jest sehnanější, k místům, kde jest méně koncentrována. Šíření se jest tím rychlejší, čím větší jest gradient sehnanosti, t. j. čím jest pro jedničku vzdálenosti dvou vrstev větší rozdíl v sehnanosti, která se vyjadřuje vahou látky (na př. soli) obsažené v jedničce objemu směsi (roztoku). Ze zákona toho plyne, že délky, o které d. postoupila, jsou úměrně druhým odmocninám z doby uplynulé od počátku děje, což pokusy potvrzují. Mimo to rychlost d. u veliké míře závisí na povaze obou kapalin. Graham při svých pokusech shledal, že táž sehnanost, která za stejných okolností nastala v horních vrstvách u kyseliny solné za den, nastala při kuchyňské soli za 2:33 dní, u cukru a hořké soli za 7 dní, u bílkoviny po 49 a u karamelu po 98 dnech. Závislost rychlosti d. na látce vyjadřuje se konstantou neboli koeficientem d., který udává množství nějaké látky, jež diffunduje plochou 1 cm² při rozdílu sehnanosti 1 g pro vzdálenost 1 cm za jedničku času buď za jednu sekundu nebo za jeden den. Ten jest na př. u cukru 0:0000398 g, u soli kuch 0:0000107:8 g, u kyseliny solné 0:00002016 g, u karamelu jen 0:00000054 za sekundu, nebo za den projde za těch okolností 0:34 g cukru a 0:93 g soli.

Zvláště veliký rozdíl v d-si objevil Graham mezi látkami, které se mohou vyskytovat jako krystally, a těmi, jež nekrystallují; první, jež rychle diffundují a ve vodě jen v určitých poměrech se rozpouštějí, nazval krystalloidy, na př. roztoky soli, kyseliny atd., druhé, které velmi zvolna diffundují, s vodou v každém poměru se rozpouštějí, chuti nemají, nazval kolloidy podle klišu (*colla*); jsou to karamel, bílkoviny, rosoloviny, škrob a j. (viz Dialyse). Krystalloidy mimo to do kolloidů prolinají jako do čisté vody, kdežto kolloidy do kolloidů skorem ani nevnikají, jak ukázali Graham (1861), de Vries (1885), Dettlefsen (1886), Chabry (1888).

Rychlost d . značně roste s teplotou. Jest na př. koeficient dvochromanu draselnatého do vody při $11^{\circ}7'$ $0\cdot000095$ g za sek., při 18° však $0\cdot000118$ g. Jiný vliv tepla objevil Soret (Archiv. d. sc. ph. et nat. 1879), jenž shledal, že i v roztoku veskrze stejně sehnáním, má-li tento v různých vrstvách nestejnou teplotu, nastává pohyb soli z vrstvy teplejší do studenější, tak že její sůl snahu soustředit se v těchto. I stupeň sehnání, nejen její gradient, má vliv na rychlost d .

D-sí se látky velmi zvolna promíchávají; trvá týdnů i měsíce, než nastane v nevysoké nádobě stejnoměrná směs. Stefan vypočetl z Grahamových pokusů, že 1 mg soli kuchyňské potřebuje 319 dní, aby z 10% roztoku do čisté vody vykonal dráhu 1 m, 1 mg cukru k tomu potřebuje z roků 7 měsíců, 1 mg bílkoviny 14 let. De Vries (1885) vyšetřoval rourou 1 m dlouhou d-sí síranu mědnatého a dvochromanu draselnatého; u prvního dostoupila d . po 5 měsících výše 20 cm, u druhého 50 cm. Promícháváním se d . urychluje velmi, neboť se dle Maxwella (The theory of the heat) utvoří rozsáhlé plochy různé zprohýbané, v nichž kapaliny do sebe prolínají. Proto mícháním lze v několika sekundách obdržeti rovnoměrnou směs, která by bez něho nastala po měsících. Zakalení kapaliny dokazuje, že jsou v ní pruhy a vrstvy nestejně hustoty, tudíž i nestejně lámavosti světla, zprohýbání těchto vrstev dává kapalině vzezření vlnité, proto že se paprsek několikrát zlomí, než projde ven.

Byla též vyšetřována souvislost diffusibility látek s jinými jejich vlastnostmi. Schumeister shledal, že čím jest koeficient d . kapaliny větší, tím jest menší vnitřní tření její. Long uvádí vztahy mezi koeficientem d ., objemem molekulárním a teplem roztoku, Lenz, Kohlrausch vyšetřili, že rychlosti d . roztoku soli jsou úměrné elektrické vodivosti. Jak patrně, jsou výjevy d . kapalin velmi důležitý pro molekulární teorii hmoty. Vysvětlení její jest spojeno s většími obtížemi než vysvětlení podobného děje u plynů. Pronikání se kapalin svédčí, že molekuly jejich se mezi sebou pošínují, jsou v pohybu; poněvadž se vyměňování vrstev děje i při nejmenších rozdílech v sehnání, soudíme, že se pohybují i molekuly v jedné a téže kapalině. Je-li mezi molekulami kapaliny nepravidelný pohyb, musí každá součást na místě, kde předvládá, býti pošínována na místo, kde jest méně zastoupena. Při tom částice na sebe narážejí, tudíž musí překonávati odpor od toho pocházející, čímž se vysvětluje volnost d . Následkem toho tlačí na sebe molekuly kapalin; ve směsi kapalin může se tlak ten rozložit na partiální tlaky součástí jako u směsi plynů dle zákona Daltonova. Na základě těchto předpokládání podal J. Stefan (Verdampfung und Auflösung, Wiedem. Ann., 1890) teorii d . kapalin. Nerust (Zeitschr. für phys. Chemie, 1888) pokusil se o ni, vycházející od van t'Hoffovy nauky o osmotickém tlaku.

Literatura o hydrodiffusi obsahuje četná pojednání v odborných časopisech a zprávách

akademii, z nichž některá důležitější nahofe uvedena; přehled prací o ní obsahuje inaugurační dissertace F. H. Dojese z r. 1887 a článek K. Waitze ve Winkelmannově Handbuch der Physik, 1890.

D. těles pevných. I pevná tělesa s kapalnými se navzájem pronikají, ano pevná do pevných diffundují. Daniel ukázal, že rtuť prolíná olovem, cínem, zinkem, zlatem, stříbrem. Ukazuje se to, ponoří-li se tyčinka olověná do U zahnutá jedním koncem do rtuti, tu z druhého rtuť překapuje po nějakém čase. Naopak položí-li se podle Guthria zinek, olovo, cín na rtuť, prolínají do ní. Jiný případ jest vzájemné se pronikání železa a uhle při vyšší teplotě, dle Colsona již při 250° . Rovněž vniká uhel do rozžhaveného porculánu, jak r. 1878 Virolle pozoroval a Marsden a Colson potvrdili. Dále shledáno též, že stříbro vniká do alkalií, síra do mědi, stříbro a zlato do mědi silně zahřáté.

D. plynů. Plyny, které na sebe chemicky nepůsobí, jsou-li v jednom prostoru, pronikají se vzájemně potud, až nastane rovnoměrná směs fysikální, v níž každý podržuje své vlastnosti. Plyn v plynu se při tom rozšiřuje jako v prázdňem prostoru, jenom že volněji pro odpor, který plyn plynu klade. Na rozdíl od kapalin míchají se všechny plyny v každém poměru. Úkaz poprvé pozoroval Priestley (1777), Dalton (1802), jenž vyslovil zákon, kterým se tlak směsi plynů řídí (viz Daltonův zákon), a Berthollet (1803) vyšetřovali ho pokusy. Dle Bertholleta provede se pokus takto: Dva balóny spojené rourou, opatřené kohoutky, naplní se různými plyny za stejného tlaku, tak aby hustší, na př. kyslíčník uhličitý, byl nahofe, řidčí, na př. vodík, dole; otevrou-li se kohoutky, shledá se po jisté době, že hustší oproti tíži vystoupil a řidčí se rozšířil do dolní bání. Vezmou-li se plyny, z nichž aspoň jeden je zbarvený, na př. chlór nebo kyslíčník dusičelý, lze postup sledovati zrakem. Podobně i více plynů v témž prostoru se proniká. D-sí též se šíří páry vody nebo jiných kapalin při teplotách pod bodem varu do vzduchu nebo do prostoru, v němž se již jiné páry nacházejí. Doba, za kterou u plynů d -sí nastane rovnoměrná směs, jest mnohem kratší než u kapalin, nicméně i plyny se takto zvolna míchají. Rychlost d . poprvé vyšetřoval pokusy Graham r. 1829. Jako u kapalin i tento děj podobá se šíření tepla. Když se plyny počnou pronikat, ubývá částečného tlaku jednoho každého ve směru jeho šíření. Čím větší jest tento rozdíl pro jednotku vzdálenosti, tím rychleji plyn diffunduje; mimo to závisí rychlost d . na povaze obou plynů. Konstantou nebo koeficientem d . nazývá se objem plynu v cm^3 , uvedený na tlak 1 atm, který projde plochou 1 cm^2 při rozdílu tlaku 1 atm. pro vzdálenost 1 cm. Dle pokusů Loschmidových jsou na př. koeficienty d . pro tyto dvojice: kyslík-vodík $0\cdot7216$, kyslíčník uhelnatý — vodík $0\cdot642$, kyselina uhličitá — vzduch $0\cdot1423$, dle Winkelmanna pro vodní páry a vzduch $0\cdot198$.

O theorii d. plynů jednali hlavně Maxwell, J. Stefan, O. E. Meyer, Boltzmann a odvodili zákony o ní na základě kinetické theorie plynů tou měrou, že pozorované výjevy se uspokojivě vysvětlují. Dle této theorie jsou molekuly plynů v ustavičném pohybu, i v jednom a též plynu děje se stálá d., ale nemůžeme ji pak sledovati; jsou-li však plyny od sebe chemicky různé, můžeme jejich postup sledovati. Nějakou myšlenou plochou vodorovnou v plynu pohybují se molekuly nahoru, jiné dolů; má-li ústředí nad touto rovinou jiné vlastnosti než pod ní, nastává výměna molekul, až se vlastnosti obou částí vyrovnají. Odpor, který plynu při jeho pohybu klade druhý plyn, jest velikost pohybu, která od částic jeho na částice druhého při nárazech se přenáší. Pro druhý plyn jest to táž hybnost s opačným znaménkem.

Koefficient d. jest rychlost, se kterou se děje vyrovnávání chemického složení, mezi tím co se molekuly vyměňují; možno ji vypočítati z délky dráhy a rychlosti molekul plynů do sebe difundujících. Dle Maxwella jest skoro obráceně úměrný geometrickému průměru hustot obou plynů, tedy pozorujeme-li d-si různých plynů do téhož, jsou jejich difusijní rychlosti obráceně úměrné druhé odmocnině z jejich hustot. Dle theorie Maxwellovy a Stefanovy jest veličinou stálou, dle O. E. Meyera závisí na poměru, ve kterém jsou oba plyny ve směsi zastoupeny. Rychlost d. plynů roste s teplotou, dle pokusů Loschmidových jest koefficient úměrný druhé mocnině absolutní teploty a nepřímoúměrný tlaku. Vedle Loschmidta v novější době konali přesné pokusy o d-si plynů v. Obermayer (Sitzungsber. d. Wien. Akad. der Wissensch. r. 1880, 1882, 1883, 1887), Waitz (Wied. Ann. 1882), o d-si par Stefan (Ber. d. Wien. Ak. d. Wissensch. 1873, 1881), Guglich (1884), Winkelmann (Wied. Ann. 1884, 1885, 1888). Pokusy jejich celkem theoretické vývody potvrzují, avšak vyplývá z nich, že koefficient difusijní není stálý.

D-si plynů vykázána v přírodě veliká úloha. V atmosféře zemské každá součást snaží se utvořiti zvláštní atmosféru (viz Daltonův zákon); jí se vyrovnají rozdíly ve složení ovzduší, které povstávají rozličnými processy, jako dýcháním, hořením, činností rostlinstva a p., tak že složení vzduchu na rozličných místech jeví jen nepatrné rozdíly a jen v uzavřených místnostech může na čas nastati větší porušení tohoto poměru, na př. větší nahromadění kysličníku uhlíčitého. Vyrovnávání to velmi se urychluje mechanickým prouděním, jako větry. Srv. J. Cl. Maxwell, On the dynamical theory of gases (Phil. Mag., 1868); Stefan, Ueber die dyn. Theorie der Gase (Ber. d. Wien. Akad. 1872); O. E. Meyer, Die kinetische Theorie der Gase (1877); Boltzmann, Zur Theorie der Gasdiffusion (Ber. d. Wien. Akad., 1882).

D. plynů pórovitými stěnami. Plyny se vzájemně pronikají i jsou-li odděleny stěnami z pórovitých látek, jako jsou sádra, tuha,

pálená hlína, měchýř, kaučuk, vrstvy kapalin rozžhavené kovy a p., procházejících s ne stejnou rychlostí, která závisí na povaze plynů i stěny, tak že na jedné straně nastává zvětšení, na druhé zmenšení objemu nebo tlaku. Překlopí-li se nádoba z pálené hlíny, ucpaná korkovou zátkou, která se voskem pečetním zalepi a skrze níž prochází dvojramenná roura skleněná, částečně naplněná vodou, skleněným zvonem, pod který se vede vodík nebo plyn svítivý, poznává se z vystupování vody v jednom a klesání v druhém rameni, že v nádobě tlaku přibývá, což dokazuje, že řídký vodík nebo svítivý plyn rychleji do vnitř vniká, než vzduch uchází; odstraní-li se zvon, ukazuje opačný pohyb vody v ramenech rourky skleněné, že opět z diafragmy lehčí plyn rychleji vychází, než vzduch na jeho místo vstupuje. Pěkný pokus lze dle C. V. Boya provésti takto: Do skleněné nádoby nakape se trochu aetheru, jehož páry se v ní rozšíří; dá-li se tam pak bublina mydlinová, visící na ucpané trubičce foukací, splaskne poněkud, proto že z ní rychleji unikl vzduch, než hustší páry aetherové dovnitř prošly; otevře-li se pak trubička, vycházejí páry aetherové, které zapáleny hoří plamenem několik centimetrů dlouhým. Procházení plynů pórovitými stěnami pozoroval již Priestley (1777), pak Faraday (1813); Döbereiner (1826) a Magnus vyšetřovali unikání plynů jemnými trhlinami skleněných nádob; nejobsáhlejší pokusy v té věci konal Graham od r. 1833. Práce R. Bunsena, Wróblewského, Puluje, Hüfnera, Kaysera, Christiansena a jiných badatelů jeho práce doplňují, částečně i opravují. Stefan (1871) podal též theorii tohoto druhu d., podobnou theorii volné d. plynů, pokládaje stěnu za nehybný plyn, avšak pokusy Hansemanovy a Kirchhoffovy (1884) jí nepotvrdily.

Rozmanité případy d. plynů pórovitými stěnami dle Grahama takto se rozřídují: 1. Effuse, t. j. unikání plynů velmi jemnými dírkami v tenké stěně následkem většího tlaku na jedné straně; rychlosti, kterými různé plyny při stejném pletlaku vycházejí, mají se k sobě jako obráceně druhé odmocniny z jejich hustot. 2. Transpirace, t. j. proudění plynů dlouhými vláskovitými trubičkami, stěnami s hrubšími póry, jejichž průliny lze přirovnati k soustavě vláskovitých trubiček, na př. sádro. Rychlost transpirace závisí nejen na hustotě, ale i na vnitřním tření plynu, jež odtud pochází, že ve vrstvách plynu nestejně rychle proudících nárazy molekul přenáší se hybnost z rychlejší vrstvy na volnější. Kdežto při efusi jest rychlost vodíku 4krát větší než kyslíku, mají se při transpiraci k sobě pouze jako 1:0.437, ano rychlost transpirační hustšího kysličníku uhlíčitého jest větší než kyslíku.

Vlastní d. jest pronikání se plynů skrze stěny s velmi jemnými póry, jako jest nepolovaný porculán, fayence, uměle tlačená tuha. O té vyslovil Graham již r. 1833 zákon, že rychlosti, se kterými různé plyny difundují, k sobě se mají, jako obráceně druhé odmocniny z jejich hustot, předpokládaje, že na

obou stranách stěny po celý čas děje udržuje se stejný tlak. Bunsenovy pokusy se sádrovou zátkou nepotvrdily zákona toho (Gasometrische Methoden, 1857), což Graham (1863) vysvětlil tím, že jsou zde póry velké, tak že d. se komplikuje transpirací, a novými pokusy se stlačenou tuhou, jejíž póry jsou jemnější než u sádry, zákon svůj potvrdil; podobně Hüfner (1882) pokusy s hydrofanem. Považujef Graham d-si za účinek pohybu molekul (výjev molekulární), transpiraci za pohyb plynu jako hmoty (výjev molekulární. Christiansen (Wied. Ann., 1890) pokusy ukázal, že jest nepřetržitý přechod mezi transpirací a d-sí. Dokud obnáší průměr otvorů několik délek vln světelných, prochází plyn jako celek s vnitřním třením, je-li menší délka vln světelné, prochází bez vnitřního tření a platí Grahamův svrchu uvedený zákon. Bunsen mimo to ukázal, že děje-li se průchod následkem nestejného tlaku na obou stranách stěny, jest rychlost úměrna přetlaku. Pro nestejnou rychlost d. plynů lze je ze směsi od sebe odloučiti, kterýžto způsob analýse, podobný dialýsi, slove at molyse. Dissociace někdy jen tak se může provésti, že se plyny od sebe oddělují při teplotě, při které povstaly — neboť při nižší se zase slučují — při čemž se používá nestejně jejich d. pórovitými stěnami.

V uvedených případech jest d. plynů na rozdíl diosmosy v celku nezávislá na povaze stěny; avšak látky koloidální, jako kaučuk, vlhký měchýř, pak kapalné blány, jako bubliny mydlinové, mají na ni podstatný vliv; rychlost pronikání plynů závisí tu dle Exnera na absorpčním koeficientu. Plyn se na jedné straně pohlcuje, prochází, na druhé straně opět vystupuje. Graham si představuje, že plyn pohlcený při tom kapalině a na druhé straně se vypařuje. Kaučukem zejména snadno diffunduje kysličník uhlíčitý a vodík, balonky gumové a kolloidové splaskávají, protože z nich vodík uniká.

Sem lze zařaditi pronikání plynů kovů, zejména rozžhavenými. Pro vodík a kysličník uhelnatý dokázali to Ste.-Claire Deville a Troost (1866) u platiny a železa, Graham objevil prostupnost palladia pro vodík (1866) i při teplotách pod červeným žářem, prostupnost platiny vodíkem dokázali i při obyčejných teplotách Helmholtz a Root. Dle Troosta (1884) jest stříbro prostupno při 800° C. pro kyslík. Na to třeba bráti ohled při zhotovování žaroměrů plynových, jichž nádoby třeba voliti z takové látky, aby plyn při vysokých teplotách z nich neunikal. Úkaz jest i prakticky důležit, neboť unikání jedovatého kysličníku uhelnatého rozžhavenými železnými kamny jest nebezpečno.

D. pórovitými stěnami bývá provázena změnou teploty, a sice na straně vnikajícího plynu nastává oteplení, na straně vystupujícího ochlazení. Dufour (1872) vysvětluje to zhuštěním vstupujícího a roztahováním se vystupujícího plynu. Naopak Feddersen (1873) shledal na základě theoretických vývodů C. Neumanna, že i v rovnorodém plynu nastává

d., je-li plyn na jedné straně teplejší než na druhé, a že plyn přechází se strany chladnější na stranu teplejší. Nazval úkaz ten thermodiffusí. Osborne Reynolds (1880) to potvrdil a ukázal, že, je-li s obou stran stejný tlak s počátku a udržuje-li se rozdíl teplot 83,5° C., nastává u vodíku trvalý rozdíl tlaku 26 mm rtuti.

D. světla jest odraz jeho od draných ploch, při čemž se světlo ve všech směrech rozstřikuje, tak že je tělesa na všechny strany vysílají, jakoby sama svítala, čímž se viditelnými stávají. Povrch drsný můžeme sobě představovati, jakoby se skládal z nekonečně malých rovin, různé postavených, od nichž od každé se světlo pravidelně odráží, ale ve všech směrech. Kromě toho světlo i dovnitř vniká. Částečně se pohlcuje, částečně se odráží. Intenzita diffusního světla jest tím větší, čím jest povrch drsnější. Těleso pravidelné od povrchu odražené dodává mu lesku, za to těleso samo špatně jest viděti. Lesk ten v různých směrech bývá různé, dle toho, ve kterém směru se světlo pravidelněji od povrchu odráží. Tělesa dokonale hladká nebylo by ani viděti, nýbrž jen obrazy předmětů v nich se zrcadlících, jak to na čistých zrcadlech pozorujeme; lehounké poprásení neb zamžení činí je viditelnými. K diffusnímu světlu náleží světlo denní, které vzniká rozstřikováním se světla slunečního od drobných částic v atmosféře se vznášejících; to nám umožňuje viděti i tam, kam přímo slunečné světlo nepřichází. Bez něho obloha by byla úplně tmavá, hvězdy i za dne bylo by na obloze viděti, rozdily mezi stínem a plochami osvětlenými byly by velmi ostré, přibytky by neměly světla slunečního.

D. tepla jest podobný odraz paprsků tepla sálavého od ploch drsných. *Pka.*

D. v cukrovarnictví jest nyní skoro všeobecně zavedený způsob výroby šťávy ze řepy. Před více než 50 lety Francouz Dombasle přišel na myšlenku, řepu k vytěžení šťávy cukerní v řízky rozřezati a je vodou vyluhovati. Methoda ta se však následkem četných obtíží, jež s prováděním její byly spojeny, neujala a vešla úplně v zapomenutí. Teprve slavný cukrovarník Jul. Robert v Židlochovicích na Moravě na základě samostatného uvažování vypracoval r. 1864 nový, na stejném sice principu spočívající, avšak praktické potřebě zcela vyhovující způsob, jenž nazván d-sí a kterýž ukázav se záhy nad jiné výhodným, v několika málo letech skoro všeobecně v cukrovarství evropském byl zaveden a kterého nověji i v koloniích zámořských ku spracování třtiny cukrové s úspěchem se užívati počíná. D. dočkala se v Rakousku dalšího zdokonalení a sice hlavně cukrovarníky českými.

Způsob diffusní zakládá se v tom, že řízky řepové přivádějí se ve styk se zahřátou šťavou, načež po odstranění každé předchozí přivádí se postupně šťáva vždy slabší koncentrace a nižší teploty, až na konec pouhá voda. Tímto pochodem vystupuje šťáva cukrnatá z bunic řepových jejich stěnami do šťávy slabší, řízky obklopující, obohacující tuto, a místo ní vstu-

puje v buncice šťáva vždy slabší, až na konec pouhá voda. Tato výměna obsahu bunic jich stěnami sluje osmosou či d-sí; i liší se od pouhého vymývání obsahu bunic takových, jejichž stěny byly rozrušeny. D-sí neprocházejí však veškery v řepě obsažené látky stejně rychle; krystalloidy sice rychleji procházejí (jako cukr, soli minerální a j.), avšak koloidy buď jen nepatrně prostupují, nebo vůbec v buncích se zadržují (hlavně různé látky organické). Z toho plyne, že d-sí řízků získati lze šťav čistších, než na př. pouhým vyluhováním kaše řepové, v níž buncice řepové jsou rozdraceny. Proto snaží se i cukrovarník vyrobiti řízky hladké, neporušené. Jelikož však při výrobě šťávy továrníkoví běží též o dokonalé vyslazení řízků při vyhovující čistotě šťav a při náležitém spracování, jest další podmínkou d. přiměřená teplota v prvních tělesích (55—65° R.), přiměřená jemnost řízků (tlusté řízky špatně a dlouho se vyslazují), jakož i přiměřené množství šťávy z d. odtážené. Čím více se totiž šťávy odtáhne, tím více vody prostoupí též tělesem a tím dokonalejší vyslazení nastává, kteréž podporováno jest teplotou a náležitou jemností řízků. Avšak množství odtážené šťávy nesmí býti přílišné, neboť se tím nejen šťáva zbytečně zředuje a výloha za uhlí k odpařování potřebné stoupá, nýbrž i čistota šťav klesá. Obsahuje totiž řepa jistě mimocukry organické (hlavně látky pektinové a jiné součásti dřeně řepové), jejichž rozpustnost jest sice skrovná, kteréž však účinkem vyšší teploty a většího množství rozpustidla (vody) v roztok přecházejí a šťávy znečišťují. Proto snaží se cukrovarník odtah šťav dle možnosti snížit, což jest možno opět jen při větší batterii diffusní čili při větším počtu těles diffusních. Kdežto za bývalé rakouské daně cukerní čítala batterie diffusní většinou jen 9 těles, shledáváme dnes v cukrovařech batterie o 13—16 tělesích, z nichž se odtahuje až o polovinu méně, za to však tím hutnější šťávy, než za práce dřívější. Dle žádaného množství spracované řepy a žádaného stupně vyslazení řízků upraví si cukrovarník i ostatní podmínky, jako počet nádob v batterii, odtah šťávy, teplotu diffusní, jemnost řízků atd., neboť veškery tyto okolnosti jsou na vzájem v určitém vztahu. Popis technické části d. viz pod heslem Cukr (výroba). Hls.

Diffuseur [-yzér], franc., přístroj cukrovarnický, v němž provádí se diffuse. Viz Cukr, str. 763. Vyobrazení viz na příloze Cukrovarnictví II.

Diffusní (z lat.), rozptýlený.

Difilos, básník nové komédie attické, ze Sinópy, byl vrstevníkem Menandrovým (v 2. pol. III. stol. př. Kr.), oblíbil si hetéru Gnathainu, zemřel ve Smyrně (291 př. Kr.). Napsal prý 100 komedií, z nichž známe 53—55 titulů. Snad také sám jako herec ve svých kusech vystupoval, ač s nevalným výsledkem. Celkem sice náleží nové komédii, avšak ve mnohém ještě se nalézá na půdě komédie střední: tak volí látky literární, jako v dramate Sappó, jež uvedena jako milanka Archilochova a Hippónak-

tova, mythologické (*Δαυαλίδης*, *Ἐκάτη*, *Ἡρακλῆς*, *Πελαΐδες*, *Θησεύς*), líbuje si v parodii tragédie i eposu. Tři dramata mají názvy osob historických (*Ἀμαστρος*, *Τελείαιος*, *Τιθαράστης*). Celkem však i u něho se vyskytují typické osoby nové komédie: chlubitý vojin (*Διοησιπέτρος*), kuchař umělec, parazit labužník a pod. Řeč jest jadrná a obsahuje prostonárodní obraty, metrum dosti rozmanité; užívá i hexametru, verše Eupolidova a dle něho (nebo Choirila) nazván katelekt. daktyl. hexametru se spondeiem na 3. místě. D byl hledaným vzorem komiků římských: Plautova Casina vzdělána dle D-ových *Κληροῦμενοι*, téhož Commorientes dle D-ových *Συναποθνήσκοντες*, z nichž scénu doslovně pojal též Terentius ve své Adelphoe; Plautova Vidularia opírá se o D-ovu *Σχέδια* a dle jiného kusu vzdělán též Plautův Rudens. Celkem, jak dle zlomků i latinských přepracování souditi lze, byl D. vedle Menandra nejnadanějším básníkem komédie nové. Kll.

Diftherie nebo diftheritis (z řec), infekční onemocnění způsobené plísni Loefflerovou. Majíc světové rozšíření a hubíc dětský věk, jest velkého stáří: popisuje se v Susrutové »Ayurvédě« velmi připadně, byla i Hippokratovi známa a jako *malum syriacum* léčí ji Aretaios. První zprávy o epidemiích d. pocházejí ze Španěl (*garrotillo*), z Itálie (*male in canna*, *cyranche*) a z Německa; zprávy ty sahají do XVI. stol. Od XVII. stol. epidemie se častěji vyskytly a d. se poněkud rozšířila netoliko po celé Evropě, nýbrž po celém světě. Bretonneau ji mistrně vylíčil pod názvem *angine couenneuse*, byv ve 40. letech tohoto věku svědkem velké epidemie ve Francii; název d. dostala od franc. klinika Trouseaua (*διφθέρα*, mázdra, mázdřívka). Nákazu rozsívá každý nemocný d-i: ona lpí na výpotku a na výmětech nemocného, přechází do ovzduší a mohou osoby stýkající se s nemocným i rozmanité předměty, jichž nemocný užíval, nákazu sdělit, která se ostatně velkou setrvačností vyznamenává. D. trvale se udržuje ve velkých středech obyvatelstva. Časem nabývá endemického a epidemického rozšíření. Vlhká půda, studené ovzduší, rychlá změna teploty, nedostatečná čistota, slabost konstitute, katarrální záněty ústrojí dýchacích podporují šíření a ujmout se nákazy. Charakteristickým zjevem d. jsou zánětlivé pamázdry na sliznicích respiračního traktu: mandle, opona, nos, hltan a hrtan bývají především zastíženy. Na mandlích a oponě jeví se ve formě šedavé nebo šedožluté mázdry, která do sliznice pronikajíc, k jejímu povrchu velmi pevně lne, a je-li průběh příznivý, kolem 6—8. dne opadá, plochý vřed zanechávajíc, který se dokonale zacelí. Z pravidla bývají mandle nejdříve postiženy a na nich, jak u dospělých bývá, process přestává; u dětí výpotek se šíří velmi často do hrtanu, buď pak croup diftheritický (viz Croup), nebo do nosu. Z nosu šíří se až na spojivku oční, z hrtanu do průdušnice a průdušek. Příznaky první svědčí prudké infekční chorobě: prudká horečka i třesavka, velká schvácenost, bolest v kříži bý-

vají prvými příznaky, k tomu druží se záhy obtíže při polykání, palčivá bolest v hrdle, dráždění ku kašli a sdušení žlaz podčelistních. Příznaky s nezměněnou prudkostí se udržují 4—5 dnů, načež za mírné transpirace nastává úleva. Velmi často dostavuje se mírný zánět ledvin kolem 3—4. dne a někdy i papulosní osutina na pokožce: u dětí v té době jeví se příznaky difterithického onemocnění hrtanu. Vyhojení bývá buď dokonalé nebo nedokonalé; v posledním případě v průběhu 14 dnů až 6 neděl dostávají se rozmanité obrny svalů, nejčastěji opony a hrtanu, řidčeji dolních i horních končetin, svalů očních a mezižeberních, které trvajíce několik týdnů na zánětu nervů (*neuritis*) se zakládají. — D-ii dlužno za každou podmínkou považovati za těžké onemocnění, byť i lokalizace exsudátu omezena byla; běží tu o celkový process, který velkým rozpadem buněk krevních i buněk ostatní tkáně provázen jest. Náhlá smrt po vyhojení d-ii zaviněna jest skoro výhradně zvrhlostí svalů srdečního. Příznaky d. v každém případě co do prudkosti jsou rozdílny, mnohdy nedojde ani k výpotku a onemocnění probíhá za úkazů těžkého katarhu; jindy výpotek přestává na mandlích, jindy s velkou rychlostí se šíří do ducejších nosních nebo do hrtanu; jindy již v prvých dnech má vlastnosti výpotku jíchového a osoby zmirají kolem 5—6. dne s příznaky septicaemie. Podobné případy pozorovány bývají hlavně v epidemích d. Zánět ledvin, plic, ulcerosní zánět nitroblány srdeční, záněty kloubů jsou zjevy, které průběh d. rovněž velmi stěžují. — Úmrtnost jest v dětském věku zejména pro onemocnění hrtanu a jiné komplikace velká. — Specifického léku proti d-ii není a nejsme ani s to, abychom šfrení se výpotku do hrtanu nebo do nosu zamezili. Therapie čelí jednak proti celkové nákaze, jednak proti lokalizaci v dutině ústní a hrtanové, hledíc uspíšiti opadávání mázder, z kterých nákaza se obnovuje, dilem provésti jejich desinfekci. Větší váhu má léčení profylaktické, požadující přísnou izolaci nemocného a desinfekci výtětů i prostory, ve které se týž zdržuje, jakož i předmětů, jichž užívá.

Difthong (z fec.). viz Dvojhláska.

Difthongle (z fec.), vada výřečnosti v tom spočívající, že místo samohlásek vyslovovány bývají dvojhlásky. *Mx*

Digambara (ind., ti, již mají svět při krývkou), jedna ze dvou sekt, na něž rozpadají se od starých dob Džajnové (v. t.).

Digamie (z fec.), druhé manželství; pak i dvojenství, bigamie.

Digamma (dvojitý gamma, *g*), slulo dle své podoby u Řeků písmě označující hlásku *g* ($F = \vartheta$, $\Gamma = g$). D. ve všech dialektech řeckých záhy zanikalo, ale v různých dialektech v různých dobách; nejdříve zaniklo v dialektech iónskoattických, kdežto v nápisech jiných dialektů drží se dlouho v dobách historických. I v básních Homérových a Hésiodových dle svědectví metriky jest d. zvláště v násloví čísti, ač v písmě se nezachovalo. Někteří no-

vější vydavatelé Homéra pokusili se také je zavésti, jako J. Bekker v »Carmina Homérica« (2 sv., Bonn, 1858). V abecedě řecké stávalo d. na 6. místě za E. *Zty.*

Digardži viz Sigatse.

Digastrious (fec.-lat.), dvojbřichý.

Digby, přístav a hl. město hrabství téhož jména v brit. prov. Novém Skotsku, na zátocce Fundy, má pěkný přístav s majákem, 1879 ob. (1880), kteří živi se rybařstvím, zvláště chytáním, nakládáním a připravováním sledů, makrel a sardelí.

Digby sir Kenelm, spis. angl., známý svým účastenstvím na Prachovém spiknutí. Ve 33. roce přestoupil k církvi katolické (1636) a zdržoval se většinou na evropském kontinentu. Na počátku občanské války zavezl i svou knihovnu do Francie, jež po jeho smrti (1665) přešla v majetek franc. krále. Napsal řadu knih obsahu rozmanitého, nejvíce nábožensko-filosofického jako *A Conference with a Lady about the Choice of a Religion* (Patiz, 1638); *Treatise on the Soul, proving its Immortality* (t., 1644) a j.

Digenea, motolice pravé, skupina motolic (*Trematodes*), jež cizopasí uvnitř těla svých hostitelů; jsou opatřeny obyčejně dvěma přísavkami a podléhají složité generační proměně. Viz Motolice.

Digenis Akritas t. j. dvojrodý hračičar, rek stejnojmenného byzantského národního eposu. D. zván po svých rodičích, z nichž otec byl pohan, matka Řekyně. Původem náleží asi X. stol. po Kr., třeba zachovaná spracování náležejí teprve stol. XII. Přešel i do národní poesie slovanské. Srv. K. Krumbacher, *Geschichte der byzant. Litteratur* (Mnichov, 1890).

Digerovati (z franc.), prováděti chemický process, při kterém se pomocí mírného ohně vínu neb kořalkám dostává chuti rozličného ovoce. *Fá.*

Digesce (lat. *digestio*), vytažování látek, chemickotechnická operace záležející v následujícím: látka poleje se vodou nebo jinou tekutinou, která nejlépe jest způsobila k vytažení žádoucí částky nebo částek; směs nechá se jistou dobu, kterou zkušenost učí, při mírném teple státi, aby vytažení bylo co možná úplné. Provádí-li se operace při teplotě obyčejné, jmenuje se macerováním (*maceratio*). Tak se připravují různé essence, tinktury, voňavky a j. *Já.*

D. v lučbě cukrovarnické slouží ku stanovení cukrnatosti řep, řízků řepových čerstvých i vyslazených. Oproti Scheiblerově methodě extrakční, více pro vědecké zkoušky se hodící, vyznamenávají se metody digesční svou značnou jednoduchostí a proto při veliké důležitosti, jakouž přímé stanovení cukrnatosti má pro účely obchodní, pro kontrolu práce v cukrovarech, i při výběru řep na semeno, docházejí stále většího rozšíření a vytlačují starou a ku posouzení skutečné hodnoty řepy namnoze nespolehlivou methodu zkoušení vylisované šťávy. D. záleží v tom, že určité, odvážené množství kaše řepové neb

fizkové smíchá se v odměrné kolbičce skleněné s alkoholem nebo s vodou, s kterýmiž buď za studena, nebo dle potřeby za tepla ponechá se ve styku určitou dobu, kteráž stačí, aby obsah buníc řepových najmě cukr v roztok byl uveden. Roztok vzniklý vyčistí se zásaditým octanem olovnatým, doplní na určitý objem, protřepe, zfiltruje a v přístroji polarisačním určí se množství cukru (viz Cukroměrství). K d-ci odvažuje se obyčejně buď několikanásobné normální ($n \times 26.048 \text{ gr}$) nebo polonormální ($n \times 13.024 \text{ gr}$) množství, jež se pomocí trychtýřku a tlusté tyčinky skleněné vpraví do kolbičky několikrát 100 cm^3 ($= n \times 100 \text{ cm}^3$) jímající. Vše opláchne se tekutinou digesční, načež pokračuje se v d-ci, jak u různých způsobů dole blíže naznačeno jest. Polarisuje-li se v trubici 200 mm dlouhé a bylo-li odváženo množství $n \times$ polonormální na $n \times 100 \text{ cm}^3$ objemu, třeba nález zdvojnásobiti; při množství $n \times$ normálním (na týž objem) udává výsledek přímo procenta cukru v řepě. Jelikož však dřev řepy zaujímá jistý objem (normální množství kaše = 26.048 gr asi $0.6-0.7 \text{ cm}^3$), jest v odměrné kolbičce o tento objem méně roztoku cukrného, kterýž je za to koncentrovanější a tudíž o něco více polarisuje. Proto jest třeba výsledek takto nalezený korigovati, což se děje při polonormálním množství násobením faktorem 0.997 , při normálním fakt. 0.994 . Chceme-li toto násobení obejiti, můžeme hned s počátku zvětšiti objem kolbičky o objem dřeviny zaujatý, tak že použijeme při $n \times$ polonormálním množství kaše kolbiček se známkou při $n \times 100.35 \text{ cm}^3$, při $n \times$ normálním množství kolbiček se známkou při $n \times 100.7 \text{ cm}^3$. Tedy na př. při odvážení 2 normálního množství 52.1 gr kaše kolbiček se známkou při 201.4 cm^3 . Dle toho, bylo-li digerováno alkoholem nebo vodou, rozeznáváme d-ci alkoholickou a d-ci vodní, kteréž opět dělí se v d-ci teplotu a d-ci za studena. Užití alkoholu k d-ci a k jiným polarimetrickým zkouškám na místě vody doporučuje se některými chemiky proto, že jisté opticky činné necukry, jež někdy v řepě se vyskytují a jejichž přítomnost by na správnost polarimetrického určení cukru měla vliv rušivý, alkoholem samotným, anebo i za současného působení čedidla (zás. octanu olovnatého) z roztoku se vylučují. Tak zvaná polarisace alkoholická není však prosta vad jiných (větší vliv teploty na objem lihových roztoků, snadná jich odpařlivost, vliv současně přítomných solí na alkoholickou polarisaci cukru, obtížnější polarisování atd.), jichž opět vodní metoda postrádá, kteráž vedle toho jest i jednodušší a proto pro častější určení namnoze v praxi se užívá. Ostatně lze ji doporučiti ještě i proto, že i jiné cukrovarské polarisace v roztocích vodních se provádějí.

D. za studena vyžaduje kaši velmi jemnou, k čemuž je třeba zvláštních přístrojů. K d-ci za tepla stačí obyčejná kaše struhadlová, nebo zvláštními struhačkami získaná (Pelletova, Staňkova a j.), u fizků pak kaše,

připravená sekacími strojky, jichž na maso se užívá.

K d-ci alkoholické, kterou nejprve Tollens doporučil, čtáme zdokonalený způsob Rapp-Degenerův a Stammerův. Způsob Rapp-Degenerův v záleží v tom, že se kolbička odměrná s odváženou kaší (nejlépe 52.1 gr na 201.4 cm^3) s 90% ním lihem asi do $\frac{2}{3}$, naplní a po nasazení dlouhé roury skleněné na její hrdlo (pomocí korku) ponoří na $10-15$ minut do lázně s vroucí vodou. Vypařující se lih kondensuje se opět v rourě skleněné a stéká zpět do kolbičky. Pak se korek a roura spláchne lihem, kterýmž se as 1 cm^1 nad známku doleje, načež se opět na chvíli (asi 2 minuty) postaví do řechené lázně, až bublinky alkoholu počnou vystupovati a obsah tím se promíchá. Po té ponechá se ještě asi $\frac{1}{2}$ až $\frac{3}{4}$ hodiny na vzduchu schladnouti, načež se studenou vodou ochladí na okolní teplotu. Ochlazením se objem tekutiny smrští, pročep po vyčechení se $2-4 \text{ cm}^3$ zásaditého octanu olovnatého doplní se lihem přesně ku známce, protřepe důkladně, filtruje a polarisuje. — Způsob Stammerův, při kterémž d. děje se alkoholem i postaví do řechené lázně, až velmi jemné, masovité, kterou lze získati zvláštním strojkem od Suckowa a spol. ve Vratislavi. Odvážené množství masti řepové vpraví se do odměrné kolbičky a studeným, 92° ním lihem a za přidání několika kapek zás. octanu olovnatého doplní se ku známce, důkladně protřepe, po malé chvíli filtruje a polarisuje. Z method vodních, kterých nejprve český chemik Ferd. Jičínský ku přímému stanovení cukrnatosti řep použil a již později jiní chemikové v různých modifikacích znova doporučili, došly hojněho rozšíření obě novější metody Pelletovy (vodní d. za horka a vodní d. za studena) a Fr. Herlesova d. vteplou vodou.

Při teplotě d-ci dle H. Pelleta doplní se kolbička obsahující odváženou kaši řepní vodou za přidání potřebného množství octanu olovnatého (na každých 26.048 gr kaše as 5 cm^3), načež se asi na půl hodiny postaví do vodní lázně, na $70-80^\circ \text{C}$ zahřáté. Po té se ochladí, pěna odstraní lihem neb aetherem, vodou přesně k známce doplní, protřepe, filtruje a polarisuje. Studená Pelletova d. vyžaduje kaše velmi jemné, jakou pomocí struhačky od Bothmera, Suckowa nebo pomocí vrtáku od Keila a Dolla v Quedlinburce získati lze.

K odvážené kaši v kolbičce přidá se prostě voda, potřebným množstvím zás. octanu olovnatého se vyčechí, za stálého míchání se pěna vyžene na povrch, kdež se aetherem odstraní, vodou přesně k známce doplní, nechá as 3 minuty státi, protřepe, filtruje a polarisuje. Methody této užívá se v mnohých semenářských stanicích k výběru řep na semeno. Není-li však kaše dokonale jemnou, není d. za studena tak spolehlivou jako d. teplá.

D. Herlesova, která již před uveřejněním method Pelletových v listech odborných v Čechách vycházejících byla popsána a do-

poručena, záleží v tom, že d. kaše řepové či řizkové děje se vřelou, nejlépe v promývačce k účelu tomu již předem zahřátou vodou, jejíž teplota nesmí pod 90° C klesnouti. Kaše řepová nebo řizková (nejvhodněji 52·1 gr) vpraví se do kolbičky odměrné, do kteréž se vše vřelou vodou beze ztrát spláchne a toutéž asi do 2/3 doleje, načež se kolbičkou otáčí, aby pěna a bubliny vzdušné na povrch vystoupily, kdež se aetherem nebo lihem většinou odstraní. Po té přidá se na 52·1 gr kaše as 10 cm³ zásaditého octanu olovnatého, důkladně se promíchá, aby sražením octanem stalo se stejnoměrně v celém obsahu kolbičky, vřelou vodou se pak ku známce doplní a odstaví as na 15 minut stranou. Pak se studenou vodou kolbička na okolní teplotu ochladí a po odstranění pěny lihem nebo aetherem přesně vodou nebo octanem ku známce 201·4 cm³, případně 401·4 cm³ doplní, důkladně protřepe, zfiltruje a polarisuje.

Digesta nazvali někteří římscí právníci spisy, ve kterých hleděli vyliciti veškeré právo římské, užívající při tom určitého, celkem ustáleného pořádku systematického. V první části jejich bylo pojednáváno o právu praetorském podle pořádku ediktového. K ní se připojoval jako dodatek výklad práva civilního, ale kromě tohoto též výpsání práva veřejného. Přední místo zaujímají D. Juliánova a Celsova. Systém digestový byl s různými změnami položen za základ i pozdějším sbírkám právním, jmenovitě též Justinianovým Pandektám, které pak přímo též D. nazvány byly (viz *Corpus iuris civilis*). O označení a systematickém spořádání Digest vůbec viz Mommsen a Krüger v *Zeitschr. f. Rechtsgesch.* VII. 480, XX. 94, jakož i H. Pernice, *Miscellanea* str. 1—88 a C. Ferrini, *Il Digesto* (1893).

Digestio [-cio] v lučbě viz *Digeste*; **d** v lékařství viz *Zažívání*.

Digestiva (*remedia*, lat.), léky trávení podporující nebo chuť k jídlu vzbuzující (*stomachica*). Žaludek a tělo normální nemají potřebi dráždidel, aby trávení bylo správné. Chuť k jídlu u člověka zdravého dostavuje se v určitý čas sama. Je-li výměna látek tělesných čilá, jest chuť k jídlu větší, při nečinnosti nebo zvolněné výměně látek jest chuť k jídlu menší. Nechutenství může míti příčinu buď ve změně chorobné týkající se celého organismu, na př. v horečnatých, vysilujících, oslabujících chorobách, nebo v nemocech útrobu zažívacích, tudíž především žaludku i střev. Někdy jest příčinou nechuti k jídlu i nedostatek pocitu hladu, tak u některých neuros i chorob ducha. Z toho patrno, že v některých případech léčením celkového stavu, jindy léčením zažívací vada se napraví. Jest tudíž pojem **d-iv**, hmot zažívání podporujících velmi neurčit. Obvyčně ku povzbuzení trávení radí se léky hořké (*trifolium fibrinum*, *gentiana*, *quassia*, *colombo*, *absinth*) nebo hmoty kofenné, aetherické. Avšak hlavním pravidlem budiž vždy podati léky teprve, když příčinu choroby jsme vystihli, a popřáti

žaludku vždy především klidu, neobtěžovati a nenutiti jej ke trávení hmot nevhodných a v množství nepřiměřeném. *Peč.*

Digestivní sůl, starší název chloridu draselnatého.

Digestor, nádoba k digerování sloužící, obvyčně jest z kovu, neprodyšně uzavřena a pojišťovacím ventilem opatřená, s níž tedy i při vyšší teplotě pracovati lze. *Jd.*

Digger (angl.), zlato k op, název obvyklý v Africe, Australii a Kalifornii; v již. Africe slují tak též démantokopové.

Digges [digs] též **Diggs**: **1)** D. Leonard, geometr angl. (* v Digges-Courtu — † kol. 1573), sloužil ve vojště anglickém a sepsal *A Booke named Tectonicon, briefly showing the exact measuring and speedie reckoning all maner of lands, squares, timber, stones, steeples* (1556); *Geometrical Practical Treatise named Pantometria, divided into three bookes Longimetria, Pantometria, Stereometria* atd. (1571); *Prognostication everlasting of right good effect; or choice rules to judge the weather by the sun, moon and stars* (1555, 1556, 1564). Syn jeho Thomas D. znovu vydal první dílo r. 1592, druhé r. 1591 a třetí vydal a doplnil r. 1592. — **2)** D. Thomas, syn před., mathem. angl. († 1595 v Londýně), byl rovněž vojínem a ukončil i vydal otcem jeho započaté dílo o užívání matematiky ve vojenství pod názvem *An Arithmetical Military Treatise, named Stratiticos, compendiously teaching the Integers, and so much of the Rules and Aequations Algebraical and Arte of Numbers Cossicall, as are requisite of the Profession of a Soldiour* (1579, nově vyd. 1590). Dále sepsal *Alae sive scalae mathematicae, or mathematical wings or ladders* (1573); psal i o jiných věcech, též o opatřeních, jak by se měla Anglie chrániti proti nepřemožitelné armádě. *AP.*

Dighton [dajtn], obec v severoamer. státě Massachusettsu na Taunton-Riveru a na žel. trati z Tauntonu do Fall-Riveru. Na břehu řeky strmí skála (D. Rock), na které jest vytesaný, dosud nerozluštěný nápis, nejspíše z dob výprav normanských.

Digitalin, účinná hmota náprstníku. Ukázalo se, že hmota, která původně název ten obdržela, byla směs několika těles, která co do účinku značně se různí, z těch pak jedné název **d.** byl ponechán, ostatním dány názvy jiné. Důležité jest přiblížiti k této okolnosti, jde-li o **d.** co lék, poněvadž dávky původního **d** u a těleso, které se později **d.** nazvalo, jsou velice rozdílné. Nativelle rozložil původní **d.** na velmi jedovatý **d.**, jedovatý *digitalein* a neúčinný *digitin*; první dva jsou glykosidy, z nich **d.** obdržel vyhraněný, *digitalein* beztvary. Schmieberg oddělil následující tělesa: *Digitoxin*, hmotu hranitelnou, nejedovatejší součást náprstníku, ze které také hlavně *Nativellův d.* se skládá, *d.*, *digitalein* a *digitonin*, kterážto beztvárá hmota valně se podobá saponinu a má povahu glykosidu. *Digitoxin*, **d.** a *digitalein* měni zvláštním způsobem pružnost svalu srdečního, slouží tedy především za léky při vadách srdečních, jako

náprstník sám, ze kterého se připravují. — V obchodu jmenují d. dle staršího způsobu připravený, beztvary d-em německým a rozeznávají pak silnější beztvary d. a krystalovaný d. francouzský; poslední pokládá se za nejedovatější. Digitonein, digitoresin, digitogenin a paradigitogenin jsou produkty rozkladu digitoninu a nemají pro praxi významu. *Jd.*

D. působí hlavně na srdce. U teplotkových zvířat, zejména pak u ssavců, mohou, byla-li jim podána dostatečná dávka, rozeznána býti tři období působení. V prvním pozoruje se značné oblenění tepu a silné stoupání tlaku v cevstvu. V druhém období drží se tlak na dosažené značné výšce, rychlosti tepu valně přibývá a stoupá daleko nad normál. Později počíná tlak klesati. V třetím období klesá tlak ustavičně, tep rychlý stává se nepravidelným a slabne, později též se obleňuje, a konečně nastává obrna srdce. U žab není oblenění tepu vždy velmi značné, ale i činnost srdeční jest sesílena, množství krve, které jednou systolou přejde v arteriální systém, jest větší a tlak v cevstvu jest zvýšen. Po větších dávkách ztrácí se pak pravidelnost pohybů srdečních (tak zv. peristaltika srdce), systolické stažení srdce stává se pořád delším a konečně nastává zastavení srdce v systole. Umělým roztáhnutím srdce krví lze je povzbuditi k nové činnosti; po nějaké době nastává však obrna srdce.

Příčina oblenění tepu jest dráždění bloudivého nervu a sice hlavně centrální, ale též, ač slabší, periferické. Pozdější zrychlení tepu jest obrna tohoto nervu a nejspíše též dráždění motorických středů srdečních, jejichžto konečná obrna jest příčinou zastavení pohybů srdce. Stoupání tlaku v cevstvu jest zúžení periferických arterií, nejspíše přímým drážděním svalů tepenních, ačkoli to někteří badatelé popírají. Příznaky na srdci samém vysvětluje Schmieberg zvětšením elasticity svalů srdečního, kdežto kontraktilita jeho zůstává nezměněna. Při otravách pozorují se mimo to ještě

bolení hlavy, závrať, někdy i delirie. V období, kdy jest tep hojný a slabý, skleslost, bezvědomí, coma.

D. jeví tak zvané kumulativní účinky, to jest po malých, jinak nejedovatě účinkujících dávkách, podávají-li se po delší dobu, může

C. 1140. *Digitalis purpurea* L., náprstník červený.

1. Celá rostlina zmenš., 2. květ v přiroz. velik., 3. týž v průřezu podélném.

náhle nastati prudká otrava, jako kdyby byla vzata veliká dávka. Příčina toho jest nepravidelnost ve vstřebávání a vyměšování součástí náprstníku, tak že se někdy též po požívání malých dávek větší množství účinných látek v těle nahromaditi a silnou otravu způsobiti může. Otravy náprstníkem nejsou příliš hojny a bývají nejčastěji medicínální.

K léčebným účelům vyžívají se pouze účinky jevící se v prvním období, oblenění tepu a stoupání tlaku v cevstvu, zejména při vadách srdečních nekompenzovaných, kde

tyto účinky mohou porušení oběhu krevního odstraniti neb aspoň valně poopraviti. V takových případech působí d. též co diureticum, jelikož ledviny, jakmile se oběh krevní zlepší, opět vydatněji odměšují, čímž se nahromaděné serum v podkožním vazivu a jinde odstraňuje. Dále se d. užívá též při jiných chorobách srdečních, kde o to jde obleniti přilíšnou akci srdeční, zesílení kontrakce srdce, nebo zvýšiti tlak v cévstvu. Mimo to odporučoval se d. ještě jako prostředek antipyreticky při zánětu plic, při tyfu a j., ale nyní se ho již k tomu účelu neužívá. Též proti blouznění opileců byl d. od Angličanů odporučen. Js.

Digitalis L., náprstník, bylinný rod z řádu krtičníkovitých (*Scrophulariaceae*). Lodyhy přímé, obyčejně jednoduché, listnaté, zvolna v dlouhý, mnohokvětý, jednostranný hrozen přecházející, kalich pětídilný, koruna velká, červená, bílá neb žlutá, podlouhle zvonkovitá, 4—5cípá, s jedním cípem často větším, uvnitř skvrnitá. Tyčinky 4 dvojmocné, čnělka okončena bliznou dvoulaločnou, plod tobolka dvojlhlopná, mnohosemenná. Asi 18 druhů. V Evropě a střední Asii domácích. Čisté druhy plodí snadno jako divizny křížováním mísence. V Čechách jediný druh. — **D. purpurea L.**, náprstník červený (vyobr. č. 1140). Lodyha vysoká jako květenství a zpod listů jednoduchými článkovanými listy hustě plstnatá. Listy vejčité až vejčitokopinaté, vroubkované, nahře krátce chlupaté, s vyniklou, hustě síťnatou žilnatinou. Koruna bífichatě zvonkovitá, nicí, uvnitř vousatá a temně červenými a bíle obroubenými tečkami skvrnitá, zevně světle červená. Roste divoce často u velikém množství v horských lesích v celé západní Evropě (ještě v jižním Německu). Mimo to hojně pěstuje se pro ozdobu v zahradách. Jest dvouletá. Celá rostlina jest prudce jedovatá, jmenovitě listy sbírány za rozkvětu páchnou narkoticky a chutnají ostře a trpce. Obsahují mocná léčiva, o čemž viz doleji. — **D. ambigua Murr.** (**D. grandiflora Lam.**) má podlouhle kopinaté listy, žluté velké květy s korunou uvnitř hnědavě žilkovanou. Roste hojně na lesních místech, zvláště v podhoří nejen v Čechách, ale i v celé střední a jižní Evropě. Kvete v červnu a červenci. Jest také jedovatý. Vský.

V lékařství užívají se z rostliny pouze listy, *folia digitalis*, z nichž se dle farmakopoeie připravuje *tinctura digitalis*. Co se pod jménem digitalin v obchodě nalezá, jest nečistá, dle složení proměnlivá smíšenina účinných látek v čl. Digitalin uvedených. Čistých účinných látek se dosud z praktických důvodů v lékařství neužívá. Ostatní druhy rodu d. pokud jsou prozkoumány, obsahují tytéž účinné látky a působí stejně. Js.

Digitální (lat. *digitalis*), co prstu přísluší, co prstem se vykonává. *Arteriae digitales*, tepny prstů, *nervi digitales*, čivy prstů, *venae digitales*, žíly prstů (v. Ruka). **D.** komprese jest způsob stavení krvotoku tím, že smačkne se céva prsty nad místem krváče-

jícím; též při léčení výdutí užíváno bývalo této komprese. Peč.

Digitigrada, prstochodci viz Šelmy.

Digitoxin viz Digitalin.

Digitus (lat., prst), římská míra délková rovnající se šířce prstu **D.** = $\frac{1}{16}$ pes = 185 mm.

Diglyf (z řec.) jest ve stavitelství ornament sestavený ze dvou kannelur a podobá se jinak triglyphu (v. t.); poprvé užíván byl Vignolou.

Dignand (z lat.) v mathematice číslo, jež má se na nějakou mocnost (dignitas) zvýšiti.

Dignano [diňáno], slov. *Vodnjan*, římské *Attinianum*, město v hejtm. puljském v Istrii, na výšině od moře znenáhla vystupující, na žel. trati pažin-puljské, má pěkný chrám s mnohými starožitnostmi, s obrazem z r. 1321 představujícím legendu o sv. Bembovi, poslední večeři od Giovanna Contarinioho z r. 1598, dva kláštery, nyní vojenské kasárny, námořnickou nemocnici, ústav ku zkoumání vajíček bourských, rozsáhlé sady olivové, pěstování révy, ze které lisuje se proslulé »vino roso«, barvy bledě růžové a výtečné chuti a vůně, hedbávnictví, ovocnářství, chov dobytka, obchod s vínem a dřívím, vývoz křemičitého písku do sklárén benátských a 9150 ob. (1890). **D.** jest původu římského a leželo na veliké vojenské silnici z Terstu do Pulje.

Digne [díň], stará *Dinia* neboli *Dignis*, později *Dea augusta*, hl. město franc. depart. Basses-Alpes v klíně vysokých, lesnatých hor, na ř. Bléonně a na železniční odbočce saint-auban-digneské, 590 m n. m., sídlo prefekta a biskupa, suffragána aixského (již od IV. stol.), má starou katedrálu z XII. stol. se starými malbami nástěnnými a na skle, pak novější restaurovanou katedrálu, velký a malý seminář, obecní kollej, veřejnou bibliotéku, dep. vězení, sochu filosofa Gassendiho (od Ramusa) a 4833 obyv. (1891, obec 7261), provozujících soukennictví, svíkářství a kloboučnictví, pak obchod s cementem, mandlemi a sušeným i zavařeným ovocem (»digneské slívy«). Na blízkou uhličitě a sirné prameny, hojně navštěvované. A r r o n d i s s e m e n t d i g n e s k ý má na 2354 km v 9 kantonech a 83 obcích 43.208 ob. (1891). Srv. D. Gorde, Promenades autour de D. (Digne, 1888).

Dignita (z lat.), hodnost, v mathem. mocnina (potence).

D. (*dignitas ecclesiastica*) v katol. církvi značí úřad církevní spojený s pravomocí (*jurisdictio*) a správou (*administratio*) či vládou u věcech církevních. Bvý.

Dignitář (lat.), hodnostář, dignitou církevní vyznačený. K d-ům náležejí: 1. kardinálové, legáti papežští, nunciové; 2. biskupové; 3. probošti a děkanové kapitol katedrálních a kollegiálních; 4. opati řeholí. Všickni tito nazývají se též v užším smyslu praelati církevní. Bvý.

Digóa viz Dikóa.

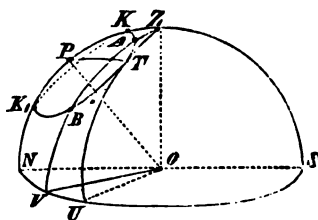
Digoín [-goěň], hlavní místo kantonu ve franc. dep. Saône et-Loire, arr. charolleském,

nad vtokem Arrouxu do Loiry, nedaleko Centrálního průplavu a na žel. trati moulinsko-máconské; 3988 obyv. (1891, obec 4880) výroba soli a zboží hrnčířského, stavba lodí, četné mlýny a koželužny, vápenné lomy a peci, čilý průvozový obchod zvláště se sádrou, vápnem, olejem a hedvábnými látkami.

Digraphis Trin., synonym. Phalaris L.

Digresse (*digression*, *Abweichung*, odchylka) jest u hvězd sev. od zenitu vrcholících úhel mezi kruhem výškovým (vertikálním) a severní částí poledníku; *d.* čítá se pozitivně na západ, negativně na východ. Jeli NZS poledník, NS čára poledníková, P pól místa pozorovacího O, Z zenit, KATBK, zá-

padní polovice kruhu paralelního, jež hvězda popisuje, od hoření kulminace K počítaje, slove úhel NOV aneb oblouk obzorníku NV *d*-sí hvězdy nalézající se v bodě A nebo B. Úhel NOU aneb oblouk obzorníku NU jest největší *d*-sí hvězdy, při čemž kruh výškový se dotýká kruhu paralelního. Největší *d.* určí se tím, že se hvězda pozoruje strojem výškovým pak, když v dalekohledu se nemění azimut, za to velmi rychle výška hvězdy. Pozoruje-li se hvězda blízko pólu ležící v obou největších *d*-sích na východní a západní straně poledníku, a určí-li se pro tyto *d.* úhly azimutové *a* a *a'* na stroji výškovém, pak jest $\frac{1}{2}(a + a')$ azimut poledníku. Deklinační kruh PT stojí kolmo na kruhu výškovém ZTU pro hvězdu v největší *d*-sí. Z pravouhlého trojúhelníku sférického PTZ plyne pak pro výšku hvězdy *h* v největší *d*-sí:

$$\sin h = \frac{\sin \varphi}{\sin \delta},$$

kdež δ jest deklinace hvězdy a φ zeměpisná šířka místa; a pro úhel hodinový *t* hvězdy v největší *d*-sí:

$$\cos t = \frac{\operatorname{tg} \varphi}{\operatorname{tg} \delta},$$

a pro azimut *a* hvězdy v největší *d*-sí:

$$\sin a = \frac{\cos \delta}{\cos \varphi}.$$

D. planet jest zdánlivá vzdálenost planet od slunce, měřená obloukem největšího kruhu na nebeské kouli, procházejícího středy slunce a planety (viz Elongace). Gs.

Diguet [digé] Charles, spisovatel franc. (* 1838 v Havru). Je znám jako horlivý pěstitel sportu loveckého, k němuž odnášejí se jeho články v odborných listech »Chasse illustrée«, »Moniteur de la chasse« a j. i v rozličných žurnálech, hlavně v Autorité. **D**-ovy básně (*Rimes de printemps*, 1861, *Blondes et brunes*, 1866, *Sonnets amoureux*, 1878, *Refrains de belles années*, 1883) Sainte-Beuve značně chválí. **D.** je roztomilý a elegantní vypravovatel a

causerista. Uvádíme spisy: *Un coeur de créole*; *Viola* (1863); *Une chaîne de fleurs* (1865); *Notice sur les imprimeurs du XVe et XVIe siècle* (1865); *Les amours de la duchesse* (1866); *Les jolies femmes de Paris* (1870); *L'épopée prussienne* (1871); *Amours parisiens* (1873); *La vierge aux cheveux d'or* (1873); *Statuettes parisiennes* (1875); *Histoire galante de Henri IV* (1875); *S. M. l'impératrice Eugénie* (1877); *Trois femmes martyres* (1879); *Moi et l'autre* (1880); *Le livre du chasseur* (1880); *Karisa* (1882); *Mémoires d'un fusil* (1883); *Beatrice Cenci* (1884); *Mémoires d'un lièvre* (1885); *Chasses de mer et de grèves* (1886); *Contes du moulin joli* (1886); *Secret d'alcôve* (1887).

Digynia viz Linnéova soustava.

Dihang, Dihong, viz Brahmaputra.

Dichastium, vidlan, viz Květenství.

Dichelyma Myrin, rod listnatých mechů bokoplodých z čeledi Fontinalaceae a tribu *Dichelymaceae*, habituelně velmi podobný k *Hypnum exanulatum*, od něhož se mimo anatomické znaky liší hlavně krátkým štětem, v státi z pravidla černými listy a jejich žilou, někdy značně prodlouženou **D.** roste druhem **D. falcatum** Myrin v Malém Rybníku krkonošském a v řečišti Velké Jizery v Jiz. horách, a druhem **D. capillaceum** Br. et Schpr. ve Slezsku. Déd.

Dichodontium Schpr., rod listnatých mechů vrcholoplodých z čeledi Dicranaceae (v. t.), rostoucí u nás hlavně na pískovcových skalách severních Čech druhem **D. pellucidum** Schpr. Tento skládá trsy s větvemi stejně dlouhými, dosti řídké obrostlémi listy kopinatými, skoro pošvatými, na všechny strany rozloženými. Jejich zpodina jest bez zeleni, pletivo přikrouhle kvadratické a žíla před vrcholem zanikající. Tobolky jsou malé, vejcité s velkým červeným obústím. Déd.

Dichogamie (fec. nazývá se ono zařazení obojakých květů, které záležejí v nestejném vyvinutí a uzrání obojího pohlaví, totiž tyčinek a blizen, v témž květu, čehož následek jest ten, že obojaký květ sám sebou obyčejně oplozen býti nemůže, nýbrž jiného květu k oplození svému potřebuje. Rostliny tímto zařízením opatřené slovou dichogamické. **D.** jest dvojí: druhy totiž uzrávají dříve prašníky, pakajice a pyl vypouštějící dříve, než blizny dokonale se vyvinuly a rozevřely, tak že ku přijetí pylu a oplození schopnými se staly. V této první době jest květ v podstatě mužský: pyl bývá větrem aneb obyčejněji hmyzem květ navštěvujícím roznášen a dostává se na blizny květu jiného, který již ve druhém stadiu květném se nalézá, ve kterém prašníky jsou již vyprázdňeny, blizny však nedávno dosáhly pohlavní dospělosti. Ty se tedy oplodí pylem květu mladšího, v pohlaví ženském ještě nevyspělého. Oplození květu vlastním pylem není tu možné, poněvadž blizny ještě nejsou vyvinuty, když pyl z prašníku vychází; když pak ku přijetí jeho napotom jsou připraveny, v prašnicích téhož květu pylu se již nedostává. Tyto květy jsou tedy v prvním stadiu pouze mužské, v druhém pouze ženské

a nazývají se proto květy protandrické (prvomůžské). Protandrické květy jsou velmi rozšířeny v rostlinstvu; patří tam na př. druhy z rodu *Epilobium*, *Clarkea*, *Lopezia*, *Geraniaceae*, slézy, *Impatiens*, hořce, okoličnaté, nejčastěji složnokvěté, zvonkovité a j.

U jiných zase rostlin dospívají dříve blizny a potom teprve prašníky, květ jest v první době toliko ženský, ve druhé, když blizny uschly a někdy, jako u *Parietarie*, i s čnělkou docela upadly, prašníky však mezi tím dospěvše se práší, jest květ zase výhradně mužský. Rozumí se, že i v tomto případě samooplození není možno; pyl ze staršího květu musí se tu dostat na bliznu květu mladšího, který se teprve v prvním stadiu nalézá. Neboť jak známo, nerozvíjejí se na téže rostlině, v témž květenství, natož na rozličných rostlinách téhož druhu všechny květy současně. Květy, v nichž blizny dříve dospívají, které jsou tedy v první době pouze ženské, nazývají se protogynickými (prvoženskými). Takové květy mají na př. pryšce (jestliže jejich cyathium za květ považujeme), skrofularie, mandragora, čemeřice, lonicery, jitrocelové (*Plantago*), bika (*Luqula*), některé trávy (*Anthoxanthum*, *Alopecurus*), *Parietaria* a jiné.

Dichogamické květy vyžadují stejnou měrou cizího oplození jako květy různopohlavné, toliko s tím rozdílem, že jsou v jedné době mužské a v druhé ženskými se býti jeví. Význam d. pak spočívá v tom, že se jí zabráňuje samoplození v témž květu, které dle rozličných pokusů shledáno nevhodným, jelikož se jím poškozuje hojnost a dobrota semen ze samoplození pocházejících. V rostlinstvu tedy panuje též zákon jako v živočišstvu, dle něhož plození mezi blízko příbuznými potomstvem jest škodlivé. Nicméně nelze zákonu tomu v rostlinstvu přikládati platnost všeobecnou, poněvadž vedle rostlin dichogamických a jinými ještě zařízeními na křížování pohlavní odkázaných jsou též dosti hojny rostliny autogamické čili samoplošné, v jejichž květech pohlaví oboje ve stejnou dobu dospívá, a zároveň postavením rozplodovacích částí umožněno bývá opylování vlastním pylem, což zvláště ve květech stále uzavřených (kleistogamických, v. t.) jest nezbytno. Proti zákonu cizoplození, jemuž d. vydává svědectví, bylo sice také namítáno, že jest to protimyslné, aby příroda, která, jak se zdá, stvořila květy obojaké na samoplození zvláště zařízené, napotom opět samoplození zamezovala d. i jinými prostředky a tím sebe samu opravovala. Tato námitka vznikla z domnění, že květy různopohlavné jsou původnější, méně dokonalé, a že obojaké květy jsou dokonalejší a později povstale. Zatím však jest správnější náhled opačný, že totiž květy obojaké autogamické jsou původnější, z nichžto jednak povstaly květy různopohlavné zakrněním nebo potlačěním jednoho pohlaví, jednak květy dichogamické zrůdněním doby dospělosti mužských a ženských ústrojů, tak že oboje tyto květy jsou pokročilejší a tím i dokonalejší. Ostatně i autogamie má svou vý-

hodu, že totiž umožňuje oplození ve květu obojakém, když na př. pro nedostatek hmyzu v jisté nepříhodné době přenášeni pylu a tudíž cizí oplození diti se nemůže, neboť konečně lepší jest samoplození než oplození nižádné.

D. má ještě i ten význam, že tak jako různopohlavnost květů dává příležitost ku vzniku míšenců (hybridit); neboť když blizna květu vůbec k oplození cizím pylem jest odkázána, může se snadno státi, že pyl z jiného příbuzného druhu poblíže stojícího na ni přiletí nebo hmyzem se zanesení a vajíčka zúrodní. Když však ve květu autogamickém blizna pylem vlastního květu záhy obložena byla, tu pyl z cizího květu náhodou tam zanesený nemá více účinku. Na tento význam d. kladou zvláštní váhu ti, kdož jako Kerner jsou přesvědčeni, že z míšenců, jsou-li plodní, mohou časem povstati nové druhy.

Jesté budiž toho vzpomenu, že ve květech dichogamických, které bývají navštěvovány hmyzem, začasť se dějí pohyby tyčinek i čnělek, které v různých dobách tyto údy do stejné polohy přivádějí. Tak na př. ve květu protandrickém čapiho nosu (*Geranium*) jsou nejprve tyčinky do kruhu rozloženy; potom se vzpřímí 5 vnějších tyčinek, a když tyto pyl vydaly a opět se sehnuly, vzpřímí se opět 5 tyčinek vnitřních, které se rovněž tak chovají. Posléze rozevrou se blizny na konci přímé čnělky, tedy na témž místě, kde dříve prašníky se nalézaly. Myslílo se dříve, že tyčinky proto se vzpřímují, aby pyl svůj na blizny vysypaly, což však není možno, proto že v té době nejsou ještě zralé ani rozevřeny. Pohyb tyčinek má zcela jiné určení. Hmyz na květ v čas zralosti prašníků přilétnuvší dotýká se prašníků určitou částí těla, kterouž stírá s nich pyl, na to dotýká se touž částí těla poprášenou v jiném květu blizen právě rozevřených, na nichž pyl onen zanechá, tak že tím způsobem v dichogamickém květu opylení cizím pylem za pomoci hmyzu co nejvíce jest usnadněno a zabezpečeno. LČ.

Dicholophus viz *Cariana*.

Dichord (z řec.), hudební nástroj starověký o dvou strunách, oblíbený u Assyřův, Egyptanův a Řeků.

Dichoréus (řec.), totéž co *Ditrochaeus*, viz *Diambus*.

Dichorisandra Mikan, rod jednoděložných rostlin z čeledi *Commelinaceae*, s květy pravidelnými, jejichž 6dílné okvětní má 3 vnější plátky kalichovité, člunkovité, stálé; z nich zadní jest tlustší. Vnitřní plátky korunovité jsou mnohem větší a u zpodiny zúženy. Prašníky šesti (ne-li 5) tyčinek jsou zpouzdřé, na konci z dérami se otvírající, a od sebe oddělené. Semenník má nitkovitou čnělku s hlavatou bliznou a jest zpouzdřý a mnoho-vaječný. Trojchlopní, vnějšími listky okvětními objatá tobolka jest dužnatá, obsahující semena s olejným mískem. D. čítá asi 27 druhů brazilských bylin, nebo zřídka popínavých polokeřů. Obvykle jsou nízké, řidčeji skoro 2 m vysoké s listy celokrajnými, pošvými, vejčitými neb kopinatými, ale vždy dlouze za-

končitými. Květy, někdy pouze prašné, skládají listenatý konečný nebo přizemní hrozen a vynikají barvou modrou. Pro úhlednost pěstuje se několik druhů (*D. ovata*, *undulata*, *vittata* a j.) i u nás v teplých sklenicích. *Déd.*

Dichotomie (z řec. *ἡ διχοτομία*, *diŕha* = dvě, *ἡ τομή* sek, řez, rozdělení) jest rozdělání na dvě, dvojdělení (rozdvojení, rozpuštění), první to krok v každém dělení. Neboť na rozsahu každého pojmu mohou nejdříve a nejnásne znamenati nějakou určitou jeho část, při čemž zbytek rozsahu bude skládati část druhou. Tuto zase možno podobným způsobem dělit, tak že postupným dvojdělením obdržíme příslušnou řadu členů, ve které základní pojem rozdělen jest, na př.: Úhel jest buď pravý nebo kosý, tento zase buď ostrý nebo tupý. *Dd.*

D. v astronomii nazývá se zjev měsíce, nalézajícího se právě v první nebo poslední čtvrti. **D.** jest tudíž identickou s kvadraturou. *La.*

D. u rostlin jest způsob rozvětvení ke dvojbubé vidli podobného (vidličnaté rozvětvení), které povstává tím, že některý úd — aťsi to jest stélka nebo lodyha, kořen nebo list — na konci svém vytvoří dvě stejné a pod stejným úhlem k posavadnímu směru vrůstu nakloněné větve. Dichotomicky rozvětvenou stélku spatřujeme u některých řas (chaluhoovitých) a jatrovkovitých mechů (zde chřást zvanou); lodyhy a kořeny rozvětvuji se dichotomicky u plavuňovitých (*Lycopodiaceae*); listy toliko u některých kapradin normálně (*Gleichenia*) neb abnormálně (*Scolopendrium vulgare* var. *daedalea*). U tajnosnubných rostlin, jejichž lodyha nebo stélka konečnou buňkou roste, vyrůstá tato buňka ve dvě vidlovité větve. u chaluhy *Dictyota dichotoma* tenkrát, když se byla dříve ve dvě stejné polovice rozdělila. U *Selaginelly* jest to však nejmladší segment vedle konečné buňky, jenž odkrojí zvláštní klínovitou buňku, ze které jedna větev **d.** vyroste; zde tedy není **d.** tak dokonalá jako u *Dictoty* a jiných řas. Vůbec jsou známy přechody mezi **d.** i a rozvětvením pobočným, kteréž jest druhý hlavní způsob rozvětvení a které v tom záleží, že pod vrcholkem rovně dále rostoucím povstává nová větev mnohem menší a postranní. Avšak postranní větev může zmohutněti a sice již zprvopočátku, tak že se stane rovnou hlavnímu vrcholku, který se tudíž pod stejným úhlem odkloní, čímž povstati musí **d.** Z toho viděti, že **d.** jest jen stupněm rozdílna od pobočného rozvětvení, a že jedno do druhého přecházeti může. — U jevnosnubných rostlin jest pravá **d.** velmi řídkým úkazem a jeví se tu právě jen jako modifikace postranního rozvětvení. Dle obecného zákona totiž v tomto oddílu rostlinstva vzniká každá nová větev v paždí listu (mateřského), a to obyčejně po straně pod vrcholkem stonkovým. Jestliže však úžlabní větev zmohutní, vyrovná se vedle stojícímu vrcholku hlavnímu, a obě dohromady tvoří **d.** ii. To se zvláště děje dle pozorování *Warmingových* ve květenstvích některých,

těž na úponcích rév a p. Někdy nalézáme pravidelné vidlicovité rozvětvení v abnormitách, tak na př. bývá klas jitrocele někdy rozdělen ve dvě, což patrně nepochází z rozvětvení úžlabního.

Neprávem se někdy, zvláště ve spisech popisných a systematických, nazývá takové rozvětvení dichotomickým, při kterém dvě stejně silné větve vynikají pod vrcholkem hlavní osy (ne jako u pravé **d.** ze samého vrcholku). Za příklad uvádíme vidlan, t. j. květenství takové, ve kterém pod konečným květem, z vrcholku vytvořeným, dvě stejné větve vidlovitě se rozcházejí (jako u *Linum catharticum*, *Radiola* mnohých *Caryophyllaceae*), anebo vidlovitě rozvětvený stoněk jméll (*Viscum album*). Rozvětvení takové jest vlastní postranní, napodobí však rozvětvení dichotomické. Jestliže však vrcholek, totiž květ, mezi oběma větvemi úplně zakrní, a sice již od prvopočátku (jako na př. ve květenství kozlička či *Valerianelly* aneb pryščů), přechází **d.** nepravá v **d.** ii pravou a skutečnou. *LČ.*

Dichroismus (z řec., dvojbarevnost) čili **pleochroismus** (z řec., mnohobarevnost) jest vlastnost dvojlomných krystalů jevíti ve dvou na sobě kolmých směrech různé zbarvení neb aspoň tutéž barvu intenzity nestejně. Krystally opticky jednoosé, jejichž pružnost směrem osy největší nebo nejmenší, kolmo na ni opačná, jeví nejpatrnější rozdíly barev, hledíme-li buď plochou zpodovou, buď plochou rovnoběžnou k ose; v prvním případě pozorujeme barvu osovou, odpovídající paprsku řádnému, v druhém barvu základny, odpovídající chvění paprsku řádného a mimořádného; pomocí lupy dichroskopické lze barvu tuto rozdělití v barvy odpovídající chvění dle osy a kolmo na ni. Krystally soustav opticky dvojosých jeví pružnost třemi na sebe kolmými směry různou, patříme-li tudíž jedním z těchto směrů, pozorujeme barvu, skládající se z paprsků, chvějících ostatními oběma směry, kterouž pomocí dichroskopu rozdělití možno v obě komponenty, barvy osové. Jest patrné, že krystally opticky dvojosé musí jevíti trichroismus (trojbarevnost). Z krystalů jednoosých jeví nápadný pleochroismus pennin, turmalin zeleně a hnědě zbarvený, idokras z *Aly* v *Pie-montě* a j., z krystalů dvojosých cordierit (dichroit), andalusit z *Brazílie*, epidot, některé topasy a j. Pleochroismus vysvětluje se tím, že oba paprsky dvojlomem vzniklé nejen nestejně se lámou, ale i nestejně pohlcují. Poněkud silnější desky hnědého neb zeleného turmalinu rovnoběžně k ose řezané pohlcují paprsek řádný skoro úplně, položíme-li je rovnoběžně na sebe, jsou průsvitny, otočíme-li je tak, aby svíraly osy 90°, nepropouštějí světla, podobně se chová zelený epidot. *Pka.*

Dichroit viz *Cordierit*.

Dichromatický (z řec.), dvojbarevný.

Dichroskop čili dichroskopická lupa *Haidingerova* skládá se z dlouhého štěpného hranolu čirého vápence, na němž dvě plochy konečné kolmo na podélné plochy přibroušeny a uleštěny jsou. Hranol zasazen v mo-

sazné rource, opatřené na jednom konci malým čtverečným otvorem, na druhém ploskovypuklou čočkou jako lupou. Pohlíželi se čočkou a vápencem na čtverečný otvor, spatřují se následkem dvojlomu vápence dva obrazy otvoru, jeden odpovídající paprsku řádnému, druhý mimořádnému. Ohnisko čočky a délka hranolu vápencového volí se tak, by se oba obrazy v jedné hraně dotýkaly. Vniká-li paprsek krystallem jedno- nebo dvojosým ve přístroj, vidíme, je-li krystall zbarven a hlavní řez jeho rovnoběžně a kolmo na hlavní řez vápence, oba obrazy různé zbarvené: jeden jeví barvu odpovídající chvění směrem svislým, druhý směrem vodorovným; svírají-li hlavní řez úhel 45° s hlavním řezem vápence, jeví barvu stejnou. Krystally soustavy pravidelné a desky z krystallů čtverečných a šesterečných, kolmo na osu optickou broušené, nejeví žádných rozdílů barev, pohlížíme-li na ně lupou dichroskopickou. *Pka.*

Dii (lat.), bohové. — **D. majorum gentium**, vyšší bohové, přenesené znamenitější, vznešenější; **d. minorum gentium**, bohové nižšího řádu, ve smyslu přeneseném i o lidech méně vynikajících, podřízeného postavení neb i významu.

Dilambus nazývali staří metrikové spojení dvou iambů v jednu stopu tvaru $\text{—} \text{—} \text{—}$. Stopy totiž trojdobé: trochaiské $\text{—} \text{—} \text{—}$ a iambos — nebyly z pravidla v antické rhytmice počítány za celek, nýbrž spojovány ve dvojici (dipodii čili *μῆτρον*) tvaru $\text{—} \text{—} \text{—}$ aneb $\text{—} \text{—} \text{—}$. Totéž platí o tak zvaných lyrických daktylech trojdobých, které s trochaii velmi často ve spojení přicházejí a za jejich pouhou obměnu pokládati se mohou. Není tedy správnou, u stop tohoto druhu mluvíti o dvojestopí, čtyřstopí, šestistopí atd., nýbrž o monometru, dimetru, trimetru atd. Jest tudíž dipodie trochaiská (*ditrochaeus*) vlastně monometer trochaiský $\text{—} \text{—} \text{—}$; dipodie iambická (d.) monometer iambický; tripodie trochaiská vlastně dimeter trochaiský (nejčastěji tvaru $\text{—} \text{—} \text{—}$); $\text{—} \text{—} \text{—}$ t. zv. ithyfallikos, řídkěji tvaru $\text{—} \text{—} \text{—}$; $\text{—} \text{—} \text{—}$ iambický atd. *Knr.*

Dipolla viz Dipolia.

Dijarij též diariuš v maloruské literatuře jest: 1. Letopis Fedora Jevlaševského ze XVI. st.; rukopis chová knihovna hrabat Potockých ve Wilanově u Varšavy. Polský překlad byl vydán ve Varšavě r. 1860. — 2. Denník Dmitra Tuptala Rostovského ze stol. XVII., velkoruský vydaný r. 1781 v Petrohradě. — 3. Letopisy Chanenkův z let 1727—1753, dílem otištěný ve »Čteních« moskevské společnosti historickoarchaeologické roku 1858. Celý jej uveřejnila »Kijejskaja Starina« r. 1884—86 pod titulem »Dnewnyk generalnago choružago Nykolaja Chanenka«. *Řř.*

Dijev Michajil Jakovlevič, církevní spis. ruský (* 1794 — † 1866), byl knězem v nerechetském újezdě a jsa v přátelském styku s Filaretem Gumilevským, poskytl mu mnoho zpráv pro jeho »Obzor russkoj duchovnoj literatury«. Mimo to zachovala se po něm rozsáhlá

sbírka rukopisů, z nichž uveřejnil některé A. Titov; zejména napsal: *Slovar pisatělej kostromskoj guberniji*; *Svjataja Rus ili žizně-opisanija svjatyh Rossijskoj Imperiji* (3 části); *Istorija novgorodskih vladyk* a p. Mnohé jeho práce mají značnou důležitost pro ruskou historii a archaeologii. Srv. N. J. Poletajev, Protojerej M. J. D. i jeho etnografičeskije trudy (Kostroma, 1891).

Dijkstra (Dejkstra) Waling, národní buditel a přední básník západofríský (* 1821 ve Vrouwen-Parochi). Stav se z pekaře knihkupcem, věnoval se literatuře. Práce jeho vynikají zdravým humorem a věrným líčením života. Hlavní spis jest *Uit Friesland's volksleven van vroeger en later* (Leeuwarden, 1892 n.). Vydal i starofrískou »Friesche rijmlyere« (1855) a přeložil Moliérova »Tartuffa«.

Dijon [dižón], hl. město franc. dep. Côte d'Or a dijonského arrond., býv. hl. město Burgundska, silná pevnost v úrodné rovině na patě vrchu Mont-Affrique, nad soutokem řek Ouche a Suzonu, nad Burgundským průplavem a na uzlu několika tratí dráhy Paříž-Lyon-Středomořské, město výstavné se širokými ulicemi a pěknými boulevardy, sídlo appell. soudu, biskupa (suffragána lyonského), velitelství 15. divise a filiálky francouzské banky. Má 55.673 obyv. (1891, obec 65.428), akademii o 3 fakultách, kollej, theol. seminář, školu hudební a uměleckou, společnost pro pěstování věd a umění, divadlo, úhledné sady v městě zvané Arquebuse, jiný rozkošný park na jihu města založený v XVII. stol. od Lenôtra, botanickou zahradu, vodovod 13 km dlouhý, několik nemocnic a blázinec. Z četných starých budov vynikají zvláště chrámy, z nichž přední jsou: gotická katedrála, někdy opatský chrám sv. Benigna z l. 1280—1288 s kryptou z XI. stol. a věží 95 m vysokou, pak kostel P. Marie z l. 1252—1334 s nádherným průčelím, vzácnými hodinami (*Jaquemart*) a slavnou někdy černou sochou P. Marie, a pozoruhodný chrám sv. Michala z XV. stol. K těm řadí se zbytky kartuziánského kláštera (zal. r. 1383), o němž pracovali nejslavnější mistři nizozemští; z těch dob zachovalo se zde cenné dílo umělecké, sousoší M. Slutera zvané studnou Mojžišovou čili Prorokovou. Ze starších budov dále uvéstí jest gotický zámek (citadellu) s mohutnými věžemi, dokončený r. 1512, jenž v XVIII. stol. byl státním vězením, pak palác stavů neboli vévod burgundských, ku konci XVII. stol. znova zřícený, jenž nyní proměněn v radnici a v němž umístěny sbírky sovkupce a mědirytin, obrazárna, museum přirodověd. a sbírka archaeologická, v níž chovají se překrásné náhrobky Filipa Smělého (od Slutera), Jana bez Bázne a Markéty Bavorské. Z památnosti města jmenuvati sluší ještě burgundský archiv, obsahující spisy vzácné ceny historické (v bývalé radnici), knihovnu o 80.000 svazcích, soudní dům za Ludvíka XII. započatý a novou synagogu slohu byzantského. — **D.** provozuje čilý průmysl vyrábějící sukno, vlněné zboží, plátno, punčochy, hořčici, ocet, voskové svíčky, pivo

a líh. Také zde kvete zahradnictví. Velmi značný je zde též obchod s obilím, vínem, olejem, vlnou, dřívím, konopím a dobytkem, jakož vůbec **D.** jest důležitou obchodní stanicí mezi Paříží a Středozemním mořem. **D.** honosí se četnými vynikajícími rodáky; nedaleko odtud narodil se sv. Bernard a r. 1547 byl mu zde zřízen pomník od Jouffroye a v samém **D.** narodili se: vévodové Filip Dobrý, Jan bez Bázně a Karel Smělý, Johanna Fr. de Chantal, zakladatelka řádu salesiánek, spisovatelé a básníci Bossuet, Crébillon, Al. Piron, de Brosses, Cazotte, M. Ancelotová, právník Bouhier, lékaři Adelon a Daremberg, hud. skladatel Rameau (bronzoá socha od Guillaumea), sochař Rude (pomník od J. Tournoisa), Maret vévoda Bassanský, maršálek Vaillant, generál Delaborde a j. — Okolní krajina, svažována řekami Ouche, Suzon, Tille, liže a Vinganne, jedna z 5 krajin burgundských, zvala se Dijonnais [dijoné]. — **D.** jest starověké lingonské město *Dibia* č. *Diviodunum*, které císař Aurelián opevnil hradbami a proměnil v *castrum* a u něhož r. 500 král francký Chlodvig zvítězil nad Gundobaldem burgundským. R. 737 poplenili jej Saraceni, r. 888 Normanové. R. 1007 dostal se pod panství vévod Burgundských a byl nadále jejich sídlem až do smrti Karla Smělého, kdy Ludvík XI. Burgundsko připojil ke koruně francouzské. R. 1870 vojsko badenské obsadilo **D.**, ale 27. pros. ustoupilo odtud vřelí blížící se armádou Bourbakiho, načež sem vtrhlo vojsko Garibaldiho, jež ve dnech 21.—23. ledna 1871 před **D.**em šťastně se potýkalo s vojskem německým. — Arrondissement dijonský má na 3114 km² ve 14 kantonech, ve 264 obcích 163.966 obyv. (1891). — Srv. Baschi, **D.** et ses environs (Dijon, 1888).

Dijudikovati (lat.), rozsouditi.

Dik, staročeské jméno mužské, vlastně jen skratek, někdy oblíbené u Sedlčan (= Diviš?).

Dika (Adika), rostlinné máslo, dobývá se ze semen rostliny *Irvingia Barteri Hook* (řád *Burseraceae*), rostoucí v Gabúnu, podobá se máslu kakaovému, čerstvé je čisté bílé, delším přechováváním žlutne na povrchu, ta je při 40° C. Užívá se ho v mydlářství, též k falšování a jako surrogátu másla kakaového. Z těchto semen vyrábí se těsto podobné čokoládě (*Chocolat du Gabon*). Lš.

Dikalarchos z Messény (na Sicilii), ok. r. 320 před Kr., žák Aristotelův, spisovatel v oboru historie, zvláště kulturní, a geografie velmi plodný a neméně praktický (jako řečník) činný. Geografické dílo jeho bylo popis země, jehož výklad provázal předanými mapami. Z oboru kulturní historie se uvádějí: *περι μουσικῶν ἀγῶνων, ὑποθέσεις Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδων μύθων* (snad dílo to spisu *περι δημοτικῶν ἀγῶνων*), zvláště však souborné veliké dílo, prvý pokus kulturní historie Řecka, *Bios 'Elláδος* ve 3 knihách, v němž sledoval vývoj života řeckého od dob věku zlatého až po Alexandra. Také sepsal filosofické, zejména sociologické spisy, jako *πολιτεία Πελληνίων*

Κοινηθίων, Ἀθηναίων, dialog *Τροικητικῆς*, v němž hájil jako ideál státu sloučení monarchie, aristokracie a demokracie, jak prý uskutečněno v ústavě spartské. Dříve neprávem byl mu přičítán popis Řecka (*ἀναγραφή 'Ελλάδος*) v iambických trimetrech složený (jež však náleží, jak ukázal Lehrs, Dionysiovi, synu Kallifonovu) a periégése Řecka (která asi pochází od Herakleida Krétského). Skrovné zlomky z **D.** cha zachované vydány od Fuhra (**D.**-chi quae supersunt omnia, Darmstadt, 1841), bratři Müllerů, *Fragm. hist. graec.* II. 225—253 a *Geogr. graeci minores* I., 97 a 238. Ča.

Dikastés, Dikastérion. **A)** Hist. pře hled. Způsob, jak a kterými úřady vykonáváno u Řeků soudnictví, a jak se měnilo, jest pro většinu států řeckých až na Athény velmi málo znám. V době královské zajisté měl nejvyšší soudní moc král, avšak brzo přidána mu zvláště v hrdelních přích k ruce šlechtická rada eupatridů. Po zrušení království přešla kompetence soudní na nejvyšší úředníky státní. Dědice to moci královské, kteří však také měli k ruce soudní sbor z předních zástupců šlechty. Tak eforové ve Spartě soudili v soukromoprávních sporech, kdežto soudní dvůr, gerúsia, byl instancí pro hrdelní a státní žaloby. V Athénách až do Solón archontové civilní pře rozhodovali sami, hrdelní pře pak společně se šlechtickou radou eforů. Solón zlomil moc aristokracie a zjednal lidu přístup k soudnictví zřízením héliaiie, arci z počátku v míře obmezené, poněvadž si nepřál nadvládu lidu, nýbrž pouze chtěl ho chrániti proti nátlaku mocné šlechty. Soudní kompetence úřadů a šlechty zůstala stále v platnosti, ale nad ní jako druhá instance postaven lid, který jejich rozsudky mohl kontrolovati, k němuž bylo možno se odvolati; tak poněmáhu s vývojem demokracie přirozeně i soudní moc přicházela vždy více do rukou lidu, až úředníci sklesli na správce, předsedy a exekutory lidových soudů, a pravomoc šlechtického soudního dvoru eforů již kolem r. 400 byla ztenčena demokracickou héliaiií. Ale právě to vědomí úplné nezodpovědnosti, jak se jeví v athénské héliaii, od jejich rozsudků nebylo odvolání, vedlo v dobách mravní pokleslosti následkem neznalosti zákona, aneb i při znalosti zákonů následkem okamžité nálady, uražené hrdosti, podplacení, schytralosti řečníků a jiných někdy nekalých pohnutek velmi často k těžkým hříchům proti spravedlnosti. Povstávala třída lichých žalobníků, sykofantů, kteří udavačství učinili svým řemeslem a při nejistotě soudního výsledku donucovali ohroženého občana, aby penězi vykoupil si jejich mlčení, třeba si byl své neviný vědom. — **B)** **Soudcové.** **a)** Vedle krále nebo nejvyšších státních úředníků přináležela soudní pravomoc i všem správním úřadům v oboru jejich působnosti, na př. jako archón epónymos soudil ve sporech rodinných a dědických, archón basileus v záležitostech náboženských a slavnosti se týkajících, archón polemarchos ve sporech s cizinci, ostatní archontové thesmothetai v rozmanitých jiných

záležitostech, podobně i rozliční epimelétové (správcové), na př. přístavů a cel (*επιμεληται εμποριου, επιμεληται των νεωριων*), policie městská (*αστυνομοι*), správce trhů a dozorcí nad potravinami a obilím (*αγορανομοι, σιτοφυλακες*), plóletí, kteří vybírali od cizinců metoikia atd., ti všichni mohli v oboru své působnosti spory rozsuzovati a to buď tak, že předsedali soudům ve případech závažnějších, jako na př. archontové, nebo menší bagatellní pře sami rozsoudili, vinníka potrestali a pokuty vymáhali; tak na př. mohli plóletí metoika neplaticího ihned zatknouti, svými praktory exekvovati jeho jmění a jinak jej potrestati. Sem patří také soudní pravomoc sborů athénských Rada (búlé, v. t.), do jejíž kompetence spadaly finanční záležitosti, měla právo zatýkati státní dlužníky a rozsudky vynášeti ve věcech menších, jichž cena nepřesahovala 500 drachem. Sněm pak (ekklésia) ve všech případech, které nedaly se do obvyklého rámce některé soudní pravomoci vměstnati, rozsuzoval buď sám nebo pomocí héliaie. žaloba před ekklésií slula *εισαγγελία*; na př. řečník Lykurgos žaloval zrádného Leókrata z několika přečinů před ekklésií. »Ostrakismem« vypoovídala ekklésie podezřelé občany z vlasti. — b) Vlastní soudce (dikastai) musíme však děliti na a) stálé soudce z povolání, jako jsou ve Spartě efoi a geronti, zemští soudci v Élidě, xenodikai ve městech Medeonu a Chaleionu, dikastéres (*δικαστηρες*) v Opuntě, členové t. zv. xenikon dikastéion v Efesu, v Athénách, pak kata démús dikastai, ve IV. stol. v počtu 30 vylosování soudcové, kteří po kraji jezdíce rozsuzovali bagatellní pře v ceně až do 10 drachem (dr. = 38 kr.), nautodikai, zřízení v V. stol. za námořního spolku athénské, ale ve stol. VI. již zrušení, soudili ve sporech obchodních; hoi hendeka, 10 členů se sekretářem, odsuzovali zločince při skutku přistizené a měli dozor nad vězením, kde svými katy dávali vykonávat popravu efoi a členové areopagu; obojí poslední soudili v krvavých přích; β) porotní soudce v nekrvavých veřejných přích, tak zv. héliaia; γ) smírčí soudce (diatétai) přes 100 volených losem z občanů přes 60 let starých; dostávali po drachmě od žalobníka i obžalovaného; odsouzený se směl odvolati k héliaii. Od těchto státních smírčích soudů se liší docela soukromé smírčí soudy, které si strany samy vyberou a zaváží se písemně, že se podrobí jejich rozsudku bez odvolání. — c) Dikastéion slula a) každá z 10 sekcí héliaie a b) soudní místnost. Ty bývaly různé pro různá kollegia soudní i pro různé druhy žalob: Areopag soudil na pahorku zasvěceném bohyním pomsty, zvaným 'Araí pod širým nebem zločin úmyslné vraždy, poranění s úmyslem zavraždití, zhářství a travičství. — Efoi soudili v Palladii, staré svatyni Palladině na východní části města za hradbami, z neúmyslného zabití a podněcování druhého ku vraždě; v Delfinii, svatyni Apollóna Delfína také ve vých. části města za hradbami z bezrestného zabití, na př. soudruha v boji, protivníka v zápasech, cizo-

ložníka při obraně atd.; ve Freattu u přístavu Peiraiea, ale zřídka, při úmyslné vraždě, již se někdo dopustil, kdo byl ve vyhnanství pro neúmyslné zabití; obviněný, poněvadž jako vyhnanec nesměl na zemi vkročiti, hájil se s lodí před soudci na břehu sedícími; v Prytaneei s významem pouze formálním, když zločinec byl neznám; tu odsuzovány nástroje, nebo také předměty, které pádem svým zabily člověka, byly hozeny do moře nebo přes hranice dopraveny (viz Dipolia). — Diatétové soudili v různých chrámech, nebo ve jmenovaných dikastéiích, nebo ve stoi poikilé, jiní úředníci ve svých úředních místnostech. — Soudní síně héliaie byly asi tyto: dikastéion trigónon (trojhranný sál), parabyston (zastrčený) v odlehle části města, meson (prostřední sál), meizon (větší, kainon (nový), batrachiún (zelený), foinikiún (červený), to Metichu, z Kalleion původu nejistého. Před každou z těchto místností stála socha héra Lyka v podobě vlčí. Místnost sama byla obehnána plotem a mřížemi zavřena. Posluchači mohli přistoupiti až k ohradě, jen při soudech mystérií bylo ve vzdálenosti 50 stop od obecních strážníků napjato lano a nikdo nesměl se přiblížiti. Soudcové seděli na dřevěných lavicích, a každá ze sporných stran měla své zvláštní stanoviště, béma. O rozdělení žalob viz Agón. Zvláštní žaloby sluly: ziadikasía, apagógé, efégésis, endeixis, fasis, apografé, eisangelia, probolé a j. O průběhu soudu viz Héliiaia. Hčk.

Dikastus Jiří, poslední administrátor konsistoře pod obojí (* kol. 1560 v Miřkově blíže Horšova Týna — † 1630 v Žitavě), vzdělával se, pokud známo, na školách žateckých a potom odebral se do Saska; v Lipsku dosáhl hodnosti magisterské a zřízen byl k úřadu kněžskému. Působil s počátku v severových. Čechách, zejména v Lomnici nad Popelkou, kdež se mu syn Jan narodil, a v Jičíně, kdež byl po dlouhou dobu děkanem; r. 1589 velikým ohněm přišel tu o veškeren majetek. R. 1608 stal se farářem v Prostějově na Moravě a odtud r. 1611 povolán do Prahy ke správě fary u sv. Štěpána na Novém městě. R. 1614 zvolen byl do konsistoře pod obojí a dosazen po Eliáši Šudovi ze Semanína za faráře ke kostelu Matky Boží před Týnem. Roztržku mezi osadníky stran roucha obřadního zde vzniklou vyrovnal tím způsobem, že sám bez ornátu, avšak jeho kaplan v ornaté služby boží vykonával. R. 1619 po smrti Zikmunda Crinita, faráře svatomichalského, učiněn byl administrátorem dolejší konsistoře a tím octl se na vrcholu vlivu. Dne 4. list. t. r. konal u sv. Víta na Hradčanech církevní obřady při korunovaci Bedřicha Falckého a spolu s Janem Cyrillem Třebíčským, biskupem bratrským a seniorem konsistoře, novému králi korunu na hlavu vsadil. Po bitvě Bělohorské náboženská horlivost jeho počala umdlévatí a smírného východiště hledati, což mu od stálějších souvěrců trpké výčitky přineslo a u vítězů pranic nepomohlo. R. 1621 předloženy byly mu, jakož i ostatnímu kněžstvu evangelickému v Praze, krušné výminky,

jestliže by chtěli na svých místech zůstatí anebo jinak opatření dojíti: by totiž několik tisíc pokuty složili, korunování Bedřichovo veřejně odvolali, starobylé obřady kostelní opět zavedli, arcibiskupem nově světiti se dali a z manželství buď vystoupili neb arcibiskupské povolení k němu si vymohli. Když poddati se nechťeli, byl v prosinci vypověděn ze země; vystěhoval se do Žitavy, kdež v březnu 1630 zemřel a u kostela sv. Kříže byl pochován. D. byl pilný skladatel spisů náboženských, zvláště kázání a modliteb, i měl dosti zvučné jméno literární. Hlavním jeho dílem jest dvousvazková *Postilla* (1612 a 1614), svého času slavená latinskými verši předního básníka tehdejšího, Jiřího Carolida z Karlsperka, důvěrného přítele D.ova. Sr. Jireček, Rukověť; Dvorský, Paměti o školách českých, 102.

Thř.

Dikatopt (z řec.), přístroj k mechanickému okreslení předmětu, vynalezený Hagelovem. Effektem rovná se světlici (*camera lucida*) k témuž účelu potřebovaná, jest však pohodlnější. Podstatou jeho jsou dvě rovná zrcátka v úhlu 45° k sobě nakloněná a na podstavci tak připevněná, aby průsečík rovin jejich byl vodoprový. Na stole, kde stojí d., leží zároveň papír, k němuž osoba u stolu sedící přiloží tužku, hledíc při tom do dolejšího z obou zrcátek, jimiž pak pohne na stojánku, až shlédne v dolejší zrcátku obraz hrotu tužky, povstálý dvojím odrazem v zrcadlech. Zrcadlo, k němuž oko hledí, jest zároveň uprostřed provrtáno a za ním přidělán jest na posuvném stolku stojanu předmět, jež jest okresliti. Předmět ten vidí kreslič otvorem přímo a v něm současně obraz tužky, již mu věsti jest tak, aby obrazem hrotu sledoval obrysy předmětu. Přidané ku přístroji pohyblivé čočky napomáhají jednak k tomu, aby oko krátkozraké nebo dalekozraké vidělo obrysy předmětu i hrot tužky stejné ostře, jednak také k tomu, že drobnější mikroskopické předměty možno snadno okresliti. *MP.*

Dikoe (lat.), mluva, způsob řeči v mluvě, hlavně však v písmě (sloh).

Dikcionář (z lat. *diccionarium*), slovník.

Diké jest v řecké mythologii personifikace spravedlnosti, dcera Zevova a Themidina, tedy vedle Eirény a Eunomie jedna z Hór, jež chrání díla lidská; národů, jež ji vytiskly, následuje plačíc, v mluvu zahalena zlo jim působíc. Protivili se jí kdo, žádá, přisednouc k otci Zevovi (odtud *Διὸς πάροιδμος, ξύρεδμος*), za jeho potrestání. D. Astraia (dle jiné báje *Αἰθώρα, Ἄνεμοισ*) opustila prý bezbožné pokolení kovové a uchýlila se do nebes. Dcerou její jest Hésychia (klid); s ní spolu kráčejí Poiné a Erinys.

klk.

D., planetoida objevená 28. kv. 1838 Borrellym v Marseillu; střední jasnost v opozici 14,0, průměr v kilometrech 19, označení 99. *Gs.*

Dikefalos (řec.), lat. *dicephalus*, zřůdná nestvůra mající dvě hlavy.

Dikerium (z řec.), svícen se dvěma voskovými svícemi (*cereus bisulcus*), jehož se v církvi

východní či řecké užívá při žehnání evangelia jakož i věřícího lidu. Dvě svíce značí dvoji přirozenost v Kristu, božskou a lidskou. *Bvř.*

Dikili-taš (stojatý kámen) nazývají se turecky hlavně antické sloupy, které z daleka prozrazují zbytky osady řecké nebo římské, pročež se toto názvisko přechasto opakuje v topografické nomenklatuře evropského i asijského Turecka. Kanitz pod tím jménem popsal jeden římský pomník z okolí Trnova v Bulharsku. Jinde se tím názvem označují památky středověké, ba u Varny slovou »dikilitašlar« (plur.) přirozené nummulitové sloupy a pilíře, jeden z přírodních divů Bulharska. *KJ.*

Diklinolky viz Linnéova soustava.

Dikóa (Digóa), hl. město poplatné provincie téhož jména v sudánském státě Bornu, na ř. Jaderamu, jižně od jezera Čadského, o 30.000 ob. (1880).

Dikobrazi (*Hystriichidae*), čeledi hlodavců (*Rodentia*). Mají zavalité tělo, pokryté ostny nebo tuhými štětini, hlavu krátkou, krk též, boltce neveliké, čenich krátký a tupý, hořejší pysk rozpltný; ve chrupu jsou i přední zuby $\frac{1}{2}$, m (stoličky) $\frac{1}{4}$, s kofeny jen někdy od korun patrně oddělenými. Nohy mají délku všechny téměř stejnou, tlapy dosti široké, vezpod lysé a tu buď vráskované (d. starého světa), buď bradavičnaté (d. američtí). Ocas bývá krátký nebo naopak dlouhý a točivý (u d-zův nového světa, na př. u *svizelnika, Cercolabes*, v. t.). D. s tlapami vráskovanými a ocasem krátkým žijí po většině pod zemí, dlouhoocasí rodové s tlapami bradavičnatými na stromech; domovem jejich jsou různé končiny teplého i mírného pásma na obou polokoulích. Druh nejznámější, dikobraz evropský (*Hystrix cristata* L., viz příloha), dorůstá délky 65, výšky 25 cm a má ocas asi 11 cm dlouhý. Na hořejším pysku má černé, lesklé kniry, na špi hřívu z předloubých štětín bělavých a šedých s bílými konci, kterou o své vlci zježití dovede. Přida těla pokryta chlupy a tuhými, silnými štětini tmavohnědými, hřbet a boky ostrými ostny opadavými, bíle a černohnědě kroužkovány (pod ocasem jen bílými), mezi nimiž jsou všude chlupy šedé. Ostny jsou na hřbetě nejdelší (až 40 cm), na bocích kratší (15—20 cm) a tupější; všechny jsou uvnitř duty, houbovitém pletivem vyplněny. Na ocase mají všickni druhové rodu *Hystrix* ostny krátké, tlustší, ale duté (jako přeříznutý brk) a na tenčí, pružné stopce upevněné. D. třesouce ocasem chřestí jimi, na př. zlobí-li se, pak prý i v noci, aby nepřítel zastráhl (Darwin). Vezpod mají tělo pokryto srstí tmavohnědou s narudlými konci; na hrdle jest pruh bílý. Nohy mají tlapy vezpod rýhované a veskrze po 5 prstech, ale zakrnělý palec na předních nohách vklouben výše než prsty ostatní. Váhavý dikobraz evropský žije v Řecku, na Sicílii a v již. Itálii, ale není nikde hojný; ve dne se ukývá v doupeti, jež hbitě si vyhrabati umí, a v noci hledá si potravu (kořínků, zeleniny, plodův a j.). Má maso jedlé; z ostnů dělají násadky a j. V zajetí krotne; v zimě spává, ale nikoli stále, nýbrž jen po

několik dní. — Na Javě, Sumatě a Borneu jest domovem podobný dikobraz javský (*H. javanica* Waterh.), jenž však nemá hřívý; ostny jeho jsou kratší, rýhované a barvy tmavohnědé s bílými konci. Krátké ostny, ocas jen šupinatý a na konci chvostem z rohovitých plátkův opatřený má osinák pruhovaný (*Atherura fasciculata* Waterh.), jenž žije v Siamu. V sev. Americe na stromech přebývá drážďák medvědí (*Erethizon dorsatus* F. Cuv.); má nahoře v husté srsti krátké ostny, ocas krátký a plošký, nahoře ostny, vezpod jen štětínami porostlý a jakožto druh americký na rozdíl od **d-zův** uvedených tlapy vezpod bradavičnaté. Br.

Dikólon (řec.), značí v metrice spojení dvou rhythmických článků (kól) v jeden verš. Jsou totiž mnohé verše takového rozsahu, že nelze je pod jediný hlavní důraz článkový pojmuti, poněvadž tento jen pro určitý počet stop vystačí. Jest tudíž na př. již obyčejný hexameter daktylský **d.**, poněvadž článkový důraz v rytmu daktylském vystačí nejvýše pro čtvrtstopí. Obyčejně však rozumí se slovem **d.** takový verš ze dvou kól se skládající. kde mezi oběma stálá jest rozluka, jako v tetrametru trochaickém:

Nepaměti do propasti i kleane pustý darmochléb.

V moderní metrice obyčejně každé kólon zde za zvláštní verš se pokládá, v metrice staré však obecně v jeden verš se spojujaly. Knr.

Dikrotle (z řec.), Dikrotismus, viz Tep.

Diksteln (Dickstein) Samuel, matematik polský (* 1851 ve Varšavě), dokončil studia r. 1870 na univ. varšavské, byl gymn. professorem (1870—82) a pak ředitelem soukromé reálky (1878—88). Vedle několika učebnic vydal o sobě: *Geometriya, rys didaktičny i historyčny* (Varšava, 1889, srv. Čas p. přest. matl. a fys., XIX., 168); *Kanony logarytmów a Tablica logarytmów Hoene-Wrońského* (t., 1890, srv. J. Beneš. Čas., XX., 23); *Pojęcie i metody matematyki* (t., 1891, I. část). V časopisech uveřejnil řadu pojednání, jako *O funkcyach alef* (»Pamiętnik« akad. krakovské, XII., XVI.), *O metodzie teleologicznej a Zasady Teoryi liczb Hoene-Wrońského* (»Kozprawy« akad. krakovské, XIX., XX., 1892); *Notice bibliographique sur les études historico-mathématiques en Pologne* (Bibliotheca mathematica, Stockholm, 1889), *Sur les découvertes mathématiques de Wronski* (t., 1892, 1893) a mn. j. Byl členem redakce čas. »Przyroda i przemysł«, »Przeгляд pedagogiczny«; nyní jest členem redakčního komitétu čas. »Wszchświat« a přispěl cennými statěmi do »Pamiętniku Towarzystwa nauk ścislych« (Paříž, sv. VII, IX.). S jinými odborníky vydává též *Prace matematyczno-fizyczne* (dosud 4 díly, srv. Čas. p. p. m. a f. XIX., 169) a jest spolupracovníkem mnohých domácích i zahraničních listů odborných. Do Berlínského časop. »Jahrbuch über die Fortschr. d. Mathem.« píše roční přehledy o polské literatuře matematické. V r. 1893 jmenován dopisujícím členem akademie krakovské. AP.

Diktando (z lat.) jsou věty nebo slova, která učitel nebo vychovatel do péra říká chovanci, an píše. Před několika desetiletími bylo velmi oblíbeno ve školách zvláště nižších; značilo buď 1. totéž, čemu se nyní říká pravopisné cvičení, nebo 2. poznámky obsahu věcného, do zvláštního sešitu zapisované, které si žáci činili z nedostatku přiměřených knih. PD.

Diktát (z lat. *dictatum*). 1. co kdo komu předřikává. aby to po něm psal; 2. rozkaz bezohledný, odmluvy neb odporu netrpící, slepou poslušnost vymáhající.

Diktátor je v moderním smyslu po příkladě římském (viz Dictator) osoba, která si ve státě osobuje neobmezenou moc, jež jí dle ústavy nenáleží, nebo které v čase nebezpečí nebo za poměrů mimořádných svěřena rozsáhlá nebo neobmezená moc vyjimečná. Podobné případy naskytaly se zvláště v republikách amerických, zvláště při převratech státních a především vojenských (*pronunciamiento*). Působnost **d-ova** sluje diktatura.

Diktatura viz Diktátor.

Dikte, nyn. Lasíthi, Lasiothika, pohoří 1620 m vysoké, téměř podkovovitě ve východní části Kréty, ve starověku památné jeskyní, ve které byl Zeus vychován, a kultem Zevovým.

Diktovati (z lat.), někomu něco předřikovati nebo do péra říkati, aby to psal. Zvláště ve škole často učitel žákům diktuje, na př. stať ku překladu určenou, poučku nebo pravidlo k memorování uložené a pod. Na učiteli se žádá, aby při diktování vyslovoval nahlas, zřetelně a dosti zvolna, ale aby neopakoval, co jednou řekl, leč v řídkých výjimkách. Když se žákům učivo diktuje, místo aby se jim ukazovalo (náznorné vyučování) nebo vykládalo (akroamatická forma), jest to učebná forma diktující či předřikávací. Dokud nebylo vhodných učebnic, jako za středověku, forma ta byla velmi oblíbená; nyní se zavrhuje nebo co nejvíce obmezuje, poněvadž zvyká žáky bezmyšlenkové, mechanické práci. — **D.** znamená též někomu něco přisouditi neb uložiti, zvláště práci nějakou nebo trest. PD.

Diktynna viz Britomartis.

Diktys viz Dictys.

Díl: 1) Ve starém českém právu nazývá se **d.**, rozdí, podíl, konečně vespolné oddělení osob spojených dotud nedílně jakýmkoli jméním, ať nemovitým či movitým, ať hotovým či v pohledávkách. Osoby dosud v nedílnosti (ve společenství jmění) žijící mohly se o jmění rozdělití různým způsobem: buď každý ze súčasných obdržel pozemky, movitosti nebo platy, nebo se pozemky resp. movitosti dostaly jen jednomu, a druhý odbyt byl hotovými penězi nebo úpisy. O rozdílu platila jiná pravidla dle práva zemského a jiná dle práva městského, ba ani zemské právo české a zemské právo moravské nemělo původně o **d-u** totožná ustanovení. Rozdí měl důležitý význam nejen v majetkovém právu vůbec nýbrž i v dědickém a kromě toho i v právu processuálním a původně i v právu rodinném.

Jakmile se jeden člen rodiny od ostatních členů jměním oddělil, odcizoval se tím rodině i příbuzenstvu. Zemřel-li bez dědiců, nespádala zůstatost na příbuzné, s nimiž dříve žil v nedílnosti, nýbrž na krále. Tak aspoň bylo v Čechách. (Všehrd, VI. 6.) Na Moravě na-proti tomu přecházelo jmění bratra dílného, který zemřel bez dědiců, na druhého bratra dílného nebo jeho syna. (Kniha Tovačovská, 152.) — Co se týče práva processuálního, nesměli dle zřízení zem. z r. 1549 (S. 10.) a zřiz. zem. z r. 1564 (P. 23.) synové svědčiti otcí, ani otec synům, ani bratři bratrům nebo sestry sestrám jen do té doby, dokud byli v nedílnosti. Jakmile se od sebe oddělili, mohli sobě vespolek i proti sobě svědčiti. — Dle zemského práva mohl d. proveden býti deskami; časem, když desky nesly, též listinami nebo přáteli neb i jednostrannou disposicí osoby nedílné, když druhá osoba nedílná nečinila odpor. Do desk zemských vkládan byl rozdíl ve formě pí i znání (A a B přiznali se před úředníky, že o dědictví, které jsou spolu po předcích svých až do této chvíle drželi, takový mezi sebou jsou učinili rozdíl . . atd.). — D. byl povinen dáti nejen otec synu, nýbrž i syn otcí nedílnému, byl-li zaň požádán. Dcery a sestry neměly práva na d., nýbrž na »spravedlivé opatření« (věno). Za d. nemohl žádný syn, bratr ani strýc žádati před lety spravedlivými (před zletlostí). Za d. povinen byl otec synu, syn otcí, bratr bratru, strýc strýci dáti pravou polovici všeho jmění. Tak bylo v Čechách dle práva zemského. Dle zemského práva na Moravě byl sice otec rovněž povinen synu, který jej požádal dáti d., avšak ne takový, jaký by obdržel jeden z bratrů, kdyby otec byl mrtev, nýbrž takový, jaký uznal otec, poradiv se s přáteli; »nebo otec na se proti němu dva d-y vzíti můž, co by se dvěma dostati mělo. Neb on toho všeho statku jim jest zachoval, protož napřed běže.« (Kniha Tovačovská, 151.) Dle Tovačovské knihy platila na Moravě i ta zvláštnost, že otec neměl syna proti jeho vůli od sebe a ostatních synův oddělit. Byl-li syn přes to nucen po vůli otcově d. vzíti, platila dílnost jen do otcovy smrti, po níž mohl se oddělený odvolati na to, že nechtěl otce hněvati a d. že musil vzíti. — Syn, bratr, strýc ztrácel d., když zabil nebo zmrazil otce, bratra nebo strýce, leč že by se to bylo stalo v nutné sebeobraně. D. ztracený připadl jiným bratřím, sestrám nebo strýcům nedílným, a byli-li dílní, nebo jich nebylo, spadl d. ten na krále. Vdala-li se panna bez otcovy, bez bratra, bez strýce nebo poručníka svého vůle, ztrácela rovněž věno. — Jiné poněkud bylo právo městské. Za života otcova nemohli ani synové ani dcery žádati na otcí svých d-ů. Oženil-li se však syn, nebo vdala-li se dcera s vědomím a vůli otcovou, měl je otec »slušně, vedle své možnosti a živnosti opatřiti«. Teprve po smrti otcově měly děti právo k d-ům, a to nejen bratři, nýbrž i sestry. D. svůj obdržely však sestry buď jen v hotových penězích nebo v movitém jmění. Jen v tom případě, že movi-

tosti na jejich d. nestačily, nebo byly chatrné, obdržely sestry d. ve statcích nemovitých. (Koldín, F. LIV. a násl.) Při vyměňování podílů hleděno bylo též k tomu, co který z bratří nebo která ze sester dříve již (před dělením) obdrželi. Jméni takové bylo při dělení k ostatnímu majetku připočteno, a d. pak vyměřen z veškerého jmění. Běželo-li o věci, které bez porušení rozděliti se nedaly, byly odhadnuty a losem přitčeny jednomu, který podily ostatních vyplatil hotově. I dle práva městského stvrzovány byly rozdíly veřejnými (městskými) knihami. Byl-li rozdíl vykonán smlouvou, a nebyl-li do dne a do roka knihami městskými stvrzen, neměl platnosti. — Jak dle práva zemského tak i dle práva městského dělil vždycky starší »jakožto rozumnější, aby se sám nezklamal«, a volil mladší, »aby nemohl býti oklamán«. (Všehrd, VI. 9, Kniha Tovačovská 147., Obnov. zřiz. zem. P. XII. a XIV., Koldín, F. LIV.) — Celý pochod při dělení vypsan jest v českém Obnověném zřízení zemském (z r. 1627, P. IV. - XX.) jakož i v Obnověném zřízení moravském (z r. 1628, LXXXIV, 469-485). Obyčejně provádělo se dělení t. zv. dílčími listy čili cedulemi. Ceduli sepsáno bylo tolik, kolik bylo d-ů. Pro každý d. byla cedule zvláštní. Aby rozdíl nabyl moci, musily dílčí cedule býti zpečetěny a deskami zemskými utvrzeny, a sice tím způsobem, že se v nich každá osoba přiznává, že d. svůj přijala a že statky druhé osoby nebude více nařikati. Zemřel-li otec, zanechav zletilé syny, ujal se statku nejstarší. Chtěl-li některý z jeho bratří obdržeti svůj d., a nejstarší bratr dáti mu jej prodléval, mohl si žadatel vymoci na menších úředních desk zemských upomínací list, dle něhož bratr měl mu d. ve 12 nedělích vydati, pokud se týče cedule dílčí k deskám zemským složití, aby si žadatel mohl jednu ceduli vybrati. Neměl-li upomínací list účinku, vydán byl žadateli od úřadu desk zemských list obranní, kterým se mohl uvázati ve bratrův statek a držeti jej tak dlouho, dokud mu spravedlivý d. nebyl vydán. Běželo-li o dělení movitostí, hotových peněz neb úpisů, byl žadateli po marném uplynutí lhůty 12 nedělí vydán místo listu obranního list zatykačí, dle něhož byl bratr tak dlouho zatčen, dokud nevydal d-u. Uposlechl-li starší bratr upomínacího listu a dal-li mladšímu bratru cedule nebo položil-li je k deskám, měl mladší bratr ve 4 nedělích od jich dodání nebo vyzdvižení jednu ceduli si vzíti a d. v ní naznačený si vybrati. Ostatní cedule měl staršímu bratru vrátiti. Neučinil-li toho, vydán byl staršímu bratru list obranní. Chtěl-li se starší bratr od mladšího oddělit, měl rovněž dílčí cedule klásti, a bratr mladší měl jednu z nich si vybrati. Nechtěl-li mladší tak učiniti, mohl ke 4 nedělím od vyzdvižení ceduli býti obeslán a listem obranním ku přijetí d-u býti donucen. Bylo-li dělení cedulemi již provedeno, a někdo z bratří rozdíl deskami nechtěl stvrditi, mohl ten, kdo d-y chtěl míti stvrzeny, druhého od úředníků desk zemských ke 4 nedělím obe-

slati, a jej ke stvrzení napomenouti. Bylo-li napomenutí bezvýsledné, vydán byl žadateli obranní list, pokud se týče list zatykačí. Zanechal-li otec kromě synů zletilých též syny nezletilé, měl nejstarší bratr komorníkem desk zemských jmění dáti zinventovati, pozůstalost rozdělití, dílčí cedule k deskám položiti a od krále, resp. místodržitele nebo od zemského soudu kommissafe k vybrání d-ů mladším bratřím vyžádati. — Co se týče sester, mohly se tyto dle obnov. zřízení zemsk. s bratry svými o d. svůj dobrovolně smluviti. Smlouva taková byla však jen tehdy platna, když sestry před králem nebo před zemským soudem vyznaly, že smlouvu s bratřimi bez donucení s dobrou a svobodnou vůlí svou učinily. Chtěli-li se bratr se sestrou o výbyt smluviti, a ona na slušném podání přestati nechtěla, mohl věc tu na krále resp. na místodržitele nebo na zemský soud vznésti, kterýž pak pravoplatně věc rozhodl. Srv. Bratr 592. a Dědické právo.

2) D. tolik co úděl knížecí (*paragium*).

D. povinný (*portio legitima, Pflichttheil*). Zůstavitel jest v příčině jinak volného nakládání se svým jměním podle práva téměř všech států obmezen nárokem jistých osob, dědiců nepominutelných (*Notherbien*), na zůstavění jistého d-u pozůstalosti, d-u povinného. Právo samo zove se nepominutelným, povinným právem dědickým (*Notherbrecht*).

Ve starém právu římském byl testator obmezen pouze formálně, neboť mohli i sui heredes libovolně vydědění býti, pokud jen bylo šetřeno formy exheredace. Podle práva civilního musili totiž sui heredes buď dědici jmenování, anebo výslovně vydědění býti (formálně nepominutelné právo dědické). Nestalo-li se tak, byl testament neplatným. Podle práva praetorského mohly ony osoby, jimž praetor ab intestato udílel bonorum possessio ex edicto unde liberi (srv. Dědické právo), dosíci této contra tabulas (proti testamentu), nebyly-li dědici ustanoveny, anebo výslovně vyděděny. Materiálně nepominutelné právo dědické přivoděno bylo teprve praxí soudu centumvirátního, jenž tu byl kompetentním (*querela inofficiosi testamenti*) na základě fikce, že testator, jenž takto officium pietatis bezdůvodně porušil, neovládal úplně své vůle (*videatur ille quasi non sanae mentis fuisse, quum testamentum iniquum ordinaret*), až konečně Justinian v nov. 115. povinné právo dědické upravil. Mají totiž podle této nepominutelné právo dědické: I. descendentí a ascendentí, II. sourozenci, III. nemajetná vdova, IV. nezletilý arrogatus. Ad I. Děti a rodiče mají předkem formální nárok, aby byli v testamentu (třeba jen ex certa re) dědici ustanoveni, pokud by v konkrétním případě ze zákona dědili a pokud tu není výslovně uvedeného zákonného důvodu, jenž by je z dědictví vylučoval. Nestalo-li se tak, mohou projevem své vůle, že nastupují jako dědicové ze zákona, způsobiti, že přes testamentární ustanovení dědiců nastupuje posloupanost ab intestato, a sice pro veškery osoby z důvodu toho

k dědictví povoláné. Rovněž mohou vystoupiti jakožto dědicové ze zákona proti dědicům testamentárním řádnou, ve 30 letech se promlčující, i na jejich dědice přecházející žalobou dědickou (*hereditatis petitio ab intestato*). V druhé řadě (materiálně právo) musí jim zanechán býti povinný d. Tento obnáší třetinu nebo polovici podílu, který by na oprávněného ab intestato připadl (*portio portionis ab intestato debita*) a sice dle toho, rozpadá-li se dědictví ab intestato nejvýše ve čtyři nebo ve více dílů. Při výpočtu bře se zřetel i k vyděděným a základem jest stav jmění zůstavitelova v čas smrti po srážce passiv a výloh pohřebních. Nehledíc k formálnímu právu může tento povinný d. zůstaven, resp. doplněn býti nejen jako podíl dědičný, nýbrž i jako odkaz anebo dar na případ smrti; vše, co dědic na případ smrti zůstavitelovy z jeho vůle a jmění obdržel, vpočítá se mu, rovněž dar za živa s výslovným rozkazem vpočtení daný, konečně věno (*dos*) a donatio propter nuptias (se strany ascendentia), jež se arcit při určování podílu k jmění zůstavitelovu připočítávají. Povinný díl zůstaven býti musí beze všeho obmezení; každá podmínka, určená času, příkaz atd. jsou platny pouze v příčině toho, co oprávněnému přes díl povinný zůstaveno. Podle praxe obecnoprávní smí zůstavitel, jenž více nežli povinný d. zůstavuje, platně ustanoviti, že nepominutelný dědic plus jen tehdáž obdrží, přijme-li obmezení k celku se vztahující (t. zv. *cautela Socini*; obháje její Marianus Socinus zemř. v Sieně r. 1556). Byl-li d. p. porušen co do výše posledním pořízením, má skrácený žalobu o doplnění (*actio ad supplendam legitimam*) proti dědicům, resp. universálnímu fideikommissati podle poměru jejich podílů, pokud oni neobdrželi pouze svůj povinný díl. Proti porušení právními činy mezi živými poskytuje se, když skrácení stalo se darem. *querela inofficiosae donationis* proti obdarovanému a jeho dědicům, směřující ku vrácení daru, pokud tento tolik obnášel, že nezbyl d. p., vypočtený podle stavu před učiněním daru a nepominutelný dědic neobdržel po smrti zůstavitelově tolik, kolik by byl obnášel d. povinný bez tohoto skrácení. Štalo-li se skrácení zřízením věna, stává *querela inofficiosae dotis* proti manželu za týchž podmínek. Ascendentí a descendentí mohou býti vydědění (*exhereditatio*), stává-li některý z důvodů v zákoně (Nov. 115. cap. 3., § 1—4, cap. 4., § 1—8) uvedených, které pravidlem v nepřístojném jednání dědicově proti zůstaviteli se zakládají (*causae ingratitudinis*). Vydědění musí se státi v testamentu s udáním důvodu způsobem jasným a srozumitelným; forma exheredace byla Nov. 115 odstraněna. Konečně přípustné jest vydědění nepominutelného dědice, u něhož lze se obávati promrhání jmění, ve prospěch jeho rodiny (*exhereditatio bona mente facta*). Ad II. Sourozencům, kteří z týchž rodičů anebo aspoň z téhož otce pocházejí (*consanguinei*), přísluší — pokud by byli k dědictví ab intestato povoláni a není tu podle soudcov-

ského uvážení důvodu vylučujícího je z dědičství — d. pov. jako ascendentům a descendantům, byla-li osoba bezectná jmenována dědicem. Okolnost tuto posoudí soudce podle volné úvahy. Vyloučení mají querelam inofficiosi testamenti proti dědicům bezectným anebo těm, kdož na místě jich pozůstalost obdrželi. Rozsudkem odsuzujícím ruší se testament; směruje-li rozsudek jen proti některým dědicům ruší testament dle poměru podílů na tyto připadajících. Na místě tom nastupuje pak posloupnost ab intestato. Bylo-li sourozencům ve prospěch osoby bezectné méně zůstaveno, nežli povinný díl obnáší, mají *actio ad supplementum*. Ad III. Nemajetné vdově musí zůstavěn býti d. jí ab intestato náležející. V příčině poskytnutí nebo doplnění d-u tohoto přísluší jí osobní žaloba naproti dědicům. Ad IV. Kdož jako impubes byl přisvojen (arrogován), má osobní nárok na čtvrtinu pozůstalosti arrogatáfovy, obdržel-li méně následkem testamentu anebo následkem soudem neschválené emancipace.

Podle práva rakouského přísluší d. p. pouze descendantům a není-li jich, ascendentům, však rovněž jen potud, pokud by v konkrétním případě dědili ze zákona (*portio portionis ab intestato*). Tento d. obnáší u descendantů polovici, u ascendentů třetinu zákonného podílu, při čemž následně veškerí dědicové ze zákona, třeba neměli nároku na d. p., počítati se musí (§§ 762—766 obč. zák.). Na koho by nepřišla řada dědití ze zákona (na př. potomci žijících dětí zůstavitelových), nemá také nároku na díl povinný. Zůstavitel může dědice zbaviti povinného dílu pouze z důvodů v zákoně uvedených, totiž (§ 768 obč. zák.) když byl zůstavitele v nouzi bez pomoci opustil (§ 768 ad 2; případ odpadnutí od křesťanství (ad 1.) byl zrušen zákonem ze dne 25. května 1868 č. 49 ř. z. čl. 7.), když odsouzen byl k žaláři dvacítiletému nebo na čas života (§ 768 ad 3, podle § 6. zákona z 15. listopadu 1867 č. 131 přestávají ovšem veškerý následky odsouzením uplynutím nejvýše desíti roků po odbytí trestu) anebo když vede život veřejné mravnosti se příčí (§ 768 ad 4.). Důvody nezpůsobilosti (nehodnosti) k dědictví (viz Dědic) platí tu zároveň jako důvody vydědění. (Srv. §§ 540—542 obč. z.). Rodiče mohou mimo to vydědění býti, když výchovu dítěte zúplna zanedbali (§ 769 o. z.). Konečně může povinný d. místo zadluženému anebo marnotratnému nepominutelnému dědici zůstavěn býti jeho descendantům (§ 773 o. z.). Vydědění — předpokládá platný a zůstaviteli známý důvod — musí se státi platným posledním pořízením a sice buď výslovně (*exhereditatio expressa*) anebo tím, že zůstavitel pořídil o celém svém jmění, pominuv při tom dědice nepominutelného, o němž v čas pořízení věděl (*retractio*). Důvod vydědění, ať byl zůstavitel uvedl čili nic, musí povždy dědicem prokázán býti (§ 771 o. z.). Po dotknutí ovšem sluší, že i důvodně vydědění nepominutelný dědic má nárok na potřebnou výživu (§ 795 o. z.). Vydědění zrušuje se jen

odvoláním v zákonné formě, t. j. týmž způsobem, jakým se platné poslední pořízení zrušuje (§ 772 o. z.).

D. povinný může zanechán býti ve způsobě d-u dědičného anebo odkazu, ale vždy zcela volný a nestížený; každá podmínka nebo jiné omezení jest v příčině jeho neplatno a platí jen ohledně toho, co nad povinný d. zůstaveno bylo. Naopak nemusí zůstavitel povinnému dědici více zůstaviti, nežli povinný d., nýbrž může jej na tento omeziti a sice buď výslovně, anebo tím, že jej mlčením pomine. Také potomci dětí výslovně anebo mlčky na díl povinný omezených obdrží pouze povinný d., když jich předek před zůstavitelem byl zemřel (§ 780 o. z.). Byli-li d. pov. porušen posledním pořízením, nepozbývá proto v žádném případě poslední pořízení platnosti, a nenastupuje tedy posloupnost ze zákona, nýbrž může nepominutelný dědic žádati vždy pouze pov. d., po případě jeho doplnění, a sice jsou dědicové a legatáři povinni poměrně k zaplacení jeho příspěvati (§ 783 o. z.). Žaloba promlčuje se ve třech letech (§ 1487 o. z.). Byli-li dědic nepominutelný mlčením opominut, může žádati také pouze d. pov. (§ 779 o. z.). Rovněž mohou konečně i potomci dítěte výslovně nebo mlčky vyděděného, jež zemřelo před zůstavitelem, žádati jen d. pov. (§ 780 o. z.). Aby se pov. d. vypočetl, sepíšu a odhadnou se veškerá aktiva pozůstalostní (§ 784 o. z.), a od nich se odečtou passiva a náklady pohřební, nikoliv však odkazy (§ 786 o. z.). V d. pov. vpočítá se však vše, co dědic nepominutelný odkazem anebo jiným způsobem z pozůstalosti obdržel (§ 787 o. z.), pak vše, co obdržel za živa zůstavitele, pokud se to vpočítává v d. dědičný (§§ 788—791 o. z.). D. povinný lze dle dvorního dekretu z 31. ledna 1844 č. 781 s. sb. zák. žádati pouze v penězích, jest tu tedy nárok obligační. Byli-li pov. d. potomků (descendentů) skrácen darem učiněným třetí osobě tím způsobem, že dar ten převyšoval polovici jmění zůstavitelova a mimo to pozůstalost jeho v čas úmrtí neobnáší ani polovici jmění, které tu bylo v čas daru (§ 951 o. z.), jest dar potud neplaten, pokud nastalo skrácení d-u pov. Descendenti musili tu však býti již v čas daru. Zcela jinak má se věc, když zůstavitel proto descendantu svému ničeho nezanechal, poněvadž o něm v čas posledního pořízení nevěděl, anebo ho tu ještě nebylo. Opomenul-li tímto způsobem následkem omylu zůstavitel jedno z více dětí, nemusí se toto spokojiti s pov. d-em, nýbrž může žádati dědičný d. rovnající se d-u nejméně obdařenému nepominutelnému dědici, a je-li kromě něho jen jediný nepominutelný dědic aneb byli-li všichni ostatní stejně obdařeni, d. stejný (§ 777 o. z.). Opomenuli ale zůstavitel jediného anebo všechny descendanty omylem, jsou veškerá ustanovení posledního pořízení až na odkazy veřejným ústavům, za odměnu služeb a k účelům náboženským, pokud tyto dohromady nepřesahují čtvrtinu čisté pozůstalosti, neplatna (§ 775 o. z.). Opominuti rodičů

omylem nemá těchto účinků, tito obdrží vždy toliko d. pov. (§ 784 o. z.). Kromě nároku příslušejícího ascendentům a descendentům má pozůstalý manžel ne sice právo na d. pov., avšak nárok na slušnou výživu, již se mu nedostává, pokud manželství nebylo ani rozloučeno, ani jeho vinou rozvedeno a pokud na případ smrti zaopatření jeho ustanoveno nebylo. Nárok ten pomíjí však uzavřením nového manželství. Nehodný manžel obdrží pouze nutnou výživu (§ 796 srv. s § 795 o. z.). Moderní právo zná vůbec pouze materiální nepominutelné právo dědické, tedy nárok na povinný d., jenž buď nemůže býti odhat (Code civil), anebo jen z jistých důvodů (pr.: rak., saské, pruské). Rovněž rozjednávají i saské a pruské právo mezi úmyslnou a nevědomou praetericí. Ustanovení o kvotě jsou různá. Code civ. poskytuje, když portion disponible byla překročena, oprávněnému *heritier légitimaire* žalobu o snížení (*querela inofficiosa*). Právo anglické uznává volnost testamentu. Srov. Bluntschli, *Entwicklung* etc. (1829); Francke, *Das Recht des Noterben* etc. (1831); Schröder, *Noterbenrecht* (1877); Köppen, *Erbrecht, Einl.* (1862); Arnolds, *Civ. Schr.* II. 55.; pro rakouské pr.: Unger, *Erbr.* § 78–87. a j.

Dilaleus (z fec.) dvojmluvec, název břichomluců; **Dilalie**, břichomluvectví.

Dilatabilní (z lat.), schopný roztažení. V hebrejské grammatice mluví se o litterae dilatabiles, jak zove se pět písmen abecedy hebrejské, jež stojí na konci řádky nevyplněné, mohou se za účelem jejího vyplnění roztáhnouti, jsou to: *alif, h, l, m, t*, obsažené ve slově *ahalem* (rozbili jste stan).

Dilatace (z lat.), zvětšení objemu; algebraicky mluveno též zmenšení nebo změna objemu vůbec mechanickými silami, elektrisací (u elektrických kondensátorů s tenkými stěnami, magnetisací; v užším smyslu v theorii pružnosti prodloužení jedničky délkové. *Kčk*

D. (pathol.), rozšíření dutin tělesných, srdce, žaludku, cev, průdušek atd. Nastává tam, kde působil dlouhý abnormní tlak vnitřní na stěnu více méně chorobnou. Tak d. žaludku následkem trvalého přecpávání, rozšíření srdce a jiných rourovitých útvarů před místem chorobně zúžením. *Peč.*

D. operativní, umělé rozšíření míst zúžených. Vykonná se buď zavedením tyčinek rostlinných, jež bobtnajíce otvor, v němž tkví, násilně rozšiřují, jako rouričky laminarie, tupela, nebo ze stlačené hubky. Jindy zavádíme bougie (v. t.), sloupky buď elastické nebo kovové, a počínajíc nejtenším postupujeme k silnějším. Pro rychlé rozšíření některých dutin (dělohy, hrtanu a j.) konstruována t. zv. dilatatoria, nástroje, kteréž zavřené se zavádějí a různými pákovými nebo šroubovitými přístroji se rozvírajíce, úzké průniky rozšiřují. *Peč.*

Dilatační ústrojí upravuje se při železníkových mostech značnější délky na kolejích v těch místech, kde železná konstrukce mostu stýká se s pevným územím, anebo kde se stýkají dvě samostatné železné konstrukce.

Účelem tohoto ústrojí jest vlastně odčiniti větší mezery povstale mezi kolejnicemi v dotčených místech následkem proměny teploty. Klesne-li na př. teplota, skrácuje se železná konstrukce mostu a s ní ovšem i délka kolejí na mostě, čímž povstává na nejbližším styku kolejnic poblíž volných konců mostu větší mezera, která by mohla býti i příčinou vyšínutí vlaku. Aby se to předešlo, vkládá se právě do takových míst d. ú., které bývá na různých železnicích také různě upraveno, obyčejně tak, že se mezi kolejnicemi ponechává již předem jistá mezera δ_n , která odpovídá právě teplotě, při níž byla železná konstrukce mostu montována. Poblíže této mezery odstraní se z obou sousedních kolejnic na zevnější straně polovina jejich hlavy asi v délce 48 cm a nahradí se mohutnou ocelovou spojkou, k jedné kolejnici pevně přišroubovanou, ke druhé pak svorníkem v podlouhlém otvoru jen tak připojenou, že svorník může v podlouhlém otvoru semo tamo se posouvatí čili dilatovati. Dle toho přejede tedy kolo onu mezeru aspoň po této spojce. K bezpečnému přechodu přes tuto mezeru zřízeno jest pro nákok kola před mezerou i za ní krátké vedení přidržným ramenem, jež tvoří s podkladnicí v tom místě jediný celek, obyčejně z oceli ulitý. Je-li teplota, při které se konstrukce mostu montovala, $(+ t^{\circ}C)$ a největší možná teplota, která bývá u nás dostoupena a při kteréž se tedy mohou kolejnice již těsně dotýkati, $max + T^{\circ}$, bude ona mezera δ_n , která se při montování musí mezi kolejnicemi předem ponechati:

$$\delta_n = [max + T - (+ t)] \alpha l,$$

znamená-li l délku mostu (v týchž jednotkách jako δ_n) a α součinitele roztažlivosti železa, t. j. $\alpha = 0.0000118$. Mezera δ_n se pak zvětšením teploty umenšuje a snížením teploty zvětšuje. Svrchu dotčený podlouhlý otvor pro pohyblivý svorník musí pak býti nejméně tak dlouhý, aby i při nejmenší možné teplotě mezera mezi kolejnicemi mohla se volně rozšiřovati. Znamenáme-li počet stupňů dle C , o který se nejníž dostoupená teplota liší od teploty $(+ t)$, při které bylo montováno, $(max - T)$, pak jest největší možná mezera

$$max \delta = \delta_n + [- (max - T) + (+ t)] \alpha l = [(max + T) - (max - T)] \alpha l.$$

V našich krajích stačí bráti $max + T = 55^{\circ}C$ a $max - T = -40^{\circ}C$. *-lfl.-*

Dilatator (lat.), rozťahovač, t. j. sval, jenž působí rozťahování.

Dilatatorium, plur. dilatatoria, viz Dilatace.

Dilatatio viz Lhůta.

Dilatometr, nástroj vynalezený Silbermannem, sloužící k určování množství líhu v jisté tekutině. Skládá se z tenké rourky na jedné straně uzavřené a opatřené empirickou stupnicí a normální značkou. Rourka ta naplní se při $25^{\circ}C$ až k normální značce tekutinou, v níž chceme množství líhu určit. Na to vloží se rourka do vody ohřáté na $50^{\circ}C$, čímž tekutina v rource zvětší objem a odečte se na stupnici číslo, ku kterému nyní hladina

tekutiny sahá, načež z připojené tabulky lze pak stanoviti obsah lihu v oné tekutině. — Princip tohoto dosti zřídka užívaného přístroje jest ten, že tekutiny obsahující různé množství lihu různé zahřátím zvětšují objem dilatace. Přítomnost pevných součástí v roztoku jako solí, cukru, dextrinu a j.) nemá na výsledek vlivu. *Jld.*

Dilatorický čili dilatorní (z lat.), odkladný.

Diláver paša, rodem Chorvat, od r. 1621 první vezir a rádce bojovného Osmana II., měl podíl na nezdařené výpravě do Polska r. 1621 a na velikých ztrátách při dobývání Chotina utrpěných. Když Osmán, přičítaje nezdar janičárům, chtěl je nahraditi vojskem egyptským, vzbouřili se janičáři a D-a, jenž vyšel jich upokojit, rozsekali dne 18. květ. 1622. týž osud stihl i Osmana. O událostech těch píše Gundulič ve svém Osmanu.

Dílče, Dílec, ves v Čechách, hejt., okr. a fara Jičín (3½ km sev.), pošta Železnice; 28 d., 128 ob. č. (1890, mlýn, čedič. lomy. Na blízku pruské a saské pomníky vojáků padlých u Jičína r. 1866.

Dílčí domy. Dům s půdou tvoří fyzicky jediný nedílný celek. S tímto přirozeným stavem věci srovnává se také právo římské a rak. obč. zákoník (§§. 417—419, jinak právo německé a franc. Code civ.). Dělené vlastnictví domů (po poschodích, sících atd.) jest po zákoně nepřipustno. Přes to setkáváme se i po vydání obč. zákoníka v některých městech s t. zv. d-mi d., jichž vlastnictví zmíněným způsobem jest děleno, tak zvláště v Praze (Josefov) a v Salpurce. Nešvar ten pro budoucnost výslovně byl zakázán teprve pro Čechy min. nař. ze dne 27. pros. 1856 č. 1. f. z. z roku 1857. pro Salpurk min. nař. ze dne 8. února 1853, č. 25 f. z. vůbec pak nyní zák. z 30. března 1879 č. 50 f. z. pro veškerý země. v nichž platí nyníjší knih. řád. Dosavad v knihách zanesené fyzické díly mohou prozatím platně býti přenašeny, avšak spojením v rukou jednoho majitele stávají se pro budoucnost nerozlučnými. *Sikl.*

Dílčí list (cedule) viz Díl.

Dílčí žaloby mají za předmět rozloučení společenství majetkového, smlouvou anebo jinými právními skutečnostmi *communio incidens* založeného. Právo římské zná *actio familiae erciscundae* na rozloučení společného dědictví, *actio communi dividundo* pro veškeré ostatní případy společenství práva vlastnického i jiných práv majetkových a konečně *actio finium regundorum*, když se následkem nešťastí mezi státo pchybným, ku kterému ze sousedních pozemků sporná plocha náleží. D-žba jest *actio duplex*, zau ímať strana žalující a žalovaná postavení stejné a obě mohou býti odsouzeny. Předmětem žaloby jest, jak uvedeno, zrušení společenství a rozdělení společného majetku se zřetelem k nárokům, které podílíkům z nákladu na společný majetek učiněného a z eventuálního poškození jeho přísluší. Žalobu lze i v příčině těchto nároků z sobě samostatně podati. Soudce

rozhoduje, pokud se podílíci neshodnou, o dělbě dle volného uvážení a může jednotlivým podílíkům přisouditi fyzické díly (adjudikace), pokud dělba taková je možnou, v kterémž případě může o přidělení dílů rozhodovati los, anebo jednomu z nich celek s tím, že musí ostatní odškodniti, anebo konečně, pokud fyzická dělba jest nemožnou, může věc v dražbě prodána a výtěžek mezi podílíky rozdělen býti podle poměru jich podílů. Dražba sama jest buď veřejná anebo na podílíky obmezena. *Actio fin. regund.* má předkem za účel stanoviti skutečné meze; teprve když to možným není, stává se vlastní žalobou dílčí, směřující pak k rozdělení sporného pozemku, který se za společný pokládá. Podle práva rak. může každý podílík žádati a v případě neshody žalovati o zrušení společenství a rozdělení majetku, pokud to není v nečas a na škodu ostatních (§ 830 z. o.). Při dělení třeba jest úplné shody mezi všemi společníky; nedocíl-li se, rozhoduje rozhodčí anebo los a nemohou-li se tu podílíci ve volbě shodnouti, soudce. Rozhodčí anebo soudce rozhodují teěž, zda-li při dělbě jednotlivým podílíkům v příčině jich podílů služebnosti přikázány býti mají. Nelze-li věc vůbec anebo beze značné ztráty na ceně fyzicky děliti, prodá se veřejnou soudní dražbou k žádosti třeba jediného podílíka a výtěžek rozdělí se mezi podílíky podle poměru (§ 843 o. z.). Pokud se týče mezí, platí následující ustanovení (§§ 850—853 o. z.). Jsou-li mezníky porušeny, tak že by se mohly meze státi neznačitelnými, může každý soused žádati za úpravu jejich. Soud obošle k tomuto nespornému řízení účastníky. meze se zjistí a v protokole popíše. Útraty nesou sousedé podle míry pomezní čáry. Jsou-li však meze již neznačitelný nebo sporný, může každý soused žalobou držební vymoci ochranu své poslední faktické držby. Kdo se tím považuje za skrácena, tomu lze podati petitorní žalobu mezní (*actio fin. regund.*), směřující ke znovuzřízení mezí, při čemž ovšem musí své vlastnictví, jak je tvrdí, prokázati. Neprovede-li žádná strana důkazu o vlastnictví, rozdělí se pozemek podle dosavadní pokojné držby a nedá-li se ani tato stanoviti, podle poměru rozsáhlosti sousedních pozemků. Saské a franc. právo souhlasí podstatně s římským. Podle pruského jest dělba úkonem řízení nesporného, pouze jednotlivé body rozhoduje soudce v řízení sporném. Dělba u společností obchodních služe likvidace. *Sikl.*

Dílec, odělek pozemkový nevelikého rozměru (záhon) anebo jednotlivý pozemek, má-li uveden býti jakožto jedna z částek, z nichž statek se skládá. Viz Parcela.

Dílec, ves čes., viz Dílče.

Dilectus [dikt-], lat., v říms. vojenství odvod vojska.

Dilem, krásná a lesnatá část perské provincie Gilianu mezi pohořím elburzským a jihozáp. břehem jezera Kaspického.

Dilemma služe v logice zamítací (popěrací) tvar závěru podmíněčně-rozlučovacích

(hypotheticko-disjunktivního), podle všeobecného vzorce:

Je-li A : jest buď B neb. C ;
není ani B ani C ,
tedy není A .

Na příklad: Kdyby druhá odmocnina $z - 9$ byla číslo reálné, byla by buď $+3$ nebo -3 . Nemůže však být ani $+3$ ani -3 (neboť $+3 \times +3$ jako -3×-3 dává $+9$), tedy druhá odmocnina $z - 9$ není číslo reálné. Nebo jiný příklad, — když v poradě řečník proti druhé straně zvolá: »Kdybyste chtěli své záměry provést, musili byste mít buď moc nebo talent; vy však nemáte ani moci ani talentu, tedy záměrův svých neprovedete!« Vždycky věta, která má být připuštěna (podmínka, připustka, *τὸ λήμμα*), může obstát jen ve dvou případech (proto dilemma = připustka dvojdílná), z nichžto však, jak se dokáže, nemá platnosti ani jeden ani druhý, čímžto připustka se vyvrací čili popíráním následku popírá (*modus tollendo tollens*). Má-li rozluka tři, čtyři nebo více členů, vzniká trilemma, tetralemma, polylemma. Každý člen rozluky trčí jako roh proti mínění opačnému a ukazuje jeho nemožnost, i říkájí lemmatu také závěr rohatý (*sylogismus cornutus*), rohatec, rohoun, vidle; d . zvláště jest závěr dvojrohý (*sylogismus bicornis*). Ve skutečné řeči pronášívá se d . způsobem volným, skráceně nebo rozvedeně, i podmínka jinak se vyjadřuje, tak že závěr ten rozmanitých forem nabývá; významem jeho však zůstává rozluka středního pojmu (následku ve svrchní návěsti). V rozšířeném smyslu sluje d . každý případ, kdy člověk mezi dvěma věcmi voliti má (alternativa), ač volba v obojím případě stejně trudná jest. D . má svá vodítka správnosti, která často se porušují, ale též obratně zastítí se dají; proto sofisté a řečníci rádi užívají závěru lemmatického, a některé z takových závěrů pověstných už ze starověku posud se uvádějí. *Dd.*

Dilettant (z ital. *dilettare* = milovati, kochati se v něčem, libovati si) jest každý, kdo se nějakým odborem zaměstnává pouze pro svou vlastní zálibu či »pro radost«, tedy milovník (*amateur*), ochotník, radostník. Proti d -ovi jakožto souvztažný pojem stojí odborník, jenž si onu činnost učinil vážným úkolem, životním povoláním, skutečnou živností, odborem I má slovo d . tolik odstínů ve významu svém, kolik se jich uvádí v jeho protijevu, totiž v odborníku. Zaznívá tedy někdy s jakýms pochvalným tónem, když se vytýkájí špatné důsledky jednostranného, zkoprnělého odbornictví, a zase má svou příhanu, zvláště když se vytýká nedostatek důkladnosti a správnosti a kdy se konečně slova dilettantství zneužívá k naznačení výtvořů nezdařilých, neumělostí, naivnosti, nezralosti, patrného bifiditství i malomocnosti. O škodlivosti dilettantismu často se jedná, ale rovněž může prospěšnost jeho být předmětem úvahy. Co se týče však plodův samých, směřuje celá otázka jen k jejich vzniku, jest to zřetel vznikoslovný, nikoli sudební (kritický). Správný zá-

konník objektivní kritiky, necht' vědecké necht' umělecké, káže nám: Posuzujte plod, jak jest, a nemějte zřetel, od koho pochodí. Zda pochodí od odborníka nebo d -a, jest určení vznikoslovné a nespádá na váhu při odhadování výsledku; odhad se přidržuje toliko hotového plodu! S tohoto stanoviska nejlépe se objasňují rozmanité ty antinomie mezi oběma pojmy a možnost, že se o nich tolik píše a hádá, však bez konečného rozhodnutí. Více o dilettantismu viz J. Durdíka »Poetika jakožto aesthetika umění básnického« (I. § 21.). *Dd.*

Diligence (z lat.). Právo předpokládá u každého jednotlivce jistou pozornost a opatrnost (d -ci) naproti právům osob jiných. Nedostatek této opatrnosti zove se nedbalostí (*culpa*) a zakládá delikt zavazující k náhradě, stoje takto vedle zlého úmyslu (*dolus*), kde vůle přímo k výkonu bezpráví směřuje. *Culpa* jest tedy rubem d . a může, právě tak jako *dolus*, záležeti v pozitivním skutku (*c. in faciundo*), anebo v opominutí (*c. in non fac.*). Kromě toho zakládá se často povinnost k opatrnosti na zvláštním závazku (obligaci).

V římském právu jsou následky *culpa*e *in faciundo* upraveny zvláštním zákonem (*lex Aquilia*) asi z 3. stol. př. Kr. Zákon tento nerozpoznává ostatek žádných stupňů d . (a viny); každé poškození cizí věci, jež nestalo se náhodou (*casus*), zavazuje k náhradě (*in lege Aquilia et levissima culpa venit*, l. 44 pr. D . ad leg. Aqu. 9. 2.). V poměrech obligačních rozoznává právo římské vzhledem k různé povaze jejich vůbec dva stupně této opatrnosti, jejíž opak zove se *culpa lata* a *culpa levis*. Starší theoretické rozoznávání ještě třeteho stupně (*c. levissima*) bylo zavrženo. Normálním měřítkem jest opatrnost rozumného, starostlivého otce rodiny (*diligentia boni et diligentis patris familias*). Opominutí této opatrnosti zove se *culpa levis*. Kdo opatrnosti takové šetřil, jest zpravidla zodpovědnosti prost. Opominutí pak opatrnosti, kterou jeví i člověk méně dbalý, zjevující nápadnou nedbalost a lhostejnost proti právům osob třetích, jest nedbalostí hrubou (*culpa lata*). Zvláštní pozornost, hledíc ke konkrétnímu případu, značí *diligentia in custodiendo*, když někomu věc k opatrování svěřena byla, zejména před krádeží a poškozením. V příčině ručení dlužno pravidlem rozoznávati, má-li zavázaný z právního poměru sám také prospěch čili nic. V prvním případě ručí za každé zavinění (*omnis culpa*), v druhém jen za *culpa lata*, jež se vůbec rovná zlému úmyslu (*dolo proxima*). Ručení za *culpa levis* obmezuje se někdy na *diligentia*, *quam suis rebus adhibere solet* (opatrnost, již zavázaný ve vlastních záležitostech užívá), t. zv. *culpa in concreto* (na rozdíl shora zmíněné *culpa in abstracto*), rozširuje se naopak ručení i v právních poměrech, jež neslouží interestu zavázaného i na *culpa levis*, když se totiž zavázaný v poměr právní sám byl vnutil (na př. depositář, zmocněnec), anebo když běží o cizí záležitost, jež zřejmě zvláštní opatrnosti (*exacta diligentia*) vyžaduje. Prodlení zavázaného (*mora*) rozširuje ručení ne-

jen na omnis culpa, nýbrž i na casus. Podotknouti sluší, že lze úmluvou stupeň ručení dle vůle stran upravit. Pokud se týče objemu náhrady, v řím. právu stupeň culpa nerozhoduje, nahrazuje se vždy plně interesse (*damnum emergens a lucrum cessans*).

Právo rakouské rozeznává rovněž na jedné straně zlý úmysl (*bóse Absicht, dolus*), na druhé pak nedbalost (§ 1294 obč. zák.). Všeobecnou měrou d. jak pro obligační poměry, tak v příčině deliktů jest onen stupeň pilnosti a pozornosti, kterou každý rozumný člověk obvyčejných schopností vynaložiti může (tedy *dil. in abstracto*). Opominutí její zove se nedopatřením (*Versehen, culpa levis*, § 1297 o. z.). Mimo tuto nedbalost rozeznává zákon ještě také »nápadnou bezstarostnost« (*auffallende Sorglosigkeit, culpa lata*, § 1324 o. z.). Diligentiam in concreto občanský zákonník nezná; toliko o předpokládání zvláštních znalostí zmiňuje se § 1299 o. z. u osob, které se k jistému úřadu, umění nebo živnosti veřejně hlásí. Ale ovšem zná diligentiam in concreto zákon obchodní při společnostech obchodních, kde totiž každý neobmezeně zavázaný společník povinen jest ve věcech společnosti vynaložiti takovou píli a opatrnost, jaké ve vlastních záležitostech užívá (čl. 94. 157 obč. zák.). Jinak žádá se d. řádného obchodníka (čl. 282., 344., 361., 380., 397. obč. zák.). Stupeň viny jest dle rak. práva mimo obchodní na rozdíl práva římského důležit v příčině výše náhrady a sice jak pro delikty, tak pro poměry obligační. Při hrubé nedbalosti nahrazuje se totiž plně interesse (*volle Genugthuung*), škoda i ušlý zisk (§§ 1324, 1331 o. z.). Při nedopatření nahrazuje se pouze vzešlá škoda (§ 1324 o. z.). Výjimkou nahrazuje se plně interesse bez ohledu k stupni culpa při deliktech, když byl někdo na těle poškozen aneb usmrčen (§§ 1325—1327 o. z.), když byl někdo na osobní svobodě omezen (§ 1329 o. z.) a při porušení práva autorského patiskem (zákon z 19. října 1846 č. 992); v obligačních poměrech pak nahrazuje se plně interesse při smlouvách obapolných (§§ 912, 1047, 1065, 1094, 1120, 1122 o. z.) jakož i v obchodech vůbec (čl. 283. obč. zák.). Pruský Landrecht rozeznává podle starší obecnoprávní theorie troji stupeň d. (*c. lata, levis, levissima*, poslední vyžaduje zvláštních výtečných schopností, znalostí věci nebo neobvyčejné pozornosti). Francouzský Code civ. (čl. 1137.) staví jednotně normální měřítko pozornosti (*bon père de famille*), jež se však často přizpůsobuje konkrétnímu obligačnímu poměru. Podle švýcarského obligačního zákona ručí se za culpa vůbec; stupeň d. řídí se podle zvláštní povahy obligačního poměru. Objem náhrady určuje soudce (čl. 50., 51., 113.—115.). — Srov. Hasse, Die Culpa des R. R. (1815); Löhr, Theorie der Culpa (1806); Mommsen, Beiträge z. O. R. III.; Ihering, Schuldmoment (1867) a j. v.

Sikl.

Diligence [-žans], franc., píle, bedlivost, rychlost; též poštovní vůz na způsob došavlíku k rychlé dopravě osob i záilek.

Diligentia [-ncia], lat., pozornost, pilnost — D. v právnictví viz Diligence.

Dilke: 1) Charles Wentworth D., publicista a kritik angl. (* 1789 — † 1864). Byv několik roků kritickým referentem »Westminster Review« a »Retrospective Review«, převzal (1830) správu týždenníku »Athenaeum«, jež za jeho 16letého vedení stal se předním literárním listem angl. V l. 1846—48 byl činný v redakci »Daily News«. Jako kritik vynikal širokým rozhledem, čemuž svědčí jeho úvahy o Juniovi, Burkeovi a Popeovi. O sobě vydal sbírku starších dramát anglických v 6 sv. (Londýn, 1814).

2) Sir Charles Wentworth D., syn před., získal si velké zásluhy o anglické výstavnictví (* 1810 v Londýně — † 1869 v Petrohradě na cestě po Rusku). Ukončiv právnícká studia v Cambridgei, pomáhal otcu v vedení »Athenaeae«. Jako člen umělecké společnosti zavedl podnět k první anglické průmyslové výstavě, jež se odbyvala v sálech tohoto spolku (1847); úspěch těchto ročně se opakujících výstav byl tak neočekávaný, že již r. 1851 mohl D. přikročiti k pořádání první průmyslové světové výstavy, při níž účinkoval jako člen výkonného výboru. Při druhé průmyslové světové výstavě pořádané rovněž v Londýně r. 1861 byl jedním z pěti král. kommissarů, jimž svěřeno její řízení. R. 1862 byl povýšen do stavu baronského.

3) Sir Charles Wentworth D., syn před., politik a spis. angl. (* 1843 v Chelsea, žije v Londýně). Studoval práva v Cambridgei a stal se (1866) advokátem. Po té nastoupil cestu po anglických osadách, aby se stanoviska politického i obchodního prozkoumal jejich přítomný stav i vyhlídky do budoucnosti. Vrátiv se do vlasti uložil svá pozorování do díla *Greater Britain: a Record of Travel in English-Speaking Countries during 1866—67* (Londýn, 1868, 2 sv.), které dosáhlo v Anglii i Americe nesmírného úspěchu. Pokusil se v něm ukázati, jak klimatické poměry působí na plemena a tyto na vládu. Nabyt tímto spisem takové popularity, že hned na to byl od svého rodiště zvolen do parlamentu, kde připojil se k nejkrajnějším radikálům Pro agitaci, již vedl proti civilní listě, zvláště pak pro výtok, že republikánská vláda jest mu milejší než konstituční monarchie, bylo mu o nových volbách (1874) podniknouti s konservativci a mírnými liberály tuhý boj, z něhož však vyšel jako vítěz. Nyní náležel již ke nejnadanějším členům sněmovní opozice. Gladstone jmenoval ho (1880) státním podtajemníkem zahraničních záležitostí, později (1882) presidentem úřadu pro místní správy (Local Government Board). Úřad ten zastával do r. 1885. Ježto zatím byla naň vznesena obžaloba pro nevěru manželskou, Gladstone nepojal ho do svého nového kabinetu, a D., uznán byv napřed nevinným, ale r. 1886 odsouzen, pozbyl mandátu i váhy v kruzích politických. Od té doby uveřejňoval v různých sbornících cenná pojednání o důležitých otázkách politických, jako *The Present Position of Europ. Politics*

(1887; *The British Army* (1888); *The Problems of Great Britain* (1890) a j. Mimo to napsal duchaplnou politickou satiru *The Fall of Prince Florestan of Monaco* (1874), jež byla vydána několikrát za sebou a do několika jazyků přeložena. Při volbách r. 1892 byl opět v Gloucestershire velikou většinou zvolen do dolní sněmovny.

Dill, 68 km dlouhý přítok ř. Lahny, vzniká na Westerwaldu a ústí se při Wetzlaru; po něm nazván jest dillský kraj ve vl. obvodu wiesbadenském, mající na 80 km² 39 221 ob. (1885).

Dill Ludwig, malíř něm. (* 1848 v Gernsbachu v Badensku), studovav architekturu, věnoval se pak ilustraci a malbě krajin, mezi nimiž zvláště často benátské pohledy se vyskytují (*Benátský průplav* ve virtemb. státní galerii; *Odliv v lagunách*; *Večer v Benátkách*, 1891; *Siesta*, 1892 a j.).

Dill, bot. skratek = J. J. Dillenius.

Dillenburg, kraj, město v prus. vl. obv. wiesbadenském na řece Dillu a na žel. trati wetzlarско-kolínské, má 2 kostely, gymnasium, učitelský ústav, hornickou akademii, filiálku říšské banky, soud, nemocnici, hřebčinec, doly na železo a na měď, parní mlýny, výrobu doutníků, vzduchové lázně a 3897 ob. (1890). Narodil se tu princ Vilém Oranienský.

Dillenia L., hodara, rostlinný rod z čeledi *Dilleniaceae* (v. t.), serie *Dillenieae*. Její květy mají vypouklé lůžko s 5 stálými dužnatými plátky kališními a 5 velkými plátky korunními. Tyčinek a semenníků jest mnoho. Tyto mají čnělky splotělé, v podobě věnce nazpět ohnuté a srůstají posléze v jediný, mnohopouzdrý dužnatý plod ukončený paprskujícími čnělkami a pozakrytý kalichem. **D.** obsahuje ztepilé až na 20 m vysoké stromy s listy roztroušenými až 6 dm dlouhými a 2 dm širokými, kožovitými a pilovitými. Květy, svou úhledností magnoliový květ připomínající, stojí též na konci větví po 1—3. Plody i zvlášť pomorančů jsou nakyslé, sctva jedlé, ale více k okyselení pokrmd místo citronů užívané. I kalichy a někdy i plátky korunní vyhledávají se pro nakyslou chuť. Známých asi 10 druhů roste v Indii a Indickém archipelu a z nich zvláště *D. speciosa* Thb. (*D. indica* L.), hodara ozdobná. Z jejích plodů připravují tam syrup k hojení kašle, záškrtu, houby v ústech a k ulehčení dechu. Roztlučená kůra slouží k obkládání zanícených kloubů a její tříslovina k vydělávání koží. Druh tento pěstuje se i u nás v teplém skleníku *Děd.*

Dilleniaceae Salisb., hodarovitě, čeleď rostlin mnohoplodých (*Polycarpicae*), s magnoliemi velmi příbuzných, s květy obojakými, neb jedno- až dvojdomyi i polygamickými, buď na konci větví jednotlivě nebo v hroznech a latách se objevujícími. Kalich 4—5listý, zřídka mnoholistý, jest stálý. Koruna 5-zřídka ménělistá jest podplodní, střešovitá, prchavá. Tyčinky jsou hojné (nebo 5—10), buď volné a do kola rozložené, nebo jednostranné, někdy jedno- až mnohobrtré. Semenníků jest více (zřídka 1) volných neb uprostřed květu spojených s čnělkami buď od konce

nebo pod koncem vaječnků vynikajícími, divergentními. Měchyřky jsou volné nebo srostlé, často zbobulelé a pak bobulovitý složený plod skládající. Listy jsou roztroušené (zřídka vřícené), celokrajné nebo zubaté, zpeřenožilné nebo trojsečné, kožovité, stálé a často bez palistův. **D.** obsahují stromy, keře nebo popínavé byliny tropické Starého i Nového světa (nejméně africké), důležité množstvím třísloviny k vydělávání koží, dužnatými kyselými zřídka jedlými plody v lékařství a drsnými listy některých druhů ku hlazení dřeva a kovů. Třináct známých rodů **D.** rozděleno ve 3 serie: *Candolleae* (3 r.), *Hibbertieae* (7 r.) a *Dillenieae* (3 r.). *Děd.*

Dillenius Johann Jakob, botanik něm. (* 1687 v Darmstadě — † 1747 v Oxfordě). Studoval lékařství v Giessenu, kdež pak stal se členem císa. akademie přírodovědců a prof. botaniky. Ve spisech této akademie jsou také jeho první práce botanické, z nichž zvláště vyniká pojednání o kapradinách, meších a houbách (*Ephemerid. nat. cur.* cent V. VI. app.), jež obsahuje počátky systematického uspořádání těchto rostlin. Práci touto získal si zvláštní pozornost Will. Sherarda, bohatého botanika anglického. Již následujícího roku vydal **D.** květenou okolí giessenského (*Catalogus plantarum circa Gissam nascentium* atd., Frankfurt n. M., 1718—19), práci to vynikající na tu dobu. R. 1721 navštívil **D.** a Sherard a spřátelil se s ním vyhlásil ho, aby jej následoval do Anglie. Prvá zde podniknutá práce (společně s bratry Sherardy) bylo nové vydání Rayova přehledu britských rostlin (*Rajii Synopsis stirpium britannicarum*, ed. 3., Lond., 1824), s popisem 2200 rostlin a 24 tab. O vřelém přátelství Sherardově a **D.**ově zvláště svědčí, že onen v závěti své, již bohatě obmyslil universitu oxfordskou, podmlnku položil, aby **D.** ustanoven tam byl prof. botaniky. R. 1732 vydal **D.** popis vzácnějších rostlin Sherardovy zahrady (*Hortus elthamensis*, Lond.), nákladné dílo se 324 mědirytinami, jež sám kreslil a ryl, konečně pak r. 1741 dílo, o němž pracoval již dvacet roků, velkolepý popis mechů (*Historia muscorum*, Oxf.); vydáno pouze 250 expl., jež obsahuje přirozenou systematiku mechů (částečně i lišejníků a řas) a pokus vysvětlení jejich pohlavních poměrů. *Pě.*

Dillens Adolf, malíř belg. (* 1821 v Gentu, † 1877 v Brusselu). Byl žákem svého bratra Hendricka, malíře půvabného v pospolici a dovedného kresliče. Maloval s počátku historický genre a po návštěvě Zeelandu oblíbil s zejména sujeť znázorňující kroje a mravy zeelandských obyvatel. Z obrazů jeho uvádíme: *Pět smyslů*; *Neděle ve Flandrech*; *Trh ve Westkapelle*; *Brusliči*; *Svatba na Zeelandu*; *Zábava u okna*.

Dill viz *Deli* 2).

Dillingen: 1) **D.**, město v bavor. vl. obv. švábském na Dunaji a na žel. trati ulm-ingolstadtské, má 6 kostelů, klášter kapucínův a jeptišek řádu sv. Františka, lyceum, gymnasium s knihovnou o 75.000 sv., biskupský seminář kněžský a chlapecký, reálku, sirotčinec,

ústav pro hluchoněmé dívky, výrobu plátna, sukna, papíru a lodí, obchod s obilím, ovocem a chmelem, 5775 ob. (1890). **D.** jmenuje se již v IX. stol., v l. 1549—1804 proslulo svou universitou pod správou řádu jezuitského a 10. října 1805 zaháním vojska císařského od Murata do okolních bažin. Na blízku průplav Karolinský. — **2) D.**, ves v pruském vl. obv. trevírském, kr. saarlouiském, na žel. trati saarlouis-trevírské při f. Primse, má výrobu plechu, papíru a 3533 ob. (1890).

von Dillis Johann Georg, malíř něm. (* 1759 v Grüngiebingu — † 1841 v Mnichově). Od r. 1782 náležel kněžskému stavu, ale věnoval se později malířství, cestoval po Švýcarsku, Itálii, Francii a Španělsku a konal při tom pilná studia umělecká. Od r. 1822 byl ředitelem král. galerie a získal si zejména zásluhu tím, že učinil mnohé umělecké poklady ve sbírkách přístupnými; zvláště cenné jsou jeho kresby, pak krajiny a mědirytiny.

Dillmann Christian Fr. August, theolog a orientalista něm. (* 1823 v Illingách ve Vírtembersku). Oddáv se theologii v Tubinkách, studoval hlavně návodem Ewaldovým i jazyky orientální, v nichž i později v Paříži, Londýně a Oxfordě se zdokonaloval. V posledních místech účastnil se i vydání katalogů orientálních rukopisů (aethiopské části) Musea britského a Bodleyana. R. 1852 habilitoval se v Tubinkách, načež působil jako prof. tamže (1853), v Kielu (1854), v Giessenu (1864) a v Berlíně od r. 1869 jako professor Star. Zákona. R. 1877 jmenován členem berlínské akademie. Hlavním oborem působnosti **D**-ovy jest studium jazyka a literatury aethiopské, jichž jest předním znalcem naší doby. Jemu náleží vedle řady pojednání z oboru historie, literatury a náboženství aethiopského: *Das Buch Henoch* (Lipsko, 1851 text, překlad s výkladem 1853); *Das Buch der Jubiläen* (Gotinky, 1849—51 něm.; text Lipsko 1859); *Das Buch Adam* (t., 1853, překlad); *Octateuchus aethiopicus* (Lipsko, 1853—55, 2 d.); *Grammatik der aeth. Sprache* (t., 1857); *Lexicon linguae aethiopiae* (t., 1865); *Chrestomathia aethiopica* (t., 1866); *Libri regum I.—IV.* (aeth. 1871); *Ascensio Isaiae* (aeth. a lat. tam., 1877); *Verzeichniss der abes. Handschriften der königl. Bibl. zu Berlin* (Berlin, 1878). Platně pracoval i na poli exegese starozákonné, vydav komentáře ke knihám Hiob (spracování Herzelova komentáře, Lipsko, 3. vyd. 1869), Genesis (5. vyd. 1886), Exodus a Leviticus (2. vyd. 1880, spracování kom. Knobelových), Numeri, Deuteronomium a Josua (1886, dále pracemi z oboru hebrejštiny: *Ueber den Ursprung der alttestamentlichen Religion* (Giessen, 1865), *Ueber die Propheten des Alten Bundes nach ihrer polit. Wirksamkeit* (t., 1863) a j. Dk.

Dillon [dill'n] John, politik irský. Nar. se r. 1851 v Dublině, kde jeho otec, známý irský vlastenec John Blake **D.** (1816—60), byl advokátem. Vzdělání svého nabyt na katol. universitě dublinské a stal se lékařem. Politice věnoval se, když Irové zorganizovali se pod vlajkou samosprávy (*Home Rule*), a brzo

postoupil na jednoho z nejpřednějších poslanců své vlasti. R. 1859 provázal Parnella do Spoj. Obcí severoamer., kde vydatně pomáhal šířiti sympatie pro uvezenkou ligu a hladovíci irský lid. Rok na to vstoupil do parlamentu (za Tipperary), v němž na se upozornil neohroženou obranou práv vlasti své. Zároveň pilně dojížděl do Irska, kde vedl tak ostrou agitaci proti vládním předlohám, že byl několikrát zatčen; tak zejména když vybízel irské pachtýře k neplacení daní. Byl vězněn v Kilmainhamu až do t. zv. kilmainhamského paktu (1882), jímž Gladstone přišel k moci zahájil svou miruplnou politiku irskou. **D.**, ač pracoval k úplnému odtržení Irska od Anglie, odsoudil co nejrozhodněji záhubnou činnost »Nepřemožitelných«, jíž padl za obět Gladstonův důvěrník lord Cavendish (1882). Následující tři roky zdržoval se pro chatrné zdraví v Americe. Vrátil se, zasedl opět v parlamentě (za hrabství Mayo). Objížděl znova zemi veda válku s různými utiskovacími předlohami konservativní vlády a byl ještě několikrát zatčen, naposledy r. 1890, kdy unikl s O'Brienem do Ameriky, vrátil se však k velkému processu, jež vláda na základě *podvržených* a v »Times« uveřejněných listů vedla proti Parnellovi. Po smrti tohoto připojil se k národní straně, vedené M'Carthyem, a od té doby usiluje o splnutí obou národních táborů v jediný velký klub irských poslanců.

Dillon [-ón; 1) **D** Theobald hrabě, generál franc. (* 1745 Dublině — † 1792 v Lille), za první války koaliční byl velitelem v Lillu. Když odtud táhl na Tournay a byv od cis. husarů napaden, chtěl prchající oddíl svého vojska zastaviti, byl od svých vojáků zastřelen. Konvent dal vrahy potrestati a poprsí **D**-ovo postaviti do Panthéonu. — **2) D.** Arthur hrabě, generál franc. (* 1750 v Braywicku — † 1794 v Paříži). R. 1786 byl guvernérem ostrova Tabaga, r. 1789 zvolen byl od ost. Martinique do generálních stavů; přistoupil ke straně revoluční, obdržel po vyhlášení války králi českému a uherskému r. 1792 velení nad severní armádou; ale protestem svým proti násilnostem dne 10. srpna popudil proti sobě stranu jakobínskou, i byl dne 10. května guillotinován. — **3) D.** Arthur Marie, politik francouzský (* 1834 v Paříži). Na učilišti v Saint Cyru seznámil se s Boulangerem a když se ten stal ministrem vojenství, vyjednával mezi ním a stranou monarchistickou a přijímal všechny peněžité příspěvky ku podporování snah boulangistických. R. 1889 uprchl s Boulangerem do Belgie, ale byl i při tom zvolen v září t. r. za poslance v Lorientu; volba jeho byla zrušena.

Dilman, město v perské prov. Ázerbejdžánu, západně od sev. břehů jezera Urumijského, má 5000 ob. (1879).

Dílno, místnost, v níž se nějaké dílo koná, řemeslo provozuje. Různé druhy dílen viz pod příslušnými jmény přídavnými. — **Dilny** národní viz Ateliers nationaux.

Dilny školní při chlapeckých školách obecných a měšťanských řadí se k tomu

účelu, by stávající vyučování naukové doplňovaly vzděláním technickým, vycvičením ruky k pracím řemeslným. Nemají míti ráz odborný, jako d. š. při školách průmyslových, ale obecně vzdělávací; nemají připravovati pro určité povolání řemeslné, ani býti zdrojem výdělku pro mládež školní, nýbrž mají navýkati chlapce ruční práci vůbec a státi se protiváhou jednostranného pěstování rozumnosti u výchově školní. V tomto smyslu pojal chlapecké práce ruční Komenský, jehož ideje při způsobených školám našim teprve v době nejnovější. U pietistův a filantropův, u Kindermanna a j. paedagogů doby osvětové měly d. š. směr výlučně užitekárský, praktický v užším smyslu toho slova; a takové trvaly od let 1790 a násl. ve státech německých až do válek napoleonských, které až na skrovné výjimky konec jim učinily. V létech sedmdesátých uvedeny ruční práce chlapecké na školy v Čuchonsku a Švédsku jako povinný předmět do škol elementárních zásluhou Ůna Cygnaea a přičiněním O. Salomona, v létech osmdesátých začaly utěšeně pěstovati se v Dánsku, v Německu (úhrnný náklad r. 1888 na 186 dílen 50.000 mark; nejvíce dílen, 42, v Sasku), v Uhrách, v Haliči, v Kutné Hoře (r. 1874 přičiněním G. A. Lindnera na ústavě učitel-ském), ve Vídni (1885), v Praze (1887), Vinohradech, Strunkovicích atd.; také pěstují se ve Švédsku, Anglii, Rusku, Francii (a zvláště intenzivně při 93 školách a při značném nákladu více než 500.000 franků v Paříži). Dle potřeb a místních poměrů ráz a prostředky dílen školních se mění (viz o tom spis F. Tuhého »Školní dílny na pěstování ručních prací chlapeckých«, 1890). D. š. u nás trvají dosud více jako zvláštnost nežli potřeba, nejsou ústrojně přivtěleny ani školám obecným ani měšťanským a bývají navštěvovány v hodinách mimo povinné vyučování od skrovného počtu mládeže. O rozvoji a způsobu měšťanských dílen v Praze vydán spis »Ruční práce chlapců na obecných a měšťanských školách v Praze«, 1891; z něho patrné, že učilo se ve 23 odděleních žactvo 11 škol; největší počet žáků dílny navštěvujících, totiž 60, vykazují dvě školy o 605 a 543 všech žáků, z nichž ovšem teprve jedenáctiletí k učení pracím ručním se připouštějí; pěstuje se lepenkářství (r. 1890 žáků 166), potom práce ve dřevě (95 žáků) a modelování (59 žáků). Náklad obce pražské na tyto práce r. 1890 obnášel 2881 zl. 10 kr.

D. š. při školách řemeslných mají ráz odbornější, o čemž viz F. Rösslera »Ruční práce ze dřeva a kovu na c. k. řemeslnické škole státní ve Kladně, 1891«. Kka.

Dílo v hornictví značí: 1. buď práci (rus. *rabota*, pol. *działo*, něm. *Betrieb*, franc. *travail*), kterou při dobývání užitečných hornin horníci vykonávají, jako na př. klizení, nosákování, střílení a pod., anebo 2. zvláštní určité místo práce, jako na př. d. kutné *vazvědoguaja*, *Schurfbetrieb*), jámové (*šachtuaja vyrobotka*, *Schachtbetrieb*), střídové, porubové a p. Čka.

Dílo ve včelařství jest souhrn plástů včelstvem vystavěných. Visí-li plásty na po-

souvratelných trámečcích nebo rámečcích, tak že lze plást po plástu z úle vyjmouti a opět do úle vsunouti, nazývá se dílo rozborným. Dílem trubčím rozumějí se plásty k líhnutí trubců ustrojené. Viz Včelařství.

Dilogie (z řec.), dvojsmysl; **dilogický**, dvojsmyslný.

Dilolo, jezero ve střední Africe, objevené Livingstonem roku 1854 na 11° 30' j. š. a 22° 31' vých. dél., 8—13 km dlouhé, 4—5 km široké s břehy bažinatými a travnatými, bohaté na ryby a hrochy. V době dešťů vystupuje a tvoří močály zejména na jihozáp. Kifumadži, z nichž odtékají vody jak na sever ke Kasáji, tak na jih k Zambezi dvěma rameny zvanými Lotemboa. Trvá tu tedy bifurkace mezi souřičím konžským a zambezijským. D. leží na předělu vod zambezijských a konžských.

Dilophia jest parazitická tvrdohouba (*Pyrenomycet*) z čeledi *Sphaeriaceae*, příbuzná se známým též škůdcem rozličných bylin: *Pleospora herbarum*. Vyskytuje se na pošvách listových, stéblech a pluchách různých travin a tvoří na nich tmavé bile obroubené skvrny, v nichž jsou okrouhlé plodnice (*perithecie*) a t. zv. pyknidy (druhá forma plodní) zasazené, které toliko svým ústím v podobě nepatrných bradavek na povrch vynikají. Plodnice obsahují vaky výtrusné se větvenovitými, článkovými a na koncích vláskovitě přišpičatělými výtrusy. Ve Francii způsobila D. svého času škody na žitě, v Anglii na pšeničných klasech, které následkem toho z části zůstaly hluchými. U nás vyskytuje se parazit ten jenom na rozličných divoce rostoucích trávách. lč.

Dilthey Filip, právník ruský; pocházející z Tyrolska vzdělal se na univ. inšprucké, štrasburské a vídeňské, načež při založení moskevské university r. 1756 povolán sem na stolicí práv a přednášel zde do r. 1787. Vydal *Jus cambiale* (r. 1787 lat. a později několikrát ruský). Mimo to napsal řadu menších právnických, dějepisných a zeměpisných prací.

Dilthey: 1) D. Wilhelm, filosof něm. (* 1834 v Biebrichu). Působil dříve na univ. vratislavské a po smrti Lotzeho (1881) povolán za profesora na univ. berlínskou. Z prvních prací jeho sluší uvést *Leben Schleiermachers* (Berlín, 1870). Novější dílo jeho a největší práce jeho vůbec jest *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte* (t., 1883), v němž učinil pokus založiti pro vědy duchovní vöbec a zvláště pro historické zvláštní noetiku a methodiku (*geisteswissenschaftliche Erkenntnistheorie*). Vedle toho díla pozorů zasluhuje monografie poetiky a psychologie se týkající *Das Schaffen des Dichters* (ve »Philos. Aufsätze« E. Zeller gew., t., 1887), jakož i *Dichterische Einbildungskraft und Wahnsinn* (Lipsko, 1886). Zajímavý jsou i jeho dosti hojně články, na př. v Archiv f. Gesch. d. Philos., dále pojednání *Beiträge zur Lösung der Frage vom Ursprunge unseres Glaubens an die Realität der Aussenwelt und seinem Recht* (v Sitzber. d. Berl. Ak. d. W.,

1889, 977). **D.** jest co do směru filosofického celkem stoupenec směru mírného realismu, asi ve smyslu Lotzeho, i modifikuje si v lecčems názory Herbartovy, odmítaje na př. mravnostní ideu jeho jako *schattenhafte Abstracta*. Aesthetiku a zejména poetiku chce mít založenou na psychologii; jen tak prý možný jest tu další pokrok. Hlavní problém poetiky jest stanoviti, zdali soudy vkusu a pojem krásna jsou obecně platny nebo jsou-li podrobeny dějinné proměně. Podklad vši pravé poesie jest to, co básník sám zažil; fantasmie básníková jest jen stupněm rozdílna od fantasmie obyčejných lidí. Mezi tvůrčí fantasií básníkovou a abnormními stavy člověka (sen, delirium atd.) jsou jisté analogie, ale není dosud rozřešeno psychologii, co z nich sluší uzavírat. Psychologii dosavadní vytýká **D.**, že mylně vychází od představ jako pevných veličin, kdežto prý jsou to pochody (*Vorgang*) duševní. Jež buď vyskytajíce se pospolu se rozlišují dle stupně podobnosti, anebo byvše vyvolány do vědomí, dávají vznik novým pochodům dle zákonů asociace. Mezi představami, citěním, chtěním sluší dle **D.**e stanoviti podstatný rozdíl genere, ač arci ví, že v duševním životě vždy pospolu se vyskytají. I city mohou se právě jako představy nejen spojovati, ale reprodukovati a konečně státi se i podněty (*Antriebe*), při čemž se fidi jistými principy, jež **D.** z části od Fechnera přijal. Ča.

2) **D.** Karl (* 1839 v Biebrichu), prof. klass. filologie na univ. v Gotinkách. Z jeho pojednání a článků filologických, jež týkají se hlavně dějin literatury řecké doby alexandrijské, uvésti sluší: *De Callimachi Cydippa* (Lipsko, 1863); *Analecta Callimachea* (Bonn, 1865); *Observationes criticae in anthologiam graecam* (Gotinky, 1878); *Epigrammata graeca in muris picta* (t., 1879); *De epigram. graecis nonnullis disputatio* (t., 1881); *Observationum in epistulas Heroidum Ovidii pars I.* (t., 1884). Ča.

Dilucida intervalla (lat.), světlé okamžiky.

Diludium (lat.), mezihra.

Diluendo (ital.), hudební označení, skráceně *dil.*, vyznívavě

Diluentia [-cia], lat., prostředky počišťovací.

Diluovati (z lat.), rozřediti, rozpuštiti, smýti, zničiti.

Diluvialní člověk viz Člověk v prae-historii, pak Diluvium a Evropa (archaeologie).

Diluvianismus čili neptunismus jest nauka založená něm. geologem A. G. Wernerem (1750–1817), která učí, že všechny horniny povstaly usazením se vodnatých roztoků, a která změny hornin a uložení jejich vysvětluje střídavým vystoupením a snížením hladiny mořské. Správného ponětí o čase k uložení vrstev potřebná nauka ta neměla, nýbrž spíše domnívala se, že pochod ukládání vrstev stal se za potopy světové. Škola hlásající učení toto měla na konci minulého století veliké rozšíření, zvláště v Německu, a stála příkře proti stoupencům Huttonovým ve

Skotsku, který hlavní příčinu usazení a sešnutí vrstev zemských hledal v činnosti sopečné (plutonismus). Učení neptunistické velmi přispělo k dalšímu rozvoji geologických zkoumáním, ač i na půdě jeho vzkvetly také různé fantastické theorie o původu země a ústrojenstva. Pa.

Diluvium jest starší oddělení čtvrtého (v. t.), které následovalo bezprostředně po předposlední době geologické, po třetihorách. Počátek d-ia vyznačen jest snížením průměrné teploty na celé zemi, které mělo za následek, že ledovce, původně vázané na vysoké hory a dálný sever, rozšířily se mnohem jižněji a pokryly velkou část Evropy a sev. Ameriky. Pohyb ledovců zanechal stopy dílem uhlazením a zároveň význačným poškrábáním skal, po kterých se spousty ledové smykaly, dílem i ukládáním kamení z ciziny pocházejícího, které vláčeno bylo před ledovci i po stranách jejich. Mimo tyto usazeniny zachovaly se nám z doby diluvialní a to v krajinách, kam až činnost ledovců nedosahovala, ještě nánosy fěk a jiné, povstálé silným pohybem vzduchu čili váním větrů. V posunu ledovců můžeme vystihnouti několik období, jež doba mi nazýváme.

Nejstarší předledová doba jen na některých místech zanechala stopy v podobě sladkovodních písků a jílu, které v sobě chovají otisky rostlin a sice borovice, javoru, lípy, jívky a j. Z těch můžeme souditi, že teplota doby té rovnala se asi teplotě nynější. V Anglii vyskytují se zvláště uloženy (*forest beds*), které obsahují množství zbytků ssavců a které tvoří přechod mezi třetihorami a d-iem.

Ve starší době ledové bylo první zalednění naší země a to mělo celkem tři body, od nichž posun ledovců počal. Jedním z nich byla Skandinávie, odkud mohutný pohyb ledovců bral se na východ do Čuchonska a Ruska, na jih do sever. Německa až na naše pohraniční hory, které byly jen částečně ledem pokryty. Jižní hranice prvního tohoto zalednění vedla od Pečory v Rusku za Kijev, Lvov, Krakov kolem Krkonoš a Rudohoří k něm. městům Hildesheimu, Kamenici a Essenu, pak ke Groninkám v Nizozemsku. V sev. Sibíři pocházejí z doby této usazeniny šterkové a mimo ty i úplná těla mamuta a nosorožce (*Rhinoceros Merckii*) se všemi měkkými částmi, která nalézají se zarostlá ve věčném ledu. Druhým bodem byly střední vrchy alpské, odkud v kruhu šířily se ledovce až do Švábska, Bavor, Rakous a na západ až za Lyon ve Francii. Mohutné spousty ledové přispěly vydatně k utvoření jezer (na př. jez. Gardského) a odnášely na sobě do značných vzdáleností kameny ohromných rozměrů zvané balvany bludnými až na Harzské pohory a i k úpatí Rudohoří. Nejnápadnější z těchto balvanů zv. »Pierre à bot« váží as 15.000 tun. Dále zanechaly po sobě rýhy a vyhloubeniny nazvané misami, jakož i kamení morénové. Uloženy z té doby pocházející jsou konglomeráty (mladší Nagelfluh) a šterky, které někdy chovají v sobě zbytky květeny severní,

jako polární vrba, *Polygonum viviparum*, *Betula nana* a j. Zvrstvené uloženiny povstaly z vody, která odtékala z rozpouštějících se ledovců. Třetím bodem počátečním byly vrchy uprostřed Anglie, odkud ledovce rozšířovaly se v kruhu po celé zemi vyjmouc jihovýchodní cíp, který pokryt byl ledem skandinávským. Sev. Amerika byla zaledněna až ke 40° šířky. Ledovce zanechaly ohromnou konečnou morénu, dlouhou asi 750 km. Dále nacházíme stopy zalednění v jižní Americe, Novém Zeelandě, Australii a j.

Doba mezi ledová, která svědčí, že mezi posunem ledovců panovalo mezidobí teplejší, dokázána jen na některých místech v Alpách a Německu. V Alpách jsou to jily s otisky rostlin buku, břízy, javoru, borovice a modřínu, v Německu pak pisky a hlíny s bohatými stopami po zvířetě, ve které však již scházejí tvary typicky nordické.

V mladší době ledové byl nový postup ledovců, který však nedosáhl takového rozšíření jako zalednění první. Směr posunu byl tentokráte od východu k západu: v severním Německu nepřešel však led přes Labe na západ. Ve Švédsku a Norvěžsku byly ledovce mohutné a zanechaly po sobě žluté hlíny se šterkem (*Krostenlera*). Mimo ty zůstaly ve Švédsku valy pískové zv. Ásar, které povstaly snad vyplněním trhlin v ledu se rozpouštějícím. V Americe byly ledovce mocnější a dosahovaly dále na jih než v Evropě, avšak mohutnosti ledovců z první doby přece nedostoupily.

V době poledové nastalo zase mírnější ponebí a pravidelnější rozvoj tvorstva. Voda vytekla z ledovců se roztávajících zanechala někde, jako na př. ve Švédsku, zvrstvené pisky (*Kullstengruss*). V době té jakož i po celé d. v zemích, kam činnost ledovců nezasahovala, ukládaly se nánosy říční pískovité i šterkovité a i uloženiny cihlářské hlíny, která zajisté aspoň částečně děkuje svůj původ činnosti větrů. V Čechách nalezeny byly stopy zalednění na severu v okolí Fridlandu, Rumburka a Warnsdorfu, dále i v Rudohoří i v Krkonoších. V Šumavě rovněž stopy ledovců jsou zřetelné a zdá se, že Černé a Čertovo jezero vznikly jen z ledovců. Z nánosů říčních především šterky obsahují horniny z okolí svého, někdy také i z krajů vzdálenějších. V Čechách dle hornin rozeznati možno několik druhů šterků. Krkonošský šterk skládá se z úlomků prahor krkonošských a pak i z melafyrů, které prahorní kamení prorážejí. Jest rozšířen na východě Čech a chová v sobě také křemeny vyloučené z melafyrů zvláště polodrahokamy jako chalcodon, achat, karneol a j. Rudohorský šterk tvořen jest z úlomků hornin z Rudohoří hlavně ze žuly, ruly a porfyrů. V něm často nalézány bývají částice cínových rud. Jižní část jeho, která zasáhá již do středních Čech, má mimo to ještě horniny křídové, terciární a vyvělelé a na jižním cípu litoměřického pohorí kolem Třebenic chová slepence a pisky se zrnky pyropu, na něž se na četných místech doluje. Šumavský šterk pochází ze žulových a rulo-

vých hřbetů šumavských a chová v sobě někdy i malé částice zlata. Středočeský šterk konečně skládá se z hornin silurských, pak z buližníků a i mladších hornin křídových. Hlína cihlářská je jemná, žlutě zbarvená a bohatá na vápno, které často v podobě shlukův (cicvarů) jest roztroušeno. Chová v sobě četné zbytky ssavců i ulity pozemních plžů (viz příl. č. 7., 8., 12. a 15.). Má zvláštní kypré uložení, které vysvětluje se teorií Richthofenovou. Dle této nauky, která poprvé vysvětlila d. na ohromných prostranstvích v Číně, zanášá vítr jemné částky hornin na místa travnatá, kdež mezi rostlinami jemně tyto částky hlinité se udržují. Uloženiny rostou stále na výši a jedna generace trav zmírá po druhé zanechávajíc v hlíně pouze tenoučné rourky, jimiž se právě kyprost cihlářské hlíny vysvětluje. V hlínách těch dochovala se nám zvířena stepní podobná oné, jaká žije ve stepech sibiřských. Byla tudíž doba, kde i u nás podobné stepi se rozkládaly s podnebím teplým a suchým; ovšem tundra a step diluviální vystřídaly se s pastvinami a lesy. Celkem možno rozeznávati čtyři doby ve střední Evropě, jejichž meze nejsou ovšem zcela přesně vystihnuty, a to tundru, step, pastviny a les. Dále zachovaly se zbytky zvířeny diluviální v tufech vápenných (v Německu), rašelinách (hlavně v Irsku) a j. Jeskyně s podobnými zbytky jsou po většině ve vápencích nebo dolomitěch a povstaly rušivou mocí vody podzemní. Půda jejich skládá se z rezavě žluté písčnaté hlíny jeskynní, která nahoře pokryta bývá vrstvou krápníkovou.

V d-ii panovaly poměry celkem našim poměrům již velmi podobné, a byly jen nepatrné odchylky v rozdělení souše a vody dokázány. Tak souvisela V. Britannie s pevninou evropskou a rozšiřovala se na západ, skandinávský poloostrov byl spojen s Islandem a Grónskem, na jihu rozprostírala se pevnina istrodalmatská od Terstu až k Dubrovniku a až k Apenninům, ostrovy Elba, Pianosa, Korsika a Sardinie souvisely s Itálií a zároveň s Afrikou, Španěly Gibraltarem rovněž s Afrikou, i souostroví řecké tvořilo jednotnou pevninu.

Pokud se zvířeny d-ia týče, nalézáme v uloženinách nejstarších, z doby tundry zbytky zvířat nordických, která následkem snížení průměrné teploty táhla se na jih. Již v prvních dobách d-ia objevili se velicí tlustokožci, sloni a nosorožci, kteří vytrvali pak po celé d. Nejrozšířenějším a zvláště v Sibíři přehojným byl mamut (příl. vyobr. č. 17., 14. a 19.), který kryt jsa hustým kožichem mohl snést nízké teploty; dále byly ještě druhy *Elephas antiquus* v jižní Evropě, *E. meridionalis* a pak na ostr. Maltě *E. melitensis*. V Americe byl mamut jen v záp. krajinách, jinde hojným byl *E. americanus* a zvláště pak starý typ v Evropě pouze z třetihor známý *Mastodon giganteus*, který pro hojnost svou nazývá se také americkým mamutem. Z nosorožců všude rozšířen jest *Rhinoceros tichorhinus* se z rohy (příl. vyobr. č. 10), dále hlavně v Sibíři hojný *Rh. Merckii* bez rohů a jižní druh *Rh. lept-*

rhinus. Příbuzným byl obrovský rod *Elasmotherium* (přil. vyobr. č. 1.) v Sibiři. Ze zvířat výlučně nordických sluší uvést: lumíky, zajíce běláka, lišku lední (*Leucocyon lagopus*), pižmoně (*Ovibos moschatus*), soba (přil. vyobr. č. 11.), rosomáka, z ptáků sovu sněžní (*Nyctea nivea*) a kura sněžního (*Lagopus albus*).

Tundra znenáhla měnila se ve step, ve které o panství dělili se a tlustokožci hlavně slově, svišť (*Arctomys bobac*, přil. vyobr. č. 2. a 4.), frček (*Alactaga jaculus*, přil. vyobr. č. 3.) a četná dravá zvíř. Z této hojnými byli hyéna jeskynní (přil. vyobr. č. 5.), lev jeskynní, který podobal se nynějšímu lvu africkému, pak vymřelý typ třetihorní *Machaerodus leoninus*, vlk (přil. vyobr. č. 18.), zvláště pak medvěd jeskynní (přil. vyobr. č. 16.), největší to zástupce svého rodu. Dále byli i tchoř, jezevec a hermelín zastoupeni. Z antilop byla hojná sajka, která nyní žije v asijských stepech, dále kozorožec a j. Step znenáhla měnila se v pastviny, nezánikla však až na naše dny úplně, zvláště pokud se týče flory. Na sklonku jejím objevili se koně a pak i skot, z nichž nejzajímavější jsou staré typy tur předpotopní (přil. vyobr. č. 6.) a bison předpotopní (*Bos priscus*, přil. vyobr. č. 9.). V tu dobu měli i jeleni své zástupce a to hlavně obrovský druh *Cervus euryceros*, jehož hlavním nalezištěm jsou rašeliny irské a který i u nás byl nalezen, pak obyčejný jelen a los (přil. vyobr. č. 13.). Doba pastvin a lesů nedá se s určitostí omezit a sluší je považovati za nejmladší fáse doby stepní. Na počátku doby stepní objevil se člověk, jehož přičiněním hlavně v dobách pozdějších vymizeli četní druhové zvířat dříve v našich krajinách obývaných. V Americe mimo uvedené vymřelé druhy vyskytuje se také ještě třetihorní typ *Hippotherium*. Znakem amerického dia výlučným jsou obrovští chudozobci *Megatherium* a *Megalonyx*. V Australii nalézáme předchůdce vačnatých, které dosud vyznačují zvířenu australskou, avšak v obrovských tvarech jako *Thylacoleo* a *Diprotodon*. Mimo ty i ptakopysk *Echidna* značných rozměrů, jakož i ohromní bezkřídlí ptáci, moa a *Dinornis* nalezeni byli v dílu australském.

Srv. Kayser, Lehrbuch d. geol. Formationskunde; dále četné spisy Woldřichovy jako: Die diluvialen Faunen Mitteleuropas; Diluviale europaisch-nordasiatische Säugethierfauna; Diluviale Fauna von Zudzlawitz in Böhmen; Steppenfauna bei Aussig; Aelteste Spuren der Cultur in Mitteleuropa a j.; Kafka, Hlodavci země české. Pa.

Dílý světa jsou větší celky pevniny zemské, jež zvláštnostmi v poměrech přírodních i kulturních navzájem se liší. Bez ohledu k zemím při sev. a jižní točně dělí se pevnina zemská obyčejně v pět dílů: Evropu, Asii, Afriku, Ameriku a Australii (spojenou s Oceánií); avšak rozdělení toto jest více méně libovolné. Jediný pohled na mapu světa ukazuje nám 2 pevniny, jednu západní, druhou východní, z nichž prvá zabírá 31.1%, druhá 68.9% vší souše; k východní počítáme také Australii,

kteřá sice jest vůkol obklopena mořem, ale souvisí s Asií nepetržitou řadou ostrovů. Vedle rozdílu mezi starým a novým světem naskytá se též rozdíl mezi d. s. severními a jižními. U Evropy, Asie a Sev. Ameriky vidíme společný znak morfologický, totiž vybihání ve 3 poloostrovy (Mexiko bývalo jím dříve po šíji Tehuantepeckou); a naproti těmto třem trojčipým kontinentům na severu sledujeme na již. polokouli tři kontinenty v jediný cíp vybihající: jižní Ameriku, Afriku, Australii, jejíž jižní cíp tvořila Tasmanie, nyní průlivem Bassovým odloučená; zároveň jsou tyto jižní d. s. na záp. straně vyduť majíce tam prostranné zálivy (Arický u Již. Ameriky, Guinejský u Afriky, Australský u Australie). Ze všech dílů s. jediná Australie zachovala si ráz nejvíce individuální, poněvadž odloučení její od Asie stalo se nepochybně již před dobou terciérní. Naproti tomu Evropa jak geologickým složením tak květenou a zvířenu shoduje se úplně se sousedními krajinami asijskými, tak že ve skutečnosti jest toliko velkým poloostrovem Asie. Avšak vysoce vyvinutá kultura jejího obyvatelstva, která učinila Evropu učitelkou ostatních dílů s., dodává jí postavení samostatného. Pohorí Ural tvoří sice dobrou mez naproti Asii, za to řeka Ural jest hranicí libovolnou; na jihovýchodě pne se sice také pomezí pohorí (Kavkáz), ale důvodnější jest přijímati za hranici ne hřeben kavkázský, nýbrž nížinu mantyčskou, kde v době geologicky nedávné mořská úžina spojovala Černé moře s Kaspickým a tvořila hranici přirozenou. Mnohem obtížnější jest vysloviti se pro samostatnost Afriky nebo proti ní. Šije suezská skládá se podle důkladných výzkumů Fuchsových z útvarů poměrně mladých, usazenin to jednak středomořských, jednak rudomořských, jednak nánosu nilského. Vše to ukazuje ke dřívější samostatnosti Afriky, avšak rozhodně odporuje tomu úplná různost zvířeny středomořské i rudomořské, jež jest důkazem, že dříve pevná hráz musila dělití oba zálivy a zabránila tak smíšení obojí zvířeny. Amerika pokládá se chybně za jediný díl světa, neboť šíje spojující Sev. Ameriku s Jižní jest geologicky původu mladého a druhy byly obě země od sebe odděleny. Převlaka Tehuantepecká a Panamská odpovídají úplně šíji suezské. Pásmo Kordillerské jest ve střední Americe na několika místech přerвано, žula a krystalické břidlice tu mizí a na jejich místo nastupují horniny vulkanické s podmorskými slepenci, tufy a mladými naplaveninami; byla tedy Amerika průlivem rozdělena na dva díly a teprve podmorské výbuchy sopečné v době terciérní i náhlé zdvižení dna mořského vespolek je spojily. Sev. Amerika morfologicky končí již na šíji Tehuantepecké, kdežto střední Amerika jest spíše částí Ameriky jižní, od níž též zvířenu obdržela. Rozloha a obyvatelstvo jednotlivých dílů s. jest podle Wagnera a Supana (Bevölkerung der Erde VIII., Gotha, 1891) následující: Evropa (bez Islandu, Nové země a atlant. ostrovů) má na 9,729 861 km² 357,379,000 ob., Asie (bez polár. ostrovů) má na 44,142,658 km²

125,954.000 ob., Afrika (bez Madagaskaru) má 29,207.100 km² 163,953.000 ob., Amerika (bez polárních ostrovů) má na 38,334.100 km² 121,713.000 ob., Austrálie a Oceánie má na 1594.426 km² 10,650.000 obyv., Polární krajiny mají na 4,482.620 km² 80.400 ob. p.

Dim, řeka, viz Dema.

Dimas, hud. skratek = *diminuendo*.

Dimachae, lat. (*δμάχαι* fec.), ve vojště makedonském, jež vynikalo výbornou jízdou, druh vojska vycvičený bojovati na koni i pěšky. Kdy toho bylo potřeba, sestupovali jezdcí s koni a zápasili pěšky. Jindy opět pěší vojsko opatřeno jsouc štíty bojovalo na koních. Čpk.

Dimanoho [-ánš], franc., neděle.

Dimas, okr. město v mexickém státě Durangu, severozáp. od Duranga; bohaté doly stříbrné, 649 ob.

Dimatis nazývá se tvar (modus) elementárního závěru IV. figury, ve kterém svrchní návět jest částečně, zpodní však všeobecně kladná, úsudek sám částečně kladný, podle zobrazení:

$$\begin{array}{l} i) \text{ ' } P - M \\ a) \text{ ' } M - S, \text{ tedy} \\ i) \text{ ' } S - P. \end{array}$$

Na př.: Některé poklesky přece staly se z dobré vůle; co se stane z dobré vůle, může býti omluveno, — tedy: Mnogo, co může omluveno býti, jest přece poklesek. Modus tento přemístěním obou návětí a prostým obratem výsledního úsudku převádí se na Darii (v. t.). Dd.

Dimbovica (Dumbovica), řeka rumunská ve Vel. Valachii, vzniká na sev. svahu hory Jesery v Alpách Transylvánských, teče kolem Bukureštu, kde její tok jest od r. 1888 regulován, a vlévá se na l. břehu do Ardiše. — Dimbovický kraj na úpatí transylv. Alp, protékáný Ardišem, D-cou a Jalomicou, má na 3540 km² 179.143 ob. (1889).

Dime (daim), angl. stříbrná mince Spoj. Obcí severoamer. = 10 centů čili 15 kr. r. m.

Dimense (z lat.), rozměr.

Dimerli, míra rumunská = 21755 l.

Dimessa (ital. *dimessa*, ponižená), ženská kongregace šlechtických panen a vdov v Benátkách, které proto jméno d. zvolily, že se stěly privileji svého stavu a pohodlí života. Zakladatelka jejich jest Dianira Valmaranová, vdova po advokátu z Vicenze, jež ztrativši v 1572 svého manžela a jediného syna, vstoupila do třetího řádu sv. Františka a spolu se čtyřmi jinými paními ve vlastním domě svém zohulibý život vedla. Františkán P. Pagini napsal pro malou tuto kongregaci pravidla. Dokonalá pokora a skutkové křest. lásky byly hlavním úkolem účastnic kongregace, které slibů neskládaly, polokláštérní život vedly, však vždy kongregaci volně mohly opustiti. Mimo jiné vyučovaly též chudé dívky katechismu. Zakladatelka zemřela jako představená všech domů kongregace r. 1603. Kongregace působivší mnoho dobrého zanikla s republikou benátskou. Ksl.

Dimeter jest spojení dvou trochaických, ambických, daktylických neb anapaestických

dipodii (v. t.) v jeden celek zvaný kólon, na př. >ibimus o socii comitesque (u u u u u | u u u u u). D. může býti tvarem buď úplný, na př. u u u u | u u u u t. zv. d. akatalektický nebo katalektický tvaru u u u u | u u u u anebo brachykatalektický tvaru u u u u | u u u u (jež správně vyložiti třeba jako tvar ve dvou posledních stopách stažený; tedy: u u u u | u u u u), anebo může míti i tvar, jež staří metrikové nazývali nerozumně monometrem hyperkatalektickým: u u u u | u u u u, což rhythmicky vyložiti nutno za d. v třetí stopě stažený s pausou za celou stopu čtvrtou, tedy: u u u u | u u u u. Nejdůležitější jsou: 1. d. trochaický akatalektický a katalektický spojené v jeden celek zvaný tetrameter trochaický i v básnictví moderním jeden z nejobvyklejších veršů (s tím však rozdílem, že staří celý tetrameter psávali ve verš jeden, kdežto my z pravidla každý z obou d-trů za jeden verš pokládáme a tak i píšeme) tvaru u u u u | u u u u u u u u | u u u u; 2. d. trochaický brachykatalektický tvaru u u u u | u u u u zvaný ithyfallikos, i u nás velmi hojný; 3. d. anapaestický, o němž viz Anapaest.

Diminuoe, lat. *diminutio* (zmenšení), hudební výraz, pocházející z doby vývoje hudby mensurní ve stol. XIV., kdež značí snížení hodnoty, vlastní každému druhu not v normálním měření, na polovici. Jest tudíž d. po našem názoru dvojnásobným zrychlením pohybu a označovala se kolmou čárkou, vedle nou příslušným taktovým znamením hudby mensurní. Zbytkem d. jest dnešní takt alla breve ($\frac{2}{4}$). Zrychlování pohybu v poměrech jiných zvané proporci a označováno číslicemi kladenými ku příslušným značkám taktovým (o 3, o 2, o 1, o 1/2 a pod.; viz též Mensurní hudba). — V nauce o skladbě znamená d. uváděti jistou hudební frasi (myšlénku, téma, modell, subjekt, periodu atd.) v notách důsledně zmenšené hodnoty. — V prvých dobách samostatné hudby nástrojové objevuje se výraz d. vedle >kolorace pro jistý ustálený způsob úpravy vokálních skladeb pro nástroje, záležející v bohaté výzdobě hlasův a tím osvětlení, oživení pohybu. Str.

Diminuendo, ital., skrácené *dimin.* č. *dim.* silou ubývající, značka hudební dynamiky udávající, že tóny frase sluší buď v jednotlivých nebo ve všech hlasech přednášeti postupně slaběji a jemněji; v notovém písmě nahrazuje se též znaménkem > Str.

Diminutio (lat.), zmenšení. — D. (*diminutio*) capitis viz Caput.

Diminutivum (lat), zdrobnělé slovo.

Dimisse (z lat.), propuštění, vzdání se úřadu.

Dimissoriale (*literae dimissoriales, dimissoriae, reverendae, commendalitia*) t. j. listina propouštěcí, sluje písemně zmocnění, kterým biskup vlastní (*episcopus proprius, competens*) a ku svěcení kněžskému (totiž k udělení tonsury, nižšího a vyššího svěcení) oprávněný jinému, nevlastnímu biskupovi buď určitém jmenovanému nebo nejmenovanému, a tudíž

od svěcení svobodně zvolitelnému (*facultates de promovendo a quocumque, in blanco*) dovoluje, že smí jeho diecézního příslušníka (t. j. buď narozeného z rodičů usazených v jeho diecézi nebo trvale tu bydlícího nebo na beneficium dosazeného nebo konečně v biskupových službách po třileti postaveného a vydržovaného) světit. Název **d.** pochází z těch dob, kdy ještě svěcení zároveň spojeno bylo s udělením úřadu církevního, a kdy tudíž splnomocnění ku přijetí svěcení od biskupa jiného obsahovalo zároveň i vystoupení ze svazku diecézního. S **d-m** spojeny bývají vždy *literae testimoniales*, t. j. vysvědčení o rodu, státi, mravech a vzdělání svěcencově. **D.** může udílet každý vlastní biskup, jeho generální vikář, je-li k tomu zmocněn anebo mešká-li biskup delší dobu mimo vlastní diecézi, v jistých případech vikář kapitolní, legát a latere a prelátí řeholní svým professům. -- Od **d.** liší se: 1. svrchu dotčené *l. testimoniales*: 2. *l. formatae*, t. j. vysvědčení o přijatém svěcení; 3. *l. commendatitiae* čili listina kněze na cestách jiným odporučující a 4. **d. Exeat, d. perpetuae excommunicationis** čili listina, kterou se klerik anebo kněz z jedné diecéze do druhé propouští. (Conc. Trid. sess. XIV. c. 2. de ref; sess. XXIII. c. 3., 8. a j.: Thomassin, *Vetus ac nova discipl.* P. II. I. c. 1—8; Ferraris, *Bibl. can. V. Ordo.*; Bouix, *Tr. de episc.* P. V.; Phillips, *Kirchenrecht* I. 333; Rittner-Zitek, *Cirk. právo* katol. I. 107.) *Jrk.*

Dimišk-eš-Sám viz **Damašek**.

Dimitrió viz **Dimitrovič**.

Dimitrij (též **Dmitrij**), jméno mnohých panovníkův a jiných vynikajících mužův ruských, z nichž jsou nejdůležitější:

1) **D. Alexandrovič** (* 1246 — † 1294), syn velkoknížete Alexandra I. Něvského, ustanoven byl od otce r. 1258 velkoknížetem novgorodským, ale velkokníže Vasilij Jaroslavič ho vypudil (1263). Navrátil se, počal spor o Novgorod se svým bratrem Andrejem, před nímž byl nucen opět prchnouti, avšak poraziv později bratra a spojené s ním Tatary, dosedl opět na stolec velkoknížecí

2) **D. Michajlovič**, přijímám »Hrozně oči« (* 1299 — † 1326), syn Michala Jaroslaviče z rodu knížat tverských. Po zavraždění otcově vyžádal si r. 1322 u chána titul velkoknížecí a měl sídlo ve Vladimíři. Odebral se ke dvoru chánovu, aby ospravedlnil se z obžaloby naň vznesené, zabil zde svého protivníka Jiřího, začal chánem odsouzen k smrti.

3) **D. Konstantinovič** († 1383), syn Konstantina Vasiljeviče, knížete suzdalského a nižgorodského, byl ustanoven r. 1361 velkoknížetem vladimířským, ale zmocniv se na čas velkoknížectví moskevského, musil ustoupiti Dimitriji Donskému a uchýliti se do Perejaslavě, později do Suzdalu. Smířiv se s **D-em** Donským, který vzal si jeho dceru za manželku, dostal za úděl Nižní Novgorod. Súčastnil se též bitvy kulikovské.

4) **D. Ivanovič Donský**, velkokníže moskevský (1361—1389), syn Ivana Ivanoviče,

povýšen byl od bojarů na stolec velkoknížecí proti předešlému a smířiv se s ním, vládl mocnou rukou nad zemí, obehnal Moskvu kamennou zdí a jal se pokořovati knížata ruská. Tak pokoril Rjazan a r. 1372 Michala Alexandroviče, knížete tverského, proti němuž získal i pomoc tatarskou. Když však Tataři počali do jeho země zajížděti, opel se jim se vši rozhodností, zahnal je roku 1378 a porazil dne 8. září 1380 chána Mamaje na poli Kulikovském, zač dostalo se mu čestného názvu »Donský«. Za nového vpádu tatarského musil uprchnouti do Kostromy a znova pokoriti se chánu kípčackému. Podrobiv roku 1386 Novgorod, upravil dědičnost ve svém rodě. Památka **D-e** Donského jako vítěze nad Tatary žije v potomstvu, zejména v písemných památkách »Mamajevo pobojiště« a »Zadonščina«; dějepisci cení více jeho snahu po jednotné organizaci moskevské říše, již položil základ. Ozcerov napsal tragedii »Dmitrij Donskoj«, Kostomarov monografii »Kulikovskaja bitva« (1863).

5) **D. Michajlovič**, přijímám Bobrikov, kníže volyňský, vrstevník před.; v den kulikovské bitvy velel záloze a s knížetem Vladimírem Andrejevičem Starickým přispěl k vítězství ruského vojska.

6) **D. Jurjevič Šemjaka** († 1453), syn Jiřího Dmitrijeviče, knížete haličského, žil ve stálém nepřátelství s velkoknížetem Vasiljem Vasiljevičem a válčil s ním se střídavým štěstím. R. 1446 Šemjaka s Ivanem Andrejevičem Možajským jal velkoknížete Vasila, oslepil a uvěznil ho v Ugliči, předstíraje, že přeje Tatarům. Později přinucen dáti Vasilu za úděl Vologdu. Když však Šemjaka pro svoji ukrutnost stal se v lidu nenáviděným, Vasil zmocnil se Moskvy, později dobyl Ugliče, a Šemjaka nucen uzavřítí mír, zavázav se vrátiti uloupené statky. Poněvadž nechtěl plniti podmínky, vypraveno k němu poselství od duchovenstva, načež Vasil s vojskem přiměl ho k povolnosti. Šemjaka úplně poražen pod Haličem (1450), hledal ochrany v Novgorodě. Zemřel pryj jedem. K němu neprávem vztahuje se národní podání zvané »Šemjakin sud«.

7) **D. Ivanovič, carevič** (* 1583 — † 1591), byl syn Ivana IV. a od letopisců ruských zván **Uarem** podle dne svého narození. Když dosedl na trůn Fedor Ivanovič, **D.** poslán s matkou do Ugliče na svůj statek, kde zůstal do 7 let, načež usmrčen djakem Danilou Bitjagovským a Kačalovými, otcem a synem, jak se za to má, z tajného rozkazu Borisa Godunova. Pravoslavná církev prohlásila ho za svatého a ctí památku jeho dne 15. května. Tělesné ostatky jeho odpočívají v chrámě sv. Michala v Moskvě.

Záhadné a tajemné zmizení jeho bylo příčinou, že v krátké době vystoupilo několik samozvanců carství ruského; nazýváme je **Lži-D.**: 1) **Lži-D.**, neznámého rodu a původu, neboť že by, byl Griškou Otrepěvem, mnichem kláštera Čudovského, na mnohých stranách se popírá. Týž r. 1603 získal si pomoc litevského knížete Višňovčického a sandomě-

ského Mniška a vtrhl na Rus, byl však od Petra Basmanova (v. t.) u Novgorodu poražen. Po náhlé smrti Borisa Godunova Basmanov stav se vrchním velitelem vojska carského, přešel ke Lži-D-ovi, který tím stal se pá-nem carství moskevského. Přijav titul imperatora počínal si dosti správně, zřídil senát, pečoval o vzdělání národní a upevnění moci carské proti bojarům a duchovenstvu; nešetřil však zvyků lidových, a když po jeho smrti s Marinou, dcerou Mniškovou, polská družina, která carevnu do Moskvy provázela, dopouštěla se různých výstředností, propuklo vedením Vasilije Šujského povstání, ve kterém byl Lži-D. od rozruženého lidu roztrhán a Marina do vězení uvržena. Osudy jeho jsou předmětem četných publikací, z nichž uvádíme: Kostomarov, *Nazvanij car D.*; Ustrjalov, *Skazanija sovremennikov o D-ě Samozvančě* (Petrohrad, 1859); P Kazanskij, *Izslédovanie o ličnosti pervago Lžidimitrija* (Rus. Věstnik, 1877, IX—X); N. Pavlov, *Pravda o Lžidimitriji* (Rus. archiv, 1886, II, 543) a j. Podobně v belletrii postava D-e je předmětem častého spracování. Tak i z cizích spisovatelů napsali o něm dramata zejména Lope de Vega a Schiller. Po nich obírala se touto látkou celá řada cizích básníků s Goethem v čele. Ruská literatura věnovala D-i ovšem nejvíce pozornosti. Nejlépe děj tento spracovali a povahu D-e vystihli A. S. Chomjakov v tragedii »D. Samozvančě«, A. S. Puškin v dramate »Boris Godunov«, A. N. Ostrovskij v dramatické kronice »D. Samozvanč i Vasilij Šuskij«. Česká literatura vykazuje o D-i Mikovcovo spracování Schillerova dramatu, Chocholouškovu pověst »Dimitrij«, vydanou v »Rod. kronice« alibretto Červinkové-Riegrové k opeře A. Dvořáka.

2) Lži-D., vlastně Ivan Bolotnikov, objevil se roku 1606 v Sěverii, tvrdě, že unikl z řezě moskevské, získal si pomoc polskou a porazil carské vojsko u Krom a Trojicka a spojiv se s Petrem Ljapunovem, opanoval celou západní část carství moskevského; byl však poznán a zajat.

3) Lži-D. zvaný Tušinský zloděj, dle jedněch žid, dle jiných syn knížete Kurbského, s pomocí polskou vpadl na Rus, porazil cara Vasilije Šujského u Bolchova a usadiv se ve vsi Tušině, došel až na několik měst obecného uznání. Když Poláci zmocnili se Moskvy pro Vladislava, syna Sigmunda III., ustoupil Lži-D. do Kalugy, kde byl r. 1610 na honbě zastřelen.

4) Lži-D., bývalý diakon jménem Isidor zmocnil se r. 1611 Pskova, ale již r. 1613 byl zajat a popraven.

5) Lži-D. vydával se za syna Lži-D-e I. a Mariny; ukazuje vypálená znamení na svých rukou uznán byl od Vladislava polského a vypraven na Rus; neudržel se tu dlouho; musil uprchnouti do Švédska a Holštýnska, odkud byl caru Alexeji Michajloviči vydán a r. 1665 popraven.

Dimitrij: 1) D. Tolmač, rus. překladatel písma sv. v 1. pol. XVI. stol., naučiv se latinskému jazyku v Livonsku, přibyl do Nov-

gorodu, kde arcibiskup Gennadij dal mu vykonati různé překlady zejména při sestavování bible na způsob Vulgaty. Později D. jako výborný znalec latiny poslán byl v různých poselstvích k evropským dvorům. Přeložil též žaltář a jiné části bible.

2) D. Rostovskij, původně Tuptalo Daniel, církv. spis. ruský (* 1651 — * 1709), pocházející z kozáckých rodičů, vstoupil r. 1668 do kláštera, kde záhy jal se skládati zpěvy, proniknuté hlubokým citem a zbožností. Později byl opatem různých klášterů, načež r. 1684 povolán do kijevské lavry, kde sestavil proslulý sborník životů svatých, nazvaný *Četiji-Mineji* (v. t.). R. 1701 stal se metropolitou rostovským a jaroslavským a založil v Rostově seminář, kde podobně jako v Kijevě hrávala se duchovní dramata, sepsaná učiteli. Samému D-i přepisuje se řada podobných dramát (*Kajuščijsja grěšnik; Esfir a Agasfer* a j.), v nichž biblický obsah přizpůsoben jest vkusu doby a požadavkům školy. Za nejlepší z nich pokládá se *Komedija na Rožděstvo Christovo*, nesoucí v celku zřejmý ráz polského vlivu, ale poukající pozornost zejména výstupy pastýřů, v nichž zachyceny lidové typy Ukrajiny. Z ostatních spisů D-e zmínky zasluhují: *Vračevstvo duchovnoje* (5. vyd., Moskva, 1864); *Utěšenije čelověku* (3. vyd., t. 1863); *Lětopis skačujuščaja dějanija ot načala mirobytija do Rožděstva Christova* (3. vyd., 1799 až 1800.; *Sobornij chronograf o slavjanskom narode*. Svým spisem *Roxysk o raskolnikach brynskoj věry* (1783) účastnil se boje proti rozkolu a stal se u rozkolníků nenáviděným. Část jeho denníku (*Diariuš*) psaného nářečím maloruským a jeho dopisy uveřejnily ruské duchovní časopisy. Sebrané spisy jeho vyšly r. 1840 (*Sočiněnija*, 5 částí). D. náleží k nejslavnějším ruským hierarchům; jeho spisy vynikají čistotou slovnou a mluvou. Náleže ke konservativní straně ruského duchovenstva, neschvaloval církevní reformy Petra I. a proto netěšil se jeho přízni. Ruská církev prohlásila D-e za svatého a slaví jeho památku dne 21. září. Důkladný spis o něm vydal J. A. Šljapkin: *Sv. D. Rostovskij i jeho vremja* (Petrohrad, 1891). *Snk.*

3) D. Sěčenov, metropolita novgorodský (* 1709 — † 1767), vynikl jako znamenitý kazatel, příkře potírající své protivníky. Súčastnil se dosazení Katefiny II. na trůn, kterou korunoval a která prokazovala mu zlátní přítěň, hájíc jej v dopisech k Voltairovi proti lichým nařknutím. Napsal *Lětopisy russkoj literatury i drevnosti*, jež roku 1859 vydal Tichonravov.

4) D. přijímám Muretov, arcibiskup chersonský a taurický (* 1806 — † 1883), vzdělav se na duchovní akademii kijevské, byl nějakou dobu prof. a rektorem tamže, až roku 1851 stal se biskupem, později arcibiskupem. Vydal *Sobranija slov, bésed i řečej* (1849, I. díl).

Dimitrovič též Dimitrič: 1) D. Niko, básník chorv. (* 1493 v Dubrovnice — † 1553 na Kretě), pocházející z bohaté rodiny patricijské procestoval za obchodními záležitostmi Uhry,

jihoslovanské země a Egypt a jako přítel Vetraničův, Hektorovičův a Nalješkovičův skládal též básně, jež došly obecné obliby. Sám otiskl jen *Pjesni pokorne Davidove* (Benátky, 1549). Podruhé vydala je s ostatními milostnými a nábožnými, jež D. zasílal svým přátelům z Východu, jihoslovanská akademie v díle »Stari pisci hrvatski« (Záhřeb, 1873, díl V). — 2) D.ová Marija, vlastně Bettera, básnička chorv. († 1764), náleží k dubrovnické době chorvatské literatury, vyznačující se didaktickými tendencemi básněmi bez subjektivního lyrického citu. V rukopise zachovala se její báseň *Muka Isukrstova*. — 3) D. Špiro, spisovatel chorv. (* 1813 v Kotoru — † 1868 v Záhřebě), byl spolupracovníkem rozličných časopisů chorvatských a přeložil pro Národní divadlo v Záhřebě přes 100 divadelních kusů.

Dimitsána, správněji Démétsána, okr. město v řecké Arkadii na cestě z Megalopole do Lankadie, vystavěno na místě starého města Teuthis, proslulo svým gymnasiem, které za vlády turecké bylo nejvíce navštěvovanou školou řeckou. Uvádí se poprvé r. 963 a má 2488 ob. (1889).

Dimittovati (z lat.), propustiti, ale i z úřadu ustoupiti.

Dimity čili valis jest anglická vzorkovaná bavlněná tkanina, provedená po způsobu troj- nebo pětivazného kepru, jejíž vzorky vytvořeny jsou z keprových podélných pruhů, při čemž rozdíl mezi půdou a obrazcem v tom záleží, že na lici straně půdy převládá útek, při vzorku pak osnova, která je vytvořena z nití mnohem silnějších než útek, pročež vzorky na lici straně poněkud vyvstávají. Tyto tkaniny, které vykazují podobný způsob tkaní jako pruhovaný barchet a bavlněný drel, bývají bílé, barevně pruhovány a též pestře zbarveny. J.J.d.

Dimitz August, historik krajský (* 1827, † 1886 v Lublani). Byl smýšlením Němec, ale velmi pilný badatel, jenž o dějinách krajských podal mnoho nového a zajímavého. Byl tajemníkem historického spolku krajského, spolupracovníkem »Mittheil. des hist. Vereins für Krain«. Hlavní dílo jeho jest: *Geschichte Krains* (Lublaň, 1874—76, 3 sv.); kromě toho vydal: *Kurzgefasste Geschichte Krains*; *Die Habsburger in Krain* (t., 1883), též slovensky; *Handbuch des Gebührengesetzes* a *Bibliotheca Carniolae*.

Dimját viz Damietta.

Dimoco, lat. *dimotio*, odstranění, vzdálení; **dimovovati**, odstraniti.

Dimoerité zovou se u některých církevních spisovatelů stoupenci Apollinara Laodicejského. Jméno jejich zakládá se na domněnce, že dle učení Platónova ze tří součástí člověka v Kristu byly pouze dvě třetiny, *διμοιρία*, totiž tělo a citlivá duše. V Antiochii jmenovali se vitaliány dle Vitala, biskupa této sekty. U pozdějších církevních spisovatelů pojmenování jsou též sinusiasté. Pod tímto jménem však vyznávají se jen část apollinaristů, tak zvaní polemiani, kteří se domnívali, že tělo Kristovo jsouc věčné a nebeské

s božstvím Kristovým v jednu bytnost bylo spojeno. Ksl.

Dimorfie (z řec.), dvojitvárnost, totiž co dimorfismus (v. t.).

Dimorfismus čili dvojitvárnost individuí v říši živočišné jest velmi rozšířena, jeví se v první řadě v různém vytvoření pohlavních jedinců a ve změně tvarů těla jednoho a téhož druhu za různých dob ročních zplozeného. Odtud rozeznáváme d. pohlavní a d. saisonní. D. pohlavní jest daleko rozšířenější a ode dávna znám. Samci rozeznávají se od samic netoliko zrůzněním pohlavních žlaz a jejich vývodů, nýbrž často i jinými zevními rozdíly, jež nejsou přímo nutnými k činnosti pohlavní a odtud se druhotnými znaky pohlavními nazývají. Jsou prospěšny individuí při vyhledávání druhého pohlaví, jako na pt. ozdobné zbarvení pt. a srsti, zmohutnění hlasivek ku zpěvu a »volání« nebo i jako ochranné a k zápasu o samice uzpůsobilé ústroje. Sem náleží též vous muže, dlouhé vlasy ženy, hřívá lva, parohy jelena, mohutnější čelisti roháče a j. Vznik těchto druhotných pohlavních znaků vysvětlujeme t. zv. pohlavní výběrem. V jiných případech jde o dělení práce, následkem čehož pohlavní ústroje hlavní úlohu hrají, kdežto ostatní více méně zakršávají. Takováto dvojitvárnost pohlaví jest rozšířena hlavně v nižším živočišstvu. U některých cizopasných Copepodů mění se samičky následkem přizpůsobení se k cizopasnému životu v té míře, že jsou málo pohyblivy, červovitých a vůbec bizarních tvarů a značné velikosti, kdežto samečkové zachovávají namnoze svůj prvotný tvar, žijí volně a malými rozměry těla se vyznačují. U vířníků jest to naopak: zde zakršávají samečkové, ztrácejí zaživací orgány, na jejichž úkor za to se vyvíjí ohromná žláza pohlavní. Nejvýznačnější jest d. pohlavní u Bonellie (v. t.) a svijonohých koryšů (*Cirripedia*). Tito poslední jsou obojnatci, Darwin však nalezl, že některé rody (*Cryptophialus*, *Alcippe* a j.) mají význačný d., kde samičky, značné velikosti, jsou usedlé, samečkové však zakršali, beze stěva a cizopasí na samičkách. Z d.-mu pohlavního vyvinul se složitější process vývoje, kterýž se označuje jménem heterogonie (v. t.) a jehož počátek nutno asi hledati v dvojitvárnosti saisonní, jevíci se u některých motýlů, hlavně u baboček (v. t.) v různých dobách ročních různým zbarvením křídel se vyznačujících. Dříve ve dva druhy rozštěpená *Vanessa levana* má generaci letní jinak zbarvenou než podzimní, jež se označovala jménem *V. prorsa*. Zde tedy doba roční jest příčinou dvojitvárnosti. Ve mnohých jiných případech příčině d.-mu dosud nerozumíme, jako na pt. u foraminifer, hlavně nummuliů cocenních. Tyto jeví se ve dvou tvarech, menším a větším, s týmiž znaky, avšak větší forma počíná malou, menší forma pak velkou komůrkou počáteční. Zde by tedy byl jakýsi d. vývojový, pro nějž ovšem dosud vysvětlení není. V.

D. bot. viz Heterostylie. — D. miner. viz Polymorphismus.

Dimorphastrea, vymřelý společenský rod korálů z čeledi *Thamnastraeid* se splyvajících příčkami a hojnými spojkami (*synapticulae*), který zastoupen jest druhem *D. parallela* v korycanských vrstvách křídového útvaru českého.

Dimotika, Demetoka, město v tur. vilájetu drinopolském, na pr. břehu Marice a na poboční jižní trati dráhy drinopolsko cafihradské, sídlo řeckého arcibiskupa, má 8000 ob., většinou muhammedánských, kteří žijí se rolnictvím, tkaním hedvábí a hrnčířstvím. V **D**-ice narodil se Bájazíd I., a zdržoval se tam švédský Karel XII. (od února 1713 do října 1714).

Dimotio [-ocio] viz Dimoče.

Dimyria viz Mlži.

Dina Giacomo, ital. žurnalista (* 1824 v Turině — † 1879 t.). R. 1848 vstoupil do redakce cavourovského žurnálu »Opinione«, jehož vrchním redaktorem a majitelem se stal r. 1854. Od r. 1867 byl poslancem na ital. sněmě. Proslul svou bystrostí a svými vědomostmi v otázkách finančních a zahraničních politiky.

Diná, jediná dcera Jakúbova, kterou Sichelem, knížete sichemského Hemora syn, násilně zprzil, začez její bratři Simeon a Lévi na Sichemských vražděním strašně se pomstili. (I. Mojš. 34.) Jrk.

Dínáďpur (Dínajpur), okr. město vindobritském kraji rádzšáhiském v presidentství bengálském s 12.560 obyv. (1880). — Okres dínáďpurský mezi Gangou a Brámaputrou jest nížina s pahorky 300 m vysokými, zavlažovaná přítoký Gangy a Brahmaputry, plodící rýži, pšenici, ječmen, pepř, zázvor, koriandr, anýz, banány, okurky, proso, rostliny olejnaté, méně cukrcvou třtinu a tabák, ale velmi nezdravá, stále místo prudké zímce; na 10.666 km² žije 1,514.346 obyv., z nich 33% muhammedánů.

Dinan [-nān], hl. město arrond. ve franc. dep. Côtes-du-Nord, na l. břehu Rance a na ústí průplavu, jenž spojuje řeky Rance a Ille, stanice Západní dráhy (Rennes-Brest, s odbočkou do Dinardu), má několik pozoruhodných chrámů, zejména románskogotický kostel Špásitelův s památkem a srdcem Bert. Duguesclina, jenž r. 1359 z **D**-u vypudil Angličany pak got. chrám St. Malo, starý hrad vévod bretonských proměněný ve věznici, mnohé staré budovy, jako dům Johannitů a Duguesclinův, vysoké hradební zdi s pěknými branami a promenádami, znamenitý viadukt 250 m dlouhý a 40 m vysoký, obec kollej, malý seminář (v klášteře františkánském), bibliotéku a museum v radnici, nemocnici, asyl pro starce (v klášteře kapuc.), sochu Duguesclinovu na náměstí t. jm. a 8032 ob. (1891, obec 10.444), zabývajících se fabrikací plachtoviny, barchentu, provazů, hospodářských strojů, majoliky, cukru a hnojiva; dále jsou zde přádelny, solné raffinerie, vápenné peci, mlýny a jircháreny. **D**. rozkládá se amfiteatrálně na pahorku, maje ráz středověký, zasmušilý; za to okolí jeho plno jest zahrad a letohradů, a pro krásnou polohu i mírné, zdravé podnebí po-

bývá zde mnoho cizinců, zvláště Angličanů. Na blízku železité pramen s lázněmi, pak blázinec Bas-Foins se 600 ošetřovanců a 11 km odtud Corseul [korséll], naleziště římských starožitností. Cílý obchod, zvláště pobřežní. V postní době konají se v **D** u velké čtrnáctidenní trhy na plátno a na přízi. Z přístavu, jen menším lodím stačícího, vyváží se obilí, stavební dříví, zemčata a jablka, dováží se uhlí, sůl a dříví z krajin nordických. Rodišť dějepisce Ch. P. Duclosa. **D**. dostal se r. 1280 k vévodství bretonskému, jehož sněmy častěji zde rokovaly. R. 1598 dobyl ho maršálek Brisac Francii. Arrond. dínanský má v 10 kant. a 91 obcích na 1398 km² 121.232 obyvatelů (1891).

Dinanderie [dināndri] neboli dinanterie [-tri] viz Dinant.

Dinant [-nān], staré hl. město arrond. v Belgii, v prov. namurské, na pravém bř. Mósy a na žel. trati namursko-givetské, v rozkošné poloze na příkré vápencové skále, má got. chrám P. Marie z XIII. stol. se vzácnými obrazy (Rubens, Rafael), věží 68 m vysokou a památnými portály, athenaeum, známý ústav vodoléčiteleský, tov. výrobu papíru, klobouků, koží a zboží bavlněného, železného, měděného a mosazného (za středověku proslulé tepané zboží měděné a mosazné, zvané *dinanderies*), cílý obchod s oblíbeným perníkem řečeným *couques de D*. (ze špaldy a medu), mramorové, žulové a pískovcové lomy a 7245 obyv. (1890). Za kostelem P. Marie zvedá se tvrz z r. 1818, k níž vede 408 schodů ve skále vytesaných. Celá skála rozdělena je terrassovitě v zahrady. **D**. jest rodištěm hist. malíře Ant. J. Wiertze. Francouzové dobyli **D**-u čtyřikráte: r. 1554, 1675, 1703 a 1794 (Jourdan).

Dínápur (Dánápur), město v indobrit. okresu a kraji patenském v Bengálsku, záp. od Patny na pravém břehu Gangy, veliká stanice angl. posádky s četnými vojenskými budovami a baráky, od r. 1857 silně opevněno, má 37.893 ob. a 14.000 mužů vojenské posádky.

Dínár (z lat. *denarius*, jež prostřednictvím Byzantinců a *Aramejů* přešlo k Arabům), název zlaté mince arabské, jež Abdulmelikem r. 685 poprvé byla ražena, velikosti a tvaru dukátu, ač silnější, se jménem a titulem vladaře (fidejji i s udáním místa a času) na jedné a nábožnou invokací na druhé straně. Legenda vyskytuje se někdy (na př. vždy za Mohádovců) i na okraji peníze písmem čtverhranným. Váha pravidelně (1 miskál) 4.414 g (dínary Mohádovců 4.729 g), obsah zlata až 0.979. Děлил se na půldináry a čtvrtináry. Původní **d**. rovnal se přibližně 15 (vlastně 14^{2/7}) drachmám stříbra, dle měnicí se hodnoty zlata však i méně (13), ale i více (20 až 25) drachem. V sev. Africe s'ové **d**. sultání. — V Persii jest **d**. drobný peníz = ¹/₅₀ šáhi = ¹/_{1.000} kránu = asi ¹/₃₅ kr. r. m. — **D**. jest též moderní srbská jednotka mincovní (z r. 1873), rovná franc. franku. Rozpadá se na 100 para; 20- a 10d. jsou zlaté, 5, 2, 1, ¹/₂ **d**. stříbrné. *Dk*.

Dinara, jméno několika hor na poloostrově Balkánském; nejdůležitější jest **D**. na hrani-

cích dalmatskobosenských 1831 m vysoká, po níž celé pásmo jihovýchodní nazváno bylo Dinarskými Alpami. Na hoře sbírají Krka a Cetina své prameny.

Dinarské Alpy slove soustava rovnoběžných planin (*polje*) a pásem horských, rozkládající se ve směru severovýchodním po území bosenském, hercegovském a dalmatském od údolí Unce a blat Livenských v Hercegovině na jih k nížině Imošské a na západ k nížině Kninské a k údolí horní Cetiny a Krky v délce 640 km, v šířce 35—40 km a v průměrné výšce 700 m s mohutnými, klikatými a holými štíty, z nichž nejvyšší jsou: Dinara 1831 (1811) m, Troglav 1918 m, Orkuš 1772 m, Konj 1849 m, Tovarnica 1268 m, Ostrá glavica 1430 m. Hlavní hřbet táhne se po hranici; východní, svah jeho a svahy rovnoběžných pásem jsou pokryty lesy, na západě však spadá přfkře a má stráně a stěny holé, bez lesů, místy jen chudými pastvinami pokryté. **D. A.** jeví všude ráz čistě krasový; skládají se z tmavě šedého, místy železem na hnědo zbarveného vápence jurského, ve kterém utvořila se hluboká, ale krátká a více propastem podobná údolí, a vznikly četné doliny a dutiny zemské s potoky ponornými a periodickými blaty. Řeky, zvláště Krka, a potoky tvoří mnoho prahů a vodopádů a vyrývají si hluboká koryta a řečiště. Pro neúrodnost svou jsou málo obydleny a hodí se jen k chovu dobytka skopového a koz. Přechodů jest málo; známější jsou: průsmyk Vrlišký z Cetině do Uništy, Proložský z Bílého Břehu do Livna a průsmyk kolem Proložce. **D. A.** náleží k tak zvanému dinarskému systému horskému, do kterého bývají pojímány: Liburnský Kras s horou Risnjakem 1520 m, Malá a Velká Kapela, Velebit a **D. A.**

Dinaruní, jedna ze tří hord Bachtiarů (v. t.).

Dinasovky (*dynasovky*); anglické cihly bílé, neobyčejně ohnivzdorné, z čistého křemene, jemuž přidáno trochu vápna, kysličníku železnatého a hlíny. Pro svou pevnost hodí se výborně na místa, jež jsou vysazena vysokému žáru (vykládání krbů, kamen a pod.). Jméno své mají po stejnojmenné skále v Jižním Walesu.

von **Dincklage-Campe** Amalie, něm. spis. (* 1825 v Campe — † 1891), od r. 1866 byla kapitulárkou ústavu birstelského u Osna-brücku, potom žila v Lingenu. Z četných její novell a románů uvádíme: *Hochgeboren* (Lip., 1869, 2. vyd.); *Neue Novellen* (t., 1870, 2 sv.); *Geschichten aus dem Emslande* (t., 1873, 2. vyd.); *Kinder des Südens* (Stuttgart, 1873, 2 sv.); *Emslandbilder* (2. vyd., Herzberg a. H., 1881); *Nordlandsgeschichten* (2. vyd., Jena, 1883); *Der Erb- onkel* (Stuttgart, 1876); *Die Schule des Herzens* (3. vyd., Jena, 1879); *Fürstliches Blut* (Kolín n. R., 1883); *Lieb und Länder* (Dusseldorf, 1885); *Kurze Erzählungen* (t., 1890, 2. vyd.).

Dinder (Dender), řeka africká, vzniká v Habeši nedaleko záp. hranic v horách amharských a teče k severozápadu mezi ř. Rahatem a Modrým Nílem, do něhož se vlevá

pod 14° s. š. a 34° v. d., dospěví délky asi 500 km.

Dinder Julius, arcibiskup poznaňský, rodem Němec (* 1830 v Rösselu — † 1890 v Poznani). Byl do r. 1866 kaplanem v Bischofsburku, r. 1866—68 farářem v Grieslinen, r. 1868 proboštem v Královci a po dohodnutí se vlády pruské se dvorem papežským, když Ledóchowski dle přání papežského hodnosti arcibiskupské se vzdal, byl v únoru r. 1886 jmenován arcibiskupem poznaňským, a uloženo mu, aby opíral se národním snahám duchovenstva polského, což on pilně činil, zakázav mezi jiným duchovenstvu účastenství při volbách. Horlivě podporoval též rozliřování němčiny a dohodnul se s vládou o vyučovací jazyk při náboženství.

Dindeš (maď. *Gyöngyös*), město v uher. stolici hevešské, na již. úpatí Matry, jihozáp. od Jageru, na pobočce žel. trati z Pešti do Miškolce, má svůj magistrát, okr. soud, berní úřad, poštu, telegraf, katolický a řeckokatol. kostel, františkánský klášter s gymnasiem, synagogu, parní pílu, miner. pramen, polní hospodářství, vinařství, poskytující červené víno jagerské, a 16.124 ob. (1890) většinou maďar. R. 1709 bylo tu vyjednáváno o smír s Rákóczym; r. 1849 měl tu Windischgrätz svůj hlavní stan, a v okolí svedeno několik bojů, jako na vých. u Kápolny, ale 3. dubna musilo tu vojsko císařské před maďarským ustoupiti.

Dindorf: 1) D. Karl Wilhelm, něm. filolog (* 1802 v Lipsku — † 1883 t.). Klass. filologii studoval v Lipsku pod G. Hermannem. Krátký čas působil jako prof. klassických literatur na universitě lipské, záhy však vzdal se svého místa a věnoval se úplně vědeckým pracím. Hlavní význam D. ův spočívá v kritice textové. D. vydal úžasné množství památek literatury řecké a tato jeho vydání (hlavně vydání řeck. dramatiků) jsou záslužna tím, že opírají se většinou o nový materiál rukopisný a že text upraven jest na základě důkladné znalosti slohu každého spisovatele. Již jako 18letý mladík podal pro Invernizziova a Beckovo vydání Aristofana komentáře k Ekklesiazusám, Acharnským, Vosám, Thesmoforiazusám a Lysistratě a doplňky ku komentářům všech ostatních komedií a spracoval též staré scholie (Lipsko, 1819—26). Vedle toho pořídil D. nová vydání některých komedií Aristofanových s krit. poznámkami (t. 1820—28) a konečně vydal též zlomky téhož básníka (t., 1829). Dále uvéstí jest tato vydání: *Grammatici graeci*. Díl I.: *Herodlanus περί μωνήρουσ λέξεωσ. Variae lectiones ad Arcadium. Phavorini eclogae* (t., 1823); *Ιωάννου Ἀλεξανδρείωσ τονικά παραγγέλματα. Ἀλλίου Ἡρωδιανου περί σχημάτων* (t., 1825), vyd. *Platónova Symposia* (t., 1823), *Stefana byzantského s pozn.* Holsteovými, Berkelovými a Pinedovými (t., 1825). Pro starou Teubnerskou sbírku textovou upravil vydání *Homéra* (1824—25), *Aischyla* (1827), *Sofoklea* (1825), *Aristofana* (1825), *Aischina* (1824), *Isokrata* (1825), *Démostheua* (1825), *Xenofontových Memorabilií* (1824). Pro

novou textovou sbírku Teubnerskou spracoval Homéra, Aischyla (nyní v 5. vyd.), Sofoklea (6. vyd. obstaral Mekler), Démosthena (4. vyd. obstaral Blass) a Eusebia (1867—71, 4 díly). Mimo to uvéstí sluší D-ova oxfordská vydání Aischyla (1851, 3 díly), Sofoklea (II. vyd., 1849—52, 2 d.), Euripida (1834—63, 7 d.) a Aristofana (1835—38, 4 díly) se zlomky, starými scholiemi a obsírnými komentáři, k čemuž doplnkem jsou spisy: *Metra Aeschylí, Sophoclis, Euripidis et Aristophanis* (t., 1842), *Lexicon Sophocleum* (Lipsko, 1871) a *Lexicon Aeschyleum* (t., 1876). Zachovaná dramata a zlomky čtyř nejznamenitějších dramatiků řeckých vydal D. ve sbírce *Poetae scenici graeci* (t., 1870, 5. vyd.). Dále uvádíme oxfordská vydání *Odyssae* se starými scholiemi (1855, 3 d.), *Iliady* (1856) se starými scholiemi (1871 až 1877, 4 d.), *Démosthena* se starými scholiemi (1846—51, 9 d.), scholii k *Aischinovi* a *Isokratovi* (1852), *Harpokratióna* (1854, 2 d.) a *Klementa alexandrijského* (1869, 4 d.). Ve sbírce Didotově vydal s lat. překladem *Sofoklea, Aristofana, Lukiana, Hérodota* a *Flavia Josefa*, v bonnském *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* *Georgia Synkella* a *Nikéfora* (1829, 2 d.) a *Prokopia* (1833—38, 3 d.). Konečně vydal u různých nakladatelů *Lukiana* (1858, 3 d.), *Athénaiá* (1827, 3 d.), *Aristeida* (1829, 3 d.), *Themistia* (1832), *Epifania* (1859 až 1863, 5 d.), *Athanasiova Praecepta ad Antiochum* (1857) a s R. Angrem konečně řecký text »*Pastyfe*« *Hermova* (1856). D. účastnil se též vynikajícím způsobem nového (3.) spracování Stephanova »*Thesaurus linguae graecae*«.

Vý.

2) D. Ludwig August, bratr před., něm. filolog (* 1805 v Lipsku — † 1871 t.). D. nezastával nikdy veřejného úřadu. Jako bratr jeho rozvinul rozsáhlou činnost vydavatelskou, jež vztahovala se však nejvíce k řeckým historikům. Z vydání D-ových zaznamenati sluší vyd. *Xenofónova Symposia* a *Agésilaa* (Lipsko, 1823), ve starší Teubnerské sbírce textové vydal *Hésioda* (1825), *Euripida* (1825), *Thukydidu* (1824), *Xenofónovy* spisy mimo *Memorabilie* (1824; později vydal v nové textové sbírce Teubnerské všechny spisy Xenofónovy), řeči *Dióna Chrysostoma* (1857). Dále uvéstí jest hlavně D-ovo oxfordské vydání všech spisů *Xenofónových* (1853—66), několikero vydání *Diodóra* (Lipsko, 1826, 1828—31, Paříž, 1842 až 44, Lipsko, 1867—68), vyd. *Dióna Cassia* (1863—1865), *Polybia* (1866—1868), *Historií graeci minores* (1870—71), *Zonarovy* *Epitome historiarum* (1868—75). V bonnské sbírce byzantských historiků vydal *Malala* (1831), *Chronicon Paschale* (1832), ve sbírce Didotově *Pausania* (Paříž, 1845). Účastnil se též vynikajícím způsobem 3. spracování Stephanova *Thesauru*.

Vý.

Dindyméné (Δινδυμένη), v řecké mytologii příjímí bohyně Rhee Kybely, tak zvané podle hory Dindyma blíž Pessinunta ve Frygii, kdež se nalézala posvátná skála Agdos, nejstarší svatyně s povětrněm a hrob Attidův.

klk.

Dindymene jest rod trilobitů z českého silurského útvaru. Tělo má zřetelně trojlaločné, hlavu půlkruhovitou, lalok čelní i tváře vyklenuté a jest slepý. Velký šev jde podél rýhy okrajové a spojuje se před průčelím. Trup má 10—12 článků, jejichž žebra jsou zrnky pokryta a prodloužena. Vyskytuje se ve spodním siluru českém a to ve 3 družích v pásmech d_1 a d_4 .

Pa.

Dindymon ve starověku: 1) D. hora v Propontidě, 800 m vys. na kylickém poloostrově Kapudaghu, druhdy ostrov Arktonésos se svatyní bohyně Kybely od Argonautů zřícenou. Sloup bohyně této dal Konstantin Veliký přenesti do Cařihradu. — 2) D. pahorek 2000 m vys. na hranici mezi Frygií a Galatií blíž města Pessinuntu. Viz Dindyméné.

Dineové, Dínejší, dle I. Esdr. 4, 9 národ počtem nečetný, jehož použili králové assyrští, když Izraelity do zajetí zavekli, k zalidnění Samarie, a z něhož i Samaritéané vzešli.

Jrk.

Diner [diné], franc., oběd. Ve Francii znamená d. hlavní jídlo denní, odbývané v poledne nebo na večer, obyčejně v době od 5 do 7 hodin; později slove *d-souper* [supé]. Jakost francouzského d. jest ovšem přerůzná, obyčejně skládá se z polévky, nějaké masité předkrmě se zeleninou, pečené a dessertu. U nás a i jinde ve střední Evropě rozumí se slovem d. hostina většího slavnostního rázu, pořídaná buď v poledne nebo častěji odpoledne od 3—5 hodin, která musí se skládati alespoň ze sedmi jídel a obsahuje pak polévku, hors d'oeuvre (menší čili vedlejší jídlo buď před polévkou nebo po polévce, i bývají to na př. salámy, fetkvičky s máslem, crevetty a pod.), entrée (ryba, masitá předkrmí se zeleninou), relevés (jídlo chuť vzbuzující), entremets (mezijídlo, ragoút a pod.), rōti (pečené) a posléze dessert. Dle způsobu a množství jídel řídí se i předkládaná vína. V době největší zaválád v Paříži při pořádání d-u zvláštní přepych, zejména také v zevní dekoraci a úbořech stolních.

Dinero byla do r. 1848 zákonitá drobná čítací mince španělská různé hodnoty. Kastilský d. na př. platil desetinu tak zvaného maravedí de vellon (t. j. $\frac{1}{360}$ realu de vellon čili $\frac{1}{648}$ realu de plata antiguo), v naší měně 0,036 kr. D. byla mimo to ve Španělsku do r. 1859, jakož i v Portugalsku (dinheiro) až do r. 1868 a v Brasílii do r. 1873, zákonitá zkušební váha na stříbro, která se dělila na 24 granos, obnášejíc dvanáctinu jednotky marco, a rovnala se tedy $83\frac{1}{2}$ nynějšího milésimo, t. j. 22,2 grammům. Také v někdejších špan. državách amerických a v nynějších špan. osadách vyskytují se různé mince toho jména. Konečně je d. stříbrná mince peruánská obnášející desítninu solu, v naší měně 20 $\frac{1}{4}$ kr.

Dines Lounský Sebastian, mincovní šafář na Vlašském dvoře v Kutné Hoře. V úctech mincovních objevuje se jméno to nejprve při r. 1609, naposledy pak r. 1617. — D. L. Samuel byl v l. 1640—1643 vardeinem při minci v Kutné Hoře.

Faa.

Dinette [-net], franc. diminutivum slova dîner, obědek.

Ding viz Thing.

Dingelstädt, město v prus. vl. obvodě erfurtském, kr. heiligenstadtském na ř. Unstrutě a na železn. trati eschwege-mühlhúsý-dingelstädtské, má 3 kostely, nemocnici, továrny na látky vlněné, na kerbecer a na kožené zboží a 3466 ob. (1890).

Dingelstedt Franz, svob. pán, básník něm. (* 1814 v Halsdorfu v Hessích — † 1881 ve Vídni), studoval v Marburce theologii a filologii a působil pak jako učitel v Kasselu a ve Fuldě, ale r. 1841 proslaviv se svými *Lieder eines kosmopolitischen Nachtwächters*, vzdal se úřadu a žil jako spolupracovník »Allg. Zeitung« v Augšpurce anebo cestoval jako dopisovatel toho listu. R. 1843 povolal ho král vrtemburský za dvorního radu a knihovníka do Štuttgartu, což vzbudilo proti němu mnoho nevole v řadách básníků politických. R. 1850 osvědčiv se svým *Das Haus der Barneveldt* znamenitým dramatikem, byl povolán do Mnichova za intendanta dvorního divadla. Náležel tu k řadě učených a duchaplných mužů, které král Maximilián kolem sebe shromáždil a s nimiž obcoval tak důvěrně, že vzbudil tím nespokojenost ultramontánně partikularistické strany při dvoře. Píklům této strany podařilo se docílit toho, že r. 1856 byl D. náhle propuštěn; ale již za rok povolán do Výmaru a odtud r. 1867 za artistického ředitele dvorní opery do Vídně. R. 1871 byl jmenován ředitelem dvorního divadla, čímž zůstal od své smrti. Již r. 1867 obdržev šlechtictví bavorské, byl r. 1876 povýšen na svobodného pána rakouského. R. 1844 oženil se D. s Jenny Lutzrovou (1816 — 1877), slavnou pěvkyní, rodilou z Prahy. Na různých divadlech jím zřizovaných provedl D. řadu zajímavých novot, na př. v Mnichově r. 1854 pořádal cyklus pohostinských her předních umělců německých v nejlepších dramatech Lessingových, Schillerových a Goetheových; ve Výmaru r. 1864 provedení historii Shakespeareových; ve Vídni r. 1876 provedení »Fausta« trilogii a j. Básnická činnost D-ova vychází od politické lyriky mladého Německa a vrcholí v realistickém vyličení života. Mimo uvedená díla napsal: *Gedichte* (1845); *Nacht und Morgen* (1851, básně polit.); romány *Unter der Erde* (1840) a *Die Amazone* (1868); sbírky novel *Licht und Schatten in der Liebe* (1838); *Frauenpiegel* (1838); *Heptameron* (1841); *Sieben friedliche Erzählungen* (1844); *Novellenbuch* (1856); vzpomínky a obrazy z cest *Wanderbuch* (1839—43); *Jusqu' à la mer, Erinnerungen aus Holland* (1847); *Münchner Bilderbogen* (1879); *Literarisches Bilderbuch* (1880). Četná dramata Shakespearova, Molièrova »Lakomce«, Baumarchaisovu »Figarovu svatbu« a j. spravoval pro jeviště. Ks.

Dingiré nebo Dinguiray, město v západoafrické krajině Džalonkagudu na horním toku řeky Takisso, obývané Mandingy. Město a okolí byly r. 1887 od Francouzů zabrány.

Dingowitz viz Jenikovice.

Dingle [díngr], přístavní město v irském hrabství kerryškém na jihozápadě ostrova, na sev. břehu široké zátoky »Dingle Bay«, starobylého rázu, má 1833 ob. (1881), plátnnictví, rybářství, vývoz obilí a másla do Liverpoolu; v XVII. stcl. provozovalo veliký obchod se sukem a tkaninami zvláště na poloostrov Pyrenejský.

Dingler Johann Gottfried, technol. spisovatel něm. (* 1778 v Zweibrückenu — † 1855 v Augšpurce), r. 1800 převzal lékárnou v Augšpurku, kde založil chemickou továrnu a zjednal si velké zásluhy o zdokonalení barvířství a tiskařství kartounů. Založil a redigoval »Polytechnisches Journal«, podnes vycházející. Mimo to vydal: *Magazin für die Druck-, Färbe- u. Bleichkunst* (1818—20; *Journal für Zitz-, Kattun- und Indienne-druckerei* (1806—7). Společně s Juchem a Kurrerem vydával »Neues Journal für Druck-, Färbe- und Bleichkunst« (1815—18). — Jeho syn Emil Max. D. (1806 — 1874) vykonav studijní cestu po Evropě, účastnil se redakce »Polyt. Journalu«, který od r. 1840 do 1874 vedl s nemalým zdarem a ve prospěch průmyslu. J.Jd.

Dinglerova zeleň skládá se z fosforečnanu chromitého a fosforečnanu vápenatého. Přichází v novější době do obchodu pode jménem chromová zeleň. Jest to laciná a krásná barva. J.Jd.

Dinglinger Johann Melchior, zlatník a emailleur něm. (* 1664 — † 1731 v Drážďanech), vyučiv se v Augšpurce, Norimberce a Paříži, stal se dvorním zlatníkem kurfiřta saského Augusta Silného a těšil se zvláštní přízni Petra Velkého; proto hlavní jeho díla nalézají se v Drážďanech (v Zeleném sklepení) a v Petrohradě (v Eremitáži). Nejznámější jest *Dvůr velikého mogula*, na němž pracoval s rodinou a se 14 dělníky 7 let, začež obdržel 58.485 tolarů. Společně s ním pracovali jeho 2 bratři a syn, kdežto dcera vynikla malováním miniatur.

Dingo, zdivočilý pes australský, viz Pes. **Dingolfing** nebo Dingolfingen, okr. město v Dolních Bavořích na Isaře a na železn. trati deggendorf-landshutské, původu říms., má 3 katolické kostely, soud, most 144 m dlouhý, pivovarnictví, sirnatý pramen a 3534 ob. (1890). U D-u počíná dlouhá bažina táhnoucí se až k Landavě pod jménem dingolfinská isarská blata (*Dingolfiner Isar Moor*).

Dinguiray viz Dingiré.

Dingwall, přímořské město v hrab. rosském v sev. Skotsku při Moray-Firthu, s pěknými ulicemi, ale v okolí bažinatém, dosti zalesněném, má 1921 ob. (1881), lovicích lososy, a hojně navštěvovaný minerální pramen.

Dinheiro viz Dinero.

Dinica [dínika], z řec. *δίνος* (podvod), prostředky proti podvodu, šalbě.

Dinín, ves v Čechách. hejtm. Třeboň, okr. Veselí n. L. (7.5 jihozáp.), fara Bošilec, pošta Ševětín, 48 d., 345 čes. ob. (1890); železn. stanice.

Dining-Room [dajning rúm], angl. jídelna.

Dinitrokresol, $C_2H_2(NO_2)_2CH_2(OH)$, vzniká působením kyseliny dusičné v kyselinu kresolsulfurovou. Jeho draselnatá neb ammonatá sůl přichází do obchodu jakožto žlut zlatová, Viktoriina žlut anebo surrogát šafránový. Látka ta jest explosivná; aby ji rozesílali mohli a její explosivnost zmírnili, míchají ji se 40% salmiaku. Podle pokusů Th. Weyla (Die Theerfarben, Berlin 1889) jest to jedovatá hmota, která v malých dosích usmrcuje zvíře i člověka, i měla by zákonem býti zapovězena jakožto barvivo pokrmů i pochutin. *Rn.*

Otrava d.-em. **D.** již v dávce 0.06 g: 1 kg váhy těla vzbuzuje u zvířat těžké příznaky otravy, záležející ve vrhnutí, průjmech, třesení svalů a křečích, v dávce pak 0.25: 1 kg váhy těla králíky v půl hodině usmrcuje; smrt nastává za příznaků udušení. Dávka smrtonosná pro člověka zjištěna není, soudí se však, že stačí dávka 5 g k jeho usmrcení. Otravě svědčící nález anatomický záleží kromě známek o udušení svědčících v nápadně žlutém zbarvení sliznice žaludku a střeva. Otravy d.-em jsou velmi vzácné a jsou téměř výhradně nahodilé. — **D.**-u draselnatého a ammonatého používá se tu a onde k barvení potravin, tak másla obyčejného i umělého, zboží těstového, jako makkaronů a j., cukrovinek a jiných pozítin. Byť se látky této (Viktoriina neboli anglická žlut zvané) přidávalo k potravinám jen ve velmi malém množství, může z požívání potravin takových snadno vzejíti porušení zdraví. K poznání, jest-li zboží nějaké d.-em barveno, třeba je dle Fleckova návodu líhem extrahovati, extrakt odpařiti, ke zbytku přidati rozředěné kyseliny chlorovodíkové a do směsi této vnofiti zinkovou tyčinku, načež, je-li tu **d.**, tekutina se odbarvuje a pak po delším stání zbarvuje do krvava. *Rg.*

Diniz, portug., Dionysius.

Diniz Julio viz Coelho I).

Diniz da Cruz e Silva Antonio, básník port. (* 1731 v Lisaboně — † 1799 v Rio de Janeiro). Studoval práva v Coimbre a zastával různé úřady v království a koloniích. Založil s několika přátely v Lisaboně literární společnost »Arcadia Ulissiponense«, která měla povznésti klesající literaturu, hlavně bojem proti nabubřelosti, hledanosti a neologismům. **D.** sám psal pod arkadským jménem Elpino Nonacriense výborné ódy dle vzoru Pindarova, ale i sonetty, eklogy, elegie, kanzony, listy, epigrammy a j. Nejznámější je heroicko-romantické epos *O Hyssope*, půvabná satira podobného obsahu jako Boileauův »Lutrin«, nicméně originální. Vydal: *Odas pindaricas* (Coimbra, 1801); *O Hyssope* (Londýn, 1802); *Poesias* (Lisabon, 1807).

Dinka viz Dinkové.

Dinkel, pšitok nizozemské řeky Vechty, 75 km dlouhý, vzniká v prus. vl. obv. münsterském, teče přímo na sev. a ústí se u Neuenhausu.

Dinkelsbühl, svob. město v bavor. vl. obv. Středních Francích na ř. Vernici a na žel. dornbühl-nördlinské, obehnané dosud zdí a věžemi, má 5 kostelů, mezi nimi pěkný got.

sv. Jiří z r. 1448—1499, dřevěný tak zvaný »německý dům«, mistrné to dílo německé renaissance z roku 1543, gymnasium, reálku, školu košíkářskou, sirotčinec, soud, úřad důchodkový, barvírny, pivovary, výrobu zboží vlněného, klobouků, kartáčů, štětců, rukaviček, perníku a 4496 ob. (1890). **D.** jest rodištěm spisovatele pro mládež Kr. Schmida, jemuž zde postaven kovový pomník. V l. 1351—1802 bylo říšským městem. Považuje se za nejstarší město franké. Srv. Beck, Übersicht über die Gesch. der ehemals Freien Reichsstadt **D.** (1886).

Dinklage, obec v oldenburském okrese vechtském, 15 km jz. od Vechty, má 3531 ob. (1890), pěkný got. chrám, reální školu a průmysl přádelnický, barvířský, železoliječský, strojnický a mlynářský.

Dinkové, též **Denkové**, národ negerský v Africe, sídlící na hor. toku Nílu, mezi 5—12° s. š. **D.**, úhrným počtem as 250.000 hlav, dělí se na značný počet kmenů, z nichž nejsevernějším jsou Abialangové. Čítají pak od severu k jihu následují Aderové, Abujové, Dongiólové, Tuičové, Bórové, Eliábové, Kičové, Kiekové, Džanglové, Rékové, Arálové, Ghókové, Lauůvé, Angačové, Fuvérové, Luankótové, Džerútové, Afótové, Tánčové, Mandariové, Beherové, Nyálové a Jómové. Jazykové i fysicky přimykají se **D.** nejbližší národům fundžským. Postavy jsou štíhlé a vysoké, dosahující velmi zhusta 1.80 m. Průměrná výška **D.**-kův jest dle G. Schweinfurtha 1.74 m. Pleť jejich jest tmavá, skoro černá s nádechem zamodralým. Lebka silně dolichokefalní, obličej značně prognathní. Rysy obličeje, ačkoliv negerské, přece jsou poměrně pravidelné a příjemny. Tmavočerné vlasy obyčejně sobě holl, ponechávajíce pouze jakýsi chochol. Nohy **D.**-kův jsou dlouhé a hubené, jako u jiných obyvatelů krajín bažinatých. U obého pohlaví jest zvykem vylamovati si přední řezáky. Jejich povaha jest méně divoká a zvyky méně surové než u většiny kmenů sousedních. Muži chodí úplně nahí, rovněž tak i mladá děvčata, kdežto vdané ženy nosí kožené zástěry a jako ozdoby prsteny ze slonoviny nebo železa, zuby, kosti a j. Zaměstnáním svým jsou **D.** hlavně pastevcí, zabývají se však i poněkud orbou, pěstující hlavně durruh, místy též luštěniny. Území jejich jest širá rovina, která po povodni nilské rychle travou porůstá a dobře se hodí pro chov dobytka. Chovají především dobytek hovězí, v menší míře též ovce a kozy. Živí se hlavně mlékem a maslem, připravující velmi dovedně pokrmy mléčné a moučné. Masa požívají jen velmi zřídka, neboť dobytek zabíjejí jen v nejkratější potřebě. **D.** bydlí v chýžích z hlíny, zvaných toguly; zbraněmi jsou **D.**-kům dřevěné kyje a kopí, jež robí sobě ze železa. Rovněž tak zhotovují většinu svého nářadí a ozdob ze železa, v jehož spracování jsou značně zkušení, ač v tom nedostihují některých svých sousedů. Duševně jsou **D.** dosti nadáni. Již od r. 1848 působí mezi nimi katoličtí missonáři; přes to však jsou **D.** převážnou většinou pohany. Náboženství **D.**-ků má o stvořiteli

představu velmi nejasnou a záležel především v kultu měsíce. **D.** nemají společného panovníka, nýbrž pouze pohlaváry vesnické s mocí velmi skrovnou. — Literatura: Kaufmann, Gebiet des Weissen Flusses und dessen Bewohner (Brixen, 1861); Hartmann, Naturgesch. mediz. Skizze der Nilländer (Berlín, 1865); Mitterutzner, Die Dinkasprache in Centralafrika (Brixen, 1866); Schweinfurth, Im Herzen von Afrika (2. vyd., Lipsko, 1878); Chaillé-Long, Central-Afrika (Londýn, 1876); Beltrame, Il fiume bianco e i Dinka (Verona, 1881). *Ple.*

Dino Dorothea, vévodkyně, dcera Petra kuronského (* 1792 — † 1862), provdala se r. 1809 za knížete Alexandra Edmonda Talleyranda, sestřence slavného diplomata, provázela staršího Talleyranda do Londýna a do Vídně a hrála vynikající úlohu v zápletkách politických. R. 1838 odebrala se na své statky zahaňské ve Slezsku.

Dinoceras (vyobr. č. 1142.), obrovský rod vymřelých ssavců z příbuzenstva tapirovitých, jehož zbytky v hojném počtu nalezeny byly

Č. 1142. *Dinoceras mirabilis*.

v třetihorním útvaru (eocénu) Sev. Ameriky. Výškou svou a útvarem noh a pánve podobal se slonu, měl však ohromnou hlavu se třemi páry násadců mocných, které za živa bezpochyby nesly rohy podobné oněm, jaké mají někteří nynější přeživavci. První pár rohů byl na kostech nosních, druhý na čelisti svrchní silně vyvinuté a poslední na zadní části lebky. Špičáky svrchní čelisti proměněny byly v ohromné tesáky. Řezáky nahoře úplně chybějí, dole jest jich 6. Stoličky byly podobny jako jsou u tapírů. Mozek vzhledem k ohromnému tělu byl tak nepatrný, že v tom ohledu **D.** podobal se nynějším vačnatcům. *Pa.*

Dino Compagni viz Compagni **D.**

Dinocourt [-kür] Pierre, franc. romanopisec (* 1791 v Doullensu, dép. Somme † 1862 v Paříži). Napsal veliké množství románů, které se svou dobou těšily jisté popularnosti. Jmenujeme: *Camisard* (1823); *Ligueur* (1824); *Corse* (1824); *Conspirateur* (1826); *Duelliste* (1827); *La chambre rouge* (1829); *Le chasseur noir* (1831); *La cour des miracles* (1832) atd.

Dinoflagellata, skupina nálevníků bičíkovitých (*Mastigophora*) s jedním bičíkem hlavním a druhým vedlejším, jenž dříve

byl vykládán za brvy rýhové. Viz Nálevníci bičíkovití.

Dinornis, rod ptáků v historické době vyhubených, ohromných rozměrů (1—3½ m výše), s přesilnými nohami kráčlivými, které měly 3, u jiných příbuzných rodů 4 prsty. Prsty ty byly opatřeny silnými drápy, které sloužily snad při vyhrabávání kofenů kapradinových. Hlava byla nepoměrně malá a předních okončin vůbec neznáme. **D.** a příbuzní čítají obrovské ptáky zvané Moa, kteří žili na Novém Zeelandě a snad teprve v minulém století byli od domorodců vyhuzeni, tak že se zbytky jejich nyní jen v alluviálních a diluviálních usazeninách nalézají. Nejbližší dosud žijící příbuzný jejich jest malý, dlouhým zobanem opatřený pták Kivi (*Apteryx*), rovněž na Novém Zeelandě obývající. *Pa.*

Dinosauria, vymřelá čeleď plazů pozemních obývajících bezpochyby v močálech sladkovodních, která žila v druhohorách. Počítají se sem dílem tvary menší, dílem však i zvířata rozměrů obrovských. Nohy byly chodivé nebo běhavé, obyčejně přední menší zadních, na prstech s drápy nebo kopyty, hlava nepoměrně malá a ocas přemohutný. Z osteologických znaků vytknuty buďtež: obratle byly většinou dvojvyduté, na krku někdy jen také vzadu vyduté, zuby ploché s dvoji hranou řezací na okrajích čelisti v jamkách anebo též ryhách; pánev skládala se z kostí spolu nesrostlých, kosť kyčelní prodloužena byla ku předu i do zadu jako u ptáků, kosti sedací a stýdká byly úzké a kosť křížová vznikla spojením pěti obratlů. V čeledi této nalézáme typy, které mají vztahy k jiným zvířatům a které dle stálí geologického jsou rozděleny. Z triasu známe tvary této čeledi nejjednodušší, značně příbuzné krokodilům, pozdější vykazují zase značné vztahy ku ptákům, tak že vším právem za předchůdce ptáků se považují. Byly dílem šelmy, dílem býložravci a dosáhly v jurském a křídovém útvaru největšího rozšíření, kdežto počátkem třetihor úplně vymřely. Čítají se sem četní rodové, kteří do tří hlavních oddělení se rozvrhují: *Theropoda*, *Sauropoda* a *Orthropoda*. *Pa.*

Dinotherium, vymřelý rod chobotnatých tlustokožců prastarého typu a obrovských rozměrů, tak že dosahoval až 4½ m výše. Hlava byla veliká s nepoměrně rozsáhlým otvorem nosním, dutiny čelní prostranné, ve spodní čelisti obrovské kly dolů zahnuté, někdy také i ve svrchní čelisti; stoliček bylo 5, zároveň užívaných, jejichž skladba podobá se skladbě stoliček tapírů. Nohy silné s 5 prsty, zápěstí v předních nohách odchylné budováno, ana kosť člunkovitá silně se rozšiřuje. **D.** žilo v třetihorách a zná se několik druhů z evropského svrchního miocénu a spodního pliocénu a pak ze Sivaliku v záp. Indii. *Pa.*

Dinslaken, město v prus. vlád. obvodu düsseldorfském, kr. mülheimském v Porýnské provincii, na želez. mülheim-weselské, má 2 kostely, soud, želez. slevárny, valcovny, tovarny na stroje, na lak a fermez, trhy na dobytek, chov pŕjavek lékarských a 2668 ob. (1890).

I. splavná řeka asi 45 km dlouhá nské prov. Sev. Brabantě, vzniká Ay (Veerijs) a Marky u Bredy. pod se náhle k západu a vtéká u Dinte-Volkeraku, ramene dolní Mósy.

r: 1) D. Edmund, kronikář z doby V., napsal *Magnum chronicon Belgi-* terem u Václavu IV. vypravuje křivé ž ne z vlastní zkušenosti, ale z poulechu čerpal. — **2)** D. Gustav ich, katecheta a paedagog něm. Borné u Lipska — † 1831 v Král se r. 1787 farářem, r. 1797 ředitel- ského semináře v Drážďanech, roku em v Görnici, r. 1816 konsistorním radou v Královci, r. 1817 prof. boho- byl uznávaným mistrem sokratické v katechesi, praktickým, laskavým a učitelem; ač byl mužem církevně m, zavedl do národní školy povrchní ý rationalismus. V činnosti své spojoval jasnost s praktičností. Byl dným spisovatelem. Hlavní jeho dílo *Ulehrerbibel* (Neustadt a. O., 1824 - 30. kolikrát); vedle něho uvéstí sluší: *Uglichsten Regeln der Katechetik* (tam., vyd. Plavno, 1862); *Die vorz. Regeln uche d. Bibel in Volksschulen* (2. vyd., ., 3 sv.); *Predigten zum Vorlesen in en* (4. vyd., t., 1834). Autobiografie na posléze ve Vídni r. 1879. Spisy ané vydal Wilhelm o 43 sv. (Neust., výbor z nich Seidl o 2 sv. (Langen- o—81). Srv. Amelungk, D's Grund- vno, 1881). **B.M.**

ehofer (Dientzenhofer, Din- r), jméno velké rodiny architektů VII. věku po sto let v Německu a h činných.

Bavořích Jiří D. († 1689) a Ber- istof D. účastnili se od roku 1655 assích větších staveb, kdežto Jan rd D., Jan D., Jošt Jindřich D. ndřich († 1745 jako poslední archi- pokolení D-ů) dosáhli po sobě titulů architektů v Bamberce. O jejich hlavně v Bavorsku se nalézajících, Jurjitt a Mádl (viz doleji) bližší zprávy.

Krištof († 2. čna 1722 v Praze řistěhoval se ještě mlád bezpochyby as do Prahy, kde r. 1686 žádal měšťanského práva na Menším městě . Nabyt tu brzy jmění a čestného , neboť stal se obecním starším a r. 1704 dům na Újezdě (č. 456 roh odvorské) a roku 1714 dům v To- lici; sám však bydlil v třetím vlast- ě »u 2 hrdliček« v Nostické ulici n.) (dle zemských desk Lib. contr. ny XII a XIV, kde se také projed- i pozůstalost). Se svou manželkou ariř († 1738) měl kromě slavného náce ještě syna Jindřicha, o němž iě jest známo, že byl též stavitelem, Kateřinu a Annu Marii; pochován

byl v kostele sv. Maří Magdaleny na Újezdě. Stavitelskou činnost staršího D-a nelze pro- zatím od začátku sledovati, neboť stavby v Břevnově, kde klášter a kostel se uvádějí jako jeho první práce, po velikém ohni r. 1678 byly jen prozatímně provedeny, kdežto teprve r. 1701 začal se odklízovati rum a r. 1708 položen zákl. kámen ke klášteru; r. 1712 byl chrám hotov až na kůr, jenž dokončen teprve po 3 letech, jelikož mor r. 1713 stavbu byl pferušil; ve vnitřním zařízení pokračováno až do r. 1736. Chrám zasvěcený sv. *Marketě* nej- lépe dokládá úzkou souvislost Křištofa D-a s jeho příbuznými v Bavorsku, neboť podobá se velmi kostelu v Banzu u Koburka vysta- věnému od Jana Leonh. D-a. Zatím pro- vedl Křištof D. stavbu kostela sv. *Maří Magdaleny* na Újezdě (nynější četnické ka- sárny) r. 1709 dokončenou; při kapli *loretan- ské na Hradčanech* postavil v ochozu kaple sv. Antonína (1710—12), sv. Františka (1717) a kapli Narození Páně (1718), kteroužto p- slední chtěl krátce před svou smrtí r. 1722 rozšířovati. Také zbudoval kostel sv. *Petra a Pavla* na Zderaze (1715—21) a začal přestavo- vati kostel sv. *Tomáše* na Malé Straně (1710). Hlavní však dílo jeho jest chrám sv. *Mikuláše* na Malé Straně (v. pfil. a tab. Architektura XII.), jenž r. 1704 se počal stavěti, ačkoli základ k budově již r. 1673 byl položen; provedl nej- prve umrlčí kapli v levo u vchodu, pak hlavní loď s bočními kaplemi, načež prozatímně ko- stel r. 1711 byl vysvěcen, jsa na vých. straně zabeđen. D. zajisté stavěl i dále, avšak mor r. 1713 pferušil i tu stavbu, načež teprve jeho syn Kilián Ignác dovršil tento velechrám, jenž se jednomyslně počítá k nejvelkolepějším stav- bám barokním severně od Alp. I jiné stavby se mu připisují z části jistě nesprávně; také není vypátráno, co ze světských staveb, jako paláců a občanských domů, od něho pochází, ačkoli i v tomto směru byl činným; dům »u 2 hrdliček« nahoře uvedený, v němž žil a zemřel, nynějším svým vzezřením spíše mlad- šímu D-ovi náleží; za to však palác Lobko- vicův z r. 1703 na Malé Straně téměř s jisto- tou jemu přiřknouti můžeme.

3) D. Kilián Ignác, syn před. (* 1. září 1690 v Praze na Malé Straně — † 17. prosince 1752 t.), studoval po odbyti gymnasia filosofii a matematiku na universitě praž., a pak u svého otce umění stavitelské; ku zdokonalení svému odebrav se záhy do ciziny pracoval prý nej- dříve uslavných mistrů vídeňských (u Fischera z Erlachu?), načež procestoval Itálii, Francii a Anglii. Po desíti letech (asi r. 1707—1717) domů se navrátil obohacen četnými kresbami a studiemi, usadil se opět na Menším městě Pražském, kde r. 1722 žádal o právo měšťanské. Činnost stavitelskou v Praze započal dle staré zprávy domem v zahradě »u trpaslíků«, nyní (zcela nahodile dle bývalého v něm ho- stince) *Amerikou* zvaným na Novém městě u Karlova (viz pfil.), kteroužto stavbou obrátil prý obecnou pozornost na sebe, i stal se záhy nejoblíbenějším a zvláště v kruzích církev- ních nejhledanějším stavitelem své doby,

o čemž svědčí velká řada kostelů, klášterů a jiných budov v Praze a na venkově od něho provedených. První jeho dílo církevní jest asi kostel sv. Jana Nep. při klášteře Voršilek (z let 1720—28) na Hradčanech, kdež záhy vystavěl také průčelí Lorety (1721—1724; přestavbu chrámu sv. Tomáše na Malé Straně otcem začatou dokončil r. 1727. Nové město zdobí od něho stavěný kostel P. Marie u Alžbětinek (vysvěcen r. 1725) a klášter k němu náležející (1726—1732), kostel sv. Jana Nep. na Skalce (r. 1730 zač.), kostel sv. Karla Borom. s domem pro sestáře světské kněze na Zde- raze (dostavěn r. 1732) a kostel sv. Kateřiny (přestavovaný r. 1737), kdežto na místě nynějšího poštovního ředitelství stával od něho vystavěný klášter *coelestinek s kaplí P. Marie* (z r. 1743). Na Starém městě dokončil r. 1731 stavbu *konviktu* s kostelem sv. Bartoloměje (s fačadou od dvora) a postavil *seminář sv. Václava* (nynější budova německé techniky v Husově třídě). Mezi nejlepší jeho díla náleží klášterní budova benediktinská (z l. 1727 až 1730) se znamenitým kostelem sv. Mikuláše (1732—37), nynějším pravoslavným kostelem (viz příl.). Dokončení chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně řaditi můžeme k největvoklepějším výkonům stavitelství barokního vůbec; není ještě dopodrobna rozhodnuto, co z tohoto vedělka pochází od otce a co od syna, jisto jest jen, že kupole a malebně do nejbližšího jejího sousedství postavená zvonice jest dílo mladšího D. a. Kupole r. 1752, zvonice teprve dvě léta po té byla dokončena; fačadu zajisté navrhl otec, avšak zdá se, že při provedení i syn byl účasten. — Na venkově českém působil K. I. D. rovněž na četných místech; tak pochází od něho kostel v N i c o v ě u Planice z r. 1720, benediktinský klášter a dokončení kostela v B r o u m o v ě (1727—35), klášterní budova téhož řádu v P o l i c i, pak kaple řečená *Hvězda* na stezce mezi těmito oběma místy. Také při zbudování kláštera cisterc. v P l a s í c h (1711—36) účastnil se vedle jiných stavitelů a v l. 1740—50 stavěl zámek s kaplí sv. V a v ř i n c e na K l a d n ě, kdež zároveň kapli sv. Floriána r. 1746—48 postavil a návrh na sloup P. Marie roku 1741 zhotovil. Jesuitská sídla v T u c h o m ě r c í c h a L i b ě š i c í c h, děkanský kostel Maří Magdaleny z l. 1732—36 v K a r l o v ý c h V a r e c h, kostel sv. Klementa ve V o d o l c e z r. 1737 pocházejí od něho. V K u t n ě H o ř e vystavěl v l. 1733—1743 klášter V o r š i l e k, kdežto jezuitský kostel v K l a t o v e c h jen obnovil (původně je z r. 1656). Také zhotovil návrhy pro farní budovu ve Z l o n i c í c h. Teprve po jeho smrti dostavěny byly začaté od něho stavby kostela a kláštera v R o č o v ě u C i t o l i b (1750—59) a kostel v P ř e s t i c í c h (1750—1775). Mýlně se mu připisuje chrám v Kladrubech gotickým způsobem v této pozdní době barokní proti všemu jinde běžnému zvyku provedený, kterýžto zvláštní zjev v dějinách stavitelství jedině v Čechách několikrát se vyskytuje; bezpochyby tamější klášterní budova z r. 1733 od něho pochází. — Stavby světské, paláce a občanské domy,

stavěl K. I. D. zajisté též ve větší míře, n nám nyní známo. Avšak skvělý doklad jet mistrovství i v tomto směru podává kron již jmenovaného domku »u trpaslíků« *palác Nosticů*, kdysi Piccolominů, na Příkladu (v příl.), jehož průčelí jest z nejkrásnějších fačad barokových. *Palác Kinských*, původně Golců, n Staroměstském náměstí byl od K. I. D. a n vržen, ale od Anselma Luragha, jenž i při jiných D.ových stavbách bývá súčasťněn, přepínt nou dekorací opatřen. *Invalidovna v Karlínu* v ohromných rozměrech zamýšlená, která rok 1729 dle vzoru hřtelu des Invalides v Paříži byla založena, došla jen asi ve čtvrtině skutečného provedení. Cím D. přispěl ke stavbě *španělského sálu* na hradě pražském, není ještě jasno, podobně jako nejsou známy občanské jeho domy, jež dle starých zpráv stavěl. Avšak badání v té příčině nejsou ještě utončena, ale bude zajisté v první řadě brzy rozluštěno, který z domů Langerům v minulém století dle desk zemských náleževích pochází od K. I. D. a, stavěl-li Branbergrova kapličku z r. 1739 u sv. Stěpána na Novém městě a není-li snad totožným s neznámým jinak Michalem D. e m, pod jehož správou byl ve S m e ř n ě vystavěn skleník a pod. více. — Uměleckou povahu D.ovu možno jen vystihnouti, má-li se na paměti, že nevycházel ze školy s ustálenými tradicemi; spracoval množství různých vzorů zcela originálně ve velký harmonický celek, čímž vytvořil nový, jemu zvláštní směr. Znamenitou příležitost, aby své vlivy na velké řadě monumentálních budov mohl osvědčiti, poskytla mu nad jiné vhodné doba, kdy ve zpusťosených Čechách nová šlechta a zvláště bohatě nadaná církev rozvinuly ku podivu velkou činnost stavitelskou, kdy na všech místech vzrůstaly paláce, kláštery a kostely, jež pro nedostatek domácích sil ponejvíce stavěli přivolaní Italové. V Bavořích vzdělali se na základě vláském první stavitelé velké rodiny D.ů, ježž pražští a němečtí členové za staršího Krištofa D. a stále trvají ve vzájemně úzké spojitosti. Jeho syn a žák pobýtem u vídeňských mistrů a italskou cestou tyto vlivy ještě sesílil, avšak samostatněji než kdo jiný je zcela zvláštním způsobem spracoval. vzdaluje se při tom v mnohém ohledu od italského směru. Základní ráz umění mladšího D. a jest určen vlastním velikým smyslem pro malebnost; při vši snaze, aby působil monumentálně převládá přece vždy dekorativnost, která h někdy zavádí až příliš daleko; bohatém detailu ornamentálnímu věnoval se D. s velikou zálibou, jest elegantní, někdy hravý vždy však velmi působivý, efektní a původní. Obdivuhodna jest tvořivost mladého umělce, jenž téměř nikdy se neopakuje, ačkoli vždy několik velikých staveb súčasťně řídí; velmi litovati jest, že žádného přímého žáka nechoval, pročž po jeho smrti pražský barok velmi rychle sestoupil s onoho vznešeného samostatného postavení, kamž jej byl D. m přivedl. Vliv jeho po Čechách a sousedních zemích byl ovšem veliký; avšak již díla, je

velmistr nedokončena zanechal, dohotovena byla způsobem jeho nehodným, při čemž zvláště Anselm Lurago nemalé má účastenství. K. I. D. jest umělec světového významu, jenž společně se svými současníky Reinerem a Brokoffem nejvíce přispěl k uznání všude slávy pražského baroku; palác Nosticův a malostranský chrám sv. Mikuláše počítány budou vždy mezi nejkrásnější budovy světského a církevního stavitelství barokního. — O soukromých poměrech D-ových podává nám starý životopisec skvělý obraz: byl prý vážný a příjemný v obcování, při tom tak nezištný, že si při svých četných stavbách neuhospodařil žádného jmění; o jeho vzdělanosti svědčí vědomosti i v jiných oborech, jako ve filosofii; bibli prý znal jako bohoslovec a italsky, francouzsky a anglicky mluvil právě tak hbitě jako svou mateřskou řečí českou. Ve šlechtěném vlastenectví vyhledal a zničil ne bez nebezpečí života r. 1744 podkopy pruské položené proti Vyšehradu, začez mu r. 1745 bylo uděleno šlechtictví, jehož však neužíval, protože synům dostatečného jmění zanechati nemohl. Prahy a Čech prý si cenil výše všech zemí, jež kdy byl na svých dalekých cestách spatřil. D. bydlil v domě po otci zděděném č. 456 na Malé Straně, kdež byl obecní starším. Podobiznu z jeho pozdějších let dle znamenitého reliéfu podává rytina Sulzerova v Pelzlově spisu. D. byl dvakrát ženat, podruhé s Marií Terezií Heinrichovou a z četných jeho dětí Prokop, Bruno, Vilém a Václav vstoupili do klášterů. Ostatní děti uvedeny jsou v listině o pozůstalosti jeho v zemských deskách (Lib. contr. XVII B. 14 Malá Strana, dle níž mezi dědici z prvního a druhého manželství vznikla pte o dědictví 10.554 zl.

Literatura a prameny: Pelzl, Abbild. Böhm. u. Mähr. Gelehrten u. Künstler (1775, 2. díl); Dlabacz, Künstlerlexikon für Böhmen, Mähren und Schlesien (1815); C. Gurlitt, Geschichte des Barockes und des Rococo in Deutschland (1889, velmi tendenční); K. Mádl, Ku dvoustoleté paměti narození K. I. D a (»Světozor«, 1889—90). Četné zprávy přináší popis Čech a Prahy, jakož i monografie měst a klášterů; doposud neověřeny jsou zprávy o D-ech obsažené v městském archivu a v zemských deskách v Praze, jakož i ve státním archivu mnichovském. Vyobrazení staveb nalézají se kromě v uvedených knihách také v Ottových »Čechách« a v »Architektonische Rundschau« dle Ohmannových kreseb ročník 1889—90. Srv. ostatně články Barokový sloh a Čechy str. 411. Mja.

4) D. Václav, právník a historik český, syn před. (* 1750 v Praze — † 1805 tamže). Vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova, po jeho zrušení studoval práva a stal se r. 1780 profesorem státního, lenního a soukromého práva na universitě inšprucké, odkud r. 1782 přeložen byl do Prahy. Kromě dissertace *De decimis* (Videň, 1779) napsal: *XXVIII genealogische Tafeln der böhm. Fürsten, Herzoge u. Könige, nebst d. chronolog. Tafel d. böhmisch-mähr. Fürsten u. Markgrafen* (1806).

Dinus Mugellanus (* v Mugellu někdy v 2. pol. XIII. stol. — † asi 1303 v Bologni), byl legistou čili civilistou, t. j. professorem římského práva civilního v Bologni. Od něho pochází 88 pravidel právních, *regulae juris*, které jsou vyňaty z civilního práva římského a připojeny na konec sbírky zákonů Bonifacia VIII. nazvané: »Liber Sextus«. (Viz čl. Corpus juris can. str. 647; Savigny, Gesch. d. röm. Rechtes V. 402.) Jrk.

Dinxperlo, město nizozemské v prov. geldernské, kraji terborghském, na hranicích pruských, má celní úřad a 2461 obyv. (1879) zabývajících se orbou a chovem dobytka, zvláště pak včelařstvím.

Dinzenhofer viz Dintzenhofer.

di **Dio** Juan viz Juan di Dio.

Diolobon (fec.), dvojobol, fecký peníz = 10 lepta = asi 13 kr.

Dio Caesarea, dříve Sefhoris, nyní Sefúrije, město v Galilaei sev. od Nazaretu, opevněno a pojmenováno tak od Heroda Antipy, r. 180 po Kr. sídlo velikého synedria židovského, bylo r. 339 od Římanů rozbořeno, protože židé osnovali tu spiknutí; do válek křesťáckých bylo sídlem biskupským.

Dio Cassius, dějepisec řecký. Narozen asi r. 155 po Kr. v Nikaii jako syn římského senátora Cassia Aproniana, vzdělal se pečlivě v Athénách, byl pak v Itálii obhájcem, stal se senátorem a prodělal obvyklou kariéru jsa asi r. 229 konsulem. Pak spravoval jako prokonsul Afriku a jako legat Dalmatii a Pannonii. Znepřáteliv si svoji pfišností praetoriány a jmenován byv r. 229 od Alexandra Severa kolegou v konsulatě, odebral se na přání císařovo do své otčiny. Dalších zpráv o něm není. Hlavní dílo jeho nazvané správně *Ῥωμαικὴ ἱστορία* obsahovalo původně 80 knih, jdouc od příchodu Aeneova až do ustoupení Dionova v soukromí (72, 18). Zachovány úplně jsou pouze knihy 37—54 (od války Lucullovovy s Mithradatem do smrti Agrippovy), z 35.—80. knihy výtah Xifilinův učiněný v XI. století, z knih ostatních zlomky zejména u Konstantina Porfyrogenety a sice z prvních 34 nepatrně, z ostatních obšírněji, hlavně z 35. a 55.—60.; pak knihy 78. a 79. skoro celé v kodexu Vatikánském č. 1288. Kompozice díla podniknutého, jak sám praví, k vnuknutí božímu, na jehož sepsání 22 let vynaložil, jest v celku chronologická, nicméně snaží se také dle vzoru Thukydidova a Polybiova o výklad pragmatický. Sloh, jenž jeví pilné studium řečnicků starších, bývá někdy příliš umělý, zvláště ve stavbě period. Reč má některé latinismy. Pramenů užil, jak sám praví, hojných (72. 18.), zejména Fabia Pictora (pro dobu starou), Livia, Asinia Polliona, Sallustiových Historií, komentárů Octavianových, Maecenatových, Agrippových, Suetonia, Plutarcha; pro dobu císařskou přistupují k tomu archivy, prameny monumentální a autopsie. Hodnověrnost jeho jest v celku nepochybná, omyly jeho přičítají se musí na vrub pramenům. Tendence jeho jest monarchická, odkud vysvětluje se mimo jiné nepřiznivý soud o Ciceronovi a jeho po-

jmání doby císařské od Tacita se lišící (43, 2; 53, 19; 55, 16—22.). Jest odpůrcem filosofů (52, 36.) a věří prodigiím. Vydání novější od L. Dindorfa (1863—1865, 4 sv.) a od Melbra (I. sv., 1890). Srv. Christ u Iv. Müllera, Handbuch (VII., 561). Šý.

Diocletianus viz Dioklecián.

Diodati Giovanni, evang. bohoslovec (* 1576 v Luce — † 1649), byl již r. 1597 učitelem hebrejského Jazyka v Genevě, r. 1608 reform. farářem tamže a r. 1609 professorem bohosloví, jsa nástupcem Bezovým, r. 1614—17 evangelisátorem v Nimech. Jako člen dordrechtského synodu měl veliký vliv na usnesení jeho. Přeložil Bibli do jazyka italského (Geneva, 1603, lepší vyd. 1641), a francouzského (1644). Přeložil také do franc. Sarpioho dějiny Tridentina (1621). Srv. Budé, Viede Jean D. (Geneva, 1869). B.M.

Diodon Günth., ježík, rod srostločelistných ryb (*Pharyngognathi*) z čeledi nahozubců (*Gymnodontes*), jejichž čelisti pokryty jsou povlakem ze hmoty slonovině podobné, na vnitřní straně vráskovaným a stále se obnovujícím. U rodu **D.** nemá tento povlak uprostřed ryhy (jako na př. u čtverozubců), tak že ústa ozbrojena jen 2 velikými kusadly, jako by jediným zubem nahoře a jediným dole; pravých zubů v čelistech ovšem ježící nemají. Tělo jejich pokryto pohyblivými ostny o třech kořenech, z nichž jeden prodloužen přímo v trn; v zadu ukončeno tenčím ocasem s dobře vyvinutou ploutví ocasní, před níž se nalézá nahoře krátká, měkká ploutev hřbetní, dole ploutev řitní. Ze sudých ploutví jen první jsou vyvinuty. Všickni ježící mohou tělo velice nadmouti; naberou si totiž vzduchu do velkého volete a plovou pak břichem vzhůru obráceni. Loví je spíše jen pro sbírky jako zvláštnost, ale sotva kde pro maso, jež někdy jako jedovato bývá. V Atlantském a Tichém oceáně žije druh toho rodu nejznámější, **D. hystrix** L., ježík obecný (délka 40—70 cm); jest rzivohnědý s tmavohnědými neb až černavými okrouhlými skvrnami na hřbetě i na bocích a má na ocase nahoře i dole po 2, 3 párech nepohyblivých ostnů. Podobný j. skvrnitý (**D. maculatus** Günth.) má na ocase jen po stranách ostny a všude po těle nahoře i na bocích drobné skvrny černé; nad očima, na hrdle, na břiše i na hřbetě jsou měkké výrostky (tentakule). Délka 20—30 cm; domovem jest ve všech mořích tropických. Br.

Diodóros: 1) **D. Kronos** (výklad tohoto přijetí jest nejistý; viz Panzerbieter v Jah'n's Supplbd. zu d. Jahrb. f. Phil. V., 223) z Jasu (v Karii) náleží mezi nejpřednější dialektiky školy megarské a proslul svými sofismaty, jimiž dokazoval nejsoucnost pohybu, nemožnost zanikání (nikoli zaniknutí, jež připouštěl!) atd. Nejslavnější z nich jest sofisma zvané *Κυριώων* (o němž v Zeller, Sitzungsber. Berl. Akad. 1882, 151 a Prantl, Gesch. d. Logik, I., 40.), mající asi tento smysl: Něco možného nemůže být provozeno (*ἀκολουθεῖν*) něčím nemožným; bylo-li tudíž něco v dřívější době

možným, vzešlo by z možného něco nemožného, kdyby to bylo bývalo jinak, než jest: tedy vůbec nemožno jest, aby něco se dělo, co se neděje. Dokázati chtěl tímto závěrem zajisté **D.** jen větu, kterou jindy jasně pověděl, že možné jest jen to, co jest skutečné nebo skutečným bude. Se zásadou touto lze uvést v souvislost názor **D.** rón v větech podмінěných; uznávalť jen ty za pravdivé, v nichž závěti nemůže a nikdy nemohlo býti lživé, když předvěti bylo pravdivé. O slovech učil, že nemohou býti bezvýznamna ani dvojsmyslna; neboť kdo užívá slov. vždy určitý pojí s nimi smysl, a jen ten význam, který mu přikládá, jest pravdivý. **D.** zemřel r. 307 před Kr.

2) **D. Tyrský**, peripatetik (věku nejistého, jak se zdá, žil ještě r. 110. př. Kr.), žák a nástupce Kritolaův, s nímž v psychologii souhlasil, prohlašuje za substrát duše aether (*quinta essentia*), ale v ethice se rozcházel; spočívátě dle něho nejvyšší dobro ve ctnosti a bezbolestném žití. Napsal snad také rhetoriku. Č.

3) **D. Sicilský** (*Siculus, ó Σικελιώτης*), dějepisec fecký z doby Augustovy. O životě jeho známo jen to, co v úvodě díla svého vypravuje (I, 1.—5.). Narodil se v Agyriu, třicet let věnoval spisování svého díla; před tím podnikl cesty (v Egyptě byl v 180. ol., I. 44.) a dlouhý čas meškal v Římě, znaje jazyk latinský. Spis jeho nazývá se *Βιβλιοθήκη ιστοριών* a obsahoval 40 knih, z nichž 1. až 6. jednaly o mytických dějinách orientálních a feckých až do války trójské, ostatní o dějinách feckých a římských bezpochyby až do výpravy Caesarovy do Britannie. (V. 21.) Zachováno úplně jest pouze prvních pět knih a pak celá druhá dekada, z ostatního dosti hojně fragmenty a excerpty zejména u Fótiu (cod. 244) a Konstantina Porfyrogenety, hlavně ve sbírce výřatků nadepsané *περί ιστοριών και κακίας*. Složením liší se dílo Diodórovo od spisů historiků starších nemajíc rozčlenění uměleckého; po době báječné, jež spracována ethnograficky, následují děje celkem v pořádku chronologickém, ačkol v při tom patrná jest jeho snaha vypravovati pragmaticky a v každé knize skupiti dějiny okolo jedné nebo více znamenitých osobností neb událostí. (Srv. Holm, Gr. Gesch. III., 17). **D.** jest vedle Polybia hlav. zástupcem nářečí hellénského (*κοινή ὁ ἀλέκτος*); sloh jeho jest jasný sice, ale též jednotvárný a neozdobný. O pramenech není dosud úplně shody; obecně myslí se, že jimi jsou Eforos a Theopompos (v I.—XX. knize, srov. Berl. Wochensch. X. 1645), Kleitarchos pro dějiny Alexandrovy, Timaios a Filistos pro dějiny sicilské, Ktésias pro dějiny perské, Hierónymos z Kardie a Duris pro dějiny diadochův, Fabius Pictor pro republikánskou dobu římskou (srv. Soltau, Berl. phil. Woch. XI, 132), Manetho, Hekataios milétský a Hekataios abderský pro dějiny egyptské, Apollodóros pro mytické dějiny fecké. Cena díla jest působena jen tím, že nahrazuje nám ztracené prameny; mnohé události vypravuje samo-

jediný. Nehledíc k nedostatečné umělecké komposici, pohřšujeme vhodného výběru látky a spolehlivé chronologie. (Srv. o ní Holm, Griech. Gesch. III, 16, a 78.) Zvláštní tendence nemá, v mythologii drží se směru Euhémérova. S druhé strany právě složení jeho díla, v němž řečí jest pořádku, bylo příčinou, že fakta zachována přesněji. Vydání novější G. Dindorfa, 1866, 1868, 5 sv.; nově vydáno od Vogla v Lipsku, 1890. — Srov. Christ v Müllerově Handbuch, VII. 533. Šý.

4) D., biskup tarsský (* v Antiochii — † před r. 394). Nabyv v Athénách a v Antiochii důkladného vzdělání, osvědčil se v Antiochii jako horlivý obhájece křest. víry a byl proto od císa. Juliána Apostaty nenáviděn a pronásledován. Donucen rodné své město opustiti, utekl se do Armenie k patriarchovi Meletiovi, s kterým vyhnanství sdílel a jehož přičiněním r. 378 na přelom biskupský v Tarsu v Kilikii dosazen jest. Účastnil se druhého všeobec. sněmu církev. v Cařihradě (381) a byl pro pravověrnost mezi východními biskupy od císa. Theodosia chválen. Sepsal četné knihy, jež však jen dle názvů jsou známy. Vystoupiv proti origenovcům, písmo sv. allegoricko-mystický vykládajícím, hájil výkladu písem sv. historicko-grammatického. Stojí v čele učitelů školy řečené antiochijské. Pohříchu daly spisy D-ovy po jeho smrti podnět k rozličným bludům zvláště nestoriánským. První žák D-ův, Theodorus, biskup v Mopsvestii (též v Kilikii), vykládal spojení božství s člověčenstvím v Kristu ve smyslu přebývání (*enokésis*), že Bůh v člověku jen bydlil, kterým učení musil dospěti k nauce, že v Kristu byly dvě osoby, božská a lidská. Tím způsobem mistr i žák právem jsou jmeni za původce bludů nestoriánských. Ksl.

Diodotos, stoik asi kolem r. 85. byl učitelem Ciceronovým, bydlil u něho a zemřel asi r. 60 před Kr. Ve stáří oslepl, ale nicméně horlivě se filosofii dále obíral. Ča.

Dioecesis (*διοικησις*, okres). Císař Konstantin rozdělil celou říši ve čtyři veliké praefektury (Oriens, Illyricum, Italia a Galliae). Každá praefektura rozdělena v jistý počet *d-sí* (menších správních obvodů) celkem 13 a tyto zase v provincie (117). Každá provincie měla v čele správy guvernéra (*vicarius* [*praefectorum*]), výjimečně též *comes* zvaný), jmenovaného od císaře. Guvernéři *d-sí* v Orientu jsou vyšší co do hodnosti než ostatní. Zprávy o tom čerpáme hlavně ze spisu: *Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus orientis et occidentis*, pocházejícího z doby Theodosia II. Pk.

D. ve zřízení církevním viz Diécése.

Dioecia, dvojdomé, viz Linnéova soustava.

Diofantické rovnice jsou algebraické rovnice neurčité, t. j. rovnice, které připouštějí nesčíslné množství řešení. Dáno-li jest m algebraických rovnic, ve kterých vyskytuje se n neznámých, a jest-li $n > m$, jest možno onu soustavu rovnic převést na jedinou rovnici, ve které vyskytuje se $n - m + 1$ nezná-

mých; v rovnici té lze pro všechny neznámé mimo jedinou voliti libovolné hodnoty a zůstává tedy řešení neurčito. Pojmenování rovnic pochází od řeč. matematika Diofanta, který ve svém díle »O arithmetice« mnoho neurčitých rovnic řeší různými umělými obraty. Dodati sluší, že řešení d. r., jak nyní v našich elementárních učebnicích se uvádí, liší se poněkud od Diofantových; nyní klade se obyčejně podmínka, aby obdržena řešení pro neznámé byla čísla celá nebo docela kladná celá čísla, kdežto Diofantos připouštěl též i kladné zlomky pro řešení ta; zamítal však čísla záporná a irracionalná, poněvadž to u něho nebyla žádná čísla. Řý.

Diofantos, matematika řecký, žil v Alexandrii kolem r. 300 po Kr., dosáhnuv stáří 84 let. Napsal 13 knih »O arithmetice«, z nichž pouze šest a pojednání »o číslech polygonálních« se zachovalo. Nejstarší rukopis jejich nalezen byl v kodexu vatikánském ze XIII. stol.; jiný rukopis nalezl Regiomontanus v Benátkách r. 1464. V zachovaných knihách »O arithmetice« nalzáme dosti vyvinutou symboliku algebraickou, před D-tem u Řeků neobvyklou. D. zavedl sobě pro jednotlivé mocniny neznámé veličiny až do šesté zvláštní jména a označení. První mocnina slula zkrátka číslo, *ἀριθμός*, druhá *δύναμις*, třetí *κύβος*, pojmenování ostatních mocnin až do šesté tvořena skládáním obou posledních slov; souhlasně s pojmenováním zavedl označení jednotlivých mocnin; co nyní píšeme

$$x, x^2, x^3, x^4, x^5, x^6,$$

psal D. $\varsigma, \delta^{\sigma}, \kappa^{\sigma}, \delta\delta^{\sigma}, \delta\kappa^{\sigma}, \kappa\kappa^{\sigma}.$

Také pro převratné hodnoty první až šesté mocniny, t. j. pro $\frac{1}{x}, \dots, \frac{1}{x^6}$, měl pojmenování, která tvořil koncovkou *τόν* na př. $\frac{1}{x^2}$ slulo *δυναμοτόν* atd. Určitá čísla nazýval *μόνας* a označoval znaménkem μ^{σ} . Znaménko sčítání vůbec nevyznačoval, pro odčítání měl znamení ω (obrácené a skrácené ψ); také znaménko rovnosti někdy označoval písmenem ι . Jak daleko dospěl D. v šesti knihách, které se nám zachovaly, viz Algebra 847; pokročil-li v ostatních knihách ještě dále, nelze určitě rozhodnouti; dle obsahu zachovaných knih soudí se však, že ztracené knihy netvořily konec díla, nýbrž patřily hlavně mezi 1. a 2. knihu, že tedy obsahem svým nepřekračovaly vědeckou výši posledních knih. Knihy D-ovy vydány a komentovány byly později několikrát v jazyku latinském, francouzském a německém. Komentář Maxima Planuda ze XIV. stol. otištěn v lat. překladu D-ta od Xylandra (Basilej, 1575); řecky a v lat. překladu i s komentářem vydal D-ta Bachet de Meziriac (Paříž, 1621); druhé rozmnožené a zlepšené vydání Bachetovo opatřil Fermat velmi cennými poznámkami (Toulouse, 1670). Překlad franc. podali Stévin a Girard (Paříž, 1625 a Lejda, 1634), něm. Schulz (Berlín, 1822). Spis »o číslech polygonálních« přeložil též Poselger (Lipsko, 1810). Řý.

Diogenés: 1) **D.** z Apollónie (žil v V. stol. př. Kr.), filosof řecký, narodil se v Apollónii na Krétě. O životě jeho víme pramálo. Zdá se, že filosofů iónských mnohem byl mladší, ano v osobní styk že s nimi vůbec nepřišel. Ze souhlasných zpráv, že ve spise svém vysvětloval pád povětroně v Aigospotamech roku 469, možno souditi, že žil po této době. Byl současník Anaxagorův, proti jehož dualistickému názoru zastával se starších, monistických teorií filosofů iónských. Ve zkoumání svém vychází od důležité logické věty, že třeba při práci vědecké položití na počátku princip nepopěrný a podati výklad jeho prostý i vážný. Princip tento logický však s principem věcným všeho jsoucna u něho splývá. Svět celý jest toliko modifikací tohoto věcného principu základního. Principem tím je **D.** noví po vzoru Anaximenově vzduch nekonečný, věčný, nezměrný, všemohoucí, všepoznávající. Ten proniká vším a podmiňuje veškeren život v přírodě. Rozumnost — patrně pomysl Anaxagorův — jest mu znakem nad jiné důležitým. Rozumností tohoto prapricipiu vysvětluje se účelné zařízení vesmíru. Zhuštění (*πύκνωσις*) a zředění (*αραίωσις* čili *ἀραιώσεις*) jsou pochody, jimiž z něho všechno jsoucno se vyvozuje. Pohyby těmi částmi husté zaujaly střed vesmírný, části pak fidičí umístily se na obvodu a vytvořily slunce i všechna tělesa nebeská. Jako pak celek vesmírný vzduchem jest oživen, tak i duše v bytostech jednotlivých je povahy vzdušné. Různosti vzduchu vysvětluje se i nestejnost života duševního. Myšlení je správné, jen když vzduch je vyvozuující je čistý a suchý; vlhkost škodí rozumnosti. Proto lidé opili jsou duševně otupělí. Podobně vlhkým stává se vzduch duševní i ve spánku, a proto činnost rozumová tu chabne. Rostliny nemajíc v nitru prázdného prostoru nemohou vdechovati vzduchu a jsou proto úplně zbaveny sebevědomí. Fysiologicky snažil se **D.** vykládati činnost smyslovou, cit bolesti i rozkoše i myšlení směřováním se vzduchu s krví, která pomocí žil celým tělem proniká. Konaje proto i zajímavá studia anatomická rozeznával dvě hlavní žily, jednu pro pravou, druhou pro levou stranu těla lidského. Pokoušel se též, aby vysvětlil stoupání vody nílské tím, že prý slunce vodu mořskou přitahuje, vlhko zemské pak do Nílu spouští. Učil, že existuje zároveň více světů našemu obdobných. — **D.** z Apollónie znamená proti filosofům iónským velký pokrok: uvědomuje si již nutnost logického postupu a teorii svou opírá o empirické zkoumání i zjevů. Tím, že proti pokročilemu stanovisku dualismu Anaxagorova hájí staršího monismu, zapředl se v některé spory. Závislý je přirozeně nejvíce na Anaximenovi a Anaxagorovi, kterému důležitý ústupek učinil tím, že vlastní princip jeho, rozumnost, za nejdůležitější znak svého světovtorného vzduchu prohlásil. Vydal spis *Περί φύσεως*. Srv. Schorn, *D. Apoll.* Fragm. (Bonn, 1828); F. Panzerbieter, *D. Apolloniates* (Lipsko, 1830); Mullach, *Fragm. phil. graec* I, 252.

Dna.

2) **D.** ze Sinopy (* 404 — † 323 př. Kr.), filosof kynický (*ὁ Κύνων*). Narodil se v Sinopě v Paflagonii, kde již v mládí ve společenství s otcem svým Hikesiem, jenž byl peněžoměncem, dopustil se prý zločinu falšování mincí, a byl proto nucen otčinu opustiti. Vymlouval se, že věštba delfská mu to dovolila. Obrátil se do Athén a stal se tam horlivým žákem filosofa Antisthena, ačkoli tento s počátku ničeho o něm nechtěl slyšeti. Celý život další byl mu jakýmsi pokáním. Sám říkal, že všechny kletby tragodií řeckých prý se na něm splnily, a přece že je šťasten. Osvojiv si kynickou filosofii, omezil potřeby své zcela, a žije i živě se způsobem nejprostším, zachoval si při tom bodrou mysl. Tím stal se osobností mezi řeckými filosofy snad nejpopulárnější, a řada pověstí připjala se k životu a jménu jeho. Kynickou zásadu obejití se beze všech potřeb prováděl do největších krajností a v Athénách pro výstřednosti své byl asi dosti právem nazýván »zřetěštěným Sokratem« (*Σωκράτης μαινόμενος*). Později, byv od mořských loupežníků zajat, byl odvezen na Krétu a tam za otroka prodáván. Jsa tázán po svém zaměstnání odpověděl prý, že dovede lidi ovládati (*ἀνθρώπων ἄρχειν*), a potřebuje-li někdo pána (*δεσπότης*), ať prý si ho koupí. Bohatý kupec korinthský Xeniadés koupil prý ho, a **D.** prý žil pak dlouho v domě jeho jsa mu spolehlivým vychovatelem dětí. Z množství vypravování o něm rozšířených zvláště jeho *παρρησία* na jevo vychází. Tyrannu, když se ho tázal, jaký kov nejlépe se hodí na pomník, odpověděl, že ten, ze kterého jsou zhotoveny sochy Harmodia a Aristogeitóna. Známo jest, jak vtipně Alexandrovi projevil jedině přání své, by mu šel ze světa. Kdož by neznal pověsti, jak v sudě (nebo spíše malém domku od Athénanů posměšně *κείδος* nazývaném) bydlil, jak se svítilnou ve dne člověka marně na ulici hledal, jak jedinou nádobu, které užíval, zahodil, vida hochy, an rukou vody si nabírá. Celým životem ve všech svých přemrštěnostech usiloval ukázati, že proti všemu osudu jest obrněn. Naproti životu společenskému zachoval úplnou lhostejnost, manželství si nevážil, nýbrž naprostý kommunismus žen a dětí hlásal. K otázce, kdy se mají lidé ženiti, odpověděl prý: »Mladí nikdy a staří teprve nikdy«. Smrti se nebál, poněvadž při ní veškeren cit ustane a člověk ani nepozoruje, když se blíží; o to pak, jak bude pohřben, netřeba prý se člověku starati, neboť dědicové již o to budou péči mítí. Zemřel u vysokém věku v Korinthu. Korinthští za pomník postavili mu psa z Parského mramoru. **D.** byl muž zajiště velmi originální a po mnohé stránce duchaplný. Peal pravděpodobně dialogy filosofické nám nedochované. Ze žáků jeho byli nejznamenitější Kratés Thébský, jeho manželka Hipparchia a bratr této Metroklés. — Srv. K. W. Göttling, *D. der Kyniker oder die Philosophie des griechischen Proletariats* (Gesammelte Abhandlungen I, Halle, 1851); Mullach, *Frag. phil. graec.* II, 295.

Dna.

3) **D. Babylonský**, filosof fecký, pfevrzenec nauky stoické, pocházel ze Seleukie, byl žákem Chrysippovým a účastnil se spolu s Kritolaem a Karneadem známého vyslanectví do Říma r. 156 - 155 př. Kr. Karneada prý vzdělával v dialektice. Napsal několik spisů: o dialektice, o hlase, o urozenosti, o zákonech atd. Celkem přidržoval se nauky Chrysippovy, jehož žákem byl, a některými samostatnými odchylkami Učil, že duše sídlí v srdci, a život duševní že oběhem krve je podmíněn, přemýšlel mnoho a psal o vzniku a povaze hlasu, jehož považoval za náraz vzduchu. Jako duše člověka obkličuje, tak prý i bůh celý svět objímá. Pochyboval o závěrečném sholení světa. o dobru tvrdil, že jest absolutno a samo v sobě poznatelné, prý snad ve školu stoickou zaváděl kasuistiku, jež později tak zkvétala, horlivě mimo to zabýval se astrologií a divinací. — Srv. C. Fr. Thiery, *De Diog. Bab.* (Levna, 1830). *Dna.*

4) **D. Lačrtský** (dle rodiště svého Laerte v Kilikii nazývaný), spisovatel fecký, jenž žil pravděpodobně asi v polovici III. stol. po Kr. Napsal spis o životě a naukách starých filosofů (*Bioi kai gnōmē tōn en φιλοσοφία εὐδοκμησάντων*, kratčejí též *Bioi φιλοσόφων* nazývaný). Dílo má 10 knih, z nichž prvá podává dějiny školy iónské, ke které podivným způsobem v knihách následujících připojuje přímo Anaxagoru, Sókrata, Platóna, Aristotela, akademiky a stoiky, v 8. knize mluví o Pythagorovcích, v 9. o Herakleitovi, Eleatech a Skepticích, desátá konečně celá určena jest Epikurovi a jeho škole, jejímž přívržencem dle všeho spisovatel sám byl. Cena díla tohoto sama o sobě byla by nepatrná, avšak spis má veliký význam relativní. **D.** byl kompilátor nekritický a povrchní, jenž líboval si ve sbírání množství bezvýznamných událostí, anekdot, epigrammů, nepravých dopisů a pod.; v díle jeho není soustavnosti ani jednotnosti. Poněvadž však **D.** cituje namnoze celá místa z děl starých filosofů nám nedochovaných (zvláště z Epikura), nebo zprávy své čerpá z pramenů dobrých a spolehlivých, jež z pravidla uvádí, náleží spis jeho k nejdůležitějším pramenům dějepiscectví filosofie starověké. Úkolem kritiky moderní jest vyhledávati prameny zpráv jeho a rekonstruovati na tomto základě historické spisy starší, mnohem cennější, ale nám nedochované. Práce ta není dosud dokončena, hlavně pro nedostatek kritického vydání celého díla. Z badatelů moderních o pramenech **D.** nových nejvíce vynikají E. Maass a F. Nietzsche, kteří souhlasně za hlavní prameny jeho prohlašují Favorina a Dioklea Magneta. Od obou odchylují se nověji Freudenthal a Wilamowitz-Moellendorff. Poslední domnívá se, že **D.** čerpal hlavně z Apollónia Tyrského a Antigona Karystského. Text díla **D.** nova jest dochován v podobě velmi pokažené a vydání kritické dnes je nezbytnou nutností. Dílo bylo vydáno neiprve v Basileji (1533) a v Amsterdamě (1696—98). Novější vydání obstarali Hübner (Lipsko, 1828) a Cobet (Paříž, 1850). Latinský překlad pořídili Ambro-

sus de Camaldula (Benátky, 1457) a Aldo-brandini (Řím, 1594). Literatura: Fr. Nietzsche, *Beiträge zur Quellenkunde und Kritik des Laert. D.* (Basilej, 1870); téhož články v *Rhein. Museum* (N. F. 1868, 1869, 1870); Maas, *De biographis graecis quaestiones selectae* (Phil. Unters. III, Berlin, 1880); J. Freudenthal, *Zur Quellenkunde des Laert. D.* *Hellenistische Studien* (1879, III, Exc. 4); Wilamowitz-Moellendorff (Phil. Unters. IV., 330); Egger V., *De fontibus Diogenis L.* (Bordeaux, 1881); Čáda Fr., *Nástin starověkého dějepiscectví filosofie* (Výr. zpr. c. k. vyšš. gymn. na Novém Městě v Praze 1890—91). *Dna.*

5) **D. Romanos viz Romanos IV.**

Diogenianos z Hérakleie, znamenitý lexikograf z doby císaře Hadriána. Vedle menších spisů (*Χρονικά; Περί ποταμών, λιμνών, κρημών, άκρωρειών*; sbírky epigrammů) dvě jsou jeho hlavní díla: výtah z velikého, z 95 knih se skládajícího spisu znamenitého grammatika Pamfila o pěti knihách a všeobecný slovník, *λεξίς παντοδαπή*, ve pěti svazcích, složený na základě všech tehda známých prací o spisovatelích prosaických i básnících, srovnaný alfabetycky dle spisovatelů; na pf. zvláštní odstavce tvořily výrazy vyskytující se u Aischyla, jak viděti z citátů *εν τη λεξει Αισχύλου*. Slovník ten hojně rozšířeny výtahy z Homerových glossátů Apiónových a Apollóniových, glossátů ke komickým i tragickým básníkům od Didyma a Theona, jakož i slovníky k řečníkům, lékařům, historikům byl vydán pod názvem *Περίεργονήγητες* od Hésychia. Z lexika **D.** nova excerpoval pak nejménovaný kompilátor 775 (jak se zdá všechna) přísloví pod názvem *παροιμιαί δημώδεις από της Διογενειανού συναγωγής*. *Hčk.*

Diognetský list, list Diognétovi, snad z konce II. stol. po Kr., starokřesťanský spis, v němž vyvrací anonymní skladatel ve formě listu námitky pfeitele svého Diognéta proti křesťanství. Zachován byl v jediném rukopise štrasburském, který shošel r. 1870. Srv. Overbeck, *Studien zur Geschichte der alten Kirche I*, jenž klade jej do IV. stol.

Dio Chrysostomos viz Dion Chrysostomos.

Diois [diois], *Diensis pagus*, krajina franc., bývalé hrabství hof. Dauphiné kolem města Die v dep. drômecké.

Dioklea viz Dioclea a Dioklitia.

Dioklecián (C. či M. Aurelius Valerius Diocletianus), císař římský v l. 284 až 305 (* 239 nebo 245 v Dioklei — † 313 v Saloně). Slul původně Dioklés a pocházel z rodu nízkého (děd jeho byl otrok). Vstoupiv do vojska, vyznamenal se a povýšení dosáhl najmé za císaře Proba, stav se mistodržitelem v Mysii. Po smrti Probově táhl s císařem Carem do války proti Peršanům. Tam Carus vzal za své a nástupcem byl syn jeho Numerianus. Tohoto pak se světa sprovodil tchán jeho Aper, avšak vojsko imperátorem zvolilo nikoli vraha, nýbrž Diokla (17. září 284), jenž nastoupiv na trůn, pfejmenoval se **D.** Nový císař především činiti měl se synem Carovým

Carinem, jemuž otec byl odevzdal správu zemi západních. Vojska srazila se poblíže vtoku Moravy (srbské) do Dunaje (285) a vítězství připadlo D-ovi, antě Carinus za bitvy usmrčen. D. chtěje říši dáti pořádek uvnitř a bezpečnost na hranicích, avšak věda, že člověk jediný by toho nedokázal, po příkladu některých předchůdců (dne 1. kv. 285) přítele svého Maximiána přijal za spoluvládce a zároveň i za syna. Tehdy D. dal si jméno Jovius a »syna« pojmenoval Herculiem. Tento původně byl jenom caesarem, avšak když (286) porazil Bagaudy, povýšen na augusta a bratra D-ova. Maximián vládí na západě, D. pak odešel na východ, kdež nebezpečí hrozilo najmě od Peršanů. Tehdy král perský Bahram žádal o mír, a D-ovi podařilo se obnoviti vliv římský v Armenii, kdež (287) trůnu dosáhl cdcáný mu Tiridates. R. 291 augustové na sjezdě v Miláně uvažující o svizelích, jež říše měla s Germany, Maury, Egyptany a Peršany, ujednali se, že si na pomoc vezmou každý po jednom caesaru, a dne 1. bř. 293 D caesarem si zvolil Galeria a Maximián Constantia Chlora. Tehdy caesarové zapudili své manželky a v nový sňatek vstupili, tento s dcerou Maximiánovou a onen s D-ovou. Galerius měl svého času nastoupiti na místo D-ovo a Constantius na Maximiánovo. Tak měla zjednána býti pevná posloupnost na trůně a zároveň také přítrž učiněna zmatkům, jež říši zmítaly, vládl-li jí pán toliko jeden a toho když zavraždili. D. ponechal si Východ, Egypt, Libyi, ostrový řecké, Thrákií a sídlo měl v Nikomedii. Galerius sídlem byl v Syrii a vládl v Podunají, v Illyrsku, v Makedonii a v Řecku. Maximián z Milána řídil Itálii, Afriku a Hispanii. Constantiovi pak odevzdány byly Gallie a Britannie, jež spravoval z Trevira neb i z Eboraka (Yorku). R. 295 D. potlačil vzpouru Egyptanů, jižto byli císařem provolali jakéhos Achillea, a r. 296 táhl na Peršany, jichžto král Narses byl Tiridata vypudil z Armenie. Král perský, od Galeria poražen, odstoupil D-ovi severní Mesopotamii a 5 provincií armenských sev. od Tigrida, i vrátil Tiridatovi Armenii, přidav ještě část Atropatény. Zároveň také knížata iberská a celé poříčí Kuru opět uvedeni v závislost na Římanech, a mír tehdy (297) s Peršany zjednaný trval po celých 40 let. D. mezi spoluvládci místo držel nejprvnější (*augustus senior*). Moc zákonodárná všecka mu příslušela. Vydal neméně než 1200 reskriptů, z nichž ne jeden svědčí o šlechetné myslí jeho a živém citu a smyslu pro právo a spravedlnost, pro mravnost a kázeň. Zvelebil správu politickou i finanční. Říše rozdělena na 96 provincií a z těch utvořeno 12 diécésí. Moc vojenská od správy občanské oddělena, císařství římské upraveno dle vzoru držav východních a potomní říše Byzantská byla jako dcerou říše D-ovy. Zaveden hlučný a nádherný dvůr, jenž císaře obklopoval jako poloboha. Zavedena adorace a přísná etiketa, tak aby císař co nejvýše vynikal nad pány, vojsko i národ. Dvůr D-ův stal se pak vzorem všech dvorů pozdějších na západě. Zásada, že moc imperátorů

z lidu pochází, potlačena, a D. měl za to, že auktorita jeho původu jest božského. Cokoli souviselo s panovníkem polobohem, prohlášeno posvátným. Střediskem vlády byl jeho palác, Roma staroslavná byla opuštěna jako vdova, senát již nebyl ničím, místo jeho zaujímalo posvátné *consistorium principis*, a Itálie ponižena byla za pouhou jenom provincií. A jako senát tak i velmožná někdy garda praetoriánská teď již toliko stínem byla, a na místo její nastoupily 2 legie původu illyrského, Joviáni a Herkuliáni. V Římě D. zbudovati dal thermy, nádhernější a velikolepější než Titovy nebo Caracalovy. Kázal psáti dějiny císařů (*Historia Augusta*) počínajíc s panováním Hadriánovým, aby občané věděli, jak říše za posledních 200 let se rozvíjela. Pohřchtu D. koncem panování, totiž v únoru r. 303 pronásledovati se jal křesťany, jež ovšem pokládal za škůdce kázně vojenské i mravův a řádů starořímských. V listopadu pak t. r. spolu s Maximiánem vkročil do Říma, slavit triumf nad Peršany a zároveň i 20 ročníci svého nastolení (*sacra vicennalia*). Avšak již 18. pros. (303) odešel z města, rozmrzen chováním Římanů, kteřížto zase reptali, že jim málo darů dal a hry vystrojil jenom chatrné. Přišed zpátky do Nikomedie (304), povážlivě onemocněl, i vzdal se r. 305 zároveň s kollegou Maximiánem vlády, načež na odpočinek odešel do Salony, kdež si vystavěti dal nádherný palác (viz přílohu k článku Architektura tab. V.) a upravit krásnou zahradu a oboru. Vzdal se vlády, aby caesarové stali se augusty a za caesary mladší sobě síly přibráli, tak aby správa říše stále byla v rukou různých a svěžích, a posloupnost na trůně aby nezávisela na rodu ni náhodě a v případě každém zabezpečena byla proti choutkám snaživcův a výtržnostem soldateskv. Srv. Duruy, *Histoire romaine*; Preuss, *Kaiser Diocletian*; Casagrandi, *Diocleziano*; Morosi, *L'abdicazione dell'imper. Diocl.*; Burckhardt, *Die Zeit Constantins des Grossen*.

Diokleciánova aera, způsob počítání let, počínajíc 29. srp. r. 284 po Kr. nastoupením císaře Diokleciána. Užíváno ho v Egyptě, jež Dioklecián nově spořádal, až do vlády arabské a sice v životě občanském. V bohoslužbě užívají ho posud Koptové a aethiopští křesťané. Zvána též aera mučednickou (*aera martyrum*), dle pronásledování křesťanů, jež se událo v 19. jejím roce.

Dioklejský letopisec, záhadné středověké latinské sepsání o dějinách jihoslovanských. Nejdříve se o něm zmiňuje Dubrovčan Cervarius Tubero na poč. XVI. stol. (*Docleatis autoris annales, scripta vetustissima*). Dubrovčan Mauro Orbini užil jeho k svému »Regno degli Slavi« (Pesaro, 1601). Text vydal poprvé Lucius, *De regno Dalmatiae* atd. 1666 (odtud Schwandtner, *Scriptores rer. hung.*); poslední vydání je od Ivana Crnčiče, Popa Dukljanina (Ijetopis, Kraljevica, 1874 (i s chorv. kronikou). Důkladné ocenění napsal Rački v *Književniku I.* (1865) v rozboru dějepisných pramenův jihoslovanských. Spisovatel, katolický du-

chovní a již stafec, praví v úvodu, že psal, jsa vyzván od *sacerdotibus sanctae sedis archiepiscopatus Diocletanae ecclesiae* i od starcův i bojovných mladíkův *nostrae civitatis*, nepochybně Baru (Antibarum), jehož arcibiskup užíval titulu Dioklejského. Dobu sepsání klade Rački do prvních let císaře Manuila Komnena (1143—1153), ale proti tomu by se leccos dalo namítati, jmenovitě poně vadž spis je zachován necelý; nevíme, co obsahoval jeho konec. Dělí se na dvě části. První je *libellus Gothorum*«, přeložený *ex slavonica littera*, divný to fantastický amalgam historie ostrogothské, velkomoravské a chorvatské do X. stol. Druhá část je dílo spisovatele samého, jenž v něm prý dle vyprávěk otcův a starcův, více snad dle pověstí a písní popsal dějiny Srbův v přímoří od Neretvy do Bojany v X.—XII. stol. První část známe i v slov. originále, psaném původně asi cyrillicí ve způsobu bukvice Poljické, který Splefan Dmine Papalić nalezl v Krajíně (u Makarsky), který slavný básník Marko Marulić r. 1510 přeložil do latiny a který latinkou přepsal Kaletić v Omiši r. 1546 (rkp. vatikánský); obsahuje chorv. dějiny až do konce staré říše, ale nic o županech a knížatech srbských. Celý »letopis popa Dukljanina«, jak jej Jihoslované nyní jmenují, je úplný chaos genealogický a historický, velice nejasný, zhusta odporující současným zprávám listin a Byzantincův, historicky téměř bezcenný. Jedinou nespornou cenu mají zprávy geografické, seznamy žup. *KJk.*

Dioklés: 1) D., démagog v Syrakusách, vymohl r. 413 př. Kr. odsouzení Nikiovo a Demosthenovo a postaviv se pozničení moci athénské v čelo vlády, dal Syrakusám nové, demokratické zřízení. R. 409 opomínuv v čas poslati pomoc městu Himere proti Hannibalovi, zavínil tím pád města a porážku pozdě vyslaného vojska pomocného, jehož kosti zůstaly nepohřbeny před městem ležeti. Toho užil protivník jeho, Hermokratés, který r. 408 př. Kr. u Himery přistal, kosti sebral a do Syrakus odeslal. D. upadl v nemilost lidu, i poslán do vyhnanství, ve kterém sám se zavraždil.

2) D. z Karysta, řecký lékař, žil brzo po Hippokratovi. Ze spisů jeho zachovaly se u různých autorův pozdějších (Sorana, Galena, Caelia Aureliana, Oribasia a j.) citáty týkající se anatomie, dietetiky, gymnastiky, pathologie i terapie ženských chorob, embryologie, léků i jedů, jež sebral nejuplněji Fraenkel: *Dioclis Carystii fragmenta* (Berl., 1840). *Peč.*

3) D., matematik, žil ve II. stol. př. Kr., čehož důkazem jest zmínka o kissoidě nebo, jak obvyčejně se píše, cissoidě (v. t.) ve spise Geminově (žil ok. r. 100 př. Kr.) *ἐξηγησις γεωμετρικαί*, z něhož Proklus několik míst uvádí. D. řešil úlohu Archimédem podanou a jím neúplně rozřešenou: »kterak rozdělit kouli rovinou v poměru daném.« D. rozřešil úlohu tu způsobem neobyčejně důmyslným, uživ k tomu průřeků hyperboly s elipsou. Ze spisů známe dva výtahy spisu *περὶ πορείων* zachované Eutociem. *AP.*

Dioklitiá nazývaly se u Byzantincův a u středověkých Srbů krajiny dnešní Černé Hory a Boky Kotorské. Jméno je původu římského, od města Doclee (v. t.). Srbové vůbec slovou u Nikéfora Bryennia *Διοκλείς* a Domentían ve XIII. stol. nazývá Jaderské moře prostě »more Dioklitijsko«. Dle zpráv císaře Konstantina Porfyrorodného sousedila D. na jihu s byz. provincií Dračskou, která časem obsahovala i Skadar a Bar, na západ od Baru ke Kotoru s mořem Jaderským (jižní polovice Boky patřila k D-ii, severní k Trebinjsku). Od XIII. stol. název ten začíná mizeti a na jeho místo nastupuje nové jméno Zeta, ale ještě poturčený Skenderbeg Crnojević na poč. XVI. stol. psal se »dioklitijanskoj zemi gospodin« (viz Černá Hora, *Dějiny*). *KJk.*

Diomedea viz Albatros.

Diomedae insulae viz Tremiti.

Diomédés: 1) D. v féc. mythologii syn Areův a Kyrénin, král Bistonů, thráckého národa kol Abdéry, živil své divé koně, kteří železnými řetězy přivázáni ku kovovým jeslím, masem přichozích cizinců. Héraklés zabiv D-da dá jej koním sežrati a přivede je do Mykén (8. práce): byvše Eurystheem puštěni pádí na Olymp, kdež jsou divou zvěří rozšápáni. Plémě jejich dochovalo se prý až po Alexandra Velikého. D. jest asi králem zimních bouří, jako jeho koně symbolem bouřných vln (Preller).

2) D. v féc. mythol. syn Tydeův a Deipylin, původem Aitol, vládl v Argu, účastnil se výpravy epigonův proti Thébám, pomstil děda svého Oinea na synech Agriových, účastnil se války Trójské, přiměv spolu s Odysseem Achillea k téměř tažení. Ve válce vládl národům, jež byly pod žezlem Amythoonovců, s 80 loďmi. Patřil mezi přední reky, tak že v Iliadě jeho rekovným činům vyhrazen celý 5. zpěv. Pomocí bohyně Athény, jež ho vezdy chrání, pohne nejen Aineia k ústupu, nýbrž zraní též Afroditu a udolá samého boha války Area. D. šťastněn jest při všech vážnějších podnicích, jako při oběti Ifigenieie, při vyslanectví k Achilleovi rozhněvanému, v boji o mrtvolu Patroklova a Achilleovu, při hrách na počtu Patroklova, při dobytí Tróje s reky v koni trójském; obzvláště často vystupuje společně s Odysseem, jemuž pomáhá utratiti osobního nepřítele Palameda: tak při noční výpravě do tábora nepřátelského, na níž usmrceni jimi Dolón a Rhésos, jehož koně D. obdržel, dále když Filoktétes měl býti z Lemnu k Tróji přiveden, při únosu Palladia z Tróje, jež mu Odysseus při návratu vyrvatí chtěl. Po válce ve 4 dnech prý se vrátil do Arga. Zastav chof svou Aigialeiu nevěrnou, opustí Argos a bloudí přes Libyi a Iberii dostane se do Italie, kdež mnohé obce pokládaly jej za svého zakladatele (Argyripa, Canusium, Brundisium a j.). Od krále Dauna obdržel prý zemi a dceru; avšak nepohodnuv se s ním pro odměnu za pomoc poskytnutou, byl od něho zabit anebo zmizel sám na ostrově po něm nazvaném (proti břehu apulskému), na

němž prý jeho druhové proměnění ve volavky dále žili. V Itálii **D.** patrně převzal místo podobným héroům domácím. Athéna, již se byl zavděčil též zakládáním chrámů (j. A. *ἀεὶθεῖος* v Argu, A. *ἀνεμῶτις* v Methóně), zjednala mu nesmrtelnost a tak žije v Olympu, s Hermionou jsa zasnouben, věčně vedle Dioskurů. Božská pocta jemu vzdávaná dosvědčena i na Kypru i v Itálii v Metapontu, Thuriích, u Umbřů, Henetů). Štít jeho a palladion uschovány v chrámě Athénině v Argu. Také Athény honosily se palladiem v soudním dvoje *ἐπι παλλαδίων*, jež prý od **D**-da obdržel Démofón, *klk.*

3) **D.**, latinský grammatik z 2. pol. IV. st. po Kr., napsal mluvnici (*ars grammatica*) o třech knihách, jež jsou zachovány. Práce ta nemá sice sama o sobě hrubě důležitosti; jestiž vážena ze starších pramenů, podobně jako grammatika Charisiova, s níž do slova mnohdy se shoduje, i chová nad to v sobě hojná nedopatření a omyly. Nicméně nabývá ceny tím, že podává citáty ze starých auktorů, zvláště pak třetí kniha obsahuje některé důležité zprávy literárně historické, čerpané nejspíše ze Suetoniova díla *De poetis*. Nejlépe vydána památka ta v souborném díle Keilově »Grammatici latini«.

R.Nk.

Diomedon, jeden ze šesti vůdců athénských, kteří r. 406 po Kr. po vítězství athénském u Arginusských ostrovů od Theramena byli obžalováni, od lidu proti hlasu Sókratovu k smrti odsouzeni, že pro bouři nepřispěli raněným Athéňanům, kteří s poškozenými loďmi utonuli.

Diomedovy ostrovy: 1. Skupina tří ostrovů: Fairway, Krusenstern a Ratmanov, uprostřed Beringova průlivu na 65° 49' s. š., spatřena poprvé r. 1728 Beringem a prozkoumána r. 1826 Bechevem a r. 1832 Gvozdevem, po němž také od Rusů bývá nazývána souostrovím Gvozdevovým. — 2. Souostroví v Jaderském moři, viz Tremiti.

Dion, město ve staré Makedonii na sev. úpatí Olympu při zálivu Thermajském, nyníjší Malathria, zkvétalo znamenitě při králův makedonských, zvl. Archelaa, který tu zřídil každoroční hry na počest Zeva. R. 220 bylo od Aitóla Skopasa rozbořeno, při čemž zničeno na 2000 soch umělecky cenných.

Dion Syrakusan (* 408 — † 354 př. Kr.), syn Hypparínův, bratr Aristomachy, manželky Dionysia I., a manžel dcery Dionysiovy Arety, vedl za svého mládí život výstřední, ale důvěrně obcování s Platónem mělo na jeho ducha účinek blahodárný a **D.** od té doby horoval jen pro krásu a dobro. Chtěje Dionysia mladšího získati pro snahy ušlechtilější, uvedl Platóna ke dvoru; ale vliv jeho nepotrvál dlouho. Protivníci jeho očernili ho u panovníka, že touží sám po vládě, a ten dal ho r. 366 náhle zatknouti a na loď vysaditi. **D.** odebral se do Itálie, odtud do Řecka, kde vzbudil takovou pozornost, že ho Sparta jmenovala čestným svým občanem. Když vládla Dionysiova počala býti nesnesitelnou, povolán byl **D.** r. 357 od strany vlastenecké zpět a uvítán byl v Syrakusách jako vysvoboditel.

Oblehnuv Dionysia v pevnosti syrakuské, donutil ho k opuštění země a postavil se v čelo vlády. Snaha jeho, aby republika přetvořila se v aristokratickou, a neopatrnost v posuzování přátel a prostředků vzbudily proti němu odpor strany demokratické a přivodily mu smrt. Athéňan Kallippos zardousil ho r. 354. O životě **D**-ově jsou zprávy v Plutarchovi a Corneliu Nepotovi. Srv. Lau, *Leben des Syrakusaners D.* (Hamburk, 1860).

Dion Chrysostomos, fec. spisovatel (* ok. pol. I. stol. po Kr. v Pruse v Bithynii). Nabyv vzdělání rhetorického přestěhoval se záhy do Říma, kdež za Vespasiána došel důstojnosti i oblíbenosti, za Domiciána však byl vypovězen pro přátelství snad s Flaviem Sabinem, jenž v nemilost upadl a byl popraven. **D.** potom dle rady většiny delské odebral se do země Getů, kdež nasbíral za svého pobytu materiál k pozdějšímu svému dílu historickému *Getika* (*Γετικά*). Když pak po smrti Domiciánově nastoupil Cocceius Nerva, **D.** vrátil se do Říma, těšil se opět přízni císařově, po němž i přijmí obdržel »Cocceianus«, a vymohl pro otčinu svou leckteré výsady. Nezůstal však v Římě, nýbrž cestuje po městech egyptských a maloasijských, pobyl ještě r. 100 po Kr. krátce v domově, načež záhy po příchodu svém do Říma zemřel. — Mimo dotčené dílo historické, jež se nám nezachovalo, psal **D.** hojně řeči, ze kterých 80 nám se dochovalo, avšak 37. řeč neprávem se mu připisuje. Řeči ty jsou vlastně rozpravy filosofického rázu, obsahem velmi pestré a zajímavé, slohem pak tak pečlivým psané, že dostalo se mu (později) názvu »Chrysostomos« (zlatouště). Nejzajímavější jsou 4 řeči O vládě královské (*περὶ βασιλείας*), v nichž **D.** velebě Traiána, za vrchol formy ústavní prohlašuje monarchii, dále řeč nadepsaná *Euboikos*, roztomilá to idylla, v níž líčí se život venkovský proti městskému, řeč 52. a 59., důležité pro historii řecké tragédie, ježto obsahuje srovnání dramatu Filoktétés tří nejslavnějších básníků řeckých a j. Co do slohu a formy jsou vzorem **D**-ovi Xenofón a Platón, věcně pak na něho působili Platón, stoik Panaitios (dle Schmekela), Démostenés, snad i (dle Dümlera) Antisthenés a j. **D.** sám stal se směrem a rázem svých řečí předchůdcem satirika filosofa Lukiana. — Spisy **D**-ovy vydal Reiske, 1784, Emperius, 1844, nověji pak Dindorf (Lipsko, 1857), jednotlivé řeči Bengel, Baguet, E. Miller a j.

Kar.

Dionaea muscipula L., mucholapka (viz vyobr. č. 1143.), jediný druh svého rodu z řádu *Droseraceae*, bylina vytrvalá, zjevem i velikostí našim rosičkám dosti podobná. Roste v mechatých bažinách v jihovýchod. Spoj. Obcích severoamer., jmenovitě v Karolině a Floridě. Kvete v dubnu a květnu. V době novější pěstuje se také u nás ve sklenicích jako podivnůstka botanická. Z růžice přizemních listů vyniká kolmý, bezlistý stvol, okončený listenci a stopkatými, dosti velkými květy. Tyto jsou v kalichu, koruně a semeníku pětičetné, tyčinky ale počtem 15 dole

nítkami dohromady spojené. Čnělek 5 roze-
klaných. Četná semena sedí na střední seme-
nici v dutině jednopouzdrého semenníku, po-
zději pětichlopné tobolky. — **D.** stala se ode-
dávna památnou svými dráždivými a podivně
k lapání hmyzu zařízenými listy. Celý list
skládá se ze dvou dílů: dolejšího řapíku, jenž
jest křídlovitě rozšířen, a z okrouhlé čepele,
jejímž středem probíhá nerv, v němž může
se čepel oběma polovičkami
k sobě skládati. Na okraji če-
pele trčí velký počet štětinko-
vitých brv, které však nejsou ani
citlivé ani ke stěbání způso-
bilé. Uvnitř na povrchu čepele
sedí ostré, štětinkovité chlupy
a mezi nimi hojnost přísedlých,
hlavičkovitých a pak hvězdo-
vitých žlázek. Chlupy ony jsou
přístrojem dráždivým, žlázky
tyto pak ústrojem stěbavým,
vylučujícím na povrchu sliz-
kou, na pepsin bohatou hmotu.
Usedne-li moucha nebo jiný
hmyz na čepel listu, ihned ná-
sledkem podráždění citlivých
chlupů sevrou se obě polovice
čepele a setrvá-
vají v této poloze
delší čas. V té do-
bě působením žlá-
zek vystěbává se
lapený a usmrce-
ný hmyz. Když
byl hmyz umrtven,
rozevirá se opět
list, neboť pohy-
bem jeho chlu-
py více se neroz-
draždují. Ostatně
viz Masožravé
rostliny. *Vskyt.*

Dióné, v ře-
cké mytologii bo-
hyně, jež Zevovi
porodila Afroditu
Kyperskou; v Dó-
dóné (a snad také
v Athénách) ctěna jako choť Zevova, tedy
asi souznačná s Hérrou, jakož i etymologie (od
koř. *dío* — bohyně jasná) poukazuje k římské
Junoně. Kdežto u Hésioda jest dcerou Okeano-
vou a Téthynou, u Apollodóra Titanovnou
(dcerou Urana a Gaie), u pozdějších, jimž se
nehodila v ustálený systém bohů, vyskytá se
jako dódónská nymfa, matka nebo kojná Diony-
sova, nebo dcera Atlantova, jež Tantalovi po-
rodila Niobu a Pelopa. Od dob Theokritových
jména toho užíváno i o Afroditě samé. *klk.*

Dione: 1) **D.** planetoida objevená 10. října
1868 Watsonem v Ann Arboru ve Spoj. Obcích;
střední jasnost v opozici 11,3, průměr v kilo-
metr. 92, označení (106). — 2) **D.**, čtvrtý (dle
vzdálenosti) trabant Saturnův objevený D. Cas-
sinim v bř. 1684, délka uzlu = 167° 37', délka
perihelu = 145° 4', sklon dráhy k ekliptice

= 28° 10', excentricita dráhy = 0,0031, polo-
vice velké osy v km. 379,000, siderický oběh
= 2 dni 17 hodin 41 min. 9 s. Oběh **D**-ny
rovná se dvojnásobnému oběhu druhého tra-
bantu Saturnova (Encelada). O rotaci, splo-
štění atd. posud se nic neví. *Gs.*

Dioníde, vymřelý rod trilobitů z českého
silurského útvaru těla vejčitého, zřetelně troj-
laločnatého a s průčelím širokým, jakož i
dvěma dlouhými trny v úhlech
licních. Velký šev probíhá kol
zevnějšího okraje. Trup má 6,
stít ocasní značný počet člán-
ků. Jediný druh **D. formosa** ná-
leží mezi tvary intermittenti,
t. j. takové, které se vyskytují
ve vrstvách od sebe co do času
vzdálených. **D. formosa** nalézá
se ve vrstvách rokycanských
(d_1), vinických (d_2) a kralodvor-
ských (d_3). *Pa.*

Dionisio Fiammingo viz
Calvaert.

Dionys Spravedlivý (Di-
niz), král portug. (* 1261 —
† 1325), následoval po otci svém
Alfonsovi III. roku 1279 a po-
vznesl ke značné
výši pokleslou váž-
nost královskou.
Nejprve opfel se,
nedbaje klatby pa-
pežské, dalšímu
rozmnožování mo-
ci a statků ducho-
venských, potom
ujímal se proti
šlechtě stavu sel-
ského a městské-
ho zvelebuje polní
hospodářství, ob-
chod a průmysl, a
podporuje vědy a
umění. R. 1290 za-
ložil v Lisaboně
universitu, která
r. 1308 byla přelo-
žena do Coimbr;

Č. 1143. *Dionaea muscipula* L. mucholapka obecná, skoro v přiroz. vel.

přál výpravám zámožským a zavřel r. 1308
první obchodní smlouvu s Anglií. Po zrušení
řádu templářského dal všechny statky řádové
nově zřízenému řádu Kristovu.

Dionysie (*Διονύσια*), slavnosti řeckého
boha Dionysa, viz Dionysos.

Dionysios: 1) **D. I.**, tyran syrakuský,
syn prý oslafa Hermokrata (* ok. r. 430 —
† 367 př. Kr.). Vyznamenal se ve válce, již
od r. 410 Syrakusané vedli proti Karthagin-
ským. Po záhubě Akraganta obžaloval velitele,
že město ztraceno jejich vinou a pomocí bo-
hatého Filista (dějepisce) způsobil jim pád a
zvolen pak mezi velitele nové. Od té chvíle
hleděl státi se v Syrakusách samovládcem.
K tomu konci brojil proti kolegům a všem
občanům vynikajícím i volal domů vyhnance,
a tak sesiliv přívrženstvo své, stal se nejvyšším
velitelem. Žoldnéře získal, zaplativ jim zadr-

ženou mzdu, a vojsku syrakuskému se zavděčil zdvojnásobením žoldu. Lidu namluvil, že aristokraté ho chtějí zavraždit, a ten vůdci svému dal tělesnou stráž. Po té D. zmocnil se v Syrakusách vlády (406). S Karthaginci učinil mír, odstoupiv jim Gely a Camariny. Proti vzpourám zabezpečil se, postaviv hrad pevný na ostrově Ortygii. Také války vedl, aby pozornost nespokojenců odvrácena byla od věci domácích. Tak podmanil některá města, Actnu, Catanii, Naxos, Leontinoi. R. 399 pustil se do boje s Karthaginci, jež chtěl potrestati, že protivníkům jeho poskytovali útočiště. Dal stavěti koráby s 5 fadami veslařův a ohromné stroje válečné a najal také drahé žoldnéřů z Řecka, neboť Karthaginci měli býti vypuzeni ze Sicílie. R. 397 D. dobyl města Motye, avšak poražen od Himilka a sevřen v Syrakusách. Část vojska odpadla od něho a měšťané reptali. Na štěstí však žoldnéři řečtí ostali věrni, demagogové získali dary a sliby, a na Karthagince přikvačil mor. Himilko odcháel s troskami vojska, dav prý D-iovi tajně 300 talentů (396). R. 392 učiněn s Karthagem mír a r. 390 D. se vypravil na Rhegion. Toho dobyl r. 387, přes to, že mělo pomoci od Krotonů. Kdo se nevyplatil minou stříbra, prodán do otroctví. Jsa takto pánem moře Sicilského a Ionského, D. chtěl pánem býti i v moři Jaderském. Proto tam zakládá města a spolku hledal s Illyry. Zároveň bojoval i s piráty etruskými a r. 384 vyloupil v Pyrgách chrám. Pokladů takto nabytých užil k nové válce s Karthaginci; avšak poražen byv u Cronica, musil učiniti mír a odstoupiti kus území, tak že hranicí byl Halykos (383). Válka obnovena r. 368, avšak zastavena již r. 367, antě D. té doby se rozžehnal se životem. Do věci řeckých D. málo zasáhal. Chtěl pomáhati Spartě ve válce proti Peršanům a Athénanům, ale působením Konóna toho neučinil. Athénané dali mu tehdy někdy právo občanské. Nicméně nepřestali míti se Spartou přátelství, anaf se mu politika její lépe zamlouvala. Také proti Thébám Spartu podporoval r. 369 a 368. D. k dosažení moci a udržení panství užíval týchž prostředkův a prostředkův jako všickni tyrannové staro- i novověcí. Také volal ke dvoru básníky a filosofy, ba chtěl i sám slouti básníkem, a velmi se rozhněval, když roku 388 básně jeho v Olympii propadly. Athénané, chtěce ho získati, udělili r. 367 tragoedii jeho (*λύτρα Έκτροπος*) cenu, z čehož ovšem velikou měl radost, i povídalo se, že z radosti té měl smrt. D. za choť měl dceru stratéga Hermokrata, a když zemřela, pojal za manželku Dóridu, Lokfanku a Aristomachu, sestru Dionovu. Šňatky tyto zároveň učiněny byly z příčin politických. Dóris porodila mu syna Dionysia a ten prý otce se světa sprovodil jedem. *Sra.*

2) D. II. syn před., nastoupiv r. 367 na vládu, ukončil válku s Karthaginci. Velkolepým politickým záměrem otcovým nerozuměl, a když Dión a Platón z něho učiniti chtěli vládce šlechtého, nepofidili ničeho. Dión poslán do vyhnanství, Platón sklamán odešel se Syrakus, a D. ovládnú lichotníky hleděl si toliko roz-

koší a vedl si po tyrannsku, krutě a bezohledně. R. 356 vypuzen byv od Dióna, odešel do města Lokroi, odkud pocházela matka jeho, a r. 346 se opět vrátil do Syrakus. Avšak občané tyrannstvím jeho rozhořčeni, uchýlili se o pomoc ke Korintánům. Tito vypravili do Syrakus Timoleona a D. musil vzdáti se panství. Odešel do Korinta, kdež trávil v soukromí život nepořádný, a když neměl peněz, dával dětem hodiny a bral almužny. Odtud se říkalo D. v Korintě (*Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ*) k označení vratkosti věcí vezdejších. D. I. a II. uvádějí se obyčejně jakožto zástupci a představitelé pozdější řecké tyrannidy, zlé a kruté, podezřívavé a potměšilé. *Sra.*

3) D. Thrax, z Alexandrie, grammatik řecký z doby poklassické alexandrovské, žák Aristarchův. Složil první řeckou grammatiku *τεχνη γραμματικῆ* objemu velmi skrovného; počíná definicí grammatiky, jedná o akcentu, interpunkci, hláskách, slabikách, skloňování a časování; skládá a nauka o slohu achází. Velicí grammatikové doby císařské Apollónios, Héródianos, Remmius Palaemón (za Nerona) měli ji před sebou a pracovali dle ní. Byla hojně komentována jako školní knihy Aratovy, Donatovy; na počátku středověku přeložena i do armenštiny a syrštiny. Jak ze scholii viděti, vykládal i Homéra. *Hřk.*

4) D. z Hérakleie (v Pontu), žák krájaná svého Hérakleida, dále Alexina, Menedema, Zénóna. Přestoupil však od stoicismu ke škole kyrensko-epikurské (odkudž dostal název *δ Μεταδέρμευος*) i stal se 3. nástupcem Epikurovým. Asi 80letý sešel sebevraždou. Byl spisovatel nad míru plodný. *Ča.*

5) D. stoik, žák Poseidonioův, jenž učil ok. r. 50 př. Kr. v Athénách a stal se scholarchem po Apollodórovi. *Ča.*

6) D. Halikarnasský, spisovatel řecký (* asi r. 65 př. Kr.), odebral se po skončení války mezi Augustem a Antoniem do Říma, kdež 22 let strávil, sbíraje látku k dílu svému dějepisnému a zabývá se rhorikou. V Římě stýkal se se vznešenými osobnostmi tehdejšími a působil i jako učitel řečnictví. Po ukončení své archaiologie, jež vydána r. 8. př. Kr., zdá se, že brzy zemřel. Rhorické spisy (zachované) jeho jsou: 1. *Τέχνη*, skládající se ze 12 nesouvislých odstavců o družích řeči. Spis nověji pokládá se za podvržený a klade se do doby po Quintilianovi. 2. *Περί συνδέσεως ὀνομάτων* obsahuje jakousi stilistiku. 3. *Ἀρχαίων κρίσις*, výtah z obšírnějšího spisu *περί μνησεως*, krátká charakteristika starších básníků a některých dějepisců, filosofů a řečníků po stránce rhorické. 4. *Περί τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοὶ πρὸς Ἀρμαίων* zachována jest jen první část obsahující úsudky o Lysiovi, Isokratovi, Isaiovi, z druhé části, jež jednati měla o Démostenovi, Aischinovi, Hypereidovi, máme jen díl, jenž uvádí se obyčejně pod názvem, ač rukopisně nezaručeným, *περί τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος*. 5. *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀρμαίων* (taktéž titul rukopisně nezaručený) ukazuje, že Démostenés nevdělal se dle teorií Aristotelových. 6. *Ἐπι-*

στολή πρὸς Γναῖον Πομπήϊον, v níž hájí svého nepřiznivého úsudku o Platónovi po stránce stilistické. 7. *Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ συγγραφέως ἰδιωμάτων*, věnováno Q. Aeliu Tuberonovi, obsahuje posudek nepřiznivý o Thukydidovi. 8. Stejného skoro obsahu jest spisek *πρὸς Ἀμμαίων περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων*. 9. *Δειναρχος*, kritická monografie o tomto řečníku; pokládá se za nejlepší spis D-ův v tomto oboru. Ve spisech těch přidržuje se směru školy pergamské (Berl. Philol. Woch. X., 815.). O ceně vyslovují se badatelé nejnovější, že D. sice dosti chlubně a rozvláčně, avšak přece důkladně a s dobrým úsudkem jedná o tematě, jež si vytkl; výše než vlastní rhetorické theorie ceniti jest jeho kritické posudky řečníků starších. O úsudku jeho o Thukydidovi srv. Burs. Jahresber. LVIII, 66. — Historickým spisem jest jeho *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία*, vydána r. 8. př. Kr. (I, 3) Dílo obsahovalo 20 knih a šlo od nejstarších dob až do r. 264 př. Kr. končí tam, kde počínají Polybiovy dějiny, zachováno však pouze prvních 9 knih zúplna, z ostatních zlomky, nejobširnější z 10. a 11.; 11. kniha sahá až do r. 441. Účelem díla bylo vyloučiti Řekům o počátcích Říma, objasniti význam římských zřízení a smířiti je s římskou nadvládou (I, 1—8). Způsob složení jest pragmatický dle příkladu Hérodota a Theopompova; o rhetorických studiích spisovatelových svědčí hojně a obšírně řeči přijaté z části z pramenů římských (?) (Bursian, Jahresber. LVIII, 353). Mluva, ač patrně jest napodobením Thukydidova a Polybia, ukazuje četné neoterismy. Prameny D-ovými byli hlavně annalisté; citují se u něho: Fabius Pictor, Valerius, Licinius, Gellius, Q. Aelius Tubero, L. Calpurnius Piso, vedle toho Catonovy Origines, dále spisy řecké, tradice a památky monumentální. Cena záleží hlavně ve snesení hojně látky, vadou jest neznalost institucí, nepřesná chronologie jakož i rhetorický výklad dějin. Vydání všech spisů: Reiske, D. H. opera omnia (Lipsko, 1774—76, 6 sv.); archaiologii vydal nejnověji Jacoby (Lipsko, 1890). Srv. Christ u Müllera VII, 588.

7) D. Areopagita. Ve skutečích apoštolských (XVII, 34) vypravuje se, že v Athénách žil D., přisedlící areopagu, jež apoštol Pavel obrátil na křesťanství. Byl prý pak prvním biskupem v Athénách (Euseb. Hist. eccl. III, 4) a vynikal zbožností stejně jako rozsáhlým vzděláním filosofickým. Pro víru podstoupil smrt mučnickou. Pod jménem jeho jsou nám zachovány 4 spisy, o nichž prvá zmínka pochází však teprve ze VI. stol. (v listě Innocentia, biskupa z Maroneie) a 10 listů. Tituly spisů těch jsou: *O božských jménech (περὶ θεϊῶν ὀνομάτων)*, *O nebeské hierarchii (περὶ τῆς μυστικῆς θεολογίας)*, *O nebeské hierarchii (περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας)*, *O církevní hierarchii (περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας)*. V obsahu spisů těch jeví se nám zajímavě splnuti dogmatiky křesťanské se spekulací novoplatónskou. Nacházíme v nich mnohé myšlenky předních filosofů novoplatónských, a možno dle toho

původ jejich klásti pravděpodobně až na konec V. stol. po Kr. Zračí se pak v nich tento myšlenkový okruh: Theologii dělí D. na pozitivnou (*καταφατικὴ*), jež vycházejíc od pojmu Boha sestupuje ke konečnému jsoucnu a toto vysvětluje, a abstrahující (*ἀποφατικὴ*), jež od konečna vychází a k Bohu stoupá, jenž sám jest nade všechny praedikáty povznesen, bezjmenný a nevyslovitelný. Tak je Bůh všude a vším ve všem, přece však ničím v nějakém určitém zjevu. V jednotlivostech zvláště nauka o Trojici je probírána a podstata její vysvětlována: Bůh Otec je pramenem jsoucna i božstva, od něho pocházejí Syn i Duch sv., božstvo je monas a trias zároveň, spojujíc v sobě všechnu různost jsoucna fenomenálního v jednu nejvyšší bytost. Mnoho ve spisech těch uvažuje se o vtělení druhé osoby božské, jež na sebe přijala přirozenost lidskou. Na nejvyšším stupni vědění naše o božstvu ztrácí se v mystickém tušení (*theologia mystica*), jež všechny pozitivní i negativní atributy od Boha odmyšlejí, v čistém jsoucnu jeho si jej představiti hledí. Toto povznesení se k božstvu je vlastní zbožnění (*θέωσις*). Hierarchie pozemská, jak v úpravě církve se jeví, sleduje tento cíl sama, jsouc napodobením hierarchie nebeské, andělů, jichž triady D. podrobně doličuje. Hierarchie pozemská dostupuje k Bohu jsouc osvicena logem. Bůh je takto první příčinou i konečným cílem všeho jsoucna. V něm jsoucno v ideálním bytí svém je předzobrazeno, čili Bůh má v sobě idee všeho jsoucna, jež Písmo sv. *προορισμός* nazývá. Smysl jsoucna světového je dobro. Toto jest jediné jsoucno; zlo neexistuje, neboť kdyby existovalo, samo sobě by zlo působilo a sebe ničilo. — Spisy D-ovy po jistou dobu byly církví, zvláště na východě, uznávány za authentické, zvláště když opat Maximus Confessor (580—662) k nim komentář napsal. Papež Michal daroval r. 827 rukopis spisů těch Ludvíku Pobožnému. Od té doby byly i na západě hojně šířeny a studovány, a to tím více, že domnělý původce jejich s frankým patronem Dionysiem (St. Denis) omylem byl stotožňován. Spisy ty přeložil prvý do latiny opat Hilduin ze St. Denis, zvláště pak horlivě zabýval se jejich studiem filosof Johannes Scotus Erigena, jenž druhý latinský překlad pořídil. Spisy D-ovy měly značný vliv na spekulaci středověkou, ve scholastice z nich čerpáno poučení o podstatě a vlastnostech božích, v mystice a asketice křesťanské o snaze, jež ke splnutí s Bohem vede. Za doby renaissance vyskytly se prvě pochybnosti o pravosti spisů pod jménem D-iovým dochovaných; pozdější původ jejich dokázali prví Laurentius Valla a Desiderius Erasmus. Dnes jisto jest, že spisy ty nepovstaly před koncem V. stol. po Kr., spisovatel jejich však je neznám. — Prvé vydání spisů D-iových vyšlo v Basileji r. 1539. Z pozdějších zasluhuji zmínku vydání Corderiova (v Antverpách, 1634 a v Paříži, 1644) a ve sbírce Migneově (Patrol. cursus compl.). Srv. T. Hippler, *D. der Areopagite* (Řezno, 1861); J. Niemeyer, *D. Areop. doct., philos. et theol. diss.* (Halle, 1869);

J. Kanakis. *D. der Areop.* nach seinem Charakter als Philosoph darg. Lipsko, 1881). *Dna.*

8) *D.* Perié gētés, geograf fecký z doby pcklassické t. zv. římské periody před Konstantinem Napsal *Περὶ τῆς οὐκουμένης* v 1187 hexametrech. Kniha, která přes rhétorický ráz svůj má nepopíratelnou cenu básnickou pouťajíc lahodností a půvabem mluvy a verše, stala se školní knihou jako Aratova *Fainomena*, byla hojně komentována a překládána. Zachován obšírný komentář Eustathiův a větší počet starých scholií; latinské překlady dva od Rufa Testa Aviena a kratší, originálu věrně se držící od Prisciana. — O spisovatelově osobě a osudce není nic určitého známo; již staří byli na rozpacích, kterému z mnohých *D.*ů dílo to náleží. Z některých narážek v básních samých lze souditi, že žil za vlády Vespasiánovy a Domitiánovy a psal své dílo za Hadriána. *Hčk.*

9) *D.* sv., biskup korinthský, byl z nejznámějších mužů v II. stol.; vstoupiv kol r. 170 po smrti biskupa Prima na stolec korinthský, vynikal výmluvností a horlivostí a poučoval i vzdělané krajiny a biskupy svými listy. Z listův jeho některé u výstupu zachoval Eusebius, z nich jeden jest k církvi římské a papeži Soterovi. Církev katol. ctí jej 9. dub. jako vyznavače, fecká 29. září jako mučenníka. *Dr. Kr.*

10) *D.* sv., biskup alexandrijský, pro své zásluhy o církve a vědu Veliký nazvaný, a od sv. Athanasia učitelem katolické církve jmenovaný, narodil se v Alexandrii ze vznešených pohanských rodičů, byl od Origena Kristu získán a tak prospíval v theologii, že se stal po Hérakleovi r. 232 představeným katechetické školy v Alexandrii, konečně r. 247 neb r. 248 biskupem alexandrijským a biskupoval 17 let († 264 nebo 265). Bojoval proti vnějším i vnitřním nepřátelům, pohanům i Sabelliovi, Pavlu Samosatskému a chiliastu Nepotovi. Prožil pronásledování císaře Decia a Valeriána, i zakusil vyhnanství. Jeho spisy až na malé zbytky zahynuly. *Ap. Migne, ser gr. X. 1237. Srv. Dittrich, Dionys der Grosse Freiburg, 1867).* *Dr. Kr.*

Dionysiova aera viz Dionysius Exiguus.

Dionysiovo uho, vězení, jež nedůvěřivý tyran Dionysios starší zcela dle vzoru ucha lidského dal v Syrakusách vystavěti, tak sice, že mohl na určitém jeho místě slyšeti i nejtíší slovo nebo vzdech uvězněných a die toho souditi na vinu a smýšlení odsouzců.

Dionysius: 1) *D.* sv., papež 259—269, byl rodem Řek, následoval na papežském stolci teprve za rok po mučennické smrti papeže Sixta II. pro krutost pronásledování císaře Valeriána. Biskupové na synodě antiochijské r. 269 proti Pavlu Samosatskému shromáždění poslali k němu na prvním místě zprávu o sesazení Pavlově, která však až po jeho smrti do Říma se dostala. On přijal od některých biskupů žalobu na Dionysia Vel., biskupa alexandrijského, který v boji proti Sabellianum nevhodně o Synu Božím se vyjádřil,

tak že tento musil svou pravověrnost dokázati. *Dr. Kr.*

2) *D.* sv., biskup pařížský, byl ještě se šesti jinými věrozvěsty od papeže Fabiána (226—250) na biskupství posvěcen a do Gallie poslán, aby staré církve utvrzovali a nové zřizovali. *D.* usadil se v Paříži a byl pro horlivé šíření křesťanství za císaře Valeriána s knězem Rustikem a jahnem Eleutheriem po četných mukách mečem stát. Na místě popravy a spolu jeho hrobu byla vystavěna kaplička, kterou r. 469 sv. Genovefa v krásný chrám proměnila. V VII. stol. byly ostatky sv. *D.*ia a jeho dvou spolumučenníků do stříbrných rakví vloženy a v opatském chrámě v Saint-Denisu (sv. Diviše, Dionysia) uloženy, Sv. *D.* vyobrazuje se statý, drže hlavu svou v rukou; náleží do počtu 14 pomocníkův a slaví se 9. října. *Dr. Kr.*

3) *D.*, kartusián (* 1403 v Rikkelu v Belgii) ze šlechtického rodu Levisů, studoval filosofii a theologii v Kolíně n. R., vstoupil maje věku 21 let do kláštera kartusiánského v Roeremondě a vynikal tak zbožností a učeností, že se stal rádcem panovníkův i biskupů. Kardinál Mikuláš de Cusa maje provésti opravu duchovenstva světského a řeholního v Německu, vzal si ho s sebou r. 1451 za pomocníka. Po pádu Cařihradu r. 1453 *D.* listem ke knížatům katolickým vyzýval je ke křesťácké výpravě proti Turkům; ovšem nadarmo. Na smíření Boha, že Turci chrám sv. Sofie v mešitu proměnili, vystavěl s pomocí vévody burgundského Filipa kartusiánský klášter v Hertogenboschi, kde se stal prvním převorem; ale brzo navrátil se do svého kláštera roeremondského, kde 12. bř. 1471 zemřel. Sepsal asi 110 spisů. *Dr. Kr.*

Dionysius Exiguus (Nepatrný), původem Skyth, povoláním mnich (snad i opat), mravy roven Římanům ušlechtilým, na sklonku V. stol. přibýv do Říma vyučoval tam dialektice a opravil letopočet, an započal čítati od narození Páně (t. zv. Dionysiova aera). Jsa důkladným znalcem řečtiny, sloučil na počátku VI. stol. svoje samostatné dvě sbírky: starší synod (*liber canonum*) a mnohem mladší dekretalií vyhlášených od r. 385—498 (*liber decretorum*) v jedinou obsáhlou sbírku soukromou, která byla první dle plánu průmyslného sdělanou a tudíž z Italie rozšířila se po Španělsku, Gallii, Irsku a Africe. Zvláštní důležitosti nabyla, když rukopis díla toho doplněný pozdějšími dekretaliemi Karlu Velikému r. 774 darován byl v Římě od papeže Hadriána I. neboť říšský sněm v Cáchách r. 802 prohlásil takto doplněnou sbírku (*Code x Dionysio-Hadrianus*) za zákon v říši franccké platný. Ómylný názor, jako by byla výlučným zákoníkem církevních předpisů pro říši dotčenou, vyvrátil Mikuláš I. *Ott.*

Dionysodóros z Amisu, matematik fecký, žil před dobou křesťanskou a dle Eutokia fešil úlohu Archimédem podanou, ale neúplně rozřešenou: »Kterak rozdělití kouli rovinou v poměru daném.« *D.* rozřešil ji způsobem neobyčejně důmyslným, uživ k tomu

průseku paraboly s hyperbolou. O řešení tom viz Sutter, *Gesch. d. mathem. Wissensch.* 2. vyd., Curich, 1873, I. díl, 100, AP.

Dionysopolis viz Balčik.

Dionysos (*Βάκχος*, lat. Bacchus) slul v řecké mythologii bůh, jenž sice v předhistorické době, ale přece již za dosti vyvinutého systému božského přenesen na půdu řeckou bezpochyby od oněch mythických Thráků, kteří oddělivše se od hlavního kmene na Pangaiu a Haimu sídlícího usadili se v Pierii na Olympu a ve stf. Řecku na Helikónu a Parnassu. Onen thrácký bůh, jenž u Hérod. (5 7) pod názvem D-ysovým uvádí se vedle Area a Artemidy jakožto bůh hlavní, jevil se činností věšteckou, dále vevztahu chthonickém při obzvláště živé víře severních národů balkánských v život posmrtný jako bůh vládnoucí duším zemfělské a démonům úbvec, ale také jako bůh úrody (proto též pokládán za boha slunce); v kultě pak jeho vynikal ráz orgiastický. Na řecké půdě D. jeví se jako bůh vegetativní síly přírodní s kultem rovněž orgiastickým, kdežto ostatní funkce možno jen ve skrovných zbytcích stopovati. — V systém řeckých bohů uveden byl báji, dle níž dcera Kadma thébského Semelé D-ysa porodila od Zeva; tudíž podfizuje se D. nejvyššímu bohu řeckému tím způsobem, že se stává synem jeho (jakožto boha světla nebeského) a domácí héroiny, kterouž zosobněna asi země sama (srv. *χαμαί*, *humus*, země). Semelé vyžadavši si návodem závistivé Héry, by se jí Zeus v plné slávě olympské zjevil, zahyne žárem nebeského ohně. Zeus však nevypělý plod ze života jejího zachráni a zašiv jej ve své stehno, podruhé sám porodí (srv. původ Atheny ze Zeva). Mladý D. pak vychováván od nymf (= jarní vegetace prospívá vlivem žirné vláhy) na Nyse, kterážto hora mythická lokalisována šířením kultu na mnoha místech (od Thrákie II. 6, 133 až po Indii), a dle ní nazván s praeposicí patronymika *Διώνυσος*, jako v Thrákii i bůh i místo jeho kultu slulo *Σαβός*. (Jinak vykládá jméno D. nyní Kretschmer, *Aus der Anomia*, str. 17. nn., jenž odvozuje jméno boha z frygičtiny, *Λιός-νύσος* = *Λιός παῖς*). Rovněž ony nymfy, chůvy stotožňovány s nymfami domácími, ku přf. hyadami, nymfami dódónskými; k nim patřila přf i Thyóné, t. j. Semelé od D-ysa z Hádu na Olymp uvedená, sestra její Inó a Dióné. O vypěstění mladého boha měly však zásluhu i jiné bytosti volné přírody, jako satyrové, démoni povahy úlisné a vilné, podoby částečně kozlí, a obzvláště Seilénos, démon pramene s mocí věšteckou. Dle staré báje původem thrácké (Hom. II. VI, 130 n.) Lykurgos chůvy D-ysovy zahnal sekýrou, D. sám pak utekl se do moře k Thetidě. Lykurgos, když nastala neúroda, na rozkaz věštby D-ysovy v podzemní jeskyni zakopán, kdež přf dále žije a božské pocty vedle D-ysa účasten jest. Význam mythu jest asi ten, že D. t. j. vegetace rostlinná před Lykurgem, jenž asi představuje žár sluneční po jeho zhoubné stránce, dává se v ochranu chladicí vláze. Podobně

v Thébách o slavnosti *ἀγρίαῖνα* zvané ženy boha uprchlého hledající upouštějí od toho, ježto přf prchl k Musám, božstvům pramenů. Mnohem drastičtější skon D-yšův vyznačen v báji o D-ysovi přijímám *Ζαγρεύς*: Zagreus, syn Zevův a Persefonin, jako dítě hraje si od Titanů přepaden; ač chtěl uniknouti nepřátelům bera na se různé podoby, přece v podobě býčí udolán, rozsápán a pozřen; jediné srdce Athénou zachráněné Zeus pohltí a tím D. opět zrozen. Že býkem oním jest bůh sám jakožto bůh plodistvé sly zemské, zjevno z jeho kultu v Argu a Elidě. V Argu D. *βουγενής* za zvuku trub vyvoláván z jezera Lerenského, kam jej přf Perseus (hérós sluneční) zabitého hodil; při tom obětováno Hádovi (*Πυλάοχος*) černé jehně. V Elidě o slavnosti *Θυία* kněžky přivolávají D-ysa — býka. Býk proto jest oblíbeným obětním zvířetem; jeho oběti znázorňuje se mythus o Zagreovi. Ve spojení s těmito mythy a kulty sluší vykládati též orgiastický ráz slavností D-ysových, jak konány v Thrákii, Makedonii i Řecku samém, ač zde původní nevázanost vlivem stoupající vzdělanosti značně zmírněna. Za doby noční totiž při pochodních ženy přioděné kozí (srní, kozí nebo liščí), břečtanem ověčené, s trsem (*θύρσος*), bakchickou věžečkou (*λίκνον*, znázorňující D-ysovu kolébku) nebo hadem v ruce za slavnostních výkřiků (*εὐοί*) a hlaholu pišťal, bubínků a rolniček konaly orgie bohu D-ysovi u vytržení takém, že i zvířata (kolouchy, kozly, ba i býky) sápany a maso jejich syrové pojídaly (odtud D. *ωμηστής, ταυροφάγος*); ano stejně přf nakládaly dle mythů i s lidmi, dokonce i s nemluvnaty (odtud D. *ἀνθρωποφραίστης*). Ženy tyto sluly od slavnostních výkřiků Bakchantky, *βάκχαι* (j. D. *βακχεύς, βρόμιος*, lat. Bromius), od nadšení Mainady, *μαινάδες, θυιάδες, λήναι*, u Makedonů *κλώδωνες, μιμαλλόνες*, u Thráků *βασσαριδες* (j. D. *βασσαρεύς*, lat. Bassareus). Slavnosti tyto slaveny v zimní době trietéricky (ob rok) na Andru, v Alei v Arkadii, v Mytiléně, Kerkyfě, Opuntě, obzvláště pak na Parnasse, kdež sbory žen z Delf i z Attiky *θυιάδες* zvané v měsíci dádoforiu konaly orgie, aby zbudily Liknita, t. j. D-ysa v kolébce. (Tyto thyiady účastnily se také slavnosti loutky Charily, symbolu to zimy a neúrody, jež pohřbívána podobně, jako u Slovanů se utracuje na jaře Morana.) Slavnosti tyto orgiastické sluší v přirovnání k podobným zvykům jiných národů (srv. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, I., 534) pokládati za prostředek, kterým jarní vegetaci mělo se přispěti, aby v bujaré síle znova obživla; při tom předmět mythů (j. o D-ysovi rozsápáném a znova zrozeném) sám byl příčinou, že ctiželky D-ysovy dávaly jednak svou žalost nad jeho skonem, jednak radost z jeho brzkého příchodu na jevo. Ženy, jež při celém tom aktu vůči D-ysovi představují komplementární plodistvou sílu země, by úkolu svému lépe dostály, sílí se, střebajíce životní šťávu ze syrového masa rozsápáných zvířat. O nich dokonce též bájeno, že mohou konati divy i zázraky (čerpají ze studní mléko a med,

dojiti lvice, kojiti lesní zvěť). Mythickou parafrazi thyiad jsou výše uvedené D-ysovy chůvy — nymfy, jež boha vychovavše, trvají v jeho sboru, thiasos (θίασος) zvaném, jako Satyři a Seilénos, jež Řekové pak si představovali jako holohlavého, tělnatého, často zpitého starce; k thiasu tomu, jenž rád se oddával orgiím jako pozemští ctitelé boha, přistoupily brzy i jiné bytosti volné přírody, jako kentauři a Pan.

D. jest tedy Řekům bohem bujaré síly vegetativní, jež na jaře se probouzí, na zimu však odumírá; odtud epitheta φιλῶν, ἀνθιος, κισσός (břečtan jeho symbolem), δειδοίτης (ve Spartě σκυίτης). Symbolem jeho jest vztyčená hůl φαλλός, z níž personifikací vznikl přítel D-ysovů Φαλλός (v Lampsaku syn D-ysovů a Afroditin). Leč i v této funkci vyniká zvláště jediný obor vegetativní, jenž zastínil záhy ostatní; D. totiž od Řeků hlavně pokládán za dárce vína, čehož příčinu shledávati lze v orgiastickém kultu D-ysově; neboť víno právě jest onen ušlechtilý plod síly vegetativní, jenž smrtelníky uvádí ve stav bakchického nadšení. Sem hledí epitheta ὀμφακίτης, σταφυλίτης, προτριγύαιος, četné báje (o Ambrosii, Ampelovi, Stafylovi, Pithovi), největší slavnosti D-ysovy obzvláště v Attice. Odtud sluší také vykládati epith. Ἀναίος, t. j. starosti zbavující, ἱατροός, Ἰγιάτης vzhledem k léčivé působnosti vína, konečně i úzké spojení D-ysovo s Afroditou a její družinou, jakož již Panyasis praví, že druhá, nejkrásnější část symposia náleží D-ysovi a Afroditě. — Ostatní funkce onoho thráckého boha, jenž jest původem řeckého D-ya, skoro úplně zanikly. Patrnější stopy jejich shledáváme v Delfech, kdež vedle Apollóna též D. požíval značné pocty; ano kult jeho zdá se býti rozhodně starším než Apollónův. Na zadním štítě chrámu Delfského byl D. se svým thiasem vyobrazen; hrob jeho byl v adytu ve způsobě stupně vedle zlaté sochy Apollónovy, jemu zde družstvo kněží ὄσιοι zvaných o slavnosti thyiad konalo tajnou oběť; D-ysovi náležela zimní třetina roku, kdy Apollón dlel jinde. Vše to zdá se ukazovati k funkci mantické a chthonické — podsvětní (srv. zvl. delfské epith. ἱσοδαίτης); zbytky této shledáváme také při attických antheštíriích. — Homér sám ví ještě málo o D-ysovi jako dárce vína; pozdější mythy podávají valně zpráv, která D. sám v čele svého thiasu po Recku kult svůj šířil, trestaje protivníky své šílenstvím a odměňuje ctitele darem hroznu. Jako Lykurga potrestal, poděsil též dcery Minyovy v různých podobách, že se odhodlají vykonati oběť, k níž jedna z nich nabídně svého syna, načež tékajice po lesích proměněny v netopýry (nebo sůvy). Dcery Proitovy od D-ysa stíženy šílenstvím, jehož zbaveny očistou Melampodovou. Tyrhénští loupežníci, kteří majíce D-ysa dovésti do Naxu, jej zajali, postrašení různými přízraky a proměnění v plískavice. Pentheus rozsápan od mainad, v jejichž čele byla jeho vlastní matka Agaué; podobně Orfeus. Kdož však jej pohostili a kult zavedli, od boha od-

měňování darem révy, jako Oineus Kalydónský, v Attice Amfiktyón, jenž zřídil oltář D-ysovi ὀρθός ve svatyni Hór, dárkyň květů a plodů, Sémachos a Ikarios, epónymové dvou démů: kdežto Pégasos z Eleuther teprve, když dcery jeho posmívající se D-ysovi šílenstvím stíženy, na rozkaz věštiny delfské zavedl kult D-ysa přímím Ἐλευθερείς (t. j. bůh zbavující šílenství, srv. epitheta Ἀύσιος a Μελιχίος). Z mythů těch jednak zjevno, že kultu D-ysovu mnohdy s velikou obtíží bylo přemáhati starší již stávající bohoslužby, jednak že více přízně se mu dostávalo nejprve u lidu prostého na venkově, odkud teprve hlavně přízní vlád demokratických cestu si razil do měst; proto též přijímá jeho Ἀύσιος a pod. vykládáno o politickém osvobození nižších vrstev lidu, jež současně se dalo se šířením jeho kultu.

Nejdokonaleji a nejušlechtileji vyvinula se pocta D-ysova v Attice, kdež snad zavedena, když Théseovci ustoupili Néleovcům. V pynepsiónu (v říjnu) o óschoforiích závodili jinoši hrozny nesoucí od chrámu D-ysova k chrámu Athény Skiras v dému Falérském; vítěz obdržel nápoj z vína, oleje, medu, mouky a sýra. Zpět konán slavnostní průvod, jež vedli dva jinoši v ženském šatě, načež obětováno od Fytalovců. V poseideónu (prosinci) po venkově konána po ukončeném vinobraní a lisování Ἰονύσια τὰ κατ' ἀγρούς. V průvodě neseny hrozny, fiky, nářadí posvátné, též fallos, dále vedeno obětní zvíře, kozel, jenž právě jako býk jest symbolem plodivoství síly přírodní; oběť jeho jest prý trestem za to, že ohryzuje révu. Někteří účastníci se též různé přestrojovali (obyč. jako satyři, kteří v té příčině jeví se býti jich mythickou parafrazi), a škádlii ostatní; odtud postoupeno též k mimickým představením. Oblíbenou hrou byl ἀσκολιασμός (viz Askólia). Oběť D-ysovi konána sluje též θείνια. V gameliónu (lednu) konána slavnost lénaif (od λήναι = βάρη anebo ληνός = lis), podobající se venkovským Dionysiím, ale velebnější a nákladnější. Místo fallických písní zazníval slavnostní zpěv διθύραμβος (od dvojího zrození boha prý nazvaný). Ze strofické response sboru a jeho vůdce, jakož i z mimických výstupů přestrojených účastníků vyvinul se na žírné půdě ducha attického nejvznešenější odrost básnictví, drama (τραγωδία = zpěv kozlů, t. j. lidí přestrojených za satyry — kozly; κωμωδία = zpěv sborů veselých) a D., jenž působí bakchické nadšení, dovede pomásti smysly lidské, avšak také uzdraviti, jenž vínem zbavuje starosti lidských, jenž sám na se běře různé podoby a přeludy straší smrtelníky, stal se tou cestou ochránce dramatického umění, jest též původcem dramatické illuse. Odtud úzké jeho spojení s Musami. A jako venkovské slavnosti měly své agóny, taktéž dramata provozována ve způsobě agónů, v nichž rozhodovali znalci zvl. k tomu radou zvolení; výprava sboru pak byla občanskou leiturgií. Místem slavnosti athénských bylo lénaion, posvátný okršlek boha jižně od akropole se dvěma

chrámy a divadle. — V anthestériónu (únoru) ode dne 11.—13. slaveny Antheístie, slavnost znovuzrození přírody. Prvního dne *πρωίγια* zvaného načaty sudy s vínem, jež právě dokyslo; dům a obyvatelé jeho kvítím vyzdobeni. Druhého dne (*ζῶες*) pilo se o závod, při čemž každý seděl u zvláštního stolu (jako za dob homérských): vítěz obdržel koláč nebo vinný mých. Po městě obcházelí lidé v různém přestrojení. Nicméně pokládány tyto dny za *ἡμέραι μισαί*, ježto prý o nich duše zemřelých po zemi obcházejí, jako právě z mrtvých vstal D. (snad zbytek thráckého názoru o D-ysovi jako vládcí duší zemřelých); proto chrámy uzavírány a lanem obklíčeny, lidé pak různými prostředky pověřenými hleděli se ubrániti vlivu zlému. V ten den jediný v roce vynášen průvodem obraz D ysa přijímám *Ἐλευθερεὺς*, ježto večer tajemným obřadem za assistence 14 žen (*γεραραί*) zasnoubena basilissa jakožto zástupkyně země. Třetího dne (*ζύρποι*) obětovány Hermovi chthonickému hrnce s vařenými plodinami. Nejslavnější co do výpravy průvodu, obětí, sborů, *αἰγόνῶν* a divadelních představení byly velké Dionysie (*Διονύσια τὰ κατ' ἄστυ*), konané v elaféoliónu (březnu), v době, kdy opět po zahájení plavby na moři též spojenci Athénští do města hojně se dostavovali. D. účasten byl také mysterií eleusinských pod názvem Iakchos; jemu náležely malé mysterie v anthestériónu, o velkých pak (v boédromiónu) nesen jeho obraz v průvodu do telestéria eleusinského. — Co se tkne ostatního Řecka, promluveno již o slavnostech trietérických, dále o kultě v Thébách, Argu, Elidě. Slavnost pohostění boha *φειδαισία* konána v Andru, Kyréně, Krétě, Tarentu a j. V Sikyóně vynášen obraz D-ysa Lysia a Bakcheia jen jednou do roka, podobně v Patrách obraz D-ysa Aisymneta, jež se našel ve zvláštní skříni. Z ostrovů kultem D-ysovým vynikaly Lesbos, Naxos (sídlo Thráků), kdež ctěn ve spojení s Ariadnou (v. t.), Kypros, kdež si oblíbil Adónida. V Malé Asii v kult jeho valně působily podobně orgiastické kulty Kybély a Sabazia. Šíření kultu D-ysova vykládáno jakožto vítězný postup jeho: amazonky prý jím pokofeny, mythos o loupežnících tyrrhénských pozměněn v námořní vítězství D-ysovo. Když Alexander Veliký pronikl až do Indie, bájeno též o vítězném tažení D-ysově do Indie, jak je po způsobu Iliady vyličil básník Nonnos (VI. stol. po Kr.) ve svých »Dionysiaka«. Za doby hellénistických vládců, kdy přepych asijský zavládl, D., jež vládcové jako Démétrios si brávali vzorem, stal se bohem vítězného průvodu, a staré epitheton *φειαμβος* vykládáno ve smyslu latinského »triumphus«. Také na sever D. se odebral a dal tamním národům nápoj *ζῦθος* zvaný, podobný pivu. (Wessely, *Zythos und Zythera*. Progr. gymn. v Hernalsu 1887.) *klk.*

D. v umění býval často a v podobě velmi různé zobrazován. Někdy představován jako malé děčko (srv. Praxitelova Herma, jež nese malého D ysa k Nymfám na vychování, louvreského Siléna držícího v náručí malého

D-ysa, jež po něm ručky vztahuje), jindy jako něžný mladík, tu opět jako silný, statný muž s mohutným vousem; výraz obličje D-ysova jest tu něžný, ba nyjící a snivý, tu pathetický a divoký, bůh zobrazován někdy, jak pije z mohutného kantharu (poháru), jak jede na šelmách nebo na voze od šelem taženém, jak hraje si s nimi (na př. na Lyskratově choragickém monumentu), jak spit vínem potácí se podporován jsa Satyrem, jinde prováděn jest Satyry, Silény a Mainadami, jinde představen v něžném objetí s Ariadnou (na váse ruvské, představující sbor satyrského dramatu, na mramorovém reliéfu vatikánském a j.) atd. Za dob nejstarších zobrazován byl D. anikonicky: bůh účtíván v podobě kusu dřeva nebo kolu nebo sloupu ovinutého břechtanem. Vedle toho vyskytovaly se — hlavně na venkově — hrubě řezané hermovy opatřené fallem, symbolem plodivé síly přírodní (Maximus Tyrius 8, 1), jinde opatřovány sukovité kmeny hlavou nebo pouze vousatou maskou boha a ověšovány šaty, nebo vyřezáván obličej D-ysův z kmene révového nebo ze dřeva fíkového (Athénaios 3, 14). Za dob pozdějších představován byl D. celkem ve dvojím typu: jako starý, vážný, vousatý muž a jako bujný mladík, v plném květu mládí. Typ první jest starší, druhý typ vytvořila mladší škola attická (Skopas, Praxitelés). První typ shledáváme u starších malířů vás, kteří zobrazují boha v podobě starce buď stojícího nebo strnule sedícího, přioděného úplné rouchem, s dlouhými vlasy a vousy, ověčeného břechtanem, s révou nebo kantharem v ruce. Tak také zobrazen byl na kypsele, tak shledáváme jej na některých mincích řeckých a tak asi představil jej Alkamenés chryselefantinem, jehož replika zachovala se dosud na mincích athénských. Za doby rozkvětu umění attického bývá hlava D-ysova zdobena páskou, účes vlasů jest ženský; zadní část hlavy bývá někdy i závojem zahalena. S páskou ve vlasech představen jest D. na slavné soše vatikánské, označené nápisem Sardanapalos (Friederichs-Wolters, *Gipsabgüsse* č. 1284). V celé soše jest něco důstojného, ale zároveň přívětivého, vlasy jsou vzadu u uzel spojeny, vousy neobyčejně dlouhé, bůh oděn jest chitónem, přes nějž má himation; levá ruka opírá se o bok, v pravé držel asi thyrsos. Velikou podobnost s touto sochou má kovové poprsí neapolské (Fried.-Wolt. čís. 1285); D. zobrazen zde s hlavou zdumčivě *ámoné*-nou, výraz obličje jest truchlivý. Výklad dosud obyčejný, že zobrazen zde bůh vínem spitý, není nutný. Přechod od typu prvního k druhému představuje socha nalezená r. 1881 ve ville Hadriánově v Tivoli (D. tivolský), patrně dílo školy Polykleitovy. D. zobrazen zde jako statný jinoch forem poněkud měkkých, ale přece ne tak změkčilých, jako shledáváme u typu druhého. Vlasy splývají na záda, kol ramenou má bůh nebris, v pravé ruce držel asi pohár. Zvláště krásna jest hlava; obličej má výraz skoro ženský. Vytvoření druhého typu, jež představoval boha jako

bujného mladíka, přičítali někteří Praxitelovi, jiní — asi větším právem — soudí, že Praxitelem byl tento typ přejat a zdokonalen, tak že pak stal se normou pro ostatní umělce. Bůh zobrazován nyní ne již zcela přioděný rouchem, nýbrž buď oděný rouchem pouze na spodní části těla nebo úplně nahý nebo máje přes ramena přehozenou kůži zvířecí (*nebris*); formy těla jsou mladistvě bujny, měkké, vlasy v prstencích splývající, v obličejí zračí se blahé opojení, ale zároveň i neurčitá, snívá touha a bol. **D.** opírá se obyčejně pohodlně o peň stromu, o hermovku, o rámě Satyra atd.; na pozdějších reliefech zobrazen jest, jak jede na pardálu nebo na voze taženém divokými šelmami atd. Nejkrásnější exemplář

Č. 1144.
Dionysos (hlava kapitolská).

tohoto typu jest socha **D.**-ysova v Louvru (Baumeister, *Denkm. der klass. Altert.* str. 436, č. 486). Dále náleží sem socha madridská Fried-Wolt. č. 1485, hlava kapitolská (t. č. 1490) s výrazem přímo ženským, tak že ji někteří, ovšem neprávem, měli za hlavu Ariadninu (vyobraz. č. 1144.); zvláště měkké formy těla shledáváme u mramorového torsa *farneškého*, chovaného nyní v museu neapol. (Fried-Wolt. č. 1286), kde před-

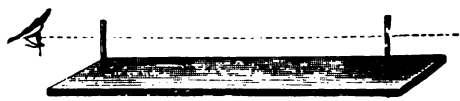
staven byl **D.** sedící, a u sousoší britského musea (Fried-Wolt. č. 1494), jež představuje **D.**-ysa a personifikovanou révu v podobě malé dívky, jež bohu podává hrozen. — Na vásách a reliefech často bývá zobrazeno potrestání Pentheovo a Lykurgovo **D.**-ysem, příchod **D.**-ysa k Ikariovi, setkání **D.**-ysa s Ariadnou a svatební jejích průvod. často zobrazen bývá **D.** na vásách představujících průvody svatební, dále na vásách scénických a konečně na vásách představujících různé scény mytické. — Srov. Roscher, *Ausf. Lexikon der griech. und röm. Myth.*, I, 1089—1153; Baumeister, *Denkmäler d. klass. Altert.*, 430 až 450; Wieseler, *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, 1891, č. 11, 1892, str. 218 a 517; A. W. Curtius, *Das Stiersymbol des D.* (Progr. gymn. v Kolíně n. Rýnem, 1892).

Dioon edule Lindl., jediný druh svého rodu z řádu cykasovitých (*Cycadaceae*), má kmen 1—2 m vysoký, plody jako vlaský ořech velké; jedlé; roste v Mexiku. Vský.

Diopsid viz Pyroxen.

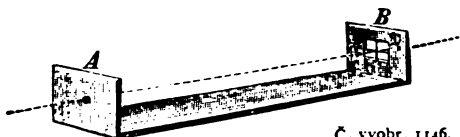
Dioptas, H_2CuSiO_4 , kyselý křemičitan mědnatý. Minerál krystallující v rhomboedrotetartodrických tvarech soustavy hexagonální. Krystally jeho mají ráz krátkých sloupečků šestibokých. Štípa se dokonale dle ploch klencových. $T=5$, $H=3:3$. Barvu má smaragdovou, mnohdy plístovou až černozelelou, vryp jasně zelený, lesk skelný; jest průsvitný až průhledný. Dmuhavkou truzen neroztápí se, ale zčerná barvě plamen zelené; se sodou poskytuje na uhlí zrnko měděné, kyselinami se rozkládá vylučuje rosolovitou kyselinu křemičitou, v amoniaku částečně se rozpouští barvě jej modře. Obsahuje 38.16 % SiO_2 , 50.4 % CuO , 11.44 % H_2O . Vodu ztrácí teprve v červeném žáru. Ještě při 350° C své váhy nemění. Vyskytuje se jen vzácně. Nejznámější jeho lokality jsou: vrch Altyn Tübe na stepi Kirgizské, kdež poprvé byl nalezen, zlaté rýže v gubernii Jenisejské, Clifton v Arizoně, Copiapó v Chili, též v Africe a v Uhrách. *En.*

Diopter (tec., průhledítka) jest nástroj záměrný, jenž dříve v geodasii a v astronomii zhusta byl používán. **D.** skládá se v podstatě z pravítka, na němž umístěny jsou dva válcovité hřebíky (vyobr. č. 1145.), nebo v jiné

Č. vyobr. 1145.

podobě z pravítka se dvěma přepaženými, z nichž jedno (průhledítka oční *A*) má malý, kulatý otvor a druhé (průhledítka předmětná *B*) otvor čtverhranný, opatřený nitkovým křížem (vyobr. č. 1146.). Dle údajů Stampfrových (*Jahr-*

Č. vyobr. 1146.

bücher d. wiener polyt. Inst. sv. 18) obnáší přesnost záměrná nejvýše 10", ale ve skutečnosti, při strojích méně dokonalých mnohem více. Hlavní vada **d**-tru jest, že nutno zároveň na dva nestatečně vzdálené předměty (totiž nitkový kříž a předmět) pohlížeti, pro které akkomodace oka jest velmi rozdílná, tak že nemožno oba současně zřetelně viděti. **D.** zaveden byl Ptolemaiem již v dávném starověku; teprve r. 1668 zavedl Hooke dalekohled s nitkovým křížem na místě **d** tru. V praksi používá se **d**-tru ku stanovení směru jen tam, kde se velká přesnost nevyžaduje. — Srov. F. Müller, *Compendium geodasie*, 2. část; Dr. V. Láska, *Lehrbuch der Vermessungskunde* (1. sv., Stuttgart, 1893).

Dioptický dalekohled viz Dalekohled.

Dioptrie (z *tec.*) znamená lomivost sférické čočky, jejížto buď pozitivní nebo negativní ohnisková vzdálenost obnáší jeden metr. Výrazu toho užil nejdříve Monoyer; Nagel pak pohříchu navrhl reformovaně číslování

brejlí dle těchto d-í, Donders konečně myšlenku tu svou autoritou uvedl do očního lékařství. Hned z počátku opřeli se proti této nad míru nepohodlné novotě Hasner, Hirschberg, Mauthner i Schöbl, musili však ustoupiti před valnou majoritou kolegů, nechtějice na sebe uvaliti výčitku vědeckého zpátečnictví. Viz i Brejle 630. *Schi.*

Dioptrika, oddíl optiky jednající o úkazech, spočívajících na lomu světla, jako katoptrika jedná o odraze světla. *MP.*

Diorama (fec.), obraz (pohled nebo krajina neb interieur velkých rozměrů i s lidskými postavami, jež diváci, postavení v tmnu, vidí na konci jakési temné chodby podobné hledišti divadla, jejíž stěny zdají se s obrazem splývat; obraz sám jest osvětlen otvorem diváku zakrytým a zařízeným tak, aby světlo obrazu přiměřené mohlo býti zavedeno. Obraz nabývá takto dojmu skutečnosti. Nejsilnějšího působení dosáhne se však způsobem malby, která záleží v tom, že plátno průsvitné a z látky co možno stejnoměrně tkané pomalováno jest na obou stranách týmž předmětem: na straně přední tak, jak předmět se jeví při světle dopadajícím a působícím jen shora (dením), na druhé, zadní straně tak, jak se jeví při světle dopadajícím se strany (za soumraku, při světle zapadajícího měsíce a pod.). Světlo lze ještě různými zrcadly reflektovati a řídit. Pohlíží-li divák na obraz při světle horním, možno pomocí tichého mechanismu světlo to zvolna zastíniti a stejným časem otevřítí okna pobočná a obraz objeví se pak ve světle druhém. Tím, že světlo prochází ještě barevnými skly, lze způsobiti efekt červenků, světla měsíčního a jiné kombinace optické. Také určité tóny, souhlasné s osvětlením (jako klekáni, zvuky šalmaje, hřmění atp.) mohou zvýšiti dojem. První d. malovali a vystavili franc. malíři Daguerre a Bonton v Paříži 1822. Byla to *Půlnoční mše v kostele St. Etienne-du-Mont* a potom následovala celá řada jiných. Gropius v Berlíně sestavil také zdokonalené d., jež r. 1851 přestěhovalo se do Petrohradu. První stále d. v Praze byl obraz *Dobývání Prahy Švédy*, malovaný br. Liebschery a Bartoňkem a vystavený na jubilejní výstavě zemské r. 1891 v pavillonu klubu čes. turistů (nyní na Petříně). Větší města mívají několik stálých závodů, v nichž vystavěna d-ta.

Diorismus (z fec.), vymezení, určení pojmu, definice (v. t.).

Diorit jest zřejmě zrnitá až celistvá směs živce trojklonného (oligoklasu, labradoritu neb anorthitu) a amfibolu. Živec trojklonný bývá z části nahrazen orthoklasem, amfibol tmavou slídou, čímž se d-y blíží jednak k syenitům, jinak k žulám. Vedlejší součástky d-ů jsou magnetovec, železo titanové, apatit, augit, enstatit, hypersthen, křemen a vápenec, někdy též pyrit a granát; podobně jako v diabasech schází i v d-ech hmota sklovitá nebo se objevuje jen v nepatrném množství jako vrostlice v živcích. Chloritická hmota, řečená viridit, bývá i v d-ech hojna. Barva d-ů jest obyčejně černě zelená; jsou to zelenokamy amfibolo-

vé oproti diabasům, zelenokamům augitovým. Obyčejně jeví d-y zrno drobné; obecné d-y; někdy jsou celistvé: d. afanit; jsou-li živce porfyricky vyloučeny, slují dioritporfyr, jen zřídka jeví sloh nedokonale břídlíčnatý; křemenem bohatší d-y nazvány křemenným d-em, slídou bohaté slídnatým d-em. Podobně jako diabasy i d-y prostupují v podobě žil staršími útvary sedimentárními a tvoří mohutné pokryvky a lože; složivost deskovitá i kulovitá je u d-ů vzácnější než u diabasů. V Čechách jest d. méně rozšířen než diabas, nachází se zvlášť v údolí vltavském u Zbraslavi a u Roztok, též u Příbramě a v Rudohoří. V Německu je rozšířen na Harcu, v Durynsku, Sasku, v Nassavsku a Porýnsku; též ve Francii a ve Švýcarsku na mnohých místech jest pozorován. Značné rozšíření jeví d. v jižním Gronsku. *Vr.*

Diorthosis (fec), narovnání, spořádání, v lékařství tolik co orthopaedic. — Diorthóta, postel pro narovnání, natáhnutí těla.

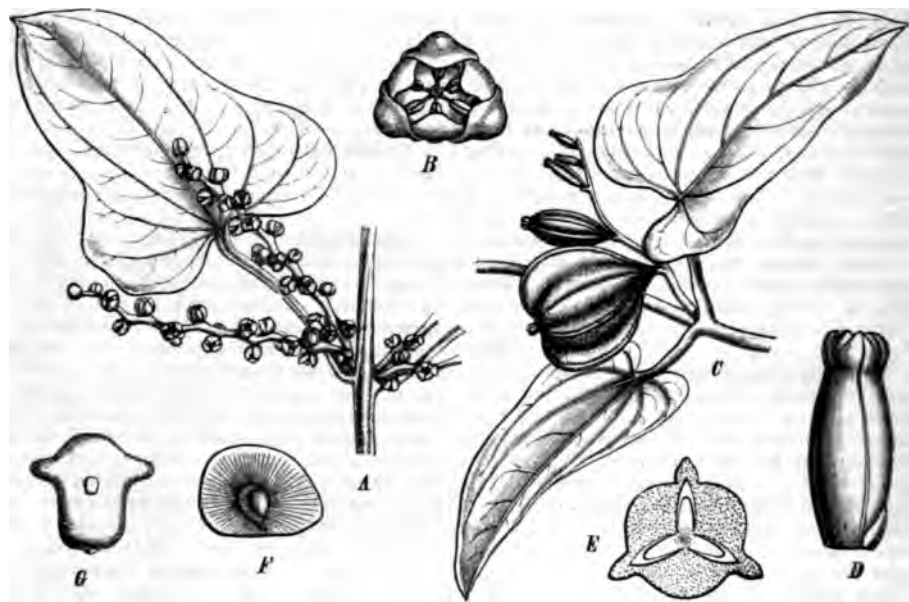
Dioscorea alata L, rostlina z řádu *Dioscoreaceae*; lodyha bylinná, vysoko opletavá, křídlatě čtverhranná. Listy srdčité střelovité, v úžlabí často s kulovitými hlízkami, jež snadno upadají a mohou vyrůst v novou rostlinu, čímž rostlina snadno se rozmnožuje. Kořeny podzemní tloustnou v kulovité, až 15 kg těžké hlízy, známé vůbec pod jménem yam y. Hlízy tyto jsou za syrova trpké a zdraví škodlivé, ale močeny ve vodě nebo vařeny nebo pečený jsou moučnaté, chutné a jsou v horkých krajínách obecnou potravinou jako u nás brambory. Proto se po všech téměř teplejších zemích u velikém množství pěstují, ano u některých národů jsou jediným pokrmem; tak na př. ostrované Tichého oceánu živi se po celý rok jen z yamů a chlebovníka. V Japanu a Číně od nepamětných dob podobně se pěstuje druh *D. Batatas* Decaisn. (vyobr. č. 1147), jehož hlízy vůbec slují bataty. Zdá se však, že i v Číně a jinde, v Indii a tropech pěstované bataty a yamy náležejí různým druhům, jež nejsou posud botanicky rozlišeny. V Japanu a Číně osazují batatem každou píď země, ano i kraje cest, zdi, rumiště a p., neboť rostlina batatová daří se skoro v každé půdě a spojuje se nejmenšími potřebami životními. Činěny byly také pokusy pěstovati a aklimatovati bataty v Evropě, ale pokusy tyto ostaly bez výsledku, neboť batat podnebí evropského nesnese. Lépe již se daří ve francouzských osadách v severní Africe. Rozmělněných hlíz užívá se v domovině batatů a yamů také na rány a jiné nemoci. Až posud rozeznává se asi 150 botanických druhů rodu *D.* Některé jsou známy jen v jednom pohlaví. Květní ústroje v podstatě popsány u hesla *Dioscoreaceae*. *Vskyť.*

Dioscoreaceae, řád rostlin jedn oděložných lodyhy daleko opletavé, řidčeji poléhavé, listnaté, květy pravidelné, drobné, v hroznovitých květenstvích, dvojdomé, šestičetné. Okvěť nebarvené, dole často krátce trubkovité, tyčinky (6) všechny plodné, nebo vnitřní

v patyčinky přeměněné. Semenník spodní, obvykle trojpouzdrý, zřídka jednopouzdrý, čnělky 3, semena v pouzdru 1—2, v rohovitém bílku, plod tobolka nebo bobule. — Složením svého květu náleží zajímavý tento řád do příbuzenstva *Liliaceae*, resp. *Smilacae* neb *Amaryllideae*. Avšak v mnohém ohledu nalzáme zde tolik zvláštností, že se spíše zdá, že *D.* tvoří typ rostlin samostatný. Již anatomie lodyh jeví mnohé odchylky od jednoděložných a upomíná do jisté míry na dvojděložné. Embryo zakládá zdánlivě dvojděložný klíček.

zříceniny starého hradu a 6537 ob. (1890), z nichž 1074 slov., 4777 mad., 648 něm.

Dioskorides, lépe *Dioskuridea*, jméno tří lékařů řeckých: 1) *D. Faka*s, který jako žákem slavného anatoma a fyziologa *Hérofila* byl vychován ve škole alexandrijské a o kterém pouze víme, že byl lékařem *Ptolomaia Auléta* a *Kleopatry*; sepsal prý dle *Suidy* 24 knih o lékařství. Zdá se, že sepsal i pojednání o moru, aspoň *Rufus Efesius* ve spise o moru o něm se zmiňuje. — 2) *D. mladší* uvádí se mezi komentary a vydavateli

C. 1147. *Dioscorea Batatas* Decaisn.

A) Větvečka s květy samčími. B) Květ samčí. C) Větvečka s květy samičími a plody. D) Květ samičí. E) Průřez semenníkem. F) Semeno. G) Zrodek.

Listy, namnoze tvaru střelovitého, mají dokonale síťnatou žilkatinu jako dvojděložné. V úžlabí listů sedí seriální pupeny nad sebou jako u dvojděložných. Většina druhů má podzemní nebo nadzemní hlízy, které odpovídají dílem útvarům osním, dílem kořenovým. — *D.* jsou domovem v horkých a teplých zemích. Nejvíce jest jich v Jižní Americe a Záp. Indii. Mnohé z nich jsou podivnými zjevy v rostlinstvu (*Testudinaria*) a evropské dva druhy (*Tamus communis* a *Bordevea*) jsou ve své flóře izolovány, bez příbuzenstva — zajisté zbytky flory předvěké. Známější rody jsou: *Dioscorea*, *Bordevea*, *Tamus*, *Rajania*, *Stenomeres*, *Testudinaria*. Vsky.

Dios-Győr [dioš der], městys v uherské stolici boršodské, okr. miškoveckém, na potoku Szinvé a na poboční trati miškovecké na úpatí hor Býkových v úrodném údolí, má státní huti, vyrábějící nejlepší uherské železo a ocel, sklárnu, továrnu na stroje a na papír, doly na uhlí, teplý pramen (22,5° C.), pěstování révy a ovoce, poštu, telegraf, spojitelnu, na blízku

Hippokrata. Žil za doby Hadriánovy a jest pouze o něm známo, že pro své exegese Hippokrata dostal se do tuhé polemiky s *Galenem*. — 3) *D. Pedanius* z *Anazarbu* u *Tarsu*, slavný lékař, který žil za doby *Neronovy* a *Vespasiánovy*. Byl lékařem vojenským a nejznamenitějším spisovatelem o lékárnictví starého věku, sepsav *farmakologii*, která až do *XVI. stol.* byla četně citována a komentována. Kniha jeho s titulem *ύλια*, sepsaná kol r. 78 po Kr., pojednává o veškerých léčivech tehdy známých se stanoviska dosti kritického a jest hlavně v botanické části důkladně zpracována. Později k tomu přibýly ještě dvoje knihy, které však jsou podvrženy; jsou to knihy o jedech a protijedech a o *theriaku*. Spis *D-dův* byl ještě v pozdější době hlavně arabskými lékaři mnohokrát vydán a komentován. Nejlepší vydání pořídil *Sprengel* (řecko-lat., Lipsko, 1829—30, 2 sv.) v *Kühnově* sbírce *Medici graeci*. *Videňská* dvorní knihovna má skvostný rukopis *D-da* z *V. stol.* (s obrazy). J.

Dioskurias, za římského panství Sebastopolis, nyní Iskurija v Abcházii, miletská osada v Kolchidě na Pontu Euxinu, střed obchodu s divokými národky kavkazskými, byla r. 66 př. Kr. hlavním sídlem Mithridata VI.

Dioskuros, od r. 444 patriarcha alexandrijský, muž pyšný a krutý proti duchovenstvu i lidu. Ačkoliv Eutychés, původce sekty monofysitské, na synodě cařihradské r. 448 pro své bludy byl odsouzen a appellace jeho k papeži Lvu I. zamítnuta, přece získav přízeň císaře Theodosia II. osočoval arcibiskupa cařihradského Flaviána z nespravedlivého odsouzení. Za tou příčinou svolal císař synodu efeskou (449), jež v církevních dějinách »loupežnickou« sluje. Předsedou synody jmenoval císař D-ra, jehož přičiněním jen přátelé Eutychétovi na sněm se dostavili. Podvodem a násilím docílil D. toho, že Eutychés byl za nevinna prohlášen a arcibiskup cařihradský Flavián i přes svou appellaci ku papeži odsouzen. Flavián byl na zem poražen, kyji bit a D. šlapal po něm nohama. Ztýraný zemřel již třetího dne. Papež Lev I. vybočoval za to i Eutychéta i D-ra z církve a položiv oekumenickou synodu do Chalkédona (451) dosáhl toho, že byl D. sesazen a do Ganger v Paflagonii ve vyhnanství odveden, kde r. 454 zemřel. *Ksl.*

Dioskurové (*Διοσκούροι*) sluli v řeckém mythu blíženci Kastór (*Κάστωρ*) a Polydeukés (*Πολυδεύκης*), bohatíři, původně bozi světla ve svém střídání se tmou, podobající se védským Asvinům. Jsou (dle Hom. hymnů) synové boha Zeva (= Diovi junové), což znamená původně i název *Τυνδαριδαί* (*Τυνδαρίς* = bijící, asi přijímí Zevovo). Ale záhy nabýše povahy lidské, pokládáni (Odys. II, 298) za syny lakónského krále Tyndareea a Lédy, jako Klytáimnéstra jejich dcerou, kdežto Helena dcerou Zeva a Lédy. Brzy však (již v Kyriích) zevšeobecněl názor o smrtelné povaze Kastorové a nesmrtelné Polydeukové, pročež onen pokládán za syna Tyndareova, tento za syna Zevova. Báje o vejci, jež prý dle Kyrií Nemesis, dle Eurip. Léda Zevovi snesla, a z něhož Léda Helenu vypěstila, přešla v pozdní době též na D-ry: konstantní jejich atribut od III. stol. př. Kr. vysoké klobouky spartské *πίλοι* zvané vykládány za polovici vejce. Zrození byvše na skalnatém ostrůvku blízce Pefnu v messénském zálivě, Hermem přeneseni do Pellány, sídla Tyndareova. Za choti pojali únosem dcery Leukippovy Hilaíru a Foibu (jména významu světelného), jež původně zasnoubeny byly synům Afarea, bratra Leukippova, z čehož vykládáno později (dle Theokrita a Lykofr. vzájemné jejich nepřátelství. Helenu, kterou Théseus a Peirithoos unesli a v Afidnách v Attice skrývali, osvobodili (jako Asvinové sestru Ušas), načež odevzdali vládu Menestheovi, jenž prý kult jejich v Attice zavedl; tehdy byli též Afidnem uvedeni v mystérie eleusinské. D.účastnili se zápasu s Hippokoóntovci, výpravy Argonautů, na níž Polydeukés u Chalkédonu v písní půtce přemohl krále Bebryků Amyka, jež

bránil přichozím čerpati z pramene vody; rovněž byli při honbě na kalydónského kance. Osudným pro D-ry stal se spor s Afareovci, jehož příčina dle starší verse (Kyrie a Pindar) byla tato: D. a Afareovci Idas a Lynkeus (obě jména poukazují na bystrý zrak) ukofistili v Arkadii stádo, jež dle jisté úmluvy svou hltavostí celé získá Idas a odežene do Messénie. D. skryjí se zálohou v dutém dubu (symbol nočního nebe), což však Lynkeus z Taygetu svým bystrým zrakem postřehne. Idas Kastora ve stromě protkne, na Polydeuka mrští kámen z hrobu otcova; načež Polydeukés sklátí Lynkea oštěpem, kdežto Idas padá bleskem Zevovým. Na prosby Polydeukovy Zeus svolí, aby střídavě jeden den dleli společně na Olympu, druhý den ve svém hrobě v Thebách. v kterémžto mythu znázorněno jasné střídání světla a tmy. Afareovci jsou messénská božstva podobného významu jako D. a podléhají jim, jako vlast jejich Spartě. — D. v souhlase s původním významem pokládáni záhy za vzory veškerých bohatýrských předností fysických i duševních. Stálým jejich atributem jsou koně, jež buď krotí, nebo jich k jízdě a vozbě užívají (jejich jména Xanthos a Kyllaros, Flogeos a Harpagos). Kastór obzvláště pokládán za výtečného jezdce lehkého běhouna, Polydeukés za dovedného zápasníka (Ilias, 3, 237). Odtud vzývání od branné mládeže i na zápasišti v Olympii a Spartě i ve válce; symbol jejich, dvě souběžné klády přičkami spojené, nošen od Spartanů do bitvy; *νόμος Καστορέως* slul jistý pochod vojenský, od D-rů pocházejí válečné tance (*πυρρίχη, καρνατίχη*). Rovněž lovem se zabývali (jakýsi druh psů slul *Καστοριδες*). V étickém smyslu vynikali rytířskou velikomyslností. Sami sobě oddáni jsouc čistou láskou bratrskou, chrání přátelství mezi lidmi a pomáhají v neštěstí, osobně se zjevující svým ctitelům (odtud *σωτήρες*). Tak básník Simónides, když Skopas jemu jen polovici honoráře vyplatil a s ostatkem poukázal na D-ry, v básni rovněž oslavené, vyvolán prý z hodovní síně Skopovy ode dvou mladíků na koních; když vyšel, síň se sesula, mladíci oni však zatím zmizeli. Proslulou byla zvláště jejich osobní pomoc v bitvách, jako v bitvě nad řekou Sagrou, kdež přispěli Lokrům proti Krotónským a pak sami téhož dne zprávu o vítězství rozšířili při hrách olympijských. Tyto epifanie v bitvách padají pravidelně v dobu nejdelších dnů v létě, jako hlavní jejich slavnosti, *ξίβια* zvané v Argu, Agrigentu (po hrách olympijských), v Kyréně, Krotónu, *Διοσκούρεια* ve Spartě. Při tom D-rům přichystán stůl a lehátka, jako by sami osobně se měli slavnosti účastniti, o čemž v různých rodinách se chovaly tradice. D. zjevovali se také na moři v nebezpečnostech v podobě dvou plamének na stěžních nebo na kopích vojínů (t. zv. oheň sv. Eliáše), plavcům pomoci skýtající. Funkce ta, přímo vyplývající z původního významu, způsobila smíšení D-rů s Kabeiry, dle nichž zváni též »velikými bohy samothráckými«. Též bitev námořních se účastnili, na př. u Aigospotamů

v podobě dvou hvězd nad lodí Lysandrovou. Kult D-rů rozšířil se záhy z dórských krajín Peloponnésu po celém tomto poloostrově, přešel do Attiky, kdež ctění pod názvem *Άνακτες* (*-άνακτες* ve významu *σπηγγες*, dle toho chrám athénský *Άνάκτειον*, slavnost *Άνάκτεια*), z osad ujal se zvláště v Kyréné, na Sicílii a ve Velkém Řecku (v Tarentě, Lokrech). Odtud přejat od Latinů (jako v Tusculu, kdež D. ctění *lectisternium*) a Římanů, kteří Polydeuka nazývali Polluces nebo Pollux, oba bratry pak Castores. R. 496 př. Kr. (kol. Id. červenc.) přispěli v bitvě u jezera Regillského proti Tusculským a Tarquiniům, o kterémžto vítězství sami na fóru římském zprávu podali. Za to zřizoval jim na též místě chrám, *aedes Castorum* nebo *Castoris*; k němu konán o Idách červenc. průvod s přehlídkou rytířstva římského (*transvectio equitum*), od něhož D. byli obzvláště ctěni; když pak z rytířstva vyvinul se stav nejbohatších peněžníků a kupců, stali se též ochránci peněžnictví a obrazy jejich velmi často se vyskytují na mincích římských. Jak vůbec v Římě zdomácněli, o tom svědčí přisežná rčení *edepol*, *mecastor*. Také bitvy u Pydný (r. 168 př. Kr.) a u Verony proti Cimbrům (r. 101 př. Kr.) se účastnili. Jinak kult jejich v Římské říši málo se rozšířil. Jejich symboly a attributy jsou: spartské klády, 2 amfory s hady nebo bez nich, hadi, kohouti, *πιλοι*, hvězdy (v pozdní době souhvězdí bliženců vykládáno o D-rech), koně, věnec a ratolest olivová. *klk.*

Diosma L., božskovoň, rostlinný rod z čeledi routovitých, serie *Diosmeae*, tribu *Eudiosmeae*, domácí po jižní Africe, v Kapsku, kdež roste v podobě keřků vřesům podobných, lysých nebo chlupatých a porostlých tečkovitými průsvitnými žlazami. Na štíhlých větvkách jsou roztroušené nebo vstřícné, někdy střečovité, čárkovité, nebo přikrouhlé listy, zhusta po kraji brvitě nebo zubaté. Květy jsou na krátkých stopkách a buď ojedinelé nebo v řídkých vrcholcích, kalich jest 5lístý, koruna 5—4lístá na podplodním terci a tolikéž plodných tyčinek s plátky se střídajících a s prašníky žlazou ukončenými. Semenník 5, volných, s čnělkami u zpodiny prostými a po té splyvajících v sloupek ohnutý a hlavatou blízko ukončený. Plod, celkem 5semenný, složen z 5 prskavek na konci růžkatých s nitroplodím odpukavým. K rodu D. náleží asi 10 druhů s listy aromatickými a kvítky drobnými, většinou bílými. Obsahem siličným jsou povahy léčivé, stavící a tonické. Pro jemný drobný habitus pěstují se jako *Erica* i u nás v nepřilísí vlhké vřesovce a rozmnožují se řízkami. Jsou to zejména: *D. ambigua* Bartl. a Wendl., *cupressina* Thb., *ericoides* L., *hirsuta* L., *linearis* Thb. a *oppositifolia* L. *Děd.*

Diosmeae Juss., blahovoňovitě, serie rostlin z čeledi routovitých s květy obojakými, řídká pometáním neúplnými, v oklích, vrcholcích, latách nebo strboulech, buď úžlabíčkových nebo vrcholových. Kalich jest 4—5klaný nebo dlný, v pupenu střečovitý. Plátků 4—5 (zřídká žádná), obyčejně

prostých, řídkěji srostlých a v trubku spojených, z pravidla vetknutých pod volným terčem. Tyčinek tolik jako plátků nebo dvakrát tolik s nitkami volnými nebo zřídká i bratry; odchylkou jsou některé tyčinky neplodny. Semenník o 1—5 plodolistech, v části vaječné obyčejně prostých a pak s čnělkami v jeden sloupek splyvajících, nebo jest semenník hluboce laločnatý. Tobolka jest 3—5semenná, často v zoban prodloužená. Bezblíčná semena mají tlustý přímý zárodek s dužnatými dělohami. D. jsou keřky vřesům podobné (vyjma stromy *Galipea* a *Calodendron*), jihoafrické, americké, indické a australské, s listy úzkými, často střečovitými, žlaznatě tečkovanými a kožovitými. Dělí se ve 3 skupiny: 1. *Eudiosmeae*, s plodnými tyčinkami v počtu plátků a s rody: *Adenandra*, *Agathosma*, *Barosma*, *Calodendron*, *Diosma* a j. 2. *Boroniaceae*, s tyčinkami 8—10, podplodními, nebo 4—5 obplodními a s rody: *Boronia*, *Correa*, *Crocea*, *Diplolaena*, *Eriostemon*, *Zieria* a j. 3. *Cuspariaceae*, s 5 tyčinkami, z nichž některé jsou často neplodny. Květy často nepravidelné. Sem náleží: *Almeidea*, *Erythrochiton*, *Galipea* (často velký strom v lesích orinokých), *Monnieria* a *Spisanthera*. Většinou obsahují D. mnoho vonné silice, po níž silně příjemně, ač někdy též odporně páchnou, a která jest příčinou, že se mnohých užívá i v lékařství. Některé, jako *Galipea*, vynikají též hořkými alkaloidy (*cusparin*, *angosturin*), účinkem chině podobnými. Mnohé, zvláště jihoafrické (*Diosma*) a novoholandské druhy (*Boronia* a *Correa*), jsou oblíbenými keřky našich sklenků. *Děd.*

Diosmin viz *Barosma*.

Diosmosa (z řec.) jest vzájemně se pronikání a míchání dvou kapalin oddělených pórovitou stěnou, jako měchýřem, kaučukovou blánou, pergamenovým papírem, pálenou hliněnou nádobou a p., při kterémžto dvojím proudě obyčejně jedna kapalina rychleji prochází než druhá. Úkaz poprvé pozoroval Nollet (1748). Dal láhev líhem naplněnou a měchýřem uzavřenou do čisté vody a sledal, že tak silně voda dovnitř prosákla, že málem měchýř by byl praskl; naplnil-li ji však vodou a dal do líhu, prohnul se měchýř dovnitř, vody vyšlo více ven. Po něm zabývali se úkazem Parrot (1803), N. W. Fischer (1812), Magnus, poprvé však přesně ho vyšetřoval Dutrochet (1826), jenž pro lepší jeho pozorování vynalezl endosmometr. Jest to nálevkovitá nádobka, jejíž dno nahrazeno pórovitou blánou, a do jejíhož hrdla nasazena vysoká dělená rourka. Ta se naplní kapalinou a dá se do větší nádoby s jinou kapalinou, nejlépe tak, že s počátku oba povrchy stojí stejně vysoko. Je-li na př. uvnitř roztok skalice modré a vně čistá voda, počne kapalina uvnitř stoupati a voda se zároveň zbarvuje, což svědčí, že obě tekutiny měchýřem prostupují, ale voda u větší míře. Rychlejší pronikání dovnitř nazval endosmosou, volnější vycházení do větší nádoby exosmosou; obojí slove *diosmosa* též *osmosa*. Podobně naplní-li se diafragma pro galvanické články kyselinou sírovou a

postaví-li se do větší nádoby s čistou vodou, vystoupí v ní hladina za den o několik centimetrů. Prosakování trvá, až kapaliny na obou stranách stěny mají stejné složení. D. nastává jen u kapalin, které lze smíchat, a z nichž aspoň jedna smáčí stěnu. Dutrochet měřil d-sou rozdíl výšek v obou nádobách, kterážto osmotická výška může nabyti značné velikosti, zejména obnovuje-li se voda ve větší nádobě, aby se stále udržel rozdíl ve složení kapalin. Shledal, že rychlost výměny kapalin jest tím větší, čím větší jest rozdíl v jejich sehnanosti, že roste s teplotou a konečně že závisí na povaze blány. Oddělí-li se na př. voda a líh měchýřem, prolíná rychleji voda, oddělí-li se kaučukovou blanou, prochází u větším množství líh. Po Dutrochetovi se d-sou zabývali Jerichau, Brücke, Vierordt, Ludwig a j. zejména též pro její význam pro fyziologii, užívajíce ponejvíce jeho metody. Jolly proti ní namítal, že se jí měří pouze rozdíl endosmosy a exosmosy, takže kdyby obě stejné byly, endosmometr by ničeho neukazoval. Proto určoval místo objemu váhu prošedších kapalin a tvrdil, že za 1 g nějaké látky (soli, cukru atd.), jež projde blanou, vždy se vyměňuje určité množství vody, které nazval endosmotickým a equivalentem. Ten jest pro měchýř u líhu 4.14 g, u kuchyňské soli 4.55 g, u cukru 7 g, u hydrátu draselnatého 231 g. Pro jiné blány má jiné hodnoty. Avšak Ludwig (1839), Cloetta (1851), Hofmann, Eckhardt a j. pokusy dokázali, že endosmotický equivalent ani pro touž blánu není veličinou stálou, nýbrž mění se s koncentrací. Značný pokrok v poznání d-sy učinil Graham (1854), jež ukázal na velmi silnou d-sou krystaloidů oproti kolloidům, podobně jako jest při volné difuzi, tak že d-sou je lze od sebe oddělit (viz Dialyse). Skrze kolloidální stěnu krystaloidy rychle prostupují, kolloidy velmi zvolna, tak že nastává diffuse skorem jednostranná. Ještě úplněji docílil jednostranného procházení Traube (1867) zvláštními blanami, na př. z ferrokyanidu měďnatého nebo zinečnatého usedlého v pórech diafragmy z pálené hlíny, H. de Vries (1885) buňkami některých rostlin, kterýž pochod nazval plasmolysí. Postaví-li se nádoba s blanou z ferrokyanidu měďnatého, obsahující roztok cukru, do čisté vody, prochází tato jejími stěnami, rozpuštěná látka však nevychází, stěna jest pro roztok cukru neprostupnou. Méně neprostupnou jest taková blána pro roztoky soli. Do nádoby vniká voda, až osmotická výška nabývá konečné velikosti, při které tlakem hydrostatickým tolik vody se vytlačuje, kolik jí tam d-sou vniká, tak že nastane osmotická rovnováha. Pftlak, který při tom uvnitř nádoby na její stěny se vykonává, slove tlak osmotický. Pfeffer (1877) měřil jej manometricky sloupcem rtuti a shledal, že závisí na sehnanosti roztoku a na povaze blány souhlasně s výzkumy Dutrochetovými. Na př. osmotická výška 1%vého roztoku cukru byla 47.1 cm rtuti, 6%vého však 237.7 cm. Vliv blány vysvitá na př. z toho, že též 6%vého roztoku cukru byla osmotická výška s perga-

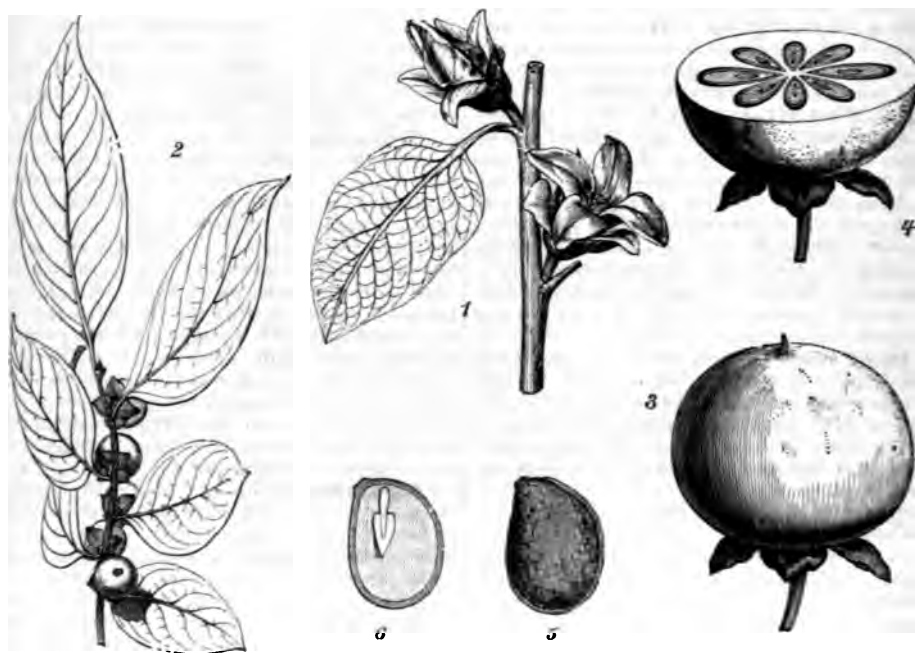
menovým papírem 29.4 cm a s měchýřem jen 14.5 cm. S teplotou tlak osmotický roste a to, jak z pokusů Dondersových a Hamburgerových s buňkami krevními vyplývá, u různých roztoků stejně. Ač se osmotický tlak pozoruje jen se stěnami poloprostupnými, lze dle van t' Hoffa za to míti, že jest v každém roztoku nebo směsi nestejnorodé dvou kapalin. Působení sil molekulárních, které jednu kapalinu v jednom směru silněji pučí než druhou v protivném. lze přirovnati ke tlaku mechanickému. Molekuly pohybují se s míst vyššího na místa nižšího tlaku osmotického. Chovají se molekuly rozpuštěné látky v rozředěných roztocích obdobně jako molekuly plynů, a van t' Hoff ukázal, že pro ně platí tytéž zákony (Boyle-Mariotteův, Gay-Lussacův, Avogadrův). Rozpuštěná látka při tom hraje úlohu prázdného prostoru. Rovnovážný stav osmotický lze též způsobiti, vykoná-li se v osmotické nádobě předem tlak na př. pístem, jaký by d-sou nastal, a tak se mohou zvětšováním nebo zmenšováním tlaku pístem docíliti libovolné změny koncentrace; tím způsobem se vyvodí děje převratitelné, na něž lze upotřebiti vět z mechanické teorie tepla. Na tom základě v největší době zbudovali van t' Hoff, Gouy a Chaperon, Duhem, Arrhenius, Nernst, Tamann a j. teorii roztoků a diffuse a přišli theoreticky k výsledkům, zejména pokud se týče snížení bodu mrazu a zvýšení bodu varu, které pokusy byly potvrzeny. Jako tlak plynů se kinetickou teorií vysvětluje nárazy jejich molekul, tak i osmotický tlak vysvětlují nárazy molekul rozpuštěné látky na stěnu pro ně neprostupnou. Na vliv blány při diosmotických výjevech při této teorii se nehledí. Avšak všechny pokusy svědčí o tom, že tato má na ně vliv rozhodný. Toto působení stěny pórovité na d-sou posud není objasněno. Dutrochet nejprve je vykládal jakousi životní činností, Magnus a Poisson kapillaritou, kterýžto náhled Dutrochet později částečně přijal. Brücke (1842) vysvětloval d-sou kapillaritou a difuzí. Liebig (1862) vysvětluje působení blan nestejnou jejich schopností, různými kapalinami nasáknouti a nabotnati. Vyšetřil pokusy, že 100 g suchého měchýře pojme za 24 hodin 268 g vody, 38 g líhu, 133 g roztoku kuchyňské soli. Ve vodě měchýř nabubří a změkne, v líhu poněkud zkrvnatí. Posype-li se měchýř vodou nabubřelý solí, vyjde voda částečně k soli, jež se v ní rozpustí; blána pak méně roztoku resorbuje a měchýř v tom místě tvrdne. Oddělí-li se tedy měchýřem voda od líhu, nasákne do něho na 38 dílů líhu 268 dílů vody; tyto kapaliny na obou stranách do sebe difundují a na jejich místo opět do měchýře obě v nestejném množství vnikají. Výjevy d-sy jsou četny a důležitý v životě přírodním; jí se kapaliny zdvihají a od sebe oddělují, kterážto děje mají v organismu rostlinném a živočišném při pohybu šťav velkou důležitost. Buňky kofenů rostlin přijímají šťavu ze země, která pak od buňky k buňce vystupuje. Jí se vysvětluje botnání obilí, vnikání vody po dešti do listů a ovoce, pukání tohoto při deštivém

počasí. Nejdůležitější praktické upotřebení d-sy jest dialýsa a osmosa v cukrovarnictví. — Literatura: Dutrochet, L'agent immediat du mouvement vitale (1826) a Nouvelles recherches sur l'endosmose (1828); Jolly, Ueber die Endosmose (Pogg. Ann. 1849); Graham, On osmotic force (1854), též ve sbírce: Chemical and Phys. Researches, 1876; Pfeffer, Osmotische Untersuchungen 1877; Winkelmann, Handb. d. Physik (1890). O osmotickém tlaku četná pojednání jsou v Zeitschr. f. physikal. Chemie zejména od van t'Hoffa: Ueber die

středavými a úžlabními nebo postranními květy a květenstvími. Květy obojaké, zřídka mnohomanželné, kalich 4-5klaný, koruna trubkovitá, zvonkovitá neb miskovitá, 4- až 5cípá, tyčinky 4 až četné, semenník často 4pouzdrý s pouzdry mnohdy opět přehrádkovanými, čnělky 2 neb 4, plod bobule; asi 153 druhů v teplých zemích po celé zemi rozšířených.

D. Ebenum Retz., strom ve Vých. Indii, na Ceyloně a ostrovech Malajských domácí. Dříví kmene poskytuje proslulé dřevo ebe-

Č. 1148. *Diospyros* L.

1. větevka kvetoucí, 2. větevka plodná, 3. plod, 4. jeho průřez příčný, 5. semeno, 6. jeho průřez podélný.

Rolle des osmotischen Druckes in der Analogie zwischen Lösungen und Gasen (1877), pak Ostwald, Lehrbuch der allgem. Chemie (1891).

Diospolis (fec.), t. j. město Zevovo: 1) *D.* nazýváno bylo židovské místo Lod, řecky Lydda v Palestině mezi Joppem a Jerusalemem, sídlo proslulé rabínské školy a za válek křížáckých sídlo křesť. biskupa. Památkou jedinou jsou trosky kostela sv. Jiří, vystavěného nad hrobem tohoto mučedníka. R. 415 bylo tu církevní shromáždění, na kterém Pelagius se hájil. Úpadek datuje se z r. 716 (založení Ramly, jež potáhla na sebe obchod syroegyptský). Nyní zove se Ludd a jest to malé město s krásnými zahradami obydlené muhammedány a Řeky. — 2) *D. Magna* jest řecký název města Théb v Egyptě.

Diospyrae viz Ebenaceae.

Diospyros L. (viz vyobr č. 1148.), rod z řádu *Ebenaceae*. Stromy neb keře s listy

nové barvy černé, těžké, tvrdé. Dřevo toto jest jádro kmene, na němž jest poměrně slabá vrstva blány barvy světlé a uvnitř černě žíhané. Právě dřevo ebenové jest husté, s kruhy letními sotva znatelnými a vůbec s pletivem veskrze stejnorodým, čímž snadno se rozeznává od černého dřeva dubového, jež dlouho ve vodě leželo. Ebenu užívalo se ku pracím soustružnickým a na drahý nábytek již za starého věku. Ve Starém zákoně se o něm činí zmínka. Řekové nazývali jej *εβενος* neb *μελαροξυλον*. Eben obchodní však pochází ještě z jiných indických druhů příbuzných, tak jmenovitě z *D. melanoxyton* Roxb., *D. melanida* Poir., *D. Ebenaster* Retz., *D. tessalaria* Poir. a *D. chloroxyton* Roxb.

D. Lotus L. Asi 9 m vysoký strom, s listy podlouhle vejčitými, vespod bledě zelenými a měkce chlupatými, krátce řapíkatými. Květy u žlábi nahloučené, krátce stopkaté, čtyřčetné, s korunou špinavě žlutou až hně-

dou, zvonkovitou. Tyčinek 6—16 v květech samčích. Původně v Orientě a na Kavkáze domácí, ale již od nepamětných dob jako ovocný strom v celé jižní Evropě a severní Africe pěstovaný. Bobule kulovité, zvíci třešní, jsou nejprve modročerné, pak žlutohnědé, chuti sladké; jedí a prodávají se s jiným ovocem v jižních zemích všeobecně. Také dřevo jest velmi potřebné.

D. Kaki L. pěstuje se co ovocný strom všude v Číně. Ovoce švestkám podobné jest vonné, chutné a rozváží se daleko do obchodu. — **D. hirsuta** L. na Ceylonu domácí, poskytuje obchodní dřevo kalamandrové neb koromandské. — **D. virginiana** Pers. ze sev. Ameriky sází se u nás v sadech. — **D. Embryopteris** Pers. na Jávě a ve Vých. Indii domácí poskytuje ovoce v lékařství užívané.

Dioszeg, též **Er-D.** [-oseg], městys v uher. stolicí biharské, okr. székelyhidském, na žel. trati z V. Varadína do Szatmár-Németi, má poštu, spofitelnu, vinařskou školu, v okolí několik pust pro chov dobytka, úrodná pole, na kterých se pěstuje zvláště pšenice a tabák, výnosné vinařství (silné víno ermellecké nebo dioszegské, jemné chuti, bílé i červené), 995 domů a 5681 ob. (1890), z nichž 5280 maď. a 365 rum.

Dioszéghi [dioségi] Samuel, spisovatel maďar. (* 1760 v Debrecíně — † 1813 t.), stal se kazatelem v rodném městě a vydal kromě dvou svazků kázání botanické dílo *Magyar Füvesz könyv*, t. j. maď. herbář (Debrecín, 1809), ve kterém zavedl první vědecké názvy maďarské pro botaniku.

Diotsalvi, stavitel ital., vystavěl r. 1153 známé baptisterium při katedrálním chrámě v Pise. Toto baptisterium jest imponantní kruhová stavba provedená ve sluhu románském s vnitřním sloupovým ochozem, nad nímž nachází se kolkolem galerie. Zevnějšek zdoben jest v přímězi kolkolem románskými poskupými s třítřetěsloupy, ve vrchní části k dekoraci užito v souladu s domem sloupů osamocných.

Diotrefés. V třetím listu svém věnovaném Gaiovi sv. Jan ap. Gaia chváli a jemu obchozí věrozvěsty doporučí. Za to však kárá pyšného a nevládného Diotrefa, jenž se k nim nelidsky zachoval. Týž stál o prvotnost v církvi apoštola Jana nad sebou neuznávaje a zle pomlouvaje. Byl-li biskupem, nedá se zjistiti, ale ovšem buď svou výmluvností nebo svým bohatstvím ovládal jednu křesť. obec za časů apoštolských.

Diou [diù], městečko ve franc. dep. Allier, kant. dompierreském na Loife a na železnici moulins-montchaninské, má 1596 ob. (1891) a mramorové lomy. K obci té náleží bývalé cisterciácké opatství Sept-Fonds, v němž nyní sídlí trappisté, zřídívše zde velké vzorné hospodářství.

Dioxelon (fec.) jest název pro intervall čisté kvinty u Aristoxena se vyskytující, jež uvádí vedle obvyklého názvu »diapente«, rozlišuje symfonie od diafonií (v. t.).

Di Pauli Andreas Jos., svobodný pán z Treuheimu, historik tyrolský (* 1761 v Bolzanu — † 1839 v Inšpruku), byl appell. radou v císařských a bavorských službách a stal se r. 1824 presidentem appell. soudu pro Tyroly a Vorarlberg. Získal si zásluhy o tyrol. zemské museum a o historii tyrolskou založením sbírky listin: *Bibliotheca tyrolensis*, která jest dosud bohatým pramenem, a vydáváním: *Der Sammler für Geschichte u. Statistik von Tirol* (5. sv.).

Diph. Hesla tuto neuvedená hledej pod Dif.

Dipholis ADC., rostlinný rod z čeledi *Sapotaceae*, velmi přibuzný rodu *Bumelia*, od níž liší se hlavně bílkovitými semeny a korunou 15laločnou. Roste stromovitě nebo křovitě na ostrovech Antillských.

Diphtheritis viz Difterie.

Diphysolium Ehrh., dvojbublen, rod listnatých mechů vrcholoploдных z čeledi *Buxbaumiaceae*, habituelně připomínající na *Phascum* a j. nizounké rody, neboť má velmi krátký, sotva 5 mm dl. stonek s listy čárkovito-jazykovitými, na konci zaokrouhlenými se žilou před koncem zanikající. Puštička jest též skoro přisedlá, avšak nápadně velká, šikmo vejcovitá, jako by nadmutá, s víčkem homolovitým. Obústí má na rozdíl od r. *Buxbaumia* pouze kratinké zoubky. **D.** roste v hustých, někdy červenohnědých trsech na lesní tuhé prsti, v roklinách; někdy též vyplňuje pukliny skalní. Jediný druh, **D. foliosum** Mohr, d. vlasatý, jest u nás z nížiny až na nejvyšší pohoří vůbec rozšířený.

Diplanometr nazván Válcem anemometr, jímž měl býti větrnou korouhvičkou vyšetřen nejprve přesně směr větru a na to určena síla potřebná k tomu, aby táž korouhvička převedena byla v polohu k vyšetřenému směru větru kolmo a v poloze té i udržena. **MP.**

Diplasion (fec.) znamená v hudební rhythmicke řecké jakožto *genos* d. útvar, vyznačený poměrem 1:2 nebo 2:1, tudíž útvar, odpovídající v prosodii iambu a trochaeu. Bylť základem rhythmicke theorie Řekův určité útvary, rhythmicke motivy určitých poměrů skýtaující 3 hlavní skupiny: a) čtyřdobí (daktylos, anapaistos) = *genos* ison, b) třídobí (iambos, trochaios) = *genos* diplasion a c) pětídobí (kretikos č. paion) = *genos* hemiolion. Ve středověku d. znamenalo totéž co diapason, totiž oktávu. Konečně v novější době dáváno jméno d. též dvojitému pianu s klaviaturami na obou koncích.

Diplecolobeae [-eko.] viz Cruciferae.

Diplegie (z fec.). Ač slovo to značí kombinaci dvou obrn, jež v rozmanitých částech jedné i druhé poloviny těla se vyskytují, jest zvykem mluvíti toliko o d-ii lícni (*diplegia facialis*), t. j. obrně, která obě poloviny obličeje stihla, nebo po případě ještě obrnou ruky a nohy po jedné straně jest provázána. **D.** faciální jest výzámny zjevem. poukazuje většinou k chorobným processům lebečné zpodiny nebo mostu Varolova a míchy prodloužené. Při prostupné degeneraci čívoých jader

v míše prodloužené (postupná obrna bulbární) jest **d.** ustáleným příznakem. Výjimečně **d.** vzniká ohrožením periferických vláken čivu licního: nachlazením, oboustranným zánětem středního ucha a kariosním processem obou kostí skalních.

Mx.

Dipleidoskop (z *fec.*), nástroj k přibližnému stanovení doby polední. Vynalezen byl angl. mechanikem Dentem a popsán v dílku: *A description of the Dipleidoscope, or double reflecting meridian and altitude instrument*. Skládá se v podstatě ze dvou desk skleněných, které ve tvaru hranolu k sobě jsou připevněny. Postaven ve směr poledníku dává v době, kdy slunce tímto kruhem probíhá, na místě obvyklých dvou obrazů jeden jediný, čímž okamžik poledne stanoven jest. Dle Jordana udává čas přesně až na 10, 15 sekund. Mnichovský mechanik Steinheil nahradil skleněné desky hranolem a sestrojil tak »hranol pasážní«. Srv. F. Heinen, *Das D.* (Düsseldorf, 1847): *Astron. Nachr.* č. 521 a 529; Grunerts Archiv, V. díl, sv. 4; Nessler's encykl. Zeitschr. (1844, sv. XVI).

La.

Diplodus, vymřelý rod ryb žralokovitých, příbuzný rodu *Pleurasanthus*, který znám jest jen dle zubů. Zuby ty mají dvě mocné a na povrchu silně lesklé špičky, mezi nimiž někdy ještě třetí zakrnělá špička je naznačena a velmi mocnou, slabě vykrojenou základnou. **D. bohemicus** jest dosti hojný v permských lupcích na Nýřan.

Pa.

Diploe (z *fec.*) je houbovitá vrstva kostní (spongiosa) mezi zevní a vnitřní či přímosečnou deskou kostí lebečných. Mezi trámčinou kostní jsou drobné sklípky, jež spolu souvisí a jsou za živa vyplněny velmi krevnatou čiží kostní; mimo to prostoupena je **d.** pravidelnějšími průchody žilnými. Nejvyvinutější je v kosti čelní, týlní a v kostech temenních, ve stáří však značně jí ubývá. Dutiny čelní a nosové považují se také za rozšířené sklípky diploetické.

Srv.

Diplokokky jsou kulaté mikroorganismy, které po dvou jsou spojeny.

Diplom (*fec.* *διπλωμα*) znamenalo původně totéž co diptichon, t. j. písemnost o dvou mezi sebou spojených listech čili list na dvě složený, nebo i dvě mezi sebou spojené destičky čili tabulky, buď kovové (obvyčejně z bronzu zhotovené) s písmem do nich vrytým, nebo dřevěné, také kostěné voskem potažené, do něhož rařijí písmo bylo vryto. Ale již na konci republiky římské jmenovaly se tak jen určité písemnosti, zvláště následující dvojce: předně osvědčení, kterým ti, kdo v záležitostech státních cestovali, nejvíce úředníci, ale i osoby soukromé, zmocnění bývali k užívání státní pošty (*cursus publicus*), a za druhé vnesení, kterým se veteránům čestně propuštěným udílelo římské měšťanské právo. Tyto poslední **d-y** bývaly z pravidla bronzové. V době císařství pozdějšího znamenalo slovo to písemnost vydanou od císařů nebo vyšších úředníků, již se někomu vůbec nějaká výhoda, nějaké privilegium udělovalo. A v tomto smyslu, jak se podobá, užíváno slova toho ještě

i na počátku středověku, tak že slovo **d.** znamenalo ustanovení vyšlé od nejvyšší moci státní ku prospěchu jednotlivých osob. Slovo to vyskytuje se však jen velmi zřídka, místo něho nalézají se ve středověku výrazy *charta, pagina, literae, documentum, auctoritas, maiestas* a j. Častěji vyskytuje se slovo to od doby probuzení a pozvednutí se studii dějepisných, a to pro pojmenování listin vydaných od osob panovnických, zvláště pak od králů. Ale někteří sběratelové listin, historikové a diplomatikové, činí rozdíl mezi **d-y** v užším slova smyslu, t. j. listinami královskými v slavnostnější formě anebo od králů vůbec vydanými a **d-y** v širším slova smyslu, t. j. listinami od kohokoli vydanými. — **D-y** nazývají se také listiny, jimiž se udělují nějaké hodnosti nebo vyznamenání, na př. hodnosti akademické (**d.** doktorský), členství společnosti, zvláště učených. šlechtictví a erby od panovníků a p. — **D.** říjnový sluje listina vydaná dne 20. října 1860 od císaře rakouského Františka Josefa I., kterou se vnitřní státoprávní poměry mocnářství rakouského upraveny měly a již se absolutní vláda v Rakousku proměňuje ve vládu ústavní na základě historického jednotlivých království a zemí. Viz Čechy, 542.

Etr.

Diploma viz **Diplom**.

Diplomacie nazývá se od XVIII. stol. soubor praktických vědomostí a nauk jež týkají se mezinárodních styků státních a zastupování státu v záležitostech státních vůči státům cizím. Jest tudíž **d.** praktickou částí vědy o právu mezinárodním; kromě toho jest to však praktické umění, kterýmž mají býti poměry mezinárodní upravovány a při jednáních v tomto směru postupováno. Dále značí **d.** soubor osob, které stát ve směru naznačeném ve státních záležitostech zastupují stále neb od případu k případu. Funkcionáři tito nazývají se diplomaty; v užším slova smyslu označují se tak zvláště agenti diplomatické. Konečně znamená **d.** stav neboli povolání diplomatické. Dějiny **d.** počínají se teprve v době novější. Starověk znal jen zvláštní vyslance pro jednotlivé případy (*πρεσβεις, oratores, legati, nuntii*). Stálé zástupce vysílala papežská stolice na dvory římský a francouzský, pak některé italské republiky. Stálé diplomatické zastoupení nemohlo se však dlouho ujeti pro vzájemnou nedůvěru dvorů a zavádělo se teprve od XV. st. v západní Evropě. Od té doby pokládá se též přerušení diplomatického spojení nebo dokonce odvolání diplomatických zástupců za mezinárodní napjetí. V XVII. stol. ujalo se stálé dipl. zastoupení států v celé Evropě a jsou od té doby diplomatické funkcionáři důležitými orgány v poměrech mezinárodních. — Každý suverenní stát k mezinárodní společnosti náležející má právo (nikoli však povinnost) vyslance zříditi i cizí vyslance přijímati (*droit de legation, droit d'ambassade*, aktivní i pasivní právo vyslancké). Státům odvislým (suzerenním) toto právo z pravidla nenáleží, státům nevzdělaným jen vedle zvláštních smluv; státy malé z důvodů hospodár-

ských užívají toho práva jen obmezenou měrou. V Německé říši má císař právo za říši zřizovati a přijímati vyslance, státy spolkové podržely však své právo vyslancké. Právo to přiznává se též obecně kurii římské. — Diplomatickými agenty nazývají se stálí úředníci, zastupující stát ve všech záležitostech jeho u státu cizího. V minulém století lišili se mimořádní vyslanci (*ambassadeurs, ministres, envoyés*) od stálých, t. zv. residentů, i byly časté spory mezi nimi o pořadí a právech. Čl. 1. reglementu vídeňského kongressu z r. 1815 rozřídil dipl. agenty: na velvyslance (*ambassadeurs, légats ou nonces*), pak vyslance nebo t. zv. mimořádné vyslance a zmocněné ministry (*envoyés, ministres ou autres accrédités, auprès des souverains*) a jednatele (*chargés d'affaires*) pověřené u zahraničních úřadů. Císařským protokollem ze dne 21. listopadu 1818 byla před jednatele vsunuta ještě zvláštní kategorie t. zv. ministerských residentů (*ministres résidents*). Dle těchto řídí řídí se pořad dipl. agentů i čestný ceremoniel. V právech jejich zastupitelských není však rozdílu. První pořad a nejvyšší pocty náležejí velvyslancům, jež ověřuje i přijímá panovník sám slavnostním způsobem. Z pravidla mají velvyslance jen velmoci. Mezi nimi řadí se opět na prvním místě legáti nebo nunciové papežští. Méně slavnostním způsobem zřizují a přijímají se vyslanci a ministerští residenti, kteří však rovněž vladařem samým pověřováni bývají. Jednatele diplomatické pověřují a přijímají jen ministři zahraničních záležitostí. Dipl. agentům přiděleny bývají pomocné síly, sekretáři, attachéové, tlumočníci, vojenští neb námořní attachéové a j., kteří dohromady s vyslancem tvoří dipl. missi. Od dipl. agentů stálých dlužno rozlišovati zvláštní ceremoniální vyslance k slavnostním nebo jiným zvláštním případům zřízené, vyjednavatele ve válce, kommissare k upravení státních hranic a t. p. tajné agenty (*confidents*), jimž se diplomatické povahy nedostává. K diplomatickým agentům nenáleží rovněž konsulové, jimž náleží zastupování interestů obchodních a hospodářských. Jen ve státech nekřesťanských mají konsulové práva osob diplomatických. Dle nynější praxe mezinárodní sluší přiznati práva osob diplomatických delegátům států na všechlikých konferencích mezinárodních, pokud bývají se státními záležitostmi, byť i ne politickými, v mezích jejich posláni. Soubor osob diplomatických agentů a jejich úředního personálu nazývá se diplomatický sbor (*corps diplomatique*), v jehož čele stojí děkan sboru (*doyen*), z pravidla papežský nuncius, po případě nejstarší velvyslanec nebo vyslanec. Diplomatický sbor není sice žádná korporace, vystupuje však někdy pospolitě, zvlášť jde-li o osvědčení solidarnosti zastoupených států, zejména vůči státům východním neb o obhájení privilegií diplom. agentů. — Diplomatictí agenti zřizují se t. zv. listinou pověřovací, kreditivem čili akreditivem (*lettres de créance*), která vydána jest hlavou státu a adresována na panovníka státu cizího.

U jednatelů zřizuje kreditiv ministerstvo zahraničních záležitostí. Pověřovací list obsahuje z pravidla zároveň plnou moc všeobecnou nebo zvláštní (*pouvoirs, pleins pouvoirs*). Někdy dává se vyslanci plná moc ještě zvlášť a kromě toho instrukce, jež jsou buď tajné nebo veřejné. Vyslanci ubírající se na místo svého posláni dostávají též potřebné pasy (*passeports*), jež předkládají a ukládají v úřadě zahraničním. Uznání dipl. agenta státem cizím platí teprve po ceremoniálním přijetí jeho, pořad čestný (*anciennita*) řídí se ohlášením se jeho v úřadě zahraničním. Povinnosti dipl. agentů jsou v instrukci obsaženy a vztahují se všeobecně na zastupování všech interestů státu, zejména pak na bdění nad zachováváním státních smluv, vyjednávání s cizí vládou, pověřování listin, ochranu příslušníků státu zastupovaného, zpravodajství o důležitějších událostech a poměrech státu cizího. Sluší jim hlavně dbáti toho, aby dobrý poměr státu zastoupeného ke státu cizímu byl udržován; do vnitřních záležitostí státu cizího nemají se míšiti. Jednání s cizími úřady děje se skrze cizí úřad zahraniční. — Diplomatická řeč byla až do XVIII. stol. latinská, od císařského míru (1748) ujala se frančtina, ač každý stát má právo užívati svého jazyka. Užívá-li ho, připojuje se z pravidla franc. překlad. Korrespondenci se svou vládou vede dipl. agent obyčejně v šifrách, jež se čas od času vyměňují. Soubor formálních pravidel, dle kterých řídí se různá jednání diplomatická, nazývá se protokolli čili dipl. stil. Přední vlastností jeho má být jednoduchost, úsečnost a jasnost. K diplomatické korrespondenci náleží vývody (*mémoires, mémorandums*), noty (*notes écrites* s podpisem, *notes verbales* bez podpisu, dopisy *dépêches, rapports*), cirkulární noty (okružníky) a j. — Práva dipl. agentů: 1. Nedotknutelnost čili úplná bezpečnost osoby, rodiny, personálu, hotelu (domu) i jeho zařízení. Právo to jest důsledkem postavení dipl. agenta jakožto představitel cizího státu a jeho hlavy. Nedotknutelnost ta má platnost v případě války, a porušení její stihá se trestním zákonem. 2. Exterritoriálnost, která záleží ve vybavení z úřední pravomoci zvl. soudní cizího státu. Dipl. agent, jeho rodina (pokud náleží k příslušníkům jeho státu) i dům nalézají se takto jaksi mimo území (*extra territorium*) cizího státu. Následkem tohoto práva sprostěn jest dipl. agent povinnosti svědecké v processech, není podroben cizímu trestnímu zákonu, ani civilnímu řízení soudnímu, ani exekuci. Tato immunita nevztahuje se na nemovitosti v cizím státu ležící. Bez dovolení dipl. agenta nesmí do domu jeho vkročiti žádný úředník cizího státu; papíry a mobilář jeho jsou nedotknutelné (*franchise de l'hôtel*). Práva poskytovati asyl zločincům a j. osobám dipl. agent nemá. Dipl. agenti sprostěni jsou též daní, avšak toliko osobních a z mobilí, někdy i cla. K dožádání může dipl. agent pro svůj stát vyslychati svědky, strany, vykonává nespornou pravomoc u svého personálu a pod. Menšího významu jest právo dipl.

agenta míti svou domácí kapli a domácí služby boží. 3 Čestná a obřadná práva, která řídí se pořadem (řídou a anciennitou) dipl. agenta a postavením jeho státu. Práva tato, jakož i obřady s vystupováním dipl. agenta spojené (audience, návštěvy, pocty vojenské, tituly, pořad v sezeních kongressů a konferencí mezinárodních, pořad podpisů na smlouvách a listinách státních a j.) řídí se dle ceremonielů různých dvorů nebo dle zvláštních více méně ustálených pravidel. — Zastavení činnosti dipl. agentů (suspense) nastává následkem mezinárodního napjetí mezi státy účastněnými. Stupňuje-li se toto napjetí, bývá diplomatické spojení úplně přerušeno a dipl. agent po případě odvolán. Odvolání může však státi se též z jiných důvodů úředních a děje se podáním odvolacího listu (*lettres de rappel*) u cizího vladaře nebo zahraničního úřadu, za nějž dipl. agent obdrží od cizího státu rekreditiv (*lettres de récreance*). Dipl. misse končí též změnou formy státu cizího neb vlastního neb úmrtím vladařů jejich, nebo smrtí dipl. agenta. — Při rostoucí rozmanitosti a mnohotvárnosti mezinárodních poměrů v době novější stává se úřad dipl. agentů čím dále obtížnějším a vyžaduje odborného vzdělání hlavně právníckého, kromě povšechných vědomostí a zrůcnosti diplomatické. Dilettantismus tu více nestačí. Dobře vedená d. může velmi blahodárně působiti na prospěch interestů států v cizině i udržení míru. Pověst její v dobách dřívějších absolutních vlád nebyla ovšem valná, a často byla d. obviňována ze lsti, úskoků i z úmyslného působení sporů. Diplomatem byl, kdo dovedl »mluviti tak, aby skryl své myšlenky«. Za naší doby zmenšena byla libovůle i pravomoc diplomatů jednak snadností příkazů a instrukcí i zpráv pomoci pošt. telegrafů, pak uveřejňováním diplomatických listin aspoň ve výběru (žlutá, červená a j. knihy) a konečně působením tisku a veřejného mínění i jistou kontrolou parlamentární.

Literatura diplomatická jest velmi obšírlá. Náleží sem vlastně povšechná díla jednajících o právu mezinárodním. Zvláště týkají se d.: Wicquefort, *L'ambassadeur et ses fonctions* (1680); Moshamm, *Europäisches Gesandtschaftsrecht* (1806); Miruss, *Das europ. Gesandtschaftsrecht* (1847); Alt, *Handbuch des europ. Gesandtschaftsrechts* (1870); Flassan, *Hist. générale et raisonnée de la dipl. française* (1811); Winter, *Système de la diplomatie* (1830); *Traité complet de dipl., par un ancien ministre (comte de Garden)* (1833); Nys, *Les origines de la dipl. et le droit d'ambassade jusqu'à Grotius* (1884); Krauske, *Die Entwicklung der ständigen Dipl. vom XV. Jahrh. bis zu den Beschlüssen v. 1815 u. 1818* (1885); Geffcken, *Das Gesandtschaftsrecht und die dipl. Verkehrsformen* (Holtzendorffs *Handbuch des Völkerr.* III.); Pradier-Fodéré, *Cours du droit dipl.* (1881); Ch. de Martens, *Guide dipl.* (1832); Lehr, *Manuel théor. et prat. des agents dipl. et consulaires franç. et étrangers* (1888). *Tkl.*

Diplomat: 1) D. viz Diplomacie. — 2) D v obyčejném životě, člověk, jehož

způsob jednání, pokud týče se volení prostředků směřujících k dosažení cíle nějakého, upomíná na umění d-ů. Charakteristickou známkou jsou jemná taktika v získávání lidí, odhodlanost s vytrvalostí, poddajnost s nepoddajností a j., vše v pravý čas a na pravém místě.

Diplomatař (lat. *diplomatarium*) jest sbírka listin psaná nebo tištěná obyčejně dle jednotlivých institucí, duchovních a jiných ústavů, měst, krajín, území, rodů atd. založená, druhdy také *chartularium* často zvaná. Nejstarší způsob d-ů býval ten, že se listiny jednotlivě na zvláštní listy opisované k sobě kladly, pak že se z rozličných příčin více kusů listin na jednotlivé pergamenové listy přepisovalo, pak sešitím spojovalo a tak svitky (*rotuli*) tvořily, a konečně že se to přepisování dále v knihy ve starší době pergamenové, později papírové. Uspořádání takových přepisů listin v některém d-i dělo se buď chronologicky dle řady biskupů, opatů, knížat, buď dle hodnosti vydavatelů listin, nebo dle obsahu jejich, buď dle statků, k nimž se listiny táhly atd., ale také často beze vsí soustavy. Pokud známo, zachovala se u nás nejstarší taková sbírka listin pánů z Rosenberka z 2. pol. XIV. věku, pak kláštera augustiniánského v Roudnici z téhož století, dále z českého archivu říšského čili korunního z XV. věku v Roudnici chovaná a pozdějších několik více méně úplných v archivu zemském, napotom kapituly vyšehradské, kláštera sv. Tomáše na Malé Straně z počátku XV. stol. (*Codex Thomaeus*), v pozdějších pak stoletích bylo málo klášterů, které by nebyly své sbírky listin do zvláštních d-ů přepsati nedaly; potřebovaly se těchto k praktickým účelům, aby se nemusilo vždy k originálům sahati, kterých mnozí ani čísti neuměli. V novější době sestavují se a vydávají tiskem podobné sbírky k účelům nejvíce vědeckým, které se také nazývají *diplomatarium*, *codex diplomaticus*, *listář*, *Urkundenbuch*. z nichž jen nejdůležitější země sousedních vyjmenovati chceme: Boček, *Chlumecký*, *Chytil*, *Brandl*, *Cod. dipl. et epistolaris Mor.* 12 dílů do r. 1399 jdoucích; *G. Köhler*, *Cod. diplom. Lusatae Superioris* (1851 a 1857, 2 díly); *Cod. diplom. Silesiae*, dosud 15 dílů; *Cod. diplom. Saxoniae regiae* ve dvou odděleních dosud 15 dílů; u nás bychom sem mohli počítati některé sbírky listin Dobnerem v *Monumentech uveřejněné*, Steinbacha, *Diplom. Sammlung historisch. Merkwürdigkeiten des Cisterc. Stiftes Saar in Mähren* (1783, 2 díly); *Pangerlovy Urkundenbuch des Cisterc. Stiftes zu Hohenfurt* (1865) a *Urkundenbuch des ehem. Cisterc. Stiftes Goldenkron* (1872); *J. Čelakovského Privilegia měst Praž.* (1886); *Schlesingerovy Stadtb. von Brux* (1876) a *Stadtb. von Saaz* (1892) a *Strnada Listář kr. města Plzně* (1891). Pro všeobecný d. český nahromaděno jest hojně látky v archivu Musea českého Palackým, Erbenem, Tomkem a jinými z badatelů starších a pokračuje se v doplnění její v době novější Spolkem hist. v Praze při-

činěním prof. Jar. Čelakovského, archiváře Schulze, prof. Strnada, prof. Rezka, adjunktů zem. archivu dra Nováčka, Ign. Kollmanna a Václ. Lešera i j. *Elr.*

Diplomatarium viz **Diplomatář**.

Diplomatický, cestou diplomatiky (v. t.) uspořádaný, o textech, jež do nejmenších podrobností (i orthografických) věrně dle předlohy jsou vydány.

Diplomatický agent viz **Diplomacie**.

Diplomatický sbor viz **Diplomacie**.

Diplomatika má svůj název od slova diplom a jest nauka, jež nás seznamuje s pravidly a zvyklostmi, dle kterých se rozmanité druhy listin v rozličných dobách zhotovovaly, aby se potom znalostí tou určití mohla cena listin jako historických a právních svědectví. Ale od dosažení úkolu toho jest d. ještě velmi vzdálena; neboť s probádáním mnohých druhů listin se ještě ani nezačalo, a ani listiny panovnícké, s nimiž se d. dosud nejvíce zabývala, nejsou všude probádány, a kde se to již stalo, nebylo to v celém rozsahu příslušných listin stejnoměrně provedeno; s listinami pak soukromými, k nimž někteří diplomatikové počítají všechny listiny od osob jiných nežli od panovníků korunovaných (císařů, králů, papežů) vydané, d. jen málo se dosud zaměstnávala. Prakticky provozovala se d. vždy, co do theorie hledati dlužno počátky její v některých sporech, jež v Němcích o rozličná práva některých stavů říšských vznikly (*bella diplomatica*), při čemž šlo o zjištění pravosti těch listin, na nichž se ta práva zakládala, a při tom ovšem o vytknutí vlastností listin, které se za znaky pravosti jejich mohou pokládati. Avšak v bojích diplomatických nepokročila d. valně, základ její položen teprve monumentálním dílem Mabillonovým *De re diplomatica libri sex* r. 1681 vydaným. O toto dílo a pozdější všestranně přepracování a doplnění jeho od benediktnů francouzských (Maurinů), které vydáno bylo od r. 1750 až 1765 od Toustaina a Tassina pod názvem *Nouveau traité de diplomatique* v 6 dílech a v něm. překladu od Adelunga (1759—1769) v 9 dílech pod názvem *Neues Lehrgebäude der Diplomatik*, opírala se d. skoro výhradně až na skloněk předešlého století, a v té době přihlíženo k ní především se stanoviska praktického právníctví a pojímáno v obor nauky této vše. čeho k poznání a posouzení listin potřebí bývá, tedy palaeografie, sfragistika, chronologie, často i jazykozpyt a právní dějiny. Teprve v našem století, když se byly tyto rozličné látky, tehdy k dce náležející, poznenáhlu již vyvinuly v nauky samostatné, začala se d. obmezovati jen na probírání vlastností listin samých a užívá z nauk výše zmíněných jen takových znalostí, kterých k porozumění toho jest potřebí. Zároveň obírají se diplomatikové nynější ve svých pracích z pravidla jen menšími skupenými listin, na př. jednotlivých panovníků nebo jednotlivých dob některých zemí, tak že dřívější d. obecná (povšechná) stala se namnoze d-kou zvláštní (speciální). Jako ve starší době

(době d-ky povšechné) Francouzové byli jejími zakladateli a předními pěstiteli, tak i nyní d. ce speciální razili oni cestu výtečným ústavem svým ku vzdělání archivářů určeným »Ecole des chartes« v Paříži. L. Delisle uveřejniv r. 1858 v orgánu ústavu tohoto »Bibliothèque de l'école des chartes« zvaném pojednání *Mémoire sur les actes d'Innocent III*, podal první příklad takového speciálního zpracování listin, jehož Th. Sickel, někdy žák této dipl. školy, zdatně následoval, ano v mnohém ohledu i předstihl ve svém díle *Acta regum et imperatorum Karolinorum digesta et enarrata* (Viedeň, 1867), jakož i ve svém zpracování listin panovníků z rodu saského. Od té doby se literatura d-ky velmi zmohla. Četná pojednání a posudky prací v obor ten padající nalézají se v časopisech »Bibl. de l'école des chartes«, »Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung« a »Löhers Archivalische Zeitschrift« a j. Větší vynikající práce mimo již jmenované vydali: J. L. A. Huillard-Bréholles, *Hist. diplom. Friderici secundi* v 1. díle v úvodu; Sickel, *Beiträge zur Diplomatik I—VIII* v publikacích hist. tř. vid. akad. 1861—82; J. Ficker, *Beiträge zur Urkundenlehre* (1877, 2 díly); Buchwald, *Bischofs- u. Fürstenurkunden des 12. u. 13. Jahrh.* (1882); Posse, *Die Lehre von den Privaturkunden* (1887). Studium d-ky podporují nyní četná vyobrazení listin, z nichž jmenujeme jen: *Kaiserurkunden in Abbildungen* vydaná od Sybela a Sickela a *Chartarum pontificum Romanorum specimina selecta* sebraná a vydaná od Pflugk-Hartungem od r. 1885. U nás d. nebyla dosud ve větší míře pěstována; jednotlivé práce v tom směru máme od Gel. Dobnera *Über die böhm. Diplomatik* (1775) a na několika místech v jeho díle *Annales Hageciani*, pak od Pubičky a Fr. Palackého *Kritická úvaha i výklad základních listin kollegiatního chrámu Litoměř.* (Čas. Č. Mus. 1836 a Radhost II, str. 188), i jest potřeba naléhavá, obrátiti pozornost též k tomuto poli dějepisného badání českého, a to zvláště proto, že dříve než se diplomatář česky vydávati začne, aspoň listiny doby Přemyslovců diplomaticky zpracovány býti musejí. *Elr.*

Diplometr (z řec.), přístroj Emsmannův k důkazu, že při nazírání jednoho předmětu oběma očima vidí se jiný netoliko bližší nebo vzdálenější předmět dvojité, nýbrž i předmět stranou ležící. *MP.*

Diplomovaný, kdo vykonav náležitě přísné zkoušky obdržel diplom, jakož na př. jsou d-ní architekti, inženýři, chemikové, hospodáři, strojníci, zvěrolékaři, lékárníci a j.

Diplopappeae DC., subserie rostlin úborovitých, z řady *Astereae*, vynikající chmýřím u všech plodů dvojnásobným: vnějším šupinovitým a vnitřním z vláken složeným. D. obsahují rody *Olearia*, *Diplostephium*, *Callistephus*, *Diplopappus* a některé j. *Děd.*

Diplopappus DC., rostlinný rod z čeledi úborovitých, serie *Astereae*, subserie *Diplopappeae* (v. t.). Pěstuje se některými druhy často i u nás pro ozdobu, na př. *D. caucasicus* DC., s květy nachovými; *D. fruticosus* DC.

DC., z Kapska, s paprsky modrými; *D. incanus* Lindl., z Kalifornie, s paprsky lilákovými a povrchem šedým; *D. lutescens* Lindl., ze Sev. Ameriky, se stříbrou nažloutlými a j. — *D. Less.*, synonym od *Haplopappus*. — *D. chinensis* Less. jest *Callistephus* (vůbec též *Aster* L.) *chinensis* Nees. Viz *Callistephus*. *Děd.*

Diplopie (z *fec.*, též *dittopie*), dvojitě, dvojitění (viz Obrna a Šilhání), po-

dle principu Scheinerova pokusu při dvojitosti zornice, nebo trhlínách v duhovce a j. *Schl.*

Diplopora (z *fec.*), mnohonozky, viz *Stonožky*.

Diplosis (*fec.*) viz *Bejlomorky*.

Diploskop (z *fec.*), přístroj k pozorování subjektivních barev, vynalezený Schaffgotsem. Kotouč otáčivý natřen jest z polovice červeně, z polovice zeleně. Hledí-li se dvěma

C. 1149. *Diplosoon paradoxum* Nordm., motolice dvojitá; 1. vajíčko, 2. larva, 3. Diporpa, 4. dvojice dospělých jedinců. Vše zvětšeno.

vstává, když obrázky sítnicové nepadají v obou očích na identické body téže blány (*diplopia binocularis*) nebo když dioptrický aparát téhož oka následkem různých nepravidlostí tvoří dva nebo více obrazů fixovaného předmětu na sítnici (*diplopia monocularis, polyopia*). D-ii binokulární pozorujeme nejčastěji při různých obrnách svalů očních, někdy u šilhavých při výhřezu oka atd.; d-ii monokulární neb i polyopii při nepravidlostech lomivých medií, zvláště rohovky a čočky, tak na př. při těžkém astigmatismu, při rohovce kuželovité (*keratoconus*), při počínajícím zákalu čočky (*cataracta incipiens*), při pošnutí čočky nebo vymknutí její částečném (*luxatio lentis*), pak

rourami na kotouč v klidu tak, aby každé oko vidělo jen jednu barvu, a sečká-li se až do otupení dojmů, bude při následujícím pak otáčení desky oko dříve na červenou barvu hleděví viděti stále jen zelenou barvu a naopak. *MP.*

Diplostemones (z *fec.*) viz *Tyčinky*.

Diplotaxis DC., křez, rod rostlin z řádu křížokvĕtých (*Cruciferae* Juss.) s kalichem odstálým nebo přímým, kvĕty žlutými, někdy fialovými neb i bílými a fialově žilnatými, šešulemi čárkovitými, smačknuté pŕioblými, nezřetelně zobanitými a chloupnými jejich dosti plochými se zřetelným, ale slabě vyniklým nervem středním. Semena malá, dvojitá.

Byliny jednoleté neb i vytrvalé, vzácněji polokeře s listy peřenoklanými a plody tence stopkatými a někdy převislými. Známé asi 20 druhů v zemích kolem Středozevního moře a ve střední Evropě domácích. Na rumišťích, zdech i podle cest roste u nás zhusta nepřijemně páchnoucí křez zední (*D. muralis* DC.), bylina 1—2letá s lodyhami bylinnými, z rozety přizemních, chobotnatě peřenoklaných listů vystoupavými. Šešule na lůžku skoro přisedlé. Kvete od června do září. Jemu podobá se vzácnější u nás křez úzkolistý (*D. tenuifolia* DC.), vytrvalý druh s lodyhou dole dřevnatou, polokřovitou, mnohovětvenou a šešulemi na lůžku značně stopkatými. Vs.

Diplothemium Mart., rod palem jednodomých, peřenolistých z tribu *Coccolneae*, k němuž náleží pouze 5 (až na *D. candescens* Mart.) bezekmenných, hlavně brazilských druhů. Jsou bezbranné s listy sáhodlouhými, lístků (až 40) po každé straně buď stejnoměrně rozložených nebo ve svazečky po 4—8 nahloučených. Toulec jest dvojnásobný. Palice jednoduchá s květy na konci prašnými, ke zpodině plodnými. Jednosemenné peckovice mají vláknité a někdy i dužnaté obplodí, tvrdou, 3 porami u zpodiny označenou pecku a olejnaté jádro. Jídle plody dává *D. littorale* Mart.

Diploxylon cycadeoideum Corda, fosilní, paleozoické kmeny z blízkého příbuzenstva rodu *Lepidodendron*.

Diplozoon Nordm., rod motolic (*Trematoda*) z řádu motolic zevních (*Monogenea*), cizopasíci na žábách ryb sladkovodních, zvláště kaprovitých a jevící neobyčejné poměry životní. Z ovalního vajíčka, opatřeného dlouze vinutým vláknem přichycovacím vychází na jaře larva obrvená, 0,26 mm dl., jež má dvě skvrny oční, základy roury zažívací, kol úst dvě menších a dole na konci těla dvě větších přisávek. Ve vodě čile plove a aby se dále vyvinouti mohla, vyhledává žaberní dutinu ryb. Zde růstem dalším vzniká z ní mladý červ, jenž druhdy považován za samostatný druh a jemuž Dujardin dal jméno *Diporpa*. Jeho kopinaté, spicštěné tělo nemá očí, při ústech jest opět dvě menších přisávek, a na konci těla připojuje se k páru větších přisávek pár druhý, třetí a konečně i čtvrtý. Uprostřed na břiše jest ještě jedna malá přisávka a na hřbetě čípkovitá bradavka. Roura zažívací jest u něho nezdvoujná, opatřená postranními výběžky, ústrojí vyměšovací dobře vyvinuto, pohlavně jest však červ nedospělý. V určité době pojí se dva jedinci k sobě šikmo křížovitě tak, že jeden břišní přisávku objímá hřbetní bradavku druhého. V této poloze srůstajíce vytvoří oba jedinci podobu Xovitou, v níž dále život vedou na žábách ryb cizopasíce, pohlavně dospívají, vzájemně se oplozují a vajíčka kladou. U každého z jedinců jsou žlázy obojetné: vzájemné oplazení umožňuje se tím, jak nověji Zeller ukázal, že tak zv. Laurerova chodba, vedoucí do vejcovodu jednoho jedince srůstá s chamovodem jedince druhého. Z rodu *D.* popisován bývá

jediný druh (Voigt rozeznává tři druhy), *D. paradoxum* Nordm. (žabrohlist dvojitý čili motolice dvojitá, vyobr. č. 1149.), jehož jedinci bývají 6—10 mm dl. a jenž obyčejný jest na různých druzích ryb kaprovitých, cejnech, řízcích, střeřích, karasech, hořavkách, jesenech, ploticích, perlínech a j. Srv. E. Zeller, Untersuchungen über die Entwicklung des Diplozoon, Zeitschr. f. wiss. Zool., sv. 22.; týž Über den Geschlechtsapparat des Diplozoon paradoxum, Zeitschr. f. wiss. Zool., sv. 46.

Dipneumones (lat.), skupina pavouků (*Araneina*) s jedním párem přeřrádkovaných vzdušnic. Viz Pavouci.

Dipnoi (fec.), ryby dvojdyšné, bahníci, prvotně Güntherem za obojživelníky považované, jindy také jakožto samostatný řád skelnošupinných (*Ganoidei*) vykládané, ve skutečnosti však přechodní typ mezi rybami a obojživelníky. Obsahují pouze 3 rody se 4 druhy živými a obývají v teplých krajinách Ameriky (*Lepidosiren*), Afriky (*Protopterus*) a Austrálie (*Ceratodus*, domácím jménem barramunda), živíce se zde látkami živočišnými i rostlinnými. Hlavní znak jejich spočívá v dýchání, jímž se přizpůsobují buď vodnímu, buď bahennímu životu. V době deště žijí totiž d. ve velikých řekách jmenovaných dílů světa a dýchají žábrami. Za dob sucha zahrabávají se do bahna, tvořice zde zvláštní dutiny, obrovským cystám podobné, a v té době zaměňují plovací měchýř v pravé plíce, jimiž dýchají vzduch v bahně obsazený. Plíce ty jsou u Protoptera a Lepidosirena dvojité, u Ceratoda jednoduché, srůstem z obou polovin povstale. Jiný podstatný znak dvojdyšných ryb jsou ploutve. Ocasní ploutev počíná na hřbetě, objímá souměrně zadní tělo (diphyceršní) a přechází na břišní stranu. Prsní a břišní ploutve jsou u Lepidosirena a Protoptera vláknité, z jediného hlavního paprsku (4očlenného) tvořené; nemají tedy způsobilosti lokomotorní a slouží více ku hmatu. Okončiny Ceratoda jsou však pravé ploutve, rázu velice původního, sestávající z hlavního č. osního paprsku (24členného) a obojstranně se rozšiřujících paprsků vedlejších, o něž se opírají jednostranně vlákna rohovitá, spojená vláknitou blanou, jež přispívá k rozšíření této celkem nesouměrné ploutve. Žábry liší se d. ode všech ostatních ryb tím, že mají po celý věk dvojitý tyto ústroje dýchací. Vnitřní žábry odpovídají žábám ostatních ryb, skrývajíce se v dutině pod víčkem žaberním a jsou 3 (*Lepidosiren*), nebo 4 (*Ceratodus* a dle Brasa také *Protopterus*). Vedle vnitřních žaber jsou však vyvinuty ještě zevní žábry, u mladých značně dlouhá to vlákna (u Protoptera po 3 z každé strany), u starých pak poněmáhu se skraccují. Tyto vláknité žábry upomínají na tytéž ústroje mladých žraloků, chimer a j. a jsou patrně předky žaber vnitřních. O vývoji dvojdyšných ryb sdělil dosud předběžně zprávy Caldwell, který k tomu účelu podnikl památnou výpravu do Austrálie, aby sledoval vývoj Ceratoda. Jikry, jež klade tato ryba na rostliny

jako evropský čolek osaměle, prodělávají úplně rýhování a zárodky mají obdivuhodnou podobu s embryi obojživelníků. Ryba líhne se po 3 měsících a to v listopadu. — Dle počtu plíc rozeznávají se d. jednoplicní č *Monopneumona* s rodem *Ceratodus* (v. t.) a dvojplicní č. *Dipneumona* s rody *Lepidosiren* (v. t.) a *Protopterus* (v. t.). — D. jsou ostatně velikého stáří geologického; žilítí předkové jejich na kontinentě evropském za dob kamenosolných a též hojně v Čechách za doby permské (*Ceratodus Berrandei*, označený chybně jakožto *Ctenodus*).

Dipo, míra, viz Depa.

Dipodae (fec.-lat.) viz Tarbíci.

Dipodie (fec.) sluje v metricce spojení dvou stop trojdobých v jeden celek, jinak též *μέτρον* zvaný. Stopy totiž trojdobé: trochaeus, lyrický daktyl trojdobý a iambus spojovány byly v antické rhythmicce z pravidla po dvou a tvořeny z nich: monometry (= jedna d.), na př. $\underline{\quad} \underline{\quad} \underline{\quad}$ t. zv. verš adonský, dimetry (= dvě d.), na př. $\underline{\quad} \underline{\quad} \underline{\quad} | \underline{\quad} \underline{\quad}$ t. zv. verš ithyfallický, trimetry (= tři dipodie), na př. $\underline{\quad} \underline{\quad} \underline{\quad} | \underline{\quad} \underline{\quad} \underline{\quad}$ t. zv. senár.

Kur.

Dipoinos a **Skyllis** z Kréty, bratři, fec. umělci, první Daidalovci a zakladatelé školy sikyónské. Umělecká jejich dráha počíná brzy po 50. olymp. K výtvorům svým užívali dřeva, kovu a zajisté již i mramoru, jak proti Kleionovi (Archaeol. epigraph. Mittheil. aus Oester. V., 93) dokázal Robert (Arch. Märchen, str. 1). Pro Sikyón zhotovili skupinu Apollóna, Artemidu, Héraklea a Athénu — patrně dle K. O. Müllera představeno zde bylo uloupení trojnože delfské. V Kleónách bylo od nich agalma Athény, v Argu velká skupina Dioskurů se ženami, dětmi a koni, zhotovená z ebenového dřeva a slonové kosti, v Sikyóně xoanon Artemidy Munychie. Díla z pozlaceného kovu od těchto umělců nalézala se v majetku Kroisovců. Srv. též Petersen, De Cerere Phigalensi atque de Dipoen et Scyllide (Derpt, 1874); Neue Jahrbücher (1887, 785).

Dipolia (Diipolia), athénská slavnost, konaná 14. skiroforióna (2. pol. čna a 1. pol. čce) na počest Zeva *πολιεύς*. O této slavnosti kladeny na oltář Zeva Poliea na akropoli obětní koláče, pšenice a ječmen. Po té hnal tak zv. *kentriadés* býka obětního kolem oltáře. Jakmile býk přiblíží se k oltáři požil obilního zrní tam položeného, přistoupil kněz zv. *bufonos* a býka zabil za to, že okusil darů úředních bohu. Tento akt slul *bufonia*. Avšak kněz dopustil se dle nároku feckého sám bezprávi, že zničil život zvířete, nad nímž neměl žádného práva. Proto bufonos odhodiv rychle sekeru prchal, byl však od účastníků slavnosti pronásledován a zajat. Potom byli bufonos a ostatní, kdož měli nějakou funkci při tomto obřadu, v prytaneiu z vraždy souzeni. Výsledek tohoto soudu byl, že sekera, kterou byl býk skolen, uznána vinnou a vržena za trest do moře. Zabitého býka ovšem nebylo možno již vzkřísiti, avšak přece činěny pokusy, aspoň zdánlivě vdechnouti nový život do zvířete. Kůže býka byla vycpána a byk

takto »vzkříšený« zapřažen do pluhu. Z masa jeho, jež musil zvláštní kraječ (*daitros*), jak se zdá, z rodu Kéryků rozkrájeti, připravena pak hostina. Později obětováno několik býků a jejich maso rozdělováno mezi účastníky slavnosti, což slulo *kreanomía*. Základní myšlenkou těchto ceremonií jest názor, že člověk nemá práva bráti k vůli svému požitku zvířeti život, zejména že nesluší zabíjeti býka, jenž člověku jest nejvydatnějším pomocníkem při práci polní. Srv. A. Mommsen, Attische Heortologie, 449; Band, De Diipolis (Halle, 1873).

Diporpa (z fec.) viz Diplozoon.

Dippe Gustav Adolf, něm. zahradník a semenář (* 1824 v Quedlinburce — † 1890 v San Remu). S počátku s bratrem, od r. 1863 sám, spravoval zahrady své, jež 1890 obsahovaly prostoru 2500 ha. Za mnoho let podařilo se mu nejen zlepšiti nejrůznější druhy zelenin i květin, nýbrž i vypěstovati velkou řadu nových druhů. Zvláště široko daleko proslavil se zlepšením různých druhů cukrovky.

Dippel: 1) D. Johann Konrad, evang. bohoslovec a alchymista (* 1673 na Frankensteině u Darmstadtu — † 1734 na Berleburce), oddav se studiu různých věd, nabyt mistrovství filosofie 1693. Vedl život dobrodružný konaje přednášky o astrologii ve Štrasburce, pokoušeje se o děláni zlata v Darmstadě, hledaje kámen moudrosti v Berlíně, kde objevil nový animální olej (*oleum Dippelii*) a snad i »berlínskou modř«. V Holandsku byl lékařem, v Dánsku vězněm po šest let, ze Švédska prchl, potuloval se v Hessích a na Rýně, až poslední útulek nalezl na slámsku Berleburku. Choval v sobě zvláštní smísení mysticismu a racionalismu; byl postupně přívržencem orthodoxie, pietismu a racionalismu; dogmata potíral, klada podstatu náboženství do lásky a »bezapření člověka; chlubil se vnitřním světlem. Sepsal pode jménem Christianus Democritus 70 spisů, v nichž jeví přese všechno blouznění bystrot myslitele. Spisy: *Orthodoxia orthodoxorum* (1697); *Papismus protestantium vapulans* (1698); *Personalia*, vlastní krátký životopis; *Hauptsumme der theol. Grundlehren des Democriti* (1733). Viz Herzog, Theol. Realencycl. 1. vyd. III. 421, kde jest i literatura; Bender, J. K. D. Der Freigeist aus dem Pietismus (Bonn, 1822); Ritschl, Geschichte des Pietismus, II. (t., 1884). BM.

2) D. Leopold, botanik něm. (* 1827 v Santereckenu v Rýnské Falci), studoval vědy přírodní a lesnictví v Aschaffenburgu a Karlsruhe, pak na universitách v Mnichově a Jeně, byl nějaký čas prof. na realce v Idaru a stal se později prof. botaniky a řed. bot. zahrady v Darmstadě. Vydal hlavně spisy z anatomie rostlinné, z lesní botaniky, a mikroskopu a mikroskopování, zejména: *Beiträge zur vegetabilischen Zellenbildung* (Lipsko, 1858); *Die Entstehung der Milchsaftgefäße* (Rotterd., 1865); *Die Interzellularsubstanz u. deren Entstehung* (t., 1867); *Die feinere Struktur der Zellwand* (v Abhandl. der Senckenberg. Gesellschaft, Frankf. n. M., 1878); *Das Mikroskop und seine*

Anwendung (2. vydání, Brunšvik, 1882—83); *Grundzüge der allg. Mikroskopie* (t., 1885); *Handbuch der Laubholzkunde* (Berlín, 1889—91).

Dippelův olej viz *Kost* (spracování).

Dippoldiswalde, okr. město v saském hejt. dráždanském na Červené Bystřici a na žel. trati d.-dráždanské, bývalé báňské místo původu slovanského z X. stol., má 2 kostely, soud, odbornou školu pro slaměné výrobky, zvl. klobouky, hrnčířství, koželužství, ve středověku doly na stříbro, nedaleko poustevnu něm. apoštola Dippolda, nyní Einsiedlerstein zvanou, a 3436 obyv. (1890). R. 1289 náleželo králi Václavu II., ve válkách husitských bylo úplně vypáleno.

Diprosopus (z řec.), zrůdná nestvůra se dvěma obličejí.

Diprotodon, vymřelý rod ssavců vačnatých, značných rozměrů, tak že dosahoval velikosti nosorožce. Jest zároveň s jinými příbuznými rody předkem nynějších vačnatců australských a nabývá zajímavosti tím, že nohy byly stejně dlouhé, tedy nikoli zadní delší předních, jak obyčejně u vačnatců nalézáme, a že svrchní i spodní čelisti ozbrojeny byly mohutnými kly. Lebka mžl přes metr a má stoličky, které nejsou nepodobny zubům tapira a které útvarem svým svědčí, že *D.* byl býložravcem. Vačnatci vůbec jsou zajímaví tím, že k nim počítáme nejstarší zbytky ssavců. *D.* náleží však ku mladším zástupcům vačnatých, ježto nalézáme zbytky mohutné kostry jeho v diluviálních uloženích australských. Pa.

Dipsaceae, štětkovité, ř. rostlin srostloplátečných z příbuzen. složnokvětých (*Compositae*). Obyčejně byliny s listy rozličně dělenými nebo jednoduchými, vstřícnými, bezpalistnými. Květy obojaké četné, sestavené do terčovitých, kulovitých nebo válcovitých strboulů dole listenatým zákrovem podepřených. Na lůžku pleva různé podoby. Každý květek obalen jest dole zákrovečkem ze dvou listenců srostlým; zákroveček ten objímá i plod a jest dle rodů rozličně vytvořen. Kalich krátce zvonkovitý, často v zuby nebo štětiny v nestálém počtu rozdělený, na spodním semenníku sedící, koruna trubkovitá, na konci 4—5cípá, na okraji strboulu mnohdy paprskující, tyčinky 4, s dlouhými, mezi sebou volnými tyčinkami, čnělka jednoduchá, často dlouhá, s bliznou jednoduchou neb dvojlaločnou. Semenník jednopouzdrý, s vajíčkem shora visutým, plod suchá nažka bílečnatá, s hojným bílkem kolem klíčku. Štětkovité rostou v zemích mírného pásma sev. polokoule. Největší rozmanitost druhů vyvinula se v zemích středomořských a v Orientě. Čítá se celkem asi 120 druhů, z nichž v Evropě 80, v Čechách 9 druhů jest domovem. Praktického významu valně nemají. Rody známé jsou: *Dipsacus*, *Knautia*, *Scabiosa*, *Succisa*, *Pterocephalus*, *Morina*, *Cephalaria*, *Callistemma*. Vský.

Dipsacus L., štětka, rod rostlin z řádu štětkovitých (*Dipsaceae*), statné byliny, obyčejně silně ostnaté a bodlinaté. Strbouly na větvích konečné veliké, vejčité nebo kulovité,

plevy jednoduché, bodlinatě okončené, zákroveček čtverhranný, na konci krátce čtverzubý, kalich pohárkovitý, čtverzubý. Asi 12 druhů, hlavně v krajinách kolem Středozemního moře a v Orientě rozšířených. Listy některých druhů jsou široké, velké, dole dohromady srostlé, tak že nálevkovitě lodyhu objímají. V nádržce takto přirozeně povstalé udržuje se po delší dobu po dešti voda. Někteří domnívali se, že jsou to lapáky na hmyz a že rostlina jest masožravou, jiní, že tím zařízením brání se mravencům vyléztati po lodyze na květy. Nádržky ony jsou zajisté jen úkazem nahodilým, pro rostlinu bez zvláštního významu. Po odkvětu vytrvávají velké strboule uschlé s tuhými plevami a trnitým zákrovem. Druh *D. Fullonum* Mill. (drapáč) má plevy na konci hákovitě ohnuté. Užívalo se jich a užívá posud jako štětek k česání suken. Proto se tyto soukenické štětky v mnohých krajinách pěstují také u velkém. *D. ferox* Lois. jihoevropský jest mateřskou rostlinou předešlého druhu. V Čechách rostou na rumišťích, podle stok a v příkopech *D. silvestris* Huds. a *D. laciniatus* L. Vský.

Dipsas Boie, hlavatka, rod nejedovatých hadů (z podřadí užovkovitých, *Colubri-formia*) z čeledi téhož jména (*Dipsadidae*), jejíž druhové (nad 40), rozptýlení v oblasti neotropické a orientalské, veskrze jsou hadi noční a pokřovní, žijí na stromech a živí se ještěrkami, žabami, ptáky a ptačími vejci. Mají tělo se stran velmi smačklé, hlavu v zadu širokou a téměř trojhrannou, čenich na rozdíl od bičovek (v. t.) krátký, tupě zakrouhlený, zřetelníci v oku svislou, eliptickou, tlamu širokou a zadní zub v hořejší čelisti buď bez rýhy, buď s rýhou a pak delší než zuby přímo před ním. Krk jest štíhlý, ocas dosti dlouhý, na konci tenký a tvrdý; hlava pokryta polygonálními štítky, tělo šupinami malými a hladkými. Kromě rodů *Amblycephalus* Kuhl., *Eudipsas* Fitz., *Leptognathus* Dum. Bibr. a j. (někteří i jihoevropskou hlavatku kočičí, *Tarbophis vivax* Fleischm., sem počítají) náleží v čelěd hlavatek rod *D.*, jenž má na rozdíl od ostatních plemen hlavu nahoře ploskou, oko veliké, na bradě rýhu a zadní zub v hořejší čelisti rýhovaný. Dlouhé tělo pokryto šupinami úzkými, uprostřed hrbetu většími než na bocích; pod ocasem jsou dvě řady štítků. Druh nejznámější, pěkně zbarvená hlavatka kroužkovaná (*D. dendrophila* Reinw., viz vyobr. č. 1150.), »ularborong« Malajův, dorůstá délky nejméně 2 m a má barvu nahoře leskle černou s příčnými kroužky světlými, nažloutlými nebo našedivělými, vezpod nezřídka rozšířenými a rozvětvenými, jako roztrhanými, tak že jest pak černý zpodek těla jako mramorovaný. Žije v lesích Vých. Indie, na Javě, Singapuru a Pinangu. Jiní druhové r. *D.* žijí v západní Africe (*D. fasciata* Fisch.), v Malabaru (*D. nuchalis* Günth.). Br.

Dipsektor (z angl. *dip*, t. j. horizont a *sektor*, část kruhu) jest nástroj ku měření deprese horizontu (v. t.) r. 1817 Wollastonem sestrojený. La.

Dipsomanie (z řec. *δῖψος*, žízeň), Psychiatři označují tímto jménem nepřekonatelnou, ale jen občasnou snahu opijeti se, mající zvláštní původ a průběh a provázenou zvláštními příznaky. Pokládají ji za zvláštní odrůdu impulsivního šílenství z následujících důvodů: Vyskytují se skoro jen u osob dě-

márně si ukládají dobrá předsevzetí; ztracují osudnou vášeň, klinou svému neblahému bytí a konečně přece podléhají, neboť nemohou pracovat, spát, nemají klidu, jenom žhavá žízeň a touha ukojiti ji ovládá je úplně. Pijí až do zmožení. Pijí, co si jen mohou zjednat dle prostředků svých a bez výběru. Nedo-

Č. 1150. *Dipsas dendrophila* Reinw., hlavátka kroužkovaná, $\frac{1}{2}$ skut. vel.

dičně zatížených (viz Degenerativní šílenost). Mohou to být osoby, které zásadně neodávají se lihovinám, ale v obdobích pravidelných upadají ve sklíčenou náladu, cítí se nešťastnými, neschopnými k jakémukoli zaměstnání ba i přemítání, a jediná představa tlačí se jim neodolatelně do vědomí: aby v opojení hledali útěchy před neznámou svojí úzkostí. Marně se proti nutkavému pudu vzpouzejí, marně jej odsuzují, marně si zobrazují truchlivé zkušenosti, jakých již nabylí z předchozích záchvatů o následcích své opilosti,

stávali se jim prostředků, opatří si je za každou cenu. Prodají, co mají, po případě zaprodají sebe (ženštiny), dopouštějí se za tím účelem i zpronevěření a krádeže. Liší se od obyčejných alkoholiků tím, že alkoholik opijí se kdykoli a kdekoli se mu naskytne příležitost, kdežto dipsoman jenom tehdy, když naň přijde záchvat. Záchvaty trvají někdy jen několik dní. Mezi nimi mohou uběhnouti měsíce, ba celá léta střízlivosti. Ale dipsomani stávají se snadno trvalými pijáky a pak ovšem je těžko činití rozdíl mezi nimi a alkoholiky. *Kfr.*

Diptera (fec.) viz Dvojkřídli.

Dipterální sluly v řeckém stavitelství chrámy, jejichž sloupová táhla se kolem ve dvou řadách, na rozdíl od chrámů peripteriálních, kde sloupy jen v jedné řadě kolem chrámu byly rozloženy (viz půdorys Parthenonu na tab. III. při hesle Architektura). Zřídka kdy nalézáme řecké chrámy, kde druhá řada sloupů jest nahrazena polosloupy ke zdi chrámové zcela přiloženými, které pak se zvaly pseudoperipteros.

Dipterocarpeae [-okar-] Blume, dvojkřídlačovitě, čeleď zděložných rostlin vynikajících zvláště kalichem šklaným, jehož 2 vnější ústy posléze dorůstají ve křídla 2—3 dm dlouhá a plod ukončující. Plátků 5 beznehetných v poupěti skroucených jest u spodiny spojeno. Tyčinek přemnoho prostých nebo slabě mnohobranných obkličuje 3—5pouzdrý vaječník s pouzdrý zvaječnými a 1 čnělkou. Plod, zvětšelym kalichem obkličeny, má kožnaté nebo dřevnaté oplodí a jest 1pouzdrý, 1semenný, 3chlopný nebo nepukavý. **D.** obsahují asi 100 tropických, zvláště asijských a okeánských a jen po skrovnu afrických stromů nebo keřů s listy roztroušenými, peřenožilnými, celými nebo vroubkovanými až zubatými, z pravidla kožovitými a často opadavými palisty, podepřenými nebo z mládí obalenými. Dřevo jejich jest oblíbeno pro tvrdost a důležité balsámy a pryskyřice, jichž užívá se dletem jako pokostů, kadidla a směly, dletem jako léků. Ze semen některých vyvábí se lojovitý olej na mýdla a svíčky. Dle povahy vaječníků, dle umístění semeniček dle počtu a polohy vajíček rozdělují se **D.** ve 3 skupiny (*Dryobalanopseae*, *Ancistrocladeae* a *Lophireae*) s 12 rody, z nichž hlavně vyniká důležitostí rod *Dryobalanops*, *Dipterocarpus*, *Vatica*, *Vateria* a *Shorea*. **Děd.**

Dipterocarpus Gaertn., dvojkřídlač, rostlinný rod z čel. *Dipterocarpeae* s kalichem někdy 5zembrým nebo 5křídlym, stálým, posléze nažku obalujícím a jí z valně prodlouženými ústy v podobě křídél vyzdobujícím. Krátké nitky tyčinek nesou dlouhé šídlovité nebo čárkovité prašníky. **D.** roste jako velký strom v tropické Asii a na ostrovech Okeánie asi 25 druhů, jejichž roztroušené listy jsou kožovité, lesklé, celokrajné nebo zubaté se širokými palisty. Květy jsou velké, krásné a vonné v řídkých úžlabíkových hroznech. Ostatně viz *Dipterocarpeae*. Na Javě rostoucí *D. trinervis* Bl., dvojkřídlač trojžilý, dosahuje až 60 m výše a vyniká žilnými, síťovanými, až 3 dm dl. křídly svých plodů. Poskytuje mnoho

balsámu, nejen na masti a náplasti, ale i uvnitř jako lék užívaného a také k děláni pochodní sloužícího. Ještě více balsámu roní se z kmene dvojkřídlače hladkého (*D. laevis* Hamilt.), jehož rány po vyčerpání balsámu opalují, načež z nich občas (a tak od listopadu až do února) nově zásoby terpentinu čerpají. Tento hodí se zvláště k natírání korábů, domů a j. Z objemných kmenů dvojkřídlače zvaného *D. turbinatus* Gaertn. vydlabávají čluny až 100 mužů pojímající. Balsámem prospívají i ostatní druhy tohoto rodu. **Děd.**

Dipteros (fec.) viz Architektura 673.

Dipterus, vymřelý rod ryb dvojdýšných

Č. 1151. Diptychon Arcobindovo.

z devonského útvaru s ploutvemi párovými a třapci podobnými a se hřbetní ploutví od ocasu oddělenou, který jest heterocerní (v. t.), šupiny jsou kruhovitě ganoidní. Lebka složená z četných šupinovitých plátků kostnatých a zuby jsou v podobě ostnatých hřebců. Rod ten zároveň s jinými dvojdýšnými tvoří vymřelou větev starých typů, jejichž příbuzenské vztahy k rybám nyní žijícím jsou velmi zajímavé. **Pa.**

Dipteryx Schreb., synonym. *Coumarouna* Aubl., rostlina luštinatá s listy lichožpeřnými, s květy v latách s pestíkem 1vaječným a plody peckovicím podobnými. Jest to strom jihoamerický, v Guayaně domácí. **Děd.**

Diptychon (fec.), dvě složené voskované tabulky ku psaní, opatřené na stranách dřevěným rámečkem, aby nesmazalo se písmo, jež v ně písačem bylo vrýváno a druhým splotělým koncem, bylo-li třeba opravy, uhla-

zováno. V obyčejném životě užívalo se d-ych ku psaní listů — zejména milostných — poznámek, konceptu atd. Bylo-li jich užito k dopisu, převázaly se nití a uzel zapečetěn. Desky d-ych byly často zhotovovány ze slonoviny nebo jiných vzácných látek a též uměleckými řezbami zdobeny. Zejména nádherná byla tak řečená d-cha consularia, kteráž za pozdější doby císařské nastupující konsulové posílali svým přátelům; totéž činili i jiní vyšší úředníci. Těchto d-ych konsulárských užívalo pak později jako desk na knihy církevní. (Viz vyobr. č. 1151., kde podána jest řezba z d-cha Areobindova, pocházejícího z r. 506 po Kr. a chovaného v městské bibliotéce curijské.) Cfe.

D. (v liturgií), církevní seznam jmen osob, jež v prvních dobách církve při mši sv. s kazatelnou byla předčítána. Byla trojí: a) d-cha křtěných, do nichž zapisovala se jména těch, kteří své dívky dali pokřtiti; b) d-cha živých, v nichž byla zapsána jména papeže, patriarchů, biskupů, kněží, těch, kteří přinesli obětní dary nebo dobrodinci chrámu byli, jména ostatních kleriků, císaře, krále a manželek jejich a osob vynikajících; v nejstarších dobách i jména P. Marie a mučenníků první doby církve; c) d-cha zemřelých, v nichž zapsána byla jména osob, jež za života jejich napsána byla v d-chu živých, ač-li zemřely ve spojení s církví a dobrou pověst zůstavily. S počátku předčítal je jahan s kazatelnou, později za oltářem obětujícímu knězi; potom pokládala se d-cha na oltář, a kněz pamatoval v modlitbách svých na všechny, jejichž jména byla v d-chá, ač jich výslovně nejmenoval. V římské církvi předčítala se jména živých před pozdvihováním (nyní vzpomínka na živé) a jména mrtvých po pozdvihování (nyní vzpomínka na mrtvé). D-cha zhotovovala se ze dřeva nebo kovu, pergamentu, sloní, i ze stříbra a zlata, a vypadala jako desky knihy o sobě. Někdy bylo několik desk spojeno po způsobě skládacích oltářů; sluly pak triptycha, polyptycha. Uvnitř i vně byly ozdobeny obrazy P. Marie nebo jiných svatých starého nebo nového zákona; proto rozevírala se na oltáři také pro ozdobu. Jsou důležitým svědectvím, že od počátku církve konala se v ní pocta svatých a modlitby za zemřelé. Sa.

Dipus viz Tarbíci.

Dír viz Askold.

Díra v hornictví. Rozeznává se: 1) **D.** střelná (franc. *Trou de mine*, něm. *Sprengloch*); jest ručně nebo strojem do hornin okrouhle vyvrtána v průměru asi 2½ cm a 40—200 cm dlouhá, která se z části střelivem plní a slouží k trhání hornin. — 2) **D.** z emní č. vrtná (*Erdbohrloch*) zvláštním nebo zezem svisně, okrouhle vyvrtaná, značné hloubky až na 1300 m) a většího průměru (5—90 cm); touto se prameny navrtávají, ložiska užitečných nerostů ohledávají, otvírají a zkoumají, též se jí v dolech odlehlym částem větry přivádějí. Jsou též díry zemní průměru až 4.40 m, které ovšem slouží za jámy č. šachty. Čka.

Díraa (arab.) viz Drá.

Dirae: 1) **D.**, „bohyně hrozná“, pljmí římských *Furii* (v. t.). — 2) **D.** v římské literatuře viz *Vergilius*.

Dira necessitas (lat.), hrozná nutnost, citát z *Horatia* (*Ody* III. 24. 6).

Dirca [-ka] L., židelník (olověné dřevo, *Lederholz*, *Mäuseholz*), rostlinný rod z čeledi *Thymeleaceae*, serie *Thymeleae* a subsérie *Eudaphneae*, složením květu s naším lýkovcem (*Daphne*) souhlasící, ale s okvětim opak kuželovitě zvonkovitým. Čnělka nitkovitá jest na konci bliznovém nejtenčí. Plod bobule. Jediný známý druh, **D. palustris** L., ž. ohebný, roste vůbec v bažinách a na stinných místech Sev. Ameriky jako keřík lysý, větví velmi ohebných, členitých a na kloubech bakulatých. Listy po květech rašící jsou roztroušeny, vejčité a nejcelejší. Květy, po 3 na krátkých stopkách, jsou visuté, nazelenalé nebo žlutobílé. Všecky částky těla jsou prudce jedovaté, horem i dolem násilně počišťující. Větví užívá se ku pletení košů, rohoží a provazů. Pěstuje se pro zvláštnost místem i v evropských zahradách. Dda.

Dirceu [-seu], pseudonym brazilského básníka Th. A. Gonzagy.

Dirking-Holmfeld Constant, publicista dánský (* 1799 v Bocholtu — † 1880 v Pinneberku), byl r. 1819—1840 úředníkem ve věvodství Lauenburském a vystoupil v četných brošurách a ve své „*Kopenhagener Zeitung*“ proti snahám národní strany dánské a šlesvicko-holštýnské tak rozhodně, že musil r. 1861 před pobouřeným lidem uprchnouti do Hamburka. Napsal: *Essai historique sur la question de la succession du royaume de Danemark* (Kodaň, 1844); *Kritik der holstein Rechtsbewahrung wider die Staatseinheit des dän. Reichs* (Altona, 1845); *Dän. Zustaende* (L. 1847); *Der deutsch-daenische Streit* (Hamb., 1861) a j. Autobiografie jeho vyšla v Kodaňi 1879.

Dircks Henry, angl. inženýr a spisovatel (* 1806 v Liverpoolu). Jsa učněm kupeckým užil prázdného času ke studiu mechaniky, chemie a literatury a již v 21. roce přednášel o chemii a elektřině a psal různé pojednání, kritiky a povídky pro časopisy. Roku 1837 stal se doživotním členem Britské Asociace, r. 1840 čestným tajemníkem literární společnosti a spoluzakladatelem mechanického ústavu. R. 1842 vystoupil jako inženýr pro stavby železniční, vodní a hornické a rozvinul při tom velmi plodnou činnost; od r. 1858 působil již jen jako poradní inženýr. Ze spisů jeho dlužno jmenovati: *Perpetuum mobile or search for self-motive power* (2. vyd., 1870); *Contributions to a history of electro-metallurgy* (1863); *The ghost, as produced in the spectre drama* (1863); *The life, times and scientific labours of Edw. Somerset, m. of Worcester* (1865); *Worcesteriana* (1866); *Memoir of Samuel Hartlib* (1865); *Inventions and inventions* (1867); *Nature-study as applicable to the purposes of poetry and eloquence* (2. vyd., 1870); *Naturalistic poetry* (1872). Též sepsal novellu *Joseph Anstey*.

Dirksen Ernst, inženýr něm. (* 1831 v Gdansku). Odbýv stavitelskou zkoušku v Berlíně, kde studoval, podnikl cestu do Francie. Již za svých studijních let účastnil se různých staveb, jako ve Frankfurtě n. O. (nádraží), Kolíně n. R. (most) a j. Vrátil se do Německa, byl nějaký čas správním dozorcem drah hornoslezských, načež působil při stavbě okružní dráhy v Berlíně (do r. 1870). Ve válce francouzské vystavěl jako chef prvního železničního oddělení spojovací dráhu Remilly-Pont à Mousson. V l. 1874—82, stav se zatím vládním radou, řídil stavbu městské dráhy berlínské, r. 1882 byl činným při opravných pracích železničních v Kolíně n. R. a od r. 1890 řídí v Erfurtě rozsáhlé novostavby drah spravovaných ředitelstvem, jehož je sám členem.

Directeur [-ektér], franc., ředitel, představený, ale i zpovědník. **Directrice** [-ektris], fem., ředitelka.

Director (novolat.), ředitel.

Directorium (novolat.), ředitelství.

D. v církvi kat. jest liturgický kalendář, v němž předepsán na jednotlivé dny církevního roku bohoslužebný řád v příčině mše sv. a církevních hodinek, odkudž též pojmenování *ordo divini officii*. Skládáti a co rok vydávati **d.**, závazně pro duchovenstvo světské a řeholní — pokud toto nemá vlastního **d**-ia — přísluší biskupu dicéznímu. Řeholím se zvláštním řádem bohoslužebným předpisuje **d.** představený provinciální. Vodítkem v té věci jsou povšechné předpisy (t. zv. rubriky) římského missálu a brevíře i různá ustanovení kongregace obřadní s patřičným zřetelem ke zvláštním svátkům jednotlivých dicézí, řeholních provincií a chrámův.

Da.

Directorium in camerilibus dědičných zemí uhersko-sedmíhradských i »německých«, a též *in publico-politicis* těchto posledních (in cam. germanicis et hungaricis et in p. p. germanicis) — utvořil císař František reskriptem ze 17. list. 1792 na místě českorakouské dvor. kanceláře a dvor. místa finančního. Předsedou byl direktoriální ministr a nejvyšší kancléř Leopold Krakovský hr. z Kolovrat, a byl mu přidán kancléř se z náměstký; když pak Kolovrat v květnu 1796 přešel do státní rady jako dirigující státní ministr, místo jeho zaujal Prokop hr. Lažanský. Avšak následkem posledního rozdělení Polska a první války francouzské došlo r. 1797 k nové organizaci dvor. úřadů. S jedné strany od **d**-ia odděleny finance a svěřeny reskriptem ze 7. září 1797 č. 371 sb. z. s. zase zvláštnímu dvor. místu finančnímu pro země uherské i »německé«. S druhé strany zrušeno nejv. soudní místo, a **d.** dle patentu z 20. list. 1797 č. 387 sb. z. s. převzalo vedle politické správy také justici zemí českých a zemí rakouských (dle cis. vlastního listu ze 7. října: »Justitalia von Oesterreich u. Böhmen«), i potrvalo dále pod názvem českorakouské dvorské kanceláře. Mimo to pro politické a soudní záležitosti zemí haličských byla zřízena zvláštní dvor. kancelář haličská (vlast. list ze 17. září, pat. z 23. list. t. r., č. 388 sb. z. s.). Nejvyššímu

kancléři Prokopu hr. Lažanskému byl přidělen jeden místopředseda, a mimo to do r. 1800 svob. pán Martini jako president v záležitostech soudních. Dle dvor. dekretu z 8. května 1801 Lažanský (jenž slove někdy také ještě direktoriálním ministrem) konečně převzal zase ještě finanční správu od dosavadní dvor. komory a bankovní deputace (za to zřízena zvláštní kreditní deputace), tak že tím vlastně **d.** obživlo a dosáhlo nejširšího objemu. Avšak za krátko celá úřední organizace zase se změnila. Vlastním listem z 31. srpna 1801 byla totiž zrušena státní rada, a zřízeno státní a konferenční ministerstvo o třech departementech, kteréžto stýkaly se s úřady prostředkem tajného kabinetu panovníkova. Nicméně povstávaly ústavní námitky proti působnosti departementu, jenž pod dirigujícím státním ministrem Leopoldem hr. Kolovratem řídil vnitřní záležitosti celého mocnářství; i bylo jeho zařízení r. 1802 měněno, a při té příležitosti nově reorganizovány též úřady jemu podřízené, a sice tak, že myšlenka smíšeného **d**-ia na dobro opuštěna, justice, finanční správa a finance rozloučeny definitivně od sebe. Dvorským dekretem z 26. srpna 1802 č. 573 sb. z. s. byly totiž utvořeny: dvorská komora a bankovní deputace pro celé mocnářství, dále »spojená dvor. kancelář« a nejv. soudní místo, obě pro země české a rakouské i Halič (určeny byly též pro Itálii, až prý tato bude zcela zařízena). **BR.**

Directorium in publicis et camerilibus byl v l. 1749—1761 jeden společný, ústřední úřad pro politickou i finanční správu zemí českých a rakouských. Zřídila jej Marie Terezie vlastním listem z 1. kv. 1749, kterýmžto zrušila dvorské kanceláře českou a rakouskou; současně soudní záležitosti českých a rakouských zemí převzalo nejvyšší soudní místo, dvorská komora pak obmezena na *camerale aulicum* a finance zemí uherských. **D.** (jehož název byl vzat z Pruska) řídil jeho tvůrce, Bedřich Vilém hrabě Haugvic, jenž zprvu slul presidentem, od r. 1753 však »královským českým nejvyšším a rak. prvním kancléřem« (reginae Bohemiae supremus et archiducissae Austriae primus cancellarius); té doby pak byli vedle něho ještě »král. český a rakouský« kancléř a vicekancléř. S počátku malý počet dvor. radů a sekretářů později velmi vzrostl. Zvláštního senátu pro české země při **d**-iu nebylo, ale ovšem zemské referáty; taktéž vedla se zvláštní expedice a registratura pro české země. Původně **d.** mělo důležitější záležitosti vlastně toliko připravovati pro státní konferenci in internis, ale Marie Terezie přestala ji záhy svolávati. Potom však **d.** zejména za 7leté války dosti se neosvědčilo, nemohouc dostačovati všem tehdejšími potřebám, i velikému úkolu státní centralisace českorakouské. Také byla zřízena časem řada zvláštních dvorských úřadů nebo kommissí, a koncertace jejich chěfů s těži udržovaly jednotnost veškerý správy, která zprvu měla soustřediti se v jediném **d**-iu, po případě v konferenci in internis. Proto v pros. 1760 byla

zařizena státní rada jako nejvyšší poradný sbor pro centralistickou vládu zemí českých a rakouských. Potom v pros. 1761 Marie Terezie rozhodla se d. zrušiti; tedy reskriptem z 2. ledna 1762 odloučila zase finance od politických záležitostí, tyto pak svěřila české a rakouské dvorské kanceláři. — Věcně (nikoli také jménem) d. zase bylo obnoveno Josefem II., když tento reskriptem ze 24. pros. 1782 nařídil opět spojití správu politickou i finanční pod vedením »spojené českorakouské dvor. kanceláře, dvor. komory a bankovní deputace«, kteráž obyčejně slula jen spojenou českorakouskou dvorskou kanceláří (vztahovala se však i na Halič). Teprve Leopold II. reskriptem z 31. led. 1791 zřídil zase zvláštní dvorské místo finanční: dvorskou komoru, bankovní deputaci a dvorské místo komerční. *BR.*

Directorium iuris civilis viz Brněnské městské právo.

Director Westminsterká (*for the public worship of God*) nazývá se řád veřejné náboženské služby rázu presbyterního s výborným návodem ku kázání, přijatý r. 1643 na Westminsterském synodu, jež obeslaly všechny cirk. strany Anglie a Skotska, schválený »dlouhým parlamentem« r. 1645; měl nahraditi »Common prayer book« a odstranil svátky kromě neděle. *BM.*

Direkce (z lat.) řízení, vedení, směr, ve smyslu abstraktním; ve smyslu konkrétním feditelství.

D. ve vojensství: 1. řízení, feditelství jistých ústavů neb závodů, hlavně technických, jako hradbnictví, zeměpisného ústavu a pod.; 2. směr, zvláště kterým se bře vojenský zástup postupující nebo vůbec na pochodu jsoucí. *FM.*

Direkční čára naznačuje jistý směr, v němž něco se pohybuje, postupuje, dle níž na př. táhne vojsko proudem, hradby se zakládají a pod. *FM.*

Direktiva (novolat.), návod.

Direktní (z lat.), přímý.

Direktor viz Ředitel.

Direktoři čeští. Stavové protestantští v Čechách nedocházejíce za Rudolfa II. vyplnění svých požadavků za svobodu náboženskou, odhodlali se r. 1609 k činu rozhodnému. Sešedše se v Praze, předložili měl 25. čna své žádosti ve formě majestátu a usnesli se dne 26. čna, když žádosti jejich nebylo vyhověno, na branném odporu čili defensi a zvolili 30 osob, po 10 z každého stavu, za direktory, správce a rady zemské. Zvoleni byli ze stavu panského: Petr Vok z Rožmberka, Jan Jiří ze Švamberka, Jan Sezima z Ústí, Děpolt Švihovský z Rizmberka, Radslav star. z Vchynic, Karel z Vartmberka, Jan Litvín z Říčan, Vilém st. z Lobkovic, Jáchym Ondř. Šlik, Václ. Vil. z Roupova a Václ. Budovec z Budova, jako náhradník nepřítomného P. V. z Rožmberka; ze stavu rytířského: Jiří z Gersdorfu, Matiaš ze Štampachu, Mikuláš Beřkovský ze Šebířova, Bernard star. Hořejšovský z Hořejšova, Křištof z Fictum, Jiří Vančura z Rehnic,

Bohuslav z Michalovic, Jindřich z Losu, Václ. Vratislav z Mitrovic starší, J. Homut z Hara-sova; ze stavu městského: Adam Linhart z Neuperka, Václ. Magrle ze Sobiška, Martin Frühwein z Podolí, Šimon Humburk z Humburka, Natanael Vodňanský z Uračova, Jiří Pergar z Častolovic, Martin Valentin Kochan z Prachové, Křištof Kober z Kobršperka, všichni za města Pražská, Daniel Korálek z Těšína za Klatovy a Adam Voprch z Uračova za Domažlice; nad lidem válečným ustanoveni byli: Mat. z Thurnu, Linhart Colona z Felsu a Jan Varlich z Bubna. Direktori, kterým hned byl vyměřen měsíční plat, tak že ze stavu panského dostávali měli 160 komš., ze stavu rytířského 140 kop míš. a z městského 55 kop, tvofili prozatímnou vládu a dostali právo: svolávati hotovost zemskou, vypisovati sjezdy stavovské, vyhledávati pomoci u kurfürstů a knížat německých, vydávati peníze na zvědy, trestati každého, kdo by se stal nevěrným králi a vlasti a odpiral tomuto usnesení sněmovnímu, a opatřovali vše, což potřebno a užitečno králi a milé vlasti. Dne 27. čna přijavše od stavů slib věrnosti a sami podobný učinivše, počali svou činnost; vyzvali zástupce měst, aby přistoupili k defensi, radili se o půjčce peněz ke zřízení hotovosti zemské, ustanovili, by se najalo 3000 lidu pěšího a 1500 jízdného, požádali knížete Kristiána z Anhaltu za stěselivo a vymohli, že po některém vyjednávání Rudolf II. dne 9. čce 1609 podepsal majestát, kterým svoboda náboženská dle přání stavů jest pojištěna tím, že dovoleno bylo jim zvoliti ze svého středu defensory (v. t.). Po vydání majestátu setrvali ve svých úřadech, ano pozvali stavy ke sjezdu do Prahy na den 19. čce a obdrželi od nich vyzvání, aby proti nálehání dvoru své úřady si ponechali, což učinili ještě po celou dobu sněmu, po jehož skončení úřady jim byly vzaty. Úřad direktorů obnoven byl ke konci panování Matiašova, za kterého se spory a protivy náboženské velice přiostrfily. Když defensorové žádali marně za nápravu, stavové dne 23. kv. 1618 učinili krok ke zřejmému odporu a vyhodili místodržící císařské s okna hradu Pražského. Sestoupivše se dne 24. kv. v poradu, ustanovili, aby prozatímní vláda světena byla zase 30 direktorům, a přečetše plnomocenství, dané direktorům r. 1609 na sněmě, zvolili direktory; byli to ze stavu panského: Bohusl. Berka z Dubé, Vilém st. z Lobkovic, Pavel z Říčan, Petr ze Švamberka, Václ. Vil. z Roupova, Jách. Ond. Šlik, Václav Budovec z Budova, Jan Albín Šlik, Vilém ze Vchynic, Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic; ze stavu rytířského: Kašpar Kaplíř ze Sulevic, Prokop Dvořecký z Olbramovic, Oldřich z Gersdorfa, Fridrich z Bělé, Křištof z Fictum, Ota z Losu, Albrecht Pfefferkorn z Ottrbachu, Humprecht starší Černoš z Chudenic, Šťastný Václav Pětipeský, Petr Milner z Milhausu; ze stavu městského: Martin Frühwein, Jan Th. Sixt z Ottersdorfu, Daniel Skréta Šotnovský, Jan Oršinovský z Fürstentfeldu, M. Valentin Kochan z Prachové, Tobiáš

Šteffek z Koloděj, Václav Písecký z Kranichfeldu, Kristof Kober z Kobrperku, Jan Šultys z Felsdorfu (za Kutné Hory) a Max. Hošťálek z Javořic (za Žatec). Za předsedu zvolen byl jednomyslně Václav Vilém z Roupova. Obdrževše právo trestati každého, kdo by proti králi, vlasti a nynějším opatřením vystupoval, plnou moc opatřovati vše, čeho k defensi bylo třeba a ujištění, že je budou stavové chrániti od vselické pomsty, ublížení a útisků, nastoupili hned 25. kv. na své úřady, zredigovali téhož dne první apologii a užívše plné moci stavy jim dané, najímali lid válečný, tak že již 16. čna vytáhl Mat. z Thurnu v čele najatého vojska k hranicím rakouským. Dekretem jejich vypovědění jsou: arcibiskup pražský, opat strahovský a broumovský a o. čna jesuité z Čech. Sestavivše 30. čna druhý omluvný spis, vyjednávali s Moravany, Slezany a s Uhry o spolek, ale také se dvorem císařským, neb mnozí z nich nechtěli války; když však tato propukla, tu pečovali horlivě o zřízení vojska, svolávali sněm, aby zjednána byla hotovost vojenská a sebrány potřebné sumy peněz, vystupovali přísně proti přivržencům císařovým, vyjednávali za hranicemi o pomoc a snažili se pohnouti Maximiliána bavorského, aby nedovolil sbíratí proti Čechům vojsko. Ale při vši této ráznosti a činnosti nedodělali se žádného výsledku, ano ztráceli denně půdu pod nohama; hotovost zemská scházela se nepravdělně a podobně berně, tak že musili naříditi, aby berně i půjčky násilím byly vymáhány. Po smrti Matiašově odmítnuvše vyjednávaní s Ferdinandem, svolali na 8. čce 1619 do Prahy generální sněm, uzavřeli konfederaci se zeměmi koruny české a s Rakousy a na sněmě zemském dne 19. srpna vyslovili se pro sesazení Ferdinanda a 26. srpna pro zvolení Bedřicha Falckého. Když Bedřich korunu přijal, rozepsali naposled sněm do Prahy na 28. října i byli od sněmu po korunování Bedřichově (4. list.) s díky propuštěni ze svých závazků, povinností a přísah. Činnost direktorů nepřišla žádného ovoce ani vlasti, ani jim samým; pokládáni jsou za příčinu hnutí českého a dle toho s nimi po bitvě na Bílé hoře jest naloženo. Teprve za vpádu saského jméno jejich znova se objevuje. Se Sasy navrátilo se r. 1631 mnoho emigrantů do země české a ti shromáždívše se ve veliké kolleji Karlově, prohlásili se za sjezd všech tří stavů království Českého, přikročili ku provádění majestátu Rudolfova a zvolili ze svého středu 30 direktorů, kteří do nastolení nového panovníka chtěli všecku moc míti ve svých rukou; první krok k tomu učinili zavřením České komory, desk zemských a soudu purkrabského, vypověděli znovu jesuity, ale jiného nic nevykonali, narazivše na odpor kurfiršta saského. Postupováním Valdštejnovým jest jejich moc na vždy zlomena.

Po příkladě českém zřídili si stavové moravští dne 10. kv. 1619 vládu direktorskou a sice ze stavu panského a rytířského po 12, ze stavu městského 6 členů, aby jménem stavů veškeré věci zemské spravovali. D. moravští

podrželi úřad svůj do 9. pros. 1619, kdy po holdování Bedřichu Falckému z úřadů svých jsou propuštěni. Také stavové rakouští na začátku srpna 1619 následovali toho příkladu a svěřili správu země 16 direktorům, zvoleným ze stavu panského a rytířského rovným počtem; ale vítězství Ferdinandovo dalším vládaření učinilo konec. *Bka.*

Direktorium (novolat.), ředitelství.

D. francouzské (*directoire exécutif*), d. výkonně, pětičlenný výbor, kterému dle nové, 22. září 1795 přijaté ústavy odevzdána byla 27. říj. 1795 (5. brumairu IV. roku republ.), veškerá výkonná moc, kdežto moc zákonodárná svěřena byla radě pěti set (*conseil de cinq-cents*) a radě starcův (*conseil des anciens*). Vláda direktoria nebyla šťastna a již 9. list. 1799 (18. brum.) po dorozumění se Bonaparta s direktory Sièyesem a Roger-Ducosem nahrazena byla konsuletem.

Direktrix (lat.) v geom. přímka řídící, směrná. Parabola definuje se jako křivka té vlastnosti, že každý její bod se nalézá ve stejné vzdálenosti jednak od pevného bodu (ohniska), jednak od dané přímky. Tato poslední jest d. paraboly. De la Hire užívá jména toho ještě v jiném směru a sice při grafickém zobrazování kuželoseček. Budiž řídící křivka plochy kuželové křivkou rovinnou, a protne-li plochu kuželovou rovinou, protíná tato rovinu křivky vedoucí v přímce, kterou De la Hire nazývá *d. formatrix*. Položíme-li středem (vrcholem) plochy kuželové rovinu rovnoběžnou s rovinou kužel protínající, obdržíme v průřezu této srovinou křivky vedoucí přímku rovnoběžnou s přímkou *formatrix*, kterou De la Hire nazývá *d.* Obě slouží pak ke konstrukci příslušné kuželosečky. Čehož v praxi hlavně při hotovení slunečních hodin lze použiti. *Mú.*

Dirhem: 1) *D.*, z řeckého *δραχμή*, název tenké arabské mince z jemného stříbra, jichž šlo na dínár dle váhy kovu z pravidla 15 (ale i 13 a 20 až 25). Vahou dávalo 10 drachem stříbra 7 miskálů či 50 $\frac{1}{2}$ zrn ječných, tak že vážila *d.* as 3 $\cdot$ 0898 *g.* Jedna *d.* měla 6 dáneků. Vážnější změny nastaly teprve pod vládou mongolskou.

2) *D.*, vulg. dram (z fec.), v předním Orientě jednotka váhy hodnoty více méně se měnící, původně 3 $\cdot$ 203 *g.*, jako váha peněžní 3 $\cdot$ 207 *g.*; 400 *d.* tvořilo 1 okku či libru tureckou. V Tripolsku a Berbersku *d.* = 3 $\cdot$ 052 *g.*, v Persii 3 $\cdot$ 067 *g.*, v Egyptě 3 $\cdot$ 093 *g.*, v Tunisu 3 $\cdot$ 168 *g.*, v Alžírsku (do 1843) = 4 $\cdot$ 266 *g.*, na protu tomu v Habeši jen 2 $\cdot$ 592 *g.*, v nynějším Turecku pak od zavedení váhy metrické (1871) všeobecně 1874. = 1 *g.*, t. zv. dirhem acharí.

Diribitores (lat.), sčítatelé, kteří o komititích odevzdané hlasovací tabulky ze schránky brali a sčítali, aby určili většinu. Při komititích volebních označovali počet hlasů body pod jménem kandidátů. *Cfe.*

Diribitorium (lat.), budova na poli Martově spojená s ohradami (*Saepta*) a k tomu zřízená, aby v ní sčítatelé hlasy sčítali. Započata byla Agrippou, avšak teprve r. 9 př. Kr. již po jeho smrti dokončena. Střecha *d.*

budila obecný podiv nesmírným napjetím. Za Tita shořela. *Cfe.*

Diricksens Jodocus Jos. (pseudonym Zetternam Eugen), vlámský spisovatel (* 1826 v Antorfě — † 1855). Z malíře pokojů stal se vlivem vlámských buditelů, hlavně básníka Van Beerse, spisovatelem i vynikl jako básník lidu romány, povídkami a divadelními kusy. Za nejlepší práci jeho považuje se prvý jeho plod *Rowna* (Antv., 1845). Kritice umělecké náleží jeho *Verhandeling over de Nederlandsche schilderschool*.

Dirigent (z lat.), ředitel, zvláště hudební, viz *Dirigovati*.

Dirigovati značí v hudbě řídití buď sbor neb orchestr neb obě sloučeno v jedno velké těleso výkonné (na př. v oratoriu, kantátě, opeře a j.). *Dirigent* jest tu vlastně reprodukcijícím umělcem skladby, vymáhající přednesu mnohočlenného, jehož pokynům celý výkonný sbor bezvýjimečně musí se podříditi, jenž však tolikéž za zdar či nezdar provedení, správné či nesprávné pojetí skladby atd. jediné jest odpovědným. *Str.*

Dirichlet [i-iklé] Peter Gust. Lejeune, matematik něm. (* 1805 v Dürenu — † 1859 v Gotinkách). R. 1822 přišel do Paříže, kde teprve vlastně konal studia mathem. Spisem *Mémoire sur l'impossibilité de quelques équations indéterminées du cinquième degré* (Paříž, 1825; *Crelleův »Journal«,* III. 1828) dobyl sobě rázem jména matematika prvního řádu. R. 1827 stal se docentem ve Vratislavi, na to učil na škole vojenské v Berlíně, kde byl též univers. docentem a od r. 1831 profesorem. R. 1855 přijal professuru mathem. při univ. gotinské. Mnoho pojednání uveřejnil v *Crelleově »Journalu«,* pak v *Liouvilleově »Jour. de mathem.«* a ve zprávách berlínské a gotinské akademie věd. Po jeho smrti vydány jeho přednášky *Vorlesungen über Zahlentheorie* od R. Dedekinda (Brunšvik, 1863; 3. vyd. 1881); *Vorlesungen über d. Theorie der bestimmten Integrale zwischen reellen Grenzen* od F. Mayera (Lipsko, 1871); *Vorles. über die im umgekehrten Verhältniss des Quadrats der Entfernung wirkenden Kräfte* od F. Grube (t., 1876; 2. vyd., 1887) a pojednání z hydrodynamiky. Příčiněním berl. akademie věd vydal Kronecker Lejeune *D-s* *Gesammelte Werke* (Berlín, 1. díl, 1889). **D.** zavedl metodu infinitesimálního počtu do theorie čísel, a veliký pokrok způsobil v theorii kvadratických forem. V theoretické fysice setkáváme se často se jménem **D-ovým**, zvláště v theorii potenciálu, v níž vzal původ t. zv. *Dirichletův* princip, jemuž připadá úkol základní též v theorii funkční. Viz Neumann, *Das D-sche Princip in seiner Anwendung auf die Riemannschen Flächen* (Lipsko, 1865). **D.** byl první, jenž zbudoval přesnou theorii trigonometrických řad, čímž rozřešil dávný spor mezi Eulerem a d'Alembertem vzniklý v příčině počtářského vystihnutí libovolných funkcí, opodstatniv náhled Fourierův o oněch řadách; on obohatil theorii omezených integrálů v nejedné příčině, vytknul mimo jiné a užívaje s úspěchem

t. zv. faktora diskontinuity (viz jeho pojednání *Über eine neue Methode zur Bestimmung vielfacher Integrale* (Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1839; *Comptes rendus*, sv. VIII. *AP.*

Dirimovati (z lat.), rozloučiti, skončiti, rozpustiti, rozhodnouti při rovnosti hlasů (pravidelně při předsedovi shromáždění, který jinak nehlasuje; *dirimere*, rozvedení, rozhodnutí).

Diritta viz *Alla d.*

Diritto (právo), římský denní list s týdenní literární přílohou, směru neodvisle svobodomyšlného, zal. 1854 v Turíně. Vychází o 8000 výtisků. *Depretis* a *Crispi* byli mimo jiné jeho spolupracovníky.

Dirk [derk], dlouhá dýka skotská, broušení po jedné straně.

Dirké, v řecké mytologii choť thébského krále Lyka. Když tento Antiopu, dceru bratra svého Nyktea, unesenou Epópeem vysvobodí, **D.** s ní krutě nakládá, začez od Amfióna a Zéthá, synů Antiopinych, k nimž matka se na Kithairón nevědomky byla utekla, býkem usmýkána. Při tom přeměněna v horský pramen, což poukazuje na původní význam vodní nymfy. Stejnomený pramen byl též u Théb s hrotem jejím, na němž konány očištné oběti a j. pověrečné obřady. *klk.*

Dirk Hartog, ostrov při západ. pobřeží australském v Indickém okeáně, u zátoky Freycinetovy, 600 km^2 (70:15 km), obklopený korálovými útesy, přes to lehce přístupný, hojně zavlažovaný, s tučnými pastvinami a pohodlnou rejdou. Nazván byl tak po holland. plavci Dirk Hartogovi, který r. 1616 objevil západní pobřeží australské.

Dirkonožol viz *Foraminifera*.

Dirksen: 1) **D.** Heinrich Eduard, právník něm. (* 1790 v Královci — † 1868). Byl prof. říms. práva v Královci, pak tajným radou justičním a prof. v Berlíně, od r. 1841 členem akademie berlínské. Sepsal: *Civilistische Abhandlungen* (1860, 2 sv.); *Versuch zur Kritik u. Auslegung der Quellen des röm. Rechtes* (1823); *Übersicht der bisher. Kritik und Herstellung des Textes der Zwölfstafelfragmente* (1824); *Beiträge zur Kunde des röm. Rechtes* (1825); *System der jur. Lexicographie* (1834); *Manuale latinitatis fontium jur. civ. roman.* (1837—39), hlavní jeho dílo: *Vermischte Schriften* (1841), monografie o lex Salpensana, *Pater-novi*, *Dositheovi*, *Tacitovi* a j. *Hinterlassene Schriften zur Kritik der Quellen röm. Rechts-gesch.* vyd. Sanio (1871, 2 sv.). Zvláště má **D.** zásluhu o kritiku a výklad pramenův a lexikografii právníkou. *Hř.*

2) **D.** Enno Heeren, mathem. němec. (* 1792 v Hamswerumu — † 1850 v Paříži). Ukončiv svá studia v Gotinkách, stal se docentem, pak univ. profesorem mathem. v Berlíně. R. 1825 zvolen za člena akademie věd v Berlíně, v jejichž sbornících uveřejnil mnoho pojednání o řadách, rovnicích, o metodách, jak přibližně stanoviti hodnoty integrálův omezených, o užití analýse na rektifikaci křivek, kvadratury ploch a kubatury těles, o integračních podmínkách diferenciálních

funkcí o více proměnných, o maximech a minimech a j. Mimo to vydal články v Crelleově »Journalu« a v Bodeově »Astr. Jahrb.« a »Astr. Nachr.« O sobě vydal: *Historica progressuum instrumentorum mensurae angularum accuratiori inservientium inde a T. Mayeri temporibus adumbratio, nec non de arteificio multiplicationis* (Gotinky, 1820); *Anal. Darstellung der Variationsrechnung* (Berlín, 1823); *Organon der gesammten transcendenten Analysis* (t., 1845, I. díl). AP.

Dirleber z Korneuburka Baltasar, úředník mince, jenž r. 1573 jáchymovskému mincmistru Görgu Geitzköperovi z Gailenbachu jakožto Gegenhandler (kontrolor) přidělen byl; v listinách k r. 1588 nazývá se D. spolu s úředníkem mince Pavlem Hoffmanem kommissafem. D. zemř. 12. čce 1602 a pochován v jáchymově v kostele špitálském. *Faa.*

Dírná, Dírné, farní ves a fid. statek v Čechách, hejt. Tábor, okr. Soběslav (9,5 km v.), 85 d., 530 ob. č. (1890); starobylý kostel sv. Vavřince muč., 3tř. šk., pošta a telegraf. stanice, mlýn, zámek s parkem, dvůr, pivovar, lihovar, majetek Eug. hr. Vratislava z Mitrovic. Stávala zde již ve XIV. stol. tvrz, která byla kolébkou rytířské rodiny Rutů z Dírného. Nejstarší známí z rodu toho uvádějí se Jan, Petr, Václav a Smil bratři z Dírného, kteří r. 1371 na tvrzi zdejší seděli. Potomci jejich vládli zde až do 1. pol. XVII. stol., kdy naposled držela D-nou Barbora roz. Rutová z D-né, vdova po Adamu ml. Vratislavu z Mitrovic, která po smrti svého manžela prodala D-nou r. 1624 Křistofo Vratislavu z Mitrovic, jehož potomkům D. dosud náleží.

Dirnfellern viz Vrbny Suché.

Diršava, něm. *Dirschau*, viz Tczewo.

Diršbed [dért-], angl. geologická vrstva (písku nebo hlíny), tvořivší druhdy půdu rostlin, jež později se na ni uložily vrstvou fossilního uhlí.

Diruta Agostino, skladatel ital. (* asi 1580 v Perugii — † prý 1655 v Římě), augustinián, kapelník v Asole, později ředitel hudby v august. klášteře v Římě. Jako skladatel i spisovatel hudební byl velmi vážen, ale z jeho děl málo se zachovalo. Tiskem vydal *Messe concertante a V. voci* v Benátkách a *Litanie di gloriosa domina a IV., V. e VI. voci* v Římě. — Jeho bratr Girolamo D., rovněž hudební spisovatel, kněz řádu františkánského, od r. 1593 varhaník při katedrále gublijské, od r. 1609 u hlavního chrámu v Chioggii, vynikl zvláště velmi zajímavým dílem *Il Transilvano, dialogo sopra il vero modo di sonar organi et stromenti da penna* (2. vyd. v Benátkách 1625 a 1639), kteréž věnoval svému žáku knězi Sigmundu Báthorimu.

Dis . . . předpona slov řeckých a latinských. V řeckých slovech má význam našeho dvoj., naproti tomu v latinských našeho roz., od a p.

Dis, franc. ré dièse, ital. re diesis, angl. d. sharp, v hudbě tón, vznikající zvýšením tónu *d* o malý půltón. D., jež ve dnešním ladění temperovaném stotožňuje se s tó-

nem *es*, jest v ladění přirozeném nižší, skýtajíc poměr $\frac{2^2}{3}$ ($= \frac{2}{3} \times \frac{4}{3}$), kdežto *es* = $\frac{4}{3}$ ($= \frac{2}{3} \times \frac{2}{3}$). V písmě notovém označujeme d., kladouce před notu *d* znaménko $\sharp$. — D.-dur-akkord jest souzvuk tónů *dis-fis-ais*, v praxi totožný s *es*-dur akkordem (*es-g-b*), d.-moll-akkord souzvuk *dis-fis-ais*, totožný v praxi s *es*-moll-akkordem (*es-ges-b*). D.-dur-stupnice v praxi nahrazuje se *es*-dur-stupnicí, právě jako d.-dur-tónina *es*-dur-tóninou, any obě vymáhaly by $9\sharp$. D.-moll-stupnice jest základní stupnicí tónorodu měkkého přenesenou na tón *dis*, jež dnes jeví se ve trojí způsobě, jsouc a) aiolickou: *dis, eis, fis, gis, ais, h, cis, dis, b*) harmonickou: *dis, eis, fis, gis, ais, h, cisis, dis a c*) melodickou: *dis, eis, fis, gis, ais, his, cisis, dis* (u postupu zpátečním totožná s aiolickou); d.-moll-tónina jest měkká tónina s předznamenáním $6\sharp$, již podkladem jest d.-moll-stupnice a jež v praxi neliší se od *es*-moll-toniny. Str.

Disagio [disadžo] viz Ažio a Peníze papírové.

Disám (něm. *Kodetschlag*), ves v Čechách, hejt. a okr. Kaplice (14 km jz.), fara a pošta Rožmberk; 27 d., 184 n. ob. (1890), 1 tř. šk.

Disamis nazývá se způsob závěru (modus) III. figury, ve kterém svrchní návěst jest částečně, spodní však všeobecně kladná, a úsudek ovšem částečný, podle zobrazení:

$$\begin{array}{l} i) \frac{1}{2}M - P \\ a) \frac{M - S}{i) \frac{1}{2}S - P} \end{array}$$

Na příklad: Mnozí sofisté byli muži zcela ctihodní, sofisté vůbec měli špatnou pověst, — tedy mnohdy mužové mající špatnou pověst byli zcela ctihodní. Nebo: Mnohý spisovný jazyk má velmi málo mluvnických tvarů, každý spisovný jazyk má své krásné básně, tedy jest mnoho krásných básní, které mají velmi málo mluvnických tvarů. Přemístěním návěstí a obratem výsledního úsudku změní se Disamis v Datisi (v. t.).

Disborso (ital.), výloha, záloha.

Discalceati [-skal-], neobutí viz Bosáci.

Discantus (lat): 1) D. tolik co cantus, canto, sopran, vrchní hlas ve vícehlasé skladbě pravidlem vokální pro smíšené hlasy (viz Dessus a Soprán. — 2) D., druh vícehlasého zpěvu, jehož původ sahá do XII. st. a jenž objevuje se poprvé ve Francii pod názvem *déchant*. Jeho charakteristickým znakem oproti starším pokusům hudby vícehlasé (různým druhům t. zv. »organa«) jest důsledný protipohyb ve skladbě dvojhlasé, kde tudíž proti jisté základní melodii (kantu firmu) kráčí hlas druhý veskrze směrem opačným, a kromě toho veskrze v intervallech primy, kvinty, oktávy nebo duodecimy. Rhythmus tohoto nového, »diskantujícího« hlasy jest týž, jako kantu firmu. Původně, pokud d. nevybočoval z mezí skladby dvojhlasé, byl zpěvem improvisovaným a zván též d. supra librum; když později v dalším vývoji skladby více-

hlasé bylo nutno skladby psáti, zaměněn název *d. v. contrapunctus* (viz Kontrapunkt); *d. improvisovaný* zván po té též *contrappunto alla mente* č. *chant sur le livre*. Str.

Discernement [disernmān], franc., rozdělení, rozeznání, soudnost, důvtip. — **Discernovati** (z lat.), rozdělovati, rozeznávati, poznávati.

Discerpe v nauce o číslech znamená rozložení v části, zejména v činitele. Viz Dělitelnost čísel. Stá.

Discesse, lat., rozstoupení, rozejiti, rozloučení se i rozvodem manželským. Při hlasování zván tak (*discessio*) ve starém Římě rozestoupení se voličů ve dvě a přidání se k té neb oné straně.

Discidium, lat., rozdělení, rozloučení, rozvod manželský.

Disciples of Christ [disaipls of kraist], angl., učedníci Kristovi, strana baptistů v Sev. Americe, vzniklá podnětem Campbellovým (viz Campbell 6). Zamítají každé vyznání, kteréž jako dogmatická nauka chce býti pravidlem pravověrnosti, kladou důraz na víru a slaví každou neděli sv. večeří Páně. BM.

Disciplina (lat.), kázeň, jest vůbec souhrn a soustava všech zařízení a pravidel, kterými se jakési množství lidí udržuje v pořádku a poslušnosti; začasť tento pořádek sám nazývá se *d-nou*. I rozeznává se *d. církevní*, klášterní, úřední, vojenská a j., zejména pak *d. školská*, kterouž umožňuje se a zachovává nejen vnější řád, klid a pravidelné docházení do školy, ale také pozornost při vyučování, správné pracovní úkolů domácích i školních, způsobilé chování, po případě i tělesný zdar mládeže. Paedagogika Herbartova rozeznává »vládu« od »kázně« (*Regierung a Zucht*), přiděluje jen péči o pořádek vnější, tak aby vyučování bylo vůbec možno, kdežto kázní jest dbáti o řádný vývoj mysli a povahy. — O udržení vnějšího pořádku pečuje se obzvláště disciplinárním řádem (v. t.), dozorem a rozkazy učitelovými.

Slovem *d.* vyrozumívá se často též nauka, vědecké odvětví neb i každá zvláštní věda, pokud jí kdo s jedné strany vyučuje, s druhé strany kdo jí studuje nebo se jí učí, jako na př. na gymnasiích. PD.

D. církevní jest souhrn církevních předpisův a zařízení upravujících náboženský a mravní život věřících. Obor *d-ny c.* obsahuje celý zevní život církevní.

Zákony disciplinární doplňují zákony Kristem dané v příčině zvěstování a poslouchání slova božího, udělování a přijímání prostředků milosti. Dále náleží k církevní kázní ustanovení o pastorálním životě církve a účastenství věřících v něm, o životě a působení orgánů církevních, o řádu při službách božích vůbec a při některých úkonech nábožen. zvláště, o postech, o svěcení dnů svátečních, o obřadování úřadů a míst církv., o nabývání a spravování jmění atd. Ustanovení a zákony discipl. jsouce lidského původu podrobeny jsou změnám, tak na př. i ustanovení apoštolské, aby křesťané zdržovali se od požití krve

a udáveného, pozbylo během času platnosti. Jsou však i v círk. *d-ně* některé základní pravdy s věrou a svatostí církve souvisící, jež změně podrobeny nejsou. Církev prohlašuje po nejdůkladnějším zkoumání t. zv. beatifikačním nebo kanonisačním processu někoho za blahoslaveného nebo svatého, což náleží rovněž do oboru *d-ny* círk. Učení synody Pistojské, že církev nepotřebnou, tvrdou, nebezpečnou a škodlivou *d-nu* zaváděti může, bylo bullou papeže Pia VI. »Auctor fidei« jako »sententia erronea« zavrženo. — *D.* znamená pak též mortifikaci čili bičování, které zavedeno bylo v klášterech feholními předpisy jako dobrovolné i nedobrovolné. Nástroj, kterým se bičování dalo, nazván též *d.* Hnr.Ksl.

D. ve vojště jest úhrn všech prostředků, jimiž se zachovává pořádek a poslušnost, nejhlavnější to podstaty každé vojenské jednoty a celých vojsk jakož i všech větších podniků, závodů a sdružení vůbec, v nichž spojeno mnoho lidí. Čím četnější takové těleso, tím více má zapotřebí *d-ny*. *D.* určuje poměry vojenské podřízenosti pod rozkazy představených, žádá s jedné strany na nižších slepě bezvýjimečné poslušnosti, s druhé strany obmezuje libovůli vyšších a zakazuje vše, co by mohlo býti na ujmu službě. Jindy — v rakouském vojsku až do r. 1868 — byly prostředky pro kázeň prostých vojinů nepřísnejší tresty tělesné, kdežto nyní, když vojska skládají se ze živlů vzdělanějších, účinkuje se více na vzbuzování ctižádosti a dobrým příkladem představených. Dobrá *d.* ukazuje se ve vojště, kde každý zná dobře povinnosti svoje a věrně a svědomitě je plní, představeným vzdává dlužnou úctu, vykonává bez průtahů jejich rozkazy a všeho se střeže, co by bylo škodlivou jemu, druhům a celému vojsku. FM.

Disciplina arcani viz Arcani disciplina.

Disciplina clericalis, latinská sbírka 39 bajek a mravoučných vypravování, vzátných většinou z Orientu, jež sepsal Mojžíš z Huesky (Petrus Alfonsi) koncem XII. stol. Byla základem dvou veršovaných zpracování franc. XII. a XIII. stol. a něm. překladu Steinhöwelova (XV. stol.).

Disciplinární dvůr sluje soud jednající o disciplinárních přestupcích veřejných; u nás sluji dotyčná oddělení soudů disciplinární senáty, u správních úřadů disciplinární kommisie (viz Disciplinární předpisy); v Německu pak pro úředníky správní — disciplinární komory, kdežto *d. d.* je druhou a poslední instancí disciplinární.

Disciplinární moc. Trestní řád poskytuje soudci vyšetřujícímu *d. m.* nad osobami, které během vyhledávání nebo vyšetřování přípravného se chovají způsobem nezáležitým. Disciplinární tresty jsou tu pokuta peněžítá do 50 zl.; pokud pak nejde o znalce, soudní svědky a právní zástupce, i trest vězení do 8 dnů, po případě při osobách již uvězněných tvrdé lože, samovazba, zavření v tmavé komoře neb odnětí teplé stravy.

O uložení takového disc. trestu má soudce učiniti hned oznámení radní komoře, která z moci úřední smí trest zmírniti nebo zrušiti (§ 108 tr. ř.). Během hlavního přelíčení má předseda d. m. nad posluchačstvem; týž může stranám a jejich zástupci dáti napomenutí nebo vzíti jim slovo, chovají li se způsobem neslušným neb urážlivým. Vlastní d. m. nad stranami a jejich zástupci přísluší však soudnímu dvoru samému, v jednom případě pak i soudu sborovému II. instance (§§ 234—236 tr. ř.). D. m. i soudcově není podroben státní zástupce; jen právo předsedy, bdíti při hlavním přelíčení nad tím, aby nikdo nebyl haněn nebo patrně bezdůvodně viněn, vztahuje se také ke státnímu zástupci. JT.

D. m. u vojska spojena nerozlučně s velitelským setniny, batterie atd. přes všechna mezivelitelská až k velitelským nejvyšším beze zvláštního dekretu, jakého proti tomu zapotřebí k vykonávání moci soudní. D. m. i podrobeny jsou léhčí provinění t. z. v. přestupky disciplinární, které se nesou k činnosti služební čili úřední. FM.

Disciplinární předpisy jsou nařízeny, podle nichž stihá se porušení pořádku a kázně v úředním povolání. Obsahují tudíž jednak vyznačení disc. poklesků a na ně uložených trestů (disciplinární právo), jednak označení úřadu disciplinárního i postupu, jakým činy disciplinární vyšetřeny, doloženy, nálež vyneseny a vykonány býti má, konečně vytknutí přípustných opravních prostředků (disciplinární řízení). Různými disciplinárními řády upraveno bylo právo i řízení disciplinární ohledně příslušníků jednotlivých úředních povolání. Nabýlo-li provinění disciplinární povahy trestního skutku, přísluší obecným trestním soudům zakročiti; věc od disc. úřadu příslušnému státnímu zástupci oznámena buď (§ 84 tr. ř.). Náhrady škod disciplinárním činem způsobených pohledávati sluší obyčejným pořadem práva, nikoli připojením se k disc. řízení. Zájem veřejný žádá toho, aby discipl. řízení zavedeno bylo z povinnosti úřadu, byť poškozený skutkem disciplinárním ani toho nežádal, rovněž aby z výroku disc. úřadu, že jest důvodu k disc. řízení, stížnost vyloučena byla, poněvadž jen takto příležitost k brzkému a úplnému očištění se z obvinění zachována zůstane, konečně aby k uhájení neporušené autority úředního povolání, jehož příslušník z disc. poklesku podezřelým jest, řízení bylo tajné, avšak aby k obhájení zájmu disciplinárně obviněného zásady rovného slyšení šetřeno bylo. (O disciplinárním řízení co se týče advokátů viz Advokát 246 a Disciplinární komora.) Disciplinární řád strany soudců (zák. 21. kv. 1868 č. 46 f. z.) stihá jakožto skutek disciplinární porušení povinnosti úřadem i přísahou služební uložených i porušení cti a vážnosti stavu soudcovského třeba mimo úřad a tresce je buď trestem pořádkovým (napomenutí, důtka) buď trestem disciplinárním (přeložení ve stejné hodnosti na jiné místo, dání do výslužby na dobu neurčitou s důchody zmenšenými, propuštění)

podle stupně trestuhodnosti, opěťování činu a okolností přitěžujících. Tresty pořádkové udíleti může každý představený soudce svým podřízeným soudcovským úředníkům; tresty disc. ukládá disciplinární senát stálý, vždy na počátku roku sestavovaný a sice při nejvyšším soudě gčlenný strany soudců císařem jmenovaných a jiných při tomto soudě dosazených, při vrchním soudě gčlenný strany soudcovských úředníků ostatních. V Praze podle nařízení ministra spravedlnosti ze dne 3. ún. 1890 č. 1874 zřízeny byly dva disciplinární senáty, z nichž jednomu přísluší disc. moc nad soudcovskými úředníky soudů zřízených v krajinách převahou českou národností obývaných, druhému nad soudcovskými úředníky v krajinách převahou Němci obývaných. Disc. řízení nastává z usnesení disc. senátu, jež opravním prostředkem v odpor bráti nelze. Platí zde zásada vyhledávací zmírněná formou obžalovací. Po skončeném přípravém vyhledávání disc. řízení buď soudem disc. se zastaví nebo hlavní líčení disc. se nařídí, ze kteréhožto nařízení stížností nastoupiti nelze. K líčení tajnému, jež podle okolností třeba přímo bez přípravého vyhledávání ustanoviti lze, dostav se obviněný osobně, bylo-li tak nařízeno. Obhájcem býti může právník způsobilý k obhajování ve věcech trestních anebo některý soudce. Třem důvěrníkům obviněného přístup jest dopřán. Po ústním přelíčení budiž nálež o volné uvázení výsledků průvodních se opírající prohlášen a do 8 dnů dodán. Z nálezu odsuzujícího přísluší odsouzenému, z osvobodujícího vrchnímu státnímu zástupci odvolání k disc. senátu nejvyššího soudu, jež arcíť jest vyloučeno, jestliže týž sám nálež vynesl. D. p., pokud se týče notářů, obsahuje X. hlava notář. řádu ze dne 25. čce 1871 č. 75 f. z. Notáři, ohrožujícímu čest a důstojnost povolání, komora notářská nechť udělí napomenutí nebo písemnou výtku, z nichž sobě stěžovati nelze. Porušení povinností úředních i povolání (§ 5 not. ř.) a hrubé poškození cti a vážnosti stavu trestáno buď disc. trestem (písemné důtky, peněžité pokuty do 500 zl., suspense až do roka, ztráty úřadu), ježž udílí disc. senát vrchního soudu, v jehož obvodu jest stanovisko notářovo. Nahrazením škody z disc. poklesku vzešlé nemine trestnost jeho (§ 39 not. ř.). Řízení disc. se strany soudců platí v podstatě též ohledně notářů (§ 161 not. ř.). Ott.

D. p. ohledně úředníků a sluhů státních a jim na roveň postavených úředníků a sluhů obsahuje císař. nař. ze dne 10. bř. 1860 č. 64 f. z. Vedle tohoto nařízení stihá se každé porušení povinností uložených úřadem, přísahou služební a všeobecnými nebo zvláštními předpisy jakožto služební přestupek buď pořádkovým trestem, domluvou nebo tresty disciplinárními (důtkou, pokutou peněžní, odnětím nároku na postup, přesazením nebo propuštěním). Důtku, k níž připojena výhrůžka dalšího disciplinárního zakročení v případě opakování přestupku udílí písemně buď bezprostředný představený nebo vyšší úřad. Uložení pokuty

peněžní, zejména srážka služného nebo mzdy má místo jen tehdy, když je předepsána zvláštními předpisy, tak zejména při nedbalém úřadování (dvor. dekrety ze dne 30. led. 1792, 7. led. 1813, 19. pros. 1828). Nárok na postup může býti odňat buď pro určité případy nebo na dobu neurčitou. O disciplinárních trestech: přesazení, propuštění ze služby a suspensi viz Degradace. Disc. tresty zaznamenávají se v tabelách kvalifikačních. Uložení disciplinárního trestu musí předcházeti řádné vyšetření věci, při čemž poskytuje se dotyčnému úředníku příležitost ospravedlniti se. Disc. tresty ukládá zvláštní kommisie sestavená při každém zemském úřadě (politickém, finančním atd.) z předsedy a nejméně čtyř členů dotyčného úřadu. Kommisie ty zřizuje při finančních zem. úřadech ministerstvo financí, při politických zem. úřadech ministerstvo vnitra pro úředníky a sluhy tomuto podřízené, pro ostatní pak příslušný centrální úřad v dohodě s ministerstvem vnitra. Tyto disc. kommisie opatří čeho třeba v příčině zahájení a vedení disc. jednání. Nálezy, jimiž se ukládá disc. trest nebo se uznává na suspensi, lze bráti v odpor stížností na vyšší představený úřad podanou ve lhůtě čtrnáctidenní po doručení nálezu u úřadu, jenž nálež vydal. Rekurs proti vyslovené suspensi nemá účinku odkládacího. Ustanovení cis. nařízením ze dne 10. března 1860 č. 64 ř. z. nevztahuje se: 1. na úředníky a sluhy úřadů soudních; ohledně soudních úředníků, pokud nejsou soudci, a sluhy soudních platí dle předpisů §§ 75—89. soudní instrukce ze dne 3. kv. 1853 č. 81 ř. z.; 2. na personál učitelský; vykonávání disciplinární moci nad personálem státních středních a vysokých škol není upraveno zvláštním předpisem a vykonávají tedy disciplinární moc představení dotyčných ústavů a představené jim úřady dle všeobecných a zvláštních služebních předpisů a instrukcí; 3. na finanční stráž, ohledně níž stanoven zvláštní d. řád a řízení služebním předpisem c. k. finanční stráže z r. 1843 a 1858; 4. na stráž trestnic a polepšoven; 5. na úředníky a sluhy správy vojenské. Naproti tomu platí cis. nař. z r. 1860, co se týče »úředníků« fin. stráže a úředníků a sluhy výkonných úřadů (celních, kontrolních, berních a p.); pro tyto poslednější platí kromě toho ještě zvláštní předpisy obsažené v úředním naučení pro výkonné úřady z r. 1836 a 1853. Disciplinární normy pro úředníky a sluhy úřadů autonomních stanoví příslušná korporace autonomní sama. Š/c.

Disciplinární řád jest souhrn všech pravidel a předpisů, kterých třeba šetřiti členům nějakého sdružení, stavu nebo úřadu, a zároveň výkaz trestů, kterými mají stíháni býti všichni, kdož by oněch předpisů nezachovávali. D-ho ř-u jest nutně potřebí, aby udržen byl vnější i vnitřní pořádek (viz Disciplína); zejména školy a podobné ústavy bez d-ho ř-u by neobstály. Má-li však d. ř. zdárně působiti, musí přiblížeti k různému stáří, k individuálním vlastnostem osob i místním zvláštnostem, i musí sestrojen býti na základě bo-

hatých zkušeností (induktivně), nikoliv »za zeleným stolem«. Zároveň potřebí čas po čase některá ustanovení měniti a přizpůsobovati duchu času. (Právě nyní na př. se pracuje o novém d-m ř-ě pro gymnasia.) Prohřešili se někdo proti dobré kázi, proti ustanovením d-ho ř-u nebo proti ustáleným zvykům ústavu, zavede se s ním od představených aneb od příslušných úřadů, jimž svěřena k tomu disciplinární moc, tak nazvané disciplinární řízení, a shledá-li se vinným, bývá potrestán tak řečeným disciplinárním trestem, po případě vedle (nikoliv na místě) trestu soudního nebo kriminálního. PD.

Disciplinární rada je sbor vykonávající disciplinární moc nad advokáty a kandidáty advokacie dle zákona ze dne 1. dub. 1872 č. 40 ř. z. Ustanovena je z pravidla v sídle každé komory advokátní pro obvod její a skládá se dle počtu advokátů ze 7, 9—15 členů (po případě ze 4 nebo 6 náhradníků), jež volí valná hromada komory, podobně jako zástupce komory a 1 neb 2 náměstky jeho. kteří stíhají přestupky disciplinární dle obdoby funkce státního zástupce. Ústní přelíčení není veřejné; jen advokáti a kandidáti advokacie jsou povinni svědčiti před d. radou. Z nálezů jde odvolání a z jiných usnesení stížnost v neprodlžitelné lhůtě 8 dnů k nejvyššímu soudu (gčlennému senátu). Ministr spravedlnosti může rozpustiti d. radu a naříditi novou volbu. Sr.

Advokát a Disciplinární předpisy.

Disciplinární řízení v Disciplinární předpisy.

Disciplinární senát v. Discipl. předpisy.

Disciplinární setniny, též trestní nebo trestnické, setniny vojenských káránců, v některých vojáckých sestavení z vojenských provinilců na delší čas odsouzených a položené do pevnosti V Rakousku bylo druhdy d-ch s-in pět: v Olomúci, Terezíně, Mantově, Temešváru a Aradu. K nim odevzdávání vojnové u svých pluků nebo zástupů pro dva těžké zločiny vojenské odsouzení, vůbec nenapravitelní, aby tam pod nejpřísnějším dozorem konali těžké práce pevnostní, učili se řemeslům a polepšovali se jsouce zbaveni vsí příležitosti k páchání nových zločinů. Velitel d. s., setník, mival plnou moc disciplinární, trestati na těle a svobodě každého kárance za provinění sebe nepatrnější. D. s. v Rakousku zrušeny po r. 1866, když změněno celé trestní řízení vojenské. FM.

Disciplinární tresty jsou tresty vyplývající z disciplinární moci (v. t.) a položené na discipl. přestupky. Jsou to napomenutí, pokárání a j, u vojenského mužstva vazby v kasárně, vazby zotřené, vazba osamotě čili různovazba, konečně vazba temná, u vojenských důstojníků vazba staniční, vězení světliční atd. Míra d-ch t-tů ustanovena nižším představeným, jako setníkům, menší a vyšším postupně větší. U úředníků sestávají d. t. mimo napomenutí, z pokuty peněžní, ze přeložení na méně výhodné místo,

ze suspense ano i z propuštění. Srv. *Disciplinární předpisy*. FM.

Discisse (z lat.), protnutí.

Disclamatio [disklamáció], lat., jest jeden z případů felonie (lenní nevěry), když vasall mala fide popírá, že statek jest lénem. -*dic.*

Discoboli [disko-], terčovníci, čeled ryb tvrdoploutvých, jež mají tělo buď dlouhé, buď naopak krátké a zavalité, lysé nebo kostěnými hrbolky pokryté, úzký otvor žaberní a v ústech drobné zuby. Nejpodstatnějším znakem jejich jsou zakrnělé ploutve břišní, jejichž kostra přeměněna v pevnou oporu okrouhlé přisavné desky s blanitou obrubou; veliké prsní ploutve dole na předu spolu téměř splývají a prvá hřbetní ploutev jest zakrnělá neb alespoň méně vyvinutá než druhá, již se ploutev titní délkou rovná. Měchýř vzdušní terčovníkům schází. Jsou to ryby dravé, žijící v severních mořích poblíže břehů, kdež na skalách a kamenech přisavnou deskou upevněny bývají. Potěr a mláďata bedlivě hlídají. Ze 3 rodů jest *Cyclopterus* (v. t.) nejznámějším. Br.

Disoedactylla [diskodak-], podřadí žab (*Auura*), jež mají prsty buď obojích, buď jen zadních noh ukončeny přisavnými paličkami neboli terčí, kterými se i na svislých a hladkých stěnách udržeti dovedou. Z našich žab sem jediné rosničky (čel. *Hylidae*) náležejí. **D.** mají zuby v hořejší čelisti, jako naše rosničky, buď mají čelisti bezzubé (na př. *Hylaedactylidae*); bubínek ušní jest jen někdy zřetelný (*Hyla*); samci mají zvukový měchýřek v hrdle buď jeden (*Hyla*) nebo dva (*Ixalus*); také žlázy průšní bývají vyvinuty jen u některých čeledí (*Phyllomedusidae*, *Polypedatidae*). Plovací blány viděti buď jen mezi prsty zadních nožek (*Hylidae*, *Ixalus* a j.), buď spojeny jimi prsty noh obojích (*Rappia*). Právě v toto podřadí náležejí žáby rozvojem svým (kromě Pipy) nejpamatnější (*Nototrema*, *Notodelphys* a zvláště *Hylodes*). Počítáme v ně čeledi: *Hylidae*, *Polypedatidae*, *Microhylidae*, *Hylaedactylidae*, *Hylaplesiidae*, *Dendrophryniscidae*. Br.

Discoglossus [-ko-] Otth., rod žab z čeledi žab terčojazyčných (*Discoglossidae*), z podřadí žab jazyčnatých (*Phaneroglossa*). Všichni rodové této čeledi (počtem 12) mají příčné násadce obratle křížového na rozdíl od skokanů rozšířené, ploché a celkem trojhranné; nad to má rod **D.** na příčných násadcích II., III. a IV. obratle rudimenty žeber a chrupavčitými konci a na kosti kostrčné zakrnělé násadce příčné (jako r. *Alytes*, na zadní periferii kosti prsní z rozbíhavé růžky (jako r. *Bombinator*) a úpravou zápěstí (*carpus*) blíží se obojživelníkům ocasatým. Jinak mají žáby terčojazyčné prsty bez přisavných paliček, v hořejší čelisti zuby a v oku zřetelnici okrouhlou; žlázy průšní jim scházejí. Kůže u samců je hladká, u samic drsná. Na zadních nohách jsou prsty spojeny blankami plovacími u samic asi do polovice, u samic až na nepatrný zbytek zakrnělými. Jediný druh tohoto rodu, *D. pictus* Dum. Bibr., žije na

Sicilii, Sardinii, Korsice, ve Španělsku a v sev. Africe (v Alžírsku) a obývá neztídka i ve vodě trochu slané. Barvu má nahofe nejčastěji olivově zelenou, jindy rudohnědou až černoohnědou, a v ní tmavé skvrny se světlou obrubou žlutavou. Vezpod má tělo barvu bělavou nebo žlutavou. Délka jeho bývá 7-9 cm. Podrobných a víry hodných zpráv o tom, kterak tato žába žije a se rozmnožuje, posud nemáme. Br.

Discomycety [disko-], houby terčoplodé, jest řád hub z čeledi *Ascomycetes* (houby vřeckaté), nejblíže příbuzný s řádem *Pyrenomycetes* (tvrdohouby), od něhož se rozeznává tím, že plodnice zralé mají roušku odhalenou, volnou a nikoli v dutině nebo v dutinách uzavřenou. Mnohé **D.** jsou parazitické vegetující z prvu na živých částech rostlinných a z pravidla teprve na týchž částech odumřelých svoje plodnice vytvářejí; jiné jsou výhradně saprofyty rostoucí toliko na odumřelých vegetabilích, po případě též na pouhé zemi a p. Některé Pezizy, které tvoří sklerotia, mohou žít paraziticky nebo saprofyticky. Plodnice **D-tů** vyznačují se značnou rozmanitostí forem. Pyrenomycetům nejvíce podobny jsou plodnice *Hysteriacea*, které jsou malé, tuhé, eliptické, rovné nebo zakřivené a celým svým zpodem k substrátu přirostlé nebo trochu do něho ponořené. Vždycky však jest hořejší strana plodnic ve zralém stavu volná, nanejvýš krajem plodnice na způsob pyskův trochu překlenutá (*Hysterium*, *Hysterographium*, *Triblidium*). Jindy odhaluje se rouška tím, že temeno plodnice hvězdovitě se trhá, naččž jednotlivě laloky do prostřed temene míčí roušku i na dále z části zahalují (*Phacidium*). Výjimkou odpadáva téměř plodnice v podobě víčka, čímž rouška dokonale se obnažuje (*Stegilla*). U parazitického rodu *Rhytisma* vyvinuje se v parenchymu listovém rozsáhlé lůžko, v němž se vytvořují četné lilellovité zakřivené plodnice, na straně volné posléze otevřené. Tyto plodnice (perithecie) vyvinují se podobně jako u **D-tů**, totiž tak, že z massivního, zprvu homogenního pletiva záhy se diferencuje temná stěna a jasné jádro, z něhož teprve rouška povstává. Všechny ostatní **D.** mají roušku od prvopočátku volnou. Nejjednodušejí z nich organizována jest *Pyronema*, skládající se z pouhého kožovitého povlaku, jehož celý volný povrch zaujat jest rouškou. Právě tak ustrojeny jsou bradavkovité plodnice *Agyria*. Za to již *Patellariaceae* a *Pezizaceae* mají plodnice v podobě stopkatých anebo přisedlých misek, pohárků nebo náprstků s krajem rovně vyzdviženým anebo více méně na venek nebo dovnitř zahnutým a s rouškou vyvinutou toliko na hořejší, krajem obemknuté, často odchýlně zbarvené straně. Tyto plodnice označují se jmény *cupula* (číška) nebo lépe *apothecium*, právě jako plodní orgány lišejníků otevřenoplodých, které také nověji všim právem se počítají mezi **D.** Část plodu rouškou opatřená má v systematické jméno terč (*discus*). Sem náležejí rody: *Ascobolus*, *Peziza*, *Cryptodiscus*, *Stictis*. V rodě *Peziza* některé

druhy tvoří sklerotia taková, jaká nacházíme u mnohých Pyrenomycetů, na nichž teprve po čase plodnice vyrůstají. Nejnápadnější a nejpěknější jsou plodnice čeledi *Geoglossaceae* a *Leotiaceae*, kteréžto jsou hned stopkaté, kyjovitě (*Geoglossum*), hned dlátkovité (*Spathularia*), hned zase hlavičkovité (*Leotia*) a jejichž celý povrch (kromě stopky) pokryt jest hymeniem čili rouškou. Neméně objemné a charakteristické jsou plodnice hub smržovitých (*Helvellaceae*), které se skládají ze stopky a klobouku. Tento jest brzy deskou nepravidelně zohýbanou, laločnatou, všelijak ke zpodu ohrnutou s hladkým povrchem (*Helvella*), brzy zvonkovitě, přes hořejší část stopky těsně nasazený, s povrchem hladkým (*Verruca*) anebo síťovitě vrásčítým (*Morchella*). Rouška opět zaujímá jen hořejší, po případě vnější část klobouku. Ona jest u D-tů celkem právě taková jako u Pyrenomycetů, skládajíc se z paralelních, kyjovitých nebo rourovitých vrček (vaků výtrusných), která bývají začasté promíchána neplodnými vlákny tenkými t. zv. paraphysami. Uzávající vaky vystupují nad povrch hymenia a zatahují se zase zpět, když byly výtrusy z nich se vymrštily. To děje se tím, že vaky následkem zvýšeného tlaku uvnitř na koncích pukají a vodnatý svůj obsah i s výtrusy vymršťují. U rodu *Ascobolus* dozrávají vaky výtrusné v jedné plodnici současně a také najednou se vyprazdňují. i lze pozorovati, jak se po každé nad jednotlivými plodnicemi zvedá jako obláček dýmu, když řada vaků výtrusných počne se vyprazdňovati. To se děje zvláště při přechodu z vlhké atmosféry do suché. U některých D-tů počíná se vývoj plodnic zvláštními útvary, které někteří badatelé, jako De Bary a Tulasne, pokládali za orgány pohlavní, kdežto Van Tieghem a Brefeld zastávají náhled, že tu není činiti s pochodem zérodnovacím, nýbrž s pouhou předčasnou diferenciací pletiv. Mnohé D. mají kromě plodnic vrčekonosných ještě druhý nižší způsob fruktifikace totiž konidie (konidio-nosné hyphy plodní anebo lůžka, *stromata*), stylospory (ve zvláštních plodnicích zvaných pyknidy) a spermatie (v plodnicích zvaných spermogonie).
lč.

Disconto (ital. viz Diskont.

Discophora [-skofo-] viz Pijavky.

Discordia [-skò-], v římské mythologii personifikace sváru, dcera Noe a Ereba, dít s Eumenidami, božstvy války, smrti, spánku, hladu a j. u večeru do podsvětí; máve hadí vlasy krvavými stuhami spoutané, v roztrhaném hávu, s pochodní v ruce, krvi potřísněna účastní se bitev. Pojem tento vyvinul se z řeckého náboru o Eridě viz Eris) lč.

Discours [-diskúr-], franc. rozhovor.

Discreto [-skré-], ital. viz Discrezione.

Discrezione [-skredicé-], ital. skromnost, slušnost, moudrost, míčelivost. Cen d. neboli discreto v hašně: die uznání povlné, předpisuje hlavně pravodu, aby měl s. t. s. t. t. k. k. hlavním, zvláště sdělovému h. s. d. a. y. z. t. t. se mu podřizoval, v tempu i s. e. t. t. t.

Discus (lat.), metací kotouč, viz Diskos. — D. v liturgii = patena. — D. v botanice viz Květ. — D. Bowmannů viz Svaly.

Discous proliqerous (lat.) viz Vaječník.

Dis dur viz Dis.

Dissentis, Dissentis, román. Muster, městys a hlav. místo okresu předorynského ve švýc. kant. grisonském při stoku Předního a Středního Rýna, má 1329 román. ob. (1888), pěknou radnici, benediktínský klášter, založený r. 614 od Siegberta, žáka Columbanova, východiště křesťanství pro celé Švýcarsko. R. 1799 byl od Francouzů i s velkým a bohatým archivem spálen, protože byl oddíl vojska franc. od grisonských stfclců u D. napaden. Opatové požívali veliké vážnosti a byli předsedy »Šedého tovaryšstva« (*Graver Bund*), r. 1424 opatem dissentiským založeného. Odtud odděluje se poštovní silnice přes Lukmanier do údolí ticinského.

Disfigurace (z lat.), znetvoření.

Disgráce [dizgrás], franc., nemilost.

Disgregace (z lat.), ve fysice porušení soudržnosti molekul hmoty takové, že se rozpadají.

Disgusto (z lat.), nechuf; **disgustovati**, znechutiti, omrzeti.

Dish [diš] čili oredish [órdis] sluje v Anglii dřevená nádoba (*dish*), již měří se ruda (ore). Je 0·71 m dl., 0·15 m šir. a 0·10 m hluboká; obsah její rovná se asi 17 l.

Disharmonie lat.-řec., n e l a d, n e s o u h l a s.

Disibod sv., irský řeholník, missionář, který kolem r. 600 (652?) kázal evangelium na středním Rýně a na dolní Nahe (v Rýnské Falcí) klášter Disibodenberg či Disenberg založil. Později stal se krajinským biskupem a † 2. čna (kol. r. 700?). Klášter Disenberg v době reformační zanikl.
S.

Disjecta membra [-jekta-], lat., rozházené údy, vzato z Horatiova *disjecti membra poetae* (Sat. I. 4, 62), rozházeného údy básníka, t. j. n e l a d f o r m y, pod nímž přece vyniká pravý duch básnický.

Disjunkce (lat. *disjunctio*), rozpojení, rozluka, rozloučenost, odchylka, v logice poměr protivy mezi pojmy vůbec. — **Disjunktivními** čili rozlučnými slovy pojmy, které se navzájem vylučují, ale v rozsahu třetího (vyššího) pojmu sobě souřaděny jsou, na př. živočích a bylina, obsažené v rozsahu organismu (živoka). Soud disjunktivní čili rozlučovací obsahuje rozluku buď v podmětu nebo přísudku, na př.: Organismus jest buď živočích nebo bylina. Závěr rozlučovací povstane, když se k soudu takovému jakožto k návěsti svrchní připojí výpověď o jednom členu rozlučky jakožto návěsti spodní, čímž o členu druhém rozhodnouti lze, dle vzorce

A jest buď B nebo C

A není C,

tedy A jest B.

Příklad: Organismus jest buď živočích nebo bylina; tento organismus není bylina. tedy: tento organismus jest živočích. Pra-

vidla správnosti při rozluce, rozlučovacím soudě i závěru zevrubně stanoví logika, o parti- kulích rozlučovacích jedná grammatika. *Dd.*

Disjunktory (lat.) jest přístroj, jímž lze libovolně řídit indukované proudy v sekundární cívice indukční. Kdykoli se totiž proud v primární cívice zavede nebo přeruší, vznikají v cívice sekundární proudy směrů protív- ných; je-li třeba pracovat pouze s proudy indukovanými při zavedení nebo při přerušení proudu, užívá se *d-u*, jímž proudy jiného druhu se zamezí. Základní myšlenkou *d-u* jest, spo- jiti a vyjmouti cívku sekundární buď o okamžik dříve nebo později, než se spojí a vypne cívka primární, čímž se vyloučí buď proudy indu- kované při přerušení nebo při zavedení proudu primárního. První *d.* sestrojil Dove (1838), různé pozměnili jej Wartmann, Edlund, Buff a jiní.

Diskant viz Discantus.

Disko, ostrov v Sev. Ledovém moři při záp. pobřeží gronském mezi 69° 10' až 70° 20' s. š. a 55° 40' až 56° 30' z. d., oddělen jest na severu zálivem Vajgatským od poloostrova Nugsuaku, na východě a jihu obklopen zá- livem Diskojským, na západě zálivem Baffi- novým a zaujímá 7786 km². Západní pobřeží jest značně rozerváno zejména fjordy Sever- ním, Melemským a Diskojským, vnitrozemí pak jest hornatina dosahující až 1724 m výše a pokrytá množstvím ledovců zvláště na se- veru, severovýchodě a jihovýchodě. Hojnost kamenného uhlí a množství mrožů i tuleňů, jež každoročně v tato místa vábí značný po- čet lovců, řadí *D.* a okolí jeho k nejděleži- tějším končinám Gronska. Hl. místem ostrova jest Godhavn na jižním pobřeží se zname- nitým přístavem, jež tvoří zúlový hřbet do moře vybíhající. Velmi zajímavý jsou *D.* a okolí jeho též geologicky; četné zkameněliny z doby křídové a třetihorní dokazují, že Gron- sko v dobách těch mělo podnebí teplé s bu- nou vegetací. O prozkum a ocenění těchto geolog. nálezů získali si zásluhy Giesecke, Steenstrup a Heer. — Diskojský záliv jest částí velkého zálivu Baffinova, rozkládá se mezi ostrovem *D-kem* na severu, Gronskem na východě a ostr. Sarkardlekem a vysílá do Gronska několik menších fjordů. Na březích jeho leží osady v Gronsku Ritenbenk, Jakobs- havn, Christianshaab, na *D-ku* Godhavn, na Sarkardleku Egesminde.

Diskobolos (fec.), kdo zabývá se vrháním disku. Viz Diskos a Myrón.

Diskont, diskonto (ital. *sconto*, franc. *escompte*, angl. *discount*) jest vůbec srážka z nominální hodnoty peněžní nějaké částky, kterážto srážka vyznačuje se v procentech a říká se jí diskontová míra neboli sazba. *D-em* vyměřuje se kasovní hodnota kapitálu po- zději k placení dospívajícího, a proto nelze nadobro srovnati pojem *d-u* s měrou úrokovou. Ustanovení míry úrokové a *d-u* vykazuje značné rozdíly, jež tím se vysvětlují, že diskon- tování hodnot krátkodobých má na sobě ráz zápůjček v hotovosti, a značně bývá podrobno změnám hodnoty peněžní, čeho při jiných vý-

půjčkách nebývá. Též bývá při diskontování směnek krátkodobých *d.* velmi rozdílný od *d-u* směnek dlouhodobých. Kolísání *d-u* bývá stále a citelnější než kolísání míry úrokové, která jen málo a toliko v delším období se měnívá, a to proto, že *d.* řídí se cenou peněz. Mezi pohledávkami později dospívajícími, jež se kupují se srážkou *d-u*, neboli diskontují hlavně bankami nebo bankéry, zvláště vyni- kají směnky a obchodní poukázky, restituční poukázky na daň, pokladniční poukázky a po- dobné papíry. Kdo po živnostensku diskonto- vání provozuje, jmenuje se *diskontér* (di- kontní banka). V zemích, kde se nalézají ústřední banky cedulové (u nás Rakousko- uherská banka), vzorným druhem směnek jsou směnky bankovní, totiž směnky, jež co do svého původu a co do způsobilosti platební povinniků na nich podepsaných jsou nepo- chybné, a jež vyhovují formálním požadavkům kladeným stanovami a předpisy toho onoho peněžního ústavu; na př. že na směnce mají na- lézati se podpisy nejméně tří firem v obchod- ním rejstříku zapsaných, že směnky mají dospí- vati k placení nejdéle ve 3 měsících, a j. Velké peněžní ústavy (zejména ústřední banky cedu- lové), spoléhajíc se na svou moc založenou práv- em na vydávání bankovek (cedulovou emissi) a na svůj obchod depositní, bývají nejmocněj- šími diskontéry v zemi, kteří netoliko směnky přímo diskontují, nýbrž také rediskontují, t. j. diskontérům (menším peněžním ústavům, záložnám, peněžníkům a j.) za nižší míru dis- kontní opět diskontují, než za kterou tito je byli koupili. — Diskontní míra normální je ta, kterou stanovuje a za kterou diskontuje ústřední cedulová banka té oné země; říká se jí také *d. bankovní*. Od tohoto sluší se rozeznávati *d. bursovní*, jímž nazývá se ona míra diskontní, za kterou peněžníci bur- sovní, majíce právě dosti volných peněz, ku- puji směnky, arcizé první jakosti; tato míra diskontní bývá o 1/8—1/4% nižší než *d. ban- kovní*. Na výšku míry diskontové působí hlavně množství směnek k diskontování na- bizených, stav trhu peněžního a výška vše- obecné míry úrokové. Také přívoz a vývoz drahokovův a stav kursů cizích směnek (devis) působí na trh diskontní. — Jednání dle určí- tých zásad, jimiž řídí se ústřední banky cedu- lové vzhledem k žádostem za diskontování směnek, nazývá se *diskontní politikou*. Každá taková cedulová banka, pečující pře- devším o to, by její bankovky vezdy byly smě- nitelné za hotové peníze, přihlídati musí v první řadě k tomu, zdali a pokud i ve kte- rých dobách při skrovném stavu peněz ochotně smí vyhovovati rostoucím nárokům diskontním pomocí svého cedulového úvěru. Kdyby při jinak klidném trhu na zboží v nějakém druhu zboží (na př. v kávě, bavlně, líhu, cukru nebo j.) nastala nadpřilíšná spekulace, správná dis- kontní politika doporučuje, aby směnky, jež v tomto oboru obchodním svůj původ mají, diskontovaly se za *d.* vyšší. Rovněž každá diskontní banka k tomu musí mítí bedlivé zření, by nedala se monopolisovati některými

firmami, ji mž mnohdy při diskontování smének musila by pak nadržovati, čímž snadno mohla by se zaplésti do sítí planého sménkaření, jež pro neustálou prolongaci smének pro ni může býti záhubno. — Ježto, jak praveno, diskontová míra při krátko- i dlouhodobých sménkách, ale i v jednotlivých zemích nebývá stejná, tož obchodníci, kteří chtějí vypořádati nějaké pohledání anebo dluh nějaký, zkoumají cesty, která z nich byla by pro ně nejvýhodnější, by jednak co nejvíce dostali, jednak co nejméně platili; pokud při tom rozhodují rozličné míry diskontní, jest zkoumání takové předmětem arbitráže diskontní. Cím více stává se obyčejem, znamenati toliko kursy smének krátkodobých, tím více ubývá příčin k arbitráži diskontní. — Prodlením r. 1892 činila míra diskontová v Rakousko-Uhersku 4%, v Německé říši 3%, ve Francii 2½—3%, a v Anglii 2—3½%. — Pro vypočítávání d-u při sménkách (počet diskontní) platí v obchodní praxi toto pravidlo (mathematicky nezcela správné): Kapitál směnečný násobí se počtem dní (jdoucích ode dne koupě sménky do dne dospělosti její) a součin (číslice diskontové) dělí se pak příslušným dělitelem úrokovým (diskontovým), který činí při diskontové míře 1% 36.000, při 2% 18.000, 3% 12.000, 4% 9000, 5% 7200, 6% 6000, 8% 4500 atd. Srv. články Banka, Devisa a Arbitráže. Kh.

Diskontér viz Diskont.

Diskontinuita (z lat.), nesouvislost. V životě parlamentárním rozumí se d-tcu zásada, že každé zasedání sněmovní jest uzavřeným celkem, tak že nelze prostě pokračovati v pracích neukončených za předešlého zasedání, nýbrž musí býti počaty znova, je-li zasedání uzavřeno, sněm rozpuštěn neb uplyne-li volební období; výbory musí býti znova voleny, předlohy neb iniciativní návrhy poslancův a petice znova podány a projednávány. Výjimkou může na př. dle § 29 jedn. řádu pro sněm království Českého po čas téhož období sněmovního sněm bez nové volby reaktivovati (znova zříditi) kommissi, která působila v zasedání předešlém. Sněm může se usnísti, aby zprávy takové kommissi, které v předešlém zasedání byly tiskem již rozdány, byly položeny na denní pořádek k druhému čtení. Nevyřízené zprávy kommissi odevzdané již předsednictvu předkládá zemský výbor opět sněmu v příštím zasedání (§ 86. j. ř.). V příčině jednání o objemných zákonech na říšské radě ustanoveno zákonem z dne 30. čce 1867 č. 104 ř. z., že může k usnesení obou sněmoven, jež vyžaduje císařského schválení, býti zvolen zvláštní výbor, který může býti za podobných podmínek prohlášen za permanentní (stálý) a rokuje pak i po odročení nebo ukončení zasedání říšské rady o dotyčné osnově zákona, vyjmouc dobu zasedání sněmů zemských, jimž členové jeho náležejí. Zasedání jeho může býti císařem ukončeno nebo zastaveno.

D. v math. viz Funkce.

Diskontní arbitráž viz Diskont.

Diskontní banka viz Banka, 236.

Diskontní počet viz Diskont.

Diskontní politika viz Diskont.

Diskontová míra čisazba v. Diskont.

Diskontovati viz Diskont.

Diskonvenience (z lat.), neshoda, nesouměr, neslušnost.

Diskordance (z lat.), neshodnost, nesjednocenost, nesvornost, zlozvyk, opak konkordance. — D. jest též terminus hudební, vyskytující se poprvé ve traktátě »Compendium discantus« Francon Kolínského (ve stol. XII.), kdež značí souzvuk, budící ve sluchu dojem neladu. D. a konkordance jsou analogickými pojmy dnešní dissonance a konsonance, ač zcela se nekryjí. Jsoutě d. dvojí: a) nedokonalé (velká a malá sexta) a b) dokonalé (veškerý dnešní intervally dissonantní); konkordance pak jsou trojí: a) dokonalé (prima a oktáva), b) prostřední (kvinta a kvarta) a c) nedokonalé (velká a malá tercie). Str.

Diskordantní (z lat. nesouhlasné) z vrstvení nazývá se v geologii ono uložení, při kterém dvě nad sebou ležící vrstvy mají různé směry a různé úklony. Je-li na př. spodní vrstva zborcena a v záhyby zvlněna a svrchní vrstva ji pokrývající vodorovná nebo jiným směrem a úklonem zvlněna, jest uložení d. Opak jeho uložení konkordantní (souhlasné) povstává, když obě vrstvy jsou spolu rovnoběžny a když i vlny a záhyby jedné vrstvy v druhé se opakují. Pa.

Diskos (fec.), házečí nebo metací kotouč, v nejstarší podobě asi pouhý kámen, často k většímu pohodlí poněkud hlazený; později lit byl ze železa a v dobách historických nejvíce ze spěže v podobě čočkovité. Diskovrh připomíná se již v básních Homérových a provozován byl také v dobách pozdějších se zálibou v gymnasiích a palaestrách řeckých. Náležel také k zápasům řečeným paterozápas (pentathlon), který již r. 708 př. Kr. v zápasy olympijské byl zaveden. Velikost a tíže d-ku byly dle stáří cvičenců rozdílny; při veřejných závodech ovšem pro všechny stejny. D. vrhán byl s nepatrné vyvýšeniny buď do ustanovené dálky nebo na předhrozenou úběc; o výkonu pak rozhodovalo místo dopadu, aniž k tomu hleděno, jestliže dále se kutálel. Vyobrazení diskovrhu viz u Baumeistra, Denkmäler des klass. Altertums I., 458 a 573; G. Kietz, Agonistische Studien: 1. Der Diskuswurf bei d. Griechen u. seine künstl. Motive (1892); viz též Myrón. C/c.

Diskrasit, Ag_2Sb ($n = 2 - 18$), antimonit stříbrnatý, minerál rhombický; habitus krystalů jest sloupkovitý, plochy prismatické bývají zřejmě rýhovány; obyčejně jeví se v kusech slouhu zrnitého. Štípa se dosti snadno dle ploch zpodové a brachydomatu; jest jen málo křehký. $T = 3,5$ $H = 9,4 - 10$. Barvu má stříbrnou nebo cinovou, pravidlem jest žlutě, šedě nebo černě naběhlý, vryp má bílý, kovový lesk. Truzen jsa na uhlí dýmá a snadno taje, činí bílý povlak a posléze zůstává lesklé zrnko stříbrné. Obsahuje stříbra 64—84%. Jako ruda stříbrná má jen skrovný

význam, ježto vyskytuje se jen potídku; hojnější měrou toliko v Chili u Arquerou a Charnacilly. Z evropských lokalit uvéstí dlužno: Andreasberg na Harcu, Altwolfach a Wittichen v Badensku, Allemont v Dauphiné. *En.*

Diskrce, franc. *discretion*, zdrželivost, skromnost, rozumnost, uznání, dobrá vůle. Z toho v obecném životě diskrece, dárek dobrovolný podle uznání, zpropitné.

Diskreční dny, tolik co výhodné čili respektní dny, poskytnuté větiteli nebo dlužníku k vymáhání nebo k zaplacení dospělé pohledávky směnečné. Dle švýcarského řádu směn. (čl. 762) může větitel směnku protestovati teprve druhého dne po dospělosti. Dle práva francouzského (čl. 162) musí býti protestováno v prvý den (dle italského práva, čl. 295 v prvý všední den) po dospělosti. Dle směn. řádu rakouského, německého a skandinávského (čl. 41) musí býti protest učiněn nejdéle druhého dne všedního po dospělosti. Podobně ustanovuje řád belgický (čl. 53) a uher. (§ 41); tento dovoluje protest teprve po 12. hodině dne platebního. Dle angl. směn. řádu dospívá směnka (vyjma vlistasměnky) zpravidla v poslední ze 3 dnů d.-ch. Srv. Pavlíček, Směnka a ček, 34, 99, 103.

Diskreční mo. Předseda hlavního přeličení, konaného před sborovým soudem první instance a před soudem porotním má právo, mezi hlav. přeličením dle vlastního uvážení, tedy bez návrhu stran, obeslati nové svědky nebo znalce, vyžádati nového dobrého zdání a dáti opatření jiné průvody; předsevzít se soudem ohledání nebo k tomu vyslati některého člena soudu, který by o tom zprávu podal (§ 254. tr. ř.). Právo toto tvoří t. zv. d. m. předsedy hl. přeličení, kterou dle vzoru franc. práva zásada obžalovací platná v tr. řízení oslabena jest ve prospěch zásady officiality (§ 3. tr. ř.). Byl-li svědek nebo znalec z d. m. povoláný vyslechnut, rozhodne soud po výslechu, má-li svědek nebo znalec býti vzat do přísahy (§ 254. tr. ř.). *JT.*

Diskreční rok viz *Annus discretionis*.

Diskredit (z lat.), nedostatek úvěru, zlá pověst; **diskreditovati**, připraviti o úvěr, o dobrou pověst; **diskreditovaný**, zlopověstný.

Diskrepance (z latin.), nesouhlas, rozpor.

Diskretní (z franc.), rozdílný, oddělený; častěji tolik co skromný, choullostivý, tajný, na př. d. záležitost — soukromá neb choullostivá záležitost, která vyžaduje jistých ohledů.

Diskretní veličina, rozpojité vel. na rozdíl od spojité slove v mathematice veličina skládající se z částí od sebe oddělených, ku př. hromada kulí. Též každé číslo, hledíme-li ke složení jeho z jednotky, jest d. veličina. Čas i prostor jsou veličiny spojité. — **D. úměra** (*proportio discreta*) skládá se ze čtyř různých členů $a : b = c : d$, kdežto úměra spojité (*p. continua*) má oba vnitřní členy stejné $a : b = b : c$. *Sd.*

Diskriminant (z lat.). Tentopojem ijméno zavedl do novější algebry slavný angl. matematik Sylvestr r. 1851. **D.** rovnice algebraické jest taková celistvá funkce součinitelů, která stává se nullou, má-li rovnice dva stejné kořeny. **D.** rovnice stupně n jest homogenní funkce součinitelů stupně $z(n-1)$; na př. d. rovnice kvadratické $ax^2 + bx + c = 0$ jest $b^2 - 4ac$. Obecněji jest d. binární formy $f(x_1, x_2)$ resultant forem $\frac{\partial f}{\partial x_1}, \frac{\partial f}{\partial x_2}$. *Sd.*

Diskurs (z lat.), řeč, rozmluva, rozprávačka, obyčejně druhu lehčího, rozmluva zábavná.

Diskursivní (z lat.), t. j. rozmluvou, logickým pochodem nabyté poznání něčeho naproti pouhému názoru.

Diskusse (lat. *discussio*), uvažování a rokování o něčem s různých stanovisek nebo stran, společně vyšetřování odchylných mínění o téže věci, tedy tolik co debattování, neb i vědecká hádka, po případě jen písemně vedená; **diskusivní**, rozebírací, s různých hledisek uvažující; **diskutovati**, s někým sve myšlenky o témž předmětu vyměňovati a jejich oprávněnost vyšetřovati, důvody »pro« a »contra« uváděti a zkoumati; rokovati, debattovati. *PD.*

Dislokace (z lat.), rozsazení; ve vojensství umístění pluků, praporů, vůbec zastupů, pak vojenských ústavů a pod. v posádky. *FM.*

D. slují v tektonické geologii veškerý změny v poloze vrstev na zemské kouli. Vrstvy skládající kůru zemskou byly původně uloženy buď zcela vodorovně neb jen s velmi mírným sklonem, at již v moti, vnitrozemských jezerech neb řekách. Částečně spatřujeme je v původním jich nerušeném uložení ještě dnes zvláště ve velikých rovinách kontinentálních, z pravidla však vykazují během času veliké změny a těmi podmíněna jest celá skulptura naší země. Vlastní původ d.-cí hledá se dnes ve zmenšování se objemu země, tedy ve stahování se kůry zemské následkem ztráty tepla. Vnější části kůry zemské se stahují; napjetí, jež z tohoto stahování povstává, ukazuje snahu rozkládati se v pohyb tangenciální (horizontální) a ve vertikální (radiální) ponoření. Dle toho lze tudíž d. dělití především ve 2 veliké skupiny, horizontální (šinoucí a vlnící, záhyby a vertikální (klesnutí, vržení, propadliny). Hledíme-li však také k oněm pronikavým změnám, jimiž d. uvnitř hornin bývají provázány, tu lze lišiti d. o geografické a petrografické. Nutno však připomenouti, že mluvili se při d.-cích o klesnutí nebo zdvižení, o odšinití na sever neb na jih, dlužno vždy míti na paměti pouze niveau relativní, neboť stejně jako pravíme, že vrstva na jedné straně byla zdvižena, můžeme říci, že na druhé straně byla ponořena, a říme-li, že ten či onen záhyb k severu byl odšinit, lze tomu rozuměti jen tak, že pohyb tohoto směru mohl by dnešní tuto polohu vytvořiti, čímž však nejsou vyloučeny i pohyby jiné. Při d.-cích

vertikálních byl větší neb menší kraj země vzhledem ku svému okolí ve směru poloměru zemského (radiálně) zdvižen neb ponofen podle ostře vyznačené linie vržení neb zlomu. Vržení to může se dít s přerušením přímého spojení vrstev nyní dvěma různým niveaux náležejících a tu povstává trhlina, jejíž šířka však bývá nepatrná. Někdy, je-li tu vůbec větší dutina, vyplňuje se tato úlomkem vrstev (franc. *stries*). Přecházející část může být spojeným vlivem zvětrání, eroze a činitelů aeolických docela smyta (abradována) a celá čára zlomu zakryta. Avšak vržení může se často dít beze zlomu a vrstvy zůstávají spojeny jednostranným ohybem ačkoli v různém niveau se nacházejí. To jsou t. zv. flexury. Někdy bývá všem i toto spojovací rameno do jisté míry porušeno. Jest často nemožno rozeznati, zdaž jisté d. jsou flexury nebo patří-li ke skupině těch, jež vznikly pohybem horizontálním. Zvláště nesnadno to rozlišiti při oněch velmi plochých vlnách, jež v planinách a rovinách často se vyskytují. Jest téměř pravidlem, že v krajích s uložením vrstev přibližně vodorovným vyskytuje se hl. normální a vertikální vržení, kdežto abnormní neb přesmyknutí jest vlastní končinám, jejichž vrstvy mají silný sklon. Často však nebývá vržení čisté, t. j. nestalo se podle jediné čáry zlomu, nýbrž dle mnohých, z nichž však obyčejně jedna zvláště vyniká. Vržení nevyskytuje se obyčejně osaměle, nýbrž děje se z pravidla v jisté skupině, systému. Větší neb menší kraj, jenž vržením určitého systému jest prostoupen, tvoří jistý obor neb region klesání (*champs des failles*, *Bruchfeld*). Obnos klesnutí bývá největší uprostřed oboru klesání. Jistá část kůry zemské zůstane však často netknuta mezi okolní skleslou krajinou. Massiv takový své okolí přecházející nazývá Suess »horst« (franc. *massif surélevé*), část mimo střed oboru klesání hlouběji zapadá jest propadlina příkopová (*Graben-senkung*). Nejzajímavějším a největším toho druhu příkladem jest ona obrovská meridionální propadlina příkopová, v níž leží jezera východoafrická i moře Rudé a jež končí v Palestině. Má-li takový příkop poměrně malý obvod tvaru přibližně kruhovitý, jest to propadlina kotlinná, při větších rozměrech pánev (*bassin ou région d'affaissement*). Vedle těchto massivů a příkopů se skutečným zlomem mohou být i také jsou massiv i příkopy s flexurami. Zasahují-li d. vertikální pouze do svrchních vrstev kůry zemské, neb jak hluboko vůbec zasahují, dosud nevíme. Jiného rázu jsou d. horizontální. Tlakem postranním (*refoulement latéral*) zborcují se vrstvy a tvoří se záhyby. Záhyby ty jsou buď vypouklé (konvexní, sedla antiklinály) neb v duté (konkávní, synklinály, Mulde). Byly-li záhyby příliš na sebe stlačeny, tak že záhyby vrstev jsou tvaru as podkovovitého, vznikají isoklinály. Avšak i při těchto záhybech zasahují d. často až do vnitřní struktury jednotlivých vrstev, tak že tloušťka jejich na mnohých místech se mění. Vrstva bývá při tom často tak smačknuta, že celek vypadá jako

vržení. Někdy setkáváme se tu se záhybem docela horizontálně přesmyknutým. Erosí může býti charakteristická část záhybu smyta a dělo-li se přesmyknutí ve směru značně horizontálním, vypadá to pak spíše jako zcela pravidelné, nerušené usazení vrstev. Velikost rozličných záhybů jest nejvš. různá, někdy pouze mikroskopická, často však jsou nejvyšší hory země jen jediným záhybem. Záhyby kupí se v regionální systémy, jež charakterisuje jistá jednota ve stáří, podobě, směru a místní pásmovitosti. Regionální systémy, jako ku př. Jura, Alpy, Apenniny jsou zase členy systémů dislokačních mnohem vyššího řádu, jako ku př. onoho velkého západovýchodního, jenž protíná Asii a Evropu. Tak jako nejvš. pásma horská a nejvyšší hory původ svůj vzaly z pravidla z d. horizontálních, tak zase moze vznikají hlavně d-mi vertikálními. Kdyby tangenciální pohyby v kůře zemské byly s to držeti si rovnováhu, a kdyby tato se mohla udržeti jako samostatná klenba bez ohledu na pochody uvnitř země a kdyby se nebyly udály zlomy a ponofení, tu by bezpochyby povrch země byl pravidelným sféroidem, pokrytým souvislou hydrosférou. Následkem zlomů a ponofení nahromadily se vody v mořských hlubinách a teprve tím vystoupily kontinenty. Často mohou oba základní pohyby, horizontální i vertikální v týchž končinách buď současně neb postupně působiti, čímž vytvořeny bývají velmi složité zjevy skulptury zemské. Důležitým výsledkem činnosti dislokační jsou t. zv. zemětřesení tektonická, jež F. Toula ještě trefněji nazval »Dislokačními otřesy« (*Dislocations-Beben*), jež jsou vázány na jisté kraje a na jisté čáry otřesů. Vzhledem k pásmům horským, s jejichž tvořením mnohé otřesy dislokační souvisí, lze je dělit v otřesy podélné (longitudinální) a příčné (transversální), vzhledem k oborům klesání jsou pak periferické a radiální. Z rozsáhlé literatury uvádíme: Margerie & Heim, *Les Dislocations de l'écorce terrestre* (Curich, 1888); Heim, *Untersuchungen über den Mechanismus der Gebirgsbildung* II. sv. (Basilej, 1878); Suess, *Antlitz der Erde*, I. sv. (Praha a Lipsko, 1883 a 1885); Mellard-Reade, *The origin of Mountain Ranges* (Londýn, 1886); Toula, *Über den gegenwärtigen Stand d. Erdbebenfrage* (Viedeň, 1881); Hoernes, *Erdbeben* (Lipsko, 1893); z vel. geologií hl. Dana, *Manual of geology* (3. vyd. 1880) a Lapparent, *Traité de géologie* (3. vyd. Paříž, 1892).

Dismal-Swamp [dismel svomp], rozsáhlá bažina ve Spoj. Obcích severoamer. ve státech Virginii a Sev. Karolině nedaleko od Atlantského okeánu, táhne se v délce 64 km a šířce 40 km od Portsmouthu při ústí St. Jamesriveru k Edontonu při zálivě Albemarleeském, několik metrů nad okolní krajinou, má povrch měkký a slatinný, který pokryt jest dílem mechy, sitinou a hustým rákosím dílem porostlý cypřiši, bílymi cedry a j. Tyto lesy, jež poskytují výborné dříví ke stavbě lodí, jsou nyní z veliké části vykáceny a také

značné kusy bažiny byly vysušením získány pro zemědělství. Močalem tímto táhne se průplav Dismal-Swampský, 53 km dl., spojující Deep Creek a Joices Creek a tím zálivy Chesapeacký a Albemarlešský. Uprostřed bažiny rozkládá se okrouhlé jezero Drumondské 41 km² zabírající, jež dvěma malými průplavy spojeno jest s hlavním průplavem.

Dismas sv. (dle apokryf. evangelii), jméno lotra, který na kříži se obrátil a od Krista na milost přijat byl. Od starodávna pokládá se za vzor dokonalé lítosti a ctí se jako patron odsouzených k smrti. Sa.

Dismembrae (z lat.), rozebrání, rozčlenění. D. pozemků viz Drobení pozemků.

Dis moll viz Dis.

Disna: 1) D., levý přítok Západní Dviny, 130 km dl., vytéká z jezera t. jm. na pomezí gubernií vilenské a kovenské, teče bažinatým krajem od z. k v. a vlévá se u města D-ny do Dviny. Dopravuje se po ní konopí, lněné semeno a dříví do Rigy. — 2) D., újezdní město ve vilenské gub. se 7989 ob. (1888) a přístavem, kde panuje čilý obchod s obilím a konopím. Disenský újezd má na 5354 km² 165.493 oby.

Dison [-zõn], průmyslná obec belgická v prov. lutišské, arr. vervierském, na dráze lutiško-vervierské; továrny na sukno, přádelny, barvírny, olověné doly, lomy žulové a vápencové, 13.271 oby. (1890).

Dispaohé [-paš], franc., *dispacio* [-pačo] ital., je výpočet a rozvrh škod námořních, zvláště při havarii veliké. D. dělá se na místě určení nebo v konečném přístavě (čl. 729—731 obch. zák. něm.; čl. 414—16 code de comm.) dle práva tam platného. Plavec má se postarati o ni bez průtahu, sice může každý účastník na ni naléhati. D. dělají osoby zřízené k tomu vůbec nebo určené soudem, *dispaohéurové* (fr. *régulateur des avaries*, angl. *average stater*), jimž účastníci mají předložiti potřebné listiny; dle práva franc. tyto znalce určí soud a v cizině konsul nebo místní úřad. Pro námítky stran proti d-i bývá určena krátká lhůta a řízení stručné; na základě d. potvrzené soudem lze obvykle věsti exekuci. D. obsahuje krátké líčení nehody, kterou škoda povstala dle denníku lodního, dle osvědčení (*Verklarung*) a j. listin, pak určení ceny loďi, nákladu a dovozného, výpočet útrat a škod a rozvrhy škody na účastníky. (Příklad uvádí Lewis, Deutsch. Seerecht II. 76.) Pokud má pojistitel tuto škodu nahraditi, jest i pro něho d. rozhodnou a nemůže jí z pravidla ani odporovati, nesrovnávali se s právem místa, kde d. dělána (čl. 839, 841 obchodního zák. něm.). Útraty d. patří také k havarii velké a pojistitel je musí nahraditi (čl. 708, 838 t). Některé podmínky pojistné žádají, by d. byla pojistiteli předložena. Hsz.

Dispar, lat., nerovný.

Disparace (z lat. *disparare*), rozlišení, rozliha, rozličnost, oddělenost, různost. Dis-

paratní čili různé (různorodé) zoveme pojmy, které přímo žádného vztahu k sobě nejeví, ale v obsahu nějakého třetího pojmu spojeny vyskytovati se mohou, na př. žluť a kulatost na zlatém prstenu. Rovněž i soudům, které nemají nic společného do sebe, tedy k jakémusi srovnání přivedeny býti nemohou, říkáme disparatní (vzorec: A jest B, C jest D). Různost taková může se stupňovati, tak že celek vět ukazuje patrný nedostatek souvislosti, smyslu, rozumu, čímž vznikávají ještě jiné účiny vybízející k výtkám, k odmlčení nebo vedoucí až k dojmu komičnosti. Mimo nesouvislé řeči všedního života, liché »povídání« lidí slabých a choromyslných onen dojem i v básnickém umění často s oblibou zjednáván. »Míchanina« od J. Sudimíra Šnajdra počíná: V letě bývá slunce parné,

Stehlík není strakapoun,

Všecko je na světě marné,

Praví moudrý Šalomoun. Dd.

Disparagium (středolat.); nerovný sňatek, totéž co franc. *mésalliance*.

Disparitas cultus (lat., různost přípravy t. j. náboženské) stanovena právem církevním jakožto překážka manželství v ten smysl, že kdo pokřtěn jest, nesmí vstoupiti v manželství s osobou, která posud platně křtu nepřijala. Překážka nebyla sice stanovena žádným všeobecným zákonem církevním, avšak vyvinula se na základě dávného zvyku právem obyčejovým; důvod její spočívá v tom, že manželství nemůže vyhověti účelu svému, když manželé se rozcházejí v základních svých názorech náboženských. Dispense od této překážky jest sice možnou, udílí se však velmi zřídka. D. c. nedá vůbec platnému manželství k místu přijíti a náleží tedy do kategorie překážek manželství vylučujících (*impedimenta dirimentia*). Nesmíme ji tudíž nijak stotožňovati s překážkou obdobnou, která stojí v cestě sňatku příslušníka různých vyznání křesťanských (*impedimentum mixtae religionis*), na př. protestanta s katoličkou, kterážto překážka sice také brání sňatku, avšak nikoliv s tím účinkem, že by manželství přes to uzavřené bylo neplatno. D. c. jest překážkou i v rakouském právu, avšak s tím rozdílem, že zde nezáleží pouze na křtu, nýbrž také na tom, jaké náboženství súčasné strany vyznávají (§ 64. ob. zák. občanského). Pšk.

Dis pater slul v římské mythologii bůh podsvětí, vlastně »bůh bohatý« (srv. řecký název *Πλούτων*), syn Saturnův a Opin, bratr Jovův a Neptunův. Jemu připadla vláda podsvětí, kdež sídlí se svou chotí Liberou Proserpinou, již byl unesl u Henny na Sicílii. V Terentu, části Martova pole, nalézal se Dítův a Proserpinin oltář podzemní, kdež prý založil Sabin Valesius za zázračné vyléčení dětí svých hry terentské na počest oněch božstev; z těchto slavností vyvinuly se časem hry saekulární, jež r. 249 př. Kr. na rozkaz knih Sibylliných upraveny. Na úpatí Capitolia vedle oltáře Saturnova byla svatyně Ditova, kdež obětována oscilla podoby lidské místo

původních prý obětí lidských. Jiná svatyně byla u velikého cirku. Ditovi posvátná byla také místa, jež pokládána za vchody do podsvětí (*ianuae, spiracula Ditis*): v Římě mundus, avernské jezero u Kum, sirnaté jezero Ampsantské s jeskyní na rozhraní Campanie a Apulie, *umbilicus Italiae* zvané, místo únosu Proserpiny u Henny (*umbilicus Siciliae*). Ditovi obětována černá zvířata (*furvae hostiae*); zasvěceny jsou mu cypřiš a luňák. Srv. H. Gaidoz, *Revue archéologique* (1892, 198), Berl. phil. Woch. (1893, 131). *klk.*

Dispens (z lat.) viz Dispense.

Dispensace (z lat.): 1. v právu udělení dispense; 2. ve Francii upravení a vydání léků nemocnému.

Dispensary [zéri], angl., lučebna (lékárnická); též nemocnice chudinská.

Dispensator (lat.) slul otrok ve vznešených domech římských, jenž spravoval pokladnu a vedl účetní knihy, jsa zodpověden pánovi (nebo jeho zástupci) a počet jemu vydáváje. *Cfe.* — **D.** ve středověku tolik co almužník (v. t.).

Dispensatorium (lat.), starší název knihy obsahující předpisy, dle nichž léčiva pro tu kterou zemi od vlády předepsaná se připravovati mají. *Jd.*

Dispense (lat. *dispensio*), propuštění z nějakého závazku nebo povinnosti, odstranění překážek, dovolení, upuštění.

1) **D.** v právnictví jest úkon správní, záležející v prohlášení, že určitého zákonného předpisu, jímž někomu se ukládá omezení nějaké nebo povinnost jakási, ze zvláštních příčin v určitém případě užito nebude. Tím, že **d.** jest úkonem správním, liší se podstatně od privilegia v užším slova smyslu, kteréž nám značí opatření z á k o n o d á r n ě m o c i též vzhledem k určitým poměrům zvláštním proti všeobecným zásadám právním učiněné. Z toho vyplývá jednak, že k **d-si** není třeba svolení zákonodárných sborů, aniž všeobecného její vyhlášení, kteréž obě k platnosti privilegia v užším slova smyslu aspoň u nás jest nezbytno; s druhé strany však též patrné jest, že **d.** udělena býti může aspoň z pravidla jen v těch případech, kde zákonodárce již napřed výkonné moci udělil k tomu právo, jako na př. tomu jest dle obč. zák. při překážkách manželství a při prohlášení někoho za zletilého, dle řádu živnostenského při nastoupení některých živností, kdež zvláštní způsoblost jest vykázati a dle zákonů trestních při prominutí nějakého trestu cestou milosti. Někteří spisovatelé též nechťi z dotčeného právě pravidla vůbec žádné výjimky připustiti, kdežto jiní tvrdí, že i mimo případy v zákoně výslovně uvedené výkonná moc může uděleti **d-si** potud, pokud jí to není výslovně zapověděno a pokud se **d-si** neruší práva osob třetích.

Zvláštní důležitosti nabyly **d.** v právu církevním, což snadno si vysvětlujeme universálním rázem práva církevního, kteréž jsouc určeno pro svět veškeren, musí právě **d-mi** vyrovnávati neshody, kteréž se vyskytují při

užívání všeobecných pravidel vzhledem k velké různosti poměrů a názorů lidu v jednotlivých oblastech. Velkou úlohu hrají **d. též**, pokud jde o upravení poměru církve ke státu; tu lze pomocí **d-si** odstraniti mnohé nesrovnalosti, které vcházejí z různosti zákonodárství světského a církevního o jednotlivých předmětech. **D.** udělení jest pravidelně oprávněn toliko papež, pokud jde o předpisy obecného práva; biskupové mohou dispensovati jen potud, pokud jde o zvláštní předpisy toliko pro jejich dicése vydané anebo pokud jim právo **d.** výslovně zákonem neb plnou mocí papežskou bylo propůjčeno. Hlavní obory, v nichž **d.** se vyskytuje, jsou právo manželské a svěcení kněžstva, kdež jednak od překážek manželství, jednak od překážek svěcení bývá dispensováno, což ovšem možno jest jen potud, pokud nejde o předpis v právu přirozeném neb božském (*ius divinum*) se zakládající. **D.** dělíme na takové, které působí pro obor svědomí (*pro foro interno*) a na takové, které působí pro zevnější obor právní (*pro foro externo*); ony mají význam jen potud, že se jimi odčiní věčné následky hříchů, kteréž se kdo dopustil, nemají však zde na zemi žádného vlivu na upravení poměrů právních. Bývají uděleny t. zv. poenitentiarií, kdežto ostatní **d.** jménem papežovým z pravidla udílí t. zv. dataria apostolica; též mohou **d.** pro foro interno býti uděleny, aniž by s tím, kdož je udílí, jména stran sdělena byla. Dále dělíme **d.** na takové, které dispensující udělil z vlastního popudu (*motu proprio*) aneb k žádosti strany (*ad preces*); rozdíl ten jest důležit, pokud jde o připuštění odporu proti **d-si** z toho důvodu, že byla vyloučena (*exceptio obreptionis*). Co do formy dělíme **d.** na takové, které se udílejí přímo žadateli (*in forma graciosae*) neb ve formě zmocnění biskupa, by **d.** jménem papežovým udělil (*in forma commissoriae*), v kterémžto případě biskup jest povinen před skutečným udělením **d.** věc ještě jednou bedlivě prozkoumati. **D-si** může býti buď umožněn poměr, ve který strany teprve vejíti hodlají (*in contrahendis*) aneb napravena vada při poměru, ve který strany již dříve vešly (*in contractis*); v posléze dotčeném případě **d.** o sobě k naprávě nestačí, nýbrž musí provedena býti ještě t. zv. konvalidace vadného poměru. K **d-si** třeba jest dostatečných příčin, ve kterémžto ohledu vyvinula se při úřadech kuriálních zvláštní praxe; sledá-li se později, že důvody stranou uvedené na pravdě se nezakládají, nebo že v žádosti důležitě okolnosti byly zamlčeny, jest **d.** na takovém základě udělená neplatnou. **D.** mají se uděleti zdarma, není však vyloučeno, by se pro účely kancelářské vybírala mírná taxa napřed určená; výše této taxy jest též rozdílná dle toho, o jakou překážku jde, jakož i dle toho, žádají-li za **d-si** osoby zámožné nebo chudé. *Přk.*

2) **D.**, sprostění od povinné návštěvy škol, zejména obecných, udílí se (dle zák. říš. ze 2. kv. 1883) těm dětem, které docházejí do škol průmyslových, hospodářských nebo vůbec takových, jež mohou školu obecnou nahraditi;

dále dětem, které dávají rodiče na své zodpovězení vyučovati doma; konečně dětem, postiženým těžkými vadami tělesnými nebo duševními (jako jsou: mrzáci choditi nemožoucí, blbci).

3) **D.**, prominutí zkoušky nebo některého oddílu jejího těm kandidátům nějakého úřadu nebo nějaké hodnosti, kteří svou způsobilost dostatečně prokázali. I mluvívá se o **d-si** při maturitní zkoušce gymnasistů a realistů, při zkouškách způsobilosti učitelské, při zkouškách dobrovolníků vojenských a pod. *PD.*

Dispensovati (z lat.), udělití dispensi.

Disperse (z lat.), technický výraz pro rozptýlení světla lomem v barvy jednoduché, t. j. dále nerozptýlné. — Vnitřní **d-si** býval též nazýván úkaz označený nyní jménem fluorescence (v. t.). *MP.*

Displantovati (z lat.), na jiné místo přesaditi neb i rozsaditi. — **Displantace**, přesazení.

Dispondeus nazývali staří metrikové spojení dvou spondeů v jakousi stopu tvaru ---, ale neprávem; neboť tvar tento různým způsobem rhythmicky lze vyložit na př. jako dimetr anapaestický (místo tvaru ~ ~ ~ ~ ~) nebo jako dimetr trochajský ve všech stopách stažený ~ ~ | ~ ~ (místo tvaru ~ ~ ~ ~ ~) a jinak. *Knr.*

Disponenda (lat.) za disposiční zboží, t. j. zboží, které bylo dáno do disposice (k volnému nakládání, užívání). Jestliže kupující dostává od zaslátelce zboží, jež nehodlá podržeti, poněvadž je nebyl objednal, anebo že nebylo posláno dle příkazu, nebo že nevyhovuje co do jakosti, nebo že nebylo posláno v umluvené lhůtě, nebo že je příliš draho účtováno, nebo že má příčiny k vytýkání jiných vad, tedy příjemce, chtěje se uvarovati dalších škod, má oznámiti odeslateli, že obdržené zboží dává jemu k disposici, by (odeslatel) s ním naložil jako se svým vlastnictvím. Při tom třeba šetřiti ustanovení obch. zákona čl. 347, 348 a 349. — V knihkupeckém obchodě dává se od nakladatele sortimentistovi (jakožto kommissionáři) knihy do kondice (*à condition*, do kommisce); knihy, kteréž vracejí se nakladateli neprodané, zovou se *remittenda*, a knihy, jež si sortimentista ponechá k dalšímu prodeji, jmenují se **d.** *Kh.*

Disponent (z lat.), vůbec každý, kdo o něčem disponuje (vládne, čím nakládá) nebo vládnouti může; v kupecké mluvě rozumí se **d-em**, kdo v zastoupení chefa má v závodě kterémisi právo jednací, jako asi v továrnách osoba faktor zvaná; avšak **d.** po zákonu není nadán právy prokuristy. *Kh.*

Disponibilita, příkaznost, stav, v němž se nalézá hodnostář vojenský neb civilní, jehož služeb okamžitě neb dočasně není zapotřebí, jehož činnost si však správa vojenská, politická, soudní atd. hodlá zachovati pro budoucí případy potřeby. Tak na př. po válkách bývají přetříděni v **d-tu** přespočetní důstojníci zvláště vynikající s platem zmenšeným, kdežto

duševně neb hlavně tělesně méně schopní přesazení na odpočinek. *FM.*

Disponovati (z lat.), uspořádati, naříditi, určiti, naložiti s něčím. — **Disponovaný**, nakloněný, příznivý, naladěný, při hlase.

Disposice (z lat.), rozdělení, rozvržení; určitá duševní nálada.

D. slohová jest logické, věci přiměřené rozvržení látky a spořádání myšlének v nějakém pojednání, písemném úkolu neb řeči. Poněvadž na správném rozdělení látky nejvíce záleží, více nežli na pěkném proslovení i přednesu, rhétorové a učitelé již za nejstarších dob — u Hellénů a Římanů — velmi přísně přihlíželi k řádné **d-ci** a nedovolovali, aby učňové od přesné sestrojení osnovy odbočovali, t. j. aby pojednávali o něčem, byť to bylo sebe zajímavější, čemu v **d-ci** místa nedáno. Této přísnosti dbá se i za naší doby, aspoň ve cvičeních školních, aby žáci zvykali pevnému ovládnutí myšlének svých. V životě, zvláště při řeči improvizované, trpí se ovšem **d.** volnější, méně přesná; ale i nejvícenější řečník naznačí si, nežli počne řečniti, aspoň v hrubých rysech rozvrh látky, aby nebyl unesen návalem myšlének a slov i neztratil nití. — Dle učení logického jest téma, o němž kdo pojednati hodlá, dělitebným celkem (*totum divisionis*), k němuž naléztí jest případné dělidlo (*fundamentum divisionis*); tím zjednává se určité stanovisko, s něhož přehlédnouti lze rozsah úkolu a odlišiti podstatné věci od nahodilých a vedlejších. Kromě této logické stránky jest však dbáti srozumitelnosti a jasnosti výkladu, případnosti i krásy výrazu, působivosti na posluchače atd. Pravidla o těchto a podobných vlastnostech řádné **d.** uvádějí se v nauce o slohu. (Viz též *Chrie.*) — Rozvrhy látky v řečech duchovních a v kázáních, i za našich časů velmi oblíbené, vyskytají se již u Antonína Paduánského a Alberta Magna. *PD.*

D. v právu je nakládání jménem, jež se děje právním jednáním mezi živými (darováním, směnou, koupí, zastavením věci) nebo na případ smrti (testamentem, kodicilem, smlouvou dědickou). Srv. Disposiční právo.

Dáním k **d-ci** (*Stellung zur Disposition*) ve smyslu obchodního práva označuje se prohlášení kupujícího vůči prodávateli, že zboží tímto zasláné jest vadné. Při t. zv. obchodech distančních (v. t.) ukládá zákon obchodní (čl. 347., 349.) — a sice pod ztrátou dotyčných nároků ze správy proti prodávateli — kupujícímu povinnost, zboží zasláné bez odkladu po dodání, pokud řádný běh obchodu toho dopouští, ohledati a shledané vady smlouvě nebo zákonu (čl. 335.) se přičítci ihned prodávateli oznámiti. Pokud se týče skrytých vad, nastává tato povinnost ihned po jejich objevení. Nebylo-li dáno zboží k **d-ci** do šesti měsíců po dodání, pokládá se — vyjmouc jedině případ prodávatele bytí i ne trestného podvodu — vzhledem k veškerým vadám kvalitním za schválené. Vadnost zboží mohou obě strany dáti znaleckým důkazem pro věčnou paměť zjistiti; co do zboží zkáze vydaného má kupující, je-li tu nebezpečnoství v prodlení, právo svépomoc-

ného prodeje (čl. 348.). Bylo-li zboží dáno řádně a v čas k d-ci, mohou dotyčné vady jeho k platnosti býti přivedeny žalobou do šesti měsíců po dodání, námitkou pak bez časového omezení. Uvedené předpisy jsou vzákoně stanoveny výslovně jen pro obchody distanční (čl. 347., odst. 1.), připouštějí však zajisté analogické použití též na obchody místní, pokud povaze jejich neodporují. — V nevlastním smyslu označuje se dáním k d-ci také prohlášení příjemce zboží bez objednání v ky zasláno, že nehodlá je podržeti; pro případ ten zákon zvláštních předpisů nemá a posuzovati jest opominutí prohlášení takového vedle všeobecných zásad o právním významu mlčení k učiněné nabídce. *Hmn.*

D. v lékařství, náchylnost k chorobě. Každé tělo vysazeno jsouc účinku stejné škodniny neonemocní stejně měrou; některé stížení bude chorobou těžkou, jiné lehce se rozstůně. Necháme-li na různé druhy živočichů účinkovati tutéž choroboplodnou látku, seznáme, že některá zvířata rychle chorobě podléhají, jiná po případě jí zůstanou nedotčena. Přičítáme to větší nebo menší náchylnosti organismu živočišného k té neb oné chorobě. D-ci nazýváme soubor všech vlastností těla, kteréž usnadňují vznik některé choroby. Tělo lidské nutno považovati za celek jediný, zdánlivé nedostatky jeho v některém směru bývají paralysovány v ohledu jiném. Z té přičiny není lze předem určitě poznati a určití d-ci k nemoci některé, ježto nedovedeme stanoviti přesně velikost sil energie těla aniž určití číselně mohutnost činitele choroboplodného. Proto o existenci d. ve mnohých případech lze rozhodnouti teprve, když příčina nemoci skutečně již působí. D. může spočívati v určitém anatomickém složení těla. Známoť, že lidé s úzkým hrudníkem spíše tuberkulose podléhají než širokohrudí. Někteří badatelé tvrdí, že kdo má malé srdce, též k tuberkulose se chýlí. Lidé pleti bílé, vlasů rusých, ryšavých prý k rakovině náchylnější jsou lidé smědých. Malé děti majíce úzký hrtan, který rychleji a snáze se ucpává pablanami, podléhají mázdřivce a různým chorobám hrtanu snáze než dospělí. Kostí starců jsou křehčí než ve věku mužném, a proto ve stáří některé druhy zlámanin vyskytají se častěji než ve věku mladém. Jindy dlužno d-ci v abnormních výkonech, ve vadné funkci některého ústrojí neb organismu hledati. Ledviny zdravé vylučují mnohé jedy rychle, prve než otrava nastane, ledviny zanícené však vymítají tyto škodniny zvolna, tudíž dávka jindy slabá tuto jeví účín značný. Některé choroby v různých dobách života různě probíhají, úplavice cukerná v mládí pokračuje zhoubně, avšak čím starší organismus stihne, tím jest průběh její mírnější. Oslabené organismy alkoholistů, diabetiků nebo lidí bahenní nákazou stížených, tělo v rekonvalescenci po dlouhé chorobě a organismus těhotný jinak disponují k rozličným nemocem než tělo normální. D. ku mnohým chorobám se ničí nebo mírní, byl-li organismus stížen touž nemocí, třeba měrou malou; tak

po nákazných chorobách některých a po očkování chřanicěk. V jiných případech zase přestání jisté choroby činí tělo náchylnějším k recidivě nebo k opětnému onemocnění touž nemocí; tak při diftherii, někdy i při růži. Lidé žijící v oblasti některé endemické choroby bývají zachvacováni tvary mnohem mírnějšími než cizinci tam právě přišli. Cílem moderní hygieny jest d-ci těla k chorobám mírniti a resistenci organismu zvyšovati a k tomu účelu ovšem především nutno vyhledávati příčinu d., úloha to pfenesnadná a dlouhá. *Peč.*

D. ve vojenství jest soustavně odůvodněné nařízení ať psané aneb jenom ústní co možno podrobné, na všechny případy a přihody vypočtené na vykonání vojenského podniku jakéhosi; tak mluvíme o d-ci pochodové, bitevní, pobitevní, útokové, výpadové, zásobovací, poplachové atd. Mají se vyznamenávati hlavně stručností, jasností a obezřetností. *FM.*

D. varhanní jest úhrnný název pro předběžný plán, předcházející stavbu každého stroje, jenž v některých zemích musí předložen býti schválení příslušných úřadův. Obsahuje tudíž d. přesné návrhy vzhledem k velikosti stroje, jeho síle, soustavě, stavebnímu materiálu, podrobnostem mechaniky, měchův, rejstříkův atd. D-ci prověsti lze teprve po důkladném prozkumu místních poměrů chrámu nebo koncertní síně, jež na rozměry stroje, jakost a počet rejstříkův, jejich intonaci a p. mají vliv nad pomyšlení důležitý. *Str.*

Dispoiční fond jest suma, kterou ve státech ústavních povoluje parlament buď vládě vůbec anebo jednotlivým ministrům k volnému použití ku vládním účelům, ze kterého vláda nebo ministři nemusí v účtu státním skládati účty. Někdy bývá při tom kterém d-m f-u povšechně naznačen účel, k němuž má ho býti použito; dle toho rozeznáváme d. f-y všeobecné a d. f-y ke zvláštním účelům (na př. k podpoře veřejných prací). U nás povoluje se ve společném rozpočtu Rakousko-uherského mocnářství částka 600.000 zl. ministerstvu zahraničných záležitostí na »d. f-y a neúčtovaná vydání k účelům politických informací«. V rozpočtu království a zemí v říšské radě zastoupených povoluje se ministerské radě d. f. 50.000 zl. V některých státech povolují se d. f-y též panovníkovi (na př. v Německu, kdež kromě značného d-ho f-u panovníkova a všeobecného d-ho f-u vládního i jednotlivým ministrům fondy takové se povolují). D-m f-ům podobají se povahou svou fondy k tajným účelům vojenským, jež v některých státech se vyskytují. *hda.*

Dispoiční list neboli d. listina jest úřední potvrzení, že někdo uložil určitý druh a určité množství zboží do celního skladiště a že mu oproti tomuto úřadu přísluší právo dispoice tímto zbožím. Majetník takového listu jsa úředně legitimován, může d. l. postoupiti, t. j. učiniti jej předmětem obchodu, ač není-li úmluv jiných. *Kh.*

Dispoiční právo. Práva majetková zahrnují v sobě pravidlem moc disponovati jimi,

t. j. přenášeti je úplně nebo částečně na osoby jiné, po případě obtížiti je právy obmezujícími ve prospěch osob třetích. Výjimky z pravidla toho zakládají se na zákoně (po případě výroku soudcovském) nebo na právním jednání, smlouvě nebo posledním pořízení. Zákonné zákazy zcizení v právu římském shledáváme pokud se týče věci, jež jest právě předmětem sporu (*res litigiosa*), pak manžela týkající se zákaz (*lex Julia de adulteriis*) prodeje pozemků k věnu manželčinu náležejících (*fundus dotalis*) a (*Justinian*) tvořících předmět *donationis proter nuptias*; dle nařízení Justinianova ani svolení manželčino zákazu neodstraňuje. Rovněž nesmí zciziti otec *peculium adventitium* dítěte, manžel vstupivší v druhé manželství (*parens binubus*) jmění případněvší dětem z prvního manželství a poručník jmění poručencovo, což jest ovšem spíše obmezením moci poručnické. Zcizení proti zákazu zákonnému (anebo soudcovskému) jest neplatno. Zákaz posledním pořízením má jen tehdyž účinek, když ustanovena jest osoba, v jejíž prospěch zákaz dán byl (*fideikommissár*). Zcizení odporující smlouvě má za následek pouze osobní žalobu proti zcizovateli na vrácení nebo náhradu. Ve starším právu německém shledáváme, nehledíc k rodinným *fideikommissům* (zejména od XIV. stol.), mnohá obmezení v příčině pozemků ve prospěch rodiny, zvláště šlechtické, tak právo revokační, retracts atd.

Podle práva rakouského je zákonný zákaz zcizení při rodinném *fideikommissu* (§ 618. obč. zák.), při statcích střížených *fideikommissární substitucí* (§ 613. obč. zák.), při statcích církevních (min. nař. z 20. čna 1860 č. 162, zák. ze 7. kv. 1874 č. 50 f. z.) a veřejných železnicích (min. nař. ze 14. září 1854 č. 238). Zákaz soudcovský nemá praktického významu. Zákaz v posledním pořízení obsažený má účinek jen potud, pokud v sobě zahrnuje *fideikommissární substituci* ve prospěch osoby třetí (§§ 608., 610.—613. o. z.); zejména obsahuje zákaz o pozůstalosti pořizovati *fid. substituci* ve prospěch dědiců zákonných. Pouhý zákaz zcizení jednáním mezi živými (smlouvou) nemá v podstatě věcného právního účinku. Smlouva obsahující zákaz takový působí pouze obligačně mezi kontrahenty; věcného účinku mohla by v příčině nemovitosti nabyti pouze vkladem do pozemkových knih, a vklad ten lze jen tehdyž připustiti, pokud se třetí osobě poskytuje zároveň eventuální právo vlastnické pod podmínkou nebo po jistém čase (§§ 707., 708. o. z.), kdež pak prvý vlastník nabývá vlastnictví pouze obmezeného.

Nehledíc k tomuto obmezení, jež zakládá se na nedostatku práva samého, stávají obmezení práva jměním disponovati. Tato dlužno ovšem rozeznávati od obmezení způsobilosti právní (*Rechtsfähigkeit*), t. j. způsobilosti býti subjektem právních poměrů, zejména následkem odsouzení pro zločin, následkem pohlaví, duchovního a řeholního stavu, nedostatku státního občanství, nedostatku věku (v příčině manželství) a deserce a od obmezení způsobilosti k právním činům (*Handlungsfähigkeit*),

t. j. způsobilosti právní činy o své ujmě s právním účinkem prováděti, spočívajících na nedostatku věku, nedostatku rozumu, marnotratnictví a stavu vojenském. Obmezení d-ho p-va, t. j. nedostatek práva jměním nakládati, nalézáme u křidatáfe, ježž nemůže disponovati jměním ke konkursní podstatě náležejícím (§ 1. konk. f.), u statků církevních, jichž nelze ani zciziti ani značným bfenemem stížiti bez povolení zeměpána, resp. kompetentních úřadů (min. nař. z 20. června 1860 č. 162 f. z., min. nař. z 13. čce 1860 č. 175 f. z., § 51. zák. ze 7. kv. 1854 č. 50 f. z.; v příčině církeve evang. min. nař. z 23. led. 1866 č. 15 f. z.), u řeholníků, kteří složili řeholní sliby (§ 573. obč. zák., § 182. čís. pat. z 9. srp. 1854 č. 208 f. z.), a u držitelů *fideikommissů* (§ 613. o. z.). Slepí, hlupí, kteří neumějí čísti, a němí, kteří neumějí psáti, musí při listinách v právních jednáních mezi živými (na rozdíl právních jednání na případ smrti a ústních) užití formy notářského spisu (zák. z 25. čce 1871 č. 76 f. z. § 1. ad e), což ovšem obmezením d-ho p-va není. *Síkl.*

Dispoiční sklad zve se skladiště, které si kdo na jiném místě u kohosi pro své zboží zřídil, aby jím dle své vůle mohl naložiti. Obvyčejně mívají obchodníci takové sklady u speditérů, kteří však toliko na příkaz vlastníkův, ježž zboží tam byl složil, mohou je vydati jinému. Rozdíl mezi *kommissionářským* a *d-ím s-em* je ten, že *kommissionář* může zboží do kommisie obdržené prodávati podle obsahu smlouvy *kommissionářské*, kdežto skladník *dispoičního* zboží práva takového ke zboží nemá, leč by mu vlastníkem zvláště bylo propůjčeno. *Kh.*

Dispoiční stanice jsou stanice na každé železniční trati ustanovené, jejichž povinností jest, vlaky dle potřeby zaváděti a při nejpříznivějším využitkování síly strojní starati se o dopravu brutta, ježž ve stanicích přidělené jim trati *dispoiční* pohotově stojí. **D. s.** bývají obyčejně stanice konečné, odbočné, nebo mající značně svého vlastního brutta, na př. na trati Lysá-Praha jest stanice Lysá **d. s** cí pro vlaky směrem ku Praze, stanice Praha pak pro vlaky směrem k Lysé. *Brix.*

Dispoiční zákony obsahují ustanovení pro případ, že strany o věci neucínily žádného ustanovení. Takového rázu jsou na př. většinou ustanovení o dědické posloupnosti zákonné, ježž nastupují pouze, neucínili-li zůstavitel platného posledního pořízení, dále předpisy v příčině času a místa plnění při smlouvě (§ 904, 905 ob. obč. z.), četná pravidla obchodního zákona o poměrech společníkův atd. Opakem toho jsou ustanovení *imperativní* (*ius cogens*), ježž z příčin veřejných se vyskytují hlavně v oboru práva veřejného (zákony zdravotní, stavební a pod.) a obsahují určitá nařízení zavazující každého.

Disproporce (z lat.), neúměrnost.

Disput (z franc.), hádka.

Disputa, slavné fresko ve stanzích vatikánských (*camera della Segnatura*), představující theologii, ježž *Raffael* od r. 1508 prováděl.

Znamenité mědirytiny dle D-ty pořídili Volpato († 1803) a Keller (1858).

Disputace (lat. *disputatio*), jest ústní uvažování důvodů a námitek o nějaké sporné otázce, hádka o důležitém, zvláště vědeckém předmětu, ústně a veřejně (před posluchačstvem) konaná. Za středověku bývaly takové d. velmi často pořádaný; účastníci se jich vynikající učenci a poslouchávaly je se zálibou i hlavy korunované (na př. Karel IV.). Bývaly nejčastěji hájeny a potírány theologické, řídčeji filosofické a právnické věty. Za naší doby vyskytají se již jen na universitách, a to zvláště na právnické fakultě; i rozeznávají se inaugurační nebo habilitační d. (*disputatio pro loco*), k dosažení práva nebo dovolení přednášet na universitě, a promoční nebo doktorské d. (*disp. pro gradu*), k dosažení akademického stupně, zejména (kdysi bakalářství a mistrovství, nyní) doktorátu. Kdo takovou d.-cí prokázal svou učenost a znalost svého odboru vědeckého, a zároveň svou dialektickou i fečnickou obratnost (t. j. hotovost nalézt rychle důvody a námítky i případné vyjádření slovné), byl přijat mezi učence. Usus byl při d.-ci ten, že kandidát označil větu nebo tvrzení, jehož chtěl hájiti (proto defēndent), a protivná strana hleděla je vyvrátiti (opponent). Za starších dob, kdy všechno vyučování na vyšších učilištích konalo se jazykem latinským, bývaly d. výhradně latinské; teprve v tomto století počaly se obdávati též jazykem mateřským, ale pozbyly svého významu a sklesly namnoze na pouhé okazalosti neb i produkce napřed připravené, obzvláště když disputant našel za dobrý plat společníka (respondenta), jenž místo něho odrážel útoky odpůrců. PD.

D. církevní jest náboženská rozmluva čili konference o věcech víry nebo mravů neb udalostech, které s nimi spojeny jsou, za účelem obrany. D. jest buď soukromná, která se od jednotlivých osob v užších kruzích děje, nebo veřejná, která se před větším posluchačstvem koná a to s dovolením církevní vrchnosti. Veřejná d. s bludaři smí se teď diti pouze s výslovným dovolením papežovým. Ze známých veřejných d.-cí jsou nejznamenitější: karthaginská z 1. června 411 způsobená sv. Augustinem proti donatistům; heidelberská z dubna r. 1518, kde Luther již okázal, že nestojí na půdě katolické; lipská od 27. čna — 15. čce 1519 mezi drem Eckem s jedné, a Lutherem a Karlstadem s druhé strany; curišská z r. 1523, kde Zvingli své názory přednášel nemaje vlastně žádného odpůrce, neboť biskup kostnický poslal svého generálního vikáře Jana Fabera, aby proti d.-ci se ohradil, marburská z r. 1529 pro sjednocení lutheránův a zvingliánů; fezenská od 27. dub. — 8. čna 1541 pro sjednocení katolíkův a protestantů; toruňská z r. 1645, kterou způsobil polský král Vladislav IV., aby dissidenty (polské protestanty) s katolíky smířil; římská z 9. a 10. dub. 1872 mezi protestantskými fečnickými Sciarellim, Ribettim a Gavazzim a

katolickými učenci Fabianim, Cipollou a Quiddim o přítomnosti sv. Petra v Římě. Dr. Kr.

Disputovatí (z lat.), v rozmluvě uvažovati, hádati se, zvláště o předmětech vědeckých; viz Disputace.

Disraeli: 1) Isaac, liter. historik angl. (* 1766 v Enfieldu — † 1848). Pocházel ze židovské rodiny, jež kvetla v XV. stol. ve Španělsku, odkud ze strachu před inkvizicí přestěhovala se do republiky Benátské. Jeho otec, Benjamin D'Israeli, usadil se v Londýně (1748) jako obchodník a získav si velké jmění přesídlil do Enfieldu. Syn Isaac nabyt vzdělání v Hollandsku a ve Francii. Po svém návratu do Anglie uvedl se do literatury několika pokusy jako básník a novellista; ale shledav, že jeho síla nespočívá v původní tvorbě, oddal se cele literární historii. Sloh jeho jest plynňý a podává výsledek namáhavých starožitnických studií způsobem poutavým. Hlavní jeho spisy jsou: *Curiosities of Literature* (1791 až 1823; nové vyd. se životopisem 1851); *A Dissertation on Anecdotes* (1793); *Essay on the Manners and Genius of the Literary Character* (1795; 14. vyd., 1850); *Inquiry into the Literary and Political Character of King James I.* (1816); *Commentaries on the Life and Reign of Charles I.* (1828—31); *Amenities of Literature* (1841).

2) D. Benjamin viz Beaconsfield. **Diss**, angl. město hrabství norfolckého na levém břehu Waveney se 3763 ob. (1891), přádelnami a punčochářstvím.

Dissekce (z lat.) rozsekání, rozčlenění, rozdělení.

Dissekní broje viz Breje 628.

Dissehnof Julius Aug., evang. farář, (* 1827 v Soestu), byl pomocníkem Fliedenrovým na ústavech v Kaiserswerthě na Rýně a jest tam od r. 1865 jeho nástupcem. Dobył si velikých zásluh v pracích vnitřní misie. Spisy jeho: *Die gegenw. Lage d. Kretinen, Blödsinnigen u. Idioten* (1857); *Der rhein.-westfähl. Diakonissenverein* (1882); *Jubilate, Jubiläumsdenkschrift 1886*. Vydal několik sbírek kázání: *Paulus* (3. vyd., 1883); *Ruth* (4. vyd. 1874); *Geschichte Davids* (4. vyd. 1873); *Geschichte Sauls* (5. vyd. 1873) a populární spis o Lutherovi (1883), pak pod jménem Julius von Soest: *König Alfred, Neue Weisen. BM.*

Disseminace (z lat., rozsetí), jest roztroušení patologických processů po dužnině některého orgánu nebo po celém těle. Z prvotně zachváceného místa patologický process zanesen jest cevami lymfatickými nebo krevními na místo vzdálenější (na př. d. nádorů, uzlíků tuberkulosních). Hva.

Disсен, městys v prus. vl. obvodu osna-brückém, kr. iburském, stanice pobočky státní dráhy brackwede-osna-brücké, má asi 1800 ob. (1800), střední školu, značnou výrobu masného zboží, margariny, hrubého plátna, cihel a obchod s vepřovým dobytkem; na blízkou solně lázně Rothenfelde a velké lomy.

Disсен Ludolph, filolog něm. (* 1784 v Gross-Schneen — † 1837 v Gotinkách), habilitoval se v Gotinkách, v l. 1812—1813 byl prof.

klass. filologie v Marburce, od r. 1813 prof. v Gotinkách. Z publikací **D**-ových uvěsti jest především obšírný lat. komentář k *Pindarovi* (2 d., 2. vyd. od Schneidewina, Lipsko, 1843 až 1847), lat. komentář k *Tibullovi* (2 d. Gotinky, 1835) a *Démostenově* řeči o věnci (t., 1837). Pro Böckhovo vydání Pindara podal **D** komentář ke zpěvům nemejským a isthmickým. **D**-ovy *Kleine lateinische und deutsche Schriften* s biografickými vzpomínkami od Thiersche, Welckra a K. O. Müllera vyšly v Gotinkách, 1830. Srv. Bursian, *Gesch. d. class. Philologie in Deutschland*, str. 751.

Dissens (lat. *dissensus*), různost mínění, nesouhlas.

Dissenters, t. j. různě smýšlející, nazývají se v Anglii přívrženci církevních společností, které odtrhly se od církve státní, jako: independenti, baptisté, presbyteriáni, methodisté, kvakerové a j., ne však katolíci angličtí. Dříve nazývali se nonkonformisté a nepožívali až do zrušení testaktu r. 1836 žádných práv. (Viz Anglie, poměry nábož.).

Dissentis viz *Dissentis*.

Dissentovati (z lat.), býti jiného mínění, nesouhlasiti.

Dissertovati, dissertovati (z lat.), promlouvatí nebo písemně pojednávatí o něčem, zvláště o nějaké otázce vědecké. Odtud **dissertace** (*dissertatio*), promluva, pak zvláště vědecké pojednání. Zvláště užívá se slova toho o vědeckých pracích, jež jest podati těm, kdož u nás chtějí dosíci doktorátu filosofie a z části i theologie, v Německu a jinde i pro práva a lékařství.

Dissgloben viz *Třískolupy*.

Dissi, ostrov viz *Dessi*.

Dissidentní, t. j. různověrci, nazývání byli v Polsku všickni nekatolíci, zvláště evangelici s Českými bratry a pravoslavní. Když reformace počala se také v Polsku velmi rychle šířiti, navrhl biskup kujavský, Karnkowski, aby k zabezpečení míru všecka vyznání křesťanská měla úplnou rovnost všech práv. Návrh ten přijat byl r. 1573 na sněmě varšavském a vložen do akt sněmovních pod názvem: „Pax inter dissidentes de religione“; první to listinný doklad názvu **d**. Za krátko však vlivem Commendonovým a řádu jezuitského nastal obrat: většina **d**-tů navrátila se k církvi katolické, a zbytku rozličnými nálezy sněmovními, zvl. r. 1717, 1718 a 1736, práva jsou omezována a odnímána. Nespokojenost **d**-tů zasadila samostatnosti polské citelnou ránu. Rusko, které chtělo kořistiti z neblahých poměrů země polské, ujímalo se **d**-tů a když tito po dosazení Stanislava Poniatowského spojili se v konfederaci zadomskou, vtrhlo vojsko ruské do Polska a donutilo r. 1767 říšský sněm k vyhlášení toleranční akty pro **d**-ty, ale zároveň také k zachování starých zlořádů. Následek toho byla konfederace barská a krutá válka, kterou vliv ruský byl upevněn a první rozdělení Polska urychleno. **D**. dosáhli rovnoprávnosti, třeba ještě r. 1791 opíral se biskup Skarševský tomu, aby metroplita pravoslavný zasedal na sněmě. Srv. Die

Schicksale der polnischen Dissidenten (Hamb., 1770, 3 d.); Lukaszewicz, *Geschichtliche Nachrichten über die Dissidenten* (Darmstadt, 1843).

Dissidovati (z lat.), rozcházení se v názorech zvláště náboženských.

Designator (lat.) 1. pořadatel v divadle, který diváky na místa uváděl; 2. obstaravatel a pořadatel pohřebního průvodu, jemuž k udržení pořádku jeden nebo více liktorů a sluhů úředních (*lictors*, *accensi*) bylo přiděleno. *Pk*.

Dissimilace (z lat.) viz *Rozlišování*.

Dissimulace (z lat.), zatajování, přetvářování. V psychiatrii znamená **d**. snahu šilenců, zatajiti, potlačiti v sobě všeliké projevy slovem a skutkem, ze kterých by jejich duševní choroba vyšla na jevo. Dissimulovati dovedou jenom někteří, u nichž intelligence není tak seslabena, aby neprohlédli, co vlastně svět o nich soudí. Účelem **d**. bývá někdy přání skončiti sebevraždou, zbavit se poručnictví, nebo zhostiti se vazby ústavní, vůbec snaha domoci se znova svobody a svéprávnosti. Dissimulanti patří k nejnebezpečnějším šilencům. Snadno oklamou nezkušeného pozorovatele. Ale i zkušenému odborníku nepodaří se vždycky snadno a záhy strhnouti škrabošku a odhaliti chorobu. Nejčastěji prozradí se dissimulant sám, dal-li se unésti affektem (pohnutím mysli); pak vyhrkají najednou projevy o hallucinacích a bludných představách, které snad po měsíce dovedl v sobě tlumiti. *Kfr*.

Dissimulovati (z lat.), přetvářeti se.

Dissipace (z lat.), rozptýlenost, roztržitost.

Dissociace (z lat.) jest povlovný rozklad sloučenin způsobený pohlceným teplem proti akci síly chemické bez spolupůsobení nějaké látky třetí. Smíchám-li kysličník křemičitý a uhlí i vedu přes ně chlór zahřívaje, rozkládám pomocí uhlí křemičitý kysličník, i slučuje se křemík s chlórem; zjev ten není **d**-cí. Rozkládám-li zahřívaje chlorečnan draselnatý, vyvíjí se z něho kyslík zároveň s teplem, rozklad jde ve smyslu akce síly chemické, chlorečnan draselnatý vznikl na základě absorpce tepla, může býti také teplem chemicky rozložen. Z těch zplodin rozkladu zpět chlorečnan získati nelze. Rozkládám-li však teplem uhličitán vápenatý, spotřebuje se teplo k uvolnění vnitřních vazeb chemických, kysličník uhličitý prchá a zbývá žíravé vápno. Nechá-li se celý systém pohromadě a odstraní-li se zdroj tepelný, započíná ihned zpětně se skládání kysličníku uhličitého se žíravým vápnem, teplo se vybavuje a uhličitán vápenatý se regeneruje. Snaha, již rozkládá se původní látka ve složky své a protitendence chemická, která ze složek tu původní látku snaží se skládati, tvoří dohromady dva proudy reakcí, kteréž vzájemně si odporují se omezují. Proto jest rozklad **d**-cí povlovný, nebo v té míře, kterak na jedné straně sloučenina dále se rozkládá, jinde opodál vládnou podmínky, za nichž jiná partie složek zpět sloučiti se může. Faktory **d**. jsou teplo a tlak; množství rozložené hmoty a tudíž i váha produktů **d**. závisí na faktorech těch; oba faktory

možno zvolna měniti, i lze zajisté průběh d. stanoviti mathematically. Pro jednotlivé látky byl průběh d. také mathematically vyčten (Salet, Isambert, Naumann, Pfandler, Lemoine a j.). Pojem d. byl do chemie zaveden od Devillea (*Leçons sur la dissociation*, 1864). Zjevy dissociací jsou velmi pestré, i nelze je všechny zde vystihnouti. Náleží sem na př. též rozkládání a opětné skládání se soli, kteréž tvoří sloučeniny s vodou tak zv. krystallovou. Ta voda zůstává s molekulami solnými i v roztocích částečně pohromadě, částečně se odštěpuje, jinde opět přikládá. **D.** ta jest měřitelná; viz o ní více pod heslem Roztoky. *Rn.*

Dissoluce (z lat.), roztok.

Dissolutio sanguinis (lat.), rozmíšení, talovitost krve, viz Septicaemia.

Dissolutní (lat.), nevázaný, výstřední.

Dissolventia (z lat.), prostředky rozpustné, rozhánějící.

Dissolving views [-sòl- vjúz], angl., mlhavé obrazy.

Dissonance (z lat.) slove v hudbě souzvuk nejméně z tónů, jenž sám sebou sluch neuspokojuje, nýbrž vázán jest na další postup k souzvuku konsonujícímu. Vědecké definice d. arci vyznívají poněkud odchýlně, opírajíce se vesměs o různý výklad podstaty konsonance a d. Pohříchu nemůže věda podnes přes opětovanou snahu s určitostí stanoviti veškery okolnosti, jimiž oba zmíněné zjevy jsou podmíněny. Z názorů v té příčině vyslovených obracejí k sobě pozornost zvláště dva, z nichž jeden nalézá ohlas v nauce Helmholtzově a druhý v t. zv. theorii zastupování zvukův, zahájené M. Hauptmannem, rozvedené A. Oettingenem a zastávané dnes před jinými H. Riemannem. Helmholtz spatřuje původ d. v nedostatku společných tónův alikvotních, v drsných záchvěvích mezi tóny hlavními i alikvotními a v rušivých tónech kombinačních. Jmenovitě padají zde na váhu záchvěvy, jimiž vzniká analogii pocitů zrakových sluchový pocit přerývaný, drsný, kdežto při konsonanci jest pocit ten souvislý, hladký, nepřetržitý. Theorie zastupování zvuků opírá se o podklad psychologický. Příčinou zjevů, o které jde, jest zvyk sluchu našeho, každý zvuk ve složení jeho z tónu základního a tónův alikvotních pojímáti jakožto mnohohlasý konsonantní akkord. Tohoto harmonického složení domáhá se sluch i při souzvucích umělých, t. j. čím více souzvuk dvou nebo několika tónů podobá se řadě součástek zvuku jednoho, tím více sluch uspokojuje. Záleží tedy podstata d. v tomto případě v tom, že snaha sluchu našeho, pojímáti jistý souzvuk ve smyslu součástek zvuku jednoho, jest zde cizími živly zmařena nebo porušena. Otázka jest podnes sporná; pisatel těchto řádků na jisto postavil v monografii své »Kritické příspěvky atd.« (Zprávy král. č. sp. nauk. 1889), že, byť i snad nauka Helmholtzova nevyčerpávala podstaty věci úplně, přece opírá se o fakta, kdežto nauka druhá pro nemožnost důsledného provedení stává se na-prosto podvratnou. — Mezi intervaly jsou d-mi

mírnějšími malá septima, zmenšená kvinta a zvětšená kvarta, d-mi drsnějšími velká septima, velká a malá sekunda, a po té d. zvětšené a zmenšené, vzniklé chromatickým zvyšováním nebo snižováním. Mírnější d. nastoupiti mohou bez přípravy, příkřejší s přípravou, jež v tom záleží, že jeden z obou tónův intervalu uveden jest již v intervalu bezprostředně předcházejícím v témž hlase; v obou případech však vymáhá d rozvodu, t. j. postupu k intervalu konsonujícímu. Akkordy jsou, vyjmouc velký a malý akkord kvintový (méně případně trojzvukem zvaný), vesměs d-mi; tedy veškery ostatní akkordy kvintové, septimové, nónové, undecimové a terdecimové, v základní formě i ve všech převratech a polohách náležejí k d-cím (bližší hladej pod zvláštními příslušnými hesly). S důrazem však budiž podotčeno, že nesluší stotožňovati pojmy d. a nelibozvuk a potom konsonance a libozvuk smyslový; můžet za okolností býti konsonance nelibozvucnou (dur-kvintakkord ve hlubokých oktávách) a opakem d. svrchované libozvucnou (dominantní septakkord s přirozenou septimou ve kvartetu lesních rohův a p.). — S hlediska historického zbývá ještě doložiti, že v Pythagorově nauce starofecké byly d-mi veškery intervaly kromě čisté primy, oktávy, kvinty a kvarty. V době křesťanské odpadla z řady d-cí nejprve velká a malá tercie, po té velká sexta (u Joanna de Muris) a posléze malá sexta (u Philippa de Vitry). Viz též hesla Diafonie a Diskordance. *Str.*

Distance (z lat.), vzdálenost.

Distance kurtovaná, zavedená do početní astronomie Olbersem, jest ekliptikální průmět vzdálenosti některého tělesa nebeského od země. Je-li ρ ona vzdálenost a β astronomická šířka dotyčného tělesa, pak bude $\rho \cos \beta$ d. k. *La.*

Distanční dovozná je náhrada za dovozná na moři, zajde-li loď nehodu a zachráně-li se zboží. Dovozná platí se pak dle vzdálenosti vykonané cesty (distance), tedy v poměru jejím k celé cestě, jež měla ale nemohla býti vykonána (čl. 632, 633 něm. obch. zák.; čl. 296 a 303 code de comm.). Dle práva něm. určí d. d. po případě soud dle volné úvahy, což platí také o dovozném při abandonu, jež náleží pojistiteli (čl. 872 obchod. zák. něm.). — Právo francouzské klade tu za podmínku, že nelze zboží jinou lodí dále dopravit, a právo španělské, že nebylo lze v okruhu 30 hodin cesty naléztí jiné lodí (čl. 777). Právo angl. a americké nezná náhrady té a d. d. povoluje se tu jen výjimkou z příčin slušnosti. *Hsq.*

Distanční jízda, jízda na značnou dálku s vytknutým cílem podniknutá jezdci jednotlivci neb i celými oddily jezdeckva na zkoušenou, seč jsou síly lidí i koní, a na tužení sil těch. **D. j.** rozumně rozvržená a moudře konaná s ohledem méně na naprostou rychlost než hlavně na dobrý stav, v jakém dojedou cíle účastníci, jest cvikem velmi účelným, kdežto proti tomu **d. j.** s nejnepým a bezohledným přepínáním sil, když jezdci dospějí urč-

ného místa ve stavu zbědovaném a oti pro další službu neschopní, je pouhým bezúčelným týráním lidí a zvířat.

F.M.

Distanční lať slouží k měření vzdálenosti dvou bodů; bývá asi 3 m dlouhá a 7 cm široká, bíle natřena a opatřena ostře vyznačenou škálou půldecimetrovou. Viz Dálkoměr.

Distanční měřidlo t. c. dálkoměr.

Distanční obchod (obchod na vzdálenost. *Distanzgeschäft*, *Übersendungsgeschäft*) jest v právé obchodním taková smlouva trhová, při kteréžto dodání, totiž převod zboží z faktické moci prodávatele do faktické moci kupujícího uskutečňuje se prostřednictvím osoby třetí, jež není zástupcem ani kupujícího ani prodávatelským (dopravce, *transporteur*). Děje-li se dodání zboží bezprostředně mezi kontrahenty, resp. jejich zástupci, zove se obchod místním (*Platzgeschäft*). Rozdíl tento jest důležit zejména ve dvou směrech: jednak ohledně plnění použití předpisů stanovených zákonem obchodním o dání k dispozici, jednak ohledně zvláštních norem zákona obchodního (čl. 345) v příčině přechodu nebezpečnosti stran zasilané zboží. Dle těchto nese prodávatel nebezpečnosti dopravy zboží na místo plnění (*Erfüllungsort*) buď zákonně (čl. 342), buď smluveně, pokud dle práva občanského nebezpečnosti dříve nepřešlo na kupujícího; nebezpečnosti transportu z místa plnění do místa dodání (*Lieferungs-, Bestimmungsort*) nese od doby, kdy zboží k dopravě na místě plnění odevzdáno bylo, kupující, tudíž také ve případě tom, kde stran způsobu dopravy ničeho neurčil (odchylna vůči právu občanskému, § 429 obč. zák.); v tomto posledním případě ostatně již podle zákona (čl. 344) pokládá se prodávatel za zmocněna určití sám místo kupujícího dopravu s péčí řádného kupce. — V jiném smyslu, méně obvyklém, užívá se terminologie této s hlediska u z a v e n í smlouvy, kdež pak d. o. y jsou obchody mezi nepřítomnými, »místní« pak mezi přítomnými uzavřené. K d-m o ů m v tomto smyslu hledí zejména předpisy čl. 319—321 obch. zák.

Hnu.

Distanční signály, stěžně před stanicí železniční postavené 400—500 m od nejkrajnější výměny. Ramenem nebo terčem na stěžni upevněným pohybuje se z kanceláře staniční s indukčním proudem elektrickým. čímž dávají se vlaku vjíždějícímu signály »stůj« nebo »vjezd volný«. (Signální řád pro dráhy rakousko-uherské z r. 1877 čís. 19 až 23, 56, 57.) Při volném vjezdu do stanice dává strojvůdce u d-ho s-lu znamení parní pišťalou. První d. s. zavedeny byly Rob. Stephensonem na trati londýnsko-birminghamské.

Brix.

Distanční směnka čili směnka k místní je směnka vydaná na místo cizí, kde tedy místo splatnosti je rozdílné od místa vydání (*distantia loci*). Rozdílu toho vyžaduje se dle práva franc. (čl. 110 Code de comm.), ustanovení to se však v praxi obchází a jiné řády směnečné i ty, jež následovaly vzoru francouzského, upustily od požadavku toho

(na př. právo belgické). V řádu směnečném rakouském a německém (článek 6 odst. 2) musí býti takový rozdíl pouze při směnkách vydaných vlastních, kde vydatel je zároveň směnečníkem a vydává směnku obyčejně na svou filiálku; směnečný řád skandinávský nevyžaduje toho pokládaje takovou směnku za vlastní. — Opakem d-ch s nek jsou směnky místní.

Distantia (z lat.), vzdálenost; d. loci, rozdíl místa, viz Distanční směnky.

Distel Martin, malíř karikaturista (nar. 1802 v Oltenu ve Švýcarsku, † 1844 v Solothurnu), studoval v Jeně (kdež zvláště jeho karikatury *Unos Sabine* na stěně karceru vzbudily obecní interest), pak v Mnichově a r. 1836 stal se učitelem kreslení v Solothurnu. Nejlepší jsou jeho kresby ku Fröhlichovým Bajkám. Z karikatur politických vynikají jeho kresby ve *Schweizer Bilderkalender*, jež vydával od r. 1839 R 1841 vydal kresby *Abenteuer des Freiherren von Munchhausen* a roku 1843 *Geschichte des deutschen Michels*. Ačkoli rozvrhy jeho kreseb jsou geniální, provedení jejich bývá často ledabylé a povrchní. Srv. Hartmann, Martin D., ein Künstlerleben (Solothurn, 1861), Zehnder, M. D. (Basilej, 1883).

Distelmeyer Lampert, kancléř braniborský (* 1522 v Lipsku — † 1588), byl dvorním radou ve Vídni a od r. 1551 ve službách braniborských, zastupoval Braniborsko při náboženském míru v Augšpurce (1555), podporoval stěhování holandských průmyslníků do země, zakřil universitu ve Frankfurtě, vymohl pro Braniborsko spoluudělení léna na Prusy a sebral *Constitutiones marchicae*, které jeho syn Christian dokončil. D. i u vnitřní politice záslužně si počínal a právem klade se mezi zakladatele státu hohenzollernského, což i vědeckě uznával kurfiřt Jáchim II., pasovav ho na rytířství Srv. Heidemann, Ein Tagebuch des brandenb. Kanzlers L. D. (Berlin, 1885).

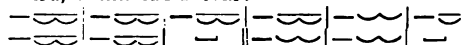
Disthen, $SiO_2 Al_2$, bezvodý zásaditý křemičitan hlinitý, minerál asymmetrický; krystaluje pravidlem v širokých, plochých sloupcích, neztídka ve srostlicích; obyčejně jeví se v agregátech paprskovitě lupenatých nebo stébelnatých. Krystally jsou obyčejně vrostlé. Štípá se dle několika směrů; nejdokonaleji dle makropinakoidu. Na různých plochách, ba na téže ploše v různých směrech jeví různou tvrdost. Na plochách štěpných ve směru vertikálním $t = 4-5$, ve směru na tomto kolmém $t = 7$. Hutnost = 3.5—3.7. Jen vzácně jest úplně bezbarvý, čirý; pravidlem jest zbarven, nejčastěji modře, různých odstínů (kyanit, cyanit), po případě zelenavě nebo červenavě (rhaetitizit), vryp má vždy bílý, lesk skelný, na plochách štěpných pěkně perleťový; jest průsvitný až průhledný; neroztopitelný, v kyselinách nerozpustný; soluci kobsaltovou zvlhčen a vyžihán modrá. Obsahuje 37% SiO_2 a 63% Al_2O_3 ; jest téhož sloučenství jako andalusit a sillimanit. Vyskytuje se jako vtroušená, nepodstatná součást mnohých prahorních hornin, zejména

svoru, břidlic, křemene, žuly, ruly, zvláště často bělokamú (granulitu) a eklogitu. Samostatné lože činí u Horrsjöberga ve Vermlandě ve Švédsku. V Čechách jeví se v žule na Gängehäuselu blízce Bečova u Karl. Varů, v křemenu na Pancíři u Eisensteina, u Ledče na Sázavě a v náplavu u Třiblic a Podsedic. Důležitější lokality cizí jsou: Monte Campione v kantonu ticinském a Sv. Gotthard ve Švýcarsku, Greiner v Tyrolsku. Blankytně modrý d. brousí se jako polodrahokam. En.

Distichiasis (fec.) jest vrozená vada okraje víčka očního, který jinak jest normální, že za prvou řadou řas nalézá se druhá (i třetí = tristichiasis) v celé délce víčka nebo jen v části; tyto jinak pravidelné řasy jsouce často obráceny proti oku způsobují dráždění. D.

Distichon (fec.), dvojjádek, značí vlastně pouze spojení dvou veršů ve větší celek, zvaný periodou. V tom smyslu by již ovšem na př. pouhý daktylický hexameter byl d-chem, avšak staří metrikové slovem d. rozuměli po výtce spojení daktylického hexameteru a pentameteru v jednu periodu. Sestává tedy d. z klidného a vážného verše epického a z jeho živější a kvapnější obměny, t. zv. elegického pentameteru, a má tudíž tvar:

Na př.:

Poutníčce zvěstuj Lakedaimonským, my že tuhle Mrtví ležíme, jakož zákony kázaly nám.

Metrum toto nehodilo se nikterak pro básnictví epické (a pokusy vzepřítí se dávnému zvyku nezdařily se, jako na př. Ovidiovi ve Fastech), ale stalo se velmi důležitým pro básnictví lyrické a to pro jedno z jeho odvětví, básnictví elegické. Dvojjádek tento nazýval se též jinak *ἐλεγίον*, básně jím psané *τὰ ἐλεγεία*, později *ἡ ἐλεγεία*, t. j. elegie, která ovšem s naší moderní elegií ani formou ani obsahem se stotožniti nesmí (v. Elegie). Kur.

Distinguendum est inter et inter (lat.), třeba činiti rozdíl mezi tím a oním.

Distinguovaný (z lat.), vyznačující se mezi jinými, význačný, vznešený, vážený. — **Distinguovati**, rozeznávat, vyznamenávat.

Distinkoe (z lat.), vyznamenání, hlavně však odznak na př. hodnosti jakési, na částech stejnokroje. Tak je na př. d. důstojnická v různých vojscích různá, v rakouském nejzvláštěji zlatý třepec na jilci šavle, pak zlaté nebo stříbrné hvězdičky na límcích a porty na parádních pokrytech hlavy; v jiných armádách záleží v náplecnících a na čapkách atd. D. různých stupňů důstojnických provedeny v každém státu jinak. Srv. Důstojník. FM.

Distinkční kniha čili Rozmnožené Saské zrcadlo (*Rechtsbuch nach Distinctionen, Vermehrter Sachsenspiegel, Buch der Ausscheidung, Optimus liber legum secundum distinctiones*) jest právní kniha soukromého původu, sepsaná pro praktickou potřebu měst, jež užívala saského a magdeburského práva. Hlavním jejím účelem bylo vylíčiti saské zemské i městské právo, jakož

i právo císařské a církevní se všemi jejich shodnými i rozdílnými předpisy. Práva tato měla býti distinguována, rozlišena, odloučena; odtud též rozdělení jednotlivých kapitol v distinkce a název d. k., *Buch der Ausscheidung*. Spracována byla sbírka tato neznámým spisovatelem ve 2. pol. XIV. stol. v Míšni, jak ukazuje několik míst v jejím textu a úvodu. Prameny, jichž spisovatel používal, naznačeny jsou v úvodě. Především čerpal spisovatel ze zemského práva Saského zrcadla; značnou část článků přejal doslovně. Poněvadž však kniha obsahuje mnoho míst, jež v Saském zrcadle nejsou, nazývána bývá též Rozmnoženým Saským zrcadlem. V rozsáhlé míře používal spracovatel též goslarského městského práva. Jednotlivá ustanovení tohoto práva přijata jsou do d. k-hy zhusta v téměř pořádku, v jakém je vykazuje redakce goslarského práva. Kromě toho čerpal též z práva zhořeleckého, z některé sbírky práva magdeburského a ze židovských výsad. Částečně používal i práva církevního. Veliké množství rukopisů, jež se našly, svědčí o tom, že k-hy d. velmi bylo užíváno ve městech saského a magdeburského práva (kromě zemi německých zejména v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Polsku). Ačkoli byla prací soukromou, používala přece moci pramene právního neboli právní knihy. Když se jí v XVII. stol. přestalo užívat, upadla v zapomenutí. Prvé vydání tiskem opatřil J. E. Böhme, a sice pod nesprávným názvem *Schlesisches Landrecht*. Vydání to jest otiskem pouze jediného rukopisu, nazvaného od Böhma *Codex Bregensis*, a nijak nedostačuje. Četných variantů použil v jiném kritickém vydání F. Ortloff (Jena, 1836). — Dle některých rukopisů rozdělena jest d. k. na 5, dle jiných na 6–8 knih (knihy pak dělí se na kapitoly a tyto, jak shora řečeno, na distinkce). Všechny redakce pojednávají však o veškerém právu kromě lenního. Rozdíl mezi nimi jest jen ten, že rukopisy o 5 knihách zahrnují v 5. knize vše, co v ostatních rukopisech uvádí se v dalších knihách samostatných. — Nejstarší německé rukopisy datovány jsou z r. 1387 a 1388. V archivu města Prahy chová se něm. exemplář z roku 1391; jest tedy jen o 4 léta mladší než uvedený nejstarší rukopis. Jiný německý rukopis z r. 1397 nalézá se v Českém Museu, kdež jsou dva české datované překlady d. k-hy, a sice z r. 1448 a 1455. Několik českých rukopisů chová se též v Litoměřicích, bývalém předním českém městě s magdeburským právem. V jednom rukopise z r. 1469–70 na str. 300–404 jest »Liber distinctionum« o 7 knihách. Druhé dva (litoměřické) rukopisy d. k-hy jsou mladší. Pojednal o nich dr. J. Čelakovský v Čas. Čes. Musea 1879: *O právních rukopisech města Litoměřic*. Tamtéž článek M. Dvořáka *Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského*.

Distinkční vlawky při námofnictvu jsou vlawky tvaru čtvercového s barvami vlawek národních, mající naohře v levo při lemu, jimž

se upevňují, čtverec barev říšských, černých a žlutých. **D.** v. jsou admirálská, kteráž se vztyčuje na vrcholu hlavního (velkého, středního) stěžně, více admirálská na vrcholu předního a contreadmirálská na vrcholu zadního (křížového) stěžně. **D.** v. ka ko-

modorská má kraj korouhvičky vybíhající ve dva rohy a vztyčuje se na hlavním stěžni. Na lodích dvoustěžňových vztyčuje se d. v. vlajka contreadmirálská i jiná stejné hodnoty na stěžni předním.

Distoma, Distomum, Distomidae viz Motolice.

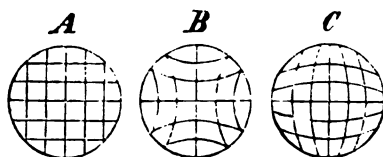
Distonace (z lat.), v hudbě totéž co Detonace (v. t.).

Distorse (lat. *distortio*), rozkroucení, zpřivoření.

D. kloubu, podvrtnutí kloubu. Slove úraz způsobený nemírným, násilným natažením, ohnutím aneb stočením kloubu, při němž dochází k natržení vaku kloubního a vazů kloubních. Kloub je zduřen, bolestivý při pohybu i při dotyku; pohyblivost jeho jest porušena. Zduření podmíněno jest výlevem krevním v kloub i mimo kloub z natržených cev, v pozdějších dnech též výměškem zánětlivým. Při d-si závažnějšího rázu poškozeny bývají též kloubní konce kostí i tkáň okolní; části kostí bývají ulomeny neb utrženy, chruplavky kloubní pohmožděny, šlachy v okolí kloubu natrženy a bývají i z obvyklého místa svého pošinuty. Průběh choroby při patřičném chování se nemocného a vhodném léčení jest po většině příznivý; někdy v případech nepříznivých zůstává po úrazu kloub nehybným, nebo stává se chabým; někdy v čase pozdějším povstávají i počasně záněty v kloubu raněném. Léčení diti se musí dle návodu lékaře; záleží v zachovávaní klidu v kloubu podvrtnutém a v přiložení patřičného obvazu, zvláště pak, kde bylo došlo k závažným změnám v kloubu, v masáži, v zavínování kloubu obinadly obyčejnými i elastickými, v příkladání vlhkých náčinků, v upotřebení lázni a v provádění vhodných pohybů. —chl.

D. v optice znamená zpřivoření, zkreslení obrazů, něm. *Verzeichnung*. Čočky jednotlivé a i některé soustavy nezobrazují předměty věrně, nýbrž je zpřivořují. Původem d. je vada sférická (viz Čočka). Rovnoběžné s osou paprsky krajní lámou se v čočce jinak než střední, krajní přísluší jiná dálka ohniska než středním. Poněvadž pak velikost obrazů, t. j. zvětšení závisí na dálce ohniska, je patrné, že bude obraz vytvořený paprsky krajními jen tehdy tak veliký jako obraz paprsků středních, budou-li dálky ohnisek stejny. Jsou-li však tyto dálky nestejny, bude obraz zpřivořen, poněvadž obrazy paprsků krajních jsou jinak zvětšeny než paprsků středních. Víme na př., že spojka, použijeme-li jí jako skla zvětšujícího (lupy), tím více zvětšuje, čím menší má dálku ohniska. Ale tato je pro krajní paprsky menší než střední; budeme-li tedy takovou lupou pohlížeti na síť čtverečků (obr. č. 1153. A), spa-

tíme ji zvětšenu, ale zpřivořenu, krajní obrazy jsou více zvětšeny než střední, strany čtverečků budou vyduť (obr. čis. 1153. B). Použijeme-li však též čočky k tomu, abychom vytvořili skutečný obraz síti oné nyní vzdálené, aby tento obraz připadl do dálky zřetelného vidění, bude obraz její zpřivořen opačně, obrazy krajní budou menší než střední, proto budou strany čtverečků vypadati vypukle jako obruče (obr. č. 1153. C). Všeobecně platí pravidlo: je-li skutečný obraz předmětu zpřivořen vypukle, je zdánlivý čili geometrický obraz též čočky zpřivořen vyduť. Jest zřejmo, že tato vada čoček překáží vytvoření obrazů zcela přesných a proto hledí se odstraniti. Toho lze částečně docíliti vhodným umístěním stínítka (diaphragma), jimž se zachycují paprsky krajní, ale zase ubývá jasnosti obrazu; dokonale dá se vada tato odstraniti, složíme-li dvě čočky (nebo soustavy čoček) takové, při nichž tato vada je stejná, ale působí opačně a tedy se ruší. Taková soustava je na př. Steinheilův aplanat; přední achromat vytvořuje obraz zpřivořený vyduť (obr. č. 1153. B, zadní vypukle (obr. č. 1153. C). Poněvadž tato

Č. 1153. Distorse v optice.

soustava je souměrná a obě vady opačně působí, vznikají obrazy správné. Stínítka nalézá se uprostřed mezi čočkami. **D.** často bývá zaměňována s jinou vadou čoček, která má jinou příčinu, totiž se zakřivením plochy obrazové, kdežto **d.** má původ svůj v nestejně dálce ohniska různých pásem čoček. Důkladněji o d-si pojednává K. V. Zenger ve fysice pokusné i výkonné, v díle III., jakož i H. Schroeder, Die Elemente der photogr. Optik (Berlín, 1891).

Distrahovati (z lat.), roztáhnouti, rozptýliti, pozornost odvrátiti, zciziti.

Distrakce (z lat.), roztáhnutí.

Distretti militari (ital.), vojenské okresy, jsou ital. úřady vojenské obdobné našim okres. velitelstvím, jež řídí úkony doplňovací a mobilizační a jež obstarávají válečné formace zeměbrany i domobrany. Jejich počet se postupem času měnil. Zákonem ze dne 8. čce 1883 a ze dne 1. čce 1884 rozdělena Itálie na 12 sborových okresů a 24 divisi teritoriálních s 87 d. m., na něž připadá 98 okresních aktivních setnin (zákonem z 29. čna 1882 obmezen počet aktivních setnin v jednotlivých okresích na 1–2). Z d. m. je 20 t. zv. d. m. *principali di mobilitazione* majících velká ústřední skladiště pro armádní vozivo a výzbroj pěchoty i myslivce a dodávajících potřebný materiál jednak (13) pro polní armádu, jednak (7) pro pěchotu určenou k ochraně břehů.

Distribuce (z lat.), rozdělení, rozdělení.
Distribuční formule (rozdělovací f.), slova, jimiž kněz podávající provází udělení večeře Páně. Nejstarší formule toho druhu, platná až do časů Rehoře Vel., zachována v 8. knize Konstitucí apoštolských (viz Apoštolské sbírky) slovy: *σῶμα Χριστοῦ, αἷμα Χριστοῦ ποιητικῶν ζωῆς* (tělo Kristovo, krev Kristova nápoj života). Později nastoupily různé změny. V církvi římskokatol. zavedena d. f.: *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam aeternam* (Tělo Pána našeho Ježíše Krista opatruj duši tvou do života věčného), již původně i Luther podržel ve své Formule missae (1523), ale vypustil v něm. textu z r. 1526. V církvi evangelické z části se nevyskytuje (reformování, ač německá církev reformovaná užívá slov 1. listu sv. Pavla ke Kor., 11.), z části má základem svým slova evang. sv. Matouše 26, 26: Vezměte a jezte (píjte); totot jest tělo (krev) Pána našeho Ježíše Krista atd.

Distributivní (z lat.), podílný, na pf. d. či podílné číslovky vyjadřující podílnost (po jednom, po dvou atd.), na pf. po dvou zlatých, dva a dva. — D. obchody viz Banka, 237.

D. číslo jest měnitel udávající, kolik jednotek nižších obsahuje jednotka vyšší; v soustavě číselné jest d. číslo základ její. **D.** číslo v soustavě metrické i v soustavě dekadické jest číslo 10. — **D.** výkon početní jest takový, který rozvésti lze v několik stejného druhu, ku příkladu násobení:

$$(a + b) c = ac + bc. \quad Sd.$$

Distrikt (lat. *districtus*), obvody větší nebo menší rozsáhlosti buď k vykonávání správy nebo soudnictví zřízené.

Distriktní shromáždění slují v Norsku shromáždění, v nichž volitelé volí poslance listky hlasovacími; řídí je amtmand nebo v městech magistrát.

Distrito Federal, spolkový okres v amer. republice Mexiku, obsahující hlavní město a 4 okolní okresy, má 1200 km² a s hl. městem 575.747 ob. (1892).

Distrofoký (fec.), dvě strofy mající. — **Distrofon**, báseň o dvou slokách.

Disturbace (z lat., pobouření, znepokojení).

Disyllabum (z fec.), dvojslabičné (slovo).

Dit [di], franc. výrok, propověď, druh básní oblíbených ve XIII. a XIV. století ve Francii s tendencí morální nebo satirickou, libovolné formy; v XV. stol. říkalo se podobným plodům blason. Nejlepší ukázky takovýchto propovědí podávají Baudoin, Condé a Kutebeuf.

Dita (*Cortex Dita*), název kůry stromu *Alstonia scholaris* (v. t.). Obsahuje alkaloid podobný chininu zvaný Ditain, Ditamin.

Dítě (fysiol.). Prvním vdechem vstupuje d. do života jako nový jedinec, který však není tolik samostatný, aby bez pomoci cizí živ býti mohl. Již dříve jevil se v těle d-ťe život, ale všechno ústrojí nebylo v činnosti, teprve zamezením přítoku krve okysličené, přiváděné

cevmi ve šňůře pupeční, rozvíjí se t. zv. malý oběh krevní a prvním vdechem vstupují v činnost plíce s celým ústrojím dýchacím a později také ústrojí zaživací. Prvním orgánem, který pracovati počal, jest srdce. Jest činná již dávno před narozením, a čím více se blíží tato doba, tím více se zavírají cesty, kudy krev — odchýlně od oběhu krevního po narození — kolovala. Srdce novorozence tepe téměř dvakrát tak rychle jak u dospělých, 140—120 za minutu; se vzrůstem klesá počet tepů, tak že v 8. roce čítá se průměrně asi 90 tepů. Plíce pracují zároveň s ostatními částmi ústrojí dýchacího právě tak jako u dospělých, dýchání děje se více svaly břišními; s počátku jest vdechů za minutu až 46, později 24—21. Brzlík, žláza to, která za nejhořejším oddílem kosti hrudní leží, ztrácí se do 2. roku; úkol její není dosud přesně znám.

Zaživacímu ústrojí přísluší neméně veliká důležitost: má d. s dostatek živiti, aby růsti mohlo, a možno směle říci, že veškerá činnost jest v první době omezena na ústrojí zaživací a vzrůst těla. Jině přirozenou potravou jest matefské mléko, a to až do doby, kdy narostly zoubky (viz Dentice). V ústech má býti potrava rozmělněna a smíšena s odměšky žlaz, hlavně slinných. Rozmělnění pro jakost potravy (mléko) není třeba, a není vůbec možno, poněvadž není zubů; odměšky žlaz slinných tvoří se v nepatrném množství až do 3. měsíce, proto přeměna uhlohydrátů, najmě škrobu (z pečiva a moučných jídel) v cukr není možná, i vede požívání potravin toho druhu ku porušení trávení, katarrhům žaludečným a střevním. Žlázy slinné pracují více zároveň s řezáním se zubů, a teprve od 3. roku nastává řádné odměšování slin. Žaludku setkává se potrava s volnou kyselinou solnou (po trávení ve množství 0.13^o), pepsinem a fermentem mléko srážejícím; účinek těchto látek je týž jako u dospělých. Po půl hodině je velká část mléka strávena, po 1 hodině někdy již všecko, obyčejně za 1½ hod., jistě za 2 hodiny. Ostatní postup potravy a trávení je týž jak u dospělých. První dny vyměšuje děcko smolku, t. j. vše, co se před narozením v rouře zaživací shromáždilo. Je to kašovitá, tmavozelená, z mazu kožního, barviva žlučového a z buněk roury zaživací složená hmota. Čtvrtý den, často dříve, dostavuje se stolice čistě žlutá, rovněž kašovitá, 2—5krát denně, později jen 2, až 1 denně.

Kůže novorozence pokryta jest bělavou, mazlavou vrstvou, pod níž pokožka jest silně zardělá. Je to maz, vyrobený žlázkami kožními před narozením. Podobný maz tvoří se i později na hlavě, a tvoří tam stroupky mezi vlasy. Žlázy potní pracují teprve po několika nedělích. Chloupky, někdy dosti dlouhé, jimiž kůže je poseta, ztrácejí se během prvních týdnů, a také vlasy, černé, silné, s nimiž d. na svět přišlo, vypadávají později a mění se ve světlejší. Zbytek šňůry pupeční schne a zčerná, a mezi 4—7 dnem odloučí se zcela, zbude pak jen pahýl s jizvou, a ten se ještě

časem vtáhne. Ledviny pracují týmž způsobem jako u dospělých. V prvních dnech jest moč přesycena kyselinou močovou, a tato se usazuje uprostřed ledvin v podobě klínovitých skvrn žlutočervených, které se po 14 dnech vzácně naleznou (t. zv. záhat kysel. moč.).

Nervstvo centrální (mozek a mícha) a ústrojí smyslové vyvíjí se znenáhla, zvláště duševní činnost. Mozek novorozenců vykazuje nižší závitky a mělčí brázdy, nežli mozek starších dětí, a také šedá hmota mozku není tak přesně vyznačena jako u dospělých. Do 2 let roste mozek nepoměrně více nežli později, a v té době rozdíly prve uvedené se vyrovnají. Činnost v prvních měsících omezuje se na zprostředkování zvrátů (reflexů) neboť pohyby děčka jsou nemotorné, neúčelné a bez vůle. Teprve později stávají se pohyby samovolnými a to nejprve pohyby ruček, pak hlavy a konečně nožek. Chůze je možna obyčejně v prvé polovině 2. roku.

Ze smyslů nejdříve jest vyvinuta chuť: dítě brzy rozeznává sladké od hořkého a slané. Zrak není hned s počátku vyvinut. Dítě upírá očka do prázdna, nedovede určitý předmět fixovati, oko je bez výrazu, a pohyby jeho bezúčelné. Barev dítě nerozeznává, teprve časem poznává jednotlivé, nejdříve červenou a žlutou, ostatní až po 2. rokem. Vzárustem mění se také oko a nejvíce barva (duhovky), která mnohdy z krásné tmavé modří mění se ve hněd. Sív s počátku rovněž není, teprve po čase počínají sízní žlázy svoji práci. Sluch vyvíjí se rovněž znenáhla. Teprve koncem 1. týdnu zavírá d. rychle víčka po náhlém hlomozu. Hlasy a zvuky rozeznává v prvých měsících, zvuky piana ve 3. roku, a dítě je schopno naučiti se prozpěvování, nežli mluvě. Řeč dostavuje se teprve v 1² roce, ale již od 1/2 léta vydává některé d. zvuky, které okolí pokládá radostně za určitá slova. První měsíce, obzvláště prvních několik neděl, spí d. neustále a čím zdravější d. tím hlubší a delší je spánek. V 5. a 6. měsíci nespí d. již tolik, ale po nasycení vždy. Spaní za doby denní potřebuje dítě as do 4—5. roku, odtud počínajíc vydrží již bdítí.

Teplota těla jest u dětí vždy vyšší, než u dospělých. Vzárust jednotlivých částí těla není týž: u jednoho děčka roste více ta, u jiného jiná část. V celku roste více hlava a břich, hrudník a končetiny zůstávají po zadu. Délka těla novorozenceho hochu měří 50, děvčete 48 cm. V prvé a druhém měsíci roste vždy o 4, v následujících třech o 2 cm, v pěti dalších o 1, v 11. a 12. měsíci o 1.5 cm. V následujících letech klesá přírůstek stále, tak že za rok 14. obnáší toliko 4 cm a hoch ve stáří tom měří 146—152 cm, děvče 145.5—151.5 cm. Váha novorozence obnáší průměrně 3000 g. První 4 dny ubývá na váze (někdy o 220 g), pak váha vzrůstá, tak že koncem 1. týdne se rovná váze původní. Největší přírůstek jest v 1. měsíci (až 25 g denně); ve stáří 1. roku 6 g denně. Koncem 1. roku váží hoch 9 až 10 kg, děvče 8—9 kg. Koncem 14. roku váží hoch 37—38, děvče 36—37 kg.

Kdežto končetiny dolní i horní rostou ve všech směrech, hlava v tom činí odchylku. Tato není totiž veskrze zkostrnatělá, a shledáváme v ní místa měkká, t. zv. lupénky (fontanelly). Jednotlivé kosti lební jsou původně blanité a soli vápenné, které dodávají kosti pevnosti, ukládají se od jistého bodu praskovitě k okrajům jejím. V době, kdy střed kosti je vápennými solmi nasycen (zkostrnatěn), zůstávají okraje, zejména rohy ještě blanité, a ty tvoří s rohy okolních kostí uvedené lupénky. Největší z nich, »lupének veliký« zvaný, tvořen je stykem čelní kosti s oběma temenními. Lupénky ty usnadňují vzrůst mozku, neboť týž má pak s dostatek místa, a regulují vnitřní tlak. Jednotlivé výkony tělesné, kde není potřeby delšího cviku, konají se s větší čilostí a svěžestí, jelikož útroby i tkané jsou štavnatější než u dospělých. Nr.

Výživa d-te, zvláště kojence jest zajisté velmi důležitá, chceme-li zameziti ohromnou úmrtnost dětskou a způsobiti, aby nejmladší dorost byl zdárný. První úlohou řádné výživy jest ustanoviti, mnoho-li a co má se kojenci dávat. Tu třeba míti na zřeteli, že v kojenci jest malá tvořivost cukru a že žaludeční šťáva méně jest kyselá než u vzrostlého. Musíme dbáti toho, že ústroj zaživací jest velmi citlivý, že nervstvo prudce reaguje i při dosti malém porušení, tak že největší opatnosti třeba při výběru potravy. Tvorba zubů podmiňuje hustotu potravy, při čemž třeba pamatovati, že prvé mléčné zuby vyrůstají obyčejně v 7.—9. měsíci, je však mléčný chrup teprve v 3. roce života se doplňuje. Potravou nejpřiměřenější jest mléko mateřské. Aby snadno každý mohl si utvořiti pojem o působení výživy, podáváme zde tabulku úmrtnosti dle způsobu výživy d te:

V Berlíně dle posledního sčítání lidu	zemělo z 1000 dětí žijících živých				Všec
	mlé- kem matky	mlé- kem kojné	mlék. zvíře- cím	mlék. zví- řecím a ná- hražkami	
V 1. měsíci života	20.3	32.9	108.1	431.0	65.5
» 2. » »	8.0	17.2	67.1	329.0	30.4
» 3. » »	6.3	5.3	61.8	326.2	29.0
» 4. » »	5.8	4.5	53.7	139.6	27.5
» 5. » »	4.9	5.3	49.2	178.6	24.8
» 6. » »	4.3	3.9	44.1	152.9	22.5
» 7. » »	4.3	5.8	44.4	167.1	22.8
» 8. » »	4.4	1.0	33.6	65.8	18.3
» 9. » »	4.9	3.3	29.1	96.8	17.5
» 10. » »	4.6	5.2	26.0	69.8	16.9
» 11. » »	6.0	3.6	22.4	45.0	15.7
v 1.—11. m. živ.	7.6	7.4	45.8	128.7	27.3

D. budiž brzo po narození přiloženo k prsu, prvního dne 2- neb 3krát, později 6- až 8krát po 2 až 3/5 hodině i v noci. Po 3 nebo 4 nedělích nechť zvyká si piti za dne po 2 až 2.5 hod., v noci pouze jednou, možno-li. Množství mléka najednou požitého stoupá z 10 g na 100 g a i více. Doba pití trvá obyčejně 20 minut. Žádá-li d. častěji, pak se buď řádně nenapilo, nebo mléko není dosti výživné, anebo d. není zdravé. Odstaveno budiž d. v 9. až 11. měsíci, kdy mléko mateřské nedává již dosti potravy, což vidíme z toho, že d-te,

jehož týden od týdne přibývati musí na váze, nepřibývá. Odstavení prováděno budiž zvolna ve 12—14 dnech, tak že vždy po 2 dnech o jednu méně k prsu se přiloží a za to jinou potravu přiměřenou dostane. Nedobře bývá odstavovati d. v horkých měsících červenci a srpnu. Potrava náhradná budiž tekutá: mléko kravské se slizem z krup (2:1), polévka z mléka, hovězí polévka se žloutkem. Je-li d. rok staré, může jísti mléko s rozmělněným sucharem, kaši rýžovou, z ovesné krupice, maso z lehké pečené a podobné věci.

Jak z tabulky hořejší lze viděti, není ve výživě matkou a kojnou velkého rozdílu — jen v první době, snad následkem slabosti z delšího čekání. bývají děti hůře v tom, kdežto později, poněvadž se na kojnou velmi hledí, bývá výživa kojnými lepší, což zvláště platí o dobách letních, kdy matka sama méně dbá, aby něco škodlivého snad nesnědla.

Kde není mléka mateřského a kde kojná nenastupuje, musíme ži v i t i u m ě l e. Náhrada musí býti přiměřena, tekutá, podávati se v týchž dobách, máti teplotu 38° C a nesmí obsahovati přísady nezáživné, škrob a j. Nejlepší náhradou jest mléko z zvířecí, a to v prvé řadě mléko kobyli a osličí, jež složením nejvíce s mlékem mateřským se shodují. U nás pak jest to mléko kravské, jež jsouc laciné všude snadno se zaopatřiti dá. Mléko má býti od krav zdravých, dobře krmených, ne příliš starých, dobře čistěných a ve zdravých stájích chovaných, má býti uschováno v místech dobře větraných, zdravých, bez přísad lučebních, a aby dále vydrželo, budiž sterilisováno, t. j. horkem všech zárodků klíčivých zbaveno. (V Praze Freyovo mléko vysočanské a mléko radlické.) Aby mléko kravské stalo se s mlékem mateřským co nejhodnějším, budiž zředováno buď vodou, slizem, slabými nálevy čaje, poněvadž v mléce tom jest mnoho bílkoviny a soli. Aby však neubýlo tím látek živých, zvláště tuku, budiž šetřeno poměru, jež Uffelmann udal:

1. a 2. den 1 díl mléka a 3 díly vody, od 3.—30. dne 1 díl mléka a 2 díly vody, od 30.—60. dne 1 díl mléka a 1 díl vody, od 60.—180. dne 1 díl mléka a $\frac{1}{2}$ dílu vody, od 180.—280. dne 1 díl mléka a $\frac{1}{2}$ dílu vody, od 280. dne života mléko čisté.

Za to nutno však přidati cukru na 1 l mléka kravského dobrého 3 lžičky kávové, protože mléko mateřské obsahuje 5% „, kdežto mléko kravské má pouze 3,7% cukru.

Množství mléka kravského k výživě nutné budiž aspoň o $\frac{1}{2}$ větší než množství mléka mateřského, poněvadž při výživě umělé více mléka se rozplývá.

Jaké množství asi mléka mateřského d. spotřebuje, viděti jest z tabulky Haehnerovy a to od 1. do 34. téhodne spolu s udáním přírůstku týdenního na váze, při čemž vypočítáváním procentuálního poměru mezi vahou tělesnou a množstvím mléka Haehner snažil se opravit vady povstale individualizující rozdíly pohlaví, vyspělosti a hlavně váhy

Ku kontrole přidána jsou čísla Ahlfeldtova a Bouchaudova:

Váha (koncem) v g	Týden	Denní množství mléka	Haehner	Ahlfeldt	Bouchaud
procento váhy tělesné					
3039	1.	291	9'5	—	—
3251	2.	497	15'3	—	—
3394	3.	550	16'5	—	—
3670	4.	594	16'0	15'9	—
3961	5.	663	16'7	16'7	—
4261	6.	740	17'6	19'5	—
4581	7.	808	17'6	19'5	12'0
4793	8.	834	17'4	19'2	—
4968	9.	765	15'4	17'6	13'0
5133	10.	818	15'9	17'1	11'0
5243	11.	742	14'1	16'8	—
5390	12.	805	14'9	16'3	12'0
5510	13.	817	14'9	18'1	—
5660	14.	850	15'0	17'3	—
5700	15.	835	14'4	16'8	—
5850	16.	763	13'0	15'6	—
6020	17.	795	13'2	15'8	—
6210	18.	883	14'2	16'0	11'5
6360	19.	888	14'0	14'7	—
6370	20.	847	13'3	14'3	12'4
6640	21.	870	13'1	15'4	—
6670	22.	870	13'0	14'1	—
6690	23.	870	13'0	13'6	—
6740	24.	807	12'0	13'9	—
6960	25.	969	13'7	13'1	12'0
6980	26.	994	14'2	13'3	—
7000	27.	1081	15'4	13'4	—
7300	28.	1220	16'7	14'3	—
7465	29.	1229	16'4	15'4	12'0
7650	30.	1195	15'6	15'3	—
7800	31.	1097	14'1	—	—
7830	32.	1009	13'2	—	—
7920	33.	1104	13'9	—	—
8040	34.	1100	13'6	—	—

Dle tabulky té možno pak přibližně, násobíme-li váhu tělesnou procentem dotyčného téhodne a dělíme-li 100, ustanoviti denní množství potřebného mléka zvířecího, jež nejlépe se podává z lahvičky na mléko se sesáčkem z patentní pryže (bez rourky), již ovšem třeba náležitě čistiti. — Také mléko kozí může se dětem podávati. Nemáme-li dobrého čerstvého mléka, možno užiti mléka bez přísady cukru zhuštěného a přehřátím konservovaného.

Onemocní-li kojeneček, což při výživě umělé stává se často, musíme mléko vynechati a nahraditi je vodou bílkovou, polévkou masitou se žloutkem a polévkami moučnými. — Zvláště jsou to odvary dětských mouček, jež ovšem nemají se podávati na dlouho, poněvadž mají mnoho uhlohydrátů v poměru k bílkovinám a málo tuku; mimo to obsahují škrob, který, není-li zažit, způsobuje kyselé kvašení v dětském střevě a přivodí nebezpečné choroby, pročž nehodí se zvláště v prvních měsících života, za to ovšem možno jich s prospěchem použiti v druhé polovině prvního roku života. Věc platí o moučce Nestléové a j., o dětských sucharech Opelových z Lipska, Geriskeových z Postupimé, našich Popelových a j.

Děti ve druhém roce stáří necht požívat zase hlavně mléka, masa měkkého, jemně rozkrájeného, vajec na měkko, mléčné kaše, polévky moučné, poněvadž škrob se již stráví a tím zužitkuje, kaše bramborové, kakaa, housek, sucharů a pod. Za to nemají jísti věci cellulosu bohatých, zeleniny, pokrmů sladkých a kyselých, ani pít kávy, čaje, piva a vína, jichž ovšem možno užití jako léku v příčině choroby. V následujících 4 letech podáváme poněkud potravu pevnější: chléb, pečeně, zralé ovoce, měkký sýr, maso rybí a máslo. Anglický způsob dávatí dětem jísti jen třikrát denně, ráno o 8., odpůldne o 2., večer o 6. nebo 7. hodině, zaslouží povšimnutí, poněvadž, jak souhlasně všickni dosvědčují, děti anglické jsou průměrně velmi silné a zdravé, k čemuž přispívá nejvíce pravidelná prostá potrava a veliká čistota.

Od sedmého až do čtrnáctého roku požívej d. stravy skoro téže jako dospělý člověk, při čemž hlavně dbáti jest, aby v době rozvoje pohlavního dostalo se d-ti hojně bílkovin, poněvadž spotřeba jich ku tvorbě svalstva jest veliká. Proto budiž podáváno více stravy masité; je-li potrava spíše rostlinná, necht se děti hodně pohybuji ve vzduchu. Káva s mlékem a lehké pivo budiž dovoleno; za to však silnějších pokrmů, zvláště hojně kofeněných se vystříhejme, poněvadž nervstvo bez toho rozvojem pohlavním jest zdrážděno. Potravu necht dostává d. pravidelně, ať dobře kouše a jí pomalu a klidně beze vši hltavosti. Po roce čtrnáctém již může jísti všecko jako dospělý, jen lihovin ať se varuje. Ch.

Úmrtnost d-ta. Výraz »úmrtnost malých dětí« bývá obyčejně skoro totožný s úmrtností kojenců, t. j. dětí v 1. roce stáří. Číslo úmrtnosti té jest důležité jakožto dobré měřítko poměrů zdravotních. Avšak nenabýváme ho tak jako čísla úmrtnosti celkové, totiž z poměru zemřelých kojenců ke 100 nebo 1000 živých dětí v 1. roce stáří, nýbrž vždy z poměru kojenců v určité době zemřelých k dítkám v téže době živě narozeným, tak že tedy na př. číslo 20 jakožto výraz úmrtnosti dětské v Čechách značí, že během roku vždy na 100 dětí živě narozených zemřelo 20 dětí ve stáří do 1. roku. Mathematically věc není správná, ale hodí se ku přirovnání.

Jakým způsobem číslo úmrtnosti kolísá, lze si představit z přirovnání jeho v některých státech a královstvích evropských a velkých městech:

Na 100 dětí živě narozených zemřelo v prvním roce věku ve:		
Virtembersku	(1871—81)	31 25
Bavorsku	(1866—83)	30 84
Sasku	(1880—83)	28 37
Rusku (evrop)	(1867—78)	26 68
Badensku	(1866—83)	26 17
Rakousku	(1866—83)	25 53
Prusku	(1866—82)	21 23
Itálii	(1872—83)	20 97
Nizozemí	(1878—81)	19 32
Švýcarsku	(1876—85)	17 40
Francii	(1880—82)	17 01

Anglii	(1865—82)	14 92
Belgii	(1867—83)	14 82
Dánsku	(1870—82)	13 75
Švédsku	(1866—82)	13 19
Norvéžsku	(1866—82)	10 49

Na 100 dětí živě narozených zemřelo v 1. roce věku:

v	1886	1887	1888	1889
Mnichově	33 2	32 4	32 6	31 7
Berlíně	30 0	24 6	23 2	28 5
Hamburku	31 0	29 6	23 9	25 0
Drážďanech	26 5	21 3	20 3	23 2
Štuttgartě	23 2	18 8	20 7	22 8
Stockholmě	21 8	17 9	15 7	17 1
Praze a spoj. obcích	21 5	20 1	20 6	17 8
Vídni	20 4	19 6	19 0	19 0
Bruselu	20 7	18 0	—	18 7
Frankfurtě n. M.	19 7	17 4	16 8	17 3
Bremách	19 4	16 9	15 9	15 7
Paříži	16 5	14 5	15 3	14 1
Londýně	15 9	15 8	14 6	14 1

Patráme-li pak po zevních příčinách úmrtnosti té, zdá se, že jednou z nejdůležitějších jest hojnost porodů: čím kde více během roku živých dětí se narodí, tím z pravidla bývá větší číslo úmrtnosti dítek v stáří do 1. roku. Tak na př. ve Virtembersku, kde nejvíce kojenců zmirá, rodí se konečně na 1000 obyv. 42 6, v Norvéžsku, kde zmirá jich nejméně, pouze 30 8 živých dětí, jako by již v kolébce začínal boj o jsoucnost. Avšak jsou zde mnohé výjimky, tak že úsudek ten naprosto platným prohlásiti nemůžeme, poněvadž jsou zase země a města, kde, ač mnoho živých dítek se rodí, přece málo kojenců umírá.

Důležitějším činitelem úmrtnosti jest bláhobyt a bída rodičů, jejich společenské postavení a způsob života. Dále rozhoduje také počet dítek nemanželských; čím více těchto se rodí, tím značnější jest úmrtnost dětská — zabítí se nesmí, odložení se tresce, avšak hladem zajíti mohou. A mimo nečinnost již tím, že d., jež z rozehvění a strachu matky přišlo na svět, méně života schopno a obyčejně mimo rodinu bez lásky a péče rodičů vyrůstá, spíše zakrsává a hyne. Věc platí o dětech nemanželských hlavně do 1. roku stáří, kdežto ve 2. a 3. roce úmrtnost již nebývá značnější, snad proto, že mnohé z nich bývá sňatkem rodičů uznáno manželským, snad také tím, že jen d. zdravější a silnější na živě zůstává.

Neméně působí v úmrtnost za městnání matky. Kojenci matek zaměstnaných v továrnách spíše hynou, než dítky matek zaměstnaných při hospodářství, poněvadž ty spíše najdou chvíli, již by jim věnovaly.

Úmrtnost dětská nejznačnější bývá v prvním měsíci životním, načež jí poměrně ubývá. Věc vysvětluje se snadno tím, že mnoho novorozenců hned po porodu hyne poškozením při porodu, chorobami. Jež si na svět již přineslo, nebo pro nedostatečný rozvoj tělesný; později děje se to působením škodlivosti zevních.

Příčiny smrti lze tříditi asi takto: slabost vrozená, hlavně u dítek předčasně porozených, úbytě, slabost celková, povstala začasťe nezřizzeným životem rodičů, zhýralostí, opilstvím nebo chorobami rodičů: krtičnatostí, přijíci, tuberkulosou a celkovou slabostí, někdy i tím, že matka obtěžkavši byla ještě sama útlým d-tem. Příčinou nejčastější bývají choroby ústrojů zaživacích, tedy choroby žaludku a stěv, způsobené porušeným zažíváním z potravy nepřiměřené. Úmor z nich možno čítati průměrně na 45%. Dále působí zhojbné choroby dychadel, záněty průdušek, plic, pohrudnice atd., jež páčiti lze na 15%; choroby nakažlivé, hlavně neštovice, kde očkování přisně dosud se neprovádí, kašel zajikavý, poměrně řídkěji spálou, osypkami, mázdřivkou a j. Posléze pak choroby mozku a blan jeho, jež lidé z pravidla dle příznaků zovou psotníky a křečmi, kdežto ovšem mnohá křeč nebo psotník způsobena jest chorobou ústrojů zaživacích. Při tom jest zajímavo, že z chorob ústrojů zaživacích bývá 3- až 10kráté značnější úmrtnost dětská v horkých měsících letních

Co se působení města a venkova týče, nemůžeme souhlasiti a domněnkou, že na venku jest úmrtnost dětská mnohem menší než v městě. V městech velkých bývá příčinou úmrtnosti častěji slabost vrozená, úbytě, průjmy a choroby plicní, kdežto v městech malých a na venkově bývají to spíše choroby sdílné: spála, kašel zajikavý, mázdřivka, choroby mozkové a zvláště psotníky, jež ovšem vřaditi třeba taktéž v choroby zaživacích ústrojů, způsobené především nedostatečnou péčí o čisté mléko.

Úmrtnost dětská po 1. roce stáří nemá pro statistiku celého obyvatelstva již té důležitosti. Z příčin smrti bývají tu choroby sdílné: spála, osypky, mázdřivka, kašel zajikavý, též tyf a pak choroby dychadel, kdežto choroby ústrojů zaživacích značně ustupují.

Ku přirovnání úmrtnosti dětské podle stavu rodičů stáj zde udání *Wolfo*, jež po 22letém pozorování v Erfurtě (1874) stanoví ze 100 dětí v dotyčném stáří úmrtnost takto:

Ze 100 dětí 0—1 rok starých zemřelo 30·5 dělnických, 17·3 děti stavu středního, 8·9 děti stavu vyššího, průměrně 24·4; ze 100 dětí 1—2 roky star. zemř. 11·5 děl., 5·5 st. stf., 1·9 st. vyš., prům. 7·6; ze 100 dětí 3—5 roků star. zemř. 13·6 děl., 6·5 st. stf., 2·6 st. vyš., prům. 8·7; ze 100 dětí 6—10 roků star. zemř. 6·8 děl., 3·8 st. stf., 1·3 st. vyš., prům. 4·5; ze 100 dětí 11—14 roků star. zemř. 2·5 děl., 1·1 st. stf., 0·8 st. vyš., prům. 1·5. *Ch.*

D. se stanoviska výchovateleského. Tělo d-te jsouc útlé má zapotřebí velmi opatrného zacházení. Asi v pátém měsíci učí se dítě seděti, ku konci prvního roku státi. Všecky kosti jsou ještě chruplavkovité, tudíž měkké a ohebné. Kostí na lebce rostou jen ponenáhlu, a zůstávají až do druhého roku na temeni a rad týlem místa kostmi nezakrytá, kde mozek velmi snadno může býti rouchán. Také páteř, jen ponenáhlu tuhnouc,

může snadno se zkrfiviti. Totéž platí o nohou. Jest tudíž třeba veliké opatrnosti, by tělo dítky nevzalo úhony, pak bedlivého ošetřování, nenáhlého navykání a otužování, by náležitě se vyvíjelo a sílilo. Jakmile d. již také dovede na sebe býti pozornou, vede se k opatrnosti a péči o zdraví a zdar svého těla. Počátek návštěvy školní vyžaduje v ohledu tělesném již jakési pevnosti jednotlivých ústrojů; přes to třeba vždy na paměti míti, že tělo d te jest velmi útlé. Rozumný tělocvik, tělesná práce, koupání, plavání a j. přispějí velice k tělesnému rozvoji d-te.

V první době po narození jest d. bez vědomí, většinu času prospí, a i za bdění nebdá svého okolí. Asi po šesti týdnech oko obrací se po skvělých předmětech, obličej se vyjasňuje a usmívá, dítě pozoruje a bývá předmětem dojata. Brzy také slyší, a pak — asi po čtvrt roce — hmatá, kdežto čich teprve později se probouzí. Avšak dojmy smyslové nejsou trvalé a jasné; jest tudíž třeba smysly cvičiti. Tu dávejme dítku častěji na tytéž předměty nazíratí, by znenáhla dovedlo déle a všestranně jich si všimati a též se jménem jejich se seznámiti. Ve druhém roce d. již zná své jméno, rozlišuje sebe od svého okolí a mluví, čímž duch všestranně se vyvíjí. Zásoba představ roste, sebevědomí, cit a vůle jeví se vždy zřejměji. **D.** učí se hráti. Avšak dospělí nepovažujtěž d. za hříčku. Také nebudiž trpěno, by d. koho ovládalo; naopak ono má vždy cítiti převahu dospělých nad sebou. V řeči nebudiž s ním se mazleno. a budiž k tomu hleděno, by jeho výslovnost byla správná.

V druhé době (od 3. do 6. roku) probouzí se obraznost, rozum a vůle vždy zřejměji. Obraznost jeví se zvláště hrou, rozum řečí, vůle pudem po napodobování a po činnosti, ale také svévolností a vzdorem, nač bedlivý zřetel míti sluší. Přikazujme málo, ale určitě; zakazujme málo, ale neodvolatelně. Zvláště cvičme pud po činnosti, zvykejme dítky správné a pravdivé řeči a stěžme je mluvení na plano. Probouzejme v nich účinnou lásku k rodičům, bratřím, sestřím i k j ným lidem. Neponechávejme jich sobě samým, a chraňme se nemístnou přisností činiti je bázlivými. Obohacujme jejich mysl krásnými obrazy (z báchorek, povídek a pod.). Ducha náboženského probouzejme modlitbou věku dítek přiměřenou, vhodnými příběhy, pozorováním krás přírodních a j. Příklad dospělých vydá zde, jako při vychovávání vůbec, nejvíce. Paměť cvičme vhodnými říkadly, básněmi, popěvkami a písněmi. Obor názorů buď rozhojňován, a pozornost bezděčná stávej se čím dále tím více samovolnou.

Doba návštěvy školní od 6. do 14. roku dělíva se na tři stupně. Prvý stupeň od 6. do 8. roku vyznačuje se převládající vniímavostí. Obor představ se rozšiřuje cvičením v nazírání, myšlení a mluvení; pud po činnosti hrami, kreslením, psaním, čtením a drobnými ručními pracemi; vůle celým vyučováním a laskavou i pevnou kázní. Mnohé

z otázek, jež d. pronáší a jimiž rozum se budí, nemůžeme nebo nesmíme zodpovídati; nicméně jest předčleně, snahu po otázkách stále povzbuzovati a nikoli tvrdě ji odmítati. Na tom stupni některé děti se opozdují; s počátku je zarážívá školní učení, opravdovější nežli dřívější volný život, později poddávají se citu své třebas domnělé neschopnosti. Přátelství s dětmi dobře prospívajícími může tu pomoci. — Druhý stupeň od 8. do 11. neb 12. roku vyznačuje se převládající pamětí, kterou jest přiměřeně cvičiti. Cesta k rozumu upravuje se povídkami, bajkami, příslovími, podobnostmi a pod., pak též počty z oboru zkušenosti dítek. Ostatní cvičení pokračuje v tom, co konáno na stupni prvním. V době té počíná jeviti se rozdíl mezi hochem a dívkou, a dle toho bylo by též upravití výchovu i vyučování u obého pohlaví. — Na třetím stupni (od 12. do 14. roku) jest nad jiné k tomu hleděti, by přiměřeným způsobem rozum přicházel k platnosti. Cvičení rozumová mohou se ovšem zakládati jen na zásobě představ, která i zde stále se rozhojňuje. Nedovolme souditi ukvapeně o věcech, jichž d. nezná, aniž chtějme, by tvořilo si pojmy, kde není základních vědomostí, sice z čilých dětí budeme míti domyšlivé mluvky a z ostýchavých slabé povahy, jež síly své podceňují. Počty mají zde velikou váhu. V době té počíná tvořiti se mravný charakter. V obcování s mládeží i dospělými vytvořil se soud o tom, co se patří a sluší, seč kdo jest, jak mnoho u jiných platí. Zde velkou váhu má dějepis a náboženství. Avšak — a v tom záleží rozdíl mezi dobou dětskou a jinošskou (panenskou) — schází zde ještě pevný cíl, je zde bezstarostnost a hravost; při tom blouzní se o mužnosti, která by záležela v síle a zvůli. Na konec třeba varovati, by vyučováním veškeren čas dětem nebyl zabrán, nemá-li trpěti vývoj charakteru. V čase mimo školu stačí opatření, by d. nezvykalo lenosti; jinak budíží mu zůstaveno, čím by chtělo se zabývatí, nikoli však bez dozoru.

S. ř. A.

D. v terminologii právní má význam několikový. D-tem je především osoba v poměru ke svému otci a ke své matce, s nimiž se nalézá v prvním stupni příbuzenství v linii přímé. O sociologickém rozvoji poměru toho viz Rodina.

I. Poměr dětí k rodičům manželským upraven právem rodinným v úzké souvislosti s právem manželským a s názory etickými právě platnými. Dle povahy věci převládá na konci rozvoje, jakým se rodina utvářela, v poměru tom vždy autorita otce jakožto hlavy rodiny; a jest právo jeho s počátku neobmezené, obsahující i právo d. usmrtiti. Tak zvláště ve starém římském právu, kde ovšem pojem rodiny civilního práva (*familia*) vyvinul se způsobem zvláštním a zahrnuje v sobě vůbec všechny osoby podrobené rodinné moci hlavy rodiny (*pater familias*), nehledě k přirozenému pokrevnímu příbuzenství (*cognatio*), tedy nikoli jen manželské děti. Souhrn práv otcovských jakožto hlavy rodiny tvoří moc otcovskou

(*patria potestas*), která jest ústavem ryze římským a jeví rozsáhlé účinky v oboru práva osobního i majetkového. Během dalšího rozvoje do Justiniána toto staré přísné právo otupeno vždy více, zvl. moc otcova nad osobou dětí obmezena na právo výchovy; v majetkovém právu však moc otcovská jeví ještě dalekosáhlé důsledky, které platí i pro obecné právo, kde tím snáze zachovány byly, že i v starším něm. právu otec mocí svého otcovského poručenství podstatně měl stejná práva k majetku dětí. Nehledíc ke zvláštnímu ústavu moci otcovské, jsou dle obec. práva rodiče a děti zavázáni navzájem k alimentaci, rodiče mají právo děti vychovati a svoliti k manželství dětí. K uznání poměru rodinného směňuje *actio de liberis agnoscendis et alendis*, matka pak má žalobu *de partu agnoscendo*.

Dle platného práva rakouského poměr mezi rodiči a dětmi manželskými upraven v podstatě takto: Právní svazek mezi rodiči a manž. dětmi zakládá se zrozením. Za manželské pokládá se d., které zrodila manželka nejdříve v sedmém měsíci po uzavření sňatku, nejdéle v desátém měsíci po smrti mužově nebo po úplném rozvázání svazku manželského (§ 138. obč. z.). Tato zákonná domněnka připouští však důkaz opaku, který se provede cestou sporu všemi soudním řádem přípustnými prvody. Tvrdí-li manžel, že d. z manželky v pořádném čase zrozené není jeho, musí podati žalobu na opatrovníka d-te nejdéle ve třech měsících od té chvíle, co o zrození d-te zvěděl, a ve sporu dokázati, že d. není jeho (§ 158.). Žaloba ta přechází i na dědice mužovy, zemřel-li muž v době, kdy ještě sám žalobu podati mohl; dědicové tito podejte pak žalobu během tří měsíců od smrti mužovy (§ 159.). Obdobně poskytuje se žaloba též ascendentům mužovým, pokud jsou povinni d. živiti; ale nikoli matce, nemanželskému otci a d. ti. Za manželské pokládá se též d., jež se zrodilo dříve než v sedmém měsíci po uzavření sňatku, když manžel věděl před sňatkem o těhotenství nevěsty nebo když nevěděl o tom, avšak otcovství svému před soudem neodpíral ve třech měsících od té doby, co zvěděl o zrození d-te. Poppením takovým pozbude d. postavení d-te manželského a zůstává se poručenstvím, by cestou spornou provedlo důkaz, že d. je řádně zrozeno (§ 157.). D. manželské obdrží jméno svého otce, jeho šlechtictví a znak, a všeliká práva rodu a stavu, která nejsou pouze osobními; dále státní občanství a obecní příslušnost svého otce. Oba manželé jsou povinni d. manželské vychovati, t. j. vyučovati, vyživovati a zaopatřiti tak, aby d. nadále samo se mohlo uživiti. Povinnost vyživovati d. způsobem stavu a jmění přiměřeným nastává však jen, pokud příjmy z jmění d-te nestačí, a končí, když d. samo živiti se může. O výživu starati se má především otec (třeba od manželky rozvedený); je-li otec nemajetným nebo mrtev, pečuje o výživu matka; není-li ani této na živu, nebo je-li nemajetna, připadá povinnost ascendentům otce a po nich ascendentům matky (§ 141.

až 143. obč. z.). Co do vyučování stanoví zákony školní (z 14. kv. 1869 č. 62 f. z.), že rodiče nemohou dítě nechat bez vyučování předepsaného na školách obecných. Tato povinnost školní počíná se životním rokem šestým dokonaným a trvá do dokonaného čtrnáctého roku; žák smí však teprve tehdy vystoupiti ze školy, má-li nejpotřebnější vědomosti předepsané školám obecným, jako náboženství, čtení, psaní a počítání. Rodičům ponechává se na vůli, dáti děti vyučovati ve škole veřejné, doma nebo v ústavu soukromém. Co do vyučování náboženského vychováno buď d. v náboženství rodičů; jsou-li manželé různého náboženství, řídí se synové náboženstvím otcovým, dcery náboženstvím matčiny; ale manželé mohou smluviti se před sňatkem neb i po sňatku (tu však jen ohledně dětí, které nedokonalý sedmého roku), že synové mají býti vychováni v náboženství matčiny, dcery v náboženství otcově, nebo všechny děti že mají se vychováti v náboženství jednoho z manželů. Mění-li rodiče víru svou, řídí se děti, které sedmého roku nedokonalý, změnou touto (zák. z 25. kv. 1868 č. 49 f. z.). Rodiče jsou povinni, dáti dětem věno, synovi pak výživu; manželské děti jsou zákonnými dědici rodičů a mají právo na díl povinný. Povinnostem rodičů odpovídají jejich práva, zvl. právo vychováti a zaopatřiti děti vzájemným srozuměním, právo žádati nazpět děti uprchlé, právo na slušnou výživu v nouzi, právo dědičné a na díl povinný. Rodiče mají vůči dětem právo kázně domácí, jejíž překročení jest však přestupkem (§ 413. dd. tr. z.) Vedle těchto práv přísluší manželskému otci jakožto hlavě rodiny z pravidla zvláštní práva, jež tvoří t. zv. moc otcovskou, která se však vztahuje též k dětem legitimovaným (viz Legitimace) a adoptovaným (viz Adoptace) a pomíjí z důvodů zákonem stanovených.

II. Nemanželské děti (*vulgo quaesiti*) stojí v ří. právu v poměru příbuzenství pouze s matkou a mateřskými příbuznými, nikoli s otcem, který vůbec nemá též povinnosti alimentární; jen děti z konkubinátu zrozené (*liberi naturales*) měly nárok na výživu a jisté právo dědičné ze zákona i vůči nemanželskému otci. Kanonické právo zavazuje otce, dáti alimenty oněm dětem nemanželským, které za své uznal; obecné právo rozšířilo povinnost tu i na případ, že otec dítě uznati nechce. Toto jest též stanoviskem moderních právních vědců, ač tu v podrobnostech značná různost; pouze francouzské právo a práva na něm se zakládající (belgické a některých kantónů švýcarských) neuznávají alimentární povinnosti otce nemanželského a nedopouštějí žaloby na uznání nemanž. otcovství (*la recherche de la paternité est interdite*).

Dle rak. práva nemanželské děti, t. j. děti zrozené z osoby neprovdané nebo z manž. (vdovy) mimo čas zákonem stanovený, v poměru příbuzenství k nemanž. rodičům, ale nepožívají všech práv příbuzenství; mají zvláště práva ku jménu, šlechtictví a ku otce, ni k šlechtictví matky; mají pouze

rodové jméno matky, její státní občanství a obecní příslušnost (§ 165.). V celku je poměr nemanž. d. te k matce týž jako poměr manželského; zvláště má právo ku věnu a výbavě a dědičné právo k alodiálnímu jmění matky; podobně má matka dědičné právo po nemanž. dětech. Po příbuzných z matčiny strany nemá d. nemanž. dědičné právo (§ 754. a násl.). Matka má též právo d. sama vychováti (§ 168.), pokud není podstatných obav, že by d. tím škodu vzalo (§ 169.). D. samo pak povinno jest matce nutně dáti přiměřenou výživu. Nemá-li nemanželské d. vlastního jmění a nemůže-li se samo živiti, má nejen matka, nýbrž i otec povinnost, d. dle svého jmění vyživovati, vychováti a zaopatřiti. Povinnost stihá v první řadě otce, pak matku. Rodiče otce a matky mají povinnost tu jen, pokud jsou jejich dědici, jinak nestojí v žádném právním svazku k nemanž. vnukům (§ 171.). Vyličený alimentární závazek nemanželského otce jest závazkem obligacním, jenž zakládá se v poměru příbuzenském. — dle jiných na faktu zplození nebo v deliktu. Za nemanželského otce se pokládá, kdo s matkou obcoval v takovém čase, od kterého až do slehnutí neprošlo méně šesti nebo více desíti měsíců (§ 163.), nebo kdo se zná k otcovství a svolil v přítomnosti duchovního správce a ještě jednoho svědka, aby zapsán byl za otce do matrik porodu (§ 164.). Žaloba, kterou d. nemanželské zastoupené poručníkem podává na nemanž. otce za účelem uznání otcovství a plnění povinností alimentárních, sluje žalobou paternitní. Žalobce má ve sporu dokázati, že žalovaný s matkou v čase kritickém obcoval. Důkaz vede se obecnými průvody soudního řádu; sporno, připouštěli se i mimosoudní doznání otcovství vůči osobě neinteressované (§ 163.) a důkaz pŕtahy. Žalovaný věsti může důkaz, že není otcem, třeba v kritické době s matkou byl obcoval, sporno je však, může-li se žaloba odvrátiti důkazem, že matka v době té i s jinými obcovala (*exceptio plurium concurrentium*).

Vedle uvedeného užívá právo významu d. k označení osob v nejprvnějším mládí. Právo soukromé nazývá d. tem (*infans*) osobu do dokonaného sedmého roku. Osoby ty jsou k právním činům úplně nezpůsobilé (§ 21., 865., 310. obč. z.). V právu trestním vylučuje se trestnost skutku, nemá-li pachatel pro nedostatek věku vědomí o bezprávnosti svého činu. Zásada ta provedena vůbec tím způsobem, že zákon stanoví obecně, že děti do určitého věku jsou kriminálně nezodpovědné; tak pokládá právo římské, kanonické a obecné děti do dokonaného sedmého, novější zákony děti do dokonaného 8., 10. 12. nebo 14. roku za nepřičetné. Dle rak. zák. tr. z. r. 1852 trvá věk dětský do dokonaného 10. roku, i zůstaveno trestání dětí kázní domácí (§ 237. tr. z.); dle návrhů k tr. z., jež v podstatě s ním říš. tr. z. se srovnávají, nelze užiti trest. zákona vůči osobám nedokonavším 12. rok; je-li však skutek objektivně zločinným nebo přechímem, může úřad bezpečnosti dle okolností naříditi, aby rodiče

nebo jiné osoby d. potrestaly; týž úřad postarej se o to, aby d. se svolením úřadu poručenského přijato bylo v polepšovnu nebo vychovatelnu. — Odchytkou od uvedených zákonníků stanoví francouzské právo, že třeba v každém případě zkoumati zvláště přičetnost pachatele, když skutek trestný spáchán osobou, která nedokonala 16. rok věku svého.

Konečně značí význam d. vůbec descendenty (§ 42. obč. z.). JT.

Vražda d-te (*infanticidium*) jest v právu trestním zúmyslné usmrcení, jehož se dopouští matka při porodu nebo krátce po něm na novorozeném d-ti svém. Starší právo pokládalo delikt ten za trestnější než obyčejnou vraždu, novější za méně trestný z důvodu, že matka při porodu se nalézá v stavu, jenž zmenšuje její zodpovědnost. Proto může delikt spáchatí jen vlastní matka, dle většiny zákonů dokonce jen nemanželská matka. Dle § 139. rak. tr. zák. z r. 1852 jest vražda d-te zvláštním co do trestu privilegovaným případem vraždy (nikoli zvláštním druhem zločinu). Subjektem (ať jako pachatelka, spoluvinnice neb účastnice) jest matka manželská i nemanželská (ostatní osoby spoluvinné neb účastné musí však býti trestány dle §. 136. a 138.). Předmětem zločinu jest novorozené d. živé, třeba života neschopné. Činnost spočívá v jakémkoli úmyslném usmrcení, ať je to jednání neb opominutí, na př. opomenutí pomoci při porodu potřebné. Usmrcení státi se musí při porodu, t. j. po dobu porodu nebo v také době po něm, po kterou dle okolností případu, o nějž jde, zvláštní stav matčin trval. Usmrcení plodu před porodem je vyhnáním plodu dle § 144., usmrcení d-te po době naznačené vraždou příbuzného. Úmysl pachatele směřuje k usmrcení d-te. Trest zavraždění manželského d-te je žalář doživotní; bylo-li d. nemanželské usmrceno, tresce se zločin těžkým žalářem od 10 do 15 let; zahynulo-li d. opominutím potřebné pomoci, jen od 5 do 10 let. Dle návrhů (§ 230. z r. 1891) tresce se matka, která mezi porodem nebo hned po porodu své d. usmrtí nebo k usmrcení jeho spoluúčinkuje neb úmyslným opominutím pomoci potřebné mu zahynouti dá — kázníci nebo vězením od 1 do 15 let. Delikt zahrnuje vraždu i zabití ve smyslu návrhu; co do trestnosti nečiní se však rozdílu mezi usmrcením manželského a nemanželského d-te. JT.

K důkazu podstaty činu vraždy d-te jest po stránce soudní lékařsky zjistiti, bylo-li dítě novorozené, t. j. zdali přišlo o život za porodu nebo hned po porodu, dále zdali se narodilo živé nebo mrtvé, bylo-li zralé, t. j. donošeno a k mimoděložnímu životu schopno, a co bylo příčinou smrti, zdali tu jde o smrt násilnou a to buď matkou zaviněnou nebo nahodilou, nebo o smrt následkem opominuté patřičné péče o dítě, nebo o smrt přirozenou.

K důkazu, že bylo d. novorozené, slouží nálež syrového mazu (*vernix caseosa*) pokrývajícího povrch těla nebo aspoň v obích kloubů a záhybech kožních se nalézajícího, nálež svěžího pupečnicku, kolmé postavení ža-

ludku neobsahujícího nijaké zažítiny a po případě stupeň vzednutí plic a množství vzduchu v žaludku a tenkém střevě; průchodnosti t. zv. foetálních průtoků v oběhu krevním kromě cev pupečních jest jen v jisté míře užiti jako důkazu, že jest d. novorozené, jelikož průtoky ty zanikají až po uplynutí několika dnů ba i týdnů.

Ke zjištění, že se d. narodilo živé, vede nálež na plicích a tak zv. plicní zkouška. Vdechnutím vzduchu a tím vzešlým rozepnutím plic i okysličením krve a změnou oběhu foetálního, která se hned po narození dostavuje, nastávají význačné změny ve plicích, ze kterých jest z pravidla možno s určitostí dokázati, že d. žilo. Změny ty záležejí ve zvětšeném objemu, zmenšené specifické váze a změně barvy plic; plice, které dýchaly, jsou větší, vyčnívají v hrudníku, neponofují se, vloženy-li do vody, ale udržují se nad hladinou, jsou barvy světle rumělkové nebo růžové a na povrchu jest znáti jednotlivé sklípky ve způsobě stejnoměrných šedobílých perliček, od nichž jest vzezření plic lehce mramorované. Zákonem jest předepsáno konati t. zv. plicní zkoušku, t. j. zjistiti specifickou tíži plic tím, že se v celosti se srdcem, pak o sobě a v kousky rozstříhané do vody vloží, pod vodou krájí, při čemž z plic, které dýchaly, stejnoměrné malé bublinky vzduchové unikají. Na podporu zkoušky plicní jest také provésti zkoušku t. zv. Breslauovu, t. j. přesvědčiti se, jak dalece jsou žaludek a tenké střevce vzduchem naplněny. Ploucquet odporučoval, aby se zjistil poměr váhy plic k váze celého těla, jenž dle tohoto autora obnáší 1 : 70 u mrtvé narozených a 2 : 70 u dětí, které dýchaly; v novější době odporučil Zaleski na základě téhož principu, že plice, které dýchaly, větší množství krve obsahují, lučebně zjištění množství železa ve plicích. Zkoušky tyto jsou malé praktické ceny a nemůže jich býti použito k důkazu, že d. žilo. Také nálež »záhati« kyseliny močové ve průplavech ledvinových není rozhodné moci důkazové. Plice dětí mrtvé narozených jsou při páteři vpadlé, neelastické, konsistence masové, barvy temné nebo červenohnědé, poměrně málo krevnaté, leč jestliže se děly pokusy vnitroděložního dýchání a ponofují se ve vodě. Zemřelo-li dítě v děloze před delší dobou, shledáváme na něm známky macerace: kůže jest barvy měďové, pokožka se olupuje, tělo jest chabé, bích plochý, rozbihavý a měkké části jsou špinavě červeně prosáklé.

Že bylo d. zralé a donošené, jest poznati dle délky těla (průměrně 50 cm), váhy (prům. 3000 g), dle celkového vývoje, tučnosti vaziva podkožního, délky a houštky vlásků, rozměrů hlavičky a hrudníku, šířky ramen, vzdálenosti chocholíků stehenních, dle konsistence chrupavek nosových a boltcových, délky nehtů a z nálezu jádra zkostnatělého v dolní epifyse kosti stehenní, po případě z rozměru jader v kosti patní a hlezenní. O způsoblosti k samostatnému mimoděložnímu životu jest uznati dle stupně zralosti

a z nedostatku chorobných změn nebo zrůdností, které by vylučovaly možnost dalšího života.

Při zjištění příčiny smrti jest nutno míti na zřeteli mimo smrt z chorob a zrůdnosti tyto možné způsoby smrti: předčasně přerušení oběhu krevního od matky k plodu (odloupnutí lůžka, stlačení pupečnicku), přílišné stlačení lebky při porodu, poranění lebky po porodu nastalé buď zúmyslné nebo i nahodilé, udušení zardoušením, uškrcením, ucpáním úst, zakrytím ústí dychadel a utopením; řídké jsou jiné způsoby násilné smrti, tak podřezáním hrdla, probodnutím a j. Z příčin smrti následkem opominuté péče jest uvéstí vykrvácení z pupečnicku, kteréž se však ne často přihazuje, vychladnutím a udušením. Bylo-li d. odloženo a opuštěno, může nastati také smrt inanici, t. j. z hladu.

Zločin zavraždění novorozenců repraesentuje v Rakousku 1·84 % všech trestních činů proti životu a zdraví a jest v řadě činů těchto šestý. Průběhem desetiletí 1870—1879 bylo ročně pro zločin tento průměrně 100 matek odsouzeno. V úhrnné číslici vražd a zabití vůbec (ročně 548) jest zahrnuto 18·43 % vražd novorozenců. U přirovnání k jiným zemím jest zločin ten v Rakousku méně častý než jinde; tak připadlo v uvedeném desetiletí na 100.000 obyvatelů: v Rakousku 0·287, v Sasku 0·289, v Bavorsku 0·405, v Prusku 0·446, v Badensku 0·639, ve Francii 0·941 případů odsouzení pro tento zločin.

Dítě Emanuel, malíř český (* 1862 v Praze), navštěvoval malířskou akademii (za Františka Čermáka a Lhoty), načež odešel do Mnichova, kde u Gysisa, Seitza a zvláště Lietzenmayera, jehož žákem byl po 3 léta, velmi se zdokonalil, tak že vyznamenán pochvalným diplomem a po 2 roky bronzovými medaillemi. V l. 1889—1891 žil jako stipendista Klarovy nadace v Římě, odkudž přesídlil do Prahy, kde se trvale usadil. Kromě četných kostelních obrazů pro Čechy a pro missonáře v cizích zemích (celkem asi 50 z první jeho pražské doby) maloval v Mnichově oltářní obraz *Sv. Jan Nep. poděluje chudé almužnou* (pro Kutnou Horu) a v Římě: *Stavba hladové ždi v Praze za Karla IV.*, na kterýžto obraz obdržel na zemské jubilejní výstavě v Praze diplom I. třídy. Poslední již v Římě započaté jeho dílo jest *Madonna s Ježíškem, jemuž dívky přinášejí květi*. Také zhotovil několik podobizen zvláště dětských. Směr jeho umění určen jest snahou podati idealisovaný obraz skutečnosti.

Dithelsmus (z řec.), víra ve dva bohy.

Ditmar viz Thietmar a Dētmār.

Dithyrambos, píseň na oslavu Dionysa, boha révodárce. Kolébkou d bu byla Frygie, ale záhy rozšířil se po ostrovech v moři Aegejském (Naxu, Thasu, v Attice, Boiótii a vůbec všude, kde réva a kult Dionysův se pěstovaly. Již v dobách starých, jak se zdá, účastnil se sbor rozjařených ctitelů Bakchových těchto zpěvů, prováděje jásavými pokřiky slova předzpěváka. Avšak umělé podoby a tím i zavedení v literaturu dostalo se d-bu

teprve Arionem v Korintě (kol r. 600). Kolový sbor 50 mužů opěval okolo oltáře Dionyscva v antistrofách osudy bohovy. Dalšího zdokonalení došel d. v Athénách, kde netoliko podnět dal ku vzniku tragédie, nýbrž i vedle dramatu samostatně se udržel. Po strance hudební dodal mu nového lesku Lasos z Hermiony (kol r. 508) a uvedl prý jej v athénské závody. Odtud o svátcích Dionysových slavní lyrikové navzájem o závod přednášeli d-by, jako Simonides z Keu, Pindaros atd. Zároveň rozšířen byl již od starších básníků látkový obor d-bu též na jiné bohy a heroy. Než znenáhla vybavoval se d. z přísných pravidel umělecké komposice a zanedbáváje posavadních zákonů rhythmických zbavil se konečně pout jejich docela. Živel hudební — d-by byly provázeny flétnou — a mimický nabýval čím dále více vrchu, poskytuje umělcům příležitosti ukázati své umění; konečně provozovali d. místo sborů jednotliví virtuosové. Hlavní skladatelé nových těchto d-bů byli Melanippidés starší z Melu a Melanippidés mladší, jeho vnuk († kol r. 412); dále Philoxenos z Kythéry (435—380 př. Kr.) — nejslavnější z jeho 24 d-bů byl Kyklóps — Timotheos z Milétu († 357) a j. Zachované zlomky d-bů sebrány jsou ve sbírce Bergkově (Poet. lyr. Graec.). Srv. W. Christ, Geschichte d. griech. Litteratur 109, 138.

Ditjatin Ivan Ivanovič, učenec a publicista ruský († 1892), pocházející z chudých rodičů vynikl záhy pilí a nadáním a obrátil na sebe pozornost jako přední znalec právních dějin ruských. Na základě pozoruhodné dissertace z dějin městské samosprávy v Rusku (*Gorodskoje samoupravlenije v Rossiji*, Jaroslavl, 1877) stal se professorem charkovské a později derptské university. V různých časopisech uveřejnil též řadu cenných pojednání, z nichž uvádíme: *Rol čelobitij i zemských soborov v upravleniji Moskovskago gosudarstva* (Russkaja Mysl, 1880); *Verchovnája vlast v Rossiji XVIII. stol.* (t., 1881); *K voprosu o zemských soborach XVII. stol.* (t., 1883); *Russkij doreformennyj gorod* (t., 1884); *Iz istoriji městnago upravlenija* (t., 1886); *Iz istoriji ruskago zakonodatělstva XVI.—XVIII. stol.* (t., 1888) a j. D. pracoval hlavně v dějinách ruské samosprávy, snaže se vystihnouti všechny její původní zvláštnosti, ať dobré nebo špatné, a zároveň určití dosah cizího vlivu v ruských zřízeních (cechovnictví).

Srk.

von **Ditmar** Karl, cestovatel po Kamčatce († 1892 v Jurjevě), vyslán byl r. 1850 jako báňský úředník na Kamčatku, aby ji prozkoumal hlavně ve směru geologickém a mineralogickém. Procestovav r. 1852 centrální podélné údolí řeky Kamčatky, prozkoumal r. 1853 jižní a jihovýchodní končiny polouostrova při Ochotském moři až po ústí Bystraje a r. 1854 zabýval se studiem sopek na vých. pobřeží Kamčatky zejména Avače, avšak r. 1855, když Rusové za války krimské opustili Petropavlovsk, musil v cestách svých ustati. O výzkumech svých uveřejnil D. toliko *Die Vulkane Kamtschatkas* (Peterm. Mittheil. 1860) a teprve

r. 1890 vydal v publikacích petrohradské akademie cestopis *Reisen und Aufenthalt in Kamtschatka in den Jahren 1851—55* (I. díl), kteréžto dílo v některých částech je sice zastaralé, ale přece obsahuje mnoho zpráv, jež nyní ještě jsou velmi cenným příspěvkem k poznání Kamčatky.

Ditmarsy (něm. *Dithmarschen*, kraj v pruské provincii šlesvicko-holštýnské mezi Eidorou, Labem a Severním mořem, s pobřežím písčitém, plochým a nízkým, tak že musí býti země před záplavami chráněna vysokými hrázemi; v záp. části, kde močály a bažiny byly vysušeny, jest půda velmi úrodná a bohatá na píci, ve vých. rozkládají se veliké lesy a rašeliniště. Kraj má 1347 km², 79.828 ob. (1890) a rozděluje se již od r. 1581 v Severní D. (*Norder-Dithmarschen*) s hl. místem Heide a Jižní D. (*Süder-Dithmarschen*) s Meldorfem. Obyvatelé původu saskofrišského vyznamenávali se přísným zachováním starých mravů, zvyků a obyčejů a úsilnou snahou po neovislosti a samostatnosti. Země jejich spadala pod vrchní vládu biskupů hamburských, potom brémských, jak Jindřich IV. r. 1062 výslovně potvrdil, ale ve XII. stol. dala se pod ochranu králů dánských, kteří poslali ke správě země dvě hrabata. Když však Valdemar II. počal práva zemská omezovati, pomstili se mu Ditmarsové tím, že v bitvě r. 1227 u Bornhøvede svedené přešli do řad brémských a způsobili tím králi porážku. Od té doby tvořili samostatnou republiku; zřídili sobě vlastní vládu o 48 soudců a 4 fojtech, neplatili žádných daní, ani říšských, spravovali se svým zákoníkem, r. 1348 jazykem anglosaským od 48 soudců pořízeným, a hájili statečně své samostatnosti. R. 1500 porazili u Hemmingstedtu dánského Jana a ukořistili dannebrog. Později přijali učení Lutherovo a podrželi i po své porážce od Dánů blíže Heide r. 1559 své zřízení sdílejíce se o osudy s Holštýnskem. Srv. Volkmar, *Gesch. des Landes Dithmarschen* (Brunšvik, 1851); Nitzsch, *Das alte Diethmarschen* (Kiel, 1862); Kolster, *Gesch. Dithmarschen* (Lipsko, 1873); R. Chalybacus, *Gesch. Dithmarschen bis zur Eroberung des Landes im J. 1559* (Kiel, 1888); Michelsen, *Sammlung altdithm. Rechtsquellen* (Altona, 1842).

Dito, skr. do (ital.), lépe *detto* (v. t.).

Dito, ital., prst, palec, název, jež dostal centimetr, když pod franc. panstvím zavedena byla ve větší části Italie délková míra metrická a jež podržel úředně až do r. 1886. Stejně nazývá se ve starší míře, jež se v obecném užívání udržela i vedle míry metrické, dvanáctina stopy (*piede*), tedy 3/626 cm.

Ditomie (z fec.), rozřiznutí ve dvě, rozpůlení.

Ditrema Schleg., rod ryb srostlohřdlých (*Pharyngognathii*) z čeledi *Embiotocidae*. živořodých ryb mořských, pokrytých šupinami okrouhlými a hladkými. Všichni druhové rodu D. (16) mají tělo vysoké a se stran smačklé, malá ústa a drobnyými zuby kuželovitými, jež v každé čelisti postaveny v řadě jediné, patro

bezzubé, zpodinu ploutve hřbetní ukrytou ve žlábkú ze šupin od ostatních ryhou oddělených, prsní ploutve neveliké a malé břišní ploutve na hrudi. U San Franciska žije D. *Jacksoni* Günth.; má v prvé třetině dlouhé ploutve hřbetní paprsky tvrdé, fitní ploutev zdělí asi poloviny ploutve hřbetní, ploutev ocasní vykrojenou, dolejší čelist kratší než hořejší a na líci čtvero řad šupin. Délka těla as 25 cm; mláďata dorůstají před narozením skoro jedné třetiny této délky. Br.

Ditriglyf povstává v dorském břevnoví, když ve vlysu vzdálenost z sloupů místo jedním triglyfem a dvěma metopami vyplněna jest dvěma triglyfy a třemi metopami, jako na př. nad průjezdem propylaií athénské Akropole.

Ditrochaeus viz *Diiambus* a *Dipodic*.

Dits [di], franc., výroky, průpovědi viz *Dit*.

Ditsoheiner Adolf Gusta v, malíř krajin (* 1846 ve Vidni), byl žákem A. Zimmermannovým na vid akademii, načež po delším pobytu v Istrii odešel r. 1876 do Mnichova, kde posud jest činný. Z četných krajin, jež spíše koloristicky než přirozeně zobrazují většinou bažiny a pobřeží, nalézá se v pražském Rudolfinu *Skalni strž v Tyrolsku* z r. 1887.

Dittaino, řeka sicilská, vzniká na Monte Altesina (1193 m), teče celkem směrem jihových. a vlevá se s pr. strany do Simeta krátce před ústím jeho. Údolím D-na vede železnice z Caltanissetto do Catanie. Přímý tok jeho jest 71 km dl. Starým Řekům D. slul *Chrysa*.

Dittel Leopold, rytíř, lékař n. m. (* 1815 ve Fulneku ve Slezsku), byl ve Vidni assistentem Dumreicherovým, r. 1856 habilitoval se jako docent chirurgie ve Vidni a r. 1865 jmenován mimoř. profesorem. Zvučného jména nabytí zvláště jako chirurg útrobočoplemenidelných. Uveřejnil mnoho odborných statí a zejména *Stricturen der Harnröhre* ve velké chirurgii Pitha-Billrothové (1872, 2. vydání 1880). Peč.

Dittenberger Wilh. Theophor, prot. theolog n. m. (* 1807 v Badensku — † 1872 ve Výmaru. Po skončených studiích v Heidelberce a Halle podnikl cestu po německých a dánských universitách, načež vydav *Predigerseminare* (1834), stal se správcem kazatelského semináře v Heidelberce, k jehož založení spis ten zaval podnět. Potom působil jako prof. theologie a farář v Tubinkách, později (od r. 1852) jako dvorní kazatel a hlava zemské církve ve Výmaru. S Marheinekem vydal přednášky svého zetě Karla Dauba *Theologische und philos. Vorlesungen* (7 sv., Berl., 1838—44) a s Zittlem i j. založil »Protestantische Kirchenzeitung«, již vedl v duchu svobodomyšlném.

Ditlers Karl viz D. von Dittersdorf.

Dittersbach: 1) D., v okr. broumovském viz *Jetřichov*. — 2) D., far. ves v Čechách, hejtm. a okr. Fridland (5 km jz.), 220 d., 1351 n., 10 č. ob. (1890; starý kostel sv. Anny, 3tř. šk., pošta, přádelna, tkalcovna. výroba polovlněného zboží a mlýn. — 3) D. v okr. českokamenickém viz *Jetřichovice*. — 4) D.

v okr. lanškrounském viz Dobrouč Dolní.—

5) D. v okr. poličském viz Staršov.

6) D., ves v prus. vl. obv. vratislavském, kr. waldenburském, na žel. trati waldenbursko-kladské, má továrnu na sirky exportující do Ameriky a Číny, pivovar, parní bělidla na pfiži, chov dobytka, doly na kamenné uhlí a 7302 ob. (1890). Poblíž zřícenina hradu vy-stavěného r. 1366.

Dittersbächel, ves v Čechách, hejtm. a okr. Fridland (13,5 km v), fara a pošta Heinersdorf, 89 d., 450 ob. n. (1890), rtf. šk., tkal-covství.

Dittersdorf: 1) D. v okr. litomyšlském viz Ves Jetřichova.

2) D. na Moravě v okr. šternberském, moravskotřebovském a uničovském viz Dě-ťřichov.

3) D. v rak. Slezsku v okr. bruntálském a vítkovském viz Děťřichovice; v okr. li-bavském viz Čermné.

4) D. v Sedmihradsku viz Gyergyó-Ditró.

Dittershof viz Děťřichov.

Ditters von Dittersdorf Karl, skladatel něm. (* 1739 ve Vidni — † 1799 v Červené Lhotě u Jindřichova Hradce), již jako chlapec jevil nadání hudební a zvláštní pokročilost ve hře na housle, tak že sotva jedenáctiletý vzbudil pozornost gener. polního zbrojmistra prince Josefa Bedřicha Hildburghauského, jenž přijav ho za komorního hudebníka, věnoval jeho dal-šímu hud. vycvičení a vzdělání mnohou péčí. Zde D. strávil asi deset let, pokoušeje se již ve skladbě, načež když příznivec jeho z Vidně se odstěhoval, přijat do orchestru dvorní opery, řízeného Gluckem. Tohoto také r. 1761 pro-vázal do Italie a jako virtuos zvláště v Bologni vzbudil podivění. Za nějaký čas stal se ka-pelníkem biskupa velkovaradinského a tehdyž složil první svou zpěvohru *Amore in musica*, jakož i mnoho symfonií a koncertů. Ještě pří-znivější doba nastala mu po 5 letech ve Slez-sku u knížete-biskupa vratislavského hraběte Schafigotsche, jenž veselého hudebníka tak si zamiloval, že, chtěje ho trvale k sobě připou-tati, zaopatřil mu diplom rytířství zlaté ostruhy a místo lesmistra knížectví Nisského se sídlem v biskupském zámku na Svatojanské Hofe nad Javorníkem. Tam D. trávil další svůj život v dostatku a jsa zahrnován důkazy přizně biskupovy, jehož přičiněním r. 1773 obdržel i diplom šlechtický s přídomkem »von Ditters-dorf« a pak úřad hejtmána frývaldovského, aniž však úřední povinnosti valně jej tížily, neboť i nadále bylo mu fíditi hraběcí kapelu a divadlo. Ve Slezsku pilně komponoval, ze-jména uvéstí jest z té doby jeho zpěvohru *Il Viaggiatore americano* a oratoria *Esther*, *Hiob* a *Davide*. R. 1786 meškal delší dobu ve Vidni a tam, podnícen hercem Stefaním, jal se skládati také zpěvohry německé (*Doktor und Apotheke*; *Die Liebe im Narrenhause* a j.) a jimi své jméno nejvíce proslavil. Ve Vidni také fídil svých šest symfonií pracovaných dle Ovidiových *Metamorphos*. Stáří měl D. strastiplné: r. 1795 zemřel jeho příznivec, a

on trápen dnou a starostmi o svou rodinu, trpce pocítil tíži osudu; avšak v poslední době ujal se ho baron Ignác Stillfried a na jeho panství v Čechách D. také skončil, zabýváje se do konce skládáním zejména komických zpěvoher. D. byl velmi plodný a oblíbený skladatel, jenž vládl živou komikou a půso-bivým humorem. Složil několik oratorií (*Isaac*, přes 30 zpěvoher (jmenujeme ještě: *Lo sposo burlesco*; *Hieronymus Knicker*; *Das rothe Käppchen*; *Don Quixote*; *Ugolino*; *Die lustigen Weiber von Windsor*) a množství symfonií, koncertů, komorních skladeb, kantát a písní, jež dopodrobna uvádí Fétis ve své »Biographie univ. des musiciens«. Zůstavil i autobiografii (Lipsko, 1801).

Dittes Friedrich, paedagog německý (* 1829 v Irfersgrünu v Sasku), po studii seminárních a universitních a víceletém půso-bení učitelským stal se r. 1860 subrektorem na střední škole v Kamenici Saské, r. 1865 školním radou a ředitelem semináře v Gothě, r. 1868 ředitelem městského paedagogia ve Vidni, které zorganizoval a v duchu svobodomyšlném spravoval do r. 1881, kdy se místa svého vzdal, ustupuje stále úšlnějším útokům klerikální frakce ve vídeňském zastupitelství obecním. (Viz o tom spis Koláčkův »Das Wiener Paedagogium« 1868—1881, Vídeň, 1885). Jsa stou-pencem Pestalozziho, Diesterwega a Beneka, osvědčil své názory svobodomyšlné poprvé r. 1864 při jednání o reformu obecného škol-ství saského, v letech sedmdesátých v zemské školní radě a sněmovně poslanecké ve Vidni, v letech osmdesátých na schůzích a sjezdech učitelských v Rakousku a Německu, a ovšem také v literatuře. Samostatně vydal spisy *Das Aesthetische nach seinem Grundwesen und seiner paedagogischen Bedeutung* (Lipsko, 1854) a encyklopaedickou *Schule der Paedagogik* (1. vyd. 1876, 6. vyd. 1892), jež obsahuje dě-jiny výchovy a učby, logiku a psychologii, methodiku školy obecné, základy vychovatel-ství a vyučovatelství. Po Lübenovi v l. 1873 až 1885 redigoval D. rozsáhlou revuei literatury paedagogické a obecného školství stfedo-cvropského »Paedagogischer Jahresbericht«. R. 1878 založil a dosud vydává nejcennější paedagogický měsíčník něm. »Paedagogium«, v němž s úspěchem provedl tuhý boj oproti výstřednostem školy herbartovsko-zillerovské. Od r. 1884 jest redaktorem 4. vydání velikého díla K. Schmidta »Geschichte der Paedagogik«. Svobodomyšlné názory D-ovy o novodobé škole obecné a zejména o vyloučení vlivu církve ze školství byly potírány od kruhů klerikálních opět a znova v časopisech a spisech o škole konfessionální v Německu i u nás. Křa.

Dittmann Christian von Lavenstein,

malíř a měšťan Menšího města Pražského

(† ok. r. 1700), dle jehož malovaných nebo

kreslených podobizen a historických obrazů

zachovalo se několik rytin provedených od

Groosa, Krausa, Borkinga, Müllera a j. Malíř

Jan Ludvík D., jenž ještě r. 1717 žil, byl

bezpochyby syn předešlého.

Dittmannsdorf viz Dětmarovice.

Dittmar Heinrich, paedagog a historik něm. (* 1792 v Ansbachu — † 1866 ve Zweibrückenu), byl ředitelem gymnasia ve Zweibrückenu a napsal mimo jiné: *Die Geschichte der Welt vor und nach Chr.* (Heidelberg, 1845 až 1856); *Die Weltgeschichte im Umriss* (t., 12. vyd., 1881); *Deutsche Geschichte* (t., 8. vyd., 1880).

Ditton [ditn] Humphry, matematik angl. (* 1675 v Salisbury — † 1715 v Londýně), byl protestant. kazatelem Tunbridge v Kentu, ale později věnoval se studiu matematiky a doporučen Newtonem stal se r. 1706 představeným (*Master*) matematické školy Christ's Hospital, v Londýně právě zřízené. R. 1714 uveřejnil za spolupracovníctví Whistona metodu, jak lze nalézt geografickou délku na moři, kterou sice Board of Longitude zavrhl, která však měla za následek, že parlament vypsal ceny na řešení úlohy této. Nevole nad tím a nad několika satirickými verši Johna Swifta byly prý příčinou jeho předčasně smrti. Vydal ve Philos. Trans.: *On the tangents of curves, deduced immediately from the theory of maxima and minima* (1703); *Theorema sphaerico-catoptricum universale* (1705). Samostatně vydal: *General Laws of nature and motion* (1705); *An Institution of fluxions* (1706; nově vyd. s dodatky od Johna Clarka 1726); *Treatise of perspective* (1712); *The New Laws of fluids, or a Discourse concerning the ascent of Liquids in exact geometrical figures, between two nearly contiguous surfaces* (1714); *A discourse concerning the Resurrection of Jesus Christ* (Londýn, 1714; 5. vyd 1740; francouzsky od A. de La Chapelle, Paříž, 1720).

Dittopia viz Diplopie.

Dittrich: 1) **D** (Dytrych) Josef Petr Václav, církevní historik český (* 1763 v České Skalici — † 1823 v Praze). Po odbytých gymn. studiích v Jičíně a v Broumově vstoupil do generálního semináře ve Vídni a obdržel r. 1788 faru v Kostomlatech a r. 1789 ve Vel. Bezně; r. 1801 stal se kanovníkem vyšehradským, r. 1803 prof. církevní historie na univ. pražské a r. 1806 censurem knih. Na českých svých spisech podpisoval se místo něm. **D.** česky Klíč. Vydal: *Series praepositorum eccles. colleg. S. Apostol. Petri et Pauli in castro Wischehrad cum succincta ejusdem ecclesiae et capituli historia* (Praha, 1802); *Zákon našeho Ježíše Krista s kratičkým sepsáním zjeveného náboženství a jeho vyznavačů* (t., 1809); *Bilejovského kronyka církevní* (tam., 1816); *Divi Eusebii Hieronymi opusculum de viris illustribus* (t., 1821); *Výklad sv. čtení na veliký pátek s výborné postilly sepsané skrze kněze Tomáše Bavorovského* (Hradec Král., 1822); *Zrcadlo věčného a blahoslaveného života* (Praha, 1822); *Desatero kázání o sv. pokání* (t., 1822); *Kázání na evangelium, které se čte na den božího těla* (t., 1822).

2) **D.** Johann Georg, pomolog něm. (* 1783 v Gothě — † 1842 t.), původce metody řečené Dittrichovy v pěstování silných a vysokých stromů ovocných sřiznutím hlav-

ního výhonku. Napsal *System Handbuch der Obstkunde* (Jena, 1837—41, 3 sv.) a j.

3) **D.** Antonín (* 1786 ve Vysočanech u Žatce — † 1849 v Praze), kněz řádu cisterc. v Oseku a doktor filosofie, působil od r. 1820 jako profesor v Chomútově a od r. 1823—44 v třídách humanitních na staroměstském akademickém gymnasiu v Praze, kdež po Josefu Jungmannovi r. 1845 jmenován byl praefektem ústavu a v hodnosti té až do své smrti potrval. R. 1830—1831 stal se děkanem fakulty filosofické a tu pomocí bibliotékáře universitního Ant. Spirka, Jos. Jungmanna a Ladislava Jandery jal se vydávati staré paměti universitní, pokud od nejdávější doby až po začátek XVII. st. se zachovaly. Důležité publikace této, zvané *Monumenta historica universitatis Caroloferdinandae Pragensis*, vyšly v l. 1830—1834 dva díly ve 3 sv. a r. 1848 ještě také *Statuta universitatis Pragensis*. Ukončení celku bouřlivými událostmi tehdejšími bylo až na dva exempláře, z vývěsků sestavené při tisku zmařeno.

4) **D.** František, měšťan a obchod. pražský (* 19. ún. 1801 v Praze — † 21. říj. 1875 t.). Osířel v útlém věku a vychován u svého děda v Podskalí. Následkem státního bankrotu r. 1811 zbaven jmění dědičného, nucen oddati se hmotnému výdělku co plavec na Vltavě, až nastádať jakési jmění, vzal na se r. 1826 obchodní jednatelství se dřívím, s čímž r. 1828 spojil živnost hostinskou; zároveň nabyl práva měšťanského a stal se otcem chudinským. Vynikaje snaživým, prozíravým duchem, nacházel všude příznivého přijetí, a nabýv od hrádeckých učitelů J. Svobody a J. Fr. Šumavského bližších názorů o snahách národních a povinnostech občanských, stal se zakladatelem Maticе české a seznámil se záhy s J. K. Tylem a Slav. Tomičkem. **D.** účastnil se jako horlivý člen všech společenstevních schůzí tehdejších, i byl vřelým podporovatelem českého divadla v Kajetánském domě na Malé Straně. Při tom pečlivě obchodu si hleděl, tak že v krátké mezi zámožné měšťany se počítal a na svých obchodních cestách častěji do Písku, Bechyně, Vltavotýna a Tábora zajížděl a tu i nemálo ku probouzení ducha českého přispíval. V Podskalí těšil se vážnosti svých spoluobčanů a rada jeho často v případech vyhledávána. K národním potřebám nikdy ruky své nezavíral, a tak počítán záhy mezi první národní buditele ze stavu měšťanského. V čas povodně, v březnu r. 1845 **D.** osobním přičiněním zachránil veliké množství osob ze zatopených příbytků a t. r. účastnil se horlivě založení Besedy měšťanské v Praze, jež otevřena 31. ledna 1846. Rok 1848 zastal ho úplně připraveného k obecnému hnutí národnímu; byl též členem první deputace, která dne 19. bř. do Vídně jela s peticí obyvatelstva pražského o uznání práv národních; rovněž byl členem Národního výboru a prvního českého městského zastupitelstva v Praze, mezi jehož členy nadále téměř stále znova volen býval; na podzim r. 1848 jmenován členem kommisе ku zřízení první české hlavní školy v Praze, která také potom pod názvem „v Budčic“ v život

uvedena, a ještě na sklonku r. 1848 byl členem deputace, jež novému císaři Františkovi Josefovi I. měla vysloviti oddanost král. hl. města Prahy. Doba reakce v l. 1849—1859 těžce skličovala mysl D-ovu; viděl všude úpadek ducha společenského, kleslost myšlenky národní, ano velké množství dobrých přátel jeho v té době pomřelo; i stal se trudnomyslným a nejednou pomýšlel i na odchod z Prahy. Avšak nový duch a ruch, jenž zavládl v Rakousku po válce italské, osvobodil i jej. Účastnil se opět horlivě přípravných porad strany »Pokroku k lepšímu« a r. 1861 zvolen též do zastupitelstva obecního v Praze. K jeho návrhu zvolen purkmistrem Frant. Pšross a D. stal se v tu dobu duší zastupitelstva. O povodni 2. ún. 1862 měl opět příležitost, osvědčiti svoje praktické názory a obětovnost občanskou, začež vyznamenán zlatým křížem záslužným s korunou. Po smrti Pšrossově r. 1863 zvolen purkmistrem dr. V. Bělský a jeho náměstkem D. Onen hleděl si více velikých otázek, D. obíral se vnitřním hospodářstvím obecním, pečuje zároveň o chudinu co nově volený vrchní ředitel ústavu chudinského a inspektor městské chorobnice na Karlově. Nemaleý vliv měl i na organizaci úřadů obecních r. 1863—65, podporuje dle možnosti síly mladší, české, osvědčené. Vlednu r. 1865 zvolen byv předsedou sboru pro vystavění Národního divadla, nepřijal hodnosti té, ale návrhem svým v září r. 1865 dovedl toho, že Praha na stavbu tu věnovala 40.000 zl., čímž důvěra k D-ovi vysoko se povzněla. V ty doby konal s přáteli svými časté porady o založení paroplavby na Vltavě a sehnal potřebný počet akcií, zahájil plavbu tu 15. srpna z Prahy do Stěchovic. Za to vyznamenán ryt. křížem řádu Josefa. Oblíbenost jeho ustavičně stoupala, byl tehdy též zvolen za předsedu Měšť. besedy, a občanstvo Malostranské přálo si ho míti svým zástupcem na sněmě. Přání to se nespínilo, ježto po tehdejší nepřiznání úřednictva státního k věci národní D. dosáhl pouze 231 hlasů proti 235 (18. list. 1865). Když za nedlouho po válce pruské nastala opposice národa českého proti vládnímu systému čím dále tužší a purkmistr dr. Bělský a krátce potom i dr. Klauďy s úřadu odstoupili a byvše nově zvoleni, nedošli cis. potvrzení, načež nepotvrzeni za purkmistry ani B. Hanke, ani dr. Brauner, tu konečně volbou D-ovou za purkmistra 28. ún. 1870 opět na tři leta poněkud klid v obci zavládl. Snaha D-ova směřovala hlavně ke zjednání rovnováhy v příjmech a výdajích obecních, vyhýbajíc se větším půjčkám. Téhož roku zvolen i za Malou Stranu do sněmu. Ještě jednu pohromu bylo mu překonati — povodeň 25., 26. května 1872, hroznější než obě předešlé (1845, 1862), a přičinil se o pomoc ze všech sil svých. Avšak účinky dlouholetého namáhání a pokročilého věku nedaly se již odvrátiti, a proto odstoupiv s úřadu purkmistrovského 28. ún. 1873, neúčastnil se již ukonč. veřejných, věnovav sklonce svého života pouze záležitostem paroplavby a své rodiny.

5) D. Franz, lékař (* 1815 v Mikulášovicích u Šluknova — † 1859 v Erlankách), studoval i promován byl v Praze r. 1841 a stal se, pobýv nějaký čas ve Vídni, asistentem Jakschovým a později Kiwischovým na pražské fakultě. Věnoval se potom patologické pitvě a r. 1848 stal se professorem ve Vídni (nástupcem Dlouhého). R. 1850 povolán byl do Erlank, kdež r. 1859 po třileté chorobě mozkové zemřel. Spisy jeho byly současníky velmi ceněny, týkaly se výzkumu raka žaludečního, přijíce jater, stenosis srdce, zánětu svalů srdcového, mimo to vydával zápisy z pražského ústavu patologického (veskrze v »Prager Vierteljahr.« 1845—52). V Erlankách vydal stať o Laencově záhati plíc. *Poč.*

Ditzenbach, vesnice virtemberská v údolí Filsy s 487 ob. (1890) a kdysi hojně navštěvovanými lázněmi (nyní jen rozesílání vody). Poblíž trosky zámku Hiltenburgu.

Diu (skr. = ostrov), ostrůvek portugalský při jižním břehu poloostrova Gudžeratu v Přední Indii 20° 43' s. š. a 1° 25' v. d., oddělený od pevniny uzounkým průlivem, má na 30 km² 12.636 ob. (1881). Na konci sev. vých. zvedá se silná tvrz s městem stejného jména, z části v rozvalinách (10.636 ob. 1881), sídlo guvernéra podrobeného gener. guvernéra. Má vojenskou nemocnici (starý dominikánský klášter) a katedrálu (někdejší jesuitská kolej zal. r. 1601), na záp. jest obec Prača. Dobyt od Portugalců r. 1515, stal se pro svou příznivou polohu, byv nad to Portugalci opevněn, důležitým sídlem obchodu, hlavně otrokářského, přestál heroicky dvoji obležení (1537 až 1538 a 1546). R. 1670 zpusošen Araby. Dne 2. ún. 1509 zničili Portugalci pod Almeida ve zdejších přístavě loďstvo egyptské.

Diurésa (z lat.) viz Močení.

Diuretica [-ika] (z řec.), nazývají se látky, které rozmnožují odměšování moči. Některé z nich působí tak na secernující elementy ledvin, zejména na epitheliální buňky rourek močových, že nastane silnější odměšování moči. Takých látek jest poměrně málo známo; jsou to zejména coffein, theobromin, kalomel a jiné sloučeniny rtuti, chlorid sodnatý, nejspíše též karbonáty kovů alkalických a sloučeniny těchto kovů s kyselinou vinnou, octovou a j. Pozoruhodno při tom jest, že tlak v cévstvu není zvětšen, ano že účinek diuretický stává se u některých, jako na př. coffeinu, teprve zřejmým, když se tlak v cévstvu umělým způsobem sníží. Jiná d. působí tím, že tlak v cévstvu vůbec zvyšují. Sem náleží Digitalis, Scilla a j. Tyto látky však působí pouze tehdy diureticky, když se stalo odměšování moči následkem porušení oběhu krevního skrovným a nastal více méně rozsáhlý hydrops, jelikož ony právě odstraňují příčinu všeho toho porušení oběhu krevního. Ve zdravém organismu neúčinkují diureticky. Jiná d. způsobují překvení ledvin; jsou to zejména různé silice, pryskyřice a balsámy, jakožto rostliny tyto látky obsahující (Sabina, Thuja, Taxus, silice terpenitínová, kopaivový balsám a j.), kantharidin Taracanae atd. Ve větším množství použity

však způsobují zánět ledvin, zmenšení množství moče, albuminurii a haematurii. Mimo to připsují se různým rostlinám diuretické vlastnosti, avšak není to zjištěno. Sem náleží: radix Caincae, Pareirae, Ononidis, herba Scopariae, Linariae, Equiseti, Ulicis, Herniariae, Parietariae atd. — D. potřebují se hlavně proti rozmanitým druhům vodnatelnosti, při různých chorobách ústrojů močových, aby se vyměšováním většího množství moče mírnilo dráždění ústrojů těch, neb aby se odstraňovaly hnis, konkrementy a j. Mimo to se někdy dávají v případě chronických otrav těžkými kovy. Nejmodernější d-cum jest diuretin (v. t.).

Diuretin, salicylan theobromino-sodnatý (*theobrominum natriosalicylicum*), bílý prášek snadno vodou rozpustný. Zvyšuje vyměšování moče a nedráždí ústředí čivných. Dávka jednotlivá 1 g, dávka denní 6 g. Peč.

Diurna (*Rhopalocera*), motýlové denní, rozsáhlá čeleď nejpěknějších a nejpestřejších motýlů, vyznačujících se tykadly tenkými a na konci kyjovitě stlouplými, tělem štíhlým a křídly širokými, v klidu vztyčenými a k sobě přiloženými; létají za dne a rozšíření jsou asi v 5000 známých druhů hlavně v krajinách tropických; ve střední Evropě žije jich sotva 200 druhů. Housenky jejich jsou rónohé, lysé nebo trnitými chlupy porostlé; nezapřádají se, nýbrž zavěšují za zadní konec těla, tak že kukly pak visí buď volně hlavou dolů (t. zv. závěsníci, *suspensa*) nebo přitázeny jsou ještě jedním vláknem kolem těla opásaným (záklesníci, *succincta*); kukly jsou lysé, obyčejně rohaté, často pěknými skvrnami zlatými nebo stříbrnými zdobené. Náleží k nim tyto podčeledi, o nichž viz podrob. při jednotlivých jménech: A. Záklesníci: Otakárkové (*Equites*), běláskové (*Pteridae*): B. Závěsníci: Babočky (*Nymphalidae*), o káči (*Satyridae*), juniošci (*Lycaenidae*). Čeleď soumráčníků (*Hesperidae*), také k motýlům denním náležející, liší se již některými znaky dosti nápadně; housenky jejich zapřádají se v řídké zámotky obyčejně mezi listím. LD.

Diurna aota viz Acta populi.

Diurnale (lat.), výtah z brevíře obsahující každodenní modlitby.

Diurnista (z lat.), denní písař, sluje písař dostávající mzdu denní (*diurnum*). Užívá-li se d-tů při státních úřadech ke kommissím, může denní plat jejich býti zvýšen až na částku dvojnásobnou, ne však přes 1 zl. 50 kr.; vysílají-li se na kommisse samostatně, náleží jim 2. třída na železnici a 1. třída na parníku. Diurna platí se z paušálu úředního a nejsou podrobena exekuci.

Diurnum (lat.), denní plat písařův, viz Diurnista.

Dius Fidius, ve starém Římě božská bytost (genius) chránící věrnost (*fides*) v každé příčině, úzce souvisící s Jovem (koř. div., odtud starý výklad = Jovis filius), záhy úplně splynul se sabinským Semonem Sankem významu totožného; kult tohoto v Římě prý zaveden Titem Tatiem zřízením chrámu na

Quirinále, jenž r. 466 př. Kr. zasvěcen byl Šp. Postumiem o Nonách červnových, kterýžto den konána též jeho slavnost. Semo Sankus D. F. na roveň kladen řeckému Hérakleovi; při něm se přísahalo a to vždy pod širým nebem (*me dius fidius* č. *me hercules*), tedy v kompluviu. V chrámě jeho uschovávány smlouvy. Kult jeho kvetl též jinde v Itálii, na př. v Iguvii, Velitřach. *klk.*

Div (perské), zenská daěva, identické původem svým se skr. déva, od něhož však liší se svým významem, značíc daemona jako bytost zlou. D. jest společným názvem všech zlých duchů, tvorů do Ahrimanových, s nimiž on podniká proti Ormuzdovi a fiši světla stálý boj, jehož hlavním dějištěm jest tento svět. Boj tento trvá od počátku světa a potrvá až na jeho konec, kdy budou d-ové konečně zničeni, a sám Ahriman s hlavními démony spálen. Očištěn bude však v plameni zapálené země, spojí se pak s Ormuzdem v fiši světla, s nímž přinese společně obět. Hlavou d-ů jest Ahriman (v. t.), jenž stvořil ze sebe nejprve šest hlavních d-ů, odpovídajících tolikéž amšaspandům Ormuzdovým, vedle nich však množství d-ů podřízených. I některé z hlavních d-ů vystupují jako tvůrčové d-ů menších. Mluví se však i o rozplozování se d-ů, již jsou prý rodu mužského i ženského, po způsobu lidském. K tomuto názoru pojí se pak i názor, dle kterého potřebují d-ové potravy, jež jest ovšem rovněž nečistá; ve způsobě much těkají kol mrtvol a mrch, jimiž se živí. Úkolem d-ů jest působiti zlo ve světě, fysické a morální, a sváděti k němu lidi vším možným způsobem. Veškeró zlo ve světě, ba i všickni nečisti tvorové, zvláště i různý hmyz, v jehož způsobě d-ové tělesně se zjevují, považuje se za dílo Ahrimano a jeho d-ů. Jednotlivé druhy zla měly přímo i své zvláštní repraesentanty v řadách d-ů. Zvláště i různé nemoci připsovány vlivu d-ů, a po názoru Peršanů není nemoc nic jiného než boj nemocného s d-y. Odtud považováno i vzývání Ormuzda za nejúčinnější prostředek proti nemocem vůbec, jako vůbec jest povinností převrženčů Ormuzdových tělem i duší stále bojovati proti vlivu d-ů (čistota myšlének, slov, skutků, užitečná opatření proti fysickému zlu, z nich nejúčinnější šíření nauky Zoroastrovy). Sídlem d-ů jest duzhaka (perské dúzech = peklo). Nejhlavnější d-ové dle Avesty jsou: Akumano (zlé smýšlení), prvý a nejmocnější po Ahrimanovi, Aesma (Aešmodaeva, Asmodí bible, d. chtivosti, zlosti a pomsty, Astovid-hotus, působící násilnou smrt lidí, Araška (Arešk), démon závisti, Dje, d. nečistoty a Edžem. d. závisti spojené s krutostí. Z ostatních hlavních d-ů uvádíme Ander, Andra, působící starosti a bol srdce a vrhající zatracence do propasti, Apaoša d. sucha a neúrody, Buiti (= šotek), Vihanga, d. opilosti. Sauru, jenž svádí krále ke krutosti a lidi k loupeži atd. Peršan moderní nevěří ve strašidla, pro něž nemá ani výrazu, za to ale má své džinny jako duchy dobré a d-y jako duchy zlé. *Dk.*

Div., skratek znamenající na receptech *divide* = rozděl nebo *dividatur* = buď rozděleno; pak *Divus* a *Diva*, v hudbě *divisi*.

Diva skratek jména *Diviš*, velmi oblíbený na Moravě, ale i v Čechách se vyskytující.

Diva (ital.), bohyně, nazývala se zpěvačka nějakého divadla nad jiné vynikající. Výrazu toho zvláště v Itálii se užívalo a odtud rozšířilo se i k nám a přešlo do jiných jazyků evropských.

Diváča, farní ves a železniční stanice v Písmoří a hejt. a okr. sežánském. Odtud 15 km, na jz. nalézá se v půdě otvor, jimž se sestupuje do pecery 2 km dlouhé a na mnoho postranních chodeb se rozvětřující, kteráž co do množství a krásy krápníků i nad samu postojenskou peceru vyniká. Byla roku 1884 11. května objevena a jest diváčskou obcí k bezpečné návštěvě upravena. Jihovýchodně od Diváče (3 km) nalézá se pecera sv. Kanciana, do níž Reka zapadá, kterážto pak dále pod zemí k sz. teče, v rovné vzdálenosti 35 km u sv. Jana blíže Děvína jakožto Timava ze tří jeskyní na den se vynořuje, načež v krátkém toku (930 m) do moře se vlévá. *Lo.*

Divadelní daň odvádějí divadla nebo jiné takové veřejné podniky. D. d. zavedena dosud pouze ve Francii, kde vybírá se buď v části $\frac{1}{10}$ ceny vstupenek nebo $\frac{1}{4}$ hrubého výtěžku, a jest daní účelovou, daní chudinskou (*droit des indigents*). K daním lokálním ji však nelze čítati, poněvadž ve Francii obce nemají zákonně povinnosti opatrování chudých. *Klier.*

Divadelní požáry. Divadla jsou snad nejvíce ze všech velkých budov ohrožována požáry. Statistika ukazuje, že vzrůstal počet *d-ch p-rů* do r. 1881 způsobem, který jen z části nalézá své odůvodnění ve stejnoměrném přibývání nových divadel. Hlavní příčinou množství požárů před r. 1881 byla ta okolnost, že divadla dříve stavěna byla buď jen s malým zřetelem k možnosti požáru nebo i beze všeho podobného zřetele. Pro největší část divadel nebylo dříve ani vlastních budov divadelních, nýbrž bývala divadla prostě zřizována v budovách sloužících dříve jiným účelům — v kostelích, kotelích, jízdárnách, soukromých domech ano i v pouhých sálech. Množství stále nahromaděných hořlavých látek, dále ohněm snadno vznětlivé jemné vrstvy usazeného prachu na dekoracích, jevišti i jinde v divadle, užívání plynového světla, kterým stále se vysoušelo jeviště, konečně neopatrné zacházení s plynovým a jiným světlem před zavedením světla elektrického, to všechno vedlo k tomu, že po delším trvání svém zachvácená byla divadla pravou epidemií požárů. Od r. 1881 se počet požárů celkem menší, čehož příčinou jest jednak opatrnost vzbuzená četnými požáry divadelních budov, jednak užití zkušeností nabytých, jednak i zavedení světla elektrického. Průměrné trvání divadel vypočteno na 18 let. Od r. 1800—82 zaznamenáno statistikou, že vyhořelo celkem

469 divadel, téměř $\frac{1}{4}$ všech divadel existovavších (1934). Z počtu toho připadá na Rakousko 26 (ze 152 divadel), Rusko 25 (44), Francii 63 (337), Itálii 45 (348), Španěly 17 (160), Anglii 68 (152), Spojené Obce severoamer. 176 (550), Německo 49 (191). Dle desetiletí připadá na dobu 1801—10 požárů 16, 1811—20 14, 1821—30 31, 1831—40 33, 1841 až 1850 44, 1851—60 74, 1861—70 98, 1871 až 1880 118, 1881 108, 1882 25, 1883 22, 1884 10, 1885 9, 1888 16.

Divadelní škola viz Dramatická škola.

Divadelní umění viz Dramatické umění.

Divadelní vlaky. Otevření českého Národního divadla dne 18. list. 1883 působilo takovým dojmem na národ český, že velikosti jeho snad ani neuvěří a ji nepochopí, kdo nebyl současníkem tehdejšího nadšení. Vidět národ český po více než třicetiletých obtížích, nadšení a práci dokončeno první veliké dílo, které o své vlastní síle podnikl a s úspěchem provedl — i bylo tedy pochopitelné, že jej pojala nad tím radost neobyčejná. Zvláštního výrazu došla tato radost památným zjevem *d-ch v-ků*. Podnět k nim dal ředitel Nár. divadla F. A. Šubert. Ve výboru sboru pro zřízení Národního divadla bylo usneseno, že k otevření Nár. divadla jež padlo do doby podzimní, nemají se konati velké veřejné slavnosti, kterých by — tak jako při k'adení základního kamene k Nár. divadlu — mohli se účastniti tisícové lidu českého. Uvažoval tedy řed. Šubert, co by se mělo uspořádati místo oněch slavností a kterak by zvláště venkovu se dala příležitost Národní divadlo navštívit. Ustanovil se posléze na tom, že požádá ředitelstva drah v Praze ústícih, aby po svých tratích vypravily koncem listopadu a v prosinci k návštěvě Nár. divadla při snížených cenách zvláštní vlaky. Aby každému účastníku vlaku byla zabezpečena vstupenka ku představení v den vlaku, bylo nutno požádati, aby železniční stanice převzaly zároveň prodej poukázek a později prodej vstupenek samých. Počátkem listopadu vyjednával ředitel osobně se zástupci železnic, načež učinil písemné zadání k rak. uher. Státní dráze, k Rak. dráze severozápadní a k České západní dráze, aby každá dráha vypravila po tři týdny ze svých tratí po jednom *v-ku d-m* a sice Česká záp. dráha vždy v pondělí, Státní dráha ve středu a Severozápadní v sobotu. Podobná žádost měla se později zaslati také k ostatním železným drahám, ale než by se tak stalo, chtělo ředitelství vyčkati zkušenosti s vlaky prvními.

Dráhy Státní a Severozápadní vyslovily po krátkém uvážení věci ochotu k vypravení vlaků a několik dní později učinila tak i Česká dráha západní. Bylo tedy předem pojištěno 9 vlaků. Ale mimo nadání mělo se jim za krátko dostati rozmnožení neobyčejného. Sotva že ředitelství dne 13. list. dalo do časopisů první zprávu o chystaných *d-ch v-cích*, došla tato myšlénka obecného souhlasu. Touze národa, uviděti dokončené Národní divadlo,

zjednáán byl prostředek k ukojení a všecken národ chopil se ho velmi dychtivě. Již dne 16. list. počaly přicházeti přihlášky, dle nichž měly do Prahy přibýti d. v. již ani ne z celých tratí železnic, nýbrž z jednotlivých okresův a měst. První taková přihláška došla dne 16. list. z Kolína, druhá z Českého Brodu, třetí ze Slaného, čtvrtá z Roudnice, a na to pátá již i z Brna. Z Kolína požádal redaktor Nedvídek, aby pro město a okolní obce bylo na určitý den zasláno do prodeje 150 vstupenek. Ale jakmile se tam vstupenky počaly prodávati, přihlásilo se k jízdě s d-m v-kem přes 600 osob. Byl tedy pro samotný vlak kolínský ustanoven den, kterého měl přijeti první d. vlak po Státní dráze, totiž 28. list. Ze pak s různých stran byly rovněž oznamovány d. v. dílem z celých hejtmanství a okresů, dílem z jednotlivých měst a nával do Nár. divadla v Praze samé byl neobyčejný, podrželo ředitelství divadla z těch vlaků, které se měly vypraviti z celých tratí železnic pouze ty, pro které se počaly již vstupenky prodávati, totiž vlaky na Severozápadní dráze; vlaky na rak.-uher. Státní dráze a České západní prozatím odfeklo. Vzdor tomu přihlásilo se dne 3. pros. na stanicích České západní dráhy mnoho lidí o lístky k jízdě do Národního divadla, které jim byly od dráhy ochotně vydány.

Vlaky Severozápadní dráhy přijely dne 1., 8. a 15. pros. S prvními přibýlo 700 osob, s druhým 235, s třetím 170 osob. Dne 28. list. přijel vlak z Kolína a okolí se 630 účastníky, dne 3. pros. vlak z Čes. Brodu a okolí se 407 účastníky, dne 5. pros. ze Slaného a okolí se 770 účastníky a 7. pros. z Roudnice s 1305 účastníky z veškerého Podřipska. A pak následovala d-m v-ků celá spousta. Přihlášek docházelo tolik, že až přicházela správa divadelní do jistých nesnází, poněvadž znenáhla bylo velmi nesnadno vyhověti současně požadavkům obecnstva pražského a zvláště divadelních předplatitelů a požadavkům českého venkova. Předstihovaly se krajiny a města, každé chtělo přijeti dříve, každé větším počtem účastníků. Touha spatřiti Nár. divadlo rostla po Čechách, Moravě a Slezsku jako obrovský, stále více se šířící plamen. Byly to velkolepé pouti národa k jeho národní svatyni, byl to úkaz, jenž po celé měsíce neochabující silou trvaje stal se Nár. divadlu slavností neskonale větší a významnější, než by bývala kterákoli jiná v den otevření.

Kromě již jmenovaných došly d. v. takto za sebou: Dne 8. pros. Brno se 470 hosty, dne 12. vlak z Kolínska a Kouřimská s 850 hosty; téhož dne vyslal Nymburk 350 hostů, dne 14. Pardubice vlak se 700 hosty, 15. Olomouc se 669 hosty, 16. Ml. Boleslav a Mnichovo Hradiště s 516 h. (226 z Boleslavě, 72 z Hradiště, 24 z Bakova, 22 ze Sobotky a j.), 17. Beroun a Radvanice s 597 h. (300 z Berouna a okolí, 297 z Radvanic a okolí), 18. Louny se 710 h., 20. Zlonice se 795 h., 27. Litomyšl a Vysoké Mýto 1050 h., 28. Uherské Hradiště se 350 h., 29. Jičín se 300 h. Dne 5. ledna 1884

vypravila vlak Chrudim se 670 účastníky, 12. Turnov s 593 hosty (100 ze Semil, 53 ze Žel. Brodu, 62 členy České Besedy v Liberci, ostatní z Turnova) a Hořovice se 450 účastníky z Hořovic, Zdic, Lochovic, Hostomic, Zbivořova, Mýta, Strašic, Komárova a Žebráka. Dne 15. ledna 1884 přijely ze Starých a Nových Strašnic u Prahy 22. povozy se 107 účastníky. Dne 19. ledna vypravil vlak Benešov s 933 hosty, 23. Kostelec n. Orlicí se 482 h. (z nichž 20 bylo z Kyšperka) a Řeporyje se 658 h., 30. Kolín se 710 hosty. Dne 1. února došel vlak z Nového Bydžova se 616 hosty, z nichž 139 navštívilo představení také násl. dne. 2. února přijel vlak z Mor. Budějovic; 83 účastníci jeho navštívili Nár. divadlo téhož dne, 314 dne následujícího. Dne 2. února přijel vlak z českého jihu, z Českých Budějovic a z míst až k Táboru (Trhové Sviny, Krumlov, Budějovice, Hluboká, Netolice, Sevětn, Bukovsko, Veselí, Třeboň, Stráž a Jindř. Hradec) 372 hostů, z Tábora a dalších stanic i jejich okolí 556 hostů. Dne 6. byl vlak z Kladna a Unhoště s 964 hosty (724 z Kladna, 240 z Unhoště), dne 9. vlak hospodářského spolku okresu královéhradeckého se 701 hosty; z těch 598 navštívilo divadlo ještě i nazejtří. Dne 13. vypravil vlak Podivín se 286 účastníky, z nichž bylo 54 z Břeclavska, 78 z Podivínska, 87 ze Zaječska, 11 z Hustopečska, 37 z Vranovicka a 19 ze Židlochovicka. Hosté byli v Praze a v Nár. divadle po tři dny. Dne 14. ún. vypravil vlak Mělník s 1131 účastníky, dne 16. stanice Státní dráhy počínajíc od Chocně až ke Broumovu s 1059 h. (z nich 116 z Opočna, 80 z Dobrušky), 17. byl rolnický vlak z Podžbánecka se 631 h. z okresu lounského a rakovnického, 21. vlak ze Sadské se 374 h. Z pražských spolků uspořádala první hromadnou návštěvu Nár. divadla dne 23. ún. Rukavičkářská Beseda, vyslavši 819 účastníků. Dne 24. ún. přibyl vlak z Mor. Ostravy a ze slezské Opavy s 510 hosty, a téhož dne vlak z Boskovic s 599 hosty. Čechové z míst s obyvatelstvem české a německé národnosti přijeli dne 1. března z Bohušovic počtem 826 osob. Dne 8. bř. byl dětský vlak divadelní z Kolína, Přelouče a jiných stanic Státní dráhy s 1506 malými a velkými účastníky, téhož dne vlak z Rychnova n. K. s 569 h. (108 z Kyšperka), z nichž 147 navštívilo divadlo i nazejtří. Okres velvarský vyslal 12. bř. vlak s 1036 účastníky (z nich bylo 158 z Velvar, 143 z Kralup), Kutná Hora t. dne se 616 účastníky; dne 15. přijely vlaky z Rakovníka se 554 hosty a z Jilemnice s 562 h. (z Jilemnice a z okresu jilemnického, dále 54 Češi z Trutnova a 10 z Vrchlabí), 17. z Jaroměře s 948 hosty. Z Nemile a Zábřeha na Moravě byl uspořádán vlak dne 20. bř. s 255 hosty, kteří všichni navštívili Nár. divadlo také druhého dne, kdy přijel vlak z Přelouče s 309 hosty. Z Pferova došlo dne 22. bř. 417 hostů.

Následujícího dne přijel první vlak ze země cizí — uspořádali jej Čechové ve Vídni žijící a přijelo jim na 300 hostů; ještě o něco více přijelo téhož dne z Hostivaře. Dne 24.

byl vlak z Píbramě, čítající 249 osob a vlak z Heřmanova Městce se 410 účastníky, dne 30. vlak z Černého Kostelce se 377 hosty a vlak z Plzně s 944 hosty, z nichž na 500 navštívilo Nár. divadlo také druhého dne. Večer téhož dne přišli do divadla 702 dělníci a úředníci z akciové strojírny druhdy Daňkova a Breitenfeldovy v Praze. Čechové z Mostu, Duchcova, Teplic a Oseku přijeli dne 6. dubna počtem 600 osob. Téhož dne navštívila Nár. divadlo Typografická beseda pražská počtem 455 osob. Dne 15. dubna přijel vlak z Klatov se 310 účastníky. Dne 16. dub. přijeli hosté ze Zbraslavi, Stěchovic a jiných povltavských obcí až za Slapy jakož i z Jílového po několika parnicích po Vltavě počtem 1599 osob. Dne 17. dub. byl vlak z Poděbrad se 663 hosty a vlak z Březnice se 134 h.; dne 17. dub. vlak z Píbramě se 380 h. a vlak z Domažlic se 458 h. Z pražské továrny Boh. Bondyho přišlo dne 20. dub. 355 dělníkův a úředníkův. Dne 21. dub. byl vlak z Zlonic, jímž přijelo 295 hostů, dne 26 dub. byly vlaky z Holic se 337 h. a z Králové Dvora se 301 h.; z těchto 79 a z hofických 82 navštívili divadlo i druhého dne, kdy také z pražské továrny L. G. Bondyho synův přišlo do divadla 177 dělníkův a úředníkův. Dne 28. dub. byl vlak z Kroměříže se 406 účastníky, z nichž 176 přišlo do divadla i druhý den. Prostějov vyslal vlak dne 3. kv. se 212 hosty, Opočno-Dobruška téhož dne s 252 h. Z Libně u Prahy byla hromadná návštěva 4. kv. se 757 účastníky; největší hromadná návštěva byla 11. kv., kdy dělnictvo a úřednictvo továrny Ringhoffroy v Praze zakoupilo si odpoledne celé divadlo a dostavilo se do něho počtem 1800 osob. Téhož dne večer byly vlaky z Nēm. Brodu se 461 hosty a z Libštátu-Lomnice v Jičínku se 440 h., z nichž bylo 325 z okresu lomnického a 115 z okresu novopackého. Dělnický spolek »Vlastimil« z Buben-Holešovic vyslal 11. kv. do Nár. divadla 459 členů. Z Napajedel na Moravě přijel vlak 12. kv. se 259 účastníky, z Říčán 15. kv. se 341 hosty a z Vyškova téhož dne odpoledne se 625 h., ze soudních okresů vyšovského, slavkovského a bučovičského, pak z Němčicka v okresu kojetinském, dále na večer vlak z Vodňan, Strakonice a Písku se 273, s 98 a 265 h. Při vlaku vodňanském bylo 34 účastníků z Bavorova, 21 z Netolic, 40 z Protivína a 138 z Vodňan. Dne 21. kv. přijeli vlakem účastníci vzájemně pojišťovacího spolku a jeho hasičských sborů z okr. hejt. novoměstského a rychnovského počtem 505 osob, 24. kv. přijel vlak z Chotěboře a Hlinska s 572 účastníky, z nichž na 200 navštívilo Nár. divadlo i nazejtří, 27. kv. byl vlak České Skalice se 290 hosty. Dne 31. kv. přijel vlak z Mor. Krumlova se 300 hosty a současně navštívili divadlo členové Československé obchodní besedy počtem 218 osob; nazejtří byla návštěva hostů z pivovaru u »Fleků« v Praze 318 osob. Z Brna přijel 14. čna druhý divadelní vlak se 247 hosty, téhož dne přijelo 568 občanů z Jílového asi na 130 vozích. Sýkorova továrna v Kostelci n. O. vyslala 25. kv.

244 dělníky (kromě toho bylo asi 40 jiných účastníkův) a továrna na obuv v Litomyšli téhož dne 200 dělníkův. Vlak z Berouna dne 17. přivezl 230 h., vlak z Teplic, Mostu, Oseka a Duchcova 120 h., vlak z Pardubic téhož dne 408 h., ponějvíce členů pardubické Řemeslnické jednoty; z Holic se účastnilo 30 osob. Dne 28. přijel vlak z Mladé Boleslavě se 405 h. (230 z Boleslavě, 73 z Nových Benátek, ostatní z obcí boleslavského okr. hejt.). Rozumí se ovšem samo sebou, že vůbec nikdy nešli hosté do Prahy pouze z toho města, odkud byl vlak vypraven, nýbrž vždy zároveň z celého okolí, okresu, ba i z několika okresův pospolu. Z Holešovic byla hromadná návštěva dne 29. čna počtem 626 účastníků. Čechové z Budapešti uspořádali ku dni 19. čce d. vlak se 420 hosty, mezi nimiž bylo na 80 Maďarův. Dne 21. dostavili se do Nár. divadla členové obuvnického společenstva pražského počtem 860 osob, ke dním 5. a 6. srpna přijel šestnáctý vlak z Moravy, vlak to učitelstva moravského bezmála s 900 účastníky a ku dni 6. srpna vlak ze Záhřeba se 150 hosty.

V r. 1885 vypravily d. v.: 19. dub. Litoměřice a Boušovice s 817 hosty, 25. kv. Mor. Ostrava s 280 h., 30. kv. Litomyšl se 318 h., 15. čna Kolín s 581 h. Dne 16. čna přibyl Čechové z Ameriky počtem 184 osob zvláštní lodí a zvláštním vlakem. Na památku svého příchodu, který v dějinách života národů byl až dosud bez příkladu, přivezli a věnovali Nár. divadlu skvostný prapor, jež Nár. divadlo jako jednu ze svých nejdrahoccnějších památek chová. Dne 17. čna vypravila vlak Kutná Hora s 75 hosty, 18. čna Mělník s 226 h., 20. čna Ml. Boleslav s 70 h., 21. čna Český Brod s 193 h. a Rakovník se 189 h., 29. čna Beroun se 146 h., 12. čce Ouvaly se 284 účastníky. Dne 19. srpna přijeli z Lublaně a Krájině vůbec Slovinci počtem 88 osob. Dne 5. září uspořádal hromadnou návštěvu sbor pražských ostrostřelců 506 osob, 6. září přijelo z Vídně 250 Čechů. Dále vypravily toho roku vlaky: 7. září Tišňov se 202 hosty, 10. září Český Brod se 120 h., 12. září Kolín se 612 h., 20. září Mnich. Hradiště se 148 h., 26. září Opočno se 456 h., 27. září Teplice se 60 h., 21. října Kolín s 312 h. a 24. říj. Vys. Mýto s 295 h. — R. 1886 vyslaly vlaky a hromadné návštěvy: 9. kv. Litoměřice se 166 hosty, 22. kv. Litomyšl, Vys. Mýto se 363 h., 30. kv. Hosp. spolek litomyšlský se 187 h., 3. června Česká beseda v Ustí n. L. se 155 h. a spolek div. ochotníků »Tyl« v Kolíně se 264 osobami 14. čna dostavili se do Nár. divadla účastníci sjezdu prof. českých středních škol počtem 105 osob a vlak Čechů z Drážďan, čítající 265 osob. Ku dni 10. srpna přibyl účastníci sjezdu učitelů českých obecných škol počtem 1505 h. Další vlaky uspořádaly: dne 21. srpna Zbraslav s 80 h., 22. srpna Kolín odpoledne s 84 h. a večer s 485 h., 27. září Choceň, Opočno, Broumov se 270 h. a 10. října Kolín se 240 h. — R. 1887 přibyl 9. ledna z lučební továrny v Kralupech 320 osob, 25. bř. z Krčína u Nov. Města n. M. 286 osob, 29. května ze

Smrčí 80 osob, 17. čna přijeli z Ameriky čeští Sokolové počtem asi 150 osob, 19. čna byl vlak z Vínofe s 510 a z Kolče se 105 hosty, 26. čna z Opočna 110 h., 8. srpna přijeli Čechové z Budapešti 280 h., 3. září byly návštěvy ze Žižkova a Plzně 300 h., 28. září vlak z Opočna se 100 a 10. pros. z Bechyně a okolí s 205 h. — R. 1888 podnikly hromadnou návštěvu Nár. divadla: 6. ledna Troja a Podhoř počtem 75 hostů, 8. led. sjezd hospodářů asi 1000 h., 26. led. Český Brod 217 h., 26. ún. Kolín, Lab. Týnice a Přelouč 400 h., 24. bř. Kutná Hora 350 h., 29. dub. Jilemnice 190 h., 16. kv. Brno 63 h., 4. září abiturienti z roku 1868 gymnasia královéhradeckého 58 h., 8. září Česká Třebová a Podmokl 28 h., 16. září sbor dobrov. hasičů v Kolíně 355 h., 28. září Opočno 180 h., 4. list. Kolín odpoledne 280 a večer 500 h. — R. 1889 23. bř. Vys. Mýto 108 h., 24. bř. Kolín odp. 237 a večer 509 h., 3. dub. Český Brod 120 h., 25. kv. Mladá Boleslav 135 h., 9. června Mor. Ostrava 160 h., 29. čna Brno 190 h., 28. září Opočno 173 h., 27. října »Tyl« v Kolíně 351 h., 17. list. spol. dobrov. hasičů v Hefm. Městci 134 h., 8. pros. Kolín odp. 76 a večer 234 h. — Roku 1890: 22. bř. Hosp. jednota hořická 260 h., 13. dub. Kolín 320 h., 8. čna Zvoleňoves 374 h., 14. čna Litomyšl 220 h., 30. srpna Turnov 70 h., 27. září Opočno 131 h., 7. pros. Kolín odp. 29 a večer 232 h. — R. 1891: 1. bř. Kolín 210 h., 1. čna Litovle 217 h., 6. čna Čánka u Opočna 235 h., 15. čna Jednota »Budislav« v Roudnici 279 h., 21. čna odp. Hosp. spolek v Plzni 216 a večer hosp. škola v Rakovníku 108 h., 27. čna Sokol ivančický 172 h., 29. čna dělnictvo továrny Bolzanovy ve Slaném 524 h.

Také r. 1892 a 1893 uspořádány byly jednotlivé vlaky a hromadné návštěvy do Nár. divadla, tak na př. 21. kv. 1893 při sjezdu bývalých posluchačů pražské české reálky a mn. j. — D. v. staly se pravými poutěmi národa českého ke »zlatému domu«, ke »chrámu našeho umění nad Vltavou«. V dějinách národů možno k nim přirovnávat jen občasnou pouti Řeků ke hrám olympijským. D-mi v objevil se nejznatější láska českého národa k jeho Nár. div., a jimi tak jako dříve sbírkami dodán byl mu po jeho otevření význam všeobecné národní. Neméně stal se jimi zřetelným zápal národa českého pro umění. Ve vzhledě pouze národním dán byl d-mi v. výraz jednotě ve škerého národa českého, v první řadě v zemích koruny Svatováclavské, dále však vůbec ve všech jeho starých a nových sídlech. Vědomí o této jednotnosti národní nebylo nikdy živější a patrnější nežli při těchto hromadných návštěvách Praze samé prospěly d. v. mravně i hmotně — přispívající velice ku zvěštní jejího českého rázu a přivádějící do ní tisíce a tisíce hostů z venkova a ze zemí blízkých i dalekých.

Příklad Nár. divadla působil i na Moravě vzhledem k brněnskému prozatímnímu divadlu českému: když bylo otevřeno, přijíždělo také obyvatelstvo české z blízka a z dále k návštěvě divadla brněnského. Ano i sami Němci v Če-

chách napodobili příklad českého Nár. divadla. Když několik let po Nár. divadle bylo otevřeno v Praze Nové německé divadlo, pořádaný jsou také do něho vlaky z německých krajů Čech Ale pro skrovný počet jich a malé účastenství obyvatelstva německého záhy byly zastaveny.

Divadlo. U všech národů kulturně pokročilých setkáváme se s uměleckou institucí, jejíž účelem jest znázorňovati hrou osob děje a skutky lidí (anebo bytosti lidem podobných) v jejich vzájemných stycích a hlavně v jejich různých sporech. Touha, viděti vlastníma očima děj, jež buď vlastní fantasi sobě vypředla, anebo jenž se stal známým z vypravování jiných, a snaha znázorniti takový děj řečmi a skutky osob jednajících, jsou dvěma hlavními psychologickými podněty vzniku a udržování se d-la. Výrazem těch snah jsou již i různé národní zvyky a náboženské obřady, z nichž i v řeckém starověku i později ve středověké Evropě vypučela instituce her divadelních Mocnou pobudkou k rozvoji prvotních náboženských výstupů ve hry a ke stálému zdokonalování her byly dále touha lidu po zábavě a básnická tvůrčí síla jednotlivých duchů, ujímajících se vhodné přležitosti ku provedení děl formy dramatické, jež ve starém Řecku byla do té doby neznáma a ku konci středověku v Evropě dosti zapomenuta.

K pojmu d. patří tři hlavní součástky: 1. budova divadelní se svým celým zařízením, 2. společnost osob provádějících hru (tancem, mimikou, slovem mluveným nebo zpívaným), a což nejdůležitější 3. představená, autorem vybásněná hra. Tyto tři hlavní prvky d-la jsou také jeden na druhém do veliké míry závisly a historický rozvoj d-la byl vždycky podmíněn vzájemným jich na sebe působením.

Vznik a rozvoj d-la. Kolébkou d-la evropského bylo Řecko. Řecké d. vyvinulo se z kosturních tanců, jež na počest Dionysa jakožto dárcé vina byly provozovány. S počátku byli všichni účastníci slavnosti tanečníky provádějící prostinké tance okolo oltáře Dionysova a zpívající k tomu písně dle nálady slavnosti buď rozpustilé, buď vážné. Když tyto tance nabyly rázu umělejšího, tančila pouze jedna část obecnstva, totiž tanečníci vycvičení (choreuti), kdežto ostatní obecnstvo, obstoupivši je do kola, na tance jejich se dívalo. Místo určené pro tanec choreutů nabylo tedy tím podoby kruhové, bylo asi záhy odděleno kamennou obrubou od místa určeného pro diváky a půda pro pohodlí tančících urovnána. Místo to jest již tedy pozdější *orchestra* (od *ὄρχησθαι*, tančiti). Další krok k rozvoji dramatu učiněn tím, že jeden z choreutů vystoupil na stůl (*εἰσός*) vedle oltáře stojící, na němž maso zvířat obětních bylo rozkrajováno, a odtud vedl rozhovor se svými soudruhy. Stůl, na němž choreut některý stoje soudruhům svým odpovídal, byl tedy nejstarším »jevištěm«. Jeviště pohodlnější — asi v podobě primitivního ležení — zřízeno bylo asi teprve tehdy, když zaveden byl vlastní herec, kteroužto zá-

sluhu staří přičítali Thespidovi. Za tímto lešením postaven byl v pozadí stan nebo bouda, kde herec před vystoupením svým prodléval a odkudž na jeviště vycházel. Obecenstvo rozestavovalo se s počátku v polokruhu naproti tomuto lešení. Aby však diváci lépe a pohodlněji viděli, stavěno záhy i pro ně zvláštní lešení (*ίκρια*) stupňovitě vystupující, aby vždy jedna řada diváků stála výše než druhá. Přirozený vkus řecký vedl dále k tomu, že stan nebo bouda (*σκηνη*) pro herce určená byla zvláštní prkennou stěnou zakryta. Ve stěně této, jež představovala stěnu domu, nalézaly se dveře, jimiž herec na jeviště vycházel a z něho odcházel. Tím zjednáno ději potřebné pozadí. Tato stěna (*προσκήνιον*) mohla býti buď malbami ozdobena — a bývala také s rozvojem dekorativního malířství (skénografie) čím dále vkusněji a bohatěji vyzdobována (viz *Agatharchos*) — anebo mohla před tuto stěnu dle potřeby býti postavena jiná dekorace. Další a to podstatný krok v rozvoji řecké la učiněn tím, že vystavena byla masivní budova pro jeviště, pevná to stavba s jednoduchým, proti obecenstvu obráceným průčelím, před něž stavěna byla pohyblivá dekorace. Pro tento druh řeck. jeviště máme první doklad v Lykurgově d-le Dionysovském v Athénách asi z r. 330 př. Kr. V dalším rozvoji řeck. jeviště ustoupily dřevěné dočasné součástky součástkám pevným, kamenným: před budovou určenou pro jeviště stavěna kamenná, sloupy ozdobená proskénia. Takováto proskénia shledáváme v divadle epidaurském, óropském a v Assu. Jako s jevištěm tak i s hledištěm předsevzaty časem změny. Praktickému smyslu Hellénů nešlo, že nevhodnějším místem pro d jest rovina opírající se o strán, úbočí, zejména o strán amfiteatrálně se táhnoucí. Tu nevyžadovalo to velkých technických obtíží upravití strán za hlediště (*θέατρον*, *theatron*, v užším smyslu) a zříditi zde sedadla pro diváky, prvotně zajisté prosté, dřevěné, amfiteatrálně vystupující lavice; na rovině pak zřízena orchestrá a jeviště. V posledním stadiu rozvoje řeck. d-la nastupují na místo dřevěných lavic kamenná sedadla — jako jeviště tak také hlediště staví se nyní z kamene. Takováto kamenná hlediště známe teprve ze IV. stol. př. Kr. Od té doby byla ovšem stavěna zpravidla d-la kamenná, ačkoliv přece i vedle úplně kamenných d-del zachovala se leckde ještě d-la s dřevěnými lavicemi pro diváky a to tam, kde hry dramatické dle staré tradice pojily se k některému místu nalézajícímu se na rovině, ne na úpatí nějakého vrchu nebo stráně.

Zařazením druhého herce, což staré zprávy přičítají Aischylovi, a brzy potom zařazením třetího herce, což přičítá se Sofokleovi, stalo se teprve možno dramatický děj na jevišti představit. Poněvadž však představení nějakého děje vyžadovalo častějšího vystoupení a odstoupení herců, bylo nutno upustiti od povýšeného místa pro herce, jaké dříve mívali *choreut* a herec, dokud byl jediný, a nejvýše snad jen tehdy, když herec měl přednášeti

delší nějaký monolog, nějakou řeč, mohl ještě vystoupiti na nějaký stupeň nebo nějaké podium. V náhradu za toto povýšené místo, o něž přišli, dostávali herci nyní vysoké podpatky (*kothurny*): tímto kothurnem dána hercům možnost volně se pohybovati, ale při tom přece vyčnívati nad chor (sbor) je obklopující. Obecenstvo samo sedí někde na dřevěných lavicích (*ίκρια*), jinde na kamenných sedadlech v řadách amfiteatrálně vystupujících, tak že může celou orchestrá pohodlně a dobře přehlédnouti. Dle toho skládá se řecké d. a) z hlediště, b) z orchestrá, kde hrají herci a tančí sbor, c) z proskénia, pevné to stěny dekoráční. Mínění tuto vložené, jehož sdělení děkujeme p. dru H. Vysokému, opírá se o epochální objevy Doerpfeldovy, jimiž do-savadní theorie, že herci hráli na zvláštním jevišti (*logeiu*) a že chor měl stanovisko své v orchestrě, odkudž jen někdy po zvláštních schodech na jeviště vystupoval, bylo vyvráceno. Hlediště nebylo nikdy kryto; pouze nad nejvyšším pořadím sedadel byla střeška, zachycující hlas herců. Jeviště bylo kryté, ale nemělo nikdy opony; po stranách i v zadu jak zmíněno, užívalo skrovných dekorací. Scénicky bylo vůbec zařízeno primitivně, tak že při nepatrných celkem změnách scén byl divák více odkázán na svou fantasií než na nové pohledy scén. Obmezené prostředky řeckého d-la měly nezbytně vliv na zevní formu řeckých dramát, tragédií i komédií (*Aischylos*, *Sofoklés*, *Euripidés*, *Aristofanés*), právě tak jako okolnost, že kromě sboru s počátku býval na jevišti pouze jediný herec později dva a ještě později tři. Jeden herec hrával ostatně dvě až tři rozdílné úlohy. Viz o tom *Recko* (divadlo).

Herci, veskrze jen muži a mladíci, měli masky s přístroji k zesílení hlasu ve velkých nepokrytých d-lech, dále i ke změně hlasu v různých úlohách. Nehybnost masky, nepřipouštějící žádnou mimiku a postava na kothurnu kráčející byly u Řeků velikou závadou umělecké přirozenosti a rozvoje umění hereckého. Kontrastem této mimické a jiné nehybnosti při dramatech umělých byl pozdější — v Dórsku vzniklý — pantomimus, který prováděl hry jen mimikou, gesty a pohyby vůbec, vzdávaje se úplně nejpřirozenějšího prostředku dramatického, totiž slova.

Dle řeckého d-la vyvinulo se d. římské. Od řeckého d-la lišilo se římské tím, že v římském d-le byla orchestrá místem určeným pro nejvznešenější obecenstvo (*senátory* a *rytíře*), herci pak že hráli na zvláštním jevišti. Římské d. také mělo vždycky oponu, pravidlem dvě, a hlediště bylo kryto před úpalem slunce plachtou, vypnutou od vrcholu stožáru — vztyčeného uprostřed orchestrá — na všechny strany hlediště ke zdi objímající nejvyšší sedadla. Ode dřeva přešlo se také při římském d-lech ke kameni. D-la římská byla stavěna co možno veliká a nádherná a sloužila veřejným zábavám lidu vůbec. K Římanům přišlo d., když bylo v Řecku v úpadku. Tím jakož i hlavním účelem zábavy se vysvětluje, že d. římské nehlédlo sobě starého

ideálního rázu d-del feckých vůbec. Jedna zdravá a zdárná větve vyrostla v dramatické tvorbě římské národní komédie s realistickými postavami a scénami a se zdravým humorem i satirou. Ale s tohoto stupně sestoupilo římské d. záhy, komédie i tragédie (Plautus, Terentius, Stadius, Afranius, Ennius) ustoupily úplně pantomímám, výpravným scénám, zápasům, bojům a štvanicím, -- a z d-del staly se pouhé cirky. Před dobou císařskou směli hrát jen muži a mladíci, za císařství vystupovaly i ženy. Sami císařové účastnili se nejednou her veřejných. — Zajímavé jest seznati, kterak d. žilo se v mysl Římanů: všady, kam se dostaly válečné výpravy Římanův a kde založily kolonie, stavěli Římané d-la. Záliba Řekův a Římanův v d-le měla svůj důvod v živé a vznětlivé povaze jižních národů, v jejich kultuře a v jejich bohatství. Zakládání d-del od Římanův — i do veliké míry i od Řekův — vedlo k rozšíření d-la po celém okřesku římského panství od Malé Asie přes sev. Afriku, Hispanii, Gallii a na severu k Dunaji. A s druhé strany zničení římské říše vedlo k zániku d-del.

K životu zrodilo se d. podruhé ve středověku, opět z náboženských obřadů. A opět to byli románské národové, u kterých se nejprve ujal. Ve chrámech katolických — zvláště v předních chrámech — bývaly zobrazovány v době vánoční a zvláště velikonoční scény ze života Kristova a hlavně z jeho utrpení. Pašije dnes jen na choru zpívané byly prováděny osobami jednajícími. Provádění těchto scén rozšířilo se znenáhla na celý život Kristův, ano na děje biblické vůbec. K vážným scénám připojila povaha lidu, vždycky blízka smíchu při scénách nejvyšší tragiky, osoby a výstupy komické, čerty, šašky a j. I při průvodech o Božím těle (ve XIII věku) pořádaný místy scény aneb aspoň malé průvody osob biblických. Tak povstaly mystérie (*moralités*, *miracles*), pašijové a biblické vůbec a z vážného jejich kmene vyrostla záhy také větve veselohry a frašky, která později se zvrhla ve hry nevázané a namnoze i zcela sprosté. Z předních chrámových a refektářů klášterních odstěhovaly se mystérie pod širé nebe na náměstí, kdež byly prováděny od společností buď místních nebo i přespolních. Vždycky — tak jako ve středověku — hráli úlohy mužské i ženské jen mužové. Představovaný děj biblický potřeboval arci přes tu chvíli jiného jeviště: zahrady Getsemanské, síně, žaláře, hory Kalvarie, nebe, předpekli, pekla atd. To vedlo ke dvojímu uzpůsobení jeviště: kde diváctvo nedělalo zvláštních požadavků, zůstávala scéna jedna, měnic se pouhým naznačením, nějakým přístavkem nebo pouze pojmenováním každou chvíli ve scénu jinou. Jinde však — na př. na mnohých místech Francie — bylo na náměstí uspořádáno jeviště neobyčejně složité tím způsobem, že různé scény upraveny vedle sebe, nad sebou a pod sebou tak, že každá část mystérii hrála se ve své určité scéně, nechávajíc při tom pohledu diváků volny i všechny ostatní scény, ve kterých děj tou chvílí se

nekonal. Tyto hry, z nichž některé trvaly dva až pět dní, vedly k nenáhlému soustavnému pěstování d-la v Itálii a Francii společností kočujícími a sice tak, že od her biblických a veseloher sáhlo se občas i ke starým klassickým hrám římským a feckým, a že vypučela znenáhla nová produkce dramatická a to jednak živými jazyky národními, jednak (při tehdejší rozšíření latiny) jazykem latinským. V Itálii kromě toho pěstována i pantomíma, která asi nepřetržitě se udržela z dob římských. Po celé střední Evropě a v Itálii vešly v XV. věku v modu školské hry divadelní.

Druhá polovice věku XVI. a věk XVII. uviděly opět nový rozkvět d-la a to novým životem samostatným a nikoliv pouhým napodobením d-la attického a římského. A tu opět scéna d-la mysterií a nové látky her měly vliv na zevní formu nových dramát (vážných her i veseloher) Vedlť sobě básníci (Lope de Vega, Shakespeare, Calderon atd.) při nových dramatech historických i současných s volností neomezenou. Jeviště a drama španělská a anglické neznaly ani jednoty místa ani jednoty času, nýbrž hleděly si jen nezbytné jednoty a dramatickosti děje. Při tom vrátila se d-la od složitých scén mysterií k jednoduchému jevišti s plachtami, tapetou a sotva několika dekoracemi, která každou chvíli znamenalo něco jiného: krajinu, síň, hory, pevnost, jaskyni, mořské pobřeží atd. Jeviště XVI. a XVII. věku a namnoze ještě ve stol. XVII. vystupovalo při tom silně do hlediště tak, že diváci seděli na třech stranách kolem něho, ano ještě i nad zadní stranou jeviště byly lože diváků. Ku hrám používalo osob, kolik vůbec bylo třeba, solistů i komparsů. Ovšem i tu jeden herec mnohdy hrával třeba několik menších úloh v témž kuse. Prodením XVII. věku nastal proti tomu hlavně ve francouzském dramate návrat ke staré prosté scéně po způsobu feckém. Studium starých klassiků mělo v zápětí napodobení formy antické tragédie od básníků francouzských (Corneille, Racine). Kromě toho i v samostatné realistické komedii francouzské (Molière) hleděno sobě soustavně největší prostoty scény. D-la, odkázaná před tím na pobyt v různých hospodách, radnicích, míčovnách atd., dostávala znenáhla samostatné budovy. V Itálii stavěna d-la ve 2. pol. XV. věku; první kamenné a znamenité d. vystaveno v polovině XVI. stol. ve Vicenze. Skrovných dekorací užívalo se pouze v zadní části jeviště — v tak zvané střední scéně.

Napodobení antické tragédie vedlo k jisté ztrnulosti francouzské a italské tragédie novověké. Mnohem šťastněji vedlo se všady veselohe. Ta čerpajíc své podněty, postavy a děje ze života současného, vynikla svou cenou vysoko nad současnou tragédií. V italské komedii rozvinuly se dva druhy veseloher: *comedia dell' arte*, při níž autor podal jen nástin děje, kdežto hercům bylo ponecháno provedení jeho řečmi a nápady, jež jim přinášel okamžik, a *comedia erudita*, mluvená celkem dle textu do podrobná sepsaného. Oba druhy veseloher rozšířily se z Itálie do sou-

sedních zemí. V Itálii měla *comedia dell' arte* ustálenou řadu osob nebo spíše mask, jejichž typy přecházely arci i do veselohry spisovné (*arlecchino*, *pantalone*, *brighella*, *scapino* a j.). Při vši volnosti a nevázanosti italská *comedia dell' arte* nezabředla přece nikdy do té sprostoty, v jaké tonula koncem věku XVII. a ve věku XVIII. německá fraška se svým hanswurstem. Vrcholu dosáhla italská komédie pracemi Goldoniho ve věku XVIII.

Od konce věku XVI. tvořily se všude stále společnosti herecké, přecházející s místa na místo; společností herců anglických konaly cesty i po střední Evropě a jejich činohry a způsoby herecké nalézaly v Německu napodobení. Jako v dobách minulých nepatřili herci ani nyní k ostatní dobré společnosti, jsouce pokládáni za lidi beze cti, jimž ani církve nepřisluhovala svátostmi a neuznávala je za hodny pohřbu. Tento nesmyslný předsudek vymizel teprve prodlením XVIII. věku, kdy také dívky a ženy připuštěny konečně všeobecně k účinkování ve hrách divadelních. Jednotlivě dělo se tak již koncem XVII. věku.

Koncem věku XVI. vstoupil do d-đel nový druh dramatické tvorby, jakého — kromě prvních počátků dramatického umění v Řecku — dosud vůbec nebylo, totiž zpěvohra, opera. Prvním dílem toho druhu byla r. 1597 opera *»Dafne«*, již na slova Cordiho a Rinucciniho napsal Jacopo Peri. Jako při prvotním dramatu řeckém byly podstatou i této zpěvohry sbory a recitativy, provázené malým orchestrem. Také opera byla — domnělým aspoň — znovu-vzkříšením a napodobením starověku a jest proto vlastním dítětem snah renaissance. Vznik zpěvohry byl svrchovaně důležit pro rozvoj hudby, z jejíž kmene nyní vyrostla dramatická větev. Ale rozvoji slovního dramatu — tragédie i veselohry — stala se opera osudnou. Vešla v oblibu a opanovala v XVII. a XVIII. věku tak, že vedle ní všady ustupovalo drama do pozadí, jsouc znenáhla považováno za něco nižšího a méně krásného. V Německu zpěvohra na dlouhou dobu činohru téměř zahubila; v Itálii vedle zpěvohry s těžší udržela se veselohra. Pouze ve Francii obstála pevně činohra vedle zpěvohry. Ve Francii přispěla k tomu valně dílem povaha národní, pro slovesné hry divadelní zaujatá a také mezi všemi národy evropskými pro ně nejzpůsobilější, trvalá snaha pro zvelebování jazyka, povstání celé řady vynikajících dramatických básníkův a mimořádná přízeň dvora. Opera vešla v módu dílem pro hudební část samu, dílem pro fantastičnost dějů, bohatou výpravu a tance, což všechno podstatou dramatu se nesnáší. Chudší domněle drama bylo operou všady zatlačováno; bohužel i nyní po uplynutí skoro 300 let jest opera dosud více v oblibě obecnstva než činohra. V Německu a v Rakousku byla v minulém věku módou italská opera, ve tvorbě činoherní napodobení her francouzských a ve veselohrách na jevišti dávaných napodobení italské *comédie dell' arte*. Teprve ve 2. polovici XVIII. věku nastoupila reakce dílem ve prospěch povznesení činoherního d-đla vůbec

z dosavadních hanswurstiád a všeobecného napodobení komédie italské, dílem ve prospěch samostatných z národního kořene a ducha vycházejících her. V nynějším století jest však viděti neobyčejný rozvoj d-đel a umění dramatického vůbec, jaký dosud nebyl od středověku. Potěšitelné jest, že při všech výstředcích divadelních her opravdové umění vždy více přichází k platnosti.

Ve světě slovanském vykazuje se prvním a skvělým rozvojem d-đla republika dubrovnická, jež v umění a literatuře vůbec následovala příkladu blízké Italie. Tam vznikla literatura dramatická v 1. pol. XVI. věku a za sto let drama a d. dubrovnické dospěla Gunduličem a Palmotičem na svůj vrchol, ačkoliv dramatické hry byly více napodobením starých aitalských dramát než dramatem samostatným. Tehdy utvořily se v Dubrovniku po způsobu italském a francouzském spolky k pěstování d-đla a umění dramatického. D. trvalo potom v Dubrovnicě stále. — Mimo Dubrovnik u Jihoslovanů d. a literatura dramatická podle jhem tureckým arci zkvétati nemohly. Nyní má Záhřeb d. zemské, v Srbském Bělehradě je d. srbské a v Sofii ode dvou let d. bulharské. V Lublani vystavěno d. slovinské a roku 1892 otevřeno. — V Polsku počalo pěstování her divadelních ve věku XVI. r. 1765 otevřeno bylo stále d. ve Varšavě. Nyní má polské d. své hlavní stany ve Varšavě, Lvově, Krakově a Poznani. Většího rozvoje než dramatická literatura polská dostoupilo činoherní dramatické umění polské. — Na Rusi počaly se pěstovati hry divadelní nábož. v XVII. věku, později přicházely tam společnosti německé a francouzské, počátkem 2. pol. XVIII. věku došlo na Rusi po předběžných počátcích k samostatnému a ruskému d-đu v Petrohradě r. 1756 a tři léta na to v Moskvě. První ruské hry umělé byly překlady a napodobiny dramát francouzských a italských. I zde lepšími původními pracemi byly veselohry. K významu pozvedlo se ruské drama a d. teprve ve století nynějším, kdy z vlastního ducha a života národa ruského vznikla samostatná komédie a národní opera ruská a kdy také povstali herci rázu národního.

V Čechách pěstovaly se latinské a částečně i české hry v kollejiích — výjimkou i jinde již ve věku XV. Dialogické hry skládány již ve věku XIII. Domácích stálých společností hereckých a zvláště d-đel nebylo ani ve věku XVI., ani v XVII., pouze cizí společnosti italské, německé a před nimi snad i anglické zabloudily ob čas do Prahy. Tím že nebylo v Praze trvale dvora královského, nebyla Praha od dob Rudolfových vůbec střediskem umění, jež mívalo a dosud má při dvorech út lek nejlepší. Kromě toho pohromy války třicetileté na dlouho odvracely myslí ode všeho ideálnějšího. Obliba d-đla šířila se v Čechách ve století XVIII. po zámčích a palácích a záhy rozšířila se i mezi lidem. Pravidlem se hrávalo v Praze v 1. pol. XVIII. věku latinsky, česky a německy v kollejii je-suitské. Stálého d-đla nebylo, až když r. 1743

dal pražský magistrát upravití za d. část Kotců u kostela sv. Havla.

Tam byly hrány italské opery a německé hanswurstiády. Teprve r. 1771 hráno v Kotcích poprvé česky. R. 1779 zřízeno v Thunovském paláci na Malé Straně české d. R. 1783 vystaveno bylo na Ovocném trhu hr. Nosticem d., později od stavů země zakoupené, v němž hráno první rok italsky a německy a od druhého roku na to s velikým úspěchem i česky. Úspěch ten vedl k myšlénce zřízení samostatného českého d-la na Václavském náměstí. Bylo dřevěné s vycpanými proti mrazu stěnami; zvalo se obecně »Bouda« a pozdějším oficiálním názvem »C. k. vlastenské české d.«. R. 1789 bylo strženo, načež se hrálo česky v bývalém klášteře Hybernů do r. 1802, pak v Raymanském domě na Malé Straně. Od r. 1804 přeloženy české hry (hrálo se však jen odoledne v době zimní) do d-la stavovského, kdež byly v podruží až do vystavení samostatného (prozatímného) d-la českého na Františkově nábřeží r. 1862. Toto d. bylo již ústavem zemským a mělo název »Král. české zemské d.«. Zatím konány již národní sbírky na veliké důstojné d. Národní, které dne 18. list. 1883 trvale bylo otevřeno a od té doby se zdarem působí. V d-le prozatímném a Národním nalezly svůj vlastní a trvalý krov nejen české dramatické umění vůbec (čínohra, opera a ballet) se stálou divadelní společností uměleckou, nýbrž což nejdůležitější jest — vlastní domácí tvorba dramatická, činoherní a operní. Těžiště české dramatické tvorby slovné a hudební, jakož i umění reproduktivního jest ve hrách směru národního, který vždy více se přivádí ku platnosti. (Srv. Čechy, str. 316 a n.)

V našem věku XIX. jest d. nejrozšířenějším ústavem uměleckým. Většinou slouží arci zábavě, ale zároveň dají se v něm i skutečnému umění — produktivnímu literárnímu a hudebnímu i reproduktivnímu hereckému a pěveckému — tak jak nebylo od dob feckých Sama zábava, kterou d. poskytuje (nehledíc arci k jeho výstředkům), patří k nejlepšímu a nejušlechtlejšímu, jichž sobě možno přáti. Neboť plynouc z umění, ušlechťuje ducha a srdce, a slouží hojněmu poznání pravd života a různých jeho stránek a poměrů.

Jako ve starověku, stalo se d. i za naší doby institucí namnoze i státní. Jsouť d-la buď přímo státní (Théâtre français, velká opera, Odéon, Gymnase v Paříži, císařská d-la v Petrohradě, Moskvě a Varšavě), nebo zemská (v Praze, Lublani), nebo dvorní (hradní divadlo a dvorní opera ve Vídni, dvorní divadla v Drážďanech, Mnichově, Berlíně a j.), nebo městská (Nizza, Scala v Miláně, Hamburk, Lipsko, Frankfurt, Plzeň, něm. d. v Brně atd.). Někde patří budovy divadelní společností, někde vedou společnosti divadla (Družstvo Nár. d-la v Praze, družstvo českého prozatímného d-la v Brně, divadelní družstvo ve Frankfurtě, jednotlivá divadelní družstva s malým počtem členů v Paříži a j.). Největší část podniků divadelních (v Itálii veskrze, patří soukrom-

níkům. Podnikatelé her divadelních jsou buď vlastníci budov divadelních, nebo pouzí jich nájemci, kteří buď plati nájem z budovy a uměleckého podniku vůbec nebo od majitele d-la (státu, zemí, obci) dostávají k řádnému provádění her ještě roční subvenci. — D-la jsou buď stálá (kde se hraje po celý rok), nebo občasná (saisonní), kde se hraje jen nějakou dobu v roce. Dále jsou d-la kočujících společností a místní d-la ochotnická.

S velikým počtem d-del souvisí arci také veliký počet divadelních společností. Ty jsou opět dle povahy d-del buď stálé, nebo občasně, nebo kočující, nebo ochotnické. Při stálých společnostech dějí se smlouvy pravidlem na několik let, při občasných a kočujících pouze na určité období; společnosti ochotnické nemají členů placených, nýbrž sestupují se buď jen k jednotlivým hrám anebo trvají jako spolek s účelem provádění her divadelních.

Stálá d-la zaručují nejen postavení svých členů, nýbrž také hledí, aby jim ústavy pensijními zabezpečila podporu pro čas nemoci, výpomoc v době invalidity a pense ve stáří pro členy nebo pro jejich pozůstalé. V Praze u Národního d-la zařízen jest pensijní fond pro členy kr. českého zemského a Národního d-la a pensijní fond pro vdovy a sirotky po zemřelých členech: oba stojí pod dozorem správy zemské. Kromě těchto pensijních fondů jest při Nár. d-le pensijní fond členů sboru a orchestru, výpomocný fond pro členy sboru a orchestru (pro případy nemoci a nouze) a dále Ústřední jednota českého herectva vůbec, která jest v první řadě spolkem výpomocným, ale za hlavní účel má zařízení pensijního fondu pro členy společnosti kočujících. Mimo to se pomýšlí na založení pensijního fondu pro úřednictvo kr. českého zemského a Národního d-la. Dramatická jednota česká, jež má za účel hájení zájmů divadelních autorů, trvá jen dle jména. Ve Francii jest kromě jednotlivých pensijních fondů Společnost umělců dramatických (*Association des artistes dramatiques*) a Společnost umělců hudebních (*Association des artistes musiciens*). K hájení zájmů autorův zřídila se v Paříži *Société des auteurs et compositeurs dramatiques*. Mimo to jest ve Francii v oboru divadelním ještě několik jiných sdružení. V Německu bylo kromě jednotlivých fondů pensijních zařízeno sdružení příslušníků německých divadel (*Genossenschaft der deutschen Bühnengehörigen*) a má své sídlo v Berlíně. Kromě toho mají členové něm. d-del ještě jiné podobné jednoty podpůrné pro hudebníky, vdovy, sirotky atd. Dále jest tam něm. spolek divadelní (*Deutscher Bühnenverein*), jehož účelem jest vzájemná ochrana proti libovůli rušení smluv se strany členů. — D-la státní a dvorní vyplácejí svým členům pense buď přímo z pokladen státních nebo panovnických, nebo zavazují je ku připlácení z jejich pevných příjmů. V Praze plati do pensijního fondu členů kr. česk. zem. a Nár. d-la členové a připláčí do něho rovněž podnikatel (nyní Druž-

stvo Nár. d-la) procentuálními příspěvky z her mimo předplacení, z her pohostinských a benefičními představeními.

Na moderním d-le provádějí se hry všeho druhu a všech dob. Pro moderní d. není žádná forma hry a žádná potřebná výprava nemožná. Tato způsobilost d-la jest také příčinou, že modernímu dramatu netřeba se vázati na žádnou určitou formu divadelní, nýbrž že v tom vzhledě jest uměleckému tvoření dopřána úplná volnost. Jsou d-la — stálá i občasná — která pěstují jen určité druhy her, buďto operu a ballet, nebo jen operu velkou, nebo jen operu komickou a malou operu vážnou, nebo jen drama s vyloučením frašky, nebo jen operettu, nebo jen výpravné hry, nebo jen ballety, nebo jen hry pro lid, nebo jen hry určitého směru literárního atd., nebo která pěstují několik druhů her střídavě (drama, operu, ballet, výpravnou hru) atd. Jsou dále d-la, která sobě hledí jen moderní produkce dramatické, kdežto největší jich část má na svém pořadě her práce všech věků a národů. V 2. pol. XIX. věku počalo se také více než kdy předtím hleděti k národní a historické výpravě her naproti různým dřívějším divadelním fantasiím. Celkem pokročila bohatost výpravy tak, že již již je žádoucí obrát ve smyslu větší prostoty; neboť prostota výpravy soustředuje vždycky více pozornost diváka i umělce k jádru hry, kdežto bohatost výpravy ji do jisté míry bezděky roztrfňuje.

Pravidlem užívá se na jevištích moderních jazyka spisovného, k jehož zdokonalení, lahodě a krásě hlavně d-la přispívají nebo aspoň přispívati mohou. Jsou však jednotlivá d-la, na př. v Itálii, nebo kočující společnosti (v Německu), které užívají při svých hrách jen určitých místních nebo územních dialektů. K dialektům nebo ke mluvě lidu sahá se již od dob římských, ob čas i na jiných d-lech, když jde buď o hry pro lid, nebo o napodobení mlvy lidu.

Všady jsou d-la pod dozorem vládním. Působí mluvené slovo v d-le na davy tím více, čím vznětlivější činí hra mysl divákův a čím více hra připraviti může půdu některým výrokům. Z opatrnosti a bázně, aby v d-lech neděly se časté demonstrace, nebo nedával se v nich podnět i vzpourám a odbojnému duchu vůbec, vyhrazují si všady vlády předběžnou censuru slova a dozor nad slovem mluveným. — Směr a umělecký stupeň d-del řídí se jejich správou, obecně, na něž jsou odkázána, a kritikou. Ze všech kritik, jež se píší, čtou se kritiky divadelní nejvíce.

Ze všech zemí stojí v d-lech na prvním místě Francie i ve tvorbě her i v nadání, temperamentu a uměleckém stupni divadelních umělců, zvláště herectva, i hojným počtem a různými druhy d-del. Živá povaha gallská, povaha řeči a způsob přednášení, záliba v d-lech od nejnižších do nejvyšších vrstev společenských, staleté tradice, vzorné divadelní ústavy, hojná literární i operní produkce, péče státu o několik prvních d-del,

ochrana auktorův se strany státu, rozdělení d-del pro určité druhy her a konečně stálý ohromný příliv cizinců do Paříže, této metropole umění divadelního a do jejich d-del, to vše dává Francii a zvláště Paříži v divadelnictví první místo ve světě. Poslední dobou dram. produkce francouzská značně ochabla; ale vzdor tomu hry francouzské tvoří vedle domácích her národních hlavní kmen pořadu her každého d-la. Byly doby, kdy hry francouzské zaplavovaly a úplně ovládaly pořad her všech velkých mimo francouzských d-del činoherních. Prvním francouzským d-lem jest v Paříži staroslavné Théâtre-français (Comédie-française); Opéra comique má pro národní hudbu franc. a pro dramatické hudební umění vůbec daleko větší význam nežli Académie nationale de musique, zvaná pravidlem »Velká opera«. Činoherní d-la vyššího řádu jsou dále Odéon, kteréž se také zove Seconde Théâtre français a Gymnase. Vaudeville pěstuje lehounké veselohry a frašky, hry se zpěvy (vaudevilly) atd., Théâtre de la Porte St. Martin činohry a výpravné hry, Théâtre de Châtelet féerie a ballety, Renaissance operetty a vaudevilly, Eden ballety (například má v něm býti i opera). Variété frašky, opery, vaudevilly, Théâtre Palais royal buffonene hrubšího zrna, Bouffes Parisiens operetty, veselohry a vaudevilly, Théâtre de la Gaîté činohry, melodramata, opery a féerie, Théâtre libre práce činoherní — často velmi cenné — domácí i cizí, které nemohou se dostati ku provozování na jiném jevišti franc. atd. V poslední době vzniklo, ale také brzo zaniklo Théâtre realiste, kteréž kompromittovalo název realismu scénami druhu nejnusnějšího. V Paříži je vedle 40 d-del větších také ještě přes 20 malých d-del předměstských. Zvláštností důležitou pro francouzskou tvorbu jest, že d-la franc. téměř výlučně si hledí her francouzských; jen řídce výjimkou dostává se tam na jeviště hra jinonárodní. Dalším rysem pořadu her jednotlivých d-del franc. jest, že jest skrovný. Ve Velké opeře vystřídá se do roka sotva sedm starých oper a jedna novinka; v některých d-lech opakují se jednotlivé kusy vůbec potud třeba až do několika set her, dokud mají návštěvu. Podnikatelé her divadelních v Paříži jsou pravidlem soukromníci. — Vedle znamenité franc. činohry a opery vyspěla také féerie franc. ke zvláštnímu druhu her ve Francii hojně pěstovaných. Většina pařížských d-del hraje od podzimka do léta, v létě bývají téměř všecka d-la zavřena; teprve v posledních letech dějí se pokusy, aby v některých d-lech hrálo se po celý rok. — Vedle d-del pařížských hojná provinciální d-la franc. významu zvláštního nemají, držíce se ve všem jen vzoru Paříže. Podobně také jest u franc. d-del v Belgii a v Elsasku i Lotrinskách; v Bruselu však dávala se již nejedna franc. opera, která později se dostala do Paříže.

Italské d. pěstuje již ode dávna v první řadě operu a ballet, činohra tam ustupuje do pozadí. V tom vzhledě jest Itálie částečně

protivou Francie, kdež má větší váhu činohra. Opera italská žije způsobem za hranicemi Italie skoro neznámým; všímáť si cizina právem jen výboru oper vynikajících. Ale pozoruhodno jest, že v Italii do roka jest 50—70 novinek operních. Největší část jich zaniká bez památky. Ale tato veliká produkce jest znamením stálého velikého života hudebního, jakým Italie od staletí slyne. Ballet italský, jenž hudbou a jemností výpravy nijak nerovná se francouzskému, pěstuje se v Italii tak jako v žádné jiné zemi. Na každém větším d-le k opernímu představení se připojuje ještě velký ballet, tak že představení trvá nejednou od 8¹/₂ hod. več. do 1¹/₂ s půlnoci. Společným znakem moderního balletu italského jest používání celých davů tanečnic, tanečníků a statičtů. V Italii není stálých d-del a také dosud ani jediného státního nebo dvorního; veskrze se pořádají jen »stationi«, občasná představení her divadelních, trvajících pravidlem 2—5 měsíců. První d-la počínají pravidlem hrát na sv. Štěpána, a stagione jejich trvá buď do Velikonoc, nebo jen do začátku postu. Menší d-la hrají buď ve stejnou dobu, nebo kteroukoli jinou dobu v roce. Společnost divadelní — a sice ku každé stagioně obyčejně jinou — sestavuje si impresario (podnikatel), na jehož jméno a vrub divadelní představení se dějí. Ten stojí buď sám anebo jest společen s jinými peněžníky, nebo také s dodavatelem výpravy jednotlivých her. Dá-li se podniku, trvá celou stagionu (ve které se dávají asi 4 různé opery a 2 ballety); ne-li, padne a celá stagiona je buď úplně zmařena, nebo přechází na impresaria jiného. Největší d-la jsou v Miláně, v Turíně, v Janově, v Benátkách, ve Florencii, v Římě a v Neapoli; neapolským San Carlo jest největším d-lem italským a po ruské opeře petrohradské největším na světě. Přese všechny velké umělce, jimiž se občas vykazuje, činohra italská proti opeře nemůže dosud vyniknouti ani hrami ani literární produkcí; v Italii stojí teprve na třetím místě. Hry a zvláště veselohry v různých dialektech (benátském, milánském, janovském, neapolském a j.) jsou velmi oblíbeny; pro jednotlivé dialekty existují určité společnosti, vázané arci buď jen na určité město, nebo na jistou krajinu; nejsou možny jinde, kde jejich dialekt nepadne. Dříve ovládala opera italská všechna operní d-la vůbec, avšak od druhé třetiny našeho věku musila skoro všude ustupovati operám národním a dnes vládne již jen v Italii, ve Španělech, v Egyptě a v Americe; částečně drží se dosud v Rusku (Petrohrad a Oděsa) a v Londýně. Také vynikajících zpěváků italských ubývá.

Ve Španělech po bývalém rozkvětu za doby renaissanční domáhá se drama v posledních létech platnosti naproti opeře, balletu, zápasům s býky a cirkům vůbec. Opera jest tam italská a španělská. — V Belgii a v Holandsku pěstují se všechny druhy her. V Bruselu jest vedle d-del francouzských také d. vlámské; ač samostatno, jest tam proti četným d-lům franc. asi v tom podruží, v jakém bývalo

druhdy v Praze české d. proti německému. Jako u všech národů domáhajících se své existence, má i vlámské d. brusselské vedle úkolu uměleckého úkol národní. — D. anglické tou dobou ustupuje silně do pozadí, byť i v Londýně byl velký počet d-del; nevyniká ani v činohře ani v opeře. D. dánské má dobrou činohru, operu i ballet. V Kodani jest d. královské a dvě jiná. D-la ve Švédsku a Norsku jsou přes všechnu přízeň dvora v prvních počátcích, vynikají však společně s dánskými výbornými dramatickými činoherními pracemi domácími. — Ve starém Egyptě byly jistými počátky divadelních her pohřební slavnosti; nyní jest tam v Káhiře d. moderní. O d-lech v Číně a staré Indii viz čl. Čína, Indie.

V Německu, v Rakousko-Uhersku a na Rusi věnuje se d-lům mnoho péče; mnohá z nich jsou vzorná. Společným znakem d-del v těchto říších jest stálost jejich d-del, pěstování nejznamenitějších her moderní i staré tvorby a snaha uváděti k největší platnosti hry domácího původu. Tato snaha jeví se stejnou měrou u jejich dvou národů největších, Rusův a Němcův, jako u národů menších ve svazku těchto říší přebývajících (Poláků, Čechů, Maďarů, Chorvatů, poslední dobou i Slovinců a Slováků). Se strany národů držících v rukou státní moc používá se d-la — vedle jeho uměleckého určení — také k šíření jazykův, osobujících si nadvládu, ku germanici, rusifikaci a k maďarisaci. Naproti tomu ostatním národům těchto říší slouží d-la k upevnění a šíření jejich jazykův národních. D-la ruská opírají se v první řadě o podporu státu a dvora, ve druhé jsou prováděna podnikateli soukromými. Vedle ruských d-del zanikají na Rusi znenáhla d-la cizí — francouzská, italská a německá; bohužel počíná žítel ruský silně tisknouti i d. polské ve Varšavě. Ruská d-la pěstují velmi usilovně ruské hry původní, drama i operu, které se tam velikou měrou samostatně rozvinuly, a vedle nich činohry francouzské a opery franc. i italské. Z českých oper dávala se v Petrohradě s nepříznivou přípravou a na nevhodném místě obrovské opery carské Smetanova opera »Prodaná nevěsta« bohužel bez úspěchu. Činohry české na Rusi vůbec si nevšímají.

Polské d. má své hlavní sídlo ve Varšavě; ostatní přední d-la polská jsou: v Poznani, ve Lvově a v Krakově. Všady pěstuje se v první řadě činohra, ve Varšavě stejnou měrou opera; v ostatních třech městech opera ustupuje do pozadí a místo ní hraje se více operetta. Operní a operettní personal d-la lvovského pořádá v určitých obdobích představení v Krakově. V Krakově vystavěna r. 1893 místo dřívějšího starého d-la nová budova divadelní. Rovněž tak v Lublani postavena budova pro d. slovínské. V Záhřebě jest d. chorvatské; druhdy mělo činohru i operu, nyní pěstuje hlavně činohru, poněvadž rozhodnutím banovským opera byla potlačena. Teprve r. 1893 opět tam byl učiněn pokus s operou. Bělehrad má d. srbské. — V Praze jest veliké české Národní d., v Brně české d. prozatímné. V Turčanském Sv. Martině hraje spo-

lečnost ochotnická ob čas slovensky. — V Budapešti mají Maďaři dvorní operu (s roční subvencí od státu a krále nejméně 360.000 zl.), národní d. pro činohru a d. pro lid; německé d. v Budapešti zaniklo. Kromě toho jsou ještě dvě od státu podporovaná d. la maďarská. V Haliči a na Rusi občas vystupují společnosti polsko- a rusko-židovské. V Helsingforsu jest divadlo čuchonské.

Z divadel německých v Německu a Rakousku jsou první hradní d. ve Vídni (*Burgtheater*), které před několika lety z bývalých skrovných prostor se přestěhovalo do nádherné budovy nové, a dvorní opera vídeňská. Za touto jdou dvorní opery drážďanská a mnichovská; berlínská opera není tou dobou na stupni vysokém. V činohře jest za Vídni Berlín a Mnichov. V Berlíně roste počet d-del činoherních stále, vůbec hledí Berlín v divadelnictví co možná přibližovati se Paříži; s dramatickou produkcí pařížskou ovšem ani z daleka se rovnati nemůže. V Rakousku jsou ve Vídni kromě dvorních ještě tři větší d-la něm., dále jsou německá d-la v Praze, Linci, Brně, Štýrském Hradci a j. Terst má divadla italská a jen výjimkou stagionu německou. V Německu je d-del mnoho, a většinou dobrých, jak již o nich svrchu zmínka se stala.

Divadelní budovy jsou od XVII. věku celkovým rázem a hlavním rozdělením sobě podobny. Ve stol. XIX. dbá se při nich také nádhery, jaké dřívě nebyvalo. Divadelní budova chová v sobě jeviště se síněmi a pokoji pro divadelní personál, hlediště s chodbami a síněmi pro obecenstvo, dále síně zkušební pro solisty, sbory, ballet, po případě i pro orchestr a místnosti správní a skladní. Základní rys hlediště jest buď podkova nebo půlkruh nebo lyra. Sedadla v přizemí jsou rozdělena pravidlem ve dvě oddělení (v Pařížské Velké opeře na tři). Po stranách sedadel a namnoze uprostřed nich jsou k vůli volnému přístupu chodby; za sedadly buď místa k stání anebo jako v Paříži »ztracené lože« (*baignoires*). V přízemí a ve dvou nebo více patrech jsou lože; ty jdou buď celým polokruhem, nebo jsou uprostřed polokruhu, někde také po stranách, nahrazeny balkony o jednotlivých sedadlech. V některých d-lech pařížských jest umístěn před ložemi prvního patra ještě půlkruh sedadel. Nad ložemi jsou galerie (v Paříži a Itálii dosti skrovné), na nichž jsou místa k sedění a stání. Kolem hlediště běží chodby. Velká d-la vykazují nádherné vestibuly, foyer a schodiště, lože a komnaty dvorní nebo státní a zvláštní podjezdy; všady jsou zároveň buffety, šatny pro obecenstvo, lékárna a místnosti pro hlídky policejní. Moderní osvětlení d-del jest elektrické, topení ústřední, ventilace ve všech prostorách, osvětlení děje se hlavním lustrem a řadami lamp. K náhradnému osvětlování pro případ shasnutí světel slouží svíčky v lucernách dobře opatřených. Řady sedadel v přízemí od orchestru do zadu a na balkonech od první řady k zadním stále vystupují, aby rozhled na jeviště byl volný. — Mezi hledištěm a jevištěm jest

orchestr, u starších d-del ve výši první řady sedadel, u nových často hluboký, takže s hledištěm hudebníky není viděti. Hluboké položení orchestru má výhody, že se neruší pozornost obecenstva díváním na hrající hudebníky a pozornost hudebníků se nerozptyluje díváním se do hlediště a na jeviště. Někdy však vadí zřetelnosti zvuku jednotlivých nástrojů, zvláště houslí, které v tom případě mají se umístit u proscéniové zdi (proti obecenstvu). Jeviště jest vyvýšeno nad orchestr, odděleno od něho proscéníem, ve kterém i někde lože se nalézají. Pole jeviště stoupá od předu do zadu, aby přehled komparsů z hlediště byl snazší. Od proscénia odděleno jest jeviště oponou železnou a jinými oponami, obyčejně třemi. Jedna se vyťahuje a spouští při počátku a ku konci her, druhá při aktech, třetí při proměnách. Někde jsou také opony činoherní, operní a balletní. Jeviště rozděluje se pravidlem na hlavní jeviště přední a na menší jeviště zadní; nad jevištěm je provaziště, kam se vyťahují prospekty a oblouky dekorací, pod jevištěm propadliště ke spouštění a uschování buď celých dekorací nebo přístavků, nábytku, a ku propadávání nebo vystupování osob. Podlaha jeviště rozděluje se na několik lánů: každý může celý se otevřít, kromě toho má jednotlivé propady, dlouhou klapku, kterou se spouštějí celé prospekty, a štěrbinu ku propouštění páry; po stranách jsou vozidla (vozy), pohyblivé to stožáry, na které se zavěšují kulisy. Nad jednotlivými lánů jsou stropní dekorace řečené soffitty. Po stranách jeviště je prázdné místo pro komunikaci a potřebné dekorace. Oblouky a prospekty spouštějí a vyťahují se pravidlem s galerií zřizovaných ve výši soffitt po celé hloubce jeviště. Mezi soffittami jsou volné železné můstky po celé šířce jeviště běžící; slouží dílem ke službě dekorací, dílem ke spojení obou stran hořejšího provaziště. V hledišti, ale zvláště na jevišti nalézají se četné přístroje k uhašení ohně. Po stranách jeviště nebo za ním nalézají se oblékárny pro divadelní personál, síně ke zkušenkám solistů, sboru a balletu, síň k předběžným zkouškám činoherním, skladiště obleků a příručních dekorací a místnosti správní vůbec. (Viz Divadlo české Národní.) Vzorem menšího d-la jest bývalé dvorní d. ve Versailles, jehož zařízení se vyznačuje v hledišti a na jevišti všemožným pohodlím.

Moderní jeviště jest svým zařízením téměř všady stejné. Výjimka byla učiněna v Mnichově úpravou jeviště ke hrám Shakespearovým, jichž jednotlivé mají až přes 20 proměn. K tomu účelu rozdělena scéna na dvě části: přední, bez dekorací, pouze s čalouny nikdy se neměnicími, a druhou prostřední, vyvýšenou a s dekoracemi prospektovými. Z výstupů hry odehrává se vždy jeden na společné scéně prostřední i přední, kdežto druhý hraje se jen na scéně přední. Při tom se prostřední scéna uzavře a prospekt její se promění. Jakmile dokončí se děj na scéně přední, otevře se zase opona prostřední a hraje se bez pře-

stávky dále. Zjednodušení scénické výpravy vztahuje se při tom i k nábytku. Výhodu tuto úprava scény má. Ale stejné výhody možno docílit, když na obyčejné scéně moderní se dějí všechny proměny dekorací při otevřeném hledišti; tato arci nemá býti přepřihována nábytkem a mnohými dekoracními přístavky, jejichž postavení by zabralo více času než půl minuty. — Pro d-la navrhována byla koncem let sedmdesátých ještě jiná změna. Dle ní mělo by se při zobrazení krajin a vůbec míst volných obemknouti celé jeviště dekorací, představující obzor; před ním měly by se postavit přístavky znázorňující kefy, stromy, domy atd. Vzhled jeviště touto úpravou by získal, ale práce by se valně protáhla a rozmnožila. Proto a pro jiné nesnáze oprava tato se neujala — Na některých místech v Bavorsku, zvláště v Oberammergau stojí jeviště ve volné prostofe, majíc za pozadí skutečnou krajinu. R. 1891 provedena byla na jiných místech v Bavořích a v Tyrolsku od sedláků historická hra »Ondřej Hofer« vůbec ve volné přírodě, bez všelikého jeviště a hlediště umělého.

Letní arény liší se od zděných d-del v podstatě lehkou dřevěnou stavbou a tím, že hlediště a mnohdy i jeviště není kryto.

Ke stavbě d-la třeba dostatečně velkého a se všech stran volného místa. Při stavbě má se hleděti v první řadě k tomu, aby budova ve všech svých částech hověla svému účelu. Hlavním čtvercem a středem d-la jest jeviště; přední částí, buď obloukovou nebo čtvercovou hlediště; zadní částí správní budova se skladišti obkldá a requisit; dvěma postranními čtverci obkldá a zkusební síně. Nejpřirozenější, vhodným sestavením místností divadelních daný základní rys d-la jest tedy kříž s krajními stranami buď rovnými nebo zakulacenými. Tohoto nejpřirozenějšího tvaru bylo však dosud užito při stavbě d-del málo kde. Skladiště dekorací a sál malířský mají býti dle možnosti od d-la vzdáleny. Jeviště budiž poměrně prostorné, aby za kulisami a prospektem mohlo se s dekoracemi a stroji volně pracovati. Pod jevištěm má býti dostatečně hluboké propadliště a nad ním dostatečně vysoké provaziště. Hlediště buď pohodlné a opatřeno dostatečnými východy pro případ požáru. — Při d-lech činoherních má jeviště býti mělké, dále bez širokého proscénia a má se bezprostředně dotýkati hlediště, aby mimika a jemné odstíny slova byly všemu obecenstvu zřetelný, hlediště nemá býti veliké a orchestr buď žádný, nebo zcela malý a umístěný částečně pod vystupující podlahou jeviště tak, aby nedělil citelně jeviště od hlediště. Veliké jeviště, veliké hlediště a oddělení jeviště od hlediště širokým proscéníem a hudebním orchestrem jest pro činohry velikou škodou — někdy i zkázou. Prospěchem činohry jsou d-la malá. — Akustika d-la jest svrchovaně důležitá; přes to byla dosud jen výsledkem náhody, ježto není ještě bezpečných fyzikálních pravidel, kterak jí docílit. Na jisto může se počítati s výtečnou akustikou, když při

stavbě d-la přijmou se rozměry některého hotového hlediště s výbornou akustikou. — Osvětlení budiž elektrické, poněvadž nezáží a neznečišťuje vzduchu. Ústřední topení, dobrá ventilace a zamezení průvanu patří rovněž k nezbytným vlastnostem řádného moderního divadla. Št.

D. české Národní. 1. Dějinný přehled vzniku a stavby. Nedostatek samostatné budovy pro české d. v Praze a touha vymáhati české divadelní hry z područí divadla druhdy stavovského, později německého, vzbuzovaly hned v 1. pol. XIX. věku v obyvatelstvu pražském a po celém českém národě přání po samostatném českém d-le národním. Určitý výraz dán mu byl žádostí měšťanů pražských dne 15. ledna 1845 ke stavbě království Českého za ponechání jednoho ze dvou divadelních privilegií, kteréž stavům v Praze patřily, a za místo ku stavbě d-la. Usnesením sněmu ze dne 9. dubna 1845 postoupili stavové jedno divadelní privilegium akciové společnosti české, která později dne 3. května 1846 podnětem F. L. Riegra se ustavila na schůzi v sále platýžském v Praze. Společnost ta zadala k vládě k potvrzení stanovy, dle nichž vydati se měly akcie po 160 zl. stf.; ale vláda, nepřejíc tomuto podniku, poněvadž byl český, nechávala stanovy nevyřizeny. Mezitím přišel bouřlivý rok 1848, v němž také záležitost Národního d-la českého ustoupila poněkud do pozadí. Teprve násl. roku ujal se jí opět velmi energicky v zemském výboru A. P. Trojan a způsobil v první době aspoň tolik, že zemský výbor dal hmotnou pomoc řediteli něm. divadla, Hoffmannovi, k vystavění arény pro české hry ve Pštrosce u Prahy. Krátce na to učinil Trojan společně s hrabětem Nosticem návrh na zřízení prozatímního d-la českého, ve kterém by se mohlo hráti také v zimě. Zemský výbor návrh schválil, ale k zařizení českého d-la v bývalých Kotcích nedošlo, poněvadž náklad zdál se býti zemským výboru veliký. Také další kroky soukromé, které měly za účel postaviti české d. hlavně z peněz stržených za lóže prodané předem jednotlivým šlechtickým rodinám do věčného majetku, nevedly k cíli. Dne 17. října 1849 opět usnesl se zemský výbor, že se má vystavěti samostatné české d. a dne 10. čna 1850 určila pro ně obec pražská místo na dolejší Václavském náměstí proti Můstku. Zatím však zmizela v zemském výboru dřívější ochota a vlastenci čeští poznali, že není naděje, aby země česká d. vystavěla. Smluvili se tedy, že založí zvláštní sbor pro zřízení českého Nár. d-la z příspěvků dobrovolných. Dne 10. čce 1850 podal Trojan vojenskému velitelství města a pevnosti pražské žádost za povolení sboru a 7. září 1850 dělo se v museu první shromáždění sboru, který tím dnem svou činnost počal. Prvním předsedou sboru byl Fr. Palacký. Národní sbírky, ze kterých se d. postaviti mělo, vykazovaly s počátku příznivý výsledek a dne 13. září 1852 zakoupeno bylo za 45.000 zl konv. měny místo ke stavbě divadla na Františkově nábřeží u Železného mostu. Bohužel později

úspěšná činnost sboru valně ochabla. Přispěla k tomu nejprve nepřítel vlny, každé hnutí české obmezující a později také menší horlivost sboru samého. Poněvadž nebylo naděje, že by záhy mohlo dojít ku zřízení důstojného d-la, podali poslanci, kníže Karel Schwarzenberg a hrabě J. J. Clam-Martinič na sněmu království Českého dne 21. dubna 1861 návrh, aby zemský výbor upravil záležitost zemského d-la ve smyslu přání a potřeb obou národností, po případě aby vystavěl české d. Návrh byl přijat a vyřizen od zemského výboru v ten smysl, že pohnut byl ředitel něm. d-la, aby dával v zemském něm. d-le týdně dvě česká představení, totiž ve čtvrtek večer a v neděli odpoledne, a že k návrhu intendanta českého d-la, dra. F. L. Riegra, došlo ke stavbě d-la prozatímného na části staveniště zakoupeného pro d. Národní. Koncem května r. 1862 počalo se prozatímné d. stavěti dle plánů prof. Ullmanna a dne 18. list. t. r. se v něm hrálo; s počátku jen třikrát v týdně a teprve od 19. bř. 1863 každý den. Po vystavení d-la prozatímného ochabla po krátkém úsilí opět činnost sboru, který teprve počátkem roku 1865 k novému životu se vzkřísil a s heslem »Národ sobě« další sbírky a práce prováděl. Prodlením čtyř let sebráno bylo tolik, že se mohlo pomýšlet na početí stavby samé. Z veřejného konkursu přijat byl ku stavbě plán prof. J. Zítka a 16. kv. 1868 položen za velikých národních slavností základní kámen ke stavbě velkého důstojného Nár. d-la. Náklad na stavbu Nár. d-la byl vypočten asi na 500.000 zl. r. m. Od r. 1864 až do let sedmdesátých vynikali mimořádnou horlivostí a záslužnou činností ve prospěch Nár. d-la zvláště dr. K. Sladkovský, dr. R. Nittinger a dr. Jul. Grégr. Bohužel politické rozštěpení v národě vedlo i k nenáhlému dilem vyloučení, dilem odstoupení strany staročeské ze sboru a počátkem let sedmdesátých i k ochabnutí sbírek. Skutečný náklad na stavbu rostl zatím způsobem nepředvídaným. R. 1874 vypůjčil si sbor, jenž té doby se nalézal v rukou strany mladočeské, od české spořitelny na další stavbu 200.000 zl. a vymohl r. 1875 od německé většiny sněmovní subvenci 300.000 zl. Ale ani tyto sumy nestačily. Peněžná loterie v těch letech počatá neměla úspěchu. K opětnému spojení strany mladočeské a staročeské v záležitosti stavby Nár. d-la došlo teprve r. 1877. Prvním úspěchem spojených stran bylo skvělé provedení loterie, ze které získalo d. 170.000 zl. R. 1880 provedena byla reorganisace sboru, který dosud čítal 300 členů s ročními příspěvky 10 zl. r. m. v ten způsob, že počet členů stal se neobmezeným a příspěvky ustanoveny pro různé třídy členův na 500 zl. a 200 zl. jednou pro vždy a na 20 a 10 zl. ročně. Změnou touto docíleno bylo do tří měsíců přes 200.000 zl. nových příspěvků. Stavba d-la pokročila mezi tím tak, že v podzimu r. 1881 chystati se mohlo konečně otevření d-la. Před definitivním otevřením bylo prozatímně upraveno, aby na počest sňatku kor. prince Rudolfa s princeznou Stefanií mohlo se v něm dne

11. čna 1881 dávatí slavnostní představení. K tomu se připojilo 11 her jiných a 1 akademie. Pak se d. zavřelo a prováděly se do datečné potřebné práce. Bedlivě opatřovány byly všechny ochranné prostředky proti ohni. Toho roku bylo mnoho škodlivých bouřek. Usilováno proto ve schůzích sboru, aby se budova opatřila hromosvodem. Usneseno tak učiniti — a dne 12 srpna 1881 při spájení drátů hromosvodu na střeše Nár. d-la zaviničila neopatrnost klempířských dělníků, že zaletěl žhoucí uhlík do mezery ve střeše a způsobil tam požár, kterým d. v několika hodinách bylo zničeno. Zůstaly jen zevní zdi, vestibul, foyery, schodiště a královské místnosti. Poněvadž stavba d-la byla tak drahnou dobu neznamilovanější záležitostí celého národa, pocítována byla zkáza budovy sotva dokončené jako veliké národní neštěstí. Ale bohudík ukázalo se, že toto neštěstí mělo dva velmi dobré následky. Především byla jim vzpružena obětovnost národa a jeho nadšení pro d. způsobem netušeným. Prodlením čtyř neděl sebráno bylo na znovuzřízení d-la přes 1.000.000 zl. a tím a s dalšími ještě příspěvky pojištěna suma potřebná k opětnému vystavění budovy. Kromě toho dána byla příležitost ku zvětšení d-la, které v budově staré trpělo citelným nedostatkem místností administrativních a sání kůzbečních. Kdo seznal rozvoj Nár. d-la po jeho definitivním otevření r. 1883 a zná prostory prvotní budovy, nedovede si představit, jak by se v něm bylo směstnalo vše, co k němu nyní náleží. K vůli zjevné potřebě rozšíření d-la vybouřeno bylo d. prozatímní s Nár. d-lem sousedící, zakoupen i stržěn soukromý sousední dům, a na prostorách tím získaných vystavěna administrativní budova slohem ku hlavní budově úplně se připojující. Po vyhoření d-la vázly poněkud práce potřebné k jeho znovuzřízení. Teprve když architekt Zítek vzdal se dalších prací a na jeho místo zvolen byl architekt prof. J. Schulz, vypracován byl nový plán stavební, dle něhož hlediště i jeviště d-la se zvětšilo a nové místnosti k budově se připojily. Na to prováděny jsou při dostatku peněz všechny práce tak rychle, že již na zimu r. 1883 mohlo býti Nár. d. definitivně otevřeno. Z této doby sluší vytknouti ve sboru pro zřízení d-la zvláště vynikající činnost dra. Škardy a prof. J. Pacolda. Po celou dobu stavby pracovali ve stavební kanceláři hlavně architekti Kusý a Fr. Pokorný. Staviteli byli při první stavbě Havel, při druhé Gregor a Stark. Dne 18. listop. 1883 otevřeno bylo d., jsouc tentokrát ještě mnohem krásnější a účelu svému ještě mnohem přiměřenější nežli budova prvotní. Stavba první stála 1.824.805 zl. 31¹/₂ kr., stavba druhá dle účtů z r. 1884 1.385.911 zl. 97 kr.; kromě toho možno páčiti další výdaje (postavení kamenných kandelábrů před d-lem a jiné pozdější práce) na 14—15.000 zl. Přišla tedy obojí stavba úhrnem asi na 3.235.000 zl. r. m.

2. Popis budovy. Kdo zná hlavní d-la evropská a monumentální budovy evropské vůbec, musí přiznati, že Národní d. pražské

patří k nejkrásnějším budovám renaissančním vůbec. Nedostatek místa náležitě velikého a volného vadil sice poněkud přiměřenějšímu sestavení budovy; ale náhradou za to jest krása jejího hlavního dílu, která až dosud ani náležitě oceněna nebyla. Nár. d. stojí na břehu Vltavy tváří v tvář Petřina a královských Hradčan, obráceno jsouc hlavním průčelím do Ferdinandovy třídy, ostatními stranami k nábřeží, do náměstí Tylova a do Divadelní ulice. Tvoříc svými základy podlouhlý nepravidelný obdélník, vyvýšeno jest nad Ferdinandovu třídu o několik stupňů, vystupuje do ní portikem a nad ním se nalézající překrásnou loggií, dále dvěma částmi budovy pro schodiště, mezi nimiž je v přízemí vestibul, v 1 a 2. patře hlavní foyer a v 3. patře foyer pro první galerii. Po straně budovy do Divadelní ulice — nad kterou jest povýšena o celé patro — jde ve výši Ferdinandovy třídy oblouková galerie, kdežto strana nábřežní se vykazuje hlavní výzdobou v části královských místnosti na této straně ležících. Do nábřeží vybíhá z hlavní budovy podjezd s malou terrassou a sevoz pro kočáry. Nábřežní strana hlavní budovy, celé průčelí do třídy Ferdinandovy a oblouková chodba s mohutnými krakorcí do ulice Divadelní jsou z tesaného kamene. Celá ostatní zevní část budovy ze zdíva obyčejného. Krásného zevního vzhledu d-la docíleno bylo především šťastným poměrem hlavní části stavby k její části zpodní a k části horní. Hlavní část vyznačena po celé fačadě mohutnými sloupy a pilastry korintskými, jež nesou bohatě římsoví s balustrádou Portikus do Ferdinandovy třídy má 5 obloukových otvorů v čele a dva po stranách. Loggie nad portikem jest otevřená síň, krytá pěti nízkými kupolami. Ztepilé korintské sloupy nesou architrav s bohatě vyzdobeným vlysem a balustrádou, nad níž jsou postaveny Šnirchovy sochy Apollóna s devíti Musami. Uvnitř okrášlena loggie 5 obrazy od Tulky. Portikus a loggie spojeny jsou s hlavním tělem budovy čtverhrannými schodišti, ozdobenými na venek Wagnerovými sochami Záboje a Lumíra, pod nimiž jsou dvě do schodišť. Nad schodiště mají přijíti kovové trigy. Na straně nábřežní vzpomenouti slušno ještě postav opery a dramatu od Myslbeka při schodišti, jež v čas potřeby může se otevřít. Jako v ulici Divadelní poutá na sebe zrak ušlechtilá oblouková galerie, podobně obrací k sobě pozornost na straně nábřežní nádherná část fačady při královských místnostech. Po obou stranách této části jsou risality; na levém nahoře je sousoší opery, na pravém dramatu; obě dvě jsou od Wagnera. Kupolovitá, bídlící krytá střecha hlavní části budovy korunována jest pozlaceným zábradlím, v rozích se zlacenými žerděmi a báněmi, nad něž vybihají hromosvody. Také mohutná nárožní žebra střechy a ozdobné vikýře jsou pozlacené. Svršek střechy je plochý.

Z portiku vchází se pěti velkými dveřmi do hlavního vestibulu, dlouhého do čtvercové síně. V pravo a v levo ve vestibulu jsou po-

kladny. Stropy vestibulu jsou ploché, architravy jejich spočívají na pilastrech iónských. Stěny a pilastry jsou z mramoru umělého, desky basamentu ze žuly, stropy sádrové; dláždění napodobuje římskou mo-aiku. Z vestibulu vedou v pravo a v levo prostá schodiště ku galeriím. Z vestibulu se vystupuje po několika schodech k vyšší chodbě rovnoběžné s vestibulem, ze které se jde v průčelí třemi vchody do přízemku a dvěma mramorovými schodišti k prvnímu a druhému balkonu. V levém schodišti jest v každém patře sloupení. V prvním patře spojena jsou tato schodiště spojovací chodbou, provedenou z umělých mramorů s osmi lunetami, allegorickými obrazy od Ad. Liebschera a pamětními nápisy. Z této chodby vchází se jednou stranou třemi vchody k prvnímu balkonu a ložím prvního pořadí, druhou stranou do hlavního foyeru. Hlavní foyer jest nádherná síň zřízená veskrze z ušlechtilého materiálu stavebního a ozdobená třemi skupinami obrazů Plochý strop vykazuje tři obrazy — zlatý věk, úpadek a znovuvzkříšení umění — od Fr. Ženíška, cyklem obrazů s motivy z českých dějin, báji a krajů od Mik. Aleše, umístěných ve čtrnácti lunetách kolkolem stropu a čtyřmi allegorickými obrazy nástěnnými od Ženíška, představujícími život, báj, zpěv a dějiny. Z foyeru se vchází do loggie. Ornamentální část ve foyeru a v celém divadle jest dílem prof. J. Schulze. Ve stejné výši s hlavním foyerem jsou královské místnosti, tvořící nejnádhernější část »zlatého domu«. Hlavní přístup k nim jest podjezdem na straně nábřežní, z něhož se vchází do samostatného, od ostatní budovy odděleného schodiště, zřízeného z mramoru skutečného a umělého. Ozdobeno jest Hynaisovým obrazem, znázorňujícím země koruny České, dále jeho obrazy »Mír« a »Historie«. Kromě toho jsou nade dveřmi, vedoucími do místností, ještě dvě allegorické postavy. Předními královských místností — tapety, záclony a nábytek barvy sedozelené — vyzdobena jest Mařákovými obrazy: Říp, Blánský, Hradčany, Tábor, Vyšehrad, Domažlice a Velehrad, Radhošť a Hostýn. Z před síně se vchází do salonu (barva zlatožlutá), kdež jsou obrazy Brožíkovy, znázorňující dynastie Přemyslovců, Lucemburkův a Habsburkův. Odtud na levo je vstup do vlastní lože královské, kdežto přímo dále jdouc vstoupí se do boudoiru (barva světle modrá), ozdobeného Hynaisovými obrazy ročních počasí. Celá výzdoba těchto skvostných místností jest znamenitá. Lože královská sama, zaujímající prostor dvou loží jiných, má barvu rudou. Z dalších vedlejších místností dlužno zmíniti se o krásném malém foyeru pro 1. a 2. galerii, dále o buffetu v prvním pořadí, o lékárně, pokoji pro policejní dozor a jizbě pro hlídku hasičskou v přízemí a o stražnici v podzemí. Hledě k tomu, vyzdobené se vzorným vkusem, rozděleno jest na přízemek, 1. a 2. pořadí (balkony) a 1. a 2. galerii (3. a 4. pořadí). V přízemí jsou uprostřed křesla a sedadla. Polootevřená lože jdou jen po stranách polo-

kruhu hlediště, tak, že v přízemí jsou uprostřed polokruhu místa k stání a v 1. a ve 2. pořadí balkony s křesly a sedadly. Na galeriích jsou sedadla a místa k stání. Strop hlediště nese 8 allegorických postav ženských od F. Ženíška; z prostřed stropu visí bohatý lustr. Orchester jest hluboký.

Jeviště má široké proscénium, v jehož hofejším vlysu jsou znaky koruny České a nápis »Národ sobě«; v tympanonu proscénia jest Snirchova figurální plastická ozdoba, představující Čechii, žehnající divadelnímu umění. Jeviště od hlediště odděluje dvojdielná železná opona, kterou možno v případě potřeby s různých míst spustiti a uzavřítí, dále hlavní opona s Hynaisovým obrazem, allegorii to stavby Nár. d-la, opona pro akty a konečně opona pro meziaktí. Pole jeviště rozděleno jest na jeviště hlavní a jeviště zadní. Jeviště hlavní má pět lánů (ulic). Každý lán má po celé délce propadla, klapky, dráhy pro vozidla (vozy) a mezery pro zpodní a postranní vozidla, sloužící k posunování laťovaných postranic (kulis). Prostor, v níž se nalézají tři zadní lány, jest zařizena tak, že se může celá a najednou spustiti do propadiště. — Stavba a strojní zařízení jeviště jsou až na podlahu a vozidla všechna od železa. Dříve bývaly všady, i v první budově Nár. d-la, konstrukce jevišť pouze dřevěné. Naše d. první v celém světě pořídilo si konstrukci železnou, výhodnou jednak pro úsporu místa, jednak pro bezpečnost před ohněm. Nad polem jeviště jest provaziště pět pater vysoké, pod ním propadiště tři patra hluboké. Do provaziště vytažují se dekorace, pokud jich není třeba na jevišti samém. K tomu účelu nalézají se kladky a různé zvedací přístroje, uložené pomocí přiměřených stojanů na zvláštních mřížových nosnicích. Nad těmi jde přes celé jeviště železná podlaha a sice ve výši, kde počíná hlavní střecha budovy. Na řecných nosnicích zavěšeny jsou po obou stranách jeviště čtyři železné galerie, na kterých se nalézají různé transmise. Od každé galerie vedou ke galerii protější železné můstky, ve stejné výši se nalézající. Mimo to spojeny jsou galerie zdola až na půdu v každém rohu jeviště železnými schody a vzadu jeviště zvláštními rychlými zvedáky, jimiž možno se dostat z propadiště až nahoru do provaziště. Zvedání a spouštění prospektů, oblouků a soffit děje se pravidlem s první galerie, ale může se způsobiti i s pole jeviště samého. Přístroj, jímž jednotlivá dekorace se vytažuje a spouští, zove se tah. Takových tahů jest na našem jevišti 88, a sice 3 pro opony, 34 tahy přímé a 33 nepřímé, 6 pro osvětlení v soffitech a 12 v zadním jevišti; kromě toho jsou zavěšeny ještě 3 ruční soffitty a 3 letadla. Přístroj železné opony jest samostatný. Z jeviště možno otevírati na střeše dvě klapky požární. Dekorace zavěšují se na rourách z kujného železa a sice každá na čtyřech místech roury drátěnými lany. Lana, kterými se prospekty a oblouky uvádějí v pohyb, a jež jsou spojena s protizávěsim, jsou konopná. Kolem celého jeviště jest vodovod;

v předním (od obecnstva) levém rohu jeviště umístěn regulační přístroj elektrického osvětlení pro celou budovu, v zadním pravém rohu rekvizitárna. Propadiště chová všechny složité i prosté přístroje ke zvedání a spouštění propadel v jakémkoli rozsahu a zatížení. Po stranách jeviště a hlediště jsou jednotlivé místnosti správní a skladní, u jeviště dvě garderooby pro umělce. Ve sklepích jsou přístroje topící a ventilační a částečně i osvětlovací. Na půdě nalézá se přístroj ventilační; po točitých železných schodech půdy možno vyjiti až na pláň hlavní střechy. Pod zadním jevištem jest veliký propad, k němuž z ulice vedou vrata; těmi vnáší se a vynáší se dekorace, přivážené do d-la z velkého hlavního skladiště na Zderaze. Úplných dekorací čítá se (r. 1893) 265 s více než 5000 jednotlivých kusů. K vožení jich jsou dva veliké vozy, jeden dlouhý nekrytý pro balené prospekty a oblouky, druhý krytý pro napjaté postranice a přístavky. — Zadní jeviště odděluje hlavní budovu od budovy správní, vystavěné na místě bývalého d-la prozatímného a sousedního domu. Zde nalézá se kotelná a strojárna pro elektrické osvětlení. V místnostech bývalého d-la prozatímného jsou oblékárny pro dámský sbor a pro staty, v patře hofejším oblékárny pro ballet a mužský sbor. Oblékárny personálu mužského jsou na straně Divadelní ulice, oblékárny personálu ženského na straně nábfěžní. Mezi nimi jsou chodby o výši dvou pater, zaujímající skladiště přístavků a rekvizit. Výše nad tím jest sál pro zkoušky sborové a malé zkoušky činoherní, nad tím sál pro zkoušky balletní. Po stranách sálu sborového jsou pokoje k solovým zkouškám operních solistů, nad těmi skladiště kostýmů, rekvizit a nábytku, zaujímající zároveň nejvyšší patro další budovy správní, která jde průčelím do Tylova náměstí. V této budově jsou v přízemí denní pokladna divadelní, byt domovníkův, výše účtárna a byt prvního strojníka, v mezzaninu kanceláře režisérů, dramaturga a činoherní i operní archiv, ve hlavním patře kanceláře ředitelství a kancelář technického dozorce, nad těmi krejčovny Sál malířský a truhlárna, ve které se laťují a rámují dekorace, jsou spolu s celým hlavním skladištěm dekorací na Zderaze.

Osvětlení d-la jest elektrické až na jednu část budovy správní, kde byl ponechán plyn. Tři parní stroje, k nimž se dodává pára ze čtyř parních kotlů soustavy Rootovy, pracují úhrnnou silou 180 a dle potřeby až 210 koňských sil a ženou 7 dynamoelektrických strojů, od nichž se vede elektrický proud ke hlavnímu regulátoru ve strojovně. Zde se rozvětluje na tři proudy: pro jeviště, pro hlediště a pro ostatní místnosti. Na jevišti jest druhý regulátor, jímž se upravuje světlo ve hledišti a na jevišti. Kromě denního osvětlení hlediště rozsvěcuje se při slavnostních příležitostech 150 lampiček kolem hlavního stropu, část lampiček ve hlavním lustru a 48 l. na 1. gal. Na jevišti jsou lampičky (celkem 1897) a přístroje pro světlo bílé, červené a modré. Mimo to

jsou lampy a přístroje pro efektní světlo a pro 4 obloukové lampy (2 ve stropě hlediště, 2 na jevišti). Obvyčejné osvětlení při zkouškách děje se zvláštními dynamoelektrickými stroji, hnanými z části plynovým motorem, z části zvláštním parním strojem ve sklepe d-la. Lampičky elektrické jsou soustavy Edisonovy a počítá se jich tou dobou 2986 různé svítivosti (od 10 do 200 svíček a 50—100 volt). Z těch připadá na jeviště regulované 856 lampiček modrých a červených a 532 bílé (z těchto 6 v síle 200 svíček a o 100 voltách), na hlediště regulované 509 a na hlediště neregulované a přístavek 1089. Mimo to se zařizuje na jevišti dle potřeby osvětlení přenosné, tam jsou také obloukové lampy k osvětlení efektnímu, kdežto 2 lampy (o 15 ampérách a 60 voltách) jsou na dvou vysokých ozdobných kandelábrech před divadlem, k osvětlení budovy a ulice. Osvětlení náhradní (kdyby světlo elektrické zhaslo) děje se svíčkami. Rozhodně lépe bylo by, kdyby osvětlení náhradní bylo rovněž elektrické, odděleno jsouc arci úplně od hlavních strojů a hlavního vedení.

Hlavní topení jest ústřední topení parou; vedlejší místnosti se oteplují železnými parními kamny, v kancelářích a bytech jsou kamna obyčejná. Kalorifery ústředního topení jsou ve sklepech d-la, odkud při náležité regulaci četnými kanály rozvádí se oteplený vzduch do různých místností d-la. S topením souvisí větrání, ventilace, která jest — hledíc při tom k mohutným zděm budovy, nedopouštějícím přílišné vnikání horka — tak dobrá, že i za největšího parna může se vzduch v d-le ochladiti na 16° R. Ve dřevěném letním d-le bývalo až 31° R. Ventilátor ve sklepe žene se parním strojem a tlačí vzduch ze sklepa do d-la; nad hledištěm jest v ústředním komíně druhý ventilátor s parním strojem, odvádějící vzduch z d-la.

Vodovod přivádí do celého d-la vodu jednak pro potřebu domácí, jednak pro případ požáru. Z okružního vodovodu, který jest ve zpodním sklepe, stoupají roury do všech pater. V okružních chodbách každého pořadí hlediště jest na každé straně hydrant, jenž s připojenými hadicemi jest uzavřen dvířky zasklenými, aby v čas potřeby mohla se rozbiti. Kromě vody, která se přivádí k hydrantům z dolejšího okružního vodovodu, dostávají roury jejich zároveň vodu z nádržek umístěných v podstřeší nad hledištěm. Na jevišti stoupají v každém rohu hlavního jeviště a po obou stranách jeviště zadního od okružního vodovodu roury, na kterých jest v každém jednotlivém patře jeviště, propaďiště a provaziště umístěn vždy jeden hydrant s přišroubovanou hadicí. Mimo to jest zařizeno k hašení zvláštní potrubí sprch, a sice tak, že nejvýše nahoře nad prospekty jsou nad každým lánem jeviště dvě měděné, dírkované roury; jakmile se do nich pustí voda, možno jí zaplaviti celý lán. Roury jsou spojeny jednak s potrubím okružním, jednak se šesti železnými nádržkami, umístěnými na prosceňové zdi a držícími 50 m' vody. Sprchy mohou se

spouštěti buď přímo z jeviště nebo s první pracovní galerie z provaziště. Za jevištěm jsou rovněž dvě stoupací roury s hydranty v každém patře. Kromě vodovodu jsou pro případ ohně na jevišti stále přichystány přístroje hasící. — Telegraf jest zařizen dílem pro případ požáru, dílem pro domácí službu; telefon pro domácí službu a dalekomluvy pro službu při ventilaci a topení. — Ku stavbě k různým konstrukcím použito bylo, pokud možno, ohnivzdorných látek stavebních. Kromě konstrukce jeviště jsou také konstrukce střechy a hlavního stropu a veškerých nosných částí jeviště ze železa. Dveři a volných odchodů jest v hledišti tolik, že celé hlediště, když jest potřeba, může se pohodlně vyprázdniti v době čtyř minut. Dokázalo se to dne 3. září 1890, kdy při velké povodni vnikala voda z Vltavy do topních místností d-la. Udušením ohně pod kotly bývalo by přerušeno elektrické osvětlení v celém d-le, toho večera právě přeplněním. Ředitel požádal obecnostvo, aby d. v klidu opustilo, a tu za úplného pořádku d. vyprázdněno ve 4 minutách.

3. Ústav a správa. Národní d. jest ústavem a budova jeho majetkem země království Českého a jmenuje se oficiálním názvem: Královské české zemské divadlo. Správa divadelní spojujíc oba dva názvy v jeden, užívá pojmenování: Kr. české zemské a Nár. d. Zemi zastupuje zemský výbor, reprezentovaný v d-le intendantem, který jest buď přisědicím nebo náhradníkem zem. výboru. Správa d-la zadána jest tou dobou (1893) od zemského výboru vlastenecké společnosti nazvané »Družstvo Národního d-la, společenstvo s ručením omezeným v Praze«, kteréž r. 1880 k vedení Národního d-la se sestoupilo. Každý jeho člen složil buď jeden nebo několik podílů po 500 zl. Družstvo volí si předsedu, místopředsedu, plnomocníka, zástupce plnomocníkov a šest členů správního výboru; dále jsou 3 náhradníci a 3 revisoři. V čele artistické a hospodářské správy d-la stojí ředitel volený družstvem. Nár. d. pěstuje činohru, operu a ballet. Činohra čítala koncem r. 1892 dramaturga, vrchního regisseura, 2 regisseury, 12 dam a 18 pánů solistů, opera prvního kapelníka a dva druhé kapelníky, 10 dam a 10 pánů solistů, 64 členy orchestru (koncertního mistra a ředitele orchestru, čestného ředitele orchestru, druhého ředitele orchestru; s těmito třemi celkem 10 prvních a 8 druhých houslí, 6 viol, 5 čell, 5 bas, 2 harfy, 3 flétny, 3 hoboje, 3 fagoty, 3 klarinety, 6 lesních rohů, 3 polnice, 3 trombony, tubu, tympany, velký a malý buben). Sbory operní čítaly 31 dámu a 30 pánů. Ballet měl balletního mistra (spolu solového tanečníka), první tanečnici, 3 solové tanečnice, 25 dam sboru, 5 pánů sboru a 20 chovanců sboru balletní školy. V personálu správním byl tajemník, účetní, 2 pokladníci, kontrolor, překladatel, bibliothékář, hospodář, správce rekvizit a inspektor garderoby. Pro činohru i operu byli inspicienti a napovědové. Úředníky intendantce byli: tajemník zemského výboru, technický dozorce d-la a dekorační

malif. Lékařský dozor měli dva lékaři. Práce na jevišti konali strojmistr, divadelní mistr, mistr na provazišti, skladník, manipulanti železné opony a 18 dělníků. V truhlárně byli zaměstnáni 4 truhláři, při topení, osvětlení a větrání vrchní strojník, 7 strojníků, 2 manipulanti, 3 topiči zkoušení, jeden vrchní topič, 3 podtopiči a popelář: kromě toho 2 manipulanti při osvětlení plynovým. Při vodovodu byl vodák (spolu zedník) Další personál: 4 příručí, správce rekvizit, puškař, zbrojmistr, čalouník, vláseknář, 2 klempíři, kožešník, vrchní garderobier, 3 garderobieři, vrchní garderobierka, 5 garderobierek, 14 stálých krejčů. Vedle 3 sluhů byl strážmistr a 11 angažovaných statistů; statistů neangažovaných přibírá se dle potřeby do některých her až 120. Stálý dozor a stráž v budově divadelní vede vrátný, jeden domovník, vrchní strážník a 3 strážníci, kteří zároveň jsou způsobilí pro službu hasičskou. Kromě toho bývá se ku každému představení zvláštní hlídka hasičská ze sboru městských hasičů, a po starém, zbytečném zvyku platí se i kominik. Policejní úřad vysílá ku každému představení úředníka a několik uniformovaných a civilních strážníků. — Při představení jest 46 zřízenců k lístkům (billetářů) a k šatnám, dále vyvolavač kočárů a vrátný ve hlavním vestibulu. Uklízeček v budově divadelní bylo 8, pradelny dvě. Kostumy pracují se vesměs v d-le, čištění kostumů a hotovení rekvizit děje se od jednotlivých řemeslníků mimo d. Kromě lože královské jsou v hledišti oficiální lože pro místopředsedu, nejvyššího maršálka, polic. ředitele, starostu pražského a intendanta. — Při Nár. d-le zatíženy jsou pensijní fondy a sice: pens. fond pro solisty, jenž má společnou samosprávu a správu zemskou (koncem r. 1892 bylo 20 pensistů), a fond pensijního spolku členů sboru a orchestru; dále zřízen výpomocný spolek pro členy sboru a orchestru a podpůrný spolek členů technického personálu. Kromě toho se připravuje pensijní fond pro úředníky. — Pro činohru byla r. 1892 zřízena dramatická škola; v čele školy stojí ředitel, vyučování děje se od čtyř profesorů; žáků bylo přijato 20 (10 dam a 10 pánů). — Ročních výdajů u Nár. d-la má jeho správa okrouhlu průměrnou číselnicí 370.000 zl. a země 70.000 zl.; úhrnem jest tedy ročních výdajů 440.000 zl. Budovou, počtem členstva, výpravou her a potřebným nákladem patří Nár. d. k největším a krásou hlavní budovy k nejkrásnějším d-lům celého světa.

O členstvu pražského d-la českého v bývalém d-le stavovském, d-le prozatímném a d-le Národním viz Dramatické umění.

4. Umělecký, národní a společenský význam. Nár. d. jde stále za dvojím hlavním cílem: hledí totiž pěstovati hry cenné a hledí sobě tvorby domácí. Vystoupivši z bývalé záplavy operett a německých her, jež byly dříve pěstovány v aréně i namnoze v d-le prozatímném, připojilo svou působnost k tomu, co v důležitém d-le prozatímném bylo nejlepšího a dbalo všemožně, aby v každém vzhledě za-

ujalo povznesené stanovisko velikého ústavu uměleckého a repraesentovalo české umění dramatické a tím do jisté míry i naši národnost způsobem, který dříve z různých příčin nebyl možný. Z her starších — činohra a oper — vzalo Nár. d. do svého pořadu díla nejlepší a rovněž tak hledí při novinkách uvést na jeviště vše, co se produkuje cenného u všech národů. Cena a rozmanitost jsou při novinách mimočeských rozhodujícím vodítkem. Pokud se týče rozmanitosti novinek dle různých literatur operních a činoherních, není snad druhého velikého d-la, které by se mohlo v tomto vzhledě rovnati našemu. Pěstují se opery česká, ruská, polská, francouzská, italská a německá, činohry byly vystaveny z literatury české, ruské, polské, řecké, latinské, indické, anglické, francouzské, španělské, italské, norské, německé a maďarské. Při rozmanitosti novinek hledí se vždy v první řadě k jejich ceně, pokud nejde při získání jich buď o pouhou zábavu nebo zároveň o potřebné hojné příjmy (ballety, výpravné hry a p.). V prvních letech svého trvání vyloučilo Nár. d. vůbec operettu a frašku ze svého pořadu; teprve k opětnému a stálému naléhání se strany obecenstva odhodlalo se přijmouti částečně i tyto druhy her. Jsouc jediným velkým a stálým d-lem českým v Praze a nemajíc opory v dostatečné subvenci, jaké se těší divadla státní nebo dvorní, jest Nár. d. vůbec nuceno pěstovati hry všeho druhu v pestrém střídání. Vystavuje tedy drama, veselohru, činohru, tragédii, žert, frašku, velkou a vůbec vážnou operu, operu komickou, operettu, skladby oratorní, melodramata, ballety, výpravné hry, pořáčí koncerty, akademie a má ve svém pořadu i jednu pantomimu s hudbou vysoce cennou.

Stále a soustavně dbá Nár. d. produkce domácí, ve kteréž přičině jeví se nápadný rozdíl proti dobám předešlým. Na kr. č. z. d-le prozatímném bylo vystaveno roku 1862 5 českých her, r. 1863 21, r. 1864 51, r. 1865 38, r. 1866 96, r. 1867 83, r. 1868 111, r. 1869 115, r. 1870 91, r. 1871 74, r. 1872 77, r. 1873 59, r. 1874 81, r. 1875 38, r. 1876 44, r. 1877 69, r. 1878 61, r. 1879 53, r. 1880 94, r. 1881 126, r. 1882 118. Naproti tomu r. 1883, kdy se chystalo otevření Nár. d-la, které pak koncem roku skutečně otevřeno, čítalo se v proz. d-le českých her 209, dále r. 1884 181, r. 1885 152, r. 1886 173, r. 1887 164, r. 1888 148, r. 1889 118, r. 1890 125 a r. 1891 174.

Kterak proti každé jiné literatuře v Nár. d-le v první řadě se pěstuje tvorba domácí, zjevo jest z následujícího výkazu: od 18. list. 1883 do konce r. 1892 — tedy za 9 let — bylo v Národním d-le divadelních představení celkem 3797 (z těch 3158 večerních, 630 odpoledních a 9 poledních), při nichž dávalo se činohra českých 835, ruských 85, polských 15, řeckých 14, latinských 5, latinské novověké 3, anglických 158, francouzských 519, španělských 25, italských 19, norských 29, německých 155, maďarských 9; oper českých 492, ruské 62, polských 11, francouzských 347, italských 326, německé 323. Kromě toho bylo

balletů českých 61, polský 1, ruských 8, italských 257, francouzských 29, německých 47; melodramat, oratorií a rekviev českých 27, výpravných dramatických básní a výpravných her různých 223, operett 110, pantomim 9, koncertů a koncertních částí 59, slavnostních předeher, symfonií atp. 88, proslovů 50, živých obrazů 49. Zjevný prospěch české produkce v Nár. d-le vstoupí tím více na oči, jestliže se stejného hlediska se pohledne na hry v zem. d-le v době prozatímnosti. Tam bylo od 18. list. 1862 do 17. list. 1881, tedy za 19 let celkem 8517 představení. Z těch připadlo na vlastní budovu prozatímního d-la 5135, na bývalé d. Novoměstské 645, na sál Zofinský 112, na arénu na hradbách 930, na Národní arénu (proti Pštrosce) 226, na Nové české d. 1456 a na budovu Nár. d-la (hry prozatímní) 13, v čemž byla 1 akademie. Při těchto 8517 představeních dávalo se činoher českých 1164, ruských 63, polských 89, řeckých 0, latinských 0, angl. 339, franc. 1664, španělských 51, italských 34, norských 12, německých 2231, maďarských 5; oper českých 558, ruských 35, polských 14, chorvatských 29, angl. 7, franc. 917, italských 665, něm. 437. Operett bylo celkem 888, balletů 126, výpravných her 274, akademií 7, pantomim 12 a 3 melodramata.

Nár. d. dbá také pilně pokroku v umění vůbec, přijímajíc na své jeviště díla nových směrů a nové formy. Jsouc sobě vědomo, že každý způsob uměleckého tvoření, není-li časem vystřídán, zabředne znenáhla v pouhé napodobení, ve formalismus a tím prodlením doby v jistou ztrnulost, otevírá Nár. d. své brány všemu, co značí pokrok. Proto vedle činoher antických, renaissančních, pseudo-klassických a romantických přijímá i činohry směru realistického a do jisté míry i naturalistického, proto zhostilo se v opeře předsudku, jenž vlád v prozatímném d-le proti pracím Wagnerovým, a proto uvedlo na svá prkna i původní melodrama druhu zcela nového, před tím nikdy a nikde nebývalého. Ceníc sobě pokladů z dob minulých, nezastavuje se Nár. d. pouze při nich, nýbrž hledí je rozmnožovati cennými pracemi ducha a směrů novějších. — V provádění her obrácen jest hlavní zřetel k tomu, aby ensemble byl co možno dokonalý a výprava her důstojná, době a místu her co možná přiměřená. Vedle ensemble členů vlastních, mezi nimiž nejedna síla dobyla si již velikého uznání doma i za hranicemi, předvádí Nár. d. ob čas první umělce světové (Ad Patti, E. Turolla, H. Modrzejewská, Sarah Bernhardtová, Coquelin st., Fohströmová, M. Wildtová, Sembrichová-Kochaňská a j.), poněvadž mistrnými výkony jejich osvěžují a podněcují se k závodům a vždy k dalším cílům výkony umělců domácích a poněvadž se tím vzbuzuje i širší interest k divadlu samému. — V té části her, které hledí k pouhé zábavě obecnstva a ku prospěchu divadelní pokladny, rozmnožilo d. Nár. svůj pořad her o velký ballet, jenž před ním v d-le českém nebýval, a sáhlo také při

něm hned k pracím největším. Ballety a féerie pěstují se spolu s lehčím druhem her hlavně v létě; v zimě rozhodují o výběru her v první řadě zřetel umělecké. — Všim tím, a neméně i nebývalou před tím stálostí a spofádaností svých poměrů vystoupilo Nár. d. na stupeň, jakého před tím české d. z různých příčin dosíci nemohlo. Při jedné revuei veškeré duševní činnosti v národě našem za uplynulého čtvrtstoletí bylo také v veřejnosti konstatováno, že na žádném jiném poli nebylo u nás takového pokroku, jaký Nár. d. učinilo na poli divadelním. Při tom arci nesmí býti zavírány oči před nedostatky a vadami, které ob čas v některém vzhlédě se objevují, nýbrž nutno pracovati k jich odstranění.

Na jakou výši Nár. d. se vyvinulo, ukáza o se nejpatrněji r. 1892, kdy Nár. d. odhodlaně a vítězně podstoupilo mezinárodní umělecké závody na mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni. Byvši k ní pozváno, odebralo se na ni Nár. d. Výprava čítala 270 osob uměleckého, administrativního a technického personálu spolu se všemi potřebnými dekoracemi, kostumy a rekvizity ku hrám přichystaným. Od 1.—8. června hráno iokrát a dávány opery »Prodaná nevěsta« a »Dalibor« od B. Šmetany, »Dimitrij« od A. Dvořáka, melodrama »Námluvy Pelopovy« od Jar. Vrchlického s hudbou Zd Fibicha a dramata »Služebník svého pána« od Fr. V. Jeřábka a »Jan Vřava« od F. A. Šuberta. Jednomyslným souhlasem vídeňské kritiky, četných listů zahraničních a vídeňského obecnstva bylo konstatováno, že č. Nár. d. stojí na výši prvních dvorních d-del evropských. Nár. d-lu získáno touto výpravou — která byla vůbec největší ze všech dosavadních výprav divadelních vůbec — jméno světové, česká původní tvorba, s pracemi B. Šmetany v čele, byla světu odkryta a prorazena jí konečně do něho volná cesta těmi záseky, které až do té doby kolem českého umění dramatického byla vytvořila neznalost umění českého a cizí k nám nepřizet. Dle jednomyslného úsudku vídeňské veřejnosti dobohy si č. Nár. d. vůbec při uměleckých závodech na mezinár. hud. a div. výstavě vídeňské úspěchu největšího Kromě č. N. d-la závodily tam berlínské Deutsches Theater, francouzské Théâtre français, opera polská, Sonzognova opera vlaská, maďarská činohra budapeštská, německé d. hamburské a dvě německá d-la vídeňská. — Výše úspěchu, jakého dosáhlo č. Nár. d. na vídeňské výstavě, byla patrna i ve slavnostních počtách, jaké se jemu dostalo: od vídeňských spolků českých byl podán Nár. d-lu skvostný stříbrný věnec, v Praze uspořádán hudebním odborem Umělecké Besedy banket na oslavu dosaženého vítězství, při opětném prvním představení »Prodané nevěsty« v Praze po návratu z Vídne děly se nejradostnější bouřlivé ovace členstvu a správě d-la a Městanskou besedou pražskou podán řediteli F. A. Šubertovi stříbrný věnec — a Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění věnovala »na znamenitý uznání a díky« velkou zlatou pamětní medaili Nár.

d-lu, »které ve Vídni dosáhlo znamenitých úspěchů předvedením děl českého umění hudebního a slovesného a osvědčilo svou uměleckou zdatnost a svéráznost.«

Těšíc se veliké oblibě a lásce veškerého národa našeho, mělo a má Nár. d. od svých prvních počátků až do svého nynějšího působení veliký význam i v ohledu národním. Myšlénka na jeho zřízení byla výrazem snahy po všestranném povznesení národa našeho, sbírkami a pracemi v jeho prospěch podnikatelskými budily a šfily se myšlénka a vědomí národní i do nejmenších chatrčí českého lidu a do jeho bytů nejdálších. Sbírkami živilo se a rostlo vědomí o jednotnosti národa českého a potřebě společných prací k opětnému vzkříšení a zachování národa našeho. Budování Nár. d-la bylo po celá desetiletí zamilovaným snem národa a prvním jeho největším dílem po jeho probuzení. Proto se také právem Nár. d. zove pomníkem vzkříšení národa českého. K nadšení národním nedány snad v posledních třiceti letech žádné větší podněty nad slavnost položení základního kamene k Nár. d-lu a nad hoře způsobené jeho požárem. Jsouc dokončeno, učinilo jméno národa našeho prospěšně známým v cizině, kam jinak pronikají o nás bohužel jen skrovné zprávy příznivé, a repraesentuje nás způsobem svrchovaně čestným před každým, kdo do Prahy zavítá. V Praze samé povzneslo nás ve vzhledě národním tak, jako žádný druhý ústav český. Jím vystoupili jsme v d-le z bývalého druhého místa, na kterém jsme byli za d-lem německým, na místo první. Účinek, jakým působilo Nár. d. na německou stranu v Praze a v Čechách vůbec, objevil se nejlépe tím, že strana německá po jeho otevření o překot pracovala o zřízení nového německého d-la, bojí se, že by jinak ve staré jeho budově historické d. německé úplně skleslo. Nár. d. již svým pouhým působením a zvláště mnohými mimořádnými slavnostmi osvěžuje v Praze ducha národního a jest mu oporou jako žádný jiný ústav. Kromě toho nedostala myšlénka pospolitosti a jednotnosti veškerého národa našeho nikdy jindy tak skvělého a při své ideálnosti zároveň tak praktického výrazu jako tehdy, když po otevření Nár. d-la celý národ náš i z hlavních svých vlastí v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na uherském Slovensku, dále i ze sídel zahraničných, ba i ze samého zámoří, z Ameriky, celými poutěmi, vlaky a lodmi přicházel navštívit svůj Zlatý dům. (Viz Divadelní vlaky). V tomto vzhledě jest Nár. d. zjevem, jakým není žádné druhé d. na celém světě, a má význam, jakým se nemůže vykáhati žádné jiné d. Nár. d. přispělo nepřímou značně k povznesení všech ostatních d-del českých, zvyšujíc požadavky i mimopražského obecnstva a vedlo hlavně k založení prozatímního českého d-la v Brně. Jakého významu nabylo Nár. d. v Praze ve vzhledě společenském, může posouditi nejlépe, kdo vidal společnost českou při běžných a slavnostních představeních v d-le prozatímním a kdo jí pozoruje při představeních v d-le

Národním. I v tom vzhledě — a sice i mimo d. — znamená Národní d. veliké povznesení v ohledě společenském. — Snad dojde časem v Praze ku zřízení i jiných stálých d-del českých. Ale s těžší bude se moci které z nich přiblížiti svým všestranným významem významu Nár. d-la, jemuž dlužno přáti pevného trvání a zdaru do všech časů budoucích.

Prameny a literatura: Zemský archiv království Českého; spisovna zemského výboru království Českého; paměti a listinné památky vrstevníkův, zprávy časopisecké; K. V. Hof, Dějiny velkého Nár. d-la v Praze (Praha. 1868; Slavnost položení základního kamene k Nár. d-lu (t., 1869); Fr. Ad. Šubert: Nár. d. v Praze. Dějiny jeho i stavba dokončená (t., 1885); První, Druhý, Třetí, Čtvrtý, Pátý, Šestý, Sedmý, Osmý Devátý rok Nár. D-la a České Nár. D. na první mezinárodní hudební a divadelní výstavě ve Vídni r. 1892 Š.

D. české v Brně. První vzpomínky divadelní sahají v Brně do r. 1732. Tehdy totiž obec brněnská, chtějíc muse dramatické poskytnouti lepšího nežli dosud útulku, postavila svým nákladem samostatný dům divadelní na Zelném trhu. Po dlouhou dobu nazýval se Národním d-lem (*National-Theater*), a teprve r. 1825 dáno mu jméno královského městského d-la. Hrány tu především opery již z té příčiny, že blízká Vídeň se svou nádhernou císařskou operou i na Brno měla značný vliv a pak že vůbec opery tehda bohatou, umění milovnou šlechtou nejvíce byly podporovány.

Divadelní budova tedy byla — ale nikoliv stálá společnost divadelní. Město s 12—15,000 obyv. (tolik Brno v těch dobách mělo) ovšem že by jí nebylo ani udrželo. Kromě toho skoro třetinu dní v roce z ohledů církevních se hráti nesmělo. Spoléháno tudíž, jako dosud, na společnosti kočující; a první, který v nové budově hrál, byl ředitel Felix Kurtz, jehož společnost počítala: 6 pánů, 4 dámy, 2 tanečnický a 2 tanečnice. Se společností touto činil prý zadost uměleckým požadavkům nejen zde, nýbrž i v Praze, v Olomouci, v Mnichově, ve Vratislavi a j. — a všude byli prý spokojeni. Mimo Kurtze vystřídáno později i četné jeho konkurrentů, mezi nimi ředitelé pražských společností Moser a Brunián aj. Zejména společnost Bruniánova způsobila v Brně sensaci, neboť mu d. ihned zadáno na tři po sobě jdoucí léta, což byla věc dosud nevidaná. Ale Brunián, když na podzim r. 1763 měl nastoupiti — nedostavil se z příčin nepovědomých.

Čest prvního stálého ředitele v Brně připadla tudíž o několik let později (1771—1777) na Jana Böhma, bývalého herce. Ředitel platil městu určitý pacht, nejméně 1200 zl. ročně; byla však též krátká doba, kdy město samo vedlo divadelní podnik ve vlastní režii (1786). Rok před tím d. dvakrát za sebou vyhořelo, a zajímavou jest, že město se zpěchovalo, budovu znova stavěti, poněvadž prý divadelní zábavy slouží především jen šlechtě k potěšení. Moravští stavové skutečně po prvním ohni budovu znova postavili vlastním nákladem.

dem; po druhé však musilo tak učiniti město z rozkazu samého císaře Josefa II., poněvadž prý d. není jen kratochvílí pro jeden stav, nýbrž pro všechno obecnstvo.

O českých hrách divadelních není tou dobou ničeho známo, ačkoli v Praze již r. 1771 za řečeného Bruniána první hry české dávány. V Brně jest o nich authentická zpráva teprve z r. 1815. kdy nastoupil ředitel Jindřich Schmidt (1815—25). Jest to onen výborný ředitel, jehož správu divadelní sám Goethe nadšeně chválil. Za Schmidta hrály se velmi často tak zv. »vlastenecké« kusy, čerpané z domácí historie. Tak »Božena oder der Kampf mit Lindwurm«, činohra se zpěvy od Korntheuera, »Svatopluk, König von Grossmähren oder der Verrath in der Adamshöhle« od C. Töpfera, »Kolatschen in Kumrowitz«, fraška od J. A. Gleicha, »Bfetislav's Rache«, »Libussa, Königin von Böhmen«, Oper in 2 Acten von Baron Lannoy (1819), »Höhle Mazocha bei Sloup oder die weisse Frau um Mitternacht« atd.

R. 1815 vypravena, jak řečeno, poprvé hra česká; byla to opera *Strašidlo ve mlýně*, upravená dle »Zebravého studenta«, tehda velmi oblíbené zpěvohry. Představení přijato od českého lidu s nadšením. Avšak nezvyklost českých her nebo nedostatek herců byly příčinou toho, že další dvě česká představení dávána teprve sedm let později (*Kníže na honbě a Berounské koláče* od Štěpánka r. 1822).

Po Schmidtovi, jenž roku 1825 odstoupil, řediteloval Alois Zvoneček, rodilý Brňan, za něhož však hráno jen německy; po česku počalo se zase hráti, když Jindřich Schmidt našel si divadlo po druhé (1831—37). On zavedl především opět řečené již »vlastenecké« kusy: »Der Sturm von Eichhorne«, romantická hra od V. Thiela, »Die Burgfrau auf dem Schlosse Pernstein«, opera s textem od dějepisce Bočka a s hudbou od Tittla. — Po česku dávány r. 1831 dvakráte *Komárovské koláče*. — Od r. 1835—1842 hráno pak po česku jaksi již pravidelně. Hlavní zásluhu o to měl dlouholetý inspicient divadelní Ruber, který českých her byl režisérem a vůbec hlavní vzpružinou. Sám spracoval Štěpánkovu výše řečenou hru *Berounské koláče* na *Masopustní koblíhy*, jež r. 1835 opakovaly se ve dvou měsících čtyřikráte; r. 1836 hrány jednou a jednou Gleichovy *Komárovské koláče*. Hrávalo se poněvíc jen v masopustě. Časopisectvo hry české účinně podporovalo, tak že r. 1838, za ředitelství Viléma Thiela (1837—43) dávána česká představení každé odpoledne v pondělí od 4—6 hod., zatím počínaje každou ne dělí. Dokud hry české nebyly každodenní, dávány nikoliv odpoledne, nýbrž večer; tu se v ten den německy vůbec nehrálo. R. 1840 bylo odpoledních představení 20; na re. ertoiru byly: *Dva přátelé a jeden kabát*, *Čech a Němec* od Štěpánka, *Malý bubeník* od Rataplana, *Alina neb Brněnka v jiném konci světa* od Bäuerla, *Čertův mlýn*, *Divotvorný klobouk* od Klicpery, *Nalezenec*, *Klobučník*, *Vyhraný dům*, *Josef a jeho bratři*, *Podlouhák* od Raupacha v překladu Tylově a j. Význačným, ba takřka ná-

rodně slavnostním bylo představení ze dne 3. května; dávána sice zapadá nyní hra »Nalezenec«, ale divadelní cedule ohlašují, že »Fräulein Löwe, die berühmte Hofchauspielerin, spielt aus Vorliebe für die böhmische Sprache mit«. A v ten den poprvé v král. městském d-le brněnském zpívalo se *Kde domov můj?*, kteroužto píseň naši přednesl oblíbený basista Dvořák. Což to bylo asi v hloučku brněnských vlastenců tiché radosti! Pod těmi dojmy napsal pak L. Klácel svoji píseň »City Moravana«, na niž nápěv složil a dne 16. srpna v »Divotvorném klobouku« přednesl též basista Dvořák. A ještě jedna radost potkala tohoto roku brněnské vlastence. Dne 22. list. městské d. vypravilo totiž první původní českou operu *Dráteník* od Skroupa, kteráž dne 22. pros. opakována.

Představení česká dle d'Elverta byla prý navštěvována sice lidmi v šech stavů, ale přes to byla prý hlavně jen prostředky kasovními — což asi jest pravda; ten obecný lid ode dávna svou hřívnou přispívá k nákladným zábavám vyšších tříd. Propouštěli Schmidt a Thiel české hry jen z ohledů na svoje finance, nemůžeme nyní rozsouditi; avšak režisér Ruber byl poctivý Čech. Jak důležitou roli ostatně česká představení zaujímal, vysvítá z div. almanachu na r. 1841, dle něhož bylo 40 herců a zpěváků německých (20 pánu, 20 dam) a 31 českých, při čemž dlužno uvésti, že německy hrálo se celý týden, česky jen jednou za týden. Někteří herci hráli česky i německy.

Léta následující — neznámo, z jakých příčin — české hry přestaly a objevily se teprve až r. 1852 za řed. Balvánského, kdežto v městském d-le hrála společnost Prokopova, s níž do Brna přibyl i Tyl. Hrálo se od 10. října do 7. list. jedenáctkrát (*Paličova dcera*, *Bankrotář*, *Paní Mariánka*, *matka pluku*, od Tyla; *Ženichové* od Macháčka; *Jan za chrtá dán*, *I, dobré jitro* od Klicpery; *Brute, pust Caesara* od Kolára; *Bratr Honák* od Zbraslavského a j.).

A tím česká představení na král. městském d-le končí. Připomínáme, že budova divadelní 23. čna 1870 do základů vyhořela a že brzy na to prozatímní dřevěné d. postaveno nedaleko těch míst, kde nyní jest zemský dům. Nové d., na poměry brněnské dosti luxusní, otevřeno 14. list. 1882 — tam čeština již ani v něm, překladě by se nedostala! A přece! Šamberkovo *Jedenácté přikázání* tam po německu dáváno; leč na cedulích nesmělo býti ani jméno autorovo (jen začáteční písmena) a tím méně, že to překlad z češtiny. Prof. Bauer, jehož překlad Štolbova *Vodního družstva* přijal, dostal jej od ředitelstva zpět, když nechtěl přistoupiti na podmínku, že o českém původě hry nemá se nikdo dověděti. Smetanovy opery tam mají cestu zapovězenou i přes triumfy vídeňské — v roce 1840 dávala se za to Štěpánkova hra Jaroslav ze Šternberka v německém překladě »aus dem böhmischen« beze vsí závadý...

Od r. 1852 české hry tedy ani jako »kasovní prostředek« na městské d. nepuštěny.

Hlouček uvědomělých Čechů hledal tudíž pro sebe i pro široké vrstvy lidu náhradu, kterouž brzy našel v představeních ochotnických. Hrál se na Nové ulici U lípy, na Olomúcké U Mexika, U Mondšajnů, v Janské ulici a na Pekařské ulici U bílého kříže. V letech šedesátých krátký čas pobyla v Brně společnost divadelní Svoboda, což byl počátek pozdějších pravidelných saison českých — mimo městské d. Svoboda hrál u Holouše na Cejlu a též U bílého kříže. Jevišťe i hlediště bylo arci nejprimitivnější. Nalezl pak se zámožný občan český, stolařský mistr Rudiš, milovník her i hudby české. Ten dal ochotníkům k dispozici velmi prostornou místnost ve vlastním domě na Měšťanské ulici a zde se pak hrávalo nejčastěji.

Postavením Besedního domu na počátku let sedmdesátých ovšem divadelní otázka posunuta rázem do stadia mnohem příznivějšího. Ve velkém sále prvního poschodí postaveno přenosné jeviště, na němž od té doby hráli střídavě ochotníci i divadelní společnosti (v zimě). První přišla společnost pí Zöllnerové r. 1874, jejíž manžel v l. 1860—66 též byl ředitelem zdejšího d-la městského. Ve dvoraně Bes. domu postupně hrály společnosti: El. Zöllnerové od 1. říj. 1874 do 7. ún. 1875, pak od 1. list. 1875 do 31. ledna 1876; Pištěkova od 4. října do 11. pros. 1879, pak od 30. října do 10. pros. 1880. Mezičasy vyplnily časté hry pilných ochotníků.

Aby* pak otázka divadelní v Brně neponěchána byla náhodě, aby hry ochotníků i společnosti byly vedeny sborem odpovědným a konečně aby opatřen byl fond ke zřízení českého d-la národního, založeno po delších přípravných pracích dne 3. dubna 1881 divadelní družstvo. V prvním výboru zasedali pp. předseda dr. Fr. Alois Šrom, advokát, místopředseda Josef Wurm, gener. zástupce banky Slavie, pokladník dr. Bedřich Hoppe, advokát, jednatel Em. Tužil, úředník Živnostenské banky, správce divadla Vilém Černický, prof., pak dr. Wolfgang Kusý, adv., Ant. Peka, vrchní inženýr, Hubert Rull, professor, Edv. Svoboda, stavitel, Frant. Višňák, prof., dr. Alois Vrtal, kand. adv., Kuneš Kunz, zemský official, Josef Šichan, akad. malíř, a M. Blažek, professor. Družstvo mělo zadávati brněnskou štaci vybrané společnosti — dosud tak činila správa Besedního domu — a říditi ochotnická představení, za kterým účelem působil při družstvu zvláštní odbor ochotnický. První prací družstva bylo, aby náležitě upravili jeviště i hlediště ve dvoraně Besedního domu, což provedeno se značným nákladem. Nové upravené d. otevřeno 4. září 1881 ochotnickou hrou ve prospěch Nár. d-la v Praze a mělo čistého výtěžku 150 zl. Od 15. září do 25. list. 1881 hrál tu opět J. Pištěk.

Ale nově upravený sál Bes. domu neměl dlouho sloužiti účelům divadelním. Následkem ohně vídeňského Ringtheatru městská rada brněnská v lednu 1882 zapověděla d-la v Bes. domě vůbec. Tím otázka divadelní octla se před neobečkaným stadiem; neboť

ani rekursy proti zákazu nepomohly. Tu k návrhu J. S. Wurma usneseno, aby se tohoto vhodného okamžiku použilo k tomu, obrátiti se na osvědčenou obětavost lidu českého za účelem zřízení zvláštní samostatné budovy divadelní v Brně.

První, kdož se svým darem přispěl, byl výbor pražského sboru divadelního, který brněnskému družstvu v lásce opravdu bratrské věnoval obnos 10.000 zl., daný mu jistým příznivcem svého času k dispozici, nehledíc k tomu, že i dekorace a jiné potřeby divadelní z bývalého proz. div. pražského za pranepatrnou odškodnou do Brna dal expedovati. Záležitost zprostředkoval dr. Fr. L. Rieger, který o zřízení samostatného d-la v Brně, jakožto národní bašty v poněmčilém městě, stále jevil a jeví účas největší. Druhý značný dar 8200 zl. posíla opět (r. 1884) královská Praha jakožto výsledek Bazaru, jejíž pořádal na ostrově Zofinském z iniciativy prof. Maudra Akademický čten. spolek za vydatné pomoci vlasteneckých dam pražských.

Z místností, které pro novou budovu divadelní vyhlédnuty, přijat t. zv. d-ům Marovského na rohu Veverí ulice a zakoupen za 60.000 zl. Na valné hromadě ze dne 26. září 1883 záležitost tato vyřízena a zároveň změněn § 1. družstva takto: Účelem družstva jest, starati se, aby byly pořádaný důstojně hry divadelní v Brně a aby vystavěno a udržováno bylo samostatné české d. národní v Brně. Upravení zakoupeného domu pro účely d-la provedl stavitel Edv. Svoboda za úhrnnou mzdu 20.534 zl. Před samým otevřením nového d-la vypukl v něm požár, na štěstí však rychle uhašen i otevřeno nové d. dne 6. pros. 1884 slavnostním představením Kolárovy *Mazelony*, při níž jako host spoluúčinkovala pí. Sklenářová-Malá. Společnost tu byla opět Pištěkova (do 16. bř. 1885). Divadelní vlaky ze všech končin Moravy i z Prahy a Vídně (celkem 27) saisonu tuto a z části i následující značně oživily.

Saisona další (od 1. říj. 1885 do 15. března 1886) zadána řediteli Pokornému, jemuž pro kleslou návštěvu povolena byla první subvence 1000 zl. V té době již počínají se ozývati důrazné hlasy po vlastní režii družstva i po rekonstrukci divadelní budovy (dr. Stránský). Přes to však i saisona r. 1886—87 zadána řediteli samostatnému a sice tentokráte Pavlu Švandovi ze Semčic (od 2. října 1886 do 28. ún. 1887), jemuž subvence zvýšena na 1200 zl.; v roce následovním (od 1. října 1887 do 1. ún. 1888) byl tu opět a taktéž v saisoně od 6. října 1888 do 7. bř. 1889, kdy se mu garantoval abonement ve výši 2000 zl. Saisona další (od 26. září 1889 do 18. ún. 1890) zadána p. Malému, který tu hrál se společností Švandovou. Družstvo garantovalo mu 6500 zl. abonementu na 100 her. Saisona následující počínajíc 1. říjnem zadána opět p. Švandovi, jehož v Brně (5. led. 1891) stihla smrt.

Tím octlo se družstvo v nemalých nesnázích, z nichž vyprostilo se tím, že odhodlal-

se konečně k vlastní režii. Saisona dokončena pod vedením tehdejšího jednatele a intendanty, Václ. Hübnera, jenž roku příštího zvolen za ředitele samostatné divadelní společnosti Družstva. Saisona 1891—92 náleží po umělecké stránce k nejlepším; pohřbchu. že finančně se nezdařila. Hübner proto vzdal se ředitelství, a když byl učiněn krátký pokus s řed. Chmelenským, svěfeno d. v saisoně 1892 93 řed. Vend. Budilovi, který má vlastní společnost, hraje však v režii družstva.

Bolovou stránkou vlastní režie jest léto, neboť Brno není dosud s to, aby si d. české po celý rok udrželo. Společnost v létě vydá se na cesty — a družstvo musí dopláceti. Snad i to časem se zlepší — historie zde vyložená k tomu aspoň ukazuje. Jde se stále v před.

Konečně dlužno připomenouti, že v l. 1886 až 1889 zřízena byla loterie ve prospěch postavení důstojného d-la českého v Brně, jež vynesla 70.000 zl. Sumu tu představuje nyní dosavadní budova, kteráž dle nejnovějších úmyslů družstva má býti nákladem asi 20.000 zl. rekonstruována. Rekonstrukci provede stavitel průmyslového paláce pražské výstavy jubilejní, architekt Münzberger. Tím by asi potřeby div. obecnstva brněnského vyhověno bylo na řadu let.

Potřebí ještě doložit, že družstvo, kteréž si vymohlo samostatnou koncesi divadelní pro Brno i celou Moravu (kromě Olomouce), roku 1889 vybojovalo s obcí brněnskou několikiletý spor o poplatek, jež ve výši 10% hrubého příjmu za česká představení v dobu divadelních hodin a 5% za česká představení mimo tyto hodiny městské něm. d. si osobovalo dle dekretu dvorské kanceláře ze dne 14. srpna 1786 č. 966 a jenž mu také dosud skutečně odváděn byl. Spor, jež provedl tehdejší jednatel, dr. Ot. bar. Pražák, vypadl úplně ve prospěch družstva, a nepomohla obci brněnské ani žaloba u správního soudu, kdež družstvo zastupoval dr. J. Tuček. Tím české d. v Brně vymaněno nadobro z podružného postavení vůči d-lu německému a uznáno takto i úřadně za úplně samostatné.

V nynějším výboru družstva zasedají: dr. Ot. bar. Pražák, advokát a poslanec, jako předseda, A. Živanský, majitel domu, jako místopředseda, dr. Fr. Roháček, kand. adv. a red. »Nivy«, jako jednatel, Karel Kettner, prokurista, jako pokladník a správce domu, A. Šubrt, úředník, jako účetní, Tomáš Šílený, professor, jako archivář, pak dr. V. Prošek, advokát, L. Janáček, prof., Fr. Dlouhý, prof. a redaktor »Vesny«, L. Síchán, akad. malíř, Hub. Kull, red. Th. Cejnek, red. »Mor. Orlice«. *Rhčk.*

D. české na venkově. Záhy po vzplanutí prvních červánků národního probuzení, poč. XIX. stol. vznikala na venkově česká d-la ochotnická, která působnost svou dosti rozšířila ve válkách francouzských za Napoleona I. V některých městech sousedě pořádali divadelní hry ve prospěch občanů válkou postižených a ochuzených, jinde ve prospěch dobrovolníků vojenských, i bylo k takovýmto

dobročinným podnikům divadelním ochotně povoleno udělováno, kdežto dříve činili tomu úřadové překážky. Mladší měšťané vytkli si d-lem dvojí účel: napomáhání bližnímu a probuzování vlastenecké. I měla v 2. desetiletí našeho věku svá d-la ochotnická, pokud známo, města Rakovník, Tábor, Mšeno, Sadská, Sobotka, Chrudim, Kouřim, Hradec Králové, Hlinsko, Litomyšl, Ústí n. Orl., Rychnov, Radnice, Skuteč, Žamberk, Vysoké. V repertoiru nebylo tehdy valného výběru a dávány nejvíce hry Thamovy původní a přeložené, později hry Štěpánkovy a v letech dvacátých, kdy v Králově Hradci u Pospíšila vycházel ročně Klicperův »Almanach dramatických her«, rádi sahali ochotníci k obtížnějším, za to však účinnějším hrám Klicperovým. V době té divadelnictví na českém venkově utěšeně se zmáhalo, i hrálo se po česku také v Berouně, Hoře Kutné, Plzni, Unhošti, Žebráce, Poličce, Nechanicích. Pfibrami, Turnově, Králově Dvoře. I na Moravě razilo si české d. dráhu a horliví studující hráli na soukromých d-lech v Brně a Olomúci. Některá představení česká dávána i ve Vídni. Když pak r. 1834 v Praze české nedělní hry odpolední se jaksí ustálily a časopisy zevrubně referáty o d-le přinášejíce krajany k pořádání her povzbuzovaly, šířila se ochotnická d-la měrou prve netušenou, a pokročilejší občané rozličných měst a obcí venkovských zřizováním d-del se předstihovali. Nemaou působnost na rozvoj ochotnických d-del českých měl zvláště J. K. Tyl, jenž nejen k pořádání d-del jakožto prostředků vzdělávacích a uslechťujících písmem přesvědčujícím vybízel, nýbrž sám také s přáteli svými často na venek dojížděl, hry pořádal a jako herec vystupoval. Návštěva pražských herců českých na venkově mivala mocný účinek a v letech čtyřicátých bylo již málo onačejších měst českých, kde by nebyli měli d-la nebo kde aspoň občas některé představení se nepotádalo.

Myšlénka o Národním divadle v Praze, předními vlastenci slovem i písmem šitená, přispěla nemálo k rozničení ruchu mezi venkovskými ochotníky, a měla kromě jiných zvláště také ten účinek, že upouštěno od provozování her jazykem německým, které tu a tam s českými se střídávaly a hlavně k libosti úřadníků se pořádávaly. Znenáhla tato dvojakost jazyková na ochotnických d-lech přestávala, ano divadelní ochotníci čeští svým působením vytlačovali také německé společnosti herecké, které po českých městech kočovaly. Avšak v letech padesátých, kdy Bachova reakce všecken život národní dusila, ochromena i snaha divadelních ochotníků potíženými činěnými ve příčině povolování her, mnohý spolek ochotnický při tom také zcela zanikl a německé společnosti herecké troufaly si opět hojněji navštěvovati města česká, což jim bylo tím snadnější, že královské náměstnictví v Praze žádných koncessí ke zřízení hereckých společností českých neudělovalo.

Rokem 1860 tento stav ovšem se změnil a ochotnických d-del počalo opět rychle

přibývají, takže r. 1867 čítalo se již v zemích koruny České ke 200 spolků ochotnických. A jakkoliv nemohlo popíráno býti, že ochotnická divadla česká pozbývala již prvotního významu svého ve směru národního probuzování, přece podržela svou váhu jakožto ušlechťující instituce společenská. Obzvláště pak cení se dosud působení některých ochotnických jednot, které nepřestávají na poskytování pouhé kratochvíle, nýbrž jeví snahy umělecké a s duchem vytříbenější doby ke předu se berou, jako na příklad v Chrudimi. V letech osmdesátých dospělo ochotnictvo české po několika nezdáfených pokusech k organizaci soustředěné v »Matici divadelní«, později v »Matici divadelních ochotníků« přezvané, mající sídlo své v Praze. Věřejným orgánem tohoto sdružení byl časopis Jana Ladeckého »Česká Thalia«, r. 1892 zaniklý. Tato jednota divadelních ochotníků má dle stanov svých za účel podporovati zájmy ochotnických jednot československých a tím pak napomáhati ku povznesení a rozvoji československého ochotnictva divadelního vůbec. Mezi prostředky k dosažení účelu jest také vypisování cen a udílení odměn za dobré divadelní hry. Při vzniku svém r. 1880 podala Matice divadelní počtu 200 zl. Ant. Sokolovi za hru »Starý viaticec« a r. 1881 vydala nákladem Ottovým »Almanach Matice divadelní« k slavnému otevření Národního d-la. Po své přeměně jala se Matice div. ochot. konati sbírky a pořádati představení ke zřízení pomníku J. K. Tylovi, později však utvořeno z fondu tím sebraného Tylovo nadání k vypisování cen za dobré hry vyhovující požadavkům aesthetickým a národním Tylovu cenu 200 zl. obdržel první Polykarp Starý za drama »Magdalena«. V čelo Matice divadelních ochotníků povolán dramatický spisovatel dr. K. Pippich. Před velké obecenstvo vystoupilo ochotnictvo československé při pátém sjezdu svém v Praze dne 15. kv. 1892 v Národ. d-le představením Kolárovy tragédie »Smiřičti«. Ochotnických spolků divad, na základě stanov řádně ustanovených, bylo r. 1892 přes půltřetího sta; avšak v některých místech ochotníci působí ve volném sdružení bez všelikých stanov a řádů spolkových.

Později než d-la ochotnická vznikly herecké společnosti, mající dramatické umění za své povolání. Předchůdci českých společností hereckých byli horalé Jan Petruška z Vysokého, který již koncem XVIII. století na Vysokém se žáky divadelní hry pořádal, a mladší stoupenci jeho Fr. Vodseďálek a Jan Nypl z Nové Paky. Vodseďálek s některými pomocníky hráli v prvé čtvrti našeho věku ve Staré Vsi, avšak i do okolí blízkého i vzdálenějšího docházeli hrát hlavně kusy biblické, kdežto Nypl sestavil si společnost a putoval s ní v letech třicátých po městech i dědinách, kde představoval hlavně hry ze života Spasitelova. Avšak i některé hrubozrné frašky měli tito principálové na repertoiru. Trochu pokročilejší byl ředitel Šmíd, jenž mívá zprvu společností německou, zne-

náhla však v letech čtyřicátých české hry přibíral a s německými střídal, avšak valných úspěchů se nedočinil. Zřízení řádné české společnosti herecké vážně uvedl na přetřes vlastenecký spisovatel farář Fr. Sláma (Bojenický) pojednáním ve »Květech« r. 1837. Myšlénka zalíbila se, avšak okolnosti tehdejší nedopouštěly, aby se skutkem stala. Ani otázka redakce »Květd«, přičiněná k vídeňskému dopisu V. B. Nebeského r. 1845 »Udržela-li by se česká herecká společnost na venku?« nebyla zodpověděna kladně, jakož praktického účinku neměla zevrubná agitační brošurka J. K. Tyla t. r. u Pospíšila vydaná a »Cestující společnosti herecké« nazvaná. Avšak Tyl, jenž již r. 1829 s přáteli svými Prokopem a Bilem k německé venkovské společnosti herecké se odebral v úmyslu, aby ji v českou změnil, nebyl nezdarem odstrašen a obíral se zámerem o zřízení herecké společnosti české tím horlivěji, čím více zmáhala se naděje, že v Praze postaveno bude české národní d. »Bude-li v Praze jednou samostatné d. české státi, jakového jsme posud neměli, bude i menších d-del potřebí, která by velkému za počáteční školu sloužila,« psal Tyl ve své brošurce a za tímto heslem přikročeno ve volnější době r. 1848 ke skutku. Tyl sám, poután jsa jako dramaturg k d-lu v Praze, nemohl oblíbenou myšlénku svou provésti, přiměl však k tomu přítele svého J. A. Prokopa, operního pěvce i herce, jenž toho času v Praze bez engagementu meškal. Prostředky ke zřízení společnosti opatřeny veřejnou subskripcí v Národních novinách Havlíčkových, a v listopadu 1849 vypravila se z Prahy Prokopova »První česká divadelní společnost pro venkov« za svým posláním. Cestovala ve východních Čechách a v jihozáp. Moravě a r. 1851 odebrala se do Vídně, kde téměř tři měsíce pobyla. Prokopova společnost v prvních dobách svého působení byla všude vřele vítána. Druhou českou společností hereckou zařídil koncem r. 1850 někdejší pražský, potom vídeňský herec J. Svoboda a zahájil hry v Karlíně, odkud společnost do Přibramě se odebrala, tam však byla nucena se rozestíti, poněvadž ředitel nevyhověl podmínce v koncessi předepsané, že osobně společnost svou říditi má. Třetí společnost hereckou pro venkov hodlal zříditi Jos. Kaj. Tyl, jenž rozličnými pletichami svých odpůrců nucen byl od pražského divadla r. 1851 odstoupiti. I žádal dvakráte o povolání, avšak bylo mu odepřeno pod záminkou, že českých společností divadelních rozmnožovati nelze. Smluvil se tudíž Tyl s ředitelem německé společnosti Jos. Kullasem, převzal koncessi jeho nájmem a sestaviv společnost z členů jednak od pražského d-la propuštěných, jednak od Prokopovy a Svobodovy společnosti se přihlásivších, počal v listopadu r. 1851 hráti v Jindřichově Hradci. Tyl měl ovšem k řízení d-la náležitou způsobilost a jeho společnost docházela úspěchů všude, kamkoli zavítala. Hrál dále v Třeboni, Táboře, Písku, Vodňanech, Netolicích, Strakonici a Klatovech. Tu však bylo u náměstnictv

v Praze od kohos udáno, že Tyl koncessi drží nájmem, i byla mu další činnost zapověděna. Tyl podal žádost o vlastní koncessi potřeťi a došel si v té příčině sám do Prahy k náměstkoví bar Mecseryovi, avšak všechno namáhání bylo marno, žádost byla zamítnuta a Tyl donucen společnost svou v březnu 1853 v Domažlicích rozpustiti. Brzo potom nahradila tuto společnost jiná. Tylovi podařilo se přemluvit v Praze režiséra při něm. d-le Filipa Zöllnera, jenž byl vlastníkem koncesse divadelní, ke zřízení společnosti, vlastně k povolení, aby jeho jménem společnost českou zříditi mohl měšťan královéhradecký Josef Štandera, který Tyla přibral jakožto režiséra. Tato společnost počala hráti v červnu 1853 v Hradci Kr. a stala se brzo oblíbenou. Putovala s počátku ve vých. Čechách, později uchýlila se k severu a konečně na jih. Avšak již po třech letech pozbyla společnost své duševní hlavy úmrtím J. K. Tyla (11. čce 1856 v Plzni) a za režiséra povolán ke společnosti herec Grau, později Čížek. Společnost měla u obecnstva přízeň tím větší, čím hlouběji klesala společnost Prokopova. Jejíž ředitel, jinak muž vzdělaný a herec i dramatický učitel schopný, právem býval viněn z nedbalosti. R. 1860 Zöllner a Štandera se rozešli. Zöllner ujal řízení společnosti sám, kdežto Štandera převzal nájmem koncessi od Kullasa jako druhdy Tyl, a jako ve stopách Tylových počala tato společnost hráti v Jindřichově Hradci. Co nebylo povoleno Tylovi, strpěno Štanderovi a později i jiným. Zatím změnil r. 1859 ředitel J. Stránský (vlastně Šemerer) svou něm. společnost v českou a postavil jí v čelo Kramuele jako režiséra. Byly tudíž počátkem let šedesátých české společnosti herecké čtyři, kdežto počátkem let devadesátých vzrostl jejich počet na osmáctet. Stran udělování koncessí divadelních zavládla zásada opačná; kdežto dříve odpíralo se povolení lidem nejpovolanějším, udělováno za éry ústavní napořád. Na jisté výši udržovali své společnosti ředitelové: Čížek, Jos. Jelínek, Krámer, Kramuele, Pokorný, Václ. Svoboda, zvláště pak Pištěk, jenž letní divadlo na Král. Vinohradech pořídil. Nade všechny vynikl však Pavel Švanda ze Semčic, který jako vrchní režisér a dramaturg d-la pražského v podzimu roku 1865 zřídil si společnost pro Plzeň. Skončiv zimní saisonu v Plzni, hrál Švanda v Písku, v Táboře, Hradci Jindřich., Vodňanech, Sedlčanech a j., a opět po několik let v zimní době v Plzni. Působením Švandovým d. venkovské se povznese, obecnstvu dostávalo se i nákladného požitku zpěvoherního. Zdárný podnik Švandův byl zpruzinou jiným ředitelům, kteří snažili se kráčeťi po stopě Švandově, čím venkovská divadla ceny nabývala a jisté byla by dosáhla slušné výše, kdyby nebylo vzniklo společnosti příliš mnoho. Za jednu zaniklou vyskytly se hned dvě i tři nové společnosti, a již počátkem let osmdesátých nebylo pro ně v zemích koruny České dosti prostranství. Kromě již jmenovaných stali se od r. 1865 do r. 1892 řediteli českých

společností hereckých: V. Braun, Vendelín Budil, Ond. Červíček, J. Faltys, V. Hübner, Jan Hurt, V. Choděra, L. Chmelenský, Vil. Jelínek, Ter. Knížková, M. Kodetová, J. Košner, M. Kozlanská, T. Kratochvíl, A. Libická (Nápravníková), Fr. Ludvík, A. Mušek, J. Mušek, V. Pázdrál, Ig. Posejpal, T. Postlová, Rajmund Příbramský, Em. Rott, J. A. Soliman, Jan Stehlík, J. V. Suk, Ant. Štandera, Em. Šuma, Jos. Štekr, Fr. Trnka, Fr. Vratislav. Pomijíme držiteli divadelních koncessí, kteří po kratičkém působení ředitelství se zřekli nebo vůbec ani koncessí svých nepoužili.

Stoupáním mnohosti přirozené poklesávala jakost společností hereckých. Není dostatek herců, kteří jména toho zasluhují. ani obecnstva. Při tom všem dospěly herecké společnosti rokem 1885 ke chvalné organizaci zřízením Ústřední jednoty českého herectva, která má sídlo své v Praze. Tato jednota založena byla za účelem hmotného podporování svých členů, kteří k další činnosti herecké bez vlastní viny neschopnými by se stali nebo se roznemohli, i aby pěstovala a hájila vůbec zájmy českého herectva. V první valné schůzi jednoty herecké dne 14. srpna 1885 byl zvolen za předsedu pražský herec J. Vojta Slukov, jenž byl její původcem a na léta její duši zůstával. Protektorem stal se Emilian rytíř Skramlík, předseda družstva Národního divadla v Praze. Zakládajících členů měla jednota při svém vzniku 26, přispívajících, totiž přátel a podporovatelů 206, kdežto herců jakožto členů řádných přihlásilo se 377. V prvním roce trvání svého měla jednota 6198 zl. příjmů. Prodlením času zvoleni za čestné členy Jos. Jiří Kolár a Jan Neruda. Po trvání sedmiletém koncem r. 1892 měla jednota 14 činných odborů; odbor tvořil jedna společnost herecká. Jméni jednoty vzrostlo do konce r. 1892 na 40.000 zl. V list. 1891 počala jednota herecká prováděti úkol svůj prakticky udělováním stálých podpor členům invalidním a dočasně nemocným. Správu její roku 1892 měli: předseda J. V. Slukov, náměstek Karel Šimanovský, pokladník Ad. Pštros, jednatel Pr. Rada, členové výboru Bittner, Viktorin, Nebeský, Hurt a Suk. V noremních dnech velikonočních mívá Jednota herecká svou výroční valnou schůzi v Praze. Při schůzi r. 1891 rokovalo se o škodlivosti přílišného udělování koncessí ředitelských a tudíž přibývání hereckého proletariátu, jenž je na ujmu důstojnosti stavu, i dáno na uváženu, mělo-li by se v té příčině zakročiti u vlády a vymáhati Jednotě herecké právo, aby při úřadním řízení o žádostech za koncessi ředitelskou platnost mělo její vyjádření o způsobilosti žadatelově, čím by se zamezilo udělování koncessí žadatelům neschopným.

Některé větší obce, uznávající prospěšnost a potřebu d-la k rozvoji kulturnímu, přinášejí d-dlu značné oběti a budují divadelní domy. I honosí se pěknými budovami divadelními Boleslav Mladá, Brod Německý, Čáslav,

Dvůr Králové, Hořice, Hradec Kr., Chrudim, Plzeň, Píbram, Slaný, Tábor, Telč, Turnov, Zbraslav a j. V jiných městech není sice pro d. budov zvláštních, avšak jsou tu stálá jeviště v obecních nebo soukromých domech. Zne-náhla upouští se také od obyčeje vybírati poplatky od hereckých společností za propůj-čení d-la, ano v Plzni dospěla obec k posky-tování slušné subvence řediteli městského d-la. Za to jest ředitel zavázán kromě čino-her dávatí také některé zpěvohry.

Z hereckých společností současných drží přední místa společnost Lad. Chmelenského, vzniklá v dubnu 1892 a odebravší se v květnu 1893 na řadu představení do Vídně; Švan-dova, jižto po smrti ředitele Pavla Švandy ze Semčic (5. ledna 1891 v Brně) ujal se syn jeho Pavel; Budilova, pobývající nejvíce v Plzni, kde ředitel svým nákladem letní d. postavil; Pištěkova, dávající letní dobou představení v aréně na Král. Vinohradech; Choděrova, putující hlavně po Moravě, a Ludvíkova, která v dubnu 1893 odvážíla se do severní Ameriky a dávala s výsledkem če-ské hry v Novém Yorce, Clevelandu, Chicagu v době světové výstavy a jinde. Ze star-ších společností má dobré jméno společnost El. Zöllnerové, k nížto řadí se solidním řízením několik společností jiných, kdežto o ostatních lze říci, že většinou snaží se dostáti slušně-jším požadavkům, co jim však z příčin výše uvedených jen částečně se dařívá. Toho uznání neodepře venkovským d-lům nikdo, že byla i jsou důležitým činitelem v kulturním rozvoji českého národa. JLT.

Divae memoriae (lat.) = blahé (slavné) paměti.

Díváky, farní ves na Moravě, hejtm. a pošta Hustopeč, okr. Klobouky; 171 d., 749 ob. č. (1880), kostel Nanebevzetí P. Marie, chudobinec s kaplí, řtř. šk., mlýn, zámek a dvůr sv. p. Karla z Levetzova. Připomíná se již r. 1131. R. 1603 vydrancováno od vojska Bocskaiova.

Dívalla viz Angerona.

Díván (arab.-persko-tur.), slovo původu neznámého, vyskytující se v několika různých významech, jejichž spojitost vnitřní stěží dá se určití, a sice 1) pohovka nízká z látky více méně nádherné, asi 1 m dlouhá, s několika podhlavníky, opěná o zeď (naše divany jsou původně napodobením těchto orientálních, zvlá-ště tureckých ottomanů). V Orientu běží po-dobné pohovky v řadě podél všech čtyř stěn, zvláště v pokojích přijímacích, odkudž nabývá d i názvu přijímací síně vůbec a přeneseně i společnosti, jež v síni přijímací se shroma-žďuje. Ve smyslu politickém užívá se slova toho zvláště jednak o audienciích sultánových, jednak přeneseně i o nejvyšším tureckém stát-ním sboru, tajné radě sultánově (úplně *dirání-humájún* = císařský d., rada, d. *efendisi* = tajemník d-u neb císařské rady) jako synonymm Vysoké Porty. Po velkém vzoru mluví se i o d-u guvernérů. Ano d. jest tolik co kancelář vůbec. 2) D. (perské), konvolut účtů týkajících se veřejných záležitostí (seznamy daní,

katastr) a snad na základě podobnosti s nimi. 3) D. jako sbírka poesie osvědčených básníků, seřazená alfabetycky dle rýmů. Etymologie běžná d. jako pl. perský slova *dív* = zloboh, dábel je nedržitelná. Významu sub 2) odpovídá armenská etymologie *thif* = deska. Dk.

Divano, habešský název pro para (= 1/10 piastru egyptského). Na tolar Marie Tereze jde jich asi 800.

Divariant (z lat.) viz Variant.

Divarikaos (novolat.), rozvětvení žil.

Dívce, Zdivce, ves v Čechách, hejtm. a okr. Hradec Kr. (7,5 km sev. vých.), fara a pošta Černilov; 41 d., 240 ob. č. (1890).

Dívčice, ves v Čechách, obec Zbudov, hejtm. Budějovice, okr. a pošta Hluboká (11 km sev.-záp.), fara Nákří; 31 d., 239 č., 3 něm. ob. (1890). Stávala zde tvrz, na níž seděl Slatinští ze Slatiny.

Dívčí hrad viz Děvín.

Dívčí Hraď viz Děvice.

Dívčí školy. Není pochyby, že již u nejstarších národů, jako u Egyptanů, bývaly zřizovány zvláštní školy pro dívky; ale kromě příležitostných zmínek (na př. u Livia, že Virginie, dcera římského občana, byla pronásledována decemvirem Appiem Claudiem jdouc do školy), nemáme zevrubnějších zpráv. Jiato však jest, že vzdělání ženskému ani za starého ani za středního věku nevěnováno dosti péče, i zůstáváno rodině, zejména matce, aby dívkám vpravila nejnutnější vědo-mosti a obratnosti, jichž potřebí k dobrému vedení domácnosti. Ve středověku velmi malý byl počet dívek a žen, které uměly čísti a psáti; za to byly vesměs zběhlé v ručních pracích. Důkladnějšího, i literního vzdělání dostávalo se dívkám v ženských klášteřích. Ale tu byly chovanky z pravidla připravovány k životu klášternímu, a jen v řídkých výjim-kách vzdělávány dívky stavu světského, jež nehodlaly státi se řeholicemi; byly to oby-čejně jen dcery královské a knížecí. Některé jeptišky oněch dob slynuły učeností neb umě-lostí, jako na př. básnička Hroswitha v klášteře Gandersheimském. a klášterní školy jejich po-žívaly slavné pověsti i v daleké cizině. Avšak působení jejich bylo obmezeno příliš malým počtem vyvolených děv, a vzdělání v širší vrstvy nevnikalo.

Teprve ke konci středověku pocítována po-třeba hlubšího vzdělání ženského, i zakládány zvláště většími městy školy pro dospělejší dívky (v Německu »Jungfrauenschulen« ře-čené). Reformace náboženská v XVI. stol. pak vyslovila s velikým důrazem požadavek, aby i ženské byly na školách vzdělávány; i tomu hnutí postavil se Luther v čelo (»po-sláním« svým, které r. 1524 učinil k purk-mistrům a konšelům všech německých měst). Někteří vrstevníci jeho, zejména Bugenhagen, horlivě se o to zasazovali, aby v zemích pro- testantských jak chlapcům tak dívkám i na venkově dostalo se nejnutnějšího vzdělání školského. V zemích katolických vyučování dívek zůstáváno i nadále ženským klášteřem, ale bylo opatřováno nedostatečně. Teprve

když r. 1537 založen řád voršilek, jenž si za hlavní úkol obral vyučovati ženskou mládež, škol dívčích přibývalo. Potřebu jejich cítili ostatně též humanisté, ale rady jejich bývaly příliš učené a nepraktické; tak žádali někteří, aby dívky vyučovány byly nejen latině a řečtině, ale i hebrejštině. Tuto vadu — že totiž nepřihlíží ke skutečným potřebám a vymáhá přílišnou učenost — má též spis svého druhu první a v mnohé příčině dosud pozoruhodný od španělského paedagoga Vi ves a *De institutione feminae christianae* (1583).

Přesvědčení, že dívkám má se dopřáti obecného vzdělání, šířilo se zvláště na počátku XVII. stol. víc a více, i zakládány ve větších městech školy aspoň pro začátečné učení dívek. Nepokojná doba války třicetileté zarazila však náhle všechnen vývoj d-č škol. A byl to náš K o m e n s k ý, jenž v době obecného úpadku vzdělanosti a školství pozvedl hlas svého za zřízení škol pro všechny mládež obého pohlaví. Ale velmi zvolna proniklo a šířilo se poznání, že jest to vlastním životním zájmem obce, národa i státu, aby školní vzdělání poskytováno bylo i dívkám, a to všem a v rozsahu nemějším nežli chlapcům. Ob čas ozývali se hlasové se všech konců Evropy žádající za důkladnější vzdělání a školské vyučování dívek. Nejvíce po uvedení již spíše Franceově působilo v názory vrstevníků dílo francouzského spisovatele Fénelona: *Sur l'éducation des filles* (1689), a Francie byla země, kde vyučování mládeže ženské, i dospělejší, nabylo pevně a duchu času přiměřené podoby, tak že se stalo vzorem téměř celé Evropy v předešlém století. Obzvláště škola založená od paní z Maintenonu za souhlasu a podpory Ludvíka XIV. (»dům sv. Ludvíka«) v St.-Cyru r. 1686, ač neměla dlouhého trvání, pokládána po mnoho desetiletí za vzornou. V Německu v duchu Fénelonově působil Francke; přeložil spis Fénelonův a založil r. 1698 d. š.-lu v Halle, Gynaecium nazvanou. Podobné pokusy činěny i jinde, ale ani osnova učebná ani metoda nemohly se nijak ustáliti. V katolických zemích ženské řehole, v protestantských soukromí podnikatelé zřizovali školy, více nebo méně rázu lokálního, v nichž hovělo se potřebám doby a vyučovalo přerozmanitým předmětům; cizím jazykům však (zvláště francouzštině, méně angličtině nebo italštině) učilo se všude. V 2. pol. předešlého a na počátku tohoto století opět francouzské ideje ovládly výchovu dívčí po Evropě; byli to zejména J. J. Rousseau (a to pátou knihou svého »Emila«, kde pojednává o výchování Zofie) a paní ze Genlis (1746—1830), kteří dali výchově dívek ve vzdělanějších třídách obyvatelstva i mimo francouzského ráz a směr. Otázka ženské výchovy a d-č škol rozvířena v těch dobách usilovně mnohými rozšafnými a vzdělanými muži i ženami ve všech zemích evropských, a důkladnější vyučování dívek uznáno téměř všeobecně za nezbytno. Konečně se uchopily školní výchovy dívčí i obce a města i státní vlády s horlivostí tu větší tu menší, a jejich příčiněm vznikaly v našem

století, zvláště v druhé polovici, d. š. nejen na západě, ale i na východě Evropy, aniž lze říci, že by se byl proud ten již zastavil; naopak, moderní ženská otázka (emancipace žen), poměry národohospodářské, posléze sama vzdělanost do všech vrstev lidu víc a více pronikající neodbytně se domáhají většího počtu d-č škol.

Co se však týče vnitřního zřízení a učiva d-č škol, pozorovati lze v moderní společnosti různá mínění. Jedni dokazují, že dívkám netřeba jiného ani většího vzdělání, nežli kterého poskytují nižší dvě nebo tři třídy obecné školy; druzí žádají, aby dívkám dostalo se bez výjimky všech a právě takových škol a učilišť, která mají chlapci. Rozvázná, na studiu lidské přirozenosti založená paedagogika vyhne se oběma krajnostem. Uznávajíc, že všeobecné vzdělání v základech svých jest jediné a všude stejné, obzvláště pak že není rozdílu mezi mravností »mužskou« a »ženskou«, nemůže na druhé straně přehlédnouti nebo popřít, že chlapci a dívky liší se od sebe tělesnou i duševní přirozeností a povahou. Těchto růzností jest ovšem s počátku velmi málo, ale přibývá jich a nabývají určitější podoby, čím více mládež dorůstá. Proto lze žádati, aby u menších dívek bylo všechno vyučování naprosto stejné s vyučováním chlapců, v pozdějších letech pak aby shodovalo se s ním ve všem, co jest rázu čistě lidského, jinak řečeno, co má býti majetkem každého vzdělance bez ohledu k pohlaví. Bude tedy na d-č školách potřebí vzdělávací soudnosti, paměť, obratnost v řeči, mravnost, jemnocit, uhlazenost v chování atd., kromě toho však přihlížeti k budoucímu povolání nebo životnímu zaměření dívek. Příroda sama určila ženě některé práce a povinnosti, které jen žena dovede zastati: ty mějž učitel a vychovatel dívek především na mysli. Býti manželkou, matkou a hospodyní jest a bude vždycky předním ustanovením a povoláním ženy; výjimky od tohoto pravidla jsou velmi vzácné, ba mizející. Že však dívky mají doma i ve škole tak vedeny a cvičeny býti, aby se dovedly po případě samostatně živiti, že i jednotlivým z nich, nadaným a snaživým — zvláště nedoufají-li nebo nehodlají-li se provdati — má dovoliti se, aby účastenství měly ve studiích mládeže mužské, s tím souhlasiti budou tuším i nejrozhodnější odpůrcové ženské emancipace. Jen jest toho se stříci, aby dívky studující nebo vůbec práce dosud mužům zůstávané konajíc nepozbývaly oné pravé ženskosti, jež jest jejich největší ozdobou i oprávněností a silou.

Jiná otázka jest, mají-li školy býti pro obé pohlaví společny? Když po válce zoleť znenáhla i dívkám depřáváno školního vzdělání, vyučovány byly z pravidla s chlapci pohromadě; ve větších městech však, hlavně za příčinou velikého počtu žactva, zřizovány chlapecké a d. š. zvláště. V Rakousku neliší se za našich dob vyučování na nižších d-č školách od výuky chlapců, leč ručními pracemi, kdežto tělocvik, jenž býval takřka výsadou chlapců, zavádí se od několika let i do d-č škol; také

knihy předepsány jsou oběma druhům škol stejné. I není zákonem ustanoveno, že by mělo býti obě pohlaví na obecných školách od sebe oddělováno, nýbrž teprve na školách měšťanských (dle zák. fiš 1883). Ale ani tu není skoro žádného rozdílu ve vyučování, zvláště od té doby, co domácí hospodářství není již samostatným předmětem na školách dívčích. V Prusku (dle nař. z r. 1872) neoddělují se d. š. od chlapeckých, zvláště nižší, ale je prý žádoucí, aby na víceletých školách obě pohlaví ve vyšších třídách od sebe byla odloučena. V Šev. Americe chodí i do vyšších učilišť dívky s chlapci pospolu, jako na př. na universitu. Také v Rusku více se obě pohlaví nechává ve školách pohromadě než u nás. V Rusku však kromě toho zřízení jest od státu značný počet ženských gymnasií, jimiž zpomáhá se má nedostatku inteligentních a způsobilých sil mužských. Snaha po vyšším vzdělání i u nás po několik desetiletí se domáhá toho, aby ženám bylo dovoleno studovati gymnasiium i universitu. Již r. 1873 bylo zvláštní komissí, z profesorův universitních sestavenou, doporučeno přípustění žen k vyšším studiím, ale bez výsledku. Teprve r. 1890 zřízeno spolkem »Minervou« soukromé gymnasiium ženské, o němž viz Čechy str. 107. (K tomu, co tam pověděno, dodáváme, že r. 1892 jeden rok přípravy uznán nedostačným i přidán ročník druhý, tak že nyní bude celé studium trvat šest let.) Při ruchu, jenž skoro ve všech vrstvách ženských i přemnohých mužských vzhledem k ženské otázce zavládl, lze najisto očekávati, že jak gymnastiky samy tak příznivci vyššího studia dívčího budou se domáháti dovolení a práva, aby i ženy mohly poslouchati přednášky na vysokých školách a zastávati potom příslušné úřady, se které by byly.

O d-ech školách obecných a měšťanských viz Čechy, str. 189, o odborných a pokračovacích str. 200, o městské vyšší d. š. le str. 205. — Ku konci uvádíme přehled předmětův a počet hodin městské vyšší dívčí školy v Praze (z pamětního spisu, ředitelem drem Vil. Gablerem vydaného r. 1888):

Předmět	Kolik hodin týdně ve třídě					
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Český jazyk	4	3	3	3	3	3
Německý jazyk	5	4	4	4	4	4
Francouzský jazyk	—	4	4	4	5	5
Počty a měřictví	3	2	2	2	1	1
Zeměpis a dějepis	4	3	3	3	3	3
Přírodní vědy	2	2	1	2	2	2
Vychovatelství	—	—	—	—	—	2
Domácí hospodářství	—	—	—	—	2	—
Krasopis	2	2	—	—	—	—
Kreslení	2	2	3	3	4	4
Zpěv	2	2	2	2	—	—
Ženské práce	4	4	6	6	6	6
Souhrn	30	30	30	31	32	32

Ku přání rodičů mohou žákyně sprostěny býti vyučování ručním pracím, kreslení a zpěvu. Do V. a VI. třídy přijímají se též

mimofádné žákyně na jednotlivé předměty. — Nezávazné předměty jsou: Jazyk ruský, polský a anglický, tělocvik (pro I. až IV. třídu), didaktika a dějiny paedagogiky (pro dívky nejméně 17leté). *PD.*

Dívčí válka jest starobylá pověst o bojích mezi muži a ženami, kterouž lze sledovati až do XI. stol. Pravdivé její jádro (snad boj dvou kmenů po obou březích Vltavy sedicích) vykrášleno jest rozmanitými pověstmi a domysly pozdějších spisovatelův. Nejstarší znění pověsti zachovalo se u Kosmy. »Dívky prý za staré doby vyrůstajíce bez poroby, zbrani se chápaly a po vojensku si vedly. A tak velice vzrostla u nich smělost, že si na jedné skále nedaleko od Prahy pevný hrad Děvín postavily. Vidouce to jinoši a jsouce k nim hněvem popuzeni, postavili si proti Děvínu druhý hrad Vyšehrad. Tu pak vedena válka mezi oběma. Brzy vítězily dívky jsouce chytřejší, brzy zase jinoši jsouce udatnější; druhdy byl pokoj a druhdy zase smlouváno o mír. Konečně se shodli, aby bylo příměří na tři dni a aby hodující a kvasíce, hrami se obveselovali. Když první den jídlem a pitím se nasýtily, tu každý mladík si svou družku vyvolil. Dívky se daly pod moc mužův a byl boji konec; proto vynesše z hradu špiží a potřeby, ohněm jej zkazili. Kosmas jen se v krátkosti dotýká průběhu války, zejména klamání jinochův. V pověsti jím dochované patrně jest vylíčena snaha vysvětliti, jakým způsobem dostalo se pohlaví ženské pod moc mužskou, když přece před tím byla vláda ženská, neurčité pak a slabě pamatování na nějaké báje spojeno s výkladem jména Děvín, kteréž přece pochází od osobního jména Děva tak, jako i mnohé jiné hrady téhož jména v zemích slovanských. V rýmované kronice na počátku XIV. stol. již jest ta pověst více rozpředena. Neboť ať nedíme o úvahách a řečech osob jednajících jež se objevují jako líčení spisovatelem pítané, objevují se tu i jména několika hrdinných dívek a Kosmova stručná slova o příměří a smlouvách o mír rozšířena jsou listivými úskoky dívek, zejména příběhem o Ctíradu a Sárce. Také konec jest přejinačen. Napřed se vylučuje, jak muži dívkám též úskokem splatili, jak Vlasta proto se zlobíc, vytáhla proti Vyšehradu a tu v boji zhylnula a jak potom Děvín mocí dobyt a dívky zhubeny. Asi ve XIV. stol. pověst tato v lidu vyhynula a udržela se toliko v kronikách a v paměti lidí vzdělaných; co pak širšího u Hájka následuje, bezpochyby jest pouhé vykrášlení, pocházející z osobních výmyslův a výkladův jmen. Z jeho kroniky a z pozdějších knih dostala se pověst zase do lidu jen co slabá upomínka. (Širší vypsání lze najiti u zmíněných spisovatelův ve II. a III. svazku díla Fontes r. Boh. a nejstarší básnické zpracování v »Děvínu« Šeb. Hněvkovského). *Sč.*

Pro romantickou svou sílu byl příběh d. v-ky také oblíbeným podkladem výtvarných, jež začínajíce Kosmou a Dalimilem jdou až do dnes. V nové době, ovšem belletristicky, opěvána d. v. od Vác. Thama

ve vlastenské hře se zpěvy a tanci *Vlasta a Šárka neb divčí boj u Prahy*, Šeb. Hněvkovským ve směnnohřdinské básni *Děvin* (1805), jež pak (1829) přepracována na romantickohřdinskou, Z. Podlipskou v povídce *Divčí boje v Čechách* (Praha, 1890) a nejkrásněji Jul. Zeyerem v půvabném jeho cyklu *Vyšehrad* (t., 1880).

Diverbium (dle jiných *deverbium*) zvaly se v římském dramate partie dialogické od herců prostě mluvené na rozdíl od částí zpívaných nebo recitovaných za průvodu hudebního, zovoucích se *cantica*. Skládaly se z trimetrů iambických a tvořily nejednou i menší díl dramatu. V Plautových rukopisech falckých (*codices Palatini*) označovány jsou písmeny *DV*, kdežto *cantica* znamenají se literou *C*. Viz o tom Bedř. Ritschla *Opuscula* 3, 1—54; Bergk, *Opusc.* 1, 192—207. *RNk.*

Divergenoe (z lat.), odkloňování, rozbíhání, rozcházení se, různění se v mínění; opak *Konvergence*. — **Divergovati**, rozbíhati se, přeneseně různiti se v mínění; **divergentní**, rozbíhající se, odchýlný.

Divergující (z lat.), rozbíhavý. — **D.** přímký jsou různoběžky, sledujeme-li jich směr od bodu, v němž se protínají. — **D.** křivka jest obecně taková, která má asymptoty v konečné vzdálenosti, jako obyčejná hyperbola. Křivka taková obsahuje nekonečné větve, které se rozbíhají. V theorii křivek 3. stupně vyskytují se d. paraboly. Tak nazval Newton (*Enumeratio linearum tertii ordinis*) křivky dané rovnicí

$$y^2 = (x - a)(x - b)(x - c).$$

Rovnice ta zahrnuje 5 typů, totiž: 1) Jsou-li *a, b, c* veličiny reálné různé, skládá se křivka z uzavřeného oválu a nekonečné větve. 2) Jsou-li *a, b, c* reálné, $a = b > c$, má křivka jedinou nekonečnou větev s bodem dvojným $x = a$. 3) Je-li však $a = b < c$, jest bod $x = a$ osamělým bodem křivky. 4) Je-li $a = b = c$, má křivka v $x = a$ bod úvratu. 5) Jsou-li *a, b* veličiny soujenné sdružené, *c* pak reálné, obsahuje křivka větev nekonečnou bez oválu i bez dvojného bodu. Každou křivku 3. stupně, která není d. parabolou, lze promítnouti centrálně do jedné z těchto pět d-ch parabol. *Sd.*

Diversa (lat.), rozličné (t. věci), znamená v poštovníctví na průvodních listech a deklaracích, že balíček obsahuje věci rozličné, obyčejně nedůležité, jež zasilatel zvláště uváděti nechce; v obchodě a v účetnictví užívá se tohoto významu k označení rozmanitého zboží, rozličných debitorů a kreditorů.

Diverse (franc. *diversion*), odvrácení vůbec, odvrát, zvláště ve vojenství odvrácení pozornosti a sil nepřátelských od některého místa nebo vlastního oddílu armády slabého, nepřipraveného jinam, nejčastěji případným ruchem postupným, ano i útočným ve směru jiném odpůrci hrozivém, nebezpečném, aby nepřítel od úmyslu svého upustil a byl pohnut odvrátiti se proti sboru d-si vykonávajícímu, neb aspoň oslabiti se na původním svým postavení. **D.** má jistou podobnost k demonstraci (srv. t.) a liší se od této

hlavně většími rozměry na větší vzdálenost, čímž padá skorem více do oboru strategie než taktiky, a potom ještě tím, že mívá vždy v zápětí skutečný boj ovšem na jiném místě než nepříteli je vhod, což nebývá vždy u demonstrace. *F.M.*

Diversita (z lat.), různost.

Divertikl (lat. *diverticulum*) jest vychlípení sliznice způsobené buď vytlačením sliznice skrze štěrbinu svalstva nebo vytažením sliznice processy zánětlivými kolem sliznice se vyskytujícími (nejvíce ve žlázách lymfatických), které se svrašťují. Takto povstávají d-y získané, které nejčastěji vidáme na jícnu, střevech a měchýři močovém. Vrozené d-y nejsou vychlípeniny sliznice, nýbrž zbytky dučejdů z embryonálního života, nebo neukončené rozdělení prvotní roury ve dvoje oddělení. *Hva.*

Divertimento, italsky, **divertissement** [-ismān], franc., sluje v hudbě vícevětá skladba pro jeden nebo několik nástrojů lehčího rázu, určená spíše pro osvěžení mysli než pro vážný požitok umělecký, jejíž jednotlivé věty namnoze nemají vnitřní logické souvislosti, jak nutným jest požadavkem na př. při sonátě, blíže se rázem svým spíše volně směsí. Druhy zvané d. též balletní vločky v operách, ano i entreakty, do oper vkládané. *Str.*

Dives [dív]: 1) **D.**, pobřežní feka vznikající ve franc. dep. Orne, teče kolem města Trunu do dep. Calvados a vlévá se po 100 km dlouhém toku, který asi 28 km od ústí jest pro menší lodi splavný, do Canalu la Manche. **Diveský průplav** v nedaleko Saumuru skládá se z dílu od Pas-de-feru na Divé ku spojení Divy s Thouetem dl. 28 km a z dílu od sloučení těchto dvou řek ku vtoku Thouetu do Loiry dl. 12 km. — 2) **D.**, město ve franc. dep. Calvados. arr. Pont l'Évêque, při ústí řeky t. jm., má malý přístav pro pobřežní lodi, mořské lázně, solny, chov ústřic, značné bednářství a rybářství a 1441 ob. (1891); na blízkém pahorku pomník na památku, že roku 1066 vyplul odtud Vilém Dobyvatel do Anglie.

Divé ženy (divoženky, diviženky) jsou v báječných představách našeho lidu bytosti postrach vzbuzující, které žijí v lesích a horách, kde mají podzemní doupatá velmi rozvětvená a prostorná. Podoba jejich líčí se rozmanitě: obyčejně se popisují jako ošklivé ženštiny s velikou hranatou hlavou, silnými a dlouhými vlasy barvy rudé nebo černé, kosmatým tělem a dlouhými prsníky. Oděny bývají v krátkou sukničku barvy zelené, v živůtek a plachetku z rezného plátna. V rukou mají tlusté sukovité holi ovinuté hady; chodí »hupkem«, při čemž stále propěvují. Mluví sice česky, »ale do ciza«; buď vyjadřují vše záporně na př. »Neprosím vás, nepůjčte mi nedíži«, nebo vyslovují vše zpátečně. Ve svých doupatech mají celou domácnost zařízenou. Sbírají na poli klásky nebo je kradou sedláckům ze snopů, zrno vymláčené melou na kamení a pekou si z toho chléb, který voní po celém lese. Rády papěrkují len a za jasných nocí měsíčných předou jej na košile a sukně.

Kromě chleba požívají kofene osladičky a chytají zvěť a ryby. Znají tajné síly přírodní a připravují z bylin a kofínků masti a léky, jimiž se potírají, aby byly lehké a neviditelné. Dosahují velikého stáří a proti všem nemocem doporučují bedrník. Milují hudbu a tanec; bouře prý povstávají z jejich divokého plesu. Jinochy a dívky lákají k tanečnímu rejci a tak dlouho s nimi tancují, až je potrhají. Často docházejí do vsí a dluží se od hospodyně díže a jiné potřeby domácí, začez se jim štědře odměňují. Kde na ně pamatují nějakým pokrmem, tam ošetřují dům, zametají světnice i dvůr, uklízejí popel s ohniště a opatrují děti; na polích svých živelů žnou obilí a požaté sbírají a vážou. Hospodyním předou len a dávají jim potáče, kterého neubývá. Vypravuje se také o jejich sňatcích se selskými synky; v tom případě jsou vzornými hospodyněmi a manželkami, mizejí však beze stopy, nazvou-li se divými ženami. Člověku jsou nebezpečny, napadnou-li ho v lese samotná; zavvedou ho nebo ho na kusy roztrhají. Čhají zvláště na šestinedělky, jimž podvrhují své děti, které slují divousi a jsou ošklivé, křiklavé a nestvořné. Také lakomým a skoupým lidem způsobují mnohé škody; plouhají obilí na poli, čarují kravám a posílají na děti divoký pláč nebo je usmrcují. Největší moc mají v noc svatojanskou. Chrání před nimi stroužek česneku nebo chléb s bílou kůrkou. Jsou známy nejen v Čechách, na Moravě a na Slovensku, nýbrž i v Lužici jako *dziwje żony*, v Polsku jako *dziwożony*, u Slovinců jako *divje žene*, *devojke*, *dekle*, u Bulharů jako *дивите жоня*. U Rusů srovnávají se s nimi hlavně rusalky, u Jihoslovánů vily, samovily. Ve spojení s divými ženami uvádějí se diví muži, kteří žijí v lese a jsou po celém těle pokryti srstí nebo mechem. V lese honí zvěť, hrozně při tom houkajíce. Chytají mladé dívky a násilně se s nimi zasnubují. Uteče-li jim žena, roztrhají její děti. Zjevují se osamělým poutníkům v lese v průvodě vichřice, dusí je a zavádějí do bažin. Chce-li zbloudilý najíti pravou cestu, má se přezouti nebo obrátiti kapsu (ženské zástěru) na ruby. Rádi škádlí hajné a myslivce, napodobující sekání, řezání nebo praskot padajících stromů. Proměňují se také v lesní zvířata, zvláště často v bílou laň. Slovinci říkají jim *divji moži*; u Rusů odpovídá jim *лешій* (v. t.). Srv. Bartoš, *D. ž.* dle dosavadních pověr lidu moravského (Prémie Uměl. besedy v Praze 1888); Košťál, *Diví lidé v názorech, pověrách a zvycích lidu českého* (Výr. zpráva gymn. v Nov. Bydžově 1889); Máchal, *Nákres slovan. bajesloví*, str. 126—130. *Ml.*

D. ž. (*dziwje żony*), známy byly také na jihu Horní Lužice, nyní pak jsou již skoro zapomenuty. Oblečena bývala divá žena bíle, ukazovala se v poledne a na večer a mилоvala předení lnu. Vyhledávala druhy služby dívek, od nichž dávala se česati neb jimž dávala len sepfádati; za to se jim odměňovala listim, jež se ve zlato proměňovalo. »Věčně žiznivá« volala *dziwja żona* jedné pověsti.

V poněmčené Lužici žijí dosud v lidových pověstech podobné bytosti, zvané »*Buschweibchen*«, »*Holzweibchen*« a j. *Čny.*

Divice, ves v Čechách na Vinařickém potoce. hejtm. a okr. Louny (9 km j.), fara Vinařice, pošta Ročov; 61 d., 388 ob. č. (1890), popl. dvůr s ovčincem, mlýn a chmelnice.

Divide et impera (lat.), děl a panuj, zásada prováděná zvláště v životě politickém tím způsobem, že se k tomu působí, aby na př. strana mocná ve frakce se rozpadla, načež snáze může býti ovládána.

Dividend (z lat., dělenec, viz Dělení.

Dividenda jest poměrný podíl v čistém zisku při kommanditách akciových a akciových společnostech na kommanditistu, resp. akcionáře připadající (čl. 197. 217. obch. z.). Podíl ten vyjadřuje se z pravidla v procentech nominálního obnosu akcie. *D.* smí se vypláceti jen z čistého zisku v základě roční bilance statutárně zjištěného a valnou hromadou k rozdělení přikázaného. Na případné *d-dy* vydávají se s akciemi t. zv. dividendové kupony, které mají povahu cenných papírů au porteur repraesentujících nárok na *d-du* ve výši té, jak od valné hromady bude vyměřena. Právo na *d-du*, jakožto poměrný podíl skutečného čistého zisku, jest zvláštním právem (*Sonderrecht*) akcionářovým, které může býti žalobou proti společnosti provedeno; vyplacené *d-dy* poměrný podíl v čistém zisku převyšující nemusí býti — ač-li bezelstně přijaty byly — od akcionářů vráceny (čl. 197. 218. obch. zák.). Srv. vůbec, zejména pak o t. zv. superdividendě, článek Akciová společnost, str. 618. — *D-dou* v jiném smyslu označuje se při vzájemných pojistovacích společnostech kvota na jednotlivého člena z přebytku spadající, o kterýž roční příspěvky členské (prémie) roční výdaje převyšují a kterýžto přebytek bývá členům ku konci správního roku navracován. — Posléze zove se *d-dou* někdy také kvota, kteroužto v konkursu docházejí věřitelé zaplacení z podstaty konkursní. *Hma.*

Daň z d-dy jest daň obchodní vybíraná z *d-dy* obchodních společností, hlavně akciových. Jest to jakýsi druh daně důchodové, jež se neobjevuje jako zvláštní daň, nýbrž je zahrnuta v daní z kapitálu, ač není s ní totožna, ježto *d.* není výnosem kapitálu, nýbrž odměnou za zvláštní služby. Vybírána může býti buď přímo od akcionářů nebo jiných podílníků, nebo — a to z pravidla — nepřímo, totiž od společnosti, která pak daň při vyplácení *d-dy* poplatníkům sraží. V Rakousku dosud není zavedena, ve Francii jest obsažena v daní z kapitálu (*taxe sur le revenu des valeurs mobilières*); též v Německu vyskytuje se v některých zemích. *Klier.*

Dividivi (libi dibi), lusky keře *Caesal-pina coriaria* rostoucího ve tropických krajích Ameriky, podobající se poněkud svatojanskému chlebu, jsou však suché, užší a spirálně svinuty, nebo v podobě S prohnuté. Obsahují značné množství třísloviny, která však se liší od třísloviny z duběnek. Užívá se jich v barvířství (na černo) a v koželužství. *Usné*

jimi vydělaná je měkká, barvy červenohnědé. **D.** vyvázejí se z Caracasu, Curaçaa a Maracaiba do Evropy od poč. XIX. stol. a sice v pytlích o 30—40 kg. Celkový vývoz v r. 1889 činil skoro 8,000 000 kg. **Lš.**

Dividovati (z lat.), dělití.

Dividualita (novolat.), dělitelnost.

Díví muži viz Divé ženy.

Divinace (z lat.), tušení věcí příštích.

Viz též Divinatio. — Divinovati, hádati. tušiti vštíti.

Divina Commedia [-ví-komé-] v. Dante.

Divinační (z lat.), původně na divinaci spočívající, pak vůbec uhodnutím získaný. — **D.** kritika sluje kritika, jež na místě porušeného čtení dohadem pravé čtení staví nebo mezeru textovou vyplňuje. Nezbytným požadavkem jest ovšem při tom všestranná znalost sociálních poměrů národa a doby, k níž spisovatel náleží, památek literárních, názorů doby tehdejší a hlavně důkladná znalost individuality (mluvy atd.) spisovatelovy, o něž jde. Nedoostižný ideál kritika takového jest Bentley (v. t.).

Divinatio [-ácio], lat.: 1) **D.**, umění a dar vštíti. Jako Řekové, tak věřili i Římané, že bohové, znejíce budoucnost a pečující o lidi, zjevují jim buď z vlastního popudu anebo prošení o to bytve, co mají konati nebo čeho se vystríhati. Rozeznával se pak dvojjí způsob vštítní: přirozený či prostý a umělý. K prvému způsobu počítáno bylo bezprostřední zjevení božské, jehož dostává se člověku ve snu nebo v okamžitém vytržení myslí; ke druhému pak jmenovitě rozličná znamení, jimiž bohové udílejí své pokyny. Výklad znamení těchto vymáhá zvláštního umění; tomu sice lze naučiti se, než přece žádoucí jest i zvláštní nadání, jímž milost boží jednotlivce více méně obdaruje. Mnohdy však není i smysl vidění ve snách zcela jasný, tak že nutno jest obrátiti se na znalce (věstce), aby jej vyložil. Protož přechází často prosté vštítní v umělé, tak že obě přesně oddělití není vždy možno. Umělá d. vyvinula se zvláště u Římanů a některá odvětví její, bytve státem ve správu přejata, vykonávala mocný vliv na veřejné záležitosti, podobajíc se postavením a působností svou řeckým věštírám. O družích d. srv. Augurové, Auspicia, Haruspices, Monstrum, Omen, Ostentum, Portentum, Prodigium, Sibylliny knihy a Věstírny. — 2) **D.** v právnickém smyslu jest scudní šetření, komu ze dvou nebo více přihlášených žalobců má se přenechati právo žalovati (*actio de constituendo accusatore*). Řízení samo konalo se před soudci nepřisežnými a nazývalo se proto d., že soudcové měli téměř hádati, kdo pro úkol žalobců v tomto případě hodí se nejlépe. Také řeč, již zdůvodňovali přihlásivší se žalobci své právo k žalobě, siula d.; takovou jest řeč Ciceronova proti Q. Caeciliovi, již vítězně prokázal svou oprávněnost žalovati Verra. **Cfe.**

Dividunum viz Dijon.

Divis, znaménko rozdělovací i spojovací; v knihtiskářství vyznačuje se - v antikvě a - ve frakturě.

Divise v logickém ohledu (dělení. *divisio, διαίρεσις*) jest úplný a spofádaný výčet druhů nějakého pojmu, na př.: Členovci jsou dilem hmyz, dilem pavouci, dilem koryši, dilem stonožky. Pojem, který se tímto způsobem rozvrhuje ve své druhy, jest dělivo (*totum divisionis*), druhy, kterých nabýváme rozdělením, jsou rozdělovací členy (*membra divisionis* či *membra dividenda*). Dělivo jest pojem nadřazený a druh pojem podřazený, který vzniká z pojmu nadřazeného (rodu) přidáním význačného znaku, význaku (*differentia specifica*). Přidáme-li k pojmu »členovec« význak: »šest noh«, vznikne pojem druhu: členovec šestinohý čili hmyz. Přidáváme-li k nadřazenému pojmu postupně význak po význaku, až vyčerpáme všechny význaky nějaké řady, dostaneme celou řadu pojmů, řadu druhů. z nichž každý podřazený jest společnému rodu a mezi sebou pojmy ty, lišící se význakem, jsou souřadné. Všecky pojmy souřadné (druhy) dohromady zahrnutý jsou pojmem nadřazeným (rodem), a říkáme, že tvoří jeho rozsah. **D.** jest tedy jinak také rozklad rozsahu pojmového v jeho druhy, jako definice jest rozklad obsahu v jednotlivé znaky

Vycházíme-li způsobem naznačeným od pojmu daného (děliva), a tvoříme jednotlivé druhy souborem (synthesi) pojmu toho s jednotlivými význaky, jest dělení souborným čili synthetickým. Postup mohl by býti ovšem a jest z pravidla opačný. Známe dříve hmyz, pavouky, koryše a stonožky, rozebíráme obsah pojmů těch a shledáme, že mají všechny společný tlum znaků, který jest jejich pojmem rodovým: členovec. Za druhy pojmu toho budeme je pak považovati. Tu přišli jsme k rozdělení rozborem (analysi) jednotlivých pojmů příbuzných, proto jest to rozdělení rozborné čili analytické. Oba druhy dělení rozeznávají se východiskem a shodují se ve výsledku. Analytickým rozdělením dospíváme teprve k poznání pojmu vyššího (děliva), aby byla zaručena úplnost dělení, jest třeba rozdělití pojem děliva i syntheticky. **D.** si synthetickou nalezneme úplnou řadu druhů, které si lze vůbec mysliti, některým však mnohdy ve skutečnosti nepřísluší žádný předmět, na př. dělíme-li lidstvo dle barvy pleti, vznikne celá řada druhů: lidé bílí, černí, zelení, žlutí atd., avšak některé členy rozdělovací jsou neplatny, není lidí modrých ani zelených. Takové členy rozdělovací vyloučíme.

Význaky rozdělovacích členů z pravidla zahrnouti můžeme pojmem vyšším, jejich pojmem rodovým. Dělíme-li na př. hmoty na hmoty pevné, kapalné a vzdušné, jest dělivo: hmota. Rozdělovací členy jsou: hmoty pevné, hmoty kapalné a hmoty vzdušné. Význaky jejich: pevný, kapalný, vzdušný zahrne jediným pojmem vyšším: skupenství. Takový pojem rodový význaků jest dělidlo (*fundamentum divisionis*). Jest tedy dělidlo pojem, dle kterého rozdělení provádíme, jako zde hmoty dělíme dle skupenství, jako členovce jsme rozdělili dle počtu noh a jako čtyřúhelníky dělíti můžeme dle velikosti úhlů. Za dě-

lidlo mohu zvoliti kterýkoli znak pojmu, je-li znak ten jenom pojem obecný, který se může rozlišiti ještě v řadu určitých druhů. Rozdělovací členy vzniknou z děliva tím způsobem, že dosadíme na místo nerozlišeného dosud dělidla (na př. skupenství) určené jeho druhy (skupenství pevné, kapalné, vzdušné). Předpokládáme tedy při *d-si* pojmu, že jest vykonáno již rozdělení nějakého dělidla. Jsou však rozdělení i taková, při nichž nelze udati žádného dělidla. Lidstvo jsem dělil dle barvy, dělím-li barvu, nemohu již udati dělidla. Takové rozdělení poslední jest bezprostředně čili základní. Postupnou *d-si* přijdeme vždycky k rozdělení základnímu, jako při postupném definování musíme přijíti k pojmem jednoduchým, kterých definovati nelze. Nejvýhodnější rozdělení základní jest řada číselná. Kdekoli při *d-si* dospějeme k veličinám, užíváme jí s prospěchem. Tvoříme stupnice teplot, hustot, tónů ve fyzice, dělíme města dle počtu obyvatelů, lebky dle velikosti lícního úhlu atd. Dělivo musí však býti vždycky pojem obecný, jedinečný pojem nemá rozsahu, nemá druhů a nelze mluvití při něm o dělení. Nikdo nebude udávati druhy Napoleona I. Dělivo musí také rozpadati se v konečný počet druhů, neboť v řady nepřetržité není přesné dělení možno. Takovou nepřetržitou řadu máme při lidském věku, prospěchu žáků, váze poštovních zásilek. Chceme-li i zde provésti *d-si*, musíme stanoviti určité hodnoty mezní; při prospěchu výborný, chvalitebný atd. Pošta u nás mezní hodnoty určuje 5 kg, od 5—6 kg atd. Rozdělení se pak provádí dle hodnot mezních, ač při tom stejně označí se věci nestejně. Známka výborná u několika žáků obsahuje v sobě ještě více odstínů.

Dělivo může míti v obsahu svém více znaků obecných, každý z nich může býti dělidlem a jest tedy možno týž předmět děliti dle různých dělidel. Knihať dělí knihy dle formátu, učenec dle obsahu, knihovník dle jazyka, sběratel dle doby vydání. Občany děliti můžeme dle jmění, dle vzdělanosti, dle národnosti, dle smýšlení, dle náboženství. Dělidlo má však býti vždycky znakem význačným, a jest požadavek, aby věci shodující se význakem shodovaly se i ve většině znaků ostatních. Kdybychom *d-si* prováděli dle znaku nahodilého, bylo by to nepřirozené a někdy malicherné. Obratlovce nedělíme dle počtu noh, ani občany dle vousů a zdravých zubů. Rozdělení takové působilo by komicky; užívají ho ovšem humoristé a dosahují často mocného účinku, rozdělení zde jest věci vtipu. Abraham a St. Clara uvádí tři druhy Petra a to: sv. Petr, salpetr a trumpetr. Rozdělíme-li dělivo dle několika dělidel zároveň, vzniknou dělení souběžná (*codivisiones*), na př.: Trojúhelníky jsou dle velikosti stran dílem rovnostranné, dílem rovnoramenné, dílem nerovnostranné -- dle největšího úhlu jsou dílem tupohelné, dílem pravohelné, dílem ostrohelné. Dvojití rozdělení to můžeme spojití kombinací a vznikne tím rozdělení spojené. Počet členů v rozdělení spojeném rovná se součinu,

který dostaneme, násobíme-li počty členů dle jednotlivých dělidel. Je-li dle prvního dělidla počet členů *m*, dle druhého *n*, bude počet rozdělovacích členů v rozdělení spojeném *m.n*. I zde jest třeba zkoušeti rozdělovací členy a vyloučiti logicky nemožné i členy pouze pomyslné. V příkladě hořejším dostaneme členů devět, ale vyloučíme trojúhelníky pravohelné rovnostranné a trojúhelníky tupohelné rovnostranné, ty jsou logicky nemožny.

Je-li vykonána *d* dle určitého dělidla, můžeme každý člen rozdělovací zase považovati za dělivo a děliti dále dle dělidla jiného, na př. trojúhelníky nerovnostranné děliti můžeme dle velikosti největšího úhlu. Nové rozdělení to jest rozdělení podružné (*subdivisio*). Kdybychom provedli *d-si* u všech členů rozdělovacích dle nového dělidla, dostali bychom tytéž členy jako při rozdělení spojeném. Způsobem tím vznikají celé jehlance druhů a přicházíme k rozřídění (v. t.).

Soud, kterým vyslovujeme dělení, nazývá se soudem rozdělovacím, divisivním. Podmětem jeho jest dělivo a přísudky jsou rozdělovací členy, na př.: Pravohelníky jsou dílem obdélníky, dílem čtverce. Přísudky jsou vždycky pojmy sporné, rozdělovací členy musí se vylučovati navzájem, nemohou býti zároveň znaky téhož pojmu. Co jest obdélník, není čtverec. Nejsou-li rozdělovací členy sporny, jest dělení nespřávné. Chybno bylo by na př. děliti rostliny na užitečné a jedovaté, neboť i mnohé jedovaté rostliny jsou také užitečné. Chybu takovou postřehne snadno, i kdo není odborníkem, a zdroj její bývá v tom, že není provedeno dělení dle téhož dělidla.

Výčet druhů při *d-si* musí býti úplný. Jenom všechny druhy vespolek vyčerpají celý rozsah děliva. Kdybychom vynechali některý druh, jest rozdělení úzké, nelze ho prostě obměniti. Na př. Básně jsou dílem lyrické, dílem epické. Tu nemohu říci obměnou: Co není lyrika nebo epika, není básně. jsou také básně didaktické a dramatické. Naopak může vzniknouti rozdělení široké, když bychom nějaký druh přídali. Rozdělení takové nelze prostě obrátiti, na př.: Veličiny prostorové jsou dílem tělesa, dílem plochy, dílem čáry, dílem body. Obratem nemohu říci, že tělesa, plochy, čáry a body jsou veličiny prostorové, neboť body vůbec veličinami nejsou. Přídál jsem tedy neprávem body a tím stalo se rozdělení širokým. Je-li rozsah děliva roven rozsahu rozdělovacích členů, jest dělení přiměřené (*divisio adaequata*). Rozdělení takové lze prostě obrátiti i prostě obměniti. Obrat a obměna jsou spolehlivou zkouškou každého rozdělení.

Rozdělení přiměřené někdy nelze provésti, proto že celý rozsah děliva není znám. V případě tom přidáváme k rozdělovacím členům člen negativní, který zahrnuje všechny druhy neznámé, druhy, které vypočtených význaků nemají, na př.: Básně jsou dílem epické, dílem lyrické, dílem ani epické ani lyrické. Tak dostaneme dělení s protikladem, které jest vždycky správné. Nejčastěji užívá se *d* dvojitě

s protikladem, dichotomie. (D. trojčlenná jest trichotomie, vícečlenná polytomie.) Jeden rozdělovací člen určen jest význakem a druhý záporný zahrnuje všechny ostatní, které význaku toho nemají. Tento negativní člen dělí se opět a postupujeme způsobem tím, až se vyčerpá celý rozsah děliva. Pomocí takové dichotomie pracovány jsou tak zvané klíče botanické a zoologické, na př.: Měkčíši mají dílem dvě skořápky (lasturovci), dílem nemají (břichonožci). Břichonožci mají dílem oči na tykadlech (srostločidli), dílem nemají oči na tykadlech (prostočidli) atd. Postupem takovým vyčerpají se konečně všechny druhy měkkýšů.

Aby bylo rozdělení přehledným, musejí býti členy spořádaný dle přibuznosti, při d-si nemá býti skoků. Spořádanost jest požadavkem každého dělení. Rovněž k vůli přehledu, který jest hlavním účelem d., nesmí býti počet členů rozdělovacích veliký, tu dělení bylo by bez užítka a proto bezúčelné.

Správná a spořádaná d. vedla v mnohých případech k objevům novým, na př. při spořádaném dělení žijících ssavců jeví se mezery, předpokládali tedy přírodopytci, že určité druhy vymřely. To ukázalo se při zkoumání stop zvíněny vymřelé, palaeontologie domněnku potvrdila. V chemii při pečlivém uspořádání sloučenin v řadu možno jest usuzovati s pravděpodobností i vlastnosti sloučenin dosud neznámých.

Od d. logické rozeznáváme rozčástení (*partitio*), t. j. rozklad složeného celku vůbec v jeho části, na př.: Strom skládá se z kofene, kmene a větví. D. jest vlastně druhem rozčástení, jest to totiž rozklad rozsahu pojmového v části (druhy). Dispositio jest rozvržení myšlenek, kterých chceme užiti k vypracování určitého thematicu. Pro.

Divise v mathem. = dělení (v. t.).

Divise ve vojenství jest jistý taktický oddíl vojska více méně samostatný a sice: a) zástup složený ze dvou (nebo tří) setnin jizdy, d. jízdní, b) ze dvou batterií polního dělostřelstva, d. batterijní, obě pod velením štábního důstojníka ve svazku plukovním neb i mimo něj. c) Vojskové těleso sestavené ze dvou neb tří brigád, jemuž velí podmaršál, výjimkou generálmajor, zvaný proto *divisionnaire*. Taková d. sluje armádní nebo vojskovou, potom dle většiny v ní zastoupené pěší, když je složena z brigád pěších, a jízdní či jezdeckou, když se skládá z brigád jízdních. Aby byla způsobilou pro operace samostatné, je opatřena příslušnými závody a ústavy jako zvláštním parkem se stělivem, zdravotnictvem, intendancí atd. Armádní d. pěší má mimo 2—3 brigády pěchoty svoje divisijní jezdectvo, jednu to d-si (2—3 setniny), divisijní dělostřelstvo, jednu to d-si batterijní, pak i setninu technickou (zákopnickou či hradebnickou). Armádní d. jízdní má mimo brigádu jízdní 1—2 prapory myslivců nebo pěchoty a svoje divisijní dělostřelstvo, jednu to d-si batterijní jízdní. Armádní d. je nejmenší těleso, u něhož řídí dle rozkazů divisionářových podrobnosti ope-

rací a v čas míru celou službu zvláštní náčelník generálního štábu pomocí několika důstojníků sboru generálního štábu. Dle úkolů, které zastává d. armádní, sluje předvojovou, zadňovojevo, obsádkovou, pozorující atd. Složena-li d. armádní ze zástupů zeměbrany, jmenuje se zeměbranskou. 2—3 d. tvoří s jinými příslušenstvími jeden armádní sbor. Dříve, když ještě prapory pěchoty měly po šesti setninách, nazývalo i dvě setnin pěších d-i. FM.

D. u námořnictva slove oddělení loďstva válečného nebo posádky lodní. a) D. loďstva válečného čítá obyčejně z lodi pod velením korouhevního důstojníka (contre-nebo viceadmirála), nejčastěji však pod velením kommodora, pluje odděleně od ostatního loďstva jako levé nebo pravé křídlo či středisko útvaru výpravního nebo bitevního, nebo konečně i též jako předvoj neb jako zástita (zadní voj) hlavní části loďstva. D. provádí své pohyby či evoluce svěšeného jí úkolu rovněž jako i posuny bitevní zcela samostatně o své újmě a za zodpovědnosti velitelovy. Často tvoří d. loďstva zcela zvláštní výpravu, neodvialou od hlavního voje a slove pak d-si vyslanou. — b) D. ve smyslu oddělení posádky lodní zahrnuje v sobě dle velikosti posádky a služebného úkolu svého různý počet mužů a různá pojmenování, jako na př.: d. strážnická, palubní, přístřešná, stravnická, manévrová, stožárová, plavecká, dělostřelecká, výbojná, loďařská, loděničná atd. Po.

Divisi (ital.), dělení, značí v písmě hudebním, že dvoj- neb vícehlasý úryvek skladby, přidělený některému z nástrojů smyčcových, nesluší provésti na nástroji jednom, nýbrž tím způsobem, že jeden z umělců výkonných přejímá hlas vyšší a druhý hlas nižší (z úryvku dvojhlasého vznikají tudíž dva jednohlasé a pod.). Str.

Divisijní co se týče divise, co k ní náleží a pod.; tak: d. velitel, d. náčelník generálního štábu, d. jízda, d. dělostřelstvo, d. ústav zdravotnický, d. intendant, d. parkstělivá, atd. Srv. Divise. FM.

Divisio (lat.), dělení, rozdělení. D. (*partitio*) v řečnictví, jest část řeči obsahující rozdělení látky, aby další obsírná řeč již napřed stala se průhlednou soudcům a posluchačům. Bývala buď před nebo za vypravováním, diégésis (v. t.); nebyla sice nutná, ale když se jí užilo, musila býti provedena tak, jak byla naznačena. Velmi časté bylo rozdělení ve tři hlavní bcdy. HČk.

D. modi, též *punctum divisionis* čili *signum divisionis* slula v dobách vývoje hudby mensurní (ve stol. XIII.) tečka nebo malá čárka, kladená mezi noty za tím účelem, aby jí vyznačeno bylo zakončení měření posavadního a začátek měření nového. D. modi byla velmi důležitým činitelem ve složitě nauce mensurní, ana jí hodnota z not po sobě jdoucích měnila se u poměru k notám téhož tvaru, mezi které d. modi nevložená. Tak na př. $\overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} = \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho} | \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho} | \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho}$ oproti tomu $\overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma}$ (čili $\overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma} \overset{\cdot}{\gamma}$) = $\overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho} | \overset{\cdot}{\rho} \overset{\cdot}{\rho}$. Na sklonku XVI. st

přechází d. modi v čáru taktovou, jež z něho se vyvinula. *Str.*

Division [divízn], angl oddělení soudu; viz Britannie Velká 665 a Court 682.

Divisionář, prostý název pro velitele divise armádní čili vojskové v hodnosti ve vojstě rakouském polního podmaršála nebo výjimkou generálmajora. V jiných vojscích sluje general-lieutenant, ve francouzském général de division a též divisionnaire. *FM.*

Divisor (z lat.), dělitel viz Dělení.

Divisores (lat.), děliči, sluli volební jednatelé ve starém Římě, kteří zakupovali hlasy pro kandidáty. Obyčejně učinili s nimi úmluvu, určitou sumu peněz napřed si vyměňují. Zlořád tento rozšířil se v dobách, kdy všeliké nezákonné prostředky získati si přizeh a hlas voličů vešly v obyčej; a jakkoli mnohé zákony proti nemravnému tomuto fádění byly dány, přece nebylo lze mu přitřž učiniti. *Cje.*

Divisorium (lat.), stroj k hotovení zubatých koleček, viz Hodinářství. — **D.** zove se též v sazárnách dřevěný skřípec, jimž rukopis se připevňuje k tenakulu, držátku do sazečské kassy nabodnutému.

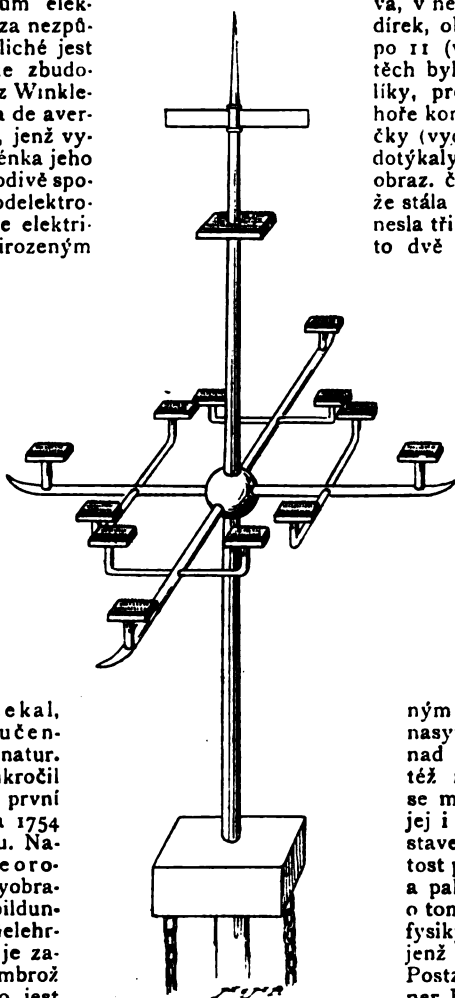
Diviš, jméno skrácené z lat. Dionysius

Diviš: 1) **D.** Prokop, přírodopytce český, vynálezce hromosvodu (* 1. srpna 1696 v Zámberce — † 21. pros. 1765). Rodiče jeho odstěhovali se do Znojma, a tam na jesuitském gymnasiu **D.** konal gymnasijsní studia, pak v praemonstrátském klášteře v Louce pod Znojmem, do něhož byl pak přijat. R. 1720 složil jednoduché sliby řeholní a r. 1726 byl za kněze vysvěcen. Potom vznesen naň opatem Vinc. Wallnerem úkol vyučovati vědám přírodním a filosofii v klášterním ústavě. Jako učitel fysiky se zálibou konával pokusy. Po roce dostal rozkaz vyučovati bohosloví. Podstoupil písne zkoušky, byl na základě spisu *Tractatus de Dei unitate* 1733 na universitě salcurské povýšen za doktora bohosloví. V tu dobu sepsal též theol. pojednání: *Tractatus de beatudine*. Obě díla vyšla v jedné knize r. 1735 u Huetha, knihtiskáře vídeňské university, a nacházejí se ve dvou vydáních v knihovně kláštera S rahovského, jedno s titulem *Alpha et Omega* atd., druhé pod názvem *Ara theologica* atd. Diviš byl též doktorem filosofie university olomúcké. Po dalších 3 letech učitelování dosazen r. 1736 na faru v Přímětích u Znojma, kde se dále věnoval studiu věd přírodních, zabýváje se úkazy hoření, hydromechanikou a především elektřinou; též hudbu se záplem pěstoval. V tu dobu vymyslel si stroj, který čerpal vodu ze studně v zahradě a tlačil ji do výše 30 sáhů. R. 1741 povolán **D.** za převora do Louky, kdež rozdělí veškera správa kláštera naň ulehla, když r. 1742 opat Nolbek odveden byl do zajetí do Pruska. Po uzavření míru vrátil se r. 1745 opět do Přímětí, kde s horlivostí se oddával badání «o elektrickém ohni» a pěstování hudby. Zhotovil si sám elektriku, kterou nazval electrum. Skládala se ze skleněné koule, jim

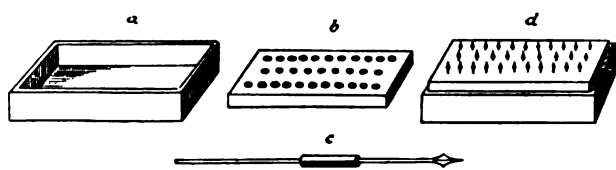
samým ulité, upevněné na bukovém bíděli, která se třela o polštář z telecí kůže, podložený žíněmi a upevněný na prkénku; za konduktor sloužila plechová deska na okrajích obložená voskem, k níž se elektřina z koule sváděla železným řetízem. Užíval též velké Leydenské láhve a jiných přístrojů k nahromadění většího množství elektřiny. Rozmanité a překvapující jeho pokusy svědčí, že byl výtečný experimentátor a dobrý pozorovatel. Roztřídil je na 3 skupiny: *classis incunditatis* (pro zábavu), *classis curiositatis* (zajímavé), *classis utilitatis* (prospěšné). Pověst o nich byla velmi rozšířena tak že se mu dostávalo návštěv jak osob vznešených tak i učenců; četní znamenití muži s ním si dopisovali, jako slavný matematik L. Euler, děkan Oetinger z Weinsberka ve Württembersku, P. Christ. Procházka, professor filosofie ve Varsavě a j. R. 1750 byl pozván k cis. dvoru do Vídně, by provozoval své pokusy před cis. Františkem a cis. Marií Terezií, a vyznamenán těžkými zlatými medaillemi s jejich obrazy; v rukopise brněnském zmiňuje se Diviš, že i při návštěvě císařovny na Moravě jí ukazoval pokusy záplevné a zajímavé, dále že Karel Lotrinský ho po čtyři týdny u sebe podržel, aby mu ukázal zvláštní způsob blesku elektrického (*speciale modum fulminis electrici*), což zdá se nasvědčovati, že uměle napodobil blesk; též pro něho hotovil různé přístroje pro pokusy elektrické.

Za svého pobytu ve Vídni byl u jesuity P. Františka přítomen pokusům elektrickým před četným posluchačstvem. **D.**, chtěje ho poškádliti, nastřkal do přední části své paruky přes 20 ostrých hrotů a při pokusech se ku předu naklonil, jako by lépe chtěl viděti, a tím způsobem pokusy zmařil, odváděje s předmětu elektřinu. Již v tu dobu r. 1750 měl myšlenku, podobným způsobem odňiti elektřinu mrakům bouřkovým a učiniti je neškodnými. Dle všeho měl stroj účelu tomu sloužící vymyšlený již r. 1752, neboť Oetinger v dopise ze dne 27. ún. 1753 zmiňuje se o jeho úspěších v meteorologii, též s Frickerem r. 1753 o stroji svém mluvil. V dobu tu byla badání o totožnosti blesku a elektrické jiskry a studium atmosférické elektřiny horlivě konána. Na návrh Franklinův učiněný r. 1750 stavěly se k tomu účelu vysoké špičaté tyče železné na věži, o kterýchžto pokusech obdržel **D.**, jak praví, zprávy přes Prahu a Vídeň. Byv tázán, co o těchto pokusech smýšlí, ukázal r. 1753, jak se zmiňuje v rukopise brněnském, baronu z Gemingen, že jsou nejen neprospěšny, ale i škodlivy, což krátce na to dne 26. čce nehoda prof. Richmanna v Petrohradě potvrdila. Z té si vzal **D.** též příčinu, že zaslal Eulerovi jako řediteli berlínské akademie pojednání: *Scriptum contra Petropolitanum electricum*, v němž dovozoval škodlivost stavěti na budovy tyče do země neodvedené a navrhol, jak mraky zbaviti zkázonosného ohně elektrického. Neobdržel však ani odpovědi, načež si později trpce stěžoval. Nevnucky mu tedy tyto pokusy, jak někteří, jako

Poggendorff (Gesch. d. Physik), Meidinger plechovou krabicí, vyplněnou na dně pilina- (Gesch. d. Blitzableiters), Rosenberger (Gesch. mi (vyobraz. č. 1155. a); do ní bylo zasazeno prkénko ze zimostrázového dřeva, v němž byly navrtány 3 řady dírek, obě krajní po 9, prostřední po 11 (vyobraz. č. 1155. b). Do těch byly zatlačeny dřevěné kolíky, provlečené dráty, jež nahore končily ve velmi jemné špičky (vyobr. č. 1155. c) a dole se dotýkaly plechové krabice (vyobraz. č. 1155. d). Ve středu kříže stála delší vertikální tyč, která nesla třináctou krabici a nad touto dvě plechová křídla, jež se větrem klátala a měla za účel plašiti ptáky. Kříž byl přišroubován k tyči vysoké 30 palců a upevněn touto do železného podstavce, vylitého olovem (vyobraz. č. 1154.). Celý stroj postavil D. na silný sloup 8 sáhů vysoký, který později nahradil sloupem 22 sáhů vysokým. Od železného podstavce kříže vedly k zemi řetězy, jejichž dolní konec na 2 stopy do země byl zapuštěn a spojen se železným kuželem. Kolem tohoto nasypány byly piliny a země nad nimi upěchována. D. dal též návod, jak stroj stavěti se má na věži, a doporučoval jej i pro lodí. Hned v den postavení stroje měl D. příležitost pozorovati jeho působení a pak častěji to činil. Zprávy o tom zasilal Scrinicimu, prof. fysiky na pražské universitě, jenž je uveřejňoval v »Prager Postzeitungen«; též v »Brünner Intelligenz-Zettel« a ve »Stuttgartisches Journal« té doby jsou o tom zprávy; rovněž i polemiky odpůrců vynálezu s D. em z kříže ze dvou vodorovných železných tyčí, o škodlivosti nebo prospěšnosti stroje. Též Euler v »Lettres à une Princesse d'Allemagne« se o něm a jeho působení zmiňuje. R. 1756 byl stroj vichrem porouchán, a pak opět postaven. D. r.

Č. 1154. Divišův hromosvod.

Č. 1155. Podrobnosti Divišova hromosvodu.

Descriptio machinae meteorologicae. Skládal se | 1755 obrátil se s prosbou na císaře Fran-
z kříže ze dvou vodorovných železných tyčí, | tiška, by na prospěch poddaných dal na ně-
o škodlivosti nebo prospěšnosti stroje. Též Euler v »Lettres | kolika místech stroje takové postaviti. Císař
à une Princesse d'Allemagne« se o něm a jeho působení zmiňuje. R. 1756 byl stroj vichrem porouchán, a pak opět postaven. D. r.

9 stop dlouhých, 1 1/2 palce tlustých, na konci zašpičatělých; u prostřed každého ramene kříže procházela jiná vodorovná tyč železná, 18 palců dlouhá (vyobr. č. 1154.). Tak povstalo

1755 obrátil se s prosbou na císaře Fran-
tiška, by na prospěch poddaných dal na ně-
kolika místech stroje takové postaviti. Císař

dal návrh posouditi vídeňským matematikům, kteří jej však zamítli. Abbé Marci, dvorní matematik a přítel D-ův, těšil ho proto slovy: *Blasphemant, quae ignorant* (zatrucují, čeho neznají). Na ponoukání závistivých odpůrců D-ových přišli na podzim r. 1759 k němu venkované z okolí žádající, aby stroj odstranil, že prý jest příčinou sucha toho léta panovavšího. A když jim nevyhověl, strhli dne 10. března 1760 násilně řetězy, a bouře v následující noci svrhla kříž. V létě na to, kdy bouřky na polích a vinicích mnoho škod způsobily, prosili ho opět, aby stroj znova postavil, avšak na radu opata Herm. Mayera jim nevyhověl. Stroj pak přišel do louckého kláštera. D-ě sluší pokládati za samostatného vynálezce hromosvodu, který současně s Franklinem přišel na myšlenku, chrániti život a majetek člověka před účinky blesku, a přísluší mu proto čest priority, že ji o 6 let dříve uskutečnil, neboť první bleskovod tohoto byl postaven teprve r. 1760. Avšak závist a nevědomost zabránily, že jeho vynález nenalezl uznání a rozšíření, ano bez Pelzla snad by úplně byl upadl v zapomenutí. Do třídy užitečných pokusů počítal D. vedle stroje meteorologického své elektrické léčebny, pro které svého času veliké pověsti požíval. V rukopise *Magia naturalis*, v »Tübinger Nachrichten« r. 1754 a 1755, v »Brüner Intelligenz-Zettel« jsou četné zprávy, též polemiky o jeho elektrických kurách. Měl proto mnoho odpůrců a zvláště mezi lékaři a lékárníky, ale též nadšené vebitele. Léčil nejvíce z rheumatismu a ochromenin. D. konal též s krajským lékařem drem K. Pichlerem zkoušky při pitvách na těle lidském a rozeznával části těla na dobré a špatné vodiče — elektrické a elektrování schopné. Maje za to, že život jest elektřinou způsobován, vyšetřoval též vliv její na vzrůst rostlin.

Vedle elektřiny D. též hudbou se zabýval, která v klášteře louckém po staletí byla horlivě pěstována. V dobu sestrojení hromosvodu připadá také vynálezem znamenitého hudebního nástroje, který podle svého jména rodného nazval Denis d'or (zlatý Diviš). První o něm zmínka děje se v dopise Oetingera r. 1753. Měl 14 klaviatur, většinou dvojnásobných, jejichž kombinováním docílilo se přes 150 druhů harmonií. Jakkoli jen strunami tóny vydával, pfece různé nástroje, jako harfu, klavír, lesní roh, fagot, klarinet a j. mohl napodobiti. D. vedl též elektřinu strunami maje za to, že se tóny tím stanou čistšími, a zvláštěm zařízením dostal hráč ránu, kdykoli se D-ovi zachtělo. Denis d'or vzbudil svého času velikou pozornost nejen v Rakousku a Německu, nýbrž sláva jeho i do Polska pronikla, jak vysvítá z dopisu P. Chr. Procházky; Euler si vyprošoval podrobný jeho popis, Lud. Fricker o něm psal v Tubinských zprávách učených. Pruský princ Jindřich nabízel zaň značný peníz, avšak za vyjednávání D. zemřel. Po jeho smrti přišel nástroj do kláštera, po jehož zrušení byl odhadnut na 100 dukátů a přišel do c. k.

dvorního musea ve Vídni. Císař Josef II. jej později daroval varhanfku Wiesnerovi, který s ním ve Vídni a jinde dával produkce; po jeho smrti zmizely veškery stopy po denis d'oru.

Vypsání svých pokusů i svou teorii o elektřině na radu a prosby přátel hodlal D. uveřejniti ve větším spise; avšak první díl *Magia naturalis seu nova electri documenta per tractatum theoreticum deducta* (1761) neobdržel ani od olomúckého censora ani z Vídně od van Swietenova povolení k tisku, protože prý se odvolává při badání přírody na Pismo svaté a nepostupuje na základě pokusů, kteroužto výtku odmítl, řka, že právě na základě pokusů svou teorii zbudoval. Tím roztrpčen, neodhodlal se k sepsání druhého dílu praktického. Na radu Oetingerovu učinil s pomocí přátel Frickera a konsist. rady Roeslera něm. překlad poněkud spracovaný, který r. 1765 v Tubinkách vyšel s titulem: *Theoretischer Tractat oder die längst verlangte Theorie von der atmosphärischen Electricität*, jehož 2. vyd. vyšlo 1768 ve Frankfurtě. Spisu toho jsou die Meidingerova exempláře v knihovnách v Karlsruhe, Tubinkách, Halle a Zhořelci. V rukopisech po něm jest v brněnské knihově Františkova musea »Magia naturalis« z r. 1761 autograf, obsahuje však jen předmluvu na 11 listech. V olomúcké studijní knihovně jsou dle dra Jul. Friessa (Prokop Diviš, Progr. c. k. vyšší reálky něm. v Olomouci r. 1884) tyto spisy v rukopise: 1. *Magia naturalis* z roku 1762; 2. dva rukopisy: *Theoretischer Tractat* jeden 13 listů, druhý 5 listů in folio; 3. *Tractatus theoreticus*, arch 3—16; 4. *Tractatus theoreticus* 11 1/2 listů in folio. 5. *Descriptio machinae meteorologicae*; 6. *Dedicatio sacratissimis etc. Monarchis Francisco I. et Mariae Theresiae*; 7. opis dopisu barona van Swietenova; 8. dopisy faráře Frickera; 9. dopis Oetingerův; 10. dopis Kr. Birkmanna; 11. poznámka na čtvrtce papíru, že venkované žádali D-ě, aby stroj odstranil.

Své doby požíval D. slavného jména. Na doklad uvádíme výňatek z listu Eulerova ze dne 3. srp. 1754: »Tvoje studie v celém Německu s velikým obdivem se přijímají a považují se za věčnou paměť tvého vysoce slavného jména. Co mne se týče, blahopřejl ti, výtečný muži, a celému vzdělanému světu pro vynikající pokroky, které jsi nejen v hudbě, ale i v badání elektřiny s nejlepším výsledkem učinil.«

Jiné toho svědectví jest »applausus« P. Christ. Procházky ve Varšavě v rukopise brněnském, z něhož zde stáje verše:

Jam cessa iactare tuum terra Itala nomen,
(Již přestaň vychloubat se svým, země italská, jménem.)
Quod parias magnos musica in arte viros.
(Že rodíš veliké v hudebním umění muže.)
En tibi Procopium Diviš dat terra Boema,
(Ejhle, tobě Prokopa Diviše dává země česká.)
Aetatis nostrae est Orpheus iste novus.
(Věku našeho jest on Orfeus nový.)
Credis? cerne lyram, cuius fuit ille vir autor.
(Věřis? Pohléd na lyru, jejíž byl onen muž tvůrcem.)
Auribus ut varium personet inde melos.
(Uším by rozmanitými zaznívala libozvuky.)

Exoritur demum novus ecce Galenus,
(Povstává konečně nový, ejhle, Galenus.)
In medicando tamen dissimilis nimium.
(V léčení však nepodobný příliš.)
Caecis dat visum, sanat apoplectica membra.
(Slepým dává zrak, léčí ochromené údy.)
Et tempestates, fulgura quaeque fugat.
(Tež bouřky, hromy všecky zahání.)
Nil restat, nisi fausto viro iam corde precari,
(Nezbývá než šťastnému muži již ze srdce přáti.)
Ut nomen celebrent posthuma saecula suum.
(Aby jméno oslavovaly pozdní věky jeho.)

A od jiného ctitele bylo naň učiněno distichon: *Non laudate Iovem gentes! quid vester Apollo? — Iste magis Deus est fulminis atque soni!* (Nechvalte Joviše národové! Což jest váš Apollo? Tento více Bohem jest blesku a hudby!)

D. byl nadšeně oddán své vědě, sleduje ve svém farním zátiší horlivě její pokroky. I jiné rád do svých prací zasvěcoval a jim při pokusech radou a skutkem nápomocen byl. Povahou byl vlídný a pohostinný. Poslední dobu života svého pro zneuznání svého stroje meteorologického a pro překážky, jež se kladly uveřejnění jeho spisu, byl poněkud roztrpčen. Srv. M. Peizel, *Abbildungen böhm. u. mähr. Gelehrten*, III. odd. (1777); Gerber, *Historisch-biogr. Lexicon der Tonkünstler* (2. vyd., Lipsko, 1812); dr. Jul. Friess, *Prokop Diviš. Ein Beitrag zur Gesch. der Physik* v progr. c. k. realky v Olomúci 1884; jednotlivé články od dra. Al. Müllera v »Moravii«, 1877—78. *Prta.*

2) D. František, spis. český (* 1835 v Třebíči na Moravě — † 1891 ve Vladislavi), studoval gymn. v Jihlavě, bohosloví v Brně a byl r. 1857 vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Třebíči a r. 1869 stal se farářem v Bohdalicích, odkud po 6 letech přišel do Vladislavi u Třebíče. Na roli literární pokusil se polemickým spisem: *Konkordát a škola*, v homiletice vynikl zdařilým trojím cyklem postním: *Simon z Cyrény anebo sedmero skutků duchovních milosrdenství* (Praha, 1872); *Tobiáš anebo sedmero skutků tělesného milosrdenství* (Praha, 1875); *Josef z Arimathie aneb křesť. přísluha untrajícím a zemřelým* (t., 1879); mimo to vydal *Pomněnky svatební* (Třebíč, 1878) a *Ohlas slova Božího*, promluvy na všecky neděle roku církevního, díl I. (Praha, 1884). Mnohými kázáními, jež hloubkou myšlenek a pěknou řečí se zamlouvají, přispíval **D.** i do Kuldovy »Pospvatné kazatelny« a články rozmanitého obsahu do »Hlasu«, »Moravské Orlice« a j. listů. Od r. 1885 byl vikářem třebíčským a nábož. dozorcem a ord. kommissářem na gymn. třebíčském. *Jř.*

Diviš Čistecský, jméno staré šlechtické rodiny české s pozdějším přídomkem ze Šerlinku, jež pocházela, jak poříčí v erbů ukazuje, z Plzeňska a byla spřízněna se široce rozvětveným rodem Drslaviců. Praděd rodiny Adam **D. Č.** přestěhoval se r. 1614 z Čisté do Prahy, nabyl tu r. 1628 práva městského a přijal, když r. 1649 pro statečnost při hájení Prahy proti Švédům a pro mnohé služby, jež zemi jako přísedný mlynář zemský, deseti-soudce a místopředseda úřadu šestipanského prokázal, starý jeho erb a titul byl rozmnožen,

přídomek ze Šerlinku, nejspíše po staré příbuzné rodině mlynářské, jejichž mlýn »na Šerlinku« r. 1650 také zakoupil. Přídomek ten, jehož užívali jeho potomci, zvláště Jan Jiří **D.**, který v l. 1667—1671 byl purkmistrem rokycanským, byl vynesemím c. k. ministerstva vnitra ze dne 26 ledna 1882 a ze dne

Č. 1156. Starší erb rodiny Divišů.

18. ledna 1891 rodině **D.**ů v Čechách potvrzen. Starší erb (vyobraz. č. 1156.), jenž vykazuje štít stříbrným poříčím na pokos rozdělený s korunovaným lvem v červeném a polovinou černého orla v zlatém hořením poli, zaměněn byl tím, že místo vodní vily z kle-

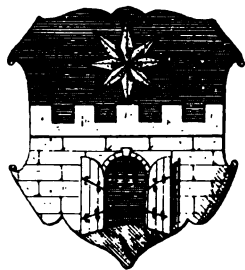

Č. 1157. Nynější erb rodiny Divišů.

notu vystupující dán jest ozbrojený lučištník, stojící v rozbořeném městské zdi (viz vyobr. č. 1157.). — Z rodiny vynikají: **1) Ferdinand Hugo D. Č.** (* 1837 v Pardubicích — † 1870 v Sezemicích) usadil se jako městský lékař v Sezemicích, přispíval do Čas. čes. lékařů a měl podíl čestný při sestavování lékařské české terminologie. — **2) Václav D. Č.** (* 1839 v Pardubicích) jest přednostou stanice severozáp. dráhy v Pardubicích a vě-

nuje se horlivě studiu archaeologickému, jak to rozpravy jeho v Arch. Památkách (Hroby u Dražkovic A. P. III) a j. dokazují; jest dopisujícím členem vídeňské společnosti pro zachování památek a j. — 3) Jan Vincenc D. C., cukrovarník čes. (* 1848 v Pardubicích). Vzdělav se v l. 1866—70 na c. k. čes. školách technických, působil do r. 1871 při cukrovaru v Pardubicích a r. 1871—72 na reálných školách tamže; r. 1873 obdržel nadaci Gerstnerovu i vydal se na studijní cestu po Německu, Nizozemsku a po Francii, o níž podal důkladnou zprávu ve svém spise *Pokroky průmyslové a národohospodářské* (Praha, 1874); r. 1875 stal se ředitelem cukrovaru v Josefově a r. 1879 v Přelouči, kde dosud působí nejen na poli praktickém, vynaleznuv r. 1879 samočinné elektrické počítadlo diffusní, které s B. Grossem zdokonalil tak, že vládou rakousko-uherskou bylo přijato za základ vyměrcování daně z cukru, na poli hygieny tovární, ale i na poli literárním, jsa od r. 1872 horlivým spolupracovníkem časopisu cukrovarnického, *Osvěty*, četných odborných časopisů a Ottova Slovníku naučného. Přednější jeho spisy a pojednání jsou: *O českém cukrovarství*, v *Kobrově Kronice práce* d. V. (Praha, 1879; samostatně 1888), ve kterém sebral po studijních cestách svých českou terminologii cukrovarnickou a doplnil ji, kde byly mezery, případnými názvy ruskými. *Příspěvky k dějinám čes. cukrovarnictví od r. 1830—1860* (t., 1891); *Rukověť rozborů cukrovarnických* (t., 1872 s vyobr.), překlady z J. Vernea: *Dobrodušství tří Angličanů a tří Rusů v již. Africe* (t., 1874); *Cesta do středu země* a j. Viz: Albert Heilman, D. v. Šerlink v čas. vid. společnosti herald. »Adler«.

Divišov: 1) D., ves v Čechách, obec Dlouhá Ves, hejt., okr. a fara Sušice (2,5 km j.), pošta Dlouhá Ves; 12 d., 102 ob. n. (1890), mlýn. D. až do r. 1786 byl popl. dvorem města Sušice, kdy s povolením cis. Jos. II. odprodán. — 2) D., město t., hejt. Benešov, okr. Vlašim (9 km s.); 209 d., 1740 ob. č., 4 n. (1890), děk. chrám Nanebevzetí P. Marie z r. 1746

Č. 1158. Znak města Divišova.

a v něm hrobka hr. ze Šternberka, v níž pochována dcera Jiřího Poděbradského Eliška r. 1442 zemřela, radnice, 5tř. ob. šk., 1tř. něm. žid., četnická stanice, poštov. a telegr. úřad, továrna na samety a plyše, mlýn, cihelna a 4 výroč. trhy. Obyvatelé žijí se rolnictvím, malými femesly a drobným obchodem. — V XV. stol. na žádost pánů ze Šternberka D. stal se městem a zároveň nadán z n. k. modrým štítem se stříbrnou městskou zdi, s cimbuřím s otevřenou branou, nad ní zlatá osmipaprsková hvězda šternberská (vyobr. č. 1158.). Založen byl D. některým z předků hr. ze Šternberka,

nejspíše od Diviše z Divišova na poč. XIII. stol., jenž také nedaleko D. a vystavěl hrad Šternberk nad Sázavou. R. 1742 zničen D. velkým požárem, při němž shofel starobylý kostel a fara se všemi farními knihami.

3) D., ves na Mor., hejt. Nové Město, okr. a pš. Bystřice, fara Rozsochy; 38 d., 213 ob. č. (1880).

z **Divišova** viz ze Šternberka.

Divišovice: 1) D., ves v Čechách na Strážovském potoce, hejt. Klatovy, okr. Nýrsko (7,5 km jv.), fara Děpoltice, pš. Dešenice; 32 d., 189 ob. n. (1890), kaple P. Marie a 2 mlýny. — 2) D., ves t., hejt. Sedlčany, okr. a pš. Sedlec n. dr. (3 km s.), fara Prčice; 27 d., 166 ob. č. (1890), 2 mlýny.

Divitiacus [-ciacus], kníže Aeduů v Gallii, musil ustoupiti na delší dobu před národní stranou, která vedena jeho bratrem Dumnorixem, spojila se s Helvety a Ariovistem proti Caesarovi. Po porážce Helvetů bojoval po boku Caesarově s Ariovistem a s Belgy, ale ztratil záhy svou moc a vliv. Cicero, s kterým se v Římě setkal, nazývá ho druidem.

Divizna, botan., viz 1. *Verbascum*, 2. *Phlomis fruticosa* L.

Diviznáček viz *Cionus*.

Divkovič: 1) D. Matija, církevní spis. chorv. (* 1563 v Jelašicích v Bosně — † 1631 v Olově), vstoupiv do řádu Františkánů byl farářem v Sarajevě a zpovědníkem v Kreševě. Z jeho spisů, tištěných bukvicí, připomíná se: *Nauk krstianski* (Benátky, 1611 a několikrát); *Besjeda svarhu jevangjelja nediljnih* (t., 1616); *Sto čudesa* (t., 1616). Psal též duchovní verše a bývá počítán k básníkům dubrovnickým. Zpracoval zejména legendy o P. Marii (*Plač blažene divice Marije*, t., 1640) a o sv. Kateřině (*Život svete Katarine*, t., 1631). Rozbor poslední podal Jagić v *Arch. f. slav. Philologie*, 1886, 444.

2) Mirko, paedagog chorv. (* 1843 v Záhřebě), vzdělal se v Záhřebě a vyučoval na gymnasiu varaždínském, pak ve svém rodišti, r. 1870 jmenován prof. na c. k. námoř. akademii v Rjece a r. 1882 gymn. ředitelem v Záhřebě. Napsal mnoho učebnic, jako *Oblici staroslovjenskoga jezika* (Záhřeb, 1883, dle Miklosiće); *Syntaksa hrv. jez.* a pod. Jsa tajemníkem illyrské Matice přičinil se, aby přeměněna byla na chorvatskou a napsal mimo jiné cenné pojednání *Osnutak i razvitak Matice ilirske do r. 1874*. Pro velký latinský slovník školní vypracoval písmeny J—N a T—X. D. náleží k předním chorvat. paedagogům.

Divnice, ves na Mor., hejt. Uher. Brod, okr. Klobouky, fara Slavičín, pš. Hrádek; 73 d., 380 ob. č., 11 n. (1880). škola a alod. statek Ludvíka sv. p. ze Stahlu.

Divnič, ital. Dinfico, chorvatský rod, připomínaný již v XV. stol. mezi nejbohatšími a nejmočnějšími. Vynikli z něho: 1) D. Petar (* 1525 — † 1600), jenž proslul své doby nejen jako básník (*Pjesma na proslavu Sibenika*; *Život spasitelja po sv. Augustinu*; *O začecu bl. d. Marije*; *O pokori*; *O kratkoći ži-*

vota), ale i jako chrabrý bojovník proti Turkům, tak že Rudolf II. povýšil ho do stavu šlechtického. — **2)** D. Ivan, bratr před., napsal r. 1574 cestopis po livenském sandžaku v Hercegovině: *Relazione di Zuane Diffnico del viaggio da lui fatto in Sanjacato di Hlivno a spis Sententie, Detti et Avvertimenti notabili da diversi autori* (1591). — **3)** D. Franjo, znám jest dvěma histor. spisy *Dell' hist. di Dalmazia durante la guerra Cretense* (1670) a *Storia della guerra di Dalm. al tempo quella di Candia*.

Divočina, krajina porostlá vysokými travinami, křovinami a stromy beze všeho skladu, která nebyla po století obdělávána, kam často ani noha lidská nevkrčila, kde nad odumřelou generací rostlinstva vyrůstá nové, ještě bujnější potomstvo. Přeplázejí li v d-ně na místě křovin lesní stromy, zove se pralesem. Č. y.

Divodurum viz Mety.

Divok, nevyvíčený pták, sokol, jestřáb a j., kterých se užívalo k lovení pernaté zvěře. Č. n.

Divoké víno viz Ampelopsis.

Divoký, Divoké, ves na Moravě, hejt. Kroměříž, okr., fara a pš. Zdounky; 36 d., 223 ob. č. (1880).

Divonne [divõn], lázeňské městečko ve franc. dep. ainském, arr. gexském, na sev. patě hory Mussy (668 m), má starý restaurovaný zámek a 1560 obyv. (1891), žilvicích se broušením diamantů, kovářstvím a piváctvím. Vzorňý zdejší ústav pro léčení vodou v jasném prameni feky Versoie (6,5° C), jakož i lázně parní, minerální a terpentínové horké jsou navštěvovány. V okolí překrásné vyhlídky na Genevské jezero, Alpy a Jurské pohorí.

Divorce [-òrs], franc., rozloučení manželství. Starší právo francouzské, podléhající úplně právu kanonickému, neznalo d., nýbrž pouze rozvod (*séparation de corps*). Teprve velká revoluce dovolila r. 1792 d. v určitých případech, zvl. pro šílenství, emigraci, svévolné opuštění, odsouzení; ba i při souhlasu manželů a později také k žádosti jedné strany pro nepochopitelnou nechuť, ztěžujíc je toliko různými formálnostmi; rozvod zrušen. Code civil zavedl rozvod opět, a ztížil d. ještě více rozvlácným řízením, zvláště při souhlasu manželů, nepřipouštěl však jednostranné d. pro nechuť. Za restaurace zrušen d. r. 1816 a za veden teprve r. 1884 a 1886 k návrhu posl. Naqueta. Dovoleno je podobně jako rozvod pouze pro cizoložství, výstřednost, zlé nakládání, těžké urážky, pak pro odsouzení k trestu na těle nebo na cti. V tomto případě stačí průkaz o právoplatném odsouzení, v ostatních případech sluší podati žalobu osobně předsedovi soudního dvoru, který pak jedná o smíření manželů, načež následuje řízení sporné, avšak uveřejňovati zprávu o něm stihá se pokutou 100—2000 fr. Po opětném rozloučení není původním manželům již dovoleno obnoviti opět sňatek mezi sebou. Rozvod může po 3 letech k žádosti jednoho z manželů býti proměněn v d. Jednání o d. v parlamentě způsobilo svým časem mocné vzrušení v publicistice a literatuře; z četných spisů sluší

uvésti: Naquet, *Le d.* (Paříž, 1876); Coulon, *d. et la séparation de corps* (t., 1890). Na největší uvedena otázka ta Sardouovou a Najacovou komédií *Divorçons* r. 1880. Hsř.

Divortium [-cium], lat., rozvod, totiž zrušení manželství vůlí stran, buď obapolnou (*communi consensu*, čili d. v užším smyslu), nebo vůlí jednoho z nich (zapuzení, *repudium*). Ve starší době dalo se d. pouze výjimkou z příčin důležitých, avšak koncem republiky rozmohlo se svévolné d. povážlivou měrou přes censorské důtky proto udílené a přes majetkové ujmy nastupující v příčině věna. *Lex Julia de adulteriis* nařídila proto, aby d. bylo vykonáno před 7 dospělými občany římskými. Za křesťanství dovoleno d. pouze z příčin zákonem ustanovených, neb obapolně. Justinian však toto zakázal v zájmu náboženském, připustiv d. jen pro válečné zajetí, složení slibu čistoty a impotenci mužovu. D. dlo se při manželství uzavřeném *confarreatione* (viz *Confarreatio*) podobnou formou, *diffareaci*, při manus pak *remancipaci*, jinak bez formy až do *lex Julia*; později odevzdáván druhé straně spis (*libellus repudii*).

Divoši, název, kteréhož se druhdy užívalo pro národy nekulturní. V nynější době se názvu toho neuzívá, poněvadž nekryje se s pojmem, který má označovati, a postrádá logického odůvodnění.

Divotamente čili **divoto**, ital., zbožně, vroucně, značka hudebního přednesu.

Divre viz Debra.

Divulgace (z lat.), rozhlášení, rozšíření mezi lidem; *divulgovati*, veřejně, mezi lidem rozhlásiti.

Divulse (z lat.), roztržení.

Divus (lat.), zbožněný. Za doby císařské bylo zvykem, že císařové, jejichž památka měla býti uctěna, byli konsekrováni. Konsekrací (apotheosou) vstupoval císař v řady bohů a k jeho jménu přidáno epitheton d. (*θεός*). Na počest jeho stavěny byly chrámy a zřizována kněžská kollegia. Caesarovi prvňmu dostala se této pocty a po něm většině jeho nástupců. Vyskytuje-li se tedy někde u jména císaře d., jest důkazem, že v době té císař ten byl již mrtev. Podobně také někteří ženští členové rodin císařských byli konsekrováni, na př. Livia Drusilla, třetí manželka císaře Augusta, a sluly pak *divae*. Srv. M. R. Mowat, *La domus divina et les divi*. Bull. épigr. 5. 221, 308. 6, 31. Pk.

Divyš-večer, u Malorusů loučení děvčat s nevěstou v některý večer před sňatkem. Byvše uvítána nevěstou, děvčata usednou za stůl, načež ve verších vypějí posavadní šťastný život nevěstin oproti nejistotě přístiho, kdy zejména bude pro ni bolestným rozloučení s rodiči a s nimi. Rř.

Dix Aurius, z nejproslulejších českých virtuosů na loutnu ve věku XVII., o jehož životě však není zaručených dat († 7. čce 1719 v Praze). Složil školu na loutnu (*Lauten-Scala*). Str.

Dix Dorothea Lynde, lidomila amer. (* 1794 ve Worcesteru, Mass. — † 1887 v Tren-

tonu, N.-Y.). Po smrti svého otce (1821), jenž byl kupcem v Bostoně, založila školu pro dívky; když pak finančně stala se neodvislou zdědivší slušné jmění (1834), odebrala se do Evropy, kde tři léta studovala zařízení humanitních ústavů. Po svém návratu do vlasti sjezdila veškeré státy východně od Skalných hor, usilujíc získati zákonodárné sbory pro své lidomilné záměry; četné státní blázince, jež pak na různých místech soustátí vznikly, byly výsledkem této její činnosti. Po vypuknutí občanské války spěchala do Washingtonu ošetřovat nemocných a krátce na to byla pro svou správnou způsobilost a lidomilnou horlivost jmenována vrchní dohlížitelkou nemocničních ošetřovatelek. Po skončené válce usadila se v Trentonu, kde až do smrti působila ve prospěch chudiny a trpících tříd, zvláště choromyslných. V mladých letech vydala několik spisů pro mládež, ve věku zralejším četné traktáty obsahu humanitního, z nichž některé byly přeloženy do několika evropských jazyků. V naší literatuře vydal o ní zvláštní spisek Edm. B. Kaizl.

Dixcove, u domorodců Nfuma neb Unfuma, přímořská osada v angl. kolonii na Zlatém pobřeží v Horní Guineji v prov. Ahanť pod 1° 57' z. d., 30 km sv. od mysu Trojhroutého (*C. Three Points*), má 1200 obyv., misijní stanici, značný obchod a jest opevněna.

Dixi (lat.), řekl jsem, na konci řeči domluvil jsem. **D. et salvavi** animam meam, řekl jsem a zachránil duši svou, slova spočívající na bibl. výroku u Hezechiela 3, 18—21. a 33, 8—9. Smysl jest: učinil jsem, co bylo mou povinností, i není mou vinou, nenaleznou-li slova má sluchu.

Dixième [diziém], franc. desetina, slula ve Francii daň z příjmu, zavedená za války r. 1710 desetinou všech příjmů bez ohledu na původ jejich a na třídy poplatníků. Kněžstvo sprostilo se jí r. 1711 zaplativši osm millionů; to učinily také některé krajiny obávající se, že by daní tou ohrožena byla jejich privilegia. Obnovena pak několikráte; r. 1725 vybrána místo ní padesátina (*cinquantième*) a r. 1750, 1756 a 1782 dvacetina (*vingtième*).

Dixmuyden [-majdn], franc. Dixmude [dizmýd], hl. město arrond. a kant. v belg. provincii Záp. Flandrech, nad ř. Iserou a na dráze gentsko-dunkerqueské, 32 km jzáp. od Bruggů, má chrám sv. Mikuláše se znamenitým kůrem (XVI. stol.) a obrazem Jordaensovým »Klanění se Tří králů«, biskupský seminář, lihovary, koželuzny, výrobu plátna, rozsáhlé punčochářství, čilý obchod s výborným máslem, sýrem a dobytkem a 4133 obyvatel (1890). Dixm. arrond. má 49.616 obyv.

Dixon [dixn], hl. město hrabství Lee ve státě Illinois ve Spoj. Ob. severoamer., 270 km ssv. od St. Louisa, na l. bř. Rock-Riveru a na křižovatce čtyř tratí želez., má 6 chrámů, kollej, 4 nižší školy, 2 banky, mlýny, továrny na hospodářské nářadí a 5000 obyv.

Dixon [dixn]: 1) **D. George**, námofnik angl. (* 1755 — † ok. 1800). Provázek Cooka

na jeho třetí cestě, vydal se r. 1785 ve službách londýnské obchodní firmy King-Georgesound-Compagny na výzkumnou cestu do moře mezi Sev. Amerikou a Asií, objevil při běhu americkém na 59° 32' s. š. širokou zátoku, již nazval Port Mulgrave (nyní Yakutat B.) a severní část ostrovů král. Charlotty. Od běhů amerických obrátil se k asijským, prozkoumal je a navrátil se r. 1788 z Číny do Anglie. Po něm nazvána jest úžina severně od ostr. král. Charlotty **D.ovým vjezdem** (*Dixon Entrance*). Tuto cestu svou popsal r. 1789 pod názvem: *A voyage round the World, but more particularly to the north-west coast of America, performed in 1785 till 1788*.

2) **D. William Hepworth**, spis. angl. (* 1821 v Yorsku — † 1879 v Londýně). Skončiv právnícká studia v Londýně, věnoval se písemnictví. Nejprve na se upozornil řadou článků o literatuře nižšího druhu v »Daily News« a knihou *London Prisons* (1850). I jeho histor. biografie *John Howard, and the Prison World of Europe* (1850, 1—3. vyd), *William Fenn* (1851), v němž snažil se vyvrátiti obžaloby vznesené Macaulayem na tohoto vynikajícího kvakera, a *Life of Admiral Blake*, (1852) byly nad míru příznivě přijaty. Téhož r. stal se vydavatelem »Athenaeae«, jež řídil do r. 1869. Mezitím mnoho cestoval po Rusku, Východě a Americe. své pak dojmy a studie uložil do skvělých cestopisů. Jsou to zejména *The Holy Land* (1863); *New America* (1867) a *Free Russia* (1870). Z ostatních jeho děl dlužno uvést *Life of Lord Bacon* (1860); *Lives of Archbishops of York* (1863); *Spiritual Wives* (1868), kde líčí ženy mormonské; *Her Majesty's Tower* (4 sv. 1869—71); *History of Two Queens* (4 sv. 1873—74); *White Conquest* (1875); *British Cyprus* a *Royal Windsor* (4 sv., 1879). Na sklonku života napsal také romány *Diana Lady Lyle* (1877) a *Ruby Grey* (1878).

3) **D. Richard Watson**, církv. historik a básník angl. (* 1833 v Londýně), žije jako duchovní ve Warkworthu v Newcastle upon Tyne. Již v Oxfordě, kde vešel v přátelství s praerafaelity B. Jonesem, W. Morrisem a D. G. Rossettim, načrtl plán ke sborníku »The Oxford and Cambridge Magazine«, jenž se pak stal hlavním orgánem praerafaelismu. Samostatně vydal verše *Christ's Company, and other Poems* (1861); *Historical Odes* (1863); *Mano* (1883); *Odes and Eclogues* (1884); *Lyrical Poems* (1887). Z jeho histor. děl uvést jest: *Maintenance of the Church of England as an Established Church* (1873), zvláště *The History of the Church of England* (1878 až 85, 3 sv.)

Diylos athénský, dějepisec doby poklasické, alexandrovské, mezi l. 330—290 př. Kr. Psal všeobecné dějiny řecké a makedonské v 27 knihách a pokračování v 26 knihách o činech Alexandra Vel. a diadochů až do r. 298. Jest to pokračování dějepisce Efora až k událostem, které vylíčili dějepisci Psaon a Menodotos. Ze všech těch spisů čerpal pak **Diodor**. **Hčk.**

Dizaine [-zèn], franc., z toho pokažením něm. *Schenie*, část vzorkovacího papíru na látky.

Dizful, město v perské prov. Chúzistáně pod 32° 25' s. š. a 48° 27' v. d., 300 km záp. od Ispáhánu ve výši 178 m nad mořem, na l. bř. ř. Abi-Diz, na pokraji úrodné roviny, má rozvalené hradby, 34 mešity, 36 posvátných hrobů, 10 velikých lázní, 9 vyšších škol muslimských, 4 karavanseraje, krásný most o 20 obloucích a asi 30.000 obyv., kteří pro horské podnebí skoro z polovice přebývají v obydlích vytesaných do skal. Obchod dizfulský zaujímá první místo v celé provincii a dodává na trh hlavně indy a proslulá péra rákosová, která odtud rozvázejí se do Indie, Bagdádu a Cufihradu. Řeka Abi-Diz jest splavná i pro parníky, avšak spojení toho se neuzívá. Za zakladatele D-u pokládá se Erdesír Bábegán (*Artaxerxes*), zakladatel dynastie Sásánovců na poč. III. stol. po Kr. Jihozáp. od města (22 km) leží rozvaliny Sus.

Diziani Gasparre, malíř ital. (* v Beluně ke konci XVII. stol. — † 1769 v Benátkách). Byl žákem Lazzarinioho a Šeb. Ricciho. Usadiv se v Římě, proslul hlavně malbami dekorativními, k nimž byl na čas povolán do Drážďan. Později maloval též menší obrazy náboženské; z nich jsou v Benátkách *Svatá rodina překračuje Jordán a Sv. tři králové* v kostele sv. Štěpána, *Eliška na poušti*, *Svatá Helena nalezá kříž*, *Sv. Anna vychovává Pannu Marii*, *Sv. Jáchym a sv. Josef* v kostele di S. Maria del carmine.

Dizier [dizjé] viz Saint-Dizier.

Díř jest dřevěná, nízké kádi podobná nádoba, ve které se zedělává a mísí těsto chlebové

Dířterpy viz Jiřterpy.

Dířka nebo dojačka, nádoba dřevěná nebo plechová, do které mléko se dojí.

Dířkopy viz Kopy Dívěčl.

Dj ..., jména orientální zde pohřešovaná hledej pod Dž...

Djačok (rus. дячѣкъ) viz Djak.

Djačka, u Rusů starý vojín přidělený k nováčkovi, aby ho cvičil a dohlížel naň, pak dozorce a nelaskavý opatrovník vůbec.

Djak, z řec. *διάκονος* jako české žák a maď. deák: 1) D. častěji djačok (ruské дякъ a дячѣкъ), v pravoslavné církvi první stupeň duchovního stavu, klerik, chrámový zpěvák, který zastává obyčejně i službu kostelníka. Žena jeho sluje djačičha.

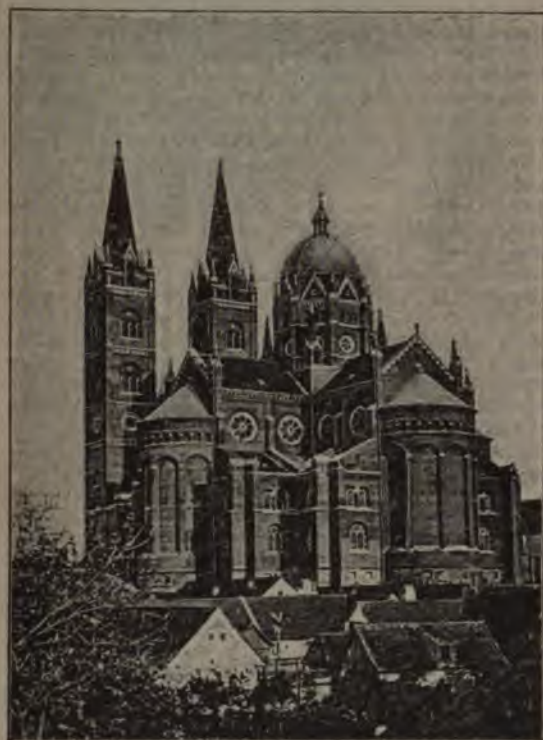
2) D., písař v ruském starověku. V památkách XIII. stol. jmenují se pisci; od XIV. st. slovo piscz zaměňuje se řeckým d. Mezi d-y byli nevolníci i svobodní lidé; zabývali se nejen písařstvem, ale učili též čísti a psáti. Vyskytují se v úřadech, svědčících o důvěře jejich pánů k nim, spravují pokladnu dle příkazu knížete; jsou to první »prikazyje lju di«. D-ové nevolníci jsou původním živlem úřadů, »prikazů«, vzniklých v XV. stol. v Moskvě. Od 2. pol. XV. stol. postavení d ů se mění; z nedůležitého dvorského stavu, jakým byli do té doby d-ové, spravující kan-

celář svého knížete, jeho důchody a pokladnu, stávají se vládní třídou, jejíž činnost vztahuje se na nejdůležitější záležitosti státní a na prostranství celé říše Moskevské. Tato změna stala se z následujících příčin. K bojarům moskevští knížata od Ivana III. počínajíc chovali nedůvěru, kdežto d-ové neměli tradicí o staré volnosti, t. j. práva přecházeti od jednoho knížete k jinému. Byli lidé nízkého rodu a proto při jich úředním jmenování knížata nemusili ohlížeti se na otcovskou důstojnost; jsouce v úřadě sbírají důchody pro panovníka a ne pro sebe; konečně byli to lidé umělejší čísti a psáti. Od d-ů liší se podjačči, kteříž píší listiny k rozkazu d-ovu; d. jen se podpisuje a listiny chová u sebe. Již v XV. stol. d-ům svěřuje se soud, finance a vojenství. V XVII. stol. postavení d-ů již se stále zlepšuje; v období úplného rozvoje »prikazů« jeví se jejich stálými členy. V XVII. století bylo všech d-ů asi 100. Třeba byli z nízkého rodu, mohli vládnouti osidlenými statky. Za svoji službu dostávali od panovníka služné na stacích i penězích, dle panovníkova rozhodnutí. Podjačči měli též pozemky; bylo jich kolem 1000; dělili se na staré, zastupující někdy d-y, a na mladé. Název d-a a podjačičho mízí za Petra Velikého. Nejlepší spis o d-jacích vydal Lichačev, *Razrjadnyje djaki* XVI. věka. Opyt istoričeskago izslédovanija (Petrohrad, 1888. *Zygel*).

Djakova (Gjakovica), město turecké v Albanii ve vilájetu kosovském a sandžaku pečském nad Rjekou, 30 km severozáp. od Prizrena, má kol 25.000 obyv., mezi nimi asi 2700 křesťanů.

Djakovo (maď. *Diakovar*), okresní město v župě virovitičské v Chorvatsku, sídlo řím.-kat. biskupství, má 9127 obyv. (1890), velkou většinou (6006) Chorvatů, 2171 Němců a 718 Maďarů, vojenskou posádku, okresní soud, berní úřad, poštu, telegraf, spořitelnu, duchovní seminář, gymnasium a klášter. Čilý obchod podporován 4 výročními a 4 dobytčími trhy. Z budov vyniká biskupský dvorec, kapitulní budova a zejména nádherná kathedrála (vyobraz. č. 1159.), vystavěná nákladem biskupa Strossmayera od prof. Roesnera (dokončena stavitelem Schmidtem) v románském slohu, spojujícím byzantský a gotický, čímž má býti dán výraz jednoty řím. katolické, pravoslavné a protestantské církve. Vnitřek bohatě vyzdobený krásnými obrazy z biblických dějin od Feuersteina, Ottona a Ludvíka Seitze, má 7 oltářů, z nichž hlavní v podobě pouhého stolu, tak že biskup při mši obrácen jest tváří k lidu. V ornamentální výzdobě převládají národní motivy. Pod chrámem jest 28 m dlouhá a 56 m široká krypta se 7 oltáři, mohoucí pojmuti 2000 osob, kdežto chrám rozpočten na 7000 osob. Velké varhany v ceně 30.000 zl. pocházejí z dílny G. F. Steinmayera v Ottingkách. Srv. Stolna crkva u Djakovu (Záhřeb, 1874). — D vzpomíná se již v XIII. století pod jménem *Dyacon* a *Dyaco* Slavonský vojvoda Koloman (1226—41) založil zde bosenský biskupství a král Bela II. je potvrdil. Od

r. 1314, kdy přestěhovali se sem bosenski biskupové s kapitulou, D. nabylo důležitosti i v domácích dějinách. Roku 1393 král Sigmund vyjednával zde o mír s bosenským králem Dabišou a navštívil je pak ještě dva-krát. Kol r. 1526 upadlo do rukou Turků a

Č. 1139. Strossmayerova kathedrála v Djakovu.

když tito opustili Slavonii, připadlo opět bosenským biskupům. Djakovské biskupství skládá se vlastně ze dvou, z bosenského a srémského, spojených bullou papeže Klementa XIV. ze dne 9. čce r. 1773. Proto zdejší biskup má titul biskupa bosenského a srémského.

Djambi [dam-], též Jambi, domorodý, Nizozemcům poplatný stát na Sumatě, náležející k residentství palembanžskému, jest na jihozápadě hornatý, větší částí však úrodnou, bažinatou nížinou, která protékána jest řekou téhož jména. Obyvatelstvo původu malajského žije při řece v počtu 76.000 obyv. (1889). Hlavní a sídelní město sultánovo, taktéž D. zvané, asi 60 km před ústím řeky do moře, má 3200 ob.

Djaus (sanskrt. = nebe, obloha), zvaný asura (pán), též D. pítar, nebeský otec, totéž co řecký Ζεύς πατήρ, římský Jupiter, nejvyšší bůh indoevropský, otec bohyně Ušas (úsvitu). Jemu po boku stojí Prthivi mátar, matka země. Později ustupuje Indrovi.

Djordžić Ig. viz Gjorgjić.

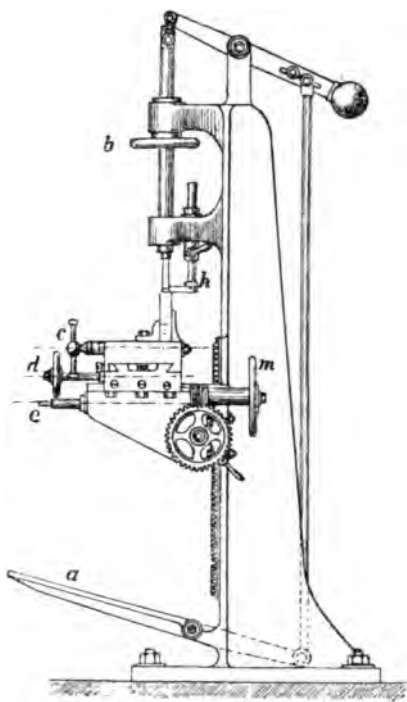
Djugamel Michajil Osipovič, admirál ruský (* 1812 v Pernově), ukončiv r. 1831 námořnickou školu v Petrohradě, vstoupil do činné služby a vykonal ve dvou letech cestu kolem světa, načež jako velitel asterábádského přístavu na Kaspickém moři působil vydatně proti Turkmenům. R. 1860 operoval ve vodách italských jako velitel fregatty »Gangut« a násl. roku v hodnosti contreadmirála pomáhal na Černém moři pokořovati Kavkaz. Od r. 1872 jest členem admirálské rady a těší se pověsti vynikajícího odborníka.

Djuk Štěpanovič, hrdina ruských bylin, protivník Čurily, kterého překonává svým ohromným bohatstvím a obratností v jízdě při skoku přes Dněpr. Jest zosobněním představ o báječném bohatství cizích krajů, odkud D. přijíždí na Rus; popisy jeho nádherného obleku a jeho pokladů náležejí k nejlepším číslům ruských bylin.

Djur: 1) D. Nikolaj Osipovič, herec ruský (* 1807 — † 1839), vynikl jako komik v Petrohradě, kde hrál v l. 1828–38. Vydal též sbírku kupletů, k nimž sám složil hudbu. — 2) D-ova Ljubov Osipovna, herečka ruská, sestra před. († 1828), vystoupila poprvé v Petrohradě roku 1821 a záhy vynikla svojí přirozenou a zároveň efektní hrou. Vytvořila mimo jiné všechny hlavní úlohy v dramatech Sachovského. Byla chotí herce P. A. Karatygina. V dějinách ruského divadla D-ova zaujímá čestné místo.

Djuvernua (Duvernois) Alexander Lvovič, slavista rus. (* 1839, † 1886 v Moskvě), ukončiv r. 1861 studia na historicko-filologické fakultě moskevské, podnikl vědeckou cestu za hranice, navštívil též Prahu a dosáhl disertací *Ob istoričeskom nasloženiji v slavjanskem slovoobražovaniji* (Moskva, 1867) docentury srovnávacího jazykozpytu indoevropských národů na moskevské universitě. Koncem r. 1869 přešel na stolicí slovanských nářečí. Z jeho monografií jmenujeme *Tjubingenskije akty slavjanskoj knigopečatni v Vjurtenbergě* (Mosk. univ. Izv., 1868, v níž na základě rukopisů tubinské knihovny podává zajímavé dodatky ke spisu prof. Schnurrera »Slawischer Bücherdruck in Württemberg im XVI. Jahrh.«; *Izbornik velikago knjažja Svjatoslava* (archaeografický obzor) a j. Vydal též praktickou rukověť staroslovánčiny, češtiny a polštiny s příslušnými chrestomathemi, pojednání o pávodu Varjago-Rusů (dokazuje skandinávský původ jejich), o Jiřim Poděbradském (Univ. Izv. 1868) a j. Nejcennějším jeho dílem jest *Slovar bolgarskago jazyka* (Moskva, 1885, I. sv.), který po jeho smrti vydává vdova pomocí mladých slavistů moskevských. Suk.

Dlabací stroj slouží k hotovení dlabů z čepů ve dřevě na místo dlabání ručního, kterých asi třikrát tolik času vyžaduje, než dlabání strojem. U d-ch s-ů pohybováno dláto ve svislém nebo vodorovném směru a uloženo v tyči, jež pohybuje se buď silou lidskou (ruční pakou nebo šlapadlem) nebo strojní. Obvyčejně vrtá se nejprve díra, která pak d-m s-em do čtverhranna se vydlabe, při čemž ku dlabání bývá z pravidla předmět posouván. Aby bylo lze s obou stran otvoru pracovati, jest dláto kol své osy o 180° otáčivé. D. s. (vyobr. č. 1160.) jest opatřen šlapadlem a, otáčení dláta děje se kolečkem b; předmět uložen na stole a sevřen šroubem c dvěma úhlovými deskami. Hořejší část stolu jest upravena jako sáně křížové a potřebné posuvy dějí se v před nebo na zad otáčením kolečka d, v pravo v levo pomocí šroubu e, nahoru nebo dolů posouvá se stůl prostřednictvím ozubené tyče kolečkem m. Rameno n lze dle potřeby níže nebo výše postaviti a zamezuje zvedání předmětu při dlabání. U d-ch s-ů pohybovaných silou strojovou dlabe dláto rychlostí as o 45 m

Č. 1160. Dlabací stroj.

za 1 vteřinu. Často jsou d. s-e upraveny též ku vrtání.

Dlabáč: 1) D. Jan Bohumír, zasloužilý sběratel paměti literárních a uměleckých, horlivý podporovatel snah vlasteneckých v době probuzení (* 17. čce 1758 v Cerhenicích u Plančan — † 4. února 1820 v Praze). Prvních vědomostí školních nabyl v Č. Brodě, potom

stal se choralistou v klášteře břevnovském u Prahy, kde řeholníky Kolumb Weindtem a Gotth. Hlavou uveden ve studium gymnasijsní. R. 1773 přešel mezi choralisty kláštera strahovského a navštěvoval gymnasium akad. na Starém městě, kdež ve třídách humanitních měl za professory jesuity Frant. Expedita z Schönfeldu a Ign. Cornovu. Podporou strýce svého Boh. Jana Becka, převora u Dominikánů v Praze, dokončil studia gymn. a filosofická (v těchto působili naň nejvíce Stan. Vydra, matematik, a Petr Chládek, fysik) a vstoupil r. 1778 do řádu praemonstrátského na Strahově, obdržev klášterní jméno Bohumír. Roku 1782 složil slavné sliby řeholní a r. 1785 vysvěcen na kněžství. Za té právě doby zvelebila se bibliotéka strahovská péčí opata J. V. Mayera († 1800), a D. s několika jinými druhy byl tu pomocníkem bibliotekářův Ad. Vác. Urbana a Kašp. Jana Bouška; r. 1802 stal se sám ředitelem knihovny a potrvál na tomto místě až do svého úmrtí, jsa vzorně pečliv o spořádání a prozkoumání sbírek jeho správě svěřených. Vedle zaměstnání knihovního byl po mnoho let i správcem hudby chrámové (1788—1807, archivářem 1805—1810) a letopiscem klášterním. Neobyčejná účinnost jeho, spojená s rozsáhlými vědomostmi, získala mu obecnou přizeň v domově a mnoho přátel i za hranicemi. R. 1796 stal se řádným členem Král. české spol. nauk a v l. 1813 až 1818 byl jejím direktorem; též jiných významných nejednou byl účasten. Literární působení D-ovo mělo povahu namnoze sběratelskou a provázeno bylo vždy vroucností vlasteneckou. Hlavním jeho dílem jest *Allgemeines historisches Lexikon für Böhmen und zum Theile auch für Mähren und Schlesien* (Praha, 1815, 3 díly ve 4°, nákladem stavů král. Českého), obsahující ohromné množství zpráv, nezřídka velmi podrobných, o umělcích ze všech oborů výtvarných, stavitelských a hudebních. Spisovatel nepřestává na pouhých datech životopisných, ale podává dle možnosti též úplný seznam prací, někdy (na př. u rytců) do mnoha set zabíhající, uvádí charakteristické známky, otiskuje rozmanité nápisy na předmětech, zaznamenává dle potřeby pronesené pochvaly neb úsudky a všude svědomitě připojuje prameny. Kritického rozboru ovšem nepodniká, tenť přesahoval síly jednotlivcovy, ale za to podává umělecký a vůbec věcný inventář podivu hodný, nenahraditelný. Po 28 roků na díle tom usilovně pracoval; velmi mnoho materiálu poskytla mu bibliotéka strahovská, avšak největší část nashromáždil stálým pátráním po Čechách, na Moravě a v Rakousích. Z dokladů v díle samém jasně vysvítá pravdivost jeho slov, že na svých cestách nevynechal kostela, nepominul paláce nebo kláštera, ba ani domů soukromého, v němž se nadál uměleckých památek; všude prohlížel kostelní chory, vyšetřoval náhrobky a zvony prozkoumával. U znalců hledal poučení a od umělců žijících vyžadoval si původních udajů; tím stal se slovník jeho předležitým zřídlem v oboru hudebním, výtvarném i stavitelském

z doby starší. Za úvod **D.** položil kratičké pojednání o osudech umění v Čechách, *Von den Schicksalen der Künste in Böhmen*, jak je byl r. 1798 v rozpravách Král. české společnosti nauk uveřejnil. Podobný ráz, jako slovník, mají také jiné vědecké práce **D.**ovy, zejména literárně-historické; obsahují sbírku materiálu téměř úplnou a hledí naznačený předmět zvláště bibliograficky vystihnouti. Toho způsobu jsou zprávy o novinách českých od nejstarších dob až po r. 1803: *Nachricht von den in böhm. Sprache verfassten und herausgegebenen Zeitungen* v rozpravách Král. české spol. nauk, a pak zevrubné životopisy básníků latinských, univ. profesorů Jana Campana (*Biographie des M. Johann Campanus von Wodnian*, 1819) a Jana Chorina (*Johann Chorinus*, 1821, dílo pohrobní). Také spis *Historische Darstellung des Ursprunges und der Schicksale des kön. Stiftes Strahow* (1805—07) obsahuje ve 3 odděleních velice důležitou snůšku zpráv od založení kláštera až po rok 1807. Vedle učených prací těchto **D.** pojistil si vědeckou památku horlivým účastenstvím při prvotinách probouzející se literatury národní. Od něho pocházejí první novočeské skladby veršované, *Zpěv Vlastimila na obyvatele Milevské* a *Zpěv ke cti nejsvětějšího otce Pia VI. na slavný jeho příchod do Vídně* (vydaný s přijatým jménem Philoboga), obě z r. 1782, neumělé sice, ale vlasteneckým duchem proniknuté a dobou vzniku zajímavé; jiné příspěvky podobné uveřejnil jednak o sobě, jako na př. *Zpěv při korunování Leopolda II., krále Českého* (1791) anebo *Vitání vlastenské Jos. Dobrovského z cesty Švédské* (1793), jednak ve sbírkách Thámově (1785) a Krameriově (1789), i v časopisech, zejména v »Hlasateli« Jana Nejedlého. Hojně jsou také jeho české práce prosaické, skoro vesměs poučné a pro lid určené; z nich nejrozsáhlejší jest *Kyátké vypsaní Českého království* (1818) s mapou Čech. Smýšlení vlastenecké **D.** i v učených spisech svých rozhodně na jevo dával; on nepochybně také způsobil, že r. 1815 Milo Grün, tehdejší opat kláštera strahovského a ředitel studii filosofických při universitě pražské, muž rodu německého, podal důkladný spis ke guberniu o potřebě jazyka českého pro vzdělávání mládeže, což potom bylo příčinou pověstného dekretu dvorní kommissi nad studiemi (23. srp. 1816) vydaného ve prospěch češtiny. Rukopisná pozůstalost **D.**ova svědčí o pilnosti takofka mravenčí, chová se v knihovně kláštera strahovského. Životopis od Max. Millauera viz v Abhandl. der kön. böhm. Gesellschaft d. Wissensch., VII. díl (1822). *Thř.*

2) **D.** Jan, spis. český (* 30. pros. 1809 v Nymburce — † 22. srp. 1873 v Praze), studoval v Hradci Králové a v Praze, kde r. 1835 povýšen na doktora lékařství, načež usadiv se ve svém rodišti, vedle praxe lékařské zabýval se sepisováním dějin a historických pamětí českých, kterézto práce uveřejňoval v »Památkách«. **D.**, vlastenec rázu nejčistšího, zůstavil po sobě v rukopise obšírnou historii města Nymburka. *Č.-y.*

Dláha (v chirurgii) slove přístroj jednoduchý nebo složitější, jehož se užívá při léčení úrazů, zvláště pak zlomenin kostí, při léčení zá-
nětlivých chorob kloubů, kostí i částí měkkých, při hojení zkfivenin a patvarů; též po vykonaných operacích mnohdy nutno úd opatřiti dlahou, **D.**hy přikládají se nejčastěji na končetiny, avšak užívá se jich někdy při onemocnění na trupu. — Často záleží d. toliko v pevné, rovné, ploché destičce, jindy jest deštka vyhloubena, duta, žlábkovitě upravena, jindy jest obloukovitě aneb úhlovitě zkfivena. Tvar svůj zachovávají d hy buď nezměněny, nebo lze tvar dle potřeby měniti; tu třeba aby d-hy byly poddajny. Délka, šířka, tloušťka i tvar dlah závisly jsou jednak na údu, na něž jsou určeny, jednak na účelu, pro který se přikládají. Zhotovují pak se d-hy z lepenky, ze dřeva, ze železa, z plechu železného a zinkového, z drátu železného a měděného, z pletiva drátěného, ze skla, dále z guttaperče, plsti plastické, kůže, z kostice, z paraffinu, ze slámy atd. **D.**hy upraviti lze též z látek, z nichž obvazy pevné se tvoří: tak ze sádry a p. Někdy spojuje se více dlah buď nehybně nebo stežkami ve vhodnou d-hu složitou, tak na př. kde končetina celá na d-hu uložena býti má. **D.**hy přikládají se bezprostředně na úd a připevňují se obinadly nebo šátky; častěji však před přiložením zabalují se v roušky, pokládají vrstvou vaty nebo opatřují se vhodnými podušticemi. Dlah upotřebujeme při kontentivních obvazech dlahových, vkládáme je někdy též v obvazy ranné aseptické neb antisepické, sesilujeme jimi obvazy pevné, upotřebujeme jich při obvazech, kde tahem se působí, nebo kde úd má vhodně zavěšen býti. **D.**hy jsou též důležitou součástíkou různých aparátů složitých, jakéž za účelem zvláště orthopaedickým zhotovovány bývají od bandažistů. Pojmenování dlah děje se dle jejich účelu, dle látky, ze které zhotoveny, dle údů, pro něž jsou určeny, dle tvaru a i dle autora, jenž v léčení je zavedl. — *chl.*

Dlaň viz Ruka.

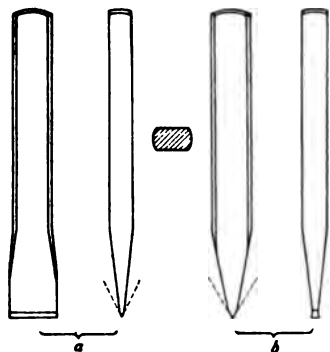
Dlaně, zploštělé části (lopatky) dančích parohů.

Dlask, též dlesk, *Coccolitha vulgaris*, pavec z čeledi pěnkav, se zobákem tlustým, u kořene velmi širokým, lehce klenutým, barvy šedomodré. První letka kratší druhé, krátký ocas vykrojen. Temeno hlavy hlínohnědé, tyl a šije šedé, uzdičky, proužek kolem zobáku a podlouhlá skvrna na hrdle černá. Černo-
hnědé letky mají lesk kovový do modra, rýdovací péra černá s bílým páskem. Délka 18 cm. Obývá v střední Evropě a Asii hlavně listnaté lesy a sady krajín pahorkatých živě se tu semeny a peckami zvláště třešní; druhdy slouží mu bukvice, jalovec, řebabiny neb semena olší za potravu. Hnízdí a skrývá se v listí stromů, kdež mívá v květnu a červenci mladé. V zimě přeletuje na jih a vracívá se v březnu opět k nám. Kleci zvyká snadno a rovněž leccaké potravě. *Bše.*

Dlask, oblíbené a po XV. a XVI. století trvající příjmení vládky ze Vchynic, od nichž nynější knížata Kinští pocházejí.

Dlask Antonín Ladislav, spisovatel český (* 1818 v Hoře Kutné). Dostudovav gymnasium a filosofii v Praze, vstoupil tam do arcib. alumnátu a vysvěcen na kněze r. 1842, kaplanoval na Sv. Hoře u Přebramě a v Čelakovicích, odkud povolán za katechetu a ředi-

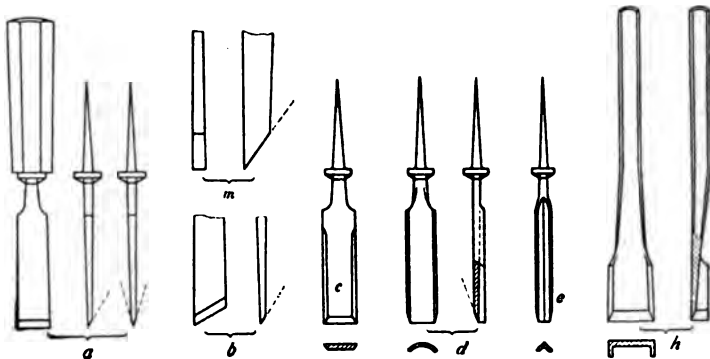
Č. 1161. Dláta na kovy.

tele hlavní a reálné školy v Kolíně. R. 1867 praesentován na děkanské beneficium v Kouřimě. Znamenaje se druhdy jménem Ladislav z Hory, sepsal děje Svaté Hory a města Čelakovic, *Prázdniny*, cestopis o Sasku, Lužici, Budyšině a Ochránově; *Mrávné povídky* pro dospělejší mládež a mnoho článků paedagogických v časopisech »Škola a Život«, »Školník« a j. Těž pochází z jeho pera několik divadelních her, vytištěných v »Divadelním ochotníku«, jako: *Pražští studenti*; *Frajtr Kalina*; *Krivina*; *Zrzavé vlasy*; *Klobouk*; *Útěk do Afriky*. V Kouřimě vydal 4 sv. *Řečí duchovních*. Pro svou vynikající činnost jmenován vikářem kolínským, kanovníkem staroboleslavským a tajným komořím papežským.

Dlasková viz Smolotely.

Dláto jest nástroj tvaru klínovitého, kterýž rázem kladiva neb i tlakem ruky do předmětu se vháší. D. na kovy jest zhotoveno celé z oceli, průřezu obyčejně obdélníkového se zaokrouhlenými úzkými stranami. Jeden konec d-ta jest vykován v klín s úhlem 15—30°, ostří přibroušeno v úhlu 45—70°, zakaleno a napuštěno na barvu žlutou až červenou. Druhý konec jest nezakalen, aby rázem kladiva při sekání neoprýskal. D-ta užívá se k oskávání tvrdého povrchu a švů odlitých předmětů, ke hrubému srovnávání nerovných ploch, vysekávání drážek, rozsekávání plechů a j. Rozeznává se d. obyčejné, ploché (vyobr.

č. 1161. a) s ostřím, jež jest stejnoběžné s delší stranou průřezu dlátového, a d. křížové (vyobr. č. 1161. b), jež má ostří poměrně úzké a stejnoběžné s užší stranou průřezu. D-tem křížovým docílí se třísek silnějších než d-tem plochým. Méně často užívá se d-ta žlábkového průřezu obloukového k vysekávání žlábků. D. na dřevo skládá se ze želízka a rukojeti. Jeden konec želízka jest opatřen ostřím a slove čepel, který jest buď celý z měkké, houževnaté oceli, neb jest jen oceli naložen. Druhý konec želízka, stopka, jest vražen do oválné neb šesti- až osmihranné rukojeti a opatřen korunkou, která zamezuje při práci další vnikání želízka do rukojeti. D-ta na dřevo jsou přibrušována v úhlu 18—35° buď jednostranně (anglická) nebo s obou stran (německá). D-tem se d-labe, když se na rukojet dřevěnou paličkou tluče, d-tem se odpichuje, tlačí-li se nebo tlučeli se na rukojet dlaní, a slove pak odpich. Dlát používá se ku hotovení dlabů, čepů a j. a mají dle tvaru a účelu svého různá pojmenování. D. obyčejné, ploché (vyobr. č. 1162. a) a d. křížové, čepové (vyobr. č. 1162. m) jsou obdobna d-tům na kovy. D-ta s pětistranným průřezem čepelovým užívají koláři na místo d-ta čepového k vydlabování úzkých, hlubokých děr. D. žlábkové (vyobr. č. 1162. d) průřezu obloukového přibrušováno jest se strany zevnější,

Č. 1162. Dláta na dřevo.

ostří jeho jest v rovině kolmé k ose čepel a jen u velikých dlát zaokrouhleno. (Menších druhů dlát žlábkov. se zaokrouhleným ostřím používá se při soustružení dřeva jako nože ubíracího pro první hrubou třísku.) D. korýtkové (vyobr. č. 1162. h) má 3 ostří, jež tvoří dva pravé úhly v rovině kolmé k ose d-ta; používají ho koláři ku vydlabávání vyvrtaných děr v hlavě a loukotích kola do čtverhranu. Odpich obyčejný (vyobr. č. 1162. c) jest vždy jednostranně přibroušen a též po obou podélných stranách čepel ostřím opatřen. Odpich pokosný (vyobr. č. 1162. b) má ostří v úhlu 60—70° k ose čepel a upotřebuje se ho k odstraňování zbytků dřeva v rozích dlabových a k vypracování ostrých koutů obyčejným odpichem nepřístupných

(odpich pokosný s obou stran přibroušený sloužívá též při soustružení dřeva jako nůž hladicí). Kozí nožka (vyobr. č. 1162. e) má dvě ostří pod úhlem 45° , 60° neb 90° v rovině kolmé nebo šikmé k ose čepelu; čepel jest přímý neb vyhnutý. Slouží řezbářům k vyřezávání trojhranných ryh.

D. v hornictví, též svědr, nebozez, jest tyč železná zocelovaná neb ocelová, okrouhlá, mající na jednom konci ostří, jímž se do horniny vniká, na druhém dráhu, na niž se mlátkem (kladivem) tluče. Ostří je o něco širší než průměr tyče.

Dlátové vrtací želízko viz **Nebozez** (na vrtání kamene).

Dlažba je umělé zřízená cesta z nepodajného materiálu pro jízdu i pro chůzi. Na venkově se za tím účelem upravují silnice, kdežto ve městech zřizuje se d. proto, že jest úhlednější, že lépe vyhovuje městským požadavkům, více vzdoruje jždě a že za vlhka nevyvinuje mnoho bláta a za sucha mnoho prachu.

Co do účelu dělí se d. na d-bu pro jízdu a na d-bu pro chůzi. Rozdíl obou jest ten, že d. pro jízdu se zhotovuje z materiálu pevnějšího a trvalejšího a také v silnější vrstvě. Dále rozeznáváme d-bu provedenou kamenem přírodním nebo kamenem umělé zhotoveným, pak asfaltem, betonem, maltou, vápnem a cementem, dřevem a konečně různými umělými deskami. **D.** kamenná je složena z jednotlivých kusů kamene zvláště k tomu účelu připravovaných a sice buď z kostek, na všech stranách připravených, které po jejich opotřebení lze obrátit, nebo z dlažebního kamene, toliko na povrchu (v hlavě), ve tvaru obdélníkovém rovně spracovaného a po stranách šikmo přiseknutého, nebo z kamene nepravidelného a toliko s hlavou rovnou. Ke d-bám hodí se kameny následující: Žula nebo syenit, jež jsou složeny hlavně z křemene, živce a slidy. Obec pražská odebírá kámen ten z lomů čerčanských, náležejících arcivévodovi Ferdinandu d'Este, pak z lomů firmy Pupp a Škarka nalézajících se rovněž v těchto končinách a konečně z lomů orlických, patřících knížeti Karlu ze Schwarzenberka. Z lomů uvedených se také zasilá dlažební kámen do Vídně a do Německa. Kámen křemencový (jinak fevnický zvaný) hlavně z lomů fevnických, dobříšských, radlických a rokycanských pocházející, dobývá se z vrstvy d₁ silurského útvaru, jehožto pásma křemenité, rozprostírající se mezi Řevnicemi a Klatovy, tvoří hory Brdské. Nejlepší však kámen pochází z Plešivce u Hostomic. Skládá se z kysličníku křemičitého, jehož obsahuje 64—97%, pak z kysličníku hlinitého 3—35%, z vápna a magnésie 0.15 až 1.3%, a konečně z kysličníku železitého a hořečnatého, 0.25—0.5%. Čím větší procento kysličníku křemičitého, tím tvrdší je kámen tento, což se objevuje právě při kameni šedé barvy; proto je také tento druh kamene fevnického nejtvrďší a nejlepší, ale také, pokud se štipatelnosti dotýče, nejkřehčí, čímž se patrně liší od žuly, která je pro d-by houževna-

tější, za to však měkčí, dříve se ojede a jízda po ní je tišší. Kamene fevnického se užívá pro d-by, kde je značná vozba, hlavně s těžkými náklady, kdežto žuly se upotřebuje, kde jezdí se méně a lehce. Kámen fevnický následkem své křehkosti ztrácí brzo rohy a hrany, okulati se, žula v té příčině lépe vzdoruje. Taktéž se používá jako dlažebního kamene tvrdé břidly, ovšem jen po různu. Kámen ten pro dláždění nemá velkého významu, jsa měkčí než ostatní kameny dlažební. Štípe se po většině z vrstev břidliných, stejně silných, spracování jeho jest velmi jednoduché a levné, protože vrstvy břidličné toliko na přič se rozštěpují, tvořice již rovně a pravidelné plochy. Čedič (basalt) výborně se hodí pro d-bu, vynikaje neobyčejnou tvrdostí a houževnatostí, pročť výborně vzdoruje i nejtěžší jždě a při ní jen se hladí. Spracování jeho je však obtížno. Čedič nalézá se v sev. Čechách, poblíž Žatec, ve Středohoří u Libochovic a Ústí a je původu sopečného. Vápence čili mramoru rovněž užívá se při d-bách, avšak hlavně pro mosaikové d-by chodníkové; pro jízdní dráhu se dobře nehodí jsa měkký. Máme mramory nejrozmanitějších druhů jak co do barvy tak i co do tvrdosti a jakosti. Pro mosaiku hodí se zvláště mramor černý z okolí Lochkova, Kosova a Chuchle, červený od Slivence, z údolí radotinského a z Kopanin, a bílý z údolí sazavského z lomů šternberských, z okolí Tábora u Chýnova a ze Slezska. Ohledně pevnosti na tlak odporu proti vychození provedl prof. Jiří Pačold zkoušky a shledal, že průměrná pevnost v tlaku na 1 cm² obnáší: při mramoru černém lochkovském 1297.3 kg, při bílém chýnovském 1126.6 kg, při bílém šternberském 982.0 kg, při červeném sliveneckém 954.2 kg, při bílém slezském 639.3 kg. Pokud se týká odporu proti vychození, stojí uvedených 5 druhů mramoru od nejvyššího k nejnižšímu v této řadě: lochkovský, slezský, šternberský, chýnovský a slivenecký a to v tom poměru, že lochkovský mramor jeví o třetinu větší odpor než mramor slezský a šternberský, o polovinu větší mramoru chýnovského a dvakrát větší mramoru sliveneckého. Poněvadž u drobných dessinů mosaiky chodidlo obyčejně několik kamenů různých druhů přesahuje, jest s prospěchem u kamenů nestejně pevnosti voliti dessinů drobné, čímž se nestejně vychození při mosaikové d-bě značně zmírní. V Praze má mosaika již své domovské právo, je starousedlá a ode dávna uznaná, velmi levná, je dobrá, pestrá sice, ale také nikoli nápadná, ovšem také ne tak efektní jako d. dešticová; pro chůzi je dosti příjemná, jmenovitě když je již ochozena, a poskytuje Praze zvláštního rázu; při čerstvě napadlém sněhu je také kluzká, avšak přece ne do té míry jako deštice, a vyhovuje místním poměrům dosti dobře. I pískovec se k d-bě jízdní dráhy brává, ovšem jen v míře nepatrné a to hlavně v krajině na pískovce bohaté, jako na př. v Hoticích; jinak však se ho používá za plotny chodníkové a to dosti hojně. Kámen ten brzo se oghodí a ojezdí. — Roz-

měry nejvíce používané při dlažebním kamení jsou tyto: šířka 10, 13, 16 a 18 cm, délka 10 až 30 cm a výška 15—18 cm. Z 1 m³ kamene hotoví se 6 m² dlažby. Obec pražská platí za 1 m³ kamene fevnického s dopravou na místo d-by a s vyrovnáním 24—25 zl. a za 1 m³ žulového kamene 4 zl. 50 kr. (druh ten platí se dle plošné výměry již hotové d-by); 1 m³ čedičového kamene kostkového stojí 6 zl. 50 kr. Mosaikový kámen má tvar kostkový rozměru 4—6 cm a vydláždí se z 1 m³ kamene 13 m² plochy. Za 1 m³ mosaiku černého platí se v Praze 10—11 zl., červeného 12—13 zl. a bílého 17—20 zl. Kámen uměle zhotovený, pokud jde o d-bu jízdní dráhy, vyrábí továrna šatovská pod názvem basaltový dlažební kámen, který má rozměr 10 × 20 × 10 cm a 10 × 15 × 9 cm. D. takováto provedena v Praze na rampě vedoucí ku král. hradu na Hradčanech. Kámen ten byl dodán při prvním druhu 1 m³ za 4 zl. 70 kr. a při druhém za 6 zl. 25 kr.

D. asfaltová zhotovuje se buď z asfaltu litého (*asphalte coulée*, anebo z asfaltu stlačeného nebo dusaného (*asphalte comprimé*). Asfaltové d-by zavádějí se všude, kde se vyžaduje při jízdě klid, tedy v úzkých ulicích s čilou vzbou, kde by d. kamenná jinak způsobovala nesnesitelný hlomoz, a pak jmenovitě tam, kde se nacházejí školní budovy, aby vyučování nebylo rušeno, jakož i před nemocnicemi atd. Asfalt se zavádí také v městech, kde v dalekém okolí nelze si opatřití dlažebního kamene. Asfaltová d. je d. rovná, úhledná avšak v zimě při vlhkém a mlhavém počasí poněkud kluzká a musí býti často pískem posypávána; taktéž nesnáší žádného kopání a rypání, a proto potrubí vodní, plynové i stokové třeba opatřití dříve, než se s kladením asfaltu započne, neboť takováto oprava asfaltové d-by bývá vždy na ujmu trvanlivosti a zanechává po sobě citelné stopy. Je to d. moderní pro jízdu i pro chůzi měkká a příjemná a ze zdravotních ohledů se odporučující, neboť tím, že tvoří celkovou plochu beze spar a vůbec jakýchkoliv průduchů, zabraňuje vystupování škodlivých výparů ze země i rovněž vnikání nečistot do země, čímž se zamezuje kažení zpodní vody; taktéž možno s d-by této bláto a všelikou nečistotu dobře spláchnout a vyčistiti, tak že na povrchu jejím kaly nemohou se trvale zahnízďovati a v zárodky různých nemocí se měniti. Bláto a nečistoty na asfaltové d-bě pocházejí od odpadků koňských, od posypávání pískem a hlavně se přenášejí jízdou ze sousedních d-žeb jiných, tedy kamenných, dřevěných, nebo štětovaných silnic. Ze asfaltová d. proti ostatním d bům je nejčistší, dokazuje zkouška provedená v Londýně, kde jeden povoz nečistot byl odvezen: při makadamu z plochy asi 300 m², při d-bě žulové z plochy asi 400 m², při d-bě dřevěné z plochy asi 1400 m² a při asfaltu z plochy asi 3400 m², je tedy d. asfaltovaná asi osmkrát čistší než d. žulová. Výhody její nejvíce se jeví ve městech větších, jako v Berlíně, kde již přes 700 000 m²

jest asfaltem vydlážděno, v Lipsku 80 000 m², v Drážďanech 30.000 m², ve Vratislavi 12.000 m², v Hamburce 12.000 m², ve Vídní 54.000 m² a v Pešti 21.000 m². Ovšem i Paříž a Londýn jakož i jiná města evropská mají značné procento asfaltových d-žeb, a zejména v Paříži počalo se asfaltem dlážditi již r. 1854, v Londýně teprve r. 1869; v Berlíně proklestil si asfalt cestu teprve r. 1877. V Praze učiněna s touto d-bou zkouška na Uhelném trhu, ale asfalt se zde neujal, protože Praha téměř se všech stran obklopena jest výtečným dlažebním materiálem, jenž poskytuje d-bu mnohem levnější než asfalt. Asfaltová d. má trvanlivost dle stupně vozby 8—15 roků, roční opotřebení obnáší při těžké jízdě asi 2 mm; snáší jen malý spád: 1 : 80 až 1 : 100 a proto se zafizuje pouze na rovině. Chr. Klausen v Hamburku má patent na asf. d-bu, která je kombinována se železem. K tomu kroku ho přiměla poměrně malá trvanlivost asf. d-by a pak také to, že jakmile d. asfaltová je položena, je zabráněno také všelikému kopání v d-bě, což se nedá tak snadno zameziti pro případ nutné potřeby. On zhotovuje d-bu ze zvláštní sítě železných tyčí, provedené ve způsobu příhrádek, které vyplňuje litým asfaltem, a jelikož síť ta skládá se z jednotlivých tabulí vedle sebe těsně položených, možno takové potřebné dodatečné kopání v d-bě té kdykoliv a kdekoliv bez velké závaty prováděti. Železná kostra v asfaltu činí d-bu tu trvanlivou.

D. dřevěná, špalíčková složena ze špalíčků dřevěných vedle sebe sestavených jako při d-bách kamenných. D. ta se zavádí, kde se chce při jízdě zameziti hlomoz, pak kde je nedostatek levného dlažebního kamene a kde nachází se hojně lesů. D. dřevěná snáší větší stoupání než asfaltová, až 1 : 20, je lehká a pro její malou váhu užívá se jí na železných mostech. Tato d. je zavedena takřka ve všech větších městech Evropy a Ameriky. Tak vykazuje Berlín asi 70.000 m², Hamburk 12.000 m², Frankfurt 23 000 m², Kolín n. R. 7000 m², Vídeň 23.000 m² a Pešť 48.000 m² dřevěné d-by. Doba trvání (8—20 let) závislá na jakosti práce, stupni vozby, druhu materiálu. Špalíčky dřevěné zhotovují se ze dříví jehličnatého v rozměrech $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ cm; novější dobou se zhotovují špalíčky též ze dříví bukového. Špalíčkové d-by musí se řádně čistiti, alespoň dvakrát týdně polevati a při vlhku a mrazu pískem posypávati. V Praze jest špalíčková d. na mostě císaře Františka Josefa, kterou provedla firma Rütgers z Vídně a jež vydržela plných 10 let.

Dláždění záleží v seřadování buď kamenů nebo špalíčků do řad vedle sebe nebo v nanášení a rozestření zvláštní hmoty za tím účelem, aby byla vytvořena pevná a rovná plocha, způsobilá vzdorovati váze a nárazům hmot po ní se pohybujících. Dlážděním jest starodávné řemeslo, avšak zůstávalo drahně času na stejném stupni vývoje, až teprve dobou novější počíná se přizpůsobovati moderním požadavkům. Pobídkou k tomu jest okolnost,

že se dlažby počínají nahrazovati jinými umělými výrobky různých podnikatelů a že dlaždičští mistři jsou nuceni, chtějí-li s nimi závoditi, dlaždičské řemeslo co nejvíce zdokonalovati.

Dlažba v ulicích dělí se na dlažbu jízdní či povozní dráhy a na dlažbu chodníků. Jaká šířka se má jízdní dráze a chodníkům dáti, závisí na šířce ulice a na její frekvenci. V úzkých ulicích zřítí se musí k tomu, aby dva vozy jedoucí proti sobě pohodlně vyhnouti se mohly, při čemž třeba počítati, že by jeden z vozů těch byl široký vůz nábytkový, a pro ten případ stačí pro jízdní dráhu šíře 4 m; v širších ulicích, kde slušno počítat s kombinací 3 vozů, stačí šířka 6 m. Větší šíře než 6 m vyhovuje již i největší frekvenci. Kde jest položena kolej tramwaye, třeba kolej tu položit k jedné straně chodníku, nejméně 60 cm od tohoto vzdálené, a ostatní část jízdní dráhy ponechati volnou pro jízdu ostatní a hlavně pro zastavování se vozů s uhlím, nábytkem a za různých účelů; v tomto případě musí býti nejmenší šířka jízdní dráhy určena na 4,5 m. Při dvoukolejové tramwayové trati k jedné straně chodníku umístěné musí býti jízdní dráha 7 m široká, je-li umístěna ve středu, 9,5 m. Dlažba jízdní dráhy provádí se hlavně konvexní, t. j. vyklenutá v mírném oblouku, aby voda k chodníkům odtékala; postranní spád konvexu dává se při úzké jízdní dráze 1:20, při širší 1:30 i také 1:50. Má-li ulice větší spád, tak že voda také podél ulice odtéká, provádí se konvexní dlažba mírnější. Též se provádí dlažba jízdní dráhy (jmenovitě se tak dělo dřívě) ve tvaru konkávním, to jest se spáděm od chodníku do prostřed dráhy.

D. jízdní dráhy děje se buď nepravidelně a dlažbu takto provedenou nazýváme dlažbou obyčejnou, nebo pravidelně do řádků, a dlažba ta se zove řádkovou. Řádky mohou býti kolmé na osu jízdní dráhy, nebo diagonální, tedy pod úhlem 45° k ose jízdní dráhy, nebo také dláždí se kombinovaně ve způsobě komůrek, které se vyplňují dlažbou obyčejnou nebo také divokou. D. to provádí se tím způsobem, že se na okopanou a srovnanou jakož i řádně úpechovanou pláň rozprostře vrstva písku, nejlépe říčního, ve výši asi 15 cm, do písku toho se klade kámen vedle kamene, aby tvořily souvislou plochu, a ty se kladivem a palicí usadí. Pak se dlažba posype pískem, aby se spáry vyplnily, a sberaní do latí, aby rovný povrch tvořila, při čemž se vodou polévá, aby se písek lépe scelil a dlažba řádně usadila. Po zberanění se dlažba opětně pískem posype. Kde čteně jezdí těžké povozy, klade se dlažba na vrstvu betonu 10–15 cm vysokou a spáry dlažby zalévají se buď cementovou maltou neb asfaltem, neb i jinými umělými spojovacími prostředky, které však se doposud jen málo osvědčily.

Dlažba asfaltová, jde-li o dlažbu asfaltu péchovaného, provádí se tím způsobem, že se nanese na betonovou vrstvu 15–20 cm vysokou asfaltový prášek, který se musí dřívě až na 140° vyhřáti. Tento rozprostřený prášek se pak váli rozpálenými válci, čímž se na

pravou výšku urovná, na to se pak vrstva železnými horkými pěchy spěchuje, rozpálenými železy vyžehlí a znova uválí. Vrstva asfaltová zhotovuje se ve výši 3–5 cm. Jde-li však o dlažbu asfaltovou litou, vaří se smíšená asfaltová hmota v kotlu, až z ní jest látka tekutá, která se opětně na betonovou vrstvu 15–20 cm silnou nanese, rozprostře, urovná a dřevěnými hladítky uhladí. Aby nebyla příliš hladká, přimichává se do ní písku, ale tím se stává méně trvanlivou.

D. dřevem. Dřevěné, v novější době zinkovým chloridem impregnované špalíčky vyžadují pevné podložky, za kterouž nejlépe se hodí vrstva betonu 10–20 cm vysoká; místo betonu může býti také vrstva křemínků nebo makadamu, což se však neodporučuje; v Americe užívá se za podklad také prken. Tato spodní pevná vrstva, než se na ni špalíčky počnou klásti, vyrovná se nahofe slabou (1,5 cm) vrstvou písku nebo asfaltu s dehtem, nebo je-li beton na povrchu uhlazen, klade se dlažba přímo na něj. Než se špalíčky položí, ponožují se ještě do dehtové a smolné smíšeniny. Spáry se dělají 5–10 mm, které se pak smíšeninou živice (bitumen) zalijí. Dle systému Kerrova kladou se špalíčky obyčejně 8–10 cm vysoké na vrstvu betonu 10–15 cm silnou, při čemž spáry 7–10 mm velké zalijí se dole na výšku toliko 1–2 cm smíšeninou živice, která špalíčky s podložkou a mezi sebou váže, načež hořejší část nevyplněných spar zalévá se cementovou maltou smíšenou v poměru 1:3 neb hrubým křemenitým pískem. Cena i m³ této dlažby obnáší dle výšky špalíček a dle druhu podložky 5–8 zl.

Chodníky zhotovují se při domech nad jízdní dráhu vyvýšené, k níž mají spád 1:50 až 1:100, aby voda s nich byla odváděna. Šířka chodníku závisí na šířce ulice a na frekvenci a nelze tu žádné přesné pravidlo stanoviti; šířka musí se pro každou ulici zvláště vymeziti a lokálním poměrům přizpůsobiti. Vyvýšení chodníku nad jízdní drahou obnáší 8–15 cm a vyžaduje, aby chodník v kraji byl olemován nějakou obrubou, která může býti buď ze žuly, jež bývá obyčejně podezděna, nebo, jak se také v mnohých ulicích pražských praktikuje, úzká z vápence, jež se položí na stojato, aniž se podezdívá. Chodníky vykazují mnoho druhů dlažby. V Praze je nejrozšířenější mosaika; jest to dlažba levná, pestrá a trvanlivá; skládá se z malých kaménků různobarevných tak sestavených, že tvoří vzorek. Nejrozšířenější kombinace vzorku se vyskytuje kaménkem černým a červeným, méně se vyskytuje směs kaménkem černým, červeným a bílým, která teprve novější dobou se začíná zaváděti. Kaménky ty se kladou dle šablon do vápené malty složené z 1 dílu vápna a 3 dílů písku, pak se dlažba sberaní, znova vápenným mlékem polévá a pískem posypává. Mosaiková dlažba vyžaduje při 1 m² nákladu 1 zl. 50 kr. až 2 zl. a z 1 m³ kaménků vydláždí se obyčejně 13 m². Taktéž se často používá dlažby dlaždicové (plotnykové) z dlaždic chammottových.

Dlaždice kladou se buď v řadách podélných nebo diagonálních, anebo konečně se z nich sestavují různé vzorky, což se dělo s počátku toliko na urovaný terrain bez cihelného podkladu, později však na cihelný podklad, když nabylo se zkušenosti, že k docílení rovné plochy a zamezení nepravidelného sesedání se takového podkladu nevyhnutelně jest potřebí. Podklad skládá se z cihel na plocho do vápenné malty položených. Na něj pak kladou se dlaždice do malty cementové, načež se cementem zalijí a pilinami vyčistí. Dlaždice cementové poněkud silnější kladou se ponejvíce toliko na urovanou plaň do vápenné nebo částečně s cementem smíšené malty.

Asfaltu se při chodníkové dlažbě používá jen litého, s pískem do jisté míry smíšeného, a klade se buď na vrstvu betonu nebo cihlovou plochou dlažbu. Pro chodníky stačí asfaltová vrstva v síle 2 cm. Xylolithová dlaždicová dlažba chodníková, s kterou byla provedena zkouška na Josefském náměstí v Praze, klade se na vrstvu betonu nebo na cihelnou podložku s vrstvou asfaltu, do něhož se dlaždice těsně vedle sebe rovnají. Dlaždice ty jsou zhotoveny z pilin, spojující látkou sloučených a pak lisovaných. Taktéž na Josefském náměstí provedla na zkoušku firma Tofolo chodník z tera-za, kterážto dlažba se zde dobře osvědčuje. Obava, že bude dlažba ta kluzkou, byla oprávněna jen v nepatrné míře. Dlažba ta je pestrá, úhledná a provádí se takřka výhradně v chodbách stavení. Z vápenné a cementové malty používá se pro chodníkové dlažby (t. zv. mazanice), nebo také vápenný, po případě cementový potěr a klade se ponejvíce na podložku cihelnou nebo betonovou v síle 4—5 cm. Dlažba tato v krátké době se vyšlapuje, čímž vyvíjí se škodlivý prach vápenný.

Nejlepší, nejúhlednější a nejtrvalejší dlažba je žulová, skládající se ze žulových ploten, jež se kladou buď do malty nebo také jen do vrstvy pískové. Vcv.

Dlažďov viz Dlažov.

Dlažebné jest poplatek za užívání dlažby povozy, mající alespoň částečně uhraditi náklad se zřízením a udržováním dlažby spojený. Právo vybírati d. či d. mýto přísluší některým městským obcím na základě starších výsad. Nové zavedení d-ho mýta spadá pod hledisko § 89. ob. zř. pro království České z r. 1864., a může tudíž státi se jedině zemským zákonem (na př. zákonem ze dne 15. ún. 1867 č. 16. z. z. pro obec Kladno na dobu 5 let). Přestupky proti předpisům o d-m trestá obecní starosta dle předpisův obecního zřízení; odvolání jde k okr. hejtmánství. Spory o placení mýta d-ho rozhodují se, ježto běží o dávku k účelům obecním, požadem instancí samosprávných. Obce mající právo vybírati d. jsou vedle § 10. zákona ze dne 12. srpna 1864. č. 46. z. z. povinny jedině svým nákladem vydržovati onen kus silnice, který obci jde, a z něhož tato mýto d. vybírá. Praze uděleny byly výsady o d-m již roku 1338

králem Janem a r. 1460 králem Jiřím. Právo to upraveno bylo dv. dekretem ze dne 26. září 1822 a 12. list. 1824, dále některými vneseními gubernia, dekretem komorního úřadu důchodkového ze dne 21. čna 1839 č. 1291, a konečně zemským zákonem ze dne 6. pros. 1882 č. 74 z. z. Dle tohoto zákona činí d. 10 kr. z každého kusu potahu, jímž přes čaru daně potravní nebo nepřimo z nádraží c. k. priv. státní společnosti železniční v Praze, c. k. priv. dráhy císaře Františka Josefa na Vyšehradě, c. k. priv. dráhy severozápadní jakož i přes náplavky městské do Prahy buďsi pro potřebu v městě nebo na průvoz jakékoli zboží nejméně 300 kg vážící, vyjímajíc palivo, vozmo se dováží. Ve příčině osvobození od tohoto mýta platí zásady o mýtech na silnicích erárních. Otázku, kdy a jak se skracování mýta d-ho v Praze pokutuje, způsob, jak se chovati mají výběřčí, příslušnost co do řízení trestního i co do rozhodování sporů ve příčině osvobození od d-ho posuzovati sluší dle V. VI. a VII. oddílu zákona ze dne 2. dub. 1867 č. 32. z. z. s tou však změnou, že pravomoc trestní vykonává a spory o osvobození rozhoduje magistrát. Stížnosti jdou na místodržitelství. D. vyneslo roku 1891 v Praze 75.161 zl.

Roos.

Dlažice (dlaždice) jsou desky dílem uměle zhotovené, dílem z kamene spracované, jichž se užívá k dláždění. Jest jich mnoho druhů. Nejvíce rozšířeny jsou a teprve novější dobou se vyrábějí d. chamottové, plotnyky to ze zvláštní smíšeniny hlin zhotovené, pak lisované, sušené a konečně dokonale vypálené. První d. vyráběly se jen ručně aniž by se lisovaly, a proto také nebyly tak hutné, pevné a trvanlivé, jako jsou nyníjší. Ale i první lisované d. se neosvědčily hlavně proto, že nejsouce dostatečně vypáleny byly porosnější, tak že přijímaly do sebe vodu a dříve se opotřebovaly. Takovéto d. měly obyčejně barvu žlutou. Od těch dob však byly zdokonaleny znamenitě co do tvaru, úhlednosti i jakosti, o čemž svědčí na př. d. položené na Josefském náměstí v Praze. Jedna z největších vad dlaždicových chodníků jest jejich hladkost, kluzkost, která se jeví nejvíce za sněhu, méně za mlhavého počasí a mizí docela při suchém počasí. Vada ta přivodila jim nejvíce nepřátel a nenechá se úplně odstraniti proto, že d., mají-li býti trvanlivé, musí býti lisovány a dobře vypáleny, čímž stávají se tvrdými a zároveň hladkými. Bylo by sice lze přimísiti různé látky, aby d. byly drsnější, avšak tím by trpěly na hutnosti a tudíž i na trvanlivosti. Proto hledělo se hladkost d-ic co možná zmírniti jiným způsobem, totiž změnou tvaru. Kdežto totiž d. původně se vyráběly hlavně ve formě čtverdílné, tak že byla dlaždice rozdělena na čtyři čtverce, které měly plochu větší, než jednotlivé kamenky mosaikové, čímž kluzkost podporována, počato vyráběti d. devítidílné, čímž se nejen čtverčky zmenšily, ale docíleno tím většího množství ryh a spar a proto i bezpečnější chůze. Ale ovšem ani takto vyráběné d. nejsou hladkosti své zba-

veny žádoucí měrou a v dělení jejich mělo by se pokračovati. Také se dlaždičkám vytýká jejich žlutá barva, jež na slunci způsobuje zvláštní odlesk zrak kazící. — Proto také žluté

Č. 1163. Dlaždice z Vyšehradu.

d. již téměř ani se nevyrábějí, nýbrž toliko šedivé, do modra zbarvené. Výroba d-ic pokročila tou měrou, že možno obdržeti d. i temné a vůbec jakékoliv barvy. Co se trvanlivosti d-ic chamottových týče, tu ovšem doposud nemáme dostatečné zkušenosti a nelze již předem vypočítati, kolik let mohou d. službu konati než se opotřebují, avšak dle některých zkušeností možno tvrditi, že d. dobře vypálené vydrží do jista tak dlouho, jako dlažba mosaiková. Tak na př. při zřizování chodníků v Myslíkové ulici v Praze, když přisekávání d-ic potřebě nevyhovovalo a dělníkům dány pilníky ku připilování d-ic, shledáno, že místo d-ic ubývalo pilníků. — D-ic chamottových používá se zvláště při hlavních rovných pasážích, neboť chodník jimi vydlážděný má ráz jakési elegance. — D. ty se vyrábějí v rozměrech $165 \times 165 \times 40$ mm nebo $165 \times 165 \times 30$ mm; pro vazbu a diagonální kladení se zhotovují také polovičky d-ic. Dále pro domovní vjezdy jsou chamottové cihličky rozměru $165 \times 55 \times 70$ mm. Továren na zboží to jest množství velké, v Čechách zejména jsou tovární: teplická, třemošenská u Plzně, hlubočepská, rakovnická, vokovická, zbraslavská a bechyňská, na Moravě šatovská u Znojma. Vedle d-ic chamottových jsou při dlažbách ulic, kostelů, nádvohí, průjezdů, pavlačí, kuchyní a j. nejvíce rozšířeny d. cementové. Výroba jejich rovněž velmi zdokonalena, tak že dlažby z nich zhotovené jsou nejen trvalé,

ale i úhledné a mohou býti až i nádherné. Je až s podivem, jakých překvapujících efektů lze docíliti nejen ornamentálním uspořádáním a barevnými kombinacemi povrchu d-ic. Jest mnoho druhů d-ic cementových a jejich různost spočívá hlavně ve formě a vzorku od nejjednoduššího až do nejsložitějšího. Také tyto d. se za příčinou větší hutnosti lisují a aby byly trvanlivější, přidávají se do nich smíšeniny křemene železa a porculánu. Vzhledem k tomu, že se vyrábějí tlustší než d. chamottové, kladou se obyčejně bez cihlového neb betonového podkladu a nejsou také tak kluzké jako chamottky. Dále se zhotovují d. terrazzoové s různými barevnými okraji a pro dlažby v domech d. hliněné po způsobu cihel vyráběné, při nichž rozeznáváme tři druhy, a to d. velké $30 \times 30 \times 5$ cm, sousedky $20 \times 20 \times 4$ cm a topinky $15 \times 15 \times 2,5$ cm. Vyrábějí se téměř ve všech větších cihelnách. O některých jiných druzích d-ic viz Dláždění.

D-ic užíváno již od pradávných dob k umělecké výzdobě podlah a stěn větších budov, zvláště chrámův a paláců; nalézají se již u Assyřův a Babyloňanů; Římané zvláště v době císařské velký přepych jevili v upotřebení ploten mramorových k tomuto účelu, a také ve středověku a novověku až po naše

Č. 1164. Dlaždice ze Zvíkova (ze XIII. stol.).

dny mají d. v uměleckém průmyslu nemalou důležitost. Slavné jsou dlažky v baptisteriu S. Giovanni ve Florencii a v chrámě v Monreale na Sicílii a v domě sienském. Z Itálie přešel tento způsob ozdobovati místnosti do Francie, kde se zachovalo mnoho krásných vzorů, na př. v chrámě *saint-denis*ském. V Anglii a v Německu jsou takovéto

památky dosti vzácný. Znamenitymi d-mi zvanými *azulejos* (v. t.) proslavili se španělští Maurové; dle vzorů těchto vyráběny byly d. v XVI. stol. také v Itálii, v XVII. stol. v Holandsku (zvláště v Delft); v XVIII. stol. však zanikla tato výroba d-ic, načež teprve ve 2. pol. našeho století znova se ujala. — V Čechách zachovaly se již z XI.—XIII. stol. hliněné d. s pěknými reliefy lidských postav a zvířat, jakož i s vypuklými ornamenty. K nejstarším náleží známé d. vyše hradské, z nichž jedna má velmi starobylý relief hlavy s jakousi byzantskou korunou a obráceným nápisem »Nero« (vyobr. č. 1163.). Krásně provedeny a průhlednou glazurou polity jsou d. ze Zvíkova ze XIII. stol. pocházející (vyobr. č. 1164.), nalézají se v museu českém a městském v Praze. Z 1. pol. XIII. stol. pochází také mosaika skládající se z hliněných dlažek, nalezená v rumech chrámu bývalého kláštera Hradiště nad Jizerou; d. ty jsou červené, žluté a černé a mají tvar čtverce, routy nebo propletajících se pruhů. Také kaple sv. Kříže na Karlštejně má starou dlažbu ze zelených a bílých polévaných cihel. Různé d. z mladších dob zachovaly se na našich hradech a zámcích.

Dlažkovice, pův. Blažkovice, far. ves a panství alod. v Čechách, hejt. Litoměřice, okr. Lovosice (8 km jz.), pošta Třebenice; 55 d., 32 ob. č., 239 n. (1890), kostel sv. Václava, 2tř. šk., zámek s parkem, dvůr Karla hr. Schönborna. Naleziště pravých čes. granátů, a v naplaveninách nalezen docela i diamant. Broušení a sekání granátů po domácku. — **D.** náležely ku konci XVII. stol. pánům Tutzům z Adlersthurmu, pak jmenují se hr. Hrzanové, kteří je prodali r. 1731 Karlu hr. z Hatzfelda. R. 1796 připadly **D.** dědictvím na Hug. hr. Schönborna, který je r. 1811 proměnil na fideikommiss.

Dlažov, Dlážďov (*Glosau*), farní ves v Čechách na úpatí Markýtské hory, hejt. Domažlice, okr. a pš. Kdyně Nová (10 km jv.); 84 d., 346 č., 33 n. ob. (1890), kostel sv. Antonína Pad. a na sousední hoře kaple sv. Markéty, 3tř. šk., četnická st., fid. statek, zámek, dvůr, pivovar Leop. kn. z Hohenzollern a mlýn. Sam. Dralný.

Dlesk viz Dlask.

Dlešec viz Cejnové.

Dle vidění, tolik co na viděnou, viz A vista.

Dle zvyklosti viz A uso.

Dlian (sv. Jan). Truňkem sv. Jana **D-**a nazývali staří Čechové při hodokvasu přípitek poslední na rozchodnou, odvozuje vtipně název ten od slovesa dlítí. Srv. doklady podrobně v knize dra Zibrta »Pocitivé mravy a společenské řády při jídle a pití«, 1890, 47. *Zbt.*

D. Lit., angl. skratek = Doctor Literarum.

Dlouhá: 1) D. (něm. *Dluha*), ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Kaplice (8 km sev.), fara Velešín; 17 d., 90 ob. n. (1890), mlýn. — **2) D.**, také **D.** Česká (*Böhm.-Wiesan*), ves t., hejtm. a okr. Polička (18 5 km jv.), fara Banín,

pš. Březová (Morava); 38 d., 48 ob. č., 225 n. (1890), želez. zastávka, mlýn. — **3) D.** v hejt. novoměstském viz Dlouhé.

4) D., Dlouhé, ves na Moravě, hejt. a okr. Město Nové, fara a pš. Bobrová Horní; 76 d., 498 ob. č. (1890), 1tř. šk.

Dlouhé: 1) D., Dlouhý, ves v Čechách u Smrčel, hejt. Semily, okr., fara a pš. Brod Žel. (2 5 km j.); 63 d., 383 ob. č. (1890), samoty Sípek a Za Vostří. — **2) D.**, Dlouhý, osada t. u Kocourkova, hejt. a okr. Chotěboř, fara a pš. Studenec H.; 4 d., 23 ob. č. (1890), pila, mlýn a myslivna jménem Hamry. — **3) D.**, Dlouhá, ves t., hejt. a okr. Město Nové n. M. (9 km sv.), fara a pš. Hrádek Nový, 42 d., 235 ob. (1890), tkalcovství.

4) D. na Moravě viz Dlouhá.

Dlouhé Mosty, Dlouhomostí (něm. *Langenbruck*), farní ves v Čechách na úpatí Ještěda, hejt. a okr. Liberec (6 5 km jž.), 206 d., 5 ob. č., 1623 n. (1890), kostel sv. Vavřince, 4tř. šk., pš., telegraf, žel. stanice Jiho-sev. něm. spojiovací dráhy, 3 mlýny, tkalcovství a plátnictví.

Dlouhomllov (něm. *Lomigsdorf*), farní ves na Moravě, hejt. a okr. Zábřeh; 75 d., 543 ob. č., 7 n. (1890), kostel Všem Svatých. 2tř. šk., pš.

Dlouhomostí viz Dlouhé Mosty.

Dlouhosev viz Balaninus.

Dlouhoňovice, ves v Čechách, hejt., okr., pš. Žamberk (2 5 km jz.), fara Písečná; 72 d., 435 ob. č., 3 n. (1890), 2tř. šk.

Dlouhopolsko, ves v Čechách, hejt. Poděbrady, okr. a pš. Městec Král. 3 km jž.), fara Běrunice; 75 d., 443 ob. č. (1890), velký rybník t. jm.

Dlouhorepí viz Macrura

Dlouhoretka viz Bembox.

Dlouhorohý skot (*Long-horn-breed*) jest starý rás kulturní, jenž byl v polovině před. stol. vychován v angl. hrabství leicesterském, (v Dishley) od proslulého chovatele Bakewella. Vynikal již tehdy proti ostatnímu skotu anglickému ranným vývojem a tučností. Vlastnosti tyto získaly mu záhy v říši Britské mnoho přátel a podporovaly rychlé jeho rozšíření. Později však byl skot tento v obou jmenovaných směrech užitkových daleko překonán a z hospodářství anglických vytištěn skotem krátkorohým (*Short-horn-breed*), tak že nyní jen zřídka jest chován. Postavy jest velké, kostry hrubé, tvarů dosti zaokrouhlených a vyznačuje se velmi dlouhými rohy ku předu a dolů zahnutými. Velmi tlustá, ale měkká a vládná kůže pokryta jest srstí rudou, žíhanou nebo tygrovanou, na zádech bílou. **D. s.** dosahuje dosti značné živé váhy 700 až 900 kg. *Bkt.*

Dlouhososky viz Bombyliidae.

Dlouhošíjky, rod z čeledi *Sialidae* (střechatky), z řádu hmyzu síťokřídlého, mají své jméno od dlouhé, pohyblivé přední hrudi. Křídla jejich jsou čirá, průhledná s plamkou zřetelně omezenou žilkami přičnými. Larvy jsou hnědé, štíhlé se šesti nohama, zadečkem plochým, porozšířeným, běložlutě kresleným.

Žijí pod korou stromů živice se hmyzem, čímž stávají se užitečnými. Dva sem patřící rody *Raphidia* a *Inocellia* liší se tím, že onen opatřen jest na temeni svým 3 očky jednoduchými, která tomuto scházejí. Srv. H. Albarda, Révision des Rhaphidides (Haag, 1891). *Kpk.*

Dlouhovský z Dlouhévsí, staročeský rod vládycký, který v tomto století do stavu svobodných pánů povýšen byl; pochází z Dlouhé vsi u Sušice a má za erb kotouč z Častolárů z D. (v. t.) popsaný. Rodina tato nejen že záhy již ve XIII. stol. se připomíná, nýbrž i po celém Pracheňsku a na Plzeňsku četnými haluzemi se rozšířila. Roku 1290 svědčil Blažislav z D. Jindřichovi faráři na Zdouni u Sušice a r. 1320 byl v družině Viléma ze Strakonice Vojšá z D. R. 1352 žil Dobroslav z D. a v l. 1353—1360 již na třech místech D-ěští se rozrodili. Držkraj, syn Zdimíra z D., držel statek v Krušci u Sušice r. 1353 a v Novém městě (nynějším kostele sv. Maurice u Kašperských Hor) patronovali r. 1360 Kunrat, farář zdounský, Zdimír z D., bratři: Jan, Děťfich, Vojtěch a Lipoltovi sirotci z Čejetic (u Strakonice), kteří dle erbu svého »kotouče« k D-m náleželi, a spolu s nimi Buzek, Vojtěch a Litolt z D. Kromě těchto jmenovaných D-ch také Blaislaus (Blažislav) z Pačejova u Horažďovic k rodu tomu náležel r. 1353 a jeho potomci Oldřich roku 1382 a Zachař v l. 1396—1413 připomenuti. V Dlouhévsí patronovali r. 1392 tři bratři: Vitmar (až do r. 1405), Vyšek, kněz v Černicích (až do r. 1395) a Petr, mistr učení Pražského. Zdebor feč. Čejka z Čejetic prodal statek svůj v Jiřičném u Sušice r. 1413 a bratři Buzek ze Sedla a Přibík D. ze Lhoty nadali kostel v Hošticích u Horažďovic roku 1399 na spásu duše zemřelého bratra Viléma. Rachač z D. na Lhotě daroval jistý plat v Doubravici kněžím maltánského řádu v Horažďovicích r. 1417, jeho bratr Buzek z D. seděl od r. 1439 na Pokojnicích, zašle nyní tvrzí u Žákavě na Plzeňsku, a po něm následoval Mikuláš, jenž do r. 1453 také Spálené Poříčí držel. Potomci Rachačovi psali se dle Lhoty Lhotové z D. a ještě r. 1534 čtyři Lhotové v Rokycanech a na Zahořovicích se připomínají. Jan st. Lhota z D. uvozuje se v pamětech horažďovických r. 1459; Jan mladší Lhota na Chanovicích poslal r. 1467 odpovědný list Jindřichovi z Hradce. Předkem Chanovských z D. bude asi Volfgang z D. na Chanovicích před r. 1492 připomenutý. Jiná větev D-ch usadila se na Kraselově, odkud se také již v XV. stol. psali a erb svůj, kotouč, se starým erbem Kraselovských, půlkoněm, tak spojili, že kotouč na štítě si nechali a půlkoně za klenot na helm si dali. V XV. stol. žili Racek z D. na Uzenicích r. 1442, Petr na Dobeví r. 1448, Augustin v Kutné Hoře r. 1454 a Jan Koník z D. r. 1443 kromě Kraselovských z Kraselova (v. t.). Také na Oselci blíž Horažďovic D-ěští se usadili, Voselskými z D. se nazývajíce, ze kterých Lipolt z D. k roku 1460 se připo-

míná, a Petr Voselský z D. 1578 jako poslední z této větve zemřel. Na konci XV. věku uvozují se Jan z D. na Tupadlech r. 1494 a Jindřich na Vyšehofovicích v l. 1488—1503, od kterých pocházejí Diviš z D. r. 1507 připomenutý a Václav D. z D., jenž r. 1515 na soud pohnal Michala Slavatu z Chlumu. A poněvadž Jan D. z D. též tohoto Jana Slavatu r. 1533 pohnal, soudíme, že Jan Václavovým synem nebo jiným příbuzným byl. Jan D. z D. koupil sobě Zavlekov tvrz a ves s příslušenstvím mezi Horažďovici a Klatovy od Břetislava Svihovského z Risenberka někdy r. 1539 a výborným dlouholetým hospodářstvím statek tento velmi zvelebil a zvětšil, závodě ve chvalitebné této snaze se sousedem svým Václavem Vintřfem z Vlčkovic na Kolinci. Ovdověv po smrti své první manželky Markéty z Obytec, pojal za druhou manželku Dorotu Rozvadovskou z Něšova a měl s oběma kromě dcery Anny čtyři syny: Fridricha, Diviše Pačinu, Přibíka a Jiřika. Zřídil jim dvě nová sídla: ve Vidhošti, kde jen zbytky zdi dnes viděti lze, a ve Vlčňovech, kterou ves koupil od Kryštofa Račina z Račin na Čejkovech. Jan D. z D., jenž také hejmanem kraje pracheňského byl, dožil se vysokého věku a zemřel r. 1595. Syn jeho Fridrich pojal za manželku Ludmilu Pernklóbkku, ale zemřel již před r. 1613, a ještě dříve odešel z tohoto světa bratr jeho Diviš (1597), jenž se skrze svou manželku Johanku Radkovcovnu na Kruténice dostal. Přibík byl za mládí svého na učení u faráře Pofického ve Velharticích a usadil se potom na Vlčňovech s manželkou svou Alžbětou Kofenskou z Terešova; čtvrtý syn páně Janův Jiřík ujal Zavlekov a v bouřích třicetileté války odsouzen jest k tomu, že na dva díly Zavlekova léno přijal r. 1626; manželka jeho Markéta Rozvadovská z Něšova ovdověvši r. 1631 žila ještě r. 1652 na Vlčňovech. Syny zůstavili dva: Adama Felixa, jenž jako vojenský důstojník již před r. 1637 zemřel, a Jiřího Mikuláše, který Zavlekov prodal r. 1669 Divišovi Žákavci ze Žákavě. Jediný Jiřího syn Jan Jaroslav držel šosovní dvůr v Klatovech a statek Hradiště mezi Klatovy a Kolincem, který r. 1683 prodal. První jeho manželka byla Eva Eufrosina Běšinka z Běšin, druhá Benigna Dorota z Hekingu, s nimi oběma měl dva syny Jaroslava Jiřího a Adama Florian a dceru Amabilií Salomenu provdanou Rosenthalovou. Adam Florian a Jaroslav Jiří umřeli ještě před otcem, jenž po Jaroslavovi dědil r. 1717 a posledním D m z haluze Zavlekovské byl. Přibík D. z D. na Vlčňovech měl syna Adama, o němž se žádných zpráv nezachovalo, ale bratra Přibíkova Diviše Pačiny potomci ještě za našich dnů žijí. Syn jeho Znejboha D. z D. seděl roku 1598 na Vidhošti, r. 1613—1616 na Vlčkovicích, r. 1618—1646 v Radoňovech na dvoře a dvakrát se oženil, poprvé s Ludmilou Běšinkou z Běšin, podruhé s Dorotou Fremutkou z Tropic, zplodil čtyři syny: Jindřicha Václava, Viléma Galla, Bohuslava Chvala a Gottfrida, kteří

všichni r. 1646 v držení vesnice Kuzl u Strážova uvedeni byli. Bohuslav Chval D. na Kuzím měl syna Adama, jenž seděl na Kozlově a s Reginou Roztokovou zplodil syna Františka Jindřicha, jenž zemřel v dvacátých letech XVIII. stol. v Malé Chmelné u Sušice, zanechav vdovu Eleonoru roz. Plotovnu z obojího odvoděnou Lažanskou z Bukové a dva syny nepovědomých jmen. R. 1707 složili přísahu věrnosti Adam Václav a Jan Karel D. z D., ze kterých r. 1736 Jan Karel rytmistrem byl a Sloučím držel; jeho dva bratři sloužili též ve vojstě: Ferdinand byl velitelem v Rudnici v Banátě a Václav Josef praporečnickem. Václav Josef pojal za manželku Viktorii Sommerovou z Herstošic a měl s ní syna Josefa, jenž se oženil s Annou Kocovou z Dobře a Horní Krušec u Sušice v l. 1764—88 držel. Z manželství toho pošel Ferdinand D. z D., který statek otcovský r. 1808 prodal. Současně s ním připomínají se r. 1788 bratři František a Jan D. z D. Potomkem jednoho z těchto tří D-ch z D. byl Arnošt (1779—1855), jenž byl do stavu svobodných pánů povýšen r. 1818 a jako c. k. generálmajor zemřel. Syn jeho Bedřich († 1881 též jako generálmajor) pojal za manželku Bedřišku hrab. Kuenburgovou na Statečnicích a Kamýce r. 1840, s nížto zplodil tři dcery: Bedřišku, Barboru a Marii a dva syny: Karla a Osvalda. Bratranec Bedřichův Arnošt byl c. k. rytmistrem r. 1855. Když Chanovští z D. krátce před r. 1881 Františkem ryt. Chanovským z D. vymřeli, zdědili baronové D-čtí z D. světské Chanovské statky; Němčice, Kraselov, Hodějov a Zahorčice; hlavou rodiny a držitelem fideikommissu jest nyní Karel svob. pán D. z D., c. k. komr. a podplukovník.

Dlouhoveský z Dlouhé vsi Jan Ignác, církevní spisovatel český (* 1638 z otce Jindřicha Jana — † 1701). Studoval v konviktě u sv. Bartoloměje v Praze a byv na kněžství posvěcen, stal se kanovníkem staroboleslavským a roku 1665 děkanem v Ném. Brodě. Roku 1667 dostal se na Týnskou faru v Praze a roku 1668 zvolen do kapitoly sv. Vítské, kde stal se r. 1674 proboštem a r. 1679 titul. biskupem milevitanským a suffragánem arcib. Valdšteina. Věnoval na zřízení emeritního domu pro sestárle kněze svou vinici s letohrádkem na Slupi v Praze s 10.000 zl. a knihovnu, kterýžto ústav roku 1681 posvětil. R. 1682 vystavěl a nadal poutní kostel svaté Anny u Volyně poblíže pusté tvrže Kraselova, na níž jedna větev rytířů D-ch s přídomkem Kraselovských za dávna seděla. Pro příbuzné svoje založil světenství Němčické s výhradou, aby setrvali ve stavu rytířském. Trval v milém přátelství s Tomášem Pešinou z Čechorodu, byl horlivým kazatelem a šířil úctu ku sv. patronům českým. Pohřben jest u sv. Víta. Ze spisů jeho uvádíme: *Požehnané pole* a *Zdoro-slaviček* s dějinami Mariánského obrazu staroboleslavského (1670); *Hora pomoci*, modlitby a úvahy (1671); *Lékař počestný*, život sv. Františka Xav. (1672); *Koruna česká*, životy sv.

patronů českých (1673); *Život sv. Isidora* (1673); *Věvec neuvadlý* (1675); *Duchovní recipe proti morové ráně* (1676); *Východ a západ slunce na hoře Sionské* (1676); *O P. Marii Tejnické* (1678); *Historie bl. P. Marie Klatovské* (1690); *Strom života*, zpráva o kříži ve staroboleslav. chrámě sv. Václava (1690). Německý spis vydal pouze jeden, o sv. Janu Nep. (1680), věnovav jej císařovně a královně Eleonore Magdaleně. Z latinského díla jeho o sv. Janu Nep., jež zůstalo rukopisem, čerpal hlavně Balbín. Ve spisech D-ského vane vroucí láska k lidu a jazyku českému. — Srv. Pešinu Phosphorus, 595; *Život Tom. Pešiny* od V. V. Zeleného v ČCM. 1884—86; *Drahé kameny z koruny sv. Václavské* vyd. Dědictvím sv. Jana Nep., díl II. r. 1888.

Dlouhý, vsi, viz Dlouhé.

Dlouhý František, spis. český (* 1852 v Praze), konal reálná studia v Poličce a v Praze, pak na polytechnice pražské, stal se r. 1872 učitelem na nižší reálce v Poličce, r. 1874 učitelem a r. 1892 professorem na c. k. paedagogiu v Brně. Tiskem vydal: *Tělověda č. Somatologie pro ústavy učitelské* (Praha, 3. vyd., 1889); *Kterak zařizujeme sbírky přírodopisné* (t., 1878); *O historickém vývoji tance a jeho kulturním významu. Český tanec národní* (t., 1880); *Zápas o české školy v hl. městě Moravy v prvním desetiletí Mat. šk. v Brně* (1888); *O člověku a o zvířatech* (Smíchov, 1889). Od r. 1882 jest red. »Literárních listův« a zábavně poučného časop. »Vesny«, do nichž napsal pod různými pseudonymy četná pojednání, kritiky a poučné články. Od r. 1889 rediguje »Moravskou bibliotéku« a od r. 1890 paedagogický časopis »Učitel«. Mnohé články uveřejnil kromě toho v »Koledě«, »Zofe«, »Komenském«, »Poslu z Budče«, »Učit. listech« a j.

Dlouhý den, populární název největšího svátku židovského zvaného židy jóm hak-kippurím (den smíření), též sobota sobot (3 M. 23, 32). Připadá na 10. den sedmého měsíce (Tišri) a jest jako slavnost smíření kajčnicka s Bohem se slibem polepšiti se slavností vážnou, věnovanou největšímu klidu sobotnímu, jakož i postu a vůbec zdržování se všelikých požitků. Přípravou slavnosti jest 10 dní předchozích, počínajíc prvním dnem Tišri a končíc nocí desátého Tišri, jež věnují se modlitbě a zbožným skutkům (almužna, smír s nepřáteli a p.). Ústanovení slavnosti té se týkající obsahuje hlavně 3. Mojš. XVI. Hlavní součástí bylo obětování dvou kozlů, z nichž jeden (losem určený) zabít a Bohu obětován, kdežto na druhého přenesl velekněz vložením ruky na hlavu a vyznáním hříchů všechny hříchy, načež kozel vyhnán na poušť (později svrhován do propasti, srv. A zázil). Slavnost udržela se v hlavních rysech i za druhého chrámu. Když velekněz proslovil ve vyznání hříchů jméno Jahve, sklonil se lid modle se a přijal jeho požehnaní znějící: Buďte čisti Modlitbou končila slavnost.

Dk.

Dlouhý parlament nazývá se v Anglii parlament od 3. list. 1640 do 16. bf. 1660. Cromwell vypudil z něho své protivníky (*rump-*

parliament) a 20. dub. 1653 jej rozpustil; ale parlament sešel se opět 7. kv. 1659 a zasedal až do svého rozpuštění.

Dloužec, femen 1—2 m dlouhý, jimž sokol k lovu vycvičený u svého stanoviště uvázan jest. *črn.*

Dlubiny viz Holičky.

Długosz Jan, historik a politik polský (* 1415 v Bfznicí — † 19. kv. 1480) D. pocházel ze 12 synů, kteří všickni měli totéž jméno křestné, pročež slul Johannes senior. U současníků sluje často jménem latinisovaným Longinus, sám však sebe jmenuje »Joannes (senior) Longini«. Jsa 13letý vstoupil na universitu v Krakově r. 1428, ale po 3 letech ostenen byl od otce beze všech prostředkův a musil se ohlédnouti po nějaké výživě. R. 1431 podařilo se mu, jako jinochu 17letému, dostati se do služeb mocného tehdy biskupa krakovského Zbyhněva Olešnického. D. přijat byl do kanceláře jeho za notáře. S počátku užíváno ho ve věcech správy statků biskupských se týkajících, ale když osvědčil velkou pili a horlivost při tom, svěřil mu biskup správu všech svých statků a učinil jej svým sekretářem. Kromě své svědomitosti získal si D. obzvláštní náklonnost Zbyhněvovu tím, že mu r. 1440 při návratu jeho z Uher zachránil život. Ač teprv r. 1440 dal se ordinovati na kněze, přece již od r. 1434 užíval bohaté fary Klobucké a od r. 1436 byl kanovníkem krakovským. Jsa sekretářem a správcem majetku biskupova, ponořil se takřka bezděčně do studií historických. Dostal do rukou stará akta a privilegia biskupství, zvláště když skládal inventář majetku biskupova. Tyto archivální práce byly proň školou historickou. Vedle toho na dvoře biskupa Zbyhněva, který zvláště v posledních letech starého krále Vladislava Jagelly řídil otěže politiky polské, prodělal D. výbornou školu politickou. Sám nejen za živobytí Zbyhněvova, nýbrž i po jeho smrti ve službách krále Kazimíra měl ve věcech politických důležitou účast. R. 1448 konal D. cestu do Itálie, aby Zbyhněvovi vymohl klobouk kardinálský u papeže Mikuláše V. Pak byl v Itálii ještě dvakráte. R. 1450 zprostředkoval příměří mezi Jiskrou z Brandýsa a Janem Hunyadem, jejichž boje ohrožovaly území polské (Spišsko). R. 1451 vyslán byl D. od šlechty malopolské ku králi Kazimírovi, aby Lucko, sporné dosud s Litvou, neváhal připojiti k Polsku; při tom vedl si D. tak rozhodně a ohnivě, že král jeho vystoupení dobře si zapamatoval. D. byl rozhodným stranníkem Olešnického, jehož vliv za vlády krále Kazimíra (1444—1492) váhy valně pozbyl. Zbyhněv Olešnický zemřel r. 1455. Po jeho smrti papež Pius II. zjednal biskupství krakovské příbuznému jeho provisi, ale král vši mocí se tomu vzpíral. D. horlivě stranil klientu papežovu (Jakubu ze Sienna), a proto musil i s ním prchnouti z Krakova před hněvem královým. Král pak, když se vrátil r. 1461 z vojny pruské, dal dům D.-ův vyplniti. Avšak netrvalo to dlouho, a D. vstoupil do služeb královských, když Jakub biskupství krakov-

ského dobrovolně se zřekl. Ve službě králově účastnil se D. velmi činně věcí politických. Často býval poslem královským, a to i ve věcech nejvážnějších, jako byl na př. mír Toruňský (1466). Za příčinou jednání s řádem Německých rytířů o tento mír zdržoval se D. r. 1464 v Toruni, kdež seznámil se s prameny dějin pruských, t. s kronikou Jeroschinovou a Wigandovou, jež dal si od nějakého kněze z Geismaru přeložiti z němčiny do latiny. Poměr jeho ku králi stával se postupem času důvěrnějším. R. 1467 stal se D. učitelem synů Kazimírových. Důležitou bylo také účastenství D-ovo v diplomatických stycích krále Kazimíra s králem Jiřím z Poděbrad. D. krále českého nenáviděl jako husitu a byl by si přál, aby král Kazimír přidal se ku straně jeho protivníků. Proto také ocitoval se D. nejednou ve velmi trapné situaci, ježto zájmy dynastie Jagellonské stále více protivily se prospěchům církve katolické, jejímž věrným synem D. chtěl vždy zůstati. V Hnu r. 1467 byl D. v Praze s poselstvím, jež mělo zjednati smíření krále Jiřího s ligou panstva katolického. D. také nejvíce králi Kazimírovi zrazoval sňatek syna jeho Vladislava s dcerou Jiříkovou Lidmilou. Konečně však přece musil se dočkat, že vychovanec jeho Vladislav přijal korunu z rukou kacířů. D. vyhlédl byl mladému králi českému za rádce a Vladislav chtěl jej učiniti arcibiskupem pražským. D. však byl přítomen pouze korunovaci Vladislavově v Praze (22. srp. 1471) a vrátil se hned potom do Polska. Vyváznuv po té z nebezpečné nemoci, účastnil se opět rozličných poselstev a jednání, jmenovitě s králem uherským Matiašem. Působil při zavření příměří mezi Uhry a Polskem r. 1478, ale tentokrát k nelibosti králově. Nedlouho před smrtí jeho označil jej král (1479) za kandidáta arcibiskupství Lvovského, ale D. tohoto povýšení se již nedočkal. — D. žil v době vrcholící moci a slávy říše Polské. Je to zároveň doba zdárnějšího duševního vývoje, než dosud. Do Polska vnikl humanismus, jehož byl příznivcem zvláště Zbyhněv Olešnický. D. sám však humanistou nebyl, ač rád s humanisty obcoval, pilně čítal klassiky, po jejich spisech se sháněl a snažil se přiblížiti se ke stylu jejich. Názorů antické klassičnosti rovněž si nepřisvojil; jest hluboko věřící katolík, nenávidí pohanství, jest nenáštelivý. Jako historik stojí na prostředku mezi středověkem a pozdějším humanismem. Sloh nemá tak mistrný, jako na př. Aeneas Sylvius. Za to však daleko předčí všechny historiky humanistické důkladností svého badání historického. D. není jen pouhý kronikář, jest již spíše historik. Vyznává, že je si úplně vědom úlohy řádného historika. Vyslovuje zásadu: »conscripserunt omnia decet veritati postponere«. Politické a vedle toho i církevní strannictví velmi zhusta jej svádí od pravé cesty. Velký pokrok jeví se u D-ě v jakési methodické kritice, ač ještě velmi nedostatečné. Záhady buď nechává nerozřešeny, buď řídí se autoritou spisovatelovou, buď obecnějším míněním. Co se týče reprodukce pramenů, D. zhusta řídké

prameny amplifikuje a zprávy sobě nelibé překrucuje.

Historická činnost D-ova byla současně s tím jeho téměř neznáma. A není divu, když jeho hlavní dílo *Historia Polonica* stalo se známým teprve po jeho smrti. D. pracoval na ní od let 1455—1480. Obsahuje dějiny polské od dob nejstarších až do posledních dob života D-ova ve 12 knihách; poslední 2 knihy (od 1410) jsou sepsány na základě tradice a vlastní zkušenosti D-ovy, mají cenu pramenů té doby. Pro dějiny polské do r. 1410 (prvních 10 knih) užil D. skoro všech pramenů polských, mnohých pramenů cizích (z českých hlavně Pul-kavy) a velkého počtu listin. Aby mohl užiti pramenů ruských, učil se rusky, hlavu maje již šedivou; prameny pruské dal si přeložiti do latiny. Prvních 10 knih a poslední 2 tvoří dvě různorodé částky, na nichž D. v stejné době pracoval. Obě ty části pak stále přehlédal, opravoval a dle potřeby přepracovával. Nepsal tedy dle pořádku chronologického, ale přes to dlo své chronologicky spofádal. V tomto díle patrně jeví se všechny přednosti i vady D-e jako historika. »*Historia Polonica*« jest vrcholem atfedověké polské historiografie.

Mimo to máme od D-e tyto spisy: *Vita sancti Stanislai*; *Vita sctae Kingae*; *Banderia Prutenorum*; *Vita Sbigneć de Oleśnica*; *Insignia seu clenodia regni Poloniae*; *Katalogy biskupů polských* (Vratislavských, Vladislavských, arcibiskupů Hnězdenských, biskupů Krakovských, Plockých); *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. D. sebral také rozličná akta týkající se processu mezi Polskem a Německým fádem počínaje od r. 1339. Spisy D-ovy vydány jsou ve sbírce »Joannis D. Sen. Opera Omnia cura Alex. Przeździecki« 1863—1887. »*Historia Pol.*« vydána již v l. 1614 a 1615 od F. Herburta (6 prvních knih do 1240) v Dobromilu; 1711 až 1712 u Lipsku od Jindř. z Huyssenu. Kromě toho přeložena několikráte do polštiny, posledně v »J. D. Opera omnia« v dílech II.—VI. (od Karla Mecherzyňského), v dílech X.—XIV. text la'inský, upravený od J. Żegoty Pauliho. Díl I. obsahuje spisy menší a katalogy biskupův polských, VII.—IX. *Liber beneficiorum*. — Srv. Zeissberg, Die poln. Geschichtschreibung im Mittelalter (1873); Smolka, Długosz (Szkice historyczne I.) 1882; Caro, J. Longinus (1863); Szujski, Stanowisko Długosza w historyografii europ. (1882); Semkowicz, Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza (1887); Herda, Questiones de fontibus . . . (1865); Perlbach, Długosz's Quellen für die deutsche Gesch. (Neues Archiv, XIV.); Girgensohn, Kritische Untersuchung über das VII. Buch der Historia Polonica des Długosch (1872). Blo.

Dluh v širším smyslu slova jest passivní stránka právního poměru zvaného obligace, záležejícího v tom, že jedna osoba, věřitel (*Gläubiger, creditor*), má naproti jiné osobě, dlužníkovi (*Schuldner, debitor*), nárok na jisté plnění, tento tedy k tomuto plnění povinen jest. Nárok ten zove se vůbec pohledávkou (*Forderung*), povinnost dluhem. Často rozeznává se d. v užším smyslu od závazku;

kde předmětem plnění jsou peníze, mluví se o d-u, kde stává povinností k plnění jinému (určité věci, jistého konání atd.), o závazku. *Síkl.*

D. veřejný viz Státní dluh.

Dluhomil, Dluhomír, Dluhovojs, staročeská jména mužská, jež se v Dluzek skracovala.

Dluhonice, ves na Mor. při řece Bečvě, hejtm., okr. a pošta Přerov, fara Předmost; 81 d., 445 ob. č. (1890), 17f. šk.

Dluhopis vůbec jest právní listina, obsahující závazek k zaplacení jistého dluhu. Jako taková může býti d. listinou pouze důkazní, pokud totiž byl zřízen o dluhu, jenž neodvisle od listiny vznikl, anebo zároveň také listinou dispositivní, pokud se zřízením jeho právo samo založilo. D. obsahovati má právní důvod dluhu (ze zápůjčky, z kupní ceny atd.); podle tím. práva jest aspoň pochybné, postačí-li listina právního důvodu neobsahující (t. zv. *cautio indiscreta*) k důkazu. (Sr. l. 25. § 4. D. 22. 3.) Často zakládá se d-em novace, t. j. změnou právního důvodu nastává zrušení dosavadního závazku a zřízením nového (na př. dluh z kupní ceny přeměňuje se v dluh ze zápůjčky s úroky). Hlavně užívá se d-u u zápůjčky, pod kterýmž titulem také zákon o něm jedná. Podle § 1001. o. z. totiž musí d. obsahovati jména věřitele a dlužníka, předmět a výši zápůjčky (tedy právní důvod), a podmínky splacení kapitálu a úroků. D. musí býti podle § 114. ob. s. ř. dlužníkem vlastnoručně psán a podepsán, anebo sice jen podepsán, ale podpisy dvou svědků opatřen. Obci vydaný d. musí podepsán býti starostou a jedním radním, pak dvěma členy výboru, resp. okresního zastupitelstva (§ 55. ob. zř. pro Čechy). Důkazní moc d-u není podle rak. práva vázána žádnou lhůtou, ale ovšem připouští se vždy protidůkaz, že zápůjčka vyplacena nebyla (Pat. z 1. března, 1787 č. 636 s. sb. zák., čl. 295 obch. zák.). V právu římském nabytí d. průvodní síly teprve během doby, dříve různě, Justinianem pak na dva roky po vydání stanovené. Před uplynutím jejm mohla průvodní moc vyvrácena býti prostým popřením okolností, že potvrzená výplata zápůjčky vskutku se stala (*querela non numeratae pecuniae*), což se mohlo státi buď námitkou proti žalobě o zaplacení (*exceptio non num. pec.*), anebo žalobou o vrácení d-u nebo konečně písemným protestem, druhé straně přímo, nebo prostřednictvím soudu doručeným (sr. Cod. 4. 30. Nejnovější liter. v přičině té u Arndtse, Pand. § 281. p. 1.). Podle pruského L. R. § 738. I. 11) dopouští se proti d-u ve veřejné knihy vtělenému protest v 38 dnech, podle sas. pr. ve 30 dnech. Podle něm R. Civ. Pr. Ordng. § 17. uv. zák. není však důkaznost d u žádnou lhůtou vázána. — Jednotnou zápůjčku lze rozvrhnouti na větší počet d-ů t. zv. dílčí dluhopisy (*Partialobligationen*). D-y tyto mohou se bez zvláštního státního svolení platně vydávati pouze na určitá jména a na obnosy nejméně 105 zl. r. č. Sr. dv. d. ze 17. prosince 1847 č. 1105 s. sb. zák.; v přf-

čině společného zastoupení majitelů zákon ze 24. dubna 1874 č. 49 a 5. prosince 1877 č. 111. ř. z.

Dluhoště: 1) **D.** (něm. *Ottenschlag*), ves v Čechách, hejtm. a okr. Kaplice, 6 km vých., fara a pš. Benešov Něm., mlýn; 41 d., 2 ob. č., 228 n. (1890). — 2) **D.** v okr. novohradském viz Klení.

Dluski Tomasz, státník polský, z nejmocnějších mužů za Stanislava Augusta, pocházel z chudých rodičů, ale svojí pilností obrátil na sebe pozornost Augusta Czartoryského. Dohodnutí s rytíři Maltézskými o statky ostrožské, jež obohatilo mnohé polské rody a které **D.** řídil, přispělo k jeho popularnosti. Po smrti Augusta III. účastnil se poradního sněmu a učinil několik prospěšných návrhů žádaje zejména o rozmožnění hlasů sněmovních. Té doby stal se tajemníkem generální konfederace a potom diplomatickým tajemníkem Stanislava Augusta. R. 1764 jmenován podkomořím lubelským. R. 1768 povolán k revidování zákonův, ale nepohodnuv se s králem, uchýlil se na venek. Na čtyřletém sněmu podporoval reformy, ale po prohlášení konstituce vzdal se politické činnosti.

Dlustuň Ljuboje, paedagog chorvatský (* 1850), byl učitelem a vystěhovav se r. 1879 do Sarajeva, přidělen správci bosenského školství dru. Kukuljevići a svěřen mu dozor nad národními školami v Bosně. Sestavil 4 čítanky a učebnici zeměpisu pro 3. a 4. třídu a uveřejnil též několik odborných článků v »Naředku«.

Dluž (luž), také dluže nebo dlužej (*propolis*), slove hmota pryskyřičná, kterou sbírají včely s různých rostlin, zejména s pupenů některých stromů a jako pel na zadních nožkách do úlu přinášejí, kde jí upotřebují k ucpání štěrbin, ke zúžení česna, k uhlazení drsných stěn a k podobným účelům. S voskem smíšena slouží k přilepení plástů na stěny úlu, jakož i k budování stěn a hrázek v česně nebo za česnem, jimiž má zamezen býti přístup škůdcům nebo světlu a hlavně zimě. Takové ochranné stavby podnikají včely z většího dílu v podzimu a z jara je ruší. **D.** nikdy nebývá ukládána do buněk. Zbarvena jest žlutavě nebo narudle, nabývá však časem barvy tmavé až začernalé; jest hořké chuti, dosti silně vůně a zapálena hoří jasným plamenem.

Dluže, také zastávky nebo prkénka, slovou posouvateľné destičky, z nichž skládá se strana kbelu (v. t.) k rybníku obráčená.

Dlužiny Dolní, ves v Čechách, hejtm. a okr. Ledeč, 8 km sev.-vých., fara a pošta Světlá n. S.; 20 d., 128 ob. č. (1890), dvůr a samota Stupník. — **D.** Hořejší, ves t.; 21 d., 192 ob. č. (1890), samota Dvůr Nový.

Dlužník viz Dluh.

Dlužní úpis viz Dluhopis.

D. m., značí v hudbě destra mano (ital.), pravou rukou (hrát).

D. M., angl. skratek pro Doctor medicinae, také pro Doctor of Music.

Dmitr, staroč. obměna jména Demetrius, jež se vyslovovala také jako Mitr (srv. Mitrov a Mitrovice). *Sčk.*

Dmitra ze Zinkova, maloruský rukopis (některých knih Starého zákona) z r. 1575, nyní v knihovně kláštera sv. Onufria ve Lvově. Zdá se býti pouze opisem části překladu bible Fr. Skorynovy. Obsahuje mnoho čechiismů, ano i českou akcentuaci. *Rř.*

Dmitrevskij Ivan Afanasjevič, herec ruský (* 1733 v Jaroslavi — † 1821 v Petrohradě), jsa synem protojereje Djakonova vzdělal se u něm. pastora a v jaroslavském semináři, avšak seznámiv se s Volkovem, přilnul k jeho snahám, založil s ním v rodišti divadlo, načež carevna Alžběta povolala ho s ostatními do Petrohradu, kde v kadetním sboru doplnil své vzdělání. Té doby hrával s Volkovem při dvoře a když založeno r. 1756 stálé divadlo dvorní, **D.** jmenován dvorním hercem a poslán dvakrát za hranice, kde spřátelil se hlavně s Lekainem a Garrickem. Po smrti Volkova jmenován správcem celého divadelního sboru. Repertoire jeho byl rozsáhlý a rozmanitý (Hamlet, Tartuf, Romeo, Dmitrij, Starodum a j.), ano vystupoval s počátku i v hlavních ženských úlohách s úspěchem. Posledně hrál r. 1812 v kuse »Vseobščeje opolčeniye«, když Napoleon táhl již na Moskvu, a doznal hloučných ovací. S Kniperem založil v Petrohradě též divadlo pro lid. Mimo to přeložil a spracoval kolem 60 divadelních her, skládal elegie, epigrammy a napsal dějiny ruského divadla, avšak z jeho prací mnoho se pohřešuje. Současníci vysoce cenili jeho zásluhy, a ruská akademie jmenovala ho svým členem. V dějinách rusk. divadla **D.** jest hlavním zástupcem první doby jeho rozvoje, doby pseudoklassicismu. Jako herec, mající umění herecké úplně ve své moci, založil svoji vlastní školu (Jakovlev a j.) a uvedl ruské umění na bezpečnou cestu, tak že právem bývá zván patriarchou ruských herců. *Suk.*

Dmitrij (lat. *Demetrius*) viz Dimitrij

Dmitrijev, újezdné město v severozáp. části kurské gub. v Rusku na ř. Usoži s krásným hlav. chrámem, lojárnami a cihelnami, provozuje obchod s obilím lnem a konopím. Obyv. r. 1888: 4662 d. — Újezd dmitrijevský (30635 km²), rovina na l. bř. Svapy mírně vlnitá, 111.000 obyv. (1885), většinou Velkorosů, Malorosů jen málo. Hlavním pramenem výživy rolnictví, průmysl slabý; několik vinopalen, cukrovarů, krupníky, lomy na mlýnské kameny. *Ft.*

Dmitrijev: 1) **D.** Ivan Ivanovič, spisovatel a státník ruský (* 1760 v Bogorodském v sibirské gub. — † 1837 v Moskvě), nabýv v mládí pečlivého vychování soukromého, odvezen za příčinou pugačevských bouří do Moskvy a r. 1776 dán k semenovskému pluku v Petrohradě. Zde pod vlivem F. N. Kozljatěva seznámil se s cizími literaturami a jal se záhy psáti verše, které získaly mu přístup k Děržavinu a Karamzinu. Přilnul k tomuto nejtěsněji, uveřejňoval v jeho »Mosk. Žurnalu« své básně (1791—92). Tou dobou byl

všestranně činným, psal bajky (*Čiž; Dva go lubja; Dub i trost*); písně (*Goluboček; Ražluka; Lastočka*); pohádky (*Voždušnyja bašni; Pričudnica*, dle Voltaira); povídky veršem (*Jer-mak*), satiry a epigramy (*Čužoj tolk*) a pod., které uveřejnil ve sborníku, nazvaném dle příkladu Karamzinova *I moji beždělki* (Petrohrad, 1795). Za panování cara Pavla D. šel do výslužby jako plukovník, ale za nedlouho povolán do senátu (1797), načež jmenován zástupcem ministra státních statků a pak vrchním prokurorem. R. 1799 šel opět do výslužby v hodnosti tajného rady a chtěl se věnovati cele literatuře, usadil se v Moskvě, skupil kolem sebe všechny čelnější spisovatele ruské, podporoval Karamzina při založení »Věstníka Jevropy« (1802) a v l. 1803 a 1805 vydal dvě části svých spisů. Za Alexandra I. povolán znova do senátu, jmenován členem státní rady a r. 1810 ministrem spravedlnosti, avšak po 4 letech zažádal za propuštění a usadil se trvale v Moskvě. R. 1816 byl zde předsedou kommisie pro náhradu škod způsobených napoleonskými válkami a r. 1826 vydal ještě své *Apologii*. D. náleží k předním zástupcům Karamzinovy školy, zaujímaje v básnictví stejné postavení jako Karamzin v próse. Nebyl talentem první třídy, ale vládl pružným a svěžím veršem, jenž nezůstal bez vlivu na pozdější ruské básníky, a vystupoval satiricky proti těžkopádným ódám pseudoklassiků (*Čužojtolk*), raze s Karamzinem cestu romantismu. Hlavní zásluhu získal si o poetickou pohádku a bajku, v níž byli mu vzory Voltaire, Lafontaine, Florian a j. Jeho písně ve vkusu sentimentální lyriky znarodněly. Zápisky jeho *Vzgljad na moju žižni* (Moskva, 1866) poskytují vedle autobiografických zpráv též důležitý materiál pro literárního historika. Jako státník D. vynikal přímostí skromností a počestností. Byl členem ruské akademie a mnohých universit. Spisy jeho v l. 1795—1823 vydány sedmkrát. Bajky vydány opět r. 1838 v Moskvě a r. 1866 v Petrohradě. Do češtiny přeložil některé jeho básně a bajky F. L. Čelakovský (Hřímá; Měsic; Rafička; Osel, opice a krtek a j.).

2) D. Michajil Alexandrovič, spisovatel ruský, bratranec před. (* 1796 v Moskvě — † 1866, t.), vzdělav se na moskevské universitě, vstoupil do služby moskev. senátu a stal se pak jeho vrchním prokurorem. V literatuře obrátil na sebe nejprve pozornost parodiemi na vynikající ruské básně. Později proslul živou polemikou s knížetem Vjazemským jako protivník romantismu. Nejlepší své práce uveřejnil v »Moskvitjaninu« (1841—1856). O sobě vydal své básně dvakrát (Moskva, 1831 a 1865). Mimo to napsal: *Moskovskija elegiji* (t., 1858); *Kuřaz Ivan Michajlovič Dolgornikij* (3 vyd., t., 1863); *Meloči iz žapasa mojej pamjati* (t., 1869). Poslední spis obsahuje zajímavé zprávy o ruských spisovatelích a vynikajících osobnostech vůbec.

3) D. Orenburgskij Nikolaj Dmitrijevič, malíř ruský (* 1838 v Nižním Novgorodě), vzdělal se v petrohradské akademii u F. A. Brunioho a za obraz *Utopeni* jmenován

r. 1868 akademikem. R. 1869 podnikl cestu po Kavkáze v družině velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče star., pro nějž nakreslil album. Od r. 1871 dlel za hranicemi a maloval hlavně obrazy z národního ruského života, načež za poslední rusko-turecké války jal se malovati výjevy válečné. Byv r. 1883 jmenován prof. akademie v Petrohradě, usadil se tam trvale. Z jeho obrazů jmenujeme: *Episoda z bulharské války* (1881); *Útok na Zelené hory 27. srpna 1874* (1884); *Požár na vsi* (1885). Znám jest též jako dovedný ilustrátor Puškina, Lermontova, Někrasova a j.

4) D. Kavkazskij Lev Jevgrafovič, malíř ruský (* 1849 v Kubašské oblasti), vzdělal se v petrohradské maliřské akademii a r. 1882 jmenován byl akademikem za podobiznu velkokněžny Marie Pavlovny, rytou podobiznu archimandrity Ignatije, podobiznu zpěvačky Kamenské a za kresbu pérem *Kmotičky*. Pochází od něho celá řada výkresů a skizz kavkazských typů, scen ze života a pod. Roku 1880 vydal album *Kavkaz* s 62 čísly. V l. 1883—84 vydával časop. »Lastočka« uveřejňuje v něm výhradně ruské práce a do r. 1887 byl též redaktorem obrázkové části časop. »Vsem. Iljustr.«. T. r. podnikl cestu do střední Asie, odkud čerpal látku k novým studiím a skizzám. Šnk.

Dmitrijeva Valentina Jovovna, spis. ruská (* 1859 ve Voronině, saratovské gub.), ukončivši 4 tř. ženského gymn. v Tambově, byla učitelkou a uveřejňovala své povídky v »Saratovském dněvníku« a »Sar. spravočném listku«. Od r. 1878—85 poslouchala lékařství v Petrohradě. Ve svých povídkách, uveřejňovaných v měsíčníkách ruských (*Po duši da ně po razumu; Achmetkina žena; Ot sověsti; V tichom omutě; V raznyja storony; Zlaja volja; Turma; Svojm sudom; Dobrovolec*). D. vyniká důkladnou znalostí selského života a hlubokým psychologickým rozbořením. Šnk.

Dmitrov, újezdní město v moskevské gub., na ř. Jachromě, 70 km sev. od gub. města, má 9154 obyv. (1885), poštu, telegraf, 8 chrámů, klášter, továrny na sukno, koželužské závody a značný obchod s obilím a zeleninou. Založeno bylo r. 1154 velkoknížetem Georgijem Vladimirovičem, synem Monomachovým, ku počtě jeho syna Dmitria. — Dmitrovský újezd v sev.-vých části moskevské gub. má na 2433'2 km², 144.802 obyv. Půda na západě planinatá, na sev. bažinatými lesy porostlá. Kvete zde bavlíctví, soukennictví, výroba porculánu, vaty, rukavice a j.

Dmitrovič: 1) D. Ra diša, kníže, pocházející z Hercegoviny založil kol. r. 1552 v Arnautském Bělehradě slovanskou tiskárnu, kde počal tisknouti velké tetroevangelié; když však náhle zemřel, dostala se jeho tiskárna Trojanu Gunduliči, který přenesl ji do Dubrovníka. —

2) D. Gjorgje, malíř, rodem z Hercegoviny, ozdobil kol. r. 1740 svými malbami několik pravosl. chrámů v Dalmacii.

Dmitrovka nebo dmitrovská sobota, u Rusů sobota mezi 18.—26. říjnem, kdy lid na památku kulikovské bitvy modlil se za ro-

diče. U Malorusů známa jest pod názvem Dmytrova didova subota (v. t.).

Dmitrovsk, újezdní město v orelské gub. v Rusku, 94 km j.-z. od Orlova, při ř. Neruse a Obščerici, má 6984 obyv. (1888), poštu, telegraf, 4 chrámy, čilý obchod s konopím, konopným olejem, obilím a sádem. Založeno býv. multanským hospodarem Dmitrijem Cantemirem, jemuž Petr Vel. r. 1711 daroval ve zdejší krajině 1000 dvorů. — Dmitrovský újezd, málo zalesněná pahorkatina, zabírá j.-z. část orlovské gub. a má na 2463 km² s 94.864 obyv

Dmochowski: 1) D. Franciszek Ksawery, spis. polský (* 1762 na Polesí — † 1808), vstoupiv do kolleje piaristů v Drohiczyně, vyučoval na školách v Radomě, Łomži a ve Varšavě. Za velkého sněmu r. 1791 obrátil na sebe pozornost Huga Kollářata, stal se jeho tajemníkem, načež po pádu konstituce ze dne 3. kv. odebral se s ním do Drážďan, kde společně pracovali o díle *O ustanowieniu i upadku konstytucyi 3. Maja 1791*. Za povstání Kościuszkova vrátil se do vlasti (1794), byl členem vrchní rady ve Varšavě, ale po posledním rozdělení Polska uchýlil se opět do ciziny a cestoval v Německu, Francii a Itálii. R. 1800 dovolen mu návrat do vlasti, načež usadiv se ve Varšavě, věnoval se cele literatuře, v níž získal si čestné místo zejména svými překlady z Homéra, Vergílie, Miltona, Younga (*Sąd ostateczny*), Delilla a j. vydaných z části samostatně, později souborně v díle *Pisma rozmaite* (Varšava, 1826), i jako veršopisec dle *Sztuka rymotworczya* (t., 1788), kde dle vzoru Hecratiovy »Ars poetica« a Boileauovy »Art poétique« líčí zásady poesie. Mimo to podporoval tehdejší literární hnutí časopisem »Nowy pamiętnik« (1801—1805, 20 sv.) a vydal sebrané spisy přítele svého Krasického (Varšava, 1803) a Karpińskiego (t., 1806). *Šnk.*

2) D. Franciszek Salezy, spis. polský, syn před. (* 1801 ve Varšavě — † 1872 t.), ukončiv studia na universitě varšavské, věnoval se literatuře a získal si zásluhy zejména jako redaktor několika časopisů (»Wanda«; »Biblioteka polska« a j.) a vydavatel spisů Kniaźnina (Varšava, 1828), Zablockého (t., 1829), Osińskiego (t., 1861) a j. Znám jest též jako autor četných povídek, cestopisů a básní, nevynikajících však ani původností myšlének, ani spracováním. Ve sporu mezi klassiky a romantiky byl nejčelnějším odpůrcem těchto a vystoupil proti stati Mickiewiczově »Do krytyków warszawskich« brošurou *Odpowiedź Mickiewiczowi* (t., 1829). Jeho *Wspomnienia* (t., 1859) obsahují četné zprávy vztahující se k těmto zápasům. Zmínky zasluhuje ještě jeho spis *O życiu i pismach Kaź. Brodzińskiego* (t., 1871), jehož přednášky o všeobecné literatuře v rukopise nalezl a vydal. *Šnk.*

3) D. Henryk, sochař polský (* 1810 — † 1863 pod Vilnem), na universitě vilenské stal se magistrem práv, ale kolem r. 1846 věnoval se v Paříži sochařství, načež usadil se v Londýně a konečně ve Filadelfii. Práce jeho jsou známy v celé Americe a mnohé z nich zdobí

sály kapitolu washingtonského. Od něho pochází pomník Barbory Radziwiłłówny, poprá Syrokomly a j. V Americe znám jest pod jménem Henri D. Saunders.

D-moll (ital. *re minore*, franc. *ré mineur*, angl. *D minor*). Stupnice z d-m. jest základní stupnicí měkkou, přenesenou na tón d, a zní vlastně *defgabcd*; moderní hudba však zřídka užívá jí v této způsobě, zvyšující buď stupeň 7. (*defgabcis d*), anebo 6. a 7. (*defgahcis d*), ve případě však posléze zmíněném v sestupu užívajíc uvedeně prvé stupnice základní. — D-m.-akkord jest souzvuk tónů *d-f-a*. — D-m.-tónina jest měkká tónina, jejíž podkladem jest d-m.-stupnice; předznamenáno má vždy 17, nechť zakládá se na kterékoli z uvedených výše variant d-m.-stupnice, ano zvyšování stupně 6. a 7. pokládáti sluší vždy jen za nahodilé. D-m.-tónina a stupnice jest enharmonicky shodnou s *Cisismoll*, jež však praktického významu nemá, ana by měla předznamenáno 11 ♯. *Str.*

D. M. S., skratek lat. *Diis Manibus sacrum*, t. j. Manům (duchu, památce zemřelého) posvěceno, nápis na náhrobcích a p.

Dmuchadlo, dmuchavka viz Dmychadlo, dmychavka.

Dmuloret, bot., viz *Calceolaria*.

D. Mus., skratek na angl. universitách *Doctor Musicae*.

Dmuszewski Ludwik Adam, herec a dramatik polský (* 1777 v Sokółce na Litvě, † 1847 ve Varšavě), vstoupiv r. 1800 k divadelní společnosti Boguslawského, stal se záhy oporou Nár. divadla ve Varšavě. Jeho herecké výkony těšily se neobyčejnému úspěchu, jako jeho dramatické práce, přeložené i původní, jichž se čítá asi 150. Za nejlepší pokládá se jeho komedie *Odwet czyli Barbara Zapolska*. Souborně vydal je s názvem *Dzieła dramatyczne* (Vratislav, 1821, 1.—4. díl, Varšava, 1822—23, 5.—10. díl). Od r. 1823 vydával časopis »Kuryer Warszawski« a od r. 1826 byl spolufunditelem varšavského divadla. — Jeho choť Konstancya z Pięknowskich (1784 až 1854) byla dlouho ozdobou zpěvohry polské zpívajíc první partie.

Dmuti moře (přiliv a odliv, slapy) slove střídavě stoupání a klesání mofských vod, které v období 24 hodin a 52 min. dvakráte se opakuje, tak že každé místo, na kterém výjev ten vůbec se vyskytuje, ve zmíněném období dvakráte přiliv a dvakrát odliv má, z nichž každý 6 hodin a 13 min. trvá a které vespolek se střídají tak, že po každém přilivu následuje odliv a naopak. Není však ani přiliv ani odliv na všech místech povrchu zemského zároveň, nýbrž z pravidla na každém místě jindy. Oba výjevy střídavě postupují okolo země směrem zdánlivého pohybu slunce i měsíce, t. j. od východu k západu. Místa ležící pod týmž poledníkem, tedy i na straně od měsíce odvrácené mají současně přilivy a o 6 hodin později opět současně odlivy (přibližně). Též shledáno, že přiliv moře se děje mocněji, když měsíc vrcholí a zároveň jest v nadhlavníku, že výjev

ten mnohem silněji se opakuje, když měsíc jest v úplňku nebo za doby nového měsíce (vysoký příliv), než když jest ve měnách první a poslední čtvrti, čímž souvislost d. m. s měnami měsíce jest dokázána. Dále neušlo bedlivému pozorování d. m., že jeho mohutnost též na menší vzdálenosti měsíce od země a také na menší vzdálenosti země od slunce v nepřímém poměru závisí (nemajíť, jak povědomo, ani měsíc ani slunce vždy stejnou vzdálenost od země), tak že u výjevu tomto trojí období rozeznávati sluší, totiž a) denní, b) měsíční a c) roční. První souvisí s průchodem měsíce poledníkem místa; druhé s tvárností měsíce (za úplňku a nového měsíce čili v době syzygií jest největší a za první a poslední čtvrti, v době quadratur, nejmenší); třetí pak s polohou měsíce a slunce k zemi. Z těchto a jiných pozorováním zjištěných zjevů soudíme, že příčinou d. m. jest přitažlivá síla, kterou měsíc i slunce na vodstvo mořské a na zeměkouli vůbec působí. Ježto přitažlivé této síly do dálky rychle (čtverecně) ubývá, jest přirozeno, že na přivrácené straně země přitažlivost měsíce silněji se jeví, než ve středu země a na odvrácené straně z téhož důvodu opět slaběji než ve středu země nebo na straně k měsíci obrácené. Mysleme si, že na straně země k vrcholícímu měsíci přivrácené leží vodstvo mořské, rovněž tak na straně od měsíce odvrácené, pak bude na obou stranách příliv moře a to na přivrácené straně větší přitažlivostí a na odvrácené menší přitažlivostí měsíce, než jaká na střed zemský se jeví, způsobený asi tak jako člověk, ve vodě po krk stojící, dvojným způsobem vodou zaplaven býti může, buď že mu voda nad hlavu vystoupí nebo že mu dole nohy hloub zapadnou, čímž mu voda také hlavu zaplaví. Jest tudíž příliv a odliv moře účinek nestejné přitažlivosti, jakou jeví měsíc na různá místa povrchu zemského, jejichž vzdálenosti od měsíce jsou si nerovny. Z rozdílu nestejných těchto přitažlivostí měsíce vykládáme d. m. takto: Na straně k měsíci bližší než je střed země se vody moře zdvihají, jsouce silněji měsícem přitahovány než vzdálenější střed země, a na straně protilehlé, tudíž vzdálenější, se slaběji přitahují než střed zemský, pročež, nejsouce k pevnině nehybně upoutány, zůstávají proti ní, která se středem země pevně souvisí, pozadu, čímž části pobřeží a ostrovů se vodou pokrývají, t. j. nastává příliv. Na místech o 90° od míst přílivu vzdálených jeví se současně odliv, neboť voda na jednom místě stoupající jeví se na jiném místě jako odtékající, odliv. Následkem otáčení země okolo osy přichází měsíc 6 hodin po přílivu nad místo odlivu a způsobuje pak zde příliv, kdežto na předešlém místě nastává odliv, a tak obíhá příliv za 24 hodin 52 min. okolo celé zeměkoule širým mořem od východu k západu jednou kolem, čemuž ovšem třeba rozuměti tak, že měsíc směrem od východu k západu na místech postupně jiných a jiných příliv budi, tak že taková přílivná vlna zdánlivě od východu k západu okolo země postupující

v době shora řečené jednou kolem země oběhne.

Jako měsíc působí také slunce na naši zemi přitahující ji k sobě silou 400krát větší než měsíc, pro svou ohromnou velikost. Avšak následkem své mnohem větší vzdálenosti od země (slunce jest 400krát od země vzdálenější než měsíc), jeví se přitažlivost jeho na všech místech povrchu zemského téměř úplně stejně mocnou, ježto poloměr země (859 1/2 míle), proti 20 mill. mil (vzdálenosti slunce) jest veličina velmi nepatrná. Jinak tomu ovšem proti vzdálenosti měsíce, kde poloměr země k její vzdálenosti od měsíce jest v poměru 400krát větším než u slunce. Proto jest příliv moře sluncem způsobený mnohem slabší (ani ne poloviční = 1/2), než týž výjev způsobený měsícem. Avšak za doby nového měsíce a úplňku jeho, kde střed země se středem měsíce a slunce v jedné a téže přímce leží, spojují se účinky obou těles na vodstvo mořské v jeden celek, čehož následek jest příliv vysoký (*Springflut*) a souměrně i nízký odliv. Jest-li poloha měsíce k zemi taková, že vzdálenost jeho středu od země se vzdáleností slunce od země uzavírá pravý úhel, což za doby první a poslední čtvrti měsíce se stává, vzniká současně měsícem na př. příliv a sluncem odliv, t. j. příliv sice, ježto působení měsíce jest mocnější, ale příliv zeslabený, nízký (*Nippflut*). Ostatně závisí velikost přílivu a odlivu též na výšce vrcholícího měsíce a slunce nad obzorem, děje-li se toto v na. hlavníku (zenithu) nebo v podnožníku (nadir), nebo v menších výškách nad obzorem. Čím výše jest měsíc a slunce za doby vrcholení (kulminace) nad obzorem, tím mohutněji se jeví příliv moře. Konečně též na nestejné vzdálenosti měsíce a slunce od země (následkem elliptických drah). Zvláště silné přílivy (odlivy) moře vznikají, je-li měsíc zemi na blízku (v perigaeu), zároveň země slunci na blízku (v periheliu) a je-li současně s těmito výjevy spojen buď nový měsíc aneb úplněk. Přidá-li se k tomu ještě vrcholení měsíce v zenithu aneb jeho hlubočení v nadiru, dosahuje vzácně toto setkání se všech příznivých okolností největšího účinku.

D. m. lze pozorovati jen na pobřeží nebo na ostrovech, v širém moři schází k pozorování potřebné pevné východisko, totiž pevnina. Kdyby povrch země celý pokryt byl mořem, stídaly by se příliv a odliv mnohem pravidelněji, co se týče času i výšky, zářezy moře do pevniny, různé utváření pobřeží a ostrovů působí rušivě na pravidelný vývoj d. m. jakož i místní poměry. Pročež jsou výšky přílivu na různých místech velmi nestejny, na př. v přístavech v Bayonnu 3 m, v Londýně 5 m, St. Malo 11 m, v zálivu Fundyjském (Sev. Amer.) 20 m, na ostrově sv. Heleny 1 m, v Baltickém moři několik cm a p. Vůbec přílivu od rovničky k oběma točárnám rychle ubývá, tak že na pobřeží norském na př. jest již velmi nepatrný.

S hlediska fyzikálního jest příliv a odliv moře výjev, plynoucí ze všeobecné gravitace

těles nebeských, jejíž před 200 lety Newtonem objevený zákon matematický se vyjadřuje vzorcem: $p = \frac{m}{r^2} (I)$, ve kterém značí p velikost přitažlivosti na př. na 1 kg hmoty, ležící na povrchu země, m hmotnost a r poloměr země. Závísí tudíž velikost přitažlivosti země jednak na její hmotnosti m (v poměru přímém), jednak na vzdálenosti přitahované hmoty od středu zemské koule (v převráceném poměru čtverečném) a jest na první pohled na všech místech povrchu zemského veličinou

Č. 1165. Měch se vzduchojemem.

stálou, ježto hmotnost i poloměr země jsou konstanty (veličiny stálých hodnot). Avšak ve skutečnosti tomu jinak. Přitažlivost země čili tíže hmot na jejím povrchu jest výsledek celkový, plynoucí z přitažlivosti též jiných těles nebeských (měsíce, slunce, planet), a tato pak závisí dle vzorce prvního na jejich hmotnosti a poloze k zemi. Mění se tudíž ve vz. I. jak m tak i r kopce, hory), tudíž i výslednice přitažlivých sil čili tíže hmot na povrchu země. Všeobecně známo, že ve spojitých nádobách kapaliny nestejně těžké (husté) nestejně vysoko stojí a to tak, že lehčí kapalina stojí výše tolikrát, kolikrát jest lehčí než druhá kapalina. Jedna a táž kapalina stojí ve spojitých nádobách ve všech ramenech stejně vysoko. Kdybychom však v některém jejím rameni jakýmkoliv způsobem učinili kapalinu lehčí, vystoupí v něm ihned výše. Toto by se na př. mohlo státi oteplením kapaliny v jednom rameni nebo vysátím vzduchu nad kapalinou v rouře obsaženého, neboť pak klesne přetlakem vzduchu, působícího na druhé rameno, kapalina v tomto a v prvním rameni se patrně zdvihne. Šířeť může lze si představit jako soustavu nesčetných spojitých nádob, třeba i bez pevných ohraničených ramen, neboť ramena taková podstatu výjevu v nich nemění. Vystoupí-li měsíc nad jedno rameno čili jednu stranu soustavy jejich, zmenšuje svou přitažlivost, působící proti směru tíže zemské, poměrně váhu vodstva i ovzduší pod ním se nalézajícího, a proto stoupá voda na této straně výše než na straně o 90° od ní k západu vzdálené, kde tíže země nebyla jeho přitažlivostí dosud zmírněna. Pak od této strany vody odtékají

do druhých ramen, kde příliv se jeví. Že by jak Tyndal tvrdí, přílivem může otáčecí rychlost země průběhem staletí patrně se zmenšovati mohla, nepadá na váhu, zvláště připojíme-li, že z jiných důvodů (smršťování země) otáčecí rychlosti země opět přibývá (kompensace). Ježto vzduch obklopující naši zemskou kuli (ovzduší) též jest těžký, mnohem jemněji tekutý a zároveň také pohyblivější než voda, jest domněnka o přílivu a odlivu ovzduší zemského velmi přirozená a odvodněna. Četná pozorování tlakoměru, konaná k účelu tomu, zdali tlaku vzduchu za doby přílivu může přibývat nebo ubývat, nevedla dosud k žádoucímu v té příčině poznání. Výklady o d. m. podali: Newton, Laplace, Bessel, Börnstein a j., u nás Jandečka v Naučném Slovníku, Riegrově, Hromádka, »Škola a Život« r. 1878, Sýkora. Hr.

Dmychadlo (dmuchadlo, duvadlo, dy-madlo, воздуходувная машина, Gebläse), stroj k vyrábění zhuštěného vzduchu, který se troubami s koncem kuželovitě zúženým, soplem (Dúse), v širší objímce t. zv. dúvce (Furm) ležící do peci vede, aby se docílilo buď většinou žáru neb okysličování

roztavených hmot. Přetlak zhuštěného (kompimovaného) venkovského vzduchu čili napjetí jeho udává se výškou vodního nebo rtuťového sloupce, jež v uzavřené trubici v rovnováze udržuje, a měří se manometrem podobně, jako se tlak venkovského vzduchu měří barometrem.

D-la roztídní se nejčastěji dle způsobu, jakým vzduch zhušťují, a dle povahy strojů hnacích. Dle prvního rozřídění rozeznáváme následující hlavní druhy d-děl:

Č. 1166. Měch cylindrový čili válcový.

A) měchová d-la, duvné měchy, dy-madla (rus. паздухональная мѣха, něm. Balgengebläse) asice:

1. Kožené měchové d., obyčejně kovácké měchy: dvě pevné desky tvaru podlouhlého lichoběžníka, jejichž boky spojeny jsou neprodyšně koží složenou v záhyby. Jedna deska, obyčejně spodní, jest pevně uložena a obsahuje záklopkou, jež otvor ssací otvírá a zahrazuje. Vrchní deska jest pohyblivá. Na nejužším konci obou desk nachází se vý-

duch měchu, tenčí trubici neprůdušné s dnem i vrchem měchu spojené. Vzdálí-li se vrch měchu ode dna, rozšifuje se prostor mezi nimi

a měch nassaje otevřevši se záklopkou vzduch, jež pak zatížené víko, dopadá-li opět ke dnu, zhušťuje a výdchem vytiskuje. Takovýto měch

hybliva, nebo opak toho. Poslední způsob nazývá se měchem Widholmovým (vyobr. č. 1167.): *a* jest dno kolem čepu *e* pohyblivé a má ssací záklopku *g*, *b* jest nehybná vrchní část měchu s tlakovou záklopkou *d*, kterou stlačený vzduch z měchu truhlíkem *e* do výdchu *f* uniká. Táhl *h* pohybuje dnem *a*. Těchto dřevěných měchů, jejichž účinek jest slabší než účinek měchů kožených, neuzívá se již skoro nikde, měchy ty však tvoří přechod k d-lám pístovým.

Č. 1167. Měch Widholmův.

dává jen velmi nepravidelný, po každém hybu přerušovaný proud vzduchu. Aby se proud poněkud urovnal, dují buď dva měchy do společného většího vzduchojemu, anebo hotoví se měch se zvláštním svým vzduchojemem (vyobr. č. 1165.): *b* jest prostor měchový, *h* dno měchu se záklopkou *c*, *d* víko vzduchojemu, *e* jeho dno a spolu víko měchu se záklopkou tlakovou *f*. Toto dno jest pevně uloženo; závaží *g* táhne dno *e* dolů, čímž měch *b* vzduch ssaje; táhne-li se řetězem *k* dno *h* zpět vzhůru, tlačí se vzduch z *b* záklopkou *f* do vzduchojemu *a*, odkud část hned výdchem uchází, část však zdvihouc víko *d* zůstává

v *a*, až je odtud klesající *d* svou vahou vytlačí. Lépe ještě vyhovuje dvojitý měch se vzduchojemem, jenž umístěn mezi dvěma měchy střídavě do něho vzduch vytiskují cími. Lepší než tyto měchy starého způsobu jsou měchy cylindrové čili válcové (vyobr. č. 1166.): *a* jest pevná okrouhlá deska s tlakovými záklopkami a vysokou pevnou obrubou *cc*, v níž se

1. **D. truhlíkové** (rus. Ящичная в. м., něm. *Kastengebläse*) jest buď jednočinné nebo dvočinné. Jednočinné *d.* (vyobr. č. 1168.) jest truhlík *a* z fošen, uvnitř dobře hlazený, v němž se pohybuje táhlem *e* posunovaný dřevěný píst *b* se záklopkami ssacími *d*. Píst má ucpání pomocí dřevěných lišt železnými pružinkami na stěny truhlíku co možno neprůdušně přitiskovaných, anebo koženými pruhy, jimiž okraj jeho jest pobit, *f* jest zákloпка tlaková, u *e* nachází se výdch. Při dvočinných *d*-lech truhlíkových nemá píst žádných zálopek; truhlík uzavřen na obou koncích neprůdušně víky, v nichž se nalézají zákloпки ssací a

B) D-la pístová (rus. Поршневая воздуходувная машина, něm. *Kolbengebläse*), při nichž píst pohybem buď posuvným nebo točivým uvnitř pevně omezeného, neprůdušně uzavřeného prostoru vzduch zhušťuje. Posuvný pohyb má píst u *d-la* cylindrového, točivý u *d-la* Rootova (*Roots Blower*).

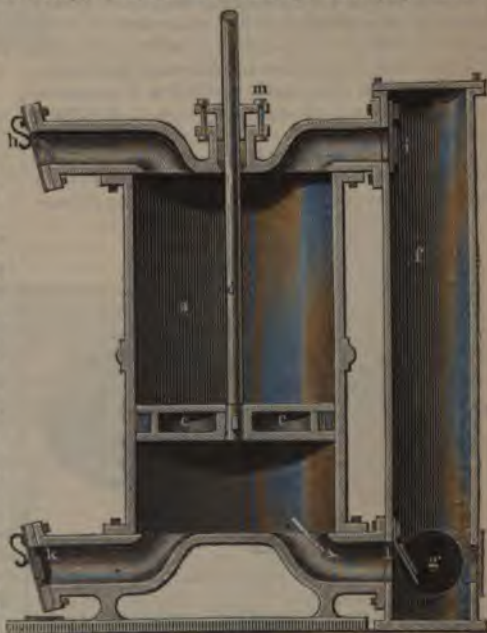
2. **D. válcové** (rus. Валцовая в. м., něm. *Walzengebläse*) jsou buď jednočinné nebo dvočinné. Jednočinné *d.* (vyobr. č. 1169.) jest válcový truhlík *a* z fošen, uvnitř dobře hlazený, v němž se pohybuje táhlem *e* posunovaný dřevěný píst *b* se záklopkami ssacími *d*. Píst má ucpání pomocí dřevěných lišt železnými pružinkami na stěny truhlíku co možno neprůdušně přitiskovaných, anebo koženými pruhy, jimiž okraj jeho jest pobit, *f* jest zákloпка tlaková, u *e* nachází se výdch. Při dvočinných *d*-lech truhlíkových nemá píst žádných zálopek; truhlík uzavřen na obou koncích neprůdušně víky, v nichž se nalézají zákloпки ssací a

Č. 1168. Dmychadlo truhlíkové jednočinné.

nachází výdch *b*, *d* pohyblivé dno se ssacími záklopkami, *g* víko vzduchojemu *f*, zatíženo závažími; *a*, *d* a *g* jsou na okraji neprůdušně spojeny koží v záhyby složenou. Táhne-li se dno *d* vzhůru, vytlačuje vzduch do vzduchojemu *f* a zdvihá víko *g*, které pak jsouc zatíženo a klesajíc vytiskuje jej do výdchu; *h* a *i* slouží k udržení víka *g* ve vodorovné poloze.

3. **Dřevěné měchové d.** dřevěné měchy jsou podobny koženým měchům tvarem i účinkem, avšak boční jejich stěny jsou dřevěné a na víko měchu neprůdušně přibity a tvoří s víkem skříň ke zpodu otevřenou, na jejíž boky dno měchu záklopkou obsahující co možná neprůdušně přiléhá. Jest pak buď dno pevné a celá vrchní nádoba po-

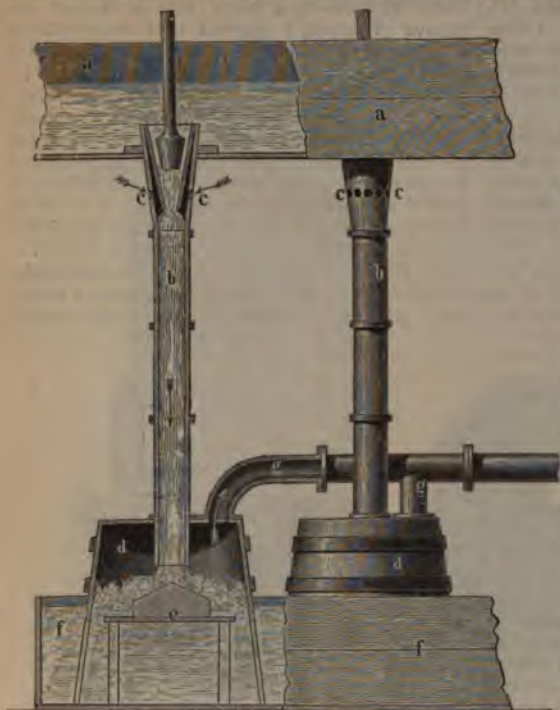
Č. 1169. Dmychadlo cylindrové čili válcové (stojmé).

v každém jedna zákloпка tlaková do výdchu ústící. Taková *d-la*, dřive zhušta, ale nyní zřídka jen uzívána, měla mnohdy značné roz-

vzduch vytlačují. Jedna strana každého pístu přiléhá na objímku, současně pak k sobě obrácené boky pístu na vzájem stále se těsně do-

dolů, ssaje u *c* vzduch, jež s sebou strhuje a vypouští zase nárazem na podložený špalek *e*. Vzduch hromadí se ve vrchní části poklopu *d*, odkudž se troubou *g* odvádí, ana voda vytéká otvorem při spodním okraji nádržky. Zacpáním hrdla u *c* zastaví se *d*. **D. závitové** (cagnardella, vyobr. č. 1174.) jest veliký šroub *c* (obyčejně jen o 4 závitěch), jehož hřidel má asi 20° úklonu. Uzávěn jest v objímce plechové *b*, s níž se, hnán palečnický *F, F₁*, otáčí v nádržce *g* vodou naplněné. Při otáčení tom nabírá otvor ve stěně *d*, kdykoli se vynoří nad vodu, vzduch, který pak se mezi závitů do spodní části objímky pohybuje a odtud ohnutou troubou *h* se odvádí. Toto *d*. poskytuje též vzduch pouze malého napjetí. Jiná *d*-la vodní jsou: fetězové, vodosloupní, Baderovo, bečkové, kolové a korečné, z nichž se však nyní sotva kterého užívá. U *d*-del vodních zastupuje voda místo pístu.

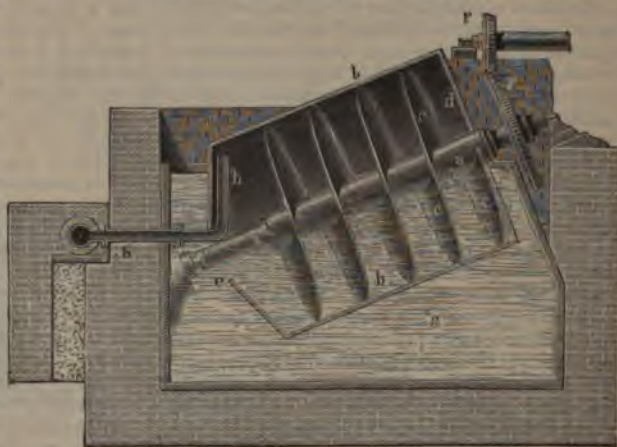

Č. 1173. Dmychadlo vodotrubné.

týkají. Tato *d*-la jsou velmi jednoduchá, bez záklopek, poměrně velmi levná a poskytují při nepřilíhš značném počtu obrátů veliké množství dle okolností až na veliký stupeň vzduchu zhuštěného. Obtížno jest u nich udržovati dobré ucpání, aby vzduchu co nejméně ucházelo.

3. **D-la vodní**, z nichž častěji užívá se jen dvou druhů a to *d*-la vodotrubného a *d*-la závitového. **D. vodotrubné** (Водотрубная н. м., Wassertrummelgebläse), jehož se též co stroje větracího v dolech užívá, má jen nepatrný účinek (5—6%) a nalézá se jen v horských krajinách, kde jest přebytek vody. Skládá se z vodojemu *a* (vyobr. č. 1173.), do něhož vpravena dřevěná trouba *b*, jejíž vrchní nálevkovitý konec s užší vložkou provrtán jest řadou děr *c*. Spodní konec trouby *b* vpraven jest do neprůdušného poklopu *d* obsaženého ve větší nádržce *f* vodou z části naplněné. Voda vrhající se ve zúženém paprsku z vodojemu *a* troubou *b*

4. **D-la odstředivá** č. centrifugální, větrníky (Центробъжная н. м., Centrifugalgebläse) mají podobu kol lopatkových. Účinek jejich záleží v tom, že otáčejíce se velikou rychlostí kolem své osy, ssají vzduch poblíže ní a následkem odstředivosti na obvodu jej vypuzují. Nemá-li zde vzduch volného odtoku, ale zachycuje-li se v zavřené objímce, stlačuje se a vede se pak troubami k pecem. Nejrozšířenější jest Rittingerův větrník o vysokém tlaku (vyobr. č. 1175.). Na hřideli v ložiskách *a* a *b* uloženém upevněno pomocí kuželové lité hlavy větrní kolo, složené ze dvou plechových věnců *c* a *d*, mezi nimiž nalézájí se ohnuté plechové lopatky

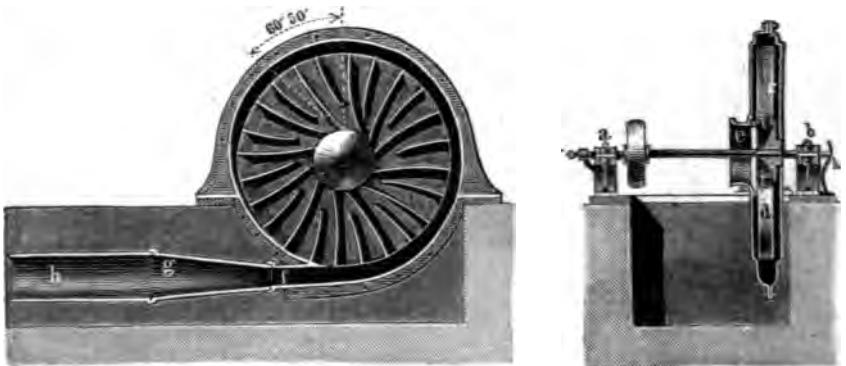
Č. 1174. Dmychadlo závitové (cagnardella).

na oba věnce přinýtované. Lopatky vycházejíce od zevnějšího obvodu větrníku, nedosahují až k jeho ose, ale mají délku jen $\frac{1}{2}$ nebo $\frac{2}{3}$

poloměru. U malých větrníků, kde často oba věnce s lopatkami v jednom kuse ulity jsou, bývají všechny lopatky stejně dlouhé, u větších ale větrníků jest vždy mezi dvěma delšíma vložena lopatka kratší, pomocná. I tyto lopatky vycházejí od zevnějšího obvodu větrního kola, a jsou proto kratší. Aby na vnitřním ssacím obvodu jeho průchod vzduchu příliš nebyl zúžen. Rozteč lopatek jest taková, že na zevnějším obvodě větrného kola vzdálenost mezi lopatkami nemá přesahovati 30 *cm*, protože by jinak proudění vzduchu mezi lopatkami bylo nepravidelné a nezbytné víření dobrému účinku větrníku na ujmu. Aby pak lopatek nebylo příliš mnoho, což opět má za následek veliké tření výduchu ve větrníku a tudíž stížený průchod, nemá vzdálenost lopatek na zevnějším obvodu ani u malých větrníků pod

mívají. Tímto větrníkem docílí se přetlaku vzduchu 30—40 *mm* rtuťového sloupce (^{1,22} až ^{1,19} atmosféry). — Podotknouti sluší, že objímka větrníková u bodu, kde se trouby výtokové připojují, k obvodu kola těsně přiléhá a odtamtud se až zase k hrdlu *f* dle závitnice (spirály) rozšiřuje, a že na ssací straně na plechové bočnici větrníku jest upevněn okroužený prsten *i* k objímce přiměřeně obrobené těsně přiléhající, který zamezuje zpáteční proudění stlačeného vzduchu do ssacího hrdla. Šroubem *l* a proti němu tlačící pružinou *k* upraví se přesně poloha větrníku. Kotouč řemenáč na hřdeli větrníku slouží k převádění pohybu od stroje hnacího na tento hřdel. — Mimo Rittingerův užívá se ještě několika druhů větrníků, jež mají lopatky buď veskrze stejné šířky jako tento, a to buď rovné neb ohnuté

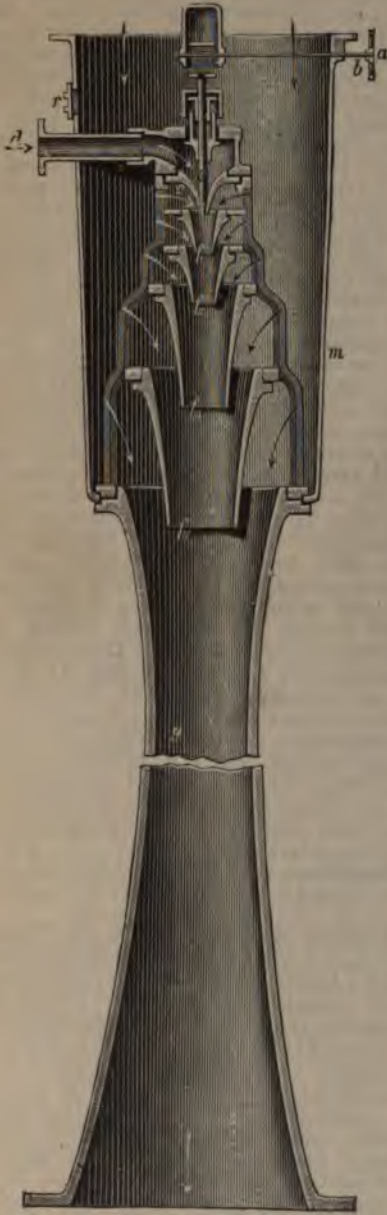
C. 1175. Rittingerův větrník.

150 *mm* klesnouti. Tvar lopatek určen na základě theoretického tak, že zevní konce jejich na obvodě větrného kola kolmo stojí, kdežto vnitřní konce odchylní se od směru poloměru tím více, čím větší rychlostí větrník se otáčí; obyčejně však asi o 60°. Ssacím hrdlem *e* proudí vzduch do větrníku, a probíhá mezi lopatkami silou odstředivou, shromažďuje se zhuštěn v objímce z plechu nebo litiny na obvodu větrníku, odkudž troubami *f*, *g*, *h* se k peci odvádí. Obvodová rychlost těchto větrníků jest velmi značná a tím větší, čím více se vzduch má stlačit. Co se účinku těchto větrníků týká, obnáší až 30% spotřebované síly hnací: t. j. násobíme-li množství nassátého vzduchu v krychlových metrech zředěným čili depressí v ssacím hrdle vyjádřenou v millimetrech vodního sloupce, udá nám součin tento užitečnou práci větrníku (i každého dmychacího stroje vůbec) v metrokilogrammech a obnáší u větrníku Rittingerova až 30% hnací síly. Jelikož obvodová rychlost větrníku jest jaksi stálá nebo do úzkých mezí odkázána, musí počet obrátů měniti se v opačném poměru k velikosti poloměru. Malé větrničky dělají mnohdy až 3000 a více obrátů za minutu, kdežto větší větrníky, jejichž průměr však, pokud aspoň účelům hutnickým slouží, zřídka 1 *m* dosahuje, jen 500—600 obrátů za minutu

(většinou značně méně lopatek než větrník Rittingerův), anebo mají lopatky k zevnějšímu konci zúžené (Lloydův větrník); povšechný tvar a účinek jejich jest v podstatě asi takový jako u větrníku Rittingerova. Větrníky jsou pohodlná a laciná dle dia, a s prospěchem se jich užívá, kde potřebí mnoho vzduchu bez velikého napjetí.

5 D. parotryskové (*Dampfstrahlgebläse*) zakládá se podobně jako injektor Giffardův na účinku paprsku silně napjaté páry, který proudě soustavou trub se ssacími hrdly, vzduch strhuje, pomalu rychlosti ztrácí, jež v tlak se mění vzduch stlačuje, a na zatím pára nassátým vzduchem ochlazená téměř úplně se srazí. Jakožto zástupce takovýchto *d*-del stůž zde *d*. Körtingovo (vyobr. č. 1176.). Trubkou *d* přichází pára z kotlu ústí do píšťaly *e*, jejíž otvor se tyčí *c* posouvanou dle potřeby kolečkem *a* a hřdelíkem *b* buď pootvírá nebo přivírá. *f*, *f*₂ až *g* jsou ssací hrdla větší a větší umístěná v přiměřených vzdálenostech od sebe. Parní paprsek přecházející z píšťaly *l* do hrdla *f* velkou rychlostí strhuje s sebou přiměřenou část vzduchu a udílí mu značnou rychlost, sám v témž poměru ji ztrácí. Tento smíšený paprsek přechází do *f*₂, ssaje opět značnou část vzduchu a ztrácí opět rychlosti, a to děje se při všech přechodech z hrdla do

hrdla, až pak u g má pouze rychlost příměřenou tlaku vzduchu, jakého se tímto přístrojem dosíci má. Troubami na spodním okraji

Č. 1176. Dmychadlo parotryskové (Kórtingovo).

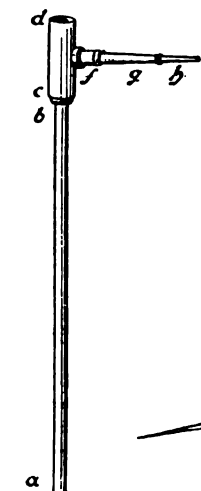
přístroje připevněnými odvádí se zhuštěný vzduch, kam třeba. Nasadíme-li na vrchní část objímku *m* s přístrojem neprůdušně spojenou, a spojíme-li ji při vrchním jejím okraji s omezenou místností, ssaje z ní přístroj vzduch a provětrává ji. Tato *d*-la parotrysková jsou

velmi jednoduchá, levná a nevyžadují žádné jiné hnací síly nebo stroje mimo paprsek parní do vnitř puštěný; nemohou se tedy ani polámati, ani nevyžadují žádného nákladu k udržování; ale účinek jejich jest nepříznivý, spotřeba páry velmi velká, lze jich tedy upotřebiti pouze co prozatímních *d*-del pro krátkou dobu.

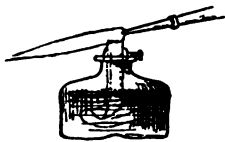
Dle způsobu síly, jakou se *d*-la ženou, rozeznáváme *d*-la ruční, parní, svodním kolem a *d*-la turbinová. Ruční, rukou hnaná, jsou nejvíce měchy nebo malé větrníky, které se ženou buď motouzem nebo řemenem. Na hřídelíku klikovém bývá navlečen větší kotouč řemenáč nebo kotouč motouzový, na hřídelíku větrníku pak malý podobný kotouč; kolem obou položen řemen nebo motouz, a je-li poměru velikosti obou kotoučů přiměřený, možno větrník hnáti velikou rychlostí i při mírném počtu obrátů hřídele klikového. — Parní stroj ženou se obyčejně *d*-la cylindrová a větrníky, tyto poslední zpravidla pomocí transmissí. Největší rozmanitost v uspořádání *d*-del nacházíme při parních *d*-lech cylindrových. Povahy práce (resp. odporu) při *d*-lech těchto předem vyžaduje, aby stroj hnací měl pohyb točivý (rotační), ať jest osa válce kolmá či vodorovná. Jest pak spojení mezi parním a vzduchovým cylindrem buď přímé nebo nepřímé. V prvním případě mají oba písty (parní a duvadlový) společně býti i ze dvou částí složené táhlo a totožný hyb. Mnohdy uprostřed mezi oběma písty s táhlem pevně spojen nachází se příčnická čepa po koncích, na něž navlečeny jsou ojnice na kliky setrvačnicků působící. Jindy prodlouženo jest společně táhlo až za vnější víko cylindru (obyčejně parního) a na jeho konci připojena ojnice setrvačnicku, při kterémžto zařízení ovšem délka stroje jest značná. Při nepřímém převodu umísťují se oba cylindry vedle sebe, parní píst působí na kliku na jednom konci hřídele upevněnou; a na druhém konci téhož hřídele jest upevněna druhá klika ženoucí cylindr vzduchový. Na téměř hřídeli nalézá se setrvačnick. Někdy žene jediný parní cylindr tímto způsobem dva cylindry dmychadlové po obou jeho bocích postavené, což z ohledu na vyrovnání síly a odporu se doporučuje; hřídel pak má v tom případě uprostřed třetí kliku ohybem utvořenou a nese dva setrvačnický souměrně k ose parního cylindru uložené. Převod palečnickými koly slouží často k tomu, aby dmychadlový píst vykonal jiný počet obrátů než píst parní. — Žene-li se *d*. vodní m kolem, jest buď na hřídeli vodního kola přímo přidělena klika, která pomocí ojnice žene píst duvadlový, nebo se převádí pohyb tohoto hřídele palečnickem na hřídel jiný (obyčejně větší počet obrátů vykonávající), který pak po koncích má buď jednu neb i dvě kliky a tak jediný neb i dva cylindry dmychadlové pohání. — Při duvadlech turbinových bývá zařízení podobné jako při předešlém; že však turbíny obyčejně větší počet obrátů dělají, než se od *d*-del žádá, převádí se pohyb od hřídele turbinového palečnickem na jiný

hřídle s klikami o menším počtu obrátů, který pak jeden i více cylindrů dmychadlových nadjednou pohání. — *ner.*

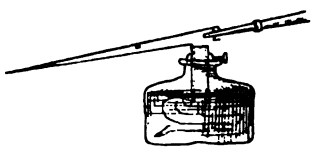
Dmychavka (dmuchavka) slove přístroj ku zvýšení účinnosti plamene. Toho docíljuje se vhnáním vzduchu, tedy přiváděním kyslíku do vnitřku plamene, čímž se docíljuje velmi dokonalého okysličování neboli spalování hořlaviny a tím teplota plamene valně se zvyšuje. Zakládá se tedy působení d-ky na téměř principu jako působení měchů, dmychadel a j., jen že d-kou pracuje se v malém a za účely zcela zvláštními. — Obyčejná d. (vyobr. č. 1177.) skládá se z trubice *ab* z pravidla

Č. 1177.
Obyčejná dmychavka.

Č. 1178. Plamen odkysličivý.

Č. 1179. Plamen okysličivý.

mosazné, při *a* náhubkem opatřené; v rozšířené části *cd* usazuje se vlhkost vzdušná a sliny; z této nádržky vzduchové kolmo trčí úzká trubice *fg*, která obyčejně končíva platinovou špičí *h*, v níž jest jemná dírka. Dmýchání děje se ústy; nevháníme však vzduchu do plamene námahou plic, než jen svaly licními. Po krátkém cviku docílíme tu plamene stálého a stejnoměrného, vzduch nosem nasávájící. Dmýcháme do plamene kahanu lihového, olejového nebo nověji zhusta do svítivého plamene Bunsenova kahanu (v. t.), jenž však k tomu účelu musí býti opatřen zvláštním, šikmo sfíznutým nátrubkem. Dmýcháním nabýváme ostrého kuželovitého plamene, položeného ve směru, jímž dmýcháme. Dle způsobu dmýchání rozeznáváme plamen dvoji. Vkládáme-li špičí d-ky něco málo do plamene a dmýcháme ostřeji, nabýváme plamene úzkého, táhlého, nesvítivého a velmi horkého, který slove plamenem okysličivým a oxydačním (vyobr. č. 1179.). Přiložíme-li špičí d-ky toliko k okraji plamene a dmýcháme-li slabě, nabýváme širšího, méně horkého, poněkud svítivého plamene, který slove odkysličivým čili redukčním (vyobr. č. 1178.). D.

tak zřízená slouží v chemii a v mineralogii ku poznávání jednoduchých sloučenin hlavně kovových a nerostův. Zjevy v plamenech d-ky způsobené na látkách neznámých buď o sobě nebo za přítomnosti jistých látek, které schvalně přičiňujeme a reagensii nazýváme, umožňují souditi na přítomnost určitých prvků. Látku zkoumanou o sobě nebo s reagensii vkládáme na vhodnou podložku, obyčejně do důlku vydlabaného v kuse dobrého dřevěného uhlí. Tak v plameni d-ky některé látky tají, jiné těkají, třestí, dýmy vydávají, spalují se, jiné dokonce se nemění. V plameni okysličivém kovy oxydace schopné poskytují kysličníky různou barvou a vzhledem význačné, které někdy opodál plamene na uhlí jako nálety se usazují. Naopak zase kysličníky a mnohé sloučeniny kovů v plameni redukčním poskytují zrnka svých kovů. Napomáháme tu často reagensii: sodou nebo směsí této s kyanidem draselným a j. Jindy tavíme látky neznámé s boraxem nebo se solí fosforečnou a dle barvy nabytých tak tavenin (perel) v obou plamenech d-ky soudíme na jakost přítomných kovů. Tuto manipulaci, kterou v očkách drátu platinového provádíme, lze ovšem provésti i bez d-ky přímo v nesvítivém plameni kahanu Bunsenova, který i jinak v některých případech d-ku zastoupiti může. Přes to jest d. neocenitelný nástroj v rukou chemika a nerostopisce, kde práce s ní tvoří velkou část rozboru či analýse na cestě suché. I v řemeslech dochází užiti ke spájení drahých kovů. — D-ky počalo se užívati na zač. 2. pol. XVII. stol. O užívání její mají zásluhy Cronstedt, Bergmann, Gahn, zejména však Berzelius (jeho spis *Die Anwendung des Löthrobes in der Chemie und Mineralogie* jest v té příčině klassický) a po nich Plattner a Harkot. Bunsen pak zavedením svého kahanu dal analýsi na suché cestě ráz moderní a učinil ji soustavnou methodou analytickou. OŠ.

Dmýtlíco, ves v Čechách, hejt., okr., fara, pošta Milevsko (5,5 km s-z.), 31 d., 214 ob. č. (1890), 2ř. šk., mlýn, žulové lomy.

Dmytriv deň, kratčeji Dmytra, u haličských Rusínů jest svátek sv. Dimitrije (26. října st. st.) a hlavně důležitý milostnými věštbami děvčat vdavek chtivých. V té příčině jest charakterisován populárním pořekadlem do Dmytra dívka chytra a po Dmytri neju kom en vytry. Jelikož d. d. jest mezník mezi uplynulým svatebním obdobím podzimním a následním adventem, upínají se k němu poslední naděje kandidátek manželství, jejichž stoupající kurs do Dm. dne činí je odvážnými i k přeskočení prý telete, kdežto po tomto dni vidouce se s ohláškami na holičkách i přes kočku klopytají. Sv. Dimitrij patronuje nad jesení a při prvním zahřmění odevzdává vládu světcí Jiřímu. Bojkové a Lemkové ze směru větru o Dmytru usuzují jakost příští obilné sklizně a vysekou nebo nízkou cenu skotu pro podzimek, nebo až pro trhy nejbližšího jara. Řř.

Dmytrova didova subota, lidově haličskoruská přezdívka soboty, předcházející svá-

tek Dimitr'je. V tuto sobotu kněz s processím putuje na hřbitov, kde na hrobech planou voskovice postavené do chlebě (nejmė u Huculův); tyto se rozdají žebrákům za odpuštění hřichů. Majetnější zastavují rovy mimo pecny teplou zákusku masitou, rovněž pro žebráky. Nad každým hrobem s potravinami kněz u přítomnosti pozůstalých koná krátký zádušní obřad za pohrobené z jejich rodu, na hřbitově mívá kázání a světlou vodu. *Rř.*

Dna (*arthritis urica, urarthritis*). S hostcem kloubovým d. se uhostuje ve stejném tkanivu, ale jest nemoc zcela rozdílnou: hostec jest chorobou infekční, d. chorobou celkovou čili konstitutionelní, jejíž základ hledáme v tom, že kyselina močová a močan sodnatý v krvi se hromadí a pak v chruplavkové a vlákninové tkáni kloubů, ve svazích, šlachách, synoviálních vacích, časem ve vazivu podkožním a v pokožce ve formě hlatí se skládají; podobá se, že skrovnější alkalescence krve a přebytek kyseliny oxalové a mléčné v krvi, který jest následkem neobjasněných převratů v celkové výživě, způsobují toto srážení volné kyseliny močové a jejích solí. Tyto převraty ve výživě chystají se delší dobu, prve nežli dochází k místním projevům dny. Méně odůvodněný jest úsudek, že d. jest projevem porušené innervace. Většinou se d. dědí, zejména na muže, kteří jí častěji onemocní nežli ženy. Vzácná před dobou dospívání, jeví se nejčastěji ve věku od 40—50 let, jsouc přivoděna dobrou a bohatou potravou, silnými lihovinami a nedostatečným pohybem. Jest tedy vlastnictvím zámožnější třídy, ač ani lidé strádající jí ušetření nebývají. V našich krajích jest poměrně vzácná, ale velmi častá v Anglii, Holandsku, sev. Německu a Francii; v teplejším podnebí vyskytuje se velmi zřídka. Výjimečně jest prvním projevem dny zánět některého kloubu, uzpůsobený nekrosou tkane, ve které soli močanové se skládaly; skoro vždy předcházejí kratší nebo delší dobu jisté úkazy, hlásající konstitutionelní zastižení: migraina, asthma, lišeje, neuralgie, nestravnost, haemorrhoidy, nežity a j. Vlastní záchvat dnový má své opovídající příznaky, jež ten, kdo jím častěji zastižen byl, dobře oceňuje: jsou to větší dráždivost duševní, nezpůsobilost k práci, závratí atd. Záchvat počíná náhle, noční dobou, bolestí v palci některé nohy (podagra), řidčeji v kloubu zánártním; bolest žhavá, pronikavá, svíravá, vždy velmi prudká, šíří se nezřídka do lýtka, jsouc provázena zardělostí a opuchem postiženého kloubu. K ránu bolest při mírném potu se utiňuje, ale večer se stejnou prudkostí se vrací. Do 4—5 dne bolest a opuch kloubu, který nabývá fialového nebo zsinálého vzezření, jsouc změněny, pak nastává úleva, buď trvalá nebo zánět se zmocňuje ještě některého jiného kloubu, palce druhé nohy, nebo kloubu kolenného (gonazra), ramenného (omagra) nebo zápěstního (chiragra). Měla-li osoba několik záchvatů dnových, může se zánět přímo uhostiti v některém ze jmenovaných kloubů. V době záchvatu bývá nemocný zardělý,

trpí prudkou horečkou, nechutenstvím a zácpou, moč jeho temná a sporá, skládá hojně soli močové a kyselinu močovou, nikoli následkem přebytku kyseliny, jejíž množství v záchvatu naopak uskrovněno jest, nýbrž následkem nedostatečného vylučování moči. Záchvat trvá 12—30 dnů a konec jeho hlásá nepřijemné svědění a olupování se pokožky nemocného kloubu. Po záchvatu jest kloub ještě po nějakou dobu sídlem nepřijemných pocitů, málo hybný, ač jinak celkový stav se byl dokonale upravil a nemocný daleko lépe nežli před záchvatem se cítí. Záchvat nový vrací se po nějaké době, zvláště z jara a na podzim a pak další, které čím dále v kratších lhůtách se střídají a neupravivše se dokonale, zvolna ke znetvoření kloubů vedou. Tak chová se prudká, zánětlivá čili regulární d. Ve mnohých případech však utváří se ve formu chronickou čili atonickou neb asthenickou, proto že nemocný značně schází, k čemuž i rozmanité komplikace, na př. diabetes a albuminurie, přispívají. Tehdy více méně prudčí bolesti trvají v kloubech zduřených po dobu víceměsícnou: klouby však nebývají zardělé a bolesti samy nejeví nápadnější změny. Většinou bývá větší počet kloubů zastižen buď zároveň neb jeden po druhém. Deformita bývá značná a uzpůsobena dnavými tofy, t. j. výrůstky, které chovají hmotu kašovitou, skládající se z hlatí močanu sodnatého, močanu a fosforečnanu vápenatého. Tofy se tvoří ve vazivu podkožním a v pokožce ve formě tvrdých, bělavých nádorků, majících velkost hrachu až bobu, hlavně na ruce a prstech kolem kloubů a na uchu. Časem se vstřebají, ale časem zvětovávají, koncrement bývá vypuzen a tvoří se pak píštěly ve tkáni periartikulární. D. není vždy poutána ku kloubům, nýbrž projevuje se u těch, kteří zastižení byli několika záchvaty regulární dny, také na vnitřních orgánech (d. útrobná nebo viscerální; tyto projevy mají také název dny anormální, irregulární, zvrhlé, vrážející se a hlásají se rozmanitým způsobem: prudkými bolestmi žaludečnými, urputným dávením hmot kyselých, kolikami, jež veskrze velká skleslost provází, záchvaty stenokardie, křečí hrtanovou, slabostí srdeční a naléhavými mozgovými příznaky. Jakkolivěk se popřítí nedá, že veškerý tyto úkazy u osob dnavých se vyskytují, život jejich ztrpčují a ohrožují, jest jisto, že mimo ledviny v nižším orgánu hnízda solí močových nalezena nebyla. Proto také mnozí popírají přímou souvislost těchto zjevů se dnou, vykládajíce je jiným způsobem: zvýšenou dráždivostí nervovou, tukovou zvrhlostí srdeční, arteriosklerosou, mozkové příznaky změnami v ledvinách. Jež u dnavých velmi často pozorovány bývají a ráz vleklého zánětu mají, skládáním se solí močových do rovných rourek pyramid Malpighiových provázeny bývají. Mluví se posléze o dně skryté: toť jsou kusé záchvaty dny v malých kloubech prstů ručních, které bez nápadných bolestí pozvolně zduří se a znetvořují; nebo tofy na prstech, neb úkazy, které se záchvaty dnavými se střídají,

dají: migraina, asthma, písečnatost ledvin, haemorrhoidy, lišeje atd. Výjimečně jsou tyto zjevy jedinou manifestací dny, aniž dochází k zánětu v kloubech. Léčení dny spočívá především v přiměřeném odchování osoby ohrožené dnou, v úpravě diety a veškeré životosprávy. Opovídají-li chystající se dnu zvláštní příznaky, doporučují se prameny alkalické, hlavně chovající soli lithiové, praeparáty lithiové, alkalie. V záchvatu dnavém podává se kyselina salicylová, praeparáty ocunové atd., jinak se léčení řídí příznaky, vyžadující povždy zkušené ruky lékařské. *Mx.*

Dnavý, kdo dnou trpí nebo dnou ohrožen jest, jelikož projevuje příznaky nastávající dnu hlásající.

Dne., bot. skratek = *J. Decaisne.*

Dnebohy viz *Nednebohy.*

Dněpr, *Něpr*, staroč. jméno mužské.

Dněpr, u Řeků *Borysthenes*, u Římanů *Danapris*, turecky *Usu*, *Ohu*, tatarsky *Eski*, druhá (po Dunaji) řeka černomorské oblasti, 2146 km dlouhá s úvodím 523 676 km². Počíná ve smolenském gubernii v blatech Volkonského lesa u podnoží Valdajské výšiny, nedaleko pramenů Záp. Dviny a Volhy, vytéká z jezírka Mšary. Tok D-u rozděluje se ve čtyři části: 1. horní až k městu Dorogobuži, 2. střední do Jekatěrinoslavě, 3. prahy, 4. dolní tok. Hlavní směr řeky jest severojižní. Horním tokem spěje po bažinaté rovině (od r. 1874 značně již vysušené) až k Dorogobuži směrem jižním, odkud do Orše zahýbá na západ, odtud do Kyjeva plyne směrem k jihu a pak do Jekatěrinoslavě zabočuje na jihovýchod, prahy se prodírá opět k jihu a za nimi odchyluje se k jihozápadu. I vlévá se do límánu u města Chersonu. D. má již u Smolenska v létě 292 m šířky, při ústí Pripeti 600 m, u Kyjeva 700 m, u Kremenčugu 1600 m, za povodně až 10 km; při ústí rozštěpuje se na 6 hrdel, z nichž nejhlubší jest Bělogrudovské. Hloubka změněna u Orše na 0.6—6 m, u Kyjeva 1—5.2 m, u Jekatěrinoslavě 1.3—8 m, za veliké vody u Chersonu až 11.3 m. D. jest splavný od Dorogobuže až k ústí, ovšem nemalou závadou pro dopravu jsou četné mělčiny, každého roku se mění a pravidelně od běhu k běhu na přič se táhnoucí. Podobá se, že vysušování obrovských močálů u Pripeti (kterých odstraněno do r. 1887 na 300.000 km²) nepříznivě působí na stav vody a podporuje vznikání mělčin. Ostrovy tvoří se již v horním toku, ale řídece, hojněji se vyskytají v újezdě kremenčuckém a jekatěrinoslavském. Prahy táhnou se v délce 70.5 km mezi Jekatěrinoslaví a Alexandrovskem a vznikají tím, že řeka musí si prodírat cestu širokou žulovou vrstvou, která od Karpat postupuje až k moři Azovskému. Žula se vyskytá roztroušeně u Verchnědněprovsk, a u Nových Kajdaků začínají skutečné prahy. Skály trčí z vody na přič a zvláště jsou nebezpečny v létě. Nejnebezpečnější prah jest Nenasyta, jenž má spád 3 m. Pokus učiniti prahe splavnějšími učiněn již r. 1732 a později v pracích pokračováno, i provedeny částečně komorové splavy. Dolní tok ubírá se

úzinou částečně močálovitou, pokrytu rákosím, vrbami a lučinami. V okolí Dorogobuže objevuje se na obou březích vápenc, za Smolenskem vystupuje na povrch pískovec a devonský dolomit a dolní tok náleží miocénu. Důležitější přítoky D-u: Vopec, Vop, Ustrom, Lochva, Toščanka, Berezina, Sož, Pripet, Teterov, Desna, Psiol, Vorskla, Samara, Jugulec a j. D. jest umělými průplavy spojen s Dvinou Záp., Němnom a Vislou. D. stává se splavným pro plti od ústí Vopi, pro lodí od Dorogobuže, ale pravidelně toliko v době jarní. Pro spojení okolních krajů nejvíce nabývá významu část od Kyjeva až k Jekatěrinoslavi, kde nejen stavební dříví a nákladní lodí, ale i parníky plují. Paroplavba počala r. 1835 a provozovala se v letech šedesátých mnohem rozsáhleji než nyní; po Desně a Pripeti jezdily parníky. Dněprský límán (někdejší *Porte de Ro*, tatarsky *Uzu-Limani*) jest od ústí D-u až ke Kinburnské kose 61 km dl.; největší šířka proti límánu Bugu 16 km; při soutoku obou límánů vyčnívá mys Bublikov. Podél běhu jsou mělčiny v šíři 1—3.5 km; dno jest jilovité, dílem písčité. Mělčinami prohlouben průplav 6 km dlouhý a téměř 6 m hluboký. Límán zamrzá od pol. prosince do pol. března. Voda jest slabě slaná a užívá se jí k vaření i skot jí rád pije. Loděnice nalézá se při Očakovu, ale jen pro malé koráby. Provozuje se v límánu vydatný rybolov, jmenovitě se chytají jesetři, běluhy, sevruchy (*Accipenser stellatus*), candáti, kapři, sumci, štiky, hustery (*Cyprinus vimba*), čechoně (*Cyprinus cultratus*); sledů se loví 5—20 mill. ročně. *Ft.*

Dněprovsk: 1) D. starší název města Aleški (v. *) — 2) D. viz Verchnědněprovsk.

Dněprsko-bužský průplav (též *Královský průplav*) v grodenské gub., kobrinském újezdě Rusku, spojuje řeku Muchovec (přítok Bugu, tekoucího od Visly), s řekou Pinou (přítokem Pripeti, tekoucí do Dněpru). Jest 80 km dlouhý, 10.6 m široký a 1.5 m hluboký. Stavba jeho počata za polského krále Stanislava Augusta, ale zcela ukončen teprve r. 1841. Slouží hlavně dopravě dříví, obilí a pod. do Varšavy, Gdanska a Pilavy. R. 1889 po řece Pině přeplulo u města Pinska 167 parníků, 568 nákladních lodí a 19.473 vorů. Vzdálenost od Černého moře k Baltickému prostřednictvím tohoto průplavu páčí se na 2614 km.

Dněprský újezd zaujímá západní část ruské gubernie tavrické, dotýká se na jihu Černého moře od Kinburnské kose k šíji Perekopské a Sivaši. Zaujímá 12.870 km² stepní roviny, která se jednotlivými pahorky zdvihá 20—41 m nad hladinu mořskou. Mimo řeku Dněpr není v újezdě tekoucích vod. Území rozděluje se na část stepní, písčitou a na úžlabiny i rokle. Stepní ráz má pruh jižní, přimořský od počátku Kinburnské kose do Deničeska, písčité jest celá kosa Kinburnská, kraj neplodný (jen na některých vlhkých místech uchytila se jiva, osika, topol, vaz i j.), část území prována roklami, které v době dešťů naplňují se stržemi.

V újezdě jest množství slaných jezer, na kose Kinburnské 180; z nich dobývá se soli ročně až 1 mill. pudů. Rozšířen značně chov španělských ovcí, též koní; Nogajci, jichž se počítá v új. 13.000 d., drží si mnoho velbloudů. Vyváží se též víno i vodní melouny, ač v malém množství. Obyv. 142.707 (1885). Ft.

Dnespeky, *Nespěky*, osada v Čechách, hejtm. a okr. Benešov 8½ km sev., fara Pyšely, pošta Poříčí n. Sáz.; dvůr, mlýn, 19 d., 196 č. obyv. (1890).

Dněstr, ve starověku *Tyras*, později *Danaster*, *Danastris*, malorusky *Dniestr*, turecky *Turla*, řeka haličsko-ruská, náležející k oblasti černomořské, 1372 km dlouhá, přináší za vteřinu průměrně 413 m³ vody a má úvodí 76.862 km². Vzniká ve výšce 700 m z nižších pásem hraničního valu v Bezkydu bojkovském nad vsí Vovčím v Haliči, teče od ústí Jablonky těsným korytem na sever až po Staré Město, načež povlovně šifí se v dolinu, která až za Sambor lemována jest odnožemi karpatskými. Před Samborem rozděluje se v několik ramen, a skalnaté dosud pobřeží přechází v rozsáhlou, bažinatou nížinu dněsterskou. Od ústí Strvouže mění severovýchodní směr v jihovýchodní, který podržuje až k Chotinu. V horním toku svém přijímá mnoho horských přítoků a tvoří s Bystřicí, Tyšmenicí a Klodnicí široké močály, ve středním pak toku od Nižňova po Dubossary vnímá s levé strany řeky povahy stepní, a pravé toliko krátké potoky, neboť ostatní vody na této straně vlévají se do Prutu. Koryto, rozrývající tu planinu podolskou, jest úzké, dno a břehy skalnaté, často až 150 m zvýší, porostlé místy travou, mláží a lesy; řeka tvoří četné oklíky s překrásnými partiemi krajinařskými. Pod Horodenkou teče D. po hranici haličsko-bukovinské a přechází po toku 474 km dlouhém u Okop na území ruské. Dno většinou jest kamenité, vápencové; někde objevují se v řecišti žulové balvany zvláště ve vsi Porohách u Jampolu, kde řeka tvoří pověstné prahy, tak že tu pro menší lodí musil býti zřízen průplav. Po obou březích řeky tvoří se malá jezírka spojená s řekou umělými stokami, ale v letních měsících často vysychají. Před ústím rozděluje se D. v několik ramen; hlavní jest *Turla*, 0,8 m hloubky, ač stejně s ním do límánu vlévající se *Turunčuk* jest 2,5—2,7 m hluboký. Spád řeky jest od Sambora 1 cm na 100 m, od ústí Stryje 0,26 m na 1 km, hloubka jest nestálá 2—5,6 m, šířka v podolské planině až na 500 m. Přitoky D-u na pr. břehu jsou: Bystřice samborská, Tyšmenice, Klodnice, Stryj, Svice, Lomnice, Bystřice, Černý Potok, Kamenka, Reut, Ikel: na levém: Verešyce, Lipa hnilá a zlatá, Strypa, Seret, Zbruč, Smotrič, Ternava, Žvan. D. dvakrátě do roka pravidelně se rozvodňuje, v druhé polovici února, kdy taje sníh, a pak následkem červenových dešťů; tu zvláště zaplavována bývá Dněsterská nížina, zvláště mezi ústím Strvouže a Verešyce, kde rozkládají se pověstné Samborské luhy, t. j. blata a močály Dněstem za vyšší vody až na 4 m zaplavované a průplavem dolbov-

ským, zvaným *éž Amaliiným*, odvodňované. Plavba po D-u provozuje se toliko při dostatečném množství vody asi tři měsíce; dopravuje se dříví z borů karpatských buď syrové, buď již na stavební materiál obrobené, obilí, alabastr a j. vesměs do Oděsy. V řece samé loví se kapři, sumci, štiky, okouni, líni a j. Na březích ve skalách zachovalo se mnoho jeskyň, které v dobách předhistorických byly lidmi obývány, u Kamence podolského jsou stopy římského tábora. — Před ústím řeky do moře vznikl Dněstrský límán čili *Ovidiov* o jezeru, 325 km² veliký v délce 42,7 km a v šířce 8—12 km; při spojení s mořem vyčnívá nepatrně nad hladinu úzký, písčitý ostrov, který utvořil tak dva průlivy do moře: *Očakovský* a *Čafihradský*; tento jest hlubší (1,6—2,3 m hluboký), a proto ho užívají lodí do vnitř se ubírající. V límánu loví se malí jesetři, běluhy, candáti, hustery, strleři, čechoně (*Cyprinus cultratus*) a některé ryby mořské: kefaly, kambaly a j. Řř.

Dněstrská železnice (v Haliči) o celkové stav. délce 112,4 km skládá se z trati chyrowsko-stryjské (100,2 km), z trati boryslawsko-drohobyczské (11,4 km) a ze spojení v Chyrowě s bývalou I. uhersko-haličskou železnicí, dl. 0,8 km. Vznikl připadá na r. 1868, kdež hrabě Potocki obdržel zatím povolení k trati z Chyrowa do Chodorowa a boryslawská spol. petrolejová povolení k trati z Przemyslu do Stanislawi; násl. roku žádalo družstvo Goluchowského, Potockého a sp. za povolení stavěti z Chyrowa přes Stryj do Stanislawi a r. 1870 ucházely se železnice Lvovsko-černovická i družstvo hr. Krasického o povolení k trati z Chyrowa do Stryje. Stavěti trat chyrowsko-drohobyczsko-stryjskou povoleno na konec Krasického a družstvu 5. září 1870. Společnost D-ské ž. utvořila se 30. srpna 1871 s kapitálem 12 millionů zlatých a pokračovala se stavbou tak, že se zahájila vozba po celé trati 12. prosince 1872. Přijmy nebyly však uspokojivé, a když nemohla společnost r. 1874 platiti červencové úroky obligací prioritních v obnosu 180.000 zl., ustanoven 26. čna t. r. kurátor, který 8. list. 1875 prodal správě státní dráhu za 2.100.000 zl., což zákonem ze dne 18. března 1876 v moc vešlo; z té sumy se zaplatilo za 300 zl. obligací prioritní zl. 81,10 a za akcii zl. 1,50. Řízení vozby měla od 1. května 1876 do 31. pros. 1883 I. uhersko-haličská železnice, načež spravovala D-skou ž-ci c. k. kommisie ministerská zároveň s tarnowsko-leluchowskou, Albrechtovou a moravskou pomezni a od 1. srpna 1884 ji spravuje gener. ředit. rakouských státních železnic, v jejichžto výkazech zahrnuta jest ve skupině ostatních železnic haličských, moravských, slezských a přísluší ředit. provozovacímu v Krakově. Plk.

Dnešice, far. ves v Čechách, hejt., okr. a pošta Přeštice (6 km s.-z.), 91 d., 612 ob. č., 4 n. (1890), kostel sv. Václava, zřf. šk., tovarna na kaolin, mlýn, kam. lomy, dvůr a ovčinec K. hr. Schönborna.

Do, skrácené dítu (v. t.).

Do jest solmisační slabika, kterouž zavedli Italové místo *ut* pro tón *c*. Arci sluší míti při tom na zřeteli pozdější solmisaci o 7 slabikách, a nikoli starou hexachordovou solmisaci Guidonskou, v níž *ut* mělo význam rozmanitý (viz Solmisace). Jak se podobá, jest původcem slabiky **do** stoupenec školy bolognské, theoretik a skladatel Gior. Maria Bononcini (stol. XVII).

Doáb nebo **duáb** (pers. dvojřídí) jest v Přední Indii obvyklý název pro úzké území, ležící mezi dvěma řekami, které dosti daleko souběžně tekou a potom teprve se slučují. Zvláště obvyčejný jest název tento v Pendžábě, kde Indus, Satledž a jeho přítoky Bias, Rávi, Čináb, Džhilam tvoří pět dlouhých **d-ů**; z těchto nejrozsáhlejší jest **Sind-Ságar-d**, mezi Indem a Džhilamem, nejlidnatější však **Bari-d**, mezi řekami Rávi a Satledžem. Mimo Pendžáb bývá nejčastěji jménem **d**, uváděno území mezi Gangou a Džamnou v Severozáp. provinciích 720 *km* dl. a až 200 *km* šir., jehož úrodnost zvýšena od Angličanů průplavem **Doábským** mezi Faizábádem a Dehlím, a ganžským průplavem mezi Hardvarem a Khánpurem majícím dva průplavy poboční (Fátihgarhský a Etavaský).

Doán, údolí hořeniho Hadramautu 50—60 hodin cesty dlouhé, zvané v hořejší části Vádí Mínuá, po spojení s Vádí Nebí, Vádí Doán a dále Vádí Hadžárín, Vádí Kasr a Vádí Mesile, asi 40 dědin mezi Ribátem a Seifem navštívených Wredem. V údolí tomtu nalézá se hrob proroka Húda, potomka Semova ve 4 koleně, a vedle něho přirozená studna se sirnatými výpary, o níž věří muslimové, že jest vchodem do pekla.

Doba tolik co čas vůbec, zvláště však určitá jeho částka a sice malá (= chvíle), na př. **d**. ranní, večerní, ale i vhodný okamžik atd. neb i velká na př. **d**. života, ale i **d**. Ciceronova, **d**. Přemyslovců. V poslednějším smyslu užívá se slova **d**. zvláště v historii, archaeologii, geologii a p. pro označení větších nebo menších období časových, vyznačujících se něčím společným, co dodává jim vlastního rázu. — **D**. též tolik, co podoba (forma), tvářnost, způsob, zvláště v logice na př. **d**. představy, myšlenky. — **D**. v metrice tolik co míra krátké slabiky.

Döbbelin Karl Theodor, herec něm. (* 1727 v Královci — † 1793 v Berlíně. Zanechal práv, věnoval se divadlu a 1756—89 zřídil po sobě tři společnosti divadelní. Poslední společnost stala se základem berlínského dvorního divadla. Zjednal si platný zasluh o reformu jeviště a šíření dramatu Lessingova.

Dobberan viz Dobřany.

Dobberschütz viz Dobrzyca.

Dobbert Eduard, něm. spisovatel a uměl. kritik (* v Petrohradě 1839). Studoval na některých universitách německých a usadil se posléze v Petrohradě, kdež obíral se studii literárními a paedagogickými. R. 1873 stal se professorem na akademii krásných umění v Berlíně. Hlavní jeho spisy jsou: *Die Darstellung des Abendmahls durch die byzant. Kunst*

(Lipsko, 1872); *Über den Styl Niccolo Pisanos und dessen Ursprung* (spis habil., Mnichov, 1873); *Vorträge über Chr. D. Rauch* (Berlín, 1877); *Das Wiederaufleben des griech. Schöngeistes* (t., 1877); *Beiträge zur Gesch. d. ital. Kunst gegen Ausgang des Mittelalters* (Lipsko, 1878); *Zur Entstehungsgeschichte des Crucifixes* (Berlín, 1880); *Der Triumph des Todes im Campo santo zu Pisa* (Stutg., 1881); *Zur Geschichte der Elfenbeinskulptur* (t., 1885); *Duccios Bild die Geburt Christi in der k. Gemälde-Galerie zu Berlin* (Berlín, 1885); *Das Abendmahl Christi in der bild. Kunst bis gegen den Schluss des XIV. Jahrh.* (t., 1890); pak životopisy Giottův, Pisanův, Orcagny, Fiesole, Schadowa.

Dobblhoff-Dier, též **Doblhof**, stará tyrolská rodina r. 1759 do stavu svob. pánů povýšená. Vynikající členové jsou: 1. **D. Anton** (* 1733 ve Vídni — † 1810 t.), získal si jako referent a potom předseda dvorní komise pro ústavy chudých veliké zásluhy o chudinství a dal podnět ku zvelebení průmyslu hedbávnického a železářského. — 2. **D. Anton**, vnuk předešlého (* 1800 ve Vídni — † 1872 t.), byl zásad poctivých a svobodomyšlných, což ukázal nejlépe r. 1848 jako ministr obchodu, potom vnitřních záležitostí a vyučování, ujmaje se národnosti slovanských proti násilnostem maďarským. R. 1849 jmenován byl vyslancem v Haagu a r. 1867 členem panské sněmovny. Napsal: *Über die Drainage* (Lipsko, 1851).

Dobbo, hlavní město souostroví Aruského v Indickém archipelů na ostrově Vamě, má dobrý přístav a jest obchodním středem celého souostroví (srv. Arul).

Dobozoyce [či-], okres. město v hejtm. wieliczském v Haliči na ř. Rabě a na želez. trati bochnia-myslenické, má 3329 ob. (1890) pol., kteří se žijí polním hospodářstvím a průmyslem mlynářským. Kdysi stával tu zámek, v němž obýval Jan Dlugosz.

Dobšice viz Dobšice.

Dobec, **Dobek**, **Dobeš**, **Dobiš**, staročeská jména mužská tolik co **Tobiáš**, z nichž některá posud v příjmeních žijí.

Döbel Heinrich Wilhelm, lesník něm. (* 1699 — † 1760 ve Varšavě), byl prakticky činným na různých místech a vydal r. 1746 v Lipsku *Jaegerpraktika*, jedno z nejstarších děl lesnických, ve kterém pojednává nejen o kultuře lesní, ale také o honbě a cvičení psů loveckých. Přepřacované 4. vydání vyšlo 1828—29.

Dobelbad též **Tobelbad**, lázně v hřt. a okr. štyrskohradeckém ve Štyrsku, jihozáp. od Št. Hradce a na žel. trati hradec-köflašské, užíváné již od Římanů, mají vodu 26—29° C.

Dobelloe, ves na Moravě, hejt., okr. a pošta Krumlov Mor., fara Petrovice; 46 d., 272 ob. č. (1890).

Dobelin viz Döbeln.

Dobell Sydney, básník angl. (* 1824 v Londýně — † 1874 t.). V Cheltenhamu byl výhradně domácího vychování a r. 1850 vydal první svou báseň *Roman*. Potom žil ve

Švýcarsku, Edinburku a od r. 1857 v Cotswold Hills u Gloucesteru. Vydal ještě *Balder* (1854); *Sonnets on the War* (1855) s A. Smithem; *England in Time of War* (1856) a *England's Day* (1871). Jeho čistě filosofující poesie, jakkoli místy jest nejasná, připomíná mnohdy nejkrásnější verše Shelleyovy. Po jeho smrti vydán výbor jeho spisů (1875) a sbírka jeho myšlének o umění, filosofii a náboženství (1876).

Döbeln, slov. Dobelín. okr. město v hejt. lipském v král. Saském na Muldě freiberské a na žel. trati lipsko-dráždanské, má z kostely, z nichž chrám sv. Mikuláše jest z r. 1485, radnici, reálné gymnasium, hospodářskou a obchodní školu, zemědělskou pokusnou a meteorologickou stanici, siroťinec, divadlo, výrobu zboží plechového, plstěného, zlatnického, hrnčířského, koženého a pokryvačského, továrny na sukno, vozy, sudy, piana, hudební nástroje, obuv, stroje, stříkačky, plátno a látky bavlněné, cukr, železné slevárny, 46 závodů na výrobky železné a ocelové, mnoho továren na doutníky a na tabák, silné trhy na obilí, na blízku vzduchové lázně Staupitzbad a 13.890 obyv. (1890). D. jest původu slovanického a připomíná se poprvé r. 981; r. 1430 bylo téměř úplně od Husitů zničeno.

Dobenek Joh. viz Cochlaeus.

Dobenín viz Václavice.

Dober, město, viz Daber.

Dober Leonhard, missionář a starší Ochranské Jednoty (* 1706 v švábském Münchsrothu — † 1766 v Ochranově) Puzen liskou ke ztotočeným černochům americkým, vypravil se přes všechny překážky r. 1732 spolu s Dav. Nitschmannem jako první missionář ochranovský do dánské osady západoindické na ostrov sv. Tomáše, jsa hotov i osud otroků snášeti, aby je virou povznesl. Živě se řemeslem hrnčířským, působil posléze samojediný pracně a požehnaně mezi černochy tamními. R. 1734 byl do Ochranova zpět povolán k úřadu (generálního) staršího církevního; r. 1738 a 1739 působil mezi židy v Amsterdámě; r. 1741 složil úřad svůj a r. 1747 zvolen biskupem Jednoty. *B.M.*

Doberan v Meklenb.-Zvěř. viz Dobřany.

Doberau viz Doubrava.

Doberok W. A., astronom, dříve ředitel Markree-Observatory, nyní hvězdárny v Hongkongu. Za hlavní obor zvolil si dvojhvězdy, jež pilně pozoruje a jejichž dráhy počítá. Se-psal: *On the distribution of red Stars* (1878); *Concerning planetoid orbis* (1879); *Binary Stars* (1879). Z oběžnic pozoroval Jupitera a Saturna. Mimo to počítal dráhy některých vlasatic. *La.*

Döbereiner Johann Wolfgang, něm. chemik (* 1780 v Burgu u Hofu — † 1849 v Jeně), byl od r. 1799 zaměstnán v lékárnách v Karlsruhe a Strasburce a zabýval se botanikou, mineralogií a chemií. R. 1810 stal se profesorem chemie, technologie a farmacie v Jeně. D. sestrojil známé D-ovo rozčehadlo (v. t.). R. 1829 poukázal na jisté pravidelnosti atomových vah, kterážto idea došla všestranného výrazu v periodické soustavě Menděleje-

vově (viz Atom). Dle něho existují t. zv. triady, skupiny to tří analogických prvků, jejichž atomová čísla se vyznačují tím, že prostřední jest arithmetickým průměrem čísla nejnižšího a nejvyššího na př.: Cl, Br, J — Ca, Sr, Ba. R. 1822 D. připravil uměle kyselinu mravenčí. Napsal spisy z oboru chemie »pneumatické«, kvasné, fyzikální, lékárnické, o platině a j. *Bur.*

Döbereinerovo rozčehadlo zakládá se na úkazu, že vodík, stýká-li se s platinovou houbou a vzduchem, zapaluje se. Zinek visí ve skleněném zvonu, ponořeném do zředěné kyseliny a nahofe kohoutkem opatřeném. Otevře-li se kohoutek přístroje, uniká vodík, jenž proudě na platinovou houbu zapaluje se. V té míře, ve které vodík uniká, stoupá hladina kyseliny, a stykem se zinkem nashromáždí se nové množství vodíku potud, až objem jeho vytlačí hladinu kyseliny pod záves zinkový. Tak chová přístroj vždy malé, ale k okamžitému zapálení dostačující množství vodíku pohotově. D. r. je přístroj sice důmyslně sestavený, ale zastaralý, byv obecným zavedením sirek úplně vytlačen. *Bur.*

Döberle viz Debrné.

Doberlow viz Dobroluh.

Dobern viz Dobranov a Dobrná.

Doběrná rostlina (něm. *Abtragefrucht*) nazývá se taková hospodářská rostlina, kterou pěstují hospodáři na pozemcích vyhnojených v poslední řadě, kde ona jaksi dobírá poslední zbytky látek hnojením do země vpravených. Za takovou rostlinu platí hlavně v postupech osevných oves, který svou skromnou povahou skutečně i tam ještě dává sklizně poměrně uspokojivé, kde již jen skrovné zbytky hnojné síly v zemi se nalézají. *JL.*

Döberney viz Debrné.

Doberseig viz Dobříčov.

Dobeš (Dobřš?), ves v Čechách, hejtm. Hradec Kr., okr. a pš. Hořice (4 km, sev.), f. Miletin; 21 d., 108 ob. č. (1890), tkalcovství.

Dobeš: 1) D. Josef, hospodář český (* 1831 v Březových Horách — † 1890 v Táboře), připravoval se původně k úřadu učitel-skému a zastával po nějaký čas místo adjunkta pro měřictví a kreslení při nižší reálce v Příbrami; byv však odtud povolán za učitele na rolnickou školu v Rabíně, obrátil se k hospodářství, jimž ovšem již dříve byl se zabýval, poslouchaje přednášky o polním hospodářství a lučbě na pražské technice. Po tříletém působení učitelenském byl po 14 let hospodářským úředníkem na různých statcích v Čechách i na Moravě, načež stal se ředitelem hospod. školy v Nov. Jičíně. R. 1869 jmenován prof. praktického hospodářství a ředitelem školního statku při vyšším hospodářském ústavě v Táboře. V l. 1874—76 zastával také funkci místního ředitele řecheného ústavu. Jsa na slovo vzatým praktikem, býval D. často povoláván ku znalecké činnosti v zájmu veřejném a působil zvláště záslužně jako člen různých kommissí (pro úpravu daně pozemkové, pro vyvlastňování pozemků a j.); kromě toho získal si zásluhu veřejnými přednáškami

a sepsáním mnohých pojednání odborných. Poč. let sedmdesátých redigoval »Věstník«, spolkový list hosp. jednoty tábořské. Frš.

2) **D. Jan**, kreslíř český (* 1845 v Hor. Radechově u Náchoda). Absolvoval reál. školy v Náchodě a v Hoře Kutné, vstoupil do vyššího kursu při něm. reálce v Praze a nabyl r. 1866 způsobilosti pro reálky z oboru technického. Působil pak jako vychovatel v Čáslavi a v Kolíně, jako učitel v Ml. Boleslavi a v Náchodě a od r. 1887 jest ředitelem měst. školy v Cerv. Kostelci. Jsa žákem prof. Fr. Zvěřiny, náleží **D.** k pilným a dovedným našim kreslířům a ilustrátorům. Za svého pobytu v Čáslavi maloval pro Dusíkovo divadlo, v Náchodě pak byl učitelem kreslení v rodině prince ze Schaumburg-Lippe, kde byla jeho žačkou také princezna Charlotta, nynější královna virmberská. Práce **D**-ovy tiskem vydané jsou: *Album města Náchoda a okolí*, dle přírody pérem kresleno. *Vycházky na Krkonoše*. Pak podal vyobrazení a skizy pro Ottovy »Čechy« a Šimáčkovy »Hrady a zámky« a do »Mittheilungen der Central-Comm.« ve Vídni; ilustroval »Obrazkovou knihovnu pro mládež«, »První mor. knihovnu«, knihu »Kvítí z luhů metujských«, *Zavadilovy Paměti města Kutné Hory*. Na zemské jubilejní výstavě v Praze r. 1892 vystavil bohatou sbírku vyobrazení krajín, starožitností a přírodopisných obrazů, začež dostal stříbrnou medaili. VKr.

Dobešice: 1) **D.**, ves v Čechách, na úpatí Slavné Hory, hejt., okr. a pš. Písek (8 5 km s.-v.), fara Chřešovice; 23 d., 163 ob. č. (1890). Samoty; hájovna Slavná Hora a Slavík. — 2) **D.**, ves t. na pot. Jihru, hejt., okr., fara a pš. Písek (3 km s.-z.); 5 d., 81 ob. č. (1890), popl. dvůr Jiřího kníže z Lobkovic.

Dobešov, ves v Čechách, hejt. Pelhřimov, okres Kamenice n. L. (10 km s.-z.), fara a pš. Černovice u Tábora; 63 d., 378 ob. č. (1890), 1tř. šk. a mlýn. Fil. kostel sv. Martina býval farním, později zpuštěl, ale r. 1861 opraven.

Dobešov (něm. *Dobischwald*), far. ves ve Slezsku, hejt. Opava, okr. pš. a tel. Odry; 96 d., 421 obyv. n. (1890), kostel sv. Mikuláše, škola, mlýn.

Dobešovice, ves v Čechách, hejt. a okr. Kolín (5 km již.), fara Nebovidy, pš. Pečky Cerv.; 17 d., 107 ob. č. (1890). Za dávná tu bývala tvrz s popluzím, ves sama začla již asi r. 1402 od vojska uherského. R. 1303 se jmenují vladky Heřman a Přibík z **D**-ic. 1316 Frant. z **D**-ic. R. 1454 byl tu Vacek Dobešovský z Malenovic, asi r. 1500 Jiřík z Kosíková Pražan, od r. 1503 Bartoš z Prachna Horník († 1512), pak Vít Haník z Semína, od jehož bratrovce Viléma toho zboží r. 1542 nabyli Zdeněk Materna z Květnice na Radovesicích. 1554 téhož syn Jiřík († 1576), pak bratři Jiří Jan a Zikmund Maternové, od nichž r. 1606 je koupil Pavel Hrabán z Přerubenic za 7000 kop míš. a připojil k Pečkám na vždy. Tvrz dobešovická byla již r. 1634 pustá a r. 1669 zrušil hrabě Hanuš B. Trautmannsdorf, pán na Pečkách, dvůr dobešovický, založil tu nový ovčín a vysadil novou ves **D**.

Dobešovský z Malenovic, jméno rodiny vladycké, která v XV. věku seděla na Dobešovicích u Kolína. První z nich vyskytuje se r. 1502 Jindřich. R. 1531 seděl na Libodřicích Oldřich **D. z M.**, a odjinud víme, že Libodřice koupil Jan **D. z M.** a že r. 1544 znova ve dsky vloženy synu jeho Jiříkovi, jenž na nich manž. Anežce z Hrušova vénoval. Nedlouho potom zchudla rodina tato a měla jen statky šosovní. Jan **D. z M.** usadiv se již před r. 1579 v Kolíně, zdědil tu r. 1581 dům. Žil nepořádně s kuchařkou svou Kateřinou, s níž se dal potom oddati, a zemřel r. 1614, zůstaviv děti Karla, Jindřicha a Annu. Jindřich páchal skutky lotrovské, čímž rodina ozebračena dokonce; r. 1627 vydán naš zatykač jako na škůdce zemského. O pozdějších osudech rodiny není nic známo. Šk.

Dobeš z Bezděkova, jméno staročeské rodiny vladycké, jejíž erb byl: na štítě modrém kačice bílé a sivé promíšené barvy, jako by vzlétnouti chtěla a též znamení jako klenot. Původíště: Bezděkov u Rychnova n. K. Praděd jejich **D.** připomíná se r. 1397, jméno jeho stalo se pak příjmením. Jiný **D.** vyskytuje se v držení statku Koldína, jehož potomek Prokop **D. z B.** r. 1516 tu seděl (m. Majdalena z Lichar). Asi r. 1525 jím rod ten po meči vymřel; nebo zůstaly po něm dcery Voršila (m. r. Jindřich Skalecký ze Skalky, z. Michal z Říčan) a Anna. Tyto připustily k erbů svému r. 1561 Jana Dobše jinak Hladkého, což r. 1562 stvrzeno král. majestátem. Tento seděl pak v Horní Lukavici (1575) maje tu dvůr, jež syn jeho Bohuslav r. 1590 prodal. Zdá se, že brzy i tato druhá rodina buď vymřela neb úplně zchudla. Šk.

Dobětice (něm. *Doppietz*), ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Ústí n. L. (3 km s.-v.), fara Žezice; 38 d., 185 ob. n. (1890).

Dobov: 1) **D. Nová**, ves v Čechách, hejt., okr. a pošta Písek (8 km záp.), fara Kestřany St.; 69 d., 339 ob. č. (1890). — 2) **D. Stará**, ves t.; 35 d., 268 ob. č. (1890), 2tř. šk., fil. kostel sv. Bricej, mlýn a dvůr Ad. kn. Schwarzenberka.

Doblašovský (Dobiaschofsky) Franz, malíř (* 1818 ve Vídni — † 1867 t.). Byl na vídeňské akademii žákem Führichovým a dokončil studia v Itálii, pak byl prof. na akademii výtvarných umění ve Vídni. Maloval obrazy kostelní a historické, v Itálii pak některé genry ze života lidu. K nejlepším jeho pracím náleží *Sv. Jan* (1843), *Sv. Barbora* (1845), *Cisár Otho* (1846). *Výsvoření Cymburgy z drápů medvěda* (1850); ve víd. Belvederu jsou: *Výjev ze života vévody Arnošta Železného a Faust a Markéta XIX. st.* Mimo to podal velkolepé návrhy k malbám v kostele sv. Alžběty ve Vídni. V obrazech historických a v genrech jest **D.** romantikem a pojetí jeho je vždy poetické.

Dobicer Frant. Jos., spis. český (* 1811 v Lounech), studoval v Žatci a v Praze, pobyl nějaký čas na fakultě právnické, vstoupil r. 1834 do ústavu theologického v Litoměřicích, kde byl r. 1838 na kněžství vysvěcen. Po té působil v Suniperku, v Sutomi a v Citolibech,

odkud dostal se za faráře do Kounova u Rakovníka a r. 1865 do Mord. **D.** byl horlivým buditelem národním. Již r. 1837 napsal do »Květu« delší úvahu: *Zdaž dokonala žnámost češtiny Čechu, církví a státu užitečná jest, a má-li Čechoslován slovanským řečem se přiučovatí.* Přispíval do »Časopisu pro katol. duchovenstvo« a do »Národní školy« a sepsal i vydal povídky pro mládež a *Legends neb obrázky života skutků a utrpení sv. Havla a Klimenta.* VKr.

Dobiecki Wojciech, generál polský, byl pážetem krále Stanislava Augusta, vstoupil r. 1799 do vojska franc. a napsal pěkný příspěvek k dějinám polského válečnictví ve službách francouzských *Wspomnienia wojskowe*, uveřejněný v »Dodatku miesięcznym do Czasu« (XV, 1859).

Doblessenreuth, Tobiessenreuth, ves v Čechách, hejtm., okr. Cheb (9 km sev. z.), fara, pošta Liebenstein; 14 d., 90 obyv. n. (1890).

Dobleszewski Zygmunt, lékař polský (* 1836 v Staniewě v gub. minské), ukončil r. 1862 studia v medicinsko-chirurg. akademii varšavské a povolán byl r. 1870 za inspektora zemských nemocnic a zdravotních ústavů v Haliči, přijal rakouské občanství, načež při universitě krakovské dosáhl doktorátu i pro země rakouské a r. 1874 usadil se v Mariánských lázních a Meraně. Hlavní jeho práce jsou: *O wpływie morfiny na krążenie* (Varšava, 1866); *Rzut oka na urzędzenia szpitali w niektórych krajach Europy* (t., 1870); *Przewodnik do klimatycznego leczenia, obejmujący stacye klimatyczne: Włoch, Sycylii, Korsyki, Hiszpanii, Portugalii, Algierii, Francji, Szwajcaryi, Tyrolu, Stryji, Bawaryi, Górnej Austrii, Węger i Galicji* (t., 1878). Mimo to napsal několik polských a franc. brošur o Karlových Varech a Mariánských lázních, uveřejnil hojně vědeckých rozprav v odborných listech a byl redaktorem varšavsk. časop. »Klinika« a Iwov »Služba zdrowia publicznego«. — Jeho choť Józefa D-ska (Śmigielska) (* 1820 ve Varšavě), psala povídky (*Sukcesyja i praca* 1854; *Nie zawsze ten zbiera kto sieje*, 1858, a j.) rázu didaktického, redigovala sbírky *Zabawy przyjemne i pożyteczne* (1844—45); *Zabawy umysłowe* (1861) a s A. Borkowskou časopis »Kółko domowe« (1861—67). Přispívala hojně i do jiných listů. R. 1871 měla ve Lvově veřejné přednášky, jež také vyšly tiskem: *Wychowanie kobiet wobec dzisiejszych dążeń społeczných* (Lvov, 1871).

Dobírka poštovní jest zprostředkování peněz poštou tím způsobem, že pošta přejímá u zášilek dobírkových povinnost, určitý, podavatelem naznačený obnos peněžité od příjematele (adressáta) zášilky při doručení vyvednouti a obnos ten podavateli vyplatiti. Způsobem tím lze peněžité obnosy dobíratí na rekommandovaná psaní do 500 zl. v obvodu Rakousko-Uherska a Německa, do 200 zl. = 400 marek = 500 franků v obvodu Belgie, Dánska, Itálie, Lucemburka, Norvéžska, Rumunska, Švédsko a Švýcar. Na zášilky pošty

povozné lze pak dobíratí obnosy v Rakousko-Uhersku do 500 zl., a v obvodu Rakousko-Uherska s Belgií, Dánskem, Egyptem, Francií, Itálií, Lucemburkem, Německem, Nizozemskem, Norvéžskem, Rumunskem, Švédskem, Švýcary, Spojenými Obcemi severní Ameriky a Velkou Británií do 200 zl. = 400 marek = 500 franků. Hda.

Dobischwald viz Doběšov.

Dobka, staroč. jméno ženské a skratek jména Dobislava.

Dobka, ves ve Slezsku, hejtm. Bílsko, okr. Skočov, fara a pošta Ústroň; 21 d., 162 ob. pol. (1880).

Dobkov (nesprávně Doubkov), ves v Čechách, hejtm., okr., fara a pošta Chotěboř (3 km již.); 28 d., 235 ob. č. (1890), allod. statek se dvorem, lihovarem a sýpkou Jana sv. p. Dobfenského z Dobřenic. **D.** býval samostatným statkem a teprve v novější době připojen k Chotěboři.

Dobkoviče, Dubkoviče (něm Dubkowitz), ves v Čechách, hejtm. Litoměřice, okr. Lovosice (6 km sev. z.), fara a pošta Velemín; 33 d., 164 ob. n. (1890), dvůr s ovčincem Ad. kn. Schwarzenberka.

Doblen, město v ruské gub. kuronské 30 km záp. od Mitavy na pr. bf. Berzy se 300 ob. (1885), založeno r. 1263 jako hrad Mečových bratří od Burcharda Hornhausena a stavši se po saekularisování řádových držav sídlem vévod kuronských, rozkvétalo až do konce stol. XVI. R. 1620 Gustav Adolf D-a dobyl a zpusťil jej, od kteréžto doby zůstalo město v úpadku; hrad, z něhož značné rozvaliny jsou zachovány, rozbořen v XVIII. století.

Döbler Jiří, český rytec (* 20. dubna 1788 v Praze — † 19. čna 1845 v Karlíně), byl žákem pražské akademie (Kohlův a Postlův), kdež dostal r. 1811 první cenu. Zdokonaliv se v Drážďanech, maloval a kreslil zprvu krajiny a podobizny, načež se věnoval výhradně rytectví v mědi i oceli, jehlou, rydlem a aquatintou, v kterémžto umění zaujímá vynikající místo mezi svými současníky. Stále jsa v Praze činným vyučoval od r. 1837 rytectví na stavovském ústavě technickém. Kromě četných jednotlivých listů příležitostních, různých vignetek a rytin dle obrazů slavných mistrů, pak zvláště »novoročních omluvenek« hr. Chotkem zavedených dle kreseb Tkadlíkových, Machkových a Führichových, siuší jmenovatí tyto jeho práce: r 1811 *Život sv. Václava* dle miniatur Velislavy bible; 30 rytin dle Friesových kreseb v Bohmanově díle: *Treue Abbildungen der röm.-griech. und aegypt. Alterthümer* (Praha, 1819); rytiny dle Friesových výkresů v Klarově a Novákové popisu hl. chrámu sv. Vita v Praze; veliké rytiny dle Šembery a Pucherny v *Malerische Ansichten Frags*; 12 listů dle Berghema, Everdingena, P. de Laera, Lingelbacha, Mouchersona, Pynakera, Roosa, Saftlevena, Tenierse a de Wittea; v Pergerově: *Die k. k. Bildergallerie im Belvedere* (1821); ilustrace k Sommerově *Taschenbuch zur Verbreitung geogr.*

Kenntnisse, k téhož *Königreich Böhmen* a Schottkyho popisu Prahy, pak vyobrazení českých měst dle nákrasů Venutových a krajin východních i míst svatých (vyd. 1821 25 u Bohmanových dědiců), obrazy k cestopisům Forbinovým a Siebrovým, titulní rytiny k některým dílům divadla Kotzebuova v Praze r. 1821 vydávaného; r. 1829 ryl velikou krajinu neapolskou dle Goldsteina. Z posledních let jeho rozsáhlé činnosti jest velká rytina námofní bitvy. Konečně ozdobil pěknými rytinami i Polákovu *Vznešenost přírody* a *Cestu do Italie*, Šnajdrův *Okus*, *Dennici* na r. 1825 a několik dílů Štěpánkova a Klicperova divadla.

Doblero, do r. 1848 početní mince na baleárských ostrovech. Děлил se na 2 libradinery a obnášel na Mallorce $\frac{1}{16}$ realu de plata antiguo (137 kr. r. m.), na Minorce $\frac{1}{16}$ téhož realu (129 kr. r. m.).

Doblhof-Dier viz Doblhoff Dier.

Döbling, druhdy ves na pr. bř. Dunaje, sev.-záp. od Vídně, z nejstarších osad dolnorakouských, nyní XIX. okres vídeňský, s 21.890 obyv. Viz Vídeň.

Doblon, též dublon (dvojnásobný. dvoják), často podle jména onza (unce) a někdy cuadruple (čtver násobný), špan. zlatá mince. Původní d-y ražené v Španělsku od r. 1786 do 1848 při střížích 270643 g a jakosti $\frac{875}{1000}$ rovnaly se 4 pistolím čili 16 stříb. piastrům, 33035 zl. r. m. Podle jménem d. de Isabel, také isabelina, měl d. v l. 1848–50 při jakosti $\frac{909}{1000}$ stříž jen 83372 g, rovnaje se 100realům de vellon (104675 zl. r. m.) a od roku 1850 až 1853 při stejné jakosti stříž 82159 g (10315 zl. r. m.); isabeliny z r. 1854–64 a d-y z r. 1864 až 1868 v hodnotě 10 escudů čili 100 realů měly při téže jakosti stříž 83871 g (1053 zl. r. m.). Od r. 1868 je zaveden v Španělsku mincovní ráz franc.; staré isabeliny přijímají se dosud v ceně 25 peset. D-y začaly se raziti současně ve střední a jižní špan. Americe, kdež měly menší jakost (asi 3255 zl. r. m.). Většina tamních států přešla ke franc. mincovnímu rázu ještě dříve nežli Španělsko; staré d-y přijímají se zde za 80 peset. Mincovní ráz dublonový podle původní hodnoty existuje dosud ve filipinské Manile (jen $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$ d-u) a v Mexiku (jen dvojhidalgo, hidalgo a zlomky); mimo to razí se d-y různé hodnoty v Bolívii ($\frac{1}{8}$ onzy, 62775 zl. r. m.), v Columbii (vlastně onza = 100 fr. = 405 zl. r. m.), v Chile (5 pesů, $\frac{1}{2}$ condoru, v. t) a v Peru (5 solů = 25 fr. = 10125 zl. r. m.). D. de oro (zlatý) a d. de cambio (směnný) byly částečně až do r. 1864 početní jednotky špan. při určování měnných kursů pro cizinu. Prvý platil za $\frac{1}{16}$ d-u měnného = 5směnným piastrům (*pesos de cambio*) = 40 starým stříb. realům (*reales de plata antiguos*); druhý platil za $\frac{1}{16}$ zlatého d-u. V Malaze měly oba o $\frac{1}{256}$ menší hodnotu. D. de plata nuevo (stříbrný nový) čili d. provincial vyskytoval se současně v obchodu špan. a obnášel 60 realů de vellon čili 3 stříb. piastry.

Dobner Job Felix, zvaný obyčejně klášterním jménem Gelasius a scta Catha-

rina (* 30. kv. 1719 — † 24. kv. 1790), nejslavnější historik min. století, otec kritické historie české, muž tak učený, že jeho doba zvana právem »dobnerovskou«. Děd jeho Michal přišel z Boru (Hayd) r. 1669 do Prahy, usadil se jako truhlář na Pětikostelském nám. na Malé Straně i stal se tu měšťanem. Syn jeho Josef, rovněž truhlář, pojal za choť Marii Annu Schöfflerovu, a níž r. 1720 dědil dům »U pěti kostelů«. Z devíti dětí sedmým byl Job, na jehož vychování měl vliv jeho svat Jan Ant. Scrinii, prof. med. v Praze. D. studoval u jesuitů, pak u piaristů, opakoval v Kosmonosích rhetoriku (1725) a naučil se tu česky, neboť byl vychován posud německolatinsky, načež vstoupil do téhož řádu, tuším po smrti otcově (1737 apr. 6). Skončiv noviciát studoval filosofii a theologii v Hornu v D. Rakousích, pak poslán do Vídně, aby učil humanitním předmětům na tamním piaristickém gymnasiu, při čemž poslouchal práva. Jeho přičiněním r. 1748 zabráněno odtržení rakouských piaristů od české provincie a připojení jich k rýnské. Z Vídně poslán byl do Mikulova a pak do Kroměříže, kde učil v rhetorice. Po nedlouhém pobytu povolán do Slaného (1750, kde vyučoval v rhetorice a poetice a pobyl zároveň s Fort. Durychem půldruhého roku. Přes tuhy odpor jesuitů konečně vymohl r. 1752 na dvorské kanceláři české povolení ke zřízení piaristické školy v Praze pro 6 duchovních, 4 třídy české a 4 třídy německé. D. ovi svěřeno zřízení nového ústavu s titulem praefekta. Koupiv v Celetné ulici dům učil, než ústav zařizen, přihlášené žáky sám psaní, písemnostem a počtům až do října, kde ústav otevřen. Škola tato těšila se brzy neobyčejné přízni.

V této době obíral se D. v prázdných chvílích českými dějinami a sestavoval slovník učenců v Čechách činných a slovník historickogeografický. Trudná byla to práce v době, kdy knihovny nebyly mu přístupny a archivy byly naprosto uzavřeny. Proto když práce vzrostla a veliké jevila mezery, obrátil se D. k tehdejšímu světicimu biskupu Václ. Ant. Vokounovi, velkému milovníku vlastenského dějepisu, s prosbou, aby mu zjednal přístup do kapitulní knihovny. Vokoun poznav pilnou práci a neobyčejné nadání D-ovo, slíbil mu pomoci, ale přemluvil ho, aby raději spracoval kriticky české dějiny na základě pramenů. D. uposlechl a obrátil se k tomuto předmětu s celou horlivostí jemu vlastní. První práce kritická byla: *Ob das Leben der heil. Ludmilla und des heil. Wenzels, das Balbin in seiner Epitome herausgegeben, ein achttes Werk des Benediktiner Kristannus, eines Sohnes Boleslavs, sei*, ale nebyla vytištěna, ježto biskup Vokoun zemřel 17. ún. 1757). Touž dobou jednalo se o vytištění latinského překladu Hájkovy kroniky, na jehož pořízení dal peníze hr. Frant. z Dubé a jež učinil P. Victorin a scta Cruce. Provincial uložil přehlédnutí a opravu tohoto překladu D-ovi, který při tom ukázal, že Victorin nejen neopravil chyb, nýbrž je i hájí, což by mohlo

býti řádu k necti při vydání tiskem. Proto mu provinciál nařídil, aby k překladu přičinil kritické poznámky. Tak dán podnět k nejslavnější práci D-ově, při níž získal si nesmrtelných zásluh o konečné očištění dějin českých od výmyslů a povídaček, jichž přibývalo v té době každým novým spisem — *Venceslai Hagek a Liboczan Annales Boemorum e boh. latine redditi et notis illustrati* atd. R. 1757 za obléhání Prahy Prusy uhájil D. školu piaristickou před zkázu, ale ztratil velmi cennou numismatickou sbírku českou. Potom, aby nabyl prázdné a přístupu do archívů, stal se vychovatelem Jiřího, syna kníže Mansfelda. S:řefenc jeho již r. 1764 zemřel. V této době vydal D. r. 1761 díl I. Annalů, r. 1763 díl II. a r. 1765 díl III. Poněvadž pak v téže době sebral mnoho posud netištěných pramenů z rozličných archivů šlechtických i j., vydal je r. 1764 v díle *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita*. Dílo to přes D-ovu nedostatečnou znalost palacografie bylo velmi důležité, neboť usnadnilo se jím neobyčejně badání historické a razila se doba novému směru volné kritiky. Prvé tyto práce D-ovy vzbudily pozornost neobyčejnou doma i za hranicemi. Hned I. díl Annalů vyvolal prudký odpor vyvrácením výmyslů Hájkových. Stará škola historická v nich přední viděla cenu, je rozšiřovala. ano novými bajkami doplňovala (Pučalka a j.), a proto jejich pád klidně nemohla snést. Nejvíce pak nepřítel povstalo D-ovi proto, že Čecha důvodně prohlásil za osobu smyšlenou. Kříž v Církev. dějinách bránil existenci Čecha důvody velmi chatrnými, Václ. P. Duchovský, zakoupen kníž. Jablonovským na uhájení Čecha a Lecha, vytýkal s úžasnou nevědomostí D-ovi neznalost dějin spísem urážlivým a plným podezřívání. D. odpověděl mu v *Epistola apologetica contra Luciferum urentem non lucentem* s klidem až mrazivým, krok za krokem ukazuje jeho nevědomost. Dokázal, že jest povinností historikovou z lásky k vlasti a vědě vymýtit vše, co bylo vymyšleno věkem pozdějším a tím uhájiti národ svůj posměchu ciziny. Třetí P. Athanasius a scto Josepho, bosák, odbyt D-em odpovědi r. 1769 *Historiophili Examen criticum disquisitionis nuper a P. A. editae* a r. 1770 *Hist. Examen critic. alterum* ještě snáze. Nebezpečnější sokové byli mu Pubička, Pelzel a Dobrovský. Všechno skoro spor veden byl o jméno Čech, jež D. odvozoval od Zichi, národa černomořského. Vyvracení těchto často chatrných a nevěcných kritik stálo D-a mnoho času, který marně byl utracen, což D. uznával konečně i sám. Náhradou bylo D-ovi uznání předních mužů té doby. Arcibiskup pražský Petr hrabě Pfichovský z Přichovic konfiskoval spis Duchovského, vid. bibliothekář Rosenthal, hr. Leop. Clary z Aldrinzen, Jiří Pray, prof. univ. lipské Bochnius, J. D. Ritter a j. chválili jeho učenost a výbornost Annalů. Císařovna Marie Terezie pak r. 1772 darovala mu za odměnu i pobídku k dalším studiím mnoho knih a roční pensí 300 zl., což bylo v tehdejší době

neobyčejným vyznamenáním. Při všech těchto pracích spravoval D. novou kolej na Pfkopě, kterou přivedl ke značnému rozkvětu vnějšímu i niternému. Za své zásluhy o řád jmenován byl r. 1775 *consultor provinciae*, načež r. 1778 vzdal se ředitelství škol, aby konec života věnoval výhradně historickým studiím. I byl ještě generálem řádu jmenován assistentem, a exprovinciálem s právy toho titulu. Odtud plynul život D-ův pokojně, neboť i z jeho polemiky vane až do smrti klid. Hrob jeho ve Vošanech ozdobila Král. společnost nauk deskou s lat. nápisem. D. je prvním a mocným buditelem národa českého. Jeho Annales Hageciani získaly mu nesmrtelných zásluh nejen o dějiny vůbec a české zvláště, neboť on postavil se v nich na čistě kritické stanovisko, nýbrž i o náš národ. D. ukazuje v nich krok za krokem slávu a moc našeho národa, naši vlasti, zápas náš s nenávisť Němců atd. On očistil dějiny české od směšných bajek a učinil je předmětem studia a úcty ostatních učenců, vzbudil zájem pro ně doma i v cizině a neobyčejný ruch vědecký. V nich objevila se učenost tak neobvyklá, že nejpřednější badatelé té doby vyslovovali svůj údiv nad ní. Jeho láska k dějepisu zvl. českému, k slovanským předkům byla živá a vážná, a ta byla mocným příkladem všem, již posud citili s naší vlasti. Další jeho práce jsou: *Indicia sigillo Confessionis divi Joannis Nepomuceni etc.* (1784, i něm. přel.); *Beweis, dass die Urkunde Boleslavs II., Herzogs in Böhmen, ächt und unter den bisher bekannten die älteste sei* (1775); důkaz opírá o pečeť a písmo, které ukazují prý na větší stáří, než Pubička myslí (XIII. stol.); *Kritische Untersuchung, wann das Land Mähren ein Markgrauthum geworden und wer dessen erster Markgraf gewesen sei* (1776); *Kritischer Beweis, dass die Mütze (mitra), welche der röm. Papst Alexander II. dem böhm. Herzog Wratislaw verliehen . . . nichts anders als eine Chormütze oder so genante bischöfliche Chorkappe gewesen sei* (1777), pojednání důležité, neboť Balbin, Hahn, Glafey, Pubička a j. dar ten nesprávně vykládali; *Historische Beobachtungen über den Ursprung, Abänderung und Verdoppelung des böhm. Wappenschildes* (1779); *Historischer Beweis, dass Wladislaw II. im J. 1158 zu Regensburg gekrönt worden und dass der goldene Reif, den ihm und seinen Thronfolgern Kaiser Friedrich I. ertheilt hat, eine Königskrone gewesen* (1782); *Kritische Abhandlung von den Gränzen Altmährens oder des grossen mährischen Reichs im neunten Jahrhundert* (1784), proti uher. dějepisci Štěp. Silagyovi, který omezil Velkou Moravu Hrotem a Dunajem; D. vyvrací domněnky Silagyovy. ukazuje řadu nejstarších zpráv o řiši Moravské, z nichž jde na jevo Silagyova neznalost a překrucování: též vysvětluje tu zásady kritiky; *Ob das heut zu Tage sogenannte cyrillische Alphabet für eine wahre Erfindung des heil. slavischen Apostels Cyrills zu halten sei?* (1785). *Ob das Christentum in Böhmen von dem heil. Methud und dessen apostolischen Mitarbeitern nach den Grundsätzen, Lehre und*

Gebräuchen der römisch lateinischen oder der griechischen Kirche eingeführt worden? Zweitens: Ob dem heil. Method vom Papst Johann VIII. das slavische Messlesen geradehin und uneingeschränkt jemals verboten worden? (1785); prvním hledí ukázat stáří kyrilice a glagolice; tato není od sv. Jeronyma, který ani nebyl Slovan, nýbrž je písmem Konstantinovým, cyrilice vznikla psaním knih slovanských písmem řeckým, jako v Čechách psalo se latinkou přizpůsobenou češtině; glag. památky nezachovaly se, proto že je lat. kněží ničili, kde na ně přišli. Druhé pojednání vyvoláno spisem A. Fr. Böhma a M. Richtra, které **D.** ostře tu odbyl. K nim úzce družil se *Über die Einführung des Christenthums in Böhmen* (1786), kde hájí bystře a rozhodně slov. bohoslužbu v Čechách, křtění našich předků sv. Methoděm, vykládá pozdější úpadek církve slov. »zavístiti a nenávisť k slovanským řádům církevním« a ukazuje, jak »předkové naši m lovali svůj slovanský jazyk«; toto pojednání (proti Dobrovskému) jest z nejvšejších apologií slovanského původu české církve; *Abhandlung über das Alter der böhm. Bibelübersetzung* (1789, proti Dobrovskému), kde ukazuje nutnost staroslovanského překladu písma sv. za Cyrilla a Methoda a nezbytné jeho udržení slov. kněžstvem, jež ještě v XII st. v Čechách bylo; zajímavý, že nejnovější badání k témuž názoru se vrací; *Geschichte Ulrichs, eines noch wenig bekannten mährisch-lundenburgischen Fürsten* atd. (1786); *Histor. Nachrichten von dem herzoglichen Geschlechte der böhm. Theobalde* (1787). Kromě toho vytištěno několik jeho lat. řečí slavnostních, pak *De sexagena grossorum Pragensium* (Pray Annales) a některé zůstaly v rukop.: *Abecedni sequam slovan. jmen svatých pravými latin. jmény vysvětlonych* (něm.); *Registrum diplomaticum Bohemiae et Moraviae tam typis editorum quam manuscriptorum*; *Appendix ad Glossarium medii aevi des du Fresne und Carpentier aus böhm. Urkunden, die beiden unbekannt blieben, gesammelt*; *Vita Thomae Joannis Pessinae de Czechorod*, kterého mnohokrát bylo již užito, ale vytištěn nebyl. **D.** vynikal bystrostí soudu, chladností rozumu, vřelostí citu a živou láskou k vlasti. Psal jen latinsky a německy, ale vždy vyznával, že »naši předkové byli slovanský národ«, že my Čechevé a naše vlast byli jsme dříve známi něm. dějepiscům než Moravané, dokazuje, že Čechy nikdy nebyly provincií říše německé atd. **D.** a tudíž právem zveme největším Čechem v nejtemnější době českého národa. *Dšk.*

D. zamýšlel vydati benediktina Ziegelbauera († 1750) *Bibl. historica Bohemiae*, ale nedošlo k tomu. Část zajímavé korespondence **D.**ovy vydal s dvorním archivářem Rosenthalem Jos. Fiedler (Slav. Bibliothek, Vídeň, 1858 II, 1–45). Stručný životopis **D.**ův naps. Dobrovský r. 1795 v *Abh. der böhm. Gesellsch.*, v nichž **D.** uveřejnil od r. 1775–88 dvanáct pojednání. Viz též: P. Vil. Hanisch, *G. D.'s Leben, gelehrtes Wirken* (program novoměst. gymnasia v Praze, 1854); P. A. Žák, P. G. **D.**, otec českého děje

zpytu ve »Vlasti«, VIII. (Praha, 1891, 1–5); »Světozor« 1867, 226 (s podobiznou); Bačkovský, *Kněží katoličtí o písemnictví novočeské zasloužilí* (Praha, 1890, 7–11).

Dobner z Ratendorfu Sebastian, historik uherský (* 1635 v Soproni), byl fiskálem v Soproni a napsal kromě jiných spisů *Tractatus nomico-politicus de fundamento J. regni Hungariae etc.* (1726); *Institutiones tripartiti iuris Hungarici privati; Supplementa Hungariae litteratae*.

Dobo viz Dobbo.

Doboochov (něm. *Dobichau*), ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Kaplice (4 km jv.), fara Blanské; 21 d., 103 ob. n. (1890).

Doboj, městečko bosenské v kraji banjaluckém, v okr. tešanském, při vtoku Spreče a Usory do Bosny, stanice želez. trati Bosen. Brod-Sarajevo a **D.**-Siminhan, má 1749 ob., většinou muhammedánů, 3 džámie a posádku. Leží pod vrchem, na němž jest tvrz z válek Eugena Sav. r. 1697 proslulá. Při okupaci r. 1878 (v srpnu a září) **D.** byl dějištěm krvavých bojů, jimiž gen. Szapary byl zdržen v postupu. Jako hlavní bod divise operující proti Dolní Tuzle měl i strategický význam.

Doboka, až do r. 1876 samostatná župa v Sedmihradech; čítala r. 1870 na ploše 45 1/2 čtver. míle ve 106 obcích 106 400 obyv., nejvíce řecko-kat. Rumunů. Župu tu, jejíž sev. vých. část jest hornatá, protéká Malý Szamos a četné jeho přítoky; půda v jižních částech župy je úrodná, řeky chovají hojně ryb. V roce 1876 byla župa dobocká, jejíž hl. m. městem byl Szék. s župou vnitro-szolnockou, několika obcemi kovářského kraje a městy Szék a Szamos-Ujvár pode jménem župy szolnok-dobocké v jediný politický celek sloučena. Stará župa dobocká hrála od staletí důležitou úlohu v dějinách Sedmihradská. — Ves **D.** (Dobuka), od níž župa má jméno, leží severovýchodně od Kološe na říčce Lóně a má 1054 nejvíce rum. obyv., poštovský úřad a zbytky hradu t. jm. *Dkl.*

Doboš Oleksa, též Doboščuk, vůdce karpatskohuculských hajdamáků v l. 1739 až 1745. Pocházeje z huculské rodiny usedlé v Pečenizně, záhy znechutil si pastevství, přešel k hajdamákům a brzy stal se postrachem východnímu Přikarpatí. **D.** nebyl krvelačný bandita, co pobral boháčům, tím podílel chudinu. Zůstavil po sobě pověst legendární, v huculských zkazkách a písních jeho jméno září gloriolou bohatýra. Huculové podnes různá místa svého území přivádějí ve styk s **D.**-em, na př. existují **D.**-ův kámen, stůl, studna, hora, pastvina a j. Císařské úřady se marně snažily uvězniti **D.**-e, neboť stále měnil bydliště zdržuje se převahou v Černé Hoře karpatské a v krajině kolem Mikuličina. R. 1745 dne 23. srpna **D.** zrazen ženou Hucula Dzvinky, o jejíž přízeň se ucházel, byl její mužem v Kosmači zastřelen. Dle podání byl pochován na nejvyšším štítu Černé Hory, z úředního protokollu však vysvitá, že jeho mrtvolu vozili ode vsi ke vsi, až ji posléze vystavili na odív v radnici kolomyjské. Viz o něm **D.**

Wójcicki, Stare gawędy i obrazy (Vartava, 1840) a »Vlastimil« 1840. *Řř.*

Dobra nebo **Důbra**, staroč. jméno ženské a skratek (jako Dobřena, Dobrka, Dobračka, Dobrochna) jmen Dobřemila, Dobrověst, Dobroněha, Dobromif, Dobroslava a Dobrotiva. *Sčk.*

Dobra: 1) D., feka v král Chorvátském, vyvěrá blíže Skrada pod Vel. Lazem ve výši 954 m, teče směrem jihových. krásným vápencovým údolím, ztrácí se v 38 m hlubokém Gjulinském ponoru, vyráží v Ogulina na povrch a vlevá se nad Karlovcem do Kupy. — **2) D.**, ves v Srbsku, kraji požarevackém, okr. golubackém se 774 ob., má bohaté doly kamenouhelné.

Dobra, portug. zlatá mince ražená od r. 1722 do r. 1835, původně 12.800 realů, r. 1822 zvýšena na 15.000 a r. 1847 na 16.000 realů (asi 3670 zl.). V Brazílii razily se d-ry a půldobry až do r. 1833; obnášely původně 12.800, později 32.000 realů.

Dobrá: 1) D. Malá, ves v Čechách, hejt. Smíchov, okr. a pš. Unhošť (5 km sz.), fara Družec; 61 d., 598 obyv. č. (1890), kaple sv. Kříže. — **2) D.** Velká, ves t., 60 d., 470 ob. č., 2 n. (1890), alod. statek se dvorem, vápenice, soukromé statky cis., samota na Kočáku a Hrázský mlýn. — **3) D.**, Dobré, ves t., hejt. Chotěboř, okr., fara a pš. Přibyslav (1 km sev.); 23 d., 191 ob. č. (1890). — **4) D.** v okr. ledečském viz Ves Nová.

5) D., far. ves ve Slezsku, hejt. Těšín, okr. Frýdek, 234 d., 1789 ob. čes., 10 pol., 27 něm. (1880, 1783 ob. 1890), kostel sv. Jiří s fil. kostelem sv. Antonína Pad. na hoře Prašivce, 2ř. šk., pošta, 2 mlýny.

Dōbra, Dōbraberger, nejvyšší téměř Franckého lesa v bavarském vl. obvodu Hor. Francích, 18 km záp. od Hofu, 799 m vys.

Dobracki Maciej, spisovatel polský († 1681), byl psáčem wieluňským a ostrzeszowským, ale zchudnuv ve válkách švédských, přestěhoval se kol r. 1659 do Vratislavě, kde učil polskému jazyku a zabýval se advokátní praxí. Zemřel jako soudní písař v Brodnici. Mimo něm.-polskou grammatiku napsal: *Wydworny polityk* (Olešnice, 1664); *Kancelaryja polityczna* (Gdánsko, 1665); *Spizarnia duszna* (Olešnice, 1671); *Hofmanier im Conversieren* (Gdánsko, 1690).

Dobrač, hora, viz Alpy str. 961.

Dobraken viz Doubrava a Doubravka.

Dobra molitva, v jižní Dalmacii a na Černé Hoře u Srbů tolik jako u nás požehnání udělované nevěstě, než se vydá ke sňatku do kostela. D. m. děje se s obřady, z nichž vytknouť sluší blahopřání rodičů, přípitky nejbližších přibuzných a zpěvy družby a svatů. Obřady tyto podrobněji vypsál Vuk S. Karadžić v »Srp. Rječniku«, str. 124.

Dobramysl, bot, viz Origanum L.

Dobran, staroč. jméno, viz Dobrata.

Dobranov (něm. *Dobern*), far. ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Lipa Čes. (4 km vých.); 114 d., 489 ob. n. (1890), kostel sv. Jiří, 3ř. šk., mlýn a pila.

Dobranovský z Dobranova, jméno staročeské rodiny vladcké, která jméno své

Č. 1180. Erb Dobranovských z Dobranova.

měla po Dobranově u Zákup. Václav D. z D. (1534 až 1572) držel nějaký stateček ve Vartemberce a později v Písečné. Albrecht (syn jeho?) byl (r. 1586) úředníkem na Zvířetických a pomohl si pak ke statku Černému Blátu, kterýž r. 1623 propadl. Jan mladší D. z D. dostal se skrze manžel. Annu Bzen-

skou z Prorubě ve spoludržení polovice Bezna (asi r. 1590), kterouž však Anna r. 1600 prodala. Arnošt D. vystěhoval se r. 1628, Bedřich D. byl r. 1629 hejtmanem na Vartemberce, a Václav starší D. měl dvůr v Nové vsi a ujel r. 1628 též ze země, jsa potom hofmistrem u hrab. z Thurnu. Jiný Václav držel statek Hradenin, kterýž koupila Anna Kedruta D-ká z Běchovic a prodal jej r. 1652. Po Anně Marii D-ké ze Zlunic zůstal statek Milovice, kterýž r. 1629 dcery její Eliška a Hedvika prodaly. Jindřich D. seděl v Zibohlavech a zamluvil si r. 1639 Zofii Přídovskou z Otína. Nedlouho potom upadla rodina tato v zapomenutí. — Erb: V červeném štítě dva stříbrné nože; z klenoty vycházejí červenobílá přikryvadla a poprsí panny. drží dva dolů obrácené nože (vyobr. č. 1180). *Sčk.*

Dobřany: 1) D., starobylé město v Čechách na Radbuze, v hejt. stříbrském, okr. stodském (9 km v.); 400 d., 1902 ob. č., 2989 n. (1890), kostel sv. Mikuláše, 2 kaple sv. Víta a sv. Martina, radnice, 3ř. obecná a mateřská šk., pak 5ř. něm. obecná a mateřská šk., zem. blázinec (1200 postelí), městský spítál, jezdecká kasárna, vojenská posádka, pivovar, 4 strojní mlýny, cihelna, kamenouhelné doly, pošta, telegraf a stanice rak. uher. stát. dráhy a 4 výroční trhy. — Znak: Ve štítě modrém na pahorku zeleném tři věže s cimbuřím; v prostřední věži otevřená brána. Nad otevřenou branou v průčelí zlatý štít, v něm 3 páry černých jeleních parohů (vyobr. č. 1181). — K D-nům náležejí D. Malé, osada o 10 d. s 59 ob., a samoty

Č. 1181. Znak města Dobřan.

Glücklichschacht, Podhorský a Vartský mlýn a Vysoká. — **2) D.**, farní ves t. nad Zlatým potokem, hejt. a okr. Město Nové n. M. (9,5 km vých.), pošta Sedloňov; 79 d., 441 ob. č., 25 n. (1890), kostel sv. Mikuláše, ztř. šk., tkalcovství, samota Krindle. Na zač. t. stol. shromážďoval zde J. Boh. Ziegler výtečníky národa českého. U kostela lípa asi 600 let stará. *red.* — Pod **D.** jsou zbytky někdy hradu, jenž nesprávně za Richmvald (na Moravě ležící) se pokládá. **D.** patřily pánům z Dobrušky, z nichž od r. 1358 někteří právo podací při dobfanském kostele vykonávali, zejména roku 1358 jakýsi *nobilis Dobrustinus* se uvádí. Sedláček se domnívá, že zde stával původní hrad dobrušský, nám neznámý, po němž jedna část Drslaviců jméno své vzala. Dle téhož srovnává prý se název Dobrušky s názvem **D.** a byl snad název ten odtud na ves Lešno přenesen, která se od té doby Dobruškou jmenuje.

Hše.

3) D. (něm. *Doberan, Dobberan*), město v Meklenbursku Zvěřinském, asi 18 km záp. od Roztok vzdálené, s krásným lesnatým okolím, hojně navštěvovanými vodami minerálními (ocelovými); má 4348 ob. (1890), zámek velkovodský, gymnasium, obvodní soud, kostel z nejpěknějších v sev. Německu. Ve vzdálenosti asi 5,5 km sz. od města leží proslavené mořské lázně Dobřanské (*Heiligendam*) nejstarší v Německu (od r. 1793). — **D.** jsou původně osadou slov. Obodritů. Kniže Přibyslav založil tu první křesťanský chrám (dosud stojící kapli) a r. 1171 klášter cisterciáků, jenž již r. 1179 povstaly Slovany zničen. Mniši, jež biskup Brunvard »auctores fidei et extirpatores idolorum in Slavia« nazývá, pobiti. Syn Přibyslavův, Jindřich Borovin, vystavěl znova (1186) klášter, který vzrůstal se později zejména poutěmi k hostii krvi prý se potíci. V kostele dobfanském odpočívají mnozí členové panujícího rodu meklenburského. R. 1552 byl klášter saekularisován. Ve válce třicetileté zrušeny **D.** od cisářských i od Švédů. — Röper, Geschichte und Beschreibung von Doberan; Compert, Geschichte des Klosters Doberan; Kortüm, Das Seebad Doberan. *Pp.*

Dobrão [-braun, portug. zlatá mince ražená již od r. 1722, původně 20.000 realů, zvýšená později na 30.000 realů (68-78 zl. r. m.).

Dobrassen, ves v Čechách, hejt. okr. Cheb (11 km v.), fara Kinsperk, pš. Mostov; 10 d., 45 ob. n. (1890).

Dobrastica, hora v Dalmacii v kraji kotorském, 1662 m vys.

Dobrata (snad i Dobřeta), staroč. jméno mužské, bezpochyby jako i skratky Dobran. Dobřek, Dobřech, Dobřej, Dobřen, Dobroň od delších jmen mužských Dobromil, Dobročest, Dobrohost, Dobromír, Dobromysl, Dobroslav, Dobrotěch, Dobrověst, Dobrovít a Dobrožizn odvozená. *Sčk.*

Dobratice, Dobracice, farní ves ve Slezsku, hejt. okr. Těšín, pš. Ligotka Kameřalná; 121 d., 584 ob. č., 73 n. (1880, 602 ob.

1890), kostel sv. Filipa a Jakuba, ztř. šk. mlýn.

Dobrá Voda: **1) D. V.**, ves v Čechách, hejt. Blatná, okr., fara a pš. Březnice (4,5 km vých.); 11 d., 50 ob. č. (1890), kaple sv. Mafie Magd., samoty Hamry a Holandr. — **2) D. V.** (něm. *Gutwasser*), far. ves t., hejt., okr. a pš. Budějovice (4 km v.); 43 d., 164 ob. č., 158 n. (1890), kostel Panny Marie Bolest., ztř. č., ztř. n. šk., lázně, oblíbené to výletní místo Budějovičanů, a několik vill. Někdy se zde došlo na stříbro i zlato. — **3) D. V.** (*Guttenbrunn*), v okr. haberském viz Malčín. — **4) D. V.** jindy Březník (něm. *Gutwasser, Sct. Günther*), far. ves t., sev. pod skalou sv. Vintife na Sumavě, hejt. Sušice, okr. a pš. Hartmanice (2 km j.-z.); 15 d., 123 ob. n., 1 č. (1890), kostel sv. Vintife z r. 1734, šk. a lázně. **D. V.** bývala samost. zemský statek, který před bitvou bělohorskou náležel hraběti Čejkovi z Olbramovic; ale statek ten pak konfiskován, prodán J. Oldř. kn. z Eggenberka a **D. V.** spojena s panstvím prášilským. Nedaleko kostela studánka s léčivou vodou. Místo samo již v nejstarší době bylo známo po bytem sv. Vintife, jenž zde v XI. stol. po 37 let poustevnicky žil. — **5) D. V.** (něm. *Brünne*), far. městys t., 695 m n. m. pod horou Hohensteinem, hejt. Kaplice, okr. Nové Hradky (7,5 km j.-z.), pš. Stropnice; 106 d., 550 ob. n. (1890), kostel Nanebevzetí P. M., r. 1706 od hr. Bouquoye založený, v něm drahocenná monstrance, ztř. šk., pš., železná lázně, samota Einsiedel. — **6) D. V.** (*Guttenbrunn*), ves t., hejt. Kaplice, okr. Nové Hradky, (7 km j.-z.), fara a pš. Stropnice; 18 d., 114 ob. n. (1890), samota Tomandhof. — **7) D. V.** (*Gutwasser*), ves t., hejt., okr. a pš. Klatovy (9,5 km j.), fara Chlistov; 8 d., 48 obyv. č. (1890). — **8) D. V.**, ves t., hejt. a okr. Milevsko (12 km s.), fara a pš. Petrovice; 6 d., 42 ob. č. (1890). — **9) D. V.**, ves t., hejt. Pelhřimov, okr. Pacov (8,5 km j.), fara Věžná, pš. Kámen; 30 d., 247 ob. č. (1890). — **10) D. V.**, ves t., hejt. a okr. Pelhřimov (9,5 km j.), fara a pš. Kynárec; 23 d., 182 obyv. č., 5 n. (1890), 1tř. škola, telegraf a železniční zastávka. — **11) D. V.** (*Dobravod*), hejt., okr. a pš. Teplá (7 km v.), fara Vidžín; 39 d., 255 ob. n. (1890), 1tř. šk., samoty: dvůr a mlýn Nový a Thalhäusel. — **12) D. V.**, ves t., hejt. Lanškroun, okr. a pš. Ústí n. Orli (4 km s.-z.), fara Brandýs n. Orli; 31 d., 215 ob. č. (1890), kaple Korun. P. M., sam. Bezpráv a Luh. — **13) D. V.** Dolní, ves t., hejt. Hradec Kr., okr. a pš. Hořice (4 km j.-z.); 53 d., 414 ob. č. (1890), ztř. šk., mlýn a cukrovar »Hořický«, který je na zdejších pozemcích. — **14) D. V.** Horní, ves t., 59 d., 360 ob. č. (1890), mlýn a sam. Ohrada. Býv. popl. dvůr byl r. 1778 emfyteusován. Obě tyto **D-ré V-dy** (13. a 14.) tvořily samostatný statek s tvrzí, kolébku ryt. rodu Králů z Dobré Vody. Ještě r. 1541 drželi Mikuláš a Jiří Králové z **D-ré V-dy** statek ten nedílné; ale potomci jejich bratří Václav a Jan rozdělili se o zboží toto. R. 1586 koupil **D-rou V-du** Jan Kopidlanský z Kopidlan, od

něhož ji r. 1596 koupila Beatrix Kfinecká z Ronova a r. 1608 odkázala ji Janu Královi z D-ré V-dy. Roku 1624 držel D-rou V-du Albrecht z Valdšteina, po jehož smrti připadla král. komoře. Hraběnka Marie Strozziová, koupivši r. 1685 D-rou V-du, spojila ji s panstvím hořickým.

15) D. V., ves na Moravě, hejt. a okres Meziříčí Velké, fara a pš. Křížanov; 93 d., 493 ob. č. (1890), 1tř. šk. — **16) D. V.**, ves t., hejt. Dačice, okr. Telč, fara a pš. Mratín; 20 d., 132 ob. č. (1890), stroj. mlýn, pila a lázně. — **17) D. V.**, ves t. u Popelína; 40 ob. č. (1890).

Dobruvoda: **1) D.**, ves v Čechách, hejt., okr. a pošta Mn. Hradiště (5 km j.-v.), fara Bosen; 16 d., 102 ob. č. (1890). — **2) D.**, ves t., hejt. okr. a pš. Ledeč (3 km s.-z.), fara Křenovice; 19 d., 118 ob. č. (1890). — **3) D.**, ves t., hejt. a okr. Ledeč (9,5 km j.), fara a pošta Lipnice; 43 d., 233 ob. č. (1890).

Dobrá vůle. Postup aktivní stránky obligace znám jest původním právním zásadám jen cestou novace. Když ale život právní se rozvíjel, vyhovováno bylo potřebě snadnějšího způsobu cesse jednak zavedením soudního zastoupení, jednak přímým uznáním cesse takové. Tak stalo se nejdříve asi v Normandii počátkem XIII. stol., ač některé severofrancouzské coutumes stále ještě tomu odporovaly. Cesse povolována byla původním dlužníkem buď klausulí alternativní (zaplatím N. nebo kdo list bude mít), jak toho nejstarší případ známe z Flander z r. 1276, aneb postupem majiteli znějícím, tamtéž podobně r. 1281 poprvé se vyskytující, následkem čeho děl se postup pouhým odevzdáním listiny. Jinak bylo v zemích českých a německých. Když i sem počátkem XIV. stol. nový způsob vnikl (nejstarší příklad v listině krále Jana v Summa Gerhardi ed. Tadra č. 8), vyžadovalo bylo, aby postup děl se opět listinou, a to obligatorně (Kniha Drnovská ed. Brandl p. 89.). A poněvadž požadavek tento kladen do listu hlavního stále slovy: »a kdož koli list tento měl by nebo mítí bude s často psaných... dobrou vůlí a svobodnou, ten má a mítí bude touž moc i též plné právo ke všem věcem v něm položeným a zapsaným, jakož oni sami«, zvána i postupní listina d. v. (*Willebrief*). D. v. musila psána býti na pergameně s visutými pečeti, a to dvěma až třemi v Čechách (Vladisl. zř. zem. ed. Palacký § 382, zř. zem. z r. 1564 O 30, 35, Obn. zř. zem. L 15), se sedmi na Moravě (kniha Tovačovská kap. 180, kniha Drnov. ed. Brandl p. 80) až do r. 1628, kdy Obn. zř. z. český způsob zavedlo (§ 329). Svědkové musili býti dožádáni. Přirození dědici, synové nebo společníci neb nejbližší nápadníci, podle obdarování Vladislavova nemuseli vykázati se d-rou vůlí (Vlad. zř. z. § 395). Vyžadovala se pak d. v. pravidelně při postupu listu věnního, trhu dědictví zpupného, dluhu, věčné činže, a obsahovala označení obsahu listu hlavního a postup jmenovitě označenému cessionarovi s účinkem, že má vstoupiti zcela v práva cedentova

(srv. formu v kn. Tovač. ed. Demuth str. 136, 138, 147, ed. Brandl p. 102, v knize Drnov. ed. Brandl p. 80, Zř. zem. z r. 1564 O 31). Nejstarší český psaná listina s klausulí o d-ré vůli z r. 1401 jest v Archivu českém VII str. 609 č. 5, příklad české d-ré v. viz tamtéž str. 651 č. 73, str. 670 č. 103 atd., latinská listina s klausulí jest příkladem v Summa Gerhardi ed. Tadra str. 340 č. 9, str. 348 č. 17 atd., německá v Codex dipl. Mor. XII, str. 39, 44, 93 atd., příklad latinské d-ré v. v téže Summa p. 499 č. 164, 516 č. 184 atd., německé u Riedla, Das Ewiggeld-Institut in München (1819), str. 86. Teprve v XVIII. st. přestalo se d-ré v. užívatí, jmenovitě když směnečným řádem z r. 1763 (čl. 32) povolen i v Rakousku indossament. Viz též Listina, Papír majiteli znějící.

Srv. Kuntze, Die Lehre von den Inhaberpapieren 1857; Biener, Wechselrechtliche Abhandlungen, 1859; Brunner, Beiträge zur Gesch. u. Dogmatik der Werthpapiere v »Zeitschr. f. d. ges. Handelsrecht«, sv. XXII a XXIII; týž, Das franz. Inhaberpapier des Mittelalters, 1879; týž, Les titres au porteur français du moyen-âge v »Nouv. Revue hist. de droit franç. et étr.«, X; Salvioni, I titoli al portatore, 1883; Platner, Ein Beitrag zur Lehre von den Inhaberpapieren v »Archiv f. civil. Praxis«, sv. XLII; Stobbe, Cession; týž, Zur Gesch. der Uebertragung von Forderungsrechten und der Inhaberpapiere v »Zeitschr. f. d. ges. Handelsrecht«, XI; Heusler, Institutionen, I. 213. JTe.

Dobree viz Debřec.

Dobřeloc: **1) D.**, Dobřice (něm. *Dobschitz*), ves v Čechách, hejt. Teplice, okr. Bílina (7,5 km již.), fara Lužice, pš. Kozly, 26 d., 118 ob. n. (1890).

2) D., ves na Moravě, hejt., okr. Pterov, fara a pš. H. Moštěnice; 48 d., 273 obyv. č. (1890), 1tř. šk. Ve XIV. a XV. věku náležely ryt. Řídkovským z D-čic.

Dobre, osada ležící 40 verst na s.-v. od Varšavy, památná bitvou 17. (5.) dub. 1831 mezi polskými povstalci pod velením Skrzynieckiego a ruským arm. sborem gen. Rosena, v němž Poláci podlehli.

Dobré: **1) D.** v okr. přibislavském viz Dobrá. — **2) D.** far. ves v Čechách, hejt. Město Nové n. M., okr. Opočno (8 km j.-v.), pš. Dobruška; 102 d., 574 ob. č. (1890), kostel sv. ap. Petra a Pavla z r. 1739, 3tř. šk., dva mlýny, žulové lomy. Do nedávna dobývala se zde železná ruda, která se odtud dovážela do Růženiných Hutí ve Skuhrově a tam se tavila; avšak podnik ten velkou soutěží zašel. Obyv. živí se zemědělstvím a tkalcovstvím. V »Doberských lesích«, kde dosud říká se »Na návsi«, stávala ves Jeníkov, která byla Švédý úplně pobořena.

Dobree [dobří] Peter Paul, filolog angl. (* 1782 v Guernsey — † 1825 v Cambridgei. Byl fellowem, od r. 1823 professorem na Trinity College v Cambridgei. Hlavní význam D-ův spočívá v kritice textové, v níž nabyl velkého jména. Nejdůležitějším jeho dílem jsou

Adversaria critica, vydaná z pozůstalosti jeho Scholefieldem (Cambridge, 1831—33) a W. Wagnerem (Berlín, 1874—75). Dále uvéstí jest vydání *Aristofanova Pluta s poznámkami Porsonovými* (Londýn, 1820), *Lexicon rhetoricum max. e ms. Harpocrat. exscriptum* (Cambridge, 1834, nové vyd. od Meiera Halle 1844) a *Miscellan notes on inscriptions* (1835). D. obstaral též Porsonova vydání *Fótiá* (2 díly, Cambridge, 1822, Lipsko, 1823). Vyř.

Dobřejice: 1) D., ves v Čechách, hejt. Budějovice, okr. a pš. Hluboká (3 km vých.), fara Hosín; 71 d., 463 ob. č., 1 n. (1890); kaple sv. Jana Nep., hnědohel. doly a živcové lomy. — 2) D. v okr. tábořském viz Dobřejovice.

Dobřejov: 1) D. Dolní, ves v Čechách u Libénice, hejt. Sedlčany, okr. Sedlec (6 km jv.), fara Střeziměř, pš. Borotín; 7 d., 42 ob. č. (1890), samota Pod horou. — 2) D. Horní, ves t.; 8 d., 38 ob. č. (1890).

Dobřejovice: 1) D. (něm. *Manderscheid*), ves v Čechách, hejt. Kr. Vinohrady, okr. Jílové (11,5 km s.-v.), fara Čestlice, pš. Jesenice; 49 d., 432 obyv. č., 7 n. (1890); mensální statek, zámek s kaplí, dvůr a pivovar arcibiskupství pražského, mlýn. R. 1763 koupil statek D. arcibiskup pražský G. hr. Manderscheid od dědiců Jana ze Sternegga. — 2) D., Dobřejice, ves t., hejtm. a okres Tábor (11 km jz.), fara a pš. Malšice; 38 d., 279 ob. č. (1890).

Dobřemilice: 1) D., Dobřemilice, ves v Čechách, hejt. a okr. Sušice (13 km sz.), fara a pš. Velhartice; 9 d., 63 ob. č. (1890). — 2) D., Dobřemilice, Dobřemilice, ves t., hejt. a okr. Milevsko (7 km s.-v.), fara a pš. Chýška Malá; 16 d., 112 ob. č. (1890).

Dobřeň: 1) D., ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Dubá (7 km j.), fara Vidim; 34 d., 8 ob. č., 154 n. (1890), myslivna. — 2) D., ves v Čechách, hejt. a okr. Hora Kutná (8 km z.), fara a pš. Suchdol; 61 d., 423 ob. č. (1890), fil. kostel sv. Václava, který byl v XIV. st. farním, dvůr Bedř. sv. p. z Dalberka a kamenné lomy. Stávala zde tvrz, rodné sídlo vladýků z Dobřeně.

Dobré Naděje mys (angl. *Cape of Good Hope*), jihozáp. cíp jižní Afriky, tvoří táhlý poloostrov mezi Stolovou zátokou a Klamným zálivem (False Bay), který v délce 52 km a šířce 11—15 km táhne se od sev. k jihu, zahýbaje poněkud k jihovýchodu. Jest veskrze hornatý; na sev. pne se Stolová hora (1080 m) na jih od ní ční na pobřeží »dvanácte apoštolů«, za nimi Constantijské poh. (970 m), Muizenberg (509 m), Simonsberg (509 m), Zwartkop (620 m). Nejjihnější téměř jest Vasco da Gama Pik (267 m), pod nímž mys D. N. končí dvěma výběžky, z nichž záp. sluje Cap Maclear vých., mys to D. N. v užším smyslu nazývá se Cape Point a leží pod 34° 22' j. s. a 18° 30' v. d. Mys D. N. má četné zálivy, z nichž největší jsou na z. Hout Bay a Chapman Bay, na východě Simon's Bay i Puffals Bay, a jest zavlažován říčkami Liesbeek River, Houtbay R. a Kromme River. Slavný

tento mys objevil r. 1486 Bartolomeu Diaz a podle krutých bouří, s nimiž tu musil zápasiti, nazval ho »Cabo de los Tormentos« (mys bouří), avšak portugalský král Jan tuše v něm dobře důležitý mezník na hledané cestě do Indie, změnil jméno toto v »Cabo de boa esperanza« (mys D. N.). Když pak r. 1498 Vasco da Gama konečně objevil cestu do Indie, byl mys D. N. důležitou stanicí Portugalců a jiných národů plaveckých, Portugalci pak dali ho dobře prozkoumati, jak vyplývá ze zpráv Livia Sanutiho (Geografia z r. 1588), Když pak r. 1651 v těchto místech založena osada, dostalo se jí jména po mysu, jež později přešlo na celou kolonii.

Dobřenec (něm. *Dobrenz*), ves v Čechách, hejt. Kadaň, okr. Doupov (7 km vých.), fara a pš. Mašfov; 26 d., 151 ob. n. (1890).

Dobřenic, far. ves a desk. statek v Čechách, hejt. Hradec Král., okr. Nechanice (9 km již.); 92 d., 715 ob. č., 7 n. (1890), kostel sv. Klimenta, 3tř. šk., pošta, telegraf, stanice rak. sev.-záp. dráhy, alod. statek, zámek s parkem, dvůr, cukrovar majetek Rud. hr. Kinského. D. jsou kolébku pánů Dobřenských z Dobřenic, jejichž potomci do nedávna ještě statku toho majetníky byli. R. 1892 koupil D. Rud. hr. Kinský.

Dobřenský z Černého Mostu: 1) Václav D. z Č. M., skladatel prstonárodních spisků mravoučných (* před r. 1550 — † 1599 v Praze), býval ve službách při solním úřadě v Praze a uvádí se jako příbuzný Granovských z Granova. Sňatek jeho s Dorotou, vdovou po Jak. Holcovi, r. 1583 Blažej Jičinský a Mart. Philomusus básněmi oslavili. R. 1512 přijat byl od knihtiskaře pražského Jiřího Nigrina neboli Černého (viz Černý 4), u něhož své spisy vydával, v erbovní strýcovství a dovoleno mu psáti se z Nigropontu neboli z Černého Mostu. Mezi přátely jeho literárními vzpomínají se Jan Liturgus, Jan Civilius Lomnický, Chvalský z Jenšteina a Petr Kodicill. — Literární činnost D-ského byla větším dílem kompilační. D. totiž, jsa horlivý milovník čtení mravoučného, vybíral ze spisů starších i novějších, co se mu zdálo býti příhodno, a dle potřeby si potom látku rovnal i rozšiřoval. Mimo citáty a příklady z písem svatých liboval si zvláště v Rozprávkách o věcech římských (*Gesta Romanorum*) a v podobných snůškách, obsažených na př. v knize O čtyřech ctnostech stěžejných, v Adelfonsových a Brandtových fabulích, v Lauterbeckově Regentenbuchu a j. Ze spisků takto sestavených nejznámější jest *Vrtaivé štěstí* (1583), knížka mravoučná o dvou odděleních, dokazující nestálost věcí lidských nejrůzobecně a potom na jednotlivých případech. Pro přívětivý způsob vypravování dal ji r. 1824 Václ. Radimír Štěpán nově otisknouti. Jménilko podobné *Pramen vody živé, t. j. naučení a výstraha před cizoložstvem* (1581) jest vlastně jen obnovení staršího traktátu, k němuž přidruženy jsou rozprávky o ctnostech, napsané *Koruna šlechtě a krásné panny ctnosti*, a dvojitý rozjímání. Jednotlivé částky končí se

pobožnými písničkami a veršovanými průpovědmi. Ostatní práce D-ského jsou nepatrný anebo jen pouhým titulem známy; již vnuk spisovatelův, lékař Jakub Jan Václav D., nemohl se některých dohledati.

2) Jakub Jan Václav D. z Č. M. (de Nigroponte), též Černomostský a ze Schwartzbrugku, vnuk před., proslulý lékař a přírodopysk (* 1623 — † v bř. 1697 v Praze). Otec jeho, jako dříve děd, byl úředníkem při skladě solním a rád se obíral pokusy alchymickými; zálibu v nich i syn si osvojil a po celý život podržel. Stav se doktorem filosofie, oddal se studiím lékařským, kteráž tehdy měla při pražské universitě vynikající zástupce v profesorech Markovi Marci z Kronlandu a v Mikul. Franchimontovi z Frankensfeldu; na další vzdělání vypravil se do Itálie, povzbuzen byv k tomu, jak se zdá. otcovským přítelem svým Markem Marci. Mnoho let zdržoval se v různých městech italských, zejména ve Ferrare, kdež byli mu dobrodinci při studiích a podporovateli při pracích hlavně alchymických Edvard Scotti a Innocenc kníže de Poli a Quadagnoli, potom také v Padově, Bonnonii, Parmě, Římě, Tivoli a j. R. 1662 vyzván byv Markem navrátit se do Prahy a tu za nedlouho (11. ledna 1663) dosáhl doktorátu lékařského. Po nějaký čas dlel v Karlových Varech, čině tam pokusy chemické i léčebné. R. 1664 počal přednášeti na vysokém učení Pražském, stal se několikrát děkanem a dvakrát (1670 a 1685) rektorem. Jsa ducha nad obvyčej badavého, zaváděl rozmanité novoty v léčbě i ve způsobu hojení, což nejednu způsobilo mu nesnázi; zvláště r. 1670 když poprvé stal se rektorem, zakázáno bylo mu léky vyráběti a studenty k nemocným do špitálu voditi. Avšak D. v této činnosti neustal, nýbrž vedl si čím dále tím usilovněji, pátraje neunavně po tajemném »kameni mudrců« neboli po tinktuře všehojivé. Od r. 1670 až 1675 v pěti domech pražských měl zřízené pece lučební a se značným nákladem podnikal zkoušky; potom neúspěchem i překážkami byv odstrašen, ustal na delší dobu a dokonce pochybovati počal o možnosti životního elixiru, ale r. 1686 dal se opětně do pokusů. Při pracích tohoto způsobu hojně používal spisů odborných, starších i novějších, mezi nimi také některých českých; zejména vážil si tajemství, jež nalezl v českém traktátu z r. 1457 zaznamenáno, tak velice, že opis jeho jako skvost ve stříbrných deskách uložený choval. Dopisoval si při tom s mnohými badateli, zvláště italskými, a sliby zbožnými a dobročinnými se zavazoval, kdyby ho Bůh hledanou tinkturou obdařiti ráčil. V životě pospolitým D. vyznačoval se universálním vzděláním, ušlechtilým duchem, povahou dobrotivou, srdcem věčným, přísnými mravy a myslí nábožnou. Z rodiny jeho připomínají se dva synové, Václav Matěj a František Oktavián, doktor lékařství, a dvě dcery, Rosa, provdaná za dokt. med. Karla Buchmanna a Eva. Z přátel osobních jmenovati jest přede všemi Bohuslava Balbina. Literární činnost D-ského

byla rozsáhlá, ale jen částečně vešla u veřejnost. Za pobytu svého ve Ferrare vydal na žádost knížete de Poli první učené dílo, filosoficko-přírodnické pojednání o povaze, vzniku a upotřebení vod, nadepsané *Nova et amoenior de admirando fontium genio, ex abditis naturae claustris in orbis lucem emanante philosophia* (1657 s dřevoryty). Když navrátil se do Prahy, uveřejňovaly vědecká jeho pozorování sborníky lékařské »Miscellanea curiosa medicophysica« v Lipsku (1670) a v Jeně (1671); naproti tomu větší díla, mezi nimi *Miscellanea chymica* (1671—77) v 8 svazcích, a *Institutiones medicae* (1683—93) ve 2 sv. zůstala rukopisem. — Mnohem známější stalo se jméno D-ského spisy českými, pro lid určenými; byly to hlavně kalendáře, jež, pokud známo, od r. 1665—92 nepřetržitě sestavoval, dávaje jim větším dílem titul: *S pranostykou hvězdářskou Nový kalendář podle napravění Řehoře papeže, toho jména XIII.*, atd. Obsahovaly vůbec dvě části; napřed obvyklou rubriku církevní s připojenými ke každému dni událostmi historickými a jinými poznámkami, někdy též s přehledem vojenských novin z roku minulého, a potom oddíl zvláštní, v prvním ročníku (1665) nazvaný *Discursus astrophilomanticus* a v následujících *Discursus sphaerographici continuatio*, se zprávami hvězdářskými, astrologickými, hospodářskými, zdravotními, pranostykou a výročními trhy. K obecnému poučení směřoval též jeho spisek r. 1679 na ochranu proti hrozící morové ráně vydaný po česku a zároveň po latinsku, *Veřejná a přirozená před nemocí obrana (Praeservativum universale naturale contra omnem in aura serpentem contagionem)*, r. 1680 vyšel také po německu, v němž doporučuje se nepolykati slin na místech nebezpečných anebo podezřelých, nýbrž pokaždé je vyplivnouti. Mínění to zavdalo příčinu k ostré a mnohonásobné polemice. — Z ostatních prací D-ského dlužno ještě uvésti vydání pohrobních děl Marka Marci (»Liturgia mentis« 1678 a »Othosophia« 1683) a biografickou vzpomínku, kterouž byl téměř učitelí svému věnoval ve spisku *Lachryma nondum arescens in lithurgia mentis excellentissimi viri Joannis Marci Marci* etc. (1684). Rukopisy D-ského chovají se většinou v knihovně strahovské, kamž se byly dostaly za opata Václ. Mayera (1779—1800); některé části uloženy jsou též v Museu král. Českého. — Srv. Weitenweber, Beiträge zur Literargeschichte Böhmens, ve zprávách cis. akad. ve Vídni r. 1856 (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl., XIX. sv., 144).

Thř.

Dobřenský z Dobřenic, jméno starožitné české rodiny vladyské, nyní ve stavu svob. pánův zůstávající, která vždy i v dobrych i zlych dobách při národě Českém stála. Původíště Dobřenic u Hradce Králové, erb: na modrém štítě čáp bílý s černým křídlem, nohama a zobákem červené barvy (vyobr. č. 1182.). Předkové jejich připomínají se již ve XIV. stol. jako Zdeněk a Bohuněk (1339), Předb or (1367), mnich v Opatovicích, Kunata (1382, 1385), číšník královský. Jan

(1395—1415) držel Dobřenice, Hroch (1407, 1409) Kratonohy a dvůr v Dobřenicích, řečený Hrochovský, Předbor byl r. 1416 vladářem ve Třebechovicích. V 2. pol. XV. stol. vyskytují se bratři Jan starší (1450—91) a Petr (1465—80), kteří drželi část Dobřenic se dvorem Hrochovským; po Petrovi († 1483) zůstala vdova Kateřina z Onšova se sirotky. Strýcem jejich byl Kunata starší (1453—96) a jiným strýcem Zdislav (1451 až 1472), jenž držel Dobřenice. Příbuzenství jejich již nelze poznati, ale ovšem lze některé z potomních větví k těmto osobám připojiti. A) Pošlost dobřenská. Jan st. a Mikuláš, synové Petrovi († 1483), seděli

Č. 1182. Znak Dobřenských z Dobřenic.

na Klouzkově u Jaroměře, onen již od r. 1528, tento pak († 1546) seděl tuším r. 1527 na Okrouhlicích. Oba měli potomky: a) Jan († 1557), jenž r. 1551 na Dobřenicích poručnikoval, zplodil s manželkou svou Mandalénou z Hustiřan syny Petra (1551—70, na Klouzkově), Jiříka (1551—79), Mikuláše (1551 až 1587, na Klouzkově) a dcery Annu (Strakovou) a Kateřinu. Jiřík, od r. 1579 starší řečený, byl dvakrát ženat (1. s Markétou Jestřibskou z Ryzemburka, † 1579, 2. s Annou Bohdaneckou z Hodkova, † 1582) a držel statek Mizkolezy a zemřel r. 1582. Zůstali po něm synové Jan mladší, Mikuláš a Zdeněk a dcery Anna a Eliška. Jan mladší držel Mizkolezy a ujal se r. 1593 také Dobřenic. b) Mikuláš († 1544) zplodil s manželkou svou Markétou z Mečkova syny Petra a Jana, pro něž máti jejich koupila statek Dobřenský. Petr se po r. 1563 nepřipomíná, Jan pak držel Dobřenice nazývaje se od r. 1572 starším a před smrtí nejstarším. Známé jest o něm, že se zabýval pilně hospodářstvím a dobytku, zvláště koňskému, velmi rozuměl, tak že od rozličných pánů v l. 1550 vyžadován za regenta. Sepsal spis *Naučení urozeného a statečného rytíře p. Jana Dobřenského z Dobřenic a na Dobřenicích k hejtmanům dané o řízení poddaných a sirotkův* (viz ČČ. M., 1843). Roku 1593 vzat jest do soudu purkrabského v Hradci za radu, avšak zemřel 27. dub. 1593. Zůstaly po něm dcery Markéta (m. Albrecht Příbek z Otaslavic), Kateřina († 1598, m. Jan star. Mlázovský z Těšnice), Eliška († 1626, m. 1. Balcar Robmháp z Suché, 2. Jan Kryštof Myška ze Žlunic) a Johanka (manž. Zikmund Haugvic z Biskupic). Poslední tři táhly se k Dobřenicům, ve kteréž, jakožto statek v rodě nápadný, byl se uvázal Jan mladší na Mizko-

lezích, tak že z toho pře povstaly. Dobřenice vyskytují se potom v držení Jana staršího D-ského z D., jehož bratři byli Zikmund ml. a v Říkově († 1608) a Bernart sed. v Jesenicích († 1608). Jan starší držel v l. 1617—20 statek Modletín a přišel r. 1622 o všechny statky své Dobřenice i Mizkolezy. Uchýlil se na Chvalkovice, statek manželky své Marjány ze Žlunic, a tu zemřel 30. led. 1624. Kromě dvou dcer (Kateřiny a Johanky Lukavecké), přečkal jej syn Rudolf (* 1607), jenž držel Chvalkovice, byl hejtmanem kraje hradeckého a † 17. bf. 1665 (m. Estera Mitrovská z Nemyšle † 1667). Dcera Anna Františka vdána byla za Frant. Albrechta Cikána z Čermné, syn Ferdinand Rudolf zdědil Chvalkovice a Svinišťany, držel také Hodčín; býval hejtmanem kraje hradeckého, povýšen jest r. 1666 do stavu panského a † bezdětek 27. proa. 1707, odkázav jmění své strýci svému Karlovi Ferdinandovi. (Manž. Ferd. Rudolfa Majdalena Boryňka ze Lhoty.) — B) Kunata starší v mladších letech (1453) měl účastenství v bězích válečných, později držel Vinary a Nepolisy (1493). Měl dva syny Zdislava a Zdeňka, z nichž onen byl na Ostroměti, kterýž r. 1529 prodal, pak 1539—41 na Ujezdě Dolním a ještě r. 1551 žil, tento (1532—51) v městě Bělé. Zdislav měl syny Václava (1551 atd.) a Alše (1551—72), Zdeněk pak Václava (1551—60, kteří statků pozemských nemajíce, v městech a po dvorcích seděli. Rozrod jejich, ač byli-li, pro chudobu jich nelze pronásledovati. — C) Zdislav z D. (1451—72) držel tvrz Dobřenice a měl syny Jana, Kunatu, Oldřicha, Viléma, Hynka, Bohuňka a Mikuláše, s nimiž učinil r. 1472 snesení rodinné, že statek jejich po otci, i také co by koupili (kromě věn), má zůstati jměním celému rodu náležitým. O některých těchto synech jest známo, že měli potomky. Kunata 1472—1504 slul mladším a Vilém (1472—1523) starším. a) Pošlost brložská a kratonohská. Jan, jenž slul mladším, býval hejtmanem na Poděbradech a držel k Dobřenicům také Kratonohy. Skrze syny jeho Viléma a Zdislava založeny nové větve této pošlosti: aa) Vilém prodal Dobřenice, Kratonohy a Obědovice (1538) a koupil Brloh a Benešovice. Zemřel před r. 1549. zůstaviv vdovu Annu z Valdšteina a syny Jana a Zdeňka. Tento (řečený starší) koupil statek Veselí, Odrané (1555) a pustil tuším bratrovi Brlohu a Benešovic, kteréž pak v l. 1573—1602 Eva z D. (vdaná za Jana ze Strupin) prodala. Zdeněk † po r. 1602, zůstaviv syny Petra (staršího) a Jana, kteří se r. 1607 rozdělili. Petr pak, jenž obdržel za díl Veselí, prodal je r. 1613. Potomní rozrod není znám. bb) Zdislav koupil r. 1538 od bratra svého Kratonohy a Obědovice a prodal za to r. 1551 Liskovice. Slove starší a † ok. r. 1552, zanechav z m. Elišky z Pílinkova dceru Kunku (manž. Petr z Holovous; a syny Jana a Mikuláše. Onen oddělil se r. 1552 penězi, tento (řeč. pak starší) držel Kratonohy († 1598, m. Markéta z Holovous). Kromě 3 dcer (Kateřiny, Kunky, Anny) zů-

stali po něm synové Václav a Zdislav, z nichž tento měl Obědovice, onen pak Kratonohy. Václav zemřel r. 1608, zůstaviv z manž. Anežky z Dohalic čtyři syny Mikuláše Zdislava, Jana (mladšího), Václava a Jaroslava, kterým sice r. 1622 jmění jejich odebráno, ale později navraceno. Nicméně neudrželi je a Kratonohy prodali. Jaroslav vyskytuje se v Čechách ještě r. 1656 jako plnomocník Johanky Bořitové z D.; bratr jeho Mikuláš seděl do r. 1628 na Dolanech, statku manž. své Mandalény Klusačky z Kostece a pak se odebral do vyhnanství. Syn jeho Jan Oldřich (* 1623) byl ve službách kurfiřta Braniborského a skrze manželku svou Zofii Elišku v. Kossau dostal se také ke jmění. Syn tohoto pak Bohuslav Bedřich držel statky Nesytu, Kunschendorf a Strekenbach a byl též ve službách braniborských. R. 1683 velel branibor. vojsku, které táhlo k osvobození Vídně, a r. 1696 povýšen do stavu panského říše a král. Čes. Poněvadž však dědicův přirozených neměl, tato pošlost s ním nadobro vyhasla. b) Pošlost barchovská a bračická. Bohuněk (1472–1546) držel Pečky po Kunatovi mladším a zůstavil syny Zdislava (1518) Marše a Adama (1518–42, na Okrouhlících). Mareš ujal asi r. 1520 Pašiněves, již později prodal, r. 1538 koupil Dobřenice, aby je rodu zachoval, ale prodal je zase r. 1542, před tím již držel také Velký Barchov, na němž před r. 1558 zemřel. Synové zůstali po něm Jiřík, Bohuslav, Bernart a Adam. Tři mladší vzali za díl peníze a seděli po dvorcích, Jiřík pak, jenž slul r. 1562 mladším a r. 1589 starším, držel Barchov a skrze manželku svou Zdenu z Hustiřan († 1575) dostal se v držení statku Sviníšanského, r. 1580 koupil Třebešov a r. 1586 Litobof († 1595). Zůstali po něm synové Jan mladší a Mareš, kteří se r. 1595 dělili, ale potom dily své měnili, tak že seděl onen ná Vel. Barchově a Třebešově, tento na Barchůvku Mareš prodav r. 1612 Malý Třebešov, přišel o jmění a zemřel nedlouho potom, zůstaviv vdovu Annu Chuchelskou z Nestajova; snad byl synem jeho Jan Mareš (1617–29), jenž seděl v Přepýších a v dvojím manželství (1. s Eliškou z Lípy, 2. Annou Veseckou roz. Strakovnou) zplodil syny Jana Bernarta, Zdeňka a Viléma Jaroslava a dcery Markétu a Katefinu. I toto potomstvo nelze pro chudobu jeho pronásledovati. Dotčený Jan mladší prodal r. 1608 Velký Barchov, koupil r. 1614 Barchůvek od věřitelů bratrových, kterýž také potom prodal, a prodal r. 1611 Velký Třebešov, konečně koupil r. 1612 statek Bračice († 15. pros. 1623, manž. 1. Lidmila z Gerštorfu, † 1595, 2. Johanka Kapounka ze Svojkova). Syn jeho Jiřík mladší (r. 1597 nezletilý) obdržel od otce r. 1614 statek bračický, odsouzen sice r. 1623, ale přestoupiv k víře katolické, zůstaven jest při statku a zapsal jej manželce své Mandaléně roz. Maternové z Květnice; tato pak prodala Bračice r. 1642. Syn jejich Jan František převzal od matěře Slavíkov a byl ženat s Annou Mandalénou Sluzskou z Chlumu, která mu

darovala syna Karla Ferdinanda a dceru Katefinu Alénu (manž. Jan z Bešín na Ostrově). Když Karel r. 1696 Slavíkov prodal, klonila se pošlost tato k chudobě, z níž vytržena jen tím, že umírající tehda Dobřenští statky své zase do rodu a Karlovi odkazovali, tak že držel Chvalkovice, Sviníšany, Dobřenice, Nedělišťe a Hoděčín († 1734, manž. Eliška Strakovna z Nedabylic). Ze synů jeho byl Václav Petr na Dobřenicích, Nedělišti a Hoděčíně hejtnanem kraje hradeckého a způsobil r. 1781 na zámku dobřenském slavnost na památku tisíciletého trvání rodiny D-ských (viz kroniku Hájkovu k r. 781). Skrze manž. svou Marjanu Annu ovd. Bernes de Rosano, roz. Des Fours, dostal se v držení Úhrova, Příbramě a Nejeřína, avšak nemaje dětí, vše své zboží odkázal bratru Janovi Josefovi. Bratr jeho Frant. Karel oddal se stavu duchovnímu a byl opatem Keresturským v Uhrách. Třetí bratr Jan Josef, jenž držel po otci Chvalkovice, Sviníšany a Bukovinu, povýšen jest s bratřími r. 1744 do stavu panského českého rodů starožitných. Zdědiv vše jmění rodinné, prodal r. 1792 Chvalkovice († 1796, manž. 1. Aloisie hr. Cavriani † 1765, 2. Anna Barbora ze Štubenbachu † 1811). Sestra Marie Eliška byla manž. Jana Henigara z Eberka. Po Janovi Josefovi zůstali synové Jan Václav a Prokop Jan, kteří založili nové větve, a dcery Marie Anna (manž. Josef Ant. hr. Chamarée) a Marie Josefa (manž. Albrecht z Moraville). aaa) Jan Václav, jenž měl po otci Dobřenice, Nedělišťe, Chlum a Hoděčín, zplodil s manž. Marjanou Perglarovnou z Perglaru syny Michala, Antonína, Jana Josefa a Ludvíka a dceru Josefu (manž. Leop. Henigar z Eberka † 1860, Michal držel Dobřenice, Chlum, Syrovátku, Hoděčín, Puchlovice, ale přišel o všechny statky, tak že kolébka rodu, jež mu byla vždy převzácnou, r. 1863 exekucí prodána (manž. Karolina hr. Pachtovna z Rajova, dcery Zofie vd. Kastova, Anna a Konstancie). Antonín sloužil ve vojstě a byl naposled podmaršálkem († 1869). Jan Josef dostal se skrze manž. svou Marii Bedřišku Vančurovnu z Řehnic, poslední tohoto staročeského rodu, v držení Chotěbofe, Dobkova, Nemažova a Pinovan († 1869), Ludvík držel Rakolusy. Jan Josef zůstavil syny Jana Václava (* 1841) a Ludvíka (* 1844), z nichž onen drží Chotěbof, jest od r. 1869 ženat s Eliškou hr. Kotulínskou a těší se potomstvu. bbb) Prokop Jan držel po otci Úhrov, Příbram a Nejeřín († 1815, manž. Ludvíka svob. p. Myliusova † 1843). Kromě dcery Antonie měl dva syny, kteří založili nové větve, totiž úhrovskou a potšteinskou. Starší syn Václav Petr (* 1809 — † 1862) dostal se skrze manž. svou Aloisii Širntyngarovnu v držení statku Plander a zůstavil kromě dcer Marie Ludoviky (* 1839, manž. Hugo z Vidersperka) a Aloisie Františky (* 1840) syna Václava Petra (* 1843), jenž drží Úhrov. Prokop Jan (* 1813) dostal se skrze manželku svou Elišku hr. Chamarée v spoludržení Potšteina († 20. září 1873). Týž statek drží nyní syn

jeho Jan Antonín (* 1854). — c) Pošlost lhotská. Mikuláš, nejmladší syn Zdislavův (1472), získal statek Lhotu Jencovou a v letech 1511—27 držel také Třešice. Syn jeho Václav (1512—41) zůstavil po sobě syny Mikuláše, Bohuslava a Zikmunda. První z nich mizí po r. 1550 z paměti, Bohuslav ujal asi r. 1550 Lhotu a † 1601, zůstaviv dcery Lucii Čejkovou a Žofku Myškovou, kteréž za Lhotu odbyty penězi. Zikmund řečený Kord, jinak starší, seděl napřed na Markovicích, r. 1601 ujal Lhotku, kterouž r. 1608 prodal, v l. 1608—11 držel i Kayny († 1614, m. Johanka Hornátecká z Dobročovic, † 1622). — d) Jan D z D. nemá statku pozemského, oženil se s Annou Malovcovnou z Chýnova a bydlil s ní v Březnici na Prachensku. Zemřel 21. února 1542 a pochován v Bubovicích. V l. 1535—62 připomínají se synové jeho Jan, Zdislav a Zdeněk a dcera Eliška; za jejich nezletilosti koupěn r. 1542 statek Dobřenic, kterýž zase r. 1544 prodali a potom v chudobu upadli. — D) Pošlost valská. Kunata mladší (1515 až 1539) a Diviš (1515—36) bratři koupili, prodávše dědictví své v Dobřenicích, statek Valský, kterýž se potom dostal Petrovi Kunatovi Čápovi a Jindřichovi († 1541), synům Kunatovým. Onen († 1555) byl místopisatelem král. Čes. a zůstavil z manž. své Johanky z Dřevence toliko dcery Markétu, Elišku, Marjanu a Annu, tak že se dostal statek jeho Jindřichovi, synu Jindřichovu. Tento slove v mladších letech Rozkoš, později Kunata a znám byl jako dobrý hospodář, v mládí také jako bojovník. Býval hejtmánem kraje chrudimského a získal statky Orel a Libanice (1613). Zemřel r. 1619 zůstaviv z dvojího manželství (1. s Kateřinou ze Svárova a 2. s Maruškou z Bubna 1604) několik dětí. a) Ve starých vývodech udává se co jeden ze synův jeho Jan Petr (1616). Týž držel Teplici Hof. a dvůr v Tuněchodech, vystěhoval se r. 1629, ale vrátil se zase do Čech, kdež uvězněn a obviňován ze zrady, pročež statek jeho zabrán. Až do r. 1629 držel také Veselici († 1650, manž. r. Eliška Bohdancká z Hodkova a z. Eleonora Marie z Náchoda). Kromě dcer Kateřiny a Marie Apoleny (m. Frant. de Brüssel), zůstavil syny Bohuchvala Jaroslava, Zdeňka a Jifika Bedřicha. Bohuchval držel Teplici Hofejší, kterouž prodal r. 1677. Jiří Bedřich ujal od strýce Karla Kunaty statek Dobřenský a zavražděn jest 8. pros. 1664 v Hradci Králové od Jana Arnošta Šafgoče. Vdova Benigna Kateřina Klugova z Ensu s dcerou svou a švakrem Zdeňkem držela Dobřenic, o něž však r. 1672 zase přišli; teprve r. 1693 koupil je dotčený Bohuchval, jenž držel také Nesytu a nemá dědicův († 1694) oba statky Ferdinandovi Rudolfovi odkázal. b) Jindřich, syn Jindřicha Kunaty, držel po otcí Libanice, kteréž prodal r. 1636, sloužil ve vojště císařském a zemřel r. 1637. Bratr jeho Karel Kunata prodal r. 1644 statky Valy a Odrané Veselí sestře své Kateřině Veronice († 1660, m. Ladislav Lukavský z Lukavice) a držel do smrti († 1647)

statek Orel. Z manželství svého se Žofii Bendorovou z Nečtin zůstavil syny Kunatu Lva a Václava Kryštofa a dcery Markétu Františku (m. Jan z Bukůvky) a Elišku Lukrecii (m. Petr Pavel Straka z Nedabylic). Po Kunatovi († 1668) následoval v držení Orle bratr jeho Václav, jenž býval také hejtmánem kraje chrudimského. Zemřel r. 1683 bezdětek a statek spadl na sestry jeho, které jej ještě téhož roku prodaly. — Kromě toho připomínají se ještě rozliční Dobřeni, kteréž do vývodů zadati nelze. (O Dch psáno sice v Pam. arch. IX. 431, 871 a XV. 185 dosti, ale důkladná monografie rodu tohoto jest žádoucí.) Šk.

Döbrentey Gábor, maď. spis. a básník (* 1786 v Nagy-Szőllösi vesprimské župy — † 1851 v Budapešti) Skončil studia doma a v cizině, stal se odporučením Kazinczyovým vychovatelem v hraběcí rodině Gyulaiů v Sedmihradsku, kde získal si první zásluhy tím, že v kruzích aristokracie budil neunavně a s výsledkem zájem pro maď. národní literaturu. V této době založil jeden z prvních sborníků vědě a literatuře věnovaných: *Erdélyi Múzeum* (Museum sedmihradské), kterýž v Kološi a sice jen od r. 1814 do 1818 vydával, ale jenž přes tuto poměrně velmi krátkou dobu svého trvání pro velmi pečlivě redigované literárně-historické, aesthetické, poetické a filosofické práce své v tehdejších vzdělanějších třídách maďarské společnosti velmi blahodárně působil pro další rozvoj literatury. D. vrátil se ze Sedmihradska, stal se po zřízení maďarské akademie její prvním sekretářem. R. 1834 nařídila akademie vydávání starých památek maďarských a D. počal za tím účelem, cestuje od archivu k archivu, neunavnou a nejzáslušnější práci svou v tomto směru. Během deseti let sebral nejdůležitější staré památky a dal jim také první podnět a podklad k novějšímu maďarskému jazykozpytu. (*Régi magyar nyelvemlekek* mezi nimi a *Hallott beszéd*, staré maď. písemné památky, z nichž nejstarší a H. b. Pohřební řeč, Budín, 1838). Jako básník lyrický a epický nezanechal žádné patrnější stopy v literatuře, ač jeho husarským písním (*huszár dalok*) říznosti a originality upřítí nelze. Též na poli dramatickém byl činným a přeložil Shakespearova »Macbetha«. Byl vůbec významnějším zjevem v řadě prvních buditelů národa maďarského. Bbk.

Dobrenz viz Dobřenic a Dobrodín.
Dobré Pole: 1) D. P. Dobropůl, ves v Čechách, hejtm. Brod Čes., okr. a pošta Kostelec n. Č. L. (5 km vých.), fara Vičice; 91 d., 559 ob. č. (1890), 2ř. šk.

2) D. P. na Moravě viz Gutfjeldov.
Dobré skutky dle učení katolického jsou ony skutky, jež vycházejí ze svobodné vůle člověka a srovnávají se se zákonem božím; musí však i předmět býti dobrý, i okolnosti, i úmysl jednajícího, a byt jen jedno nebylo dobré, ani skutek není dobrý (*bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu*): zlý předmět i při okolnostech dobrých a úmyslu dobrém způsobí skutek zlý dle zásady: účel neposvěcuje prostředků, na př. odcizí-li

kdo peníze, by nuznému pomohl; okolnostmi někdy i dobrý skutek se zvrátí ve zlý, na př. jde-li kdo v neděli do kostela na mši sv. a doma nechá těžce nemocného bez ošetření; úmysl zlý (ctižádost, msta, škodolibost) porušuje i sebe lepší skutek. Skutky tyto jsou buď přirozeně dobré (*opera naturaliter v. ethice bona*), koná-li je člověk svou silou přirozenou, a mají cenu a odplatu též přirozenou a časnou, anebo nadpřirozeně dobré (*op. supernaturaliter bona v. salutaria*) a spásnosné, jež koná člověk jak svou přirozenou silou tak i s milostí boží, jež jest, přímo od Boha plynouc, přirozeným silám našim přidána a bytnost duše naší zušlechťuje a posvěcuje; skutek takový má cenu nadpřirozenou a věčnou a konečnou odplatu jeho jest život věčný. Takto stojí církev katolická uprostřed mezi Pelagiány, kteříž učili, že není třeba člověku milosti boží, že vlastní silou si může získati život věčný, tudíž že jsou jen přirozeně dobré skutky, a mezi protestanty, kteříž praví, že člověk hříchem prvotním jest tak porušen, že každý skutek jeho, pokud z vlastních sil jeho vychází, jest zlý, a že milost boží sama dobrý skutek v člověku vyvede, tudíž že jsou jen nadpřirozeně dobré skutky. Církev katol. učí, že hříchem prvotním byl rozum člověka zeslaben, vůle spíše ke zlému nakloněna, a že může člověk svou vlastní silou, byť zraněnou a zeslabenou, něco dobrého vykonati, jak dějiny a skutečnost učí, že nejsou všechny skutky nevěstých zlé; a právě proto, že přirozené síly člověku ostaly, možno jest, by milost se jim připojila, a obě společně skutek vyvedly, jež jest skutek lidský, t. od člověka učiněný jemu přiřítelný a záslužný, a liší se od přirozeně dobrého skutku ne snad jen stupněm, že o něco lepší jest, nýbrž druhem. Nadpřirozených dobrých skutků jest k dosažení věčného života naprosto třeba, jak řekl Kristus Pán podoběnstvím o stromu, jež nenese-li ovoce, bude vyfát a do ohně uvržen. Jest tolik dobrých skutků, kolik jest povinností, zejména pak se uvádí modlitba, půst, almužna. So.

D. s. dle učení evangelického. Reformace stanovila na základě osobní zkušenosti reformátorů přesně dle Písma sv. pravý poměr **d-rých s-ků** k ospravedlnění člověka. Objektivním principem **d-rých s-ků** jest milost boží (ospravedlnění), subjektivním pak víra člověka. Samy sebou nemohou býti příčinou ospravedlnění (Řím. 3, 20), ba ony člověka nemohou ani praedisponovati k přijetí ospravedlňující milosti boží, a tudíž nepřesobí spolu s vírou ve smyslu záslužnosti; nebo pro všeobecnost lidské hříšnosti (Řím. 3, 23. 1. Jan 1, 8) není nikoho, kdo by činil naprosto, vždycky a ve všem dobré (Řím. 3, 12) a tak vyhověl boží dokonalosti, ba všickni jsou mrtví v hříších (Efez. 2, 1), t. j. něčeho dobrého neschopní. Ospravedlnění člověka děje se beze vší vlastní zásluhy z pouhé milosti, úplně darmo (Řím. 3, 24), beze skutků zákona (Řím. 3, 28) vírou, jež jediná a úplně ke spasení dostačí. Teprve ospravedlněním jsou

d. s. možny. Na tomto místě jsou nutny (proti Amsdorfovi, jež r. 1559 tvrdil, že spasení poškozují) jako patrný výraz nastalého znovunarození, obnovení a posvěcení člověka (2. Kor. 5, 17), jdoucího z ospravedlnění, jako patrná známka vyvolení a sice pro subjektivní ujištění přijatého ospravedlnění, pro osvědčení pravé, spasitelné živé víry, jejímž jsou ovocem (Jak. 2, 14. 17 Gal. 5, 6); konají se tudíž ne proto, aby člověk byl ospravedlněn a spasen, nýbrž poněvadž již jest, z vděčnosti, k oslavení božímu, avšak nemají rázu zákonnosti, nýbrž svobodně vyplývají z osobního života víry, jsouce přirozeným výrazem obecnství s Bohem. Avšak ani po nastalém ospravedlnění **d. s.** z víry dle zákona božského činěné, zvláště k povinnostem povolání a k lásce se vztahující nepřesobí spolu a nejsou záslužny, poněvadž jsou účinky vykupující milosti boží (Filip 4, 13, Jan 15, 5) a poněvadž i při znovuzrozených jsou pro hřích lidský nedokonalé, ač jsou počátkem všestranného poslušství k Bohu. **B.M.**

Dobřeřta [r-ěnta], vojvoda Slovanů dáckých, jež se uvádí v dějinách jako statečný obhájce svobody a nezávislosti proti Avarům. Když totiž Avarové dobyli Pannonie, chán avarský vzkázal vojvodě **D-tovi** a jeho statečnickům, aby se Avarům podrobili a daň jim odváděli. **D.** však a statečnické odvátělosti poslům: »Kdo z lidí, kteří papsky slunečnými jsou ohříváni, moc naší sobě podmaniti by mohl? Uvyklit jsme vládu nad jinými sobě zjednávatí a ne jiným se poddávati; při tom i zůstaneme, pokud válek bude a mečův!« Avarští poslové domnívajíce se, že mohou sobě i tuto věsti jako na jiných místech, zdvihli pro tuto odpověď svádu, v níž zpupnost svou zaplatili životem. Jakkoliv to byla pro Avary potupa neslychaná, přece Slované nebyli potrestáni.

Dobretič: 1) **D. Gjuro**, arcibiskup nazarenský a spis. náboženský († 1520). Když Turci kol. r. 1463 šířili islám v Bosně, byl nucen prchnouti s rodinou do Italie, kde vstoupil do františkánského kláštera, a dovršil své vzdělání v Anglii a Francii. Navrátil se stal se inkvisitorem ve Florencii (1482) a provinciálem řádu františk. (1490), avšak vydav r. 1497 spis na obranu Savonaroly, musil prchnouti do Dubrovníka, kde byl do r. 1500 učitelem, načež povolán do Říma, stal se biskupem a r. 1515 arcibiskupem nazarenským v Barbetu. Životopis jeho napsal Wadingas, *Scriptores trium ordinum S. P. Francisci* (1806). — **2)** **D. Marko** nebo Jezerčič (* v Dobretiči v Bosně — † 1784), byl biskupem eretrijským a apoštolským náměstkem v Bosně. Vydal náboženský spis, psaný čistou mluvou *Kratko skupljenje chudoredne ili moralne bogoslovice* (Ancona, 1782). V pěkné předmluvě spisovatel pojednává o illyrském pravopise.

Dobretiči nebo **Zubovići**, vysočina v Bosně v kraji travničském a okrese jajeckém mezi pohořím Gostilji a řekami Ugrou a Vrbasem. Je po ní roztroušeno asi 200 domů. Vysočina nese jméno své po županu Dobretovi, jež odtud s rodinou svou do Chor-

vatska se vystěhoval, když Turci Bosnu opalovali.

Dobřev viz Dobřív.

z Dobré Vody Králové viz Králové.

Dobré zdání je výrok znalce o sporné okolnosti nějaké, učiněný na základě odborných znalostí jejich, obvykle po znaleckém ohledání věci.

Dobříč (též Dobříša), lat. *Boninus de Boninis*, z prvních knihtiskářů v Itálii († kol. 1495), pocházel z dubrovnického šlechtického rodu Najješkovičů a r. 1478 měl knihtiskárnu v Benátkách, kterou po dvou letech přenesl do Brescie, zřídil zároveň tiskárnu ve Veroně. R. 1489 usadil se v Lyoně, kde vydal krásnou modlitební knihu. Po roce vrátil se opět do Brescie. Celkem známo jest 37 knih jím tištěných.

Dobříč bylo r. 1882 úředně přezváno v knížectví Bulharském město Hadži-Oglu-Bazardžik (1888: 10.717 obyv., 4212 Bulh., 3888 Turků, vedle toho Tataři, Židé, Cikáni, Řekové), středisko okolije okruží varenského na cestě z Varny do Silitrie. Okolí je rovinnaté se skvělými podmínkami pro rolnictví ve velkém. V místních dějinách nejznamenitější událost je dobytí Bazardžiku, hájeného Pechlivanem-pašou s 10.000 m., od ruského generála Kamenského staršího dne 22. kv. 1810, útokem za jasného dne. Janičari hájili opevněné mešity a pobíli do posledního; sám Pechlivan se zbytky zajat. Všichni důstojníci rušif dostali zlatý »Bazardžický kříž«, vojsko stříbrné medaile, jednotlivé pluky svatojirské korouhve.

Dobříč 1) D., ves v Čechách, hejtm. a okr. Smíchov (13 km jz.), fara Tachlovice, pš. Dušníky; 35 d., 352 ob. č. (1890), dvůr soukr. statků cis., vápencový lom a důl na železnou rudu (stojí). — **2) D.**, ves t., hejtm. a okr. Kralovice (11 km jz.), fara a pš. Planá; 42 d., 303 ob. č. (1890).

Dobříčany, ves a panství v Čechách, hejtm. a okr. Žatec (5,5 km j. v.), fara Libišice, pš. Trnovany; 52 d., 13 č., 392 n. ob. (1890), fil. kostel Nar. P. Marie, ve XIV. stol. farní, alod. panství, zámek s parkem, dvůr Jindř. sv. p. Zessnera, mlýn, léčivé lázně, výborné chmelnice. Samota Wiese, ovčín. R. 1363 připomíná se Mikuláš z Dobříčan a r. 1396 Jaroslav z Opočna seděním na D-nech.

Dobříčkov, ves v Čechách u Lhoty Roubčkovy, hejtm. a okr. Benešov (6,5 km jv.), fara a pošta Postupice; 24 d., 153 obyv. č. (1890).

Dobříčov (něm. *Dobersieg*), ves na Moravě, hejt. a okr. Rymařov, fara a pš. Město Horní; 89 d., 542 ob. (1890), kaple sv. Jana Křt., 3řt. šk.

Dobřichov, far. ves v Čechách na Planance, hejtm. Kolín, okr. Kouřim (9 km sev.), pš. Pečky; 78 d., 714 ob. č., 2 n. (1890), kostel N. Trojice nad vesnicí na výšině, jehož stavba spadá do časů panování krále Vladislava, dvůr kn. Liechtensteina a kruhová cihelna. Samoty na Domku, u Poláka u Topinků a na Kaprálce.

Dobřichovice, městys v Čechách v údolí Berounky, hejtm. Smíchov, okres Zbraslav (10,5 km jz.); 89 d., 689 ob. č. (1890), farní kostel sv. Prokopa a Martina (plebanie již r. 1352), 4řt. šk., četnická stan., pš., telegraf, st. Čes. záp. dráhy, statek se zámek, dvorem a pivovarem křížov. řádu v Praze, válc. mlýn, pila a cihelna, v lese křemencové lomy. Pěstuje se zde mnoho řepy a výborného zeli. **D.** jsou oblíbeným výletním místem Pražanů. Část **D** ic na pr. břehu Berounky jmenuje se Brunšov.

Dobříkovský z Dobřichova, jméno staré rodiny vladycké někdy v Čechách osedlé a snad z Dobřichova u Peček pocházející. Svatoš **D. z D.** seděl do r. 1545 v Pečkách. Strýc jeho (z bratra syn?) Jan držel v l. 1556 až 1558 Vodochody a později měl statek Jenštejn, kterýž sice r. 1568 prodal, ale smlouvy nevyplnil. Přechav syna Václava († 1570), zemřel r. 1583. Poněvadž bratr jeho Jiřík (sed. ve Zběřích) byl mrtev, uvázala se v Jenštejn strýně jeho Anna (manž. Daniel Koutský z Kostelce), ač ještě byla na živě Janova sestra Dorota Lipská (v Nov. m. Praž.), ale statek zabrán k panství Brandýskému, ač se dědici ještě r. 1594 práva svého domáhali. Štá.

Dobříkov: **1) D.**, ves v Čechách, hejtm. Domažlice, okres, fara a pš. Kdyně Nová (3,5 km jv.); 41 d., 228 ob. č. (1890), mlýn, samota Nová Hospoda. — **2) D.**, ves t., hejtm. a okr. Vys. Mýto (5 km sev.), fara a pš. Zámorsk; 81 d., 472 ob. č. (1890), 2 mlýny a alod. statek se dvorem Jana Gottla, zříceniny hradu. **D.** byl již na zač. XVII. stel. zvláštní statek a tvrz náležející Vilému Dobříkovskému z Malejova.

Dobříkovec, ves v Čechách, hejtm. Město N. n. M., okr. a pš. Opočno (2 km jz.), fara Přepechy; 18 d., 111 ob. č. (1890).

Dobříkovice, ves v Čechách, hejt. Ledč. okr. Kralovice Dol. (14,5 km jz.), fara Pravořín, pš. Čechovice; 12 d., 72 ob. č. (1890).

Dobříkovský z Malejova, jméno staro-

české rodiny vladycké, jejíž prvotní erb byly dva ryče (nebo dvě radičky) stříbrné, křížem přeložené na štítě červeném; od krále Vladislava pak přidán jim (asi r. 1480) do levé polovice štítu stříbrný pes mořský s ocasem zlatým a jako klenot nad helmou (viz vyobraz. č. 1183.). Předkové jejich Stach († 1448)

a Hynek seděli r. 1440 na Malejově u Vys. Mýta. Hynek pak nabyl kol r. 1463 statku Dobříkova, odkudž vzata jejich příjmení († 1496,

Č. 1183. Erb Dobříkovských z Malejova.

manž. Eva z Tupadl). Ze synův jeho Hynek byl v l. 1524—1527 bytem v Hradci Králové, Jan (1529—1536) držel Dobříkov a zůstavil z manž. své N. Odkolkovny z Újezdce 4 syny a dcery Anežku (m. Jan Bošínský z Božejova) a Mandalénu (m. Václav Ojít Saska z Vaco-vice), která držela v l. 1570—1580 Dubany. Synové Jiřík, Vilém, Jindřich a Jan drželi Dobříkov, Malejov, Vinary a Sruby napřed společně, pak se oddělil r. 1545 Jiřík († 1570) vzav za díl Vinary, Vilém j v l. 1550—1561, Jan (1545—1588) seděl s manž. Mandalénou ze Slivna na Srubech a Jindřich konečně ujal Dobříkov. Po Jiříkovi zůstali synové Zdislav a Hynek, kteří r. 1570 let svých dospěli a hned o Vinary se rozdělili, avšak Hynek (1570 až 1583) prodal hned svůj díl Jindřichovi. Zdislav koupil r. 1597 Horní Studenec a † před r. 1601, zůstaviv nezletilého syna Zikmunda, za něhož zase Studenec prodán. Zikmund vystěhoval se r. 1628 ze země, ale vrátil se r. 1631 na krátký čas. Jindřich († 1573) zůstavil z manž. Lidmily Bradlecké z Mečkova syny Jana 1575 až 1580) a Viléma a dceru Marjanu. Vilém ujav Dobříkov, tvrz starou v zámek přestavěl, oženil se s Bohunkou, dcerou Hertvíka Žejdlice z Šenfeldu a odsouzen jest r. 1622 jmění svého tak že rodina tato na dobro ozebračena. Syn jeho Jindřich vystěhoval se do Polska, kdež † před r. 1652, zůstaviv dva syny nezletilé. Rudolf Jiří (jak se zdá, druhý syn Vilémův) vystěhoval se také, byl jako nejv. lejtebant ve službách švédských a žil ještě r. 1673 v Naumburce. V Sasku připomínají se potom Jiří Jindřich (1680) a Jan Hertvík, jenž sloužil 20 let kurfiřtovi a najal si statek Sitzenroda, Karel Rudolf († 1731, rytmistr), Bedřich Gustav († 1743, pošt mistr v Libenverdě), Kristián Jindřich († 1755) a Děťich Vilém (1746). Žijí-li ještě potomci jich, není známo. *Sčk.*

Dobřila Juraj, vlastenec chorv. (* 1812, † 1882 v Terstu), doktor bohosloví, r. 1857 stal se biskupem porečsko-puljským a r. 1875 terstsko-koparským. Znám byl jako dobrodinec chorvatské mládeže v Istrii, založil 80 stipendií a podporoval vůbec národní snahy Chorvatů. Vydal pěknou modlitební knihu *Otče budi volja tvoja* (4. vyd. 1886).

Dobří lidé (rus. *dobryje ljudi*), jinak též soudní muži nebo lepší lidé, sluli v knížecí a moskevské Rusi členové obce, v jejichž přítomnosti konal se soud knížecích úředníků a kteří možná sami měli účastenství v tomto soudě. Jak se volili z obce a jaký byl jejich úkol při soudě, nelze z památek poznati. Možno se domnívati, že dávali naučení o místních zvyklostech knížecím úředníkům často se měnícím a rovněž že sloužili za svědky při líčení při a za jakousi záruku, že se nedějí nešvary. Ve starosrbských památkách dobrými lidmi rozumějí se lidé vážení, ctní, nestranní, zasluhující obecně a úplné důvěry; tyto vlastnosti měly význam při držení některých hodností, na př. igumena (převora), dozorce a zejména při svědeckých výpovědích. *Zygel.*

Dobřilugk viz Dobroluh.

Dobříš: 1) **D**, ves v Čechách, hejt., okr., fara a ps. Roudnice (3 km sv.); 43 d., 286 ob. č. (1890), akc. továrna na vyrábění, čištění lihu, strojená hnojiva, bažantnice, zastávka rak. uher. státní dráhy, samota Kalešov, poplužní dvůr. — 2) **D**, ves t., hejt., okr., fara a ps. Sušice (4 km sv.); 35 d., 312 ob. č. (1890), itf. šk., 2 mlýny, cihelna, vápenný lom, samota mlýn Hamr.

Dobřing, ves v Čechách, hejt. Kaplice, okr. a ps. Brod Vyšší (9 km jz.), fara Kaplice (ves); 13 d., 94 ob. n. (1890).

Dobřinja Srednja, osada v král. Srb-ském, v kraji užickém a v okr. požezském sev. od Požegy, rodiště knížete Miloše Obrenoviče.

Dobřínov viz Lipovka.

Dobřínsko, Dobřensko, far. ves na Moravě, hejt., okr. a ps. Krumlov; 71 d., 495 ob. č. (1890), kostel sv. Prokopa, itf. šk., dvůr Karla kn. Liechtenšteina.

Dobříš, okr. město v Čechách, na úpatí Brd, v hejt. příbramském, má 404 d., 3535 č., 35 ob. n. (1890), kostel N. Trojice, na hřbitově kostel sv. Isabelly s hrobkou kn. Colloredo-Mansfeldů, zámek s krásným parkem, radnice, št. obec. šk. pro chl. a pro dívky, soukr. židovská a průmyslová pokr. šk., ps., telegr. a četnická stanice, státní hřebčinec, parostr. pivovar, lihovar, par. mlýn, továrna na ocet, výrobu svíček a mýdla, továrna na lučebniny, želez. doly, huti, hamry a železářny (1891 vyrobeno 14.000 q železa), 2 cihelny a parní pila. Domácí průmysl šití rukaviček. Alod. panství a dvůr kn. Colloredo-Mansfelda Samoty: dvůr zv. Šturmovský, sv. Anna, Baba, Brodec, Knížecí Studánky, Rochot, Skalka a Trnová. — Znak města **D**e (vyobr. č. 1184), jenž jí byl od krále Ferdinanda I. udělen, takto se vypisuje: Na travnaté půdě v modrém poli dvě stříbrné, čtverhranné věže s cimbuřím a s červenými, špičatými střechami a zlatými makovicemi; obě věže spojeny jsou stříbrnými hradbami s cimbuřím a s otevřenou branou, v níž stojí sv. Tomáš a nad ním na oblouku brány nápis: St. Thomas. — Okres dobříšský má 3230 d., 22 507 ob. č., 57 n. (1890). — **D**. připomíná se poprvé r. 1321, kdež patřila k panství tetínskému. Když toto se dostalo v držení krále Jana, postaven v **D**-i hrad (nyní sýpka) a k němu připojeno drahé vesnic, kteréž patřily posud ke Kamýku. Také tu zřízen úřad lovcovský a vysazena služebná manství (čili tak zvaná Dobříšská léna). Taková byla v Čisovicích (prvotně jedno, pak dvojce Boučkovské a Leslovské) ve Verměřicích, v Druhlíci (manství Křížanské později rozdělené), v Dobříši (troje), v Uběnicích (Filipovské a

Č. 1184. Znak města Dobříše

Onšovské), jež se udržela až do nové doby, a Dubenecké, Sktipejské, Psohorské a Rosejovské, jež pomínula. **D.** zůstala v držení králův až do r. 1422, kdež zapsána Bedřichovi a Hanušovi z Kolovrat. Král Jiří vyplatil **D.** od Hanuše syna Hanušova a zastavil ji synům svým, ale ti brzo vyšli z držení jejího. Později držel ji Jindřich ze Švamberka, kterýž ji postoupil r. 1491 Děpoltovi z Lobkovic. Děpoltovi synové vydali **D.** králi Ferdinandovi, jenž ji zastavil r. 1534 Vilémovi Švihovskému z Ryžemberka. Vilém tento obnovil hrádek zdejší, ale městečko před ním bylo pusté a obyvatelé bydlili ve vsi pod hradem vystavěné Ferdinand, syn Vilémův, seděl na **D.** až do r. 1569, pak od něho vyplacena a zůstávala zase dlouhá léta ve správě králův úředníkův. Mezi tím zase bylo městečko znova vysazeno a právy nadáno, nový kostel postaven (1589), avšak hrad zpustl a bydlilo se v nové tvrzi u dvora ze dřeva postavené. R. 1630 prodána jest **D.** i s panstvím Brunovi hrabě z Mansfelda a Heldrunku Za něho a nástupcův jeho drahně lén ku panství přikoupeno, jež po vymření potomstva jeho (1780) v držení rodu Colloredovského se dostalo. (Viz Colloredo z Mansfeldu.) Rod tento zůstavil po sobě pěknou památku, nynější zámek se zahradou a kostel Nejsv. Trojice r. 1797 nově postavený. *Sčk.*

Dobříšská léna, služební manství se službou k Dobříši (v. t.). Později službou obrácena ke Karlšteínu. *Sčk.*

Dobritschan viz Dobříčany.

Dobritshofer Martin, missionář rak. (* 1717 ve Štýr. Hradci — † 1791 ve Vídni). Jako člen řádu jezuitského odebral se r. 1749 do Paraguaye, kde pobýval 18 let zvláště mezi Guarany a Abipony, sepsal důkladné dílo o kmenech indiánských v Jižní Americe, jež přeloženo bylo do něm. a angl. jazyka: *Historia de Abiponibus* s hojnými vyobrazeními (Videň, 1784, 3 sv.).

Dobřív, Dobřev, ves v Čechách, hejt. Hořovice, okr. Zbítov (17 km j.), fara Mirošov. pš. Rokycany; 130 d., 1383 ob. č., 12 n. (1890), 4tř. šk., lihovar par. mlýn, pila, velké huti. hamry, žel. zárvy a slevárny, kamenouhelné doly. — R. 1526 byla zde železná huť, kterou sobě vyhradil Jan st. z Lobkovic, když s bratrem svým Ladislavem o panství zbítovské se dělil po Václ. Popelovi z Lobkovic. Po čas války třicetileté hotovilo se zde stělivě pro cis. vojsko, a proto chráněna **D.** lesními zásekami. Na poč. tohoto stol. zřizeny v **D.** i huti na cvočkářské železo řečené cejnhamry, jejichž vynálezcem byl prý jakýsi Šlapák ze Strašic, později i valcovna.

Dobrjanka, velká osada (posad) v ruské gubernii černigovské, v újezdě gorodenském 100 km sev. od Černigova na říčce Dobrjance, má 9368 obyv. (1885), značný průmysl a 3 veliké trhy výroční, k nimž se sváží hlavně obilí, konopě, len, lněný olej, plátno: rozsáhlý jest též obchod s dobytčím, neboť jedině do Petrohradu dopravuje se z **D.**ky na 25.000 kusů dobytka.

Dobrjaňskij: 1) **D. Antin**, haličskoruský spisovatel cenných monografií histor., jež otiskoval ve »Vinku« (1846), v kalendáři »Peremyšlanynu« (1850—1856), v »Albumě« (1860) a v »Halyčanyne« (1863), na př. O pokřtěšení Rusi, o městech Přemyšl a Sambor, o počátcích církevní unie mezi Malorusy a j. Obecně jsou známy jeho *Propovidy*, pak *Žytija svjatyč*. Něco drobnějších prací **D.**ského uveřejnily »Nedila« a »Častivka«. Též sepsal staroslovanskou grammatiku. Z populárních prací **D.**ského sluší uvést: *Biblijní povisty staroho i novoho žavita*; *Bukvar ruskýj pro školy v Haliči*; *Objasnenije sv žyturhyj*. **D.** náleží k oněm spisovatelům, kteří v jazykovém boji let padesátých hájili jazyk lidu jako spisovný (ve vídeňském »Vistnyku«, v »Otečestvennym Sborniku« a »Sionu«. Účastnil se též zakládání haličskoruské Matice r. 1848. Narozen v Moľškovicích diecése přemyšlské, studoval ve Vídni, stal se pak uniatským knězem, později kanovníkem a byl též zvolen do haličského sněmu za poslance. *Rř*

2) **D. Adolf**, vynikající politik uherských Rusínů. Nar. r. 1817 v pražské diecési v Uhrách jako syn uniatského kněze. Absolvoval universitu a hornickou akad. R. 1848 následkem propagandy svých teorií, stotožňující Malorusy a Velikorusy v jediný národ, musil z Uher prchnouti. Vrátil se teprve s voji ruskými, a rakouská vláda jmenovala ho intendantským kommissářem v ruském pomocném vojstě. Z jeho ponuku uherští Rusíni r. 1849 vyslali k císaři deputaci, žádat za národnostní rozdělení komitátů, za rusínštinu do škol, o rusínská gymnasia, právnické lyceum v Užhorodu, rusínskou universitu ve Lvově, přístup Rusínů ke všem státním úřadům atd. V době, když **D.** povýšen na vrchního župana v župě zvářské, převahou maloruské, Užhorod soustřeďoval politický a osvětový ruch uherské Rusi, již vlastně **D.** vzbudil k životu. Ježto Maďaři na **D.**ského nevražili, prosadili jeho sesazení, načež byl jmenován úřadníkem v Pešti a za místopředsedání arcivévodě Albrechtovi přidělen k jeho osobě, později pak jest mu svěřen referát v uherské kanceláři ve Vídni. Po zavedení dualismu dán na odpočinek. Tehdy byl v sarošském komitátě zvolen za poslance do uherského sněmu, neochabuje i mimo sněm ve vymáhání práv uherským Rusínům, což nikterak nebylo po chuti Maďarům, tak že při druhé volbě propadl. Napotom se věnoval publicistice ve smyslu svých teorií o jediném ruském národě, obrasil za působiště hlavně Rus haličskou, až se zde zapletl do pověstného procesu s Naumovičem a Olgou Hrabarovou, žalován z velezrády Uznán za nevinná přesídlil do Vídne, kde žije v hodnosti dvorního rady úplně bez vlivu na politické proudy rakouských Malorusů. *Rř*

Dobrjanský závod (též Dobrjanský z.) v ruské gubernii permské na bř. Jajvy 2 km nad vtokem jejím do Kamy, 52 km sev. od Permi, tvoří asi s 20 vesnicemi rozsáhlý obvod železářský, čítající asi 6000 duší Původně

dolováno tu na měď a teprve po vyčerpání tohoto kovu přikročeno k dobývání železa. Od r. 1785, kdy zřízeny tu valcovny a celý závod upraven pro rozmanité výrobky, dodává továrna zdejší mimo litinu a ocel též kotvy, železné desky, lodní pancéře, železné tyče a j. Závod zal. r. 1752 náleží hr. Stroganovu.

Dobrkov: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt. a okr. Chrudim (5,5 km jv.), fara a pš Luže u Chrudimě; 38 d., 236 ob. č. (1890), kaple sv. Rodiny. — 2) **D.**, Dobrkovice (*Turkowitz*), ves t., hejt., okr. a pš. Krumlov (2 km sz.), fara Kajov; 15 d., 19 ob. č., 103 n., 20 j. (1890), samoty Dobrkovský mlýn a Hamr. — 3) **D.**, ves t., hejt. Budějovice, okr. Sviny Trhové (6 km jz.), fara a pš. Besednice; 32 d., 150 ob. č. (1890).

Dobrkovce, ves na Moravě, hejt. a okr. Brod Uher., fara a pš. Ořechov Velký; 53 d., 261 ob. č. a 3 n. (1880, 259 ob. 1890), tř. šk.

Dobrná (něm. *Dobern*), ves v Čechách, hejt. Děčín, okr. a pš. Benešov n. P. (4 km s.), fara Huntířov; 181 d., 1044 ob. n., 1 č. (1890), 3tř. šk., továrna na knoflíky, mlýn.

Dobrné (něm. *Zistel*), ves v Čechách u Hašlovic, hejt., okr. a pš. Krumlov (6 km j.), fara Zátouň (Otov); 9 d., 48 ob. n. (1890).

Dobrnice, ves v Čechách, hejt. Čáslav, okr. Habry (7,5 km z.), fara Smrdov, pš. Leština; 28 d., 335 ob. č. (1890), fil. kostel Všech Svatých, 2tř. šk., lihovar, popl. dvůr Severa Obermayera a mlýn.

Dobrnjao Petar Todorovic (* 1772 ve vsi u Dobrnji v požareveckém okruhu — † 1828 v Jassecch), strávil několik let mezi hajduky, vrátil se do svého rodiště a zabýval se obchodem. Za povstání r. 1804 byl po boku Milenka Stojčeviče a r. 1805 súčastnil se vítězství na Ivankovci nad Háfizem pašou, načež jmenován od senátu vojvodou. R. 1806 hájil Deligrad proti Ibráhimu pašovi a obranou touto proslul jako nejpřednější vůdce národní. Avšak když ve výpravě na Niš Kara Gjorgje jmenoval vůdcem celého vojska, čítajícího 10.000 mužů protivníka jeho Miloje Todoroviče, D přemluvil hajduka Veljka, aby s ním odtáhl, čímž zeslabil hlavní voj a byl příčinou hrozného porážky Srbů u Plamenice 19. kv. 1809. Po dobytí Kladova s ruskou pomocí stal se D. velitelem tvrze (1810), ale r. 1811 od nepřátel obviněn u senátu pro zaviněnou porážku a vypovězen ze Srbska, načež žil v Multanech, od r. 1812 v Kišíněvě, maje od ruské vlády 300 dukátů roční pense. Po r. 1813 snažil se ještě přimět ruskou vládu k zakročení ve prospěch Srbů.

Dobro jest jednak pojem o dobrém v rozličných významech tohoto, na př. totéž jako příjemno, užitečno, krásno, mravní dobro. jednak pojem rozmanitě složený z odstinů těch, v průpovědech jako dobro vlasti, státu, národa, spolku, obce a j., kdež znamená tolik co prospěch, blaho, blahobyt. Klade-li se však důraz na mravní d., jehožto kontrární protiva jest zlo (v. t.), stává slovo d. samostatně na jedné straně proti všem ostatním odstinům významu; ono samo pak jest d. v nejužším

smyslu (*das Gute, bonum, τὸ ἀγαθόν*) d. n. prosté, pojem vzorový, ethická čili praktická idea, uváděná vedle ideí pravdy a krásy jakožto idea nejvyšší čili dle obrazného řečení Platónova jakožto »slunce v říši ideí«, — kdežto vše ostatní mají cenu svou, ale podmíněnou a vztahovou, jsou statkové (*bona, die Güter*). Tato význačná rozliha dostala se v pojem d-ra vůbec a udržela se tam, tak že při vyslovení slova zaznívá ten dvojitý smysl: d. v mravním ohledu. d. naprosté — a statek (v. t.), totiž d. v ohledu relativním, vztahité. Statkové mají cenu nestejnou pro člověka, a proto pokoušeli se lidé odedávna, pořádati je tímto zřetelem, jakž jeví se již ve všední zkušenosti, v moudrosti lidové a v četných sem spadajících průpovědech (»zdraví má větší cenu než bohatství« a p.). Soustavně přemýšlení již ve starověku zmocnilo se té látky a hledělo sestrojiti jakousi stupnici dober čili statků, při čemž ovšem dospělo až k otázce, co jest vrch všeho d-ra, nejvyšší d. (*summum bonum, finis bonorum*), a pojmem tím pak zakládali celou nauku o životosprávě. Tu vykládali jedni, že nejvyšší d. jest zdraví, druzí, že ctnost, jiní, že sloučení mezi ctností a blahem, nebo humanita, konečně Bžh. — Ostatně ve složeninách slůvko d. zastává příslovku dober, něm. *wohl*, f. *sú* a v českém ještě jinými se nahrazuje (milo-, silno-, blaholadno- a j.)

Da.

Dobročinnost. Přirozený citu lidskému soucít s trpícími i blahověle k jiným vede k d-i, která jest účinným projevem lásky člověka k člověku a kterou nejlépe se osvědčuje skutečně lidumilství (filanthropie). Avšak také úvaha rozumu, že hnutí jednotlivých členů lidské společnosti celku přináší škodu a zkázu, vedla k d-i: jest to d. veřejná, projevující se ve veřejném chudinství a zdravotnictví. Soucítí a láska jsou v duši člověka nejmocnější protiváhou čirého egoismu, ale tyto prosté příkazy citu a svědomí dospívají k jasnému uvědomění mravní povinnosti teprve tehdy, když člověk o vyšších cílech života a mravních jeho zákonech uvažovati počíná, a proto ovšem různé projevy d-i, všelidské ve svých základech, se mění, zdokonalují a postupně rozvíjejí v souhlase s rozvojem mravních a náboženských názorů. Všude, kde člověk se povznesl z nejnižšího stupně vývoje, od zdivočení ve krutém boji s přírodou a od nejhrubšího modlářství přešel k úctě bytosti nejvyšší, vidíme, jak s hnutím lidskosti buď se i úcta k d-i. Různá náboženství odporučují a schvalují skutky dobročinné jakožto bohumilé, a na různých stranách světa (v Číně, v Indii atd.) vidíme d. soukromou nejen v době naší, ale i v dávnověkosti ve formě almužen. U Židů, jejichž zákonodárství bylo povahy náboženské, měli chudí právo ku podílu na úrodě, v islámu odporučuje se almužna jakožto smír za hříchy. Ale kdežto v těchto zemích péče o chudé měla základ náboženský, v Řecku a v Římě, kde stopy péče o chudé pozdě se nám zjevují, měla opatření pro chudé a pro děti opuštěné více ráz opatření spole-

čenských, státních. V Řecku po válce peloponnéské péči o zmrzačené vojny počala podpora chudiny, v Římě byla podpora lidu udílená často prostředkem k cílům politickým, a teprve za panování Augustova v I. století po Kr. vznikají první římské ústavy dobročinné pro děti opuštěné a pohozené, jejichž žalostný osud býval smutným stínem v obraze civilisace řeckořímské. První vyznavači křesťanství přinášeli do mravní hniloby Říma mravní obrození, hlásajíce rovnost všech lidí, lásku a milosrdenství. Julián Apostata viděl se pohnuta nařizovati, aby pohané za příkladem křesťanů zakládali hospitály. Lásky k bližnímu byla základním zákonem Kristova učení, proto mezi prvními křesťany nebylo chudých, a upřímné náboženské nadšení jednotlivců bylo za všech dob nejživějším zdrojem skutků sebeobětovných

Ve středověku péče o chudé, o nemocné a sirotky s počátku byla zústavena církví, která podporovala chudé a zakládala hospitály pro naleznence a pro nemocné. Hospice vznikající při klášterech bývaly obyčejně institucí smíšenou, přechovávaní v nich sirotci, starci, neduživci. Vznikly také ve středověku některé řády rytířské věnující se ošetřování nemocných. Když však při jakési systematické almužně rozdělované a chráněné církví počet žebráků přes míru vzrůstal, bylo nutno užiti proti zlu tomu prostředků repressivních, policie veřejné, obecní a státní, a tak počaly se vyvíjeti první pokusy zákonodárství chudinského a péče o chudé přesunula se se svého církevního náboženského počátku na půdu jinou, připadající z části obcím a státu. (Viz Chudinství.) D. soukromá, již při nedostatečnosti pomoci veřejné mnoho zbývalo činiti, obracela především zřetel k ukolení bídy nejzjevnější, nejkřiklavější, k péči o choré, o sirotky, o vězné. Dle skrovného počtu dobročinných ústav, vzniknuvších ve stoletích minulých, nemůžeme měřiti rozsah d-i v době, kdy tato postrádala mocné pružiny nynějšího spolkového života, kterouž však nahrazovala organisace cechovní, a kdy působení jednotlivců uniká oku pozorovatelovu. Sdružení sil výhradně za účelem dobročinným shledáváme v dobách minulých jen u korporací a řádů náboženských (pro ošetření nemocných, mravní povznesení kleslých atd.), kdežto dobročinné spolky světské jsou zjevem doby pozdější. Z prvních zajisté byly spolky pro výkup vězňů a spolky čili bratrstva dobročinná, kteréž (vedle kongregace Lazaristů a řádu milosrdných sester) založil v XVII. stol. sv. Vincenc de Paula a jejichž účelem byla ochrana opuštěných dětí, návštěva nemocných a j.

V době naší lidumilnost přestala se říditi jen okamžitým hnutím citu, ale dospěví k jasnému uvědomění svých cílů, badá nejen po příčinách chorob společenských, touží nejen umírniti bolest ale pokud možno vysušiti její zdroj, ne podati almužnu, ale učiniti ji zbytečnou. Na místě prostředků repressivních ve všech oborech d-i a také v organisaci státní vždy ku větší platnosti se přivádí princip prae-

vence zla. Zároveň pak působením osvícených jednotlivců měnil se pozvolnu názor o úkolech a povinnostech státu, a stát přejímal vždy větší část břemene, jež spočívalo dříve na d-i soukromé. Všude zjevuje se nám pozoruhodný úkaz, že iniciativa d-i soukromé předcházela péči veřejnou v zakládání zřízení dobročinných, ve zvelebování školství, ona vclala též po nápravě vězenství, po ochraně pracující mládeže. Kde síly lidumilnosti soukromé nepostačovaly velikosti úkolu, dovolávala se pomoci veřejné, a sotva že tato ulehčila jí práci v některých oborech chudinství, lidumilnost, ozbrojena badáním věd státních, hledala nové cesty ku povznesení tříd chudých: pobídkou ku svépomoci, započetím práce, školami odbornými a řemeslnými, vychováním mládeže mravně zanedbané, a ve všech těchto oborech zákonodárci později nastoupili cestu, na které lidumilové je předešli. Takto závoděním péče veřejné a soukromé rodil se pokrok a ony nyní doplňují se navzájem. D. soukromá, jakkoli bez pomoci veřejné nedostatečná jest, přece zároveň nezbytná a ve mnohém nenahraditelná, i nebezpečno by bylo chtíti ji nahraditi uvalením celého břemene na bedra státu a obcí. (Srv. čl. Almužna.) V některých oborech spolupůsobení obou činitelů uznáno za nezbytné, a obce nebo státy svěfují často rozdělení podpory chudinské, dohled na děti, na školy atd. dobrovolně pomoci spolků a komitétů soukromých. Zřizování chudobinců pro starce a nemocnic i hospitálů pro choré stalo se, ač ne všude stejnou měrou, úkolem chudinství veřejného, ale i v tomto oboru velikou část práce koná ještě v cizině d. soukromá buď fundacemi pro tyto ústavy, buď že spolky světské anebo řády řeholní zakládají hospitály pro starce, pro různé neduživce, slepé, hluchoněmé, nemocnice dětské, nemocnice všeobecné, nemocnice odborné pro různé choroby vleké, jako hospitály pro schotinaté, pro epileptiky, pro stížené rakovinou, zvláště pak povstávají na různých stranách zdravotní domy pro děti skrofulosní a rhachitické. Jsou spolky navštěvující a podporující chudé nemocné v jejich domově, jiné opět ujímají se chudých při výstupu z nemocnic, různým způsobem je podporujíce, a ve velikém počtu zřizují se v Anglii i ve Francii zdravotní domy pro rekonvalescenty.

Mnohotvárná jsou zřízení lidumilná ku mravnímu i hmotnému povznesení tříd pracujících. Spolky sv. Vincence de Paula i jiné jim podobné ulevujíce hmotné bídě, snaží se působiti zároveň na mravnost rodin i vychování dětí; v Anglii a Americce neobyčejně jsou rozvětveny Charity Organisation Societies, jež hledí zavésti racionální zásady do způsobů podpory, v Německu pak působí podobně Centralverein für das Wohl der arbeitenden Klassen. V Anglii dále ke spolkům rozšiřujícím bibli a spisy náboženské a ke spolkům misijní druží se veliké společnosti zakládající bezplatné školy pro chudinu, školy denní, nedělní i večerní; zde stát péči o školství dříve úplně přenechával d-i, a dosud ve Francii a

v Anglii soukromá d. veliké oběti přináší školám. O vzdělání lidu pečuje d. zakládajíc knihovny, čítárny, veřejnými přednáškami, školami nedělními i večerními. D. hledíc povzbuzovati ku svépomoci, zaopatřuje nezaměstnaným práci, zřizuje bezplatné poptavárny pro učenníky, služby a dělníky; taktéž dobročinným úsilím povstaly první spořitelny, spolky vzájemné výpomoci, pojišťovny pro případy úrazů, nemoci a pro stáří. Dále zřizují se spolky konsumní, zdravotnické, spolky bojující proti nestřídmosti a obžerství, spolky pečující o zřizování zdravých bytů pro dělnictvo, o veřejné kuchyně a o noční útulny.

Nejbedlivější péči věnuje lidumilnost dítěti. Spolky ženské, zvláště ve Francii rozšířené, podporují chudé matky po porodu a v době kojení dítěte, péči veřejnou pak, aby zmenšil se přirůstek nalezinců, zavedena podpora tato ve Francii též pro děti nemanželské. Pro dívky matek pracujících mimo dům zřizují se opatrovny a školky, jejichž dobročinnou působnost doplňují komitety paní; jiné spolky opět ujmají se podpory a dohledu na dívky školní a v poslední době zřizují se zvláště v Německu útulky pro mládež školní, aby v hodinách volných vedena byla ku práci. K doplnění vzdělání školního zakládá d. školy pokračovací, školy kreslicí atd., a zejména přešla správu veřejnou v péči o vychování ku práci, zakládajíc školy řemesnické, průmyslové, hospodářské a školy výrobní pro hochy i dívky. Neobyčejně důležitá je působnost lidumilů pro ochranu pracujících mládeže; zřizují se pensionáty pro učenníky, spolky pro vzdělání a podporu učenníků a zejména různé francouzské spolky »patronage« mnohostranně pečují o vzdělání a ochranu mládeže pracujících v továrnách i dílnách. D. pamatuje především na osamělou mladou dívku ve velkých městech, tisícerému nebezpečí vydanou, zakládá ústavy a školy pro služby, bezplatné poptavárny, útulny a veřejné pracovny pro dívky a ženy nezaměstnané a práci hledající, pro mladé dělnice pak pensionáty a domovy (home), jež zvláště v Anglii se rozšířily; někde též továrníci sami zřizují zaopatřovací ústavy pro dělnice tovární. Nejhorlivější činnost pro ochranu mladé dívky rozvíjejí některé řády řeholní a dámy anglické a švýcarské, jejichž působením povstala internacionální unie přítelkyň mladé dívky.

O děti opuštěné a osiřelé pečuje d. buď zakládáním ústavů, jejichž zřízení stále se rozšiřuje a zdokonaluje, neb opatřením v rodinách. Nad dítkami umístěnými v rodinách organisují spolky dobročinné pečlivý dozor, a taktéž dozor nad dítkami opuštěnými a osiřelými, jež vychovávají se u cizích pěstounů na útraty veřejné, svěřuje se v Anglii, ve Francii a v Německu komitétům dobročinným. Kdežto pak dříve d. všimala sobě jen zjevné bídy dětí osiřelých anebo od rodin svých opuštěných, nyní se ujímá se stejnou láskou i dítek rodinami svými zanedbaných, mravně opuštěných, a zakládá ochrannovny i polepšovaci ústavy pro mládež zanedbanou, zpustlou aneb i pro

vinilou. Vzrůstající stále počet mladistvých zločinců a tuláků přinutil také obce a státy, aby vedle polepšovacích ústavů pro mladé kárance zakládaly též ústavy nápravné pro mládež zanedbanou a toulavou; potřeba toho jevila se zejména v Belgii a v Anglii, kde činnost mnohých spolků a zejména rozsáhlá působnost veliké Reformatory and Refuge Union horlivě podporovala činnost veřejnou. Blahodárné výsledky německých i francouzských ochrannoven i anglických Reformatory Schools a Industrial Schools povzbudily zákonodárce německé, že za příkladem Anglie závaději nucené vychování pro mládež zanedbanou. Největší dílo pro blaho opuštěné a zanedbané mládeže vykonal v době naší kněz italský Don Bosco.

Snahy o mravní povznesení kleslých, nejúčinnější ovšem u mládeže, zjevují se nám i v jiných formách. O povznesení to zasazují se různé řády věnující se péči o vězně, spolky ku podpoře a ochraně propuštěných trestanců a trestanek a zejména trestanců nedospělých. V Anglii i jinde nalézáme asyly pro dívky poprvé klesnuvší při výstupu jejich z porodnice. Některé řády ženské (sestry Dobrého pastýře a j.), v protestantských zemích Diakonisky, mimo to pak spolky dámské zakládají útulny a domovy pro Magdaleny, zvláště horlivá je činnost dam anglických pro spásu kleslých (návštěva věznic, noční meetings, missie žen k ženám), a k podnětu z Anglie zřízena ve Švýcarsku mezinárodní federace ku povznesení veřejné mravnosti, která jest v úzkém svazku s mezinárodní unií přítelkyň mladé dívky.

Nelze v krátkém přehledu dotknouti se všech mnohotvárných zřízení d-i, která v každé zemi přizpůsobují se potřebám místním. Význačné však pro dobu naší jest, že všude buď se touha po větší vzájemnosti institucí dobročinných, po racionálním rozdělení úloh a práce, i pevnější organizaci snah lidumilných. Za tím účelem zřizují se filantropické jednoty, ústřední zemské neb i filantropické kongresy mezinárodní, první r. 1855 v Paříži, r. 1856 v Belgii, dále pak následovaly filantropické kongresy v Německu, v Londýně, ve Švýcarsku i jinde. Vedle spisů vědeckých a národohospodářských, které zabývají se otázkou chudinskou, počíná se již šířiti i populárnější filantropická literatura, jejíž účelem jest povzbuzovati v širších vrstvách zájem a porozumění pro zřízení dobročinná. Odborné časopisy zprávám o d-i věnované vycházejí nyní takměř ve všech zemích evropských, zejména v Anglii (Charity Organisation Reporter), ve Francii, v Německu, v Itálii, v Holandsku, v Rusku; v Čechách vycházela filanthropii věnovaná příloha »Časopisu učitelek«; od r. 1893 vychází v Praze samostatný časopis »Rozhledy po lidumilství« a od r. 1888 německý měsíčník »Humanität« v Liberci. ČR.

Dobročkov (něm. *Dobrusch*), ves v Čechách, hejtm. Krumlov, okr. Chvalšiny (9 km

sz.), fara Ktiš, pošta Smědeč Velký; 22 d, 146 ob. n. (1890), 3 mlýny, samoty; Dobročkovský mlýn, Moučka a Mýtný.

Dobročkovice, ves na Moravě, hejtm. Vyškov, okr. Bučovice, fara Milonice, pošta N. Hvězdice; 115 d., 590 ob. č. (1890), starobylý kostel, itf. šk., obecní cihelna.

Dobročovice, ves v Čechách, hejtm. a okr. Brod Čes. (12 km záp.), fara Sluštice a pošta Oualy; 31 d., 274 ob. č. (1890), filiální kostel sv. Isidora.

Dobrodín, Dobronín (něm. *Dobrenz*), ves v Čechách, hejtm. Něm. Brod, okr. Stoky (6 km jv.), fara Ždírec, pošta Polná; 61 d., 185 ob. č., 402 n. (1890), č. itf. a n 2tf. šk., samota Filipov.

Dobrodruh. Slovo to značilo původně dobrého, t. j. udatného druha i bylo výrazem pro reka a jeho hrdinné skutky. K pojmu udatnosti přidružil se však časem pojem zvláštnosti, neobyčejnosti a podivnosti, který posléz úplně převlád. Nyní označujeme slovem tím osobu, jež ovládána toliko nezřízenou obrazivostí a touhou po činu, bez rozvahy a vědomí konečného cíle pouští se do situací zvláště odvážných a nebezpečných nebo i choulstivých a zajímavých. Myšlenky, jimiž osoba dává se ovládati, i skutky, jež koná, jsou dobrodružné a nahodilé a neobyčejné situace, v nichž osoba se ocituje, zoveme dobrodružstvím. V ohledu tom není d. pojem, jež by se obmezoval na určitou třídu společnosti, nýbrž společný všem stavům, v nichž v jednotlivých dobách shledáváme se všude s osobnostmi, jež dobrodružstvími hledaly slávu, jmění neb i jen příjemný život. Jednotlivá jména stala se tu přímou proslulými. K historickému vývoji srv. články *Aventure* a *Aventurier*.

Dobrožleň (*Guttentag*), město v prus. Slezsku ve vl. obv. opolském, okr. lublinieckém se 2362 ob., většinou Poláky; má 2 kat., 1 evang. chrám, synagoga, soud, lesní úřad, rozsáhlou vinopalnu a cihelnu. U města jest též panství s pilou a zámkem stejného jména, náležející od roku 1885 k saským statkům korunním.

Dobrogněva (Dąbrówka) Marie, sestra Jaroslava I. kijevského, provdala se za polského Kazimíra I. a byla matkou Boleslava Smělého a Svatavy, manželky krále Vratislava I.; zemřela r. 1087.

Dobrogora viz Halle.

Dobrogost, Dobrohost, jméno mužské již v nejstarších dějinách slovanských často se vyskytující. V Čechách se v XVI. století stotožňovalo se jménem Bonaventura a zvláště oblíbeno bylo v krajině domažlické.

Dobrohostov (něm. *Schechlenz*), ves v Čechách, hejtm. a okr. N. Brod (10 km j. z.), fara a pošta Ousobí; 36 d., 206 ob. č. (1890), dva mlýny.

Dobrohost z Hostouně, Mutěnina a Plané na Plzeňsku, jméno prastarého panského rodu, jež dle jména a erbů stejného, štítu totiž na přič. rozděleného, jednoho původu byl, třebaž sídla rozličná a od sebe vzdá-

lená měl. Mutina de Bukovec a bratr jeho D. z l. 1174—1185 jsou v čele tohoto rodu, jež Mutěnina a Hostouň založil, po níž již v l. 1238—1248 Gumperdus de Hostun se jmenoval a otcem čtyř synů byl: D-a, Zde-slava, Lva a Pavlíka, ze kterých první a poslední župany se jmenují r. 1257. Vedle těchto pánů Hostouňských připomíná se r. 1253 Zbraslav z Mutěnina. D-ův syn Bořislav z H. zastavil Mutěnín klášteru chotěšovskému r. 1291 a za něho i za jeho syny D-a a Zde-slava a za jeho synovce Nevhlasa uručili se Bohuslav z Budčic a Svojše ze Vzdun, prarodcové pánů z Vilhartic. D. držel v sousedních Bavorích Reicherstein spolu s Protivcem z Mutěnina a prodal svou část spolu se synem Pavlíkem lantkraběti Oldřichovi z Leuchtenberka r. 1334. jež také od Protivce z Mutěnina a od bratří Borníka a D-a mladého podíl jejich koupil r. 1333. V listech veřejných z této doby často se ještě připomíná Protivce z Mutěnina, jež roku 1360 spolu s Pavlíkem a Zdeňkem z Hostouně patronátní právo v Hostouni provozoval a naposledy Racek z Hostouně r. 1406 a 1407 v Mutěníně a r. 1412 v Hostouni patronem byl. Když ještě povíme, že také Borník z Hostouně ještě r. 1388 na živu byl, jsme u konce zpráv svých o těchto D-ech.

O planských D-ech zachovalo se ještě méně zpráv. D. z Plané dal se svými syny Dem a Pótou svolení k tomu, aby Protiva ze Zlovic, zež jeho a manžel Zdeňky z Plané, prodal ves Zlovic klášteru chotěšovskému r. 1343. R. 1361 přiznal se Póta z Plané, že dlužen jest 6 kop gr. platu z vesnice Nahého Ujezdce ke hradu tacnovskému. Tyž Póta patronoval v Otíně r. 1365 a svědčil Jindřichovi z Voitsperka, že prodal se svou ženou Hedvikou dýchody, které měli od Protivy z Mutěnina v Hostouni r. 1367. Synové Pótovi, Oldřich, D. a Zdeněk, nadali město své Planou týmiž svobodami, kterým město Plzeň se těšilo r. 1373, a provozovali všichni tři patronátní právo v téměř městě. R. 1379 drželi Planou a k ní vesnice Jadruží, části Otina a Týnce s Neblašovem jen bratři Oldřich a Zdeněk, kteří také r. 1389 v Plané patronovali; D. dostal se na Chodovou Planou, kde v l. 1400—1404 patronem byl spolu s Hynkem z Voitsperka. R. 1403 byl Zdeněk z Plané mrtev a na Plané vládla již r. 1393 Anežka, manžel. Bořivoje ze Svinář, jinak z Plané. *Kř.*

Dobrohost z Ronšperka, jméno české rodiny vladkycké, od konce XV. stol. panské, jež měla jméno po nynějším okresním městě Ronšperce na Plzeňsku. Za erb měli vzpjatého berana bílého o zlatých rozích a kopytkách v poli červeném, družice se erbem tímto k vladykám z Blíživa, ze kterých Uha, Zdeněk a Beneda tento erb r. 1324 měli, dále k vladykám ze Žďáru u Blovic a z Kamýka u Stáhlavě. Nejstarší předek jejich byl Zde-slav z Osvračína (u Horšova Týna) r. 1287 připomenutý, za jehož syna bezpečně mti můžeme Nevhvala z Osvračína, jemuž král Jan zastavil na Plzeňsku pusté vesnice Dobliv,

Hrádek a Kusov před r. 1325 a který r. 1331 byl purkrabím biskupským na Týně Horšově a na zámku Hirsšteině u Pivoňky. Mimo syna Zbyňka r. 1331 jmenovaného měl Nechval druhého ještě D-a z R., také ze Dvořec řečeného, jenž daroval klášteru dominikánskému v Plzni dva dvory v Mirešověch u Rokycan, jak vedle jiných dosvědčili jeho synové Nachval, Jan a Zbyněk r. 1366. D. patronoval ve Skoficích u Mirešov a rovnal r. 1374 hranice fary skořické. Kromě jmenovaných tří synů připomínají se dle starého rukopisu ještě dva synové D-ovi Zdeněk a Břeněk a z těchto pěti bratří bezpochyby Nachval, řeč. Kolvín z Kolvína, dostal odúmrv v Nezvěsticích a Nezbavěticích po Jindřichovi z Nezvěstic r. 1381. Některý z bratrů Nachvalových ujal po otci D-ovi hrad Drštku u samých Skofic, po níž synové jeho a vnukové D-ovi Nachval, Sazema, Břeněk a Zdeněk »z Drštky« se jmenovali a v l. 1390 až 1391: patronátní právo ve Skoficích provozovali, kteréž právo v l. 1407—1411 jen Břeněk z Drštky a Zdeněk z Dvořec vykonávali. Z rodu tohoto pocházel též »Nachval kněz«, jehož pečť kromě tohoto nápisu též erb berana kráječjícího má a v museu národním se chová, snad byl členem kláštera dominikánského v Klatovech, kde r. 1379 bratr Nachval se připomíná. Zdeněk z Drštky stal se r. 1419 nebo 1420 purkrabím v Horšově Týně a hradu tohoto i města proti Tábořtům uhájil r. 1422. Císař Zikmund odměnil jeho udatnost a strýci jeho Zdeňku Kolvínovi zapsal ves chotěšovskou Hartmanův Touškov r. 1421, samému pak purkrabí, jenž císaři r. 1425 připověděl, že bude se 100 koňmi zbrojnými po celý rok proti kacířům sloužiti, zapsal kromě Touškova i městečko Staňkov a ves Ouhčov. Současně s těmito Zdeňky žili z Ronšperských D-ů Sazema řeč. Skákalík z Ronšperka v Kasejovicích, jenž r. 1403 ve Blíživé patronoval, a Jan z Ronšperka v l. 1420—1430, o kterých obou nemáme zevrubných zpráv. Zdeněk Kolvín měl s manželkou Markétou z Frumšteina Ofku dceru a syny D-a a Břeňka. D. patřil k předním přívržencům Zdeňka ze Šternberka a zjevným nepřátelům krále Jiřího z Poděbrad a od jednoty strakonické až v Římě poselstvoval. Když strana jeho Matiaše uherského za krále českého zvolila r. 1469, jmenován jest král prokurátorem a neváhal se Zdeňkem ze Šternberka i křižáky do Čech uvésti, aby silnější odpor králi Jiřímu kladli. Královští dobyli jeho hradu Ronšperka r. 1470, načež D. do Bavor se uchýliv pomáhal bavorskému knížeti Otovi ve válce, kterou měl s vévodou Albrechtem v l. 1470 a 1471. Tak učinil i D-ův bratr Břeněk na Hlohově, jenž z hradu Pušperku nájezdy na zboží měst královských byl činil, až Klatovští a Sušičtí Pušperku na něm dobyli r. 1473. Když pak mír do krajů českých se navrátil, D. zasedal v l. 1480—1486 na soudě zemském v Praze. Vzděláv se odtud pro vysoký věk, žil až do smrti své v městečku Poběžovicích, které zdi městskou ohradil a

brány vzdělal a kostel tam založil a nadal i nové jméno město Ronšperk mu propůjčil s erbem svým rodným mezi dvěma věžemi r. 1502, načež r. 1506 zemřel a pod mramorovým náhrobním kamenem v tamním kostele pochován jest. Dle sepsání staropanských rodů v Čechách z r. 1500 uvozují se D-ové z R. již mezi panstvem českým a D. za svého života za urozeného pána odbýval. Syny po sobě zůstavil D.: Jiříka, Volfa, Zdeňka, Bohuslava a Václava, ze kterých Jiřík a Volf společně Horšův Týn až do smrti Jiříkovy r. 1513 drželi, načež Volf sám tam vládl. Zdeněk dostal Starý Herštein a pojal za manželku Kateřinu z Kolovrat. Pro veliké zádavy, které z tohoto hradu okolnímu kraji činil, byl na něm dobyt r. 1510 a záhy potom zemřel zůstaviv syna Hanuše D-a z R. O Václavovi víme jen tolik, že v l. 1509—1510 Tasnovice držel a r. 1537 na Prostiboři seděl, Bohuslav se jen jednou r. 1497 připomíná. Volf oženil se se Zikunou z Gutšteina a nemaje žádných dítek ani s ní ani s druhou manželkou Kateřinou z Lobkovic, postoupil panství tohoto svému švakrovi Janovi z Lobkovic r. 1542, načež ještě téhož roku zemřel. Kterého z jmenovaných pěti bratřů synem byl Alexej D. z R., jenž Prostiboř držel a poprvé s Markétou z Gutšteina ovdovělou Rožmberkovou a podruhé s Eliškou ze Šternberka (ovdovělou již roku 1528) ženat byl, nevíme. Zdeňkův syn Hanuš D. z R. seděl na Tisové r. 1527 a soudil se se strýcem Volfem, jenž mu ospi na panství týnském vykázané vydávati nechtěl r. 1541 a ještě r. 1550 na živu byl. Poslední nám známý člen tohoto rodu Leonard D. byl v rakouské radě císaře a krále Ferdinanda I. a zemřel v červnu r. 1541 ve Vídni. *Kř.*

Dobrohostův Týn viz Týn Horšův. **Dobrohošť:** 1) D., osada v Čechách, hejt. a okr. Sedlčany (8,5 km jv.), fara Jesenice, pš. Hora Kosová; z d., 41 ob. č. (1890), alod, statek se dvorem Odony hr. Bořkové Dohalské z Dohalic.

2) D., ves na Mor., hejt., okr., fara a pš. Dačice; 14 d., 79 ob. č. (1890), myslivna.

Dobrohošť, dobrý duch lesův u běloruského lidu, postavou roven výšce stromu, u něhož stojí. Zločincům způsobuje nemoc, které se vyvarují, vezmou-li do lesa kus chleba v plátně zavinutý a zde po určitých modlitbách jej zanechají. Kdo první vstoupí do jeho stopy, zabloudí a vrátí se ve večer na prvotní místo.

Dobrohotov Petr, z nejlepších ruských rytců (* 1788 v Tule — † 1831), vzdělal se na akademii pěkných umění v Petrohradě, kde potom byl profesorem. Z prací jeho, jichž jest přes 300, pokládají se za nejdokonalější: *Herkules a Merkur doručující jablko Paridovi*.

Dobrochov, ves na Moravě, hejt. a okr. Prostějov, fara a pš. Brodek; 68 d., 311 ob. č., 3 n. (1880, 296 ob. 1890), 11ř. šk.

Dobroje: 1) D., osada v rus. gubernii tambovské, újezdě lebedjanském, má 4000 ob.,

továrny na sukna, barvírnu, papírnu, továrnu na motouz a lana a 3 velké trhy výroční (hlavní zboží sukna a výrobky provaznické), z nichž nejznamenitější jest mikulášský (6. pros.) s denním obratem 70 000 rublů.

2) **D.**, rus. osada v gub. smolenské, új. mstislavské, památná bitvou mezi Švédy a Rusy 30. srpna 1708. Nenadálý útok ruské pěchoty (kníže Golycyn) na švédské ležení způsobil Švédům velkou škodu, na konec však Rusové přece ustoupili. Šťastný však jinak výsledek boje ruského oddílu proti slavnému Karlu XII. měl na ruskou armádu velmi blahodátný vliv morální. *JTk.*

Döbrököz [debrekez], městys v Uhrách v župě tolnanské, v okr. dombovárském, při ř. Kapoši, má ve 706 domech 3721 ob. maď. (1890), řím.-kat. farní kostel, zříceniny hradu, želez. stan., telegr. a pš. Rodí se tu mnoho obilí a vína. *Rř.*

Dobroljubov Nikolaj Alexandrovič, spis. ruský (* 1836 v Nižním Novgorodě — † 1861), vzdělal se v semináři, pak v petrohradské duchovní akademii a posléze v pedagogickém ústavě a již ve škole obrátil na sebe pozornost svojí sečtělostí a pracemi o filosofických themech. R. 1855 seznámil se s N. G. Černyševským, který poznal v něm vynikající kritický talent a r. 1858 světil mu redakci kritické a bibliografické části »Sovremennika«. Z té doby počíná jeho neunavná činnost literární, soustředující se v řečeném časopise a vykazující vedle kritických rozborů též články pedagogické, politické (o Cavourovi), sociální (o Robertu Owenu), básně elegické a satirické, ano i povídky (*Dělec*). Hlavní význam jeho spočívá ovšem v literární kritice, v níž zejména rozbořem dramatických prací A. N. Ostrovského (*Temnoje carstvo*, *Luč světa v temnom carství*) a románu Gončarova (*Čto takoje oblomovščina*) postavil se po bok kritikům jména evropského. Ve svých aesthetických názorech kloní se k Bělinskému, domáhaje se zejména theorie umění pro život, popíraje aesthetickou kritiku a jsa zároveň nepřitelem tendenčního tvoření. Jde však dále ve šlepějích Černyševského, podřizuje literaturu potřebě života, nevidí podstatného rozdílu mezi věděním a pravou poesii. Umělec liší se od učence jen tím, že jeden myslí konkrétně, nezapomíná na jednotlivé zjevy a obrazy, kdežto druhý všechno obsahuje, snaží se slíti jednotlivé příznaky v celkové formě. Rozbory jeho jsou hlubokou a všestrannou analýs podstatných stránek ruského života, čímž nabývají rázu převahou publicistického, a **D.** jeví se v nich tlumočnickem demokratických snah své doby. Ve svých satirách jest příkrým nepřitelem frásce, lžiliberalismu; bičuje ctitelů čistého umění i tendenční básníky. Jsa drsným asketou, přívržencem pravdy, upřímností a prostoty, žádal týchž vlastností i od literatury. Jeho spisy vyšly souborně r. 1862 a posledně r. 1885 Petrohrad, 4 díly). Psal o něm Černyševskij v »Sovremenniku«, 1862 (životopis), P. Bibikov (O literaturnoj dějatelnosti **D.**a, Petrohrad, 1862) a j. *Suk.*

Dobroluh (dolnoluž. Dobry Lug, něm. *Dobrilugk* a *Doberlow*), město v prus. vl. obv. Frankfurtu n. O., kr. lukovském, na Malém Halštrově a na křižovatce žel. tratí Finsterwalde-torgovské a berlínsko-elsterwerdské, kdysi proslulý klášter cisterciácký z r. 1165, má okr. soud, pěstování a spracování tabáku, 1492 ob. (1890). U města jest městys Zámek **D.** (*Schloss-Dobrilugk*) s 343 ob. (1890).

Dobromělice, far. městys na Mor., hejt. Přerov, okr. Kojetín; 193 d., 919 ob. č., 19 n. (1880, 1247 ob. 1890), kostel Věch Svatých, 3tř. šk., zámek s kaplí, pošta, nádraží, samoty Klamův dvůr, Podhrazný mlýn a Bajajka.

Dobromělice: 1) **D.**, Dobromiřice, ves v Čechách, hejt., okr., fara a na žel. trati (2 km sev.); 69 d., 563 ob. č. (1890), fil. kostel sv. Matěje, 4tř. šk. a alod. statek se dvorem kr. města Loun a výborné sadařství. — 2) **D.** v okr. pacovském viz Radějov.

Dobroměrnost tolik co rozměfenost, dobré rozvržení uměleckého díla, stavby, obrazu, hudební skladby, podle požadavků krásna rozměrného v prostote i krásna proběhacího v čase, eurythmie, eumetrie, i stojící blízko k výrazům souměrnost (symmetrie), úměrnost (proportionalitas), přehlednost, členenost a p. *Dd.*

Dobromil, město haličské v hejt. a okr. dobromilském nad ř. Vyrvou a na žel. trati przemysl-samborské, sídlo staré rodiny Herburtův, kteří tu založili proslavenou kdysi knihtiskárnu, má římskokatol. a feckokatol. faru, klášter basilánský, 3 školy, hejt. a okr. soud, doly na sůl, tovární výrobu sirek, trhy na dobytek a 3267 obyv. (1890). -- V hejtmanství dobromilském, k němuž náležejí soudní okresy dobromilský a birčský, žije na 686 km² 60.394 ob. (1890)

Dobromil Mikuláš, Český bratr (* 1513, † 1589 v Hodoníně) R. 1544 stal se jahnem v Litomyšli, r. 1549 knězem ve Slezanech, r. 1553 zvolen do úzké rady v Přerově Roku 1562 spolu s Br. Zachariášem Litomyšlským podával dobrá zdání o možnosti konfesse augšpurské pro Jednotu, r. 1571—84 řídil sbor holešovický, načež žil na odpočinku u Jak. Kosteleckého v Hodoníně až do smrti. Složil píseň *Chvaltež Pána Boha, věrní robotníci, páni i služebníci* (v Kralicích, 1584).

Dobromiřice viz Dobromělice.

Dobromysl, bot., viz *Origanum L*

Dobronice: 1) **D.**, ves v Čechách nad Lužnicí, hejt. Milevsko, okr. a pš. Bechyně (6 km sv.), fara Rataje; 90 d., 534 obyv. č. (1890), fil. kostel Nanebevzetí P. Marie, 2tř. šk., mlýn, stranou papírna, myslivna, vápenné lomy, alod. statek Karla kn. z Paarů. *red.* — Jsou zde zříceniny starého hradu, znamenitého svou pěknou polohou a výstavností. Ves jest stará nejméně 600 let, hrad jest mladší a povstal napřed jako tvrz buď na konci XIII nebo poč. XIV. stol. R. 1322—1330 seděl tu Diviš z **D.** (erbu koně). Syny jeho byli snad Vlček (1344—69) a Matěj († 1369), bratři, po nichž následovali Diviš (syn Matějův), Mikuláš, Petr a Jan, majíce každý čtvrtinu. Všichni ze-

mfeli bez dědicův a jmění jejich dostalo se Lipoltovi z Kraselova, jich strýci (1418). Později je převzal Jan mladší z Malovic, jiný strýc a ten je prodal r. 1443 Rynartovi od Dubu, od něhož je převzal Oldřich z Rožmberka. Asi v ten čas rozšířena jest původní tvrz a přeměněna ve hrad asi tak, jak se nyní ve zříceninách spatřuje. R. 1459 prodány D. Vítovi ze Rzávěho († 1469). V držení rodu jeho (viz Víta) zůstaly D. až do r. 1528, kdež jedna polovice se dostala Volfovi, Jindřichovi a Jířkovi bratřím Hozlaurům z Hozlau, kdežto na druhé polovici seděli Vítové l. 1527 až 1528, kdež díly Vítův skoupili Volf, Jindřich a Jíří bratři Hozlaurův z Hozlau. Později ujal D. Jindřich sám a zůstavil panství od něho zvětšené svým pěti synům, jichž dělením r. 1572 zase rozkouskováno. D. dostaly se na polovici bratřím Janovi a Kryštofovi. Po smrti bezdětné onoho († 1586) díl jeho zase dělen, tak že měl dotčený Kryštof tři čtvrtiny a bratr jeho Jetřich čtvrtou částinu. ale tu Kryštof r. 1599 koupil († 1618). Synové jeho se zase dělili. D. dostal Jan Jíří, jenž zemřel záhy, ale dědicové jeho odsouzeni r. 1622 statku, jenž prodán Bohuslavu Nestorovi, bratru zemřelého († 1636). Ale poněvadž tento panství nedopltil, uvázala se v D. král. komora a odevzdala je Ferdinandovi Pruggerovi z Grienburka, jehož dcera Anna Jakoba (manž. Jan Oldřich z Klebelsberka) prodala D. r. 1691 kolleji jezovitův u sv. Klimenta. Jezovitě přivtělili statek Dobronický k panství Opaňanskému, ale učinili D. svou residencí; teprve r. 1727 opuštěny jsou D., když postavena nová residence v Opaňanech. Nicméně zůstal zámek až do zrušení řádu (1773) v dobrém stavu a teprve roku 1790 od úředníků naschvál rozmetán. *Sčk.*

2) D., ves t., hejt. a okr. Tábor (9,5 km vých.), fara a pš. Chýnov; 42 d., 375 ob. č., 2 n. (1890), itř. šk., dvůr Ad. kn. Schwarzenberka, mlýn a stanice rak. státní dráhy; samota »Stříbrné Hutě«, kde na místě bývalých stříbrných hutí stojí pila. — 3) D. (něm. *Dobranzen*), samota, viz Újezd n. Mží.

4) D., ves na Mor., hejt. Krumlov, okr. Hrotovice, fara Běhařovice, pš. Tavikovice; 49 d., 220 ob. č. (1880, 245 ob. 1890).

Dobronika, bot., viz Melittis L.

Dobronín (něm. *Nimfergut*), osada v Čechách, hejt. Sušice, okr. Hory Kašp. (3 km j.), fara a pš. Rejstýn Dol.; 9 d., 80 ob. n. (1890).

Dobropán, český název planety Merkur.

Dobroslav, staročeské jméno mužské, jež se i v Dobroš skracovalo.

Dobroslav, též Štěpán Bojislav, vojvoda srbský, který úspěšně snažil se zbaviti Srby řecké nadvlády a kol r. 1040 dvakrát porazil Řeky.

Dobroslav aneb rozličné spisy poučujícího a mysl obveselujícího obsahu v řeči vázané a nevázané. Pod tímto názvem vycházel v l. 1820, 1821 a 1822 redakcí profesora Josefa Lib. Zieglera v Hradci Králové časopis je čtvrtletních lhůtách o svazcích 11—12archových v malé

osmerce, z nichž každý opatřen byl rytinou dosti zdařilou, pozdější svazky též přílohou hudební. Hlavní spolupracovníci jsou tito: M. Zd. Polák, jenž zde uveřejnil svou »Cestu do Itálie« a 13 menších básní, mezi nimi též znárodnělou »Sil jsem prosu na souvrati«; M. J. Sychra podával povídky původní i přeložené rázu mravoučného a humoristického; Mich. Silorad Patočka přispíval básněmi, jmenovitě pověstnými »míchanicemi«, a rozpravami historicko-vojenskými; redaktor Ziegler uveřejnil řadu rozprav biografických a historických; B. Dlabáč a Max Millauer; jiné prosaické práce počínají z pera prof. Sedláčka, Spinky a Jungmanna, jenž ve 2. díle III. sv. veřejnostě českou poprvé v českém časopise seznamuje s rukopisem královédvorským. Právní básnickými přispěli F. L. Čelakovský, J. V. Kamaryt, J. J. Marek (mezi jinými básní »Horymírův skok«), V. Nejedlý, V. K. Klicpera (kromě několika deklamací humoristických romantickou truchlohrou »Libušin soud«), K. S. Šnajdr, manželé Rettigovi, J. M. Král, Fr. D. Trnka, Vinc. Libický, Jos. Koun, Jos. Seidl, Ant. Čermák, Jos. L. Kerner, V. V. Branžovský, Marchal, V. Hanka (anonymně), Fr. L. Vambra, Ign. Tuma, Reyl, Ant. Kubišta, Fr. Štěpnička, Ign. Schieszler, Fr. Dostal a Jan Kollar, jenž do posledního dílu zaslal to znělek; celkem 35 spisovatelův. Pozoruhodno jest, že — Jungmannovu rozpravu vyjímaje — ani v jedné práci nejví se dost malá stopa, že by pisatel byl znal rukopis královédvorský. Rokem 1822 D. přestal vycházeti ne nedostatkem literárních příspěvků ani odběratelů, než pro nesnáze, které vydavatelé censura způsobovala, čehož bylo litovati tím více, že časopis tento nejen počtem spolupracovníků, než i cenou uveřejněných prací značně vynikal nad všechny periodické publikace těchto let, jediného »Kroka« vyjímaje, od něhož se ovšem svým směrem podstatně lišil. Za pokračování D. a lze pokládati Milozor a Milinu (v. t.). *Č.*

Dobroslavice, ves ve Slezsku, hejt. Opava, okr. Klimkovic, fara Stará Plesná, pš. Děhylov; 55 d., 477 ob. č. (1890); alod. panství, zámek a dvůr Jana hr. Wilczka, mlýn, kamenné lomy, pohřebiště z válek francouzských.

Dobroslavín Alexej Petrovič, lékař ruský (* 1842 — † 1880), studovav na medicinsko-chirurgické akademii v Petrohradě, dosáhl titulu doktora a r. 1875 pracoval při kommissi pro mezinárodní hygienickou výstavu a kongressu brusselský. R. 1877 byl přidělen ku kavkazské armádě (v. t.). R. 1879 poslán na místo morové epidemie ve Vetljance. Byv povolán za prof. zdravotnictví na vojensko-med. akademii v Petrohradě, sčastnil se r. 1887 jako ruský delegát mezinárodní výstavy ve Vidni. D. byl z prvních vědeckých hygienistů a professorů téhož předmětu v Rusku. Jeho péči zřizeny normální jídelny a zdravotní stanice. Z jeho četných spisů jsou nej důležitější: *Kurs vojennoj gigijeny*; *Kurs obščestvennago zdravochraněnija*; *O značeniji mjaso i piščevych konservov*; *Kanalizacija go-*

rodov; *Ozđorovenije gorodov* a j. Mimo to napsal množství důležitých pojednání v odborných časopisech ruských.

z **Dobroslavína** viz Arnoltové.

Dobrosławski (Dobrosolowski?) Marcin, erbu Poraj, válečník polský, který r. 1572 se 70 vojiny hájil po několik neděl Chotina proti přesile turecké; r. 1579 ve výpravě Báthorově proti Polocku spravoval dělostřelectvo a spálil hrad Sokol.

Dobroslawljević Mihajlo, despota srbský (1050—80), syn Štěpána Bojislava, žil s Řeky v míru a měl přátelské styky s papežem Řehořem VII.

Dobrosůl, slovo mylně pokládané za staroslovanské jméno města Halle (v. t.).

Dobrošov: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Milevsko (8 km sev.), fara Kovářov; 16 d., 135 ob. č. (1890). — 2) **D.** Dobroušov, ves t., hejt. Město Nové n. M., okr., fara a pš. Náchod (3 km j.-v.); 65 d., 453 obyv. č. (1890); 2ř. šk., tkalcovství.

Dobrošovice, ves v Čechách, hejt. Sedlčany, okr. a pš. Sedlec n. dr. (4 km s.-z.), fara Jesenice; 17 d., 118 ob. č. (1890).

Dobrota, městyš v Dalmacii, hejt. kotorském; domy jeho roztroušeny jsou po pěkném pobřeží Boky Kotorské na ploše 849 km²; má katol. faru, školu, mnoho letních obydlí, z majáky na pobřeží a 945 ob. (1880), kteří jsou zruční plavci, mají zvláštní kroj a provozují na malých loďkách svých obchod skoro po celém pobřeží dalmatském.

Dobrotice: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt. Strakonice, okr. a pš. Horažďovice (8½ km s.), fara Chanovice; 31 d., 158 ob. č. (1890).

2) **D.**, ves na Moravě na potoce Rusavě, hejt., okr., fara a pš. Holešov; 78 d., 470 ob. č. 6 n. (1890), 2ř. šk., 3 mlýny. — Ve XIV. věku náležely rytíř. rodu pánů z Dobrotic. Jeník z Dobrotic prodal je r. 1365 i s tvrzí Bočkovi z Kunštátu, od r. 1384 patřily Jak. z Přestavk a r. 1420 Milotovi Tvorkovskému z Kravař.

Dobrotiđ (Τουμπούτινης, Dobrodiza, Dobrodicius), polonezavíslý boljar v přímoří bulharském, původu kumanského, knížete Balika, pána Balčiku (1346), bratr a nástupce. Držel i Kaliakon, Varnu a hrady na mysu Emonském, maje titul despoty; manželka jeho byla dcera býv. velmože Apotaucha a jeho zet byl Michael, syn byz. císaře Jana Palaiologa. S Janovany krímskými byl v napjatých stycích a vkládal se 1376 i do záležitosti následnictví císařství trapezuntského. O poměrech jeho k caru bulh. Janu Šišmanovi není zpráv. Po **D**-ovi nastoupil ok. r. 1386 syn jeho Ivanko, u Turkův řečený »syn Dobričův« (*Dobrič-oglu*). Po brzké smrti jeho vystupuje valašský vojvoda Mirče (1390) co »terrorum Dobrodicii despotus«, ale země ty, pozdější Dobrudža, brzo se octly pod trvalým panstvím tureckým (viz K. Jireček, Cesty po Bulharsku, 602). *KJk.*

Dobrotín (něm. *Dobroten*), ves v Čechách u Bernšlagu Něm., hejt. Hradec Jindř. (10½ km j.-v.), okr. a pš. Bystřice Nová, fara Město Staré; 23 d.; 129 ob. n. (1890). Samoty Arnoldzhof (popl. dvůr) a Auerhäusel.

Sv. Dobrotivá, fara, samota u Zaječova v Čechách, hejt. Hořovice, okr. Zbítov; kostel sv. Dobrotivé (od r. 1785 farní), 5ř. šk., klášter augustiniánský, pš. a četnická stan. Viz Ostrov.

Dobrotivost jest ustálená náklonnost mysli k činění dobra, jedna ze základních ideí etických, pojem vzorový, tolik jako láska v evangelickém smyslu (dobrotivý Bůh = Bůh všechno milující), přizeň, přejnost, laskavost, blahovůle (*Wohlwollen, benignitas*), milosrdnost, lidskost. Ona stojí výše nežli pouhá sympathie a přibuzná tomu stavy mysli, které k citovým náležejí. **D.** týká se činné vůle; její pravá podstata záleží v tom, že jedna vůle bez zevnějších motivů čistě oddána jest obrazu vůle druhé, jež sama v mysli má, — chce totéž, co tato druhá a pomáhá účinně k tomu. Tak má otec v mysli své pravý obraz o vůli svého dítěte, aspoň podstatné rysy její, a oddává se jí čistě, beze všeho pomýšlení na zisk neb odměnu, provádí, k čemu ona táhne, má v podstatě touž vůli jako dítě jeho, — a jestliže ono přirozeně chce, aby se mu dobře vedlo (totéž jádro jeho snahy, byt si toho samo ani neuvědomilo), otec toto chtění ve skutek uvádí. Dobroděj, který zakládá sirotčinec, jest dobrotivý k budoucím jednotlivcům, s nimižto se nikdy nesetká, ale význačný obraz o jejich vůli v mysli chová, zná jejich bolesti a tužby, přání a potřeby, a těm jest čistě oddán, hledí ve skutek uvésti to blaho, po kterém budoucí nepoznaní sirotci přirozeně bažiti budou. **D.** jest etický podklad veškeré výchovy, svazek mezi vychovatelem a chovancem, a vydává ona známá vodítka, kterých neodčiní žádná nová vymoženosti. **D.** jest mezi ideami etickými nejkrásnější, nejpůvabnější, nejušlechtlejší; ona jest tajemstvím vši pravé humanity a hlavním jádrem mravouky křesťanské. V písece »Miluj bližního jako sebe samého« záti ona celou podstatou svou a zjevuje se konečně nejen v oněch četných průpovědech ostatních (v modlitbách, evangeliích, v obřadech), nýbrž i zvláště ve způsobu, kterým křesťanství zobrazuje poměr lidí k nejvyšší bytosti jakožto dítěte k otci (»Otče náš«). *Dd.*

Dobrouš: 1) **D.** Dolní (něm. *Liebenhals*), far. městyš v Čechách, hejt. Lanškroun, okr. Ústí n. O. (8 km vých.); 354 d., 2650 ob. č., 16 n. (1890); kostel sv. Mikuláše, 6ř. škola, mlýn, pš., telegraf a stanice rak. sev.-záp. dráhy. V lese kaple P. Marie Pomoc. Samota Končín. — 2) **D.** Horní (něm. *Dittersbach*), ves t., hejt., okr. a pš. Lanškroun (9 km s.-z.), fara Čermná; 132 d., 25 ob. č., 588 n. (1890); fil. kostel sv. Jana Křt., 2ř. šk., 3 mlýny.

Dobroutov, ves v Čechách, hejt. Břod Něm., okr., fara a pš. Polná (3 km j.); 78 d., 500 ob. č. (1890), 2ř. šk., mlýn.

Dobrová viz Doubrava.

Dobrověda jest věda o dobru, etika. Poněvadž v pojmu dobra (v. t.) onen dvoji odstín významu vězí, jest tato jednak filosofickou naukou o mravním dobru, tedy též tolik co mravověda (po případě mravouka, morálka), filosofie praktická, — jednak

věda o dobrech, tolik co statcích, statkosloví (statkověda, agathologie). Viz k tomu Ethika, Mravověda, Statek. *Dd.*

Dobrovice: 1) **D.**, Dobrovice ves, město v Čechách na úpatí hory Chlumu, v hejt. a okr. mladoboleslavském (8 km jv) se 234 d., 2514 ob. č. a 5 n. (1890): děkanský kostel sv. Bartoloměje ap. z r. 1569—71, děkanství, radnice se starožitnou věží, zámek ze XVI. stol., 5tř. ob. chl. a dív. a 3tř. měšť. dívčí škola, cukrovar (z r. 1830) na sur. s raffinerií, jenž má svou vlastní vlečnou dráhu a zaměstnává 1600 dělníků, skladiště cukru, pivovar, dvůr, strojní kruhová cihelna, pošt., telegr. a četnická stanice, železn. stan. rak. sev.-záp. dráhy. *red.* — **D.** slula pův. Dobrovice ves. Prvním známým držitelem byl Mstidruh z Dobrovicevsi ok. r. 1220. K r. 1297 připomíná se Jaroš z Chlumu, a v držení pánů z Chlumu zůstala **D.** až do r. 1545, kdy prodána Adamovi Budovci a jeho bratřím. Od

Č. 1185. Znak města Dobrovice.

těchto koupila ji r. 1551 Anna z Vartemberka, vdova po Janovi z B.beršteina, podruhé vdaná za Jindř. z Valdšteina, jemuž r. 1559 veškerou jmění své odkázala. Jindřich z Valdšteina vystavěl nový gotický chrám sv. Bartoloměje a nový zámek. K jeho prosbě povýšil král Ferdinand I. r. 1558 **D.** za město a udělil jí erb: štít červený a v něm od zpodu až do polovice zeď, v níž brána otevřená a zapadací mříže bílé a nad ní mezi dvěma věžemi erb rodu Valdšteinského (viz vyobr. č. 1185.). Po smrti Jindřichových spravovala panství druhá manželka jeho Markéta z Lobkovic na místě nezletilých synů, z nichž Henyk proslul učenosť; on mimo jiné zřídil na **D.** tiskárnu. V událostech r. 1628—20 měl Henyk značné účastenství i odsouzen jmění, cti i hrdla. Statky jeho prodány r. 1623 vévodovi Friedlandskému a též zaměnil je s Adamem z Valdšteina za panství bezděžské. Adam † 1638 a **D.**ci ujal syn jeho Maximilián. Pravnučka tohoto Eleonora provdala se za Jana Josefa z Valdšteina, ale neměli mužských potomků a statek r. 1735 připadl dceři jejich Marii Anně, provdané za Jos. Vil. z Fürstenberka. Poslední rodu Fürstenberského na **D.**ci, Marie Josefa, postavila nemocnici, novou školu a založila školní fond. V tomto stol. ujal panství dobrovický knížecí rod Thurn-Taxiský. Nynějším držitelem fideikommissu jest kn. Alex. z Thurn-Taxisů. *Sčk.* — 2) **D.** v hejt. čásl. viz Drobovice.

Dobrovítov, ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Čáslav (14 km j.-z.), fara Zbýšov; 63 d., 408 ob. č. (1890), fil. kostel sv. Václava (stará plebanie z r. 1350), 2tř. šk., popl. dvůr, mlýn a myslivna. U dvora stávala tvrz, na níž se

děli pp. z **D.**a, jejichž potomci připomínají se do konce XV. stol. Kol. r. 1540 usadili se na **D.**ě vladkové z Újezda, kteří se odtud psali Dobrovítovští z Újezda. Ve 30leté válce tvrz spálena a se zpustlým dvorem prodána Magd. Trčkové z Lobkovic. Po vymření rodu toho připadl **D.** koruně. Konečně r. 1733 koupila jej Kateřina kněžna z Auersperga.

Dobrovíz, ves v Čechách, hejt. a okr. Smíchov (14 km s.-z.), fara Hostouň, pš. Jenč Velká; 67 d., 519 ob. č. (1890), samoty: mlýny Soušův a Žákův.

Dobrovoľskij V. N., současný ethnograf ruský, žák F. I. Buslajeva, zabývá se hlavně podrobným badáním o národním životě svého rodného kraje, t. j. smolenské gubernie, a vydal toho oboru spis *Smolenskij etnografčeskij sbornik* (Petrohrad, 1891, díl I), v němž podává cenné příspěvky k poznání běloruského lidu.

Dobrovoľník franc. *volontaire*, angl. *volunteer*, něm. *Freiwilliger*, ve vojenství jinoch nebo muž, jenž se věnuje službě vojenské bez nucení z vůle vlastní, nejvíce však a hlavně v novější době všeobecné povinnosti branné, kde povinen ve zbrani sloužiti každý, aby předešel nucený vstup do vojska a stal se účasten výhod d-ům skýtaných. Zvláštní a daleko nejčetnější třídou d-ův ve všech vojscích na základě všeobecné povinnosti branné jsou d-ci jednoroční, mladíci s lepším vzděláním, nejméně ze školy střední, věnující se dle vlastního výběru mezi 17. a 25. rokem žití svého službě ve zbrani. Smějí si voliti druh zbraně či vojska, dle možnosti též pluk či zástup a posádku, učí se pod zvláštními důstojníky theoreticky a dále u setnin, baterií atd. prakticky věcem vojenským, aby dosáhnuce za rok dostatečných vědomostí a zručností dokázaných zkouškou, stali se poručíky v záloze. Medikové prakticky se učí vojenskému zdravotnictví v nemocnicích posádkových a postupují po řádné zkoušce na asistenční lékárne v záloze, jiní mladíci dle volby na úředníky v zásobáren atd. Který při zkoušce po jednom roku neuspokojí, dlužen sloužiti rok druhý; tací zovou se tudíž nesprávné d-y jednoročními, jakož vůbec ve vojstě název d. platí jen poměrně. Odznakem pro d-y jednoroční ve vojstě rakouském je úzký prýmek vlněný žlutočerný na zadním, hořejším kraji výložkou u ohbí obou rukou. V dobách dřívějších, než zavedena všeobecná povinnost, hlásivali se a přijímání hlavně v čas války na trvání této početní d-ci mladší neb i starší zkušeni vysloužilci, kteří pak mnohdy sestaveni ve zvláštní zástupy, prapory dobrovoľnické, jako v Rakousku proti Napoleonu I., r. 1848—49 (Slováci proti vzbouřeným Vídeňanům a Maďarům), r. 1859 ve válce italské. *F.M.*

Dobrovský Josef, tvůrce slavistiky a zakladatel novočeské literatury (* 17. srpna 1753 v Děrmetu blíže Rábu v Uhrách — † 6. ledna 1829 v Brně), byl syn českého vojína Jakuba Doubravského ze Solnice (u Rychnova) v Králověhradecku. Proměna rodného jména zaviněna byla nesprávným zá-

pisem do matricy a ustálila se křesťanským listem, vyhotoveným od vojenského kněze Neslovana s tímž omylem; o původní formě svého příjmení D. teprve po dlouhých letech (1813) se přesvědčil výpisem z matricy Solnické. S nemluvnětem jen několikanedělním rodiče odebrali se do Čech (dragounský pluk, u něhož otec D-ského konal službu vojenskou, byl totiž do Klatovska přeložen a usadili se v Horšově Týně. Tu mezi obyvatelstvem německým D. prožil svá dětská léta a ve školách místních pouze po německu se cvičil; řeči české přiučil se teprve v Něm. Brodě, kdež od r. 1763 na gymnasiu v třídách grammatických, a potom v Klatovech u jesuitů, kdež ve třídách humanitních studoval. R. 1768 přešel na školy filosofické do Prahy a tu prospěchem v té míře vynikl, že r. 1771 mezi soudruhy za magistry promovovanými prvního místa dosáhl. Snahou ředitele tehdejších studií filosofických, osvětleného Jos. Steplinga, přijat byl r. 1772 po zvláštní zkoušce z filosofie do řádu jezuitského a noviciát v Brně si odbyval; povoláním jeho měla býtí misijnářská cesta do Indie. Po zrušení řádu r. 1773 pokračoval v Praze ve studiích theologických; zvl. s jazyky orientálskými, ke kritice textu biblického potřebnými. zevrubně se obeznamoval a s některými příspěvky z oboru toho před učený svět vystoupil v orientálské a exegtické bibliotéce (1776), kterouž J. D. Michaelis, professor při universitě v Gotinkách, vydával. Avšak jediné toto zaměstnání D-ského upoutati nedovedlo; velmi záhy počal obracet pozornost svou k literárním plodům činnosti domácí, zvláště z doby minulé, shledával materiál po knihovnách veřejných i soukromých, a porovnával jsa paměti neobyčejnou, v několika letech nashromáždil si podrobných vědomostí převelikou zásobu.

Ke způsobu D-ského studií značně přispívaly styky s jednotlivci a poměry společenské; blahodárně osvědčilo se jeho přátelství s Václavem Fort. Durichem, jehož návodem učil se posvátné slovanštině, a neméně s Frant. Mart. Pelclem, jenž po řadu let byl stálým jeho společníkem. D. totiž doporučením se strany profesorův Jos. Steplinga a K. J. Seibta přijat byl za učitele matematiky a filosofie v hraběcím domě Nostickém, kdež Pelcl byl ředitelem vychovatelským; tu hojná příležitost se naskytovala k rozbírání otázek vědeckých, a to tím více, že Pelcl, vydávaje právě tehdy životopisy českomoravských učenců i umělců, a pracuje mimo to na velikém díle o Karlu IV., snahy D-ského podobným směrem literárním obracetí dovedl. V domě Nostickém D. po jedenáct let (1776–1787) byl zaměstnán, jsa učitelem čtyř po sobě synů hraběcích; rozsáhlý obzor jeho duševní, pronikavost úsudku, jary vtip, mysl přímá, po pravdě a dobru roztooužená, ušlechtilý mrav i vůbec povaha líbezná, činily jej nejen milým, ale i vzácným v jakékoli společnosti, a tím právě také postavení jeho v kruzích aristokratických nemělo na sobě ani stínu nějaké odvislosti. Svobodomyšlné názory, jakýmiž byl proniknut, nebyly

tu nížádnou závadou, spíše dostávalo se jim podpory ze styku s předními členy intelligence tehdejší, kteráž osvětlenost rozumu za heslo si byla zvolila a hlavně působením svobodných zednářů právě ve vyšších vrstvách společenských nejhoriivější měla stoupence.

S okolnostmi takovými dobře srovnává se první samostatný spisek D-ského, jež odhodlal se nákladem přítele svého Pelcla vydati, *Fragmentum Pragense evangelii S. Marci, vulgo autographi* (Praha, 1778), ačkoli mohl se vsi bezpečností předvídati, že mezi interestenty bouří způsobí. V pojednání tom rozebral drahocenný pozůstatek Karlem IV. kapitolou svatovítské získaný, a drže se pokynů Vavřince de Turre přesvědčivě dokázal, že zlomek pražský není psán rukou sv. Marka. jak zbožné domnění obecně hlásalo. nýbrž že jest výňatkem z úplného evangeliáře z IX. stol. v Cividale dosud zachovaného. Kritický důmysl spisovatelův probudil tu sice oprávněnou sensaci, ale na nejednom místě také pohoršení, neboť zdálo se býti rouhavou bezbožností, že sáhlo se na předmět posvátné úcty. Věc po něm čase vyrovnala se tím, že D., obdržev od Comoretta, kněze ve Vidimi. obšírný list, v němž stará tradice proti vývodům jeho byla obhajována, některým členům kapitoly svatovítské obranu tu předložila po vůli jejích i tiskem vydal (1780). Takovým počínáním D. zřejmě ukázal, že zjištění pravdy klade nad všeliký zájem osobní, a na stanovisku tom po celý život setrval; zásluh dobytí si tím nepomijitelných, ačkoli upříti nelze, že z bezohledné horlivosti vědecké nejednou přes pravou míru zacházel.

Pro další jeho vývoj badatelský nad míru jsou důležitý souborné práce bibliograficko-kritické, jimiž v prvním období své literární činnosti většinou se obíral. Mezi nimi v popředí stojí periodický sborník od r. 1779 po sešitech vydávaný, nejprve s nápisem *Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779* (4 sešity) a potom s titulem poněkud změněným *Böhm. und Mähr. Litteratur auf das Jahr 1780* (3 seš.). Tento sborník měl obsahovati podle programu zprávy o současné produkci literární a vůbec o stavu nauk v době přítomné, bez posuzování, bez hanění a chválení, v úpravě hlavně bibliografické a statistické, by takto příspěvkům též jiných spisovatelů ponenáhlu byl snesen spolehlivý materiál k dějinám písemnictví domácího, avšak ve skutečnosti proměnil se záhy v orgán bystroduchého zkoumatele a přísneho soudce. Hned po vydání prvního sešitu (v březnu 1779) ozvaly se hlasy reptavé a sočivé proti mladému magistrovi, avšak proud nezkracené jízlivosti vyvalil se naň poněkud později, hlavním příčiněním Karla Raf. Ungara. Ten totiž r. 1777 jal se vydávati Balbinův spis *Bohemia docta*, a touž práci bezprostředně potom podnikl pomocí D-ského bibliotekář v klášteře augustiniánův na Novém městě v Praze, Candidus a S. Theresia, začev Ungarem nade vsi slušnost byl potupen. D. zastal se slabšího Candida ve spisku *Corrigenda in Bohemia docta Balbini iuxta editionem P. Raphaelis Ungar* (1779) a vytkl Ungarovi tolik nedo-

statků věcných i formálních, že zpupnou jeho vychloubavost hluboce pokořil. Odpověď Ungarovou byla vášnivá »Revision der böhm. Litteratur auf d. J. 1779 in Briefen« (1779—80, 3 seš.), v níž bezmála každé volnější slovo D-ského nejpříkrším způsobem opět a opět bylo stíháno a podlým úmyslům přičítáno. D. bránil se důrazně a statečně, avšak posléze ustoupil, neboť pletichy protivníků dovedly vymoci zvláštní nařízení studijní komise, jímž pokračování sborníku bylo zastaveno a rukopis auctorovi zadržén (1781); dokončení svazku vyšlo potom teprv r. 1784.

Zkušenosti takové D-skému způsobily sice mnoho trpkosti a nevole, avšak jeho energie pokořiti nedovedly, jak nejlépe dokazuje opětne vzkříšení dřívějšího podniku v publikaci *Litter. Magazin von Böhmen und Mähren* (1786—87, 3 částky). Vedle obvyklých zpráv učených obsažen tu přehled činnosti literární za léta 1781, 1782 a 1783, avšak vystupuje se s rozhodností dříve nebývalou a obzor vědecký valně se rozšiřuje. Rozmanitost panuje ovšem právě tak ve svazcích starších jako v novějších, ale při ní zároveň nelze nepozorovati vzácnou vlastnost D-ského, kterou nesmírně nad vrstevníky vynikal, že všude k základu se přihlíží a systematicky postup vyhledává. Vidíme přípravy k dějinám literatury na širokém základě kulturním; podává se pěkný přehled prvotisků v Čechách i na Moravě, znamenávají se skvosty bibliotéční, staré překlady písem svatých s velikou bedlivostí se registrují, zkoumají a uvádějí ve spojení s otázkou obřadu a písma slovanského v Čechách; dochází se k výsledku pro teorii slovanskou zohla nepřiznivému, a názory opačné důsledně se potírají. Jinde předkládá se pevný program, dle něhož úplný slovník český měl by býti sestavován; podmínky se uvádějí a dle potřeby objasňují. Paměťhodny jsou úvahy a rozborů grammatické; konservativní stanovisko přísně se hájí (zejména také v orthografii), zbytečně a nevědecké novotěi rozhodně se odsuzuje. K pravému názoru ve věcech mluvnických vede analogie a vůbec srovnávací metoda; mimo starší památky před důležitá tu jest znalost dialektů slovanských, podobně řeč lidu, idiotismy. Při vhodné příležitosti D. upozorňuje na přízvuk v češtině a hledí mu zjednatí právo v básnictví domácím; jinde zase ke starým listinám zřetel obrací, některých záhad historických kriticky se dotýká a skoro vždy souvislým, duchaplným výkladem látku vyčerpává.

Ve směrech právě naznačených D-ského literární činnost jen poněkud se ustalovala; zabýval se ještě také jinými obory a zvláště vědu theologickou dosti dlouho pokládal za svůj životní úkol. R. 1781 chtěl se dáti na kněze vysvětití, avšak sešlo z toho pro nepřítelství z literárních hádek vzniklou; téhož roku v měsíci červenci ocitil se v nebezpečnosti života, byv na panství Nostickém v Jindřichovicích při lovu na jeleny postřelen. V letech následujících pomýšlel na proměnu svého postavení a hodlal ucházeti se o pro-

fessuru biblického studia při universitě; vydal za tou příčinou některé práce odborné, ale když měl ustanoven býti ve Lvově, odstoupil od konkursu. Na jiné straně žádost o místo kustoda při dvorní bibliotéce ve Vídni, na sklonku r. 1783 podaná, neměla výsledku. Neúspěchy tyto nijak nezměnšily vážnosti jeho mezi učenými vrstevníky. Vynikající postavení zaujal v Soukromé učené společnosti, r. 1769 Ign. Bornem a Frant. Jos. Kinským založené; roku 1782 v aktech jejich uveřejnil poprvé dva příspěvky *Über die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen a Über das Alter der böhmischen Bibelübersetzung*, v nichž data před tím v Böhm. Litt. naznačená šíře rozvádí a odvodňuje, a od té doby, jak při správě vnitřní (r. 1791 až 1795 byl sekretářem, r. 1807—1811 a 1824 direktorem společnosti, roku 1798 jednatelem tčidy historické), tak v činnosti publikační a vůbec vědecké patřil k nejčelnějším jejím zástupcům.

Z jiných prací, jež D. tenkrát podnikal, zvláště zajímavé jest pojednání *Über den Ursprung des Namens Tschech (Čech), Tschechen*, položené úvodem k Pelclově *Geschichte der Böhmen* (1782, 3. vyd.); zavilá otázka proti různým názorům, proneseným dosud od Dobnera, Duchovského, Athanasia a S. Josepha (Eliáše Sandricha) a Pubičky, řeší se na základě historicko-etymologickém tak, že jméno Čech náleží ke slovesu »četi« a znamená »přední, v předu jsoucí«. Rázu zcela podobného jest rozprava o něco pozdější *Historisch-kritische Untersuchung, woher die Slawen ihren Namen erhalten haben* (1784); jméno Slovan uvádí se ve spojení s kmenem »slu« a přičítá se mu význam »nazvaný, jméno mající«. Obě studie jsou nejen výmluvným svědectvím badatelské bystroty, ale i spolehlivým měřítkem etymologických vědomostí auctorových. V téže době D. byl společníkem Pelclovým při vydávání starých pramenů historických ve sbírce *Scriptores rerum Bohemicarum e bibliotheca ecclesiae metropolitanae Pragensis* (sv. I. r. 1783, sv. II. r. 1784). Podporou kapituly pražské vyšly tu rychle po sobě letopisy Kosmovy se dvěma pokračovateli a s textem mnicha Sázavského. Připojeným ku příslušným letům, a potom kroniky Františka Pražského a Beneše Krabice z Veitmile, vše s důkladnými úvody; dále již se nepostoupilo, poněvadž úmrtím hlavního příznivce, probošta Johna, hmotná pomoc byla zmizela. Při úpravě textu vydavatelé vedli si konservativně, dbajíce o přesný, pokud možno doslovný otisk rukopisů s varianty; ke Kosmovi D. býval by rád připojil komentář, ale pro krátkost času k tomu nedospěl. Jak velice i po znamenitých pracích Dobnerových by se k tomu býval hodil, dokázal v brzku potom rozpravou *Wie man die alten Urkunden in Rücksicht auf verschiedene Zweige der vaterländischen Geschichte benutzen soll. Ein Versuch über den Břewnowser Stiftungsbrief Boleslaws des Zweiten, v. J. 993* (1785); pochybil sice, jak za nedlouho vyznati neváhal, pokládaje listinu Břevnovskou, sám

jí neohledav, za originál, avšak vyniknul co do metody, neboť ve zvláštních záhlavích výborně stanovil a prakticky osvětlil řadu momentů při výkladě listin nad míru důležitých. Veliké zručnosti v podobných rozbořech D. nabyl srovnáním četných kopií listinných, kteréž Král. společnost nauk pro zamýšlené diplomatarium Bohemiae z doby Přemyslovců tenkrát opatřovala, s originály, hlavně ze zrušených klášterů do Prahy dodávanými. Neomylným ovšem nebyl pokážde, ale cestu razil větším dílem i zde jako v jiných oborech. Skvělé svědectví o jeho důvtipu a šťastném daru kombinačním zračí se ve výborném pojednání archaeologickém *Über die Begräbnisart der alten Slaven überhaupt und der Böhmen insbesondere. Eine Abhandlung veranlasst durch die bei Hořin im Jahr 1784 auf einer ehemaligen heidnischen Grabstätte ausgegrabenen irdenen Geschirre* (1786); zaznamenává v něm nejprve zprávy o pohřbech u starých Slovanů a dospívá k závěru, že ne jediný, jak se vůbec tvrdívá, nýbrž dvojí způsob, t. j. spalování i pochovávání, dlužno přiznati, potom přehlíží naleziště pohanských hrobů v Čechách a konečně se zabývá mohyloou hofinskou řeše otázky, jaký tu lid obýval (Slované, dle místních názvů Želín, Hořin), jaké obřady konal při pohřbech, co znamenají předměty vykopané, a z které doby pocházejí (IX. až XII. stol.). Vítaným k této práci doplňkem byl mu v brzce potom nepovšimnutý doklad z listu sv. Bonifacia o upalování žen pospolu s mrtvým manželem u Slovanů, k němuž náhodou Beatem Rhenanem byl přiveden; uveřejnil jej v kratičké stati *Über eine Stelle im XIX. Briefe des h. Bonifacius, die Slaven und ihre Sitten betreffend* (1787) v aktech Král. spol. nauk.

Kozumí se samo sebou, že nejedno D ského tvrzení, čelící přímo proti názorům ustáleným aneb od jiných za pravé prohlasovaným, zavdávalo příčinu k odporu tu více, tu méně podstatnému. Kromě Ungara, jehož příkré nepřátelství bližším stykem dosti brzo proměnilo se v družnou vzájemnost a podporu, nejtrpčeji odchýlné vývody jeho přijímal Dobner, při práci vědecké sestárlý, a několikrát důrazně na ně odvětil i v aktech učené společnosti, zejména r. 1785 rozbořem otázky o cyrillici a glagolici, z nichž Dobner tuto pokládal za starší, kdežto D. její vznik docela mylně hledal ve XIII. stol., a r. 1786 rozpravou o uvedení křesťanství do Čech, v níž prováděl důkaz, že křesťanství Čechům dostalo se z Moravy, a že dle tradice sv. Method sám do Čech byl přišel. K závažným námitkám Dobnerovým, jež také u jiných docházely ohlasu, D. při různých příležitostech opět a opět se vracel, avšak nelze říci, že by tím býval vlastním svým posicím více oprávněnosti zjednal. Naproti tomu zcela jalově proti D ského výtkám hájil se kněz Jos. Roenthaler (1781), skladatel pomocných knížek mluvnických; jiní větším dílem chovali se s náležitou rezervou, nemajíce odvahu rázněji vystoupiti, jako na př. novotáři J. V. Pohl a Max Schimek. Sprostou urážku se strany Gotth. Lihnie, feditele školy u pia-

ristů na Novém městě v Praze, jež jej v latinské satíře (1781) byl nazval »českým Cerberem«, D. odrazil tak případně, že jenom původci za věc bylo se hanbiti. Některým osobám bohužel i podle zbraně udavačské byly vhod, jak svým časem vyšlo na jevo. Také mimo vědu D. v oněch létech polemicky vystoupil, a to proti spisku »Gedanken über die Feldwirthschaften der Landgeistlichen«, v němž neznámý auktor polateni duchovních za nedůstojno pokládal; náhledy ty D. vtipně odbývá v brožuře *Prüfung der Gedanken über die Feldwirthschaften d. Landgeistlichen* (1781), beze jména vydané, a myslí, že zavedením řádného manželství mezi kněžstvem věc by se nejlépe napravila. Toto své mínění stran coelibatu později důkladně odůvodnil historickou studií *De sacerdotum in Bohemia coelibatu narratio historica, cui constitutiones concilii Moguntini, Fritzlarii 1244 celebrati, annexae sunt* (1787).

Vzornou ochotou a účinností D. obecně již tehdy byl znám, an netoliko přátelům svým, blízkým i dalekým, zejména Pelclovi, Durichovi, Candidovi, Tomsovi, Dlabačovi, Ribayovi, Zlobickému a j. radami a pomocí se zavděčoval, nýbrž i odpůrcům v čas potřeby posloužil, jako na př. Ungarovi, jemuž za nejprudší potyčky neváhal opatřiti pramen k polemice proti sobě samému. Na buditeleské snahy pohlízel nedůvěřivě, proniknut jsa přesvědčením, že čeština svůj úkol již naplnila a k dalšímu vývoji kulturnímu přivedena býti nemůže; všecka péče má prý směřovati pouze k udržení české řeči v té podobě, kterouž mivala a má, leč nikoli k umělému a směšným novotvarům. V současných obranách a chválách jazyka mateřského viděl téměř jen holé deklamace.

Zatím v poměrech jeho životních důležitý obrat nadržel. R. 1785 působením svobodomyšlných činitelů jmenován byl censorem spisů theologických a roku následujícího měl státi se mistorektorem v pražském generálním semináři; leč okolnost, že dosud byl toliko jahnem, postup mu překazila. Domluvy přátel přiměly ho konečně, že v prosinci roku 1786 odebral se k příznivci a ctiteli svému J. L. Hayovi, biskupu královéhradeckému, a od něho přijal svěcení na kněžství; za půl roku potom (11. čce 1787) ustanoven byl za vicerektora a po dvou letech (20. srpna 1789) za rektora generálního semináře v Hradišti blíž Olomouce. V hodnosti této setrval až do zrušení generálních seminářů, jež po smrti cis. Josefa II. r. 1790 rychle bylo předsevzato; potom, obdržev 500 zl. roční pense, odebral se zase do Prahy a v domě Nostickém na novo neobmezeného pohostinství dosáhl.

Pobyt na Moravě, spojený s neunavnou horlivostí v povinnostech úředních, jen málo pozdržel D ského produktivnost. Vydal za tu dobu dvě závažné rozpravy historické: *Über die ältesten Sätze der Slaven in Europa und ihre Verbreitung seit dem sechsten Jahrhundert, insbesondere über das Stammvolk der Mähner und ihre Geschichte bis zur Einsetzung des Herzogs Rostislav* (vytištěno r. 1788 úvodem

ke 2. dílu historie Moravské Jana Vrat. Monse) a *Geschichte der böhm. Pikarden und Adamiten* (1788), kdež nejvíce podle kroniky Vavřince z Březové výklad osnuje a k rozdílné od oněch sektářů Jednotě bratrské ukazuje, a kromě těchto spracoval dvě jiné, filosofické, rovněž velmi důležité, jako úvod pro Tomsův slovník českoněmeckolatinský. Ostatně každé obmeškání vrchovatě nahrazeno bylo poznáním nových, přebohatých zřidel, kteráž se badavému duchu D ského otevřela jednak ve znamenitých archívech a bibliotékách v Olomúci, v Rajhradě a v Mikulově, jednak v různofečích moravských i slovenských. V přátelském poměru tam žil zejména s druhy svými Frant. Poláškem, vicerektorem, a Janem Volným, praefektem v semináři hradištském, Janem Vrat. Monsem, prof. v Brně, Janem Petrem Cerro-nim, Frant. Jos. Schwoyem v Mikulově a j.; jak velice si zamiloval Moravu a její lid, ještě v pozdních létech dával na jevo.

Návratem do Prahy theologická dráha i vůbec úřední kariéra D-ského na dobro se ukončila. Bibliotékařství u kn. Dietrichšteina v Mikulově odmítl (1791, pomýšleje na klidný, nezávislý život při některé kněžské praebendě na Moravě, a později také v Čechách, zejména když r. 1808 proboštství staroboleslavské mělo býti zadáno; leč o provedení plánů buď nedbal aneb i s nevěstivostí a bezohledností na rozhodujících místech se potkal. Podobně se věci měly s profesurou řeči a literatury české při universitě v Praze, již r. 1793 Pelcl a r. 1801 Jan Nejedlý obdržel, s bibliotékou universitní, kdež po smrti Ungarově r. 1807 Frant. Faust. Procházka a po tomto r. 1810 Frant. Posselt nastoupil. K profesuře české při universitě vídeňské po smrti Jos. Val Zlobického marně byl vyzýván, nechť se zřídí drahocenné volnosti.

Ve vědeckých pracích tenkrát opět plnou silou pokračoval, třibě a doplňuje své materiály. R. 1791 vyšly tiskem znamenité jeho rozpravy, za pobytu moravského pro Tomsův slovník zhotovené, *Über den Ursprung und die Bildung der slavischen und insbesondere der böhm. Sprache a Geschichte der böhm. Sprache*. Prvá z nich, obsahující přehled slovníkových prací v češtině a potom základní pravidla etymologická (dle analytické metody Adelungovy) v slovanštině dosud nikým nestanovená, zaujala původní své místo jsouc úvodem k lexiku Tomsovu. druhá však, spojující v rázovitých črtách dějiny řeči s vývojem literatury od nejstarších dob až po věk spisovatelův, byla vydána zároveň s jiným, drobným D-ského příspěvkem *Über das erste Datum zur slavischen Geschichte und Geographie* (Visula, Visla, u Pomponia Mely) — v pojednáních Král. spol. nauk a přese vši svou neúplnost stala se východištěm všech pozdějších badatelů. D. shrnul v ní poprvé roztroušené své výzkumy v jednotný celek, a to tak, že vytknul na začátku nejhlavnější momenty ze starozitnosti slovanské, stanoví patero dialektů, zkoumá otázku stran liturgie a písma u Slovanů vůbec a u Čechů zvláště, načež rozdě-

luje vývoj řeči české v šestero period a přistupuje k charakteristice, napřed povšechné a potom speciální dle jednotlivých památek literárních. Při tomto způsobu přirozeně mnohem více místa připadlo dějinám literatury než dějinám řeči, a proto také D. již r. 1792 upravuje zvláštní, rozmnožené vydání své práce, zvolil pozměněný titul *Geschichte der böhm. Sprache und Literatur*. V letech potom následujících doplňků přibývalo tou měrou, že když D. ku třetímu vydání knihy r. 1818 přistoupil, vznikla práce co do metody s předešlými sice shodná, ale co do látky a rozsahu zcela zjinačená, ve všech částech zdokonalená *Geschichte der böhm. Sprache und älteren Literatur*, sahající až k r. 1526.

V září r. 1791, když byl císař Leopold II. při své korunovaci v Praze do Král. společ. nauk zavítal, připadla D-skému čestná úloha, že na závěrku slavnostní schůze četl stať o oddanosti a přichylnosti národů slovanských k arcidomu Rakouskému. *Über die Anhänglichkeit und Ergebenheit der slavischen Völker an das Erzhaus Oesterreich*, i podal vznešenému hosti některé básně vyšlé v jazyku českém na oslavu památky korunovační; řeč sama vydána byla potom tiskem, obsahující i dodatky, před císařem nečtený, v němž jazyk český v ochranu mocnářovu se poroučí. Z císařského daru 6000 zl., Král. spol. nauk tehdy věnovaných, užito bylo 1000 zl. na podporu D-skému. by mohl vykonati zkmounou cestu do Švédska k ohledání literárních památek, ve válce třicetileté z Čech odvezených. Důležitou tuto cestu D. podnikl dne 15. května 1792 z Radnic u Plzně, maje dočasným společníkem učeného hraběte Jáchyma ze Šternberka; vědecké zastávky činil v Jeně, Erfurtě, Gothě, Gotinkách, Hamburce, Kodani, Lundu, Linköpingu, až 5. čce dorazil do Štokholma, kdež zevrubnou prohlídku předseval. Navštívil potom ještě Úpsalu, odhodlal se k další cestě na Rus; dne 8. srpna přistal v Abě a odtud přes Čuchonsko, jež u značné míře pozornost jeho budilo, dorazil 17. srpna do Petrohradu, kdež celý měsíc pobyl a v bibliotékách i archívech pomocí hlavně Pallasovou a Stritterovou hojně kořistil. V Petrohradě odtrhl se na dobro od Šternberka a zaměřil do Moskvy, jež převelikým množstvím památek tak jej upoutala, že v ní od 25. října do 7. ledna 1793 vytrval; plánu k cestě na Kavkaz definitivně se vzdal, dověděv se na jisto, že zprávy o tamějších Čechách, na západě tehdejší vůbec rozšířené, zakládají se na mylném stotožnění s Čukči kavkazskými. Též cestu do Kijeva na jiný čas odložil a přes Varšavu, Krakov, Těšín a Olomouc ku konci února r. 1793 do Prahy se navrátil. Obširná zpráva o této cestě, jež pro D-ského studia slavistická měla důležitost nedozrnou, vyšla r. 1795 v pojednáních Král. spol. nauk, *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissensch. im J. 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Russland*, a r. 1796 též o sobě s přídavkem *Vergleichung der russischen und böhm. Sprache*; hojně podrobných

noticetek přinesla také Durichova »Bibliotheca Slavica« (1795), a varianty ze slovanských bibli rukopisných Griesbachovo kritické vydání řeckého textu Nového Zákona (1796 a n. . . Jinou velkou cestu D. vykonal počátkem r. 1794, jsa průvodcem bývalého žáka svého Bedř. z Nostic, do Německa k Bodamskému jezeru a odtud přes Tyroly do Benátek a Padovy; dalším cílem měly být Florence a Řím, avšak nepřiznivě zprávy z domova přiměly poutníky k návratu z lázní v Abaně přes Terst a Lublaň do Prahy. I na této cestě D. hojně těžil ve prospěch slavistiky.

Z prací v těchto letech zaměstnávaly jej hlavně česká mluvnice a slovník německo-český, avšak neustálé zkoumání a nejpřísnější autokritika rychlému postupu ovšem vadily; nicméně výsledky svými se netajil, poskytnuv zejména Pelclovi, jenž pracemi grammatickými hlavně k potřebě svých posluchačů se zabýval, vydatnou pomoc při vydání vzorů skloňovacích (Typus declinationum, 1793) a ještě více při mluvnici české, do níž po dvakrát (1795, 1798) i celou stať o prosodii vypracoval. Roku 1793 přátelskou pomocí propůjčil se Frant. Stimpfloví, faráři v Šopce u Mělníka, opatřiv mu k jeho theologickému doktorátu poznámkami vydaní latinského životopisu Jana z Jenšteina (Vita Joannis de Jenczenstein, archiepiscopi Pragensis tertii atd. Ex manuscripto Rokyczanensi coevo nunc primum edita notisq; illustrata), jehož dobou, zejména však osudy generálního vikáře Jana z Pomuka v Lit. Magaz. byl zevrubně se obíral.

Bohužel vědecké snahy D.-ské nebyly se silami tělesnými ve shodě; trvalé přepínání vzbuzovalo již kol r. 1787 vážné obavy, že duch velikého učence se zatemní, a hrozný okamžik tento skutečně nadešel v polovici června r. 1795, právě když byl D. na panství falknovském, navrátil se z vědecké vyjíždky do Lipska a do Drážďan podniknuté. Po prudkém výbuchu zuřivosti upokojil se sice na nějakou dobu a nabyl opět sil duševních, ale neduh po přestávkách tvrdošijně se vracel, až posléze koncem r. 1801 tak povážlivě se rozmohl, že nemocný v ústav choromyslných měl být odevzdán. Osudnou tuto nutnost odstranilo moudré léčení dra. Helda v klášteře Milosrdných, jež za dobu poměrně krátkou mělo účinek v té míře blahodárný, že D. nejen přátelům svým, ale i vědě byl zachráněn. Kdykoli se potom ještě opětovaly záchvaty (obyčejně dostavovaly se dvakrát do roka), nejevily se již téměř nikdy v děsivější podobě, nýbrž jen v tichém, neškodném blouznění a v jakémsi podivinství.

Zamýšlené práce nastoupením choroby opožďily se na čas, ale nikdy nepotuchly docela. R. 1798 v pojednáních Společnosti nauk uveřejnil rozpravu *Über den ersten Text der böhm. Bibelübersetzung nach den ältesten Handschriften derselben, besonders nach der Dresdner*, v níž podal nové výsledky dosavadního mnoholetého zkoumání svého stran českého překladu celobible. Napřed konstatuje, že ze všech Slovanů Čechové neiranněji dospěli k úplnému překladu

bible v rukopise i v tisku, potom probírá bibliografii, zmiňuje se o svých vlastních pracích a rozeznává posléze dvě (v historii liter. r. 1818 čtyři) hlavní recenze rukopisných bibli; k první čítá bibli Leskoveckou (1390 až 1410), již byl r. 1795 v Drážďanech prozkoumal, Litoměřickou (1411), Olomúckou (1417) a Hlaholskou (1416), k druhé bibli Olomúckou (bez roku). Základem jest všude vulgata. Účelům praktickým věnována byla pomůcka *Neues Hilfsmittel die russische Sprache leichter zu verstehen* (1799), upravená podle Heimovy ruské mluvnice se sbírkou slov a krátkých rozhovorů, k nimž připojeny významy německé i české (rozmn. vyd. vyšlo r. 1813. Drobná práce jiná *Slovo Slavencum, in specie Czechicum* (1799) poprvé na vědeckém základě časování slovesa v přesný systém hledí uvést; vytýká dvě konjugace a pro každou mezi vzory po třech nejpřednějších stanoví, čímž i počet hlavních forem slovesných jest naznačen. Stejně důmyslné na svou dobu bylo pojednání *Die Bildsamkeit der slavischen Sprache an der Bildung der Substantive und Adjective in der böhm. Sprache dargestellt* (1799), čínící vlastně druhou čásťku rozpravy z r. 1791 v Tomsově slovníku; jako tam, i zde vzorem byl Adelung, dle něhož probrána nauka o tvoření substantiv i adjektiv, a připojena pravidla o skládání jmen. Čelící namnoze proti novotářským zlořádům. Práce sama ohlášena byla jako úvod k zevrubnému slovníku německočeskému, v němž D. hodlal upotřebiti svých velikých zásob lexikálních, po dvacet roků neunavně shromažďovaných. První část tohoto slovníku po značných nesnázích a nemilých polemikách s K. I. Thamem skutečně se objevila r. 1802: *Deutsch-böhmisches Wörterbuch, I. Theil, A—K*, a to tak, že práci pořádatelskou konal, majíce kromě materiálu D.-msneseného na výpomoc i rukopisný slovník z pozůstatosti novoměstského kancléře Jana Zeberera, Slovák Stěpán Leška a po jeho odchodu Jan Nejedlý s Fr. J. Tomsou, kdežto D. sám obstarával revizi kritickou. Namáhání při tom jistě zdraví jeho velmi uškodilo, tak že z druhého dílu stěžl zrevidoval ještě písmena L, M; pokračování vložil na Ant. Jar. Puchmaiera, a po jeho smrti na Václ. Hanku, čímž vydání až do r. 1821 se zdrželo. R. 1802 v době rekonvalescence nejmilejším jeho zaměstnáním bylo studium botanické, již také v dřívějších letech za pobytu venkovského s oblibou pěstované. Jak pátřavě a důvtipně i zde si počínal, patrně z tehdejšího spisu jeho *Entwurf eines Pflanzensystems nach Zahlen und Verhältnissen. Der Schlüssel zur Vereinigung der kunstlichen Pflanzensysteme mit der natürlichen Methode*.

Od r. 1803 D. žil mimo hraběcí dům Nostický. máje svůj zvláštní byt a meškaje velmi často též na venkově u svých příznivců ze šlechty, jmenovitě u Jana z Nostic, Frant. ze Sternberka a v letech posledních nejčastěji u hrab. Eugena Černína v Chudčenicích blíže Klatov. Při tom rád konával desti značné cesty po Čechách i po Moravě, několikrátě též

mimo hranice zemské, jako na př. do Mnichova, kdež r. 1812 Frisinské zlomky vyhledal a poprvé jich vlastní podstatu zjistil, do Stuttgartu, do Lužice a j. Se silou jakoby osvětlenou pohřížil se opět ve studium prvověku křesťanského v Čechách, když byl r. 1802 pražský professor Vavř. Pfrogner ve spise o církevních dějinách zvláště starých pramenů českých se dotýkal a ke zprávám legend mnoho nedůvěry projevoval. D. hleděl věc vysvětliti od základu zevrubným vyšetřením pramenů, památek i okolností, a výsledky dosažené čas od času předkládal v proslulé publikaci své *Kritische Versuche die ältere böhm. Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen*. Uveřejnil tu studie: I. *Bořivoj's Taufe*. *Zugleich eine Probe, wie man alte Legenden für die Geschichte benutzen soll* 1803; II. *Ludmila und Drahomir* (1807); III. *Wenzel und Boleslav* (1819); IV. *Cyrrill u. Method, der Slaven Apostel*. *Ein historisch-kritischer Versuch* (1823, do ruštiny přeloženo od M. Pogodina 1825) a k nim jako závěrek r. 1826 *Mährische Legende von Cyrrill und Method. Nach Handschriften herausgegeben, mit andern Legenden verglichen und erläutert* — veskrze práce vysoce cenné, provedení namnoze vzorné, ale též nezdědká v přílišný drakonismus zabředlé. »Nejednou (dle slov Jos. Kalouska), nýbrž bohužel často přihodilo se jemu, že zavrhoval nějakou zprávu jenom z toho důvodu, poněvadž ji našel v pramenech toliko pozdějších, ale nikoli nejstarších; od času D. ského byly mnohé staré prameny historické nově objeveny, o kterýchž on neměl žádného tušení, kteréž novověká kritika uznává za nejlepší, a ve kterýchž nalézáme potvrzeno leccos, co veliký kritik zavrhl.« Stávalo se také, že zamítaje zprávy zdánlivě nespolehlivé, nucen byl vypomáhati si hypotézami a domněnkami vlastními, a dožil se právě po té stránce nemilé zkušenosti, že hyperkritické postuláty staly se břitkou zbraní proti němu samému nejen odpůrcům, nýbrž i horlivým stoupencům, jako na př. Kopitarovi.

Všechny tyto práce vyšly v Král. české spol. nauk kdež D. větším dílem drobné rozpravy na světlo vydával. Tam uveřejnil také biografie zemřelých přátel, jmenovitě Pelcla, Duricha, Jáchyma ze Sternberka, Ungara a několikrát (1804, 1811, 1814) sestavil dějepis společnosti za jednotlivá období jejího působení. Z důležitých usnesení vlivem jeho ve Společnosti učiněných připomenouti jest hlavně cennou otázku z r. 1804, jež ukládala kritické zkoumání a ocenění všech pramenů dějin českých, spolu s oznámením a posouzením nej přednějších spisů historických v Čechách; obsahuje výmluvné svědectví, jak velice D. skému záleželo na kritickém dějepysu. Vytčený v otázce úkol z části naplnil teprve Palacký, když byl D. 1826 k vůli němu někdejší svůj návrh obnovil a příslušně umírnil. K přednáškám, jež r. 1804 o slavnostní návštěvě císaře Františka ve Společnosti nauk měly býti konány, D. nabídl se vypracovati thema o českém dědičném nástupnictví anebo o pod-

poře, které vědám dostávalo se od králův českých; ale když nejvyšší purkrabí hr. Chotek vyhradil si aprobaci textu, D. s nabídnutím ustoupil. Za to měl účastenství při nastoupení nového praesidenta Společnosti, nejvyššího purkrabí Frant. Kolovrata Liebšteinského, dne 15. kv. 1825 přednáskou *Über die ehemaligen Abbildungen böhm. Regenten und ihre Inschriften in der Prager königl. Burg vor dem Brande im J. 1541*.

Novotafení v jazyce spisovném D. nepřestal býti zapřísáhlým odpůrcem; naproti tomu liboval si v jadrném způsobu prostonárodním, jak si jej hlavně Kramerius a Pelcl osvojiti dovedli, a schvaloval též počínání Procházkovo, jež dobré starší spisy v obnoveném rouše vydával. Slohu biblického velikým byl cítělem — texty písem svatých vůbec až do podrobností v paměti měl vštípeny — ale více pro ryznost výrazův a přesnost vazeb nežli pro ducha národního, an přílišným lnutím k originálu ve své podstatě se proměnil. Jádro zvláště zachovalé spatřoval v idiotismech a těchto hojnost nalézal především v přislovích; proto také tímto odvětvím se zvláště zálibou se obíral a z něho r. 1804 ve spolku s vojenským knězem Ant. Píšským první svůj český spis upravil. Byla to *Českých přísloví sbírka*. Po vydání *Mistra Jakuba Srnce a Františka Ondřeje Hornýho v nové rozmnožená*, obsahující 1500 čísel abecedně spořádaných, s udaným dle možnosti pramenem, a provázená heslem: »Všet každému srdce po jazyku svém. Dal. Kdo si mála neváží, po mnohu at nebaží«. Z podobných ohledů doporučena byla D. m ve zvláštní předmluvě r. 1814 starší skladba česká »Kniha užitečná a kratochvilná, jež slove Rada všelikých zvířat i ptactva«, dle Melantrichova vydání přichystaná k tisku K. I. Thamem, bláhovým kdysi protivníkem a pomlouváčem D. ského.

K vydání soustavné mluvnice české dlouho a dlouho nemohl se odhodlati. Po smrti Pelclově (1801) zdála se již blízká k tomu býti naděje, neboť vdova žádala na D. ském, by grammatiku zesnulého k novému vydání dle potřeby upravil. S tím patrně souvisela nová práce D. ského *Entwurf der böhm. Declinationen* (1803), obětovaná novému prof. jazyka českého J. Nejedlému a jeho »učencům«, leč ku pokračování nedošlo, ježto mezi tím Nejedlý sám byl vydal českou mluvnici, upotřebiv při tom nejen grammatiku Pelclovy, ale i pojednání D. ského v míře nejrozsáhlejší. D. skému věc ta byla spíše vítána nežli nemila, neboť nabyt tím času k provedení jiného plánu, již dávno pojatého, k vydávání sborníku všeslovanského, jež by obsahoval zprávy jednak z oboru filologie, jednak z ethnografie, archaologie a historie slovanské, a jež by vůbec sloužil k ukládání a třibení materiálu slavistického asi tak, jak se to dělo vzhledem k češtině v publikacích Böhm. Litteratur a Litter. Magazin. Byl to *Slavin. Bothschaft aus Böhmen an alle Slavischen Völker, oder Beiträge zur Kenntniss der Slavischen Literatur nach allen Mundarten* (1806, rozmnožené vyd. od

V Hanky 1834), celkem 6 sešitů, čínicích svazek, se 46 drobnými statmi, na díle výňatky, jako na př. z Herdera, Engla, Taube, Hacqueta, Dupréa, Schnurrera, Strittera, Schlözra (tu zvláště důležité poznámky D ského stran posvátné slovanštiny), několika cizími příspěvky (od Přelého, Ribaye a Stojkoviče v Charkově), hlavně však grammatickými rozborů, kritickými posudky a literárně historickými úvahami od redaktora samého. Již také jednotlivé části zamýšlené mluvnice staroslovanské vystupují tu znenáhla na světlo. Ke Slavínu doplněk byl spisek *Glagolitica* (1807, 2. vyd. od Hanky 1832), rázu polemičského, v němž proti Antonovi, Dobnerovi, Durichovi, Linhartovi, Altrovi a j. dokazuje se pozdní původ písma hláskového; důvody byly tak přesvědčivé, že mínění D ského, ač nesprávné, po dlouhou dobu pokládáno bylo za normu. Hned potom D. s úsilím jal se dodělávati svou českou mluvnici, zejména část její syntaktickou, na kterou původně nepomýšlel. a po dvou letech objevilo se konečně dílo s toužebností dlouho čekané *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache zur gründlichen Erlernung derselben f. Deutsche, zur vollkommeneren Kenntniss für Böhmern* (1809). Obsahuje mimo stručný úvod historicko-kritický nauku o tvoření slov, ohýbání a skladbu; v první části, ze všech nejobširnější, spisovatel jest na výši tehdejšího zkoumání etymologického. v druhé na zřetel má především zájmy praktické a třetí jen jako nezbytný doplněk přičiňuje. Velká část pravidel ve spise k platnosti přivedených vyložena byla D-m po různu již dříve, avšak u přesném systému celá nauka zde poprvé se vyskytuje. Vzhledem k jiným grammatikám českým i vůbec slovanským má význam epochální; není tu stanovisko ojedinelé a hranicemi pouhé češtiny uzavřené, nýbrž ku pomoci vzaty též ostatní sestry slovanské, mezi nimi v popředí posvátná slovanština. a srovnávací touto methodou, ve směru výtečných té doby badatelů cizích, zvláště Adelunga, použitou, dosaženo výsledků namnoze vzorných. Mimo jiné shledává se tu ponejprv důvodné rozřídění slovesa v šestero forem (o 7 konjugacích) a liberální návrh analogického pravopisu, jenž později Hankou byv usilovně šířen, české literáty mimo vůli auktorovu v nepřátelské strany rozdvajil. Druhé, proměněné vydání mluvnice této vyšlo r. 1819 a české její spracování od Hanky r. 1822; celý systém, přešlý potom v D ského Institutiones, nabyt normální platnosti pro většinu grammatik slovanských. Pozdější mluvnice české dle spravedlivého soudu Jungmannova potud byly dobré, pokud nespouštěly se základy D ského; pokrok v badání učinil teprve Pav. Jos. Šafařík a po něm Mart. Hattala.

«Slavín» začal rokem 1806 pro nedostatek hmotné podpory, avšak D. nevzdal se naděje, že podaří se mu jej opět získati; sbíral pilně za tím účelem příslušnou látku a nové plány slavistické s oblibou rozprávěl. Při této příležitosti získal si r. 1808 u vysoké míře jeho přízeň mladý slavista, nadšený a bystroduchy

Slovinc Bart. Kopitar, a nepřetržitý potom písemný styk obou mužů byl příčinou výsledků blahodárných. Jako zajisté Kopitar v D ském spolehlivého vůdce a mistra našel, tak opět D. činností a návrhy mladšího druhu byl nejen napinavě zaměstnáván, nýbrž i k neodkladnému postupování takofka donucován, což při váhajícím jeho rozmyslu nanejvýš bylo potřebno. Bez neunavného pobízení Kopitarova nebylo by nejslavnější D ského v slavistice dílo, Institutiones, v celosti své snad ani světla spatřilo.

Jungmanna v Litoměřicích D. blíže poznal při svých návštěvách u kapitulního děkana tamějšího, pozdějšího biskupa Jos. Hurdálka, a když o jeho pilné práci lexikografické se přesvědčil, k veliké a veleplatné, jak sám Jungmann praví, pomoci propůjčil mu i své mnoholeté i svých společníků sbírky slov; s tím však nebyl srozuměn, že Jungmann místo etymologického zvolil abecední pořádek. Etymologický princip ve slovníku D. vůbec pokládal jedině za oprávněný, a pomýšlel sám v oboru tom pokus učiniti etymologickým slovníkem všeslovanským, k jehož nutnosti již před mnohými lety Aug. Schläger v své Allg. Nord. Gesch. (1771) byl ukazoval, a k němuž nový srovnávací slovník Petrohradské akademie (1786—1790) četnými nesprávnostmi přímo vybízel; avšak provedení přesahovalo síly jednotlivcovy, jak D. asi sám pocítoval, neboť uznal za dobré vypracovati toliko část methodickou, *Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der Slawischen Sprachen* (1813, 2. vyd. od Hanky 1833), kdež podobným způsobem jako kdysi v úvodě k Tomsovu slovníku (1791) teorii nastěňuje a praktickými příklady, vzorci a tabulkami znázorňuje I. později D. k plánu opět a opět se vracel a další návody poskytoval i speciální lexika přípravná sestavoval, avšak výsledku celkového nedospl.

Nelíbenou radost v oněch letech mu působilo vyučování vědychtivých jednotlivců z mladé generace, kteří Hanku v čele majíce, docházeli k němu na výklady z oboru slavistiky, zejména z ruštiny a posvátné slovanštiny. Ochetně cvičil též chovance lužického semináře na Malé straně v Praze v jejich mateřském jazyku, by mezi krajany zdárně působili; z tohoto zaměstnání vznikly první náčrtý mluvnice lužické, později soustavně spracované, ale bohužel nazmar přešlé.

Sklonkem roku 1813 objevila se konečně družka Slavínova *Slovakia. Zur Kenntniss der alten und neuen slavischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer* (1814 a 1815 2 sv.) s hojnými rozpravami, jež buď přímo pocházejí od D ského aneb jeho výkladem zajímavě jsou provázány. Zvláštní pozornost obrací se tu k vyhynulému nářečí Slovanů polabských a k věcem posvátné slovanštiny se týkajícím. Značně zabaven byl potom D. novým spracováním dějin literatury (1818) a mluvnice české (1819). V prvním spise rozsáhlou měrou upotřebil nových sňůšek bibliografických i výzkumů kritických — opisy

starých památek přenechal Hankovi, jenž na jejich základě velkou část svých Starobylých skládání k tisku připravil — a celek opatřil důležitým dodatkem, v němž Rukopis Královédvorský případně posuzuje a výňatky z něho uvádí; také v druhém spise podstatné proměny předsezval a proti nesnášlivým odpůrcům analogického pravopisu důrazněji se ozval.

Materiál k mluvnici staroslovanské mezitím neustále se vzdával, avšak spracován byl jenom po částkách, a brzkého dokončení sotva mohl se kdo nadíti; nicméně podařilo se úsilí Kopitarovu, k němuž i vládní pobídka z něho uvádí; také v druhém spise podstatné proměny předsezval a proti nesnášlivým odpůrcům analogického pravopisu důrazněji se ozval. Materiál k mluvnici staroslovanské mezitím neustále se vzdával, avšak spracován byl jenom po částkách, a brzkého dokončení sotva mohl se kdo nadíti; nicméně podařilo se úsilí Kopitarovu, k němuž i vládní pobídka z něho uvádí; také v druhém spise podstatné proměny předsezval a proti nesnášlivým odpůrcům analogického pravopisu důrazněji se ozval.

Staroslovanskou mluvnici D. učenému světu odevzdal své nejobsáhlejší a nejpamatnější dílo; cokolivěk po něm ještě napsal, svědčilo sice neustále o duchu mohutném, vysokým stářím dosud nezlomeném, ale proti dřívějším úspěchům přece již se ztrácelo. Z větších prací náležejí sem toliko důležité dvě rozpravy Cyrillo-Methodějské z r. 1823 a 1826, pak historický výpis (s poznámkami) o volbě, příchodu a české korunovaci krále Ferdinanda I. (*Wahl, Einzug und böhmische Krönung K. Ferdinand I.*, 1824) a vydání kroniky Ansbertovy o výpravě císaře Bedřicha I. do Svaté země r. 1190 (*Historia de expeditione Friderici Imperatoris a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansbertus*, 1827), jejíž rukopis, připojený k letopisu Vincentiovu a Jarlochovu D. u venkovského lékaře v okolí Postoloprta r. 1824 byl zakoupil. Drobných

článků naproti tomu jest řada ku podivu veliká; jako totiž D. dříve za různých příležitostí ochotně pomoc poskytoval podnikům literárním, domácím (tu mimo jiné spisek *Beitrag zur Gesch. des Kelches in Böhmen* 1817 v aktech Král. spol. nauk a Puchmajerova ruská mluvnice r. 1820, k níž úvod s pojednáním o ruských grammatikách připojil) i cizím (na př. poznámkami k Englovým Dějinám srbským r. 1801, k Jos. Müllerovým Dějinám staroruským r. 1812 a k Adelungovu Mithridatu z roku 1809), a jak zejména recensem v literárních časopisech jenských, halských a vídeňských čas od času se byl ozýval, tak činil i nyní s úsilím nezřídka zimničným. Bohužel nezůstávala tato činnost neunavného kmeta bez trpkých zkušeností, ana dotýkala se nejednou otázek sporných a se zájmy národními slučovaných. Tu zjevem zvláště neutešeným byl příkrý způsob boje, vzniklého stran Zelenohorského rukopisu, kterouž báseň D. hned od počátku rozhodně zamítal a jejím obhájcem, zejména V. A. Svobodovi, Josefu Jungmannovi a P. J. Safaříkovi bezohledným posuzováním až příliš palčivé rány v odvetu zasazoval. Ba obapolná podrážděnost dosahovala tu nejednou takové míry, že D-skému. an bojem rozhořčen nadšené snahy buditelské mrazivými výpovědmi odbyval, vlastenecký cit byl upírán, a s druhé strany zase D. na své odpůrce jako na nějaké škodné národní přeplatce pohlížel.

Živě účastenství D. měl při Museu českém hned od jeho začátku; do správního výboru hned poprvé byl zvolen a ve věcech literárních svou auktoritou rozhodoval. Hankovi postaral se o trvalé postavení při sbírkách a podobnou službu prokázal Palackému, jež byl r. 1823 v dům Frant. hr. ze Sternberka uvedl. Palacký se potom upřímnou oddaností D-skému vděčil a dle možnosti k tomu působil, by nepřátelský poměr ke straně Jungmannově poněkud se umírnil; D. navzájem z mladých literátů jeho nejvíce si vážil a do musejních časopisů, jím redigovaných, pilně přispíval. Odchylná mínění v některých případech, jako na př. o časoměrné prosodii, o Zelenohorském rukopise a posléze o zlomku evangelia sv. Jana, jenž r. 1828 se objevil a v němž D. viděl pouhý padělek, vespolně obou shodě nic nebyla na škodu; ba možno říci téměř na jisto, že vytrvalou energií Palackého D. na samém sklonku života byl přiveden k patrně proměně svých bývalých pessimistických názorů stran budoucnosti českého národa.

Poslední vědecké práce, jež D. předsezval, měly předmětem mluvnici lužicko-srbskou a kritické vydání Jordanisova spisu *De rebus Geticis*, pro Pertzova *Monumenta Germaniae historica* připravované. Dílo první šťastně již byl ukončil a druhé po dlouhém zkoumání chystal se dovršiti, když opět stará jeho nemoc nervová, zvláště o prázdninách roku 1828 na Chuděnicku, povážlivě jím zmítati se jala. Hlavní toho příčinou byla nespravedlivá a nešetrná urážka, kteréž tenkrát působením cizí inspirace dopustil se Angličan

John Bowring v časopise »Foreign Quarterly Review«, přisoudiv tam vědeckému badání Kopitarovu důležitost vyšší nežli pracím D-ského; takové ponížení před cizinou kmet na svou pověst úzkostlivě zárlivý přetěžce nesl a z rozčilení upadl konečně na dobu dosti dlouhou ve stav blouznění podobný. Při jednom záchvatu zničil i rukopis své grammatiky lužicko-srbské. Sotva poněkud se zotavil, spěchal do Vídně, by dokončil svůj úkol s Jordanisem; na zpáteční cestě ochuravěl v Brně zánětem plic a v klášteře Milosrdných ducha vypustil. Pochován byl na Starém Brně a na rov postaven mu kovový pomník nákladem hr. Salma.

D. náleží k počtu fidejů vyvolenců, jejichžto duševní síly tím mohutněji vzrůstají, čím více obor jejich působení se rozšiřuje. Univerzálnosti blízka byla jeho činnost vědecká a péče nikde stínu povrchnosti nemožno jí vytknouti; všude pevných vyhledává základů, pronikavě pátrá po pravdě, přísne, ano krutě soudí. svých vlastních poklesků nešetří a spíše přepínáním požadavků nežli shovívavou povolností chybje. Kritikou textů biblických poprvé učil se nahlédati v prameny; má příležitost nasbíráti hojnost všeho druhu dat bibliografických, rozmnožuje tyto sbírky, a v brzce není po té stránce vrstevníka jemu rovného. Prozkoumaný materiál vede k srovnávání, ku plodné kritice, k rozmanitým úvahám a rozpravám. jejichžto cílem konečným jsou česká mluvnice, český slovník a česká historie literární na nejširší podstatě. Neúkojná badavost proniká vždy hlouběji a touží po úplnosti; z půdy české přechází na stanovisko slovanské. Zpytují se jednotlivá nářečí. stanoví se jich vespolečný poměr, a přirozený základ v posvátné řeči církevní se spatřuje. Na všech stranách tříbí se názory, dávná minulost nového vzhledu nabývá a blízká přítomnost vybavuje se z temnoty; před učeným světem vzniká nový, široší obor vědecký, vzniká slavistika a jejím tvůrcem i zároveň nejpfednějším pěstitelem jest geniální D. Touto činností svou náleží celému Slovanstvu, a jména jeho bude s úctou vzpomínáno ještě po věcích. Avšak chlouboou největší zůstane vždy národu českému, a to nejen pro vědeckou svých děl dokonalost, nýbrž zejména i pro to, že za doby hlubokého ponížení, v poměrech skutečně zoufalých jeho právě výzkumy poskytly pevnou oporu ke zdárné buditecké práci v národě.

Rozvětvené na všech stranách jeho styky s učenici a spisovateli (mimo většinu domácích byli mezi nimi J. V. Göthe, Jak. Grimm, J. D. Michaelis, J. Ch. Adelung, J. S. Vater, A. S. Schläzer, J. J. Pertz, J. Ch. Engel, Bart. Kopitar, J. Hormavř, V. Vodník, Jiří Ribay, S. B. Linde, A. S. Šiškov, P. J. Köppen, N. J. Rumjancev, A. Vostokov, K. G. Anton a mn. j.) opatřovaly mu stálou povědomost o ruchu vědeckém, ale ubíraly také mnoho času na vzájemné služby a dopisování. Nejobširnější korespondenci udržoval v době starší s Václ. Fort. Durichem, potom s Jiř. Ribayem, a nejdůležitější od r. 1808 až do své smrti s Bart. Kopitarem (vyd. V. Jagič r. 1885 se zname-

nitým úvodem literárně-historickým); nejednou dopisy takové podobají se vědeckým rozpravám a mají vůbec pro bližší poznání D-ského převelikou cenu, svědčíce nejen o podivuhodné svěžesti a hloubce duševní, nýbrž i o charakteru svrchované ryzím a šlechtetném. Z největší části uloženy jsou ve sbírkách Musea království Českého, byvše tam po smrti D-ského s rukopisnou pozůstalostí a s bibliotékou odevzdány.

Se strany vědeckých korporací D. byl mnohokrát vyznamenán přijetím za člena; první učinila to Král. česká společnost nauk v Praze (před r. 1784) a po ní podobné sbory ve Varšavě (1803, 1811), Berlíně (1812 akademie), Krakově (1816), Vilně (1818 universita), Petrohradě (1820 akademie) a j. Z čestných úsudků vynikající místo zaujímají památná slova Góthova v »Berliner Jahrbücher für wissenschaft. Kritik« 1830, v životopisech D-ského vůbec uváděná.

Podobizen D-ského, za života jeho zhotovených, několik je známo; z nich za nejdokonalejší podle soudu vrstevníků pokládá se Kadlikova z r. 1821 v Museu českém. Z četných biografií první obsirnější vydal hned po smrti D-ského r. 1829 J. ryt. z Rittersberga, dle vlastních náčrtků zvěčnělého, a po té r. 1833 Frant. Palacký v pojednáních Král. společ. nauk (též o sobě); o většině jiných zpráv podává J. J. Hanuš ve spise Literární působení Jos. D-ského (Praha, 1867). V době nejnovější předešl Vinc. Brandla Život Josefa D-ského (1883), vydaný nákladem Matice Moravské, výborný zvláště výkladem psychologickým, a Iv. Sněgireva Iosif Dobrovskij (Kazaň, 1884), s bedlivým rozbořem všech jeho prací. *Thř.*

Dobrozdán viz Dobré zdání.

Dobrř, Dobrř, farní ves v Čechách, hejt. Strakonice, okr. Volyně (9 5 km záp.), pošta Čestice: 57 d., 400 ob. č. (1890); kostel Zvěst. P. Marie, kaple sv. Kateřiny a sv. muč. Jana a Pavla, 3tř. šk., starý zámek, rodné sídlo Koců z Dobrře, kteří zde ještě v XVII. stol. seděli. R. 1707 koupil zboží dobrřské Adam kn. ze Schwarzenberka, jehož potomci drží je až dosud.

z Dobrře Kocové viz Kocové.

Dobrudža (rum. pravopisem Dobrogea), krajina mezi nejdolejším Dunajem a Černým mořem, nyní od r. 1878 náležející z největší části Rumunsku. Lid počítá D-žu, až kam sahá step, až za Dobrič k vrchům u Varny a Provadije. Je to hlinitý poloostrov, mající plochu stepnatou, asi 100 · 200 m nad moře vyvýšenou. Geologické složení je velmi rozmanité (badání K. Petersa). Na sev. konci zdvihá se u Mačina a Tulče 500 m vysoké, zcela osamělé pahorské pohoří. Nejssev.ější část D že je vůbec malebná, s krásnými lesy. Břeh dunajský je jednotvárný a vysoký; břeh mořský je provázen slasnými lagunami, z nichž největší je Razimská. Přístavů přirozených není. Na sev. straně rozkládá se bahnitá delta dunajská, plná luhův a močálův. K D-ži náleží i Hadř ostrov (Fidonisi) naproti ústí Su-

linskému, hlavnímu vjezdu do Dunaje, s majákem rumunským. Kromě hornaté a lesnaté části na severu půda jest bahnitá, se zimnicemi. Rumunská D. obsahuje 15.600 km² a má 175.284 obyv. (1885), mezi nimiž jsou zastoupeni Rumuni (dle Dunaje), Bulhaři, Gaganzi, Turci, Tataři, Němci asi 510 rodin přistěhovalých z Rusi), Řekové, Arméni a Židé. Největší část obyvatelstva zabývá se orbou, velmi vydatnou, chovem dobytka a rybnáctvím. Země dělí se na dva kraje, Tulču (rum. pravopisem Tulcea) a Costanza (tur. Küstendže). Hlavní osady, nejvíce bývalé pevnosti a tvrze turecké, jsou dle Dunaje Nova Siliustria (Ostrov, Rasova, Černavoda (Karasu), Hrsovo, Mačin na protě Braila, Izakča, Tulča a Sulina, na moři Mangalia a Costanza; u vnitrozemí leží veliké zapadlé turecké město Babadag. Z Costanzy do Černé vody vede železnice (z r. 1865), která nyní má býti spojena s drahami rumunskými mostem přes Dunaj; táhne se dle ssutin »Trajanova valu« močálovitou nížinou, skrze kterou byl dříve projektován průplav k ukrácení plavby dunajské.

Dějiny. Řecké osady byly zde Kallatis (Mangalia) a Istros (u jezera Razimského). Později D. náležela k římské provincii Moesia inferior, s tábory legií v Troesmis (Iglia na Dunaji mezi Hrsovem a Mačinem), později i v Noviodunu (u Izakče). Tomi (u Constanzy) proslulo exilem Ovidia. Nedávno objeveny trosky velikého pomníku císaře Trajana na památku dáckých válek (Adamklisse). Ve IV. st. D. tvořila zvláštní provincii Scythii. Pevnosti zdejší přecasto se vzpomínají v dějinách stěhování národův. Okolo r. 678 se D. že zmocnili Bulhaři, r. 971—1186 byla pod Byzantinci, od r. 1186 do konce XIV. věku zase pod Bulhary. Jméno má od bulh. mocného boljara Dobrotiče (v. t.), jehož syn Ivanko po r. 1386 brzo zemřel. R. 1390 zjevuje se rumunský vojvoda Mirče co pán »terrarum Dobrodiicii«, ale brzo opanovaný trvale od Turkův. V XVI. st. pojem D. měl větší rozsah, aspoň Hádži Chalfa počítá i Sumen do ní. Jméno její je zmíněno i u Dubrovčanův, Gunduličovi je v »Osmanu« známa »ve všem úrodná a živná D.« (plodná i pitna svijem Dobruča). Země tehda byla průchodištěm karavana a vojsk do Polska, Multan a Rusi. Za ruskotureckých válek r. 1771—1878 D. vždy byla bojištěm a dosti trpěla vylidněním. Ke starému obyvatelstvu přibylí Tataři ze stepí černomořských a Čerkesi (1864); za klidnějších dob našeho století i Bulhaři z Kotlenského Balkánu. Truchlivou pověst získala sobě D. za krmské války, kde francouzský sbor generála Espinasse zde napolo zahuben zimnicemi a cholerou (1854). Berlínská smlouva přidělila dvě třetiny D. že Rumunsku. Za nové správy Turci se silně stěhují; Čerkesi se vystěhovali docela. Srv.: Allard, La Dobroutcha (1859); týž, La Bulgarie orientale (1861); Peters, Grundlinien zur Geologie der D. (Viedeň, 1867, ve spisech cis. akad.); týž, Die Donau (Lipsko, 1876); Nacian, La Dobroudja (Paříž, 1886); Schwarz, Vom deutschen Exil im Skythenlande (Lipsko, 1888). KJk.

Dobrun, hrad a ves v Bosně, 2 hod. od Višegradu, na řece Rzavu. Leží na vysoké skále, pod níž se spatřují pozůstatky starého města a kostel se starosrbskými freskami, nedávno obnovený (Stratimirović v bosen. Glasniku 1891, 291). V XV. stol. hrad D. náležel velmožům Pavlovičům a v podhradí pobývali i kupci dubrovničtí. KJk.

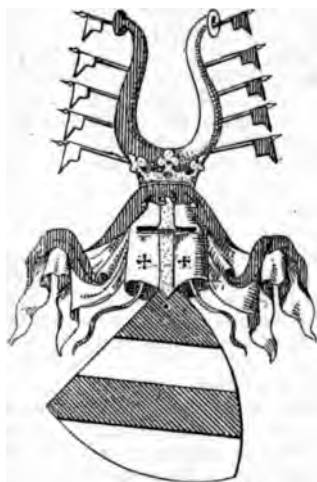
Dobruň nebo Dobryň, dříve Dobryniči, městečko v orlovské gub. na Rusi, blíž Ševska, památné bitvou mezi vojsky cara Borisa Godunova a Dimitrije Samozvance dne 21. ledna 1605. Ač měl při sobě pouze 15 000 m. proti ruskému vůdci kníž. Šujskému s jeho 60.000 m., Dimitrij spoléhaje na vycvičenost a statečnost svojich a nespořádanost ruského vojska, sám udeřil na nepřitele, chtěje ho úvozem obejít, ze zadu vniknouti do nepřátelského tábora. Již moskevská jízda byla skoro zničena, avšak přichvátavši na pomoc pěchota se 40 děly po dlouhém boji přinutila kozáky se Lžidimitrijem k útěku. JTk.

Dobruský Jan, šachista český (* 1853 ve Skutči). Studoval na gymn. v Hradci Kr. a práva v Praze, kde povýšen na doktora práv. Hře v šachy naučil se r. 1870, a již o první sjezdu českých šachistů v Praze r. 1872 čestně se účastnil hlavního turnaje v zápase a osvědčenými hráči a dobyl sobě r. ceny v turnaji úlohovém. V oboru skládání úloh již svými počátečnými pokusy, spočívajícími na základech zbudovaných malířem A. Königem, osvědčil neobyčejně nadání pro hru šachovou. Úlohy jeho vynikají zvláště výtečným spojováním různých myšlének v jeden harmonický celek, nejpečlivějším šetřením krásy, elegantním postavením, čistotou a oekonomií matů, jakož i bohatostí zajímavých variant. D. svým vlivem, radou i pomocí působil zdárně na celou řadu mladých svých stoupenců, a přispěl tím hlavně k tomu, že i u nás umění úlohové s takou zálibou se pěstuje a že vytvořila se proslulá česká škola úlohová. Kdežto v Anglii a Americe úloha šachová pěstována pouze jako hádanka, záhada, přísluší D-skému jakož i ostatním českým problemistům zásluha, že nesli se za cílem, vytvořiti problém jako dílo umělecké, vynikající jak rázovitou ideou v založení, tak i dokonalou formou v provedení. D. poctěn byl na mnoha turnajích národních a mezinárodních předními cenami. O jeho chvalné pověsti v cizině jako problemisty svědčí nejlépe hodnota soudcovská, kterouž v turnajích úlohových v Evropě i v Americe po několika kráte zastával. Od r. 1874 vedl šachové rubriky v Humorist. Listech (do 1884) a ve Světově zoru (do 1879). Výbor úloh jeho zvláště cenami poctěných obsažen jest v díle »České úlohy šachové«, které vyšly r. 1887 péčí Českého spolku šachovního v Praze Mě.

Dobrusch viz Dobročkov.

Dobruška, město na Zlatém Potoce v Čechách, v hejt. novoměstském (n. M.), okresu opočenském (4,5 km jz.), má s předměstími: horským, krajským, kfivickým a novoměstským 425 d., 2767 ob. č., 7 n. (1890), děkan-ský kostel sv. Václava z r. 1712 s vysokou

zvonici (jako děkanský připomíná se již roku 1350), za městem kostel sv. Ducha se hřbitovy, synagogu, radnici s vysokou věží ze XVI. stol., chudobinec Mik. ml. Trčkou zalo-

Č. 1186. Znak města Dobrušky.

městí pěkný park s výstavní budovou, kde se r. 1889 a 1892 pořádaly krajské výstavy. Obyvatelstvo žije se zemědělstvím a drobnými řemesly. — **D.** obdržela znak pánů z **D-ky**: dva pruhy stříbrné v červeném poli. K tomuto znaku přičinil Mikuláš ml. Trčka z Lípy (pán na **D-šce** v l. 1494—1516) ozdoby svého rodinného erbu: zavřenou přilbici s červenými a stříbrnými přilbicovými pokrývkami a se zlatou korunou, z níž vybíhají dva buvolí roby, pravý barvy červené, levý stříbrné; do každého rohu zasazeno pět praporečků vodorovně nad sebou ležících, v červeném rohu praporečky stříbrné a v bílém praporečky červené (viz vyobr. č. 1186.). — Na záp. straně města, tam kde nyní jest mlýn zv. »na Hradčanech«, stával na ostrožně Zlatého Potoka staroslovanský hrad dobrušský, jehož jméno přeneseno na ves Leštno, tak že nadále **D-kou** nazývána. **D.** již v nejstarší době byla sídlem dekanátu rozprostírajícího se od Solnice až k Abršpachu a dále do Kladska; plebanie pak bohaté pozemky nadána a plebán vydržoval si sám 4 kaplany se školmistrem a 6 žáků kleriků. Město také vykonávalo právo útrpné, iak dokazuje až dosud zachovaná »Smolná kniha«, obsahující rozsudky a výnosy od roku 1590; dále měla **D.** až do 17. stol. hradby se 4 branami. Jako nejstarší majetníci **D-ky** uvádějí se pánové z Dobrušky (v. t.) Po nich až do r. 1494 drželi **D-ku** různí majetníci; t. r. panství Opočenské zároveň s **D-kou** koupil od Jana z Janovic Mikuláš ml. Trčka z Lípy, při jehož rodě zůstala **D.** do r. 1632, kdy poslední potomek rodu toho Adam Erdman společně s Valdšteinem na zámku chebském byl zavražděn. R. 1636 postoupeno panství Opočno zároveň s **D-kou** cizincům bra-

ťfím Rudolfovi a Jeronýmovi hr. z Colloredo-Wallsee, jejichž potomek Josef kn. Colloredo-Mansfeld Opočno držl. **D.** utrpěla požáry r. 1565, 1702 a nejvíce r. 1806 a 1866. V letech 1849—59 byl zde okr. soud, ale přeložen do Opočna. Roštlapil, Paměti města **D-ky** a panství Opočenského (Praha, 1887).

z **Dobrušky**, jméno rodu staropanského, jenž byl jednoho původu s pány z Častolovic, Litic a Potšteina a s nimi užíval stejného erbu: dvou neb tří pruhů pošikem na stříbrném štítě položených barvy červené, jak se spatřuje v kostele sezemickém (viz vyobr. č. 1187.). Předek jejich Mutina seděl r. 1279 na Skuhrově; buď on nebo jeho otec založili klášter sezemický. Jeho, podle domnění, synové byli Sezema (1317), Čeněk (1312), Jan († 1332) a Mutiny z **D.** (1317—1361), dcera pak Eliška († 1310, manželka Jindřicha z Rožmberka). Mutina obdařil právy městečko Dobrušku, kteréž ze vsi Leštna povstalo, seděl na Opočně a štědře obdařil kostely na svém panství († 1361). Také syn jeho Sezema (1361 — † 1373) přál kostelům a obdařil r. 1364 Dobrušku (manž. Eliška ze Smiřic). Nejstarší syn jeho Štěpán obdržel za díl Opočna, kterýž později prodal a získal Chlumec nad Cidlinou. Obdržev od krále Václava hrady Lichtemburk a Zleby zápisem, zavražděn jest r. 1397 na Karlštejně (manž. Kačna z Bergova). Bratr jeho Jan seděl asi od r. 1374 na hradě Frymburce, k němuž držel Dobrušku a zemřel před r. 1430. Jaroslav z Opočna, jenž držel r. 1398 po Štěpánovi Zleby, snad jen jako poručník, byl bezpochyby jejich bratrem; r. 1401 obdržel opravu na klášteře opatovickém, r. 1407 seděl na Heřmanově Městci. Synem Štěpánovým byl Jan Městecký z Opočna, člověk velmi vrtkavý, jenž

Č. 1187. Erb pánů z Dobrušky.

r. 1415 zlezl klášter opatovický a opata umučil do smrti a opanoval pak hrad Hradiště. Ač se hlásil roku 1415 ke straně pod obojí, přece bojoval r. 1420 proti ní a zrušil sliby jdané, ano dobyv Chotěbofe (1421), přese všechny sliby posádku vraždil. Byv proto Pražany tísněn, pokořil se jim a nějaký čas k nim stál, r. 1423 bojoval u Holic, vypálil předměsti hradecké, začez jej stihla r. 1424 porážka u Skalice a r. 1425 dobyt právě hrad jeho Landšperk; avšak držel ještě Lichtemburk, Žampach, Landšperk a Frymburk. Lichtemburk dobyt od Sirotků r. 1429

a brzo potom padl i Landšperk, což přinutilo Jana, aby se zase spojil se Sirotky. Zemřel r. 1431 jsa toho rodu posledním. Šk.

Dobrušský z Radvan, jméno starožitné rodiny vladyské polské, jejíž prvotní erb byla korouhev kostelní červená o třech špicích, při vrchu zlatým křížem ozdobená, kterýž prý báječný jich předek Radvan za Boleslava Chrabrého za své hrdinské činy nad pohany obdržel. Do Čech prý přišel Kazimír D., jenž se usadil r. 1580 na Strakonicku (manž. Zuzana Křivecká). Potomci jeho bratři Nikodem a Rudolf Arnošt bývali ve službách vojenských. Václav František, syn Rudolfův, byl radou komory slezské a obdržel toho, že mu byl (25. října 1703) starožitný stav jeho z kanceláře české potvrzen, tak aby se psal česky z Radvan a něm. von Rothfahn a erb jeho rozhojněn tím způsobem, aby prvotní štít byl štítkem srdečním a čtyři pole štítu vyplněny byly lvem kříž držícím, orlicí, hlavou buvolovou a polštářem karmazínovým a dvěma helmy s klenoty (lvem s 5 pštrosími péry). Také Františkovi Antonínovi D-skému potvrzen r. 1718 starožitný jeho stav. Větve rodu toho se posud v Polsku udržely. Šk.

Dobry. Na základě přehojného užívání slova toho ve všech jazycích ustálilo se několik hlavních významů jeho. týkajících se rozmanitých důležitostí lidských. Tak říkájí d-ré všemu, co nám bezprostředně lahodí (smyslně), působíc na nervy přímo a zač by státi mohlo příjemné, sladké, chutné (viz d. pokrm a p. jakožto doklad nejvšednější). V jiném smysle slue d-m užitečné, jakožto prostředek k účelu, byť i nebyl příjemný. Dále tímž slovem označujeme zálibu vůbec, zejména krásu děl uměleckých a výkonů (d-rá hudba a p.), a konečně mravní jakost bytostí rozumných a jejich činův (d. člověk, d. skutek). Toté nejvýtečnější význam slova skládající jednu z nečelnějších záhad filosofických: »Co jest d-ré?« Četny jsou pokusy odpověděti na otázku tu. Zjevovaly se současně i za sebou, byly hájeny i zamítány, ale v celku můžeme říci, že se rozsah »d rého« zmenšoval, pokudž ono určitěji se obmezovalo, až konečně obmezeno bylo na bytosti rozumné a ještě úže pouze na vůli jejich, dle známých slov, že nelze si nikde ve světě, ba vůbec ani mimo svět něco mysliti, co by bez výhrady mohlo býti pokládáno za d-ré, než jedině vůle d-rá. Vtip, tvůrčí dar, soudnost, vlohy duševní vůbec, odvaha a obratnost, moc, bohatství, důstojenství, zkrátka statky vezdejší, ba i zdraví a spokojenost, všechna blaženost tak zvaná, to vše má pro nás určitou cenu, avšak cenu jen vztažitou čili relativní, a všechno to může vésti také ke zlému, není-li při všem vůle d rá. Jen ta jest d-rá sama sebou čili d-rá naprosto (absolutně). Ona jest d-rá ne tím, co provede a způsobí, ne pouze jakožto prostředek k dosažení něčeho, ne za zvláštních okolností a podmínek, nýbrž svou jakostí vniternou (svým »smýšlením«). Člověk buď si ozdoben cennými vlastnostmi svrchu dotče-

nými, krásou, nadáním, bohatstvím, důstojenstvím, nic mu nezjedná právě vážnosti a úcty, ježto jen d-ré vůli se vzdává. V ní spočívá cena nepodmíněná čili vlastní hodnota člověka. Rozdíly mezi příjemným, užitečným, krásným a d-m jsou v předchozím výkladě dostatečně určeny. Příjemné nám lahodí, užitečné svým účelem nám se zamlouvá, krásné se nám líbí. d-ré chválíme naprosto. Vztažitost vyniká patrně na příjemném a užitečném, a spolu jejich subjektivnost, ano individuálnost. Krásné a d-ré jsou objektivnějšího rázu; záliba v právě krásě visí na určitých poměrech věcných, které můžeme vyšetřovati; tuto svou povahu sdílí s d-m, však s tím důležitým rozdílem, že krásna na látkách nejrozličnějších, kdežto d-ré pouze na vůli se objevuje. D-ré jest také krásné, ale nikoli naopak; obé tedy jest spolu příbuzno, ale významem vůle líší se d-ré od krásného. I může se d-ré vymeziti výrokem: D-ré jest krásna na lidské vůli. Dd.

Dobryň viz Dobruň.

Dobryňa Nikitič (epith. »mladý«), vedle Ilje Muromce, s nímž velmi často se stýká, nejoblíbenější bohатыr ruských písní kruhu Vladimírova. Narodil se za mnohých podivných úkazů přírodních v Rjazani. Již jako chlapec vynikal silou neobyčejnou; přemohl zejména draka Goryniče, s nímž i později, jsa již ve službě u Vladimíra, znova se utkal (když totižto Gorynič unesl neteř Vladimírova Zjavu) a tehdy jej i zabil. Na zpáteční cestě setkal se s obryní. Nijak přemoci ji nemoha, smířil se s ní a pak i zasnoubil. Ve službách Vladimírových porazil také chána tatarského. Za dlouhé nepřítomnosti byl by mu bohатыr Aleša Popovič málem ženu odloudil. Látku k několika písním poskytla též láska D-ňova k čarodějnici Marišce. Povahy jest D. dobro-srdečné; máje ohromnou sílu, nezabije bez nutnosti ani mouchy, ale na ochranu vdov a sirotků hotov vyděti poslední kapku krve. V některých zpěvích jmenuje se příbuzným velkoknížete Vladimíra. Také Nestor uvádí D-ňu, strýce Vladimírova, kterýžto jej výsluhou za služby ve válečných taženích vykonané ustanovil knížetetem v Novgorodě. Vymazal, Ruská poesie, V a 14. Pp.

Dobryniči viz Dobruň.

Dobrzanski: 1) D. Andrzej, theolog polský v r. pol. XVII stol., pocházeje z kněžské rodiny maloruské přestoupil k reform. církvi evang. a zastával různé hodnosti ve sborech malopolských. Později byl seniorem ve Vilně. Připravoval k tisku proslulou bibli Břestskou čili Radziwillowskou s četnými opravami, které však nebyly schváleny. Sepsal též organizaci škol. přijatou na synodě litevské r. 1629.

2) D. Jan, publicista polský (* 1820 — † 1886 ve Lvově), redigoval od r. 1846 lvovské časopisy »Dziennik mód paryskich« (1846-48), »Rada Narodowa« (1848), »Nowiny« (1854-56), »Dziennik Liter.« (1854, 1856-66) a »Tygodnik N edzielny« (1867-68) a od r. 1863 s Tad. Nowakowským »Gazetu Narodowou«. Vedle množství časopiseckých článků vydal

o sobě *W kraju i za morzem* (1859, český překlad »Doma i za mořem«, Praha, 1863); *Ciotunia* (1857). Překládal též povídky a dramata pro Lvovské divadlo, jehož byl ředitelem. Z kritických prací zasluhují zmínky *Powieści polskie* (1847); *O Deotymie i Lenartowiczu* (1858). Hlavní zásluhu získal si o rozvoj časopisectva a literárního ruchu polského vůbec.

3) D. Mirosław, spis. pol. (* 1848 v Nové Alexandrii), ukončil právnická studia ve Varšavě, věnoval se písemnictví. Činnost svoji zahájil v Klosech a r. 1871 vydal o sobě sbírku básní *Wstępne akordy*. Druhou sbírku *Poetye* vydal r. 1878. Z Puškina přeložil »Cygany« (1881) a od r. 1878 vydává a rediguje v Piotrkówě časopis »Tydzień« v duchu mírně pokrokovém.

Dobrzyca (n. *Dobberschütz*, město v prus. vl. obv. poznaňském, kr. krotoszynském, severových. od Krotoszyna, má z kostely, zámek s krásným parkem, pěstění růží, výrobu dřevěného zboží a hospodář. strojů, železářny, chov vepřového dobytka a 1344 ob. (1890).

Dobrzycki Henryk, současný lékař polský ve Varšavě, těšící se pověsti dobrého internisty; byl z prvních, jenž počal ve Varšavě boj proti tuberkulóze jako nemoci nakažlivé. K jeho podnětu otevřeny v Mieni lázně pro stížené prsními chorobami. V létě jest lázeňským lékařem v Slawutě. Byl též redaktorem odborného časop. »Medycyna«, kde uveřejnil mnoho statí. Z jeho prací jmenujeme: *Przypadek ruchomej trzustki; Zapalenie mięśnia lędźwiowego; Przypadek szybko roznoszącego się złośliwego nowotworu kości udowej; Kilka słów w przedmiocie techniki inhalacyj; Z dziedziny chorób pamięci; O przenośnikach zarazy gruźliczej; W przedmiocie naszego stowництва lekarskiego*. D. jest členem lékařských spolků ve Varšavě, Kijevě a Praze.

Dobrzyń nad Vislou, obec v plocké gub. v lipnovském új. v Rusku se 3155 ob. (1885), byla někdy hlavním sídlem Dobrzyňské země a řádu Bratří dobzyňských. Připomíná se již ve XIII. stol.

Dobrzyńci viz Bratři dobzyňští.

Dobrzyński Ignacy Feliks, klavírní virtuos, skladatel a dirigent polský (* 1807 v Romanově na Volyni — † 1867 ve Varšavě), byl spolu s Chopinem odchovancem ředitele varšavské konservatoře Jos. X. Elsnera. Získav sobě skvělých vavřínů na cestách uměleckých, najmě v Německu, stal se po té kapelníkem opery varšavské, kterýž úřad úspěšně zastával až do své smrti. Ze skladeb D-ského stůjítež zde symfonie, ouvertury, práce dramatické, četné komorní skladby, písně a j. Jeho píseň *Święty Boże* stala se národní hymnou. *Str.*

brá viz Dobřá.

bachau viz Dobšina.

schütz viz Dobřice.

šina, maď., viz Dobšina.

son: 1) D. William, malíř angl. v Londýně — † 1646 t.). Stal se po **kovi**, svém učiteli, dvor. malířem a **malířích** portravitistů své doby. **rel I. a j.)** jsou kor-

reктně kresleny a živého tónu, ač poněkud těžkopádný a drsně kolorovány. Nejlepší jeho práce jsou v Bridgewater-Gallery v Londýně.

2) D. William, angl. malíř (* 1817 v Hamburce), navštěvoval malířskou akademii v Londýně, v l. 1843—45 byl ředitelem kreslířské školy v Birminghamu, načez podnikl delší cesty po Italii a Německu. Maloval nejvíce obrazy náboženské, z nichž jsou nejlepší: *Nářek hebrejských matek* (1847); *Tobiáš a anděl* (1853); *Jobovy šťastné dny* (1856); *Ježíš s rodiči na cestě do Nazareta* (1857); *Dvanáctiletý Kristus v chrámě* (1866); *Návrat otcův* (1874); *Benátské děvče* (1879); *Bianca Capello* (1883). Mimo to maloval podobizny a genry.

Dobzewicz [-ševič] **Benedykt**, jesuita (* 1722), prof. theologie a filosofie ve Vilně. Vydal spisy *Placita recentiorum philosophorum explanata* (Vilno, 1760); *Praelectiones logicae in usum philosophiae auditorum* (t., 1761), jediný spis té doby všimající si též prací západoevropských filosofů XVII. stol.

Dobšice: 1) D., ves v Čechách, hejt. okr., fara a pš. Blatná (3 km s.); 28 d., 155 obyv. č. (1890). — **2) D.**, Dobčice, ves t., hejt. Poděbrady, okr. Městec Král. (8,5 km j.), fara a pš. Žehuň; 60 d., 500 ob. č., 14 n. (1890); k obci patří cukrovar na sur. v Libnovsi. — **3) D.**, ves t., hejt. Jičín, okr. a pš. Sobotka (5 km sev.), fara Libošovice; 35 d., 188 ob. č. (1890), samoty Pleskotský mlýn a Kouta. — **4) D.**, ves t., hejt. okr. a pš. Týn n. Vlt. (5 km j.-v.), fara Žimutice; 32 d., 201 obyv. č. (1890), 2 mlýny, samota Branovice. — **5) D.**, Dobčice, ves t., hejt. a okr. Budějovice (18,5 km záp.), fara Strýčice, pš. Netolice; 25 d., 9 ob. č., 139 n. (1890).

6) D., Stoškovice Malé (n. *Klein-Tesswitz*), hejt., okr. a pošta Znojmo, fara Louka; 126 d., 712 ob. n., 11 č. (1880; 996 ob. 1890), 2ř. šk.

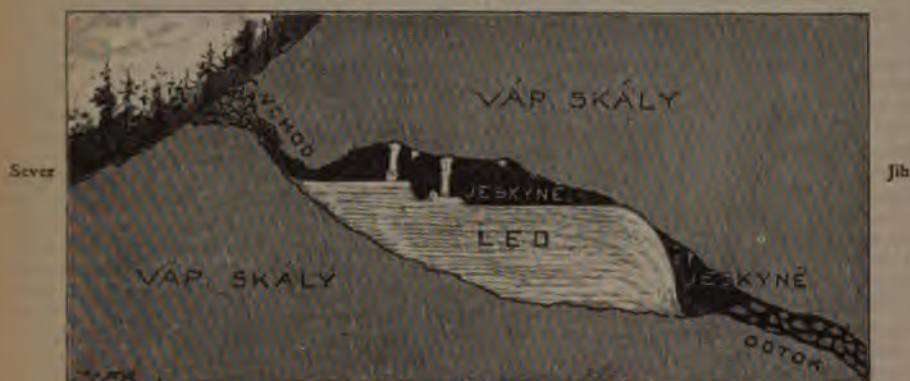
Dobšín, ves v Čechách, hejt. Jičín, okr. a pš. Sobotka (4,5 km záp.), fara Libošovice; 41 d., 216 ob. č. (1890), 1ř. šk., pivovar, mlýn s pilou a pískovcové lomy.

Dobšina (maď. *Dobsina*, něm. *Dobschau*), město s vlastním magistrátem v uherském komitátě gemerském, 64 km zsz. od Košice, na říčce Dobšíně, konečná stanice želez. odbočky Bánréve-D. uher. stát. dráhy, má 4643 obyv. (1890: 1852 Slováků, 2997 Němců, 335 Maďarů), odbornou školu průmyslovou, báňský úřad, doly na železo, měď, rumělků (zároveň výroba rtuti), kobalt a nikl, 2 vysoké peci na tavení rud, 2 parní pily, brusírnu kamenů, papírnu a jest klimatickým místem léčebným. Zdárně prospívá tu též včelařství a pěstování lnu. Okolí slyne přírodními krásami, z nichž slavné pověsti nabyly roke Ztracená a zvláště ledová jeskyně dobšinská (vyobr. č. 1188). Tato byla objevena 15. čna 1870 od inženýra Rufinyiho, pročež se také nazývá jeskyně Rufinyiovou. Rozloha její obnáší 8874 m², z čehož 7171 m² pokryto jest ledem, spousty pak ledu v jeskyni pác se na 125 000 m³. Má dvě patra. V hofejším zvaném »ledová dvorana« a majícím 120 m délky,

35—60 m šíř. a 11 m výše pokrývá led 4644 m²; od klenby vápencové, kterou voda prosakuje, sahají k podlaze 3 mocné sloupy ledové 2 až 3 m v průměru, dále nacházejí se tu ledové pahrbky, kterým se shora již nedostává vody, «beduinský stan», vodopád, loubí, pomníky a j., vše v nejkrásnějších tvarech krápníkových. Po 145 stupních sestupuje se do dolního patra, jehož klenba jest buď holá skála nebo pokryta drobnými krystally ledovými; tato část jeskyně končí na jihu ve skalní chodbě naplněné balvanů a kamením, skrze něž voda z roztáhlého sněhu do hlubiny odtéká. Tvoří tedy dobšinská jeskyně přirozenou lednici, v níž led skoro neporušen se zachovává, poněvadž studený vzduch zde shromážděný nemůže unikati do hloubky a teplý vzduch vnější nemá přístupu do jeskyně, neboť vchod do

až 1558 vedl duchovní správu na různých místech, od r. 1858—61 byl profesorem slovenské řeči a literatury při ev. lyceu v Báňské Štávnici, kde od r. 1861 vydával belletrist. list «Sokola» (vyšly jen 2 ročníky), a r. 1861 přešel na faru v Drienčanech v župě gemerské. V mladých letech veršoval v duchu prstonárodním a překládal, zejména z angličtiny a polštiny. Později obíral se folklorem filosoficky (*Úvahy o slovenských pověstech*, nákl. Matice slov. v Turč. Sv. Martině, 1871), a sběratelsky (*Slovenské povesti*, vyd. s Aug. Horislavem Škultétyem ve Štávnici 1861, druhá sbírka v Turč. Sv. Mart., 1880 sl.); *Sborník slovenských národních písní, povestí, přísloví, pohádek, hádok, hier, obyčejov a pover* (sv. I. ve Vidni, 1870, II. nedokončený v Turč. Sv. Mart., 1874, nákl. Mat. slov.); *Prstonárodnie*

Č. 1188. Ledová jeskyně dobšinská.

ni směřuje shora dolů. V létě taje poněkud led v horním patře a půda pokrývá se vodou na 2—5 cm vysoko, ale v zimě zásoba ledu opět se nahrazuje. Rozdíl teploty v jeskyni kolísá mezi + 5° C v nejteplejší době roční (při + 22,5 C vnější teploty) a — 8,75° C v době nejstudentější (při — 25° C vně v prosinci 1870), průměrná pak teplota obnáší 0,9° C, kterýžto poměr zachování ledu jest velmi přízniv. Mínění, že v zimě jest v jeskyni teplo a led roztaje, v létě pak teprve následkem značného ochlazení znova se tvoří, náleží mezi báchorky. Led tvoří se následkem zimních mrazů a zachovává se přes léto, poněvadž z příčin lokálních nemůže do jeskyně vnikati dostatek teplého vzduchu, aby led roztál. Srv. Wunsch, *Ledová jeskyně Dobšinská* (Osvěta, 1881); Krenner, *Die Eishöhle von Dobschau* (Budapešť, 1874); Pelech, *Das Straczener Thal und die Dobschauer Eishöhle* (Jahrb. d. ung. Karpatenvereines, 1878); Siegmeth, *Führer für Kaschau und das Abau-Tornaer Höhlengebiet* (Košice, 1886).

Dobšinský Pavel, ev. kněz slovenský (* 1828 ve Velkých Slabošovicích — † 1885 v Drienčanech), studoval ev. theologii, r. 1848 byl násilně vřazen do vojska honvédského a potom z trestu zase do rakouského, v l. 1850

obyčaje, povery a hry slovenské (t., 1880). V pojmání filosofickém utkvěl na stanovisku Heglovských theistův, a tudíž víc básní než zkoumá; jako sběratel a vypravovatel naproti tomu je jedním z nejšťastnějších. *Věk.*

Dobšové z Bezděkova v. Dobeš z B.

Dobyetí lékařství v. Zvěrolékařství.

Dobyetí mor (latin. *pestis bovina*) jest nemoc původně jen u skotu stepního se objevující, ale i na skot náš evropský s největší prudkostí se přenázející a nad jiné nakažlivá. Nešetří žádného přeživavce. Tak zjištěno v Čechách podobné onemocnění i u ovcí, ano i velbloudi v Asii toutéž nemocí byli zachvázeni a zhynuli. Též jiní přeživavci v zoologických zahradách touto nemocí zahynuli. Nemoc ta panuje již od pradávna na stepích ruských i asijských; znalí ji již starověci, jak dosvědčují Mojžíš, Aristotelés, Hippokrat, Plutarch, Columella a j.

D. m. jest nemoc vždy s velkou horečkou propukající a probíhající. Zvířata stepní první příznaky jaksi tají a možno u nich též první stadium onemocnění přehlédnouti. U našeho skotu domácího však bývá průběh velmi bouřlivý, a onemocnělá zvířata hynou již ve 2—3 dnech, kdežto u dobytka stepního nemoc na týden i déle se protahuje. Rovněž

u dobytka stepního nejsou vzácné případy, že bez pomoci vyvázne z nemoci a uzdraví se, kde u našeho skotu bývá nemoc prudká a vždy smrtí končí. Vyznačuje se zvláštním zánětem sliznic čtvrtého žaludku a tenkého střeva. Co do povahy jest d. m. taktéž tyf, ale ne takový, jako tyf lidský. D. m. jest konečně také nemoc krevní, krev rychle rozkládající; proto také ono rychlé zhytní. Z té příčiny bezpečná diagnosa může se bez pečně dítí jen na vnitřnostech těla mrtvého.

Příčiny nemoci hledají se jako u všech nemocí nakažlivých, v pramalounských, jen drobnohledně viditelných zárodcích (*micrococcus*), které prý stále se vyvíjejí na stepech, zvláště pak na »černozemi«; ale nemálo zajisté přispívá k tomu také nedostatek potravy, zvláště v zimě, kdy hladovící dobytek k nasycení vyhledává rozličné látky nevhodné a prudká škodlivina, jako jest zárodek tyfový, snadno účinkuje ve vysíleném a vyprahlém střevě, zvláště přichází-li do útrob ve stavu snadno rozpustném, totiž s nápojem. Přeživavci, kteří d. m. přestáli — což ovšem u našeho skotu nikdy se nestává — jsou pro celý ostatní svůj život bezpeční před touto nákazou. Proto zavedeno na některých místech v Rusku (Karlovka) a ve stepi očkování telat tam zrozených.

Při pitvání zvířat morem zhybnulých nalézají se největší změny ve čtvrtém žaludku a tenkém střevě. Avšak výrazné tyto změny nalézáme jen u našeho skotu a to jen, když několik dnů churavěl. Příznak i laikovi do očí bijící nalézáme v žaludku třetím, který však se naskytá u každé délce trvajících horečnaté nemoci a tudíž nenáleží k vlastním příznakům d. m. u. Jest to část píce mezi listy třetího žaludku (»knihy«) uložená, která i za normálního stavu zbavuje se vlhkosti a šťavnatosti; poněvadž pak při nemocích horečnatých jest též větší spotřeba látek tekutých, musí přirozeně i tato zde složená píce tím více pozbyvatí své vlhkosti, tím více se drobí a tísní listy žaludku, tak že se podobá, jako by byly srostlé, pročež laikové pojmenovali nemoc tu »srostlými knihami«.

Léčivých prostředků proti d. m. u. není; proto tím více na místě jest lékařství zábranné (profylaxe). Ve všech zemědělsky pokročilých státech jest uzákoněno zvláštními pravidly, jak veřejné zdravotnictví má býti upraveno, aby d. m. do země se nezavlekl a kdyby se tak přece stalo, kterak se k této ráně zachovati. Pro země předlitavské platí zákon o d. m. u. ze dne 29. ún. 1880 ř. z. Kdežto dříve každoročně Rakousko vynakládalo značné sumy za dobytek následkem onemocnění morem porážený, jest od té doby, co zákon ten vstoupil v život, morové této útrapy zbaveno; jsouť hranice proti Rusku a Rumunsku stále uzavřeny.

Dobytek (od *dobývání*) znamenalo starým Slovanům původně asi vše, čeho člověk přičiněním svým dobyl, nabyt. V abstraktním sméru znamenalo d. asi totéž, čemu nyní říkáme zisk nebo výtěžek (jako dosud ve

slovinském jazyku *dobitek*, *dobiček*, přidobiček ve významu zisk a podobně u Poláků *dobytek*, *nabytek* ve významu výtěžek, v konkrétním směru pak jmenován byl d. tkem statek vlastním příčiněním nabytý (srv. Hube. *Prawo Polskie* w XIV. wieku, II. díl, str. 138). Výraz d. byl tu opakem slova *dědina* (jmění nemovité) a znamenal věci movité, svrchky. Týž význam mělo asi slovo *nábyt*, *nabytek*, odvozené od *nábývati*. Poněvadž však statek dobytý, dobytek (movitosti) skládal se u starých Slovanů hlavně z domácích hospodářských zvířat (hověd), počalo se později užívati u Čechů a Poláků slova d. o zvláštní části movitého jmění, o domácích hospodářských zvířatech, ve kterémž významu udrželo se toto slovo u nás dodnes. (U Poláků běžným výrazem pro dobytek v moderním českém významu jest *bydlo*.) Podobným způsobem povstalo u Srbů pojmenování dobytka slovem *stoka* od *steč* (nabyti). (Původní výraz pro d. v nynějším významu byl u všech Slovanů asi *govedo*, *hovedo*.) Zdá se, že trvalo dosti dlouho, než slova d. a »nabytek« obdržela u nás nynější smysl. Původně užíváno jich bylo asi promiscue, jak svědčí ještě Všehrd, který (VII., 8) praví, že slova »nabytky a svrchky rozliční lidé rozličně vykládají... Ale jménem nabytkův jiného se nic nerozumí, než všecka hověda, která ve dvoře, jako koni, krávy, ovce, svině, husy, kačice, slepice, anebo jiná hověda, která v rybnících, řekách a halteřích, jako kapi, štiky a jiné ryby jsou«. Nicméně není ani Všehrd sám důsledným a jmenuje totéž, co sám dříve (VII., 8) nazval »nabytkem«, na jiných místech (VII., 18, 22 a j.) »d. tkem«. — V původním významu (svrchky, movité jmění) vyskytá se slovo d. ve spojení s přídavným jménem »přihlavný« v knize Rožmberské (čl. 184 a 209), kdež pod přihlavným d. tkem rozumějí se věci, které zabitému byly uloupeny. Možno tak souditi též z toho, že ve Výkladu na právo zemské české Ondřej z Dubé mluví se o »přihlavním dluhu«, totiž penězích (čl. 17).

Dobytek v hospodářství viz **Dobytkářství** a **Domácí zvířata**.

Dobytkářství jest jako pěstění rostlin hospodářských hlavním odvětvím hospodářství polního a zabývá se chovem domácích zvířat hospodářských, která zahrnujeme názvem dobytek. Obě odvětví se na vzájem podporují a doplňují. Hlavním účelem d. jest spracovati prostřednictvím ústrojí zvířecího pícní hmoty vypěstěné na pozemcích na výroby živočišné, jež pro menší objem a vyšší cenu možno snáze dopravovati, které jsou tedy soustřednější a prodejnější. Hněj nabytý při této výrobě jakožto odpaděk vrací půdě velkou část živin sklizněmi rostlin odhátých a upravuje z pravidla též příznivě mechanickou povahu její. Náležitě zužitkování vypěstěné píce a steliva a trvalá výnosnost pozemků závisí hlavně na tom, v jakém poměru nachází se rozsah dobytčářství k výměře rolí a pozemků travorodných. Při velké různosti poměrů pří-

rozených a národohospodářských, kterou shle dáváme při hospodářstvích téže polohy, a při měnivosti poměrů těch za různých dob i v jednom a též statku kolísá také rozsah d. Vezmeme-li za základ stejnou výměru statku, nabývá d. tím většího objemu, čím více tu shledáme luk a pastvin u pfirovnání k rolím, čím úrodnější jest půda, čím více pfeje podnebí vzrůstu píce a čím snáze i výhodněji lze zpeněžití výroky živočišné. Rozsah d. posuzuje se dle velkých kusů (500 kg) připadajících na 1 ha půdy orné. Drobnější dobytek se při tom k snazšímu počítání redukuje na velké kusy, tak že 10 kusů ovcí nebo vepřů nebo 2 kusy mladého skotu rovnají se 1 velkému kusu. Připadá-li na 1 ha půdy orné 10 až 15 kusů velkých, dlužno považovati stav dobytka za silný, při 04—06 kusu za prostřední a při 03—04 kusu za slabý. *Bkt.*

Dobytnost pohledávky. Kdo pohledávku postoupí bezplatně, neručí za ni. Kdo však ji postoupí úplatně, ručí za pravost a dobyt-nost její, nikdy však za více, nežli od přejímatelce (cessionáře) obdržel. Pokud však se cessionář mohl přesvědčiti o dobyt-nosti z veřejných knih, anebo pohledávka v čas postupu dobyt-ná později nedobytnou se stala buď náhodou anebo nedopatřením cessionáře, jež v tom záležiti může, že ji v čas nevypověděl, nežaloval, dlužníkovi vyčkal, jistotu, kterou bylo lze obdržeti, vydobyti zmeškal, s exekucí se opozdil — nemůže se tento více na post-upníku (cedentovi) hojiti (§§ 1397.—1399. obč. z.). Podle týchž zásad ručí za pravost a dobytelnost exekut, jehož pohledávka věřiteli exekučně odevzdána byla (srv. též §§ 317., 318. obč. soud. ř.). *Škl.*

Dobývání (rusky выемка, добывание, fr. exploitation, arrachement, angl. winning, něm. Abbau) značí hornické výroby, které jsou účelem dolování vůbec. Dle povahy a polohy ložisek jest d. rozmanité. Hlavně rozeznáváme d. pozemní, t. j. d. oněch ložisek, která až na den na povrch vycházejí, a d. podzemní č. dolní, kde jest potřebí ložiska otvírati pod povrchem jamou, štolou nebo jinými díly hornickými. Způsobů d. jest veliké množství; o nich rozhoduje hlavně uložení (směr, úklon, hloubka), dále mohutnost ložisek a j. (Viz Hornictví.) *Čka.*

D-m v hospodářství nazývá se sklizeň rostlin, které pěstují se pro části v zemi vězící, tedy řep všeho druhu, mrkve, bramborů, topinambur, křenu, rostlin česnekovitých a j. Kofeny, hlízy nebo cibule těchto rostlin se vytahují ze země, nebo vyhrabují nebo vyhrnují buď prostou rukou, buď příhodným náčiním ručním (motyk, rýčů, vidlic) i sptěžného (pluhů, háků, rádel), jež mnohdy k tomu účelu zvláště jest upraveno (jako na př. Hausův vyoravač na brambory, Pracnerovo vyoráadlo na řepu atd.).

Doco . . . Hesla zde pohřešovaná viz pod Dok . . .

Doce [dóse], jihoamer. řeka ve státech brazilských Minas Geraes a Espirito Santo, vzniká z řeky Chopoto (Xipoto), prame-

nící se 28 km sev.-vých. od Barbaceny ve státě Minas Geraes. Tekouc zprvu na sev.-vých, vnímá řeky Pirangu, Piracicabu a Urupucu, načež otáčí se na jihových. a sesílena přítoky Cuyate i Mannassu, vstupuje do státu Espirito Santo, jímž protéká ve směru východním u Regencie při 19° 35' j. š. padá do Atlantického oceánu. Tok její, 750 km dlouhý, jest v horním díle pln kaskád, splavný jest jen ve státě Espirito Santo. — R. 1832 rozvodněná řeka zničila Regencii a otevřela si druhé ústí u města Monsaros.

Docendo discimus, lat. přísloví = učíme (jiné) sami se učíme. Srv. Homines dum docent discunt, Seneca ml., Listy VII.

Docent (z lat. doceo, učím), ten kdo učí, učitel. V tomto širším slova smyslu užívá se slova d. všeobecně o těch, kdož přednášejí nebo vyučují na vysokých školách vůbec (professoři řádní, mimořádní i d-i v užším slova smyslu); d. v užším slova smyslu znamená osobu, již sborem professorským dostalo se oprávnění ku přednáškám (*venia docendi*). Aby se kdo stal d-em, musí dle nařízení ministerstva kultu a vyučování ze dne 11. února 1888 býti doktorem té fakulty, na které se chce habilitovati, pak předložiti rozpravu tiskem uveřejněnou (spis habilitační) o některém problému té vědy, pro kterou se chce habilitovati, potom podrobiti se colloquiu čili rozmluvě vědecké před celým sborem professorským z veškerého oboru, o kterém přednáseti míní, a konečně musí prokázati také vnější způsobilost ku přednášení tak zvanou »přednáškou na zkoušku« před sborem professorským o thematicu, jež vyvolí sbor ze tří návrhů žadatelem učiněných. Vyhoví-li žadatel všem těmto požadavkům, udělí mu professorský sbor veniam docendi, usnesení to však musí býti ministerstvem vyučování stvrzeno. — V jednotlivých případech, když se totiž žadatel i ve vědě i v ústním přednášení již dříve byl osvědčil, může sbor professorský spokojiti se předloženým vědeckým spisem (při medicínské fakultě vědeckou činností vůbec) a nepožadovati ani colloquia ani přednášky na zkoušku. — D. nedostává z pravidla žádného platu od státu kromě podílu z kollejného (soukromý nebo privatní d.); výjimkou dostává za přednášky zvláště důležité nebo nenahraditelné, nebo zastává-li řádného profesora, přiměřený honorář (honorovaný d.). — Docentura jest první stupeň ku professuře; není-li však žádná stolice pro příslušnou doktrinu uprázdněna, může staršímu a zasloužilému d-u k návrhu sboru professorského od ministerstva udělena býti hodnost a titul mimořádného profesora, ovšem bezplatného. Viz též Habilitace. *PD.*

Dock viz Dok.

Dockum, též Dokkum, v dobách francských *Doccinga*, opevněné město v nizozem. prov. Frísech na dockumské Diepě, severových. od Leeuwarden, má z kostely, pěknou radnici, továrny na náhražky kávové, pivovarnictví, lihovarnictví, hrnčičství, stavění lodí,

obchod s obilím, máslem, sýrem a lnem, okolí velmi úrodné, největší stavidla nizozemská zvaná Nieuwe zylen a 4482 obyv. (1885). R. 755 byl tu zavražděn sv. Bonifác.

Doclea [dok-], římské město v nynější Černé Hoře, v sousedství města Podgorice. Zříceniny slovou Dúke. Vzniklo co středisko illyrského kmene, řečeného Docleatae a obdrželo městská práva, zdá se, od císaře Vespasiana. Ve IV.—VI. stol. bylo hl. městem zvláštní provincie, řečené Praevalis. Císař Diocletianus dle Aurelia Victora byl rodem z D-ee, dle jiných ze Salony, pro kterou se prohlašuje i Mommsen. Nápisy zdejší viz v Corpus inscr. lat. III., 1, 283 a Suppl. III. p. 1476 (res publica Docleatium; srv. i Bulletin de l'acad. des inscr. 1890, 142). Záhy tu zříceno biskupství a mezi starožitnostmi zde nalezenými vyniká starokřesťanská nádoba s obrazy ze starého zákona a s lat. nápisy, popsaná od Rossiho. Na posled připomíná se »Docleatina civitas« l. 602 v listech papeže Řehoře I. V X. stol. dle svědectví císaře Konstantina Porfyrododného byla pusta. Tvar Dioclea je novější; ve spisech a nápisech římské doby se čte jen Doclea. Církevní tituly D-ee zdědil biskup a později arcibiskup barský, jenž sepsal »Diocliensis et Antibarensis«. Jméno D. žilo i ve středním věku za Srbův a Byzantincův, ale co název celé země okolo Skadarského jezera a v blízkém pomofí. Viz Dioklitiia. *KJk.*

Doctissimus [dokt-] lat., veleučený, titul doktora filosofie.

Dootor viz Doktor.

Doctrina (lat.), nauka.

Doctrina duodecim apostolorum viz Apoštolské sbírky.

Doctrinari slují některé duchovní společnosti, jejichž úkolem jest vyučování náboženské. Na prvním místě jmenovati jest arcibratrstvo křesťanské nauky v Římě, které milánský šlechtic Marcus de Sadio Cusani kolem r. 1560 založil. Členové bratrstva kněží i nekneží podjímali se horlivě úkolu vyučovati dítky katechismu. Papež Pius V. vydal bullou z r. 1571 biskupy, by bratrstvo to ve svých diocésích zaváděli, jemuž nadto rozličná práva a privilegia udělil. Papež Klement VIII. nařídil, by kardinál Belarmin sestavil malý katechismus dle něhož bratrstvo při vyučování fidiiti se mělo. Pavel V. povýšil je r. 1607 na arcibratrstvo se sídlem u sv. Petra ve Vatikáně. Duchovní spolek ten působí až dosud, vyučuje v kostelích mládež při křesťanských cvičeních naukám náboženským. Z bratrstva křesť. nauky vyvinula se kongregace světských kleriků křesťanského učení (Dottrinari), když někteří členové r. 1586 dali se vysvětití na kněze a ku společnému životu se zavázali. Řehoř XIII. daroval kongregaci té chrám sv. Agathy v Římě, dle kterého Dottrinari též Agathisté se nazývají. Kongregace zakládala na četných místech v Itálii národní školy, ve kterých konala křesťanská cvičení a mládež ku přijetí sv. svátostí připravovala. Členové odívali se

v černou řízu. Poněvadž kongregace během XVIII. st. počala klesati, spojil ji Benedikt XIV r. 1747 s kongregací blah. Caesara Buského. Tuto kongregaci francouzských Doktrinářů založil francouzský šlechtic Caesar z Bus, jenž 1544 v Cavaillonu (Venaissin) se narodil, dospěv v jinocha ve válkách hugenotských bojoval a při obléhání La Rochellu r. 1562 účastenství měl. Po té uhodiv na lepší cestu, věnoval se studiím a byl r. 1582 na kněze vysvěcen. S několika kněžmi putoval od města k městu, od dědiny k dědině, obeznamuje lid s pravdami náb. dle katechismu tridentského. Založiv r. 1592 kongregaci duchovní dle něho nazvanou, jejíž hlavní účel záležel ve vyučování náb. prostého lidu, dosáhl na papeži Klementu VIII. r. 1597 stvrzení této duchovní jednoty. Zakladatel zemřel 15. dubna 1607. Pius VII. prohlásil jej r. 1821 za ctihodného sluhu božiiho. Jeho katechismus byl r. 1666 v Paříži vytištěn. Jím založený ústav velice se rozšířil ve Francii a v Itálii, máje hlavní sídla svá v Paříži, v Avignoně, v Tolose, v Římě, v Neapoli a v Piemontě, ku kterým četné domy a kolleje přináležely. Velikou revolucí zanikly francouzské konventy, kdežto v Itálii kongregace až posud se udržela. Její představený má své sídlo v Římě u Panny Marie in Monticelli. Bratrstvo florentských doktrinářů (Vanchetoni — opovrhovatelé marnosti) založil chudičký Hippolyt Galantini (* 1565 ve Florencii — † 1619). Již jako hoch počal vyučovati dítky náboženství, která okolnost kard. arcibiskupa florentského Alexandra Octaviana (potomního pap. Lva XI.) tak potěšila, že mu k činnosti vykázal kostel sv. Lucie al Prato. Po mnohém utrpení založil Galantini r. 1602 oratorium, jež k rozkazu Klementa VIII. zasvěceno bylo sv. Františku a ku přání zakladatelovu také sv. Lucii. Členové oratoria rozdělení jsou v 15. třídách na vyučující a na učící se (docentes et discentes religionem christianam). Láska k Bohu a láska k bližnímu jest jejich úkolem. Nový ústav rozšířil se zvláště v Toskánsku, v Modensku a i v jiných provinciích italských. Duchovní kongregace ta, jejíž stanovy od pap. Lva XII. r. 1824 stvrzeny byly, udržela se až na naši dobu. Zakladatel byl od něhož papeže r. 1825 za blahoslaveného prohlášen. Spisy jeho byly r. 1831 v Římě tiskem uveřejněny. O doktrinářích církevních viz ještě články Školní bratří a Školní sestry. *Ksl.*

Dóozi Lajos, dtive Dux, maď. publicista a dram. spisovatel (* 1845 v Német-Kereszturu), studoval práva a oddal se činnosti žurnalistické, později nastoupil dráhu úřednickou, vstoupil do společného ministerstva záležitostí zahraničních ve Vídni a rychlým postupem stal se v něm r. 1879 dvorním radou. **D.** i jako publicista i jako spisovatel dram. vládně neobyčejně dovedným péroem a v básnických svých spisech řadí se k nejpřednějším souvěkým spisovatelům maďarským. Ze spisů jeho uvádíme hist. veselohru Csók (Hubička, v Budapešti, 1873) a později vícekrát vydanou, kterou do češtiny přeložil

Fr. Brábek a pro české jeviště upravil Jar. Vrchlický a která též na čes. Nár. div. byla provozována, dále hist. veselohru *Utolsó szézelem* (Poslední láska, 1884) a histor. drama *Széchy Mária* (1885). Z překladů jeho uvedeny budtež překlad *Fausta* do maďarštiny a překlad *Madáchovy Tragédie človeka* do němčiny. Svou veselohru »Hubičku« přeložil též do němčiny.

Dóczy: 1) D. Urban, rábský, jagerský a současně (za panování krále Matiaše) vídeňský biskup, král, pokladník a společně se Štěpánem Báthorym strážce koruny. Byl věrným rádcem uher. krále Matiaše a po jeho smrti přívržencem Vladislavovým a odpůrcem Jana Korvina, † 1492 v Jagru. *Bbk.*

2) D. Jan, nejvyšší komoří krále Vladislava uherského, později přívrženec Jana Zápolského a pravá ruka vladaře Ludvíka Grittiho, s nímž byl 29. září 1534 povstalci v Mediáši odpraven. *Bbk.*

Dočesná. V krajině rakovnické a žatecké, kde se od dávných časů provozuje světově známé chmelářství, slavivá se v pozdním létě d., t. j. slavnost dočesávání chmele, při níž zachovávají se různé zvyky a obyčeje. Veškerí česáči, kteří byli u hospodářů zaměstnání, shromáždí se na chmelnici, aby poslední tyče vytahali, chmel svázali, naložili a do statku odvezli. Do vozu zapřáhnou se malebně opentlení oří. česáči postaví se na vůz, majíce za klobouky kytice chmelní a v čele dva náčelníky, již mávají ozdobenými tyčemi, na nichž byl chmel ponechán. Do vesnice ujíždí se za bujně veselosti a zpěvu. U vjezdu do statku bývají obyčejně vrata zatažena chmelinou, aby hospodář poslední vůz doma zbylým česáčům byl nucen dodatečným zproptitným vykoupiti. Ve dvoře vítá hospodář česáče, načež tito zapějí píseň k slavnosti té se vztahující. Chmel se složí, za hlučného zpěvu očesá a počínají radovánky. Jídlo, pití střídá se ze zpěvem a tancem až do pozdní hodiny noční, při čemž nesmí scházeti ani hospodář, ani hospodyně. V místnostech, kde se koná veselí, postaví se ověšené tyče s chmelem jakožto symbol slavnosti. Bohatší hospodáři dopravují někde poslední vůz s chmelem čtyřmi kozy malebně vyfintěnými. *C.č.*

Doda Trajan, generálmajor a vlastenec rumunský (* r. pros. 1822 v Prilipci v Banátě). Vychován ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, z níž vystoupil r. 1842 jakožto poručík vyšší třídy do bývalého pluku hraničářského rumunsko-banátského č. 13. Již 1. bř. 1848 povýšen na setníka, vyznamenal se 1848 v Itálii u Benátek a proti maďarským povstalcům u Rešice v Banátě, kde byl těžce raněn. Roku 1849 se vyznamenal u Aradu a v Sedmihradech, r. 1859 byl majorem v gener. štábě v Dalmacii, r. 1864 povýšen na plukovníka a určen za míst. velitele do Benátek. Po válce r. 1866 stal se náčelníkem gener. štábu u zem. velitelství v Záhrbe, 1869 brigádníkem v Budapešti. Uchýliv se později na odpočinek do Karanšebeše, bývalého štábního místa 13. pl. hraničářského, byl co vynikající národovec

ve středních rocích osmdesátých volen rumunskými vlastenci tamního kraje do uherského sněmu říšského, kde ovšem vida nemožnost pořídit něčeho proti pevnému šiku maďarských chauvinistů nepřejících národům nemaďarským ani nejmenšího zastání, odporoval trpně, pak vůbec do sněmu se nedostavoval. Zbaven mandátu, zvolen znova, odporoval dále, souzen maďarským soudem a odsouzen pro zemězradu na několik let do žaláře a na značnou pokutu peněžní. Sám mocnár asi tu vystoupil pro Dodu, nebo trestu nikdy nenastoupil a dlí dále nikým neobtěžován v zátiší svém Karanšebešském jako c. a k. generálmajor posud. *FM.*

Doda, obřad jhoslov., viz Dodola.

Doda Balopur viz Dodbolopur.

Dodabetta, hora v Přední Indii na vysočině dekkánské v pohorí Nilgiri (Modré hory), 2670 m vys., meteorologická stanice.

Dodavací smlouva viz Dodavací sml.

Dodart [-dár] Denis, lékař pařížský (1634 – 1707), pamětihodný tím, že vysvětloval vznik hlasu lidského chvěním se hlasivky následkem proudu vzduchového. Výši hlasu vykládal různou šířkou štěrbiny hlasné. Mimo to konal studia o kožním dýchání a perspiraci, která teprve r. 1725 Noguezem byla uveřejněna. *Peč.*

Dodavací doba neboli doba dodání (*Lieferfrist*) jest lhůta řádem dopravním stanovená, za jakou má dráha zboží s místa na místo dopravit. Skládá se z doby expediční a dopravní (§ 63. dopr. řádu). D. d. počíná půlnocí následující na den okolkování nákladního listu. Při výjimečných poměrech dopravních prodlouží se s přívolením dozorcího úřadu železničního d. d. o doby ustanovené dotýčnými tarify (*Zuschlagsfristen*). Je-li doprava překážkami stížena, může dráha žádati, aby zasilatel celých vagonových zásilek na nákladním listě potvrdil, že jest srozuměn, aby doba dodání čítala se ode dne skutečného odeslání zboží. Nedodrží-li dráha dobu dodání, jest povinna dáti náhradu (§ 27. dopr. řádu). Zasilatel může si v nákl. listě pojistiti větší náhradu deklarací zájmu na dodání. *Brix.*

Dodavací smlouva (*Lieferungsvertrag*) jest vedle nauky práva obchodního smlouva trhová, při které prodávající v době uzavření smlouvy věci prodané ještě nemá, nýbrž si ji teprve později míní zjednati. D. s. uzavřená o věcech movitých nebo cenných papírech k obchodu určených jest na straně prodávajícího (dodavatele, *Lieferant*) povždy obchodem (t. zv. absolutním, čl. 271 č. 2). Jinak d. s. podrobena všeobecným zásadám o trhu. (Srv. čl. 338 obch. z., který však vytýká jen hlavní případ, totiž d. s-vu o věcech zastupitelných.) — V širším slova smyslu užívá se v obchodním životě označení toho — synonymně s názvem »koupě časová« (*Zeitkauf*) — o takové smlouvě trhově, při které plnění prodavatelovo vůbec jest odloženo na dobu pozdější, oproti tomu pak označuje se případ, kde prodatel plniti má ihned, jakožto trh denní, také kasovní (*Tages-, Cassa-*

kauf). — V pojem d. s-vy ve smyslu ještě širším zahrnují se posléze též případy smlouvy námezdní o zřízení díla (*locatio, conductio operis*). Srv. k tomu § 1163 obč. zák. O d. s-vě v bursovním obchodu na oko uzavírané viz *Differenční obchody*. *Hmn.*

Dodavatel jest osoba dodávající jinému zboží (viz *Dodavací smlouva*). Titul c. k. dvorního dodavatele je vyznamenání, jež se uděluje firmám obchodním zvláště vynikajícím; může být udělen také cizincům, což však nemá za následek nabytí státního občanství. Taxa činí 250 zl., vyznamenání jest jen osobní. Kdo chce užívati podobného titulu uděleného cizím panovníkem, musí prokázati, že ho řádně nabyt, a že vyslanectvo dotyčného státu ničeho nenamítá proti užívání jeho; k užívání znaku cizího státu potřeba zvláštního povolení.

Dodballopur nebo Doda Balopur, t. j. Velký Balopur, město v poplatném státě maj-súrskem v Přední Indii, má pevnost ze XIV. st., veliké trhy, předejí bavlny a 7032 ob. (1880), převahou Hindů.

Dodd: 1) **D. William**, spis. angl. (* 1729 na Lincolnsku — † 1777). Studoval v Cambridgeu a stal se duchovním v Londýně, kde záhy získal si jména výmluvného kazatele a obrátěného stilisty. R. 1763 jmenován vychovatelem Filipa Stanhopy, pátého earla of Chesterfield, a dva roky na to dvorním kazatelem. Přes to vedl život prostopášíného marnotratníka, tak že ocitnuv se — měl ročních příjmů na 1000 lib. št. — v citelném nedostatku, chtěl si pomoci paděláním směnky se jménem earla Chesterfielda na 4200 lib. št. Pro tento zločin byl odsouzen ke ztrátě hrdla, kterýžto rozsudek přes mnohé přímluvy byl na něm vykonán v Tyburnu. Spisy jeho jsou četné a různého obsahu; nejznámější z nich *The Beauties of Shakespeare* (2 sv., Londýn, 1753) a *Reflections on Death* (1763) dočkaly se několika vydání. Poslední svou báseň *Thoughts on Death* napsal v době mezi svým odsouzením a utracením.

2) **D. Robert**, angl. malíř (* 1748 — † 1810, zobrazoval zvláště velké skutky anglického loďstva a osudy lodí v bouři. Známým učinily ho obrazy *Anglické vojsko ve Spitheadu* (30 m široký), *Kapitán Inglefield s desíti sou-druhy v nebezpečí*, *Bitva u Trafalgaru* a j. Dle jeho obrazů zhotoveny jsou rytiny od D-a samého i od R. Pollarda, většinou znamenité aquatinty.

3) **D. Ralph**, inženýr angl. (* 1756 v Londýně — † 1822 v Cheltenhamu). Studoval hlavně praktickou mechaniku a věnoval také velikou pozornost stavitelství. Stal se poprvé známým svým *Account of the principal Canals in the known World, with reflections of the great utility of the Canals* (Londýn, 1795). Brzy potom projektoval tunel pod Temží od Gravesendu do Tilbury a vydal o tom spisek, v němž dokazoval prospěšnost tohoto podniku pro Anglii. R. 1798 navrhol stavbu splavného kanálu z Gravesendu do Stroodu a r. 1799 uveřejnil *Letters on the Improvement*

of the Port of London without making wet Docks (t.), není však známo, že by rady jeho byly došly povšimnutí. R. 1805 věnoval pozornost zásobování Londýna vodou a uveřejnil *Observations on Water atd.* (t.). V publikaci této bylo uvedeno mnoho křiklavých vad tehdejších poměrů a rad k odpomoci; avšak doba nebyla radám tímto přívziva. Posléze vydal *Practical observations on the Dry Rot in Timber* (t., 1815). Velmi se též zasazoval o rozvoj paroplavby.

Dodridge [-idž] Philip, evang. bohoslovec, nonkonformista (* 1702 v Sheppertonu — † 1751 v Lisaboně). R. 1729 jest zvolen za faráře nonkonformistického sboru v Northamptonu, kamž přeložil bohoslovecký seminář téhož roku jím založený, jenž poskytuje všestranného vzdělání, vynikajícím ústavem independentů se stal. Působil 20 let jako učitel a kazatel a byl u independentů ve veliké vážnosti; byl také z nejlepších církevních básníků independentských, jehož mnohé písně až podnes se zpívají. Ve svých jasných kázáních obracel se k rozumu svých posluchačů. Napsal *Rise and progress of religion in the Soul* (Lond 1744); *The Family Expositor* (t., 1738, 3 sv.) a j. *B.M.*

Dodds Alfred Amédée, generál franc. (* 1842 v St. Louis v Senegambii), studoval na kolleji carcassonské, od r. 1862 na vojenském škole v St. Cyru, odtud r. 1864 vstoupil jako důstojník do námořní pěchoty a vyznamenal se v několika výpravách koloniálních. Uprchnuv ze zajetí německého, do něhož se r. 1870 u Sedanu dostal, účastnil se bojů na Loife a ve vých. Francii, načež od r. 1872 skoro bez přestání byl činným na výpravách v osadách zámořských; r. 1872–77 dlel v Senegambii, potom bojoval v Kočincině a Tongkingu, a postoupiv r. 1887 na plukovníka, stal se 1888 velitelem sborů francouzských, v Senegambii, kdež v l. 1889–91 se zdarem bojoval proti Kajoru, proti Sererům a povstalcům ve Fútá-Džalóně. R. 1892 obdržel vrchní velení nad vojskem vypraveným proti Dahomeji, porazil dahomejského krále Behanzina dne 14. září u Dogby, překročil 2. října na Tahue řeku Wheme, zvítězil 4. a 6. října na novo u Poguessy a zmocniv se 17. listopadu hlav. města Abome, zapudil krále Behanzina do neznámých krajín na severu. Dahome následkem toho přivtěleno k franc. držávám na Zlatém pobřeží, a D. za úspěchy své vyznamenán hodností brigádního generála a velkodůstojníka Čestné legie.

Dodecagynia v. Linnéova soustava.

Dodecandria v. Linnéova soustava.

Dodecatheon L., božskokvět, rostlinný rod z řádu prvosenkovitých, tribu *Primuleae*, obsahující byliny vytrvalé, lysé, s krátkým oddenkem a přizemními listy vejčítými nebo podlouhlými, nestejně drobně zubatými, v řapík zaúženými. Na konci stvolu někdy i více než 3 dm vysokého jest okolík, jehož květy provázejí vejčitokopinaté listeny, kratší stopek květních a vztyčených. Květy jsou nachýlené, plátků podhnutých a tyčinek

z trubky vynikajících a okolo delší čnělky v kužel skloněných. Barva koruny jest liláková, růžová nebo nachová. Semenník volný, přikrouhlý dorůstá v 5chlopní, mnohosemennou, skoro válcovitou tobolku. **D.** jest rostlina severoamerická a východoasijská, pěstovaná i u nás některými druhy, jako: *D. frigidum* Cham., *D. integrifolium* Mich. a zvláště *D. Meadia* L., b. virginský, od něhož dočleno i několik odrůd, jako: *var. flore albo*, *var. elegans* a *var. giganteum*, tato se stvolem až 1 m vysokým. V příznivých poměrech snáší **D.** i naši zimu. *Děd.*

Dode de la Brunerie [dod dla brynri] Guillaume, vicomte a maršálek franc. (* 1775 v St.-Geoire — † 1851 v Paříži). Vzdělav se v inženýrské škole v Metách, vstoupil do vojska republikánského, bojoval na Rýně a v Egyptě a prospěl armádě franc. zkušenostmi svými a důkladnými pracemi z oboru inženýrského a stavitelského; zvláště r. 1809, kdy řídil práce zákopnické při obléhání Zaragozy a r. 1811 při opevnování severního pobřeží francouzského. Po výpravě ruské hájil Hlohova až do pádu cisarství, načež přešel do služeb Ludvíka XVIII. R. 1823 byl při výpravě španělské, stal se vicomtem, členem vojenské rady a komissí pro obranu země a ředitelem výboru, který prováděl nové opevnění Paříže. Napsal: *Précis des opérations contre Cadix 1823*. (Paříž, 1824). Srv. Moreau, Vie du maréchal **D.** (Paříž, 1852).

Dódeka (fec.), dvanácté.

Dódekaúhelná soustava čili dodekadika viz Číselná soustava

Dódekaúhř (dvanáctistěn) jest vůbec těleso omezené dvanácti rovnými stěnami. **D.** pravidelný jest jedno z pěti pravidelných těles Plátónových. Týž omezen jest 12 pravidelnými pětiúhelníky, má 30 hran a 20 vrcholů; v každém vrcholu sbíhají se tři hrany a tři stěny. Dvě sousední stěny tvoří úhel $116^{\circ} 33' 54''$. Dle Poinsoata existují též tři různé pravidelné d-y vyššího řádu (hvězdovité). V krystalografii vyskytuje se d. kosočtverečný a d. deltoidový, oba náležející soustavě krychlové. *Sd.*

Dódekaúhelná soustava viz Polyedrální číslo.

Dódekagón (dvanáctiúhelník) jest část roviny omezená dvanácti stranami; má 12 vrcholů, 54 úhlopříčky. Pravidelný d. ve-píšeme do kružnice, rozdělíme ji na 12 stejných dílů; spojíme-li dělicí body po řadě, jak po sobě následují, vznikne obyčejný pravidelný dvanáctiúhelník; spojíme-li dělicí body ob čtyři, obdržíme pravidelný dvanáctiúhelník hvězdovitý. Vnitřní úhel prvního má 150° , druhého 30° . *Sd.*

Dódekagonální číslo viz Polygonální číslo.

Dódekaohřd slove soustava dvanácti tónů v hudbě starořecké. Soustava tónová u Řeků v svém vývoji kráčela paralelně s vývojem nástrojů strunných. Jako z kithary původně čtverstrunné poněmáhu vznikla kithara dvanáctistrunná (dvanáctou strunu přidal k Ti-

motheově jedenácté Ferekratés), tak tetrachord soudobně znenáhla vzrostl v d. *Str.*

Dódekarkhie nazývá se dle Hérodota a Diodóra doba dvanácti knížat (dódekarché) v Egyptě, kteří po vypuzení ethiopské dynastie o vládu nad Egyptem se rozdělili a jednou do roka ke společné oběti v Memfidě se scházeli, až Psametich, kníže saiský, pomocí feckou celé země se zmocnil. V pravdě jest to doba nadvlády assyrské (r. 672—655 př. Kr.) za Asarhaddona a Assurbanipala, kdy Egypt spravován byl assyrskými místodržícími.

Dódekatémorion (fec.), dvanáctý díl kruhu, zvláště zvěrokruhu v astronomii.

Dodel-Port Arnold, botanik švýc. (* 1843 v Affeltraugenu), studoval na semináři krauzlinském u Kostnice, v l. 1863—69 v Genevě, Curichu a v Mnichově; v l. 1870—80 byl soukromým docentem a od r. 1880 jest profesorem botaniky v Curichu. Vydal tyto spisy: *Die neuere Schöpfungsgeschichte nach dem gegenwärtigen Stande der Naturwissenschaften* (Lipsko, 1875); *Die Kraushaar-Alge (Ulothrix zonata)* (t., 1876); *Wesen und Begründung der Abstammungs- und Zuchtwahltheorie* (Curich, 1877); *Anatomisch-physiolog. Atlas der Botanik für Hochschulen und Mittelschulen* (Esslinky, od r. 1878 s textem něm., angl. a ruským!); *Illustr. Pflanzenleben* (Curich, 1878—83); *Biologische Fragmente, Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Pflanzen* (Kassel, 1885); *Konrad Deubler, Tagebücher, Biographie und Briefwechsel des oberösterreich. Bauernphilosophen* (Lipsko, 1886); *Moses oder Darwin? Eine Schulfrage* (Curich, 1889) a mnohá pojednání v »Jahrb. f. Bot.«, »Bot. Zeitung«, »Kosmos« a »Neue Zeit«.

Př.

Doderer Wilhelm, rytíř, architekt něm. (* 1826 v Heilbronně), byl profesorem při c. k. vojenské ženijní akademii, od r. 1870 je řádným prof. architektury při vysokých školách technických ve Vídni, od r. 1881 také inspektorem rakouského školství průmyslového. Provedl řadu větších staveb pozemních na tratích Rak. severozápadní dráhy, nádhernou budovu gener a sborového velitelství ve Vídni, velikolepé lázeňské budovy v Mehadii (Herkulovy lázně), letohrad rumunského krále v Peleši a j. Dle jeho návrhů stavěny budovy pro odbornou školu sochařskou a kamennickou v Hoficích, tkalcovskou školu v Krňově a četné jiné stavby soukromé i veřejné ve Vídni. Sepsal různá pojednání z oboru stavitelství a architektury, jež byly uveřejněny v »Zeitschr. d. österr. Ing.- und Architekten-Vereins« a jiných odborných listech, a vydal dílo *Architektonische Formenlehre* (Klosterbruck, 1866—67). Vyznamenán řádem železné koruny III. tř., řádem Františka Josefa a rumunskou velkou zlatou medailí za umění. *Dkl.*

Doderky slove skrovná ovšem hostina, kterou strojí hospodyně ženám, jež za zimních večerů chodily jí drát peří, když jsou poslední den s prací u konce. Pohostí je peřivem a pivem a při tom rozproude se zábava, které se účastní lidé domácí i ze sousedstva. *Zbl.*

von **Döderlein** Ludwig Wilhelm, filolog a paedagog něm. (* 1791 v Jeně — † 1863 v Erlankách). Studoval v Schulpfortě, Mnichově, kde naň nejvíce působil Thiersch, v Heidelbergu, v Erlankách a Berlíně, r. 1815 stal se prof. v Berně, r. 1819 rektorem gymnasia a prof. klassické filologie na universitě v Erlankách. **D.** pracoval nejvíce v oboru lat. synonymiky, pak řec. a lat. etymologie: práce jeho vyznačují se velikou učeností a důvtipem, vadou jest nedostatek přesné metody vědecké a náchylnost k libovolným neodůvodněným hypotézám. Dnes jsou ovšem práce tyto skoro bez ceny. Jako akademický učitel a feditel gymnasijní rozvinul činnost velmi záslužnou. Z publikací jeho uvéstí jest: *Lateinische Synonymen u. Etymologien* (Lipsko, 1826—38, 6 d.); *Die lat. Wortbildung* (t., 1839); *Handbuch der lat. Synonymik* (2. vyd., t., 1849); *Handbuch der lat. Etymologie* (t., 1841); *Homerisches Glossarium* (Erlanky, 1850 až 1858, 3 d.). Z vydání a překladů **D.**-em pořizovaných uvádíme vydání *Sofokleova Oidipa na Kolóně* s L. Hellerem (Lipsko, 1825); *Tacita* (Halle, 1841—47, 2 d.); *Horatiových Listů* (Lipsko, 1856—58) a *Satir* (t., 1860) s něm. metrickým překladem a poznámkami, *Iliady* (t., 1863—64, 2 d.) a konečně překlad Horatiových *Satir* a *Listů* zvláště uveřejněný (t., 1862). Drobná pojednání a řeči **D.**-ovy vyšly ve dvou sbírkách: *Reden u. Aufsätze. Ein Beitrag zur Gymnasialpaedagogik u. Philologie* (Erlanky, 1843, 2 sbírka 1847); *Oeffentliche Reden. Mit einem Anhang pädagogischer u. philologischer Beiträge* (Frankfurt 1860). Srv. Ivan Müller, Zum 100jährigen Geburtstag L. v. **D.** Festsprache (Erl., 1892).

Dodge [dodž]: 1) **D.** Mary Abigail, spisovatelka amer., písičká pod jménem Gail Hamilton (* 1838 v Hamiltonu, Mass.), žije ve Washingtoně. Vyučovala několik let silozpytu na high school v Hartfordu (Conn.), načež dostavši se do Washingtonu za vychovatelku, jala se přispívat do »Atlantic Monthly«, »Harper's Bazar« a j. magazinů články o předmětech společenských, náboženských a politických. Články ty pak vydala v knihách jako *Country Living and Country Thinking* (1862), *A New Atmosphere* (1864), *Summer Rest* (1866), *Skirmishes and Sketches* (1867), *Woman's Wrongs* (1868), *Battle of the Books* (1870), *The Child World* (1872), *Nursery Noonings* (1874), *What think Ye of Christ?* (1876), *Divine Guidance* (1881), *The Insuppressible Book* (1885) a m. j. **D.** vládne epigrammatickým slohem a ostrou satirou.

2) **D.** Mary Mapes, amer. spisovatelka pro mládež (* 1841 v New Yorku). Napsala *Irvington Stories* (1864); novelly *Hans Brinker. A Few Friends* (1869); dětské básně *Rhymes and Jingles* (1874); sbírku pojednání *Theophilus and Others* (1876); verše *Along the Way* (1879); román *Donald and Dorothy* (1883) a j. Od r. 1873 vydává v Novém Yorku obrázkový časopis pro mládež »St. Nicholas«.

Dodgeville 'dódžvil] město v severoamer. státě Wisconsinu, hr. iovském, na západ od

hl. m. Madisonu, má doly na měď a olovo, tavnírna a 3540 ob (1880).

Dodillon [-dijón], Marius Emile, básník franc. (* 1848 v Crèvecoeuru). Náleží mezi parnasisty a vydal dva svazky básní skvostné formy: *Les écoliers* (1874) a *La chanson d'hier* (1881). Mimo to romány, ve kterých rozvádí idee darwinko-haeckelovské: *Le forgeron de Montglas* (1882); *Les vacances d'un séminariste* (1883); *Le moulin blanc* (1884); *Hémo* (1887).

Dodo viz Blboun.

Dodoens (Dodonaeus) Rembert, učený lékař a botanik nizozemský (* 1518 v Malině, † 1585 v Lejdě), vykonal mnohé cesty, byl osobním lékařem císařů Maximiliána II. a Rudolfa II., od r. 1582 byl univ. prof. v Lejdě. Zabýval se vedle lékařství literaturou, jazykozpytem, matematikou a zvláště botanikou. Hlavní spisy jeho jednájí o botanice, a z těch zvláště vynikají: *Cruyedeboek* (Antverpy, 1554, franc. překl. od Clusia 1557) a *Stirpium historiae pemptades VI, sive libri XXX* (t., 1583); mimo to sepsal četná díla lékařská. **D.** pokládá se za zakladatele nizozemského zahradnictví.

Dodola (Doda), národní obřad u Jihoslovanů, zejména Srbů a Chorvatů, konaný v době letního sucha a popsán již Karadžičem. Neprší-li dlouho, sejdou se dívky, jedna z nich se svlékne, obváže úplně kvítím a travou a sluje d. Potom zpívajíce chodí od chaty k chatě; d. před každou tančí, načež hospodyně polévá ji vodou. Dodolské písně obsahují prosbu o déšť (*da udari kiša*) a za každým veršem opakuje se refrain *o dodo, dodole!* V Dalmacii dívku zastupuje jinouch, zvaný *prpac*, a v Bulharsku dívka ověšená kvítím a travou sluje *dudul*. Obřad ten nyní mizí, pronásledován sa kněžstvem. Srv. Letop. Mat. srps. 1879. *Šuk*.

Dódóna, místo ležící v Épeiru (v Recku), pověstné ve starověku slavnou věštírnu Zevovou, jež pokládána za nejstarší věštírnu v Recku. Mínějí ve starověku dosti rozšířené, že byly vlastně **D.**-ny dvě, jedna starší v Thesalii, druhá mladší, filiálka prvé, v Épeiru, jest jistě nesprávné. **D.** ležela jižně od Janiny v údolí tzarakovistkém, ve kraji zvláště úrodném, ve starověku známém pod jménem Hellópia, na úpatí pohorí Tmaru nebo Tomaru (nynější Olytzika). Již dříve známy byly zříceniny akropole dódónské chráněné zdmi a věžemi, a pak zříceniny tamějšího divadla; novořecký archaeolog K. Karapanos objevil pak r. 1876 posvátný, zdmi chráněný okršlek (temenos) věštírny dódónské. Uvnitř tohoto temenu objevil Karapanos svatyni (*σῆρος*) Zeva *vaios* a Dióny, jež později proměněna byla ve chrám křesťanský; ve zříceninách tohoto chrámu nalezl hojně anathématické dary z bronzu, zejména bronzové sošky, větší počet bronzových a olověných desk a destiček, opatřených nápisy atd. Mimo to objevil Karapanos uvnitř temenu pozůstatky tří budov, jejichž účel není dosud náležitě vysvětlen, a dva korridory, jež sloužily k uschování anathématů, jak patrně z hojných basí zde nalezených. Zeus v **D.**-ně uctíváný slul *vaios*, t. j. Zeus vládnoucí ve

vlhké nížině, bůh vlhka, jež jest příčinou zdárné úrody. Na počest Zeva Naia (ναία) slavena slavnost Naia nebo Nūa, při níž pořádaly se též hry závodní, totiž pankration mužů a chlapců a závody musické (mezi nimi též hry rhapsódů). Družkou Zeva dódónského není Héra, nýbrž Dióne, s níž pospolu bývá Zeus na mincích épeirských zobrazen. Střediskem věštírny dódónské byl slavný dub (φυγγός) Zevův: šumotem, tajemným šelestem listů tohoto stromu zjevoval Zeus dle domnění Řeků svou vůli. U kmene posvátného tohoto dubu prýštil se mantický pramen, ale nelze určití, jestli také bubláni tohoto pramene přikládána moc věštní a dávány-li dle něho odpovědi na dotazy k věštírně podané. Rovněž nelze určití, byla-li moc věštní přičítána holubům (πελειάδες) ve větvích dubu Zevova hnízdícím a bylo-li snad věštěno z letu a různých zvuků, jež vydávali. Kněží dódónští sluli Ζελλοί, Έλλοί a τόμουροι; z epithet, jež jim Ilias XVI, 235 dává: ἀνιπτή ποδες (s neumytýma nohama) a χαμαίειναι (na zemi léhající, souditi jest asi, že vedli život asketický. Tito kněží vykládali vůli Zevovu ze šumotu posvátného dubu a vykonávali všechny obřady náboženské. Vedle nich byly též v D-ně kněžky, jež asi též vykládaly věštby. Kněžky ty byly stařeny a sluly odtud πέλεια (= sedé, bělovlasé). Výrazu πέλεια (stařeny) později se neporozumělo a vykládáno jej ve smyslu holubice (πέλεια, πελειάδες), a odtud asi vznikla báje, že holubice zavdala podnět k založení věštírny dódónské (Hérodot II, 54). Jak kněží a kněžky dódónské dělili se o úřad věštecký, nevíme; snad kněží hypofetové přijímali výrok věštní od kněžek. Výkony Karapanovými poznán teprve jasně způsob, jakým bylo se věštírny dódónské dotazováno. Karapanos objevil totiž velké množství olovených i až 3 mm tlustých deštiček, na nichž zběžně vryty jsou dotazy k věštírně dódónské, resp. k Zevovi a Dióně. Většinou jsou tyto deštičky po obou stranách popsány, u některých deštiček jest též strana několikrát různým písmem popsaná. Nejlépe publikovány jsou nyní O. Hoffmannem: Die Orakelschriften aus Dodona, Gotinky, 1890 (2. sešit II. dílu Collitzovy Sammlung der griech. Dialektinschriften). Dle jednoho nápisu týkajícího se věštírny Apollónovy v thessalském městě Koropé zdá se, že každý, kdo chtěl dotazovati se věštírny dódónské, musil dáti své jméno zapsati tajemníkem (γραμματούς) věštírny do alba (λευκώμα). Dle tohoto seznamu byli pak dotazovatelé jeden po druhém vyvoláváni a uváděni do chrámu. Zde doručeny jim olovené deštičky (πινακία), by na nich napsali své dotazy. Potom byly tyto deštičky sebrány a uloženy do zvláštní nádoby, jež byla opatřena pečeti městských a duchovních úřadů místních a ponechána přes noc ve svatyni. Druhého dne ukázáno dotazovatelům, že pečeti jsou neporušeny; potom pečeti sňaty a dotazovatelům v též pořádku, v jakém dotazy podali, deštičky dotazové i s odpovědí věštírny napsanou na jedné straně deštičky odevzdány. Z deštiček dódónských

jest mimo to patrné, že kněží tamější opatřovali deštičky na zadní straně číslicí, označující kolikátý jest to dotaz, dále že označovali někdy aspoň začátečními písmeny jméno dotazovatelovo a někdy — avšak zřídka — též krátce předmět dotazu. Dotazy na deštičkách dódónských zachované pocházejí dílem od osob soukromých, dílem od obcí (Korkyry, Tarenta, Mondaie) a jsou dle toho buď rázu soukromého nebo týkají se věcí veřejných. — Věštírna dódónská byla zpusožena roku 219 př. Kr. Aitóly pod vedením Dorimachovým. R. 166 př. Kr. byla opět popleněna a sice Římany. Za dob Strabónových byla v úpadku, lze však přes to existenci její stopovati až asi do pol. IV. stol. po Kr.

Často připomíná se též tak zv. Δωδωναίων χαλκείον. Dle věrohodné zprávy Poiemónovy věnovali Korkyrští do D-ny kovovou nádobu a kovového chlapce držícího v ruce bílé ze tří kovových fetízků, na jejichž konci byly upevněny astragaly. Chlapec umístěn byl vedle nádoby kovové tím způsobem, že jakmile zavanul vítr, narážely fetízky bíče o nádobu a tím vznikal zvuk — celek byl tedy jakýmsi druhem Aeolovy harfy. Poněvadž pak D., ležíc na úpatí pohoří Tomaru, byla váni větrů vystavena, zněl asi tento dódónský přístroj stále, tak že odtud vzniklo přísloví Δωδωναίων χαλκείον o tom, co stále zní, hučí (na př. o lidech žvatlavých) Srv. K. Karapanos. Dodone et ses ruines (Paříž, 1878, 2 d.); Bursian in Sitzungsberichte d. bayer. Akad. zu München (1878, 2. díl, str. 1); Wieseler v Nachrichten von d. Gesellsch. d. Wiss. in Göttingen (1879, str. 1); Diehl, Excursions archéologiques en Grèce atd. (Paříž, 1890); Wachnig, De oraculo Dodonaeo (Vratislav, 1885); Stütze, Das griech. Orakelwesen zu Dodona und Delphi (Ellwangen, 1887 a 1892).

Dodonaea: 1) D. L., dodonka, rostlinný rod z čeledi Sapindaceae, obsahující tropické stromy nebo keře, často lepkavé s listy jednoduchými nebo zpeřenými a květy bezkorunnými. Tyto jsou polygamické nebo dvojdomé s kalichem 4dílným a opadavým. Prašné mají 5—8 krátkých tyčinek s podlouhlými nebo čárkovitými prašníky. Tobolka jest 2—3křídla, v přehrádkách pukající se čnělkou od křidel oddělenou. Z důležitějších druhů známe: D. *angustifolia* L. fil., keř indický, jehož po renetách vonné dřevo (*bois reinette*) slouží svým odvarem jako lék počišťující a protizimniční. D. *vi-cosa* L., dodonka lepkavá, stromek západoindický a jihoamerický, od vypocené pryskyřice na listech a plodech lepkavý a smrdutý. Semena jeho chutnají jako kaštiny; listů se užívá k připravování léčivých koupelí. — 2) D. Plum., synon. *Comocladie* P. Br., stromu z čeledi *Terebinthaceae*, tedy se škumpou příbuzného a v Záp. Indii domácího, kdež jeho černající šťáva, z poraněného kmene vytékající, užívají ku znečistění otroků prádla, a pod. *Děd.*

Dodonaeus viz Dodoens.

Dódónaion chalkeion (dódónský kov) viz Dódóna

Dodrans (z pův. *de quadrans*) u Římanů: 1. míra délková = $\frac{3}{4}$ stopy (*pes*) = 222 mm; 2. míra plošná = $\frac{3}{4}$ jitra (*ingerum*) = 1892.16 m²; 3. váha = $\frac{3}{4}$ libry = 9 uncí = 245.59 g; 4. mince měděná = $\frac{3}{4}$ assu.

Dodsley [dòdzlé] Robert, básník a knihkupec angl. (* 1703 v Mansfieldu — † 1764 v Durhamu). Opustiv tkalcovinu, na niž jej dal otec, odebral se do Londýna, kde živil se posluhováním v lepších rodinách. V tomto postavení vydal sbírku veršů *The Muse in Livery* (1732) a drama *The Toy Shop*, jež k doporučení Popeovu dáváno bylo v Covent-gardenském divadle (1735). Značný výtěžek, jež mu vynesly oba tyto pokusy, uvedl jej na myšlénku, aby si zařídil obchod s knihami. Pílí a přičinlivostí D-ovou knihkupectví rostlo, až stalo se jednou z nejpřednějších nakladatelských firem v Anglii. Ještě dnes je hledána jeho sbírka starších her divadelních *Select Collection of Old Plays* (1744, 12 sv.), jež od té doby doznala ještě několika vydání (Reedova 1780, Collierova 1825--27. Hazlittova 1874--76). Vlastní dramata, z nichž největšího úspěchu docílila truchlohra *Cleone*, D. vydal s názvem *Trifles* (1748). Jeho různých spisů veršem i prosou (1745) vyšlo 2. vyd. r. 1772. Srv. Knight, *Shadows of Old Booksellers* (1865).

Dodson: [dòdzsn] 1) D. James, matematik angl. (* kol. 1710 — † 1757 v Londýně), a byl představeným (*Master*) král. školy matematické Christ's-Hospitalu v Londýně. Mimo společné publikace, které vydal s W. Mountainem ve *Phil. Transact.* uveřejnil tam ještě *Letter concerning an improvement of the bills of mortality* (1753); *Letter conc. logarithmus* (1753); *Table of the values of annuities on lives* (1754 a 1756). Samostatně vydal *Account of the methods used to describe lines on Dr. Halley's chart-needle* (Londýn, 1718, 1758); *Antilogarithmic Canon* (t. 1742); *The Calculator or Collection of useful tables* (t. 1747); *Mathematical repository* (t. 1748 až 1855, 3 sv.), sbírka to řešení úloh. Sestavil tabulky úmrtnosti, jakož i celou agendu pro pojišťovací společnosti na život, a vskutku již r. 1762 sestoupila se společnost Equitable Society, která se zařídila zcela dle pravidel jím vytčených. *AP.*

2) D. John George, státník anglický (* 1825 — žije v Londýně). Studoval v Oxfordě práva a věnoval se soudnictví. Vstoupiv do parlamentu (1857) za východní Sussex, přidružil se k pokročilým liberálům a vynikl záhy jako obratný řečník. Jsa výborným znalcem parlamentních lořem a pravidel, byl za prvního ministerstva Gladstonova místopředsedou nižší sněmovny (1868--1872). Poté stal se finančním tajemníkem pokladu, v druhém pak ministerstvu Gladstonově prezidentem správního (dříve chudinského) úřadu, jež vyměnil za kancléřství lancasterské (1882 až 1884). Téhož roku byl povýšen na barona Brettona, od kteréž doby zasedá ve vyšší sněmovně.

Dodwell [-duel]: 1) D. Henry, bohoslovec a chronolog angl. (* 1641 v Dublině —

† 1711), byl professorem dějin literatury v Oxfordě až do r. 1691, kdy jest sesazen, poněvadž odešel přisahu králi Vilémovi III. Byl důsledným zastancem anglikanismu a sepsal: *Dissertationes Cyprianicae* (Oxford, 1684); *In Irenaeum* (t. 1689); *Annales Thucydidei et Xenophontei* (t. 1696); *Annales Velleiani Quintiliani Statiani* (t. 1698); *De veteribus Graecorum Romanorumque cyclis* (t. 1701); *Eristolary discourse* (1706). Jeho syn D. H., právník a skeptický deista, sepsal *Christianity not founded on argument* (1742). *BM.*

2) D. Edward, archaeolog a cestovatel angl. (* 1767 v Dublině — † 1832 v Římě). Cestoval v l. 1801--06 po Řecku, později žil v Itálii. O cestách svých vydal důkladné dílo *A classical and topographical tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806* (Londýn, 1819, 2 d.), dále *Thirty views in Greece from drawings by E. D.* (1821) a *Cyclopiian or Pelasgic remains in Greece and Italy* (1834) Památky umělecké, jež D. na cestách získal, přišly většinou do Mnichova, mezi nimi též vása zvaná D-ova, již našel na blízku Korinthu (viz Vásy). *l.j.*

Dodwelliana fragmenta viz *Acta populi*.

Doedes [dúdes] Jakob Isaak, holl. reformovaný bohoslov. směru pozitivního (nar. 1817). jest od r. 1859 professorem novozákonní exegese, hermeneutiky a encyklopaedie v Utrechtě. Náleží k předním holl. bohoslovcům a měl na vývoj tamní reformované církve vliv. Napsal mimo jiné: *Encyclopaedie de christelyke Theologie* (1876, 2. vyd. 1883). *BM.*

Doelen [dúlen = cíle] nazývali se ve středověku a na počátku nového věku měšťanství sborové střeletci v Holandsku. Obrazy těchto sborů, většinou od proslulých mistrů, jako Rembrandta, Halsa a van der Helsta malované, nacházejí se dosud v radnicích nizozemských (v Haarlemu, Haagu, Amsterdamě).

Doerell E. G., malíř něm. (* 1832 ve Friburku v S. — † 1877 v Ustí n. L.), maloval krajiny a květiny, z nichž některé bylo viděti na jub. výstavě r. 1891.

van der **Does** [dús]: 1) Jan v. d. D., spisovatel a státník holl., viz Dousa.

2) v. d. D. Pieter, admirál holl. (* 1562 v Lejdě — † 1599 na ostrově sv. Tomáše). V boji Holandska proti Filippu II. postaven byl v čelo loďstva holl., které mělo potírat lodi a osady španělské. Vykonal úlohu svou skvěle, ohrožoval přístav coruňský, zpusťošil ostrovy Kanárské a zničil španělské sklady na ostrově sv. Tomáše, ale zemřel morem.

3) Jakob v. d. D., malíř holl. (* 1623 v Amsterdamě — † 1673 ve Slotenu). Byl žákem Nik. Moeyaerta a studoval později v Římě dle P. van Laara (viz Bamboccia da. Po svém návratu stal se 1659 starostou malířského cechu v Haagu. Maloval nejvíce zvířata a to zvláště ovce a kozy velmi věrně dle přírody s pozadím fímských krajín, avšak koloiitem přišli temným a kresbou ledabylou. Ze vzácných jeho obrazů jsou některé ve ví-

deňském Belvederu a *Krajina s bravem* v pražském Rudolfinu. Také ryl.

4) Simon v. d. D., malíř a ryjec, syn před. (* 1653 v Amsterdamě — † 1717). Byl žákem svého otce, van der Veldeovým a dokončil studie cestami po Anglii. Usadil se pak v Haagu. V malbě zvířat napodobil svého otce, v portraitech Netchera.

Doesborgh [dúsborg], opevněné město v nizozem. prov. geldernské, okr. zútphen-ském na soutoku Vel. a Nového Ysselu a na žel. trati zútphen-arnhemské, má dva kostely se zvonkovou hrou a s hrobem prý Mercatorovým, sirotčinec, arsenál vojenský, výrobu doutníků a tabáku, obchod s obilím, dobyt看em a dřívím a 4505 ob. (1890). D. založen prý od Drusa a jest rodištěm admirálů van Kinsbergen a Verhuella.

Doeskin viz Buckskin.

Doetinchem [dú-], město v nizozem. prov. geldernské a na Novém Ysselu a na průplavě doesborgh-terborzském. má 2 kostely, gymnasium, vychovatelnu pro mladé kárance, v okolí železná huti a 3766 ob. (1887). Připomíná se již r. 838.

Döffingen (původně *Toffingen*), ves ve virtemberském kraji neckarském ve vrchním amtě böblinském, 20 km j.-z. od Štutgartu na říčce Schwippe, má 1028 ob. (1890), chmelářství a výrobu látek bavlněných. V dějinách památno jest místo bato vítězstvím virtemberského hraběte Eberharda Svárliového nad říšskými městy švábskými 23. srp. 1388, kterážto bitva od Schillera a Uhlanda byla opěvána.

Doga (angl. *dog*, fr. *dogue*, něm. *dogge*), odrůda psů, viz Pes.

Dogado, provincie bývalé rep. benátské, nazvaná po dožovi, objímala město Benátky, ostrovy: Giudecca, S. Giorgio, S. Elena, S. Erasmo, Malamocco, Palestrina, S. Michele, Murono, Mazzorbo, Torcello a j. i pruh suchozemský: Marghera, Tornova, Loraó, Mestre a na j. Chioggii. Při censu r. 1789 v D-du napočteno 239.173 ob., z čehož 139 095 připadlo na město hlavní. Koll.

Dogana (ital.), celnice, clo.

Doge [dódže] viz Dože.

Dogganey nebo *doggani*, drobná měděná mince dřívě v Bombaji užívaná, 1/100 rupie 1 03, později 1/20 kr. r. m.

Dogger čili hnědý jura jest střední stupeň jurského útvaru. Ve Francii stejného stáří jsou stupně Bajocien, Bathonien a Callovien, v Anglii pak zpodní oolit, hlavní oolit a Kelloway. Pa.

Dogger, holandský člun ke službě přístavní.

Dogger Bank nebo *Luggerbank*, velká písčina v Severním moři mezi Anglií a Dánskem pod 54° 15' — 55° 40', s. š. a 1° 40' — 5° v. d. od jihozáp. k sev.-vých 515 km dlouhá a od sev.-záp. k jihových. 64 km šir., uprostřed 25 — 29 m, na sev. okraji 54 — 90 m pod mořem se nacházející. Písčina tato, jejíž povrch skládá se z jemného šedého písku promíšeného částečně lasturami, jest nejmělčí část Sev. moře; za mlhy, kdy plavba v těchto končinách je

velmi obtížna, vyhledávají lodi D. lotováním a podle ní zařizují směr plavby. Od listopadu do dubna shromažďuje se hlavně v sev. částech písčiny mnoho rybářských lodí anglických a holandských k lovu sledů a tresek. R. 1788 dne 5. srpna strhla se na jižní části písčiny námořní bitva mezi Angličany pod Hyde Parkerem a Hollandany pod Zoutmannem.

Dogiel: 1) D. Maciej, historik polský (* 1715 v kraji vilenském — † 1760 ve Varšavě). Vstoupil do řádu piaristů, zařídil ve Vilně konvikt pro syny šlechtické a umínil si vydati sbírku listin historie polské se týkajících, prozkoumal mnoho archivů domácích a cizích. Výsledek jeho pile jest: *Codex diplomaticus Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae, in quo pacta, foedera, tractatus pacis etc., aliaquae omnis generis publico nomine actorum et gestorum monumenta continentur* (Vilno, I. díl 1758; V. díl 1759; IV. díl 1764); ostatních pět dílů nebylo vytištěno pro události politické a pro smrt spisovatelovu, ač rukopisy chovají se v Petrohradě a ve Vilně. Vážné jest jeho dílo: *Limites regni Poloniae et M. D. Lithuaniae...* (t., 1758).

2) D. Jan (* 1830 v Zálesi na Litvě), studoval v Petrohradě a byv pak nějakou dobu při tamější nové vojenské nemocnici činným, odebral se r. 1865 s podporou vlády do Heidelbergu konat studii v laboratoři Helmholtzově, Kirchhoffově a Bunsenově. Později vyhledal ústav fyziologa Ludwiga v Lipsku, v němž obíral se hlavně badáním o oběhu krevním, konaje při tom studia ve fyziologické chemii pod vedením Huppertovým. Vrátil se do Petrohradu, jmenován r. 1869 professorem farmakologie při universitě kazaňské. Uveřejnil četná pojednání v polském, ruském a německém jazyku z experimentální fyziologie a farmakologie, z nichž nejdůležitější zde uvedena buďtež: *O složení a funkci žlaz mízních* (rusky); *Über den musculus dilatator pupillae bei Säugethieren u. Menschen; Zur Lehre über die Irisbewegung; O methodickém výřkumu fyziologických výkonů v organismu zvířecím* (rusky); *Die Ausmessung der strömenden Blutvolumina; Ein neuer Versuch über den ersten Herzton; Die Ganglienzellen des Herzens bei verschiedenen Thieren u. Menschen; Über Ozon und seine Wirkung auf das Blut; O cestách, kterými nákaža morová do organismu vniká* (rusky); posléze učebnici farmakologie. Mx.

Doglasgrün, ves v Čechách, hejt. Falknov, okr. Loket (9 km sev.), fara Tatrovice, ps. Chodov u Lokte; 87 d., 629 ob. n. (1890), 1tř. šk., mlýn a hnědouhel. doly.

Dogli nebo Dalabandi, hudební nástroj horalů kavkazských, podobný vojenskému bubnu starší doby. Má obvod dřevěný s malým čtverhranným otvorem a místo kožených dřevěných napínadla. Srv. M. Pětuchov, Narodnyje muzykalnyje instrumenty muzeja Peterburgskoj konservatoriji (Petrohrad, 1884).

Dogliani [doljání], městečko v ital. prov. cunejské, kraji mondovském. 18 km od Mondovi (ssv.), má 5375 ob. (1881) a stanici žel.

Dogma (řec. *δόγμα*, mínění, usnesení) znamenalo klassikům řeckým, co za pravdu uznáno a tudíž za pravidlo jednání ustanoveno bylo, tedy pravdy filosofů theoretické i praktické, pak ustanovení (*placitum, decretum*) vrchnosti světské i duchovní; tak i v Písmě svatém rozkaz císaře Augusta (Luk. 2, 1) a zákon Mojžišův (Efes. 2, 15) slove d. I apoštolové v Jerusalemě shromáždění praví: »vidělo se nám (*ἑδοξε ἡμῖν*) žádného již břemena na vás (křesťany z pohanstva obrácené) neukládati« Sk. ap. 15, 25; ustanovení to týkalo se kázně, že t. obrácení z pohanstva nejsou povinni přijmouti též zákon Mojžišův, ale základ jeho jest rozhodnutí u víře, že t. po smrti Krista P. obřadný zákon Mojžišův ke spáse potřeben není. Proto již první sv. Otcové tak jmenovali každé učení víry a mravů (d. *fidei et morum*), jež Kristus P. a apoštolové v církvi složili a jež tato věřícím hlásá; později pak název ten znamenal a znamená jen učení víry (d. *fidei*), t. j. každou pravdu víry v Písmě sv. a v ústním podání složenou, již kat. církev mocí svého úřadu učitelského věřícím ku věření podává buď způsobem obvyklým a řádným (hlásáním slova božího, vyučováním dítek, ustanovováním svátků, návody v knihách obřadných a p.) anebo mimořádným a slavným na sněmích církevních a rozhodnutím papežů římských. — D. tudíž neznamená pravdu rozumem vynalezenou a vyzkoumanou (*veritas ordinis naturalis*), nýbrž pravdu, kterou Bůh lidem zjevil, a jež člověka k cili nadpřirozenému t. ku věčné spáse vede (*veritas ord. supernaturalis*). Každá pravda víry jest tudíž tajemství (*mysterium*), ale některou, dovíme-li se jí ke zjevení, můžeme pochopiti (že andělé jsou, že jsou naši strážcové a p.), jinou však ani pochopiti nemůžeme (že jsou tři Osoby v jedné podstatě, že táž Osoba jest Bůh a spoiu člověk, že hřích prvotní — ne snad jen trest, nýbrž i vina — na všechny lidi zrozením přechází); tato poslední jsou tajemství v užším smyslu.

D-ta se obvyklejné takto rozvrhují: 1. d. generale, jež v sobě zahrnuje více jiných (d. speciale) jako částí v celku; jest to hlavně 12 článků vyznání apoštolského; 2. d. necessarium či fundamentale, jež každý křesťan rozvinutě (*explicite*) znáti a věřiti má, by spasen býti mohl, a d. minus necessarium, jež prostý věřící zavinitě (*implicité*) věřiti má, aniž je podrobně a určitěji zná; 3. d. purum, jehož rozum nevyzkoumal ani nevyzkoumá, a d. mixtum (též *praambulum fidei*), jež i rozum alespoň poněkud vyzkoumá, jako že Bůh jest, hlavnější vlastnosti jeho a p., ale že jen málo kdo a po dlouhém zkoumání a ne bezvadně je poznati může, a přece celá věčnost každého na tom závisí, proto Bůh je i zjevil a tak jistoty lidskému poznání dodal; 4. d. materiale, pokud v Písmě a tradici složen jest, nehledíc k tomu, že a jak je církev věřícím podává (též d. *quoad se*), a d. formale (též d. *quoad nos*), pokud je církev mocí svého úřadu učitelského věřícím podává; děje li se tak způsobem

slavným, t. usnesením na sněmu hlavně všeobecném nebo rozhodnutím papeže říms., slove d. definitum; jiné rozvrhy jsou málo důležitý. — Hlavní články víry jsou sestaveny ve vyznáních víry (apoštolském, nicejsko-caffhradském, sv. Athanasia a tridentském) a to způsobem jednoduchým, by i prostý věřící srozuměl, co a jak má věřiti. — Od d-tu liší se conclusio theologica, pokud t. ze zjevených pravd dále uzavírá, a co do závaznosti u věření buď není de fide, anebo fidei proxima, málo kdy de fide; pak sententia theologorum, jest ovšem také další závěr, ale pokud ne tak ze zjevení jako spíše z rozumu vyplývá, a to ne jistě, nýbrž jen pravděpodobně, a jest buď sententia communis, přijatá všemi bohoslovci na slovo vzatými, nebo sententia probalis, již se drží nějaká část bohoslovců, aniž církev jí odporuje. So.

Dějiny d-t, část dějin církevních, vypisují, jak církev katol. mocí svého úřadu učitelského působila u přesný vývoj učení křesť., rozhodujíc o pravém smyslu též neb oné pravdy zjevené, a vykládajíc i vysvětlujíc význam její, by každý i prostý věřící tuto pravdu od lichého učení rozeznati a jí alespoň poněkud srozuměti mohl; liší se tudíž od dějin zjevení (*historia revelationis*), jež vypisují, jak Bůh svůj věčný úřad o vykoupení lidstva tomuto ve Starém zákoně posloupně na jevo dával; liší se od jiných dějin světských, pokud vypisují, jak věc u vývoji svém podstatně se změnila. Tak filosofové poznávali jednu pravdu po druhé a přimíšený blud vyměšovali, jedno přibýlo, druhé odpadlo, a tak i v budoucích časech se diti bude; zjevení však jest Kristem P. zakončeno, po jeho nanebevstoupení učeníkům jeho nebylo dáno nové zjevení aniž pro budoucnost jaké přislíbeno, nýbrž rozkázáno jim zachovati to, co byli obdrželi: »učte všecky národy... učte je všechno zachovávat, co jsem koli přikázal vám« (Mat. 28, 19); oni pak napomínají svých nástupců, by ostříhali, což jim bylo svěčeno, a varovali se novot a sporů, jež lichověda (bludaři) zavádí (I. Tim. 6, 20). Církev tedy nemá moci, pravdám zjevným něco v podstatě nového přidati anebo z nich něco podstatného vypustiti, nýbrž svěřený sobě poklad víry přispěním Ducha sv. neporušený zachovati; že tak učinila, dokazují dějiny d-t, vypisující, že církev učení přijaté proti novotám bludařů (a i některých katolíkův) vždy neporušené střežila; neboť kdykoli tito slovdm pravdy zjevené podkládali jiný smysl, anebo některou pravdu rozumu lidskému velmi těžko přístupnou jinak vykládali, ozvala se církev, blud takový buď prostě zamítuvši, anebo i smysl pravdy poněkud vysvětlivši, známější výrazy volila a tyto v určité věty formulovala, dovolávajíc se stálé a nepřetržité tradice nazpět až k apoštolům; tak na př. když Arius ve IV. stol. pojem zplození u člověka přenesl i na Boha a tvrdil, že Syn, jelikož zplozený, jest později než Otec, t. že není věčný, a že jest od Otce učiněn a jemu podřizen, církev na sněmu Nicejském to jako novotu posud neslychanou

prostě zamítla, a ustanovila, že Syn jest s o-
podstatný (*ὁμοούσιος*) Otcí, a tudíž souvěčný
a Otcí ve všem roven; výraz jest nový (neboť
v písmě ho není, ale věc není nová, nýbrž
určitěji a srozumitelněji vyjádřena, neboť církev
vždy věřila, že jsou tři Osoby božské, ale ne
dva nebo tři bohové vyšší a nižší, nýbrž že
jest jeden Bůh, a Písmo praví: »já (Syn) a
Otec jedno jsme« (Jan 10, 30), a nově voleným
výrazem každý věřící pochopí, má-li jeden
s druhým jednu (početem) podstatu, že jest mu
ve všem i věčnosti i moci roven. — Dějiny
d-t nepodávají tudíž pokrok v podstatě víry
'*perfectibilitas objectiva*', nýbrž pokrok u vý-
kladu víry a pochopení jejího u věřících (*per-
fectibilitas subjectiva*); čerpají nejprve z roz-
hodnutí sněmů obecných i částečných, pokud
u věcech víry došly schválení papežů římských,
a z rozhodnutí papežů, jimžto jako
vrchním učitelům a strážcům víry náleží za-
chovati ji neporušenou; potom čerpají z Písma
sv. a tradice, na doklad, že církev správně
rozhodla a ustanovila. Nejstarší dějiny d-t jsou
zahrnuty v dějinách haeresí, jako Irenaeus
(*De haeresibus* II. V.). Hippolyt nebo kdokoli
jest původce spisu *Philosophumena*, Epiphanius
(*Panarium*), Augustin (*De haeresibus*), Jan z Da-
mašku (*De haeresibus*); v XVII. věku poněkud
Petavius (*De theologicis dogmatibus*) a Tho-
massin (*Dogmata theologica*); v našem věku
hlavní jsou Klee (*Dogmengeschichte*, 1837,
Zobl (*Dogmengeschichte*, 1865), Ginoulhiac
(*Histoire du dogme chrétien*, 1865), Newman
(*Development of christian doctrine*, 1878). **So.**
Dogma ve smyslu evangelického jest
určitě formulovaná naučná věta, obsahující
výraz víry v církví, založená na Bibli jako
zjevení Božím a uznaná příslušnými činiteli.
Pramenem jeho jest sebevědomí (vědomí víry)
církev, kteréž není totožno se soukromým
míněním církv. učitelů a kteréž jest ovládáno
Písmem svatým St. a Nov. Zákona. Potřeba
a nutnost d-tu jest samozřejmá, ano toto slou-
žití má za společné vyznání, zvláště při při-
jímaní nových členů a za pravidlo pro učitelský
úřad v církví. Církev evang., která se přiznala
ke starověkým, základním symbolům (vyznáním
víry), totiž: apoštolskému, niceano konstanti-
nopolskému a athanasianskému, byla k for-
mulování d-t v době reformační přinucena,
jednak aby dala výraz svému náboženskému
vědomí, pravoplatně je osvědčila, a jednak aby
vyznáním způsobila podklad pro případné do-
hodování se; tak dala vývoji d-t nový směr.
Autorita a platnost d-tu bývala i v zemích
evangelických státových, nyní jest toliko
mravní. **D.** jest závazné, pokud se srovnává
s Písmem, kteréž samými symbol. knihami
církev evang., nechtějícími a nemohoucími
podati konečného, dokonalého výrazu křesťan-
ské pravdy, za nejvyšší pravidlo víry jest ozna-
čeno; každé vyvinuté d. církevní musí býti
měřeno a posuzováno Písmem sv. i jest
oprávněno býti církv. d-tem jen potud, pokud
podává obsah Písma. Možnost dalšího vývoje
d-t jest dána prohloubením poznání křesťanské
pravdy, avšak jedině pomocí Ducha svatého

(Evang. Janovo 16, 13) a na základě biblickém
při štetení úplné svobody theol. vědy, jakož
i rozdílu mezi podstatnými a mezi vedlejšími
věcmi. V nejnovější době horlivě se začíná
přetřásati otázka, zda potřebujeme nových
d-t. Srv. Bestmann, *Evang. Kirchenzeitung*
(1886); Dreyer, *Glaube u. D.* (1889); Kaftan,
Glaube u. D. (1889). **B.M.**

Dějiny d-t dle evang. názoru jsou vě-
decké vyličení toho, kterak křesťanská víra
v církví ponenáhlu se vyvíjela v určité cír-
kevně uznané d. a kterak toto dále se vy-
víjelo, upevňovalo a měnilo. Majíce co čí-
niti s formací, deformací a reformací d-t uka-
zují, kterak poznání křesťanské pravdy a jejích
jednotlivých částí rostlo, postupovalo, zdržo-
váno bylo; považují podstatu biblického učení
za zárodek rozmanitého vývoje schopný a
měří a posuzují to, co se vyvinulo, vždy jenom
Písmem svatým (kanonem); pojednávají ve
všeobecné části o vývoji dogmatického myšlení
vůbec, o vlivech, kterýmiž jest ovládáno,
o školách, směrech, osobách, kterýmiž jest
reprezentováno, a podávají ve zvláštní části
dějiny jednotlivých d-t; sledující a pochopu-
jící jednotlivé otázky víry dějepisně, jsou
vnitřní stránkou církv. dějin. Tvoříce přechod
z historického bohosloví k systematickému,
předpokládají dějiny d-t biblickou dogmatiku,
zvláště učení Nov. Zákona (dějiny biblických
d-t v Písmě svatém složené) a připravují k sou-
stavě církv. d-t, činí cílem svých badání církv.
dogmatiku přítomnosti a budoucnosti, chtějí
zprostředkovati mezi křesťanstvím ryze apo-
štolským a církví přítomnou. Dějiny d-t liší se
od příbuzných odvětví vědy bohoslovné, s ni-
miž namnoze se stýkají a některé věci mají spo-
lečné, od dějin křesť. filosofie, od dějin dogma-
tiky, od dějin bohosl. literatury, od církv. symboli-
ky. Dějiny d-t dělí se v obvyklé periody církv.
dějin a doznávají dle různého stanoviska a
předpokládání autorů, zvláště dle poměru je-
jich k Bibli různého pojednání. Dějiny d-t
čerpají ze všeho, co jest bezpečným výrazem
víry v jisté době a sice z veřejných pramenů:
církv. symbolických knih, akt církv. sněmů,
dekretů a bull papežských, výnosů světsko-
církevních úřadů, církevně schválených kate-
chismů, agend, liturgií, zpěvníků, dále ze sou-
kromých pramenů: spisů církv. otců a učitelů,
křesť. filosofů a básníků, z lidové víry složené
v pověstech, písních, průpovědkách, z církv.
budov, náhrobníků, posvátného náčiní. —
Otcem dějin d-t jako samostatného bohoslov-
ného vědeckého odvětví jest něm bohoslovec
Semler (*Histor. Einleitung in d. Glaubenslehre*,
1759), jehož následoval Plank (*Geschichte d.
Entstehung des protest. Lehrbegriffs*, 1781).
První samostatný spis sepsal S. G. Lange
(1796) a obsírnější W. Münscher (1797—1809,
4 sv.). Dále vynikají: Hagenbach (6 vyd., 1888);
Marheinecke (1849); Alex. Schweizer (*Die
protest. Centraldogmen in ihrer Entwicklung
aus d. reform. Kirche*, 1854—56); Gieseler
(1855); Neander (1857); Baur (1865—1868),
Ebrard (*Kirchen- u. Dogmengeschichte*, 1865).
Nejnovější spisy jsou: Fr. Nitzsch, *Grundriss*

d. christl. Dogmengeschichte (1870); Thomasius, Dogmengesch. (2. vyd., 1886—88); A. Harnack, Lehrbuch d. Dogmengeschichte (2. vyd., 1888); Hagenbach, Lehrbuch d. Dogmengesch. (6. vyd., 1888); E. de Pressense v Paříži (1872) a v Angl Owen, A treatise on dogm. theol. (1887). Srv. Hagenbach, Lehrbuch d. Dogmengesch. (5. vyd., 1867) a Perthes, Handlexicon für evang. Theologie (1890) *BM*.

Dogmatická metoda viz Dogmatismus a Methoda.

Dogmatik, přívrženec dogmatismu, též učitel nebo spisovatel dogmatiky.

Dogmatik v pravoslavné církvi píseň ku počtí P. Marie, obsahující dogmatické učení o synu Božím a též o jiných předmětech.

Dogmatika, věrouka, jest soustavný výklad všech dogmat, t. j. pravd Bohem zjevených, jež Boha a působení jeho se týkají, tvorů však (hlavně rozumných) jen pokud Bůh jest původem a cílem jejich, a jež církev katol. věfícím buď prostě ku věření podává nebo slavně za články víry prohlašuje. **D.** jedná tedy o Bohu vůbec (o bytnosti a vlastnostech božích, o třech Osobách božských), o Bohu stvořiteli (stvoření světa, andělů a lidí, první stav člověka a pád jeho), o Bohu vykupiteli (o vtělení Syna Božího, o dvojí přirozenosti v jedné osobě Krista P., o jeho díle vykupitelském), o Bohu posvětiteli (o milosti boží a sedmi svátostech), o Bohu odplatiteli (smrt. soud, vzkříšení těla, peklo, očistec, nebe). — Filosofie též jedná o Bohu, i pokud jest původem a cílem všeho, ale vychází ze zásad samozřejmých, jež rozum sám poznává a si sestavuje, a proto dokazuje jen, pokud ze zásad těchto a z věcí viditelných dokázati s to jest; **d.** však vychází ze zásad zjevených (co Bůh, jenž sebe úplně zná a jest pravda věčná, lidem o sobě a o svém úmyslu věčném zjevil), a z nich také dokazuje; náleží tedy k oněm vědám, jež zásady své přijímají z jiné, vyšší vědy, a zásady tyto poskytují naprosté jistoty, protože nespočívají na autoritě lidské, nýbrž na pravdomluvnosti Boha samého. **D.** nejprve hledá, které jest pravé náboženství a odkud toto své učení čerpá (*dogmatica generalis* či *fundamentalis*), pak hledá, čemu toto pravé náboženství učí (*d. specialis*), a ta jest **d.** ve smyslu užším. Způsob či návod (*methodus*), jak to činí, jest trojí: 1. buďto prostě dokazuje, že každé jednotlivé učení jest ze zjevení vzato, že obsaženo jest v Písmě sv. a v učení sv. Otcův, protož uvádí výroky jak písmá tak sv. Otcův, a kde třeba jest, je vysvětluje; dále dokazuje ze života církevního, z liturgických knih a jiných dokumentů, že církev vždy tak věřila, a konečně připojuje, že i rozum lidský pravdivost toho učení poněkud nahlednouti může, protože příhodno jest celé přirozenosti člověka a potřebám jeho, že shoduje se s každou pravou vědou, že člověka zdokonaluje a povznáší. Tímto způsobem **d.** hledí hlavně k jednotlivým článkům víry a dokazuje o každém jednotlivém, že není vynález lidí, nýbrž Bohem nám daný, a že církev až na naše dny ho neporušený zachovala; ten jest návod

kladný (*meth. positiva, dogmatica positiva*). 2. Druhý návod toto již předpokládá a hledí z jednotlivých pravd zjevných vyvoditi vše, co v nich jako v zásadě zahrnuto jest, a co rozum lidský z nich poznati může; hledí veškerý pravdy zjevené co do obsahu a smyslu až do nehlubších základů vyzpytovat, opíraje se stále o zjevení a přijímaje vše, co učenci a filosofové (hlavně Aristotelés) pravdivého byli vyzkoumali, a přesně dbá vnitřního spojení jednotlivých článků a učení, tak že ta vše těsně souvisí a víra s filosofií tvoří jeden ústrojný a slitý celek, neboť nejedná jen o článkách víry, nýbrž u velké části i o závěrech (*conclusiones theologicae*, jichž návod první jen něco málo podává), ano i o těch pravdách rozumových, jež s články víry souvisí nebo jsou podkladem jejich; rozvrhuje dle látky věroučné, jedná však nejen o theologii, ale i o filosofii, alespoň o všech čelnějších pravdách jejich, by se ukázalo, že zjevení a rozum nejen v ničem si neodporují, nýbrž že se shodují, a že zjevením se zdokonaluje naše poznání rozumové, jež by bez zjevení bylo neúplné a nejisté: ten jest návod scholastický (*meth. scholastica, dogm. scholastica*), jehož základy položil sv. Jan z Damašku, scholastické jej dále vyvíjeli a (hlavně sv. Tomáš Akv.) zdokonalili. 3. Anebo po krátkém výkladu jednotlivých článků víry (hlavně na základě rozhodnutí církevních) vyvrací lichá tvrzení bludařů, a dokazuje, že tato odporují jak jiným článkům víry tak zdravému rozumu, že jsou sama v sobě nemožná, a že nepocházejí od Krista P. a jeho apoštolů, nýbrž že jsou pozdější výmysl lidí; ten jest návod polemický (*meth. polemica, d. polemica*, jakou napsal na př. Peronne: *Praelectiones theologicae*). — **D.** jest středem celého bohosloví, neboť morálka učení dogmatické aplikuje na život křesťanský, církev právo své základy z ní bere, pastorálka učí, jak lidu víra s prospěchem hlásati se má a jak tento veden býti má, by účasten se stal těch milostí, o nichž **d.** jedná; bibl. studium směřuje k díce a stavivo jí připravuje.

Literatura dogmatická jest velmi obšírlá, tuto však postačí, v hlavních rysech ji naznačiti; v prvních dobách věku křesť. až do VI. stol. nenapsal nikdo celou **d.**-ku, nýbrž jednali o těch článcích víry, jichž bylo třeba hájiti proti odpůrcům křesťanství (pohanům, židům, bludařům), tedy o Bohu jednom, o stvoření světa, o původu zla a nápravě jeho či o díle vykupitelském, o Messiáši a p., a tím však rozdílem, že spisovatelé první polovice té doby napsali v celku jen kratší pojednání (jsou to hlavně apologeté: Justin Muč., *Apologetica* I et II.; Athenagoras, *Legatio pro christianis*; Klement Alex., *Cohortatio ad gentes*; Origenes, *De principiis*; Tertullian, *Apologeticus* a j.); kdežto spisovatelé druhé polovice, kdy na Východě vznikly velké ony haerese (Arius, Macedonius, Nestorius, monophysité a monotheté) proti soupodstatnosti Syna, proti jedné Osobě Krista a dvojí přirozenosti jeho hlubokým důmyslem jak tyto pravdy jednotlivé, tak i celé části **d.**-ky katolické projednávali a

obširněji vypsalí, jako Athanasius (několik drobnějších spisů o soupodstatnosti druhé Osoby Božské), Basilius (*Rationes contra Arianos; Antirrheticus adv. impium Eunomium; De Spiritu s.*), Řehoř Nyss. (*Libri 12 adv. Eunomium*), Epifanius (*Ancoratus*), Jan Zlatoústý (*De incomprehensibili*), Cyrill Alex. (*Catecheses*), na západě Hilarius (*De Trinitate*), Ambrož (*De fide; De Spiritu s.; De Incarnatione; De Filii divinitate*) a hlavně Augustin, jenž jak proti bludům východním, tak hlavně západním (Pelagius, manichaeové, donatisté) bojovav, napsal velmi mnoho větších i drobnějších spisů, v nichž všechny téměř články víry důmyslně vykládal; nejhlavnější jeho spisy dogmatické jsou: *De gratia Christi et peccatorum remissione; De natura et gratia; De gratia et libero arbitrio; De correptione et gratia, contra Julianum VI. ll.; De praedestinatione; De perseverantia; De Trinitate; De civitate Dei* atd.; hlavnější články víry soustavně projednal ve dvou spisech (*De fide et symbolo; Enchiridion*), však ty jsou tak malé a stručné, že názvu d-ky jim nelze dáti. — V VIII. st. Jan z Damašku napsal první celou a vědeckou d-ku (*De orthodoxa fide*), již položil základ další práce scholastikům. V době scholastické zavládlo spekulativně studium theologie, a dle toho i spisy vydány, v nichž d. s morálkou spojena jest; jmenovati sluší 3 velikány této doby: Petra Lomb. (*Sententiarum libri quatuor*), Tomáše A. (*Summa theologica*) a Bonaventuru (*Breviloquium*), po nich pak Jana Dunska Skota, jenž v některých náhledech o věcech, jež nejsou články víry, aniž církví rozhodnuty byly, se lišil od sv. Tomáše, čímž však položil základ k rozštěpení se scholastiků na 2 tábory (thomisté-skotisté) a z velké části i k pozdějšímu úpadku scholastiky, neboť se vedly spory o věci malicherné, a hlavní věc ustupovala do pozadí. — Na to přišla doba t. zv. reformace, jež spracování d-ky dala jiný směr v těch krajinách, kde zápas mezi katolíky a protestanty se vedl; neboť protestanté tvrdili, že scholastikové do prvotního učení křesť. mnoho nového přidali, a církev přijavši jejich nauku, že od prvotní víry odpadla; bylo tudíž třeba dokazovati, že scholastikové ničeho podstatného nepřidali, že každý jednotlivý článek učení katol. jest obsažen v písmě sv. a v tradici, a církev vždy také věřila, jak to dosvědčují knihy obřadné, symbolické a věroučné dřívějších věků, jednání na různých sněmech církevních, a konečně, že i církev východní, ač rozkolnická, a nejstarší sekty (nestoriáni, monophysité), jež posud existují, některé články víry také tak mají a věří, neboť si toto společné učení jako podíl svůj odnesli odcházejíce z domu církve mateřské; po odchodu svém zajistě ničeho od katol. církve nepřijali. Bylo tedy třeba d-ku pozitivně spracovati a ukázati, že víra katolická jest táž, jaká byla v prvých dobách křesťanstva; učinil tak Canisius (*Summa doctrinae christianae*); Bellarmín (*Disputationes de controversiis christianae fidei*), Petavius (*Dogmata theologica*) a j. — Kam reformace nevnikla, tam pracovali v d-ice

dále způsobem scholastickým, jež však v původní přesnost uvedli; učinil tak hlavně Melchicanus, jenž mimo to proti tvrzení protestantů, že Písmo jest jediný pramen víry, ukázal, že jest to nemožno, neboť mrtvá litera snese mnoho výkladů i protivných, protož musí nad Písmem někdo býti, jenž o smyslu jeho platně rozhoduje, a ta jest církev katol. mocí svého úřadu učitelského; mimo to v Písmě není vše obsaženo, protože bylo sepsáno po založení církve, a psali jen 3 apoštolové a 2 učennici jejich, hlásali však všickni (s)jděte do celého světa, učte všechny národy, * Mat. 28, 19). — Moderní filosofie pak, zejména Kantova, popírala zjevení celé, připouštějíc jen ty pravdy, jež rozum sám vyzkoumá, a pravila, že věda náleží rozumu, náboženství pak citu, že si je každý může sestrojiti dle libosti, by měl jakousi mravní oporu ve svém jednání a útěchu v protivenství: popírala tudíž všechny řád nadpřirozený, ano i Boha. Tu bylo třeba vlastní d-ice předeslati d-ku všeobecnou či fundamentálku, by se dokázalo, že Bůh jest, že náboženství Bohem jest ustanoveno, a dle kterých známek pravé náboženství poznati lze; vlastní d. pěstována jak způsobem pozitivním (Liebermann, Schwetz, Hurter, Katschthaler a j.), tak scholastickým (Franzelin, Palmieri, Mazella, Satolli a j.), a pokud možno obojím zároveň (Schoupe). Z německých dogmatiků vyniká Oswald, Scheeben, Heinrich; v české literatuře máme z dřívější doby od Tomáše Štítného dvě znamenitá pojednání dogmatická (*Rozmluvy náboženské a Knihy učení křesťanského*); v novější době populární d-ku od biskupa dra J. V. Jirsíka, jež mnohokrát vydána a do mnohých jazyků evropských přeložena jest. pak od dra A. Lenze, probošta vyšehradského, několik důležitých traktátů dogmatických (anthropologie, syllabus, o sedmeře svátosti, o nejsv. svátosti oltářní, o očistci, Mariologie a j.). Články dogmatické bývají uveřejňovány v Časopisu pro katol. duchovenstvo po celou dobu trvání jeho; celistvé však d-ky vědecké posud nemáme.

So.

D. biblická se stanoviska evangelického předpokládá bibl. theologii, s kterouž dříve bývala stotožňována a ze kteréž čerpá. Kdežto bibl. theologie soustavně kriticky pojednává o učení jednotlivých bibl. spisů a spisovatelů anebo dob, řádně šetříc rozdílů nebo různého stanoviska a zjišťujíc vývoj dogmatické látky, shrnuje d. bibl. tato učení jednotlivá, tyto v Bibli obsažené, na vzájem se doplňující spasitelné pravdy v jeden soustavný organický celek, mající středem svým zjevení Boží v Kristu Ježíši, tak že vzniká jednotná bibl. nauka víry, prostá všech individuálních a časových zvládností, jež ve spisech biblických se jeví, ale spolu také neovládaná a neznásilněná konfessionálním stanoviskem, tedy jakási ideální křesťanská dogmatika. D. bibl. má počátky své v t. zv. dicta probantia (v. t.) a jest od bibl. theologie jako samostatná věda oddělena teprve v 2. polovici tohoto století. Spracována jest pod různými jmény a za různých method. Beck »Christliche

Lehrwissenschaft«, 1841; v. Hofmann, »Schriftbeweis«, 1852; Kübel »Christliches Lehrsystem«, 1873.

D. církevní jest soustavně vědecké vylíčení a ospravedlnění dogmat církevně uznávaných, čerpaných ze symbolických knih té které evang. církevní společnosti, jež výhradně na Bibli se zakládají; různost konfessí působí různé d-ky církevní s tendencí apologetickou. Užívají různých method a rozdělení, obsahuje bibliologii, theologii, anthropologii, christologii, soteriologii a eschatologii, t. j. nauku o Bibli, o Bohu, o člověku, o Kristu, o spasení, o posledních věcech. První evang. d-ky círk. jsou: Melanchthonovy »Loci communes rerum theologicarum« r. 1521 a Calvinova »Institutio christianae religionis« roku 1536. K těmto přidružují se lutherští a reformovaní dogmatikové; mezi těmito vyniká Coccejus, mezi oněmi Gerhard; dogmatik rationalismu jest Bretschneider (v. t.), onen supranaturalismu Storr. Novější dogmatikové všickni aspoň nějak jsou ovládnáni Schleiermacherem, kterýž dogmatickému studiu a pojednání razil nové dráhy a od jehož doby se d. círk. obmezuje na otázky náboženskoethické, vylučující otázky fysikální a metafysické oblíbené u starých dogmatiků. Různé dogmatické směry, od círk. d-ky odchýlené, vznikají otázkou, na čem se pravda dogmatického poznání zakládá; zástupcové různých stanovisek jsou: Beck, Philippi, Rothe s Biedermannem, Dorner, Lipsius, Ritschl. Česká d. círk. reformovaná jest: F. Šebesta, Křesťanská věrouka (v Praze nákl. Spol. Komenského, 1886). Viz Herzog, Realencyklopädie f. prot. Theologie, 2. vyd., kde jest příslušná literatura uvedena. B.M.

Dogmatismus ve filosofii znamená tu domněnku, že myšlení lidské může se státi skutečným výrazem transcendentálního světa. Chceme-li věc přesně vzíti, musíme za dogmatickou prohlásiti i zásadu totožnosti ($a = a$), pokud zásadu tu přenášíme na věci o sobě, totiž že ať jí myslí kdokoliv, že myslí pravdu absolutní, nijak závislou na organisaci svého myšlení. Dogmatickým v tomto smyslu jest již i klad věci o sobě i každý důkaz světa zevnějšího, poněvadž tím: zkušenost se přesahá a stanoví něco určitého o nadmyslnu. Tak aspoň vykládá skepticismus, který jsa naprostou protivou d-mu pochybuje, že by shoda myšlení s transcendentací i jen v jednom bodě se dala uskutečniti, a uznává platnost všeobecných poznatků jen pro okruh empirie. — Ovšem jsou v d-mu valné rozdíly, podle toho, mnoho-li se domníváme myšlením svým z nadmyslna postihovati a po které stránce. Doufání, že bychom mohli dojíti pravdy o transcendentaci, týká se především poznání věcného čili kvalitativního (metafysiky kvalitativní), kde kvality i formy názoru empirického neb z psychického mechanismu vyrostlé představy prostě se přenášejí na věci o sobě. Dogmatickými jsou na př. pojmy substantiality, přítinnosti, pojmy věčnosti, nekonečnosti prostorové, totality světa, dogmatickým jest stejně Plato jako Aristotelés nebo Schopenhauer;

dogmatickou jest každá věrouka svou metafysickou částí. Kritikou theorie poznání (ve staré době u sofistů a Pyrrhonských skeptiků, v novější době počínaje Lockem) zužuje se však možnost metafysického vědění až jen na pouhé poznávání vztahů věcí o sobě (u Herbarta), kde myšlení není více kvalitativním, nýbrž toliko adaequatním (a to jen po stránce formové) výrazem transcendentální jsoucnosti. Se stanoviska skepticismu ovšem i tento kriticismem prošlý směr jest d-mem, ač obecná zvyklost přikládá jméno to jen metafysikám kvalitativním. — O rozdílu postupu dogmatického oproti genetickému v. Methoda. Zba.

Dogmatologie (z fec.), otrocké ctění dogmat.

Dognaoska [-čka], městys v uher. župě krašovské (Krassó-Szörény), okr. bogšánském, má lomy na mramor, železné huti a hamry, malé doly na zlato, stříbro, měď, olovo, železo a zinek a 3491 ob. (1890), z nichž 2149 rum, 1215 něm.

Dogrumova Anna Maryja, dobrodružná žena, proslulá za polského krále Stanislava Augusta, původem bezpochyby z Holandska. Nazývala se dle otce de Neri, dle prvního manžela Le Clerque a dle druhého D. Majíc přístup ke dvoru a do šlechtických rodin způsobila svými intrikami obecné pohoršení a byla příčinou úplné roztržky mezi králem a Adamem Kaz. Czartoryským. Byla usvědčena, že klamně předstírala nebezpečí otrávení krále, odsouzena k smrti rukou katovou (1785), ale ponechána v doživotním žaláři v Gdánsku, odkud podařilo se jí uprchnouti, načež žila bezpochyby ještě kol. r. 1830 u knížete Adama Czartoryského. Vyšly o ní četné brošury, zejména Observations sur un libelle etc. (Varšava, 1785).

Dohalice: 1) D. Dolní, ves v Čechách, hejt. Hradec Král., okr. (7,5 km sv.), fara Dohaličky, pš. Sadová; 24 d., 370 ob. č. (1890), cukrovar, dvůr hr. Harracha a telegr. a želez. stanice čes. obchod. dráhy. — 2) D. Horní, ves t., 21 d., 165 ob. č. (1890). Samota Kopanina. Stávala zde tvrz, rodné sídlo Bořků Dohalských z Dohalic. — 3) D. v okr. touškovském viz Radlovice. — 4) D., nesprávně Dohlavice, ves t., hejt. a okr. Týn Hoř. (10 km jv.), fara Lštěň, pš. Koloveč; 14 d., 69 ob. č. (1890).

Dohaličky: 1) D. farní osada v Čechách, hejt. Hradec Kr., okr. Nechanice (6,5 km sv.), pš. Sadová; 10 d., 76 obyv. č. (1890), kostel sv. Jana Křt. (plebanie již r. 1350) a 4tř. šk. — 2) D., ves t., hejt. a okr. Sušice (3 km záp.), fara a pš. Petrovice; 9 d., 66 ob. č. (1890), popl. dvůr.

Dohalský z Dohalic, jméno staročeské rodiny vladycké, potom panské a nyní hraběcí, která patří k rodu Bořkovskému a stejného původu jest s Bořky z Miletínka, Nepolisskými ze Zuchrašťan, Hamzy z Obědovic, Bořky z Poličan, Nové vsi a z Hrádku. (Tak i v majestátu r. 1567 14 dubna.) Erb jejich: Štít zdobený hraběcí korunou shora dolů polovičný, v levo zlatý, v pravo s ša-

chovnicí černou a žlutou, v 7 řadách o 3 polích, helmice otevřená s korunou, z níž vyniká pod kolena mouřenín maje kabát černý se zlatými knoflíky, zlatým lemováním a opásáním a rukama v bok podepřenými (vyobr. č. 1189.).

Předkové jejich první obrátili si příjmení po Dohalicích u Hradce Králové, zejména Bořek z D. (1395), jehož bratr Jarek z Dohaliček zal. nový oltář v kostele dohalském. S tímž

Č. 1189. Erb Dohalských z Dohalic.

příjmením vyskytují se pak Václav Tluksa (1437), Prokop (1440—60) a Jan, kteří pomáhali straně Poděbradské, a Jarek (1453—84), jenž tolikéž se účastnil tehdejších běhův válečných. Nepřetržitá posloupnost začíná Bořkem D-m z D., jenž od r. 1497 kupoval rozličné statky a r. 1512 koupil Mokrovousy. Syny jeho založeny dvě pošlosti rodu tohoto: A) Pošlost mokrovouská. Václav starší, syn Bořkův, býval hejtnanem kraje hradeckého; prodal r. 1527 Mlékosrby a držel z otcovského jmění Mokrovousy, Třesovice, Střežetice a Stračov (manž. Eliška z Hustiřan a na Malešově). Kromě dcery Salomény († 1574, manž. Mikuláš Otmár z Holohlav) zůstali po něm synové Bořek († 1559), Vilém, Jan, Melchysedech, Pavel a Mikuláš, kteří se jeden po druhém oddělovali, berouce díly. Bořek ujal Mokrovousy (později i Stračov, který opět prodal), Mikuláš, řečený mladší, koupil statek Slatinu (1563, kterýž po jeho smrti zase prodán (1576); Melchysedech zplodil s manž. Johankou Mladotkou ze Solopisk kromě 4 dcer (z nichž Dorota byla manž. Viléma Voračického z Paběnic) syny Bořka staršího, Zdeňka mladšího a Jana Jetřicha. Bořek držel Sobětuchy a na Střežeticích, statku otcovském, koupil díl bratra Jana, avšak r. 1597 Střežetice prodal. Synové jeho byli Oldřich a Vilém (1623). Zdeněk mladší držel napřed (roku 1593 Třesovice), později měl Ještětice a dům v Solnici († 1628, manž. Barbora z Kelče). Děti jeho byli Johanka, Anna Dorota, Kateřina Eliška, Alžběta, Melchysedech a Václav Kryštof. Tento poslední prodal dvůr ještětický a ujel ze země, ale vrátil se zase a držel r. 1638 svobodný dvůr ve Stěžerách. Synem jeho byl Petr r. 1644—52 nezletilý, o němž a potomstvu se nic neví. — B) Pošlost veselská a dohalská. Mikuláš mladší, syn Bořkův obdržel ok. r. 1536 za díl Dohalice, Mžany a Čehov, koupil r. 1542 Lípu a r. 1560 Mokrovousy a skrze manželku svou

Annou Karlíkovnu z Nežetic dostal se již roku 1533 v držení Vysokého Veselí. Zemřel u vysokém věku r. 1576, zplodiv kromě dcer Elišky (Mladotové) a Žofie (manž. Mikuláš Sadovský ze Sloupna † 1577) syny Adama, Jana a Václava. Jan byl dobrý hospodář, držel Veselí a Dohalice, koupil r. 1586 Sobčice a zemřel 9. ledna 1590 (manž. Barbora Mladotka ze Solopisk † 1591). Synův měl 7 a 5 dcer. Dcery: Anna (m. Mikuláš Stán z Hermštorfu, † 1587), Anežka, Saloména († 1614), Kateřina († 1661, manž. 1. Adam Mstidruh z Chlumu, † 1606, 2. Adam Mladota ze Solopisk) a Johanka. Nejstarší syn Mikuláš držel Veselí, ale zemřel již r. 1591 bezdětek, protože se statek bratřím jeho dostal. Skrze 6 jeho bratří založeno jest šestero větví. a) Zdeněk, druhý syn Janův, držel Mokrovousy, Lípu, Čehov a Dlouhodvory a zemřel asi r. 1598, zůstaviv vdovu Kunku Škopkovnu z Otradovic (vdanou teprve r. 1591), syny Jana Jiří a Mikuláše, kteří do r. 1611 pomřeli, a dcery dvě, z nichž Anna zamluvena r. 1611 Jindřichovi Kamenickému z Vitiněvsi. Statky vsechny Zdeňkovi hned po jeho smrti pro dluhy prodány. b) Hynek, třetí syn Janův, držel za díl svůj Dohalice († 1617, manž. Lidmila Houskovna ze Zahrádky). Statek Dohalský odkázal dceři své Anně Lidmile (manž. Jan David Boryně z Lhoty), ale ostatní D-ští, učinivše odpor, pořízení to zvrhli. c) Václav, čtvrtý syn Janův, obdržel za díl Zběř, ale zemřel již před r. 1614, zůstaviv z manž. Doroty Hamzové ze Zabědovic syny Václava, Hynka, Jana Adama a Pavla a dceru Annu Kateřinu (manž. Karel Stařimský z Libšteina). Synové všichni prodali r. 1628 statek Zběř. Václav cdešel s Pavlem do ciziny a vstoupil r. 1630 do služby švédské, v níž Pavel r. 1638 zemřel. Ač pak r. 1631 se Sasy do země přišel a od nich se potřebovati dal, přestoupil r. 1637 na stranu císařskou a sloužil jako podplukovník asi do r. 1652. Hynek držel Mokrovousy, jež r. 1651 prodal. O pozdějších osudech této větve není nic známo. d) Bořek řeč. mladší držel za díl statek Milčevos, kterýž r. 1623 propadl (tehda již slul Bořek starší a potom nejstarší). Ušel potom do ciziny a zdržoval se v Žitavě, odkudž se r. 1631 na krátkou dobu do Čech vrátil. Jsa u vysokém věku vdával v Žitavě r. 1641 dceru svou Barboru za Adama Linharta z Najenperka. Syn Jan Bořek připomíná se od r. 1638 a obdržel teprve r. 1662 peníze, které se otci jeho z komory české vyplatiti měly. Usadiv se zase v Čechách, získal r. 1650 Volanice a přisouzena mu r. 1651 polovice Dohalic, ale za nedlouho statky ty zase prohospodařil. e) Zikmund, šestý syn Janův, držel za díl Sobčice, ale zemřel před r. 1611 zůstaviv z manž. Doroty Houskovny ze Zahrádky syny Stanislava, Jana Jiří a Mikuláše a 7 dcer (viz Pam. arch. V., str. 361). Třetí z nich záhy zemřel, ostatní dva starší prodali Sobčice, Jan Jiří držel pak Podhorní Újezd, kterýž umíraje († 1663) zůstavil dcerám Lidmile Kateřině a Marii Bohumile. Stanislav, jenž se

pak r. 1634 s bratrem svým zase dostal v držení Sobčic, prodal je r. 1661 a žil ještě roku 1681. Také manželka jeho Aléna Kapounka ze Svojkova dosáhla 92. roku. Zůstavil tři syny Zikmunda Štastného, Kryštofa Lipolta a Jana Jiří. Tento dostal se skrze manž. svou Majdalénu Dorotu ovdovělou Špuličku a roz. z Doupova († 1699) v držení Vlčovsi; zemřel bezdětek r. 1701 a pohřben v tábořském klášteře. Bratr jeho Kryštof dostal se skrze manž. svou Polyxenu Františku z Černíkova ovd. Rodovskou († 1693, v držení statku Odlochovic. Druhá jeho manž. Kateřina Talacková z Ještětic přečkala ho a † r. 1729 v Táboře. Kromě dcer Anny Marie, Kateřiny Veroniky (Varlichové z Bubna, † 1765) a Barbory Františky (Baulerové) zůstavil syny Jana Kryštofa a Jana Jiří, z nichž tento jmění nějak po manželce Saloméně z Běšin († 1752) podědil. Jan Kryštof byl cis. radou, soudcem zemským, později purkrabím kraje hradeckého a místodržícím. R. 1745 sice upadl v nemilost pro náchylnost k bavorskému kurfiřtovi, ale přijat byv zase na milost, povýšen jest 2. září 1757 do stavu panského rodův starožitných a později 1. čce 1764 do stavu hrabského zemí dědičných. Třikrát je ženat (1. s Annou Barborou Stěňovskou z Kadova, † 1732, 2. Lidmilou Kateřinou z Janovic, † 1739, 3. Eliškou Kysperskou z Vřesovic) s každou přišel ke jmění a držel Ujčovy, Žichov a Přivozec († 1768). Ze dvojího manželství jeho zbyly děti Jan Kryštof, Jan Josef, Jan Václav, Jan Antonín († 1758), Jan Adam, Marie Anna, Marie Ludmila a Marie Barbora (manž. Maximil. z Bergu), Jan František, Marie Eliška a Marie Jozefa. Jan Josef byl kanovníkem u sv. Víta, koupil roku 1773 Mlázov († 1781) a odkázal jmění své bratru Kryštofovi, Jan Václav dostal se s manželkou Annou Marií Kocinkou z Dobře v držení Těšova a zůstavil dcery. aa) Jan Kryštof dostal se skrze manž. Marii Annu Malovku z Chýnova († 1760) v spoludržení Stanekova, Přestanice a Libětic a držel Žichov a Mlázov. Děti jeho byly Václav Kryštof (jinak Maria Václav Josef), Jan Jindřich, Barbora a Františka (manž. Antonín Perglár z Perglasu); Václav držel statky mateřské a skrze manž. Marii Annu Steinbachovnu z Kraničšteina dostal se v držení Luhova a Třebozuze, Dolan a Rakolus, přikoupil pak Pinovany (1796), Kraševice a Lištany (1799) a Lipno a Těchoděly; ty (kromě Kraševic prodaných) v jedno spojil. Od r. 1809 držel i Počernice. Zemřel bezdětek 24. ledna 1824, odkázav vše jmění manželce, tato pak († 1825) odkázala je do cizích rodin. bb) Jan František, syn Jana Kryštofa staršího (1759—68 ještě nezletilý), dědil statek Přivozec a býval dlouhá léta radou nad appellacemi. Zemřel 21. ledna 1823, odkázav Přivozec manž. své Marii Terezií Dohalské z Nugentu. Potomci této větve drží nyní statky Přivozec a Dobrohošť. f) Jaroslav, sedmý syn Janův, držel Veselí a zemř. (1616) na morovou ránu. Z manželky Anny Houskovny ze Zahradky zplodil

(kromě dcer Lidmily, Žofie, Anny a Barbory) syny Jana Bedřicha, Václava, Bořka Bohuchvala, Adama Stanislava a Bernarda (1620—28), z nichž tito neměli potomstva aaa) Jan Bedřich propadl r. 1623 část svou na statku Veselí, kterýž proto prodán, ale r. 1644 pro nezaplacení zase s bratřimi svými v týž statek uveden. Manželka jeho Anna Bzenská z Prorubě zemřela roku 1631 v Žitavě. Zůstavil syna Jaroslava (1670) a dcery Lidmilu (Mirkovou) a Mandalénu. — bbb) Václav, řeč starší, držel Veselí a dostal se také v držení Dohalic, kteréž r. 1661 prodal, byl radou soudu purkr. praž. († 1670, manž. Kateřina Maxim. z Bubna). Zůstavil kromě dcery Veroniky Kateřiny syny Frant. Karla, Ferdinanda Bedřicha, Maxim. Antonína, Rudolfa a Václava, mezi něž skrovný statek Veselí nemohl býti rozdělen a proto r. 1672 prodán. Frant. Karel dostal se skrze manž. Annu Elišku Maternovou z Květnice († 1695) v držení Přistoupimě, byl hejtmánem kraje kouřimského a soudův dvorského a komorního radou († 1709). Kromě dcer Anny Terezie a Marie Barbory (manž. Jan Václav Rašín z Ryzmburka), zůstal po něm syn Václav Vratislav (Wenzel Wratel), jenž držel Neustupov s Otradovicemi, Přistoupim a Hostačov, povýšen jest 5. září 1726 do stavu panského rodův starožitných a 2. bř. 1729 do stavu hrabského kr. Čes. Z Marie Terezie Rašínové z Ryzmburka († 1726) zůstavil syny Norberta († 1785) a Frant. Václava a dcery Marii Annu (* 1718) a Annu Barboru. Norbert držel od r. 1769 dům v Praze v Celetné ulici a přišel také ke jmění skrze 1. manž. svou Eleonoru z Trauttmansdorffu († 1763), 2. manž. Terezie Kateřina Rašínka z Ryzmburka ho přečkala. Z 1. manželství měl syny Frant. Adama a Frant. Josefa († 1770) a dcery Valburgu Aloisii a Valb. Terezií († 1770, manž. Kapoun), z druhého Marii Annu († 1854) a Emanuelu († 1841). Syn Frant. Adam byl ve vojenských službách. Bratr Norbertův Frant. Václav byl c. k. krajským kommissarzem kraje budějovického a měl syny Ignáce (adjunkta kraj. úřadu loketského), Jana Frant. a Jana Václava (1786), z nichž se poslední oddal také službám vojenským. ccc) Bořek, třetí syn Jaroslavův, zemřel ok. r. 1651 zůstaviv syna Jana Jaroslava, o němž není nic známo. ddd) Bohuchval koupil r. 1651 polovici Vojic a měl s manž. Lukrecií Vojickou z Nové Vsi syna Jaroslava Albrechta. Tento zemřel r. 1684 bezdětek, odkázav Vojice, dvůr v Chobolicích a jiný ještě dvůr manž. své Markétě Eusebii Vojické z Nové Vsi. (Viz Pam. arch. d. V.) Sčk.

Dohan viz Tabák; **dohanina** viz Nikotin.

Dohazovač v mluvě lidové sluje, kdo zprostředkuje stále a za úplatu (po živnostensku); uzavírání smluv, na př. smluv svačebních a statků, smluv čeledních; jakož i kdo zprostředkuje obchodní smlouvy. Toto zprostředkování považuje obchodní zákon za obchod (relativní), provozuje-li se po živno-

stensku. **D.** liší se od zmocněnce obchodního tím, že není zřizencem, nýbrž je samostatným; od kommissionáře různí se, že se z pravidla obmezuje na pouhé seznamování stran, tedy neuzavírá obchody vlastním jménem a na cizí účet jako kommissionář, nýbrž je pouze zprostředkuje. Viz Dohodce.

Döhlen, průmyslové místo v Sasku, v krajském hejtmanství dráždanském, 8 km jihozáp. od Drážďan, při dráze dráždanskou freiberské, ve středu uhelných dolů plavenských; má 2948 ob. (1890), obvodní soud, uhelné doly, železářny, továrny na stroje, lučebny (kyselinu sírovou), zboží hliněné a chamoťové, sklárny, výrobu xylolithu, lihovin a j.

Döhler Theodor, pianista a skladatel něm. (* 1814 v Neapoli — † 1856 ve Florencii). Odchován byl v hřbitvu své doby kapelníkem v Neapoli Jul. Benedictem, nastoupil již ve svém 10. roce dráhu virtuosní. V l. 1829—37 žil ve Vidni, kdež konal další studia ve hře klavírní a skladbě u Czerného a Sechtera, a po té v Neapoli, v l. 1837—45 konal skvělou uměleckou cestu po všech státech evropských, načež povýšen do stavu šlechtického a věnovav se dále výhradně skladbě, zdržoval se porůznu v Petrohradě, Moskvě a posléze ve Florencii, kdež po dlouhé chorobě zemřel. **D.** vynikal zvláštní elegancí hry. Ze skladeb, náležejících převahou komposici klavírní, uvedeny budíž nokturna, transkripce, cenné etudy a j., též provedena po smrti D-ově ve Florencii opera jeho *Tancreda* (1880). *Str.*

Dohlubnost, terminus hospodářský, označující mocnost, kolmý průměr vrstvy ornice. Obnáší-li průměr méně 15 cm, slove půda mělká; činí-li 15—25 a více cm, hluboká. Na d-i půdy závisí velkou měrou zdar a výnos plodin hospodářských. Čím hlubší jest ornice, tím více svědčí vzrůstu rostlinstva, poněvadž obsahuje z pravidla větší zásoby živin a dovede si snáze vhodnou míru vlhkosti zachovati. Hluboká ornice tak záhy nevysychá, uhrážujíc odpar horních vrstev tím, že vláskovitostí čerpá z hlubších částí vláhu. Přebytek vlhkosti pak má snadnější odpad do spodních vrstev, tak že půda taková též mokrem ne trpí. Mělká ornice bývá chudší na živiny a vysychá tím rychleji, čím více tomu povahou složiva svého jest nakloněna. *Bkt.*

Dohm: 1) **D.** Christian Konrad, státník a historik něm. (* 1751 v Lemgu — † 1820 na statku Pustleben u Nordhaus). Byl vychovatelem synů prus. prince Ferdinanda, r. 1779 vojenským radou a archivářem, roku 1797 zástupcem Pruska při míru rastadském a r. 1801 při vyjednávání o náhradu za odstoupení zemí na levém břehu Rýna. Napsal mimo jiné: *Geschichte des bayrischen Erbfolgestreites* (Frankfurt, 1779); a velmi dobrý příspěvek k dějinám vnitřní správy za Bedřicha II. *Denkwürdigkeiten meiner Zeit* (Lemgo, 1814—19, 5 sv.).

2) **D.** Ernst, humorista a vynikající politický satirik něm. (* 1819 ve Vratislavi — † 1883 v Berlíně). Studoval theologii a filosofii, byl domácím učitelem, načež věnoval

se spisovatelství. Od r. 1849 byl vrchním redaktorem »Kladderradatsche«. Sepsal i několik veseloher a frašek *Das erste Debut, Ihr Retter, Der Trojanische Krieg, Harte Steine, Sekundenbilder*. Přeložil Lafontainovy Bajky (Berlín, 1876—77). Choť jeho Hedwig (* 1833 v Berlíně) psala hlavně o ženské otázce: *Der Jesuitismus im Hausstande* (Berlín, 1873); *Die wissenschaftliche Emancipation der Frau* (t., 1874); *Der Frauen Natur und Recht* (t., 1876). Z ostatní činnosti její uvádíme ještě anthologii: *Die spanische Nationallitteratur in ihrer geschichtl. Entwicklung* (t., 1865—67 s překl.) a román *Plein air* (t., 1891) vedle řady veseloher.

Dohme Robert, něm. historik (* 1845 v Berlíně), stal se r. 1869 knihovníkem královského domu, r. 1884 ředitelem uměleckých sbírek královských, redigoval »Jahrbuch der preuss. Kunstsammlung« a vydal: *Das königl. Schloss in Berlin* (Lipsko, 1875—76, se 40 tab. světlostiskem); *Kunst und Künstler des Mittelalters u. d. Neuzeit* (t., 1875—85, s několika odborníky); *Künstler des XIX. Jahrh.* a j.

Dohna viz Donín.

Dohnány Mikuláš, národovec slovenský (* 1826 v Trenčíně — † 1852 v Trnavě). Studoval v Prešpurku i Levoči za dob štúrovského rozruchu, a horlivě zabýval se poesíí. R. 1848 byl důstojníkem v Hurbanově četě dobrovolnické a r. 1851—52 spoluredaktorem jeho »Slovenských Pohľadův« ve Skalici a Trnavě. **D.** první pokusil se o překlad z Homéra do štúrovské slovenštiny (*Showárka Hektora s Andromachou*, Orol tatranský 1847), skládal ballady i reflexivní popěvky, vydal r. 1848 v Levoči čtyřřadovou činohru *Podmaninovci*, psal dobré posudky literární do »Orla tatr.« i »Slov. Pohľadův« a posléze vylíčil národně-politické hnutí na Slovensku v I. sv. knížky *Historia povstania slovenskeho z r. 1848* (ve Skalici). Zemřel mlád pomařením na myslí. *Včk.*

Döhne Jakob L., missonář jihoafrický (* 1811 — † 1879 v Natalu), známý jako překladatel bible do zulukaferštiny (Nový-York, 1855—60).

Dohodce (franc. *courtier*, *agent de change*, angl. *broker*, ital. *mediatore*, *sensale*, špan. *corredor*, *agente de cambio*, port. *corretor*, něm. *Makler*, *Handelsmäkler*, *Sensal*) jest dle čl. 66 o. zák. obch., v Rakousku zák. ze dne 17. prosince 1862 č. 1 f. z. zavedeného, úřadně ustanovený prostředník obchodů. O soukromých d-cích nemá totiž o. z. obch. předpisů, ač se o nich co o kupcích výslovně zmiňuje (čl. 272 ad 4). Lze se tedy částečně obdobně táhnouti k ustanovením 7 tit. z. obch., a to hlavně potud, pokud se tato nezakládají na úředním postavení d-ců úředních.

Živnost d-ců známa byla již v šedém starověku, kde byla živností svobodnou, každému přístupnou. U Římanů nepoživali valné vážnosti. Ve středověku pak nabyla živnost ta důležitosti a rozšíření značného, neb okázala se nutnost hlavně při velkých trzích a ve velkých městech, aby tu bylo osob, které by

zprostředkovaly mezi nabídkou a poptávkou a též zboží nestranně oceňovaly. Tak setkáváme se v Janově již r. 1154 s ústavem *d-ců* (*censarii*), jejichž hlavní úlohou bylo zboží oceňovati; v Benátkách měli řád *d-ců* a sazbu z r. 1217, podobně v Barceloně z r. 1251 a 1273, v Lucce z r. 1275, v Sienně (pro tkalce a soukenníky) z r. 1298, ve Florenci z r. 1299, hlavně pak velmi bohatý statut byl v Pise z l. 1286, 1305 a j. Dnešního dne pak nabyl ústav ten rozkvětem různých obchodů, hlavně bursovních, důležitosti velmi značné.

Druhy *d-ců* jsou v rozličných zemích různé a to dle druhů obchodů, jaké *d-ci* zprostředkují; tak jsou *d-ci* bursovni hlavně pro obchod s papíry cennými, *d-ci* fondovní různých odrůd (*d-ci* v oboru akcií, státních papírů, železničních papírů atd.); *d-ci* směneční (zvaní *agents de change*, ve Francii, Belgii, Itálii, Španělsku) pro obchod s penězi a směnkami, *d-ci* v oboru zboží (*Waarenmäkler*) k obchodům se zbožím a to opět velmi rozčlenění dle druhů zboží, *d-ci* lodní pro náklad námořní, *d-ci* pojišťovací pro pojištění námořní a j.

Dle o. zák. obch., jehož ustanovení o *d-cích* (čl. 66—84) v Rakousku zákonem ze dne 4. dubna 1875 č. 68 ř. z. částečně změněna a doplněna byla, záleží povolání obch. *d.* hlavně ve vyjednávání, též vypírání kupců a prodáváčů, ale nikoli uzavírání smluv. Úřední *d-ci* ustanovují se buď ke zprostředkování jakýchkoliv obchodů, nebo jen obchodu toho či onoho druhu (čl. 68), a mohou se ustanoviti nejen v místech, kde jsou banky, nýbrž všude, kde toho obchod vyhledává (čl. 68 odst. 2). Způsobily jest v Rakousku k úřadu tomu, kdo jest rak. občanem, fysicky zletilý, bezúhonný, svéprávný a odbyl-li zkoušku sensální. Při bursách jmenuje *d.* ředitelství bursovni; *d.* zboží jmenuje obchodní komora. Zemské vládě jest pak vyhrazeno schválení jmenovaného *d.*, u ní též skládá úřední přísahu Dozor a disciplinární moc nad *d-ci* přísluší při bursách bursovni kommissari, jinde živnostenskému úřadu, tedy c. k. okresnímu hejtmanství (čl. 81—84 c).

D. má především a vůbec povinnost k osobnímu, svědomitému, správnému a nestrannému zprostředkování (čl. 69); kommittent pak k zapravení do hodného (čl. 82). *D.* má mimo knihu příruční věsti též denník a vydávati z něho ověřené výtahy (čl. 71, 74) jakož i t. zv. závěrečné listky čili noty (*Schlussnote*; čl. 73). Kniha příruční slouží jenom k prvním poznámenáním zprostředkovaných obchodů a k podpoře paměti *d-covy*. Kniha ta má ráz soukromý a nečiní o sobě důkazu. *D-ci* věsti jest denník, knihu to od bursovniho kommissare nebo živnostenského úřadu ověřenou (čl. 71, 84 ad V), do níž všechny uzavřené obchody každodenně co do hlavních kusů musí zapsati a zápisky ty též denně podepisovati (čl. 71 a 72). Bez prodlení po uzavření obchodu musí *d.* každé straně dodati závěrečný list od něho podepsaný; list ten musí (dle čl. 72 a 73) obsahovati skutečnosti

do denníku dle čl. 72 zapsané. Jde-li o smlouvy, které nemají se hned splniti (smlouvy o dodání zboží), musí *d.* dle čl. 73 z. obch. listek závěreční stranám k jejich podpisu doručiti a zaslati pak každé straně exemplář od druhé strany podepsaný jakožto uznání a důkaz, že byl obchod uzavřen. Zpěčuje-li se strana přijati nebo podepsati závěreční listek, musí *d.* bez prodlení druhou stranu o tom zpravit (čl. 73 odst. 3, 4). Platnost smlouvy *d.* m. zprostředkované nezávisí sice dle č. 76 z. obch. na zápisu do denníku a na vydání listků závěrečných; avšak denník a závěreční listky činí pravidlem úplný důkaz, že byla smlouva uzavřena a o jejím obsahu (čl. 77 odst. 1). Soudce může během rozepře a sice bez návrhu stran, tedy z úřední povinnosti (srov. proti tomu čl. 37 stran obchodních knih) nafiditi, aby *d.* předložil svůj denník, tak aby jej mohl se závěrečným listkem a s jinými doklady srovnati (čl. 79 z. obch.).

Zanedbal-li by *d.* povinností svých, může poškozená strana žádati na něm odškodnění; ale mimo to jest podroben trestům disciplinárním (čl. 81, 84 z. obch. a v Rakousku zák. ze dne 4. dubna 1875 č. 68 ř. z.).

Uherský zákon obch. (čl. 534—48) nezná *d-ců* úředních. Hlavní povinností *d.* jest věsti denník, který vlastně celkem zařazen býti má dle nařízení našeho a něm. zákona obch., pak má vydávati závěreční listky a výtahy a poznamenávati i uschovávati vzorky. Příruční knihy potřebí není. Zamešká-li *d.* povinností svých, jest práv ze škody; výši dohodného určuje především úmluva, pak teprve obyčej, a není-li toho, zákon, který stanoví $\frac{1}{2}\%$ do 5000 zl. a přes to $\frac{1}{10}\%$ (čl. 547). Podstatně stejně zní ustanovení obch. zák. ze dne 1. list. 1883 pro Bosnu a Hercegovinu čl. 447 až 461.

Právo francouzské (Code de comm. 74 až 90) změněny zákony ze dne 2. čce 1862 a 18. čce 1866; rozeznává *agents de change a courtiers*; onino jsou *d-cové* pro efekty, tyto *d-cové* pro zboží (*d-ci* pojišťovací, lodní, nákladní a v Paříži *d-ci* v obchodě vinném) a oběma přísluší zprostředkování peněz. Příjmy jejich jsou velmi značné, a bylo obyčejem hlavně již od r. 1816, že místa *d-ců* stala se monopolem, tak že je *d-cové* prodávají, což však změněno potud, že dle zák. z 18. čce 1866 čl. 1 stala se živnost *d.* pro zboží svobodnou tak že se *d-m* pro zboží může státi každý, kdo má k tomu způsobilost. Zaplatí předepsaný poplatek, dá se do rejstříku zanesti a vykoná předepsanou přísahu. Tím dosahuje jakéhos úředního postavení, které mu před *d-m* soukromým (*courtier libre*) udílí jakési přednosti (při veřejných dražbách, odhadech atd.). Povinnosti *d-ců* jsou tu podstatně tytéž jako v Rakousku dle o. zák. obch. *D.* musí obchody zprostředkované ihned zanesti do knihy příruční (*carnet*) a denně je zanesti do denníku, stranám musí dodati noty závěreční (*bordereaux arrêtés*), které strany podepsati musí (čl. 108 code de com.). Dle zák. ze dne 18. čce 1866 čl. 3. tvoří *d-ci* zvláštní

komory disciplinární. Drakonická ustanovení trestní obsažena jsou v »code pénal« č. 404 pro případ, že by d. upadl v konkurs. — V Anglii jest d. (*broker*) toliko druh agenta. Musí obchody zprostředkované denně do své knihy (*The Broker's Book*) co do hlavních kusů zanést, a do 24 hodin straně, která toho žádala, opis vydati, jakož i nahlédnutí do denníku připustiti. Dohodné, jehož obnos řídí se obyčejem místním, platí kommittent. (Srv. 6 Anne č. 16; 57 Geo. 3, č. 60; hlavně nejnověji 33 a 34 Vikt. č. 60.) — V Itálii (čl. 29—35 zák. obch. ze dne 31. říj. 1882 a nař. prov. ze dne 27. pros. 1882 čl. 26—50) jest živnost dohodčí svobodna. Mohou však d-ci za jistými podmínkami, hlavně složili kauci, u obchodní komory žádati za zanesení do rejstříku, a mají pak postavení podstatně jako d-ci ve Francii. Všichni d-ci jsou povinni vésti knihu příruční a denník. musí straně vždy vydati z povinnosti úřední výtah z knihy příruční a k žádosti strany opis zápisu do denníku učiněného, od d. podepsaný (čl. 33). Soud může ve sporu d-ci naříditi, aby své knihy předložil (čl. 30). — Ve Švýcarsku (obl. pr. ze dne 1. led. 1883 č. 405) považuje se poměr d-ců za zmocnění. Blíží ustanovení o d-cích jsou ponechána zákonodárství jednotlivých kantonů. — V Řecku platí obchod. zákon ze dne 19. dub. 1835, dle vzoru franc. Code de commerce sdělaný, který taktéž rozeznává *agents de change* a *courtiers*; jsou pak d-ci ustanoveni ve všech městech, kde jest bursa obchodní. D. jmenuje mocnáf (čl. 74 a 75). — Podobně jest i rumunský zák. obch. z r. 1841 a 1863 sdělán dle vzoru francouzského a obsahuje podobná ustanovení v čl. 71 až 86, jako zák. řecký. — Ve Španělsku zaveden byl nový zákon obch. z r. 1885—86, který obsahuje ustanovení v čl. 88—115 stran d-ců. Tito jsou tam úředně ustanoveni (čl. 88, 89), a jsou zvláště d-ci na roveň postaveni s notáry (čl. 93), patří-li do společnosti d-ců, čímž nabývají postavení úředního (čl. 77, 87, 93). Ostatně jsou povinnosti jejich rozdílné dle toho, jsou-li to d-ci směneční a bursovní (čl. 100—105) nebo d-ci obchodní (čl. 106 až 111) nebo d-ci loďní (čl. 112—115). — V Portugalsku (obch. zák. z r. 1833—34 čl. 102 až 140) jsou d-ci též úředně ustanoveni. Do 24 hodin po uzavření obchodu musí dáti stranám výtah z denníku. Má-li se smlouva písemně sděliti, musí ji strany u přítomnosti d-ců podepsati. Ostatně platí tu podstatně ustanovení franc. c. de comm. — V Rusku (zák. §§ 1866—1938) ustanovují se d-ci ve všech přístavních místech a městech dle potřeby, a sice jmenuje obchodní ministerstvo d. banky cisařské, d. říčního loďstva místní úřady a ostatní d. obchodní gremia. D-ci jsou v Rusku (mimo Petrohrad) notářům úplně na roveň postaveni. Jest jim vésti dvě knihy, jednu pro směnky a dluhopisy, druhou pro ostatní obchody a na konec předložiti je úřadu místnímu ke zkoumání a kolkování. Stranám musí d. vydati opis zápisu do knihy dotčené, který tvoří důkaz. — Ustanovení holland-

ského zák. (čl. 62—73, o d-cích pojišť. čl. 681 až 685) jsou velmi příbuzná s nařizeními o z. obch. D-ci jsou úředně ustanoveni prostředníci obchodů (čl. 62); d-ci soukromí jsou pouzí zmocněnci. Jsou povinni vésti knihu příruční a denník a tyto soudci ve sporu k nahlédnutí předložiti (čl. 66, 67); též mají stranám k jejich žádosti vydávati výtahy z denníku, ale nikoliv závěrečné noty. Porušení povinnosti tresce se sesazením. — V Belgii (dle zák. obch. z r. 1808, avšak zák. z r. 1872 podstatně změněného tit. 5 čl. 64—68) jsou d-ci jako ve Francii buď agenti de change nebo courtierové; oba druhy jsou živnosti svobodné. Povinnost d-ců záleží hlavně ve vedení knihy příruční a denníku, které soudci k jeho rozkazu předložiti rovněž jsou povinni (čl. 65, 66). — *lič*—

Dohodné (franc. *courtage*, angl. *brokerage*, ital. *sensaria*, něm. *Mäklergebühr*, *Mäklerlohn*, *Sensarie*) jest odměna dohodcovy za zprostředkování obchodu. Dle o. z obch. má dohodce právo žádati d., jakmile obchod jeho prostřednictvím byl uzavřen, a on povinnost svou stran doručení závěrečných listů byl vykonal (čl. 82), byt snad strany napotom ode smlouvy odstoupily. Byla-li smlouva uzavřena podmínčně, může se d. teprv žádati, když byla podmínka splněna (čl. 82). Obnos d ho ustanovuje v Rakousku zemská vláda, vyslechnuvši dříve bursovní ředitelstvo, resp. obch. komoru (čl. 82 odst. 4); dohodce nesmí sobě vyšší d. vymíiniti. Pravidlem bývají zvláštní sazby ustanoveny; a to hlavně při obchodech s papíry, tak na vídeňské burse dle výnosu místodrž. dolnorak. ze dne 8. pros. 1875 č. 70 z. z. dohodcům pro efekty, ze dne 17. ledna 1877 č. 12 z. dohodcům pro zboží atd., též i při pražské burse ve stanovách a pod. Kde není zvláštního nařízení, platí místní obyčej. D. zaplatí, není-li mezi stranami o tom úmluvy, po zákoně každá strana polovicí, ač není-li jiného místního nařízení nebo místního obyčeje (čl. 83). Tak platívá při koupi zboží a při směnkách pravidlem pouze prodávající, při obchodech peněžitých a s cennými papíry obě strany (na pť. ve Vídni a j.). D. záleží obyčejně v nějakém procentu nebo promille sumy obchodem zprostředkované. Při obchodech bursovních počítá se d. někde dle kursu papírů koupěných (v Londýně, Vídni, Hamburce, Lipsku, jinde dle nominální ceny (v Berlíně, Amsterdamě, Paříži a j.).

Srv. Randa, Rakouské právo obchodní str. 139; Behrend, Lehrbuch des Handelsrechtes (Berlin, Lipsko, 1884, 392); Grünhut, Das Börsen- und Mäklerrecht (Zeitschr. f. Privat-u. öff. Recht, 1875, 535); týž u Endemanna (Handbuch) III, 132; Goldschmidt, Ztschrft f. Handelsrecht 28. sv., 115; Borchart, Die geltenden Handelsgesetze des Erdballes (Berlin, 1883—87). — *lič*—

Dohra (lat. *postludium*) slove v hudbě obyčejně varhanní skladba, zakončující příslušný obřad bohoslužebný ve chrámě, jež vzhledem k charakteru svému řídí se významem obřadu a doby církevní. Jinak zove se

d-rou též krátká hudební věta (ať již klavírní nebo nástrojová), uzavírající vůbec nějakou skladbu vokální (na př. d. k písním, ariím, sborům a p.). Str.

Dohrandt C. F., ruský meteorolog (* 1847 v Pernově — † 1878 v Petrohradě), studoval v l. 1865—69 v Derptě a Heidelbergu lečbu, ale věnoval se potom v Petrohradě meteorologii s takovým úspěchem, že r. 1874 zeměpisnou společností povolán byl za ředitele meteorol.-astronomického oddělení při vědecké výpravě do poříčí řeky Amu. Později byl ředitelem observatoře v Tiflisu. Sepsal *Astronomische Ortsbestimmungen und magnetische Messungen am Unterlaufe des Amu Darja* (ve Wildově Repertoriu, sv. VI); *Meteorolog. Beobachtungsmaterial während der wissenschaftl. Expedition an den Amu Darja 1874—1875* (Petrohrad, 1876, 2 sv.); *Wassermengen und Suspensionsschlamm des Amu Darja in seinem Unterlaufe* (se Schmidtem v Mém. de l'Acad. imp. des Sciences de St. Pétersbourg, svazek XXV.).

Dohrn [dórn]: 1) **D. Karl August**, zoolog něm. (* 1806 v Štětíně — † 1892 t.), studoval práva v Berlíně a věnoval se stavu obchodnímu. Po cestách v Evropě, Americe a Africe usadil se v rodném městě a oddav se studiím literárním vydal (1840—44) 4 svazky překladů dramát španělských a tři sešity písní švédských. Vedle toho jal se pěstovati entomologii, vstoupil do entomolog. spolku štětínského, stal se jeho předsedou, vedl redakci časopisu spolkového a vydával od r. 1846 *Linnaea entomologica*. Zvláště s úspěchem zabýval se studiem brouků a nashromáždil nevšední plíši svou jednu z největších sbírek entomologických, kterouž syn jeho **H. D.** věnoval nezávadno městu Štětínu i s budovnou, v níž se nalézá. Někdy byl poslancem za rodné město na sněmě pruském a za vědecké zásluhy jmenován čestným doktorem university královecké.

2) **D. Heinrich**, něm. zoolog a politik, syn před. (* 1838 v Brunšviku), studoval na různých universitách a stal se docentem zoologie v Jeně. R. 1870 příčiněním jeho uskutečněna znamenitá myšlénka, jež modernímu rozvoji věd přírodních netušený prospěch přinesla, totiž založení zoologické stanice v Neapoli, jejímž stal se ředitelem. Podivuhodnou horlivostí a bohatou zkušeností odbornou povzněl ústav ten na ústav prvního řádu a na vzor jiným později založeným. První práce jeho týkají se soustavy hmyzu polokřídleho, další vývoje-žpytu různých skupin členovců (*Untersuchungen über Bau u. Entwicklung d. Arthropoden* v Zeitschr. f. wiss. Zool. a j.), jimiž v mnohém ohledu obohatil známosti naše o vývoji členovců a zejména korýšů. Věnoval se dále

otázce vzniku obratlovců a názory své, prozrazující nevšední bystrozrak badatelský, uložil ve spisech *Ursprung der Wirbeltiere und das Princip des Funktionswechsels* (Lipsko, 1875) a *Studien zur Urgeschichte des Wirbeltierkörpers* (t., 1882), v nichž snaží se dokázati vznik obratlovců z typu červovitého a spolu tu rozvádí myšlénky o vzniku nových ústrojí proměnou činnosti ze stávajících již ústrojí. Vedle těchto prací sluší ještě uvésti výbornou a obsáhlou monografii nohatek čili pycnogonid (*Monographie der Pantopoden des Golfes von Neapel*, Lipsko, 1881), kterou podstatně osvětlil ústrojnost a vývoj této zajímavé, dosud však málo známé skupiny živočišné.

Dohvězdný večer na Slovensku t. c. štědrý večer.

Dochart (Loch D.), jezero při záp. hranici perthského hrabství ve Skotsku v malebném údolí Glen D. pod úpatím hory Ben More (1164 m); řeka D. temenící se na hoře Ben Lui protéká jezero to, spojující je s jezerem Tay, z něhož pode jménem Tay vytéká. Na ostrůvku v jezeře nacházejí se zříceniny hradu.

Dochma, dachma (věž mlčeni), název míst, v nichž Pársové ukládají své mrtvolý. **D.** má hlubokou studnu s roubením, z něhož kanály splývají do studny. Nad studnou klene se lešení, na němž mrtvolý se ukládají. Mrtvolý zetlelé a dravci ohlodané shazují se pak do studny.

Dochmius (z fec.) jest rhythmický celek výhradně antické metrice příslušný. Již staří nebyli ani o původu slova ani o platnosti tohoto rytmu stejného mínění. Ze nelze jej pokládati za stopu, nýbrž za dvojstopí, dipodii, v tom se shodovali, ale velice různili se v tom, které tyto stopy jsou. Avšak ať sledujeme mínění kterékoli, vždy seznáme, že **d.** sestává ze dvou stop nestejného taktu ($\frac{1}{2}$ a $\frac{3}{4}$), že tedy chová v sobě stálou změnu taktu a nemá rytmu přímého, nýbrž jeví ráz jaksi šikmý, příčný (*δὲξιμος*), odkudž snad i jméno jeho. Staří rozkládali nejobyčejnější jeho tvar $\text{---} \text{---} \text{---}$ buď v iambus a creticus ($\text{---} \text{---} \text{---}$) anebo v bacchius a iambus ($\text{---} \text{---} \text{---}$); novější buď téhož jsou náhledu, nebo pokládají jej za katalektickou tripodii iambickou ($\text{---} \text{---} \text{---}$) anebo za katalektickou dipodii bacchickou ($\text{---} \text{---} \text{---}$), ale oba posléze jmenované náhledy, ač zdají se býti velmi jednoduchými, nelze schváliti, poněvadž slabiky, jimž při tomto výkladě třeba přiřknouti délku tří až čtyř dob, velmi často ve dvě slabiky krátké, tedy pouze na dvě doby (mory) se rozdělují. Souhlasně dále podotýkají staří rhythmikoví, že **d.** má osm dob a že obsahuje změnu rytmu. Tato změna rytmu jest vždyj cosi násilného a proto výborně hodil se **d.** k nátkům obsaženým v kommatických částech řecké tragoedie. Dochmické části tragoedie prováděny byly flétnou a zvláštěm jakýms způsobem recitovány. Nejlépe znal **d.** miu užiti Sofoklés, ponechávaje si rytmu toho vždyj až k samé peripetii. — Základní tvar **d.** je $\text{---} \text{---} \text{---}$, ale tvar tento ve mnohých obmě-

pš. Heřmen; 77 d., 492 ob. n. (1880), (470 ob. 1890), tř. šk.

Dochturov Dmitrij Sergějevič, vojevůdce rus. (* ok r. 1754 — † 1816 v Moskvě). Jako kapitán účastnil se v čuchonské válce r. 1789 a 1790, v níž dvakrát byl raněn, i vyznamenán zlatou šavlí s nápisem »za chrabrost«. R. 1795 jmenován plukovníkem, r. 1797 generálmajorem, r. 1799 generálieutenantem. R. 1803 za chrabrost prokázanou v bitvě u Dürnsteina obdržel řád sv. Jiří 3. tř.; ještě více vyznamenal se v bitvě u Slavkova jako velitel divise na levém křídle, s níž se prosekal obklopivšími ho nepřáteli a přibyl ke Kutuzovu, jenž pokládal jeho i jeho oddíl již za ztracený. Obdržel za to velkokříž sv. Vladimíra 2. tř. V bitvě u prus. Jilavy (7. a 8. ún. 1807) velel 7. a 14. divisi v záloze středu a raněn byl do nohy, neopustil bojiště; odměněn za to šavlí posázenou diamanty. Za bitvy u Gutstadtu a Heilsberka obdržel řád Alexandra Něvského a Červeného orla. V bitvě u Friedlandu (14. čna 1807) D. nalézal se ve středu armády a vyznamenal se zvláště při přechodu řeky Alle. R. 1809 velel části okupačního vojska v Haliči a r. 1810 povýšen za generála pěchoty. R. 1812 v bitvě u Smolenska (17. srp.) hájil města velmi statečně a obdržel za to 25.000 rublů. U Borodina velel s počátku středu, pak pravému křídlu, jež následkem poranění gen. Bagrationa bylo uvedeno v nepořádek, ustoupil s ním, spofádal je a odrazil pak všechny útoky nepřátel. U Malojaroslavce (24. října) po 36 hodin skvěle odrazil zoufalé útoky vojsk Napoleonových, chtějících se po opuštění Moskvy prorazit tudy do bohatých jižních gubernií, a přinutil tak Francouze k osudnému zpátečnímu tažení po zpustlé cestě smolenské. Odměněn velkokřížem řádu sv. Jiří 2. tř., účastnil se pak r. 1813 bitvy u Drážďan a u Lipska (řád sv. Vladimíra 1. tř.) a po Napoleonově návratu z Elby byl velitelem pravého křídla ruské armády. Téhož roku ve Varšavě vyznamenal se lidumilností a štědrrou podporou polských vdov a sirotků. *JTk.*

Doiran viz Dorijan.

Dojačka, doják, nádoba, dížka k dojení.

Dojše, tele, které dosud u krávy ssaje nebo umělým způsobem výhradně mlékem se napájí. D čaty bývají telata dle cíle dochovu, kratší nebo delší dobu, obvykle 4—8 neděl, někdy i více, načež se odstavují. *Bkt*

Dojem viz Impressio a Impressionist.

Dojení jest vyprazdňování mléka z vemene dojných zvířat (krav, koz, ovcí atd.). Dojí se obvykle rukou. Toliko jsou-li struky zaníceny nebo je-li výmě jinak nemocno, užívá se rourek dojných, totiž kovových, postřibřených trubiček, 4 cm dlouhých a 3 mm světlých, které na horním konci, jenž do struků se opatrně zavědí, jsou opatřeny postranními otvory. Zvláštní složitější stroje k d. se neosvědčily. Důležité jest vydojovati zvířata úplně, jelikož poslední mléko ve vemeni jest

nejlepší, obsahující třikrát více tuku než mléko z prvu vydojené a poněvadž neúplně vydojování má za následek ztenčení dalšího odměnu mléka. Dojí-li se dvakrát denně, jest denní výtěžek nejen o 20%, skrovnější, ale mléko též o 26% méně tučné, než při d. trojným *Bkt*.

Dojetřice, ves v Čechách, hejt. Hora Kutná, okr. Janovice Uhlíř. (14 km z.), fara a pš. Sázava; 20 d., 129 ob. č. (1890), myslivna.

Dojnica, míra na sutě věci nestejného objemu (asi od 30—200 l), užívána druhdy na Litvě a Ukrajině.

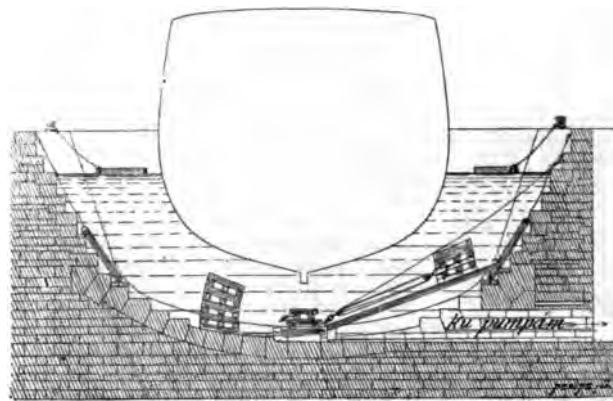
Dojník, chlév pro dojně krávy, jenž stavi se obvyklej toliko na velkých statcích, kde krávy, odchov a tažní volí ve zvláštních od sebe oddělených chlévech se chovají. Od ostatních chlévů pro hovězí dobytek liší se d. toliko rozměry jednotlivých stání. Pokud poloha nádvoří dopouští, stavi se d. průčelím buď proti severu nebo západu, při čemž k tomu se přihlíží, aby měl před větry dostatečnou ochranu a nebyl od ostatních hospod. stavení příliš vzdálen. Vnitřní výška jeho obnáší při 12 stáních 2'8—3'1 m, při 12—30 stáních 3'1—3'8, při 30—60 stáních 3'5—5 m. Šířka stání pro 1 dojnici obnáší dle mohutnosti plemene a rázu 1'3—1'6 m a délka jeho, zadní chodník v to počítaje, 3'3—3'4 m. Dvojité řady stání, v nichž dobytek stojí hlavami k sobě a k ústřední chodbě, z níž se píce v pravo a v levo do jeslí a žlabů rozdává, mají s ústřední chodbou, šířku jeslí a žlabů v to nepočítaje, délku 7'0—7'5 m. Stání, v nichž krávy stojí hlavami ke stěnám, žádají menší hloubky stájové, ale nejsou tak pohodlná a přehledná. Toliko, kde hnůj po měsíce pod dobytkem se hromadí a žlaby i jesle vždy vyše posouvati třeba, lze je doporučiti. Umístění stání v řadách příčných, t. j. kolmo na podélnou osu stáje, má u přirovnání k řadám podélným mnohé výhody, ale neposkytuje tak pěkný pohled na sestavený dobytek. Již úspora na dláždění a na krytbě obnáší při příčných řadách 75%, na základech a hlavních zdech 21%. Mimo to lze dobytek při tomto uspořádání snáze v menší skupiny roztřídovati, dříve pro případ nebezpečí požáru výhodněji umístiti a dobytek rychleji a snáze z chléva vyháněti. Půda stání jest buď kamenem lámáným, nebo cihlami na vysoko postavenými nebo betonem dlážděna, druhdy též asfaltována a nepotřebuje u krav na zad ke žlabu močůvkovému skorem žádný neb jen mírný sklon. D. vyžaduje tak jako jiné chlévy dostatečného počtu vhodně, zvláště dosti vysoko umístěných oken, a sice tím větších, čím hlubší jest vnitřní prostor. Osvětlení může však býti mírnější, než na př. v chlévech pro odchov, poněvadž šero působí u krav klidným dojmem příznivě na odměs mléka. K provětrávání upotřebují se buď okna nebo zvláštní, vhodně umístěné a upravené otvory. Pevnost a mohutnost stěn d-u řídí se dle poměrů podnebních; v drsnějším podnebí stavi se massivně, v mírném stačí stavba pažená, aby se v d-u udržela průměrná teplota 15—20° C., která dojnícím nejlépe svědčí. Celkového prostoru v d-u počítá se na jednu

krávu 4,5 až 7,0 m², k čemuž ještě připočítí jest 0,5 – 0,6 m² v picní komoře či řezárně. Bkt.

Dok (angl. dock) či výtonidlo jest zařízení přístavní k tomu účelu, aby loď v přístavě jinak nechráněném bezpečna byla před vlnobitím jakož i před následky přílivu a odlivu

rozně může dno takového bassinu býti o 2 až 3 m výše než v širém přístavě a bassin bude tudíž mělký a lacinější. Takové d-y velké rozlohy až 135.000 m² jsou v Londýně, Liverpoolu, Havru, Antwerpách, Bremerhavenu, Hamburce a j.

Č. vyobr. 1191.

(mokré d-y) aneb aby loď za účelem správy, nátěru a p. přivedena býti mohla na suchu, aniž by musila vlečena býti na břeh (d-y suché, plovoucí a zdvihadlové).

1. **D-y mokré** (angl. docks, franc. bassins).

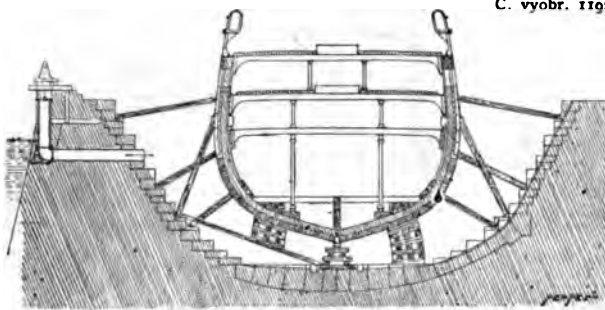
Obnáší-li vzednutí vody v přístavě následkem přílivu více než metr (v Jaderském moři obnáší nejvíce 1,5 m, průměrně 1 m, v Baltickém moři 2 m, v Severním moři přes 3 m), stává se skládání a nakládání zboží a pod. nepohodlným; též lana a řetězy ouvazové, jimiž plovoucí loď na plavátkách (bójích) nebo sloupích ouvazových na náběžích jest křížem uvázána, musí se převazovati s ohledem na vzednutí a opětné opadnutí vody při přílivu a odlivu a sice postupně s tímto, což vyžaduje mnoho práce, pozornosti a času; při náhlých přílivech a větším počtu lodí nemožno pak převazování takové provést dosti rychle, nebo může se tak dít jen při stále velké režii. Mimo to i mnohé přístavy nechrání

s dostatek kotvicích lodí před vniknutím bouře a vlnobití mimopřístavního. Aby se to vše předešlo, bývají zařízení v přístavech mokré d-y, zvláště to hluboké bassiny, v nichž lodí bezpečně prodliti mohou; bassiny tyto souvisí se širým přístavem úzkými vjezdy, jež lze vodotěsně uzavřítí pomocí otáčivých vrátek nebo plovoucích branek, tak že v čas odlivu voda v bassinu tom výše stojí než před brankou v širém přístavě. Při-

vjezd brankou a voda z d-u počne se čerpati (viz stanici čerpací obr. č. 1193.); voda opadáva, loď klesá současně s hladinou, až konečně dosedá svou páteří, dnem a boky na dřevěné stolice již dříve na dně d-u za sucha připravené a pojištěné proti vyplutí zatížením (obr. č. 1191.). Současně podepře se loď zpěrami proti stupňovitým stěnám d-u, voda úplně se vyčerpá a branka tlakem zevní

2. **D. suchý** či souška (angl. dry dock, franc. dock) (viz obr. 1191., 1192., 1194. a 1196.) jest podélná nádrž vybraná nebo prohloubená v břehu přístavním, jejíž hráze uvnitř stupňovitě jsou vytvořeny (obr. č. 1192.) a kvádrovým vyloženy (tak že činí d. suchý dojem podélného amfiteatru). Nádrž ta souvisí se širým přístavem zúženým vjezdem profilu znázorněného v obr. č. 1191. a 1194., tak velkého, že jím loď pohodlně do d-u projíti může. Vjezd ten možno uzavřítí plovoucí brankou (obr. č. 1194.), jejíž prostřední okraje (páteř a pně osinové) doléhají vodotěsně do půldrážky dokové, t. zv. kulisy (viz branku na obr. č. 1194.). Když loď do d-u vtažena byla, uzavře se

Č. vyobr. 1192.

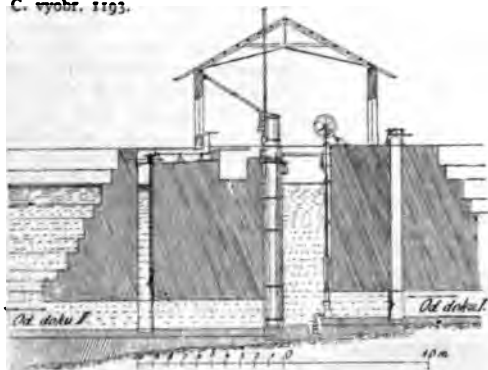
0 10 20 m.

vody jsouc přitlačována drží d. i loď v suchu. Po provedeném nátěru, opravě a p. možno loď opět uvolniti tím, že buď se strany d-u (obr. č. 1192.) nebo z průčelí skrze branku (obr. č. 1194.) d. vodou se naplní a to tím způsobem, že se dotyčná stavidla, dosud uzavřená, vytáhnou. Voda naplní opět d., loď se zvedá, postranní zpěry postupně se odnímají nebo samy opadávají, branka až posud vnějším tlakem přitlačovaná uvolní se stoupáním hladiny

vodní vnitř d-u. i možno ji snadno odtáhnouti, načez plovoucí opět loď uvolněným vjezdem na širé moře se dostane. Suchý d. slouží vedle správek atd. též ku stavbě nových lodí, zvláště velkých pancéřových, u nichž jest obava, že kdyby stavěny byly na staveništi nakloněném

Č. vyobr. 1193.

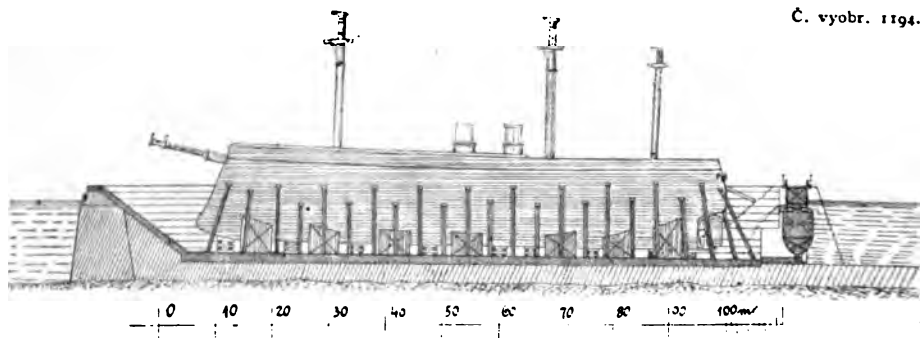

zv. »spouštěti« (helling) a pak na saních uloženy, při spouštění na vodu vážně by se poškoditi mohly (na př. zlomením páteře a p.). Takové suché d-y jsou v Liverpoolu (od roku 1708), Cherbourgu, Karlskroně (zde vytesán ve skále), Pulji a j. V Pulji jsou dva suché d-y vedle sebe se společnou čerpací stanicí. Druhý z nich jest 124,5 m dlouhý, má 31,5 m světlosti v nejšířším místě a dno jeho jest 11,5 m pod korunou hráze. Stavba každého stála přes dva miliony zlatých. Jsa zcela prázdný ob-
sáhne za přílivu 27.200 m³ vody, za odlivu

k vůli zvýšení únosnosti. Dutina dvojitými stěnami vytvořená rozdělena obyčejně třemi podélnými a několika příčnými stěnami ve více komor, jež prostřednictvím stavidel a klapek mezi sebou a se zevnějškem souvisí, tak že se venkovskými stavidly voda z venčí do jednotlivých komor vlévati může a sice buď současně nebo jen do některé komory (chceme-li na př. jeden konec skloniti), nebo konečně může voda spojovacími stavidly a klapkami z některé více naplněné komory do sousední méně naplněné se přelévati (chceme-li d. podél nebo na příč skloněný do přímé polohy plovací uvést, obr. č. 1195). Parní pumpy, jejichž hnací stroj a kotel na koruně d-u jsou umístěny, zprostředkuje opět vyčerpávání vody vniklé.

Použití d-u plovoucího: Na horní podlaže dna, která stupňovitou šikmou stěnou v poboční stěny přechází, upraví se stolice podpěrné pro páteř, dno a boky lodí jako u d-u suchého, jež provedou se předem dle tvaru lodí na sucho určené a též zpěry potřebné se připraví. D. se křížem uváže nebo zakotví a na to otevrou se vnější stavidla, jimiž voda do komor dokových proudí (obr. č. 1195); d. klesá, až i horní podlaže dna i se stolicemi jest ponořena asi 30 cm hlouběji, než jest zpodní hrana hřbetu lodního, načez se další klesání d-u zarazí uzavřením stavidel. Parní pumpy se spustí a voda z komor zvláštními stavidly mimo d. se vyvrhuje; nadlehčený d. počne vzestupovati, až se stolicemi dřive již upravenými trupů lodí dotýká a při dalším vzestupu také loď — mezi tím na opory a pod-

Č. vyobr. 1194.

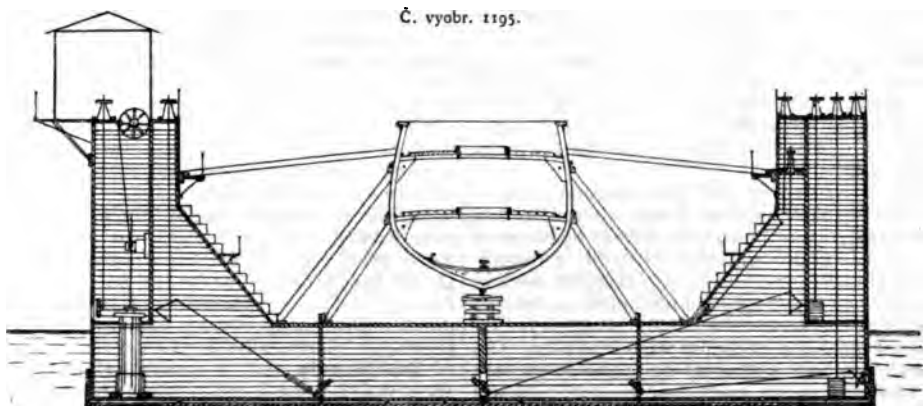
23.600 m³ vody a potřebuje v témž stavu ku plnění brankou 1 hod 40 min., resp. 1 hod. 10 min.; ku vyčerpání jest třeba 6—7 hod. Nalézá-li se v něm loď na př. 7000 tun únosnosti, potřebuje průměrně jen 3/4 hod. k plnění a 4—5 hod. průměrně k vyčerpání pomocí 6 pump o průměru 0,95 m a zdvihu 1,25 m při 15 zdvících za minutu (1 pumpa jest v rezervě).

3. D. plovoucí (angl. balance-dock, franc. bassin à flot) má tvar ohromného koryta bez čelních ploch, plovoucího na vodě, tak že z předu i ze zadu voda i loď nad jeho dno
nouti může; obě stěny i dno jsou dvojitě

klady dosedší — s sebou nad vodu vynáší; mezi tím vzpřají dělníci boky, čelo i záď lodní o stupně poboční strany dokové pomocí trámových zpěr jako u suchého d-u. Důležité jest, aby d. stejnoměrně a v takovém sklonu stoupal, aby se při dosedání všude současně dotýkal plovoucí lodí a tatáž na všech místech také současně dosedati mohla. Sklon ten příčný a podélný pozoruje se na 2 dlouhých kyvadlech, jež na koruně d-u umístěny jsou a udávají příčný i podélný výkyv z polohy normální. Vyrovnávání sklonu děje se tím, že se uzavře vtok z té oné komory

do čerpací studně pumpovní aneb nechá se voda přelévati na dotyčné místo, jež hlouběji nořiti, resp. d. natáčetí má. Menší správký provedou se v d-u samém; potřebuje-li však

v komorách na 1 m vysoko zatopen, jinak však prázdny 3,2 m, výška hoření podlahy nad dolení podlahou dna obnáší 3,5 m, tak že za prázdneho stavu podlaha ještě 30 cm

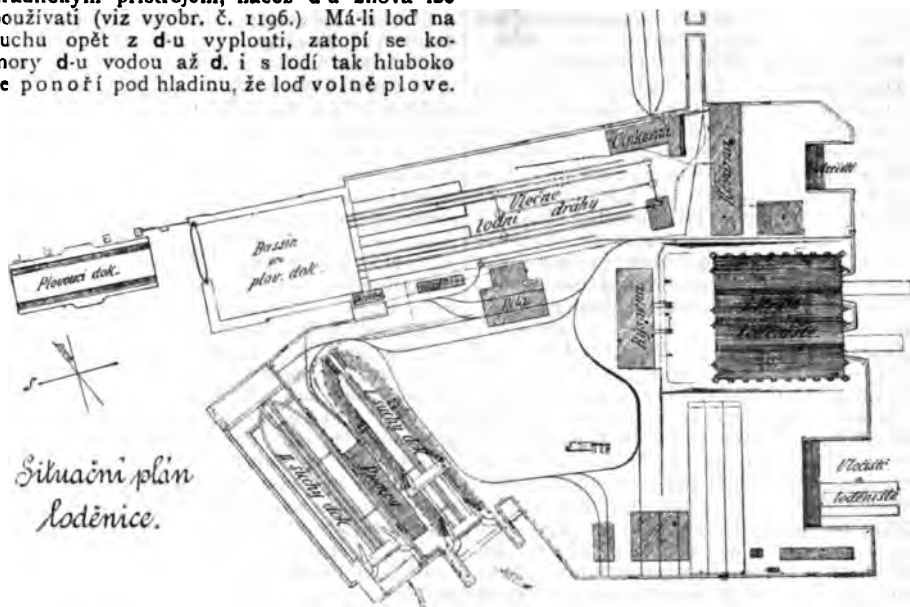

loď větší správký, tak že by po celou dobu trvání této d-u používati se nemohlo, usadí se d. pevně na dno zvláštního bassinu, loď v něm usadí se pomocí nových stolic a zpěr na zvláštní saně a vyvleče se z d-u po vodorovné dráze vlečné na pevninu obyčejně hydraulickým přístrojem, načež d-u znova lze používati (viz vyobr. č. 1196.). Má-li loď na suchu opět z d-u vyplouti, zatopí se komory d-u vodou až d. i s loď tak hluboko se ponoří pod hladinu, že loď volně plove.

nad vodu vyčnívá. Výška koruny nad podlahou hoření 9 m.

4. D. zdvihadlový. Stěny d-ů suchých i plovoucích vadí průvanu i osvětlení při pracích v nich, tak že na př. nátěr dosti rychle neschne a dělnictvo dobře na práci nevidí. K zamezení

loď větší správký, tak že by po celou dobu trvání této d-u používati se nemohlo, usadí se d. pevně na dno zvláštního bassinu, loď v něm usadí se pomocí nových stolic a zpěr na zvláštní saně a vyvleče se z d-u po vodorovné dráze vlečné na pevninu obyčejně hydraulickým přístrojem, načež d-u znova lze používati (viz vyobr. č. 1196.). Má-li loď na suchu opět z d-u vyplouti, zatopí se komory d-u vodou až d. i s loď tak hluboko se ponoří pod hladinu, že loď volně plove.

Plovoucí d. železné konstrukce jest na př. v užívání na ostrovech Bermudských. Plovoucí d. na loděnici v Pulji se nalézající (pro menší lodi určený) jest dřevěné konstrukce a má ve světlosti u koruny 26 m, u dna jest 18 m široký, 91,5 m dlouhý; noří s vodou

toho sestrojeny d-y, jež tvoří pouze podlahu, na niž se stolice oporné pro loď upraví, podlaha pak ponoří se hydraulickými nebo šroubovými zdvihadly ve dvou řadách vedle sebe pod hladinou vodní umístěnými, loď na soušku určená vjede nad ni, načež za stejnoměrného

zdvíhání podlahy oporné stolice na loď dolehnou a ji na sucho vyzvednou. Dle druhu zdvihadel při tom užívaných slovou d-y ty hydraulické d-y nebo šroubovémi. Podlaha jest vícedílná, spojitelná, tak že buď jednu velkou loď nebo několik malých neodvisle od sebe zdvíhati, spravovati neb spouštěti možno. Vedení pístů hydraulických nebo vedení šroubových zdvihadel na dně přístavu umístěná a vztyčená jsou na vzájem vzepřena. Takovéto hydraulické d-y velkých rozměrů postaveny jsou ve Wilhelmshavenu, na Maltě, v Bombaji a j.

5. V obchodě slují d-y rozsáhlá zařízení přístavní, skládající se z d-ů vlastních, pak z nábreží, na něž se zboží skládá, opatřených velikými jeřáby a jinými přístroji, z rozsáhlých skladů, jež jsou zároveň skladišti celními *dock-entrepôt*, se správou obchodní a celní atd. Vedle d-ů zřízených k účelům vojenským založeny první d-y obchodní v Liverpoolu r. 1699 k ochraně lodí a přispěly nesmírně ke vzrůstu a rozkvětu města toho. Nad ně ještě vynikají rozměry a důležitosti d-y londýnské, z nichž prvý založen r. 1801. Nyní nalézají se d-y ve všech čelných městech přístavních celého světa. Sloužít především k rychlému skládání a nakládání zboží, při čemž bývá postaráno o bezpečnost jeho a o dozor celní; rychlý obrat zboží a úvěr usnadněn i listy celními (*dock-warrant*). D-y bývají ve spojení s průplavy nebo železnicemi, čímž se doprava zboží ještě více urychluje a usnadňuje.

Hsz.

Doketismus viz Gnosticismus.

Dokétové též fantasiasté (*Opinari* neb *Opinati*) slují gnostičtí bludaři kteří vtělení Syna Božího za zdánlivé pokládali, připsujíce mu pouze zdánlivé tělo (*δοκείν*, zdáti se). První stopy jejich máme již v Nov. Zákoně a proti nim již sv. Jan Ev. bojoval. K dokétství přiznávali se z gnostiků Saturnin, Cerdo, Markión, Apellés a Valentin. Byla též zvláštní sekta gnostická d-tů, jejímž zakladatelem nebo spíše hlavním zástupcem byl dle Klementa Alexandrijského (Strom. 7, 17, 118). Julius Cassianus.

Dr. Kr.

Doklô Lazar, státník srbský (* 1846 v Bělehradě), studoval ve svém rodišti, pak ve Vídni lékařství, kdež dosáhl hodnosti doktorské a r. 1869 vrátil se do vlasti. Z příčin politických odstraněn byl z Bělehradu a poslán za okresního fysika do Užice, avšak r. 1874 po svržení vlády Rističovy přijat v hodnosti setníka do zdravotního sboru vojenského, účastnil se války srbskoturecké r. 1876 a postoupiv za majora, byl ve druhé válce srbskoturecké zdravotním přednostou šumadijského sboru, načež r. 1879 povolán za profesora zoologie a fyziologie na vysokou školu bělehradskou. R. 1880 zvolen do sněmovny jako vládní kandidát, avšak po uzavření smlouvy s Bontouxem přešel ke straně radikální. Stav se r. 1881 osobním lékařem krále Milana, pokládán za rozhodného přítele králova a odpůrce královny Natalie, r. 1885 povolán jest za vychovatele kralevice Alexandra, jehož sám vyučoval ve vědách přírodních, vedle toho

však měl rozhodující vliv na veškerou vyučování následníka a dbal o důkladné vzdělání jeho zvláště ve vlastivědě srbské. V tomto úřadě jmenován r. 1889 státním radou a po odstoupení Milanově stal se předsedou státní rady. Zůstal však i nadále důvěrným rádcem krále Alexandra a vida násilně porušování ústavy se strany vládařů Ristiće i Belimarkoviće a liberální vlády, zosnoval s králem plán ke státnímu převratu, který proveden 13. bř. 1893 beze všeho krveprolití a skončil zjetím vládařů i ministrů a prohlášením dospělosti královny. Zároveň povolán D. v čelo vlády a utvořiv ze živlů mírně radikálních nové ministerstvo, ve kterém zaujal předsednictví a obor osvěty, snaží se docílití snesitelného poměru mezi jednotlivými stranami srbskými. D jest též literárně činným (*Co jest biologie?; Lastury v Srbsku; Analytický a systematický přehled živočišstva v král. Srbském, překlad životopisu Garibaldiho a j.*).

Dokimasie slul ve starém věku v Athénách výkon, jímž se způsobilost občanů v některém oboru nebo k nějakému účelu zkoumala. Nejdůležitější zajisté byla d. úředníků, již se mělo dosvědčiti obecně, zda ctí své rodiče, konají službu vojenskou v obci a dostáli svým peněžitým povinnostem, zda domácích obřadů posvátných nezanedbávají, konečně neni-li vůbec jiné závady (j. zhýralý život, politické smýšlení). Pokladníci mohli býti bráni jen z 1. třídy občanstva, archonté nesměli míti ani chyb tělesných, archón basileus musil býti chotěm občanky žijící v prvním manželství, strategové musili se vykázati jměním na půdě attické a býti ženati. Úředníci cheirotónií zvolení vojenští a finanční) podrobeni byli d-ii jen před héliaii. Úředníci losem stanovení (všichni ostatní) zkoumání nejprve před radou: kdo byl od ní odmrštěn, byl tím definitivně zamítnut; kdo pak byl schválen, musil se ještě podrobiti opětné d-ii před héliaii, jež v té příčině nebyla jen instancí *appellační*. Rozdílnost d. odůvodněna tím, že cheirotonie měla v sobě větší záruku pro schopnost úředníkův, než volba losem, jež byla více náhodě vydána. Akt d. v héliaii veden za předsednictví thesmothetů; odmrštění mělo za následek částečnou atimii (zápověď před lidem mluvit). Také pomocní úřadové (j. přisedící archontů, písaři, hlasatelé) byli podrobeni jakési d-ii. — Nemenší váhy byla d. nově zvolených *buleutů*, jež se konala před starou radou a týkala se celkového života oněch. Ano i archonté, kteří doúřadovavše vstupovali do areiopagu, musili se před starým sborem podrobiti opětné d-ii. Také sbor rytířů (*ἰππεις*) měl začátkem každého roku před radou svou d-ii, jež se týkala vycvičenosti jezdců a způsobilosti koní. Vůči řečníku mohl každý účastník ekklésie, jenž věděl o nějakém nectném poklesku jeho, ohlásiti d-ii anebo epangeliu, o níž pak rozhodoval soud héliastický. Kdož za občany nově zvoleni, měli svou d-ii před soudem; efebové v demos přijímaní zkoumání od svých démotů. Konečně činí se zmínka o d-ii těch, kdož o dcery dědičky se ucházeli,

a občanů k práci neschopných a proto o podpory u obce se ucházejících (*ἀδύνατοι*). *klk.*

D. plicní (*dokimasia pulmonalis*), zkouška plicní, v soudním lékařství slove vyšetřování, byl-li v plicích novorozenátko obsažen vzduch čili nic, t. j. narodilo-li se dítě živé nebo mrtvé. Viz o tom Dítě (vražda).

Dokimastika (z *fec.*), starý název chemie analytické.

Dokum viz **Dockum**.

Dokoň, slovo zastaralé, tolik co dokonání (viz Jungmannův slovník); nově utvořené důkoň znamená sice totéž, ale užívá se ho podle návrhu prof. J. Durdíka k vysvětlení feckého výrazu *entelechie* (*ἐντελέχεια*). Viz mimo tato hesla i čl. Aristotelés *Dd.*

Dokonalé číslo (*numerus perfectus*) slove takové, které se rovná součtu všech svých dělitelů, ku př. $6 = 1 + 2 + 3$. S čísly těmi setkáváme se již u Eukleida; dle IX. knihy »Elementů« jest každé číslo tvaru $2^{n-1} (2^n - 1)$ číslem dokonalým, je-li 2^{n-1} prvočíslem. Až dosud známo jest 9 čísel dokonalých a to při $n = 2, 3, 7, 13, 17, 19, 31, 61$. Čísla ta jsou vesměs sudá; může-li existovati též d. č. liché, jest dosud otázkou nerozhodnutou. *Sd.*

Dokonalost. Dokonalou sluje bytost, která svého vzoru dosáhla a jest opravdu i docela tím, čím býti má, čili — jak též záporně říci lze — které nic neschází. **D.** již podle obecného zvyku mluvy jest soujem všeho hodnotného (*perfectio, Vollkommenheit*). Proto kdykoli slovo to zaslechne, vynikne vždy v nitru našem bezděky i dodatek chvály nebo záliby, k němu se připojující; jest to tedy pojem ethický a sife ovšem aesthetický. Odtud ono hojně užívání slova v pochvalném smyslu, jak o bytostech dokonalý učitel, dokonalý voják) tak i o dílech lidských (dokonalé drama, dokonalá soustava, věda ...). **D.** v konkrétních případech má své stupně; mluvímeť o větší, menší d-i vzhledem ke vzoru, jenž nám na myslitane. Avšak i ti vzorové sami mohou býti podrobeni odhadu, čímž opět vzniká stupnice d-i. Tak může býti světlo louče ve svém způsobě dokonalé, ale dokonalejší jest postupně světlo svíčky, lampy, plynu, elektrické, až nad ně všechny předčí světlo sluneční jsouc nejdokonalejší z nich. Avšak i nad to postoupiti lze a mysliti si světlo ještě dokonalejší. Proto díme, že všechna pro nás dohledná d jest jen vztažitá (relativní, komparativní) a lišíme od ní d. na prostou (absolutní), ve kterémžto pojmu všechny d-i se shrnují v domysl nejsvrchovanější, nad něž nic dokonalejšího si mysliti nelze, v bytost nesčíslných a nejdokonalejších přívlastků, v bytost naprosto nejdokonalejší (*Ens perfectissimum*; viz důkazy o jsoucnosti Boží na domyslu tom založené). Vedle tohoto povšechného užívání stává ještě druhé, obmezující se pouze na stránku kvantitativní (ličnost). Veliké jest vzorem všemu menšímu, cílem, jehož toto dosíci a k němu dokonati se má. Tu d. jest tolik co velikost, a právě slovo to »velikost« má v aesthetickém ohledu, jak známo, svůj nad míru obtěžkaný význam; jest to nejrozšíře-

nější vzorec, kterým se vytýká zjev nejdokonalejší před jinými méně dokonalými — vladaf, vojevůdce, myslitel, umělec jakož i díla jejich (veliké dílo, myšlénka velká, velký záměr), a nejříznějším dokladem takého odhadování jest, že se při některých jménech praedikát »Veliký« zrovna ustálil skládaje s nimi vlastní nomen proprium (na př. Petr Veliký). V českém pak sluší znamenati i tu jemnou distinkci, že slovo v takém případě zní plně (»Veliký«) nedadouc se zastupovati všedním »velký«. Formu kvantity stopuje aesthetika všeobecná ve všech jejích rozmanitých druzích a stupních (velikost, síla, mohutnost, mnohost, četnost, rozmanitost a j.). Konečně v ethice nabývá d. ve smysle kvantity tím větší důležitosti, pokud běží o vůli, v nížto se vlastní a pravá hodnota člověka zakládá, a čím důrazněji mnohé soustavy filosofické i metafysické jádro bytosti lidské ve vůli kladou. »Více vůle« odbývá tu jakožto vzor pro »méně vůle«; větší vůle jest chvalitebná oproti vůli menší, jež k oné dokonati se má. Pojem o vůli větší, an se k vůli táhne, jest tedy pojem ethický čili mravoučný, mající v zápatí ihned nutný dodatek chvály, praktická idea d-i. Ta ovšem objevuje se v rozmanitých tvarech, jakž o tom svědčí hojně výrazy ethické, kterých užíváme k naznačení jich, na příklad: síla vůle, mocnost a obsáhlost její, energie, činnost a činnost, pilnost, vytrvalost, udatnost, statečnost, zmužilost. Ku každému z podobných výrazů dostavuje se chvála sama sebou; jakmile vyslovím »pilnost«, již jest její chvalitebnost vyslovena, a soud »pilnost jest něco chvalitebného« nemusí býti dokazován, vysvítá sám sebou, jest samozřejmý (evidentní) a tak srozumitelný, že se podobným soudům až i výtka jakási z toho činí (»inu, to se rozumí samo sebou!«). Ale právě o takové soudy běží v počátcích každé nauky, má-li se dojiti jistoty a všeobecného uznání. Posuzování podle praktické idee d. není jedině, můžeť se také díti podle ostatních ideí, a tu snad vyjdou odhady jinaké, snad i přímo hana Nicméně to neujímá chvály d-i, anof i na zlosynovi zůstává chvalitebnou energie, již při svém zlém činnění projevil, tak že litujeme výslovně, že oné energie jest škoda. Když menší vůle dostoupila vzoru svého, vyskytává se pro ni nový vzor, jiná ještě větší vůle, k níž opět snažíti a dokonati se má; vůle se zdokonaluje, pokračuje. Snaživost, zdokonalování, pokrok jsou tudíž důsledky z idee d-i a mají samozřejmý ráz ethický. Jak rozšířeno jest mravní posuzování podle idee d-i, ukazuje jediný pohled do skutečného života v minulosti i přítomnosti. Silná vůle velebí se všude snaha proklašována za přední znak dobra; »co jsi, buď zcela!«, »vytrvej!« a podobné příkazy k téže věci směřují. Význačně to v sobě obsahuje české slovo »činiti se« a jeho význačné imperativy (čiň se! čiňme se!). Ano mnohá mravouka pokládá ideu d-i za vlastní princip mravnosti: u národů primitivních a bojovných byla mužnost, udatnost, statečnost ctností samou (*virtus*). Jest

to jen obměna principu toho, vysloví-li se jakožto příkaz »buď dokonalým!« nebo »zdokonaluj se!«, »pokračovati mám«. Ano mnozí chtěli touto ideou nebo některým zvláštním tvarem jejím vyčerpali celou mravouku. Netřeba doličovat, že pokusy takové jsou jednostranné a k povážlivým vedou důsledkům. Idei ethických jest více, jichžto všech sluší dbáti v otázce mravnosti: ony se navzájem docelují, ale také obmezují *Dd.*

Dokonání skutku trestného (*consummatio delicti*), konsumace, jest ona činnost trestná, kde pachatel dosáhl výsledku zamýšleného, na rozdíl od jednání přípravného, neb od pokusu.

Dokonanost má vedle významův, jakž je mluva určuje, ještě jedno určení rozšířené o jeden odstín záporný. Znamená totiž dokonanost nejen něco ku konci přivésti (*absolute, vollenden*), nýbrž také vše, co k věci nenáleží, odmítnouti a věc na myslí pouhou, čistou třímati. Tak když máme závěr zjednatí z daných návěstí

M — P

S — M,

vyžaduje se, nejen abychom návěstí, jak jsou, úplně na myslí měli, nýbrž i všechno rušivé a zbytečné od nich zapuzovali. Odjinud na př. víme, že také *S — R*, a dále, že *X — Y*; kdybychom obě spolu s danými návěstmi myslili, tak že by vzniklo schema:

M — P

S — M

S — R

X — Y,

bylo by to představování nedokonané a správný úsudek *S — P* by se nedostavil. Tak když má soudce vynéstí nález soudní nad určitým daným případem, musí jej úplně znáti (*species facti*) a jakožto praemissu zpodní v myslí držeti. Praemissu vrchní skládá všeobecná věta zákona, »paragraf«, pod něž onen případ zvláštní se zahrnouti dá. Avšak vlastní své osobní přání, sympathie i antipathie, všeliké zevnější vlivy, sliby, vyhrůžky, ohledy musí soudce odmítnouti z logického pochodu, kterýmž on dovozuje svůj konečný nález; totéž myšlení dokonané. S úkonem soudního podstatně shoduje se činnost kritická, odkudž také případně jméno kritiky v českém: su d b a. Onať má býti posouzením, hodnotným soudem, odhadem. K tomu jest potřeba zevrubného poznání věci, o kterou jde, a vět všeobecných, podle kterých se soudí. Toto i ono má býti dokonané, totiž nejen úplně, nýbrž i zbytečností prosté. Do každého aktu myšlenkového vtírají se hojným vybavováním představ živly cizí a rušivé, které by konečný výsledek jeho valně pozměnily, kdyby je myslící duch úsilně neodmítal. Tak když si pilnost dokonaně představím (představu o ní dokonám), shledám, že jest něco chvalitebného; připustím-li však zřetel nahodilý, jako na př. že jí bylo zneužito k něčemu zlému, přesmykne se hana nad tímto vyslovená na pilnost samu, a všeobecnost prvního soudu hodnotného jest ohrožena. Pak ovšem snadno v pochybnost

bráti jistotu, samozřejmost a všeobecnost základů nauk normativních a odkazovati vše osobnímu gustu, nahodilým okolnostem zevnějším nebo blouznivé mystice Fysika nám ukládá, abychom si páku myslili jakožto tuhou přímku, tedy tloušťku, váhu, pružnost skutečné páky (tyčky odmyslili (abstrahovali); tak vznikne dokonaná představa páky, o této jen platí přesně známý zákon rovnováhy. Každá exaktní věda v počátcích svých i v postupu podává případy dokonaného představování, totiž ony zjednodušené, ideální, abstraktní záhady (viz články Abstraktní, Přesnost a j.). *Dd.*

Dokos, poslední seč na lukách, aby sklídila se otava první neb i druhá.

Dokosek, první nebo druhá otava luk, která dle svého složení a pro svou snadnou záživnost náleží k nejlepším druhům suché píce a jež toliko proto, že jest méně chutná a kořená, staví se za dobré seno. Zvláště pak závisí dobrota její na počasí panujícím v době sklizně. **D.** jest totiž vyloužení, kvašení a stuchnutí ještě více ostaven než seno, poněvadž chová více snadno rozpustných živin a při tenkosti a hebkosti svých stebel snáze promoká a pomaleji schne. Usušen rychle a dokonale za příznivé pohody a na suchém místě uschován. Jest d. výbornou píci, která jako nejheběčí seno předkládá se zvláště mladým zvířatům, telatům a jehňatům. *Bkt.*

Dokoupil: 1) **D. Antonín**, spis. český (* 1851 v Tučapech na Moravě). Po studiích gymn. a na hosp. ústavě v Táboře věnoval se v Lipsku studiu národohospodářských věd a jmenován r. 1875 učitelem na hospodářské škole v Chrudimi. Na cestách svých po Německu a Holštýnsku (1874), v Alpách švýc. a rak. (1876), po Itálii (1882), Francii, Belgii a Nizozemí (1886) a po hospodářských výstavách nabytí hojných zkušeností, zvláště v oboru chovu dobytka, pěstování semene fepového a lnu a uložil je v četných pojednáních a spisech a hospodářům našim vysvětlil ve veřejných přednáškách. Jeho přičiněním zařizen byl první trh na len v Pardubicích, založený v Čechách močírny na len, lnářské školy v Trutnově a Humpolci a sníženy tarify pro dopravu lnu. Činnost ta zjednala mu jméno odborného znalce, tak že jmenován byl členem jury při hospod. výstavě vídeňské, zástupcem ministra orby při sjezdu lnářů rak v Trutnově a referentem při zem. jub. výstavě v Praze. **D.** jest spoluredaktorem »Illustr. nauk o chovu zvířat hospod.« a »Českoslov. matice rolnické«, členem ředitelstva Ústřední hospod. společnosti pro král. České a spolupracovníkem Ottova Sl. naučného. Vydal: *Die Bedeutung Lavoisier's und Liebig's in der Physiologie* (1874); *Der Einfluss der Industrie auf die Landwirtschaft* (1875); *Ani pouhé merino ani pouhé southdown* (1880); *Len a jeho hospod. význam pro říši Rak. a království České* (1886); *Kůň Percheron* (1890); *Die Glycogen-Theorie von Chaveau u. Kaufmann, die Zuckerbildung im Thierkörper von Prof. Seegen u. die Cre-*

vat'sche Theorie (1891); *Nauka o plemenitbě* (1891) a přeložil a doplnil nauku Crevatovu: *J. Crevat, nouvelle méthode de rationnement* (1889).

2) **D. Vilém**, spis. český (* 1852 v Boskovicích). Po vykonaných studiích v Brně jmenován byl gymn. prof. v Kyjově a r. 1874 ředitelem průmyslové školy v Bystřici sedmihr., odkud r. 1884 povolán byl za ředitele c. k. odborné školy sochařské a kamennické v Holicích, kde dosud působí. **D.** jest rytířem rumunského řádu hvězdového a vyznamenán jest za zásluhy, jež si získal o restauraci pomníků vojenských na bojišti českém r. 1866, ryt. řádem Frant. Josefa, sas. řádu Albrechtova a prus. řádem korun. 3. tř. Vedle řady článků a pojednání z oboru technologie a školství, plánu a příspěvků do Hradů a Zámků, *Methoda a Ottova Sl.* naučného, upravil české vydání díla Schmidtova: *Kamennické práce v pozemním stavitelství* (Videň, 1888, s 27 tabulkami), přeložil některé české povídky pro periodické publikace bystřické, pracuje o terminologickém slovníku česko-něm. ku potřebě sochařů a kamenníků a vydal tato díla: *Anwendung der algebr. Analysis auf die Lösung geom. Constructionsaufgaben* (Brno, 1875); *Die Bauhölzer. Ein Beitrag zur Kenntnis der Baumaterialien* (Trevír, 1877, 2. vyd.); *Das Eisen als Baustoff* (Bystřice sedm., 1877); *Die Lehrmittel u. Schülerarbeiten auf der Ausstellung in Bistritz 1878* (t., 1878); *Materialien zu einem Lehrbuche der chem. Technologie für Gewerbeschulen* (t., 1880-83, 2. sv.) a společně se Steinským a Tausikem: *Průvodce po bojišti královéhradeckém* (Hradec Kr., 1891).

Dokové, africký národ trpasličí, žijící dle zpráv cestovatelů, z nichž však ani jeden až k nim nepronikl, na vrchním toku Godžebu v již. Haběši. **D.** obývají hlavně v jeskyních a zdá se, že souvisí s trpasličími národy stf. Afriky.

Doksany, Doksana, ves v Čechách na pr. bř. Ohře, hejt. a okr. Roudnice (7,5 km), pš. Terežín (nádr.); 80 d., 818 ob. č., 7 n. (1890), far. kostel Nanebevz. P. Marie, kostel sv. Petra a Pavla, 3tř. šk., četnická stanice, alod. panství, zámek s parkem, dvůr, ovčín, cukrovar na sur., parostr. pivovar a mlýn Lexy sv. p. z Aehrenthalu. R. 1142 založil zde král Vladislav se svou manželkou Gertrudou klášter a uvedeno do něho jeptišky z kláštera Dunwaldského v arcibiskupství kolínském; r. 1421 klášter spálen, ale v pozdějších dobách opět vystavěn. R. 1782 klášter zrušen a jmění jeho připadlo k náboženskému fondu, od něhož jej opět koupil sv. p. Wimmer a na zámek přestavěl. Samota sv. Kliment na soujmenném ostrově ř. Ohře, kdež někdy stávalo městečko Mury, které r. 1342 rozvodněnou řekou bylo zničeno. — Chrám kláštera doksanského, dostavěný r. 1145, jest v Čechách jedinou stavbou, která i po mnoha změnách ukazuje po dnes patrně ráz porýnský. Nejzajímavější jeho část jest rozsáhlá krypta, z nejznamenitějších památek slohu románského v Čechách. Klenby křížové a t. zv. české nese 17 podpor různého

tvaru, pilíře a sloupy se zajímavě ozdobenými patkami a hlavicemi. Srv. Braniš J., *Dějiny středověkého umění v Čechách*, I, 27; Beneš. **D.** (Pam. archaeol. V, 193), Neuwirth, *Gesch. der christlichen Kunst in Böhmen*; Dr. Feyfar, *Kurze Gesch. d. Kön. Praem. Jungfrauenstiftes Doxan* (1860).

Doksy: 1) **D. (Hirschberg)**, město a fid. panství v Čechách, hejt. a okr. Dubá (9 km vých. ; 283 d., 1936 ob. n., 12 č. (1890), far. chrám sv. Bartoloměje, radnice s věží, 6tř. škola, opatrovna městská, zámek s kaplí sv. Kříže a rozsáhlým parkem, špitál s kaplí sv. Jana, pošta, telegraf a stanice České severní dráhy, panský lihovar, dvůr, cihelna, továrna na smůlu a čerčící třsky, 2 mlýny, a pískovcové lomy. Veliký rybník pod zříceninami Bezděže. Tu a v okolí klassická naleziště rybníčných a rašelinných rostlin. Panství jest majetníkem Ar. hr. Valdštejn. **D.** náležely za nejstarších časů nepochybně komoře královské, v XVI. stol. dostaly se v držení pánů Berků z Dubé. Václ. Berkovi z Dubé byly

z trestu statky konfiskovány a **D.** prodány r. 1622 Ad. hr. z Valdštejna. Po smrti Albrechta z Valdštejna spadly opět na komoru královskou; konečně roku 1680 dostaly se opět v držení rodu Valdšteinského. Kdy **D.** na město byly povýšeny, nevíme, ale jisto, že již v pol. XV. st. jmenují se mezi městy českými. Znak městský

Č. 1197. Znak města Doks.

(vyobr. č. 1197.) představuje červený štít, v němž spodní část tvoří úžlabí se dvěma skalisky; na každém skalisku stříbrná čtverhranná věž a z okna levé věže vyskakuje jelen. — 2) **D.**, Dokzy (*Dokes*), ves t., hejt. Smíchov, okres a pošta Unhošť (7 km sz.), fara Družec; 90 d., 749 obyv. č. (1890).

Doktor (lat. *doctor*, vyučující, učitel) byl původně u Římanů název těch, kdo vynikají vědomostmi nebo důvtipem v některém oboru vědeckém nebo v některé nauce, jako ve filosofii, grammatice, právoznalství, řečnickém umění a pod., konali veřejné přednášky ku poučení širšího obecnstva. *Armorum doctores* (učitelé zbraní) nazývání pak za císařů římských ti, kdo nováčky vojenské cvičili ve zbraních a pohybech vojenských. Ve středověku, asi ve XII. stol., nabylo slovo **d.** jiného významu; přidáváno totiž jako čestný titul ke jmenům výtečných učenců, zvláště právníků a scholastických filosofů, ať byli zároveň učiteli čili nic, ale opatřováno nějakým přívlastkem (epithetem), jako na př. *doctor angelicus* Tomáš Akvinský, *d. subtilis* Duns Scotus, *d. seraphicus* Bonaventura, *d. christianissimus* Gerson, *d. singularis* V. Occam, *d. mirabilis* Roger Baco, *d. mellifluus* Eern-

hard z Clairvaux atd. Doctores bývali též nazýváni ve velkých shromážděních církevních (konciliích) učenci slavného jména, kteří byvše pozváni k účastenství, měli jakožto přísedící jen poradní hlas, nikoli právo hlasovací. *Doctores ecclesiae* ve středověku často v témž smyslu se vyskytá jako »církevní otcové«, kdežto název *doctores thalmudiaci* značí přední učence židovské, z nichž jedni jsou *doctores gemarici*, druzí *doctores mischniaci* (viz Gemara a Mischna).

Následkem toho, že císař Bedřich I. (1158) bolognské scholary práv podřídil soudu svých učitelů, tehdy již *doctores legum* zvaných, zdá se, že vyvinula se zvláštní kooptace mladších učitelů od starších, a název ten dáván pak z pravidla těm, kdo učili římskému právu na italských universitách. Od té doby pokládán doktorát za zvláštní hodnost akademickou. Když pak vznikaly četné nové university, kromě císaře také papežové udíleli universitám právo jmenovati *d-y*, zejména též práv a zákonů církevních (*doctores canonum et decretalium*). Později studium zákonů světských a církevních v jedno sloučeno, i dáván znalcům práv titul: *Doctores utriusque iuris*, skráceně *JUDr.*, jenž značí od r. 1873 doktorát veškerých práv (*universi iuris*). Dle vzoru bolognského zaveden okolo r. 1231 v Paříži doktorát theologie, o něco později též medicíny, fysiky, grammatiky, logiky, ba i umění notářského. Kdo chtěl dosáhnouti hodnosti doktorské, musil se nejprve státí bakalářem (v. t.) a licenciátem. Vedle názvu *d.* užíváno v Itálii též názvu *magister*, a ten přešel i na mimoitalské university, jen že ho užívali zvláště theologové. Na pražské universitě činěn rozdíl mezi *d-y* práv nebo medicíny a magistry theologie nebo filosofie (mistrem svobodných umění, *magister liberalium artium*, byl na př. i Jan Hus), a toho rozdílu šetřeno po příkladě pražské university počínajíc XV. stol. skoro na všech universitách evropských. Ku konci XVIII. stol. přestávalo se však užívatí slova »magister«, a v novějších dobách jest jen název *d.* v obyčeji. Postavení *d-ů* ve společnosti bývalo za starších dob velmi čestné. V Německu na roveň stavění s rytíři, přednost majíce před pouhými šlechtici. PD.

Požadavky pro dosažení doktorátu různé se dle zemí i dle fakult, jichž se týče. Pro university rakouské platí ustanovení následující: Na fakultách bohosloveckých vyžaduje se, aby kandidát *d-u* theologie (Thdr. = *theologiae doctor*) podrobil se čtyřem zkouškám rigorosním (1. studium biblické Star. a Nov. Z. 2. dějepis a právo círk. 3. dogmatika a fundamentálka. 4. morálka a pastýřské bohosloví), načež jest mu sepsati obšírnou dissertaci vědeckou. Byla-li tato sborem professorským schválena, bývá kandidát ku promoci připuštěn. Bvř.

D-em prá v (*JUDr.* = *juris universi doctor*) může se státí, kdo jakožto řádný posluchač absolvoval studia na fakultě věd právních a státních a vykonal tři přísné zkoušky (rigorosa), totiž: I. historickou (z řím.,

círk. a něm. práva), II. judiciální (rak. právo obč., obch. a směn. právo, rak. řízení soudní, rak. trestní právo), III. politickou (všeob. a rak. státní právo, právo mezinárodní a nár. hospodářství). Zkoušky tyto mohou se konati v kterémkoli pořádku ve čtvrtletních lhůtách po sobě, ale musejí se odbyvati všechny na jedné universitě. Zkušební kommise skládá se z děkana fakulty právnické a profesora příslušného předmětu. Taxa jest za každou zkoušku a za promoci po 60 zl.

Kdo se chce státí *d-em léka řstv í* (*MUDr.* t. j. *medicinae universae doctor*), musí kromě tří zkoušek předběžných (ze zoologie, botaniky a mineralogie) vykonati tři zkoušky přísné (rigorosa), z nichž první může vykonati po odbytí druhého ročníku, druhou a třetí teprve po absolvování studií lékařských. Pouze jednoročním dobrovolníkům, kteří poletní službu praesenční ve stavu vojenském odbyli, dovoleno již během 10. semestru hlásiti se ke druhému rigorosu. Každé rigorosum obsahuje 2—3 zkoušky praktické a zkoušku theoretickou a to: I. rigorosum 2 zkoušky praktické (z anatomie a z fyziologie) a theoretickou (která se odbyvá jednou a zahrnuje v sobě popisnou anatomii, fyziologii, fysiku a chemii); II. rigorosum 2 prakt. zkoušky (z vnitř. lék. a z pathol. anatomie) a theoretickou (z path. anatomie, všeob. a experim. pathologie, vnitř. lék., farmakologie a u koexaminatora); III. rigorosum 3 prakt. zkoušky (z chirurgie, očního lék. a porodnictví) a theoretickou (z chir., očního lék., porodnictví, soudního lék. a u koexaminatora). Všecka rigorosa konají se na téže universitě za předsednictví děkana fakulty lékařské a u přítomnosti vládního kommissaře. Taxa: za I. rig. 55 zl., za II. rig. 60 zl., za III. rig. 65 zl., za promoci 60 zl. Sluší připomenouti, že ministerstvo vyučování chystá nový řád rigorosní pro fakultu lékařskou (srv. Rigorosum).

D-em filosofie (*PhDr.* = *philosophiae doctor*) stane se, kdo po čtyři roky jako řádný posluchač navštěvoval některou universitu tuzeckou nebo cizozemskou, předložil pojednání vědecké (dissertaci) a podnikl dvě přísné zkoušky (rigorosa). Pojednání má obsahovati thema nějaké z některého předmětu k oboru fakulty filosofické náležejícího, a má se jim podati důkaz, že kandidát o zvoleném předmětu důkladně se poučil a že umí samostatně o něm souditi a v příhodné formě ho zdělati. Rigorosa mohou se konati v pořádku jakémkoli, ale na téže universitě; jedno z nich obsahuje filosofii a trvá hodinu, druhé (dvouhodinové) některou z těchto skupin předmětů, kterou si může kandidát vybrati: a) historii a řeckou nebo lat. filologii aneb b) klass. filologii a historii starého světa, nebo c) matematiku a fysiku aneb ten neb onen z těchto dvou předmětů a k tomu chemii; aneb konečně d) některé odvětví popisujících věd přírodních (zoologii, botaniku nebo mineralogii a k tomu některý předmět pod literou c) jmenovaný. Kromě toho jest částí zkoušky také

zvláštní obor vědecký, k němuž náleží téma v předloženém pojednání zvolené Rigorosa konají se za předsednictví děkana fak. filos. Taxa za pojednání 20 zl., za jedno rigorosum 20 zl., za druhé 40 zl., za promoci 30 zl.

Doktorát farmacie zrušen jest novým rigorosním řádem farmaceutickým z r. 1889, dle něhož oněm magistrům farmacie, kteří náležitě dosáhli stupně doktora filosofie, dovoleno jest, aby užívali titulu »d-a farmacie«.

Udělení doktorátu děje se slavným aktem (promoci), při kterém se kandidátu odevzdá diplom doktorský. *Red.*

Na některých universitách mimorakouských, zvláště na fakultě právnické, dle starší zvyklosti ještě se žádá, aby doktorand své dissertace a tří vět čili thesi veřejně hájil (viz Disputace) a to nejen proti třem řádně ustanoveným odpůrcům (opponentům), ale i proti komukoli z posluchačstva (corona). Nedovedl-li by toho dosti obratně a šťastně, může býti se svou kandidaturou odmítnut. V Praze zrušeny disputace r. 1882.

Jiný druh doktorátu byl ten, jež za starších dob udílel německý císař osobám učencostí vynikajícím. Poněvadž diplom takového d-a byl opatřen pečeti, uschovanou ve zvláštní schránce nebo krabičce (*bullā*), nazýval se *doctor bullatus* na rozdíl od d-a universitou povýšeného (*vite promotus*). Kromě toho rozeznávají jest doktorát čestný (*ad honores*), jež udílí se universitou bez předcházející přísné zkoušky pro obzvláštní zásluhy o vědu, o umění neb o člověčenstvo ve zvláštních případech (na př. o slavnostech jubilejních a pod.). Tak byli jmenováni nejen hudebníci Haydn, Schumann a j., ale i polní maršálek Blücher d-y filosofie v Německu. V Anglii jest kromě toho oblíbeno jmenování d-ů hudby; tak za našich časů prohlášení za d-y na universitě cambridgeské P. J. Čajkovský, Saint-Saëns, Bruch a Ed. Grieg, a před tím náš Ant. Dvořák. V novější době zaveden doktorát hudby také na některých univ. německých. Za posledních několika desetiletí připouštění i židě k doktorátu, a ve Švýcarsku a v Americe i ženy. V Anglii, pak v Německu a Rakousku jest vůbec titul »d.« velmi oblíben, kdežto ve Francii méně obyčejný. Rozumí se, že má doktorát tím větší cenu, čím těžší jsou podmínky od jednotlivých fakult kladené. Pohříchů snížily se některé university tak, že udílejí doktorát na pouhé zaslání dissertace (*promotio in absentia*).

V obecné mluvě slovem d. označuje se lékař, řídkěji advokát. *PD.*

Doktor Matěj, ryjec, který v Linci své umění provozoval a hlavně řezbou želez pro mincovny se zaměstnával. V l. 1559—66 objednávala u něho mnohá železa (štočky a svrchní želízka) k ražbě mincí pro mincovnu pražskou. *Faa.*

Doktorand (z lat.), správně i doktorant, kdo na některé universitní fakultě koná přísné zkoušky, aby dosáhl hodnosti doktorské, na fakultách, při nichž dissertace buď se nevyžaduje, nebo netvoří prvý stupeň zkoušek

(theologická) ten, kdo složil aspoň jedno rigorosum.

Doktorát, hodnost doktorská, v obecné mluvě i zkoušky doktorské, viz Doktor.

Doktrína (z lat.), nauka.

Doktrinář jest ten, kdo mínění a přesvědčení své zakládá jen na nauce (na vědeckých pravdách nebo hypothesách), nemaje však praktické zkušenosti, nedbá skutečných poměrů a důsledky svého jednostranného názoru světového ku platnosti přivéstí hledí.

Doktrinářii viz Doctrinariii.

Doktrinářství (lat. *doctrinarismus*) jest jednání nepraktické, školometské a pedantské, jež nehledíc ke skutečnosti, přísně dle theoretických nauk postupuje. Nejčastěji vyskytuje se v politice. »Politický doktrinář« říká se s příhanou o tom, kdo vede si ve veřejných záležitostech nejapně, zpozdile nebo naivně, byť jinak vynikal učencostí, vzděláním i bezúhonností. Zvláště tím jménem označována ve Francii za restaurace umírněná parlamentární opposice, která proti »politice libovůle« k platnosti přivéstí chtěla »vědeckou státní nauku«. Byli to v první řadě vévoda z Broglie, Royer-Collard a Guizot; nějaký čas i Thiers. Strana jejich podporovala ministerstvo, pokud přálo konstitučním zásadám, potírala však rozhodně výstřednosti nejkrajnější pravice. Největší mocí nabyla r. 1819 za ministerstva Decazesova. Když pak po vítězství červencové revoluce Guizot a Broglie dostali se do prvního ministerstva krále občanského, hleděla mnohými někdy velmi nepopulárními ustanoveními (na př. i obmezením tiskové svobody) proud revoluční staviti. R. 1837 byv z ministerstva vytačen, doctinarismus r. 1840 opět se dostal ke státnímu veslu a udržel se při něm s Guizotem v čele až do r. 1848. — Podobný význam jako v politice má d. v učbě a výchově. Jako slovo »doktrína« značí mnohdy školskou nauku ve zlém slova smyslu, tak d-m nazývá se s příhanou ten směr v paedagogice, jež neuznává nových výtěžků a skutečného života, drží se houževnatě starých, po případě zastaralých zásad a názorů, a tak dopouští se chyb nebo přehmatů, někdy až komických. Proto užívá se také názvu d. posměšné ve smyslu naivního školomectví, zkonatělého byrokratismu a pod. *PD.*

Dokujnění (něm. *Garfrischen*) v železářství značí dokončení processu přeměny surového železa v železo kujné, jež se děje odnímáním uhlíku. *Čka.*

Dokument (lat. *documentum*), důkazní prostředek, důkaz, obyčejně důkaz listinný. listina, na rozdíl od jiných průvodů, pak průkazy, zvláště osobní, svědčící o totožnosti nebo vlastnostech nějaké osoby.

Dokumentní papír. Nejstálejší druh psacího papíru, určený pro důležité listiny (úřední, smlouvy atd., hotovený buď pouze z hadrů lněných nebo též s přídavkem bavlněných, nikdy však s přídavkem cellulosity nebo dřevité látky papírné. Klížen bývá klihem zvířecím; na povrchu jest pro psaní mírně hlazen; svým složením i způsobem výroby vzdoruje doko-

nale i mechanickým i chemickým vlivům. Hotoví se ručně (ruční d. p.) i na stroji papírním (strojní d. p.). Mívá obyčejně rozměry $36 \times 45 \text{ cm}$, výjimečně $50 \times 65 \text{ cm}$; prvnějšího váží 1 m^2 as 80–85 gr, a tloušťka jeho obnáší 0,08 mm, druhého váží 1 m^2 as 130 gr, a tloušťka měří 0,13 mm. Samonosná délka (délka papíru, který se svou vlastní vahou utrhne) obyčejně obnáší okolo 3,9 až 5,2 km, u nejlepších též i 6 km; při tom obnáší zdelšení 6–2 %. Nejlepší druhy chovají v sobě asi 0,9 %, zadnější však i do 17% popela.

Dol: 1) D., Důl, ves v Čechách, hejt. Pelhřimov, okr. a pš. Pacov (3,5 km již.), fara Pošna; 26 d., 192 ob. č. (1890), mlýn, hájovna, samota Kuňovka. — 2) D. Sudkový, Důl Sudkův, také u Chyňavy, ves t., hejt. Pelhřimov, okr. Pacov (8,5 km jz.), fara Kreč, pš. Černovice u Tábora, 17 d., 160 obyv. č. (1890), samota Bělá, popl. dvůr Ad. kn. Schwarzenberka.

Dol, hud. skratek = Dolendo.

Dol de Bretagne [dól — tãň], hl. město kantonu ve franc. dep. Vilaine, arr. st.-malském, na Záp. dráze, býv. sídlo biskupské (v l. 847 až 1790), má krásnou got. katedrálu Saint-Samson z XIII. stol., obec. kolej, nemocnici (býv. seminář) a 3753 obyv. (1891, obec 4814), zabývající se jirchářstvím, lihovarstvím, dobýváním soli a rašeliny a výrobou konserv. Mezi D-em a mořem rozkládá se úrodná rovina, zaujímající 150 km^2 a před vlnami mořskými chráněná hrázemi (36 km, *Marais de D.* zvaná, v jejímž středu zvedá se osamělý žulový vrch *Mont D.* (65 m) se vsí toho jména a obrovský dolmen (*Champ dolent*). Tato krajina bývala všechna pokryta Scillským lesem, ale ten v době mezi VI. a IX. stol. moře zničilo, a ode dávna dobývají se z dolských bažin celé kmeny (*bourbans, canaillons*), jejichž černé dřevo na vzduchu tvrdne a pak domácímu průmyslu slouží. U D-u zvítězili Vendéjští nad vojskem republikánským dne 21. listopadu 1793.

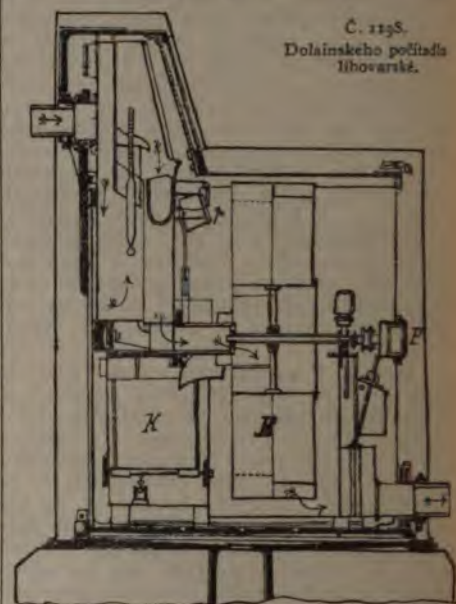
Dola viz Loučky.

Dolabella, jméno členů rodiny římské, jež byla jednou z větví slavného rodu Corneliů: 1. Publius Cornelius D. Maximus byl r. 283 konšulem a zvítězil nad Senony. — 2. Gnaeus D., přívrženec Sullův, konsul r. 81, porazil Thráky. Potom byl místodržitelem v Makedonii, r. 77 od Caesara obžalován pro vyděračství, avšak obhájen od Cotty a Hortensia. — 3. Gnaeus D. byl místodržitelem v Kilikii, kdež s Verrem ve spolku loupežil, pročez po návratu do Říma před soud postaven a poslán do vyhnanství. — 4. Publ. Corn. D., pustý rozkošník, manžel dcery Ciceronovy Tullie. Za války občanské držel s počátku s Pompejem, ale r. 49 sběhl k Caesarovi. Dav se od plebeje Lentula adoptovati, zvolen tribunem lidu, i chtěl vsí mocí způsobiti zákon stran odpuštění dluhů, což však Caesarem překaženo. Po té musil s Caesarem do Afriky a do Hispanie. Po smrti Caesarově přidal se k republikánům, ale za nedlouho pře-

stoupil k triumvirům, když mu ke správě dána Syrie, a jmenován i velitelem vojska proti Parthům. Přibyv do Efesa, dal zabiti jednoho z vrahů Caesarových C. Trebonia, jenž tam vyslán byl za prokonsula. Proto dán do achtu, a když nový prokonsul Cassius na něj vytáhl a zmocnil se Laodicee, sídla jeho, D. nevěda kudy kam, dal se zabiti od vojína.

Dolabella Tomasz, malíř při dvoře krále polských (* 1570 v Belluně — † 1650 v Krakově), ozdobil svými pracemi dolezi palác v Benátkách, načež r. 1600 povolán Sigmundem III. do Polska, pracoval zde cenné historické a náboženské obrazy i za Vladislava IV. a Jana Kazimíra. Jmenují se z nich *Vítězoslavný vjezd Žółkowského do Varšavy r. 1611; Vladislav IV. v korunovačním oděvu* a j. Psal o něm Rastawiecki v »Słowniku malarzów pol.«. Jeho dcery a syn Adam D. zabývali se též zdárně malířstvím.

Dolabella v zoologii viz Aplysiidae.
Dolainského počítadlo lihovarské, pocházející ze strojovny Slezana Dolainského, ve Vídni usazeného, jest v českých a rakou-

ských vinopalnách vůbec nejvíce rozšířeno (vyobr. č. 1198.). Měří se jím objem lihu vyrobeného a proto se připojuje bezprostředně ke chlaďící překapovací zařídce předpisů finanční správy. Pravidelné měření protékajícího lihu děje se přihrádkovým bubnem (B), jehož otáčky se přenášejí na hodinový stroj (P), vlastní to počítadlo. Zastaví-li se buben z jakékoli příčiny, přetéká lih do kolébky (K), která má též svůj hodinový stroj (p); mimo to oznamuje se každé vyprázdnění kolébky zvoncem a prvé vyprázdnění »signálem«, k němuž nemá vinopalník přístupu. Kromě toho jest postaráno o to, aby

průby lihu měřeného kolébkou byly zadrženy v nádržkách, i aby tento líh nemohl býti z nich odstraněn nikým nepovoláním. Také každé zastavování lihu kolem kolébký prozradí se a jest bezúčelné, poněvadž zastavený líh vyteče ze skříně kolébkové do skříně celého počítadla a odtud otvory ve dně na podstavce. Stroj ten opatřen jest ovšem též alkoholometrem, jímž se určuje síla lihu vyrobeného.

Fy.
z **Dolan** u Klatov jmenovala se panská větev Drslaviců, jejíž členové rodem i sídlem byli nejbližší příbuzní pánů Švihovských z Risenberka, majíce také společný s nimi erb: štít na zděl rozdělený a v pravé nebo levé polovici jeho červené tří bílé pruhy příčné; na helmě byla dvě rozložená křídla červená týmiž třemi pruhy, jakými na štítě přepažená. Ze tří prautců Drslaviců: Černína, Břetislava a Drslava usadil se tento se synem Sezemou v l. 1237—45 na Dolanech a vystavěl hrad řeč. Hrad Drslavův u vesnice Jámy blíže Netolic před r. 1263. Roku 1339 držel Dolany Protiva z D. se dvěma syny Sezemou a Jindřichem; bratr Protivův Ojif vystavěl hrad Kornberk (dnešní rozvaliny Gumberk řečené) u Cemin 1313—41 a prodal jej klásteru tepelskému. Dolanští drželi též blízkou u Dolan ves Svrčovec, kde r. 1339 Póta ze Svrčevsi seděl, a v blízkém rovněž Výrově zvláštní haluz jejich se ujala, rod Výrků z Risenberka, a do XVI. stol. se udržela. Sezema z D. prodav vesnice Ketnice a Kšenice, zakoupil se u Bystřice na Úhlavě r. 1339 a potomkem jeho byl Bušek z Risenberka, jenž rychtu klatovskou držel a r. 1398 také úřad rychtáře Starého města Pražského na sobě měl. Póta z D. držel ves Mohtín ku své zděděné části Dolan, kde 1380 podacím pánem tamějšího kostela byl. Zůstavil po sobě tři syny Břeňka, Půtu a Děpolda, kteří zřídili r. 1401 oltář sv. Háty v kostele klatovském; příbuzným těchto bratří byl Jindřich z D. r. 1409 připomenutý. Nejvíce proslavil se z těchto bratří Břeněk jako první přívrženec učení tábořského z panského stavu a když v boji u Sudoměře zemřel r. 1420, s velikou slávou na Táboře pochován jest. Ostatní členové tohoto rodu zůstali při náboženství otců svých, a bratří Karel a Děpolt z Risenberka a z D., jak se v XV. st. pánové Dolanští psali, synovcové zemřelého Břeňka, provozovali patronátní právo v Dolanech 1435. Děpolt byl purkrabím pražským v l. 1445—48 a horlivým přívržencem pánů Hradeckých v bojích jejich s Jiřím Poděbradským. I když Jiří králem českým se stal, nepřestal D. býti odpůrcem jeho a stál ke straně Zdeňka ze Šternberka. S manželkou svou Kateřinou z Lamberka dostal Děpolt hrady Falkenburk a Vartemberk na Boleslavsku, později držel Vilštejn na Plzeňsku, až konečně Velhartice od pánů Hradeckých získal a na nich stále se usídlil. Roku 1474 zemřel a s manželkou svou pod jedním náhrobním kamenem ve Velharticích v kostele odpočívá. Zůstali po něm dva synové Vilém a Póta, ze kte-

rých Vilém ve službách Zdeňka ze Šternberka byl a po smrti otcově spolu s bratrem Půtou Velhartice ujal, kde až do své smrti r. 1505 sídlil a vedle otce pod zvláštním náhrobkem pochován jest. Bratr Vilémův Póta hájil právo bratří ze Žeberka na Planě k odúmrti po Viktorinovi ze Žeberka na Týně r. 1484. Alžběta z Risenberka († 1500), manželka Viktorinova, byla sestra Půtova a kromě ní ještě dvě dcery Děpoltovy se připomínají: Anna pramátná za Jana Popela z Lobkovic, pramáti nynějších knížat z Lobkovic a Johanka, abatyše u sv. Jiří na hradě pražském. O mužských potomcích Viléma nebo Půty z R. a z D. nevěšlo nám nic ve známost.

Klř.
Dolánky: 1) D., far. ves v Čechách, hejt. a okr. Roudnice (9 km sz.), pš. Bohušovice; 125 d., 675 ob. č. (1890), kostel sv. Jiljí (připomíná se již ve XIV. stol.), 3tř. šk. — 2) D., ves t., hejt. a okr. Jičín (7,5 km vých.); fara a pš. Radim; 13 d., 59 ob. č. (1890), mlýn. — 3) D., ves t., hejt. a okr. Boleslav Ml. (8 km vých.), fara a pš. Dobrovice; 21 d., 117 ob. č. (1890), myslivna, mlýn. — 4) D., hejt. a okr. Hradiště Mn. (6,5 km jz.), fara a pš. Bakov, 19 d., 122 ob. č. (1890). — 5) D., ves t., hejt., okr. a pš. Turnov (3 km sv.), fara Jenišovice, 17 d., 115 ob. č. (1890), 2tř. šk., mlýn, broušení drahokamů a skla. Zajímavou stavbou dřevěnou jest »Dlaškův statek«. — 6) D. v okr. jilemnickém viz Sytová Horní. — 7) D. v okr. velvarkém viz Dolany o). — 8) D., ves t., hejt. a pš. Teplice, okr. Bítina (7 km sv.), fara Křemýš; 11 d., 67 ob. n. (1890), hnědouhelné doly. — 9) D., ves t., hejt., okr. a pš. Žlutice (4,5 km z.), fara Skoky Mariánské; 9 d., 45 ob. n. (1890), 3 mlýny, samota Toffelmühle. — 10) D., ves t., hejt. Česká Lípa, okr. Mimoň, fara Hlavice, pš. Osečná; 9 d., 16 ob. č., 29 n. (1890). — 11) D., ves t., hejt., okr. a pš. Podbořany (4 km sev.-vých.), fara Pšov; 16 d., 104 ob. č., 2 n. (1890), chmelnice, vodní a parní mlýn.

Dolanský: 1) D. Matěj, člen Jednoty bratrské, jenž následkem usnesení sněmu benešovského r. 1468 proti Pikartům spolu s jinými v Praze byl vězněn a mučen. Byl předivným způsobem před smrtí hladem zachráněn, ana mu kavka oknem do vězení zlaťák uvrhla, za něž si pokrm kupoval, až po smrti Jiřího byl propuštěn. *BM.* — 2) D. Jan Jiří, syn českého exulanta a spisovatel. Od r. 1689 až 1718 byl kazatelem české osady žitavské, jsa prvním v tomto úřadě. Jinak o životě jeho nic není známo, ani kdy se narodil a zemřel. Ze spisů jeho jmenují se *Káráni* z r. 1693 (ruk. v Žitavě), *Ditek křesťanských bibli malá* (Žitava, 1709 a sl.) a některé písně v »Pokladě zpěvův« od Millera.

Dolany: 1) D., ves v Čechách, hejtm. Kladno, okr. a pš. Unhošť (4 km sv.), fara Hostouň; 39 d., 280 ob. č. (1890). — 2) D., ves t., hejt. a okr. Kolín (5,5 km jz.), fara Kaňk, pš. Pečky; 20 d., 131 ob. č. (1890), kam. lomy. — 3) D., ves t., hejt. a okr. Pardubice (10 km sz.), fara Ždánice, pš. Bohdaneč; 84 d., 673 ob. č., 1 n. (1890), kaple sv. Floriana, 2tř. šk. —

4) D. v okr. chrudimském viz Holičky. — 5) D., ves t., hejt. Mýto Vys., okr. Skuteč (75 km vých.), fara a pš. Nové Hrady; 9 d., 47 ob. č. (1890). — 6) D. (něm. *Doland*), ves t., hejt. Žamberk, okr. Králíky 9,5 km záp.), fara a pš. Mladkov; 8 d., 2 ob. č., 40 n. (1890), popl. dvůr. — 7) D., ves t., hejt. Dvůr Králové, okr., fara a pš. Jaroměř (4 km sv.); 78 d., 463 ob. č. (1890), 1tř. šk. Rodiště archaeologa a spisovatele J. M. Ludvíka. — 8) D., ves t., hejt. a okr. Jičín (75 km j.), fara Vellš, pš. Jičíněves; 27 d., 198 ob. č. (1890), filiální kostel sv. Matouše, mlýn. — 9) D., ves t., hejt. Slaně, okr. Velvary (11 km jv.), fara a pš. Libšice; 52 d., 507 ob. č. (1890), 1tř. šk., dvůr »Nehošt« cis. rodin. fondu, proslulé »dolanské švestky«, stanice rak.-uh. st. dráhy. Samota Dolánky s 5 d., 41 ob. č. (1890), mlýn »Lucky«, přívoz na Vltavě. — 10) D. (něm. *Dollana*), ves t., hejt. a okr. Stříbro (11 km sv.), fara Jezná, pš. Úlice; 20 d., 110 ob. n. (1890). — 11) D. v okr. kralovickém viz Hlině. — 12) D., ves t., hejt., okr. a pš. Plzeň 9,5 km sv., fara Druzdová; 60 d., 359 ob. č. (1890), mlýn a cihelna. — 13) D., far. ves t. na l. bř. Úhlavy, hejt., okr. a pš. Klatovy (6 km sz.); 112 d., 725 ob. č. (1890), kostel sv. Petra a Pavla, 3tř. šk., cihelny a kam. lomy. Samoty: Dolanský mlýn, a mlýn Chudinka, Komšín zříceniny hradu na pr. bř. Úhlavy. — Někdejší tvrz byla rodným sídlem pánů z Dolan (v. t.). V XVI. stol. náležely D. koleji jesuitské v Klatovech, po jejíž zrušení spadly na komoru královskou, od níž r. 1805 koupil je hr. Černín z Chuděnic a připojil je k panství chuděnickému. — 14) D., ves t., hejt. Prachatic, okr. Vimperk (75 km s.), fara a pš. Čkyně; 35 d., 230 ob. č. (1890), samota Sedlec, někdy popl. dvůr. — 15) D. (něm. *Dollern*), ves t., hejt. Krumlov, okr. a pš. Chvalšiny (3 km j.), fara Boletice; 8 d., 59 ob. n. (1890). — 16) D. (něm. *Dehlau*), far. ves t. n. Ohří, hejt. a okr. Kadaň (6,5 km jv.), pš. Pětipsy; 33 d., 204 ob. n. (1890), kostel sv. Kateřiny, 2tř. šk., pivovar, dvůr Ferd. kníž. z Lobkovic, mlýn, chmelnice, hnědouhelné doly.

17) D. (něm. *Dolein*), far. ves na Moravě, hejt. a okr. Olomouc, 146 d., 1113 ob. č., 19 n. (1890), kostel sv. Matěje, 3tř. šk., pš., 3 mlýny (1 parní), dvůr, pivovar se sladovnou Jana kn. Lichtenšteina. V blízkém údolí zv. Josafat stával kartusiánský klášter, ale v bouřích husitských pobořen

Dolbeau [-bó] Henri Ferdinand, proslulý chirurg (* 1830 v Paříži — † 1877), od r. 1868 prof. kliniky při univ. pařížské, od r. 1870 člen franc. akademie. Jako mladý lékař sepsal mnoho pozoruhodných prací anatomických a pathologicko-anatomických o cestvu pánvičném, erektilních ústrojích ženy a spina bifida. V pozdější době péči věnoval hlavně chorobám močového měchýře a genitálních ústrojí a nabyl v oboru tom zvučného jména. Z větších prací D-ových jmenovány budtež: *De l'emphysème traumatique; De l'épispadie et de son traitement; Traité pratique de la pierre dans la vessie; Leçons de clinique chirurgicale*. V době komuny mnoho trpěl ne-

přátelstvím svých záků, což dalo základ k duševní chorobě, které D. podlehl. *Mx.*

Dolbergova přenosná železnice jest z četných soustav přenosných železnic, jimiž zlepšena byla původní Decauville-ova železnice přenosná (v. t.). Zlepšení záleží hlavně v tom, že Dolberg užívá jen krátkých kolejových jařem 1,5—2 m dlouhých, na fosnových prazích upevněných, obešel úpiné srovnávací území, byť i sebe nerovnějšího, a to tím snadněji, ježto spojení jednotlivých jařem docílí toliko mírně vykrojenými háky na konci kolejnic jednoho jařma umístěnými a o hrot v kolejnicích sousedního jařma zapjatými. Krátká jařma jsou takto mezi sebou dosti volně spojena nalézají i na nerovném území snadno opory, poněvadž mohou k němu přilnouti jako články řetězu. Fosnové prahy 21 × 5 cm v průřezu poskytují pak ještě i tu výhodu, že také na půdě měkké, ba i promočené nalézají svou značnou rozlohou a dostatek odporu proti zabořování, jsouce při tom i lacinější. Železné prahy z plechu zvlněného provádějí se při Dolbergově soustavě toliko tehdy, kladou-li se na tvrdý povrch, na př. na dlažbu neb jinou podlahu, poněvadž pak zvláště výhodná jest malá výška prahů.

Připojení kolejnic ku prahu jest zvláště pečlivě provedeno. Do každého prahu jest totiž pod kolejnici zapuštěna žebrovitá podkladnice (*Rippeneisen*) ve tvaru železa — a do ní vložená potom kolejnice připevněna jest k ní i ku prahu dvěma hákovitými šrouby (*Haken-schraube*). Touto úpravou docíleno jest pevného spojení, tak že uvolnění hřebů, posunutí kolejnic stranou a rozšípnutí prahů jest úplně vyloučeno. Ostatně rozšípnutí širokého prahu bráněno jest ještě dvěma vodorovnými šrouby umístěnými na přič prahu po obou koncích. Volné spojení jařem poskytuje i tu výhodu, že lze i bez obloukových jařem sestaviti koleje v oblouku asi o poloměru 15 m křivosti. Ostatně provádějí se jařma o libovolném poloměru zkrivená, zpravidla o 10 m.

Podle toho, kterému účelu D. p. ž. má sloužiti, dodává pražská akc. strojárna dříve Ruston a spol. — již výhradně náleží právo k výrobě této železnice v celém Rakousku — čtvero různých kolejnic, totiž o výšce 47, 55, 60 a 65 mm a o váze 3,4, 4,6, 5 a 7,2 kg na délkový metr. Obvyklý rozchod koleje činí 60 a 75 cm, jinak ale provádí se dle přání v každém rozměru. Výhybky D-ovy p-né ž. upravují se velmi rozmanitě. Nejlépe osvědčuje se výhybka nasazovací (*Kletterweiche*), při níž docílí se se odbočení z hlavních kolejí špicovými kolejnicemi, které osazeny jsouce jednoduchým čepem na vyšším prahu než hlavní koleje, nasazují se na kolejnice zvláštní objemkou blíže špice umístěnou. Dle toho děje se odbočení na kolejnicích od špice znenáhla zvýšených. Přechod na křižovatce obou vnitřních kolejnic děje se pak pohyblivou srdcovkou (*Bewegliches Herzstück*), t. j. vlastně zvýšenou překlopkou přes hlavní kolej tak, že kolej odbočující jest potom přes hlavní kolej vedena. Výhybku takovou položit lze na libovolné

místo hlavních kolejí bez všelikého jejich porušení, a právě proto jest velmi oblíbena. Jinak užívá se také t. zv. výhybky samočinné a tupé. Kromě výhybek zprostředkuje se odbočení na D-ově p-né ž-ci také různými otáčidly. Ke spojení kolejí se dvou stran proti sobě kladených a posléze jen tak od sebe vzdálených, že ani normální, ani abnormální délka kolejových jařem právě nevyhovuje, užívá se s velikou výhodou t. zv. kolejové vložky (*Geleis-Passstück*).

Jako koleje vynikají i vozíky Dolbergovy jednoduchou a důmyslnou úpravou. K různým účelům lze totiž použití universálního podvozku (*Universal-Untervagen*), kterýž přidáním různého svršku přizpůsobiti lze k různě dopravě. Při tom mohou býti vozíky buď úplně železné, anebo kromě kol, náprav a ložisek také dřevěné. Rakouské ministerstvo války, konajíc zkoušku s různými soustavami přenosných železnic, dalo přednost soustavě Dolbergově. Nyní jest naše armáda opatřena mnoha sty kilometry této železnice. O D-ově p-né ž-ci psal A. V. Velřík ve »Zpravách spolku archit. a inžin. v král. Českém«.

Dolbňa, obušek s otesaným koncem na způsob rukojeti, užíváný jako popravní nástroj ve starém Novgorodě. Zločince přiváděli na most, bili jej d-ní do hlavy a shazovali do řeky Volchova.

Doloan, jemný varhanní rejstřík flétnový, retný, osmistopový, pravidlem dřevěný, úzké mensury a slabého přítoku vzduchu, měkkého, líbezného tónu. *Str.*

Dolce: 1) D, ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Přeštice (5 km jv.), fara Horčice; 56 d., 378 ob. č. (1890), dvůr »Agnés a obora hr. Karla Schönborna. — 2) D. Dolní, osada t., hejt. Dvůr Králové, okr., fara a pš. Jaroměř (2 km jz.); 8 d., 51 ob. č., 9 n. (1890). — 3) D. Horní, osada t., fara Zaloňov; 4 d., 28 ob. č. (1890).

Dolce [-če]: 1) D. Lodovico, ital. spis. (* 1508 v Benátkách — † ok. 1566). Zaslouhuje zmínky pro horečnou psavost, která je ostatně charakteristickou známkou jeho doby. Zůstává četné překlady z Cicerona, Ovidia, Apollonia, Tatia, Zonary a j., épy původní i spracované z básní klassických, 8 tragédií dle Eurípida a Seneky, 5 komedií dle Plauta, několik novell, díla historická, kritická a různá jiná, jako život císařů Karla V., Ferdinanda I., dialog o malířství, o barvách atd. — 2) D. Carlo, malíř, viz Dolci.

Dolce [dolče], ital., sladce, něžně, značka hudebního přednesu. — Ve varhanářství a hře varhanní zve se d. osmistopový rejstřík cínový, retný, jehož píšťaly jsou tvaru kuželového. Tón jest velmi lahodný, výrazný, smyčcovým nástrojem přibuzný, tak že s úspěchem hodí se ku hře sólové. Pokud týče se intenzity zvukové, zaujímá asi střední místo mezi gambou a salicionálem, a neměl by tudíž rejstřík ten scházeti ve hlavním manuálu žádného většího stroje. Při intonaci zvláště jemně zve se též začasté *dolcissimo*. *Str.*

Dolce far niente [-če-], ital., sladká nečinnost.

Dolce suono (ital., sladký zvuk) totéž co Dulcian (v. t.).

Dolci [dolči]: 1) D., též Dolce Carlo, malíř ital. (* 1616 — † 1686 ve Florencii), žák Vignoliho a M. Roselliho. Již jako desetiletý hoch dobře maloval a později byly jeho náboženské obrazy velmi oblíbeny. Při stálém opakování stejných předmětů, ani maloval téměř pouze Madonny, Magdaleny a několik svatých, přechází jeho pečlivost provedení a skvělost barev spojené s přílišnou sentimentálností často v manyristickou ulízanost. D. byl od r. 1648 členem florencké akademie a zanechal velmi četná díla, z nichž hlavní se nalézají ve sbírkách jeho rodného města, zejména *Madonna*, sv. *Petr*, sv. *Ondřej před umučením* v Pal. Pitti, různé podobizny, zvláště jeho vlastní v Úřizích a mn. j. Také na severu je hojně zastoupen, tak v Blenheimu (*Madonna*), v Drážďanech (sv. *Cecilie při varhanách*, *Herodias s hlavou sv. Jana*, *Kristus žehnající chléb*), ve Vídni, Mnichově, Petrohradě a j. V pražském Rudolfinu vystavena jest stará kopie *modlicí se Madonny* dle D-ho. Četné kopie obrazů D-ových pocházejí od jeho dcery Anežky.

2) D. Sebastiano (chor. Sladić), spisovatel dalm. (* 1699 v Dubrovníce — † 1777 t.), vstoupil do řádu frant. a zabýval se studiem theologickým, filosofickým a historickým. Veliké ceny pro dějiny literatury dubrovnické jest jeho dílo *Fasti literarii ragusini* (Benátky, 1767); kromě toho: *Monumenti storici della provincia di Ragusa* (Neapol, 1744); *Maximus Hieronymus vitae suae scriptor* (Ancona, 1751); *De Illyricae linguae vetustate et amplitudine* (Benátky, 1754); *De ragusini archiepiscopatus antiquitate* (Ancona, 1761). Psal též chorvatsky a zanechal v rukopise rozličné písně. Životopis jeho napsal J. Cantù v »Galleria dei Ragusci illustrati«.

Dolcian, varhanní rejstřík jazýčkový, viz Dulcian.

Dolcino z Prata viz Apoštolíkové.

Dolcissimo, ital., velmi sladce, co nejněžněji, značka přednesu hudebního; též rejstřík varhanní, přirozené to stupňování výrazu dolce. *Str.*

Doldenhorn, dvě hory v bernských Alpách při řece Kanderu při jezere Oeschinen-ském: D. Velký 3647 m a D. Malý 3488 m.

Dôle [dól]: 1) D., hlavní město arrond. ve franc. dep. jurském, v krásném a úrodném údolí (*Val d'Amour*) na ř. Doubsu, na průplavu Rhónsko-rýnském a na žel. trati dijonsko belfortské (s 3 odbočkami), má obrovský got. dóm ze XVI. stol., justiční palác (bývalý klášter), školu malířskou a hudební, v býv. domě jesuitů kolleje s bibliotékou (40.000 sv.), obrazárnou a museem, divadlo, sirotčinec a blázinec, hamry, slevárny, fabrikaci drátěných lan, stříkaček, hospodářských strojů a j. zboží železného, pak svíček a indychu, značné vinařství, čilý obchod s moukou, obilím, uhlím, sýrem (*fromage de Gruyère*), dřívím a mra-

morem a 9818 obyv. (1891, obec 14.253 ob.). Jest to starověká *Dola Sequanorum*, později hlavní město Franche-Comté, v XV. století sídlo universty a silná pevnost. R. 1530 císař Karel V. znova město vystavěl a opevnil; r. 1668 a 1674 Francouzové vyrvali je Španělům. Počátkem roku 1814 zjednali si zde Rakušané pod hr. Bubnou přechod přes Doubs; 21. ledna 1871 obsadil je gen. Manteuffel a tím couvajících Bourbakiho odloučil od Lyonu. V D. narodil se slavný lučebník Louis Pasteur (* 1822). — Arrondissement dôlecký má na 1182 km v 9 kant. a 138 obcích 69.278 obyv. — 2) La D., vápencová hora Jurského pohoří ve švýc. kantoně vaudském, nad Dappeským údolím, 1678 m vysoká, bohatá vzácnými rostlinami flory subalpínské.

Doléance [-ãns], franc, střízlost, žaloba.

Doleček, Dolečky, ves v Čechách, hejt. Turnov, okr. a ps. Dub Čes. (6 km jz.), fara Hlavice; 9 d., 49 ob. č. (1890), samota Podhlavický mlýn.

Dolega Chodakowski [-len-] Zoryjan, původně Czarnocki Adam, archaeolog a folklorista polskoruský (* 1784 pod Hajnou u Nesvěže — † 1825 v Petrovském Sele tverské gub.), pocházejí z chudé šlechtické rodiny litevské, oddal se po předběžném vzdělání právníké praxi a přijav r. 1802 službu u vojvody Jos. Niesiolowského, byl za knížectví varšavského správcem jeho panství. Unesen duchem času chtěl vstoupiti k polskému vojsku, ale zatčen a poslán do Omska v Sibiři (1808), odkud navrátil se r. 1811 s plukem na Litvu. Byv zde od Francouzů zajat a přidělen k divisi gen. Dąbrowského, účastnil se tažení do Ruska (1812), ale záhy vystoupiv z vojska usadil se v Haliči, aby oddal se studiím o minulosti Slovanstva. Cestuje po celé Haliči nalezl podpory u knížat Czartoryských, a jejich prostřednictvím seznámil se s ruským kancléřem Rumjancevem, který r. 1819 povolal ho do Petrohradu a schváliv jeho předložený plán k archaeologickému a národopisnému prozkoumání Ruska, vymohl mu u cara Alexandra roční podporu 3000 rublů a odporučení ke všem gubernátorům. D. takto vypraven, sebral na cestách množství látky z národního života ruského, jako národní písně, popisy obřadů a obyčejů a pod., a neustal v práci, i když následkem nepřiznivého posudku K. F. Kalajdoviče subvence byla mu odňata a on odkázán hlavně na podporu M. A. Polevého. Rukopisy D-govy po jeho smrti odevzdány N. Polevému, který je vydal Pogodinovi. Uveřejněno z nich bylo jen *O Słowiańszczyźnie przed Chrześcijaństwem* (1818 a Krakov. 1835) a několik článků v různých časopisech. Hlavní zásluha jeho spočívá v tom, že byl z prvních, kdož obrátili pozornost k badání národopisnému a archaeologickému u Polákův a Rusův, jakož i ukázal na živý pramen literatury lidové Zanechal též autobiografii *Šnk.*

Dolenc: 1) D. Viktor, politik slovinský (* 1841 na Razdrtu v Krajině — † 1887 v Ter-

stu). Odbyv nižší reálku v Gorici, zabýval se národohospodářskými studii i věnoval se posléze obchodu v Gorici; avšak působením dra K. Lavriče, jenž poznal v něm neobyčejně nadaného, pilného a rázného muže, nastoupil dráhu politickou. Osvojiv si jakožto opět jeden z mnohých slovinských samoukův způsoblost k tomu dalšími studii s vytrvalostí podivuhodnou, redigoval několik let v Gorici »Soču«, od r. 1877 pak v Terstu »Edinost«, kdež si k tomu účelu zřídil tiskárnu a družstvo »Edinost« založil. V politických věcech osvědčoval znamenitou bystrost ducha, v národohospodářských pak všestrannou i důkladnou znalost. V Terstu byl duší veškerého národního života přímořských Slovinců, kteří v něm ztratili obětavého, výmluvného a obratného vůdce svého. — 2) D. Richard, spis. slovinský (* 1849 v Rozénku u sv. Víta v Krajině). Studoval na vyšší reálce v Gorici a na hospod. akademii v Uh. Starých Hradech, pak jako host na vinařské a ovocn. škole v Klosterneuburgu a na lnářské škole v Krásné Hoře na Moravě. R. 1873 ustanoven za ředitele vinařské a ovocn. školy na Slapu u Vipavy, r. 1886 za ředitele zem. hospodářské školy na Grmu. Na Slapu vydával svým nákladem tři léta rolnický ilustr. list »Kmetovalec«, první to list svého způsobu ve slovinské literatuře. Sepsal *Vinarstvo*, ilustr. dílo, jež v rukopise u hosp. společnosti v Lublani leží; *Sadjarstvo ali ovočarstvo* (I. díl v Nov. Městě, 1887, II. díl se tiskne); *Nauk, kako zasajati vinograde z americkými trtami* (t., 1888, 2. vyd. 1891); *Zelenjadarstvo* v rkp. — Do »Slov. Gospodara«, »Novice« a »Edinosti« napsal množství odborných článků, »Dolenjske Novice« pak přinášejí od r. 1890 z jeho pera o rolnictví v každém čísle úvodní článek. *Lo.*

Dolence, Dolence, také Tulnice (něm. *Tullnitz*), ves na Moravě, hejt. a okr. Krumlov, fara Jiřice; 81 d., 59 ob. č., 339 n. (1880, 364 ob. 1890), kaple Pzdvižení sv. Kříže, 1tř. šk., ps., žel. stanice.

Dolenci: 1) D., Dolenčané (v pram. Tholenzi, Tholonseni, Tholosantes a p.), jeden ze čtyř nejznamenitějších kmenů lutických. Pamět jejich zachovala se v názvu jezera Dolenského (Tollense-See) a řeky Dolence (Tollense). Sídla D-ců zaujímala asi severní polovinu dnešního Meklenburska Střelického, z pruské provincie Pomořan asi okresy dyminský a valnou část (západ) anklamského. Sousedy byli jim na sz. a s. Čezpěňané, na v. Rečané a Ukraňi na jz. Rataři. Hradý D-ců byly Dymin, Stlup, oba nad řekou Pěnou a Ostrov (Wustrow) u jezera Dolenského. Dle pozdějších zpráv chlubných kronikářů byli prý Veleti a tudíž i D. již r. 927 nebo nedlouho po něm od Jindřicha Ptáčníka podmaněni. Výslovně vzpomínají se teprve v listině Otty I. r. 946, jenž župu dolenskou (spolu s jinými) přikázal novému biskupství v Havelberce. Po bitvě nad řekou Došou (n. Rekenici), již také D. se účastnili, poroba jejich utužena. Teprve r. 983 osvobodili se s ostatními Slovy. V rozbrojích do-

mácích mezi lutickými kmeny r. 1057 tvořili **D.** s Ratary jednu stranu, druhou pak Kyšané a Čezpěnané. Výsledek bojů bylo vzájemné zeslabení, ba ztráta samostatnosti na delší dobu. Musili uznati Gotšalka obodrického, pak Kruka a konečně syna Gotšalkova Jindřicha za vrchní pány. V 2. pol. XII. stol. (patřivše před tím nějakou dobu také k Pomoransku) připojeni k panství zvětšinskému. Biskupové všemi silami podporovali poněmčení svého kraje, takže již během XIII. stol. namnoze bylo dokonáno. *Fr.*

2) D. (Dolenjci), jsou dle národnosti vlastně jen slovinští obyvatelé Dolenska (v. t.), mluvící nářečím, jimž Trubar dal základ k nynější spisovni slovinštině. Toto nářečí (»dolenština«) dělí se na několik různoreččí, z nichž zvláště charakteristické jest různoreččí Bilých Krajinců (v okolí metlickém a černomelském) a pak Rybnické (viz Slovinický jazyk). — **D.** živi se vedle orby a chovu dobytka hlavně vinařstvím a mimo vípavské víno má »dolenské« po vši zemi největší odbyt. V okolí Rybnického živi se lid hlavně výrobou »suchého zboží«, t. j. hrnčičstvím, bednářstvím, řezářstvím a lžičářstvím, v chudších krajích pak, jako zejména v Metlicku a Černomelsku a pak Kočevsku »krošňářstvím«, t. j. podomním obchodem. **D.** jsou povahy přívětivé a stále veselí a zvláště Rybničan je svým humorem a řízným vtípem svých písní pověstný. V Gorjancích (mezi Kostoněvicí a Metlíkou) bydlí od r. 1532 bosensští Uskoci. *Lo.*

Dolendo, dolente, doloroso, ital., bolně, žaluplně, s výrazem bolu, značka přednesu hudebního.

Dolence: **1) D.** Jindřich (Hinko), spisovatel slovinický (* 1838 na Razdrtu v Krajině). Studoval práva ve Vídni a ve Štýrském Hradci, kdež povýšen na doktora práv, načež ve službě u zem. soudu v Lublani postoupil až na sekretáře. Psal belletristické a poučné články do »Ljublj. Zvonu«, »Slovana« a do feuilletonu »Slov. Narod«, jehožto stálým dopisovatelem z ciziny v prvních dobách byl. — **2) D.** Ant. námořní důstojník a spis. slovinický (* 1871 v Loži v Krajině), studoval gymn. v Lublani a námořní akademii ve Řece, cestoval r. 1890—91 na korvetě »Said« okolo světa, kterouž cestu v »Ljublj. Zvonu« r. 1892 zajímavě popsal. *Lo.*

Dolence viz Dolence.

Dolenské jezero (něm. *Tollensesee*), 11 km dlouhé a 2 km široké jezero ve věvod. Meklenbursko-střelickém u vsi Pfilvice, protékáné řekou Dolenicí (Tollense), vlévající se u Dymina (Demmin) do Pěny. Z množství nalezených tu slovanských starožitností soudí se, že tu stávalo hl. město Dolenska Rata, od Němců Rhetra zvané a r. 1121 od Lothara saského vypálené.

Dolensko, jihovýchodní část Krajinska, ležící jižně od Sávy, počínajíc od jejího stoku s Lublanicí. Jméno má po svém nižším položení oproti Gorensku, severozáp. části Krajinska, i bývalo od r. 1748—1848 jedním ze

ttí polit. krajů Krajinska, májíc krajský úřad v Novém Městě. Vých. část **D.**-ka činila před svým připojením ke Krajinsku (r. 1374) jižní část někdejší Slovenské Strany (*Windische Mark*), jejížto sev. část v sousedním Dolním Štýrsku ležela. Na jihu zaujímá Kočevsko se svými něm. obyvateli asi pátý díl **D.**-ka. (Viz Krajina.) *Lo.*

Dolenský Jan, spis. český (* 1859 v Jeseném. Po odbyti ústavu učít. v Praze ustanoven r. 1878 učitelem ve Vošanech u Prahy, načež r. 1880 povolán do Prahy za učitele, kdež dosud působí. Již od r. 1880 přispívá k různým časopisům, zejména paedagogickým a časopisům pro mládež. Mimo to vydal řadu spisů pro mládež i ku potřebě učitelů, zejména: *Z přírody* (1889); *Dobroděj* (1890); s B. Paterou vydal dále: *Přírodopisné obrázky* (1888) a *Methodické výklady*, díl I.—V. (1884 až 1893); pomoci prof. A. Rezka *Obrázkové dějiny národa českého* (1893). Mimo to uspořádal almanahy pro mládež *Sedmíkrásy* a *Hvězdičky* (1892) a přeložil některé spisy Nieritzovy, Andersenovy a Hoffmannovy.

Dolente viz Dolendo.

Dolera Klement (* 1501 — † 1568 v Římě), generál františkánského řádu, kterého papež Pavel IV. za kardinála a biskupa folignského povýšil. Byl plodný spisovatel dogmatický. *Dr. K.*

Dolerit viz Čedič.

Dolerophyllum Sap., fossilní kamenouhelné a permské listy a pupeny, o jejichž správném významu systematickém není rozhodnuto.

Doles Johann Friedrich, círk. skladatel něm., žák Bachův (* 1715 ve Steinbachu — † 1797 v Lipsku), byl kantorem zprvu ve Freiberce (1744) a po té při Tomášské škole v Lipsku (1756—89). Ze skladeb jeho uvedeny buďtež chorály, žalmy, kantáty, pašije, mše, motetta, kromě toho písně a j. *Str.*

Dolet [dolé] Etienne, franc. humanista (* 1509 v Orléansu — † 1546 v Paříži). Pověst vyhlašuje ho za nemanželského syna Františka I. Vzdělal se neobyčejně na svou dobu na universitě pařížské, padovské a toulouské. R. 1533 usadil se v Lyoně, kde si později zřídil knihtiskárnu. Pro vydávání bezbožných spisů (mezi nimi Rabelais a Marot) byl obžalován z kacířství a atheismu a po delším věznění upálen. Z jeho prací citují se hlavně některé o otázkách ciceronských, jež tehdy hýbaly myslí učenců, o Catonovi, Terentiovi spis *La manière de bien traduire d'une langue en autre* (1540) atd. *Srv. Boulmier, Etienne D.* (1857); *R. Copley-Christie, E. D., le martyr de la Renaissance* (1886).

Doležal: **1) D.** Pavel, grammatikář český stol. XVIII., rodem z Uher. Skalice. Byv v mládí soukenníkem, dal se později po přípravě v domově na studia v Němcích a byl soukromým učitelem v Lužici. Vrátil se do Uher byl učitelem v Prešpurce, od r. 1746 kazatelem v Nécpacech, od r. 1760 v Boci, kdež i zemřel ok. r. 1764. Od něho pochází nejlepší starší mluvnice česká *Grammatica*

slavico-bohemica, in qua praeter alia ratio accuratae scriptionis et flexionis, quae in hac lingua magnis difficultatibus laborat, ex genuinis fundamentis demonstratur (Prešpurk, 1746). Úvod k ní, velikou chválu jazyka českého, podal Mat. Běl. V rozdělení sloves **D.** jeví se předchůdcem vědecké soustavy Dobrovského. Díl IV. (*de prosodia*), velmi obsírný, obsahuje podrobnou nauku o veršování časoměrném; stopy veršové podávají se též českými názvy, rovněž figury slohové. V zadu přidána sbírka česk. přísloví, pozd. opět vyd. (slovensky s příd.) Bernolákem. Již r. 1717 vydal »pravopis« *Orthographia boh.-slav.*, »dle výkladu znamenitého kdysi muže«, vl. nauku o hláskách. jich psaní a vyslovování. V Levoči r. 1752 vydal krátkou mluvnici *Elementa linguae Slavo-boh.* Pro začátečníky r. 1756 vydal po druhé spisek *Sama učící abeceda a tak pořádaný slabikář, že podle něho i nejmenší řáček k čtení písma snadno přiveden býti může, kde ke každému písmeni přidány obrázky věcí, na nichž dítě se literě učí, s versíkem, počátek to názorn hláskování. Také Donata lat.-českého **D.** vydal (1748, v. t.). Z theolog. **D.**ových prací známa jeho *Biblií sv. rytmovými sumovníky představená*, verše o obsahu bible, pomůcka zvl. školní mládeži určená (vyd. r. 1745). Také některé písně složil do funebřalu Pavla Jakobaei (Jir. I, 166.).*

2) D. Augustin (* 1737 v Uh. Skalici — † 1802 v Súčanech), kazatel a spis. československý, vzdělával se v Kfemnici, B. Bystřici, v Prešpurku a j., r. 1760 pak studoval theologii v Altdorfě. Vrátil se do Uher, stal se správcem školy nespalské, potom (1767) kazatelem v Hybech a Súčanech (od r. 1781). Ve spise *Památka celému světu tragédie* popsal ve verších pád prvních rodičů (Uh. Skalice, 1791) a v básni *Veselost rolí boží hvězdské pod rakouským skřivánkem* (vyšla v Tablicových Slov. Veršovcích, 1809) vylíčil obecnou radost z tolerančního patentu Josefa II. (1781). Viz Jireček, Rukověť s. v.

3) D. Jan, lesnický spis. český (* 1847 v Posekanské myslivně u Nových Hradů), navštěvoval reálku v Poličce, kde i do lesnické praxe vstoupil, pak přestoupil ku knížecí lesní správě v Rychmburku, ale pro chatrně zdraví musil se služby vzdáti a žije nyní ve Žďáře mor. R. 1869 sepsal do »Hospodářských Novin« řadu článků *O škodném lesním hmyzu* a i do jiných listů přispívali drobnějšími články. Zasluzný čin vykonal založiv r. 1872 časopis lesnický »Háj«, k němuž roku 1874—75 připojil »Myslivnu«, r. 1876 Domácnost«, r. 1877 »Lověnu« a r. 1880 »Rybářské Listy«, kteréžto poslednější dvě přílohy dosud vydává. Dále sestavil *Převodní tabulky měř a vah*, sepsal a vydal *Porůbníky rybářské* (1890), *Forst-, Jagd- u. Fischerei-Taschenbuch für Mähren und Schlesien* s českým názvoslovím (1891—92) a uveřejňuje nyní *Porůbníky myslivecké*. I v novější době přispíval do různých časopisů a výstavních publikací a do hospodářského sborníku vydaného k oslavě 40letého panování cis. Frant. Josefa. Uvésti

sluší ještě jeho činnost nakladatelskou: jeho nákladem vydány »Karakter« a »Povinnost« od Smiesea, »Ohavnosti moderní společnosti« od Talmage, »Vstup do života« od Tullocha, »Bruslení« od Krejčího, »Známosti trigonometrické« od Vymazala, obrazy »Desatero lesních příkázání!« a »Oldřich a Božena« od Mírohořského a j.

Doležálek: 1) D. Jan Em., hudebník český (* 1780 v Chotěboři — † 1858 ve Vídni, nabývá v dějinách českého umění významu tím, že náležel spolu s V. Pichlem a Frant. Rybou k prvním pestitelům české písně umělé. Byl i výtvořky jich vzhledem ku vnitřní své ceně stály na stupni poměrně nízkém, nelze jich přece jakožto prvých pokusů svého druhu podceňovati. Zvláště vytčeno budiž *Dvanáctero písní českých* (Mais, Vídeň; kromě toho vydal *D. Školu na klavír*. Str

2) D. Antonín, vychovatel slepců a spiso-
vateľ paedagogický (* 3. dub. 1799 v Lipnici v Čechách — † 1849 ve Vídni). Vystudovav 6 tříd gymnasijských vstoupil do řádu piaristického, ale po třech letech z něho vystoupil a zabýval se soukromým vyučováním, zvláště slepců, a to s takovým úspěchem, že ustanoven r. 1826 prvním učitelem v ústavě slepců v Praze. Roku 1830 šel do Tábora za učitele hlavní školy, r. 1835 do Pešti za ředitele ústavu slepých, jež v několika letech zvelebil a povznesl tou měrou, že se stal v mnohém ohledu vzorným. Tak na př. **D.** zavedl tam tělocvik. Také společenského života účastnil se **D.** velmi činně a konal mimo to mnohé cesty po Francii, Německu a Italii (s básníkem J. Kollárem), aby poznal přední ústavy vychovatelské v cizině. R. 1846 vzdal se svého úřadu v Pešti a přesídlil se do Vídně. Z četných rozprav a spisů paedagogických, jednajících hlavně o výchově slepců, dále též hluchoněmých a slaboduchých (zejména kretinů), jsou nejdůležitější: *Anleitung, blinde Kinder zweckmässig zu erziehen* (1839); *Ansichten über die Erziehung und Versorgung der Blinden nebst einer Abhandlung über die Gymnastik derselben* (1841); *Kalender für Blinde vom J. 1800—1900* (4. vyd., Vídeň, 1847). PD.

3) D. Josef (* 1817 v Žiželicích — † 1849 t.), byl kramářem, avšak nadšen čtením Kollárových »Slávů dcery« stal se básníkem-samoukem. Ve znělkách jeho opěvána láska a příroda tónem zádušným, bolným.

Dolgaja-poljana, ves v kazaňské gub. tefušské új. v Rusku, na l. bř. Volhy, u níž jsou rozsáhlé sýpky a důležitý přístav obilní. V okolí léčivé sirtaté prameny a na břehu Volhy přírodní jeskyně.

Dolganí, domorodý kmen sibiřský, kočující v jensejské gubernii. v turuchanském kraji. Dříve panovaly značné spory, zda čítati **D** ny jest k Tunguzům čili k Jakútům. Nyni obecně přitřadují se k Tunguzům, s nimiž jeví značnou příbuznost i pokud se týče povahy tělesné, i životem, obyčejí a jazykem.

Dolgelly, hl. město v angl. hrabství Merionethu v sev. Walesu 12 km od pobřeží mořského na t. Wnionu při dráze z Llangollenu

do Towynu v údolí mezi pohorími Cader Idris a Lether Hill, má 2467 ob. (1891), latinskou školu, četné starožitnosti z dob římských, výrobu flanelu, plátna, koží a přádelny na vlnu; na blízku staré doly na zlato, stříbro, měď a lomy břidlicové. Půvabné okolí láká do města hojně turistův

Dolgelly group nazývá se v Anglii nejvyšší poloha vrstev přizvaných *Lingula flags*, které jsou hlavním repraesentantem kambričského útvaru. Jsou to tmavé, v tlustých lavicích se štípací břidlice s několika druhy trilobita *Olenus*, pak s otisky ramenonožců *Orthis Lingula* a význačným obzorem, který chová v sobě otisky slimyšů polypovitých *Dictyonema*. *Fa.*

Dolgorukaja: 1) D. Jekaterina Alexejevna a D. Natalie Borisovna viz Dolgorukij 10) a 11). — 2) D. Jekaterina Michajlovna, kněžna jurjevská, druhá manželka cara Alexandra II., s níž dne 31. čce 1880 dal se oddati. Není z knížecího rodu Dolgorukých. Po smrti carově uchýlila se do ciziny a vydala pod pseudonymem Victor Laferté spis *Alexandre II. Détails inédits sur sa vie intime et sa mort* (Basilej, Geneva a Lyon, 1882).

Dolgorukij Jurij Vladimirovič, velkokníže kjevský (1157—1159), syn Vladimíra Monomacha. Za správy otcovy měl v držení Suzdal, ale vyhnav z Perejaslavle svého příbuzného Vsevoloda, povstal proti knížeti kijevskému Izjaslavu Mstislavoviči, kterého dvakrát vypudil ze stolce, až konečně po Izjaslavu Davidoviči na dvě léta zaujal stolec knížecí.

Dolgorukij, Dolgorukoj, Dolgorukov, jméno knížecího rodu ruského, odvozuje svého původ přímo od Rurika. Vynikli z něho:

1) D. Obolenskij Vladimir Timofejevič, kníže († 1633), za cara Fedora Ivanoviče byl stolníkem, táhl r. 1591 proti Švédům ale poražen u Gdona, zajat a po dvou letech vykoupěn. R. 1604 byl vojvodou a hájil jižních hranic ruských proti Turkům, načež r. 1607 provázal Marinu Mniškovu s jejím otcem do Polska, ale na cestě byl o ní oloupen pozdějším Dmitrijem Samozvancem. Byl pak místodržitelem v Novgorodě, Pskově a Kazani. Jeho dcera Marie stala se r. 1627 chotí cara Michala Fedoroviče, ale po 5 měsících zemřela, načež D. žil v soukromí.

2) D. Rošča Grigorij Borisovič, kníže († 1613), opustil r. 1605 Borisa Godunova a přidal se k Lži-Dimitriji a jako velitel oddílu jeho vojska vstoupil s ním do Moskvy. Roku 1608 hájil s Golochvastovem Sergijevskou lavru proti Sapiehovi a Lisovskému a udržel se zde po 16 měsíců proti 30.000 Poláků, až mu přispěl ku pomoci Skopin-Šujskij. R. 1612 byl vévodou na Dvině a rok potom od povstalců popraven.

3) D. Jurij Alexejevič, kníže († 1680), za cara Alexeje Michajloviče stal se bojarem (1646) a vyznamenal se ve válce proti Polákům poraziv r. 1659 polské hetmany Sapiehu

a Gasiewského. Roku 1671 potlačil vzpouru Stěňky Razina.

4) D. Michajil Jurjevič, kníže, syn před. († 1682), byl přítelem cara Fedora a s Miloslavským a Golicynem měl v říši největší moc. Při vzbouření stělců, jež chtěl upokojiti, byl rozsekán.

5) D. Jakov Fedorovič, kníže (* 1639, † 1720), pomocník Petra I., byl vyslancem ve Francii a Španělsku, načež vrátiv se do vlasti, účastnil se r. 1695 výpravy na Azov, roku 1697 svěřena mu obrana Ukrajiny, kde odrazil několikrátě Tatary a Turky. V bitvě u Narvy byl zajat, ale r. 1711 podařilo se mu uprchnouti, načež Petr jmenoval ho členem nově zřízeného senátu. D. byl povahy přímé, čestné a neohrožené. Znám jest případ, že Petr, popuzen kdysi jeho odporem, tasil kord, ale překonan jeho chladnokrevností, zůstal mu i nadále příznivcem. O jeho životě psal Tyrtov (Moskva, 1807—8, 2 díly).

6) D. Vasilij Vladimirovič, kníže (* 1667 — † 1746), byl s počátku stolníkem, ale r. 1708 byl již majorem preobrazenského pluku, potlačil vzpouru Bulavina a Nekrasova, účastnil se jako plukovník poltavské bitvy, turecké výpravy roku 1711 a dobytí Štětína. Zastával též mnohá diplomatická posláni, ale jsa přivrženecem careviče Alexeje Petroviče, stojícího v čele strany nepřítelů opravám Petrovým, byl působením Menšikova r. 1717 zbaven hodnosti a vypovězen do Kazaně. R. 1724 dovoleno mu, aby vstoupil k vojsku jako brigádník, r. 1729 jmenován hlavním velitelem ve výpravě proti Persanům, a Petr II. v den své korunovace jmenoval ho polním maršálkem. Byl též členem vrchní tajné rady, ale za carevny Anny přičiněním Birona opět vypověděn (1731) a když rod D-kých upadl v nemilost, zavřen v Soloveckém klášteře (1739), odkud však opět povolán k dřívějším hodnostem carevnou Alžbětou Petrovnu a jmenován mimo to předsedou vojenského kollegia.

7) D. Vasilij Lukič, kníže († 1739), vykonal r. 1700 úspěšně posláni Petra I. v Polsku, naklonil Dánsko k válce se Švédskem a uzavřel přátelské smlouvy s Polskem, Dánskem a Pruskem. R. 1725 stal se skutečným tajným radou, násl. roku byl vyslancem ve Štokholmě a r. 1728 jmenován členem vrchní rady. S ostatními členy svého rodu zasazoval se o svržení Menšikova a po smrti Petra II. upadl v nemilost. carevnou Annou vypovězen do Soloveckého klášteře, ale k rozkazu Bironu dopraven do Novgorodu a zde stat. Měl pověst obratného diplomata.

8) D. Alexej Grigorjevič, kníže († 1734), byl od r. 1713 gubernátorem smolenským a při nastoupení Petra II. nabyl velkého vlivu u dvora, stal se hofmistrem velkokněžny Natalie Alexejevny a spoluvychovatelem mladého cara, který zasnoubil se s jeho dcerou Kateřinou. Byl skutečným státním radou a členem vrchní rady. Za carevny Anny vypovězen do penzské gub. a když samovolně usadil se na svých Razimovských statcích, poslán do Berezova, kde zemřel.

9) **D. Ivan Alexejevič**, kníže, syn před. (* 1708 — * 1739), nabyt vychován v cizině a stal se miláčkem Petra II., kterého úplně ovládal. S Ostermannem způsobil pád Menšikova, jenž poslán do vyhnanství, načež přiměl cara, že se zasnoubil s jeho sestrou Kateřinou, čímž doufal nabytí trvalé moci. Plány jeho však zmařeny předčasnou smrtí carovou, načež **D.** podvrhnou nepravou závěť, byl při nastoupení Anny zbaven všech hodností a vypovězen do Sibíře, odkud Bironem povolán do Novgorodu a zde s jinými svého rodu popraven.

10) **D-kaja Jekaterina Alexejevna**, sestra před. (* 1711), vynikala neobyčejnou krásou, tak že Petr II. zasnoubil se s ní r. 1729, ale k sňatku nedošlo, neboť car zemřel v den ke sňatku ustanovený. Carevna Anna poslala ji pak do kláštera, ale po 10 letech provdala ji za plukovníka Brjusa.

11) **D-kaja Natalie Borisovna**, roz. Seremetěva (* 1714 — † 1771), zasnoubila se s Ivanem **D-kým**, ale po smrti Petra II. zakoušela s manželem svým osudy vyhnanství. R. 1739 byla od manžela odloučena a uvězněna. Teprve po jeho smrti byvši propuštěna, vstoupila do kláštera. Zůstavila zajímavé zápisky, jež vydal vnuk její Ivan Mich. **D.** Osud její stal se předmětem populární básně Kozlova »Knjaginja **D-kaja**«.

12) **D. Vasilij Michajlovič**, příjímím Krimskij (* 1722 — † 1782), vstoupil v 13. roce k vojsku, záhy vynikl. V sedmileté válce stal se generálem, r. 1771 v čele krimské armády porazil chána Selim-Gireje a dobyl útokem pevnosti Perekopu. Brzy potom porazil se 40.000 muži chánovo vojsko o 95.000 mužích a s malými ztrátami v několika dnech zmocnil se celého Krimu. Odměnou za to vedle jiných vyznamenání dostalo se mu čestného příjímí. Po válce byl hlavním velitelem v Moskvě.

13) **D. Jurij Vladimirovič**, kníže (* 1740 — † 1830), vstoupil záhy k vojsku, účastnil se sedmileté války a byl raněn u Velkého Jägersdortu. Po válce jmenován plukovníkem. Kateřina II. poslala ho r. 1769 s R. G. Orlovem na Černou Horu. Súčastnil se proslulé bitvy u Česme (1770), pak první i druhé turecké války a zemřel jako generál pěchoty.

14) **D. Ivan Michajlovič**, kníže (* 1764, † 1823), vynikl jako básník. Ukončiv vzdělání v moskevské universitě, vstoupil k vojsku, účastnil se r. 1784 krimské výpravy a roku 1812 vystoupil z vojska, aby se věnoval literatuře. Vydal z sbírky básní *Bitije serdca mojego* (1802) a *Sumerki mojej žitni* (1808). Básně jeho vyznačují se samorostlou formou, vlastenectvím a hlavně jemnou satirou, brojíci proti despotismu »velkého světa« a sentimentalismu Karamzinovců. Svěho času těšily se značné oblibě. Spisy jeho vydány byly čtyřikráte, poslední s názvem *Polnoje sobranije sočiněnij* (Petrohrad, 1849, 2 části). Pozoruhodny jsou též jeho zápisky, počaté r. 1788.

15) **D. Sergěj Nikolajevič**, kníže (* 1770, † 1834), sloužil u vojsk a později byl vyslan-

cem u několika dvorů. Vydal spis *Chronika russijskoj imperatorskoj armiji* (Petrohr, 1799), důležitý proto, že prameny, jichž zde použito, r. 1812 byly zničeny.

16) **D. Vasilij Vasiljevič**, kníže (* 1787, † 1868), vstoupil r. 1807 k vojsku, při obležení Brajlova byl pobočnickem maršálka Prozorovského, později účastnil se pod kníž. Bagrationem dobytí Küstendže a bojů v Silistře. R. 1841 byl v táboře u Vídně v Srbsku, ale pro churavost šel do výslužby a zastával pak vysoké úřady dvorní.

17) **D. Vasilij Andrejevič**, kníže (* 1804, † 1867), vstoupil r. 1821 k vojsku, byl za neohroženost v bojích proti polským povstalcům (1830) několikrát vyznamenán. R. 1845 stal se gen.-lieutenantem a za východní války r. 1852—56 byl ministrem vojenství.

18) **D. Petr Vladimirovič**, zbavený knížecího titulu (* 1807 v Moskvě — † 1868 v Berně), vydal nejlepší dějiny svého rodu *Skažanija o rodě knjažej Dolgorukich* (Petrohrad, 1840). Pro spis *Notice sur les principales familles de la Russie* (Brussel, 1843, a Berlín, 1858, 3. vyd.) upadl v nemilost u cara Mikuláše a vypovězen do Vjatky, záhy však dovolen mu návrat k Petrohradu. Spisem *Rodoslovnaja kniga russkich dvorjanskich rodov* (Petrohrad, 1854—57, 4 části) zapletl se do soudního sporu s knížetem Voroncovem, rozhodnutého ve prospěch posledního, a za svůj pověstný spis *La vérité sur la Russie* (Paříž, 1860, 2. vyd. 1871), v němž přísně kritizuje ruské poměry, vypovězen z Ruska. Za hranicemi dle příkladu Hercenova vydával opoziční časopis »Budučnosť« a mimo to ruské a franc. brožurky, jako *De la question du servage en Russie* (Paříž, 1861); *La question russo-polonaise et le budget russe* (Lipsko, 1861); *Les réformes en Russie* (t., 1861); *La France sous le régime bonapartiste* (Londýn, 1864). R. 1861 byl vypovězen z Francie a pro svoji brožurku *La vérité sur le procès du Prince Pierre Dolgoroukoff* měl soudní spor s hrabětem Šuvalovem, který **D-kého** objevil v nepřítelném světě. Vydal ještě *Mémoires* (Geneva, 1867—71, 2 části).

19) **D. Sergěj Alexandrovič**, kníže (* 1809 — † 1891), r. 1849 jmenován skutečným státním radou, r. 1864 státním tajemníkem, pak členem rady ministra financí a tajemníkem dvorní kanceláře, kde setrval do r. 1884. Byl též členem státní rady a od r. 1872 skutečným tajným radou.

20) **D. Vladimir Andrejevič**, kníže (* 1810 v Moskvě — † 1891 v Paříži), vstoupil k vojsku účastnil se tažení r. 1831, 1836 a 1837 a vynikl zejména při dobytí Varšavy a ve výpravě kubaňské, začež jmenován štábním rytmistrem. Roku 1855 stal se generál. adjutantem, r. 1856 členem vojenské rady. V l. 1865—1891 byl generál. gubernátorem v Moskvě a svým patriarchálním řízením nabyt velké obliby v lidu. Mimo jiné při korunovaci Alexandra III. zastával úřad vrchního maršála.

Dolgorukov viz Dolgorukij.

Dolgun, druh révy s podlouhlými zrny rostoucí na Donu a poskytující velmi příjemné bílé víno.

Dolhain viz Limburg.

Dollaná, obec v řecké nomarch. Arkadii, eparch. Kynurii na Peloponnésu s 1577 ob. (1889). Dne 4. čna 1821 zvítězili tu povstali Řekové nad Turky.

Dolicho, řecky Dolichóné, ve starověku město v syrské krajině Kommagéně při Tauru, proslulé teplými láznemi a chrámem Joviše dolichenského.

Dolichocefalie (z řec.), dlouholebost, jest běžný název, kterým se vyznačují v antropologii lebky, u nichž délka obyčejně měřena jsouc v rovině mediální od místa na čele na cházejícího se mezi oblouky nadočnými t. zv. glabelly k nejzazšímu bodu na kosti týlní, převyšuje silněji největší šířku lebky nacházející se buď na kostech temenních nebo skráňových. Lebky, u nichž se šířka blíží délce, slují naproti tomu krátkolebé, brachykefalní, jakýsi normální střed tvoří lebky středolebé, mesokefalní nebo orthokefalní. Toto rozlišování lebek dle poměru délky k šířce zavedl v antropologii Retzius. Nyní se určuje poměr tento t. zv. indexem délkovým, číslem to, které obdržíme následující rovnicí: délka : šířka = 100 : indexu. Index vyjadřuje tedy poměrnou šířku lebky, když délka rovna 100. Je-li na př. skutečná délka lebky 180 mm, šířka 126 mm, bude se index rovnati 70.

$$\left(\frac{126 \times 100}{180} = 70\right).$$

Obyčejně se pohybují čísla lebečních indexů délky od 65—95, a tu se téměř obecně přijímá následující rozdělení: lebky s indexem do 75 slují dolichocefalní, s indexem 75—80 mesokefalní a s indexem nad 80 brachykefalní. My Čechové jsme nyní brachykefalní, lebky delší jsou u nás výjimkou, dolichocefaly jsou na př. kmenové negerští.

Dolichonyx, rod ptáků z čeledi *Icteridae*, snovačů amerických, jenž jediným druhem *D. oxyvorus*, vlhovec rýžovým, jest nejobecnějším, ale od rolníků nejnenaviděnějším ptákem sev. Ameriky. Zobákem rovným, kuželovitým upomíná na strnady, druhá letka jeho jest nejdělsí, palec nese kuželovitý drápek. Délka těla 18 cm. V šatě svatebním ♂ má téměř hlavy, zpodek těla a ocas černý, šiji nahnědle žlutou, péra na hřbetě vroubena žlutým lemem. ♀ na vrchu jasně žlutavohnědá s tmavšími čarami. Pták stěhovavý, družebný, jenž houfně v trávě nebo obilí hnízdí, pěkně sice zpívá, ale pole obilná hrozně pustoší; bývá proto rolníky horlivě pronásledován, avšak bez značného úspěchu, kleci zvyká rychle.

Dolichopus, rod z čeledi *Dolichopodidae* (mouchy dlouhonohé). má třetí článek tykadel plochý, trojhranný se hřbetní štětinou, zadeček se stran smačklý u ♂ v zadu se 2 okrouhlými brvitými plochými přívěsky. Žilky podélné jsou 4 nerozdělené, přímé nebo ohnuté. Políčko ústřední sahá až do prostřed křídla. Jsou

to nápadné mouchy barvy kovově zelené, sedající na rostlinách na kraji potoků, někdy až při samé vodě. Larvy žijí v zemi. *Kpk.*

Dolichos (řec.), dlouhoběh, při němž zápasníku oběhnouti bylo bez přesávký stadionem a tam několikrát, obyčejně dvanáctkrát. V olympijské závody uveden byl d. roku 720 př. Kr. Poněvadž pak délka olympijského stadia obnášela 192.27 m, pochopíme, že namáhání s tímto závoděním spojené bylo značné a že mnohý zápasník doběhnou vítězně cíle, mrtev klesl. *Cfe.*

Dolichos L., rod bylin blíže příbuzných rodu *Phaseolus*. Semen z lusků *D. Lubia* Forsk. užívá se jako pokrmu v Egyptě a Súdáně. Ze semen druhu *D. bullosus* připravuje se ve Vých. Indii mouka. *Vskj.*

Dolichosoma jest vymřelý rod obojživelníků hadovitých z oddělení *Stegocephala* v. t.) bez okončin a rovněž i bez okončinových pasů v kostře, který má více než 150 prodloužených obratlů a tenká zahnutá žebra se dvěma hlavicemi. Svrchní stěna lebeční má na předu značné mezery. Vyskytují se v kamenouhelných lupcích v Anglii a v Čechách u Nýřan. *Pa.*

Dolichotis patagonica Wagn. viz Mara.

Dolík, také na Pile, osada v Čechách u Kobylí Hlavy, hejtm. Čáslav, okr. Habry (4 km sz.), fara a pš. Golčův Jeníkov; 11 d., 54 ob. č. (1890).

Dolín, ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Slané (3.5 km sv.), fara Zlonice; 87 d., 532 ob. č. (1890), kaple sv. ap. Šimona a Judy (r. 1352 plebanie), opukové lomy, cihelna.

Dolína, jména měst: 1) *D.* v Dol. Rakousku viz Tulln. — 2) *D.*, okr. m. v Haliči, sídlo hejtmanství a okres. soudu, na žel. trati stryj-stanislawóvské, má římskokat. a řeckokat. faru, státní solivárnu a 3032 ob. (obec 8334 ob. a sice 1036 Němců, 1726 Poláků a 248 Rusínů, 1890). V okrese dolinském žije na 1341.53 km² 37.361 ob., v hejtm. 90.357 ob. (1890) na 2497.83 km².

Dolinar: 1) D. Lukáš, slovinský skladatel kostelních písní (* 1794 v Loce v Hof. Krajině — † 1863 ve Sp. Tuhyni). Studoval v Lublani, byl r. 1818 na kněžství vysvěcen, dostal se za kaplana do Radovljice, pak do Lublaně k sv. Petru, za lokalistu na Janče a konečně za faráře k sv. Martinu ve Sp. Tuhyni. Vydal 5 sv. písní, k nimž nápěvy sám složil: *Pesme v' Nedele celiga leta* (Lublaň, 1829); *Pesme v' Godove in Praznike celiga leta* (t., 1833, 2. vyd. 1862); *Pesme od Farnih Pomocnikov ali Patronov v Ljublj.* škofiji (t., 1839); *Pesme od Svetnikov in od Svetnic, v Ljublj.* škofiji samo v podružnicah češenih (t., 1841); *Različne pesme* (t., 1852, 2. vyd. 1856).

2) *D.* Ivan, slovinský spis. (* 1840 ve Škofji Loce — † 1886 v Lublani). Učil se doma u Št. Šubice malířství, r. 1859 bojoval jako dobrovolník v Lombardsko-Benátsku, po válce pak sloužil v celní úřadě v Terstu. Zde rozvinul velikou činnost na obranu slovinské národnosti zakládáním spolků v městě i v jeho

okolí, nejuspěšněji však působil založením politického spolku Edinosti a jeho věstníku stejného jména, jež pomocí Cegnarovce od r. 1876—79 redigoval. Postoupiv redakci tohoto listu V. Dolencovi, založil a redigoval humoristický list »Jurij s pušo«. Mnohé své články v rozl. časopisech slovinských uveřejněné podpisoval též pseudonymně: Samovič, Podlipčan a Frickov Janez.

Lo.

Dolinky, ves v Čechách, hejt. a okres Karlín (14,5 km sev.), fara Vodolka, pš. Oužice; 28 d., 202 ob. č. (1890). Rodiště Vítězsl. Háška.

Dolinowski Jan, kněz řecko-unitský a proslulý včelař (* 1814), založil v Cycowě v ruském Polsku vzornou včelnicí s několika sty úly a podobnou r. 1857 v Haňsku. Jest vynálezcem rámového úlu, zdokonalení to knížkového úlu Huberova. Svou metodu vyložil v díle *Zasady pszczolnictwa* (Varšava, 1859 a ruský t., 1859). Mimo to vydal spis *Chów pszczół* (Varšava, 1854).

Dolński Łukas, malíř polský (* 1750 ve Lvově — † 1830 t), maloval hlavně obrazy náboženského obsahu. Nejlepší jeho práce (*Apoštol*; *Sv. Mikuláš*; *Matka boží*; *Křistus* a j.) jsou velvovských chrámech, zejména v chrámě sv. Jiří. Z jeho školy vyšlo mnoho dobrých učů.

Doliny slují v Krasu četné trychtýřovité prohlubně, jež jsou typickým znakem této soustavy horské, dodávající jí zvláštního dirkovatého rázu. Jsou většinou kruhovitě nebo eliptické a rozměrů nejrozmanitějších; některé mají toliko několik metrů v průměru, u jiných pak otvor má až 0,5 km². Na dně jejich nachází se zhusta vchod do podzemních chodeb nebo jeskyň. O vzniku d-in nelze vsady bezpečně rozhodnouti. Velká část jich povstala asi z podzemních jeskyň, jejichž klenba se sřítla, a některý počet takových úkazů, jež bývají provázeny lokálním zemětřesením, jest znám. Veliká d-na u S Canzianu v Přímofí, 160 m hluboká, vznikla sřícením, a Schmidl při prozkumu krajinských jeskyň zjistil, že dvě hromady balvanů a šterku v Postojenské jeskyni nacházejí se přesně pod dvěma d-nami. Vedle toho však velká část d-in vznikla vodní erosi a rozkladem vápence; důkazem toho jest hlína na dně d-in nakupená většinou červená (*terra rossa*), jež vznikla usazením nerozpustných částic vápence.

Dolium Quoy & Gaim (vyobr. č. 1199.), rod salp (*Thaliacea*) ze stejnojm. čeledi *Doliolidae*, zástupce zvlášť řádu *Cyclomyaria*, zajímavý v ohledu tvaro- i vývojevzpytném. Tělo jeho jest soudkovité, drobné, několik mm velké, kryto tenkým průsvitným pláštěm a obemknuto kruhovitými pásy svalovými, jichž bývá 8—9. Otvor přijímací obklopený věncem laloků nalézá se v předu, otvor vyvrhovací (kloakový), rovněž laločnatý, vzadu. Se hřbetní strany dutiny jícnové táhne se dolů po obou stranách, rovně nebo kolenovitě na zad zahrnutá, řada více méně šikmo postavených otvorů zadržebních. V předu na hřbetě se nalézající uzlina mozková spojena někdy na levé straně s váčekem

sluchovým, v zadní břišní části nalézají se těsně k sobě shloučeny roura zaživací, srdce a u pohlavních jedinců vaječník a varle. Velmi složitý vývoj nabádal k opětnému pozorování, hlavně Gegenbaura, Fola, Grobbona a Uljanina a teprve nověji poznán dokonaleji úplný jeho průběh. Dle Uljanina jest v podstatě následující: Z vajíčka vzniká ocasatá larva (1.), larvám sumek ne nepodobná, z níž vzniká dosti složitou proměnou nový jedinec (2.) s devíti pásy svalovými, jež nepohlavní cestou dává vznik novému pokolení. Na jeho břišním pučivém ústrojí (*stolovernalis*, zde také nazván ústrojem rosettovitým) vznikají pupeny, jež pomocí pohyblivých buněk svrchní stěny tělní posunují se na zvláštní hřbetní, na konci těla ocasovitě umístěný výběžek (*stolo dorsalis*), jež od té doby jest jejich nositelem. Pupeny seřadují se tak, že jedny usazují se po stranách, jiné ve střední hřbetní čáře výběžku (6.). Z pupenů postranních vznikají jedinci neplodní (3.), odchýlné ústrojnosti a určené k další výživě svého matečného jedince, na jehož hřbetním výběžku stále setrvávají, jsouce neschopní samostatného, volného života. Z pupenů středních vznikají jednak opět jedinci neplodní, jednak plodní. Jedinci neplodní (4.) vznikají dříve, mají osm pásů svalových a spojení jsou zvláštním výběžkem břišním s tělem matečným. Na tento výběžek posunují se pupeny, z nichž vznikají později jedinci plodní, zůstávají pak na tomto výběžku, i když jedinci neplodní oddělili se od těla matečného a volně žijí dále ve vodě. Jedinci neplodní jsou totiž určeni k vychování jedinců plodných. Oni jsou nejen nositeli, nýbrž i živiteli pupenů, z nichž jedinci plodní vznikají. V pupeních těch uloženy jsou základy žlaz pohlavních, jež dále se vyvinou a dozrávají, když pupeny v dospělosti jedince vyrostly. Dospělí jedinci (5.) odtrhávají se od těla nositele svého, vedou dále ve vodě život volný a množí se cestou pohlavní, dávajíce vznik ocasaté larvě, kteráž opět zahajuje vylíčený zde složitý vývoj. Vývoj ten jest zvlášť tím význačný, že střídá se v něm pokolení nepohlavní s pokolením mnohotvárným, zahrnujícím jednak jedince neplodné, určené však k zvláštním činnostem, jednak jedince plodné, jimž náleží úkol zachování druhu. Rod *D.* zahrnuje četné druhy vesměs pelagicky žijící hlavně v mořích teplých. Nejznámější druhy z moře Středozemního a Atlantského okeánu jsou *D. denticulatum* Quoy & Gaim (2,5—3 mm dl.) a *D. Mulleri* Krohn (1,7 mm). Srv. Uljanin, Die Arten der Gattung *D.* im Golfe von Neapel (Fauna und Flora des Golfes von Neapel, 1884, X.); Grobbon, *D.* u. sein Generationswechsel atd. (Arbeiten des zoologischen Institutes zu Wien, t. IV., 2. část) S.

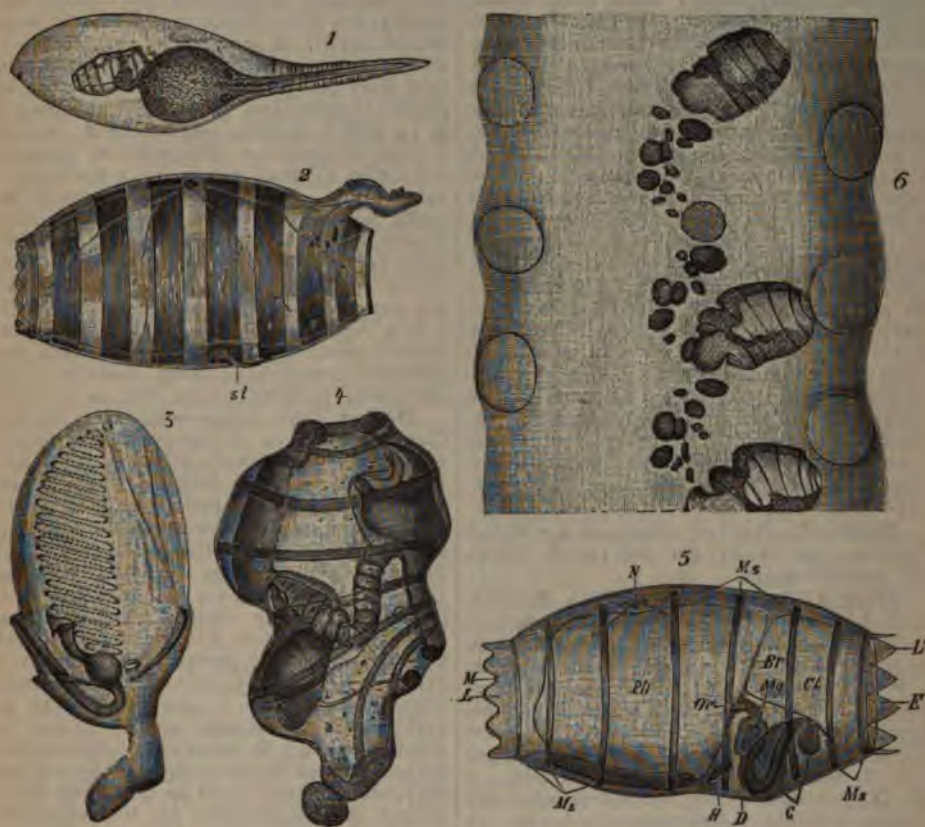
Dolium Lam., sudanka, rod plžů mořských deskokřídých s velikou, tenkostěnnou, vejčitě nadmutou skořápkou, jež má kotouč malý, ústí veliké, cbůstí přímé, ostré, povrch rovnoběžné se švem rýhovaný. Žlázy slinné vylučují kyselou, prudkou tekutinu. *D. galea* L., s. vydutá, asi 20 cm vysoká,

žije ve Středozemním moři. Jest známo asi 15 říjků a 7 třetihorních druhů. *Ul.*

Dolívka, osada v Čechách, hejt. Mýto Vys., okr. a fara Skuteč (3 km jv.), pš. Rychmburk 6 d., 50 ob. č. (1890).

Dolja (řeč. *Μοίρα, Είμαρμένη*) jest v prostonárodních představách Rusů zosobněný o sud, kterého se člověku narozením dostává. Poněť o **D**-ji vyvinulo se patrně na základě

že nedali jim štěstí ani **D**-je. Představy o **D**-ji jsou v tradici národní velmi živé a plastické. Líčí se jako bílá žena v chatrném oděvu, která se může v rozmanité podoby proměňovati. Bydlí prý nejraději za pecí nebo leží pod košem ve světnici. Jest dobrá nebo zlá. Dobrá **D**. stará se o svého miláčka dnem i nocí, od narození až do smrti jest mu věrnou služebnicí; opatruje mu děti, zalévá pole

C. vyobr. 1199.

1. Larva *Dolioletta Müllerii* skoro úplně dospělá. — 2. Starý nepohlavní jedinec *Dolioletta Müllerii* s pohyblivými pupeny; *st* = *stolo ventralis*. — 3. Úplně vyvinutý neplodný jedinec *Dolioletta Müllerii*, určený k výživě matečního jedince. — 4. Střední pupen *Dolioletta Ehrenbergii*, ve vývoji již značně pokročilý. — 5. Dospělý pohlavní jedinec rodu *Dolioletta*; *Br* šablony, *Cl* dutina kloaková, *D* střevo, *E* ústí kloaky, *G* ústroje pohlavní, *H* srdce, *L* laloky otvoru přijímacího, *L'* laloky otvoru vyvrhovacího, *M* otvor přijímací, *Mg* žaludek, *Ms* pásy svalové, *N* nervová uzlina, *Oe* jícen, *Ph* dutina pozeráková. — 6. Část hřbetního výběžku (*stolo dorsalis*) *Dolioletta Ehrenbergii*. Po straně naznačena místa pro jedince neplodné určené k výživě matečního jedince, ve středu pak sedí jedinci neplodní určené k vychování jedinců plodných, mezi nimi nalézá se větší počet pupenů. Vše světláno.

obecné zkušenosti, která učí, že často lidé ctnostní jsou nešťastní, bezbožní šťastní. Z toho vzniklo mínění, že člověk bývá šťasten či nešťasten ne po své zásluze, nýbrž podle toho, jak mu prisouzeno »na rodu napsáno«, a poněť toto vyjádřeno bylo ruskou **D**-jou. V písních a pověstech ruských jsou vlastními dárci **D**-je rodiče, zvláště matka (= rožanice) nebo rod (dědové, předci); v žalozpěvech ruských často děti nařikají na rodiče (matku),

i louky rosou, pracuje zaň, honí mu ryby v síť a roje včel v úl, chrání ho před dravou zvěří, opatruje jeho stádo, přivádí mu kupce, zvyšuje cenu obilí a poskytuje mu zdraví. Ona vybírá proň pěkné a plné klasy ze snopů cizích, zastrkujíc je do jeho snopů. Bez **D**-je nic se nepofídí, všecko namáhání vlastní jest marno. Dívky vdávající se prosí jí, aby je provázela do nového přibytku »z peci plamenem, z chaty kominem«. Běda tomu, komu

se dostane zlé, liché **D**-je (Nedolja, Licho); práce a přičinění nic mu neprospívají. Zlá **D**. jen spí nebo se strojí a veselí, nechťíc mu v ničem pomáhati. Její moc jest neobsáhlá, odkudž pofekadla jako: »Své Nedolje ani koněm neobjede«. Nemožno se jí zbaviti; pokusy ji prodati nebo v lese zavésti nebo v moři utopiti jsou marny. Z tohoto názoru **D**-je přísné a nevyhnutelné vyvinuly se bezpochyby ve fantasmii ruského lidu hlavně jen negativní obrazy sudby: Hoře, Bída, Nouze, Kručina a j. — Dalším rozvojem idee sudby stalo se, že k ponětí nevyhnutelnosti a nezměnitelnosti osudu připojil se také motiv náhody. **D**. určená rodem nebyla tím sice odstraněna, spojila se však s náhodou, štěstím nebo neštěstím nahodilým, neočekávaným. U Srbů povstala z toho názoru Sreća (v. t.). U Rusů původní ponětí **D**-je jako osudu rodem ustanoveného se sice důsledněji zachovalo než u Srbů, ale vedle toho vzniklo také mínění, že možno **D**-ju spoutati, vymrskati neb za jinou lepší vyměnit. Vlivem učení křesťanského vyvinula se konečně i představa, že **D**. podřízena jest Bohu, a že štěstí nebo neštěstí netoliko rodem se udělí, nýbrž že si je člověk sám zasluhuje dobrými nebo zlými skutky. Nejdůležitější články o **D**-ji jsou: Potebnja, o Dolě i srodnych s něju suščestvach (Drevnosti, Trudy moskov. archeolog. občestva, I. 153—96); Veselovskij, Sudba-Dolja v narodnych predstavlenijach Slavjan (Razysskanija v oblasti rus. duch. sticha, XIII., 173—260).

Dolju (Dolši), kraj v Rumunsku, v Malém Valašsku, má na 5633 km² 268.147 ob. (1885). Hl. město Krajova.

Döll: 1) **D.** Friedrich Wilh. Eugen, sochař něm. (* 1750 v Hildburghausích — † 1816 v Gothě), vyučiv se u Neya odešel do Paříže, pak do Říma, kde přidal se zcela k Winkelmannovi. Důležitější jeho díla jsou: Pomník Winkelmannův v Pantheonu v Římě, pomníky Leibnizův, Lessingův, Keplerův, socha carevny Kateřiny II. jako Minervy, po prsí R. Mengsa a Sapfy, a různé reliefy. — 2) **D.** Johann Veit, medailleur německý (* 1750 v Suhl v Durynkách — † 1855 t.), obdržel za své znamenité medaile a řezby v kameni a oceli titul dvorního medailleura pruského. Též vynikal v kamenofezbě (hl. dílo římský Pantheon).

Dolland viz Dolany.

Dollanka viz Dolánky.

Dollar, od r. 1792 mincovní jednotka ve Spoj. Státech severoamer. Značka $\$$. Dělí se na 100 centů; $\frac{1}{10}$ d-u slove dime [dajm]. Původně rovnal se stříbrný d. španělskému piastru, od r. 1837 razí se v gootiscinné jakosti, váží 26.7295 g čili 412.5 angl. troygranů a rovnal se 2.1651 zl. r. č. Po r. 1853, kdy byla zavedena měna zlatá, byl d. ražen (do r. 1872) jenom jako trade-d. čili d. obchodní, pro obchod se zeměmi sousedními. V l. 1872—78 razily se stříbrné tradedollary jakosti gootiscinné, 27.2156 g váhy čili 420

troygranů i pro potřebu soukromou, v ceně 2.2044 zl. r. m. Od r. 1878 razí se opět d-y normální, t. zv. *standarddollars* proti zlatým o 13%, nižší. Jednoduchý d. zlatý razí se od r. 1849 v jakosti gootiscinné a váží 1.6718 g čili 25.8 troygranů a rovná se 2.1004 zl. r. m. Teď razí se, (od r. 1837) ve zlatě jen desítidollary (*Eagles*), pětidollary (*Half-eagles*) $2\frac{1}{2}$ d-y (*Quater-eagles*), od r. 1849 také dvacetidollary (*Double-eagles*), od r. 1853 i trojdollary, pro Kalifornii osmihranné 50- i 90-d-y (sice jakosti jen 880—887tisicinné, ale za to poměrně těžší); d. jednoduchý nerazí se. Ve stříbře pak $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{10}$ a $\frac{1}{20}$ d-u, od r. 1850 také kusy po 3 centech. — Do r. 1853 byl mincovní jednotkou Spoj. Států severoamer. d. ve stříbře (piastr), potom také d. ve zlatě, k tomu přistoupil r. 1862 ještě d. papírový, teď jediná zákonná měna. Jen v Kalifornii je valuta zlatá. **D.** papírový, d. currency, jest buďto spolkový (dle zelené barvy podtisku *Greenbacks* zvaný) nebo jakožto banknoty různých četných bank; silně klesl proti kovovému, nejvíce r. 1864, kdy 100 d. zl. = 285 d-u pap. tedy o 185%. **D.** je také v Anglii, v Sev. Americe, Záp. a Vých. Indii jméno starého peso duro čili stříbrného piastru španělského a mexického. Angl. vláda od r. 1838 ustanovila hodnotu tohoto d-u na 50 pencí.

Dollar [dolr], město ve skotském hrabství Clackmannanu na ř. Devonu, má proslulou vyšší školu (academy), plátennictví, bělidla, v okolí doly na uhlí, železo a olovo, na ser. zříceniny hradu Campbellu a 2014 ob. (1881).

Dollart, záliv Severního moře při ústí Emže mezi pruským Hannoversem (Vých. Frísy) a Nizozemskem (prov. groninskou), 38 km dlouhý, 6—12 km šir., rozkládá se na místě bývalé delty emžské a vznikl o vánočních r. 1277 návalem ledů emžských. R. 1287 silný příval mořský protřhnul hráze zatopil území v rozloze 385 km s 50 osadami (mezi nimi město Torum) a 1362 nový příval pokrýl další území. Krajiny zůstaly již pod hladinou mořskou a **D.** nabyl asi nynější podoby: toliko ostrůvek Nessa je zbytkem bývalé pevniny. Mimo Emži vlévá se do zálivu na již. pobřeží ještě Vestwolder Aa. V novější době stavbou hráží a vysušováním byl **D**-u zase odňat značný kus půdy. Některé kouty v okolí tohoto zálivu leží až 1.5 m pod hladinou mořskou.

Döllen Joh. Heinr. Wilh., astronom (* 1820 v Mitavě), dřívě při hvězdárně Pulkovské, nyní státní rada na odpočinku v Jurjevě. Svými pojednáními *Die Zeitbestimmung vermittelst des tragbaren Durchgangsinstrumentes im Vertikale des Polarsternes* (Petrohrad, 1863 a 1874); *Zeitbest. zum Allgemeinbedarf* a hlavně svými *Zeitsternhemeriden* (1886 nn.) přispěl vážně ke zjednodušení velmi přesné metody určení času z pozorování hvězd ve vertikálu hvězdy polární. Gs.

Dollern viz Dolany.

Dollfus: 1) **D.** Daniel, průmyslník a spis. franc. (* 1797 v Mühlusech — † 1870 t.). Pocházejí z proslulé rodiny průmyslníků,

s počátku též věnoval se průmyslu, později však stal se známým svými studii o ledovcích, které uveřejnil v díle *Matériaux pour l'étude des glaciers* (Paříž, 1863—73, 13 sv.). Dále napsal *Matériaux pour la coloration des étuves* (1865).

2) **D. Jean**, průmyslník franc., bratr před. (* 1800 v Mühlhúsech — † 1887 t.), řídil se svými třemi bratry velké továrny na bavlněné zboží, přádelny a tiskárny na kartouny. Výrobky jejich (bavlněné zboží, zvláště potisknuté kartouny) došly na mezinárodních výstavách velkého uznání. V Mühlhúsech, jejichž starostou **D.** byl až do r. 1871, pochází od něho několik užitečných zařízení; on také byl původcem založení společnosti ve Francii (1853), která stavěla obydlí pro dělníky a jinak blahodárně působila. V několika svých spisech hájil stanovisko volného obchodu a důrazně bojoval proti clu. Ze spisů jeho sluší jmenovati: *Plus de prohibition* (1853); *Congrès de Francfort 15. sept. 1857. Note sur le cités ouvrières* (1857); *De la levée des prohibitions douanières* (1860).

3) **D. Charles**, filosof a novellista franc. (* 1827 v Mühlhúsech). Obrátil se od práv filosofii a literatuře, založil r. 1857 s krajanem Nefftzerelem »Revue germanique« (od r. 1865 »Revue moderne«) a je od počátku spolupracovníkem »Tempsu«. Filosofické spisy *Lettres philosophiques* (1851); *Essai sur la philosophie sociale* (1856); *Révélations et révélateurs* (1858); *Liberté et centralisation* (1859); *Étude sur l'Allemagne* (1864); *Méditations philosophiques* (1865); *Le XIXe. siècle* (1865); *De la nature humaine* (1868); *Considérations sur l'histoire* (1872); *Dialogue sur la montagne, loi et miracle* (1874); *L'âme dans les phénomènes de la conscience* (1876). Novelly: *Le Calvaire* (1855); *La confession de Madeleine*, *Le saule*, *Le docteur Fabricius* (1859); *Mardoche*, *La revanche du hasard*, *La villa* (1865); *Les caprices de l'amour* (882); v »Tempsu«: *Le pasteur de Saint-Blaise*; *Histoire d'un musicien*; *L'institutrice*; *Sociétaire* (1891). Nejnověji vyšly od něho *Récits intimes* (1893).

4) **D. Auguste**, cestovatel franc. (* 1840 v Havru — † 1869 t.), procestoval již v mládí se svým otcem, bohatým majitelem lodí, celou Evropu a Orient, studoval potom geologii na pařížské Ecole des mines, sepsal několik paleontologických pojednání o některých místech v Normandii (v »Bull. de la Soc. géolog. de France«, 1861, 1862, 1863) a větší dílo o zkamenělinách u mysu La Hève (*Protozea gallica, la faune kimmérienne du cap La Hève*, Paříž, 1863) a r. 1864 povolán za člena vědecké výpravy franc. do Mexika. Tam podnikal menší cesty po celé zemi, vystoupil na Popocatepetl (23. dub. 1865), potom z Manzanilla vydal se přes Panamu k zálivu Fonseckému, odkudž procestoval San Salvador i Guatemalu a vrátil se r. 1867 přes Spojené Obce severoamer. do vlasti. S průvodcem svým E. Montserratem spracoval výsledky svých výzkumů v díle *Voyage géologique dans les répub. de Guatemala et de Salvador* (2. a 3.

svazek velké publikace »Archives de la commission scientifique du Mexique«, t. 1868), jež obsahuje velmi cenné zprávy pro geologii, hypsometrii a topografii stf. Ameriky.

Dollhopf Elias, malíř (* v Tachově — † v 2. pol. XVIII. stol. v Slavkově v Čechách, kde byl purkmistrem), ozdobil r. 1756 velkými malbami na omítce stropy chrámů v Teplé (opatského P. Marie a městského sv. Jiljí), pak freskami strop kostela P. Marie v Chlumu; mimo to maloval dobré podobizny v oleji, na př. podobiznu tepelského opata Jeronýma Ambrože.

Döllinger Thomas, právník rak. (* 1760 v Dörfenu v Krajině — † 1839 ve Vídni). Studoval práva ve Vídni a stal se r. 1788 professorem práva přirozeného, všeob. státního a mezinárodního na orientální akademii a suppletem práva církevního na universitě. R. 1789 převzal stolicí práva lenního a státního na theresianu; r. 1796 povýšen za doktora práv, r. 1801 povolán do Prahy za profesora práva církevního a r. 1805 do Vídně, kde se stal r. 1810 i professorem práva římského. Účastnil se r. 1811 redakce všeob. zákonníka občanského a jmenován r. 1816 přísedícím dvorské komise justiční, r. 1824 skutečným vládním radou a při pensionování r. 1831 dvorním radou. Vedle četných článků uveřejněných v časopisech sepsal *Darstellung des Rechtes geistlicher Personen* (1813, 2 vyd., 1817); *D. Errichtung und Umänderung von Beneficien* (1822); *Handbuch des in Oesterreich geltenden Eherechtes* (2. sv., 1813, 1818), nejdůležitější spis jeho, a *Zusätze u. Verbesserungen zum I. Bde. des Eher.* (1818, 2. vyd., 1835 a 1842 pod názvem *Ausf. Erläuterung d. II. Hauptstückes des allg. b. G. B.*) a spisy historicko-právní *Erläuterung der deutschen Rechtsgeschichte* (3 sv., 1794, 1801, 1802). *Codex epistolaris Primislai Ottocari Bohemiae regis* (1803).

Döllinger Konrad, architekt německý (* 1840 v Biberachu), studoval 1855—60 techniku ve Štuttgartě, konal cestu po Itálii a byl činným při stavbě zámku Montfortského na Bodamském jezeře. Stal se pak inspektorem při virtemberských stavbách železničních. R. 1870 stal se professorem na průmyslové škole, r. 1872 pod názvem *Ausf. Erläuterung* d. jeho návrhu proveden byl lázeňský dům ve Friedrichshafenu, pomník bojovníků v Biberachu, vojenský kostel ve Štuttgartě a obnovení radnice v Tubinkách ve slohu čistě renaissančním.

Döllinger: 1) D. Joh. Ignaz, lékař něm. (* 1770 v Bamberce — † 1841 v Mnichově), žák Procházky, Petra Franka i Scarpy, prof. lékařství v Bamberce, pak ve Vircpurku a Mnichově, z reformátorů vědy lékařské. Byl muž velice vzdělaný, ovládající mimo lékařství i přírodní vědy, jakož i filosofické nauky. Považoval lékařství za část přírodovědy a zkoumal život normální i chorobu se stanoviska přírodních věd. Byl mistrem anatomické techniky, injekcí a mikroskopem pracoval dokonale. Pracoval ve všech oborech pitvy po-

pisné i srovnávací, fyziologie i embryologie; zejména práce jeho o oběhu krve, o vyměšování, tvoření krve, vývoji plodku, o lupenech zárodných jsou důležité. Znázornil správně vlnivý pohyb krve. Studoval vlasečnice, ač nevěřil, že jsou úplně uzavřené. Učil, že v zánětu počet vlasečnic se množí. Probadal oběh foetální, jakož vůbec studiem embryologie pilně se zabýval. Díla jeho hlavní jsou: *Grundriss der Naturlehre des menschl. Organismus* (Bamberk, 1805) a s Panderem i d'Altonem vydané *Beiträge zur Entwicklungsgeschichte des Hühnchens im Ei* (Vircpurk, 1817). Mimo to uveřejnil několik statí. Peč.

2) von D. Johann Jos. Ign., theolog něm., syn před. (* 1799 v Bamberce — † 1890 v Mnichově). Posvěcen na kněžství r. 1822, byl od r. 1823 professorem lycea v Aschaffenburgu a od r. 1823 professorem dějin a práva církevního v Mnichově. Náležel tu k orthodoxní straně zastávaje se horlivě církve proti státu. R. 1834 hájil stanovisko římské kurie v příčině smíšených manželství spisem *Über gemischte Ehen* (5. vyd. 1838) proti smíru pruské vlády s arcibiskupem kolínským Drostem. Podobným směrem vystoupil ve sporu v příčině klanění se vojínů protestantských *Die Frage der Kniebeugung* (1843). Od r. 1845 byl poslancem za universitu a členem strany klerikální; po odstoupení ministerstva Abelova dán na odpočinek a pozbyl tím mandátu; avšak r. 1849 dosazen opět v úřad. Od r. 1847 byl proboštem kláštera sv. Kajetána. Ve sněmovně frankfurtské snažil se o samostatnost církve katol. a návrh jeho přijat do ústavy pruské. Vystoupil prudce proti protestantismu spisem *Die Reformation* (Rezno, 1846—48, 3 sv.) a *Luther* (Freiburk, 1851). Věnoval se pak pracím z dějin církevních. Vedle starších spisů: *Die Lehre von der Eucharistie in den 3 ersten Jahrhunderten* (Mohuč, 1826); *Handbuch der neueren Kirchengeschichte* (Landshut, 1828); *Gesch. der christl. Kirche* (t., 1833—35, 2 sv.); *Lehrbuch d. Kirchengeschichte* (Rezno, 1836—38, 2 sv., 2. vyd. 1843); *Mohammeds Religion* (1838) patří do této doby; *Hippolytus und Kallixtus* (Rezno, 1853); *Heidentum und Judentum* (t., 1857); *Christentum u. Kirche in der Zeit der Grundlegung* (t., 1860). Studia tato, pak politika dvora papežského a cesta do Říma r. 1857 změnily však smýšlení jeho. R. 1861 v přednáškách veřejných dovozoval, že církve nepotřebuje nutně světského panství papežova. Vystoupení to a spisy *Kirche und Kirchen-Papsttum und Kirchenstaat* (Mnichov, 1861) pak *Papstfabeln des Mittelalters* (t., 1863) vzbudily rozruch. R. 1863 svolal do Mnichova shromáždění katolíkův a theologů, v němž žádal, aby kněží měli větší vzdělání vědecké (*Vergangenheit und Gegenwart der kathol. Theologie* t., 1863); *Die Universitäten sonst und jetzt* (t., 1867; 2. vyd. 1867). Proti syllabu a připravovanému učení o neomylnosti papežové ozval se rázně spolu s Friedrichem a Hubrem ve spise *Janus* (Lipsko, 1869) a v člancích uveřejňovaných za concilu vatikánského v mnichov. »Allgemeine Zeitung

(*Römische Briefe vom Konzil*) zasilaných prý zákem jeho lo dem Actonem a vydaných pak o sobě. Zvláště žádal volnost rozprav a jednohlasnost v příčině přijetí dogmatu. R. 1870 předsedal v Mnichově shromáždění theologickému, z něhož vyzel podnět ku starokatolictví, ač D. sám zrazoval od patrně zevnější roztržky a od ustavení samostatných obcí starokatolických. R. 1871 vyzván arcibiskupem mnichovským, aby se podrobil učení o neomylnosti, a když odepřel, vyobcován z církve. Zastával se pak horlivě sloučení starších církví na sjezdu v Bonně a články *Vorträge über die Wiedervereinigung der christlichen Kirchen* (1872) a na konferencích s biskupy a theology církví východních, amerických a anglických. Jež svolal do Bonnu 1874—76. R. 1873 jmenován předsedou akademie mnichovské, jejíž členem byl od r. 1835; vyznamenán i jinak Ludvíkem II., jež mu byl velmi nakloněn. Byl také čestným doktorem universit vídeňské (filosofie, 1871), oxfordské a edinburské (práv. 1871, 1872). Sepsal dále: *Das Kaisertum Karl des Grossen und seiner Nachfolger* (1865); *Sammlung v. Urkunden zur Geschichte des Konzils von Trident* (Nordlinky, 1876, 2 sv.); *Beiträge zur polit., kirchl. und Kulturgeschichte der letzten 6 Jahrhunderte* (Rezno, 1862—82, 3 sv.); *Akadem. Vorträge* (Nordlinky, 1888, 3 sv.); *Gesch. der Moralstreitigkeiten seit d. 16. Jahrhunderts* (t., 1889, 2 sv.); *Beiträge zur Sektengeschichte* (Mnichov, 1890, 2 sv.); *Kleinere Schriften* (Štuttgart, 1890). Historické spisy jeho velmi jsou váženy i protestanty. Srv. Luise von Kobell, Ignaz v. D. (Mnichov, 1891); C. Michael, I. v. D. (Inšpruk, 1892).

Döllitschen viz Telice.

Döllitz, osada v Čechách. hejt., okr. a pš. Cheb, fara Cheb (u sv. Mikuláše); 2 d., 12 ob. n. (1890).

von **Dollmann** Georg, architekt něm. (* 1830 v Anspachu), žák Klenzův, vystavěl r. 1864—66 pravoslavný kostel v Baden-Badenu, r. 1866—67 kostel v gotickém slohu v mnichovském předměstí Giesingu a pro krále Ludvíka II. bavorského, jehož dvorním architektem byl, zámky Linderhof ve slohu Ludvíka XV., Herrenchiemsee ve slohu Ludvíka XIV. a Neuschwanstein u Hohenschwangau ve středověkém hradním slohu.

Döllnitz viz Odolenovice.

Dollond [dolnd] John, optik anglický (* 1706 ve Spitalfieldsu u Londýna — † 1761 v Londýně). Byl synem franc. exulanta a s počátku živil se tkaním hedvábiny, r. 1752 založil však dílnu optickou, ve které od r. 1757 počal hotoviti výtečné achromatické dalekohledy zvané po něm dollondy. D. považuje se za vynálezce těchto dalekohledů, ač nyní známo, že soukromý učenec Chester Moor Hall připadl na myšlenku opravit chromatickou vadu čočky spojné ze skla korunového rozptýlkou ze skla olivnatého (flintového) a tím první předmětníci achromatickou sestrojil již r. 1733. Zdá se však, že o tomto vynálezu jen málo vrstevníků zvědělo. Byl-li mezi nimi D., nebo byl-li vlastním pokusy přiveden k sa-

mostatnému řešení této úlohy na základě badání Eulerových, to již nepadno jest rozhodnouti. Jisto je, že r. 1758 dal si vynález svůj patentovati a že patent mu byl udělen přes to, že poukazovalo se na Hallův vynález. (Viz *Achromatismus* a R. Wolfův *Handbuch d. Astronomie*, Curich, 1890, I., 332.) Po smrti D-ově vedl závod syn jeho Petr D. (* 1730 — † 1820) a bratrovec George Huggins (* 1774 — † 1852), jenž později přijal též jméno D.

Vm.

Dolma (tur., nádivka), turecké národní jídlo, okurky nebo tykve rýží naplněné, nebo rýže s drobně sekaným masem vařená v obalu listovém (zelném, vinném neb salátovém). Dk.

Dolma bágče (tur., tykvoová zahrada), rozsáhlý sultánský palác na evropském pobřeží bosporském, jenž zaujímá se zahradou svou prostrou od náměstí u mešity v Cařihradě až po Beşiktaş. Vystavěn sultánem Abdul-Medžidem v l. 1847—55 nákladem asi 30 mill. zl. na troskách starého paláce v novoturecké renaissance (směsi architektury východní a západní). Na venek vyniká ornamentikou až příliš bohatou, hlavně dva jeho portály vedoucí do zahrady palácové. Uvnitř vyniká velký sál trůnní, jehož užívá se jen při mimořádných příležitostech. Mimo jiné sály jsou zde harem a byty pro úřednictvo a služebnictvo. Nyní jest D. b. residenci princů. R. 1861 zemřel zde sultán Abdul-Medžid. R. 1877 zahájen zde slavnostně turecký parlament. Před palácem nalézá se mešita vystavěná matkou sultána Abdul-Medžida (mešita Válidina), s 2 štíhlými minarety, nedaleko jest malé dvorní divadlo, v němž dávány za sultána Abdul-Aziza francouzské komedie, a dále císařské stáje. D. b. jest i jméno vsi sev. vých. Cařihradu, v níž palác D. b. se nalézá. Dk.

Dolman (též doliman), kazajka více méně bohatě vyšňořená, považována všude za kus národního kroje uherského či maďarského, do něhož Maďary přibrán s tolika jinými věcmi do jiných oborů náležejícími od Slovanů, hlavně Hanáků a Slováků. Husaři všech vojsk nosí d. lehký na těle a těžší kožichem podšitý v zimě přes lehký a v létě přes plece ověšený, kdež znamenitě chrání proti sekům nepřátelských šavlí. FM.

Dolmar Velký, osamělá hora na jihozáp. kraji Durynského lesa v prus. kraji schleusinském 9 km ssv. od Meinink, 747 m vys. se zříceninami hradu a překrásnou vyhlídkou. Skládá se z triasového vápence, kdežto lysé téměř jest čedvicové; na úbočích pokrytých prstí nachází se hojně ammonitů.

Dolmen (název keltský od *dol*, *dau*, stůl a *men maen* kámen, tedy tolik co kamenný stůl) jest uměle otevřená nebo zcela zavřená komnata z balvanů hrubě otesaných, tvořící druh praehistorických náhrobních pomníků t. zv. megalithů (*μῆγας λίθος* velký kámen). D-y stojí buď volně pod širým nebem, nebo pod mohyloy ze země nasypanou. Jsou podoby obvykle více méně pravidelného čtyřúhelníka, jehož stěny anebo jen rohy skládají se ze vsíle postavených balvanů, na nichž spočívá

plochý kámen tvořící strop. Jen řídkěji nacházíme tvary odchylné. Velikost je různá. Dlouhé jsou až 10 m, vysoké 3 m, široké 4 až 5 m. O jejich účelu a původu byly velké spory vědecké a druhá otázka jest posud nerozřešena. Účel jejich nyní na jisto postaven: sloužily veskrze za hrobky, i když se v nich nyní ničeho více nenajde. Pfirozeno však, že mohly sloužiti zároveň za místa obětí, za oltáře. Myšlénka, obětovat na hrobě, jest velmi pfirozená a rozšířená, a nebylo by proto dobře upírati všem d-ům i význam kultovní. Známe vůbec stavby, které tvoří přímý přechod od pouhých náhrobních pomníků k místům bohoslužebným, na př. u Čerkesů kavkazských. D-y jsou hojny téměř v celé Evropě, nejvíce se však vyskytují ve Francii a zemích rozložených kolem břehů moře Severního a Baltického, ve Švédsku, Dánsku, na Rujaně, v Meklenbursku, Šlesviku, Hanoversku a Vestfálsku (slují tu často *Hünenbetten*, *Riesbetten*). Také ve Španělsku a Portugalsku se vyskytují, pak hojně na ostrovech Balearských a na Korsice. Z jižní Evropy můžeme je sledovati až do celé sev. Afriky; hlavně v Alžírsku a Marokku byly od Francouzů studovány. V Rakousku a v západních zemích slovanských známe jen ojedinelé, často nejisté případy. Za to se našly v Bulharsku nejvíce na planině strandžské a sakarské, na pramelech řeky Javuzdere a Duandere, a pak v jižních končinách Ruska na Krimu, a na Kavkaze, zde ve dvou skupinách. — D-y původem svým sahají ponejvíce hlavně v záp. Evropě do mladší doby kamenné, tu a tam nalézají se však v nich i věci kovové. Některé jsou vůbec původu pozdějšího na př. krímské. V zachovalých neporušených nacházíme valnou většinou kostry lidské, tedy těla nespálená, vedle nich kosti zvířecí a dary pohřební. Mrtví seděli původně často buď na bobku nebo byli opřeni o stěny. Ve švédských hrobech našlo se až 50, 100 a i více koster lidských. O tom, kdo stavěl tyto zvláštní druhy hrobů v Evropě, je dosud spor. Z jednostranné myšlénky, způsobu stavby a nepopíratelné podobnosti darů pohřebních soudí se dosud obecně, že je stavěl jeden národ, a převládá u archaeologů mínění, že národ ten přišel v době neolithické z Asie do Evropy, přinesl sem novou pokročilejší kulturu, zejména znalost orby a chovu dobytka, a že d-y jsou sledy jeho pouti, kterou se bral od východu Evropy až na její konec Gibraltar, ba až do sev. Afriky. Blíže určití tento lid dosud se nepodařilo; náhledy se valně rozcházejí. — Literatura. Důležitější práce jsou: A. Bonstetten, *Essai sur les dolmens* (Paříž, 1865); A. Bertrand, *De la distribution des dolmens sur la surface de la France* (t., 1864); *Monuments primitifs de la Gaule, monuments dits celtiques* (t., 1868); J. Fergusson, *Rude stone monuments in all countrys* (Londýn, 1872); von Löher, *Über Dolmenbauten* (Mnichov, 1888) a j. Způsob, jakým se stavěly, pěkně vyličil již dánský král Bedřich VII., *Sur la construction des Salles dites des géants* (Kodaň, 1857,

vyšlo i dánsky) a nověji dr. Bonnejoy (Carentan, 1889).

Dolněmčí, far. ves na Moravě, hejt. Hradiště Uher., okr. Ostrava Mor., pš. Kluky; 169 d., 790 ob. č., 4 n. (1880, 899 ob. 1890), kostel sv. Filipa a Jak., 2řf. šk.

Dolní mez viz Mez.

Dolo, krajské město v ital. prov. benátské, 15 km vých. od Padovy, na l. bř. Brenty. se 6331 ob (1881), má krásný kostel sv. Rocha s pověstnou vysokou zvonici, pěkné divadlo a památnou villu benátské rodiny Pisani (*Villa nazionale*); čilé trhy obilni, stanice železniční. V okolí při Brentě jest plnoletohrádků.

Dolo nebo dolo malo (lat.), se zlým úmyslem, obmyslně, viz Dolus.

Dolomedes Walck., rod pavouků (*Araneina*) z čel. slíďáků (*Lycosidae*) liší se od příbuzných svých hlavně tím, že vedlejší drápek noh jest dvěma zoubky opatřen, oči pak přední jsou malé a mezi sebou stejné, zadní velké a seřaděné v lichoběžník na zad se otvírající. Jsou to velcí pavouci barev převahou temných, žijí se slídíce po kofisti na místech vlhkých blíže vod a běhávají obratně i po hladině vodní. Samičky snášivají koncem května vajíčka do šedomodrých kulovitých zámočků, jež na stéblech bylinných zavěšují a pečlivě střežou. Z druhů jest nejznámější středo- a severoevropský *D. fimbriatus* Cl. (slíďák třísnitý), jehož samička bývá 20 mm dl., sameček 11 mm dl., s tělem na vrchu olivově hnědým, po stranách žluté a bíle vroubeným. Na středu zadku bývají čtyři podélné řady stříbřitých teček, prsa jsou žlutá a hnědě vroubená, břicho šedé a černě pruhované, nohy žlutavé a černě tečkované.

de Dolomieu Déodat Guy Silvain Tan. crède Gratet, mineralog a geolog franc. (* 1750 v Dolomieu — † 1801 v Châteauneuf), měl život velmi pohnutý. Vstupiv do řádu rytířů maltánských, uvězněn byl pro soubor, a byv pak propuštěn, usadil se v Metách. kdež zabýval se studiem věd přírodních, hlavně geologie. Za studii svou o tíži (*Recherches sur la pesanteur*, 1775) zvolen dopisujícím členem akademie franc., odebral se na cestu do Španěl a Italie studuje poměry geologické, zvláště Pyrenejí. Uveřejnil o tom řadu prací v »Journal de physique«, hlavně o zemětřesení, o sopkách a j., kdež dosud málo známé zjevy poprvé důkladněji vysvětleny byly. Po návratu pokračoval v geolog. badání ve vlasti své a stal se členem Institutu a prof. mineralogie na škole hornické (Ecole des mines). R. 1798 doprovázel výpravu do Egypta, následkem nemoci nucen však vrátiti se, ale v zálivu Tarantském byl orgány vlády neapolské zajat a do vězení vržen. Ve vězení napsal dvě studie své *Philosophie minéralogique* a *Espèce minérale*, byv pak na naléhání vlády franc. propuštěn, jmenován profesorem mineralogie při Museu pařížském (1801), zemřel však ještě téhož roku následkem přetřepných útrap. Jemu ke cti pojmenován jest nerost Dolomit.

Dolomit, $CO_3(Ca, Mg)$, uhličitán vápenatohofečnatý. Minerál hexagonální,

tetartodrickorhombodrický, krystalující v klencích, jež vyznačují se velmi dokonalou štípatelností klencovou; plochy klencové bývají mnohdy sedlovitě zakřiveny. Obyčejně vyskytuje se v kusech nestejnorných, jemnozrných až celistvých. Jest křehký; tvrdší a hutnější vápence $T = 3.5 - 4.5$ $H = 2.85 - 2.95$. Barvu má vždy světlou: žlutobílou, šedobílou neb nahnědlou, jen vzácně jest úplně bezbarvý, čirý, průhledný; lesk na plochách krystalových má skelný nebo perleťový. V kyselinách jest obtížněji rozpustný než vápenc; ve zředěné kys. solné a kys. octové za chladu nešumí, jest neroztopitelný. Složení jest velmi měnivého. Normální d. obsahuje 54.4% $CaCO_3$ a 45.6% $MgCO_3$, sloučenství jeho přislíší vzorec $|CO_3|_2CaMg$. Přečhod od vápence ku d činí t. zv. vápenc dolomitický. D chová pravidlem též malé množství $FeCO_3$ a $MnCO_3$ a něco SiO_2 . Odrůdy uhličitánem železnatým a manganatem bohaté bývají mnohdy na povrchu, kde zvětřalé jsou barvy hnědé. Dle rázu rozeznáváme d.: a) krystallovaný, jeho známější naleziště jsou údolí Binnské, Traversella, Campo longo, Freiberg, Schneeberg, Stávnice a j.; b) krystalický v agregátech zrnitých nebo vláknitých. Pisslithický vyskytuje se u Zenčen v Bosně a u Rakovce v Slavonsku a j.; c) kusovitý, jako jednoduchá hornina, rozšířená najmě v zemích alpských. Skály dolomitové snadno pukajíce a jsouce proniknuty četnými dutinami, vynikají nezřídka zvláštní podobou ruinovou; i poskytují velmi malebný pohled; tak příkladem ve Francké Juře, Švábské Alpě, v Durynkách a j. Stíhlé skalky, habitu věžovitého v jižním Tyrolsku, tak v Seisser Alpě a jinde neskládají se z d-u, jak se obecně za to má, nýbrž jsou vápencové. V Čechách vyskytuje se d. na četných místech: u Přibramě, Jáchymova, u Chýnova v Táborsku. D. slouží mnohdy za materiál stavební, ano i sochařský.

Dolomitové Alpy nebo jen Dolomity, jest název, jenž v novější době vešel v užívání pro skupinu Alp, omezenou na severu Rienzou a Drávou, na záp. Eisackem a Adizi, na jihu Brentou, na vých. pak Piavou. Horstvo toto rozkládá se z větší části na půdě tyrolské, z menší pak na území benátském a pne se všady přes 3000 m výše mimo jihozápad, kde temena jeho 2900 m nepřesahují. Nejvyšším temenem a jádrem celé této soustavy jest Vedretta Marmolada (3360 m) na vrchovisku řek Avisia a Cordevole. Na severových. mezi údolím Ampezzským a Pusterským vypínají se Drei-Schusterspitz (3169 m), Zwölfer Kogel (3085 m), Mte. Cristallo (3260 m), Sorapis (3201 m), Antelao (3253 m). Na sev. záp. mezi údolím Ampezzským, Rienzou, Eisackem a Marmoladou jest průměrná výše D vých Alp poněkud menší, přece však dosahují tu Tofana 3263 m, See-Kofel 2806 m, Peitler K. 2874 m, Geissler-Sp. 3182 m, Schlern 2561 m, Rosengarten 2982 m, Lang-K. 3179 m, Boč-Sp. 3151 m, Auvolau 2573 m. Na jihovýchodě mezi Marmoladou a řekami Boite, Piavou, Cismone a Avisiem zdvihají se M. Pelmo 3162 m, Civella

3176 m, C. della Pala 3186 m, M. Serva 2040 m, M. Pavione 2332 m, na jihozápadě pak jsou nejvyšší temena Lattemar (2792 m), Stelle d' Sute (2613 m), C. d' Asta (2844 m), Kreuz-Sp. (2487 m) a Sasso rosso (2387 m). Název **D. A.** přesně brán přísluší toliko skupině mezi Eisackem a horním tokem Avisia, poněvadž jen tato část skládá se geologicky skutečně z dolomitu, kterýž tu rozerván jest v nejmalebnější tvary věžovitě, sloupovité a pod., kdežto ostatní části této soustavy jsou hřbety a temena vápencová. Srážná, neschůdná úbočí činí pohorí toto velmi těžce přístupným. Geologicky nejzajímavější jest údolí Fasské, kdež na žulovém základě uloženy jsou nejrozmanitější horniny plutonické i sedimentární. **D. A.** jsou prorvány dosti četnými údolními. Na sev. k údolí Pusterskému směřují spojená údolí Gaderské a Enneberské, na záp. k Eisacku údolí Grödnerské, na jihozáp. k Adizi údolí řeky Avisia, jež nejvýše sluje údolím Fasským, potom údolím Fleimsským a nejnižší Val Fembra, na jihu lemuje **D. A.** Val Sugano protékané Brentou, na jihozáp. pak směřují podél řeky Cordevole Val d'Agordo a podél řeky Boite Ampezzské údolí, jež náleží k nejmalebnějším končinám **D-vých** Alp a nejhojněji jest navštěvováno.

Dolón (*Δολών*) v 10. zpěvu Iliady (*Δολώνεια*) jest neúhledný, ale rychlonohý syn bohatého hlasatele trojského Euméda. Za noci chce se v kůži vlčí do řeckého tábora na výzvě se odebrati, když mu Hektör byl slíbil koně Achilleovy. Setká se s Odysseem a Diomédem, kteří se ho vypyávají, Diomédes pak jej usmrtí. Scéna tato i v umění byla oblíbená. *klk.*

Dolon-nor (sedm jezer), též *Lama-miao* (svatyně lamů), město v čínském Mongolsku v Asii pod 42° 16' 6" s. š. a 116° 19' v. d., 1224 m n. m., v území kmene Kešiků, na Urtin-golu, pobočce řeky Šang-tu, 244 km sev. od Pe-kingu leží na širé písčité planině, má mnoho chrámů, 2 veliké kláštery, jež hostí na 2000 lamů, a čítá na 30.000 obyv. z největší části Mongolů, pak Číňanů. Četné a slavné chrámy jeho vábí k sobě mnoho poutníků, avšak veliký význam má **D.** také jako místo průmyslové a obchodní; kovolijci zdejší zásobují svými výrobky z mědi, železa i bronzu zejména zvony, sochami a vásami skoro celý buddhistický Orient, obchodem svým pak náleží **D.** k nejdůležitějším místům v vých. Mongolsku. Obchodní cesty vedou odtud na sev., sev.-východ a sev.-záp.; Číňané přivážejí na zdejší trhy obilí, tabák, sedla, stany, náčiní na koně, zbraně a j., vyměňujíce za to od Mongolů dobytek, hlavně voly, koně a skopce a kůže.

Doloo, město v súdánském státě Bornu, již od jez. Čadského na ř. Jaokca v krajině Vandalá, má na 30.000 ob.

Doloplazy: 1) **D.** ves na Moravě, hejt. Pterov, okr. Kojetín, fara Dobřemělice, pš. a nádraží Nezamyslice; 59 d., 352 ob. č., 32 n. (1880, 402 ob. 1890), zř. šk., alod. panství a cihelna Max. bar. Ulm-Erbacha a akc. cukro-

var. — 2) **D.**, ves t., hejt. a okr. Olomúc, fara a pš. Tršice; 138 d., 859 ob. č., 5 n. (1880, 886 ob. 1890), zř. šk. a kaple sv. Urbana Ve XIV. věku náležely částečně klášteru velehradskému, na poč. XVI. věku Dětrichu Podstat-skému z Prusinovic, později Jiřimu Žabkovi z Limberka a na zač. XVIII. věku svob. pánu Sedlnickému z Choltic.

Dolopové, ve starověku národ řecký, obývající v krajině Dolopia zvané, mezi Řeckem středním a severním po obou stranách jižního Pindu při řece Achelou, a za nadvlády makedonské k Thessalii počítané. V dějinách řeckých vystupují za 3. výpravy perské, když podali posílům Xerxovým země a vody a později jako členové spolku aitolského.

Dolor (lat.), bolest; plur. dolores (v. t.).

Dolore (ital.), bolest; v hudbě con d. bolné.

Dolores (lat.), bolesti. — **D. osteocopi** bolesti v kostech, lámání v kostech jsou příznakem onemocnění kostí z pravidla následkem přijíce a obyčejně dostávají se v noci. Vedle přijíce i osteomalacie příznakem tímto se někdy projevuje. **D. partus**, bolesti porodní; **d. parturientium**, bolesti rodiček.

Dolores: 1) **D.**, okr. město ve špan. prov. Alicante, 33 km od Alicante na jihozáp., má 3390 obyv. a stanici železniční. — 2) **D.**, okr. město v prov. Buenos Ayres jihoamer. republiky Argentinské, od Buenos Ayres na jihových., zal. r. 1818, má 6000 obyv. a stanici žel. — 3) **D. Hidalgo**, okr. město v mexickém státě Guanajuato, vsv. od m. Guanajuata, zal. r. 1717, má 7220 obyv., doly na cín, olovo a stříbro. Tam 16. září 1810 zaznělo první volání po neodvislosti mexické působením Hidalgo, jemuž socha bronzová postavena byla ve městě od 8. kongressu ústavního.

Dolorosa mater (lat.), bolestná matka.

Doloroso viz Dolendo.

Dolov, ukončování honby nebo závěrečné chytání zvěře do sítí.

Dolov, ves mor., viz Dálov.

Dolování, dolový viz Hornictví.

Doložka exekuční znamená všeobecné výroky v úředních (zvláště soudních) nálezech obsažené, že ten, jemuž nálezem něco jest uloženo, povinen jest v určené lhůtě to splniti, jinak že bude na něho právo vedeno čili exekucí nastupováno. V Rakousku má však **d. e.** ještě dvojitý význam zvláštní: I. jako poznámka úřední (*clausula executionis*), na níž závisí vykonatelnost nálezů, na jejichž základě za povolení a vykonání exekuce žádán jest úřad jiný, než který nálezy ty vydal. Nálezy takové musí totiž úřadem, jenž je vydal jako I. stolice, opatřeny býti poznámkou (*d-kou*), že nabyly moci práva, t. j. že dle nich exekuci povoliti a vykonati lze — a jsou to zejména: nálezy soudů trestních (§ 373 trest. ř.), nálezy a smíry soudů živnostních (§ 75 zák. ze 14. kv. 1869 č. 63 ř. z.), rozsudek vrchního soudu zemského ve sporu syndikátním a jeho příkaz v témž sporu o náhradu (§§ 18 a 24 zák. ze 12. čce 1872 č. 112 ř. z.), platební

příkazy poplatkových úřadů (min. nař. z 13. pros. 1852 č. 256 ř. z.); rovněž trestní a policejní nález obecního starosty, týče-li se duchovních, věd, učitelů, státních a zemských úředníků v činné službě, poslanců říšských a zemských neb obecních virilníků, nesmí býti vykonán, dokud nebyl stvrzen polit. úřadem (§ 65 obec. zřiz. pro Čechy). D-ky o. ovšem k vykonatelnosti své nepotřebují nálezů úřadů, z jejichž rozhodnutí nelze se již odvolati, na př. nálezy nejv. soudu. — II. D. o. (*clausula guarantee*), mající základem ve vývoji listin exekučních, značí rozšíření samosprávy státních občanů v upravování jejich poměrů práva soukromého, a rozumí se jí výslovné, notářským spisem dotvrzené prohlášení toho, kdo tímž not. spisem zavázal se k nějakému plnění v peněžích nebo jiných věcech zastupitelných, že svoluje, aby onen not. spis ve přítomně dluhu jím uznaného ihned byl vykonatelným, t. j. aby exekuce pro nesplnění závazku dotčeného povolena a vykonána byla přímo dle onoho not. spisu bez předchozí žaloby, což značí úsporu času pro věřitele a úsporu útrat pro dlužníka. Šd.

Doložka vkladní (*clausula intabulatio-nis*), výslovné svolení vlastníka knihovního tělesa nebo vůbec práva v pozemkové knize zapsaného, aby na ně v poz. knize učiněn byl nějaký zápis. Knihovní zákon činí na d-žce té závislým pouze zápis nepodmíněný (vklad) a žádá jí toliko při listinách soukromých a notářských a jen od toho, jehož právo omezeno, zavazeno, zrušeno nebo na někoho jiného převedeno býti má. Svolení to může obsaheno býti již v listině zřízené o příslušném jednání právním, může však také býti projeveno listinou zvláštní neb i teprv v žádosti za vklad listiny původní a musí, má-li povolen býti vklad, vždy býti opatřeno ověřeným podpisem toho, na jehož svolení záleží, leč by schváleno bylo příslušným úřadem dozorčím. Znění d-ky té není zákonem vázáno, nesmí však zníti jen všeobecně. Šd.

Dolscius Paul, filolog a básník něm., žák Melancthonův (* 1526 v Plavně — † 1589, studoval ve Vitemberce, byl rektorem školy v Halle (1551—1560), studoval potom ještě v Itálii lékařství a stal se městským lékařem v Halle. Přeložil na řecký jazyk *žaltář* (1551), knihu Kazatel (1559) a *Augšpurskou konfessi* (1558), již Melancthon poslal patriarchovi Josefovi do Cařihradu. B.M.

Dolsko, ves v Čechách na Metuji, hejt., okr. a fara Město Nové n. M. (6 km již.), pš. Jesenice Velká: 29 d., 138 ob. č. (1890).

Dolši viz Doljiu.

Dolští z Týnce byli vladykové čeští, kteří pocházeli ze zpuštěné nyní tvrže Týnce u samého města Plzně naproti kostelu sv. Jiří. Za erb měli ptáčka, jenž mezi dvěma rostlinkami uprostřed stál, každou nohou na jedné rostlince. Jan z T. připomíná se r. 1379 na popluzí svobodném v Týnci, po něm měšťan plzeňský Mikuláš z T. r. 1385. Když Kliment, kanovník boleslavský, r. 1385 zemřel, provolána jest po něm odúmřel v Týnci a obdržel

ji Oldřich Důc z Vařin. Albrecht z T. do stal r. 1432 polovici rychty plzeňské od Keginy Ondráčkové a postoupil jí jejímu muži a Racek z T. dostal se na Pořejov a provozoval patronátní právo v Semněvicích r. 1429. Jan z T. byl r. 1499 purkrabím na Všerubech a synové jeho Jan, Jiřík a Václav jmenují se Dolskými z T. podle vesnice Dolan nade Mží blíže Druzdova r. 1536. Jan zemřel r. 1544 a dva sirotci jeho dědili každý polovici tvrže Dolan. R. 1571 připomíná se ještě Ctibor D. z T., načež všechny zprávy o této rodině přestávají. Klř.

Dolus (lat.), v obč. právu v širším slova smyslu jest vůle k bezprávnému účinku směřující (Labeo: *omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita*. L. 1 § 2. D. 4. 3. V tím. právu zavazoval d. k náhradě plného interesse, jež mohlo stiháno býti, pokud konkrétní poměr jiné žaloby neposkytl, cestou subsidiární žaloby (*actio doli*), proti více účastníkům in solidum, avšak jen do dvou let. Žaloba byla *actio famosa*, nepřipouštěla se proto při škodě nepatrné (*usque ad duos aureos*) a proti osobám zvláštní vážnosti. Po uplynutí dvou let stávala pouze *actio in factum*, pokud žalovaný byl obohacen. Dědicové ručili podle tím. práva, jen pokud obdrželi pozůstalost do-losním jednáním obohacenu, podle kan. práva bez tohoto omezení (*juxta facultates suas condigne satisfaciunt*), podle obecného práva, pokud pozůstalost stačila. V právu rak. zavazuje d. mimo stávající obligační poměry rovněž k náhradě plného interesse (§§ 1294. 1331 o. z.). Pokud se týče založení právního jednání, kde běží o zúmyslné vzbuzení nebo využití cizího omylu za účelem bezprávného výsledku, mohla podle tím. práva platnost právního jednání v odpor vzata býti cestou námitky (*exceptio doli*) anebo žalobou z konkrétního kontraktu. Zdali ostatek d. působil neplatnost anebo pouze odporovatelnost právního jednání, jest dle obecného práva otázkou spornou. V právu rak. jest tu zvláštní kombinace omylu s podvodem (v tím. právu činil i podstatný omyl právní jednání neplatným), tak že dlužno zároveň k oběma přihlídnouti. Omyl může se tu dotýkati buďto pouze motivu, t. j. individuálních interessů, jimž pronesením vůle, k dosažení jistých právních následků směřující, vyhověno býti mělo, anebo může se vztahovati i k právním následkům samým (divergence mezi obmyšlenými a skutečnými účinky zjevené vůle), anebo konečně k samému pronesení vůle (aberrance), jako chybné pronesení, napsání (discrepance mezi vůlí, jež chtěla býti zjevena a skutečným zjevem). Podle předmětu vztahuje se omyl buď k momentům, jež tvoří zjev vůle, kdež následkem buď aberrance vůle, omylu v pronesení anebo v motivu vůle stává nesprávná představa buďto o osobě splukontrahenta, neb o obsahu zjevu vůle, anebo vztahuje se k okolnostem jiným, kdež pak omyl pouze jako motiv působí. Omyl v momentech tvořících zjev vůle může býti nepodstatným anebo podstatným; tímto jest,

když moment, jehož se týká, jest podstatným, t. j. když bez omylu zjev vůle by se nebyl stal. Je-li omylem v osobě (*error in persona*), může se týkati identity nebo vlastnosti, je-li omylem co do obsahu zjevu vůle, může se vztahovati k celému obsahu jednání, nebo k právní povaze nebo konečně k předmětu jeho, zde pak opět k identitě (*error in corpore*), k vlastnostem (*in qualitate*) anebo k množství (*in quantitate*). Podle rak. práva, jež na rozdíl od fimského (neplatnost následkem divergence vůle) běže zřetel k bezpečnosti poctivého obchodu, má pouhý podstatný omyl (bez podvodu) v momentech zjev vůle tvořících za následek neplatnost pouze u smlouvy manželské, pokud se týče osoby (§§ 57, 58 obč. zák.) a u posledního pořízení, pokud se týče osoby anebo předmětu (§§ 565, 570 o. z.), kdežto při věcných a oblihačnických smlouvách stává pouze relativní neplatnost, když omyl způsoben byl podvodem (*dolus*) druhé strany, nebo tato o podvodu třetí strany věděla (§§ 871, 872, 875, 876 obč. z.). Žaloba o neplatnost promlčuje se ve 30 letech (§ 1479 a contr. §. 1487 obč. zák.). Omyl v motivu vůle činí poslední pořízení jakož i bezplatnou smlouvu neplatnou, pokud se vůle jediné v omylu zakládá (§§ 572, 901 obč. z.); úplatná smlouva jest naopak jen tehdy neplatnou, když druhá strana cmyl v motivu, o nějž vůle se opírá, podvodně způsobila (*dolus causam dans*), nebo stávajícího omylu podvodně užila (§§ 1291, 1387 obč. z.). Rozumí se, že vedle neplatnosti stává následkem podvodu povinnost k náhradě. — Pokud se týče splnění obligace, ručí dlužník, jenž toto dolosné nemožným učinil, za plné interesse; závazek ten nelze ani předcházející úmluvou vyloučiti (srv. §§ 1324, 1331 obč. z.; l. 2, 7, § 3, 4, D. 2, 14). Konečně byl d. v říms. právu důvodem restituice in integrum v oboru hmotného práva, rak. právu úplně neznámé (§ 1450 obč. z.). — Srv. kromě děl systematických díla: Ihering, *Das Schuldmoment* (1867); Heyssler, *Civilunrecht* (1870); Bédarride, *Traité du dol etc.* (1867) a j.

Síkl.

D., úmysl, zlý úmysl, v právu trestním znamená úmysl směřující k určitému právnímu porušení. Z pravidla zákon prohlašuje za právní porušení způsobení jistého vnějšího výsledku (usmrcení člověka, způsobení požáru, povodně atd.) nebo jen způsobení výsledku, které se stalo činností (resp. opominutím) určitého druhu (na př. podvod, loupež); nebo již samu určitou činnost resp. určité opominutí (na př. veřejná vyzývání k činům trestním nebo jich neoznámění atd.). Dle toho vyhledává se pak, pokud jde o činy dolosní, aby úmysl pachatele vztahoval se buďsi k onomu určitému výsledku nebo k dotčené činnosti (resp. opominutí) nebo k obojímu. Protivou dolosnosti jest kulposnost, culpa, kdež toliko nedostatkem náležitě opatrnosti způsobeno právní porušení. Zvláštní způsoby zlého úmyslu jsou: 1. *d. indirectus*, když pachatel sice zamýšlel jistý výsledek (na př. po-

raniti člověka), avšak z toho vzešel jiný, jím nezamýšlený výsledek těžší (smrt člověka). Starší theorie (Carpzov, Nettelbladt a Glänzer) přičítá tu pachateli tento těžší výsledek za nepřímou dolosní. Dle správného názoru novějšího však lze pokládati čin za dolosní, jen pokud jde o výsledek skutečně zamýšlený; onen těžší výsledek nezamýšlený lze pachateli přičítati toliko za kulposní, i to však jen potud, pokud nastaly povšechné podmínky kulposnosti, jinak mu vůbec přičítán býti nemůže. Z novějších zákonů ještě rak. zákon tr. z r. 1852 při některých zločinech (§§ 87, 140, 152, 169) uznává d. ind. (§ 1). 2. *D. alternativus*, když pachateli jest jednostejno, zdali ze dvou nebo několika možných výsledků na stane ten či onen, na př. zdali výstřelem poraněn bude člověk A, B nebo C; a *d. eventualis*, kde mu sice jde především jen o jistý určitý výsledek, na př. poraniti, on však spokojuje se i, kdyby místo (nebo kromě) toho nastal jiný, třeba těžší výsledek, na př. smrt člověka. Jen tento dvojitý způsob úmyslu neurčitého (*d. indeterminatus*) lze uznati za pravý d.; kromě toho každý d. může býti jen *d. determinatus*. 3. *D. praemeditatus* a *reventinus* dle toho, zdali zločinné rozhodnutí provedeno bylo s rozvahou a klidnou myslí či v prudkém pohnutí duševním. Německý tr. zák. a rak. osnovy od r. 1874 na různosti té zakládají rozdíl mezi vraždou a zabitím. 4. *D. generalis*. Tímto názvem označil nejprve Weber (N. Arch. d. Cr. R. 1825) ty případy, kde pachatel k činnosti dolosní, při kteréž úmyslu svého (na př. usmrcení člověka) nedosáhl, avšak mylně se domnívaje, že tomu tak jest, připojí činnost další, při kteréž již onoho úmyslu neměl (na př. zahrabe domnělou mrtvolu nebo ji hodí do vody), tím však teprve způsobí onen výsledek dříve zamýšlený (smrt člověka). Dle výkladu Webrova sluší tu pachateli dotčený výsledek přičítati za dolosní, poněvadž i při této druhé činnosti ovládá úmysl, jež měl pachatel při činnosti první. Dle správného mínění však tento d. gen. nesrovnává se s pojmem zlého úmyslu a zakládá se na holé fikci; pachateli nelze přičítati čin dolosní, než pokud úmysl jeho skutečně sahal t. j. jen pokud jde o činnost prvou; výsledek pak způsobený při činnosti druhé lze opět pokládati jen buďsi za kulposní nebo za právně nepřičitatelný. 5. Podobně má se věc s t. zv. úmyslem následným (*d. subsequens*), jež někteří spatřují v tom, když někdo beze zlého úmyslu způsobil nějaký bezprávný výsledek a potom teprve pojal úmysl k tomu se vztahující; takovéto dodatné schvalování nastalého výsledku — za jiného zajisté t. zv. d. *subsequens* pokládati nelze — nemůže nahraditi skutečný nedostatek zlého úmyslu při oné činnosti předcházející. Úmysl dle pojmu svého nemůže býti než *d. antecedens*. -rch.

Doly viz Hornictví.

Doly: 1) **D.**, Důl (něm. *Neugrund*), ves v Čechách, hejt. Litoměřice, okr. Lovosice (10 km jz.), fara Dlažkovice, pš. Třebenice; 10 d., 29 ob. č., 7 n. (1890), samota Grundmühle. — 2) **D.**, ves t., hejt. Mýto Vys., okr.

Skuteč (12,5 km jz.), fara a pš. Luže, 40 d., 233 ob. č. (1890); 2 mlýny, čedičové lomy, nedaleko v lese zv. »Janovičky« fil. kostel Zvěstování P. Marie z roku 1741, který byl ve XIV. století farním. — 3) **D. Kobylí** viz Plotiště.

4) **D.**, na Dolech (něm. *Hoffnungsthal*), ves na Moravě, hejt., okr. Litovel, fara, pš. Buzov; 18 d., 112 ob. č. (1890).

Dolzig, ves v Braniborsku, ve vl. obv. frankfurtském, kraji žarovském se 388 obyv., rodiště německé císařovny Augusty Viktorie, jejímuž otci vévodě Bedřichu Augustenburskému statek zdejší náležel.

D. O. M. t. j. Deo Optimo Maximo, bohu nejlepšímu, největšímu, totiž Jupiterovi, nápis na římských chrámech.

Dom, z lat. *dominus*, titul portugalský, viz Don.

Dom . . ., polská jména tak začínající viz pod Da . . .

Dom, nejvyšší vrchol skupiny Mischabelhörner, severního to výběžku Mte-Rosy ve Švýcarsku, 4554 m vs., se sedlem domským ve výši 4268 m.

Dóm snad z lat. *domus*, jež vyskytuje se již v ranním středověku ve smyslu chrámu, znamená chrám katedrální nebo votivní — hlavní — vynikající velkolepostí své stavby. Charakteristickou známkou větších chrámů stavitelství starokřesťanského a románského byla kupole. Odtud užívá se často slova **d.** též jen pro velké, klenuté kupole č. bány na chrámech. — **D.** ve strojnictví značí přimontovaný výstavek na parním kotlu válcovém. *Fka.*

Domabor, Domahost, Domamír, Domamysl, Domarad, Domaslav a Domazel, staročeská jména mužská, jejichž skratky jsou **Dom**an, **Dom**aniš, **Dom**ánek, **Dom**áša, **Dom**ata, **Dom**ec, **Dom**ek, pokud nejsou skratkami jména **Dom**inicus aneb neznamenají jméno **Thomas**. *Sčk.*

Domabořice viz Dambořice.

Domáci prostředky léčebné. V mnohých domácnostech jest zvykem, podávati při domněle lehkých, přechozích chorobách léčivé prostředky bez ordinace lékařské. Bývají to nejčastěji léky prosté, neškodné, buď projímavé neb ucpávající, léky pocení vzbuzující, pak masti nebo spirituální nátěry pro různá onemocnění vnější. Domácích těchto léků jest řada veliká a jisto, že během věků lékařství vědecké mnohý z léků domácích nebo lidových do řady léčiv svých přijalo. Vždyť, přisně-li věc řešíme, upotřebení chininu a opia bylo původně zvykem domorodců a dávno před objevením salicylu užíváno u nás proti zimnicím odvaru z vrb. Pouze léčiva neškodná, účinku mírného lze připustiti jakožto léky domácí, tak zejména různá thé, heřmáněk, bez, slez a pod., lehké soli projímavé, hořkou, Glauberovu sůl, jednoduché krycí masti, ku př. zinkovou. Léky heroické, jako opium, morfium, chloroform, prudší projmadla, ostré nátěry nebudtež nikdy svěhovány rukám laiků; neboť užiti jich nezdídka může býti

provázáno účinem nepřijemným i zhoubným. Dětem na př. jediná kapka tinktury opiové může býti smrtonosnou. Že ve mnohých případech užívání domácích prostředků bývá nesmyslné, jest zřejmo. Vždyť z pravidla manipulují tu lidé nevědomí s látkami, jejichž účinu neznají a to v nemocech, jejichž průběh i podstat též jasny jim nejsou. Tak ku př. natírání tinktury arnikové ve všech možných případech úrazů i chorob vnějších nebo přikládání vlažných obkladů na počínající nádory některé ne úlevu, nýbrž patrné zhoršení příznaků chorobných působí. Zřejmým však prořšením proti veskeré morálce jest doporučování některých nebezpečných výkonů jakožto léků domácích. Tak na př. doporučení morfiové injekce a vkládání stříkačky morfiové v ruce laika. Účin zdánlivě příjemný svádí tu k nadbytnému užívání morfia a vede k chorobě trudné, morfinismu. — Laik nikdy při prvních příznacích nemoci nemůže tukiti, oč běží, i jak choroba probíhati bude a léčiti lze přece jen tehdy s výhodou, když nemoc správně se pozná. Nutno tudíž důtklivě doporučiti, aby nebyl podáváním léků domácích čas mařen a lékař aby v čas byl zavola. V literatuře existují různé knihy »Domáci lékař« nadepsané, jejichž účelem by vlastně bylo, lid o hygieně i fyziologii poučiti a býti rádcem při náhlých onemocněních i úrazech, pokud lékař ještě se nedostavil. Účel tento vyplňuje však kniha málokterá. Většinou šlí se jimi pseudovědeckými lékařskými; mezi lidem, nemajícím k vědeckému poučení ani chuti ani dostatečného vzdělání, rozšírá se pod rouškou vědeckosti neblahý dilettantismus, který v tomto případě není vždy neškodným. A z něho pěstují se povahy hypochondrické i nervosní. Jindy bývají knihy podobné pouhými podniky knihkupeckými, na bláhosťi obecnstva založené, a což nejvíce jest k politování, že často i reklama lékařská bývá poslední příčinou sepsání podobných děl. Vážená popularisování vědy lékařské jest jistě vzdelanému obecnstvu výhodno, avšak způsob, jakým lékařství dosud velmi často bylo popularisováno, byl mnohdy nevážený — ba naopak přímo frivolní. *Ptč.*

Domáci roky viz Rok.

Domáci zvířata jsou zvířata, která se pro velkou upotřebnost a užitečnost v domácnosti chovají k dosažení větších důchoďů nebo k zábavě. Odloučena byvše od života divokého, přizpůsobila se tak, že lidstvo následujících, některá v každém zeměpisném rozšíření (pes, kočka), jiná ve většině zemí obydlených (kůň, skot, vepř, ovce), jiná opět jen v omezeném území (velbloud, lama). K d-m z-tóm v povšechném smyslu počítáme: koně, osla, mezta, skota, ovci, vepře, kozu, buvola, zebu, yaka, velblouda, soba, lamu, alpaku, psa, kočku, králíka, drůbež, bource a včelu. O původu d-ch z-t se bezpečně neví, ale většina přírodopýtců se shoduje, že povstala z divokých ochočením a zdomácněním. Podle různých známek palaeontologických, biblických dějin a obrazů již před 10 tisíci léty byl člověk jimi

obklopen. K nejstarším (dle Settegasta) počítáme: koně, osla, velblouda, ovci, kozu, skota, vepře, psa, kočku, kura, holuba, k mladším: husu, perličku, páva, včelu a k nejmłodším: kachnu a králíka. Pro národní hospodářství mají význam a důležitost dalekosáhlou, poskytují surovinu k oděvnictví, pokrm, dávají sílu a slouží k ochraně majetku. V užším slova smyslu jsou d. z. zdrojem příjmu, neboť proměňují nezpeněžitelné suroviny a odpadky krmné na velmi hledané a cenné výrobky a tak přispívají k většímu důchodu z půdy. Dříve se d. z. pokládala za »stroj na výrobu hnoje« a podle toho se prospěch chovu posuzoval, dnes si jich vážíme jako »trhu« na pici a nejlépe se vyplácí chov takových zvířat, která svými výrobky zkrmenou pici nejlépe zpeněžují.

Domačica, žena domačinova.

Domačín, domakin, hlava srbské rodiny. Dle klassické studie prof. Bogišice »O neložnoj seljskoj semjě u Serbov« (Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvěščenija, 1885, únor) hlava selské rodiny na Černé Hoře, žijící v jednom domě se svými dospělými syny, nemůže pořizovati rodinným jměním bez jejich souhlasu ani za života ani pro případ smrti; v důležitých případech jedná, dorozumív se se syny, ano může býti zastoupen jedním z nich, ukáže-li se nezpůsobilým pro své postavení; konečně synové dosáhše plnoletosti, a zejména jsou-li ženati, mohou žádati za rozdělení společného jmění ještě za života otceva. Tyto zásady, dle nichž hlava rodiny jeví se jenom správcem, a ne vlastníkem rodinného jmění, jsou v platnosti jak v rodině, skládající se z otce, ženy a dětí, tak i v širší rodině čili zádruce. Snadno poznati, že stejnými zásadami řídil se rodinný život všeho Slovanstva ve staré době a že teprve postupem času byly vytlačovány hlavně vlivem římského práva.

Zygel.

Domadřovice, Damadřovice, Domodřovice, ves ve Slezsku, hejt. a okr. Opava, fara a pš. Melč; 73 d., 395 ob. (1890). 1tř. šk., mlýn, samota Javoví.

Domakin viz Domačín.

Domalíp Karel, fysik český (* 1846 v Kosmonosech), studoval na gymn. v Mladé Boleslavi a v Praze, kde i filosofii absolvoval, v l. 1871 - 76 byl assistentem fysiky na něm. polytechnice v Praze, r. 1874 povýšen na dra filosofie a jmenován prof. na měst. střední škole na Malé Straně, byl pak docentem theoretické fysiky na polytechnice něm. a doc. experimentální fysiky na universitě něm. a české, pak i doc. elektrotechniky na české vysoké škole technické a r. 1891 jmenován mimořádným professorem elektrotechniky na téměř ústavě. Jest mimoř. členem Král. české společnosti nauk a dopisujícím členem České akademie věd a umění. R. 1882 povolán do kommisce mezinárodní elektrické výstavy ve Vídni, r. 1891 vyslán od vlády na cestu po Německu, zejména na elektrickou výstavu frankfurtskou a téhož roku byl členem výboru skupiny XIX. jubilejní výstavy v Praze. D. přispívá do Ottova

Nauč. slovníka a uveřejnil řadu vědeckých pojednání v publikacích Král. čes. spol. nauk a vídeňské akademie věd, v »Cas. českých matematiků«, »Živě«, ve vídeňské »Zeitschrift f. Elektrotechnik« a v »Rozpravách« i »Věstníku« České akademie. R. 1893 jmenován členem mezinárodního elektrického kongressu v Chicagu.

Domamil, farní ves na Moravě, hejt. Znojmo, okr. Budějovice Mor.; 78 d., 566 ob. č., 9 n. (1880, 557 ob. 1890); kostel sv. Prokopa, 2tř. šk. a pš.

Domamír (ve pramenech *Dumarus*), vůdce Luticů a Ránů za neodvislost proti Němcům bojovavších v letech 1112—1115; jinak neznámý.

Pp.

Domamyslice, ves na Moravě, právě na záp. hranici Hané, hejt. Prostějov (3 5 km z.), okr. Plumlov, kat. a pol. obec, fara a škola Mostkovice; 438 obyv. č. (1890), stará kaple sv. Anděla strážce a druhá sv. Jana Nep., dva mlýny a cihelna. D. jest ves starobylá, dle níž se zval starý rytířský rod z D-ic. R. 1376 prodal Vítko z Čihovic bratrům Ješkovi a Zbyňkovi ze Zárusek pozemky v D-icích a Kloboukách, r. 1386 jmenují se bratři Jan a Miřík, synové Jiřího z D-ic majiteli jednoho podílu na D-icích a Kloboukách, r. 1407 koupil Jaroš z Bohdalic poplužní dvůr v D-icích po Jiřím Hrbkovi. Jiří z D-ic nabyt r. 1506 a 1516 podíl na Buchlovicích, odkud se potomkové jeho »Buchlovický z D-ic« zvali. Rod ten vymřel roku 1576 Mikulášem Buchlovickým.

Domamyšle, ves v Čechách, hejt. Tábor, okr. a pš. Ml. Vožice (9 km již.), fara Hartlíkov; 34 d., 232 ob. č. (1890), popl. dvůr, samoty Bouřilka, Domamyšle Mladá, Kuřovka a Rosolová. — Až do r. 1717 byla D. samostatným statkem jindř. Janovského z Janovic.

Domanek Ant. Matyáš (* 1713 ve Vídni — † 1779 t.), vyučil se zlatnictví, vzdělal se pak na akademii výtvarných umění ve Vídni (žák R. Donnera a Van Schuppena), navštívil cizí země, aby se v ryteckém umění svým zdokonalil, načež stal se ředitelem ryteckého a medailleurského oddělení při akademii výt. umění ve Vídni. Práce D-novy po Rakousku i po cizině roztroušené, ve zlatě, stříbře a oceli ryté, jednak vásy, medaillony, jednak ozdobné předměty náležející k nejlepším výtvarům umění domácího. Vytknouti dlužno vásu z oceli s podobnou arcikněžny Marie Anny, medailli *Vulkán*, *Venuše* a *kyklopové*, stolec pro Marii Antoinettu a j.

Domanice: 1) D., osada v Čechách u Voletic, hejt. a okr. Vys. Mýto (11 km jz.), fara a pš. Luže; 21 d., 95 ob. č. (1890). — **2) D.**, ves t., hejt. a okr. Strakonice (5 km sev.), fara a pš. Radomyšl; 21 d., 134 ob. č. (1890).

Domanín: 1) D. ves v Čechách hejt., okr., fara, pš. Třeboň (4 km jz.), 58 d., 319 ob. č. (1890); 1tř. šk., samoty sv. Jiljí, u Knižecí hrobky a myslivna.

2) D., far. ves na Moravě, hejt. Uh. Hradiště, okr. Ostroh, pš. Bzenec; 240 d., 1098 ob. č., 5 n. (1880, 1174 ob. 1890), kostel sv.

Václava a žtř. šk. — **3**) D. Velký, ves t., hejt. Město Nové, okr., fara a pš. Bystřice; So d., 575 ob. č. (1890).

Domanínek, ves na Moravě, hejt. Nové Město, okr., fara a pš. Bystřice; 23 d., 180 ob. č. (1890), řtř. šk.

Domanium viz Domény.

Domanovice, ves v Čechách, hejt. Bydžov Nový, okr. Chlumeč (11 km jz.), fara a pš. Žehuň; 29 d., 189 ob. č. (1890).

Domaschlag, Böhmisch-D. viz Domaslav Česká.

Domaslav Česká (něm. *Böhmisch Domaschlag*), far. ves v Čechách, hejt. Teplá, okr. Bezdrůžice (6 km jz.), pš. Leškov; 39 d. 238 ob. n. (1890); kostel sv. Jakuba Vět., žtř. šk., samoty Balzermühle a Veitismühle.

Domaslava, skrác. Domka, staročeské jméno ženské.

Domaslavice: **1**) D., Domaslovice, osada v Čechách, hejt. Turnov, okr. a pš. Čes. Dub (4 km sev.), fara Světlá; 5 d. 18 ob. č., 3 n. (1890); alod. statek se dvorem Al. kn. Rohana. — **2**) D. v okr. hořickém viz Domoslavice.

Domaslavičky Německé (něm. *Deutsch-Thomaschlag*), ves v Čechách, hejt. a okres Teplá (6,5 km jz.), fara Boněnov, pš. Hory sv. Michala; 24 d., 157 ob. n. (1890), řtř. šk.

Domaslovice: **1**) D. Dolní, ves ve Slezsku, hejt., okr., pš. Těšín; 87 d., 474 ob. č., 10 pol., 35 n. (1880, 460 ob. 1890), žtř. šk., alod. statek, lihovar Em. a Art. Gocha, dva mlýny. — **2**) D. Horní, ves t., 125 d., 743 ob. č., 6 pol., 40 n. (1880, 810 ob. 1890), alod. statek, lihovar Jana svob. pána Mattencloita, mlýn.

Domašice, ves v Čechách, hejt. Litoměřice, okr., pš. Ústěk (7 km jv.), fara Robeč, 35 d., 196 ob. n. (1890).

Domašín: **1**) D., městečko v Čechách nad Blanicí, hejt. Benešov, okr. a pš. Vlašim (1,5 km sz.); má 157 d., 1018 ob. č. (1890), fil. kostel sv. Jakuba Vět., již ve XIV. stol. farní, pův. gotický s hrobkou ryt. Skuherských ze Skuhrova, po požáru r. 1801 úplně přestavěný, žtř. šk. a dvůr K. kn. Auersperka. D., jak se zdá, již ve XIV. stol. nadán městskými právy a město Tábor udělilo mu vrchní díl vlastního erbů: ve stříbrném poli dvě orlí hlavy, od sebe odvrácené, barvy červené (vyobr. č. 1200.). Naproti kostelu stávala tvrz č. 1200. Znak města Domašína.

ryt. Skuhrovských ze Skuhrova, z níž až do dneška zůstala jednopatrová budova. Ve starší době vyskytuje se D. Nový na rozdíl od D-a Starého, který ležel východně »u Hor«, kde posud který obydlí se spatřují. Již v nejstarší době náleželo zboží domašinské klášteřu louňovickému, po jehož zboření r. 1420, připadl D.

s celým zbožím městu Táboru, což i císař Sigmund r. 1436 potvrdil. Když r. 1547 za války Šmalkaldské město Tábor přidalo se na stranu protikrálovskou, z trestu jmění jeho konfiskováno a D. prodán r. 1548 Janu z Pernšteina, který ještě t. r. jej postoupil Křišť. Skuherskému ze Skuhrova. Smil Skuherský ze Skuhrova prodal r. 1601 statek D. Janu Vostrovci z Kralovic a na Vlašimi, který jej připojil ku panství vlašimskému. Za 30leté války pozbyl zdejší kostel faráře a fara dostala se pod správu děkana vlašimského. Dějiny D-a sepsal Fr. Aug. Slavík. — **2**) D. (něm. *Tomitschau*), ves t., hejt. a okr. Kadaň (8,5 km sz.), fara Louchov, pš. Reichsdorf; 49 d., 254 ob. n. (1890). — **3**) D., ves t., hejt. Nové Město n. M., okr. Opočno (6,5 km sev-vých.), fara a pš. Dobruška; 80 d., 413 ob. č. (1890), kaple sv. Václava, řtř. šk., kam. lomy, samota u Boroviny a nedaleko Studánka s poutnickou kaplí. — **4**) D., ves t., hejt. a okr. Rychnov n. K. (4 km sz.), fara Černíkovice, pš. Solnice; 46 d., 248 ob. č. (1890), samota Dubina. — **5**) D. (něm. *Domaschin*), ves t., hejt., okr., pš. Zlutice (7 km již.), fara Lukov; 23 d., 118 ob. n. (1890).

5) D., ves na Moravě, hejt. Dačice, okr. Telč, fara a pš. Studená; 28 d., 159 ob. č. (1890).

Domaška Michal, spisovatel hornolůžický (* 23. čna 1820), od r. 1849—92 ev. farář v Nosačicích, nyní na odpočinku. Vydal tři sbírky nábožných písní: *Adventská harfa* (1864), *Půstna harfa* (1865) a *Zionske hlasy* (2 díly, 1863 a 1879), z nichž poslední obsahuje mimo původní skladby také řadu překladův. Všecky tři sbírky vyšly nákladem »Lutherského knihoveného towařstwa«. Týž spolek vydal i jeho *Swjatyj póst* (překlad, 1865), rozjímání, modlitby a písně na všecky dny postu. R. 1882 převzal (29. ročníkem) spoluredakci »Missionského posla«, náboženského měsíčníku pro evangeliky, kterouž dosud vede; mimo to uspořádal téhož roku *Biblijskij pučnik*, sbírku bibličkových citátů na každý den v roce, kteráž pod různými redakcemi vychází již od r. 1863. Za tyto své zásluhy o náboženskou literaturu pro evang. lid lužický vyznamenán byl r. 1891 rytířským křížem saského řádu Albrechtova I. třídy. Vedle této své činnosti píše v posledních letech do Mukovy »Lužice« pod pseudonymem Šyman i četné lyrické básničky v tónu prstonárodním ceny nepatrné. Krom toho psal do Jordanova »Jutničky« a »Srbských Novin« a r. 1889 vydal nákladem Matice původní povídku pro lid *Bratřik a sotřička*. Čny.

Domašev Sergěj Gerasimovič, učenec ruský († 1796), cestovav dlouho po Evropě, jmenován ředitelem petrohradské akad. nauk (1775—83). Napsal dějiny básnictví od nejstarších dob a stati *Kratkoje opisanije russkich stichotvorcev*; *Razsuzděníje o polžě nauk*; *Ob objažannosti učenných občestv* a j. Drobné jeho práce veršem i prosou otištěny v časopise »Polěžnoje Uveselenije« (1761—62). Snažil se vymýtit z ruštiny tvrdý znak (2).

Domašov: 1) **D**, město na Moravě, viz Domštát. — 2) **D**, ves t. v okr. šternberském viz Damašov.

3) **D**, Dolní, Horní a Prostřední (něm. *Thomasdorf*), far. ves ve Slezsku, hejtm. a okr. Frývaldov; 387 d., 2744 obyv. n. (1880, 2642 ob. 1890), fara, zřf. šk., ps., 4 mlýny.

Domašov, far. ves na Moravě, hejt. Brno, okr. Ivančice; 85 d., 699 ob. č. (1890), kostel sv. Vavřince, zřf. šk., ps., statek benediktinů rajhradských.

Domat, též **Daumat** [dómà] Je a n, právník franc. (* 1625, v Clermontu v Auv. — † 1696 v Paříži). Vychován jesuitou Sirmondem, stal se advokátem; byl důvěrným přítelem Pascalovým a protivníkem jesuitů. Skoro po 30 let byl král. advokátem v Clermontu a r. 1681 odešel do Paříže, kde král mu vyměřil pensi 2000 liber. Dílo jeho *Les lois civiles dans leur ordre naturel*, spolu s *Traité des lois* (1689 až 1697, 5 sv.) došlo v XVIII. stol. veliké vážnosti a ovládalo praxi. Chválen zvláště logický pořádek, v nějž **D**. uvedl chaotické zásady práva obyčejového splétající je s právem římským, přesnost a duch filosofický a jansenistický jeho spisu. Boileau nazval ho »obnovitelem rozumu v právnictví«. Dílo vydáno častěji s komentáři, zvl. r. 1724, 1744, 1822 (Carré, 1828—30 (Rémy). Sepsal dále *Legum dilectus*, výbor zákonů římských (1700 a. j.).

Domaželice, far. ves na Moravě, hejt. Holešov, okr. Bystřice pod Hostýnem, ps. Dřevohostice; 74 d., 377 ob. č., 4 n. (1880 446 ob. 1890); kostel sv. Jakuba Vět., zřf. šk., alod. statek se dvorem a lihovarem Leonie sv. pí ze Skrbenských.

Domažlice (lat. *Tusta*, něm. *Taus*), král město v záp. Čechách v Podšumaví, 428 m n. m., v diécesi budějovické, má s předměstími 22:45 km² výměry, 7575 ob. č., 106 n. (posádka vojenská), 10 jiné národnosti. Jest zde děkanství, okresní hejtm. a soud. kommissarství fin. stráže, okr. četnická st., cechovní úřad, kasárny s voj. posádkou, děk. kostel Nar. P. Marie s vysokou, kulatou věží, klášterní kostel Nanebevz. P. Marie s konventem obutých eremitů sv. Augustina, r. 1288 od krále Václava založený, špitál s kostelem sv. Antonína, zbytky to někdejšího zemského hradu, na hřbitově kostel sv. Jana Nep., kostel sv. Vavřince blíže města, kongregace škol. sester (N. D.), nová nádherná radnice, městské museum, zřf. škola a zřf. měšťanská pro chlape a dívky, zřf. obec. škola (pro venkovské obce), průmyslová pokrač. škola, státní vyšší gymnasium. Na náměstí stojí pěkný pomník děkana Příhody od J. V. Myslbeka Průmysl a obchod čilý; jsou zde rafinerie na cukr, pivovary obecní a soukromý, 10 mlýnů, přádelna, továrna na lněné, bavlněné a harasové zboží, závody na rukodělné zboží, výroba punčoch a stávkového zboží, 2 továrny na tka louny, výroba hospodářských strojů, továrna na hliněné nádoby, 3 cihelny a žulové lomy, spořitelna, obč. a okr. hospodářská záložna, filiálka Rak.-uher. banky, stát. hřebčinec, pošta, telegraf, stanice státní a České záp. dráhy.

Obyvatelé žijí se průmyslem, zemědělstvím, obchodem a drobnými řemesly. Samoty dvůr Baldov, Byšensko a Smolov.

Č. 1201. Znak města Domažlice.

Znak **D**-ic (podle majestátu r. 1481): štít z polovice modré a z polovice (totiž hradby) bílé barvy s branou otevřenou a 2 věžemi bílými, mezi nimiž anděl oděný rouchem bělostkvoucím a štolou pozlacenou za hrdlo zavěšenou, an se levicí hradeb dotýká, pravíci drží meč dobytý; nad čelem jeho zlatý kříž (vyobr. č. 1201.).

Dějiny **D**. mají jméno své od kmene, který v okolí obýval (Domaželici), nebo krajina okolní sloula Tuhošť a odkudž jest něm. název (*Taugst*, *Taust*, *Taus*). Ode dávná bývaly místem hrazeným, z jehož důchodů podělovány duchovní sbory, také tu býval menší úřad (cúda) a purkrabství, jemuž náležel také dohled nad Chody. Purkrabě byli napřed stavu panského (1284—89 Půta z Potšteina a Soběhrd z Litic, 1291 Závise z Stružnice, 1294 až 1295 Hynek z Dubé, 1326 Slavec z Oseka). Od krále Jana zastaveny **D**. (1316) Vilémovi Zajíci z Valdeka a svolán sem r. 1318 sněm, na němž se stalo smíření mezi králem a šlechtou. Později zastaveny zase Petrovi z Rožmberka, od něhož je vyvadil Jindřich falckrabě na Rýně († 1339), zeť králův. Poněvadž Domažličtí byli od něho obtěžováni roucho, obdrželi po vyplacení některé milosti. Jiné milosti učinil jim (1349) Jan kníže Korutanský, zástavní držitel, po němž t. r. Jindřich z Hradce následoval; když se však tento r. 1354 bouřil, **D**. od král. vojska dobytý. Od Karla IV. obdržely **D**. svobody rozličné na povznesení živnosti. R. 1397 pronajat jest úřad domažlický Janovi z Michalovic, r. 1403 zase Boršovi mladšímu z Oseka, jenž jej do r. 1406 držel. Hned na počátku válek husitských zdvihli se Domažličtí, zmocnili se vlády v městě a přidali se k bratrstvu tábořskému. Při vítězství r. 1431 ukořistili roucho, kříž a jiné věci kardinála Juliána a dlouho je pro památku chovali. Teprve po válkách dostal se v držení **D**-ic Zdeněk z Drštky, jemuž je byl král r. 1422 zapsal, a nástupce jeho Hanuš z Kolovrat odtud tuze válčil s Bavyry. Od Jindřicha z Kolovrat vyplatili se Domažličtí sami (1454) a král slíbil (1455), že na nich výplaty pánu žádnému nedá. Nad to získali r. 1456 rychtářství nad Chody. Avšak od r. 1459 přeče úřad i s městem zastavován (r. 1459 Racek z Janovic, kol 1461 Ješek z Bozkovic, 1469 Protiva a Lev bratři z Rožmitála), což bylo Domažlickým proti mysli; když pak dostal zástavy (1473) Zdeněk ze Šternberka, protivník králův, teprve slíbeno Domažlickým, že mají zůstatí při komoře král. Pak násle-

dovala po synech Zdeňkových Kateřina z Pecky (1478) a dcera její Markéta z Rožmitála (1482), skrze niž se dostal úřad domažlický v držení Jindřicha ze Švamberka, manžela jejího. Za rodu Švamberkého marně se Domažličtí namáhali, aby se sami vyplatili, když pak se Chodové proti Petrovi ze Švamberka bouřili, konečně úřad domažlický (1570) vyplacen. Obec domažlická, které se za poslední doby v potřebách hmotných dobře dařilo, dovedla toho (1579), že proti za placení ustanovena jest za úředníka nad Chody a panstvím (konfiskace r. 1547 nezpůsobila Domažlickým velké ujmy na statcích a omezení svobod nepocítili jsouce v zástavě). Zástavy ty později prodlužovány, ale poddaným z toho nevzešel užitek, poněvadž je Domažličtí tak utiskovali jako páni. R. 1620 pracovali Domažličtí, kteří se k stavům odbojným přidali, aby jim panství bylo prodáno, ale záměr ten zkažen opanováním města skrze císařské vojsko 8. října 1620. Pro vzpouru propadli r. 1621 všechny statky, z nichž jim později jen skrovná část navráćena, a i z těch některé prodali, když jsouce vojáky obtěžováni a ochuzováni, v dluhy upadali. Kromě toho bylo město zpuště, poněvadž při obléhání ohněm a výbuchem prachu mnohé domy zkaženy a pro náboženství mnozí se vystěhovali (1626). Znenáhla se město zotavovalo a r. 1671 koupilo hrad zdejší k panství patřící. Vybředení z dluhův obecních a tiché živobytí městské byly údělem D-ic v XVII. st., jsouce přetřehovány nehodami rozličnými. Ke starším (1373 plenění od Bavorů, 1431, ohně r. 1499 a 1592) přibýly r. 1683, 1747, 1796 a 1822 velké požáry, při nichž město více méně trpělo. Lépe vyvíjely se osudy města od r. 1850, zejména od založení železné dráhy (1861). D. jsou rodištěm několika znamenitých mužův (viz Roh, Slatina a Střela), zejména Baltazara z D-ic, jenž byl r. 1348 prvním učitelem lékařství na universitě pražské. *Sčk.*

Domažličky, ves v Čechách, hejt., okr. a pš. Klatovy (7 km sv.), fara Předslav; 18 d., 104 ob. č. (1890), sam. Podhorský mlýn.

Domb, obec v prus. Slezsku, vl. obv. opolském, kr. kattovickém, má uhelné doly Waterloo, želez. hutě Baildonhütte a Agneshütte a 4138 ob. (1890).

de **Dombasle** [dõnbál] Charles Jos. Alex. Mathieu, agronom francouzský (* 1777 v Nancy — † 1843 t.). Získal si zásluhy o pokrok zemědělství franc., zřídil r. 1822 první vzorné hospodářství s rolnickou školou v Rovillu u Nancy a továrnu na hospodářské nářadí; sám vynašel a zlepšil některé nástroje, jako rádlo, pluh, kopáč, nesoucí jeho jméno. Odbornou literaturu rozmnožil překlady (Thaërova něm. díla *Les instruments d'agriculture*, Sinclanova angl. *L'agriculture pratique et raisonnée*) a původními spisy: *Instruction sur la fabrication de betteraves par le procédé de la macération*; *Calendrier du bon cultivateur*; *Annales agricoles de Roville* (9 sv.); *Traité d'agriculture* (vyd. až po jeho smrti, 5 sv.) atd. V Nancy postaven mu pomník a rolnická

škola v Tomblainu označena jeho jménem. Srv. Bécus, M. de D., *sa vie et ses oeuvres* (Nancy, 1876).

von **Dombay** Franz, orientalista rak. (* 1758 ve Vidni — † 1810 t.). Vzdělal se na orientální akademii ve Vidni, účastnil se posílání císaře Josefa II. ke dvoru marockému (1783), byl členem vyslanectva v Madridu, pohraničním tlumočником v Záhřebě, kde účastnil se platné ohraničovacích prací na Uně, a konečně dvorním tlumočником a radou dvorní a státní kanceláře. Napsal: *Gram. linguae Mauro-Arabicae* atd. (Viedeň, 1800); *Gram. ling. persicae* (t., 1804); *Ebn Medini Mauri Fessani sententiae quaedam arabicae* (t., 1806); *Beschreibung der gangbaren marrokanischen Gold-, Silber- und Kupfermünzen* atd. (t., 1803); mimo to: Abul-Hasana dějiny maurských králů (2 d., Záhřeb, 1794—97); Dějiny šerifů (králů) marockých (t., 1801); Život Muhammedův (t., 1795) a populární filosofie Arabů, Peršanů a Turků (t., 1795).

Dombe, město pol. viz Dąbie.

Dombes, Pays de D. [pej de dõnb], lat. *Dumbae*, bývalá krajina (*pays*) a od začátku XV. stol. knížectví v Burgundsku, nyní jihozáp. část franc. dep. Ain mezi řekami Veyrou na sev., Saõnou na záp., Rhõnem na jihu a Ainem na vých., ač prostor ten zcela nevyplňuje. Jest to vlnitá planina, dosahující 180—377 m výše a zaujímající 1448 km². Z velké části vyplněna jest rybníky, které však v poslední době pilně se vysušují. — Knížectví D. náleželo také Kateřině z Medici a pak v l. 1561 až 1681 rodu vévod. Montpensierských, načež nabylo ho vévoda z Maine, levoboček Ludvíka XIV., a r. 1762 spojeno s korunou franc. Hlavní město Trévoux.

Dombey [dõnbé] Joseph, franc. přírodopisec (* 1742 v Mâconu — † 1794 v Montserratu), byl lékařem a zabýval se studiem věd přírodních. Vyslán byl r. 1776 ministrem Turgotem do Peru, zdržoval se po sedm let v Jižní Americe a procesťoval zvláště Kordillery a poříci amazonské sbíraje všude horlivě starozitnosti a přírodniny. Navráťiv se do vlasti, odevzdal Museu pařížskému bohaté sbírky starozitnosti peruánských a přírodnin, hlavné rostlin, mezi nimiž nalézalo se mnoho nových. R. 1793 vyslán byl znovu do Ameriky, aby odevzdal Spoj. Obcím normální míry franc., byl však na moři lupiči zajat a uvězněn na ostrově Montserratu (v Malých Antillách), kdež zemřel následkem špatného nakládání.

Dombeya dle francouzského botanika Jos. Dombeye) Cav., klanoch, rostlinný rod z čeledi *Sterculiaceae* (dle některých z čeledi *Malvaceae*) a tribu *Dombeyae*. Má stálý, pětidílný a posléze podhnutý kalich podepřený 3 listy a 5listou korunu plátků na konci zaokrouhlených, nestejnostranných, na plodu jako u slezu sesychajících. Tyčinky (10—20) jsou v krátkou trubku rostlé a z nich 5 protiplátečných jest pometalých a jazýčkovitých. Tobolka syrečkovitě smačknutá jest 2—5pouzdrá, pouzdrosečná, v každém pouzdru 1— až zsemenná. D. roste jako strom anebo keť

s listy roztroušenými, dlanitožilnými, často i srdčitými vůbec v tropických končinách Afriky i na Madagaskaru, Réunionu, na ostrově Sv. Mauricia a tu onde i v teplé Asii. Květy průměrně velké skládají úžlabičkové nebo terminální vrcholky nebo okolíky, kteréž podepřeny jsou velkolistým obalem tak jako každý květ 2—3 listeny. *D. umbellata* Cav., k. okolíkatý, poskytuje na ostrově Réunionu lýko na provazy. *D. lancaefolia*, z Javy a Sumatry známá, dává oblíbené dřevo. *D. Ameliae* Guill., *D. cordifolia* DC., *D. palmata* Cav., *D. obtusifolia* Boj. (tento stromovitý) pěstují se tu a tam v teplých domech. Tu, když povyroستly, uštipují se jim vrcholky, aby se spíše rozvětvily. *Děd.*

Dombeyae DC., rostlinná tribus z čeledi *Sterculiaceae* s květy obojakými, jejichž kalich a koruna jsou splátečné, plátků korunních posléze na plodu seschlých. Jednobratré tyčinky (10—20) jsou někdy počtem 5 pometalé; tobolka 5- i vícepouzdrá, v každém pouzdru 2- nebo vícesemenná, puká se buď v přehrádkách nebo středem pouzder. Semena chovají v dužnatém bílku rovný klíček s dělohami listovitými, často zklanými, zřídka plochými. Důležité 3 rody: *Pentapetes*, nestydlí ve c, *Dombeya* a *Atrapaea* rostou dílem v tropické Asii nebo v Africe. *Děd.*

Dombhád, lázeňské místo v starorodenském okresu župy bystřicko-naszodské v Sedmihradech na stoku říčky Anieze z Velkého Szamoše. S vrcholu malého, as 6 m vysokého kuželovitého pahorku z vápnitého tufu prýští se léčivý, alkalicko-muriatický pramen dombhádský. Pět minut severovýchodně pramen Antoniin dává alkalickou kyselku, které se k pití i k lázním studeným užívá; půl hodiny sev.-záp. v rozkošném údolí říčky Ariesulni silný pramen železité kyselky. V místě velká pila a úhledné sady. *Dkl.*

Dombovar, dva městyse v uher. župě Tolně, křižovatka žel. dráhy pětikostelí budínské a dunajsko-drávské: 1. Ó.-D. s 3300 ob. maď. (1890) a 2. Új.-D. s 3967 ob. maď. (1890) kteří zabývají se polním hospodářstvím a pěstováním tabáku.

Dombrová: 1) D. Doubrava, Dúbrava, pol. *Dąbrowa* (něm. *Doubrau*), ves a statek ve Slezsku, hejt. a okr. Fryštát, fara a pš. Orlová; 249 d., 2004 ob. č., 286 pol., 48 n. (1880, r. 1890: 3086), čes. soukr. škola, průmysl. pokr. šk. pro dívky, dětská opatrovna, spojitelná a potravní spolek, lihovar, výroba nábytku z ohýbaného dřeva a cihel a telegraf. stanice. Dombrovsko-orlovské kameno-uhelné doly náležejí bankovnímu závodu S. M. Rothschilda ve Vídni, od něhož je n. jala firma Gutmann, jejíž společníkem je Ig. Vondráček; v posledních letech došlo se tu průměrem 2 1/2 mill. q uhlí ročně. Mimo hlavní jámu jsou v D-vé ještě 2 hlavní šachty »Pokus« a »Eleonora«, v nichž se pracuje. Kolonie dělnické: Opíči, Spluchov a Mexiko — **2)** D. v Haliči a v rus. gub. piotrkovské viz Dąbrowa.

Dombrowka, dvě vsi v prus. vl. obv. opolském: 1. D. Velká v kr. bytomském, má

doly na kalamín a 2327 ob. (1890); 2. D. Malá v kr. kattovickém, blíže rus. hranic, má doly na uhlí, huti stříbrné, olovené a zinkové a 5125 ob. (1890).

Domburg, rybářská ves v nizoz. prov. Zeelandu na sev.-záp. pobřeží ostrova Walcheren, 15 km sev.-západně od Middelburgu, s 1013 ob., nabývá nyní významu mofskými lázněmi, hojně navštěvovanými. Směrem k Westhove. býv. sídlo biskupů middelburských, a k Westkapelle má krásný listnatý les. V okolí nachází se mnoho památek z dob římských, zatopených namnoze mořem; roku 1647 objeveny pod hladinou mořskou zbytky chrámu.

Domšice viz Domšice.

Domenico di San Giovanni [-ko di san džo-], satirický básník italský, viz Burchiello.

il **Domenichino**, též Dominichino [-kíno], vlastně Domenico Zampieri, malíř ital. (* 1581 v Bologni — † 1641 v Neapoli). Vzdělal se v Bologni u vlámského malíře D. Calvaerta, pak ve škole Carracciů, jichž vlivu valně podléhal. Nedlouhý čas zdržoval se v Římě, pak opět v Bologni, r. 1621 byl jmenován architektem papežské komory a po smrti papeže Řehoře XV. odebral se do Neapole, kdež prý od tamních malířů byl otráven. D přes to, že neměl zvláštního nadání, a přes chudost své fantazie patřil k nejslavnějším mistrům italským XVII. věku. Byl nad míru pilným, svědomitým umělcem a vytrvalým pracovníkem a solidní provedení, uslechtilé a proctěné pojetí dodávaly mu zvláštního půvabu. Nám jeví se teď příliš chladným. Obrazy jeho valně jsou rozšířeny po Itálii a jsou to zejména *Přijímání sv. Jeronyma* (v muzeu Vatikánském), nejlepší to dílo D-vo, pak *Madonna del Rosario*; *Mučennictví sv. Anežky*; *Zavraždění sv. Petra z Verony* (v pinakothéce bolognské); *Sv. Pavel* a j., pak fresky v Římě (ve chrámech Sant' Andrea della Valle a San Luigi de' Francesi) a v opatství Grotta Ferrata, v nichž vynikají zvláště některé podrobnosti a postavy vedlejší, ve Fanu (*Navštívení P. Marie*) a j. D. byl též stavitelem a mimo jiné pochází od něho plán jezuitského chrámu *St. Ignazio* v Římě, jenž vyniká zvláštním uspořádáním kupole nad lodní chrámovými; stavba provedena v ital. renaissanci a přední krátké lodi jsou vytvořeny jen třemi intervally. Srv Bolognini-Amorini, *Vita del celebre pittore D.* (Bologna, 1839).

Domejko Ignacy (též Domejko), geolog a vlastenec polský (* 1802 v Niedźwiadce gub. minské — † 1889 v Santiagu v Chili), vzdělával se na universitě vilenské, kde spřátelil se s Mickiewiczem, Odyńcem a j., vstoupil s nimi do spolku »Filaretů« a po zrušení university vypovězen na ves. Súčasniv se povstání r. 1831 a nucen prchnouti, žil s Mickiewiczem v Drážďanech, později v Paříži, kde ukončil hornickou školu. Pobyl krátkou dobu jako praktický geolog v Elsasku, povolán do Chile za profesora geologie na nově založené škole v Coquimbé a r. 1837 jmenován prof.

na universitě v Santiagu, kde delší dobu za stával též úřad rektora. R. 1884 navštívil svoji vlast a byl všude nadšeně vítán jako zástupce doby Mickiewiczovy. Z jeho spisů jsou čelnější: *Araucania i sus habitantes* (Santiago, 1845, polsky v překl. A. Zawadzského Vilno, 1860); *Elementos de mineralojia* 2 vyd., Santiago. 1860) s dodatkem *Mineralojia de Chile* (t., 1867); *Mémoire sur la constitution géologique de Chili* (Pafiz, 1846); *Estudio sobre las aguas minerales de Chile* (Santiago. 1871) a mn. j. Důležitý jsou četné jeho rozpravy v časop. »Ann. d. Mines de Paris« (1840—84) a Ann. de la Universidad de Chile« (1838 až 1884). Z Pouilleta přeložil *Elementos de física experimental* (t., 1845). Polské jeho spisy vynikají jadrnou a čistou mluvou. Hlavní z nich jsou: *Podróż z Paryża do Chili* (Krakov, 1857); *Chili* (Varšava, 1871); *Filareci i Filomaci* (Poznaň, 1872); *Odpuť w Andacollo w Kordylierych* (Varšava, 1876); *Rzut oka na Kordyliery chilijskie* (»Rozprawy« akademie krak. 1879); *Z życia wiejskiego w Ameryce* (»Kronika Rodzina«, 1883); *Urywki z podróży do kraju Araukanów* (t., 1884); *O początku świata* (t., 1885). Mickiewicz v »Panu Tadeuszu« posvětil přátelství s Dkem kapitolou »O Domejce i Dowejce«.

Domène [-mén]: 1) D., hl. m. kant. ve franc. dep. Isère, arr. grenobleském, na žel. trati grenoble-chambéryské a na f. Demenonu, jenž žene mnoho průmyslových závodů, jako papírny pily, parketárny, přádelny, mlýny a j.; 1987 ob. (1891). — 2) Lac de D. [lak-], jezero švýc., viz Schwarzwsee.

Domentijan, starosrbský spisov. XIII. st., mnich kláštera Chilendarského na Athoně, sepsal r. 1243 životopis sv. Sávy, prvního arcibiskupa srbského, jsa jeho učenník, a r. 1264 dokončil život otce sv. Sávy, velikého župana Štěpána Nemanje. Spisy tyto, vynikající jasností jazyka a slohu, později často byly přepisovány a přepracovány. Právý text je asi ten, jež Daničić vydal 1865 v Bělehradě. *KJk.*

Domény (franc. *domaines*, ve středověku *domaenia* nebo *domaynia*, odvozeno od lat. *dominium*, panství) v širším slova smyslu nazývají se všechny statky hospodářské, které jsou vlastnictvím státu, nebo jejichžto výnos plyne přímo do státní pokladny. V užším slova smyslu nazývají se d. pouze státní statky rolnické na rozdíl od státních lesů. D. liší se jednak od jiných státních statků, jako železnic, silnic a pod., jednak od statků, které jsou soukromým jměním zeměpána, a slují kabinetní nebo chatullové statky. Ve Francii rozeznává se vedle d-én v širším smyslu shora vytčeném, nazvaných *domaine privé de l'état* (soukromá d-na státní), ještě *domaine public*, totiž státní majetek, jež tvoří námořnictvo, vojsko, plavba tuzemská, komunikace i veřejné stavby. Historický vývoj d-én sahá hluboko do starověku a souvisí s vývojem státní moci. D. vznikly většinou z dobytého území a tvořily původně hlavní a často jediný pramen. z něhož se uhrazovala vydání státní (viz *Bernictví*, 847). Proto byly považovány za statky

státní, z jejichž výnosu zeměpán ovšem mohl krýti potřeby domácnosti své i svého dvora, ale byl též povinen hraditi vydání státní, máje právo žádati berně pouze tehdy, když výnos daní nestačil. V dobách, kdy moc panovníka byla značná, absolutní, pokládali zeměpáni d. za své vlastnictví, volně je zcizující nebo rozdáující. Ale třeba mti na zřeteli, že v takovýchto případech veškerá moc státní byla soustředěna v osobě panovníkově, a že tedy on měl právo majetkem státním volně nakládati. Arci stávalo se též často, že panovníci s vlastními d-nami státními slučovali své soukromé statky rodinné, nebo statky dědičtími nebo věnem nabyté v jediný celek pod společnou správou. Tu pak z takovýchto statků delší dobou vyvinuly se vlastní d., totiž statky státní. Avšak i opačný případ přiházel se, zejména v Německu, kde d. změnily se v soukromé jmění zeměpánů, byvše jim panovníkem darovány nebo zcizeny. V Německu zejména vyvinuly se dosti spletené poměry vlastnické, pokud se týče d-én. Proto po r. 1848 vznikly mnohé spory o vlastnictví d-én. Ve větších státech jsou poměry ty již upraveny, a ve státech menších, kde dosud panovalo jakési společenství soukromých statků vladařových se statky státními, děje se rozřešení zákonodárnými sbory. Spravovatise mohou d. vlastní správou, která se naje vyskytuje na nižším stupni hospodářství, nebo pronájmem na čas; doba pronájmu bývá z pravidla delší ve Vírtembersku 18 let, a může vždy na dalších 9—18 let býti prodloužena), zvláště tam, kde jest stav pronájmu jistý a kde se provozuje intenzivní hospodářství. — V theorii byl veden tuhý spor, zejména v Německu, o otázce, je-li záhodno, aby stát měl vůbec d. Za důvody pro zcizení d-én uvádělo se hlavně: 1. že státní správa není dosti způsobilá ku provozování živnostenskému, a že osoby soukromé dovedou z pravidla pramene živnostenského lépe využítkovati, poněvadž mohou provozovau hospodářství intenzivně a s menším nákladem; 2. že prodejem d-én mohou státní dluhy býti placeny, a že se pak více ušetří na úrocích, nežli se ztrácí na příjmu z d-én. Pro podržení d-én uvádělo se zejména: 1. když i některé d. vykazují výnos poměrně menší, nelze takto souditi o všech; ostatně může stát vhodným pronajímáním výnos zvětšiti; 2. d. považují se za podstatnou podporu hodnoty knížecí; 3. státní půjčky se usnadňují, má-li stát majetek (nyní rozhoduje při půjčkách arcí veřejná důvěra v řádnou správu státní i v berní sílu poplatnictva); 4. příjem z d-én musí vzrůstati, ježto stoupá renta pozemková; prodejem ztrácí se tento budoucí výtěžek (tento důvod neplatí všeobecně, poněvadž i renta pozemková může klesati); 5. některé d. poskytují přiležitost ku zlepšení hospodářství zavedením lepších druhů dobytka, zřízením hřebčinců a pod. Celkem nelze stanoviti obecnou zásadu o zcizení nebo podržení d-én, nýbrž třeba vždy přihlížeti ke zvláštním poměrům v každém jednotlivém případě. Zcizení odporučuje se zejména, když lze stržené ceny kupní výhodně

upotřebiti, na př. k zaplacení dluhu, z něhož se platí velké úroky, anebo když v zemi se provozuje hospodářství intensivní, které státní správa zavést nemůže. Zvláště lze prodati takové statky, jichž hospodářství vyžaduje menšího nákladu; naproti tomu jest záhodno, aby stát podržel statky, které vyžadují značného kapitálu a které se vyplácí jen ve velkém, zejména lesy. Mimo to mohou býti i důvody sociální pro zcizení d-én, na př. když prodejem a rozdrobením velkých d-én má býti postaráno o rozmnožení obyvatelstva v jistých krajinách — z kteréhož důvodu v XVIII. stol. v Prusku byly zcizeny značné d. — anebo když má býti napomáháno vzniku malorolnictva proti velkostatkářství. Zcizení může se dítí buď ve velkém nebo malém. O výhodnosti obou způsobů rozhodují poměry v oně zemi, kde d. mají býti zcizeny. Rozdrobení a prodej v malém jsou výhodny, jde-li někde o založení středního stavu rolnictva, kde převládají rozsáhlé velkostatky. Arci jest tento způsob prodeje obtížnější, zvláště při velkých d-nách, a proto odporčuje teorie (zvláště Wagner) na místě prodeje dědičný násed (pacht), kde pachtýř při uzavření smlouvy platí menší plat, za to však odvádí roční dávky (tak zv. kanon). Takovýto dědičný násed proveden byl ve značné míře v létech 50. tohoto stol. v Meklenbursku-Zvěříně, kde utvořeno několik tisíc dědičných pachtýřů. Proti tomuto způsobu zcizení namítají se však jednak obtíže, způsobené stálou změnou smlou o placení kanonu, jaké vyžadují měnící se poměry hospodářské, jednak právní principy naší doby, které zahrnují takovéto trvalé (věčné) smlouvy.

Nejvíce d-én jest v Americe. Spojené Obce severoamerické dle odhadu z r. 1865 vykazovaly 1450 mill. akrů č. li 580 mill. ha (83.45% veškerý půdy) d-én, které se dosud nalézají ve správě státního tajemníka vnitra, poněvadž se při nich hledí více na osídlení než na výnos. I v ostatních státech amerických jsou značné d., tak v Paragwayi 1/2, všeho území. Značné množství d-én jest též v Řecku: 1,047,000 ha (16.2% půdy) polností a 250,000 oliv v úhrnné ceně 94 mill. zl. r. m., což vysvětluje se tím, že zapuzení Turci musili státu odstoupiti své pozemky. V Rakousku jest dle výkazu z roku 1890 d-én v širším slova smyslu 989,868 ha (3.29% půdy), a sice 637,557 ha lesů, 8057 ha polí, luk a zahrad, 45,779 ha pastvin, 22,081 ha jiných pozemků a 276,394 ha neplodné půdy. Příjem 3,812,749 zl., vydání 3,507,573 zl., čistý zisk 305,176 zl. V r. 1889 byl čistý zisk 492,808 zl., v r. 1888 662,157 zl., v r. 1887 441,462 zl. Nejvíce d-én jest v Tyrolsku a Vorarlbersku, totiž 293,445 ha (10% půdy), z toho 120,514 ha lesů (41%), příjem 392,611 zl., vydání 461,291 zl., náklad větší 68,680 zl.; v Haliči 219,634 ha (2.76% půdy), z toho 207,648 ha lesů (94.49%), příjem 1,083,994 zl., vydání 774,810 zl., čistý výnos 309,184 zl.; v Salcpursku 187,960 ha (26.28% půdy), z toho 115,870 ha lesů (61.64%), příjem 319,005 zl., vydání 438,300 zl., náklad větší 119,295 zl. Nejméně d-én jest v Bukovině:

1657 ha (0.16% půdy), z toho 1548 ha lesů (93.41%), příjem 8620 zl., vydání 5058 zl., čistý výnos 3562 zl.; v Čechách: 6150 ha (0.12% půdy), z toho 5988 ha lesů (97.37%), příjem 114,356 zl., vydání 47,758 zl., čistý výnos 66,598 zl. Na Moravě a ve Slezsku nejsou vůbec žádné d. Správa d-én jest upravena zákonem z 3. dubna 1873 č. 44 ř. z. a spadá do oboru ministerstva orby, při němž jest zřízeno zvláštní oddělení technické s vrchním zemským lesmistrem (*Oberlandesforstmeister*) jakožto představeným, jemuž přidělen jest vrchní lesní rada a dva lesní radové a další počet úředníků. Nižšími orgány jsou feditelstva státních lesů a d-én (*Forst- und Domänen-direction*), jichž jest celkem 7 (pro Dolní Rakousy, Horní Rakousy, Solnohradsko, Štýrsko a Korutansko, Tyrolsko a Vorarlbersko, Krajinu, Přimofí a Dalmacii) a jimž podřízeni jsou správci státních lesů a d-én. V Čechách mají tito správci vyšší obor působnosti a jsou podřízeni přímo ministerstvu orby. — V Rusku evropském jest d-én 163,989,000 ha (29.22% půdy). V Německu má nejvíce d-én Meklenbursko 559,436 ha (42.5% celkové půdy velkovévodství), pak Prusko 340,500 ha (s vyloučením státních lesů) s čistým výnosem 23 mill. marek (1892), pak Badensko 110,758 ha s čistým výnosem 1,856,000 m. Z ostatních zemí evropských má větší d. polní ještě Švédsko. Práncie má pouze větší d. lesní. *Klíer.*

D., též tolik co panství, velkostatky, viz Vrchnost.

Dome'sday-book v. Doomsdaybook.

Domesnaes (lotyšsky *Kolgaraga*), mys v Baltickém moři na záp. kraji Řízkého zálivu. jest nejsevernějším cípem Kuronska, táhne se jako úzký útes na 8 km do moře směrem k ostrovu Ezelu a spadá příkře do moře, ačkoli výškou nevyniká. Pro bezpečnost plavby vztýčeny jsou na mysu dva majáky a na moři zřízena plovoucí světlárna.

Domestio [-ik], hustá, dosti hrubá látka bavlněná, tkaná na způsob plátna. Prvotně vyráběla se v Sev. Americe, nyní vyrábí se dosti hojně i v Evropě a přichází do obchodu buď rezná nebo bílená neb i appretovaná. Užívá se jí na prádlo. *Ls.*

Domestious [-ikus], lat., tolik co k domu přínaležející, domácí, odtud mn. číslo *domestici*, domácí lidé a sice: 1. členové rodiny, 2. čeled. V poslednějším významu přešlo do užívání moderního (franc. *domestique*, služební jako služebnictvo). — **Domestici** v řím. vojenství byla část t. zv. *domestici protectores* osobní stráž císařské v dobách pozdějších. jež doplňována byla z centurií veteránů a měla v čele primiceria a decemprimi. V život uvedeni nejspíše císařem Septimiem Severem (200). *Čar.*

Domestikace (z lat.), zdomácnění, učinění domácím (o zvířatech).

Domestikální fond český jest částí jmění zemského, které spravováno jest výborem zemským království Českého. Původ fondu toho spadá v dobu starého zřízení stavovského v Čechách, kdy stavům bylo i raditi

náklad za vybírání a správu berní i jiné potřeby zemské. S počátku hradily se potřeby tyto z výnosu berní samých; když později následkem válek břemě berní těžce na království České naléhalo bylo třeba zabezpečiti úhradu všelikých potřeb zemských. Tak již r. 1569 stavové vyhradili sobě z povolené sbírky zemské jistou sumu k tomu účelu. Z takových peněz platili berníky, od r. 1714 kasíry a kontrolory krajské k vybírání berní ustanovené, od r. 1574 zemského prubíře mincí, od r. 1585 lékaře a ranhojiče zemské, od r. 1659 zemského pojezdného a jiné učitele cvičné. Od r. 1627 až do pol. věku XVIII. objevuje se v usneseních sněmovních vedle nákladu na vojsko a na potřeby dvoru královského také stálá rubrika pro potřeby zemské, k jejichž uhrazení sloužily sbírky pomocné čili adminikula, záležející v různých nepřímých daních. Desítiletým recessem z r. 1748 kterým zaveden pořádek ve financích českých, dlouhými válkami rozrušených a dle kterého království České zavázalo se odváděti po 10 let ročně 5,270.488 zl. daní a mimo to 134.129 zl. výplatou za sbírku z masa a z tabáku, ve správu stavův vešlou, podrželi stavové pro sebe sbírku z kapitalistů, posudně z piva, daň z páleního, z muzik, solnou přirážku a výtěžek z nově zavedeného kolku na papír, karty a kalendáře. Pokladna pak, do které výtěžek těchto pomocných sbírek plynul. nazvána d-m fem. Vláda zmocnila se však záhy navzdor recessu a přes námitky stavů větší části sbírek, jež vynášely asi 300.000 zl. ročně, a fondu domestikálního zbyla potom jen daň z vína, z kořalky, z muzik a ze sladu. Od r. 1764 téžil d. f. také z přirážky na dobytek, která však r. 1775 zrušena a za niž dána stavům náhrada 153,367 zl. 41 kr. Mimo to dostalo se témuž fondu za příčinou zrušení nevolnictví r. 1781 roční náhrady 8855 zl. 29 1/2 kr. k. m.

Stavové vždy volně nakládali s d-m fem, neskládajíc vládě žádných účtů. Marie Terezie však r. 1770 a ještě více Josef II. r. 1782 obmezili toto právo stavův činnice vydání z d ho f-u závislým na schválení dvorské komory. Zrušením stavovských shromáždění a stavovského výboru, pak sloučením veškerých stavovských pokladen a účtárny s pokladnou komorní ocitl se také d. f. úplně v područí gubernia. Po smrti Josefa II. snažili se stavové dosíci od nástupce jeho Leopolda II. zase navrácení d ho f-u se všemi někdejšími důchody a s plným právem volného nakládání, avšak marně; jenom 3000 zl. bylo jim r. 1800 k neomezené cispospici vysazeno. Zrušením různých sbírek z nápojů a potravin a zavedením všeobecné potravní daně r. 1829 nastala také změna v uhražování potřeby d ho f-u. Týž obdržel odtud vedle recessu z r. 1830 ročně 70.500 zl. k. m. Zbyla mu tedy z někdejších důchodků jen ještě daň z muzik D. f. byl, jak z předešlého vidno, od doby Marie Terezie nejednou předmětem sporu mezi centralisačními snahami vlády a svobodou stavů českých, i mezi těmito samými zavdal časem příčinu k rozmiškám. Ve sně-

mích od r. 1842—45 ozývaly se totiž pro samovolné nakládání s fondem tím se strany tehdejšího nejvyššího purkrabí hr. Chotka hlasitě stesky, až zřejměj opozice přiměla ho k odstoupení. Jiný spor vznikl r. 1842 v příčině příspěvku z fondu toho na vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě a v příčině práva stavů k vypisování přirážek na uhrazení schodku při d-m f-u. V obou případech stalo se rozhodnutí ve prospěch stavů. Z d ho f-u brali někdejší stavové prostředky nejenom na potřeby zemské, nýbrž i na podporu dobročinných, vědeckých, uměleckých a obecně užitečných podniků, jako na př. stavby stavovského divadla (1798, ustanovení historiografa království Českého (1831, vydávání »Archivu českého«, zřízení pomníku císaře Františka na nábřeží v Praze (1836). Z téhož fondu platily se také oběma divadlům zemským subvence. R. 1887 splynul d. f. s fondem zemským, který zřízen byv r. 1852, trval až do r. 1861 ve správě státní, tak že nyní veškery vydaje zemské v tomto fondu se účtují, až na to, že základní jmění d ho f-u bylo ponecháno tomuto fondu a vede se ve zvláštní evidenci. Jméni d ho f-u obnášelo koncem r. 1892 na nemovitostech, požitčných právech, inventárních věcech obou divadel zemských a kapitálech úhrnem 6,271.346 zl. 97 kr. Přt.

Dometian viz Domentijan.

Domeykit, Cu_2As , přirozený arsenid mědi. Aggregáty hrozovitě nebo ledvinitě, též jako tenké vrstvičky. $T=3-3.5$. $H=7-7.5$ Barvu má cínovou, nezfídka jest žlutá nebo temně naběhlá, lesk kovový, vryp tmavý. I ružen jsa taje. dýmá, zapáchaje česnekem; jeví reakce mědi. Obsahuje 71.7% Cu a 28.3% As . Naleziště Coquimbo a Copiapó v Chili, Cerro las Paracatas v Mexiku. Tmavá odrůda z Cornwallu zove se *conduurit*. Některé přirozené arsenidy mědi jsou ještě mědi bohatší, n. snadněji rozpustitelná a vyšší hutnosti (8—8.3); příkladem: *algodonit*, Cu_2As , barvy ocelové a *whitneyit* Cu_2As barvy bronzové. *En.*

Domeyko Ignacy viz Domejko.

Domfront [dōnfrōn], hl. m. arrond. ve franc. Orne, na příkré, 70 m vysoké skále nad říčkou Varennou, na Žáp. dráze (Caen-Laval s odbočkou do Alençonu), město rázu středověkého, má starý chrám románský, zbytky opevnění se 14 věžemi, obecní kolej, veřejnou knihovnu, hospodářskou školu, depart. vězení, žulové lomy. značný průmysl plátennický, obchod s dobytkem a 2401 ob. (1891, obec 4932; nedaleko zříceniny hradu Talvas. — Arr. domfrontský má na 1241 km^2 v 96 obcích a 8 kant. 117.924 ob.

Domioella, z lat. *dominicella*, panička. středověký název pro šlechtické slečny, pak zejména pro slečny světských řádů klášterních.

Domioella v zool. viz Loriové.

Domioellář (z lat. *domicellaris*) slul v stoličných kapitolách čekatel praebendy kanovnícké. Zřízení d-ů vyvinulo se, když kanovníci odpadnuvše od původní ústavy kapitol a

rozdělivše si důchody druhdy společné, zaměnili společný život v samostatnou domácnost a jen něco kapitálních důchodů věnovali společné výchově kleriků, kteří by svým časem postupovali na uprázdněná místa kanovnická. Čekatelé tito, nad jejichž výchovou bděl kanovník scholastik, došli jména d-ů odud, že po způsobě klášterním obývali v domech celami opatřených (*domus-cellae*), anebo že vůči kanovníkům pro své skrovné zaopatření menšími pány (*domicellus* = zdrobněle z lat. *dominus*) se jevíli. — Ponenáhlu vymizel z kapitol i tento společný život, a d-i svým nákladem žijíce, přestávali na pouhém čekanství místa kanovnického. V Rakousku trvá dosud jediné domicellářství při kapitole salcypurské; v Olomouci zaměněno nedávno v místa kanovníků nesádelních.

Domioil (z lat.), bydliště (v. t.), ve směnečnictví znamená místo, kde směnka zaplacená býti má, pokud místo platební jest rozdílné od bydliště směnečnickova při směnce vydané, nebo od bydliště vydatelova při směnce vlastní. Pravidlem totiž pokládá se za místo platební při směnce vydané (cizí) místo, které připojeno jest ku jménu směnečnickova (*trassátovu*), při směnce pak vlastní místo, kde směnka byla vydána. Avšak místo, připojené ku jménu směnečnickova na směnce vydané a místo vydání na směnce vlastní nemusí býti spolu místem platebním. Můžeť na směnce býti ustanoveno, že zaplacená býti má v jiném místě, nežli v bydlišti směnečnickově při směnce vydané, nebo v bydlišti vydatelově při směnce vlastní. Směnky takové nazývají se směnky umístěné čili domicilované, místo pak, kde placení státi se má, jmenuje se d., místo umístění. K d-u připojeno bývá také jméno osoby, která zaplatiti má směnku za směnečníka (při směnce vydané) nebo za vydatel (při směnce vlastní). Prostředník tento nazývá se umístěněc čili domiciliát a kdo jej naznačil, domiciliant. Směnky umístěné musí pro případ nezaplacení v pravý čas protestovány býti, jinak by pomínulo právo směnečné na vydatel, přijemce a rubopisce.

D. v právě církevním znamená místo, na němž někdo se usadil v úmyslu trvalého pobytu. Souhlasně s právem římským podminěn tu d. dvěma požadavky: osobním usazením se a úmyslem pobytu trvalého; pokud však tohoto se týče, rozšířen v právě církevním pojem d-u tím, že za trvalý a k založení byla dostatečný považuje se netoliko pobyt zamýšlený na celou budoucnost, nýbrž i ten, jenž zamýšlen na delší dobu roku, t. j. alespoň na 6 měsíců. Vzhledem k tomuto pojímání věci činí se též rozdíl mezi bydletem řádným (*domicilium verum*), kde o pobyt trvalý běží, a bydletem mimořádným (*quasi domicilium*), kde pobyt zamýšlen jen na dobu delší roku. Aby povaha d-u se zjistila, patrně sluší poznati úmysl, s jakým kdo se usadil, což se děje projevem — ať přímým, t. j. výpovědí, ať nepřímým, t. j. skutkem závěrným — osoby, které se týče, ponecháno-li jí libovolně

bydlo si zvoliti, aneb ustanovením zákona, jenž sám jistým osobám určuje bydlo, jako manželkám při muži, dětem při rodičích, úředníkům při úřadě; v případě prvním mluví se o bydlu volném (*domicilium voluntarium*), v druhém pak o bydlu povinném (*domicilium necessarium, legale*). Z povahy d-u vyplývá, že lze jedné a téže osobě nabyti a držeti více d-ů, i řádných i mimořádných, nebo d. řádný a mimořádný zároveň; taktéž patrně, že k pozbývání d-u nestačí pouhý odchod z místa, nýbrž že třeba i úmyslu, nenavrátiti se již. Kdo zbývá se d-u, jiného nedošel, sluje potulník (*vagus*), a nemá-li vůbec úmyslu trvale se usaditi, jest tulákem (*vagabundus*). — Z d-u jako hlavního zdroje odvozuje se příslušnost, pokud se týče podřízenost ve věcech církevní pravomoci či jurisdikce, nanejvýš vzniká z něho oprávněnost správce určitého církevního obvodu k jistým úkonům a nárokům vzhledem k těm, kdož v obvodu bydletem jsou, těmto pak vzrůstá povinnost od onoho výlučně takové úkony pohledávati a nárokům jeho dávkami a p. zadost činiti. Církevní zákony o farářských právech, přimusu farním, o dávkách ku kostelu a obrocí, o příslušnosti ku svěcení podávají bohatou příležitost k seznání tohoto právního poměru, jenž o d. se opírá.

Da.
Domiciliát, domiciliant viz Domicil.
Domicilované směnky viz Domicil.
Domín, staročeský skratek jména Domicinus.

Domín: 1) D. Jos. Fr., jesuita (* 1754 v Záhřebě — † 1819 t.), přednášel po zrušení řádu 20 let přírodní vědy v Rábu, Záhřebě, Pětikostelí, na universitě v Pešti a vydal několik spisů, zejména o elektřině, jako *De electricitate medica, Ars electricitatis, Lampadis electricae descriptio, De aëris* a pod. Udělil též platné rady při regulaci Sávy. — **2)** D. Imro, právník chorv. (* 1776), byl advokátem a prof. na akademii v Záhřebě a vydal mnoho pozoruhodných právnických spisů chorv., oplývajících však novotvory nešťastně tvořenými. Jmenujeme z nich: *Predznanva pravice stvarnosvojne Vugerzkeh* (1818); *Dogodoz pisz pravice* (1819); *Navuchanye vu pravicezali* (1820—30, 4 díly) a j.

3) D. Karel, český spis. paed. (* 1851 v Praze). Odbyv studia na školách reálných, vstoupil na polytechniku, kde absolvoval roku 1874 odbor stavitelství vodního a silničního. R. 1875 ustanoven supl. učitelem na pražském učit. ústavu a r. 1878 prof. na učit. ústavě v Hofe Kutné a r. 1892 fed. ústavu učit. v Píbrami. D. sepsal *Geometrii pro ústavy učitelské*, již ministerstvo schválilo; přepracoval Lindnerovo »Všeobecné vychovatelství«, jež ministerstvo rovněž schválilo. Lindnerovo »Vyučovatelství« a »Počítání v obrazích«. Také přeložil do něm. Lindnerův spis *Paedagogika na základe nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním*. Kromě toho podal hojně článků do »Školy a života«, »Paedagogia« a »České školy«. VKr.

Domina, lat., paní, čestné přímí římských dam, jimž vyznamenávány i bohyň. V církvi katol. bylo d. i starším názvem pro

mučennice a svaté (místo něho zavedeno ve IV. stol. po Kr. název *sancta*). Později zvána tak v fáděch a klášterech představená, abatyše.

Domina, veršovec, viz Jičínský Bl.

Domina, ves v Čechách, hejt. a okr. Chomutov (5,5 km sz.), fara a pš. Křimov; 33 d., 223 ob. n. (1890), 2ř. šk., stan. Buštěhr. dráhy.

Domina Abundia (lat., paní Hojnost, ve starofranc. skládáních *Dame Habonde*), mythologická bytost středověká, patrně pokračování a reminiscence římské bohyně *Abundantia* (v. t.). Vyskytuje se ve středověkých spisech jako laskavá bytost, jež přináší člověku zdar a nadbytek.

Dominádek viz z Pisnice.

Dominanta č. vrchní d. v hudbě značí vlastně vládnoucí tón, t. j. tón, který v melodii jistě tóniny převládá a tolikéž i v harmonickém ohledě má zvláštní důležitost. V moderním tónovodu, tvrdém i měkkém, jest to vždy 5. stupeň stupnice, jež jest podkladem skladby. Hudební skladba rozlišuje d-tu vrchní (5. stupeň stupnice) od d-ty zpodní č. subdominanty (4. stupeň stupnice), jež s tónikou (1. st. stupnice) jsou nejdůležitějšími stupni každé stupnice, a kvintakkordy (č. trojzvuky), na nich zbudované, jsou základními kameny celé budovy harmonie. Církevní stupnice a tónovody mají různé d-ty, od moderních stupnic začasť odchýlné, a to: tónovod dórický *a*, hypodórický *f*, frygický *c*, hypofrygický *a*, lydický *c*, hypolydický *a*, mixolydický *d*, hypomixolydický *c*, aiolický *e*, hypoaiolický *c*, hyperaiolický *g*, hyperfrygický *e*, ionický *g* a hypojonický *e*. V *nauce* o harmonii slovou veškery harmonické útvary, zbudované na 5. stupni jisté tóniny, akkordy dominantními. Nejdůležitější z nich jsou dominantní akkord kvintový, septimový a nónový, na příklad z C-dur: *g-h-d*, *g-h-d-f* a *g-h-d-f-a*, nebo z e-moll: *g-h-d*, *g-h-d-f* a *g-h-d-f-as*; menšího významu jest dom. akkord undecimový a terdecimový (v C-dur: *g-h-d-f-a-c* a *g-h-d-f-a-c-e*). Str.

D. v malířství slove základní barva, která dodává veškerému koloritu ráz. Týž obraz může míti i několik dnt.

Domine non sum dignus, lat., Pane, nejsem hoden, slova ta vzata z rozmluvy kafarnaumského setníka (Mat. 8, 8) s Pánem i zdá se, že již v nejstarších dobách říkala se slova ta jako modlitba soukromá před sv. přijímáním; zmínku o tom činí již sv. Jan Zlatouústý. Do liturgie byla slova ta v trojím opětvování teprve později přijata. Bvř.

Domingo: 1) Santo D., hlavní město republiky Dominické a provincie t. jm. na ostrově Haiti ve Velkých Antillách, dříve hl. město celého ostrova, rozkládá se malebně na jižním pobřeží při ústí splavné řeky Ozamy v přeúrodné savaně, jest dosud na všech stranách obklopeno hradbami a stavěno pravidelně s ulicemi přímými a širokými, ale nedlážděnými a špinavými. Několik rozvalených tvrzí hájí vchod do přístavu. Z budov ukazují dosud mnohé na bývalý rozkvět města, ale vedle toho mnoho rozvalin svědčí o přestá-

lých bouřích válečných a zemětřeseních (zvl. r. 1689 a 1691). Z veřejných budov vynikají gotická kathedrála s krásnou kupolí z l. 1514 až 1540, nejstarší to křesťanský chrám Nového Světa, v němž r. 1536 pohřben byl Columbus (ostatky jeho r. 1795 převezeny do Havany, ale při přestavbě nalezena 10. září 1877 olovená rakev, v níž dle nápisu prý uloženy byly pravé ostatky jeho), dále 9 jiných kostelů, bývalá jezuitská kolej, sloužící nyní za vojenské skladiště, vládní palác, budova guvernéra, universita, velký arsenál. Dále má D. z nemocnice, velké kasárny, maják a jest sídlem předsedy republiky, ministerstev, všech ústředních úřadů republiky, guvernéra provincie, katol. arcibiskupa a zástupců cizích mocností. Obyvatelstvo počtem 20.000 duší provozuje čilý obchod s plodinami země, z nichž ve vývozu vynikají místo zaujímají tabák, káva, mahagonové dříví a kakao; veškeren dovoz r. 1891 obnášel 223.560 lib. št., vývoz 131.378 lib. št. lodí připlulo i vyplulo po 145 o 104.342 tunách. Přístav D-ga utvořený ústím Ozamy je těsný a pro písčitou hráz před ústím řeky má za odlivu vjezd toliko 3,5 m hluboký, takže ho mohou užívatí toliko lodí o prostředním ponoru a to ještě za pomoci lodivodů. Velké lodí musí kotviti na rejdě, která neposkytuje útočiště a od listopadu do května následkem orkánů je nebezpečna; také skládání a nakládání zboží působí velké obtíže. — D. je nejstarším městem evropským na půdě americké, založeno byvši r. 1496 od Bartol. Columba. Největšímu rozkvětu těšilo se v polovici XVI. stol., ale 1566 bylo od Angličanů pod Drakeho dobytí a popleněno. Ještě r. 1793. kdy bylo od Francouzů dobytí, nacházelo se ve stavu dosti dobrém, ale v době co Dominická republika s Haiti byly v jeden stát sloučeny, pozbylo namnoze významu svého. Ostatní dějiny jeho souvisí úzce s Dominickou republikou (v. t.). Provincie Santo Domingo čítá na 90.000 ob.

2) Santo D., hlavní město kantonu ve středoamerické republice Costarice v prov. Heredii se 2518 oby.

3) Santo D., stát amer., viz Dominická republika.

Domingo y Marques Francisco, malíř špan. (* 1842 ve Valencii), učil se ve svém rodišti, v Římě a v Paříži, kde si přisvojil způsob Meissonierův. Jeho hlavní obrazy jsou *Sv. Klára* a *Zastávka jezdectva*.

Dominguez [-gez : 1) D. Luis Lopez, politik, básník a historik argent. (* 1810 v Buenos Ayres — † 1875 t. . Upozornil na se národohospodářskými články v montevidejském »El Correo«, redigoval sám »El Orden« a postoupil poněnáhu k úřadu ministra financí. Patří mezi přední lyrické básníky své vlasti, je něžný v písních milostných, mohutný ve zpěvech vlasteneckých, formou vždy uhlazený. Některé z jeho básní viz v »América poética« (Valparaiso, 1846 a Paříž, 1875). Pozoruhodná je *Historia argentina* (Buenos Ayres, 1868).

2) D. José Lopez, generál a státník špan. (* 1825). Bojoval r. 1860 proti Marokku a při-

dal se ke straně, která r. 1863 vypudila královnu Isabellu. Když r. 1873 propuklo povstání federalistické, byl D. jmenován velitelem sboru obléhajícího Cartagenu a způsobil svou rázností, že se město po útěku Contrerasové (12. led. 1874) vzdalo. Povýšen na generál-lieutenanta bojoval proti Karlistům a spravoval od 13. října 1883 do 18. led. 1884 v kabinetě Posada-Herrery ministerstvo vojenství. Po smrti strýce svého Serrana r. 1885 stal se vůdcem jeho strany a od r. 1886 vede stranu národní, domáhající se revise ústavy, všeobecného práva hlasovacího a reformy vojenské.

Dominica [-ika], manželka východořím. císaře Valenta, dcera patricia Petronia, způsobilá vlivem svým, že Valens stal se horlivým ariánem. Po porážce a smrti manželově r. 378 u Drinopole hájila šťastně a vytrvale Cařihradu proti Gothům.

Dominica (t. dies, lat. Páně t. den), neděle, tak zvaná proto, že ten den Pán Ježíš vstal z mrtvých a že jest počtě boží zvlášť zasvěcena. D. in albis, neděle bílá čili 1. po velikonočích, poněvadž v ní novokřtenci odkládali bílé roucho, jež při křtu o bílé sobotě obdrželi; d. aurea (zlatá) neboli d. benedicta (blahoslavená), neděle či svátek nejsvět. Trojice; d. capitilavium (obmytí hlavy) č. d. florum (květů, též d. Hosanna n. květná; d. competentium (způsobilých), n. květná, poněvadž ten den v některých krajinách (v Miláně, Gallii, místy i ve Španělsku) podávalo se vyznání víry katechumenům, kteří měli býti o velikonočích pokřtěni; d. indulgentiae (odpuštění), n. květná, poněvadž se v ní ohlašovalo opět přijetí veřejných kajicníků v spojení s církví; d. invocabit, první neděle v postě, nazvaná tak podle Introitu té neděle; d. Judica, n. smrtelná či 5. v postě, podle Introitu; d. Laetare, 4. n. v postě, podle Intr.; d. mediana (prostřední), 4. n. v postě, poněvadž připadá uprostřed doby postní; d. Oculi, 3. n. v postě podle Introitu; d. palmarum (ratolesti), d. in palmis, n. květná; d. passionis (utrpení), n. smrtelná, 5. v postě; d. Quadragesima, 1. n. v postě; d. Quasimodo, 1. n. po velikonočích, podle Introitu; d. Quinquagesima, 2. n. po devítiníku; d. quintana, 1. n. v postě, poněvadž jest 5 týdnů před týdnem pašijovým; d. re-miniscere, 2. n. v postě, podle Intr.; d. repus (staženo z repositus = ukrytý), 5. n. v postě, poněvadž se v ní zakrývají kříže v kostele; d. rosata (růžová) č. d. de rosa, 4. n. v postě, poněvadž v ní papež světi zlatou růží; d. refectionis (občerstvení), 4. n. v postě, poněvadž se v ní čte evangelium o nasycení 5000 lidí; d. sancta, n. velikonoční, hod Boží velik.; d. septuagesima n. devítiník; d. Sexagesima, 1. n. po devítiníku. Sa.

Dominica: 1) D., franc. La Dominique [-nik], angl ostrov v Mal. Antillách ve Střední Americe mezi 15° 10'—15° 45' s. š. a 61° 15' až 61° 25' z. d., zaujímá 754 km² a má na záp. pobřeží dosti ploché a rozryté několika zálivy, jež tvoří dobré přístavy, na jihu však, na vých. a na sev. jest běh skalnatý i srážný a četné útesy korálové činí jej nepřístupným. Ostrov

jest veskrze původu vulkanického, a trachyt tvoří základ veškerého povrchu. Celou délkou D-ky od s. k j. táhne se horský hřbet, jenž v Trois Pitons dosahuje 1900 m a v Morne Diablotins 1615 m výše, má úbočí hlubokými roklemi divoce rozervaná, ale jest až po temena krásně zalesněn. Činnost sopečná dosud neutuchla; na jižní straně ostrova nachází se kráter La Soufrière, z něhož neustále vystupují sirné páry, dále má D. mnoho sirných pramenů a r. 1875 objeveno ve výši 830 m vroucí jezero s ložisky síry. Podnebí jest na pobřeží horké prům. teplota v Roseau 31.6° C, avšak v hornatém vnitrozemí mnohem mírnější; počet srážek jest velmi značný (ročně 2113 mm), pravidelná doba deštivá trvá od srpna do ledna, ostatně však prší skoro každodenně a v říjnu dostávají se prudké orkány. Nerostné bohatství je značné (zlato, stříbro, měď, síra), ale těží se z něho toliko něco síry a měděné rudy. Rostlinstvo jest velmi bujné; gummovníky, palmy a jiné užitečné stromy tvoří celé lesy, mimo to pak úrodná půda vulkanická rodí kávovník, cukrovou třtinu, kakao, indyche, bavlník, banany, bataty, zeleninu, ovoce a j., avšak pěstování kávy od r. 1832 velmi pokleslo, poněvadž plantáže byly hmyzem zhubeny. Drobná zvěř jest po ostrově hojná, rovněž divoké včely; velmi výnosný jest též rybolov. Obyvatelstvo počtem 26.841 duší (1891, 35 na 1 km²) skládá se většinou z bývalých otroků a jest z největšího dílu černošské a katolické; bělochů, kteří jsou potomky dřívějšího obyvatelstva španělského, jest jen skrovný počet a prahydlielé karibští, kterých r. 1790 bylo ještě 30 rodin, vymizeli úplně. Vedle zemědělství zabývá se obyvatelstvo obchodem, jenž vykazuje nejvíce kávu, cukr, kakao, skvostné dříví, síru a něco měděné rudy; r. 1890 byla cena dovozu 57.382 lib. sterl., vývozu 41.009 lib. sterl. lodí pak připluvších i vypluvších napočteno 343. Dovoz i vývoz stížen jest cly. Politicky náleží D. k britské konfederaci ostrovů Leewardských (ostrovy po větru) a spravována jest gubernorlieutenantem, který se sedmičlennou výkonnou radou má moc exekutivní, kdežto zákonodárná moc spočívá v rukou zákonodárného shromáždění o 14 členech, jmenovaných z polovice vládou a z polovice volených. Státní příjmy r. 1890 obnášely 22.000 lib. sterl., veřejný dluh D-ky 41.000 lib. sterl. Hl. městem jest Roseau nebo Charlottetown na jihozáp. pobřeží s opevněným přístavem. majákem a 4700 obyv. — D. objevena byla 3. list. 1493 Columbem na druhé cestě jeho a zabrána pro korunu kastilskou. V XVII. stol. osazena od Francouzů, ale byla neustále předmětem sporu mezi nimi i Angličany; r. 1763 mírem pařížským dostal se ostrov Angličanům. r. 1778 v americké válce za svobodu dobyli ho Francouzi opět, nicméně r. 1783 musili jej vrátiti Angličanům, jimž také mírem roku 1814 potvrzen.

2) D. sluje též ostrov Hivahoa v souostroví Marquesas.

Dominicalc [-kále], lat., Páně, a) plátno bílé na tělo Páně, které v některých krajinách

přinášely a sebou ženské, jež přistupovaly k sv. přijímání. Plátnem tím zahalily si ruku, a když kněz na ně vložil sv. hostii, samy podaly si ji do úst; b) nedělní čtení epistolní a evangelní.

Dominicales lectiones (lat., nedělní čtení), nedělní epistoly a evangelia či ony části Písma sv., jež církev v neděli předčítati velí.

Dominol [-iči]: 1) D. (Dominicus) Jan, kardinál (* 1356 ve Florencii — * 1419 v Budíně). Vstoupil do řádu dominik., zastával některé vyšší hodnosti v řádu, stal se arcibiskupem dubrovnickým a byl od Řehoře XII. pfeš odpor sboru kardinálského jmenován kardinálem sv. Sixta, po čem také v listinách se nazývá Cardinalis Sti Sixti; v téže hodnosti účastnil se koncilie kostnického. Když Sigmund r. 1418 konal přípravy k zakročení proti Václavovi IV. a vyžádal si na papeži zvláštního legáta papežského, jmenoval Martin V. Jana D. a dal mu plnomocenství «k vyplnění kacířství v Čechách» dle smyslu buly před tím vydané. Jan provázel Sigmunda na jeho cestě na Rýn a do Uher, byl dne 19. led. 1419 přitomen při přijetí poselů Václavových v Linci, ale zemřel za krátko v Budíně, ničeho ve věcech českých nevytřídil. Ze spisů jeho vydány byly tiskem: *Tractatus de amore Charitatis a Lettere de' Santi e Beati Fiorentini*.

2) D. [-iči] Ettore, dram. spis. ital. (* 1838 v Perugii). Opustil stav vojenský pro divadlo. Jeho dramata a veselohry, třeba se jim nedostávalo originalnosti co do látky, vynikají obratnou stavbou. Uvádíme: *Gli imbrogli del nitote; Giovanni e vecchi; Maria; La camorra; Ada o l'angelo della famiglia; La dote; Un passo falso; Moda; La legge del cuore; I tiranni domestici; L'amica Valeria; Le due strade; Triste passato; Una società anonima; Misteri d'amore; Le donne virtuose*.

Dominická republika (*Repubblica Dominicana*), krátce též *Santo Domingo* nebo jen *Domingo* zvaná, zaujímá vých. díl ostrova Haiti ve Velkých Antillách v Americe a obklopena jest na sev., vých. a jihu mořem, kdežto na záp. hranici s republikou Haiti, která jest sice menší, ale lidnatější. Rozloha i s ostrovy Saonou, Beaton a několika menšími obnáší 48.577 km². Přírodou jest země velmi štědře obdařena. Nejen nížiny, jež zavlažovány jsou splavnými řekami náležejí k neurodnějším končinám zeměkoule, nýbrž i hornatá část ostrova s hlavním pánem zvaným Cibao (Aguafik 4155 m. Tina Loma 4130 m. poskytnu veskrze půdu ku zemědělnímu způsobu; k tomu druží se neobyčejně bohatství nadhrobných lesů, jež pokrývají hory až na temena a obsahují spousty dřeví hluchého meduňky, mahagonového a stavebního, i velká hojnost perel, zlata, stříbra, rtuť, cín, železo, měď, síra, uhlí, mramor, železná chalcedon a j. Obyvateľstvo, jehož počet koncem r. 1888 udává se přibližně na 504.000 duš. J. K. Arad v «Resena general geografico-estadística» Santo Domingo, 1888 udává na

základě pečlivého výpočtu toliko 417.000 duš, skládá se většinou z mulatů (proto byla D. r. často nazývána republikou mulatskou, poněvadž tam žije velmi málo čistých černochů, za to však smíšenci ve všech odstínech barev, k nimž druží se některý počet bělochů, požívajících velikého vlivu. Vzdělání lidu jest chatrné a děje se proň velmi málo. Hlavním zaměstnáním jeho jest orba a chov dobytka; pěstuje se cukrová třtina, káva, rozmanité koření, indych, kakao, tabák a j. Průmyslová činnost jest skrovná, ačkoliv v poslední době působením amerického kapitálu i zde činí D. r. značné pokroky; platí to zejména o hornictví (těží se zlato, stříbro, rtuť, uhlí u zálivu Samanského, železo u Hatillo Maimonu a j.) a průmyslu zemědělském (parní mlýny na rozemlání cukrové třtiny, raffinerie, příprava tabáku). Obchod má nejkrásnější podmínky ve znamenitějších přístavech ostrova a vzrůstá se stále od té doby, co politické poměry jsou poněkud ustáleny; nejčilejší spojení trvá s přístavy severoamerickými, dále s Liverpoolem, Havrem, Hamburkem a Brémami, s nimiž hlavní přístavy republiky Santo Domingo a Puerto Plata mají pravidelné spojení paroplavební; největší však budoucnost má záliv Samanský, tvořící jeden z nejlepších přístavů světa a od r. 1868 prohlášený za svobodný. Naproti tomu spojení ve vnitrozemí jest velmi obtížno pro nedostatek silnic a sjezdných cest a k dopravě zboží nutno užívati soumarů (koní a mezků); drah sloužilo r. 1888 dopravě 115 km. Vývoz obsahuje hlavně lignum vitae, dřevo campechové, žluté, mahagonové, kávu, cukr, kakao a vosk a měl roku 1887 cenu 2.660 471 pesů fu. (peso fuerte = 1 dollar, dovoz záležející nejvíce v tovarech evropských a severoamer. obnášel 2.057.025 pesů fu. Pošta r. 1889 čítala 46 úřadů, jež dopravily celkem 387.334 zásilky a vykazovaly 110.098 franků příjmů a 99.639 franků vydání; telegraf ze Sanchezu do La Vegy a z Puerto Platy do Dominga má dohromady délku 369 km. Ústava vydaná 24. listopadu 1844 byla častěji měněna. naposledy 17. list. 1888 a jest napodobena dle ústavy venezuelské (nepřímou dle severoamerické). Zákone dárná moc spočívá v rukou kongressu o 22 členech (po dvou za každou provincii a každý příměstský distrikt), volených lidem nepřímou na 4 léta, výkonnou pak moc má předseda republiky, volený taktéž i s náměstkem svěřeným od lidu na 4 léta, a ministerstvo vnitřní a policie, zahraniční záležitostí, války a námětnictvo, finance a obchod, spravedlnost a osvěta, veřejné práce. Pro administrativní správu dělí se republika v 11 provincií a příměstských distriktů Santo Domingo, Santiago, La Vega, Espartero, Acaia, El Seybo, Puerto Plata, Barahona, Samana Monte Christo, San Pedro de Macoris, spravovaných guvernery, jež podléhají moci výkonné, a málo či nespousta samosprávu, tak že kongressu přisílá se i v záležitostech všeobecně. Hlavním městem Santo Domingo na již. pobřeží ostrova. Státním jazykem jest španělština, státní církev římská

katolická (správcem jejím jest arcibiskup v S. Domingu), vedle toho však veškerá ostatní vyznání jsou trpěna. Soudnictví spravováno jest soudními tribunály v jednotlivých provinciích, jež podléhají nejvyššímu soudnímu dvoru v S. Domingu. Finance jsou dosti sporádány; rozpočet na rok 1889 vykazoval 1,531.284 pesů fuert. příjmů a 1.408.543 pesů fu. vydání, avšak velice tíží republiku zahraniční dluh, neboť při zahraničních půjčkách byla každé nestoudně ošizena (r. 1867 vypůjčila si v Anglii 757.700 lib. sterl., ale sotva 50.000 lib. dostalo se skutečně do rukou vlády). Roku 1889 i. led. obnášel zahraniční dluh 714 300 lib. sterl., vnitřní dluh 1,282,952 pesy fu. a »veřejný dluh« počítaný též ke vnitřnímu dluhu činí 1,648.423 pesy fu. Školství jest chatrné, ačkoli D. Domingo má jakousi universitu. Znak D. ské r-ky jest vztyčený kříž, o nějž dole opřena rozevřená bible, kolem ní věnec z ratolestí a zbraní i praporců s emblemem svobody a slovy »Dios, Patria y Libertad«; vlajka jest rozčtvrcena bílým křížem a čtyři pole tím vzniklá jsou modrá a červená tak, že stejnobarevná pole vždy v úhlopříčné proti sobě stojí (při žerdi je modrá barva nahore, červená dole). — D. r. vznikla r. 1844 následkem povstání řízeného Ximenezem, tvořivší před tím se sousední republikou Haiti jediný stát. Dne 24. list. 1844 prohlášena ústava a Don Pedro Santana zvolen prvním předsedou. Po dlouhou dobu musila mladá republika zápasiti se sousem svým a již za nástupce Santanova Ximeneza vtrhl haitský císař Soulouque (Faustin I.) roku 1849 do D. ské r-ky a zvíťazil u Azue i Las Matas, nicméně byl od Santany, který v největší nouzi povolán jako diktátor v čelo vojska u Savana-Numera poražen a vypuzen ze země. Když pak i Ximenez, který se Soulouquem se byl dorozuměl a v hlavním městě povstání způsobil, byl přemožen, stal se po odstoupení Santanově r. 1849 Bonaventura Baez konstitučním předsedou. Nový útok Soulouquův r. 1850 odražen jest vítězně v horách u Baniky, a když přes to císař haitský r. 1855 pokusil se o dobytí republiky, byl v savaně u San-Tomé a r. 1856 v Savanna-Larga od dominického vojska poražen, tak že nátlakem Anglie a Francie musil uzavřiti příměří. Uvnitř byla republika neustále zmítána spory mezi Santanou a Baezem. Tento byl po uplynutí své úřední doby r. 1853 od Santany obžalován z velezrady a donucen k útěku na ostrov Sv. Tomáše a Santana nastoupil na jeho místo. Když však vláda v obchodní a plavební smlouvě se Spoj. Obcemi severoamer. slíbila postoupiti zálivu Samanského Spojeným Obcím, vystoupily Anglie a Francie s velkou rozhodností proti ratifikaci této smlouvy a způsobily zamítnutí její v kongressu dominickém. Santana musil r. 1856 odstoupiti. Ačkoli pak místo předseda Manuel de Regla-Motta sjednal mezi oběma soupeři smíření, tak že Baez vrátiv se zaujal r. 1856 opět stolec předsednický, způsobil Santana r. 1857 povstání a zmocnil se r. 1858 vlády, kterou provozoval zcela libo-

volně. Příměří s republikou Haiti obnoveno, ale současně zapletl Santana D. ckou r-ku ve spory s Anglií a Francií, když cenu papírových peněz Baezem vydaných snížil na dvacátý díl původní hodnoty. Jiný spor nastal se Španělskem pro t. zv. »imatrikulaci«; Španělsko totiž uznavši r. 1856 D. ckou r-ku, vyhradilo si, aby bývalí poddaní španělsťi mohli opět nabyti příslušenství španělského, jestliže by do určité doby dali se zapsati do zvláštních matrik. Poněvadž pak velká část obyvatelstva, zejména zámožného, hleděla učiti této imatrikulace, bránil tomu Santana i mocí, ale hroživým chováním Španělska donucen k odstoupení a nahrazen Baezem, jenž úplně přilnul ke straně španělské. Tu Santana vešel v přímé styky se špan. vládcu a prohlásil 18. bř. 1861 se stoupenci svými sjednocení republiky s královstvím Španělským, což brzo na to královnou Isabellou schváleno. Nicméně již r. 1863 vypuklo povstání, nejdůležitější města vyrvána Španělům a zřízena prozatímní vláda s generálem Salcedem v čele, jenž pro libovolnou vládu záhy nahrazen generálem Polankem. Po velkém vítězství gen. Cabrala u La-Caney r. 1864 vzdalo se Španělsko roku 1865 panství nad republikou a Cabral ujal se prozatímně předsednictví. Odtud byla D. r. skoro neustále jevištěm vnitřních bouří a zápasů mezi jednotlivými nápadníky hodnosti předsednické Baez (1865—66) zapuzen vzpourou gener. Pimentela, Cabral (1866—68) také též svržen povstáním, po něm nastoupil opět Baez (1868—1873); nástupce jeho Gonzalez (1873—1879) udržel se Baeze všechny vzpoury na prospěch Cabralův a Baezův po celou zákonnou dobu, načež následovali Guillermo (1879—81), Fernando Arturo de Merino (1881 až 1884), Ulysses Heuraux (1884—85), Francisco G. Bellini (1885—1886) a posléze opět Ulysses Heuraux, jenž až na naše dny udržel se v hodnosti předsedy a vykonal velmi mnoho pro povzneseí země. Ze zahraničních styků pozoruhodno jest ještě vyjednávání s vládou Spoj. Obcí severoamerických o prodej přístavu a zálivu Samanského (za 15 mill. dollarů), kteroužto úmluvu však kongress Spoj. Obcí zamítl. Srv. Caro, St. Dominique et les Dominicains (1853); Delmonte y Tejado, Historia de Santo-Domingo (Madrid, 1860); Marlès, Histoire descriptive de St-Domingue (Tours, 1869); Keim, San Domingo (Filadelfie, 1870); Life in Santo-Domingo (N. York, 1873); Hazard, Santo Domingo, past and present (Londýn, 1873).

Dominionum [-kum] (lat., p a n s k é, P á n ě): a) statek komorní, poklad zeměpanský; b) církevní jmění, církevní poklad; c) kostel; d) mše svatá.

Dominicus [-kus] Fr., mědiryjec český, jenž kol r. 1690 žil jako laik v dominikánském klášteře v Praze, kdež zhotovil několik mědiryťin, jež Dlabáč ve svém Künstlerlexikonu uvádí (na př. sv. Tomáš Akvinský, oltář se sv. ostatky u sv. Víta v Praze, sv. patronové zeměští s vyobrazením hlavního chrámu pražského).

Dominig Jiří, mincmistr kutnohorský, nastoupil úřad ten roku 1598 po mincmistru Vltku Heroltu z Oupy v době, kdy v Hoře panoval hrozný mor a následkem toho i přiminci kutnohorské různé nepřístojnosti a nepořádky povstaly. D. mincmistroval jen na krátko, schvátikal jej již r. 1599 taktéž rána morová. Na mincích svých r. 1598 a 1599 v Hoře ražených neuzíval žádného zvláštního znaménka mincmistrovského, což právě nepořádkům ranou morovou vzniklým přičísti dlužno; na mincích těch shledáváme znaménko jeho předchůdce (orlího spáru), zdá se tudíž, že D. mincování ani ve jménu svém nezahájil, nýbrž toliko praktikou svého předchůdce se řídil.

Faa.

Dominiohno [-kino] viz **Domenichino**.

Dominik sv. (* 1170 v městečku Calarouze ve Staré Kastilii — † 6. srpna 1221 v Bologni). Pocházejí ze vznešených rodičů, byl od svého strýce, arcikněze, pro stav duchovní vychován, studoval na univ. v Palencii a byl od biskupa Diega (Didaka) z Osmy r. 1195 za řeholního kanovníka k jeho stoličnímu chrámu povolán a brzo potom za podpůrce zvolen. R. 1204 doprovázel biskupa Diega do jižní Francie, kázal zde s ním proti Albigenkým a zůstal v těchto krajích i po návratu biskupově do Osmy. Ve vsi Prouille na patě Pyrenejí založil klášter pro výchování chudých dcer z lepších tříd, aby nepropadaly bludu. Za výpravy křížácké proti Albigenkým držel se povzdálí od vojska a působil pokojně mezi nimi. Zamítnuv pak tři stolce biskupské, dostal od bratří Tomáše a Petra Cellani v Toulouse dům, kde s nimi a některými ještě druhy po kláštersku žil. Tomuto spolku dal roucho, které sám nosil: bílý vlněný hábit, lněnou rochetu a vlněný černý plášť s takovoutěz kapucí a r. 1215 odebral se za IV. obecného sněmu lateránského do Říma pro potvrzení své řehole; Innocentius III. trval na tom, aby D. vybral si jednu ze stávajících řeholí. Navrátiv se do Toulouse, přijal tudíž se 16 druhy řeholí sv. Augustina s některými pravidly sv. Norberta a vystavěl tam klášter při kostele sv. Romana. Po smrti Innocentia III. spěchal k jeho nástupci Honoriovi III., který bullou z 22. pros. 1216 řád potvrdil a jinou 26. ledna 1217 uznal jeho název: řád kazatelů, kazatelští bratři (*fratres praedicatorum*). Po návratu do Toulouse D. rozeslal své druhy po světě, jmenovitě do hlavních sídel tehdejšího života duchovního, Říma, Bologně a Paříže. Honorius III. přál řádu a doporučil jej biskupům. R. 1220 slavil D. valnou čili generální kapitolu řádu v Bologni, ustanovil přísnou chudobu za základ své řehole, prohlásil sebe a svoje druhy za žebráky, zamítl nabízené statky a roztrhal listiny o nich vyhotovené. O valné kapitole násl. roku 1221 měl řád již 60 klášterův a obdržel ústavu; v čelo jeho postaven magister (generál, jimž byl zvolen Jan z Barcelony. Zemřev, pochován D. ve svém klášteře v Bologni. Řehoř IX. prohlásil jej 27. srp. 1233 za svatého a památka jeho koná se 4. srpna. Sv. D. jest původce modlitby »rů-

žence«, kterouž tertiáři mezi lid potom zavedli. Srv. Vita s. Dominici ap. Boland. Acta SS. 4. Aug. (Aug. I. 358); Lacordaire, Vie de s. Dom., po německu od Vogela. Landsh. 1841; Kulda, Církevní rok V. 30. Dr. Kr.

Dominik: 1) D., Dominicus a Jesu Maria. karmelit. mnich, vyslán byl r. 1620 z Říma k bavor. vévodě Maximiliánovi, jemuž přinesl meč od papeže posvěcený, provázel vojsko katolické ligy do Čech, rozněcoval ve vojstě fanatismus proti protestantům a přimlouval svou dosáhl toho, že vojsko katolické udeřilo na Čechy na Bílé Hoře. Když totiž v radě vůdců někteří vyšší důstojníci a v čele jejich Buquoi vzpírali se rozhodné bitvě a navrhovali táhnouti raději údolím košířským ku Praze a tím Čechy z výhodného postavení na Bílé Hoře vylákati, vyžádal si D. také slova a ohnivou výmluvností pohnul odpůrce bitvy k povolnosti. Toto vystoupení D.ovo v radě vůdců bylo bráno v pochybnost, poněvadž zprávy o něm nepocházely od očitých svědků; avšak Gindely dokázal ze zprávy dra Angeliniho, jenž byl průvodcem D.ovým a sepsal zprávu o výpravě do Čech, a z autentického svědeckví vévody Maximiliána, kterou tento za příčinou kanonisace D.ovy podal, že vypravování o řeči D.ově v radě válečné zakládá se na pravdě a že potom jednomyslně usneseno, aby bitva byla svedena

2) D. Flanderský, filosof a theolog z 2. pol. XV. věku. Žil jako mnich řádu kazatelů v Bologni, kde učil theologii a filosofii. Byl přívržencem učení sv. Tomáše Aquinského a napsal několik komentářů ke spisům Aristotelovým a sv. Tomáše. Jsou to zejména: *Quaestiones metaphysicales in libros XII Metaphysices Aristotelis* (Benátky, 1490); *Quaestiones in III libros de Anima, Quaestiones in Comm. S. Thomae in libros posteriorum Analyticorum, Quaestiones quodlibetales*. Spisy D.ovy svědčí sice o veliké důkladnosti a subtilnosti, avšak nedostává se jim původnosti.

Dominikální pozemky nazývaly se do nedávna pozemky náležející vrchnostem na rozdíl od pozemků poddanských, leských čili rustikálních. O obou druzích těchto pozemků platila různá právní pravidla, jež měla základ svůj v dávných rozdílech stavovských. Rozdíl jevil se nejen v oboru veřejného, nýbrž i soukromého práva. S držním d-č p-ků spojena byla především důležitá práva veřejná, jako zejména právo účastniti se sněmů, osvobození od povinnosti platiti daně a nésti vůbec veřejná břemena, vrchnostenská práva nad poddanými atd. Jen na pozemcích panských stavěti se mohly hrady a zámky, s jejichž držním spojena byla opět mnohá jiná práva, jako právo honby, právo pastvy a různá soukromá reální práva na statcích poddanských, jako byla práva na gruntovní čínže, na roboty, desátky a na jiné různé platy a práce. Původ rozdílu mezi panskými a poddanskými pozemky hledati sluší v dobách pradávných. Spojen jest vůbec se vznikem poddanství, o němž již obšírně pojednáno bylo při českých dějinách právních.

(Čechy, Dějiny ústavy, A 7. a 8., B 8. a 9., C 8. a 9.) — O kvalitě statku dominikálního nerozhodovala okolnost, byl-li statek ten ve vlastnictví osoby oprávněné, či byl-li jí udělen v léno. Rozhodnou byla tu jen příslušnost k privilegovanému stavu. V Čechách byl stav pozemkového vlastnictví takovýto: Rozsáhlou část půdy držela šlechta (resp. král, města a církevní vrchnosti, ostatku pak — nehledíc k malému počtu svobodníků — užíval lid poddaný, a to na rozličném základě. Některé selské pozemky byly zakoupené čili zapsané, jiné nezakoupené. K pozemkům prvnějším náleželo poddání právo emfyteutické, zakupné čili německé; poddání totiž užívali pozemků emfyteutických jako individuálního vlastnictví a nakládali jimi dle své vůle. Vrchnosti náležel jen vrchní dozor, tak že mohla statek hospodáře zadluženého nebo špatně hospodářícího prodati po řádném odhadu ve prospěch věřitelův a dětí hospodářových. O zakoupených pozemcích vedly se také řádné knihy pozemkové. Jiné selské pozemky byly nezakoupené. Poddaným ponechány byly jen k užívání, ovšem s berní povinností. Vrchnost mohla pozemky těmito libovolně vládnouti a hospodáře měniti. Rozsah držby dominií a poddaných často se měnil na ujmu poddaných. Nejsou řídké stesky, že vrchnost zabírá ke dvorům svým pozemky rustikální. Zvětšování d-ch p-ků mělo pak za následek větší utiskování poddaných. Vzrůstatel tak potřeba roboty, nebo dokonce svalování kontribuce ze zabraných pozemků na poddané. Svémocné zabírání rustikálních pozemků zapověděno bylo reskr. ze 23. ledna 1751, který dovoľoval zabrániti toliko úřadem schválené. Větší ještě ochrany došel lid poddaný v r. 1769, kdy (22. pros.) předepsána propadná lhůta roku a dne, v níž pozemky od r. 1751 svémocně zabrané měly býti poddaným zase vráceny. — V minulém století vyskytla se v Rakousku myšlenka, aby veškerý d. p. rozděleny byly mezi lid poddaný. Odpadnutím vrchnostenských statků, jež měly býti rozparcelovány a přiděleny selským emfyteutům, přestatí měla též naturální robot a nahrazena býti relutem. Původcem myšlenky byl dv. rada Raab, který systém svůj prováděti počal v Čechách r. 1775 nejprve na bývalých statcích jesuitských. K nové soustavě neměl však nikdo býti nucen. Vše se ponechávalo volné úmluvě vrchnosti s poddanými. Pokus Raabův však se nezdařil. — S rozeznáváním mezi d-mi a rustikálními p. spojeny jsou mnohé otázky, týkající se vůbec poměru vrchnostenského a poddanského. Bylo a bude o nich pojednáno pod různými hesly. Zde dotkneme se pouze praktických následků v oboru bernictví. D. p. byly ve středověku zásadně vyjmuty z berní povinnosti. Platila-li přes to šlechta daň, činila to více ze dobré vůle než povinnosti. Daň platiti musil pouze poddaný lid ze svých rustikálních pozemků. Teprve v novém věku počali panovníci přidržovati k dani i šlechtu, která arci neplatila daň tak vysokou jako lid poddaný.

Neznámo nám jest, v jakém poměru byla v XVII. stol. daň placená sedláky k dani odváděné vrchností. Teprve od r. 1705 víme, že poměr daně z d-ch p-ků k dani z pozemků rustikálních jest 2:3, čili že sedlák platil o polovici vyšší daň než vrchnost. Uvážil-li se však při tom, že neodváděla vrchnost daně ze svých dominikálních čili urbárních požitků (rozličných platův a dávek, konaných od lidu poddaného), které obyčejně více než o polovinu převyšovaly důchody z pozemků, platil poddaný skoro čtyřikrát větší daň než vrchnost. R. 1756 proveden t. zv. tereziánský katastr. Císařovnou stanoveno, že vrchnost i poddaní platiti mají daň pouze z výnosu, a sice šlechta 29%, všech důchodů (nejen pozemkových, nýbrž i urbárních), poddaní pak 42%. Šlechta počítala si však větší kulturní náklady, čímž výnos svůj pro zdanění snižovala. Ve skutečnosti nebyl tedy poměr placení daně z d-ch p-ků a rustikálních 29:42, nýbrž sedlák platil více než třikrát takovou daň co šlechtic. Rovnost v placení daně zavěsti chtěl císař Josef t. zv. josefínským katastrem, který započat berním regulačním pat. ze dne 20. dubna 1785 a skončen ve 4 létech. Pat. z 19. září 1789 nabyti měl platnosti od 1. list. 1789. Rozdíl mezi d-mi p. a rustikálními měl, co se pozemkové daně týče, pominouti. Daň stanovena nyní z hrubého výtěžku. Od daně z dominikálních čili urbárních požitků však vrchnost přece byla osvobozena. Systém josefínský zůstal v platnosti pouze půl roku. Byl od Leopolda II. pat. z 9. kv. 1790 zrušen ode dne 1. kv. 1790, a zaveden na čas opět tereziánský katastr ovšem s opravou josefínskou. Pat. ze 30. čna 1792 stala se nová změna. Obnoven opět katastr josefínský, s tím však dodatkem, že z urbárních požitků platila vrchnost také daň (29%), avšak výtěžek její neplynul do státní pokladny, nýbrž odpočítával se od sumy daně dominikální. I poddaným ulehčilo se na dani, avšak jen nepatrně. Daň vybíraná ze živnosti a mlynů čili z t. zv. fiktivní odrážela se od daně rustikální. Srážka byla však nepatrná. Stav ten trval až do r. 1846, kdy na zem. sněmu učinil nevj. zemský komoří hr. Jos. M. Thun návrh, aby dominikální požitky stavů jako dosud byly zdaněny, aby však úhrn této daně jakož i daně z fiktivní byl sečten a od pozemkové daně, jež vážla na p-cích d-ch i rustikálních, odražen, zbytek daně pak aby byl stejnoměrně na dominikální a rustikální pozemky repartován. Po delším boji přijat byl návrh hr. Thuna. — Rozdíl mezi d-mi p. a rustikálními přestaly pat. ze 7. září 1848 (sb. prov. z. r. 1848 č. 235) a 4. března 1849 č. 152 ř. z., čímž odpadla též různost povinnosti berní u d-ch p-ků a rustikálních. Z četných zákonných předpisů, jež jednají o d-ch p-cích, uvádíme zejména tyto: dvorní reskripty z 31. čce 1750, 23. ledna 1751, ze 22. pros. 1769, dv. dekrety z 8. září 1770, ze 13. led. 1775, ze 2. dub. 1787, ze 25. kv. 1789, nař. z 10. led. 1790, pat. ze 22. dubna 1794, dv. d. z 28. čna 1794, nař. ze 29. dub. 1798, pat. z 1. září 1798, dv. d. z 29. září

1803, uveřejněný gub. dekr. z 19. pros. 1803, dv. d. ze 22. led. 1804, dv. d. ze 14. pros. 1820, prov. sb. z r. 1821 č. 22, dv. d. ze 16. září 1825, č. 2132, gub. nař. ze 4. led. 1828, odst. 15, prov. sb. č. 6, gub. nař. z 18. srpna 1836, prov. sb. č. 233, pat. ze 7. září 1848, prov. sb. č. 235, k jehož provedení vydán byl pak pat. ze 4. bř. 1849, č. 152 f. z. — O rozdílu mezi d-mi p. a rustikálními dočisti se lze v těchto dílech a pojednáních: V. Falk, Grundsteuerverfassung von Böhmen (Praha, 1847); J. M. Chlupp, Handbuch der direkten Steuern (Lipsko, 4. vyd. 1873); A. Gindely, Über die Lage der bäuerlichen Bevölkerung in Böhmen in der Zeit von 1648—1848 (Výroční zpráva Král. české spol. nauk 1880); B. Rieger, O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie (Výr. zpr. Král. české spol. nauk za r. 1891); J. Růžička, Přepisování a odepisování pozemků ke statkům zapsaným v deskách zemských (Právník r. 1879) a j. — *dlc.*

Dominikální práva viz Vrchnost.

Dominikáni jsou z řádů žebravých a mají za svého zakladatele sv. Dominika (v. t). Účelem jejich bylo horlivým kázáním slova božího pravověrně ve víře potvrdovati, bludače ku pravé víře přiváděti a pohany k ní obracet. Záhy užívali biskupové při svých inkvisičních soudech d-nův, aby bludače obraceli, a papežové doporučovali je za missionáře do krajín bludačských. Papež Řehoř IX. přenesl na ně v krajínách jihofrancouzských inkvisici, podobně učinil Innocentius IV., kterýž jim inkvisici zvláště (*specialiter*) odevzdal roku 1248. Od těchto dob objevuje se vždy více a více na místě biskupské inkvisice dominikánská, která znenáhla po Evropě se rozšířila. Upravitelům ústavy řádu jest třetí generál řádu Raimund z Pennaforte. V čele řádu stojí generál, v čele provincie provinciál, v čele kláštera převor. V největším rozkvětu měl řád 45 provincií a 12 kongregací, zvláště to opravených bratří, z nichž každá měla svého generálního vikáře, a kolem 150.000 členů; ženských klášterů (dominikánky) bylo kolem 300. Řád d-nů má též tertiáře. Sv. Dominik chtěje statků církevních zpět na bludačích dobytí, založil v jižní Francii mezi šlechtou »řád boje Kristova« (*ordo militiae Christi*) a zavázal jej k častější modlitbě. Po jeho smrti zvolili si název »kající bratří sv. Dominika«. Časem zmizel původní účel a jednota proměnila se v třetí řád, kterým d. se světem ve spojení zůstali a vydatně na něj působili. V Čechách měli d. záhy kláštery: v Praze u sv. Klementa na Poříčí (1226), pak blíže pražského mostu (1232) a jinde; dominikánky byly na Újezdě v Praze (1293) a v Hradci Králové (asi r. 1300). V Rakousko-Uhersku má dnes řád 37 mužských a 8 ženských klášterů. Řád dal církvi a světu mnoho učencův a hodnostářů, jako na př.: Tomáše Aquinského, Raymunda z Pennaforte, Alberta Velikého, Jana a S. Aegidia, Ludvíka Granadského, Jana Taulera, Melchiora Cana, Jindř. Lacordaira, Deniflea a jiné. — *Dr. Kr.*

Dominikát (novolat.), panský dvůr.

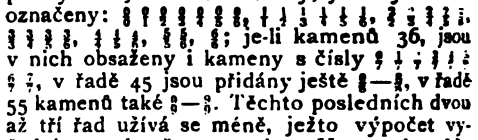
Dominikánv kříž, v heraldice kříž na 4 stříbrné a černé části rozčtvrcený s rameny, jež liliemi jsou zakončena.

Dominion of Canada viz Kanada.

Dominique [-nik], ostrov, viz Dominica. **de Dominis** Marco Antonio, italský bohosl. (* 1566 na dalmatském ostr. Rabu — † 1624 v Římě), vychovanec jesuitů; stal se biskupem v Sinji r. 1596 a arcibiskupem ve Splitě, spolu primasem dalmatským a chorvatským (1602); neospravedlniv se dostatečně ze žaloby naň uvalené pro některé smělé výroky o papeži a církvi, prchl r. 1616 do Anglie, kde přestoupiv k církvi anglické biskupské, od krále Jakuba I. jmenován děkanem windsorským. Tu sepsal několik spisů proti církvi římsko-katolické. Avšak již r. 1622 navrátil se v Bruselu opět do církve katolické (pohoršen prý, že se nestal biskupem yorským), byl v Římě na novo z kacířství podezříván, přičiněním jesuitů inkvisicí stíhán a uvržen roku 1623 do vězení, kde zemřel prvé, nežli byl odsouzen. Tělo jeho, obraz jeho a spisy jeho spáleny a popel do Tibery uvržen. Sepsal *De radiis viuis et lucis in vitris perspectivis et in iride* (Benátky, 1611); *De republica eccl. contra primatum papae* (Londýn, 1617, 3 sv. a několik vydání); vydal poprvé Jaspioho dějiny sněmu Tridentského (t., 1619). — *BM.*

Dominium (lat.), panství, panský majetek. Viz Vlastnictví a Vrchnost.

Domino, ital. (z lat. *dominus*, pán), původně veliký límeč mnišského hábitu vybíhající v prostrannou kápi, jímž se chránila hlava, krk a tvář proti nepohodě. Od 2. pol. XVI. stol. sluje tak černý hedvábný plášť uzpůsobený za masku, jehož se užívá na maskarádách místo zvláštního charakteristického přestrojení: metonymicky osoba v d u sama.

Domino, hra v d. nazvána dle svého vynálezce abbé Domina a pěstovaná nejdříve v Itálii a ve Španělsku, hraje se 28, 36 neb 45 ba i 55 malými deskami, »kameny«, zhotovenými ze dřeva, mramoru nebo kosti, kteréž jsou na vrchní bílé straně příčnou čarou uprostřed rozděleny ve dva čtverce a jako kostky znamenány černými body čili oky neboli pointy. Hraje-li se 28 kameny, jsou tyto takto označeny: ; je-li kamenů 36, jsou v nich obsaženy i kameny s čísly 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36; v řadě 45 jsou přidány ještě 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. Těchto posledních dvou až tří řad užívá se méně, ježto výpočet vyžaduje mnoho času a práce. Hru v d. může hrát 2—4 i více osob, mezi něž po zamíchání kameny tyto buď zcela nebo z části (obyčejně po 6) se rozdělí a zbývající přikryté jako »talon« se ponechají. Hru začíná, kdo má nejvyšší paš, totiž kámen nahore i dole stejným počtem ok znamenáný, tedy 1, 2, nebo kdo má kámen s největším počtem ok 1, 2 atd. Tento kámen položí se uprostřed na stůl, načež sousední hráči v pravo připojí k němu druhý kámen tak, aby pole se stejným počtem ok se dotýkala. Nemá-li hráč příslušného kamene, musí »kou-piti« z talonu a není-li i tam žádného kamene,

jest při kladení kamenů opominut čili musí »pásti«; další kámen připojí sousední hráč. Má-li hráč ve svých kamenech některé číslo, které nad jiná čísla častěji se vyskytuje, tedy tvoří kameny s číslem tím jeho »sílu« (*force*), totiž může kladením kamenů těch nebo jich zdržováním průběh hry jaksi řídit. Umění celé hry spočívá právě v tom, abychom dovedli síly své ku prospěchu svému využitkovati a nedostatek výhodných kamenů k sázení před spoluhráči dobře skrývati. K tomu jest dobré paměti a smyslu kombinačního potřeby. Partie jest ukončena, když hráč udělá d., t. j. připojí-li, jsa na řadě, svůj poslední kámen k jednomu nebo druhému konci kamenů do rozličných figur sestavených. Na to platí mu ostatní hráči jako vítězi tolik známek, kolik ok nebo kamenů jim zbývá. Taktéž lze dle úmluvy ve hře pokračovati, až druhý neb třetí hráč d. udělá a pak platí poslední. Jiným způsobem ukončuje se partie, když jeden z hráčů hru »uzavře«, tak že už nikdo nemůže připojiti kámen. Při tom prohrává ten, kdo má nejvíce ok. Hra v d. pěstuje se zvláště čile v kavárnách ve Francii a Belgii. *Mč.*

Domínovati (z lat. *dominare*), panovati, vévoditi, vyčnívati, převyšovati, říká se ve mluvě vojenské hlavně o místech v území, kopcích a vrších, pak o postavení, jež na nich zaujímá vojsko, a o hradbách; na př. naše postavení na pahrbku X d-nuje nad postavením nepřítelovým na výšině Y, bašta Z d-nuje nad vůkolním územím atd. *F.M.*

Domín-Petrushovec (Petruševič) Alfons, šlechtic, JUDr., právní spisovatel († 1871 v Lupově v Pomohanech 36letý), praesid. sekretář rakouského vrch. soudu a soukr. docent vídeňské university, přidělený ministerstvu práv; vydal roku 1861 u Cotty v Lipsku *Precis d'un Code du droit internationale* a r. 1869 u Manze ve Vídni *Neuere oesterreichische Rechtsgeschichte a Sammlung von Normalien für den administrativen Dienst bei den Justizbehörden in Oesterreich*; vedle toho přispíval četnými články do časopisů právnických. *Sd.*

Domínus (lat.), pán, ve starém Římě čestný titul pána domu (*d. maior*) a nejstaršího syna (*d. minor*), od cis. Caliguly i titul císařův; bylo i titulem vyšších bohů. V křesťanství užívalo se slova d do III. stol. o mučennících a světcích, dále o biskupech; ve tvarech *domnus* o opatech řádu benediktinského a později přeneseno i na konventuály, již zvaní pak *don*, *dom* (v. t.).

Domínus ac Redemptor noster [-ak], t. j. Pán a vykupitel náš, počáteční slova bully, kterou papež Klement XIV. dne 21. čce 1773 zrušil řád jezuitský.

Domínus vobiscum [-skum], lat., Pán s vámi, liturgické pozdravení církve katolické, jež dává kněz několikrát při mši sv. a při jiných úkonech bohoslužebných; přeje tím lidu všeho toho, co dobré a spasitelné jest. A toho přeje též lid knězi, když odpovídá na pozdrav ten: *Et cum spiritu tuo* — i s duchem tvým, t. j. s tebou *Sa.*

Domitia [-cia]: 1) D. Longina, dcera Gnaea Domitia Corbulona, upoutala svou slícností císaře Domitiána, že jí r. 70 po Kr. za manželku pojal, ale již r. 81 pro nevěru zapudil; na žádost lidu povolal ji za krátko zpět, ale D., nejsouc jista svým životem, přidala se ke spiknutí, kterým byl Domitián zavražděn. — 2) D. Lepida, sestra Gnaea Domitia Ahenobarba, provdala se za Valeria Messalu Barbatu a byla matkou pevněné Messaliny, která dala Appia Silana, druhého manžela Lepidina, zavražditi, protože nechtěl opěťovati její lásku. D. byla r. 54 po Kr. zavražděna z návodu Agrippiny, s kterou závodila o lásku Neronovu.

Domitiana quaestio [-iciána kves-], Domitianovská otázka, tolik co naivní, nejapná otázka. Původ svůj vzala od římského právníka Domitia Labea.

Domitianus [iciá.] Titus Flavius D., syn císaře Vespasiána, bratr a nástupce císaře Tita. Panoval od 13. září 81 do 18. září 96. S počátku vládl mírně, ale za nedlouho vstoupil ve šlepeje Neronovy. Dal zabiti příbuzného svého Flavia Sabina, jemuž nedůvěřoval, i zavedl opět judicia majestatis. Chtěje nabyti slávy, táhl r. 84 na Chatty do Germanie, a ačkoli tam nepřítel skoro ani neviděl a pouze kus země zpusťošil, musil mu senát pfece triumf přisouditi. R. 85 odvolal z Britannie Agricola, jsa žárliv na jeho slávu. R. 86 vpadli do říše římské Dakové vedením krále Decebala. D. vytáhl na ně, ale neuměje vítěziti, přenechal válku proti nim (jakož i proti Jazygům, Kvadům a Markomanům) legátům svým a r. 90 koupil od nich mír za roční poplatek. Nicméně vjel do Říma jako triumfator a přijímal si dal Dacicus. Po té řádil ještě krutěji než dříve, pronásledoval kde koho, najmě historiky neohrožené a filosofy, a přizeň prokazoval donášečům. Konečně zůfil i proti důstojníkům tělesné stráže, a když i choť svou Domitii chtěl na smrt vydati, jest z návodu jejího zabít. D. pronásledoval také křesťany, mezi nimiž byl i příbuzný jeho Titus Flavius Clemens. Tohoto kázal vésti na popravu. Sv. Jana apoštola dal mučiti a vypověděl potom na ostrov Patmos. *Sra.*

Domitilla, jméno mnohých paní římských: 1) D. († 69 po Kr.), manželka císaře Vespasiána, jemuž porodila tři dívky Tita, Domitiána a Domitillu. *red.* — 2) D. dvě vznešené římské mučennice z I. stol., z rodu Flaviů a příbuzné císaře Vespasiána. D. I. starší byla Flavia D., vnučka císaře Vespasiána, z dcery jeho rovněž Flavie D-ly, manželka konsula a mučenníka Tita Flavia Clementa. syna to Tita Flavia Sabina, staršího bratra jmenovaného císaře, který byl dlouhá léta městským praefektem řím. a za jehož praefektury sv. apoštolé Petr a Pavel smrt mučen. utrpěli. Flavia D. měla se svým manželem dva syny, Vespasiána a Domitiána, které císař Domitián za své nástupce ustanovil. Poněvadž oba manželé byli křesťané, pronásledoval je císař: dal konsula odpraviti a manželku jeho D-lu poslat do vyhnanství na ostrov Pandatarii. — D. II. m...

byla neteří konsula Tita Flavia Clementa, dcerou sestry jeho Plautilly, jež obě pokřtil sv. Petr. Poněvadž D. Bohu panenstvím se zaslíbila, byla od svého ženicha Aureliána jako křesťanka obžalována. Císař Domitián poslal ji za to do vyhnanství na ostrov Pontii, odkud později byla převezena do Terraciny a kde upálena v komůrce, v níž se svými družkami, pannami Theodórou a Eufrosinou mučnickou smrt podstoupila. Její památka koná se 12. května.

Dr. Kr.

Domitillino coemeterium (hřbitov) jest z nejznamenitějších římských coemeterií a bylo r. 1593 od Bosia odkryto; jest na cestě Ardejské, náleželo ke statku Flavie Domitilly Starší, byvší založeno za rodinné pohřebiště křesťanských Flaviů v čase mezi pronásledováním Neronovým a Domitiánovým. Mělo krásný, nyní ovšem zaslý vchod, kterým se vstupuje do obsáhlé prostory s výklenky pro sarkofagy; dvě o něco mladší prostory byly patrně pro schůze ve výročních dnech a za obydlí strážce hřbitova. Toto coemeterium slulo v staré době *coemeterium Domitillae, Nerēi et Achillei ad s. Petronillam via Ardeatina* (hřbitov Domitilly, Nerea a Achillea u sv. Petronilly na cestě Ardejské), a ukazuje tak svou zakladatelku, jakož i mučenníky, kteří tam ctěni byli: sv. Nereus a Achilleus byli komorníci sv. Domitilly Mladší, sv. Petronilla (Aurelia Petronilla), duchovní dcera sv. Petra, též z rodu Flaviů, byla tam také pochována. R. 1874 byla tam vykopána basilika, 30 m dlouhá a asi 19 m široká, kterou uvnitř tohoto coemeteria r. 395 papež Siricius ke cti těchto svatých vystavěl. Snad byla tato velikolepá stavba zničena zemětřesením r. 897. V sutinách nalezen byl úryvek nápisu, který de Rossi doplnil: *sepulcrUM FlaviORUM* (hrob Flaviů).

Dr. Kr.

Domitius [-icius], starý plebejský rod v Římě (*gens Domitia*), z kterého vyšly rodiny Ahenobarbů a Calvinův. Důležitější jeho členové jsou: 1. **Lucius D. Ahenobarbus**, opřel se r. 60 jako senátor se vši rozhodností požadavkům Pompeiovým a stal se tak příčinou prvního triumvirátu, proti kterému brojil jako praetor (58 př. Kr.) a konsul (54). Za války občanské přidal se ke straně Pompeiově, upadl však v Corfiniu i se svým sborem vojenským do zajetí; byv od Caesara propuštěn, odešel do Massilie a odtud k Pompeiovi. Padl v bitvě u Farsalu r. 48 př. Kr. — 2. **Gnaeus D. A.**, syn před., bojoval po boku otcově u Farsalu a účastnil se při zavraždění Caesarově. Byv r. 42 př. Kr. poslán od Bruta a Cassia do moře Iónského, porazil loďstvo triumvirů pod Domitiem Calvinem a vedl po bitvě u Filippi válku o své ujmě dále, až zavřel s Antoniem úmluvu. Od té doby hájil věci Antoniovy, ano r. 32 př. Kr. vystoupil v senátě jako konsul s obžalobou proti Octaviánovi; ale v bitvě u Aktia přešel ke svému protivníku; ostatní osudy jeho jsou neznámy. — 3. **Lucius D. A.**, syn před., měl Antoniovu dceru za manželku. R. 16 př. Kr. byl konsulem, na to správcem prov. Raetie, odkud podnikl

výpravu až za Labe, kam žádný jiný Říman nepronikl. — 4. **Gnaeus D. A.**, syn před., manžel Agrippiny, dcery Germanikovy, otec císaře Nerona, byl r. 32 po Kr. konsulem a potom prokonsulem sicilským. — 5. **Claudius D. Nero**, císař, viz Nero Claudius. — 6. **Gnaeus D. Corbulo** viz Corbulo. — 7. **Gnaeus D. Calvinus**, jako tribun lidu podporoval r. 59 př. Kr. konsula Bibula proti Caesarovi, r. 56 byl praetorem, 53 konsulem; smřil se však s Caesarem. provázal ho do Thessalie a do Afriky a prospěl mu ve mnohých posláncích. R. 40 byl podruhé konsulem. a od r. 39 správcem Hispanie, i proslul tu šťastnými boji, pro které byl mu r. 36 povolen triumf.

Domitius Afer, řečník římský z doby prvních císařů. Narodil se kolem r. 14 př. Kr. v Nemausu (nyn. Nimes) v Gallii, stal se za Tiberia r. 25 praetorem, za Caliguly r. 39 konsulem a zemřel ve vysokém věku r. 59 po Kr. Náležel k předním řečníkům své doby, ba Quintilian, jenž, jak se zdá, s ním byl v bližším styku, zove jej vedle Julia Afrikanu daleko nejvýbornějším řečníkem ze všech, jež poznal. Z řečí svých D. některé uveřejnil, jako řeč za Volusenu Catulu, za Domitillu, za Laelia (srv. Meyer, Orat. fragm. str. 565). Slohem a mluvou vůbec blížily se řeči jeho řečem starých řečníků, vynikaly uměním i zábavný byly vtipem, jehož D. po způsobě Ciceronově rád a s prospěchem užíval (srv. Quint. inst. 6, 3, 42). Než sláva jeho řečnická v mladších letech byla, podobně jako kdysi Hortensiova, větší než ve věku pozdějším, kdy mu sil duševních ubývalo a jiní jej předstihovali. Neustáváje přes to v činnosti řečnické, stával se nejednou směšným na soudě a zmařil posléze dobrou pověst, již jako soudní obhájce za nejlepších let svých měl. Tak jednomyslně poznamenávají o něm Quintilian a Tacitus. — Na povaze muže tohoto lpi nejedna skvrna a vada; patřil, jako pohřichu někteří jiní řečníci tehdejší, v počet udavačů (*delatores*), kteří na osoby mocné císařům žalovali, by způsobem tím přičeň těchto si získali a k vysokým hodnostem se povznesli. S této stránky na pranyř staví jej Tacitus v letopisech 4, 52; 4, 66; 14, 19, kdežto Quintilian v příčině té mlčí, ac jinak častěji o něm zmínku činí.

RNk.

Domitius Corbulo viz Corbulo.

Domitius Marsus, římský básník doby Augustovy. Narodil r. 54 př. Kr., vzdělán jako Horatius u grammatika Orbilia Pupilla, přežil básníky Vergilia a Tibulla, kteříž r. 19 př. Kr. zemřeli; jak dlouho, nejisto. Proslavil se epigramy, jež pod jménem Cícuta uveřejnil; nevzpomíná jich sice Horatius v satirách nebo listech, za to však častěji na ně naráží Martialis. Mimo epigramy složil epickou báseň *Amatonis* a, jak se zdá, některé milostné elegie. Srv. o něm výklad Weichertův v Poetarum latinorum vitae etc. str. 241; zlomky viz v Bachrensových Fragm. poet. lat. str. 346.

RNk.

Domitius Ulpianus viz Ulpianus.

Dömitz, město ve velkovév. Meklenbursko-Zvěřinském, kraji meklenburském, při ústí Nové Eldy do Labe, na pr. břehu labském a při železn. tratích Wittenberge-Lüneburg-Buchholz a D.-Ludwigslust, má 2611 obyv. (1890), nový chrám, synagogu, zámek, veliký most přes Labe, nemocnici, ústav pro choromyslné, obvodový soud, vrchnostenský úřad, starou citadellu, která slouží nyní za vojenské vězení, vápenné peci, cihelny, značnou plavbu a obchod. Dne 1. list. 1635 zvítězili tu Švédové pod Bannérem nad saským maršálkem Marazinem D. obléhacíím.

Domkov, ves v Čechách, hejt., okr., fara a pš. Nové Město n. M. (5·5 km sz), 18 d., 101 ob. č. (1890).

Domky Nové: 1) D. N. (něm. *Neuhäusel*), far. ves v Čechách, hejt. Tachov, okr. Přimda (9·5 km z.), pš. Rozvadov; 51 d., 462 ob. n. (1890), kostel Navšt. P. Marie, ztř. šk. — **2) D. N.** (něm. *Neuhöfel*), ves t., hejtm. Broumov, okr. Teplice, fara Horní Vernířovice, pš. Horní Adrsbach; 15 d., 79 ob. n. (1890), pila a šindelna.

Domky Pernaté (něm. *Federhäuseln*), osada v Čechách, hejt. Žlutice, okr., fara a pš. Bochov (7 km sz.); 7 d., 46 ob. n. (1890).

Domlatky, menší částky obilí ve slámě, které po hlavním mlatu zbyly a přiležitostně se domlacují.

Domme [dom], hl. m. kantonu ve franc. dep. Dordogne, arr. sarlatském. ležící vysoko nad l. bř. Dordogne. má pozoruhodný skalní chrám, zajímavé zbytky starých hradeb, dobré červené víno a 1635 ob. (1891).

Dommel, levý přítok Mosy, 92 km dl., temení se u Wubergu, v belg. prov. Limburce v krajině Kempen zvané, teče k severu, 6 km pod Neelpertem vstupuje na pšdu hollandskou a obrátivši se u St. Odenrode na severozápad dostihuje přes Hertogenbosch Mósy u Ft. Crévecœur. Od Hertogenbosche k ústí sluje Dieze. Přítoky: Tongreep, Rul nebo Malá D., Beerse, Tilburger Aa a Helmonder Aa. Od Valkenswaardenu jest splavna. Dle feky této zván byl bývalý Dom melský deparlament republiky Batavské, jenž obsahoval část Brabantu, Geldern a Již. Holland.

von **Dommer** Arrey, spisovatel a historik hudební (* 1828 v Gdánsku). Studoval na universitě v Lipsku, věnoval se však cele hudbě, v níž jest odchovcem Richterovým a Loheovým. Působil z prvu jako soukromý učitel hudby v Lipsku, po té v Lauenburce a od r. 1863 v Hamburce, kdež stal se r. 1873 tajemníkem městské bibliotéky. **D.** jest osobností o vědu hudební a jmenovitě o historii velmi zasloužilou; z děl jeho stájež zde: *Elemente der Musik* (1862); *Mus. Lexikon* (1863 až 1865); *Handbuch d. Musikgeschichte* (1867 a 1878). Též vydal 12 starých melodií J. W. Franckových v úpravě 4hlasé a j. Str.

Dommitzsch (srbsky *Dunimac*), město v prus. prov. saské, vl. obv. meziborském a kraji torgovském, 12 km sev.-záp. od Torgova nedaleko Labe při dráze virtembersko-torgovské, má obvodový soud, velkou továrnu na

hliněné roury, značné hrnčířství i truhlářství, na blízku hnědouhelné doly a 1883 ob. (1890). Ve středověku bývalo město sídlem srbských knížat.

Domna nazývá se v železářství vysoká pec.

Domnau, město v pruské prov. Vých. Prusích, ve vl. obv. královeckém, kraji friedlandském, 36 km jv. od Královce, jest sídlem obvod. soudu a kraj. zastupitelstva (*Landrat*) a má zámek (jako hrad připomínaný již 1324), parní mlýn, továrnu na hospodářské stroje a 1980 ob. (1890).

Domněnka vědecká viz Hypothesa.

D. v právu. Pokud z jistě prokázané skutečnosti neplyne pravda jiné okolnosti, jež ve sporu prokázána býti má, s naprostou nutností, nýbrž pouze s možností, na kterou sice důvodně, ale nikoli s jistotou souditi lze (pravdě podobnost), zoveme úsudek z jedné na druhou d-kou (*praesumptio*). Když pak pozitivní právo takovéto d-nce přikládá sílu pravdy, mluvíme o d-nce právní (*praes. iuris*) na rozdíl od pouhé t. zv. obyčejné d-ky, s níž účinek takový spojen není (*praes. hominis*). Právní d. neosvobozuje tudíž od důkazu, nýbrž jej jen tím usnadňuje, že požaduje pouze důkaz okolnosti jiné a z této na pravdu okolnosti, jež dokázána býti má, soudí; ovšem ale nastává právní d-kou, pokud se týče rozdělení břemene průvodního, potud změna, že se po případě druhé straně ukládá průvodní břímě o opaku, jež by jinak jí nenáleželo. Ostatek může d. platiti nejen pro jistou faktickou okolnost, nýbrž pro právo samo, na jehož existenci se soudí, kdež pak v podstatě celý kruh právních skutečností, právo toto zakládajících, za dokázaný se pokládá. Právní d. může vůbec býti vyvrácena důkazem opaku, v mnohých případech vylučuje však pozitivní právo protidůkaz, d. platí tedy jako nevyvratitelná pravda (*praesumptio iuris et de iure*). Starší doktrína opírala o d-ky zvláštní theorii důkazní, tvrdíc, že důkaz tomu věsti přísluší, proti komu obrací se d. (*probare debet is, cui praesumptio adversatur*). Vzhledem k tomu bylo z pozitivního práva pro každý případ odvozováno, zdali d. pro nebo proti okolnosti, jež dokázána býti má, svědčí, a dle toho, ovšem toliko zdánlivě, břímě důkazní upravováno. Tím povstala spousta právních d-nek (Menochius: *De praesumptionibus*, 1509. Menecken: *De praes. iuris et de iure*, 1747, jež mezi sebou často přišly v kollisi, kteráž opět různými zvláštními pravidly všeobecnými upravována býti musila (Boehmer: *Exerc. ad Pandect.* Tom IV., *Exerc. XVI. De collisione praesumptionum*). Theorie tato, jež vlastně nikoliv břímě průvodní z d-nek, nýbrž právě naopak z konkrétně vhodného rozvržení břemene průvodního d-ky stanovila, pokládá se, hlavně zásluhou Weberovou (*Über die Verbindlichkeit zur Beweisführung*), dávno za vyvrácenou, zanechala však valně stopy v našem obč. zákonníku (tak jako v pruském *Allg. L. R.*), jehož komentátoři pod její vlivem často k vůli jinak správné úpravě břemene průvod-

niho nesprávné a zbytečné d-ky položili. Srv. §§ 323., 328., 25., 17. obč. zák. Od pravých d-nek sluší lišiti dispositivní předpisy zákona, jež mají za účel doplniti vůli stran, pokud jasně vyslovena nebyla, a často v rouše d-ky vystupují (§§ 209., 607., 608., 620., 628., 839., 1084., 1158., 1203., 1207., 1228. obč. zák.) a pouhá pravidla vykládací (§§ 667., 675., 683., 529., 1106., 1177. obč. zák.), pak pouhé motivování zákonného ustanovení ve formě d-ky (§§ 1297., 388. obč. zák.), kdežto t. zv. prozatímní pravdy (*Interimsurtheilheiten*), t. j. okolnosti, které soud až do důkazu opaku za pravdivé pokládá (§§ 23., 1232., 1237., 518., 1110. obč. zák.), spíše mezi d-ky klásti sluší, neboť i zde předpokládají se jisté faktické okolnosti, o něž úsudek se opírá. Římské právo vztahuje výraz »praesumptiones« k důkazu z indicíí. — Srv. hlavně Unger, Priv. R. II. str. 557.

Domnina sv., panna syrská, žila v V. st. dala sobě v zahradě svých bohatých rodičů zbudovati malou dřevěnou chatu, v níž na modlitbě trvala, výhradně se živíc čoučkou ve vodě smáčenou. Nuzným posílala denně pokrmy ze statku rodičů svých. Za jejím příkladem mnoho panen oddalo se přísnému životu. Památka její koná se 1. března. *Byř.*

Domnus viz Dominus.

Domobrana (franc. dříve *ban général*, *levée en masse*, nyní dle nového sestroje *réserve de l'armée territoriale*, ital *militia territoriale*, něm. *Landsturm*), součást vojska nejvíce od stálé, řadové armády se lišící a pouze v době války svolaná do zbraní. V Rakousko-Uhersku skládá se d. ze všech mužů od 19 do 42 let, a to z mladších, kteří pro menší schopnost nebo vysoké číslo při odvodu nebyli vřaděni do vojska řadového, a starších, již vyhověli své povinnosti vojenské. Tito starší pak mají proti oněm jisté výhody. Rozdělení jsou ve 24 tříd, 19letí náležejí do první a tak postupně 42letí do 24. třídy. D. má účel podporovati řadové vojsko a zeměbranu, nahrazovati těmto důstojnictvo a branný lid atd., sloužiti hlavně v obsádkách pevnostních a j., posádkách, hájiti za činným vojskem spojení a dopravu na cestách etapních po čarách operačních, brániti vlastní území, dopravovati a ošetřovati raněné a nemocné atd. D. v čas míru pouze sepsaná v patrnosti spravována velitelstvy zeměbraneckými, v čas války pak dostane vlastní své představené, velitele a důstojníky buď ze souboru důstojníků činných nebo toliko pro d-nu povrchněji vycvičených. Důstojníci oni nosí stejnokroj zástupu, z něhož byli povoláni k d-ně, tito pak stejnokroj zeměbrany. Mužstvo čili branný lid nosí dle možnosti oděv erární, jinak občanský oděv svůj a aby dle práva mezinárodního nepřitelem bylo uznáváno za oprávněnou část pravidelného vojska a nepovažováno za povstalce a dle náhlého soudu neodpravováno, co odznak vojenský černožlutou pásku na levém rameni, a výzbroj: zbraně a střílivo ze starších zásob V Rakousko-Uhersku obnáší d. asi 450.000 mužů. — V srbsko-chorvatštině zna-

mená slovo d. tolik, co u nás výraz zeměbrana.

F.M.

Domodossola (*Domo d'Ossola*), krajské město v ital. prov. Novafe, 30 km sev. záp. od Pallanze, v údolí řeky Toce, řečeném Val d'Ossola, na silnici simplonské, má 3577 ob. (1881), staroslav. katedrálu (*duomo d'Ossola*) ozdobenou freskami Perettovými. Při řece Toce a přítoku její Bogni zřízena velikolepá soustava zavodňovací.

Domont, kníže pskovský, viz Dovmont.

Domoradice: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr. a ps. Vysoké Mýto (5,5 km jz.), fara Vraclav; 67 d., 298 ob. č. (1890), 1tř. šk., dva mlýny, alod. dvůr Františky hr. Lamberkové. — 2) D. v okr. krumlovském viz Tuberovice.

Domoradovice viz Domadrovice.

Domorazy, ves v Čechách, hejt. a okr. Sušice (9 km vých.), fara Nezamyslice, pá Žichovice; 40 d., 284 ob. č. (1890), fid. dvůr Fr. hr. Lamberka.

Dömös [demeš], ves v uher. župě ostihomské na pr. bř. Dunaje, 12 km vjv. od Ostihoma se 1260 ob. (1890), stanice železniční a dunajské společnosti paroplavební. Na blízké hoře Árpášhugy rozkládají se zříceniny kláštera řeholních kanovníků, který býval slavným proboštvím; toto od krále Sigmunda změněno v opatství, ale od gubernátora Jana Hunyada ve starém lesku obnoveno bytí udrželo se až do dob tureckých, kdy vyvráceno. R. 1113 byli zde Bela (jako král uh. Bela II.) a otec jeho Almos oslepeni a držáni v zajetí.

Domoslav, slovanský velmož štětínský, jenž přijav (v 1. pol. XII. stol.) s rodinou i čeledi svou (asi 500 duší) křesťanství, příkladem svým — neboť veliké vážnosti mezi krajany svými požíval — i jiné k následování pohnul, pomáhaje tak k utvzování křesťanství v Pomohí slovanském.

Pp.

Domoslavice, Domasla vice, ves v Čechách, hejt. Hradec Kr., okr. Hořice (5,5 km jz.), fara Liskovice, ps. Ostroměť; 37 d., 269 ob. č. (1890), alod. dvůr, zámek se zahradou, majetek rodiny Eisenbachovy. D. bývaly samostatným statkem s tvrzí Zylvarů ze Silbršteina, jimž však za Ferdinanda II. prodán Marii Magd. Trčkové z Lípy. Tato postoupila D. Albr. z Valdšteina, po jehož smrti dostal je r. 1635 Jan Gordon. R. 1667 koupila D. Veronika Carmesová z Ortheimbů a připojila je ke statku holovouskému. Východní část vesnice jmenuje se obecně »Durdička«.

Domostroj (kniha o správě domu), ruská literární památka ze XVI. stol., pozoruhodná to sbírka praktické životní moudrosti a měšťanské morálky, sestavená kol r. 1560 a připsaná rádci Ivana IV., mnichu Silvestru, od něhož pochází najisto jen poslední hlava, obsahující posláni k jeho synu Anfimovi. Obsahem svým dělí se D. na tři části. První (15 hlav) učí, jak věřiti v Boha a ctíti světskou i duchovní správu. Pramenem byly autoru starší písemné památky, zejména duchovní. Druhá část (dalších 14 hlav) vykládá pravidla,

jak žít v pokoji se ženami, dětmi a domácími lidmi. Poznáváme zde ideál domácího blahobytu a rodinného štěstí, jak vypracován byl staroruskou společností a ustálil se v pojmech tehdejší doby. K nejzajímavějším náležejí kapitoly o povinnostech ženy a dětí, neboť z nich možno souditi o postavení ženy ve staroruské rodině a rázu tehdejšího vychování. O výchově pojednává se hlavně dle Ježíše Siraicha. Třetí část (ostatní 34 hlavy) jest návod k domácímu hospodářství. Jinak **D.** není vůbec sbírkou pravidel, souhlasících vždy se zákony nejvyšší, nepodmíněné pravdy; některá z nich vyplývají jen z praktické moudrosti, jako posláni Silvestrovo, shrnující v sobě obsah celého spisu a zvané proto **D.**-em malým. V ruském lidu došel **D.** souhlasu a hojného rozšíření. Vydán byl poprvé Glochvastovem (»Žurnal istor. občestva«, Moskva, 1849). Kritický rozbor podal prof. Někrasov (t., 1872). A. Brückner (»Rus. Revue«, sv. IV.) a j. U nás psal o něm Edv. Jelínek (»Slovanské črty«, 1889).

Domousice, farní ves v Čechách, hejt. a okr. Louny (14 5 km jz.); 105 d., 747 ob. č. (1890), kostel sv. Martina, 3tř. šk., pš., telegr., želez. stanice, četnická st., mlýn a cihelna, rozsáhlé chmelnice a sadařství, fid. statek, zámek Ad. kn. Schwarzenberka. Zříceniny hradu »Pravda« a »Žbán« nedaleko a na Rovinách, popl. dvůr.

Domousický z Harasova, jméno staročeské rodiny vladýcké, kteráž byla stejného erbu a stejné krve s Hrzány (v. t.) z Harasova. Přijmení své vzali si od hrádku Harasova (za Mělníkem) a Domousic; těchto nabyl Bohuněk z Harasova skrze manželku svou Annu **D.**-ckou. Bohuněk † před r. 1437, zůstaviv sirotka, bezpochyby téhož, který slove r. 1452 Jan z Domousic a r. 1482 Jan z Harasova a z Domousic. V tituláři r. 1534 vydaném čtou se Bohuše, Jindřich seděním na Bošíně a Václav **D.**ičtí z **H.**, z nichž poslední měl stateček při městě Hradci Králové. Jiný Bohuše prodav r. 1555 dvůr svůj Hrádek při městě Jičíně, připomíná se ještě r. 1574. Jindřich **D.** žil 1545—56. Šebestián zakoupil se r. 1552 v Jaroměři a žil tu ještě r. 1590; zůstala po něm dcera Mandaléna (manž. Jan Veis v Jaroměři). R. 1571 učinili smlouvu dědičnou bratři Jan a Nataniel, z nichž tento držel r. 1589 stateček v Kostelci n. O. Synem jeho snad byl Bedřich **D.**, jenž držel od r. 1612 dvůr svobodný ve Kvasínách, ale r. 1628 odešel ze země pro náboženství, zanechav manželku svou na téměř dvoře. Pozdějších zpráv o této rodině se nedostává. *Sčk.*

Domousice, ves v Čechách, hejt. Jičín, okr. Sobotka (9 5 km jz.), fara Řitovice; 76 d., 503 ob. č. (1890), alod. statek, zámek s kaplí sv. Anny a parkem, dvůr s ovčínem dědiců Aug. Schrolla, pila, pš. a žel. stanice České obch. dráhy. Značné sadařství, čilý obchod s ovocem čerstvým a sušeným.

Domovní daň jest daň výnosová, která se platí z užitku, jež poskytuje dům vlastníkovu buďto užíváním nebo pronajímáním. **D. d.**

jakožto zvláštní daň vznikla skoro ve všech berních systémech teprve v době pozdější, vyvinuvši se z daně pozemkové. Stavení považováno totiž jakožto za druh hospodářské těžby, totiž jakožto s půdou trvale spojený prostředek k těžení výnosu hospodářského nebo živnostenského, daň měla tu povahu daně ze stavební plochy; předmětem jejím byl zastavěný pozemek, podmětem byl majitel a berní jednotkou byla nejvyšší berní jednotka daně pozemkové, ježto stavení bylo považováno za nejvyšší stupeň užívání pozemku. Když pak se v theorii přišlo k poznání, že stavení vedle shora vyčteného účelu poskytuje majiteli samo o sobě též užitek zvláštní na hospodářské činnosti nezávislý, totiž tím, že slouží za obydlí, objevilo se, že výnos domů jest vhodným předmětem daně. Tu vznikla pak skutečná **d. d.**, při níž se za výnos pokládá veškeren užitek, jenž majiteli plyne z domu, ne tedy pouze pronajímáním, nýbrž i užíváním domu nebo částí jeho za obydlí. Za to arci nutno vyloučiti z **d. d.**-ně stavení, jež slouží výhradně hospodářskému účelu (ku př. stodoly, stáje a pod.) a důsledně měly by vyloučeny býti i místnosti, jež jsou určeny pouze k provozování živnosti (ku př. dílny, sklady), poněvadž živnostenské provozování jest podrobeno zvláštní dani (dani živnostenské nebo dani z důchodu). Avšak kde daň se platí ze skutečného celkového výnosu, jež dům poskytuje, i tedy z výnosu plynoucího z pronajímání místnosti sloužících k provozování živnosti, musí **d. d.** býti vyměřena i z takovýchto místností, majitelem samým používaných, poněvadž by jinak náklad výrobní u živnostníka, jenž provozuje živnost ve vlastní místnosti, byl nepoměrně menší, než u živnostníka, jenž pracuje v místnostech najatých a tudíž nájemné platiti musí, tak že by tento živnostník se živnostníkem majitelem nenasadno mohl soutěžit.

D. d. může býti vybírána dvojím způsobem, dle toho, jest-li předmětem jejím pouze nepřímo vyšetřený výnos (**d. d.** třídní), anebo výnos skutečný, přímo vyšetřený **d. d.** z nájemného). **D. d.** třídní jest jaksi nižší stupeň **d. d.**-ě, podobný oceňovací dani pozemkové. V místech, kde stavení neposkytují výnosu pronajímáním, nenasadno je vyšetřiti užitek, jenž majiteli plyne z toho, že ušetří náklad na byt. Výnos jeho činnosti, najmě v hospodářství a řemesle, nelze tu přesně oddělit od jeho důchodu celkového a bylo by tudíž nenasadno stanoviti předmět daně, totiž výnos domu. Proto vyměřuje se daň tím způsobem, že předem určuje se jistý počet tříd s pevnými sazbami dle určitých příznaků výnosových, a každý dům pak zařazuje se dle těchto měřítek do příslušné třídy. Příznaky, jež slouží za základ rozdělení domů v určité třídy, mohou býti různé. Nejobvyklejší jest rozdělení dle počtu obytných místností (jako v Rakousku), jinde dle výšky domů (domy jednopatrové a vícepatrové, dříve v Rakousku, nyní ve Francii) neb i dle úpravy domů (dle počtu oken, dveří, vrat, ve Francii).

Poněvadž však z takovýchto příznaků nelze přesně souditi o skutečném výnosu stavení, bývají od d. d. osvobozena stavení nebo místnosti, jichž používají osoby provozující hospodářství nebo řemeslo zároveň jako nejnútnejších obydlí. V některých soustavách berních bývají jisté druhy stavení od d. d. vůbec osvobozeny, nebo podrobeny menší dani, jako ku př. v Rakousku baráky z hlíny nebo rákosí a proutí vystavené. Sestavení katastru d. d. třídni jest snadné, potřebí pouze stavení dle zevních příznaků oceniti do příslušné třídy. Změny katastru jsou řídké a nastávají jen se změnou stavení nebo jeho částí, proto i výnos bývá stálejší. D. d. z nájemného nebo činžovní vyměřuje se z číselně vyšetřeného čistého výnosu, jež dům poskytuje majiteli buďto nájmem, nebo tím, že majitel vyšetří výlohy za byt. Proto sráží se z hrubého výnosu předem jistá částka na výlohy za udržování i na umofování stavení, a daň počítá se pouze ze zbytku, z pravidla určitým jeho procentem. Za to neptipouští se, by si majitel mohl sraziti též úroky zápůjček na domě vázoucích, ač i ty na výnos domu mají značný vliv. Každému majiteli jest uložena povinnost deklaraci, totiž musí ohlásiti nejen nájemné, jež od nájemníků vybírá, nýbrž udati i cenu bytu, jehož sám užívá, nebo který jiné osobě bezplatně přenechává. Ohlášení to sluje přiznání či fassé, a nutno je podati každého roku. Nebyly-li místnosti pronajaty, lze žádati za prominutí daně. Katastr daně činžovní není tak stálý jako katastr daně třídni, ježto se co rok mění dle výnosu nájemného: dá se však snadno vésti v patrnosti. Výnos daně činžovní mění se též každého roku dle výše nájemného. — D. d. činžovní bývá zavedena pouze ve větších městech, kde právě budovy z velké části bývají pronajímány. V soustavách berních bývají místa ta výslovně uvedena, nebo ustanoveno určité měřítko (ku př. je-li většina domů v městě pronajata), na jehož základě se pak objeví, jaká d. d. ze všech domů v tom kterém městě placena býti má, zdali d. d. třídni, nebo d. d. činžovní. — Od vlastní d. d. třeba lišiti daň z bytu čili t. zv. činžovní groš, jež jest daní spotřební, uloženu z užívání bytu. Podmětem jest při ní uživatel bytu a vybírá li se i od majitele, děje se tak pouze z důvodů finálně technických a předpokládá se, že se daň přesune na uživatele bytu. Předmětem jest nájemné, kdežto při d. d. i jest předmětem výnos nájemného; proto se při dani z bytu nic nesmí sraziti od nájemného; arci poplatky, jež nájemník platí ne za užívání bytu, nýbrž z jiných důvodů (ku př. za vodu, za osvětlení), nejsou podrobeny dani z bytu. Tato objevuje se zhusta jakožto daň lokální (v. t.). Tak i v Rakousku.

V Rakousku zavedena d. d. teprve nejvyšším rozhodnutím ze dne 23. února 1820 (dvor. dekr. z 29. ún. 1820 č. 351 sbírky zák. polit. svazek 47 str. 699 a sv. 48 č. 28). Až do té doby neplatila se ze stavení zvláštní daň, poněvadž stavba byla považována pouze

za zvláštní způsob vzdělávání pozemků, a placena z ní daň pozemková, jak tomu dosud při neobydlených staveních sloužících výhradně k provozování hospodářství. Nynější upravení d. d. zakládá se na zákonu z 29. února 1882 č. 5 říš. zák. D. d. třídni vyměřuje se dle počtu obytných místností. Každý dům jest totiž zařazen dle tohoto měřítko do určité třídy, daň jest v každé třídě určena pevnou sazbou. Celkem jest 16 tříd; nejnižší (16.) pro domy s 1 obytnou místností, kde činí daň 1 zl. 50 kr., nejvyšší (1.) pro domy s 40—36 obytnými místnostmi, kde činí daň 220 zl. Je-li v některém domě více než 40 obytných místností, platí se pak z každé další místnosti 5 zl. D. d. činžovní vyměřuje se dle skutečného neboli možného (t. zv. »upraveného«) výnosu nájemného a to buď a) ze všech obytných stavení v určitých zákonech vymezených městech (v Čechách v Praze, Teplici a Šanově, Františkových Lázních, Karlových Varech, Mariánských Lázních; na Moravě v Brně i v předměstích a v Olomúci; ve Slezsku v Opavě); vyměření děje se tu tím způsobem, že se z vyšetřeného výnosu nájemného sráží 15% na náklad na udržování a umofnění stavení a ze zbytku počítá se 26 $\frac{2}{3}$ %, na daň; b) ze všech obytných stavení, která leží v místech, v nichž všechna stavení nebo aspoň polovice jich a mimo to polovice obytných částí poskytuje výnos pronájemem; a dále z obytných stavení, která leží mimo tato místa a která buď úplně nebo částečně pronajata jsou, z nichž však jsou podrobeny d. d. i třídni taková stavení, která nemají více než 3 obytné místnosti, náležejí do jedné ze 3 nejnižších tříd tarifu daně třídni a jsou obydlena majitelem, jsouce pouze částečně pronajata. Srážka při této dani činí 30%, a daň obnáší pouze 20%, vybývajíc ho zbytku upraveného nájemného. Osvobozeny jsou od d. d. činžovní i třídni a sice úplně a trvale: chrámy, kláštery, vojenské kasárny, i byty za kasárny určené, nemocnice, muzea, dále stavení, jichž se užívá pro úřady státní, fondové, zemské, obecní, dále školy a místnosti vykázané veřejným úředníkům a učitelům k bezplatnému užívání. Dočasné osvobození (nyní upravené zákonem z 25. bř. 1880 č. 39 říš. zák.) od d. d. z domů nových, přestavěných nebo z části přistavěných trvá nyní veskrze 12 let. Z takovýchto dočasně osvobozených domů platí se však 5% daň z příjmu z výnosu nájemného. Zákonem z 30. prosince 1891 č. 1 říš. zák. z r. 1892 byla vydána přechodná ustanovení pro vyměřování d. d. činžovní v obcích Král. Vinohradech, Karlíně, Smíchově, Žižkově a v Nuslích-Pankráci, když by se v době 5 let ode dne vyhlášení zákona tohoto spojily s Prahou, a pro stavení obce Holešovicko-Bubenečské s Prahou již spojené. Dle tohoto zákona má činiti v 1. roce daň pouze 20 $\frac{1}{2}$ %, a srážka za udržovací náklady 20%, daň stoupá a srážka klesá každého roku, tak že v 15. roce činí daň 26 $\frac{2}{3}$ %, a srážka 15%. Při d. d. i třídni poskytuje se mimo dočasné osvobození při nové stavbě též slevení daně na 1 rok, když stavení bylo

úplně nebo částečně zničeno ohněm, povodní, zemětřesením nebo jinou živelní pohromou. Daň z bytu vybírá se ve větších městech k účelům obecním. Tak ku př. v Praze z nájemného přes 100 zl. až do 300 zl. 3%, z nájemného přes 300 zl. 6%.

V Anglii měla stará d. d. ráz klasifikované daně z oken a dveří a daně z nájemného a byla za příčinou stále měnících se mínění o finančně-politické její ceně od r. 1815 podrobena různým reformám, v r. 1851 nově upravena, a platí až dosud pouze ve Velké Británii, ne však v Irsku. Tato *inhabited houses tax* (daň z obývaných domů) platí se od nájemce nebo obyvatele a je tudíž vlastně daň z bytu. Hlavní zásady jsou: osvobození od daně při domech s menším ročním výnosem než 20 £, při domech nepronajatých po dobu neobydlení. Sazba při místnostech obytných 9 š. z 1 £, to jest 3·75%, z bytů sloužících k účelům živnostenským 6 š. z 1 £, to jest 2·5%, z vyšetřené výnosu. Osvobozeny jsou nemocnice, chudobince, veřejné budovy a j. — Ve Francii zavedena d. d. r. 1798 jako *contribution des portes et fenestres* (daň ze dveří a oken), za účelem doplnění soustavy daní z nemovitostí, již měl býti postižen uživatel, ne majitel domu. Ve skutečnosti platí ji však majitel, tak že se jeví jako kvotní d. d. třídní či daň kvotní, která se vybírá dle tarifu třídního v několika stupnicích. Menší domy, jež mají méně než pět otvorů (vrat, dveří neb oken), jsou rozděleny ve třídy, jednak dle počtu obyvatelstva v 6 tříd, jednak dle počtu otvorů ve 5 tříd. Při větších domech, jež mají více než 5 otvorů, jsou sazby různé dle počtu obyvatelů, dle druhů otvorů (vrata, dveře, okna) a dle polohy oken (až do 2. poschodí a ve vyšších poschodích). Z domů menších platí se ve městech, jež mají méně než 5000 obyv. (nejnižší třída), z domů: s 1 otvorem 0·3, se 2 otv. 0·45, se 3 otv. 0·9, se 4 otv. 1·6, s 5 otv. 2·5 fr.; ve městech s více než 100.000 obyvatelů (nejvyšší třída) z domů s 1 otv. 1, se 2 otv. 1·5, se 3 otv. 4·5, se 4 otv. 6·4, s 5 otv. 8·5 fr. Z větších domů platí se v nejnižší třídě (v městech s méně než 5000 ob.) z každých vrat 1·6 fr. a z každých dveří neb oken 0·6 fr., v nejvyšší třídě (v městech s více než 100.000 ob.) z každých vrat 18·8 fr., z každých dveří 1·8 fr., z každého okna až do 2. poschodí 1·8, z oken ve vyšších patrech 0·7 fr. Tento systém má velkou vadu, ježto svádí ke stavění domů s málo otvory. Tak uvádí statistika, že jest ve Francii přes 346.000 selských bytů, které mají pouze jedna vrata a přes 1,817.000 bytů, jež mají pouze 1 okno. — V Německu nevyvinula se v některých zemích dosud zvláštní d. d., nýbrž výnos domů jest podroben dani pozemkové; na př. v království Saském a v saských vévodstvích. V jiných zemích jest vlastní d. d. zavedena, tak v Bavorsku již od r. 1828, v Prusku od r. 1861, v Badensku od r. 1866. Daň vyměřuje se ve větších městech dle výnosu nájemného, v některých též dle velikosti staveb, v Badensku dokonce dle ceny kupní,

kteřá pak tvoří jaksi berní jistinu, na domě váznoucí, z níž se ročně platí daň vypsaná státní správou určitým procentem. V některých zemích jest daň určena pevným procentem výnosu, ku př. v Prusku 4%, z budov sloužících za byt a 2%, z budov určených ku provozování živnosti, anebo měnlivou sazbou, která se určí každého roku státním rozpočtem (ku př. v Bavorsku). Pro domy v menších městech bývají ustanoveny zvláštní třídy dle počtu obytných stavení.

Klier.

Domovní prohlídka, t. j. prohlídka bytu a jiných místností k domácnosti patřících za účelem konání spravedlnosti trestní, směřuje k tomu, aby nalezena byla osoba, na které lpí podezření činu trestného nebo věc, která náleží ke skutkové povaze trestného skutku, nebo která sloužit může za důkaz o něm. Podmínky d. p. kystanoveny zákonem k ochraně práva domácího ze dne 27. října 1862 č. 88 ř. z., který článkem 9 zák. stát. ze dne 21. pros. 1867 č. 142 ř. z. prohlášen za základní zákon ústavní a jehož ustanovení v podstatě pojata ve trestní řád. Materiální podmínkou opatření toho jest pravděpodobnost, že účel jeho bude dosažen; musí tu tedy již býti skutečnosti známé, které odůvodňují podezření, že byl trestný skutek spáchán, a nesmí se d. p. nikdy konati za tím účelem, by se pro podezření takové teprve zjednal důvod. Formální podmínkou jest vůbec písemný, odůvodněný rozkaz soudcovský, jenž dodán buď osobě, u které d. p. se koná, nejdéle během 24 hodin po prohlídce. Rozkaz ten vydej soudce vyšetřující nebo soudce okresní. Je-li nebezpečí v prodlení, smí i úředník soudu neb úřadu bezpečnostního i bez rozkazu soudcovského naříditi d. p.-ku; úředník k prohlídce vyslaný opatřen buď však písemným zmocněním. Konečně může i úřad bezpečnosti o své ujmě vykonati d. p.-ku, když na někoho vydán rozkaz, by byl předveden nebo zatčen, když byl při samém skutku postižen, když na někoho veřejným honěním nebo hlasem bylo uvaleno podezření, že se činu trestného dopustil, nebo když byl kdo postižen v držení věcí, které svědčí o jeho účastenství v trestném skutku.

Co do výkonu d. p.-ky stanoví tr. řád, že státi se smí z pravidla jen po předchozím výslechu osoby, u které se má konati, ač-li výslechem důvod její nepominul; konati se má co možná šetrně, v přítomnosti dvou soudních svědků a zapisovatele; též budiž držitel místnosti, po případě dospělý člen rodiny vyzván, aby byl celému výkonu prohlídky přítomen. Nebylo-li nic podezřelého objeveno, může strana žádati, by jí to potvrzeno bylo (srv. §§ 139—142 tr. ř.). Byla-li dle čl. 4. zákona ze dne 5. kv. 1869 č. 66 ř. z. zastavena působnost čl. 9 cit., mají orgány bezpečnosti neobmezené právo, d. p.-ku vykonati i bez rozkazu soudcova pro činy trestné v dodatku toho zákona uvedené. (Viz též Právo domovní, Prohledání osoby, Zabavení.)

Za účelem dohlídky finanční mohou finanční úřady vykonati d. p.-ku dle předpisů

trest. zák. důchodkového a řádu celního a samotržního. Konečně může za účelem dozoru policejního úřad bezpečnosti předsevzít **d. p-**ku u osob pod dozor policejní postavených (§ 9 lit. d) zákona ze dne 10. kv. 1873 č. 108 ř. z.) *JT.*

Domovoj viz **Domový**.

Domovské právo dle zákona u nás platného (ze dne 3. pros. 1863 č. 105 ř. z.) jest oprávnění státního občana naproti určité obci, na základě kterého může se v obci té zdržovati nepřerušeně a žádati za opatření, kdyby zchudl. Práva toho může nabyti jedině státní občan jen v jedné obci a sice v celé obci politické, nikoli jen v části obce. Poměr na tomto právu se zakládající nazývá se též obecní příslušností. **D. p.** nabyvá se narozením, vdáním, přijetím ve svazek domovský a nabytím veřejného úřadu. Děti v manželství zrozené nabývají **d. ho p-**va tam, kde měl otec v době jejich narození **p. d.**; děti prohlášené za manželské nabývají příslušnosti otcovy v době prohlášení, ač-li nejsou již v té době svéprávními. Příslušnost dětí nemanželských určuje se příslušností matky v době porodu. Vdáním nabývají ženy **d. ho p-**va svého muže. Obec může též výslovně někoho přijmouti ve svazek domovský. Stále zřízení úředníci dvorní, státní, zemští, fondů veřejných a veřejní učitelé nabývají uvážením se v úřad **d. ho p-**va v té obci, v níž jim bylo ustanoveno stále sídlo úřední. Změny v příslušnosti mužově nastávají také při manželce, není-li soudně rozvedena. Vdova přísluší tam, kam příslušel muž v době úmrtí. Pro manželky rozvedené soudně nebo rozloučené zůstává v platnosti příslušnost v době rozvodu nebo rozloučení. Děti, pokud nejsou svéprávné, mění příslušnost s manželským otcem; nemanželské jdou za matkou, leda že by se vdala a dítě nebylo prohlášeno za manželské; v tomto případě podržují příslušnost dosavadní. Děti svéprávných netýkají se změny v příslušnosti otce nebo matky. Ti, kteří na čas nemohou prokázati svého **d. ského p-**va, přikazují se k obci některé jako bezdomovci až do té doby, kde rozhodne se o jejich příslušnosti. Bližší předpisy o tom obsahují §§ 18—21. zák. domov. — V záležitostech domovských příslušny jsou z pravidla úřady politické. Dle § 49. zák. domov. zůstává **d. p.**, jehož kdo před platností zákona ze 3. pros. 1863 nabyl, v platnosti potud, pokud ho dle zákona tohoto nepozbude. V mnohých případech sluší tudíž **d. p.** posuzovati dle předpisů starších. *hda.*

Domovský list je listina, kterou se potvrzuje, že ten, komu byl vydán, má v obci právo domovské (§ 32. zák. dcm.) *hda.*

Domový (домовой), též děduška, nazývá se u Rusů domácí bůžek, skřítek. Představy o něm jsou velmi živé a hojné. Vyhlíží prý jako tlustý, malý stařec v krátkém tmavomodrém kabátě nebo tmavomodrém kaftaně s pasem světle červeným; někdy bývá oděn pouze červenou košílkou. Má šedou, kudrnatou bradu, jiskrné oči jako uhličky, vlasy kosmaté, jež

z části i tvář zastiňují, a po celém těle pokryt je hustou měkkou srstí. Hlas jeho jest hrubý a dutý. Rád zlostně bručí a nadává, užívá e výrazů čistě národních, mnohdy i hrubých a sprostých. Přijímá na sebe rád podobu hospodáře, jehož šaty mnohdy obléká; odtud sluje chozjain, chozjainuško (u Čechů hospodářiček). Kromě toho může se proměnit ve všelijaká zvířata jako ve psa, kočku, medvěda a lidskou hlavou a p. Ačkoliv se živě popisuje, přece zřídka kdo ho viděl; kdo ho spatřil, oněmí prý nebo umře. Obvykle se zjevuje před nějakým neštěstím. Před morem vojnou, požárem vycházejí **d. v**í ze vsi a vyjí děsně na výhonech. V každém domě žije jeden **d.** Má ženu a děti; dcery jeho jsou velmi svůdné. Zdržuje se nejrady ve světnici pod pecí; kromě toho sídlí pod prahem domu, v lázni, chlévě, na dvoře, ve stodole a j. **D.** chrání dům před každým neštěstím a rozmnožuje jeho blahobyt. Vypravuje se, že v noci ktesá si oheň a se světlem obchází chlévy. Stále se stará a pečuje, aby bylo vše v pořádku; dohlíží na chasu i na dělníky, v noci možno slyšeti, jak sám pilně pracuje. Chrání také dům před Lěsími a čarodějnicemi. Hospodáři, který se mu umí zavděčiti, vše se daří; kupuje lacinou, prodává drahou, má nejlepší obilí a nejpěknější dobytek. Krade jiným, aby rozmnožil statek svého hospodáře. Od něho pocházejí tajemné dary, jako čapka — nevidimka, boty — skorochody a rubl — nerazměnnýj. On cití rodinné slasti a strasti. Zemře-li někdo z domácích, vyje v noci žalem. Smrt hospodářovu předpovídá těžkými vzdechy a pláčem. Největší péči má o domácí dobytek, o jehož příchov a vzrůst bedlivě se stará; nejmilejší jsou mu koně. Obvykle jednoho z nich zvláště opatruje, čistí, sype mu lepší oves než ostatním, hlídá jeho srst, zapletá mu ocas a hřív. V noci rád na koni tom si vyjíždí, proto bývají koně ráno spocení. Každý **d.** miluje nějakou barvu, a jen ta svědčí domu a dobytku. Hospodáři snaží se zvláštními obřady barvu **d. v**ému milou vyzkoumati. Žádný dům nemůže býti dle víry lidu ruského bez ochrany **d. v**ého. V domě nově vystaveném štěstí a blahobyt může teprve tehdy kvést, když v něm zemře hlava rodiny, která stane se ochráncem domovým. Zachovala se dosud na Rusi pověra, že po vystavění nového domu hospodář brzy zemře: aby se to předešlo, obětuje se do základu stavby jeho nebo černý kohout. Také při stěhování do domu nově zbudovaného zabíjejí se rozličná zvířata, jako kohout, kočka, slepice a j., což má zabrániti brzkou smrti hospodářovu. Stěhuje-li se rodina do jiného přibytku, přenáší hospodyně ředavé uhlí ze starého domu do nového, a hospodář zve zvláštními říkadly **d. v**ého do nového sídla. Také když světnice s jednoho místa na druhé se mění, konají se podobné obřady. U Rusů činí se vždy rozdíl mezi **d. m** vlastním a cizím; vlastní spojen je s rodinou svazky pokrevními a jest domu přízniv, cizí však je rodině škodliv. Zachovala se dosud starodávná modlitba, v níž se Báh prosí, aby chránil dům od čerta strašného

od cizího domového«. D-ví různých rodin podstupují nezřídka mezi sebou boj; každý z nich hájí prospěchu svého domu. Při boji tom se stává, že silnější vítězí a v domě přemoženého se usazuje. I začne obyvatele soužití, způsobuje nepokoj a hluk, škodí drůbeži, béře dobytku potravu, koním cuchá hřívý a mučí je jízdou, svrhne hospodáře se saní nebo s vozu, svléká ho v noci, shazuje ho s postele, dusí a štípá domácí ve spaní a jinak je znepokojuje. Zvláštními obřady cizí d. vyhání se z domu. Také se stává, že domácí d. i na svou rodinu se rozhněvá; přihází se to, nepřináší-li se mu patřičné oběti Nejraději jí chléb, sůl, pirohy a svítek. Hospodyně předkládají při večeři pro d-veho zvláštní přibor, kladouce mu tam od každého jídla část. Avšak rozhněvaného lze také udobřit, což se děje tajemnými kouzly. Jakkoliv d. jest celkem povahy mírné a dobré, přece objevují se při něm často démonické a škodolibé vlastnosti. Jmenovitě se rád přetvařuje a straší domácí, ženám cuchá vlasy a mužikům brady. Nejvíce se zlobí, méně-li kůži nebo zachce-li se mu ženitby s čarodějnicemi. Přihází se to dle domnění lidu 30. března od ranní zory do půlnoci. V ten čas nezna žádného pána a bývá tak rozezlen, že obrací celý dům na ruby; bije koně, kouše psy, honí krávy od píce, rozhazuje nábytek, hospodář vrhá se pod nohy a jiné nepřistojnosti tropí. — V Haliči sluje Domowyk, populárnější Chovanec (v. t.). O d-vém nejlépe dosud pojednal Afanasjev: Poetičeskaja vozrenija Slavjan na prirodu. II. 66. a d. Viz Máchal, Nákres slov. baje-slovi, 89.

Dompelers (holl.), t. j. potápěči, sekta protestantská patřící k novokřtěncům. Zvána tak od trojího potápění při křtu. Viz Men-nonité.

Domplere d'Hornoy [dõpjer dornoá] Charles Marius Albert, ministr franc. (* 1816), příbuzný Voltairův, vstoupil r. 1828 do služeb námořních, stal se r. 1864 kontre-admirálem, r. 1869 generálním ředitelem v ministerstvu námořnictví, r. 1870 za prozatímní vlády byl ministrem námořnictví, r. 1873 až do 25 kv. 1874 ministrem podruhé; při volbě r. 1885 nebyl více zvolen do senátu; od roku 1871 má hodnost viceadmirála.

Domra (též dombra), prstonárodní hudební nástroj v Rusku užívaný, původu východního, podobný balalajce (v. t.). Od této liší se obyčejně tím, že má dolní okraj mnohem kratší a jen dvě kovové v kvintě laděné struny. Pojednal o ní A. S. Faminycyn v monografii: D. i srodnije jej muzykalnyje instrumenty ruskago naroda (Petrohrad, 1891). *Šuk.*

Domremy la Pucelle [dõnremi la pysěl], ves ve franc. dep. Vosges, arr. neufchâteau-ském, nad Mósou a na vých. dráze (Chau-mont-Pagny), má vinohrady, vápencové lomy a 300 ob. (1891). Jscuc rodištěm slavné Panny Orléanské, Johanky d'Arc (* 1411), jest zdobena dvěma jejími pomníky a v rodném domku Johančině, r. 1820 obnoveném, zřízena dívčí škola s malým museem, jež obsahuje knihy,

obrazy, zbraně a jiné památky k Panně Orl. se vztahující.

Domsdorf viz Tomikovice.

Dõmsõd [demšed], městys v Uhrách, v župě pešť-piliš-solt-malo-kumánské, okresu hornopilišském, má 4069 maď. ob. (1890), refor. farní chrám, několik obec. škol, želez. stan., telegr. a pš.

Domstadt viz Domštát.

Domšice, Domčice, ves a statek na Moravě, hejt. a okr. Znojmo, fara Žerotice, pš. Višnové; 91 d., 424 ob. č., 9 n. (1880, 451 ob. 1890).

Domštát, Domašov (něm. *Domstadt*), město na Moravě, hejt. a okr. Šternberk; 148 d., 1068 ob. n. (1880, 1185 ob. 1890), kostel sv. Anny, 3tř. šk., pš., pivovar, mlýn, žel. stanice. V sedmi-leté válce přepadl (30. čna 1758) rak. generál Laudon na blízku oddíl pruského vojska, které králi Bedřichovi II., Olomúc tehda obléhajícímu, zásoby potravní přiváželo, a pobral mu veškery vozy potravní, načež král upustil od obléhání Olomúce.

Domus (lat.), dům; **D. Dei**, dům Boží, **D. lauretana** viz Loreto.

Domý Nové (něm. *Neuhäuser*): **1) D. N.**, osada v Čechách, hejt. Krumlov, okr. Planá (6.5 km záp.), fara a pš. Zelnava; 21 d., 6 ob. č., 169 n. (1890), sam. Zelnavská parní pila. — **2) D. N.**, osada t., hejt. Broumov, okr. Teplice (6 km jz.), fara a pš. Vernířovice Hor; 11 d., 51 ob. n. (1890).

Domysl, jednak totéž jako důmysl (v. t.), jednak něco, čeho se jen domysliti můžeme, věc domyslná, noumen čili noumenon (τὸ νοούμενον, *Gedankending*), proti věci zkusné (empirické), jež se nám jeví ve světě smyslném, proti zjevu čili faenomenu (τὸ φαινόμενον, *Erscheinung*). V nejširším smyslu slova jsou všeobecné pojmy (všeobecniny, *universalia*) vlastně domysly. Užší významové jeho, obtěžkané tím neb oním odstínem zvláštním, vyvinuli se v jednotlivých soustavách filosofických nebo z potřeb mluvy. Tak znamená d. čistou dokonanou představu o něčem, vidinu, ideál; d-y jsou Platonovy idee, Kantova věc o sobě (*Ding an sich*), atom, monada, představy o bytostech vyšších a p. Viz o d-u více ve Všeobecné aesthetice od J. Durdíka a v Děj. filosofie nejnovější od t'hož (stať o Kantovi), jakož i ve zvláštním spise od Dra Fr. Staudingera »Noumena« (Darmstadt, 1884). *Dd.*

Domyslíce, Z demyslíce, ves v Čechách na f. Úslavě, hejt. Plzeň, okr., fara a pš. Blovice (3 km sev.); 68 d., 414 ob. č. (1890), fil. kostel sv. Mikuláše, popl. dvůr Ed. hr. Palffyho a mlýn.

Don, Doník, staročeské jméno osobní (= Dominik?).

Don, špan. a ital. (z lat. *dominus*), portug. *dom*, pan, titul, jehož se ve Španělsku užívá nyní o všech osobách intelligentnějších a zámožnějších kruhů, ovšem vždy jen ve spojení s křesťmím jménem, kdežto někdy příslušel toliko králi a infantovi, později i biskupům, šlechtě a osobám o stát zasloužilým. V Itálii, kde byl dáván původně jenom papeži, rozšířil

se na biskupy, opaty a poslěze na mnichy a zůstal vyhrazen osobám stavu duchovního. V Portugalsku obmezuje se na panovníka a členy rodiny královské. Příslušné tvary ženské špan. *doña*, ital. *donna*, portug. *dona*.

Don, starověký *Tanaís*, řeka ruská vlévající se do Azovského moře. Počíná se na hranici új. jepifanského a venevského z jezírka Ivanského v gub. tulské. Hlavní směr jeho jest jižní, ale tvoře veliký oblouk k východu přibližuje se k Volze u Caricyna, odkud zahýbá k jihozápadu. Průměrný spád 0'6 m na 1 km. Horní tok sahá až do ústí Voroněže, střední ke stanici kačalinské a dolní odtud až k ústí. Splavným **D.** počíná býti od ústí řeky Sosny. Šířka v horní části 40—80 m při hloubce 1 m, ve střední 300—400 m, hloubka však 6'5 m, v dolní 200—720 m za hloubky 2—23 m. V gub. tulské proráží řeka nejvíce útvar devonský a křídový; týž táhne se i do středního toku, níže však zaměňován svrchním třetihorním (pliocén); vápencové skály na pravém břehu dosahují výše až 70—100 m nad hladinou řeky. Před ústím rozděluje se **D.** na čtyři ramena, Mrtvý Donec, Mokrou Kolonču, Starou Kutermu a vlastní **D.**, jenž jest ze všech nejnižší. Každý z těchto opět se třídí v menší ramena, tak že všech se počítá 30, ale toliko 3 jsou splavná. Přítoky jeho jsou pravé: Vjazovuja, Sosna, Rě, Čir, S. Donec; levé: Repnica, Voroněž, Děvica, Choper, Medvědica, Ilovlja, Myšakova, Cal, Manyč. Nejnižší vodu mívá **D.** v srpnu a tu se téměř všecko spojení přerušuje. Tento stav zavinen hlavně nedostatkem lesů nejen při dolním než i při horním toku. Paroplavba provozuje se proti proudu až ku Kalači, odkud jest spojení s Caricynem. Často škodlivé na plavbu působí sev. vých. vítr, který shání vlny do moře. Rybářství již v XVI. stol. provozovali jako výsadu kozáci; v zimě pod ledem se loví nejvíce kapr, candát i jesetrovitě druhy a odvážejí se zamrzlé do vnitřních gubernií. Na jaře loví se losos, kapr a běla vyza, jeseter, čechoňa (*Cyprinus cultratus*). Nánosem **D-u** přibývá země v moři Azovském 5 m ročně. Délka řeky obnáší 1855 km, počítá 430 259 km², při ústí u Rostova přináší vody 245—900 m³, za povodně však až 10.465 m³.

Don, jméno řek britských: 1) **D.**, též Dun, v angl. hrab. yorském, 90 km dlouhá, vlévající se u Goole do Ousy. — 2) **D.** ve skot. hrab. aberdeenském, bohatá na lososy, 120 km dl., vlévá se u Aberdeenu do Sev. moře.

Don D., angl. botanik (* 1800 ve Forfaru, † 1841 v Londýně), byl prof. přírod. věd na King's College v Londýně a psal o květeně Nepálu: *Prodromus florae Nepalensis* (Lond., 1825).

Dona, plurál slova Donum (v. t.).

Doña, z lat. *domina*, viz Don (titul).

Donà, rod benátský, viz Donato.

Doña Ana, průsmyk v Andech chilských při 29° 35' j. š., 4448 m vysoký, spojuje chilské údolí řeky Coquimba s údolím argentinským řeky Jachalu. Na svahu chilském jsou teplice **D. A.**

Donacia Fab., rákosníček, rod ozdobných brouků z čeledi mandelínek (*Chrysomelidae*), žijících u nás asi ve 20 druzích na rozličných rostlinách vodních. Tělo jejich jest úzké, obyčejně kovově (bronzově) lesklé, vzpod s hustými chloupky zlatové nebo stříbrně třpytivými; dlouhými tykadly podobají se značně menším *esafikům* (*Cerambycidae*). Samečkové některých druhů mají zadní stehna dlouhá, značně ztloustlá a 1—2 ostrými zuby ozbrojená. Červovité larvy jejich žijí pod vodou nejprve na kořenech, později i na stoncích rostlin vodních, ožirajice je; zakuklují se v podlouhlých, temně fialových pouzdech pergamenovitých, jež přilepují na stonky pod vodou. Nejpěknějším druhem našim jest *D. dentipes* Fab., rákosníček zubonohý, jehož zlatozelené krovky jsou zdobeny podélným pruhem purpurově červeným; samci mají na zadních stehnech po jednom ostrém zubu.

Č. 1202. *Donacia menyanthidis* Fab., rákosníček vachtový s larvami (dole) a s pouzdry na kukly (nahofe). Vše v přirozené velikosti.

Vzácnější jest *D. menyanthidis* Fab., rákosníček vachtový (vyobr. č. 1202.), objevující se hlavně v rybnících rašelinných na hořkém jeteli č. vachtě (*Menyanthes trifoliata* L.); samečkové jeho mají zadní stehna bezzubá. *L.D.*

Dona Francisca, německá kolonie v brazilském státě Sta Catharina při hranici státu Parany, 22 km záp. od přístavního města São Francisco, založena byla r. 1851 od hamburské společnosti kolonizační, r. 1868 nahyla práv municipálních a měla r. 1885 vykázaných pozemků 1444 km², na nichž žilo 19.825 ob. (z nich 15.000 Němců). Území toto jest z větší části pahorkatina nebo hornatina, jenom ve středu krásná nížina alluviální, kterou zavlažují Rio Negro a jeho přítoky, podnebí pak jest subtropické s průměrnou roční teplotou 20'6°C. Půda i podnebí výborně svědčí orbě a daři se tu ananasy, banány, cukrová třtina, *Maranta arundinacea*, poskytuující arrowroot, mandiok, rýže, tabák, jižní ovoce, kukuřice, výborná cukrovka, rostliny vláknité a olejně, naproti tomu chov dobytka je skrovný pro nedostatek pastvin. V průmyslové činnosti

vyniká mlynářství, bednářství, cukrovarství, pivovarství, lihovarství, výroba škrobu a kože-lužství. Vzdělávání obyvatelstvo nabývá na 14 školách. Hl. městem kolonie jest Joinville.

Donaghadee [-gadi], přímořský městys v sev.-vých. Irsku v prov. Ulsteru, hrabství downském při Severním průlivu 26 km vých. od Belfastu, konečná stanice dráhy Belfast-D., má 2000 ob., přístav, mořské lázně hojně navštěvované, velké trhy na obilí i dobytek a živý obchod pobřežní.

Doña Ines, massiv v Andech chilských mezi 26° 30' a 27° 20', s vrcholy D. I. (5559 m), Azufre a Ternera (4449 m).

Donald, jméno osmi skotských králů, z nichž první čtyři náležejí do říše národních pověstí. D. V. ujal se vlády po svém bratru Kennethovi r. 857, byl však již násl. roku pro svůj prostopášný život od velmožů vržen do žaláře, kde brzy zemřel (jako sebevrah). — D. VII. v. Duncan I. — D. VIII. čili D. Bane («bílý»), syn Duncana I., zmocnil se trůnu r. 1093 zapudiv syny bratra svého Malcolma III., byl však od jednoho z nich, Edgarda, trůnu zbaven a do žaláře uvržen; zemřel r. 1098.

Donaldson [-sn]: 1) D. Thomas Lever-ton, architekt angl. (* 1795 v Londýně — † 1885 t.). Cestoval po Francii, Itálii, Řecku a Malé Asii, později stal se prof. architektury na University College v Londýně, kterýžto úřad zastával až do r. 1864. Z publikací D-ových uvádí jest text k Cockburnovu dílu *Pompeii illustrated* (Londýn 1819 - 27, 2 díly); *Examples of ancient doorways in Greece and Italy* (1833); *Examples of modern doorways in Italy and Sicily* (1836); *A review of the professional life of Sir John Soane* (1837); *The temple of Apollo Epicurius at Bassae* (1838); *Architectural maxims and theorems* (1847); *Architectura numismatica* (1859); *Handbook of specifications or practical guide of the architect* (2 d., 1860, 2. vyd. 1880). Z monumentálních staveb, jež D. v Londýně provedl, uvádíme: Trinity Church, Brompton Church, University College, University College Hall, Flaxman Hall a Gordon Square. Vedle toho provedl stavby mnohých krásných chrámů, škol a soukromých budov na venkově. Na památku D-ovu dali jeho kolegové a žáci raziti r. 1864 medaili; dva stříbrné otisky této medaille udílí se každoročně jakožto ceny vynikajícím posluchačům architektury na University College, kde D. druhy působil.

2) D. John William, jazykozpytec angl. (* 1811 v Londýně — † 1861 t.). Dostudoval v Cambridgei a od r. 1856 zastával úřad zkušebního kommissáře pro klassické řeči na universitě londýnské. Již v Cambridgei vydal *The Theatre of the Greeks* (1835, kteréžto učebnice dosud se užívá na anglických kole-jích, a *The New Cratylus* (1839), první to pokus, seznámiti Angličany se srovnací jazyko-vědou, jak ji rozšířili Bopp, Grimm a jiní něm. filologové.

Donaldsonville, město ve státě Louisianě ve Spoj. Obcích severoamer. na pravém

břehu mississippském a při želez. trati Shreveport-N. Orléans, 90 km záp. od N. Orléansu, má pět chrámů, radnici, šest škol, přístaviště, 3000 obyv. (z polovice černochů), čilý obchod s cukrem a bavlnou. Za války občanské bylo tu 28. čna 1863 vojsko konfederovaných pod Greenem poraženo od unionistů. D. býval hl. městem Louisiany.

Donaleitis (Donaleit, Donalitus) Christian, nejlepší básník litevský (* 1714 v Lazdinelech u Gombina — † 1780 v Insterburce). Studoval v Královci teologii a osvojił si znamenitě jazyky staré, francouzský a německý, takže i v nich básnicky se pokoušel. Žil v Insterburce jako protestantský kazatel. Bavil se různými věcmi; hotovil i výborné čočky optické, teploměry a tlakoměry, ba i klavíry; byl i dobrým hudebníkem, a složil nápěvy k některým svým písním. Psal básně litevské, z nichž ztratily se písně duchovní; zachována báseň o 4 zpěvích (*Metai*, Roční doby, v níž plynným přízvucným hexametrem dojemně líčí život a útrapy svých krajanů, pak několik bajek a popis litevské svatby. Zachované básně vydali Rhesa (Krá-lovec, 1818, s něm. př.) Schleicher (Petrohrad, 1865) a Nesselmann (Královec, 1869 s něm. př.). Srv. Geitler, »Osvěta«, 1874, str. 489.

Donandi animus viz Darování.

Donar (nordický *Thórr*), germanský bůh hromu, jehož jméno, jak se podobá, bylo původně pouhým epithetem boha nebes *Tiwaz thunaraz* (*Jupiter tonans*). D. byl ctěn u všech Germánů. Když převzali od Římanů jména dní, nazvali po něm čtvrtek (*dies Jovis, Donnerstag, Thorsdag, Thursday*), kterýž den byl jim dnem odpočinku. Dle toho viděli bychom v něm právem vrchního boha, od té doby, co *Tiu* stal se z boha nebes bohem války; a jisto jest, že tím byl a zůstal aspoň pro lid selský. Jakožto bůh jarních bouří, které teprve, jak se zdálo, trvale zapuzovaly dlouhou zimu, byl též bohem rolnictví, a odtud jeví se v jeho obraze rysy selské, pro které pozbýval váhy u šlechty severogermanské, u níž nabyl největší váhy od prvního století po Kr. bůh větru, Wodan, rovněž odštěpené epitheton boha nebes, který se stal nositelem vyšší, od Římanů převzaté kultury, a tím zvláště bohem šlechty a básníků. Již Tacitus jmenuje mezi božstvy Germanů na prvním místě Mercuria, t. j. Wodana, a teprve na třetím Hercula, na jehož význam D. se svou palcí a svými boji proti obrům byl již stlačen. Ale toto snížení nebylo všeobecné; i v nejpозднější době pohanství germanského ve Skandinavii pozorujeme, že lid ctil hlavně *Thórra*. Rozdíl v kultu šel tak daleko, že básník »Hárbardsljódu« v »Eddě« velmi strannicky kontrastuje bo-jovníka a pána Odina se sprostým *Thórrem*, který tu zastupuje stav svobodných sedláků. Následkem této záměny stal se také v pozdějších genealogiích skaldských synem Odi-novým. Zůstal však vždy božstvem mohutným a při tom dobročinným; hrčení hromu připomíná jeho vůz dvěma kozly (blesky) tažený,

bůh stojí na voze, má vous dlouhý (*barditus* u Tacita připomíná snad boha do vousu mluvícího), v ruku drží palici nebo kladivo, vracející se vždy do jeho rukou. »Edda« vypravuje mnoho o jeho bojích proti obrům mrazu: Thrym ukradl mu kladivo a skryl je hluboko v zemi; nechtěl je vrátiti Asům, zoufalým nad tím, nedají-li mu Friju za manželku. Thórr přestrojen za Friju odebral se k Thrymovi, prozradil se sice málem tím, že snědl při hostině vola a osm lososů, ale konečně dostal svatební dar, kladivo a zničil jim celé plémě obrovo. Podobně bojuje proti hroznějšímu ještě Hrungriru a Geirrodru. A jako proti mrazu bojuje, tak chrání též před silami mořských vln; strašného hada světového (moře) chytí hlavou vola Hirminjódra na udici, ale obr Hymír zase ho osvobodí. V zimě bývá na cestách, vzdálen, a toho času užívají rádi nepřátelé bohů k svým podnikům. Manželkou D-ovou jest Sif (země). Loki urval jí vlasy její (klasy), ale Thórr ho donutil, aby jí dal zhotoviti nové zlaté. *Ks.*

Donarium (latin.):

1. klenotnice, v níž chovány byly dary bohům věnované; 2. dary přinášené bohům z vděčnosti za ozdravení nebo k odvrácení nebezpečství. *Cfe.*

Donát, jméno české rodiny varhanáfské v první pol. stol. XVIII., o níž však zaručených zpráv rodinných nemáme. K nejznámějším členům rodiny té náležejí dva bratři, z nichž jeden byl varhanářem ve Cvikově a druhý v Altenberce v Rudohoffi. *Str.*

Donát z Těchlovic, jméno staročeského rodu vladčického, jenž se tak jmenoval po Těchlovicích u Hradce Kr. První toho jména byl Václav, jenž stál r. 1468 při straně pod obojí a ještě r. 1485 se připomíná. Synové (?) jeho byli bratři Jan, Václav a Jindřich, kteří Přemyšlany, Zdiby a jiné vesnice zděděné po Janovi Sosnovci z Vlkanova r. 1511 prodali. Jan seděl r. 1516 na Liběanech, Václav (manž. Ofka, jinak Voršila z Kunstdorfu)

držel do r. 1528 statek Ptín, Jindřich pak měl r. 1503 statek v Lubném, byl ještě r. 1526 úředníkem na Skalách. Zdá se, že všichni pomřeli bez potomkův mužských. *Sčk.*

Donatello, vlastně Donato di Niccolò di Betto Bardi, sochař ital. (* ok. r. 1386

Č. 1203. Donatello: Sv. Cecílie, mramorové poprsí.

ve Florencii — † 1466 t.). Zprvu obíral uměním zlatnickým, potom šel s Brunelleskem do Říma, kde studoval antické vzory. Také litím bronzových soch se zaměstnával, v tom podporován od Michelozza, který r. 1425 vstoupil do jeho dílny. V letech 1444—53 žil v Padově, pak střídavě ve Florencii a Sieně. První práce D-ovy byly mramorové sochy sv. Petra a Marka v kostele sv. Michala ve Florencii (1411—16), pak následovaly sv. David (Museo nazionale) a Navštívení P. Marie v St. Croce. Veškeren jeho realismus objevil se po

nejprv na soše zvané *Zuccone* (plešivec), představující starce na zvonici Giottové ve Florencii. I při ostatních sochách na téže zvonici vyniká směle a efektní propracování, určitá charakteristika a ušlechtilost linií. Po svém návratu z Říma pracoval na zakázku Cosmy a Lorenza di Medici mramorový *náhrobek Giovannioho di Medici*. Z bronzových prací *D-vých* dlužno uvést: *David* v Nár. museu ve Florencii; *Judita* v Loggii dei Lanzi tamže; reliéfy na hl. oltáři v Padově, sochu *Erasma di Narni* tamže, reliéfy ve chrámě sv. Vavřince ve Florencii; z prací mramorových pak ještě: sochu sv. *Jiří* ve chrámu sv. Michala ve Florencii. Mimo to práce jeho náležejí se v Modeně, Ferrafé, Mantově a j. v Itálii. S úspěchem prováděl *D.* také opravy soch antických. Studoval pilně vzory klassické, ale nespokojil se a pouhým jich napodobením, nýbrž vytkl sobě cílem ještě také studium přírody, kterou dovedl případně pojití s antikou. Ve pracích jeho tudíž ruku v ruce kráčí život se slohovou a přesnou úpravou, a tak *D.* stal se zakladatelem nového směru, v němž později Michelangelo ho následoval. *D.* byl mistrem zejména v podání volných soch; skupiny jeho, ať již sochy nebo relief, vynikají dramatickou živostí. Mezi četnými jeho žáky byli mimo jiné Desiderio da Settignano, Benedetto da Majano, Nannie d'Antonio a jeho bratr Simone. Vyobr. č. 1203. představuje mramorové poprsí sv. *Cecilie* (majetek lorda Elcha v Londýně), práci podivuhodně jemnosti, ušlechtilého výrazu a neodolatelného půvabu.

Donati: 1) *D. Corso*, vynikající občan florenský a po vítězství u Campaldina (1294) dobytém věhlasem jeho nad Aretskými, vůdce strany Černých (guelfů). Vyobcován (1300) od strany Bílých z Florencie, na podnět papeže Bonifacia VIII. pod ochranou Karla z Valois vrátil se do Florencie a nabyv vrchu, ve dnech 5.—11. listopadu krutě mstil se na protivnících. Po odchodu Karlově slechtou oddálen od správy obce, zahájil touhou opposici proti vládě, spojen s rodem Medici a Bordonii. Když však hleděl spojití se s Uguccionem della Faggiuola, signorem luckým, pojav za choť dceru jeho, vladatí florencští obžalobou, že touží po tyrannidě, lehce dovedli odlouditi mu lid a odsoudili ho k smrti. *D.* statečně bránil se v domě svém. Nedočkav se pomoci od tchána, prchl z města: ale v poli byv dostižen, těžce se zranil v úmyslu sebevražedným a dobit byl od stihatelů (1308). *Koll.*

2) *D. Baldassarro*, skladatel starší školy benátské, proslulý kontrapunktik (* kolem r. 1545 — † 1603 v Benátkách). Byl zprvu zpěvákem a od r. 1590 až do své smrti nástupcem Zarlinovým v úřadě kapelníka u sv. Marka. *D.*ova motetta, madrigaly a *canzonette villanesche* náležejí k nejlepším svého druhu. *Str.*

3) *D. Giambattista*, italský hvězdář (* 1826 v Pise — † 1873 ve Florencii), od r. 1864 ředitel hvězdárny florenské. Zabýval se hledáním nových vlasatic a mezi jinými objevil zářivou vlasatici 1858 VI., která jeho

jménem byla označena a jejíž dráhu vypočetl. Když počalo se užívání spektrální analýzy v astronomii, horlivě se toho nového prostředku uchopil, zkoumaje hlavně vidma hvězd, a založil 1871 spolek italských spektroskopistů. Konal pozorování o scintillaci hvězd, zhotovil zdařilé fotografie slunce a uveřejnil pojednání o světle polárním, o slunci a planetách vzhledem k magnetickým proudům souvislým se skvrnami slunečními. Také s úspěchem pěstoval meteorologii. *Vrn.*

4) *D. Cesare*, romanopisec ital. (* 1826 v Lugu). První část jeho života byla trudná a první jeho plody literární snad jen bídou vynuceny; redigoval v té době po r. 1854 »L'eco d'Europa«, »Lo spettatore«, »L'indicatore letter.«, »L'indipendenza ital.«. R. 1859 dostal se do ministerstva vyučování a postoupoval odtud v hodnostech až za sekčního čefa. Jeho povídky (*Per un gomitolo*, nejlepší, *Diritto e rovescio*; *Arte e natura*, 1858), romány (*Tra le spine*, 1870; *Povera vita*, 1874; *Flora Marzia*, 1876), a novelly (*Racconti delle fate*, 1868; *Foglie secche*, 1874; *Rivoluzione in miniatura*; *Buon anno, novelle e fantasie*, 1875) vyznačují se vkusnou lahodou stylu a roztočilým humorem.

Donatino vlasatice (označen 1858 e nebo 1858 VI) patří mezi největší vlasatice našeho století. Objevil ji nejdříve Donati ve Florencii 2. čna 1858, po něm pak Tuttle v Cambridgeji (Sp. O.) 28. června, Parkhurst v Perth-Amboy (Sp. O.) 29. čna a slč. Mitchellova v Nantucketu (Sp. O.) 6. čce. Na počátku června měla průměr 2' a vypadala jako hvězda 11 vel. Pohybovala se tenkrát velmi pomalu urazivši za 20 dní jen něco přes 2°. Proto bylo dlouho obtížno vypočítati přesněji její elementy, jež málo se lišily od elementů vlasatic z r. 1827 (I) a 565. Dne 20. srpna objeveny byly první stopy ohonu a od 20. srpna stala se vlasice viditelnou pouhým okem. Podivuhodně změny, jež se dály s tvarem *D.* v. v. září a října, byly mnohými hvězdáři bedlivě pozorovány a daly podnět několika z nich badatí o příčinách těchto změn; připomínáme jen práce Borda, Winneckeho a Papea. Dne 12. září nastaly veliké emise látky, které se opakovaly po 4 dnech 16 hod. až 7 dnech 8 hod. a vytvořily po sobě až 7 obalů. Čím více vlasatice k slunci se blížila, tím více zmenšoval se průměr hlavy (přední části) comy, jak bylo již u jiných velkých vlasatic pozorováno, což lze vysvětliti tím, že jádro ohromně ztrácí na látce, z níž se tvoří obaly a ohon. Asi 18. září nastalo takové zmenšení průměru skoro náhle a spojeno bylo s mocným vysláním látky. Ode dne 20. září rozdělil se ohon na dvě části, mezi nimiž byl tmavý prostor; jižní část zůstala jasnější až do října, načež opět část severní stala se jasnější. Největší jasnosti dosáhla *D.* v. 23. září, kdy svítila jako Arcturus. Před každým výronem látky bylo jádro velmi jasné, po něm zbylo náhle značné jasnosti. Mezi jádrem a prvním obalem, jakož i mezi ostatními obaly byl prázdny prostor. Ohon byl zakřiven a nakloněn

k rovině dráhy o více než 4°. Dne 27. září zpozorován byl druhý ohon a nový obal. Dne 5. října byl hlavní ohon zdělí 36° a zšíří 10°; mimo to byly dva slabší ohony, z nichž jeden zdělí 50–60°. Dne 4. října, mezi 8. a 9., 15. a 20. říjnem vytvořily se po sobě 4 nové obaly. Dne 10. října bylo jich viděti 5 najednou. Rychlost, jakou látka vlasatice byla vysílána, obnášela dle Schmidta asi 545 m za vteřinu. Dne 8. října měl hlavní ohon podobu sloupu, na jehož konci bylo 5 zřetelných větví, nejvýše 1/2° širokých. Dne 7. října vytvořilo se druhé jádro, které 15. t. m. zmizelo. Někteří hvězdáři pozorovali, že světlo jádra bylo polarisováno. Warren de la Rue fotografoval vlasatice, ale jenom jádro bylo dosti účinné, při tehdejších málo citlivých deskách. Pozorování jdou od 2. čna 1858 do 4. bř. 1859. Počet jejich je veliký, seznam všech, jakož i úplný seznam spisů jednajících o památné vlasatice té nachází se v »Annuaire pour l'an 1886, publié par le Bureau de longitudes«. Definitivní elementy dráhy vypočítal von Asten ve spise »Determinatio orbitae grandis cometae anni 1858« a Hill, oba pro začátek r. 1858 jako epochu. Dle nich byla **D.** v. v. přisluní v září dne 29/971, vykoná jeden oběh za 1880 let dle Astena (za 1950 let dle Hilla), výstřednost dráhy e obnáší 0,9962, délka přisluní $\pi = 294^{\circ} 26'$, délka uzlu vystupujícího $\Omega = 165^{\circ} 19'$, sklon $i = 116^{\circ} 58'$, loz $q = 976229$, tedy vzdálenost v přisluní 0,57849.

Donatio [-cio], lat., darování (v. t.). — **D.** inter virum et uxorem, darování mezi manžely, viz Darování I. — **D. mortis causa**, darování na případ smrti (v. t. II.) narozdíl od **d. inter vivos** (mezi živými). — **D. sponsalicia** bylo v právu říms. darování mezi snoubenci vzh edem ku příštímú sňatku; darující může je žádati zpět, zmafen-li sňatek bez viny jeho; darování učiněné *interveniente osculo* (za polibku) může ženich nebo dědicové jeho žádati pouze z polovice zpět, zrušen-li zasnub úmrtím. Z darování toho povstala později **d. ante nuptias** (obvénění, antiferma), manželka obdržela totiž věno na vzájem, jež se dle Justiniána mělo rovnati ceně věna daného manželu. Toto obvénění měl poskytnouti otec manželův, vlastnictví zůstalo manželu, na manželku přešlo při smrti a zchudnutí manželové, rozvodu jím zavineném. Za Justiniána mohlo býti zřizeno také za manželství a slulo **d. propter nuptias**. Dle rak. práva nabývá manželka po smrti manželové vlastnictví obvénění (*Widerlage*), ženich a rodičové jeho nejsou však povinni zříditi je (§§ 1230., 1231 ob. obč. zák.).

Donatio Constantini, domnělé darování od Konstantina Velikého papeži Silvestru, když křtem zbaven byl kožní nemoci; darováním tím obdržel prý papež moc císařskou, věčné panství nad Římem a nad Itálií a právo nejvyššího soudce. Podvrženost listiny, které se poprvé k účelům veřejným užilo za Hadriána I., dokázána byla spisem Vavřince Vally: *De falso credita et emendita Constantini dona-*

tione. Viz Döllinger, *Die Papstfabeln des Mittelalters* (Mnichov, 1863).

Donatio Pipini (darování Pipinovo) nazývá se postoupení bývalého exarchátu a pentapole po pokolení krále langobardského od Pipina Krátkého r. 755 papeži Štěpánu II. jako dědictví svatopetrské.

Donatisté. Po smrti karthaginského biskupa Mensuria byl za jeho nástupce zvolen arcijahen Caecilianus a posvěcen od Felix, biskupa z Apturgy. Proti němu povstala strana v Karthagině a spojila se s biskupy numidskými, kteří byli uraženi, že k volbě nebyli povoláni. Tito biskupové počtem 70 přišli do Karthaginy, konali tam pasněm čili conciliabulum, prohlásili volbu Caecilianovu a jeho svěcení za neplatné, poněvadž prý byl od traditora Felix posvěcen, a zvolili Majorina za biskupa karthaginského. Poněvadž Karthagina byla jaksi patriarchátem latinské Afriky, zachvátil ji celou rozkol; každé město mělo caeciliánského a majorinského biskupa. Poněvadž Majorin nebyl hlavní osobou a brzo zemřel (311), slula jeho strana po Donatovi, biskupu casae-nigerském, hlavním podnětovateli rozkolu, a po Donatovi Velikém, nástupci Majorinově, **D.** Císař Konstantin dal spor roku 313 vyšetřovati římskou synodou, které papež Melchiades předsedal a která prohlásila se pro Caecilianu. Úřadní, císařem nařízené vyšetřování o Felixovi ukázalo, že traditorem nikdy nebyl. Synoda arelatská r. 313 též osvobodila Caecilianu a odsoudila jeho protivníky. Císař sám, k němuž rozkolníci se odvolali, vyšetřoval spor v Miláně r. 316, a jeho výrok zněl pro Caecilianu. Avšak **D.** nedbali císařova výroku, rozmohli se po Africe, zřídili si jakýsi druh vojinů *circumcelliones* zvaných (viz Agonistické) a páchali hrozně ohavnosti. Proti nim zakročil ostře r. 348 císař Konstans a rozkol skoro udusil; avšak za císaře Juliana Apostaty dostali svobodu a pronásledovali krutě katolíky. Císařové Valentinian I. a Gratianus vydali zase proti nim r. 373 a 375 přísné zákony. Jako všechny sekty rozpadli se i **D.** na mnohé strany. Za jejich vnitřního rozkladu přivedli je ku pádu sv. Augustin apoštolskou horlivostí a císař Honorius přísným provedením svých ediktů proti nim. Honorius kázal konati velikou konferenci katolíků a **D.**tů v Karthagině r. 411, ke které se dostavilo 286 biskupů katolických a 279 donatistických z latinské Afriky, a již předsedal tribun a notář (vojenský velitel a státní rada) Flavius Marcellinus. Rozmluvy mezi oběma stranami trvaly tři dni (1–3. čna), kde se strany katolické hlavním mluvčím byl sv. Augustin. Marcellinus prohlásil **D.**ty za přemožené, a císař Honorius vydal proti nim nové ostré zákony a prováděl je přísně. Když r. 428 Vandalové dobyli Afriky, potlačovali touž měrou **D.**ty i katolíky. Zbytky udržely se až do VII. stol., kde po dobytí Afriky Sarracény nadobro zmizely. **D.** učili, že prý katolická církev obcováním s Caecilianem a Felixem se poskvřnila a přestala býti svatou, neboť církev nesmí ve svém lůně trpěti hříš-

niků; oni prý jsou pravou katolickou církví, a kdo k nim přešel, toho křtili znova, majíce svátosti katolíků za neplatné. — Srov. Optatus, *De schismate Donatistarum* lib. VII. (Pař., 1700); Hefele, *Concilien-Geschichte*, I. 162. *Dr. Kr.*

D-ty též zvaní byli v XVI. stol. řáci třídy vyšší, kteří učili se nejobyčejnějším počátkům latiny na základě mluvy mateřské dle mluvnice latinské od Ael. Donata (v. t.). Ti platili čtvrtletně za učení po 8 denárech bílých. (Dle arch. Náchodského kn. II. 3.) *Hšé.*

Donativum (lat.) byl peněžitý dar, který císařové při zvláštních příležitostech týkajících se jich samých anebo členů domu císařského (na př. při nastoupení na trůn, o narozeninách, při prohlášení člena rodu cis. za zletilého a p.) každému z vojínů udělovali. Casem stala se d-va zvykem a nutností, takže opomenutí jich mohlo býti panovníku záhubno, jako na př. se stalo Gaibovi. **D**-vem zakupovali si císařové věrnost vojínův. Zvláštní druh **d** va bylo *clavarium* (cvočkovně), peněžitý dar určený jaksí ku zjednání cvočků do škorní vojenských. *Pk.*

Donato či **Donà**, starobylý rod benátský, připomínáný již ve stol. XII. Přemnozí členové jeho dosáhli vysokých hodností duchovních i světských anebo vynikli spisy svými. Přední jsou:

1) **D. Lodovico**, kardinál a bohoslovec († 1385). Mladý vstoupil do řádu františkánského a záhy stal se ozdobou university bolognské. R. 1379 zvolen generálem řádu svého, vykonal důležité služby diplomatické papeži Urbanovi VI., od něhož r. 1381 (dle jiných zpráv již r. 1378) jmenován byl kardinálem. Brzy potom poslán byl s jinými z kardinály ke Karlovi III. Neapolskému jako legát papežský, aby vymohl některých ústupků. Když však Karel odepřev souhlas, vyhlásil papeži válku, papež dal **D**-ta zatknouti, a po mnohém mučení kardinál byl stat.

2) **D. Francesco**, 82. dože benátský (* 1468 — † 1553). Zvolen dožetem (24. list. 1545), dovedl zachovati neutralitu za válek mezi císařem Karlem V. a Francií a energicky odrazil útok Turků, za trvalého míru okrášlil Benátky; dokončil stavbu paláce dožecího, vystavěl mincovnu i položil základ k bibliothéce. Tintoretto vypodobnil ho na obraze »Zasnoubení sv. Kateřiny«.

3) **D. Leonardo**, 93. dože benátský (nar. 1536 — † 1612). Dne 10. ledna 1606 zvolen za dože. Vláda jeho důležitá jest sporem o imunitu církevní mezi pap. Pavlem V. a republikou, již fr. Paolo Sarpi hájil.

4) **D. Nicolò**, 96. dože benátský (od 5. dub. do 9. květ. 1618). Prokázal vlasti své za hladu v r. 1613 a 1617 služby nezměrné. Volba jeho za dože provázena byla krvavými spory zavinenými vyslancem špan., Alonsem de la Cuera, markýzem z Bedmaru. — Srv. P. Marcel, *Vitae D*-rum; A. Morosini, *Vita Leonardi Donati*. *Koll.*

Donator [-ná-], lat., dárce.

Donatus z Karthaga, příjímí Veliký, druhý karthaginský biskup Donatistů (od roku

311), po němž tito rozkolníci jméno své dostali, byl za císaře Konstanta poslán do vyhnanství, v němž zemřel; jeho nástupcem stal se Parmenianus. *Dr. Kr.*

Donatus: 1) D. Aelius, říms. grammatik a rhetor z polovice IV. stol. po Kr. Vyučoval s úspěchem v Římě a napsal grammatiku latinskou (*Ars*). Ta jest čerpána z týchž pramenů jako mluvnice Charisiova a Diomédoва, s nimiž místy shoduje se do slova. Více než které jiné bylo jí od pozdějších užíváno, zejména ve středověku, kdy přední auktoritou byla. Z příčiny té dostalo se jí i mnohých vykladatelů. Nám dochována jest ve dvou recensích, kratší (*Ars minor*), jež jedná pouze o osmi částkách řeči, a obsírnější ve 3 knihách. Nejlepší vydání jest Keilovo v 4. svazku souborného díla *Grammatici Latini*. — Dále složil **D.** velmi cenný komentář k Terentiovým komediím, jež rovněž nás došel, ale ne v podobě původní. Srv. L. Schopen, *De Terentio et D*-to eius interprete (Bonn, 1821). Až na předmluvu, úvod a četnější citáty u Servia zanikl komentář **D**-tův k Vergiliovým Georgikám a Aeneidě. Srv. Ribbeck, *Prolegomena in Verg.* str. 178. *RNk.*

Mluvnicka **D**-tovy ve středověku tak hojně užíváno při počátečním vyučování latinském, že odtud název *Donatus* s přenesen pak na základní učení jakékoli (byl tedy i **D.** početní, zeměpisný a j.). Prvotisky její připadají do nejprvnějších dob tisku po rozličných zemích evropských (Německu, Francii, Itálii, Anglii). Vydání české, pořízené od Mat. Kolínského, má nápis: *Donati Methodus de etymologia partium orationis cum interpretatione Boiemicá* (vyd. u J. Cantora, 1564). Před mluvnicí samou předchází tu návod ke čtení slabikováním a sám slabikář, též jména písmen dle abecedy Husovy. Text latinský **D**-tův opatřen překladem meziřádkovým, doslovným a proto často všeho smyslu postrádajícím. Jiná vyd. **D**-tovy grammatiky v Čechách byla Melantrichovo z r. 1568, 1569, 1580, Dačického r. 1572, Nigrinovo r. 1575. Vyd. jezuitské s českým textem v Olomúci r. 1567, 1660. *JNk.*

2) **D. Tiberius Claudius**, římský grammatik z konce IV. stol. po Kr., od něhož máme komentář (*Interpretationes*) k Vergiliově Aeneidě, ale ne velké ceny, jsoucí daleko za komentářem Serviovým. Vydán v Neapoli r. 1535 a otištěn též ve Vergiliových vydáních Fabriciově (Basilej, 1561) a Luciově (t., 1613). Srv. Ribbeckova *Prolegomena in Verg.*, str. 185; V. Burkas, *De Ti. Claudii Donati in Aen. commentario* (Jena, 1889). *RNk.*

Donatus sv., několik světců církve katolické, z nichž čelnější jsou: 1) **D.** mučenník, patron proti bouři a krupobití, jehož ostatky v katakombě sv. Anežky u Říma nalezeny a roku 1652 do nově zřízené kolleje jezuitské v Münsteru v Německu převezeny byly. U nalezených ostatků byly tři železné kroužky řetězu, jímž světec v žaláři byl přikován, ostrý nástroj k mučení a láhvička s krví. Na tabulce nápis: *Donatus*. Památka jeho koná se 30. čna. — 2) **D.**, biskup a mučenník v Aezzu, jenž

za císaře Juliana Apostaty byl pronásledován a na rozkaz prefekta Quadratiany pro stálost u víře r. 361 odpraven. Jeho tělo odpočívá v katedr. chrámu arrezském: památka jeho připadá 7. srpna. — **3) D.**, biskup besançonský, syn vévody Valdelena a manželky jeho Flavie, nar. kolem r. 594 v krajině mezi Alpami a pohorím Jurským. Sv. Columban byl mu kmotrem a dal mu při křtu jméno **D.**, t. j. Darovaný (od Boha), poněvadž se narodil z rodičů u věku pokročilých. Po pečlivém vychování v domě otcovském byl záhy poslán do kláštera Luxeilského, kde pod vedením Columbanovým tolik se mu zalíbilo, že život klášterní opustiti nechtěl, ani tehdy, když Columban od císa. Theodoricha II. ze země byl vypovězen. Po smrti Protadia, biskupa besançonského, byl od duchovenstva i všeho lidu za jeho nástupce zvolen roku 625. Jako biskup slyšel láskou k chudým. V sídle svém založil benediktinský klášter sv. Pavla, sám veda život klášterní. Jeho matka Flavia založila po smrti vévody Valdelena v témž městě ženský klášter, ve kterém až do své smrti žila. Pro tento klášter napsal **D.** velmi přfsnou řečoli. Zemřel u vysokém stáří po r. 656 a jeho památka světi se v biskupství besançonském 7. srpna. *Ksl.*

Donaueschingen, město v jihových. Bavorsku, kraji villingenském nad Brigachou a při badenské dráze černoleské (trať Offenburg-Singen), býval někdy hl. městem fürstenberského lantkrabství Baaru, má 3590 ob. (1890), katol. a protest. chrám, krásný zámek knížete Fürstenberka, v jehož parku zbudován Lessingovi pomník, knihovnu (60.000 sv. a 1000 rukopisů a inkunabulí, mezi nimiž mnoho velmi cenných, zejména rukop. Nibelungů), znamenitý archiv, sbírku numismatickou i přírodovědeckou a galerii obrazů i rytin a jest sídlem okr. úřadu politického, obvodového soudu, vrchního berního, státního lesního úřadu a j. Dále jest tu progymnasium, průmyslová škola, nemocnice, záložna, pivovar, 2 továrny na kartáce a velké trhy na dobytek. **D.** je též klimatickým místem léčebným s lázněmi solnými, jehličnými a j. V nádvoří zámeckém nachází se studna nazývaná »Dunajským pramenem«, jejíž voda podzemním rouvodem odvádí se až ke stoku s Brigachou. Na blízku rozvaliny hradu Fürstenberka. **D.** připomíná se už r. 889 pode jménem Eschingen.

Donaumoos viz Dunajská blata.

Donaured viz Dunajské rokytiště.

Donaustauf (Thurnstauf), městys v bavorském vl. obv. Horní Falcí, na l. bř. Dunaje, okr. stadtamhofském, má 2 kostely, zámek a park knížete Thurn-Taxisa, pomník Keplerův, na příkré skále zříceniny hradu »Stauf« z roku 914—930 a nedaleko na výběžku Bavorského lesa proslulou Walhallu.

Donauwörth, město v bav. vl. okr. Švábských 40 km sev. od Augšpurka na l. bř. Dunaje při ústí řeky Wörnitz na křižovatce železnice augšpursko-nördlinské a Údolní dráhy dunajské, rozkládá se na úpatí Schellenberka (486 m), má mnoho starobylých staveb, 5 katol.

a 1 protest. chrám, na sev. konci města bývalý benedikt. klášter (nyní majetek knížete Oettingen-Wallersteina), v němž nachází se knihtiskárna a nakladatelství katolických spisův (*Cassianum*), v klášterní pak hrobce rakev Marie Brabantské; kláštery dominikánek a milosrdných sester, latinskou a odbornou školu, nemocnici a jest sídlem obvodového soudu, politického úřadu okr. a j. i důležitou stanicí paroplavby bavorské. Obyvatelstvo (3725 roku 1890) žíví se průmyslem, zejména stavbou strojů, pivovarstvím, výrobou plátna, pfiže. smoly a obchodem. **D.** má z celého Bavorska největší trhy na dobytek (s ročním obratem z mill. marek) a důležité trhy na plodiny hospodářské, k nimž okolí dodává najmé len, konopí, chmel, ovoce. **D.** má jméno své od pobofného nyní hradu Wörthu (*Viridí*), který kolem r. 900 byl zbudován, a zván později Schwäbisch-Wörth. V pol. XIII. stol. býval sídlem vévod hornobavorských a za Albrechta I. povýšen na říšské město. Na blízském Schellenberce zvíťezili 2. čce 1704 císařští a Angličané pod Ludvíkem Badenským a Marlboroughem nad spojenými Francouzi a Bavyrou, a 6. října 1805 poraženo tu rakouské vojsko pod Mackem od Francouzů pod Soultem a zahrnáno za Dunaj.

Donawitz: 1) **D.**, ves v okr. karlovarském, viz Stanovice. — 2) **D.**, průmyslová osada ve Štýrsku v hejt. a okr. ljubinském při dráze z Ljubiny do Vordernberka, má 3437 ob. (1890, obec 8038 ob.), poštu, želez. stanici, velikolepé železářny s vysokými pecemi alpské hornické společnosti a uhelné doly. V závodech průmyslových bylo to roku 1886 zaměstnáno 3400 dělníků. Na blízku na příkré skále vypíná se starý poutnický kostel Freienstein, odkudž jest rozkošná vyhlídka.

Donax L., sekerenka, rod mlžů stejnosvalných (*Isomyaria*). Lastury jsou skoro trojúhelné, klínovité a mají zadek kratší než předek; dolní kraj má uynitř četné vroubky; krátký svaz leží zevně. Živočích se pohybuje i skákavě. Jest známo přes 50 druhů, některé jedlé. Vymřelých jest asi 38, nejvíce třetihorních. **D. trunculus L.**, s. trojhranná, jest zevnitř zelenavá, uvnitř fialová, 3 cm dl., nachází se ve Středozemním moři. *Ul.*

Don Benito, okr. město ve španěl. prov. Badajoz, v rovině na l. bř. Guadiany, 97 km vých. od Badajozu, má 15.000 ob. a stanici železniční.

Doncaster [donka-], město v angl. hrabství Yorku, 54 km j. od Yorku, v krajině zvané West-Riding na splavném Donu a křižovatce 7 želez. tratí, má 25.936 obyv. (1891), nádherný hlavní chrám sv. Jiří (dílo G. Scotta z r. 1855), továrny na lokomotivy a železniční vozy, rozsáhlé pfiádelny a tkalcovny, železářny, doly uhelné a proslulé trhy na obilí, vlnu a koně. Každoročně v září (od r. 1776) konají se tu proslulé dostihy koňské (*St. Leger*). **D.** jest místo velmi starobylé; ve starověku slulo *Danum*, za panství anglosaského *Dona ceaster* a zachovalo z dob fim. hojně starožitnosti. Nedaleko města (8 km jz.) nachází se starý hrad normanský *Conisborough Castle*.

Dončo Vatach z Koprivšnice, největší z hajduků bulharských v novější době, hajdučil po Balkáně, Rhodopě a nejvíce dle dolní Marice. Napadal turecké loupežníky, sultánovy vojáky a bulharské čorbadžije. Peníze rozdával chudým, křesťanům i muhammedánům, kupoval jim voly a platil za ně dluhy. Za takových okolností lid zpravoval jej o všech nástrahách úřadů a poskytoval mu přístřeší a útočiště. O junáctví jeho vypravováno v lidu hojně případů hrdinství. Tvrdilo se o něm, že má moc čarodějnou a sílu nadpřirozenou, ano i turečtí vojáci věřili, že ho nelze ani kulkou postřeliti ani šavlí zraniti. Kde a jak zemřel, není známo. Podrobnější zprávy viz K. Jireček, Dějiny národa Bulharského.

Donders Frans Cornelis, holl. lékař (* 1818 v Tilburku — † 1889 v Utrechtě), vystudoval v Utrechtě, byl nějaký čas vojenským lékařem, učitelem anatomie a fyziologie na voj. lék. škole v Utrechtě, později povolán na tamější universitu, kdež učil fyziologii, histologii a ophthalmologii, založil oční ústav, kdež své výklady konal a zřídil nákladem státu vzorný ústav fyziologický. Četné práce jeho vědecké zjednaly mu jméno zvučné a byly pokrokem vědy. Zejména sluší z nich vytknouti práce o povaze vokálů, o určování délky trvání čistě psychických pochodů, o chemismu dýchání a o povaze schopnosti akkomodační. V ophthalmologii zabýval se hlavně fyziolog. optikou, hlavně pak směrodatným studiem anomálií refrakčních a akkomodačních. Ze spisů jeho budtež uvedeny: *Naturkunde van den mensch* (něm. překlad *Physiologie des Menschen* Lipsko, 1859, 2 sv., 2. vyd.); *Anomalies of accommodation and refraction of the eye* (vydala Sydenham-Society; něm. od Beckera, Vídeň, 1866); *De leer der stofwisseling als bron der eigenwarme* (Utrecht, 1845, něm. Wiesbaden 1847); *Mikrochem. Untersuchungen tierischer Gewebe* (společně s chem. Mulderem, t., 1846); *Die Lehre von den Augenbewegungen*; *De harmonie van het dierlijk leven, openbaring van vetten* (t., 1847); *Form, Mischung u. Funktion der Gewebe und Grundformen* (t., 1849); *Über die Natur der Vokale* (t., 1858). Též čilým byl spolupracovníkem četných odborných listů domácích i cizích a vydavatelem prací fyziol. ústavu university v Utrechtu *Onderzoekingen gedaan in het physiologisch laboratorium der Utrechtsche Hoogeschool* (Utrecht, 1849—57, 2. řada 1867 a násl.).

Donduk-Ombo († 1741), vnuk Ajukichána (v. t.), chán volžských Kalmyků. Nespokojen s chánem Donduk-Cyrenem odtáhl r. 1732 se svými příbuzenstvem k řece Kubani, ale donský staršina Danilo Jefremov, r. 1734 poslaný ruskou carevnou Annou, přiměl ho k návratu a k věrnosti Rusku. R. 1735 D.-O. jmenován náměstkem chánovým a r. 1737 chánem. Byv pak požádán o 20.000 mužů pomocného vojska proti Turkům, D.-O., aby neseslabil sil svých, poslal jen 10.000 mužů, ale za to napadl Kubance, zpusťošil jejich území a zabránil jim tak jíti na pomoc Turkům. Po jeho smrti starší jeho synové Goldan

a Donžin zahynuli s blízkými svými příbuznými v boji o dědictví; ostatní děti po matce Kabardince přijali pravoslaví a jméno Dondukových.

Dondukovi, knížata rus, pocházejí od kalmyckého chána Donduka-Omba. Vdova jeho, Kabardinka Džan, donucena domácími bouřemi, utekla r. 1742 se svými dětmi a částí svého ulusu do Kabardy. Odtud povolána rus. vládou do Petrohradu, přijala i s rodinou r. 1743 křest a přijímání Dondukov s titulem knížecím. Z 5 jejích synů Jonáš (Jona) byl v ruské službě a zanechal jedinou dědičkou dceru Věru, která se vdala za Korsakova. Ten připojil k svému jménu i její, a z tohoto manželství zůstala opět dcera Marie, jež vdala se rovněž za Korsakova.

Dondukov-Korsakov Alexandr Michajlovič, kníže, generál a státník ruský (* 1820 na rodovém statku v porchovském új., pskovské gub. — † 1893 t.), ukončiv studia na právn. fakultě v Petrohradě, vstoupil roku 1841 ke kyrysnickému pluku carevičovu a r. 1844 přidělen jako poručík ke štábu vrchního velitele na Kavkáze, kde vynikl v četných výpravách proti horalům, zejména ve výpravě darginské (1845) pod velitelstvím Voroncova, jakož i později, a vyznamenán za to několika řády. R. 1848 vykonal s úspěchem poselství v Persii, po dvou letech jmenován rytmistrem a r. 1851 plukovníkem. Za krimské války byl v prvních řadách armády operující v Malé Asii proti Turkům a jako velitel druhé divise nižgorodského dragounského pluku vyznamenal se v bitvě kurnkdarské, kde těžce raněn (1854), a násl. roku jako velitel téhož pluku podnikl s obdivuhodnou chrabrostí blokádu a útok na Kars, začež odměněn řádem sv. Vladimíra 3. třídy a jmenován generálmajorem. R. 1857 působil opět na Kavkáze a v l. 1858 až 1863 jsa náčelníkem štábu vojska donského spolupůsobil při zrušení roboty v donské oblasti. Trpěl ranami v bojích utrženými, šel do výslužby, ale r. 1868 opět vstoupil k armenskému jízdecktvu a byl přidělen k ministerstvu vnitřních záležitostí, násl. roku jmenován gen. poručíkem carovým a zároveň gen. gubernátorem kijevským, podolským a volynským. V této hodnosti přijímal též slavným způsobem první české osadníky na západní Rusi do ruského poddanství a zůstal jim vždy opravdovým příznivcem a ochráncem. Na počátku rusko-turecké války povolán za velitele 13. armenského pluku (1877) a násl. roku stal se velitelem východního oddílu ruské armády a povýšen za generála jízdy. Po ukončení války a po smrti knížete Čerkasského jmenován v dubnu r. 1878 carským kommissafem v Bulharsku, organizoval občanskou správu nového knížectví a dne 23. ún. 1879 zahájil první národní shromáždění knížectví bulharského, které ho dvakráte jednohlasně zvolilo za knížete. D.-K. ku ptání carovu volby nepřijal, ale zasadil se o volbu Alexandra Battenberga a po jeho zvolení opustil Bulharsko, vyznamenán byv řádem sv. Vladimíra 1. tř. a jmenován členem státní rady. V l. 1880—81 byl

velitelem vojenského okruhu charkovského a oděsského, r. 1882 hlavním velitelem na Kavkaze a r. 1885 jmenován atamanem kozáckých vojsk, načež r. 1890 následkem churavosti šel do výslužby, máje mezi jinými též řád bílého orla a sv. Alexandra Něvského s brilliantovými odznaky. D.-K. náležel ku předním stoupencům slovanského hnutí v Rusku. O Bulharsku získal si nemalou zásluhu a pro svoji státnickou prozřavost, umějíci mírniti protivy stran, dosáhl tam obecné obliby a úcty. Byl též přívržencem veřejné kontroly státního hospodářství, samosprávného zřízení ruské říše a dovedl toho, že ruská vláda svolila ke svobodomyšlné ústavě osvobozeného Bulharska.

Doneau [donó] viz Donellus.

Donebauer Max, továrník a restaurátér na státním nádraží v Praze a známý sběratel starožitností (* 1838 — † 1888 v Praze). Vynikal zvláštní sběratelskou horlivostí, tak že zvláště jeho sbírky listin a autografů (přes 10.000 kusů, mezi nimiž i celá korespondence Khevenhüllerovská) jakož i sbírka českých mincí nevšedně byly bohaty. O této sbírce mincí právem tvrditi lze, že to byla největší snůška mincí českých, jaké kdy v ruce soukromé se byla dostala, mincí sebraných se zvláštním vytržbeným vkusem a odbornou znalostí. Sběrka ta čítala celkem 6122 kusů a byla po smrti D-ově, nenalezi v Čechách kupce, do Frankfurta n. Moh. mincovnímu obchodníku za 27.250 zl. prodána. Chtěje památku své sběratelské činnosti zůstaviti, D. odhodlal se vydati popis své sbírky tiskem a činil též přípravy k tomu, než smrt zastavila tuto jeho práci. Po smrti jeho vydán nákladem pozůstalých u historicko-numismatickém zpracování Ed. Fialou důkladný popis sbírky té: *Beschreibung der Sammlung böhm. Münzen und Medaillen des M. Donebauer* (1888—90), obsahující 714 stran textu a 83 tabulek vyobrazení mincí s důkladným popisem mincí i bohatou snůškou statí jak numismatických, tak historických, tabulkami a j. Do *Wiener numismatische Zeitschrift* napsal D. několik článků.

Donec, též Malý Don, přítok donský s pravé strany, vzniká v rus. gub. kurské ve výši 270 m, u Zmijeva obrací se na jihových., protéká útvarem křídovým a kamenouhelným a blíže Kočetovské Stanice vlévá se do Donu. D. jest 1083 km dl., malého spádu a jen v jarních měsících splavný; poříčí jeho 98.129 km² veliké tvoří přítoky jeho: Koroča, Oskol, Aidar, Kalitva a Bystrá na levém, Torez, Lugan, Kamenka, Kundruča a Tuslov na pravém břehu.

Donecká vypnulina jest stepnatá a pahorkovitá vyvýšenina na pravém bř. Donce od města Zmijeva až k Donu v gubernii charkovské, jekaterinoslavské a v Donské oblasti, 45.923 km² veliká a místy až 244 m vysoká. Spadajíc srážně k Donci, tvoří jeho vysoký pravý břeh i prorvána jest četnými koryty říčními, ve kterých se daří lesy. Na jihovýchodě převládá žula, rula, porfyr a syenit,

při dolním Donci útvar křídový, ale ²/₃ celé vypnuliny zabírá uhelná pánev donecká, která vedle bohatých ložisek uhelných a anthracitových chová v sobě rudu železnou a rumělkou, ze které se dobývá rtuť. Dle pověsti dolováni tu na uhlí již Tataři a Janované. Petr Vel. dal pánev anglickými znalci prozkoumati, načež od dob Kateřiny II. počalo se dolovati s výtěžkem bohatým; vytěžilo se r. 1887 uhlí 19.889.042 pudů, 27.753.814 pudů anthracitu, 3911 pudů rtuti a přes 220.000 pudů železa. Největší závadou pro vývoj těžby jsou nedostatečné prostředky spojovací, tak že do r. 1887 pro přístavy jihoruské dodávala uhlí Anglie; od toho roku činí to bohatá ložiska zakavkazská. Viz Mendělejev, *Sěvernyj Věstník* (roč. 1889) a Selivanov, *Kamennougolnija kopji v doněckej oblasti* (Charkov, 1892). *Ft.*

Donecká železnice uhelná skládá se z následujících tratí: Debalzevo-Svjerezo 144.772 verst, Debalzevo-Luganskij Zavod 71.618 v., Debalzevo-Kramatorskaja 140.292 v., Debalzevo-Mariupol 195.390 verst, Popasnaja-Lijičansk 39.976 v., Stupki-Bachmut 3782 v., Chazepetovka-Nikitovka 18.300 v., Konstantinovka-Jasinovatoje 47.100 v. Náklad na těchto 661.330 verst obnášel 29.546.926 rublů ve zlatě nebo 44.678 rublů za každou verstu. Akciový kapitál obnášel 5.701.625 rublů; mimo to bylo vydáno dlužních úpisů v nominální ceně 24.447.721 rublů, z nichž ruský stát převzal za 23.128.846 rublů. Podniku jsou ruským státem zabezpečeny pětiprocentní úroky. Naznačené dráhy byly od r. 1872—1882 po částech veřejně dopravě odevzdány. R. 1883 a 1884 převyšovaly výdaje příjmy. K vůli vyrovnání těchto schodků obdržela společnost r. 1885 od ruské vlády půjčku 529.847 rublů v papírech. Od těch dob však finanční výsledek se zmáhá takovou měrou, že za r. 1888 čistý výnos dospěl na 599.424 rublů papírových, aneb 72 procent z kapitálu akciového. Koncesse zabezpečuje podniku pětiprocentní čistý výnos a vyprší r. 1959. Od 2. srp. 1897 jest však vláda oprávněna Doneckou železnici kdykoliv sestátniti a učinila již r. 1890 společností návrh, že by byla ochotna dráhu ihned převzít, podávajíc akcionářům premii 25 rublů ze sta a mimo to roční rentu 5%, jakož i stejnoběžné umocnění kapitálu až do r. 1953. Dle stávajících zákonů berních obnášela by těchto renta po zapravení poplatků 475%. Společnost nabídnutí vlády však odmítla, očekávajíc v tom ohledu příznivějších podmínek pro sestátnění. D. ž. u. jest vesměs jednokolejná; jen mosty jsou pro 2 koleje zřízeny. Vzdálenost kolejnic obnáší 5 stop ruských. Největší most přes Lugan má rozpjetí 64 m; mosty pak přes Torez a přes Kalcík mají oba rozpjetí 533 m. R. 1885 nacházelo se v majetku společnosti 140 lokomotiv, 168 osobních a trestaneckých vozů, 381 krytých, 378 otevřených a 1555 vozů pro dopravu uhlí. Sídlo správy nachází se v Moskvě. *Ftk.*

Donecký okruh, záp. část Donské oblasti v již. Rusku podél Donce, pahorkatina s úrodnou černou zemí, s bohatými ložisky uhel-

nými a anthracitovými; má na 20.216,59 km² 288.749 ob. (1885), kteří žijí se rolnictvím a chovem dobytka; hl. město jest Kamenskaja Stanica na Donci.

Donegal: 1) **D.**, hrabství v Irsku v sev.-záp. končinách Ulsteru, mezíže na záp. a sev. s Atlantským okeánem, na vých. s hrabstvím Londonderry, na jihových. s hrab. Tyrone, na j. s hrab. Fermanaghem a Donegalským zálivem a zaujímá 4844 km². Skalnaté pobřeží jest srázné a mocně rozerváno, tak že moře množstvím fjordovitých zálivů do pevniny vniká a skalnaté výběžky z pravidla sráznými mysy končí; ze zálivů nejdůležitější jsou Lough Foyle, Trawbreaga Bay, Lough Swilly, vnikající na 66 km do země, Mulroy Bay, Sheep Haven, Trawenagh Bay, Loughros More Bay, Loughros Beg Bay. Donegalský záliv a Inver Bay, z mysů Malin Head (69 m vys. nejsev. bod Irsku na 55° 22' s. š., Dunaff Head, Fanad Point, Horn Head, Bloody Foreland, Rossan Point, Teely Head, Carrigan Head. Zároveň jest pobřeží lemováno ostrůvky (největší Tory, Cruit, Arran) a množstvím bradel. Mimo malé nížiny přimořské zvl. při ústích řek jest povrch hrabství veskrze hornatý, zejména na sev.-záp., kde rovnoběžně od jihozáp. k sev.-vých. táhnou se Derryveagh Mountains a Glendovan Mount. a kde dosahují temena Erigal 740 m a Mukish 640 m výše; na sev. Slieve Snaght pne se do 613 m, na jihu pak vých. strana jest vyšší (Bluestack 674 m, Aghla 587 m) a sklání se k záp. (Slieve League 596 m, Slieve Altovey 513 m). Hlavní řekou jest Foyle-River, jehož levá řeka zřídelná Finn-River **D-u** náleží a vnímá odtud Deele a Derg s Mournebegem; m' mo to pozoruhodny jsou Gweebarra-River, Glen-R., Eany-beg, Erne-R. Z jezer vynikají Eask Lake na jihu a Nacung Lake na severu. Podnebí jest vlhké a drsné. tak že obilí těžce zraje. Obyvatelstva, jehož r. 1891 počítáno 185.211 duší, stále ubývá (1841: 296.488, 1871: 218.334, 1881: 205.443); 75% jest katolíků a v odlehlejších končinách mluví většina dosud keltsky. Při nepřiznivém podnebí jest orba skrovná (19% půdy je rolí, 31% pastvin, 0,6% lesů) a provozuje se toliko v údolích, kdež pěstují ječmen, oves, zemčata, len; statky jsou sice rozsáhlé, ale hospodářství je ve špatném stavu. Naproti tomu vyniká chov dobytka, jenž tvoří hlavní výživu obyvatelstva; r. 1887 napočteno 22.439 koní, 177.841 kusů hovězího dobytka, 170.935 ovec, 36.486 prasat. Rozsáhlý jest též rybolov na sledě, tresky, lososy a pstruhy, živě na 10.000 lidí. Z nerostného bohatství země těží se dosud málo, ačkoli se tam vyskytuje olovo, různé druhy hlin, Montcharles poskytuje znamenitý kámen stavební, Dunlewy bílý mramor; od r. 1889 vyváží se žula z přebohatých lomů země. Průmyslová činnost vykazuje hlavně přádelnictví, plátěnictví a lihovarství. Dráhy má **D.** toliko z Londonderry do m. **D-u** a z Londonderry do Letterkenny s odbočkou do Buncrany. Do londýnského parlamentu vysílá **D.** 4 poslance. Hlavním místem jest Lifford, ves s 570 ob. na stoku řek Finnu a Mourne. Velmi

hojny jsou v hrabství starožitné památky, mezi nimiž vynikají rozvaliny starobylého zámku nedaleko Londonderry. — 2) **D.**, přimořský městys v před, při sev.-vých. cípu zál. Donegalského, při ústí řeky Easku, konečná stanice želez. trati londonderrsko-donegalské, má přístav, 5 chrámů, františk. klášter, trosky zámku O'Donnellů, sirmaté lázně, značný obchod, plavbu, rybolov a 4145 obyv. (1891).

Donegalský záliv, část Atlant. okeánu, při sev.-záp. pobřeží Irsku, vniká klínovitě do pevniny od záp. k vých. a vysílá do pobřeží menší zářezy, z nichž Mac Swynes Bay a Inver Bay jsou nejznamenitější. Délka jeho obnáší 25 km, největší šířka 18 km. Vtéká do něho Erne-River, při jehož ústí leží Ballyshannon.

Donellus Hugo, franc. Hugues Doneau [donó], romanista franc. (* 1527 v Châlons sur Saône — † 1591 v Altdorfe bavor.). Studoval v Toulouse, pak v Bourges pod Duarenem a stal se tam r. 1551 doktorem a professorem. Když však na místo Baudouinovo povolán tam místo něho Cujacius, dostal se **D.** proto s ním i s kancléřem universitním do sporů velmi ostrých. Po Bartolomějské noci prchl r. 1572 převlečen z města pomocí německých studentů do Lyonu a Genevy, a povolán Bedřichem III. falckým za profesora do Heidelbergu. Za Ludvíka IV., nepřejícího protestantům, odešel r. 1579 do Lejdy, kde však musil professuru r. 1588 opustiti, jsa zapleten do spiknutí hr. Leicester; povolán pak městem Norimberkem za profesora do Altdorfu bavorského. Z četných jeho komentářův a spisů vyniká spis *Commentariorum de iure civili viginti octo* (Frankfurt, 1595, 1596; vyd. König a Bucher 1822—34 v 16 sv. v Norimberce). Sebrané spisy jeho vydány 1762—70 v Lucce a 1840—47 ve Florencii. Díla **D-lova** vynikají soustavností, a došla proto obliby u Savignyho a jiných romanistů moderních.

Dong, annamská váha = 3,905 g. Též annamská početní jednotka mincovní méně $\frac{1}{10}$ kr. Tyto mají uprostřed čtverhranný otvor a navlékají se po 60 na šňůrku (*moht-tien*, misionáři zovou je *tailon*, angl. *mas*): deset šňůrek (600 **d-ů**) svázáno dává 1 kuan (= šňůra, francouzským názvem *enfilade* nebo *ligature*). Do poč. našeho století raženy z mosazi a mědi; místo mědi nastoupilo později olovo, konečně užíváno zinku, olova a železa. Nyní ustupuje **d.** drobné minci francouzské.

Dongal, král skotský, jenž dosedl na trůn r. 874, vedl války s Pikty a utonul při přechodu ř. Spey.

Dongard, král skotský, válčil se Sasy a zemřel r. 457.

Donge, řeka v belz. prov. Již. Brabantu, vzniká u Baarle a vlévá se u Gertruidenbergu v Biesboschi do Hollandsch-Diepu.

Dongola: 1) Dár **D.** krajina v Núbii v severových. Africe, zabírala v širším rozsahu jako egyptská provincie (**D.** a Berber) území po obou stranách Nilu v délce 260 km

od Dár Mahásu na sev. po Dár Šaikijje na jihových., nyní však užívá se názvu **D.** v užším smyslu pro střední část zmíněné provincie, totiž pro široké údolí Nilu mezi 18° 30' až 19° 42' s. š., tak že osada Hannik tvoří sev. její hranici. Jest to alluviální kotlina, lemovaná na vých. i na záp. písčitou pouští, na jihu ve step přecházející a zavlažovaná Nilem a jeho záplavami. Podnebí je suché, ale zdravé; v pros. a lednu, kdy převládají větry severovýchodní, bývá chladno, v dubnu pak dostávají se obvykle od severozápadu bouře, jež vzduch naplňují spoustami písku. Vegetace omezena jest na údolí nilské, avšak zde při nevhodné úrodnosti půdy a hojně vláze vyniká neobyčejnou bujností zejména na ostrovech v řece; palmy, akacie, citlivky, blahokře (Clerodendron), vrby, kassie tvoří lesíky, a na pokraji pouště roste keř sennesový (druh kassie), jehož léčivé listy u velikém množství se vyvážejí. Zvířena má spíše již ráz soudánský zejména na jihu; krokodíl, obrovská želva tříprstá (*Trionyx nilotica*), hroch, buvol, gazella, v sousedních pak pouštích hyéna a lev jsou zjevem dosti častým. Obyvatelstvo, jehož počet Munzinger r. 1874 počítal na 250.000 duší jsou z největší části Dankalové, k nim pak druží se něco Arabů přistěhovaných z Hídžásu. Dankalové jsou větev Berábrů, pomíšená značně živly arabskými, mamlúckými a tureckými, mají pravidelný a krásný vývoj těla, hezké rysy obličeje, bronzovou pleť a husté vlasy silně zkadešené, za to však vousy velmi řídké; zvláště ženy vynikají souměrným, štíhlým tělem a lepostí údů. Mimo zástěru kolem boků nenosí šatu. Lid jest od domácích náčelníků (máliků, kašefů) utiskován, tak že i při neobyčejné úrodnosti půdy žije ve velké chudobě a stěhuje se u velkém počtu do krajín jižnějších; ostatně však líčí se Dankalové jako lidé líní, nemravní, lehkomyšní a zisti. Nábožensky přiznávají se k islámu a mluví jazykem Dongolávi, nářečím to náubtíny. Hlavním pramenem výživy jest orba, neboť půda poskytuje do roka dvojitě žej; datle a pšenice vyvážejí se z **D-ly** ve značném množství, vedle toho pak pěstuje se durra, duchu, bavlník, indyč, kukuřice, ječmen, boby, tabák. Proslulý dřívě chov dobytka, zejména koní, jest nyní v úpadku a obvyklejší domácí zvířata jsou ovce, kozy a něco hovézího dobytka. Za vlády egyptské provozován v **D-le** čilý obchod se zbožím evropským a egyptským do Súdánu, odkudž za to hlavně černí otroci kupování. Politicky náleží k říši Máhdiově a hl. městem jest **D.-el-Orde** (Nová **D.**). — Na počátku středověku tvořila **D.** neodvislé království křesťanské se zřízením theokratickým i řeckou liturgií a uznávala vrchní církevní moc patriarchy alexandrijského. V něm soustředěna byla moc a kultura Núbie, avšak v VII. stol. dostalo se v područí chalífů arabských a po několika marných pokusech o nabytí neodvislosti upadlo od X. stol. v tužší poddanství sultánů egyptských, kdežto jižních končin říše panovníci senárští se zmocnili. Koncem stol. XVIII. udefili na **D-lu** Arabové kmene

Šaikijje, usadili se tam a dosazující libovolně náčelníky, týrali neustálým loupežením obyvatelstvo tak, že se u velkém počtu stěhovalo na sever, do Senáru a Dárfúru, čímž země velmi utrpěla na lidnatosti a mnohé kraje dřívě úrodné zpustly. Roku 1812 mamlúkové prchající z Egypta před Mehmedem Alim, vypudili Araby z **D-ly** a zřídili tam vlastní stát, ale již r. 1821 vyhnáni jsou odtud egyptským vojskem pod Ibráhímem pašou dílem do pouště, dílem do Dárfúru, kdež beze stopy zmizeli. Od té doby až do r. 1885 byla **D.** pod vládou egyptskou, tvořic s Berberem zvláštní mudrii (prov.) a v bojích Angličanů s Máhdím v l. 1884—85 byla důležitým operačním stanoviskem vojska anglického. V září r. 1885 vtrhly do země zástupy Máhdiovy pod Muhammedem-el-Kehfrem, vypudily egyptské úředníky a když r. 1886 anglické vojsko Súdán opustilo, zmocnily se **D-ly** bez dalšího odporu a udržely ji pod panstvím Máhdího až podnes. — 2) **D.** Nová, **D.-el-Orde**, též jen **Orde**, dřívě **Kasr-D.** nebo **Maraka**, hl. město před. na l. břehu Nilu 500 km sz. od Chartúmu, založena 1820—23 od mamlúků po zboření Staré **D-ly**, byla pod panstvím egypt. výstavné a kvetoucí místo s pevnou tvrzí, dobrými bázary a 10.000 obyv., kteří provozovali velmi živý obchod. — 3) **D.** Stará, **D.-el-Adžúze**, bývalé hlav. město dongolské na pr. bř. Nilu 360 km sz. od Chartúmu na osamělé výšině, bývala v dobách staroegyptských, kdy slula **Dongul**, i za časů pozdějších značně obchodní město, ale byvši 1820 od mamlúků ztroskotána, jest nyní v rozvalinách a skoro již pískem zasypána. Burckhardt shledal ji r. 1813 ještě ve květu, r. 1821, kdy Caillaud a Letorzec ji navštívili, měla ještě některé zbytky bývalé moci, avšak r. 1838 shledal Russeger za jejím místě toliko rozvaliny.

Don gratuit [dõn · tyi], franc., dar dobrovolný, byl název dávek, jež duchovenstvo francouzské poskytovalo občasně králi, hájíc názvem tím své osvobození od daní. Název povstal v stol. XVI., když králové častěji s povolením papežským neb i bez něho vymáhali na duchovenstvu desátky (*décime*). Dávky ty dosahovaly značného obnosu, tak r. 1527 poskytnuto 1.300.000 lib. na výkup Františka I. Později dávány téměř pravidelně za pět let nebo v čas náhlé potřeby zvláště za válek náboženských a povolované ve shromážděních duchovenstva (*assemblée du clergé*). V XVII. stol. činily často 4—5 mill., r. 1760 dokonce 16 mill. liber; tu konečně zásady v příčině vybírání řádných desátků rozšířeny také na ně.

Dönhoff, stará rodina vestfalská, v Prusku usedlá a 1637 do stavu hraběcího povýšená. Vynikají: 1. August Heinrich Hermann, státník prus. (* 1797 v Postupimi — † 1874), byl vyslancem na rozličných dvorech a 1848 ministrem věcí zahraničních. — 2. Sophie Juliane Friederike (* 1768 — † 1834) upoutala krále Bedřicha Viléma II. tou měrou, že bez ohledu na svou manželku vstoupil s ní

v morganatický sňatek. Děti její z tohoto manželství povýšeny byly za hrabata brandenburská. — O polské větvi tohoto rodu viz Denhoff.

Donohery [dónšři], býv. silná pevnost, nyní městečko ve franc. dep. ardennském, arr. a kant. sedanském, nad Mósou a na Východní dráze (Remeš-Sedan a Charleville-Montmédy); kamenné lomy, výroba sukna, koberců, hedvábné pflže a koží, 1921 obyv. (1891). Dne 31. srpna 1870 strhl se zde boj mezi Francouzi a Bavyry, předehra to bitvy Sedanské, načež 2. září konala se v D. schůze Napoleona III. s Bismarckem a téhož dne na blízkém zámku Bellevue schůze císaře franc. s králem pruským.

Doni: 1) D. Ant. Franc., ital. spisovatel (* 1513 ve Florencii — † 1574 v Monselice). Opustiv řád servitů, měl nějaký čas knihtiskárnu ve Florencii, načež meškal střídavě v Benátkách, Janově, Miláně, Pavii, Alexandrii a Římě. Psal mnoho pro výdělek a byl v přátelských stycích s Petrem Aretinem a Ludvíkem Domenichem. Podnes mají cenu asi jen jeho bibliografie *Prima libreria* (Benátky, 1550) a *Seconda libreria* (1551—55). Jeho novelly sebrali Gomba (t., 1815) a Salvatore Bonghi (Lucca, 1852).

2) D. Giovanni Batt., italský učenec a spisovatel, jenž jmenovitě v oboru vědy hudební se proslavil (* 1593 ve Florencii — † 1647 t.). Studoval v Bologni a potom v Římě práva, vedle toho však pilně zabýval se studiem řeči a literatury řecké a jazyků východních. Po té dlel dočasně v Paříži, ale r. 1626 přiměly ho poměry rodinné k návratu do Florencie a r. 1627 vlivem příznivce svého kardinála Barberinia stal se sekretářem sv. kolegia v Římě. R. 1640 opět vrátil se do Florencie, kdež Ferdinand II. z Medici jmenoval jej professorem rhetoriky a mimo to členem akademie florencské. D. byl nadšen pro hudbu antickou. Stavěl jí vysoko nad hudbu doby křesťanské; výsledky badání jeho v té příčině jsou pro dějiny hudební důležitosti nepopíratelné. Ze spisův D-ových, k hudbě se vztahujících, uvedeny buďtež zejména: *Compendio del trattato dei generi e modi della musica* (1635); *Annotazioni sopra il compendio de' generi* (1640); *De praestantia musicae veteris* (1647); *Nouvelle introduction de musique*; *Abrégé de la matière des tons* (obé 1639). Kromě toho vydáno po smrti D-ově několik spisů a studii, jež nalezeny v jeho pozůstalosti. Str.

Donloe (něm. Donitz), ves v Čechách, na pr. bř. Ohře, hejt., okr., fara a pš. Karlovy Vary (3 km záp.); 77 d., 1186 ob. n. (1890), 3tř. šk., dvůr a cihelna města Karl. Varů, hnědouhelné doly. Část vsi: D. Nové.

Donioi [-nič] Alexandru, rumun. bajkář (* 1806 v Bessarabii — † 1866 v Jassech). Byl podle zvyku doby vychován v Rusku a stal se přísedícím, později předsedou appellačního dvora v Jassech. Napsal 91 bajek, v nichž »ne vždycky všechno nové je také duchaplné a ne všechno duchaplné je nové«. Většinou napodobil Krylova; sloh je rozvláčný. Přeložil

mimo to Puškinovy »Cikány« a Kantěmirovy satiry s Negruzzim.

Donfk, bot., viz Spiraea Aruncus L.

Donin Ludvík, paedagog a duchovní spisovatel (* 1810 v Tiefenbachu v Dolních Rakousích). Studoval tři roky v Jindřichově Hradci, pak ve Vídni, kde r. 1833 vysvěcen na kněze. Pobyv ve službě duchovní na různých místech, vrátil se r. 1835 do Vídne; zastával tu na mnohých ústavech úřad katechety a vyučoval také zejména v rodině císařské. Vedle toho proslul také svou humaní činností zvláště pro studentstvo, jemuž opatroval stipendia, stravu i byty, staraje se o ně péčí v pravdě oteckou. Paedagogice, náboženství a humanitě věnovány jsou také hojně jeho spisy, obsahující modlitby, knihy duchovně vzdělavatelné, dějiny církve, spisky pro mládež, životy svatých a pod. Nejobsírnější jsou: *Die segnende Majestät Gottes in den Ceremonien und Gebräuchen der kathol. Kirche dargestellt* (Viedeň, 1847, 2 sv.); *Handpostille* (t., 2 sv.); *Kurzer Abriss der Kirchengeschichte* (t., 1854); *Leben und Thaten der Heiligen Gottes* (t., 1853, 6 sv.). O veliké oblibě jich svědčí hojná vydání a četné překlady do chorv., polšt., srb., ital. V literatuře české jen Douchův Slovník knihopisný vyčítá jich 6.

Donin: 1) D. (něm. Dohna), město v král. Saském, hejt. peř. kém, na ř. Mohelnici a na pobočce stát. drah saských se 2734 ob. (1890), starým kostelem (z XV. st.) v l. 1836—41 obnoveným. Nad městem na ostrohu, který obtéká řeka, jest hradiště památného hradu D a, po němž jen málo zbytků se zachovalo. Stojí tu věž r. 1803 od hr. Jindřicha Ludvíka z D a vystavěná. D. postaven byl v zemi Nišanův a dostal se s ní r. 1075 nebo 1076 pod panství české. R. 1084 daroval král Vratislav zemi tu Viprechtovi Grojskému, zeti svému, jenž r. 1105 na D-ě sídlil; avšak císař Jindřich V. odňal mu r. 1109 zemi tuto a učinil purkrabím na D-ě Erkemberta z Děvina. To jest počátek purkrabství donínského, které se od Bystřice až ke Kotlavě a Labi vztahovalo a přes Dráždany se i za pravý břeh Labe táhlo. D. byv odtud v držení císařském, dostal se po nějakém čase v držení Vladislava I., který r. 1121 hrad zdejší obnovil. Nástupce jeho Soběslav I. držel tu ve vězení (1126—28) neposlušné své strýce. R. 1152 odňal císař Bedřich I. D zase Vladislavovi II. a učinil purkrabím zdejším Jindřicha z Rotova, předka potomních purkrabů z D-a. Za bojův mezi Otou a Filipem Švábským dostalo se vrchní panství nad D-em markrabím míšeňským, r. 1212 zase skrze Bedřicha II. darováno králi českému na ten způsob, aby si je od Míšeňských vyplatil. D. dostal se potom pod panství české a pod ním dlouhá léta až do počátku XV. stol. zůstával. Nicméně nepřestávali markrabí činiti nároky na D. a dosáhli vrchního panství někdy na čas, jako ku př. r. 1254. R. 1289 došlo k poměru novému, tak že vrchní panství markrabí mělo býti lénem koruny české. Konečný poměr ustanoven r. 1341. Purkrabství donínského, kteréž

posud za zástavu pokládáno, proměněno jest v manství koruny České, tak aby hrad byl králům vždy otevřen a z něho povinné služby se konaly; při tom vyňato jest také z moci všech poprav českých a postaveno na roveň hrab. kladskému. Od sklonku XIV. st. dostali se purkrabí do častých pútek s Mišňany. Když zase r. 1401 Ješek z D-a markrabí Vilémovi opověděl a oba smluveni býti nemohli, přitáhl Vilém r. 1402 před D. a dne 19. čna hradu dobyl. Od té doby zůstal D. při Mišňansku a později Sasku. R. 1420 obdrželi sice synové Ješkovi léno na purkrabství donínské, ale nemělo to žádného významu, poněvadž též panovník D. markrabím zastavil (1422). Bedřich, Ješkův vnuk, nepřestával se práva svého dovolávati, ale jednání o to započatá přetrhla se smrtí krále Ladislava i Bedřichovou (1457). D. podle smluv r. 1459 učiněných zůstal Sasku jako léno koruny České (totiž jen půl D-a, poněvadž se druhá polovice za část vrchního panství biskupů míšeňských pokládala) a léno na ně přijímáno zejména v l. 1578, 1579, 1603, 1615. R. 1479 obnoveno jednání s knížaty saskými o náhradu, kteráž se měla státi purkrabím z D-a, a jednáno v té příčině a v l. 1510, 1517, 1519, 1522, 1527, 1539 a 1540. ale ke konečné smlouvě nikdy nepřišlo. Rovněž marny byly podobné pokusy r. 1619 a 1648. Za purkrabského držení zaražen v D-ě soud zemský, který po r. 1402 obmezen jen na věci manské. *Sčk.*

2) D., ves v Čechách, hejt. a okr. Louny (8 km jv.), fara a pš. Vrbno; 63 d., 339 ob. č. (1890), par. mlýn. Bývala sídlem ryt. z Donína. — **3) D.** (něm *Dohna, Dohnau*), ves t., hejt., okr., pš. Kadaň (5,5 km jz.), fara Radnice; 9 d., 55 ob. n. (1890); dvůr hr. Osvalda Thuna.

z Donína, purkrabí z D., starožitná rodina panská, posud kvetoucí, kteráž také mívala statky v Čechách a tu ke znamenitějším rodům se počítala. Erb: dvoje jelení parohy křížem přeložené (prvotně stříbrné) na modrém štítě, nad helmou panna pod korunou oběma rukama za jelení parohy se držící (vyobr. č. 1204.). Přijmení své měli po hradu Doníně (v. t.), na němž byl purkrabí v l. 1152—80 Jindřich z Rotova, předek jejich. Skrze pravnuky jeho Jindřicha (III., 1239-73) a Otu (II., 1256-87) založeny hlavní dvě pošlosti, od onoho starší, která se rozdělila na větve slezsko-pruskou

Č. 1204. Erb rodu z Donína.

(posud kvetoucí), grabšteinskou (vymř. 1609) a lužickou (vymř. 1623), od tohoto pošlost česká (vymř. 1642). **A.** Pošlost grabšteinská. Jindřich III. odevzdal r. 1256 purkrabství donínské bratru svému a stal se potom pánem na hradě Grabštejně u Chrastavy, který držel potom synové jeho Jaroslav (1288-1317), Jindřich a Heřman společně. Jaroslav měl několik synů, z nichž tři Jindřich, Jan a Václav vládli na Grabštejně, kdežto Ota, bratr jejich, usadil se v Kladsku a tu statky držel. Jan postavil r. 1347 nový hrad Roimund. Všichni měli potomky; Jindřichovi synové byli Cenek (1356-95, s počátku farář ve Hrádku), Jindřich (1357-99), Vilém (1357 až 1421) a Jan (1357-64), kteří se asi r. 1357 od svých strýcův oddělili. Držice společně Grabštejn. Z těch dětí měl jediný Jindřich, totiž syny Albrechta (1393-1419) a Jindřicha (1395-99) a dceru Markétu (manž. Jan z Ralska). Albrechtův syn Jindřich zemřel r. 1428, zůstaviv nezletilého syna Jana, pročež se uvázali ve statek jeho strýci Václav, vnuk Václava již řečeného, jenž ujal Grabštejn, a Bernart, syn téhož Václava, jenž ujal Falkenberg. Z Grabštejna vypudil Václava Mikuláš z Kaisperka, jenž byl ženat s Janovou sestrou, a Grabštejn změnil potom majitele své rychle, až konečně zase dobyt od Zikmunda z Vartemberka. Tento smluvil se s Janem, pravým dědicem, tak, že prodali Grabštejn Hlaváčovi z D., synu Bernartovu (1437); avšak r. 1439 vyměnil si jej od něho Václav a stal se po druhém pánem na Grabštejně, odkudž vedl války s Lužičany a s pány z Bibrštejna. Smlouval se s nimi teprve po r. 1450, když byl hrad Grabštejn od Lužičanů dobyt, a r. 1467 spojil se s nimi proti Jiříkovi Poděbradskému. Zemřel asi r. 1471, zůstaviv kromě dcery Anny (manž. Albrecht Berka z Dubé) syny Jana († 1491) a Mikuláše, kteří přestoupili r. 1471 na stranu krále Vladislava. Mikuláš ujal Grabštejn po smrti bratrově, zemřel r. 1540, zůstaviv z manž. Lidmily z Leskovce syny Albrechta, Jana, Jaroslava, Václava, Bedřicha a Kryštofa, kteří Grabštejn pro dluhy udržeti nemohli, pročež 1562 prodán. Jan († 1592) seděl v Ullersdorfu a zůstavil z manž. Kateřiny ze Štěpnic jedinou dceru Lidmilu (vd. Kordulovou), Jaroslav dostal se skrze manž. svou Anežku Kurcpachovnu z Trachemberka ve spoludržení Lemberka, Václav držel Suchou a zemřel neženat jako i ostatní dva, z nichž Kryštof († 1565) bydlil v Englspurce. Nejstarší z nich Albrecht († 1570) zůstavil z manž. Anny Šenkovny z Tautemberka kromě dcer Justiny a Elišky tři syny. Nejstarší z nich Karel ujal po otci Suchou, již zase prodal (1575), a držel pak statek Choteč, koupený od sestry Elišky (nejprve Vartemberkové, pak Hofmanové a konečně Černhauzové), kterýž po něm zdědila sestra Justina. Manž. jeho Barbora z D. držela Mladějov. Na nich pošlost tato asi r. 1609 přestala. Nedlouho potom vymřela také větve její, pošlost Mužákovská, která měla statky v Lužici. — **B)** Pošlost česká. Po Otovi II.

(1256—87) následovali v držení Donína syn Ota III. (1287—1321), syn tohoto Ota řečený Heide (1321—1336) synové tohoto Bedřich (1336—47) a Ota Heide (1347—85) a konečně synové tohoto Oty, Ota Heide († 1415) a Ješek. Tento poslední byl také kr. hejtmánem na Kamení Král., což bylo příčinou, že tento hrad ztracen. Neboť když markrabě Vilém Donína dobyl, pronásledován jest Ješek na Kámen, kterýž nedlouho potom také dobyt. Náhradou za ztracený Kámen dostal Hlinnou, Plchov a Třískolupy. Z manž. své Kateřiny z Veidy zůstavil syny Mikuláše a Ješka, kteří zůstali v Míšni. Ješkův syn Bedřich přestoupil do Čech, kdež bojoval r. 1429 na straně katolické a zdědiv ves Řevničov, sloužil králové Elišce a účastnil se r. 1447 dobrodružného tažení Čechů do Němec a r. 1450 války proti Sasům. Nabyl hradu Vildšteina a oženiv se s bohatou dědičkou Barborou z Lochovic, položil tím základ k pozdějšímu blahobytu svých potomkův. Zemřel r. 1457. Skrze syny jeho Ješka a Bořivoje přišlo k rozvětvení na dvě pošlosti: benátskou a újezdeckou. a) Pošlost benátská. Ješek zdědil s bratrem po dědu hrad Okoř a ostatní zboží rodu Lochovského. Při dělení s ním obdržel Vildšteina a některé statky při Praze. Skrze manželku svou Kateřinu ze Stráže dostal se v držení hradu Stráže. Syn jeho Bedřich (* 1486 — † 1547) prodal Vildšteina, Stráž a k vůli jednotě Českých bratří, k níž se s celou duší přivinul, usadil se v Boleslavsku napřed na Valečově (asi 1500), pak na Kostomlatech (1509) a přikoupil některé statky v okolí Nymburka. Později získal hrad Dražice a město Benátky, ve kterém (1526) založen nový zámek, odtud hlavní sídlo této pošlosti. Z dvojího manželství (1. s Johankou z Valdšteina, 2. s Annou z Harasova) měl 24 dětí, z nichž ho přečkalo jen 6. Nejstarší syn jeho Bořivoj měl nemalé účastenství v bouřích r. 1547, pro které dán byl do vězení a pokutován na statcích; ztratil Kostomlaty a seděl potom na Tuchorazi, statku manž. své Elišky z Landšteina († 1576) a na Žehušicích, které r. 1564 koupil. Zemřel r. 1571. Tuchoraz se dostala 5 jeho dcerám, které jí prodaly. Synové Adam († 1586) a Jan uvázali se v Žehušice, které se po smrti Janově († 1590) mladším jeho bratřím Jindřichovi a Václavovi († 1594) dostaly. Onen (řečený mladší) ujal Žehušice, jež r. 1593 prodal a dostal se skrze manž. Kateřinou Boskovskou z Lichtenšteina v držení Sokolnic na Moravě a když je prodal, koupil Kunštát; později opustiv manželku seděl na Mikulovicích († 1603). Poněvadž po Janovi a Václavovi jen dcery zůstaly a bratři jejich dědiců neměli, vymřela tato větev. Jan bratr Bořivojův dostal při dělení Charvatce a Pečice, což oboje 1554—55 prodal, a pak dostal se s manž. Kateřinou Kříneckou z Ronova v držení Kuncperka. Bratr jeho Jindřich seděl na Benátkách a dědil po bratru Kuncperk, kterýž r. 1569 prodal. Roku 1566 vytáhl proti Turkům a † 1597. Jeho a Elišky ze Sternberka synové Ferdinand,

Vratislav, Jaroslav, Jan a Jindřich (šestý Ladislav † v Uhrách asi r. 1598) prodali Benátky (1599) císaři Rudolfovi. Ferdinand byl 1603—10 presidentem nad appellacemi, 1609 až 1610 sudim dvorským, též nejv. hofmistrem a měl platné účastenství při jednáních r. 1608. R. 1609 koupil Rataje a skrze manž. Markétu Trčkovnu z Lipy dostal se v držení Chrasti († 1611). Bratr jeho Vratislav držel od r. 1594 Lemberk a od r. 1604 Valtinov, byl rytířem řádu sv. Jana a vypraven r. 1604 do Persie jako posel císařský. Valtinov dědil po něm bratr jeho Jan, který prý mnoho cestoval po Itálii a † 1620. Bratr jeho Jaroslav byl opatem v Nové Celli. Žádný z nich neměl potomků, tak že pošlost benátská r. 1620 na dobro vymřela. — b) Pošlost újezdecká. Bořivoj, jež obdržel r. 1476 za díl Okoř, Lopatu, Roztoky a zboží od Křivoklátu zastavené, zůstavil z manželky Johanky z Veitmile syna Jana, jež od r. 1508 často se vyskytuje v jednáních veřejných a soukromých. R. 1518 prodal Okoř a koupil za to Újezdec. Z manž. Anny ze Svojsína měl 14 dětí, z nichž některé v mládí pomřely. Kromě dcery Johanky († 1571, manžel Václav Krajíř) přečkali ho Kamil, Václav, Vít († 1555 v Alexandrii), Bedřich († 1565) a Jan. Tento poslední vyprodal se z Čech (1563) a přestěhoval se do Bavor († 1582); ostatní tři rozdělili se r. 1558. Kamil, jež měl za díl Újezdec, zemř 1562 neženat. Bratr jeho Václav podědiv ho, držel také Vinof a zplodil s Eliškou Bezdrůžickou z Kolovrat 10 dětí († 1598—99). Syn jeho Bedřich byl JMC. radou, sedal na soudě zemském a přestoupil (1608) k víře katolické. Znáám jest pro cesty, které konal a popsal (viz Č. Č. M. 1843 a »Lumír« 1858, IV., 660). První cestu vykonal (1588—91) s bratrem Janem Vladislavem do Rakous a Uher, na druhé (1592—93) cestoval s otcem a bratrem po Německu, třetí byla do Itálie (1593—94), čtvrtá do Moravy (1595) a na pátou (1607—08) do Loreta vydal se po smrti manž. své Ižaldy z Martinic. Cestami těmi se zavedl tak, že prodal r. 1611 Újezdec a zemřel r. 1634 v chudobě. Bratr jeho Jan Vladislav zemřel r. 1594 ve Florencii, druží dva Vladislav a Ota účastnili se povstání, pročež propadli statek svůj Lemberk a ujeli do ciziny. Onen byl r. 1642 u Mužákova od vojáků zavražděn, tento žil s manželkou Kateřinou Voděradskou z Hrušova v Drážďanech († 1640). Jimi pošlost tato vymřela. — c) Slezská pošlost pocházela od Mikuláše (1289), syna Jindřichova a dělila se na několik větví. Paměti hodní pro nás jsou: Kryštof, kterýž zdědil po Barboře sestře své (a vdově po Karlovi) Valtinov a jiné statky, kteréž odkázal (1618) strýci svému Kunrátovi, který je r. 1623 propadl. Abraham († 1613) konal v mládí velké cesty do zemí východních, bojoval v Uhrách, byl poslán jako císařský posel do Moskvy a Polska, stal se r. 1611 presidentem komory české. Koupil Wartenberg ve Slezsku, z něhož učinil panství nápadní pro rod Doninský (1600). Syn jeho Karel Hanybal (* 1588) byl pán nice

učení, ale povahy prchlivé a udatný bojovník. Vychován jsa ve víře katolické, zůstal věrným Ferdinandovi II., činně a skutečně se věci jeho zastával a pověstným se stal r. 1628 pro násilné obracování na víru katolickou. Býval prezidentem slezské komory a zemfel r. 1633 v Praze. Bratr jeho Jindřich sloužil jako voják napřed králi španěl, potom císaři; byl soudcem zemským v Čechách a c. k. nařiz. nejvyšším. Skrze manž. Annu Marii vejvodovu z Moldavy (dědičku po pověstném Huertovi) dostal se v držení Vilhartic, Milčina a Neustupova, a získal z konfiskace panství solnické, kteréž po smrti jeho († 1651) manž. jeho zdědila. Pošlost tato vyhynula r. 1711 druhým Karlem Hanybalem, vnukem prvního. — *D*) Pruská pošlost, jež se oddělila od slezské, rozdělila se na několik větví, z nichž jedna se usadila ve Švédsku (vymř. r. 1820). Z této poslední pocházel Kryštof Delphicus (tak řečený od rodiště Delftu (* 1628 — † 1668), jenž konal od r. 1651 platné služby koruně švédské a r. 1668 poděpsal spolek tří mocností. Z ostatních jsou znamenitější: Jetřich (* 1580) proslul jako boovník na straně protestantské a zemfel (1620) po ráne, kterouž dostal u Rakovníka, Alexander († 1728) bojoval v pruských službách, Kryštof († 1733) též sloužil ve vojstě a účasten byl mnohých bojův a vydal paměti o vládě a dvoru krále Bedřicha I. Kryštof († 1762) vyznamenal se v l. 1757—59 v bojích se Švédy a Rusy, když však opominul na tyto za vhodné chvíle útok učiniti, odvolán jest z vojny. Bedřich Ferdinand († 1859) vyznamenal se v bojích 1812—15. V Prusku žijí posud dvě větve. Patří jim tak zv. hrabství doninské, které bylo r. 1840 z 5 statků utvořeno a skrze krále pruského tímto pojmenováním vysazeno. (O vymřelých větvích rodu tohoto vydal spis Siegm. hr. z *D.* v Berlíně r. 1876 pode jménem: *Aufzeichnungen über die erloschenen Linien der Familie Dohna*, jenž do obchodu nepříšel). *Sčk.*

Dönis v okr. chrastavském viz Denis.

Donizetti Gaetano, italský skladatel a učitel komposice (* 28. list. 1797 v Bergamu, † 8. dub. 1848 t.). Učiteli jeho ve skladbě byli Simon Mayr v Bergamu a potom Pilotti a Padre Mattei v Bologni. Věnoval se zprvu skladbě církevní, později teprve světské a tu předem vábila jej tvorba operní. R. 1818 provedl v Benátkách první svoji operu *Enrico di Borgogna*, za níž následovalo v l. 1818—1828 nových 10 oper, jež veskrze neměly trvalého úspěchu. Šťastnější dobu ve tvorbě *D*-ově zahajují *Anna Bolena* (prov. r. 1831 v Miláně) a *Elisire d'amore* (1832), jež nadšeně přijaty na všech jevištích evropských. V konkurenčním závodě uměleckém, jehož r. 1835 v Paříži se účastnil proti Bellinioví a Mercandanteovi, podlehl sice *D.*, za to však odškodněn triumfálním úspěchem své *Lucie*. V l. 1834—1839 byl postupně kapelníkem, učitelem komposice a ředitelem konservatoře v Neapoli; do této doby náleží mimo jiné opery *Lucrezia Borgia* a *Belisario*. R. 1839 odebral se do Paříže,

kdež nevídaným štěstím korunována činnost jeho, dostoupivši tehdež v operách *La favorite*, *La fille du régiment* svého vrcholu. V letech 1842—1843 žil ve Vídni; opery *Linda* a *Don Pasquale* vzaly zde svůj původ a přinesly *D*-ovi titul dvorního skladatele a kapelníka. Potom vrátil se do Itálie, postižen však r. 1844 těžkou chorobou nervů, jež propukla záhy v šílenost, z níž všemu usilovnému snažení vědy lékařské nepodařilo se již *D* ho vypořádati. — Tvořivost *D*-ova jest v pravdě úžasna; napsal v l. 1819—1845 přes 70 oper; v nich poji se nevyčerpatelný zdroj lahodných melodií s dramatickou začasté živostí a účinností. Požadavkům kladeným na dílo hudebně dramatické v novější době díla *D*-ova arci ani z daleka nevyhovují; nedostává se jim veskrze prohloubenější charakteristiky, individualisace, věrného zobrazení dramatických situací a vůbec všech takřka podmínek, jež operu činí dramatem. *D* holduje cele duchu doby; uvážíme-li však, že díla jeho sahají o půl století zpět, jakož i se zřetelem na stanovisko, jež ode dávna zaujímala Itálie v produkci dramatické, kde dodati dílu dramatickosti bylo teprve údělem pěvců a umělců výkonných, zůstane *D*. dojistá i při triviálních stránkách jeho děl jedním z nejpozoruhodnějších zjevů v dějinách tvorby operní. *Str.*

Donjon [dónžōn] ve Francii nejvyšší opevněné místo hradu, totéž co v Anglii *keep tower* a v Německu *Bergfriede*, tudíž obyčejně nejvyšší a nejsilnější věž, do níž vchod z venčí se otvírá teprve ve druhém patře, kam proto třeba lézt po žebříku, aby nepřítel neměl snadného přístupu do takového posledního útočiště obléhaných ve hrade. V pcdzemních prostorách *d-u* bývaly hladomorny a nejtuzší vězení, odtud v angličtině dosavad znamená slovo *dunge* on [dondžn] žalář. Ve hradech českých a moravských zachovalo se ještě mnoho takových věží. V největším hrzení poslední útočiště obléhaných sluje *réduit* (v. t.). — *D.* nazývá se též věžička pro ozdobu na letohradu. *F.M.*

Don Juan [-chuan], proslulý typ bezbožného svůdce žen. Pověst o něm zdá se býti původu andaluského. Sevillské kroniky vypravují o něm v podstatě toto: *D. J. Tenorio*, syn z urozené rodiny, dopouštěl se nesčetných zločinů a probodl konečně šedivého guvernéra sevillského, dle jiných komthura Gonzala de Ulloa, když mu chtěl zabrániti v násilném únosu jeho dcery Giraldy. Mrtvola byla pochována v klášteře sv. Františka, a náhrobek ozdoben sochou zavražděného. Ale mnichům, jež bohopusté fádění Juanovo dávno trápilo, podařilo se, vlákati ho do kláštera, kde ho v odvetu za zločin spáchaný na rodě Ulloů sprovodili se světa; na vesek rozšířili zprávu, že *D. J.* rouhavým způsobem zneuctil sochu Gonzalovu a tu že ho socha uchopila a rozsedlinou v dlažbě svrhla do pekla. Posud ukazuje se v Seville torso staré sochy, které se mezi lidem říká »kamenný host« (v. níže), a která se pokládá za zbytek sochy Gonzalovy. S touto donjuanskou pověstí smísila se

později jiná, jejíž hrdinou je D. J. de Marra. Ten prý uzavřel spolek s ďáblem, avšak obrátil se kajnicně, když se mu před zamýšleným únosem ve vidění zjevil obraz jeho vlastního pohřbu. Stav se mnichem, strávil ostatek života ve ctnostném sebezapírání a ve svatosti. Svou mrtvolu kázal pohřbiti pod prahem katedrály, aby se po ní nohama šlapalo. Kritikové Byronova »Dona Juana« shledali, že v Andalusii kdysi skutečně existoval vznešený rytířský rod Tenoriů, že D. J. byl nejmladším synem admirála Tenoria, jenž se vyznamenal v boji proti Maurům, že byl důvěrníkem nefestného kastilského krále Petra Ukřutného (1350–69), jeho vrchním číšníkem a společníkem jeho výstředních kousků a jeho ukrutenstev. Podle toho by spadal jeho život do 2. pol. XIV. stol. V literární historii připomíná se jako první dramatické zpracování lákavého tématu duchovního drama *El ateista fulminado* (Bleskem zasažený bezbožec), jinak neznámé, jež se provozovalo v kostelích a klášterech. Avšak teprve v XVII. stol. zmocnilo se ho umění básnické, aby z něho učinilo nehynoucí typ, družící se co do významu po bok německému Faustu a polskému Twardowskému. Německá pověst faustovská a románská donjuanská v jistém smyslu se doplňují, zobrazujíce dvě různé stránky krajního lidského egoismu. Faustovská předvádí člověka v jeho poměru k nadsmyslnému a ukazuje, že přesahování mezi duchu lidskému od Boha vykázaných vede do záhuby; donjuanská pověst představuje člověka v jeho poměru k pozemskému a dochází k obdobnému závěru, že totiž překročení hranic vytčených Bohem a zákony naší smysluplnosti má v zápětí zkázu a zatracení. Faustovská zobrazuje poblouzení myšlením, donjuanská poblouzení citěním. Řadu znamenitých vytvořů zahájil španělský básník, napodobitel svého přítele Lopeza de Vega, Gabriel Tellez, pseud. Tirso de Molina (1570–1645) dramatem *El burlador de Sevilla y el convidado de piedra* (Sevillský svůdce a kamenný host; vydáno v Rivadeneyrově »Coleccion de los mejores autores de España«, v de Ochoově »Tesoro del teatro español«, franc. překl. v Alph. Royerově »Théâtre de T. da Molina«, něm. překl. v G. A. Dohnově »Spanische Dramen« sv. I, v Braunsfelsově »Span. Theater« a v Rappově »Span. Theater«). Kamenným hostem nazval Tellez sochu Gonzalovu, kterou D. J. ke konci rouhavě pozve na večeři: Gonzalo se skutečně dostaví a po hostině stáhne D a J-a, ačkoli chce činiti pokání, s sebou do pekla. Tellezův D. J. je mladý horkokrevný dobrodruh, daleký toho, aby analysoval své city, ospravedlňoval své skutky: vyhýbaje se zbytečnému filosofování, žije jen okamžitěmu požitku. Jinak je v Tellezu obsažena již celá fabule, jak se s ní později shledáváme u Moliéra, Daponta, Lenaua. Od Telleza převzalo donjuanskou pověst nejprve jeviště ital., kam ji r. 1652 uvedl Onofrio Giliberti pod tit. *Il convitato di pietra* (Kamenný host) a po něm pod týmž názvem Cicognini (1670). Oba

vsunuli do svých kusů typické figury Arlequina a Pantalona známé z ital. commedia dell' arte, tak že komický živel proti španělskému vzoru silně převládá: zde třeba hledati originál Dapontova-Mozartova Leporella, jenž je v Tellezově »El burlador« pode jménem Catalinon směsí víry, nevěry, pověry a strachu před smrtí, obratným prostředkovatelem, schopným za sáček zlata největší oddanosti. Podle Gilibertiho nebo podle jiného ital. kusu stejného rázu a obsahu spracoval Francouz Dorimon r. 1658 svůj *Festin de Pierre ou le fils criminel* (Hostina Petrova čili zločinný syn) a r. 1659 de Villiers stejnojmenné drama. Podivný název pochází odtud, že Dorimon místo »convitato«, host, rozuměl »convito«, hostina, a místo »di pietra« dal následkem toho »di Pietro«. Molière, aby obecnost vědělo, o kterou látku se jedná, přejal od nich mimo sujet i chybu v podružném titulu své komédie: *Don Juan ou le festin de Pierre* (1669). Tento Molièrův »D. J.«, jež Th. Corneille r. 1677 převedl ve verše, je obraz frivolních hýřilů v tehdejší franc. aristokracii. Unese Elviru z kláštera a vystupuje pak jako manžel, jemuž manželský život není po chuti. Elvíra, kólsajíc mezi láskou a zástítm, snaží se ho zřádkati opět ctností. Mladý, krásný, lehkovážný, obratný muž, pravý Machiavel srdci, epikurejec, není tak atheistou jako spíše skeptikem, jenž se usmívá a vtípkuje, mluví-li se mu o náboženství, o posmrtném životě, a jenž svou životní filosofii hájí mělkou dialektikou. Jeho burleskní sluha Sganarelle vyčítá mu, že by se chtěl oženiti s celým světem. Jak oblíbená byla té doby ve Francii pověst donjuanská, je viděti z toho, že hned 4 léta po Molièrovi užil ji znova herec Dumesnil, řečený Rosimon, v kuse *Le festin de Pierre ou le fils criminel* (1669). Také do Anglie byla přenesena a to od Tomáše Shadwella tragédií *The libertine destroyed* (Zničený zhýralec); u něho přesahuje zločinnost a nestoudnost D-a J-a všechny meze slušnosti a možnosti. Počátkem XVIII. stol. nalézáme D-a J-a již v Německu, nejprve jako hrdinu lidové hry divadelní, pak na loutkových divadlech sdílejícího osud Faustův; ve španělských, franc. a bretonských romancích i balládách lidových koloval již dřívě. Do téže doby spadá třetí spracování ital. od Karla Goldoniho, jenž místo kamennému hosti dává vykonati pomstu blesku, a nové spracování španělské od Ant. de Zamora *No hay plaza que no se cumpla ni deuda que no se pague* (Není lhůty, aby nedošla, ani dluhu, aby se neplatil, 1722), kde při jednodušším ději dramatické hlavní motivy vystupují silněji do popředí. Konečně osvojila si D-a J-a hudba, pro kterou byl sujet svou smysluplností a citovostí takřka předurčen. R. 1765 komponoval Gluck svůj ballet *Juan, brzy na to V. Righini operu Don Giovanni ossia il convitato di Pietra* na libretto Filistriho a r. 1787 přinesl mistrovské dílo Mozartovo *Don Giovanni* s dosti originálním librettem Dapontovým. Povaha věci nesla s sebou, že Daponte musil mnohé jen skizzovati. Jeho D. J. je vznešený

kavalír, svévolný a veselý, oddaný bezuzd-
nému požitku, nevyrovnatelný herec v komédii
života; jeho vášeň nezná mezí, odpor zvyšuje
jen jeho slů; kdežto v Tellezově komédii se
chce na konec káti a žádá za zpovědníka, se-
trvává u Daponta v energickém vzdoru proti
milosti Boží. — R. 1819 napsal Byron první
4 zpěvy svého *Dona Juana*. Z tradiční
postavy, jak se do toho času vyvinula zů-
stalo vlastně jen jméno. Po hrdé, vzdorovitě
bezbožnosti není na Byronově D-u J-u ani
stopy; je to šestnáctiletý hezký hoch, silně
a nespoutaně přirozenosti. dítě poesie, dá-
vající se unášení pudem a citem, nemravný jen
proto, že o morálce ani neví, že morálka pro
něj neexistuje. Po Byronovi spracovali don-
juanskou pověst: Dán Hauch v dramatu *Don
Juan* (1828); Puškin v kuse *Kamennyj gost*
(ok. r. 1830); Grabbe v tragédii *Don Juan und
Faust* (1829), v níž spojil španělský donjuan-
ský sensualismus s germánským faustovským
spiritualismem; A. de Musset v básni *Na-
moura* (1832); Karel Holtei v sedmiaktové
dramatické fantasii *Don Juan* (1834); Mérimée
v novelle *Les âmes du purgatoire* (1834); Alex.
Dumas otec v divoce romantickém mystériu
Don Juan de Marana ou la chute d'un ange
(1836); Sigm. Wiese v tragédii *Don Juan*
(1840); Espronceda v hrozně básni *El estu-
diante de Salamanca* (1840); K. J. Braun
z Braunthalu v dramatu *Don Juan* (1844);
Ad. Widmann v historické činohře *Don Juan
de Maranna* (1848); José Zorilla v *Moral ve
dvojdielném nábožensko-fantastickém dramatu
Don Juan Tenorio* (1844—45). Širší zmínky
zasluhuje *Don Juan* Mikuláše Lenaua (1851).
Báseň Lenauova je především filosofická a
připomíná pojetím svého hrdiny Grabba. Le-
nau sám píše, že jeho D. J. »nesmí býti
horkokrevný člověk honící se jen věčně za
ženami, nýbrž idealista pronásledovaný tou-
hou, nalézt ženu, která je pro něj vtěleným
ženstvím«. Je to vlastně Lenau sám: spiritualis-
ta se sensualistickými záchvaty, blouznící,
zoufalý milovník, osudem štvaný rouhač,
vlastní bratr Hugova Hernaniho a Byronova
Manfreda; není to ani člověk z masa a krve,
nýbrž stělesněný metafysický pojem: D. J.
romantik a pessimista. Po Lenauovi můžeme
mimo faustovský pojetí *Dona Juana* od
A. Tolstého, kde se D. J. na konci kaje v klá-
štefe, jmenovati jen některá dramata menšího
významu: *Don Juan converti* (1864) od Laver-
danta; *Don Juans letztes Abenteuer* (1881) od
Alf. Friedmanna; *Don Juans Ende* (1883) od
Pavla Heysa; *Don Juan d'Armana* (1886) od
Armanda Hayema a nejnověji ital. báseň *Don
Juan* od G. A. Cesarea (třetí vyd., Catania,
1893). Zajímavá je komédie Alex. Dumasa
L'ami des femmes (1864), kde Dumas v Ryon-
sovi předvádí D-a J-a moderního, zmoderni-
sovaného, »D-a J-a a chudokrevné rasy, skepti-
cké a složité společnosti«, ne již milov-
níka, nýbrž přítele žen, jenž »si je vědom
příčin, odporů, nedůsledností, fantasmagori-
ckých rozmarů ženského srdce, jenž radí,
stírá slzy« a hlavně »pozoruje, analyzuje, pátrá

v srdcích«. Život a láska je proň komédií, jejíž
mašinerii z blízka prohlíží.

Srv. Scheible, *Das Kloster*, sv. III., odd. 2.
(Štuttgart, 1846); Désiré Laverdant, *Les re-
naissances de D. J.* (Paříž, 1864, 2 sv.); L.
Molant, *Molière et la comédie ital.* (t., 1867);
Arm. Hayem, *Le Donjuanisme* (t., 1886); K.
Engel, *Die D. J.-Sage auf der Bühne* (Drá-
ždany, 1887); E. Tissot, *Les évolutions de la
crit. franç.* Paříž, 1891) v článku o J. Le-
maîtreovi; G. Em. Barthel, *Nicolaus Lenau's
sämmtliche Werke* (Lipsko) v předmluvě
k D-n J-ovi. Vd.

Donka viz Turbo.

Donkinská zátoka, na záp. pobřeží Kap-
ska v již. Africe, jižně od ústí ř. Olifantu, dů-
ležitá pro obchod s vnitřním Kapskem.

Donkov viz Dankov.

Donna (z lat. *domina*), ital. titul paní vyš-
ších tříd, viz Don.

Donnadieu [donadjé]: 1) D. Gabriel,
vikomt a generál franc. (* 1777 v Nimech —
† 1849 v Courbevoie) Bojoval pod Moreaem
a Massenou, ale nepožíval důvěry Napoleonovy,
který ho r. 1811 zbavil hodnosti generálské.
Ludvík XVIII. ho rehabilitoval, ale pro bro-
šurku *La vieille Europe* (Paříž, 1837) byl D.
odsouzen na dvě léta do žaláře a ku pokutě
5000 fr. Sepsal ještě: *De l'homme et de l'état
actuel de la société* (t., 1833).

2) D. Marie André Frédéric, básník
provenčálský (* 1843 v Béziers). Zabývá se
od roku 1886 výlučně literaturou, uměním a
archaeologií. Hlásí se ke snahám usilujícím
o povznesení literatury provenčálské a je
předsedou languedockého odboru společnosti
»Felibřů« (srv. Aubanel) a členem mnohých
jiných literárních a archaeol. spolků. Jeho
přední dílo je *Les précurseurs des Félibres*,
14 literárních portrátů. D. sám pokusil se
se zdarem o básně v jaz. prov.: *Santo Mario
del Soulel, pouemo on lengo d'oc* (1884) a *La
naissenso del rei* (1888), nečítaje drobnější roz-
troušené po časopisech. Francouzská báseň
Au quartier latin (1885) tištěna jen ve 100
exemplářích.

Donna è mobile (ital.), žena jest pro-
měnlivá, nestálá, citát z Verdiho opery
»Rigoletta«, jenž vešel v příslovní užívání.

Donndorf Karl Adolf, sochař, německý
(* ve Výmaru 1835. Byl žákem L. Prellera
ve Výmaru a Rietschela v Drážďanech, pak
se stal r. 1877 professorem sochařství na aka-
demii štutgartské. Zhotovil některé sochy na
pomníku Lutherově ve Wormsu (kurfiřta Be-
dřicha Moudrého, Reuch'ina, Savonarolu a
Petra Walda), pak jezdeckou sochu velkovévody
Karla Augusta Výmarského, sochu Goethovu,
pomníky Schumannův, Freiligrathův, Corne-
liusův a sochu Danneckerovu (ve Štuttgartě),
pak skupinu *Caritas* pro Nový-York, sochu bur-
šensáftů v Jeně, sochu J. Seb. Bacha v Eisen-
achu a j.

Donne [don] John, básník a kazatel angl.
(* 1573 v Londýně — † 1631 t.). Studoval
v Oxfordě a Cambridgei a nemoha jako ka-
tolík dosíci akademické hodnosti, přestoupil

k protestantismu. Strávil na to tři roky ve Španělsku a Itálii (1594—97) stal se tajemníkem lorda Ellesmera, pozbyl však jeho přízně, když se tajně dal oddat s jeho neteří. D. pak věnoval se k radě Jakuba I. theologii. Později provázal poselstvo anglické do Prahy k manželce Bedřicha Falckého, načež byl jmenován děkanem Pavelského chrámu v Londýně. Universita cambridgeská udělila mu titul doktora bohosloví. D. byl vůdcem básnické školy, řečené metafysické. Svou nejznámější knihou *Pseudo-Martyr* (1610), již napsal proti katolíkům, dobyl si přízně Jakuba I. Básnické jeho spisy (milostné písně, satiry, elegie, epigramy, básně náboženské i příležitostné) vyznamenávají se živou fantasií a řízným vtípem, postrádají však hudebnosti. Úplně je vydal jeho syn (1650), nejnověji H. Alford (Oxford, 1839, 6 sv.). Život D-ův popsal Izaak Walton, jenž obstaral i vydání jeho kázání ve 3 fol. svazcích (1640, 1649, 1660).

Donné Alfred, lékař franc. (* 1801 v Paříži — † 1878), stal se r. 1831 doktorem a získal se hlavně mikroskopickým vyšetřováním různých patologických a fyziologických sekretů. Známým stal se hlavně svým atlasem mikroskopie a knihou o mikroskopii lékařské. Jeho názory o parazitární podstatě kapavky, kde chtěl odhalit zvláštní mikroorganismy, ukázaly se mylnými; za to však podržela jeho vyšetřování o sekretu patologických výtoků genitálních u ženy do dnes svou cenu. Šepsal také více prací hygienických. Zajímavý jsou také jeho práce mikrofotografické. D. byl rekt. akad. štrasburské, pak montpeliérské. Jý.

Donner: 1) D. Georg Raphael, sochař něm. (* 1693 v Esslinkách u Vídně — † 1741 ve Vídni). Studoval v kláštere Heiligenkreuzu a bezpochyby také ve Vídni. Záhy obrátil na sebe pozornost svým naturalismem a svou technickou dovedností a r. 1724 stal se již císařským sochařem. Působil v Solnohradě, pak Prešpurce, od r. 1739 zase ve Vídni. K čelným jeho pracím patří: *Kašna na Novém trhu* (Neumarkt) ve Vídni, *Andromeda osvobozena od Persea* pro fontánu radnice, socha *Karla IV.* a kříž u hl. oltáře zámecké kaple ve Vídni, kolosální socha sv. *Martina* v Prešpurce a j. Význam D-ův teprve nověji byl oceněn a lze ho pokládati za reformátora rakouského, resp. německého sochařství, jež vymanil z manýrovaného slohu Berninova. Aniž studoval neb vůbec znal klasické vzory, přece studiem přírody povzněl se ku vytvoření krásy až antické. Ani půvabu jeho práce nepostrádají, přece však mají jistou manýru jevící se zejména ve dlouhých údech. Většina z nich byla lita v olovu. Menší portraity, reliéfy a křížifixy dosud hojně jsou rozšířeny ve Vídni v majetku soukromém. — 2) D. Mathias, bratr před. (* 1699 — † 1756) dovedný ryjec a medailleur, který v l. 1735 až 1767 působil ve Vídni jako profesor na akademii výtvarných umění a pak jako ředitel ryjckého oddělení při mincovně a zde mnohé pěkné medaille zhotovil. Z prací jeho vynikají hlavně medaille ražené na památku

různých událostí ze života císařovny Marie Terezie a manžela jejího císaře Františka; dále uvésti dlužno medaili salvatorskou, na jejíž formy obec vídeňská razila pak své 10- až 12dukátové medaille. — 3) D. Sebastian, bratr před., rovněž vynikající řezbář mincí (* ku konci XVII. stol. — † v 2. pol. XVIII. stol.), o němž toliko známo, že v pozdějším svém věku žil v Křemnici, jsa prvním řezbářem v tamější mincovně. — Srv. Schlager, G. R. D. (Viedeň, 1848); Kabdebo, Math. D. u. d. Geschichte der Wiener Graveurakademie (t., 1881).

4) D. Joh. Jak. Christian, filolog něm. (* 1799 v Krefeldu — † 1875 ve Štuttgartě). Studoval theologii a filologii v Tubinkách, r. 1823 stal se repetentem na theol. semináři v Urachu a theol. ústavu v Tubinkách, 1827 prof. gymn. v Ellwangen, 1843 v Štuttgartě, 1852 dán na odpočinek. D. patří k nejlepším něm. překladatelům z jazyků klassických, zejména jeho překlady fec. tragiků (hlavně Sofoklea) vynikají neobyčejným vzletem a uhlazeností mluvy. D. přeložil *Juvenala* (Tubinky, 1821), *Persia* (Štutg., 1822), *Sofoklea* (Heidelberg, 1838—39, 9. vyd., Lipsko, 1880), *Euripida* (Heidelberg, 1841—52, 3 d., 3. vyd. 1876), *Aischyla* (Štut., 1854), *Homéra* (t., 1855—58, 3. vyd. 1874 nn.), *Pindara* (Lipsko, 1860), *Aristofana* (t., 1861—62), *Terentia* (t., 1864), *Plauta* (t., 1864—65) a *Quinta smyrenského* (t., 1866—67). Z moderních básníků přeložil Camoensovy *Lusiady* (Lipsko, 1833, 3. vyd. 1869).

5) D. Othon, filolog a linguista čuchonský, prof. sanskritu a srovnávací filologie na univ. helsingforské (* 1835 v Gamlakarleby v Čuchonsku). Pracoval v oboru sanskritu a srovnávacího jazykozpytu se stálým zřetelem k čuchonštině, již náleží hlavní jeho činnost. Hlavním dílem jeho jest *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen* (Helsingfors a Lipsko, 1874, 1876 a 1888, 3 sv.). K němu poji se *Ofversikt af den finsk-ugriska språkfortknings historia* (Hels., 1872); *Lieder der Lappen* (t., 1876); a *Die gegenseitige Verwandtschaft der finn-ugrischen Sprachen* (Berlin, 1865); ze starších uvádíme: *Das Personalpronomen in den altaischen Sprachen* (Berlin, 1865); *Pindapitriyajna, das Manenopfer bei den Indern* (t., 1870) a *Der Mythos von Sampo* (Hels., 1871). Dk.

Donnersberg, jméno hor: 1) D. nebo Dorsberg, osamělý porfyrový vrch v bav. Falci rýnské, kraji kirchheimbolandenském, 691 m vysoký, porostlý lesy bukovými, dubovými a kaštanovými, s vyčnívající skalou »Královským stolcem«. — 2) D. viz Milešovka.

Donnersmark viz Henckel von D.

Dönniges Franz Wilh, státník a historik něm. (* 1814 v Kolbatzu — † 1872 v Římě). Zastupoval dvůr bavor. při drážďanských konferencích, působil při rozličných poslanectvích, posleďně při italském a vydal: *Acta Henrici VII.* (Berlin, 1839); *Jahrbücher unter d. Herrschaft Kaisers Otto I.* (t., 1840); *Das deut. Staatsrecht v. Karl d. Gr. bis auf*

das XII. Jahrh. (t., 1842); *Geschichte d. deut. Kaiserthums* (t., 1841) a j.

Donnington-Castle [doningtnkhasl], ves v angl. hrabství leicesterském, 26 km ssz. od Leicesteru při želez. trati z Nottinghamu do Uttoxeteru, má 2662 ob. (1891) a živý průmysl. Zámek a statek zdejší zakoupen byl r. 1815 angl. národem a odevzdán jako národní dar vévodě Wellingtonovi.

Donnybrook [donibrúk], předměstí dublinské na jihových. straně města, proslulé někdy svými trhy (*Donnybrook fair*).

Donon [-nón] též Rougemont [rúžmōn], hora ve Vogesách v dolním Elsasku, blízko hranic lotrinských a francouzských 1008 m vysoká, jest důležitou hranicí geologickou, neboť na jižní straně jeho končí jižní Vogesy prahorské (žula, svor, porfyr), kdežto na sev. od něho skládají se Vogesy již z pestrých pískovců. Na sev. úbočí jeho pramení se Bílá Saara. Přes D. vede silnice »Dononská«, spojující dolní Elzas s Lotrinskem. Mimo to jest D. zajímavým nalezištěm archaeologickým a zdá se, že býval náboženským středem krajin vogeských. Na lysém temeni, s něhož se otvírá nádherná vyhlídka po Vogesách, El-sasku i Lotrinsku, nalezi v XVIII. století Ruinart, Dom Calmet a Schoepffin základy stavby, která se pokládá za svatyni Merkurovu, dále zbytky jiných dvou budov, různé nápisy, kusy soch Merkurových, sloupů a j. starožitností. Od r. 1869 zřízen jest na vrcholu hory chrám ve sluhu řeckém, v němž chová se velká část starožitností na D-u nalezených. Srv. Jollois, *Mémoires sur les antiquités du D.* (Epinal, 1828); Bechstein, *Der D. und seine Denkmäler* (1891).

Donosnost fr. *portée*, něm. *Tragweite*), vzdálenost, na kterou doletí předmět: šíp, koule, kulka, střela a pod. vrženy ze zbraně střelné: z luku, hrubé střelby, ručnice a pod. D. střel hnaných střelným prachem nebo podobnou hnací silou ze zbraní střelných řídí se: 1. dle sestroje celé hlavně, zvláště nitra jejího čili vývrtnu u těchto zbraní, 2. dle jejich velikosti, t. j. objemu a délky, 3. dle doby a jiných vlastností také velikosti té které střely a 4. dle množství a jakosti prachu nebo té které jiné hnací třaskaviny, 5. dle elevace hlavně čili zvýšení jejího ústí. ad 1. Ze starších děl a pušek s vývrtem hladkým bývala d. mnohem menší než z nových ryhovaných, ze krouceně t. j. závitěm ryhovaných větší než z palných zbraní s ryhami přímými. ze starých předovek menší než z nynějších zadovek. ad 2. Hrubé zbraně palné při stejných podmínkách jiných donášejí dál, čím hrubší tím dále, než ruční. menší. ad 3. Staré střely kulaté leťce kladly vzduchu větší odpor než nové podlouhlé a hrotité, pročež byla oněch d. menší než d. těchto. Čím hmota celé střely jednorodější, tím dále tato leť. ad 4. Čím úplněji a stejněji shoří při výstřelu střelný prach či pod., tím dále žene střelu. ad 5. Čím více vyššíme střelíce ústí hlavně, tím dosáhneme větší d-i. To všecko, hlavně ale množ-

ství prachu a elevace, platí jen do jistých mezí. Ze všeho toho patrno, že vládla a vládne vždy snaha zvýšiti d., aby bylo lze uskoditi nepříteli již na značnější dálku, a že opravování a zdokonalování zbraní střelných z velké části spočívá na d-i. Srv. Dostřel. Pro podrobnosti viz jiná hesla jednající o střelbě jako Dělo, Hrubá střelba, Míření, Řídídlo, Ručnice atd. FM.

Donoso [-ózo] Ximenes Josef, malíř a architekt špan. (* 1628 — † 1690 v Madridě). byl žákem Franc. Fernandez a žil pak sedm let v Římě, kde se přidal k akademické škole. Přisvojiv si velikou zručnost, vrátil se do Španěl, kde mnoho kostelů ozdobil velkými freskami a olejovými obrazy. Mnoho jeho děl časem zničeno, ale dosud některá svědčí o jeho stavitelské i malířské dovednosti, zejména chrám sv. Ludvíka v Madridě a čtyři obrazy v muzeu fomentuském: *Sv. František de Paula zřehává mor*; *Sv. František jako divotvorce*; *Zvěstování*; *Don Juan d' Austria*.

Donoso-Cortés [-kor-] Juan Francisco Maria de la Salud, markýz de Valdegamas, státník špan. (* 1809 ve Valle de la Sarena — † 1853 v Paříži). Byl professorem krásných věd v koleji cacereské, od r. 1835 v ministerstvu spravedlnosti a přívržencem královny Kristiny, kterou r. 1840, když strana exaltadů nabyla vrchu, provázal do vyhnanství. Navrátil se r. 1843 do Španěl, podporoval v kortesích stranu královskou a přišel katolickou; za to povýšen na markýza a jmenován 1851 vyslancem v Paříži. Důležitější jeho spisy jsou: *Consideraciones sobre la diplomacia* (Madrid, 1834); *La ley electoral* (t., 1835); *Essai sur le catholicisme, le libéralisme et le socialisme* (Paříž, 1851).

Donov., skratek přírodopisný, jímž označen Edward Donovan [-ven], přírodopyslec angl. (* 1798 — † 1837). jenž mezi jinými uveřejnil: *General Illustrations of Entomology* (1805—42, 3 sv.); *Natural History of British Birds, Fishes, Insects, and Quadrupeds; The Nests and Eggs of British Birds*.

Doňov, ves v Čechách, hejt. Třeboň, okr. a pš. Veselí n. L. (6 km sv.), fara Drahou; 34 d., 245 ob. č. (1890), zř. šk. a žel. stanice.

Donovanův roztok [-ven] jest roztok jodidu arsenového a jodidu rtuťnatého ve vodě; málo se potřebuje a to právem, poněvadž jsou různé předpisy, které dávají roztoky značně se lišící. Jd.

Donovský V. Ž., český spisovatel a žurnalista, vlastním jménem Václav Zízala (* 1824 v Praze — † 1891 t.). Učil se čalounictví, avšak seznámiv se s mladým kroužkem spisovatelů českých, nastoupil dráhu spisovatelkou. Bouře r. 1848 strhly jej k živé účasti, za niž mu bylo mnohonásobně pykati v době nastalé reakce, již také odsouzen k vojsku do Itálie. R. 1859 vrátil se jako šikovatel do Prahy, i zabral se živě do liter. ruchu. přispívaje zvláště do »Obrazů života«, »Květu« (1861) a j. Nepokojný duch jeho zavedl jej na krátko i k divadelní společnosti Prokopové. Posléze dostal se do administrace »Nár. Listů«.

Stižen chorobou vystoupil odtud v letech devadesátých, a od té doby krutě na něho dolehla duševní i hmotná bída. Jež dohnala jej posléze k zoufalství. Vedle některých překladů divadelních her a drobností po časopisech rozptýlených (na př. *Počátky českého divadla na venkově* ve »Květech« 1871) zaslouhují zmínky jeho povídky, zrcadlící živou citlivost jeho i trudné zkušenosti: *Karbaník a rodina jeho* (v Bibl. čes. pův. románů 1857, sv. V—VI.). *Tři Čechové* (t., 1855 sv. III.—V.) a *Z povídek o Červeném Hradě* (t., 1857, sv. VI.). Srv. »Osvěta«, 1891, str. 93. *Hš.*

Don Quijote, tež **D. Quixote** [kichote], hrdina proslulého románu Cervantesova »El ingenioso hidalgo D. Q. de la Mancha«, a odtud jméno, jímž se označují bláhovci shánějící se po fantastických dobrodružstvích, romantičtí snilkové, přemrštěnci hledající ve skutečném životě stvůry svého výstředního mozku. — Říká se i donquijotiáda o takovém honění se za nemožnostmi.

Don Ranudo, titulní osoba veselohry »Don Ranudo de Colibrados« od dánského básníka Lud. Holberga, vlastně anagram zvolání »o du nar« (ó ty blázne); říká se tak člověku nadutému neoprávněnou, směšnou pýchou.

Donská oblast (obl. donského voj. skta), jihových. část Ruska mezi guber. saratovskou, astrachaňskou, stavropolskou, obl. kubaňskou k moři Azovskému, má na 164.607 km²: 1.896.113 ob. (1885), z nichž 98% Donských kozáků a Rusů, 2% Kalmyků a něco málo Němců. Země na levém břehu Donu jest jednotvárná step s půdou solnatou, málo úrodnou, rázu aralsko-kaspického, přecházející jen na severu při Medvedici a Choperu ve vyšší kopčinu; na pravém břehu donském zdvihá se mírná pahorkatina, která se za Doncem rozšiřuje v Doneckou vypnulínu (v. t.) Kromě Donu a jeho přítoků (Choper, Medvedica, Koviļa, Čir, Donec, Sal a Manyč) vlévají se do Azovského moře, které tu oplývá bohatstvím ryb, jen menší pobřežní říčky, z nichž vynikají: Kalmius, Mius a Jeja. Půda na pr. bř. Donu jest velmi úrodná, i nemusí býti ani mrvna, ale kozáci kromě vinařství nevěnují polnímu hospodářství mnoho péče, zabývajíce se více chovem dobytka, zvláště koní, pro které zřízeno jest 782 hřebčinců (1882), kdežto Kalmykové vynikají chovem skotu. Průmysl jest nepatrný, ale obchod dosti čilý. **D. o.** jest pod správou atamana kozáckého, jenž sídlí v hl. městě Novočerkasku, a rozdělena jest v 9 okruhů: čerkaský, první a druhý donský, ústmedvedický, choperský, donecký, miuský, salský, roztofský a tagan-roský. *Ft.*

Donská vína pcházejí z vinic, které na rozkaz Petra Vel. založeny byly na pr. břehu donském od ústí Medvedice až k moři Azovskému; vinice poskytují ročně 140 000 hl vína; střed obchodu s vínem jest Novočerkask a Cymlianskaja Stanica na Donu, kde vyrábí se také dobré šumivé víno.

Donskoj tolk (donské vyznání), ruská sekta molokánská. Kdežto molokané učí,

že Bohu možno sloužiti toliko duchovně. uznali někteří členové sekty také potřebu bohoslužby zevní. Hlasatelem tohoto nového učení byl kozák Andrej Salamatin, jenž po r. 1823 získal mnoho přívržencův v gubernii taurické a stal se tak zakladatelem D-ského t-u, jehož členové sami se nazývají evangelickými křesťany **D. t.** přijal za své téměř všechny obřady pravoslavné církve, vyjma ovšem liturgii (mši), které sloužiti nemůže, protože nemá svěcených kněží. Obec však volí si učitele, na něhož přenáší učitelskou moc skládáním rukou všech přítomných členů obce. Učitel křtí novorozeně, pohroužeje je třikrát do vody před tím posvěcené; zpovídá kající, provázeje zpověď modlitbou, ve které prosí Boha za odpustění hříchův; při společné bohoslužbě žehná chléb a víno, a dává jich přítomným požívat, provázeje obřad částečně změněnými modlitbami církve pravoslavné; tež pomazání nemocných opět přijato. I v otázkách sociálních liší se **D. t.** značně od ostatních molokánův. Uznávají moc cafe, modlí se za něho, konají vojenskou službu a přísahají; uznávají rozsudky soudcův a sběhům i trestancům útulku neposkytují. Ze všech ruských sekt rationalistických **D. t.** přiblížil se nejvíce opět k církvi pravoslavné. *Hbý.*

Donský okruh, dva kraje Donské oblasti v již. Rusku při Donu: 1) První d. o. mezi ř. Sálem a Doncem, 14.384,8 km² veliký se 155.206 ob. (1885), při Donu bažinatý, jinak velmi úrodný; hl. místo Konstantinovskaja Stanica 2217 ob. — 2) Druhý d. o. při řece Čiru, 31.958,6 km se 214.802 ob. (1885), kteří pěstují révu, provozují rybářství a chov dobytka; hl. m. Nižní Čirskaja Stanica 4055 ob.

Donští kozáci viz Kozáci.

Donť Jakob, syn proslulého violoncellisty vídeňského dvorního divadla Josefa Val. D-a, renomovaný virtuos na housle a skladatel (* 1815 v Georgenthalu v Čechách). **D.** jest odchovancem konservatoře vídeňské. R. 1831 stal se členem orchestru ve dvorním divadle vídeňském, r. 1834 členem tamější dvorní kapely. **D.** jest chvalně znám jako skladatel v oboru hud. literatury houslové; jeho paedagogická tvorba, najmě sbírka étud houslových, cení se jako jedna z nejlepších svého druhu. *Str.*

Donucení rozeznávají sluší dvojí: fyzické a psychické. Prvé (*vis absoluta*) záleží v násilném přivedení jiné osoby k jistým pohybům těla, které, poněvadž nejsou vůlí vyvolány, projevem vůle anebo činem nazvati nelze. Proto také nemají naprosto právních účinků. Psychické d. (*vis compulsiva*) působí vyhrůžkou jistého zla a bázní tím povstalou (*metus*) na osobu, aby ji k jistému projevu vůle přiměla; jsou tedy d. a bázeň v též poměru příčiny a následku jako podvod a omyl. Ovšem jest spor obecnoprávní doktriny, vylučuje-li d. vůli čili nic (*coacta voluntas est etiam voluntas*) jest vlastně bezvýznamným, poněvadž na vnitřní existenci vůle nesejde, nýbrž pouze na jejím projevu. Avšak d. jest dle rak. práva deliktem, majícím za následek,

že lze žádati uvedení v předešlý stav, tedy zejména prohlášení právního jednání za neplatné. Předpokládá se při tom při smlouvách, že d. vyšlo od druhého kontrahenta (§ 870 obč. zák.) anebo že tento aspoň věděl, anebo vědětí musil, že se projev vůle stal z d třetí osobou, a že okolnosti této zneužil (§ 875 obč. zák.); rovněž se předpokládá bázeň důvodná (*vani timoris iusta excusatio non est*), jež vznikla vyhrůžkou bezprávnou, to jest takovou, jejíž skutečné provedení bylo by bezprávním aneb aspoň vyhrůžená zlo není právně odůvodněným prostředkem právního jednání docílení. Smlouva (obligační i věcná) jest podle rak. práva nafikatelna (*anfechtbar*), poškozený musí tedy právo své žalobou nebo námitkou k platnosti přivésti. Promlčecí doba trvá vedle § 1487 obč. zák. tři léta. Smlouva manželská, z důvodné bázně uzavřená, nemá platnosti (§ 55 obč. zák.), ovšem musí neplatnost jedním z manželů stihána býti. Také d. třetí osobou jeví zde tento následek, ale ten z manželů, jenž věděl o bázni, v níž druhý manžel uveden byl, anebo jí sám způsobil (§ 95 obč. zák.), nemůže platnost manželství v odpor bráti. Poslední pořízení d-m způsobené jest neplatno bez ohledu, od koho vyšlo (§ 565 obč. zák.), neplatnost musí však ve lhůtě § 1487 obč. zák. stihána býti. Podle říj. práva působí vůbec d. i od třetí osoby vyšlé. Mimo to jsou *actio* i *exceptio quod metus causa in rem scriptae* t. j. mohla se od každého, kdo se nalézal v držení výhody poškozenému d-m odňaté, požadovati restituice (l. 9 § 1, 8. l. 10, pr. l. 11, 14, § 3, 5, D. 4, 2, l. 4, § 33, D. 44. 4). Zdáli smlouva jest absolutně nebo relativně neplatna nebo pouze nafikatelna, jest v říj. právu otázkou spornou; někteří rozeznávají v d. ve příčině mezi *negotia stricti iuris* a *bonae fidei*, civilním a praetorským právem atd. Zásadu neplatnosti manželské vynuceného vyslovilo kan. právo v C. 15, 28, X. 41, c. 2, X. 4, 7. — Lit.: Schliemann, *Lehre von Zwange* (1861); Kramer, *De leer van den psychischen dwang etc.* (1864); Sen'z, *Über die Macht etc.* (G. H. 1873); Czylharz, *Der Einfluss des Zwanges etc.* (Jahrb. f. Dogm., 1874); Schlossman, *Zur Lehre vom Zwange* (1874) a j. *Síkl.*

D. v právu trestním může míti rozličný význam. 1. D. k činu trestnému. Byl-li někdo násilím fysickým (*vis absoluta*) donucen k vykonání skutku trestného takovým způsobem, že při tom jeho vlastní síly tělesné byly překonány násilím cizím, není skutek takto vykonaný ani činem jeho ve smyslu právním, t. j. projevem vůle jeho. Donucovatel jest tu sám nepřímým pachatelem činu trestného, donucený pak, kterýž nebyl než mechanickým nástrojem zločinné vůle cizí, nemůže z činu toho činěn býti odpovědným. Podobný poměr co do právní odpovědnosti může nastati, i když někdo násilím psychickým (*vis compulsiva*), zejména cizím vyhrožováním, tedy bázní, byl donucen k vykonání činu trestného. Tu sice donucovatel jest toliko návodcem, donucený sám pak pachate-

lem činu trestného a tedy vůbec i z něho odpovědným; neboť on skutečně, třeba ovšem podrobuje se cizímu nátlaku, rozhodl se k vykonání činu trestného. D. může tu míti účinek jen jako důvod pro zmírnění trestnosti. Jest však také možno, že zlo, které někomu hrozilo, bylo tak značné, a nebezpečností, že jej skutečně stihne, tak bezprostředně, že by jen vůle síly neobyčejné dovedla mu odolati. D. dosahující takového stupně působí nouzi, kteráž spáchání činu trestného omlouvá a trestnost jeho vylučuje. Rak. z. tr. v § 2 lit. g jmenuje, podobně jako zák. tr. franc. čl. 64. »neodolatelné d.« mezi důvody vylučujícími trestnost (nesprávně nápis: »důvody vylučující zlé úmysly«), zahrnuje v tom nejen násilí fysické, nýbrž jak vyplývá ze srovnání s § 125, i psychické, ano i všechny jiné případy nouze. Osnova nov. tr. z. z r. 1891 prohlašuje v § 58 obojí způsob d. výslovně za důvod beztrestnosti, uvádějc vedle toho v § 59 zvláště nouzi ve vlastním smyslu. Podobně uherský zák. tr. v §§ 77 a 80 a německý v §§ 52 a 54. (Viz také čl. Nouze.) 2. D. jako samostatný čin trestný proti volnosti cizí vůle záleží v tom, že někdo násilím nebo vyhrožováním přinutil někoho k nějakému činění, snášení neb opominutí. Zvláštním způsobem donucování, avšak deliktem majetkovým, jest vydírání, při čemž donucovatel zároveň zamýšlel zjednati sobě (nebo někomu jinému) bezprávný prospěch na jmění. Rozdílu toho šetří něm. zák. tr. §§ 240 a 253. Podobně rakouská osn. zák. z roku 1891, kteráž v § 254 stanoví, že dopouští se přečinu d., kdo bezprávně užívaje násilí nebo jím vyhrožuje, nebo hrozí někomu bezprávným způsobením něčeho zlého, nutí jej k nějakému jednání, snášení neb opominutí, naproti čemuž vydírání v § 271 má povahu deliktu majetkového ve smyslu zmíněném. Jinak zák. tr. rak. z r. 1852, jenž zločin vydírání vyměňuje v § 98 v ten způsob, že v tom sloučeno jest vydírání a téměř vše, co v sobě obsahuje donucování ve smyslu právě vyloženém (viz Vydírání). 3. D. buď násilím fysickým nebo vyhrožováním jest ko- nečně také pojmovým znakem různých činů trestných, jako na př. loupeže, některých případů násilného smilata atd. *-rech.*

Donucovací pracovny jsou veřejné ústavy, které mají osoby k práci způsobilé, však jí se štítící nebo jinak nespofádaný život vedoucí (žebračky, tuláky, nevěstky a t. p.) donucením ku pravidelné práci, působením náboženským a vyučováním naváděti ku spofádanému životu. Liší se tedy právě svou stránkou donucovací od takových pracoven, které slouží k tomu, aby osobám chudým. výživy nemajícím, ale k práci způsobilým poskytla se pomoc zaměstnáním dotud, až zase najdou výdělek. Do takových vstoupiti nikdo nemůže býti nucen, aniž v nich mocí držán; ovšem odmítne-li, když o chudinskou pomoc se ucházel, nabízenou mu práci v pracovně. neobdrží podpory jiné a může býti stihán trestně. dovolává-li se přes to dále dobročinnosti nebo

toulá-li se bez zaměstnání. Nejstarší typ těchto obyčejných chudinských pracoven jest anglický work-house (viz Chudinství).

D. p. samy, rozšířené tou dobou hlavně v Němcích, Rakousku, Švýcarech a Nizozemsku, rozeznávají se tedy od chudinských pracoven tím, že dodávají se a drží se tam osoby způsobu výše naznačeného mocí a donucují se prostředky disciplinárními k práci a pořádku. Co do způsobu dodání panují však rozdíly. V některých státech mohou takové osoby odevzdány býti do práce nucené jen tehdy, když soudce v rozsudku, kterým jim pro tuláctví, žebrání atd. uložil trest, zároveň vyslovil, že mohou býti dodány do d. p. O dodání samotném rozhoduje pak správní úřad. To platí nyní zejména v Rakousku a v Prusku a držení takových osob v d. p-ně má tedy pak povahu dodatečné vazby napravovací (*correctionelle Nachhaft*). Jinde, zejména v král. Saském, Bavorském, Württembersku, Oldenbursku, též ve mnohých kantonech švýcarských může úřad správní bez předchozího rozsudku soudcova dodání naříditi. Rozdíl d. ch. p-ven od vězení záleží (kromě jistých z věcí plynoucích odchylek ve způsobu nakládání atd.) zejména též v tom, že nedodává se káranec do d. p. hned z předu na určitou dobu, nýbrž že doba jeho pobytu v ní — v mezích jisté maximální lhůty zákonně předepsané — řídí se dle chování jeho a dle míry nastalého polepšení.

Až do zák. z 10 května 1873 č. 108 ř. z. i v Rakousku rozhodovaly o odevzdání do d. p. (v Čechách zvané »káznicí«) správní úřadové. Tyto starší rakouské ústavy sahají svým původem až do konce minulého století a důležitá byla pro ně zejména pravidla direktivní daná dekr. dv. kom. z 15. čna 1811. Návrhy na odevzdání podávali političtí úřadové i stolic, místodržitelství rozhodovalo. Dodání býti mohli nejen tuláci, nepolepšitelní žebráci a lidé počestnému výdělku se vyhýbající, nýbrž i čeléd nemající z vlastní viny zaměstnání a pak — do zvláštních oddělení — i nezletilci zanedbaného vychování. V polovici XIX. věku byly takové ústavy v Praze, Brně, Vídni, Št. Hradci, Linci, Gorici, Inšpruku, Švacu a Lvově. Nyní platí v příčině dodávání do d. ch. p-ven, jich zřizován. a správy oba říšské zák. ze 24. kv. 1885. První ze zákonů těch (č. 89 ř. z.), jímž částečně zrušena ustanovení výše uvedeného zák. z 10. kv. 1873, obsahuje hlavně zostřené předpisy o tom, jak se trestají tuláci, osoby od domu k domu po žebratě jdoucí neb nezletilce k žebratě svádějící, pak ti, kteří na vyzvání úřadu bezpečnosti se v určité lhůtě neprokáží, že se živí dovoleným způsobem, anebo kterým obec, když výdělku neměli, přiměřenou práci za mzdu nebo výživu poukázala a oni ji zamítli. Dále obsahuje trestní předpisy proti osobám provozujícím za jistých zvlášť ztěžujících okolností živnost necudnou nebo při tom veřejně pohoršení působícím anebo kuplířstvím se živícím. O všech dotčených může soud v rozsudku vysloviti, že po obyčejném trestu mohou býti dodáni do d. p., což může se státi i v příčině těch, kdož byli po-

trestáni pro porušení povinností a omezení spojených s policejní dohlídkou na ně uvalenou. Ježto však řečených právě skutků trestných dopouštějí se též osoby, které se dopustily zároveň jiného trestného skutku, zejména zločinu nebo přestupku proti majetku, na př. krádeže, podvodu atd., nebo které již pro takovýto jiný zločin nebo přestupek byly třeba i několikráte potrestány, jest tedy možno, že i takovéto osoby odevzdají se do d. p.

Zřizovati a vydržovati d. p. učinil druhý z uvedených zákonů (č. 90 ř. z.) úkolem zemí, zůstaviv zákonodárství zemskému, aby zřizování a v případě vydržování neb účast ve vydržování přikázalo okresům neb obcím. O dodání do d. ch. p-ven, pokud jsou ústavy zemskými, rozhodují »smíšené kommisie« při jednotlivých místodržitelstvích, v nichž musí býti zastoupen též příslušný výbor zemský. Nikdo nesmí v d. p-ně býti nepřetržitě držán déle než tři roky, může však svolením smíšené kommisie býti propuštěn dříve, prokázal-li polepšení. Jestliže pak, byv před uplynutím dvou let propuštěn, znova upadl v život nespolečný, může býti rozhodnutím téže kommisie dodán do d. p-ny znova na zbývající část doby tříleté, aniž jest třeba nového výroku soudcova. O dodání rozhoduje kommisie, nehledíc na to, má-li ten který v zemi domovské právo čili nic. Země, v níž jest příslušným, jest povinna platiti zaň ustanovený vydržovací příspěvek, čehož zhostiti se může jen, převezme-li jej do své vlastní d. p-ny. Pro každou d. p-ny zřizují se stanovy a domácí řád, k jejichž platnosti vyhledává se chválení státní správy. Vnitřní organizace je u všech takovýchto ústavů podobná. Práce prováděné návodem dozorců, příslušných zaměstnání znalých, dějí se z části na účet země nebo jiných veřejných sborů, z části pro jiné zákazníky; objevuje se po příkladě trestnic i souborné zadávání káranecových sil pro soukromé podnikatele. I zaměstnání mimo ústav sám buď ve vlastním polním a zahradním hospodářství ústavu nebo pronajetím rolníkům, podnikatelům vodních a jiných staveb a t. p. je z pravidla možno. Kde chová ústav káranec obojího pohlaví, panuje přísné rozdělení dle pohlaví. Káranec dělvají se obyčejně dle stupně zkaženosti a dle chování na třídy disciplinární a po případě se dle těch i rozdělují do místností obytných. Z pravidla obývá více káranců jednu místnost (ložnici) pospolu; osamocené držení jednotlivce — dle obdoby samovazby — slouží jen za prostředek kárný. Dle tříd disciplinárních řídí se i jisté výhody kárancům povolené (zejména výše t. zv. převýdělku za výkony převyšující daný úkol a možnost užití části jeho k jistým nadlepením); k propuštění nebývá neb aspoň nemá býti navržen, kdo nebyl již vřaděn do třídy nejlepší.

Starší ústavy rakouské byly skoro všechny zachovány a dle předpisů nového zákona zařízeny, kromě toho založeny i nové, z nichž první byla veliká dolnorakouská d. p-na v Korneburce, načež následovaly čtyři nové moravské (v Jihlavě, Znojmě, Šumperku a N.

Jičíně) a nová česká v Pardubicích. Úspěch ústavů těch nesplnil naděje v ně kladené. Úmyslem zákonodárce, který k vydání zákonů z r. 1885 přikročil po naléhavých obecných stescích na mnozí se tuláctví, bylo zajistě, aby tuláci a jiné osoby nespofádané, pro které zákon ze 24. kv. 1885 přinesl ztížená ustanovení trestní, tvořili jaksi normální populaci d-ch p-ven. Ježto však, jak řečeno, dostati se tam mohou též osoby i pro jiné trestní skutky, a zvláště pro zločiny, třeba i vícekrátě potrestané a ve skutečnosti již pro nedostatek místa velikou převahou právě jen osoby takové se tam dodávají, slouží d. p. vlastně hlavně tomu, aby nepolepšitelným nebo již nespodně polepšitelným trestancům na útraty zemí prodloužily dobu vazby. I kdyby ostatně d. p. zůstaly omezeny na ty kategorie lidí, jež zákon především měl na zřeteli, zůstanou i pak zařízení kusým, dokud nebudou soustavně doplněny jinými zařízeními, jejichž úkol jest ještě vyšší měrou praeventivní, totiž zařízeními, jejichž pomocí lidé bez zaměstnání, kteří cestují práci hledající, chrání se před upadnutím v tuláctví poskytováním noclehu a stravy za vykonání jisté práce nebo i poskytováním delšího pobytu a zaopatření za práce vykonané. Soustavně upravená síť t. zv. naturalních stanic stravovacích a pracovních kolonií, jak si je poklidilo na většině svého území Německo a po jeho příkladu již některé země rakouské (Dolní Rakousy, Morava), hovoří tomuto úkolu, zabírajíc přibývání živil, pro něž určeny jsou d. p., tyto pak samy musí se omeziti na vlastní a jedině správný úkol svůj zásadným vyloučením živil již nepolepšitelných.

D. p. pro mladistvé kárance (u nás až do věku 18 let) tvoří zvláštní kategorii d-ch p-ven t. zv. polepšovny. Ony však nebývají určeny výhradně pro osoby takové, u nichž nastaly výše řečené podmínky pro dodání do d. p., nýbrž i pro jiné skupiny mladistvých osob polepšení potřebných, takže mají v nejednom směru úkoly zvláštní (viz Polepšovny). Zákon nás dopouští sice, aby byla správa jejich spojena se správou d-ch p-ven pro odrostlé, ale musí oba druhy kárenců býti od sebe přísně odděleny. Srv.: von Wintzingerode-Knorr, Bericht üb. die deutschen Arbeitshäuser (Lipsko, 1884); Bráf, Dvě nutné opravy (Praha, 1884).

Donucovací práva (*Zwangsrechte, Bannrechte*) záležejí v povinnosti s vlastnictvím nemovitého statku, poddanstvím, inkolátem spojené, neodbratí jisté předměty, pravidlem potraviny a nápoje, dotyčně neukájeti jisté potřeby denního života u osoby jiné nežli u oprávněného. Příkladem jsou závazek pivní (*Bierzwang*), t. zv. povinnost neodbratí pivo lež z pivovaru vrchnosti; závazek vinný (*Weinzwang*), k mletí (*Mühlenzwang*), solní (*Salzwang*) atd. Pokud se břemena tato zakládala na poměru poddanském, byla v Rakousku zrušena částečně r. 1782 a 1789, dokonce pak r. 1848, tak že zbyly pouze zbytky závazku pivního, pokud založen byl na smlouvě. Právo král.

měst a t. zv. pravovárečných měšťanů v určitém okraku výhradně pivo vařiti a kořalku páliiti, bylo sice zrušeno v Čechách zem. zák. z 30. dub. 1869, č. 65 z. z., reální pivní závazek však, pokud se zakládal na (obyčejně emphyteutické) smlouvě, nebyl tím zrušen, ale zrušení dopuštěno za náhradu vrchnosti zák. z 11. kv. 1869, č. 77 z. z. V Prusku zrušena byla d. p. r. 1810 a živn. řádem z r. 1845 v Sasku r. 1838. Právní povaha práv těch, jak uvedeno, historicky v poddanském poměru se zakládajících, byla spornou. V obecném právu pokládána byla zejména za *servitutes in faciendo* anebo za negativní *servitutes* a poskytována *actio confessoria* na uznání práva vůbec a žaloba na náhradu a pokutu pro jednotlivá přestoupení. Moderní právní věda (Gerber, Randa) čítá d. p. právě tak jako reální břemena k t. zv. vázaným obligacím (*gebundene, Zustands-Obligationen*) a vykládá právní povahu jejich tím způsobem, že jsou to práva obligacní, jejichž passivní stránka na jistý stav, tedy zejména držbu, resp. vlastnictví nemovitého statku vázána jest, a je od břemen reálních tím se liší, že povinnost jest tu podmíněna, vlastně negativní (k omezení). Důsledně zníti musí též žalobní prosba negativně a exekuce vede se *ad factum omnitemdum* peněžitými pokutami a arstem.

Donum perseverantiae (lat.), dar vytrvalosti, jest dle učení katolického dar ve stavu posvěcující milosti setrvati; vytrvalost jest buď dočasná (*perseverantia temporalis*), setrvá-li člověk jen po nějakou dobu, pak klesnuv do hříchu těžkého milost posvěcující ztratí, aneb konečná (*p. finalis*), setrvá-li ve stavu milosti až do smrti. Učení kat. praví, že i ospravedlněný člověk nemůže na dlouho hříchu těžkého se uvarovati, není to tedy v moci člověka samého, setrvati až do konce; a tudíž Bůh jsa pánem života a vyměřuje každému dobu života, povolá-li člověka z tobo světa právě, když ve stavu milosti se nalézá, činí, že člověk setrval až do konce; jest to tedy zvláštní dar, jenž od ostatní milosti činné (*gratia actualis*) se liší, neboť tato působí na rozum a vůli člověka osvětlujíc a povzbuzujíc, oním však darem Bůh svou zvláštní prozřetelností působí, že stav milosti posvěcující se poji se smrtí tělesnou; způsob, jakým to Bůh činí, jest rozličný: jednomu urychlí smrt, by neklesl (*p. passiva*), jinému prodlouží života, by se polepšil, jiného chrání nebezpečí hříchu a sílí ho v pokušení, by zachoval milost až do smrti (*p. activa simul et passiva*, protože i člověk musí spolupůsobiti); protož i doba vytrvání jest různá, u některého dlouho třeba po celý život trvá, u jiného jen krátce, jako u kajícího lotra na kříži.

So.
D. p. zove se v staro evangel. dogmatice, zvláště za příkladem Augustinovým, učení o absolutní praedestiaci ten dar, kterýž boží milost skýtá jistému, určitému počtu lidí, radou boží před věky ke spasení vyvolených, takže setrvají u víře a posvěcení až do konce, a odepřen jest zavrženým, tak že, ač mnozí

z nich následkem zevně nabídnutých prostředků milosti dočasné víry a dočasného znovuzrození docházejí, pfece pro nedostatek daru vytrvalosti zase odpadají. *BM.*

Donum superadditum (lat.), dar přidáný slove v katol. dogmatice dar, jenž člověku k darům přirozeným ještě nad to od Boha jest přidán; ač přirozenost člověka vyžaduje, by tento měl tělo ústrojné, duši rozumnou a svobodnou, pfece toto a vše, co z toho přirozeně plyne, jako život, zdraví, schopnosti a síly tělesné i duševní, jakož i to, co člověku k zachování života jest užitečné a potřebné, jako světlo, úroda a p., pro jednotlivce jest dar Boží; dá-li Bůh nad to ještě člověku něco, čeho přirozenost jeho nevyžaduje, a čeho si člověk svým působením nemůže získati cestou přirozenou, aniž jiný tvor jemu poskytnouti může, jest to *d. s.* a jest buď *d. praeternaturale*, jež člověka v řádu přirozeném zdokonaluje nad jeho potřeby přirozené; tak měl první člověk v ráji dar, že byl prost žádostivosti, síly smyslné úplně byly podrobeny vůli a rozumu, tak že jedny druhých neporušovaly (*d. integritatis*), pak měl dar nesmrtnosti tělesné, vědomosti vlité a blaženosti pozemské; nebo jest to *d. supernaturale*, jež člověka do vyššího řádu povznáší, a ta jest posvěcující milost, jež v duši prvního člověka způsobila svatost a spravedlnost, tak že byl Bohu milý, přijatý syn Boží, a schopen Boha jednou viděti tvář ve tvář, t. j. v bytnosti poznati a tudíž nekonečně a na věky blažen býti; dále pak jsou to ostatní dary, jež zároveň s posvěcující milostí byly dány, t. tři božské ctnosti, ostatní ctnosti vlité a sedm darů Ducha sv. — Darův těchto hříchem ztracených nám Kristus Pán svou smrtí opět získal; posvěcující milost a vše s ní spojené se nám uděluje na křtu sv. a (těm, kteří opět získal; posvěcující milost a vše s ní spojené se nám uděluje na křtu sv. a (těm, kteří ve svátosti pokání; prvější dary jsou člověku zadržány až do budoucího těla vzkříšení, jen některým dává Bůh již v tomto životě výjimkou dar integrity (zbavuje jich žádostivosti) a poněkud dar vědomosti vlité (dar řeči a pod.). *So.*

D. s. nemíní evang. dogmatika tak, že jest to mravní dokonalost prvního člověka, nenáležící k lidské podstatě, jemu jako zvláštní nadpřirozená milost Bohem na čas daná a zase odňatá, čehož následek byl hřích, ospravedlněním pak opět nabytá, poněvadž by tím pojem hřichu byl seslaben a Bůh činěn byl původcem jeho; nýbrž rozumí jím jednu stránku »obrazu božského«, kterýmž se vyjadřuje prvotní stav člověka před poklesnutím ve hřích. Míněn jest jím obraz boží v užším smyslu, jenž liší se od obrazu božského v širším smyslu (neztratitelného, zahrnujícího v sobě to, čím se člověk rodem liší od ostatního stvoření jako tvor rozumný, osobní, duchovní, určený k svatosti a blaženosti v Bohu, všecko, co člověka činí člověkem, k čemuž nenáleží ani svatost ani hřích, nýbrž toliko duchovní, mravní přirozenost lidská = *imago Dei essentialis* starých evang. dogmatiků). Tento obraz

boží v užším smyslu vyjadřuje původní skutečný stav člověka, totiž že měl spravedlnost a svatost, že nebyl mravně indiferentní, nýbrž pozitivně dobrý, ač stav jeho nebyl dokonalý, nýbrž schopen a potřeben vývoje k dokonalosti. Tento stav označují staří dogmatikové negativně jako stav neporušenosti (*status integritatis*), čímž není míněna dokonalost: dovršená svatost, nýbrž toliko to, že člověk ještě změnitelný prost byl mravní nedokonalostí hřichu, při čemž zůstávala ta dvojitá možnost: dobrým zůstati nebo špatným se státi — a pozitivně jako »spravedlnost původní« (*justitia originalis* nebo *rectitudo*), čímž obojím jest vyřčen obraz boží v užším smyslu (*imago Dei accidentalis* starých evang. dogmatiků), poněvadž to jsou přídavky nebo přívlastky člověka (accidencie), jejichž ztrátou nepřestává člověk býti člověkem; tento obraz jest ztratitelný. Celý obraz boží ve všech svých stránkách jest přirozeným, nikoliv nadpřirozeným, proto také původní spravedlnost čili obraz boží v užším smyslu náleží k původní přirozenosti člověka, jest přirozeným darem a nikoliv nadpřirozeným, při němž svobodně vůli člověka bylo ponecháno, chce-li pomoci boží užiti a tak k dokonalosti pokračovati čili nic. Viz Herzog, Theol. Realencykl. čl. Ebenbild Gottes, Ebrard, Christliche Dogmatik. *BM.*

Donus neboli **Domnus**, papež (676—78). Byl syn Římana Mauritia a za papeže zvolen v srpnu 676. Za něho navrátila se Ravenna ku staré poslušnosti papeže jakožto svého patriarchy, chtějíc od několika let býti prostou této závislosti. Zemřel 11. dubna 678 a byl pochován u sv. Petra. Papeže **D.** na II. nikdy nebylo. Někteří kladí jej mezi Benedikta VI. a VII. do r. 974. Avšak Giesebrecht dokázal v »Jahrb. des deutschen Reiches unter Otto II.« (Berlín, 1840, I. 1., 141), že tento **D.** vznikl jen z nedorozumění, když někteří pozdější kronikáři výraz *domnus papa* za jméno vlastní měli, kdežto jest to skratkou slova *dominus*. *Dr. Kr.*

Donzdorf, ves ve virtemberském kraji dunajském, okrese geislinském, blíže dráhy ulmsko-bruchsalské, má 2371 obyv. (1885), zámek, továrny na hospodářské stroje, kamna a cívky, tkalcovství, ovocnářství a výrobu sýra.

Donzenao [dōnznãk], hl. m. kant. ve franc. depart. Corrèze, arr. briveském, na žel. trati limoges-cahorské; tovární výroba česané přize, víno, lomy břidlicové, 3340 ob. (1891).

Donzy [dōnzj], hl. m. kant. ve franc. dep. nièvreském, arr. cosneském, na soutoku Talvanny s Nohainem; zříceniny starého zámku a převorství, železné doly, vysoké peci, výroba plátna, 3532 ob. (1891), v sousedství železářny Bailly a l'Eminence, r. 1659 od Mazarina založen.

Doolin Mohučský, hrdina z družiny Karla franckého, obdržel od Karla lénem Mohuč a stal se předmětem rytířského eposu Alxingerova (v. t.).

Doom [dúm] čili Dome [dóm], anglosaské slovo značící toliko ustanovení nebo ortel, rozsudek, pak poslední soud (*doomsday*;

pak i vyobrazení posl. soudu hojně v starších chrámech se vyskytující a mající cenu spíše kulturně-náboženskou než uměleckou. Za vlády Edvarda VI. (1547—53) byly obrazy tyto jakožto pověřené zničeny.

Dooms Jan Caspar, mědirytec, jenž v l. 1644—75 v Praze četné rytiny zhotovil, z nichž uvádíme hlavní: *Život sv. Vojtěcha* ve 42 listech z r. 1668; titulní list k Boleveckého spisu »Rosa bohemica« dle K. Škrety; *Kostel sv. Barbory* na Horách Kutných jako tit. list k dílu: »Předrahý poklad pokladnice Českého krále.« (1670). Podle výkresů Škretových **D.** zhotovil velmi četné rytiny, zvláště obrázky svatých; z podobizen jsou nejzajímavější *R. Mnišovský ze Sebužina* z r. 1644 a pražský arcibiskup *Mat. Ferdinand Bilek* z *Bilenberka* z r. 1668 a jiná z r. 1675. Jiný rytec toho jména byl *Josef Calasanz D.*; vryl r. 1700 obraz *sv. Václava* jako titul spisu »Lew Český«.

Doom'sday book, domesday-book [dúmsdébúk], jedna z nejstarších památek anglických, důležitá pro seznání právních institucí anglosaských i normanských v XI. stol., práv i důhodů králových i jeho vasallů, pro poměry měst, statistiku tehdejší Anglie vůbec, i konečně i pro dějiny nejstarších rodů šlechtických držících nemovitosti (tak na př. jest tu zapsán předek básníka Byrona Ralph de Būrn jakožto držitel statku v hrabství nottinghamském). Jméno této památky, značící doslovně »Kniha posledního soudu«, ukazuje patrně na důležitost a vážnost její. Vedle toho bývá kniha tato zvána též *Book of Winchester*, *Rotulas Wintoniae* neb *Roll of Winchester*, poněvadž bývala kdysi chována v tomto městě v královském pokladu, konečně vyskytují se též označení: *Liber regis*, *Scriptura thesauri regis*, *Liber censualis Angliae*. O původu **d-u** vypravuje starý anglosaský kronikář, že Vilém Dobyvatel r. 1085 sebral proti Dánům vojsko, jakého dotud nevidáno, a ubytoval je u jednotlivých držitelů dle poměrů jejich výměry. K tomu jakož i k vybírání daní dal pak Vilém zvláštními zřízení vyšetřiti a zapsati výměru půdy jednotlivých statků, počet obyvatelstva svobodného i poddaného, počet dobytka, dále i cenu statků, na kterýchžto pak základech souzeno o berní síle krajů. Dle soustavy **d-u** vybírány byly daně až do r. 1522, kdy nové vyměření půdy se stalo, a založen katastr zvaný the new (nový) **d.** — R. 1783 byl **d.** vydán nákladem národním ve 2 svazích, pak r. 1816 vyšly ještě 2 dodatky, H. Ellis vydal r. 1838 úvod k **d-u** (*General-introduction to the d. d. b.*), r. 1862 vydána byla část rukopisu ve fotografické reprodukci. *Roos.*

Doon [dún], řeka ve skotském hrabství ayrském, 52 km dl., vzniká z jezírka Enochu na úpatí hory Merricku (843 m), protéká temnovodé jezero Doon (9 km²) a vlévá se 4 km pod Ayrem do zátoky Clydeské. Řeka jest velmi rybnata a proslula básněmi Burnsovými.

Doon [dún], míra, viz Dún.

Doopsgezinden (holl.), totéž co Menonité (v. t.).

Door Anton, pianista něm. (* 1833 ve Vídni), z předních současných virtuosů, odchován byv Czernym ve hře klavírní a Sechterem ve skladbě, nastoupil záhy uměleckou pouť po Itálii a Skandinávii, později po Rakousku a Německu. R. 1859 jmenován prof. klavírní hry na carské konservatoři v Moskvě, r. 1869 ve Vídni. *Str.*

Doornburg, ves v nizoz. prov. Geldern 2 km od místa, kde se Rýn štěpí v Yssel a Waal, 12 km jiv. od Arnhemu, má zámek, jenž náleží k nejstarším v Nizozemí a chová velmi cenné památky umělecké (obrazy, gobelíny).

Doornick viz Tournai.

Döpfner Josef, svob. pán, polní zbrojmistr rak. (* 1825 ve Veroně — † 1891 ve Vídni), absolvoval vojenskou akademii ve Víd. Novém městě, bojoval r. 1848 u Visca, Trevisa a Custozzy; r. 1849 přeložen k armádě v Uhrách, kde vyznamenal se u Nyárádu, Bööse, při vzetí Rábu, a před Komárnem. R. 1859 jako major v gener. štábě poznal u Magenty, v jakém nebezpečství byla brigáda Baltinova u Boffalory, když Francouzové pod Mac Mahonem počali ji obklíčovat, prorazil **D.** sám středem nepřátelským, přinesl Baltinovi rozkaz k ústupu, který také dle **D-ových** instrukcí proveden byl bez velikých ztrát. V téže bitvě podnikl útok na ves Marcallo, čímž byla brigádě Koudelkové a Baltinové dána možnost, aby obsadily Magentu. Za to jmenován podplukovníkem a vyznamenán řádem Leopoldovým a Marie Terezie. R. 1860—61 působil jako vojenský attaché při vyslanectvu v Petrohradě a 1861 jmenován byl chefem gen. štábu třetího sboru armádního. R. 1866 bojoval u Hradce Král. a u Lamaře (*Blumenau*) a ustanovil tu s prus. generálem Bosem, když za boje došla zpráva o zavřeném příměří, demarkační čáru mezi oběma armádami. R. 1866 stal se chefem oddělení železničního při gen. štábě, r. 1867 generalmajorem, r. 1875 podmaršálkem; v srpnu 1879 pozdravil na vyšší rozkaz cara Alexandra II. ve Varšavě. R. 1882 stal se presidentem vojenského soudu vyššího, r. 1883 majitelem pěšího pluku č. 23, r. 1885 titul. polním zbrojmistrem a 12. bř. 1890 předsedou nejvyššího vojenského soudu.

Dopis, písemné sdělení rázu soukromého i veřejného. Viz List.

O právu k **d-ům** nemáme v podstatě zvláštních zákonných ustanovení, ač jsou tu, vychází-li se z účelu jeho, jisté povahy zvláštní, které by snad zvláštní úpravy vyžadovaly. Celkem všeobecně se uznává, že příjemce zasláního **d-u** nabývá jeho vlastnictví, leč by si byl zaslátel vlastnictví slovně vyhradil, případ, o němž se již Ulpian (l. 14 § 17. C. 47. 2) zmiňuje; poukázati má však k tomu, že zde důvod tradice jest zcela zvláštní, záleží ve sdělení jistých okolností nebo jisté vůle. Moment, kdy se tu vlastnictví nabývá, liší se poněkud od práva všeobecného, neboť druhá věta § 429. obč. z., dle něž příjemce nabývá vlastnictví zasláního věci teprve skutečným přijetím, leč by sám usta-

novil nebo schválil způsob dopravy, nalézá v příčině d-u poštou zaslanych svého obmezení nařízenými dv. d. ze 6. list. 1838 č. 302 s. sb., podle kterých opět odesílatel listem až do skutečného odevzdání adresátovi disponovati může (§ 14.), a náhrada za ztracený odporučený d. zasilateli se vyplácí (§ 20. cit., srv. také čl. 16. rak.-něm. pošt. smlouvy, ze 7. kv. 1872 č. 17. f. z. z r. 1873 a čl. 5. světové pošt. smlouvy z 9. října 1874 č. 88. f. z. z r. 1875), tak že tu důvodně lze míti za to, že cit. druhá věta § 429. o. z. v příčině d-u neplatí, čili že se vlastnictví d-u vždy teprve přijetím nabývá. I vlastnictví samo nelze tu pokládati vůbec za tak neobmezené, jak je § 362. obč. zák. definuje, neboť kdežto vlastník věc podle své vůle zničit může, jest podle čl. 28. a 33. z. obch. obchodník povinen d-y obchodní po 10 let uschovávat (tak i franc. právo Art. 8 Code de comm.), rovněž tak jest advokát podle § 12. adv. f. z. 6. čce 1868 povinen do 5 roků straně opisů d-u uschováti. — Jiná a nejdůležitější jest otázka, smí-li přijemce d. obdrženy uveřejniti. Ačkoliv pochybnosti není, že d. zpravidla nebyl proto poslán, aby byl uveřejněn (jak také aspoň u d-ů obsahujících sdělení důvěrná praxe anglických a franc. soudů uznává), a že uveřejnění jeho může se velmi často zasilatele nemile dotknouti, jest v příčině té patrný nedostatek ochrany zákonné. Neběželo by tu v podstatě o žádné obmezení práva vlastnického, vztahujícího se pouze k substanci, popsanému papíru, který vlastník libovolně třeba zničit může, nýbrž k obsahu d-u, myšlenkám tam vyjádřeným. Leč takového práva, jež by pak spadalo pod t. zv. práva individuální, není, leč by měl d. literární kvalifikaci a požíval takto ochrany práva autorského. K tomu ovšem zapotřebí jest, aby tu bylo vlastní duševní dílo zasilatele (autora) a aby d. byl způsobilým býti předmětem literárního obchodu (srv. § 3. a 4. pat. z 19. října 1846 č. 992 s. sb. zák.). Návrh, aby ochrana práva autorského vztahovala se k dopisům všem, učiněný Rakouskem r. 1863 při poradách německého spolku o zákoně o právu autorském, byl zamítnut právě z důvodu, že není tu vždy výrobku literárního. Pod pojem injurie stávala uveřejnění d-u theorie obecného práva, a sice na základě l. 1. § 38 D. 16, 3 a l. 41 pr. D. 9, 2, kteráž místa ovšem jen o uveřejnění testamentu mluví. Pro právo rakouské dalo by se snad uveřejnění v jistých případech vřaditi pod pojem urážky na cti, jež by ovšem spadala podle § 1339 obč. zák. pouze pod kompetenci politických úřadů, avšak názor tento (Steinbach, Eigenthum an Briefen 1819) jest ojedinelý. *Síkl.*

Döpler Karl Emil, malíř něm. (* 1824 ve Varšavě). Konal studia v Drážďanech a Mnichově a zprvu obíral se malířstvím architekturním. ale když r. 1849 odebral se do Ameriky, byl tam činným jako ilustrátor. Po desíti letech vrátil se do Evropy a jako kreslič kostumů výmarského divadla a učitel nauky kostumové na umělecké škole získal si zá-

sluhy o svůj obor; mimo jiné sestavil 500 výkresů kostumních k Wagnerovu »Ring der Nibelungen«. Z genrů jeho uvádíme: *Přepadnutí; Vdova Sadovská; Tajemství* a j. Maloval také zvl. v Berlíně mnoho maleb dekorativních.

Doplňovací barvy viz Barva str. 398.

Doplňovací okres (něm. *Heeres-Ergänzungs-Bezirk*), území, z něhož se doplňuje ten který pluk pěší a příslušné ještě vojskové zbraně ostatní: jízda, dělostřelstvo, technické sbory atd. Celý stát bývá k vůli doplňování vojska čili odvodu rozdělen na tolik d-č o-ů, kolik má pluků pěších, které tvoří jaksi základ každého stálého vojska. Shodují-li se d. o-y s okresy politickými nebo s větší jich skupinou, usnadňuje to značně úřadování při odvodu. *FM.*

Doplňovací skladiště viz Dépôt.

Doplňovací stanice (něm. *Ergänzungs-Bezirks-Station*), vynikající v doplňovacím okr. osada, město, kde se soustřeďuje veškerá činnost odvodní, vojsko doplňovací, pro ten který pluk pěší a příslušné k němu zástupy ostatních druhů či zbraní, kde posádkuje jistý oddíl, obyčejně jeden prapor tohoto pluku, pak kmemy (kadry) myslivců i jízdy na utvoření nových oddílů určených jen pro mobilisaci a kde v časy mimořádné jako mezi válkou neb pod. se cvičí nováčkové pro celý pluk jinde zaměstnaný. V d. s-ci přechovávají též augmentační zásoby. *FM.*

Doplňování vojaka viz Odvod.

Dopomoženě viz Památné.

Doppelmayer Joh. Gabriel (* 1671 v Norimberce — † 1750 t.), prof. matematiky v Norimberce. Sepsal mimo jiné knihu pro dějiny astronomie velmi cennou: *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern* (1730). Vydal dále hvězdný atlas (*Atlas novus Coelestis*, 1742) a *Gründliche Anweisung zur Beschreibung grosser Sonnenuhren* (1719). *La.*

Doppia (ital.), vlastně dvojnásobná, dvojnásobný peníz, jméno různých někdejších zlatých mincí ital., jejichž hodnota kolísala mezi 35-565 zl. r. m. (v Janově) a 6-995 zl. r. m. (v Římě a Bologni).

Doppietta, zdobnělina k doppia, někdejší zlatá mince sardinská platící 3-995 zl. r. m.

Doppio (ital.), dvojnásobný, dvojitý, též dvojmo, zdvojeně, technický výraz hudební, vyskytující se v různých složkách, na př. concerto d., dvojitý koncert (pro 2 sólové nástroje), d. movimento, dvojnásobný pohyb, pedale d., zdvojeným pedálem (noty pedálového hlasu sluší hráti v oktávách), contrabasso d., dvojitý kontrabas (starý obrovský nástroj smyčcový 17. věku z čeledi violových, jdoucí hluboko do subkontra-oktávy se strunami D, E, A, D, G₁), jež v novější době vzkřísiti hleděl věhlasný francouzský houslař J. B. Vuillaume, buduje veliké kontrabasy ladění o oktávu nižšího obyčejných, tedy E, A, D, G₁) a p. *Str.*

Doppitz viz Dobětice.

Doppler: 1) D. Christian (* 29. list. 1803 v Salcpurku — † 17. bř. 1854 v Benátkách ital.), originálností vynikající fysik, jehož objevy teprve v naší době docházejí zaslouženého uznání a vykořistění. Jakožto syn kamenníka umělce jevil záhy již zvláštní lásku k umění, byl však prof. Štampferem, kterýž za svého pobytu v Salcpurce měl příležitost se přesvědčiti o výborném jeho nadání, uveden na dráhu vědeckou, již nastoupil ve školním roce 1822—23 na polytechnice vídeňské. Odtud vrátil se r. 1825 domů, aby studia svá dokončil soukromě, což stalo se r. 1829, načež opět povoláním svým veden byl do Vídně, kdež do r. 1833 byl assistentem vyšší matematiky u prof. Hantschla. V té době vystoupil poprvé do veřejnosti s pojednáním »Beitrag zur Theorie der Parallelen«, jež následovaly podobné publikace jiné, pozornost vědeckých kruhů k němu sice obracející, avšak ku penému postavení učitelskému nevedoucí, ač si již tehdy odbyl s výborným výsledkem obvyklý konkurs professorský. Praktický tento neúspěch přiměl jej k tomu, že odebral se ku bratru svému do Mnichova, aby se zde u konsula amerického poradil o přesídlení do Spoj. Obcí severoamer. a tak mohl opustiti nevděčnou vlast svou evropskou. Avšak nežli provedl tento úmysl, dostal tu (1835) zprávu, že byl jmenován prof. matematiky na stavovské reálce v Praze, a zároveň zván do Švýcar. Rozhodl se bez dlouhých rozpaků pro Prahu, kdež pak r. 1837 i na technice supploval vyšší matematiku a zde r. 1841 se stal řádným professorem matematiky a praktické geometrie, tak že byl konečně slušně a trvale opatřen. R. 1847 jmenován báhským radou a professorem mathem. a mechan. na c. k. hornické akademii v Štávnici, 2 léta pak později professorem praktické geom. na polytechnice vídeňské, čímž se stal nástupcem profesora Štampfera, svého prvního příznivce. Když pak r. 1850 zřízen zvláštní fysikální ústav při univ. vídeňské, jmenován jeho ředitelem s povinností, aby zároveň přednášel o experim. fys. na univ. Avšak dlouho nebylo popřáno působiti na vynikajícím tomto místě neunavnému D-ovi; neb záhy byl plicním neduhem svým přinucen vyžádati si dovolenou, načež odebral se r. 1852 do Itálie na zotavenou, odkudž se však nevrátil už do Vídně. Po delší trapné nemoci skončil v Benátkách život svůj pokroku věd exaktních věnovaný. Práce jeho vědecké, jichž seznam podává almanach cís. akademie ve Vídni z r. 1851, uveřejněny jsou buď ve sbornících »Wiener polytech. Jahrb.«, pak v »Abhandl. d. kön. böhm. Ges. d. Wiss.« v Praze, v Baumgartnerově »Phys. Zeitschrift«, v Pogg. Ann. a konečně v »Sitzungsber. d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien«, anebo samostatně, jako na př. *Optisches Diastemometer* (Praha, 1845), pak *Über eine wesentliche Verbesserung des katoptr. Mikroskops* (t. 1845), *Beiträge zur Fixsternkunde* (t., 1846), *Über den Einfluss des Fortpflanzungsmittels auf die Erscheinungen der Aether-, Luft- u. Wasserwellen* (t., 1847) a mn. j. Největší zásluhy zjednal si

svým pojednáním ve spisech kr. č. spol. nauk r. 1842 uveřejněným s názvem *Über das farbige Licht der Doppelsterne*, kdež poprvé vykládá zjevy, způsobené současnou translací zřídla vibračního nebo smyslů vibrace chápacích, tedy zjevy, jež vznikají, pohybuje-li se zvučící nebo svítící bod k nám nebo my k němu, nebo naopak rychlostí takovou, že počet příslušných impulsů na jednotku času připadající se buď snižuje nebo zvyšuje způsobem sluchu nebo zraku znatelným. *Theorie Dem* v této příčině zbudovaná i zdokonalená i pokusy doložená soustředěna jest v tak zv. *D-ově principu* (v. t.), jímž položen trvalý základ jeho badatelské slávy, ana ještě dále se stupňuje od té doby, co spektrální analyza v oboru hvězdném nad očekávání hojně a stále rostoucí má úspěchy, takže stává se skutkem, co D. jen tušil, pronášeje v slavnostní své přednášce, již měl dne 22. ledna 1852 v akademii vídeňské, prorocké ubezpečení, že budoucně možná bude na základě jeho principu stanoviti dráhy těles nebeských, jichž nesmírně vzdálenosti připouštějí jen ryze optické pomůcky. Jak obyčejně se stává, měl i D. na počátku své dráhy vědecké mnoho překážek a málo uznání, v dalším však postupu života svého doznal opaku toho, takže již r. 1840 zvolen za mimořádného, r. 1841 pak za řádného člena kr. č. spol. nauk a r. 1846 za řádného člena cís. akademie věd ve Vídni, a jméno jeho nyní patří do řady uznaných fysiků století XIX. v oboru stellární astronomie, jsouc stále více slaveno. Nejplodnějším byl pobyt jeho v Praze, jakož se poznává z četných jeho prací zde uveřejněných buď samostatně nebo ve spisech kr. č. spol. nauk, o nichž zpráva obsažena v jub. spise Studničkově: »Bericht über die mathem. und naturwissenschaftlichen Publikationen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissensch. während ihres 100jährigen Bestandes« (Praha 1885). *FSrd.*

2) D. Albert Franz, virtuosa na flétnu a skladatel operní (* 1821 ve Lvově — † 1885 v Dol. Rakousích), jenž vzdělán byv v hudbě otcem svým hudebníkem neméně váženým, vydal se s mladším bratrem svým Karlem na uměleckou pouť po Rusi, načež stal se flétnistou při opeře peštské, r. 1858 pak při dvorní opeře vídeňské, v l. 1865—79 byl učitelem hry na flétnu při vídeňské konservatoři. Z oper *D-ových*, jež s úspěchem provedeny, uvedeny buďtež *Benjowski*, *Ilka*, *Wanda* a j., vedle nichž napsal ouvertury, koncerty, hudbu k balletům a j. — Uvedený jeho bratr Karel (* 1825 ve Lvově) získal si tolikéž čestné jméno jako virtuosa na flétnu a skladatel. *Srd.*

Dopplerův princip stanoví vzájemnost zjevů mezi zřídlem nebo středem vibračním, na př. bodem svítícím (zvučícím) a cílem vibrací chápacím, na př. okem (sluchem), pohybuje-li se zároveň ten neb onen aneb oba postupně tak rychle, že se počet vibrací smyslný dojem způsobující v jednotce časové tím zvětšuje nebo zmenšuje měrou pozorovatelnou. Nejjednodušší obdobu příslušnou poskytuje setkání se dvou poslů *A*, *B*, z téhož místa ne-

stejnou rychlostí v nestejně době týmž směrem anebo z různých míst nestejnou (stejnou) rychlostí ve stejné době protivnými sobě směry vyslaných. Představíme-li si na místě posla *B* celou řadu poslů v pravidelných mezidobích neb intervalech po sobě vyslaných, obdržíme v obou případech taktéž řadu setkání se s poslem *A*, kteréž se bude dít v případech prvním v intervalech delších, v případě však druhém v intervalech kratších než v jakých byli po sobě vysílání. Nahradíme-li tu posla *A* smyslem nárazy vibrační chápajícím, řadu poslů *B* pak postupujícím středem nebo zřídlem vibračním, obdržíme místo setkávání se pouhé nárazy vibrační a to v intervalech buď delších nebo kratších se opakující, tak že dojem smyslem zprostředkovaný bude jiný, než kdyby v klidu byl i smysl vibrace chápající i zřídlo vibrace vysílající. Doppler ukázal k tomuto subjektivnímu zjevu poprvé ve spisech král. čes. spol. nauk (1842) pojednáním »Über das farbige Licht der Doppelsterne«, kdež vyslovuje hned s počátku své podivení nad tím, že se dosud přihlíželo pouze k tomu, v jakých intervalech a jakou intenzitou se různé druhy vibrace rozprostírají, nikoli však, v jakých intervalech na naše smysly dorážejí. Později vrátil se k témuž předmětu a vyvinul v Pogg Ann. sv. 68 (1846) obecný vzorec

$$(1) \quad N = n \frac{v+a}{v+b},$$

kdež současně značí

v rychlost, jakou se vibrace rozprostírají,
a „ „ „ postupuje smysl chápající,
b „ „ „ zřídlo vibrační,
N počet vibrací v jednotce času za pohybu,
n „ „ „ „ „ „ „ „ klidu

na smysl působících. Jest-li pozorovatel klidným, jest *a* = 0, takže ze vzorce (1) vyplyne, rozlíšíme-li oba případy,

$$(2) \quad N_1 = \frac{nv}{v+b}, \text{ vzdaluje-li se,}$$

$$(3) \quad N_2 = \frac{nv}{v-b}, \text{ blíží-li se}$$

zřídlo vibrační, takže platí

$$N_1 v + N_2 b = nv, \text{ tedy } N_1 < n,$$

$$N_2 v - N_1 b = nv, \text{ „ } N_2 > n.$$

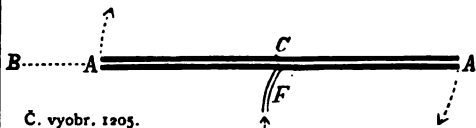
Blíží-li se tedy, dejme tomu k uchu našemu zvucící bod (na př. píšťala tón *c* vydávající) rychlostí *b* = 37 m (v 1 sekundě), bude podle vzorce (3)

$$N_2 = n \cdot \frac{333}{333-37} = n \cdot \frac{9}{8},$$

sluchem svým budeme tedy na místě tónu *c* chápati tón *d* (viz Stupnice tónů).

Zjev tento skutečně (1861) prof. E. Mach jednoduše tím, že na koncích dlouhé provrzané tyče *AA* (vyobr. č. 1205.) umístil strojek tak zvaně zkušební neb ladiční *a* vydávající, tyč kolem středu *C* rychle otáčel a zvláštní kaučukovou trubkou *F* do středu hnal vzduch, který se odtud k oběma koncům rozprostíra-

ňoval, a zde strojky *A* procházejí, tón *a* vyluzoval. Postavil-li se posluchač ve směru rotační roviny, na př. do *B*, vzdaloval se od ucha jeho konec jeden, zároveň pak blížil se k němu touže rychlostí konec druhý, takže sluch v prvním případě slyšel tón nižší, v druhém tón vyšší, a rozdíl obou slyšených tónů byl tím větší a tedy patrnější, čím rychleji se tyč otáčela. Jakmile se posluchač postavil kolmo na rovinu rotační směrem ke středu *C* řízeným, slyšel stále týž původní tón *a* od

obou konců vycházející. Podobný zjev vystopoval Ballot u píšťaly lokomotivy rychle se ku pozorovateli blížící — tón zvýšený — a pak od něho se vzdalující — tón snížený —, což snadno opakovati v místech při trati železniční ležících, jakož vůbec při malé rychlosti, jakou se zvuk rozprostírá (333 m ve vzduchu), již nevalné postupné pohyby zřídla zvucícího vzbuzují vytčený zjev subjektivní.

Obdobný zjev poskytuje i vibrace světelná, způsobující v oku našem pocit barvy spektrální tím vyšší, čím kratší jsou příslušné vlnky (aetheru), takže postupuje s rostoucí délkou vlnkovou od fialové až k červené (viz spektrum) co do délky od 389 až do 692 $\mu\mu$ (znamená-li $\mu\mu$ tisícinu mikromilimetru μ nebo miliontinu milimetru). Má-li se však u světla zvýšiti barva spektrální měrou pozorovatelnou, musí rychlost *a*, jakou se blíží zřídlo světelné k nám, býti značnou, poněvadž světlo se 900.000krát rychleji rozprostírá nežli zvuk. Aby na př. vibrace, odpovídající Frauenhoferově čáře (v. t.) *C* následkem postupného pohybu působily v oku našem jako vibrace čáře *D* příslušné, předpokládalo by *b* = 31.600 km, což jest rychlost v sekundě dosud nikde u vesmíru nedokázaná. Avšak co se okem nevystihuje jako změna barvy, vystihuje se hrotem spektroskopickým jako pošunutí Frauenhoferových čar barvoměrných. A tu podařilo se astrofysikům stanovití takové změny v poloze jmenovaných čar, že bylo možno z nich odvoditi nejen směr, nýbrž i rychlost pohybů kosmických, kterážto souvislost nabyla v některých případech největší pravděpodobnosti tím, že i přímým pozorováním bylo jí možno dotvrditi, jako na př. u rotace sluneční, kdež se touto cestou obdrželo pro rovník jen o 500 m více nežli pozorováním skvrn. Ve spojení s analysou spektrální stal se D. p. mohutnou pakou astrofysikálního baňání, jehož první výsledky vzbuzují dnes již nádeje nejodvážnější. Abychom aspoň několik výsledků zde uvedli, jichž dosáhl zejména Seabroke vedle Hugginsa a Vogla, jmenujeme hvězdu α Androm. s — 42, α Orion. s + 44, β Leon. s — 17, α Ophiuchi s — 31, α Lyrae s — 74, γ Lyrae s — 54, α Cygni

s — 61, α Canis min. s + 22, β Orion. s + 47 km, kdež značí —, že o tolik kilometrů v sekundě se hvězda k nám blíží, + pak, že se vzdaluje. A co dále se pomocí D-rova p-u ještě v oboru stellární astronomie vyzpytuje, o tom nesnadno jest dnes domněnky pronášeti.

Co do vzniku a rozvoje tohoto principu sluší ku konci poznamenati, že s počátku s nedůvěrou k němu pohlíženo, ba i proti němu bojováno, zejména ve Vídni se strany fysiků uznanych, jako byli E ttingshausen a Petzval (viz Wien Ber. VIII. IX.), k nimž se později přidružil Klinkerfues, že však dostalo se mu též obranců povolaných, z nichž jmenujeme zde v první řadě E. Macha a Kettelera. Dnes uznává se význam tohoto principu všeobecně, a theoretická snaha směřuje pouze k tomu, aby subjektivní stránka jeho všestranně se objasnila, kdežto praktické jeho využitkování jest předmětem hojných astrofysikálních výzkumů jak v Němcích tak v Anglii a j. Úplně na ten čas poučení o jeho teorii i praxi obsahuje spis J. Scheiner, Die Spectralanalyse der Gestirne (Lipsko, 1890), kdež i celá literatura D-rova p u jest abecedně sestavena. *FStd.*

Doprava jest souhrn úkonů, jimiž uskutěčňuje se pohyb osob, věcí a zpráv s jednoho místa na druhé. Technika dopravy záleží v daném stavu a různém využití tří základních živlů dopravních: cesty, vozidla (nosidla) a síly hybné. V dětském věku lidstva slučoval všechny tyto tři živly člověk ve vlastní své osobě. První pokrok jevil se ve vzniku stezek, další pak v užívání zvířat k přepravě věcí i osob. Postup osvěty a vznikání teritoriálně obsáhlých, hospodářsky i společensky stále složitějších útvarů státních probudily potřebu častých a snadných styků osob, jakož i rychlé a bezpečné přepravy věcí a zpráv, z kteréžto potřeby, pryšící se z vlastní, ku pospolitému spoluzítí nesoucí se přirozenosti člověka, vznikla mocná snaha po zdokonalení a účelném slučování všech uvedených tří elementů dopravních. Místo stezek zaujaly již v starověku cesty a silnice, soumar ustoupil tahounu zapřaženému do vozidla mechanického, přirozené toky vodstva vnitrozemského upravovány a toky umělé zakládány k účelům plavebním, vozidla vodní zdokonalena a zátoky upraveny v přístavy pro d-vu mořskou, současně pak ke snadnější d-vě zpráv užíváno různých signálů optických a akustických. Tak bylo až do století nynějšího. V naší době doznala d. rozvoje dříve netušeného záměnou hybné síly zvířecí za síly neorganické, parní a elektrickou, a opatřením cesty koleji železnou. Vedle husté, z dřívějších dob pocházející sítě cest a silnic stojí dnes ve službách d-vy obrovité, stále rostoucí pletivo drah železných, tisíce plavidel mořských i vnitrozemských, telegraf celou zeměkouli obepínající, mezitím co telefon na vzdálenost stále rostoucí umožňuje bezprostřední výměnu slova mluveného. Organisa ce d-vy dána jest názorem postupně se vyvíjejícím o povaze potřeby, kteréž d-vou má býti dosti učiněno. Záhy, hned při prvních

zábřescích osvěty vycítěna správnost zásady, že potřeba d-vy jest povahy z převážné části veřejné, že k ukojení jejímu nestačí počín a síla jednotlivce, nýbrž že úloha tato po větce přísluší tělesům správním. Tím způsobem, nehledíme-li k fídkým, z obětavosti soukromé vzniklým výjimkám, zřizeny první cesty, jakož i zbudována první síť umělých silnic péčí a nákladem svazků veřejných. Vozba přenechána podnikavosti soukromé; k uhrazení nákladů hlavně udržovacích, částečně i stavebních vybírány pak určité poplatky (mýta). Výjimku tvořila začasť d. osob a zpráv konaná poštou, kteréž přikládána povaha regálu, tedy zdroje zvláštního zeměpanského důchodu. Též při vzniku železnice upuštěno namnoze od svrchu uvedené zásady, neboť většina železnice byla vystavěna a vozba provozována jest dosud jakožto podniky soukromé, arci v četných směrech více nebo méně reglementované. V novějším čase však i vůči železnicím valně nabývá půdy názor o veřejné povaze potřeby d-vou ukájené, takže činnost veřejných orgánů jak v oboru stavby drah nových, tak v oboru jejich činnosti stále se šíří. Na váhu tu padají důležité zřetele dopravní politiky, po případě i ohledy strategické. Plně téměř platnosti zjednala si svrchu uvedená zásada při poště, telegrafu a telefonu, kteréžto ústavy až na nečetné výjimky ve všech kulturních státech zřizovány a provozovány jsou orgány veřejnými, při čemž správa jejich děje se z pravidla dle principu poplatkového, druhy však i obecnohospodářského. Účinky d-vy pronikají celou hospodářskou i sociální skladbu lidstva. Usnadňují styky osob prostorně vzdálených, jakož i translokaci všelikého zboží movitého, spřádá d. jedince o sobě hospodářící v složité ono ústrojí řádu vyššího, jež slove hospodářstvím národním, v dalším pak postupu slučuje i tyto poslednější útvary v hospodářství světové. Však nejen vznik národního a světového hospodářství, též samo vnitřní složení a dočasná tvářnost útvarů těchto závisí na daném stavu poměrů dopravních. Tvořit při výrobě i obchodu dopravním značnou část nákladu výrobního (výloh svéstojných), takže každá změna v poměrech dopravních ihned za následek má změny ve výrobě a obchodu. Zkušenost posledních desetiletí učí, jak přímo epochální převraty v hospodářském a sociálním ústrojí lidstva mohou býti způsobeny náhlým zdokonalením d-vy. Zjevno tudíž, že d. jsouc dítkem osvěty, jest zároveň nejmocnější její podporovatelkou, tak že oba tyto zjevy na vzájem se podmiňují. *-ft.*

D. zboží i osob soukromopravní stránkou svou náleží téměř celým objemem v obor práva obchodního. Smlouva dotyčná, t. zv. dopravní (*Transportvertrag*) jest základní svou povahou *locatio conductio operis*. Pokud se předem týče d-vy námořní, jest smlouva taková na straně dopravce (*transporteurs*) povždy obchodem (absolutním, čl. 271 č. 4. obch. z.). Pátá kniha něm. zákona obchodního, obsahující bližší úpravu námořní smlouvy dopravní, u nás nebyla přijata, nýbrž platí tu

vedle speciálních předpisů povahy ponejvíce správní (hlavně *Editto politico di navigazione mercantile austriaca* z 25. dubna 1774, zák. z 15. kv. 1871 č. 43 ř. z. o cejchování a zák. ze 7. kv. 1879 č. 65 ř. z. o registrování lodí námořských s prováděcími nařízeními a j.) v praxi jakožto obyčejové právo recipovaná ustanovení francouzského »Code de commerce«, resp. italského jeho překladu »Codice di commercio« r. 1808 pro napoleonské italské království spracovaného. — Smlouva o d-vě pozemní a na vodách vnitrozemských jest vedle čl. 272 č. 3 obch. zák. obchodem relativním a sice, pokud se zboží dotýče, vůbec, pokud se d-vy osob dotýče, při provozování ve velkém. — Smlouva o d-vě zboží na zemi a vodách vnitrozemských čili t. zv. smlouva nákladní povozní, dovozní, *Frachtvertrag* došla podrobné úpravy v 5. tit. 4. kn. obch. zák. Důležitý jsou tu zejména předpisy o ručení dopravce, zde t. zv. povozníka (dovozníka, *Frachtfuhrer*), za ztrátu nebo poškození zboží, kteréhožto ručení se zastoupiti může jen důkazem, že okolnosti ony nastaly mocí neodolatelnou (*vis major*), přirozenou povahou zboží nebo zevně neznatelnými vadami obalu (čl. 395, 396). Dále stanoví se tu, že kontrahent s povozníkem smlouvu uzavírající, t. zv. zasilatel (*Absender*), má onomu na požádání vydati list nákladní (povozní, dovozní, *Frachtbrief*), mající povahu listiny průvodní o smlouvě ztizené (čl. 391 a 392); došlo-li zboží na místo určené a byli list nákladní příjemci v něm uvedenému, tak zv. destinátaři, odevzdán, přechází dispozice se zbožím se zasilatele na destinátaře; až do této doby má povozník uposlechnouti příkazů prvéjšího stran vrácení nebo vydání zboží komus jinému než původnímu destinátaři (čl. 402); přijetím zboží a listu nákladního nastává destinátaři povinnost zapraviti povozníku pohledávky jeho vedle obsahu listu nákladního (čl. 406). Modifikace nastávají tehdy, byli-li povozníkem zasilateli vydán t. zv. list nákladní (*Ladeschein*, čl. 413, 414); tento jest cenným papírem z pravidla na řad znějícím, kterýmž se povozník zavazuje vydati zboží legitimovanému majiteli papíru po vrácení tohoto (čl. 417, 418); ve případě takovém jest pro poměr mezi povozníkem a nabyvatelem papíru rozhodným obsah listu (důsledně vedle zásad o skripturách platných) a povozník povinen jest uposlechnouti pozdějších příkazů zasilatele ohledně vydání zboží jen tehda, když se mu nakládací list vrátí, jinak by legitimovanému majiteli listu sám ručil za vydání zboží (čl. 415, 416). Předpisy tyto platí také pro d-vu poštovní a železniční podpůrně vedle zvláštních předpisů v těchto směrech vydaných. O těch viz Pošta, Železnice. *Hmn.*

Doprava vojenská či **posádková**, transportní dům (*Militär-Garnisons-Transportshaus*) je ve větších vojenských stanicích čili posádkách budova, v níž se shromažďuje mužstvo vojenské: nováčkové, dovolenci, záložníci a pod. cestující ke svému pluku, zá-

stupu atd. aneb od něho; budova, z níž se toto mužstvo sestavené ve případné transporty vypravuje na účet vojenské správy do svého určení k vojům a ústavům příslušným. V obvodu armády rakousko uherské jsou d-ny posádkové ve Brodě Slavonském, v Budapešti, v Krakově, ve Lvově, v Olomúci, v Praze, ve Przemysli, v Sarajevě, v Terstu a ve Vídni se vlastní správou a s velitelem, setníkem, nejvyšším majorem a jmenovaným od samého ministerstva vojensství. Menší d-ny plukovní (*Truppentransportshäuser*) nacházejí se v doplňovacích stanicích těch kterých pluků a stojí pod jejich vnitřní správou. V čas války zařizují se d-ny v-ské polní (*Feldtransportshäuser*) poblíž válečistě Zprostředkují dopravu nemocných, raněných a nepřátelských zajatých od vojska zpět do nitra státu a nových bojových doplňků z tohoto k bojujícímu vojsku. *F.M.*

Dopravní politika slove činnost, kterou stát v zájmu obecném koná na vznik a vývoj poměrů dopravních. Obsah d. p-ky jest stát od státu jakož i čas od času různý, kráčeje ruku v ruce s panujícími v daných poměrech názorem o úkolech správy veřejné ve věcech hospodářských vůbec. Nejdůležitější větev d. p-ky jest v době naší následkem rozvoje železnic politika tarifní. *-ft.*

Dopravní prostředky jsou technická zařízení sloužící k uskutečnění dopravních úkonů. Dle základních tří elementů dopravy (viz Doprava) lze je rozvrhnouti: a) v úpravě na souši a vodě k účelům dopravním ztizené (cesty, silnice, železnice, tyče a dráty telegrafní, přirozené i umělé toky vnitrozemské, přístavy mořské); dále b) v dopravovadla po úpravách těchto se pohybující (vozy, lodi atd.) a c) v předměty, jejichž silou pohyb se provádí. *-ft.*

Dopravní smlouva, viz Doprava.

Dopravní ústavy jsou podniky, jejichž účelem jest uskutečňování určitého druhu úkonů dopravních. Mohou vzniknouti jakožto podniky buď veřejné, buď soukromé. Jako veřejné podniky povstávají v případech, ve kterých zřetel, v dané době dopravněpoliticky za důležité pokládané toho vyžadují, aby určitý druh dopravních úkonů byl vybaven z oboru soukromohospodářského a obstaráván správou veřejnou. Představiteli d-ch ú-vů jsou zejména pošta, telegraf a telefon, částečně i železnice, nezřídka též ústavy plavební. Finanční princip při správě podniků těchto bývá z pravidla poplatkový, někdy však i obcuhospodářský. Pokud některé z důležitějších d-ch ú-vů nalézají se v rukou podnikatele soukromého, obmezuje stát začasť volnost tohoto v zájmu veřejném různými předpisy, zejména pokud se týče sazeb (železnice, tramwaye, městské povozy námezdní, mýta na mostech a převozech soukromých atd.), jakož i v ohledu policie bezpečnostní. *-ft.*

Dopružování sluje úkaz, že pružné těleso, jež působením sil zevnějších bylo deformováno, nenabývá, když síly ty působiti přestanou, své dřívější podoby ihned, nýbrž že

nabývá jí teprve po velmi dlouhé době; po celý čas ten se svému původnímu tvaru stále víc a více blíží. Úkaz ten souvisí s vnitřním třením a tuhostí (viskozitou) hmot. *Trr.*

Dór (též **Náfóth D.**) bylo královské přístavní město kanaanské poblíže hory Karmelu, jehož krále Josua porazil (Jos. 12, 23). Bylo přiděleno Manassitům (Jos. 17, 11 Soud. 1, 27) a dle I. Paral. 8, 29 též od potomků Josefových obydleno. **D.** byl opevněn, od Antiochia Sidéta obléhán (I. Makk. 15, 11—14. 25. Jos. Flav. Antiquit. XIII. 7, 2), od Pompeia k Syrii připojen (Jos. Fl. Antiq. XIV. 4, 4); od Gabinia znova vystavěn a přístavem opatřen (t., XIV. 5, 3). Nyní stojí na místě starého **D-u** vesnice Tortura. *Jrk.*

Dora Baitea (lat. *Dura Bautia* či *Dura Maior*), feka hornoitalská, přítok Pádu, pramení se z bystřinami na Mont-Blanku, až po St. Pier teče směrem již., pak otáčí se k vých podél již. úpatí Alp Penninských, slujíc zprvu pouze Dora. U Aosty vnímá Buttier i přijímá odtud jméno **D. B.** U Châtillonu obrací se k jihových., míjí tvrz Bard, u Ivreje vstupuje v rovinnu lombardskou a po toku 148 km dl. padá nad Crescentinem do Pádu. Mimo Buttier přijímá mnoho jiných bystřin horských, s levé strany jmenovitě odtok ledovců na M. Rosa. Údolím její vede důležitá cesta z Ivreje přes Aostu na Malý Sv. Bernard, i staví se tam dráha železná.

Doráda (franc. *dorade*) v. *Coryphaena*.

Dora d'Istria, vlast kněžna Helena Kolcová-Massalská roz. Elena Ghica, rumun. spisovatelka (* 1829 v Bukurešti — † 1888 ve Florencii). Dostalo se jí od matky výtečného výchování, takže si kromě rozsáhlých vědomostí osvojila znalost mnohých jazyků starých i moderních. Po dlouhé cestě záp. Evropou zasnoubila se r. 1849 s knížetem Kolcovem-Massalským a strávila několik let na Rusi, jejíž podnebí a morální ovzduší však jí nesvědčilo; ani s manželem se nemohla pro jeho přemrštěné rusofilské ideje a nevěrnost srovnati. Proto ho opustila a žila střídavě ve Švýcarsku, Řecku, Rumelii a Itálii. Liter. činnost začala množstvím polit. a ethnologických článků, roztroušených po ital. a franc. listech. Nejlepší pověsti požívají její cestopisy přihlížející hlavně k zájmům kulturním: *La Suisse allemande* (Geneva, 1856, 4 sv., 2. vyd. Curich, 1860, 3 sv.); *Excursions en Roumélie et en Morée* (t., 1863, 2 sv.); *Au bord des lacs helvétiques* (Geneva, 1864). Výhradně kulturním otázkám věnovány jsou: *La vie monastique dans l'église orientale* (2. vyd., t. 1859); *Les femmes en Orient* (Curich, 1860, 2 sv.); *Des femmes par une femme* (2. vyd. Brussel, 1869, 2 sv.); *Gli Albanesi in Rumenia* (Florencie, 1873). Konečně jmenujeme novelly *Fylétia e Arbenové* přej *Kanekate laoshima* (Livorno, 1867) a *La poésie des ottomans* (Paříž, 1877, 2. vyd.). Proslula neméně jako malířka a dosáhla i ceny na petrohradské umělecké výstavě. Byla členem různých učených společností a akademií. Srv. Pommier, *La comtesse D. d'I.* (Brussel, 1863); Cecchetti, *Bibliografia*

della principessa D. d'I. (Florencie, 6. vyd., 1873).

Ibn Doraid (Duraid) **Abú Bekr Muhammed ben al-Hasan**, vynikající arabský básník, literární historik a genealog (* 838 v Basfe — † 933 v Bagdádě), zvaný *Araby* nejučenějším z básníků a nejbásničtějším z učenců. Nejslavnější prací jeho jest nevydaný posud velký slovník arabský *Džamhara*, v nějž, jak praví, snesl větší a vybranější část jazyka arabského; psal jej až na nepatrné části beze všech pomůcek toliko na základě své neobyčejné paměti, v níž neměl sobě rovna a kterou přes své pijáctví podržel přes 90 rok věku svého. Z ostatních prací jsou nejznámější: slavná kasída (elegie) na Seldžukovce Ibn Mikáila o nestalosti štěstí lidského o 230 verších zvaná *al-Maksúra* (vzhledem k povaze rýmu; Harderwijk, 1768 a 1786, vyd. Ever-Scheidem, s arab. výkladem a lat. překl.); *Haitsmán* (Franeker 1773 a Boisenem v Kodani 1828, do hollandštiny přeložena Bilderdijkem, Haag, 1798 a 1808) a genealogicko-etymologická kniha příruční (vyd. Wüstenfeld, Gotinky, 1854). Srv. Flügel, *Die gram. Schulen der Araber*. *Dk.*

Dorak-el-Atík (Atek), město v perské prov. Chúzistáně 30 km sev. od pobřeží perského zálivu na fece Džeráhí, která odtud průplavem jest spojena s Kárúnem, přítokem Šat-el-Arabu; leží v úrodné, ale bažinaté a nezdravé nížině, kterou Džeráhí a Kárún v době deštů úplně zatopují, jest špatně stavěn, ohrazen náspy z hlíny a čítá na 8000 ob., kteří však většinou v předměstích se zdržují. Okolní krajina jménem Dorakistán nebo Kabán jest podrobena poloneodvislému šejchu perskému, jenž sídlí v **D-u** a maje neustále pohotově na 20.000 mužů vojska, jest povinen hájiti hranic perských proti nájezdům z Irák Arabí.

Doran John, spis. angl. (* 1807 v Londýně z irské rodiny — † 1878 t.). Již v 15. roce napsal melodrama *The Wandering Jew* provozované na lond. »Surrey Theatre« a krátce na to znaje výborně francouzsky, provázel syna lorda Glenlyola na cestě po Francii. Pařížské listy, jež tehdy posílal do lond. »Literary Chronicle«, vyšly později s názvem *Sketches and Reminiscences* (1828). Potom strávil dva roky v Německu a v Marburce povýšen na doktora filosofie. Vrátil se do Londýna, věnoval se literatuře a byl dlouho redaktorem časopisů »Literary Chronicle« a »Church and State Gazette«, načež vydával knihy rozmanitého obsahu, jako *Table Traits* (1854); *Habits and Men* (1854); *Lives of the Queens of England of the House of Hanover* (1855); *Knights and their Days* (1856); *Monarchs retired from Business* (1857); *History of Court Fools* (1858); *New Pictures and Old Panels* (1859); znamenité dějiny angl. divadla *Their Majesties' Servants* (1864); *Saints and Sinners* (1868); *A Lady of the Last Century* (Mrs. Elizabeth Montague, 1873); a *London in Jacobite Times* (1877). Uspovádal také vydání *The Last Journals of Horace Walpole* (1859) a *The Bentley Ballads*

(1861). Kromě toho řídil několikrát »Athenaeum« a od r. 1869 až do své smrti redigoval »Notes and Queries«.

Dora Riparia (lat. *Dura Riparia* či *D. Minor*), řeka hornoitalská, přítok Pádu s levé strany, vzniká v Alpách Kottických u vsi Brianzonu, teče údolím Sezanským, načež přijavši Doru z údolí Sestrièrského, otáčí se obloukem přes sever k východu údolím Oulx, Exilles, Ciomonte a Gravières, dotéká k Suse, kdež vnímá bystřinu Cenischio i vstupuje do údolí Suského. Jím protéká ve směru východním, u Avigliany vchází do roviny, kdež zařizena při ní znamenitá soustava zavodňovací, a u Turinu spojuje se s Pádem. Údolím jejím od Susy po Avigliano vede železnice Montceniská.

Dorat, Le D. [le dorà], velmi staré hl. město kant. ve franc. dep. Haute-Vienne, arr. bellackém, na dráze Orléanské (Limoges-Poitiers), má rom. chrám z XII. stol., hippodrom se cvičebnou školou, fabrikaci metrických vah a měř, žulové lomy a 2868 ob. (1891).

Dorat [dorà] Claude Joseph, básník franc. (* 1734 v Patizi — † 1780). Nastoupil dráhu vojenskou, ale opustil ji, aby si pojal dědictví bohaté tety, a oddal se cele pracím literárním. Psal tragédie, komédie, povídky, bajky, epištoly, ódy a j. s nevelikým zdarem. Z básní snesitelné jsou nejvýše jen kratší, jež vykazují pěkné detaily, šťastné obraty a půvabné výrazy. Z div. kusů zmínky zasluhuje snad jen *La feinte par amour*. Svrchovaně nudné didaktické poema *Déclamation théâtrale*. Od r. 1759 **D.** delší dobu vydával *Mélanges littéraires ou Journal des dames*. Všechno své jmění promrhal na skvostnou úpravu svých publikací a na zevnější »úspěch« svých dramát, takže zemřel ve značné tísní hmotné. Encyklopedisty zneptáčil si svou persiflující kousavostí a byl předmětem ostrých úštěpků jejich. Vydal *Oeuvres complètes* (1764—80, 20 sv.). Sautereau de Marsy uspořádal jeho *Oeuvres choisies* (1786 ve 3 sv.).

D'Orb., přírodověd. skratek = Alcide Dessalines d'Orbigny viz Orbigny.

Dörbeck Franz Bernhard, kreslič a rytec (* 1799 ve Fellinu v Livonsku — † 1835 t.). Studoval v Petrohradě, kdež pracoval jako kreslič v bance, a v Berlíně a vydal *Album academicum*, výjevy ze života studentského a *Kostumy berlínské*, obrázky z berlínského života lidového. Rytiny jeho jsou velmi čisté a podání jejich velmi živé.

Dorbotové, jeden ze čtyř hlavních kmenů Kalmýkův (v. t.).

Doradion [-kád-] Dalm., kozlíček, rod brouků z čeledi tesafíků (*Cerambycidae*), lišících se od ostatních zvláště způsobem života; nežijí totiž na stromech a různých bylinách, jako tesafíci vůbec, nýbrž lezou po způsobu našich střeplíků (*Carabidae*) po zemi na cestách a stepech a ukrývají se pod kameny; larvy jejich živí se nejspíše kořeny různých rostlin. Kozlíčkové jsou těla zavalitého, s nohama krátkými a silnými a tykadly u kořene tlustými, ke konci značně ztenče-

nými; křidel nemají. Barva jejich jest nejčastěji černá, mnohé druhy však mají na krovkách i na štítu šijovém ozdobné pásy, proužky nebo skvrny složené z hustých a jemných chloupků, jež se velmi snadno otírají. Rod tento náleží hlavně jihovýchodní Evropě a západním krajinám střední Asie; u nás schází, ale již na Moravě a v Uhrách zastoupen jest několika druhy; jen výjimkou nalezen byl v okolí litomyšlském několikrát *D. fulvum* Sc., kozlíček rezavý, jenž má krovky, nohy a r. článek tykadel rezavě žluté. Z jihoevropských druhů nejznámější jsou *D. atrum* Ill., kozlíček černý a *D. rufipes* Fab., kozl. rudonohý. LD.

Dorouš [-kus] Mac L., kozlík, rod brouků z čeledi hřebenorohých č. roháčů (*Lucanidae*), žijících hlavně v krajinách teplejších: ze 4 druhův evropských jest i u nás dosti obecný a známý *D. parallelipedus* L., podobný malé samičce roháčové, ale pouze 18 až 24 mm veliký, černý a nelesklý; samci nemají kusadel parohovitě prodloužených, jako roháči, nýbrž jen o málo delší a ostřejší než samičky, mimo to pak mají na čele dva malé hrbolky. Objevují se v listnatých lesích i v sadech na olších, bucích, kaštanech a j. stromech a žijí se nejraději vytékající mizou jejich, podobně jako roháči. LD.

Dordogne [-dòň], lat. *Duranius*, řeka jihozáp. Francie, hl. přítok Garonny, vzniká v depart. Puy-de-Dôme pod Mont-Dore ve výši 1720 m spojením potoků Dore a Dogne, má nejprve směr jihozápadní, jsouc z části hranicí mezi dep. Puy-de-Dôme a Cantal a mezi dep. Corrèze, pak vstupivši do dep. Lot, má celkový směr západní (nedaleko 45° s. š.) až k ústí svému nad Bourgenem. Na dráze své dotýká se měst: Bort, Argentat (odtud je splavna pro lodí), Beaulieu (144 m), Souillac, Domme, Bergerac, Ste-Soy-la-Grande, Castillon (8 m) a Libourne. V dep. Puy-de-Dôme vnímá v pravo Chavanon (550 m), v dep. cantalském v levo Rue (419 m), Sumène a Auze (272 m), v dep. corrèzeském v pr. Diège, Trioussonne, Luzège, Doustre, v l. Maronne, v dep. lotském v l. Cère a Ouysee, v dep. dordogneském v pr. Vézère (48 m), Caudau a Lindoire, v levo Céou, v dep. girondeském v pr. Isle, přítok největší. Na horním, jihozáp. svém toku **D.** vine se úžlabími a malebnými údolím, níže nad Bergerakem počíná její pomalý, široký tok krajinami přeúrodnými. Přiliv mořský sahá až k Libournu, kamž i námořní lodí doplouti mohou. U Aveyres **D.** přepásána jest železničním viaduktem o 100 obloucích, u Cubzaku novým železným mostem. Dlouhá jest asi 490 km, splavna na 292 km a úvodí její zajímá 23.400 km². S Garonnou spojuje se v Girondu ústím 1200 m širokým.

Dle této řeky zove se dordogneský departement, utvořený z bývalých krajin guienneských Périgordu a částí Agenoisu, pak z malých částí Limousinu a Angumoisu; hraničí s departementy Haute-Vienne, Charente, Charente-Inférieure, Gironde, Lot-et-Garonne, Lot a Corrèze. V obvodu má asi

500 km, rozlohu 9182 km², ob. 475.116 (1891). Jest celý hornatý a pahorkatý prostoupen jsa výběžky hor Limousinských (sev.) a Auvergneských (vých.). Nejvyšší jest na severovýchodě (Forêt-Visillecour 479 m, Puisse Chien 454 m), odkudž se svažuje k jihozápadu. Hlavní řeky dep. jsou D. a Isle, značnější jejich přítoky Vézère, Auvézère, Dronne a Nizonne; splavné dráhy mají 287 km. Podnebí jest celkem mírné a zdravé, ale značně vlhké a proměnlivé; v zimě a na jaře mnoho dešťů, sněhu málo, za to časté větry a bouře. Nejvyšší teplotura 27–32°, nejnižší 10–14° C. Půda namnoze kamenitá a suchá, vyšší krajiny jsou jednotvárné vřesovité planiny s četnými slujemi (Miremont, Eyzies), horské svahy pokryty jsou lesy, z části i vinicemi. Neutěšený kraj šíří se na severozápadě mezi údolími Isly a Dronny, zvláště část jeho nejvýchodnější, náležející k lesnaté a rybníčné krajíně Double; jest řídké zalidněná, málo vzdělaná a nezdravá, ač v přítčině té nyní děje se značná náprava vysušováním bažin a rybnků. Za to nižší jižní kraje, jimiž táhnou se údolí D-ně a Isly, jsou velmi bohaty a úrodný, zvláště široké údolí D-ně jest z nejkrásnějších a neúrodnějších krajín Francie. Zde daří se všeliké obiliny a luštiny, stačice úplně potřebě obyvatelstva. R. 1889 sklizeno 1.488.000 hl pšenice, 350.000 hl kukuřice, 165.000 žita, 173.500 ovsa, 4.480.000 q zemčat, 945.000 q cviků a j. Ovocného stromoví hojnost, zvláště kaštanů, jejichž plody (r. 1887 5 mill. q) jsou obyčejnou pfcí domácích zvířat a za let neúrodných nahrazují cerealie. Značný jest výtěžek z ořechů, z nichž tlačí se výborný olej, zvl. v arrond. sarlatském. Rovněž pěstuje se mnoho tabáku (r. 1889 49 500 q). Lanýže périgorské, s nimiž provozuje se důležitý obchod, byly proslaveny již za dob římských. Nejvíce však pěstuje se víno (r. 1889 vytěženo 157.000 hl), zejména v údolí D-ně; zvláště dobré pověsti se těší vína bergeracké, montbazillacké, brantómeské, sainte-foyské, rossignolské a j. Co se týče chovu dobytka, máme z r. 1889 tato data: 17.030 koní, 3485 mezků, 20.840 oslů, 146 410 kusů dobytka hovězího, 198.600 vepřového, 499.135 ovcí a 9760 koz. Včelařství vyneslo t. r. 1506 q medu a 621 q vosku. Průmysl dep. není dosud valný; r. 1880 byl provozován ve 166 závodech se stroji parními o 1027 koň. silách. Zabývá se především těžením a spracováním kovů, pak strojnictvím, lihovarstvím a pivovarstvím, předením, česáním a spracováním vlny, výrobou papíru (asi 600 dělníků). oleje, hospodářských strojů, koží, dřeváků a zboží hliněného. Obchod zakládá se na vývozu stavebního dříví, papíru, železa, oceli, žuly, mramoru, vápna, drůbeže (zvláště oblíbených krocánů a husí), krmného dobytka, oleje, lanýžů, paštik, kaštanů, vína, lihovin a j.: dovážejí se suroviny, zboží osadnické a modní, hodiny a nábytek. Železnice má dep. 421 km. Co do vzdělání obyvatelstva zaujímá D. mezi departementy franc. až 80. místo; r. 1888 bylo mezi 3825 mladíky k odvodu se dostavivšími 657 analfabetů. Vzdělávací ústavy

lyceum, 2 ob. koleje, 1 velký a 2 malé semináře, 1101 primární škola veřejná. Dep. rozdělen jest v 5 arrond. (Périgueux, Bergerac, Nontron, Ribérac, Sarlat), 47 kantonů a 585 obcí. Vojsensky náleží ke 12. arm. sboru, církevně k biskupství périgueuxskému. Appellační soud v Bordeaux. Hlavní město depart. Périgueux.

Dordrecht (lat. *Dordracum*, v Holandsku obyčejně skráceně *Dort*), hl. město arrond. v nizozemské prov. Jižním Holandsu, 17 km jihových. od Rotterdamu, na l. bř. Mósy, která zde sluje Merwede a štěpí se ve tři ramena Noord, Kil a Oude-Maas, při železničních tratích rotterdamsko-roozendaal-antverpské a elstsko-dodrechtské, rozkládá se na jednom z ostrovů Biesbosche a má ještě namnoze domy s vysokými lomenicemi, takže činí dojem města středověkého; z budov vynikají gotická kathedrála (*Groote Kerk*, zbudovaná r. 1363, 97 m dl., 40 m šir.) s prostřední lodí o 56 sloupích a pomníkem malíře Schotela († 1828), krásná radnice (z r. 1339), bursa, veliký železniční most přes Mósu, dále jest tu gymnasium, vyšší stavitelská škola, vyšší měšťanská škola, národohospodářská společnost, obchodní komora a několik nemocnic. Obyvatelstvo počtem 32.375 duší (1891) zabývá se hlavně průmyslem a obchodem; v okolí města mnoho větrných pil a mlýnů, dále pak zastoupena jest činnost průmyslová parními mlýny, olejny, solivarnami, provazárnami, bělidly, raffinováním cukru, stavbou strojů, slevárnami, železárnami, pivovarstvím, výrobou likérů, stavbou lodí a j.; přirozená poloha D-u nedaleko moře odkazuje přirozeně obyvatelstvo také na rybolov a plavbu. Široké a hluboké koryto říční, jež ramenem Kil jest spojeno s Holandským Diepem, poskytuje prostranné kotviště, v němž i největší koráby mořské mohou proniknouti až k samému městu, následkem toho také jest D. nejstarším a ve středověku byl nejdůležitějším obchodním místem Holandska. Nyní provozuje obchod hlavně se dřívím, rýnskými víny, kamenným uhlím, obilím, máslem, sýrem, moukou, obilím, cukrem, olejem, rybami, tabákem, plitnem, mlýnskými kameny a výrobky domácího průmyslu; v přístavě dordrechtském kotví do roka průměrně na 450 lodí o 300 000 tun. D. jest rodištěm filologa Pavla Meruly, malířů Honthorsta, Hondekoetera, Jakoba a Alberta Cuyppů (otce a syna), Aryho Scheffera r. 1862 postaven mu zde pomník) a bratří Jana i Cornelia de Witt. — Město založeno bylo r. 1013 od holl. hraběte Dětřicha (Dirka) III. z Vlaar-dingu na vzdor císaři i biskupu utrechtškému. Poněvadž pak území, na němž D. leží, náleželo biskupovi, přikl mu císař Jindřich IV. r. 1064 i město i hrabství a později udělil je Brabantu, avšak po dlouholetých sporech zůstalo pfece město i s okolím v držení hrabat holandských. Stav se r. 1231 městem hrazeným, povzněl se D. záhy na nejdůležitější místo celého hrabství a po celý středověk byl nejbohatším a prvním obchodním městem země, maje zárc veň mocnou oporu v Německé

Hanse, jejíž byl členem. R. 1572 byl vedle Brielle prvním místem, jež proti Španělům vztyčilo prapor odboje a vypudilo jejich posádku z města, a téhož roku konána tu první schůze států hollandských, na níž položen základ k republice. A k tomuto ohromnému vlivu politickému přidružil se také mocný vliv církevní; již r. 1574 odbýváno tu shromáždění kazatelů z provincií hollandské a zeelandské, a v době od 13. list. 1618 do 9. kv. 1619 zasedal v městě veledělejší synod Dordrechtský (v. t.), kterýž svolán byl k podnětu místodržitele Morice Oranienského, měl rozhodující vliv na další vývoj reformované církve evangelické. V pozdějších dobách pozbyl D. velmi mnoho na svém významu a musil ustoupiti jiným městům.

Dordrechtští synod evangelický v Nizozemí, generálními státy svolaný především za účelem místním totiž aby z příčin náboženských i politických potlačil remonstranty čili arminiány, byl synodem národním, nizozemským, ale vedle také reпреzentací povšechné reformované církve, skrze niž jednotu a souvislost této církve přišla k platnosti. Přítomni byli kromě domácích ještě poslanci reform. církví z Německa, hlavně z Falcka, z Brém, Nassavska, východního Fríska, Hess (vyjmouc anhaltské a braniborské), ze Švýcarska, Skotska, Anglicka; francouzským byla přítomnost Ludvíkem XIII. zakázána. D. s. náleží k největším reform. církve a trval od 13. list. 1618 do 9. kv. 1619 ve více než 150 sezeních za předsednictví Bogermannova. Především ve při domácí odsoudil stranu arminiánskou, jejíž náčelník Episcopus s 12 remonstranty ke zodpovídání pohnaný se byl dostavil a při svou písemně (podanou apologii) a ústně vedl, a rozhodl, aby arminiánští kazatelé byli sesazeni, po případě ze země vypovězeni. Přes marné pokusy bohoslovců anglických, hesských, nassavských a brémských, domáhajících se uznání podmínečného universalismu, učinil usnesení o 93 člancích (*Canones synodici*), které nemajíce mírného unionistického ducha II. helvet. confessi, obsahují praedestinatiánský, deterministický calvinismus, které však neodvažují se vysloviti důsledný Calvinův supralapsarismus, t. j. boží předzřivení i pádu samého a zavržení některých. Zvláště ustanovuje: Bůh nevyvoluje pro víru předvídanou, nýbrž zcela dle svobodné libovůle jistý počet lidí, jimž víru daruje; Kristus umřel toliko za vyvolené; milost působí neodolatelně; znovuzrození hřeší, ale nemohou hřešiti proti Duchu sv. a vypadnouti ze stavu milosti. Významným bylo jednomyslné prohlášení confessi belgické a heidelbergského katechismu za symbolické knihy povšechné církve reformované. Kánony dského s-u byly přijaty za symbol. knihu v Holandsku; ve Francii, Falcku, Švýcarsku, v Anglii a Braniborsku byly zamítnuty; jiné reform. církve nemají je za závazné. Akta synodní byla vydána r. 1620.

Dore [dór], řeka jihofrancouzská, temení se u Saint-Germainu v dep. Puy-de-Dôme. pro-

téká tímto na jih, pak náhlým obratem na sever a na severní jeho hranici vlévá se do Allieru (268 m n. m.), jsouc 130 km dl. a pro bystrý svůj tok nesplavná.

Doré Gustave Louis Chr. Paul, franc. malíř, rytec a sochař (* 1833 v Štrasburce — † 1883 v Paříži). Jako jedenáctiletý chlapec již lithografoval a maje 13 let přišel do Paříže, kdež po dvou letech stal se spolupracovníkem »Journalu pour rire«, při němž setrval po mnoho let. Tím časem upoutal na sebe pozornost zdařilými ilustracemi románů a různých spisů periodických, jakož i kresbami znázorňujícími boje francouzského a anglického vojska na Krimu. První jeho větší dílo byly ilustrované spisy Rabelaisovy (1854), po němž následovaly *Légende du Juif Errant* (1855) a *Contes drôlatiques* od Balzaca. K hlavním jeho pracím pak náleží ilustrovaná díla *Voyage aux Pyrénées* od Taina, Danteova *Božská Komédie* (1861—68), *Contes de Perrault* (1862), *Don Quixote* (1863), *Bible* (1865, vydána i český v Praze, 1885 a n.). Lafontainovy *Bajky* (1866, též čes. vyd.) a Ariostův *Orlando furioso*. Tímto a pak zejména Biblí nabyl veliké popularity a díla ta velmi jsou rozšířena. Ilustrace D-ovy vynikají bohatou fantasií a smělou kresbou; výtečné dřevoryty provedli nejvíce xylografové Pisani, Pannemacker a j., již pracovali po návodu D-ově Barvové efekty zvláště dobře v rytinách jsou podány. Snadnost, s jakou D. pracoval, svedla jej na scesti, tak že dopouštěl se různých bizarrností. Nedostatek uměleckého podkladu jeví se najmě v jeho obrazech olejových, jako *Bitva u Almy*, *Dante a Vergil*, *Zelený koberec*, *Neofyta*, *Kristův vjezd do Jerusalema*, *Smrt Orfeova* a j., jež jeví nedostatečnou kresbu, výstřednost v pohybu a povrchní komposici. Také nedostává se mu hlubší koncepce a spokojuje se hrubým efektem barvovým a obyčejně velikými rozměry. Více úspěchu než ve Francii měly jeho obrazy v Anglii a Sev. Americe. Také jako sochař D. nepovzněl se nad prostřednost. Z jeho děl plastických dlužno uvést kolosální *vasu* s množstvím skulpturních okras, zvířat a genů, vynikající bohatstvím půvabných motivů, pak skupinu *Parka a Amor* a sochu Dumasovu na place Malesherbes v Paříži. Srv. Delorme G. D. (Paříž. 1879); Roosevelt, G. D. life and reminiscence (Londýn, 1885).

Dorema Ammoniacum Don., vytrvalá bylina z řádu okolíčnatých (*Umbelliferae*) z příbuzenstva rodů *Ferula* a *Opopanax*. Kofen mohutný, lodyha tlustá, přímá, až 2 1/2 m vysoká, dole listnatá, nahoře v bohatě latnaté květenství rozvětvená. Okolíky kulovité, malé, větve klasnaté pokrývající. Ze všech částí rostliny vytéká zvláště z nafiznutých míst množství mléčnaté šťávy, která na vzduchu tuhne v pevnou pryskyřičnou hmotu odporého zápachu a chuti. Hmotu tato (*Gummi ammoniacum*) jest důležitým léčivem a v množství se využívá. D. roste zároveň s druhem *Ferula Asa foetida* hojně na stepech Perzie. Již Dioscorides a Plinius jmenují a m-

moniakon, ale to není totožné s drogou perskou.

Dorer Robert, sochař švýcarský (* 1830 v Badenu v Argau — † 1893), žák Schwantalerův v Mnichově, od r. 1848 Rietschlův a později Hähnlův v Drážďanech. Od r. 1872 žil v Bernu. Hlavní díla jeho jsou národní pomník v Geněvě (skupina 2 žen z bronzu), osm soch slavných občanů bernských na novém museu a národní pomník v Bernu.

Dörfel: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr. a fara Fridland (4 km sz.), pš. Weigsdorf; 76 d., 315 ob. n., 3 č. (1890), itf. šk., mech. tkalcovna a mlýn. — 2) D. v okr. libereckém, novoměstském a ústeckém viz Víska.

3) D. na Moravě v okr. uňovském viz Dědinka.

4) D. ve Slezsku viz Véska.

Dörfel Georg Samuel (* 1643 v Plavně — † 1688 ve Weidě), superintendent. Jsa žákem Hevelovým zabýval se pilně astronomií. Historicky důležité jest jeho dílo: *Astronomische Beobachtungen des Grossen Kometen, so im J. 1680 erschienen*, kde zastává parabolotitu a ellipticitu drah vlasatic (Hevellem v Cometografii p. 659, 666, 680 vyslovcnou) způsobem nanejvýše přesvědčujícím na základě pozorování výše uvedené vlasatice. Zde nalézá se poprvé věta, že slunce nachází se v ohnisku drah kometárních. Jiné a to velmi málo známé pojednání D-ovo nalézá se v *Actech Eruditorum 1685 str. 571: Methodus nova, phaenomenorum coelestium intervalla a terris facillime determinandi, non variata statione*. Zde podána metoda určení parallaxy těles nebeských. Obšírný životopis jeho uveřejnil Kästner: *Nachrichten v. G. S. D.* (Sammlung der Ges. der freien Künste zu Weimar, sv. 3.). Srv. Reinhardt, G. S. D., *Zur Gesch. der Astronomie im XVII. Jahrhundert* (Plavno, 1882).

Dorfen, velmi staré městečko v Horních Bavořích, v okr. erdinském, na ř. Isenu a na žel. trati mnichovsko-mühldorfské. má 3 chrámy, soudní úřad a 1858 ob. (1885). U něho Ruprechtsberg se slavným poutnickým kostelem.

Dörfel Alfred, něm. spisovatel a kritik hudební (* 1821 ve Waldenburce v Sasku), žák Mendelssohnův, jenž získal sobě jistého významu v dějinách hud. písemnictví, vydav. thematické katalogy děl Bachových a Schumannových, přeloživ do němčiny Berliozovu *Instrumentaci*, napsav mimo jiné spis *Führer durch die musikalische Welt* a j.

Dörf v okrese uhersko-hradištském viz Derfle.

Dörf Gustav (* 1855 v Praze). Studoval chemii na něm. polytechnice v Praze, od r. 1877 bohosloví na New College v Edinburce. Již za studijních let přispíval do českých belletristických listů básněmi, hlavně balladami s motivy vlasteneckými, z nichž některé o sobě vydané byly zabaveny (*Ilavy českých mučovníků*, *Píseň oráče na Bílé Hoře* a j.). Obsahu crotického jsou *Na Křivokláte* (Praha, 1875) Zároveň uveřejňoval v německých listech pře-

klady z českých básníků, jako Marie Čácké, Heyduka, Vrchlického, Nerudy (k jehož *Helgolandské balladě* pořídila »Heimat« skvostnou ilustraci) a j. *Vítězslav Hálek's Abendlieder* vydány v Lipsku (1876). Vrátil se po 3 letech do vlasti, redigoval i vydával »Vánoční album« a »Českou Rodinu« (obě v l. 1879—82). Potom psal feuilletony do pražských listů a přeložil vedle menších prací Mark Twaina, Th. B. Aldriche, E. Yatesa, J. Payna, Th. Archera, Mrs. Beecher-Stowe, Spurgeona, E. Bellamyho, R. Kiplinga a j., Dickensonu povídku *Cyrček na krbu* (»Č. Polit.«), romány Collinsův *Slupá láska*, Braddonové *Had na prsou* (obě v »Hl. Nár.«) i řadu povídek pro mládež (Spolek Komenský). Pro Národní divadlo upravil dle originálu Shakespearovy hry *Pohádka zimního večera*, *Coriolan*, *Jindřich IV.* (2. díl) a přeložil Pinerovu frašku *Policejní soudce*. S Pr. Sobotkou a El. Krásnohorskou obstaral překlad Stanleyova cestopisu *V nejtemnější Africe* a J. M. Jephsonovy knihy *Emin Paša* (obě 1890—91). Jest též spolupracovníkem »Ottova Slovníku Naučného«.

Dörflas viz Véska.

Dörfler: 1) D., ves v Čechách, hejt. Kadaň, okr., fara a pš. Doupov (3.5 km sz.); 57 d., 363 ob. n. (1890), itf. šk., samota Goldhof. — 2) D. v okr. novohradském viz Vesce.

3) D. na Moravě viz Derflík.

Dörfling Georg viz Derflinger.

Dorfmeister Johann Georg, sochař něm. (* 1736 ve Vidni — † 1787), žák Matiaše Donnera, z jehož prací vytknouti sluší: *Minnerva s Apollinem* (v gal. Liechtensteinské); *Sv. Pavel* a tři oltáře ve chrámě mariáhilském; *náhrobek knížete Grasalkovice* v Jedlové s alabastrovými figurami a kovovou ornamentikou; ozdobné práce ve hradní kapli budínské a j.

Dorf-Tesohna viz Dešné.

Dorgali, ves v ital. prov. sassarské na Sardinii, kr. nuorském při zálivu Oroseiském též Dorgalském zvaném, má továrnu na zbraně, 4477 ob. (1883) a na blízkú krápníkovou jeskyni.

Dorohain [doršēn] Auguste, básník franc. (* 1857 v Cambrai). První jeho básně vyšly v »Artiste« a »Nouvelle revue«, celá sbírka *Jeunesse pensive* počtena r. 1881 cenou Akadémie. Je provanuta bolnou něžností a upřímnou melancholií. Veršovaná komédie *Conte d'avril* (1885) dýše okouzlujícím půvabem poesie. Hra *L'Odéon et la jeunesse* (1882), a básně *Alexandre Dumas* (1883) jsou práce příležitostné.

Dorchester [-čestr]: 1) D., město v angl. hrab. Dorsetu na ř. Frome, uzel železniční, má silný průmysl pivovarnický a soukennický, obchod s ovcmi a s máslem do Londýna a 7568 ob. (1881). D. slul za dob římských *Durnovaria* nebo *Durinum* a zachoval po dnes mnoho památek z těch dob jako veliký amfiteatr pro 13.000 lidí a nedaleko ležení římské, trojím valem a příkopem obehnané. — 2) D., dříve samostatné, r. 1630 od puritánů

založené město, od r. 1869 šestnáctý okres m. Bostonu v severoamer. státě Massachusettsu.

Doria, starobylý a druhy velmocný rod janovský, připomíná se čestně již tam, až kam nejdále kroniky janovské sahají (1100). R. 1535 povýšen byl do stavu knížecího; později (1576) nabyl přídomek markýzského z Civiez a hraběcího z Cavallimonte; dne 13. kv. 1760 vyznamenán titulem knížat říšských (v pořadí prvorozenstva) a 9. pros. téhož roku získal sňatkem statky i jména rodů Pamfili a Landi. Rozrodil se průběhem času značně: v Janově kvetou dvě markýzské větve jeho, zasáhl i do Neapole, a ve Francii usadila se jiná jeho linie (r. 1487 v Avignoně, r. 1567 ve provenském Tarasconu), jejížto přímá genealogie sahá po Pavla D-ia, živšího r. 1339 v Janově. Sídlem knížecí větve jest Řím (Janov) a hlavou její Alfonso Maria, kníže D.-Pamfili-Landi (* 1851).

V Janově od poč. stol. XII. rod D., spolu s rodem Spinolů stranník ghibellinů, soupeřením se Spinoly a s guelfskými rody Grimaldův a Fieskův vyplnil dějiny vlasti své, již dal celou řadu slavných admirálův a vojvodců, státníkův a vědců. Nejřednější členové jeho jsou:

1) **D. Oberto**, admirál janovský, vítězstvím u Melorie (6. srp. 1284) navždy zničil námořní moc Pisanů.

2) **D. Tedesio** vypravil se r. 1291 s Ugolinem Vivaldi o 2 koráběch na výzkumnou plavbu do Indie kolem Afriky, z níž se nenavrátil.

3) **D. Corrado**, syn Obertův, spojen se Spinoly vypudil (1270) guelfy z Janova a s Obertem Spinolou od lidu byl prohlášen za capitani della liberta genovese (náčelníky svobody janovské). R. 1291 oba zřekli se vlády. Po novém boji s guelfy došel (1296) s Corradem Spinolou předešlé své hodnosti, a skončiv prospěšným mírem II. válku s Benátčany, poděkoval se opětně.

4) **Lamba**, admirál janovský ve II. válce s Benátkami, u ostrova Korčuly (1298) na hlavu porazil přesilu benát. admirála Dandola, zajav mu 85 lodí z 97. Když oznámeno mu po bitvě, že syn jeho padl, kázal: »Vrhněte ho do moře, jeť ono vznešeným hrobem pro ty, kdo vítězné bojující padnou pro vlast.«

5) **D. Filippo**, admirál janovský, osvědčil se již r. 1340, kdy ztrestal Benátčany za nenadále přepadení v míru. R. 1350 zpusťošil državy benátské, zvl. Negroponte. Náhlým útokem (1355) vzal Tripolis, jež prodal potom Saracenům, a ve válce s Aragonci odňal těmto území jejich na Sardinii.

6) **D. Paganino**, admirál janovský ve III. válce s Benátkami, porazil loďstvo benátské a byzantské 13. února 1352 před samým Cafihradem, načež donutil císaře byzantského k míru (6. kv. t. r.), jímž přístavý řecké zavřeny Benátčanům, a Janovu dána plná volnost obchodu. R. 1354 zajal celé loďstvo benát. v Porto Lungo, čímž ukončil válku.

7) **D. Luciano**, admirál janovský ve IV. válce benátské, zkrušil Benátčany r. 1378, ale

smrtí zaplatil skvělé vítězství své u Pulje (29. kv 1379).

8) **D. Pietro**, nástupce předešl., zmocnil se Chioggie (16. srp. 1379), čímž vnikl do lagun a ohrozil Benátky. Benátčané podávali se mu k míru pode všemi výminkami, ale D. odřeknuv, dal se brzy potom zavřítí v přístavě chiožském, kdež 22. led. 1380 zabit byl kulí dělovou a loďstvo se vzdalo.

9) **D. Andrea**, nejslav. admirál janovský (* 1468 — † 1560). Od strýce Domenika vychován k životu vojenskému, sloužil pod mnohými condottieri rozličným knížatům i papeži. Vstoupiv do rytířského řádu svatojanského, vydal se na pouť do Palestiny. Po návratu (1495) přivínil se k Janovi de la Rovere, stranníku francouzskému, i vyznamenal se chrabrymi boji proti Gonsalvovi de Cordova, vojevůdci španělskému, který marně hleděl převéstí ho na svou stranu. R. 1503 žil v Janově. Se strýcem Domenikem vypravil se proti povstalcům na Korsiku a pokořiv je, učiněn admirálem janovským. S úspěchem válčil proti nejstrašnějším korsárům. S 10 koráby odňatými jim nabídl služeb svých (1524) Františkovi I., králi franc., od něhož jmenován admirálem loďstva francouzského, připravil téhož roku loďstvu císařskému porážku při březích provenských, vybavil Marseille a proslavil se u Varaggia. Po zajetí Františka I. dal se do služeb spojení jeho, pap. Klementa VIII. Když Janov chýlil se v tu dobu na stranu císařskou, D. přikvapil, zajal veškerou loďstvo v přístavě a udržel město v táboře francouzském, jakož i sám zase nastoupil v úřad admirála franc. Záhy však se doslechl stížností janovských proti Francouzům a dostal se osobně do rozporu s Františkem, žádajícím, aby byli mu vydáni zajatci, kteří byli se vzdali po námořní porážce Filipinovi D-ovi, bratrovci Ondřejovu, na slib, že nebudou vydáni do rukou francouzských. Když D. odepřel uposlechnouti krále, tento dal rozkaz, aby D. byl zatčen. D. zvědév o tom v čas a přemlouván od zajatých, přešel (1528) na stranu císa. Karla V., vymínil si, že Janov zůstane neodvislým. Brzy vypudil Francouze z Neapolska, potom z Janova i z celého zálivu janovského. Mírem (1529) svoboda pojištěna Janovu, a zřeknuv se vlády, dal Janovu ústavu, která potrvála bez valné proměny do r. 1797. Senát janovský počil ho za to názvem otce a osvoboditele vlasti, jmenoval ho doživotním censorem, dal postaviti mu sochu a daroval mu nádherný palác. Karel V. zahrnul ho odměnami: učinil ho generálem námořním s neomezenou mocí, vyznamenal řádem zlatého rouna, daroval mu knížectví Melfi a hrabství Tursi a j. D. pokračoval — vždy věren císaři — na skvělé dráze: r. 1532 pokořil Turky, r. 1535 vzal Túnis, r. 1536 výtečně bojoval proti Francouzům na březích provenských, na výpravě do Alžíru (1541), podniknuté proti jeho radě, zachránil, co zachrániti se dalo, r. 1552 zaplašil Turky od Neapole a r. 1554 vypudil Francouze z Korsiky. U vysokém stáří (1556) poděkoval se ze své hodnosti, v níž po

něm následoval bratřec jeho Gian Andrea D — D. byl bez odporu nejslavnějším admirálem a condottierem své doby, a jakkoli sloužil mnohým knížatům, neprohřešil se nikdy zpronevěrou. Stáří své poskrvnil však ukrutností proti svým odpůrcům v Janově po spiknutí Fiescové, v němž synovec jeho Gianettino zavražděn, a novém pokusu Giulia Ciba (1547), a rovněž mu není k velké cti zařazení oligarchie v Janově. Zemřel, nezanechav synů. Životopis jeho psali: Lor. Capelloni, Car. Sizonio, Giov. Giraldi, Nic. Grillo Cattaneo, Ant. Bianchini, And. Richer a Guerazzi (vita di And. D., Milán, 1874, 2 sv.) Koll.

Doria: 1) D. Paolo Matteo, filosof a math. ital. (* 1662 v Janově — † 1746 v Neapoli), povstal prudce proti učení Descartesovu, a němž se domníval, že otfásá platonismem, jehož byl horlivým stoupencem. Jeho hlavní spisy filosofické, literární a politické jsou: *Della Educazione del Principe* (Neapol); *Trattato della vita civile* (t., 1729); *Discorsi filosofici intorno alla Filosofia* (t., 1733); *Idea d'una perfetta repubblica* (t.), kniha velmi vzácná, jejíž nalezené exempláře brzo po smrti spisovatelově z nařízení vládního byly spáleny. Dále vydal *Ragionamenti e Poesie varie* (Benátky, 1737); *Lettere e Rag. varie* (Perugia, 1741, 2 sv.). Zabýval se také matematikou a vydal *Opere matematiche* a *Exercitationi geometriche*. AP.

2) D. Giacomo, markýz, přírodopisec ital., potomek rodiny D. Durazzo (* 1840 ve Spezii), věnoval se studiu věd přírodních, r. 1862 podnikl přírodovědeckou cestu do jižní Persie s bohatým výsledkem a r. 1865 společně s Beccarim na ostrov Borneo. Po návratu založil v Janově vzorné museum přírodovědecké, v němž uložil sbírky své a jiných předních cestovatelů italských, jichž byl horlivým podporovatelem. V annalech, jež muzeum janovské vydává, uveřejnil četné a cenné práce faunistické, hlavně o cizokrajných ještěrech, obojživelnících a plazích.

Dorian [-jān]: 1) D. Pierre Frédéric, ministr franc. (* 1814 v Montbéliardu — † 1873 v Paříži). Byl z nejcelnějších průmyslníků franc., zařídív huti v Unicuxe a mnoho vysokých pecí, sleváren a hamrů. V zákonodárném sboru náležel od r. 1863 k opozici, přešel po pádu Napoleonově 4. září 1870 obor ministra veřejných prací a zjednal si obecnou vážnost tím, že v krátké době zásobil Paříž hojným válečným materiálem. R. 1871 zvolen do národního shromáždění a přistoupil k levici.

2) D. Tola, spisovatelka franc. Jsouc rozená Ruska, kněžna Meščerská, provdala se r. 1872 do Francie za Karla Da, syna bývalého ministra. Uveřejnila řadu literárních článků a novell v různých revuích, překlady ze Shelleye a Swinburna, sbírku básní *Livre de vers lyriques* (1890) a j. Ukázky její poesie podal J. Vrchlický ve »Květech« r. 1891.

Dórlóky viz Dórský.

Dorigni [doriñi]: 1) D. Michel, malíř a rytec franc. (* 1617 v Saint-Quentinu — † 1665 v Paříži). Vycvičil se u Simone Voueta a pro-

váděl od r. 1638 rytiny dle děl mistrových. Jsa zjednan k dekoraci paláců královských, maloval hlavně v zámku vincenneckém, mimo to dekoracní malby v zámožných domech pařížských a vstoupil r. 1663 jako professor do král. akademie malířské.

2) D. Louis, malíř franc., syn před. (* 1654 v Paříži — † 1742 ve Veroně). Jsa žákem Lebrunovým, přikládá si již r. 1672 titul král. malíře. Maje se za zneuznávána akademii, odebral se do Říma, odtud do Benátek, kde maloval nástropní fresky v kostele sv. Sylvestra a usadil se posléze ve Veroně; jen v přestávkách prováděl omítkové malby v Padově, v Bergamu, ve Vincenze, v katedrále tridentské. V Paříži objevil se na čas r. 1704 opět bez úspěchu a r. 1711 byl princem Eugeniem povolán do Vídně. V té době maloval také v Praze plafond, jehož koloritem neosvědčil zvláštní nadání. Jeho díla jsou řídká; v muzeu bordeauxském *Zuzana v lázních*, v Louvru pérová kresba *P. Maria a dítě Ježíš na kolenou před vladařem*. Vynikal mechanickou obratností, nemaje pravého citu a elegance.

3) D. Nicolas, rytec franc., bratr před. (* 1658 v Paříži — † 1746 t.). Vyučil se u Gérarda Audrana, žil 28 let v Itálii a byl r. 1711 povolán od krále Jiří I. do Londýna ryt kartonů Raffaelových v Hampton Courtu. R. 1724 vrátil se do Francie a r. 1725 byl přijat do malířské akademie. Nejznamenitější z jeho rytin jsou: Raffaelovo *Proměnění Páně*, Domenichinovo *Umučení sv. Šebestiána*, Guercinova *Smrt sv. Petronilly*.

Dorijan nebo Doiran, město v Makedonii, tureckém vilájetu a sandžaku solunském, 63 km ssz. od Soluna na jihozáp. břehu jezera t. jm., 161 m n. m., jest sídlem feckého biskupa a čítá 5000 ob., kteří zabývají se orbou, zahradnictvím a rybolovem a provozují obchod s obilím a rybami. Na blízku leželo starověké město Doberos, jehož zříceniny jsou dosud zachovány. — Dorijanské jezero má podobu okrouhlou a je v přímé čáře 8 km dlouhé a 5 km široké. Na jihových. břehu vytéká z něho Ardžan, levý přítok Vardaru.

Döring: 1) D. Heinrich, spis. něm. (* 1789 v Gdánsku — † 1862 v Jeně), známý jako biograf německých básníků a spisovatelů zejména Schillera (Jena, 1832), Herdera (Výmar, 2. vyd. 1829), Klopstocka (tam, 1825), Jeana Paula (Lipako, 1830—1832), Bürgera (2. vyd. Gotinky, 1847), Goetha (Výmar, 1833), Wielanda (nové vyd. Jena, 1853) a j. Vydal též *Schillers Selbstcharakteristik* (Stuttgart, 1853); *Thüringer Chronik* (2. vyd. Erfurt, 1847); *Britischer Balladenschatz* (2. vyd. Drážďany, 1858) a j.

2) D. Georg Christ. Wilh. Asniss (* 1789 v Kasselu — † 1833), spisovatel četných románů a novell, které mu vynesly i souvěkých posuzovatelů slávu, že kladl jej k nejlepšímu básníkům. Byl redaktorem různých časopisů. K nejznámějším jeho románům patří *Sonnenberg* (1828). Ks.

3) D. Julius, malíř něm. (* 1818 v Drážďanech), od roku 1830 navštěvoval akademii

svého rodného města, načež v l. 1838—1845 pracoval v Bendemannově dílně; od té doby žije v Mitavě, kde namaloval přes 1000 podobizen a četné kostelní a historické obrazy (*Smrt Konradinova*). Také sepsal mnoho článků z dějin umění, zvláště *Sammlung von Materialien zum ostbaltischen Künstlerlexikon* (asi 900 biografii umělců).

Dórlové viz Dórové.

Dóris (Δωρίς), v řecké mythol. mořská nymfa, dcera Okeanova a Téthýina (ze 300), svým jménem poukazující ku blahým darům vláhy. Néreoovi porodila 50 dcer. *klk.*

Dóris: 1) D. krajina starověká ve středním Řecku, rozložená mezi sev.-vých. sklonem Parnassu a jihozáp. svahem Oity, na vrchovisku řeky Kéfissa. Na všech stranách obklopena byla horami. toliko na vých. přímo souvisela s Fókidou. Záp. část malé této krajinky (asi 185 km²) byla toliko k chovu dobytka příhodná, ve východní části byla i orba pěstována. Obyvatelé, Dórové, žili ve čtyřech osadách (Pindos, Erineos, Kytinion a Boion), odkudž nazývána D. i Tetrapolí. (Srv. Mitth. d. arch. Inst. Ath. Abth. IX, 305 slá.) — 2) D., starověká krajina řecká v Karii, na jihozáp. pobřeží maloasijském, zabírala dva poloostrovy, severní halikarnasský a jihových. dvojklaný knidský (za dob hellénistických i rhodskou pevninou nebo Peraii zvaný), pak ostrov k halikarnasskému poloostrovu přiléhající; mezi oběma částmi vnikal hluboko do země záliv dórský nebo keramský. Proti Karii oddělena byla D. pohorími Lidou a Daidalou, z nichž toliko krátké bystřiny k moři stékají. Obyvatelé původu dórského žili ve třech městech, Halikarnassu, Knidu a Kou, která se třemi městy rhodskými činila amfiktyonii se středem ve chrámu Apollóna Priopia. Obyvatelstvo venkovské bylo původu karského. *Pšk.*

Dóris, planetoida objevená 19. září 1857 Goldschmidtem v Paříži; střední jasnost v op. posici 10,9 průměr v kilometrech 105. Označení ⁽⁴⁶⁾ Gs.

Dórisismus, tolik jako: zvláštnost dórského charakteru národního, dórského nářečí, stavitelství a pod.

Doritis viz Apollo Parnassius.

Dorking nebo Darking, město v angl. hr. surreyském na ř. Mole, jihozáp. od Londýna, má 6328 ob. (1881), kteří pěstují třešně, chovají drůbež, zvláště pětiprsté, silné a masité slepice a vedou obchod s ovocem, drůbeží, moukou, vápna a křídou.

Dorléans [-leãñ]: 1) D. Louis, právník, básník a pamfletista franc. (* 1542 v Paříži — † 1629). Byl žákem hellenisty Jana Dorata, provozoval advokacii a vrhl se posléze do politických a náboženských bojů za Jindřicha III., vystupoval zuřivě proti potomnímu Jindřichu IV., jenž ho po svém nastoupení na trůn vypověděl. Směl se teprve za 9 let vrátiti, načež se stal přívržencem Bourbonů. Mimo několik básní uvádějí se hlavně jeho polemické spisy: *Apologie ou Défense des catholiques unis* (1586): *Avertissement des catholiques*

anglais aux Français catholiques (1586); *Les lettres catholiques*; *Le plaidoyer des gens du roi* atd. — 2) D. Pierre Joseph, jezuita a spis. franc. (* 1644 v Bourges — † 1698 v Paříži). Hlavní díla: *Histoire des révolutions d'Angleterre* (1693), psaná dále od Turpina; *Histoire des révolutions d'Espagne* dokončená Brumoyem a Rouilléem (1734); kázání a biografie.

Dorlotina (z franc. *dorloter*, zhýčkatí), rozkládací pohovka.

Dormans [-mãñ], staré hl. místo kantonu, býv. opevněné město ve franc. dep. Marne, na řece Marně a na Vých. dráze, má zámek s krásným parkem, chrám z XIII.—XVI. stol. a 2267 ob. (1891); výroba zboží hliněného, hydr. vápna, chemikálií, obchod s obilím, uhlím a dřívím.

Dormant partner [-ment-], angl., spící společník, tolik co tichý společník nějakého podniku, firmy a p.

Dormeuse [dorméz], franc., pohodlné křeslo nebo cestovní kočár ke spaní; domácí železný ženský; nízké římsové hodiny.

D'Ormeville Carlo, básník ital. (* 1842 v Římě). Napsal pro Ristoriovou tragédie *Norma* a *Il supplizio d'un cuore*, hlavně však četná libretta pro Marchettiho, Ponchielliho, Gomeša, Pinsutiho, Libaniho, Benedicta, Randeggera, Flotowa, Verdiho a j. Jmenujeme *Ruy Blas*, *I burgravi*, *Ugo e Parisina*, *Aida*, *Sardanapalo*, *Arminio*, *Adelia di Monferrato*, *Gabriella di Belle-Isle*.

Dormitor viz Durmitor.

Dormitorium (lat.), ložnice, spárna společná v ústavech. na př. seminářích chlapčeckých, učitelských, kněžských, též v klášterech. Začasté zejména za starších dob znamenalo d. též hřbitov nebo pohřebiště. *Buy.*

Dormus z Kilianshausenu Jos., svob. pán a zbrojmistr rak. (* 1811 v Drohobyči — † 1890 ve Lvově), stal se r. 1856 plukovníkem a vyznamenal se r. 1859 v Itálii u Montebella (20. kv.) a 4. čna u Magenty, kde odhodlaností svou a pětikrát podniknutým útokem zachránil brigádu Ramingovu u Peralza. U Solferina velel na levém křídle a hájil po 6 hodin proti trojnásobné přesile nepřátelské výšiny u Solferina. Za to obdržel řád železné koruny 3. tř. a řád Marie Terezie. R. 1863 jmenován brigádníkem, r. 1864 velel ve válce dánské záložním sborům; r. 1870 jmenován byl přiděleným k velitelovi ve Lvově, r. 1871 podmaršálkem a r. 1876 majitelem pěšího pluku č. 72. R. 1879 šel do výslužby.

Dorn: 1) D. Heinrich Ludwig, něm. skladatel a spisovatel hud. (* 1804 v Královci — † 1892 v Berlíně), určen byl původně pro studia právnická, jež konal v Královci. Zabývá se však pilně hudbou, vzdělával se, když se byl přesídlil do Berlína, u L. Beyera ve hře klavírní, u B. Kleina a K. Zeltera ve skladbě, načež nastoupil s rozhodným štěstím veřejnou činnost hudební. Byl r. 1827 ředitelem hudby ve Frankfurtě n. M., r. 1828 kapelníkem v Královci a r. 1829—32 v Lipsku, potom ředitelem chrámové hudby a divadelním

kapelníkem v Rize, r. 1843 v Kolíně, kdež r. 1847 jmenován král. ředitelem hudby, roku 1849—69 kapelníkem dvorní opery berlínské, získav ještě titul král. profesora. Z D-ových děl vytčeny budtež četné opery (nejzdařilejší z nich *Die Nibelungen*, 1854), klavírní a orchestrové skladby, kantáty, skladby církevní atd.; ovšem význam D-ův jako dirigenta a theoretika jest nepopíratelně větší. Z literární jeho činnosti zvláště vyjímáme výběrný spis *Aus meinem Leben* (1870—1879) a *Ostrakismos* (1875).

2) D. Joh. Albr. Bernhard, něm. orientalista (* 1805 v Scheuerfeldu u Koburku — † 1881 v Petrohradě). Studoval v Halle a Lipsku, Londýně a Paříži, načež působil na Rusi, od r. 1829 jako prof. vých. jaz. na univ. charkovské, od r. 1835 jako prof. dějin a zeměpisu asijského na orientálním institutu v Petrohradě, r. 1842 jako ředitel asijského musea a od roku 1843 jako vrchní knihovník carské knihovny. R. 1860—61 podnikl vědeckou cestu po Kavkáze, Gilánu a Mázenderáně. D. jest zakladatelem vědeckého studia jazyka a literatury afgánské svými pracemi: *Grammatische Bemerkungen über die Sprache der Afghanen* (Petrohr., 1845); *A chrestomathy of the Pushtu* (t., 1847) a *History of the Afghans translated from the Persian of Neamet-Ullah* (Londýn, 1829—36, 2 sv.). Z ostatní jeho činnosti neméně důležité uvádíme: *Beiträge zur Geschichte der kaukasischen Länder und Völker aus morgenländischen Quellen* (Petr., 1845 až 1848); *Mohammedanische Quellen zur Geschichte der südlichen Küstenländer und des Kaspischen Meeres* (t., 1850—58, 4 sv., mimo jiné vydání perských pramenů zeměpisných a historických); *Beiträge zur Kenntnis der iranischen Sprachen, Masenderanische Sprache* (t., 1860 až 1866) a rozsáhlé a zvláště důležité dílo *Caspia über die Einfälle der Russen in Taberistan* (t., 1875). D-ově činnosti úřední náležel *Catalogue des manuscrits et xylographes de la bibliothèque impériale publique* (Petrohrad, 1852) a *Das Asiatische Museum der k. Akademie der Wissenschaften* (t., 1846) vedle řady cenných prací o nejrůznějších oborech vědy orientální ve zprávách petrohradské akademie věd, jejíž byl členem od r. 1839. Dk.

3) D. Alex. Julius, syn D-a 1), dovedný skladatel a virtuos klavírní (* 1833 v Rize), jehož působišti byla zprvu z ohledů zdravotních egyptská města Káhira a Alexandrie. R. 1869 jmenován král. hud. ředitelem v Berlíně a spolu učitelem klavíru při tamější konservatoři. Napsal operetty, písně, klavírní koncerty, mše, větší vokální práce s orchestrem a j. Str.

4) D. Alexander rytíř z Marwaltu, národní hospodář a publicista rakouský (* 1838 v Novém Městě za Vidní), vstoupil po skončených studiích universitních r. 1858 do státní služby, účastnil se r. 1859 jako dobrovolník války v Itálii, r. 1863 byl úředním zpravodajem ministerstva obchodu na výstavě cařihradské (zpráva jeho *Die Ausstellung in Konstantinopel* vydána v Lipsku r. 1864) a stal se r. 1864

úředníkem v ministerství obchodu. Opustiv r. 1868 státní službu přešel redakci národohospodářské části »Pester Lloyd«, a od roku 1872 redigoval »Triester Zeitung«. Po návratu do Vídně (1883) založil r. 1884 *Volks-wirthschaftliche Wochenschrift*, kdež se s velkou rozhodností zastával zásad svobodného obchodu, r. 1888 založil *Exportcompas*, výroční to sborník pro zájmy rakouského obchodu vývozního a r. 1889 zřídil si nakladatelství (Volkswirtschaftlicher Verlag Alex. Dorn, nyní majetek akciové společnosti). D. jest rozhodným zastancem svobodné tržby a agitoval mimo to pro celní jednotu Německa s Rakouskem zejména na sjezdech národních hospodářů v Berlíně a Norimberce (r. 1880 a 1885). Sepsal ještě: *Pflege und Förderung des gewerblichen Fortschrittes durch die Regierung in Württemberg* (Videň, 1868), výsledek to studijní cesty po jižním Německu; *Zur Exportfrage* (t., 1864); *Aufgaben der Eisenbahnpolitik* (t., 1874); *Kriegsmarine und Volkswirtschaft in Oesterreich-Ungarn* (t., 1885), a ve spojení s Lehnertem, Zehdenem, Holeczkem, Cicalkem a j. vydal obsáhlou a důkladnou publikaci *Die Seehäfen des Weltverkehrs* (t., 1889—92, 2 sv.).

Dorna, dvě obce v Bukovině, hejt. kimpolunžském: 1) D. Vatra, městys při vtoku Dorny do Bystřice Zlaté, na důležité silnici z Černovic do sedmihr. Bystřice, v malebném okolí, má železité prameny valně navštěvované a 4309 ob. rum. (1890). Západně na řece Dorně jest: 2) D. Kandreny, ves se 2228 ob. (1890) a silnými prameny železité kyselky.

Dornach: 1) D., tovární ves v Horním Elsasku, kr. mülhúském, záp. předměstí mülhúské, má pěkný kostel, zámek, dům vyloužilců, výrobu plátna jemného i hrubého k balení, hedvábných a vlněných látek, kartounu, veliké přádelny, 5657 ob. (1890). — 2) D. ve švýc. kantonu solothurnském viz Dorneck.

Dornbach, dřívě samostatná osada v Dol. Rakousích, v hejt. a v okr. hernalském, od r. 1890 tvoří však s obcemi Hernalsem a Neuwaldeggem XVII. okres vídeňský. R. 1890 napočítáno tu 3370 ob. D. spojený s Vidní koňskou drahou jest pro svou rozkošnou polohu oblíbeným letním sídlem Vídeňanů.

Dörnberg Wilhelm Kaspar Ferd. (* 1768 v Hausenu — † 1850 v Münsteru). Jsa jako plukovník ve službě krále vestfálského Jeronyma, sebral několik tisíc sedláků a chtěl se krále zmocniti; byl však přemožen, načež uprchl do Čech a bojoval v dobrovolnickém sboru vévody Brunšvického proti Francouzům, které, přestoupiv zatím do služeb ruských, r. 1813 u Lüneburka porazil. R. 1815 stal se hanoverským generálem a r. 1845 ryslancem v Petrohradě.

Dornbirn, městys v rak. hejt. Feldkirchu ve Vorarlberku na Aše Dornbirnské a na žel. dráze arlberské, skládá se ze 4 čtvrtí (městys, Hatlerdorf, Oberdorf, Haselstauden), jedno z nejprůmyslnějších míst vorarlberských, má pěkný kostel, okr. soud, nižší reálku, přádelny

na bavlnu, tkalcovny, barvírny, tiskárny a appreturny, výrobu látek hedvábných, kalíka, zboží bijouterního, mosazného, želez. strojů, cihel, vápna, mouky a prken, silný obchod s dobytkem a se dřívím, 10.678 ob. (1890).

Dornburg, město ve velkovév. sasko-výmarském na příkré skalní stěně nad Sálou a na žel. trati naumburk-jenské, má 3 velkovévodské zámky, předení vlny, pěstování vína a růží a 684 ob. (1890). **D.** považuje se za nejstarší město durynské a za sídlo císařů z rodu saského, ale spolehlivé zprávy o něm jsou teprve z XIII. stol.

Dorneck, též **Dornach**, farní ves v okr. dorneck-thiersteinském ve švýc. kant. Solothurnu na ř. Birsu s 1249 ob. (1888); jest památno porážkou vojska Maxmiliána I. dne 22. čce 1499, kterou skončila se válka švábská a Švýcary odtrhly se trvale od říše německé; na hřbitově pochován jest matematik Maupertuis.

Dorner: 1) **D. Jakob**, malíř a ryjec něm. (* 1741 — † 1813), jenž v Itálii, Nizozemsku a Paříži studovav, v Mnichově se usadil a tam jako ředitel obrazárny zemřel.

2) **D. Johann Jakob**, syn před. (* 1775 — † 1852), náleží k prvním krajinářům, již malují hornaté krajiny alpské. V mnichovské Pinakothece nalézá se jeho hlavní dílo *Walchenské jezero*, jiná díla jsou v Rezně a Schleissheimu. Po svém otci stal se ředitelem obrazárny mnichovské.

3) **D. Johann Konrad**, histor. malíř něm. (* 1810 — † 1866 v Římě); byv žákem Corneliovým odešel do Petrohradu, načež r. 1855 se usadil v Římě, kde zemřel. Jeho *Madonna* nalézá se v Nové Pinakothece mnich. *red.*

4) **D. Isak August**, evang. bohoslovec (* 1809 v Neuhausenu — † 1884 ve Wiesbadenu), jsa žákem Chr. Fr. Schmidu v Tubinkách, byl více ovládnán Schleiermacherem, stal se repetentem v Tubinkách 1834, řádným professorem bohosloví v Kielu 1839, v Královci 1843, v Bonnu 1847, v Gotinkách 1853, vrchním konsistorním radou a professorem v Berlíně 1861. Jako bohoslovec směle spekulativní byl na nejzazší pravici teologie t. zv. prostředkující. Zřídil konvikty pro bohoslovce v Gotinkách a Berlíně. Jako člen vrchní církevní rady pruské byl pro platnost unie, pro organické spojení žilvu presbyterního a synodního s konsistorním, pro revisi Lutherovy Bible a pro mírné nakládání s muži heterodoxními. Byl také členem eisenšské církv. konference, německého církevního sněmu (*Kirchentag*), ústředního výboru pro vnitřní missii, byl členem schůzí evang. alliance v Genevě a Novém Yorce. Jako výsledek svých kristologických studií sepsal: *Entwicklungsgeschichte der Lehre von der Person Christi* (1839, 2. vyd. pode jménem *Die Lehre von der Person Christi*, 1846—1856, 3 sv.); *Der Pietismus* (1840); *Geschichte der prot. Theologie* (1867); *System der christl. Glaubenslehre* (2 sv. 1879, 2. vyd. 1886); *Gesammelte Schriften* (1883). *B.M.*

Dornfeld viz Drnopolé.

Dornkreiß z Eberharou, rodina jihlavská od Ferdinanda I. r. 1542 do stavu šlechtického povýšená; z ní vyšli Tobiáš, slavný lékař († 1605 v Lüneburku), spisovatel četných pojednání, jako *De peste*, *De purgatione* a j., syn jeho Tobiáš († 1658) znamenitý kazatel evangelický a spisovatel, a Jakub († 1704 v Hamburce, theolog a spisovatel evangelický, jenž kromě jiných vydal: *Specimen biblicorum harmonicorum*; *Vitae curriculum Jesu*; *Disputationes*.

Dornoch, město ve skot. hr. Sutherlandu na Dornoch-Firthu, má krásnou katedrálu z XII. stol., bývalý palác biskupů caithnesských a 497 ob. (1881), kteří se živí rybářstvím.

Dörsdorf, Dornsorf, ves v Čechách, hejt. Kadaň, okr., fara a ps. Přísečnice (2 km již.); 131 d., 815 ob. n. (1890), kaple sv. Františka Ser., žt. šk., žel. doly.

Dörnthal viz Důl Suchý.

Dorobanói sluli ve Valašsku a v Multansku četníci, vybraní to lidé vynikající přednostmi tělesnými a mravními, vedle stráže pohraniční jediné tam drhdy vojsko stálé. V nynějším království rumunském, majícím četné vojsko stálé, jsou d. převážným jádrem řadové pěchoty a tvoří 32 pluků v 16 brigádách, 8 divísiích a 4 sborech armádních. Za oděv mají šedivé, plátěné bluzy s modrým límcem, široké modré plundry, opánky a černé beranice s černým orlím pérem.

Dorog: 1) **Hajdu D.**, město se střízeným magistrátem v Uhrách v župě hajduské, okr. balmazujvárošském, má 8720 ob. maď. (1890), římsko-kat., řecko-kat. a ref. farní chrámy, synagogu (432 ž.), železniční stanici, telegraf a ps. — 2) **Nagy-D.**, městys v Uhrách, v župě tolnanské, okr. dunaföldvárském, má 2884 obyv. maď. (1890), reform. farní kostel, želez. stanici, telegraf a ps.; produkuje mnoho dobrého tabáku a kapusty. *Rž.*

Dorogobuž, újezdné město ruské v gub. smolenské na ř. Dněpru, Debe a Odryšce, s 8727 ob. (1885) a starou pevností. — **Dorogobužský újezd**, krajina pahorkatá, jejíž hlavní řekou jest Dněpr s přítoky Vopcem a Osmou, má na 4194 km² 88.153 ob. běloruského, jež živí se rolnictvím; průmysl nepatrný. *Ft.*

Dorogol nebo **Dorohoje**, krajské město v Multanech v král. rumunském na ř. Jijiji, na žel. trati d. botušanské a na hlavní silnici z Jass do Černovic, má 2 kostely, gymnasium, soud, praefekturu, obchod s olejem, kožemi a dobytkem a 14.000 ob. (1879), přes polovinu židů.

Dorohostajski: 1) **D. Mikołaj**, erbu Le-liwa, vévoda polocký († 1597), za Štěpána Báthoriho vyznamenal se ve všech tehdejších výpravách. R. 1577 udeřil pod Dorohostajem na silný oddíl Tatarův a porazil je na hlavu. — 2) **D. Krzysztof**, bojovník polský, syn před. (* 1562 — † 1611), již za Štěpána Báthoriho velel vlastnímu praporu a za Sigmunda III. účastnil se všech tehdejších výprav jako obratný vojevůdce. Při obležení Smolenska ve válce s Rusy (1611) vnikl první útokem do zámku, ale zhytnul zde výbuchem prachu. **D.**

jsa důkladně vzdělán, založil na svém statku Oszmiance tiskárnu a napsal též spisek s veršovanými citáty z Vergilia *Hippica to jest o koniach księga* (Krakov, 1603; posl. 1861).

Doronicum L., kamzičník, rod rostlin z řádu složnokvětých (*Compositae* Vaill.) a čeledi chocholičnatých (*Corymbiferae* Juss.) s rodem *Arnica* L. nejpříbuznější, od něhož se liší úbory polokulovitými nebo skoro plochými, zákrovnými lístky 2—3řadými, stejně dlouhými, rameny čnělek na konci ufatými a tam štětíčkou chlupů porostlými a chmýrem na vnitřních nožkách víceřadým, na vnějších žádným nebo jednořadým. Listy lodyžní střídané. Z několika druhů zvláště na horách rostoucích neznámější jest alpský kamzičník obecný (*D. pardalianches* L.) s lodyhou listnatou, nahore větvitou a víceúbornou, na zpodu jen asi s 2 listy přizemními, sedícími na oddenku vysílajícím dužnaté, šupinaté, na konci hlizovitě ztlustlé výběžky. Dolejší listy lodyžní jsou řapíkaté, hoření polobojmavě přisedlé, koruny světle žluté. Býval druhy officinální jakožto prostředek proti závrati a padoucnici. V Čechách roste u Nových Hradů k. kavkazský (*D. caucasicum* MB.) a v Sumavě hojný jest k. rakouský (*D. austriacum* L.), rozeznatelný od obou předěšlých válcovitým a ukousnutým oddenkem bez výběžků a listů přizemních. — Některé druhy, u nichž jest chmýr na vnitřních nožkách mnohoreadý, na okrajních však toliko jednořadý, počítají se do oddělení *Aronicum*, jež někteří jako samostatný rod uvádívají. Sem počítané *Ar. scorpioides* Koch i *Ar. Clusii* Koch rostou na nejvyšších, vlhkých a skalnatých úklonech Alp. Vs.

Doroš byl po švédské vojně (1709) důstojníkem v ukrajinském koši, z něhož však záhy vystoupil. Svůj potomní život prožil robinsonádou na ostrovku stepní řeky Malé Tarnavky, křesťansky apoštoluje tamnímu lidu. Dle tradice žil na samotě s Bohem. Strojil se po mnišku a bílý vous nylh po kolena. Lidem takřka zbožňován, byl vyhledáván za útěchou duchovní i jako soudce. Před Tatary, jejichž jazyk vedle turečtiny si osvojil, nikdy neprchal, propůjčuje se oběma stranám za tlumočníka. Když košoví Melaševič po návratu z Turecka koš nově osadil, D. řídil stavbu jeho okopů. Památka na něho v národě maloruském trvá podnes. Řř.

Dorošenko: 1) D. Michal, hetman maloruský od r. 1625, přísahal za pokořujících podmínek polskému králi Sigmundu III., začež úkladně zavražděn ve výpravě proti Turkům r. 1628.

2) D. Dorofej, syn před., plukovník kozácký, podnikl r. 1650 šťastnou výpravu do Multanská a přinutil vojvodu Lupula, že dal dceru svou za ženu Tim. Chmelnickému. red.

3) D. Petr, syn před., z nejslavnějších představitelů kozáctva ve stol. XVII. (* 1627 v Čigirině na Ukrajině — † 1698 v Jaropolči). R. 1649 sloužil již v hetmanské kozácké sotni a o rok později jako deputant kozáků vyjednával na polském sněmu. Po smrti Bohdana

Chmelnického hlásil se k hetmanu Vihovskému, ale po jeho svržení poddal se nakaznému hetmanu Somkovi. Za Jiřího Chmelnického D. stal se opět plukovníkem čigirinským a svěťována mu různá posláná ke dvorům moskevskému a polskému. Po útěku hetmana Tetery do Polska stal se D. jeho nástupcem, směřuje ku scelení Ukrajiny a k její vymanění z polského poddanství, jsa hotov poddati se Rusku, zaručil-li Ukrajině veškerá práva a svobody. K tomu bylo třeba pováliti dřívě soka Bruchoveckého, jenž hetmanoval Ukrajině na lev. břehu Dněpru a r. 1666 vydal ruským vojevodům všecka plukovní města této části Ukrajiny. Když pak mír rok na to uzavřený v Andrusově mezi Ruskem a Polskem podřídil levobřehou Ukrajinu Rusku, pravobřehou Polsku a toto svým záměrem hledělo získati průchodu zbrojnou mocí pod velením Machowského, D. s kozáky a s oddílem krimské ordy porazil Poláky u vsi Pečery nad Bugem a když pak s ordou krimské chána v počtu 100.000 osob pustošil jihozápadní Polsko, utkal se s polským hetmanem Janem Sobieským v bitvě u Podhajec, a Sobieski nucen uzavřítí příměří. Ale D. cíť se na boj s Polskem slabým a na Rusko nemoha spoléhati, nabídl protektorství nad Ukrajinou Turecku, arci za podmínek, za jakými se poddaly Multany a Valachie, hlavně tedy aby Turci stěhli Ukrajinu před Poláky a Tatory. Porta v tom smyslu r. 1669 přistoupila na úmluvu a D-vi jménem sultána doručeny hetmanské odznaky. Zatím následkem povolání ruských vojevodů na Ukrajinu nastalo jítění veliké a Bruchoveckij smřil se s D-kem, aby získal jeho podpory proti Rusku. Carští vojevodové sice vypuzeni, ale tím si Ukrajina uvalila na krk válku s Ruskem. D. spěchaje Bruchoveckému s posilov, předem vyzval ho ku vzdání se hetmanství, ale ten obrátil se proti němu, až posléze vlastními lidmi spoután a vydán D-vi, jehož vojáky byl ubit. Tu Rusko opět vtrhlo do Ukrajiny a učinilo zde hetmanem Mnohohrišného. Mezi oběma hetmany vzplanul dvouletý boj, který Ukrajinu žalostně zpusťošil. Tou dobou záporožská Síť zvolila si hetmanem Suchověnka, jenž nespokojené s D-kem dovedl převéstí na svou stranu; D. poražen, jedva životem vyvázl. Když později z návodu Porty od Suchověnka odpadla krimská orda, zvolen za hetmana od části pluků Chanenka, přijavší vrchnoporučnictví Polska. Tu oba hetmané spolu zápolili; D. za přispění Turecka, Chanenka pomocí Polska — až r. 1672 D. způsobil, že Turci dobyvše Kamence Podolského, pol. krále Michala přinutili mírem v Bučači ku zřeknutí se Podolí a Ukrajiny ve prospěch Turecka. D. se tehdy stal pánem západní Ukrajiny pod protektorstvím sultána. Nyní šlo mu o sloučení celé Ukrajiny i nabídl Rusku protektorát, zaručil-li Ukrajině nezávislost. Rusko však nedůvěřujíc D-vi, pomáhalo hetmanu Samojlovvi, jenž r. 1674 v Perejaslavi byl prohlášen za hetmana celé Ukrajiny. Současně bojovalo Polsko s Tureckem, jimž rovněž zájmy Ukrajiny nebyly hostejny.

Vojna čtyři léta pustošila Ukrajinu, tak že její čelná města se octla v rozvalinách. Tím sklaman ve svých nadějích a opuštěn od kozáků a staršiny, D. přešel na stranu Samojlovyců, ale hetmanskou bulavu chtěl vrátiti národu, což oznámil carské vládě moskevské: učinil tak r. 1675 v Čehryni před Záporožci, jako zákonitým představitelem národa. Přes to o rok později Samojlovyc oblehli Cigirin a donutil D-ka k abdikaci. D. usadil se v Sosnici v Černigovštině, pak v Moskvě a r. 1679 ustanoven ve Vjatce. Později daroval mu car ves Jaropolč blíž Moskvu. *Rř.*

Dorota: 1) D. svatá, byla dcerou Řimana Dora a jeho manželky Thee. narodila se v Caesarei kappadocké, byla za pronásledování Diokleciánova (303—305) od vladaře Apricia pro viru v Krista jata a odevzdána dvěma od viry odpadlým sestřím Kristě a Kallistě, aby jí k těmž přemluvily. Ale ona je pohnula, že se k víře navrátily a svůj hřích mučnickým shladily. Za to dal jí vladař pochodnými páliťi, na skřípec natáhnouti a konečně mečem stříti (6. ún. 303). *Dr. Kr.*

Život této světice jest ve velké vážnosti v národě českém, a v některých krajinách slaví se výroční památka její zvláštním lidovým obfadem, jenž chodí se sv. D-tou slove. Chodívá několik osob, vhodně, fantasticky přestrojených: král, sv. Dorota, mládenec, kat, anděl, čert. Provozují lidovou hru dramatickou, upravenou na základě legendy o téže světici. Za to se jim dostává dárků. *Zbl.*

Příběh této světice přešel i do naší literatury. Skrovným základem bylo vyprávění o životě jejím v t. zv. legenda aurea (v. t.), již v české literatuře zastupuje *passional* (v. t.). Dle tradice té skládány jednak a) legendy umělé: nejznámější z nich legenda Lvovská (vydal jí J. Jireček v Čas. českého Musea 1859), formou velmi chatrná (verš i rým již ukazují dobu úpadku staročeské poesie) asi z konce XIV. stol.; jiné neveršované legendy přešly do kancionálů XVI. stol. (tu zvláště lomnického z 12veršová z r. 1595); b) jednak prostonárodní (moravské), dle nichž pak složeny i dramatické hry, jež dosud 6. února v Čechách i na Moravě od mládeže s oblibou se provozují; popsali je B. Němcová (v »Babičce«), Feifalik (10 takových uvádí ve: *Weihnachtsschauspiele aus Mähren* 1864), Sušil a Bartoš (ve sbírkách mor. písní). Ke cti této světice složena také někdy v polovici XIV. stol. umělou strofou 132veršová píseň — vůbec tak nazvaná legenda pražská, daleko cennější než rozvláčná legenda Lvovská. Jména legendy pražské dostalo se této písní (neprávem) od vydavatele jednoho variantu P. J. Šafaříka. Obliba této písně byla veliká — mámet 7 rukopisů jejích a tolikéž asi vydání. O všech těch legendách (s připojením textu legendy pražské) nejlépe pojednal J. Gebauer: *Legenda o sv. Dorotě* (nejprve v »Listech filolog.« a pak i samostatně r. 1877, doplňky k tomu v »Listech filolog.« r. 1878 a ve vydání rukopisu svatovítského od Patery r. 1886,

kdež ona legenda taktéž otištěna i s nápěvem. Srv. Čechy 284. *Flhs.*

2) D. z Montavy (* 1347 v Montavě u Kvidzyny), byla již jako dítě plna nadšenosti náboženské, vedla vždy přísný život a jsouc 17letá provdala se dle vůle svého bratra za staršího již měšťana v Gdánsku, s nímž 26^{1/2} léta žila. Když jejích dcera, kteráž jim z 9 dítek zbyla, do kláštera vstoupila, prodali všechno a konali pouti po Německu. D. r. 1390 putovala i do Říma a ztratvíši mezi tím manžela žila nadále v Gdánsku, pro život přísný a pro svá vidění nabyla v lidu zbožné pověsti. Na její přání po úplném oddělení od světa byla jí u kathedrály vystavěna poustevna, do níž r. 1393 vstoupila a tam 25. čna 1394 i zemřela. Okénko její bývalo stále obklopeno věřícími, kteří útechu a radu u ní hledali. Německý řád rytířský usiloval o to, aby byla za svatou prohlášena, avšak pro války s Poláky nepřišlo ke svatořečení, později pak pro odpad země k lutheránství. Ctíla se za patronku země řádu Německého, a posud ctí jí katolíci jako patronku Pruska. Srv. Hipler, *Die Klausnerin Dorothea v. Montau* (Braněvo, 1865). *Dr. Kr.*

3) D. braniborská (* 1636 — † 1689 v Karlových Varech), dcera Filipa holštýnsko-glücksburského, provdána byla nejprve za Kristiána Ludvíka lüneburského a r. 1668 za velikého kurfiřta Bedřicha Viléma, kterému 7 dětí porodila. Vynikala velikou šetrností a založila v Berlíně »město Dorotino« a ulici »pod lipami«. Děti kurfiřtových z jeho prvního manželství sice nemilovala a žila s nimi ve stálých sporech, ale smrti prince Ludvíka, jak bylo jí přičítáno, nezavinila; podobně neměla vlivu na sdělení poslední vůle svého manžela.

4) D. Maria, památka sasko-arnoštských (ernestinských) linií (* 1574 — † 1617), dcera Joachima Arnošta anhaltského, provdána byla r. 1593 za Jana, vévodu saskokoburského.

5) D. Sibylla, dcera kurfiřta Jana Jiřího braniborského (* 1590 — † 1625 v Břehu), provdána byla r. 1610 za vévodu Jana Kristiána břežského a působila na manžela svého k prospěchu země tak blahodárně, že nazývána byla všeobecně »Das liebe Dorel«. Viz Stein, *Das liebe Dorel* (Halle, 1878).

6) D. Anna Charlotta, manželka Petra kuronského, viz Biron 2).

7) D., dcera téhož, viz Dino Dorothea.

Dorotánky slují členové zbožného spolku a řádu pro pěstování opuštěných děvčat. Nejprve utvořil se spolek křesťanských paní a panen v Římě r. 1830 za tímto účelem a rozšířil se jmenovitě v sev. Itálii. Za patronku spolku byla zvolena sv. Dorota. Mnohé paní a panny přijaly potom klášterní zřízení a zvláštní řeholi. Řehof XVI. potvrdil řeholi r. 1839 a světský spolek r. 1841. Poněvadž sestry věnovaly se vyučování dívek, potvrdil je Pius IX. r. 1860 jako »učící sestry sv. Doroty«. *Dr. Kr.*

Dorothea, planetoida objevená M. Wolfem v Heidelbergu dne 25. září 1892 fotograficky. Označení (189). *Gs.*

Dorotheus sv.: 1) D. z Tyru byl knězem v Antiochii (285—300), vynikal znalostí jazyka hebrejského a Pisem sv. a umřel smrtí mučennickou za Diokleciána. Církev západní ctí jej 5. čna, vých. 6. čna a 9. října.

2) D., komorník císaře Diokleciána, byl r. 303 hned na počátku pronásledování Diokleciánova v Nikomedii rozličnými mukami trápen a konečně uškrcen. Památka jeho a ještě dvou umučených komorníků Diokleciánových Petra a Gorgonia koná se 9. září. Dr. Kr.

Z Dorotie Rehof, úředník mince na Horách Kutných, vedl správu této mincovny od r. 1493—98 společně se Zachariášem z Božetína, Martinem a Sankturinem z Nedvoziovic v l. pak 1498—1500 společně toliko s oběma poslednějšími. Zdá se, že D. r. 1500 zemřel, na místo jeho dosazen pak Jan ze Skalce. *Faa.*

Dorotie Andrija, františkán (* 1771 v Sumartině na Brači — † 1839), za vlády francouzské v Dalmacii byl přívržencem rakouským i musil opustiti zemi; avšak přestrojen za Bosňana prošel dvakráte Dalmacii, aby poznal místní poměry. Příhody své vylíčil v básni *Izkačanje jednoga dogodjaja* (Viđen, 1815), kde horlí proti Napoleonovi. Vláda Napoleona vypsala na jeho hlavu cenu a r. 1810 odsouzen v nepřítomnosti k smrti. Později žil na ostrově Brači, požívaje ročního platu.

Dorové, národ africký na horním toku Nilu, viz Bongové.

Dórové (Δωριείς), mocný kmen starořecký, povahou i nářečím protiva Iónů, jadrný, bojovný, po přednosti vnitrozemský, kteréž vlastnosti projevovaly se i v nářečí, jež se zálibou užívalo širokých i dlouhých samohlásek. Za dob historických žili ve středoecké Dóridě, v Messénii, v Lakonice, v Argolii, ve Fliasii, v Sikyonii, v Korinthii, na ostrovech Krétě, Aigině, Mělu, Théře, Rhodu, Karpathu, Amorgu a Kou, v šesti městech karských na pobřeží maloasijském a v roztroušených osadách na březích moře Středozemního. Jsouce panující kmenem ve Spartě a náčelníky spolku peloponnéského, který po dvě století s výjimkou krátké doby námořského panství athénského byl přední politickou mocí v Řecku, pokládali se i od počátku za ryzí Hellény a hledali prvotní svá sídla v Thessalii, kamž hérojská pověst kladla domov nejznamenitějších hrdinů národních. Tak vznikly pozdější pověsti o prvotním pobytu Dóřů v horských údolích na jihozápadních svazích Olympa a o útulku, jehož Hérakleovci, z Arga vypuzení, u Dóřů nabyli; historických dokladů však pro pověsti tyto není. Historicky prokázáno jest, že původní sídla Dóřů prostírala se na vrchovisku řeky Kéfissa mezi Parnassem a Oitou. Když sídla tato nedostačovala — podnětem toho byl nepochybně ústup před bojovnými Thessaly, kteří zabrali kotlinu pénejskou a odtud kmene aiólské vypudili — překročili záliv Korinthský a zmocnili se delším bojem jižní i východní jeho části. Tak vznikly dórské státy v Messénii, Spartě, Argu, později i v Korinthu, Sikyoně, Fliuntě, argolském Epidauru a Aigině. Když však ze

všech krajin řeckých zakládány osady v Malé Asii a na ostrovech, obsazeny za okolností více méně mytický zbarvených i ostrovy výše jmenované. Všecky tyto dórské státy označovaly se společným rázem. Byly v nich ostře činně rozdíly mezi panujícími a politicky oprávněnými Dóry a mezi podrobeným lidem původním, jenž skládal se namnoze ze sedláků (perioikové ve Spartě) úrodných bez práv politických anebo z městského obyvatelstva, politických práv i majetku nemovitého prostého a tudíž k živnostem a plavbě odkázaného (Aigialeové v Korinthu a Sikyoně, Achajové v městech messénských a na Aigině). Než i mezi Dóry byly značné rozdíly: téměř ve všech státech dórských vyskytují se tři fyly, patrně se lišící, z nichž třetí, Pamfylové, skládala se z různých živlů, průběhem dob s Dóry splynulých; druhé dvě, Hylleové a Dymanové, byly sice původu ryze dórského, avšak Hylleové, původ svůj odvozující od Hérakleova syna Hylla, připovídali se všude k úřadu vládařskému. Nářečí dórské (Ahrens, *De dialecto Dorica*, Gotinky, 1843) obsahovalo několik podřečí, spojených četnými společnými znaky; k iónským nářečím nejvíce přichylovalo se podřečí korinthské a sicilské, původní dórskou povahu zachovalo nejlépe podřečí lakonské a italské. Ve středním Řecku hovořilo se dórským podřečím i ve Fókidě, kdežto Lokrové užívali podřečí, které již značilo přechod k nářečí aiólskému. K. O. Müller, *Die Dorier*, Vratislav, 1824, podruhé vydal Schneidewin t., 1844. Psk.

Dorow Wilhelm, spis. něm. (* 1790 v Královci — † 1846 v Halle). Věnoval se stavitelství, pak kupectví a 1812 stal se úředníkem v pruském vyslanectví v Paříži. R. 1813 účastnil se jako dobrovolník tažení proti Napoleonovi. Za té doby světoována mu častěji důležitá posláni diplomatická. R. 1816 stal se vyslanectvým sekretářem v Drážďanech, 1817 v Kodani, ale 1818 vzdal se diplomacie a věnoval se výhradně studii archaeologickým. R. 1820 stal se ředitelem správy pro zkoumání starožitností v provinciích porýnsko-vestfálských a hlavně na jeho podnět založeno v Bonnu museum pro domácí starožitnosti. R. 1822 jako dvorní rada přidělen ministeriu zahraničných záležitostí a r. 1824 dán do výslužby, konal však ještě r. 1827 na útraty státní vědecké cesty po Italii, při čemž podnikl některé důležité výkopy v Etrurii. Vásy, popelnice, sarkofagy, anticaglie atd. tam nalezené jsou nyní v berlinském museu. Z publikací D-ových uvěsti jest: *Opferstätten und Grabhügel der Germanen u. Römer am Rhein* (Wiesbaden, 1819—21, 2 seš.); *Morgenländische Altertümer* (t., 1819—21); *Denkmäler nordischer Sprache u. Kunst* (Bonn, 1823—24); *Denkmale germ. u. röm. Zeit in den rheinisch-westph. Provinzen* (Stuttgart, 1823, 1827, 2. d.); *Voyage archéologique dans l'ancienne Etrurie* (Paříž, 1829); *Etrurien u. d. Orient* (Heidelberg, 1829). Z bohaté své sbírky autografů D. uveřejnil *Fascimile u. Handschriften* (Berlín, 1836—38, 4 seš.). Dále uvádíme jeho *Erietas*

aus d. Jahren 1813—20 (Lipsko, 1843, 2 d.); *Briefe berühmter Staatsmänner* (t., 1844) a *Denkschriften und Briefe* (Berlín, 1836—41, 5 dílů).

Dorozsma [-zma], městys v Uhrách, v župě csongrádské, v okr. předtisském, má 12.325 ob. maď. (1890), katol. farní chrám, okr. soud, želez. stanici, telegraf, poštu, solné lázně, spojitelnu a parní mlýn. V okolí je mnoho pivavic, s kterými zvláště ženy rozsáhlý vedou obchod. R7.

Dorp, býv. město v prus. vl. obv. düssel-dorském, od 1. ledna 1889 spojeno se Solingy.

Dorpat viz Jurjev.

Dörpfeld: 1) D. Friedrich Wilhelm, paedagog a spis. něm. (* 1824 ve Fildenu), byl od r. 1849 ředitelem školy ve Wuperfeldu (u Barmen), ale vzdal se toho místa 1880 a věnoval se zcela spisovatelství. V četných spisech svých jest sice přísným pravověrcem (protestantským), ale žádá, aby škola byla svobodná, nezávislá na hierarchii a církvi. Nejdůležitější spisy jeho jsou: *Die freie Schulgemeinde* (Gütersloh, 1863), *Drei Grundgesetze der hergebrachten Schulverfassung* (t., 1868) a *Beitrag zur Leidensgeschichte d. Volksschule* (Barmen, 1880), kterýmžto spísem hlavně přispěl k opravě a zdokonalení školství obecného. PD.

2) D. Wilhelm. architekt a archaeolog něm. (* 1853 v Barmen). Studoval na berlínské stavitelské akademii, 1877—78 účastnil se jako assistent Bohndů výkopů něm. vládou v Olympii podnikaných, 1878—81 věšen mu technický dozor tamních prací výkopných, 1882 jmenován architektem, později prvním sekretářem říšského archaeologického ústavu v Athénách. Za posledních let účastnil se D. vynikajícím způsobem všech prací výkopných ústavem athénským na půdě řecké podniknutých, po nějaký čas řídil též výkopné práce Schliemannovy v Tróji a Tiryntě. Při všech těchto pracích osvědčil se skvěle bystrozrak a kombinační dar D-ův. Poslední dobou D. zkoumal pozůstatky divadel řeckých (divadla Dionysova v Athénách, divadla v Epidauru, Megalopoli a j.) a došel tím výsledku, že za dob klassických hráli herci v orchéstě a ne na vyvýšeném jevišti (logeion), jak se dosud soudilo. O věci samé chystá D. spolu s E. Reischem větší spis. Zvláště vytknouti jest též úcastenství D-ovo při velikém díle »Die Ausgrabungen zu Olympia«, při díle Curtiově »Olympia« a při Schliemannově spise »Tirynt« a téhož posledním díle o výkopech v Tróji. Množství duchaplných článků, recensí a zpráv o výkopech D. uveřejnil v časopisech odborných, zejména v »Mitth. des athenischen Institutes«. V7.

Dorregaray Don Antonio, marquis de Eraul, generál karlistický (* 1820 — † 1882). Bojoval v l. 1836—39 ve vojskě karlistickém, později v královském proti Marokku; r. 1872 vstoupil jako podplukovník do služeb Dona Carlosa, zvítězil 5. kv. 1873 u Los Arcasu a Eraulu, 26. čna u Orronizu, 25. srpna u Di-

castilla, dobyl města Portugaleta a vedl od r. 1874 jako vrchní velitel válku hrozným způsobem dále, až musil před přesilou Jovellarovou ustoupiti do Navarry. R. 1876 uprchl s Donem Carlosem do Anglie, kde zemřel.

Dörregrund viz Důl Suchý.

Dorra viz Dáhira.

Dörrstein viz Kámen Suchý.

Dorstadt, Dorstadt, ves v Čechách, hejt. Klatovy, okr. Nýrsko (8,5 km jv.), fara Děpoltice, pš. Dešenice; 20 d., 115 ob. n.

Dorsální (z lat.), hřbetní.

Dorset [-zè], námořník franc. (* 1789 — † 1866 v Paříži), chtěl r. 1815 na malé loďce provézt Napoleona I. středem loďstva anglického z ostrova Aixu a zavéztí ho do Ameriky; Napoleon návrhu toho však nepřijal. R. 1849 stal se D. guvernérem ostrova Réunionu a r. 1853 senátorem.

Dorset [-zet], též Dorsetshire [-šír], přímořské hrabství již. Anglie, na průplavu La Manche, mezi Devonskem a Hampskem, na sev. a sev.-záp. ohraničené hrabstvím wiltským a somersetským. Pobřeží 115 km dlouhé vykazuje několik mysů a poloostrovy Purbek a Portland. Podle pobřeží jakož i středem hrabství od východu na západ táhnou se křídové pahrbky (*Dorset Downs*), z nichž nejvyšší jest Pillesden Pen (290 m). Řeky Stour a Frome odvodňují půdu, jež z valné části skládá se z pastvin a rolí. Daří se tu žito a pšenice; také len a chmel se zdarem se pěstují. Značný je chov dobytka, zvláště ovců, a výroba sýra i másla. Průmysl obmezuje se na několik prádelen, pletáren a pivovarů. Světoznámý jest stavební kámen purbecký a portlandský. Čtvero železných drah prostředkuje spojení s okolními hrabstvími. Hl. město jest Dorchester; hl. přístavy: Bridport, Poole a Weymouth. Z mnohých zřícenin jsou trosky Cora, starobylého sídla wessexských králů, z nejvelkolepějších v celé Anglii. Srv. Hutchins, *History of the County of D.* 13. vyd. 1861—1873) a Worth, *Dorsetshire* (1882).

Dorset: 1) Thomas Sackville of D., earl, básník a státník angl. (* 1536 v Buckhurstu z normanské rodiny — † 1608 v Londýně). Ukončiv právnická studia, procestoval Francii a Itálii, načež působil ve dvorních kancelářích, od r. 1566 jako lord Buckhurst, a konal diplomatické cesty pro královnu Alžbětu. Zasedal v soudcovském sboru, jenž odsoudil Marii Stuartovnu (1586), a po smrti Burleighově stal se velkokancléřem. Úřad ten zastával i za Jakuba I., kterýž jej povýšil na earla of D. (1603). Pochován byl ve Westminsteru s velikou okázalostí. Z četných jeho básnických děl má největší zajímavost tragédie *Ferrex and Porrex*, jež jest nejstarší blank-versem psaná truchlohra literatury anglické. Spisy jeho vydal Sackville West ve Smithově Library of Old Authors (Londýn, 1859).

2) Charles Sackville of D., earl a vnuk před. (* 1590 ve Withamu — † 1652). Byl přívržencem Karla I., který před svým odchodem do Skotska ustanovil (1640) jej vlá-

dařem anglickým. Ježto marně usiloval smířiti parlament s králem, podporoval tohoto penězi a bránil jeho věc i na bojišti, vyznamenal se v bitvě u Edgehillu.

3) Charles Sackville of D., earl a básník angl. (* 1638 — † 1706), za doby Drydenovy s několika jinými šlechtici náležel kroužku t. f. »correct poets«, vynikajících více lahodnou formou nežli hlubokým obsahem plodů. Psal vtipné satiry a lehké písně, z nichž nejvíce obliby došla vojenská *To all you ladies now at land*, složená prý v předvečer námořní bitvy r. 1665. Johnson pojal básně D-ovy do 6. sv. své anthologie z britských básníků. *V.M.*

Dórské nářečí viz Řecký jazyk

Dórské stěhování viz Recko (Dějiny).

Dórský tetrachord slove v hudební theorii starořecké skupina 4 tónův, činící intervally půltónu a dvou tónů celých (*e-f-g-a*). D. tetr. jest základem dórské stupnice řecké, jež složena jest ze 2 dórských tetrachordův (*e-f-g-a-h-c'-d'-e'*). Přelohou vyššího z obou tetrachordův do oktávy nižší vzniká stupnice hypodórská (*H-c-d e-f-g-a h*), přelohou spodního do oktávy vyšší stupnice hyperdórská (*h-c'-d'-e'-f'-g'-a'-h'*). — D. tónorod slove onen, jehož melodie zakládají se na dórské stupnici. Od dórského tónorodu sluší v hudbě starořecké rozlišovati dórskou tóninu, jež jest transpozicí, rovnajíc se dórské stupnici přenesené na tón *f* (*f-ges-as-b-c'-des'-es'-f'*). V hudbě křesťanské slove dórskou stupnicí diatonická stupnice vycházející z tónu *d* (*d-e-f-g-a-h-c'-d'*); hypodórská pak činí řadu tónovou *A-H-c-d-e-f-g-a*, melodie však, založené na kterékoli z obou těchto stupnic, končí vždy tímž tónem, t. zv. finálou dórskou. *Str.*

Dórský řád a d. sloup viz Architektura str. 673 a Recko (Umění).

Dorsten, město v prus. vl. obv. münster-ském, kr. recklinghausenském na Lippě, uzel žel. tratí kösfeld-duisburské a borken-bochumské, má 3 kostely, progymnasium, vyšší dívčí školu, okr. soud, nemocnici, slevárnu, strojovnu, papírnu, továrnu na kartouny, plátno a asfaltovaný papír, stavění lodí, výrobu rybářských sítí a 3601 ob. (1890).

Dorstenia Plum., rod z řádu morušovitých (*Moraceae*), šťavnaté byliny s podzemním oddenkem, z něhož vyrůstají řapíkaté listy a bezlistý stvol, který rozšířen jest na konci v plochou nebo miskovitou desku kolem blanitě obroubenou. Do této desky zapuštěny jsou drobné kvítky samčí a samičí u velkém počtu. — Čítá se asi 45 druhů hlavně v tropech Afriky a Ameriky rozšířených. D. *contrajerva* L. má listy dlouze řapíkaté, srdčité, pefeno-sečné, úkrojkův zubatých. Deska květní čtverhranná, laločnatá, vezpod uprostřed na stvolu přisedlá, zelená; v tropické Americe hojná. Válcovitého oddenku užívá se proti uštknutí hadů. Mnohé druhy pěstují se jako zvláštnost morfologická v teplejších sklenicích. *Vskyt.*

Dorstfeld, ves v prus. vl. obv. arnsberském u Dortmundu, má doly na kamenné uhlí a 5220 ob. (1890).

Dorsum (lat.), hřbet. — V právní praxi jest d. levá část zadní strany spisu, kam u soudních podání píše se výměr soudní. — D. *astrolabii*, část astrolabia planisférického, nástroje to, který spočívá na základech stereografické projekce, dovoluje řešiti základní zákony sférické astronomie snadným způsobem. *Astrolabium planisférické* bylo vynalezeno Hipparchem a skládá se ze čtyř hlavních částí: mater astrolabii, planisphaerium, rete či aranca a d. Mater jest deska kruhová, na kterou se upevní nehybně planisphaerium a volně rete, přes rete vede pohyblivý ukazovatel. Mater má dělení dle času a oblouku. D. jest opačná strana mater a obsahuje na dvou centrických deskách dělení dle stupňů a dnů a to tak situované, že nulový bod dělení stupňového právě na den jarního rovnodenní spadá. Na d. lze tedy délky slunce pro každý den bezprostředně odečísti. *La.*

Dort (tort), jemné pečivo připravené z různého těsta, jako: vaječného, máslového, bisquitového, lineckého nebo drobtového a přísadou ovocných šťav, marmelád, likérů, desertního neb horkého stolního vína, čokolády, smetany, syra, bramborů, chleba nebo morku. Každý národ téměř má svůj d. Nejrozšířenější jest d. ruský a linecký, dále český, vídeňský, švábský, švýcarský, drážďanský, portugalský, berlínský, tyrolský, brusselský, španělský, uherský a j. *Fá.*

Dort, město, viz Dordrecht.

Dortmund, město v prus. vl. obv. arnsberském, prov. vestfálské na řece Emschefe, uzel žel. drah. sídlo krajského a obch. soudu, vrchního horničního, hl. berního a cejchovního úřadu, obch. komory, dopravního ředitelství žel. drah, má vlastní magistrát, několik kostelů, mezi nimi Mariánský ze XIII. stol. a Svatopetrský z XIV. stol., gymnasium, real. gymnasium, průmyslovou, vyšší dívčí a pokračovací školu, museum s bohatými sbírkami starožitností, 3 nemocnice, chudobinec, sirotčinec, zbrojnici pro zeměbranu, filiálku říšské banky, spořitelnu, 3 nádraží, vodovod, městské lázně, jatky, znamenitý průmysl železářský, který podporován bohatými doly uhelnými v nejbližším okolí města zaměstnává přes 14.000 dělníků, továrny na stroje, valcovny, slevárny, barvírny, pivovarnictví a lihovarnictví, octárny, mydlárny, výrobu hliněného nádobí, cihel, asfaltu, tabáku, deštníků, papíru, zboží gumového a 89.592 ob. (1890). D. vznikl za Karla Vel., nabyl v XI. stol. práva měst říšských a proslul záhy obchodem a průmyslem. R. 1609 byl tu mezi franib. kurfirštem Janem Zikmundem a hrab. Filipem Ludvíkem falcko-neuenburským uzavřen dortmundský recess, kterým byl ukončen spor o jülišsko-klevské dědictví; r. 1813 připadl Prusku. — V dortmundském kraji, mezi Ruhrou a Emscherou, proslulým uhelnými doly (r. 1887 vytěžilo se 5.932.825 tun uhlí), průmyslem železářským a pivovarnickým. Žije na 246 km² 61.496 ob. (1889). Viz Fahne, Geschichte der Freireichsstadt D. D. (1854); Beiträge zur Gesch. D-s und der Grafschaft Mark (t., 1875—1887).

Dortmundské právo. V městě Dortmundě nalézala se zajiště již od 1. polovice XIII. stol. jedna z nejdůležitějších »svobodných stolic« t. zv. »tajného soudu« (*Veme, Vehmgericht*) na červené zemi ve Vestfálsku. Odtud též nazývá se druhdy právo těchto soudů d-ským p-vem. Stolice ta však nepožila jakési přednosti mezi ostatními svobodnými stolicemi téhož soudu, nýbrž tvořila pouze t. zv. vrchní dvůr soudní pro dosti značný počet míst, ve kterých podobné stolice se nalézaly. Poněvadž však město Dortmund v celém Vestfálsku bylo jediným městem říšským, mohlo ono označování práva tajných soudů vestfálských jako d-ho p-va vzniknouti a v XV. etol. byl již v celém Německu názor ten rozšířen, že město Dortmund jeví se střediskem celé po veškeré Německé říši rozšířené organisace tak zvané svaté Vemy.

Dortrecht viz Dordrecht.

Doručení jest dodávání rozkazů a vyřízení soudů neb jiných úřadů těm, jichž se týkají. Zákonodárci nechť postará se o takový způsob d., by dalo se co nejrychleji a co nejbezpečněji, avšak s nákladem co nejmenším. D. děje se buď zřizencem úřadu, buď poštou, buď představeným v obci přímo neb jeho zvláštním zřizencem podle důležitosti věci a vzdálenosti toho, jehož se týče, od stánoviska úřadu. V řízení soudním první výměr ve sporu doručován buď do vlastních rukou (*ad manus*) žalovanému (ať jest jediným aneb jich více), buď případě zákonnému neb právnímu zástupci jeho vždy na písemné potvrzení, jež zvláště jsouc zřizeno, slove listem doručovacím (36. hlava soudn. ř.; § 213 násl. § 250 soud. instrukce). Posléze dotčeným osobám dodatí lze všechny další výměry i nálezy (§ 250 sd. ř.), lidem domácím však jen ony. Zmař-li strana dodání vzdalováním se bytu přes výslovné písemné vyzvání k vyčkání d., buď vnesení soudní opětně dostavivším se doručovatelem na dvě obydli strany hřebem přibito (ak k la vac e). D. děje se z úřední povinnosti, nikoli na přihlášku; jemu nevadí neděle i svátky. Nálezy cizích soudů správní úřad rak. nesmí doručiti. Výměry a rozsudky rakouských soudů v Uhersku doručeny býti mohou též jen prostřednictvím soudů tamějších. V záležitostech nesporných d. do rukou lidí domácích toho, jehož se týče, jest dopuštěno; ve věcech zvláště důležitých nařizuje však zákon (na př. ohledně výměrů knihovních § 123 knih. ř.) aneb soudce (na př. navrácuje-li listiny) d. do vlastních rukou (§ 6 pat. nesp.). V řízení konkursním pojmenují věřitel se pohledávkou přihlásivši se, nebydlí-li na blízku stanoviska soudce konkurs řídícího, zmocněnce ku přijímání soudních vynesení (§ 111 konk. ř.).

Doručovací list viz Doručení.

Dorure [dorúr], franc., pozlacení.

Dory (dóru, dřevce, kopí, oštěp), důležitá u Řeků zbraň útočná, jež od věků herojských po staletí zachovala svou platnost a celkem i svou podobu. Množství významů

u Homéra: ἔγχοσ, ἔγχιη, ἀλμυτή, μελίη, ἄκων, ξύστων svědčí samo o její důležitosti. Podstatnými částmi d. jsou: hrot (*αλμυτή*) ve starších dobách bronzový, později železný, rozmarného útvaru; dřevěná násada čili ratiště (u Homéra ξύστων), na niž uchem (*αὐλόσ*) upevňuje se hrot. Na druhém konci ratiště bývá kování opatřené bodcem (*σαρπάρησ*), jímž se d. zaráží do země. Délka i váha d., určeného hlavně k bodání, již za věku herojského jeví se rozmanitou, v dobách pozdějších mění se u jednotlivých kmenů fec. i různých druhů vojska dle potřeby a záliby. Kopí 2 1/2—4 m dlouhá a 2—2 1/2 kg vážící byla asi nejobyčejnější. Oštěpy pouze metací (*ἄκων, ἀκόντιον*), jimiž vyzbrojeny byly zvláště tlupy lehkooděnců, byly značně kratší (1.3 m) a lehčí, kdežto opět makedonské sarissy předčí délkou (5.3 m) nad dlouhá homérská dřevce. D. užíváno jak u pěchoty a to především těžkooděnců, tak u jízdy fecké a makedonské, nezřídka vedle lehčích metacích oštěpů. V bitvách námořských připomínají se již u Homéra veliká dřevce se složitým ratištěm ξύστω μακρὰ κολλήστωα. — Ἐπι δόρυ jest povelém »v pravo« (opak πρὸ ἀσπίδα = v levo).

Doryonium Scop., bílojetel, rod rostlin z řádu motýlokvetých (*Papilionaceae* L.) k rodu *Lotus* L. nejpřibuznější, s křídly koncem souvislými, uprostřed nadmuté vypouklými, člunkem tupým, luskem krátkým, vejčitým nebo kulatým, nepříhrádkovaným, 1— málosemenným. Malé květy sestaveny do okolků strboulovitých. V jižnější Moravě a dále na jihu domácím jest na suchých kopcích i mezích *D. pentaphyllum* Scop., bílojetel pětistlý, polokef s větvevi rozloženými, letošními lodyhami vystoupavými. Listy přisedlé, 5četné; listky klínovito-podlouhlé, hrotité, jako lodyhy a kalichy hedvábitě přitiskle chlupaté. Okolký asi 12květé; koruny malé, bělavé s člunkem na konci tmavofialovým. tobolky kulaté, přišpičatělé. Vs.

Dorycordaites Gr. Eu., listy fosilních Cordaitů (v. t.).

Doryforos (fec.): 1. u Spartanů sluha, jenž nosí pánův kopí; 2. kopinník; 3. osobní strážník tyrannů, obyčejně cizinec. Čap.

D. v umění viz Polykleitos.

Dorylaeum, nyní Eskişehir, do středověku město ve Frygii v Malé Asii na řece Thymbru (nyní Pursaku), křižovatka nejdůležitějších silnic maloasijských, slynulo dříve svými teplými lázněmi, r. 1097 vítězstvím křesťáků nad Seldžuky a v říjnu 1147 vítězstvím Seldžuků nad vojskem Konrádovým, čímž druhá výprava křesťovská byla zmařena.

Dos (lat.), věno.

D. v právě církevním značí ověnění kostelů k tomu konci potřebné, aby církev z něho čerpala hmotné prostředky k obstarávání bohoslužby. Církev vždy měla o to péči, aby kostelům hned se základem pojištěno bylo dostatečné kmenové jmění, věno (d.), jež s různými pozdějšími případy tvoří záduši (*fabrica*) toho kterého kostela a výtěžkem svým k udržování budov posvátných a

bohoslužebných potřeb přispívá, aniž z pravidla kmenového jmění smí býti dotknuto. Neméně pečlivá byla o nadání duchovních (*dotatio*), vyměřujíc je zásadou, že dotací zaručiti jest dostatečnou a slušnou výživu (*congrua sustentatio*). Pochopitelně, že zevnější poměry církve nebyly bez vlivu na vývoj i ověnění i nadání. Za prvních dob obé mělo hlavní svůj pramen v milodarech — nejvíce movitých — a obětinných věcího lidu, jež spravoval biskup a vedle potřeby určoval kostelním potřebám, vyživě své i duchovenstva a podpoře chudiny; záhy však — hlavně následkem ověnění a nadání zbožím nemovitým, pak rozdělení diocésí v menší farní obvody — vyděleny byly jisté části ze společného majetku a přifknuty určitým chrámům, biskupům a kněžím, a tak ustálen rozdíl mezi ověněním — *d.*, a nadáním — *dotatio*. Církev uznávajíc zásluhu dobrodinců, kteří obraceli jmění své k těmto účelům, odsluhovala se výsadami, mezi nimiž zvláště vzpomenuiti sluší výsady práva patronátního. Viz *Dotace*.

D. nazývá se též majetek, kterým se mnohdy vykazati musí řeholníci dle stanov řeholních, aby mohli přijati býti do řádu; *d.* taková má býti ekvivalentem za vydržování se strany kláštera. Obnos takové *d.* byl mnohdy vymezován zákony amortisačními. *Hnr.*

Dosa, řeka, viz *Doša*.

Dosa [doša] Dániel, maď. romanopisec (* 1821 v Makpalvě). Byl po několik let poslancem na říšském sněmu za Marosvásárhely, později soudcem nejvyššího soudního dvora. Sepsal romány: *Kornisz Ilona*, *Boronkai Margit*, *Oláh Judit*, *Ejszaki fény* (Severní záře), jejichž látku čerpal ze starších dějin uherských. *Bbk.*

Dos-à-dos [dózdádó], franc., záda k zádu, zády k sobě.

Dos d'âne [dodán], hřbet oslí, franc. význam, označující ve stavitelství zvláštní druh oblouku lomeného (viz vyobr. č. 1206.), majícího asi podobu příčného profilu oslího hřbetu; užívalo se ho hlavně ve slohu maurském, perském a gotickém. V Praze má letohrádek královny Anny zv. *Belvedere* na Hradčanech střechu dle tohoto oblouku nad čtverhranným půdorysem vyluštěnou. *Fka.*

Č. 1206. *Dos d'âne*.

Dos de Mayo, provincie dep. Huánuco v jihoamer. rep. Peru, zřízená v list. 1870, hraničí na sev. s prov. Huamalíes, na vých. s Huánukem, na jihu s prov. Pasco, na záp. s depart. Ancachs. Má na 5700 km² 21.000 ob., bohaté doly na stříbro, měď a rumělků. V prov. té jest laguna Lauricocho, odkud Maraňon vyvěrá. Hlavní město sluje Unión (druhdy Aguamiro).

Dosedací plochy slovou ve strojnictví vyvýšené plochy na ulitých předmětech, obyčejně hladce opracované, jimiž dvě části strojní,

které se mají spolu spojit, na sebe přiléhají, dosedají. *JJd.*

Dos Hermanas, město ve špan. prov. Seville v okr. utrerském, 14 km jiv. od Seville, má 5670 ob. (1888), průmysl hedvábnický a vlněný, stanice želez. Okolí veleúrodné plodí výtečné obilí a proslulý olej.

Döschen viz *Dešná*.

Döschna viz *Deštné*.

Dosi [dózi] Girolamo, stavitel italský (* 1695 v Carpi — † 1775), pracoval v Římě u stavitele Domenika Fontany, později stal se architektem papežů Benedikta XIII. a Klementa XII. Nejzdařilejšími jeho pracemi jsou: lazaret v Anconě, tvrz Castellanská a katedrály v Albaně a Veletri.

Dosimetrie (také dosimetrické lékařství), tak pojmenoval Burggraeve léčení nemocí léky silnými, které známe jako účinné látky té které suroviny, v dávce stoupající, až docílen jest účinek fyziologický. — Slovo vzato jest od *dosis* a *μέτρον*, poněvadž dávky přesně mají býti odměřeny. Věc nemá zvláštní důležitosti, poněvadž každý lékař, kde dobrá zkušenosti nabyt, takových léků užívá a tyto silně účinkující léky přesně rozděleny býti musí. Kde však zkušenost ukázala, že surovina příznivěji účinkuje, volí tuto. Proto však věc sama nemůže býti nijakým základem nového lékařství; ani ta okolnost, že si Burggraeve utvořil na místě starého slova *basis* slovo *dominante* a na místě *adjuvans* slovo *variante*, a že dává účinné hmoty do kuliček, kde jiný lékař volí prášek nebo formu jinou. *Jd.*

Dosio [dózio] Antonio Giov., italský stavitel doby renaissanční, stoupenec mistra Baccia d'Agnolo, proslavil se ušlechtilou stavbou paláce Larderel ve Florencii. *Fka.*

Dosis (lat.), dávka, v lékařství množství léčiva, které nemocný v určité době požití má. Dávky jsou rozličné dle stáří i dle individualnosti nemocného, také dle toho, vchází-li lék ústrojem zaživacím nebo stříká-li se bezprostředně do krve. *Jd.*

Dositheanum fragmentum zove se zlomek spisu neznámého klassického právníka římského jednající o rozvrhu práva a způsobech propouštění na svobodu. Zlomek ten dochoval se na nás mezi úlohami ke cvičení v překladech z řečtiny do latiny, které pokládány bývají za část spisu *Ars grammatica* magistra Dosithea ze IV. stol. po Kr. Odtud jméno jeho. Nejnověji vydal jej Krüger v *Collectio libr. iur. anteiust.* II, 151 (1878). Sr. Lachmann, *Versuch über Dositheos* (1837) a Krüger, *Gesch. d. Quellen d. röm. Rechts* (1888, str. 251). *Hý.*

Dositheos: 1) *D.*, židovský theosof a blouznivec, který v I. stol. po Kr. na základě předpovědění v V. Mojž. 18, 18 za messiáse se vydával, se svou ženou Lunou a s 30 učeníky svými po Samarii chodil a nové učení hlásal. Toto založeno jest na synkretismu pohansko-židovské theosofie a mystiky, s křesťanstvím a gnosticizmem smíšené. *D.* knihy Mojžíšovy sice přijal, ale dle svého pozměnil;

proroky zavrhoval; nevěřil ve zlé a dobré anděly; svět mu trvá od věčnosti. Podržel obfízku, protože jest božského původu. Co do mravů přidržel se přísných zásad Essenův žádaje od svých stoupencův, aby se úplně zdržovali masitých pokrmů zvláště sobotu tím hlavně způsobem slavili, aby po celý den setrvali v té poloze svého těla, ve které na začátku soboty byli, a vůbec aby vedli tuhé a umrtvený život, což i on sám činil, až hladem v jakési jeskyni zemřel. anebo dle jiných od svých nepřátel hladem umoben byl v této jeskyni, do níž se před nimi uchýlil. Stoupenci D-eovi udrželi se až do VI. stol. po Kr., v němž proti nim psal patriarcha Eulogius. *Jrk.*

2) D., patriarcha jerusalemský v l. 1669 až 1707, nadšený obhájce řecké církve, jež děkuje hlavně jemu za nový vývoj v XVII. stol. Napsal řadu spisů theologických, z nichž nejdůležitější jsou jeho dějiny patriarchů jerusalemských (Bukurešť, 1715), plné fanatismu proti církvím západním, katolicismu i protestantismu. Proti poslednímu svolal r. 1672 synod jerusalemský. V Jassech založil knih-tiskárnu.

Dositheus Magister, grammatik, jež ku konci IV. století po Kr. k účelu didaktickému na řečtinu přeložil starší jakousi grammatiku, spočívající na týchž pramenech jako mluvnice Charisiova a Diomedova, a to tak, že v latinský text po jednom nebo více slovech vkládal překlad řecký. Počátek na př. zní: *Ars téχνη γραμματικὴ ἐστὶ ἐπιστήμη ἐπιστήμη ἐπιστήμη*. Než čím dále tím fidčí jest v podání rukopisném text řecký, vinou patrně písařů, kteříž z omrzelosti jej vynechávali. Vydána památka ta od Keila v Halle 1869—71, potom v souborném díle »Grammatici Latini«, sv. 7., str. 376. S touto mluvnicí D-eovou sloučeny od kohosi záhy jednak sbírky slov a rčení latinských s řeckým překladem, jednak řada řecko-latinských kuší cvičebných k překládání nebo memorování, obsahu velmi rozmanitého, jako anekdoty o císaři Hadriánu, aesopské bajky, úryvek z právnícké literatury (a to důležité), mythologické stati z Hygina a j. Srv. Hagen, *De Dosithei magistri quae feruntur glossis* (Bern, 1877); A. Boucherie, *Ἐπιτηδεύματα. Καθημερινὴ ὁμιλία* poprvé uveřejněné v »Notices et extraits de la bibliothéque nationale« (sv. 23, Paříž 1872; sv. 27, t., 1879). *RNk.*

Dosna, bot. viz Canna.

Dosologie (z řeč.), jest oddělení farmakologie, které jedná o dávkách léků.

Dospadako pole, Despotské pole, vysočina v Bulharsku v pohoří Rhodopském, nazvaná po vsi Dospadu. Vysočina osazena jest od Pomáků v několika vesnicích roztroušených a nalézá se na ní množství starých hradisk. Ostatně viz Rhodope. Jireček, *Cesty po Bulh.* 335.

Dospělost pohlavní dostavuje se v krajích našich ženám v 14—15. roce a značí se především čmýrou (v. t.). D. p. mužů asi v téže době se jeví, ač nelze tak přesně počítat její určití jak u žen. Tělo samo v době

této se částečně mění, hlas se prohlubuje následkem zvětšení hrtanu. Kostra muže sílí. U žen se pánev počíná šířiti, žlázy prsní mohutní a bradavky jejich zbythují, pohlavní ústrojí vyvíjí se a mohutní a i kůže různých okrsků účastní se vývoje, produkujíc na některých dříve lysých okrscích útvary vlasové. *Peč.*

Dospělost pohledávky. Pohledávka zove se dospělou, když nastal čas splnění její. Čas tento může býti určen vůlí stran (výslovně nebo mlčky) anebo zákonem. Podle občanského zákonníka (§ 902.) čítá se 24 hod. za den, 30 dní za měsíc, 365 dní za rok: Nebyli čas určen, může se žádati splnění ihned, to jest beze zbytečného odkladu. Pokud zavázaný čas splnění své libověli ponechal, dlužno buď vyčkati jeho smrti, nebo čas dáti stanoviti soudem podle zásad slušnosti; toto poslední platí také tehdyž, slíbil-li zavázaný splniti podle své možnosti (§ 904.). Podle práva obchodního může, nebyl-li čas dospělosti ustanoven, každé chvíle splnění žádáno a plněno býti, pokud něco jiného z okolností nebo obchodního zvyku nenásleduje. Při ustanovení času platí následující vykladací pravidla: Zn-li závazek na jaro, podzim a pod., rozhoduje obchodní zvyk místa splnění o dospělosti. Zn-li na střed měsíce, rozumí se den 15. (čl. 327 obch. zák.). Je-li ustanovena dospělost jistou lhůtou po uzavření smlouvy nebo jiném časovém momentu, nastává dospělost a sice, je-li lhůta podle dní určena, posledním dnem lhůty, při čemž den smlouvy se nečítá; je-li určena podle týdnů, měsíců nebo delších lhůt, dospívá pohledávka oním dnem posledního týdne nebo měsíce, jež svým jménem anebo číslem dne uzavření smlouvy atd. odpovídá; schází-li tento den v posledním měsíci, je pohledávka splatnou posledním dnem měsíce. Výraz půl měsíce rovná se patnácti dnům; zn-li splatnost na jeden nebo více a půl měsíce, čítá se těchto 15 dnů až naposled (čl. 328 obch. z.). — Dospělost směnky může ustanovena býti: 1. na určitý den (čl. 30 směn. ř.); je-li ustanovena na počátek, polovici nebo konec měsíce, rozumí se tím den první, patnáctý nebo poslední v měsíci; 2. na viděnou (à vista, auf Sicht), kdež jest směnka splatná při předložení (čl. 31); 3. v určité lhůtě po viděné nebo po vydání (dato směnky); vykladací pravidla čl. 32 rovnají se čl. 328 obch. zák. 4. na jistý trh (*Mess- oder Marktwechsel*); trvá-li trh jeden den, dospívá směnka týměž dnem, netrvá-li přes osm dnů, dospívá den před zákonným ukončením trhu, trvá-li déle, dospívá třetího dne před ukončením (§ 4. uvedeného zák. k obch. zák.). Ke splnění závazku dopřán jest dlužníku podle obč. zák. celý rozhodný den (§ 903.). Podle práva obchodního má se plniti v obyčejných hodinách obchodních (čl. 332); případně-li pak dospělost na neděli nebo den sváteční, platí následující den všední; má-li se plniti do určité doby, musí se splniti před její uplynutím, a případně-li poslední den na neděli nebo všeobecný svátek, v předcházející den všední.

V příčině obchodů bursovních platí ustanovení dotyčných řádů. Případně-li dospělost směnky na neděli nebo všeobecný svátek, jest nejbližší den všední dnem dospělosti (čl. 92). Tak zvaných výběrčích dnů (*Cassierstage*) v Rakousku nemáme. (Srv. Diskreční dny.) Připomenouti sluší, že všeobecnými svátky jsou u nás pouze svátky katolické. Je-li čas dospělosti určen, nemůže podle obč. zákona věřitel býti nucen, aby splnění dříve přijal (§ 1413). Zásada římského práva *diei adiectio pro reo est* tedy u nás neplatí. Výjimkou platí dluhy kridatářů, pokud nejsou zástavou uhrazeny a nezáležejí v periodických platbách ve prospěch massy, za dospělé (§ 14., 20. konk. ř.), rovněž musí hypotékární věřitel, jenž dle zák. ze dne 6. února 1869 č. 18 ř. z. proti oddělení části hypotéky námitky činil, přijmouti zaplacení a pohledávky nedospělé. Podle práva obchodního (čl. 334) sluší podle povahy obchodu a úmyslu stran posouditi, zdali čas dospělosti ve prospěch jen jednoho z kontrahentů určen byl. Zákonem ustanovena jest lhůta ke splnění v §§ 239 (účty poručníků); 685 (odkazy jsou splatny po roce od úmrtí zůstavitele, vyjímajíc odkazy jednotlivých věcí z pozůstalosti, malé odměny čeledi a odkazy k účelům zbožným), 1100 (činže jest v nedostatku úmluvy splatna, když se věc na rok nebo déle najímá, pololetně, při kratších nájemech a pachttech po ukončení poměru), 1132 (u dědičného úroku ustanovení již nepraktické), 1225 (slíbené věno splatno jest hned po uzavření manželství), 1285 (důchod doživotní platí se čtvrtletně napřed), 1418 (alimenty měsíčně napřed), obč. zák. a v § 4. zák. ze 14. června 1868 č. 62 ř. zák. (úroky ze zápujčky platí se v nedostatku úmluvy při splácení kapitálu, a trvá-li zápujčka déle, vždy po roce). *Síkl.*

Dosse viz Doša.

Dossennus viz Atellany.

Dossi Dosso, malíř ital., vlastně Giovanni di Niccolo Lutero (* 1479 v Dosse — † 1541 ve Ferrafe), učil se u Lorenza Costy, jehož přísný sloh zmírnil pod vlivem benátských koloristů (hlavně Giorgiona). Známý jsou jeho oltářní obrazy jako *Madonna* se svatými a anděly ve Ferrafe. *Čtyři církevní otcové* v Drážďanech a j. Vedle nich maloval také zvláštní fantastické a mythologické výjevy jako *Bacchanal* v pal. Pitti ve Florencii *Kirké v lese* v pal. Borghese v Římě a j. Mohutnost charakteristiky, hluboké prociťení, poetická půvabnost a skvělý kolorit jsou význačné vlastnosti jeho maleb. Malířskou jeho značkou jest *D.* s přimalovanou kostí (*D-osso*). Jeho bratr Giov. Battista († 1546) pomáhal mu a prováděl prý hlavně krajinářskou část jeho obrazů.

Dúst Muhammed Chán (Dúst M. Ch.) viz Afgánistán, dějiny str. 339.

Dostal Martin, kněz a spis. slovenský. Byl farářem ve V. Chlievanech a v literatuře stal se zajímavým historicko-kritickou rozpravou *Notatu digna de Svatoplugo*, již hájil Svatopluka proti podezřívavým bajkám Thúró-

czyho a j. historiků maďarských. Spisek ten zachován v rukopise v H. Súči

Dostál Alois, spis český (* 1858 ve Kvasinách), studoval gymn. v Rychnově n. Ka., bohosloví v Praze a poslán pak za kooperátora do Hor. Stupna v Plzně, odkudž povolán r. 1890 na Velíz u Žebráka, kde je farářem. Záhy počal psáti verše do »Blahověsta«, sbíral pohádky a pověsti a psal feuilletony; později oddal se zcela belletrii a píše povídky, obrazy historické i ze života výhradně pro lid a to s tendencí náboženskou a vlasteneckou. Četné časopisy přinášejí rok co rok některou jeho práci. Kratších i delších povídek napsal přest, z nichž některé zde uvádíme: *Obětovaná* (»Zábavná bibl.« v Brně, 1880); *Útočiště* (t., 1885); *Za svatováclavskou korunu* (t., 1886); *Přemísti křtíci*; *Kletba* (»Zábavy, več.« 1884); *Poslední bašta českořátská* (»Mor. bibl.«, 1884); *Pro drahou maticku* (»Zlaté klasy«, 1885); *Z dob roboty* (»Záb. več.«, 1884); *Za stará privilegia* (Praha, 1888); *Vždy věrná Přem.* (»Záb. več.«, 1886); *Splněný slib*; *Pro blahobyť českého kraje*; *Mrzákovo dílo*; *Asyl* (»Vlast«, 1883). Mimo to píše D. feuilletony, kázání a články katechetické, pojednání, literární zprávy a úvahy do různých časopisů.

Dostávka (něm. *Förderung*), jinak též převozka, těžení, v hornictví nazývá se doprava vydobytých hmot na dole z předku (z místa rubání) na jiné místo nebo na den. Dle způsobu, jakým se d. děje, rozeznáváme střídovou, svážnou, jámovou d-ku; dle nádob, ve kterých hmoty dobyté uloženy jsou, máme d-ku v saních, táčkách a vozících. *Čka.*

Dostihy (angl. *aces*) byly buď jako d. jezdecké nebo vozní již ve starověku oblíbeny. První známé d. bývaly při slavnostech perského boha Mitry. Vedle pověstí zavedly je u Řeků Héraklés; tam pořádaly se nejvíce při hrách olympijských a byly buď jezdecké, při čemž jezdec často ještě druhého koně s sebou hnal nebo jezdec při posledním oběhu seskočil a koně za uzdu k cíli dovedl, nebo obyčejnější bývaly to závody jízdní a to dvojspřeží (*zeugos*) nebo čtverospřeží (*tethrippon*) koňské, řídkěji mezčí. D. konaly se v hippodromu s různými překážkami. Při vítězství však nerozhodovala jen rychlost, nýbrž i dovednost. Římané libovali si v d-zích (*cursus equorum*) jen jako v podívané. Jezdci jeli buď na koni jednom (*singulatores*) nebo na dvou tak, že při jízdě s koně na kůň přeskakovali (*desultores*). Závody vozní, při kterých obyčejně čtyři povozy jely, bývaly v cirku a řídkěji jejich mívali různobarevné tuniky, bílé, zelené, červené a modré. Později nabyly závody i politického významu, zejména v Byzantii za Justiniana. — Ve středověku upadly v zapomnutí tím spíše, že i církev proti nim se stavěla, později však přece víc a více nabývaly půdy, zejména jako slavnosti lidové. Největšího rozvoje dosáhly pak v Anglii, kde za Jindřicha II., ve 2. pol. XII. stol. staly se součástí slavností. Více se rozšířily, když s nimi byly spojeny také sázky a ceny. Veřejnými staly se d. teprve v XVII. st. (1610).

kdy W. Leater, kupec a mayor, a Rob. Amboyn, sheriff v Leicesteru, vypsalí cenu tří stříbrných zvonců k d-hům; od těch dob nastala celá řada d-hů chesterských (*Chester races*) i rozšířily se po Anglii tak, že skoro každé hrabství má svoje d. buď z jara nebo na podzim. Nejproslulejší závodiště (*turf*) jsou: Ascott, Doncaster, Epsom, Derby, Melton, Mowbray a Newmarket. Mimo Anglii pořádají se veřejné dostihy skoro ve všech zemích, zejména ve Francii (od r. 1806), v Německu, Rakousko-Uhersku (ve Vídni, Pardubicích, Praze, Brně, Pešti, Prešpurku, Šoproni) i Rusku, většinou podle angl. vzoru.

D. dříve se vždy dle určitých předpisů dostihových (*rules of racing*). Dle těch učiní se vyzvání k určitému dostihovému meetingu a obsahuje určitý program s udáním cen, vkladů (*entry*), ústupného (*forfeith*), určité váhy jezdce a koně (*weight*), délku dráhy, čas a místo meetingu. Rozeznávají se d. na rovině (*flat races*), jimiž zkouší se rychlost koně až do nejvyšší únavy, pak d. s překážkami buď nepevnými jako jsou křoviny, prouti (*hurdle races*), nebo pevnými přirozenými nebo umělými, jako jsou zdi, příkopy vodou naplněné, hráze atd. (*steeple chase*), posléze d. klusem (*trotting races*), kde kůň je buď pod sedlem nebo zapřažen. Tyto zvláště v Americe se vyvinuly a nověji také ve Francii se ujmají. Dle vzdálenosti jsou d. buď krátké (1000—1500 m), prostřední (2000—4000 m), nebo dlouhé (4000—6000 m). Zvláštní jsou d. čili jízdy distanční (viz Distanční jízda).

Dle jezdců rozeznává se jízda pánů, jízda důstojníků (v Německu a v Rakousku), jízda jockeyů, která jest nejobvyklejší, a posléze jízda seelská. *Sweepstakes* jsou jízdy, při nichž platí se vklad, *plates* jízdy beze vkladu. Dle cen jsou d. o cenu státní, o cenu jockey-klubu, o cenu dámskou atp. Dle podmínek závodních: jízda koní stejného stáří a stejné váhy, koní různého stáří i váhy (jízdy pro třileté plnokrevné koně jsou rozhodující, a na ty se dávají také největší ceny; aby i méně dobří koně mohli vítězit, přidává se vítězům zvláštní přítěžek 3—4 lib.), *handicap* (v. t.). D. koní, kteří ještě nikdy nevíťezili, slovou *maidenstakes*, panenské dostihy; mrtvá jízda, *walkover*, nastává tehdy, když koně dojedou k cíli zároveň. Závod mezi 2 koňmi slove *match*. Kůň závodní (*racer*) připravuje se k d-hům *trainováním* (*training*), t. j. soustavnou denní cvičbou, která se provádí od lehkých jezdců, jockeyů, kteří sami k jízdě se *trainují*, aby co nejvíce zhubeněli. Jízda na zkoušku před vlastními d., zvaná *trial*, při které závodí kůň již známý, slouží k odhadnutí. Na závodišti dohlíží komité, bďíc nad správným provedením zákonů závodních; k členům komitétu náleží především vážný, který váží jezdce a určuje přivažky, *starter*, který dává znamení k odjezdu (startu) a o cíle rozsudí, který určuje vítěze, pak zapisovatel, tajemník, pokladník a posléze rozhodčí soud, který rozhoduje jakožto nejvyšší

instance v protestech a nedopatřeních. — Nejprve váží se jockey i se sedlem, načež jede tryskem od tribuny ke startu. Odtud pak koně na dané znamení starterovo startují, t. j. odjíždějí stejným způsobem, současně tryskem. Jinak i k vůli jednomu koni musí ostatní zpět a startovati znova. U cíle rozhoduje soudce, kdo jest vítězem a kolik koňských délek nebo hlav jest před druhým a třetím koněm. Koně, kteří nedojeli v okamžik vítězství ještě ku distančnímu sloupu, t. j. zůstali 100—150 m před cílem, »distančují«, t. j. ztrácejí právo při tomto meetingu ještě závoditi. Po závodech musí se jezdec zvážit znova na důkaz, že d. odbyty s plnou vahou, neboť již ztrátou $\frac{1}{2}$ kg ztratí se i nárok na vítězství.

O užítku d-hů jsou různá mínění. Tolik jisto, že slouží ku zlepšení plnokrevného plemene, kterým odchovávají se vytrvalá a silná plemena koní. Ale na druhé straně zase d., jak nyní se namnoze provádějí, jsou více jen raffinovanou hrou, zvláště v Anglii. Pro účely vojenské hodí se spíše d. s překážkami (zejména *steeple chase*) než dostihy na rovině. S d. bývají často spojeny soustavné sázky, které nezřídka stávají se až hazardní hrou. Existují zvláštní pravidla sázek, které jsou *play or pay* neboli sázky zvané *post*, jež se odbývají u startu. Kdo sází na koně, do něhož se naděje, že vyhraje, slove *leger* nebo *bookmaker*. Místo, na němž sázky se přijímají a vyplácejí, slove *totalisator*.

Literatura: The general Stud-Book od r. 1808, s rodokmeny koní; The Racing Calendar, od r. 1773; The Sporting Calendar, 1769; Whyte, History of the Turf; John Lawrence, History of the race horse; Tonchstone, Les chevaux de course (Paříž, 1889); Der Turf, Wörterbuch für Pferderennen (Viedeň, 1878, 2. vyd.); von Lehndorff-Graditz, Hippodromos (1816); Silberer, Handbuch des Rennsports (1881); Osterr-ungar. Rennkalender, vydává redakce čas. »Der Sport«, Viedeň od r. 1878.

Dostiucínění (lat. *satisfactio*, mezi lidem známější pod jménem pokání) znamená v církvi katol. podstatnou část svátosti pokání, která záleží v tom, že člověk, aby zado-sti učinil uražené hřichem Velebnosti boží, pod-voluje se skutku povahou svoji namáhavému, se sebezapřením spojenému a velikosti hřichu odpovídajícímu. Nutnost d. leží v povaze hřichu samé. Tak nejen u národa israélského, nýbrž u každého národa pohanského, byť byl beze vši kultury, potkáváme se s četnými oběťmi smírnými. Církev pak katolická hned od svého počátku uznávala nutnost pokání; ovšem způsob ukládání pokání za prvých dob křesťanských valně se lišil od praxe nynější, jak o tom svědčí pokání zvané veřejné. Pokání toto záleželo v tom, že hříšník, který se dopustil hrubších zločinů, jako mrdloslužby, vraždy, smilstva, po úsudku biskupa nebo kněze od biskupa delegovaného na popeleční středu za jistých ceremonií přijímal roucho kajčovníků (popel a cilicium), v němž, pokud trvalo pokání, bylo mu choditi, nesměl býti celé oběti mše sv. přítomen, manželství ne-

mohl uzavřítí a jinak od ostatních věřících byl odloučen, ale když dal s dostatek na jeho své polepšení, na zelený čtvrtek od biskupa slavně do církve byl přijat. Později ovšem, když národové, povahou divocí, na víru nově obrázení ve středověku (rozuměj II. epochu církevního dějepisu) přisnost pokání, 5, 10, 20 let i celý život trvajícího, snášeti nechtěli, byla církev nucena zavéstí praxi shovívavější a proměňovala pokání veřejné v pouti (na př. do Jerusalema, Říma), posty, účastenství ve válkách křížáckých a j. Když pak zavládl zvyk i tyto zbytky pokání veřejného vykupovati penězi na stavbu kostelů a jiné dobročinné účely věnovanými (příčinu k tomu dali Anglosasové, kteří šmahem největší delikty pokutami peněžními napravovali), pokání veřejné z praxe církevní vymizelo a dnes jiného není než soukromého, které udílí kněz svátostí pokání příslušující a jež ponejvíce v modlitbě nebo dobročinném skutku záleží. Učení církve katol. o d., jakož vůbec o svátostí pokání důkladně objasnil a definoval tridentický koncil ve 14. sezení.

D. ve smyslu náboženském dle evang. názoru jest uspokojení práva božího a jeho požadavků, ať se děje ono činěním nebo trpěním. Žádný člověk v přirozeném stavu svém nemůže pro hřích vyhovětí požadavkům božího zákona, tím Bohu dostiučiniti a spasení se dodělati (Kazat. 7, 20). I kdyby celého zákona ostříhal, přestoupil by pak jedině příkázání, proti všechněm se provinil (Jak. 2, 10). Povinné dostiučinění jako požadavek práva božího se zdvojnásobuje hřichem, poněvadž jednak zákon, vždy ještě nenaplněný, na člověku vymáhá poslušensví a jednak trestající spravedlnosti boží vyhověno býti má. Kristus Ježíš dosti učinil Bohu na místě člověka naprosto neschopného, uspokojiti boží právo. Toto d., jehož pro svou osobu neučinil a nepotřeboval, způsobil svým dokonalým poslušensvím: činným (Mat. 5, 17), podrobuje se dobrovolně zákonu božímu a naplňuje ho dokonale, a trpným (Izai. 53, 5, 1, Petr 3, 18), snášeje v životě a ve smrti bez vlastní viny plnou pokutu přestoupení zákona čili hříchů lidských. Tím došel jako prostředník spravedlnosti lidské, Adamem ztracené, a získal jako člověk zásluhu před Bohem i poskytl v obojí zmíněné příčině dle věčné rady boží otci dokonalé a zástupné dostiučinění, tím spravedlnosti boží vyhověl a lásce boží platnost zjednal. Toto d. Kristovo Bůh věčím přičítá beze vší zásluhy lidské, z pouhé milosti, úplně «darmo» (Řím. 3, 24) a tím je ospravedlňuje, při čemž víra jest nevyhnutelnou podmínkou (rukou, kteráž běže), avšak nikoliv zásluhou. Poněvadž Kristus svou obětí dokonalé učinil na věky, ^{1) a} posvěcení bývají (Žid. 10, 14), ^{2) a} člověku potřebí žádných dostiučiněti; nebo jediná zásluha Kristova ^{3) a} věčná, jeho smíření dokonale, ^{4) a} v něm jednou se stavším ^{5) a} není činí a trpí, ^{6) a} ješ ^{7) a} ácení, v pokání, ^{8) a} odlitbách — to

vše jest toliko osobním osvojením si, reprodukcí zásluhy Kristovy, nikoliv však doplnkem nebo pokračováním jejím, jest přirozeným výronem toho nového stavu, jest následkem vědení Ducha svatého, osvědčením lidské vděčnosti, nikoliv však výrazem záslužnosti. Viz Herzog, Theol. Realencyklopaedie, články: Genugthuung, Versöhnung, Erlösung. **B.M.**

Dostojevskij: 1) D. Michajl Michajlovič, publicista ruský (* 1818 — † 1864, znám jest v literatuře hlavně jako spisovatel povídek (*Dočka, Gospodin Světelkin, Vorobej, Dva starička, Pjadesjat lét, Brat i sestra*) a překladatel ze Schillera (*Don Carlos*) a Goetheho (*Reinecke Fuchs*). Mimo to se svým mladším bratrem Fedorem vydával ve směru slavjanofilském měsíčníky *Vremja* (1861—1863) a *Epocha* (1864—65), v nichž uveřejnil několik statí. Jeho komedie *Staršaja i meňšaja* provozována v Alexandrinském divadle. Jsa původně technikem, založil v Petrohradě továrnu na doutníky.

2) D. Fedor Michajlovič, spis. ruský, bratr před. (* 11. list. 1821 v Moskvě — † 9. ún. 1881 v Petrohradě). Otec jeho, Michail Andrejevič, rodem šlechtic, lékař při nemocnici pro chudé, měl sedm dětí. Fedor Michajlovič strávil dětská léta v Moskvě a tam dostalo se mu i prvních základů literárního vzdělání. Když se r. 1831 podařilo rodičům zakoupiti nevelký stateček v tuské gubernii, jezdil s matkou na celé léto na venek, kdežto otec povoláním svým byl poután po celý rok na Moskvu. Za zimních měsícův vzdělával se v Moskvě v různých pensionátech až do r. 1837, kdy mu zemřela matka. Brzy po její smrti vstoupil do inženýrské vojenské školy v Petrohradě, kde pobyl 4 roky, ztratil již r. 1839 otce. R. 1841 stal se inženýrským důstojníkem, navštěvoval 2 roky vyšší odborné inženýrské učiliště technické; r. 1843 vstoupil do služby při inženýrském oddělení ministerstva vojenství, po roce však se mu znechutila suchopárná práce v kanceláři a vystoupil tedy r. 1844 ze služby vojenské, věnoval se literatuře. — Zálibu pro literaturu D. jevil již v dětských letech svou povahy neobyčejně ořivné, čítal již jako dítě s nadšením knihy, jež se mu dostávaly do rukou. Nadšení jeho budil zvláště Puškin, jeho básně znal téměř všechny z paměti již v letech dětských. Spisovatelstvím se počal zabývat ve školách petrohradských, ale všechny literární pokusy jeho zmizely beze stopy. Sám D. nedbal o jejich uveřejnění a buď je sám zničil, nebo přišly později na zmar jiným způsobem. První jeho tištěná práce jest román *Běduje ljudi* (Chudi lidé), uveřejněný poprvé r. 1846, jenž měl značný úspěch jak v obecnstvu, tak i u kritikův, a pošinul D. s ním rázem do řady nejlepších ruských novellistů. Po *Chudých lidech* následovaly různé kratší novelly a povídky, zvláště *Dvojník* (1846); *Pan Procharčín* (1846); *Chožajka* (Hospodyně, 1847); *Polčunkov* (1848); *Slabé srdce* (1848); *Bílé noci* (1848); *Netočka Nežvanova* (1849) a *Malý hrdina* (1849), sepsaný v kasematech Petropavlovské pevnosti v Petrohradě. Obra:

se totiž ve spisech svých nesrovnalostí společenských poměrů petrohradských, kde vedle prostopáských boháčů strádali poctiví chudásové, přilnul k Petraševcům, společnosti to mladých, většinou šlechtických nadšencův, kteří vedle otázek literárních zabývali se též studiem západoevropských spisů socialistických a snažili se o nápravu neblahých společenských poměrů na Rusi. Snahy ty nabyly poněkud rázu politického spiknutí, byly vyraženy policií a v noci z 22. na 23. dubna (5. května) 1849 D. se svými soudruhy zatčen a uvězněn v pevnosti. Po sedmiměsíčním vyšetřování dne 16. list. 1849 Petraševci odsouzeni k smrti zastřelením. Car Mikuláš nepotvrdil rozsudku smrti, nýbrž změnil jej v nucené práce v káznici sibiřských. Milost ta oznámena však provinilcům teprve na popravním lešení před samou popravou. D-skému přisouzena čtyři léta nucené práce v káznici omské, kamž vypraven 24. pros. spolu se soudruhům svým Durovem. Utěchou bylo oběma deportovaným to, že nejsou zbaveni občanských práv, jako téměř všichni vypovězenci sibiřští, neboť jim bylo oznámeno, že budou zařazeni do sibiřského vojska, až si odbudou trest v káznici. Vazba na pevnosti a čtyřletý pobyt v omské káznici mezi nesčetnými vyvrheli lidské společnosti měly neobyčejný, blahodárný vliv na další literární činnost D-ského. Sám vyznával, že tato jinak přetěžká rána osudu byla jeho štěstím. Poslední dobu před zatčením cítil se duševně tak rozervaným, že pomýšlel na sebevraždu. V samotě žalární prociť znova k životu, pochopil, že musí žít, aby mohl provést to, co viděl před sebou jako jasný cíl svého života. Usmířen sám s sebou strávil šťastné čtyři léta káznice a 2. bř. 1854 vyšel duševně obrozený na svobodu. Podle rozsudku cara Mikuláše zařazen do semipalatského pěšího pluku, v němž r. 1856 dosáhl opět hodnosti důstojnické a r. 1858 vráceno mu i právo dědičného šlechtictví. R 1859 obdržel dovolení, že smí tisknouti své práce opět pod svým jménem, na jaře t. r. pro churavost (trpěl padoucnici) vstoupil do výslužby, přestěhoval se nejprve do Tveře v evropském Rusku a na zimu t. r. dovolen mu i návrat do Petrohradu, čímž odstraněn poslední zbytek jeho trestu. Nové období své literární činnosti D. zahájil brzy po odchodu z káznice v Semipalatsku, tisknouti však počal spisy své až r. 1859. Toho roku uveřejněn *Dáduškin son* (Stryčkův sen) a *Selo Stepančikovo i jeho obitatele*. Veškeru svou energii spisovatelskou rozvinul však teprve po návratu do Petrohradu, kdež společně s bratrem Michaillem r. 1861 založil měsíčník »Vremja« (Čas). V něm počal uveřejňovati své *Zápisky z mrtvého domu* (1861—1862) a prodlením r. 1861 vytiskl nový román *Uničennýje i oskorblennyje* (Ponižení a uražení). Měsíčník »Vremja«, jehož D. byl hlavním spolupracovníkem a do něhož kromě jmenovaných již románův a různých statí politických a literárních napsal i povídky *Skvernyj anekdot* (Ošklivá anekdota, 1862), *Zimnja za-*

mětka o létních vpečatlenijach (1863) a *Zapiski iz podpolja* (Zápisky z podzemí, 1864), neměl dlouhého trvání. Byl z nedorozumění policie zastaven r. 1864 pro stať o polském povstání. Nový měsíčník »Epocha«, jež bratři D-ští založili na místě zaslého »Vremene«, a v němž D. uveřejnil povídku *Krokodil* (1865), zanikl prvním rokem, uvaliv na D-ského dluh asi 15.000 rublů, jež splácel pak po mnoho let ze svých spisovatelských honorářů. Zbaviv se práce žurnalistické, sepsal nový román *Prestuplenije i nakažanije* (Zločin a trest), vytištěný r. 1866 v měsíčníku »Russkij Věstnik«, v němž se od té doby tiskly všechny větší romány D-ského. R. 1867 sepsal ještě povídku *Igrok* (Hráč), načež, aby ušel tisícím ho věřitelům, kteří hrozili mu vězením pro dluhy, odstěhoval se do ciziny a strávil čtyři léta hlavně v Itálii a Německu. Z svého pobytu v cizině sepsal román *Idiot* (1868), povídku *Věčnyj muž* (1870) a román *Běsy* (1871—72). Uspokojiv nejnetrpělivější věřitele, vrátil se v létě 1871 do Ruska, vstoupil do redakce »Grazdanina« knižete Vladim. Meščerského, a uveřejnil (1873) první serii svého *Denniku spisovatelova*, úvah to a reflexí o současných zjevech v životě politickém, společenském a literárním na Rusi. R. 1874 vystoupil z této redakce a napsal velký román *Podrostok* (Výrostek, 1875), načež založil svůj vlastní měsíčník *Dnevnik pisatelja*, jehož byl redaktorem i jediným spolupracovníkem (1876 a 1877). R. 1878 zastavil na čas další jeho vydávání, věnovav se cele spisování posledního, největšího románu *Bratja Karamazovy* (Bratři Kar.), jenž se tiskl v l. 1879 a 1880. V červnu 1880 jako zástupce slovanského dobročinného spolku petrohradského proslvil památnou řeč při slavnosti Puškinově v Moskvě, jež vzbudila obecné nadšení hlubokým rozbořem významu Puškinova a dějinného úkolu Ruska a Slovanstva vůbec. Vrátiv se do Petrohradu, hotovil se k novému vydávání »Denniku spisovatelova«. Sepsal první lednový jeho svazek, jenž vyšel však již po smrti autorově. D., jenž býval od maličkosti zdravý chatrného, byl schvácen chrlením krve, k čemuž se přidružil ještě záchvat padoucnice. Pohřben na hřbitově Alexandro-Něvské Lávy v Petrohradě za nevidaného na Rusi účastenství intelligence i lidu. — D. byl ženat dvakráte. Prvné se oženil na Sibiři v Semipalatsku s vdovou po úředníku Isajevou, jež zemřela r. 1864. Podruhé se oženil v Petrohradě roku 1867 s Annou Grigorjevnu Snitkinou, kteráž mu porodila syna Fedra a dceru Ljubov a má tu zásluhu, že rozřadností svou uvedla v pořádek rozervané hmotné poměry spisovatelovy, tak že za posledních let svého života byl zbaven nepřijemných starostí o ve zdejší chléb a dotěrných věřitelův. Budoucnost rodiny D-ského zabezpečil car Alexander III., vykázav jí roční důchod 2000 rublů.

Literární činnost D-ského lze rozdělit na dvě periody: první počala »Chudými lidmi« a zakončila se měsíčníkem »Epcchou«; druhá počíná románem »Zločin a trest« a táhne se

až do smrti spisovatelovy. V periodě první D. jest hlavně umělcem, umělcem Bohem nadšeným, který uměleckým čitím vystihuje pravdy, k nimž jiní docházejí po dlouholeté, pracné zkušenosti. Ačkoli vystupuje na jeviště literární ihned jako umělec hotový, nicméně prokmitají v jeho prvních pracích stopy myšlének cizích; zejména vliv Gogolův jest patrný v povídkách, psaných před deportací na Sibiř. Za vlivu přátelského kroužku Petraševců dává se unášeti a ze stran jeho vyznívá Někrasovská »muza msty a žalu«, ač vždy jen v míře podřízené. V periodě druhé razí si již dráhu úplně samostatně; umělec ustupuje tu poněkud tribunovi lidu D. se vhloubává ve společenské poměry Ruska, odhaluje chorobná místa, pátrá po kořenech choroby, předpovídá další vývoj vzniklého sociálního ruchu a vyhledává léky na odstranění zla. Umělec D. neostýchá se vystoupiti na tribunu fečnickou, mluví s kazatelnou o zásadách čistě křesťanské lásky k bližnímu, a vidí-li toho potřebu, stává se na celou řadu let publicistou. Není jediné významnější události na Rusi, aby zůstala nepovšimnuta u D-ského. Pátrá po její souvislosti s předchozími událostmi a při každé příležitosti spěchá, aby promluvil »svoje slovo«. Vůbec publicistiku měl za věc vysoce důležitou (*Žurnal dělo velikoje!*), jde-li o službu určité ideje, a umění pokládal spíše za prostředek k dosažení vytyčeného cíle. Proto po stránce čistě umělecké spisy jeho nerovnájí se uměleckým výtvorům Tolstého, Turgeněva, Gončarova. Jeho sloh je spletitý, stavba uměleckých děl nesouměrná. Z každé řádky kypí myšlénka a slovo nestačuje postihnouti ji. Není obsahem jeho románů líčení by tu společnosti ruské, nýbrž sledování společenského ruchu; vnějšek, více či méně všude sobě podobný, ho nevábí; jeho popisy osob jednajících, krajinomalby a pod. jsou zběžné, málo propracovány a nemohou se přirovnávati k podobným popisům, na př. u Turgeněva. Stla D-ského spočívá v analýsi duševních vlastností člověka, v jeho skoro mikroskopickém rozboru i nejtajnějších, na pohled nejnepatrnějších hnutí lidské duše, kterážto hnutí pod těžkými vrstvami neřesti a bídy, zaviněné společenskými poměry, zatřpytí se náhle jako hvězda mezi mraky, a jsou dostatečným důvodem, aby vzbudila v pozorovateli soucit a lásku. — Vyhledávání jádra lidskosti, šlechtnosti i v lidech na pohled nejzvrhlejších, toť přední záliba D-ského. Jej vábí duše lidská, v každé osobnosti jiná, nová. Poměrův ustálených všimá si méně; proto ho nepoutá ruská ves, více či méně jednotvárná, nýbrž především veliké město, kde za stálého styku bohatství s bídou vyvíjejí se povahy neočekávané, abnormální, jejichž rozbor jest jeho koníček. — V čelných románech D-ského, z nichž nejvíce vynikají »Chudí lidé«, »Zápisky z mrtvého domu«, »Zločin a trest« a »Bratři Karamazovi«, lze sledovati tři stadia v životě duše trpící: odřikání se víry (»Zločin a trest«), odřikání se nauky (»Běsi«) a zřeknutí se svých vlastních pochybností, tedy

návrat k víře v Boha, v dobro, k čestné práci (»Bratři Karamazovi«). Nicméně má i D. své zamilované typy, jež vyskytují se v jeho spisech nad jiné častěji. Charakteristické jsou jeho typy ženské, ztěštlé, okouzlující a při tom ovládající oběti až s ukrutenstvím; jejich opak jsou povahy nevýslovně dobré a milující s úplným sebezapřením. Neobyčejně jemně propracovány jsou jeho postavy dětské; zvláště však vynikají povahy duševně choré, k nimž dle vývodů lékaře V. Čizova patří dobrá čtvrtina všech postav v románech D-ského. — D. byl vášnivý milovník veršův; Puškina zbožňoval a, jak dokázal o slavnosti Puškinově v Moskvě, nejlépe ho pochopil. Sám však, vyjma jedinou báseň, sepsanou r. 1855 na Sibiři, psal jen prosou. Stále v něm kypící nové a nové myšlénky nedovolovaly mu užiti formy vázané, pro něho příliš zdoluhavé. Z téže příčiny odstupoval v pozdějších letech tytíž od formy románové a stával se na čas pouhým publicistou. — Smýšlením politickým náležel ke straně slavjanofilské, jsa přesvědčen o veliké budoucnosti národa ruského. »U nás,« pravil D., »jest možná nejvyšší svoboda, jako nikde jinde na světě, a to všechno bez jakýchkoli revolucí, obmezování, úmluv, úplná svoboda svědomí, tisku, shromažďování.« Zamilovaným předmětem rozhovorů byl mu zemský sněm (*zemskij sobor*) jako poradní sbor, při čemž poměr cara k národu byl mu poměrem otce k dětem. V konstituci po způsobu západoevropském viděl obnovení práva patrimoniálního předvidaje, že by šlechta užila ústavy k novému porobení lidu. Svůj názor na budoucnost Ruska vysvětlil podrobně ve své řeči o Puškinovi, kdež se zastavil zejména při těch vynikajících vlastnostech ruského národa: jeho schopnosti k osvojování výsledků civilizace cizí, jeho vědomí a uznávání svých vlastních chyb a nedostatkův a vyplývající odtud ochoty k odpuštění; konečně při jeho pravoslavi, jež se nikdy nechápalo meče k šíření svých pravd, čímž se nejvíce liší od výbojných církví západních.

O D-ském psali všichni vynikající kritikové ruští počínajíc od Bělinského, jako zejména Dobroljubov, Apol. Grigorjev, Antonovič, Pisarev, Strachov, Anněnkov, Michajlovský, Or. Miller, V. Burenin, Vl. Solovjev; z cizích kritikův zvláště G. Brandes, Melch. Vogüé; česky psal o D-ském J. Mikš (*Osvěta*, 1881). Zprávy životopisné snesl Or. Miller (*Materialy dlja biografii F. M. Dostojevskago*) v I. díle Sebraných spisů D-ského, 1883. Tamtéž vzpomínky dlouholetého spolupracovníka v jeho měsícnících N. N. Strachova a sbírka korespondencí D-ského. — Jednotlivé spisy D-ského převedeny na všechny jazyky evropské. V jazyce českém ve zvláštních knihách vyšly: »Zločin a trest« (přil. Nár. Listů, 1883); »Uražení a ponížení« (Praha, 1888); »Aninka(?) Nezvanova« (Tábor, 1882); »Strýčinkův sen« (Česká bibl. rod., 1887); v Ruské knihovně Ottově: Spisy F. M. D-ského sv. I. (»Zápisky z mrtvého domu«) a sv. II. (»Chudí lidé« a různé povídky z doby před deportací na Sibiř,

Kromě toho různé drobnější překlady roztroušeny po časopisech.

Dostředivá síla. Při pohybu tělesa okolo středu zove se tak síla poutající těleso ke středu tomu a jest opačná i rovná odstředivé síle (v. t.). Při dráze kruhové jest *d. s.* ke středu kružnice stále stejně velká, při dráze jiné, na př. elliptické, mění se dle vzdálenosti tělesa od středu pohybu (ohniska ellipsy). *MP.*

Dostřel (fr. *portée des armes à feu*, něm. *Schussweite*), vzdálenost, na kterou střílí na rovině zbraň střílná držená vodorovně, skoro totéž co donosnost (v. t.). Lidé se střílnou zbraní zacházející, jako vojáci, myslivci, horalé, měřivají rádi dálku mezi dvěma místy *d-em.* *fkouce:* »*A* je od *B* na dva, tři *d-y* z ručnice« a p. Čtemeť již v I. kn. Mojžíšově kap. 21 v. 16, že Hagar »šla a usedla nap oti ve vzdálenosti *d-u* z lučiště«. Ovšem i *d.* luku nebyl stejný; ve středověku stříleli dovední lučištníci na př. na vzdálenosti až 150 kroků a dále s dobrým výsledkem, lze tedy *d.* páčiti asi na 200 kroků nebo více, kdežto jiní sotva na 80—100 kroků střílili. *D.* z kuše byl pravidelnější, ač u různých zbraní podobně nestejný; kuše heverem napínané připouštěly ovšem jisté míření mnohem dále a dostřelovaly také přes 200 kroků. *D.* balist a catapult byl arci nepochybně větší. Podobně i u zbraní palných: *d.* ručnice kolísal mezi 80—200 kroky, kdežto děla dostřelovala i do čtvrtásobné vzdálenosti. Broky doletují na 80, u novějších druhů hlavní také na 130 až 150 kroků, dle poměru náboje a velikosti ráže; obyčejně však střílí se broky na 50—100 kroků. Kulovnice obyčejně dostřelují na 200—250, nejnovější vojenské zbraně s malou ráží a při použití silného náboje bezdýmného prachu na 400—600 kroků. Opakujeme, že jde tu o *d.* na rovině se zbraní vodorovně drženou. — Držíme-li zbraň při výstřelu poněkud šikmě vzhůru, jak ustanoveno při míření hledím (mifidlem), pak ovšem jest *d.* nepochybně větším, a dosahuje až přes 3000 kroků. Při takové různosti nelze ovšem více odhadovati vzdálenosti dle *d-u*, a děje se tak dosud jedině ještě u lovců, kteří přiblížení se zvíře »na *d.*« ustanovují dle zbraně, kterou právě mají v ruce; vzdáleností tou pak vyrozumívají, že by nejen střela byla dolétla, nýbrž i měla sílu ještě účinkovati. *D.* z děl polních jde až přes 4000 kroků, z hrubších děl pevnostních, lodních a největších pobřežních, pak z hmoždíků mnohem dále. O činitelích, na nichž *d.* závisí, viz *Donosnost*. *Bs.*

Doša, *Dosa* (něm. *Dosse*), přítok Havoly v Braniborsku 120 km dl., v dolním toku svém zregulovaný. Nad touto řekou (dle jiných nad Rekenicí) poražení byli r. 955 Slované baltičtí od Ottona a vůdce jejich Stoignev zabit. *Pp.*

Došané (v pramenech *Desseri, Doxani*), kmen a župa Veletů při řece Doše (n. Dose). Z měst toho kraje vzpomíná se Vysoká (dnes Wittstock), kterou dal Otto I. biskupství Havelsberskému. Jinak jsou *D.* neznámi. Území jejich ve XII. stol. získal Albrecht Medvěd,

markrabě braniborský, čímž počíná klopotná germanisace. *Pp.*

Došek, doch, otěpka neb svazecek slámy ku přikrytí střechy. Na došky hodí se nejlépe sláma ječná, jelikož je tvrdší a dřevnatější než z ostatních druhů obilí, po dešti tak snadno neslehá a záhy vysychá; po ní následuje sláma ovesná a po té teprve sláma z ostatních druhů obilí. Z rákosu možno také dělati došky. Sláma i rákos váže se buď povřísky nebo vrbovým proutím v doškách či panenkách na latě a dává takto zvláště pro rolníka výhodnou krytinu střech. Hlinou mazaný *d.* slove kalenec, kalenice nebo *d.* kalený. *Řka.*

Došen Vid, spis. chorv. (* v Gospiću — † 1778 v Duboviku), věnovav se duchovnímu stavu vzdělával se v Senji, kde byl též zaměstnán v biskupské kanceláři, načež stal se učitelem náboženství v Záhřebě a pak farářem v Duboviku. Napsal: *Aždaja sedmoglava bojnim kopljem udarena i nagrdjena* (Záhřeb, 1768 a posledně t., 1865; kyrillicí od G. Michajloviče v Pešti, 1803); *Jeka planine, koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara* (Záhřeb, 1767), veršovaná to obrana Kelkoviče a jeho »Satiry« proti útokům protivníků. Oběma *D.* náleží k čelnějším spisovatelům školy řečené slovanské. Mluvou podobá se nejvíce svému krajanu a vrstevníku J. Krmpotići.

Došenović Ivan, spis. srbský († kol 1811 v Pešti), studoval filosofii v Padově a později byl farářem. Napsal: *Liričeska pjenja* (Pešť, 1809) a několik školních knih.

Doškálný, technický výraz hudební, naznačující, že akkordy (po případě též intervaly neb i melodie), tímto přívlastkem opatřené, založeny jsou pouze na stupních základní stupnice nějaké tóniny (na př. veškery *d-né* útvary z *D-dur* nemohou chovati jakožto součástky jiné tóny nežli *de fis ga h cis*). *D.* jest opakem pojmu alterovaný čili nedoškálný (viz Alterované akkordy) a cizoškálný (viz Cizoškálné akkordy). *Str.*

Dotace (z lat.), věnování; nadání, výbava zvl. nějakého ústavu neb úřadu peněží k určitým účelům; služí tak částky, obyčejně zaokrouhlené, jež v rozpočtech veřejných určeny pro některý účel veřejný, zvláště ku podpoře korporací nebo jednotlivců, a jež pak příslušný úřad rozděluje dle stálých pravidel nebo dle volné úvahy (na př. *d.* na stavby silnic, škol, ku podpoře škol soukromých). V Německu služí tak odměny poskytnuté vojevůdcům a státníkům po válkách r. 1866 a 1871. — *Dotáční daně* jsou v Německu daně, jichž výnos odevzdán korporacím samosprávným ku zvláštním účelům, tak zv. *dotáčními zákony*. — *Dotáční povinnost* jest závazek poskytnouti někomu věno nebo výbavu. *Hsz.*

D. úřadů církevních záleží v tom, že se zvláštní jmění ustanoví za tím účelem, aby z něho vydržování byli duchovní ustanovení při úřadě církevním. *Dotace* záležela od nejstarších dob ve vykazání nemovitostí, z nichž

požitky přenechány byly duchovním, kteří mohli sami spravovati nebo pronajmouti nemovitosti tyto. Mnohdy přidělována duchovním i určitá část příjmů církevních vůbec. Na stát přešla saskularisací namnoze povinnost, dotovati úřady církevní, které bývaly dříve inkorporovány zrušeným korporacím neb ústavům církevním; povinnosti této činí stát zadosť vyplácením platů ze státních fondů v obnosech určitě stanovených. (Srv. Beneficium, Dos a Kongrua.) *Hur.*

Dotální (z lat.), k věnu náležející, věna se týkající. **D.** pozemek, d. systém, d. žaloba viz Věno.

Dóthain (hebr., dvě studnice) nebo **Dóthaim**, **Dóthan** bylo místo ve střední Palestině na karavanní silnici do Egypta ze Syrie vedoucí; zde byl Josef, syn Jakubův, od svých bratří prodán (I. Mojž. 37, 17) a nedaleko odtud porazil prorok Eliséus Syry slepotou (IV. Král. 6, 13). Na místě starého **D-u** leží nyní Tell Dothán. *Jrk.*

Dothienterie tolik co tyfus střevní.

Dotknutí v matematice jest taková poloha dvou čar nebo ploch, z nichž aspoň jedna jest křivá, že mají jediný bod společný, zvaný bod dotýčnosti. Při čarách musí elementy čáry jedné od dotýčného bodu počínajíc v obou směrech ležeti na téže straně čáry druhé (jinak by se čáry protínaly). Dotýkají-li se navzájem dvě křivky, stotožňují se tečny sestrojené ke křivkám v bodě společném, a dotýkají-li se plochy, mají v dotýčném bodě společnou rovinu tečnou. *AP.*

Dotterwies viz Tatrovice.

Dotti Bartolomeo, básník ital. (* 1642 ve Valcanoniku — zavražděn 1712 v Benátkách). Za jeho života vyšly jen *Rime e sonetti* (Benátky, 1689) spálené rukou katovou pro útoky na vládu. Po jeho smrti vydal G. Conti *Satire* (Paříž, 1757). Je to básník duchaplný a elegantní.

Dotyková páka sluje pakostroj, jenž zvětšuje pohyby jednoho z ramen mnohokrát, tak že možno posuzovati přiložením d-vé páky k nějakému tělesu nejmenší změny v poloze a tvaru tohoto tělesa. Pak těch užívá se hlavně ve výrobě přesných nástrojů měřických a při pracích fyzikálních (prodlužování teplem, deformace, komparace délek), též slouží ku posuzování stejnoměrné křivosti neb rovnosti ploch pomocí sférometru dotykových (Stampfer, Martius). *JJF.*

Dou, též **Dow**, **Douw** Gérard, malíř holl. (* 1613 — † 1675 v Lejdě), žák mědiryjece Dolenda a Rembrandta, u něhož se přiučil zvláště znamenitému přísvisitu svých malých, velmi pečlivě do podrobností provedených genrů, obyčejně interieurů s umělým osvětlením, v nichž líčí rodinný život občanský s opravdovým citem a humorem; jediný Terborg v tomto směru nad něj vyniká, kdežto žáci jeho, jako Metsu, Fr. Mieris a Slingeland ho nedosahují. Ve všech větších obrazárnách hojně nalézáme jeho obrázky, z nichž jsou hlavní: *Divčí škola* v Amsterdamě; *Domácnost* v Haagu; *Vodnatelná*, *Čtenářka* a *Kupec*

v Louvru v Paříži; *Alchymista* v eremitáži petrohradské; vlastní podobizny a j. v Drážďanech, Mnichově a ve Vídni. — Od něho třeba rozeznávati **Simona van Douwa**, holl. malíře v pol. XVII. století v Middelburku a v Rotterdamě činného, jehož *Bitka jezdcká* nalézá se v pražském Rudolfinu.

Douai, **Douay** [dué], hl. město arrond. ve franc. dep. Nord, na ř. Scarpě, Senseeském průplavě a na uzlu sev. dráhy (Arras-Valenciennes, D-Lille, D-Cambrai), sídlo appeal. soudu, obchodní a hospodářské komory, několika vědeckých a uměleckých společností, první brigády dělostřelecké (15. a 17. pluku), filiálky franc. banky, město rozložitě a pravidelně stavěné s rozsáhlými zahradami a promenádami, do nedávna pevnost r. řádu s trojí opevňovací čarou, ale v lednu 1891 zrušená, má 29.909 ob. (1891), krásné náměstí, architektonicky velmi zajímavou radnici z XV. stol., několik pozoruhodných chrámů s mnohými uměleckými památkami, zejména chrám P. Marie z XII.—XIV. stol., několik klášterů, lyceum, obecní kollej, ústav učitelský, dělostřeleckou školu r. arm. sboru, angl. kollej benediktinskou založenou r. 1560 ku vzdělávání katol. missionářů pro Anglii, veřejnou bibliotéku (55.000 svazků, na 2000 rukopisů), knihovnu pro lid, umělecké, archaeol. a přírodovědecké museum, dílnu dělostřeleckou (dříve arsenál), velmi bohatý obecní archiv a botanickou zahradu. Do r. 1889 byly zde i dvě fakulty jakož i akademie, ale toho r. přeneseny do Lillu. Průmysl města jest velmi čilý zabývaje se fabrikací strojů (zvl. strojů pro cukrovary a lihovary), hospodářského nářadí, pilníků, cukru, sukna, látek bavlněných, prádla, skla a j. Také v okolí jest mnoho závodů průmyslových, jako papírny, cukrovary, pivovary, mydlárny, továrny na chemikalie, slevárny, strojírny, uhelné doly, čímž obchod města velmi rozkvétá. **D.** jest rodištěm malíře Ichana Bellegamba (* 1475), sochaře Giov. da Bologna (* 1529) a státníka hraběte Merlina de D. (* 1754). — Na místě nynějšího **D.** stávalo poč. středověku *Castrum Duacense* (*Duacum*) jakožto tvrz proti Normanům. V XI.—XV. stol. náleželo město hrabatům flanderským, pak vévodám burgundským, na to Nizozemsku a od r. 1667 Francii. R. 1710 dobyl ho Marlborough, ale mírem Utrechtským **D.** vráceno Francii. — Arrond. douaiský má v 6 kant. a 66 obcích 133.037 obyv. (1891).

Douane [duañ], franc., celnictví, clo (*droit de d.*), pak i celnice, mýtnice; **douanier** [-njé] celník.

Douarnenez [du-], hlavní místo kantona ve franc. dep. Finistère, arr. quimperském, 20 km sev.-záp. od Quimperu, s nímž spojen jest železnicí, na velkém Douarnenezském zálivu, jenž hluboko do země vniká mezi mysy Chèvreským a Razským. Obyvatelé (10.021 r. 1891) provozují hlavně plavbu a rybolov (zvláště výnosny jsou lov a nakládání sardinek, r. 1885 za 3.4 mill. fr.), dále loďářství, provaznictví a obchod. Do přístavu dováží se olej, uhlí a koloniální zboží. Před

O-em nalézá se ostrov Tristan (s majákem), k jehožto převorství město někdy náleželo; odtud i jeho jméno z keltského *duar en enez* (země ostrova)

Douay [dué], město viz Douai.

Douay [dué]: 1) **D.** Charles Abel, generál franc. (* 1809 — † 1870), bojoval v Alžírsku a na Krimu, vyznamenal se u Solferina a stal se r. 1869 ředitelem vojenské školy v St.-Cyru. Ve válce francouzsko-německé velel pod Mac Mahonem druhé pěší divisi i padl před Weissenburkem. — 2) **D.** Felix Charles, generál franc. (* 1816 v Paříži — † 1879 t.), bratr před., z prostého vojína povznesl se na generála (1859), velel ve výpravě mexické (1862—1867) přednímu voji a stal se později pobočníkem Napoleona III. R. 1870 velel pod Mac Mahonem 7. arm. sboru, byl však 30. srp. u Remilly poražen a z září u Sedanu zajat. V boji proti komuně pařížské vnikl v čele 4. sboru 22. května 1871 první branou Saint-cloudskou do Paříže a zachránil již zapálený Louvre. R. 1876 stal se velitelem 6. arm. sboru v Chálonsu sur Marne a r. 1879 gener. inspektorem vojska.

Douba Josef, malíř český (* 15. května 1866 v Divišově u Benešova), absolvoval pražskou malířskou akademii, vykonal umělecké cesty do Itálie, Berlína, Drážďan a Mnichova. Jako malíř historický a genrista namaloval vedle jiných zejména tyto obrazy: *Sv. Janská pouť na mostě Karlově v Praze* (1888); *Pražský Salon* (1889); *Abisag* (1890); *Tajná sekta* (1891); *Poklad* (1893). Kromě toho jest také pilným ilustrátorem. Na jubilejní výstavě pražské r. 1891 vyznamenan diplomem II. tř.

Doubalík Josef, zasloužilý lékař český (* 1775 ve Vysoké — † 1851 v Praze). Studoval v Mladé Boleslavi, pak lékařství v Praze, načež stav se r. 1801 doktorem lékařství, věnoval se praxi. Od r. 1806—1850 působil jako lékař v nemocnici kláštera Alžbětinek. Vynikl horlivostí a lidumilností v obětavém ošetřování raněných, zvláště po bitvách u Drážďan, Chlumu a Lipska r. 1813. Literárně nevystoupil, třeba všiml si bedlivě všech pokroků vědy své do posledního okamžiku života svého.

Doubek, ves v Čechách, hejt. a okr. Brod Čes. (11 km jz.), fara Hradešín, ps. Škvorec; 63 d., 373 ob. č. (1890), popl. dvůr.

Doubek František Bohumil, malíř český (* 1865 v Č. Budějovicích), učil se nejprve na kresličské škole Regnierově, pak na malířské akademii v Praze (pod Frant. Čermákem, Lhotou a Sequensem), v kteréžto době maloval pro hraběnkou Lažanskou několik náboženských obrazů určených pro misijnářské osady v cizích zemích. Současně provedl též ryt. Doubkovi karton pro kostelní okno na panství chanovickém, což rozhodlo o další životní dráze mladého umělce. Rytíř Doubek poslal ho do Mnichova, kde **D.** vstoupiv do malířské síně prof. Seitze, každým rokem vyznamenan byl čestným uznáním. Přestoupiv do atelieru prof. Liezen-Mayera, provedl řadu větších obrazů, z nichž hlavní jsou: *Madonna* pro kostel v Radomyšli, nástěnné

obrazy pro zámek vošecký, genry *Z nouze*, *První pobožnost*, *Veltelec* (čili *V prádelně*, jenž vyznamenan na zemské jub. výstavě v Praze čestným dipl. I. třídy a vydán jako prémie Uměl. Besedy pro r. 1892), *Zkouška před intendantem a Ranní návštěva* (těmto dvěma obrazům dostalo se medaille mnichovské akademie). Poslední jeho díla jsou: *Milostné psaníčko*, *Studená lázeň*, *Velká dámská podobizna* a genre v životní velikosti *Anděl míru*.

Doubí: 1) **D.** (něm. *Aich*), ves v Čechách, hejt. a okr. Karlovy Vary (4 km jz.), fara Sedlec; 119 d., 1430 ob. n. (1890), 4tř. šk., četnická, pošt. a telegr. stanice, továrna na porculán a porculánové zboží, alod. statek, zámek s kaplí a parkem, dvůr a parostr. pivovar dědiců po Anně Bubeníčkové. — 2) **D.**, Dub Malý (n. *Klein-Aicha-Lauben*), ves t., hejt., okr. a ps. Č. Lípa (2 km jz.), fara předměstská v Č. Lípě; 38 d., 299 ob. n. (1890), dvůr august. konventu v Č. Lípě, strojní mlýn, běhldlo, výroba stuhového zboží. — 3) **D.**, ves t., hejt. Tábor, okr. Soběslav (7 km sev.), fara a ps. Planá n. L., 21 d., 144 ob. č. (1890). — 4) **D.**, Dubí (něm. *Eichwald*), ves t. na úpatí Krušných Hor, 364 m n. m., hejt. a okr. Teplice (5 5 km sz.), fara Novosedlice; 230 d., 2667 ob. n., 16 č. (1890), 5tř. šk., 3 mlýny, 2 pily, výroba beden, továrna na tabulové sklo, jemné zboží hliněné, porculánové a staniolové a na knoflíky, fabrikace ocelového, vůbec kovového zboží, obora, lázně »Theresienbad«, ps., telegr. a žel. stanice. — 5) **D.**, ves t., hejt., okr. a ps. Turnov (5 km sz.), fara Ptepeře; 31 d., 151 ob. č. (1890), kaple Anděla Strážce.

Doubice: 1) **D.** Nové (něm. *Neu-Daubitz*), ves v Čechách, hejt. a okr. Rumburk (10 km jz.), fara Doubice Staré; 127 d., 759 ob. n. (1890), ps., mlýn s pilou, 2 prádelny, výroba stávkového zboží a tkalcovství po domácku. — 2) **D.** (*Alt-D.*), far. ves t., 55 d., 266 ob. n. (1890), kostel Nanebevzetí P. Marie z r. 1816, 3tř. šk., ps. **D.** Nové, vápenice a lomy. — 3) **D.** Zadní (*Hinter-D.*), ves t., fara **D.** Staré, ps. **D.** Nové; 7 d., 26 ob. n. (1890).

Doubl., skratek zool., jimž označen Edward Doubleday, angl. zoolog (* 1811 — † 1849), jenž zabýval se studiem motýlův a vydal s Johnem P. Westwoodem skvostné dílo o motýlech *The genera of butterflies, or diurnal lepidoptera* atd. (Londýn, 1852; 2 sv. s 86 tab.).

Doublain & Callinet [dublén e kalině], proslulí někdy varhanáři pařížští, původně (1838) **D. & Comp.** (Mimo **D.** a proslulý badatel Danjou a po té Callinet.) Když byl **C.** (* 1797 v Elsasku) r. 1843 pro neshody ze závodu vystoupil, zaujal jeho místo známý vynálezce pneumatického stroje Ch. Sp. Barker. Závod někdejší firmy **D. & C.** trvá sice podnes, přešel však v létech šedesátých v ruce vhlášeného varhanáře Jos. Merklina. *Str.*

Double [dúbl], franc., vlastně dvojí, stará franc. stříbrná, později měděná mince, v oběhu až do konce XVII. stol.; platila 2 denáry (*deniers*, 0.33 kr. r. m.). — **D.** Henri [dúbl

á[ri]) byla zlatá mince ražená za Jindřicha III. a IV. v hodnotě 2 tolarů (*écus*).

Doublé [dub-] viz Kulečník.

Doublé bémol [dúbl-], franc., dvoj-b v hudbě (♭♭).

Doublé croche [-kroš], franc., šestnácterka v hudbě, ana *croche* u Francouzů značí notu osminovou (výraz ten nesluší zaměňovati s *crochet*ou mensurní hudby); jest tudíž d. c. vlastně rozdvojenou osminou čili šestnácterkou. *Str.*

Doublé dièse [-djés], franc., dvojkřížek v hudbě (×).

Doublé [dúbl], franc., zdvojení, sluly v hudbě ve stol. XVII. a XVIII. stol. variace, čítané dnes namoze k t. zv. variacím formálním, při nichž písňová forma thematu, jeho tónovod, harmonie i takt ve variacích beze změny zachovány, takže projevují se tu variace, pouze po stránce vnější změnou pohybu. Sem náležejí veškerý variace, zakládající se na kontrastu nestejném a alternativním, kdež na př. thema resp. hlavní skladba pohybu čtvrtového dostává ve variacích postupně ozdobený pohyb osminový, triolový, šestnácterkový a p. — Druhy vztahuje se výraz d. u Francouzů též na uměle, jimž ve dramatu neb opeře svěřeno druhé obsazení hlavních úloh pro případ indisposice vlastních jich představitelů. *Str.*

Double stout [debl staut], angl., ležák, silné pivo angl., viz Porter.

Doublette [dublet], franc., věc dvakrát se vyskytující, zejména ve sbírkách uměleckých, přírodnických a knihovných; také se tak nazývají věci podobné, po dvou prodávané.

D. v zahradnictví, květina, zvl. karafiát, jež vedle své barvy základní vykazuje pruhy jinobarevné.

D. nazývá se také drahokam broušený v obrusu brilliantovém nebo schodovitém, při němž pouze svršek (*pavillon, dessus*) je z drahého tvrdého kamene, kdežto zpodek (*cullase, dessous*) je z lacinějšího kamene nebo ze skla. Obě části spojeny jsou tmelem tak dobře, že spojení není znatelné; někdy však se tmel časem zakalí a ztrácí úhlednost. Padělek snadno se pozná, dá-li se do vařící vody, v níž tmel se roztavuje. Duté d-ty jsou složeny z částí bezbarvých, jež jsou na plochách k sobě připojených vyhloubeny, a dutina tím vytvořená jest vyplněna barevnou tekutinou, aby celek činil dojem drahokamu. Tyto padělky se poznávají, hledíme-li na ně se strany. *Lš.*

D. v hudbě jest technický výraz varhannáský, značící hlas široké mensury a mocného přítoku vzduchového, zvaný jinak *superoktáva* čili *oktáva 2'*. Nejčastěji objevuje se název d. ve strojích původu francouzského, švýcarského a starších strojích něm. *Str.*

Doublovati [du-], franc. *doubler*, dvojnásobiti, zdvojití, ve vojenkém cvičení pořadově zdvojití šířku řady ve proudu, tvořiti ze trojstupu šestistup ze dvojistupu čtverstupu a pod. Výraz čím dále méně užívaný. *F.M.*

D. ve tkalcovství značí buď dvě nebo více nití dohromady skrucovati, což děje se

doublovacím strojem; někde užívá se též česk. významu »ckátí« (něm. *zwirnen*), nejvíce však rozšířeno a užíváno jest slovo něm. *cvirnovati*, *cvirna* atd. V obchodech, tkalcovnách a přádelnách užívá se nejvíce významu mezinárodního. — **Doubleur** [dublér] jest osoba zaměstnaná u stroje doublovacího.

Doublovičky, osada v Čechách, hejt., okr. a pš. Sedlčany (7 km jv.), fara Jesenice; 6 d., 44 ob. č. (1890).

Doubrany viz Dobravany.

Doubrava, zrostlý dubový les.

Doubrava: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt. Hradec Kr., okr., fara a pš. Hořice (25 km vých.); 25 d., 145 ob. č. (1890, 3 mlýny, výrobna »hofických brousků« a pískovcové lomy. — 2) **D.**, ves t., hejt. a okr. Mn. Hradiště (75 km sv.), fara Březina, pš. Svijany-Podolí; 87 d., 572 ob. č. (1890). — 3) **D.**, osada u Rozhovic t., hejt. a okr. Chrudim, fara a pš. Heřm. Městec; 4 d., 24 ob. č. (1890). — 4) **D.**, ves t., hejt. Poděbrady, okr. Nymburk (6 km jz.), fara a pš. Vel. Kostomlaty; 30 d., 172 ob. č. (1890, košíkářství a rybářství. — 5) **D.**, ves t., hejt. a okr. Prachatice (10 km sz.), fara a pš. Vlach. Březí; 18 d., 68 ob. č. (1890). — 6) **D.** (něm. *Dobraken*), ves t., hejt. Stříbro, okr., fara a pš. Touškov (55 km jz.); 55 d., 32 ob. č., 486 n. (1890), 2ř. šk. a kamenouh. doly. Ve XIV. stol. byl zde far. kostel. — 7) **D.** (něm. *Dobrome*), ves t., hejt. a okr. Horšov. Týn (5 km sv.), fara Bukovec, pš. Staňkov; 24 d., 119 ob. n. (1890). — 8) **D.** také Velká **D.**, ves t., hejt. a okr. Týn n. Vl. (75 km sz.), fara a pš. Chrástany; 69 d., 494 ob. č. (1890), 2ř. šk., mlýn, samota Noviny. — 9) **D.** Malá viz Doubravka. — 10) **D.** (něm. *Doberau*), ves t., hejt. Cheb, okr. Vildštejn (75 km jv.), fara Nebanice, pš. Mostkov, 9 d., 69 ob. n. (1890).

11) **D.**, Doubravy, Dúbrav, ves na Moravě, hejt., okr. Brod Uher., fara, pš. Velký Ořechov; 80 d., 415 ob. č., 2 n. (1880, 430 ob. 1890), 1ř. šk., větrník. — 12) **D.** ve Slezsku viz Dombrová.

Doubrava: 1) **D.** František, český spis. a hospodář (* 1822 v Lochovicích), renovav se povolání učitele na školách nár. vystoupil r. 1848 jako spisovatel, uveřejniv v »Praž. Denníku« pod pseud. »Lochovický« články o národním školství a jeho nedostacích. R. 1850 stal se adjunktem při hospodářské škole v Rabíně, kde zavedl učitelstvem řízené rozpravy žactva o věcech hospodářství a hospodář. průmyslu se týkajících: zde také nabyt za vedení Horského takové znalosti hospodářství, že mohl r. 1852 vzít na se organizaci rozsáhlých statků v Uhrách, jež po devět roků spravoval. V době té přispíval pilně časovými zprávami i delšími články do pražských listů hospodářských i politických. Navrátil se do vlasti, jmenován r. 1862 učitelem hospodářství při realce v Kadani, kde v krátce vymohl zařízení samostatné hospodářské školy, jež jemu ve správu odevzdána. R. 1865 svěřeno mu upravení statku pro vyšší hospodářskou školu zemskou v Táboře; násl. r. jmenován professorem při této škole a ředitelem

statku jí přiděleného, brzy na to pak ustanoven také za ředitele školy samé. Tehdáž uveřejnil mimo jiné *Návod ku pravidelnému pěstování lnu a Základní nástin organizace statku české vyšší hosp. a hosp.-průmyslové školy zeměské v Táboře*. R. 1869 vzdav se působení při škole tábořské, stal se řed. strahovského statku v Milevsku. Odtud zaslal mnoho článků do hospodářské části »Posla z Prahy« a vydal spis o správě kněžských statků; vedle toho vyvinul účinnou agitaci v zájmu nové úpravy daně pozemkové. R. 1875 odebral se na Rus, kdež dosud žije, obracuje k sobě pozornost zejména úspěšnou snahou o povznesení tamějšího chmelářství. *Frš.*

2) D. Josef (* 29. ún. 1852 ve Mníšku), studoval na piaristickém gymnasiu v Praze, pak bohosloví a byl r. 1876 vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Rudohoří, po té administroval faru v Dublovicích u Sedlčan, odkudž povolán za adjunkta bohoslovecké fakulty do Prahy. Když byl r. 1883 povýšen za doktora bohosloví, jmenován v kn. a seminárii místoředitelem a r. 1890 povýšen na ředitele. Současně supploval i professuru církevního práva. Pracemi literárními přispěl do »Blahověsta« (*Perly*), do »Lumíra« (*Kresby z Rudohoří*) a do »Čas. katol. duchovenstva«. Též pilně přispívá do Ottova Slovníka naučného. R. 1893 vyznamenán rytířským křížem řádu Frant. Josefa.

3) D. Štěpán, elektrotechnik čes. (* 1857 v Brně), studoval na českém gymnasiu v Brně, pak absolvoval studia filosofická a povýšen byv na doktora filosofie na české universitě pražské, stal se na ní roku 1884 soukromým docentem; ale již násl. roku věnoval se elektrotechnické praxi a nyní jest majetníkem elektrotechnického závodu v Brně. Jest i literárně činným vydav spisy: *O elektríně, Fysika, Nauka o elektríně, Untersuchungen über die beiden Artunterschiede der Elektrizität*; pak pojednání: *Über die elektrische Durchbrechung des Glases, Über die Bewegung von Platten zwischen den Polen einer Holtz'schen Maschine* (všecka tři uveřejněna vídeň. akademii); *Über Funkenerscheinungen bei Wechselstrommaschinen, Über die Anwendung von Condensatoren zum Transformieren, Studien über direkt wirkende Bogenlampen*; dále různé populární články v časop. »Vesmír«, »Škola a život«, »Paedagogium« a j.

4) D. František, kněz a theol. spisovatel čes. (* 1861 v Zamberku). Po gymn. studiích v Rychnově vstoupil do řádu maltánského, v němž r. 1887 vysvěcen na kněze, načež stal se kaplanem v Osenicích. Spracoval pro české obecnostvo Newmanův román *Kallistu* (Praha, 1887) a do »Blahověsta« napsal dvě histor. povídky (*Nero, Poklady sv. Petra*). Vedle toho přispíval do Kottova Slovníku a pilně pracuje v literatuře theologické.

Doubravany, Doubrany, osada v Čechách, hejt. Jičín, okr. Libáň (10,5 km jz.), fara, pš. Rožďalovice; 74 d., 365 ob. č. (1890), mlýn.

Doubravčany, Doubravičany, ves v Čechách na Kouřimce, hejt. Kolín, okr.

Kouřim (5 km jž.), fara Malotice, pš. Zásuky; 64 d., 412 ob. č. (1890), kam. lomy a zbytky hradu.

Doubravčice, ves v Čechách, hejt., okr. Čes. Brod (7,5 km jz.), fara Hradešín, pš. Škvo-rec; 60 d., 366 ob. č. (1890), 2ř. šk.

Doubravice: 1) D., ves v Čechách, hejt. Mn. Hradiště, okr. Bělá u Bezd. (9 km jz.), fara pš. Mšeno; 31 d., 163 ob. č. (1890). — 2) D., ves t. u Přestavlk, hejt., okr. Benešov (8,5 km sv.), fara Vranov, pš. Pofičí n. S.; 7 d., 43 ob. č. (1890). — 3) D., ves t. u Vranova; 4 d., 39 ob. č. (1890). — 4) D. ves t., hejt., okr., pš. Budějovice (5 km jž.), fara Střížov; 35 d., 206 ob. č. (1890), 2ř. šk. ve starém zámku, vápenné peci. — 5) D. díl I), ves t., hejt., okr., pš. Dvůr Králové (4,5 km jz.), fara Lanžov; 69 d., 486 ob. č. (1890), 2ř. šk. ve starém zámku, broušení sklen. perel po domácku. — 6) D. (díle II), ves t., 47 d., 277 ob. č. (1890). — 7) D. (něm. *Tauberwitzer*), ves t., hejt., okr. Litoměřice (13 km sv.), fara, pš. Homoly; 16 d., 83 ob. n. (1890), mlýn. 8) D., ves t., hejt. Semily, okr. Lomnice (4,5 km j.), fara, pš. Železnice; 17 d., 103 ob. č. (1890), samota Habřina. — 9) D., také Česká D., ves t., hejt. Kralovice, okr., fara a pš. Manětín (7,5 km vých.), 15 d., 92 ob. č. (1890), cihelna. — 10) D. v okr. manětínském, také Německá D. viz Doubravka. — 11) D., ves t., hejt., okr., fara, pš. Nové Město n. M. (5 km sz.); 14 d., 71 ob. č. (1890). — 12) D., ves t., hejt., okr. Vys. Mýto (10 km jz.), fara, pš. Nové Hrady; 47 d., 281 ob. č. (1890), mlýn, obuvnictví, samoty Poly a Vošticko. — 13) D., ves t., hejt., okr., pš. Pardubice (4 km sz.), fara Rosice (Labské); 20 d., 182 ob. č. (1890), lihovar, dvůr Šemtín. — 14) D. ves t., hejt. Č. Brod, okr. pš. Říčany (4,5 km jz.), fara Popovičky; 10 d., 66 ob. č. (1890). — 15) D., ves t., hejt., okr., fara, pš. Sedlčany (2 km jž.); 18 d., 151 ob. č. (1890). Sam. Oustupenice. — 16) D. n. Úpou, také Opočenská, hejt. N. Město n. M., okr., pš. Česká Skalice (3,5 km jz.), fara Zvole; 28 d., 204 ob. č. (1890), dvůr s ovčínem Jos. kníž. Colloreda-Mansfelda. — 17) D., ves t., hejt., okr. pš. Turnov (6 km jv.), fara Hr. Skála; 66 d., 484 ob. č. (1890), 2ř. šk., mlýn. — 18) D., ves t., hejt. Strakonice, okr. Volyně (4 km záp.), fara, pš. Čestice; 26 d., 158 ob. č. (1890), alod. dvůr Em. hr. Valdšteina. — 19) D. Malá viz Doubravička.

20) D., far. městys na Moravě na f. Litavě, hejt. Boskovice, okr. Blansko, pš. Rájec, 153 d., 997 ob. č., 1 n. (1890), kostel sv. Jana Křt., 3ř. šk., mlýn s pilou, mlýn zv. »Hamerský«, 2 cihelny a dvůr. V nedalekém lese stával hrad, nyní zřícenina »Doubrav«, jež byl prvotním sídlem pánů z Doubravic, kteří byli haluzí českého rodu Benešoviců v Čechách. Poslední potomek této linie Smil Ostrovský z Doubravic († 1613) jest pochován v kapucinském klášteře v Třebíči. — 21) D., ves t., na pr. bř. Moravy, hejt. Zábřeh, okr. Mohelnice, fara, pš. Moravičany; 58 d., 352 ob. č. (1890), 1ř. šk., mlýn a bývalém zámku sladovna.

Doubravičany viz Doubravčany.

Doubravička, Doubravice Malá, ves v Čechách, hejt. Mn. Hradiště, okr. Bělá u B. (11,5 km již.), fara Bezno, pš. Cetno Dolní; 41 d., 214 ob. č. (1890).

Doubravka kněžna, viz Dúbravka.

Doubravka: 1) D. (něm. *Dobraken*), ves v Čechách, hejt. Horšův Týn, okr. Hostouň (2,5 km sz.), fara Ujezd sv. Kříže, pš. Bělá; 26 d., 133 ob. n. (1890), mlýn »Hamry«. — **2) D.** také Doubravice Německá (něm. *Deutsch-Daubrawitz*), ves t., hejt. Kralovice, okr. Manětín (4,5 km záp.), fara a pš. Nečtiny; 6 d., 67 ob. n. (1890). — **3) D.**, někdy Kostelec, ves t., hejt., okr. fara, pš. Plzeň (3,5 km sv.); 90 d., 933 ob. č., 9 n. (1890); fil. kostel sv. Jíří, 4tř. šk., mlýn, 2 tkalcovny na bavl. zboží, žel. hamry, lopatárna, dvůr »Doubravský« města Plzně, samoty sv. Jíří a Sklárna. — **4) D.**, Doubrava Malá, ves t., hejt., okr. Týn n. V. (7,5 km sz.), fara a pš. Chrástany; 37 d., 224 ob. č. (1890).

Doubravky Jan viz Dubravius.

Doubravník, far. ves na Moravě, hejt. Brno, okr. Tišňov; 108 d., 900 ob. č. (1890), kostel Pozdv. sv. Kříže, 3tř. šk., pš., papírna, strojní mlýn, z mechanické tkalcovny. Krásný gotický kostel vystavěn od Jana a Vratislava z Pernšteina (1535—57), dále jest zde got. rodinná hrobka hr. Mitrovských z Mitrovic a z Pernšteina z mramoru. **D.** jest z nejstarších městysů na Moravě, kde r. 1208 Štěpán z Medlova (z Pernšteina) založil panenský klášter řádu sv. Augustina, ale již r. 1241 byl klášter i městys **D.** od Tatarů úplně zničen; později byl sice obnoven, ale r. 1423 od Husitů opět úplně spálen.

Doubravská Hora, někdy hrad, nyní zřícenina asi půl hod. vých. od Teplice v Čechách. Zde od válek husitských až do konce XVI. stol. seděli Vřesovcové z Vřesovic, pak jmenují se Vchynští a od r. 1634 byl hrad majetkem Clarů z Adringen; ale r. 1655 na rozkaz císaře Ferdinanda III. zbořen.

Doubravský Jan viz Dubravius.

Doubravský z Doubravy Racek (*Roderich*), doktor obojích práv a řečník při zemském soudě v Praze v 1. pol. XVI. věku, pocházel z české vladycké nebo patricijské rodiny »z Doubravy« řečené, která měla za erb šachovnici ve svrchní polovici štítu a nad helmem buvolí rohy na způsob trubu (vyobr. č. 1207.). Vzdělání svého nabyl Racek na akademích německých a italských, zvláště v Bologni, kde znamenitého učitele a řečníka Jana Garzona poslouchal a snad také tam na doktora veškerých práv povýšen byl. Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic pro snahy humanistické byl mu velmi nakloněn a hojně styky s ním míval, ba i při dvoře králů Vladislava II., Ludvíka a Ferdinanda I. **D.** byl ve vážnosti. Před r. 1500 připsal své dílo *De componendis epistolis* p. Bohuslavovi a r. 1501 králi Vladislavovi latinskou skladbu (v prostomluvě rhetorického rázu) o Vlastě, kterouž r. 1574 J. Mitis v Praze vydal. Spisek ten, Bohuslavem Hasišteinským zvláštní básní chválený, byl též na jazyk český

přeložen, ale překlad tiskem nevyšel. R. 1525 vydal **D.** *Annotationes in epistolam D. Pauli ad Galatas*, ve kterém spise i proti Lutherovi polemisoval. Životopis přítele jeho p. Bohu-

Č. 1207. Erb Doubravských z Doubravy.

vě zvolenému králi Ferdinandovi I. jako na přivítání v Čechách. Překlad i original český vytištěn v V. díle Archivu českého. Racek **D.** z **D.** zemřel v Praze ve vlastním domě dne 3. srpna 1547 a jest pochován tamtéž při kostele sv. Jakuba. *Kř.*

Doubravy, ves mor., viz Doubrava 10).

Doubs [dú], řeka vých. Francie, náležející k úvodí Rhônu, největší přítok Saôny, vzniká ve stalaktitové slují u vsi Mouthé v již. cípu dep. doubského ve výši 937 m, na úpatí Mont-Noiru. Přijav Tavernu, výtok jezera Remorayského, teče **D.** na severovýchod jezerem Saint-Pointských, pak skrze město Pontarlier (830 m), pod nímž vnímá řeku Drugeon, na dalším svém toku ztrácí se z části v trhlinách svého lože někdy téměř zcela vysychaje, za Morteau přibližuje se hranici švýcarské, kde tvoří jezero Brenetské, též Lac de Chaileron řečené (740 m) a hned za ním proslulý vodopád Saut-du-D. [só dy dú], 27 m, jest pak asi na 54 km hranici francouzsko-švýcarskou, až konečně vstupuje zcela do Švýcarska. Avšak brzy prudkou zatáčkou kolem St.-Ursanne vrací se směrem záp. do svého departementu, omývá St.-Hippolyte a přijav ř. Dessoubre, spěje přímo k severu až k Audincourtu (327 m), za nímž počíná se zátočitý dolní jeho tok jihozápadní, téměř paralelně protiběžný k jeho toku hornímu. Zde nejprve pod Montbéliardem vnímá Savoureusu a koryto své propůjčuje Rýnsko rhônskému průplavu až k Dôlu (86 km), omývá města L'Isle, Clerval, Baumes-Dames a Besançon (245 m), před Frainsansem vniká do dep. jurského, protéká jej dotýká se Dôlu a vnímá ř. Louc a Orain, a vstupuje pak ještě do dep. Saône-t-Loire, kde u Verdunu (178 m) vtéká do Saôny. Délka **D.**-u činí 450 km, avšak vzdálenost ústí jeho až k prameništi jen 95 km. Na horním svém toku až k Montbéliardu ubírá se úzkým skalnatým údolím, často kolmými stěnami, dolní jeho údolí jest celkem široké a lesnaté. V létě **D.** velmi vysychá; pod Dôlem až k ústí Loue

jest splavný jen v zimě, za to na nejdolejším svém toku stačí i lodím o 120 tunách.

Doubský departement, část bývalého hrabství Burgundského a Montbéliardského, hraničí se švýc. kantony bernským, neufchâtelským a vaudským, s dep. jurským a haute-saônským a teritoriem belfortským, máe hranice 350 km dlouhé a zaujímáe plochu 5315 km² se 302.017 obyv. (1891). Jest veskrze hornatý a pahorkatý a hlavně prostoupen čtyřmi řetězy franc. Jury od jihozápadu k severových. téměř rovnoběžně se táhnoucími. Nejvyšší z nich, Risoux, táhne se po pravém břehu horního D-u a v něm jest nejvyšší hora departementu Mont d'Or 1463 m, pak Gros-Crêt 1423 m a Lermont 1352 m; druhý řetěz na l. bř. D-u, jímž protéká Drugeon, jest na pr. břehu této řeky vyšší (Laveron 1240 m) nežli na levém, kde nedosahuje výše 1150 m; třetí, ještě nižší, řetěz provází svými vysokými stěnami tok Dessoubra až k Št.-Hippolytu; konečně čtvrtý, Lomont, dominuje řecí D-u od Besançonu až k Pont-de-Roid, u Besançonu máe výši 500 m, v poslední své části (vých.) 550–900 m. Nejvyšší pásmo departementu (arr. pontarlierský a část montbéliardského) má jen skrovnou vegetaci, rodic zeleninu, ječmen a oves, ale jsou zde výborné pastviny a lesy smrkové i jedlové. Střed dep. zaujímá šířé vysočiny s četnými jezery, bažinami a rašeliníšti, v zimě velmi studené a málo vzdělané, k jihu se svažující, ale rovněž bohaté pastvinami, jakož i lesy jedlovými, dubovými a bukovými; zde dáí se i žito, tu a tam i vno. Severozápadní část dep. mezi D-em a Oignonem jest úrodná pahorkatina, žirná zvláště v dolních údolích těchto řek, jakož i řeky Loue (*La Plaine*), plodící vno, merunki, broskve, kukuřici, zeleninu, zemáky a různé cerealie, které však nestačí místní potřebě. Podnebí jest na vysokých planinách drsné jako v Auvergni (sníh pokrývá je 6–8 měsíců), za to v údolích nejnižšího pásma jest mírné jako na Rhonu. Veliký jest rozdíl mezi temperatou zimní (prům. — 2° C. a letní (prům. + 20°). Také vodní srážky dosahují dle krajiny různého stupně: u Besançonu 70 cm, u Pontarlieru 120, na pramenech D-u 140 cm. Vodstvo dep. náleží k úvodí D-u a Oignonu, kterýžtou značnou svou částí jest hranicí departementu. Splavný jsou řeky na 86 km. Průplav rýnsko-rhónský, jenž Saônu spojuje s Illem u Štrasburka, protíná dep. v déli 135 km. Železná dráhy mají délku 412 km. Z plochy dep. jest 1451 km² půdy orné, 930 km² luk, 74 km² vinic, 1300 km² houštin a lesa, ostatek pastviny a půda ladem ležící. Zemských plodin r. 1889 sklizeno: 1,800.000 hl pšenice, 34.420 hl žita, 73.474 hl směsky, 77.042 hl ječmene, 1,196.765 hl ovsa, 18.273 hl, kukuřice 1,456.112 q bramborů, 409.610 q řepy, 2043 q konopí a lnu, 548.067 q jetele, 655.461 víčence. Stav dobytka byl r. 1889: 19.892 koně, 137.913 kusů dobovového, 48.847 ovcí, 48.814 prasat a 6647 koz. Značná výroba sýra (47.000 q) a másla (5800 q). Včelařením získáno 932 q medu a 202 q vosku. Průmysl zkvěta ve 230 závodech

s parními stroji o 5456 koň. silách (r. 1888) zabývá se hlavně spracováním kovů a hodinářstvím. Jsou zde četné doly železné a uhelné, železářny, slevárny hamry, strojířny, továrny na plech, hřebky, dráty, jehly a j. Hodinářství provozuje se hlavně v Besançoně, kde se ročně zhotovuje více než 100.000 hodiniek zlatých a 250 000 stříbrných. Rovněž výnosné jest hodinářství v Montbéliardu. Jinak průmysl zabývá se ještě předěním bavlny, punčochářstvím, výrobou papíru, majoliku, kůží, likérů, voskových svic, pivovarstvím, mydlářstvím a j. Obchod čilý; vývoz hodiniek, výrobků kovových, sýra, obilí, zeleniny, krav, vepřového dobytka, stavebního kamene a mramoru, rašeliny, aromatických rostlin a lihovin, dovoz vna, chmele, koloniálního zboží, knih a j. Vzděláním obyvatelstva náleží D. k nejpokročilejšímu dep. franc. R. 1889—90 měl 1028 škol primárních, lyceum, 3 obecní kolleje a 2 paedagogia. Politicky rozdělen ve 4 arrond. (Besançon, Baume-les-Dames, Pontarlier, Montbéliard) a 27 kantonů se 638 obcemi. Vojensky náleží 7. arm. sboru. Hl. město Besançon, sídlo arcibiskupa a reform. konsistoře. f.

Doncement [dúsmã], franc. sladce, libezně, jemně, zvolna.

Doncet [dusé]: 1) D. Charles Camille, spis. franc. (* 1812 v Paříži). Po právnických studiích stal se úředníkem v administraci civilní listy, r. 1853 přednostou divadelního odboru v ministerstvu. Od r. 1871 je stálým sekretářem franc. Akademie. Napsal několik svěžích veršovaných komedií (souborné vyd. *Comédies en vers* 1858) - *Un jeune homme* (1841); *L'avocat de sa cause* (1842); *Le baron Lafleur* (1842); *La chasse aux fripons* (1846); *Le fruit défendu* (1857); konečně drama *Considération* (1860). Jeho zprávy o dllech hlásících se k cenám Akademie vytištěny s tit. *Concours littéraires 1875—85* (1886); je to jemná kritická práce, která chválu nahrazuje roztomilou srdečností a hanu halí ve zlomyslný úsměv. O jeho obratnosti v tom směru svědčí ostatně již referáty v časopise »*Moniteur parisien*«.

2) D. Henri Lucien, malíř francouzský (* 1856 v Paříži), žák J. Lefebvrův a Boulangerův, dostal r. 1880 velkou cenu římskou a vynikl četnými podobiznami olejovými i pastelovými. Obrazem *Po plese* z r. 1889, jímž došel obecné známosti, osvědčil své zvlátní vlohy pro zobrazování z obecného života.

Donceur [dusér], franc., vlastně sladkost, přívětivost, pak odměna, zpropitné; **douceurs** (pl.), sladká slova, pochlebenství; u něm. vojska náhrada, odměna zejména za prokázanou statečnost.

Doudlebe viz Doudlevec.

Doudlebi jsou z jihočesk. kmenů, o nichž v nejstarší době se dovídáme. Osadili rozsáhlé hvozdy mezi horní Vltavou a horní Lužnicí. Osady družily se k župnímu hradu D-bům, jenž byl jejich střediskem politickým i vojenským. Na záp. za řekou seděli Netolici, na sever za rozsáhlým lesem byla župa bechyňská a chejnovská, na jih pomezím hvozdem vedla zemská brána k hradu Vitorazi, jehož

obyvatelé byli téhož asi kmene. Na východě rozsáhlé močály a lesy nedaly přístupu do kraje. V X. stol. byl pánem jejich Slavník a po záhubě jeho rodu kníže pražský. Vyniknutím Vítkovců zašla moc D-eb hradu a ten přešel v ruce zemanské. I obyvatelstvo doudlebské ve XIII. stol. vzalo zkázu. Značná část lesů i půdy postoupena osadníkům německým na sev. kol Budějovic, na jihu po kraji hvozdu. Toto obyvatelstvo bylo svobodno, domácí klesalo v porobu vždy tužší a tužší, z níž vymaněno na čas a částečně válkami husitskými. D. zachovali podnes svůj původní ráz a to v šatě i jazyce. Tyto dva znaky ostře dělí je od kmene středočeského, který táhne se klínem až ku Hradci. Jazyk jejich zvaný dialektem doudlebským má význačné známky (plná výsl. souhl.: *dub; ž; měkčení retnic; ou za u; zourhat; u za ž; šoupina, oumara; u za o; pruti atd.*). Částečně popsal nářečí to Kotsmich (Sborn. věd. 1868). *Dšk.*

Doudlebský z Doudleb, jméno vládyků starého českého rodu, který z Doudleb na

Malší nedaleko Budějovic pocházejí, po celých jižních Čechách se rozšířil. Erb jejich, oděnce s mečem vytesaným za hlavou, nalézáme na štítě vládyk ze Zumberka,

Pouzarů z Michnic, Barchanců z Baršova a Sudliců z Jivovic. Hlavní kmen D-eh má v čele Čeněk z D.

Č. 1208. Erb Doudlebských z Doudleb.

r. 1291, jehož potomci na Doudlebech, Heršlaku, Trojanově, Soběnově, Perném, Řevňovicích, Horce a Slavčích se usadili. Současně s Čenkem z D. žili Čeněk z Cipína (1278 až 1293) se synem Dvofatou (1281—1291) z Metlic a Cipína řečeným a bratři Domin, Bohuslav, Trojan, Častolov a Radost v l. 1278—1281 připomenuti, kteří vedle jiných statků Cipín, Pasovary, Němčí, Michnice a Jivovice svým potomkům odkázali. Doudleby obdrželi po smrti Čeněkově synové jeho Mikuláš z Řevňovic (1360—90), Trojan (1360—69) a Čeněk (1360—83) a s nimi provozovali podací právo v Doudlebech strýcové jejich Kunrat Trojanovský a Beneš z Heršlaku. Synové jednoho z předších tří bratří Pešík (1398—1419), Čeněk (1398, † 1423) také ze Strážkovic řečený, Svatomír z Horky (1398—1423) a Domin ze Slavče (1392—1429) smluvili se o právo podací v Doudlebech, jehož polovice strýcům Heršlackým náležela, se strýcem Mi-

kulášem z Řevňovic. V Doudlebech měli roku 1412 též Čeněk ze Strážkovic a Hroch z D. statky své, ale r. 1446 ze starého kmene D-eh jediný Vilém z D. tam seděl. R. 1459 učinil Erazim z Michnic na místě sirotků Vilémových smlouvu s Vojtěchem z Jivovice a Mikulášem z Holkova, kteří oba na Doudlebech seděli, o lesy, louky a potoky doudlebského statku, které ve společném držení byly podle starého rodinného zřízení D-eh. Jeden z těchto sirotků byl snad Vilém, jenž r. 1484 na Krumlově purkraboval. Bratrem jeho mohl být Diviš D. z D., dobrodinec kláštera františkánského v Hradci Jindřichově, jenž na Budislavi u Choustníka v l. 1492—1508 sídlil a čtyři syny Petra, Jiříka, Bohuslava a Františka zůstavil, kteří po něm o statek jeho r. 1518 se rozdělili. Jiřík zemřel již r. 1522 a Petr prodal jeho díl v Doudlebech s příslušenstvím v několika blízkých vesnicích t. r. Václavovi Metelskému z Feldorfu. Také Budislav dostala se již před r. 1529 z držení D-eh a Petr D. z D. byl hejtmanem na Krumlově, kde zemřel r. 1550. Současně s D-mi na Budislavi usadila se jiná větev téhož rodu na Nadějkově u Jistebnice, jejížto předek Petr z D. r. 1506 na Lhotě Starcově u Nadějkova seděl a jehož potomkem asi Petr D. z D. byl purkrabím na Hradci Jindřichově v l. 1564—69. Příbuzní ne-li synové Petra Lhotského byli bratři Čeněk, Bedřich a Diviš, kteří někdy před r. 1542 o statky své zděděné se rozdělili: Čeněk vzal peníze a žil ještě r. 1556. Diviš dostal Lhotu a Bedřich Nadějkov. Bedřich se dvakrát oženil, poprvé s Annou z Loutkova a podruhé s Kateřinou Smrčkovou ze Mnichu a jsa šetrným a řádným hospodářem byl zvolen za výběrčího posudního v kraji bechyňském (1569). Kromě několika dcer měl Bedřich († 1596) syny Oldřicha, Jindřicha a Zikmunda († již 1603). Jindřich držel Petrovice, Podčepice, Výrec a sídlil posléze na Malé Chýčce, kdež také r. 1614 zemřel a v kapli při tamějším kostele pochován jest; Malou Chýšku odkázal obci města Písku na milosrdné skutky. Oldřich ujal po otci statek nadějkovský a synovec svého Jana Bedřicha, syna Zikmundova splativ, nabyt také Lhoty. Jako otec byl také výběrčí posudného, ale v kraji vltavském, oženil se s Annou Marií z Mitrovic, s níž měl syna Adama Bedřicha, avšak záhy zemřel buď r. 1616 nebo 1617, vymlíniv sobě, aby tělo jeho pohřbeno bylo v kostele jistebnickém. V Nadějkově vystavěl kostel a daroval k němu koupený r. 1615 statek, dvůr popl. Větrav a ves Voleveč. Adam Bedřich D. z D. nemaje účastenství v rozbrojích stavovských své doby, zůstal v držení statku otcovského, k němuž přikoupil r. 1636 ves Růženou a r. 1637 zboží Vksické. V Táboře koupil sobě dům na rrnku r. 1627 a byl radou soudu nejv. purkrabství v Praze. S manželkou svou Annou Dorotou z Mitrovic měl dva syny Oldřicha Jana a Jiřího Františka, kteří po smrti otce svého po r. 1665 se rozdělili o jeho zboží. Oldřich si vzal statek vksického větší část a Růže-

nou; Jiří ujal Nadějkov a oženiv se s Lidmilou Veronikou z Kalenic na Škvořeticích, oblíbil si toto nové sídlo a prodal Nadějkov po předcích zděděný r. 1668 Mikuláši z Gernersheimu a Hapershofu, měšťanu Menšího města pražského. Bratr jeho Oldřich špatným hospodářstvím zadlužil Vlksice tak, že r. 1674 najednou několik částí tohoto statku rozličným věřitelům odhádnáno bylo, až téměř Oldřichovi ničeho tu nezbylo, aniž co dále víme o osudech jeho, než že r. 1686 již mrtev byl. Jiří František D. z D. na Škvořeticích koupil r. 1688 statek Zavlekom na Pracheňsku, stal se císa. radou a hejtnem kraje pracheňského, avšak umřel bez mužských potomků r. 1696. načež vdova jeho Ludmila Zavlekom r. 1706 prodala. Bratr Jiřího Jan Karel zahynul bezdětek r. 1693 v boji proti Turkům a poněvadž ani o potomcích Oldřichových na Vlksicích nic nevíme, ani že by Jan Bedřich D. z D., jemuž Meziříčí, Makov a Výrec u Táboru r. 1623 konfiskovány byly, po své smrti r. 1630 nějakých dítek kromě vdovy Afry Malovcové zanechal, máme za to, že na začátku XVIII. stol. rod D-ch z D. po meči úplně vyhasl.

Doudlebský ze Sterneka, jméno rodiny šlechtické, jejížto předkové byli v Čes. Budějovicích ve stavu měšťanském, zovouce se Ciglerý nebo Doudlebskými, zejména tu držel Jíra D. (syn Jířův 1541) v l. 1558—83 domy a grunty. Syn jeho Kašpar D., primas v Budějovicích, pro zásluhy své za povstání českého obdařen jest (1620, i. čce) erbem a titulem, aby se psal ze Sterneka. Při tom se stalo v majestátu nedopatření, že bylo psáno Doudlebský, a od toho změněného jména i potomci neustoupili. Potomek Kašparův Jan Jiří, jsa purkmistrem v Budějovicích, uvítal císaře Karla tudy jedoucímho, začež obdržel od císaře pamětný peníz s jeho obrazem a majestátem z 9. dub. 1735 dovoleno mu tímto penízem erb svůj polepsiti. Jakub D. ze St., kr. český zemský rada, povýšen jest r. 1786 do stavu rytířského kr. Českého a zemí přivtělených, při čemž i erb jeho polepšen, r. 1805 pak, když byl morav. gubern. radou a král. prokurátorem komory, dostal český inkolát a konečně povýšen jest r. 1812 (20. srpna) do stavu panského, při čemž zase erb jeho polepšen, totiž: štít na pět rozdělený, v jehož horním červ. poli zlatý fetěz s penízem, a dolním zase s hora dolů rozděleným, v pravo pole zase s stříbrným pokosným pruhem, na němž jsou tři modré hvězdy, v levo pole modré s polovičním stříbrným orlem, jako klenot křídla (modré a bílé, na nichž se pruh s hvězdami (v červených a stříbrných barvách) opakují. Nynější D bítí užívají kromě starožitného svého jména také příjmení »zu Ehrenstein«, kterého se jim roku 1792 z říšské kanceláře dostalo. Dělí se nyní na dvě větve, totiž korutanskou, již patří Liemburg v Korutanech a Lichtenegg v Horních Rakousích, a větev moravskou. Členové obou jsou v povinnostech veřejných a čestných úřadech.

Sčk.

Doudlebský (Daublebsky) ze Sterneka: 1) Maximilián, svob. pán D. ze Š., admirál rak. (* 1829 v Praze), vstoupil r. 1847 do námořnictva a stal se r. 1859 fregattním kapitánem. Ve válce rakousko-italské r. 1866 jsa kapitánem řadové lodi velel obrněné fregattě »Ferdinand Max«, s níž v bitvě u Visu potopil admirálskou loď italskou »Rè d'Italia« a činem tím rozhodl vítězství rakouského loďstva. Vyznamenán byv řádem Marie Terezie, měl v pozdějších letech vynikající účastnictví při nové organizaci námořnictva a r. 1872 povýšen za contreadmirála. R. 1872 podnikl s hrab Wilczkem cestu ku břehům Nové Země za příčinou podpory Payerovy a Weyprechtovy polární výpravy a vykonav tam úkol svůj, vrátil se od ústí Pečory přes Rusko do Rakouska. V l. 1873—75 byl velitelem stredo-mořského loďstva rakouského, na to stal se velitelem námořního arsenálu v Pulji, r. 1883 povolán v hodnosti místo-admirála za odborného přednostu námořnického oddělení v říšském ministerstvu války, při čemž zároveň stal se velitelem všl námořní moci rakouské, a r. 1888 jmenován admirálem.

2) Robert D. ze Š., geodet rak. (* 1839 v Praze), jest podplukovníkem, správcem astronomického oddělení měřického ve vojensko-zeměpisném ústavě vídeňském a kommissarém mezinárodní kommisie pro měření stupňové D. ze Š. zabývá se hlavně zkoumáním tíže zemské a sestrojil nejpřesnější kývadlový při stroj ke stanovení tíže. Z liter. prací jeho, jež z největší části uveřejněny v »Mittheil. des k. u. k. militärgeogr. Institutes«, vynikají: *Untersuchungen über die Schwere im Innern der Erde* (1882—83, 1886); *Untersuchungen über die Schwere auf der Erde* (1884—85); *Trigonometrische Bestimmung der Lage und Höhe einiger Punkte der kónigl. Hauptstadt Prag* (1887); *Bestimmung des Einflusses localer Massenattractionen auf die Resultate astron. Ortsbestimmungen* (1888); *Untersuchungen über den Einfluss der Schwerstörungen auf die Ereignisse des Nivellement* (1888—89); *Bestimmung der Intensität der Schwerkraft in Böhmen* (1890). Mimo to vydal s prof. Kofistkou *Seznam výšek v Čechách, jež v l. 1877—1879 ... trigonometricky stanoveny byly* (Archiv pro výzkum Čech, III. díl). D. jest též dopisujícím členem král. čes. spol. nauk v Praze a císa. akademie věd ve Vídni.

Doudleby: 1) D. (něm. Teindles), far. ves v Čechách nad Malší, hejt. a okr. Budějovice (9 km již.), pš. Komaňice; 46 d., 295 ob. č. (1890), kostel sv. Vincence, 2tř. šk., mlýn, hnědé uhlí. D. byly původně župním hradem, v XVI. stol. náležely z části k Budějovicům, z části k Třeboni. — 2) D., ves a panství t. hejt. Rychnov, okr., pš. Kostelec n. O. (5 km jv.): 142 d., 1353 ob. č. (1890), 4tř. šk., pš., telegr., nádraží rak. sev.-záp. dráhy, raffinerie cukru, mlýn, pila, z přádelny na vlnu, továrna na vatu, lomy, po domácíu krajčářství. Fid. panství, zámek s kaplí P. Marie a parkem, dvůr a cihelna Mich. hr. z Bubna a z Litic. D. jsou z nejstarších osad v Čechách. Od

XIII.—XVI. st. tvořila jedna část D-eb zboží samostatně, druhou částí patřic k Potštýnu. R. 1259 objevuje se Oldřich z D-eb jako nejstarší držitel svobodné části. Jan z D-eb připomíná se r. 1393 a jako jeho vrstevník Urban z D. Tehdáž snad vystavěna v D-bech nová tvrz, jejíž držitele neznáme. R. 1498 dal král Vladislav II. panu Vilému z Pernšteina korunni zboží potštýnské k »pravému dědictví« a kolem r. 1545 prodala Griselda z Řiček D. tvrz, dvůr popl., ves atd. ryt. Václ. Okrouhlickému z Kněnic, jenž také nabytí i části D-eb patřící k Potštýnu. Tím spojeno zboží doudlebské v jedno, které již r. 1562 prodáno od poručníkův dětí Václ. Okrouhlického Mikuláši staršimu z Bubna za 21.000 kop gr. českých, jenž po novém sídle počal se jmenovati »z Litice«. Důkladnou monografii D-eb n. Orl. vydal Kadoušek, 1874. Viz též G. J. Lašek, Hejtmanství rychnovské I.

Doudlevec, Doudlebce, ves v Čechách při vtoku Úhlavy do Radbuzy, hejt., okr., ps. Plzeň (3 km již.), fara Litice; 86 d., 770 ob., mlýn, cihelna. Na blízku vrch »Homolka«, odkudž vychází vodovod do Plzně.

Doué la Fontaine [dué la fôntén], hl. město kantonu ve franc. dep. Maine-et-Loire, arr. saumurském, nad potokem Douetským a na Státní dr. (Angers-Montreuil-Bellay, má vápenné peci, kamenouhelný důl a 3271 ob. (1891). Jest to staré *Doadum* č. *Theoduadum*, przději sídlo králů aquitanských. Zde svedeno několik bojů mezi vojsky vendéjským a republikánským, se střídavým štěstím; zvláště citelné byly porážky Vendéjských 4. srpna a 17. září 1793, které jim způsobil gen. Santerre. V sousední obci Douces jest amfítheatr dle D. zvaný a za římský pokládán; vskutku však jsou to staré opuštěné lomy, jichž na amfítheatr upravených v XV.—XVII. st. používáno ke hrám.

Doughty [dauti] Charles Montagu, cestovatel angl. (* 1843 v Theberton-Hallu v Suffolku), vzdělal se na námořní škole a na universitě cambridgeské a podnikl v l. 1876-78 cestu po sev.-záp. Arabii. Přestrojen za Araba vydal se s karavanou poutníků z Damašku po velké cestě poutnické »el Hadž« na jihových. až do Mádžin Sálihu, kdež zůstal do února 1877, sbíraje na exkursích po okolí nápisy a zabývá se geologickým studiem země, na to prozkoumal pískovcovou a vulkanickou planinu Harra na záp., pak obrátil se na sev.-vých. do velké pouště Nefúdské do Tajmy, jejíž rozsáhlé rozvaliny ohledal, a přidruživ se k obchodní karavaně dorazil do Háilu, hl. m. Nedždu. Navštíviv Chajbar odebral se do Berajdy, ale musil odtud rychle utéci do Onaisy, poněvadž v něm obyvatelstvo poznalo křesťana. Podél jižního úpatí Harry dorazil potom přes Táif do Džiddy na pobřeží rudomořském. Plodem výzkumů D-ových byla mapa sev.-záp. Arabie (sahající na sev. po Akabu, na vých. po Háil a Beraidu na jihu po Mekku) v měřítku 1:2.000.000, jež obsahuje důležité doplňky k výzkumům Palgravovým, Wallinovým, Bluntovým a j., poněvadž D. pro-

zkoumal mnohé krajiny poprvé, potom dílo *Travels in Arabia deserta* (Cambridge, 1888, 2 sv.), s hojností nových zpráv o poměrech zeměpisných, přírodovědeckých, národopisných i archaologických. Srv. Sprenger, *Zeitschrift der deutschen Morgenl. Gesellschaft*, 1889).

Dougl. bot. skratek, jímž označuje se David Douglas (* 1799 ve Scone ve Skotsku — † 1834 na ostr. Hawai), botanik, jenž za účelem studii procestoval Sev. Ameriku a evropské skleniky obohatil mnohými pěknými rostlinami.

Douglas [dog-], jméno mnohých měst a řek: 1) D. m. na vých. pobřeží ostrova Manu v Irském moři, velmi oblíbené mořské lázně, sídlo biskupské, má pěkný přístav, zámek věvody Atholského, bývalého majitele ostrova, značný obchod, rybolov a 15.719 ob. (1881). — 2) D., m. ve skotském hrabství Lanarku, na říčce Douglasu, rodné sídlo rodiny Douglasů, má továrny na bavlněné zboží, kamenouhelné doly, stavební kámen, zříceniny hradu (Waltera Scotta: *Castle Dangerous*), 2641 ob. (1881). — 3) D., řeka v angl. hrab. Lancasteru, vlévá se do Irského moře.

Douglas [dog-]: 1) D., jméno slavného rodu skotského, jehož původ ztrácí se v čeru pověstí a legend. V listinách připomíná se nejprve William of D. (1175), jenž zval se tak po údolí, jehož byl majetníkem. Syn jeho Sir Archibald D. značně rozšířil rodné panství a došel stavu rytířského (1190). Z přímých potomků vyznamenali se zvláště Sir William of D., s přídomek Udatný (zemf. 1302), kterýž se připojil k Wallaceově vzpouře proti Angličanům, a Sir James of D., věrný soudruh Bruceův a proslulý hrdina v dlouhé válce za dědičnou posloupnost, zvaný též po své snědé pleti *The Black* (Černý) D., kterýmžto jménem anglické matky strašily své děti; padl v Andalusii v boji proti Saracenům (1330) cestou do Palestiny, kam ve stříbrné skřínce nesl srdce svého královského přítele a pána. Jeho bratr Sir Archibald, vladaf skotský, vypudil ze země vnuceného jí krále Edvarda Baliola, byl však, podniknuv nájezd do Northumberlandu, v bitvě u Halidonu zabit (1333). Jeho syn Sir William pokračoval v bojích proti Angličanům, bojoval s Francouzi u Poitiersu, stal se earlem of D. a po zději ženitbou earlem of Mar († 1384). Jeho syn James zvíťazil nad Hotspurem a padl u Otterburnu (1388); ježto nezanechal mužských potomků, přešel titul earla D-ského na nemanželského syna D-a Černého: Archibalda, který panství rodu valně rozšířil a zemf. 1401. Jeho syn Archibald bojoval se střídavým štěstím proti Angličanům, odebral se pak s 5000 bojovníky do Francie na pomoc králi Karlu VII., kterýž jej za to povýšil na vévodu Touraineského; byl vrchním velitelem franc. vojska proti Angličanům a padl v bitvě u Verneuilu (1424). I jeho syn Archibald vyznamenal se ve franc. válkách (od 1420) a došel velikého vlivu za nezletilosti Jakuba II. Zemřel 1439 jako vévoda Touraineský, earl

Douglaský a Longuevillský atd. a byl pochován v chrámě v Douglasu, kde náhrobní jeho kámen dosud se spatřuje. O jeho synu a nástupci Williamu, 16letém hochovi, se praví, že družina jeho čítala 1000 jezdců. Pravda jest, že skotská koruna obávajíc se moci a panství jeho v cizině, dala jej Crichtonem vlákati do edinburského hradu a tam po krátkém soudě popraviti (1440). Jím vyhynul titul vévodský; titul earla zdědil James, pozdější earl of Avendale († 1443), jehož syn William hrál důležitou úlohu v zemi, ale ztratil přízeň dvora, byl od krále Jakuba II. v stirlingském hradě zavražděn (1452). Jeho bratr James, kterýž nyní ujal se panství, vedl zjevnou válku proti králi jakožto vrahu bratra svého, ale když Hamiltonové a jiní přešli na stranu královu, prchl do Anglie. V boji pokračovali jeho bratři Archibald (earl of Murray) a Hugh (earl of Ormond); Murray byl na bojišti zabit, Ormond zajat a utracen. James žil mnoho let v Anglii a spojiv se s vypovězeným vévodou Albanským vpadl do Skotska (1484), byl však poražen a u Lochmabenu zajat. Zemřel 1488 v lindoreském klášteře jako poslední earl of D. Statky jeho přešly na vedlejší linii D-ů, na early of Angus, a sice na Archibalda, známého přídomyk Velký earl a Kočičí zvonič, který zastávav ve státě nejvyšší úřady a rozšířiv značně rodinné statky, uchýlil se do převorství ve Whithornu v Gallowayi, kde zemřel r. 1514. Ježto dva z jeho synů padli v bitvě u Floddenu (1513), následoval ho jeho vnuk Archibald, jenž pojav za manželku Markétu, vlovu po Jakubu IV., strhl na sebe svrchovanou moc v království; byl však od svého nevlastního syna, mladého krále Jakuba vyobcován (1528). Uchýlil se do Anglie a teprve po králově smrti (1542) vrátil se do Skotska († 1556). Jeho dcera Markéta provdávši se za earla of Lennox, stala se matkou lorda Darnleye, manželky královny Marie Stuartovny. Po něm vládl jeho bratranec († 1558), s jehož jediného syna Archibalda († 1588) přešly ti tuly a statky jeho mortonské na Šíra Williama D-a of Lochleven, angusské pak na vedlejší větve D-ů z Glenbervie; z těch 11. earl of Angus byl povýšen (1633) na markýza D-a a 3. markýz na vévodu z D-u (1703). Sestřenec tohoto, Archibald Stuart zdědil po dlouhém procesu staré rodinné statky a byl (1790) povýšen na peera (Lord D. of D.-Castle). Z jeho 3 synů zemřel poslední 1857; potomků nezůstavili žádných. Df.

2) D. Gavin, básník skotský, třetí syn Archibalda D-a, Velkého earla (viz výše) (* 1474 — † 1522). Stud. bohosloví v St. Andrews a stal se záhy farářem v Prestenkirku (Hawch), později biskupem dunkeldským, byl však od vladaře vévody Albanského viněn ze spiknutí proti právům koruny a odsouzen do vězení. Když došlo k vyrovnání mezi oběma nepřátelskými rodinami, byl i D. ve svůj úřad uveden. Po druhé však byv s ním sesazen, odebral se do Londýna, hledaje pomoci u Jindřicha VIII., ale zemřel ještě téhož roku morem. Jeho nejznámější báseň *Palace of Ho-*

nour (1501), směs názorů křesťanských a pohanských, upomíná na Chaucerův »Chrám slávy«. Jiná delší báseň *King Hart* líčí allegoricky lidský život. Jeho »Vergiliova Aeneis skotským veršem« (1512—13) jest první překlad lat. klassika v Británii. D. učinil mnoho pro vyttěbení skotské řeči a poesie, ač sám náleží k básníkům druhého řádu.

3) D. James, lékař angl. (1675—1742), královský osobní lékař a professor v Londýně, vydal mnohá cenná díla anatomického obsahu. Byl zručným porodníkem a dobrým znalcem dějin lékařství. Zejména důkladně probádal anatomické poměry pobřížnice a to hlavně v pávní. Ze spisů jeho pamětihodny jsou: *Myographiae comparatae specimen* (1707); *Bibliographiae anatomicae specimen* (1715); *A description of the peritoneum* (1730) a j. Peč.

4) D. Stephen Arnold, politik amer. (* 1813 v Brandonu, Vermont — † 1861 v Chicago). Usadil se jako advokát v Jacksonvillu (Ill.) a 1841 stal se členem nejvyššího soudu. Ale již po dvou letech vzdal se dráhy soudcovské a vstoupiv do kongressu Sp. Obcí, věnoval se cele politice. V zákonodárných sborech vynikal jako řečník ohnivého temperamentu a povzněl se záhy na vůdce strany demokratické. Ačkoli unii prokazoval platné služby, zvláště pokud se týká organizace nových teritorií, stál v otázkách otroctví na straně jižních států. Byl proto r. 1852 od jižní demokratické strany kandidován na stolec presidentský, podlehl však Pierceovi. Když r. 1853 usilováno vnutiti Nebrascu a Kansasu ústavu, kterou mělo se podloudně zavěsti otroctví do těchto až dosud svobodných zemí, D. změniv své stanovisko žádal, aby o zásadách samosprávných rozhodovalo obyvatelstvo. Tím získal sice severní demokratickou stranu, ale ztratil jižní. Ve zmatcích, které pak nastaly po přijetí předlohy (*Nebraska Bill*), došlo k rozštěpení demokratické strany; v presidentské volbě r. 1860 strana jižní soustředila své hlasy na Breckinridge, strana severní na Dovi, obě však poraženy republikánem Abr. Lincolnem V občanské válce, jež brzy na to vypukla, D. stál na straně unie. Pres. Lincoln jmenoval jej generálmajorem. Srv. Sheahan, *Life of D.* (Nový York, 1860).

5) D. Robert Kennaway, angl. sinolog (* 1838 v Larkbear-House v Devonshiru). Vstoupiv do služby zahr. ministerstva v Číně (1858), byl r. 1861 tlumočnickem vyslanectva britského v Pekingu, od r. 1862 vicekonsulem v Taku. Vrátil se r. 1864 do Anglie, působil po sobě jako kustos čínského a japonského oddělení knih Britského Musea, professor čínského jazyka v Londýně (*King's College*) a governor Dulwičské kolleže, jímž je posud. Ze spisů jeho uvádíme: *Two Lectures on the Language and Literature of China* (Londýn, 1875); *The Life of Jenghiř Khan* (t., 1877); *Confucianism and Taoism* (t., 1879); *China* (t., 1882). R. 1876 vydal obšírný katalog čínských rukopisů Brit. Musea. Dk.

Douglass [doglas] Frederick, řečník a žurnalista amer. (* 1817 v Tuckahoe v Mary-

landu — žije v Rochesteru). Narodiv se z matky černošky, pracoval jako otrok nejprve na své rodné plantáži, později v lodnici baltimorské. U věku 21 let prchl do Nov. Yorku a odtud do Nov. Bedfordu v Massachusettsu, kde našel práci a přijal jméno D. R. 1841 osvědčil se na protiotrockém konventu v Nantucketu jako výmluvný řečník, byl přijat do služeb massachusettské protiotrocké společnosti. R. 1845 vydal svůj životopis *The Life of an American Slave* a přijal nabídnutí, konati přednášky ve Velké Británii, kde sebráno (1846) 150 lib. st. na výkup jeho svobody. Vrátil se do Ameriky, založil v Rochesteru protiotrocký týdeník »The Northern Star«, jež později změnil ve »Frederick Douglass's Paper«. Přepracovaný jeho životopis vyšel r. 1882 s názvem *Life and Times of F. D. from 1817 to 1882*. Za občanské války stál na straně severu. Pres. Lincoln nejdnou jej k sobě povolal v záležitostech obyvatelstva barevného. D. napsal ještě *The Nature, Character and History of the Antislavery Movement* (Glasgow. 1855).

Donoha: 1) D. František, spisovatel český (* 31. srpna 1810 v Praze — † 3 listop. 1884). Vystudovav malostranské gymnasium při skrovném dostatku hmotném dosti těžce, oddal se potom stavu kněžskému. V arcibisk. semináři teprve duch jeho se probudil; stal se uvědomělým Čechem a vytknul si vyšší cíle. Nemoha po skončených studiích bohosloveckých (1833) býti ještě ordinován na kněze, přijal zatím místo auskultantské při akademickém gymnasiu pražském. Ale krátce potom přece byl vysvěcen a za kaplana poslán do Petrovic u Vys. Chlumce, kdež působil s obětovným nadšením. Nemoc přerušila r. 1838 další pobyt tamější a nedovolila mu již vůbec vrátiti se k tomuto úřadu. Bylo mu se omeziti na vykonávání bohoslužby v rodinách šlechtických. Tak pobýval nejdříve u Bedř. rytíře Neupaura v Golčově Jeníkově, pak u Karla hr. Pachtu na Mníšku a v Praze, kdež setrval až do smrti hraběte i hraběnčiny r. 1847, po čemž r. 1848 pro dobu zimní přijal hostinský byt v minoritakém klášteře pražském, kdežto ostatní čas trávil dále na statcích hrabat Harrachů, Trauttmansdorffů, Schönbornů, Šternberků, Černínů, u hraběte Deyma, Rud. Chotka, Westfalena, u Valdštejnů, u conta Veitha a j. Bezděčná prázdná tato získala D-chu našemu písemnictvu. Od roku 1838 objevuje se jméno jeho mezi přispěvateli předních časopisů našich čím dále hojněji. Avšak ani léta kaplanská nezůstala pro lit raturu neúrodnými.

Pražan D., zvyklý jen mluvě spisovně, v níž se za bohosloveckých let úspěšně vzdělal, a nanejvýš volnému nářečí pražskému, v Petrovicích pojednou se ocitl v jiné vrstvě dialektické, slyšel tvary zachovalejší, slova a obraty nové, neznámé; i jal se hned vše zapisovati a pilně po nich slídit. Toto sbírání pak rozšířil též na písně národní za příkladem zejména Kollárovým a Sušilovým a neustal v něm do posledních let života. Již Jungmann

dostal od něho hojně příspěvky (značka *Uz.* jich zahrnuje zvl. mnoho), též Jan Sv. Presl, později opět Šumavský, Rank, Špatný a naposledy Kott. Písněmi zase, pro něž mu většinou porozumění a lásku již matka jeho, neobyčejná jich znatelka, přispěl (asi 300 ke sbírce Erbenově a část jich zanechal v rukopise, nedostav se již k tomu, aby je vydal, jak se chystal.

K překládání přivedl D-chu nejdříve úřad, jež z lásky slovanské na se vzal v lužickém semináři pražském. Vypomáhal totiž Hankovi v přednáškách a cvičeních slavistických a po jeho smrti vedl je sám. Také přetelství, ve které vešel s S. J. Jordanem a skrze F. L. Celakovského se Smolerem, Hórnikem a jinými předními muži lužicko-srbáckými, prohloubilo jeho náklonnost k tomuto opuštěnému ostrůvku slovanskému v moři národnosti německé, a tak brzy národní písně lužické našly v něm vítaného tlumočníka (*Musejnik*, 1840 a 1860, Č. Věsta, 1842, Květy, 1870 a j.), a rodni pak stav a vývoj lužických Srbů i jejich písemnictvo svědomitěho zpravodaje. Častějšími články zjednával jim takto podporu aspoň mravní (v Květech r. 1841, v *Musejniku* několikrát). Šťastný začátek podnítil překladatelskou činnost D-chovu k dílům dalším. Přiučiv se 14 cizím jazykům, užil této znalosti na prospěch literatury tím, že význačné plody básnické z jednotlivých jazyků převáděl na český, při čemž hlavně dbal rozmanitých forem poetických, aby osvědčil lepotvárnost našeho jazyka a naopak zase obzor domácího čtenářstva rozšířil. D-chou uveden k nám Puškin, Mickiewicz, Preširn, Preradović a Kukuljevič, skoro všichni básníci hornolužičtí a dolnolužičtí, nejslavnější angličtí a italstí, ze španělských Calderon, z portugalských Aires Telles de Menezes a Camões, z francouzských Victor Hugo, Švéd Tegnér. Již touto mnohostrannou péčí o rozvoj básnický u nás D povznesl se na přední místo mezi současnými překladateli; ale zvláště vděčně mu bude vzpomínáno, že jsa již od mládí přítelem divadla, zvolil si ku překladu též kusy nepřekonaného mistra dramatu W. Shakespeara. Očista vkusu, poznání výšin krásy básnické, provívaných mocným proudem zdravého realismu uměleckého, uchvatná charakteristika, vzorná skladba dramata historického na základě všelidských ideí — toť aspoň několik rysů z významu, jež má Shakespeare v každé literatuře. Aby pak Shakespeare u nás zdomácněl, o to se D. poctivě přičiňoval jednak hojnými překlady (první, *Romeo a Julie*, vydán r. 1846, potom následoval *Král Richard III.*, *Život a smrt Richarda III.*, *Sen v noci svatojanské*, *Večer tříkrálový*, *Koriolanus*, *Julius Caesar*, *Král Jan a Dvě šlechticů veronských*), jednak tím, že naléhal na to, aby Maticе Česká vydala po česku celého Shakespeara, což se mu konečně přece splnilo, byť i ne bez odporu. Ale na D-chovu zálibu pro divadlo, projevenou zejména pozdějšími překlady z V. Huğa, Dumasa, Sardoua, Kleista a j. nehleděti představení úřadové jeho nejvyšší okem př-

znivým, a on tudíž ustal od další práce na poli tomto

Z jiných děl přeložených má literární význam především převod Thomsonových *Počasů*. Tento vzor a spolupůvodce zbloudilého směru v básnictví, t. zv. poesii popisné, rozšířivší se z Anglie na čas i po ostatní Evropě, byl vydán poprvé r. 1842; od té doby vyšel již po třetí, naposledy v Kobrově Ústřední knihovně v podobě zdokonalené. Hned rok potom l. 1843 D. vydal v pečlivém překladě *Čtvero knih o následování Krista* od Tomáše Kempenského se životopisem a obrazem skladatelovým, a to v Lipsku ve skvostné, ilustrované úpravě. Kniha nabyla zajímavosti již tím že jest to první český stereotyp. Přidány jsou k ní modlitby. Jak bedlivě D. sledoval literární ruch jinonárodní, o tom vysvědčuje též překlad *Života a plavby K. Kolumba* od Washingtona Irwinga, jenž první v úplnosti sebral a zajímavě vypsalo usudy neohroženého objevitele nových světů a tím otevřel stavidla záplavě kolumbiád. Vydán byl v 6 sešitech v l. 1853 až 1859. D. také velebnou poesii Danteovu poprvé oděl v roucho české, pořídil *Květný výbor z Božské komedie* v ČČM. r. 1853.

Básnickou působnost překladatelskou proplétal hojnou tvorbou původní. Společenský život národní v letech 40tých neplynul ještě širokým tokem nynějším. Obmezoval se zprvu jen na divadlo; potom cvičil se v smělejších vystupování veřejném plesy a besedami, jichž podstatnou částí bývaly deklamace. Této potřebě D. hověl tím, že pilně skládal vážné i humoristické deklamovánky a z těch mnohé určoval dámám Nevyšly posud tiskem sebrány. Většinou při původních skladbách svých hleděl též toho, aby rozmanité cizokrajné druhy poetické udomácnil u nás, tak decimu, rondeaux, tenzónu, kanzónu, ritornell, sicilíanu, madrigál a j. Když pak v letech 50tých došlo konečně i na mládež českou a počato výchovu její znárodnovati knihami českými, D. postavil se do první řady a vyznamenal se časem přes stálou churavost svou, k níž se potom přidružila křeč v rukou, takovou plodností, že se stal specifickým spisovatelem a veršovcem pro mládež. Vinařický trefně charakterizoval jej slovy: »D. vydává více knih než já stránek«. Přes 80 obrázkových knížek a naučných sbírek veršovníckých nese jméno D-chovo. *Kratinké povídky o nakládání se zvířaty* jsou první v řadě jejich, vyšedše již r. 1848 nákladem conta Veitha, a rozšířily se čtvrtým vydáním v 18.000 výtiscích. Čelnější spisky další mají názvy: *Poupátka, Záhonek malých, Květný sádek, Zelený luh, Klasné pole, Pravidla života v podobnostech, Trunky, Na pravo — na levo, Bodláčky, Lipový věnec, Pestré kvítí* atd. Tady spisovateli však jen zřídka bývala účelem poesie; veršům kromě vzletu a pelu poetického chybí namnoze též onen číste naivní názor světový a ona prostosrdečnost, která vyznačuje dítky a také poesii jejich jest nezbytna. Společným znakem těchto prací jest vlastenecký ráz a kolorit jejich; tomuto účelu a tendenci didaktické i moralisující popřáno

místo hlavní, a v té příčině plnily svůj úkol čestně a měrou žádanou. Úspěch jejich byl skromnému skladateli nejsladší odměnou. Poeticky nejcennější z těch skladeb vytvořil v ilustrovaném *Sedmeru skutků milosrdenství* r. 1867 u Grégra vydaném.

D. uvážal se také v únavný úfad českého bibliografa po Josefu Jungmannovi. Dlouhá léta provázel strážným okem vše, co českého vyšlo zpod lisu tiskařského, a dle toho jednak sestavoval do Čas. Musejního knihopis, jednak zpravoval časopisy zejména německé o duševním hnutí českém, hledě mu získati přízně na místech, kde z toho úbytkem odporu mohl plynouti nejlepší zisk. Láska k české knize přiměla jej i k důležité rukověti bibliografické: *Knihopisnému slovníku*, který vydal r. 1864 spolu s Fr. A. Urbánkem a v němž abecedně seřadil všechny české tisky od r. 1774 až po r. 1863, opraviv a doplniv při tom Jungmannovu Historii literatury, sahající jen po r. 1848. S tohoto pole přeskočil na sousední literárně-historické ve stati o *Remešském evangeliu*, psané do Časop. katol. duchovenstva, jakož i opativ souborné vydání spisů Jar. Kaliny z r. 1852 životopisem. Theologická literatura vděčí mu mimo jiné za *Dějepis katolické církve* a za *Jádro katolického náboženství*.

Pružnost D-chova péra neochabla ani u vysokém věku. Počav práci sběratelskou, rozpínal činnost svou pořád dál a výše, psal do všech časopisů českých a účastnil se každého díla; proto záhy se mu dostalo v odměnu důvěry národa i vůdců jeho. R. 1848 byl zvolen členem slovenského sjezdu, později údem král. učené společnosti české, nabízeno mu bibliotékařství Českého Musea před Vrtátkem, členství v Národním výboru r. 1848, žádán za účast při sestavování vědeckého názvosloví čes. atd.; než D. zůstal věren písemnictvu a podal vzácný doklad o pravdivosti slov básníkůvých kterak »lépe činí ten, kdo těží s málem, stoje věrně na své postati; velikýť jest, ať sluhou nebo králem«. D chu příroda nevyzbrojila skvělým talentem, sršícím blesky ducha na vše strany; nikoliv, on byl mužem drobné práce, s celou duší oddaným této a svému národu, ochotně se stavějícím v šik všude, kde ho bylo třeba, ať zacelíti mezeru, ať zahájiti řadu. A tento milý zjev kněze-spisovatele z dob buditeckých obestřívá ještě půvab příkladné skromnosti, tak že právem 70. narozeniny (r. 1880) a zvl. kněžské druhotny D-chovy (r. 1884) zavdaly příležitost nejpřednější našim mužům, spolklám a časopisům, aby oslavenci projevena byla uznalost a vděčnost národa, kterémuž věnoval všechny síly ducha i těla. Byť.

• 2) D. Karel, spis. český (* 1838 v Protičině), po gymn. studiích v Písku oddal se v Praze klassické filologii a české literatuře, načež suppoval v Hradci Kr., až r. 1868 stal se professorem v Třeboni, r. 1875 v Praze a roku 1883 gymn. ředitelem na Smíchově. Již v l. 1858—62 přispíval pseudonymně do »Otavana« a »Poutníka od Otavy« (*Dva večery, Shledání* a j.), dále uveřejnil pojednání *O vidu slovesném výbec a opětovacích sloves okamži-*

tých žulášť (Progr. real. gymnasia v Třeboni, 1873); *O slovesech usilovacích a pokračovacích* (Progr. II. real. gymn. v Praze, 1876); *O vyučování latinské na nižším gymnasiu* (*Listy fil. a paed.*, 1886). O sobě vydal *Sbírku příkladův a úloh ke cvičbě ve skladbě latinské* (1881 až 1882, 2 d.) a *Cvičebnici jazyka latinského pro I. tř. gymn.* (1884), r. 1879 přepracoval Fr. V. Novotného lat. cvičebnici pro I. třídu gymn. a v rukopise chová methodiku jazyka českého.

Douche [dúš], franc., sprcha.

Doujat [duža], též Doviatus (* 1609 v Toulouse — † 1688). Byl advokátem v rodišti svém, pak učil v Paříži, zvolen r. 1650 do akademie, r. 1651 stal se professorem církevního práva na Collège de France, r. 1655 jmenován historiografem franc. a pak učitelem dauphina v dějepise. Sepsal: *Hist. iuris pontificii synopsis* (1670); *Synopsis conciliorum* (1671); *Specimen iuris canon. apud Gallos usu recepti* (1671, 2 sv.); *Histoire du droit canonique* (1675); *Praenotationum canon. libri V.* (1687). Vedle těchto prací z práva církve vynikl i pracemi filologickými a histor.: *Dictionnaire de la langue toulousaine* (1639); *Titus Livius ad usum Delphini* (1679, 6 sv.); *Abrégé de l'histoire romaine et grecque* (1672); *Histoire de la régence de la reine mère Anne d'Autriche*. Pracoval pilně a s úspěchem v dějinách pra-

šek Anthie a Grouche a na sev. dráze (Amiens-Frévent, Amiens-Arras); got. chrám sv. Martina, citadella (dříve státní vězení, nyní ženská polepšovna), nemocnice, dobývání fosfátu, výroba papíru a bavlněné příze, 4631 obyv. (1891).

Douls [dul] Camille, cestovatel franc. (* 1864 v Bordes, depart. Aveyron — † 1890), vzdělal se na lyceu v Rodezu, navštívil r. 1881 Antilly a střední Ameriku a r. 1885 Marokko, odkudž vydal se na odvážnou cestu do záp. Sahary. Přestrojen za muhammedána přistal r. 1887 u pobřeží marockého a dal se zajati od kočovného kmene Úlad-Delím; avšak vynikaje důkladnou znalostí jazyka, zvyků i obřadů těchto kočovníků dosáhl toho, že byl přijat za člena kmene a proputoval ve společnosti jeho celou záp. Saharu až po jižní hranici její. Později ve Vádi Nónu unikl a vrátil se do Paříže vzbudil popisem své cesty v »Bulletin de la Soc. géogr.« (1888) a mapou v měř. 1 : 2,200,000 neobyčejnou pozornost. Z nařízení franc. ministerstva vyučování podnikl r. 1888 novou cestu z Tadžie do Sahary, ale na cestě do Timbaktu byl mezi oásmi Alucfem a Akabli od Tuáriků zavražděn.

Doultonské zboží [dóltnské], překrásné anglické zboží hliněné, hotovené v továrně Doulton & Walls v Lambethu (Londýn), ponějvíce z kameniny, barvy hnědé s vypouklými nebo prohlubnými ozdobami a tmavohnědým nebo modrým malováním. Na světové výstavě v Paříži (1889) vystaveny obrovské vásy a celé nástěnné trájiny práce doultonské. J. J.

Doupě, dutina, díra, jáma, v níž divoká zvěř peleší. Viz Brloh.

D. (*caverna*) v lékařství zove se dutina povstávající pathologickým processem v některém dužninovém orgánu a chovající zbytky rozpadávající se tkane. Vyskytují se zvláště v ledvinách, žláze přestrojné, především pak v plicích, tak že název **d.** skoro výhradně k tomuto ústrojí se vztahuje. **D.** plicní jest téměř vždy následkem chronické tuberkulosity plicní; infiltrát tuberkulosní pronikající jistou částí plicní změkne, tkáň plicní v něm nekrotisuje a tvoří se hnízdo vyplněné vazkým hnisavým obsahem, který do nejbližší průdušky se provaluje. Progressivní růst tuberkulosity s sebou přináší, že **d.** rozpadem svých stěn vzrůstá nebo že sesední **d.** pata ve větší dutinu splývají; jelikož tuberkulosa téměř vždy počíná v horních lalocích plicních, bývájí **d.** pata především v těchto pozorována a zde nabývají časem takové velikosti, že veškeren horní lalok zaujímají. — **D.** pata jiného druhu povstávají při gangraeně (hnilobě), jiná při hnisavém zánětu plic. — Posléze uvéstí jest **d.** pata bronchektatická, t. j. vakové rozšířeny průdušek, které hlenitý nebo hnisavý obsah chovají. Poznání **d.** pat většinou pro charakteristické příznaky jest snadné. M.

Č. 1209. Doupěák, *Columba oenas* L.

menů práva církevního, vydal díla jiných kanonistů a snažil se též o povznesení studia práva římského, jež v XVII. stol. ve Francii kleslo.

Doullens [dulān], pevnost 3. řádu a hl. místo arr. ve franc. dep. Somme, na soutoku

Doupě, ves na Moravě, hejt. Dačice, okr., fara, pš. Telč (5 1/2 km sev.); 30 d., 174 ob. č. (1890), 21ř. šk., mlýn s pilou, nedaleko kamenné lomy a hrad Roštejn s oborou hrab. Podstatského z Liechtenšteina.

Doupňák (*Columba oenas* L., viz vyobr. č. 1209.), druh divokých holubů rozšířený po

vsí Evropě a záp. Asii vyjmouc nejstudenější sever. Zdržuje se, od tud jméno jeho, v doupatech, v dutých dubech a bucích, druhdy i datlů. Tělo má barvu šedomodrou, v křídlech nesouvislý, příčný z teček složený proužek černý, ocas barvy šedé. Zobák jest u kořene narudlý, na konci blede žlutý, nohy neleskle tmavočervené. Délka 32 cm, ocas 13 cm. U nás jest ho slychati v lesích od března do října. Hnízdí 2—3krátě do roka a živí se obilím a jinými semeny. Bše.

Doupov, okr. město v Čechách, v hejt. kadaňském, má 261 d., 1586 ob. n. (1890), far. kostel Nanebevzetí P. Marie, který se již r. 1352 jako plebanie připomíná, kostel sv. Volfanga, kapli P. Marie, 4ř. obec. a průmyslovou pokr. šk., kollej piaristů původně r. 1770 pro jesuity založenou, četnickou stan., poštu, telegraf. Alodiální panství ve výměře 1562 69 ha, k němuž náleží v D-ě zámek s vysokou věží z XVIII. stol., dvůr, ovčín a pivovar se sladovnou, jest majetkem Kurta hrab. Zedtwitze. — D. jméno své obdržel po hradu Doupově, který zde r. 1119 Jiří Doupovec z Doupova vystavěl a jenž se stal rodným sídlem rodu toho. Za majetníků těch byla ves D. na město vysazena a nadána znakem (viz vyobr. č. 1210.), jenž představuje: v červeném poli hrabdy stříbrné s cimbuřím, otevřenou branou a mříží zdviženou; na hrabkách mezi dvěma čtverhrannými věžema vyčnívají ze zlaté nádoby 3 stříbrné pětিলisté růže. — Po Doupovcích od r. 1543 držel hrad Doupov a půl městečka D-a s popl. dvorem a několika vsemi od Jana Ježka ze Strojetic zástavou Hugo hr. z Leisneku, jehož dcera Brigitta provd. za Jana Alb. sv. p. Šlika z Holejče D. tomuto věnem přinesla. Týž Šlik z války 30leté pro vzpouru odsouzen hrdla, cti i statků a D. postoupen r. 1621 cizozemci Donu Vilémovi Verdugovi a r. 1627 Otě Nosticovi z Nostic. Dále v držení D-a byl rod Colloredů z Mansfelda, pak hr. Černín z Chuděnic a konečně hr. Kurt Zedtwitz. — Okres doupovský má na 144 km² 17 pol. obcí, 1321 d. a 7670 ob. n. (1890).

Doupovec z Doupova, jméno starožité rodiny vladyccké, jejíž erb byl štít s červenými a stříbrnými pruhy příčnými a křídlo nad helmici týmž způsobem ozdobené (vyobr. č. 1211.). Jméno své mají po tvrzi a městečku Doupovu u Kadaně. Podle staré pověsti, již na poč. XIV. stol. pozna-

menané, byl předkem jejich Jiřík syn Staňův, purkrabě žatecký, který r. 1116 v bitvě s Uhry padl. Již ve XIV. stol. rozvětvil se rod ten velmi, tak že sestaviti úplný jeho vývod jest věc nemožná. Někteří z nich seděli na Doupově, jiní na Okounově, Libědicích a Valči (odtud větev Váleckých z D.). Na Doupově seděli bratři Kadolt a Beneš (1365), pak Vilém r. 1407—1437, jenž držel také Haunštejn a Kadolt (1402—1434), pak bratři Jan (mnich), Erhart (1407—1431 na Libědicích), Jan (1407—1418 na Brozanech a Korně) a Habart (1407—1417). Na Okounově seděli Ondřej (1359—1368) a Erhart (1381—1394). Z válecké pošlosti pocházeli Beneš (1383—† 1417), jenž držel statky na Moravě, Jan (1404—1407), jenž držel Žlutice, bratři Nevlas (1416—1453) a Jan (1416). Bohuslav pomáhal od r. 1419 králi Zikmundovi, začež obdržel

některé vesnice u Kutné Hory, a upálen r. 1421 v Berouně. Petr D. usadil se v Praze (1394), má je tu manželku Příbu. Syn jeho Jan bydlil tu také ve svém domě a byl roku 1431 ingrossátorem deskzemských († 1439). Syn tohoto Jan byl napřed mistopisatelem (1450—1454), pak úředníkem probošta

Č. 1211. Erb Doupovců z Doupova.

vyšehradského při deskách zemských, pak (1454 až 1473) mistokomorníkem. Od strýce svého Jana z D. a z Výrova dostal statek Všetaty, kterýž syn jeho Jan prodal. V XV. stol. usadila se větev na Štáhlavech, odkudž se psali nějaký čas Štáhlavskými z D., a zejména tu seděli bratři Milota (1448—† 1461) a Beneš († 1469). Synem jednoho z nich byl Bohuslav (1498—1524), jenž držel Štáhlavy a malé statky v okolí. Měl 6 synův: Jana, Milotu, Beneše (1540—45), Václava, Kunráta a Viléma, kteří v l. 1540—1745 Bukšice, Štáhlavy a jiná dědictví prodali. Jan (1525, † 1540) zůstavil syny Zikmunda, Adama a Habarta. Zikmund držel Hlavňovice, Pole a jiné statky na Prachensku a zemf. asi r. 1583, zůstaviv z manž. Markéty ze Šlovic dceru Kateřinu, která se vdala r. 1584 za Jana Hynka Černína z Chuděnic. Milota (1524, † 1560) koupil statek Ostrovec a zůstavil syny Bohuslava, Adama a Pavla, z nichž Bohuslav držel do r. 1589 statek Ostrovec a usadiv se potom v Radnici nazýval se Bohuslavem nejstarším. Václav měl syny Šebestiána a Viléma (1560—80), z nichž Vilém měl mar-

ství v Panošim Ujezdě a od roku 1589 ves Bystrý, a Kunrát syny Jana a Mikuláše. Tento vyženil nějaké jmění s Alénou Přepyskou z Rychemberka na Moravě a usadil se ok. r. 1577 v Pardubicích, kdež asi r. 1578 bezdětek zemřel. — Jiná větev seděla na Vilémově již od XV. stol. Zboží to prodal Vilém D. bratru svému Bohuslavovi, ale koupil je zase od Václava syna Bohuslavova. Dotčený Vilém stal se odpovědníkem králi a koruně české z přičin sobě daných od Opla z Fictumu, který na statek jeho sahal, až konečně od hejtmanův království s ním r. 1532 smlouva učiněna. Král Ferdinand schválil ji a přijav Viléma na milost, vrátil mu statek Vilémov, kterýž mu byl vzat, a Opla odsoudil k pokutě. Vilém zemřel r. 1568 a pohřben v kostele Vilémovském. Zůstali po něm synové Jan ml. a Bedřich. Onen držel kromě Vilémova také nějaký čas Slavětín a způsobil, že Vilémovu r. 1586 práva městská obnovena. Bratr jeho Bedřich (1562—1590) dědil po něm Vilémov a kromě toho dosáhl též dědictvím Žerotína a Vraného, k nimž, jsa dobrý hospodář, vesnice a dědiny přikupoval. Manželka jeho Barbora z D., z Chyš a z Egrberka také dobře hospodařila a držela (1601—1603) statky Kokovice a Vrbičany. Synové jeho Bedřich a Vilém Vojtěch se r. 1607 rozdělili, ale později držel všechny statky Vilém Vojtěch sám. Tento sloužil vojensky stavům pod obojí, dada se od nich i v kommissích potřebovati, pročež odsouzen jest po své smrti († 1621) třetiny svého jmění, avšak všechny statky koupil Jan Zdeněk Vratislav z Mitrovic, jenž měl za manželku Kristinu sestru zemřelého. — Váleční z D. seděli na Brusích, zejména Erhart z D. († 1456) a bratr jeho N. Tamže pak seděli Bohuslav (1523) a Václav, jenž byl r. 1529 hofrychtěm, roku 1549 prodal Brusy a pak držel statek v Drhonicích. Syn jeho byl Jan (1542, manž. Barbora z Krásného Dvora). Bratři Jan a Vilém Váleční z D. drželi od r. 1544 statek Libětice, na němž Jan s manž. Žofkou z Údrče do r. 1577 seděl. Vilém zemřel dříve zůstaviv z manž. Aněžky Libnaurky z Libnova syny Albrechta (1572—1593), Jiříka (1572 až 1581 v Kadani, manž. Marjana z Údrče), Jindřicha staršího (1564—1596 na Drhonicích), Bohuslava (1570—1596 na Hofeticích), Kristofa, Karla, Jana, Bedřicha (1572 až 1596) a Viléma (1572—1593). Statek Libětický nemoha se mezi tolik dědiců rozdělit, prodán jest od nich Kristofovi, jenž jsa dobrý hospodář držel také Smilovice, Libočany, Bšany a Stroupeč. Zemřel po roce 1602, zůstaviv z manž. Anny Marie ze Žďáru dceru Markétu a dítky nezletilé. Synem jeho byl bezpochyby Vilém mladší, který propadl r. 1623 statek Libočany. Bohuslava svrchupsaného a Markéty ze Zakšova synové byli Vilém starší a Kristof. Tento seděl v l. 1610—14 na dvoře ve Štědrém, onen prodav Hofetic, držel potom Soběsuky a Byčice a odsouzen jest roku 1623 třetiny jmění svého. Držel pak dům v Žatci, kterýž opustil r. 1626 vystěhovav se pro náboženství ze země. Otilie D-cová ze

Žďáru, kteráž koupila r. 1607 statek Libětice a jej potom dětem odkázala, patřila také k této větvi. Událostmi r. 1620—1623 přiveden jest rod D-cův, který býval přísně katolický a v XVI. stol. přebýváje většinou mezi německými poddanými k luteránství přestoupil, na mizinu. Vilém starší, jak již řečeno, vystěhoval se pro víru a žil v Annaberce, kdež r. 1651 zemřel. Tu také panna Markéta z D. a z Libětice a Eliška z D. ve vyhnanství život svůj dokončily. Vilémovi a jiní potomci žili pak v Sasku ještě do minulého století, nazývajíce se po německu Tuppauer von Tuppau. Než i v Čechách udrželi se potomci až do konce XVII. stol. R. 1699 zemřela Maří Majdalena Dohalská z D. a pohřbena v klášteře tábořském. Z těch osob, kteréž se do tohoto vývodu vpraviti nemohly, připomeneme toliko Dorotu z D., kteráž byla v l. 1543—1553 převorší kláštera světeckého. Sčk.

Dour [dúr], obec belg. v prov. hainautské, v arr. monsském s 10.533 ob. (1890); jest stře-dištěm dolování na uhlí v této krajině, má továrnu na tkalice a výrobu kovů.

Dourbie [durbí], přítok Tarnu u Milau ve franc. dep. Aveyroně, 78 km dlouhý.

Dourdan [durdán], město ve franc. dep. Seine-et-Oise, arr. rambouilletském, na řece a na dráze Orléanské (Brétigny-Tours), má chrám z XIII. stol., zříceniny velmi starého chrámu, fabrikaci punčoch, košíků a strojů a 3108 obyv. (1890).

Douro, řeka viz Duero.

Douss Janus (Jan), též Douza a van der Does, spisovatel a státník holl. (* 1545, † 1604 v Nordwiku), nabyl důkladného vzdělání a prospěl vlasti své jednak jako obratný jednatel při dvoře angl. královny Alžběty roku 1572, jednak r. 1574 jako statečný obhájce městu Lejdě proti Španělům, jednak jako básník a historik. Důležitější jeho díla jsou: *Bataviae Hollandiaeque Annales* (1601) a *Annales rerum a primis Hollandiae comitibus per 846 annos gestarum* (Haag, 1599).

Doussé Aln viz Burejské hory.

Douška (do-uška, t. j. něco jaksi tajně do ucha pověděného), přepisek na konci dopisu. český termín pro latinské *post scriptum*. — D. bot., viz Thymus.

Doušky. O svatodušních svátcích (v pondělí nebo v úterý) vycházeli Čechové za starších dob na pole a prohlíželi i staří mladším ukazovali hranice svých lánův a mezníky, nejsou-li přeneseny a jak se vzájemně meze stýkají, pro zachování toho budoucí paměti. Po prohlídce zasedali ke společné pitce a zábavě, zpěvu i tanci. Podle svátků svatodušních původně nazvána byla tato schůze d. Později říkávali d. podobným hodům společným vůbec, na př. po prodeji obecní trávy, při cidění rybníků a studánek, při přijetí nového souseda do obce nebo pastuchy do služby, »dodržování« slavnosti po pouti, po svatbě a pod. Srv. Krolmus, Staročeské pověsti, 1845, I, 479.

D. zvala se též slavnost cechu a omladiny soukenické v některých městech českých

(na př. Rychnové n. Kn., Humpolci a j.), záležející ve slavnostním průvodu, při němž členové cechu byli oděni malebnými historickými kroji a někteří z nich dávali divákům připíjeti z velikých pohárů. Odtud název slavnosti.

Do ut des (lat.), dávám, abys dal, sluje v římském právu forma smluv bezjmenných (kontraktů v innominátních), kde jedna strana plní (poskytuje právo věčné - *dare*), aby druhá strana podobnou dávkou poskytl, na př. směna (*permutatio*). Je-li vzájemně plnění jiného druhu (*facere*), mluví se o formě: *do ut facias* (dávám, abys činil); nebo *facio ut facias* a *facio ut des*, plnil první strana jiným způsobem. Žaloba ze smluv takových byla *actio praescriptis verbis*, protože ve formulí žalobní byla smlouva naznačena dle svého obsahu. — Hesla d. u. d. užívá se také v národním hospodářství, aby se naznačila zásada hospodářství soukromého, že plnění jednoho má být vyváženo vzájemným plněním druhého (dávkou za dávkou), v politice, kde naznačuje ústupky (koncese), jež si činí strany navzájem anebo některá strana s vládou.

Doutník, dle německého též lunt, provaz volně pletený, v chlorečnan draselnatý máčený a pak ovšem vysušený; zapálený na konci doutná zvolna a stále i ve vlhku a v nejprudším dešti. Sloužil k zapalování prachu v náboji stělných zbraní hrubých a ručních. U těchto byl připevněn na zvláštním přístrojku zámku, jež stisknutím na spoušť se schýlil k zátravce, ale již na začátku XVII. stol. nahrazen křemenem či pazourkem v kolotěži. U stělných hrubých býval d. ovinut o prut v prvních dobách po vynálezu stělného prachu značně dlouhý, později však vždy kratší dřevěný, pro větší pevnost koncem prostrčen rozštěpeninou ve prutu, a nahrazen teprve ve 2. pol. XIX. věku spouštěcí šňůrou a třecí zápalkou. Nyní užívá se d. u. jen ještě porůznu ve vojscích nevzdělaných a pak velmi hustě v životě občanském v kapesních zažehadlech pro kuřáky. FM.

Doutník, špan. *cigarro*, je stůčka z tabákového listí, která se kouří bez dýmky. D. skládá se ze tří částí: z drobného, ze závinku a z návinku. Drobné (vnitřek) slove tak nejen proto, že může obsahovati drobnější částky listů, nýbrž také proto, že se do něho šíří částí musí roztrhávati, aby d. dobře dýchal. Závinek, zvláště však návinkový proužek, na který se vybírají nejbarevnější listy, musí být neporušené, aby při kouření vzduch neucházel. Základní částí d. u. je listí drobné, dodávajíc mu v první řadě vůně a chuti, kterými se druh ode druhu liší. D. y (vždy jedny) dělají dvě a dvě dělnice: zavijčka a navijčka. Zavijčka drobné dle tvaru a váhy d. u. pečlivě do levé ruky skládá a rovná, pak na stole rukama, řídkěji pomocí strojku závinkem zavíjí. Co takto vyrobila, sluje zámotek. Zámotky obyčejně vkládá do dřevěných forem, ve kterých nabývají zřetelně již podoby d. u. Z forem navijčka vybírá zámotky, návinek na

ně před sebou na prkénku hladce navíjí, špičku upravuje a návinek na ní, aby se nerozmatával, čistým a neškodným lepidlem podmazuje. Listy dostávají továrny již vyfermentované, v úhledné kytičky neb panenky vázané. Další jejich příprava v tom záleží, že se především v čisté vodě máčejí, nebo jí toliko přikrápějí, aby navlhnouce změkly, načež se žilkují, t. j. prostřední silnější žilky zbavují, která se do d. u. nedává. Povstale takto polovice listů potom se dle jakosti, barvy a velikosti třídí, návinkové a závinkové polovice ve složky hezky narovnané navijčkám a zavijčkám vlhké dodávají, drobné v sušárně na lískách znenáhla do jisté míry suší a na kratší nebo delší dobu, aby se uležely, v bednách na skladě ukládají. V Německu připravují tabák rozličnými přísadami, proto našinci jejich d. y méně chutnávají.

Jak patrně, d. y odcházejí od navijčky ještě poněkud vlhké, lépe řečeno syrové, i jest třeba, aby při nízké teplotě doschly a správněji došly neboli dozrály. Jemnější d. y se napřed, tedy za syrova, přísně dle barev třídí, vyšší druhy zároveň do bedniček vkládají a všelijak vypravují čili adjustují. Došlé nebo dozralé d. y se balí, v bednách do skladů odnášejí a když se uležely, spotřebě odevzdávají. Všecka práce je do podrobná rozdělena tak, že dělníci nabývají podivuhodné dovednosti a zrčnosti.

Je velmi mnoho druhů d. ů rozmanitých jmen buď po tabáku, ze kterého jsou (*cuba*), nebo po tvaru, jaký mají (*trabuco*), po vznesených osobnostech (*imperiales*) atd. U nás máme d. y obecně prodeje po 1/2, — 27 kr. (malé tuzemské — *regalia britanica*) a prodeje zvláštního, na jistá místa omezeného (speciality) až po 1 zl. (*austriacos flor*). Nejlepší jsou d. y z havanského tabáku. Kde je tabák monopolisován, jako na př. u nás, kuřák dostane, co zaplatí; jinde nebývá tak vždycky. Vyšší cena jemnějších d. ů odůvodněna je nejen tím, že se jim věnuje lepší tabák, nýbrž i tím, že vyžadují více práce, času a nákladu. Uleželým tabákem pozbývá nikotinu, stává se lahodnějším, čím se vysvětluje, že bývají starší d. y mnohým kuřákům milejší než d. y mladší, čerstvější; však z mezí tu neradno vystoupiti, poněvadž tabák potom zplání.

D. y kouřiti v Evropě počali Španělé naučivše se tomu v Americe, pravlasti tabáku, kde kouřili domorodci již za Columba. Ale ještě na začátku tohoto století byla výroba d. ů skrovná. Jak důležitým předmětem průmyslu, obchodu a výživy se d. od té doby stal, vysvitne, uvedeme-li, že se nyní vyrábí jen v Rakousku přes tisíc millionů kusů ročně a že při tom zaměstnáno jest na 20.000 osob. Neméně vzmohla se výroba d. ů i jinde. Továrny na tabák vůbec v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených jsou v Č. Budějovicích, v Budišově, v Celovci, v Fürstenfeldu, v Hainburce, v Halleinu, v Hodoníně, v Jagielnici, v Jáchymově, v Jihlavě, v Krakově, v Lanškrouně, v Linci, v Lublani, v Monasterzysce, v Nov. Jičíně, v Rovignu, v Saku, ve Schwatzu, v Sedlci, ve Steinu, ve

Svitavě, ve Sternberce, v Táboře, ve Vidni (2), ve Vinnikách a v Zablotově. Dělníků v nich jest asi 30.000.

Dle úředních výkazů vyrobeno v zemích na říšské radě zastoupených r. 1892 celkem: smíšených cizozemských, tak zvaných krátkých po 2½, kr. 463.494.085, jemných viržinek 172.695.450, kuba po 5 kr. 141.169.810, portorik po 3½, kr. 121.432.876, malých domácích po 1½, kr. 46.868.098, britanik 43.041.833, trabuk 40.124.769, velkých domácích po 2 kr. 37.321.237, kuba po 6 kr. 14.760.738, krátkých viržinek 12.566.500, regalit 4.659.800, panetelas 3.741.437, fezaných viržinek (vevey) 2.632.111, havana 1.735.272. Mimo to prodáno papírových cigaret 1323.089.439. — Ve všeobecném prodeji z rak. továren prodáno 1106.243.616, z cizozemských 1.269.719 d-ů, z čehož na Čechy připadá 352.788.279 kusů rakouských a 193.400 cizozemských; vedle toho prodáno v Čechách 282.384 729 cigaret. Specialit prodáno 4.222.970 z rak. továren a 510.654 cizozemských d-ů. — Na jednoho obyvatele připadají v Rakousku ročně 103 d-y, v Čechách 110 kusů. Všbec v posledních desíti letech spotřebováno:

doutníků:	v Rakousku	v Čechách
1883	1184.205.724	388.436.241
1884	1263.668.030	416.800.800
1885	1294.305.526	427.196.160
1886	1334.931.366	441.484.045
1887	1355.675.087	445.129.576
1888	1177.959.895	380.206.874
1889	1106.341.033	353.748.634
1890	1136.522.731	358.035.958
1891	1127.996.508	356.440.570
1892	1128.477.761	357.714.921
cigaret:		
1883	207.154.180	32.101.430
1884	282.949.405	45.106.625
1885	343.084.692	56.844.130
1886	424.426.649	67.178.994
1887	532.542.270	90.718.955
1888	727.561.107	134.926.050
1889	903.023.311	176.971.427
1890	1057.607.187	211.778.400
1891	1214.548.943	253.137.949
1892	1344.446.999	288.612.429

Douven [dauvn] Jan Frans, malíř holl (* 1656 v Ruremondě — † buď 1710 v Praze nebo 1727 v Düsseldorfě), vyučiv se u Lambertina v Lutichu, přišel r. 1684 do Düsseldorfu, odkudž povolán byl k četným dvorům velkých i malých panovníků v Německu, Rakousku, Dánsku, Portugalsku a v Itálii; tak mimo mnohé jiné zhotovil podobizny tří císařů, 3 císařoven, 5 králů a 7 královen.

Douville [duvil] Jean Bapt., dobrodruh franc. (1794 v Hambye v dep. Manche — † 1835, zavražděn byv ve Formigas v Brazílii) Procestoval Evropu, jižní Ameriku a Asii, načež vydal se r. 1827 na Kongo. Po návratu svém napsal *Voyage au Congo et dans l'intérieur de l'Afrique équinoxiale* (Paříž, 1832, 3 sv.), za kteréž jako v odměnu výzkumů svých obdržel 1832 velkou medaili, kteréž však po-

zději až na část o portugalském Kongu a Angole objevilo se mystifikací přes obranu D-ovu v *Trente mois de ma vie ou ma justification* (t., 1833).

Douw Gerard viz Dou.

Douwes Cornelis (* 1713 — † 1773 v Amsterdamě), učitel při námofnické koleji v Amsterdamě. Ve svém *Verhandeling om buiten den Middag op Zee de waare Middags Breedte te vinden* (Haarlem, 1754) podal řešení úlohy, po něm D-ova metoda (úloha) nazvané, jež se hlavně u plavců rozšířila, když D. metodu svou doložil tabulkami *Zeemans-Tafelen en voorbeelden tot het vinden der Breedte buiten den Middag* (Amsterdam, 1761, a n.).

Douwesova metoda (úloha), občas též problém dvou výšek zvaná, určuje polární výšku φ místa z měřených dvou výšek h_1 a h_2 , hvězdy rektascense α a deklinace δ a z doby ležící mezi oběma určeními ($t_1 - t_2$). Pomocí přibližné hodnoty φ' obdržel se ze vzorce:

$$\sin \frac{1}{2} (t_1 + t_2) = \frac{\cos \frac{1}{2} (h_1 + h_2) \sin \frac{1}{2} (h_1 - h_2)}{\cos \varphi' \cos \delta \sin \frac{1}{2} (t_1 - t_2)}$$

hodnota $\frac{1}{2} (t_1 + t_2)$, jež spojena se známou hodnotou $\frac{1}{2} (t_1 - t_2)$, dá t_1 a t_2 . Pomocí jedné z těchto hodnot vypočte se pak φ . Douwes podal svou metodu ve tvaru:

$$\sin \frac{1}{2} (t_1 + t_2) = (\sin h_1 - \sin h_2) \sec \varphi \sec \delta \operatorname{cosec} \frac{1}{2} (t_1 - t_2).$$

O úloze té již Nonius pojednal v *De Crepusculis* 1542 a jiní. Ač neskytá theoreticky prázdné obtíže, přece úloha byla studována mnohými učenci se snahou, dáti konečným vzorcům tvar počítání přiměřený. D. m. stává se složitou, že při pozorování slunce musí se přihlížeti ke změně deklinace slunce a že při určení na moři třeba zřetel bráti na změnu místa pozorovatele určenou bussolou a logem. Literaturu viz R. Wolf, *Handbuch der Astronomie*, 1892, jinak i spisy nautické. Gs.

Douza Janus viz Dousa.

Douzette [duzèt] Louis, něm. malíř krajin (* 1834 v Třebíši [Triebsees] v Pomořanech), živil se zprvu malířstvím pokojů v Berlíně, pak zhotovováním malých aquarellů a kopii dle velkých mistrů, zvláště Ruissdaela. Od r. 1864 byl žákem Eschkovým, věnoval se po cestě do Skandinávie r. 1865 zcela malbě krajin, k nimž čerpá motivy většinou z baltického přimorí a z benátských lagun. Obrazy jeho poutají vždy svou náladou a vzácnou virtuositou; v pražském Rudolfinu chová se *Měsíčná noc na ústí Prerovském v Pomořansku* (1886) a *Měsíčná noc jarní*.

Doužkové viz Irisování.

Dove: 1) **D. Heinrich Wilhelm**, meteorolog a fysik něm. (* 1803 v Lehnici — † 1879 v Berlíně). Studoval matematiku a fysiku ve Vratislavi a v Berlíně, r. 1826 habilitoval se jako univ. docent v Královci, kdež r. 1828 stal se mimof. profesorem, povolán pak na univ. berlínskou, na níž r. 1845 jmenován prof. řádným; r. 1837 zvolen za člena akademie berl. Vedle své činnosti na univer-

sitě působil též jako učitel na všeobecné vojenské škole a jiných ústavech; r. 1876 vzdal se profesury. Pro vědecké zásluhy dostalo se mu četných vyznamenání, mezi jinými r. 1859 zvolen za předsedního člena České kr. společnosti nauk. Jeho vědecké práce zasahují do různých oborů fyziky, jako do optiky, akustiky, nauky o elektřině. Sestrojil zvláštní sířenu, dichroskop, stroj polarisační a j. Od r. 1837 vydával »Repertorium der Physik«, v době 1842—50 byl spolupracovníkem díla »Handwörterbuch der Chemie und Physik«. Trvalou památku získal si zásluhami o meteorologii, tak že u Němců nazván otcem meteorologie. D. stal se svého času pro Prusko a jiné státy německé tvůrcem nové soustavy pozorování meteorologických, která byla dovršena r. 1846 založením ústavu meteorologického, jehož ředitelem se D. stal r. 1848. Již svou doktorskou dissertací r. 1826 *De barometri mutationibus* nastoupil dráhu meteorologickou; vycházejí od Hadleyovy theorie passátů, stanovil theorii všeobecné cirkulace atmosférické na základě proudu aequatoriálního a polárního, i vyslovil zákon o stáčení se větrů dle něho nazvaný. Theorie jeho, na jejíž odůvodnění uveřejnil řadu pojednání, byla delší dobu základem veškeré nauky meteorologické. Z meteorologických jeho prací zvláště cenná jsou vyšetřování o rozdělení teploty na povrchu zemském. Spisy: *Über Mass und Messen* (1835); *Untersuchungen im Gebiete der Inductionselektricität* (1842); *Wirkungen aus der Ferne* (1845); *Über Electricität* (1848); *Darstellung der Farbenlehre* (1853); *Optische Studien* (1859); *Anwendung des Spectroskopes um falsches vom echten Papiergelde zu unterscheiden* (1859); *Kreislauf des Wassers* (1874); dále četná pojednání fyzikální v *Poggenдорffových Annalen* a ve *Zprávách berlínské akademie*. Z meteorologie: *Meteorologische Untersuchungen* (1837); *Über die nicht periodischen Änderungen der Temperaturvertheilung der Erde* (1840—59, 6 dílů); *Die tägliche Änderung der Temperatur* (1846—50); *Temperaturtafeln* (1848); *Monatsisothermen* (1851); *Vertheilung der Wärme auf der Erdoberfläche* (1852); *Verbreitung der Wärme auf der nördlichen Halbkugel* (1855); *Monats- und Jahresisothermen der Erde* (1859); *Darstellung der Wärmerscheinungen durch fünfstägige Mittel* (1856—69, 3 díly); *Über die mittlere und absolute Veränderlichkeit der Temperatur der Atmosphaere* (1861); *Die Rückfälle der Kälte im Mai* (1857); *Bericht über die auf den Stationen des meteorol. Institutes angest. Beobachtungen* (1851); *Klimatologische Beiträge* (1857 až 1860); *Die Witterungserscheinungen des nördl. Deutschland* (1858—63); *Klimatologie von Norddeutschland* (1868—72); *Die Stürme der gemässigten Zone* (1863); *Das Gesetz der Stürme* (1857); *Über Eiszeit, Föhn u. Scirocco* (1867).

2) D. Richard Wilhelm, právník něm., syn před. (* 1833). Promovován r. 1855, byl úředníkem soudním, habilitoval se r. 1859 v Tubinkách, stal se r. 1863 professorem,

r. 1865 povolán do Kielu, r. 1868 do Gottink. R. 1871 zvolen do říšského sněmu, r. 1873 stal se členem soudního dvoru pro věci církevní a r. 1875 povolán do panské sněmovny. Sepsal *De iuris dictionis ecclesiasticae apud Germanos Gallosque progressu* (1855); *Untersuchungen über die Sendgerichte* (1859); založil r. 1860 časopis »Zeitschrift für Kirchenrecht«. V knize *Aemilius Ludwig Richter und seine Zeit* (7 sv.) pojednal o změnách v právu církevním za nové doby. Dále spracoval nová vydání (6., 7., 8.) Richtrova »Lehrbuch des evang. und kathol. Kirchenrechts« (1865—67, 1871—74, 1877—82).

3) D. Alfred Wilhelm, historik něm., bratr před. (* 1844), převzal r. 1869 redakci časopisu »Grenzboten, r. 1870 »Im neuen Reich«, od r. 1874 působil jako profesor na universitě ve Vratislavi a od r. 1884—91 v Bonnu. Toho roku vzdal se profesury a vedl nějaký čas redakci vědecké přílohy k »Allgemeine Zeitung« v Mnichově a za nedlouho také redakci části politické. Vydal: *Die Doppelchronik v. Reggio u. d. Quellen Salimbenes* (Lipsko, 1873); *Die Forsters u. d. Humboldts* (t., 1881); *Das Zeitalter Friedrichs d. Gr. u. Josephs II.* (Gotha, 1883); *Kaiser Wilhelms geschichtliche Gestalt* (Bonn, 1888).

Dover [dóvr]: 1) D., starobylé, silně opevněné město kentského hrabství v Anglii, na nejužším místě průlivu La Manche, t. zv. Doverské úžině čili Pas de Calais, 33 km od protějšího města Calais ve Francii, 114 km jv. od Londýna, s nímž je spojeno železnici, známé i jako lázeňské místo, malebně rozložené na úpatí křídových skal, a hlavní přístaviště pro dopravu osob i zboží mezi Anglií a kontinentem. Uměly, 36 ha plochy zabírající přístav je chráněn obrovskými kamennými hrázi, zvláště velkolepou žulovou převlakou *Admiralty Pier*, jež vyběhaje 656 m do moře jest ukončena pevností, jejíž dvěma děly těžkého kalibru lze ovládati celý průliv. Od ní odjíždí denně pět parníků do Calais a do Ostende; největší lodi mohou zde přistati i za největší bouře. Vláda pomýšlí rozšířením přístavních staveb změnit Doverskou zátoku na shromáždistištní válečných lodí a uhelnou stanici. Křídové skály kolem města amfiteatrálně rozložené (až 110 m vys.) nosou rozsáhlá opevnění, jež mohou pojeti armádu 25.000 mužů. Jest to jmenovitě Doverský hrad (*Dover Castle*) s římskou věží a anglosaským chrámem, jehož kasárny a skladiště, příkopy a hrady mají 22 ha rozlohy, kromě celé řady jiných tvrzí a srubů. Obchod v poměru k jiným městům anglickým je skrovný; r. 1889 obnášel dovoz 6,358.164 lib. sterl., vývoz domácích výrobků 1,214 942 lib. sterl., vývoz cizích výrobků 1,529.603 lib. sterl. V dovozu přední místo zaujímají tovary vlněné a hedvábné (skoro veskrze z Francie); dále důležitý jsou přize, vlna, kůže, obilí, ovoce, víno, u vývozu pak vynikají hedvábná přize, oděv, stroje, zbraně, nožífské zboží, výrobky sedláfské, kaučukové zboží, papír, porculán. Plavební ruch je velmi čilý; r. 1889 kotvilo v pří-

stavě doverakém celkem 7787 lodí o 1,572.108 tunách, z nichž 1829 lodí o 253.152 tunách zabývalo se toliko plavbou pobřežní. Město, vysílající od r. 1885 do parlamentu jednoho poslance, má divadlo, museum, starobylou radnici (někdejší to hospodu canterburských poutníků), 33.418 ob. (1891) a končí na sev.-vých. půvabným údolím říčky Dour, jež vede do tak zv. »Kentské zahrady«. — Římané nazývali je *Dubris*, Normani *Dovere*. Vilém Dobyvatel opevnil je hradbami. Ve válce občanské nalézalo se v moci vojska parlamentního. Karel II. přistál zde ze svého vyhnanství. I jako jeden z t. zv. Cinque Ports (v. t.) zaujímá D. vynikající místo v dějinách Anglie. R. 1851 položen zde první podmořský telegraf na světě (do Calais); nyní je spojeno s kontinentem třemi kabely. Na jihozápadě jest památen křídový útes *Shakespeare Cliff*, známý ze *Shakespeareova Leara*. U St. Margarets prokopán asi na 1,5 km daleko tunnel Doversko-calaiský, jehož další práce byly však anglickou vládou zastaveny z příčin strategických. — 2) D., město straffordského hrabství v sev.-amer. státě New Hampshire, na f. Coheco, 16 km sev.-záp. od Portsmouthu, má velké přádelny, tiskárny, koželužny a 12.790 ob. (1890). Byvší osídleno 1623, jest nejstarším městem ve státě. — 3) D., hlavní město sev.-amer. státu Delaware, v hrabství kentském, 6 km západně od delawareské zátoky, stanice filadelfsko-baltimorské dráhy, má četné veřejné hrabské i státní budovy, dobré školy, mlýny, různé továrny a 3061 ob. (1890).

Dover Thomas, strážce známého prášku Doverského (* 1687 ve Warwickshiru — † 1741 v Londýně), bakalář university cambridgeské. Praxí v Bristolu vyzískal tolik jmění, že se dvěma přáteli vystrojil r. 1708 dvě lodě, s kterými do Tichého oceánu se odebral. Na ostrovu Juan Fernandez nalezl známého Alexandra Selkirka, který zde čtyři léta a čtyři měsíce jediný živořil a s D-em do Anglie se odebral. Vrátiv se do Bristolu, sepsal populární, velmi rozšířený spisek: *Ancient physicians legacy*. *Mx.*

Doverská úžina (*Strait of Dover*) viz *Pas de Calais*.

Doverský prášek, směs prášku z ipecacuanhy, opia po 5 g se 40 g cukru. Obsahuje tudíž lék pobádající odchrlování nebo vrhnutí a lék vrhnutí krotící (opium). Z pravidla užívají ho laikové pro utišení průjmu následkem účinku opia; pak ovšem ipecacuanha jest zbytečna. Lékaři bývá předepisován zřídka pro nevhodnost svého složení. *Peč.*

Dovětek viz *Kodicill*.

Dovhalevskij Mytrotfan, autor maloruských mysterií z 1. pol. XVIII. stol. (*Komyčeske dijstvijsje; Vlastotvornyj obraz čelovikoljubija Božija*). Ve starších podobných skladbách jest patrna snaha po jejich oživení národním živlem, přes to netěšily se širší oblibě, jsouce psány dle pravidel středověké suché theorie dramatické. Obveselení nalézalo v nich jen studentstvo kollejí v době prázdnin. Pročež mezi akty mysterií již v XVII. st. vklá-

dány kratší veselé scény ze života nazvané »mežnobrožennyj zabavnyj yhralyšca«, či »intermedie« nebo »interludie«, jež nespájeny s mysteriemi v organický celek, tak že z nich vyvíjely se národní frašky samostatné. Mysterie D-akého mají vedle 5 scén tolikéž intermedií a mezi nimi a dějem spatřuje se určité pojítko a parallela. D. byl professorem poetiky na kijevské akademii a o této vědě vydal učebnici (*Sad pyjityčeskyj*). *Rř.*

Doviatius viz *Doujat Jean*.

D'Ovidio Franc. viz *d'Ovidio*.

Dovizio Bernardo viz *Bibbiena*.

Dovkont Šimon (litevský Simanas Daukantas), nadšený vlastenec a nejdůležitější literát litevský doby novější (* 1793 v Kiwilech v ruské Litvě — † 1864 v Popelanech). Pocházeje z rodiny šlechtické, stud. na univ. vilenské a stal se magistrem filoa. v Derptě. Nejprve cestoval v cizině, od r. 1825 byl v Rize a v Petrohradě činným ve státní službě, kde se dosloužil hodnosti státního rady. Když r. 1850 Woloncewski stal se žmudským biskupem se sídlem ve Wornech, opustil D. státní službu a odešel k němu, aby se oddal cele činnosti literární; ale nesnášel se s ním dobře a po pětiletém pobytu ve Wornech usadil se v Popelanech. D. do r. 1849 vydal v Petrohradě řadu rozmanitých spisů (tak lat. mluvníci, překlady Nepota a Faidra, spisy o sadafství, chmelafství, včelafství a p.) v jazyku litevském veskrze anonymně nebo pod různými pseudonymy; hlavním jeho studiem byl život a historie Litvy, kamž patřil jeho spis o životě a zvycích Litvanů (*Budą Senovės Lėtuvių Kalnienių ir Žemaitių išprasę Jokyb's Laukys*, v Petrohradě, 1845), v rukopise zůstavil m. j. slovník polskolitevský, dějiny žmudi a dějiny celé Litvy. Psal jádrou prosou, ale dialektem i Litvanům samým místy nedosti srozumitelným. Srv. Geitler, *Osvěta*, 1874, 580, Wolter, *Mittheil. d. Lit. Gesellsch.* III., 260. *Zty.*

Dovmont Timofej, též *Dovmant*, *Domont*, kníže pskovský († kol 1299), pocházeje z rodu velkoknížat litevských musil následkem domácích rozbrojů prchnouti do Pskova, kde přijal křesťanství a zvolen za knížete. Bojoval šťastně se sousedními knížaty a německými rytíři (1269, 1299), jimž způsobil nejednu těžkou porážku.

Dovodčik, na staré Rusi druh soudního vyšetřovatele, vykonávajícího různá soudní nařízení; též úředník při místodržitelích, povolávající obyčejně sporné strany k soudu a dostávající za to od nich zvláštní náhradu chozaloje nebo jez d. V Moskvě, Novgorodě a jinde úřad ten zastával neděličik.

Dovolená, dovolení (rus. *oznyes*, franc. *congé*, ital. *permesso*, angl. *permission*, něm. *Urlaub*) u vojinů, námořníků, úředníků, vůbec u lidí odvislých, vázaných ku přesné určitému oboru služby, dočasně z této propuštění z různých příčin. Tak mužstvo vojenské pouštěno na trvalou d-nou vykonávši presenční službu ve zbraních vypočtenou, dle výměru v tom kterém vojaku zavedeného,

zletou nebo delší, hlavně pro šetření peněz; na d-nou pro ztavení po delší těžké nemoci dle návrhu lékařova, dále na d-nou z ohledů hospodářských, když je vojina nutně potřebí doma na provozování živnosti ku podpoře rodičů, po případě sourozenců ku práci neschopných; na krátkou d-nou po žádosti vojákově nejvíce přes skupinu svátků k vůli zábavě. Důstojníci v armádě a v námořnictvu rak.-uherském mají nároky, ovšem dle příjmu služby, na d-nou ročně na dvakrát 14 dnů bez udání příčiny, a mimo to ob rok na 8 neděl pro zábavu neb záležitosti rodinné; po delší těžké nemoci na zotavení, kdež d. i s původní chorobou nemá trvat — vyjma případy vyžadující ohledy výjimečné — přes 6 měsíců. Zvláštním druhem d-né je d. s důchody na čekání (*Wartegebühr*) rovnajícím se výslužnému; patřícimu tomu kterému s ohledem na hodnost a počet roků služebních; na takou d-nou, která dříve skoro správněji slula dočasným odpočinkem, na půl roku neb rok dávání důstojníci dlouhou a těžce stonavší, je-li u nich naděje na uzdravení. Konečně udíl se d. na delší čas, nejdéle na rok, beze všech důhodů důstojníkům zámožným, že mohou žít slušně dle své hodnosti z prostředků vlastních.

Dovolenec, příslušník vojska, námořnictva hlavně ze souboru prostého mužstva, úředník a pod. dlejí na dovolené. V rak.-uherském vojsku pozemském i námořním sluje d-ncem nejvíce každý vojn. na dovolené trvalé mezi obytnou službou presenční zletou a přesazením do zálohy.

F.M.

Dovolovací systém viz Branné zřízení.

Dovoz ve smyslu národohospodářském jest zásobování nějaké zemi zbožím cizozemským, ve smyslu přeneseném znamená též hodnotu takového zboží. D. zboží může se diti za tím účelem, aby jim uhrazeny byly potřeby domácí, tak zejména tenkrát, když dovážené zboží v zemi domácí se vůbec nevyrábí, nebo aspoň ne v takové dokonalosti jako v cizině. Předmětem d-u může však býti i zboží, které se v domácí zemi pouze spracuje nebo jen zdokonaluje a opět vyváží, na př. d. surovin, které byvše spracovány se vyváží v podobě tovarů. Merkantilistické učení XVII. a XVIII. stol. shledávalo ve značném d-u nepříznivé znamení pro blahobyt země, ježto předpokládalo, že peníze za dovezené zboží jdou ze země, a že tím obyvatelstvo chudne. Proto hleděla státní správa, hlavně v dobách absolutismu, d. obmeziti, přivoz však podporovati, totiž přivoditi t. zv. příznivou obchodní bilanci. Snaha taková pak vedla k četným zákazům d-u hlavně předmětů přepychových anebo k znesnadnění d-u vysokými celními poplatky (viz Celnictví 276). Základní merkantilistického učení a vítězstvím theorie volného obchodu odstraněna obmezení d-u, poněvadž svobodný d. usnadňuje konsumentovi výběr a poskytuje mu takto možnost, aby ukojil potřeby své způsobem nejlepším, tedy i nejdokonalejším i nejlacinějším. Avšak

též ve státech moderních vyskytají se dosud zákazy d-u a to buď z důvodů finančních nebo správních nebo policejních. 1. Z důvodů finančních může býti obmezen d. zboží, jež jest předmětem státního monopolu (na př. soli); takovýto zákaz bývá vydán zákonem a má ráz trvalý. 2. Správní či policejní důvody, ze kterých d. zboží zakázán býti může, jsou rozmanité a sice: a) důvody zdravotní, má-li býti zamezeno šíření nakažlivých nemocí, na př. zákaz d-u koží a pod. zboží za doby cholery, anebo má-li býti zabráněno obchodu se zbožím škodlivým, na př. zákaz d-u různých mastičkářských léků; b) důvody veřejné mravnosti, je-li zakázán d. oplzlých vyobrazení a knih nebo jiných tiskopisů, jimiž by se mohla šířiti nemravnost; c) důvody právní, když se zákazem d-u chrání jisté právní řády, na př. právo vlastnické (tak při zakazu d-u knih patiskem vyrobených nebo zboží s padělanými známkami obchodními) anebo právo veřejné (na př. zákaz d-u konfiskovaných tiskopisů). — I takovéto zákazy d-u bývají zpravidla trvalé a jsou proto vydány cestou zákonodárnou, výjimkou jsou však dočasny, na př. zákaz d-u v době epidemických nemocí a jsou pak vydány cestou správní, v Rakousku zpravidla ministerstvem, při nakažlivých nemocech dobytka místodržitelstvím. — Při d-u zboží z cizích zemí bývá vybírán poplatek: clo (v. t.). Druhy vyskytovaly se i prémie na d. určitých předmětů, zejména tenkrát, když měl se usnadniti d. surovin, jichž domácí země dosti neposkytovaly, anebo podporovati d. obilí v dobách neúrody. Nyní nahrazují se pevné prémie zvláštními výhodami dopravními nebo celními, které se poskytují při d-u, když prospěch obyvatelstva žádá, by určitý druh zboží ve větším množství do země byl dovážen. — Data o d-u sbírají se pečlivě ve statistikách jednotlivých států. Z těchto dat lze seznati, že právě v zemích, jež se nalézají na vysokém stupni kultury, na př. v Anglii, d. převyšuje celkem vývoz, což vysvětluje se tím, že tyto státy jsou jaksi věřiteli jiných států a že se jim d-em zboží splácejí pohledávky neb úroky z pohledávek. Ostatně bývá cena d-u proto vyšší, že se při ní počítá i náklad dopravy z cizozemska, kdežto při ceně vývozu se podobný náklad zpravidla nepočítá. Proto není značný d sám o sobě nikdy nepříznivou známkou pro národní bohatství země. Celkem lze říci, že v zemích průmyslových převládá d. přírodních (hospodářských) výrobků, hlavně potravin a surovin, v zemích, kde se převahou provozuje rolnictví, d. tovarů. Rozdíl mezi celkovým d-em a celkovým přívozem státu nemůže však býti trvale značný, a musí se aspoň přibližně vyrovnati oběhem statků, neboť toho vyžaduje rovnováha v národním hospodářství státu.

Klier.

Dovrefjeld, jihozáp. část vysočiny skandinávské v Norvěžsku mezi řekami Gudbrandsdalenem, Drívou a Raumou, 800—1100 m vys., nazvaná tak po osadě Dovre na Gudbrandsdalenu, divoká, s příkrými a hlubokými roklemi,

vypínající se nejvýše v hoře Snehaettanu 2306 m. Přes vysočinu tu vede ve výši 1252 m hlavní silnice z Christianie do Tronthjemu.

Dovrochní (něm. *schwebend, ansteigend*, franc. *amont*, angl. *up brow, up hill*) jmenují se v hornictví ona hornická díla, která jsou v ložisku přímo nahoru (do vrchu) vedena. Čka.

Dow Gerard viz Dou.

Dowden [daūdn] Edward, básník a kritik angl. (* 1843 v Corku — žije v Dublině). Jsa původu anglického, vzdělal se na Trojické kolleji v Dublině, kde od r. 1867 působil jako profesor angl. literatury. Kromě několika sbírek básnických vydal: *Shakespeare, his Mind and Art* (1872; 5. vyd. 1880); *Studies in Literature from 1789 to 1877* (1878); *Southey* (1879); *Goethe* (1880); *The Correspondence of Southey and Caroline Bowles* (1881) a j. Zvláště spis prvně uvedený jest cenný příspěvek ku kritické literatuře o Shakespearovi.

Dowglaŕto Za wisza Jan Karol, biskup vilenský (* 1597 — † 1661), studoval filosofii a práva ve Vilně a v Bologni, kde dosáhl doktorátu. Po svém návratě do vlasti byl kazatelem, r. 1639 stal se kanovníkem a po 2 letech správcem kanceláře litevské. Maje smířiti katolíky s dissidenty, byl plnomocníkem na sněmě vilenském. R. 1649 stal se velkým písařem litevským a duchovním referendářem, načež r. 1656 zvolen za biskupa. Jako státník požíval plně důvěry dvora.

Dowgird Aniol, filosof polský (* 1776, † 1835), byl členem řádu piaristův a prof. filosofie na univ. vilenské. Z jeho spisů jsou nejdůležitější: *O logice, metafyzice i filosofii morálněj* (Vilno, 1821); *Wykład przystosowanych myślenia prawideł, czyli logika teoretyczna i praktyczna* (Polock, 1828). V obou jest autorovi východištěm Kantova »Kritika čistého rozumu«, avšak nesusouhlasí s jeho logickým formalismem žádaje, aby v logice s výkladem formální pravdy pojednávalo se též o výkladu pravdy reální. Nesusouhlasí s Kantem též v otázce o prostoru a času. Naším představám o nich odpovídá prý jakási realnost. blize neznámá. Zanechal ještě několik rukopisů.

Dowlais [daulis], ves v hrab. Glamorganu ve Walesu u hl. m. Merthyr-Tydfilu, veliké želez. doly, 17.615 ob. (1881).

Dowland [daulend] John, virtuos na loutnu a nejoblíbenější z madrigalistův angl. XVI. věku (* 1562 ve Westminsteru Londýně — † 1626). R. 1584 nastoupil uměleckou pouť po Francii, r. 1585 po Itálii a Německu. R. 1588 povýšen spolu s Morleyem na bakaláře hudebního v Oxfordě a Cambridgei. I. 1600—1609 strávil ve službách krále dánského Kristiána IV. potom žil v Londýně jakožto královský loutnista. Z četných děl D-ových nejzávažnějším zjevem jest velká sbírka tabulatur loutnových ve 3 dílech (*The first booke of songs or ayres of soure parts, with tablature for the lute*, 1597; *Second booke* atd., 1600; *The third booke* atd., 1602). D. pfeležil též do angličtiny Ornithoparchův traktát »Micrologus«.

Dowlas [doules], hustá tlustonitá tkanina ze lněné přize, která se v dřívějších dobách

v Lužicku a Slezsku nejvíce vyráběla a do Anglicka vyvážela. Později a až dosud se tkanina ta vyrábí většinou z bílené bavlněné přize hrubších, vlastně tlustších nití. Látka tato se nezušlechtuje (neappretuje), pfichází většinou do obchodu přímo ze tkacího stavu a užívá se jí nejvíce se zálibou na domácí prádlo pro její trvanlivost. Ppp.

Down [daun], hrabství v irské prov. Ulsteru při Irském moři, které se do země zalévá četnými, dlouhými zátokami (Be'fast Lough, Strangford L., Dundrum a Carlingford L.); na jihu prostoupeno jest žulovým pohořím Morne 600—727 m vys., v ostatních částech rozkládá se pahorkatina, zavlažovaná řekami Laganem a Bannem a průplavy (Newry Canal a Lagon C.), s podnebním mírným, dosti úrodná, 47%, ornice, s 34% pastvina. Z nerostů vyskytuje se olovo, stříbro, měď a žula, z plodin pěstuje se obilí, zvláště ječmen, len, konopí a brambory. Na 2479 km² žije 272.107 ob (1881), kteří se žijí polním hospodářstvím, rybářstvím, plátenictvím, bavlnictvím, výrobou juty, muselínu, punčoch, nití, vlněného zboží a vývozem obilí, másla a dobytka vepřového. Hl. město jest Downpatrick.

Downham [dauném], městys v angl. hrab. Norfolk u f. Ouse a na žel. trati z Cambridge do Kings-Lynnu, má rozsáhlé zvonářství, obchod s máslem a drůbeží a 2633 ob (1881).

Downing [daūn.] Andrew Jackson, zahradnický spisovatel amer. (* 1815 v Newburgh, stát New York — utonul v Hudsonu 1852). Svě zkušenosí krajinného zahradnictví uložil do pojednání *On the Theory and Practice of Landscape-Gardening* (1841). Zabýval se také stavitelstvím venkovských sídel, za jehož první autoritu v Americe byl považován po vydání díla *Cottage Residences* (1842). I jako pomolog osvědčil se spisem *Fruits and Fruit-Trees* (1845). Kromě toho uveřejňoval cenné články ze všech oborů zahradnictví ve vlastním měsíčníku »The Horticulturist«, jež po jeho smrti byly vydány s názvem *Rural Essays*. R. 1851 bylo mu svěčeno založení veřejných sadů ve Washingtonu.

Downing College [daūning khōledž], nejmladší z kollejí skládajících cambridgeskou universitu, založená r. 1800 sirem Georgem Downingem z Gamlingay Parku. R. 1881 měla 70členný senát kromě 80 negraduovaných a 200 řádných (*members on the board*) členů. Dle stanov působí na ní vedle správce dva profesoři (práv a lékařství), osm kollejníků a aspoň deset scholarů.

Downing Street [daūning strít], londýnská třída, v níž se nalézá palác ministeria zahraničních záležitostí.

Downpatrick [daunpatrik], hl. m. v irském hrab. downském při ústí f. Quoile do Strangford Loughu, na žel. trati Belfastské, má pěkný katol. kostel, protestantskou kathedrálu s hrobem prý sv. Patricka, gymnasium, výrobu plátna, mýdla, usní a kořalky a 3621 ob. (1881). Kdysi bývalo hlav. městem království Ulsteru.

Downs [dauns], pohoří v jižní Anglii, 170—295 m vys., útvaru křídového, vystupující z roviny salisburyské a postupující ve dvou pásmech na východ, a aice severní (North-D.) táhne se hrabstvím hampshirským, surreyským a kentským až k Doveru, jižní (South D.) podél pobřeží Canalu k mysu Beachy Head (v. t.). Obě pásma jsou bezlesá, ale porostlá místy bujným všesem a tučnými travinami, tak že hodí se výborně k chovu dobytka, zvláště ovcí.

Dowojna Stanislaw, dvořan polského krále Sigmunda Augusta († 1572), jsa přibuzným Radziwillův a obeznámen v umění lékařském ustanoven byl k tomu, aby pečoval o zdraví a bezpečnost Barbory Radziwillowoy, kterou král pojal tajně za manželku. R. 1552 poslán k caru Ivanu Hroznému vyjednávat o prodloužení příměří na 3 léta, načež ve válce s ním (1562) uzavřel se v Polocku, ale vida nemožnost obrany, zapálil město a upadl do zajetí, z něhož propuštěn teprve r. 1568 za ostatky knížete Sujského.

Doxale jmenuje se ve středověké latině mříž, která v katol. chrámech odděluje vysoký kůr od hlavní lodi.

Dozat Mikuláš, podmaršálek císařský (* 1682 — † 1738), bojoval šťastně pod Eugénem savojským proti Turkům, ale po jeho smrti jmenován byv velitelem Niše od Seckendorfa opanované, vzdal tuto Turkům. Za to postaven byl před soud a v Bělehradě popraven.

Doxografové, řečtí sběratelé filosofických pouček (*δόξαι, δόγματα, ἀρεσκοντα*) starověkých myslitelů, hlavně z doby alexandrijské a římské. Počátky doxografie spadají arci hloub: již u Aristotela lze podobné náčrtky najíti, žák pak jeho Theofrastos napsal *Φυσικαὶ δόξαι* či *Φυσικὴ ἱστορία* v 18 knihách. Ze škol ostatních vynikaly stoická (zvl. Poseidónios) a epikurská (zvl. Filodemos). Daleko více rozšířila se doxografie za císařské doby římské: zejména Areios Didymos, Aitios (kol r. 100), anonymní spisovatel (mylně činen jím Plutarch) spisu řečeného *περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφων δογμάτων* (v 5 kn.) jsou nejznámější. Skoro však celá tato doxografická literatura, z níž máme malá dosti jen zlomky dochovány, redukovatí se dá z veliké části na Theofrastův dotčený spis. Důkaz toho provedl a doxografické zbytky kriticky vydal Herm. Diels v epochálním díle »Doxographi graeci« (Berl., 1879). Více viz v programu Novoměstského gymn. pražského r. 1891. Ča.

Doxologia (*δόξα, λόγος*), chvalořečenít. Boha trojediného nebo některé Osoby Božské a jest buď menší (d. minor), jež zní: »sláva Otci i Synu i Duchu sv.« atd., anebo jak církev východní raději praví: »sláva Otci skrze Syna v Duchu sv.« atd., kteroužto menší díl církev zakončuje žalmý a poněkud v jiném znění i hymny a jejíž začátky nalézáme již v Písmě sv. N. Z. (na začátku a konci epištol a ve Zjevení sv. Jana; druhá jest d. větší (d. major), t. »Sláva na výsostech Bohu atd.« (Gloria při mši sv.), v níž se chvála i.

a z. Osoby (Otce stvořitele, Syna vykupitele) obšlrněji rozvádí.

Doxomanie (řec.), nezřízená, až k šílenosti sahající slávychtivost.

Doxosofie (řec.), domýšlivost, zakládání si na (domnělé) moudrosti.

Doy, zool. skratek = Louis Doyère, zoolog franc. (* 1811 v Saint-Jean-des-Essartiers v Calvadosu — † 1863 v Bastii), jenž psal cenné práce zejména o pavoukovitých.

Doyen [doajèn], fr., děkan, sluje nejstarší věkem nebo první důstojností člen nějakého sboru, jenž jej při slavnostních příležitostech zastupuje, na př. d. diplomatického sboru jest diplomat, jemuž ve sboru tom přisluší první pořadí a jenž vede sbor při slavnostních ceremoniích a za něj proslovení činí.

Doyen [doajèn] Gabriel François, malíř franc. (* 1726 v Paříži — † 1806 v Petrohradě). Obdržev římskou cenu odebral se do Italie, kde studoval hlavně díla Annibala Carraccia, Pietra de Cortone a j. Po svém návratu vystavil v Saloně 1759 obraz *Smrt Virginie* s takovým úspěchem, že jmenován členem akademie. Po smrti svého učitele Vanlova dokončil malířskou výzdobu kaple sv. Řehoře u Invalidů. Byv povolán do Petrohradu, pracoval tam velmi mnoho pro výzdobu carských paláců a stal se r. 1791 ředitelem tamější akademie. Obrazy D-ovy vynikají efektním koloritem a dovednou kresbou, zvláště forem skrácených. K nejlepším z nich patří: *Jupiter a Hebe*; *Triumf Amfitrity* (v Louvru); *Venuše raněna od Diomeda*; *Odysseus*; *Sv. Genovefa* (St. Roche v Paříži). Velké fresky v Zimním paláci v Petrohradě zanikly požárem r. 1838.

Dóze (arab. šlapánf), u muhammedánů egyptských náboženská slavnost, jež koná se každoročně v Káhiře v den narozenin prorokových (11. den 3. měsíce). Lid shromážděný (hlavně pak členové řádu Sadije) položí se v řady těsně vedle sebe na zemi a šejch dervíšského řádu Sadije, považovaný za světce, jede svým koněm volně přes jejich těla. Lid věří, že kůň nikoho neporaní a utří-li si přece někdo poranění, považuje se to za záslužné dílo před Bohem. Dk.

Doznání podle 12. hlavy soud. řádu rak. jest prohlášení se strany sporné sobě na ujmu o skutkové okolnosti v rozepři rozhodné, ať již stalo se ve sporu (d. soudní), ať vedle neb před sporem k dotazu osoby, o níž doznávající věděl, že v seznání pravdy má zájem (mimosoudní d.). Úmysl učiniti d. sluje *animus confitendi*. Soudní d. též zákonný a zmocněný zástupce (nikoli společník ve sporu) výslovně nebo mlčky za trvání rozepře s účinkem pro tento jen spor činiti mohou; takové přímo ze spisů processných zřejmé prohlášení ani odvolatí ani odvodem vyvrátiti nelze. Není důkazním prostředkem, nýbrž projevem důkazu sprostujícím. Mimosoudní d. činiti může jen osoba, která jest neb bude stranou, výslovně, s účinkem pro všechny spory, v nichž doznaná okolnost doličena býti má; vyžaduje však opět důkazu o tom, že se stalo, a dopouští protidůkaz

obhledně existence své nebo doznaných okolností. Ono jest svědectvím, jež doznávající proti sobě mimo spor byl vydal, jehož se odpůrce proti němu k poražení záporu jeho ve sporu dovolává. Ve sporu o neplatnost a rozloučení manželství d-m na jisto postavití nelze pfičinu toho.

Off.
D. v trestním řízení jest prohlášení obviněného, že se dopustil trestního skutku, v širším smyslu pak každé prohlášení jeho, jímž uznává v nepospěch svůj některou skutečnost za pravdivou. Význam d. je různý dle toho, na jakém základě tr. řízení spočívá. Řídí-li se toto zásadou vyšetřovací a pokládá li obžalovaného za předmět vyšetřování, jest d. hlavním cílem tr. řízení. Tak zákony po recepci processu římsko-kanonického hlavní důraz kladou na d.; C. c. c. kromě důkazu svědky uznává jediné d. za dostatečný průvod; praxe pak za průvod i nejspolehlivější. K dosažení jeho užívá se tortury, která teprve ku konci minul. století se odstraňuje, aniž tím ubylo vážnosti d., k jehož dosažení zavádějí se t. zv. tresty pro neposlušnost, stíhající obžalovaného, jenž odpovědi odpirá nebo patrně nepravdivě vypovídá. Teprve když reformované tr. řízení zbudováno na zásadě obžalovací a obžalovanému přiznána práva subjektu tr. řízení, mění se význam d.; toto není již účelem tr. řízení; kde pak se stalo, jest důkazem jen potud, pokud jest pravdivo a jinými průvody dostatečně podporováno, aby soudce o pravdě doznaných skutečností nabyl přesvědčení. Proto nesproutuje d. soudce povinnosti, skutek pokud možno vyšetřiti; je-li však d. úplně a ostatními výsledky vyšetřování podporováno, závisí výkon dalšího šetření na návrhu obžalobce (§ 206. tr. ř.). Soudce nesmí sliby, hrozbami nebo pod. na obžalovaného naléhati, by týmž d. učinil (§ 202., 25 tr. ř.), rovněž nesmí tr. řízení býti protahováno za tím účelem, by soudce obžalovaného k d. přiměl (§ 202.). Doznan-li obžalovaný čin svůj, ač mohl zůstati neprozrazen, jest to okolností polehčující (§ 46. lit. h tr. z. r. 1852. Viz též Výslech. **JT.**

Dozon [-zõn] Louis Aug. Henri, slavista franc. (* 1822 v Châlons-sur-Marne — † 1890 ve Versailles). R. 1855 vstoupil do ministerstva zahrani. záležitostí a byl postupně registrátorem v Bělehradě, vicekonsulem v Mostaru, v Plovdivě, v Janině a opět v Mostaru, pak konsulem v Larnace a konečně konsulem 1. tř. v Solunu. Zabýval se pilně studiem jazyků národů balkánských a zvláště slovanských a vydal mimo mluvnici albánštiny spojenou s chrestomathií a slovníčkem (*Manuel de la langue chkipé ou albanaise*, 1878) několik sbírek písní bulharských a srbských, pak pohádek albánských v překladech s poznámkami; jsou to: *Poésies populaires serbes* (1859); *Les chants populaires bulgares* (1874); *Chansons populaires bulgares inédites* (1875); *Contes albanais* (1881).

Dozor jest činnost nějaké osoby v tom záležející, že sleduje chování se jiného jí podřízeného dbajíc o to, by při tom šetřil urči-

tých pravidel. D. a právo k němu zakládá se buď na práva soukromém (rodinném), na př. dozor rodičů, poručníkův, opatrovníkův na děti, poručenec, opatrovance, nebo na práva veřejném, na př. trestním, jako d. policejní, d. na věznc. Nejobsaáhlejší jest pole d-u veřejného v právu správním, ač dosti bylo zúženo vývojem ústavních svobod. Zvláště pak se tu mluví o d-u na školy, jež provádí stát a samosprávné korporace (místní školní rady) určitými orgány, zvláště inspektory a dozorcí. — V některých případech zákon ustanovuje, že kdo jest povinen míti d. na osoby nebo věci, jež mohou způsobiti škodu, jest práv ze školy povstale zanedbáním tohoto d-u (na př. při dětech, choromyslných a blbých § 1309 ob. obě. zák.; při zvířatech § 1320 t.).

D., ve vojenské prostomluvě i inspekcí (z franc. *inspection*), bdění trvající 24 hodin dle pořadu střídavě nad pravidelným a správným konáním služby. D. u setnin nad službami prostých vojinů má střídavě svobodník (třídník) nebo pro hodnost tu způsobilý prostý, a zastupuje desátníka ode dne, když tento jinak je zaměstnán. S ním dělí se o bdění v noci. D. kasární vykonávají důstojníci subalterní, po případě kadeti, pečující o vojenský pořádek v celé budově a okolí jejím, odkud vzdáliti se jim nedovoleno. Hodnosta mající dozor zdržuje se ve zvláštní dozorně. D. plukovní obstarává setník nebo nadporučík velitel setniny nad obvodem všech oddílů pluku v témž městě ležících. D. v posádce mívá štábní důstojník nebo setník s povinností prohlížeti neohlášen strážce nebo jiné vojenské závody dle nařízení místního nebo staničního velitelství. D. v ležení srovnává se s d-em v posádce, když vojsko táboří. D. kancelářský drží ve větších úřadovných vojenských poddůstojník nebo důstojník, s povinností v místnosti i nocovati a ve případě nutné potřeby osoby tam zaměstnané vyhledati a buditi. **FM.**

D. policejní viz Policejní dozor.
Dozorce sluje osoba, které svěřen dohled na osoby v některém ústavu, nebo při nějaké práci, na př. d. v trestnicích, pracovných donucovacích; nebo na určité výkony při správě veřejné, na př. ve školství na vyučování, školní dozorce místní a okresní, živnostenský d.; tyto osoby nazývají se obyčejně inspektory (viz Inspektor).

Dozorčí rada (*conseil de surveillance*, *Aufsichtsrath*) jest zvláštní sborový orgán při akciových kommanditách, akciových společnostech a výrobních i hospodářských společenstvech zřízený za účelem vykonávání stálého dozoru ku provozování společenského podniku. Při společnostech akciových, jakož i společenstvech jest d. r. jen fakultativní (čl. 225 obč. z., § 24. zák. z 9. dubna 1873 č. 70 ř. z.); jediné při kommanditách akciových jest zřízení její obligatorní, a sice má se tu skládati nejméně z 5 členů volbou z kommanditistů povolanych (čl. 175 č. 6); první d. r. smí tu býti volena nejvýše na rok, pozdější nejvýše na 5 let (čl. 191). D. r-dě vůbec

přisluší již podle zákona právo i povinnost, kdykoli ve knihy a spisy společenské nahlédnouti, pokladní stav zjistiti, roční účty, bilance, jakož i návrhy ohledně rozdělení čistého zisku zkoumati a každoročně valné hromadě podati zprávu (čl. 193, 225 obč. zák., § 24. cit. z.). **D.** r-dě přisluší také vésti vedle usnesení valné hromady processy proti komplementářům, resp. představenstvu, ona může dále, jde-li o vlastní její zodpovědnost, též sama komplementární, resp. představenstvo žalovati (čl. 194, 225, § 25.). Při společenstvech má mimo to právo členy představenstva a úředníky prozatímně suspendovati (§ 24.). — Obchodní zákonodárství cizozemská (nejmä německé, jakož i uherké) obsahují přiměřenější úpravu ústavu d. r-dy, stanovice zejména vůbec obligatorní její zřízení. *Hmn.*

Dozpév, dopév, zvláštní část zpěvu nebo lyrické básně, již se tyto nebo i jen jednotlivé jejich oddíly zavírají. Tak na př. slula u starých Řeků část následující po strofě a antistrofě (viz Epódos), a v názosloví meistersängrů zván d-em (*Abgesang*) závěrek trojdlílné slohy, jenž tvarem svým valně se lišil od obou sloh předcházejících, *Aufgesang* zvaných. — **D.** v hudbě viz *Finale*.

Dozsa [doža] Jiří, náčelník selského povstání v Uhrách r. 1514, rodem Sikul, odtud také Székely zvaný, byl pro chrabrost svou ve válce s Turky povýšen do stavu šlechtického. Když 1514 bullou papežskou byl hlásán kříž proti Turkům, obdržel **D.** z rukou kardinála legáta vrchní velení nad křížáky a shromáždil za krátko kolem Czegléda na 40.000 mužů, většinou sedláků, kteří nemohli již déle snášeti utiskování od šlechtických pánů. Popuzován z rozličných stran a zvláště pak rozkazem královským, aby další sbírání vojska zastavil a do Bosny válečně vtrhnul, vydal z Czegléda provolání, kterým vybízel lid k válce proti věrolomné šlechtě. Na jeho hlas zaplálo vzbouření na všech stranách; sídla šlechtická byla ničena a lid dopouštěl se velikých ukrutností. **D.** stal se neobmezeným pánem, králem kuruců (z lat. *crucifer*), jak zástupy selské byly nazývány; i vytrhl proti Szegedinu a po marném dobývání města k Csanádu, kde porazil Štěpána Báthoriho a zanášel se plánem, odstátniti všecko jmění a prohlásiti rovnost všech stavů. Když však napadl Temešvár, byl od Jana Zápolského poražen a zajat, a když velikomyslně všecku vinu a zodpovědnost za spáchané výstřednosti na sebe přijal, na rozžhaveném železném trůně za živa upečen; na lid selský pak zákonem z r. 1514 uvaleno jest věčné nevolnictví (*mera et perpetua servitus*).

Dozy Reinhart, arabista hollandský z rodiny původem franc. (* 1820 v Lejdě — † 1883 t.). V Lejdě působil od 1850 jako mimořádný, od r. 1857 jako řádný professor dějin. Studoval dějiny a filologii, hlavně orientální, oběma věnoval také svou hlavní a stejně vynikající činnost vědeckou. Jeho *Supplément aux dictionnaires arabes* (Lejda, 1877-81, 2 sv.), pro arabisty neocenitelný, jest právě tak z nej-

znamenitějších prací asabské filologie, jako jest klassické jeho hlavní dílo: *Histoire des Musulmans d'Espagne jusqu'a la conquête de l'Andalousie par les Almoravides* (t., 1861 a 1881, 4 sv., něm. překlad Lip., 1874, 2 sv.) z nejlepších prací historických XIX. st. Zeměpis a historie Arabů sev.-záp. Afriky a Španělska byla vůbec hlavním jeho oborem. Jmenujeme z ní: *Scriptorum Arabum loci de Abbadidis* (Lejda, 1846-63, 3 sv.); *History of the Almohades* (vydání díla Abd-ul-Vahída Marrakóšiho, t., 1847, 2. vyd. 1881); *Ibn Badrúnův Commentaire historique sur le poème d'Ibn Abdoun* (t., 1848); *Geschichte Afrikas und Spaniens von Ibn Adhari* (t., 1848-52, 2 sv.); *Recherches sur l'histoire et la littérature d'Espagne pendant le moyen âge* (t., 1849) velmi rozšířeno, 2 d., 1881); *al Makkari, Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne* (t., 1855-61, 2 d., za pomoci Dugata, Krehla a Wrighta); *Edrisi, description de l'Afrique et de l'Espagne*, arab. s překladem, pozn. a slovníkem, společně s de Goejem (t., 1866). Z prací kulturně-historických uvádíme: *Het Islamisme* (Harlem, 1863, přel. do franciny 1879); *Die Israeliten zu Mekka* (Lipsko, 1864); *Le calendrier de Cordoue de l'année 961*, text s lat. překladem (Lejda, 1874), jakož i práce filologicko-kulturní: *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes* (Amsterd., 1845) a *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'Arabe* (s Englmannem, 2. vyd., Lejda, 1869). Bibliografii náleží jeho *Notices sur quelques manuscrits arabes* (t., 1847-51) a *Catalogus codicum orientalium bibl. Lugduno-Batavae* (t., 1851, 2 sv.). *Dk.*

Dože, ital. *doge* (z lat. *dux*, vojevůdce), titul nejvyšších úředníků v republikách benátské a janovské.

V Benátkách první **d.** (Paolo Anafesto či Paoluccio) zvolen byl r. 697 z potřeby sjednotiti vládu, a formule: **d.** »z boží milosti« svědčí, že měl moc takřka knížecí. V letech 737-42 hodnota dožecí byla potlačena, ale byvši obnovena, podržela moc předešlou. Od r. 756 byli **d-ti** přidáni sice dva tribunové, strážci zákonův, instituce ta však záhy zašla. R. 777 Benátky poprvé měly současně dva **d.** a to opakovalo se potom několikráte. Letopisec a **d.** benátský, And. Dandolo, vymezuje moc dožecí v prvních dobách takto: »Měli moc svolávati shromáždění lidu, zavíratí smlouvy, veletí vojsku, jmenovati tribuny a soudce, souditi směli ve všech rozepřích. Nad duchovenstvem vykonávali světskou moc u věcech světských, ba směli sáhnouti také k církevním trestům, investovali a nastolovali biskupy. Proto husté spory vznikaly s papežem, ale papeži vždy bylo povoliti.« Moc ta postupem času byla omezována: ve 2. pol. X. st. vznikla Velká rada, **d.** musil se raditi o věcech důležitějších s rádci sezvanými, a lid sám bděl nad svobodou ostražitě: z prvních 42 dožat, kteří vzdávali se do r. 1172, čtyři byli donuceni vzdáti se, pět zahynulo ve vzpouře, jeden byl popraven, osm sesazeno, a z těch někteří oslepeni nebo vypovězeni,

R. 1172 Velká rada osvojila si právo voliti d., jež dotud lid byl vykonával; odtud — na nějaký čas — pouze potvrzoval volbu. Za to nově zvolený d. házel lidu stříbrné peníze. Téhož roku moc dožecí omezena signorii, bez jejíž účasti žádný akt dožecí neplatil, a senátem, s nímž d. musil se raditi o věcech důležitých. R. 1229 zřízen soud posmrtný nad dožetem, r. 1268 ustanoven neobyčejně spletitý způsob volby a skrutinia a r. 1310 počíná v Benátkách výlučně aristokratická vláda rady deseti, jejíž předsedou byl d.; ona jest od r. 1355 všemohoucí. D-ti zbylo velmi málo práv: rozhodovati o míru a válce, vrchní velitelství vojenské (i to potrválo pouze na čas), udílení úřadů světských i církevních (později jen těchto), výroční slavnost zasnoubení s mořem a skrovný důchod 14.000 dukátů ročních; byl předsedou všech rad a rozhodoval za rovnosti hlasů; prapor jeho vlál nad palácem dožecím a peníze byly raženy s jeho obrazem; za to však podroben byl soudu Velké rady, která mohla odsouditi ho i k smrti, a byl omezen ve všem: nastoupení své směl ohlásiti pouze knížatům italským; vyslancům dával listy pověřující, ale depeše jejich a vůbec každý list směl otevřiti pouze u přítomnosti senátorů, z nichž z bydlili stále v jeho paláci; nesměl opustiti města; návštěvu nesměl ani přijmouti, ani oplátni bez dovolení; za chof on i synové jeho směli pojeti pouze Benátčanku; synové jeho vyloučení byli ze všech státních úřadů; platil pokutu za každé nedopatření. a dědici jeho dle výroku soudu posmrtného zodpovědni byli za každé zneužití moci. I nebyl d. leč jen představitelem státu, a vše, i kroj sám, upomínalo ho, že jest toliko služebníkem obce. Zákon z r. 1339 ustanovoval, že d. nesmí vzdáti se úřadu, ale d. Marino Falieri pro veležrádu byl stat (1355) a Franc. Foscari byl sesazen (1457), kdezto Andrea Contarini (1367) donucen byl přijati volbu výhrůžkou obžaloby z veležrády, kdyby se zdráhal. D. titulován byl pouze: »Messer doge«. Chof jeho (dogessa, dogaressa) bývala až do konce XVI. stol. korunována. — Poslední (123.) d., Ludovico Manin, poděkoval se 12. kv. 1797. — Srv. Daru, Histoire de Venise (kapit. 6, 39 a j.); Cecchetti, Il doge di Venezia (1864).

V Janově zařizení hodnosti dožecí jest plodem vítězství lidu nad šlechtou (1339). První d., Simone Boccanera, zvolen byl od lidu akklamací, a ten způsob volby a sesazování potrvál. D. musil býti vzat z lidu a náležeti ke straně ghibellinův. Úřad jeho dle ústavy byl doživotný, ale ze 36 dožů, kteří vystřídali se v l. 1339—1528, 10 se ho zřeklo, 7 bylo sesazeno, 3 vyhnáni, jeden otráven a jeden stat. Opětovně byl úřad ten odstraněn, a moc i význam jeho měnily se za ustavičných svárův domácích. Nejčastěji zastávali ho členové rodův Adorno (6krát) a Campo Fregoso (14krát). — Ústava Ondřeje Doria (1528) učinila hodnost dožecí přístupnou pouze šlechtě (jistému počtu rodin), skrátila dobu úřadování na 2 léta, zavedla podobně spletitý způsob volby jako v Benátkách, ob-

klopila d-tě podobnými obfadnostmi a uvalila ho v bezmocnost. Moc zákonodárnou sdílel s velkou a malou radou, v nížto měl právo veta; v moci výkonné omezen byl senátem (12 gubernatori) a komorou (8 procuratori). Zvolený d. musil býti aspoň 50 roků stár a bydlil po dobu úřadování v paláci dožecím, jež nesměl opustiti. Oslavován byl tak, jako d. benátský. První d. dle nové ústavy byl Uberto Cattaneo. Úřad ten potrvál až do r. 1797; r. 1802 byl obnoven, ale pouze na 2 léta. *Koll.*

Dožice, ves a deskový statek v Čechách, hejt., okr. Blatná (17 km sz.), fara Čížkov; 96 d., 594 ob. č. (1890), 2řf. šk., pš., kaple sv. Michala stojící na vrchu Kamejku, se zvony z r. 1452, krásný zámek, pivovar a dvůr řádu maltánského v Praze. Pod obcí na západ na potoce Brůdka z mlýny.

Dožinky viz Obžinky.

Doživotní důchod. Smlouvou o d. d. (*Leibrente*) zavazuje se jedna strana druhé za určitou sumu peněžní nebo jinou v penězích oceněnou věc poskytovat jistý roční plat po čas života jedné z obou stran anebo i osoby třetí. Důchod vyplácí se v nedostatku zvláštní úmluvy čtvrtletně napřed. Poněvadž tu větší nebo menší prospěch stran závisí na okolnostech, jež neleží v jejich vůli, klade zákon smlouvu o d-m d-u do kategorie smluv od-vážných (*Glücksverträge*); nelze tedy smlouvu pro skrácení po polovici pravé ceny (*laesio ultra dimidium*) odporovati (§ 1268. obč. z.). Věřitelové oprávněného jsou odkázáni pouze na jednotlivé dávky, kdezto děti mohou žádati, aby díl renty, jehož lze postrádati, byl uložen a alimentární nároky jejich na něm pojištěny (§§ 1284—1286. obč. z.). *Škl.*

Dr., skratek znamenající doktor.

Drá (arab. ráme), arabská jednotka pro délkovou a plošnou míru odpovídající našemu loktu = 67,75 cm.

Drá, též Vádí Dráa, feka v Marokku, vzniká na již. svahu Vysokého Atlasu ze dvou pramenů, proráží pásmo Sagerúské a tvoří údolím svým úrodnou Araby a Berbery obydlenou a po ní nazvanou oásu; u místa el Hámidu obrací se na západ a potom na jihozápad, tvoří jižní hranici marockou a po 1150 km dlouhém toku vlévá se u mysu Núnu do Atlantského okeánu. D. jest feka velmi chudá na stálou vodu, tak že jen v době tání sněhu a dešťů přivádí vodu až do moře; v létě krátce po vystoupení z hor vodu ztrácí a její řečiště a údolí na mnohých místech upravují se v pole a lučiny, jinde tvoří pouhé pustiny bez života. Síťka její v létě jest 30—40 m, hloubka 0,5—0,7 m, za plíště však jest 150 m široká, 1,5—3 m hluboká; poříčí její 167,070 km², největší přítok na pr. bř. Merkala.

Draas (maď. *Daróc*), ves na ř. Malém Homorodu v udvarhelyské župě okr. homoródo-klánské v Sedmíhradech s 959 ob. (1890), z nichž 587 Němců, 370 Rumunů a 47 Maď., tvořila nejvyšší stanici králem Gejsou II. ve XII. století založených osad sasických v Sedmíhradech. V okolí nalezeno hojně bron-

zových zbraní z doby dakorománské. Opevněný evang. kostel náleží k nejznamenitějším stavitelským památkám slohu románského. Na blízku solné prameny a solná ložiska. *Dkl.*

Dráb, ve středověku až do XVI. stol. vojín pěší. Nadále vykonavatel soudních nebo jinak úředních nařízení zvláště v obcích venkovských. *F.M.*

Draba, osívka, rod rostlin z řádu křížokvětých (*Cruciferae* Juss), zahrnující byliny jednoleté, dvouleté i vytrvalé, nejčastěji malé, polštářkovitě rostoucí a hvězdovitými chloupky našedivělé. Listy nejčastěji celé, přizemní nahloucheny v růžice, lodyžní často žadné. Květy malé, bílé nebo žluté, bezlistenné. Kališní lístky stejné, krátké. Korunní plátky celé vykrojené neb i dvoudílné (u sekce *Erophila* [DC]), tyčinky nezubaté. Šešulky malé, po-

podobají se d. značně škvorům (*Forficula*). Barva jejich jest nejčastěji černá, hnědá nebo nažloutlá, jsou však také druhy velmi pestré, ano (v krajinách tropických) i pěkně kovově lesklé. Živí se většinou látkami zetlelými nebo hnilými, živočišnými i rostlinnými, a nalézáme je proto nejčastěji v lesích pod zetlávajícím listím a mechem, na trsu zvířecím, na mršinách, ve starých houbách a pod.; mnohé druhy žijí stále v mraveništích, v dobré shodě s hostiteli svými (u nás na př. některé druhy z rodů *Myrmedonia*, *Atemeles*, *Lomechusa*, *Dinarda*, *Microglossa*, *Oxypoda*, *Euryusa* a j.), v tropech také v osadách všekazů (termitů). Jen pořídku objevují se d. ve květech různých rostlin, jako na př. *Anthobium*, *Anthophagus*, *Omalium*; z těchto jeví některé rody neobvyčejný u broukův úkaz, že mají totiž mimo oči

C. 1212. Drabčící.

1. Světlonožec smrdutý (*Ocyopus olens* Müll.). — 2. Drabčík srstnatý (*Staphylinus pubescens* De Geer). — 3. Lejnomil kovový (*Philonothus aeneus* R.). — 4. Krátivec červený (*Oxyporus rufus* L.). — 5. Rudosttník pobřežní (*Paederus riparius* L.). — 6. Drabčík císařský (*Staphylinus caesareus* Ced.). — Obr. 3., 4. a 5. slabé zvětš.

dlouhlé nebo eliptické, řídčeji čárkovité, přisedlé s chloupnými plochými nebo málo vypouklými; příhrádky nejčastěji mnohosemenné, semena zřadá. Známé asi 150 druhů zvláště na horách v krajinách studenějších domácích, z nichž také dva u nás jsou domovem. Brzy z jara vykvétá na písčinách, u cest i na mezích osívka jarní či nouze (*D. verna* L.) s listy veskrze v přizemní rosety nahlouchenými, kopisťovitě kopinatými a nejčastěji celokrajnými. Plátky do polou zklané, šešulky podlouhlé neb okrouhle vejčité. *Vs.*

Drabant viz Trabant.

Drabař viz Velbloudi.

Drabčící (*Staphylinidae* čili *Brachelytra*), velmi význačná a rozsáhlá čeleď brouků, čítající nyní již přes 4100 známých druhů ve všech dílech světa; náležejí k broukům pětičlenným (*Pentamera*), ač výjimkou některé rody v chodidlech mají pouze 4, ano i jen 3 články. Tělo jejich jest zpravidla tenké a dlouhé, buď válcovité nebo sploštělé, a krovky vždy skráceny tak, že valná část hřbetu bývá nepokryta; zvláštností touto, jakož i tím, že mnohé druhy v běhu ohýbají zadeček vzhůru,

složené na temeni po 2 očkách jednoduchých. Larvy d-ků podobají se velmi broukům dospělým, žijí se různým drobným hmyzem a hnilými látkami ústrojnými a zakuklují se zpravidla v zemi. O zevrubném rozdělení d-ků nelze nám tuto pojednat; z předešlých našich druhů, jichž zajisté na 600 u nás žije, jmenujeme některé druhy obecnější a nápadnější, znázorněné připojeným vyobr. č. 1212. Sviž nožec smrdutý (*Ocyopus olens* Müll., obr. 1.) jest zcela černý a náleží k největším druhům našim (25—30 mm); objevuje se dosti zřídka v listnatých lesích a liší se od jiných bezkřídých druhů tohoto rodu tím, že létá. K známějším druhům patří drabčík císařský (*Staphylinus caesareus* Ced., obr. 6.), 15 až 20 mm veliký, černý, s krovkami hnědočervenými; tykadla a nohy jeho jsou červenožluté, obruba zadního kraje štítu šijového a 1. kroužku břišního, jakož i šikmé skvrny na 4 kroužcích hřbetních pokryty jsou chloupky zlatožlutými. Jiný obecný druh téhož rodu jest drabčík srstnatý (*Staphylinus pubescens* De Geer, obr. 2.). Ve hnoji a trsu zvířecím bývají četné druhy rodu *Philonothus* Leach, jako

na př. černý a kovově lesklý lejnomoil kovový (*Philonothus aeneus* R., obr. 3.). V lesních houbách často nalézáme pestrého, černě, červeně a bíle skvrnitého drabčika (*Oxyporus rufus* L., obr. 4.). Na vlhkém písku a bahně poběžným žijí četné druhy rodu *Stenus* Latr., jakož i pestří rudoštítníci (*Paederus* Gr.), z nichž nejhojnější jest rudoštítník poběžní (*Paederus riparius* L., obr. 5), červený, s krovkami temně modrými, na hlavě, kolenech, na zadní části hrudi a na konci zadečku černý. LD.

Drabeskos viz Drama, město tur.

Drabík Mikuláš, blouznivec bratrský (* 1588 ve Strážnici na Moravě — † 1671 v Prešpurce), byl r. 1616 na synodě žeravické zřízen na kněze a přidělen ke sboru v Drahotouši. Po vydání mandátů císaře po r. 1620 musil opustiti svou vlast a žil v Lednici v Uhrách, zabýváje se obchodem se sukny, ale pro nespřádání svůj život a pro náklonnost k opilství upadl v neváznost a zbaven jest své kněžské hodnosti. Od té doby stihaly ho všeliké nehody a D. upadal v podrážděnost myslí, která v únoru 1638 vyvolala první jeho vidění, jehož obsah byl, že Bůh přivede od severu a východu svá vojska k osvobození vyhnancův. Od r. 1643 vidění ta se opakovala, a D., jenž předpovídal, že dům Habsburský ztratí nejen korunu císaře, ale všechny země své. Bedřich Falcký dostane Čechy, Jiří Rákoczi Uhry a kurfirst brání Moravu, posílal vidění ta J. A. Komenskému do Elblagu, aby je uveřejnil. Komenský s počátku nepřikládal jim mnoho víry, ale když r. 1650 sešel se s D. em v Uh. Skalici, pojal k němu přes odpor kněží bratrských Jana Efronia, Jana Felina a Pavla Veterina úplnou důvěru a odhodlal se na jeho vyzvání k cestě do Sáryš. Potoka, kam se také D. odebral pohnout Rákocziho, aby se ujal víry evangelické. Od té doby měl D. na Komenského veliký vliv, i naléhal stále na něho, aby vidění jeho vydal tiskem. Komenský měl již r. 1654 rukopis k tisku upravený, ale teprve r. 1657, když D. prohlásil pád Lešna za trest na Komenského seslaný, protože nevydáváním vidění protiví se vůli Boží, vydal knihu »Lux in tenebris«, do které kromě proctví Kottarových a Poniatovské přijal vidění D-ova. Knihou tou způsobil si Komenský mnoho trpkosti, ale víra jeho v D-a se nezmenšila, ano r. 1659 vydal obranu proti útokům ve spise »Historia revelationum«, r. 1663 krátký výťah z nich a r. 1664 nové jejich spracování. Proti D-ovi vystoupili v Uhrách jmenovaní již kněží bratrští, a když veškero přemlouvání a důkazy neprosplvaly, byl D. z rozkazu soudu prešpurského obžalován z veležrády, uvězněn a 16. čce 1671 v Prešpurce veřejně popraven, když před tím jesuitům se podařilo pohnouti ho k tomu, aby prorocství svá odvolal a víru katolickou přijal. Napsal dva spisky: *Nahlédnutí do hrozné propasti soudů božích* (Amsterdam, 1662) a *Traktát o vyvolených* (t.). D. líčí se jako opilec a člověk podvodný, ale na protu tomu velmi mnozí jeho exstase a vidění za upřímné mají a podvod z nich úplně vy-

lučují. Viz Grüneberg, De Nicolao Drabicio (Altorf, 1721); Bayleův článek Drobicius; Gindely, Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss. 1855; Dr. J. Kvacsala, v ČCM. r. 1891 a ve spise: J. Am. Comenius, sein Leben u. s. Schriften (Lipsko, 1892). J. Kv.

Drábov, lesnaté pásmo horstva Brdského, které severozápadní část okresu berounského prostupuje a na vrchu Dědu (492 m) nejvyššího bodu dosahuje. Jižní svah pásma tohoto jest velmi způsobilý k pěstování vinné révy, a vskutku založeno zde již několik vinic, z nichž největší zove se »Paula«.

Drabovské křemence (viz D. v geologu) tvoří pásmo ve zpodním silurském útvaru českém, které jest vyvinuto v podobě vnitřní ellipsy. Jsou to drobnozrnné, tvrdé pískovce s tmelem hlinitým aneb i křemenitým, které se nalézají v lavicích až na 2 m mocných a bývají proloženy tmavošedými břidlicemi na sílu bohatými. Hodí se výborně za šterk, jakož i za kámen dlažební a lámuou se pro pražské dláždění u Řevnic. Jsou-li nakloněny, vynikají jako ostré hřebeny na vrcholu hor a často vydouvají se v synklinální klenby. Vytvořují ellipsu na sev.-východ otevřenou, která počíná u Brandýsa n. L., jde přes Popovice k Nové Libni, přes Kobylisy, kdež tvoří u Holešovic kolmé stěny, Královskou oborou k Hostivickým; zde mizí a vyskytuje se zase u Ptíc, odkudž jde až k Hýskovu. Souběžný pruh, který mohutným vržením jest vyzvižen, možno pozorovati od Chval přes Hloubětín na Židovské peci, po Žižkovu, Kanálskou zahradou na přč Prahou od nového musea ke Skalce u Emaus. Na druhém břehu vynikají na Skalce u Smíchově a jsou pak roztroušeny jako vyčnívající skalky v údolí košířském, u Motol až k Berounce. Na druhé straně Berounky probíhá pásmo na pohoří Brdatka a Děd, kdež u usedlosti Drabova jsou bohaty na zkameněliny. Pruh jejich opět se objevuje u Cerhovic a jde odtud ke Komárovu, Hořovicům na Plešivec hostomický, skládají pak pohoří Brdy a jdou pak ku Zbraslavi. Na druhé straně Vltavy zjevují se u Kunratic. Hostivař a Tlustovous. Mimo to jsou osamocené ostrovy na jihozápadě mezi Mýtem a Radnicemi až k Plzenci. — Zkameněliny jsou poměrně vzácný a jen asi na tři naleziště Drabov, Veselá a Trubsko omezeny. Nejčastějším zjevem jsou jakési rozvětvené chodbičky, které jdou kolmo na směr vrstev a které se pokládají za chodby červů (*Scolithus*). Z trilobitů, jichž uvedeno bylo 10 rodů v 21 družích, nejobyčejnější jsou *Asaphus ingens*, *Calymene pulchra*, *Dalmania socialis*, *Trinucleus Goldfussi*, z ostatních koryšů 8 druhů, hlavonožci zastoupeni jen 1 druhem rodu *Orthoceras*, rovněž i málo ramenonožců se zde vyskytá; z ostnonožců uvádí se 12 druhů z oddělení cystoid. Pa.

Drabschitz viz Travčice.

Drabus viz Drahobuz.

Drac [drak], řeka jihovýchodní Francie, 148 km dlouhá, temení se v massivu Champsaurském v dep. Hautes-Alpes, protéká pak

dep. isérský směrem sev.-záp. a záp. a nedaleko Grenoblu vtéká do Iséry. Přítoky: D. d'Orcières, Souloise, Ebron, Gresse v levo, Sevreraise, Bonne a Romanche v pravo.

Dracaena Vand., dračinec, rod rostlin jednoděložných z řádu *Liliaceae*, čeledi *Smilacaceae*. Keře nebo stromy bez podzemních výběžků, s listy dlouhými, čárkovitými, podél žilnatými, tuhými, na konci kmene neb větví chocholatě nahlučenými. Květy obojaké, dosti drobné, v bohatých latách sestavené. Okvěti zelenavé nebo bělavé, čnělka nitovitá, plod bobule 3—1pouzdrá, s velkými semeny. — Dračince jsou v ohledu anatomickém zajímavé rostliny, neboť ačkoliv jako palmy a jiné jednoděložné mají svazky cévní uzavřené bez kambialního kruhu, přece ve kmeni svém pravidelně tloustnou jako kmeny dvojděložných rostlin. To děje se pomocí zvláštního kruhu vždy živého pletiva uvnitř kmene, jenž jako kambialní kruh rok co rok nasazuje nové vrstvy i mezisvazkové i nové svazky cévní. Dračinců čítá se asi 36 druhů rozšířených v teplých zemích starého světa. V novější době staly se oblíbenými rostlinami ozdobnými v domácnostech a sklenících a jsou proto obecným zbožím obchodu zahradnického. Zimu u nás ve volné přírodě žádný druh nesnese, ale na jihu Evropy daří se jim výborně pod širým nebem a nezfídka dosahují vzrůstu stromovitého.

D. Draco L., dračinec obecný (viz přílohu), jest domovem na Kanárských ostrovech. Na Sokotoře roste nejbujněji, kdež kmen nabývá až 16—24 m výšky. Slavné pověsti nabyly obrovský strom dračincový v Orotavě na ostrově Teneriffě, o němž první podrobné zprávy uveřejnil Humboldt. Kmen tohoto stromu nevysoko nad zemí měl v objemu asi 15 m a uvnitř velikou dutinu. V tomto stavu našli jej zde již Španělové, když ostrov Teneriffu opanovali. Dle novějších měření byl stár asi 5000—6000 let. Guanchové, praobyvatelé ostrova, vzdávali mu božskou úctu. R. 1868 byl prudkým větrem z kofen vyvrácen. — Z větví a kmene dračince buď přirozeně buď z učiněných nářezů vytéká zvláštní na vzduchu tuhnoucí, červeno-hnědá pryskyřice, dračí krev (*Sanguis draconis*) zvaná. Tato se v alkoholu, v aetherických nebo tučných olejích a v alkaliích rozpouští v krvavou barvu. Užívalo se jí již za pradávna za barvivo i k balsamování a léčebným účelům. V hrobech Guanchů často se vyskytá. Také v obchodu starých daleko se rozvážela. Řekové dostávali ji z Indie (snad z jiných druhů dračinců) a proto ji nazývali *κιννάβαρι ινδικόν*. Dračí krev nynějšího obchodu pochází z několika rostlin. Hlavní vývoz dračí krve jest na Sokotoře.

D. terminalis ve Vých. Indii a na ostrovech Tichého oceánu domácí a pěstovaná. Kofenů užívá se nejen co léčebného prostředku, ale i co potraviny. Sází se do plotů a na hranicích místo mezníků. Listím kryjí střechy nebo zabalují různé předměty. — Dračince zároveň s některými příbuznými rody (*Cordylina*, *Dasyllirion*, *Yucca*) svým vzrůstem a mnohými

znaky tvoří charakteristické typy mezi jednoděložnými. A tímto již poukazují ku starobylosti svého původu. Dle nálezů ve vrstvách zemských žily již v nejstarších třetihorách a za doby té rozšířeny byly i po celé Evropě zároveň s palmami.

Draco L., rod ještěřů tlustojazyčných z čeledi agam (*Agamidae*), z podčeledi agam pokřovních (*Dendrobatae*). Jsou to ještěři malí, těla štíhlého, drobně šupinatého a opatřeného padákem; mají přední nepravá žebra (5—6 párů v pravo a v levo) prodloužená a na nich bílou letací napjatou. Hlava jest vysoká, v předu tupá, oko má zřítelnicí okrouhlou, bubínek ušní buď lysý, buď šupinkami přikrytý, přední zuby mají podobu klův a zadní jsou trojhroté. Krk jest poměrně delší než u jiných ještěřův a má ve spod kožnaté, duté výrostky. Vysoké a štíhlé nohy mají vesměs po 5 prstech s krátkými a zakřivenými drápy; pórů na stehnech není. Ocas velmi dlouhý. Z 18 druhů tohoto rodu, žijících v oblasti asijské (kromě Ceylonu), zvláště pak ve Vých. Indii a na Sundských ostrovech, nejznámější jest draček létající (*D. volans* L., viz přílohu), až 30 cm dlouhý, z čehož asi 1/2 připadá na ocas. Tělo má podle stáří a místa, kde přebývá, různé, ale vždy pěkně zbarveno. Hlava bývá nejčastěji zelenavá, hřbet a bílá padáku přímo u hřbetu barvy hnědé s leskem kovovým, růžovými pruhy a tmavými skvrnkami i žilkami, vnější část bílá jest růžová neb oranžová s tmavými příčnými pruhy a obrubou stříbrolesklou. Rásnaté výrostky na hrdle jsou žluté, zpoděk padáku modravý s tmavými skvrnkami, okončiny a ocas zdoben pruhy růžovými a hnědými. Bubínek ušní jest lysý; za okem jsou nepatrné hrboly a samci mají na šiji podélné hřebínky s okrajem pilovaným; bílá padáku napjata na prvních 6 párech žebér nepravých a v zadu ku stehnu připojena. Druh tento žije zejména na Javě, Pinangu a Singapuru, přebývá v korunách stromů, po jejichž větvích hopkuje neběhaje a živí se hmyzem, jež skokem si lapá. Umí se napjatým padákem šikmo drahou neb obloukem snést s větve na větev do vzdálenosti až i 6—9 m; jinak létati ovšem neumí. Samice prý snáší vejčka do dřevých stromů. *Br.*

Dracocephalum L. [-akocefa-], včelník, rod rostlin z řádu pyskatých (*Labiatae* Juss.) s kalichem trubkovitým, nestejně 5zubým a zpyským. Koruna zpyská s trubkou útlou, tenkou, rozšířenou v nadmuté hrdlo; horní pysk vyklenutý a zklaný, dolní s lalokem prostředním obsrdčitým. Tyčinky 4 přiblížené, pod hoňením pyskem souběžné a konci svými do předu ohnuté; z hoňení jsou delší. Pytlíčky prašné leží v rovné čáře nad sebou a pukají společnou skulinou. Vytrvalé byliny s listy celokrajnými, zubatými nebo skoro dlaniť peřenoklanými. Známé asi 30 druhů v Evropě a Asii domácích. Na keřnatých a skalnatých vápencových stránkách okolí Karlova Týna, na př. na Veliké Hoře a na Roblíně, roste úhledný včelník rakouský čili dračí hlava (*Dracocephalum austriacum* L.), vytr-

valý druh teprve dále na jihu obecnější. Lodyha i listy na rubu jsou vlnatohuňaté. Listy hluboce pfeenodilné mají úkrojky čárkovité, celokrajné, na hořeních listech mimo to osinaté. Lichopfesleny tvoří listenatý klas. Hoření pysk kalicha jest velmi veliký, vejčitý a chruplavkovitě žilnatý. Prašníky jsou vlnaté, koruny veliké, fialové. Kveté v květnu a červnu. V zahradách pěstuje se jako koření z Himálaje a Sibíře pocházející a v jihových. Evropě zdomácnělý včelník moldavský či turecká melissa (*D. moldavicum* L.), mající listy kopinatio-podlouhlé, hluboce vroubkovano-pilovité a lichopfesleny v úžlabí listů stále se zmenšujících klasovitě shloučené Koruny fialové nebo bílé. Jednoletá, asi $\frac{1}{2}$ m vysoká v červenci a srpnu kvetoucí rostlina tato bývala officinální. Vs.

Draconarii [-koná-], nosiči korouhve s drakem, jakéž užívali římskí císařové od Konstantina. — D. zvaní i vojáci papežští při průvodech, již nosili na kopí obraz draka pod křížem.

Draconites [-ako-] Johann, něm *Drach* nebo *Trach*, po rodném městě také *Karlstadt* zvaný, reformátor něm. (* 1494 v Karlstadě — † 1566 ve Vitemberce). Byl professorem a kanovníkem v Erfurtě, odkud však r. 1521 přistoupiv ke straně Lutherově, byl vyhnán i působil jako kazatel na různých místech, r. 1534—37 v Marburce a 1551 v Roztokách, kde stal se superintendentem. Úřadu toho musil se r. 1560 pro odpor duchovenstva vzdáti, i spravoval na to do r. 1561 pomezanské biskupství, odkud navrátil se do Vitemberka. Zanechal po sobě nedokončenou polyglottu bible *Biblia pentapla* (Vitemberk Lipsko, 1563—65) s řádky textu hebrejského, chaldejského, lat. a německého a hlavní dílo *Gottes Verheissungen in Christo* (Lubek, 1549 až 1550, 2 sv.).

Dracontium [-ako-] L., z mijovec, rostlinný rod z čeledi *Aroideae*, tribu *Callaceae* (dábliko vitě) a sekce *Orontiaceae*, jehož obojaké květy mají 5—8klané okvěti, tolik též tyčinek a neúplně 2—3pouzdrý semenník, jehož čnělka nese 3laločnou bliznu a jehož pouzdra skrývají po 1 vajíčku na střední semenici. Plod je bobule. D. roste jako bylina v tropické Americe a v Asii, vynikajíc dlouze řapikatými znoženosečnými listy a toulcem tmavohnědým nebo fialovým. Člunkovitým a stálým, a krátkou palicí, květy všude hustě obrostlou. Známé 3 druhy rozdělují se v sekci *Eudracontium* a *Godwinia*. Z oněch zvláště důležit: *D. spinosum* L., z. trnatý, snad od kolcatých hrboulků hustě na oddenku rozložených tak pojménovaný a oddenkem hojně mouky poskytující (na Ceyloně a ve Vých. Indii) a *D. polyphyllum* L., z. protisečný, v Japanu a v Již. Americe. Rozvíjející se květy jeho páchnou zdechlinou a oddenky majíce moc počišťující vyhánějí plod. — V zahradách pěstované t. zv. *D. lancaefolium* a *sagittaeifolium* kladou se k rodu *Spathiphyllum*. Déd.

Dracontius [-konc-] Blossius Aemilius, lat. básník V. st. po Kr. Žil v Karthagině,

kdež zaměstnával se, jak se zdá, obhajováním na soudě. V básních svých osvědčuje skutečné nadání poetické, jakož i nevšední znalost římské literatury klassické a píser. 1uctví křesťanského. Ovšem vad doby oné, zvláště rhetorické nabubřelosti a jakési slohové ptesyčnosti, není ani on prost. Máme zach íny jeho menší epické básně jednající o l'átkách ze staré mythologie (*Hylas*, *Raptus Helinae*, *Medea*), nebo vážené z rhetorických c. čení (*Verba Herculis*, *Deliberativa Achillis*, *Controversia de statua viri fortis*), dále dvě svatební písně (*epithalamia*), elegickou báseň *Satisfactio*, psar. ve vězení, ve kteréž prosí o milost vandalského krále Gunthamunda (vládl r. 484—96), že místo něho opěval nepřitele jeho, konečně didaktickou báseň křesťanskou *De laudibus dei* (nebo *De deo*) ve třech knihách, v níž chem poetickým vykládá stvoření světa. Do nemalou podobnost v mluvě, metrice a celém výkladu přikládají mu někteří i epickou báseň (971 hexametru) zvanou *Orestis tragoedia*. Poslední vyd. básní D-tio-vých jest Duhnovo (Lipsko, 1873). RNk.

Draconum zlatý a stříbrný, velmi tenký a jemný plech z mosazi nebo nového stříbra, který po vyvážení se tepe, aby nabyl lesku a tuhosti. Užívá se ho na ozdoby pým-káfské. Rka.

Draunculus [-kunk-] Schott, rostl. rod čeledi *Aroideae*, tribu *Araceae*, sekce *Dracontulinea*, rostlina vytrvalá s hlízovitým oddenkem a dlouze pošvitými znoženoklanými listy. Na konci stonku až 1 m dlouhého jest květní palice ku konci kyjovitá a tam bezkvětá, objatá toulcem svinutým, po okraji odchlípeným. Prašníky otvírají se dvěma děrami na svém vrcholu. Blizny jsou sedavé, smačknuté polokulaté. Bobule jedno- neb chudosemenné. V jižní Evropě roste *D. vulgaris* Schott (*Arum* D. L.), aron ještěr, dábliček, se stonkem dlouhým, skvrnitým a toulcem na vnitřní straně hnědočerveným. Tam objevuje se *D. canariensis* K.; oba druhy bývají též ve sklenicích *D. crinitus* Schott (*Arum muscivorum* L.), rovněž v jižní Evropě pěstovaný, klade se k rodu *Helicodiceros*. Déd.

D. v zool. viz *Filaria medinensis*.
Drač (ital. *Durazzo*, fr. *Duras*, alb. *Durra*, slov. D.), staroslavné přístavní město ve střední Albanii, nyní napolo v sutinách uprostřed nezdravých výparův okolních lagun; stanice parníkův a východiště cest do střední Albanie; má jen asi 1200 ob. Dovož r. 1891: 1,541.683 zl. (1730 842 z Rakouska), vývoz 1,010.949 zl. (1/10 do Rakouska). — Založeno bylo od Hellénův z Kerkyry pode jménem *Epidamnos* a vzpomíná se na počátku války peloponnéské, která mezi jinými podněty se vzhála i z vnitřních sporův v této osadě, mezi domácími stranami a jejich ochránci. Pod římskou vrchností přezváno na *Dyrrhachium* a stalo se důležitým místem na cestě z Říma do Orientu, u převozu do protější Italie (do Brundusia) a u východiště silnice »via Egnatia« do Thessaloniky. O velikém obchodu svědčí stříbrné mince dyrrhachijské, obecně v nálezcích na polo-

ostrově až do Bulharska a do Sedmihradsku. Za občanských válek římských Caesar sevřel Pompeia v D. Jachiu, ale marně, načež válka rozhodnuta v Thessalii u Farsala (48 př. Kr.). Za středního věku D. byl přední pevností Byzanců na Jaderském moři, důležitou ve styčích s Itálií, Srby i Bulhary. Bulhaři opouštěli D. na čas za cara Samuela koncem X. st. i. R. 1018 poslední car jejich Ochridské říše Jan Vladislav padl při oblehání D.-e. V XI. a XII. stol. D.-e několikrát se zmocnili Normaní dolejší. Ok. 1205—15 jej drželi Benátčané, potom despotové épeirští. Od r. 1257 král Manfred jako véno manželky své Heleny, dcery despoty Michaila II. Potom byl D. 1272—1368 hlavním městem »regni Albaniae« neapolských králův z rodu Anjou. Měl tehda obyvatelstvo smíšené z Italův, Albánců, Řekův a Slovanův, s kanceláří latinskou a řeckou a se sídlem četných velmožův albánských, byl nákladně opevněn a provozoval značnou plavbu a jmenovitě obchod s mořskou solí. Ve XIV. století byl velmi tísněn od sousedních Srbův a Albáncův, až se ho 1368 zmocnili albánská knížata z rodu Topia. Ti jej za tísně turecké přenechali republice Benátské. Benátčané tu pak vládli 1392—1501, načež D. trvale se dostal Turkům. *KJk.*

Drač, bot., viz *Berberis*.

Drača, klášter srbský, z hodiny jihozáp. od Kragujevce, zbudovaný v l. 1631—37 od knížete Staniše Mlatušimy. Když jej později Turci vydrancovali a spálili, obnoven Tomou Vučićem Persicem. V klášteře pochováni jsou slavní junáci Jovo Dobrača a Jovo Vukomanovič.

Dračena, ruská omeletta.

Dračevioa, župa starosrbská v XII.—XV. století na severní straně vjezdu do zálivu Kotorského. V ní založil r. 1382 bosenský král Tvrdko I. hrad Novi [grad], *Castrum novum*, dnešní srb. *Herceg-Novi*, it. *Castelnuovo*. *KJk.*

Dračí čluny v Číně jsou dlouhé, úzké čluny pro 40—80 osob, jakých užívají Číňané při závodech veslařských, hlavně však o slavnosti 5. dne 5. měsíce (spadající obyčejně na červen).

Dračí hlava ve stavitelství jest trouba u střešního žlabu vyčnívající, dračí hlavě podobná, kterouž voda odtéká. V moderním stavitelství, kde dešťová voda se svádí se střešních odpadacími troubami k patě stavení, užívá se d. h.-vy jen jako dekorativního prostředku při stavbách gotických nebo v renaissanci české, belgické, francouzské i německé.

D. h. v botan. viz *Dracocephalum austriacum* L.

Dračí hory (holl. *Drakenberge*), též *Kathlamba*, pohory v již. Africe na hranici mezi územím Basutů, Natale a svob. státem Oraňským; počínají na 29° 30' j. š. třemi skoro rovnoběžnými pásmy, mezi nimiž rozkládají se pusté, častými váncemi sněhovými navštěvované planiny. Za 30° s. š. spojují se pásma ta v jedno, které podobno jsou strmé zdi, táhne se na sever a rozvětňuje se v několik pásem různých jmen až skoro k řece Lim-

popu. Nejvyšší hory jsou: *Giants Castle* 2940 m, *Champagne Castle* čili *Kathin Pik* 3160 m a *Mont-aux Sources* 3651 m; nejdůležitější průsmyk *Van Reenen* 1640 m, kterým vede cesta z *Harrismithu* do *Natalu*.

Dračí jeskyně viz *Děmanová*.

Dračí krev (*Sanguis draconis*), pryskyřičnatá hmota, červenohnědá, na prášek rozetřena krvavě červená, bez vůně a chuti. V obchodě jsou tyto druhy: 1. D. k. východoindická, ze šupin plodů východoindických palem *Calamus Draco Weed.*, *C. verus*, *C. petraeus* a j.; 2. D. k. kanárská, vytékající z nařiznutého kmene rostliny *Dracaena Draco* L., rostoucí původně na ostrovech Kanárských; 3. D. k. americká, vytékající z nařiznutého kmene západoindické rostliny *Pterocarpus Draco* L. (*Papilionaceae*). Slouží k barvení fermeží; cena jeho co léčiva není valná. Poslední uvedeně dva druhy se již v obchodu skoro nenalézají. *Jd.*

Dračí měsíc viz *Měsíc*.

Dračínoo (dračí strom), bot., viz *Dracaena*.

Dračí řád: 1) D. ř., rytířské, od císaře Sigmunda po porážce nikopolské založené, ale brzo zaniklé družstvo, mající za znak draka s křížem a s nápisem: *O quam misericors est Deus*. — 2) D. ř. (*Sung-lung-pao-sing*), čínský vojenský řád v podobě medaile (zlaté, stříbrné nebo bronzové), na níž zobrazení jsou dva dračí. Zal. r. 1863 pro evropské důstojníky (Francouze), již získali si v taipingském vzbouření zásluhu o Čínu. Nosí se na levé straně prsou na světležluté stužce. Jiný d. ř. (řád dvojitého draka), založený rovněž pro Evropany r. 1881, má 5 tříd a 11 stupňů. Řád první třídy jest čtverhranný, ostatní kulaté, veskrze se dvěma draky v poli různém dle třídy řádu.

Dračí skála, něm. *Drachenfels*: 1) D. s., trachytový kuželový vrch v Sedmihoří (Siebengebirge) v prus. vl. obv. kolínském na pr. bř. rýnském, 325 m vysoký, se zříceninami hradu *Drachenburka* a s jeskyní, ve které dle pověsti žil velký drak, jež zabil Siegfried. Na jihozáp. svahu k Rýnu daří se réva, která dává velmi oblíbené červené víno »dračí krev« (*Drachenblut*) zvané. — 2) D. s., hora v Hardtu v bavor. Falcí porýnské, severozáp. od Landavy, 572 m vysoká, předmět četných pověstí.

Dražov, Dražov; ves v Čechách, hejt. Semily, okr., fara a pš. Lomnice; 10 d., 56 ob. č. (1890).

Draesecke: 1) D. Joh. Heinr. Bernh., evang. kazatel něm. (* 1774 v Brunšviku — † 1849 v Postupimí), stal se r. 1798 hlavním kazatelem v Möllnu v Lauenbursku, r. 1804 farářem v Ratzeburku, 1814 v Brémách, 1832 generálním superintendentem v provincii Saské se sídlem v Magdeburku, byv spolu jmenován evang. biskupem v titulární hodnosti, a vzdal se r. 1843 úřadu. D. byl pro svou kazat. výmluvnost, pro básnický vzlet a lyrickou barvitost svých kázání u veliké vážnosti, zvláště ve vzdělaných kruzích. Jeho stanovisko pod Herderovým vlivem bylo mírně racionalistické.

Povzbuzující byla jeho kázání vlastenecká v době nadvlády franc., směřující k osvobození Německa. Bohoslovné smýšlení jeho stávalo se během praxe vždy pozitivnějším, tak že prvotní stanovisko, s kterého se obracel »k myslícím ctitelům Ježíšovým«, úplně opustil, o mravní hodnosti lidské méně vysoce, o významu Kristovu evangeličtější smýšlel, což mu způsobilo mnohé příkoří. Také se stával proudurodnějším a srozumitelnějším, ač nepřestával přednáseti duchaplně, vroucně a srdečně o evangeliu. zvláště o jeho mravním vlivu na život. Spisy jeho; *Predigten* (1804—12, 5 sv.); *Deutschlands Wiedergeburt* (kázání, 1814, 3 sv.); *Gemälde aus d. heilig. Schrift* (1821—28). Srv. Lotze, *Zum Ehrengedächtnis des evangel. Bischof D.* **BM.**

2) D. Felix, hud. skladatel a spisovatel (* 1835 v Koburku), nabyv. hud. vzdělání na konservatoři lipské, pobyl několik let ve Výmaře a v Lausanně a seznámiv se s Lisztem a Bülowem, stal se horlivým obhájcem nového směru hudby. R. 1868 jmenován učitelem na král. hud. škole mnichovské, ale již násl. roku vrátil se opět do Lausanny za učitele na tamější konservatoři. Od r. 1876 žije v Drážďanech, jsa od r. 1884 učitelem a od r. 1892 profesorem hudební komposice na tamější konservatoři. Z četných jeho skladeb sluší uvést: opery *Gudrun* a *Harrat*, velké *Requiem*, několik symfonií, kantátu *Columbus*, klavírní koncert, *Adventní píseň*, klavírní kvintett, z kvartetta pro smyčcové nástroje, sbírky písní a skladeb pro piano a j. Jakožto spisovatel hojně přispíval do »*Neue Zeitschrift für Musik*« a o sobě vydal *Anleitung zum Modulieren* (Freiwaldau, 1876); *Die Beseitigung des Tritonus* (t., 1882) a veršovanou humoristickou *Lehre von der Harmonie* (2. vyd., 1886).

Dragačevo, planina v království Srbském, v kraji čačackém, podle níž jméno nese i okres krajinu tuto zaujímající.

Dragalj, tvrz v Dalmacii v sev. části Kotorská v Krivošijich při samé hranici černo-horské, na ochranu proti Černé Hoře.

Dragaš Jan, despot, jeden z knížat srbských za rozkladu říše ve XIV. stol. Otec jeho byl sebastokrator Dejan, jeden z dvořanův cara Štěpána Dušana; matka jeho Theodora nebo klášterským jménem Jevdokija byla sestra Dušanova. Po r. 1371 bratří despot Jan D. »gospodin« Konstantin a vojvoda Dimitr vládli v severovýchodní Makedonii, v okolí Žegligova (u Kumanova), Velbuždu (Kystendilu), Kratoru, Strumice a Štipu, veliké majíce důchody z dolů, ale jsouce již poplatníci turečtí, jako západní soused jejich král Marko, syn krále Vlkasina. D. zemřel krátce před r. 1381. Po něm panoval tam bratr jeho Konstantin († 1394); dcera jeho Irena byla manželkou byz. císaře Manuela Palaiologa, jehož syn, poslední císař Konstantin (1448—1453) pro toto srbské přibuzenství měl i příjmi Dragases. **KJ.**

Drage, feka, viz Drava.

Dragée [-ažé], cukrované mandle.

Dragendorf Georg, slovník lékařník a toxikolog (* 1836 v Rostokách), studia svá konal hlavně pod farmakologem Schultzem v Rostokách, kde i promovoval. Četnými svými pracemi lékařními získal sobě za krátko takové jméno, že byl r. 1864 povolán na universitu derptskou za profesora farmacie. Od té doby uveřejnil velikou řadu prací lékařních, toxikologických a farmakologických, z nichž některé o sobě vydány, jiné hlavně v odborných časopisech pro farmacii a farmakologii roztroušeny jsou. Nejznámější jeho knihy jsou »o soudním vyšetření jedu« a »o analýsi byline«. D-ovo jméno spojeno jest také s celou řadou praeparátů, které vynalezl a zlepšil. **Jy.**

Dräger Joseph Anton, malíř německý (* 1800 v Trevíru — † 1833 v Římě), žák akademie drážďanské, odstěhoval se r. 1823 do Říma, kde, maje znamenité koloristické nadání, maloval historické a náboženské obrazy, z nichž hlavní jsou: *Sv. evang. Matouš*, *Sv. Cecilie* a *Dvě Římanky*.

Dragma, ve staré algebře daná veličina. **Dragoman**, tlumočník, konsulární úředník při konsulátech v Orientě. Viz **Konsul**.

Dragomanov Michal, učenec maloruský (* 1841 v Hadači povltavské gub.). Fakultu hist-filologickou university v Kijevě absolvoval r. 1863 a stal se t. r. učitelem zeměpisu v Kijevě. R. 1865 postoupil za docenta kijevské university. Uveřejniv v »*Sanktpet. Vědom.*« stať o paedagogické ceně maloruského jazyka, byl jakožto ukrajinofilský separatista zbaven profesury a r. 1876 z Ruska vypovězen. V patách následoval pověstný carský ukaz proti maloruské literatuře, jimž další její rozvoj naprosto zaražen. R. 1878 D. přesídlil do Genevy, kde založil maloruskou tiskárnu, po výtce na vlastní práce, časopis »*Hromadu*« a skupil kolem sebe veškeru emigraci ukrajinskou. V témž roce na literárním kongressu v Paříži D. četl referát *La littérature ukrainienne proscrite par le gouvernement russe* a r. 1880 přijal spolupracovnictví v »*Géographie Univ.*« E. Reclusa, pro kteréž dílo vypracoval veškeru ethnografickou, statistickou a politickou část týkající se Ruska. Z Genevy byl r. 1889 povolán za prof. dějin na universitu v Sofii. Obsáhla vědecká činnost D-a jeví se v bezčetných statích v časopisech slovanských, franc., angl., ital. a německých, jakož i v brožurách a objemných dílech hlavně z maloruského folkloru, v kterémž drží se široké srovnávací metody. Vytkněmež čelnější: *Istoričeskija pěsni malorus. naroda* (s Antonovičem, 2 sv., Kijev, 1874—75, prémie petrohradské akad.); *Otgołoski rycarskoj počerji v ukrain. nar. pěsňach*; *Malorus. nar. razskazj i predanija* (t., 1876); *Novi ukraj. písní pro hromadški spravy* (Geneva, 1881); *Polityčni písní ukraj. narodu* (t., 1883—85); *Slavjanskija skazanija za počertvovanije sobstvenno dítě*, *Slav. varianti na jedna jevang. legenda*; *Slav. skazanija za rožděnije-to na Konstantina Vzl.*; *Zaběležni za slav. religiozni i jetičeski legendi*; *Origines bouddhiste du dit de l'empereur Con-*

stant et ces traces dans le folk-lore slave. Z dějin Ukrajiny: Po narodnym literaturam i autonomično provincialnym rucham; Vostočnaja politika Germaniji i sistema obrušenija; Ruskie v Galiciji, Literaturnoje dviženije v Galiciji (1848—73, pak 1873—80); Jevreji i Polaki v jugozap. kraje; Povisti Os. Fedkovyča z perednim slovom pro hač. ruske pšmenstvo (Kijev, 1876); Narodnyje jazyki a městnyj element v obučeniji; Po voprosu o malorus. literaturě (Videň, 1876); La littérature oukraiennne; Litératurnoje dviženije v Litvě; Istor. Polša i Vělikorus. demokratija; Avstro-ruskii spomyňy (Lvov, 1891). Z dějin literatury a politiky v Rusku: Pišmo Bělinskavo k Gogolu; Pišma Kavelina i Turgeněva k Herzenu; Pišmo Kostomarova k Herzenu; Liberalizm i Ženstvo v Rossiji. K vých otázce směřují: Či stoje dělo trebutet čistych sredstv; Turki vnutrenije i vněšnije; Vnutrennjeje rabstvo i vojna za osvoboždenije. Spisy pro lid: Pro ukr. Kožakiv, Tatar ta Turok (Kijev, 1876); Bractvo baptystiv na Ukrajini; Vira a hromadški spravy a j.

Dragomirov Michajil Ivanovič, gen. ruský (* 1830), vzdělav se na vojenské akad. v Petrohradě a byl prof. taktiky a téměř ústavě. R. 1866 účastnil se jako voj. attaché pruskorakouské války a vydal o ní spis *Očerki avstro-pruskoj vojny* (Petrohrad, 1867; něm. Berlín, 1868). R. 1868 jmenován gen. majorem a chéfm gen. štábu v Kijevě, pak velitelem 14. divise. V ruskoturecké válce roku 1877 velel předvoji ruské armády, vynikl při přechodu Dunaje u Svištova a na Šipce těžce raněn. Po válce byl ředitelem voj. akademie, načež r. 1889 jmenován generálem pěchoty a gen. velitelem kijevského vojenského okruhu. Mimo řečený spis vydal ještě: *Lekciji taktiki* (2. vyd., t., 1867); *Rukovodstvo dlja boja* (t., 1871); *Rukovodstvo k prigotovkě otrjadov dlja boja* (t., 1885—87, 3 části, něm. Hannover, 1889). Jednotlivě jeho stati vyšly v něm překlade: *Gesammelte Aufsätze* (Hannover, 1890) a *Neue Folge gesammelter Aufsätze* (t., 1891). D. náležel k vynikajícím taktikům ruským a měl nemalý vliv na vychování štábních důstojníkův. Ve svých důmyslných teoriích, spočívajících na praktické znalosti boje, přidruže se hlavně vzoru Suvorovova.

Dragon, t. j. estragon, viz Artemisia.

Dragonády (*la mission bottée; les conversions par longements*) nazýváno bylo násilné uvádění Hugonotů v poslušnost církve katolické za Ludvíka XIV. nejprve r. 1681 v Poitou a po zrušení ediktu nanteského po celé Francii. Do dědin hugenotských vkládáno bylo vojsko, obyčejně dragoni, odkud i to jméno, a každému majiteli byl jich dán určitý počet; prohlásil-li majitel, že upouští od svého vyznání, rozloženi byli jeho vojáci po ostatních domech, tak že ten, který nejdéle setrval při své víře, měl konečně celou posádku na starosti.

Dragonera, ostrůvek špan. ve skupině Balear, při záp. cípu ostrova Mallorky, 5 km dlouhý. Ční vrchem Cabo de Tramontan do výše 315 m.

Dragonetti Domenico, virtuos ital. na kontrabase (* 1768 v Benátkách — † 1846 v Londýně), byl kontrabasistou u sv. Marka v Benátkách. načež od r. 1794 žil v Londýně. Na svém nástroji byl mistrem nad jiné dokonalým, nedostižným, a proto také jeho skladby (sonáty a koncerty) pro své technické obtíže náležejí ku vzácnostem málo komu přístupným. V Britském museu uložena jeho velká sbírka starých operních partitur.

Dragoní nebo dragouni, zvláštní původně druh jízdní pěchoty, která užívala dlouhých ručnic, ba i s bodáky, a bubnů, a též měla setniny granátické; z těchto povstali později granátníci jízdní (*Grenadiers à cheval*). Nejprvnější stopy d-nů nalézáme již u dobyvatelů amerických, z nichž Pizarro mladší poprvé počal jich užívati, nebo konaje často rychlé pochody posadil obyčejně za každého jezdce svého vojska na koně jednoho pěšho. Novější d. vzali původ ze špan. a francouzských arkebuzníků čili arkebuziřů (viz Arkebuz) a jméno prý měli odtud, že ve Francii na praporech jejich vyobrazení draci (*dragons*), ač ostatně i jinak se vykládá název. Ve 2. pol. XVIII. stol. pozbyli však určení svého bojovati střídavě dle potřeby na koni a pěšky a stali se jakýmsi středním druhem mezi jízdním lehkou a těžkou. Ve vojsku rakouském r. 1867 i kyrysnické pluky, pozbyvše dříve již krunýče, přeměněny v d-ny a postaveny v číslování před staré pluky dragonské. Celkem má rakouské vojsko nyní (1893) 15 pluků dragonských, mezi nimiž 9 českoslovanských, 2 polsko-ruské a 1 částečně slovinský. D. nosí přílby, světlomodré kabátce a rudé spodky do vysokých bot. Ozbrojeni jsou stejně jako ostatní jízda pádnou šavlí, karabinou a hodnostově revolverem. K bojování koňmo i pěšky vycvičeno nyní jezdeckto celé bez rozdílu. *FM.*

Dragoní Jakub, spis. čes. (* 1808 v Křenovicích — † 1871 v Brně). Působil na gymnasiu v Opavě, od r. 1854 jako gymn. ředitel v Košicích, r. 1860 v ministerstvě kultu a vyuč. a jako školní rada v Celovci. Vystoupiv ze služby, usadil se na Moravě, redigoval »Stimmen aus Mähren« a uveřejnil obrázek z venkov. života *Vytrvalost* v »Mor. Orlici«, povídku *Václav Němčický* v »Děd. maličkých«, *Podobenství* a *Jindřich* (Karlín, 1872).

Dragosavljević Adam, filolog srbský (* 1800 v barjanské župě v Uhrách — † 1862 v Opatovcích u Srěmu), studoval v Somboru a Novém Sadě pod Šafaříkem, načež r. 1824 stal se učitelem v Šikloši, později Muháči a Vukovaru. Napsal pozoruhodné pojednání *O dialektu srpskoga jezika* (1819). Mimo to vydal: *Nemačka grammatika* (1833 a 1851, 2 vyd.); *Postanak slovenski slova* (1840). Menší jeho práce uveřejněny v časop. »Srpski ljetopis« a »Bačka Vila«.

Dragošovci nebo Dragošiči, panovnícký rod v Multansku ve XIV.—XVI. stol. nazvaný tak po zakladateli svém Bogdanu I. Dragošovi (v. t.), který ve 2. pol. XIV. stol. vytrhnul z Uher, založil samostatné panství multanské. Nový stát, který na počátku XV. st.

od Alexandra I. v ohledě církevním a politickém úplně byl zorganizován, musil válčiti stále s Uhry, Poláky a Turky za Bogdana II. (v. t.), Štěpána Velikého (1458—1504), Bogdana III. (1504—17, v. t.) a Štěpána VII. (1517—26), kterým vymřel rod D-ců v přímé linii. Z poboční větve, domáhajíc se trůnu, vystupuje Alexander, který však po krátkém panování byl popraven a na stolec dosazen byl nemanželský syn Štěpána Vel., také Štěpán zvaný. Jeho syny Eliášem a Štěpánem, jenž byl r. 1551 zavražděn, vyhynula i větev poboční. Jako v jiných zemích vydávalo se i v Multansku mnoho dobrodruhů za potomky D-ců, jako řecký námořník Jakob († 1563), maloruský hetman Ivan Podkova († 1578) a sedmihradský Sas Jankola r. 1580.

Dragouni viz Dragoni.

Dragović Marko, srbský spis., tajemník při ministerstvu vyučování na Černé Hore, zabývá se badáním o minulosti Černé Hory a uveřejnil kromě jiného *Prilozi za istoriju Crne Gore*. Podobného rázu jsou *Materijali za istoriju Crne Gore* v »Glas. srp. učenog društva« (Bělehrad, 1883—84), velmi zajímavé to listiny z doby vládky Petra Petroviče I. o poměrech Černé Hory k Rusku, Francii a Rakousku.

Dragoviši neb Dregoviči, kmenové slovanští: 1) D. ruští sídlili v bažinaté a lesnaté krajině mezi Pripetí a Berezinou, hranice na západ s kmeny litevskými a Jatvěhy na horním Němenu; v XI. stol. zatlačili Jatvěhy a rozšířili své území až k řece Buhu do sousedství polských Mazovand. — 2) D. bulharští, kteří v VII. stol. usadili se v přímoří makedonském, mezi Solunem a Berrhoeou pod Olympem, svým biskupstvím poddáni byli metropolitovi solunskému. Že D. usadili se také v Rhodopě, pravdivo asi není a jméno D-čů do titulu metropolitů plovdivských dostalo se teprve za doby turecké, snad jen přenesením z biskupství D-čů makedonských. — 3) D. z západní porůznu mezi polabskými Slovany, jak z rozličných jmen místních vysvítá.

Dragović nazývá se kníže Luticů, který poddal se r. 789 Karlu Vel. a uvolil se odváděti roční poplatek.

Draguignan [-giñan], hl. město arrond. téhož jména ve franc. dep. Varu na f. Artuby a na pobožce Jižní franc. dráhy, v romantické krajině na úpatí alpském, sídlo prefekta, soudu, obchodní a průmyslové komory, má pěkný kostel ve slohu román. z r. 1869, soudní palác, kolleje, ústav učitelský, knihovnu, botanickou zahradu, pěkné sbírky přírodnin a starožitností, obrazárnu, divadlo, školu porodnickou, předení hedvábí, koželužství, výrobu mýdla, olivového oleje, lihu, tapet, pokročilé vinařství a 7965 ob. (1891). — Draguignan-ský arrondissement rozdělen jest v 11 kantonů a má na 27275 km 81.484 obyv. (1891).

Drăgusanu [dregušan] Codru, spisovatel rum. (* 1823 v Negru-Vodě, kraj Fogaraš).

Vystudovav v Brašově, žil po nějaký čas ve Valašsku na různých místech, načež s jakýmsi ruským šlechticem procestoval Rusko, Německo, Francii, Anglii, Španělsko, Itálii a Rakousko. Po návratu stal se ředitelem v prefektuře fogarašské. Uveřejnil několik cestopisných spisů lehkého, příjemného slohu; nejobtímnější z nich jest *Peregrinul Carpaților* (1860).

Dragut (tur. *Torghut*), pověstný korsár turecký v XVI. stol., který přepadával a krutě plenil pobřeží italské a africké, až ho Ondřej Doria r. 1540 zajal a po 4 léta v přísném zajetí držel. Vykoupen byv od Chaireddina Barbarossy, pustošil poznovu krajiny pobřežní a obdržel od Solimana II. Tripolis ke správě. Padl r. 1565 při dobytí tvrze na Maltě.

Dragutin, králsrbský, viz Štěpán (Drag.).

Dráha, cesta; čára, kterou se něco pohybuje, na př. tělesa nebeská, střela a j.; v přeneseném smyslu i způsob života, zaměstnání, na př. d. politická, spisovatelská atd.

D. elektrická viz Elektrická d.

D. lanová viz Lanová d.

D. mléčná viz Mléčná d.

D. těles fyzikálních jest soubor prostorových poloh, které těleso nějaké během doby zaujímá pod vlivem určité síly. Vytřetováním drah těles fyzikálních zabývá se mechanika, rozeznávajíc pohyby translační či postupné a pohyby rotační či kruživé. V mechanice dokazuje se, že kterýkoliv pohyb tělesa lze v tyto dva pohyby základní rozložití. Spojením obou pohybů vzniká pohyb šroubový co nejvšeobecnější elementární pohyb vůbec. Každý pohyb možno rovnicemi matematickými vyjádřiti a sice jsou to rovnice diferenciální druhého stupně. Tím převedeno stanovení pohybu na problém matematický a na možnosti integrace rovnic diferenciálních závisí i možnost, stanovití pohyb toho kterého tělesa. Tak nelze ku př. rovnice pohybu n bodů (viz problém tří těles) v zákončeném tvaru matematickém integrovati. To znamená, že matematika není ještě s to, aby pojala integrály uvedených rovnic ve funke obecné, jako jsou ku př. funke cyklické a elliptické. Mnohem jednodušší než pohyb tělesa jeví se býti pohyb jednotlivého bodu. Avšak i v tomto případě řešení není vždy možno. Jediný všeobecnější případ řečený poskytuje pohyby centrálné, při kterých síla působící jest jediné závislá na vzdálenosti tělesa od středobodu síly. Při d. tělesa jde o místo v určitém čase. Místo pak stanoví se souřadnicemi. Vzhledem k tomu uvádí Jacobi zcela případně, že obtíž řešení mechanických pohybů spočívá ve volbě souřadnic. Velmi případně jest vhodná volba souřadnic znázorněna v »dynamické bajce« Ballové, kterou prof. A. Seydler v češtinu převedl a v Časopise českých matematiků uveřejnil. — (Stran nejjednodušších případů dráhy těles fyzikálních viz články: Ballistika, Gravitace, Pád těles. Viz též Seydlerovu »Theoretickou fysiku«, kdež i odborná literatura dopodrobna jest uvedena.)

La.

D. těles nebeských jest soubor oněch poloh, kterými hvězda během času probíhá. Rozznáváme **d-hy** skutečné a zdánlivé. **a) D-hy** skutečné. Prototypem **d-hy** tělesa nebeského jest dle zákonů Keplerových kuželosečka. Touto jest u oběžnic a družic, jakož i u periodických vlasatic ellipsa, u vlasatic ostatních ponejvíce parabola, výjimkou hyperbola. Zákony Keplerovy platí však jen pro relativní pohyb dvou těles; jsou tedy jen přibližné. Ve skutečnosti není kuželosečka drahou pravou, nýbrž jiná velmi složitá křivka, která povstává působením všech sousedních těles na těleso se pohybující. Situace těles ve vesmíru jest však taková, že odchylky pravé **d-hy** od kuželosečky — řečené perturbace, poruchy — zůstávají obyčejně malými. Následkem toho jest vždy možno stanoviti kuželosečku — t. zv. **d-hu** oskulační — která se po určitou dobu od **d-hy** pravé jen v malé míře odchyluje. Vzhledem k tomu bude stanovění **d-hy** nějakého tělesa nebeského skládati se ze dvou podstatných částí, a to z určení **d-hy** oskulační a z výpočtu perturbací (v. t.). **D.** oskulační stanoví se svými elementy (v. t.). Pravou povahu drah těles nebeských odvodil poprvé Kepler na základě pozorování Tygona Braha pomocí nesčetných kombinací methodou ryze empirickou. Výsledkem jeho badání jsou Keplerovy zákony (v. t.), které později z principu všeobecné gravitace odvodil Newton v nesmrtelném díle »Principia philosophiae naturalis«. Koperník považoval **d-hy** oběžnic za kruhy excentrické. Co se drah vlasatic týče, domníval se ještě Kepler, že jsou přímočaré. Borelli (1664) a Hevel (Prodomus cometicus, 1654 a Cometographia, 1668) vyslovili domněnku, že jsou parabolické. Teprve roku 1680 provedl Dörfel na základě vlastních pozorování a téměř současně Newton na základě principu všeobecné gravitace důkaz parabolity drah vlasatic. **D-hy** hvězd podvojných jsou ellipsy a **d-hy** meteoritů buď parabolické neb i hyperbolické. V novější době možno pomocí spektrální analýzy na základě Dopplerova principu stanoviti **d-hy** i takových hvězd podvojných, které v největších dalekohledech rozložiti nelze. — Konečně nutno promluvit i o dráze sluneční soustavy. Dle zákonů mechanických pohybuje se těžiště celé soustavy sluneční v dráze přímočaré rychlostí stejnoměrnou. — **b) D-hy** zdánlivé jsou průměty pravých skutečných drah na kouli nebeskou. Astronomové staří i středověcí snažili se pozorované zdánlivé **d-hy** oběžnic vysvětliti určitým počtem rovnoměrných pohybů kruhových, což se dařilo pomocí excentrů a epicyklů. Koperník postavil do středu soustavy planetární slunce místo země, zjednodušil značně vysvětlení zdánlivých drah oběžnic. (Viz Koperníkova soustava.) Nejjednodušší příklad **d-hy** zdánlivé jest denní pohyb hvězd od východu k západu.

Z objemné literatury pojednávající o podstatě a určování drah těles nebeských uvá-

díme díla důležitější: Laplace, *Traité de mécanique céleste* (Paříž, 1799); Gauss, *Theoria motus corporum coelestium etc.* (Hamburk, 1809); Olbers, *Leichteste u. bequemste Methode zur Berechnung einer Kometenbahn* (Výmar, 1797 a mnoho vydání); Oppolzer, *Lehrbuch zur Bahnbestimmung der Planeten und Kometen* (Lipsko, 1880 a 1882); Klinkerfuess, *Theoretische Astronomie* (Braunšvik, 1877); O drahách meteoritů pojednává speciálně Lehmann-Filhés, *Die Bestimmung der Meteorbahnen* (Berlín, 1883). Obširnější literatura v Houzeauově *Vade-mecum de l'Astronomie* (Brussel, 1892) a ve Wolfově *Handbuch der Astr.* (Curich, 1891–93). *Lg.*

D. železná viz Železnice.

Drahan, Drahník, Drahek, Drah, Drahot, Drahoš, skratky plných jmen mužských Drahubud, Drahomil, Drahomysl, Drahorad, Drahoslav, Drahotěch, Drahoven, z nichž některá se zachovala posud v příjmeních. *Sčk.*

Drahanovice, far. ves na Moravě, hejt., okr. Olomúc; 100 d., 728 ob. č., 24 n. (1880), 787 ob. (1890), kostel sv. Jakuba ap., 3řf. šk., pš., telegr. a žel. stanice rak. spol. drah, akc. cukrovar a fid. statek Fr. hr. Syla-Tarouky. Po **D-cích** nazvána šlechtická rodina Drahanovských z Pěničína.

Drahanovský z Pěničína, ryt. rodina moravská, která nazývala se dříve jen z Pěničína, ale od r. 1480, kdy Krištof z Pěničína koupil statek Drahanovice, užívala jména **D. z P.** Z rodu toho připomíná se r. 1589 Brikcí **D. z P.** jako pán na Vranově, ke kterému statku přikoupil Vranovou Lhotu. Starší syn jeho Jaroslav koupil r. 1613 ke Lhotě Biskupice, mladší Bedřich držel Vranov; oba bratři pro účast svou při událostech 1618–20 byli pokutováni, první sumou 3000 zl., druhý 8000 zl. Jaroslavův syn Jaroslav Bedřich **D. z P.** prodal r. 1635 úděl svůj Vilému ze Švábenic, a od té doby rod jeho mizí z paměti, kdežto část Lhoty zůstala v rodě Bedřichově až do r. 1729, kdy Josef Bedřich prodal ji Vil. hr. Liebšteinskému z Kolovrat.

Drahanská vysočina, část stupňoviny česko-moravské mezi f. Svitavou, Třebívkou, Hanou a Rakůvkou na Moravě, útvaru devonského, na severovýchodě a na východě jednotvárná, na západě a jihozápadě romantická. Tu v moravském jeskynním vápenci devonském vznikly působením vody četné jeskyně krápníkové (Sloupské, Býčí skála, Evina a Ochozská jeskyně, Kostelík a j.), dutiny zemské a jejich propačením se hluboké rokle a propasti (Macocho), říčky pak a potoky vyryly sobě hluboké žleby (žleb Punkvy).

Drahany, far. ves na Moravě, okr. Plumlov; 123 d., 947 ob. č. (1880, 1012 ob. 1890), kostel sv. Jana Křt., 2řf. šk. a pš. **D.** byly ve XIV. stol. městečkem. Na blízkou v lese zbytky Smilova hradu, vých. pak od **D-an** v lese pozůstatky starého hradu, jemuž lid říká Starý Plumlov.

Drahelčice, ves v Čechách, hejt. Kládno, okr. Unhošť (8 km jv.), fara Hořelice, pš. Duš-

nky; 42 d., 403 ob. č. (1890), kaple sv. Jana Nep., cín. alod. statek se dvorem.

Drahelice, ves v Čechách při Labi, hejt. Poděbrady, okr., fara a pš. Nymburk (2 km jz.); 52 d., 398 ob. č. (1890), 2 mlýny s pilami (Bašta a Komárno), olejna.

Drahenice, farní ves v Čechách, hejt. Blatná, okr. Březnice (4 km jz.); 41 d., 290 ob. č. (1890), kostel N. Poč. P. Marie, 2tř. šk., pš., alod. panství se starým a novým zámkem, pivovar, dvůr, mlýn a cihelna majetek Anny kn. Lobkovicové. Na bývalé tvrzi sídlili páni z D-ic, později hr. Schützové z D-ic.

Drahenický, ves v Čechách, hejt. Blatná, okr. Březnice (6 km jz.), fara a pš. Drahenice; 13 d., 82 ob. č. (1890), dvůr Anny kn. Lobkovicové. Bývaly samostatným statkem, jenž r. 1581 náležel Křišť. ze Svamberka, pak spojeny s panstvím drahenickým.

Drahenky (něm. *Dreihunken*), ves v Čechách, hejt., okr. Teplice (4 km s.), fara Novosedlice, pš. Doubí; 60 d., 42 ob. č., 623 n. (1890), 3tř. šk., ovocnářství a hnědouhelný důl »Marie«. Část obce nazývá se Brandhäusel.

Drahkov: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt. Plzeň, okr. Blovice (5,5 km jz.), fara, pš. Letiny; 42 d., 258 ob. č. (1890), fíd. dvůr Arn. hr. Valdšteina, samota Dubiny. — 2) **D.**, Drahkov (něm. *Drakowa*), ves t. na patě Doubravské Hory, hejt., okr., pš. Teplice (3,5 km vých.), fara Modlany; 15 d., 80 ob. n. (1890), hnědouh. doly.

Drahův: 1) **D.**, ves v Čechách, hejt., okr., pš. Píšť (6 km sz.), fara Hluboš; 88 d., 740 ob. č. (1890), 2tř. šk.; obyvatelé ponějvíce horníci. Dle pověsti stál na blízkém vrchu hrad Drahomifin. — 2) **D.** Malý, ves t.; 15 d., 121 ob. č. (1890).

Drahov: 1) **D.**, ves na Moravě, hejt., okr., pš. Kroměříž, fara Rataje; 32 d., 183 ob. č., 6 n. (1880, 199 ob. 1890). — 2) **D.**, ves a statek t., hejt. a okr. Olomouc, fara Charvaty, pš. Dub; 45 d., 267 ob. č. (1880, 285 ob. 1890).

Drahovice, ves v Čechách, hejt. Hořovice, okr. Beroun (12 km jv.), fara Všeradice, pš. Liteň; 24 d., 140 ob. č. (1890). **D.** bývaly manským statkem, jenž v XV. stol. náležel páňům z Drahovic, r. 1562 Bofitovi z Martinic.

Drahnětice, ves v Čechách, hejt., okr. Tábor (12 km sz.), fara, pš. Jistebnice; 26 d., 239 ob. č. (1890), cihelna.

Drahňovice, Draňovice, ves v Čechách, hejt. Benešov, okr. Vlašim (12,5 km s.), fara, pš. Divišov; 37 d., 263 ob. č. (1890), mlýn, o samotě myslivna a hájovna.

Draho, ves v Čechách, hejt. Poděbrady, okr., pš. Nymburk (4,5 km sv.), fara Chleby; 18 d., 118 ob. č. (1890), mlýn.

z **Drahobejle** viz Krocínové.

Drahobudice, far. ves v Čechách, hejt. Kolín, okr. Kouřim (10 km jv.), pš. Bečváry; 79 d., 500 ob. č. (1890), kostel N. Trojice, 4tř. šk., zříceniny hradu a opukové lomy.

Drahobuz (něm. *Drabus*), ves v Čechách, hejt. Litoměřice, okr. Ouštěk (7,5 km j.), fara Stražiště, pš. Liběšice; 77 d., 411 ob. n., 14 č.

(1890), 2tř. šk., mlýn, alod. statek, zámek a dvůr dědiců B. Goldschmieda v Bruselu. Značné pěstování chmele.

Drahóz viz Drahovce.

Drahokamy nazývají se nerosty, které vynikají značnou tvrdostí, skvělým leskem, půvabnou barvou nebo bezbarevností, průhledností, čistotou a vzácností. Nerosty, jimž těchto předností dostalo se měrou skrovnější, zovou se polodrahokamy. Menší cenu jejich hlavně působí, že vyskytují se v přírodě hojněji než d. Nicméně jest nesnadno naznačiti rozhraní mezi d. a polodrahokamy; o ceně jejich rozhoduje nejen krása, ale i rozmar modv. Ustálilo se zvykem nazývatí nejkrásnější exempláře kteréhokoliv druhu d. orientálními, byt z Orientu ani nepocházely. Pojmenování d-mů méně pěkných okcidentálními zřídka se užívá. Třeba připomenouti, že terminologie obchodní od vědecké druhdy nemálo se odchyluje; jiným okem pozírá na d-am klenotník, jiným zase mineralog.

K d-mům čítáme diamant, rubín, safír, korund, chrysoberyll, alexandrit, rubinaspinel, rubinballais, cirkon, hyacint, topas, beryll, smaragd, akvamarin, granát, almandin, pyrop, hessonit, démantoid, turmalin, achroit, siderit, rubellit, opál, dichroit, vesuvián, cyprin, phenakit, euklas, andalusit, staurolith, chrysolith, olivin, tyrkys, křišťál, amethyst, záhnědu, citrin, morion, avanturin, růženín, praseň, kočičí oko, chalcedon, achat, karneol, heliotrop, jaspis, chrysopras, adular, měsíček, amazonit, labrador, mikroklín, krokydolith, obsidian, lazurit, malachit, haematit, nefrit, natrolith a j. Řadu tu zakončuje v seznamech obchodníků jantar, perla a korál, ačkoli jantar, jsa ztvrdlou pryskyřicí, je původu rostlinného, perla a korál původu živočišného.

Již v šerém dávnověku d. vešly v oblibu, sloužice marnivosti i pověze. Tehdáž měl větší význam než za našich časů. Bylo jich užíváno k okrase těla i roucha, jakož i na označenou bohatství a přepychu. O některých se větilo, že mají moc léčivou, jiným přikládala se zázračná moc a tajemná síla, která člověka chrání před neštěstím a j. Nyní užívá se d-mů výhradně v klenotnictví a šperkářství; polodrahokamů, zejména větších, k hotovení umělých nádob a ozdobných předmětů.

Sytá barva d-mů pochází od přimísených kysličnků kovových: kysl. železitý a chromitý zbarvuje červeně, manganitý fialově, mědnatý modře atd. Uměle zesiluje se barva některých d-mů vypalováním, napouštěním a dublováním. Vypalování, jehož užívá se hlavně u topasů, jest vynálezem franc. klenotníka Dumella (1751) a děje se tím způsobem, že méně syté topasy zahříváme v tyglíku naplněném pískem nebo popelem s počátku mírně, postupně až do žárově červená a pak je opět znenáhla ochlazujeme. Napouštění děje se u jednotlivých vrstevnatých a prostupných odrůd achatových, když do jejich póru různá barviva vpravujeme. Dublování záleží v tom, že ke svršku, vybroušenému z pravého, ale blbě zbarveného d-mu, přitmelí se zpoděk vybrou-

šený ze skla nebo kamene lacinějšího, majícího ovšem tutéž barvitost, ale sytější a stkvělejší (viz též Doublette).

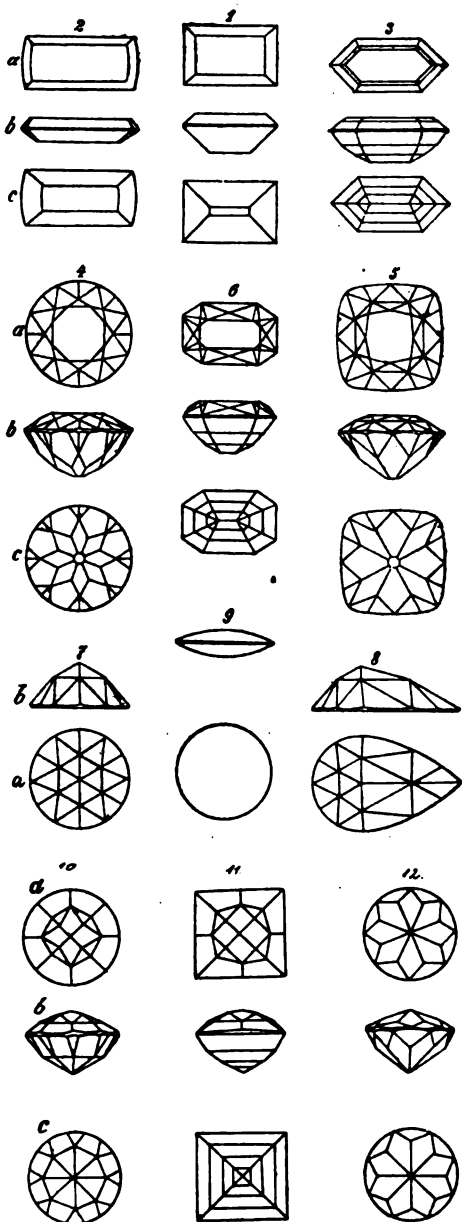
D. se též napodobují a to dvojím způsobem. První je ten, že ze součástí jiných, než obsahuje d-am, vyrobí se skelná hmota, kompozice zvaná, která d-mu se podobá, ale chemických a fyzikálních vlastností jeho nemá. Druhý způsob záleží v tom, že se sloučí tytéž prvky, ze kterých se skládá d-am. Tím povstává d-am umělý, kterýž po stránce chemické i fyzikální s d-mem úplně souhlasí. U výrobě napodobenin dopracovali se zejména chemikové franc. překvapujících výsledkův. V Čechách prosluli dříve výtečnými imitacemi kompozicovými Turnov. Nyní je zde tento odbor úplně opuštěn, toliko dílna Šlechtova vyrábí výbornou imitaci tyrkisu dle popsáního způsobu druhého.

V přírodě vyskytují se d. buď v nalezištích prvotných, t. j. na místech, kde původně vznikly, nebo v nalezištích druhotných, kamž různými převraty přírodními byly zaneseny (na př. náplavy). Většina d-mů dobývá se z lůna země pracně a namáhavě. D. vyskytují se v přírodě buď jako hmoty beztvárné, nebo jako krystally; nicméně jenom velmi zřídka v té i oné způsobě hodí se k účelům klenotnickým. Krystally překvapují zhusta dokonalou pravidelností a bezúhonným vývojem; však ani ony nedopřávají d-mu, aby všechny jeho vlastnosti vynikly náležitou měrou. Dokonalé krásy nabývají d. teprve broušením a leštěním. Původní tvary jejich mění se ve tvary umělé, obvykle značným počtem souměrně rozložených plošek (facett) omezené.

Na vybroušeném d-mu rozeznáváme svršek, zpoděk a okraj. Svršek jest ona část, kterou kámen, byv zasazen do kovu, nahoru je obrácen. Zpoděkem zove se díl, který zapadá do kovu. Okraj kolkolem spojuje svršek se zpoděkem, jím upevňuje se kámen do kovu. Nejdůležitější část je svršek. Na něm zříme tabulku, největší to plošku s rovinou okraje rovnoběžnou, a okruh plošek buď jednoduchý nebo dvojnásobný i víceronásobný, složený ze dvou i více řad. Při některých kamenech vybrušuje se tabulka vypoukle, při některých schází (routovec). Zpoděk mívá jednu, často však několik řad facett, obvykle větších než svršek, a končí se buď rohem, hranou nebo ploškou závěrkovou. Někdy zpoděk schází a kámen vezpod je zakončen rovinou okrajovou (routa). Okraj vybroušeného kamene mívá tvar rozličný: pravidelný nebo souměrný čtverúhelník, mnohoúhelník, kruh, ellipsu, tvary obloukovitě otupené a j.

Mezi vybroušenými tvary rozeznáváme: facettované a oblé a dle složení jednoduché, složité a smíšené. Nejdůležitější tvary vybroušených d-mů jsou: komolec, tabulkovec, stupňovec, brillant, smíšenec, routa, čočkovec a routovec. Komolec (viz vyobr. č. 1213., č. 1.) složen jest ze dvou v nestejně výšce zkomolených jehlanců, spočívajících na společné základně. Výška svršku k výšce zpodku bývá v poměru 1:2. Komolec obje-

vuje se v brusičství spíše jen jako tvar pomocný, sloužící za základ složitějším a ozdobnějším způsobům broušení (brillantů). — Ta-

Č. 1213. Drahokamy, způsoby broušení.

bulkovec (č. 2.) podobá se valně tvaru pře-dešlému, liší se však od něho tím, že zpoděk i svršek mívají takofka tutéž výšku; také tabulky jejich jsou skoro stejně veliké. Užívá se ho při spracování polodrahokamů neprů-

hledných a průsvitných, zvláště těch, do kterých se ryje (jaspis, onyx, karneol). — Stupňovec (č. 3.) má na svršku i na spodku čtverhranné plošky, ve vodorovných vrstvách stupňovitě skloněné. Svršek má obyčejně dva stupně. Počet stupňů na spodku řídí se výškou a zabarvením kamene. Je-li okraj křivočarý, bývá často na svršku toliko jeden stupeň a hrany plošek první vrstvy ve spodku bývají otupeny trojbokými ploškami příčnými, aby se docílilo přesnějšího zakřivení. Plošky poslední vrstvy končí se buď rohem závěrkovým nebo u kamenů podlouhlých závěrkovou hranou. Ve tvaru tento upravují se kameny barevné a zároveň průhledné, zejména smaragdy.

Brillant (č. 4.—5.) je tvar nejsložitější a v brusičství nejdůležitější. Svršek jeho má dvě, tři, čtyři i více řad plošek. Dle toho zoveme ho brillant dvojřadým, trojřadým atd. Brillanty vlastními nazývají se tvary brillantů dvojřadých nebo trojřadých (č. 4.), jichž užívá se při broušení diamantů; odvozenými brillanty zovou se tvary čtverřadé (č. 5.) i víceřadé, kterých se i při broušení jiných ušlechtilých d-mů užívá. Zpodek brillantu je buď jednoduchý jako u kornolce, někdy a trojbokými ploškami příčnými, nebo hvězdovitý, když spodní polovina hran průsekem sousedních plošek, povstala se otupí novými ploškami, které u svém seřazení tvoří hvězdu. Značný počet plošek, kteréž na obou polovinách brillantu jsou umístěny, způsobuje, že oheň, jenž krásu kamene podmiňuje, září v plné nádehe. Brillant, který místo spodku má jedinou toliko plochu, zoveme se brillonetem či polobrilantem.

Routa, růžice, roseta (č. 7.) jest tvar, jemuž schází zpodek. Kámen na dolejší straně je omezen rovinou okrajovou. Tvar tento nazván je dle podoby rozvité růže. Svršek obsahuje v rovnoběžných vrstvách několik řad plošek, z nichž nejhořejší — koruna — končí se vrcholem. Dle počtu řad rozeznávají se routy jednoradé, dvojřadé atd.; nejobyčejnější jsou routy dvojřadé. Dle sklonu koruny ku ploškám první vrstvy dělí se na routy brabantské (se sklonem náhlým) a holandské (se sklonem povlovným). Koruna routy má 6 plošek; má-li jich dvanáct, nazývá se routa dvojřezá. Druhdy brousívají se routy o počtu plošek ještě větším. Základní plocha routy má podobu kruhu, ellipsy nebo šestiúhelníku. Růžice mající základní plochu hruškovitou, t. j. na jednom konci v hrot vybíhající, zoveme se briollety č. pendeloques (č. 8.) a mívají korunu o pěti toliko ploškách. Routa hvězdovitá podobá se obrácenému hvězdovitému spodku brillantu; liší se od něho skrovnější výškou. Routy a briollety podvojně složeny jsou ze dvou tvarů jednoduchých, na základní ploše spojených. — Čočkovec (č. 9.) jest tvar vypouklý buď na obou stranách nebo toliko na svršku. Okraj čočkovce bývá kruhový, elliptický nebo hruškovitý, někdy i rovnoběžníkový. Čočkovitý způsob broušení hodí se jednak pro kameny poloprůhledné (alman-

díny), jednak pro takové, jež vynikají zvláštní sytostí (tyrkis; neb hrou barev (opál). Čočkovce a jednoduché rosety, jsou-li příliš temné (tyrolský granát), vyhlubují se ve spodku, aby světlo mohlo proniknouti. Kameny, které se nosí na šňůrách navlečené, brousi se jako kuličky buď hladké nebo facettované. — Smišenec (č. 6.) skládá se z brillantového svršku a stupňovitého spodku. V obchodě řadí se tento tvar k brillantu; toliko při diamantu žádá se bez výjimky, aby byl vybroušen na svršku i na spodku způsobem brillantovým; někdy spojuje se routovitý svršek se spodkem kornolcovým bez plošky závěrkové nebo stupňovitým. Sdružení toto nazývá se routovec (č. 10. a 11.). Je-li routa při tom hvězdovitá, povstává hvězdovec (č. 12.).

Kromě těchto zde uvedených nejdůležitějších tvarů nalézáme při úpravě d-mů ještě mnohé jiné. Na naší zemské jubilejní výstavě r. 1891 vystavil K. Resl, učitel při odborné škole pro spracování d-mů v Turnově, kolekci asi 100 rozmanitých tvarů, jichž se při spracování d-mů upotřebuje.

Drahomír (*Dragomir*, tak psáno ve všech starých pramenech, a ještě na poč. XIV. st. u Husa), nebo novějším tvarem jména Drahomíra, manželka kněžze českého Vratislava I., byla rodilá ze Stodoran, větve kmene lutického v potomní Braniborsku. Z domova byla nepochybně pohankou, v Čechách však křesťankou. Vratislav s D-í měli tři syny, Václava, Boleslava a Spytihněva, kterýž nejspíš brzo zemřel, a několik dcer, z nichž jedna slula Přibyslava. Vratislav zemřel 13. ún. 921. Ač Václavovi bylo již 18 let a on jako dědic byl hned nastolen, přece D. ujala se vlády na jeho místě, v níž brzy poskvřnila se zavražděním své tchyně Lidmily (15. září 921). Rádové D-iny, kteří tu vraždu vykonali, pánovností svou popudili proti sobě potom velmože i kněžnu, pročež jeden uprchnul ze země, druhý pak s bratrem a vším přibuzenstvem pobíti jsou z nařízení sněmu a kněžny. Vladaření D-ino, jak se zdá, bylo i jinak nešťastné, ale netrvalo dlouho; snad asi r. 923 Václav ujal se skutečné vlády. Na Tetíně, kde sv. Lidmila byla umučena a pohřbena, dala D. postavití kostel sv. Michala. Byvši u panujícího knížete Václava očerněna, že smýšlí také jemu o život, musila některý čas přebývat na hradě Budči; brzo však syn přesvědčil se o lichosti oné pomluvy, uvedl matku se ctí znova ke svému dvoru a žil s ní potom v nejlepší shodě, ona pak radovala se z křesťanských skutků jeho. Když Václav byl 28. září 935 zavražděn, D. jsouc též v Boleslavi přítomna, jak o vraždě uslyšela, přiběhla a plačíc sbírala údy syna svého, i činila přípravy ku pohřbu. Z toho však byla vytržena převzděním, že vrahové Václavovi také ji chtějí zabiti, i utekla z Boleslavi do Charvát, nepochybně těch, kteří přebývali u horní Jizery. Více se o ní neví. Legendista Gumpold a jeho pozdější pokračovatelé tuto křesťanskou kněžnu a laskavou matku, která ovšem na své tchyni těžce zřehšila, proměnili v divou pronásledovnici kře-

stanů a ukrutnou dračici, o kteréž bájili, že ona navedla Boleslava k zavraždění Václava, a později proklínajíc křesťanskou bohoslužbu, propadla se pryč do země tam, kde nyní na Hradčanech před Lorettou a klášterem kapucínským stojí kříž. Za našich časů zase někteří dělali z D-e hrdinku nezávislosti národní a téměř mučedníci slovanského obřadu, pronásledovanou od latiníků. To vše jsou smyšlenky beze všeho historického základu. *Klk.*

Drahomyšl: 1) D. (něm. *Drei Amscheln*), ves v Čechách, hejt. a okr. Zatec (7,5 km jv.), fara, pš. Libišice; 38 d., 271 ob. n., 17 č. (1890), alod. dvůr dra J. Damma a chmelnice. Na blízkou »Mnichův kámen« (*Mönchstein*), snad pomník z dob pohanských.

2) D. (pol. *Dragomyśl*), ves a statek ve Slezsku, hejtm. Bilsko, okr., pš. Strumeň, fara Ochlaby; 134 d., 1165 ob. pol., 43 n. (1880, 1142 ob. 1890), 2ř. šk., fid. statek a zámeček arcivév. Albrechta, samoty Baginiec a Baronovice.

z Drahonic, jméno staročeské rodiny vladýcké, kteráž nosila na štítě střelu týmž způsobem, jako páni ze Strakonice. Předek jejich jest Bašek (t. j. Bavor) ze Stěkně, jenž se v l. 1318—46 často připomíná a syny Buška (1354 — † 1375) a Racka (1357) zůstavil.

z Drahonic Bartošek viz Bartošek z Drahonic.

Drahonice: 1) D., ves v Čechách, hejt. Písek, okr., pš. Vodňany (9 km sz.), fara Skočice; 60 d., 483 ob. č. (1890), zámek a popl. dvůr Ad. kn. Schwarzenberka. Zdejší tvrz byla původ. sídlem vladýcké rodiny z Drahonic. —

2) D. (něm. *Drahenz*), ves t., hejt. a okr. Žlutice (13,5 km sv.), fara Vidhostice, pš. Chyšé, 27 d., 21 ob. č., 149 n. (1890), mlýn a chmelnice; alod. statek, dvůr, ovčín a mlýn Jar. hr. Lažanského. Do r. 1788 samostatný statek, načež spojen s panstvím chyšským. — **3) D.** v okr. kadaňském viz Drhonic.

Drahonín, ves na Moravě, hejt. Brno, okr. Tišnov, fara Olší, pš. Zďárec; 44 d., 309 ob. č. (1880, 305 ob. 1890).

Drahoňov, ves v Čechách, hejt. Pelhřimov, okr., pš. Kamenice n. L. (7 km sev.), fara Temnice; 32 d., 196 ob. č. (1890), alod. dvůr Am. hr. z Reichenbachu, sam. D. Nový 10 d., 43 ob. č.

Drahoňovice, ves v Čechách, hejt., okr., pš. Turnov (5 km již.), fara Vyskeř; 11 d., 61 ob. č. (1890).

Drahoňovský Fr. K., spisov. čes. (* 1812 v Bělé u Turnova — † 1881 v Brandýse n. L.). Pobyv na různých místech co úředník, stal se posléze listovním v Brandýse. V literatuře účastnil se hojnými humor. příspěvky do »Květy«, »České Včely«, »Lumíra«, »Humor. Listů«, »Světozora«; o sobě vydal humor. almanach *Krakonos* na r. 1850 (spolu s J. Koubkem). O rok později vyšly jeho sentimentální *Pomněnky horské* (Praha), obsahující 40 málo významných básní. R. 1879 vydal *Veselé deklamace* (t.).

Drahoňův Újezd v. Újezd Drahoňův.

Drahoraz, Drahorazy, ves v Čechách, hejt. Jičín, okr. Libáň (5 km jv.), fara a pš. Kopidlno; 24 d., 212 ob. č. (1890); starý gotický gl. kostel Petra a Pavla, 4ř. šk.

Drahoslava (skrác. Draha, Drahna, Dražka, Dražna), staroč. jméno ženské.

Drahoš: 1) D., Drahouš také D. Starý, ves v Čechách, hejt. Pardubice, okr. Holice, fara, pš. Býstě; 6 d., 39 ob. č. (1890). — **2) D. Nový**, ves t., 11 d., 60 ob. č. (1890).

Drahotěšice, ves v Čechách, hejt. Třeboň, okr., Lomnice (13 km sz.), fara, pš. Ševětín; 74 d., 533 ob. č. (1890), 2ř. šk., lomy a v lese »Království« pohanské pohřebiště.

Drahotice: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr., pš. Mn. Hradiště (6,5 km s.), fara Loukov; 43 d., 195 ob. č. (1890), 2ř. šk., samoty Červenice a Šovinka. — **2) D.**, ves t., hejt. Chrudim, okr., fara, pš. Nasevřky (2 km sv.); 19 d., 139 ob. č. (1890).

Drahotín (něm. *Trohatin*), ves v Čechách, hejt. Horšův Týn, okr., pš. Ronšperk (4 km sz.), fara Hora sv. Václava; 69 d., 448 ob. č. (1890); expos. školní, mlýn, samota Vřilovice.

Drahotouše, město na Moravě, na Severní dráze cis. Ferdinanda, hejt., okr. Hranice, má 205 d., 1301 ob. č., 19 n. (1880, 1389 ob. 1890), far. kostel sv. Vavřince (fara již r. 1448), 3ř. šk., pš., telegr., nádraží, pivovar a mlýn »Travnický«, alod. statek Gabr. kn. z Hatzfelda-Wildenburka. Stával zde hrad t. jm., rodné sídlo ryt. rodu z D., z nichž první jmenoval se Bohuše ok. r. 1269 a byl král. kastelánem v Olomúci. Rod ten vymřel r. 1535 Janem z D. na Budišově. Zbytky hradu spatřují se u Podhoří.

Drahoš (*Draguš*), starý župní hrad český, vystavený od knížete Neklana po vítězství nad Vlastislavem v území Lučanů u nynějších Postolopr. Zbořen byl nejspíše od Boleslava I. 935, načež založen byl nový župní hrad Zatec.

Drahoš: 1) D. (něm. *Drahuschen*), ves v Čechách, hejt. Podbořany, okr., fara, pš. Jesenice u Podbořan (2 km již.); 30 d., 152 ob. n. (1890), kaple sv. Jana N., pila, samota Plavič, dvůr. — **2) D.** v okr. holickém viz Drahoš.

Drahov (něm. *Drahles*), far. ves v Čechách, hejt. Třeboň, okr., pš. Veselí n. L. (4 km v.); 53 d., 371 ob. č., 2 n. (1890), kostel Nanebevz. P. Marie. 1/2 hod. odtud Vřesná, popl. dvůr a lihovar Karla kn. Paara. Vřesná bývala vsí s tvrzí a kostelem prom. P. Krista, za Josefa II. zrušeným a náležela v XVI. st. ryt. Vrchotickému z Loutkova.

Drahovce (maď. *Drahóc*), ves v Uhrách, na pr. bř. Váhu v župě nitranské, v okrese piešťanském s 1992 ob. slov. (1890), kat. far. chrámem, školou, poštou, želez. zastávkou a znamenitou kyselkou. K D. náležel i samota Voderady (*Vedröd*) s pěkným kostelíkem, kde jako kněz působil slov. spis. Jifí Slota, kde také pochován. *Rř.*

Drahovice, ves v Čechách při Ohři, hejt., okr., pš. Karlovy Vary (1,5 km sev.), fara Karlovy Vary (část. Sedice; 80 d., 1066 ob. n. (1890), 3ř. šk., výroba porcel. a hlíněného

zboží po domácku. Samoty Bermannshof, Maderhof a část vsí Schiffhäuseln.

Drahuschen viz Drahouš.

Drahušice, bot., viz Scolymus.

Drahynio viz Bartošek z Drahonice.

Drach Johann viz Draconites.

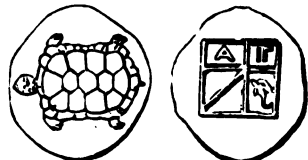
Drachkov: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr., fara, pš. Strakonice (5,5 km záp.); 27 d., 176 ob. č. (1890). — 2) D., ves t., hejt. Sedlčany, okr. Votice (8,3 km s.), fara a pš. Bystřice; 79 d., 526 ob. n. (1890), zř. šk., alod. dvůr dědiců Vinc. Daňka ryt. z Esse, lomy, samoty Lipiny a v Lesích. — 3) D. v hejt. teplickém viz Drachkov.

Drachma (fec. δραχμή), slovo původu orientálního, z assyrského *darag-mana* (stupěň čili 1/10 many, fecké *μνα*, *mina*). V Řecku byla d. váha i stříbrný peníz; obsahující 6 obolů rovnala 1/100 mny a 1/6000 talentu. D.

C. 1214. Drachma attická.

attická (vyobr. č. 1214.) byla základní jednotkou měny attické, podle níž razil i Korinth, Chalkis, Eretrie a jiné obce. Obchodní váha její obnášela dle Solónova systému 0,006 kg, mincovní pak 4,32 g a platila dle našich peněz asi 36 kr. Vedle d-my ražené byly i násobeniny její: dvojdrachma, trojdrachma, čtyřdrachma a pětidrachma. Všecky tyto mince attické vynikají pěkným ražením; na lici mají hlavu Athlény s přílbou, na rubu pak sovu (stojící často na amfoře panathenajské, nápis a kolem vavřínový věnec. Průměrná váha d-my, jak byla udána svrchu, udržela se po celou dobu rozkvětu obce athénské; teprve v pozdější době klesla na 3,41 g. Starší než attická jest d. aiginská s obrazem želvy na lici a s několika prohloubenými políčky na rubu (vyobr. č. 1215.);

C. 1215. Drachma aiginská.

ráz nejstarších těchto d-chem jest dosti hrubý, avšak časem se zdokonalil. Dle starého aiginského systému obnášela d. 7,28 g a platila asi 58 kr.; dle mladšího systému, jenž v V. a IV. st. obecně rozšířen byl v Peloponnésu (mimo Korinth), vážila 6,20 g a platila asi 50 kr. Cfe.

D. anglická a severoamerická = 1/16 unce = 1/288 obchodní libry = 3 skrupulím po 10 zrneck = 1,4 g; d. turecká 1/100 oky = 3,2 g. St.

D., závaží lékárnické, až do doby zavedení metrické váhy platné, rovná se 4,37 g, dělila se na 3 skruple po 20 gránech; 8 d-chem činilo jednu unci, 12 unci jednu libru medicínální. Já.

Drachmann Holger Henrit Herholdt (* 1846 v Kodani), básník dánský, z vůdců nejnovější literatury dánské. Věnoval se původně malířství a účastnil se na zač. let sedmdesátých výstav obrazy námořními. Přednášky G. Brandesa, jež vedly k osobním stykům s vůdcem nového hnutí, vzbudily v něm dřímající nadání poetické, a současně válka něm.-francouzská a povstání komuny poskytlo mu látku vyhovující jeho revoluční náladě. R. 1872 vystoupil se svými básněmi *Med Kul of Kridt* (Uhlem a křídou) a *Digte* (Básně), které hájí krajní stanovisko revoluční a vypovídají válku celé společnosti. Následovala velká řada děl, která jeví vzácnou sílu pracovní; uvádíme jen sbírku *I Storm og Stille* (Za bouře a klidu, 1875); *Ungt Blod* (Mladá krev, sbírka povídek, 1876); *Sange ved Havet* (Zpěvy u moře, 1877); *Prinsessen og det halve Kongerige* (Princezna a půl království, báseň báchorková, 1878); *Ungdom i Digt og Sang* (Mládež v básni a zpěvu, 1879); *Tordenskjold*, epický cyklus, jehož hrdinou jest Tordenskjold (= hromový štít), slavný válečník dánský (1880); romantická pověst *Vandenes Datter* (Dcera vod, 1881), kterou r. 1888 i dramatisoval a nazval *Esther*; drama *Puppe og Sommerfugl* (Kukla a motýl, 1882); *Skyggebilleder fra Rejser i Indland og Udland* (Kresby stínové z cest doma a v cizině, 1883), v nichž i o zemích rakouských píše; *Smaa Fortællinger* (Drobné povídky, 1884); *Danmark leve* (Sláva Dánska, 1885); *Med den brede Pensel* (Širokým štětcem, román, 1887); *Tusend og en Nat* (Tisíc a jedna noc, drama, 1889); *Sanges Bog* (Kniha písní, 1889); novelly *Kunstnere* (Umělci, 1891). Tyto práce a četné jiné nejsou stejné ceny; tak schází dramátům působivost, epickým básním rozmanitost; největší cenu mají drobné novelly a zvláště povídky ze života námořníků. Jeho lyrika nejlépe vyjadřuje jeho postavení a city naproti společnosti brzo pathosem řečníkovým, brzo břitkou satirou, ale nejpěkněji jemnou lyrickou náladou. Prazvláštní jest, že D., zahájiv svou činnost bojem proti romantismu, právě romantickými báchorkami dostoupil výše básnického výrazu. Ale již před tím D. byl se odcizil novému hnutí a r. 1883 zřekl se výslovně Brandesa, jemuž byl věnoval první své básně. Od té doby snažil se spojit realismus s poesíí starší. S Brandesem teprve r. 1892 vešel ve staré styky. V nejnovější době vzbudil pozornost snahou svou vytvořiti naproti divadlu jakési »literární divadlo variéte«, aby poesie nalezla zase styk se širšími vrstvami lidu. Záměr ten nedal se uskutečnit v Kodani pro nedostatek prostředků, pokus však učiněn r. 1892 v Bergách. Ks.

Dráčov: 1) D., ves v Čechách, hejt. Peřihřimov, okr., pš. Kamenice n. L. (3 km sv.), fara Temnice; 25 d., 219 ob. č. (1890). — 2) D., far. ves t. na ř. Lužnici, hejt. Třeboň, okr. Veselí n. L. (4,5 km sev.), pš. Soběslav;

82 d., 494 ob. č. (1890), kostel sv. Václava, 2 tř. šk., alod. dvůr kn. Karla Paara, mlýn a pila. Kde je nyní panská sýpka, stávala tvrz, rodné sídlo ryt. Drachovských z Dráchova, později dostala se tvrz se statkem Vratislavům z Mitrovic a pánům z Hradce, kteří D. při pojili k panství fečickému.

z **Dráchova** Jiří viz Drázský z D.

Drachovský: 1) D. Jan, český jezuita a spisovatel (* 1577 v Třeboni — † 1644 v Brně). Po nedlouhém působení učitelském poslán na missie do Moravy i působil v Lilči (1607—11), ve Zdouňkách a v Boskovicích (1613), broje hlavně proti Bratřím a pále knihy jejich. R. 1615 odešel s biskupem olomúckým J. Civalou do Holešova na panství Ladislava Popela z Lobkovic a působil zde (s Janem Sarkandrem) do r. 1622, kdy kardinálem Fr. z Dietrichšteina povolán do Lipníka. R. 1624 stal se prvním správcem nové kolleje ve Znojmě, v létech čtyřicátých žil již v Brně. V literatuře znám jest dvěma českými traktáty polemickými proti Bratřím, jež převzal Slavata do svého spisu, a spisem *Grammatica bohémica* (Olomúc, 1660, vyd. od M. Šteyera).

2) D. David, arciděkan v Plzni, jenž proslul za obležení Plzně od Mansfelda a stavovských vojsk a získal si veliké přízně strany katolické. V literatuře vedle jiných drobných spisků účastnil se dvěma lat. básněmi na sv. Václava (*Salve decus Bohemiae; Ades dux bone inclyte*), jež ptijaty do praž. breviáře. Císař Leopold I. uvedl je r. 1679 v hudbu, když za příčinou moru ve Vídní díel v Praze.

3) D. Antonín (* 1842 v Táboře), působil na školách v Jistebnici, v Sedlci na Tábořsku, v Terešově a ve Zbívě; r. 1880 stal se řídícím učitelem v Podmoklech, na Zbívě a r. 1888 v Dobřívě u Rokycan. Napsal různé články do různých časopisů, jako: *Pomáhejme škole mládež vzdělávati; Jezero Podmokelské; Památky chrámu ve Mlečicích; Na Kacerově; Stav školství okresu hořovického za posledních 50 let* a mn. j. O sobě vydal monografie *Křtitelna a Matčína hora; Zbívovská škola zámecká; Podmokly* (Tábor, 1882); *Bněčice; Chýlice; Obrazy zbívovské* a pak histor. spisek *O poddanství a robotě*.

Dráchovský z Dráchova, jméno staročeského rodu vladyckého, jenž měl jméno své po vesnici Dráchově v okr. veselském v již. Čechách a nosil na štítě lidskou hlavu s oslíma ušima (vyobr. č. 1216.). Původní sídlo jejich byly Vyhnanice v okresu bechyňském, odkud se psali Ebrhart z Vyhnanic († 1366) a synové jeho Ebrhart, Jan a Markvart (v létech 1357—66. Ebrhart druhý měl 4 syny Jana († 1366), Jeníše (1357—66), Jana Bažanta (1360—66), Litolta (1366) a dceru provdanou za Pertolta z Mezného. Slavek Bažant byl první z vladyk vyhnanických podacím pánem v Dráchově v l. 1413 a 1414 a s ním současně žil Jindřich z Vyhnanic také z Nadějkova fečený, purkrabí na Příbrami. jenž také v Dráchově patronoval. Po r. 1431 připomíná se již jen syn Jindřichův Jiřík z Vyhnanic, jehož jméno vyskytá se v četných zápi-

sech a svědectvích této doby. Pro rozšafnost jeho zvolili ho odpovědňi mezi sebou nepřátelé Táboři a Oldřich z Rožmberka za rozsudí, kdyžby o nové hranice mezi panstvím přib-

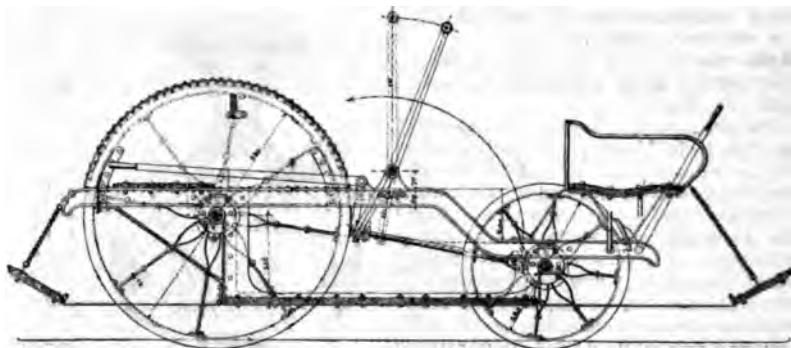

Č. 1216. Erb Dráchovských z Dráchova. o D-ských z D.

vůbec až roku 1477, kdy Jindřich z D. o nový rybník pod Doňovem smlouvu učinil s opatem třeboňským. Roku 1482 prodal Jindřich ke kaplanství veselskému plat na lidech svých v Dráchově, načež zemřel před r. 1493. Synové jeho Hynek, Václav a Ctibor vyprodali se docela z krajiny dráchovské, postoupivše tvrze Dráchova s přísl. Kateřině kn. Minsterberské r. 1505. Hynek a Ctibor D-ští z D. dostali se do služeb rožmberských: onen byl r. 1514 purkrabím na Helfenburce, tento hejtmanil na Třeboni v l. 1523—26 a na Soběslavi r. 1528. Ctibor koupil si ves Hůrku s částmi Strážkovic a Doudleb od Hřebenářů z Harachův a před r. 1541 od Volfa ml. Krajiše z Krajkův Komařice tvrz a ves s přísl., ku kterému statku dvůr popl. a ves Sedlo, jakož i ves Jedovary před r. 1543 přikoupil. S manželkou Voršilou ze Skuhrova měl syna Adama záhy zemřelého a dcery dvě Anna a Kristinu, které o statek otcovský tak se porovnaly, že Anna svou část Kristině pustila za jistý roční plat doživotní. Kristina podala ruku svou Jiřímu Koňenskému z Terešova (1546—68), jehož rod až do r. 1623 na Komařicích vládl. Hynek D. z D. koupil sobě na Prácheňsku ves Tourov, kterou již r. 1516 držel a zůstavil dva syny Jindřicha a Beneše, kteří Tourov prodavše jiná sídla v jiných končinách českých sobě oblíbili. Jindřich († 1564) držel statek nějaký u Zubčic blíže Krumlova a zůstavil dceru Alžbětu, která r. 1579 za Šánovce ze Šánova vdána byla. Bratr Jindřichův Beneš koupil r. 1544 tvrz Broumovice na Voticu a měl s manželkou Eliškou z Malovic 5 synů Jiříka, Ctibora, Jana, Oldřicha a Eliáše. Když otec zemřel, vzdali synové matce své Broumovice r. 1578 a po smrti její r. 1586 vložili je bratru svému Ctiborovi do desk zemských. Ale ten prodal je r. 1508 Evě Kaplířové ze Slavkova. Oldřich D. z D. na Blanicí prodal r. 1587 v městečku Bystřici dům Jiříku Hanákovi a výplata diti se měla

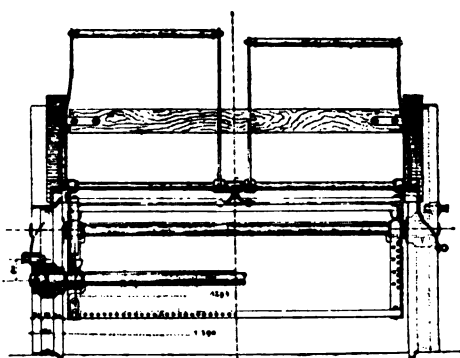
Oldřichovi a Jindřichovi D. z D. Jindřich na Zibřidovicích a Chyšné byl r. 1621 ve svém domě v Zibřidovicích od Karla Ferdinanda

antiseptického léčení ran. Aby tekutiny z hloubi rány na vnějšek vytékaly, vkládány za starodávna do ní a vyváděny na venek kno-

Lukaveckého z Lukavce na Vonšově tulichem zavražděn a jest ve Sněti v kostele pochován. Statek jeho ujala sestra nebožtíkova Magdalena Angelina a po ní sestra Aléna ze Svárova, na niž statek připadl po jejím otci Karlovi Bořivojovi D-ském z D., ale r. 1629 jej prodala. Jiné dvě sestry D-ské z D. Johanka a Aléna prodaly dvory popl. v Horkách a ve Vonšově a dílem vsi Vonšov, Chlovy a Těškovic r. 1608 Mikuláši Beřkovskému ze Šebířova. Náležel-li Václav D. z D. r. 1788 mezi šlechtou českou

ty ze šarpie nebo koudele, proužky plátna, avšak také již rourky z různých látek. Chassaignac zavedl ku d-gi rourky pružcové, a

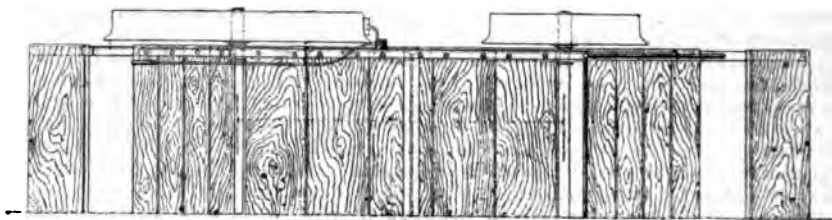

tých dosud nejvíce se užívá. Rourky ty červené, černé nebo šedé, dle potřeby různé dlouhé a tlusté, s okénky ve stěnách. vkládají se do rány na místech k odtoku výměšků nevhodnějších, avšak tak, aby hojení rány v hloubi nepřekážely. V poloze dané upevňují se stehem, jenž probíhá otvorem zevním a okraji rány, nebo udržují se jehlicí vhodně otvorem zevním

připomenutý k našemu rodu, nevíme. *Klíř.* zavedenou, i jiným způsobem. Po 2 až 7 dnech bývají drenážky z ran odstraňovány; v dutinách hnisavých nutno jest ponechati

Drainage [drenáž] viz Trubkování.

D. v chirurgii jest výkon, jenž má za

Č. 1217. Plankova drainsina (1 : 30).

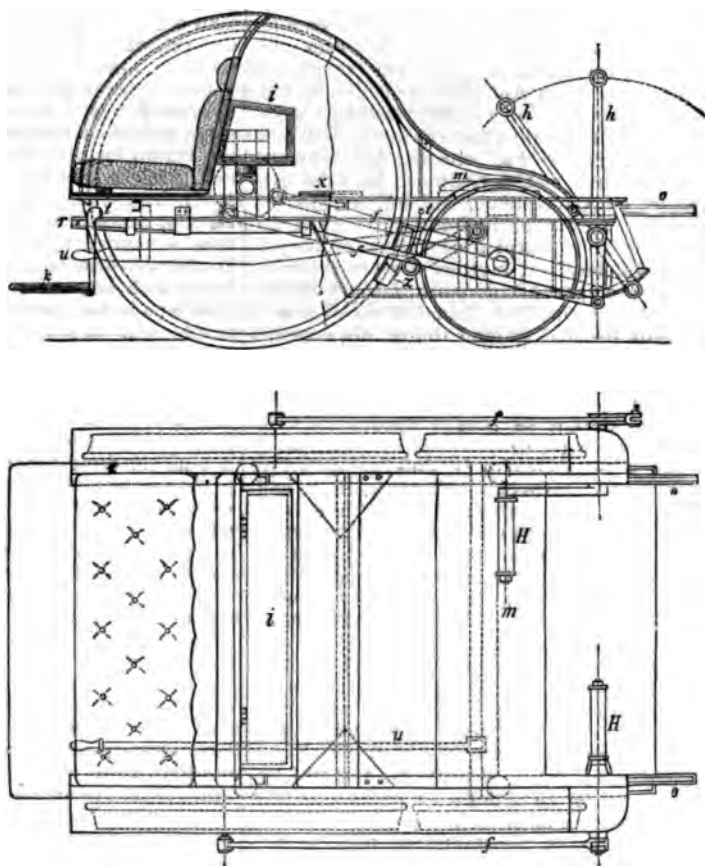
účel odváděti chorobné výpotky z dutin, hnis z hlíz a výměšky z ran sešitých. D. známa byla již ve starém věku; zmínku o ní činí Hippokrates, Galenus, Celsus a jiní. Konána byla též v dobách pozdějších, značného rozšíření, a to hlavně při ranách, dostalo se jí od Chassaignaca, ale k největší platnosti a dokonalosti přišla v době nejnovější, v době

děle. Zhusta třeba zavésti několik drenážek. Místo měkkých pružcových rourek drenážových raděno v době antiseptické bráti rourky z pružce tvrdého, z kovu, ze skla, z kostí, jež zbaveny soli vápenných. Dále užíváno místo rourek snopečků z catgut, ze žíní, nebo vlny sklové, proužků ze silku, gázů knotů jedoformovaných a p. — Upotřebení d.

má vedle velikých výhod i některé nepřijemnosti, pro kteréž mnozí chirurgové při ošetřování ran i bez d. obejít se hledí. Ponechávají ránu otevřenou na vhodném místě, tvoří pro odtok příhodné otvory v kůži, přikládají stěhy vnořené, tamponují ránu v době po úrazu a sešívají ji teprve v době pozdější. -chl.

Draisina (franc. *waggonet de tournée*, angl. *trolley*) jest vozidlo železniční as 500 700 kg těžké, jehož se užívá zejména při udržování trati ku kratším jízdám a jež se žene z pravidla silou lidskou, působící na kola pakami nebo klikami a řemeny, ač jsou také d-ny parní. Původ d-ny hledati jest ve dvojkolce, kterouž r. 1817 vymyslel mannheimský lesník z Draisu (* 1785 — † 1851) k jízdě po silnicích a cestách, při kteréž byla dvě kola za sebou jako u nynějšího velocipedu, avšak pohyb nevyvozoval se šlapáním na kliky, nýbrž odrazem nohou od země. Ačkoli tento přístroj Knight zlepšil a při železničních zavedl, a ačkoli d. má obvykle 4 kola, podržela v Německu a u nás jméno po Draisovi. Na tratích vodorovných nebo o stoupání asi 2‰ stačí svalová síla 2 lidí na dosažení rychlosti 20—30 km za hodinu; čím větší stoupání, tím více síly zapotřebí — až 4 lidí — avšak navzdor tomu ubývá rychlosti nadměru, tak že při jízdě do vrchu o sklonitosti 25‰ nejde d. rychleji nežli chodec, a jest tu méně namáhavé tlačiti ji, nežli hnáti pakami nebo klikami. Žádná d. nesmí býti bez zdrže (brzdy) bezpečně působící, nejlépe pásmové, aby se i při jízdě rychlé hned zastaviti dala; na př. upozoruje-li se na přechodech cest a silnic nějaký povoz, s nímž by se d. srazila. Vyobr. č. 1217. znázorňuje d-ny soustavy Plankovy, která jest obvyklá v Rakousku a pohybuje se pakami; jezdí-li se po trati o větším stoupání, spojí se táhlo klikové s kolem menším (vyobr. č. 1217.), při jízdě na vodorovné nebo na mírném stoupání převádí se pohyb pak na velká kola. Zdržování pohybu nebo zastavení docílí se lomenými pakami a špalíky, jež se přitisknou k náokolkům,

a to se může vykonati ze sedadla předního nebo zadního; seděti může 6 osob a uprostřed mohou státi až 4 dělníci k pohybu pak hlavních. Váha takovéto d-ny jest as 500 kg a cena 500 zl. D-ny vyobrazenou č. 1218. sestrojil Leonhardi; při té docílí se pohybu pakami *h*, jež se uchopí za držadla *H*, a táhly klikovými *f*, jež točí velkými koly; dělníci při práci stojí, ale běží-li d.

Č 1218. Leonhardiho draisina (1 : 30).

sama sebou, nebo stojí-li, sedí dělníci na sedadle *x*, jemuž za lenoch slouží truhlík *i*, do něhož se ukládají výkresy a pod. předměty. Zdržování pohybu a zastavení d-ny děje se špalíky *z*, jež se přitlačí na kola hnací, na zdvihne-li se páka *u*. Vlastní váha jest asi 650 kg a dvěma dělníky možno dosíci při jízdě do vrchu o sklonitosti 1 : 2000 = 0,5‰ rychlosti 25—30 km za hodinu. Jinak uspořádali d-ny Reinherr, Öhler a j. Zvláštní úpravu mají d-ny trojkolové poslední dobou v Americe užívané, při nichž jsou na jedné straně dvě kola a na straně druhé pouze jedno kolo, a jež vyrábí Peabody a spol. v Bostoně; podobně trojkolové d-ny sestavil také Ru-

sch. Plk.

Drak, v řecké mytologii (*δράκων*) saň podoby hadí a ještěří, též mnohohlavá, oheň chrlicí, byl symbolem tmy, bouře a zimy, jenž podléhá v zápase božstvům světelným. Tak bůh slunce Appolón šípem usmrtil d-ka Pythóna (též Delfyné zvaného) zemí zrozeného, jenž ostříhal věštinny chthonické u Delf a odtud do údolí kriského slézáje vše pustošil; po vítězství zapěn první paian a založena svatyně Pythó. Apollón, odtud Pythios (*Πύθιος*) zvaný, znečištěn jsa krví dračí, po 8 let se musil podrobovati očistě. Zápas sám znázorňován při slavnosti Septerion (*σεπτήριον*) zvané, kdež hoch Apollóna představující musil prchnouti do údolí Tempé, odkudž po vykonané očistě Thessalií v dafnéfioriích do Delf zpět přiveden. Jiného d-a, jenž ostříhal pramene Dirky u Théb, potfel Kadmos; ze zubů dračích, jež zasil, vyrostli obrnění mužové Spartoi, kteří kamenem, jež Kadmos mezi ně hodil, navzájem se rozzuřili a povražili až na pět. Zcela podobný jest mythus o dračí setbě Iasonově ve výpravě Argonautů; Iason, vykonav práce Aiétem uložené, konečně musil potfiti d-a, jenž ostříhal zlatého rouna, dle pozdější obvyklé verše Méděa jej uspalá. Rázu podobného jsou též zápasy, v nichž Hérakleem a Perseem udolány obludy mořské Poseidónem vyslané, kterým na popas vydány Hésioné a Andromeda (v. t.).

Boj s d-em jakožto škůdníkem lidstva již za dávného starověku byl předmětem bájí. Zendavesta již se o něm zmiňuje. V biblické a křesťanské symbolice jest d. obrazem dábla, antikrista i modloslužebnictví, proti němuž bojuje archanděl Michael, sv. Jiří a j. V Bibli ve smyslu obrazněm značí d. zvláště Faraona nebo Nabuchodonozora, vůbec krutovládce. Rovněž v germánské mytologii často vystupuje jako princip zla, zejména Thórr a Sigurd úporně s ním zápasí, a tak i v bájích jiných národů, i slovanských, d. ode dávná zaujal své místo. — Také jako vojenský odznak nalézáme d-a téměř u všech národů starověkých i středověkých. Staří Řekové nosili jej za ozdobu na přilbách a jako vyznamenání i na štítech, a pozdější císařové římsí. počínajíc Konstantinem, měli ve vojsku korouhve s d-em (viz Draconarii). — V Asii jest d. symbolem despotismu a zejména v nejzášším Orientě důležitou má úlohu; objevuje se na čínských i japonských mincích, v Japanu, kde zobrazuje se se 2 rohy, zdobí žerďi praporů, a Čína má jej ve státním znaku. — Též mezi heraldickými figurami d často se vyskytuje jako strážce erbu, maje křídla netopýří.

D. (*Dracco*) v astronomii jest rozsáhlé souhvězdí na sev. nebi mezi 134—313° rektascence a 48—82° sev. deklinace. Zobrazuje se jako had, jehož hlava nalézá se severně od nohou Herkulových a tělo vine se kolem pólu ekliptiky mezi Malým a Velkým medvědem k Žirafě. Heis udává v něm 220 pouhým okem viditelných hvězd, a to: 1 druhé velikosti, 9 třetí, 8 čtvrté, 39 páté, 163 šesté velikosti. Mezi nimi je několik podvojných; pozoru-

hodny jsou: η , hlavní hvězda je velikosti 2.8, žlutá, průvodce je velikosti 10., modravý, ve vzdálenosti 5"; 16 a 17 dle Flamsteeda obě páté vel. ve vzdálenosti 90", z nichž druhá opět je podvojná, průvodce jest 6. vel. ve vzdálenosti 3.7"; μ na tlamě d-a jsou dvě hvězdy bílé 5. vel., jež rozeznal W. Herchel r. 1779; jsou ve vzdál. menší než 3": ν , východně dvě žlutavé hvězdy 6. vel. poznané již Flamsteedem; ψ na pravé zadní noze Malého medvěda jsou taktéž dvě bílé hvězdy 4. a 5. vel. ve vzdálenosti 30", jež znal již Flamsteed; ϵ , hlavní hvězdy vel. 4., žlutavá, průvodce modravý ve vzdálenosti 2.8" vel. 7.6. Asi uprostřed mezi γ a hvězdou polární jest rozsáhlá mlhovina planetární o průměru 35", jež má vidmo žhavého vodíka a dusíka. Několik hvězd teleskopických je proměnných. *lvn.*

D. bábelský, apokryfická část Starého zákona, sepsaná v době pozdní řeckým jazykem a tvořící v Septuagintě dodatek knihy Danielovy. Obsahem jeho jest oslava proroka Daniela, který usmrtil koláčem d-a, jemuž vzdávána božská pocta, začež uvržen do jámy lvové. Jest napodobením 6. kap. Danielovy a účelem jeho persiflace pohanského kultu zvířat.

D. dětský, papírový, prostý létací stroj jakožto dětská hračka, vynalezená prý od Archyta Tarentského ok. r. 400 př. Kr.; znali ji však již dříve Číhané, kteří dosud rádi se jí obveselují. Základní tvar d-a jest deltoid nebo rovnoramenný ostroúhlý trojúhelník s kruhovou úsečí na podstavě a lze užítí i jiných souměrných tvarů, jako na př. někde na Rusi obdelník s poměrem stran 3 : 2. Se strojí se tak, že přes dvě křídlem položené lehké látky, jejichž ramena spojí se šňůrou, přepne se buď papír nebo lehké plátno. Krátké šňůry z těžišť obou deltových trojúhelníků spojí se s dlouhým motouzem na cívce natočeným. Aby d. příliš nekolísal, jest na dolejší, ostřejším hrotu deltoidu připevněn ohon, totiž šňůra povázaná papírky a asi pět-nebo šestkrát delší než delší úhlopříčka deltoidu drakového. Hodíme-li d-a při slabém větru do výše a táhneme šňůru proti větru, stoupá d., při čemž ovšem třeba šňůru popouštěti; vznese se někdy až na několik set metrů. Příčina stoupání leží v tom, že pomocí ohonu jakožto přítěže stane se z d-a nakloněná rovina, kterouž šňůra napjatá drží proti větru. Síla větru vodorovně dujícího rozkládá se ve dvě složky, z nichž jedna ruší se odporem plochy drakové, druhá tlačí na ni kolmo tak, že by se d. pohyboval směrem kolmým ku své ploše, ale jsa přidržován šňůrou, pohybuje se směrem kruhovým. Je-li vzduch klidný, nutno s d-em utíkat, aby pohybem plochy vznikl vítr. — **D-a** používáno i k výzkumům vědeckým. Jak r. 1749 Wilson zkoumal pomocí d-a teploturu vzduchovou. R. 1816 zkoušel Simmons v Chathamu v Anglii d-em vyzvednouti velká břemena; rovněž Maillot v Paříži vyzvedl osmirohým d-em o 72 m² plochy břímě 68 kg do výše 10 m. Prof. Archibald v Londýně užil r. 1884—85 d-a k určení rychlosti větru v rú-

ných vrstvách vzduchových, připevnil k motouzu v jistých vzdálenostech anemografy. Viz Euler, *Mathem. Theorie der Drachen* (Berl. ak., 1759); také Schlegel psal v »Auslandu« o d-u u Číňanů. *red.*

D. elektrický. Franklin (1752) byl první, jenž přímo jal se zkoumati vzdušnou elektřinu a použil k tomu obyčejného d-a papírového na motouzu do vzduchu pouštěného. S elektřinou po velké šňůře konopné dolů svedenou vykonal pak všechny pokusy svědčící, že jest totožná s elektřinou třením vzbuzenou. — De Romas opětuje pokusy Franklinovy použil šňůry konopné měděným drátem ovinuté, od níž šlo vedení do kovové roury; konec šňůry k držení d-a byl hedvábný. Tímto d-em při bouřce puštěným obdržel se četné elektrické jiskry až deset stop dlouhé a praskající tak silně, jako vystřely z bambitky. *Ze při pokusech s d-em elektrickým v čas bouřky jest opatrnosti potřeba, dokazuje smutný případ, přihodivši se r. 1753 v Petrohradě, kdy fysik Richman elektřinou s mračna po šňůře do jeho těla svedenou byl usmrcen.* *MP.*

D. (něm. *Lunthaler*) u ručnic doutnákových zaujímal místo dnešního kohoutku, a byl zařízen tak. že hořící doutnák v jeho tlamě upevněn, při sklonění d-a přímo na pánevku dolehl a zde naspaný prach zapálil. Název ten udržel se také u zámků s kolem, kde d. nesl v hubě křemen nebo kyz, u těchto byla hlava dvojdílná, tak že kámen šroubem jako ve svéráku se v ní upevňoval. *Bs.*

D. v zoologii: **D.** létající viz **Draco**. **D.** mořský viz **Pegasus**

Drake [drék]: **1)** **D. Francis**, sir, námořník angl. * 1545 v Tavystocku v Devonshiru — † 1596). Jako mladík vstoupil do angl. loďstva a vyznamenal se při plavbách do Záp. Indie tou měrou, že již r. 1567 velel lodi »Judith«, se kterou unikl z nešťastné bitvy u Vera Cruzu. Ze msty proti Španělům, kteří se nelidsky zachovali proti zajatým Angličanům, křižoval v l. 1570—72 ve vodách západoindických, přepadáváje se zdarem špan. lodi a osady. Navrátil se s bohatou kořistí do Anglie, pohnul královnu Alžbětu, že mu svěřila 5 lodí, se kterými 13. pros. 1577 vyplul z Plymouthu, aby napadl osady špan. v Americe od břehů Tichého oceánu; propluv úžinou Magalhãesovou, objevil Ohňovou zemi, prozkoumal záp. břehy americké a hledaje průchod do Atlantického oceánu, pronikl až k 48° s. š. a nazval pobřeží to »Nový Albion«. Odtud zaměřil ku břehům asijským, přistal u ostrovů Moluckých a Sundských, proplul Indickým oceánem a kolem mysu Dobré Naděje vrátil se s velikou kořistí dne 5. list. 1580 do Plymouthu, vykonav tak druhý cestu kolem světa. Královna Alžběta uznávajíc jeho zásluhy, sama dne 4. dub. 1581 v Deptfordě pasovala ho na rytíře a jmenovala velitelem nové válečné výpravy o 23 lodích, s kterými obrátil se opět k břehům americkým, dobyl San Dominga a Carthageny, porazil špan. loďstvo u Floridy a vrátil se s kořistí 600.000 lib. šter. r. 1586 do Anglie. R. 1588 vnikl do přístavu cadizského

a zničil tu veškeré lodi špan. a přispěl platně k zničení nepřemožitelné armády Filipovy. Od r. 1589 odvrátilo se od něho štěstí válečné, neb podnik jeho, aby Don Antonio dosazen byl na trůn portugalský, se nezdařil, podobně nezdařila se jeho výprava r. 1594 proti špan. osadám v Americe, zvláště útok na Panamu. Na výpravě té stížen byl zimnicí, které 5. led. 1596 podlehl. Mrtvola jeho po námořnicku spuštěna byla do moře Tichého v zeměpisné šířce mex. města Nombre de Dios. Od mnohých D-ovi přepisuje se přivezení bramborů do Evropy, proto zřízen mu byl r. 1853 v Offenburce baden. a r. 1884 v Plymouthu pomník. Jménem jeho nazývá se také zátoka před vchodem do zátoky u S. Franciska v Sev. Americe. Viz Julian Corbett, *Sir Francis D.* (Londýn, 1891).

2) **D. Josef Rodman**, básník americký (* 1795 — † 1820), proslavil se hlavně zdařilými satirami, které pod názvem *Croaker Papers* on a jeho přítel Fitzgreen Halleck vydávali roku 1819 v novyorském časopise »Evening-Post«, bičující v nich tízným vtipem chyby a nedostatky spoluměšťanů. Mimo tyto satiry velenadaný, ale příliš záhy zemřel **D.** složil také vlasteneckou píseň *The American Flag* a veršovanou povídku *The Culprit Fay*, plnou něžné, jímavé poesie. *VM.*

3) **D. Samuel Gardner**, spisovatel amer. (* 1798 v Pittsfieldu — † 1875 v Bostonu). Byl s počátku učitelem. R. 1825 přesídlil se do Bostonu, kde zřídil antikvární knihkupectví, první obchod toho druhu v Americe. Vydal řadu historických a starožitnických knih, zvláště o Indiánech, jako: *Indian Biography* (1832); *Book of the Indians* (1833); *Old Indian Chronicles* (1836); *Indian Captivities* (1839); *History and Antiquities of Boston* (1856); *Researches among the British Archives* (1860); *Annals of Witchcraft in the United States* (1869); *History of the Five Years French and Indian War* (1870) a j. a obetral nová vydání mnohých starších spisů novoanglických.

Drake Friedrich, sochař něm. (* 1805 v Pyrmontu — † 1882 v Berlíně), učil se původně mechanice v Kasselu, zabýváje se při tom řezbářstvím, jež se mu tak zalíbilo, že r. 1826 vstoupil do dílny Rauchovy. Na cestě do Italie zdokonalil pod vlivem Thorwaldsenovým svůj klassicko-idealistický směr a záhy vstoupil do řady prvních sochařů něm. *Madonna s dítětem*, *Umírající vojín* a j. byly první jeho práce; avšak chvalnou o něm pověst rozšířily zvláště jeho mistrné sošky *Raucha*, *Gótha*, *Schillera*, *Schinkla a bratři Humboldtů* a j. Těmi dokázal velkou schopnost a zručnost pro portrait, jemuž se od té doby téměř výhradně věnoval. Většina jeho děl jest v ohromných rozměrech provedena: zhotovil r. 1836 bronzovou sochu *Müserovu* pro Osnabrück, r. 1844 *osm figur pruských provincií* pro berlínský zámek, potom mramorové sochy *Bedřicha Viléma III.* pro Štětín a Berlín, skupinu *Vojína*, *jemuž Viktoria podává věnec* na zámeckém mostě v Berlíně, mramorovou sochu *Rauchovu* pro předšíň tamějšího musea;

pro Jenu zhotovil velké poprsí *Okenovo* a *Schulzovo* jakož i bronzovou sochu *Jana Bedřicha* r. 1858; Vitemberk krásil jeho socha *Melanchthonova*, kdežto na Rujaně nalézá se pomník knížete *Malte-Putbusa*; r. 1867 dokončil jezdeckou sochu z bronzu krále *Viléma I.* pro rýnský most v Kolíně, za kterouž obdržel na světové výstavě pařížské r. 1867 velkou zlatou medaili; bronzová socha *Schinkelova* před stavební akademii v Berlíně a pomník *Humboldtův* ve Filadelfii jsou rovněž jeho díla. Kromě poprsí *Bismarckova* a *Moltkeova* zhotovil i pomník padlých r. 1870—71 v Cáchách a konečně málo zdařilou, téměř 9 m vysokou *Viktorii* na vítězném sloupu v Berlíně r. 1873.

Drakenberge viz Dračí hory.

Drakenboroh Arnold, filolog hollandský (* 1684 v Utrechtu — † 1748 t.), od r. 1716 prof. výmluvnosti a dějin, r. 1740 též bibliotékář v Utrechtu. Z filologických jeho publikací uvéstí jest vydání *Silia Italica* (Utrecht, 1717) a *Livia* (7 d., Lejda, 1738—46, nové vyd. v 15 sv., Stuttgart, 1820—1828). Vydání *Silia* má cenu nepatrnou, vydání *Livia* vyznačuje se více velikým množstvím materiálu ze všech stran pilně usneseného než duchaplností a samostatným usudkem. Sr. L. Müller, *Gesch. d. klass. Phil. in d. Niederlanden* str. 46.

Drakón (Δράκων), nejstarší zákonodárce athénský, dle pozdější zprávy archón r. 621 př. Kr. Činnost D-ova byla již ve starověku křivě posuzována, zejména proti řádům Solónským, a teprve nejnovější kritika zjistila pravou povahu její, po přednosti nově nalezená Aristotelova »Politeia«, kdež ovšem § 4. dlužno s Reinachem (Rev. ét. grecq. 1891, 144) za interpolaci pozdější pokládati. Když po zmaření pokusu Kylónova o nabytí tyrannidy lid skláman byl eupatridy ve svých nadějích, přál si hlasitě, aby byly napsány zákony soudní. K úloze té povolala šlechta D-a, jenž tudíž nebyl původcem nové ústavy, jakož obvykle se tvrdívá. D. staré zvyky soudní a výroky soudní, thesmothety zapisované, pojal v soustavu trestního zákonníka, jenž však pocházejí z dob, kdy po celé Attice zavládalo hospodářství plodinné, nehodil se do poměrů změněných hospodářstvím peněžním. Tak obsahovaly zákony D-ovy ustanovení, že ten, kdo by vykopal anebo pokácel olivový strom, za majetek státní pokládáný, smrti trestán býti má; rovněž na psych polní dle starého zvyku trest smrti ponechán. I jiné těžké pokuty, jako vyhnanství a bezectí pro činy povahy podřizené, přešly z práva zvykového do zákonů D-ových. Tyto částky D-ových zákonův odstraněny Solónem, avšak soudnictví nad vrahy, zúmyslnými i bezelstnými (τὰ φονικά), pojal Solón do zákonů svých, i byly D-ovy zákony hrdelně platny ještě za dob Démostenových. S těmito zákony souvisí nepochybně vznik pěti hrdelních soudnic athénských, vedle Areiopagu i Prytaneia, Delphinia, Freatty a Palladia, na nichž usuzovali efetové (v. t.). Zákony D-ovy lidu neupokojily a tak modělek dán jimi podnět k ústavě So-

lónově. Sr. Hermann, *Ind. schol. Goett.* 1849—50.

Drakova viz Dražkov.

Drall, též Droll (něm.), závit, zákrut ve vývrtu palných zbraní.

Dram viz Dirhem.

Drama, město v tur. vilájetu solunském ve vých. Makedonii na ř. Angistě, sídlo řec. arcibiskupa, slýne pěstováním výborného tabáku, rýže, bavlny a předěním bavlny; asi 10.000 obyv. D. jest stará thracká osada, nazvaná Drabeskos, proslulá ve starověku pěstěním růží a dolováním na zlato; r. 465 př. Kr. byli tu poraženi Athéňané od Edonů. Mezi Drabeskem a jihovýchodně ležícím m. Philippi svedena byla r. 42 př. Kr. bitva, ve které Brutus a Cassius byli poraženi.

Drama, z řeckého δράμα, jež znamená jednak činění, jednání, konání, jednak i posuňkování, jimž viditelné konání takové čili děj se napodobí, zobrazuje. D. jakožto dílo umělecké je tedy doslovně hra (jak ostatně i česky správně se říká), t. j. výtvar básnický, jenž předváděje příběh nějaký obmezuje se na přímá slova jednajících osob, všechno ostatní pak, co epos mimo to ještě popisuje a vypravuje, přenechává posuňkům výkonných umělců deklamujících, herců, dle potřeby a možnosti i přiměřené úpravě jeviště, malbě dekorací atd. (Tak zv. poznámky scénické, všechno to nejprostšími slovy předpisující, nikterak nejsou částí d-tu jakožto básně, nýbrž pouhé soukromé pokyny básnickovy pro umělce výkonné [herce, režiséra, malíře], kdežto příslušné popisy v eposu ovšem podstatné k němu patří, mají tudíž i podíl na básnické dikci, po případě na verši a rýmu atd.) Proto d. není pouhý druh básnictví, jak namnoze se předpokládá, nýbrž sdružení umění básnického s uměním mimickým a výtvarným, kterážto poslední, pokud na jevišti slouží účelům dramatickým, úhrnem nazýváme umění scénickými. Jelikož dále básnické slovo v d-tu nad to může býti též zpíváno, rozeznáváme mezi d-tem pouze mluveným čili činohrou (v širším slova toho smyslu) a d-tem zpívaným (též hudebním) čili zpěvohrou (operou), při kteréž k oběma uvedeným již činitelům přistupuje ještě třetí: hudba. (Kromě toho v melodramatu d. mluvené provázeno jest hudbou instrumentální.) Poetika tedy, jakožto nauka o umění básnickém, nepojednává o d-tu celém, nýbrž toliko o jedné, totiž slovesné složce jeho, kdežto druhá, viditelná stránka jest předmětem teorií mimiky a umění výtvarných, jako po případě třetí, hudební, náleží teorii hudby. O zptisobu však a pravidlech sdružení těchto umění, o vzájemných ústupcích, jež si činí, a službách, jež si prokazují, pojednává ona zvláštní část esthetiky, která vůbec zkoumá a stanoví podmínky součinnosti takové a teorii jednotlivých oborů uměleckých ovšem předpokládá. Druhdy (na př. ve starší době umění řeckého) hudba bývala podstatnou částí každého d-tu; nyní však rozličné druhy her mluvených dávno již dospěly k takové samostatnosti, že právě

jimi pravidla umění dramatického se určují, pročez v následujícím přihlíženo bude především k d-tu mluvenému. O zpěvohře, která podstatou svou jest ovšem d. a toliko některé zvláštnosti povahou hudebních prostředků uměleckých podmíněné vykazuje, avšak během třistaletého rozvoje svého nejednou daleko od úkolu svého se odchýlila, viz zvláštní článek.

Nejdůležitějším činitelem d-tu jest básnictví potud, pokud ono celku poskytuje dějový obsah a základní myšlenku uměleckou, rozhodující tím do jisté míry též o formě díla alespoň v nejhrubších rysech; jinak ovšem slovesné podání obsahu toho nejnak nežli po případě i hudební roucho jeho jest úplně rovnoprávné se stránkou scénickou, především hereckou. Obrazotvornost může sice a často také musí leccos z nedostatků a mezer provozování nahraditi, ba při pouhém čtení d-tu nahrazuje celé provozování; ale celkem d. odkázáno jest na skutečný, přítomný názor, kterým teprve dílo dramatické ve skutek se uvádí a dovršuje. A jest-li čtení d-tu toliko náhradou scénického provozování (mnohdy snad náhradou právem vitanou), nelze ani d. od spisovatele samotného ke čtení a ne k divadelnímu provozování určené, t. zv. d. knihové, uznati za zvláštní, od d-tu divadelního přísně oddělený druh básnický. Necht přičiny, proč d. knihové provozováno býti nechce nebo i nemůže, jsou jakékoliv, přece již forma d-tu sama předpokládá herectví a jeviště, bez nichž by nikdy nebyla mohla ani vzniknouti.

Rozdíl mezi d-tem a eposem (v širším slova toho smyslu, i román atd. zahrnujícím) týká se tedy především uměleckých prostředků, jimiž nějaký děj se předvádí, a teprve z rozličnosti těchto plynou všechny ostatní rozdíly co do látky, umělecké stavby, rozměru atd. Již Aristotelés praví ve své definici tragédie (in Poetice), že tato (ovšem i každé jiné d.) podává se »hrou a nikoliv vypravováním« (δρῶντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας), ku kterémuž výkladu aesthetika novější opět se vrací. Že d. nelíží se od eposu látkou svou, již z toho je patrné, že látka může býti oběma společná, a jestliže nelze také každé epos dramatisovati, přece naopak není d-tu, jehož děj nedal by se beze vši podstatné změny epicky vypravovati. Proto také nevystihne se pravý význam rozdílu toho, když (dle Lessingova příkladu) v rozmanitých formulích přisuzují se d-tu především »děje« (jednotně dle přičinnosti zdůvodněné), eposu pak především »Jalosti« (dle časového průběhu svého sefaděné). Rovněž nelze rozdílu ten určití pomocí kategorií reálnosti a ideálnosti, nebo objektivnosti a subjektivnosti atd., k nimž sahala zejména aesthetika idealistická.

Přirovnáme-li d. k eposu, pozorujeme, že epos kromě toho, co má s d-tem společného, totiž kromě řeči jednajících osob přímo a doslovně uvedených, obsahuje ještě a) více nebo méně stručné zprávy vypravovatelovy o jinakých slovech a skutečích osob těch — zprávy takové dram. básník, jenž svým vlastním jmé-

nem ničeho nám nepodává, vložiti musí ve vhodném okamžiku do úst některého účastníka děje jakožto vypravovatele, což ovšem nevždy bývá snadno a tvoří důležitou část techniky dramatické. Epos může b) líčiti vnitřní děje takové, jež jednající osoba sama ani nevyslovuje; d. jen z části může je sdělovati pomocí samomluvy čili monologu, z části však, jsou-li totiž přímo nevyslovitelné, dramatickému básníku unikají na dobro, a jen v některých případech může herec svou mimikou poskytovatí jakousi náhradu. Z toho plyne, že příběhy, jež nelze podati bez rozborů nejmenších a nejtajnějších dějů vnitřních, právě tak nepoměrně více svědčí eposu, zejména románu, nežli d-tu, jako příběhy, kterýchž plnému porozumění potřebí jest hojných podrobných výkladů, jež účastníkům děje jsou věci tak známou a samozřejmou, že sotva o nich navzájem by si vypravovali (což stává se snadně při látkách historických). D. je tudíž co do výběru látek značně omezeno naproti eposu, nebo činí alespoň při spracování látek jemu přistupných větší nároky technické. Za to však má velikou, přímo neocenitelnou výhodu ve své názornosti; neboť cokoliv epos c) pouhými slovy popisuje a líčí viditelného nebo slyšitelného, v d-tu připadá umění výtvarnému, herecké mimice a deklamaci; poskytuje se tedy zraku i sluchu přímý skutečný názor o tolik živější, přesvědčivější a tudíž působivější, než upomínka pouhými slovy vybavená. Proto názornost co možno největší jest jedním z nejdůležitějších požadavků látky dramatické. Vzácná služba, kterou d-tu poskytuje provozování divadelní, arci také závisí na hodnotě provozování, tak že někdy dokonce vzdělaný a obrazotvorností nadaný čtenář d-tu může míti i větší požitek, nežli divák při rozhodně špatném představení scénickém. D. a epos jsou tak samostatnými a zvláštními útvarů uměleckými, že nikterak nelze nahrazovati nebo na dobro vytlačiti jeden druhým. Pozoruhodno jest ostatně, že d-tu vyčítá se »epičnost« jako vada, jestliže děj není dosti názorný, tak že scénické umění (i herectví v to čítaje) ustupuje pouhému slovu, zejména když také vypravování do úst jednajících osob vložené příliš převládá; kdežto naproti tomu »dramaticčnost« spíše považuje se za přednost nejen v eposu, kdež znamená opravdu názornost a živý, napínavý postup vypravovaného děje, nýbrž i v jiných oborech uměleckých, kde vůbec značí dojmy vzrušující, pestřejší, kontrastující. — Z toho, že všechno umění scénické bezděčně kloní se k illusi co možno největší a že herectví nad to vládne skutečným, živým člověkem jakožto prostředkem svým a ne toliko bezživotnou hmotou dle podoby lidského těla přetvořenou (jako sochařství), na druhé straně pak i z objektivnosti básnické stránky d-tu, která jinou cestou nežli skrze řeči jednajících osob subjektivnost autorovu nepřipouští ani k slovu, plyne zvláštní náchylnost dramatického umění obsahem i formou k realismu, k pravděpodobnosti stupňované až k plnému dojmu kon-

kretní skutečnosti. Tam, kde předvádí se současný život společenský, jež z vlastní zkušenosti možno dokonale znáti a tudíž i s uměleckým zobrazením jeho kriticky porovnávat, jest ovšem realistická pravdivost d-tu se všemi důsledky svými v právu a také vždy více půdy si vydobývá, obmezena jsouc toliko přírodními hranicemi, jež stanoví zvláštní povaha divadelního a hereckého aparátu. Naproti tomu látky, jejichž umělecký obraz co do pravdivosti své nelze kontrolovati zkušeností, jako příběhy mytické a legendární, pohádky a pověsti, z nemalé části též děje historické připouštějí, ba namnoze přímo vyžadují pojmání idealistické a stilisované jakožto nejhlavnější směry slohové. Ze správnosti (psychologické, historické atd.) šetřiti sluší oběma směrům, rozumí se samo sebou; tvoření idealistické však při dramatisování dějů historických pověsti a legendě přisuzuje tutéž oprávněnost jako dějepisné pravdě vědecky zjištěné.

Z uměleckých prostředků, kterými se dílo dramatické ve skutek uvádí, a ze všelikých jiných podmínek a okolností, za kterých se to děje, odvoditi lze pravidla dramatické komposice, z nichž arci jen to má platnost všeobecnou, co zakládá se na psychologických požadavcích v podstatě neproměnných. Hlavním pravidlem tvoření dramatického jest ovšem: co možno nejvíce děje scénicky předváděného a co možno nejméně děje pouze vypravovaného, z akulisního. Umění moderní, jemuž slouží jeviště rozmanitých a rychlých proměn schopné, má u věci té nepopíratelnou výhodu proti antickému, jež jen výjimečně scénu měnilo; avšak přílišnými proměnami tím více pozornost diváková se rozptyluje, čím více obraz scénický pravdivostí a podrobnostmi vždy znovu ho poutá, a konečně i illuse do jisté míry trpí, musí-li obrazotvornost jeho stále tékati s místa na místo. Řetěz zjevů v životě lidském, z nichž básník čerpá svou látku, sám o sobě jest nekonečný; ale pro dílo umělecké, k jistému nejdělsímu trvání vázané (u nás nanejvýš 3 hodiny nebo jen o málo více) a na soustředěný interest obecnstva odkázané, musí se z něho vyjmouti určitý počet článků, jež ukazuje ovšem začátek a konec, je tedy uměle ohraničen nejinak, nežli úryvek z nekonečné přírody, jež zobrazuje malíř. Expositiv nazývá se ta část d-tu, která diváka seznamuje s předchozími podmínkami děje a tím vpravuje ho v náladu pro pochopení hry nejvýhodnější; expositice buď vlastní děj předchází, buď podává se příležitostně, když děj jest již v proudu (když tedy básník hned sáhnul »in medias res«, do věci samé). Zakonění děje (pokud běží o onu ohraničenou řadu zjevů) činí katastrofa, t. j. událost, ku které všechno předchozí nutně spěje a po které interest diváků alespoň po-

měrně si odpočívá, třeba by ve skutečnosti ze situace katastrofou změněné mohli se vyvinovati děj nový jakožto pokračování. Hra po katastrofě buď náhle končí nebo zejména při mocných dojmech tragických) poslední scénou nenáhle vyznívá, při čemž po případě i jakási perspektiva do budoucnosti se rozvírá. Někdy hře předesílá se proslou v čili prolog, jež připravuje sice na následující děj, ale sám není jeho částí, třeba scénicky se provádí, a obdobně po skončeném ději následuje někdy doslov čili epilog. Proslou a doslovu užívá se zejména při hrách příležitostních nebo zvláště významných. Tvoří-li první část děje zvláštní celek od ostatku také co do času se dělicí, nazvána bývá předehrou; zvláštností starého indického d-tu též od některých novověkých básníků evropských (od Götha ve »I'austru«) přijatou jest předehra na jevišti, předvádějící výkonné umělce, básníka atd. ku hře se připravující nebo i směr a obsah její naznačující. Jest-li konečně děj tak bohatý, že musí se rozdělit na tři nebo čtyři části samostatné, vzniká trilogie nebo tetralogie. Jelikož děj průběhem svým dotýká se více méně citelně všelikých prospěchů a zájmů jednajících osob, hmotných i mravních, na stávají nejrozmanitější okamžité obraty štěstí v neštěstí a naopak. Takový obrat v osudech nejpřednějších osob, který znamená důležitý, rozhodující okamžik v celém ději, nazývá se peripetii (obratem). Peripetie ku katastrofě závěrné vede buď přímo a hladce, anebo oklikami přes překážky, jež posledním důsledkům v cestu se staví a je zdržují (t zv. »retardující momenty« běžné theorie). — Jakožto hybná síla děje dramatického není vyloučen žádný činitel dle panujícího právě obecného názoru k tomu způsobily (profzetelnost, osud, zázrak i náhoda), ale vynikající básníci všech dob hleděli postup děje odůvodňovati především vlastními uvědomělými skutky jednotlivců (pročež při posuzování d-tu vedle psychologie i ethika má vážné slovo), jakož i oním mocným tlakem, jímž společnost (vychování, předsudky atd.) a příroda (dědičnost) na povahu a letoru jejich neodolatelně účinkují. Celá osobnost v ději účastněná, se všemi vlastnostmi a zvláštnostmi svými, nazývá se charakterem dramatickým (povahou). Znázornění a vyličení charakterů může se diti jednak přímo vlastními jejich slovy a skutky, jednak nepřímou cizími posudky, při čemž arci nevylučuje se ani pokrytectví, ani omyl, ani pomluva. D. žádá sice určitou, pevnou kresbu charakterův, nechť tyto samy jsou jakékoliv. V dobách však, kdy podle vzorů antických hrdinové z báje i z dějin starověku převládali na jevišti, alespoň na vážném, vznikl obyčej nazývati jednající osoby d-tu vůbec hrdinami nebo reky a tím během času i neodůvodněný požadavek, aby byly povahy hlavních osob samy vždy pevné, v sobě ustálené, samočinné, slovem skutečnými hrdinami. I nenáhly rozvoj povahy může d předvésti; ale jen zřídka to činí, poněvadž obtiže jsou zde neskonale větší, nežli při vypravování epickém. — Osoby zá-

měry své provádějící nebo proti záměrům jiných se vzpírající (na př. protihra pomocí intrik) jsou vlastními činiteli děje, jejich zdůvodnění čili motivování jest ovšem úkolem básníkovým nad jiné důležitým; nestačí, aby bylo jen pravděpodobno, t. j. možno a přirozeno, že to či ono za daných okolností se stalo, nýbrž divák musí býti nezvratně přesvědčen, že tak a ne jinak státi se může. Jen takovým vyvozováním následků na prosto nezbytných může vzniknouti dokonalá iluze dramatická. — Vzájemné poměry a styky, v nichž se jednající osoby ocitují v některém okamžiku děje, jsou situace. D. nemůže postrádati ani charakterů ani situací; ale dle toho, klade-li básník hlavní váhu buď na plastické vyličení zajímavých povah nebo na vynalezení poutavých situací a zápletek, mluví se o d-tu charakterním (povahopisném) nebo situačním (dějovém). — Co do formální úpravy děje především sluší v d-tě přísně šetřiti posloupnosti časové, od níž epos přečasto se odchyluje, vracejíc se v pozdějších kapitolách k tomu, co ve skutečnosti předcházelo děj kapitol prvních, třeba do dětství svých hrdinů nebo dokonce do dávné minulosti předků jejich. Tato volnost při d-tu naprosto jest vyloučena, poněvadž zde básník sám svým jménem nemůže ničeho vypravovati a život dojmů scénických způsobuje, že d. zná jen přítomnost, ovšem ve stálém rozvoji postupující, o minulosti však nebo budoucnosti pouze jednající osoby mluvíti mohou. Snaha po jednotné soustředěnosti dramatického děje, které do jisté míry prospívá i soustředěnost místní a časová, odpovídá přirozené tendenci k jednotě, která všemu umění jest společna, jejíž mira však dle vkusu doby značně se mění. Avšak požadavek jednoty místa a času (tvořící e jednotou děje známou trojici) ve smyslu staré estetiky francouzské XVII. a XVIII. století, jako přísný předpis neměnní dekoraci po celou hru a předváděti toliko děje, jež ve skutečnosti vykonati se mohou během jednoho dne, vznikl pouze z nedostatečného porozumění starověkému umění a Aristotelově theorii. — D dělí se v jednání čili akty, tyto pak zase ve výstupy čili scény; akty od sebe odděleny jsou buď úplnou přestávkou, meziaktím, při epuštěné oponě (v d-tu moderním) nebo hudebními mezihraní (zpěvem a tancem choru v d-tu antickém), scény však bezprostředně po sobě následují, tvoříce buď části aktu obsahem dějovým zaokrouhlené, buď bez ohledu na obsah ten počítající se od každého vystoupení nové osoby (výstupy ve vlastním slova toho smyslu). Mění-li se během aktu dekorace, nazývají se oddily tím povstávající prostě proměnami, někdy též obrazy nebo i výjevy. — Hry s dějem méně obsažným epokojují se s jedním toliko aktem (aktovky); více však než pět jednání jest jen výjimkou velice vzácnou. Protože přestávky meziaktí celému obecenstvu v divadle shromážděnému stejně vnucují se jakožto chvíle odpočinku a klidu (po případě snad i reflexe), jsou ovšem

akty d-tu více než na př. pouhé oddily (knihy, kapitoly) románu. Jež čtenář dle libosti může čísti také celý nepřetržitě nebo zase s přestávkami docela libovolnými a nahodilými na místech docela jiných, nežli jsou konce kapitol a knih. Akty d-tu podobají se tudíž do značné míry celkům samostatně zaokrouhleným, tak že pro stavbu jejich platí asi tatáž pravidla, jež doporučují se pro d. celé z důvodů čistě psychologických. Vnímavost divákova totiž na začátku divadelního představení je svěží, neznavená, tak že vytrvale a s napjatou pozorností sleduje počínající děj; čím dále však, tím více klidné, ba chladné jeho pojmání rozumové mění se v rostoucí soucit s osobami jednajícími, on rozčiluje se při strádání nebo nepravostech jejich, až konečnemu výsledku přímo nedočkavě hledí vstříc. S těmito proměnami duševní dispozice musí počítati dramatický básník, chce-li působivost děje na dobro vyčerpati, s čímž dávná zkušenost také se shoduje. Poslední akty bývají kratší, ale živější a pestřejší, než první, na začátku (zejména při exposici) může se ještě více mluvíti a méně jednati, ke konci pak (po peripetii) naopak skutky mají rozhodnou převahu nad slovy, vůbec v první části děje působí hlavně šťastně zvolená látka svými vlastními přednostmi, kdežto v části druhé osvědčiti se musí právě umění autorovo. Tím pak, že ona první část (až do peripetie, t. zv. zauzlení děje) miluje zevrubnost a tudíž i objemnější se stává, druhá však (po peripetii, t. zv. rozuzlení) naopak zase ráda stručnější bývá, vysvětluje se přirozeně záliba tragiků na pěti aktech, z nichž tři bývají věnovány zauzlení, dva pak rozuzlení děje. — V d-tě vládne pravidlem dialog, t. j. rozmluva dvou nebo více jednajících osob; někdy však jediná na jevišti přítomná osoba má monolog, t. j. mluví sama k sobě, jindy zase některý z účastníků dialogu mluví stranou, t. j. pronáší myšlenky své hlasitě sice (aby obecenstvo je poznalo), ale jen pro sebe, opět jindy vedou se třeba i dva dialogy současně, nebo mísí se dokonce, jako ve velkých scénách hromadných čili ensembleových slova a výkřiky mnohých atd. — Díkce dramatická vzhledem k době hře divadelní vyměřené a k dychtivosti, s níž obecenstvo sleduje děj, má býti co možno jadrná a úsečná, na druhé straně však zase charakteristika, jejíž důležitou pakou ovšem díkce jest, vyžaduje v obecném hovoru jistou pohodlnou šifku a zevrubnost. A jelikož v d-tu básník nemluví sám za sebe, nýbrž za jednající osoby, svědčí díkci vlastně každý způsob mluvy, ač jest-li ve shodě s představenými charaktery; básník idealisující ovšem sahá někdy k ušlechtilému jazyku epickému, třeba i tenkrát, když látku čerpá ze života lidu, realista pak mluvě lidově dle potřeby zůstává věren až do nářečí (dialektu). S téhož stanoviska dlužno pohlížeti na otázku verše: d. stilisované nejráději sahá k verši (z jehož rozličných útvarů největšího rozšíření došly řádky iambické, dvanáctislabičný antický trimetr a francouzský alexandrin a de-

sitislabičný anglický blankvers), někdy i k rýmu a v pronozích dokonce k umělým formám slokovým, kdežto d. realistické ovšem prosy vzdáti se nemůže. Nyní ostatně i valná většina takových her, jež nikterak nejsou realistické až do posledních důsledků, psána je prosou. Středění se verše s prosou v téže hře může sloužiti nejen větší rozmanitosti zevnější, nýbrž i charakteristice osob a situací (Shakespeare).

Dějiny d-tu a neměně i praxe nynější ukazují velikou rozmanitost her co do obsahu, tendence, nálady, slohu, formy atd.; nemá-li třídění jich státi se pouhým vyčtením zjevů historických nebo libovolnou konstrukcí aesthetickou, musí se spokojiti s rozvrhem co možno nejprostším. Vlastním jádrem dramatického děje, jež zároveň celé hře dodává zvláštního rázu, jest hlavní spor, v němž ocitují se jednak osoby proti sobě stojící, jednak rozličné zájmy a povinnosti v nitru téže osoby spolu zápasící. Jest-li spor tak veliký a vážný, tíseň jím způsobená tak krutá, že netoliko účastníkům děje, nýbrž i objektivnímu divákovi zdá se býti nemožno, vyváznouti bez největších obětí na svědomí nebo i na životě, nazýváme jej sporem tragickým a hru, která vznikání a konečné uklizení sporu takového předvádí, tragédii. Spor však, jenž týká se (třeba jen s jedné strany) prospěchů a povinností podřízených, malicherných, ba snad dokonce zdánlivých, tak že šťastné vyváznutí jest možno a toliko předpojatostí a slepostí jednajících na chvíli se zdržuje, nazýváme komickým a hru, jejíž středem takový spor jest, komédii. Ačkoli většina tragédií končí i tělesnou záhubou hlavní osoby (hrdiny, reka tragického), přece zničení života není nezbytným požadavkem tragédie; neboť tato může končiti i smírem (na př. Euripidova »Ifigenie na Tauridě« a j.). Mínil-li se tudíž moderním názvem truchlohra d. se smutným koncem, nekryje se název ten dokonale s řeckým tragédie. Ještě méně komédii, která zde stojí proti tragédii, lze stotožňovati s moderní veselohrou. Komédie, jakožto d. na komickém sporu založené a spor ten důsledně řešící shoduje se se starou komédií řeckou (Aristofanovou), s moderní burleskou nebo i fraškou, neobsahuje-li tato též momenty vážné, opravdivé. V umění moderním tragika a komika značnou měrou rozmanitě se pronikají (Shakespeare); přece však čistá tragédie, s vyloučením všeho komického, v literaturách novověkých častěji se vyskytuje, nežli čistá komédie, ana veselohra nynější vedle hlavního děje komického předvádívá ještě alespoň jeden děj jiný (obyčejně milostný), jenž zahrnuje v sobě zápletky a spory dosti vážné, které by se případným zotřením a prohloubením snadno mohly státi i tragickými. Mnozí rozlišují kromě přechodů a smíšenin obou těchto druhů d-t, tragédie a komédie, ještě třetí druh samostatný, v němž velký spor řeší se smírem, bez zničení rekova a nazývají jej d-tem smírovým, také d-tem nebo činohrou v nejužším slova toho smyslu. Avšak dle výkladu

svrchu podaného d. takové patří mezi tragédie. (O rozdělení d-tu s tohoto stanoviska a dalším rozčlenění obou hlavních druhů viz Komédie, Tragédie, Veselohra.) — O rozdílch d-tu stilisovaného a realistického, jakož i charakterního a situačního bylo již jednáno. Názvy rozmanitých druhů d-tu dle látky (d. duchovní, biblické, mythologické, historické, romantické, fantastické, pastorální, idyllické, vlastenecké, sociální, lidové atd.) nepotřebují vysvětlení; aesthetické kategorie nikterak nejsou.

Literatura theoretická skoro naveskrz týká se buď jednotlivých, toliko druhů d-tu zvlášť, nejvíce ovšem tragédie, anebo zase zahrnuje d. zároveň s ostatními obory básnickými; nezfídka pak aesthetická theorie činí značnou část spisů kritických nebo historických. Proto třeba zde odkázati především k čl.: Dramaturgie, Komédie, Kritika, Poesie. Poetika, Tragédie a j. *Hský.*

Dramatická škola jest ústav, v němž se vyučuje výkonnému (reproduktivnímu) umění dramatickému, a sice činohernímu. Kde jsou zřízeny konservatoře zpěvu dramatického (operního), pravidlem bývá také vyučováno činohernímu výkonnému umění dramatickému, tak na př. v Paříži a ve Vídni; neboť i sám operní zpěv, jsa podstaty dramatické, má býti podáván uměleckým způsobem dramatickým. Toho se vyžaduje zvlášť v posledních čtyřech desetiletích, kdy při zpěvu operním klade se opět důraz — jak bývalo za Glucka — nejen na zpěv sám, nýbrž i na pravé a výrazné podání slova a příslušnou dramatickou akci. V Praze však jedná se teprve o zřízení stolice dramatického vyučování českého na zdejší konservatoři; popud k tomu dala před nějakou dobou správa Národního divadla. — Kde není dramatického vyučování na veřejných konservatořích, vyučuje se výkonnému dramatickému umění činohernímu buď soukromě od jednotlivců (pravidlem buď činných nebo bývalých herců), nebo na d-ckých školách. Hlavním předmětem vyučovacím na d-cké škole musí býti vzorný přednes slova, dramaticky produševněného a mimikou i akcí náležitě provázeného. K tomu nutno hleděti theorii i praxi. Dlužno tedy theoreticky (kallilogie) i prakticky (skutečný přednes) vyučovati správné a krásné výslovnosti, tedy zároveň správnému přízvuku slova i jednotlivého i ve všech jeho vztazích k ostatním slovům věty a souvětí. (Grammatikální a syntaktická znalost jazyka obyčejně se již předpokládá z literárního vzdělání předchozího.) K cíli tomu se postupuje v praxi čtením nejprve obyčejné, pak básnické prosy s náležitým šetřením prvků řádného čtení (interpunkce, spojitost nebo odloučenost slov ve větě jinak nerozdělené, přízvuk atd.), spolu s přesnou a zvuknou výslovností, která umožňuje srozumitelnost přednášeného slova na blízko i do dálky bez jakéhokoli přepínání hlasu. Výraznost, zabarvení vůbec a charakteristika vět, zvlášť při čtení dialogů, jest dalším důležitým zřetelem vyučování. Po prose přistupuje se

k řeči vázané, při níž nutno bedlivě hleděti, aby čtením a přednesem vůbec forma verše sice se neztrácela, při tom však aby zase příliš nevyunikala na úkor výrazu vět. Po té přechází se ku prose a básni dramatické, při níž užívá se předchozích již pokynů o dramatické výraznosti slova a pěstuje se theoreticky i prakticky mimika a veškerá dramatická akce. Čtení celých her (s případným dle pokroků žákových rozlišováním jednotlivých úloh zvukem a výrazem hlasu) jest stupeň předposlední, a dramatická hra sama poslední stupeň dramatického vyučování činoherního. Při obou těchto stupních třeba zvláště přihlížeti k náležitému charakterisování úloh a postav a nabádati v tom směru žactvo nejen ku knihovnému studování charakterů, nýbrž i k vyhledávání a studování jich v životě samém.

Vedle tohoto hlavního předmětu vyučovati se má na d-cké škole krásnému držení těla v chůzi i všech postojích, k čemuž pomáhá také tělocvik, šerm a tanec, a vedle toho ještě aspoň dějinám divadla i dramatu a té části dějin kulturních, které nutno znáti k vůli jevišti (slohy stavební, kroje historické a národní, nářadí a nábytek různých dob a p.). Scházeti nesmí podrobné poučení o umění dramatickém a o jeho významu v životě všech vzdělaných národův. Kde možno rozšířiti vyučování ještě na jiné předměty (základy esthetiky, mythologie, řeči atd.) jest tím lépe; pravidlem však zůstáváje se další sebevzdělání chovanců d-cké školy jim samým, poněvadž jinými předměty theoretickými nesmí se ani zabíratí mnoho času předmětům hlavním.

Při Národním divadle v Praze zřízena byla d. š. r. 1892 a sice dle rozvrhu podaného prof. drem Ot. Hostinským (Zvláštní úvahu o d-cké škole a článek obsahující roztržidění vyučování v nejširších rozměrech vydal také dramaturg Lad. Stroupežnický.) Vyučovali na ní v prvním roce (1892—93) prof. dr. Ot. Hostinský dějinám divadla a dramatu, reg. Chvalovský části dějin kulturních, ku scenerii divadelní se vztahující a theorii přednesu a praktickému přednesu Ot. Sklenářová-Malá a reg. Šmaha. Posluchačů bylo 14 (9 žákyn a 5 žáků). Škola jest rozdělena na dva ročníky, z nichž druhý počal v září 1893. Št.

Dramatické umění záleží v názorném provozování jistého děje, pokud má za účel emocii aesthetickou. Vyjadřovacím prostředkem, t. j. tím, čím je malífi barva, sochař kámen, básníkovi slovo, je d-mu u. jednání v nejširším smyslu toho slova, tedy živé lidské tělo, pokud je ovládáno nervy motorickými. Obecně počítá se k vyjadřovacím prostředkům d-ho u. také inscenování, kostým, maska a p. ale to jsou pouze vedlejší pomůcky, které se dají shrnouti pod pojem »výpravy« a náleží přímo k heslu »divadlo«, aniž mají na podstatu d-ho u. zásadního vlivu. Ustálilo se pravidlo reznávati d. u. produktivní, tvořivé, a reproduktivní, výkonné, a to tak, že prvé přikládá se výhradně dram. spisovatelé a patřílo by tudíž cele do článku »drama«.

kdežto do druhého zahrnuje se herecký výkon vůbec, jakožto plastické provedení určeného, daného jednání. Podle toho zbývá zde promluvíti o d-m u. reproduktivním. Přijímáme-li toto rozdělení, musíme si nicméně býti vědomi, že vlastní dramatická stilisace dramatického sujetu je úplně dílem hercovým, a že to, co mu dram. spisovatel poskytuje, není návod, nýbrž toliko repertoire, výběr látek a postav připravených k dramatickému provedení. S touto klassifikací d-ho u. souvisí přímo otázka o objektivnosti a subjektivnosti d-ho u. reproduktivního: jedni, kteří pokládají herce za prostého vykonavatele dramatu. nepřipouštějí nijaký vliv hercovy osobnosti na provozovací formu, žádajíce, aby vystihl a podal představu, jak tanula dram. spisovatelé na mysl, tak že by všechny jednotlivosti jeho výkonu vyplývaly jen a jen z této spisovatelovy představy; druzí zastávají se právem individuální stilisace dramatické, která dává herci plnou volnost co do vyjadřovací formy, nezavazujíc ho vůči dram. spisovatelé ničím víc, nežli dějovým obsahem jeho jednání. Patrně, že v prvním případě koná herec práci více rozumovou, ježto stačí, aby drama pochopil, že však v druhém případě je nezbytno, aby drama žil, procitil a promyslel. V technice d-ho u. reproduktivního dělí se jednání mezi dram. přednes mluveného slova a mezi mimiku, hru posuňkovou, do níž se mimo pohyby rukou, nohou a ostatního těla zahrnuje též měnivý výraz tváře. Dram. přednes mluveného slova třeba dobře lišiti od pouhé deklamace, neboť deklamátorovi nejde o nic jiného, nežli přivéstí k platnosti správný smysl básnického slova, naproti tomu v dramatickém přednesu musí se obrazěti všechnen dějový obsah a význam dramatu: slovo je v něm toliko částí výrazu pro myšlenkové a citové nuance, jež hlas tlučením střídaním výšky a síly tónové, tempem, rhytmem, až do tčiči jemných záchvěvů, kterých mu dodává přechod a změna nálad. Rovněž dram. mimiku nesmíme míšiti s obyčejnou mimikou konveršacní, deklamační a řečnickou, ačkoli tak činí celá škola herecká vychovaná moderním franc. dramatem dialogickým: dram. mimika není průvodem nebo vysvětlováním mluveného slova, nýbrž rovnocenným doplňkem dram. přednesu; není paralelní s mluveným slovem, nýbrž kryje se s dramatickým děním, pokud není vystiženo slovem a přednesem. Z toho vyplývá, že mimikou může býti vyčerpáno celé drama, zrovna jako by mohlo býti vyčerpáno dram. přednesem; první případ je skutečně proveden pantomimou, již někteří největší theoretikové slibují mocný rozkvět v budoucnosti, pro druhý případ však není praktického dokladu, neboť t. zv. umění předčítací, na něž se odkazuje, nemá podle našeho výkladu na drama práva. Mluví-li se o naturalismu a realismu v d m u. reproduktivním oproti idealismu, jsou to, právě tak jako v literatuře, rozdíly stilisační zakládající se v tom, že se na jedné straně hledí umělec co možno do podrobností přiblížiti časovým typům sku-

tečného života, kdežto na druhé straně tytéž podrobnosti upravuje a spracovává podle zákonů symetrie a ladnosti. Oba směry mohou vésti k prázdnému formalismu, manýře a šabloně, když se pro analogické momenty dramatu ustaluje pevně určitý výraz. V dějinách d-ho u. (viz Herectví) různé ty směry všelijak se střídají, mísí a křížují, podléhající více než kterékoli jiné umění vlivům a požadavkům doby. Doba naše holduje i v tomto oboru po přednosti realismu, jenž časem zabíhá až do krajností, vzdávaje se svého práva k osobitě stylisaci dramatické. Vd.

České d. u. výkonné (reproduktivní) rozvíjí se od počátků civadla českého ze dvou kořenů: jednak samostatně, jednak napodobením. Národně samostatný rozvoj jest ten, při němž dramatický umělec (herec, zpěvák, tanečník) tvoří pro jeviště buď výlučně z vlastních duševních fondů svých, které (nehledíc k povšechnému nebo odbornému vzdělání knihovému) získal buď pozorováním života, nebo pouze z jistého vlastního mimofádného nadání, nebo při němž se dá vésti postavami původních her svérázného ducha národního, nebo konečně ten, při kterém umělec přizpůsobuje se jiným hercům, v jejichž výkonech je zřetelný svérázný duch národní. Napodobení cizích vzorů vzniká pozorováním jich, snahou dosáhnouti jich, při čemž výkonný umělec nezůstává dosti osobitým, svérázným, i co do vlastní individuálnosti i co do rázu obecně národního. — Divadlo české, jakožto samostatný ústav umělecký, vzniklo ve 2. polovině XVIII. věku v Praze; prvním jeho markantnějším počátkem byla »Bouda«. Tehdy byla Praha, jako města česká vůbec, velkou měrou poněmčena, a hrálo se v ní do té doby (vyjímouc ochotnická představení česká) italsky a německy. A od té doby až do r. 1862 bylo české divadlo úplně v područí divadla italského a německého, později výlučně německého divadla stavovského. Kromě toho pro nedostatek českých herců a zpěváků hrávali a zpívali i v českých hrách umělci němečtí. Již tím samým dána byla při výkonném d. u. českém příčina k částečnému napodobování živil cizích, nehledíc při tom ani k dalším okolnostem, že jednotliví vynikající umělci cizí, kteří ob čas do Prahy přibývali, mocí umění svého k napodobení strhovali. Také se nesmí konečně zapominati, že, i když došlo ku zřízení zemského divadla českého r. 1862, působili v něm a částečně ještě i v Národ. divadle jednotliví přední umělci, kteří při dřívějším nedostatku českých škol vychováni byli jazykem německým. Napodobení cizích vzorů mělo pak arci vliv, nejen pokud se týče všeobecného podávání úloh, nýbrž i pokud se týče přednesu slova, rázu a ducha postav, ano i kostýmů a celé zevní scenerie.

Samostatný rozvoj výkonného d-ho u. vyšel v první době českého divadla (do r. 1862) hlavně od herců, kteří přímo ze středu lidu bez velikých průprav odborného nebo všeobecného vzdělání přišli přímo na české je-

viště a na něm hráli v kusech neb aspoň v jednotlivých úlohách svérázného ducha českého, zvláště ve veselohrách. Duch těchto herců, jejich individualita a vycházející z ní bezděký realismus byly prvními zdravými prameny samostatného výkonného d-ho u. českého. Některá díla a postavy Klicperovy a Štěpánkovy, hlavně však dramatická díla Tylova byla při tom dobrým podkladem. Kaška, Prokop, Krumlovský, Hynková, Pešková, částečně i sám Tyl a jiní byli prvními reprezentanty svérázného d-ho u. českého. Z nich později Hynková stala se i po svém působení na německém jevišti znamenitou umělkyní českou. Ve druhé době divadla českého (od r. 1862 do otevření Nár. divadla r. 1883) a v jeho třetí době (od otevření Nár. div. znamenitými oporami svéráznosti výkonného d-ho u. českého stali se herci Mošna, při kterém v postavách lidu, ať ve hrách moderních nebo historických, jest patrné nadání opravdu geniální, J. Šmaha, který zvláště v Národním divadle i jako herec i jako režisér vědomě tvoří typické a individuální postavy české a tím — neméně pak jako režisér a učitel dramatické školy Nár. divadla, nejvíce přispívá k dosažení jednoho z těch cílů, které sobě Nár. divadlo vytýklo, totiž k docílení národní osobitosti českého divadla — částečně i Frankovský, Pulda, Slukov a Pštros, značnou měrou Sedláček, z operních umělců V. Heš. Z dam dlužno vzpomenouti Čermákové, Ortové de Paülü, Rottové, Volfové, Křepelové. — Pokud se tkne druhého hereckého pokolení zemského divadla českého, jež nyní po třiceti letech samostatného divadla českého vstupuje do šlepci svých předchůdců, snaží se vůbec — a to vědomě — tvořiti v duchu českém. Jakým výsledkům která síla dospěje, ukáže budoucnost.

Za doby prozatímnosti divadla českého nebylo vědomě a soustavně pracováno k dosažení národní svéráznosti d-ho u. českého. To stalo se teprve po r. 1883 v Národním divadle. Určitá vůle správy divadelní vedla k úmyslnému šetření národní osobitosti při českých hrách i co do jednotlivých uměleckých výkonů i co do režie. V Nár. divadle poprvé začaly se vystavovati české hry s výpravou vsuktu českou, čehož dříve nebylo. Dramaturg L. Stroupežnický přispěl k tomu ve smyslu soustavně prováděné vůle správy divadelní značně i jako autor her dramatických i stálým nabádáním v tom směru.

Jest na jevě, že povaha dramatických prací napomáhá vůbec k rozvoji d-ho u. reproduktivního určitými směry. K rozvoji jeho ve smyslu samostatné osobitosti vedly k tomu v Nár. divadle vedle prací Stroupežnického neméně dramatické práce (nebo aspoň jednotlivé postavy) Stolbovy, Pippichovy, Jeřábkovy, Preissové, Šamberkovy, Šimáčkovy, Šubertovy, Svobodovy a Legrovy. Z doby prozatímního divadla slušno vzpomenouti prací Sokolových.

Druhá větev výkonného d-ho u. českého jest ta, při níž vedle vlastního studia a zvláště

vedle pěstování krásy slova spolupůsobily cizí vzory. S počátku bylo napodobení jich až na vzpomenu výjimky všeobecné a sice přede vším ve hrách rytišských a vážných hrách vůbec. Hlavním příznakem této větve výkoného d-ho u. českého byla stilisovaná deklamace německá (výmarská škola) i v jejím ušlechtilém druhu i v jejích neušlechtilých výstřelcích. Vypěvši hlavně ve veršovaných tragédiích a dramatech, přešla svým pathosem — přirozeným i nepřirozeným — i do vážných her psaných prosou. Při tom jen výjimkou — a to pouze při mimořádném nadání umělců — dbala řádné charakteristiky postav dramatických, spokojující se úplně jistým způsobem podání slova, při vyšších cílech umělcových krásou povšechnou, při nižších pouhou šablonovitostí neb i ohyzdností. Vynikající herci čeští, kteří na vzorech cizích se vzdělali a kromě toho namnoze i německy odchováni byli, byli a jsou hlavně geniální J. J. Kolár (občas zároveň i regisseur a ředitel artistický), dnes nestor dramatických umělců i spisovatelů českých, který uchvacoval zvláště v postavách Shakespearovských, Fr. Kolár, jenž i jako vynikající herec i jako regisseur mnohé a platné služby českému divadlu prokázal, a statečný K. Šimanovský; z dam výborná Kolárová-Mančtínská, znamenitá Ottilie Sklenářová-Malá, jež vzorným přednesem slova, lahodou hlasu a vnitřní silou výrazu dosáhla vysokého stupně umění, a Bittnerová-Boubínová a Veverková, které patřily k čelným ozdobám českého divadla. Rozumí se, že čím určitější jest osobní individualita umělecká, tím více se vymaňuje z povšechného rázu jistého směru či tak zvané školy.

Výstřednosti německého pathosu staly se však kolem poloviny XIX. věku tak nápadnými, že došlo proti němu znenáhla k reakci, čelící ku přirozenému způsobu mluvení hlavně prosy, v němž byli a jsou mistři zvláště Francouzové. Obecný tento proud nezůstal bez účinku ani na výkoné umělce české: byl však také mnohem bližší české povaze nežli strojený pathos školy německé. V tom směru vynikla zvláště Julie Šamberková, která uchvacovala nejen skvostnou postavou a ohnivým temperamentem, nýbrž i přirozeností hry a přednesu. Mistrem slova, pokud se tkne krásné deklamace verše a krásného přednesu prosy, stal se J. Seifert, jež nadání, vzorná píle a krásný, vřelý hlas dovedly od skrovných počátků uměleckých i při nevelké míře charakteristiky ku značné výši umělecké.

Dle rozdílných individualit svědčily uvedeným umělcům z původních českých her buď deklamační dramata rázu Schiller-Shakespearovského — tedy veršem psaná dramata J. J. Kolára, Mikovce, Háška, Vlčka, Durdíka, Guldenera, částečně i práce Fr. V. Jeřábka a Klicpery — nebo hladké moderní veselohry Bozděchovy, nebo dramatické práce Jaroslava Vrchlického, J. Zeyra a B. Adámka. — Fr. Kolár, po jistou dobu také artistický ředitel prozatímního divadla, vynikal hlavně v úlohách prosových, vyžadujících značnou míru charak-

teristiky, a zvláště v charakterních úlohách veseloherních. Ku předním umělcům českého jeviště patří dále J. Bittner, charakterní herec, J. Slukov, herec vynikající zvláště v postavách hrdinských, a F. Šamberk, dřívě ohnivý milovník, nyní herec nadaný velikým fondem síly komické.

Vedle výkonů jednotlivých umělců jest svrchovaně důležitou pružinou rozvoje reproduktivního dramatického umění vedení celého tělesa dramatického (ensemble) vůbec a zvláště scenování a řízení her, režie. Ta teprve činí z množství jednotlivých výkonů ladný celek. U českého divadla spadá valná část této péče kromě správy divadelní na dramaturgy a regisseury. K nejlepším regisseurům českým — zmíněno již J. J. Kolára, J. Šmahy, Fr. Kolára — patřili Svanda ze Semčic a patřil J. Seifert. A. Pulda byl dobrým regisseurem při pracích menších, na velké však nedostačoval. — Dramaturgy čes. divadla viz v čl. Dramaturgie

Rozvoj výkoného d-ho u. českého byl v činohře i v opeře dále podmiňován jednak současným vyskytáním se četnějších sil výkonných, jednak stálostí poměrův nebo rozháraností, vzniklou častým střídáním správ divadelních do r. 1880

Jako činohra tak i opera česká vypracovaly se záhy z prvních trudných počátků k čílému životu. Vedle dobrých těles sborových (orchestr a zpěvní sbor) těšila se také opera jednotlivým výtečným solistům, jakými byli zvláště Lukes, Lev, Paleček, K. Čech, Vávra, dámy Zawiszanka, Benevic-Miková, z Ehrenberka, Písařovicová, Blažková, Kupková, Hanušová-Fibichová, Sittová, Paršová, Laušmanová, Reichová a j. Z kapelníků divadla prozatímního dlužno zvláště uvésti Maýra (pozdějšího ředitele), uměleckým duchem zvláště neseného B. Smetanu. Zd. Fibicha, dále Ad. Čecha a M. Angera. Skladby českých skladatelův, zvláště nesmrtelného zakladatele české národní opery B. Smetany a po něm Ant. Dvořáka poskytovaly opernímu členstvu příležitost ku pěstování českého d-ho u. zpěvného a k vystoupení z bývalé vyšlapané cesty oper cizích na rázovitou cestu samostatné české individuality.

Vstoupením do Národního divadla nastala nejprve dosti rychlá výměna sil operních a v posledních letech dochází i k výměně sil činoherních. Prvních má Nár. divadlo hojnost na výběr ze škol operních a konservatoře. druhé běže dílem od venkovských společností hereckých, nejednou i od divadel ochotnických. K odchování mladých sil činoherních založena poslední dobou činoherní škola dramatická (viz Dramatická škola).

V Nár. divadle pěstuje se také velký ballet, dosud svým rázem více kosmopolitický než národní. Balletním mistrem jest A. Berger. Rozvoji výkoného d-ho u. českého v činohře i opeře prospělo by velice, kdyby vedle Nár. divadla pražského byla ještě aspoň dvě větší stála a celý rok hrající divadla, jež vzniknouti mohou v Plzni a v Brně; i zřízení stálého

dobře vedeného divadla v některém předměstí Prahy mohlo by býti v tom vzhledě s prospěchem.

Stav uměleckého personálu v Nár. divadle v Praze jest ve 2. pol. r. 1803 tento: artistický ředitel Šubert, dramaturg B. Frida, vrchní régisseur F. Kolár, régisseur Seifert, Šmaha, Hynek, Chvalovský, první kapelník Ad. Čech, kapelníci Anger a Vyskočil; členové činohry Benoniová-Dumková, Danzerová Kašová, Kubešová, Laudová, Málková, Sklenářová-Malá, Welsová, Winklerová, Vlčková, Volfová. Bittner, Focht, Havelský, Chvalovský, Karbus, Mošna, Mušek, Matějovský, Pšross, Řada, Sedláček, Seifert, Slukov, Steinsberk, Šamberk, Šimanovský, Šmaha, Somr, Vojan; členové opery: Cavallarova-Weissová, Fiedlerová, Foersterová-Lautererová, Hešová, Klánová-Panznerová, Malkovská, Petzoldová-Sittová, Veselá, Vykoukalová, Zikešová-Paršová, Benoni, Florjanský, Heš, Hynek, Koubek, Kroessing, Lašek, Šír, Veselý a Viktorin; koncertní mistr Mařák; solisté balletu A. Berger, primaballerina E. Grimaldi, solové tanečnice ze Schoepfl, Pešková, Srnová a Valterová.

Z dřívějších v článku tomto vůbec jmenovaných členů Národního divadla dlužno ještě uvést i činohře velice nadanou M. Pospíšilovou, Seifertovou, Stroupežnickou, Slavinskou, Chramostu, v opeře výtečnou Arklovou, Maislerovou, Stropnického, Ravertu a Soukupa. *Št.*

Dramatika (z řec.), dramatická poesie. Odtud **dramatik**, dramatický básník; **dramatickým** slove vše to, co k dramatu se vztahuje, zvláště děj rychle a rázně se vyvinující, a to také v jiných oborech umění, ano i v obyčejném životě; **dramatisovati**, látku nějakou dramaticky spracovati.

Dramatomanie (z řec.), nezřízená, náruživá náklonnost k divadelním hrám.

Dramaturgie, slovo řeckého původu δραματουργία, znamenalo starým sepisování dramatu (δραματοποιία). Slovem dramaturg (δραματουργός) rozuměli tudíž staří Řekové dramatického spisovatele, dramatika. Tento původní význam uchovala si slova d. a dramaturg ve Francii až podnes. V Diderotově Encyclopedii není dramatický spisovatel ani jinak jmenován než dramaturge. A v téměř smyslu užívají slova toho i dnes. Někdy ovšem spojuje se s tímto slovem přihana, i znamená pak dramaturge špatného dramatického spisovatele neb aspoň spisovatele, jehož kusy jsou bez vnitřní hodnoty a mají pouze vnější úspěch — U Němců nabyla obě slova již v minulém století významu jiného. Tam pod slovem d. zahrnována celá poetika dramatu a celá theorie představení (hereckého) umění. Dramaturgem nazýván ten, kdo se zabývá naukou o sepisování a provozování dramatu. Poněvadž slovem d. spojovány tu byly dvě dosti různé nauky, vysvětluje se, že souborný a obšírný spis o d-ii Němci podnes nemají. Jednotliví spisovatelé zabývali se tou neb onou otázkou do rámce d. spadající. Nejvíce v ní pracoval u Němců Rötšcher. Nejstarším ně-

meckým dramaturgem, který si dobyl velkého jména, jest Lessing. Známa jest jeho *Hamburgische Dramaturgie* (z l. 1768 a 1769, v níž podává hlavně kritiku kusů provozovaných na hamburském divadle, jakož i kritiku jejich provedení: jen při příležitosti pouští se do všeobecných úvah dramaturgických. Mezi starší spisy patří též *Das dramatische Etwas* (Bode a Claudius, 1774) a *Schink's Dramaturgische Fragmente* (v Hradci a Lipsku, 1781 až 1784). Z jiných dramaturgů něm. uvésti sluší zvláště Lud. Tiecka (trojdielné jeho *Dramaturgische Blätter* vyšly poprvé r. 1826 ve Vídni a Vratislavi, později doplněny a uveřejněny znova ve čtverdielné sbírce *Kritische Schriften*, Lipsko, 1848 a 1852), Aug. W. Schlegela (*Vorlesungen über dram. Kunst und Literatur*, Lipsko, 1846, Börner, Gutzkova, Hettnera, E. Devrienta, Freytaga (*Die Technik des Dramas*), Rötšchera, Hellbacha, Günthera, Laubeho, Balthaupta, Pröllsa, Dingelstedta, Frenzela, Michela (*Die Gebärdensprache*, Kolín n. R., 1826), Henka (*Vorträge über Plastik, Mimik und Drama*, Rostoky, 1892) a j. jako dramaturg proslavil se jmenovitě Rötšcher, který patřil po Lessingovi ve kritice za první autoritu. Pochází od něho celá řada dramaturgických studií, jako *Aristofanes u. s. Zeitalter*, *Dramaturg. Skizzen und Kritiken*, *Dramaturgische Abhandlungen u. Kritiken*, *Shakespeare in seinen höchsten Charakterebilden*, *Dramaturg. Probleme*. Hlavním dílem jeho jest *Die Kunst d. dram. Darstellung*. — Ve Francii byl prvním dramaturgem, který vystoupil proti poetice Aristotelově a proti škole klassické, Diderot. Náhledy své o dramate vypsal v oplzlém románě *Bijoux indiscrets*. Známy jest též spisek jeho *Paradoxe sur le comédien*. Literatura francouzská jest v d-ii vůbec bohatší než německá. Uvádíme tyto autory a spisy: D'Hannetaire, *Observations sur l'art du comédien* (Paříž, 1775); Chamfort et Lacombe, *Précis de l'art théâtral* (t., 1808), Jalet Harel, *Dictionnaire théâtral*, ou *Deux cent trente trois vérités sur les directeurs, régisseurs, acteurs etc.* (t., 1824); Aristippe (Félix Bernier), *Théorie de l'art du comédien ou Manuel théâtral* (t., 1826); Viollet-Leduc, *Précis de dramatique, ou l'art de composer et exécuter les pièces de théâtre* (t., 1830); Sand (Maurice), *Masques et bouffons* (t., 1859); C. Coquelin, *L'art et le comédien* (1880); L. Becq de Fouquières, *L'art de la mise en scène* (1884); C. M. Edm. Béquet, *Encyclopédie de l'art dramatique* (1885); Leymaire et Bernheim, *L'Enseignement dramatique au Conservatoire*; Emile Zola, *Le Naturalisme au théâtre* (1881) a *Nos auteurs dramatiques*; Léon Fontaine, *Le Théâtre et la philosophie au XVIII siècle* (1879); Allard, *Vérité sur la question du théâtre. Qu'est-ce que le grand art? Pourquoi le restaurer? Comment s'y prendre?* (1879); Fr. Sarcey, *Comédiens et comédiennes* (1878—1884) a j. — V české literatuře lze najíti z oboru d. jen řídké příspěvky. Schmiedlechner vydal r. 1877

návod hereckého umění *Dramatická škola*, práci slabou. Nejnověji vychází *Ve službách Thalie* kniha pokynů a článků o divadle, od J. E. Šlechty. Pěkné příspěvky obsahují spisy Durdíkovy a články Kuffnerovy, Hostinského a j. v.

Slovo dramaturg vyskytuje se ještě v jiném významu. Dramaturgem nazývá se též ten, kdo hercům v divadle předčítá dramata. (Dramaturgem v tomto smyslu byl na př. Laube.) Konečně užívá se slova toho ještě v jiném smyslu: bývá tak nazýván člen divadelní artistické správy, který má na starosti hlavně posuzování zadaných kusů, sestavování repertoaru, obsazování rolí a vůbec všechny artistické záležitosti týkající se dramatické literatury a hereckého umění. Tak upravuje a opravuje kusy starší i nové, původní i překlady, aby se hodily ku provozování. Sleduje repertoir vynikajících divadel a upozorňuje ředitele na znamenité novinky jednotlivých literatur. Jest přítomen divadelním zkouškám, zejména zkoušce čtené, při níž činí účinkujícím potřebné výklady všeobecné i zvláštní, týkající se jednotlivých úloh; kromě toho dostavuje se do zkoušky počáteční a hlavní a dle potřeby i do jiných zkoušek. Při zkouškách i představení dbá mezi jiným též toho, aby mluva herců byla správná a přesná, a upozorňuje na chyby činěné. Navštěvuje každou činoherní premiéru a činí po jejím provozování řediteli případné návrhy. Řediteli předkládá před počtem zimního i letního období zvláštní saisonní pořad her a účastní se mimo to též sestavování týdenního pořadu. Jest přítomen zkouškám začátečníků, kteří se hlásí k divadlu, a podává úsudek o jejich způsobilosti. Navrhuje řediteli angažování nových nevyhnutelných sil činoherních a zaměstnání členů činohry. Mladším spisovatelům, kteří zadávají kusy, bývá rádcem, dává jim pokyny týkající se hlavně techniky dramatu. (V tom aspoň spočívá činnost dramaturga při Král. českém zemském a Národním divadle.) U českého zemského a později Národního divadla zastávali úřad dramaturga: P. Švanda ze Semčic, G. Pflieger, Em. Bozděch, J. Arbes, dr. V. Guth, J. J. Kolár, J. V. Frič, Ladislav Stroupežnický a nyní Bedřich Frida. Radou ve věcech dramaturgických přispívali divadlu též V. B. Nebeský a prof. F. Jefábek. -dlc.

Dramburg, dříve Drage a Draweburg, kraj město v prus. vl. obv. kozlínském v Pomoranech na ř. Drávě (Drage) a na žel. trati stargard-novoštetínské, má krajské úřady a soud, gymnasium, učitelství, ústav, výrobu sukna a plechových hraček a 5723 ob (1890). Dramburský kraj, bohatý na jezera, má 1172 km² a 35.779 ob.

Draml, dramion, název drachmy v nynějším Řecku = 3.2 g.

Dramma per musica, t. j. hudební drama, původní italský název pro operu, dosud zhusta užíván.

Drammen: 1) D., město v král. norském, amtě buskerudském při vtoku Drammenelfu do Drammensfjordu, spojeno žel. drahou

s Christianii, sídlo konsulů cizích států, skládá se ze tří částí: Bragernäs, Strömsö a Tangen, má 3 kostely, reál. a námořní školu, divadlo, bursu, 3 banky, vodovod, 3 mosty, vlastní obchodní loďstvo, veliké parní pily, truhlářství, továrny na látky bavlněné a na náhražky kávové, značné pivovarnictví, želez. slévárny, doly na měď, zinek a nikel, znamenitý vývoz všech výrobků a kovů, zvláště pak dříví do Anglie a 20.441 ob. (1891). — 2) D., řeka norská, vytéká z jezera Tyrifjordu, které jest nádržkou četných řek, tvoří na 40 km dlouhým toku mnoho vodopádů a vlévá se do Drammensfjordu, sev.-záp. to rameno fjordu christianského.

Dramolet (franc.), zdrobnělé drama, tedy malé drama, krátká činohra, obyčejně o jednom jednání.

Dramura, název drachmy rumunské = drachmě turecké (viz Drachma).

Dran, řeka v již. Štýrsku, vyvěrá na již. svahu Pechorje a vlévá se po toku 120 km dlouhém u sv. Víta do Drávy.

Dranos [dráns] viz Dranse.

Drancování, přivlastňování sobě cizího zboží proti vůli majitelů násilím zbraní. Za dávných dob ve vojnách, a mnohdy i v době míru ještě i ve válce třicetileté bylo pravidlem, že vojsko, nejsouc jinak placeno neb vyživováno, vtrhnoucí do osady neb táhnoucí skrz některou, rozbíhalo se po usedlostech a domech, aby spoléhajíc na svoji zbraň a na pochybné právo silnějšího ve válce, kradlo a loupil netoliko potraviny nebo jiné nutné potřeby denní, nýbrž i věci cenné okamžitě zbytečné na pozdější zpeněžení a obohacení. V novějších časech i ještě ve válce Němců proti Francouzům r. 1870 - 1871 d. povolováno vyššími veliteli v dědinách a městech, jichž obyvatelstvo brannou rukou bylo se účastnilo odporu proti dobyvateli. Celkem platí nyní zásada, že čím více některé vojsko se dopouští d. dovoleného, tím je surovější, a čím více nedovoleného, tím je v něm kázeň horší. Nepovolené d., zmáhá-li se v době válečné, stihá se zhusta náhlým soudem, ano ve případech nejpřílišnějších hlavně na blízku před nepřitelem dovoleno představeným drancovníka na výstrahu skoliti na místě neb poručiti, aby byl skolen. D. páse se často i luzou rozkacenou proti majetné třídě, proti židům a pod. a pak se u nás tresce, převyšuje-li cena odňatého zboží 5 zl., těžkým žalářem i až sletým. D. sluje též plenění. F.M.

D. v hornictví (rus. Хищническая и хищная разработка, franc. *Gaspillage, Ravine*, angl. *Working of a mine reckless of the future*, něm. *Raubbau*), jinak dobývání dravé, nazývá se takový neohospodářský způsob dobývání užitečných hornin, jenž se nefidí žádnými pravidly, při čemž v budoucnost se neohlíží a jen okamžitý výnos na zřeteli má. Obyčejně jen nejcénnější úložky užitečných nerostů se vydobudou, mnohdy i s velikými ztrátami (jako na př. při velmi mohutných uhelných ložiskách až i 50% zůstává se na dole). Méně mohutná, t. j. méně cenná ložiska zů-

stávají úplně nepovšimnuta. Způsobem takovým již množství dolů zaniklo, kteréž se mohly při hospodářském dobývání ještě dlouhou dobu udržeti.

Čka.

Drancovník, člověk vojenský neb občanský, jenž se dopouští drancování.

Drangiana, persky *Zaranka*, t. j. země Drangů, staroperská satrapie na vysočině iránské na sev.-záp. břehu jezera Daráje neb Zaráje (nyn. Hamún, bažinatá s hlav. městem Fra, od dob Alexandrových Prothasia zvaným. Jižní část byla v I. stol. př. Kr. od Skythů čili Saků opanována a slula Sakastána, nyní Sedžistán. Obyvatelé nosili prý vysoké boty a užívali rákosových až 10 m dlouhých koplí.

Draňovice viz Draňovice.

Dranse, Drance [draňs]: 1) **D. de Savoie** (-de savoà), řeka ve franc. dep. Haute Savoie, pramení se na pomezí francouzsko-švýcarském pod Col de Coux (1917 m), teče úzkým, hlubokým údolím od jihových. k sev.-záp., vlévá se po toku 44 km dl. mezi Evianem a Thononem do Genevského jezera čtyřmi rameny, a tvoří z nánosů svého deltu, jež rychle do jezera postupuje. V pravo vnímá pobočku **D.**, sesílenou přítokem téhož jména. a v levo Brevon. — 2) **D. du Valais** [-dy valé], řeka ve švýc. kantoně valiském, vzniká na již. konci údolí »Val de Bagnes« z vod ledovců, jež s Grand Combinu (4317 m), Mont Gelé (3517 m), Pigne d'Arolla (3801 m) a j. až do údolí se sesunují, protéká uvedené údolí směrem k sev.-záp. zhusta v roklich hluboko prorvaných, tvoříc peřeje i slapy a vnímajíc po obou stranách četné potoky ledovcové, u hlavního místa údolí Chable (též Bagne zvaného) obrací se k záp. a zabočivši posléze na sev. vlévá se z 2 km pod Martigny do Rhônu. U Sembrancheru vnímá na l. bř. **D.**, jež vzniká ze dvou vřídelených potoků t. jm.: vých. z nich temení se na úbočí Vel. Sv. Bernarda a teče ssz., záp. pak má prameny pod Vel. Golliazem (3240 m) a teče k ssv., načež nad Orsières oba se spojují. **D.** povodněmi svými často zpustošila údolí Bagne, zejména v l. 1595, 1795 a 1818 (tehdy sfícený ledovec Giétrozský zastavil řeku a proměnil celé horské údolí v jezero), při čemž pokaždé zahynul velký počet lidí a zničeno mnoho budov.

Drap jest tónina barvy podobná přízi lněné nebilené anebo lnu, jak jej ku spřádání máme. Tóninu tuto může barvit od nevsvětlejšího až do nejtmašího odstínu upravení (obarvení), která pak do hněda přechází. Barvy této se užívá se zálibou na bavlněnou přízi a látky k napodobení reálných lněných látek. Mimo to se barvy té užívá na mnohé látky a přize vlněné, hedvábné, jutové a j. Zvláštní druhy **d-u** označují se v průmyslu a obchodu. Tak *d. camayense*, *d. d'Abbeville* značí lehkou vlněnou látku plátěné vazby. *D. d'or* a *d. d'argent* (zlatý a stříbrný brokát, též zlato- a stříbrohlav) jsou brožirované látky hedvábné, jichž vzorky jsou ze zlatých a stříbrných drátků; *D. croisé* [kroazé], látka s keprovou vazbou; *D. de Berri* oboustranný čtvervazný kepr, val-

chovaný a vodou nepropustný podobně jako *d. cuir*; *D. de soie* silný hedvábný kepr, troj-, čtver- až pětivazný; *D. de dames* lehká dámská látka obyčejně černá.

Pfp. red.

Drap, zool. skratek, jimž označen Jacques Philippe Draparnaud.

Drápa, u staronordických skalů báseň umělá, chvalozpěv na hrdinu živého neb mrtvého. Formou její jest obyčejně verš *drótt-kvaett* s refrainem (*stef*).

Ks.

Drápač, bot., v. *Dipsacus fullonum* L.

Draparnaldia jest rod sladkovodních řas vláknitých (*Confervaceae*) z řádu *Chaetophoraceae*. Tvoří živě zelené, někdy několik centimetrů dlouhé trsy štětičkovité, opatřené na zpodu buňkami kofennými (rhizoidy) a jimi k pevným předmětům přirostlé. Trsy tvoří se rozvětvením silnějšího, téměř bezbarvého hlavního vlákna. Postranní větve jsou zelené, krátkobuněčné, na konci vláskovitě přišpičatělé, produkující nepohlavní výtrusy rejdivé. Nečetné druhy rodu **D.** rostou ve vodách pramenitých a rašelinných, jakož i v příkopech lučních. *lf.*

Draparnaud [-nó] Jacques Philippe, zoolog franc. (* 1772 v Montpellieru — † 1805), byl lékařem a učil na školách v Soréze a Hérauldu, později na lékařské fakultě v Montpellieru. Zabýval se hlavně studiem měkkýšů a napsal *Histoire naturelle des mollusques terrestres et fluviales de la France* (vydal Cloz v Paříži, 1805).

Drapěloč viz Draběfci.

Drapeau [-pó], franc., prapor, korouhev; *d. blanc* [blañ], bílá korouhev Bourbonů posetá zlatými lilijemi; *d. rouge* [rúž], červená korouhev jakožto znamení vzpoury.

Draper [drèpr]: 1) **D. John William**, angl. přírodopysec, historik a filosof (* 1811 v St. Helensu u Liverpoolu — † 1882 v Hastingsu u Nového Yorku). Již v prvním dětství odstěhoval se s rodiči do Ameriky; vyšší studie konal v Londýně, pak v Americe na universitě Pennsylvanské, kdež roku 1836 dosáhl doktorátu; krátce na to stal se prof. lučby, fyziky a fysiologie na Hampden-Sydneyjské koleji ve Virginii a r. 1839 jmenován prof. fysiologie na univ. v Novém Yorku. Byl zde jedním ze zakladatelů koleje lékařské (*Medical College*), jež nabyla později slavného jména. R. 1868 vzdal se profesury. Na poli přírodovědeckém proslavil se badáním o chemickém působení světla, o sálání tepla, o spektrální analýsi, o fosforescenci, avšak i v jiných oborech fyziky byl činným; spis jeho *Memoirs on the chemical action of light* (1843) byl do mnohých jazyků přeložen. **D.** první obdržel obraz lidského obličejе chemickým působením světla r. 1839, r. 1840 fotografoval měsíc; vydal o tom *On the process of Daguerrotype and its application to taking portraits from the life*. Z pojednání jeho, která vyšla ponejvíce v *Sillimans Journ.* a ve *Philosoph. Mag.*, uvádíme: *Researches in actino-chemistry, On the distribution of the chemical force in the spectrum, On the distr. of heat in the spectrum, On the distr. of intensity of light in the prismatic and diffraction spectrum* (*Phil. Mag.*,

1879); *On a new form of spectroscope, On the phosphorograph*. R. 1878 vydal ve Scientific Memoirs *Experimental Contributions to a knowledge of radiant energy*. D. vynikl též jako fysiolog spisem *Human physiology, statical and dynamical* (1858); jiné jeho přírodovědecké spisy jsou: *Forces which produce the organisation of plants* (1844); *Text-book on chemistry* (1846); *Text-book on Natural philosophy* (1847). Nejvíce se proslavil svými kulturně-historickými a filosofickými spisy: *Intellectual development of Europe* (1864, 2 sv.); *History of the American Civil War* (1869, 3 sv.); *Thoughts on the future civil policy of America* (1865); *Conflict between religion and science* (1875), které několikrát vydány a do různých jazyků přeloženy byly. Ukázky z děl D-ových podali v českých listech a o sobě P. Sobotka (Tažme se přírody prakticky, »Světózore«, 1880) a J. Váňa (Vzdělanost Arabů ve Španělsku, »Ruch«, 1882; Budoucnost Evropy, »Světózore«, 1882, a »Světém«; Topografie a národopis Evropy, »Nár. Listy«, 1886; Vzdělanost v Mexiku a Peru, »Světém«). Dále vyšly jeho »Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou« překl. S. Mokrého (»Vzdělav. bibl.« 1892).

2) D. John Christophes (* 1815 — † 1886 v Novém Yorku), prof. chemie na medicínské koleji v Novém Yorku, badatel na poli fysi-kálním a chemicko-medicínském. Pozornost vzbudila jeho práce o spektru slunečním: *On the presence of dark lines in the solar spectrum, which correspond closely to the lines of spectrum of oxygen* (Sill. Journ., 1879); pak *On a photograph of the solar spectrum showing dark lines of oxygen* (Monthly Not. of the Roy. Astr. Soc.). Spisy: *Year-Book of Nature and Popular Science* (1872); *Practical Laboratory Course in Medical Chemistry* 1882); *Textbook of Medical physics for Practitioners* (1885).

3) D. Henry, amer. fysik a astronom, syn J. W. D-a 1), (* 1837 v Prince Edwardu ve Virginii — † 1882 v Hastingsu), studoval lékařství a stal se r. 1860 prof. přírodních věd na universitě novoyorské. Vynikající jsou jeho práce z oboru spektrální analýse a fotografie k účelům astronomickým. Zhotovil sám výtečné přístroje pro fotografování těles nebeských a fotografoval měsíc, spektra stálic, planet i mlhovin. Z četných pojednání, která ponejvíce v Sillimans-Journalu vyšla, uvádíme: *On the diffraction spectrum photography* (1878); *On photographing the spectra of stars and planets* (1878); *Discovery of oxygen in the sun by photography and a new theory of the solar spectrum*; *On the coincidence of the bright lines of the oxygen spectrum with the bright lines of the solar spectrum* (1879); *On photographs of the spectrum of the Nebula in Orion*; *On a photograph of Jupiters Spectrum* (1880); *Photographs of the spectrum of the comet of June* (1881); *Text-book of chemistry* (1864). Pka.

Draperie znamená ve výtvarném umění každé použití textilních látek k uměleckému vyzdobení vůbec, v užším slova smyslu pak

roucho a šat, kterým lidské postavy děl malířských a sochařských jsou oděny, také však způsob úpravy roucha toho. Dkl.

Drapeyron [-rõn] Ludovic, historik a geograf franc. (* 1839 v Limoges), byl učitelem historie v Besançonu, posléze na lyceu Karla Vel. v Paříži, napsal: *De Burgundiae historia et ratione politica Merovingorum aetate* (1869); *Les origines de la France et de l'Allemagne* (1868—69); *L'empereur Héraclius et l'empire byzantin* (1869); *Organisation de l'Austrasie et la création de l'Allemagne* (1869); *Séparation de la France et de l'Allemagne au IX. et X. siècle* (1878) a j. Vedle této činnosti má D. veliký význam v rozvoji zeměpisu ve Francii. Zůstává sice stále historikem, ale hájí stanovisko, že politický vývoj každé země podmíněn jest zeměpisnými poměry jejími, a prohlašuje proto studium zeměpisu za základ věd historických a politických. Nabyv cestami po Švýcarsku (1864), Itálii (1865 a 1881), Anglii, Španělsku a Belgii rozsáhlých zkušeností, agitoval pro zásady své na mezinárodních sjezdech zeměpisných zejména v Paříži a Benátkách, založil r. 1877 »Revue de géographie« a přičiňoval se o zřízení zvláštní »École nationale de géographie«. V tomto směru vydal spisy: *L'Europe politique ou application de la géographie à l'étude d'histoire* (v Revue Bleu 1874); *La certitude en politique*; *Nouvelle méthode d'enseignement géographique adopté par le Congrès de Paris* (Paříž, 1875); *La géographie et la politique, applications de la géographie à l'étude de l'histoire et de la politique*; *L'application de la géogr. physique à l'étude etc*; *La transformation de la méthode des sciences politiques par les études géographiques*.

Drápeš viz Vombat

Draselnaté sloučeniny viz Draslík.

Draselnaté soli viz Draslík.

Drasohe Anton, lékař něm. (* 1826 v Lobendavě v Čechách). Studoval v Praze, Lipsku a ve Vídni, r. 1854 svědono mu vyučování egyptských lékařů, r. 1858 habilitoval se docentem odborné pathologie a terapie nemocí vnitřních na vídeňské universitě, od r. 1866 je přednostou oddělení pro vnitřní choroby ve všeobecné nemocnici vídeňské, od r. 1874 mimoř. prof. epidemiologie na lékařské fakultě vídeňské. Proslul svými pracemi o choleře. Měltě přiležitost studovat řadu epidemií (roku 1850, 1854, 1855, 1866 a 1873), z nichž čerpal bohaté své zkušenosti. Četné cenné jeho stati rozptýleny po lékařských časopisech vídeňských (Wiener mediz. Presse, Wochenschrift i j.) a německých vůbec. D. má i zásluhu o lékový arsenál tím, že uvedl do lékařství cenný prostředek srdeční *tinctura strophanthii* zvaný.

Drasohen viz Dražejev.

von **Drasche-Wartinberg** Richard, cestovatel rakouský, podnikl r. 1873 výzkumnou cestu do končin polárních, při čemž navštívil celé záp. pobřeží souostrovi Špicberského, zabývá se tu studiem geologického složení země a r. 1875 vykonal cestu kolem světa. Na té delší dobu zdržel se opět za stu-

diemi geologickými na ostrovech Bourbonu, Réunionu a v Japonsku. Výsledkem těchto cest jsou spisy: *Reise nach den Spitzbergen im Sommer 1873* (Videň, 1874); *Die Insel Réunion im Indischen Ocean* (t., 1877) a *Fragmente zu einer Geologie der Insel Luzon* (t., 1878).

Draský Tomáš, spis. čes. (* 1791 v Praze, † 1843 v Hluboši), vysvěcen r. 1814 na kněžství, načež ustanoven duchovním správcem v Hluboši. Vydal poprvé po Českých bratřích český překlad biblický pořízený přímo z originálu, ale se snahou, přiblížiti se co nejvíce Vulgátě. Název překladu zní: *Wýklad český neobšírný, však bezpečný všech Písem svatých staré i nové úmluvy z původních jazyků ospravedlnující a vysvětlující obecný, od církve svatě schválený a zvolený text lat. bible. ano i všeliké učení sv. katolické a apoštolské římské církve, kterýž oddává vlastenskému národu svému Tom. Draský, měšťan pražský, služebník církve* (I. díl v Praze v Šollowské Impr., 1822, 8; II. díl 1827, str. XIV a 1438, Pos. v Čas. p. kat. duch., 1828 od Zimmermanna). Překlad jest práce záslužná, přes to nerozšířil se, jednak že z důvodu uvedeného není takové vědecké ceny, aby mohl býti citován v pracích kritických, jednak že máme pro denní potřebu lepší překlady dle Vulgaty. **D.** vydal i *Modlitby, chvalo zpěvy a písně Davida krále* (Žalmy Davidovy spracované pro lid, v Praze, 1816) a téhož roku i spracování Isaiaše proroka pod názvem *Poslední věci na nebi i na zemi* atd.

Draslířství. Draslo, též salajka, dobývá se z popela rostlin, v jejichž listech a mladých částech jest hlavně obsaženo. Kde nemá dříví odbytu, jakž dosud jest v některých polohách v Rusku, Polsku a v Americe, zvláště kde okleští nemá ceny, tam se dobývá draslo. Práce rozpadá se na pálení popela, jeho vyluhování, odpařování a přepalování neboli kalcinování. Vyluhování popela prosiváním děje se v kádích s dvojitými dny, z nichž horejší jest dírkováno, provrtáno a kromě toho ještě slamou se pokrývá. Na tuto slamenou pokryvku sype se navlhčený popel a upěchuje se. S počátku louží se čistou, nejlépe dešťovou vodou studenou, později horkou, až jsou veškerý rozpustné součásti popela vytaženy, což poznává se dle toho, že ze spodního dna žádná slaná voda nevychází. Silný lough, mající aspoň 20% drasla, běže se hned k odpařování, slabší nalévá se místo čerstvé vody do jiné kádě, popelem naplněné. Silný lough odpařuje se na plochých pánvích železných, při čemž se čerstvého loughu potud přidává, až jest v pánvi dostatečné množství sehnaného roztoku. Když lough dosáhl hustoty syrobu, přestane se přidávati čerstvý lough a pokračuje se v odpařování za stálého míchání, až je všechna voda odpařena. Po schladnutí vytluče se draslo z pánve a nazývá se draslem surovým; na vzduchu rychle pohlcuje vodní páry a rozpívá se, jest barvy více méně šedé, někdy hnědé nebo černé. Aby se hnědá barva surového drasla, pocházející z or-

ganických látek sudu a slámy, odstranila, přepaluje čili kalcinuje se draslo ještě ve zvláštních pecech. Vychladlé jest barvy bílé nebo namodralé, což pochází od kyseliny manganové. Kalcinováním ztrácí surové draslo 20—25% své váhy. Kalcinování trvá za přiměřeného horka 18—24 hodin, načež se draslo vychladlé ukládá do sudův a tyto se dobře zabeďhují, aby vzduch neměl přístupu. — Drasla užívá se při výrobě skla, v barvířství, mydlářství, k přípravě kamence a jiných sloučenin draselnatých. **Ch.**

Draslavec, bot., viz *Helminthia echinoides* Gärtn.

Draslík a jeho sloučeniny. **D.**, kalium (franc. *potassium*, rus. *kalij*), jest kov jednomocný z čeledi kovů alkalických, jehož znak = *K* a váha at. 39.03. Kov objevil r. 1807 Davy, rozkládaje proudem elektrickým zvlhlé žíravé draslo. **D.** nenachází se nikde ryzí, ale v různých sloučeninách svých jest v přírodě velice rozšířen. Nejhojněji vyskytuje se jakožto křemičitan v četných nerostech, ježto jsou součástkami nejrozšířenějších hornin, jako v živci (10—16%), v slídě (8—10%), glaukonitu (7—8%), v horninách, na př. ve zrnělci a trachytu po 7—8%, v bělokameni, svoru a porfyru po 6—7%, v žule, rule a syenitu po 5—6%, v čediči, kaolinu, hlině a jílu po 1 až 2%. Velmi hojný jest chlorid draselnatý, jež jakožto sylvin provází sůl kamennou a mimo to jest součástíku carnallitu a kainitu. Jakožto síran skládá nerost glaserit a obsažen jest v polyhalitu a kamenci; jakožto dusičnan tvoří salnytr. V malém množství drží soli jeho vody pramenitě a moře, pak ornice, z níž přechází do rostlin, ježto bez něho churavěji a hynou. V rostlinách nalézá se sloučen s ústrojnými kyselinami, hlavně jakožto vinná a šťovan. V popelu rostlinném obsažen jest nejvíce jako uhličitán **D.** vyrábí se ze surového vinného kamene. Sůl tato zuhli se pálením v přikrytém kelímku, čímž vzniká směs z uhlu a uhličitánu draselnatého, již naplňuje se láhev z kujného železa. Láhev tato, v peci větrné vodorovně položená, rozpálí se do nejprudšího bílého žáru, jímž tvoří se v ní kysličník uhelnatý a **d.**, jež krátkou železnou trubici unikají a na vzduchu se zapalují. V tomto okamžiku připojí se k této trubici ploské, velmi měkké jímadlo z plechu železného, v němž páry draslíkové se zhušťují. Když jímadlo jest naplněno, ponoří se do nádoby s kamenným olejem a nechává se vychladnouti. Potom se otevírá a **d.** z něho dlatem se vyškrabuje. Aby se vyčistil, překapuje se ze železné láhve anebo roztáčí se ve váčku plátěném pod vřelým olejem kamenným a tlačí se z něho dřevěnými kleštěmi. Výroba **d-u** jest práce nebezpečná, neboť slučuje se kov tento za vyšší teploty s kysličníkem uhelnatým ve sloučeninu černou, velice třaskavou, již ucpává se hrdlo láhve překapovací a **d.** se znečišťuje. **D.** jest v obecné teplotě měkký jako vosk a krájí se jako mýdlo, ale mrazem stává se lámavým. Při 15° má hustotu 0.865. Taje při 58° a vše při 729.5°, čímž mění se

v páry krásně zelené. Krystaluje v krychlích. Rozkrojen má barvu bílou, poněkud namodralou a silně se leskne; pak povléká se znenáhla korou bělošedou z hydrátu a uhlíčitanu draselnatého a to tím rychleji, čím vlhčí jest vzduch. Na vzduchu pálen shoří plamenem fialovým ve směs kysličníku draselnatého a draslícelého. Hodí-li se kousek d-u na vodu, rozkládá ji tak usilovně, že zapálí vyloučený vodík, jehož plamen jest od hořících par draslíkových fialově zbarven; sám pak tvoří žhavou kuličku hydrátu draselnatého. Aby se neokysličoval, chová se v kamenném oleji, v němž však barvy a lesku pozbývá. V trubicích skleněných, vodíkem naplněných a pak zalitých zůstává bez proměny. D. náleží ke kovům nejladnějším a jest tou měrou slučivý, že spojuje se již v obecné teplotě s většinou nekovů přímo a tak prudce, že se při tom zapaluje. Většinu kysličníků rozkládá, ubíraje jim kyslík a vybavuje prvky ostatní. V párách prvků halových se zapaluje a z četných sloučenin prvků těchto vylučuje prvky jiné, protože užívá se ho, mají-li se připravovati některé nekovy a kovy v menší míře. Hojnějšímu užívání jeho brání dosud vysoká cena jeho, pročž nahrazuje se nečastěji lacinějším, ač méně slučivým sodíkem. Sloučenin draselnatých zná se mnoho.

Draselnatý hydrát, též žíravé draslo zvaný, *KOH*, jest nejmocnější zásadou užívanou. Vzniká, působí-li d. ve vodu a rozkládá-li se roztok uhlíčitanu draselnatého vápnem hašeným, neb síran draselnatý hydrátem barnatým. V čistém kotlu železném vaří se roztok uhlíčitanu draselnatého v 10—12 č. vody, načež vnáší se do něho vápno v řídkou kaši uhašené. Potom vaří se kapalina nějaký čas, načež naplňují se jí skleněné láhve, a nechává se ustáti, aby vyloučil se z ní na dně nerozpustný uhlíčitan vápenatý. Když se vyčistila, stahuje se čistý roztok na mísu stříbrnou, kdež se odkoufuje. Pak lije se do železných nebo stříbrných kadlubů na dlouhé tenké roubíky, ve kteréžto podobě nazývají jej v obchodě *lapis causticus chirurgorum* (leptavý kamének) č. *kali causticum fusum* (žíravé draslo tavené). Byl-li uhlíčitan draselnatý nečistý, nabývá se z něho žíravého drasla znečištěného. Aby se vyčistil, polévá se silným líhem, v němž nečistoty se nerozpouštějí, z čistého líhového roztoku zbývá, od páří-li se, dosti čistý draselnatý hydrát. Čistý draselnatý hydrát jest bílý, krystalovitý, poněkud prosvítavý o hustotě 2.1. Na vzduchu brzy rozplývá, pohlcuje vodu a přibírá i kysličník uhlíčitý. Třeba jej proto chovati v nádobách vysušených, neprodyšně uzavřených. Temným žářem červeným taje a rozežírá nádoby hliněné a platinové, okysličuje také železo, bílým žářem vypaňuje se v ostré páry. Ve vodě se rozpouští, při čemž mocně se zahřívá; tak vzniká kapalina žíravý lough draselnatý (*liquor kali caustici hydrati* č. *lixivium causticum*). Roztok ten působí mocně alkalicky. Draselnatý hydrát rozpouští se též v líhu a roztok, jehož užívalo se v lékařství (*tinc-*

tura kalina). Jest mocnou zásadou i vylučuje z většiny solí kovy v podobě hydrátů. Má hojně a rozmanitě užívání, ač k účelům průmyslovým namnoze nahrazen jest lacinějším hydrátem sodnatým.

Draselnaté kysličníky, K_2O , K_2O_2 a K_2O_3 , vznikají okysličením draslíku na suchém vzduchu za tepla.

Draselnaté sirníky: sirník draselnatý K_2S a polysulfidy d-u, jež mají několik atomů síry, až K_2S_8 . K_2S nabývá se, páří-li se delší čas síran draselnatý smíšený se sírou. Roztopený jest černý, vystydnou má barvu rumělkovou. Rozpouští se ve vodě v kapalino bezbarvou, mocně alkalickou, ježto rozpouští síru, čímž vznikají polysulfidy. Pouští-li se sírovodík do silného žíravého louhu, až jest jím nasycen, vylučuje se z této kapaliny v bezbarvých hraních hydrosulfid č. sulfhydrát draselnatý, *KSH*. Roztápí-li se síra s uhlíčitanem draselnatým, vzniká tělo rudohnědé, sírovodíkem zapáchající, tak zvané sirná játra (*hepar sulfuris alkalinum*). Těchto užívá se v lékařství zvláště k lázním sirnatým a ku přípravě mléka sirného. Také se jejich roztokem barví zboží stříbrné modročerně, což sluje nesprávně oxydování č. galvanování. Směsí jejich s hašeným vápnem odstraňuje se srst z koží zvířecích.

Draselnaté soli většinou jsou zřetelně hraněny a bezbarvy tenkrát, nemá-li kyselina barvy. V mírném žáru netěkají a ve vodě se rozpouštějí téměř všechny. Roztoky jejich, které mají nejméně 1% d-u, dávají s kyselinou vinnou nebo s kyselým vínanem sodnatým bílou krystalovitou ssešlinu kyselého vínanu draselnatého (vinného kamene); rovněž kalí je kyselina chloroplaticitá, čímž vylučuje se sraženina žlutá chloroplaticitanu draselnatého. Kyselina fluorokřemičitá tvoří v nich bílou, doužkující ssešlinu fluorokřemičitanu draselnatého. Plameny nesvítlivé barví fialově, což viděti i v přítomnosti solí sodnatých, pozorují-li se plameny temně modrým sklem, zbarveným kysličníkem kobaltnatým. Pro účely průmyslové berou se k výrobě solí draselnatých nerosty stassfurtské a kaluzské. Nedostává-li se draselnaté soli v zemi, není možno v ní pěstiti s užitkem řepy cukrové, bramborů, révy vinné, tabáku, chmele a j. rostlin draselnatých. V tomto případě zvyšuje se plodnost země hnojivý draselnatými, kteráž drží v sobě nejvíce chlóríd a síran draselnatý, vedle chlórídu sodnatého a hořečnatého a síranu hořečnatého. V ústrojí zvířecí působí velmi mocně. Již dávky 1—1.5 g. vstříknuty pod kůži, usmrcují menší zvířata. V malém množství požitý neškodí nijak, avšak velké dávky otravují. Rozeznávají se halové a kyslíkové č. oxysoli draselnaté.

Draselnaté soli halové jsou: chlóríd, brómíd a jódídr draselnatý. Chlóríd draselnatý, *KCl*, známý někdy jménem *sal digestivum* č. *febrifugum Sylvii*, nachází se ve vodě mořské, ve většině solanek, v popelu chaluh (ve varechu až 30%) a rostlin pevnostem, tudíž i v surové salajce a v me-

lasse z řepy cukrové. Čistý skládá sylvin, soli kamenné podobný, jenž hojně se nalézá zvláště u Kalusze v Haliči. Sloučen s chlórídem hořečnatým a vodou skládá karnallit, jenž jest v Stassfurtě přední součástíou soli odklizových (*Abraumsalze*), pokrývajících tam jako vrstva asi 300 m mocná lože soli kamenné. Ze surového karnallitu dobývá se nyní nejvíce chlórídu draselnatého. Vedlejšími výrobky při dobývání chlórídu draselnatého jsou hořká a Glauberova sůl. Čistý chlóríd draselnatý jest v bezbarvých krychlich, jež chutnají palčivě slaně a jsou stálé na vzduchu. Ve 100 č. vody 10° C teplé rozpouštějí se 33, v témž množství vody vroucí 56·6 č. této soli. Rozpouštěje se ochlazuje vodu skoro o 11·5°. Chlórídu draselnatého potřebuje se přehojně v průmyslu chemickém k výrobě chlórečnanu, uhličitanu, dusičnanu, chrómanu a j. sloučenin draselnatých. — Brómid draselnatý, *KBr* (viz Brómidy). — Jódid draselnatý, *KI*, nachází se ve skrovném množství ve vodě mořské, v chaluších, v některých vodách minerálních a v solankách. Dobývání: Do teplého žiravého louhu draselnatého dává se jód, až kapalina sežloutne; pak míchá se do roztoku prášek uhelný, načež zaváří se do sucha a páli se v nádobě litinové, aby jódčan draselnatý proměnil se v jódid. Zbytek rozpouští se ve vodě, načež roztok hrání se. Anebo třepá se jód s vodou a nadbytkem pilin železných, čímž rozpouští se jódid železnatý, jehož vařící roztok rozkládá se uhličitanem draselnatým a kapalina přočezená se odkužuje. Tvoří bezbarvé, průhledné, často velké krychle. Na vzduchu je stálý. Roztok chutná ostře slaně. Také se rozpouští v lihu. Taje při 63·9° a za vyšší teploty se vypařuje. Užívá se ho ve fot. grafii, za zkoumadlo a jest důležitým lékem (*Kalium iodatum*). Draselnaté soli: halové krystallují veskrze v krychlich; jsou tudíž rovnotvarné čili isomorfické.

Draselnaté soli kyslíkové: Chlórnatán draselnatý, *KClO*, smíšen v roztoku s chlórídem draselnatým slove louh javelleský (*eau de Javelle*, dle Javellu u Paříže). Kapalina ta mocně bílí ústrojiny, pročež sloužíva s prospěchem k vypírání ovocných neb vinných skvrn; v bělidlech nahrazena jest chlórovým vápnem. — Chlórečnan draselnatý; *KClO₃* (lat. *Kali chloricum*), strojí se v továrnách na ten způsob, že vedvědí do litinového válce, mlékem vápněným naplněného, chlór, až jest kapalina úplně nasycena. Z roztoku osazuje se chlórečnan draselnatý. Bezbarvé, perlové lesklé deskovité hrané soustavy jednoklonné o hustotě 2·3. Chladí na jazyku a chutná nepřijemně, ač slabě slaně a trpce zároveň. Ve větších dávkách jest jedem. Rozpouští se v 16 č. vody o 15° a v 1/2 č. vody vařící. Taje při 334° a počíná se při 352° rozkládati, rozpadaje se za vyšší teploty úplně v kyslík a chlóríd draselnatý, čímž vyvíjí tolik kyslíku, že z 1 kg soli této naplní se 274 l; proto se z něho nejčastěji plyn tento strojí. Tře-li se s hořlavými látkami, na př. se sirou, fosforem a j., zapaluje je, čímž prudce

vybuchuje; neméně třaská, páli-li se s takovými látkami. Proto potřebuje se ho v ohněstrůjství za přísadu do zápalek, k výrobě bílého či amerického prachu střelného. Roztok jeho vodový jest známým kloktadlem při zánech v ústech a hrtnu. V ohněstrůjství nahrazuje se tato velmi nebezpečná sůl někdy méně třaskavým chloristanem draselnatým, *KClO₄*, jehož nabývá se z předešlého, jestliže se roztopí. — Siran draselnatý normální, *K₂SO₄*, vyskytuje se v lávě Vesuvu hraně jakožto glaserit. Rozpuštěn jest ve vodě mořské a ve slaných pramenech, proto bývá též průvodcem soli kamenné. V Kaluzi a Stassfurtě nacházejí se velmi hojně nerosty kainit a polyhalit, jež drží jej v sobě ve sioučenství s chlórídem a siranem hořečnatým a vodou. V továrnách strojí se z chlórídu draselnatého kyselinou sírovou. Zná se v tvrdých, lesklých bezbarvých hraních soustavy kosočtverečné, jež chutnají hořeč slaně a rozpouštějí se teprve ve 12 č. vody ledové a ve 4 č. vody vřelé: v lihu jest nerozpustný. Užívá se ho ku výrobě salajky a hojně ku hnojení. Kyselý siran draselnatý, *KHSO₄*, strojí se čistý ze siranu draselnatého a silné kyseliny sírové. Zná se v tvrdých, na vzduchu rozplývajících, bezbarevných hraních, které chutnají a činí kysele. — Dusičnan draselnatý, *KNO₃*, (salnytr č. sanytr). Sůl tato jest na východě již od nepaměti známa a užívána. Řekové a Římané znali jí jméno nitron č. nitrum. Jelikož týmiž jmény rozuměli i sodu, nazývali salnytr na rozdíl od ošé také sal nitri. Salnytr obvyčejný vzniká v přírodě pomocí mikrobů zdoluhavým oxidováním dusičnatých ústrojnin v přítomnosti sloučenin draselnatých, živce a j. Blíží viz N i trifi kace. V Indii vých. oplývají nápláv Gangy, okolí přibytků lidských, chlěvův a j. míst, kde vyvětrálý salnytr, s hlinou pomíšený, zvláštní třída lidí shrabuje a sbírá. Tito sorawallaové č. salnytrníci rozpouštějí jej doma vodou nebo slabým salnytrovým roztokem a slaný roztok nechávají odpařiti teplem slunečním v mělkých, nepolevaných misách hliněných. Tak nabývají surového salnytru indického, jehož největší část se vyváží do Anglie. Ve stassfurtských závodech vyrábí se salnytr z chlórídu draselnatého a salnytru chilského. Salnytr má chuť chladivě slanou, poněkud nahofklou; v dávkách po 60 - 100 g otravuje. Rozpouštěje se ve vodě, snižuje teplotu její asi o 10°, pročež chladí jím v Indii vodu a u nás někdy brává se na studené obkladky. Rozpouští se v 7·5 č. vody ledové, ve 3·2 č. vody při 20°, ve 0·4 č. vody vařící a ve 0·3 č. vody 114°, kdy nasycený roztok jeho vře. V lihu bezvodém jest nerozpustný. Červeným žárem mění se v dusan draselnatý, *KNO₂*, pozbýváje části svého kyslíku. Nejprudším žárem úplně se rozkládá, zůstavuje jen kysličník draselnatý. Látky hořlavé, na př. uhlí, siru, fosfor a j. spaluje náramně prudce za silného světla a horka i za nepřístupu vzduchu. — Uhličitan draselnatý normální, *K₂CO₃* (lat. *Kali carbonicum*) nachází se vzácně jako nerost

kalicin; připravuje se nečistý z popela dřevěného vyluhováním a slove pak salajka čili potaš. Aby zbavili ji vody a ústrojnín, páli ji opatrně v peci plamenné, michajíce jí, čímž nabývají čistší salajky pálené. Salajka pálená jest bílá (vyváží se z Ameriky a slove s. perlovou, franc. *perlasse*), častěji bývá namodralá, načervenalá, šedá, nažloutlá nebo nazelenalá; jest tvrdá a nerozpouští se ve vodě úplně. Salajka pálená nehodí se pro nečistoty své ještě k mnohým účelům, na př. k výrobě nejlepších druhů křišťálového skla, pročež se čistí krystalováním z vody a hraneň sůl posléze se páli, čímž nabývají salajky čistěné. Výroba salajky z popela dřevěného v nynější době stává se ustavičně skrovnější (ročně 20.000 t.), neboť lze důležitou tuto sůl výhodněji jinými způsoby připravovati. — Mnoho salajky strojí se (zvl. v sev. Francii) z výpalků, zbývajících při výrobě líhu z melassy burákové. Výpalky tyto se zavafují do sucha, zbytek se páli a pak vodou vyluhuje. Nejčistší sůl, takto připravená, slove čistěná salajka melassová a mívá 95 až 96,5%, uhličitanu draselnatého. — Největší důležitost má nyní výroba salajky nerostné (něm. *Mineralpotasche*; z chloridu draselnatého stassfurtského způsobem, jako se vyrábí soda (v. Sodík) dle návodu Leblancova. — Čistý uhličitan draselnatý jest bílý, zrnitý prášek o hustotě 2,3, jenž taje při 833° a vypařuje se zářem bílým. Na vzduchu rozplývá v kapalinu jako olej hustou a rozpouští se velmi snadno ve vodě. Užívá se ho k výrobě sloučenin draselnatých, v lékařství, k výrobě lepších druhů skla českého a anglického, ku výrobě solí krevných a kyanidu draselnatého, ku výrobě chrómanu draselnatého, šmolky, mýdla mazavého, v bělidlech a barvárnách a j. v. Ve mnohých případech nahrazuje se lacnější sodou. — Křemičitan draselnatý jest v přírodě sloučen s křemičitými, jinými, zvláště s křemičitanem hlinitým v živci obecně, slídě, leucitu a jiných hojných nerostech, také jest vynikající součástíou skla českého a olovnatého. Vzniká, roztápí-li se křemen s uhličitanem draselnatým. Jestliže se páli 3 až 4 č. čistěné salajky s 1 č. prášku křemenného, nabude se těla sklovitého, jež ve vlhku rozplývá, znenáhla se rozkládajíc kysličníkem uhličitým. Jest to meta-křemičitan draselnatý, K_2SiO_3 , jehož roztoku, fečeného mok křemenatý lat. *liquor silicum*), užívá se za zkoumadlo. Důležitější jest čtvero-křemičitan draselnatý, $K_2Si_4O_9$, objevený r. 1818 od Fuchsa v Mnichově. Obdržel jej, roztápěje po 5–6 hodin směs ze 45 č. prášku křemenného, 30 č. salajky a 3 č. uhlí dřevěného, jakožto sklo na vzduchu stálé a ve vodě v lepka-vou kapalinu rozpustné, pročež je nazýval sklem vodným (něm. *Wasserglas*, franc. *verre soluble*, t. j. sklo rozpustné; viz Sklo vodné).

ZJn.

Otravy draslem a jeho solmi. Sloučeniny draselnaté, vpraveny v dávkách otravných, mohou působiti v organismus čtverým

způsobem: 1. Hydroxyd draselnatý jest i v malých dávkách jedem zžiravým, leptavým; chroman draselnatý působí ve větších dávkách leptavě, leptavý účinek jest tu přičítati chromové kyselině. 2. Jiné sloučeniny působí jen ve větších dávkách místně, draždí ve značné míře sliznici ústrojí zažívacího, tak na př. uhličitan, síran a dusičnan draselnatý. 3. Všechny neutrální soli draselnaté byvše vstřebány účinkují na srdce, jehož pohyb oblehuují a pak zastavují. 4. Zvláštní účinek má chlorečnan draselnatý.

Otravy roztokem hydroxydu draselnatého (15–30%, a silnějším), tak zvaným louhem draselnatým, v němž obyčejně jsou obsaženy i různé soli draselnaté, jsou u nás tak jako otravy louhy vůbec velmi vzácný; v l. 1860–1890 přihodily se v Praze jen tři případy smrtelné otravy louhem, ale ve Vídni a v Berlíně náležejí otravy ty k nejobyčejnějším, asi tak, jako u nás otravy fosforem; obyčejně tu jde o sebevražednou otravu, k níž berou útočisté sluzky a pradleny, řidší jsou otravy nahodilé a co nejvyšší vzácné otravy vražedné. Otravná dávka usmrcující závisí na tom, jak jest louh selnaný; při značnější koncentraci může dávka 10–20 g usmrtiti, užito-li hydrátu draselnatého, stačí dávka 2,5–5 g k usmrcení. Příznaky otravy dostávají se velmi rychle a záleží v palčivé bolesti v ústech, hltanu, požeráku a žaludku, ve vrhnutí mýdlovitých, kluzkých, silně alkalických hmot, jimž i částky krve přimíšené býti mohou, později dochází k prudkým bolestem v životě a průjmům, záhy pak dostávají se sklesnutí, za něhož nastává smrt průběhem 1–3 dnů. Častěji však setkáváme se s průběhem provleklým: bouřlivé příznaky se utišují, poleptané části sliznice zajizví, avšak otrávení chřadnou a hynou hladem nebo inanicí proto, že nastal smršťující jizvou zátvor požeráku nebo zúžení žaludku, anebo že byla velká část sliznice žaludkové zničena a v tvrdou jizvu přeměněna, pročež, byť i nebyl požerák zúžen a dostatečné množství potravy do žaludku vpraveno býti mohlo, nastává inanie, poněvadž plocha trávicí jest ve značné míře zmenšena. Nález v mrtvolách otrávených bývá obyčejně význačný: v případech rychlou smrti končících nalézáme v žaludku typický průsvitný, rosolovitý, mazlavý příškvár, který bývá obyčejně od vyluhovaného, v alkalický haematin přeměněného barviva krevního (haemoglobinu) červenohnědě zbarven, anebo jest celá sliznice kluzká, ohmatu mýdlového, na vrchu řas průsvitná, gelatinosní. Nastala-li smrt po delší době, shledáváme v požeráku a v žaludku smršťující tuhé jizvy, v nichž nalézáme nezfídka ještě vředy, které mohou vésti i ke zhlizovatění částí sousedních.

Otravy uhličitanem, síranem a dusičnanem draselnatým jsou velmi vzácný, skoro výhradně nahodilé; v některých případech bylo užito solí těchto jako prostředku potracovacího, jimž rozhodně nejsou. Usmrcující otravná dávka solí těchto jest velká,

u uhlíčanu 10—20 g u ostatních 15—60 g. Po velkých dávkách dostávají se příznaky od porušeného ústrojí zažívacího, ošklivost, vrhnutí, průjem s bolestmi v žaludku a ve stěvech a může nastati smrt za obecného sklesnutí jako po jedech leptavých a ostrých anebo — a to častěji — objevují se za dotčených příznaků nebo po nich známky porušené úkonnosti srdce; puls, jenž s počátku byl poněkud urychlen, oblehuje se, dýchání stává se obtížným, dostavuje se zsinalost, závratí a mdloby, smrt pak nastává ochrnutím srdce za 2—60 hodin. Pitváním sledujeme zánět sliznice žaludkové a stěvní, zduření a přerušování s tečkovitými výronky krevními a malé defekty poslizkové; po sehnání roztočích solí těchto ve velkém množství užitých můžeme sledovati průsvitnost a mydlovou kluzkost sliznice jako po louhu. K otrávenému jest ihned povolati lékaře, do příchodu lékaře budiž nemocnému, stala-li se otrava louhem, podávána voda okyselená octem anebo kyselinou citronovou, čímž se docílí i zředění i neutralisování louhu; dobře působí také prostředky obalující, jako jsou mléko, olej, tuk, bílek z vaječ a pod.; i při otravě solmi draselnatými buďtež do příchodu lékaře podávány tyto látky obalující.

Otravy chlorečnanem draselnatým přiházejí se dosti často a jde tu obyčejně o otravy nahodilé, léčebné, tím vzniklé, že nemocný polkl roztok soli této ke kloktání určeného, dříve, dokud byla sloučenina tato pokládána za úplně neškodnou, i tím, že jí bylo po delší dobu v dosti velkých dávkách vnitřně užíváno. Řidké jsou otravy sebevražedné; v některých případech se otrávil žena, kteréž užívaly prostředku toho, aby si plod odehnaly. Otravná dávka usmrcující jest velká, obnáší 15—30 g.

Chlorečnan draselnatý působí zlobně v krev, přeměňuje barvivo krevní (haemoglobin) v methaemoglobin a ruší rudé krvenky. Příznaky otravy, které dle toho, bylo-li užito větších dávek najednou, dostávají se asi za 1/2 hodiny, užíváno-li však chlorečnanu po menších dávkách, až za několik hodin, po případě za několik dnů, jsou nejdříve rázu gastrického, jest tu ošklivost, bolest v žaludku, vrhnutí a průjem, později se objevují patrné známky svědčící o porušené krvi a chorobné změněné úkonnosti ledvin, moč nabývá hnědé až černohnědé barvy (od methaemoglobinu nebo haematinu), drobnohledně sledujeme v moči hnědé vále a hrudky složené z drti rudých krvenek, výsledkem změn v krvi probíhajících dostavuje se zsinalost, dušnost, zrychlený dech, slabost srdce a žloutenka. Smrt nastává v několika dnech (2—6) slabostí srdce. Význačné anatomické známky otravy záleží v bídlivcově šedých až šedoohnědých skvrnách mrtvolných, zsinalosti obličej, ve hnědém zbarvení krve a propotků v dutinách těla se nalézajících; i kůra mozková, plíce, slezina, ledviny a dřeň kostní jsou nápadně hnědě zbarveny. Zbarvení to jest výsledkem přeměny haemoglobinu v methaemoglobin,

ježž mnohdy lze dokázati spektroskopickým ohledáním krve a propotků. V krvi sledáme mnohé krvenky rozrušené.

Rg.

Draslo viz Draslík a Drasláfství.

Drasov viz Dražov.

Drasovlec viz Dražov.

Drassus Walck., rod pavouků (*Araneina*) z čeledi *Drassidae* (vzokani), význačný hlavně tím, že zadní řada očí jest rovna nebo na zad prohnuta a delší než přední. Přední oči zadní řady jsou sblíženy, oddální a šikmo k sobě postaveny. Zpodní kusadla jsou uprostřed přičně stisknuta a vrchní bradavky snovací delší a mocnější zpodních. Náleží sem četné druhy střední velikosti, barev temných, žijící v krajinách mírných, hlavně hornatých ve šterbinách zdí, pod korou, kameny a j., předouce si válcovité síti, v nichž za dne se ukrývají. Druhy obecnější jsou; *D. quadripunctatus* L., *D. lapidicola* W.

Šc.

Drastloký (z řec.), silný, mohutný, působivý. Odtud dčké prostředky čili léky (*drastica*, sc. *medicamenta*), léky rychle účinkující a silně působivé, zvláště prudce projímavé jako aloe elanterium, scammonium, čemeřice, gummigutta, senna a j., z nichž nej-silnější jest krotonový olej. — V básnictví nebo fečnictví slove d-m vše silně působivé (někdy přehnané), jako komická situace, směšný kontrast a p.

Drasty, Drast (také Dolní a Horní D.), ves v Čechách, hejt., okr. Karlín, fara Klecany, pš. Roztoky; 7 d., 105 ob. č. (1890), alod. statek, zámek a dvůr Jos. Novotného; téhož dvůr i v D-tech Horních.

Dražetice, Dražetice, ves v Čechách, hejt. Příbram, okr. Dobříš (9.5 km jv.), fara, pš. Borotice; 34 d., 220 ob. č. (1890).

Draškovič, jméno hraběcího rodu chorvatského, o němž zachována jest starodávná tradice, že posel od Dragoše či Draška z Biliny; jehož jméno se uvádí v listinách z XIII. stol. Z rodu toho zvláště vynikli:

1) D. Jiří (* 1515 v Bilině), poslán jest od svého ujce, slav. biskupa velkovaradinského, Jiřího Martinuzziho, na studie do Krakova, Vídně, Bologny a Říma, kdež byl 1539 na kněze posvěcen. Brzo po tom stal se kanovníkem velkovaradinským, r. 1546 infulovaným proboštem kolleg. chrámu sv. Martina v Prešpurku, pak radou a zpovědníkem císaře Ferdinanda I. a r. 1557 biskupem pětikostelským. Byv r. 1562 od císaře jako orator král. Uherského poslán na sněm církevní do Tridentu, vedl tu hlavní slovo při řešení nejdůležitějších otázek církevních. Zvláště pak přispěl Ant. Brusovi, nově zvolenému arcibiskupu pražskému, při jednání o potvrzení kompaktát Čechům docíliv toho, že Pius IV. po dlouhém rokování dovolil Čechům přijímati pod obojí. Zasluky jeho uznal císař, zvoliv jej biskupem záhřebským r. 1563, v kterémžto úřadě D. rozvinul velkou činnost svolávaje častěji církevní synody, zakládaje školy a staraje se o nápravu mravnosti svěceného mu kněžstva, jakož i o přísné zachování starých a koncilem obnovených nařízení církevních. R. 1567

jmenoval jej Maximilián II. tajným radou a bánem chorvatským a v uznání jeho výtečných zásluh o církve a stát udělil jemu a jeho bratru Kašparu r. 1572 panství a hrad Trakošfan s Klenovnikem v Chorvatsku, od něhož přijali D-i i jméno Trakošfanští. Za jeho banování potlačena r. 1573 vzpoura sedláků, kteří se byli pozdvihli proti násilnickým skutkům šlechty a panstva, a jejich vůdce, selský král Matěj Gubec, zajat a v Záhřebě odpraven. Velikým úsilím D. odrazil útoky Turků, bráně jim vtrhnouti do země, konejšil nespokojenou šlechtu, která připravovala vzpuru pro vzcházející se násilí v zemi od něm. generálů jí činěné, a spravoval zemi moudře a obezřetně. R. 1574 jmenoval jej Rudolf II. titul. arcibiskupem kaločským a r. 1578 dvorním kancléřem uherským, sprostiv jej na opětovanou žádost úřadu místodržitele v Uhrách. R. 1585 jmenoval jej papež Sixtus V. kardinálem za zásluhy, jichž si byl o církve vydobyl. přičiniv se ve své zemi o uvedení nového kalendáře Řehořova. D. † 31. ledna 1587 ve Vídni, chystaje se na cestu do Říma, aby se papeži osobně poděkoval. Mrtvola jeho převezena jest do Rábu. Jiří D. byl nejen výtečným řečníkem, ale i dobrým básníkem latinským a horlivým podporovatelem věd a umění. Jeho nákladem vydána jest chorvatská kronika v jazyce chorvatském.

2) D. Jan, bratovec před. (* ok. 1550 — † 11. bf. 1623), již z mládí osvědčil bystrého a bojovného ducha. Stav se velitelem v Kříževcké Hranici, zahnal často Turky plenící v okolí Kříževce a Koprivnice na útek. R. 1591 bojoval s bánem Tom. Erdödyem ve Slavonii proti Skanderbegu, pašeti požežskému. R. 1592 účastnil se boje u Sisku, kde Chorvaté a Slovinci dobyli skvělého vítězství nad Hasanem Predojevičem, pašou bosenským. Byv r. 1596 jmenován bánem chorvatským, bránil udatně hranice chorvatské proti Turkům. Tak zahnal s generály Eggenbergem, Jiřím Lenkovičem a Sigm. Herbersteinem Turky před Petriní ležící a dobyl města Petrině opevnil je, 1597 dobyl Siska, Černika a Požegy, r. 1600 rozvrátil Turky obléhající Kaniži. Když r. 1604 Štěpán Bocskai, spolčiv se s Maďary a Turky, povstal proti císaři, D. vtrhl do Uher a poraziv několikrát povstalce, přinutil je k uzavření míru r. 1606. Nemoha náklady říšské a zemské nadále nésti a nedostáváje žádné podpory z Vídne, vzdal se r. 1608 úřadu banského. Brzo potom povolán jest od císaře jako vojenský rádce a komoří do Uher a jmenován generálem zadunajského vojska uherského a nejvyšším hejtmánem tvrze ujvarské. Zemřel v Prešpurce, kde odpočívá v chrámě sv. Martina.

3) D. Jan, syn před. (* 1603 — † 1648 ve Starých Hradech), povznesl jméno a slávu D-ů v stavu občanském, jako je byl povznesl jeho prastrýc kardinál Jiří ve stavu duchovenském. Studoval nejprve ve Štýr. Hradci, potom práva v Bologni a žil pak nějaký čas ve Vídni při dvoře císaře Ferdinanda II., jehož svou uhlazeností a přirodilou vlivností uměl si

tak nakloniti, že se stal nejprve vrchním županem oravským, později velitelem v Kříževcké Hranici. Za veliké zásluhy, jež si získal v bojích proti Turkům, povýšen r. 1631 do stavu hraběcího. Od r. 1640—46 byl bánem chorvatským a vrchním velitelem Hranice Karlovecké. V úřadě banském podnikal ustavičné boje hned s Turky, jejichž náčelníky Odopašu a agu Bradovicu na hlavu porazil, hned zase s četami Rákóczyho, spojenci Švédů. R. 1646 byl na návrh císařův od sněmu uherského v Prešpurce zvolen palatinem uherským, a když se strany mu nepříznivě na to ukazovalo, že nemá statků v Uhrách, postoupil mu císař Ferdinand III. velkostatek Staré Hrady na 10 let k užívání. Dvě léta potom D. zemřel náhle a pochován vedle otce svého v Prešpurce. D. měl značné jmění; v závěti odkázal 150.000 zl. na stavbu rozmanitých tvrzí a měst a na opravu kostela rábského, jehožto proboštem byl jeho bratr Jiří.

4) D. Kašpar, bratranec před., byl muž velmi bojovný a pobožný. Sloužil ve vojtě za císařů Ferdinanda II. a III. R. 1631 byl zároveň se svým bratrance povýšen do stavu hraběcího. Nemaje děti kromě jediné dcery, kteráž byvši za hrabě Mik. Zrinského, pozdějšího bána, provdána záhy bez potomků zemřela, velmi podporoval jesuity, dav jim vystavěti ve Varaždíně klášter se školami a kostel zasvěcený Nanebevzetí P. Marie.

5) D. Mikuláš, syn Jana palatina (D. 3), studoval se svým bratrem 1648—52 na universitě bolognské a byl pak král. komořím a radou, vrchním županem mošonským a posléze dvorním soudcem. Bojoval často proti Turkům a byl r. 1686 při osvobození Budína. Zemřel náhle r. 1687. Znal dobře jazyky chorvatský, německý, maďarský a řeči románské. O jeho smrti viz Smičiklas, Dvjestogodišnjice oslobodjenja Slavonije, I., str. 135.

6) D. Jan, bratr před. († 1692), byl po dokonání studí v Itálii jmenován kr. komořím a radou. Již jako jinoch provázival zkušeného vojévůdce Mik. Zrinského do boje a účastnil se útoku na Pétikostel. Oženiv se s dcerou nejbohatšího tehdejší statkáře uherského a chorvatského. Fr. hr. Nádažda, zapletl se do piklů, jež jeho tchán zosnoval s bánem Petrem hr. Zrinským proti Leopoldu I., i byl proto nějaký čas u dvora v nemilosti. Později přispěl generálu Herbersteinovi a Mik. Erdödyovi k potlačení vzpoury Zrinského a Frankopána. R. 1682 zvolili ho chorv. stavové za vrchního velitele jízdy, již vyslali na pomoc proti Turkům a vojm. Tököliho. V bojích těch vyznamenal se D. takou udatností, že mu sněm r. 1684 dal v odměnu statek Kutnjak v kříževcké županiji. R. 1689 D. porazil s 1500 Chorvaty u Zrinje Turky (okolo 7000', začal jej císař jmenovat cis. radou a podmaršálkem. Jan D. vynikal obrovskou postavou a silou.

7) D. Jan, syn před., studoval ve Vídni a v Bologni, r. 1699 stal se vrchním županem valpovským a baranjským. uherským radou a komořím Byv r. 1708 jmenován cis. generálem, velel národnímu vojsku chorvatskému

proti Rákóczymu a jeho spojencům, Francouzům. R. 1712 byl Jan c. k. radou, komořím, předsedou kr. komory a vrchním županem vukovarským, ve kterémž úřadě spolupůsobil při uzavření chorv. sankce pragmatické s králem Karlem III. (VI.). R. 1716 bojoval jako c. k. podmaršálek a velitel národního vojska na hranici chorvatské proti Turkům. Dobil Dubice, Prkovic a Ostrožce a postavil na Sávě opevněné sruby. Posléze zvítězil nad bejem Cerićem, hejtmanem novským a kamenogradským i zjal jej s bratrem a synem jeho. V odměnu těchto hrdinských činů jmenován r. 1718 členem vojenské rady, 1721 generálem jízdy, r. 1732 bánem a vrchním velitelem Hranice Varaždinské. Zemřel 4. led. 1733 a pochován v jezuitském kostele ve Varaždině.

8) D. Josef Kazimír, syn před., jeden z četných válečníků slovanských, kteří za hranicemi pomáhali šířiti slávu zbraní rakouských (* 1714 — † 1765), bojoval slavně v Itálii, pak vyznamenal se mnohými skutky udatnosti ve válce sedmileté. V bitvě u Zhořelce dne 7. září 1757, v níž byl Bedřich Velký poražen, D. první vnikl do náspů na Maysbergu. Téhož roku obléháje hrad Stefekov v Čechách, jehož Prusové hájili, dobyl ho útokem s 500 pěšáky, 200 husary a 2 děly i zjal tu kromě velitele 7 důstojníků o 260 mužů posádky a ukofistil z děla a z prapory. Hned potom přepraviv se přes Labe znepokojoval ustupujícího generála Keitha tak důrazně, že Prusové ztratili 2000 mužů mrtvých, raněných a zajatých. Potom vynikl při obléhání Olomouce. Za posavadní skutky své vyznamenán byl rytířským křížem řádu Marie Terezie. Když bylo obležení Olomouce zrušeno, svěřil mu Laudon obléhání Kladska, kteréž pevností dobyl 26. července 1760. U Heidersdorfu však byl 21. června 1762 poražen a zajat, ale po uzavření míru uznán vojenským soudem za nevinna, postoupil r. 1763 za polního zbrojmistra, později za velitele v Sedmíhradsku. Zastával též hodnost vrchního župana křiževckého a byl c. k. komořím a tajným radou.

9) D. Jan, známý pode jménem hrabě Janko, vnuk před. (* 20. října 1770 v Záhřebě — † 14. led. 1856 v Radgoně), náleží k řadě oněch velezasloužilých vlastimilů, kteří v dobách našich nejvíce přispěli k obrození Chorvatska. Studoval práva ve Vídni a oddav se pak vojenskému stavu bojoval pod Laudonem proti Turkům a byl s arcivévodou, pozdějším císařem Františkem I. při obléhání Bělehradu. Stav se rytmistrem, vystoupil po 18leté službě z císař. vojska, ale nedlouho potom byl plukovníkem ve vojstě chorvatském proti Napoleonovi bojujícím. R. 1806 vystoupil na dobro ze služby vojenské. Před tím ještě byl jmenován c. k. komořím. Když proud madarisace čím dále mocněji zachvacoval národnost i práva Chorvatů, povstal prvý z vyšší šlechty hrabě Janko, promluviv vážné slovo k chorvatsko-slavanským poslancům na uher-ském sněmě v pojednání *Dissertatio illiti razgovor darovan: g. poklisarom zakonskim i bu-*

dućem zakonotvorcem kraljevinah naših, za buduću dietu Ungarsku odaslanem, držan po jednom starom domorodcu kraljevinah ovih (Karlovci, 1832). Za to byl chorv. sněmem jednohlasně zvolen za poslance dolní sněmovny na uherském sněmu, kde hájil (1833 až 1836) mužně práva cis. trůnu a národu chorvatského. Za jeho sněmovní činnost vyznamenal jej císař řádem sv. Štěpána. R. 1838 založil s několika stejně smýšlejícími vlastenci spolek čtenářský »Čitaonica illyrska«, ježimž prvým předsedou byl zvolen. R. 1838 vydal brošuru: *Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste Regeneration ihres Vaterlandes* (česky přel. Čejka, 1845), kteráž jako kouzlem změnila mysl i povahu chorvatských žen; které byly již zpola poněmčeny, jaly se učiti a mluviti chorvatsky, přijaly národní kroj, čítaly chorv. časopisy a knihy, zpívaly chorv. písně doma i u veřejnosti, psaly chorv. jazykem, a některé i obohacovaly chorv. literaturu svými píody. Jiná brošura jeho přičiněním sepsaná a vydaná pod tit. *Sollen wir Magyaren werden* vyburcovala ze spánku skoro všechny nemadarské národnosti v Uhrách. Národní vědomí nejen v Chorvatsku a Slavonii, ale i u ostatních Slovanů uherských začalo se znova a mocně probouzeti, z čehož povstal děsný křik a povyk mezi přepjatými Maďary a národ. renegáty. »Čitaonica« stala se střediskem literárního a politického života Illyřův. V ní začal a ukončil se duševní boj za pojištění a zabezpečení národnosti, národního života a budoucího politického bytí Chorvatů. Hrabě Janko daroval jí svou bohatou knihovnu a jeho příkladu následovali mnozí jiní vlastenci. R. 1842 založena jest na návrh jeho po zpusobu Matice české a srbské Matice illyrská, ježimž prvým předsedou se opět stal. Když se ukázala potřeba soustřediti všechny národní ústavy v jediném domě, byl to zase hrabě Janko, na jehož přimluvu přepustil jeho bratranec Karel hrabě D svůj právě dostavěný dům společnosti »Národního domu« na akcie, kde umístěny jsou národní dvorana, čitaonica s Maticí, museum, knihovna a hosp. spolek. Rok 1848 zastal hrabě Janko již u vysokém stáří 78 let, jež mu nedovolovalo řídití ruch národní: nic méně nepfestal slovem i písmem udíleti své rady, jichž rádi uposlechl i bán Jelačić, i ministr bar. Kulmer, jeho příbuzný, a sněmovníci. Doba rakouského absolutismu dotkla se bolestně svobodomyšlného D e, jenž se již veřejného života nesúčastnil. R. 1853 byl jmenován od císa. Františka Josefa tajným radou. Zemřel na cestě do lázni Gleichenberských v Radgoně v již. Štýrsku. Janko byl velikým příznivcem věd a umění; mimo jazyky románské znal všecka nářečí slovanská, zejména polské. Jako všickni duchaplní Illyřové z prvé doby nár. ruchu zabýval se skládáním básní a uveřejňoval je v »Danici illyrské«. Pozůstatky Janka D-e byly r. 1893 z Radgony do Záhřeba převezeny a na hřbitově tamějším vedle jiných zasloužilých »Illyřů« za přiměřených slavností uloženy.

10) D. Jan Nep., věrný přívrženec nář. strany (* 1805 v Záhřebě — † 1856). Oddav se kněžskému stavu nějaký čas farářoval v Uhrách, poslední dny života svého trávil na svém statku Božjakovini u Záhřeba, kde jej často navštěvovali tehdejší vlastenci chorvatští, i zvětšil jméno své štědrými odkazy k účelům dobročinným a literárním. Tak odkázal 10.000 zl. Matici illyrské, nyní hrvatské, k vydávání dobrých knih chorvatských (D-e književna zaklada), 10.000 zl. na stipendia pro studující, 10.000 zl. záhřebskému fondu pro chudé, 5000 zl. záhřebským milosrdným sestram a tolikéž zemské nemocnici v Záhřebě. *Fn.*

Drát jest kov do tenkých prutů nebo vláken vytažený. Bezvadný d. vyznačuje se stejnou tloušťkou po celé délce, hladkým povrchem a uvnitř

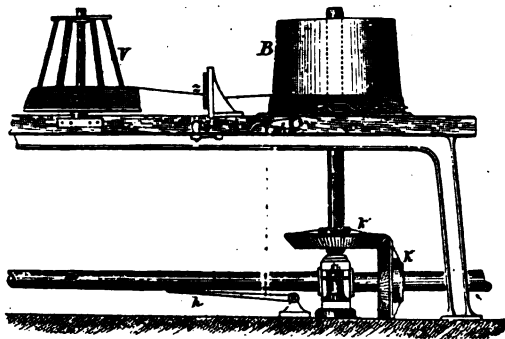
Č. 1219. Různé průřezy drátové.

jednostejným nerušeným slohem a láme se teprve po několika kerém přehýbání. D. lze hotoviti ze všech kovů tažných, v obchodě však vyskytuje se zvláště d. železný, ocelový, měděný, mosazný, tombakový, z nového stříbra, pak stříbrný a zlatý. D. platinový, aluminiový, zinkový a olověný jsou vzácné. Obvyklý průřez d-u jest kruhový; d-y o jiných průřezech, jichž upotřebuje se ku zvláštním účelům, jmenují se vůbec d-y řázonovými (vzorokovými). Ty mívají průřez sploštělý, čtvercový, lichoběžníkový, trojúhelníkový, hvězdotvorný, srpovitý a j. (obr. č. 1219.). Tloušťka d-u jest velmi různá, obyčejně od 10 mm do 0,2 mm. Jen jemné stříbrné d-y bývají ještě tenčí až jen 0,04 a 0,05 mm.

D. vyrábí se buď lisováním, válením nebo tažením. Způsob prvý, jehož užívá se někdy jen u kovů velmi měkkých, jako olova, cínu, záleží v tom, že kov velikým tlakem za horka vytlačuje se z dutého válce otvorem, majícím průřez žádoucího drátu.

D. železný vyrábí se z pevného, vláknitého železa válením a tažením. K válení užívá se soustavy tří válců nad sebou uložených »trio« zvaných, kteréž po svém obvodu opatřeny jsou proti sobě zářezy (kalibry), jež postupně se zmenšují a jsou střídavě ovální a čtverhranné; jen poslední otvor jest kruhový. Železo v prutech do běla rozžhavené uvádí se mezi válce a probíhá jimi velmi rychle, tak že asi za minutu opouští válce ještě žhavé 16—20krát delší. Válce na drát vyznačují se proto proti obyčejným soustavám válců velikým počtem obrátek a to 225—400 v minutě. Angličan Bedson vynalezl t. zv. rychlý způsob válení. D. provádí se totiž 4—5 kalibry současně na různých válcích, které musí míti buď různé průměry nebo různý počet obrátek, aby d., jenž za každým kalibrem se ztenčí a prodlouží, se nekrčil. Tak válí se d. do tloušťek 4—10 mm a přichází jako válený drát buď přímo do ob-

chodu, nebo se ztenčuje dále tažením. Konec jeho se přioští a protahuje přiměřenou rychlostí otvory uspořádanými v deskách z tvrdé oceli. Desky ty zovou se provlaky. Bývají dle průměru taženého d-u 4—25 mm tlusté a jsou uloženy dolní částí v tažní lavičce. Mívají 60—100 i více otvorů různých průměrů. D. protahuje se různými vždy menšími otvory, až má žádaný průměr. Dobrá, rychlá a správná práce závisí hlavně na tvaru těchto otvorů. Při protahování d-u zmenšuje se jeho průměr a část materiálu se musí přemístiti. Otvor nemůže býti cylindrický, poněvadž by se d. spíše přetrhl než seslalil. Aby se drát nelámá, nesmí tu býti též ostrých hran. Proto nejlepší jest otvor v předu i v zadu znenáhla jen konicky se rozšiřující od krátké střední části cylindrické. Čím tvrdší materiál, tím tvrdšího třeba též provlaku, jinak rozšiřují se otvory velmi rychle. Proto pro velmi jemné dráty některé bývají otvory zřizeny ve tvrdých kamenech jako rubinech a safirech. Aby se opotřebení stěn otvoru uvedlo na nejmenší míru, má se d. před provlakem lojem smíšeným s grafitem neb olejem a voskem. Někdy jemnější d-y železné se za týmž účelem pomědují. Od tlaku v otvoru tvrdne d. při tažení a stává se křehčím a lámavějším. Proto třeba jej mezi tažením několikrát, obyčejně 2—3krát, vyžehati. Aby nebylo mnoho odpadků, žihá se v uzavřených nádobách bez přístupu vzduchu. Tím ztrácí sice na své pevnosti, ale nabývá za to tažnosti až dvojnásobně.

Č. 1220. Tažná lavičce pro drát železný.

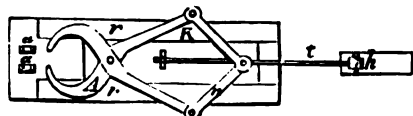
sobně. Ztenčování tažením nesmí býti náhlé, libovolné; poměr průměrů dvou po sobě následujících otvorů jest zcela určitý při stejném kovu a kolísá mezi 0,9 a 0,8 mm. K tažení d-u slouží vůbec tažní stroje, jejichž uspořádání řídí se tloušťkou, délkou a ohebností d-u. Zařízení tažní lavičce pro d. železný naznačeno ve vyobr. č. 1220. Na pevném stojanu umístěno jest konické vřetenotočivé s navinutým d-em, připraveným k tažení. Na druhém konci stojanu jest klobouk neboli buben taktéž konický k snadnějšímu sejmutí d-u. D. po ztenčení navinuje se na tento klobouk, jenž pohybuje se od transmissijního hřídele ozubenými koly kuželovými. Mezi vřetenem a kloboukem asi uprostřed připevň-

*

jest ke stojanu provlak. Osa otvoru má vždy se srovnávati s osou d-u. Zvláštním vyeunovadlem vylučuje se klobouk z pohybu, když d. se pětřhne nebo na vřetení sejde. Takových lavic bývá v drátovných vždy celá řada vedle sebe. Rychlost tažení jest zde též velmi důležitá, aby d. se netřhal. Pokusy stanovená byla tato rychlost pro různé průměry d-u. Čím tenčí d., tím větší může býti rychlost. Takto obdržel se veliká řada tloušťek, kteréž různé se označují. V Rakousku ustálila se stupnice milimetrová, v níž vyjadřuje se tloušťka d-u číslem desetkrátě větším. Podle té stupnice označují se též drátěné hřeby. D. železný má rozsáhlé upotřebení. Tak na struny do pian, na jezky a povlaky mykací ve strojích přádelnických, na kartáče, na hřebíky drátěné, na různá síta, mříže, matrace, na drátěná lana v hornictví a strojnictví. Páleného d-u, t. j. vyžíhaného a měkkého, užívá se v květinářství, k drátování a j. Rovněž upotřebuje se d. železný, poměděný, pocinovaný a pozinkovaný.

D. ocelový. Výroba jeho jest v podstatě též jako d-u železného a při upotřebení zastupuje d. železný tam, kde běží o větší pevnost. Façonový d. ocelový o průřezu hvězdivitým slouží v hodinářství ku hotovení koleček, d. srpovitý na obruby očních skel a p.

D. měděný, mosazný a tombakový hotoví se tažením buď z litých cylindrických nebo kvadratických prutů, nebo z prutů řezaných z válených a kovaných desek. Litých prutů užívá se hlavně na tlustší d-y, které pro svou skrovnou ohebnost táhnou se poněkud jiným způsobem t. zv. posuvnými kleštěmi (vyobr. č. 1221.). Ty pohybují se

Č. 1221. Posuvné kleště.

od klikového mechanismu přímočápe na délce 0,15 až 1 m. Při práci sevrou se kleště samočinně, uchopí za provlakem d. a táhnou jej. Když se chod kleští obrátí, otevrou se, že d. zůstane v klidu, až jej zase o provlakem uchopí. Práce děje se zde po pětřřích a každé uchopení kleští na d-u jest patrno, což při další práci vadí. Vada ta je zmírněna jiným zařízením tažním. Kleště pohybují se pasem, jenž navinuje se na buben po délku 1,5 až 10 m, tak že stopy po kleštích nejsou tak husté. D-u měděného upotřebuje se hlavně v elektrotechnice k vedení proudu na telegraty a telefony, d-u mosazného na struny, síta, tombakového jen nepatrně.

D. aluminiový a platinový neobjevuje se v obchodě zhusta a užívá se ho hlavně v chemii.

D. zlatý a stříbrný jakéhokoliv průřezu vyrábí se u zlatníků a stříbrníků, kde se hned dále na ozdobné věci spracuje. Užívá se k tomu prutů litých, jež se táhnou neb i válejí. Vlastní

tovární výroba obojího d-u obvyklá jest jen v továrnách na zboží ozdobné a práce říjí gránské. Tu možno rozeznávati pravé a nepravé d-y zlaté a stříbrné. Pravý stříbrný d. má v Rakousku obsahovati zákonem ustanovených 98,5%, stříbra. Pravým zlatým d-em zove se stříbrný d. lehce pozlacený v ohni a pak jemně tažený. Nepravý d. stříbrný jest z mědi a lehce postříben; nepravý d. zlatý — rovněž z mědi — jest v ohni lehce pozlacen. Poněvadž se však brzy oře, postříbňuje se nejprve a pak teprve pozlacuje. Ve všech těchto případech jest zákonem v Rakousku stanovena váha drahého povlaku poměrem ku váze vnitřního d-u. Zmínky zasluhuje ještě d. cementový, jenž jsa z mědi a na povrchu pozinkován, nabývá barvy zlatové.

Umění tažné kovy spracovati na d. jest velmi staré, neboť již v nejčasnějších dobách kulturního vývoje spracovávan na zbraně, šaty a ozdoby. Z prva ovšem vyráběl se jen kladivý a pilníky. Teprve v 2. pol. XIV. stol. byl vynalezen způsob tažení d-u, i rozšířilo se tažení zlatého a stříbrného d-u hlavně ve Francii. Počátkem tohoto století začal se d. též váleti a nabyl odtud velikého rozšíření hlavně d. ocelový a železný, pak měděný, stříbrný a zlatý. Srv. Handbuch der mechanischen Technologie von Karl Karmarsch neu bearbeitet von Herrmann Fischer (Lipsko, 1891); Hoyer, Mechan. Technologie (Wiesbaden, 1888).

Rka.

Drátěné lanoví viz Lana drátěná.

Drátěnka viz Drotár.

Drátěnka, též osník neb drátěná košile, zbrojní oděv středověkých samostatců a jiných bojovníků též rytířů, kteřížto poslední přes ni ještě oblékali železný neb ocelový krunýř. D. pletena z drátěných ok železných neb ocelových, pokrývala paže buď celá neb jen nadlokti, celý trup a sahala mnohdy až do půl stehna. Po vynalezení stělného prachu proti vzrámajícím se zbraním palným mizela d., až vymizela úplně u vojsk čím více vzdělaných tím dřívě, a udržela se posud jen u vojsk polodivokých. D. sv. Václava chována mezi památkami po něm v kapli jemu zasvěcené při chrámu sv. Vít v Praze. — D., druh hřebíků, viz Hřebík. *F.M.*

Drátěný ševr viz Agriotes.

Dratev, nit vícepramenná, obyčejně však nit ševcovská, na konci štětínami opatřená, již si obuvníci z česané přize konopné sami připravují smolou ji natírajíce.

Draud Georg, lat. Draudius, bibliograf něm. († 1573 v Davernheimu — † 1635 v Butzbachu), byl kazatelem na rozličných místech, sbíral pilně všechny hudebniny a spisy o hudbě a sestavil jejich seznamy: *Bibliotheca classica germanicorum classica*, které jsou dosud hlavními prameny pro hudební literaturu XV. až XVI. stol.

Dráupadí viz Mahábháratam.

Drausendorf viz Družcov.

Drausensee viz Druženské jezero.

Dráva: 1) **D.** (lat. *Dravus*, u Ptolemaia *Daros*, něm. *Drav*), přítok dunajský, nazvaný tak, jak Plinius dosvědčuje, po dravém toku svém, vzniká v Tyrolsku na ladech Toblašských blíž Innichenu, obrací se úzkým a hlubokým údolím Pusterským mezi Alpami Deffereskými a Karnickými na východ a spojuje se tu se silným pramenem Sexten zvaným, který mnozí za hlavní pramen drávský prohlašují; u soutěsky lienské, kdysi opevněné, přijímá v levo Iselu, teče jejím směrem na jihovýchod krásným a dosti širokým údolím, vstupuje u Horního Drauburku na pldu korutanskou, obrací se po zatáčce u Sachsenburku a přijavši Bělu na jihovýchod, spojuje se s Jezernicí a teče spádem 1·2 m na 1 km k Běláku; s pravé strany přijímá Zilju, u Steinu Kerku korutanskou, blíž Dolního Drauburku Labudu a přechází do Štýrska. Tu teče zúženým údolím mezi Possruckem a Pochorjem, vchází u Mariboru v široké a po jejím pravém břehu se rozkládající pole Ptujské, přijímá v pravo u sv. Víta Dranu, dělí se v četná ramena, tvoří hranici štýrsko-chorvatskou a teče od Serdiště (*Polstrau*) tokem klikatým a četnými ostrovy rozčleněným po hranici chorvatsko-uherské kolem Varaždina k Legradu, kde se do ní v levo vlevá Mura, s kterou tvoří Mezimuří. Odtud teče na jihovýchod v březích nízkých, písčitých a bažinatých k Osěku a vlevá se u vsi Almaše do Dunaje. Na celém toku svém od hranic štýrských přijímá jen menší přítoky, jako Plitvicu, Bednju, Cadjavicu a Karašicu, přicházející z alpského předhoří chorvatského. **D.** tvoří nejdelší podélné údolí v Alpách východních a stává se u Běláku splavnou: přirozený rozvoj její jest 720 km dlouhý, šířka její při ústí 325 m a hloubka 6·5 m. Údolím jejím vedena jest Jižní železná dráha. — 2) **D.** (něm. *Drage*, řeka 165 km dlouhá, vzniká v Pomořanech ve vlád. obvodě kozlínském, jižně od Polzina, protéká jezera Draskovské a Velké Lubinské (*Gross-Lübbe-See*) a vtéká s pravé strany do ř. No-teče mezi Drezdenkem (*Drie:en*) a Wieleni (*Filehne*), jsouc splavná pro lodí na 37 km, pro plti na 65 km.

Dravci (*Accipitres, Raptatores*) tvoří velmi přirozený řád ptactva, význačný mocnými zbraněmi, jimž jsou opatřeni. Vše na nich značí sílu: ~~krátký~~ zobák, jehož svrchní čelist jest delší než spodní, na konci jest dolů ohnutý a hákovitě zašpičatělý, silné obvyčejně krátké nohy, zavalité silné tělo širokých prsou. Čtyři prsty vespod drsné ukončeny jsou mocnými zahnutými drápy, nejmocnějšími na palci a prstu vnitřním. U sov a orla říčního jest vnější prst vratiprstem. Křídla jsou obvyčejně veliká, let jejich jest prudký a vytrvalý; létají ze všech ptáků nejvýše v ovzduší, přelétají a stěhují se mnohdy přes daleké okrsky země. Prsní kost, na níž připojují se hlavní, velmi vyvinuté svaly letací, jest čtverhranná bez postranních výkrojků. V počtu obratlů jsou značné rozdíly: šijových bývá 9—13, hřbetních 7—10, křížových 10—14, ocasních 7—9. Nozdry jsou otevřeny, někdy štětinkovitými

pírky zakryty, povlečeny žlutou nebo modrou blanou, zvanou ozobím. Z čidel zvláště oko u všech jest velké, pohyblivé a na různé vzdálenosti neobyčejně přizpůsobivé. Potrava d-ců záleží v obratlovcích teplotkových, na něž vrhají se s výše dolů, drápy uchvacují a zobákem trhají. Někteří žijí se rybami, plazy, hmyzem, jiní zdechlinami. Látky neztrávené (jako chlupy, peří a kosti) vyvrhují opět v chuchvalech. Vyjmouc sóvy mají všichni **d.** jícen rozšířený ve vole; přední žaludek jest velmi žlaznatý, hlavní žaludek veliký a vakovitý. Velikosti jsou **d.** někdy značné, ale jsou též malí; samice jsou z pravidla větší samců. Barva peří bývá nenápadná, šedohnědá půda převládá, na níž táhnou se podélnými řadami tečky pruhům podobné. Státím a pohlavím kresba i barva velmi se mění; z hněda přechází do rudohněda, šedá do šedomodra i běla. V perutích jest vždy 10 silných letek ručních a ocas složen ze 12 (zřídka jako u nohů ze 14) rýdovacích per. Hlas jejich, až na malé výjimky, jest nepřijemný skřek; spodní hlasívka schází jen rodu *Cathartes*, ostatní mají tuto opatřenou jen jediným párem svalů. **D.** stavějí neumělá hnízda (pelechý) na vysokých stromech nebo v dřách a doupatech skalních. Větší druhy snášeji 1—2, menší **d.** i větší počet (až 10) vajec. V čas hnízdění žijí po párech, jinak ojedinele, leda že při stěhování v hejna se sdružují. Doba hnízdění trvá tři až šest neděl; mláďata nedokonalá, chmýřím pokrytá, zůstávají dlouho ve hnízdě. Rodiče, kteří mláďata statečně brání v čas nebezpečí, krmí je s počátku potravou polostrávenou z volete, později jim trhají přinesenou kořist na kousky **D.** prokazují člověku mnoho nenahraditelných služeb; čistí krajiny od zdechlin, ničí myši, hady atd.; jen jednotlivci škodí hubením zvěře nám užitečné. Mimo člověka nemají značnějšího nepřitele. **D.** dělí se dle Temmincka na noční a denní. Podřadí tato zahrnují sedm čeledí, jak následují: 1. *Strigidae* (sóvy), 2. *Cathartidae* (v. t.), 3. *Gypsetidae* (orlosupové), 4. *Vulturidae* (supové), 5. *Gypohieracidae*, 6. *Falconidae* (sokolové) a 7. *Gyrogeranidae*. **Bě.**

Dravci, ssavci masožraví (*Carnivora*), viz Šelm-y.

Dravidové, jméno původu sanskrtského, jimž označuje se zvláštní čeled národů obyvatelců dílem v Beludžistáně pode jménem Bráhuů (v. t.), dílem v Indii Přední, a to z části v hornatých krajích Bengálska, z části v Dekkanu, z části pak na ostrově Ceylonu. **D.** v širším slova smyslu, t. j. nearijské obyvatelstvo Přední Indie, dělí se ve dvě zvláštní větve **K** prvé náleží řada horských kmenů v provinciích Čutiá Nágpuru, Singhbhúmu a Mánbhúmu, známých pod kolektivním jménem Kolů. Národové tyto tvoří čeled t. zv. Kolarijů (v. t.). Druhou větev tvoří vlastní **D.**, kteří přišli do Indie nejspíše od severozápadu, rozšířili kmeny kolarijské zde již usedlé a usedli se v Dekkanu. Po příchodu Ariů do Indie byli **D.** z velké části dále na jih zatlačeni a přijali většinou též náboženství svých

arijských podmanitelů hinduismus čili brahmanismus. Reč svou většinou podrželi. Někteří drobnější kmenové dravidští v hornatých krajinách Bengálska, v Centrálních provinciích a v Madrasu zachovaly nejen mluvu, ale i své náboženské názory, jakož i zvyky a mravy. Původní obyvatelstvo Ceylonu, jehož zbytky zachovány jsou ve Vedech ceylonských, jest snad též původu dravidského avšak spor o původ Vedů (v. t. a Ceylon) není dosud ukončen. D. jsou veskrze pleti tmavé, často skorem úplně černé, postavy jsou většinou vysoké a složité, ale i výšky pouze 1.45 m, vlasy černé, kadeřavé nebo kudrnaté, oči malé, lícní kosti vysedlé, nos velký poněkud sploštělý. Nejčistší typ vykazují Todové v pohoří Nilgiri. D. jsou většinou pomíšení s Ariji a pouze kmenové horští zachovali krev svou neporoušenou. D-dy možno dělit na dvě skupiny. Prvá čítá 5 větších národů, mluvících různými jazyky, s příslušnými literaturami, vykazujících větší či menší vzdělanost a významnější hinduismus. Ke druhé skupině náleží celá řada menších kmenů, více nebo méně nevzdělaných, obývajících hlavně v horách jihovýchodní části poloostrova indijského. Kmenové této druhé skupiny mluví různými nářečímí a nemají psané literatury. Oddáni jsou různým kultům fetišismu. Jsou z nejstarších elementů obyvatelstva indijského a vykazují mnohé zajímavé rysy ve svých institucích rodinných, manželských a majetkových. — Jazyky dravidské, počtem 14 asi s 30 nářečímí, jsou řeči aglutinujícími, vyjadřující modifikace významu kořenů a tvorbu nových pojmů dílem připojením hláskových skupin ke kořeni, dílem různým postavením slov. K téměř cíli však mohou též měniti kořenou samohlásku. Dravidské řeči přijaly značný počet materiálu slovního ze sanskrutu, naproti tomu různí se naprosto od sanskrutu ve svých grammatických rysech. Caldwell a M. Müller přičítali jazyky ty k řečem turánským, novým badáním však zjištěno, že příbuznosti s jazyky turánskými není. Jazyky a nářečímí dravidskými mluví asi 46 mill. lidí. Ze 14 jazyků dravidských pouze 5 jest kultivováno, majíce vlastní písmo a literaturu, a to jazyky tamilský, telugu, kanára, malajálím a tulu. Nejdůležitějším z nich jest tamil, nejjihnější a nejnámější. Vyniká značným bohatstvím slovním a čistotou a starobylostí svých forem. Rozeznáváme dva dialekty: spisovné nářečímí s vlastním písmem a mluvený dialekt kodun. Tamilem mluvilo v Indii samé roku 1881 přes 13,068 000 lidí, mimo to i na Ceylonu přes 687,000 osob. Sídla Tamilů v Indii počínají několik mil severně od Madrasu, táhnou se k pohoří Nilgiri, odtud podél pohoří Travankoru k městu Trivandrumu. Na Ceyloně obývají Tamilové severní části ostrova. Literatura jejich jest dosti značná, ale ovšem veškerý plody literární až na malé zlomky jsou z periody pozdější, než jest invase arijská. Přes to vše zachovává literatura tamilská jakousi originalitu a není pouhým reflexem literatury sanskrtské. Nejrozšířenějším z jazyků dravidských jest te-

lugu, jímž mluví 17 mill. obyvatel východních Ghát, sev. od Madrasu. Jazykem kanárským mluví 8,336.000 lidí, obývajících jmenovitě v presidentstvích madraském a bombajském. Písmo kanárské shoduje se s telužským. Jazykem malajálím mluví 4.847.000 obyv. pomořského pruhu, táhnoucího se jižně od Mangalúru až k místu Trivandrumu. Jazyk ten příbuzen jest tamilskému, vyazuje několi nářečímí a užívá písma arabského. Dialektem mappila jazyka malajálímského mluví se též na Lakkadivech. Posledním jazykem kultivovaným jest tulu, jímž mluví v obvodě města Mangalúru 446.000 osob; literatury nemá a užívá písma kanárského neb arabského. Z řečí ostatních dravidských nemajících písma sluší uvésti todský jazyk, jenž tvoří přechod od tamilu ke kanárštině a jímž mluví se v severní části pohoří Nilgiri, dále jazyk kotský, mluvený v témž pohoří, gondi s 10 nářečímí, jimiž mluví 2,700 000 Gondů v pohoří Sápáte a jedné části severních Ghátů, jazyk Kandhů, obývajících v hornatých krajích sev. části Vých. Ghátů po obou stranách řeky Mahanadie západně od Katáku a Gandžamu, jazyk Oráonů v provincii Čutíá-Nágpuru a jazyk Rádžmahálů, obývajících od r. 1832 z nařízení vlády anglické ve vyšších místech hor Rádžmahálských. — Literatura: Caldwell, Comparative grammar of the Dravidian family of languages (Londýn, 1852, 2. vydání 1876); Campbell J., The Ethnology of India, Journal of the Asiatic Soc. of Bengal, Part II 1866; Hunter W. W., A comparative Dictionary of the non-aryan languages of India and High Asia (Londýn, 1868); Schlagintweit, Geogr. Verbreitung der Volkssprachen Ostindiens (Mnichov, 1875); Cust, The modern languages of the East Indies (Londýn, 1878); Hunter, The Indian empire, its history, people and products (2. vyd., Lond., 1886). *12c.*

Drawback [dróbek], angl., zpětný náraz při vypálení děla, též vrácené clo vývozní, premie či restituce, již vláda část daně při vývozu nahrazuje. *DC*

Drawing-room [dróing rúm], skrácené withdrawing-room (to withdraw = odstoupiti, the room = pokoj), sluje v Anglii pokoj, v němž rodina návštěvy přijímá a společenské zábavy koná. — **D. of the Queen**, přijímání osob, jež mají právo, u dvora býti představeny.

Draxelmoos, Traxelmoos, osada v Čechách, hejt. Domažlice, okr. N. Kdyně 10 km jz.), fara Maxberk, pš. Vseruby; 7 d., 31 ob. n. (1890).

Dräxler-Manfred, vlastně Karl Ferdinand D., básník něm. (* 1806 ve Lvově, † 1879 v Darmstadtě), naučil se němčině v Praze, kdež studoval práva pak studoval v Německu filologii, ale nemoha pak domoci se v Rakousku nějakého postavení, stal se tedy spisovatelem z povolání. Od r. 1853 byl dramaturgem divadla darmstadtského. První své básně *Romanzen, Lieder und Sonnetten* vydal r. 1826 — 29 v Praze; psal pak básně, novelly a dramata. *Ks.*

Drayton [drétn], Market-D. nebo D. in Hales, městys v angl. hrab. shropském na ř. Ternu, na průplavě liverpool-birminghamském a na žel trati newcastle-madeley-ské, má katedrálu založenou od krále Štěpána, kolejí od Marie Tudorovny, pivovarnictví papírnické, rolnictví a 5954 ob. (1881).

Drayton [drétn] Michael, básník angl. (* 1563 ve hrabství warwickém — † 1631 v Londýně). O jeho životě není téměř nic známo. Zdá se, že nějaký čas sloužil u vojska. Literární činnost zahájil náboženskými verši *The Harmony of the Church* (1591), za nimiž následovala pastýřská báseň *The Shepherd's Garland* (1593). V dalších básních *The Baron's Wars* (1596), *Heroical Epistles* (1598), *The Battaille of Agincourt* (1627) a j. opěvuje dějiny Anglie, v básni pak nejobsaňlejší *Polyolbion* (1613—22) líčí ve 30.000 alexandrinech scenerii a národní obyčeje Anglie. D. obdržel laureát r. 1626; pochován byl ve Westminsteru. Verš jeho vyniká silou výrazu a lehkostí díkce. Spisy jeho vydal nejnověji Richard Hooper (Londýn, 1876, 3 sv., básně Collier (t., 1856).

Drazov, ves na Moravě, hejt. Brno, okr., pš. Tišňov; 88 d., 634 ob. č. (1880, 650 ob. 1890), farní kostel Pozdv. sv. Kříže, zř. šk., nádraží, mlýn.

Dražský z Dráchova Jiří, šlechtic český, snad potomek rodiny Dráčovských. Byl dle J. Rulíka synem Petra z D., od něhož pocházela pražská rodina mlynářská Dražských. Touha po poznání nových věcí vyvábila Jiřího v mladém věku do ciziny; i procestoval celé Německo, Anglii, Francii a Itálii a seznámiv se v Benátkách s Janem z Jizbice, synem to básníka Pavla z Jizbice, podnikl s ním cestu na Východ. V Cařihradě poznal vyslance ruského Rubovského, který ho přiměl, aby s ním odebral se do Moskvy. Doporučením Rubovského přidělen byl D. k ruskému poselství, které Petr a Ivan do Číny z příčin obchodních vypravovali, i vydal se 13. března 1692 na cestu a přibyl 2. list. do Pekingu, kde byli všickni od císaře Khang-hia přivítivě přijati a pohostěni. Tu seznámil se s některými jesuity, zvláště s P. Grimaldim a s jakýmsi páterem Záleským, který s ním k obapolné radosti mluvil česky a daroval mu svůj latinský traktát: »Tractatus de christiana expeditione apud Chinas«, kterého Jiří užil při spisování svých pamětí. Obdrževše od císaře hojně darů, vydali se dne 19. ún. 1694 z Pekingu a stanuli 1. ún. 1695 před Moskvou. Přivítání Petrem Velikým, který Jiřího velmi vlídně přijal a při svém dvoře u veliké poctivosti choval, užívaje jeho služeb ve válkách proti Tatarům. O jeho dalším životě není nic známo, sám jenom praví, že po návratu mnozí přátelé snažně ho napomínali, aby paměti své tiskem vydal. Učinil to latinsky r. 1697; z originálu toho učiněn byl r. 1698 v Hamburce překlad německý, a od Jana Rulíka překlad český pod názvem: *Cesta z Moskvy do Číny, kterouž s ruským vyslancem Isbrandem skrze krajinu Ustiku, Siberii, Taursko a mongolskou Tartárii*

šťastně vykonal Jiří z D., Čech a rytíř vnesený léta Páně 1693. Po česku vyložena a vydána od J. Rulíka (Praha, 1800).

Dražba, licitace, aukce, subhastace jest prodej nějaké věci nebo práva, kde nabyvatelem se stává příklepnutím (*addictio*) ten, kdo nejvíce podá; nebo jde tu o zadání práce (díla), na př. stavby, jež dostává se tomu, kdo činí nejmírnější nabídku (*minuendolicitace*). D. v řízení nesporném bývá dobrovolnou, na př. jde-li o prodej věci společné, kdežto d., jež má za účel, aby věřitel dostal se k penězům, je d-bou nucenou a hlavním způsobem exekuce (v. t.).

Dražďanské konference svolány byly podle dohodnutí Rakouska a Pruska v Olomúci r. 1850 a měly se raditi o opravě spolkové ústavy německé. Obeslány byvše od zástupců všech států německých, zahájily činnost svou dne 23. pros. 1850 a rozešly se 15. kv. 1851, aniž by byly dosáhly nějakého výsledku. Se strany Rakouska a států s ním spojených navrhováno, aby v ústavě spolkové byla obnovena řádná moc výkonná, na niž by měl podíl Rakousko, Prusko, Bavorsko, Sasko, Vírtembersko a Hannoverstvo, kdežto Prusko žádalo, aby odevzdána byla toliko do rukou Rakouska a Pruska. Poněvadž pak Rakousko zdráhalo se přiznati Prusku stejnou oprávněnost v předsednictví, nepřipustilo toto, aby všechny země rakouské vstoupily do Německého spolku. Také obchodně politické záležitosti neměly určitého výsledku a následkem toho konference rozešly se s nepořízenou. Německo pak musilo se ve zřízení svém vrátiti ke starému shromáždění spolkovému, které také r. 1851 od Pruska a států s ním spojených bylo obesláno.

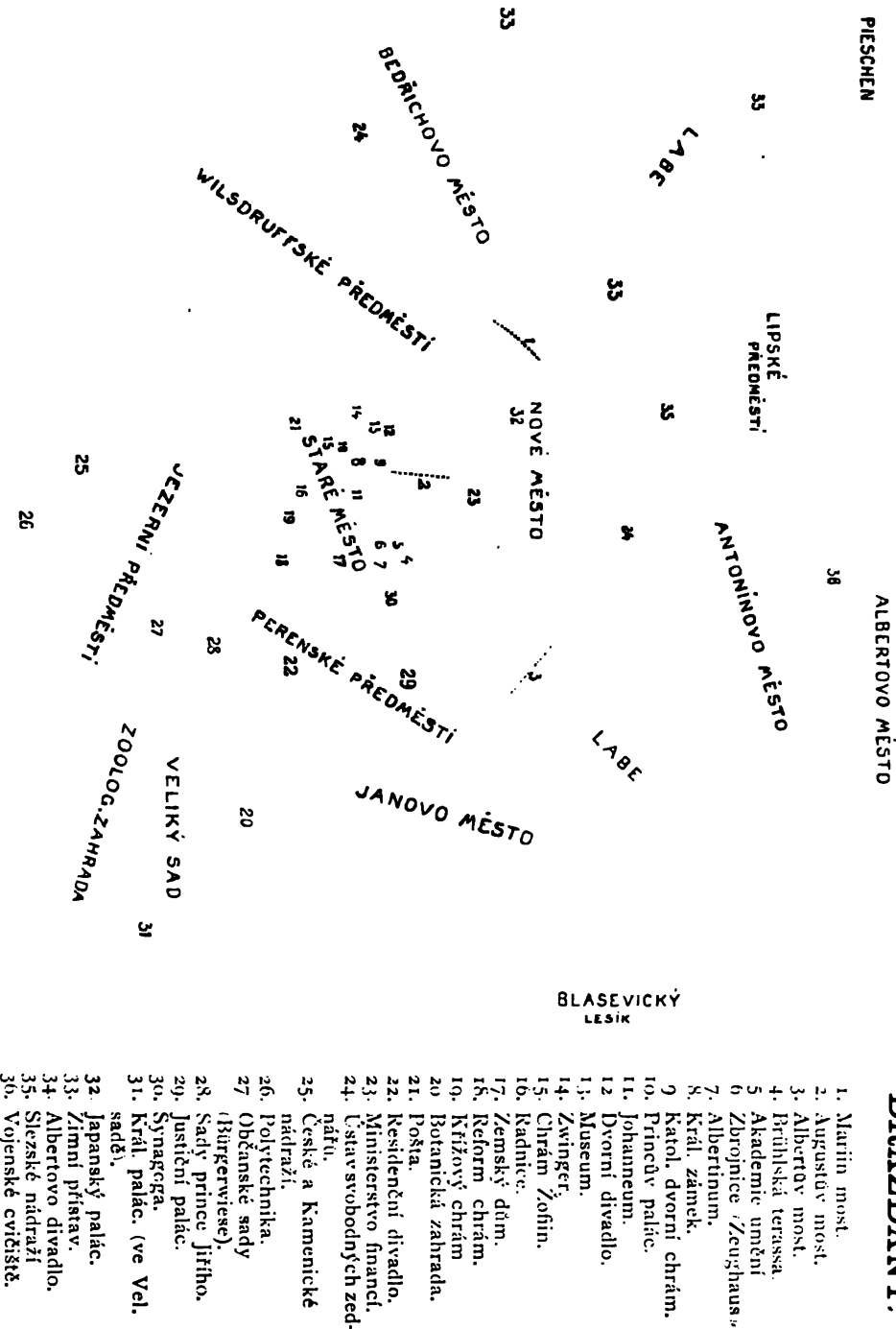
Dražďanský mír uzavřen byl 25. pros. 1745 mezi Marií Terezií jakožto královnou českou a uherskou (zástupce hrabě Harrach) i kurfiřtem saským Bedřichem Augustem III. na jedné straně a pruským králem Bedřichem II. na straně druhé (zástupce ministr von Podewils), a ukončena jím tak zv. »druhá válka slezská«. Mírem tímto, jenž sjednán byl prostřednictvím Anglie, obnoveny podmínky míru vratislavského z r. 1742. Marie Terezie ponechala Bedřichovi II. postoupenou část Slezska a hrabství Kladské, začež tento uznal volbu manžela Marie Terezie za císaře římsko-německého, která se byla stala bez hlasu pruského. Sasko pak zaplativši půl millionu tolarů náhrady vyměnilo za místa Fürstenberg a Šídlo pruskoslezské enklavy v Lužnici.

Drážďany (něm. *Dresden*), hl. a sídelní město království Saského na 51°3'13" sš. a 13°44' v. d. 105,5 m nad mořem, rozkládá se po obou březích Labe, jež tu v pravo vnímá Bystřici a v levo Březnici; údolí labské, které se v těchto místech šíří v kotlinu 3 km širokou, jest na levé straně lemováno pásmem pahorků 80—100 m nad údolí se pnoucích a pokrytých četnými vinohrady, zahradami a letohrádky, kdežto na pravé straně zdvihá se půda hned za městem v planinu, porostlou borovým lesem a nazvanou Drážďanským vše-

sovištěm (*Dresdner Heide*). Největší délka města od s. k j. obnáší 7·8 km, největší šířka od v. k z. 7·1 km, obvod 49·4 km, rozloha pak 3100 ha, z čehož 869 ha je zastavěno budovami, 464 ha připadá na ulice a náměstí, 1639 ha je zemědělsky vzděláno a 128 ha pokryto vodou. Labem dělí se D. ve dvě přirozené části, jež vespolek jsou spojeny třemi kamennými mosty (čtvrtý od roku 1892 se staví); nejstarší z nich jest prostřední zvaný Augustův most, jenž už r. 1287 v listinách se připomíná, 433 m dlouhý, 12·5 m šir. a spočívá na 16 obloucích, níže pod ním pne se Mariin most, dokončený r. 1852, 231 m dl., 20 m šir., který spočívá na 12 obloucích a slouží též za most železniční, a konečně nad mostem Augustovým nachází se Albertův most, jenž zbudován byl v l. 1875—77 jest 316 m dl., 18 m šir. a spojuje Perenské předměstí s Novým městem. Z mostů těchto otvírá se krásná vyhlídka na D., kterým se od Herdera dostalo názvu »Polabských Athén« nebo »Polabské Florence«. Tři čtvrtiny města nacházejí se na levém břehu labském: jsou to Staré město, jádro celých D-n, od něhož na jih Jezerní předměstí se rozkládá, obě pak tyto čtvrti lemuje na záp. Wilsdruffské předměstí, za nímž dále k sev.-záp. Bedřichovo město se rozkládá, na vých. pak straně druí se ke Starému městu Perenské předměstí a za ním Janovo město; na levém břehu kupí se v labském oblouku Nové město, omezené na sev. mostem Antonínovým, za kterým rozkládají se na sev.-záp. Lipské předměstí, na sev.-vých. pak kasární čtvrt město Albertovo. Hlavní tepnou D-n směrem od sev. k jihu jest řada ulic od Českého nádraží k mostu Augustovu, totiž Pražská třída, Jezerní ulice, Staré tržiště, Zámecká třída a za mostem tvoří pokračování jejich Hlavní třída Novoměstská s krásným lipofadím. Obchodním ruchem vynikají skoro všechny ulice vnitřního města, zejména však Wilsdruffská třída. Z náměstí vynikají: Staré tržiště s mramorovým pomníkem na památku vítězství r. 1870—71 (Germania) dle návrhu Rob. Henze a pískovcovým pomníkem Moricovým, sousoším to, jež kurfirst August vztyčiti dal na paměť svého bratra Morice r. 1553 u Sievershausen padlého, dále Nové tržiště s bronzovou sochou Lutherovou (dle návrhu Rietschlova), Zámecké náměstí, Divadelní náměstí s jezdeckou sochou krále Jana od Schillinga. Poštovní náměstí s krásnou fontánou »cholerovou« (*Cholerabrunnen*, Bismarckovo náměstí s pěknými sady a novou polytechnikou, Jirské náměstí s kovovou sochou básníka Theodora Körnera od Hähnela, Moltkovo náměstí s fontánou, Ferdinandovo náměstí s fontánou, na níž se nachází známé sousoší zloděje hus od Rob. Dieze. a j. V sadech před novým museem vypíná se pomník Marie Webra zřízený dle návrhu Rietschlova, v sadech u říčky Bystřice kolossální poprsí krále Jana ze železa zhotovené a pozlacené (dílo Rietschlova), u třídy Tereziiny pomník spisovatele Nieritze na Brühlské terasse (jež z bývalých hradeb proměněna ve skvostnou

promenádu, na záp. straně opatřena velkým schodištěm s allegorickými sochami čtyř denních dob) bronzová socha architekta Sempera od Schillinga, vedle chrámu sv. Žofie bronzové sousoší sv. Jiří a drakem na svatojirské fontáně v parku bývalého paláce Marcolinského slavné sousoší Neptunovo od Mattiellioho (dle návrhu Longuelunova). Na Novém městě pozoruhodno jest Nové tržiště se sochou Augusta Silného, která v l. 1735—1736 od Aug. Wiedemanna v Augšpurce v mědi byla vytepaná a pozlacená, Albertovo náměstí s vodotryskem a sady, náměstí císaře Viléma a j. Z 15 evang. chrámů jest nejvelkolepější stavba chrám P. Marie (*Frauenkirche*), vystavený v l. 1726—38 od Bähra na Novém tržišti s vysokou kupolí (9·5 m) a skvostným hlavním oltářem. Křížový chrám, první to farní kostel, má věž 95 m vysokou, kterou hojně cizinci navštěvují, gotický chrám sv. Jana z r. 1875—78 jest skrovných rozměrů, ale má bohatou výzdobu sochařskou. Žofin chrám čili evangelický dvorní kostel naproti Zwingu nazván jest dle kurfirstové Žofie, býval ve XIII. a XIV. stol. klásterem Šedivých bratří, v létech pak šedesátých obnoven, opatřen dvěma věžemi a bohatě výzdoben: Augustův chrám ze XVI. stol., novoměstský chrám Tří králů na Hlavní třídě z r. 1732—39 s věží 94 m vys., sochami evangelistův a tří králů od Hähnela, katolický farní chrám z r. 1863, chrám sv. Petra a Pavla, Lutherův chrám a j. nevynikají hrubě ani rozsáhlostí, ani cenou architektonickou, za to však tím znamenitější jest katolický dvorní a farní chrám na Starém městě, nejvelkolepější to podnik stavební kurfirsta Bedřicha Augusta II.; zbudován byl v l. 1739—51 dle plánů a většinou též zařízení Gaetana Chiaveriho ve slohu barokovém, má věž 85 m vys., proslulé varhany, zevně 78 pískovcových soch svatých, na hlavním oltáři slavný obraz Nanebevstoupení Páně od Rafaela Mengsa a pod sakristií hrobku rodiny královské. Mimo to ještě pozoruhodny jsou pravoslavný chrám na konci Říšské třídy z l. 1872—74, synagoga vystavěná od G. Sempera v orientálním slohu r. 1838—40, anglikánský chrám (*All Saints' Church*), americký episkopální chrám, kostely reformované, německokatolický, presbyteriánský a j. Ze světských budov na prvním místě dlužno uvéstí královský palác; jest to rozsáhlá budova, která již ve XII. stol. se připomíná, ale od vévody Jiřího v l. 1530—35 a od jeho nástupců zejména od Augusta Silného na poč. XVIII. stol. značně byla rozšířena. Má 2 dvory, na hlavní fačadě obrácené ke dvornímu katolickému chrámu nad »Zelenou branou« galerii (z l. 1549—50) a věž nejvyšší v D-nech (101 m), nad Jirskou branou (1534 až 1537) pěkné sloupy renesanční. Trůnní síň vyzdobena jest velkými freskami Bendenmannovými z r. 1845, v zámecké kapli jsou malby Rubenovy, Guida Reniho, Rembrandtovy a j. V přizemí jeho nachází se kabinet mincí a tak zv. »Zelená síň« (*Grünes Gewölbe*), v které uložen jest královský poklad obsahující vzácné předměty umělecké a četné draho-

DRÁŽDANY.

1. Mariin most.
2. Augustův most.
3. Albertův most.
4. Brühlská terasa.
5. Akademie umění
6. Zbrojnice „Zeughaus“
7. Albertinum.
8. Král. zámek.
9. Katol. dvorní chrám.
10. Princův palác.
11. Johanneum.
12. Dvorní divadlo.
13. Museum.
14. Zwinger.
15. Chrám Zofin.
16. Radnice.
17. Zemský dům.
18. Reform chrám.
19. Křížový chrám
20. Botanická zahrada.
21. Pošta.
22. Residenční divadlo.
23. Ministerstvo financí.
24. Ústav svobodných zednářů.
25. České a Kamenické nádraží.
26. Polytechnika.
27. Občanské sady (Bürgerwiese).
28. Sady prince Jiřího.
29. Justiční palác.
30. Synagoga.
31. Král. palác. (ve Vel. sadě).
32. Japonský palác.
33. Zimní přístav.
34. Albertovo divadlo.
35. Slezské nádraží
30. Vojenské cvičiště.

jsou po obou březích přístaviště; na pravém břehu nacházejí se dva zimní přístavy a na záp. straně města na levém břehu labském vřizuje se rozsáhlý přístav, jenž na rozloze 144.000 m² pojme 240 lodí a má pro obchod D n veliký význam. Pošta čítá 16 úřadů první třídy, jež dopravily na 28 millionů dopisů a zásilek (1891): k rychlému dorozumění slouží spojení telegrafické a telefonické. — Správa města spočívá v rukou 1 vrchního purkmistra, 1 purkmistra, 31 městských radních a 72 členů městského zastupitelstva, avšak záležitosti policejní spravuje zvláštní královské policejní praesidium. Účetní závěr finanční za r. 1891 vykazoval 7.503.000 flš. marek příjmů a 7.419.000 marek výdání, jmění obecní koncem r. 1891 obnášelo 31.381.410 marek a dluh 25.500.000 marek; mimo to pozemky obecní měly cenu 31.500.000 marek. Školství D n obsahuje polytechniku o 5 odbořech (mechanický, inženýrský, stavitelský, lučební a všeobecný) se 60 professory a 406 studenty (1892), vysokou školu zvěrolékařskou (15 professorů, 181 studentů), 4 gymnasia, 2 reálná gymnasia, 3 progymnasia, 7 reálék (2 veř.; 5 soukr.), 2 ústavy pro vzdělání učitelů, 1 ústav pro vzdělání učitelé spojený s vyšší dívčí školou, po 1 ústavě pro učitele a učitelky tělocviku, 17 vyšších dívčích škol, 32 obecných škol, vojenskou školu, ústavy pro vzdělání hluchoněmých a slepců, školy zahradnickou, průmyslovou, stavitelskou, umělecko-průmyslovou, obchodní, ústavy pro vzdělání zanedbané mládeže a j. Z vědeckých společností dráždanských znamenité pověsti těší se »Saská společnost starožitnická«, »Společnost pro dějiny D n«, »Isis« (přírodovědecká spol.), společností zeměpisná, přírodovědecko-lékařská, literární, paedagogická. Mezi ústavy uměleckými vynikají královská akademie výtvarných umění (z r. 1764), vysoká škola hudební (54 učitelských sil, 191 studentů), královský hudební sbor a divadla dvorní (1500 sedadel), Albertovo (1700 sedadel) a divadlo residenční. Mimo to hojně společnosti soukromé zabývají se pěstováním umění, zejména Dráždanská akademie pěvecká, společnost pro orchestrální hudbu, Saská společnost umělecká, jež svým nákladem vydrží stálou výstavu uměleckou, společnost pro církevní umění a j. R. 1892 vycházelo v D-nech 9 denníků a 65 periodických časopisů. Cílý ruch vědecký a umělecký podporován jest nejen znamenitými školami, nýbrž i sbírkami a ústavami, z nichž mnohé nabyly pověsti světové. Zvláštní zmínky zasluhují: Královská veřejná knihovna v Japonském paláci na Novém městě (zal. 1586, čítající na 400.000 svazků, 182.000 dissertací, 20.000 map, 3000 rukopisů a 2000 inkunabulí, dále městská knihovna, knihovny polytechniky a bývalé akademie chirurgicko-lékařské; kabinet mincí v královském zámku náleží k nejobhatším sbírkám toho druhu v Německu; sbírka starověkých děl uměleckých, královská sbírka předmětů a nádob porculánových s 15.000 vzácných kusů čínské, japonské, východoindické, francouzské i míšeňské por-

culánu, chronologicky seřazených. Slavná obrazárna v museu na Divadelním náměstí čítá 2500 výtečných děl školy italské, nizozemské, německé a francouzské; z nejslavnějších mistrů jsou tu zastoupeni Raffael (*Sixtinská Madonna*), Coreggio (*Svatá noc*), Tizian, Palma Vecchio, Andrea del Sarto, Guido Reni, Carlo Dolci, Caravaggio (*Hráči v karty*), Rubens, Rembrandt, Ruisdael (*Židovský hřbitov*), Wouweimann, Dou, Teniers, Ostade, Potter, Holbein ml. (*Madonna, Podobizna Morettova*), N. Poussin, Claude Lorrain a Canaletto, jehož pohledy na D. a saské krajiny tvoří zvláštní oddělení. K obrazárně druží se sbírka rytin a kreseb (350 000 listů) taktéž v museu umístěná. Museum sádrových odlitků spojené nyní se sbírkou starověkých děl uměleckých tvoří vzácné museum skulptur umístěné v Albertinu. Poklady »Zelené sně« v královském zámku a sbírka ručnic (v Johanneu 2080 kusů) a historické museum (v Johanneu) s velikým počtem zbraní, brnění, oděvů a pod. jsou největší sbírky svého druhu v Německu. Mimo to vynikají ještě městské museum (z r. 1792), Körnerovo museum, zoologické, přírodovědecké, mineralogické museum vesměs ve Zwingu (toto má znamenité oddělení geologické), fysikální a astronomický ústav (ve Zwingu) a saské museum; umělecko-průmyslové v bývalé polytechnice. Ústavy dobročinné a humanitní zastoupeny jsou 4 nemocnicemi, dětskou nemocnicí, porodnicí, 3 ústavy zaopatřovacími, sirotčincem, nalezincem, útulnou pro opuštěné děti, chudobincem, chorobincem, městskou pracovnou, útulnami pro muže a ženy bez přístřeší, zemskými ústavami pro slepce a hluchoněmé a polepšovnou pro zanedbanou mládež. Nemocenských a pomocných pokladen jest přes 100. Zednářské lože mají D. tři (u tří mečů, u zlatého jablka a kovových sloupů). V D-nech rarodili se státník hrabě Beust, orientalista Carpzw, mineralog Charpentier, básník Th. Körner, cestovatel Maltzan, polní maršálek Manteuffel, mineralog Nauman, spisovatel Gustav Nieritz, zeměpisec Peschel, architekt Pöppelmann, hr. Zinzendorf a j. Okolí města jest dosti půvabné; na vých. straně rozkládá se »Velký sad« se zoologickou i botanicou zahradou a královským palácem; předměstí Strehlen, »Plavensko« (*Plauenscher Grund*), Dráždanské vřesoviště a j. poskytují hojnost zajímavých vycházek.

D. jsou osada původně slovanská, ale o založení jejich nic není známo, neboť v listinách připomínají se teprve r. 1206 a měly tehdy již obyvatelstvo německé. Bylo to nyníjší Staré město, na levém břehu labském, kdežto Nové město uvádí se pode jménem »Staré D« teprve r. 1370. Markrabí míšeňští, v jejichž držení se D. nacházely, zbudovali si tu hrad, v němž časem sídlivali (Konrad a Otto Bohatý), a založili františkánský klášter, chrám Panny Marie a Křížový chrám, z nichž tento učinil D. proslulým místem poutnickým. Jindřich Osvícený povýšiv D. na město zvolil je r. 1270 za trvalé sídlo své, oběhnal Staré město

hradbami a zbudoval tu první kamenný most přes Labe, nicméně již Jindřich Mladší zastavil město kolem r. 1300 králi Václavovi IV., od něhož opět přešly zástavou na markrabě braniborská Waldemara a Jana, až r. 1419 za Bedřicha Bojovného trvale se navrátily v držení míšeňské. R. 1403 povýšeny i Staré D. na pravém břehu Labském na město, r. 1429 spáleny od Husitů a při dělení saských zemí r. 1485 dostaly se D. s celou Mišni vévodě Albrechtovi; od té doby zůstaly stále sídlem Albertinské větve rodu saského a vzkvétaly stále, kdežto před tím po celý středověk byly nepatrným a chudým městem, jež čítalo sotva 5000 obyv. Nová doba nastala D. n. počátkem XVI. stol. Vévodou Jiřím Voutsatým bylo město v l. 1521—28 znova opevněno a nové hradby později kurfiřtem Moricem značně sesíleny, sídelní zámek přestavěn ve slohu renaissancením a r. 1550 spojeny Staré a Nové D. v jednu obec. Reformace uvedena tam r. 1539 Jindřichem Pobožným. Za války třicetileté v poměru k jiným městům německým D. méně trpěly a úbytek obyvatelstva byl nahrazen, ba převyšěn četnými přistěhovalci z Čech, kteří od r. 1650 tvořili zvláštní obec Největšímu rozkvětu těšily se D. v prvé polovici XVIII. stol. za kurfiřtů Bedřicha Augusta I. a Bedřicha Augusta II., kteří jsouce zároveň králi polskými, vedli dvůr v pravdě královský, pečovali všemožně o zvelebení a okrášení svého sídla a nehrozili se při tom nákladu sebe většího, takže v této době vznikly celé nové čtvrti městské a množství nádherných staveb soukromých i nashromážděny vzácné poklady umělecké. R. 1745 po bitvě u Kesselsdorfa dobyli Prusové města a nedlouho potom skončena tu druhá válka slezská mírem Drážďanským (25. pros. 1745), nicméně ve válce sedmileté zakusilo dvojnásobné obležení r. 1759 a 1760, při čemž předměstí lehla popelem a v městě samém na 500 domů střelbou zničeno. Z těchto ran zotavily se D. rychle za vlády prince Xavera (1763—68) a kurfiřta později krále Bedřicha Augusta III. (1768—1827), až na poč. XIX. stol. postiženy opět událostmi válečnými. R. 1806 obsazeny od Francouzů pod generálem Thiardem a kurfiřt donucen přistoupiti k Rýnskému spolku, r. 1809 zmocnilo se města na nějaký čas vojsko rakouské, a r. 1812 konána tu schůze císaře Napoleona, krále pruského a císaře rakouského, v koaliční válce r. 1813 byly D. středem operací Napoleonových, jenž tu 26. až 27. srp. 1813 dobyl velkého vítězství nad spojenci. I po nešťastné bitvě u Lipska udržel St. Cyr město proti spojencům, až 11. listop. donucen hladem ku vzdání. Po roce 1815, ve kterém město bylo nějaký čas pod správou ruskou, a později pruskou, rozvíjely se D. rychle, zvláště když r. 1835 se všemi předměstími byly spojeny v jedinou obec. R. 1849 byly jevištěm tuhého pouličního boje, při čemž stará opera a část Zwingru lehly popelem, ale odboj byl pomocí vojska pruského přemožen. R. 1866 ve válce prusko rakouské osazeny bez

odporu od vojska pruského a zůstaly v držení jeho po celou dobu války.

Dráždidla, *remedia excitantia*, nazývaly se někdy léky mající za účel činnost některého ústrojí vzpružení, ochablý organismus v celku nebo v částech posílit; jindy šlo o způsobení umělého překrvení, o docílení značnějšího přítoku krve k místům některým. Léky téměř účelu sloužící byly d-ly lokálními. K účelu povzbuzení akce srdeční nebo zvýšení činnosti mozku podávané léky byly d-ly celkovými. Pojem d-del během doby tak se rozšířil, že snad každá hmota v jistém případě mohla se zvátí d-lem. Obor d-del obsahoval tudíž léky nejrůznější a pojem ten čím dále byl neurčitější. Následkem toho farmakologie moderní pojem ten opustila a řadí léky ve skupiny menší s určitou působností specifickou, a tak z d-del vznikly skupiny: léků srdečních, stomachik, projimadel, různých léků opojných, prýstidel, léků močopudných, slinopudných i odměšování jinych žlaz podporujících a j.

D. v hospodářství čili živobudná krmiva jsou vydatným prostředkem k povznesení výživnosti a výkonnosti domácích zvířat, zvláště se zřetelem ke stájovému krmení, v našich poměrech již převládajícímu. Krmíme-li po: výtece slamou, špatným senem; řepou, brambory, moukou, otrubami a p., ochabují živací ústroje, a proto jest jim třeba nového popudu, podráždění čivů na živacím ústrojí rozprostraněných. Bylo-li vyhověno této potřebě, počínají stěny tohoto ústrojí a žlázy živací intenzivněji pracovati, zvíře pojmá více potravy a lépe ji zužitkuje. Zelená píče, dobré seno luční a jetelové, oves, pokrutiny, ale zejména sůl, hořec, pelyněk atd. jsou takovými d-ly, jež dlužno zvířatům přikrmovati buď ob čas, buď stále, dle stávajících poměrů hospodářských. Jest zřejmo, že při výkrmu mají d. obzvláštní důležitost a že zejména sůl musí si všimati hospodář, poněvadž není jen d-lem, nýbrž i součástíkou mnohých pletiv a moků zvířecích.

Dráždivost psychická. Ohlas citů vzbuzený zevnějšími popudy je měřítkem d. i p. cké (duševní). Ne všichni lidé stejně jsou dojmání skličujícími vlivy, ne všichni nechají se stejně uchvátiti hněvem nebo jinakou vášní. Důtklivost, popudlivost, vznětlivost je tedy individuálně rozdílna a sice nejen co do náhlosti vzniku, nýbrž i co do trvání affektivního stavu. Odtud pokusy starých psychologů roztřídovati letory (temperamenty) lidské na sanguinickou, cholericickou, melancholickou, flegmatickou. Avšak i u téže osoby podléhá dráždivost občasněmu kolísání a doznává jmenovitě věkem poněkud změn. Skoro bezvýjimečně pozorují se změny d. i p. cké při kterékoli nemoci duševní. Může býti chorobně zvýšena, tak že nemocný již při podnětech slabých, které druhdy klidně snášel, stává se nevrlym, podrážděným, rozzuřeným, bolestně či úzkostně rozechvělým. Může býti pathologicky snížena, tak že osoby nedojímá, co druhdy bylo by se jí hluboce dotklo; stává

se lhostejnou, bezúčastnou, otupělou. Změna dráždivosti může být povšechná. Osobu trpící melancholií všecko jímá bolně, co vnímá, všecko, na co si vzpomene; osobě nacházející se ve stavu maniakální rozlícenosti všecko jest novým podpalem hněvu; apathického blbce či zblblce nic nevyruší z netečnosti. Změna irritability může být omezena na určité druhy podnětů. Blbec, u něhož vůbec představy a city rázu ušlechtilého (aestetické, mravní, nesobecké) nikdy se nevyvinuly, nebo u něhož chorobou zničeny byly, zůstává chladným při událostech, které se jeho osoby netýkají, za to však rozdráždí se tím prudčeji jakmile se cítí sám o něco skrácena. Zánik vyšších funkcí duševních popouští uzdu nižším chťičům jmenovitě tělesným. Odtud zvýšená smyslná dráždivost omezená. Obzvláště významným pathologickým ukazem jest t. zv. dráždivá chabost. Mluvíme o ní, kde i nepatrný popud vzbuzuje prudké pohnutí, které však, sotva dostoupilo vrcholu, již malátní. *Kř.*

Dražejov: 1) D. (něm. *Draschen*), ves v Čechách, hejt., okr., pš. Dubá (3 km sev.), fara Deštná; 26 d., 107 ob. n. (1890), kaple sv. Jana Nep., 11f. šk. — **2) D.**, ves t., hejt., okr., pš. Strakonice (3 km sz.), fara Katovice; 71 d., 429 ob. č. (1890).

Dražejovice viz Dražovice.

Dražek, staročeské jméno mužské a skratka jako Drahan (v. t.).

Dražeh, ves v Čechách, hejt. Kralovice, okr., pš. Manetín (9,5 km jv.), fara Dol. Bělá; 36 d., 254 ob. č. (1890), 11f. šk., samota Bažantnice.

Dražonov, Dražinov (něm. *Drosenau*), ves chodská v Čechách, hejt., okr. Domažlice (5 km sz.), fara, pš. Kleneč; 74 d., 431 ob. č., 2 n. (1890), kaple P. Marie, 11f. šk., mlýn, 2 cihelny, kam. lomy. Asi 1/3 hod. poutnické místo »u Dobré Vody«.

Dražonović Josip, spis. chorv. (* 1863 ve Stajnici), studoval gymnasium v Sinji, práva v Záhřebě a ve Vídni, načež vstoupil do soudní praxe v Sinji. V literatuře znám jest svými črtami, povídkami a novellami, uveřejňovanými v chorv. časopisech (*Nekoliko večeri iz jalova života; Za čaja; Finfin; Put u Vrbnik; S pločnika; Mačka; Martinova oporuka; Mužev povratak; Ludjak Marko; Siromah Janko; Hajdukov ponor; Činik; Ruža; Napuštena* a j.). Vyniká v nich jako obratný vypravovatel. Mimo to píše feuilletony do denních listů. O sobě vydal: *Z crtica iz hrv. života a Iskrice*. R. 1893 oznámil, že vydá sbírku *Crtice iz primorskoga malogradskega života*, obsahující 13 povídek z části již uveřejněných.

Dražetice viz Drašetice.

z **Dražio**, jméno starožitné a vzácné rodiny, jejíž erb (vyobr. č. 1222.) byla větev o třech listech vinných stříbrných (zelených?) na štítě červeném, jakož dobře viděti na kostele sv. Jiljí v Praze. Předek jejich byl Budislav, jenž se ve stáří dal vysvětit na kněžství a byl r. 1264 kanovníkem pražským. R. 1276 proboštem mělnickým a pak děkanem kapituly pražské. Syn jeho Jan zvolen r. 1258

za biskupa pražského (Jan III.), ve kterémž úřadě zůstal do své smrti (1278), přečkav krále svého jen několik neděl. Vrstevníci

Č. 1222. Pečeť Řehníka z Litovic, předka pánů z Dražic, z r. 1279, v archivu kapituly vstehradské.

chválili na něm postavu jeho důstojnou, lásku ke spravedlnosti a výmluvnost nevšední ve dvou jazycích, totiž českém a latinském. Bratr jeho Trojan byl kanovníkem kostela pražského (1277 a 1279), třetí bratr Abel napřed (1277) farářem v Hostivici, potom kanovníkem u sv. Jiljí. Čtvrtý bratr Řehník z Litovic zal. r. 1264 hrad Dražice u Benátek, byl jedním z purkrabí hradu praž. a v l. 1267—79 podkomořím králové († 1279). Zůstal syny Řehníka a Jana. Tento stal se kanovníkem praž. a vstehradským a zvolen od kapituly (1301) za biskupa. Jan IV. biskup patřil k nejznamenitějším mužům, kteří byli české krve, an nejen biskupství znamenitě na statcích zvelebil, nýbrž i co se týče stavitelství všechny své vrstevníky podnikavostí předstihl; nad to jsa pán učený vědy a umění podporoval (na jeho popud psal kanovník František své letopisy), a jakož všechna tato rodina láskou k svému přirozenému jazyku českému překonávala mnohé z vrstevníků, tak i Jan biskup byl obzvláštěm milovníkem jazyka českého. Ke králi Janovi přidal se hned, jak vtrhl do země, a byl u něho u velké milosti. Jakožto pán učený a osvědčený v nakládání s kacíři více chtěl působiti přesvědčováním a vykonáváním lásky křesťanské, nežli obyčejným tehda krutým vězením a upalováním, i v té přičině věk svůj o 200 let předstihuje. U papeže byl proto od Jindřicha ze Šumburka, jemuž v sobeckých jeho úmyslech překážel, obžalován jako ochránce kacířů, neposlušný a simonicky hřešící kněz. Na tuto obžalobu byl papežem složen s důstojenství svého a obeslán do Avignonu. Po jeho odjezdu způsobil bratr jeho Řehník bouři, která málem celému rodu záhubou hrozila. Mezi tím zůstal Jan v Avignoně až do r. 1329, kdež uznán za nevinného. Pobyt jeho dlouhý mezi Francouzi naučil jej národní hrdosti a seznámil s velikými pokroky románských národů, tak že jeho mezi nimi přebývání značí velký převrat v kulturní historii české. Navrátil se domů, povolal mistra Viléma z Říma a dal postavit v Roudnici první kamenný most v Čechách (1333—38). Založil r. 1333 klášter v Roudnici pro kanovníky řádu sv. Augustina, postavil jim tu kostel s krásným rajským dvorem a ustanovil, že do kláštera přijat může být jen Čech z obou rodičův českého jazyka pocházející, ale papež Klement (1349) toho nepotvrdil, poněvadž se ta a taková ustanovení úmyslům kurie papežské při-

čila. Vynakládal i pěči na jiné stavby (kostel sv. Jiljí, biskupský dvůr na Malé straně), okrášlil hrob sv. Vojtěcha a dostavěl hrad Dražický. Jako podnikatel takových věcí byl předchůdcem Karla IV. a oběma těmto mužům náleží zásluha, že dobrý příklad a popud ku mnohé ušlechtilé práci dávali celému národu. Dokonal život svůj r. 1343 dne 5. ledna, biskupovav skorem půl století a jsa v Praze posledním biskupem. Řehníkův a Adlin syn byl Jan z D., jenž obdaroval r. 1341 kostel sv. Lidmily před tím v Dražicích postavený. Asi v ten čas založil Nové Benátky, přenes sem právo městské ze Starých Benátek a založil tu r. 1349 klášter pro cyriáky. Držel také hrad Fridštejn a zemřel r. 1367, zůstaviv z manž. své Jitky z Vartemberka († 1361) syna Jana, který se (jako otec jeho) napřed oddal stavu duchovnímu, ale po smrti bratra svého jej opustil a od r. 1363 statky otcovy spravoval. R. 1383 stal se nejvyšším písařem a zemřel nedlouho potom, jsa posledním tohoto vzácného rodu. Mana Dražická, manželka Benešova z Choustníka, byla bezpochyby sestra jeho. *Sčk.*

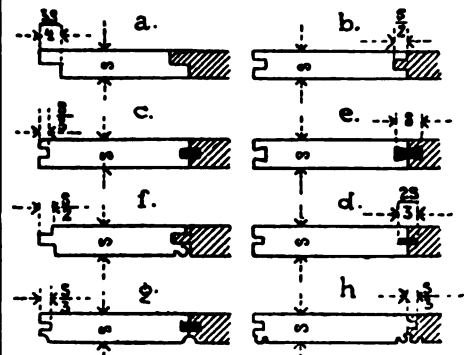
Dražice: 1) D., ves v Čechách, hejt. Ml. Boleslav, okr., fara, pš. Benátky Nové (1,5 km sev.-vých.); 21 d., 184 ob. č., 5 n. (1890, 4tř. šk., alod. dvůr »Chrást« se žel. zastávkou rak. zemské banky ve Vídni, mlýn. Dosti zachovalé zbytky hradu, rodného sídla pánů Dražických (viz z Dražic). Z rodu toho pocházel Jan II. biskup pražský, jenž posvětil hradní kostelík sv. Martina, který tu stojí v původní podobě, ale nyní slouží za senník. Hrad zbudován Řehníkem Dražickým z Dražic r. 1264, ale r. 1448 zbořen Jirkem Poděbradským. — 2) D., ves t., hejt. Milevsko, okr. Bechyně (6,5 km sz.), fara, pš. Chrástany; 57 d., 417 ob. č. (1890), alod. statek, zámeček s kaplí sv. Mikuláše, dvůr, lihovar Karla kn. Paara, mlýn a lomy. — 3) D., farní ves t., hejt. a okr. Tábor (5 km sz.); 118 d., 932 ob. č. (1890); kostel sv. Jana Křt., 3tř. šk., pš., strojná a z obyč. mlýny.

Dražička, ves v Čechách, hejt., okr. pš. Tábor (4,5 km jz.), fara Malšice; 35 d., 294 ob. č. (1890), alod. dvůr a lihovar Jana hr. Harracha.

Dražinov viz Draženov.

Dražka, draž (něm. *Falz*, *Fuge*), slove žlábek (rýha) vyhoblovaný v tloušťce prkna, do kterého se často vyhoblovaný výstupek druhého prkna t. zv. péro vpusťtí. Dle druhu rozeznává se tu: poloviční d. ve vyobr. č. 1223. pod a) uvedená, celá d. tamtéž pod b) vyznačená, dále lištová d. c), kde do vyhoblovaných ryh v obou přilehlých prknech položí se dřevěná lišta, tvořící péro. V novější době volí se často, a to hlavně tehdy, kde sdrážkovaná prkna jsou slabší, za péra místo dřevěných lišt plochá železa d). Výhodou těchto obou posledních d-žek jest, že užitím jich na šířce prken něčeho se neztratí a kromě toho že práce jest snadnější, ani se d-ky dají mnohem lehčeji a přesněji vyhoblovati než péra. Chce-li se naprosto zabezpečiti, aby sdrážkovaná plocha prkenná při seschnutí uprostřed plochy žádné spáry

neměla, užije se d-ky e), t. zv. d-ky s rybnovitými lištami. Kde na tom nezáleží, aby prkenná stěna byla úplně hladká, užívá se

Č. 1223. Dražka.

d-žek vyznačených pod f), g) nebo h), kde prkna na hranách svazu se propilují, by seschnutím povstala spára částečně se zakryla. *Fka.*

Dražko (v pramenech Drasco, Draško, Trasuco a j.), mohutné kníže Obodriců; snad syn Vléana a podobně, jako dříve tento, horlivý pomocník Franků v boji proti Sasům r. 795 a 798. Za to r. 798 od Karla Vel. přisouzeno mu právo panovati nade všemi Obodrici i Lutici. Týž Karel r. 804 postoupil mu, aby si ho za spojence proti Srbům a Čechům získal, část dobytého Saska, t. kraj na pr. břehu dolního Labe a část župy Wigmodia, odkudž Sasové do vnitra území franského byli převedeni. Ale přízeň Karlova byla D-vi osudnou. Nesouhlasil s ním poddaní jeho, zejména svobodomylovné kmeny lutické, z Obodriců Smolinci a Glihané vešedše v tajné smlouvy s králem dánským Godfridem proti vlastnímu panovníkovi. A již r. 808 vytrhl Godfrid do Obodricka proti D-vi, jenž utekl za hranice. Obyvatelstvo, ač knížetem opuštěno, neustávajíc válčiti ani když druhý kníže Godoljub oběšen byl, veliké škody činilo Dánům. Ale konečně přece podlehlo spojeným nepřátelům; Obodricko zpuštěno, staroslavné obchodní město Rarog vyvráceno a Dánové s ohromnou kořistí vrátili se domů. Frankové špatně se odsoužili D-vi omezivše se pouze na obsazení hranice sasko-obodrické, t. j. lev. břehu Labe. Teprve když již Dánové odpluli, vešli Frankové do Obodricka a plenili kraje Glihanů a Smolinců, aby prý kmeny řečené potrestali za to, že spojili se s Dány proti D-vi. Ani tu mnoho nevyřídívše, použili jen vhodné příležitosti a založili dvě pevnosti na pr. břehu labském, t. Hamburg a Hohbuoki, čímž zjednána pevná půda k výbojům na pr. břehu labském. Zatím D. vrátil se do vlasti, uzavřel mír s Dány, hodlaje vystoupiti proti vnitřním nepřátelům. R. 809 maje pomoc od Sasů pokoril a k poslušnosti přivedl Lutice, potom téže pomocí užívaje proti nevěrným větším obodrickým se obrátil, hrad Konov č. Koni-

bor (Connבור) rozbořil a znova na trůně se upevnil. Než ještě téhož roku, meškaje v Rarogu, zavražděn jest od lidí Godfridem najatých. Po smrti jeho Karel r. 804 postoupené Obodricům země saské navrátil Sasům, ještě kus Obodricka k Labi přilehlý k tomu přidav. Od té doby Sasové jako přímí sousedé Slovanů hlavní podíl měli ve válkách na vyhubení Slovanů baltických. Viz Šafárik, Sebr. sp. II. 534 sq.; Giljferding, Sobr. sočin. IV. p. 270 a j.; W. Boguslawski, Dzieje Słowiańszczyzny etc. III. p. 30 sq. Pp.

Dražkounek, lépe dražkovník anebo dražník (něm. *Falz* anebo *Nuthobel*, též *Aushöfner*), sluje zvláštní druh hoblíku, jímž drážky v prknech nebo fošnách vyhoblovatí lze. Fka.

Dražkov: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr., pš. Pardubice (7,5 km sv.), fara Dřítěč; 31 d., 221 ob. č. (1890). — 2) D. Dražkov, ves t., hejt., okr., pš. Sedlčany, fara sv. Jan nad Skryšovem; 49 d., 356 ob. č. (1890), mlýn, samota Radobyle.

Dražkování (něm. *Aufügen*) slůvce ůpařování prken nebo fošen dražkou (v. t.). D. prken a fošen má ten účel, aby při sesýchání dřeva nepovstala na srazu šterbina, a používá se v pozemném stavitelství hlavně u jednoduchých příklonů stropních, u podlah, u prkných stěn, u parket a j. Fka.

Dražkovice: 1) D., ves v Čechách, hejt., okr., pš. Pardubice (4,5 km jz.), fara Mikulovice; 52 d., 413 ob. č. (1890), fil. kostel Anděla Str. — 2) D., popl. dvůr kapituly svato-vitské v Praze t., hejt. Plzeň, okr. Blovice (6 km v.), fara, pš. Spál. Poříčí.

Dražkovník viz Dražkounek.

Dražník viz Dražkounek.

Dražov: 1) D., Drásov, Drasovice, ves v Čechách, hejt. Příbram, okr. pš. Dobříš (9,5 km jv.), fara Višnová; 55 d., 417 ob. č. (1890), 3 mlýny. — 2) D., ves t., hejt. Strakonice, okr. Volyně (10 km z.), fara Dobřš, pš. Čestice; 35 d., 228 ob. č. (1890). — 3) D. v okr. semilském viz Dračov.

z **Dražova** Martin Samuel viz Martinus.

Dražovice: 1) D., Dražejovice, ves v Čechách, hejt., okr. Sušice (6 km v.), fara, pš. Žihobce; 79 d., 491 ob. č. (1890), fid. dvůr Fr. hr. Lamberka, 2 mlýny, kam. lomy.

2) D., farní ves na Moravě, hejt. Vyškov, okr. Bučovice, pš. Rousínov Nový; 109 d., 537 ob. č. (1880, 568 ob. 1890), kostel sv. Jana Křt., kaple Všech Svatých, řtř. šk.

Dražovka, Jehličnaté a slatinné lázně, pak zámeček se zahradou a krásným parkem Vil. kn. z Hanavy u Hořovic v Čechách.

Dražůvky, ves na Moravě, hejt. Kyjov, okr., pš. Zdánice, fara Želetice; 85 d., 387 ob. č. (1880, 383 ob. 1890), řtř. šk.

Drbal Matiaš Amos (* 1829 v Brodce na Moravě — † 1885), studoval práva v Olomúci, přestoupil pak na fakultu filosofickou, stal se r. 1854 praefektem v Theresianu ve Vídni, r. 1857 prof. gymn. v Linci, r. 1867 ředitelem v Jihlavě a konečně r. 1878 školním řádu

(zemským inspektorem) na Moravě. Sepsal vedle menších příspěvků do časopisů a programů gymnasiálních: *Einige Worte über die Ursachen des Verfalls der Philosophie in Deutschland* (Praha, 1857); *Propädeutische Logik* (1865); *Empirische Psychologie* (1868); *Praktische Logik für Lehrerbildungsanstalten* (1872); *Darstellung der wichtigsten Lehren der Menschenkunde, Seelen- und Denklehre für Lehrerbildungsanstalten* (1873). Knihy jmenované byly jakožto učebnice zavedeny na středních školách a došly několika vydání. Dd.

Drbalovice, ves na Moravě, hejt., okr. Boskovice, fara Vísky, pš. Vanovice; 47 d., 275 ob. č. (1880, 295 ob. 1890).

Drbohlav Jan Křt., paedagog a spis. český (* 1811 v Rovensku — † 1877). Studoval v Jičíně a v Praze, bohosloví v Litoměřicích a r. 1834 poslán byl za kaplana do Libochovic, odkud dostal se na exposituru Klapskou; potom stal se r. 1847 farářem v Jeseníku, kde jmenován byl také vikariátním tajemníkem, osob. děkanem a vikářem. Na všech místech působení svého hleděl si bedlivě školy a jako vikář usilovně staral se o porady učitelské, na nichž zřídilými řečmi svými na bohatých zkušenostech se zakládajících platně přispíval ke zvelebení české školy. R. 1862 jmenován byl kapitul. kanovníkem v Litoměřicích, kde stal se také scholastikem, řádu konsistoře a examinátorem synodálním. D. přispíval platnými pracemi k paed. listu »Škola a život«, a ročenice »Sborník«, dále básněmi ke »Stěpnicí«, kteréžto podniky redigoval Rezáč. Také do »Květd«, do »Čas. česk. duchovenstva«, »Blahověstu« a k Veverkově Sběrce výkladů a kázání přispěl mnohými cennými pracemi. Samostatně vydal r. 1855 *Katolický zpěvník*, při jehož sestavení pomáhal mu Fr. Symon, učitel v Jeseníku. V Kr.

Drbohlavy-Vlasenice, ves v Čechách, hejt., okr. Pelhřimov (10 km jž.), fara, pš. Božejov; 37 d., 288 ob. č. (1890).

Drčení v různých průmyslových odvětvích jest práce směřující k tomu, aby se kusy křehkého materiálu, jako rudy, uhlí a p. postupným rozdělováním zmenšily, nebo dle okolností až na prach rozmělnily a tím teprve užití nebo dalšího spracování schopnými se staly. Někdy má se d-m docílití též toho, aby se kůra, slupka se zrn obilných neb se stonků lněných odstranila, po případě též rezavé a nečisté předměty kovové očistily, a nazývá se práce ta pak buď mletí, potěrování neb odrcování (v. t.). Každý materiál nedá se drtiti. Mnohé látky organické, měkké, plastické a kujné nedají se přímo drtiti, avšak je možno vysušením propůjčiti jim takový stupeň tvrdosti a křehkosti, že se pak drtiti dají, jako na př. u rostlinných kořínků, různých semen, masa, hlíny a p. Dřevo nutno předem na třísky rozdělati, důkladně vysušiti a pak mechanicky rozdrčovati. Kujné kovy, jako měď, stříbro, cín, roztepají se nejprve na tenký plech a dlouhým kovááním nabudou teprve takové křehkosti, aby se v stoupách daly rozdrčovati. Nejlépe lze drtiti ovšem materiál již

ve své podstatě křehký, jako kamení, kosti, sklo, rudy, uhlí, vápěnc, křemen, ač i tady dobře jest materiál zprvu vyžihati, aby se d-m ušetřilo práce. Vyžiháním popraská materiál a obdrží na povrchu zvláštní rysky, podle nichž se pak rozdrucuje. Dle okolností ponofuje se po vyžhání ještě do studené vody. Způsob, kterým se při práci na materiál působí — kterým se drtí — jest různý. Materiál buď se vystaví rázům mezi účinnými plochami nástrojů drticích, jakž tomu jest při stoupách, nebo se mačká, v kterémž případě materiál přichází mezi povrchy dvou stejných válců otáčejících se stejnou rychlostí proti sobě, nebo se rozetírá třídly ve zvláštních nádobách, nebo se konečně láme zvláštními tupými nástroji. Při tom vždy jedna část přístroje působí jako opora a jest obyčejně pevná, a druhá část, kterou se vlastně d. děje, se pohybuje neb též obě se pohybují. Některý přístroj zahrnuje, v sobě několik způsobů práce zároveň, že buď láme a rozetírá nebo roztlouká a rozetírá materiál a p. Novější způsob d. jest však ten, že materiál vrhá se velikou prudkostí proti pevné stěně, aneb že se pouští volně mezi drtící nástroje proti sobě velikou rychlostí se otáčející, jako to jest na př. u desintegratorů (v. t.). Při d. neobdrží se materiál stejného zrna, poněvadž částky některé jsou okolními chráněny, že na ně nástroj drtící nepůsobí. Proto třeba částky materiálu dostatečně již zmenšené odlučovati, což se děje buď vysíváním a rozřídováním na sítěch nebo též splavováním. Zbylý materiál drtí se dále na žádanou velikost. Přístroje na d. rozřídují se jednak dle způsobu práce činných nástrojů, jednak dle materiálu, na který se užívají. (Viz článek Drtidlo.)

Drda Alois, mědirytec český (* 1783 (?), † 1833 v Praze), vzdělal se na pražské akademii pod ředitelem Berglerem, dle jehož kreseb zhotovil mnoho rytin, na př.: *Sv. Jiří, sv. Josef s dítětem, Hoch se psem*, podobizna malíře *Hauzingera* a j.; dále ryl *Narození Páně* dle Rafaela Mengsa, poprsí *Madonny* z Rafaelovy »Disputy«, podobiznu *A. J. Puchmajerovu* a četné obrázky do různých spisů, jako *k Novému divadlu českému*, k překladu *Kampova dušesloví*, k Nejedlého překladu *Idyll Gessnerových*, *Youngova kvilení nočního*, k *Myrhověmu věnečku* a mn. j.

Dr. D. S., *Doctor of dental surgery* [dental serdžeri], doktor zubního lékařství, v Americe označení a titul zubních lékařů.

Drebaoh neb Drehbach, ves v král. Saském, hejt. cvikavském, okr. marienburském, sev.-záp. od Wolkensteinu, má průmysl punčochářský, bavlnický, krajkářský, appreturný, fezbářství, cihlářství, lomy vápenné a mramorové a 3000 ob. (1885).

Drebbel Cornelis, fysik holandský (* 1572 v Alkmaaru — † 1634 v Londýně). Ve svém mládí byl učedníkem rytce Huberta Goltzinsa, pak oddav se studiu fysiky, získal si přízeň Rudolfa II., ano Ferdinand II. světil mu vychování svých synů. V tomto úřadě

šetřval až do svého zajetí vojskem Bedřicha V. falckého roku 1620. Na přimluvu Jakuba I. krále anglického (tehána Bedřichova), jemuž mnoho umělých strojů věnoval, byl puštěn na svobodu, od kteréž doby žil neustále v Anglii a od Jakuba I. požíval stálého důchodu, Mylné připisuje se D-ovi vynalezení teploměru (které spíše Galileimu přičítati dužno). K tomu domněni svedl mnohé jeho spisů původně holandsky psaný a pak Laurembergem do latiny přeložený »De natura elementorum«. Ve spise tomto popisuje experiment tento: Ponoříme-li retortu otevřeným koncem do vody a retortu zahříváme, uniká vzduch v bublinkách; necháme-li pak retortu vychladnouti, stoupá voda do retorty. D. našel krásnou barvu červcovou tím, že smísil roztok soli cinové s extraktem cochenillovým, a užil rozpínavosti zahřátého vzduchu jako síly hnací, čemuž nasvědčuje jím r. 1603 sestrojený clavicymbal, jehož dvířka působením paprsků slunečných se sama otvírala. AP.

Dřebení viz Katalepsie.

Dreher Heinrich Franz, malíř. něm. (* 1822 v Drážďanech — † 1875 v Římě, žák akademie svého rodiště, odešel r. 1843 do Itálie, kde od té doby téměř stále žil a zvláště z okolí Říma a z hor Albánských a Sabinských hojnou látku ku svým četným malbám čerpal. Jsou to velmi pečlivě provedené komposice krajinářské, jež mívají antickou staří. Jeho hlavní díla jsou: *Milostivý samaritán* (1848) v drážď. obrazárně, *Houba Dianina* v berlínské obraz. a *Sappó na břehu mořském* v Schaokově galerii v Mnichově.

Dřed-Scott, černoch, jenž žaloval svého pána pro skutkovou urážku, odůvodňuje žalobu svou tím, že nalézá se v území, v němž dle § 8. kompromissu Missourského jest otroctví zakázáno. Vrchní soudce Taney odmítl však žalobu, poukazuje, že kompromiss uvedený odpírá státní ústavě Spojených Obcí, nemajících práva zakazovati otroctví v teritoriích, do jejichž vnitřních záležitostí neměly se dle Nebrasckého billu z r. 1854 míchati. Scott pak jako černoch nemá práva žalovati. Rozhodnutí to stalo se r. 1857, prohlášeno však republikány za nepřiměřené a proto nezávazné. Srv. Benton, D. S. Case, historical and legal Examination (Nový York, 1857).

Dreher Anton, průmyslník rak. (* 1810 ve Vídni — † 1863). vyučil se v Simmerinku sladovnictví, v l. 1832—36 navštívil největší pivovary v Německu a v Anglii a převzal r. 1836 pivovar v Malém Švechatě u Vídně. V několika letech dodělal se velikých úspěchů. Kdežto s počátku vařil ročně 20.560 věder piva, zvýšila se tato produkce ve 25 letech na 391.260 věder. (R. 1892 zaujímal závod ten 165 ha a od r. pros. 1891 do r. října 1892 navařil 550.000 hl piva.) Když r. 1850 D. zavedl pohánění strojní, postoupil závod jeho mezi pivovary prvního řádu. R. 1861 D. vyřadil pivovar v Měcholupech u Žatce v Čechách, kdež docílil roční výroby až 60.000 věder piva. S tímto pivovarem spojeno bylo též dolování na uhlí. R. 1862 koupil D. též

pivovar ve Steinbruchu (Kobányi) u Pešti a zařídil ho dle moderního způsobu; i sklepů pojalo 328.000 věder piva. Po jeho smrti vedlo závod za nezletilosti jeho syna (* 1849) feditelstvo, za jehož správy nabytí závod obrovských rozměrů, jmenovitě vývoz vzrostl a zakoupeny ještě pivovary ve Velkém Svecchě a v Terstu (roční výroba 56.000 hl). *JJd.*

Drechler: 1) D. Josef, dle nejnovějších zpráv, opírajících se přímo o křestní matriku, sluje Traxler, proslulý skladatel a paedagog českého původu (* 26. kv. 1789 ve Vlachově Březí — † 27. ún. 1852 ve Vídni). Studoval gymnasium v Pasově a theologii v Praze, načež obrátil se ke studiu právníckému a posléze hudbě se věnoval. R. 1807 stal se varhaníkem a brzy po té chrámovým kapelníkem ve Vídni a spolu podřízeným kapelníkem dvorní opery. Vystřídav ve Vídni celou řadu různých úřadů, jmenován posléze roku 1844 metropolitním kapelníkem. Napsal množství skladeb církevních (mše, motetta, rekviem), světských (opery, operetty, ouvertury, kvarteta, písně), díla theoretická (škola na varhany, návod ku praeludování, nauku o harmonii) a j. v.

2) D. František, renomovaný církevní skladatel a varhaník český, z nejzdárnějších odchovanců pražské školy varhanické asi v polovici tohoto století, o němž přesných životopisných dat, pohřichu, nelze se dopátrati *Str.*

3) D. Christian Mor. Bern. Julius, evang. učenec, bibl. exeget (* 1804 v Norimberce — † 1850 v Mnichově), stal se v Erlankách r. 1825 docentem orient. řeči, r. 1833 prof. a r. 1848 vzdal se úřadu. Snahou jeho bylo důkladným studiem orient. řeči způsobiti zdravý výklad Bible; stanovisko jeho bohoslovné bylo pozitivní, konservativní. Spisy: *Die Unwissenschaftlichkeit im Gebiet der A. Testamentl. Kritik* proti Bohlenovi a Vatkemu (1837); *Einheit u. Echtheit d. Genesis* (1838); *Jesaja* kap. 1—27 (1845) a kap. 28—39 vydáním Delitschovým a Hahnovým. *B. M.*

4) D. Adolf, ředitel král. mathem.-fysikálních sbírek (salonu) v Drážďanech (* 1815 ve Waldkirchenu v Rudohoff — † 1888 v Drážďanech). Sepsal mnoho populárních článků a vydal: *Lexikon der Astronomie und Chronologie* (Lipsko, 1881); *Das Kalenderbüchlein* (t., 1881); *Katechismus der Astronomie* (6. vydání díla Jahnova). *Vrn.*

5) D. Gustav, hospodář něm. (* 1833 ve Clausthale v Harcu — † 1890 ve Greifswaldě), spravoval nejprve svůj rytířský statek Crimderode u Ilfeldu, pak založil hospodářský ústav v Gotinkách, jehož ředitelem jmenován, působil též jako poslanec v pruské sněmovně a v něm. říšském sněmě, náleže k něm. říšské straně, a byl posléze kurátorem university greifswaldské. Ze spisů jeho uvádíme: *Die Statistik des Landbaues* (Gotinky, 1869); *Der landwirthschaftliche Pachtvertrag* (Halle, 1871. 2 sv.); *Steigerung des Reinertrages durch den Getreidebau* (Gotinky, 1882); *Theorie der Düngung* (t., 1885).

Dreocht, říčka 5 km dlouhá, splavná a v průplav upravená v nizoz. prov. Již. Hollandu, tvoří s Mijdrechtoou ř. Amstel (v. t.).

Dreiborn viz Studnice.

Dreibuohen viz Buková 16).

Dreidorf viz Platěnko.

Dreihacken viz Třísekery.

Dreihäuser (čes. *Tři domy*), ves v Čechách, hejt. Falknov, okr. fara, ps. Loket (4 km již.); 24 d., 102 ob. n. (1890).

Dreiherrnspitiz (Třípanská hora), vrchol ve Vysokých Tůrech na rozvodí Innu, Drávy a Adíže, 3505 m vysoký. Zde stýkaly se ve středověku země tří pánů, totiž arcibiskupství Solnohradské, hrabství Tyrolské a biskupství Brixenské, a odtud jeho jméno.

Dreihöf viz Oldřichovice a Záhoří.

Dreihöfen viz Záhoří.

Dreihunken viz Drahenky.

Dreiländerspitiz, alpská hora 3199 m vysoká na hranicích Tyrolska, Vorarlberku a kantonu grisonského.

Dreisam nebo **Treisam**, elzský přítok v Badensku, vzniká v jižním Černém lese z mnohých pramenů; od Freiburgu jest upraven **Dreisamským** průplavem, jehož pokračování od m. Riegelu pod jménem **Leopoldův** průplav vede do Rýna.

Dreisselgebirge viz Třístoličné pohory.

Dreissena van Ben., slavka, rod mlžů různosvalných (*Heteromyaria*) slasturami trojúhelně kyjovitými, přhranaté smáčknutými a úplně se přivírajícími. Živočich má na chodidle svazek hedvábitě lesklých vláken (*brysus*), nimiž se přichycuje cizích předmětů, jako vodních staveb, lodí a p. *D. polymorpha* Pall., s. říční, byla loďmi z ústí řek, vlévajících se do moře Kaspického a Černého, nejen do různých řek, anať sladkou vodu snese, nýbrž i do jiných dílů světa zavlčena. *Ul.*

Dreitannenriegel viz Bavorský les.

Drel, dril, drilich, cvilink (francouz. *treillis*, *coutil*, angl. *tieking*, *dornick*) nazývají se lnné vzorkované tkaniny, které jsou tkány stavy ručními a ne na stavech tahových a strojních, uzpůsobených ke tkaní damašku, od něhož se d. liší též jednoduchostí vzorků. Všeobecně rozumíme d-em trojzavný kepr. na jehož linní stranu vynikají asi dvě třetiny osnovy. Dříve tkaly se tyto tkaniny jen ze lnu a konopí, nyní velmi často hotoví se d. bavlněný a polobavlněný, t. j. tkaný z bavlněné osnovy a lnného útku. Tkaniny tyto jsou buď rezné nebo bílené, jednobarevné nebo barevnými nitmi pruhované a žíhané a pod. Vzorky drelové jsou jednoduché a skládají se z přímých keprových pruhů různého způsobu; bývají to nejčastěji tvary složené ze čtverečků a jiných jednoduchých přímocárých obrazců. Tkací stav na d. má 4, 8 a více listů (někdy až 30) a obyčejně též počet podnožek. Dle způsobu práce na stavu rozeznáváme pytlový d., d. na ručníky, na zpodky, na ložní přikryvky a stolní pokryvky, který bývá velmi hustě a pevně spracován, rezný nebo bílený, jednoduše keprováný nebo po způsobu pěti-

listového atlasu tkaný zvaný atlasové d. a j. Tkaniny ty vyrábějí se v Sasku, sev. Čechách a sev. Francii. J.Jd.

Dřemčice, Třemčice, ves v Čechách, hejt. Litoměřice, okr. Lovosice (10,5 km jz.), fara, pš. Třebivlice; 56 d., 292 ob. č., 4 n. (1890), kaple sv. Jana Nep., alod. dvůr Ulriky sv. pl. z Lewetzova, mlýn. Dobývá se zde pravý čes. granát.

Dřemlík (*Falco aesalon*, obr. č. 1224.), malý pěkný sokol, jenž jest domovem na sev. Evropy

C. 1224. Dřemlík (*Falco aesalon*).

a Asie, zvláště v tundře; v tahu zvláště podzimním i u nás se objevuje. Hlava na temeni i tělo nahoře má barvu šedomodrou, jednotlivá péra s jemným tmavým pruhem podél ostnu, v týle rezavou. Samec a samice mají různé zbarvení. Samec jest na čele a tvářích do žluta bílý s podlouhlými hnědými skvrnami; samice má čelo, proužek nad okem, péra na hrdle a jícnu bílé. Péra ocasní mají konečky bílé a před nimi široký pruh černý. Nohy i ozobí jsou žluté. D. vyznačuje se krátkými křídly, tak že tato složená ocas o $\frac{2}{3}$ přesahuje. Délka 30, šířka 80 cm. D. vrhá se statečně na drobné ptáčky, ale někdy na větší, jako špačky, holuby nebo divoké kachny. Přezimuje na jihu Evropy nebo v Egyptě. D. býval jako jiní sokolové pro svou podivuhodnou hbitost cvičen k lovu; v zajetí krotne. Bše.

Dřemotka, též dřemota či dřemotawka, ženská mytická bytost lužických

Srbův, kteráž dle lidové víry dřimotu působí. Jak vypadá, lid nikde nepraví. Vira v d-ku žije nyní již bez mála toliko v některých rčeních a ve hře provozované tu a tam na přástvách. Tak se ospalému děvčeti praví: »Ty sy kaž dřemota«; o dřímajícím říká se v Dol. Lužici: »Dřemota na njogo jo přišla« atd. Na přástvách představují druhdy d-ku takto: přádlena obleče si mužský kožich na ruby obrácený, hlavu s hrudí a rukama zavine do šátku a na hlavě drží hůl, zaobalenou do bílé plachetky. Takto zakuklená přijde tichým krokem do světnice a zve přádleny pořadem a žertovným způsobem k pohřbu nebo ku svatbě atd.; odpoví-li pozvaná, že přijde, odchází d. k sousedce, ne-li, bude ji d. holt dotud, až slíbí, že přijde. Při tom někdy zakuklená dívka směšným způsobem napodobí předení. V některých krajínách vyskytuje se v lidových rčeních a vypravováních paralelná bytost mužská, dřemak nebo herman: v okolí Mužakova se ku př. praví o klimajícím: »Herman na njogo dobywa«. D. chodí prý na ženské, dřemak na mužské. Čny.

Dřemovice, Dřemová Dědina (něm. *Drömsdorf*), ves na Moravě, hejt. Sternberk, okr., fara, pš. Libavá; 32 d., 254 ob. n. (1880, 242 ob. 1890).

Dřeň zove se v anatomii rostlin cevnatých část pletiva základního obklopená pletivem svazků cévních, na rozdíl od kůry, ležící na vnější straně těchto svazkův. D. a kůru možno rozeznávat již tehdy, když větší počet uzavřených svazků cévních uspořádán jest cyklicky, jak to nalézáme zejména u mnohých stonků dvojděložných rostlin. V tom případě ovšem kůra se d-í souvisí širšími neb užšími pruhy pletiva základního (paprsky dřevové). Větší samostatnosti nabývá d. i kůra, když hustě shloučené a do kruhu postavené svazky cévní spojí se nepřetržitým kruhem kambialním, jenž vytváří do vnitř stlušťovací vrstvy dřeva sekundárního a na venek souvislý obal lýkový (sekundární lýčí). Tak se děje ve kmenech a kořenech mnohých Conifer a dvojděložných. Co se týče postavení d-ě k jednotlivým součástem svazků cévních, hraničí d. ve kmenu dvojděložných a Conifer pouze na dřevu, kdežto v kořenech, v nichž kambium ještě nezačalo pracovat, dotýká se i dřeva i lýka, ježto obě části nestojí za sebou, nýbrž jsou uloženy střídavě v kruhu vedle sebe. Mohutný vývoj dřeva (a vůbec svazků cévních) způsobený dodatečným tloušťnutím má ovšem za následek, že základní pletivo vůbec a tudíž i d. zpravidla ve kmenech co do massy značně do pozadí ustupuje. Jakožto příklad neobyčejně silně vyvinuté d-ě možno uvést větve bezu černého. D. se tu prstonárodně označuje jménem »duše«. Elementy dřevové jsou zpravidla parenchymatické, skládající se z buněk celkem isodiametrických, nechávajících mezi sebou větší nebo menší prostory intercellulární, ale mohou též býti podle osy kmene protaženy (prosenchymatické). Jako vůbec buněk základního pletiva jsou buňky dřevové tenkoblané, cellu-

losní a chovají v sobě v období zimním assimilované látky živné. V řídčích případech stlušťují stěny buněk dřevných a po případě i dřevnaté. Zbývá konečně podotknouti, že d. oproti obklopujícím ji částem dřeva a kůry mívá obyčejně pozitivní napětí, tak že lodyhy po délce púléné na své vnitřní straně (kde jest d.) se vyklenují. lč.

Dřenice, ves v Čechách, hejt., okr. Chrudim (4 km sz.) fara Třebosice, ps. Medlešice; 80 d. 684 ob. č., 16 n. (1890), mlýn, lihovar.

Dřenka, bot. viz *Pastinaca*.

Drente viz *Drenthe*.

Drenteln nebo **Drentelen Alexandr Romanovič**, generál ruský (* 1820 v Kijevě — † 1888 t.). Stal se r. 1867 pobočníkem carovým, později vojenským plnomocníkem v Berlíně a r. 1877 velitelem rezervních sborů

bylo hrabstvím říšským, dostalo se r. 1096 biskupu utrechtskému a r. 1538 spojeno bylo s Holandskem; od r. 1815 jest provincií s hl. městem Assen.

Drepanocarpus [-okar-] viz *Pterocarpus*.

Drepanon, též *Drepana*, ve starověku jméno mnohých měst a předhoří: **1)** D., město na Sicílii, v. Trapani; **2)** D., předhoří t., nyní Capo di Alessio nebo C. Grosso; **3)** D., město při zátocě Astacenské, nyn. Ismidské v Marmarě, v býv. král. Bithynském, má teplé lázně, ve kterých se Konstantin Veliký před smrtí svou léčil a křest přijal, rodiště jeho matky Heleny, odkud se také Helenopolis nazývalo, nyní Hersek.

Dřepčící (*Halticini*, vyobr. č. 1225.), skupina malých, ale někdy velmi škodlivých

Č. 1225. Dřepčící (*Halticini*).

1. Dřepčík zlatohlavý (*Psylliodes chrysocephala* L.), v přiroz. vel. — 2. Dřepčík zelený (*Haltica* [*Graptodera* Ch.] *oleracea* L.), zvětš. — 3. Dřepčík dobový (*Haltica erucæ* Oliv.), s larvou ve vel. přiroz. a zvětšenou. — 4. Dřepčík hájní (*Haltica* [*Phyllotreta* Ch.] *nemorum* L.), zvětš. — Dřepčík obloukovitý (*Haltica* [*Phyllotreta* Ch.] *flexuosa* Ill.), zvětš.

ruských na Dunaji. Po zavraždění Mezenceva jmenován byl 16. srpna 1878 náčelníkem třetího oddělení cisafské kanceláře a tudíž náčelníkem policejním, ve kterém úřadě vystupoval proti nihilistům s velikým důrazem, tak že dne 5. bf. 1879 byl na jeho život učiněn útok, jenž se však nezdařil. Po Todlebenovi stal se D. gener. gubernérem v Oděse a 1882 v Kijevě, kde při vojenské přehlídce raněn byl mrtvicí.

Drenthe (*Drente*), sev. provincie nizozemská hraničící s prov. Overijsselem, Frísy a Groninkami, na vých. s pruskou provincií hannoverskou; jest výhradně nížinou, 13—15 m nad hladinou mořskou, bažinami, močály a písčinami pokrytou a vřesovišti porostlou s 54,6% půdy neplodné a jen se 13% půdy plodné, nabyté ponějvíce odvodňováním. Řeky, jako: Ruitenská Aa, Hunse, Reidt, Meppelská Diep, Reest a jiné jsou buď v průplavy upraveny (*Drentský*, *Hoogeveenský* a sev. *Vilémův*), buď spolu spojeny (*Oranjekanal*). Polní hospodářství obmezeno jest na seti žita, ovsu a ječmene, na sázení bramborů a sklízení sena a konečně na chov dobytka a včel. Nerostů jest nedostatek, jen rozsáhlá rašeliniště poskytují hojný výtěžek obyvatelstvu, které živi se ještě plátenictvím, bavlnictvím a obchodem s máslem, medem a voskem. Na 2663 km² žije 130.704 ob. (1889). — D. v. X. st.

brouků z čeledi mandelínek (*Chrysomelidae*), jež poznáme snadno po těle podlouhle vejčitém a neobyčejně ztloustlých stehnech zadních noh, což poukazuje na znamenitou schopnost jejich ke skoku. Žijí na rozličných rostlinách, zvláště pak na různých zelinách ze řádu křížatých, a sice obyčejně ve značném množství pohromadě, ožirají i s larvami svými listy a škodí tím velmi mnohým rostlinám hospodářským. Hospodáři nazývají je obyčejně zemskými blechami. Četné druhy dřekův (u nás asi 90) rozdělují se na několik rodů, jejichž rozdíly jsou často velmi nepatrné. Nejdůležitější jest vlastní rod dřeků (*Haltica* Ill.), vyznačující se chodidly vkloubenými na koncích holení, jež mají na špičce pouze jednoduché trny; rod tento dělí se nověji zase na několik podrodů. Ze známějších a důležitějších druhů našich budíž jmenován: **1.)** Dřek zelený (*Halt.* [*Graptodera*] *oleracea* L., vyobr. č. 1225., obr. 2.), asi 4 mm veliký, kovově zelený nebo modravý, s chodidly a tykadly černými; krovky jeho jsou hustě a jemně tečkované, na štitu šíjovém pak jest při zadním okraji vryta hluboká rýha. Jest všude v polích, zahradách i na lukách hojný a poškozuje značně různé zeliny, jako zelí, kapustu, brukev, karfiol, ředkev, řepku a zahradní fialy. — **2.)** Velmi podobný, ale u nás vzácný jest dřek dobový (*Haltica erucæ* Oliv., obr. 3),

jenž na př. v některých krajinách německých ožirá i s larvami svými z jara mladé listy dubové tak, že pouhé žilky z něho zbývají; jest silnější předešlého a má na krovkách při vnějším kraji vynikající podélný záhyb a vedle něho mělkou rýhu. — 3. Rovněž podobný, ale značně menší jest obecný u nás d-ík vrbový (*Haltica helxines* L.), jenž jest na povrchu často krásně zlatolesklý; nohy jeho mimo zadní stehna jsou červenavě žluté, a krovky mají pravidelné řady hlubokých teček. Z pestřejí zbarvených druhů, jež nemají příčné rýhy při zadním okraji štítu šijového, zasluhuje zmínky 4. d-ík hájní (*Haltica* [*Phyllotreta* Ch.] *nemorum* L., obr. 4.), 2—2.5 mm veliký, černý, silně a někdy zelenavě lesklý s krovkami nepravidelně tečkovanými, zdobenými širokým, světle žlutým pruhem podélným, který bývá na konci krovek slabě do vnitř zahnut; tykadla u kořene, holeně a chodidla jsou barvy hnědožluté. Jest velmi hojný na různých zelinách křížatých, jejichž listy také larvy jeho vyhlodávají. — 5. Podobný, ale ještě o něco menší jest d-ík obloukovitý (*Haltica* [*Phyllotreta* Ch.] *flexuosa* Ill., obr. 5.), jenž má na krovkách pruhy červenavě žluté a uprostřed vnějšího okraje obloukovitě vykrojené, ano někdy i na dvě skvrny rozdělené. — 6. Na mladých sazenicích rozličných ozdobných rostlin slezovitých škodivá v zahradách našich velmi často d-ík slezový (*Haltica* [*Podagrica* Ch.] *malvae* Fab.), mající tělo vezpod, nohy, hlavu a štít šijový červené, štítek a břich černý, téměř hlavy a krovky kovově modré nebo nazelenalé; ožirá s jara listy sazenic slezových tak, že často jest třeba sazbu i několikrát obnovovati. — Z ostatních rodů d-íků ještě důležitější jest rod *Psylliodes* Latr., lišící se od vlastních d-íků tím, že má chodidla vkloubená nad špičku holení; holeně zadních noh mají mimo to širokou rýhu podélnou, omezenou ostře zoubkovaným okrajem a na konci jednoduché trny; po krovkách táhnou se podélné řady velikých teček. Škodlivý druh tohoto rodu jest: d-ík zlatohlavý (*Psylliodes chrysocephala* L., obr. 1.), jehož larvy vrtají z jara v lodyhách řepkových, jež posléze bývají tak vyhlodány, že řepka se láme; larvy pak vylézají a zakuklují se v zemi. Brouci objevují se od polovice května na řepce i na jiných rostlinách; vajíčka snášejí na listy ozimé řepky, mladé larvy pak vnikají hlavním žebrem a řápkem listovým do lodyhy a tam přezimují. LD.

Dresda, planetoida objevená 3. list. 1886 J. Palisou ve Vídni; střední jasnost v opozici 13,3, průměr v km 29. Označení ♁ Gs.

Dresden: 1) D., hl. město království Saského, viz Drážďany. — **2) D.**, předměstská obec Longtonu v angl. hrabství Staffordu se 3094 obyv. (1881).

Dresser Josef, spis čes. (* 1693 ve Vyškově — † 1749 v Králicích). Studoval ve Hradišti a pak jsa již knězem na universitě salcurské, kdež podporován biskupem olom. Schrattenbachem, nabyl doktorství práv. Vrá-

tiv se do vlasti, stal se ceremoniálem biskupským, pak farářem a děkanem v Králicích, kdež vystavěl i nadal faru, špitál a školu. Psal latinsky o Janu Nepom.; česky složil *Kázání mariánská* (Olomúc, 1732); *Bolestná žalost a žalostná bolest nad smrtí kard. ze Schrattenbachu*; *Život nesmrtelný paní hrab. M. A. B. Rottalové* (t., 1741; také něm.).

von **Dressch** Georg Leonhard, právník a historik něm. (* 1786 — † 1836). Stal se r. 1806 docentem v Heidelbergu, r. 1810 prof. dějin v Tubinkách, r. 1822 prof. státního práva v Landshutě a roku 1826 v Mnichově, r. 1831 minister. radou. Sepsal: *Uiber die Dauer d. Völkerverträge* (1808); *System. Entwicklung der Grundbegriffe des gesammten Privatrechts, d. Staatsrechtslehre u. d. Völkerrechts* (1810); *Übersicht der allg. polit. Geschichte* (3 sv., 1814—16; 2. vyd. 1822—23); *Betrachtungen über d. Ansprüche der Juden auf d. Bürgerrecht* (1816); *Die Hauptstaaten d. österr. Staatensystems* (1817); *Lehrbuch d. allg. Geschichte* (2. vyd. 1823, 1824); *Oeffentliches Recht des deutsch. Bundes* (1820—21, 2 sv.) a *Beiträge zum Naturrecht* (1822); *Grundzüge des baier. Staatsrechtes* (1823—25); pokračování k Schmidtové »Gesch. d. Deutschen seit Stiftung d. Rheinbundes« od 23. dílu (1824—30); *Abhandlungen aus versch. Theilen des Rechtes* (1830).

Dress-cirrole [-sérkl], první místo v hledišti anglických divadel, kam návštěvníci dostávají se *in full dress*, t. j. ve společenském úboru.

Dressel Albert, bohoslovec něm. (* 1808 v Neuhaldenslebenu — † 1875 v Římě). Studoval v Berlíně a v Římě, kde stal se soukr. tajemníkem pruského vyslance při papežském dvoře; od r. 1840, pozbyv téměř úplně zraku, živil se spisovatelstvím. Mimo své hlavní dílo *Patrum apostolicorum opera* (2. vyd., Lipsko, 1863) napsal: *Vier Dokumente aus röm. Archiven* (1843); *Joannis du Tillet historiae belli contra Albingenses compendium* (1845); *Clementis Romani quae feruntur homiliae* (1853); *Diplomatische Correspondenz, betreffend die Ausweisung d. Jesuiten aus Portugal* (1859) a j.

Dressing-case [khéz], angl., cestovní toaletní kabela

Dressura (z franc. *dresser*, zdvihati, postaviti, vztýčiti, upravit, vyučovati, cvičiti atd.), cvičení, zvl. cvičení lidí, nejvíce nováčků, hlavně k účelům vojenským, pak i zvířat, jako sokolů, psů (na př. v apportování t. j. přinášení nějakého předmětu, zvláště zastřelené zvěře), v některých jižních zemích i gepardů a pod. k lovu a honbě, koní pro jízdu a vozbu, k účelům vojenským, k uměleckému jezdeckví v cirkusech atd. opic, slonů a mn. j. k představením cirkusovým a kejklířsko-divadelním. D. říkáme o způsobu promyšleném, účelném ve cvičbě mladých vojáků na rozdíl od drillování (viz Drillovati). FM.

D. může se také vyskytnouti ve výchově mládeže. Když se totiž chlapec nebo děvče hned od dětských let k tomu navádí, aby co nejbratněji, ale bez myšlénky konali všechny pohyby a výkony, říká se tomu dressování,

d. Ke slušnému, vnějšímu chování, k projevům, zdvořilosti, k mechanickému učení se počátkům věd jako: násobilce, psaní a p., k odříkávání naučených, ale nepochopených statí d. stačí; ale provozuje-li se při výchově a výuce šmahem, dává vznik nesamostatnosti, nedostatku soudnosti, duševní nehybnosti. Lidé dressovaní jsou jednostranně vyvinuti, na vyšlapané své cestě jisti a pevní; ocitnou-li se však v nezvyklých poměrech nebo v nové situaci, nevědí sobě rady nebo dopouštějí se beztaktností, přehmatů a chyb. Proto sluší d ru ve výchově rozhodně zavrhovati, byť někteří paedagogové dosáhli d-rou značného úspěchu; jest to vždycky jen úspěch zdánlivý a ceny pochybné. PD.

Dřešín, ves v Čechách, hejt. Strakonice, okr. Volyně (8 km záp.), fara, pš. Čestice; 41 d., 256 ob. č. (1890), 2 mlýny.

Dřešínko, řešínek, ves v Čechách, hejt. Strakonice, okr. Volyně (8.5 km z.), fara Dobruž, pš. Čestice; 25 d., 131 ob. č. (1890); alod. dvůr a zámek Em. hrab. Valdšteina, 2 mlýny.

Dretulja, podzemní řeka čili, jak Chorvatí případně praví, »ponornica« v Chorvatsku, pramení se na podnoží V. Kapely a pokračuje v Plašského potok Vrnjick zapadá v Plavčí dolině asi 50 otvory a rozsedlinami pod zem, načež u vsi Mrežnice vyvěrá z jeskyně, odkudž podle této osady nese nové své jméno.

Dreux [dré], hl. město arr. ve franc. dep. Eure-et-Loir, na ř. Blaise a na Záp. dráze (Paříž-Granville a odbočkami do Chartresu, Maintenonu a St.-Aubinu), má zříceniny mohutného někdy hradu, zajímavý got. chrám sv. Petra, krásnou hrobní kapli rodiny Orléanské (zal. r. 1816), kolleje, knihovnu, obnovenou renaissanční radnici a 9364 obyv. (1891), živících se výrobou vlněných látek, šperků, zboží ozdobného, klobouků, koží, svítek, vosku a litého železa. — **D.** jest starověké *Durocasses* v zemi Karnutů, v němž co rok konávalo se obecné shromáždění Gallů, pak bylo hlavním místem krajiny (pagus), později hrabství, o něž v XV. a XVI. stol. byl dlouhý spor mezi domy Albret a Némours. R. 1562 (19. pros.) svedena před branami města největší bitva náboženských válek franc., v níž Hugeni pod Condéem a Colignym úplně byli poraženi od vojska katolického, jemuž velel vévoda Guise, connétable z Montmorency a maršálek Saint-André. R. 1870 (17 listopadu) chrabře tam bojovala armáda franc. generála Chanzyho proti vojákům velkovévody Meklenburského. — Arr. dreuxský má na 1509 km v 7 kantonech a 136 obcích 66 014 obyv.

Drevané, kmen Slovanů Baltických větve obodrické, usedlý na levém břehu Labe v přítčí řeky Jasně (něm. *Jetze*). Jméno jejich v pramenech dějepisných teprve r. 1004 se vzpomíná (v listině krále Jindřicha), za to dodnes však paměť jejich hlásá název krajiny »*der Dravelin*« ve »Wendlandu« hannoverském, podobně jako v názvech »*der Lemgow*« a »*die Lucie*« skryta jména slov. Glihanů a Lučanů, sousedů to národa Drevanského. Tito od lučin, onino od hlinité půdy, **D.** od drev (stro-

mů) jméno mají. Dosud zachovaly se zbytky ohromných kdysi lesů v Drevansku a to na sev. Göhrde, na jihu Geyn. Obyvatelé všech tří krajin, ač teď již poněmčeni, dosud jsou si vědomi původu slovanského nazývajíce se »Wenden« a liší se mnohými zvláštnostmi od sousedů svých; zejména v obyčejích, zvycích a stavbě vesnic (domy stavěny jsou do podkovy kolem návsí); i v povaze národní patrny jest slovanský původ. Kdy zaujali **D.** a vůbec všickni Slované předlabší vlasti svoje, nelze stanoviti. Že by však teprve za dob Karla Vel., ba ještě později, jak zejména němečtí učenci vykládají, sem do zemí, původně prý Sasům patřících, se přistěhovali, jisté nerosnovává se s pravdou, ano čistě slovanské názvosloví (namnoze dosud zachované) nejen osad, ale i řek a hor ukazuje, že Slované jsou tu obyvateli původními. O dějinách **D-nů** pro chudost zpráv málo známo. Podrobeni byvše prv od Sasů, stali se s těmito poddanými říše francé, pak německé. Mezi podmaněnými a podmaniteli, jak přirozeno, nepanovaly poměry nejlepší. Ještě v XIV. stol. na př. strádál klášter Medingenský tou měrou od Slovanů (*praedonum invasionibus et nocturnis Slavorum incendiis*), že mniši raději sídlo jinde si vyhledali. Němci zase Slované ani za občany ani do cechů přijímati nechtěli, a sňatky se Slovankami zapovídány. Jaký process odehrál se, nežli tento lid, mezi kterým dříve žádný Němec nemohl vydržeti, poněvaž tak byl souzen, až ustoupil, nežli lid, jenž německy učiti se nechtěl a od něhož rodák, přece němčině se učiti, nejhorší hanu snášeti musil (svědkem jest kněz Henning), tak poklesl, že za jazyk svůj se styděl, že starci báli se před mládeží mluvit slovansky, aby se jim nevy-smála! Neboť prý (v době Henningově, t. j. na konci XVII. a poč. XVIII. stol.) mateřský jazyk mladým Vendům tak byl protivný, že ho ani poslouchati nechtěli, neku-li jemu se učiti **D.** zachovavše jazyk svůj až po dobu, ve které učence počali zajímati ethnografické zvláštnosti, ve které filologie počala se pěstovati, stali se předmětem pozornosti slavného filosofa Leibnize, jenž požádal Lúchowského (slov. Ljanchin) kněze Jiřího Fridricha Mithofa za zprávy o Vendech lüneburských, obdržel od jmenovaného r. 1691 malou sbírku slov a modliteb, mezi nimiž i otčenáš. Současně asi s Mithofem počal sbíratí řečený již dříve Christian Henning (Hennigen), farář vustrovský, kterému nejbohatší materiál poskytl sedlák Jan Janiško (Janieschge) z Klenového ve Vustrovsku. Sbírkou svoji dokonal Henning r. 1705; obsahuje otčenáš, píseň, slovník a různé zajímavé zprávy o Vendech a krajině jejich. R. 1698 Jan Fridrich Pfeffinger sestavil francouzsko-slovanský slovník několik set slov mající, zaznamenav spolu otčenáš a píseň. Z dalších sběratelů vyniká Jan Parum Šulc (Schulze † 1734), rolník původu slovanského, z vesnice Sitiny (*Süthen*), farnosti Kostovské (*Küsten*), který spisuje po delší dobu kroniku rodné své dějiny, vpletl u vypravování zprávy o zvycích a obyčejích, jež za dob jeho kvetly

mezi rodáky, aneb o nichž od starších lidí slyšel; vedle toho zapsal (1725) i slov. slova a frase s německým překladem. Bohužel vzácná práce jeho nezachovala se celá. Sulc přiznává, že prý mu těžko mluvit i psát jazykem slovanským; děd a otec znali ještě dobře slovanský jazyk, mladší sestra jen trochu rozumí, mladší bratr nic. Někteří starci mluví polou slovansky, polou německy. Smutně dojímají srdce slovanské následující slova Sulcova: »Až já a tři osoby v dědině mé zemřeme, nikdo věru nebude jistě vědět, jak jmenuje se po slovansku pes.« Méně důležité jsou příspěvky Domeiera a j., poněvadž jsou to namnoze pouhé excerpty prací Mithofových a Henningových. Nejuplněji všechny sbírky vydal dr. Pful v »Časopise Towarstwa Maćicy serbskeje« roku 1863, 1864: Pomniki Polobjan Slowjanščiny, používá hlavně díla Giljferdingova (Pamjatniki narěčija Zalabskich Drevljan i Glinjan r. 1856; též v německém překladě A. Smolefe: Die sprachlichen Denkmäler der Drevjaner und Glinjaner Elbeslaven im Lüneburger Wendlande) a přihlížeje pilně k rukopisům a ke starším vydáním, jako jsou: J. Georgii Ecardi Historia studii etymologici (Hannoverae, 1711, Cap. XXXV). Godofr. Guilielmi Leibnitii Collectanea Etymologica (ib. 1717, Pars II. C. VI), Leibnitii Opera omnia (Genevae, 1768, tom. V.); Voyage dans quelques parties de la Basse-Saxe pour la recherche des antiquités slaves ou vendes. Fait en 1794 par le comte Jean Potocki (Hamburk, 1795); Dobrovský, Zur Kenntniss der alten und neuen slavischen Literatur (Slovanka, 1814, 1815). Všechny tyto jazykové památky vyhynulé větve slovanské ukazují, jak porušena byla již tehdy mluva slovanská vléváním němčiny. Na dovědčenou stačí uvést začátek otčenáše: Nôs wader, tada tō jis wa tuem nibiju, sjaťa mo wardowot tūj jeimja. Tūj rfk kuma etc. Slova ležatým písmem vytištěná jsou německá a německé po stránce syntaktické jest i spojení slova mo (= má), s wardowot (wardowot = německému werden). Připočteme-li k nim ještě názvy místní a rodinné (namnoze ovšem zpotvořené), jména slov. ojedinele v listinách se zpykající a dosud v ústech lidu žijící některé výrazy slovanské (kubbel = druh pečiva snad koblíha, kuzza = chýže a p.), máme celou literární pozůstalost D-nů předůležitou ovšem, že za pomoci její možno vykreslit aspoň v hlavních rysech gramatický obraz jazyka dřevanského. z čehož, poněvadž řeč D-nů byla asi jen dialektem nářečí Obodriců, o jazyku těchto, ba i příbuzných jim Luticů možno usuzovati. Slovníček dřevanský s mluvnickým úvodem sestavil již r. 1830 Fr. Lad. Čelakovský a poslal jej akademii petrohradské, ale o dalším osudu jeho nic není známo. Zemřelý J. Perwolf na základě dat jazykových vyličil velmi pěkně národný byt D-nů ve stol. XVII. a XVIII. a postup poněmčení (Germanizacija Baltijskich Slavjan, 1876). Po stránce mluvnické jednali o jazyku D-nů Šafařík (Sebr. Sp. II, 630, pak Giljferding a Pful ve spisích již jmenovaných.

Úplnou mluvnici napsal Schleicher, Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache (1871). Vedle toho jest si povšimnouti i statí, jež psali J. Hanuš, Zur Literatur und Geschichte der slav. Sprachen in Deutschland, nam. der Sprache der ehem. Elbeslaven oder Polaben (Slav. Bibliothek, II. 109, 1858); J. E. Vogel, Památky Lutických Slovanů (ČČM. 1849, 104), J. Malý, Poněmčilí Slované lüneburští a jejich zvláštnosti (t., 1857, 155). Poslední práce založena na spisu E. Ziehena: Wendische Weiden. Erzählungen aus dem wendischen Volksleben (1854). S. Mikuckij, Ostatki jazyka polabskich Slavjan (1871). Nářečí dřevanské patří k západnímu rameni slovanštiny, jeví i příbuznost s litevštinou; zvláštní znaky jeho jsou tyto: 1. nosovky *q* i *ξ* na místě stsl. *ж* a *ј* i *ј* na místě *ж*; 2. za stsl. *б* bývá *ai*, *je*, *jo*, ale též *i*, *ea*, na př. *graich*, *bjole* atd.; 3. měkký příděch: *wycja* (ovce), *pipjel*; 4. hrdelnice mění se v sykavky vlivem měkkosti: *graich* ale *graisi*; 5. *g* a *k* někdy vlivem měkkého příděchu v zubnici *dj* a *tj*: *djōra* = gora, *viltje* = vulki; 6. místo zhuštěných sykavek *č*, *š*, *ž* zastupují většinou jednoduché *c*, *s*, *z*: *corna* (černý), *žena* (žena) a p.; 7. *a* zameňuje se často v *o*, podobně i na konci slov v: *nō žime* (na zemi); 8. naproti tomu *o* v i nebo *u* se zúžuje: *niga* (noha); 9. i zejména přízvučně rozšiřuje se v *ei* neb *oi*: *veina*, *poivl*; 10. *u* v *au*, *eu* někdy *oi*: *dausa* (duše); 11. na místě stsl. *ы* bývají dvojhlasíky *oi*, *ei*, *ai*: *roibō* (ryba); 12. *r* se přesmykuje: *gard* m. grad; 13. *v* se předsouvá slovům samohláskou počínajícím *vaul* (úl); 14. infinitiv končí na *t*. Dnešní poněmčilí D-ny líčí Hennings (Das hann. Wendland, 1862; Sagen und Erzählungen aus dem hann. Wendland, 1864) a Ed. Ziehen (v díle výše jmenovaném a v Geschichten und Bilder aus dem wend. Volksleben, 1874).

Pp.

Dřevce či hrále, druh kopí hlavně pro hry rytířské, pro turnaje, pročež byl beze hrotu, aby nebezpečně neranil, a opatřen toliko zoubky, aby se nesmekal s pancířů. *FM*.

Dřevce: 1) D., Dřevce, ves v Čechách, hejt., okr., fara, pš. Kralovice (4 km jv.); 29 d., 173 ob. č. (1890), rozsáhlé ložisko ohnivzdorné hlíny. — **2) D.**, ves t., hejt. Teplice, okr. Blšina (9½ km jv.), fara, pš. Třebivlice; 26 d., 134 ob. n. (1890).

Dřevčice: 1) D. (něm. *Sebitzsch*), ves v Čechách, hejt., okr., pš. Dubá (5 km sz.), fara Pavlovice; 66 d., 350 ob. n. (1890), 1řf. šk, mlýn. Část vsi Pauska a samota Butterberg. — **2) D.**, far. ves t., hejt. Karlín, okr., pš. Brandýs n. L. (3 km jz.); 41 d., 383 ob. č. (1890), kostel sv. Bartoloměje, 3řf. šk., pískovcové lomy a popl. dvůr. D. byly ves klášterní, a později na zdejší tvrzí seděl Jindřich z Merova (asi v 2. pol. XIV. stol.), od tohoto koupil r. 1382 D. s tvrzí Petr biskup olomúcký. Potom usadili se zde Bluksové z Vrabí a na Dřevčicích, z nichž Hynek Vrabský z Vrabí prodal r. 1584 D. císařovi Rudolfovi, načež spojeny se statkem brandýským.

Dřevce viz Dřevce.

Přílohy.

	Strana
Dánsko, Island a Grónsko (barvotisk)	8
Darciova vása	48
Datlové	76
Dělnická obydí	216
Děla	240
Delta (barvotisk)	264
Denáry	288
Chrám Hathory u Dendery	293
Deštopisná mapa (barvotisk)	400
Devonský útvar	440
Diluvium	441
Dikobraz obecný	534
Stavby Kryštofa a Kiliána Ignáce Dintzenhoferů	560
České Národní divadlo v Praze	648, 650
Někdejší česká divadla v Praze	651
Dou Gérard	876
Dračinec obecný	903
Drak létající	903
Dráždany, plán (barvotisk)	944

Doplňky a opravy.

46	str., 1	sl.,	17	fád.	zdola,	místo <i>Kézikönyo ... végrehajssók</i> čti <i>Kézikönyv ... végrehajtók</i> .
52	>	1	>	32	>	shora, připoj: Rozbor jeho prací podal W. J. Jaworski ve spise »Lotar D.« (Krakov, 1893).
82	>	1	>	33	>	> čti: <i>Nabab</i> , 35. fád. <i>Sappho</i> , 20. fád. zdola Rislerem.
84	>	1	>	34	>	zdola, čti: à l'anglaise.
101	>	2	>	27	>	> místo <i>dőav</i> čti <i>dőa</i> .
103	>	2	>	2	>	shora, místo <i>Kazinery</i> čti <i>Kazinczy</i> .
107	>	1-2	>		>	čti: <i>Débaclage</i> , <i>débaclours</i> , <i>Déballage</i> , <i>Débardage</i> , <i>Débardeur</i> , <i>Débarquement</i> .
109	>	2	>	19	>	> čti: <i>Débit</i> .
115	>	1	>	2	>	> čti: <i>Début</i> , a doleji <i>Décadence</i> .
147	>	1	>	8	>	> čti: <i>Dédommagement</i> , 11. fád. <i>Dédoublement</i> .
149	>	2	>	18	>	zdola, čti: <i>Défalt</i> , pak <i>Défaut</i> a <i>Défaveur</i> .
160	>	2	>	14	>	shora, čti: <i>Dégoût</i> .
162	>	2	>	15	>	zdola, čti: <i>Děhnice</i> viz <i>Devise</i> .
174	>	2	>	11	>	> čti: <i>Dejvice</i> viz <i>Devise</i> .
206	>	2	>	11	>	> místo <i>Typ</i> paraboly čti <i>Tyto</i> paraboly.
225	>	2	>	3	>	shora, místo prvního čti pracovního.
228	>	1	>	25	>	zdola, místo <i>dole</i> čti <i>však</i> .
233	>	2	>	17	>	> místo <i>obchod</i> čti <i>obvod</i> .
286	>	1	>	10	>	shora, místo <i>Brettmann</i> čti <i>Buttmann</i> .
303	>	1	>	20, 19	>	zdola, místo s deklinací menší... místa čti s deklinací severní.
310	>	2	>	16	>	> před mimofádnému vlož k.
320	>	1	>	19, 20	>	shora, místo <i>úhel</i> , o který převyšuje zdánlivý horizont pravý čti <i>úhel</i> , o který tečna, vedená k povrchu zeměkoule s hledišť nad povrch tento povýšeného, jest odchýlena od roviny vodorovné. — Dále na 13. fád. t. sl. čti kde <i>δ</i> tvoří <i>úhel d.</i> horizontu. Násl. obrazec má býti nakloněn v pravo, aby hlaveň horního děla ležela vodorovně.
328	>	1	>	28	>	> D. † 1893.
414	>	1	>	10	>	zdola, místo <i>Uherčice</i> čti <i>Určice</i> .
419	>	1	>	32	>	shora, místo <i>ve statistic</i> čti <i>ve statice</i> .
493	>	1	>	34	>	zdola, místo <i>Mosattioho</i> čti <i>Mosottioho</i> .
516	>	2	>	32	>	shora, místo <i>Pchka</i> . čti <i>Přa</i> .
615	>	1	>	10	>	zdola, místo <i>zadomskou</i> čti <i>radomskou</i> .
640	>	1	>	29	>	shora, místo 1597 čti 1594, dále v fád. 30. vynech <i>Cordiho a</i> ; tamže v 31. fád. čti napsali <i>Jacopo Peri</i> a zároveň s ním <i>Giulio Caccini</i> , částečně též <i>Jacopo Corsi</i> . — Na téže straně v 2. sl. 6. fád. zdola před <i>Obliba</i> vlož větu: <i>Vzácnou vyjimkou bylo velkolepé představení Fuxovy opery »Costanza e fortezza«, jímž korunovace Karla VI. na krále českého oslavena r. 1723 v nádherném divadle na Hradčanech zvláště k tomu zřízeném. — Tamže na řádce poslední místo věty Stálého d-la... Havla čti Stálého d-la nebylo, až když r. 1725 hrabě Fr. Ant. Spork zřídil první operní divadlo ve svém domě na Poříčí a brzo na to i samo město dalo upravit k účelům divadelním část Kotců u kostela sv. Havla, v nichž hrály se pak italské opery a německé hanswurstiády.</i>
675	>	1	>	7	>	zdola, místo <i>Čuv.</i> čti <i>č-y</i> .
685	>	2	>		>	doplněk: Dlauhý Jan , lékař český (* 1808 v Plzni — † 1888), studoval v Praze, pak na universitě ve Vídni, kde také promovoval. Od této doby sloužil co sekundární lékař ve všeobecné nemocnici vídeňské a stal se praktikantem a později assistentem při pathologické anatomii za Rokytaňského, ve které škole získal si kritického ducha a bystrý názor vyznačující školu tohoto učence. Zastával vícekrát za této doby svého mistra, hlavně r. 1841, kdy Rokytaňský měl delší dovolenou, a r. 1845 jmenován profesorem pathologické anatomie a prosektorem

v Praze. Pro výtečnou jeho kvalifikaci svědčí, že užívaná te- kráté zkouška konkursní byla jemu odpuštěna. R. 1846 na- stoupil tuto professuru, ale bylo mu určeno zde účinkovati jen krátký čas, neboť na základě četných vědeckých prací a účinkování svého ve Vídni již r. 1847 byl jmenován profes- sorem soudního lékařství a lékařské policie ve Vídni. Od té doby účinkoval nepřetržitě v tomto postavení; byl vyká- později vládou ke studiu moru na Východ, při čemž zároveň studoval kontumační a jiné zdravotní ústavy. Byl několikrát děkanem vídeňské fakulty, soudním lékařem zemského soudu vídeňského, a po dlouhé činnosti r. 1875 dán do výslužby.— Srv. Osvěta XX., 396.

728 str., 2 sl., 1 řád. shora,

čti: Sv. Dobrotivá či plně klášter Panny Marie a sv. Dobro- tivé na Vostrově, klášter na katastru obce Nové Vsi s koste- lem Zvěstování Panny Marie a dvěma kaplemi, větší sv. Mi- kuláše Tolentinského a menší sv. Dobrotivé, jejíž tělo kláštera r. 1327 (23. kv.) darováno Oldřichem Zajícem z Valdeka, ka- novníkem na hradě Pražském; fara zřízena zde r. 1789.

729 > 1 > 10 > >

místo 5tř. ob. ... dívčí škola čti 4tř. chlapecká škola s 1 po- bočkou, 5tř. dívčí s 1 pobočkou a 3tř. měšť. škola pro chlapce.

762 > 2 > 27 > zdola,

k odstavci Právo francouzské atd. dodatí sluší: Ve Francii byl vydán dekret ze dne 7. říj. 1890, jímž upravuje se vzhle- dem k ustanovením čl. 90. »Code de commerce« a zákona ze dne 28. kv. 1885, týkajících se obchodů s papíry stát- ními, provádění obchodů těchto d-ci (*agents de change*) a zároveň přihlíží se obsírněji k právu »d-ců cenných papírů« (*agents de change, Effektenmákler*, rozdílem od *courtiers* čili d-ců zboží); ustanovení dekretu toho vztahují se též toliho k bursám peněžním a cenných papírů. Celkem omezuje se dekret ten v 84 člancích (srv. původní znění téhož v Gold- schmidtově časop. pro právo obchodní, 49. sv., str. 565) na kodifikaci platného práva pro d a buray bez podstat- ných novot. Dle čl. 1. kap. 1. musí býti, kdo chce státi se d-cem, Francouz, 25 roků star, účasten všech práv občan- ských a politických, a musil povinnosti branné učiniti za- dost; na základě vysvědčení o 4letém vzdělání praktickém jmenuje pak d. k návrhu předchůdce president státu. Praesen- tace ta zakládá se pravidlem na smlouvě odstupní, a dosa- huje cena odstoupení toho v Paříži zhusta sumu větší z mil- lionů. D. má nárok na dohodné (*courtage*) dle sazby usta- novené od komory syndikátní, po případě od soudu obchod- ního (čl. 38.). D. musí vésti (jak již dle čl. 84. »Code de com- merce«) denník a příruční knihu (*cahier*). — Povinnost k vydávání závěreční noty není výslovně opět sice přede- psána, avšak vysvítá z čl. 73—75; obzvláště jest však nař- zeno v čl. 41.—42., aby d. o obdržených hodnotách kvitancí vydal. Dekret ustanovuje konečně v V. tit. čl. 81.—84., že veškeré starší předpisy o tuzemních cenných papírech jsou jím zrušeny; stran cizozemských cenných papírů mají platiti dosavadní předpisy, dle nichž zejména se připouštějí na fran- couzské bursy vůbec cizí papíry státní, akcie cizí pak tehdy, není-li vůbec obchod s nimi ve Francii zakázán; aby však cizí cenné papíry byly znamenány v oficielní části kursov- ního lístku, třeba svolení komory syndikátní a písemného schválení ministerstva. lič.

785 > 2 > 27, 26 > >

slova obec 8334 ob polož za Rusínů.

792 > 2 > 26 > >

místo *Eu.* čti *En.*

826 > 2 > 11 > shora,

místo *Apturgy* čti *Aptungy.*

895 > 1 > 28 > >

vlož *F.M.*

Na příloze České Národní divadlo v Praze pod průřezý divadla má státí poměr zmenšení 1 : 540.

**REFERENCE
BOOK**

**THIS BOOK
DOES NOT
CIRCULATE**

0440003

AE 51
D8
v. 7

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD AUXILIARY LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(650) 723-9201
salcirc@sulmail.stanford.edu
All books are subject to recall.
DATE DUE

--	--

